

BOUWKUNDIG
WEEKBLAD

ORGAAN VAN DE

MAATSCHAPPIJ

TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

28^e JAARGANG.

502 22/0

'S-GRAVENHAGE,
MOUTON & Co.

1908.

Huis „Lambert van Meerten“	Bladz. 447
Het Vredespaleis	346, 428, 449, 468
Nieuwe Schouwburg Amsterdam	427
Raadhuis 's-Gravenhage	468
Nieuw Muntgebouw te Utrecht	490
Schouwburg Den Haag	592
De Koninginnekerk te Rotterdam, architect B. Hooykaas met pln.	604
Kantoorgebouw Damrak 98 Amsterdam architecten A. J. Kroppholler en J. F. Staal, met pln.	804
Het nieuwe Gemeente Museum te Haarlem 811, 931, 955	972
Een nieuw Societeitsgebouw aan de Paleisstraat, architect Ed. Cuypers, door J. G.	827
Arbeiderswoningen, architect M. Leguit met pln.	844
Monoïkenhuizen, met pln.	885
De nieuwe O. R. Kerk aan den Nieuwen Binnenweg te Rotterdam, architect P. A. Wechdenburg, met pln.	904
Instituut tot Onderwijs van Blinden, architecten G. B. Salin en A. Salin G.B.zn., met pln.	926, 942
Het Beethovenhuis, architect H. P. Berlage N.zn. door C. J. S.	945
De Architectuur van het Beethovenhuis, met pln. door J. G.	946, 1004
Hoog-Moersbergen, architect P. A. Wechdenburg met pln.	979
Het Administratiegebouw der Ned. Ind. Spoorweg Mij. te Semarang, arch. J. F. Klinkhamer en B. J. Ooëndag met pln.	984
Botermarkt 25 te Haarlem, arch. J. v. d. Ban Pan., met pln.	1003

TECHNIEK, BOUWMATERIALEN ENZ.

Oude mortel- en baksteen	7
Onderzoek van kalkzandsteen	93
Ijselsteen	138
Sanitaire Olifantvloeren	214
Stellanite, m. pl.	214
Joz. wandbekleding, m. pl.	215
Bureau-meubelen, m. pl.	216
Bouwsteenen van afval	346
„Kalvo“ Reservoir met porseleinen klok.	426
Joxyl platen	786
Menieonderzoek	913

Hygiëne, Drinkwater, Verlichting, Verwarming, Ventilatie, Riolerings, enz.

Het brandstofverbruik bij centrale verwarming door F. G. Unger	380
Ketels voor centrale verwarming door F. G. Unger	406
Het gevaar voor bevriezen van inrichtingen voor centr. verwarming door F. G. Unger	423
Een- en ander over ventilatie door F. G. Unger.	485, 547
Gebruik loodhoudende verven.	532
Bedrijfs-hygiëne.	532
Brief van de Ned. Vereen. voor Centrale Verwarmingsindustrie	549
Gebruik van zinkwit.	619
Verwarmen van Gebouwen, op grooten afstand van de warmtebron gelegen, door F. G. Unger	810, 828, 870
Verwarming en lichtverspreiding in hun verhouding tot Architectuur, Techniek en Hygiëne, door F. G. Unger	888
Eenige eischen v. Algem. aard te stellen aan Centr. Verw. inrichtingen enz. door F. G. Unger	1026

Technische onderwerpen, enz.

Droogstoken van Gebouwen	70
Luchtgas	71
Verderf en beersch. Beschouwingen over Beton, Gew. Beton en Siegwartbalken door Prof. J. A. van der Kloes m. pln.	148, 190
Taluisverdediging volgens systeem de Muralt, m. pln.	399
Prof Siegwartbalken	512
Brandalarm-installatie te Almelo	551
Beton zinkwerken volgens systeem „De Muralt“, met afb.	720, 744, 760, 782, 805, 845

KUNST IN HET ALGEMEEN, GESCHIEDENIS DER BOUWKUNST, DECORATIEVE KUNST, KUNSTNIJVERHEID.

Oude Gebouwen, Archeologie, Aesthetica, Kunstgesch.

Een Tromp-Museum	Bladz. 138
Het stadhuis van 's-Gravenhage, door Dr. H. E. van Gelder, m. pln.	252
De Haagsche Raadhuisquaestie, door Vigilante, m. pln.	270
Kasteel Moermond, door H. J. Scholte, m. pl.	378
Moermond, m. pl.	423, 787
De Dom in prent	702
Het Huis aan de drie Grachten, door Jan de Meijer, m. pl.	869
Binnenhuiskunst	1010
Ambachts- en Nijverheidskunst	1010
Een huis te Haarlem, door A. W. Weissman, m. pln.	1022
J. Eisenloeffel (indrukken) Duitse kunstnijverheid	1030

Korte berichten over Nederlandsche Oude Gebouwen, Steden, enz.

(Opgenomen onder de Berichten, enz.)

Het huis met de hoofden te Amsterdam, met pl.	40, 71, 469
De Nieuwe Zijdskapel, m. pl.	193, 276, 398, 427, 449, 464, 551, 588, 653, 676, 701, 743
Het huis met het bordes, m. pl.	209
Geschilderde glazen, Grootte Kerk te Dordrecht	257
De Gevangendoor te Bergen-op-Zoom	320
Lugdunum Batavorum en Praetorium Agrippinal	320
Beschilderde glazen te Oudshoorn	347
Restauratie der Librije van de St. Walburgskerk te Zutphen	357
Wapenschilderijen te Herpt	383
Het Muiderslot	449
Heringa-state	449
Kloostergang, Utrecht (adres afd. Utrecht v.d. Mij. t. B. d. Bouwk.)	488
Restauratie Gobelins te Middelburg	499
Gröninger Grafzerken	513
Opgravingen van de Hunneschans bij het Uddelermeer	550, 614
Oude Glasschilderkunst	551
Voormalig Wiebhuys te Kampen	571
St. Eusebiuskerk te Arnhem	614
De scheuren in den Dom van Straatsburg, door J. T. v. H.	628
Het Hugo de Groot-Poortje	653, 680
Het Gothische huis te Kampen	663, 972
Huis „De Gouden Zonne“ te Middelburg	653
Opgravingen te Valkenswaard.	680
Nijenrode	725
Het Rembrandthuis	746
Het „Haagsche Schouw“	746
Gothische Zaal te 's-Hertogenbosch	787
St. Walburgskerk Zutphen	787
Kerk te Oud-Vossemeer	787, 913
Damrak No. 98	830
Herstelling Domsoren Utrecht	831
Perceel O. Z. Voorburgwal	851
Het Brielsche Kloosterpoortje	851
Tapijtbehangsels te Middelburg	874
Graftombe bisschop George v. Egmond, Utrecht	874
Opgravingskamer (Uddeler Meer) Rijksmuseum te Leiden	893
Trouwzaal Zwolle	913
St. Catharinakerk Brielle	913
Een Schoorsteenmantel van Xavery.	999
Zitbankje Koorgestoelte Dordrecht	955
Huis Lambert van Meerten	992
Geschilderd raam, Grootte Kerk Arnhem	992

STEDENBOUW, VERKEERSWEGEN ENZ.

Raadhuishouwing te 's-Gravenhage, m. pln.	Bladz. 195, 239, 254
Spui-Buitenhof	466
Het Oude Beurssterrein te Amsterdam	893

ONDERWERPEN VAN ADMINISTRATIEVEN EN VAN SOCIALEN AARD. RECHTSPRAAK.

De afgekeurde gevels, Klacht A. J. Saarloos	7
De toestand der Bouwvakken in 1907	22
Bouw- en woningtoezicht	74
Woningwet	93, 346
Werkeloosheid.	107
De Woningwet in de Eerste Kamer der Staten-Generaal	108
De beteekenis van de Coöperatieve bouwvereeniging, voor het Woningvraagstuk door D. E. Wentink	118
Oorzaak en gevolg	121
Adres van bouwkundigen te Rotterdam aan den Gemeenteraad in zake bepalingen der bouw- en woon-verordening	123
Rechtsquaestie (beeldhouwwerk) door v. Nieukerken	134
Honorarium-tabel van de Maatschappij in rechten beschouwd Aanbestedingen.	138
Bureau voor Staats- en Administratief-rechterlijke adviezen	152
Het Loodwitvraagstuk	195
Naam, Vennootschappen	195
Coöperatief bouwen	195
Het woningvraagstuk en de grond-speculatie, m. pln.	210, 230
Woningtoestanden	238
De Amsterdamsche Bouwverordening	239
Verplichtingen van den architect tegenover zich zelf en tegenover zijne collega's	292
Verplichtingen van den architect tegenover zijn principalen	292
Verplichtingen van den architect tegenover den aannemer en het personeel bij den bouw betrokken	293
Sociaal-Technisch advies-bureau	313
Bouwverordening	383
Toepassing der Woningwet	384
Uitbreidingsplan en onteigeningsrecht	469
Jaarlijksch verlof aan Opzichters- en Teekenaars	510
Een belangrijk proces	511
Gesplitste bestekken	614
Herziening der Woningwet	631
Woningwet	631
Een goed voorbeeld.	653
Vereeniging Bouwkundigen Ned. Indie	702
De Architecten en de Bouwverordening	741
Rijksproefstation voor Bouwmateriaal	829
Voorlezingen Sociale en Technische Hygiëne	831
Fonds propaganda bestrijding Woningwet	852
Coöperatieve Woningbouw	913

ONDERWIJS.

Onderwijs voor Architecten, Technisch Hooger Onderwijs, Ambachtsonderwijs, Opleiding voor Opzichters, Technisch, enz.

Rijks-Academie van Beeldende Kunsten	7, 346
Museum van Kunstnijverheid, Haarlem	36, 72, 74, 93, 347, 408, 449, 702, 831
Middelbaar Technisch Onderwijs door J. G. Wattjes. R. I.	67, 85
Vereeniging tot bevordering der vakopleiding voor handwerklieden in Nederland, Afd. Amsterdam en Omstreken	79
Rapport in zake het oprichten eener Technische School.	106
Correspondentie-onderwijs	427
De Rijks-Academie van Beeldende Kunsten door J. G.	440, 465
Middelbaar Techn. School	490, 972, 992
Adres van de Maatij van Nijverheid in zake M. T. O.	512
Opleiding Bouwkunde en aanverwante vakken	725
Begroeting Binnenl. Zaken	795

Civ. en Bouwk. Gezelschap, Practische Studie te Delft	Bladz. 786
Verslag Commissie Examen Bouwk. Opzichter en Teeke-naar 1908	797
Opleiding Indisch Civ. Ingenieur	788
Ons Teekenonderwijs	852
De Reorganisatie van de Afd. Bouwkunde der T. H. door J. G. 886, 1023	

PRIJSVRAGEN.

De gevallen (?) prijsvraag voor arbeiderswoningen door Djachs	5
Raadhuis te Lithuizermeeden	7
Café restaurant te Rotterdam	7
Damprijsvraag 38, 91, 107, 120, 136, 150, 175, 192, 195, 235, 256, 298, 381, 425, 562, 581, 649	
Godon-Prijsvraag voor 1908.	39, 91, 276, 382
Prijsvraag „Architectura“	39
Mij. t. B. d. R. „Een-gezins-werkmanswoningen“	53, 396, 425, 447, 490
„Stadhuis voor Londen“ m. pln.	65, 297, 345, 360
„Raadhuis Hilversum“	138
Afd. Amsterdam en Amstels Bouwver. Woningen, burger-, midden- en werkmansstand	174, 214, 235, 344, 364, 425, 580, 614
Prijsvraag Ministerie Landh. Nijv. en Handel, „Slachthuis“	175, 445, 873, 892, 951
Diploma Tentoonstelling door Depart. Alkmaar	
Mij. t. Nut v. h. Algemeen	235
Reclameplaat Maskerade D. S. C.	238
Uitslag prijsvraag Zuidlaren	238
Prijsvraag van de Vereeniging voor Volks- en Schoolbaden	382
Prijsvraag Romaansch Hoofdaltaar	383
Prijsvraag „Bouwkunst en Vriendschap“ 1908	446, 929
Prijsvraag Reclameplaat Breda-Vooruit	549
Prijsvraag Ziekenhuis „Buitenwoel“	592
Prijsvraag T. H. Delft Afdeling Bouwkunde	893
Prijsvraag Gedenkplaat Leeuwenhoek Delft	972
Reclamebiljet „Gouda Vooruit“	1030

TENTOONSTELLINGEN, WEDSTRIJDEN EN CONGRESSEN.

Tentoonstelling van Kunstnijverheid te Haarlem	56, 72, 93
Derde internationaal Congres voor Teekenonderwijs, te houden in Augustus 1908 te Londen	72, 299
VIIIe Internationaal Congres van architecten te Weenen 18-24 Mei 1908	83, 103, 133, 147, 267, 309, 331, 376
Congres voor Middelbaar Technisch Onderwijs, 103, 612, 724, 811	
Tentoonstelling van een collectie pentteekeningen van boerenwoningen in Nederland door Herm. v. d. Kloot Meyburg	104
Hessische Landes-Ausstellung für freie und angewandte Kunst, Darmstadt 1908 m. pln.	120, 255
Tentoonstelling „Opvoeding van het kind“	151
„Vrouwelijke Handwerken te Brüm“	175
Ambachtsschool te Haarlem	298
betrekking hebbende op de geschiedenis van de Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, 27 April tot 11 Mei 1908, met pln. door J. G.	316
De Int. Tentoonstelling te Brussel 1910. 320, 830, 851, 894, 931, 1030	
Intern. Verband für die Materialprüfungen der Technik	488
Architectuur-Tentoonstelling in den Haagschen Kunstkring	571
IVde Congres National des Architectes Belges	614
Congres voor Teekenonderwijs	630
De Architectuur-Tentoonstelling Haagsche Kunstkr., door v. H.	677
Tentoonstelling Kunst aan het Volk, met pln.	822
Tentoonstelling voor Christelijke kunst te Dusseldorf.	850
Gartenstadt-tentoonstelling te Amsterdam	873, 892, 907
Intern. Congres voor de bouwbedrijven te Parijs.	931

BEOORDELING EN AANKONDIGING VAN
BOEKWERKEN.

	Bladz.
Album v. d. Vereen. v. kalkzandsteenfabrikanten in Nederland	7
Zeven voordrachten over Bouwkunst. Uitgave L. Simons	55
Oude binnenhuizen in Nederland	73
Het Rijksprentenkabinet te Amsterdam, uitgegeven onder leiding van J. Ph. van der Kellen Dzn.	73
Leenboek der Perspectief, door W. C. A. Ridderhof	73
Palas Architectur, Rome	109
Die Theater Wiens. Uitgave Martinus Nijhoff, 's Gravenhage.	109
Ongeval en ziekte door Dr. E. J. Buning	109
Frans Hals in Haarlem. Teekeningen van J. G. Veldheer	121
Beton-kalender 1908.	121
Oude Gebouwen in Haarlem door J. A. G. van der Steur	195
Verslag VIIe Internationaal Architecten-Congres te Londen 1906	214
Oude binnenhuizen in Nederland	214
De Nieuwe Zijds-kapel	214
De toekomst van cement-ijzeren putten en platen op waterbouwkundig gebied door L. A. Sanders	275
Alg. Bauzeitung 1908	275
Bulletin van Ned. Oudheidk. Bond	275
Elementaire berekeningen van bouwk. constructies door P. W. Scharroo	275
Gardens Old en New, van Charles Latham door J. G.	295
Het beltsen en kleuren van hout door C. P. van Hoek	319
Lothar Abel's Allgemeiner Bauratgeber	320
Zeven voordrachten over Bouwkunst door J. G.	419
Bouwkundig Album der afdeling Ned.-Indië van het Kon. Instituut van Ingenieurs	421
Jaarboekje „Die Haghe”, met pln	442
Een Bouwmeester over zijn kunst aan het woord, door A. W. Weissman	444
Onze Bouwmaterialen door J. A. van der Kloos	467
De haven van Amsterdam	468
Bericht über Unfälle bei Eisenbetonbauten in Holland door S. J. Rutgers	468
Jaarverslag Bouwkunst en Vriendschap	468
Zopf und Empire von der Wasserkante door Carl Zetzsche.	468
The Domestic Architecture of England, during the Tudorperiod	468
Bulletin van den Nederl. Oudheidkundigen Bond, te jg. n. 2	508
Voorloopige lijst der Ned. Mon. v. Geschiedenis en Kunst. Deel I.	508
Vde Jaarverslag der Rijkscomm. Inv. en Beschr. Ned. Monumenten van Gesch. en Kunst	509
Correspondentie onderwijs	509
Werktuigkunde voor Ambachtslieden, door G. A. Scholten	510
Premie Arti et Amicitiae	652
A. et A. Afd. Voortgezet en Hooger Bouwkundonderricht	701
Brochure Kalkzandsteen	787
Um 1800, van Paul Mebes, door C. N. v. G. met pln.	824
80 Schetsen v. Boerenhuizen in Nederland, met pl. door J. G.	870

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Blz. 7, 24, 39, 55, 73, 93, 110, 122, 138, 154, 195, 237, 255, 276, 298, 320, 344, 407, 418, 482, 510, 531, 550, 571, 591, 613, 651, 679

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.
VEREENIGINGEN ENZ.

Bouwkunst en Vriendschap 24 December 1907. Lezing Kl. v. Leenwen	6
Architectura et Amicitia 8 Januari 1908	24
Nederlandsche Aannemersbond	54
Bouwkundige Vereeniging „Onderneming en Vrijheid” Lezing J. A. Romkes	56
Architectura et Amicitia	74, 238

	Bladz.
Bouwkunst en Vriendschap 10 Maart 1908	193
Het Gouden Feest van het Kon. Oudheidk. Genootschap	264
Bond v. Ned. Arch. Verslag Vergadering 3 Oct.	801

INGEZONDEN STUKKEN.

Brief Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond	137
Inlichtingen voor de prijsvraag der Mij. voor arbeiderswoningen	151
Brief Pl. van den Berg	297
Brief W. van Veen	311
Brief J. F. van Hoytema (Rectificatie medewerkers ontwerp Londen's Raadhuis)	344
Het brandstofverbruik bij centrale verwarming door L. B. Huygen	425
Brief Critas in zake één-gezins-werkm. won. prijsvr.	426, 447, 489
Het brandstoffenverbruik bij centr. verwarming door F. G. Unger	447
Gedicht van Jan de Quack	488
De Damprijsvraag door Js. Ingenohl	629, 649
Antwoord van W. J. de Groot	629
Vraag benaming kerken door J. F. v. Hoytema	630
Brief J. v. Hasselt	650
De Architecten en de Bouwverordening door J. W. C. Tellegen	650
Brief Civiel en Bouwkundig Ingenieur	678
Benaming kerken	725
Restaureeren door A. W. Weissman	830
Amerikaansche zeden door W.	851
Kunstuiting in Holland en België, door Jac. van Gils	892
Een opmerking betreffende de nieuwe Honorariumtabel door W. v. Veen	912
Brief Bestuur Ned. Baksteenfabrikanten	912
Honorarium tabel, door J. Limburg	951
De Candidaatstelling voor het Hoofdbestuur, door W. v. Veen	952
Oberkirchner zandsteen, door Ferd. Engers	952
Aan allen, die in Metselsteen belang stellen	954
Brief van A. H. v. Hardenbroek v. A.	990
Brief A. Salm G.Bzn.	990
Honorariumtabel en verloren rechten, door J. Limburg	990

ONDERWERPEN VAN VERSCHILLENDE AARD.

American Institute of Architects, door A. Salm G.Bzn	22
Reisindrücken, door J. Gratama	37, 50
Een praatje naar aanleiding van een „Leugen” door Djachs	66
Reisherinneringen door Herm. van der Kloot Meijburg, m. pln.	86
Het standbeeld voor Chr. Huygens	90, 256, 408, 427, 680
Brieven uit België, door X. Y. Z. m. pln.	105, 133, 189, 312, 395, 465, 604, 740, 759, 883
Actueele vraagstukken door J. G.	185
Stukje geschiedenis door A. S.	187
Actueele vraagstukken De Ned. Architecten-Bond, door C. N. van Goor	206
Eene opmerking naar aanleiding van de voorgestelde wijzigingen in de Mij. t. B. d. Bouwkunst en de oprichting v. d. Arch. Bond, door N.	208
Onzuiverheden door J. G.	208
Actueele vraagstukken. Weinig vertrouwen door J. G.	228
De N. A. B. en de Mij. t. B. d. B. door C. N. van Goor	268
Statuten-Commissie van den B. N. A. door J. Ingenohl	268
Statuten wijziging door Roelof Kuipers	268
Brief I. H. J. van Lunteren	269
Actueele vraagstukken Artistiek-Technische en Maatsch. belangen, door J. G.	269
M. T. B. D. B. en N. A. B. door C. N. van Goor	312
De Hollandsche inzendingen voor de Londense prijsvraag door V. H. met pln.	314
De Lustrumfeesten te Delft	320

	Bladz.
De Bond van Nederlandsche Architecten	346
Godsdienst en Bouwkunst in het oude Egypte door J. H. Boss	359, 378
Statuten van den Bond van Ned. Architecten	363
Over Weenen door Prof. H. Evers, m. pln.	419, 437, 459, 481, 501
Motie Centr. Inst. voor Correspondentie-onderwijs, Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond	427
Brieven uit Den Haag door J. F. van Hoytema	487, 523, 542, 698, 927
De Renaissance der Renaissance, door M. Granpré Molère, m. pln.	504, 585
Oude Bouwkunst in Hollands Noorderkwartier door A. W. Weissman	506, 546, 609
Brieven uit Rotterdam, m. pln. door H. v. d. Kloot Meijburg	543, 627, 781, 822, 843
Actueele Vraagstukken. De Technische Hoogeschool en de Rijksacademie, door J. G.	559, 586
De Damprijsvraag	603, 624, 641, 650, 692
De Damprijsvraag, door d. C. met pln.	625
Darmstadt, met afd. door M. G. M.	648, 737, 779, 799
Zierikzee, door M. C. Mulock Houwer, met pln.	693
Het Damplein	699
Teekeningen van het Mauritshuis, door Mr. H. F. W. Jelts	700
Het land der Meerminnen, door J. A. Mulock Houwer, met pln.	712
Brouwershaven, door J. A. Mulock Houwer	719
Het Mauritshuis en zijn ontwerper, door A. W. Weissman	724
Pieter Post als teekenaar, door A. W. Weissman	745
Het Mauritshuis en zijn ontwerper, door Mr. H. F. W. Jelts	786
Rapport in zake de Raadhuis Verbouwing te 's Gravenhage	943
Tuinstad-tentoonstelling, door P. J. W. J. v. d. Burgh	988

LEVENSBERICHTEN.

L. C. T. J. Rieber, † door A. Salm G.Bzn. met afd.	1, 17
„ door J. R. de Kruijff	19
Prof. Gugel herdacht, met pln.	20
Oorkonde C. H. Peters	47
Hendrik Cramer †	49
Oorkonde Alb. Nijland	120
Jubileum W. C. Metzelaar	229
Jubileum H. C. de Groot	230
Jubileum van Malsen	347
L. J. Rynink	459
J. H. Leliman 1828-1908	479
Hendrik Reijenga †	533
H. Moen G.Pzn. †	572
J. M. Olbrich † door M. G. M.	630
Jubileum F. H. van Eitinger	678
Jubileum J. Kuyper	726
Fr. Adler †	765
Jubileum L. C. Hezemans	812, 832
B. Lesger †	831, 842
A. Nyland †	853
J. H. Hannink †	993
Henri Texeira de Mattos †	1031

AFBEELDINGEN IN DEN TEXT.

	Tegenover Bladz.
Portret C. T. J. Louis Rieber	2, 17
Gedenkplaat-Gugel en oorkonde	21
Perspectief Dam en plattegrond	38
Portret Hendrik Cramer	49
Brug Ververschingskanaal Den Haag	66
Tegel Huis met de Hoofden	71
Reisbetsen Marburg, door H. v. d. Kl. Meyburg	86-89
Standbeeld Christiaan Huygens	90
Gemeentehuis te Laeken	105
Tent, Darmstadt 1908	120, 254-256
Villa „Vicarie” te Twello	134
Illustraties: „Verdeel en Heersch” Siegwart Balken	148, 190

	Tegenover Bladz.
Le Mont des Arts	188, 189
De Nieuwe Zijds-kapel	193, 464, 588, 589, 793
Het Huis met het Bordes en interieur, Schiedam	210, 509
Illustraties: Woningvraagstuk en de Grondspeculatie	212, 231, 232, 233
Stellonite plafond	215
Het Haagsche Raadhuis	253
Ontwerp Uitbreiding Haagsche Raadhuis	271, 272
Londensch Raadhuis, ontwerp Knott	296
„ door J. F. v. Hoytema	315
„ door Hooykaas en Brinkman	345
„ door J. M. L. Lotz, J. W. Blom	361
Teekenaacademie Amsterdam 1767	317
Excursie Sept-Verg. Nijmegen 1907	333
Kasteel Moermond	378, 423
Het Hebbel Theater in Berlin	380
Illustr. Talud verdediging, System „De Muralt”	399-405
Illustr. Over Weenen	418, 419, 438, 439
Illustr. Die Haghe	442, 443
Prijsvr. Afd. Haarlem, Ontw. Schuilenhuis van A. Baart	446
Gebouw: Arti et Amicitia	480
Illustr. De Renaissance der Renaissance	504, 505, 526, 527
Illustratie: Een en ander over Ventilatie	528, 530, 547, 548
Restaurant Station der Z. H. E. S. M. te Rotterdam	544, 545
Damprijsvraag-plattegronden	563, 565, 582, 583, 700
De Koninginne-kerk te Rotterdam, arch. B. Hooykaas	605-609
Excursie Afd. Utrecht: Kasteel Zuylenstein en Kasteel Amerongen	644, 645
Excursie Afd. Utrecht: Cuneratoren Rhenen	646
„ Groep Deelnemers	647
Illustr. September Verg. Excursie Zierikzee	693-695, 712, 713, 716, 757, 758, 776-778
Illustr. Beton zinkwerken volgens systeem „De Muralt”	721, 722, 744, 745, 761, 763, 764, 782-785, 805-809, 845-850
Darmstadt	738, 739, 780, 800
Interieur: Onder den Sint Maarten	781, 800, 891
Kantoorgebouw: Damrak 98, arch. A. J. Kropholler en J. F. Staal	803-805
Tentoonstelling: Kunst aan het Volk	823
Illustr. uit: Um 1800 van P. Mebes	825, 826
Portret B. Lesger	841
Arbeiderswoningen, arch. M. Leguit	844
Het huis aan de 3 grachten, te Amsterdam	869
Monnikenhuizen	884-886
Interieur: Paradijkerk te Rotterdam	905
De Nieuwe O. K. Kerk a. d. Nieuwen Binnenweg te Rotterdam, arch. P. A. Weeldenburg	904-907
Illustr. Gartenstadt-Tentoonst. Amsterdam	908
Instituut tot onderwijs van blinden; arch. G. B. Salm en A. Salm G.Bzn.	927, 992
Het voormalig Rijks-Archiefgebouw te 's-Gravenhage	928
Schoorsteenmantel, door Xavery	930
Het Beethovenhuis, ontwerp H. P. Berlage Nzn	947-949
Hoog-Moersbergen, arch. P. A. Weeldenburg	970
Hoeve te Sippe, naar teek. van H. v. d. Kl. Meyburg	971
Het administratiegebouw der Ned. Ind. Spoorw. Mij. te Semarang, arch. J. F. Klinkhamer en B. J. Ouendag	985-987
Boternmarkt 25 te Haarlem, arch. J. v. d. Ban Pzn	1003
Een huis te Haarlem	1022-23

LOSSE PLATEN.

Voorgevel Huis met de Hoofden Afd. Bouwk. Weekblad No. 5	15
Het Haagsche Raadhuis	15
Damprijsvraag, Perspectieven v. d. bekroond ontw.	33
Deelnemers Excursie Zierikzee	39
Woonkamer, Landhuisje, Hoog Moersbergen arch. P. A. Weeldenburg	49

28^e JAARGANG 1908. N° 1

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN MAATSCHAPPY
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUITEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM GBz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR:

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & CO DEN HAAG

INHOUD **ABONNEMENTSPRIJS**

N° 1. 4 JANUARI 1908. Maatsch. tot Bev. der Bouwkunst. — Het afgelopen jaar. — De gevallen prijsvraag voor arbeiderswoningen, door Djachsa. — Verslagen van vergaderingen. — Boek- en Plaatwerken. — Inhoud van tijdschriften. — Berichten. — Personalia. — Bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars. — Rectificatie. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 'sjaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs new ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / l. —, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Hilversum, 1 Januari 1908.

Heden morgen ontving ik het telefonisch bericht:

„De Directrice van de Vereeniging tot Ziekenverpleging op de Prinsengracht te Amsterdam wenscht u mede te deelen, dat de heer Rieber dien nacht kalm ontslapen is” Een slag, lang reeds verwacht, doch toch nog onverwacht, óók voor zijne liefderijke verpleegsters!

Wat al gewaarwordingen dit bericht te weeg bracht. Wij wisten het reeds lang, Rieber zou nooit meer herstellen! Hij zelf was er zich van bewust en bij elk bezoek dankend voor de belangstelling, was het hem aan te zien, dat hij bij zich zelf dacht: „Zou het nu niet voor het laatst zijn dat we elkander hebben gesproken?”

Onze goede vriend was reeds lang ziek, lichamelijk ziek maar ook zielsziek. Van het begin van het vorig jaar is die toestand verergerd, doch klagen deed hij nimmer en zelfs zijn beste vrienden hield hij onkundig van wat hem deed. Met een stalen wil en sterke zenuwen vermag een mensch veel, doch er komt een oogenblik dat de natuur haar rechten laat gelden en zoo ging het ook met onzen vriend. Hij kon niet meer denken, niet meer rusten, terwijl zijn kwaal in hevige mate zijn gestel ondermijnde. Half Augustus bleef hij thuis, en zij die hem eenige dagen daarna bezochten waren ontsteld en ongerust over den toestand waarin zij hem aantroffen.

Lieve familiebanden hebben hem toen met moeite overreed om zich te laten verplegen in een ziekenverpleging.

Zijn vriend en huisgenoot en zijn hospita waren met al hun toewijding toch niet in staat hem datgene te verschaffen wat goed en noodig voor hem was, ook medisch advies en voorlichting geheel ontbrak, daar Rieber, met zijn eigenaardige opvattingen van enkele zaken, deze niet begeerde.

Ongeveer twee weken later had het transport plaats naar de Ziekenverpleging en na de eerste dagen van groote verandering en overgang kwam er werkelijk ontspanning. De gewenschte verzorging en verpleging werkten heilzaam op zijn geheele wezen. Wel waren er dagen van benauwdheid, doch dat kwam ook wel van de overgrote belangstelling van de goede vrienden, waar zijn zwakke toestand niet tegen bestand was. Hij kon soms weer vroolijk zijn en fijne, geestige opmerkingen maken, hij mocht zich bezig houden met lectuur, als die niet te veel inspanning vorderde, hij zat weer op, liep wat in de wandelgang, kwam zelfs nog eens buiten op een mooien zonnigen dag, doch betrekkelijk kort daarna kwamen de gevaarlijke hoestbuien weer terug, de benauwdheden werden vaak zoo hevig dat toevlucht moest worden genomen tot het zuurstofinhalatie-apparaat en van toen af verminderde hij zeer. De vroolijke lach verdween en maakte plaats voor trekken van onrust en zorg; hij begon te twijfelen aan een herstel, trachtte zich te wennen aan het denkbeeld van nooit meer beter te kunnen worden en toen bemoedigende woorden van hoop niet meer zoo tot hem gesproken werden als bij zijn komst in het ziekenhuis, voelde hij, dat over zijn lot beslist was en bereidde zijn vrienden daarop voor.

In al de jaren dat ik onze Maatschappij heb mogen dienen, is dit wel de treffendste mededeeling die ik u heden heb te

doen, en dat nog wel bij den aanvang van het nieuwe jaar!
 31 December verzoekt hij volkomen bij kennis doch nauwelijks verstaanbaar en erg benauwd, aan den heer Lesger, welke hem trouw bezocht, het volgende te schrijven:

Amsterdam, 31 December 1907.

Aan het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

WelEd. Geb. Heeren,

De heer C. T. J. Louis Rieber heeft mij heden namiddag opgedragen zijn eervol ontslag te willen aanvragen als Algemeen Secretaris Uwer Maatschappij en U tevens zijn laatste groeten over te brengen.

Met de meeste hoogachting.

Uw dw. Dr.,

B. LESGER.

Het tragisch einde van den man die nagenoeg 27 jaar zijn beste krachten aan de Maatschappij gegeven, voor de Maatschappij geleefd en gestreden, veel waardering, doch ook in die betrekking veel ondank ondervonden had. Op het oogenblik dat duizende mensen elkander het beste toewenschten bij de jaarwisseling, heeft Rieber ons verlaten, correct tot in zijn laatste daad, zooals hij zijn heele leven geweest is. Treffend was het voor mij die brief te ontvangen, nadat ik heden in de ziekenverpleging geweest was om nog enkele bijzonderheden te vernemen omtrent zijn verscheiden en te Hilversum terug gekomen de brief aldaar eerst 's avonds werd bezorgd.

Wie had dat gedacht toen wij den 29 Jan. 1906 zijn 25 jarig jubilé vierden! toen zijn vrienden een geschenk bij elkander brachten waarvoor hij eens op reis zou kunnen gaan om wat rust te nemen, zich eens een genoegen te verschaffen, zijn geest wat op te frisschen. Wanneer gaat ge nu op reis? het bleef maar steeds bij uitstellen.

Dan was er in de Maatschappij dit en dan weer dat, waardoor hij niet weg kon, dan weer nam het B Weekblad zijn tijd in beslag, totdat kort voor zijn laatste ziekte er bijna uitvoering aan het plan zou worden gegeven. Hij zou naar Weenen gaan. Voor het Weekblad werd een spaarpotje van stof vergaard, waar tijdens zijn onmacht om te werken al eens uit geput is, toen echter later vriendenhanden zijn taak zoo goed en zoo kwaad als het ging overnamen, is dat spaarpotje onaangeroerd gebleven en er een oogenblik van hoop op herstel was, is hem dat gezegd om hem rust te geven en dat het bewaard zou worden om te gebruiken wanneer hij op reis zou gaan. Ja, nu is hij op reis gegaan, op die groote reis waarvan niemand wederkeert.

De maatschappij, zijn betrekkingen, de Maatschappij t. B. d. B. en nog vele andere Vereenigen, waarvan hij medebestuurder was, ontvalt een nobel hart, een groote kracht,

een betrouwbaar raadsman en een trouw belangstellend vriend. Dat zijn herinnering en zijn voorbeeld voor ons blijve voortleven!

Zijn wensch blijkt te zijn om te worden begraven te 's Gravenhage in het graf waar ook zijn levensgezellin en kinderen, die hem zoo wreed en ontijdig na slechts een korten tijd van huwelijksgeluk ontrukkt werden, rusten.

Wij zullen zijn stoffelijk omhulsel Zaterdag naar die laatste rustplaats brengen.

Dat wij hem door onze tegenwoordigheid aldaar, in stilte dankzeggen voor zijn groote toewijding aan de belangen van onze Maatschappij.

SALM.

De overleden hooggeachte Algemeen Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, tevens Redacteur van de verschillende uitgaven dier Maatschappij, was met zijn vele groote gaven toch een zeer nederig man en bang voor alle openbaar eerbetoen.

Wij zouden dus niet in zijn geest handelen door in het openbaar te veel ophef van zijn verdiensten te maken, doch kunnen niet nalaten hem eerbiedig hulde te betuigen wanneer wij voor zijn nalatenschap, voor zijn werk staan; voor die bijna 27 deelen. Bouwk Weekbladen, Tijdschriften en Oude gebouwen, voor die stapels copieboeken en dossiers, gewisselde brieven en vele belangrijke stukken, alles getuigende van correctheid, degelijkheid en fijngevoeligheid van een hoogst ontwikkeld gentleman in den vollen zin des woords.

Ook wenschen wij er aan te herinneren, dat de heer Rieber zich voor vele andere Vereenigen nuttig maakte. Sedert 1884 lid van het Bestuur der Afdeling „Industrieschool“ van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, werd hij in 1891 benoemd tot lid van het Hoofdbestuur van die Maatschappij, het jaar daarop tot Bestuurslid van de Dagteeken- en Kunstambachtsschool voor meisjes en in het vorig jaar gekozen in het Bestuur van de Kweekschool voor Machinisten. Voorts had de heer Rieber zitting in het Bestuur van de Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding van Handwerkslieden in Nederland, en was sinds 1899 Lid van de Gezondheidscommissie te Amsterdam.

Dat zijn verdiensten ook door de Regeering op prijs werden gesteld, bleek uit het feit dat het H. M. onze geëerbiedigde Koningin, tevens de Hooge Beschermvrouwe van de Maatschij. t. Bev. der Bouwk. hem benoemde tot Officier in de Orde van Oranje Nassau bij gelegenheid der herdenking dat de heer Rieber voor 25 jaar geleden als Algemeen Secretaris van onze Maatschappij zijn taak aanvaardde. De Redactie van de Maatschappij lijdt een gevoelig verlies, zijn plaats zal niet zoo gemakkelijk te vervangen zijn. Red.

Vergaderingen van het Hoofdbestuur.

Van het behandelde in de op 24 Dec. en 30 Dec. gehouden vergaderingen van het Hoofdbestuur, zijn wij gemachtigd o. a. het volgende te mogen mededeelen.

Rapport Bouwvakken. Van de Afdeling Handel van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel was onder dagteekening van 11 Dec. j.l. een schrijven ingekomen, dat het Departement het voornemen heeft in het begin van 1908 een verslag in het licht te doen zien betreffende den toestand van handel, nijverheid en scheepvaart gedurende 1907 en werd de medewerking van het Hoofdbestuur verzocht door een overzicht te willen geven van de bouwvakken in Nederland gedurende dat jaar. Er was geen bezwaar het verslag voor 1 Jan. in te zenden aangezien de laatste weken vermoedelijk niet van belangrijken invloed zouden zijn op den algemeenen toestand.

Het was onmogelijk onvoorbereid aan die opdracht in zoo'n kort tijdsbestek naar eisch te voldoen en is dit dan ook aan die Afdeling medegegeeld.

Waar evenwel onze hulp wordt ingeroepen weigeren wij nooit die te verlenen, tenzij er overwegende redenen bestaan.

De werkzaamheden zijn dus verdeeld. De leden van het Hoofdbestuur zijn verzocht om elk voor zich uit zijn omgeving zoo veel mogelijk gegevens te verzamelen, en zijn daar omtrent in dank zeer belangrijke uitgebreide verslagen van ingekomen, een vragenlijst is verder opgemaakt en ter beantwoording gezonden aan onze correspondenten. het geheele land door, zoomede hoven dien aan onze leden architecten of aannemers in elke provincie, welke zoo ver als in hun vermogen lag ons die opgaven stuurden, doch even als het Hoofdbestuur zelf zich verontschuldigen moesten wegens onvolledigheid. In een daartoe den 24 Dec. belegde vergadering van het Hoofdbestuur is al het verzameld materiaal besproken, daarna in de vergadering van 30 Dec. het concept verslag vastgesteld, 31 Dec. is het rapport gepost voor 's Gravenhage.

Aan het slot van het rapport is verklaard dat dit, — de omstandigheden in aanmerking genomen — niet anders dan zeer onvolledig kon zijn. Wanneer het echter de bedoeling is om elk jaar zulk een rapport te ontvangen, dat dan de Afdeling in overweging wordt gegeven om naast onze Maatschappij de Alg. Aannemersbond ook uit te noodigen en te verzoeken, dat beide vereenigen zich mogen verstaan om de arbeid te splitsen en dat dan het geheele jaar door van den aanvang af, door daartoe aan te

wijzen leden dier vereenigen, aantekeningen gehouden kunnen worden van alle feiten welke belangrijk geacht kunnen worden om aan het eind van het jaar in een rapport als bedoeld te worden verzameld.

Ingekomen waren 9 sollicitaties voor de betrekking van tijdelijk redacteur, waarvan enkele gegadigden reeds bij het Hoofdbestuur bekend waren als medewerkers van het Weekblad of andere vakbladen. Van de referentien enz. werd kennis genomen en de candidaten besproken. Aangezien de Commissie van Wetsherziening gevraagd is, of zij ook voorstellen in overweging wenscht te geven ter herziening der instructies van secretaris redacteur, hetgeen bevestigend beantwoord is geworden, werd het wenschelijk geoordeeld, voorloopig in deze nog geen besluit te nemen, temeer daar de concept-statuten reeds bij den rechtskundig adviseur van de Maatschappij bezorgd zijn.

De H.H. candidaten zouden van dit besluit in kennis worden gesteld.

Omtrent den inhoud van het Tijdschrift kan de Leden worden medegegeeld, dat de kundige Archivaris van de Openbare Verzamelingen der Gemeente Utrecht, de heer S. Muller Fzn. zijn medewerking heeft toegezegd om in aansluiting aan zijn beschrijving van oud-Utrecht een vervolg te schrijven over interieurs en zijn de daarvoor op te nemen afbeeldingen en platen reeds heeft uitgezocht. Ook de Rijksbouwmeester C. Peters heeft een dergelijke toezegging gedaan voor een vervolgwerk op oud-Groningen.

De aflevering Oude Gebouwen bevat dit jaar 5 platen: gevels te Kampen, gevel van het Oude Vrouwenhuis te Rotterdam en het Gemeenlandshuis te Maassluis. De tekst in het in Hollandsch en Fransch is ter drukkerij afgegeven, de platen worden afgedrukt, zoodat de aflevering weldra zal kunnen worden verzonden.

De drie medewerkers aan de prijsvraag voor een stadhuis te Londen hebben hun toestemming gegeven tot het exposeeren van hun ontwerpen. De teekeningen worden in de eerste week van Januari ingewacht, waarna de opening der tentoonstelling in het Maatschappelijk Gebouw spoedig kan worden bekend gemaakt.

De H.H. uitgenoodigd, in overleg met den heer Ed. Cuypers, om deel uit te maken van een Commissie ter herziening der Honorarium-tabel voor Architecten, hebben alle die benoeming aangenomen.

De Commissie bestaat uit de H.H. H. P. Berlage Nzn., Ed. Cuypers, Jos. Cuypers, J. Haanrath, G. W. van Heukelom, B. J. Ouëndag, C. B. Posthumus Meyjes, A. Salm GBzn. en J. Verheul Dzn.

Met welwillende medewerking van de H.H. De Bazel, Nyhoff en Ouëndag is een lijst opgemaakt van de H.H. welke zullen worden uitgenoodigd om het examen voor Bouwk. Opzichter en Teekenaar af te nemen en verder in handen gesteld van het Dag. Bestuur ter afdoening.

Van de bibliotheek van wijlen ons Eerlid de heer I. Gosschalk is voor zooverre de bouwkundige werken betreft en aan de Maatschappij vermaakt, een inventaris opgemaakt. Zij bevat 615 nummers, waaronder zeer belangrijke, als b.v. 19 no's bevattende de werken van Viollet le Duc te zamen 33 deelen en 2 atlasen, enz. enz. welke zoodra de laatste bezending ontvangen is in den catalogus van de bibliotheek der Maatschappij zullen worden opgenomen.

Begrijpelijkerwijze werd ook besproken de weinig waardeerende wijze waarop Jhr. De Stuers zich in de 2e Kamer der Staten-Generaal over de Maatschappij t. B. d. B. en hare Leden heeft uitgelaten, en welke houding het Bestuur nu meent te moeten aannemen, doch veel meer werd er gesproken over de Prijsvraag van de arbeiders-woningen zelf, nu geen Rijkssubsidie kan worden verkregen, doch al is het dan op andere wijze, door de Maatschappij z onder hulp zal worden uitgeschreven.

Wat de houding van het Bestuur aangaat zoo is besloten de zaak te laten rusten.

Zoo werd ook vroeger reeds besloten. In een twistgeschrift tusschen de H.H. Mr. N. de Roever en Jhr. de Stuers noemde de laatste de leden van onze Maatschappij voor het meerendeel timmerlieden en plastersaars. Voor f5.— kon ieder lid worden van de Maatschappij, enz. Dit was onjuist en daarom ook de daarop opgebouwde gevolgtrekkingen. Van de 800 leden waren er toen 60 welke f5.— betaalden, doch dit waren kunstlievende leden z onder stemrecht. Ook kan niet ieder lid worden van de Maatschappij. Volgens art. 5.— mits voorgesteld door 2 gewone leden of door het Hoofdbestuur. Doch waartoe dit alles op te halen?

De Redactie van het Bouwk. Weekbl. heeft een woord van protest laten hooren, naar het Hoofdbestuur vermeent kalm en waardig gesteld. Ook werd het onnooedig geoordeeld om de „Handelingen“ af te wachten om de juiste woorden te vernemen. aangezien de couranten verslagen eenstemmig waren omtrent de krenkende woorden. In de laatste jaren is er een streven geweest om met vielerlei ons doel te bereiken langs vreedzamen weg en hebben wij ons daar steeds wel bij bevonden. Waar groote verwijdering bestond is gelukkig langzamerhand veel toenadering te constateeren.

Wat evenwel de aandacht heeft getrokken, dat is dat de Redactie van Architectura het Kamerverslag opnam zonder eenige ruggespraak te houden met de Redactie van het Weekbl. Opgemerkt werd dat deze houding niet verwacht was geworden van de zijde van een bevriende Redactie van een bevriende Vereeniging. De Red. van het B. W. heeft die van Architectura daarop verzocht in hun volgend nummer ook het woord van protest welte willen opnemen.

Het was opvallend dat daar nog een beschouwing aan werd toegevoegd die de woorden van den Jhr. de Staers niet alleen bevestigde doch nog wat aandikte en ook gepubliceerd is in de N. Rotterdammer. (3)

Ook dit werd besloten onbeantwoord te laten. Bovendien, tot wien zich te wenden? Nu het geheele Bestuur afgetreden is en alleen bekend is dat na den (zoo als in de wandeling genoemd wordt) „coup d'état van de „dertien“ er een vergadering door die H.H. belegd werd, gepresideerd door den heer Jos. Cuyper. ontbreken verdere bijzonderheden omtrent een nieuw Bestuur.

Bestuurderen welke deel hebben genomen aan de besprekingen der „fusie-plannen“ waren getroffen door het slot van het artikel. Oprecht gewild werd een samenwerking door een bestuurslid onzer Mij. en dat van A & A welke het plan het eerst sprake brachten. Doch toen van wederzijds commissies werden benoemd heeft A & A al ras kleur bekend, aangezien de anti-Mij. geest voor het meerendeel bekend was en juist het bovenbedoeld bestuurslid niet in die Commissie is benoemd.

De eigenaardige weinig parlementaire opmerkingen op de eerste bijeenkomst bevestigde dat vermoeden, doch niettemin zijn van de zijde der Mij. de voorstellen met de meeste zorg onderzocht, op verschillende vergaderingen zelfs op verschillende plaatsen gehouden en is het dossier dat al de gewisselde nota's en memorieën bevat zeer uitgebreid.

In deze geheele geschiedenis zijn 2 zaken te betreuren, 1 dat in het antwoord, van wege de Mij. hoewel zeer correct, weinig of geen bijzonderheden werden vermeld die tot dat besluit aanleiding hebben gegeven; dan zou ook voor oningewijden ons antwoord begrijpelijker zijn geweest, en 2 dat waar de Voorzitters van beide Vereenigingen het overeens waren, dat er niet tusschen de beide commissies nog wat meer gezamenlijk van gedachte is gewisseld geworden.

1) Het protest is van de zijde der Maatschappij van Bouwkunst niet onbegrijpelijk. Gelijk men in het verslag in het vorig nummer van ons orgaan reeds weet, het deluur De Staers zich zeer dit lekken op voor scherp slijt uit. Doch, hoewel de woorden scherp waren, was de zin ervan (hoewel, het dient vermet volmaakt juist, liden steenbakker of knoetbakker, indien het been luit, kan lid worden van die lichenen. We weten wel, dat dit, naar het woord genomen, niet al te vaak voorkomen zal; maar zeker is het, dat ieder die lid deze vereeniging van Bevordering der Bouwkunst worden wil, dit alleen doet, kan het zijner eigene voor het lidmaatschap, verlaten kan, en door die Staers teit, tevens steunbekend lid wordt. Zoo iemand kan altes over het wel en wee der Bouwkunst niet redonnen en zij steun geven aan zeer ingrijpende saken, waaraan hij niet kan minste verstand heeft.

2) Onbetwist is het, dat een groot deel der leden der Maatsch. van Bouwkunst niet agteren in bouwmaterialen, zonnemans, zonnemakers en anderen bestaet teruggevoerd op het gebied bekwaam liden; echter geen bouwkunst-boekenaars.

Welk gezet hierin van de Bouwkunst school, is ieder duidelijk. Zeker zeker is het slappe gezinslike leven der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst voor een groot deel mede aan deze onmogelijkheid te wijten.

Geen wonder dat ook, dat sedert jaren van de zijde meer liden architecten (zoowel van de zijde der Mij. tot Bev. der Bouwkunst als van „Architectura et Amicitia“) haastiglijk eenigszins pogingen gedaan werden om een algemeene basis tot stand te brengen en om liden te stichten, waaraan steunend staatsbetreffend lid zou kunnen worden, onder deugdelijke groeven van bekwaamheid in zijn beroep afgeleid te hebben.

Deze pogingen zijn telkens mislukt door tweeden van het Hoofdbestuur der Mij. tot Bev. van Bouwkunst. En dit, omdat de beste liden deze vereeniging (waaronder verschillende bestuursleden, met een hun liden die tegenwoordig voortdurend voortdurend een dergelijke stichting waren. Het Gemootschap „A. et A.“ daaromheen heeft van zijn kant al het mogelijke gedaan, om die denkbeeld in werking te zetten; glog daarbij zelfs ook van, dat de voorzitter der Mij. v. Bouwkunst, de heer Nijland, zelf verklaart, dat „A. et A.“ niet eerder gaat toe...

Naar de heer De Staers heeft geen woord in veel gezegd. Waren zijn woorden of scherp — zij waren juist. Hij heeft daaromde steun van den vinger op 'n woord gelykt, die de schande in onze nationale, beleidsmatige bouwkunst.

Moet zijn erin, wat de toekomst ons geeft uitveeren!

Dit hopen we ernstig. Red. „A. et A.“

Wat de prijsvraag nu betreft zoo zijn daaromtrent allerlei voorstellen gedaan doch was het moeilijk om tot overeenstemming te komen.

Het groote en meest verstrekkend plan om voor elke provincie typen trachten te verkrijgen voor goede goedkope arbeiderswoningen voor de groote steden, voor kleinere steden en voor het platte land gaat finantieel onze krachten te boven. Om het groote plan geleidelijk uit te voeren kost te veel tijd. Om overleg te plegen met de Inspecteurs van de Volksgezondheid of met de Directeuren van Gemeentewerken in de voornaamste steden werd ook te omslachtig geacht. Niettemin, unaniem wenschte het Bestuur al is het op bescheiden schaal een Prijsvraag in die richting uit te schrijven en droeg het den Voorzitter op om overleg te plegen met den heer D. E. Wentink, Inspecteur van de Volksgezondheid, welke reeds vroeger zijn medewerking heeft toegezegd, en in de volgende vergadering van het Hoofdbestuur een besluit te nemen omtrent het onderwerp zoodra de uit te loven prijzen te bepalen.

De meeste Bestuursleden vreesden dat het niet mogelijk is te verlangen dat de antwoorden op deze prijsvraag (waarvan het programma nog niet is vastgesteld) vóór 1 Mei a.s. worden ingeleverd. Het is daarom, dat afgescheiden daarvan, al vast een andere prijskamp zal gehouden worden en wel van uitgevoerde artistieke binnenbetimmeringen, waarvoor medailles der Maatschappij zullen worden uitgelooft en waarvan de teekeningen en photo's geexposeerd zullen worden op de a.s. Mei-vergadering. Deze prijsvraag wordt gepubliceerd zoodra de uit te noodigen Juryleden hun benoeming hebben aanvaard.

Ten slotte werden nog enkele mededeelingen gedaan waaruit blijkt, dat tot dusverre slechts 165 leden de wensch te kennen gaven dat zij tegen vergoeding van 35 cent, tot dekking der verzendingskosten, het present exemplaar der Beschrijving der Gravelijke Zalen wenschten te ontvangen. Besloten is de kennisgeving nog een paar maal te plaatsen en dan een termijn te stellen waarbij geen presentexemplaren meer zullen worden uitgereikt, doch deze dan ter beschikking van den boekhandel zullen worden gesteld. De kosten van deze uitgave bedroegen tot nu toe ongeveer f 6500.—

Van de 3 1/2 % Geldleening groot f 3200.— zijn in de vergadering van het Hoofdbestuur de navolgende obligaties uitgelooft, zijnde de nummers 3, 60, 97, 112; deze obligaties zijn van af heden betaalbaar aan het Bureau van de Maatschappij.

HET AFGELOOPEN JAAR.

Het jaar 1907 heeft voor de broefenaars der bouwkunst in Nederland maar weinig goeds opgeleverd. Er zijn architecten geweest, die het druk hebben gehad; er zijn aannemers geweest, die hun volk aan den gang konden houden. Over het algemeen kan men echter zeggen, dat het afgeloopen jaar zich niet als een der voordeeligste heeft doen kennen.

Het geschokte vertrouwen in ons hypotheekwezen, de stormen aan de heurs hebben op de bouwkunst een zeer nadeeligen invloed gehad, waarvan de terugwerking door vele architecten helaas werd ondervonden, en waardoor ook vele opzichters en teekenaars werden getroffen. Nog moeilijker was de strijd, die tal van aannemers te voeren hadden.

In de financiële positie der groote gemeenten van ons land kwam geen verbetering; voorzichtigheid en spaarzaamheid noopten tot het zooveel mogelijk beperken van de uit te voeren werken. En nu de toestand in de bouwvakken zoo weinig bevredigend is, spreekt het vanzelf dat werkloosheid voor vele ambachtslieden daarvan het treurig gevolg moest zijn.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft van de ongunst der tijden gelukkig niet te lijden gehad, toch trof haar op den laatsten dag des jaars het zeer gevoelig verlies door het overlijden van haar Secretaris, die reeds geruimen tijd aan het ziekbed was gekluisterd.

De Maatschappij kan op een vruchtbare werkzaamheid wijzen zoowel ten bate van ons aanstaand Middelbaar Technisch onderwijs-welks inrichting op de Mei-vergadering aan de orde werd gesteld, als voor de teekenaars en opzichters, ten wier behoeve een examen werd ingesteld.

En ofschoon de verandering der wet, die dit jaar haar beslag had moeten krijgen, nog niet plaats vond, daaruit mag niet worden afgeleid, dat dit gewichtig onderwerp minder aandacht ondervond.

De Maatschappij wenschte zich te verjongen, wenschte hare organisatie in overeenstemming te brengen met de eischen, die in den tegenwoordige tijd gesteld worden. Zulke verstrekkende plannen vragen heel wat overleg, heel wat voorbereiding.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst beseft ten volle den ernst van haar taak, begrijpt dat haar doel moet zijn, staande boven alle partij- of personen-questiën, een lichaam te worden, waarvan het een eer, een onderscheiding geacht wordt, lid te mogen zijn, eene Maatschappij, waarin alle kunst- en vakbroeders elkander ontmoeten, ontwikkelen en waardeeren.

Om dit doel te kunnen verwezenlijken, doet zij een beroep op haar leden, hen vragende: wees, wat gij zijn kunt voor, geef wat gij in geestes gaven geven kunt, aan onze Maatschappij.

Als straks de herziening der wet aan de orde zal komen, laten dan de leden, geroepen om de Bouwkunst in Nederland te bevorderen, in verband met de nieuwe tijdomstandigheden en toestanden toonen, dat zij bereid zijn, al datgene te doen wat tot ontwikkeling van ons kunstleven op bouwkundig gebied kan strekken.

Schieten zij hierin niet te kort, dan 1908 met gulden letteren in de jaarboeken der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst kunst kunnen worden boekstaafd.

DE GEVALLEN (?) PRIJSVRAAG VOOR ARBEIDERSWONINGEN.

Geachte Redactie.

Met de toezending van uw woord van protest aan de Redactie van Architectura is u waarachtig, om een gemeenplaats te gebruiken, van den wal in de sloot geloopten.

Naar aanleiding van de genomen beslissing in de 2de Kamer, wilde ik u eenige letteren doen toekomen, doch was zoekende naar een categorisch antwoord, waarin ik maar niet slaagde. Immers, ik meende Multatuli had met alle soorten van *kok- en pastebakkers* afgerekend en onder die, welke hij beschrijft komen er geen voor die lid zijn van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst. Waar ik dus in twijfel moest zijn, of deze wel bestaan, zie ik in de commentaar op uw protest in *Architectura*, dat ze althans kunnen bestaan, en dit het geval dus zijnde had ik toch nog wel iets in het midden te brengen.

Ik ben, zooals u weten kunt, geen lid der Mij., in zooverre kan mijn schrijven dus niet voortkomen uit een soort solidariteitsgevoel.

Ik wil de mogelijkheid — voor al die bakkers om lid uwer Mij. te worden — dus laten rusten, doch vrees, dat de mindere appreciatie van den bedoelden afgevaardigde uit Weert, nu voor de Mij. en haar streven, de klip is geworden, waarop de mij zeer sympathieke prijsvraag is gestrand.

Ziet er is gezegd: *„Het is niet te verwonderen dat het college van bijstand en de centrale gezondheidsraad, waar het hier arbeiderswoningen betreft, tegen dit subsidie geen bezwaar hadden. Maar het is absoluut onnoodig een prijsvraag uit te schrijven voor typen van arbeiderswoningen. De vakliteratuur bevat deze in menigte. Morgen komt er een prijsvraag voor middenstandswoningen, voor hoorderijen, voor kazernes, voor stations, voor gekkenhuizen, als men op dien weg voortgaat. Dit is een zaak die geheel kan worden overgelaten aan het particulier initiatief.“*

Over die onnoodigheid zoo. Vraag echter, kan het zoo gek zijn voor boerderijen b.v., of gekkenhuizen, met Rijkssteun prijsvragen uit te schrijven.

Ik ben op grond van ondervinding zoo vrij te meenen, dat nog steeds behoefte bestaat aan een goed type woning voor de minste onder de loonarbeiders, d.w.z. eene woning, welke bij een minimum van kosten een maximum te bereiken woonbaarheids verkrijgt.

Daarvoor geeft de vakliteratuur de oplossing niet. Dezen zomer nog werd door een woningvereeniging te Veendam een prijsvraag uitgeschreven, tegen prijzen van 1/10 als nu de bedoeling was uit te loven, meer kan zoo'n vereeniging onder vigneure der Woningwet werkend niet doen.

De uitslag bewees, dat voor de aangegeven bouwsom de woning niet te maken was.

Ik heb er ook nog enkele schrapjes van gemaakt, maar het ging niet, als ik althans zekere me zelf gestelde eischen wilde laten gelden, en tevens de betreffende bepalingen der plaatselijke verordening nakomen.

Waarom ligt dit; zijn misschien de minimum eischen in de verordeningen te hoog.

Zooals de Min. van Bin. Z. te kennen gaf: *„het vraagstuk is nog niet opgelost“* en deze prijsvraag en wellicht de discussie daarover en daarna zou hare oplossing zeker hebben benaderd.

Wel verre te *„vermijden dat de bekoonde antwoorden een officieel stempel krijgen“*, zou ik dit toejuichen, het kon voor vele gemeenten een leidraad zijn bij het herzien van hunne verordeningen, zekonden daaruit leeren, wat wel en wat niet moet voorgeschreven worden.

Ik weet niet of *„de Minister er blijbaar is ingeloopt toen men hem heeft wijsgemaakt dat het uitschrijven van deze prijsvraag met premies mannen van betekenis uit kon tent zou lokken. Het is absoluut onjuist dat premies van f 250 en f 100 inmannen van betekenis zullen bewegen aan deze prijsvraag deel nemen met de zeer onzekere kans dat zij bekoond zullen worden.“*

Wanneer er is bedoeld mannen van groote architectonische betekenis, was dit ook niet noodig, de materie wordt meer beheerscht door economie en techniek dan door aesthetica. Ik ben dan ook met den Min. van meening, dat vele, zij het dan ook der *de minores*, met genoege hunne krachten aan deze prijsvraag zouden hebben getoetst.

Ook is gevraagd waarom de Mij. deze subsidie krijgt en niet Architectura. Als ik het bij het rechte eind heb, heeft de Mij. er om verzocht, en dan ging het toch voor den Minister al heel slecht te zeggen, neen je idee is goed, maar de subsidie zal ik aan Architectura toekennen.

In het onderschrift van genoemde vereeniging op uw protest komt de oude grief van de tot heden mislukte fusie weer boven.

Zeker zal Arch. nog wel zooveel vertrouwen in de Mij. hebben, om haar het uitschrijven, regelen en bekronen van deze prijsvraag toe te vertrouwen, en daar ging het toch maar om.

Werkelijk stond de Mij. op zoo'n laag bouwkundig peil, hare zustervereeniging zou zich maar bliameeren met eene fusie, welke ik zeer zou toejuichen, tusschen beide lichamen uit te lokken.

Nog eens, de toon van Arch. commentaar stelt mij te leun, evenals het m. i. verkeerde inzicht van het kamerlid, wiens kritiek ik anders gaarne onderschrijf, ik gelooft ditmaal, dat hij zich heeft laten ontglippen *„volmaakt onbesuisen en onbewijsbare beschuldigingen van zeer onaangename aard.“*

Ik hoop nu echter — en dat is het doel van mijn schrijven — dat de Mij. toont, werkelijk zooveel belang te stellen in het onderdeel der bouwkunst, dat bij de volksbuisvesting te pas komt, en de middelen zal vinden, om — zij het dan op wat bescheidener schaal, dan zij eerst meende te doen — de bedoelde prijsvraag toch uit te schrijven. DJACHSA.

Afdeling 's Gravenhage v. d. Mij. t. Bev. d. Bouwkunst. Gewone vergadering op Vrijdagavond 10 Januari 1908 te 8 uur in Zaal 4 van het Zuid-Hollandsch koffiehuis.

Agenda: Mededeelingen van het Bestuur, Voordracht van den heer J. W. C. Tellegen o.i., Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, getiteld: Indrukken van het in 1907 in Engeland gehouden Internationaal Woning-congres.

Afd. Utrecht v. d. Mij. t. Bev. d. B., 20 Dec. 1907. Na voorlezing en goedkeuring der notulen werd als no. 1 van de agenda aan de orde gesteld de verkiezing van 2 leden van het Bestuur in plaats van de volgens rooster aftredende leden de heeren Alb. Nijland en J. Krap. Van eerstgenoemde was bij het Bestuur het bericht ingekomen, dat hij om gezondheidsredenen meende te moeten bedanken voor een eventuele herkiezing. In zijn plaats werd met algemeene stemmen gekozen de heer R. Rijksen Gz., architect. De heer Krap werd met overgrote meerderheid herkozen, die deze benoeming wenschte te aanvaarden.

Daarna werden de Voorzitter, de Penningmeester en de Secretaris herbenoemd, die zich bereid verklaarden de functie weer voor een jaar waar te nemen.

Wegens de te houden lezing werd de Rekening en Verantwoording van den Penningmeester uitgesteld tot de volgende vergadering.

Vervolgens nam de Voorzitter het woord om de verdienste van het met 1 Januari aftredende bestuurslid den heer Alb. Nijland in het licht te stellen, die als mede-oprichter van de

Afdeeling van af de oprichting deel uitgemaakt heeft van het bestuur, met uitzondering van een jaar wegens periodieke afleiding, toen volgens de destijds geldende bepaling van het reglement een aftredend bestuurslid niet terstond herkiesbaar was. Op voorstel van het Bestuur werd de heer Nijland bij acclamatie door de vergadering tot eeredlid van de Afdeeling benoemd.

In het tweede gedeelte der vergadering, waarbij een groot aantal introducties tegenwoordig waren, gaf Prof. van den Kloes een interessante lezing over Siegwartbalken, waarop een zeer geanimeerd debat volgde, zoodat eerst ten 10°, uur de vergadering werd gesloten.

De Secretaris.

Ver. Bouwkunst en Vriendschap. 24 December 1907. In deze bijeenkomst hield de heer Kl. van Leeuwen, architect te Amsterdam, een voordracht over lettervormen. Aanleiding om dit onderwerp in studie te nemen, had spreker gevonden in zijn praktijk als teekenaar, architect en leeraar. Hoevele malen toch, zeide spreker, worden we in die kwaliteiten niet geroepen voor het ontwerpen en teekenen van opschriften, 't zij op teekeningen, op titelplaten en diploma's, 't zij voor uitvoering door den schilder, den steenhouwer, den beeldhouwer of den smid, en telkens doet zich dan de vraag weer voor: aan welke eischen moeten de letters en hun samenvoeging tot woorden en zinnen voldoen, en hoe moet aan die eischen voldaan worden. Wel is waar bestaan er een tal van zoogenaamde letterboeken, waaronder zeer verdienstelijke werken, als van Lewes Day, Strange, Alfred Bruinot, Hrachowina en anderen, doch die alle bevatten wel een groote verzameling van alfabet in verschillende vormen en uit verschillende stijfperiodes, doch van een eigenlijk systeem, waarnaar een goede letter geconstrueerd kan en moet worden, is in die werken geen sprake. Zij kunnen in elk bijzonder geval wel hulp verschaffen bij het samenstellen van opschriften en dergelijke, doch het blijft dan ook voor den gebruiker een gedurig opnieuw, bijna machinaal kopiëren der verstrekte vormvoorbeelden, en zij geven geen aanleiding tot het vermeederen van kennis omtrent aard en karakter van de letter en omtrent de wetten, volgens welke een goede letter samengesteld behoort te worden, om zoowel een praktisch bruikbaar, als een aan aesthetische voorwaarden voldoende phonetisch beeld te geven. Toch zal het voor het maken van opschriften, waarin een bepaalde eenheid zal opgemerkt kunnen worden, noodzakelijk zijn, dat de samensteller onafhankelijk van zijn voorbeeldenboek kunne werken; dat hij zijn letters achtereen volgens naar een bepaald systeem, dat zijn geestelijk eigendom geworden is, aaneen voegt tot een geheel, waarin eenheid en rust samengaan met een decoratieve werking, die oog en verstand weldadig en aangenaam aandoen. Zonder twijfel zal het aan hoog begaafden mogelijk zijn bij intulie mooie letters en lettervoeringen te maken buiten alle geometrische systemen als grondbeginsel om, doch dan zijn de verkregen eenheid en decoratieve werking een gevolg te achten van een aangeboren gevoel voor verbinding en vlakversiering, dat onbewust in de plaats van het systeem treedt en tot gelijken uitslag leidt. Doch slechts een kleine minderheid der menschen behoort tot de hoogbegaaften, en het is voor den vakman, dat de hulpmiddelen een steun kunnen zijn bij de uitoefening van zijn vak, om wat hij te maken heeft zoo goed mogelijk te doen zijn. De kennis van een of ander systeem kan een krachtig hulpmiddel daartoe geacht worden.

Zonder twijfel heeft ook in de oudheid een systeem ten grondslag gelegen aan de constructie van letterteekens en de daarmee gevormde opschriften. De opschriften van Romeinsche monumenten, 't zij ze gevonden worden in Oost- of West-Europa of in Noord-Afrika, hebben alle hetzelfde cachet. Bij gelijke verhouding van hoogte en breedte is ook een overeenkomstige dikte der letterdeelen op te merken. Vitruvius trouwens beschrijft in zijn werken die systemen, en bepaalt de verhoudingen van hoogte, breedte en dikte der letters in overeenstemming met de verhoudingen van dikte tot hoogte van de kolommen der verschillende bouwworden, zoodat het vierkant, waarin hij de verschillende letters ontwerpt, voor de Corintische orde in 10, voor de Ionische orde in 9 en voor de Dorische en Toscaansche orde in 8 hoogte-deelen verdeeld wordt, en deze deelen de dikte van de dikke „halen“ der letters aangeven, terwijl de dunne „halen“ een derde en de liggende de helft dier dikte verkrijgen. Vitruvius verdedigt den geometrischen grondslag voor de samenstelling der letters door aan te nemen, dat de A is ontstaan uit de afbeelding van een geopenden passer met dwars daarover gelegden maatlat, de beide

oerhulpmiddelen voor het meten, waarmede door de „ouden“ volgens hun geheime leerstellingen symbolisch die geometrische grondslag zou zijn aangegeven. De meesters der renaissance, als Serlio en Albrecht Dürer, en terzelfder tijd de boekenliefhebber, drukker en uitgever Geoffroy Tory, volgen het voorbeeld van Vitruvius en ontwerpen hun letters naar bepaalde systemen, waarbij ook eene in honderd kleine kwadranten verdeeld vierkant en de cirkel de grondfiguren voor de constructie van de letters vormen. Omtrent den oorsprong van het verschil in dikte tusschen de verschillende deelen van de letters verkeert men in het duister. Slechts omtrent de heilige letter Y geeft Geoffroy Tory eenige verklaring, volgens welke die letter het menschelijk leven zou symboliseeren. Het dikke ondergedeelte zou de jeugd, de linkse breedte ophaal de breedte weg der ondeugd, de dunne ophaal de smalle weg der deugd voorstellen. Ook is er nog bijna niets met zekerheid bekend omtrent de alleroroospronkelijkste samenstelling van de lettervormen, zooals wij die tegenwoordig kennen, en de redenen, die tot die vormen hebben geleid. Voor waarschijnlijk wordt gehouden, dat de Pheniciërs het eerst het phonetische letterschrift hebben gebruikt.

Na deze algemeene beschouwingen stelt spreker de vraag: aan welke voorwaarden behooren een goede letter en een goed opschrift, — om bij dit gebruik van de letters te blijven, — te voldoen. En dan moet als eerste voorwaarde gesteld worden: gemakkelijke leesbaarheid, en als tweede voorwaarde een regemaat in de groepeerings der letters, zoodat elk woord een goed geheel, en de samenvoeging der woorden wederom een geheel vormt. Elke letter dient dus in zijn hoofdvorm het algemeen voor die letter gangbare en bekende teeken weer te geven, zoodat alles vermeden moet worden wat afbreuk aan die duidelijkheid zou, kunnen doen; en om de harmonie tusschen de bij elkander behoorende letters te verzekeren, dienen deze van een overeenkomstige samenstelling te zijn wat hun verhouding tusschen hoogte, breedte en dikte betreft. De verhouding dient bepaald te worden in overeenstemming met de grootte van de letter. Vooral de dikte is hierbij een factor van gewicht, en aangenomen kan worden, dat hoe kleiner de letter wordt, hoe dikker in verhouding tot hoogte en breedte de samenstellende deelen moeten genomen worden. De schikking der letters moet zoodanig zijn, dat optisch een zooveel mogelijk even groote tusschenruimte tusschen de letters aanwezig is. Waar letters als de kapitalen L en A naast elkander komen, geeft die schikking veel moeielijkheden, en is het soms geoorloofd het horizontale been van de L onder een der ingekorte beenen van de A te laten doorloopen. Ook bij de T is de schikking soms moeielijk en het kan geoorloofd geacht worden, het bovendeel van die letter boven de andere te doen uitsteken. Trouwens, dit is niets nieuws, daar reeds bij zeer vele Romeinsche opschriften hetzelfde gedaan is; hierbij werden meermalen twee letters aaneengevoegd, blijkbaar om ruimte te winnen of een betere decoratieve werking te verkrijgen.

Omtrent het meer of minder logische of gewenschte van dunne of dikke halen, of halen van gelijke dikte aan de letters, is veel verschil van meening bij de samenstellers der alfabet. Spreker meent, dat er geen reden bestaat om beslist alle halen even dik te maken. Hij beroept zich daartoe op de decoratieve werking van de vele Romeinsche opschriften, waarbij dat verschil in dikte voorkomt. Hij ontkent echter niet, dat ook zonder dat verschil zeer mooie lettervormen zijn te maken, zooals de alfabet, door Lauweriks en de Bazel samengesteld, bewijzen.

Daarna staat spreker nog even stil bij de initialen, waarbij meer vrijheid van handelen moet toegelaten worden, en elke letter als zoodanig gebruikt, een decoratief element op zichzelf is. Hij herinnert aan de initialen in middeleeuwsche miniaturen, in welke versiering veelal de geheele geschiedenis werd gesymboliseerd, die in het hoofdstuk waarvan de initiaal het begin was, werd behandeld. Slechts zeer begaafden zal het gelukken in deze materie wat goeds voort te brengen.

Ten slotte komt spreker nog op het karakter van de drakletter, dat een ander is dan dat van de geteekende letter en waarbij eveneens meer vrijheid in den vorm kan toegelaten worden, daar elke letter slechts eenmaal behoeft gesneden te worden, en door de machinale veeveelvuldiging van de letter vanzelf de volkomen gelijkheid in vorm van dezelfde letter bij den afdruk verkregen wordt. Met een reeks interessante teekeningen, de origineelen van een door spreker uitgegeven letterboek, werd het gesprokene toegelicht.

BOEK-EN PLAATWERKEN

Voor belangstellenden ligt in de bibliotheek van de Maatschappij ter kennismaking een Album door de Vereeniging van Kalkzandsteenfabrikanten in Nederland (Secretariaat te Hillegom) in het licht gegeven.

Het Album bevat een collectie ontwerpen van woningen en afbeeldingen van gebouwen, alle van kalkzandsteen opgetrokken, uit verschillende oorden van ons land. Uitgangspunt van de ontwerpen was een prijsvraag, door de Vereeniging uitgeschreven met het bijzondere doel, teekeningen van gebouwen, geschikt voor kalkzandsteen, te verkrijgen.

„Wij meenden, zeggen de uitgevers in hun toelichting, dat er nog streken in ons land waren, waar ons product nog zeer onvoldoende bekend was, terwijl, waar men met een nieuw materiaal moet leeren werken, het verspreiden van geëigende ontwerpen voor velen eenig nut kan hebben.“

De teekeningen zijn alle zeer duidelijk uitgevoerd, en het geheel in een beschaafd gewaad gestoken.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

De Opmerker, 28 December '07. Slot van *Peter Post*, door A. W. Weissman. *Zuiderzee-droogmaking*, door F. C. J. van den Stoen van Ommeren, e. i.

Architectura, 28 Dec. Verschillende *Jaarverslagen* enz. van het Gen. A. et A. Technische gedeelte. Slot van „*San Marco*“, het witte marmer der Venetiaansche paleizen, door P. Seipp.

De Bouwwereld, 25 Dec. Vervolg van *De Dam te Amsterdam*, XI, de oude beurs II, door Dr. Joh. C. Breen. *Drie heerhuizen aan den Willemsingel te Leiden*, architect A. J. Jesse, met gevel-teekening en plattegrond. *Drie oorkonden*, ontworpen door leerlingen van de Industrieschool v. d. Mij. v. d. Werk. Stand te Amsterdam, met afbeeldingen.

Technisch Weekblad, 27 Dec. Vervolg van *Dieselmotoren*, met afbeeldingen en van *Berekening elektrische gelijkstroom ledingsnetten*.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Oude mortel en baksteen. De Bouwgewerks-Zeitung van 14 Dec. '07 bevat de navolgende mededeeling van het Chemisch-laboratorium voor Klei-industrie: Prof. Dr. H. Seger en E. Cramer. Op het oogenblik wordt het oude Fransche Weeshuis op den hoek van de Charlotten- en Jager-straten te Berlijn afgebroken; dit is gebouwd in de jaren 1720 tot 1725. Koning Friedrich Wilhelm I schonk de bouwstoffen tegen betaling der vervoerkosten. Toen Frederik de Groote op de Gendarmen-markt de beide torens liet bouwen, werd ook op zijn kosten het Weeshuis verbouwd tot verfraaiing van dit gedeelte van de stad en met een verdieping verhoogd en voorzien van een architectonisch mooien voorgevel.

Van de afbraak van dit gebouw verschaften wij ons mortel en baksteen en beproefden deze bouwstoffen, waarvan de resultaten hieronder volgen. De gebruikte mortel was een lichtrijke kalkmortel, die in lagen van 2 e M. dikte tusschen de steenen gevonden werd; zij had bijna geen vastheid en kon met eenige moeite zelfs tusschen de vingers worden fijngewreven.

De chemische samenstelling der mortel was: Water 2.22%, Koolzuur 7.24%, In zoutzuur onoplosbaar zand 76.90%, In zoutzuur oplosbaar Kiezelsuur 0.64%, Leem en ijzeroxide 0.68%, Kalkaarde 12.06%, Bitteraarde (sporen,) totaal 99.74%.

De baksteen voor het gebouw gebruikt waren gewone binnenuur-steenen welke uit kalkhoudende klei gemaakt waren en op het oog slechts weinig gebakken. De porusheid van deze

steenen was zeer groot; wij stelden deze vast door het leggen van tien steenen in water en vonden dat de gewichtsvermeerdering der steenen gemiddeld het zeer hooge cijfer van 30% van hun gewicht droeg bereikten.

Tien steenen van mortel ontdaan beproefden wij op drukvastheid op de gewone wijze, door de steenen doormidden te zagen en de beide helften met cementmortel op elkaar te metselen. De persvlakken werden met cement afgevlakt en deze proefstukken werden, nadat de cement verhard was, stukgeperst, waarbij de volgende cijfers werden gevonden: 95, 90, 75, 78, 83, 120, 92, 87, 85, 121 K.G. of gemiddeld 92.6 K.G. per vierk. c.M.

Ingevolge het bovenstaande moet de gebruikte mortel gequalificeerd worden als een gewone kalkmortel van gewone samenstelling. Van siliciumvorming is nauwelijks sprake en zelfs de vorming van kalkkarbonaat is in den loop der eeuwen niet voltooid. De vastheid welke de mortel in den loop des tijds verkreeg is als gering te bestempelen. De gebruikte baksteen bleef in kwaliteit achter bij de steenen welke tegenwoordig voor Staats- en Koninklijke bouwwerken gebruikt worden.

Gezien van het tegenwoordige standpunt der techniek zijn deze vroeger gebruikte steenen als minderwaardig te beschouwen, daar ze een geringe vastheid hebben en buitengewoon porus zijn. Toch hebben deze steenen en deze mortel bijna tweehonderd jaren, aan het doel waarvoor ze bestemd waren voldaan.

Naarden. De architect L. Streefkerk, die op eene prijsvraag voor een nieuw Raadhuis te Uithuizermeeden twee ontwerpen heeft ingeleverd, heeft deze beide met den eersten prijs mogen bekroond zien.

Ook verwierf hij een gedeelte van den tweeden prijs (bestaande uit een getuigschrift) voor een ontwerp voor een café-restaurant te Rotterdam.

De afgekeurde gevels. De heer A. J. Saarloos, bouwvervoerder van de vijf perceelen in de Johannes Verhulststraat, te Amsterdam, waarvan onlangs op last van (zie B. Weekblad n°. 52 van 1907) B. en W. de gevels zijn gesloopt, heeft bij den Officier van Justitie tegen de gemeente een klacht wegens zaakbeschadiging ingediend.

Rijks Academie van Beeldende Kunsten. Zooals wij reeds in ons vorig nummer melden zou 28 December de plechtige uitreiking plaats vinden van het eeremetaal behaald door den heer J. M. van der Mey en zooals ons later bleek ook nog aan schilders en beeldhouwers welke de laatste jaren gouden en zilveren medailles hadden behaald.

De plechtigheid was tegen elf uur uitgeschreven. De vestibule binnentredende viel het al direct op, dat er heden iets bijzonders, iets deftigs, iets feestelijks te doen was. Een prachtige collectie Persische tapijten bedekte de hooge, stijle trappen, waardoor de armelijkheid der houten trappen nog hinderlijker werd.

In de ontvangkamer was bij onze komst een groot gezelschap reeds bijeen t.w. de Commissie van Toezicht de heeren mr. J. A. Sillem, J. A. Langerhuizen, mr. G. M. den Tex, en E. van Essen; de Directeur, de Hoogleraren en leden van verschillende Jury's waaronder wij opmerkten Dr. Cuypers, Posthumus Meijjes, Poggenbeek en de Voorzitter van de Maatschappij t. B. d. B. voor zoover de architecten betrof en verder de heer Aug. Allebé, van Wijk, Bart van Hove, van der Waay, van Looy, Hesseling, e. a. Nadat de Commissaris van H. M. de Koningin, tevens lid van de Comm. v. Toezicht, gearriveerd was verzocht de heer Sillem ons wel te willen volgen naar de groote Geheerzaal waar de plechtigheid zou plaats hebben. Gemakkelijke zetels waren daar geplaatst, waarvoor een tafel bedekt met een pracht Persisch tapijt en daarop de étuis met de medailles. Voor de tafel op een rei de voormalige prijsskampers en daarachter, hunne bekenden, vrienden en geïnteresseerden waaronder vele dames.

De Voorzitter der Commissie, Mr. J. A. Sillem opende daarop de vergadering met een herinnering aan de bepalingen der Wet en van het Reglement betreffende de toekenning der eeremedailles in goud en in zilver aan de mededingers in den jaarlijkschen wedstrijd, die telkens in een hoofdvak van kunst aan de Academie wordt gehouden. Dat ditmaal de uitreiking niet zou geschieden, gelijk behoorden aan één of twee prijswinners, maar aan zes, — en dat niet één Jury, maar leden van vijf Jury's, de vergadering met hunne tegenwoordigheid vereerden. — Ing aan omstandigheden, geheel onafhankelijk van den wil der Commissie van Toezicht. De toezending van regeeringswege van de gouden en zilveren eerepenningen, in de wedstrijden van de jaren 1902, 1904, 1905 en 1906 toegekend, had namelijk zoodanige vertraging ondervonden (om nog onvoldoend verklaarde redenen), dat de Commissie eerst in den afgeloopen zomer in het bezit daarvan was gekomen.

Destijds was reeds weer een nieuwe wedstrijd begonnen, en de Commissie had gemeend, met de uitreiking der medailles te moeten wachten, totdat ook de uitslag van den wedstrijd van 1907 bekend was; temeer daar verreweg de meesten der prijswinnaars van de vorige jaren op dat oogenblik in het buitenland vertoefden.

En dit bracht spr. er toe, te wijzen op hetgeen de groote waarde uitmaakt van de bekroning met goud van den mededinger in dezen academischen prijskamp. De Wet geeft namelijk aan de Commissie van Toezicht de bevoegdheid om, gehoord de jury, den met goud bekroonde aan te bevelen voor de toekenning van rijkswege van een jaargeld, dat viermaal kan worden gegeven, tot voortzetting zijner studie.

Van die bevoegdheid heeft de Commissie bij elk der vroeger vermelde wedstrijden gebruik kunnen maken, en telkens heeft zij de Regeering bereid gevonden haar advies te volgen.

Hoe onschatbaar de waarde is van dat jaargeld voor de vorming van een kunstenaar, dat hebben de meesten der hier aanwezige prijswinnaars reeds ondervonden, 't zij zij één- of meermalen achtereen het jaargeld hebben genoten. Bij de vaststelling der instructie die den bekroonde wordt medegegeven, gaat onze Commissie, behalve met het advies van den Directeur en van de leden der Jury, ook vooral te rade met de eigen wenschen van den bekroonde. Want als hoofddoel van zijne reis houdt de Commissie steeds in het oog, dat hij de grootst mogelijke vrijheid moet behouden die vereenigbaar is met den plicht om te bewijzen, dat hij het jaargeld werkelijk besteedt voor het doel, waarvoor het hem geven is, namelijk voortzetting zijner studie in het buitenland. Met deze bespreking moeten, naar het oordeel der Commissie de omgeving waarin hij die jaren doorbrengt, de kunstwerken die hij te zien krijgt, de omgang met vrienden die hij mocht winnen en met kunstenaars die hij leerde kennen, in volle vrijheid op hem inwerken. Eerst op die wijze kan zulk een verblijf in den vreemde den kunstenaar door rijpheid, de ontwikkeling van zijn talenten schenken, die hij in zijne leerjaren aan de Academie of elders nog niet heeft bereikt.

Nu aan de meesten der bekroonden de eerepenning eerst wordt uitgereikt, nadat zij reeds een of meer jaren in 't genot zijn geweest van het jaargeld, nu moge het eremetaal, behalve als overwinningsteeken in den prijskamp, ook een welkome herinnering zijn aan de genotvolle uren en dagen in den vreemde doorggebracht. — maar tevens ook aan de moeilijke uren die hem daar niet zijn gespaard. Want ook die moeten er zijn, om den kunstenaar tot rijpheid te brengen; en zij zullen dat doen, door hem zelfstandigheid te leeren, door zijne opmerkingsgave te scherpen, door zijn werkkraacht te stalen, — in een woord door zijn karakter te vormen; en dan zal de herinnering ook aan die uren een zegenrijke een weldoende zijn.

„Dat dit met ieder uwer, zoo besloot spr., het geval moge zijn, — moge het zijn tot zegen voor onze vaderlandsche kunst, dat is de wensch waarmee ik thans overga tot de uitreiking der u toekomende „eerepenningen.“

Hierna werden door den Voorzitter, met een toepasselijk woord aan elk der prijswinnaars, de volgende eerepenningen uitgereikt: aan Fr. E. Jeltsema, bekroond met goud in den prijskamp in de Beeldhouwkunst van 1902 daarna viermaal achtereen met het jaargeld begiftigd, en aan C. A. Smout, indienzelfden prijskamp met zilver bekroond; aan J. C. B. Sluifjers, met goud bekroond in den wedstrijd in de Schilderkunst van het jaar 1904; aan C. A. Smout voormeld, met goud bekroond in den prijskamp in de Beeldhouwkunst van 1905, thans voor de derde maal met het jaargeld begunstigd; aan J. M. van der Meij, met goud bekroond in den wedstrijd in de Schoone Bouwkunst van 1906, aan wien onlangs het jaargeld voor de tweede maal is toegekend; eindelijk aan Fr. Bottema, met goud en aan Fr. Hogerwaard, met zilver bekroond in den wedstrijd in de Schilderkunst van het jaar 1907, aan den eerstgenoemde van wie het jaargeld voor de eerste maal is verleend.

Met een woord van dank, in de eerste plaats aan de aanwezige Jurymleden, en voorts aan alle belangstellenden die de plechtigheid hadden bijgewoond, sloot de Voorzitter hierop de bijeenkomst.

Nu het officieele gedeelte van de plechtigheid was afgelopen werden de prijswinnaars door de aanwezigen geluk gewenscht met de uitgereikte onderscheidingen.

Van den heer Van der Mey vernamen wij dat hij naar Italië vertrekt ter voortzetting zijner studiën.

Cement-IJzer. In een Raadsvergadering op het einde van het jaar te 's Gravenhage gehouden is een belangrijk besluit genomen, van groot belang voor fabrikanten van cement-ijzer constructies, want

meer men aanneemt dat dergelijke besluiten door andere Gemeenten of bouwheeren worden overgenomen (evenals gevallen vonnissen vaak geraadpleegd worden bij het doen van rechtspraken), want dit is ook een vonnis voor den cement-ijzer bouw.

In den Raad is n.l. uitgemaakt dat een cement-ijzeren brug leelijker en duurder is dan een gemetselde, dat bovendien gebleken is bij een bestaande brug in den Haag, dat het cement-werk afgebrokkeld en niet vertronwebaar is.

Ergo: in het vervolg zal van cement-ijzeren bruggen geen sprake meer zijn.

BUITENLAND.

Berlijn. De uitvoering van het gedenkteeken voor Rud. Virchow, waarvoor een som van 80 000 mark was bij elkaar gebracht, is nu vastgesteld en opgedragen aan den beeldhouwer Fritz Klimsch, wiens te ontwerp nu door een te vervangen is, dat nog al aanmerkelijk met het te verschilt.

Leipzig. De raad heeft het ontwerp voor een nieuw gebouw voor het stedelijk bestuur vastgesteld. Het gebouw zal met het bestaande raadhuis, door een gang in twee verdiepingen verbonden worden. Het ontwerp is van den architect Hugo Licht en is op 2.76 Mil. mark begroot.

Keulen. Hoewel geen enkele inzending der straatlantaarn-prijsvraag bekroond is, heeft toch de jury een 5 tal projecten voor aankoop à 100 Mrk. aanbevolen.

Berlijn. Te Berlijn is eindelijk de lang verwachte prijsvraag voor een ontwerp van het Schillerpark aan den Wurzelberg in het Noordwesten der stad uitgeschreven. De inzendingstijd is 1 April 1908. Er worden 3 prijzen uitgelooft, van 5000, van 3000 en van 2000 Mark, zonder dat evenwel de prijsuitschrijver tot de uitvoering verplicht is.

Innsbruck. Alhier zal een museum gebouwd worden voor Tirolsche volkskunst. Voor de plannen was een prijsvraag uitgeschreven, waarvan de 1^e prijs behaald werd door Rudolf Esteren te Würzburg.

Bournemouth. De stedelijke regeering heeft besloten tot den bouw van een nieuw raadhuis, waarvan de kosten begroot zijn op f 1.200.000.

Londen. Londen heeft zijne „begraven rivieren“ die op aanzienlijke diepte onder de stad doorgaan. Enkelens zijn sinds langen tijd bekend zooals de „Halebourne“ en de „Waldbraak“. Buiten Londen worden zij wederom zichtbaar. Bij het bouwen in de stad geven ze soms aanleiding tot groote moeilijkheden. Zoo is men bij de ontgraving voor het nieuwe gebouw der „Northern Assurance Company“, nabij de Engelsche Bank, op aanzienlijke diepte wederom op zoo'n onderaardsche stroom gestuit, waarschijnlijk een nevenstroom van de Waldbraak. Op de bodem zwarte dikke modder waarin men een gesloten oude eiken kast vond van ± 3 Engelse kub. voeten inhoud en met wanden van 5 cM. dikte. Een dergelijke stroom, daar hij niet gestuit mag worden, moet onder de aarde overbrugd worden.

Morrison. De regeering der stad Morrison is door de jury schuldig verklaard en door den rechter tot schadeloosstelling veroordeeld, aan een slager, wiens paard op een tegen stof geteerde weg uitgleed, waardoor aanzienlijke schade berokkend werd, terwijl door het stedelijk bestuur geen waarschuwing geplaatst was, dat de weg slipperig was door versehe teer.

Silith. Ook in Engeland moeten soms buitengewone maatregelen genomen worden om het land tegen de zee te beschermen. Zoo zal er te Silith aan de Cumberlandzijde van Salway Firth tot dat doel een zware muur gebouwd worden.

Lockport. In Amerika te Lockport (New York) verwarmd men met goed gevolg de geheele stad door een centrale. Deze laatste voorziet niet alleen in het heete water voor alle huizen, maar ook in den stoom benodigd voor de locale industrie. Oververhite stoom, in drie ketels gestookt, verspreidt zich door buizen tot 6 K.M. lengte naar 200 verschillende inrichtingen. Alle geleidingen zijn zoodanig geïsoleerd, dat bijna geen warmte verloren gaat. Dit heeft ten gevolge, dat over de geheele stad de kamers in een oogwenk verwarmd kunnen worden, en de kookrij der eetwaren met een verbazingwekkende snelheid geschiedt.

PERSONALIA.

De heer D. E. C. Knuttel, Civiel en Bouwkundig Ingenieur, Rijks-bouwmeester, te 's Gravenhage is benoemd tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS

Hartvisstraat 102, Amsterdam.

Ingescreven salarissen voor:

Bouwkundig Opz. Teekenaar, ouderdom	36 jaar	salaris f	125.—
"	28	"	85.—
"	48	"	100.—
"	25	"	90.—
"	30	"	100.—
"	25	"	90.—
"	22	"	70.—
"	22	"	60.—
"	23	"	75.—
"	28	"	80.—
"	30	"	60.—
"	22	"	75.—
"	19	"	35.—
"	23	"	80.—
"	24	"	80.—
"	28	"	100.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

DINSDAG 7 JANUARI.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een gedeelte R. K. kerk met sacristie en catechismuskamer.

De bouwcommissie voor het bouwen van een R. K. kerk van de H. Martha, n.m. 1 u. in het Patronaatsgebouw, van den H. Paneratus, Teniersstr. 13A. Bestek en teek. à f 5 verkrijgb. bij den architect Nics. Molenaar, Willem de Zwijgerlaan no. 3. Inl. geeft gen. architect voorn. 9 tot 12 u. Aanw. 31 Dec. n.m. 1 u.

UTRECHT. Bestek 1128. Het afbreken van twee bestaande en het maken van twee nieuwe wachterswoningen, resp. no. 17 nabij Culemborg en no. 33 te Hedel op de IJn Utrecht—'s Hertogenbosch. Raming perc. 1 f 4600, 2 f 4450, samen f 9050.

WOENSDAG 8 JANUARI.

NEDERHORST DEN BERG. a. Het verbouwen van een woonhuis. b. Het afbreken eener woning en het bouwen van een nieuw woonhuis.

De architect E. J. Wentink Jr. te Utrecht v.m. 11^h u. in het koffiehuis van de wed. Bak.

DONDERDAG 9 JANUARI.

OIJEN (NBR.) Het amoveeren van de pastorie en het bouwen van een nieuwe pastorie met toebehooren.

Het R.K. kerkbest. van de H. Servatius n.m. 2^h u. in de loods bij het Liefdegesticht. Bestek en teek à f 2 verkrijgb. bij den arch. J. H. H. van Groenendaal te Vught.

MAANDAG 13 JANUARI.

STEENWIJK. Het afbreken en weder opbouwen van het boerenhuis, met groote schuur en bijgebouwen, op het erve Groot Werkhoven, in de buurtschap Zandhuizen onder Noordwolde.

De Notaris W. Huender n.m. 1 u. in het hotel „Varenhorst“. Bestek en teek. ter inzage op het erve „Groot Werkhoven“ en à f 1 verkrijgb. bij M. J. Eits te Noordwolde. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 17 JANUARI.

WIJK (NBR.) Het bouwen van een school en onderwijzerswoning.

Het gem. best. n.m. 2 u. Bestek en teek. verkrijgb. ter gem. secr. en bij den arch. M. v. Gool te Woudrichem à f 2,50 Inl. geeft gen. arch. Aanw. 14 Jan. v.m. 11 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

17 DECEMBER.

LICHTENVOORDE. Het verbouwen van de openbare school no. 4 te Lichtenvoorde, onder beheer van den arch. Post, te Winterswijk.

Gegund aan H. Straks, B. Breukers maakt het metselwerk.

20 DECEMBER.

MAASSLUIS. Het bouwen van een tehuis voor zeelieden. Raming f 7745.

Laagste inschrijver L. A. Tas, f 6789, gegund.

21 DECEMBER.

KORTEZWAAG (Fr.). Het bouwen eener kleine stelphuizen te Kortezwaag. Door den heer H. S. v. d. Berg.

Gegund aan den laagsten inschrijver P. v. d. Wal, Beetsterzwaag.

Naaml. Venn. F. W. BRAAT'S

Koninklijke Stoomfabriek van
Werken in Zink en andere Metalen,
DELFT,

beveelt zich aan voor de levering van alle soorten van Ornamenten in Zink, Koper, Brons, Lood en gesmeed IJzer.

Eigenaar der Koninklijke Fabriek van gegoten Zink- en Bronswerken onder de firma L. SCHÜTZ & ZOON te ZEIST.

Aanleg van Centrale Verwarming naar alle systemen.

Brochures en albums op aanvraag verkrijgbaar.

Galvaniseerinrichting.

Hoofdagent der firma S. J. AltnHEIM te Berlijn, Kon. Keiz. Fabriek van Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, enz.

Bouwkundig Opz.-Teekenaar, ouderdom	24 jaar	salaris f	85.—
"	21	"	65.—
"	25	"	80.—
"	24	"	80.—
"	22	"	90.—
"	33	"	100.—
"	23	"	90.—
Teekenaar	18	"	25.—
"	20	"	65.—
"	18	"	40.—

RECTIFICATIE.

De naam van den laatsten onderteekenaar van het Jury rapport der prijsvragen van de Ver: Bouwkunst en Vriendschap (zie Bouwk. Weekblad pag. 812) is foutief, deze moet zijn C. B. VAN DER TAK.

De onderteekening van het Rapport over kalkzandsteen, uitgebracht in de Afd. Amsterdam en voor komende op pag. 825 van het Bouwk. Weekblad van 1907, had moeten zijn, als eerste onderteekenaar de heer P. HEIJN en daarna de heer L. BIENFAIT; terwijl aan het eind der 4^e alinea staat „circa 7^m“ dit had moeten zijn „circa 70^m“.

23 DECEMBER.

LISSE. Het bouwen van een burgerwoonhuis met bloembollenschuur en bijbehorende werken.

Laagste inschrijver G. M. Groodde, Santpoort f 3958.

VLIJMEN. Het bouwen van een koetshuiswoning met remise, met bijlev. der daarvoor bemod. bouwstoffen en arbeidsloonen. Door den heer J. van Vlijmen, arch., voor rekening van den heer H. W. F. Weijers, arts.

Laagste inschrijver W. van Oijen f 2575.

ARNHEM. Den bouw van 2 dubbele arbeiderswoningen op een terrein gelegen aan de Oranjestraat hoek Nassaustraat. Door het best. der woning-ver. „Openbaar Belang“ Perc. 1 Laagste inschrijver G. Holtslag f 4642.

Perc. 2. G. Holtslag, f 5037. Massa. G. Holtslag f 9679.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 20sten Januari 1908, des namiddags ten half twee ure (*Greenw. tijd*), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1097:

Het maken van Groendwerken, Kunstwerken, Verhardingen, Afsluitingen en Bijkomende Werken, een en ander voor de omlegging van den spoorweg Amsterdam—Rotterdam in verband met de wijziging van den overgang van dien spoorweg over de Delfshavensche Schie.

Begroting f 701.000.—

Het bestek met 7 teekeningen is tegen betaling van f 3.— en het bestek zonder de teekeningen tegen betaling van f 1.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 7 Januari 1908 v.m. 9.30 u. spoortijd in de wachtkamer 3de klasse station Schiedam.

De Raad van Administratie.

ACADEMIE MINERVA, GRONINGEN.

GEVRAAGD een

leeraar in het bouwkundig teekenen

(ontwerpen van gebouwen en meubelen) in het lijntekenen, de grondbeginselen voor eenvoudige statische berekeningen en materialenkennis voor 15 avonduren (wintercursus) en 6 daguren per week, tegen een salaris van f 930.—. Inlichtingen zijn verkrijgbaar bij den directeur der Academie, afdeling beeldende en toegepaste kunst. Sollicitatiestukken worden ingewacht voor 10 Januari 1908 bij den secretaris

J. A. MULOCK HOUWER.

GEBS. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOTTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en parketvloeren.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-
schade en op het Leven

De **NEDERLANDEN** van 1846.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 21 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Grootte Houtstraat 71⁰⁰⁰, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJsselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds nlt. 1906 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot
nlt. 1906 f 31.455.000,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer bij-
lijke Premieën, zonder inleggelden of
Nabetalingen.

Gewapend-Beton.

Uitvoering van alle werken.

L. H. Kurpershoek,

ROTTERDAM.

(ZWAANSHALS).

Serredekking,
Rolluiken, Jalousiën,
Zonblindes, enz.

S. BRUIGOM. — ARNHEM.

LYST-VAN-LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentieën
f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentieën
1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Aerogeengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout, Rijkhof van Goens-
straat 18, den Haag.
Asfalt. — W. J. v. d. WETTEREN en A. S. KEY, Rotterdam.
Asbest-leien. — Cementaastiekbedekking, Houtcement- en
Houtcementdakkbedekking, Haensler's Houtcement. —
G. SMITS & Co. Weesperzijde 39 Amsterdam, Tel. 7466.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaahandel „STEEN-
OORD", 's-Gravenhage.
Asphat, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse
Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche
Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek
„de Vesuvius", Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845"
's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERDAM, CEMENT-
STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN
WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteen-
fabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Betonijzer „Kahn-Systeem", Handelsmaatschappij van R. S.
STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co. Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux". — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten en Kluisdeuren. — DE LUGT & SERNE, Haarlem.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bm.,
Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag", G. L. Schultz, Rot.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Schmoor & Zoon, Den Haag.
Brücknerplaten. — FABRIEK INDUSTRIJA, Breda.
Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Cementaastiekbedekking, Handel in bouwmaterialen van J. A.
SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 90b d Weesperzijde, Amsterdam.
Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen
H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Closets. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xyloith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖ-
DER, Amsterdam.
Excelsiorplaten. — GEBS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
„Flux" Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN
Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
Gaskachels (nieuwste condensng). — OBELT, Amsterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. HOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschafels. — Th. VAN HEEM-
STEDÉ OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade, Filiaal: 36, Rokin.
Grondbooringen. — A. J. STOEL jr., Haarlem.
Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Haenslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Houtcement- en Houtcementdakkbedekking, Haensler's Hout-
cement, Handel in bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN,
Ruijschstraat 90 b d Weesperzijde, Amsterdam.
Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
Jossion-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Keien enz. — FERD. ENGBERS, Amsterdam.
Kokosgipsplaten. — H. H. DE HAAN, Nijmegen.
Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. Machinefabriek DE ZAAAN, Wormerveer.
Liften. — Th. van HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — FRYP. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en Inw. glasemil privaitleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek Metaal- en Ijzergieterij v.h. SPOOR, WIJN-
VOORD & Co. 's-Gravenhage.
Montegrafiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafondplaten. — Gebr. MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement. — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
Präcisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmere. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scorlae Bricks Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLOTEN EN VEGELIGHEIDSAFSLUITINGEN. — LIPS DORDRECHT.
Spiegel-Vensterglas enz. — P. DOLK & ZN., Rotterdam - Dordrecht.
Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalinrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVIING jr., Rotterdam.
Stalen balken. — DIREMA & CHABOT, Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-
werks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. d.
LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN &
STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)

Schoontimmerfabriek. — GEBS. VAN MALSEN, Den Haag.
Stucsteen, Stucmarmor, The Dutch Mercantile Cy. — B. T. HAGEN
Rotterdam.
Tegelversteringen enz., Plateelbakkerij DE DISTEL, Amsterdam
Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Toilet). — H. HUNCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Amsterdam.

Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouw-
materialen" v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DELINT, Delft, Den Haag.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen
M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ijzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGBERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

SIEGWART-BALKEN

zijn holle balken van gewapend beton;
doen alle formeelen, bij gewapend beton
noodig, wegvallen; geven een soliede werk-
vloer, onmiddellijk na het leggen; bezitten
groot draagvermogen bij klein eigen-
gewicht; gevende hoogstezekerheid tegen
brandgevaar; isoleeren tegen warmte en
gehoorigheid; worden mannetje aan man-
netje in den bouw gelegd; komen geheel
gereed en verhard op de bouwplaats.

**zijn goedkooper dan andere
cementijzer-vloeren.**

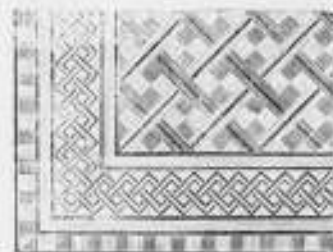
Fabrikanten: HUYGEN & WESSEL, (Rotterdam,
Amsterdam).
KLOOS & VAN LIMBURGH, Rotterdam.

Brochure op aanvraag
gratis verkrijgbaar.

VLOERTEGELS, WANDTEGELS.

„BOUWMATERIALEN" VOORHEEN M. LUIJTEN,
LEKKERKERK (Hoofdkantoor)
ROTTERDAM en DORDRECHT.

Fabriek van Houten Parketvloeren.
AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van Houten Parketvloeren, eenvoudig of rijk van teekening in verschillende systemen, massief, opgelegd, vochtwerend, ook systeem „tapis“ op het oog gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

JAN HAMER & Co.

Frederiksplein 6 en 8.

AMSTERDAM.

VEILIGHEIDS-LIFTEN

2000 Nederlandsche Referenties.

Gesmeed ijzeren Spil- en Steektrappen
IN EENVOUDIGE EN MEER SIERLIJKE UITVOERING
J. C. Van Straaten. = Loosduinscheweg 855ⁱ. = Den Haag.

**Echt Haeusler'sche
Houtcemenen Dakbedekking.**

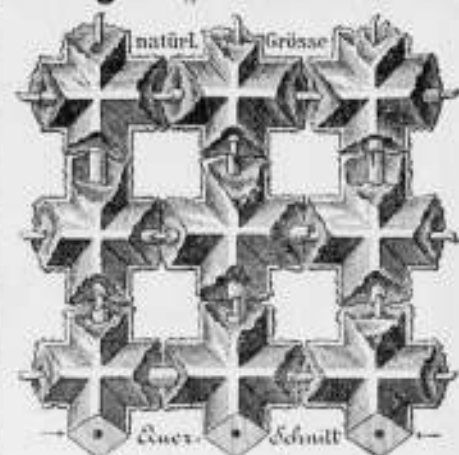
Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig heeft ik ter kennis der Heeren Betrefthebbers dat de firma N.V. Handel in Bouwmateriaal v. I. A. SMITS & ZOON, AMSTERDAM sedert 1° Jan. 1906 niet meer zijne vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en noch door mij noch door de firma Carl Saw, Haeusler direct Haeusler's houtcement van deze firma geleverd wordt.

**G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.**

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

GEBRUIKT
Steengaas „DRAHTZIEGEL“

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en
alle mogelijke IJzerconstructies, Onder-
kleeding van Trappen, Gebogen Plafonds,
enz. Eenig vertegenwoordiger:

F. A. CLOËR,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.

ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. + + +

DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2de SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

Firma **DE LUGT EN SERNÉ.**

HAARLEM. — Telefoon 569.

Ons fabriek van PANTSER-
STALEN BRANDKASTEN
bleek bij proefneming gehouden van-
wege het Hoofdbestuur der Posten en
Telegrafie op 3 Juli 1900 volkomen
aan de gestelde eischen te voldoen en
kon na een arbeid van 8 uren met de
zwaarste inbrekerswerktuigen niet
worden geopend.

W.C.J. VAN DER MEIJDEN
NIEUWE HAVEN 1-3
DEN HAAG
STOOMJALOUZIEËN
FABRIEK OPPER 1886.

HOUTEN EN STALEN ROLLUIKEN

VAN DEN BERG & Co.
Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.
GROOTE SORTERING
Sanitaire Artikelen
in de nieuwste toepassingen.
„CALIFONT“ Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het geheele huis naar
badkuip, waschtafel enz.
„Lightning“ Geysers.
Porcelainen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.
„Twyfords“ Aardewerk en „Adamant“ verglaasde vuurkiel.
Ornamenten voor Electrisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.
Verschillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
werking te zien, van 'smorgens tien uur tot 'smiddags vijf uur.

**Het Betonijzer der Toekomst
„KAHN SYSTEEM“**

eenvoudig en economisch voor alle werken in
Zoals: **GEWAPEND BETON.**

**BRUGGEN
FUNDEERINGEN
KOLOMMEN
RESERVOIRS
PIJLERS
VIADUKTEN
ENZ. ENZ.**

**UITGEWERKTE PLANNEN
en TEEKENINGEN** voor uitvoeren
werken worden kosteloos verstrekt.

GEILLUSTREERDE BROCHURE
op aanvraag gratis en franco.

Handelmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN.
Afdeling IJzer en Staal. ROTTERDAM.

HOUBEN EN STEEGH.
Stoomfabriek van Steengoed (Engelsche) buizen en alle soorten van dakpannen.
te Venlo.
Specialiteit in Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen.
Levering onder strengste keur. — Monsters gratis op aanvraag.
Monsters zijn te zien op de Permanente Tentoonstelling in het Gebouw van de Maatsch.
t. Bevordering der Bouwkunst, MARIXSTRAAT 402 te Amsterdam.

W. STOKVIS
FABRIEK
VAN
KOPERWERKEN
UITVOERINGSONTWERPEN
VAN
ARCHITECTEN
ARNHEM

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en L-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

HYDREX Waterdicht Vilt.

Voor het bekleeden van **BETONWERKEN** als:
RESERVOIRS, PUTTEN, FUNDEERINGEN enz.

Duurzamer en meer afdoend dan asfalt.

Betonwerken bekleed met **HYDREX VILT** zijn
absoluut waterdicht, zelfs bij den grootsten waterdruk.

Inlichtingen verstrekt het Technisch Bureau

MOENS & BECK,
te BLOEMENDAAL.

N. V. Fabrieken van Nageperste en andere Steenen
VOORHEEN **Fr. VAN DE LOO Sr.**
DIEREN.

NAGEPERSTE Gevel-, Sier- en Profielsteenen.

Verblendsteenen en Bricorna

IN VERSCHILLENDE KLEUREN.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Benschdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem,
— zie de talrijke Attesten — van
verlichting voor kleine gemeenten,
Villa's, Villaparken, Villa's. Gestichten,
Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht
dienstbaar gemaakt voor aanleg
WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig,
zoo gewenscht werkende met
gewichten, dus zonder Mo-
tortje, zindelijk, gevaarloos
en gemakkelijk te bedienen.
Behalve in vele villa's en
gestichten, zijn reeds 9 be-
langrijke dorpen in Neder-
land, naar ons systeem met
dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofddirecteur voor Nederland en België
Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2668.

Mondtegraphiedruk.

Goedkoop dan Photolithografie.
Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electriche Lichtdrukrichting.
Groothandel in Lichtdrukpapier.

H. J. MONDT
François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.
Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren.

De N. V. 's Gravenhaagsche Machinefabriek, Metaal- en IJzergieterij
v/h **SPOOR, WIJNVOORD & Co.,**
Zuidwest Buitensingel 39

bericht aan belanghebbenden, dat zij heeft gekocht van de N. V.
Pletterij v/h. ENTHOVEN & Co. eene groote collectie houten en
koperen modellen waaronder van

Kolommen, Lantaarnpalen, Straatkolken, Ramen, enz.

voor de levering waarvan zij zich beleeft aanbeveelt. Levering in
kortst mogelijken tijd tegen uiterst concurrerende prijzen.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIALA FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabrik: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek

Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHEMERS.
Speciale Fabriek voor
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

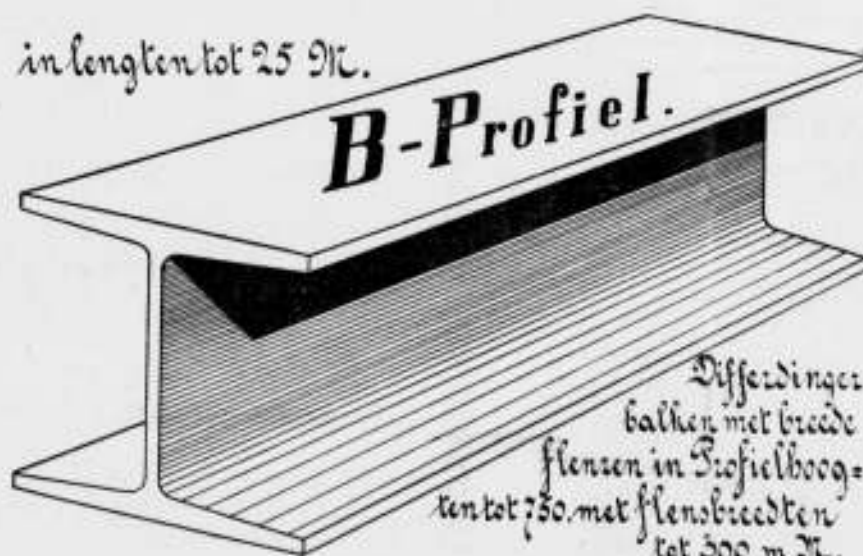
Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalousien, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

J. F. KRONER & Zoon, Hofleveranciers
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

Vertegenw: **C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.**

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

BALK- en
[-STAAL,

alle lengten tot twaalf meter in
normaalprofielen tot de laagste
prijzen in voorraad bij

DIKEMA & CHABOT,
Rotterdam.

P. DOLK & ZONN

Rotterdam. — Dordrecht.

Opgericht 1803.

Cloisonné
Glas.

Scoriae Bricks,

20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12 1/2
en 23x9x10 c.M.

zowel voor KEI- als KLINKER-
BESTRATING.

UITSLUITEND VERKRIJGBAAR BIJ

W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.

Kantoor HEERENGRACHT 20,
tegenover Station Holl. Spoor.

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF
ROTTERDAM

A. N. DELINT DELFT
DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.

Schoorsteenmantels.

SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabrikaat Joost Thooff en Labouchère.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDDE OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer,

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — AMSTERDAM. — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd Ijzeren Badkuipen.

Getjeers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINDIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, System Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq. AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT, ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te

BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT,

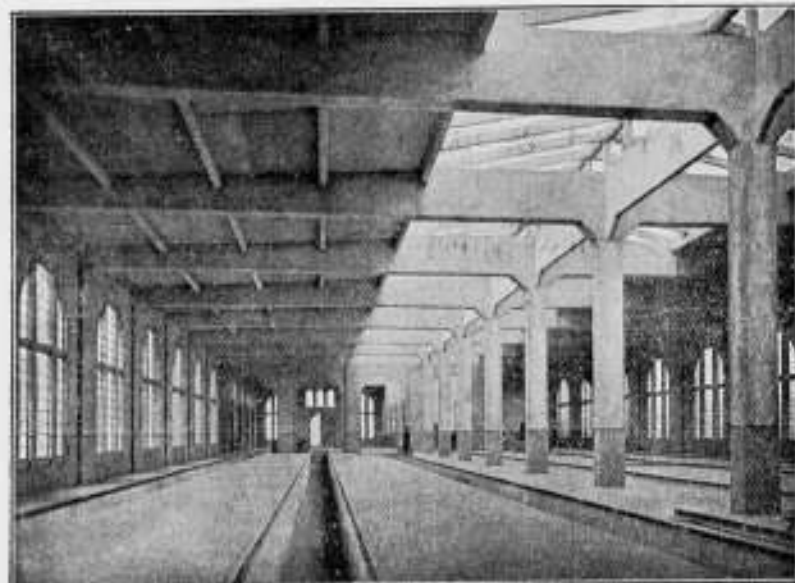
Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

28^e JAARGANG 1908. N° 2

• ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY •
• TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST •

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTET, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR:

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD ABONNEMENTSPRIJS

N°. 2, 11 JANUARI 1908. In memoriam. — Louis Rieber, door J. R. de Kruyff. — Prof. E. Gugel herdacht. — De toestand der bouwvakken in 1907. — American Institute of Architects, door S. — Vergaderingen van het Hoofdbestuur. — Verslagen van vergaderingen. — Inhoud van tijdschriften. — Berichten. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.— Prijs een ADVERTENTIE: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIE tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

IN MEMORIAM.

L. C. T. J. RIEBER,

Bouwkundig Ingenieur.

Alg. Secretaris van de Maatschappij tot Bev. d. Bouwkunst.

Officier in de Orde van Oranje-Nassau.

Ridder in de Leopoldsorde.

Zaterdag morgen 4 Januari werd het stoffelijk overschot van onzen RIEBER van de Ziekenverpleging overgebracht naar het Staats-spoorwegstation aan de Weesperpoort, en werd daar in het bijzijn van een aantal belangstellenden in de gereedstaande wagon gedragen, de kist met tal van kransen bedekt. Velen, welke niet in de gelegenheid waren mede naar den Haag te gaan, toonden hier hun belangstelling en deelneming — waaronder oud-studiegenooten. De vertegenwoordigers der familie hadden zich in de 1^e klasse wachtkamer verzameld. Kort daarop stoomde de trein binnen, de wagon werd aangehaakt en een droevige stoet nam daarin plaats, waarbij wij ook opmerkten, behalve bestuurderen of vertegenwoordigers van verschillende Vereenigingen, den heer Lesger, administrateur tevens adjunct-Secretaris der Maatschappij, die zoovele jaren met den overledene heeft samengewerkt en de laatste maanden ook een zware taak had te vervullen, verder een van Riebers oudste vrienden den heer Reese en zijn huisgenoot en vriend den heer Fikken.

In het station in den Haag hadden zich de overige bestuurderen en afgevaardigden zoo ook meerdere belangstellenden vereenigd, waaronder ook de heer Mouton voor wien Riebers heengaan ook een groot verlies is. Zooveel jaren hebben die beiden de uitgaven der Maatschappij verzorgd en nimmer was er in dien tijd ook maar eenig verschil geweest. Ook op de drukkerij was de heer Rieber een bekende en het personeel toonde zijne deelneming door een fraaien krans te zenden, die met meerdere kransen op de lijkbaar werd gelegd.

Op de Algemeene Begraafplaats vormden een aantal

mannen van naam in bouwkundige kringen en ingenieurs, alsook vele andere belangstellenden uit verschillende plaatsen des lands, een breeden kring rondom de groeve.

Toen werd overgegaan tot de treurige plechtigheid en de kist werd in de groeve afgelaten om met zijn inhoud aan de aarde te worden toevertrouwd, terwijl de omstanders eerbiedig het hoofd ontblootten. De opening werd afgedekt en zij die dit werk verricht hadden verwijderden zich.

Het was te verwachten dat de Voorzitter van het Hoofdbestuur van de Maatschappij een enkel woord zou spreken. Deze trad dan ook naar voren en zeide ongeveer het volgende: ¹⁾

... Aan de meesten Uwer hier vereenigd, is het bekend hoe ik ongeveer 2 jaren geleden het voorrecht had aan het hoofd eener Feestcommissie te staan om den Algemeen Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst met blij gelaat geluk te wenschen met zijn 25 jarig jubilé en hem onze hulde te betuigen.

Hoe vaak, en aan ieder die het maar hooren wilde, heeft hij later verklaard dat dat voor hem een onvergetelijke, een overschoone dag in zijn leven is geweest, en dat was het ook voor die groote schare vrienden en vereerders, die hem dat feest bereid hadden — want dat was juist de bedoeling geweest. En nu? ... Hoe groot is de tegenstelling! Nu sta ik aan het hoofd van het Hoofdbestuur van diezelfde Maatschappij doch aan de groeve van dienzelfden man, om hem de laatste eer te bewijzen.

Wat zijn de feestgenooten van weleer niet geschokt en getroffen bij het vernemen van de verpletterende tijding van zijn overlijden — vooral zij die wel wisten dat RIEBER ongesteld, doch die niet wisten dat die ziekte van zoo'n ernstigen aard was. Doch hoeveel te meer voor mij, die zooveel jaren met hem heb mogen werken en aan wien hij zijn vertrouwen had geschonken. Wat is daar veel in mij omgegaan toen ik zijn aanvraag om eervol ontslag ontving — slechts enkele uren voor zijn dood opgesteld — en bij welke gelegenheid hij tevens zijn laatste groeten aan het Hoofdbestuur toezond!

O, dat de gave mij geschonken ware om in woorden uiting te kunnen geven aan wat ik op dit oogenblik gevoel om U, RIEBER, onzen hartgrondigen dank te kunnen betuigen voor alles wat Ge voor de Maatschappij gedaan hebt en wat Ge voor haar zijt geweest, voor dat groote stuk van Uw leven dat Ge vol toewijding aan hare belangen gegeven hebt.

Wij verliezen zeer, zeer veel in U en Uw plaats zal niet gemakkelijk te vervangen zijn. Wij verliezen een onbaatzuchtige reuzenwerkkraft, wij verliezen een waar vriend maar bovenal ook een goed raadsman; en dat niet alleen wij, maar ook Uw familie en die vele Vereenigingen waarvoor Ge als Bestuurslid zoo nuttig werkzaam waart.

¹⁾ Het is niet dan na zeer lang beraad en op aandringen dat ik er toe besluiten kon deze door mij — niet geheel onvoorbereide woorden — af te staan aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad. Onze Rieber was een nederig man en zou voor zich zelf geloof ik zeer weinig hechten aan een te voren overdachte lijkrede en die zeker niet gaarne gedrukt zien.

Die onze verhouding van meer nabij kennen zijn er van overtuigd dat ik zeker zooveel mogelijk in zijn geest zou willen handelen, doch men kan niet altijd iets volbrengen op de wijze waarop men dat het liefst zou doen.

Bij de groote-getoonde belangstelling allerwege en uit de betuiging van deelneming welke nog ontvangen worden, zoowel van leden van de Maatschappij alsook niet leden, blijkt het dat velen welke door verschillende omstandigheden niet in de gelegenheid waren hem de laatste eer te bewijzen het toch op prijs zouden stellen, tot in bijzonderheden ingelicht te worden omtrent alles wat de uitvaart betreft van den hooggeachten vriend.

Gij hadt wel niet het roer in handen, maar Ge, waart steeds onze ervaren en vertrouwde joods. Volgens eer, plicht, geweten en volgens Uw beste weten hebt Ge ons steeds den juisten weg gewezen. Soms hebben wij wel eens gemeend het veel beter te weten en zijn bij de stormen die over de Maatschappij gewoed hebben dan ook wel eens op een klip geloopt, omdat wij Uw waarschuwend stem niet wenschten te hooren. Niettemin zijt Ge ons dan weer steeds ter hulp gekomen en hebt gered wat te redden was.

Doch mochten wij elkander ook al eens een enkel maal wederkeerig niet goed begrepen hebben, wij hebben de zekerheid, dat Gij in Uw hart overtuigd waart dat wij het goed met U meenden en U lief hadden en dat wij met Uw lot begaan waren. Och, Ge hebt het geweten en gevoeld hoe gaarne wij U nog weer eens gelukkig hadden gezien, gelukkig in den volsten zin van het woord. Aan U met Uw fibbesnaard zieleven zou dat zoo heerlijk besteed zijn geweest. Met Uw onbegrensd eergevoel hebt Ge echter alleen geluisterd naar hetgeen wat de stem van Uw plicht U voorschreef, veel, ja haast alles hebt Ge U steeds ontzegt om daaraan te voldoen.

Wat hadden wij ook niet oprecht gewenscht dat Ge die reis hadt ondernomen waartoe Uw vrienden U in staat hadden gesteld, doch steeds was er verandering en kondet Ge er niet toe besluiten, totdat Ge zoo lang gewacht hebt dat Ge ziek zijt geworden om helaas niet meer te herstellen, en nu die groote reis ondernomen hebt, doch die reis waarvan niemand terugkeert.

Zijt Gij van ons heengegaan, Gij hebt ons een nalatenschap achtergelaten die wij dankbaar aanvaarden. Het zijn Uw geschriften, het zijn de uitgaven van de Maatschappij die in dat bijna 27-jarig tijdvak het licht hebben gezien, meest alle van Uw eigen hand en alle onder Uw leiding tot stand gekomen, maar ook — en wat wij niet verliezen kunnen en wat niet van ons kan worden weggenomen — dat is de „Herinnering“, de herinnering aan Uw persoon, aan Uw werk, aan Uw doen en laten. Zeker weet ik dat bij het nemen van besluiten nog dikwijls gevraagd zal worden: „Hoe zou RIEBER in zoo'n geval hebben gedaan of geraden? hoe zou RIEBER daarover denken?“ Die herinnering aan U zal steeds bij ons blijven voortleven. En dat is het eenige waarmede wij Uw nagedachtenis in eere kunnen en zullen houden.

En nu is er voor RIEBER rust gekomen; geloof dat er de laatste maanden wat in dat hoofd is omgegaan en hoe groot moet de strijd zijn geweest, voor den werkzamen man en voor den plichtmens, toen hij gewaar werd dat hij onmachtig zou zijn om nog datgene te doen wat hij meende dat zijn hand nog te doen had. Zwaar is dat lijden geweest voor onzen zwaar beproefden vriend, zwaar naar lichaam en ziel.

Gaarne hadden wij hem nog wat bij ons gehouden doch laten wij hem die rust niet misgunnen.

RIEBER wenschte te rusten naast hen welke hem eenmaal het liefst op aarde waren. Aan dien wensch is vervulling gegeven en ook dat is geschied.

RIEBER, hart van goud, een laatste groet, rust in vrede!

... Hierop volgde de oud Voorzitter en Eerlid van de Maatschappij de heer C. Muysken, die namens vele vrienden den overledene herdacht om zijn beminnelijk, eerlijk en trouw karakter, waardoor hij ook buiten den kring van het Hoofdbestuur zijn gewaardeerden invloed deed gevoelen, eindigende met een: „Rieber, Wij zullen U niet vergeten!“

Waar de heer RIEBER niet slechts in het hoofdbestuur maar ook daar buiten zijn gewaardeerden invloed deed

De vele brieven van deelneming welke nog voortdurend ontvangen worden, kunnen wij hier niet alle vermelden. Alleen wenschen wij die van den Nederlandschen Aannemersbond onder dagteekening van 3 Jan. af te drukken:

*Aan het Hoofdbestuur
der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst.
WvEd. Geb. Heeren,*

Met leedwezen vernamen wij het verscheiden van den Secretaris Uwer Maatschappij, den heer C. T. J. Louis Rieber, civiel-ingenieur alhier.

Nog slechts kort is het geleden, dat de overledene zijn 25-jarig Jubileum als secretaris mocht vieren, waaraan ook door onzen Bond werd deelgenomen.

Bij die gelegenheid werd een zoo helder licht geworpen op zijn vele verdiensten, dat wij gevoelen hoezeer dit heengaan voor Uwe Maatschappij een verlies van betekenis is.

Wij veroorloven ons U daarmede onze deelneming te betuigen, en hebben inmiddels de eer te zijn

met de meeste hoogachting,

namens het Hoofdbestuur:

de Voorzitter:

J. N. HENDRIX.

de Secretaris:

W. DE VLUGT.

LOUIS RIEBER.

(Uit een particuliere briefwisseling).

Vast had ik mij voorgenomen op 29 Januari 1906 naar Amsterdam te gaan om hem de hand te drukken en in zijn persoon de Maatschappij geluk te wenschen met zijn 25-jarig bezit. Mocht ik dan, kort te voren, mijn eigen feest (in de Teekenschool voor Kunstambachten) niet bijgewoond hebben, te beter had hij mijn belangstelling in het zijne kunnen taxeeren, als het mij vergund ware geworden wel mee te gaan te zijner begroeting. Maar de Goden hebben het weer niet gewild; het tochtje werd mij door den medicus eenvoudig gladweg verboden.

In dezen geest schreef ik den Jubilaris kort vóór den grooten dag, en haalde vervolgens enkele herinneringen op van intiem aard uit den tijd, toen hij voor het Secretariaat der Maatschappij solliciteerde. En al voortschrijvende verviel ik ongemerkt in den feesttoon en sloot mijn brief met de volgende regelen af:

„De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is U „veel verplicht!“

„Wat zij noodig had, hebt Gij haar gegeven.

„Zij, die het middelpunt was, dat alles moest aantrekken, „ook wat te voren op andere wijze een beteren weg wou „zoeken, had een Vertegenwoordiger noodig die allen aan- „trok; en die dat deed zonder overdreven lievigheid, doch „met die eenvoudige waardigheid die aan Haar positie past.

„Vaak, als ik aan de Maatschappij denk, komt mij een „tooneelstuk te binnen, dat ik eens bij de Meiningers zag; „het heette „Fiëasco“ en speelde in Genua. De samenzweerders „tegen den ouden Hertog, die een anderen regeringsvorm „zochten, die beter hun belangen scheen te dienen, hadden „gefaald en hun aanvoerder verloren. En op de vraag: „wat nu te doen? weerklonk een stem die maande: „Laat „ons terug, weer naar den Hertog gaan!“

„En zoo is ook in onze eerwaarde Maatschappij al „menige afvallige of beter-zoeker tot den ouden Hertog „teruggekeerd!“

gevoelen, sprak vervolgens de heer Knuttel als voorzitter van de Haagsche afdeling van Bouwkunst, een woord van waardeering ter nagedachtenis van den ontslapen raadsman.

De heer Deyll als vertegenwoordiger van het Bestuur van de Maatschappij voor den Werkenden Stand, te Amsterdam, getuigde van Rieber's eerbied voor den arbeid, waardoor ook hijzelf in arbeid bevrediging vond. Gedurende zestien jaren was Rieber vol toewijding lid van het Hoofdbestuur dezer Maatschappij geweest, welke belangen hij eveneens met de grootste nauwgezetheid behartigde.

Namens de afdelingen, de „Industrieschool“ de „Dag- teeken- en kunstambachtsschool voor meisjes“, en mede namens den directeur en de leeraren, voegde de heer Wierink, met eenige waardeerende woorden kransen bij de vele bloemstukken welke reeds door vorige sprekers op het graf waren gelegd. Aan het einde van de officieele rede, volgde nog een ontboezeming als „vriend“; waarbij de woorden zoo echt uit het hart gesproken, getuigden hoe goed en hoe waar die gemeend waren! Requiescat in pace!

Eenzelfde hulde bracht de heer Van Harderwijk, te 's-Gravenhage, namens de „Vereeniging voor vakopleiding in Nederland“, waar Rieber ook zooveel vrienden heeft achtergelaten en legde een krans neer.

De heer Ingenohl bracht hierna namens het Genootschap Architectura et Amicitia, te Amsterdam, een woord van eerbiedige hulde aan de nagedachtenis van den hoogst verdienstelijken secretaris der zustervereeniging en roemde Rieber als ijverig medestrijder voor de bouwkunst, en als bekwaam ingenieur, die een vraagbaak voor de jongeren was. Ook dit Genootschap zond een krans, terwijl met genoegen werd opgemerkt dat het Bestuur ook nog vertegenwoordigd was door den Secretaris den heer de Jong, zoo ook door den heer Joling.

Ten slotte sprak de heer Weeldenburg, namens de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, vergezeld door den heer Otten zijn medebestuurder, zijn dank uit voor hetgeen de betreurde doode voor deze vereeniging steeds is geweest, weder een schoone krans en bloemenhulde bij de overige voegende.

Behalve van de vereenigingen, namens welke het woord werd gevoerd, werden ook tal van kransen van andere corporatiën o. a. ook van afdelingen der Maatschappij en van familieleden en vrienden, waaronder een uit zijn geliefd Valkenburg, op de gesloten groeve uitgespreid.

En neef van den overledene, de Luitenant der Infanterie de heer L. J. Rieber — het militair saluut brengende — dankte namens de familie voor de betoonde belangstelling.

Onder de aanwezigen werden ook nog opgemerkt behalve het Hoofdbestuur van de Maatschappij, de oud Voorzitter van Bouwkunst, de heer Ed Cuypers en andere oudbestuursleden, eenige vertegenwoordigers der Afdelingen van de Maatschappij, waaronder enkelen tevens lid van het Hoofdbestuur, als voor Amsterdam de heeren De Groot, Leliman en Rood, voor Rotterdam de heer Verheul, voor den Haag de heeren Knuttel en de Clercq, voor Groningen de heer Mulock Houwer, voor Utrecht de heer Van Veen, voor Haarlem de heer Dumont, voor Delft de heeren Hartman en Schouten, enz. de Secretaris van het Kon. Instituut van Ingenieurs de heer van Sandick, de Professoren Evers en Sluyterman, de heer Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs de Groot, Jhr. Schorer en nog zoo vele anderen, waarvan velen — nadat weder plaats werd genomen in de rouwrijtuigen — de Voorzitter van de Maatschappij de hand drukten en een vriendelijk deelnemend woord toevoegden, overtuigd van het groot verlies dat deze geleden heeft door het heengaan van zijn besten vriend en steun.

„Het was haar beproefde degelijke kern die, trots alles, iedereen aantrok. Maar 't was ook hare *Hoogheid*, die het ten slotte van haar mededingers won.

„En *dit prestige* is het, dat *Gij* nu vijf-en-twintig jaren lang hebt helpen *handhaven*!

„Met Uw natuurlijke distinctie en Uw onkreukbaar „eerlijk gemoed hebt *Gij* die *Hoogheid* gediend en gesteund, „zoo goed als niemand in Uwe plaats het beter had kunnen „doen. En *Gij* hebt hare belangen behartigd, alsof het Uw „eigene gold!

„Dat Godefroy de Maatschappij genegen bleef en van „haar geldelijke zorgen onthief, beschouw ik (in hoofdzaak) „als *Uw* werk. *Gij* wist hem, opnieuw, voor de Maatschappij „te winnen en te houden. En zooveel andere „vogels van „diverse pluimaadje“ houdt *gij* in de gemeenschappelijke „volière bijeen en weet ze te voeren en te koesteren, een „ieder op zijn tijd en naar zijn eigen aard.

„En zoo ging het ook met onze relaties naar buiten. „Waarheen de Maatschappij een goeden indruk mocht achter- „laten, was het vooral aan Uwe wijze van optreden en „onderhandelen te danken!

„Over Uwe verdere werkzaamheden mogen anderen „spreken. Aan waardeering zal het U niet ontbreken: Uw „verdiensten zijn van velelei aard. En van hun wezen is „altijd degelijkheid en nauwgezetheid de grondtoon.

„Maar *ik* schep er den room af. En deze beste-van-al-Uwe „gaven schijnt mij toe Uwe persoonlijkheid te zijn, waarin „zich de waardigheid van onze Maatschappij weerspiegelt. „En die Haar steun was!

„Met deze gevoelens begroet ik U heden als Jubilaris „van die Maatschappij. En wensch Haar toe, dat het U „gegeven zij haar nog vele jaren te willen dienen!“

De wensch is niet vervuld geworden; al heeft het aan den goeden wil zeker niet ontbroken. En wij betreuren het. Maar herinneren ons tevens dat — wat Rieber ons al geven kon — genoeg was om zijn naam te schrijven in onze harten en onuitwischaar te doen voortleven in de annalen van onze Maatschappij.

Oosterbeek.

J. R. DE KRUYFF.

PROF. E. GUGEL HERDACHT.

In de Prinsenkamer der Technische Hoogeschool te Delft werd op Woensdag den 8en Januari 1908 op intieme wijze hulde gebracht aan de nagedachtenis van Prof. E. Gugel. Eenige oud-leerlingen van wijlen den Hoogleraar hadden zich vereenigd om in de gebouwen der Technische Hoogeschool eene herinnering te plaatsen aan zijn persoon en zijn werk, en een beroep om steun voor de verwezenlijking van dit denkbeeld vond warme belangstelling bij zijne talrijke oud-leerlingen en vrienden.

In de afdeling waar E. Gugel een groot deel van zijn nuttig leven aan zijn leerlingen wijdde herinnert een bronzen, in marmer gevatte plaat aan den man, die de groote liefde die hij voor de bouwkunst koesterde ook wist over te planten in het hart van zijn leerlingen, terwijl een oorkonde, in de archieven der Technische Hoogeschool op te leggen, van deze plaatsing melding maakt en de redenen die tot die plaatsing aanleiding gaven, uitdrukt.

In tegenwoordigheid van Mej. A. Gugel en den heer

Mr. W. Gugel en diens familie, benevens van den Senaat der Technische Hoogeschool en de Commissie voor de stichting van het huldeblijk werd, door den voorzitter der commissie van voorbereiding, den heer C. Muysken, plaat en oorkonde aan curatorium der Technische Hoogeschool overgedragen. De heer Muysken hield daarbij de volgende rede:

*Hoog Edelachtb. Heeren Curatoren — Rector —
Senatoren en Hoogleraren der Technische
Hoogeschool:*

De oud-leerlingen, vereerders en vrienden van wijlen Prof. Gugel, die zich hebben vereenigd tot eene Commissie met de bedoeling eene blijvende herinnering te zijner nagedachtenis te stichten, stellen het op hoogen prijs hier in deze historische kamer door u te worden ontvangen op den 2en Dies der Hoogeschool, ten einde aan U te kunnen overdragen de bronzen gedenkplaat, die, dank zij uwe medewerking, op een der wanden in het gebouw der Bouwkundige Afdeling is aangebracht, om U daarbij tevens aan te bieden de oorkonde, die van dat feit gewaagt en die *gij* in het archief der Technische Hoogeschool wel zult willen nederleggen.

Ook verheugt het ons hier tegenwoordig te zien de naaste familiebetrekkingen van den overledene, voor wie het een groote voldoening zal zijn zich nog eens te kunnen overtuigen, hoezeer hun dierbare vader en grootvader na diens heengaan nog steeds in dankbare herinnering bij zijne oud-leerlingen en vrienden voortleeft.

Reeds spoedig na den dood van Gugel werd door een viertal zijner leerlingen de H.H. Gratama, Leliman, Schaap en Versteeg het initiatief genomen tot het vormen eener Commissie uit zijne leerlingen, die dan ook spoedig tot stand kwam.

Aan mij als een der twee eerst-ingeschrevenen, waarmede Prof. Gugel in September 1864, — na de stichting der Polytechnische School in het voorafgaande jaar — zijn cursus begon, valt de eer te beurt om als Voorzitter der Commissie een enkel woord te zeggen om nog eens hier aan deze plaats den hooggeschatten leermeester te gedenken.

Nog velen zullen zich herinneren hoe wij reeds meermalen samenkwamen om hem te huldigen en wel:

op den 5en September 1889, toen Gugel 25 jaren aan de Polytechnische School had gearheid;

op den 26sten Maart 1902, toen hij 70 jaar werd en zijn rust ging nemen, beide keeren hier in de Prinsenkamer, en ten derde male

op 24 Mei 1905, toen wij stonden geschaard op het kerkhof om de plaats, waar wij hem na een werkzaam en welbestede leven voor goed ter ruste hebben gelegd.

En thans voor de laatste maal op dezen dag den 2en Dies der Technische Hoogeschool.

Bij al die plechtigheden bleek, ook in de Vak- en Nieuwsbladen, hoe Gugel als leermeester en mensch werd gewaardeerd — ook uit de levensberichten, die na zijn dood verschenen, en zeer onlangs nog uit de levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde. — Dit alles ligt nog versch in het geheugen en behoeft hier niet te worden herhaald.

Slechts enkele feiten zij het mij vergund hier aan te stippen, waaruit blijkt hoe Gugels onderwijs en streven voor Nederland goede vruchten draagt en hoe zijn hooge en edele geest bij verschillende generatieën nog voortleeft.

Dan behoef ik slechts te wijzen op de Commissie zelve

waarin een twintigtal zijner oud-leerlingen uit verschillende studie-jaren zitting namen, die thans in het maatschappelijk leven eervolle betrekkingen bekleeden, of zich in een gelukkig en voldoening gevenden werkring mogen verheugen, mannen wier namen een goede klank hebben.

Daaronder vinden wij Rijksambtenaren die een hooge positie bekleeden, een zevental Gemeente-Ambtenaren, die aan het hoofd staan van het technische gemeente-beheer

Gedenkplaat.

van de op drie na grootste steden van Nederland en verder civiel en bouwkundige Ingenieurs of Architecten, die belangrijke bouwwerken hebben uitgevoerd of nog uitvoeren.

Maar ook de vele handteekeningen, die ge verder nog in de oorkonde zult vinden zullen dit bevestigen.

Zoo rijpen de vruchten van Gugels onderwijs en komen in zijne leerlingen tot vollen wasdom. Zoo leeft dan Gugels fijne geest en zijn onderwijs voort en plukken wij daarvan de vruchten.

Dat *gij* M. H., aan wie de belangen van het Hooger Technisch Onderwijs zijn toevertrouwd, die aan het hoofd staan der nieuw gestichte Hoogeschool, deze laatste hulde aan Gugels nagedachtenis wel wilt aanvaarden, is voor ons een bewijs dat *gij* met de tradities van hare voorgangster de Polytechnische School niet hebt willen breken maar die wilt in eere houden en daarop voortbouwen.

En dat is ook natuurlijk en juist.

De Technische Hoogeschool is de verbeterde Polytechnische School, meer en beter, ruimschoots te gemoet komende aan de steeds hoger wordende eischen en behoeften die aan de wetenschap, de techniek en de kunst in het maatschappelijk leven worden gesteld; eischen en behoeften, die ook aan de Polytechnische School werden gevoeld en waarvoor ook toen reeds is gestreden. —

Ook door Gugel — zijn opvolgers hebben dien strijd voortgezet en met goed gevolg.

Jammer echter dat het hem niet vergund is geweest of slechts in geringe mate de resultaten daarvan te kunnen waardeeren.

Op het gebied der kunst, niet het minst op dat der Bouwkunst, heerscht waar het *niet* alleen de exacte wetenschap maar ook de uitingen van het gevoel betreft, een strijd, die altijd werd gestreden, maar toch in de laatste jaren meer op den voorgrond trad en waarvan Gugel ook nog getuige heeft kunnen zijn.

En *gij* die thans geroepen zijt hier onderwijs in de Bouw-

kunst te geven, staat voor een zware en moeilijke maar schoone taak en kan ik U als loon voor uw streven en werken niets beters toewenschen dan dezelfde waardeering en vereering van de zijde uwer leerlingen, waarin Gugel zich tijdens zijn leven heeft mogen verheugen en die hem ook na zijn dood te beurt vallen. Dit zal voor U de grootste voldoening zijn en het beste bewijs dat uw onderwijs goede vruchten draagt en *gij* den bloei der Technische Hoogeschool helpt bevorderen.

De dochter en de zoon die hier in ons midden zijn, zullen deze oogenblikken zeker nimmer vergeten en zullen zij het niet betreuen hierheen te zijn gekomen; het zal hun een groote voldoening zijn te weten dat hun dierbare vader voortleeft in zijn werk en in de herinnering van zoovelen.

Ook zij het mij vergund hier een woord van dank te brengen aan hen die de Commissie hebben ter zijde gestaan in de uitvoering van hare voornemens.

Aan den heer de Clercq, een der jongste oud-leerlingen, die het ontwerp voor de gedenkplaat heeft gemaakt en aan den heer Veldheer, die de oorkonde op artistieke wijze heeft verlicht.

Wilt dan Hoog Edel Achtbare Heeren deze Oorkonde in ontvangst nemen en met ons de Gedenktafel gaan bezichtigen, die wij thans met volle vertrouwen aan uwe hoede toevertrouwen.

Oorkonde.

karakter en den fijnen geest die een kenmerk waren van Gugels persoonlijkheid, hem vergelijkende met den geharnasten ridder die zijn eigen weg wist te gaan en bij tegenstand blijk gaf van zijn krachtigen wil en zijn hoog karakter. Wanneer de Technische Hoogeschool kan worden opgebouwd van soortgelijke platen als er thans één wordt aangeboden dan zoude dat eene krachtige waarschuwing zijn tegen halfheid en slapete. Tot de familieleden meende spreker te mogen

zeggen dat zij er grootsch op konden zijn zulk een vader te hebben gehad.

Mr. W. Gugel, sprekende namens zijne zuster en zijn gezin betuigde zijn dank voor alles wat gedaan en gesproken was, en, herinnerende aan de vele malen dat zijn vader gehuldigd was, wees hij ook met een enkel woord op de tegenspoeden en smartelijke ondervindingen die zijn vader hadden doen lijden. De groote waardeering die den overleden Hoogleraar echter menigmaal te beurt was gevallen was voor de achterblijvenden een groote troost.

Namens de bouwkundige afdeeling sprak Prof. Klinkhamer nog eenige woorden, getuigende van hartelijke waardeering voor Gugels persoon en werk, en gaf daarbij te kennen dat eene herinnering aan Prof. Gugel geen betere plaats kon hebben gekregen dan in de gebouwen der bouwkundige afdeeling. De genoodigden verspreidden zich daarna om de gedenkplaat en de oorkonde in oogenschouw te nemen.

De gedenkplaat in brons, zeer fraai uitgevoerd door de firma F. W. Braat te Delft, is gevat in een omlijsting van Comblanchien marmer en is geplaatst bij den ingang van de afdeeling waar wijlen Prof. Gugel dagelijks zijne colleges gaf. Het geheel is ontworpen door den heer S. de Clercq Bouwkundig Ingenieur te den Haag.

De oorkonde op zwaar Hollandsch papier in zwart en geel uitgevoerd is gevat in eene portefeuille van percha-ment met rug van zwijnsleer volgens ontwerp van den heer G. Veldheer te Bergen (N. H.) en met diens hulp vervaardigd in de werkplaatsen van den boekbinder Van Bommel te Amsterdam.

DE TOESTAND DER BOUWVAKKEN IN 1907.

De afdeeling Handel van het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel heeft in de afgelopen Decembermaand, zooals in het vorig nummer van het Bouwkundig Weekblad reeds uitvoeriger is medegedeeld, het Hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst verzocht een overzicht te geven van den toestand der bouwvakken in Nederland gedurende het jaar, dat achter ons ligt.

Velen zullen, naar wij meenen, in dit verslag belangstellen, en een en ander wordt daaruit hier medegedeeld, in afwachting van de openbaarmaking, die van het Ministerie zal uitgaan.

Rooskleurig is het tafereel niet, dat gegeven wordt, gelijk ieder, die iets met de beoefening der bouwkunst uitstaande heeft, zal begrijpen. De toestand in de bouwvakken was reeds in de laatste jaren minder gunstig, doch 1907 was zoo ongunstig, dat werkloosheid begon te heerschen, die maatregelen tot leniging van armoede noodzakelijk heeft gemaakt. Het zijn vooral de groote gemeenten die door deze kwaal bezocht worden. Niet alleen de slechte toestand van geldmarkt en hypotheekbedrijf, maar ook de in die groote gemeenten uitteraard strenge toepassing der woningwet hebben vele arbeiders werkloos doen worden. Ook is vroeger in veel gemeenten meer gebouwd, dan noodig was, hetwelk natuurlijk eveneens een ongunstige werking heeft.

Enkele groote werken, voor rekening van Rijk, Provincie of Gemeenten uitgevoerd, — havenwerken en spoorweg te Rotterdam, kazerne te Ede, slachthuis te Haarlem, krankzinnigengesticht te Castricum, div. schoolgebouwen, — waren niet voldoende om aan alle handen werk te verschaffen. Aanzienlijke woonhuizen of buitenverblijven voor particulieren werden zeer weinig gebouwd. In de steden waren het vooral winkelhuizen, die, nieuw gesticht of verbouwd, eenige levendigheid in het vak gaven.

Vele aannemers en bouwers zien de toekomst met bezorgdheid te moeten, daar het niet mogelijk is, redelijke prijzen voor werk te bedingen. Ook de architecten klagen: op enkele uitzonderingen na moesten zij hun personeel inkrimpen.

Werkstakingen vonden in het afgelopen jaar maar zelden plaats. Alleen te Arnhem en te Groningen waren zij van enig belang. Het bouwen in Nederland ondervond echter de ongunstige gevolgen eener langdurige werkstaking in de Belgische steengroeven.

Hoewel overal gestreefd wordt naar korteren werktijd en hooger loon, is daarvan in 1907 maar weinig kunnen komen, wegens de tijdsomstandigheden.

De prijzen der bouwstoffen stegen voor het meerendeel, vooral de metalen, zoo ook kalk en cement, amerik. grenenhout en eikenhout; steenprijzen daalden echter niet onbelangrijk.

De toepassing der woningwet in de groote gemeenten heeft tengevolge gehad dat de speculatiebouw — (niet steeds gelijk te stellen met zoogenaamden revolutiebouw) — momenteel gestaakt moest worden. Goedkope woningen werden onbewoonbaar verklaard, doch konden niet door anderen van denzelfden huurprijs vervangen worden, daar de hypotheekbanken niet bereid werden bevonden, daarvoor geld te geven, wijl zij oordeelden, dat het kostbaarder bouwen de verkoopswaarde der opstallen niet in verhouding deed stijgen. Ook de uitgifte van grond in erfpacht werkte belemmerend.

Daar in sommige gemeenten alle bepalingen der nieuw ingevoerde bouwverordeningen terugwerkende kracht hebben, is de waarde der eigendommen sterk gedaald, omdat wie aan een huis ook maar zeer weinig wenscht te veranderen, gedwongen kan worden tot zeer kostbare verbeteringen. Huizen worden daarom op speculatie niet meer gekocht. De eigenaars laten er niets aan verbouwen, wat de werkloosheid zeer doet toenemen.

De terugwerkende kracht der bovenbedoelde bouwverordeningen heeft ook tengevolge, dat het verzekeren tegen brandschade moeilijkheden ondervindt. Want als een gebouw is afgebrand, dan is het in den regel een onmogelijkheid, het weder, zooals vroeger geschiedde, in den ouden toestand te herbouwen, hetwelk het beginsel is, waarop alle verzekering berust.

Toepassing van de artikelen 31 en 33 der Woningwet, die bedoelen het bouwen van goede woningen met steun der overheid mogelijk te maken, geschiedde slechts zelden in het afgelopen jaar. Alleen te Leeuwarden en Enschede verzezen arbeiderswoningen, waarvoor die steun was verkregen, en wordt te Leiden voorbereid.

In de behoefte aan Middelbaar Technisch Onderwijs op practischen grondslag werd tot dusverre nog niet voorzien.

Een Raad van Arbitrage trad op, om geschillen tusschen aannemers en aanbesteders te beslechten.

Ook voorstellen tot wijziging der Algemeene Voorschriften kwamen in verschillende bouwkundige lichamen in behandeling. De mogelijkheid bestaat, dat hieromtrent spoedig overeenstemming zal worden verkregen.

AMERICAN INSTITUTE OF ARCHITECTS.

8 Januari was het juist een jaar dat de Voorz. v. d. Mij t. B. d. B. op verzoek van het American Institute of Architects de eer had de Maatschappij te vertegenwoordigen op zijn 50 jarig feest te Washington en bij die gelegenheid haar beste en hartelijkste gelukwensen aan te bieden en als blijf van hooge waardeering voor hetgeen het Instituut tot stand heeft gebracht en wat het deed om de bouwkunst te bevorderen van de stichting af, de hoogste onderscheiding welke onze Maatschappij vermag te geven te overhandigen, zijnde de medaille geslagen op het stempel der Maatschappij.

Zoo ongeveer Nieuwjaarsdag ontving hij verschillende gelukwensen van de vrienden uit Amerika met verzoek ook die te willen overbrengen aan het Bestuur en de Leden der Mij, waaraan hij bij deze gaarne gevolg geeft.

VERGADERING VAN HET HOOFDBESTUUR. 1)

Het voorstel om in vereeniging met het Genootschap Architectura et Amicitia tijdens het 8e Int. Congres voor Architecten, dat dit jaar te Weenen zal worden gehouden, een Tentoonstelling te organiseren van uitgevoerde werken van Nederlandsche architecten, is verworpen om verschillende redenen. De tentoonstelling van een klein land als het onze, zal geheel wegvallen naast die van groote rijken, waar enorme werken uitgevoerd worden naar ontwerpen van architecten die in de gelegenheid zijn om over een grooten staf prima artistieke werken te beschikken, gewend aan het leveren van groote tentoonstellingsteekeningen en schilderijen, want uit het programma blijkt dat het te

1) Dit besluit, dat nog behoren tot de mededeelingen gedaan in het B. Weekbl. van 4 Jan. j. is wegens plaatsgebrek niet in gedrukt.

doen is, om dergelijke blufmakende voorstellingen ten toon te stellen.

Daarom werd ook in het programma de bepaling gemaakt dat fotografien geweigerd zouden worden; hoewel op die bepaling op veler verzoek wederom is teruggekomen, maar wordt verwacht dat het zullen zijn van groote afmeting of verzameld in cadens van groote afmeting enz., „als bijdrage tot decoratief effect”.

Ook het „kostenpunt” was wel waard om overwogen te worden. Verondersteld wordt door het Hoofdbestuur van het Congres dat dit zal geschieden op kosten van het Hollandsch Comité de Patronage, dat ook beoordeelen zal welke stukken waardig zijn om geëxposeerd te worden en voor het verzenden en ophangen enz. zal zorg dragen. Wanneer nu nagegaan wordt wat de financiële bijdrage is geweest van de Hollandsche Comité de Patronage bij vorige congressen, dan kan op hulp van die zijde wel niet gerekend worden. Wie heeft nu lust om voor eigen rekening en risico te exposeren?

De vraag is ook voorgelegd aan het Genootschap A. & A. en ook die heeren hebben gemeend zich te moeten onthouden van medewerking te verleenen tot het tot stand brengen van een tentoonstelling op deze voorwaarden.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN

Verslag der 607e Vergadering der Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij t. Bev. der Bouwkunst, gehouden 27 December 1907 in het Maatschappelijk Gebouw.

Na lezing en goedkeuring der notulen wordt het woord gegeven aan den heer A. Keppler, civ. Ingenieur, ambtenaar van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht tot het houden zijner aangekondigde en door prenten toegelichte voordracht: *Amsterdamsche woningen*.

Spreker begint uiteen te zetten, dat het woningvraagstuk om verschillende redenen thans niet meer van de baan is te schuiven. Hij zal het vraagstuk van twee zijden beschouwen:

1. te bestaande toestanden bespreken.

2. wat gedaan kon worden om die toestanden te verbeteren.

Spreker schetst nu aan de hand van de statistische gegevens, ontleend aan de laatste volkstelling een beeld van de Amsterdamsche woningtoestanden.

Hieruit blijkt hoe in sommige wijken, het ergst in de Jodenbuurt, het percentage éénkame-woningen tot 50% stijgt. Het aantal kelderwoningen dat in 1874 in de oude stad nog 5000 bedroeg is in 1906 gedaald tot 2300; een zeer geleidelijke afname dus.

In de nieuwe buurten is echter een zeer groot aantal sousterrain woningen, die weinig beter zijn dan de kelders der oude stad.

Met betrekking tot de slechte zolderwoningen bestaat geen telling.

Ontzettend is het getal woningen met onvoldoende afvoer-richtingen, trappen dito, slechte lucht-voorziening. Het laatste ook in verband met de vroegere gewoonte om binnenplaatsen af te dekken, waardoor ook de aanliggende vertrekken in slechte conditie kwamen.

De kern van de oude stad heeft soms achter fraaie gevels ongelukkige woningen en gaarne zou men die fraaie, veelgeprezen stadsgezichten er aan geven als men er frissche woningen voor in plaats kreeg. De gehele oude stad is kortweg gezegd: een versleten boeltje.

En het ergste is dat die krotten nog steeds geëxploiteerd worden en hooge huren opbrengen tot 100 % jaarlijks toe soms.

Wanneer men de toestanden eens gaat onderzoeken dan zal men toegeven dat er bij de verbetering der Amsterdamsche woningtoestanden geen sprake mag zijn van geleidelijkheid.

Nadat het in vele opzichten juiste uitbreidingsplan van den Stads-ingenieur Van Niftrik in '67 door den Raad was verworpen is in 1877 een plan vastgesteld dat een afgrijselijk leelijke nieuwe stad doet ontstaan. Deze was de glorie van den speculatie-bouw, die ware menschenpakhuizen oprichtte.

Sinds 1872 is er te veel gebouwd. In den eersten tijd voor- en achterwoningen, later kwam de smalle étage-woning in zwang. Op het Funen is een speciaal ongelukkig type toegepast.

De brand onlangs in de Marnixstraat heeft uitgewezen, dat krachtig ingrijpen noodzakelijk is om ook de brandgevaarlijkheid der huizen te verminderen.

Spreker ging nu na de dichtheid der bevolking in onze stad.

Amsterdam heeft de hoogste cijfers, hooger dan vele beruchte Engelsche steden en dat nog wel zonder dat, als ginds, ruime parken en pleinen aanwezig zijn.

Onze stad met 600 à 750 inwoners per H. A. wijst ontzettend hooge cijfers aan.

Sinds in de vijftiger jaren het Kon. Instituut van Ingenieurs zijne enquête instelde hebben zich de woningtoestanden onzer bevolking weinig gewijzigd. Sinds 1850 is wel in navolging van het buitenland het vraagstuk van de arbeiderswoning aan de orde, maar de overheid heeft zich daarbij niet op den voorgrond gesteld. Amsterdam bepaalde zich tot een voorschot aan de Amsterdamsche vereeniging tot den bouw van arbeiderswoningen, maar van de voorgenomen 1200 woningen zijn er slechts 474 gebouwd en het eredit is niet opgebruikt. Bovendien is het voornemen deze nieuwe woningen te doen betrekken door de bewoners van kelderwoningen niet verwezenlijkt.

De overheid liet zich sedert dat jaar 1874 weinig in met de zaak en de Volkshuisvesting was niet een voorwerp van aanhoudende zorg van gemeentewege.

Sedert Woningwet en nieuwe Bouwverordening is er meer geschied tot verbetering en opruiming van misstanden dan te voren.

Terwijl door de Woningwet 600 woningen onbewoonbaar zijn verklaard, belooft dit getal sinds 1904, 1000 à 1200. Als men nagaat dat Amsterdam ± 135.000 woningen telt, kan men niet zeggen dat de wetten draconisch, te scherp worden toegepast.

Als men nagaat het verschil in woning-typen gebouwd vóór en na de bouwverordening dan moet toegegeven dat hare tot standkoming een zegen was.

Spreker komt terug op de onbewoonbaar verklaring. Sommigen willen dat dit geschiedt volgens een vast systematisch plan. Eene indeeling der krotten in typen is echter onpractisch en onvoor-deelig voor de eigenaars. Beter is het om, met behulp van onteigening de stad naar wijken te „sanieren.”

Spreker nadert thans het 2e punt van zijn voordracht: hetgeen er z.i. gedaan moet worden.

Men weet niet precies wat er alles is. Het is noodig een statistisch overzicht te verzamelen van de bestaande woningen. Eerst dan kan de zaak der verbetering met kracht worden aangegrepen. De gemeente moet de woningmarkt beheerschen.

Spreker heeft een becijfering opgesteld, waaruit volgt dat voor dit jaarlijksche bedrag van fl. 450.000. — de gemeente een 30.000 woningen zou kunnen doen verdwijnen. Spreker berekende dat per woning voor ontegeningskosten, aan rente en aflossing van kapitaal, fl. 30. — p. j. zou noodig zijn, en daarvan heeft het Rijk de helft te betalen, de gemeente de andere helft.

In verband met andere cijfers der begroting is dit bedrag niet hoog. Het blijft binnen de bereikbare grenzen en is het absoluut niet onmogelijk om aldus op groote schaal de volkshuisvesting te verbeteren in de oude stad.

Maar ook de nieuwe stad moet met zorg worden behandeld. De gemeente moet zich op eigen gebied vrij kunnen ontwikkelen.

Thans zijn plannen aanhangig tot eene aanmerkelijke uitbreiding van het gebied van Amsterdam. Men heeft die noodig als men wenscht dat om de stad een frissche moot van onbebouwd terrein bewaard blijft; een „Wald und Wiesengürtel” als thans te Weenen besloten is. Daarbij wordt het ook mogelijk lage huizen in open bebouwing te stichten — en te komen uit den Kazernebouw.

Spreker ontwikkelt ten slotte zijn denkbeeld hoe de gemeente de woningmarkt moet beheerschen om te zorgen voor rationeelen aanbouw en dezen, zoo het particuliere initiatief te kort schiet, zelf ter hand te nemen.

Na eene korte pauze wordt de gelegenheid geopend vragen te stellen.

De heer Wibaut vraagt hoe de spreker er toe komt een bedrag van fl. 15. — per woning per jaar te stellen.

De Voorzitter wenscht ook eenige ophelderingen. Hij meent te hebben gehoord dat in de woningen op het Funen kelderwoningen van 2 M. hoogte voorkomen, terwijl in de bij den bouw vigeerende verordeningen 2,50 M. was geëischt als minimum. Moet hieruit worden geconcludeerd tot een verzuim bij de ambtenaren?

Voorts vraagt spreker of de statistieken betreffende beboeringsdichtheid in Engelsche steden wel betrouwbaar zijn. Een deeling van aantal inwoners en oppervlakte kan zeer vreemde cijfers opleveren. Hij wijst er voorts op hoe de werking van de Woningwet deze menschen eene verrassing was.

De schade die in sommige gevallen aan particulieren wordt veroorzaakt, mag echter in geen geval een slagboom zijn, maar overweging verdient het toekennen van vergoedingen.

Het vraagstuk van gemeenschappelijke woningbouw is niet

zoo eenvoudig, het kan hier niet uitvoerig worden behandeld. Is in het buitenland hiermede reeds ervaring opgedaan. Er zijn groote bezwaren. Hoe zal de gemeente zich houden in tijden van geldelijke malaise, als thans, nu de menschen zich ook in huurwaarde beperken.

De heer Keppler antwoordt den heer Wibaut dat zijn cijfer, welks betekenis hij nader uitwerkt, wel is waar in de lucht hangt, maar het alleen dient om aan te toonen dat de mogelijkheid bestaat.

Wat het voorkomen van vertrekken van geringe hoogte betreft is niet te concludeeren tegen de ambtenaren. Er zijn mogelijk vrijstellingen verloed of achterdeurtjes gevonden. Tijdens den bouw in het Funen was de taak van de controleerende ambtenaren nog heel wat moeilijker dan nu.

Den heer De Groot antwoordt spreker verder hoe men de juistheid van statistische gegevens moet aanvaarden.

Het was hem er bovendien om te doen te doen uitkomen dat het cijfer van volksdichtheid van Amsterdam zeer hoog was.

Of elders de gemeenten reeds zelf woningbouw ter hand nemen is aan spreker onbekend. Wel heeft Liverpool voor de „poorest of the poor“ een 2000-tal woningen gebouwd, maar die proef is niet geheel geslaagd. Wel heeft de gemeente reeds het particuliere initiatief met haar crediet gesteund krachtens de Woningwet.

Niets meer aan de orde zijnde wordt de Vergadering door den Voorzitter gesloten met den wensch dat de bouwkunst op het gebied der volkshuisvesting in de gelegenheid zal worden gesteld nog veel goed te maken en veel nuttigs voor te bereiden.

Afdeeling 's Gravenhage v. d. Mij. t. B. d. B. Rectificatie van eenige onjuistheden ingeslopen in het verslag van de vergadering op 13 December '07. (Weekblad 21 Dec. '07).

Spreker van dien avond is zoo welwillend den Secretaris der Afdeeling te wijzen op zekere onjuistheden die door onbekendheid met het onderwerp, in diens verslag zijn geslopen. Deze laatste acht ze van genoeg betekenis om ze den lezers van het Bouwk. Weekblad nog even onder oogen te brengen.

Waar er in het verslag wordt gezegd, dat de tegenwoordige trijp ongetwijfeld als voorlooper het Velours d'Utrecht heeft, ware beter geweest te melden, hoe bestudeering van het werk van Roland de la Platière voor goed heeft uitgemaakt, dat er in geen enkel opzicht verschil bestaat, tusschen de stoffen met deze beide namen bestempeld. Voorts is niet het Velours d'Utrecht, maar het Genuesch fluweel dienstbaar geweest aan kleeding en nu nog in zwang voor priestergewaden. Niet juist is bovendien de opmerking dat Mohair tevoren zou worden geveerd, het geschiedt aan het stuk. Bovendien had ik mij over kreukeltrijp niet mogen uitlaten als over een in elk geval „minder soort“ trijp, dikwijls zijn het zeer goede en dure handgeweven — maar „fouten in de samenstelling“ zooals ik schreef (beter is de term „weef fouten“, door spreker gebezigd) zullen verdwijnen; hetgeen dus gezinsins slaat op kwaliteit van grondstoffen en binding. Voor de pers-techniek kunnen niet alleen heete bouten, doch ook gas of electriciteit met goed gevolg worden aangewend ter verlichting van de geornamenteerde rol.

Mijn grootste fout is evenwel te spreken over de overwinningen der „mechanische“ binding; — spreker schrijft mij daarover o.a.:

„Ik had intengedeld tegenover de triumph der techniek geplaatst de triumph der handbinding, omdat de handbinding mechanisch (wat daaronder onder trijpfabrikanten wordt verstaan) niet is na te maken. Het handgeweven goed is voor ons hoofdzak — immers al mijn stalen waren, op eene enkele uitzondering na met handbinding geweven.“

Het is vooral dit laatste dat mij noopt tot deze rectificatie. Waar deze lezing terecht zulk een sympathieken indruk achterliet, zou het al heel onbillijk zijn als de beide Directeuren der Hengelose Fabrik in plaats van de successen te oogsten hen door den president der Afdeeling toegewenscht, — nadelen zouden onder vinden ten gevolge van een niet volkomen juist verslag van den Secretaris.

Architectura et Amicitia. In de vergadering, die 8 Januari l.l. gehouden is, werd een nieuw bestuur gekozen, bestaande uit de heeren W. Kromhout Cz., A. van Balen, J. Roosing Jr., J. H. de Groot, K. van Leeuwen, Joseph Herman en H. A. J. Baanders, uit wier midden in een volgende vergadering een voorzitter zal worden aangewezen.

Scheen het aanvankelijk, dat het oude bestuur in functie zou kunnen blijven, daar het niet-herkiezen van den heer A. J. Joling, — hetwelk het ontslagnemen van het bestuur ten gevolge had

gehad, — ongedaan werd gemaakt, omdat de vergadering dezen heer weder voor een bestuurszetel koos, — toen daarop de heer Kromhout in de plaats van den om huishoudelijke redenen reeds vroeger afgetreden heer Walle werd gekozen, werd het duidelijk, dat de demissionerende bestuurders zich geen herbenoeming zouden laten welgevalven.

En ofschoon twee van hen, de heeren Berlage en Walenkamp in de nu volgende stemming een groote meerderheid behaalden, bedankten beiden, een voorbeeld, dat door den heer Joling werd gevolgd. Het verkiezen van een geheel nieuw bestuur werd nu noodzakelijk en dit had den uitslag, dien wij reeds melden.

Het nieuwe bestuur wacht een zware taak en drukt een groote verantwoordelijkheid. Goeddeels uit „jongeren“ samengesteld zal het nu moeten toonen, dat het in staat is, het programma, door den heer Kromhout ontwikkeld, uit te voeren.

Slaagt het daarin, dan zal „Architectura et Amicitia“, dat steeds de verzamelaars der „jongeren“ geweest is — althans in zijn beste tijdperken — aan het doel, dat zijn stichters voor ogen stond, ook na meer dan een halve eeuw nog beantwoorden.

Doch blijkt de taak voor het nieuw gekozen bestuur te zwaar, dan zal men het te laat betreuren, door het op zij schuiven van mannen, wien ervaring ten dienste stond, het genootschap in een moeilijken toestand te hebben gebracht. In het bijzonder de heer Kromhout, die door zijn lezing in November den nieuwen koers, waarin gestuurd moest worden, aangaf, heeft een zware verantwoordelijkheid te dragen.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

De Opmerker, 4 Januari 1908. Na vijftienvintig jaren. *Willems van der Helms werkzaamheid te Leiden*, door J. C. Overvoorde. Bij dit nummer is een losse plaat gevoegd voorstellende de *Villa Rotonda-Gapra* bij Vicenza.

Architectura, 4 Jan. Verschillende *Jaarverslagen* van het Gen. A. et A. *Andermaal een ernstig woord*, door A. W. Weisman, naar aanleiding der crisis in 't Gen. A. et A. voorts een *Ingezonden stuk* door van Hylckama Vlieg, mede betrekking hebbende op genoemde crisis, doch met hoogst onaangename tintingen aan het adres van de Maatschappij, (zoo zelfs, dat enkele leden der Maatschappij, tevens lid van A. et A., na deze ze min aangename bejegening der redactie van A. et A. er over denken hun lidmaatschap van dat Genootschap op te zeggen).

Technisch gedeelte, Een eerste gedeelte van *De bevoeding van ijszer*. De *Bouwwereld*, 1 Jan. *Echo's 1. Het raadhuis te Haastrecht en zijn restauratie*, Architect L. Couvée te Delft, met een losse plaat.

Technisch Weekblad, 3 Jan. *Vervolg van Dieselmotoren en van Berekening elektrische gelijkstroom leidingsnetten*.

Het *Huis*, oud en nieuw, uitgave van Ed. Cuypers, December-aflevering. *De woning der Dajaks*, door Prof. A. W. Nieuwenhuis, met vele afbeeldingen. *Toelichting bij de platen van villa's te Noordwijk aan Zee*, uitgevoerde bouwwerken van den heer Ed. Cuypers.

BERICHTEN

BUITENLAND.

In Londen wordt een beweging opgezet tegen de leelijke en oogbedervende verlichte advertenties op de daken van hooge gebouwen die, zeggen de tegenstanders: „de stad ontsieren en tot schande zijn“. De Raad van beheer van de Koninklijke Academie heeft haar instemming met deze beweging betuigd en zich volkomen bereid verklaard om een verzoekschrift aan de bevoegde overheid tegen dezen nieuwen wansmaak te steunen.

Nog erger zijn in de groote steden ge met schreeuende kleuren geschilderde reclame — aankondigingen die tevens „schaalbedervers“ zijn. Wat hinderlijk b.v. is dat boord van SOLO op het typisch marktplein van Nijmegen. Op onze najaarsexcursie is toen ook al de wensch geuit dat de Gemeente besturen dergelijke stadsontsieringen verbieden moesten.

München. Voor de „Männer Turnverein“ wordt te München volgens de plannen van Gebr. Rank, een gymnastiekzaal met toebehooren gebouwd die niet minder dan 400.000 Mark zal kosten.

De zaal zelve meet 41 bij 25 Meter.

Behalve deze zijn er nog een afzonderlijke gymnastiekzaal voor dames, ruime garderoben, kegelbanen, baden, societeitslokalen, keuken enz. enz. Het zal op dit gebied het meest volkomen gebouw in Duitschland zijn.

Weenen. Door de uitbreiding van het aantal afgevaardigden, in Oostenrijk is dit van 353 tot 615 gestegen en is in het parlamentsgebouw, de ruimte voor het „Herrenhaus“ te klein geworden. Verschillende plannen tot uitbreiding worden aangegeven, doch het plan dat waarschijnlijk uitgevoerd zal worden is de bouw van een geheel nieuw „Herrenhaus“ en wel aan het Ballhausplein, tegenover het Ministerie van Buitenlandsche Zaken. Het gehele oude Parlamentsgebouw, zou dan als „Abgeordnetenhaus“ gebruikt worden.

Londen. De zoldering van de groote banketzaal van het Whitehallpaleis, is geschilderd door Rubens, naar men zegt met medewerking van Jordans, in 1635. Voor zoover men kan nagaan is het schilderwerk nu voor de eerste maal schoongemaakt en gerestaureerd.

Voor velen die deze grootste stukken van Rubens vroeger gezien hebben, moet het een onthulling zijn om deze doeken te zien, zooals ze nu zijn als of ze zoo uit de hand van den grooten schilder kwamen, stukken uit zijn besten tijd en door geene andere overtroffen.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 13 JANUARI.

HAARLEM. Het verbouwen van het perceel no. 25 tot winkelhuis met bovenwoning. De architect J. v. d. Ban, in café Brinkman.

NIJMEGEN. Het verbouwen der vestibule en schoollokalen in de voormalige H. B. school. Het bouwen van nieuwe mannen- en vrouwenzalen in aansluiting met het St. Anna gesticht aan de Doddendaal no. 10.

Het R. K. Par. kerkbest. 'sav. 7 u. aan het lokaal Lange Koningstraat no. 8. Bestek en teek. à f 3 verkrijgb. Ziekenstraat 54. Inf. geeft de bouwkr. W. J. H. v. d. Waarden van n.m. 2-3 u. Aanw. gedaan.

STEENWIJK. Het afbreken en weder opbouwen van het boerenhuis, met groote schuur en bijgebouwen, op het erve Groot Werkhoven, in de buurtschap Zandhuizen onder Noordwolde.

De Notaris W. Huender n.m. 1 u. in het hotel „Varenhorst“. Bestek en teek. ter inzage op het erve „Groot Werkhoven“ en f 1 verkrijgb. bij M. J. Eits te Noordwolde. Aanw. gedaan.

VENRAIJ. Het bouwen van twee woonhuizen, voor rekening van den heer Th. Slits, op de perc. nabij de stroo-hulzenfabriek.

De besteder n.m. 5 u. in het café G. Piëpers. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij A. Martens die inf. geeft. Aanw. 13 Jan. n.m. 3 u.

DINSDAG 14 JANUARI.

DOETINCHEM. Het afbreken van een huis aan de Holiestraat en het daar ter plaats bouwen van een meubelmagazijn voor den heer M. Mogendorff.

De architecten Ovink en Zn. n.m. 2 u. in het Heerenlogement van Coops, alwaar bestek en teek. ter inzage zijn. Inf. geven genoemde architecten. Aanwijzing gedaan.

MUSSELKANAAL. a. het bouwen van een dubbele werkmanswoning aldaar, landzijde nabij den ze Exloermond, onder bijlever. van alle daartoe benood. materialen, transporten, werkloonen, enz.. b. de glas- en verf- en behangerswerken.

De arch. J. Mulder n.m. 4 u. ten huize van de Wed. J. Hovenkamp, alwaar bestek en teek. ter inzage zijn. Inf. geeft de arch.

WOENSDAG 15 JANUARI.

ALKMAAR. Het amoveeren van een boerenplaats met wagenhuis en schuren en het bouwen van een woonhuis met boerenplaats en twee arbeiderswoningen aan de Noordervaart in de Schermer gemeente Oterleek.

De archit. E. Kalverboer n.m. 2 u. in het koffiehuis van C. v. Twisk aan de Nieuwestoet. Bestek met 5 teek. à f 150 verkrijgb. na 10 Jan. bij gen. archit. Aanw. gedaan.

AXEL. Het bouwen van de bestaande school en het bouwen van een nieuw lokaal en onderwijzerswoning.

Het best. der Bijzondere School. Bestekken en teek. voor school en woning afzonderlijk à f 125 verkrijgb. bij H. van Luijk te Axel, bij wien inf. zijn te bekomen. Aanw. gedaan.

TERWOLDE (GELD.). Het bouwen van een burgerwoonhuis aldaar, met bijlev. der benood. materialen en arbeidsloonen.

De heer E. Evers n.m. 3 u. in het café „De Klok“ van H. Veldman, alwaar teek. enz. ter inzage zijn. Inf. geeft de besteder. Aanw. 15 Jan. n.m. 1 1/2 u.

DONDERDAG 16 JANUARI.

HENGELO (OV.). Het bouwen van 3 woonhuizen aan de Paul Kruger en Steijnstraat aldaar voor rekening van K. Walhof.

De architect W. Elzinga 'sav. 8 u. in het café van H. Fextor a. d. Oldenzaalse straatweg. Bestek en voorw. in gen. café ter inzage. Inf. geeft gen. archit. Aanw. 16 Jan. v.m. 9 1/2 u.

VRIJDAG 17 JANUARI.

BOKSTEL. Het bouwen van een woning, brandspuithuis en arrestantenlokalen aan den Burgakker.

Het gem. best. n.m. 4 u. Bestek ad. f 1 verkrijgb. ter secretarie. Bij. in te zenden voor 17 Jan. n.m. 3 u. Aanw. 17 Jan. v.m. 11 u. op het terrein.

PURMEREND. Het amoveeren en gedeeltelijk vernieuwen van een boerderij in de Schermer, gem. Schermerhorst.

De rentmeesteren van de E. L. gemeente n.m. 2 u. in de consistoriekamer aan de Hoogstraat. Bestek en teek. à f 150 verkrijgb. bij P. de Groot, die inf. geeft.

ROTTERDAM. Het bouwen van eene bewaarschool aan de Speelmanstraat.

Het gem. best. n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. ter kennisneming op de Centrale secret. der gem. en in het Stads Timmerhuis te Rotterdam, en zijn à f 1 verkrijgb. bij wed. P. van Waesbergen en Zn., Houtuin no. 73. Inf. te bekomen aan gemeld Timmerhuis Aanw. 14 Jan. v.m. 10 1/2 u. Bijl. moeten voor n.m. 1 u. zijn ingeleverd ter secret. voormeld.

Een verloren stad. Zoo noemt Dr. Oskar Luchner in een geestig geschrift het tegenwoordige Innsbruck „Kent gij Innsbruck“? Ja? Een jaar of tien geleden waart ge daar? En beviel het U?

Een lief, gemoedelijk stadje. En wonder schoon, zoo schoon dat het haast niet in woorden te brengen is. Die blik van uit de Maria Theresia-straat, het Prado der Alpen, op de Noordketen. Maar dat was het Innsbruck dat gij kende.

In den aanvang van de laatste tien jaren is het begonnen. „Graz ist eine grosse Kleinstadt, Innsbruck ist eine kleine Grossstadt“. Toen begon men een vernietigende veldtocht tegen de boomen. Toen met de vernieling van de eenig schoone Maria Theresia-straat. Reeds bij de invoering van de bovengrondleiding der electriche tram, verhief zich een luid geklaag. Toen begon men winkelgevels te vernieuwen, en reeds bij de eerste, tegende het protesten, door heel Oostenrijk en Duitschland. „Wie Innsbruck lief had, verhief zijn smokkende stem om het te sparen.“

Doch te vergeefs, Innsbruck moest eene „Grossstadt“ worden, zelfs ten koste van zijne schoonheid. Het aantal verbouwingen steeg wel langzaam, doch 't is nu onverschillig hoeveel er nog volgen. De schoonheid van deze trotsche straten is verdwenen, en geen te laat *Veto* van gemeentevorschriften kan haar terug verkrijgen.

Spoedig zal Innsbruck wel geen vreemdelingenstad meer zijn. **Breslau.** Architect Kikton, te Berlijn heeft den tien prijs van 3000 Mrk. behaald voor den bouw der nieuwe „Pauluskerk“.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

20 DECEMBER

BEST. Het bouwen van twee woonhuizen, 4 woningen, voor rekening der firma W. Swinkels. Door den bouwkr. J. C. Loots. Laagste inschrijvers W. v. Diessen en C. v. Heeswijk, f 2620.20.

HOEMENDAAL (ONDERH.). Het ver-

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 27en Januari 1908, des namiddags ten half twee uur (*Greenwich tijd*), zal in het Centraal Personeelstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1104:

Het uitvoeren van Grond- en Spoorwerken, het maken van een tijdelijke houten goederenloods en van den onderbouw eener weegbrug en bijbehorende werken alles ten behoeve der uitbreiding van het stationemplacement SAARDEN—BUSSUM.

Begroeting f 35425.—.

Het bestek met teekening is tegen betaling van f 1.50 en het bestek zonder de teekening tegen betaling van 0.75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Drogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 22 Januari 1908 v.orm. 10^u, uur spoortijd. *De Raad van Administratie.*

bouwen van het landhuis „De Nachtegaal“ te Overveen. Door de architecten Van Rossum en Vuyk te Amsterdam.
Laagste inschrijver A. Kok, Wormerveer, voor f 23179.

26 DECEMBER.

DEN HAAG. (ONDERH.) Het bouwen van een villa aan de Juliana v. Stolberglaan, hoek Henriette straat, voor rekening van de wed. Ed. Z. Gel. Heer Dr. Schoneveld v. d. Cloet. Door den architecten Motters & Gort. Laagste inschrijver Jac. Vos & Zoon f 22433.

27 DECEMBER.

APELDOORN. Het bouwen van een dubbele behuizing en schuren a/d Berghuizerweg te Brink en Orden. Door den bouwv. D. Prins.

Ingekomen 20 bijetten. Hoogste inschrijver H. Wegerif, Jz., Apeldoorn, f 5970; laagste inschrijver W. Steur, id., f 4993.

28 DECEMBER.

CULEMBORG. Het amoveeren van het

Gewapend-Beton.
Uitvoering van alle werken.
L. H. Kurpershoek,
ROTTERDAM.
(ZWAANSHALS).

**LYST-VAN-LEVERANCIERS
EN FABRIKANTEN**

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertenties f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertenties 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Aerogeegas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goens straat 18, den Haag.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTEREN en A. S. KEY, Rotterdam.
Asbest-leien. — Cementmastiekdakbedekking, Houtcement en Houtcementdakbedekking, Haensler's Houtcement. — G. SMITS & Co. Weesperzijde 39 Amsterdam. Tel. 7466.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-OORD“, s-Gravenhage.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtse Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ s-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERDAM, CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, s-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton (Gewapend). — P. BOURDREZ, den Haag.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Betonijzer „Kahn Systeem“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Bovenlichtsluizing „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluizing in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten en Kluisdeuren. — DE LUGT & SERNE, Haarlem.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCURROO & Zoon, Den Haag.
Bruckeplaten. — FABRIEK INDUSTRIAL Breda.
Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Cementmastiekdakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b d Weesperzijde, Amsterdam.

perceel der voormalige protestantsche be-
waarschool, aan de oude Vischmarkt aldaar
en het ter plaatse bouwen van een woon-
huis met bakkerij en bovenwoning. Door
den heer W. Pilaar.

Laagste inschrijver C. v. d. Burg, Beesd,
f 765.

LISSE. Het bouwen van een bollenschuur
voor rekening van den heer F. de Meulder,
aldaar.

Laagste inschrijver A. L. Bengeldijk,
f 10123.

3 JANUARI.

DEN HAAG. (ONDERH.) Het amoveeren
van drie perceelen a/h Piet Heiplein, en het

„BOUWMATERIALEN“
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.
Fabriek van
machinale Doornische en Luiksche
POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen per-
centage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

bouwen van magazijnen voor rek. van de
firma H. P. Motters & Zoon, (zonder cement-
ijzerwerken). Door den arch. Motters & Gort.
Gegund aan H. F. Boersma voor f 36737.63.
De Cementijzerwerken voor dat werk
gegund aan de Rott. Cementfabriek voorheen
v. Waning & Co. voor f 14993.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-

schade en op het **Leven**

De **NEDERLANDEN** 1844.

s-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat
— Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam,
Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinse-
kade — Haarlem, Groote Houtstraat 71⁰⁰⁰,
hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen,
in de Betoustraat 8 — Groningen, Visch-
markt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen
Ijselkade.

Hoofd-Directie te s-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot
ult. 1906 21.495.000,00

BRAND-LEVEN-INDRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer bil-
lijke Premieën, zonder Inleggelden of
Nabetalingen.

Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDEN OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen.
H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Kerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖ-
DER, Amsterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
„Flux“ Bovenlichtsluizing. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN
Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
Gaskachels (nieuwste condensering). — OBELT, Amsterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtels. — Th. VAN HEEM-
STEDEN OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondbooringen. — A. J. STOEL jr., Haarlem.
Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Haenslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Houtcement- en Houtcementdakbedekking. Haensler's Hout-
cement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN,
Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
Jalousien. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistraat 246, 248, 250, Amst.
Jossion-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Kokosgipsplaten. — H. H. DE HAAN, Nijmegen.
Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. — Machinefabriek DE ZAAAN, Wormerveer.
Liften. — Th. van HEEMSTEDEN OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer, trappen. J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — FERD. STIELTIES & Co., Amsterdam.
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en inw. glasmail privaateleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder“ Amsterdam.
Machinefabriek Metaal- en IJzergieterij v.h. SPOOR, WIJN-
VOORD & Co. s-Gravenhage.
Montagegedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafondplaten. — Genu. MIJNLIJEFF, Nijmegen.
Portland-Cement. — DYCKERHOFF & SOFINE, Amöneburg.
Präcisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — W. VAN RIJN, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDEN OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUGGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.

Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmoren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
Spiegel-Vensterglas enz. — P. DOLK & Zs., Rotterdam — Dordrecht
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Stalinrichtingen. Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVIJNG Jr., Rotterdam.
Stalen balken. — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen. — Deutsch-Luxemburgische Berg-
werks- und Hütten-Aktiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. n.
LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN &
STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.

Stucsteen, Stucmarmor, The Dutch Mercantile Cy. — B. T. HAGEN
Rotterdam.
Tegelversieringen enz., Plaatbakkerij DE DISTEL, Amsterdam
Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Torfit). — H. HUIJCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Amsterdam.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouw-
materialen“ v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen“ voorheen
M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

PORTLAND-CEMENT
„HACCOURT“
Gunstig bekend bij de directies van Rijks-, Spoorweg- en Gemeentewerken.
„BOUWMATERIALEN“ VOORHEEN **M. LUIJTEN,**
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

Het Betonijzer der Toekomst
„KAHN SYSTEEM“

eenvoudig en economisch voor alle werken in
Zooals: **GEWAPEND BETON.**

**BRUGGEN
FUNDEERINGEN
KOLOMMEN
RESERVOIRS
PIJLERS
VIADUKTEN
ENZ. ENZ.**

UITGEWERKTE PLANNEN
en **TEKENINGEN** voor uitvoeren
werken worden kosteloos verstrekt.

GEILLUSTREERDE BROCHURE
op aanvraag gratis en franco.

Handelmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN.
Afdeling IJzer en Staal. **ROTTERDAM.**

A. W. FABER's „CASTELL”-potlood

Het beste van onzen tijd!

16 geleidelijke graden van hardheid.
Fijnste punt. Grootste zachtheid van streek.
Zeer geringe afwijking, derhalve zeer lange duur.
Te verkrijgen in alle magazijnen van schrijf- en teekenschoolen.

Potloodfabriek A. W. FABER, STEIN bij Neurenberg. Ongericht 1761

Obernkirchener Sandsteinbrüche, Obernkirchen.

Erkend BESTE Zandsteen.

Geïllustreerde prospectus met opgave van drukvastheid, analyse, enz. op aanvraag verkrijgbaar

bij den Vertegenwoordiger voor Nederland
FERD. ENGERS, Amsterdam.

**NEDERLANDSCHE
MAATSCHAPPY VOOR
MONIER WERKEN**
DIRECTEUR J. N. LANDRE

CEMENT YZERWERKEN
VOLGENS SYSTEEM
MONIER
EEN ANVERWANTE STELSELS

**BETONWERKEN VAN
ALLERLEI AARD**
AMSTERDAM
KANTOOR EX FABRIEK
JAAGPAD No. 53 OMVAL (Weesperzijde.)
TELEFOON No. 3028.

N. V. Scheja - Zwijndrecht.

Vloerbekleding zonder naden.

voor Schepen, Kantoren, Restauraties, Magazijnen, Scholen, Ziekenzalen,
Machinekamers, Gangen, Trappen, enz.

Monsters en prijsberekening op aanvraag.

Ontbinding Vennootschap.

Bij onderhandsche acte, door partijen op den 31sten December 1907 geteekend, is de tusschen de Heeren CORNELIS ALBERTS en MARTINUS ALBERTS, beiden wonende te Amsterdam, bestaande vennootschap onder den firmaam C. ALBERTS & ZOON, ten doel hebbende het aannemen van werken, ontbonden, te rekenen van den dag der onderteekening dezer akte.

De beide vennoten zijn belast met de liquidatie der loopende zaken en teekenen daarvoor den firmaam.

Namens partijen

Mr. EGBERT J. C. GOSELING

VENNOOTSCHAP.

Bij onderhandsche acte, door partijen geteekend op den 31sten December 1907, is tusschen de Heeren MARTINUS ALBERTS en BAREND CORNELIS ALBERTS, beiden aannemers van werken en wonende te Amsterdam, aangegaan eene vennootschap, ten doel hebbende het aannemen van werken in den meest uitgestreken zin, en alzoo omvattende, zoowel het aannemen van werken bij publieke en onderhandsche inschrijving, het voortdurend onderhoud van uitgevoerde werken, als het in verband met deze aannemingen koopen en verkoopen van materialen.

De vennootschap wordt gedreven onder den firmaam

C. ALBERTS & ZOON.

Zij heeft haar zetel en is gevestigd te Amsterdam. Zij neemt een aanvang op den 1sten Januari 1908. Zij wordt aangegaan voor een tijd van een jaar en zal telkens van jaar tot jaar worden gecontinueerd, totdat een der vennoten aan den ander zes maanden voor den afloop van eenig kalenderjaar de vennootschap schriftelijk zal hebben opgezegd, in welk geval zij eindigt met den laatsten December van dat jaar. De vennoten hebben ieder het recht van teekening voor de firma en om haar te verbinden voor de zaken, die vennootschap betreffende, doch geenszins tot het opnemen van gelden, tot het zich stellen van borg, tot het tekenen van accepten en wissels, of tot eenige handeling niet betrekking hebbende op het doel der vennootschap, zullende om dergelijke handelingen of daden van kracht te doen zijn de schriftelijke toestemming of handteekening van den anderen vennoot zijn vereischt.

Na overlijden van een der vennoten zullen geene werken meer voor rekening der vennootschap mogen worden aangenomen, dan voorzover die in onmiddellijk verband staan met en het uitvoerend zijn van het onder handen werk of de onder handen werken. De langstlevende vennoot is echter bevoegd voor eigen rekening de zaak onder denzelfden firmaam voort te zetten.

Namens partijen

Mr. EGBERT J. C. GOSELING.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken, enz.

TH. VAN HEEMSTEDDE OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — AMSTERDAM. — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ltd., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Getijers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASCHTAFELS, URINDIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mr.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,
ROTTERDAM,

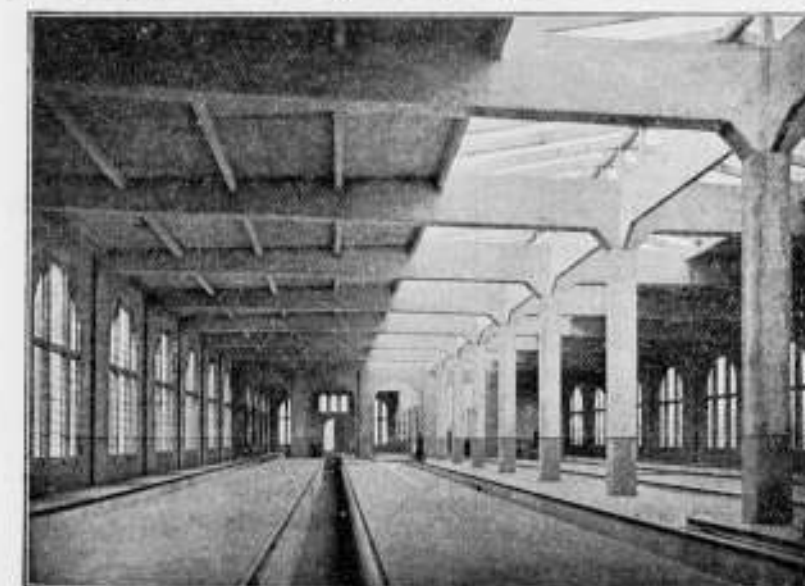
uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken
in Gewapend Beton te

BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

GEBR. VAN DER VLIET,
Ijzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en L-J-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 12 cM. voorradig

tot 30 cM. voorradig

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilho. S. M. Vloeiijzer.

Patent Exhaust Ventilator,

Schoorsteenkappen — Luchtinjectors enz.
voor het ventileren van lokalen, het bevorderen der trekking
en het tegengaan van valwinden in schoorsteenen.
PRIJZEN LAGER. dan elk bekend systeem. CAPACITEIT HOOGER

Vraagt de prijscurant van November 1907.

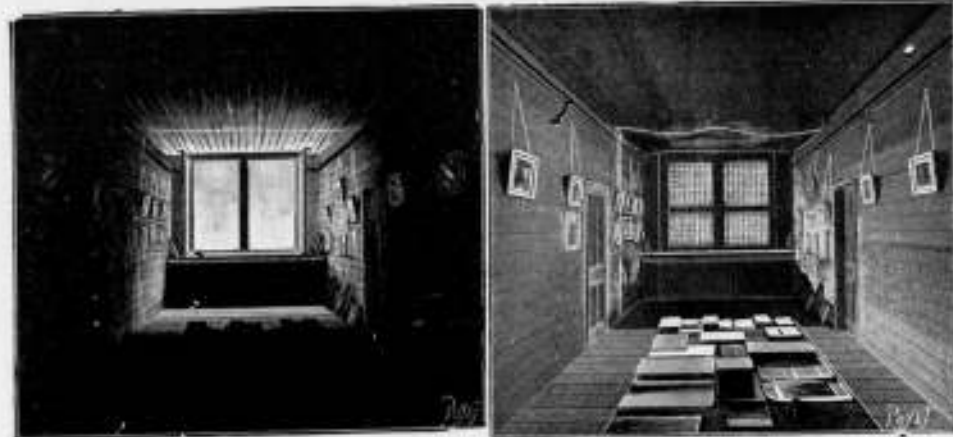
D. P. H. HASSELMAN,
AMSTERDAM, Spaarndammerstraat 52-60.
Telefoon No. 857

PRISMA'S LUXFER.

KAMER VERLICHT

Zonder Prisma's.

Met Prisma's.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Fabriek van Houten Parketvloeren.
AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van
Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van teekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, vocht-
werend, ook systeem „tapis”, op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

v. d. Schuijt & Kuntze,
INGENIEURS,
AMSTERDAM.

**Centrale
Verwarming.**

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

Société Anonyme Métallurgique
d'AUBRIVES & VILLERUPT.

Siège Social à Aubrives (Ardennes).

Gegoten IJzeren Buizen

met bijbehorende hulpstukken.

HOOFDAGENT voor Nederland

W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.

Kantoor: Heerengracht 20.

Onderneemt het leveren en leggen van
Buizen en Hulpstukken voor GAS- en
WATERLEIDING.

GEB'S. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOORTIMMERFABRIEK.

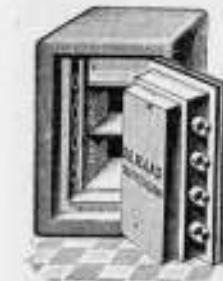
Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

De N. V. 's Gravenhaagsche Machinefabriek, Metaal- en IJzergieterij
v/h **SPOOR, WIJNVOORD & Co.,**
Zuidwest Buitensingel 39

bericht aan belanghebbenden, dat zij heeft gekocht van de N. V.
Pletterij v/h. ENTHOVEN & Co. eene groote collectie houten en
koperen modellen waaronder van

Kolommen, Lantaarnpalen, Straatkolken, Ramen, enz.

voor de levering waarvan zij zich beleeft aanbeveelt. Levering in
kortst mogelijken tijd tegen uiterst concurrerende prijzen.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIALAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.
Speciale Fabriek voor
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouïen, enz.

Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.

J. F. KRONER & ZONN. HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

H. WESTENBERG - Almelo.

Brandvrije Cementijzer-constructies.

Speciaal adres voor goedkope BETONVLOEREN in
fabrieken, magazijnen enz.

**BALK- en
-STAAL,**

alle lengten tot twaalf meter in
normaalprofielen tot de laagste
prijzen in voorraad bij

DIKEMA & CHABOT,
Rotterdam.

**Een best en
voordeelig**

adres voor

ROLLUIKEN,
Jalouïen, Markiezen,
Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.
Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

**N. V. Utrechtsche
Asphaltfabriek**

v/h Firma **STEIN & TAKKEN,**
Hout-Cement / Dakbe-
Cement-Mastix / dekking.
VULKAAN
ASPHALTVLOEREN, enz.

H. H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
wassen.
kan DIRECT worden beschilderd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Mili-
taire Hospitalen, Kazernen, Ge-
stichten, Kerken, Kloosters, Scho-
len, Schouwburgen, Electriche
Centralen, Kantoorgebouwen, Par-
ticuliere Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLENVERKOOPERS
G. VAN LENT & Co.
NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

Echt Haeusler'sche Houtcementen Dakbedekking.

Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de firma N.V. Handel in Bouwmaterialen v. I. A. SMITS & ZONN, AMSTERDAM sedert 1 Jan. 1906 niet meer mijn vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en noch door mij noch door de firma Carl Sam. Haeusler direct Haeusler's houtcement aan deze firma geleverd wordt.

**ATELIER VOOR
GEBRAND-
SCHILDERD
en GEKLEURD
GLAS IN LOOD**

J. J. BOUVY
DORDRECHT.
AMSTERDAM en ROTTERDAM.

IN DE SPEYKERMANDT

HYDREX Waterdicht Vilt.

Voor het bekleeden van **BETONWERKEN** als:
RESERVOIRS, PUTTEN, FUNDEERINGEN enz.

Duurzamer en meer afdoend dan asfalt.
Betonwerken bekleed met **HYDREX VILT** zijn
absoluut waterdicht, zelfs bij den grootsten waterdruk.
Inlichtingen verstrekt het Technisch Bureau

MOENS & BECK,
te BLOEMENDAAL.

W.J. STOKVIS
FABRIEK
KOPERWERKEN
UITVOERINGEN
ARCHITEKTEN
ARNHEM

**AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.**
VAN DEN BERG & VIÉTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Separatie en Plafondplaten

worden door mij tegen de meest
concurrerende prijzen geleverd.
Grote voorraad in verschillende
maten voorradig.

Worden Verlegenwoordigers gevraagd.
Gebr. MIJNLIEFF - Nijmegen.

HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFE
ROTTERDAM

**TORFIT
URINOIRS**

BLIJVEN
STEDS REUKLOOS
ZONDER KOSTBARE
WATERSPOELING

LIFTEN

SPECIAAL voor
HANDKRACHT
tot vervoer van
Boeken, Spijzen, Goederen,
Personen enz.

worden vervaardigd door
J. C. VAN STRAATEN.
Loosduinsehe weg 855 i, DEN HAAG.

W.C.J. VAN DER MEIJDEN

NIEUWE HAVEN 1-3
DEN HAAG
STOOMJALOUZIEËN
FABRIEK OPPER: 1886.

HOUTEN EN STALEN ROLLUIKEN

28^e JAARGANG · 1908. No 3

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

· ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ ·
· TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST ·

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPIJ: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-
Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL,
J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUDENDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS,
A. SALM GBz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR:

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.

BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG

UITGEVERS: MOUTON & CO DEN HAAG

ABONNEMENTSPRIJS

No. 3, 18 JANUARI 1908. Maatsch. t. bev. d. Bouwkunst. —
Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland (wordt
vervolgd). — Reisindruckken. Excursie naar Noord-Frankrijk door
de Bouwkundige Afdeling der T. H. S. 26 Sept. — 6 Oct. Parijs,
door Gratema (wordt vervolgd). — Prijsvragen. — Inhoud van
tijdschriften. — Berichten. — Aankondiging en afloop van
aangebestedingen. — Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz. —
Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het
Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs DEN
ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents
Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN
AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie ½ maal. — ABONNEMENT
VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en
kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Wegens de hoogsternstige ziekte van onzen administra-
teur den heer Lesger wordt beëld verzocht alle stukken
voor de Maatschappij te adresseeren aan het adres van
den Voorzitter, A. Salm G.Bz., 26 Weesperzijde Amsterdam.
Tevens wordt beëld in herinnering gebracht dat het
boekwerk over de Grafelijke Zalen verzonden wordt tegen
ontvangst van een postwissel van 35 cent voor een inge-
naaid- en van / 3.35 voor een ingebonden exemplaar; zoo ook
dat aan één lid slechts één exemplaar kan worden gezonden.
(Zie Weekblad No. 50, 15 December 1907). Ter bespoedi-
ging worden de aanvragen en postwissels niet meer aan de
Marnixstraat doch aan bovengenoemd adres ingewacht. (*)

RAAD VAN ARBITRAGE VOOR DE BOUWBEDRIJVEN IN NEDERLAND.

Aansluitende aan onze mededeelingen in het „Bouwk. Weekbl.“ No. 48 van den 30 Nov. 1907, heeft het Hoofdbestuur
van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst de eer ter kennis van de leden te brengen dat de nieuwe Statuten
zijn opgemaakt. Ter herinnering diene dat in de laatst gehouden Algemeene Vergadering van den Raad van Arbitrage
zoo goed als met algemeene stemmen, na uitvoerige discussies, de wijzigingen in de Statuten zijn vastgesteld.

Overeenkomstig art. 23 der statuten treden echter deze wijzigingen niet in werking vóór zij door de Constitueerende
Vereenigingen ook zijn goedgekeurd. Met het oog daarop en omdat het wenschelijk is dat met de behandeling daarvan
zoo veel mogelijk spoed worde gemaakt, zijn die overgenomen in het Weekblad, zoodat elk een, welke daar belang in stelle,
zijn opmerkingen te voren maken kan en op de nader uit te schrijven Algemeene Vergadering de eventuele gedachten-
wisseling zoo kort mogelijk kan zijn.

De verschillende artikelen zijn naast elkander afgedrukt, zoodat gemakkelijk het verschil is na te gaan, terwijl bovendien
een toelichting er bij gegeven wordt welke tot de voorgestelde wijzigingen geleid hebben, welke cursief gedrukt is.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd
een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Het Hoofdbestuur vergadert 21 Januari.

Op de Agenda komt o.a. voor:

Bespreking verschillende artikelen Conceptwet ingekomen
bij de Commissie van Wetsherziening.

Maatregelen te nemen ter voorziening Secretariaat en
Redactie.

Regeling Opzichtsexamen wegens het groot aantal
aspiranten.

Bespreking Prijsvragen.

(*) Zie veel aanvragen worden altes gezonden: Gelieve mij een proef-exemplaar te
sturen — of te overzenden — of den heer Moenan te verzenden mij 30.000 exemplaar te
zenden, enz. zonder de vergoeding voor emballage en verzending te sturen, of wel te
vragen: waar moet de postwissel gezonden? waar kan ik een proef-exemplaar bestellen?
of in plaats van 35 slechts 25 cent te sturen, of wel verzoeken twee of meer exemplaren
te willen zenden ad 35 cent, waarvoor natuurlijk veel schrijfwijze het gevraagd is en waarvoor
de taak van den waarn. Secretaris en tijdelijke Redactie slechts onvoldoende verzekerd wordt.

STATUTEN.

Door de Vereenigingen:
 a. VEREENIGING VAN DELFTSCHE INGENIEURS TE DELFT,
 b. MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE AMSTERDAM,
 c. NEDERLANDSCHE AANNEMERSBOND TE AMSTERDAM, in de onderstaande statuten genoemd: „DE CONSTITUEERENDE VEREENIGINGEN”, is op heden den 12den October 1906 ingesteld een permanent college ter beslechting van geschillen in de bouwbedrijven, en zijn voor dat college vastgesteld de navolgende statuten:

Het is geteekend dat de voorgestelde statuten hinken op twee gebalchten: immers aan den eenen kant schijnt het o.m. door de bepaling in het 2e lid van art. 18 „de beslissing van het scheidsgerecht heeft de kracht van een rechterlijk oordeel” dat men zich heeft voorgesteld eene beslissing te geven met evenveel kracht voorzien als een rechterlijk vonnis en dus voor executie volbaar en aan den anderen kant maken o.m. de bepalingen van art. 20 (dat recht gedaan wordt op ongezegeld papier en niet geregistreerde stukken) en van art. 18 waarin van een depot ter griffie van een vierde afschrift niet gesproken wordt, dit verkrijgen van een executorialen titel onmogelijk en zou zelfs art. 20 schiedsliden, die werkelijk als zoodanig optreden volgens de bepalingen der zegel- en registratie wetten van een boete blootstellen. Nu heeft zoowel het volgen van den formeel juist en door het wetboek van B. R. aangegeven, als de informele mededeeling van opinie van onpartijdige deskundigen zijn voor- en zijn nadeel. Maar waarom zou men dan niet partijen in de gelegenheid stellen beide wegen te behandelen ter hunner keuze of, liever nog, ter keuze van de eischende partij en de aanbevelen bestekbepaling zoo gesteld worden dat de Raad er toe de gelegenheid geeft. Het komt ons dan echter het meest wenschelijk voor deze eenvoudige mededeeling van opinie te laten in den vorm van een advies bindend voor partijen, gelijk een tusschen hen gesloten overeenkomst, zooals dit thans ook in de A. V. bekend is. Door dezen vorm te kiezen sluit men zich aan bij het bestaande en krijgt men eene beslissing die evenveel, zoo niet meer kracht heeft dan die, verkregen overeenkomstig de tegenwoordige statuten. Men zou dan ten slotte in de weergegewende „Aanbevelen bestekbepaling” kunnen opnemen een zinswende waardoor de Raad weer met uitsluiting van den gewonnen rechter wordt bevoegd verklaard bij niet-nakoming van dat bindend advies de nakoming hiervan te verzekeren door een nieuwe uitspraak zooals het wetboek van B. R. die kent, een executorialen titel opleverend.

Art. 1.

Het college draagt den naam van Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland.
 De zetel is gevestigd te Amsterdam.

Art. 2.

De Raad stelt zich ten doel: het beslechten van, tusschen aanbesteders en de namens hen met de leiding en het toezicht belaste personen (directies) ter eenre, en de aannemers ter andere zijde, gerezen geschillen betreffende leveringen, uitvoering en onderhoud van werken.

Ad Art. 2.

Het schijnt wenschelijk de woorden „betreffende levering, uitvoering en onderhoud van werken” weg te laten, omdat zij niet voorkomen in de bepaling aanbevelen ter opening in de bestekken en zij anders een ongewilde tegenstrijdigheid zouden kunnen in het leven roepen. Door de uitzondering die ingelast kan worden in de bedoelde aanbevelen bestekbepaling hebben partijen de gelegenheid de tusschenkomst van den Raad uit te sluiten in alle gevallen waarin zij dat wenschen, maar indien beide partijen de hulp van den Raad willen invoeren moet eene beperkte redactie van art. 2. zich daartegen niet verzetten.

Art. 3.

De Raad bestaat uit een Voorzitter en 24 leden, Ingenieurs, architecten en aannemers, die nog als zoodanig in de praktijk werkzaam zijn, kunnen niet tot Voorzitter van den Raad benoemd worden.
 Van de leden bestaat de helft uit ingenieurs en architecten, de andere helft uit aannemers.

Art. 4.

De leden van den Raad worden gekozen in eene gecombineerde vergadering van vertegenwoordigers der Constitueerende Vereenigingen. Die Vereenigingen zijn bevoegd voor iedere vacature in den Raad twee kandidaten aan te bevelen. De vertegenwoordigers doen een keuze uit de gestelde kandidaten.
 De Voorzitter wordt door, doch niet uit den Raad gekozen.

Ad Art. 4.

Wanneer een der leden van den Raad geschikt is tot voorzitter moet hij niet van het voorzitterschap worden uitgesloten, omdat hij lid van den Raad is, zooals artikel 4, tweede lid, (oud) deed.

Art. 5.

De leden van den Raad nemen zitting voor den tijd van 4 jaar. Iedere 2 jaar treedt de helft der leden af, volgens op te maken rooster. De Voorzitter wordt eveneens voor den tijd van 4 jaar benoemd. De aftredenden zijn herkiesbaar.

Door de Vereenigingen:
 a. VEREENIGING VAN DELFTSCHE INGENIEURS TE DELFT,
 b. MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST TE AMSTERDAM,
 c. NEDERLANDSCHE AANNEMERSBOND TE AMSTERDAM, in de onderstaande statuten genoemd: „DE CONSTITUEERENDE VEREENIGINGEN”, is ingesteld een permanent college ter beslechting van geschillen in de bouwbedrijven, en zijn voor dat college vastgesteld de navolgende statuten:

Art. 1.

Het college draagt den naam van „Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland.”
 De zetel is gevestigd te Amsterdam.

Art. 2.

De Raad stelt zich ten doel het beslechten van tusschen aanbesteders en de namens hen met de leiding en het toezicht belaste personen (directie) ter eenre en de aannemers ter andere zijde gerezen verschillen.

Art. 3.

De Raad bestaat uit een Voorzitter en 24 leden, Ingenieurs, architecten en aannemers, die nog als zoodanig in de praktijk werkzaam zijn, kunnen niet tot Voorzitter van den Raad benoemd worden.
 Van de leden bestaat de helft uit ingenieurs en architecten, de andere helft uit aannemers.

Art. 4.

De leden van den Raad worden gekozen door vertegenwoordigers der Constitueerende Vereenigingen. Die vereenigingen zijn bevoegd voor iedere vacature in den Raad twee kandidaten aan te bevelen. De vertegenwoordigers doen een keuze uit de gestelde kandidaten.
 De Voorzitter wordt door den Raad, (uit of buiten de leden), gekozen met inachtneming van het bepaalde in het tweede lid van art. 3. Wordt een der leden van den Raad tot Voorzitter benoemd, dan treedt hij als lid van den Raad af en ontstaat daarin eene vacature.

Art. 5.

De leden van den Raad nemen zitting voor den tijd van 4 jaar. Iedere 2 jaar treedt de helft der leden af volgens op te maken rooster. De voorzitter wordt eveneens voor den tijd van 4 jaar benoemd. De aftredenden zijn herkiesbaar.
 Leden wien een zaak ter scheidsrechterlijke beslissing is opgedragen blijven ook na hunne periodieke aftreding met hare afdoening belast.

Ad Art. 5.

Het schijnt noodig te bepalen, dat de leden van een scheidsrecht die wooten aftreden, terwijl zij bezig zijn een zaak te berechten de beslissing van deze zaak nog ten einde brengen.

Art. 6.

Ter vervanging van den Voorzitter bij tijdelijke ontstentenis, wordt door en uit den Raad een Onder-Voorzitter benoemd.

Art. 7.

De Raad wordt ter zijde gestaan door een rechtsgeleerde, die met het secretariaat en de administratie is belast en den titel zal voeren van Secretaris-Penningmeester.

De Raad regelt de bezoldiging van dezen titularis.
 De Secretaris-Penningmeester wordt door den Raad benoemd en ontslagen.

Ad Art. 6 & 7.

Het schijnt juist: nu de Raad eenmaal besloten heeft een Bestuur te kiezen dit ook hier te vermelden. De voorzitter is niet „lid” van den Raad (Zie art. 3 en 8 oud en nieuw), daarom is het gewenscht uitdrukkelijk te vermelden, dat hij niettegenstaande dat toch stemrecht heeft. De bijvoeging van de laatste alinea van art. 6 nieuw is zeker gewenscht. Het is beter den Secretaris te behandelen in het art. 6 en niet vóór het Bestuur.

Art. 8.

De berechting der in art. 2 genoemde geschillen geschiedt door een scheidsrecht, bestaande uit 3 leden, door de beide geschilhebbende partijen in gemeen overleg uit de leden van den Raad gekozen.

Indien die benoeming door partijen niet is geschied binnen 4 weken, nadat de aanschrijving daartoe door den Voorzitter van den Raad tot partijen is gedaan, of indien een der partijen weigert hare medewerking tot de benoeming te verleenen, geschiedt zij door den Voorzitter van den Raad, door loting uit drie door hem aangewezen leden van den Raad voor elk ontbrekend lid. De partijen zijn bevoegd bij de loting tegenwoordig te zijn.

Mocht het overleg tusschen partijen ten gevolge hebben gehad, dat binnen den in het voorgaande lid bepaalden termijn slechts 1 of 2 leden zijn benoemd, dan zal de benoeming van het ontbrekende lid of der ontbrekende leden door den Voorzitter van den Raad geschieden.

Ad Art. 8.

*Het is gewenscht uitdrukkelijk te vermelden dat de voorzitter niet tot lid van het scheidsrecht benoembaar is. De verdere wijzigingen bestaan voornamelijk in het tusschenwegen van de woorden „en den Voorzitter van den Raad bij aangeteekend schrijven ter kennis gebracht”, in het uitsluiten van de woorden „of indien een der partijen weigert hare medewerking tot de benoeming te verleenen”, in de beperking der loting uit 3 tot een loting uit 2 leden en in weglating van de laatste alinea.
 Door een beperking der loting verkrijgt men meer speciale vakkeuzigen en de weglating der laatste alinea is ook de bedoeling geweest van de vereeniging die dit artikel heeft geformuleerd.*

Art. 9.

Leden van den Raad, die persoonlijk bij enig geschil zijn betrokken, of wier bloed- of aanverwanten, tot den derden graad ingesloten, bij het geschil belang hebben, kunnen niet tot lid van het scheidsrecht worden benoemd.

Art. 10.

De leden van den Raad, die tot lid van het scheidsrecht worden benoemd, zijn verplicht de benoeming aan te nemen. Van die verplichting kunnen worden vrijgesteld zij, die binnen 8 dagen na den dag van hunne benoeming aan den Voorzitter van den Raad, met opgave der redenen, mededeeling hebben gedaan van hunne verhindering.

De beoordeeling van de geldigheid der redenen van verhindering verblijft aan den Voorzitter.

Leden van een scheidsrecht ontvangen, behalve eene vergoeding van reis- en verblijfkosten, een honorarium, volgens een bij huishoudelijk reglement vast te stellen tarief.

Art. 11.

Indien een lid van den Raad wegens geldige redenen van verhindering van het aannemen der benoeming tot lid van het scheidsrecht is vrijgesteld, zoodaer voor het geval een lid van het scheidsrecht komt te overlijden, of op welke wijze ook verhindert wordt langer zijne functie als lid te blijven waarnemen, geschiedt de benoeming van diens plaatsvervanger op de wijze en met inachtneming der termijnen, als in art. 8 bepaald.

Art. 6.

De Raad heeft een Bestuur bestaande uit den Voorzitter en vier leden. Laatsgenoemden worden door den Raad uit zijn midden gekozen. Een van hen wordt door den Raad als ondervoorzitter aangewezen. De ondervoorzitter vervangt bij tijdelijke ontstentenis den Voorzitter.

In de vergaderingen van den Raad en van het Bestuur zijn zoowel de voorzitter als de leden stemgerechtigd.

Om in deze vergaderingen geldige beslissingen te kunnen nemen moeten minstens $\frac{2}{3}$ der stemgerechtigden aanwezig zijn.

Art. 7.

De Raad wordt ter zijde gestaan door een rechtsgeleerde, die met het secretariaat en de administratie is belast en den titel zal voeren van Secretaris-Penningmeester.

De Raad regelt de bezoldiging van dezen titularis.
 De Secretaris-Penningmeester wordt door den Raad benoemd en ontslagen.

Art. 8.

De berechting der in art. 2 genoemde geschillen geschiedt door een scheidsrecht, bestaande uit 3 leden, door de beide geschilhebbende partijen in gemeen overleg uit de leden van den Raad gekozen.

De Voorzitter van den Raad is niet tot lid van een scheidsrecht benoembaar.

Indien die benoeming door partijen niet is geschied en den Voorzitter van den Raad bij aangeteekend schrijven ter kennis gebracht binnen 4 weken na de dagteekening der aanschrijving tot benoeming (door den Voorzitter aan partijen gericht), geschiedt zij door den Voorzitter door loting uit twee door hem aangewezen leden van den Raad voor elk ontbrekend lid. De partijen zijn bevoegd bij de loting tegenwoordig te zijn.

Art. 9.

Leden van den Raad, die persoonlijk bij enig geschil zijn betrokken, of wier bloed- of aanverwanten, tot den derden graad ingesloten, bij het geschil belang hebben, kunnen niet tot lid van het scheidsrecht worden benoemd.

Art. 10.

De leden van den Raad, die tot lid van het scheidsrecht worden benoemd, zijn verplicht de benoeming aan te nemen. Van die verplichting kunnen worden vrijgesteld zij, die binnen 8 dagen, na den dag van hunne benoeming aan den Voorzitter van den Raad met opgave van redenen, mededeeling hebben gedaan van hunne verhindering.

De beoordeeling van de geldigheid der redenen van verhindering verblijft aan den Voorzitter.

Leden van een scheidsrecht ontvangen, behalve eene vergoeding van reis- en verblijfkosten, een honorarium volgens een bij Huishoudelijk Reglement vast te stellen tarief.

Art. 11.

Indien een lid van den Raad wegens geldige redenen van verhindering van het aannemen der benoeming tot lid van het scheidsrecht is vrijgesteld, zoodaer voor het geval een lid van het scheidsrecht komt te overlijden, of op welke wijze ook verhindert wordt langer zijne functie als lid te blijven waarnemen, geschiedt de benoeming van diens plaatsvervanger op de wijze en met inachtneming der termijnen, als in art. 8 bepaald.

Art. 12.

De Secretaris-Penningmeester wordt ambtshalve aan het scheidsrecht als Secretaris toegevoegd. Hij heeft daarin slechts eene adviseerende stem.

Art. 13.

Elk geschil moet, hetzij door een der partijen, hetzij door beide partijen schriftelijk en behoorlijk omschreven en toegelicht bij den Voorzitter van den Raad worden ingediend, daarbij moet tevens ten genoegen van den Voorzitter, het bewijs worden overgelegd, dat partijen zijn overeengekomen het geschil ter beslissing aan den Raad op te dragen.

Binnen 14 dagen na de indiening bericht de Voorzitter aan de aanvragende partij, of hij het geschil al dan niet voor behandeling door den Raad vatbaar acht.

Beslist de Voorzitter, dat het geschil niet voor behandeling door den Raad vatbaar is, dan heeft de aanvrager van die beslissing beroep op den Raad.

Ad Art. 13.

Lid 2 en 3 van art. 13. lijken niet zonder bezwaar. Het schijnt ons toe, dat alle mogelijke geschillen aan het oordeel van den Raad moeten onderworpen kunnen worden, behalve die welke partijen uitdrukkelijk in het bestek hebben uitgezonderd en dat de bevoegdheid van de raadsvergadering deze uitzondering aanwezig is, moest zijn niet aan den Voorzitter maar aan het scheidsrecht zelf. Immers dit te beslissen zal dikwijls niet mogelijk zijn zonder grondig onderzoek van de zaak terwijl art. 13 niet spreekt van het schriftelijk of mondeling hooren van de tegenpartij. Het zou daarvan boven in overeenstemming zijn met het gemeen recht, om het scheidsrecht zelf te laten oordeelen over zijn eigen competentie. Naar aanleiding van dit zelfde art. moet nog opgemerkt worden, dat er niet in voorkomt een termijn voor het beroep van de beslissing van den Voorzitter, want uit n. l. zou volgen dat dit beroep tot in lengte van dagen is toegelaten. Het schijnt ook niet doelmatig om den geheelen Raad, bestaande uit 24 personen, uit alle oorden des lands te doen samenkomen om de vraag te beantwoorden of een geschil al of niet tot de competentie van een scheidsrecht aan den Raad behoort. Ten slotte wordt nog opgemerkt dat in het art. beroep alleen wordt toegekend aan den aanvrager, maar niet aan zijne tegenpartij en evenzoo veel misschien aan beide partijen, wanneer beiden de aanvrager doen. Men bedenke voorts dat bij de tegenwoordige regeling de behandeling van een geschil vrij ingewikkeld en langdurig kan worden, immers het kan voorkomen, dat wanneer de Voorzitter het geschil niet voor behandeling door den Raad vatbaar acht en de Raad wel, men a. h. v. drie instanties krijgt n. l. voor Voorzitter, Raad en ten slotte voor het scheidsrecht zelf. En die beslissingen van Voorzitter en Raad kunnen toch niet zonder onderzoek gegeven worden, zonder partijen in de gelegenheid te stellen hun standpunt uiteen te zetten. Zoodoende kan men een ingewikkeldheid krijgen nog voor het eigenlijke proces begonnen is, die vermeden moet worden, daar men juist een eenvoudige berechting wenst. Men vergeet ook niet dat de thans geldende regeling (samenkomen van den geheelen Raad) vrij wat kosten geeft.

De woorden „ten genoegen van den Voorzitter“ behoren bij deze opzetting in het eerste lid te vervallen, omdat het bedoelde bewijs ter beoordeling aan het scheidsrecht zelf staat.

Wat moet er gebeuren wanneer in de bestekbepalingen uitzonderingen zijn gemaakt op de arbitrage en partijen verschillen over de vraag of het uitzonderingsgeval aanwezig is, zoodat de ene partij den gewonnen rechter beroept en de andere den Raad?

Men zou dan kunnen kiezen tusschen twee stelsel of in deze Statuten bepalen dat de Raad slechts zijne tusschenkomst verleent wanneer beide partijen het over de competentie van den Raad eens zijn (verschillen zij daarover, dan zou de rechter eerst hooren moeten beslissen), of de mogelijkheid scheppen ook zonder eenzijdigheid daarvan een uitspraak van den Raad te krijgen.

Het eerste stelsel is zeer zeker voor den Raad het veiligst; hij heeft dan een niet geringe waarborg dat de gewonnen rechter zijne uitspraak niet zal vernietigen op grond van onbevoegdheid van den Raad. Daarvan zou de uitspraak van den Raad bij partijen in hooger aanzien staan wanneer deze bij het ontstaan van het geschil eenzijdig van oordeel zijn, dat de scheidsrechter het geschil moeten oplossen. Dit stelsel heeft echter te schadelijke dat partijen, die dan eerst voor den gewonnen rechter over de competentie moeten verhooren, eerst een proces, misschien in drie instanties, voor dezen gaan voeren om daarvan misschien de hoofdzak door scheidsrechter te doen beslissen. Langdurigheid en kostbaarheid dus, die men juist wil vermijden. Daarvan zou een kwantitatieve van dit stelsel zeer gemakkelijk partij trekken en zijne tegenpartij ten zeerste onaanvaardig zijn.

Wij hebben dus gekozen voor het tweede stelsel en getracht in de aanbevolen bestekbepaling een formule te vinden die ook competentie-geschillen eersprekende uit de uitzonderingen met uitsluiting van den gewonnen rechter aan het scheidsrecht ter beslissing geeft.

Art. 14.

Beslist de Voorzitter, (of in hooger beroep de Raad) dat het geschil voor behandeling door den Raad vatbaar is, dan zal de Voorzitter bij de kennisgeving daarvan aan de aanvragende partij, deze tevens uitnodigen om binnen 8 dagen ten kantore van den Secretaris-Penningmeester te storten als waarborg voor de voldoening der kosten, op de scheidsrechterlijke beslissing vallende, een som, waarvan het bedrag voor ieder geval afzonderlijk door den Voorzitter van den Raad wordt bepaald, doch welke niet minder zal zijn dan f 250.— Zoolang dit door den Voorzitter vastgestelde bedrag niet is gestort, zal aan de aanvragende partij scheidsrechterlijke beslissing geen gevolg worden gegeven.

De wijziging in dit art. behoeft geen toelichting.

Art. 15.

De Voorzitter is bevoegd, alvorens partijen tot de benoeming der scheidsrechters aan te schrijven, te trachten partijen te verzoenen.

Maakt de Voorzitter van deze bevoegdheid geen gebruik, of slaagt hij er niet in partijen te verzoenen, dan noodigt hij haar uit tot benoeming der scheidsrechters over te gaan op de wijze, als bij art. 8 bepaald.

Ad Art. 14.

Art. 12.

De Secretaris-Penningmeester wordt ambtshalve aan het scheidsrecht als secretaris toegevoegd. Hij heeft daarin slechts eene adviseerende stem. Bij ontstentenis van den Secretaris wordt een plaatsvervanger door den Voorzitter aangewezen in overleg met de overige Bestuursleden.

Art. 13.

Elk geschil moet, hetzij door een der partijen, hetzij door beide partijen schriftelijk en behoorlijk omschreven en toegelicht bij den Voorzitter van den Raad worden ingediend; daarbij moet tevens de overeenkomst worden overgelegd, waarbij partijen de beslissing van tusschen hen gerezen geschillen aan den Raad hebben opgedragen.

Ad Art. 13.

Lid 2 en 3 van art. 13. lijken niet zonder bezwaar. Het schijnt ons toe, dat alle mogelijke geschillen aan het oordeel van den Raad moeten onderworpen kunnen worden, behalve die welke partijen uitdrukkelijk in het bestek hebben uitgezonderd en dat de bevoegdheid van de raadsvergadering deze uitzondering aanwezig is, moest zijn niet aan den Voorzitter maar aan het scheidsrecht zelf. Immers dit te beslissen zal dikwijls niet mogelijk zijn zonder grondig onderzoek van de zaak terwijl art. 13 niet spreekt van het schriftelijk of mondeling hooren van de tegenpartij. Het zou daarvan boven in overeenstemming zijn met het gemeen recht, om het scheidsrecht zelf te laten oordeelen over zijn eigen competentie. Naar aanleiding van dit zelfde art. moet nog opgemerkt worden, dat er niet in voorkomt een termijn voor het beroep van de beslissing van den Voorzitter, want uit n. l. zou volgen dat dit beroep tot in lengte van dagen is toegelaten. Het schijnt ook niet doelmatig om den geheelen Raad, bestaande uit 24 personen, uit alle oorden des lands te doen samenkomen om de vraag te beantwoorden of een geschil al of niet tot de competentie van een scheidsrecht aan den Raad behoort. Ten slotte wordt nog opgemerkt dat in het art. beroep alleen wordt toegekend aan den aanvrager, maar niet aan zijne tegenpartij en evenzoo veel misschien aan beide partijen, wanneer beiden de aanvrager doen. Men bedenke voorts dat bij de tegenwoordige regeling de behandeling van een geschil vrij ingewikkeld en langdurig kan worden, immers het kan voorkomen, dat wanneer de Voorzitter het geschil niet voor behandeling door den Raad vatbaar acht en de Raad wel, men a. h. v. drie instanties krijgt n. l. voor Voorzitter, Raad en ten slotte voor het scheidsrecht zelf. En die beslissingen van Voorzitter en Raad kunnen toch niet zonder onderzoek gegeven worden, zonder partijen in de gelegenheid te stellen hun standpunt uiteen te zetten. Zoodoende kan men een ingewikkeldheid krijgen nog voor het eigenlijke proces begonnen is, die vermeden moet worden, daar men juist een eenvoudige berechting wenst. Men vergeet ook niet dat de thans geldende regeling (samenkomen van den geheelen Raad) vrij wat kosten geeft.

De woorden „ten genoegen van den Voorzitter“ behoren bij deze opzetting in het eerste lid te vervallen, omdat het bedoelde bewijs ter beoordeling aan het scheidsrecht zelf staat.

Wat moet er gebeuren wanneer in de bestekbepalingen uitzonderingen zijn gemaakt op de arbitrage en partijen verschillen over de vraag of het uitzonderingsgeval aanwezig is, zoodat de ene partij den gewonnen rechter beroept en de andere den Raad?

Men zou dan kunnen kiezen tusschen twee stelsel of in deze Statuten bepalen dat de Raad slechts zijne tusschenkomst verleent wanneer beide partijen het over de competentie van den Raad eens zijn (verschillen zij daarover, dan zou de rechter eerst hooren moeten beslissen), of de mogelijkheid scheppen ook zonder eenzijdigheid daarvan een uitspraak van den Raad te krijgen.

Het eerste stelsel is zeer zeker voor den Raad het veiligst; hij heeft dan een niet geringe waarborg dat de gewonnen rechter zijne uitspraak niet zal vernietigen op grond van onbevoegdheid van den Raad. Daarvan zou de uitspraak van den Raad bij partijen in hooger aanzien staan wanneer deze bij het ontstaan van het geschil eenzijdig van oordeel zijn, dat de scheidsrechter het geschil moeten oplossen. Dit stelsel heeft echter te schadelijke dat partijen, die dan eerst voor den gewonnen rechter over de competentie moeten verhooren, eerst een proces, misschien in drie instanties, voor dezen gaan voeren om daarvan misschien de hoofdzak door scheidsrechter te doen beslissen. Langdurigheid en kostbaarheid dus, die men juist wil vermijden. Daarvan zou een kwantitatieve van dit stelsel zeer gemakkelijk partij trekken en zijne tegenpartij ten zeerste onaanvaardig zijn.

Wij hebben dus gekozen voor het tweede stelsel en getracht in de aanbevolen bestekbepaling een formule te vinden die ook competentie-geschillen eersprekende uit de uitzonderingen met uitsluiting van den gewonnen rechter aan het scheidsrecht ter beslissing geeft.

Art. 14.

Wanneer de tusschenkomst van den Raad wordt ingeroepen, noodigt de Voorzitter de aanvragende partij(en) uit binnen 8 dagen ten kantore van den Secretaris-Penningmeester te storten als waarborg voor de voldoening der kosten op de scheidsrechterlijke beslissing vallende, een som, waarvan het bedrag voor ieder geval afzonderlijk door den Voorzitter van den Raad wordt bepaald, doch welke niet minder zal zijn, dan f 250.— Zoolang dit door den Voorzitter vastgestelde bedrag niet is gestort, zal aan de aanvragende partij scheidsrechterlijke beslissing geen gevolg worden gegeven.

Ad Art. 14.

De wijziging in dit art. behoeft geen toelichting.

Art. 15.

De Voorzitter is bevoegd, alvorens partijen tot de benoeming der scheidsrechters aan te schrijven, te trachten partijen te verzoenen.

Maakt de Voorzitter van deze bevoegdheid geen gebruik, of slaagt hij er niet in partijen te verzoenen, dan noodigt hij haar uit tot benoeming der scheidsrechters over te gaan op de wijze, als bij art. 8 bepaald.

Ad Art. 15.

Het schijnt ons wenschelijk in dit art. een te memoreren dat ook bij verzoening door den Voorzitter kosten kunnen ontstaan. Dit staat wel in het Hoofdbestek Reglement, maar is, dankt ons hier toch allermindst wisplaatst.

(Wordt vervolgd)

REIS INDRUKKEN.

Excursie naar Noord Frankrijk door de Bouwkundige Afdeling der T. H. S. 26 Sept.—6 Oct. 1907
Parijs.

De eerste wandeling na een luchtig Fransch diner in een van de restaurants op den Boulevard des Italiens waar de lichte, opwekkende wijn al de vermoedenissen van de reis verdreef en ons hart geheel deed opengaan van verlangen Parijs te zien, dat zoo veel besproken, zoo veel geroemde Parijs, dat hart van Frankrijk, de eerste wandeling was langs de helder verlichte winkels en groote open cafés van de wijde boulevards naar den Nouvel Opéra. Het was een stil genoeg te midden van de zachte drukte van dit avondleven, te midden van dit nerveuze, vibreerende Fransche element de vraag voortdurend te stellen: hoe zal de opéra hier tegen zich verhouden? Zal hij niet verdwijnen in de groote openheid der straten of overstemd worden door de brillante luidruchtigheid van dit boulevardleven?

De ligging van den Nouvel Opéra is heel goed. Komende van den Boulevard des Italiens ligt rechts aan het eind van de niet zeer breede Place de l'Opéra het spaarzaam verlichte gebouw omgeven door kleinere straten. Met het heldere licht en de beweging der Boulevards nog in het hoofd treft ons de teruggetrokkenheid en de stilte, waarin het gebouw verkeert. Naderbij komende en daardoor ons afwendende van de zoo juist verlaten drukte, rijst het gebouw langzamerhand voor onze oogen op en teekent zich met weifelend bleek diffuus licht op zijn gevel in zijn hoofd-silhouet massaal af tegen den donker blauwen nachthemel.

De donkere boog openingen in het parterre en de vierkante gaten van de loggia geven de hoofdverdeling; daarna zien we de gekoppelde zuilen, de beeldhouwwerken met vreemde witte strepen van den regen, en, dichterbij komende, het krachtig relief van balcons, profielen, ornament.

De eerste indruk is: Romeinsch, groot, breed en imponeerend. We gaan de trap op en staan nu vlak bij een boogopening, waarachter de donkere, eenvoudige galerij met de schemerlichten door de openingen zich groot en rustig vertoont.

We laten den blik gaan over de profielen van boog, pedestal, cordonlijst, cartouche. Het zijn profielen van bijzondere waarde, groot van allure, maar niet streng, soms imponeerend, lijkend op Barock, soms verfijnd, gespist soms rustig, soms dertel; klassiek en gothiek door elkaar, maar alles heel persoonlijk, heel goed en levendig gecombineerd en alles gebonden door dezelfde merkwaardige nerveusiteit. Deze gevel, uit de verte en in het bleeke schemerlicht gezien zoo rustig, massaal, haast plechtig, toont van dicht bij een rijke plastische werking der onderdeelen, een tinteling in de ornamentatie, een makkelijheid en vlotheid, een vibreering van leven, die men volop als Fransch herkent.

We draaien ons om en kijken in de Avenue de l'Opéra. En nu frappeert ons de juiste ligging van de opéra in het ruime, feestelijke Parijsche avondleven. Van uit de donkere poorten van den open gewerkten gevel kijkt het gebouw over het kleine, slechts door 2 lantaarns verlichte voorste deel van de Place de l'Opéra heen naar de daarachter liggende drukte en verlichting, de ruimte en de perspectief van de forhte lange Avenue, die met de fantastische schijnsels der groote elektrische lichten uit de café's, de drukke licht-reclames hoog aan de donkere huizenrijen, het geroezemoes der rijtuigen, automobielen, omnibussen, een overzicht bieden van de „ville de lumière" bij avond.

Waardig neemt het gebouw deel aan dit leven, waardig

door den afstand die het bewaart tegenover de eigenlijke drukte en door de stilte en de spaarzame verlichting, die het om zich heeft. De opéra is gesloten en geen inwendig leven vertoont zich door de openingen. En toch is er niets gelatens in de façade. De open galerij, de open loggia doen elke gedachte van omsluitenden muur verdwijnen; en zelfs nu, in het bleeke schemerlicht dat van de boulevards op den gevel valt, komt een stille, gedempte feestelijkheid uit die openingen, uit de geheele massa ons tegemoet.

Zeer zeker is dit de gevel van een opéragebouw; te monumentaal voor een café chantant, te feestelijk en te pompeus voor een ernstige tragedie geeft de gevel een voortreffelijken en grooten indruk van wat een Fransche Opéra uit den tijd van Napoleon III bedoelde. En daar de geest van dien tijd niet veel verschilt van dien van het moderne boulevardleven, geeft het zien van den Nouvel Opéra in het avondlicht een grooten, zachten indruk, welke echter geheel past bij dien van het ruime, Parijsche avondleven en daarmee niet essentieel verschilt.

Den volgende dag begon de eigenlijke excursie met een rijtoer door Parijs. De frissche ochtend met nu en dan een zonneshijn, de aangename stille drukte op de groote straten, het vroolijk geklakk der paardehoeven op de houten bestrating, het gerinkel der paardebellen, het zachte geschommel van het rijtuig op zijn caoutchouc banden, en de handige wijze waarop de koetsier door de drukte heen manoeuvreerde, dit alles bracht ons in een opgewekte stemming.

Een van de eerste gebouwen, die zich aan ons oog vertoonden, was weer de Nouvel Opéra. In de groote openheid van den witten ochtend maakte de gevel niet den sterken indruk van den vorigen avond. Het scherpe daglicht doet maar al te vaak de naakte waarheid van een bouwwerk uitkomen en stelt onbarmhartig ten toon wat misschien beter in de algeheele massa verzonken kan blijven. Gelijk bij schilderijen, interieurs, beelden, ja alles wat de plastische kunsten betreft, is het soort en de hoeveelheid licht van heel veel belang. Het ochtendlicht kan verblindend zijn en alle kleur in hare fijne nuances verteeren. Daarbij komt, dat in den ochtend de verfrische geest niet geneigd is tot fantasiën, maar tot helder bevatten en kritiseeren.

Kritisch werd de gevel dan ook opgenomen, toen we er langs reden en de Avenue de l'Opéra afdingen.

Maar ze hield zich goed; haar hoofdverdeling bleef rustig, goed van verhouding en rijk van werking. Een mooie grijs-gele steenkleur met daartegen de dofdonkere kleur van bronzen beelden, de grijsroode kleur der gekoppelde kolommen en enkele andere nuances, met daarbij de nu sterksprekende profileeringen, de sprongen der avantcorps, de mooie plastische versieringen, de rijke attiek met de levendige beeldgroepen op de hoeken, dit alles maakte den gevel tot een fraaie compositie.

Koel, maar frisch en aandachtig liet de bouwkundige geest haar oog gaan over het geheel en de onderdeelen en genoot volop van de architectonische waarde. Maar het moment was niet gunstig om het gebouw beziel te zien. In den ochtend doet een opera gebouw leeg en verlaten aan en schijnt ze te dommelen, zooals alle cafés in den ochtend schijnen te doen.

Interessant was het te zien, hoe, bij het wegrijden van den opéra, geleidelijk de breede koepel van de zaal boven de attiek uitgroeide en hoe toch, bijna voortdurend, de geheele compositie goed bleef. Dit gaf een plotseling gevoel van groote bewondering voor den architect.

(Wordt vervolgd.)

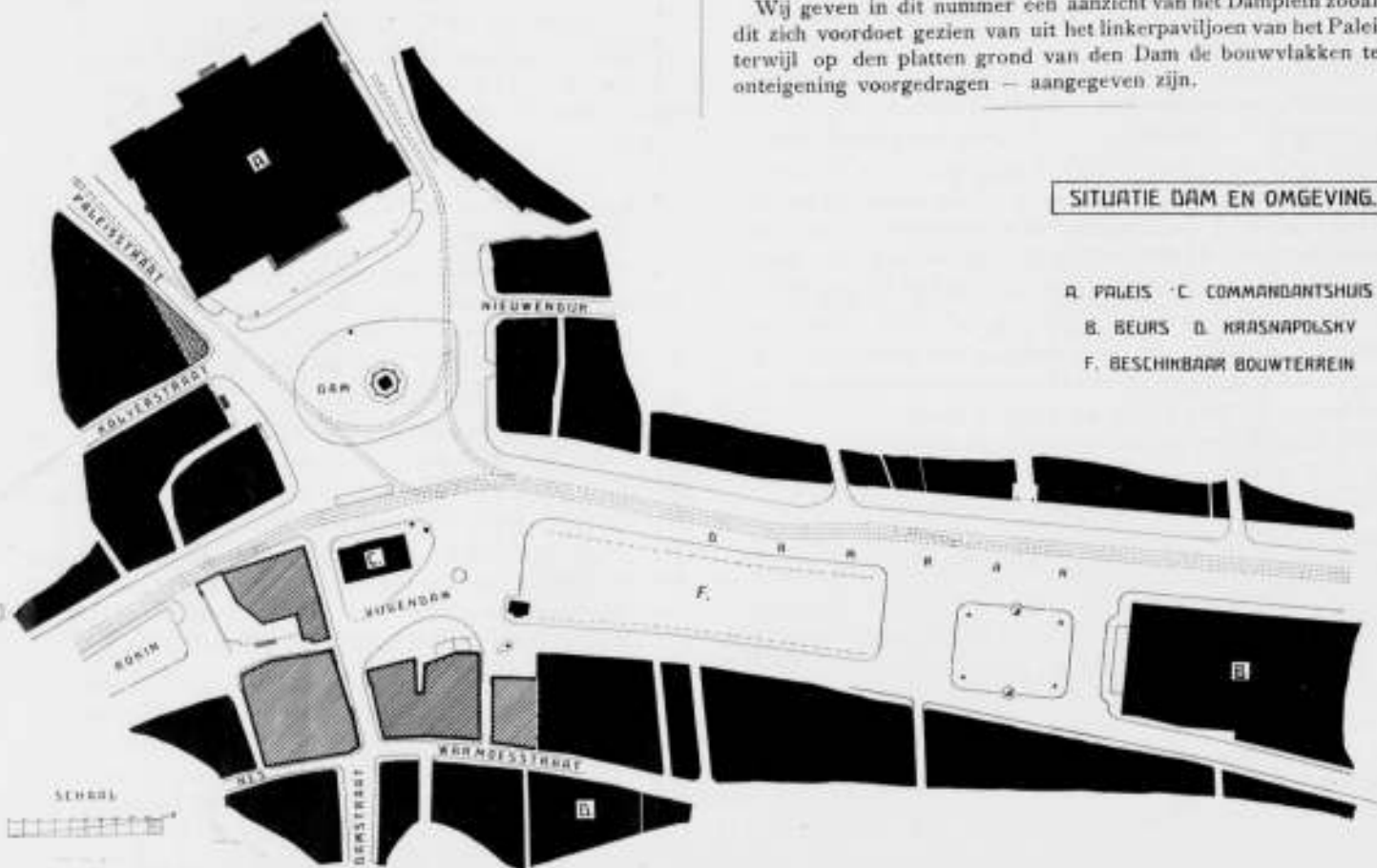

PRIJSVRAGEN.

Damprijsvraag.

Namens het Gemeentebestuur van Amsterdam schrijven de besturen der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en van het Genootschap „Architectura et Amicitia” een prijsvraag uit voor het ontwerpen van een algemeen plan van aanleg en een aesthetisch stadsbeeld van den Dam met omgeving, dat beantwoord aan de eischen van verkeer en welstand en waarbij rekening moet worden gehouden met de financiële uitvoerbaarheid.

De mededinging tot deze prijsvraag staat open voor alle Nederlanders.

De ontwerpen moeten vrachtvrij worden ingezonden vóór of op Donderdag 21 Mei 1908 aan het adres en onder de voorwaarden in het Programma omschreven.

Als prijzen worden uitgelooft een eerste prijs / 1200, een tweede van / 800 en een derde prijs / 500, benevens nog twee prijzen elk van / 250.

De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een jury van vijf leden zijnde de heeren C. Muysken, J. van Hasselt, J. Ingenohl, H. P. Berlage Nz. en A. Salm G.Er.

Het programma met daarbij behorende situatietekeningen en aanzicht van den Dam in vogelvlucht zijn tegen betaling van f 2.50 (franco per post verhoogd met f 0.25 voor transportkosten na inzending van postwissel) van af Maandag 20 Januari a.s. verkrijgbaar aan de Stads-drukkerij, St. Pieterssteeg te Amsterdam.

Wij geven in dit nummer een aanzicht van het Damplein zooals dit zich voordoet gezien van uit het linkerpaviljoen van het Paleis terwijl op den platten grond van den Dam de bouwvlakken ter ontegening voorgedragen — aangegeven zijn.

SITUATIE DAM EN OMGEVING.

- A. PALEIS C. COMMANDANTSHUIS
- B. BEURS D. KRASNAPOLSKY
- F. BESCHIKBARE BOUWTERREIN

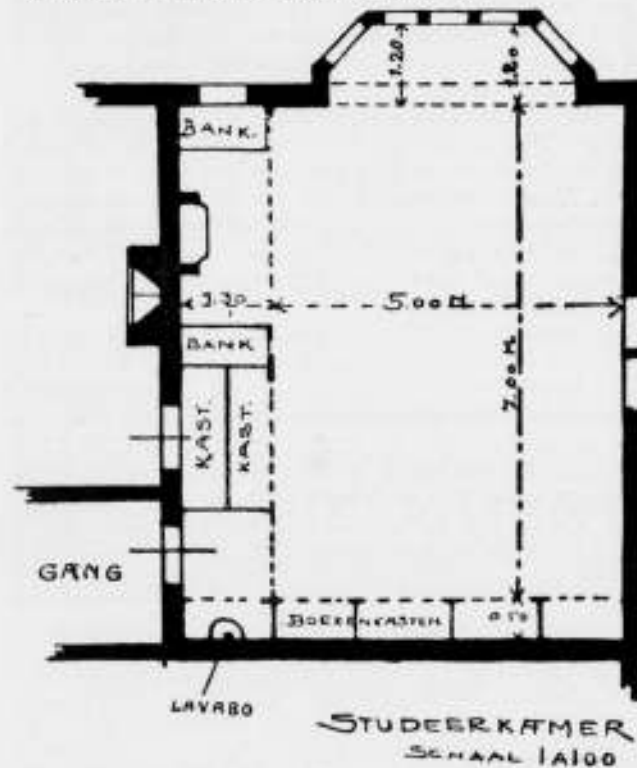
Godon-Prijsvraag voor 1908.

Juist nu de Mij. het voornemen kenbaar maakte om een Prijsvraag voor Binnen-betimmeringen uit te schrijven blijkt ook de Vereeniging Arti et Industriae te 's Gravenhage hetzelfde voornemen te hebben gehad.

Er wordt gevraagd een Betimmering van een studeerkamer. Uit het Programma dat wij mochten ontvangen nemen wij het volgende over:

Het te betimmeren vertrek is groot 7 x 5 Meter met een uitgebouwd erker, cosy-corner met schouw, enz.

De hoogte van vloer tot plafond is 3,80 M.

De betimmering moet worden gedacht in eikenhout en omvatten: lambrizeering, deuren en ramen met omtimmeringen, schouw met banken, boekenkasten (over de volle hoogte van het vertrek en van voren met glas afgesloten) en plafond.

Er worden verlangd:

Teekeningen van de vier wanden en plafond, met de noodige plannen, op een schaal van 1 à 20. Bovendien: detail en doorsnede van twee belangrijke gedeelten op schaal 1 à 10.

Een detail op ware grootte van een of ander belangrijk onderdeel is gewenscht.

Voor de beste, aan de gestelde voorwaarden voldoende, en ter bekroning waardig gekeurde ontwerpen worden uitgelooft: een prijs van f 100.— met het getuigschrift A et L en een prijs van f 50.— met hetzelfde getuigschrift voor het ontwerp dat in de tweede plaats voor bekroning in aanmerking komt.

Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvraag worden vóór of op 31 Maart 1908 des middags te 12 uren vrachtvrij ingewacht.

De ingezonden ontwerpen worden in handen gesteld van eene commissie van beoordeeling, bestaande uit 3 leden, zijnde de heeren: K. P. C. de Bazet, Architect, Bussum; Prof. K. Sluyterman, Hoogleraar aan de T. H. S. te Delft; Joseph Th. J. Cuypers, Architect te Amsterdam.

Ter mededinging worden alle Nederlanders uitgenoodigd.

Het volledig programma wordt op franco aanvraag verstrekt door den ten Secr. den heer P. E. van Leeuwen, Prinsegracht 18 te 's Gravenhage.

Prijsvraag „Architectura”.

In de voor het jaar 1907 uitgeschreven prijsvragen zijn door de jury de volgende premien toegekend:

a. Ontwerp Dorpschool met woning, motto Buiten I van den heer G. F. Mastenbroek te Laren; motto Buiten II van den heer D. Meintema te Delft; motto Jeugd II van den heer H. W. Stikkelorum te 's-Gravenhage, elk een eervolle vermelding met f 25.

b. Ontwerp Afsluiting van een Voorplein, motto „Grijpt als het rijpt”, van den heer Corn. de Graaf te Utrecht, een eervolle vermelding met f 15.

INHOUD VAN TÛDSCHRIFTEN

De Opmerker, 11 Januari 1908. De Villa Rotonda en de Oranjezaal.

In dit artikel, waarbij plattegronden van de Villa Rotonda, bij Vicenza door Palladio gebouwd en van het Huis ten Bosch bij den Haag in zijn tegenwoordigen toestand gevoegd zijn, wordt de vraag behandeld, of Jacob van Campen, toen hij de Oranjezaal ordonneerde, daarbij de middenzaal van de Villa Rotonda als voorbeeld heeft genomen. De conclusie luidt: „Ongetwijfeld hebben herinneringen uit Italië van Campen bij het ordonneeren van de Oranjezaal geïnspireerd, maar of het juist de Villa Rotonda geweest is, die hij volgde, is moeilijk uit te maken. Veel verder heeft de uitheemsche invloed niet gewerkt. Het Huis ten Bosch als geheel — wel te verstaan in zijn oorspronkelijken aanleg — kan moeilijk als een navolging van een Italiaansche villagelden, doch is veeleer een echt Hollandsch voorbeeld van een landhuis uit de zeventiende eeuw.” *De Crisis in Architectura et Amicitia.* Hier wordt een overzicht gegeven van de omstandigheden, die de crisis in het genootschap hebben veroorzaakt. Twijfel wordt uitgesproken, of alles wel in vrede geschikt zal kunnen worden, wegens „den geest, die in de kringen der jongeren, met name der opzichters en tekenaars, heerscht”. De vergadering van 8 Januari heeft doen zien, dat deze twijfel gegrond was, daar „een geheel nieuw bestuur, grotendeels bestaande uit de voorstellers der hervormingen zal optreden en de uitvoering daarvan zal ter hand nemen.” *Bouwmeesters uit de zeventiende eeuw, door A. W. Weissman.* De schrijver vestigt de aandacht op de belangrijke bouwstoffen voor de geschiedenis der Nederlandsche architectuur, die de archieven bevatten. De Leidsche archivaris heeft zich verdienstelijk gemaakt, door reeds het een en ander, wat onder zijn berusting is, openbaar te maken. Gehoopt wordt dat Mr. J. C. Overvoorde met deze openbaarmaking moge voortgaan.

Architectura, 11 Januari 1908. C. T. J. Louis Rieber f. De heer Paul J. de Jongh herdenkt hier den onlangs overleden Secretaris der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst in bewoordingen, die van groote waardeering getuigen. *Rapport der Jury in zake beoordeeling der ingekomen antwoorden op de Genootschapprijsvragen 1907. Verslag der gewone vergadering van 8 Januari 1907. De granietindustrie in het Fichtel gebergte.*

De Bouwwereld, 8 Januari 1908. Dr. Joh. C. Breen. De Dam te Amsterdam XII. In dit artikel van de reeds om haar onderwerp zeer belangrijke reeks geeft de kundige Adjunctarchivaris van Amsterdam een schets van de groote verandering, die de Dam in het midden der zeventiende eeuw onderging door de stichting van het nieuwe Stadhuis. De mededeelingen die A. W. Kroon in zijn „Het Amsterdamsche Stadhuis 1625 — 1700” daarentrent voor veertig jaar deed, worden aan de bronnen getoetst. Het blijkt, dat Kroon niet overal juist heeft gelezen, en dat in het bijzonder de bewering van dien schrijver, als zou het Stadhuis als het ware bij verrassing zijn tegenwoordige afmetingen hebben gekregen, op geen goede gronden berust. *De Gugel-gedenkplaat in de Technische Hoogeschool te Delft.* Korte beschrijving van de plechtigheid der onthulling en afbeelding van de gedenkplaat. *Nieuwjaarswensch van den Klopper.* Luimig gedicht bij den aanvang van 1908.

De Ingenieur, 4 Januari 1908. Strandverdediging te Bocca d'Arno of Marina di Pisa, door R. A. van Sandich. Beschrijving van werken, aan den mond der rivier de Arno bij Pisa uitgevoerd.

Technisch Weekblad, 10 Januari 1908. De droogmaking der Zuiderzee. Hierin wordt de voorgestelde gedeeltelijke droogmaking bij Wieringen verdedigd. *Dieselmotoren.* Vervolg-artikel.

Engineering, 10 Januari 1908. New Bridges over the Nile at Cairo. Beschrijving met afbeeldingen van de onlangs voltooide bruggen over de Nijl te Cairo, die gebouwd zijn door de bekende firma Sir William Arrol & Co., welke niet alleen de uitvoering op zich nam, maar ook de ontwerpen leverde.

De Genie Civil, 4 Januari 1908. Pont-route à travées articulées établi sur le Rhin entre Homberg et Ruhrort. Beschrijving met afbeeldingen van de onlangs voltooide brug over den Rijn tusschen Homberg en Ruhrort, die volgens het systeem Gerber is gebouwd. Dit systeem is ook toegepast aan de Forth-Bridge en aan de onlangs ingestorte brug te Quebec. De kosten hebben ruim f 2.500.000 bedragen.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Jan Eissenloeffel. Ofschoon de onderhandelingen nog niet geheel afgesloten zijn, is het nagenoeg zeker, dat Eissenloeffel naar München zal verhuizen om bij de „Vereinigde Werkstätten für Kunst im Handwerk“ aldaar, Berlijn, Hamburg en Bremen de algehele leiding der metaalafdeling der firma te aanvaarden.

Na een jaar te München werkzaam te zijn geweest, vestigt hij zich te Berlijn, om daar samen te werken met Bruno Paul, den bekenden directeur der Kunstgewerbe Schule en voornaamsten artistieken medewerker der „Vereinigde Werkstätten“.

Zijn werk gaat voor Holland niet verloren, daar hij medewerker van *De Woning* blijft.

Van der Hoef. Deze bekwaame ontwerper van het aardwerkserviesgoed en de maker van de in hout gesneden figuren, welke op de laatste Vierjaarlijkse tentoonstelling te zien waren, is eveneens aangezoekt om naar Duitsland te gaan.

Door de bemoeiingen van de H. H. Van Erven Dorens blijft hij evenwel voor Holland behouden.

Het Huis met de hoofden te Amsterdam. B. en W. hebben thans een voordracht ingediend omtrent de herstelling van den gevel van het „Huis met de hoofden“ en de inrichting van dit gebouw tot conservatorium en muziekschool. Den directeur van Publieke Werken komt het raadzaam voor het op aanvraag ontvangen advies van het hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te volgen. De kosten van herstelling op die wijze worden op f24.000 geraamd.

BUITENLAND.

Rusland. Om den Siberischen handel met Europa te doen ver-

levendigen over den Noordelijken zeeweg, vooral met het oog op den graanhandel, en de uitbreiding van den stoomscheepvaart op den benedenloop der Ob, tevens om de door de zeevaarders gevreesde Karische Zee en Obsche bocht te ontgaan, wordt de nieuwe *Pool-Ural Spoorbaan* gebouwd. De baan eindigt bij Obdorsk, dat het noordelijkst door Russen bewoonde dorp is, en gelegen is aan de uitmonding der Polug in de Ob (binnen den pool-cirkel). Slechts 4 maanden in 't jaar is dat gedeelte bevaarbaar doch schijnt dit geen bezwaar te zijn. De lengte is 400 K.M., gaande over den rug van het Ural-gebergte.

Michigan. De nieuwe golfbreker in de havenbocht van Michigan, heeft eene lengte van 1437 M. De oude golfbreker was van hout. Men heeft die tot op 61 c.M. beneden het gewone niveau van het water afgebroken, en daarop, drie beton-blok reien aangebracht, elk van 122 M. hoogte.

Californië. In een bijna ontoegankelijk, zeer hoog gelegen dal in het Sierra Nevada gebergte heeft men een stuwdam gebouwd van 420 M. lengte en 32 M. hoogte, om daarmede de „Nevada Californië Waterkracht Maatschappij“ van kracht te voorzien.

De kosten voor den aanleg van dezen dam, in dit ontoegankelijk gebergte, zijn buitengewoon groot geweest, daar men er een afzonderlijke „Draktselbahn“ voor het aanvoeren van bouwmaterialen, voor aanleggen moest.

Rio de Janeiro. Om Rio de Janeiro van licht en kracht te voorzien heeft de „Rio de Janeiro traway, light and Power Co.“ een waterkrachtmachine van 50.000 p.k. te Rio das Lages op 80 K.M. van de stad, waarbij weldra nog een machine van 60.000 p.k. gevoegd zal worden.

Door den bouw van een 33 M. hoogen muur aan de Farahya rivier op 160 K.M. van de stad wil men nog 100.000 p.k. verkrijgen.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 20 JANUARI

AMSTERDAM. Het bouwen van een kinderverblijf te Bergen aan Zee (N.H.). De commissie uit het burgerlijk ambest. voor het burger weeshuis n.m. 3 1/2 u. Bestek en teek. à f3 verkrijg. Reguliersgracht 134. Inl. geeft de archit. P. Heijn. N. Looierstr. 11. Aanw. 14 Jan. 's m. 12 u. te Bergen aan Zee.

BIEZELINGE. Het gedeeltelijk amoveeren van het oude en het bouwen van een kerkgebouw te Biezelinge.

Kerkvoogden der Ned. Herv. Gem. v.m. 11 1/2 u. in de consistoriekamer. Inl. te bekomen bij den archit. J. Verheul Dzn. Witte de Withstraat te Rotterdam, en op den dag der aanwijzing 13 Jan. v.m. 11 1/2 u. te Biezelinge. Bestek en 3 teeken. à f2.50 per stel te verkrijgen bij den secret. A. v. d. Graaf te Biezelinge.

MARUM (GR.) a. Het bouwen eener nieuwe stelpuizinge voor W. Holtrop. b. het bouwen van een burgerbehuizinge naast het vorig perc. voor de zusters Poppinga.

De besteder n.m. 4 u. in het café van J. Poppinga, alwaar bestek en teek. terinzage zijn. Inl. geeft T. Glasra.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

27 DECEMBER.

LIPPENHUIZEN (FR.) Het bouwen van een boerenstelpuizinge voor D. H. Albertama. Inl. Ram. f 4300. Door den besteder.

Laagste inschrijvers Flokstra en de Vries, Gorredijk, f 3949, gegund.

MARUM (GR.) Het afbreken der school en bouwen van een school met 4 lokalen. Door de vereen. voor Christ. onderwijs.

Laagste inschrijver B. Offeringa, Wijnje-terp, f 5940. Niet gegund, als zijnde boven de begrooting.

3 JANUARI

NOOTDORP (Z.H.) De verbouwing van de o. l. school der gemeente. Door het gem.best.

Hollandsche Uzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 27en Januari 1908, des namiddags ten half twee ure (*Greenw. tijd*), zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1104:

Het uitvoeren van Grond- en Spoorwerken, het maken van een tijdelijke houten goederenloods en van den onderbouw eener weegbrug en bijbehorende werken alles ten behoeve der uitbreiding van het stationemplacement NAARDEN—BUSSUM.

Begrooting f 5425.—.

Het bestek met teekening is tegen betaling van f 1.50 en het bestek zonder de teekening tegen betaling van f 0.75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 22 Januari 1908 voorm. 10^u, uur spoortijd.

De Raad van Administratie.

Laagste inschrijver H. Romijn, Nootdorp, Gunning aanhouden.

7 JANUARI.

ELBERGEN (ONDERH.) Het bouwen van een woon- en winkelhuis, voor rekening van Mej. de Wed. J. W. J. Timmen. Door den arch. K. Radstake, te Enschede. Gegund aan H. H. ten Hennepe, alhier voor f 5000.

Hollandsche Uzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 3 Februari 1908, des namiddags ten half 2 ure (*Greenw. tijd*), zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek no. 1105:

Het uitvoeren van Grond- en Spoorwerken, het maken van Keermuren, Schoeiingen, Bestratingen, en Afsluitingen, het opstellen van Waterkranen en leggen van waterleidingen met bijbehorende werken ten behoeve van een nieuw station te ZANDVOORT nabij de Zeestraat.

Begrooting f 118.000.—.

Het bestek met 3 teekeningen zijn van den 21sten Januari a. s. af tegen betaling van f 2.50 en het bestek zonder de teekening tegen betaling van f 0.75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op Woensdag 29 Januari 1908 des voormiddags 10 uur, spoortijd van uit het station. Zandvoort—Bad.

De Raad van Administratie.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-

schade en op het **Leven**

De **NEDERLANDEN** van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Grootte Houtstraat 71⁹⁹⁸, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen Ulselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds alt. 1906 1.225.400,00
Betaalde Brandschaden tot alt. 1906 31.495.000,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder inleggelden of Nabetalingen.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Aerogeengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. — Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY, Rotterdam.
Asbest-leien. — Cementmastiekbedekking, Houtcement- en Houtcementdakbedekking, Haensler's Houtcement. — G. SMITS & Co. Weesperzijde 39 Amsterdam. Tel. 7466.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK. ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN. 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Betonijzer „Kahn Systeem“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co. Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten en Kluisdeuren. — DE LUGT & SERNE, Haarlem.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rogt. BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Schuur & Zoon, Den Haag.
Bricknerplaten. — FABRIEK INDUSTRIJA, Breda.
Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Cementmastiekbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDEN OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUYKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Drooginrichtingen. — H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming. — Wed. I. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xyloolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.

Gewapend-Beton.

Uitvoering van alle werken.

L. H. Kurpershoek,
ROTTERDAM.

(ZWAANSHALS).

J. W. GIPS.

ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN-

VOUDIG GLAS IN LOOD. † † †

DUNCKLERSTRAAT

HOEK 2DE SWEELINCKSTRAAT.

's-GRAVENHAGE.

GEB^S. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en parketvloeren.

AMBACHTSSCHOOL TE TILBURG.

Tegen 1 April 1908 wordt gevraagd een

Leeraar in Hand- en Vormteekenen

in hoofdzaak voor smeden. Het aanvangssalaris bedraagt f 900.— per jaar.

De tegenwoordige titularis is ook verbonden als leeraar aan de Gem. Burger Avondschool.

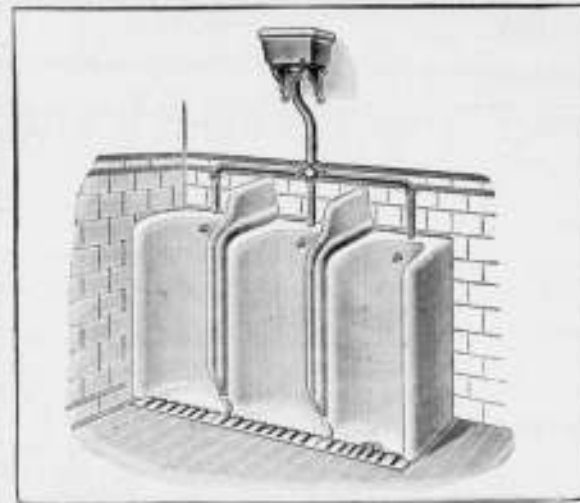
Sollicitatiestukken en teekeningen franco te zenden vóór 29 Januari e. k. aan de Ambachtsschool, Spoorlaan.

Inlichtingen geeft de Directeur
F. C. STEINMANN.

Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
„Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gas, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
Gaskachels (nieuwste condensng). — OBELT, Amsterdam.
Glas in lood. — J. J. B. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegartwalen, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
Haarfen. — Firma JAN JAARMA, den Haag.
Haenslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Houtcement- en Houtcementdakbedekking. Haensler's Houtcement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 248, 250, Amst.
Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Kokosgipsplaten. — H. H. DE HAAN, Nijmegen.
Lengtematen, dumstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. Machinefabriek DE ZAAAN, Wormerveer.
Liften. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen. J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — FRAN. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en Inw. glasmail privaateidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefeldt“ Amsterdam.
Machinefabriek Metaal- en Ijzergieterij v.h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage.
Montgrafiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafondplaten. — Guss. MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement. — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
Précisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDEN OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUGGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoriae Bricks, Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN. — LIPS DORDRECHT.
Spiegel-, Vensterglas enz. — P. POLK & Zs., Rotterdam — Dordrecht.
Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalinrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. OVIJNG Jr., Rotterdam.
Stalen balken. — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 514, Amsterdam.
Stengtas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Stengtas of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
Stueteen, Stucmarmer, The Dutch Mercantile Cy. — B. T. HAGEN Rotterdam.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.

Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Amsterdam.
 Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouw-

materiaalen" v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmateriaalen" voorheen
 M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

VAN DEN BERG & Co.
 Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING
Sanitaire Artikelen
 in de nieuwste toepassingen.

„CALIPONT" Warm-watertoestellen met automaat.
 Nieuwste toepassing voor warmwaterverwarming door het gehele huis naar
 badkuip, waschtafel enz.

„Lightning" Geysers.

Porceleinen Badkuipen en Amerikaanse Geëmailleerde Badkuipen.
 „Twyfords" Aardewerk en „Twyfords" „Adamant" verglaasde vuurkiel.
 Ornamenten voor Electrisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verskillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
 werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

Linzer Bazaltine Tegels

van de Basalt Actien Gesellschaft te Linz a/Rhein

ONOVERTROFFEN!

Alleenverkoopers voor
 Nederland:

„BOUWMATERIALEN" VOORHEEN **M. LUIJTEN,**

LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

Gesmeed ijzeren Spil- en Steektrappen
 IN EENVOUDIGE EN MEER SIERLIJKE UITVOERING
 J. C. Van Straaten. = Loosduinscheweg 855ⁱ. = Den Haag.

Hloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Vessel R'DAM.
 A'DAM.

G. P. J. BECCARI,
 HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

„BOUWMATERIALEN"
 voorheen M. Luijten Lekkerkerk.
 Fabriek van
 machinale Doorniksche en Luiksche
POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
 hoogstens 15⁰/₁₀ restant op een zeef
 van 900 mazen per cm². (voor
 speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel en pleister-
 materiaal. — Onovertroffen percen-
 tage zuivere werkzame kalk en
 daardoor zeer voordelig in 't ge-
 bruik. — Monsters, proefstaten,
 attesten en mortelverhoudingen
 worden gratis verstrekt.

Een Architect zoekt voor een
 zijner opzichters, die reeds vele
 jaren in zijn dienst is, tijdelijke
 plaatsing bij een architect of
 ingenieur.

Brieven onder letter C. A. 170
 Alg. Adv. Bur. A. de la Mar Azn.
 Amsterdam.

JAN HAMER & Co.,
 Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent)

In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Pro-
 vinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks-
 en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN
 en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens
 ons laatste en veel verbeterde systeem.

Echt Haeusler'sche
Houtcemenen Dakbedekking.

Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als

UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS

voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.

BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA

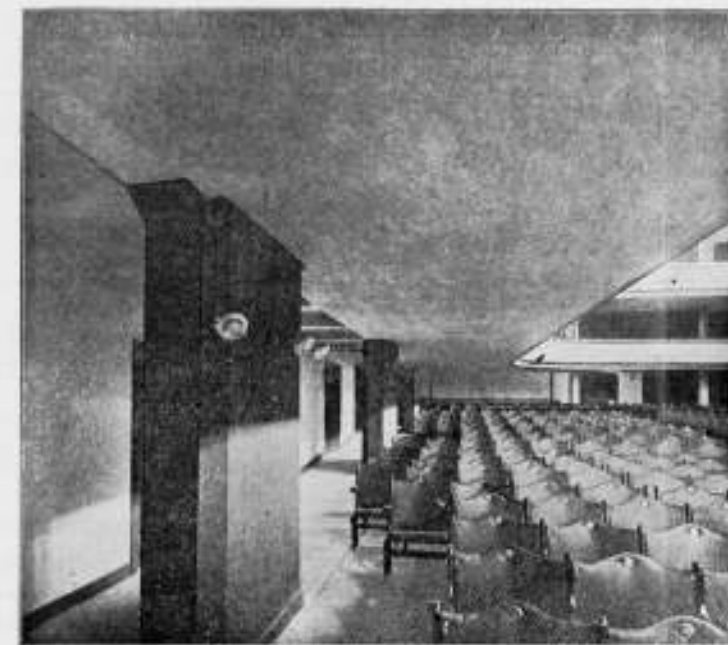
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).

GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA

C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.

48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de
 firma N.V. Handel in Bouwmateriaal v. I. A. SMITS & ZOON, AMSTERDAM sedert
 1 Jan. 1906 niet meer mijn vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en
 noch door mij noch door de firma Carl Sam. Haeusler direct Haeusler's houtcement
 aan deze firma geleneerd wordt.

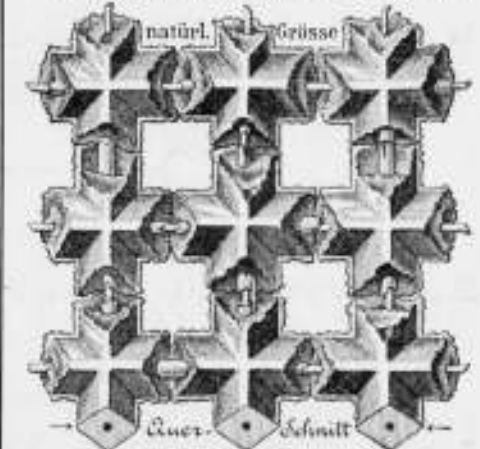
Baleen in gewapend Beton (h. Geh. v. Kunsten en Wetensch. te 's Gravenhage.

P. BOURDREZ.

CONSTRUCTEUR VAN WERKEN IN GEWAPEND BETON.
 Valeriusstraat 8, 's GRAVENHAGE.

GEBRUIKT
 Steengas „DRAHTZIEGEL"

bij het vervaardigen van
 Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
 Onkleeding van Kolommen, Pilaren en
 alle mogelijke IJzerconstructies, Onder-
 kleeding van Trappen, Gebogen Plafonds,
 enz. Eenig vertegenwoordiger!

F. A. CLOËR,

Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

Firma **DE LOGT EN SERNE.**

HAARLEM. — Telefoon 569.

Ons fabrikaat van PANTSER-
 STALEN BRANDKASTEN
 bleek bij proefneming gehouden van-
 wege het Hoofdbestuur der Posterijen
 en Telegrafie op 3 Juli 1900 volkomen
 aan de gestelde eischen te voldoen en
 kon na een arbeid van 8 uren met de
 zwaarste inbrekerswerktuigen niet
 worden geopend.

GEBR. VAN DER VLIET,
Ijzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 5 tot 32 m. voorradig.

tot 30 m. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

HYDREX Waterdicht Vilt.

Voor het bekleeden van **BETONWERKEN** als:
RESERVOIRS, PUTTEN, FUNDEERINGEN enz.

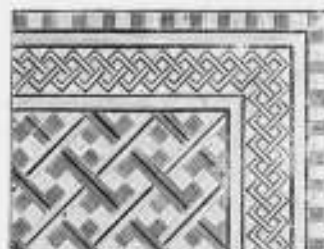
Duurzamer en meer afdoend dan asfalt.

Betonwerken bekleed met **HYDREX VILT** zijn
absoluut waterdicht, zelfs bij den grootsten waterdruk.

Inlichtingen verstrekt het Technisch Bureau

MOENS & BECK,
te BLOEMENDAAL.

Fabriek van Houten Parketvloeren.
AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van
Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van teekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, vocht-
werend, ook systeem „tapis“ op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bensdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch System.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem.
— zie de talrijke Attesten — van
verlichting voor kleine gemeenten,
Villaparken, Villa's, Gestichten,
Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht
dienstbaar gemaakt voor aanleg
WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig,
zoo gewenscht werkende met
gewichten, dus zonder Mo-
tortje, zindelijk, gevaarloos
en gemakkelijk te bedienen.

Behalve in vele villa's en
gestichten, zijn reeds 9 be-
langrijke dorpen in Neder-
land, naar ons systeem met
dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.

Hoofddirecteur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18,
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2658.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.
Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdruk-papieren.

H. J. MONDT
François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.
Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

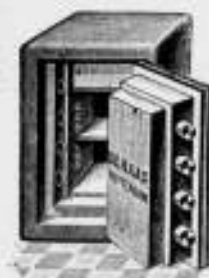
Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren

De N. V. 's Gravenhaagsche Machinefabriek, Metaal- en IJzergieterij
v/h **SPOOR, WIJNVOORD & Co.,**
Zuidwest Buitensingel 39

bericht aan belanghebbenden, dat zij heeft gekocht van de N. V.
Pletterij v/h. ENTHOVEN & Co. eene groote collectie houten en
koperen modellen waaronder van

Kolommen, Lantaarnpalen, Straatkolken, Ramen, enz.

voor de levering waarvan zij zich beleeft aanbeveelt. Levering in
kortst mogelijken tijd tegen uiterst concurrerende prijzen.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIALAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek

Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.
Speciale Fabriek voor
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouïen, enz.

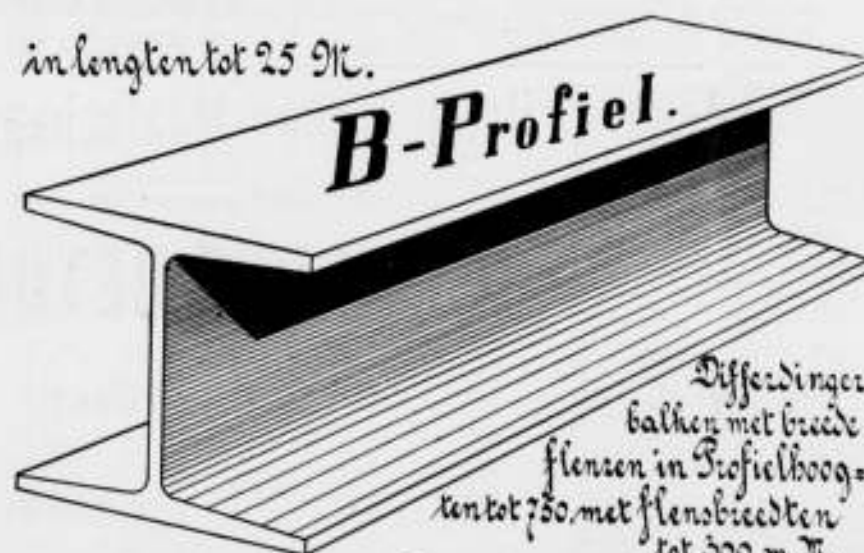
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.

J. F. KRONER & Zoon, HOFLIEVERANCIËRS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

Vertegenw: **C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.**

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

BALK- en
[-STAAL,

alle lengten tot twaalf meter in
normaalprofielen tot de laagste
prijzen in voorraad bij

DIKEMA & CHABOT,
Rotterdam.

P. DOLK & ZONN

Rotterdam. — Dordrecht.

Opgericht 1803.

Cloisonné
Glas.

W. Deurvorst & Zoon.

DEN HAAG. = Heerengracht 20.

GERUITE & VLAKKE TROTTOIR-
TEGELS. — ZWEEDSCHE GRA-
NIETKEIEN. — BAZALT-, LAVA-
EN MELAPHIRKEIEN.

Gewapend Beton - Asphaltwerken.

A.N. DELINT DELFT
DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.
Schoorsteenmantels.

SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabrikaat Joost Thooff en Labouchère.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — AMSTERDAM. — Filiaal 44 Rokin.

Hoofddirectie voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

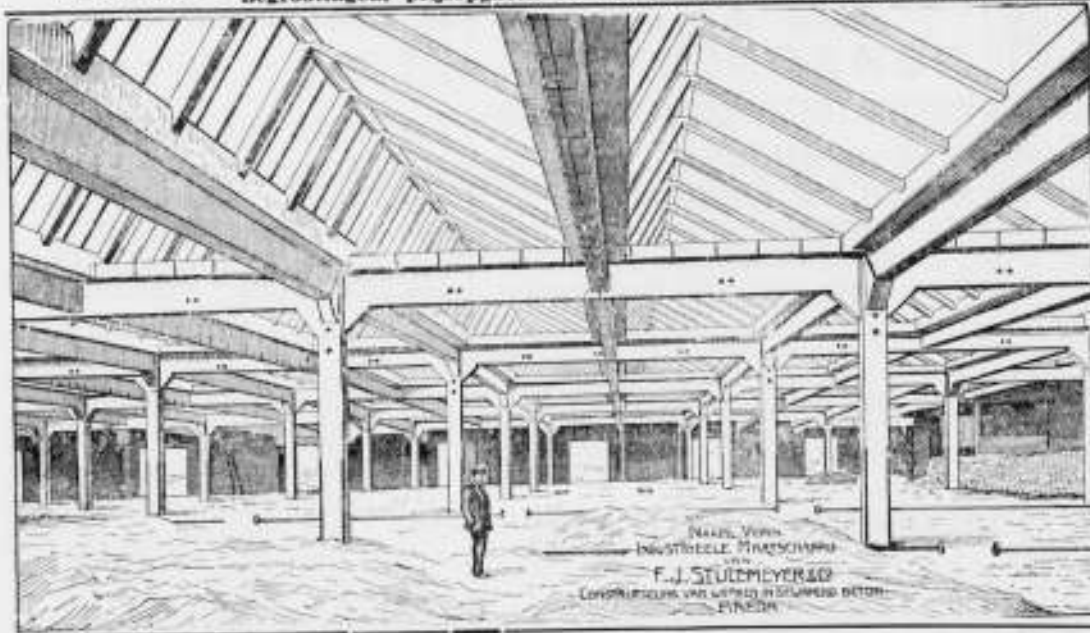
SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen
Porseleinen en Geëmailleerd Ijzeren Badkuipen.

Getuigers geheel van rood koper, van binnen verind. Zij bederven het water niet. overtreffen al de tot nu toe
bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.
CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS,
WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.
Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

**SHEDDAKEN IN
Gewapend Beton,**

per oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,
ROTTERDAM,
uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken
in Gewapend Beton te
BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

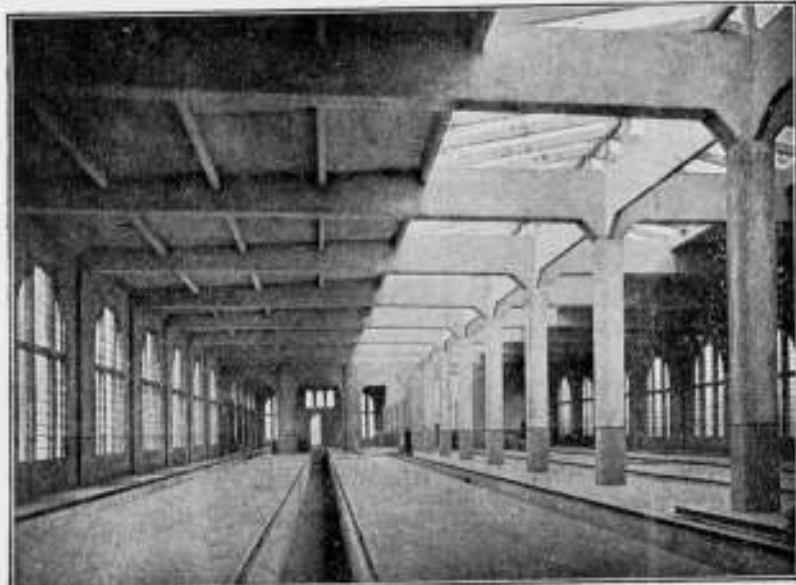
A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civil Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.
Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

Rijtuig-remise der Z. Holl. Kl. Sp. Mij. te Leidschendam.

28^e JAARGANG 1908. N° 4

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

• ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY •
• TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST •

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-
Voorzitter, — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL,
J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OÜENDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS,
A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR:

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD

ABONNEMENTSPRIJS

N° 4. 25 JANUARI 1908. Maatsch. t. bev. d. Bouwkunst. —
Hendrik Cramer. — Reisindrücken, door J. Gratema (vervolg
van blz. 37, slot). — Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrij-
ven in Nederland, Statuten (vervolg van blz. 36). — Prijs-
vragen. — Nederlandsche Aannemersbond. — Verslagen van
vergaderingen. — Boek- en Plaatwerken. — Inhoud van tijd-
schriften. — Berichten. — Rectificatie. — Aankondiging en
afloop van aanbestedingen. — Lijst van Fabrikanten, Leveran-
ciers, enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het
Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.— PRIS DER
ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents
Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN
AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT
VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en
kostelooze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Aan de Leden wordt medegedeeld dat in de Vergadering
van het Hoofdbestuur op 24 December j.l. besloten is om
den Rijksbouwmeester Peters welke zooveel voor de Maat-
schappij gedaan heeft een souvenir aan te bieden, bestaande
in de Medaille van de Maatschappij.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Opgericht in 1848

Wettelijk erkend bij Koninklijk Besluit van 1848

Wettelijk erkend bij Koninklijk Besluit van 1848

SEBE-PENSIJNS.

gevestigd op het stempelpaas van de Maatschappij, aan den
Bijlakenweg

C. H. Peters.

als een lid van afdeling te hoge bevestiging voor of het
zoo het getuigen heeft tot het lidmaatschap van de Maatschappij in
het algemeen en in het bijzonder voor zijn bevestiging bevestiging
tegen de Maatschappij van de Maatschappij, door
het samenstellen van een lid van de Maatschappij.

Dit is Maatschappij

de Maatschappij

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Januari 1908.

16 Januari heeft een deputatie van het Hoofdbestuur het
ceremetaal aan den grooten navorscher van Nederlands

verleden op het gebied der Bouwkunst overhandigd. Bij de
medaille was een oorkonde gevoegd, waarvan hierbij een zeer
verkleinde afbeelding, het stempel en beginletters in ver-
schillende kleuren bewerkt.

De heer Peters, blijkbaar aangenaam verrast door deze
onverwachte eerbetuiging, verzocht den Voorzitter van de
Maatschappij zijn hartelijken dank aan de Maatschappij over
te brengen.

De Vergadering van den 21 Januari, de eerste in het
Nieuwe Jaar werd met een toepasselijk woord door den
Voorzitter geopend, waarbij enkele feiten van het afge-
loopen jaar herdacht werden, als ook de leden van de
Maatschappij die ons ontvielen: de oude heer Springer, het
Eerlid Gosschalk, het oud lid Leguyt, onze Algemeen
Secretaris de heer Rieber en nu weder de Voorzitter van
de Rotterdamsche Afdeling de heer Cramer. Dank wordt
betuigd aan Heeren Hoofdbestuurders voor trouwe opkomst
in het afgelopen jaar en de belangen der Maatschappij
ook voor 1908 in hun belangstelling aanbevolen.

Afgaande op verstrekkende voorstellen, welke (naar ons
officieus is medegedeeld door eenige belangstellende leden)
de Commissie der Wetsberzening zijn ter hand gesteld
en de conceptwet zelve, welke in drukproef gereed is, hoopt
de Voorzitter, dat met de medewerking van de leden een
reorganisatie tot stand moge komen, waarbij zal blijken dat
de eerwaardige vijf en zestigjarige niet uitsluitend rust op
een oude traditie van voornaamheid, doch groote verande-
ringen voor 1908 voorbereidt, welke meer in overeenstem-
ming met wenschen en eischen van den tegenwoordigen
tijd zijn.

Voorlezing wordt gedaan van ingekomen Nieuwjaars-

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd
een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

wenschen zoowel uit binnen- als buitenland waarvan ook die van enkele Afdelingen.

Op deze vergadering zijn vele belangrijke punten besproken en vele belangrijke besluiten genomen, waarvan om velerlei redenen nu nog geen melding kan gemaakt worden.

De Redactie ontving evenwel de volgende mededeelingen voor de Leden:

De heer J. Gratema, Bouwk. Ingenieur, Assistent van Prof. Evers aan de Technische Hoogeschool is benoemd tot Algemeen Secretaris van de Maatschappij.

Prijsvraag: Arbeiders-woningen:

De Voorzitter brengt rapport uit omtrent de gevoerde besprekingen met den heer Wentink, Inspecteur van de Volksgezondheid, ingevolge besluit van de vorige vergadering, waaraan wij o. a. het volgende ontleenen:

Het doel der prijsvraag.

Het doel dezer prijsvraag moet blijven goede bruikbare typen te verkrijgen van eenvoudige werkmans-woningen (waar de vakliteratuur niet in voorziet), zoo ook om bij bekwaame Bouwkundigen, doch bij onze Architecten vooral, belangstelling te wekken voor den kleinwoningbouw en het woningvraagstuk.

De tegenwoordige woningbouw toch is bijna voor een groot gedeelte in handen van eigenbouwers en bouwspeculant, waaronder men te weinig geschoolde bouwkundigen aantreft, sommigen zijn zelfs niet eens vakman.

Het doel van deze bouwers is meestal niet het bouwen van woningen, waarbij de gezondheid van de bewoners het comfort en de constructie worden bestudeerd, aangezien zij, althans veelal, slechts stroomannen zijn in dienst van de grondspeculatie en het hypotheekwezen.

Ons land vormt een groote tegenstelling met landen als Engeland, Duitschland en Frankrijk, waar vele architecten van naam zich bezighouden met den kleinwoningbouw.

Wanneer men er in kon slagen ook onze architecten in dat vraagstuk belang te doen stellen, dan zal dit niet alleen in het belang van de Volkshuisvesting zijn en tevens bijdragen tot verhooging van het uiterlijk schoon der wijken, welke worden bewoond door onze arbeiders en kleine burgers, maar bovendien ten goede komen aan onzen architectenstand.

Mocht deze prijsvraag aanleiding geven tot goede oplossingen, hetgeen verondersteld mag worden, dan is het wenschelijk daaraan publiciteit te geven wil het doel ten volle bereikt worden.

Zal deze uitgave het licht zien dan mag de prijs daarvan niet te hoog gesteld worden, opdat het onder het bereik van velen zal kunnen komen — zooals vroeger gezegd — die bouwen, bouwen laten of hart voor den werkmans hebben.

Op dezen ingeslagen weg voortgaande kan dan jaarlijks een dergelijke prijsvraag worden uitgeschreven, een volgend maal b.v. tot het verkrijgen van goede typen van platteland-arbeiders woningen, een ander maal voor een boven- en benedenwoning, een blok étage-woningen, burgerwoningen van ± f 300.— huur, enz.

Vorm der prijsvraag.

Oppervlakkig zoude men kunnen meenen dat de vorm dezer prijsvraag groote moeilijkheid moet opleveren. Dit is echter meer schijn dan werkelijkheid, zooals bij nadere beschouwing zal blijken. Een hoofdbezwaar is dat de woning-typen voor groote en kleine steden en van dorpen zoo uiteenlopend zijn. Dit is tot op zekere hoogte waar. Er zijn echter ook typen zoowel in de stad als op het platteland die groote overeenstemming vertoonen. Voorop moet

staan dat men een vorm kiest waardoor men gelegenheid geeft tot een zoo groot mogelijke deelname.

Dit kan geschieden door bij de opstelling van het programma niet aan het type van een bepaalde plaats te denken.

Nemen we b. v. de één-gezin-arbeiderswoning zonder verdieping die we vinden in provinciesteden zooals Haarlem, Arnhem, Utrecht, Amersfoort en in plaatsen als Bloemendaal en Hilversum, enz. en waarvan de huur varieert tusschen ± f 2.25 en f 2.75, of naar gelang van de ligging in het land iets meer of iets minder, dan hebben we een type dat we in zeer veel plaatsen van ons land aantreffen.

Programma.

Dit moet zoo weinig mogelijk gedetailleerd zijn en er alleen op gelet worden dat de indeeling zoodanig moet zijn, dat er afzonderlijke ruimten beschikbaar zijn voor *wonen, slapen en eten koken*.

Wanneer een dergelijke populaire vorm gekozen wordt voor het Programma, dan wordt praktisch geen enkel deel van het land van deelname uitgesloten en kan men billijkerwijze verwachten dat architecten uit alle oorden in dezen wedstrijd zullen participeeren.

Materiaalstaten of begrotingen kunnen buiten beschouwing blijven. De constructie toch is voor de verschillende deelen van ons land geheel verschillend; een houten fundering of een fundering op staal b. v. levert al direct een groot verschil op en zoo is het met de onderdeelen van de verdere constructie al evenzoo. De goede indeeling moet hoofdzakelijk blijven. Om de bouwkosten te beoordeelen zal men zich tevreden moeten stellen met de vlaktemaat en kubieken inhoud te vergelijken.

Bij de beoordeeling moet allereerst en hoofdzakelijk gelet worden op een praktische indeeling, maximum comfort in minimum ruimte en eerst daarna de aesthetische waarde van het ontwerp een punt van overweging uitmaken.

Bedrag der uit te loven prijzen.

Dat, om zich een groote deelname ook van architecten te verzekeren, het noodig zoude zijn — zooals beweerd is — prijzen van hoog bedrag uit te loven, mag verondersteld worden niet juist te zijn. Het schijnt beter er wat op te rekenen dat de architecten er prijs op stellen de eer van hun stand op te houden en dat zij zullen begrijpen dat het er om te doen is het monopolie van woningbouw te ontworstelen aan de handen van onbevoegden.

Alsnu werd het Programma nader besproken en vastgesteld en hierachter afgedrukt onder de rubriek „Prijsvragen“.

(Op franco aanvraag aan het adres van den heer Salm, 26 Weesperzijde, wordt dit Programma aan belangstellenden gaarne toegezonden).

Redactie Prijsvraag voor een nieuw hoofd voor het Weekblad wordt uitgesteld in verband met eventueel voor te stellen wijzigingen in de uitgaven der Maatschappij door de Commissie van Wetsherziening en om nader met den nieuwen Secretaris te regelen, welke zich een geheele reorganisatie daarvan voorstelt, om vooral het Weekblad meer aan zijn bestemming te doen beantwoorden en dit belangrijker te maken.

Het Rapport over de Bouwvakken in Nederland over het jaar 1907, ligt één week ter visie voor belanghebbenden in de achterzaal van het Maatschappelijk Gebouw.

Examen voor Bouwk. Opzichter en Teekenaar. Niettegenstaande het groot aantal sollicitanten is besloten niemand af te wijzen doch meerdere heeren uit te noodigen tot het afnemen van bedoeld examen. In een binnenkort daartoe

te beleggen vergadering zal met H.H. examinatoren een regeling getroffen worden op welke wijze den arbeid te verdeelen.

Tentoonstelling Raadhuis Londen. De inzending van de Nederlandsche architecten op deze prijsvraag zijn ingekomen en wordt de Tentoonstelling daarvan geopend op Maandag 27 Januari in de achterzaal van het Maatsch. Gebouw.

Een ingekomen schrijven van den Heer J. M. L. Lotz Architect, Leeraar M.O. om steun tot het reorganiseren van zijn inrichting tot opleiding van opzichters voor de burgerlijke en waterbouwkunde, met bijlagen waarin die inrichting nader verklaard wordt, enz. circuleert ter kennisname bij de leden van het Hoofdbestuur.

Voor de Bibliotheek werd nog ontvangen:

Van de Afdeling Handel. Het verslag Verzekeringssbank 1906.

Zeven Voordrachten over Bouwkunst.

Rapport verslag over de Vakscholen in België en

Verslag Nationaal Congres over het Ambachtsonderwijs.

DE REORGANISATIE DER MAATSCHAPPIJ.

Bij de Commissie, die zich thans bezig houdt met het voorbereiden der Wetsherziening en die bestaat uit de Heeren:

J. H. W. Leliman, G. Versteeg, M. A. C. Hartman, S. de Clercq, J. A. Mulock Houwer, L. C. Dumont, G. Vuyk, I. H. J. van Lunteren en P. A. Weeldenburg, resp. vertegenwoordigende de Afdelingen Amsterdam, Arnhem, Delft, 's Gravenhage, Groningen, Haarlem, Rotterdam en Utrecht, zullen naar wij vernemen door eenige leden der Maatschappij voorstellen tot reorganisatie worden ingediend.

Ofschoon omtrent alle punten dezer reorganisatie nog geen bijzonderheden kunnen worden openbaar gemaakt, werd ons medegedeeld, dat haar hoofdbeginsel is, met behoud der bestaande rubrieken van leden, de Gewone Leden te verdeelen in Secties, in een waarvan de eigenlijke beoefenaars der bouwkunst zouden vereenigd worden.

Verder is het de bedoeling de werkzaamheid der Maatschappij uit te breiden door het houden van meer vergaderingen, niet slechts te Amsterdam, doch ook in plaatsen waar Afdelingen gevestigd zijn.

HENDRIK CRAMER.

Nog onder den indruk van het overlijden van den geachten Algemeen Secretaris onzer Maatschappij den Heer C. T. J. Louis Rieber, moeten wij helaas op nieuw het verlies betreuren van een der veteranen onzer Maatschappij den Heer Hendrik Cramer te Rotterdam, op 17 Januari l.l. aldaar na eene kortstondige ongesteldheid in den ouderdom van ruim 75 jaren overleden.

Als oud lid van het Hoofdbestuur en als Voorzitter der Afdeling Rotterdam heeft hij gedurende tal van jaren de belangen der Maatschappij en der Afdeling, naar zijn beste krachten behartigd en voorgestaan, zooveel in zijn vermogen was.

Vooraf voor onze Afdeling te Rotterdam is het verlies groot; om Cramer toch als Voorzitter vereenigden zich nog altijd een kern van leden, welke de traditie getrouw, zorgden voor instandhouding onzer eertijds zoo bloeiende afdeling en haar voor algeheele opheffing behoedden.

Hendrik Cramer, die als Architect-Aannemer en Bouw-ondernemer in zijn werkzaam leven een ruim aandeel heeft gehad in de werken voortvloeiende uit de expansie onzer zich steeds uitbreidende havenstad, werd 10 Juni 1832 alhier geboren.

Na zijn eerste opleiding ontvangen te hebben bij de Industrieschool en het Schilderkundig genootschap, de inrichtingen waaruit later onze Academie van Beeldende kunsten en Technische wetenschappen is ontstaan, en deze opleiding verder voltooid te hebben onder de leiding van wijlen den Ingenieur-Architect J. F. Metzelaar, nam hij als Opzichter een werkzaam aandeel in de eerste groote werken tot uitbreiding onzer stad aan de westzijde, namelijk het gebouwen complex langs de Maaskaden, thans nog bekend als het „Nieuwe werk“.

In 1849 behaalde hij reeds na afgelegd examen de akte van Rijkslandmeter en in 1852 verwierf hij aan de toen opgerichte Academie van Beeldende kunsten en Technische

H. CRAMER.

wetenschappen de groote zilveren medaille, waarbij hij de eerste leerling was welke deze medaille behaalde.

Spoedig daarop werd hij als leeraar aan de Academie verbonden voor het onderwijs in bouwkundig- en perspectief teekenen, waaraan hij gedurende vele jaren zijn beste krachten heeft gewijd.

Hoevelen onzer herinneren zich nog vandaar dien bekwamen en humanen leeraar en denken nog met genoegen terug aan zijn degelijk onderwijs en aangename omgang.

Vele groote werken zijn door hem in latere jaren uitgevoerd, zoowel door hem alleen, als in combinatie met een groep bekende bouwkundigen. Onder meer kunnen wij noemen de allereerste bebouwing aan den linker Maasoever, namelijk de 21 huizen in de Rosestraat, de gebouwen der Heineken's bierbrouwerij, de bebouwing van het voormalig terrein der Holl. IJzeren Spoorweg-Maatschappij waar thans de Diergaardelaan zich bevindt, verder de winkelgalerij Plan C. en vele andere zoowel groote als kleine werken.

En tusschen dat alles wist hij steeds tijd te vinden om nuttig werkzaam te zijn voor de gemeenschap waar zijn medewerking werd ingeroepen.

Van 1891 tot 1903 maakte hij deel uit van het Bestuur der Ambachtsschool, na van de oprichting af zitting gehad te hebben in den Raad van toezicht bij die instelling.

Als bijzonderheid kan nog worden vermeld dat hij tot zijn overlijden steeds Commissaris is geweest van het alhier nog gevestigd oude metselaars gilde.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst verliest in hem een werkzaam lid en de stad onzer inwoning een nuttig burger.

Mogen zijne betrekkingen de kracht vinden te berusten in hun verlies van een braaf echtgenoot en zorgvollen vader.

De Secretaris der Afdeling Rotterdam.

REIS INDRUKKEN.

Excursie naar Noord Frankrijk door de Bouwkundige Afdeling der T. H. S. 26 Sept. - 6 Oct. 1907
Parijs.

(Vervolg van blz. 37. Slot.)

De tocht ging verder over de Place du Carroussel, waarbij het Louvre zich als een groote, grijze, rustige massa vertoonde, een vorstelijke voornaamheid, die men op de welbekende eenigszins rammelende foto's niet zou vermoeden; dan over den Quai des Tuileries, onderlangs de natuursteenen balustrade van den Jardin des Tuileries, die zich met de fijne, kleine herfstboompjes vertoonde als een groot, deftig park; de Place de la Concorde groot en wijd met den Obelisk de Luxor als een verdwaalde curiositeit; over den Pont Alexandre III, ruim en breed van aanleg met zijn versiering van modern beeldhouwwerk, niet fraai van uitvoering, te weinig kunstvol, maar groot van bedoeling; dan de Rue de Constantine, den Boulevard des Invalides met het Hotel en den Dom. De Dom statig, maar eenigszins droog en onbeziel, met een half afgeregende vergulding op den helm, is door een groot eenzaam voorplein en een lang eenvoudig hek afgescheiden van den weg.

We wipten uit onze rijtuigen om het inwendige te gaan zien, maar het gebouw was gesloten en al onze pogingen om den concierge over te halen den dom voor ons te ontsluiten, mislukten. Het eenige succes, door het voorspiegelen van een groote fooi bereikt, was dat de oude invalide met veel armgebaar en half verontwaardigd in zijn loge verdween.

De koetsiers, in een groepje bij elkaar en sigaretten rookende, zochten hun bakjes weer op, we stegen in en reden langs de Ecole Militaire, de Avenue de Suffren, langs den Eiffeltoren, die als eenzaam restant van een drukke, groote expositie als een merkwaardigheid doelloos en verlaten daar staat; wel interessant van lijn en van constructie, als een vreemde reuzenbaak geheel buiten het Parijsche silhouet; over den Pont d'Jena langs het Palais du Trocadéro, dat en door zijn uitheemsche expositie architectuur en door een fijnen kleurenrijkdom afsteekt bij de grijze gebouwen van Parijs; dan over de breede Avenue Kleber naar de Place de l'Étoile met den geweldigen Arc, eenigszins droog en koud gelijk al de bouwkunst van den Empire-tijd, maar groot, vast en eenvoudig in zijn eenzaamheid op de enorm breede en lange Champs-Élysées; en even een blik geworpen op de bekende, beweglijke groep „Le Départ”, met zijn hevige uitdrukking; dan langs de Champs-Élysées, aristocratisch in zijn wijze openheid, en het rijden en rossen als een fijne beweeglijkheid er midden in; langs het Grand en Petit Palais, die in hun licht geele nieuwigheid, hun zwoele statigheid, hun bloeiende, sensueele Lodewijk XVI stijl, met het buitensporig, dartel ornament en de moderne, realistische vrouwen beeldjes voor den grooten boog van het

Grand Palais, als allegorieën bedoeld, nu ja, maar eigenlijk door de levendigheid harer uitdrukkingen als kleine pikante momenten in de bedoelde statigheid van het geheel, een vrij grooten indruk geven van wat de Fransche expositie architectuur in het begin der XIX eeuw vermag; en eindelijk naar den Obelisk van Luxor terug, waar we onze rijtuigen verlieten en naar de Madeleine wandelden.

Op deze wijze in een fijne, blanke ochtendstemming Parijs doorkruisd, vertoont het zich als een groot opene, voorname, rustige, ja laat ik het maar zeggen, heerlijke stad. De hooge grijze huizenrijen sluiten de breede straten en boulevards af maar sluiten ze niet in; de openheid, de luchtigheid van de verkeerswegen en het gedempte gedruisch doen ons voortdurend aan een park denken. We voelen in een groote stad te zijn, maar noch de enormiteit van haar uitgestrektheid, noch de menschenmassa die zij herbergt, benauwen ons één oogenblik. Het is alles ruim, vriendelijk en van een zachte voornaamheid. In het eerst lijkt de stad een beetje doodsch door de overal heerschende grijze kleur der gebouwen en denkt ge met eenigen hoogmoed terug aan den grooteren kleurrijkdom en het meer pikante silhouet der Hollandsche architectuur. Maar al spoedig verandert de verhouding in uw appreciatie en geeft ge de voorkeur aan deze rustige, massale grijsheid, aan deze beschaafde, weinig op den voorgrond tredende architectuur, boven de groote oneenigheid en de drukke, rammelende afwisseling die de huizen in een eenigszins belangrijke straat in Holland vertoonen.

Er zit een goede beschaving in de groote huizen, die zich in schijnbare gelijkvormigheid langs de uitgestrekte straten aan elkaar rijgen. De architectuur van den gevel, meestal beneden verbrokken door groote winkelruiten, vertoont daarboven een variatie van een der Koningsstijlen, gewoonlijk met veel smaak en veel gemak ontworpen. Er zit een goede school in en als men er op let is het uitzondering een gevel te vinden, welke zwak is door onvermogen of barbaarsch van pralerij. De ramen staan goed in het muurvlak; de pilasters steken niet te ver naar voren; het ornament is sierlijk en weinig domineerend en de algemeene grijsheid bindt alles aan elkaar. Aangenaam doen ook de balkons aan, die niet ver buiten den gevel steken en met verfijnd smeedwerk rustig zijn afgesloten. In lange rijen en soms op elke verdieping aangebracht geven ze een fijne huiselijkheid aan de architectuur.

Misschien geeft gij u niet over aan deze Fransche sfeer; misschien blijft gij in uwe Hollandsche schoenen staan en veroordeelt gij deze architectuur als oppervlakkig, als namaak en als te zijn zuiver decoratief.

Tegen uwe juiste benamingen valt niets te zeggen, tegen uw veroordeeling echter misschien wel iets. Zeer zeker is deze architectuur niet ernstig, maar beoogt zij dit ook? zeer zeker is ze ook onpersoonlijk, decoratief en namaak, maar juist deze eigenschappen bepalen de waarde van het Parijsche stadsbeeld.

Door het onpersoonlijke ontstaat het rustige, gelijkwaardige, door het decoratieve de aangename, voorname uiterlijkheid van de gevelrijen. De stijlnamaak, binnen kleine grenzen gevarieerd, doet de eenheid, doet hetzelfde karakter, dezelfde geest overal spreken. Door deze elementen blijven de huizenrijen volkomen in de rol, die ze moeten spelen, namelijk te zijn rustige niet opvallende, beschaafde gevels, die de straten omzomen en die, door hun bescheidenheid des te beter de meestal vrij geplaatste monumenten doen uitkomen. Gij kunt tegenwerpen, dat deze architectuur niet van hoogste orde is, dat er geen kracht, grootheid, waardigheid uit spreekt; zeer juist, maar gij vergeet, dat door te spreken, zij uit hun rol

zouden vallen. Gij kunt ten laatste het geheele Parijs verwerpen en veroordeelen; maar gij komt dan niet tot de appreciatie, tot de beoordeeling van Parijs als stad.

Men moet een stad kritiseeren, naar hetgeen zij beoogt. Parijs wil zijn een groote, open, luchtige en gedistingeerde stad. En zooals de Parijsche vrouw vóór alles beoordeeld wil worden naar haar bekoorlijke, fijn-gespeelde gracie en de groote en diepe levenswaarden bij haar niet vóór alles aan de oppervlakte komen, zoo wil Parijs beoordeeld worden naar zijne luchtige voornaamheid. Denk niet dat het onverschilligheid voor zijn verleden of verachting voor zijn vroegere kunstwerken is, waardoor deze eeuwenoude wereldstad zoo jong, zoo frisch, zoo levend zich aan ons vertoont.

Het is deze bijzondere, luchtige ernst die Parijs tegelijkertijd als een museum met voortreffelijken inhoud en als de meest levendige moderne stad doet verschijnen; het is deze schijnbare oppervlakkige sierlijkheid, grootheid en voornaamheid, het is de specifiek Fransche geest, die Parijs zijn waarde en zijn bekoring geven.

Men moet niet met te zware gedachten, met te zwaar hart in deze stad rondlopen. De ernst van het leven, noch van het heden, noch van het verleden, manifesteert zich hier niet in overweldigende gebouwen; de groote en fraaie historische gebouwen zijn vóór alles onderdeelen van de stad en niet vóór alles gedenkteeken van vroegeren tijd; het verleden wordt opgenomen in het heden.

Parijs is een levende stad. Weet gij wel, dat gij heden ochtend gedurende uw rijtoer herhaalde malen over „historischen bodem” zijt gegaan? Weet gij wel, dat de Place de la Concorde, die zich aan uw oog vertoonde als een magnifiek groot, open plein, rustig en voornaam in het wijde ochtendlicht, met de prettige vergezichten in de vier richtingen en de verre afsluitingen door boomen en grijze huizenrijen; het fraaie einde van een stad, denkt ge,

en het geleidelijk overgaan naar een vorstelijk park, als een wijsch rustpunt voor den blik, met den Obelisk, de fonteinen en de beelden als een lichte, aangename afleiding, weet gij wel dat deze Place de la Concorde het tooneel is geweest, waarop de bloeddruistere tragedie van de guillotine in 1792 begon, dat hier de meest heilsche tooneelen van heldenmoed, trouw en geestigheid zijn afgespeeld, dat hier misschien de plek is, waar Frankrijk het hevigst heeft geleden en gestreden? Gij hebt hier niets van gemerkt.

Geen grootsch gedenkteeken voor dit verschrikkelijk verleden beheerscht door zijn imponerende verschijning, zijn geweldige betekenis de geheele omgeving. Het verleden is voorbij, het heden is schoon. Parijs teert niet op zijn ouden roem, Parijs is geen ville morte, die onze bewondering en onzen weemoed wekken, Parijs heeft een verleden, een adel, zooals misschien geen van de overige wereldsteden; het zou zijn roem, zijn glorie, zijn vernuft, zijn genie, zijn tragedies, ja heel zijn Groote betekenis als Hart van Frankrijk, als eeuwenoud middelpunt van beschaving in duizenderlei monumenten kunnen versteenen en tentoonstellen, zonder zich aan pralerij of grootspraak schuldig te maken.

Maar het doet dit niet. Het verkiest het heden boven het verleden, het verkiest het leven boven de historie. Parijs leeft; het leeft in zijn fraaie open pleinen en straten, in zijn bekoorlijke binnenpleinen en parken, in zijn nieuwe architectuur, die zich paart aan de oude; in de oude architectuur, die zich voegt in het nieuwe Parijs.

Den ouden, eerbiedwaardigen gebouwen wordt sombere ernst en eenzaamheid ontnomen door ze te bevolken met bezoekers; den nieuwen worden losbandigheid en ruwheid geweerd door ze te laten afstammen van de oude. Er is éénheid en er is leven. Alles doet mee.

Een groote verwantschap, één groote Fransche geest beheerscht Parijs, de geest van Victorie van het Heden.

J. GRATENA.

RAAD VAN ARBITRAGE VOOR DE BOUWBEDRIJVEN IN NEDERLAND.

STATUTEN.

(Vervolg van bladz. 36.)

Art. 16.

Het geschil wordt schriftelijk uiteengezet. Elk der partijen heeft het recht eene Memorie van Toelichting bij het scheidsgerecht in te dienen. Met toestemming van het scheidsgerecht kan het indienen van een tweede Memorie worden toegestaan.

Partijen zenden aan de wederpartij een gedagteekend exemplaar der Memorie benevens van de daarbij overgelegde stukken.

Ad Art. 16.

Eene kleine wijziging in dit art. heeft ten doel te maken dat alleen het scheidsgerecht te bevoordelen krijgt of het indienen van een tweede memorie wenschelijk is, zonder dat daartoe de toestemming van de tegenpartij vereischt wordt. De laatste zin is toegenoemd om langdurigheid der procedure te vermijden.

Art. 17.

Na de wisseling der Memoriën is het scheidsgerecht ambtshalve of op verzoek van partijen bevoegd, partijen of hare gemachtigden, zoome de getuigen te hooren en deskundigen te benoemen.

Ad Art. 17.

Het verdient aanbeveling de eerste 5 woorden van dit art. weg te laten omdat het wenschelijk kan zijn nu het wisselen van de eerste memoriën door beide partijen een verhoor te houden; ook wordt in overweging gegeven om dit art. aan te vullen met het w.g. b.v. op een plaatsopneming door het scheidsgerecht.

Art. 16.

Het geschil wordt schriftelijk uiteengezet. Elk der partijen heeft het recht eene memorie van toelichting bij het scheidsgerecht in te dienen. Het scheidsgerecht kan het indienen van eene tweede memorie toestaan. Partijen zenden aan de wederpartij een gedagteekend exemplaar der memorie benevens van de daarbij overgelegde stukken. De termijnen voor het indienen der memoriën worden door het scheidsgerecht bepaald.

Art. 17.

Het scheidsgerecht is ambtshalve, of op verzoek van partijen bevoegd partijen of hare gemachtigden zoome de getuigen te hooren en het advies van deskundigen in te winnen, alsmede al datgene te doen wat het tot de goede beslissing van het geding nuttig oordeelt.

Art. 18.

Het scheidsgerecht beslist als goede mannen naar billijkheid bij meerderheid van stemmen.

De beslissing van het scheidsgerecht heeft de kracht van een uiterlijk rechterlijk gewijsde. Zij wordt in drievoud opgemaakt en geteekend. Een exemplaar wordt gedeponneerd in het archief van den Raad; van de beide anderen wordt door tusschenkomst van den Voorzitter van den Raad aan elk der partijen één exemplaar aangegekeend toegezonden.

De Raad is bevoegd de beslissing openbaar te maken.

Ad Art. 18.

Om aansluiting te krijgen van de bijna in alle bestekken toepasselijke bepalingen der A. V. van Waterstaat van 1901, is aan het scheidsgerecht in de eerste plaats het karakter gegeven van commissie van advies. De kracht van de uitspraak van zulk een commissie van advies kan echter niet zijn die van een uiterlijk rechterlijk gewijsde, maar moet zijn die van een tusschen partijen gesloten overeenkomst. Intusschen wordt door een nieuw art. in te voegen tusschen art. 20, en 21. (oud) der Statuten, de mogelijkheid geschapen om een executoriale titel te verkrijgen. Bij deze laatste uitspraak moeten de procesuele bepalingen van het Wetboek van B. R. per se worden in acht genomen voor zover de wet dringend recht bevat, (200 zal dan b.v. moeten worden rechtgegaan op gezegelde en geregistreerde stukken) en bij de redactie van dit nieuwe art. is er naar gestreefd dit uit te drukken, zonder veel verandering in de geldende statuten aan te brengen.

Het is de meening van vele juristen, dat provincien en gemeenten door de wettelijke bepalingen verhinderd worden hunne geschillen bij wege van eigenlijke arbitrage op te lossen. Ook daarom is het dan wenschelijk de commissie van advies, (die zeker wel door provincien en gemeenten gebruikt mag worden) in de Statuten te brengen. De laatste 9 woorden van de eerste alinea van art. 21 nieuw, staan ook met deze opvatting in verband.

Art. 19.

Bij de beslissing van het geschil wordt door het scheidsgerecht tevens vastgesteld het bedrag der kosten, op het geding vallend, alsmede door welke der partijen die kosten, geheel of gedeeltelijk, moeten worden gedragen.

Bij de vaststelling der kosten is het scheidsgerecht niet gebonden aan het bedrag der waarborgsom, bedoeld bij art. 14. Zoodra die kosten zijn voldaan, is de waarborgsom ter beschikking van de partij welke haar heeft gestort.

Art. 19.

Bij de beslissing van het geschil wordt door het scheidsgerecht tevens vastgesteld het bedrag der kosten op het geding vallend, alsmede door welke der partijen die kosten geheel of gedeeltelijk moeten worden gedragen.

Bij de vaststelling der kosten is het scheidsgerecht niet gebonden aan het bedrag der waarborgsom bedoeld bij art. 14. Zoodra de kosten zijn voldaan, is de waarborgsom ter beschikking van de partij welke haar heeft gestort.

Het scheidsgerecht is bevoegd het bedrag der aan de scheidsrechters verschuldigde salarissen en verdere eventueel door het scheidsgerecht gemaakte kosten van de waarborgsom af te houden, behoudens verrekening tusschen partijen. Is de waarborgsom hiertoe niet voldoende, dan kan het scheidsgerecht bijstorting vragen, terwijl vóór deze bijstorting heeft plaats gehad, het scheidsgerecht niet gehouden is zijne uitspraak te geven.

Ad Art. 19.

De twee bestaande alinea's van dit art. zijn aangevuld met een derde welke toevoeging ons noodzakelijk, althans uiterst wenschelijk schijnt.

Art. 20.

Bij de behandeling der geschillen behoeven geen wetsvoorschriften van formeelen aard in acht genomen te worden, en wordt door het scheidsgerecht recht gedaan op ongezegeld papier en niet geregistreerde stukken.

Art. 20.

Bij de behandeling der geschillen behoeven geen wetsvoorschriften van formeel en materieel procesrecht in acht genomen te worden en wordt door het scheidsgerecht uitspraak gedaan op ongezegeld papier en niet geregistreerde stukken.

Ad Art. 20.

De woorden „van formeelen aard” zijn veranderd in „van formeel en materieel procesrecht” en de woorden „recht gedaan” in „uitspraak gedaan”.

Art. 21.

Deze statuten zullen worden aangevuld met een Huishoudelijk Reglement, waarvan de bepalingen niet met de statuten in strijd mogen zijn.

In dat Huishoudelijk Reglement zullen onder meer worden geregeld:

- de wijze van verkiezing van den Voorzitter en van de leden van den Raad;
- de werkring van den Secretaris-Penningmeester;
- de jaarlijksche algemeene vergadering van de leden van den Raad, ter afdoening van huishoudelijke aangelegenheden, zoome de de bepalingen omtrent het jaarlijks aan de Constitueerende Vereenigingen uit te brengen jaarverslag;
- de middelen, waaruit de huishoudelijke uitgaven van den Raad zullen moeten worden bestreden;
- het honorarium voor de leden van het scheidsgerecht;
- vergoeding van reis- en verblijfkosten van den voorzitter en de leden van den Raad.

Het Huishoudelijk Reglement wordt door den Raad vastgesteld.

Art. 18.

Het scheidsgerecht beslist als goede mannen naar billijkheid en bij meerderheid van stemmen.

De beslissing van het scheidsgerecht geldt als een voor partijen bindend advies en heeft de kracht van een tusschen hen gesloten overeenkomst. Zij wordt in drievoud opgemaakt en geteekend. Een exemplaar wordt gedeponneerd in het archief van den Raad; van de beide andere wordt door tusschenkomst van den Voorzitter van den Raad aan elk der partijen een exemplaar aangegekeend toegezonden. De Raad is bevoegd de beslissing openbaar te maken.

Art. 19.

Bij de beslissing van het geschil wordt door het scheidsgerecht tevens vastgesteld het bedrag der kosten op het geding vallend, alsmede door welke der partijen die kosten geheel of gedeeltelijk moeten worden gedragen.

Bij de vaststelling der kosten is het scheidsgerecht niet gebonden aan het bedrag der waarborgsom bedoeld bij art. 14. Zoodra de kosten zijn voldaan, is de waarborgsom ter beschikking van de partij welke haar heeft gestort.

Het scheidsgerecht is bevoegd het bedrag der aan de scheidsrechters verschuldigde salarissen en verdere eventueel door het scheidsgerecht gemaakte kosten van de waarborgsom af te houden, behoudens verrekening tusschen partijen. Is de waarborgsom hiertoe niet voldoende, dan kan het scheidsgerecht bijstorting vragen, terwijl vóór deze bijstorting heeft plaats gehad, het scheidsgerecht niet gehouden is zijne uitspraak te geven.

Art. 20.

Bij de behandeling der geschillen behoeven geen wetsvoorschriften van formeel en materieel procesrecht in acht genomen te worden en wordt door het scheidsgerecht uitspraak gedaan op ongezegeld papier en niet geregistreerde stukken.

Art. 21.

De Raad stelt zich ook beschikbaar tot het geven van eene uitspraak een executoriale titel opleverend in al die gevallen, waarin de wet zulks gedooft.

Bij de gedingen in het vorig lid bedoeld zijn de bepalingen van deze statuten van toepassing voor zover de wet het toelaat.

Art. 22.

Deze statuten zullen worden aangevuld met een Huishoudelijk Reglement, waarvan de bepalingen niet met de statuten in strijd mogen zijn.

In dat Huishoudelijk Reglement zullen o.m. worden geregeld:

- de wijze van verkiezing van den Voorzitter en van de leden van den Raad;
- de werkring van het Bestuur en van den Secretaris-Penningmeester;
- de jaarlijksche algemeene vergadering van den Raad, ter afdoening van huishoudelijke aangelegenheden, zoome de de bepalingen omtrent het jaarlijks aan de Constitueerende Vereenigingen uit te brengen jaarverslag;
- de middelen waaruit de huishoudelijke uitgaven van den Raad zullen moeten worden bestreden;
- het honorarium voor de leden van het scheidsgerecht;
- vergoeding van reis- en verblijfkosten van den Voorzitter, de leden van den Raad en van den Secretaris.

Het Huishoudelijk Reglement wordt door den Raad vastgesteld.

Ad Art. 21, (oud).

In b. is tusschengevoegd „van het Bestuur en”, in f. bijgevoegd „en van den Secretaris”.

Art. 22.

De Raad is hierbij door de Constitueerende Vereenigingen gemachtigd om — ter bestrijding der oprichtingskosten en der voorloopige huishoudelijke uitgaven — een leening van ten hoogste drie duizend gulden (f 3000.—) aan te gaan, hetzij in eens of bij gedeelten, tegen eene rentevergoeding van ten hoogste vier ten honderd (4%).

De Constitueerende Vereenigingen stellen zich — onder de bedingen, omschreven in de twee volgende zinsneden — ten behoeve van den geldgever als borgten voor de juiste nakoming der verplichtingen van den Raad, uit bedoelde leening voortvloeiend.

Mocht de Raad in gebreke blijven aan deze verplichtingen te voldoen, dan worden zij door de Constitueerende Vereenigingen gedragen, en wel door ieder der twee eerstgenoemden tot een bedrag van ten hoogste vijfhonderd gulden (f 500.—), door de laatstgenoemde tot een bedrag van ten hoogste tweeduizend gulden (f 2000.—).

De borgstelling, in dit artikel bedoeld, is beperkt tot een termijn van uiterlijk tien jaar, gerekend van den datum der geldleening, of — wanneer de gelden bij gedeelten worden opgenomen — van den datum der eerste gedeeltelijke geldleening.

Ad Art. 22 (oud).

Het schijnt ons toe, dat deze bepaling in de statuten kan worden gemist en dat de talrijke personen en corporaties, die naar us hopen deze Statuten in handen zullen krijgen, weinig te maken hebben met de wijze waarop de Raad zich voorloopig zijne middelen verschaft.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst noodigt heeren Architecten en Bouwkundigen uit ter mededinging naar een Prijsvraag voor „een gezins-werkmanswoning”, ter verkrijging van standaardtypen van praktisch ingerichte, gezonde woningen van goed uiterlijk.

Gevraagd wordt een blok van vier aaneengebouwde werkmanswoningen zonder verdieping, zooals men die aantref in de buitenwijken van de provinciesteden, een huur doende van plm. f 2.25 ad / 2.75 per week of volgens de verschillende plaatsen van ons land misschien iets meer of iets minder.

Elke woning zal bevatten aan den beganen grond-verdieping (welke een hoogte heeft van 2.75 M. van bovenkant vloer tot onderkant plafond):

een woonvertrek van 16 M², een kleiner vertrek van 5.50 M² en een keukentje in verhouding; verder drie afgescheiden slaapplaatsen, waarvan één aan den beganen grond en de beide andere in de door de ooverkapping gevormde zolderruimte, waarvan een gedeelte moet afgeschoten worden voor berging.

Verder de noodige stoopplaatsen, kasten, een keldertje of andere vorstvrije bergruimte voor winterprovisie en een privaat.

Licht en lucht alleen van de vóór- en achterzijde. In de eindgevels van het blok mogen geen ramen of deuren worden aangebracht.

Toelichting. De breedte van dergelijke woningen is gewoonlijk 5 — M. hart op hart, doch is hier met voordacht 1/2 M. breder gesteld, terwijl de diepte van de woning niet nader aangegeven is en door de plattegrond bepaald wordt. Verondersteld wordt dat achter het huis een plaatsje of tuintje is, waarvan evenzoo de afmetingen vrij worden gelaten.

Een alcoofkamer mag niet ontworpen worden, doch wordt toegestaan dat de gewenschte slaapplaats aan den beganen grond in verbinding wordt gebracht met het kleine woonvertrek aldaar, door het ledikant (zoonoedig met een nachttafeltje of stoel) in een nis te plaatsen, waarvan de frontopening niet kleiner mag zijn dan de geheele breedte van de nis, waarbij een eventuele afsluiting wordt toegelaten.

Wat het keukentje betreft is het niet de bedoeling dat dit zoo groot moet zijn dat het geheele gezin daar den maaltijd kan gebruiken, (m a. w. niet daarin woont en het eigenlijk aangewezen woonvertrek spaart als z. g. „mooie kamer”).

Het privaat behoeft niet noodwendig binnenshuis te zijn. Gevraagd worden: de plattegrond van beganen grond en zol-

derindeeling, een doorsnede over de lengte en over de diepte van het blok zoomede de vóór- en achtergevel, alles op een schaal van 1 ad 100.—

Een plan van de afvoeren van huis- en hemelwater en faecaliën met eventueel het keldertje, regenbak, enz. omtrent afvoeren naar riool, vaart, event. beerput, enz. wordt geen nadere bepaling gesteld en is ontwerper daarin geheel vrij.

De afmetingen van de vertrekken, muurdikten, hoogte- en dieptematen in te schrijven in plattegrond en doorsnede.

De meubilering aan te geven om gemakkelijk een overzicht te verkrijgen hoe of ontwerper zich de gerieflijke bewoning van het huis heeft gedacht.

Hoewel geen vereischte, en het voor de Jury van geen overwegenden invloed bij de beoordeeling mag zijn, zal het op prijs worden gesteld als een perspectievische schets van het uitwendige van het blok en een dergelijke schets van het inwendige van een der vertrekken daaraan wordt toegevoegd.

Alle teekenswerk in zwarte inktlijnen op wit papier en geschikt voor reproductie.

Bij het ontwerp een zeer korte omschrijving van de materialen welke ontwerper zich voornemt toe te passen, zoomede eene opgave van de vlakke- en inhoudsmaat van het blok er bij, (ter vereenvoudiging der controleering met de bijbehorende berekening). Het schrift op de tekeningen en van de toelichtende memorie mag niet van de hand der ontwerpers zijn.

De volgende prijzen tot een gezamenlijk bedrag van f 550.— worden uitgelooft: drie van f 100.— waarvan twee met medaille, van de Mij., twee van f 75.— en twee van f 50.—

De Jury heeft de bevoegdheid om, indien de volledige bekroningen niet of slechts ten deele worden toegekend, de beschikbare gelden geheel of gedeeltelijk te verdeelen over die ontwerpen, welke daarvoor het eerst in aanmerking komen.

De ontwerpen moeten vrachtfrij worden ingezonden vóór 1 Mei 1908 aan het adres van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam.

Bij de ontwerpen moet een verzegelde naambrief zijn gevoegd, houdende naam en adres van den inzender; op het couvert of onder afzonderlijk niet verzegeld couvert moet een correspondentie-adres zijn aangegeven, om zoo noodig, met den inzender te kunnen correspondeeren.

Alle tekeningen en andere stukken der inzenders moeten zijn voorzien van een kernspreuk of motto.

De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een Jury van vijf leden, zijnde de Heeren: W. van Boven, Architect, Inspecteur van de Volksgezondheid te 's Gravenhage. L. Krook, Architect, Dir. der Gemeentewerken te Zwolle, J. H. Leliman, Bouwk. Ingenieur, J. W. Schaap, Architect, Dir. der Gemeentewerken te

Arnhem en D. E. Wentink, Architect, Inspecteur van de Volksgezondheid te Utrecht.

Inzenders, die in hunne ontwerpen volgens het oordeel der Jury afwijken van de voorwaarden van het programma of die zich voor de uitspraak der Jury bekend maken, zullen buiten aanmerking voor eenige onderscheiding worden gesteld.

De inzending der ontwerpen geldt tevens als verklaring dat de mededingers zich aan de uitspraak der Jury onderwerpen.

De ontwerpen zullen na de uitspraak der Jury in het openbaar worden tentoongesteld te Amsterdam in het Maatschappelijk Gebouw en verder in de plaatsen waar de Afdelingen van de Mij. gevestigd zijn; het rapport der Jury zal daarbij ter lezing worden gelegd en bovendien in de technische vakbladen worden gepubliceerd. De naambrieven van de ontwerpers die volledig zijn bekroond, zullen door de Jury worden geopend.

Alle ontwerpen blijven daarna het eigendom van ontwerpers, doch de Maatschappij behoudt zich het recht voor de ontwerpen welke volgens haar inzicht belangrijk geacht worden, ter bereiking van het doel waarmede deze prijsvraag wordt uitgeschreven, te reproduceeren.

Amsterdam, 21 Januari 1908.

Voor het Hoofdbestuur der
Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De Voorzitter,
A. SALM G. Izn.

NEDERLANDSCHE AANNEMERSBOND.

Van den Aannemersbond ontvingen wij 2 circulaire's welke wij hier ter verdere kennismaking doen afdrukken.

No. 1.

Het is sedert eenigen tijd vrijwel regel worden dat in de bestekken eene bepaling wordt aangetroffen, waarin te lezen staat dat de aannemer zal de noodige hulp verschaffen bij het voor rekening van den besteder aanbrengen der installaties voor verlichting, verwarming e. d.

Deze bepaling heeft reeds in vele gevallen tot aanmerkelijke schade voor den betrokken aannemer geleid en doet dit als 't ware nog dagelijks opnieuw. Daarom dan ook dit punt op voorstel van een der Afdelingen van den Bond het onderwerp was eener ernstige bespreking ter op 7 en 8 Augustus l.l. te Hengelo-Enschede gehouden Jaarvergadering.

Uit die bespreking bleek op overtuigende wijze:

1. dat door enkele Directies onder die hulp niet alleen wordt verstaan de hulp, voor zoover die noodig is voor werkzaamheden aan den bouw, doch ook de hulp bij het vervoeren, ter plaatse brengen en stellen van machinedeelen, leidingen, buizen e. d.;

2. dat de teekeningen voor den aanleg van verwarming, verlichting, etc. in den regel veel te laat gereed zijn, dan dat de aannemer tijdig de noodige gaten, openingen en kanalen kan sparen — en

3. dat de uitvoering dezer werken in den regel zoo laat geschiedt, dat verschillende werken reeds voltooid zijn, tengevolge waarvan de kosten van herstellingen dezer werken na het maken en aanbrengen van de leidingen voor verlichting, verwarming e. d. den betrokken aannemers groote schade berokkenen.

Wat nu het sub 1 genoemde betreft, was de algemeene opinie der vergadering, dat onder de in de aangehaalde bestekbepaling bedoelde hulp tussentijd die kan worden gerekend, welke noodig is voor werkzaamheden aan den eigenlijken bouw, en nimmer de hulp bij het vervoeren, stellen, etc. van machinedeelen e. d., waarvan de kosten onmogelijk vooraf door den aannemer kunnen worden berekend.

De schade, den aannemer berokkend tengevolge van het sub 2, aangevoerde — de onmogelijkheid van het tijdig sparen van gaten, openingen en kanalen — behoeft zeker geen nadere toelichting, terwijl

wat het sub 3 genoemde bezwaar betreft, rekening dient te worden gehouden met de besluiten van verschillende groepen van onder-aannemers, die zich niet verantwoordelijk stellen voor de schade, uit deze bepaling voortvloeiende ten opzichte van het door hen gemaakte werk, ten gevolge waarvan die schade op den hoofd-aannemer terugvalt.

Dit alles in aanmerking genomen, was de vergadering van oordeel, dat in dezen toestand alleen verbetering komen kan, zoo in het bestek de bepaling wordt opgenomen, dat den aannemer de door hem gemaakte kosten worden vergoed, en besloot in overeenstemming daarmede aan het Hoofdbestuur op te dragen U kennis te geven van het besluit om:

„na 1 Juli 1908 geen hulp van welken aard ook te verleenen „bij het aanleggen van verlichting, verwarming e. d., noch voor „rekening van den aannemer te nemen de kosten van herstelling „van beschadiging etc., welke tengevolge daarvan ontstaan, dan „tegen terugbetaling der daarop vallende kosten.”

In verband daarmede geven wij U bevelid in overweging om in den vervolge in Uwe bestekken een stelpost op te nemen ter bestrijding der kosten, door den aannemer voor het eventueel verrichten dier werkzaamheden te maken.

In de overtuiging, dat Gij — de billijkheid en juistheid van het door onzen Bond genomen besluit erkennende — daarmede bij voorkomende gelegenheid wel rekening zult willen houden, hebben wij inmiddels de eer te zijn, enz.

No. 2.

In de laatste jaren heeft — naar ook U zonder eenigen twijfel bekend zal zijn — mede in ons land de „trust en kartelvorming” een vrij hooge vlucht genomen en doet dit economisch verschijnsel zijn invloed op het gebied der Bouwvakken en met name in het aannemersbedrijf zeer merkbaar gelden.

Die invloed werkt echter niet ten goede, doch in sommige opzichten integendeel zeer storend op het bedrijf. Door de actie der betrokken fabrikanten en leveranciers wordt de vrijheid van handelen der aannemers ernstig bedreigd en aan banden gelegd, en wel in tweeterlei opzicht:

1°. ten aanzien der prijsbepaling, doch voornamelijk, „a^o. ten opzichte der voorwaarden van levering, met name wat betreft den tijd van levering.

Kan men nu het sub 1°. genoemde, hoewel allerminst onbelangrijk, niettemin met stilzwijgen voorbijgaan, van oneindig meer gewicht is de kwestie der voorwaarden van levering, met betrekking tot welk punt eenvoudig gezegd kan worden:

„dat de fabrikanten en leveranciers van sommige materialen „weigeren zich aan voorwaarden van tijd of keur te binden, ter „wijl de aannemer, zijnerzijds gebonden door de bepalingen van „bestek en overeenkomst, ten slotte noodzaak is te koop „zonder de minste zekerheid, dat hij aan zijne verplichtingen zal „kunnen voldoen.”

Men zal gevoelen, dat hier sprake is van twee soorten van materiaal, welke een belangrijke, zoo niet overwegende rol spelen in het bouwbedrijf, t.w. cement en ijzer, waarvan de verkoop beheerscht wordt respectievelijk door het Nederlandsch cement-syndicaat met een Centraal Verkoopbureau te Rotterdam en de vereniging van Nederlandsche ijzerhandelaren in I en U. gevestigd te 's Gravenhage.

Wat de cement betreft doet zich, speciaal bij werken van grooteren omvang, het bezwaar voor, dat het Syndicaat zich niet verbindt tot levering van eenig bepaaldelijk in het bestek voorgeschreven merk, terwijl ten aanzien van het ijzer geconstateerd moet worden, dat de Vereeniging, met name ten aanzien van buitengewone profielen en maten, geen contracten afsluit, waarbij een bepaalde tijd van levering is gestipuleerd.

Het behoeft voorzeker geen uitvoerig betoog, dat hier den aannemer zeer ernstige gevaren dreigen. Gevaren, te ernstiger naarmate de betrokken Directie onverhoopt minder geneigd mocht zijn tot medewerking of schikking; en evenmin zal het dan ook verwondering kunnen wekken, dat de Bond door intermediair eener speciale Commissie heeft gemeend een onderzoek te moeten instellen naar de middelen en wegen, welke er toe kunnen leiden bedoelde gevaren zooveel mogelijk af te wenden.

Het kan overbodig worden geacht hier ter plaatse het volledig resultaat van den vrij omvangrijken arbeid der Commissie te releveeren. Voldoende zij te herinneren aan haar standpunt, dat ook het standpunt is van den ganschen Bond, en hetwelk is neergelegd in deze bewoordingen:

„dat in geen geval de aannemer de dupe zal mogen zijn van „omstandigheden, welke hem absoluut buiten staat stellen de „voorgeschreven materialen te leveren, dan wel die te leveren „op den daarvoor door de Directie bepaalden tijd”

alsmede aan hare conclusie: „dat de Directies zeer veel tot het

„scheppen van dragelijke toestanden ten deze kunnen bijdragen”.

De Directies toch zal het niet zwaar vallen zich tijdig te vergewissen, dat de door hen verlangde materialen ook inderdaad en op den daarvoor vastgestelden tijd te leveren zijn. En ware dit anders, dan zouden zij aan de bezwaren der aannemers gemakkelijk kunnen tegemoet komen door:

1°. zich, wat het ijzer betreft, te bepalen tot het voorschrijven van direct uit voorraad leverbare profielen en maten, en

2°. wat de cement aangaat, tot het voorschrijven der vereischten, waaraan dit materiaal in het algemeen moet voldoen, zonder een bepaald merk aan te wijzen, of anders, indien zulks — om welke reden dan ook — niet mogelijk mocht zijn, door in de bestekken de bepaling op te nemen, dat

„vertraging in de oplevering van het werk tengevolge van het „verwerken van niet of niet op tijd leverbare materialen, den „aannemer recht geeft op verlenging van den opleveringstermijn.”

In verband met deze conclusie werd dan ook een door het Hoofdbestuur ter tafel gebracht voorstel met algemeene stemmen door de vergadering aangenomen en hebben wij in opdracht der Vergadering de eer

1°. U in overweging te geven U ten opzichte van te verwerken profielen en maten van ijzeren balken e. d. zooveel mogelijk te willen bepalen tot die, welke direct uit den voorraad te betrekken zijn, onder mededeeling, dat vertraging in de oplevering tengevolge van de toepassing van niet direct uit voorraad leverbaar ijzer door de leden van den bond zal worden beschouwd als „force majeure”, en

2°. U te verzoeken om U ten aanzien van het gebruik van portland-cement te willen bepalen tot het aangeven der vereischten, waaraan de cement in het algemeen moet voldoen, zonder daarvoor bepaalde merken aan te wijzen.

Wij achten het onnoodig aan het bovenstaande meer toe te voegen. De billijkheid en juistheid van het ten deze door den Bond ingenomen standpunt wordt o. i. door de praktijk volkomen bewezen, en wij koesteren dan ook niet den geringsten twijfel of bij voorkomen zal daarmede door U rekening worden gehouden.

Hoogachtend,

Het Hoofdbestuur voornoemd:

J. N. HENDRIX, Voorzitter.
W. DE VLUET, Secretaris.

H. H. Aannemers hebben een besluit genomen dat nu 1 Juli a. s. in werking zal treden en daarmede is de zaak afgelopen en kunnen H. H. Architecten daarmede rekening houden even als de trustmannen van de cement en ijzercombinaties hun desijds genomen besluiten aan H. H. Aannemers hebben medegedeeld, waar deze nu veel last en narigheid van ondervinden. Het was misschien aangenamer geweest wanneer ook architecten eens te voren waren geraadpleegd, want deze zijn toch niet doof voor opmerkingen welke waar en billijk zijn?

Om te beginnen wat den stelpost voor de hulp bij verlichting (waar waarschijnlijk elektrische verlichting mede is bedoeld) en geen gasaanleg omdat ook van waterleidingen geen gewag wordt gemaakt en verwarmingsinstallaties betreft kunnen wij ons best verenigen. Een architect die zelf een ontwerp maakt is vaak niet in de mogelijkheid zulk werk te taxeren, hoe veel minder een aannemer die slechts eenige dagen een bestektekening in huis heeft en meestal zeer veel moeite heeft om zich spoedig het ontwerp uitgevoerd voor te stellen zooals de ontwerper dat kan doen. Van beide zijden mag echter geen misbruik gemaakt worden van dergelijke overeenkomsten. Om een voorbeeld te noemen als b.v. een steiger staat voor den stucadoor en de lichtman maakt daarvan gebruik om van daaruit zijn buizen voor de draden te leggen, mag dat niet op rekening van den stelpost komen, enz. De bouwheer moet betalen het werk dat geleverd wordt, daar gaat niets van af, doch ook niets meer en ook niets minder. Wanneer nu elke hulp door monteurs aangevraagd, door den dag, opzichter gecontroleerd wordt en daarvan aantekening gehouden, dan kan bij afloop van het werk eenmaal al het andere meer en minder werk verrekend worden. Wat zou daartegen zijn?

Wat de voorstellen Cement- en Ijzerquests betreffen zullen die denkelijk geen bijval vinden. De ondervinding heeft toch vaak geleerd dat op de proeven van cement niet altijd slaat te maken is en dat bepaalde merken van bekende fabrieken vaak betrouwbaarder zijn dan de leveranties volgens proefnemingen te beoordeelen. De

omstandigheden waaronder die proeven genomen worden, enz. enz. kunnen dikwijls van veel invloed zijn op het resultaat.

En wat ijzerconstructies betreft. De profielen worden bepaald door de daartoe opgemaakte statische berekeningen. Het is niet mogelijk zich te voren te vergewissen welke profielen het de trust behaagt op dat oogenblik te leveren. De tijd welke verloopt tusschen het maken der berekeningen en de besteding en de oplevering — die voor groote werken soms een paar jaar later pas kan plaats hebben — maakt het onmogelijk daarmede rekening te houden. Bovendien komt het ons voor dat wanneer de aannemer bewijzen kan dat de levering niet op tijd is geschied buiten zijn schuld dat dit dan altijd „force majeure” is.

VERGADERINGEN.

Afdeling Arnhem van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Vergadering op Woensdag 29 Januari 1908, ten acht uur in de groote zaal van het Restaurant „Noble” Velperbuitensingel No. 5.

Agenda.

1. Notulen vorige vergadering.
2. Ballotage nieuw lid, de heer C. Visser, Bouwkundig teekenaar.
3. Rekening en verantwoording van den Penningmeester over 1907 en begroting voor 1908.
4. Verkiezing Bestuursleden.
Volgens rooster treden af de heeren W. Lensink en G. Vesteg.
5. Bespreking Leescirkel.
6. Voordracht van den heer Beltman, C.I. Ingenieur bij de Gemeentewerken, over: De riolering van Klarendal.
7. Tentoonstelling van Teekeningen, ingekomen op de prijsvragen van de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap” te Rotterdam.

De Secretaris,
G. VERSTEEG.

Het was een goed denkbeeld van den heer L. Simons om in de Maatschappij voor goede en goedkope Lectuur, op te nemen; Zeven Voordrachten over Bouwkunst, gehouden van wege het Genootschap Architectura et Amicitia, met vele illustratiën.

Zij die niet in de gelegenheid waren, de voordrachten bij te wonen kunnen zich voor slechts f 1.75 dit in linnen gebonden boekje aanschaffen. De bekoring die uitgaat van het verhandelde door den steller zelf voorgedragen mist men natuurlijk en ook zijn vele der gereproduceerde photo's niet zeer fraai doch de kosten in aanmerking genomen kan men ook niet meer verlangen. Ook voor hen die de voordrachten wel gehoord hebben is het een aangenaam souvenir.

De Opmerker, 18 Januari 1908. De crisis in „Architectura et Amicitia.” In dit artikel wordt de crisis, die het Genootschap thans heeft door te maken, beschouwd in het licht, dat daarover door het orgaan van den „Bond van Nederlandsche Opzichters en Teekenaars” werd ontstoken. Dat orgaan is met het streven van den heer W. Kromhout Gz., hetwelk de crisis veroorzaakte, niet ingenomen. De voorstellen, die het uitvloeiisel waren van de rede, door dien heer gehouden, berusten op de verkeerde meening, dat de opzichters en teekenaars slechts tijdelijk als zodanig werkzaam zijn, om later architect te worden. Om zich als architect te kunnen vestigen is echter niet alleen noodig kennis, maar tevens kapitaal, of ten minste zooveel connecties met men-

schon van kapitaal, dat het, voor wie alleen kennis en niet die andere hulpmiddelen bezit, een onmogelijkheid wordt, zich als architect te vestigen. De invloed van het kapitaal gaat zoover dat zelfs de hypotheekbanken en geldschietters de keuze van een architect bepalen. De teekenaars en opzichters hebben hun arbeidskracht verkocht en zijn dus ondergeschikt aan den architect, of hij kundig is of niet. In zijn geest moet men werken. Is het niet tekenend, dat onlangs door een architect iemand gevraagd werd, die kon ontwerpen in den stijl van Berlage, Van Arkel en anderen? Dien tekenaar moest dus wonderolie of cascara worden toegediend, al naar gelang van den stijl, dien men van hem begeerde. Zoolang die onzelfstandigheid blijft bestaan, is er van kunst geen sprake, maar van een surrogaat. Zoolang de teekenaars noch de opzichters weten, of zij de volgende maand niet tot de werklozen zullen behooren, „is de strijd voor betere levensvoorwaarden het eerste en de kunst pas het tweede.“ De redactie van „de Opmerker“ is het met deze beschouwingen niet eens en meent dat „de belangen der kunst daarin op den achtergrond worden gedrongen door argumenten, die geen steek houden.“ Zij vervolgt: „Het is een eigenaardig verschijnsel in den klassenstrijd, dat de partij of klasse, die zich verongelijkt of hare belangen verwaarloosd acht, steeds gereed is een andere partij of klasse de schuld te geven van alle misstanden en misbruiken, waarover terecht of ten onrechte geklaagd wordt. Zoo zien wij hier de opzichters en teekenaars een uitdagende houding aannemen tegenover de architecten alsof deze bij machte waren, wanneer zij slechts wilden, de economische toestanden op het gebied der bouwkunst te verbeteren.“ Het wordt door de redactie onmiskenbaar geacht, dat de propaganda van den „Bond“ het hare tot het ontstaan der crisis in het Genootschap „Architectura et Amicitia“ heeft bijgedragen. De hoop wordt echter uitgesproken, dat „Architectura“ ook in de toekomst aan zijn tradities getrouw zal blijven, in zijn kring „niet de materiele belangen den bovenaan zal laten voeren, doch in de eerste plaats het ideaal der kunst hoog zal houden“. *De Bouwpolitie te Berlijn.* Eenige beschouwingen over de bevoegdheid en het optreden der Bouwpolitie te Berlijn, die zich niet om de schoonheid bekommert, doch zorgt, dat alle huizen geheel naar de zelfde voorschriften, die voor de gezondheid der bewoners noodzakelijk worden geacht, gebouwd worden. *Vormder van het ornament door J. L. Terneden.* Beschouwingen over ornamentale voorbeelden door den Duitschen Professor Meurer te Rome vervaardigd, en die, nu in de feestzalen van het Pruisische Huis van Afgevaardigden te Berlijn tentoongesteld, door het Handels-Ministerie aan de scholen en kunst-academies ten gebruike bij haar onderwijs zullen worden voorgeschreven.

De *Bouwwereld*, 15 Januari 1908. *Dr. Joh. C. Breen. De Dam te Amsterdam XIII.* Hier wordt een overzicht gegeven van de veranderingen, welke de Dam sedert de voltooiing van het Stadhuis tot de 19e eeuw onderging. Van groote betekenis waren die veranderingen niet. Alleen in de gedaante van enkele gebouwen die het plein begrensd en op stonden, kwam wijziging; zoo werd de Waag in de 2e helft der 18e eeuw bouwvallig, en moest men haar dak en haar stoep vernieuwen. Dit gebouw moest toen zijn fraaie windwijzers derven, die echter bewaard bleven en als eenige herinnering aan die Waag, welke in 1808 gesloopt werd, nu in het Stedelijk Museum zijn opgesteld. Ook de huizen welke door Hendrik de Keyser tegenover het Stadhuis in 1599 gebouwd waren, verkeerden in slechten toestand, waarom zij, naar een plan van J. E. de Witte, Directeur der Stads-Werken, in 1770 tot het Huis onder het Zeil verbouwd werden, waar tot 1869 de Commandant der stad zijn woning had, zoodat dit gebouw sedert het Commandantshuis genoemd werd. *Prijsvraag voor een Raadhuis te Uithuysen.* De met den eersten en tweeden prijs bekroonde ontwerpen, beiden door L. Streefkerk vervaardigd, worden afgebeeld.

Architectura, 18 Januari 1908. Dit nummer bevat het slot van de artikelen: *De Beroeping van ijzer; Het steenhouwersbedrijf in de Tweede Kamer; De granitindustrie in het Fichtelgebirge.* Verder: *Het keuren van ijzer.*

De *Ingenieur*, 18 Januari 1908. *M. L. Meuland van Oord.* *De verlichting en verwarming der gebouwen van het nieuwe station te Roosendaal.* De warmwaterverwarming is uitgevoerd naar het Patent Boze, de electriche verlichting wordt geleverd door 3 gelijke stoomdynamo's welke stroom van 220 volt spanning voortbrengen, die ook de liften, de wissels en seinen en de pompen voor het voeden der locomotieven in werking brengt. *J. C. Rammer. Huidde aan de magdalenen van Dr. W. C. H. Staring.* Hier worden de verdiensten van dezen in 1808 geboren geleerde

in het licht gesteld. Betreurd wordt dat geen ingenieur in het comite, dat zijn eeuwfeest wil vieren, is gekozen. Staring heeft als geoloog aan de Nederlandsche ingenieurs-wetenschap groote diensten bewezen. *Heffing en verplaatsing van het Station Antwerpen-Dam door J. A. Lindo.* Van dit zeer belangwekkend werk wordt een uitvoerige beschrijving met afbeeldingen gegeven.

Technisch Weekblad, 17 Januari 1908. In dit nummer worden de artikelen *Over spanningen in Materialen en Disselmotoren* vervolgd.

Engineering, 17 Januari 1908. *The High Needle Dams on the Big Sandy River.* U. S. A. Beschrijving van stuwen in deze rivier, die bij Pittsburg in de Ohio valt.

Le Genie Civil, 18 Januari 1908. In dit nummer worden uitsluitend werktuigkundige onderwerpen behandeld.

The Building News, 17 Januari 1908. *The Position of the modern Architect.* Beschouwingen over het vak van den architect in den tegenwoordigen tijd. Betroefd wordt, dat de twintigste-eeuwse architect slechts controleerend moet optreden, en een geheel leger van medewerkers aanvoeren, daar hij het onmogelijke zou beproeven, indien hij, als zijn voorgangers, zelf de hand aan het werk zou willen slaan. Onder de platen komt het ontwerp voor *The London County Hall*, door *Edwin T. Hall*, vice-president van het Royal Institute of British Architects, voor. Het is in den Palladiaanschen stijl van omstreeks 1780 gedacht.

Zeitschrift des Oesterreichischen Ingenieur- und Architekten Vereines 17 Januari 1908. *Die Dehnungsfähigkeit des armerierten Betons und ihre Stellung zu den neuen Bestimmungen.* In dit artikel wordt het vraagstuk of gewapend beton als elastisch mag beschouwd worden behandeld.

BERICHTEN

BINNENLAND.

In eene vergadering der bouwkundige vereeniging „Onderneming en Vrijheid“ te 's-Gravenhage heeft de heer J. A. Romkes, civiel-ingenieur uit Amsterdam, eene lezing gehouden, over „Gronduitgifte door de gemeente.“

Spreeker behandelde eerst wat het streven was der groote gemeenten naar uitbreiding van grondgebied en op welke wijze dat zoo voordeelig rentegevend te maken, beschouwde daarna het eindigheidsstelsel in de verschillende gemeenten van ons land en eindigde met de bespreking welk stelsel van gronduitgifte voor 's-Gravenhage het meest aan te bevelen is, zoowel in het belang der gemeente als in dat van de bouwondernemers.

De Gemeenteraad van Maastricht heeft behandeld een verzoek van de St.-Servatius-Bouwvereeniging voor den aankoop van een terrein te Wijk-Maastricht, tot den bouw van twintig arbeiderswoningen.

Museum van Kunstnijverheid Haarlem. In de rotonde van het Museum van Kunstnijverheid zal van 25 Januari af tot 8 Februari eene tentoonstelling gehouden worden van teekeningen en eenige naar die teekeningen geknoopte tapijten uit de Koninklijke Deventer Tapijtfabriek.

Deze tentoonstelling is vooral merkwaardig wegens de ontwerpen en teekeningen van den nestor onzer sierkunstenaars, den heer Colenbrander, wiens werken door hunne oorspronkelijkheid bijzonder uitmunten.

BUITENLAND.

Salzburg. De architectonische aanleg van het Makartplein te Salzburg is opgedragen aan Prof. Hans Nowack, die in de daarvoor uitgeschreven prijsvraag den ten prijs behaalde.

Passau. De ketting-voetbrug te Passau over den Donau zal eindelijk door een vaste, ook door voertuigen berijdbare brug vervangen worden, daar de tegenwoordige te gevaarlijk wordt.

Reeds lang bestaan hiervoor plannen doch steeds mochten deze geen goedkeuring der autoriteiten ondervinden, die terecht willen dat de nieuwe brug bij technische zekerheid, aesthetisch in overeenstemming zij met het oude stadsbeeld van Passau.

Rome. Te Rome heeft men het plan opgevat om eene reproductie te maken van de Thermen van Caracalla. Men wensch hiermede gereed te zijn met de groote internationale tentoonstelling in 1911. De kosten worden begroot op 2 millioen Lire. Hoewel het plan eerst van vele zijden tegenwerping ondervond, heeft het nu de medewerking van Corradi Ricci, directeur-generaal der schoone kunsten, die goed uitgevoerde nafootsingen van

Romeinsche gebouwen niet afkeurt, en die van de Thermen van Caracalla in een passende omgeving bepaald interessant vindt.

Tijdens de tentoonstelling zal te Rome ook een sport-congres gehouden worden waarvoor de noodige ruimte ontbreekt. Men zou er dus het oude Colosseum, de Palatijnsche gebouwen of de echte Thermen voor moeten gebruiken, en de ondervinding leert dat deze bij zulke gelegenheden erg beschadigd worden.

Grindelwald. De nieuwe „Drahtseilbahn“ op de Wetterhorn nabij Grindelwald, wordt electricch bewogen, en heeft eene geheel nieuwe wijze van ophangen der beide draagbakken, die elk aan twee stalen kabels hangen, terwijl de constructie zoodanig is, dat indien slechts een der beide kabels iets langer wordt dan de andere, eene volkomen remming plaats heeft. Bovendien heeft iedere kabel eene 10 voudige draagzekerheid bij volle belasting van den bak met 18 personen.

Elke 10 à 12 minuten kan een op en nederreis geschieden. Het begin der baan is op 1257 M. boven zee het einde op 1670 M. boven zee.

München. Het eindplan voor het Deutsche Museum te München is na grondige doorwerking van het ontwerp van den ten prijs-

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 27 JANUARI.

KLEIN-TONGERLE (N.-Br.) Het bouwen van vier woningen enz., voor rekening van Ths. van Lieshout ald.

De besteder in het koffiehuis van v. Roozendaal. Bestek en teek. ter inz. in voorn. cafe. Inl. te verkrijgen bij J. Aarts, Stratrum.

KORNHORN GEM. DOEZUM (Gr.) Het bouwen van een nieuwe boerenbehuizing met bijbehorende werken.

Mej. de Wed. J. Boetje n.m. 4 u. in het cafe van J. de Boer. Bestek en teek. af 1.25 bij H. v. d. Meulen verkrijgb. die tevens inl. geeft.

MAASTRICHT Het bouwen van een koffiehuis in het Bosscheveld. De arch. A. Deussen, Scharnderweg 3, bij wien bestek en teek. te bekomen zijn.

SCHIJNDEL. Het bouwen van een villa ald. De heer H. G. J. Bolsius n.m. 2 u. in 't cafe der Wed. Wollaert. Bestek en teek. af 1.30 verkrijgb. bij den bouwkr. Heijckants te Erp. Aanw. 27 Jan. v.m. 11 u.

DINSDAG 28 JANUARI.

OLDEHOORN. Het verbouwen der fabriek. Het bestuur der coöp. stoomzuivelfabriek bij T. Brouwer. Bestek en teek. ad f1 verkrijgb. bij M. K. de Jong. Aanw. gedaan.

WESTERBLOKKER (N.-H.) Het bouwen van een zustersgesticht met scholen, voor de R.K. gemeente aldaar.

De arch. C. L. M. Robbers te Haarlem. Bestek en teek. af 1.30 verkrijgb. bij gen. arch. Teek. ter inz. in het cafe Brinkman te Haarlem.

WOENSDAG 29 JANUARI.

AALSMEER. Het afbreken van perc. 20. 140 aan de Korte Zijdstraat en het bouwen van een heerenhuis. De bouwkr. J. W. Luik v.m. 11 u.

APELDOORN. Het bouwen van een woonhuis aan de Mr. van Hassellaan aldaar. De architect Andr. v. Driesum Szn., v.m. 11 u. in hotel Burgerhout. Bestek en teek. af 1.50 verkrijgb. bij gen. architect.

WORKUM. Het bouwen van 6 werkmanswoningen.

Het bestuur der coöp. stoomzuivelfabriek v.m. 10 u. bij J. Feikema. Bestek en teek. ad f1 verkrijgb. bij architect S. S. Hobma. Aanw. gedaan.

WANSWERD (Fr.) Het afbreken der bestaande en het bouwen van een nieuwe school met 4 lokalen, benevens onderwijzerswoning.

Het best. der schoolvereen. Bestekken met 2 teek. af 2 verkrijgb. bij K. v. Wier en te Janum. Aanw. 23 Jan. n.m. 1 u. Bijl. in te lev. bij den voorzitter L. J. Kooistra aldaar.

ZEVENHUIZEN (Gr.) Het bouwen van 2 lokalen aan voornoemde school aan de Evertswijk te Zevenhuizen, onder bijlev. van al de daartoe benodigde materialen, arbeidsloozen, transporten enz. Het bestuur der Chr. school n.m. 4 uur Bestek en teek. tegen f1 verkrijgb. bij P. Houtman. Aanw. 29 Jan. n.m. 2 u.

DONDERDAG 30 JANUARI.

BATMEN. Het afbreken van eene oude en bouwen van een nieuwe schuur op erve Schoolder, met bijlev. van materialen, smids-werk uitgesloten.

De heer W. v. Schooten, n.m. 2 1/2 u. bij J. Mulder, bij wien bestek en teek. ter inz. Inl. geeft. H. Wibbelink AJzn. Aanw. 30 Jan. namiddag 1 uur.

KOOTSTERTILLE (Fr.) Het bouwen van een huis met 2 woningen.

De heer J. R. Kramer. Bestekken verkrijgb. en teek. ter inz. bij H. Luurs te Kootstertille. Inl. te bekomen bij A. U. v. d. Wal, alwaar bijl. moeten worden ingeleverd.

SCHEVENINGEN. Het bouwen van een zeehospitium nabij Domburg, eiland Walcheren, in de gem. Oostkapelle.

De arch. F. A. Koch, Kanaalweg 23. Bestek en teek. vanaf 20 Jan. verkrijgb. bij gen. archit. tegen f5 welk bedrag direct na opening der bijl. tegen inlevering van het complete en ongeschonden stel zal worden gerestitueerd.

VLISSINGEN. Het bouwen van twee woonhuizen, aan den Boulevard Blankert aldaar.

De heer W. L. Huson 's av. 7 u. in het cafe van Bulterijs. Bestek en teek. af 1.50 verkrijgb. bij den besteder, Oprit 33. Aanw. 28 Jan. n.m. 2 u.

WESTERGEEST. Het bouwen van een burgerwoonhuis.

De heer J. Fokkema Fzn. Bestek en teek. ter inz. bij F. Boomstra en af 1.- verk. bij den besteder. Inl. geeft architect C. H. Eldering te Hoogkerk.

VRIJDAG 31 JANUARI.

BREDA. Het verbouwen van een koffiehuis voornoemd.

De architecten P. A. Oomes en L. v. d. Pas 's av. 7 u. in het koffiehuis van C. Jas-

winner prof. Gabriel Seidl eindelijk vastgesteld. De zaal en hallen oppervlakte is meer dan de helft grooter geworden dan het oorspronkelijke plan.

Londen. Aan het grafmonument van Alfred Steven voor het ruitersstandbeeld van den krijgsheld. Het model daarvoor is nu gemaakt door John. Tweed, en is nu voor eenigen tijd als proef op het monument opgesteld.

Alexandrie. Een nieuwe toegang tot de haven van Alexandrie diep 12 M. en wijd 200 M., waardoor de grootste schepen nu binnen kunnen vallen, is de vorige week door Prins Azis Hassan, die den Khedive vertegenwoordigde, opengesteld.

RECTIFICATIE.

Reisindrucken, pag. 37 vorig weekblad.

18 r.v.b. staat brillante luidruchtigheid, lees: bruyante.

2 r.v.o. staat: „ville de lumiere“, lees „Ville-Lumière“.

pers, Kasteelplein 2. Bestek en teek. in gemeld cafe ter inzage. Aanw. gedaan.

DELFTSTRAHUIZEN. Het afbreken der oude kerk met toren, en het weder opbouwen van een nieuwe kerk met toren aldaar.

De kerkvoogden der Nrd. Herv. gem. Bestek en teek. af 2 verkrijgb. bij J. Schreure te Echten, die inl. geeft. Bijl. in te zenden voor 31 Januari.

SCHIEDAM. Het bouwen van zeven woonhuizen aan de Brouwerstraat aldaar.

De architect H. Gabel. Bestek en teek. af 1 verkrijgb. bij gen. arch. Hoofdstraat 137.

ZATERDAG 1 FEBRUARI.

ENSCHDEDE. Het bouwen van een woon-winkelhuis en bakkerij op een terrein gelegen aan den Kuipersdijk te Enschede.

De heer B. J. Kamphuis 's midd. 12 u. in het hotel van G. Zwijnenberg. Bestek en teek. in gen. hotel ter inzage. Inlicht. te bek. bij den archit. H. Reigers. Aanw. 1 Febr. v.m. 9 u.

MAASTRICHT. Het bouwen van een landbouwershuis in de gemeente St. Pieter. De archit. A. Deussen, Scharperweg 3 bij wien bestek en teek. te bekomen zijn.

WOENSDAG 5 FEBRUARI.

KOEKANGE (Dr.) Het bouwen van een directeurswoning met bijlevering van alle materialen enz., voor rekening der coöp. zuivelfabriek.

De archit. G. Hofman te Hoogeveen n.m. 2 u. in het cafe Eleveld. Bestek en teek. af 1 verkrijgb. bij den architect, die inlicht. geeft.

DONDERDAG 6 FEBRUARI.

MAASTRICHT. Het bouwen van een woonhuis aan de Capucijnestraat.

De archit. A. Deussen, Scharperweg 3, bij wien bestek en teek. te bekomen zijn.

ZONDAG 9 FEBRUARI.

ROTTERDAM. Het bouwen van een autogarage met directeurswoning c.a. op een open terrein aan de Baan 86-88.

De arch. H. Leeuwens en Zn. n.m. 2 u. in het Poolsch koffiehuis Bestek. en teek. af 3 verkrijgb. van af 1 Febr. bij gen. architecten.

DINSDAG 18 FEBRUARI.

ROTTERDAM. Het maken van den bovenbouw van een waterdichten Reinwaterkelder met toebehooren en bijkomende werken op het terrein aan de oude Plantage.

Het gem.best. n.m. 1 u. Bestek. voorw. en teek. vanaf 18 Jan. ter inz. op de Centrale secretarie der gem. en in het Stads Timmerhuis aldaar en af 1 verkrijgb. bij wed. P. van Waesberge en Zn., Houtuin no. 73. Inl. te bekomen aan gen. Timmerhuis. Aanw. 11 Febr. v.m. 11 u. Bijljetten in te zenden voor n.m. 1 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

9 JANUARI

ENSCHEDÉ (ONDERH.). Het verbouwen van een woonhuis in de Brinkstraat no. 1 Door den heer H. Reigers.
Laagste inschr. H. W. te Pas, f 2075, geg.

14 JANUARI

WINTERSWIJK (ONDERH.). Het bouwen van een woonhuis tegenover het feestgebouw, voor rekening van den heer A. L. Kok te Winterswijk. Onder beheer van den arch. J. J. Post.
Laagste inschr. Gebr. Bloemers f 2871, gegund.

15 JANUARI

ALKMAAR. Het amoveeren van een boerenplaats met wagenhuis en schuren en het bouwen van een woonhuis met boerenplaats en twee arbeiderswoningen aan de Noordervaart in de Schermer gemeente Oterleek. Door den arch. E. Kalverboer.
Laagste inschr. Gebr. A. en K. de Groot, Akersloot, f 17628. Niet gegund.

AKEL. Het bouwen van de bestaande school en het bouwen van een nieuw lokaal en onderwijzerswoning. Door het best. der Bijzondere School.
School Laagste inschr. D. Galle, Zaamslag, f 2689.

Woning A. P. Butler, Axel, f 2168.
Ijzer, lood- en zinkwerk, A. Sommer en A. v. Peen, Axel (Spui) in massa f 369,90.

TERWOLDE (GELD.). Het bouwen van een burgerwoonhuis aldaar, met bijlevering der benood. materialen en arbeidsloon. Door den heer E. Evers.
Laagste inschr. H. J. Mulder, Terwolde, f 2985.

16 JANUARI

BUSSUM. Het verbouwen van het woonhuis en de werkplaats aan een perceel gelegen aan de Brinklaan aldaar. Door de arch. Rigter en v. Bronkhorst.
Laagste inschr. J. van 't Klooster, f 5240, gegund.

HENGELÓ (OV.). Het bouwen van 3 woonhuizen aan de Paul Kruger en Steijnstraat ald. voor rekening van K. Walhof. Door den arch. W. Elzinga.
Laagste inschr. Boekelder en Reefman f 7144.

17 JANUARI

BOKSTEL. Het bouwen van een woning,

brandspuihuis en arrestantenlokalen aan den Burgakker. Door het gem. best.
Laagste inschr. v. de Koning en v. d. Laar, Bostel, f 3930.

de Koning en v. d. Laar, f 3850. n. met nieuwe klinkers helder. d. zonder klinkers.

HAARLEM. Het bouwen van acht huizen met bovenhuizen, met afzonderlijken opgang, op een terrein aan de Schermerstraat aldaar. Door den bouw. J. Th. Bakker.
Laagste inschr. J. Kroon van Diest, f 36800.

HAAKSBERGEN. Het bouwen van twee woningen op een terrein gelegen aan den Molenweg. Door de Ned. Herv. Diaconie.
Gegund aan den laagsten inschr. H. B. Blankvoort, Eibergen, voor f 5087.

HENGELÓ (OV.). 1. Het bouwen van een woonhuis op een terrein gelegen aan den Cennenbosweg. 2. Het bouwen van twee woonhuizen op een terrein gelegen aan den Berfloweg. Door den besteder.
Perç. 1. Laagste inschr. J. A. Leusink, f 2045.
Perç. 2. J. H. Leusink, f 2995. *Gegund.

PURMEREND. Het amoveeren en gedeeltelijk vernieuwen van een boerderij in de Schermer, gem. Schermerbora. Door de rentmeesteren van de E. L. gemeente.
Laagste inschr. D. Wout, Groot Schermer, f 4990. Gunning aangehouden.

ROTTERDAM. Het bouwen van eene bewaarschool aan de Speelmanstr. Door het gem. best.

Laagste inschr. H. Nederlof, f 27536
VEUR. Het bouwen van een Warmoezierswoning. Door den arch. G. J. T. Klumper te Voorburg.
Laagste inschr. J. v. Oosten, f 3169.

WIJK (N.Br.). Het bouwen van een school en onderwijzerswoning. Door het gem. best.
Laagste inschr. A. van Eck, Gameren, f 30678, ongedig.

18 JANUARI

GROOTECAST. Het bouwen van een nieuwe boerenbehuizing te Lucaswolde gem. Grootekast voor H. W. v. d. Velde aldaar. Door den heer H. J. Meek te Tolbert.
Laagste inschr. J. Kuipers, Surhuisterveen, f 2510.

NEEDE. Het bouwen van een woonhuis voor rekening van mej. de Wed. Bos, aldaar. Ingekomen 6 inschrijvingsbiljetten. Hoogste inschr. H. H. Blankvoort, Eibergen, voor f 3161; laagste Gebr. Sijmelink, Neede voor f 2797, gegund.

USQUERT. Het afbreken van de bestaande hut en het bouwen eener nieuwe schuur met bijkomende werken. Door den heer P. Zuidveld.
Laagste inschr. Joh. Stamm, Uithuizen, f 4546.

20 JANUARI

AMSTERDAM. Het bouwen van een kinderverblijf te Bergen aan Zee (N.H.). Door de commissie uit het burgerlijk ambestuur voor het burger weeshuis.

Laagste inschr. v. Spruijt en Wills, Alkmaar, f 44080.

UTRECHT. Het bouwen van een school en het verbouwen van een perceel Damstr. 19. Door het best. der vereen. „Een school met den Bijbel“.

Laagste inschr. W. v. d. Linden, Utrecht, f 15162.

Gewapend-Beton.

Uitvoering van alle werken.

L. H. Kurpershoek, ROTTERDAM.

(ZWAANSHALS).

Assurantie Maatschappij tegen Brand-

schade en op het Leven

DE NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsstraat - Amsterdam, Sophiaplein - Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) - Breda, Prinsenkade - Haarlem, Grootte Houtstraat 71^{rood}, hoek Gedempte Oude Gracht - Nijmegen, In de Betoustraat 8 - Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat - Zutphen, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 31.495.000,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Badinrichtingen. - TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Beton- en Betonijzeerwerken, DE KONINK, ROTTERDAM. CEMENT-STEENFABRIEK v/h VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). - HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN. 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). - F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton, Gewapend. - P. BOURDREZ, den Haag.
Beton (Gewapend). - Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Betonijzer „Kahn Systeem“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Bouwstoffen. - MARTIN & Co. Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux“. - VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co. Rotterdam.
Brandkasten en Kluisdeuren. - DE LUGT & SERNE, Haarlem.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bz., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. - Wed. P. A. Schroot & Zoon, Den Haag.
Brücknerplaten. - FABRIEK INDUSTRIJA, Breda.
Cement-Ijzerw. - NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Cementnastiekbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Cementijzer-Constructies enz. - H. WESTENBERG, Ahelo.
Centrale Verwarming. - W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. - TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. - LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen. H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. - JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming. - Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5 - per jaar bij vooruitbetaling. Abonnéés op Advertentiën t regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. - G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Aerogeengas. - Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout, - Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asfalt. - W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY, Rotterdam.
Asbest-leien. - Cementnastiekbedekking, Houtcement- en Houtcementdakbedekking, Haasler's Houtcement. - G. SMITS & Co. Weesperzijde 39 Amsterdam. Tel. 7466.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
Asphait, Houtcement, Dakbedekking enz. - Dordrechtse Asphaitfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphait, Houtcement, Dakbedekking enz. - N. V. Utrechtsche Asphaitfabriek v/h firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphait, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaitfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsstraat.

Closets - TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xyolith-Fabriek. - A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. - BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.

Excelsiorplaten. - GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
„Flux“ Bovenlichtsluiting. - VAN DE POLL, Purmerend.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. - R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

Gaskachels (nieuwste condensng). - OBELT, Amsterdam.
Glas in lood. - J. J. B. BOUVY, Dordrecht.

Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. - TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondboringen. - A. J. STÖEL Jr. Haarlem.
Haarden. - Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Haeslersch Houtcement. - C. F. BEER, Keulen.

Houtcement- en Houtcementdakbedekking. Haesler's Houtcement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Huisdeursloten - LIPS. Dordrecht.

Jalousiën. - J. F. KRÖNER & ZONEN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
Jossou-Cement. - A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Keien enz. - FERD. ENGERS, Amsterdam.
Kokosgipsplaten. - H. H. DE HAAN, Nijmegen.
Lengtematen, duimstokken enz. - W. J. WESSENO, Amsterdam.

Liften. Machinefabriek DE ZAAAN, Wormerveer.
Liften. - TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gasm. ijzer. trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften. (Hydr. en electr.). - FRÉD. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Liften speciaal Handkracht. - J. C. VAN STRAATEN, den Haag.

Looden en Inw. glasmail privaitleidingen. - OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder“ Amsterdam.
Machinefabriek Metaal- en IJzergietery v/h. SPOOR, WIJNVVOORD & Co. 's-Gravenhage.

Montgrafiedruk. - H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. - G. W. HARMSEN, Amsterdam.
Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.

Plafondplaten. - GERM. MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement - DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
Précisionsvensters en deuren. - v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.

Prisma's Luxfer. - Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat. - KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. - HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. - S. BRUIGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SÉNFT, Haarlem.

Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. - Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmere. - G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoriae Bricks. IJzeren buizen enz. - W. DEURVORST, Den Haag.

SLÖTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN - LIPS DORDRECHT.
Spiegel, Vensterglas enz. - P. DOLK & Zs., Rotterdam - Dordrecht.
Stalen balken, IJzer enz. - Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalinrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.

Stalinrichtingen - STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken. - H. E. OVING Jr., Rotterdam.
Stalen balken. - DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.

Stalen balken en U-profielen - Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
Stengas. - F. A. CLOER, Amsterdam.

Stengoed of Engelsche buizen en kruispannen. - HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
Stoomtimmerfabriek. - GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
Stusteen, Stucmarmier, The Dutch Mercantile Cy. - B. T. HAGEN Rotterdam.

Tegelversteringen enz., Plateefabrikery DE DISTEL, Amsterdam.
Timmer- en lijstenfabriek. - G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Torfit). - H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.

Ventilatoren. - TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Ventilatoren. - D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. - SLUIS & VRUGTMAN, Amsterdam.

Vluchtlokladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkouen - „Bouwmaterialen“ v/h M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam, en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels - A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.

Wandtegels, cement, kalk, graniet - „Bouwmaterialen“ voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
IJzerconstructies (Ontwerpen van). - W. G. A. BIJL, Utrecht.
Zandsteen. - FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. - N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. - Delft.

„BOUWMATERIALEN“ VOORHEEN M. LUIJTEN, LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

Fabriek van Machinale Doorniksche en Luiksche

poederkalk

Gegarandeerde fijnheid:

Restant op een zeef van 900 mazen per cM.² hoogstens 15 procent.
Voor speciale doeleinden wordt de kalk desgewenscht nog fijner geleverd.
Vraagt proefstaten en inlichtingen omtrent mortelverhoudingen.

A. W. FABER's „CASTELL“ potlood

Het beste van onzen tijd!

16 geleidelijke graden van hardheid.

Fijnste punt. Grootste zachtheid van strook.

Zeer geringe afslijting, derhalve zeer lange duur.

Te verkrijgen in alle magazijnen van schrijf- en teekentbehoefen.

Potloodfabriek A. W. FABER, STEIN bij Neurenberg. Opgericht 1761

GEVRAAGD om spoedig in dienst te treden op een Assurantie-kantoor een

Technisch ontwikkeld Jongmensch

ter opleiding voor de Inspectie van risico's en tevens in staat om als voorloopig Acquisiteur op te treden.

Brieven lett. B 374, Adv. Bureau C. W. BETCKE, Rotterdam.

SOLLICITANTEN naar de betrekking van

DIRECTEUR

der op te richten Ambachtsschool te Schiedam worden verzocht hun stukken vóór 15 Februari a. s. in te zenden bij den heer J. W. J. VAN HARWONEN DEN BREECH, Voorzitter van het Bestuur. De jaarwedde bedraagt f 2500.—
Schiedam, 18 Januari 1908.

Portland-Cement „Karlstadt“.

KEIEN.

Graniet. Zandsteen.
Bazalt Draadglas.

FERD. ENGERS
AMSTERDAM.

ASPHALT
VOOR
rijwegen en voetpaden.

**NEDERLANDSCHE
MAATSCHAPPIJ VOOR
MONIER WERKEN**
DIRECTEUR J.N. LANDRE.

CEMENT YZERWERKEN
VOLGENS SYSTEEM
MONIER
EN AANVERWANTE STELSELS

**BETONWERKEN VAN
ALLERLEI AARD**
AMSTERDAM
KANTOOR EN FABRIEK:
JAAGPAD No. 53 OMVAL (Weesperzijde.)
TELEFOON No. 3028.

Louis Bontekamp

**Fabriek van Houten Parketvloeren.
AUG. LACHAPPELLE, BREDA.**

Beveelt zich aan voor de levering van
Houten Parketvloeren,
eenvoudig of rijk van tekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, vocht-
werend, ook systeem „tapis“, op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.
Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

Portland-Cement
„HACCOURT“
Gunstig bekend bij de directies van
Rijks-, Spoorweg- en Gemeentewerken

„BOUWMATERIALEN“
voorheen **M. LUYTEN,**
Lekkerkerk (Hoofdkantoor).
Rotterdam en Dordrecht.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.
AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 3 Februari 1908,
des namiddags ten half 2 ure (*Graven-
tijd*), zal in het Centraal Personenstation te
Amsterdam, in het lokaal naast de wacht-
kamer 3de klasse (ingang vestibule) worden
aanbesteed volgens bestek no. 1105:

Het uitvoeren van Grond- en Spoor-
werken, het maken van Keer-
muren, Schoeiingen, Bestrating-
gen, en Afsluitingen, het opstellen
van Waterkranen en leggen van
waterleidingen met bijbehorende
werken ten behoeve van een nieuw
station te ZANDVOORT nabij de
Zeestraat.

Begroeting f 118.000.—

Het bestek met 3 teekeningen zijn van
den 21sten Januari a. s. af tegen betaling
van f 2.50 en het bestek zonder de tekening
tegen betaling van f 0.75 verkrijgbaar aan
het Centraal-Administratie-gebouw der Maat-
schappij aan het Droogbak te Amsterdam,
Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of
op franco aanvraag aan dien Dienst, met
toezending van het bedrag in postwissel,
(postzegels worden niet in betaling genomen
en aan aanvragen zonder postwissel wordt
gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op Woensdag
29 Januari 1908 des voormiddags 10 uur,
spoortijd van uit het station, Zandvoort—Bad.

De Raad van Administratie.

MEISENBACH RIFFARTH & Co.
PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.
BERLIN — MUNCHEN.

VERTEGENWOORDIGERS VOOR NEDERLAND:
MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

**Echt Haeusler'sche
Houtcementen Dakbedekking.**

Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de
firma N.V. Handel in Bouwmaterialen v. I. A. SMITS & ZON, AMSTERDAM sedert
1 Jan. 1906 niet meer mijne vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en
noch door mij noch door de firma Carl Saw, Haeusler direct Haeusler's houtcement
aan deze firma geleverd wordt.

**ATELIER VOOR
GEBRAND-
SCHILDERD
en GEKLEURD
GLAS IN LOOD**

J.J. 'BJ' BOUVY
DORDRECHT.
FILIALEN
AMSTERDAM en ROTTERDAM.

IN DE SPEYKERMANDT

**HYDREX
Waterdicht Vilt.**

Voor het bekleeden van **BETONWERKEN** als:
RESERVOIRS, PUTTEN, FUNDEERINGEN enz.

Duurzamer en meer afdoend dan asfalt.
Betonwerken bekleed met **HYDREX VILT** zijn
absoluut waterdicht, zelfs bij den grootsten waterdruk.

Inlichtingen verstrekt het Technisch Bureau

MOENS & BECK,
te BLOEMENDAAL.

UJSTOKVIS
FABRIEK
VAN DORDRECHT
KOPERWERKEN
UITVOERINGSONNIEUWEN
DORDRECHT VAN DORDRECHT
ARCHITEKTEN
ARNHEM

**AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.**
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

**Separatie en
Plafondplaten**

worden door mij tegen de meest
concurrerende prijzen geleverd.
Grootte voorraad in verschillende
maten voorradig.

Worden Vertegenwoordigers gevraagd.
Gebr. MIJNLIEFF - Nijmegen.

**HENRI HUINCK & ALEX. IMHOFF
ROTTERDAM**

**TORFIT
URINOIRS**

BLIJVEN
SNEEDS REUKLOOS
ZONDER KOSTBARE
WATERSPELING

LIFTEN SPECIAAL voor
HANDKRACHT

tot vervoer van
Boeken, Spijzen, Goederen,
Personen enz.

worden vervaardigd door
J. C. VAN STRAATEN,
Loosduinsche weg 855 i, DEN HAAG.

W.C.J. VAN DER MEIJDEN

NIEUWE HAVEN 1-3
DEN HAAG
STOOMJALOUZIEËN
FABRIEK OPPER 1886.

HOUTEN en STALEN ROLLUIKEN

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en L-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

Patent Exhaust Ventilator,

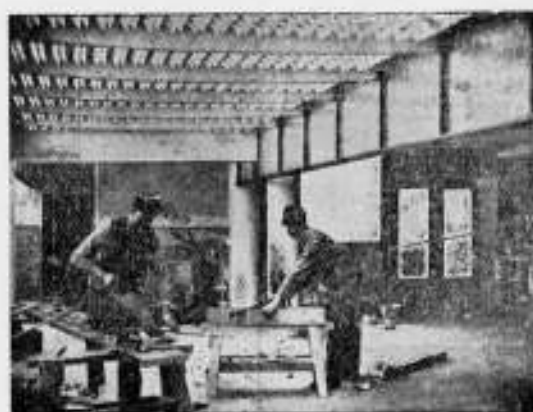
Schoorsteenkappen — Luchtinjectors enz.
voor het ventileren van lokalen, het bevorderen der trekking
en het tegengaan van valwinden in schoorsteenen.
PRIJZEN LAAGER. CAPACITEIT HOOGER
dan elk bekend systeem.

Vraagt de prijscourant van November 1907.

D. P. H. HASSELMAN,
AMSTERDAM, Spaarndammerstraat 52-60.
Telefoon No. 857

PRISMA'S LUXFER.

Sousterrain, verlicht door Luxfer vloertegels.

Voor inlichtingen wende men zich tot **W^M. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

BOVENLICHT SLUITING VICTORIA LUIJKE & CO ROTTERDAM.
STANGENSISTEEM.

BOVENLICHT SLUITING HERKUL LUIJKE & CO ROTTERDAM.

WIED'S DEURDRANGER LUIJKE & CO ROTTERDAM.

EIGEN HAARD
— IS —
GOUD WAARD

FIRMA
JAN JAARSMAN
HAARDEN
VOOR
ANTHRACIET
HOUT EN GAS
DEN HAAG
LONDEN PARIJS
BRUSSEL

OOST WEST
— IS —
THUIS BEST

v. d. Schuijt & Kuntze,
INGENIEURS,
AMSTERDAM.

Centrale
Verwarming.

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

Scoriae Bricks,

20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12 1/2
en 23x9x10 cm.

zoewel voor KEI- als KLINKER-
BESTRATING.

UITSLUITEND VERKRIJGBAAR BIJ

W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.

Kantoor HEERENGRACHT 20,
tegenover Station Holl. Spoor.

GEB^S. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOTTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

De N. V. 's Gravenhaagsche Machinefabriek, Metaal- en IJzergieterij
v/h **SPOOR, WIJNVOORD & Co.,**
Zuidwest Buitensingel 39

bericht aan belanghebbenden, dat zij heeft gekocht van de N. V.
Pletterij v/h. **ENTHOVEN & Co.** eene groote collectie houten en
koperen modellen waaronder van

Kolommen, Lantaarnpalen, Straatkolken, Ramen, enz.

voor de levering waarvan zij zich beleeft aanbeveelt. Levering in
kortst mogelijken tijd tegen uiterst concurrerende prijzen.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIALAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHEMEN.

Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.
Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.

Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.

J. F. KRÖNER & ZONN. HOPLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

H. WESTENBERG - Almelo.

Brandvrije Cementijzer-constructies.

Speciaal adres voor goedkope **BETONVLOEREN** in
fabrieken, magazijnen enz.

BALK- en
-STAAL,

alle lengten tot twaalf meter in
normaalprofielen tot de laagste
prijzen in voorraad bij

DIKEMA & CHABOT,
Rotterdam.

Een best en
voordeelig

adres voor

ROLLUIKEN,
Jalouziën, Markiezen,
Zonschermen

en alle benodigheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.

Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

N. V. Utrechtsche
Asphaltfabriek

v/h Firma **STEIN & TARKEN,**

VULKAAN Hout-Cement Dekbe-
Cement-Mastix dekking

ASPHALTVLOEREN, enz.

H. H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
wassen.
kan **DIRECT**
worden beschilderd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Mili-
taire Hospitalen, Kazernen, Ge-
stichten, Kerken, Kloosters, Scho-
len, Schouwburgen, Electriche
Centralen, Kantoorgebouwen, Par-
ticuliere Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.

NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDDE OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer,

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — AMSTERDAM. — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdgagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

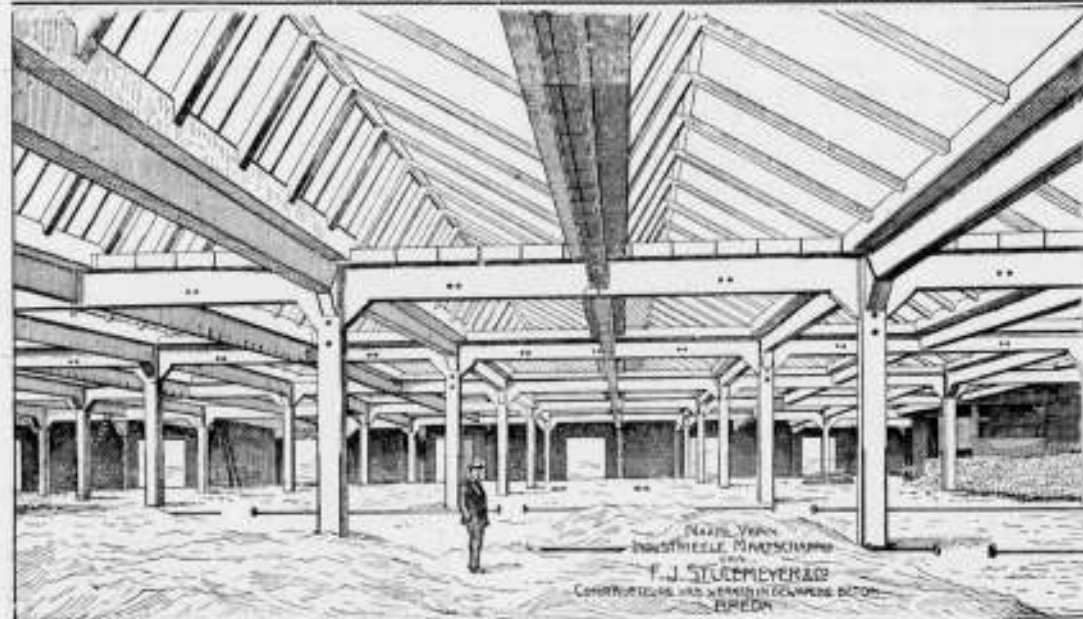
Getijers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINDOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,

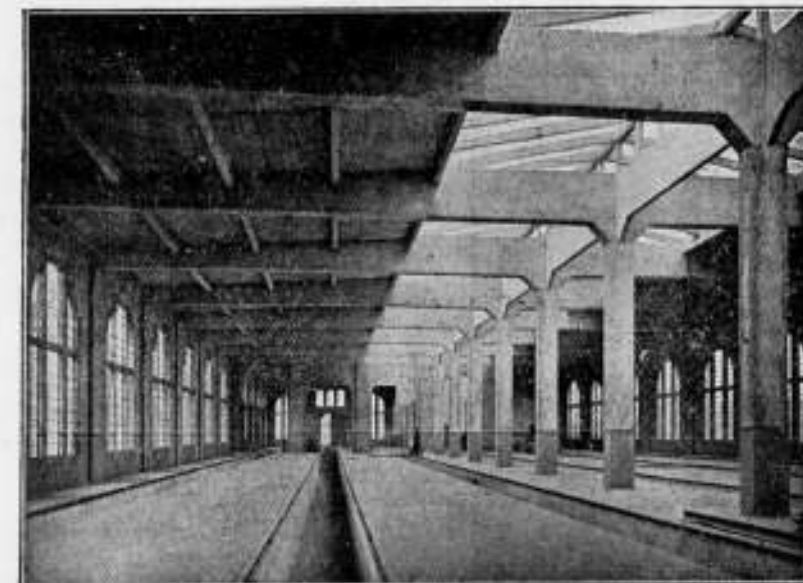
ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te

BREDA.

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^E JAARGANG 1908. N^O 5

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: ED. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR:

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.

BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG

UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

ABONNEMENTSPRIJS

N^O 5. 1 FEBRUARI 1908. Maatsch. t. bev. d. Bouwkunst. — Een praatie naar aanleiding van een „leugen“. — Middelb. Techn. Onderwijs (wordt vervolgd). — Raad v. Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederl. Statuten (vervolg v. blz. 53, slot). — Droogstoken v. gebouwen. — Huis met de Hoofden. — Luchtgas. — Tentoonst. te Haarlem. — Vereen. t. bev. d. vakopl. v. handwerksl. i. Nederl. — Derde Intern. Congres. v. Teekenaar. — Bock- en Plaatw. — Inh. v. tijdschriften. — Berichten. — Aank. en afv. aanbest. — Lijst v. Fabrikanten Leveranciers, enz. — Advertentiën. — Met een plaat.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.—. Prijs der ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Aan de leden wordt medegedeeld dat de heer J. Gratama in de Vergadering van het Hoofdbestuur gehouden 21 Januari j.l. benoemd tot Algemeen Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst die benoeming heeft aangenomen.

In aansluiting aan onze mededeelingen in het Bouwkundig Weekblad No. 3, d.d. 18 Jan. j.l. in zake de nieuwe Statuten van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven wordt Donderdag 6 Februari, des namiddags ten 2 ure een Algemeene Vergadering belegd in het Maatschappelijk Gebouw Marnixstraat 402, om daaraan de goedkeuring te hechten. Ter herinnering diene, dat de bestaande Statuten geheel ongewerkt zijn door den Secretaris van den Raad, Mr. W. van Booven en daarna in menige vergadering van het Dagelijksch Bestuur van den Raad nader besproken werden, waarna een concept voorstel is opgemaakt en op een daarop gevolgde Algemeene Vergadering van den Raad, waar de vertegenwoordigers van het Instituut van Delftsche Ingenieurs, van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en den Nederlandschen Aannemersbond ook aanwezig waren, vastgesteld. De goedkeuring van bovengenoemde drie constituerende Verenigingen is evenwel nog noodig voor de in werking treding der Nieuwe Statuten. Verondersteld mag worden dat de leden der Maatschappij zich daarmee zullen kunnen verenigen na kennis genomen te hebben ook van de toelichting achter de veranderde artikelen in het Weekblad afgedrukt.

Mr. W. Van Booven heeft zich bereid verklaard om de vergadering bij te wonen, wanneer nog nadere inlichtingen gewenscht mochten zijn.

3 Febr. a.s. vergadert de Commissie van Wetsherziening om te trachten tot overeenstemming te komen met ingekomen voorstellen de Reorganisatie der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst betreffende.

30 Jan. heeft de eerste vergadering plaats gehad van H.H. Examinatoren voor het examen voor Bouwkundig Opzichter en Teekenaar bestaande uit de H.H.

B. J. Ouëndag, voorzitter, Amsterdam; H. van Dam; Joseph Herman; J. Molenschot; R. A. v. d. Pavert; L. J. Rijnink; J. A. v. d. Sluys Veer; P. A. Timmers; H. Walenkamp en L. Zwiers, allen te Amsterdam; G. Versteeg, te Arnhem; J. D. Gantvoort, te Deventer; J. J. v. Noppen, te Haarlem; Herm. v. d. Kloot Meijburg; W. F. Overijnder; P. A. Weeldenburg; J. v. Wijngaarden, allen te Rotterdam; W. de Jong; H. Wentink, te Utrecht en H. Bletz, te Weesp.

Aangemeld hebben zich voor het examen voor Bouwkundig Opzichter 126 kandidaten, en voor het examen voor Bouwkundig Teekenaar 14 kandidaten.

Wegens het groot aantal deelnemers aan het eerstgenoemde examen, zijn de kandidaten in 3 groepen verdeeld en zullen de examens daarvoor plaats hebben respectievelijk op 24 Februari, 2 Maart en 9 Maart a.s., terwijl het examen voor Bouwkundig Teekenaar plaats heeft op 23 Maart a.s.

De tentoonstelling van de antwoorden der Nederlandsche Architecten op de Prijsvraag voor een Stadhuis voor Londen is uitgebreid geworden met de inzending van de Heeren B. Hooijkaas Jr. en H. Brinkman, architecten te Rotterdam.

De „Oude Gebouwen“ worden binnenkort afgeleverd en aan de leden verzonden.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

EEN PRAATJE NAAR AANLEIDING VAN EEN „LEUGEN”.

Een der laatste dagen van het vorig jaar bracht nog eene, voor sommige allicht onaangename, verrassing, waarvan het me verwondert er zoo weinig van in de technische pers te hebben aangetroffen.

Ik bedoel den afloop van de behandeling in den Haagschen Raad van het voorstel van Burgemeester en Wethouders dier gemeente tot het maken van een brug over het Ver-verschingskanaal in het verlengde van het Stadhoudersplein. Niet zoozeer die afloop zelve als wel wat daarbij ten ge- hoore werd gebracht is belangrijk.¹⁾

De lezers zullen zich waarschijnlijk het geval herinneren. Is het op zich zelf beschouwd vrij onverschillig of die brug van beton of van metselwerk wordt vervaardigd, de gehouden beschouwingen kunnen ons niet onverschillig laten.

Twee punten treden uit de gevoerde discussie op den voorgrond en wel de qualificatie van den Wethouder Bevers van betonwerken in 't algemeen en de bij diens monde aan het licht gebrachte toestand van de betonbrug welke als voorbeeld was gesteld, n.l. die in de Groot- hertoginnelaan over 't zelfde kanaal, in 't bijzonder.

Het is te begrijpen, dat in het vuur der verdediging van een voorstel dikwijls wordt omgezien naar een *macht- spreuk*, waarmede den tegenstander een vernietigende slag kan toegebracht worden.

De *machtspreuk*, welke hier de voorstanders van de motie Bourdrez, Vegtel en van W. Borski uit het veld moest slaan, was van het standpunt eens debaters beschouwd eene gelukkige vondst, hoewel er overigens wel wat op aan te merken valt.

Bedoelde Wethouder gaf n.l. als zijne meening te kennen: „een betonbrug blijft (voor mij) een *bouwkundige-leugen*”.

En de *Avondpost*, als verdediger der vaderlandsche aesthetica zegt:

„Zooals bekend mag worden ondersteld, wilden de heeren Bourdrez, Vegtel en Borski bij motie een brug, goedkooper dan de door B. en W. voorgestelde, n.l. een van gewapend beton.

Al was het verschil in prijs ook grooter geweest, dan 't nu bleek te zijn, toch hadden we de motie ontraden. Niet dat we de bewering van den heer Bevers onderschrijven, dat 'n betonbrug gevaarlijk is of dat de firma welke haar heeft gebouwd, dit niet goed heeft gedaan en dat ze daarom 'n monster is geworden; neen, niet op deze gronden, maar omdat een brug van beton zou worden, wat de Wethouder zeer terecht opmerkte, een „bouwkundige leugen”. De bestaande in de Grootertoginnelaan is 'n monster, 'n affreus ding; gaat men haar nu versieren, zooals de firma in 'n adres had aangeraden, met berg- en baksteen, dan moet ze er uitzien alsof er geen stukje „vaderlandsch grint” en geen korreltje „vaderlandsch zand” is gebruikt. Tegen dergelijke leugens in de bouwkunde zijn dr. Cuypers en Berlage met alle kracht opgekomen en gaarne sluiten we ons bij hen aan”.

Nu dringt zich allereerst de vraag op: in welken zin heeft genoemde Wethouder dat bedoeld. Meent ZEdAchth., dat de brug de allures aanneemt uit natuur- of baksteen te zijn samengesteld? — uit het voorafgesprokene mag m. i. wel worden afgeleid, dat de uitdrukking aldus is bedoeld —, dan geloof ik, dat hij zich vergist.

Niemand zal er op 't eerste gezicht aan twijfelen of de bedoelde brug er één is van cementijzer.

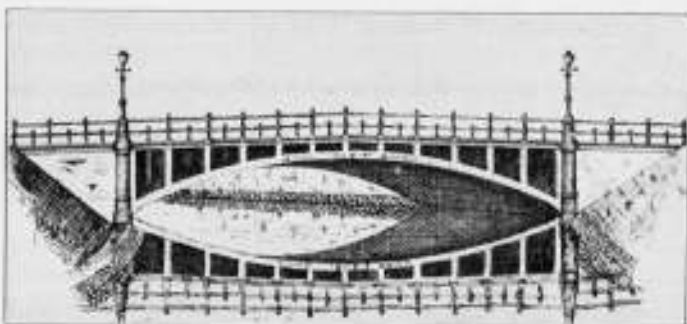
Natuurlijk als men het uiterlijk zoo maakt, dat de brug lijkt op een gemetselden, dan zou zeker de qualificatie op haar plaats zijn. Past men het cementijzer toe, zoodat iederéén er dat materiaal in „ziet”, dan kan men het leelijk vinden, doch van een „leugen” kan in dat geval geen sprake zijn.

Zeker de *Avondpost* haalt te recht aan Dr. Cuypers en Berlage, zijnde juist vertegenwoordigers van 2 verschillende richtingen van het *rationalisme* in de bouwkunst, doch dat sluit geen cementijzer uit.

In zijn voordracht, het vorig jaar gehouden in het Genootschap *Architectura et Amicitia*, zegt Berlage, dat de architect van den tegenwoordigen tijd „zelfs genoodzaakt zal zijn tot het gebruik van het ijzercement en niet alleen tot overdekking maar tot samenstelling van zijn geheele gebouw, wanneer het zal blijken aan een *nutsvraag* te voldoen.”

Waar dit nu volgens genoemden Meester al geldt voor de objecten der burgerlijke bouwkunst, hoeveel te meer dan voor die uit de waterbouwkunst.

En wat Dr. Cuypers aangaat; in de vergrooting van het Rijksmuseum is cementijzer toegepast op eene wijze, die stellig minder onaangevochten zou behoeven te blijven, dan bij de beschouwde of eene d.g. brug. Wellicht kunnen alle lezers zich de brug niet juist voorstellen; bijgaand schetsje kan dan als toelichting dienen.

Zien we de brug nu nog eens goed aan, is er dan toch niet iets dat haar mogelijk de leelijke qualificatie doet verdienen.

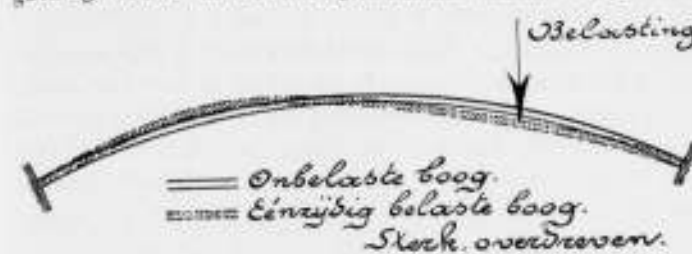
Ik meen van wel; n.l. in dit opzicht, dat ze min of meer het uiterlijk van een geconstrueerde ijzeren brug heeft verkregen en ik geloof zeker, dat dat er ook juist het minder mooie van uitmaakt.

Uit het geciteerde van de *Avondpost* weten we reeds, dat de brug gebreken vertoont. De Wethr. drukte dit aldus uit: „P. W. heeft een onderzoek ingesteld naar den toestand van de brug, waaruit blijkt dat er vele niet ernstige gebreken aan zijn en dat 't niet aanmoedigt tot verder gebruik. Wel ernstig vindt de directeur van P. W. het afstooten van een stuk beton, waardoor het ijzer is bloot gekomen. Deze onttraadt trouwens gebruik van dit materiaal in den buitenwand.”

Helaas hooren we niet, waaruit die vele ernstige gebreken bestaan en moeten we ons verdiepen in gissingen.

Als ik dat hierbij eens mag doen, dan is dit, omdat m.i. de gekozen vorm van zelf tot gebreken leiden moet. Wat toch is het geval. De boog moet beschouwd worden als elastisch. Waar de opleggingen onwrikbaar vast liggen, moet bij belasting vervorming van den boog optreden, en wel voornamelijk bij éenzijdige belasting uit het midden: wat plaats heeft telkens, als zich buiten het midden van de brug een motorwagen van de tram bevindt. Wat in dat

geval geschiedt kan sterk vergroot aldus worden voorgesteld.

Is nu de boog het uitsluitend dragende constructiedeel, tot het zijvlak aangevuld met zand, dan zal eerstens het gewicht van den last veel meer gelijkmatig verdeeld op het gewelf worden overgebracht, dan nu bij het overbrengen van dien druk door de stijlen het geval is en kan tweedens deze geringe vervorming zonder bezwaar plaats hebben, welke ten derde door de groote zandbelasting aan de andere zijde bovendien nog belangrijk gereduceerd wordt.

In het onderhavige geval moet deze vervorming noodzakelijk leiden tot kleine ontzettingen op de verbindingspunten van den boog en van de vlakke bovenplaat met de stijlen.

Deze verbindingen zijn de z.g. *knooppunten* van het vakwerk, welke bij de berekening als vrij draaibaar ondersteld worden.

Is dit bij ijzer al niet het geval, bij cementijzer moet die onderstelling geheel misplaatst zijn.

Er komt nu nog iets bij. Bij het inrijden van eene zijde der zware motorwagens treedt eene kleine vervorming op in de richting van de beweging; en ook deze moet zich voornamelijk in de stijlen en hare aansluitingen openbaren. 't Spreekt haast van zelf, dat de geringe beweging van het rijvlak in de bewegingsrichting langzamerhand grootere slingerwijde moet verkrijgen, vooral als b.v. de landhoofden aan de bovenzijde een onmerkbaar bedragje naar buiten wijken.

Bij eene opvulling van boog tot rijvlak met zand, zou ook de invloed van dit inrijden zich niet in de dragende constructie voortplanten.

Beide verschijnselen onmiddellijk na elkaar optredend, zullen elkaars uitwerking niet onbelangrijk versterken.

Is het vorenstaande juist ingezien, dan blijken de aesthetische eischen zeer merkwaardig met de constructieve samen te gaan.

De brug voldoet niet uit een schoonheidsoogpunt omdat zij den vorm heeft van een gecon. ijzeren brug en tengevolge van dien, in dat opzicht dus onlogischen vorm, treden gebreken op en blijkt die vorm ook constructief onlogisch te zijn. Hoewel men meestal meent, dat hunne inzichten en eischen uitéénloopen, blijken hier die van den *ingenieur* en den *architect* vrijwel aan elkaar evenwijdig te zijn. Inderdaad moet dit altijd het geval zijn; zuiver logisch doordachte vormen moeten, gelijk dit overal in de Natuur geschiedt, tevens schoone vormen zijn.

Het bevreedde mij dat de Zuid-Hollandsche Maatschappij (voor de uitvoering van werken in gewapend beton) voor haar geesteskind niet eens openlijk in de bres is gesprongen.

Met het bovenstaande hoop ik mede te verhinderen, dat de waarde van cementijzer als bouw materiaal, beoordeeld worde naar eene enkele minder gelukkige toepassing er van.

DJACHSA.

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

I.

Terwijl men in de bouwkundige wereld het er algemeen over eens is, dat er behoefte bestaat aan eene geregelde opleiding voor bouwkundige opzichters, tekenaars en uit-

voerders, zoo denkt men zeer verschillend over de wijze, waarop aan deze behoefte het beste kan worden voldaan. De vele daarover bestaande meeningen laten zich tot twee verschillende richtingen terug brengen. In hoofdzaak komen deze hier op neer dat de eene wil dat de aanstaande opzichters, tekenaars en uitvoerders na de lagere school zullen bezoeken eene Hoogere Burgerschool met 3-jarigen cursus, vervolgens eene middelbare technische school en dat zij zich eerst daarna in de praktijk bekwamen terwijl de aanhangers van de tweede richting de opleiding na de lagere school willen beginnen met ambachtsschool en daarna, 't zij gelijktijdig 't zij achtereenvolgens praktijk en middelbare technische school.

Het wil mij voorkomen, dat voor verreweg de meerderheid der aanstaande opzichters en tekenaars de laatste richting de voorkeur verdient, en dat deze richting in bouwkundige kringen vele aanhangers telt. De motieven, waarop deze meening berust zijn genoegzaam medegedeeld op de vergadering van de Mij tot Bevordering der Bouwkunst waar verscheidenen getracht hebben de motieven van den heer Enno van Gelder te weerleggen.

Toch zal mijns inziens ook de eerste richting voor eene kleinere categorie van meer hooggeplaatste opzichters en tekenaars en voor kleinere architecten eene zeer goede opleiding kunnen geven. Voor architecten toch bestaat ook nog geen goede algemeene opleiding. De Technische Hoogeschool toch zal uit den aard van de zaak slechts een zeer klein gedeelte van de aanstaande architecten afleveren.

En de opzichters kan men ook weer in twee categorieën onderscheiden. Ten eerste, zij, die als dagelijksch opzichters den bouw van een werk van bescheiden afmeting leiden en ten tweede zij, die een meer algemeenen werkkring hebben, die over vele nieuwe of herstellingswerken gaan, of wel het hoofdtoezicht over een groot bouwwerk hebben, en in beide gevallen meer eene schaar opzichters en tekenaars onder hunne bevelen hebben. Zoo ook is het met tekenaars. Er zijn tekenaars, die uitsluitend de voor een werk benodigde details vervaardigen, er zijn er ook die op grootere bureau's volledige architecten-werkzaamheden verrichten.

Van beiden behoort de tweede categorie thuis op eene door den heer Enno van Gelder bedoelde Technische School aansluitend aan H. B. S. met 3 j. e. De eerste categorie echter zal meer baat vinden bij eene op de ambachtsschool aansluitende middelbare technische school.

In het volgende zal ik mij met de opzichters en tekenaars van de laatste categorie, die verre weg de meerderheid vormt, bezig houden.

Met de keuze van eene hoofdrichting is nog niet alles opgelost. Nu de opleiding van principieele zijde reeds zoo van alle kanten bezien is, is het wel wenschelijk de oplossing meer in details te bespreken.

Een opzichter en, in mindere mate, ook een tekenaar, behoort van alle bouwvakken zooveel te weten, dat hij gemaakt werk kan beoordeelen. Het zou daarvoor wenschelijk zijn, dat hij in ieder vak eenige praktische bedrevenheid bezit. Daar dit niet best mogelijk is, zal men er zich toe moeten bepalen, te verlangen praktische ervaring in het timmervak en eenig begrip van de overige bouwambachten. Wat betreft het timmervak, daarin zal de aanstaande opzichter of tekenaar zich het best bekwamen door de ambachtsschool, met daarop volgende praktische werkzaamheid als timmerman. Tracht hij deze hoofdzakelijk op bouwwerken te vinden, dan zal hij daar met de andere bouwvakken in voortdurende aanraking komen. De daardoor opgedane kennis zal door de middelbare technische school eenigszins moeten worden uitgebreid, welke school verder de noodige theore-

¹⁾ Zie onze mededeelingen Bk. Weekbl. n°. 1, d. 4 Jan. blz. 8.

tische kennis en teekenaardigheid zal moeten aanbrengen. Hier zal dus moeten worden behandeld: bouwconstructie, kennis van bouwstoffen, landmeten en waterpassen, kennis van de bij bouwwerken gebruikelijke werktuigen, bestekken, begrotingen, wettelijke bepalingen, detailleeren, zoowel in technischen als in aesthetischen zin.

Voorts de beginselen van rekenkunde, stekunde, vlakke meetkunde en stereometrie, beschrijvende meetkunde (projectie) welke vakken noodig zijn om een helder inzicht in de, in de bouwkunde voorkomende, ruimte-figures te krijgen en eveneens om statica, grafostatica en perspectief te kunnen behandelen. Eenige oefening in de Nederlandsche taal, het stellen, en een korte behandeling van eenige onderdelen van de natuurkunde en mechanica zullen wenschelijk zijn, evenals een beknopt overzicht van de geschiedenis der bouwkunde, terwijl de teekenaars zich ook nog zullen moeten oefenen in het ontwerpen van vlak ornament, het boetseeren, en het aquarelleeren.

De taak van ambachtsschool, praktijk als timmerman en middelbare technische school is hiermede afgebakend.

Nu zal nog moeten worden nagegaan op welke wijze deze in elkaar moeten grijpen. Natuurlijk zal steeds de ambachtsschool moeten voorafgaan. Daarna staat men voor de keuze: eerst M. T. S., daarna praktijk of omgekeerd, of wel praktijk en middelbaar vakonderwijs gelijktijdig, waarbij dit laatste in de avonduren zou moeten gegeven worden.

Tegen den eersten weg, eerst 3 à 4 jaren de M. T. S. en na afloop daarvan op 't bouwwerk praktische bekwaamheid op te doen, bestaat een groot bezwaar.

De meeste opzichters en teekenaars komen voort uit zulke kringen, waar eigen verdiensten tot het 18e à 19e jaar niet kunnen worden gemist. Deze weg is dus voor 't grootste deel der toekomstige bouwkundigen afgesloten. Bovendien zullen de leerlingen der M. T. S. de op de ambachtsschool reeds opgedane praktische bedrevenheid voor een heel groot gedeelte weer verliezen; hunne handen zullen het gereedschap weer ontwend zijn en zij zullen zich in den regel ook niet goed meer kunnen schikken in de positie van aankomend timmerman.

De tweede weg: na de ambachtsschool eerst 3 à 4 jaar praktijk, daarna 3 of 4 jaar dag-onderwijs zal beter zijn. Maar hier blijft ook 't eerste bezwaar aan de vorige methode verbonden bestaan, terwijl zich ook hier een tweede bezwaar voordoet. Het opnemen van onderwijs vereischt ook eenige routine en eenmaal behandelde leerstof eischt onderhoud of uitbreiding. Na drie, vier jaren praktijk zal de gewezen ambachtsschoolleerling de routine van 't opnemen van theoretische kennis verloren hebben en van de, uit den aard der zaak op die school zeer elementair behandelde wiskundige vakken zal veel vergeten zijn. Bij de derde methode praktijk overdag, voortgezet vakonderwijs des avonds, zijn de bezwaren der beide vorige methoden uit den weg geruimd. Daarvoor is nu echter een nieuw en eveneens gewichtig bezwaar in de plaats gekomen. Na eene doorgaans lange en vermoeiende dagtaak als timmerman, zal de leerling van de technische avondschool niet veel leerstof meer in zich kunnen opnemen terwijl de tijd om het op de school behandelde te bestudeeren, geheel en al ontbreekt. En daar de avond-cursus niet 't geheele jaar zal kunnen duren maar zich slechts tot het winter-halfjaar zal moeten beperken, en 't aantal lessen per avond gering zal moeten zijn, zal de geheele opleiding zeer langdurig worden of niet volledig zijn.

Het voorgaande is op verschillende wijzen reeds verscheidene malen gezegd. Toch meende ik dit nog eens kort

te moeten herhalen om goed te doen uitkomen welke de moeilijkheden zijn, die 't vinden van eene goede oplossing voor 't middelbaar technisch onderwijs in 't algemeen, en dat voor bouwkundigen in 't bijzonder, in den weg staan.

Wellicht ware deze oplossing nu 't beste te vinden in eene combinatie van de beide laatstgenoemde methoden. Ook dit is geen volmaakte oplossing, maar de nadeelen zijn mijns inziens minder gewichtig dan die van de voorgenoemde systemen.

Deze combinatie bestaat hierin dat de aanstaande opzichter of teekenaar, na de ambachtsschool doorloopen te hebben, begint met 3 jaren op het bouwwerk werkzaam te zijn en tegelijker tijd des avonds de lessen van een middelbaar technischen cursus volgt, en wel 2 à 3 uur per avond gedurende de winter-halfjaren. In deze drie jaren zou men dan gevoegelijk de helft van de te verwerken leerstof kunnen hebben doorgewerkt. Daarop zal de aspirant-opzichter of teekenaar moeten volgen 't zij gedurende een jaar een dag-cursus hetzij gedurende een halfjaar een dag- en avond-cursus.

Uit een theoretisch oogpunt zou 't eerste de voorkeur verdienen. De leerling van 't vierde leerjaar zou daardoor de avonduren vrij hebben voor bestudeering van 't behandelde. Wanneer men echter 't avondonderwijs zooveel mogelijk inkrimpt bijv. tot 2 uur per avond, is het nadeel van een dag- en avondcursus niet zoo groot, terwijl het geldelijk nadeel voor den leerling veel geringer is. Bij eenige spaarzaamheid zal hij van zijne verdienste van de eerste drie jaren iets kunnen hebben overgelegd en daardoor in staat zijn gedurende een winter-halfjaar, (doorgaans toch een slappe tijd) verdiensten te missen. De meerdere vooruitzichten van den gediplomeerden en goed onderlegden opzichter boven die van een timmermansgezel wettigen ook wel eenige offering. In dit vierde leerjaar, waarin de leerling den geheelen dag voor studie beschikbaar heeft, zal dan flink het theoretisch onderwijs kunnen worden voortgezet, en zal ook tijd voldoende overblijven voor teekenoefeningen, om de teekenaardigheid zoowel in practischen als in aesthetischen zin, goed te ontwikkelen.

Het onderwijs van het vierde jaar kan ook gemakkelijk zoo ingericht worden, dat leerlingen van den avondcursus van de eerste drie jaren, gedurende den tijd dat zij werkloos zijn, de teekenoefeningen van het vierde leerjaar kunnen bezoeken. De tijd die, buiten hun schuld, in geldelijk opzicht voor hen verloren gaat, kan dan aan hun opleiding weer ten goede komen.

Men zal in dezen halfjaarlijkschen dag- en avondcursus veel verder kunnen komen dan in eenen vervolgvondcursus van 3 halve jaren. Hierdoor zal de oud-leerling der M.T.S. ook eerder praktische ervaring als opzichter of teekenaar op bouwwerk of bureau kunnen opdoen. Want men dient wel te bedenken, dat alleen, eene middelbare technische school, ook in verbinding met praktijk van timmerman, geen volslagen, voor hun werk geheel geschikte opzichters of teekenaars zal kunnen afleveren, evenmin als eene ambachtsschool volkomen bekwaame ambachtslieden of een Technische Hooge School volleeerde ingenieurs. Praktijk op bouwwerk of bureau onder leiding van bekwaamere opzichters of architecten zal steeds de laatste hand aan de opleiding moeten leggen.

In een volgend artikel hoop ik de inrichting van eene op laatstgenoemde wijze ingerichte M.T.S. meer in details te bespreken.

STATUTEN.

(Vervolg van bladz. 53, Slot).

Art. 23.

Deze statuten worden iedere vijf jaren herzien. De Raad is bevoegd, binnen dien tijd, mits met eene meerderheid van minstens ²/₃, zijner leden, wijzigingen in deze statuten te brengen.

De wijzigingen in de statuten treden niet in werking, dan nadat daarop de goedkeuring der Constitueerende Vereenigingen is verkregen.

Art. 23.

Deze statuten worden iedere 5 jaren herzien. Wijzigingen kunnen alleen worden aangebracht met een meerderheid van minstens ²/₃, der stemgerechtigden. De Raad is echter bevoegd ook binnen dien tijd met dezelfde meerderheid wijzigingen aan te brengen. Zoo spoedig mogelijk na het aannemen der wijzigingen door den Raad, doet de Secretaris van deze wijzigingen mededeeling aan de Besturen der Constitueerende Vereenigingen.

Wanneer binnen 3 maanden na de dagteekening van deze mededeeling geen der Besturen den wensch heeft kenbaar gemaakt de aangebrachte wijzigingen door zijne Vereeniging in algemeene vergadering te doen onderzoeken, treden de gewijzigde statuten dadelijk na verloop van dezen termijn in werking. In het tegenovergestelde geval geschiedt dit eerst nadat de goedkeuring der Constitueerende Vereenigingen is verkregen.

Ad. Art. 23.

„Leden” moet niet „Voorzitter” (zie art. 3 en 8). Vandaar de verandering van dit woord en in verband daarmee eene toevoeging aan art. 3. Daar het getal stemgerechtigden in den Raad niet door 3 deelbaar is, 23 veranderd in 25 en alzoo in overeenstemming met art. 6 (nieuw): en daar het toch zeker de bedoeling is de vereischte meerderheid ook op de 5-jarige herziening te doen slaan, kan de verdrach tevens eenigzins gewijzigd worden.

Bij iedere wijziging algemeene vergaderingen der 3 Constitueerde Vereenigingen hoogen te roepen kan bezwaarljk zijn; er wordt dus voorgesteld een nieuw twee lid, dat de mogelijkheid opent tot eenvoudiger afdoen der voorstellen tot wijziging, zonder de rechten der C. V. ook maar eenigzins te verkorten.

Art. 24.

De Raad wordt opgericht voor den tijd van tien jaar, behoudens het recht der Constitueerende Vereenigingen om dien termijn na afloop te verlengen.

Bij ontbinding komen de bezittingen van den Raad, na aftrek der schulden, aan eene instelling, door de Constitueerende Vereenigingen aan te wijzen.

Art. 24.

De Raad wordt opgericht voor den tijd van 10 jaar, welke termijn geacht wordt een aanvang genomen te hebben 1 Januari 1907. Indien niet een jaar voor den afloop van dien termijn door een der Constitueerende Vereenigingen schriftelijk aan het Bestuur van den Raad de wensch is te kennen gegeven den Raad te ontbinden, wordt deze termijn telkens voor 10 jaren verlengd onder dezelfde voorwaarde als bovengenoemd. Bij niet verlenging behouden alle benoemde scheidslieden hunne bevoegdheid.

Bij ontbinding komen de bezittingen van den Raad, na aftrek der schulden aan eene instelling door de Constitueerende Vereenigingen aan te wijzen.

Aldus vastgesteld enz.

Ad. Art. 24.

In dit art. ontbreekt een aanvangstermijn van de 10 jaar. Tevens wordt eene wijziging voorgesteld waardoor bij eeringing het overbodig wordt de algemeene vergaderingen der C. V. noodig lastig te vallen.

BEPALING.

AANBEVOLEN TER OPNEMING IN DE BESTEKKEN.

Alle geschillen, (ook die, welke slechts door een der partijen als zoodanig worden beschouwd. *) welke naar aanleiding van de onderwerpelijke overeenkomst van aanbesteding en aanneming of van die, welke daarvan het uitvloeisel mochten zijn, tusschen den aanbesteder of de namens hem met de leiding en het toezicht belaste personen (Directie) en den aannemer mochten ontstaan, zullen alleen en uitsluitend worden onderworpen aan het oordeel van een scheidsgerecht, gekozen uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, overeenkomstig de bepalingen der Statuten van genoemden Raad.

Aanbesteder en aannemer doen mitsdien afstand van hun recht tot het inroepen der tusschenkomst van den gewonnen rechter, die bij gebreke van deze overeenkomst geroepen zoude zijn over een tusschen hen gerezen geschil uitspraak te doen, en beperken die tusschenkomst alleen tot die gevallen, welke de Raad niet voor behandeling vatbaar acht. (**)

**) Indien de aanbesteder enkele geschillen niet aan het oordeel van het Scheidsgerecht wil zien onderwerpen, moeten die hier (*) uitsluitend worden voorgelegd.*

****) Alomede tot die, welke door den aanbesteder, mitsdien de in afzet 1 gestakte uitsluiting, aan het oordeel van het Scheidsgerecht zijn overgelaten.*

Alle geschillen welke ook, (daaronder begrepen die welke slechts door eene der partijen als zoodanig worden beschouwd) welke naar aanleiding van de onderwerpelijke overeenkomst van aanbesteding en aanneming of van die welke daarvan het uitvloeisel mochten zijn tusschen den aanbesteder of de namens hem met de leiding en het toezicht belaste personen (directie) en den aannemer mochten ontstaan, zullen alleen en uitsluitend worden onderworpen aan het oordeel van een scheidsgerecht gekozen uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland overeenkomstig de bepalingen van de Statuten van genoemden Raad. 1)

Aanbesteder en aannemer doen mitsdien afstand van hun recht tot het inroepen der tusschenkomst van den gewonnen rechter, (die bij gebreke van deze overeenkomst geroepen zoude zijn over een tusschen hen gerezen geschil uitspraak te doen.) 2)

1) Indien partijen enkele geschillen niet aan het oordeel van het scheidsgerecht willen onderwerpen, moeten die hier (1) uitsluitend worden voorgelegd.

2) Indien in het vorig lid uitsluitingen zijn gemaakt, voege aan hier (2) te schikve voor de uitsluitingsgevallen van het voorgaande lid. De vraag of de Raad dan wel de gewone rechter bevoegd is, wordt met uitsluiting van deze laatste door het te bevoemen scheidsgerecht beslist.

Gedurende de voorbereidende maatregelen tot benoeming van het scheidsgerecht uit den Raad en verder gedurende de behandeling van het geschil, zullen de werkzaamheden inmiddels door den aannemer worden voortgezet, bij gebreke waarvan daarin door of vanwege den aanbesteder voor rekening van den aannemer wordt voorzien, behoudens de verrekening, welke eventueel het gevolg zal zijn van de beslissing van het scheidsgerecht.

Alle kosten, ontstaan uit de arbitrage, komen ten laste van de partij of van de partijen, welke daarvoor door het scheidsgerecht wordt of worden aangewezen.

Partijen verklaren zich aan de beslissing van het scheidsgerecht te onderwerpen als aan een rechterlijk gewijsde, uitdrukkelijk afstand doende van elk rechtsmiddel, hetwelk anders tegen die beslissing zoude kunnen worden aangewend.

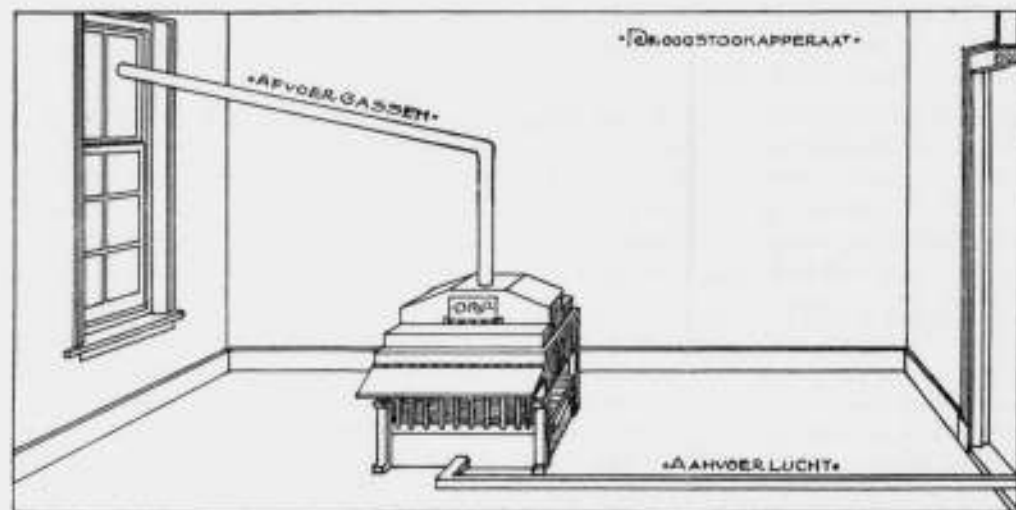
Alle kosten zullen, wanneer deze niet binnen 4 weken na de uitspraak van het scheidsgerecht zijn voldaan, direct in rechten opvorderbaar zijn, als een schuld, welke, bij onderteekening van het bestek, wettelijk wordt erkend te bestaan.

De wijzigingen aangebracht in de Bepaling aanbevelen ter opneming in de Bestekken zijn of van onmogelijkheid aard, of hangen samen met het veranderde stelsel.

DROOGSTOKEN VAN GEBOUWEN.

Een apparaat van Duitsche vinding voor het droogstoken van geheele gebouwen of wel van afzonderlijke vertrekken, waarvan wij in de gelegenheid zijn gesteld hierbij een afbeelding te geven, maakt in Duitschland veel opgang en blijkt uitstekend te voldoen doordat de muren totaal droog worden, hetgeen anders eerst na jaren te bereiken is.

Het bezwaar, om nieuw gebouwde woningen terstond te bewonen, wordt nu geheel opgeheven en zal dit dus bij het publiek zeer op prijs gesteld worden, daar de vrees voor vocht in nieuw gebouwde woningen over het algemeen zeer groot is. De voor-

deelen bij de tegenwoordig gevolgde manier van droogstoken zijn: dat de warmte, die straalsgewijze door de vertrekken verspreid wordt, de wanden dusdanig droog maakt, dat voor het weder opkomen van vocht in het geheel geen gevaar bestaat. Er wordt steeds droge, heete en verdunde lucht in de vertrekken gebracht, waardoor de vocht, als het ware uit de muren gezogen wordt.

De kosten zijn zeer gering in vergelyk met de voordeelen, die men met het droogstoken met dit apparaat bereikt, namelijk door tijdsbesparing (het vlugger afwerken van den bouw), en het vroeger bewoonbaar zijn der woningen.

Dit gaf ons aanleiding nadere inlichtingen omtrent dit toestel in te winnen, waarmede ook hier te lande naar wij vernamen reeds met uitstekend succes gewerkt is en wel te Zevenaar, Noordwijk

Het scheidsgerecht oordeelt als goede mannen naar billijkheid en omtrent deze arbitrage gelden verdere bepalingen voorgescreven in de Statuten van den Raad voornoemd. Alle kosten ontstaan uit de arbitrage, het honorarium der arbiters daaronder begrepen en ook de reis- en verblijfkosten komen ten laste van de partij of van de partijen welke daarvoor door het scheidsgerecht wordt of worden aangewezen en worden door het scheidsgerecht bij zijne beslissing bepaald.

Gedurende de voorbereidende maatregelen tot benoeming van het scheidsgerecht uit den Raad en verder gedurende de behandeling van het geschil, zullen de werkzaamheden door den aannemer inmiddels worden voortgezet, bij gebreke waarvan daarin door of vanwege den aanbesteder na aanmaning voor rekening van den aannemer wordt voorzien, behoudens de verrekening welke even, tuel het gevolg zal zijn van de beslissing van het scheidsgerecht. Bericht per telegraaf of bij aangetekenden brief geldt voor behoorlijke aanmaning.

De uitspraak van het scheidsgerecht geldt als een voor partijen bindend advies en heeft de kracht van een tusschen hen gesloten overeenkomst, ook wat de kosten betreft.

In al die gevallen waarin de wet zulks gedooft, kan de eischende partij echter, in plaats van het uitbrengen van een bindend advies te vragen, of zelfs na het uitbrengen daarvan, de tusschenkomst van den Raad inroepen ter verkrijging van een uitspraak een executoriale titel opleverend.

aan Zee, Eindhoven en elders. Ter nadere toelichting werd ons nog medegedeeld dat dit apparaat gebruikt dient te worden wanneer het metselwerk afgeloopen is en dat het aan te bevelen is nog zoo min mogelijk timmerwerk aan te brengen terwijl de vloeren niet vastgespijkerd moeten worden. Alle openingen van deuren, ramen, enz. moeten dan met zeilen dichtgemaakt worden. In 4 à 5 dagen is het geheele gebouw droog en alle vocht uit de muren verdreven.

De ondernemende welbekende Maatschappij „Holland“ tot exploitatie van onroerende goederen in Nederland, exploiteert ook dit toestel (adres Kerkstraat 310 te Amsterdam) en geeft alle gewenschte inlichtingen. De kosten inclusief het dichtmaken der openingen worden voor elk gebouw gaarne opgegeven.

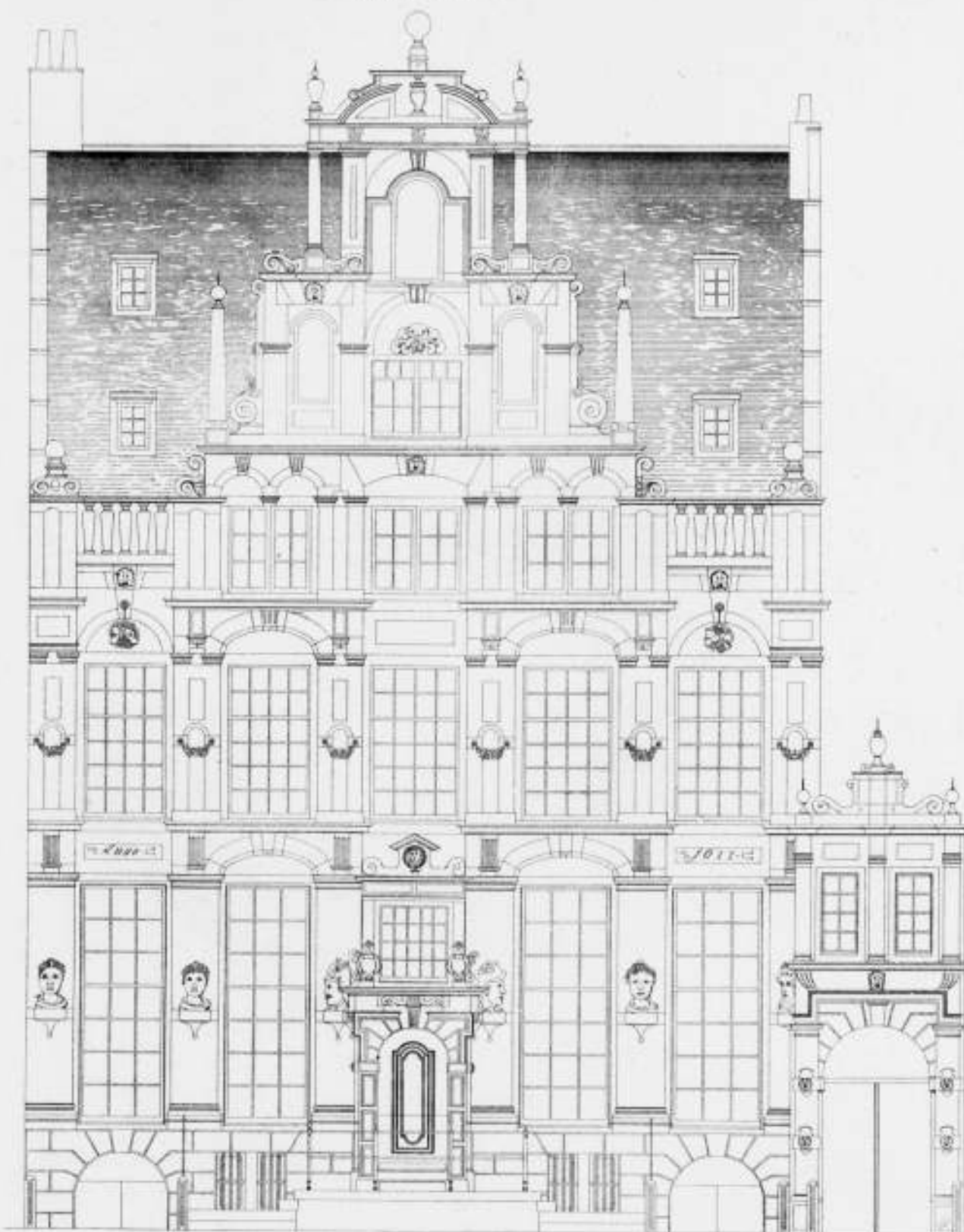
De last en het ongerief van vocht aanwezig in nieuw gebouwde of bestaande huizen is een kwaal waar huiseigenaren, architecten, aannemers enz. vooruitlopend mede te kampen hebben. Hoe droger het nieuwe timmerwerk is, hoe meer dit geneigd is als vloepapier alle vocht van muren, plafonds, enz. in zich op te nemen. Deuren en ramen die afgehangen waren zijn gezwollen en kunnen niet meer geopend of gesloten worden. Of nu al aan den bewoner gezegd wordt, dat de deur vroeger goed was en weer krimpt als het huis droog is (?) hij blijft klagen en niet verkiezende met open ramen en kamerdeuren te huizen, geeft de timmerman de deur een strek en het jaar daarop klaagt

dezelfde bewoner dat de deuren niet sluiten, tochten, enz. De vloerdeelen worden krom zoodra de plafonds daaronder zijn aangebracht terwijl de bewoner in zijn vloerkleeden linoleums, enz. al de vloerruggen gewaar wordt en de bekleding daar ter plaatse spoedig versleten is. Behanselpapier van goede kwaliteit kan niet aangebracht, daar het papier door vocht totaal bedorven wordt en verkleurd of afvalt van den muur. Het schilderwerk kan ook niet afgewerkt enz. Dan wordt de raad gegeven om het huis „droog te stoken“. Doch hoe geschiedt dit? Nagenoeg steeds zeer ondoeltreffend. Om te beginnen veel te hard zoodat de plafonds scheuren, het timmerwerk trekt en zich vervormt enz. terwijl gewoonlijk ook steeds verzuimd wordt om goed te luchten, opdat de vrijgekomen waterdamp ook het huis zal kunnen verlaten. Het eind van de geschiedenis is, dat met het zoogenaamd droogstoken veel schade wordt aangericht, dat

Voorbeeld Perceel Keizersgracht 121

Huis met de hoolden

Schaal 1:5.100

het een schat van geld kost terwijl het bereikt resultaat slechts zeer pover is . . . doch waartoe nog meer van al de bekende oogerieven op te sommen? Er zijn nu doeltreffende apparaten om ons van al die narigheden te ontlasten en daar ieder belang heeft bij een droog huis, dat men zich dan vervoegen tot de Mij. „Holland“ waarvan beide partijen voordeel zullen hebben.

HUIS MET DE HOOFDEN.

Het Huis met de Hoofden te Amsterdam waarvan wij in het Bouwk. Weekbl. No. 52 AOPo op fol. 229 een uitvoerige beschrijving gaven en dat veel besproken is, schijnt toch buiten Amsterdam niet algemeen bekend te zijn. Het is daarom dat de Redactie gemeend heeft aan veler wensch te moeten komen door daarvan een plaat te geven in het B. Weekblad, den tegenwoordigen toestand getrouw weergevende. Behalve de noodzakelijke herstellingswerken welke zullen worden uitgevoerd volgens het advies van het Hoofdbestuur van de Mij. t. B. d. B. tot behoud van het gebouw, zullen tevens de kozijnen door kruiskozijnen worden vervangen.

Met de herstellingen en inrichting voor de nieuwe bestemming van het gebouw is bereids een aanvang gemaakt. Bij het sloopen van een ouden schoorsteen kwamen nog wat oude tegeltjes voor den dag, waarvan wij hierbij ter wille der curiositeit een afbeelding

geven, met de voorstelling van een diabolo speler. Dat dit spel niet nieuw, integendeel zeer oud is werd ons in menig geïllustreerd tijdschrift reeds medegedeeld doch dat daarvan de bewijzen in het Huis met de Hoofden ook aanwezig zouden zijn, is dunkt ons zeer merkwaardig. Dank wordt gebracht aan den onder-Directeur van P.W. van Amsterdam welke ons tot deze opname in staat heeft gesteld.

LUCHTGAS.

De vereeniging van ter Amsterdamsche beurze vertegenwoordigde Brand-Assuradenten, heeft, verleden jaar in overleg met deskundigen, Veiligheidsvoorschriften voor luchtgas-inrichtingen vastgesteld, behelzende aanwijzing voor de inrichting en bediening der installaties en voor de bewaring van de gasstof. Alleen indien deze voorschriften stipt worden nagekomen, is het gebruik van luchtgas niet gevaarlijker dan van gewoon luchtgas.

Het is ons gebleken, dat vele Architecten deze voorschriften nog niet kennen, en daaraan is het toe te schrijven, dat bij een bouw van nieuwe villa's de luchtgas-installatie somtijds nog in een kelder woedt aangebracht. Wij gelooven daarom, dat het nuttig kan zijn, deze voorschriften ter kennis te brengen aan H.H. Architecten en hebben die daarom hieronder afgedrukt.

Onder luchtgas wordt verstaan gas, bestaande uit lucht verzadigd met dampen van vluchtige koolwaterstoffen. Er worden allerlei benamingen aan gegeven, als: Aëro-, Aërogeen-, Auto-line-, Benoid-, Benzine-, Benzol-, Carborine-, Gasoline-, Gasstof-, Halogeen-, Hexaan-, Hydririne-, Ligroine-, Lucht-, Lysol-, Naphtha-, Pentaan-, Petroleumæther-, Petroline-, Rhigoleen-, Sirius-, Soline-, Spaargas, enz.

Art. 1. (Bouwvoorschrift):

De vloer der toestellenkamer mag niet lager gelegen zijn dan de begane grond daarbuiten; de toestellen mogen dus niet in kelders of sousterrains zijn of worden opgesteld.

(*Afzonderlijk gebouw*). Indien de toestellen voor de bereiding en bewaring van het gas in een afzonderlijk, aan alle kanten op minstens 3 M. vrijstaand gebouw zijn of worden opgesteld, moeten de vloer geheel, de wanden aan de binnenzijde ter hoogte van 1 M. uit steen of beton, en het dak (plafond) uit licht materiaal, liefst glas, bestaan.

(*Geen afzonderlijk gebouw*). Indien de toestellen niet in een afzonderlijk gebouw zijn of worden opgesteld, doch in een lokaal, dat zich met andere ruimten te zamen onder één dak bevindt, tegen andere ruimten aangrenst of minder dan 3 M. daarvan verwijderd is, moeten de vloer, alle wanden, het plafond en de deur met architraaf en drempel uit onbrandbaar materiaal bestaan en mag zich in den scheidingswanden geen opening of derg. bevinden, waardoor gassen van het eene in het andere lokaal kunnen overgaan. Ook verdient het aanbeveling, een der buitenwanden gedeeltelijk van glas te maken.

Art. 2. (Inrichting der toestellenkamer):

De toestellenkamer mag niet tevens tot een ander doel worden gebruikt. Zij moet ruim zijn, mag slechts door middel van warm water verwarmd en niet met vuur of licht noch met brandende pijpen, sigaren of cigarettens betreden worden. Indien kunstverlichting wenschelijk of noodig mocht blijken, moet deze geschieden door elektrische gloeilampen of door een aan den buitenkant van — of in — den muur aangebrachte lichtbron, die het licht door een volkomen luchtdicht in of tegen den muur bevestigde glazen ruit naar binnen werpt.

Daar de dampen van de gebezigde koolwaterstoffen zwaarder zijn dan lucht, moeten vlak boven den vloer luchtverschingsgaten naar buiten toe aangebracht en door ijzeren roosters beveiligd worden.

Art. 3. (Toestellen):

De toestellen moeten uit degelijke grondstoffen vervaardigd en behoorlijk afgewerkt zijn, zoodat storingen in het bedrijf praktisch uitgesloten zijn.

Indien de hoeveelheid van het te ontwikkelen gas niet door de werking van het toestel zelf, overeenkomstig het onmiddellijke gasverbruik geregeld of beperkt wordt, moet de gas-houder voorzien zijn van een in de buitenlucht uitkomende afvoerbuys, waardoor het mogelijk te veel vervaardigde gas kan worden afgeleid. Deze buys moet aan het begin en het einde zijn afgesloten door een stel dubbele Davy'sche draadnetten, die elk jaar ten minste eenmaal moeten nagezien worden. Het einde van deze buys mag niet boven of nabij kunstlicht-, schoorsteenen, vuur of derg. liggen.

Wanneer voor het in werking brengen van de toestellen geen gewicht of veer, doch een heetelicht-, ontploffings- of verbrandingsmotor wordt gebezigd, en tot de toestellen een proefvlam of een vlam ter verwarming van den gasmaker behoort, moeten de motor, de proefvlam en de verwarmingspit zich buiten de toestellenkamer bevinden en daarvan gescheiden zijn door een uit onbrandbaar materiaal bestaande, voor gassen ondoordringbare wand.

Art. 4. (Bediening):

De bediening der toestellen moet geschieden door een betrouwbare en zaakkundig persoon, aan wien de naleving dezer voorschriften tot plicht gesteld is.

Het lokaal moet voor onbevoegden ontoegankelijk zijn.

Het vullen, ledigen, schoonmaken en herstellen der toestellen mag slechts over dag, zonder gebruikmaking van kunstlicht, geschieden. Indien bij herstellingen solderwerk voorkomt, moeten de toestellen eerst geheel geleidigd worden; uit het te solderen onderdeel moeten vooraf alle gassen door een spoeling met water zorgvuldig verwijderd worden.

Art. 5. (Bewaring van de Gasstof):

Buiten den inhoud der toestellen en het daarmee verbonden vat voor het onmiddellijke gebruik, mag zich geen voorraad van gasstof (vluchtige koolwaterstoffen) in de toestellenkamer bevinden.

De voorraad gasstof mag de in de vergunning vastgestelde hoeveelheid en, bij gebreke aan een doeltreffend voorschrift, twee in den handel gangbare vaten nimmer overschrijden. Hij moet bewaard worden in één niet aan beschadiging blootgesteld reservoir

dat zich niet beneden den beganen grond, op een schaduwrijke, koele, rijkelijk geventileerde, voor onbevoegden ontogankelijke plaats bevindt en waarvan alle geleidingen alsmede de pomp luchtdicht moeten aansluiten. De luchtpijp van het reservoir moet aan het begin en het einde van een stel Davy'sche draadnetten voorzien zijn. Indien de gasstof niet door luchtdruk of overpompen uit het voorraads naar het gebruiksvat verplaatst wordt en derhalve telkens afgetapt en overgegoten moet worden, moeten het reservoir, het kleine gebruiksvat, de schenkpaten, bussen en kannen van metaal zijn en door stelselmatig aangebrachte Davy'sche draadnetten en buizen, of anderszins op afdoende wijze, tegen ontploffing volkomen beveiligd zijn. Het draadglas moet ten minste eens per jaar nagezien worden.

Voor het bewaren en verplaatsen van gasstof in hoeveelheden kleiner dan de inhoud der in den handel gangbare vaten, moeten nitsluitend onontplofbaar metalen bussen en kannen worden gebruikt.

In de onmiddellijke nabijheid der bewaarplaats van gasstof moet minstens 1 M³ fijn blusmiddel met schep gereed worden gehouden, daar de gasstof niet met water kan worden gebluscht.

Art. 6. (Geleidingen.)

De geleidingen moeten zorgvuldig gedicht en door een kundigen fitter onder het dubbele van de gewone gasdrukking doelmatig geperst zijn.

Zij moeten zoo worden aangebracht, dat zij niet aan beschadiging blootgesteld zijn noch aan hevige temperatuurswisselingen of de uitstralende hitte van kachels, kachelpijpen, schoorsteenen, lampen en dergelijke.

Draaibare gasarmen zijn bij voorkeur en indien eenigszins doenlijk te vermijden; wanneer zij noodzakelijk zijn, moet door het aanbrengen van klosjes of iets derg. worden belet, dat de vlam bij welken stand van den gasarm ook, dichters dan 30 c.M. nabij onbeschermd houtwerk of ander brandbaar materiaal kan komen.

De gasvlammen of pitten mogen nimmer dichters dan 1 M. beneden en 30 c.M. zijdelings van onbeschermd houtwerk of ander brandbaar materiaal worden aangebracht. Ter bescherming van houtwerk brengt men daarvoor op minstens 2 c.M. afstand in ruimen ontrek ijzeren platen zoo aan, dat de warme lucht gemakkelijk tusschen hout en ijzer kan afrekken en het ijzer zijnde een goede warmtegeleider, het hout nergens raakt. In magazijnen en overal daar, waar brandbare voorwerpen opeengestapeld en zoodoende, of op een andere wijze in de nabijheid van gasvlammen kunnen komen, moeten de niet van ballons omgeven gaspitten door middel van draadkorfjes beveiligd worden.

Losse gaslangen zijn zoo mogelijk te vermijden; desnoods moeten buigbare metalen slangen gebruikt worden, echter in geen geval caoutchoucslangen. Losse slangen moeten aan weerskanten stevig door middel van metaaldraad of anderszins worden bevestigd en mogen derhalve niet enkel op het mondstuk der geleiding geschoven worden.

Bij gebruikmaking van gaskomforen moeten deze van zware voetstukken voorzien zijn, zoodat zij niet kunnen omvallen. Indien het komfoor op een brandbare onderlaag (houten tafel) wordt geplaatst moet deze door ijzerbeslag en luchtruimte op de boven omschreven wijze tegen de naar beneden uitstralende hitte worden beveiligd.

Voorts wordt hierbij in herinnering gebracht:

19. Dat de gasbereidingstoestellen niet in werking mogen worden gebracht, zonder dat vooraf door den eigenaar daarvoor vergunning is aangevraagd overeenkomstig de Hinderwet.

20. Dat de verzekerde krachtens art. 294 Wetboek van Koophandel verplicht is; afdoende maatregelen te treffen tot nakoming zoowel van de bepalingen der gegeven vergunning als van deze veiligheidsvoorschriften. Met het oog op art. 251 Wetboek van Koophandel is hij verder gehouden den verzekeraar mededeeling te doen, indien en in hoeverre de inrichting niet aan deze voorschriften beantwoordt.

Deze voorschriften moeten in de toestellenkamer op een in 't oog vallende plaats worden opgehangen.

Exemplaren van deze voorschriften op zwart papier, aan een zijde bedrukt, zijn in 5 cents verkrijgbaar, aan het Secretariaat Zeevaarschap te Amsterdam.

TENTOONSTELLING TE HAARLEM.

De ijerige directeur van het Museum voor Kunstnijverheid te Haarlem, de heer E. von Saher, wiens verdiensten door tal van ridderorden erkend werden, gaat steeds voort, tijdelijke tentoonstellingen op het gebied der Kunstnijverheid te organiseren.

Thans doet hij ons kennis maken met het werk van Colenbrander die, vroeger de artistieke leider der Haagsche Plaatbakkerij Rozenburg, later zijn krachten aan het ontwerpen van tapijten heeft besteed.

Het aardewerk van Colenbrander was en is gezocht om de oorspronkelijke wijze, waarop de kleuren werden geschikt en aangebracht. Men heeft later wel gepoogd, dit Colenbrander na te doen, doch dit is niet gelukt.

Dezelfde oorspronkelijke zin voor kleuren openbaart zich ook in de ontwerpen voor tapijten. Alleen wie zoo zeker van zijn zaak is als Colenbrander kan het wagen, schijnbaar weinig harmonische tinten tegenkander te zetten en toch een geheel van groote schoonheid bereiken.

Wij raden een bezoek aan deze tentoonstelling ten zeerste aan. Wie werkelijk fraai en moderne ontwerpen voor tapijtwerk wil zien, kan in het Haarlemsche Museum voor Kunstnijverheid thans zijn gading vinden.

VEREENIGING TOT BEVORDERING DER VAK-OPLEIDING VOOR HANDWERKSLIEDEN IN NEDERLAND.

AFDEELING: AMSTERDAM EN OMSTREKEN.

Zaterdag 8 Februari a. s. is een vergadering belegd in één der bovenzalen van café Parkzicht (ingang Hobbemastraat) te Amsterdam, waarop wij de aandacht vestigen en wel naar aanleiding van de Voordracht, getiteld: „Het correspondentie-onderwijs” door den Heer H. J. C. Haver, Werktuigkundige aldaar, lid der afdeling.

Op een alg. vergadering van deze Vereeniging gehouden te Utrecht heeft de heer Haver een hoogst belangrijke rede gehouden over de inrichting der model-scholen van modern technisch onderwijs te Arcueil en Scranton waar ook het C. O. is ingevoerd en dat in werkelijke behoeften voorziet.

Het onderwijs door correspondentie is als 't ware: *de mondlinge les van den leeraar met alle uitleggingen en verklaringen vervangen door een schriftelijke cursus in den leerling deswege dien cursus te volgen door hem oefeningen te zenden die zoo goed gekozen zijn, dat hij ze niet kan maken, indien hij, wat de cursus hem geeft, niet volkomen meester is en zich geen rekenschap geeft van de zoonaamste toepassingen, die er van gemaakt kunnen worden.*

Na zeer uitvoerig alles nader verklaard te hebben trekt de heer Haver ook een conclusie voor ons land en stelt hij zich tot taak de zaak van het technisch onderwijs in het algemeen en die van het C. O. in het bijzonder onder de aandacht van het publiek te brengen.

Van pogingen op beperkt terrein maakt hij zich geen illusien, daartoe is ons land te klein, maar in een serieuze proefneming op ruime schaal, wat de vakken betreft, stelt hij beslist vertrouwen, en acht als zoodanig een rijksinstelling het meest geschikt.

Wie er meer van wenscht weten bezoeke de vergadering. Het Bestuur noodigt daartoe alle belangstellenden uit.

(Het werk van eenige cursussen over bouw- en werktuigkunde, het correspondentie-onderwijs betreffende, zal, met bijbehorende teekeningen, in de zaal ter inzage zijn).

DERDE INTERNATIONAAL CONGRES VOOR TEEKENONDERWIJS, TE HOUDEN IN AUGUSTUS 1908 TE LONDEN.

Het beschermheerschap van het congres is welwillend aanvaard door den Prins van Wales. Blijkens de lijsten der vice-presidenten en comite-leden, toonen de meest bekende mannen op kunst- en onderwijsgebied hun belangstelling voor dit derde congres. De juiste datum van de opening is vastgesteld op 3 Augustus. Voor de Engelsche afdeling worden thans reeds omvangrijke maatregelen getroffen. In 't begin van 1908 worden in Engeland aller-

wege tentoonstellingen georganiseerd. Uit deze verschillende tentoonstellingen wordt één Engelsche inzending gekozen, waardoor zooveel mogelijk een juist beeld wordt verkregen van wat het Engelsch teekenonderwijs vermag. De hoofdzak zal zijn klassenwerk, waardoor de congresleden kunnen zien, wat men door een bepaalden leerling te volgen, met een klasse kan bereiken.

Het „geuren” met werk van enkele knappe leerlingen zal, zoover dit mogelijk is, door het tentoonstellingscomité belet worden. Hoogstwaarschijnlijk zal ons land óók vertegenwoordigd worden. De kosten van vervoer vice-versa komen voor rekening van de exposanten, maar expositiegelden worden niet geheven.

Van de Oude Binnenhuizen in Nederland is de 2e Aflevering verschenen. De platen zijn weer onberispelijk uitgevoerd.

Tot nu toe zijn opgenomen de navolgende platen. Amsterdam. Regentenkamer in het „Deutzen-Hofje”, op de Prinsengracht; Regentenkamer in het Burgerweeshuis; Trappertaal uit het voormalige Burgerziekenhuis op de Keizersgracht. (Thans in het Stedelijk Museum); Gang in het Woonhuis; Heerengracht No. 479; Vertrek van het Metselaars-gilde (Boven de voormalige St. Antoniespoort, op de Nieuwmarkt); Kamer uit het Gebouw van de „Ontvang- en Betaalkas” in de Doolenstraat. (Thans in het Stedelijk Museum); Keuken afkomstig uit een Huis op de Keizersgracht. (Thans in het Stedelijk Museum).

Haarlem. Voorhal in het Stadhuis; Ontvangzaal in het Huis van den Commissaris der Koningin; Regenten- en Regentesse-kamer in het St. Elisabeth's Gasthuis op het Groot-Heiligland; Vertrek in de Bierbrouwerij „t Scheepje” aan het Spaarne.

Leiden. Leeskamer in het Stadhuis; Schouw in het Gemeentehuis van Rijland.

Amerongen. Voorhal en Eetzaal in het Kasteel „Amerongen”. De Steeg. Trappenhuis in het Kasteel „Midodachten”. Zierikzee. Trap en Bekapping in het Stadhuis.

Het Rijksprentenkabinet te Amsterdam, uitgegeven onder leiding van J. Ph. van der Kellen Dzn.

Al wederom verscheen een kenrige uitgave belangrijk voor hen die belangstellen in Kunst, zoowel als voor hen die belang stellen in Kunstgeschiedenis; zij zal bovendien materiaal leveren voor hen, die zich een beeld trachten te vormen van het leven in vroegere eeuwen om daartuit het tegenwoordige te verklaren en het toekomstige af te leiden.

De bedoeling van deze uitgave is: meer bekendheid te geven aan en meer belangstelling te wekken voor deze zeer belangrijke verzameling, waarvan nu slechts weinigen genieten, omdat weinigen weten welke schatten daar bijeen zijn en omdat weinigen tijd hebben zoovele uren in een Museum door te brengen, als noodig is om deze schatten goed te leeren kennen.

Velen zullen door de gelegenheid tot aandachtige beschouwing van enkele prenten en teekeningen in reproductie, opgewekt worden om de origineelen te gaan bezichtigen; anderen zullen althans van de reproducties kunnen genieten.

Het zal niemand ontgaan welk een groot belang, nog afgezien van de kunstwaarde, prenten en teekeningen hebben om het inzicht te verhoogen in de geschiedenis der tijden, waaruit ze afkomstig zijn.

De heer van der Kellen zegt o. a. in zijn voorwoord:

„De afleveringen zullen bevatten afbeeldingen van prenten en teekeningen, van de verschillende Scholen, doch het overgrootste deel zal natuurlijk zijn uit de Nederlandsche en Vlaamsche Scholen, vooral wat de teekeningen betreft, daar het Kabinet slechts weinig teekeningen van vreemde meesters bezit.

Een bepaald systeem zal niet gevolgd worden.

Van tijdsorde dus geen sprake. Hier en daar zal een greep gedaan worden uit het ter reproductie bepaalde, zoodat elke aflevering de meest mogelijke afwisseling zal geven.

Zooveel mogelijk is er voor gezorgd, dat Kunst hoofdzak blijft. Een enkele keer echter zal de belangrijkheid of de aeldzaamheid van een minder mooie prent of tekening de reproductie ervan noodzakelijk maken. Zoo ook zullen slechts dan portretten

worden opgenomen, wanneer ze karakteristiek zijn, dus niet alleen omdat ze afbeeldingen van bekende personen wedergeven.”

Het Rijksprentenkabinet zal verschijnen in maandelijksche afleveringen, elk bevattende minstens 6 reproducties op stevige cartons van 45 bij 58 c.M.

Bij de eerste aflevering wordt gevoegd een linnen portefeuille, benevens eene prent, met afbeeldingen van een houtsnede, van een gravure, van een ets en van een zwarte kunstprent en een korte beschrijving van de wijze waarop deze tot stand komen.

Het werk zal compleet zijn in 12 afleveringen. De prijs van het geheele werk bedraagt f 35.—.

Ik vertrouw dan ook, dat uit den uitslag blijken zal, dat de sympathie groot genoeg is om deze uitgave te rechtvaardigen.

Amsterdam, October 1907.

W. VERSLUYS.

Leerboek der Perspectief, ten dienste van Candidaten voor de akten M₁ en M₂; ten gebruikte op Teekenscholen en voor Zelfstudie, door W. C. A. Ridderhof.

De perspectief is op een uiterst praktische manier behandeld. Overal, waar dit noodig blijkt, geeft de schrijver een perspectivische teekening van de constructie in de ruimte, waardoor het begrijpen, het zich voorstellen van verschillende bewerkingen zeer vergemakkelijkt wordt.

De Opmerker, 25 Januari 1908. *Het gedenkteken voor Christiaan Huygens.* Hierin wordt de memorie besproken, die door Professor Losscha als Secretaris van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen ontrent de voorgenomen oprichting van een gedenkteken voor Christiaan Huygens — waartegen veel verzet bestaat — werd openbaar gemaakt. Het besluit van dit artikel is: „Wij weten niet, of de Haagsche Gemeenteraad in staat en geneigd zal blijken, om voor wat de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen wil gaan doen een stokje te steken. Kon dit lichaam er den moed voor vinden, dan zou het velen een grooten dienst bewijzen. In de eerste plaats aan de nagedachtenis van Christiaan Huygens, die de „sterfelijkheid des tijts” zal overleven, ook al wordt geen „boschkapel” te zijner eere gesticht. Dan aan Dr. Cuypers, die, op hoogen leeftijd gekomen, er voor bewaard dient te worden, zijn kunstenaarsloopbaan te eindigen met een schepping, die zijn roem bij het nageslacht niet zou verhoogen. En eindelijk aan de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen die zich te kwader ure op het gebied der kunst waagde, zonder zich van betrouwbare gidsen te voorzien.” *Bouwkundig geschiedenis.* Waardeerende bespreking der verkorte uitgave Gugel's Bouwstijlen door J. H. W. Leliman bezorgd. *Bezaaaren van Aannemers.* Bespreking der twee circulaires (zie „Bouwkundig Weekblad”, blz. 54) door den Aannemersbond aan de Nederlandsche Architecten gezonden. Het besluit van den Bond, om voortaan, te rekenen van 1 Juli 1908, geen hulp meer bij het aanbrengen van verlichting, verwarming enz., door derden geleverd, te verlenen, tenzij een stelpost tot bestrijding der kosten is uitgetrokken wordt goedgekeurd. Doch wat de tweede circulaire betreft is „de Opmerker” dezelfde meening toegedaan als het „Bouwkundig Weekblad”, namelijk dat het niet aangaat den architecten voor te schrijven, geen bepaald merk van cement of geen bepaalde profielen van ijzer in hun bestekken op te nemen, alleen maar om de aannemers niet in moeilijkheden met de trusts der cement- en ijzerleveranciers te doen komen.

De Bouwwereld, 22 Januari 1908. *Dr. Joh. C. Breen, De Dam te Amsterdam XIV.* Hier worden de logevallen van den Vrijheidsboom, die van 1795 tot 1802 op den Dam heeft bestaan, vermeld. *De St. George Klubbetoren, Southwark Londen S. W.* Beschrijving met afbeelding van dezen toren, door den Bouwkundig Ingenieur Jan F. Groll gebouwd. „De nieuwe toren vertoont in hoofdzaak de vormen van het Engelsche klassicisme, de koepelvormige bekroning is Hindoe-Saraceensch.”

Architectura, 25 Januari 1908. *Prijzenagen, door W. J. E. Lippits.* In dit artikel wordt protest aange teekend tegen de wijze, waarop sommige gemeentebesturen prijsvragen uitschrijven, om

daardoor op goedkope manier ontwerpen te verkrijgen. De schrijver hoopt dat de architecten eendrachtig zullen weigeren, als juryleden zich tot het beoordeelen van zulke prijsvragen te leenen. *L. Zwaers, Het bouwen van ijzer.* (Slot.)

De Ingenieur, 25 Januari 1908. *Overgangsbogen in spoorwegen.* Hier worden formules voor deze bogen door den Civiel Ingenieur W. J. Burgersdijk gegeven. *Medische en Technische hygiënisten.* Beschouwingen over de rol, die aan de medici en de ingenieurs in de hygiëne toekomt.

Technisch Weekblad, 24 Januari 1908. *Een en ander over de bewerking der edele metalen,* door C. J. A. Beger. De bij uitstek bevoegde schrijver geeft in dit artikel, dat vervolgd zal worden, een overzicht van het goud- en zilversmidsvak, zooals dit thans wordt beoefend.

Engineering, 21 Januari 1908. *The works of the Felten & Guillaume Lahnverwerke, Frankfurt.* Geïllustreerde beschrijving dezer groote fabriek van elektrische werktuigen.

The Building News, 21 Januari 1908. *The Birmingham University.* Beschrijving met afbeelding van dit door Sir Aston Webb ontworpen gebouw, welks plattegrond een halfcirkelvormige binnenplaats vertoont, waaruit negen paviljoens straalsgewijze naar buiten springen. Ieder paviljoen is van een lagen koepel voorzien. Uit de binnenplaats verrijst een klokkentoren zooals die te Siena. De architectuur der gevels is zeer eenvoudig.

Le Genie Civil, 25 Januari 1908. *Le Chemin de fer métropolitain de Paris.* Beschrijving van den ondergrondse spoorweg te Parijs, zooals die zal zijn, wanneer hij voltooid is.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Den Haag. Onze correspondent schrijft ons uit den Haag dat zich aldaar een commissie heeft gevormd tot onderzoek van de mogelijkheid tot oprichting eener nieuwe kleine concertzaal, voldoende aan redelijke eischen van uit- en inwendige schoonheid, doelmatigheid, comfort, harmonieuze stemming. Deze nog slechts voorloopige commissie bestaat uit de heeren: D. F. Scheurleer, tijdelijk voorzitter; J. G. W. Jelts, secretaris; Willy Martens, Mr. J. F. van Royen, Mr. W. J. Snouck Hurgronje, Jan L. Springer, Mr. A. de Stoppelaar Fan. De eerste besprekingen over deze zaak hebben reeds plaats gehad eenige weken vóór de verschijning van Berlage's artikelen betreffende dit onderwerp.

Museum van Kunstnijverheid, Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem ontving ten geschenke van de firma Wefers Bettink te Utrecht, verschillende jaargangen van een aantal buitenlandsche tijdschriften, op het juweliers-, het zilversmid-, het klok- en horlogemakersvak, betrekking hebbende.

Daar de boekery van bovengenoemd gebied nog weinig werken bezat en dergelijke werken veelvuldig werden aangevraagd, voorziet dit geschenk in eene bepaalde behoefte. De Directie van het Museum is dan ook zeer erkentelijk voor de belangrijke bijdrage, die zij ten behoeve der boekery mocht ontvangen en hoopt dat het goede voorbeeld van de Firma Wefers Bettink navolging moge vinden.

Een „fondament“. Bij al 't gemopper over de „Bouwverordening“ is 't werkelijk geen wonder dat de dienst van „Bouw- en Woningtoezicht“ eens met een sprekend staaltje wil aantoonen, dat zijn werk noodzakelijk werk, zijn strengheid noodzakelijke strengheid is, en welke schromelijke gevolgen het heeft wanneer er zonder voldoende toezicht door bouwers met een geweten, veel ruimer dan hun beurs, maar op los gebouwd wordt.

We hadden voor vanmorgen van den directeur van „Bouw- en Woningtoezicht“ een uitnodiging gekregen, eens een kijkje te komen nemen op de plaats waar eenmaal stond het perceel 30 Oosterparkstraat 67^{1/2}.

In dat perceel, in 1896 gebouwd door Terpstra en Massee, was in October van het vorige jaar, na een klacht van een bewoner over klemmende deuren, een verzakking geconstateerd van 16 duim over een breedte van 550 M., en een onderzoek naar de oorzaak van die verzakking leidde tot blootlegging der fondamente van het gebouw en daarna... tot onmiddellijke lastgeving van afbraak van het heele huis.

Een krasse maatregel, zoo op 't oog, maar niet al te kras... zoo bleek ons dezen morgen. Bij het ontwerpen van het heiplan was

blijkbaar een fout gemaakt; de palen waarop de scheidsmuur tusschen de perceelen 67 en 69 moest komen stonden te ver naar binnen; geen nood, de bouwers legden naast de palen op de kespren een plank, stopten daar voor de „vastigheid“ wat klei onder en bouwden op die plank den ganschen muur. Men moet zich eigenlijk verwonderen, dat de boel al niet eerder met inzakken dreigde op zoo'n „kermist-fundamentje“.

Na is, zooals gezegd, het perceel 67 afgebroken, terwijl het ook scheefgezakte perceel 69 geheel gestut moest worden. Acht woningen in de beide huizen moesten worden ontruimd... Een strop voor den eigenaar, die eigenlijk het slachtoffer is geworden van de „revolutiebouwers“, welke wij hier gerust, na het geziene als geweteloos durven qualificeeren.

H. B.

Architectura et Amicitia. Het Bestuur is thans samengesteld als volgt:

W. Kromhout Czn., Voorzitter; A. van Baalen, Vice-Voorzitter; H. A. J. Baanders, te Secretaris; J. Roosingh Jr., 2e Secretaris; Maurits Plate, Penningmeester; M. E. J. Lippits, Bibliothecaris; Ph. J. Hamers, Plaatsvervangend lid.

BUITENLAND.

Berlijn. De Staatsbegroting voor 1908 sluit in ontvangst en uitgaaf met 3,362,021,686 marken, waarvan 168,486,800 marken voor het eigenlijk bouwvak bestemd zijn.

Weenen. Den 11 Januari j.l. vierde het „Oesterreichische Ingenieur und Architekten Verein“ te Weenen zijn 60-jarig bestaan. Opggericht als ingenieurs vereeniging, werden er in 1864 de architecten aan toegevoegd en nam het als zinspreuk aan de bekende woorden van Galilei, „En toch beweegt zij zich.“

De vereeniging telt tegenwoordig 2600 leden, heeft een eigen fraai vereenigings-huis, een aanzienlijke bibliotheek van 100,000 deelen, en de beschikking over aanzienlijke fondsen en bezem.

De minister dr. Gessman sprak op het feest de volgende merkwaardige woorden: „Die Berufsvereinigung, dasz ist es, was heute mehr und mehr an Bedeutung gewinnt. Sie schafft die Berufsmoral, sie lehrt Pflichten gegen die Allgemeinheit und dämpft antizoziale Ueberreibungen des Egoismus.“

Hannover. De stedelijke regering besloot tot den bouw van een „Stadt und Ausstellungshalle“, met eene begrooting van 3 miljoen marken. Met den bouw zal onmiddellijk aangevangen worden.

Parijs. In het Marspaviljoen van het Louvre zal eene tentoonstelling gehouden worden van Schouwburgkunst.

In modellen en fraaie teekening zal een terugblik gegeven worden Over de ontwikkeling der kunst van af de 17e eeuw tot op heden, terwijl ook de geestelijke ceremoniën van de middeleeuwen, door modellen, aanschouwelijk zullen worden voorgesteld.

Parijs. Een nieuwe vergrooting der Sorbonne waarvan de begrooting niet minder dan 5 miljoen francs bedraagt, zal op gezamenlijke kosten van stad en staat uitgevoerd worden.

Milaan. Er zal waarschijnlijk een scheepvaartkanaal dat Milaan met de Po verbindt, gegraven worden, indien tenminste de 60 miljoen Lire die daarvoor noodig zijn, zullen worden toegestaan. Het kanaal zal 60 K.M. lang, 18 M. breed en 25 M. diep zijn. Bij de Porta Romana te Milaan zoude eene haven van ± 20 h.a. komen.

Berlijn. Voor den aanleg van het 25 h.a. groote Schillerpark in het Noord-Westen van Berlijn is eene prijsvraag uitgeschreven. Dit park zal o.a. moeten bevatten een 35 h.a. groote kinderspeelplaats en een volkswede van 3-6 h.a.

München. Een levendige strijd is in München ontbrand, over het al of niet afbreken der beroemde oude Augustijnenkerk. Niet alleen eene der interessantste oude kerken, maar een der heerlijkste straatbeelden van Oud München zoude hiermede verdwijnen. Hoe verwaarloosd het monument ook zij, de uitstekende oude muren laten een restauratie volkomen toe, maar men talm niet langer, en talrijk zijn dan ook de stemmen der eminentste kunstenaars, in het belang van het behoud van het monument. De groote sommen noodig voor de herstelling, en vooral de uiterst kostbare bouwgrond die door de afbraak vrij zoude komen, maken echter dat er helaas velen aan de zijde der afbrekers staan.

De kerk werd aan het einde der 13 eeuw gebouwd onder Hertog Lodewijk de Streng.

Elba. Er wordt te Elba een monument voor Napoleon I opgericht, ter herinnering aan zijn verblijf op dat eiland. Het standbeeld van „le petit Caporal“ dat het gedenkteeken bekronen zal is van Sindoni te Rome. Het is ongeveer 10 voet hoog en stelt Napoleon voor in uniform met gekruiste armen.

Chicago. William Field, tijdens zijn leven een der bekende architecten van New-York overleed te Chicago op zijn 70ste jaar. Hij bouwde het Buckingham Hotel, en het New-York Post office.

Frankrijk. Frankrijk heeft 122 ijzersmelterijen. Het departement Meurthe et Moselle alleen telt 76 hoogovens, die dagelijks

7-465 ton ijzer opleveren. De geheele productie van Frankrijk is meer dan 4 miljoen ton ijzer per jaar of per dag omstreeks 11.000 ton. De geheele opbrengst der aarde was in 1905, 54 miljoen ton ijzer.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 3 FEBRUARI.

GROENLO. De verbouwing van zijn woonhuis en schuur.

De heer R. G. Nales n.m. 4 u. in het hotel „de Zwaan“, alwaar bestek en teek. ter inz. zijn Aanw. 3 Febr. n.m. 1 u.

MEEDHUIZEN (GR). Den bouw eener rentenierswoning.

De arch. B. Hommes te Finsterwolde n.m. 3 u. in het logement van J. Hoenga. Bestek en teek. à f 1.50 verkrijgb. bij gen. architect. Aanw. 3 Febr. n.m. 1 u.

STELLENDAAM. Het bouwen eener opzichterswoning met bergplaats aan de Z.O. zijde van den nieuw aangelegden weg in de 20e kaveld in de gem. Stellingdam.

Het best v. d. „Generale Dijkagie“, Bestek met twee teek. verkrijgb. tegen f 1.75 bij den opz. L. Moerland te Stellingdam. Bijl. te zenden aan den heer D. Zaaijer Az. dijkgraaf te Stellingdam.

DINSDAG 4 FEBRUARI.

ECHTELD (GELDA). Het bouwen van twee woonhuizen en bijlev. van materialen transporten, arbeidswoningen, enz., nabij het station Echteld.

De kerkvoogden der Ned. Herv. kerk. Bestek en teek. ter inz. bij J. J. v. Elst Wapen van Balveren. Inl. geeft M. Derksen Hzn. opz. te IJzendoorn.

HILLEGOM. Het bouwen van een burgerwoonhuis met bijbehorende werken op een terrein aan den Stationsweg aldaar.

De heer J. Wiedemeijer v.m. 11 u. in het Stationskoffiehuus. Bestek en teek. ter inzage in gen. café en verkrijgb. ad. f 1.50 bij den architect C. Verkoren, bij wien inl. zijn te bekomen.

ROTTERDAM. Het bouwen van twee heerenhuizen aan de Heemraadsingelald.

De arch. Jan v. Teeffelen v.m. 11 u. in Franscati, Kipstraat. Best. à f 2 verkrijgbaar ten bureele van gen. arch. Middensteiger 19, alwaar inl. worden gegeven.

SLUIS III, AVEREEST. Het bouwen van een dubbele woning annex post- en telegraafkantoor, nabij Sluis III te den Hulst.

De arch. H. Burgmans n.m. 2 u. in het café Dommerholt, alwaar bestek en teek. ter inzage zijn. Aanw. gedaan.

VARSSEVELD. Het bouwen van een woonhuis, met bijlevering van alle materialen.

De heer H. Tannemaat 's av. 6 u. in het Café van W. Schuurman, alw. bestek en teek. ter inzage zijn. Inl. verkrijgb. bij B. J. Kreeftenberg.

WOENSDAG 5 FEBRUARI.

BEETS (FR.). Het bouwen van een nieuwe woonhuizinge voor J. Weiland aldaar.

De besteder. Bestek en teek. ter inzage bij J. A. Meester, Beets. Bijl. voor 5 Febr. bij den besteder in te zenden.

BUSSUM. Het bouwen van een kleine villa aan den N. Hilversumscweg.

De besteder. Bestek en teek. à f 1.50 verkrijgb. bij de archit. v. d. Goot & Kruisweg.

COEVORDEN. Het bouwen van een boerderij met bijlev. van al het daarvoor benod. te Pikveld, gem. Coevorden.

De bouw. Joh. D. Meppelink n.m. 4 u. in het café van de wed. Ballast, aan de Markt, alw. bestek en teek. ter inz. zijn. Inl. geeft gen. bouwk. Aanw. 3 Febr. n.m. 2 u.

KOEKANGE (Dr.). Het bouwen van een directeurswoning met bijlevering van alle materialen enz., voor rekening der coop. velfabr.

De archit. G. Hofman te Hoogeveen n.m. 2 u. in het café Eleveld. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij den architect, die inlicht. geeft.

ROTTERDAM. Het bouwen van een magazijn met kantoor, aan de Roo-Valkstraat aldaar.

De heer L. Cusell te 's Gravenhage n.m. 1 u. Bestek en teek. à f 1.50 verkrijgb. bij den boekh. Joh. A. Nederbragt, Jac. v. d. Doesstr. 70 te 's Hage.

ROTTERDAM. Het bouwen van een burgerwoning aan den Dordtschen Straatweg in twee perc. of in massa.

De bouw. A. v. d. Linde. Bestek en teek. tegen f 1 verkrijgb. bij gen. bouwkundige die inlichtingen verstrekt.

OLDEBOORN. Het bouwen van een burgerhuizinge te Akkrum.

De heer J. K. Koopmans 's av. 6 u. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij F. Hoekstra, arch. te Akkrum, alsmede inl.

ZWOLLE. Het bouwen van een boerenwoning met stal en schuur op een vrij terrein bij Zalk.

De arch. M. Meijerink v.m. 11^{1/2} u. in hotel Koenders. Bestekken en teek. à f 10 per stel te verkrijgen ten kantore van de archit., en worden op den dag der aanbesteding a f 8 per ongeschonden stel teruggenomen. Aanzwijzing bij Zalk 3 Febr. n.m. 3 uur.

DONDERDAG 6 FEBRUARI.

AKKERWOUDE (FR.). Het bouwen n'er stelphuizinge, waarin stalling voor 8 koeien aan den Sintelweg op de Hoogtenne.

De heer G. M. Minnema. Bestek en teek. ter inzage in café J. L. Dijkstra. Inl. geeft H. Graanhof.

DOETINCHEM. Het afbreken en weder opbouwen van het achtergedeelte van zijn huis en eene verandering aan de winkelpui.

De heer M. Glaser v.m. 10 u. Bestek en teek. ter inzage in het heerenlogement. Inl. worden gegeven door den architect H. J. L. Ovink & Zn. Aanw. gedaan.

MAASTRICHT. Het bouwen van een woonhuis aan de Capucijnenstraat.

De archit. A. Deussen, Scharnderweg 3 bij wien bestek en teek. te bekomen zijn.

RAUWERD. Het bouwen eener burgerhuizing.

De heer F. J. de Zee, aan wien bijl. in te zenden gemerkt R. Bestek en teek. ad. f 1.25 verkrijgb. bij H. J. Gras en Zn. Aanw. 3 Febr.

VRIJDAG 7 FEBRUARI.

TEGELEN. Het bouwen van 2 heerenhuizen aldaar, met bijlev. van materialen.

De heer B. Leenen n.m. 4^{1/2} u. Bestek en teek. verkrijgb. bij den besteder en bij den bouw. A. Holten te Blerik, die inl. geeft. Aanw. 7 Febr. n.m. 3 u.

ZONDAG 9 FEBRUARI.

ROTTERDAM. Het bouwen van een autogarage met directeurswoning c.a. op een open terrein aan de Baan 86-88.

De arch. H. Leeuwens en Zn. n.m. 2 u. in het Poolsch koffiehuus. Bestek. en teek. a f 3 verkrijgb. van af 1 Febr. bij gen. architecten.

MAANDAG 10 FEBRUARI.

HENGELO. (OV.). Het bouwen van een woonhuis aan de Bothastraat aldaar.

De architect J. W. Jansen 's midd. 12 u. in het Café van J. B. Huiskes. Bestek en teek. ter inzage in gen. café Inlicht. verstrekt de architect. Aanw. 10 Febr. v.m. 10 u.

DINSDAG 12 FEBRUARI.

ROTTERDAM. Het maken van den bovenbouw van een waterdichten Reinwaterkelder met toebehooren en bijkomende werken op het terrein aan de oude Plantage.

Het gem.best. n.m. 1 u. Bestek. voorw. en teek. vanaf 18 Jan. ter inz. op de Centrale secretarie der gem. en in het Stads Timmerhuis aldaar en à f 1 verkrijgb. bij wed. P. van Waesberge en Zn., Houtuin no. 73. Inl. te bekomen aan gen. Timmerhuis. Aanw. 11 Febr. v.m. 11 u. Bijlatten in te zenden vóór n.m. 1 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

9 JANUARI.

NEEDE. Het bouwen van een woonhuis aan den Borculoschen weg. Door den archit. T. Broekhuizen, namens mej. de Wed. H. 1108.

Laagste inschrijver Gebr. Sijmmelink, f 2797, gegund.

ROOZENDAAL (N.Br.) (ONDERH.). Het bouwen van een woonhuis met stalling en schuur, voor rekening van den heer G. Roovers aldaar. Door den arch. F. B. Sturm.

Laagste inschrijver M. v. Overveld, f 2884, gegund.

10 JANUARI.

WIJK (LIMB.). Het bouwen van eene school aan de Lage Barakkenstraat. Door het kerk.best. van den H. Martinus.

Laagste inschrijver Kerckhofs, Heer f 12760 gegund.

17 JANUARI.

KORTEZWAAG. Het bouwen van een kamer en andere werken, aan een woning. Door den heer dr. S. Ebbinge.

Gegund aan den laagsten inschrijver J. Nederveen, Steenwijkerwold, voor f 2300.

19 JANUARI.

HATKERHORNE. Het bouwen van een burgerwoonhuis aldaar. Door den heer W. J. Kornelis.

Laagste inschrijver Fr. Hoven, Idskenhuisen f 3763.

HARDEGARIP. Het afbreken van een kleine schuur en het bouwen van een nieuwe schuur etc. met stalling voor 30 stuks hoornvee, achter de bestaande burgerhuizinge a.d. Groninger straatweg te Hardegrip.

Raming f 3250. — Door den heer S. Douma.

Laagste inschrijver A. Boekema, Bergum, f 3580.

20 JANUARI.

NUNSPEET. Het verbouwen van het gemeentehuis te Nunspeet. Door het gem. best. van Ermelo.

Laagste inshr. W. Zwak Ermelo, f 5865.

21 JANUARI.

AMT-DOETINCHEM. Het bouwen van een woonhuis met werkplaats, met bijlev. van alle daarvoor benodigde materialen. Door den heer H. Hoogenkamp.

Laagste inschrijvers J. te Pas, Gendringen en W. Berkelder, Silvolde. f 4092 gegund.

22 JANUARI.

LIMMEL-MEERSEN (LIMB.). Het bouwen van een café met winkelhuus op een terrein nabij de „Popelier“ te Limmel. Door den architect J. Bemelmans.

Laagste inschrijver L. Soons, Ambj., f 3694.

NUNSPEET. Het bouwen van een woon- en winkelhuus aldaar. Door den architecten van Essen en van Zeggen.

Plan A. Laagste inschrijver W. Zwak, Ermelo, f 9850.

Plan B. A. Sellen, Nunspeet, f 9140.

NIJEUWPEKELA. a. Het bouwen eener burgerbehuizing te Nieuwpekel, en eene herstellingen aan zijne boerenbehuizing te Zuidwending, alles onder bijlevering van de daartoe benodigde materialen, werkloonen enz.; b. de verf, glas- en behangerswerken aan de nieuwe woning. Door den architect A. H. Oldenburger.

a. Laagste inschrijver N. Ots, f 2230^{1/2}.

b. A. Gankema, f 139^{1/2}, *Gegund.

ROERMOND. Het bouwen van eene woning aan den Maastrichterweg. Door den archit. H. Rammers.

Laagste inschrijver H. Lemmens, f 5893.

23 JANUARI.

f. ALKMAAR. Het verbouwen van de kaasabriek, staande aan het N. H. Kanaal in de gem. Koedijk, voor rekening der N. V. Zuivelmij. „De Kroon“ voorn. Gerbrand Vis Hzn. & Co. te Zaandijk. Door den archit. G. Spruit Szn. te Alkmaar.

Laagste inschrijver C. Bol, Alkmaar, f. 4690.
BESOUJEN. Het bouwen van kantoor met magazijnen met bijlevering der materialen, voor den heer H. Levie. Door de archit. J. v. Ree te Waalwijk.
Laagste inschrijver C. J. Trompen, Waalwijk, f. 3980.

BRIELLE. Het bouwen van een blok van 3 woningen bij het „Vrouwenhofje“ Ram. f. 3400. Door Regenten van het Vrouwenhofje.
Laagste inschrijvers Gebr. W. en M. v. d. Reijden, f. 3493.

DE KRIM. Den bouw van een woonhuis met schuur onder één dak, ald., gem. Ambt. Hardenberg voor de wed. H. Teekman te Slaghaven. Door den archit. H. Burgmans te Avereest.

Laagste inschrijvers H. Reinink, Balkbrug-Avereest, f. 3200.

DRIEWEGEN (ZEEL.). Het bouwen van een consistorie- en catechisatiegebouw c.a. Door het bestuur der Ned. Herv. Kerk.
Laagste inschrijver G. v. d. Sande, Borssele, f. 2434.

HAARLEM. Het bouwen van een woonhuis aan de Schoutjeslaan (Bosch en Vaart) Heemstede.

Laagste inschrijvers H. Eelsink en L. Klaassen, Schoten, f. 3871.

LIEROP (N.B.). Het bouwen van een winkelhuis met bakkerij, in de kom der gem. Lierop, met bijlevering van alle materialen hiervoor benodigd. Door den heer Jaq Verschure-Kampers.

Laagste inschrijver G. Smit f. 2190, gegund.

NIJMEGEN. Het afbreken der perceelen 43 en 45 aan de Molenstraat en bouwen van een winkelhuis, kantoren en bijkomende werken. Door regenten van het Oud Burger Gasthuis.

Laagste inschrijver H. Seegers f. 20790, Gegund.

NEEDE. Het bouwen van een woonhuis. Door den heer A. G. Sprokkereef.

Metselwerk Laagste inschrijver B. ten Hoopen, f. 127.

Timmer-, ijzer- en loodgieterswerk. A. Markerink, f. 478.

OLDEBOORN. Het bouwen van een royale burgerbuizinge te Oldeboorn. Door den heer A. Loots.

Laagste inschrijver S. Kuindersma, Joure, f. 5089, gegund.

24 JANUARI.

AMSTERDAM. Het bouwen van een drooglokaal met eenige bijbehorende werken, aan de linoleumfabriek te Krommenie. Door de architecten van Rossum en Vuijk.
Laagste inschrijver W. Uitslager, Amsterdam, f. 28938.

GROESBEEK. Het uitbreiden der school en bijkomende werken aan bestaande lokalen, bewaarschool en overdekte schuilplaats, en verplaatsen der boerderij van het gesticht der Eerw. Zusters van Liefde. Door den heer J. C. Hermans te Nijmegen.

Laagste inschrijvers V. Breesmenen Peters, Groesbeek, f. 11870. Nog niet gegund.

25 JANUARI.

BEUNINGEN. Het bouwen van een woonhuis te Benningen, voor den heer P. v. Dijk ald. Door den arch. P. G. Buskens te Nijmegen.
Laagste inschrijver P. Tijssen Weurt f. 2663.

ENSCHDEDE. Het bouwen van een woon-

huis op een terrein, gelegen aan de Javastr., aldaar. Door den arch. H. Reijgers.

Laagste inschrijvers H. J. Morren en J. Hassink, f. 2548, gegund.

27 JANUARI.

SCHIJNDEL. Het bouwen van een villa op de reeds gemaakte fundering en kelder-muren onder beheer van den Architect J. Heijckants te Erp. Door den WelEd. Heer H. G. J. Bolsius.

Gegund aan den laagste inschrijver J. H. van den Boomen, Schijndel, f. 17363.

Gewapend-Beton.

Uitvoering van alle werken.

L. H. Kurpershoek,

ROTTERDAM.

(ZWAANSHALS).

Bouwkw. Opzichter.

Gevraagd tegen 1 Maart 1908 een **bekwam en practisch ontwikkeld bouwkw. Opzichter (R.K.)**, eenigszins bekend met kerkbouw.

Brieven onder letter D, in te zenden aan het Bureau van dit blad.

Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDEN OBELT, Amst. d.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen
H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZOON, Amsterdam.
Closets — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.

Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIGH, Amsterdam.
„Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN
Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

Gaskachels (nieuwste condensatie). — OBELT, Amsterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade, Filiaal: 36, Rokin
Grondbooringen. — A. J. STOEL Jr., Haarlem.

Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Hauserisch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Houtcement- en Houtcementdakbedekking. Haensler's Houtcement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZOON, Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.

Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spijstr. 246, 248, 250, Amst.
Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Keien enz. — FERD. ENGBERS, Amsterdam.

Kokospisplaten. — H. H. DE HAAN, Nijmegen.
Lengtematen, dunnestokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. — Machinefabriek DE ZAAAN, Wormerveer.
Liften. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer, trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — FRED. STIELTJES & Co Amsterdam
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelders“ Amsterdam.
Machinefabriek Metaal- en IJzergieterij v.h. SPOOR, WIJNVOORD & Co. 's-Gravenhage.

Montegradiëdruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafondplaten. — GEM. MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOLINE, Amöneburg.
Präcisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDEN OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUGGOM, Arnhem.

LYST-VAN-LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co, Rotterdam.
Aerogeengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.

Asfalt. — W. J. v. d. WETTEREN en A. S. KEY, Rotterdam.
Asbest-leien. — Cementastiekdakbedekking, Houtcement- en Houtcementdakleerdakbedekking, Haensler's Houtcement. — G. SMITS & Co, Weesperzijde 39 Amsterdam, Tel. 7466.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co, Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtse Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amst. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.

Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co, Rotterdam.

Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co, Breda.
Beton (Gewapend). — P. BOURDREZ, den Haag.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co, Rotterdam.

Betonijzer „Kahn System“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten en Kluisdeuren. — DE LUGT & SERNE, Haarlem.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren, J. LIPS Bn., Dordrecht.

Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rottd.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHUUR & Zoon, Den Haag.
Bredkerplaten. — FABRIEK INDUSTRIALIA, Breda.
Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Cementastiekdakbedekking. Hancei in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZOON, Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,

van naadlooze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betouwanden tijdens den bouw.

Voordeelig ter vervanging van houten stutten.

Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur.

Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau G. L. DAHLMANN, Rotterdam.

Gemeente Gouda.

Dinsdag 18 Februari 1908 des namiddags ten 1½ ure zullen Burgemeester en Wethouders van GOUDA trachten aan te besteden:

Volgens bestek n°. 18:

„Het bouwen van het Hoofdgebouw en de Barak, op de bestaande funderingen, voor het „Van Iterson Ziekenhuis.“

Het bestek met 14 teekeningen is tegen betaling van f 10.— en het bestek zonder teekeningen tegen betaling van f 2,50, verkrijgbaar aan de Directieket op het werk en op franco aanvraag per postwissel aan den Gemeente-Bouwwaarder te Gouda.

Naaml. Venn. F. W. BRAAT's

Koninklijke Stoomfabriek van

Werken in Zink en andere Metalen, DELFT.

beveelt zich aan voor de levering van alle soorten van Ornamenten in Zink, Koper, Brons, Lood en gesmeed IJzer.

Eigenaar der Koninklijke Fabriek van gegoten Zink- en Bronswerken onder de firma L. SCHÜTZ & ZOON te ZEIST.

Aanleg van Centrale Verwarming naar alle systemen.

Brochures en albums op aanvraag verkrijgbaar.

Galvaniseerinrichting.

Hoofdagent der firma S. J. ARNHEIM te Bertijs, Kon. Keiz. Fabriek van Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, enz.

GEB's VAN MALSEN, DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en parketvloeren.

J. W. GIPS.

ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN-

VOUDIG GLAS IN LOOD. † † †

DUNCKLERSTRAAT

HOEK 20^e SWEELINCKSTRAAT.

's-GRAVENHAGE.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-

schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Grootte Houtstraat 71no, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, in de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, Ulselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:

CAREL HENNY, Directeur;

Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.

G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00

Reservefonds ult. 1906 1.255.400,00

Betaalde Brandschaden tot

ult. 1906 f 31.495.000,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

SOLLICITANTEN naar de betrekking van

DIRECTEUR

der op te richten Ambachtsschool te Schiedam worden verzocht hun stukken vóór 15 Februari a. s. in te zenden bij den heer J. W. J. VAN HAARWEGEN DEN BREEM, Voorzitter van het Bestuur. De jaarwedde bedraagt f 2500.—.

Schiedam, 18 Januari 1908.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 11den Februari 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1132.

Het maken van eene dubbele wachterswoning No. 38 op de lijn UTRECHT—BOXTEL.

Begroting f 7900.—

De besteding geschiedt volgens § 52 van het bestek.

Het bestek ligt van den 28sten Januari 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur B. J. HAITSMA MULIER te 's-Hertogenbosch en is op franco aanvraag (per brief), aan genoemd Centraal bureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 3den Februari 1908 ten 3 ure namiddag (West Europeesche tijd) bij overweg Wachtpost 38 te Orthen.

Utrecht, den 24sten Januari 1908.

P. BOURDREZ

Constructeur van werken in

Gewapend beton.

VALERIUSSTRAAT 8.

's GRAVENHAGE.

Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
 Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
 Scorïae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
 SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
 Spiegel, Vensterglas enz. — P. DOLK & ZN., Rotterdam — Dordrecht
 Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.
 Stalrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
 Stalen balken. — H. E. O'VING jr., Rotterdam.
 Stalen balken, — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
 Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-
 werks- und Hütten-Aktiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D.
 LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN &
 STEEGH, Beifeld en Tegelen (Limburg.)

Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
 Stucsteen, Stucmarmer, The Dutch Mercantile Cy. — B. T. HAGEN
 Rotterdam.
 Tegelvorsingen enz., Plaatbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
 Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toilits). — H. HUIJCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Amsterdam.
 Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouw-
 materialen" v. h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmateriaal" voorheen
 M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

VAN DEN BERG & Co.

Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING

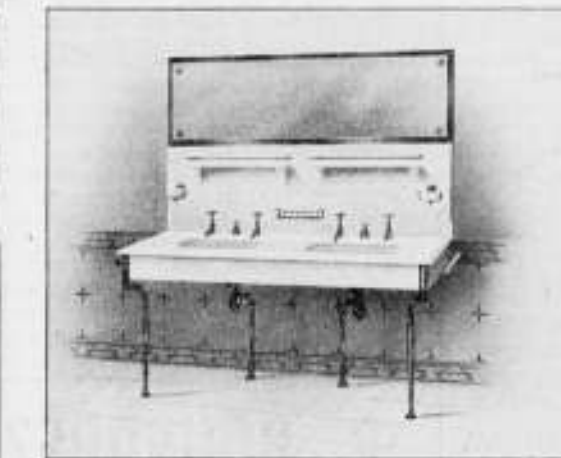
Sanitaire Artikelen in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT" Warm-watertoestellen met automaat.
 Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het geheele huis naar
 badkuip, waschtafel enz.

„Lightning" Geysers.

Porceleinen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.
 „Twylords" Aardewerk en „Twylords" „Adamant" verglaasde vuurkiel.
 Ornamenten voor Electrisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verscheidende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
 werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

„BOUWMATERIALEN"

LEKKERKERK (Hoofdkantoor)

VOORHEEN M. LUIJTEN,
 ROTTERDAM en DORDRECHT.

TRAS

Vraagt inlichtingen voor de contrôle van goede tras.

Hoos en van Limburg R'DAM.

Sieghwart-Balken.

R'DAM.
 A'DAM.
 Huygen en Vessel

Gesmeed ijzeren Spil- en Steektrappen

IN EENVOUDIGE EN MEER SIERLIJKE UITVOERING
 J. C. Van Straaten. = Loosduinscheweg 855ⁱ. = Den Haag.

„BOUWMATERIALEN"

voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
 machinale Doornikse en Luikse
POEDERKALK

met een gegarandeerdheidsniveau van
 hoogstens 15% restant op een zeef
 van 900 mazen per cm². (voor
 speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
 materiaal. — Onovertroffen percen-
 tage zuivere werkzame kalk en
 daardoor zeer voordelig in 't ge-
 bruik. — Monsters, proefstaten,
 attesten en mortelverhoudingen
 worden gratis verstrekt.

van 8 tot 32 cm. voorradig.

GEBR. VAN DER VLIET, IJzer- en Staalhandel AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
 STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
 GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

tot 30 cm. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

Haringgraatstaal.

Een onovertroffen en verrukkelijk materiaal voor
 plafonds, brandvrije beschietingen, binnen- en buiten-
 muiren.

Brandvrij. — Soliede Werk. — Eenvoudig aan te
 brengen. — Geen verlies van specie. — Goedgekeurd
 door Bouw- en Woningtoezicht der groote steden. —
 Verschillende Architecten schrijven het voor.

Eens gebruikt, altijd gebruikt.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
 te BLOEMENDAAL.

Fabriek van Houten Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van
 Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van tekening in verschil-
 lende systemen, massief, opgelegd, vocht-
 werend, ook systeem „tapis". op het oog
 gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon AMSTERDAM

(Amstel over Bendsdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem,
 — zie de talrijke Attesten — van
 verlichting voor kleine gemeenten,
 Villaparken, Villa's, Gestichten,
 Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht
 dienstbaar gemaakt voor aanleg
 WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig,
 zoo gewenscht werkende met
 gewichten, dus zonder Mo-
 tortje, zindelijk, gevaarloos
 en gemakkelijk te bedienen.
 Behalve in vele villa's en
 gestichten, zijn reeds 9 be-
 langrijke dorpen in Neder-
 land, naar ons systeem met
 dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
 Hoofddirecteur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,
 Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18.
 DEN HAAG.
 Interc. Tel. 2658.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.
 Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdrukrichting.
 Groothandel in Lichtdrukpapieren.

H. J. MONDT
 François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.
 Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
 lijke kleuren.

JAN HAMER & Co.

Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent)

In verschillende Koninklijke-, Rijk-, Provinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens ons laatste en veel verbeterde systeem.

Echt Haeusler'sche Houtcemenen Dakbedekking.

Bekwame dakdekker-, bliklager- en bouwwerkmeesters als **UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS**

voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD. BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA

C. F. BEER. KEULEN (RIJN).

GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA C. S. HAESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.

48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de firma N.V. Handel in Bouwmaterialen v. I. A. SMITS & ZOON, AMSTERDAM sedert 1 Jan. 1906 niet meer mijne vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en noch door mij noch door de firma Carl Sam. Haeusler direct Haeusler's houtcement aan deze firma geleverd wordt.

„PAARL“.

Geheel NIEUW model

Spoel-Reservoir

voor CLOSET-Inrichtingen.

Roestvrij-Zweetvrij-licht.

vervaardigd van Fibronit of Densitas ware, met Koperen binnen constructie.

Vraagt prijzen, beschrijving en catalogus aan

VALKENIER & DE HAAS,

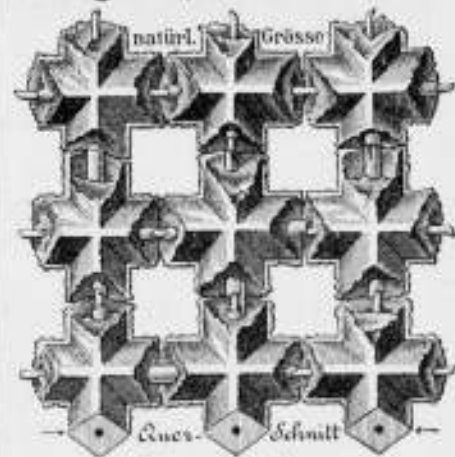
Louvehaven 17. — SANITAIRE ARTIKELN. — Rotterdam.

BOVENLICHT SLUITING VICTORIA STANGENSYSTEEM LUIJKE & Co ROTTERDAM.

BOVENLICHT SLUITING HERKUL LUIJKE & Co ROTTERDAM.

GEBRUIKT Steengaas „DRAHTZIEGEL“

bij het vervaardigen van Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,

Omkleding van Kolommen, Pilaren en alle mogelijke IJzerconstructies, Onderkleding van Trappen, Gebogen Plafonds, enz. Eénig vertegenwoordiger:

F. A. CLOËR,

Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

Firma De Lugt en Serné.

HAARLEM. - Telefoon 569.

FABRIKANTEN VAN PANTSERSTALEN

Brandkasten en Kluisdeuren.

Veiligheidssloten.

Leverancier van de Brandkasten der Kon. Posterijen.

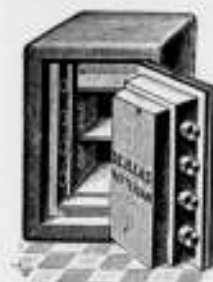

De N. V. 's Gravenhaagsche Machinefabriek, Metaal- en IJzergieterij v/h SPOOR, WIJNVOORD & Co., Zuidwest Buitensingel 39

bericht aan belanghebbenden, dat zij heeft gekocht van de N. V. Pletterij v/h. ENTHOVEN & Co. eene groote collectie houten en koperen modellen waaronder van

Kolommen, Lantaarnpalen, Straatkolken, Ramen, enz.

voor de levering waarvan zij zich beleefd aanbeveelt. Levering in kortst mogelijken tijd tegen uiterst concurrerende prijzen.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamse Brandkastenfabriek voorheen Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIALA FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.

Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek

Opgericht 1875.

Specialia Fabriek voor **ROLLUIKEN, ZONSCHERMEN.** Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.

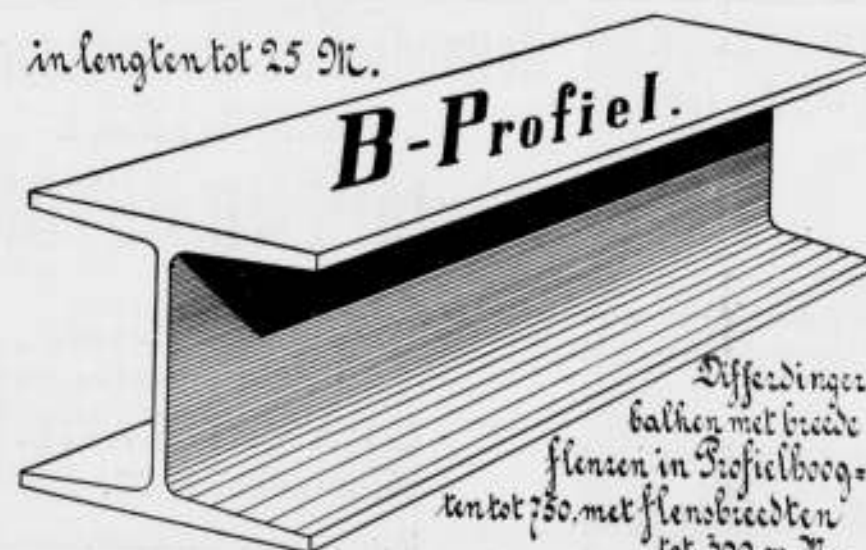
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.

J. F. KRONER & Zoon, HOFLEVERANCIERS Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

Vertegenw: **C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.**

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

BALK- en -STAAL,

alle lengten tot twaalf meter in normaalprofielen tot de laagste prijzen in voorraad bij

DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.

P. DOLK & ZOON

Rotterdam. — Dordrecht.

Opgericht 1803.

Cloisonné Glas.

Société Anonyme Métallurgique d'AUBRIVES & VILLERUPT. Siège Social à Aubrives (Ardennes).

Gegoten IJzeren Buizen

met bijbehorende hulpstukken.

HOOFDAGENT voor Nederland

W. DEURVORST & ZOON, - DEN HAAG.

Kantoor: Heerengracht 20.

Onderneemt het leveren en leggen van Buizen en Hulpstukken voor GAS- en WATERLEIDING.

A.N. DELINT DELFT DEN HAAG

Delftsche Wandtegels. Schoorsteenmantels.

SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabrikant Joost Thooft en Labouchère.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer,

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN 150/1 de Ruyterkade, — **AMSTERDAM** — Filiaal 44 Rokin.

Hoofddagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Getjeers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Acteuten ter insage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. **SCEPTIC-TANKS,** **WARMWATER-VERZORGING,** volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

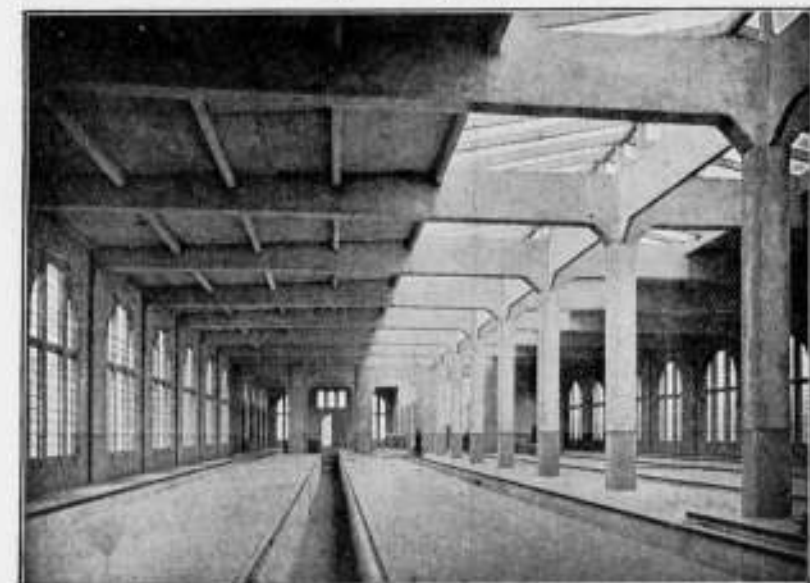
SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq. AAN DE FABRIEKEN

Firma **VAN DER LUGT, ROTTERDAM,** uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co. Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te

BREDA.

Rijtuigremise der Z. Holl. Kl. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT,

Civiel Ingenieur.

'S-**GRAVENHAGE.**

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJZER**

28^e JAARGANG 1908. N° 6

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

• ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY •
• TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST •

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR:

INHOUD

N° 6, 8 FEBRUARI 1908. Maatsch. t. bev. d. Bouwkunst. — Middelbaar Technisch Onderwijs (vervolg van blz. 68; slot). — Reishertinneringen door Herm. v. d. Kloot Meijburg. — Monument van Christiaan Huygens. — Prijsvragen. — Verslagen van vergaderingen. — Inhoud van tijdschriften. — Berichten. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van Fabrikanten, Leveranciers, enz. — Advertentiën.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

ABONNEMENTSPRIJS

voor Nederland: fr. p. p. / 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.— **PRIS DER ADVERTENTIËN:** van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — **AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN** 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — **ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN** tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AAN ALLE ARCHITECTEN VAN NEDERLAND.

DE Nederlandsche Sectie van het „Comité Permanent“ der Internationale Congressen van Architecten heeft de eer, U namens de H.H. Otto Wagner en Franz Freiherr Von K. President en Secretaris van het Uitvoerend Comité uit te noodigen tot deelneming aan het

VIIIe INTERNATIONALE CONGRES VAN ARCHITECTEN

hetwelk zal worden gehouden te **Weenen** van **18 tot 24 MEI 1908**

onder de Hooge Bescherming van Zijne Keizerlijke en Koninklijke Apostolische Majesteit FRANZ JOSEPH II, Keizer van Oostenrijk, Koning van Hongarije, enz. enz.

De organisatie en het programma van het Congres volgen hier.

Leden.

Men neemt deel aan het Congres tegen betaling van 25 Kronen (/ 12.60) voor heeren en 15 Kronen (/ 7.56) voor dames.

Rechten der Leden van het Congres.

De leden ontvangen kosteloos:

Een identiteitsbewijs.

Een insigne van het Congres.

Alle drukwerken van het Congres.

Het algemeen verslag van het Congres.

Een uitnodiging voor de Hofburg (het Keizerlijk paleis) waar de plechtige opening van het Congres plaats vindt.

Een uitnodiging voor de plechtige opening van de Internationale Bouwkunst-Tentoonstelling en een bewijs tot vrijen toegang op die tentoonstelling.

Een uitnodiging tot een feest in het Stadhuis, dat door het Gemeentebestuur van Weenen wordt gegeven.

Een uitnodiging tot een feest aan het Keizerlijk Koninklijke Hof.

Een uitnodiging tot een feest in het „Künstlerhaus“.

Een uitnodiging tot een feest op den Kahlenberg, te geven door de Oostenrijksche Vereeniging van Ingenieurs en Architecten.

De leden hebben recht:

1°, om deel te nemen aan alle zittingen en bijeenkomsten van het Congres;

2°, om deel te nemen aan alle bezoeken, excursies en het afscheidsfeestmaal, mits zij zich daarvoor doen inschrijven en de verschuldigde bedragen, daarvoor vast te stellen, voldoen.

Het Uitvoerend Comité heeft de verschillende Oostenrijksche Spoorwegmaatschappijen verzocht, aan den leden van het Congres korting toe te staan. Zoodra hieromtrent zekerheid is verkregen, zullen nadere mededeelingen worden gedaan, gelijk ook wegens kortingen voor hotels en pensions en door beheerders van openbare gemakkelikheden toegezegd, zal geschieden.

De dames ontvangen kosteloos:

Een identiteitsbewijs, een insigne en de uitnodiging die den leden van het Congres worden gezonden. Een Comité van Dames heeft zich bereid verklaard de dames der congresleden gedurende de zittingen aangenaam bezig te houden.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Onderwerpen door het Congres te behandelen.

- 1°. Staatszorg betreffende de Beeldende kunsten. Het nemen van het volgend

Besluit

wordt voorgesteld.

„De regeeringen worden dringend verzocht, Ministeries van Schoone Kunsten, of althans Onderafdeelingen in het leven te roepen, die zich met de belangen der Schoone Kunsten bezig houden.

„Aan deze Ministeries, of Onderafdeelingen behooren kunstenaars van naam verbonden te worden.

„Daar de Bouwkunst als de voornaamste der beeldende kunsten moet beschouwd worden, dienen onder die kunstenaars architecten de meerderheid te hebben.

„Deze Ministeries of Onderafdeelingen behooren de beeldende kunsten in haar ruimsten omvang te beschermen en te ontwikkelen.”

- 2°. Wettelijke regeling van den artistieken eigendom op werken van bouwkunst (Punt II van het VIIe Congres, in 1906 te Londen gehouden). Voorstel van den heer G. Harmand te Parijs.

- 3°. Regeling der voorwaarden, waaronder Internationale Prijsvragen moeten worden uitgeschreven. (Punt X van het VIIe Congres, in 1906 te Londen gehouden). Rapport van het Comité Permanent te Parijs.

- 4°. Wettelijke regeling van het architecten-beroep door invoering van Staats-diploma's. (Punt V van het VIIe Congres, in 1906 te Londen gehouden). Rapport van den Oostenrijkschen Architectenbond omtrent het oprichten van „Kamers van Bouwkunst.”

- 5°. Instandhouding van openbare bouwkunst-gedenkteekenen. (Punt IX van het VIIe Congres, in 1906 te Londen gehouden).

- 6°. Gewapend beton (Punt III van het VIIe Congres in 1906 te Londen gehouden).

Het Uitvoerend Comité zal gaarne schriftelijke verklaringen van instemming omtrent het voorgestelde besluit (Punt I), of uitvoerige rapporten over dit besluit ontvangen. Die stukken moeten uiterlijk 15 Maart 1908 zijn ingekomen. In de eerste Algemeene Vergadering van het Congres zal van deze verklaringen, gerangschikt volgens de landen van herkomst, mededeeling worden gedaan.

Voor de andere punten zal een rapporteur benoemd worden, wien de taak ten deel zal vallen, aan het Congres een rapport in te dienen, hetwelk de in te zenden rapporten — die niet langer dan 1000 woorden mogen zijn — zal samenvatten. Ook deze rapporten moeten 15 Maart zijn ingekomen.

Voordrachten.

Gedurende het Congres zullen de volgende voordrachten worden gehouden.

- 1°. Over den invloed van de nieuwe stroomingen op de Bouwkunst, door den Heer Karl König, Architect en Hoogleraar te Weenen.
- 2°. Over den invloed van de historische stijlen op de ontwikkeling van de nieuwe vormen en samenstellingen, door den Heer Leopold Bauer, Architect te Weenen.
- 3°. De bouwverordeningen van Berlijn, Londen, Parijs, Rome en Weenen met elkander vergeleken wat haar invloed op den bouw der woonhuizen en op het algemeen aanzien der steden betreft, door den Heer Karl Mayreder, Godiplomeerd Architect en Hoogleraar te Weenen.
- 4°. Over het meten van gebouwen door fotografeeren, door

den Heer Dr. A. Meydenbauer, Architect, Geheime Bouwraad en Hoogleraar te Berlijn.

- 5°. Over het auteursrecht van den bouwmeester, door den Heer Erös Sandor, Architect te Budapest.

- 6°. De middeleeuwsche aanleg der Deutsche steden en zijn waarde voor den tegenwoordigen tijd, door den Heer Bodo Ebhardt, Architect te Berlijn.

Talen.

Op het Congres kan men zich van de Deutsche, Engelsche, Fransche of Italiaansche taal bedienen.

Alle rapporten of memories moeten in een dezer vier talen gesteld zijn. De eindrapporten worden in het Duitsch gesteld, en, in de drie andere talen vertaald, voor de leden gedrukt.

Het Uitvoerend Comité zal zorgen, dat bij de uitstapjes en bezoeken tolken aanwezig zijn.

Tentoonstelling.

Tegelijk met het Congres wordt een Tentoonstelling van Bouwkunst gehouden, die vier weken zal duren.

Deze tentoonstelling zal voor het publiek toegankelijk zijn, en gehouden worden in de zalen der Gartenbau-Gesellschaft aan den Parkring.

Het comité van ieder land zal met het organiseeren zijner afdeling belast worden. Alle aanvragen tot deelneming, om inlichtingen enz. moeten tot het comité van het land, waartoe de aanvrager behoort, worden gericht.

Feesten en bezoeken.

- 1°. Opening van het Congres, 18 Mei, des voormiddags, in de feestzalen van den Hofburg, het Keizerlijk Paleis.
- 2°. Feest in het Paleis van Schönbrunn, te geven door het Keizerlijk Koninklijk Hof.
- 3°. Ontvangst ten Stadhuize door Burgemeester en Gemeentebestuur van Weenen.
- 4°. Feest in de zalen der „Jubilaeums Ausstellung” van het „Künstlerhaus.” Dit feest wordt aangeboden door de Oostenrijksche Vereeniging van Beeldende kunstenaars te Weenen.
- 5°. Nachtleest op den Kahlenberg, aangeboden door de Oostenrijksche Vereeniging van Ingenieurs en Architecten.
- 6°. Afscheidsfeestmaal, 23 Mei 1908, des avonds te 8 uur.
- 7°. Bezoek aan het Kasteel Kreuzenstein, behoorende aan Zijne Excellentie Hans Graaf Wilczek.
- 8°. Bezoek aan het Klooster te Klosterneuburg.
- 9°. Tocht over den Semmering.
- 10°. Bezoeken van werken in aanbouw, gedenkteekenen en bezienswaardigheden van Weenen.

Inlichtingen omtrent het Congres worden gegeven door den Secretaris van het Permanente Comité voor Nederland, adres A. Salm G.B.zn., 26 Weesperzijde te Amsterdam.

Weenen heeft als stad van kunst een zoo goeden naam, het programma van het Congres is zoo wel voorzien, dat er niet aan behoefte te worden getwijfeld of de Nederlandsche Architecten, die van het Congres te Londen zulke aangename herinneringen mede naar huis namen, zullen in grooten getale naar de „schöne blaue Donau” opgaan.

De volgende gunstige bepalingen, die bij geen vroeger Congres hebben gegolden, zijn thans door het Uitvoerend Comité gemaakt.

1e. Het is niet nodig, nu reeds op te geven, of men aan het Congres wil deelnemen. Wie nu nog in het onzekere verkeert, of hij in Mei wel gaan kan, ondertekent de kaart,

die hem met het volledig programma op aanvraag door den Secretaris bovengenoemd wordt toegezonden en ontvangt later een nadere uitnodiging, die hij al dan niet kan aannemen.

2e. Wie, nadat hij deze nadere uitnodiging heeft aangenomen, alsnog verhinderd mocht zijn, ontvangt, als hij tijdig van zijn verhindering mededeeling doet, het gestorte bedrag terug.

Het Uitvoerend Comité verwacht dat de verschillende landen op het Congres goed vertegenwoordigd zullen zijn. Met het oog op de te nemen maatregelen is het noodig, dat het Comité zoo spoedig mogelijk weet, hoe groot het aantal der deelnemers ongeveer zal zijn.

Daarom verzoekt de Secretaris van het Nederlandsch Comité hem de ingevulde kaarten vóór 15 Februari te willen doen toekomen, met een postwissel ten bedrage van f 12.75 voor een heer, en van f 7.75 voor een dame*). De Secretaris zal de bedragen naar Weenen overmaken.

Opdat de namen in de drukwerken van het Congres juist gespeld worden, verzoekt de Secretaris bij iedere ingevulde kaart twee visitekaartjes of hoofden van brieven te willen voegen.

De Secretaris van het „Comité Permanent” voor Nederland,

A. SALM G.Bzn.

In de Vergadering van het Hoofdbestuur gehouden 21 Jan. j.l. is besloten om aan de collectie interessante schetsen van Boerenhuizen in Nederland van den architect Herman v. d. K. Meyburg uit Rotterdam meer bekendheid te geven en daarvan een Tentoonstelling te organiseeren. Dit nu is geschied en wordt deze Tentoonstelling in het gebouw van de Maatschappij, Marnixstraat 402, Zondag 9 Februari geopend.

MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

(Vervolg van bladz. 68 en slot).

II.

Om middelbare technische scholen te verkrijgen, op de in het vorig artikel beschreven wijze ingericht, zal men op verscheidene plaatsen van bestaande, meer of minder technische teekenscholen, kunnen gebruik maken. Daarbij zal het wenschelijk zijn zooveel mogelijk aansluiting te zoeken met de versierende vakken. Aanraking met meubelontwerp en andere gebruikskunst, met vlak- en reliefornameent, zal eene school voor bouwkunst steeds ten goede komen. Anderzijds is voor meubelontwerpers, maar vooral voor decorateurs en voor beeldhouwers, wegens 't verband dat deze vakken met de bouwkunst hebben, slechts daar eene goede opleiding te vinden, waar ook de bouwkunst beoefend wordt. Deze toch kan die versierende vakken aan de noodige opgaven helpen. En bij het inrichten van eene middelbaar technische school dient men wel rekening te houden met het feit, dat eenzijdige beoefening, noch alleen van bouwkunde, noch alleen van bouwkunst, althans bij eenigszins verdere studie, mogelijk is.

De leergang aan eene M. T. S. zou dan zoodanig inge-

*) Waaronder de verzendingskosten tevens berekend zijn.

richt kunnen worden, dat de leerlingen der eerste drie leerjaren, gedurende zes maanden avondonderwijs krijgen, en wel drie uur per avond, van de eerste vijf werkdagen der week. Bij gedwongen, of nog beter, bij verkozen werkeloosheid, zouden zij kunnen deelnemen aan de tekenoefeningen van den dagcursus.

Zij zouden in deze drie jaar zoo ver kunnen gebracht worden, dat zij een der door de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst ingestelde diploma's, van opzichter of van teekenaar kunnen verwerven. Volgens het algemeene oordeel en om licht te begrijpen redenen: het ontbreken tot dusver van goede opleiding, reiken de eischen voor het verkrijgen van deze diploma's niet ver genoeg om de gediplomeerden als volledige en bekwame opzichters of tekenaars te kunnen beschouwen. Men zal er dus in de toekomst zeker toe overgaan om of deze examens te verzwaren of nog beter, om vervolgetamens in te stellen en daarbij aan de bestaande examens een diploma van aspirant-opzichter- of teekenaar te verbinden.

Om de daartoe vereischte kennis op te doen zou een vierde studiejaar dienen, eveneens zes maanden durend, maar waarin nu overdag zoowel als des avonds onderwijs wordt gegeven. Overdag van 8 tot 12 en van 2 tot 4 uur hoofdzakelijk tekenoefeningen, waartoe zonder bezwaar en zonder meerdere kosten te veroorzaken, de weinige werkelooze leerlingen der eerste drie jaren kunnen toegelaten worden. En bovendien enkele avonden van 6 tot 8 uur, uitsluitend voor mondelinge voordrachten. Zoo zou nu voldoende tijd voor bestudeering van het behandelde kunnen overblijven.

Bij het hieronder volgend ontwerp-leerplan is voor de eerste drie leerjaren geen splitsing tusschen opzichters en tekenaars gemaakt.

Doordat de eischen voor beide diploma's niet zeer uiteenloopen, kan het aan de leerlingen overgelaten worden, op de voor het examen noodige vakken zelf den nadruk te leggen. Bovendien zal het, als later vervolgetamens worden ingesteld, wenschelijk zijn, eerst bij dit examen de splitsing in te voeren.

Door samenwerking van de verschillende afdelingen waaruit deze middelbare technische school zou bestaan en waarvan hier alleen de bouwkundige afdeling geschetst is, zou ten slotte voor die leerlingen welke na de vier leerjaren doorloopen te hebben, en het vervolg-examen hetzij voor opzichter, hetzij voor teekenaar, te hebben afgelegd, en die bovendien hebben blijk gegeven van artistieken aanleg, gelegenheid bestaan voor het volgen van een tweejarigen architectencursus, zonder dat dit de exploitatiekosten van de school noemenswaardig hoeft te verhoogen. Wanneer tot dezen cursus alleen de uitmuntenden worden toegelaten, dan is voor zoo eene kleine keurbende, alles wat noodig is, reeds in de verschillende afdelingen te vinden. De leerlingen zouden dan voor verschillende vakken in de verschillende afdelingen kunnen worden ingedeeld. Deze cursus zou dan kunnen omvatten, ontwerpen en perspectiefteekenen onder leiding van den leeraar in deze vakken voor het vierde leerjaar, ontwerpen van vlak-ornament bij de desbetreffende afdeling, boetseeren onder leiding van den leeraar voor reliefornameent, terwijl ook aan het ontwerpen van meubels en binnenbetimmeringen zou kunnen worden gedaan.

Wanneer dan in of buiten deze school nog gezorgd werd voor eene behoorlijke aanvulling van de algemeene ontwikkeling, dan zouden langs dezen weg enkele leerlingen gebracht kunnen worden, op het peil van de oud-leerlingen van het andere type van M. T. S., die welke aan de

H. B. S. met 3 j. c. aansluit. En zoo zal het mogelijk zijn, dat, evenals nu zoo vaak gebeurt, hoofdopzichters en ontwerp-teekenaars, chefs de bureau, en ook architecten voortkomen uit de gelederen van opzichters en teekenaars der eerste categorie: de op de bouwplaats zelf werkzame dagelijkse opzichters en detailteekenaars. De naam architectencursus werd gekozen omdat de bekwaamheid die van deze categorie van opzichters en teekenaars geëischt moet worden ook voldoende te achten is voor architecten van kleinere bouwwerken.

De inrichting van dezen architectencursus voorloopig niet nader uitwerkend, volgt hieronder een beknopt overzicht van de verdeling van de leerstof over de verschillende leerjaren. Hierbij is gerekend dat de eerste 3 leerjaren vijf avonden per week 3 uren les krijgen, in 't geheel dus 15 lesuren per week, terwijl gedurende het 4e jaar de nu gesplitste opzichters- en teekenaarsklasse ieder gedurende 5 dagen 6 uur en een dag 4 uur des daags les krijgen en bovendien gedurende 3 avonden 2 uur per avond, in het geheel dus 40 lesuren per week. Daar enkele vakken van meer beperkten omvang gerekend zijn, slechts een jaar of voor of na Kerstmis behandeld te worden, komen in dit overzicht enkele halve uren voor.

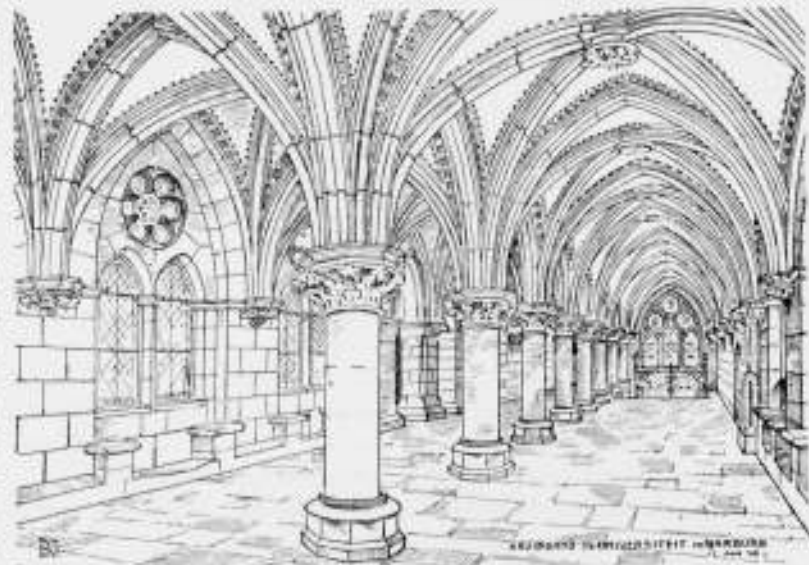
J. G. WATTJES B. I.
Leerbaar aan de Akademie „Minerva“
te Groningen.

REISHERINNERINGEN.

IV. MARBURG.

Er wordt in de laatste jaren veel gedaan om onze steden te moderniseeren en te verfraaien. Breede verkeerswegen worden getrokken, ruime parken aangelegd, monumentale gedenkteekenen en fonteinen opgericht, kortom eene klimmende belangstelling voor de vorming van het inwendig stadsbeeld aan den dag gelegd. Daargelaten of al deze veranderingen nu wel altijd een aanwinst zijn, veel fraais en karakteristieks toch, dat de oude stad kenmerkte gaat vaak daarbij verloren, wijzen wij er toch op dat met ernst er naar gestreefd wordt, niet alleen om de bewoners te gerieven, doch ook om den bezoeker te trekken en hem een aangenaam verblijf aan te bieden. Maar hoe staat het met de toegangen waarlangs die bezoeker de stad wordt binnen geleid?

In oude tijden, waarbij wij in gedachten zoo gaarne verwijzen, toen het leven minder gejaagd en zenuwachtig was en de zin voor het schoone niet werd opgevat als een manteltje waarmede veel onschoons moet worden bedekt, bood een stad ook uitwendig een geheel ander aanzien dan thans. De ringmuur met zijn poorten schiepen een afgesloten, duidelijk omlind geheel, zoodat geen stratenrijen

op eenmaal, zonder de minste overgang op een weiland konden uitmonden. Zoo ook waren de toegangen tot de stad markante punten, waardoor het karakter der plaats ten deele werd bepaald. Reeds van verre zag de vreemdeling de statige forsche stadspoort waardoor hem zoo dadelijk toegang binnen de gastvrije muren zou worden verleend en waar hij door den poortwachter misschien met een vriendelijk „welkom“ zou worden begroet. Had hij de poort doorschreden dan leidde een niet te breed straatje met schilderachtige, dertel gecontoureerde geveltjes naar de markt, het centrum der plaats, waar kerk en raadhuis gelegen zijn, wier sierlijk gelijnde torens hem op zijn reis tot baken hadden gediend. Alles ademde rust, harmonie en schoonheid.

Hoezeer is ook dit beeld in den loop der tijden gewijzigd; bij al onze vooruitgang zijn wij in dit opzicht toch eigenlijk leelijk achteruitgegaan. Nadert men nu eene groote stad, dan is het gewoonlijk met den spoortrein die in snellen vaart door velden en weiden voortrijt om op eenmaal tusschen de achterzijden van twee huizenrijen de plaats van bestemming binnen te snuiven. 't Is als ging men door een tunnel, alleen met dat verschil dat een tunnel tenminste donker is, zoodat men dus niets ziet, doch hier wordt men in vele gevallen althans, onthaald op den aanblik van groezelige berookte muren, natte, drassige tuintjes en plaatsjes met verzakte, kippen- en konijnenhokken en

VERDEELING VAN DE LEERSTOF.

BENAMING.	1e jaar.	2e jaar.	3e jaar.	4e jaar.		Totaal.	
				Opzichters.	Teekenaars.	Opzichters.	Teekenaars.
Bouwkunde (constructie)	1	1	1	—	—	3	3
Kennis v. bouwstoffen	1	1	—	—	—	2	2
Verfwerk, materialen en gereedschappen	—	—	—	1	1	1	1
Bestekken, begrotingen en wettelijke bepalingen	—	—	1	—	—	1	1
Reken- en stekunde	1	1	1	1	1	4	4
Meetkunde	1	1	1	1	1	4	4
Beschrijvende meetkunde	—	—	—	2	2	2	2
Perspectief	—	—	—	1	1	1	1
Landmeten	—	—	1	1	1	2	2
Werktuigkunde	—	—	1/2	—	—	1/2	1/2
Natuurkunde	—	—	—	1	1	1	1
Statica	—	—	1/4	1	1	1 1/2	1 1/2
Vaktekenen (constructief)	9	9	—	13	5	23	23
Perspectief teekenen	—	—	—	2	—	2	2
Stijl- en ornamentleer	1	1	—	1	1	3	3
Handteekenen	—	—	1	2	2	3	3
Ornamenteekenen	—	—	—	2	—	2	2
Vaktekenen (decoratief)	—	—	8	12	12	20	20
Aquarelleeren	—	—	—	2	—	2	2
Boetsseeren	—	—	—	2	—	2	2
Nederlandsch	1	1	—	1	1	3	3
Fransch	—	—	—	2	2	2	2
	15	15	15	41	40	85	85

vervallen vervelooze veranda's die gestoffeerd zijn met bont waschgoed en eenig voorkomend huisraad, om van minder smakelijke zaken niet eens te spreken. Deze plotselinge overgang van de zonnige, lachende velden naar deze in troostelooze somberheid gehulde omgeving doet mij immer zoo pijnlijk aan, dat ik het liefst onmiddellijk zou terugkeeren en van enig bezoek of oponthoud in zoo'n plaats gaarne zou afzien, ware het niet, dat de omstandigheden vaak tot een langer of korter verblijf kunnen noodzaken. Het moge al openhartig zijn den bezoeker het eerst de schaduwzijde van het groot-stadsleven te vertoonen, opwekkend is het niet en de hooggespannen verwachting, waarmede men zich tot een bezoek aan zoo'n, soms om hare schoonheid hoog geroemde stad had opgemaakt, daalt aanmerkelijk wanneer men, als 't ware door den achterdeur binnengeleid, zulk een treurig beeld te aanschouwen krijgt. Men huivert bij de gedachten aan de toestanden die daar heerschen en krijgt medelijden met de menschen die gedwongen zijn daar hun dagen te slijten, verre van de fraaie natuur die het leven zooveel schooner en blijder kan maken.

Dit sombere tafereel geldt gelukkig niet voor alle steden. Menige plaats heeft ook uitwendig nog iets van de oude bekoring behouden al is het dan ook dat de poorten en wallen reeds lang verdwenen zijn en de bezoeker niet meer wordt ontvangen door een vriendelijken poortwachter doch door een zwijgend controle-beambte die alleen belangstelt in het kleine stukje carton, dat de talisman was op de reis.

Zoo ook is het geval met het oude Deutsche Universiteitsstadje „Marburg“ in het schoone Hessen-land. Als de trein zich nog in groote bogen door het lieflijke Lahndal spoedt en nog geen waarschuwend gefluit het einde der reis heeft aangekondigd, biedt zich reeds meermalen de gelegenheid een onbelennerde blik op het hoog gelegen stadje en zijne woudrijke omgeving te werpen. Geen smerige fabrieken met kwalvende schoorsteenen, noch torenhooge huurkazernes benemen het gezicht op de stad. Fabrieken zijn er niet en de huurkazernes zijn bescheiden van afmeting en zeer schaarsch; bovendien staan zij onder in het dal, dus laag, zoodat men ze aanvankelijk overziet. Eerst wanneer de trein zijn vaart mindert en het station genaderd is, bespeurt men dat aan den voet der oude stad, nieuwe wijken in wording zijn waar de hedendaagsche eischen worden gehuldigd. De hier opgerichte, of in aanbouw zijnde huizengroepen getuigen van zeer moderne kunstopvattingen, wat zich in hoofdzaak uit, in grillige lijnen en groote vrijheid in het aanbrengen van barokachtig ornament. Helaas, wordt hierdoor reeds veel afbreuk gedaan aan het eigenaardig karakter der stad, zoozeer zelfs dat Z. M. de Keizer zich vernietigend over deze misvorming van

Marburg moet hebben uitgelaten! Toch zijn er nieuwe wijken aan te wijzen die door hunnen lommerrijken aanleg en villa-achtige bebouwing, niet zonder beking zijn. De opvatting der bouwwerken wijkt hier ook eenigszins van den gewonen modernen Duitschen woonhuisbouw af; blijkbaar zijn de goede voorbeelden, in de oude stad voorhanden, van gunstigen invloed geweest en hebben hier al te groote buitensporigheden voorkomen; vooral de oude vakbouwwerken, waaraan deze streek zoo rijk is, worden met zekere voorliefde herhaald.

Deze nieuwe stad behoeft echter geen verdere beschouwing daar zij zich „im grossen Ganzen“ weinig van andere moderne stadsuitleggingen onderscheidt. Het is dan ook hoofdzakelijk de oude stad die de aandacht vraagt en ook ten volle verdient. Zij is ongeveer half cirkelvormig tegen de steile helling van een vooruitspringenden bergrug gebouwd, wiens kruin wordt ingenomen door het trotsche jandgrafelijke slot, dat, hoog gelegen, de stad en omtrek beheerscht. Door dezen amphitheater-achtigen aanleg zijn de straten sterk oplopend; zij voeren zigzag-gewijze naar boven en zijn onderling door steenen trappen verbonden die zich tusschen ver overgebouwde huizen wringen of wel als donkere tunnels in den bodem zijn aangebracht. De huizen zijn veelal op kunstmatige terrassen opgetrokken en bezitten menigmaal twee ingangen, namelijk één aan de voorzijde op den beganen grond en een op den zolder die toegang geeft naar de hooger gelegen straat aan de achterzijde van het huis. Uit dezen eigenaardigen aanleg zijn vele schilderachtige hoekjes en mooie perspectieven ontstaan; bij iedere straatwending vertoont zich een nieuw beeld, vaak met buitengewone verrassingen, vooral wanneer door eene onderbreking van de huizenrij een blik op het landschap wordt geboden, en men het oog kan laten dwalen over de overliggende bergen en het vruchtbare dal, waardoor zich als een zilver lint het riviertje slingert.

Heeft men eindelijk het bergplateau bereikt, waar lommerrijke boomen en breede terrassen het oude slot teneinde omgeven en waar een groot park zich achterwaarts uitstrekt, dan wordt men zoo zeer geboid door het fraaie panorama, dat zich naar alle zijden uitbreidt, dat het aanvankelijk moeite kost ook eenige aandacht te schenken aan het slot zelf, welks bezichtiging toch het hoofd-doel dezer tocht was. Het eerbiedwaardige, grijs verweerde gebouw, met zijne zware muren, tinnen en torens geeft een indruk van stoere kracht, doch van onvriendelijkheid tevens. Het dateert uit verschillende perioden zoodat hier en daar een zeer gemengd karakter aan den dag treedt. Het hoofdsloot bestaat uit drie samenhangende vleugels om eene lange, smalle binnenplaats gegroepeerd, en dagteekent uit de 13e

eeuw. Een daarmee in verbinding staande voorbouw is van lateren datum en werd in 1490 opgericht, terwijl in 1572 het hoofdgebouw door een aanbouw werd vergroot. De smalle, hoog ombouwde binnenplaats, waar de zon slechts het bovengedeelte van de gevels kan beschijnen, zoodat er eene kille atmosfeer heerscht, is architectonisch een weinig arm; alleen de zijde van den ingang maakt hierop eene uitzondering. Boven het, in diepen schaduw gehulde poortgewelf met zijne zware, dubbele deuren, ligt de sacristij waarvan het vlakke muurwerk door een houten tafel in renaissance vorm wordt verlevendigd. Aan de linkerzijde wordt deze partij begrensd door het dienstgebouw, aan de andere zijde door de kapel met uitgebouwd erker en traptoren.

In een der hoeken van deze binnenplaats voert een wenteltrap naar de fraaie ridderzaal. Deze zaal uit 1280-1312, behoort tot de voornaamste gothische profaanbouwen. De groote hallevormige ruimte, metende 13.80-33.50 M. wordt door eene rij van vier achthoekige pijlers in twee schepen verdeeld. Uit de pijlers ontspringen, zonder kapitelen, de ribben van de kruisgewelven waarmede deze zaal is overdekt; aan de wanden rusten deze ribben op beeldhouwde kraagsteenen. De beide toegangen der zaal zijn met renaissance betimmeringen omlijst, waarbij rijk beeldhouwwerk en inlegwerk op te merken valt.

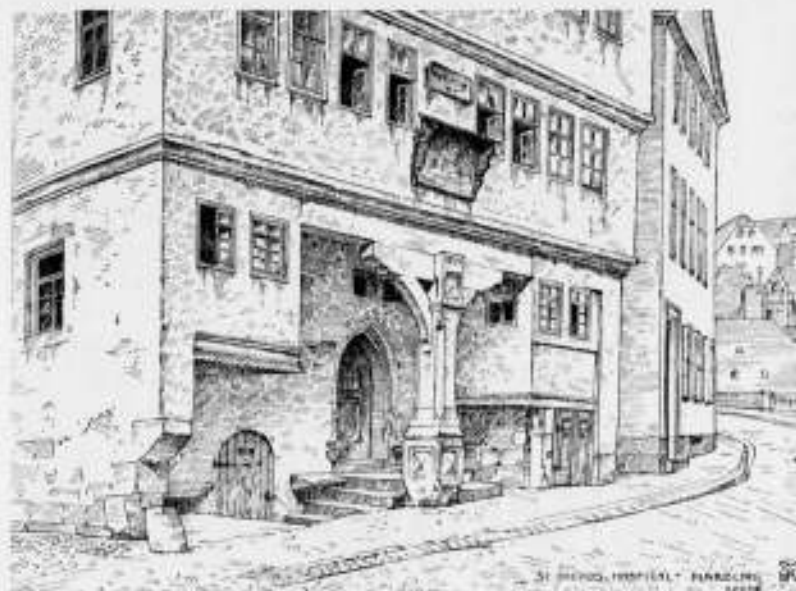
Eene eveneens zeer interessante ruimte in het hoofdgebouw is de kapel. In grondvorm vertoont zij eene rechtehoekige, met één gewelf overdekte ruimte, die aan de tegenoverliggende zijden vergroot wordt door een absis, samengesteld uit de vijf zijden van den achthoek. De twee andere wanden zijn van erkervormig uitgebouwde ramen voorzien.

Zou te ver voeren alle onderdeelen van het slot te beschrijven, doch één ervan mag om zijne schilderachtigheid nog even vermeld worden. Op een der hoeken van het plateau, iets lager dan het kasteel zelf, ligt te midden van weelderig groen, een vestingachtig bouwwerk van bescheiden afmeting, in den volksmond de „Hexenturm“

genaamd, wegens de geheimzinnige heksengeschiedenissen die zich hier in oude tijden moeten hebben afgespeeld. Het gebouwtje, in het begin der 16e eeuw opgericht, heeft nochtans weinig geheimzinnigs. Het bestaat uit twee verdiepingen waarvan de onderste bestemd was voor opstelling van geschut, dat van hier uit het tegenoverliggend voorland en de daarachter gelegen bergen, kon bestrijken. De bovenverdieping, van buiten door een steenen trap toegankelijk, is tot woning ingericht, en geeft aan de slotzijde een hoogst eigenaardig en decoratief gevelfragment te zien; de andere, naar buiten gekeerde zijde is uit den aard der zaak vlak en alleen van enkele kleine, zwaar betraliede ramen voorzien.

Behalve het slot, bezit Marburg nog vele, zoowel uit een oogpunt van geschiedenis als kunst, hoogst merkwaardige gebouwen. De Elisabethkerk, in 1235 gesticht, is het gewichtigste gedenkteken in de groep der Hessische Hallenkerken en tegelijk eene belangrijke schepping der Deutsche vroeg-Gothiek. De kerk is drie-schepig met een énschepig dwarschip en koor die beiden polygonaal zijn afgesloten. Twee massieve, 7,5 M. hoge torens, geheel van zandsteen opgetrokken verheffen zich vóór de beide zijschepen en flankeren den breeden hoofdingang. De ramen zijn in twee rijen boven elkaar aangebracht, waardoor zich aan de buitenzijde een omgang kon ontwikkelen, die zich achter de zware contraforten om, rondom de geheele kerk voortzet. Het inwendige van het gebouw vertoont eene groote hoogte ontwikkeling en eene eenvoudige, krachtige behandeling der onderdeelen. De drie even hoge schepen, waarvan de middelste de dubbele breedte van de zijschepen heeft, bezitten ronde, met vier schalkzuilen bekleede pijlers met bladkapiteelen van waaruit de ribben der kruisgewelven opstijgen. Het koor, met aansluitende sacristij, en het dwarschip zijn van geschilderde glazen voorzien, waardoor in dit gedeelte eene aangename stemmige toon heerscht die het overige der ruimte min of meer koud en kil doet voor-

komen. Het koor en dwarschip bevatten vele, rijk beeldhouwde altaarstukken en een tiental sarcophagen, waaronder die van de heilige Elisabeth, meerendeels uit de 13e tot de 16e eeuw, alsmede meerdere wapenschilden van de verschillende landgraven. In de sacristij bevindt zich o.m. eene sarcophag van koper met versieringen van zilver en edelgesteenten, welke laatste echter zijn verdwenen, zoodat alleen nog maar de plaatsing ervan kan worden nagegaan. Het is een fraai stuk drijfwerk en een treffend bewijs van de hooge ontwikkeling der goudsmeedkunst in die dagen.

In de onmiddellijke nabijheid der kerk zijn verschillende gebouwen gelegen, die eertijds de Deutsche ordenridders als hoofdzetel dienden. Ofschoon nog verscheidene hoogst belangwekkende fragmenten aanwezig zijn en de tweede binnenplaats, volgende op die welke o.a. door het koor en sacristij der kerk begrensd wordt, een zeer schilderachtig beeld biedt van groote architectonische waarde, heeft door restauratie en verandering van bestemming dit „Deutsches Haus“ veel van zijnen ouden luister verloren.

Het derde in de rij der Marburgsche monumenten is de Universiteit met aangrenzende kerk. Het gebouw is grootendeels nieuw doch, evenals het oude gedeelte dat nog uit vroegere periode is overgebleven, in vroeg-Gothischen stijl opgetrokken. Het oude gebouw diende eertijds tot klooster doch werd als zoodanig ontruimd, toen hier den 30sten Mei 1527 door Landgraaf Philipp, de eerste Protestante Universiteit werd gegrondvest.

Wil men het gebouw goed overzien en tevens een indruk

krijgen van zijne situatie ten opzichte van het omringend stadsdeel, dan dient men de groote steenen brug over te gaan die naar het eenvoudige dorpje „Weidenhausen“ voert. In het smalle straatje dat men dan door moet om aan de Lahnoever te komen, waar zich het gezochte standpunt bevindt, passeert men tevens een eigenaardig oud huis, volgens inschrift in den gevel uit 1570, het zogenaamde „Jakobshospital“, bestemd voor familie's, die zich hier inkochten. De onderbouw is grootendeels terug gebouwd, waardoor een ruimen kelderingang verkregen werd en zich tevens de gelegenheid bood eenige banken aan te brengen, waar de bewoners, ongehinderd door het straatverkeer en beschut tegen regen of zon, een gezellig zijte vinden.

Bij dit huis leidt een zeer smal dwarsstraatje naar den Lahnoever. Indien men zich niet laat verjagen door de min aangename geuren die uit de hier aanwezige mestvaalten opstijgen en ook uit de open staldeuren aanwalmen (de meeste Hessische dorpen paren nu eenmaal aan groote schilderachtigheid ook groote onzindelijkheid) dan kan men hier ongestoord genieten van het kostelijk beeld

dat Marburg ook van deze zijde aanbiedt. Op den voorgrond de massieve brug waarboven de topgevels van de oude „Herrenmühle“, thans electriciteitswerk, zichtbaar zijn, en eene kris en kras door elkaar gebouwde huizengroep die zich in het kalm vlietende water weerspiegelt. Daarachter het groote Universiteitsgebouw met de drie hoge vensters van de Aula aan de korte zijde, naast de oude „Gothische Universiteitskerk“. Op het tweede plan verrijst de eveneens Gothische Lutherse kerk met haar krom getrokken torenspits en op den achtergrond hoog boven alles uitstekend, als bekroning van het geheel: het Landgrafelijke slot.

Is men weder op zijne schreden teruggekeerd om het gebouw ook van meer nabij te beschouwen dan valt allereerst op een groote breede vrije trap, die naar de hoofdverdieping voert. Hier schikt zich, om eene ruime vierkante binnenplaats, eene rondgaandegewelfde kloostergang waarop aan twee zijden de verschillende lokaliteiten, waaronder ook de Aula, uitkomen; de derde zijde van deze kloostergang, die hier eene breedte heeft van twee schepen, wordt begrensd

door eenen kleinen tuin, die ook van af een der achter het gebouw gelegen straten, toegankelijk is, terwijl de vierde zijde door de reeds genoemde kerk wordt ingenomen. De kloostergang is uitgevoerd in grijze zandsteen terwijl de gewelven gepleisterd en van eene eenvoudige randversiering langs de ribben voorzien zijn; de sluitsteenen zijn voorzien van bladornament of wapens; de ramen zijn bezet met kleurig glas in lood waarin het rood sterk domineert.

De groote Aula heeft een rijk balkplafond en groote wand-schilderingen van prof. Jansen, bijna alle betrekking hebbende op het leven van de Heilige Elisabeth die zoo'n voornaam plaats in Marburg's geschiedenis inneemt en met groote liefde wordt vereerd.

Hoewel hiermede het voornaamste van Marburg en hare monumenten is aangeduid en alzoo bij deze schets kan worden volstaan, mag daaruit echter niet worden afgeleid dat het onderwerp is uitgeput en alle merkwaardigheden genoemd zijn. In tegendeel, nog veel belangwekkends zou met pen en tekenstift te vermelden zijn, zooals het Gothische raadhuis, aan een typisch pleintje gelegen, de Gothische Luthersche kerk met vorstengraven en sierlijk renaissance portaal en niet in het minst de vele eigenaardige oude gevels, poortjes, trappen en straatjes. Dit zou echter te veel plaatsruimte in dit blad vergen; misschien dat zich later de gelegenheid biedt eens op dit „intieme" Marburg terug te komen, zoo althans de geachte redactie daaraan hare goedkeuring kan hechten.

HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG.

HET STANDBEELD VOOR CHR. HUYGENS.

Het is de taak van de Afdelingen der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst om voor de rechten der architectuur en van den welstand ter plaatse waar zij gevestigd zijn, op te komen. En, het moet dankbaar erkend worden, in het vervullen dier taak schieten zij niet te kort.

Dit bewees nog onlangs de Afdeling 's Gravenhage, door aan den Gemeenteraad dier stad een adres te zenden naar aanleiding der voorgenomen plaatsing van een monument voor Christiaan Huygens.

Gelijk men zich herinnert had Dr. Bleekrode aan de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem een bedrag van veertig duizend gulden vermaakt om daarvoor te 's Gravenhage een standbeeld voor Christiaan Huygens te doen oprichten.

Ter verkrijging van een ontwerp had genoemde Maatschappij zich gewend tot Dr. P. J. H. Cuyper te Roermond. Deze had een model op ware grootte, niet van een standbeeld maar van een monument laten maken, en dit in het Lange Voorhout, tegenover het paleis van H. M. de Koningin-Moeder opgesteld.

De Afdeling betoogde in haar adres dat de gekozen plaats niet aan de billijke eischen voldeed. Een monument toch als het opgestelde mag niet uitsluitend dienen tot huldiging van dengene, ter wiens eere het wordt opgericht, maar behoort ook, en zeker niet in de laatste plaats, de schoonheid te verhoogen van het stadsgedeelte waar het verrijst.

De afdeling beschouwt, terecht, het Voorhout als een monument, dat, door het voorgeslacht gesticht, door de nazaten behoort te worden geëerbiedigd.

* De Redactie van „Het Nieuws van den Dag" was zoo vriendelijk om ons haar cliché af te staan voor de lezers van het Bouwkundig Weekblad.

Dit Voorhout kan door een daar te plaatsen gedenksteen slechts bedorven worden. De plek, voor het gedenksteen gekozen acht de afdeling bovendien geheel ongeschikt. Immers het fraaie doorzicht over het groene grasveld naar den Kneuterdijk, dat men nu heeft als men uit de Vos-in-Tuinstraat komt, zou verdwijnen. Daarom geeft de Afdeling in overweging, een andere plek te kiezen, waar niet, zooals in het Voorhout, boomen geveld behoeven te worden om de noodige ruimte te verkrijgen.

In haar adres wijst de Afdeling nog op iets anders, dat namelijk, zoo voor het monument een, — overigens niet noodzakelijke — historische stijl wordt gekozen, dit die van Huygens tijd behoort te zijn.

Ook dit is een juiste opmerking. Nu echter eenmaal aan Dr. P. J. H. Cuyper de opdracht door de Hollandsche Maatschappij gegeven is, zal, tenzij deze daarvoor alsnog bedankt, de middeleeuwsche stijl waarin deze bouwmeester gewoon is te werken niet te ontgaan zijn.

Het moet worden betreurd, dat het wetenschappelijk lichaam, in kunstzaken uiteraard onbevoegd, zijn keuze gedaan heeft.

zonder daarin de bouwkunst-lichamen of een hunner te kennen. Veel van de onaangenaamheden, die zij nu ondervindt, zouden de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen bespaard zijn, indien zij bij de officieele vertegenwoordigers der bouwkunst op kondschap was uitgegaan, alvorens een besluit te nemen, waarop het uiterst moeilijk is, terug te komen.

Nu de Gemeenteraad van 's Gravenhage uit zijn midden een commissie benoemd heeft (om met het Bestuur der Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen nader overleg te plegen) mag worden verwacht, nu deze Commissie rapport aan den Raad heeft uitgebracht, dat de meening der Afdeling 's Gravenhage, ten deze bij uitstek tot oordeelen bevoegd, gewicht in de schaal zal leggen.

PRYSVRAGEN

Damprijsvraag.

Als antwoord op de desbetreffende vraag van „Een deelnemer" gedateerd 3 Februari 1908, wordt namens de Jury medegedeeld dat alleen de terreinen in het programma A, B, C en D genoemd zullen worden onteigend.

Op wijziging van andere bestaande bouwblokken kan dus niet worden gerekend.

Amsterdam, 5 Februari 1908.

J. van Hasselt Voorzitter.
Js. Ingenohl Secretaris.

Godon-prijsvraag voor 1908.

Betimmering van een studeervertrek.

Ten einde tegemoet te komen aan den wensch door een der vakbladen uitgesproken en ook van andere zijde gedaan, heeft het Bestuur van „Arti et Industriae" in overleg met HH. Juryleden besloten, de prijsvraag te wijzigen, en daaraan toe te voegen de volgende bepaling:

Een der wanden moet in kleuren zijn aangegeven en een schets in kleuren en perspectief mag worden bijgevoegd ter verduidelijking.

's Gravenhage, 6 Februari 1908.

Namens het Bestuur:
Johs. Mitters Jr., Voorzitter.
P. E. van Leeuwen, te Secretaris.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN

Afdeling 's Gravenhage van de Mij. t. Bev. d. Bouwk. Gewone vergadering op Vrijdag 10 Januari '08.

De President opent de vergadering met een hartelijk woord van herdenking aan den Heer C. T. J. Louis Rieber, in leven secretaris van het Hoofdbestuur.

Hij schetst hem in zijn vriendschaphoudendheid voor zijn naaste bekenden, in zijn kwaliteiten van groote liefde en onvermoeibare werkkraft voor de Maatschappij en hare belangen, — en in zijn gaven van hoofd en hart die algemeen, ook in breeden kring nog, werden gewaardeerd. Het Bestuur is overtuigd te hebben gehandeld geheel in overeenstemming met den geest van de afdelingsleden, door een krans te leggen naast de vele andere, die den ontslapene als laatste hulde werden gebracht.

De notulen werden daarna gelezen, en de functie verdeling van het bestuur afgekondigd, bovendien wordt vermeld hoe van de contra-invitatione van het Bestuur van Arti-et-Industriae, voor de lezing over Hollandsche Interieurs door Prof. K. Sluiterman te Delft, door den secretaris onzer afdeling dankbaar werd gebruik gemaakt.

Hierop wordt het woord verleend aan den Heer J. W. C. Tellegen, C. I. Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, tot het houden van zijn voordracht getiteld: Indrukken van het in 1907 in Engeland gehouden Internationaal Woningcongres.

Na in den aanvang verteld te hebben hoe spreker van een tegenstander van het bijwonen van congressen tot een voorstander was geworden, daar ontegenzeggelijk de geest wordt veruimd, de denkbeelden worden verrijkt, en de indrukken worden verscherpt, — verhaalt hij ons hoe eigenaardig zich het verschil in

volkskarakter uit in voorbereiding en uitvoering van deze congressen in onderscheiden landen.

Was in 1902 in Düsseldorf (pres. de Heer Ex Min. Berlepsch) de deugdelijke doch ietwat autocratische toon van belangrijke vergaderingen, goed voorbereide excursies, hoofdzaak, — in Luik in 1905 (pres. de H. Lepreux) vierde de welsprekendheidhoogtij en gaven de verslagen en excursies blijk van groote oppervlakkigheid.

In Engeland in 1907 daarentegen was vóór alles op eene praktische, dus nuttige, werkzaamheid gerekend. De excursies waren maximum, en van groote verscheidenheid, de vergaderingen minimum en de rapporten zaakrijk. Wel was ook hier het verschil in taal zeer tijdrovend, doch dit hebben alle internationale congressen gemeen, vóór een der wereldtalen populair genoeg zal zijn.

Hoewel het congres eerst 's Maandags officieel werd geopend, werden Zaterdag en Zondag reeds voor het bezichtigen van Londensche woningtoestanden beschikbaar gesteld. Zeer veel belangstelling ondervonden natuurlijk de Rowton Houses, „selfsupporting" volksgementen (uitkeerende 5^{1/2}), waarvan er zes in Londen worden gevonden met 800 tot 1100 bedden, en waar 't logies ± 0.35 ct. kost, inbegrepen gebruik van volmaakte waschrichtingen. Eten kan men er van 't logement; doch men kan er ook op haarden zelf een potje koken, waarvoor zeer billijk, zeer kleine hoeveelheden ingrediënten aan 't buffet zijn te verkrijgen. Rook-, schrijf- en leeszalen evenals tuinen op de daken zijn hier voor de bezoekers opengesteld terwijl extra baden, 't zij bovenlijfbaden, voetbaden of kuipbaden doorlopend worden benut. De slaapkabintetten dienen voor weinig anders dan slapen en er is geen berging of waschgelegenheid; wordt de laatste als bovenbeschreven toegepast, de berging bevindt zich in aparte bergzalen, waar elk zijn loketje heeft. Voorts vindt men er waschrichtingen voor 't linnen, met extra spoed drooginrichting, waar men ook persoonlijk zijn wasch kan doen; en allerlei winkels die nuttig kunnen zijn, b.v. barbiers, schoenmakers, enz.

In de Berlijnsche logementen van dien aard, is een ander systeem toegepast in verband met den anderen aard der bevolking. Waar in Engeland de bewoners van zulk een logement vrijwel geïsoleerd leven, zich weinig met elkaar inlaten, en er niets in vinden zich gezamenlijk te wasschen, gezamenlijk te lezen enz.; — is men in Duitschland beducht dat grootere mededeelzaamheid hinder zal gaan veroorzaken, en heeft men dus de slaapkamers meer tot heele kleine werkkamers tevens ingericht. Het gevolg is evenwel dat alles veel kostbaarder wordt, dat in geen geval warmwater door 't geheele huis kan worden aangelegd, en men weer kom en lampetkan in eere hersteld.

Dienzelfden dag bezoek aan de huizen in Boundery-street waar de stad Londen 1000 krotten opruimde (waaruit ± 5000 man werden verjaagd), om er kostbare doch degelijke woningen voor in de plaats te stellen. De verdrevenen zijn er waarschijnlijk niet teruggekeerd want huur en belasting loopen tezamen van f 3,50 tot f 4,80 p. w. Toch huldigen velen dit „opschuivings"stelsel, want komen de verdwenenen al niet op dezelfde plek terug, zij bezetten dan weer de woningen die door hun opvolgers ter plaatse, verlaten zijn.

Aardig heeft men een groot stervormig plein daar ter plaatse door het vormen van een heuvel in 't midden met oplopend plantsoen en met een muziektenn op den top weten te maken tot een centraal recreatiepunt voor de geheele buurt, en tevens de eenvormigheid van zulk een, met passer en liniaal ontworpen plein, weten te maken tot een aardig stadsbeeld. Minder sterk geproponceerd is in Engeland het hebben van een eigen opgang, een eigen scullery en eigen privaat; maar al is de plattegrond minder volgens onze eigen nationale inzichten ontworpen, de constructie, het timmerwerk, enz. staat verre boven 't geen onder dezelfde omstandigheden in Holland wordt gemaakt.

De vergaderingen zelf munten in Engeland uit door de aanwezigheid van vrouwen die met hart en ziel de volkshou beweging zijn toegedaan. In Duitschland opzettelijk geweerd haast in België vrijwel afwezig, waren het hier de dames die zich onvermoeid bezighielden met rondleiden, spreken en andere bezigheden (als 't schenken van de Engelsche afternoon-tea) die 't welslagen van 't congres konden verzekeren.

Na plechtige ontvangst door den Mayor van Westminster met avondreceptie, comédie en goochelaar, een inzegening van 't congres in Westminster Abbey door den Bisschop van Birmingham, die in verband met het congres wees op de plicht een hemel op aarde te stichten o.m. door goede woningtoestanden als een van de idealen.

Daarna sprak de voorzitter S. H. Dickson-Poynder een conservatief, doch zeer radicaal geworden, na studie, op 't gebied van 't woningvraagstuk; en de Chairman John Burns, de werkmansminister die integendeel weinig werkmans meer was, en de plichten van den staat min of meer afgedaan achtte en alles aan gemeenten en particulier-initiatief wenschte over te laten. Door zonderlinge statistische opgaven trachtte hij deze meening ingang te doen vinden.

Zoo goed als de woningen zelf werden verzorgd in Engeland, zoo slappes ging men te werk met de Uitbreidingsplannen. Reden waarom ook de heer Stübgen, de Duitscher, aangezocht werd om dit vraagstuk door lezingen in Engeland te populariseeren.

Het zou te ver voeren alle sprekers en onderwerpen op te sommen, genoeg zij dat reeds Woensdag met reizen werd begonnen.

Eerst naar Letchworth, een model (?) tuinstad, een uur buiten Londen voor 3 miljoen gulden aan kapitaal vorderend en 1530 bander groot (\pm 24 huizen per bander). Het principe is daar om geen tuinsteden grooter dan 30.000 zielen te laten worden. De indruk was dat speculatie in huizen (door erfpacht van 99 of 999 jaar) niet voldoende was tegengestaan, en bovendien dat de huizenbouw daar zeer na grensde aan wat wij hier revolutiebouw zouden noemen.

Op dezelfde wijze werden Sheffield, Manchester en Liverpool bezocht met hunne instellingen op gebied van volkshuisvesting. Meestal bleek het voordeel dat de omgeving der Engelse groote steden weinig aangefogten eischt, en reeds natuurschoon te over uit zich zelf levert. Daarbij komt dat de wegen hoewel breed veel minder zorg vereischen en veel billijker (doch soms ook minderwaardiger) worden aangelegd dan bij ons. Port Sunlight, evenwel mag in alle opzichten als ideaal gelden. Onder het motto: It pays on the long way, stak de eigenaar de sunlight-zeep fabriek / 4.200.000.— in zijn modeldorp, waarvan hij alleen onderhoud en belastingen uit de inkomsten bestrijd. Evenzoo de Cadbury-cacao inrichtingen.

In de groote steden zelf evenwel heerscht nog veel ellende, en vooral in een zacht klimaat als Liverpool, zijn havelooze individuen en halfnaakte kinderen geen uitzondering; en bewijzen dat voor de allerarmsten nog onvoldoende is gezorgd, hoezeer ook woning- en gezondheids inspecties er op uit zijn om de wonde plekken in deze samenleving aan te wijzen en te heelen. Dit is zeker, dat door deze inspecties de huurders verre van vrij zijn, aan allerlei voorschrijven van bewoning zijn ze gebonden en zelfs nachtsinspecties moeten zij dulden, spreker maakte er een mede, niet zonder komische voorvallen, ook bezocht hij een zeer appetijtelijk dievenlogement, waar 's nachts wegens business nog slechts weinig bezoekers waren te vinden.

Spreker eindigt met te verklaren dat Holland zeer achterlijk is in deze materie, dat secretarissen van het Kon. Instituut van Ingenieurs en Mij. tot Bev. v. Bouwkunst hem hadden bekend, haast geen boeken van de reizenliteratuur over dit onderwerp in hun bibliotheken te tellen. Hij wijst er op hoe dikwijls de vraag bij den bouw van onze volkswoningen waar is de architect? moet beantwoord worden: hij is er niet, hij eenmoet zich niet met dit onderwerp, hij bouwt alleen villa's en zoo! Te meer is daarom te betreuren de actie van Jhr. V. de Stuers tegen de prijsvraag betreffende arbeiderswoningen, zijn opmerking in de kamer dat dit onderwerp in Nederland voldoende is behandeld, houdt in 't geheel geen steek; want noch de schrale opbouw noch de banale platte gronden van onze volkswoningen wettigen een dergelijke opmerking. Om daarvan de overtuiging in de bouwkundige wereld te vestigen was het spreker een genoeg deze voordracht te houden, in de hoop ieder op te wekken aan dit onderwerp zijne krachten te wijden, het ernstig in studie te nemen, en ook door 't bijwonen van congressen als dat waarvan hij mocht spreken, den blik te verruimen.

De voorzitter dankt den spreker hartelijk, de vergadering stemt er luide mede in.

Het Bestuur heeft zich geconstitueerd als volgt:
D. E. C. KNUTTTEL, Voorzitter; J. LEMBURG, Onder-Voorzitter;
S. DE CERCQ, Secretaris; W. G. EMERSON, Onder-Secretaris;
J. P. J. LORRE, Penningmeester; JON. D. LOOIJEN, Bibliothecaris;
J. OLTUUIS, Commissaris.

Afdeling Groningen. In hare vergadering van 23 Januari behandelde de afdeling de door het Hoofdbestuur gestelde vraag:

Welke bevindingen kunnen worden medegedeeld omtrent de deugzaamheid, als bouw materiaal, van hier te lande vervaardigd kalkzandsteen, met het oog op de bestemming van dit materiaal, de toe te laten belasting, het bestand zijn tegen invloeden van weersgesteldheid enz.

Het onderwerp werd in de druk bezochte vergadering, die behalve door de leden door tal van genoodigden waaronder ook kalkzandsteen- en kleisteenfabrikanten aanwezig waren, ingeleid door den voorzitter, den heer J. A. Molock Houwer.

Hem was door de Commissie, die voor het behandelen der zaak benoemd was, opgedragen het verslag der bevindingen te doen. Alvorens daartoe over te gaan deed hij mededeeling van de beschouwingen in de afdelingen Amsterdam en 's Gravenhage omtrent het onderwerp gegeven. Evenals elders werd het nieuwe materiaal aanvankelijk door de architecten niet zonder eenig wantrouwen in oogenschouw genomen. De lage prijs deed vermoeden, dat men te doen kreeg met een surrogaat, niet met iets beters voor een gebruikelijk materiaal in de plaats gesteld.

Onze nationale baksteen is uit een aesthetisch oogpunt hierin geheel eenig. Daarbij staat de moderne verblendsteen achter.

In het zuiden van ons land worden steden en dorpen ontlierd door de onoogelijke Belgische baksteen. Het prijsverschil nu zou de architecten hier kunnen dwingen geheel tegen hun wil met kalkzandsteen te bouwen. Zulks zou zeker ook niet altijd ter verfraaiing strekken. De steen mist toch geheel het gewicht, het pittige van baksteen. En wat de kwaliteit betreft, de zich op het oog verradende broosheid, maakte het duidelijk, dat het materiaal ook in dat opzicht niet zonder gebreken was.

Intusschen moet hulde gebracht worden aan de fabrikanten, die met energie de nieuwe industrie aangevat hebben en die zich krachtig hebben ingespannen om de kwaliteit van hun product steeds te verbeteren. Sinds dien zijn nabij Groningen verschillende bouwwerken van het materiaal opgetrokken. Deze bewijzen, dat de steen niet steeds voldoende vastheid bezit als ze op punten aangewend wordt, blootgesteld aan stooten of wrijving. Hinder van vocht wordt in gebouwen van kalkzandsteen opgetrokken niet ondervonden. Op de weerszijde krijgt de witte steen spoedig iets groezeligs en waar niet goed gezorgd is voor afvoer van water, loopen de gevels gevaar zulks te toonen door leelijke zwarte vlekken.

Aan het bureau der Gemeentewerken zijn proeven genomen ten opzichte van de water opname. Deze vielen gunstig uit voor het materiaal. Bij gelijke capaciteit voor wateropname bleek het water moeilijker in de steen te dringen dan bij baksteen. Alleen klinkers overtreffen de kalkzandsteen in dit opzicht.

Er is nog steeds groot verschil in de deugzaamheid van kalkzandsteen. Blijkens uitgevoerde onderzoekingen wordt door de fabrieken in de buurt van Groningen steen vervaardigd die aan den eisch voor vastheid gesteld op 140 K.G. per c.M² voldoet. Dit komt ongeveer uit met de vastheid van boerengrauw. Vergelijken met de vastheid der Groninger kleisteen is het maar een laag bedrag; trouwens staat de Groningsche kleisteen bovenaan wat betreft vastheid.

Voorts mag men wel aannemen, dat de kalkzandsteenfabrikage een industrie is, die zich nog midden op den weg harer ontwikkeling bevindt, de kans is daarom niet uitgesloten, dat later veel hooger vastheid bereikt wordt. Nu eenmaal gelukt is kunstmatig het proces te reconstrueeren volgens hetwelke in de natuur zand- en kalksteen ontstaan zijn, kan het immers ook wel mogelijk zijn, dat eenmaal de beste dezer natuursteen zal kunnen worden nage- maakt.

De Commissie is nog niet zoover gevorderd dat zij een definitief oordeel over de kalkzandsteen durft uit te spreken; zij oordeelt, dat de tijd daartoe nog niet gekomen is; zij hoopt dat deze vergadering mag bijdragen om meerder licht omtrent het onderwerp bij te brengen.

Van de gelegenheid tot discussie wenscht de heer Roelfsema, kalkzandsteenfabrikant gebruik te maken om eenige mededeelingen te doen omtrent de bevindingen met kalkzandsteen in het buitenland opgedaan.

De heer Van de Wint deelt mede, dat door hem verschillende bouwwerken in kalkzandsteen zijn uitgevoerd, en die allen tot dusver zich goed gehouden hebben.

De heer Ibelings heeft ondervonden, dat het noodig is een betrekkelijk vette specie te gebruiken voor het vermetelen van kalkzandsteen. (*)

*) Als het de Redactie vergund is ook een opmerking te mogen maken over het kalkzandsteen fabricaat, volgens de door haar opgedane ondervinding, dan is het dit:
Kalkzandsteen — van goede kwaliteit — is een uitstekend meubelmateriaal.
Voor indimmuren evenwel heeft zij het nog niet willen toe passen omdat zij geen voordeel vindt uitgesproken of het materiaal bij den bouw te zwaar en te zwaar alle weersgesteldheden. Alleen bij spouwmuurs wordt het door haar van de beste zijde vervaardigd. Wat indimmuren betreft, hetzij schiedingmuurs, hetzij kalkzandsteen muurs wordt kalkzandsteen met zand toegevoerd en is het aangenomen worden wegens de zuiverheid van vorm. De gladheid van de oppervlakte heeft echter een groot bezwaar in het dit. dat beplasteringen zich daarvan zeer slecht houden.

De heer Jacobs werpt de vraag op hoe of op den duur het materiaal zich zal houden en met deze vraag wordt de vergadering gesloten.

Voor deze vergadering was nog een huishoudelijke vergadering gehouden waarbij de rekening over het vorig jaar en de begroting van het aangevangen jaar behandeld was. Door den secretaris was het verslag der afdeling over het vorig jaar uitgebracht. De heeren de Vogel, Jacobs en Reijenga werden als lid van het bestuur herkozen.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

De Opmerker, 1 Februari 1908. De ontwerpen voor het nieuwe Raadhuis te Londen. Bespreking van de Nederlandsche ontwerpen voor het nieuwe Raadhuis te Londen, die thans in het Gebouw der Maatschappij zijn tentoongesteld. Wanneer men de ontwerpen der Nederlandsche inzenders beschouwt, dan treft het, dat deze architecten vooral de praktische zijde van het vraagstuk hebben onder de oogen gezien. Om de historische stijlen bekommerden zij zich weinig, doch trachtten, door de gebouwen van binnen naar buiten te ontwikkelen, het ideaal der nieuwste Nederlandsche school met meer of minder geluk te verwezenlijken. Maar tegenwoordig bestaat in Engeland vooral vraag naar de Palladiaansche vormen der 18de eeuw. Er behoeft dan ook niet aan getwijfeld te worden, of het ontwerp, dat uitgevoerd zal worden, zal die vormen vertoonen. Het zou gemakkelijk genoeg zijn, in de tentoongestelde ontwerpen gebreken aan te wijzen of op de uitvoering der teekeningen aanmerking te maken. Dit zou echter van weinig waardeering getuigen tegenover mannen, wier doel geweest is Nederland's naam in den vreemde hoog te houden. De *Damprajsvraag te Amsterdam*. De Dam was in de 15de en 16de eeuw het kleine marktplein van een kleine stad, dat zijn karakter verloor, toen men in het midden der 17de eeuw alle huizen tusschen Kalverstraat, Nieuwendijk en Nieuwezijds Voorburgwal sloopte om plaats voor Jacob van Campens stadhuis te verkrijgen. In de 19de eeuw heeft de Dam groote veranderingen ondergaan, die slechts ten deele verbeteringen zijn geweest. Als zulke verbeteringen moeten worden aangemerkt het sloopen van de Waag in 1808 en het bouwen van de Beurs, die in 1845 voltooid was. Want deze Beurs was, behalve het Kommandantshuis, dat nog bestaat, het enige gebouw, dat met van Campens schepping harmonieerde. Dat er zoo tegen die Beurs geschreven is bewijst wel, dat onze aesthetiek tusschen 1880 en 1895 den kluts kwijt waren. Geen verbeteringen waren de plaatsing van het monument en het maken der nieuwe gevels aan de zijde van Kalverstraat en Nieuwendijk. Het uitschrijven der prijsvraag wordt een voortreffelijk denkbeeld genoemd, daar de gemeente onder hare technische ambtenaren niemand bezit, van wien het bevreemdend oplossen der kwestie kan worden verwacht. Toch zal, hoeveel talent de inzenders zullen tentoon spreiden, de Dam nooit een mooi plein kunnen worden, omdat in de bestaande rooilijnen aan de zijde van Kalverstraat en Nieuwendijk geen verandering mag worden gemaakt. „Een heter resultaat had men kunnen verwachten van wat de Duitschers een „Ideen-Wettbewerb“ noemen, waarbij ieder inzender geheel vrij wordt gelaten om ten papieren te brengen wat hij wil. Een ontwerp in zulk een prijsvraag bekroond had men voor de uitvoering ten grondslag kunnen nemen, telkens slechts zovoel verwezenlijkend, als gelegenheid en tijdsomstandigheden toelieten. Mogelijk ware een kwart, misschien ook een halve eeuw met die verwezenlijking gemoeid geweest. Dan had men echter ten slotte iets goeds gekregen, terwijl nu slechts stukwerk kan worden verwacht.“

De *Bouwwereld*, 29 Januari 1908. Dit nummer bevat geen artikelen, die voor bespreking in aanmerking komen.

Architectura, 1 Februari 1908. *Het Damprajsvraagstuk*, door D. C. Meyer Jr. Hier wordt door den Voorzitter der vereeniging „Amstelodamum“ een pleidooi gehouden voor het behoud van het schilderachtige poortje en de daaraangrenzende huizen aan den Vijfendam, ook als een der ontwerpen op de prijsvraag ingezonden, mocht worden uitgevoerd.

De *Ingenieur*, 1 Februari 1908. *Rapport betreffende ongevallen met beton-ijzer-constructies in Nederland*. Hier worden be-

sproken verschillende ongevallen met dit materiaal in Nederland voorgekomen. Omtrent de bekende instorting van muziektempel op het terrein van het Vredespaleis in Den Haag wordt gezegd: „Het gerechtelijk onderzoek, waarbij het oordeel van deskundigen is ingewonnen, doch waarvan de resultaten helaas niet openbaar zijn gemaakt, heeft er toe geleid dat niemand ter verantwoording is geroepen.“ Verder worden behandeld ongevallen door het bezwijken van twee beton-ijzer-constructies en door het scheuren, hetzij als gevolg van schuifspanningen, krimpwerking of temperatuursinvloeden. In een naschrift wordt gezegd, dat dit niet alle ongevallen zijn, die in Nederland voorvielen. Voor aanvulling der lijst kan men zich wenden tot den Civiel-Ingenieur S. J. Rutgers te Rotterdam.

The *Building News*, 31 Januari 1908. *University-made Architects*. Hier wordt besproken het al of niet wenschelijke om aan de Universiteit te Cambridge een doctoraat in de architectuur verkrijgbaar te stellen, en ook eenige leerstoelen in de architectuur op te richten. Het blad vreest, dat, mocht dit denkbeeld verwezenlijkt worden, men wel zeer theoretisch geleerde, doch praktisch onbruikbare „doctor-architecten“ zou verkrijgen. Het instellen van zulk een doctorstipel zou een reactionaire en radicaal slechte maatregel zijn, waarvan slechts verwacht kan worden, dat hij een fiasco zal blijken, zoodra stappen gedaan worden om hem toe te passen. *Coloured Stones and Marbles*. Over de voor en nadelen van verschillende gekleurde marmersoorten.

De *Genie Civil*, 25 Januari 1908. *La composition des Syndicats Professionnels*. Hier wordt de noodzakelijkheid betoogd, dat ook de leidende technici vakvereenigingen dienen op te richten om een tegenwicht te kunnen vormen tegen die honner ondergeschikten en der-annemers.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Nog eens de „Woningwet“. De „St.-Ct.“ no. 26 bevat de volgende Kon. Besl.:

Aan de gemeente Nijkerk wordt, ten behoeve van den aankoop van terrein en den aanbouw van acht arbeiderswoningen, een voorschot verleend uit 's Rijks kas tot een maximum van twaalf duizend gulden, met bepaling:

1°, dat het juiste bedrag van het voorschot door Onze Ministers van Binnenlandsche Zaken en van Financien zal worden vastgesteld, zoodra na de aanbesteding der woningen het daarvoor vereischte bedrag zal vaststaan;

2°, dat voor rente en aflossing van dit voorschot gedurende 50 jaren eene annuïteit moet worden voldaan groot 4,168 ten honderd van het werkelijk verleende voorschot, welke annuïteit voor de eerste maal zal vervallen op den datum, nader door Onzen Minister van Financien te bepalen in verband met het tijdstip of de tijdstippen waarop het voorschot geheel of in termijnen zal zijn uitbetaald.

Museum van Kunstnijverheid Haarlem. In de aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid werd de cursus 1908 begonnen met 158 mannelijke en vrouwelijke leerlingen.

Op aanvraag worden leerplan en reglement der school kosteloos toegezonden.

De tentoonstelling van ontwerpen in uitgevoerde tapijten, zal tot 10 Februari geopend blijven.

Onderzoek van kalkzandsteen. Bij beschikking van den Minister van Landbouw is ingesteld eene commissie, met opdracht de eigenschappen van de hier te lande voortgebrachte kalkzandsteen aan een onderzoek te onderwerpen, en zich uit te spreken over de vraag, voor welke toepassingen dit materiaal wel, en voor welke het niet geschikt is, dit in verband met de eischen, die aan het materiaal voor verschillende doeleinden in het algemeen belang zijn te stellen;

zijn benoemd in die commissie:
a, tot lid en voorzitter, de heer J. van Hasselt, e. l., oud-directeur van publieke werken te Amsterdam;

A, tot leden, de heeren:
P. van der Burg, hoogleraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

G. W. van Heukelom, e. l., ingenieur bij den dienst van weg en werken der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen te Breda;

G. N. Itz, b. l., hoogleraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;
P. D. C. Kley, t., hoogleraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

W. van Leeuwen jr., aannemer van publieke werken te Rotterdam;
H. ter Meulen, t., hoogleraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

J. W. C. Tellegen, c. l., directeur van het bouw- en woning-toezicht te Amsterdam;

H. Wortman, c. l., ingenieur van den Rijkswaterstaat te Amsterdam; en zijn toegevoegd aan die commissie:

a. als adviseerend lid, de heer J. A. van der Kloos, hoogleraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

b. als secretaris, de heer A. J. Kloos, c. l., te Hof van Delft. (St.-Cl.)

BUITENLAND.

Beijeren. In de zitting van de Kamer van afgevaardigden van den Beijerschen landdag op 14 Januari 1908, verklaarde de minister van binnenlandsche zaken, de heer V. Brettreich, dat zoowel nu als in de naaste toekomst, niet te rekenen valt op de 3 miljoen die noodig zijn om een nieuwe brug over de Donau te Regensburg te bouwen. Dit doet de hoop ontstaan dat de oude historische steenen brug, waarvan het doodsomnis geveld is, nog niet afgebroken zal worden, waardoor een der heerlijkste bouwwerken uit de middeleeuwen verdwijnen zoude.

De oude Donaubrug van Regensburg, is met de Karlsbrug van Praag en de boven Neckarbrug van Heidelberg, een beeld van de machtige Duitse bruggenbouwkunst uit het verleden, zoodat alles gedaan moet worden om haar behoud te verzekeren.

Berlijn. Op 25 Januari j.l. overleed te Berlijn Heinrich Riffarth, in den ouderdom van 47 jaren, medelid van de wereldberoemde firma Meisenbach Riffarth en Co. te Berlijn.

De Duitse boekdruk- en reproductiekunst lijdt hiernede een zeer gevoelige slag. Hij was vooral een ijverig medewerker aan de Deutsche Bauzeitung.

Frankfort a. M. overleed de beroemde kunstsmid, Emil Armbruster. Er is nauwelijks een der nieuwere omvangrijke Duitse gebouwen aan te wijzen, waar het smeedwerk van Armbruster niet aan gebruikt is.

München. Professor K. E. O. Fritsch vierde einde januari zijn 70en verjaardag. Toen in 1866 door het „Berliner Architekten Verein, de gedachte tot rijpheid kwam om een eigen orgaan te stichten kwam de „Deutsche Bauzeitung“ tot stand, waarvan Fritsch de re redakteur was. Dit blad is door hem op buitengewone wijze geredigeerd en een der voornaamste vakbladen der wereld geworden.

Italië. De Italiaansche ingenieur Lorenzo d'Adda te Genua, wil

de zware pantserplaten der tegenwoordige Oorlogsschepen door betonijzerplaten vervangen.

Verschillende scheepsbouwkundigen zijn op zijn hand, en de Minister van Marine heeft nu te Mugiano schietproeven bevolen op betonijzer platen, geconstrueerd volgens het systeem van d'Adda. Deze betonplaten zijn aan beide zijden met een dunne staalplaat bedekt. Op een groot linbeschip, zoude eene dergelijke bepantsering in vergelijking met de Krupp'sche pantserplaten 5 miljoen gulden goedkoper komen.

Het buitengewone weerstandsvermogen van beton tegen geschut, wanneer de oppervlakte tegen onmiddellijke stootinwerking beschut is, is trouwens in den vestingbouw reeds voldoende bewezen. Bovendien staat het soortelijk gewicht van betonijzer tot staal als 2,4 tot 8, wat dus ook lang geen onbelangrijk voordeel is.

Amerika. Van vele zijden beginnen in Amerika stemmen op te gaan tegen het onoordeelkundig gebruik van gewapend beton. Men erkent de groote waarde van het materiaal, maar alleen in handen van bekwaame constructeurs. Toevertrouwd aan ondeskundigen kan de toepassing tot de grootste ongelukken aanleiding geven. De heer Fitz Patrick beschrijft in een bekwaame studie een uitgebreide reeks gevallen, waarbij het onjuiste en gebrekkig aanwenden van gewapend beton, de schromelijkste ongelukken heeft teweeg gebracht.

Parijs. Het eerste internationale congres, voor het geschikt maken van de groote verkeerswegen voor moderne voertuigen wordt dit jaar van 8 tot 14 November te Parijs gehouden, in het „Grand Palais des Champs Elysees.“ Het zal dus de automobile-tentoonstelling onmiddellijk vooraf gaan.

Tot slot van het congres zal waarschijnlijk een tocht naar Nizza gehouden worden.

Weenen. Aan de Technische Hoogeschool te Weenen zijn ingeschreven 2731 gewone studenten en 170 voor enkele vakken.

Te Praag zijn aan de Duitse Technische Hoogeschool ingeschreven 1050 studeerenden tegen 2550 aan de Boheemsche school.

Frankfort a. M. De nieuwe Synagoge met zijne 1000 plaatsen voor mannen 60 voor zangers en 600 voor vrouwen, wordt in alle opzichten een der belangrijkste gebouwen der nieuweren kerkenbouw genoemd, om de zoowel in als uitwendige afwijking van den ouden conventioneelen Israelitischen kerkenbouw. Ook is het nieuwste op het gebied van gemakken, hygiëne en verwarming toegepast.

De verlichting geschiedt zoowel door electriciteit als gas, en beide systemen kunnen zelfstandig het gebouw voldoende van licht voorzien.

DINSDAG 11 FEBRUARI.

HEERLEN (LIMB.). Het weder opbouwen van het door brand vernielde perceel van E. Vijgen, langs den Akerweg aldaar.

De besteder v.m. 11 u. in het café Vijgen aan de Akerstraat. Bestek en teek, à f 2 verkrijgb. bij den architect Jozef Seelen, die inf. geeft. Aanw. 10 Febr. v.m. 11 u.

MARSSUM (FR.). Het afbreken van een kleine boerenbehuizinge en het weder opbouwen van een dito stelphuizinge.

De heer L. Ruardia, bestek en teek, ad f 1 verkrijgb. bij I. Y. Landstra. Aanw. ged.

STRATUM. Het bouwen van 4 woonhuizen met stallen, privaten, welwaterput, enz. met bijlev. van alle daartoe benodigde materialen, transporten, arbeidsloonen, enz.

De heer P. Karsmakers, bestek en teek, ter inz. in het café „de Voetbal“. Inf. geeft Ant. van Os. Aanw. 11 Febr. v.m. 4 u.

UTRECHT. Best. no. 1132. Het maken van een dubbele wachterswoning no. 38 op de lijn Utrecht - Boxtel. Raming f 7900.

De Directie der Maatij, tot Expl. van Staats-spoorwegen.

WOENSDAG 12 FEBRUARI.

AMSTERDAM. Het verbouwen der St. Josephskerk, bestaande in het maken van een nieuw transcript en priesterkoor, sacristie, zaal enz. en het bouwen van een woonhuis en een toegang naar de kerk aan N.Z. Voorburgwal no. 307 aldaar.

Het R. K. Par. kerkbest. v. d. H. H. Petrus en Paulus v.m. 11¹/₂ u. in het St. Franciscus-

huis a. d. O.Z. Voorburgwal no. 268. Bestek en teek, à f 3 verkrijgb. bij P. Rijnja, Reguliersgracht 134. Inf. geeft de architect P. J. Bekkers, Prinsengracht no. 1065.

ARNHEM. Het bouwen van 10 woningen aan de Spoorwegstraat.

De archit. H. J. Timens Jr. Bestek met 9 teek, à f 2,50 per stel verkrijgb. in het Volkskoffiehuis, Doelenstraat, en bij den architect Koningstraat 31.

's-HEERENBERG. Het bouwen van een woonhuis, met gedeeltelijke bijlevering, in percelen, voor rekening van A. Wierskamp te Stokkum.

De besteder, n.m. 1¹/₂ u. ten huize van H. A. Ditshuizen. Inlicht. verkrijgb. bij Th. J. van Ditshuizen, bouwk. te 's-Heerenberg.

LEIDEN. Het bouwen van een pension Sole-Mio te Noordwijk aan Zee.

De arch. Jesse en Fontein v.m. 11 u. in het hotel „Du Nord“. Bestek en teek, à f 1 verkrijgb. bij A. Dorsman te Noordwijk-Binnen. Inlichtingen worden gegeven aan de centrale directieket, Rijnsburgerweg Leiden. Aanwijzing gedaan.

NOORDWOLDE. Het bouwen van eene burgerwoning, op een terrein aan den Westkant van Noordwolde.

De heer J. de Boer die inf. geeft. Bestek en teek, ter inzage in café H. B. Krol.

TERNEUZEN. Het bouwen van een woonhuis, aan de Westkolkstraat aldaar.

De bouwk. J. Scheele, n.m. 3 u. in café „Rubens“, alw. bestek en teek, ter inz. Aanw. 10 Febr. v.m. 11 u.

ZUIDWOLDE (GR.). Het bouwen van een renteniershuis met schuur, op een vrij terrein te Zuidwolde.

De heer E. de Vries te Beijum n.m. 3 u. in het koffiehuis van P. Piel te Zuidwolde. Bestek en teek, à f 1,50 te verkrijgen bij den architect I. v. d. Veen te Groningen.

DONDERDAG 13 FEBRUARI.

LAREN (GELD.). Het bouwen van een boerenwoning voor G. J. Langenkamp met bijlev. van alle materialen, bestaande uit timmers, metsel-, smids-, schilders-, loodgieters- en rietdekkerswerk.

De besteder n.m. 4 u. in het logement van J. A. Eggink. Bestek en teek, in gen. logement ter inz. Inf. geeft H. J. Eggink, Holterweg. Aanw. 13 Febr. v.m. 3 u.

NIJMEGEN. Het afbreken van het huis no. 45 aan de Zeigelbaan aldaar en het weder opbouwen van een winkelhuismet twee bovenwoning.

De arch. A. v. d. Boogaard n.m. 5 u. in het hotel „Crispinus“. Bestek en teek, à f 1,50 verkrijgb. bij gen. arch.

NIJMEGENHAGEN (LIMB.). Het bouwen van een school en onderwijzerswoning. h. Het lev. van schoolmeubelen.

Het gem. best. 's midd. 12 (Gr. tijd). Bestek en teek, verkrijgb. ter seer. en ten kant. van den ingenieur-architect Egide Joosten te Valkenburg, resp. aan f 3 en f 1. Aanw. 13 Febr. v.m. 9 u. (spoortijd.).

VRIJDAG 14 FEBRUARI.

OLDEBERCOOP (FR.). Het afbreken der bestaande en het bouwen van een nieuwe schuur met aanverwante werken aan de boerenbehuizinge, thans bewoond door L. Brakel aldaar.

De heer P. L. Willinge Prins. Bestek en teek, zijn tegen toezending van f 1,25 te bekomen bij den ondergeteekende. Nadere inlicht. verschaft de architect O. M. Meek te Donkerbroek, Bijl. te zenden aan den besteder.

WINTERSWIJK. Het bouwen van een woonhuis op een vrij terrein aan de Prins Hendrikstr.

De heer H. Rijkx 'sav. 8 u. in café Iloer Balink, alw. bestek en teek, ter inz. Inlicht. geeft archit. H. v. d. Schaaf.

MAANDAG 17 FEBRUARI.

EXLO (DR.). Het bouwen van een winkelhuis aan het Oranjekanaal en Grindweg van Schoonoord naar Odoorn.

De heer A. Veenstra te Visvliet 's midd. 12 u. in café Bussemaker te Exlo, alw. bestek en teek ter inz. Inf. geeft archit. R. Reisma te Helpman.

DINSDAG 18 FEBRUARI.

GOUDA. Bestek no. 10. Het bouwen van een hoofdgebouw aan de Barak op de bestaande fundeeringen voor het „van Iterson Ziekenhuis“.

Het gem. best. n.m. 1¹/₂ u.

ROTTERDAM. Het maken van den bovenbouw van een waterdichten Reinwaterkelder met toebehooren en bijkomende werken op het terrein aan de oude Plantage.

Het gem. best. n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek, vanaf 18 Jun. ter inz. op de Centrale secretarie der gem. en in het Stads Timmerhuis aldaar en à f 1 verkrijgb. bij wed. P. van Waesberge en Zn., Houtuin no. 73. Inf. te bekomen aan gen. Timmerhuis. Aanw. 11 Febr. v.m. 11 u. Bijlatten in te zenden vóór n.m. 1 u.

DONDERDAG 20 FEBRUARI.

DORDRECHT. Het bouwen van een woonhuis op een terrein aan de Wijnstr. vroeger no. 93, 95 en 97).

De bouwk. H. A. Reus. Bestek en teek, vanaf 10 Febr. à f 2,50 verkrijgb. bij de Dordrechtse Drukkerij- en Uitgevers Maatij.

ZEVENAAR. Het bouwen van een ziekenhuis met kapel c.a. aan den Didamsche weg aldaar.

Het best. van het weezenfonds 's midd. 12 u. in hotel „De Leeuw“. Bestek en teek, vanaf 10 Febr. verkrijgb. bij P. Rijnja te Amsterdam ad f 10. Aanw. 17 Febr. v.m. 11 u.

13 JANUARI.

NIJEUW-VENNEP. Het afbreken en weder opbouwen van een woon- en winkelhuismet bergplaats en bijbehorende werken. Door den bouwk. M. v. Daalen, namens den heer R. Hill.

Timmerwerk laagste inschrijver P. Bakker, f 3895.
Schilderwerk D. Bakker, f 894.

14 JANUARI.

AMSTERDAM (ONDERH.). Het amoveeren van het door brand beschadigde perceel aan de Weesperstraat no. 32 aldaar en het daar ter plaatse bouwen van een nieuw perceel. Door den arch. W. Hamer, voor rekening der D. I. A. oude vrouwen-, mannen- en bestedelingenhuizen der Ned. Herv. gemeente aldaar.

Gegund aan den minsten inschrijver W. A. Steunenbergh, Amsterdam, voor f 10436.

APELDOORN. Het bouwen van een woonhuis aan de Koppellaan, voor rekening van mej. de Wed. H. J. Schat. Door den heer A. H. Polman.

Laagste inschrijver Joh. Wegerif, f 3030, gegund.

ST-NICOLAASGA. Het bouwen eener Christel. school met drie lokalen en onderwijzerswoning op de Noed onder St-Nicolaasga. Ram. f 7500.

Laagste inschrijver W. de Boer, Oppenhuizen, f 7200, gegund.

23 JANUARI.

ZUIDWENDING. a. Het bouwen eener burgerbehuizinge en eenige herstellingen aan een boerenbehuizinge aldaar, alles onder bijlevering van de daartoe benodigde materialen, werkloonen enz.; b. de verf, glas- en behangerswerken aan de nieuwe woning onder architectuur van den heer A. H. Oldenburger, voor den heer Chr. Havinga, aldaar.

Timmerwerk laagste inschrijver N. Ots, f 2230.

Verfwerk laagste inschrijver A. Gankema f 139. *Gegund.

24 JANUARI.

VOORBURG. Het bouwen van een dubbele woning aan den Achterweg aldaar. Door den architect G. J. P. Klumper.

Laagste inschrijver H. N. Gesker, 's-Gravenhage, f 5964.

25 JANUARI.

COEVORDEN. De bovenbouw van een strookkartonfabriek met annexen werken op een bestaande fundeering aldaar, met bijlev. van materialen, arbeidsloonen gereedschappen, transporten enz. enz. Door het best der Drentsche-Overijsselsche strookkartonfabriek.

Laagste inschrijver W. A. v. Zuijlen, Nieuwolda, f 70000, gegund.

28 JANUARI.

OLDEHOORN. Het verbouwen der fabriek. Door het bestuur der coöp. stoomzuivelfabriek.

Laagste inschrijver A. K. Blauw, Drachten, f 8497, gegund.

29 JANUARI.

AALSMEER. Het amoveeren van perc. no. 140 aan de Korte Zijdstraat en het bouwen van een heerenhuis. Door den bouwk. J. W. Luik.

Laagste inschrijver C. ter Reehorst, Nieuwveen, f 6040, voorwaardelijk gegund.

APELDOORN. Het bouwen van een woonhuis aan de Mr. van Hassellaan aldaar. Door den architect Andr. v. Driesum Szn.

Laagste inschrijver F. W. Geurden, f 1090.

WANSWERD (FR.). Het afbreken der bestaande en het bouwen van een nieuwe school met 4 lokalen, benevens onderwijzerswoning. Door het best. der schoolvereen.

Laagste inschrijver J. v. d. Meulen, Oenkerk, f 10145.

WORKUM. Het bouwen van 6 werkmanswoningen. Begr. f 7000. Door het bestuur der coöp. stoomzuivelfabriek.

Laagste inschrijver C. Gielstra, Workum, f 7600. Gunning aangehouden.

30 JANUARI.

VLISSINGEN. Het bouwen van twee woonhuizen, aan den Boulevard Blankert aldaar. Door den heer W. L. Huson.

Laagste inschrijver J. Louis Hzn., Vlissingen, f 15750.

WESTERGEEST. Het bouwen van een burgerwoonhuis. Door den heer J. Fokkema Fz.

Gegund aan den laagsten inschrijver S. Detmar, Kollum, voor f 3790.

31 JANUARI.

SCHIEDAM. Het bouwen van zeven woonhuizen aan de Brouwerstraat aldaar. De architect H. Gabel.

MAANDAG 10 FEBRUARI.

EMMEN. a. Het bouwen van een dubbel burgerwoonhuis te Emmen; b. het verf-, glas- en behangerswerken daarvan, een en ander met bijlevering der materialen.

De heer D. Mossis te Schoonoord n.m. 6 u. in het logement „Wielens“. Bestek en teek, ter inzage in voorn. logement, in het hotel van Dalen te Nieuw-Amsterdam en in 't hotel Brouwer te Stadskanaal. Inf. te bekomen bij den arch. R. Kliphuis te Emmen.

HENGELO. (OV.). Het bouwen van een woonhuis aan de Bothastraat aldaar.

De architect J. W. Jansen 's midd. 12 u. in het Café van J. B. Huiskes. Bestek en teek, ter inzage in gen. café. Inlicht. verstrekt de architect. Aanw. 10 Febr. v.m. 10 u.

ROTTERDAM. Het gedeeltelijk amoveeren en wederopbouwen van een pakhuis met bovenhuis aan de Tweede Lombardstraat no. 38 te Rotterdam.

De bouwk. C. Smit n.m. 2¹/₂ u. in het gebouw „De Vereeniging“. Schiedade 181. Bestek en teek, te verkrijgen à f 1,25 bij gen. bouwk., aan het kantoor Delftsche vaart no. 11.

MEISENBACH RIFFARTH & Co.
PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.
BERLIJN - MUNCHEN.

VERTREKSWOONINGEN VOOR NEDERLAND.
MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

Laagste inschrijver Joh. J. Varkamp
's-Gravenzande f 10730.

1 FEBRUARI.

ENSCHEDÉ Het bouwen van een woon- en winkelhuis en bakkerij op een terrein gelegen aan de Kuipersdijk te Enschede. Door den heer B. J. Kamphuis.

Laagste inschrijver G. de Herder. Enschede f 6264.

VALKENSWAARD. Het bouwen van een winkelhuis voor den heer K. J. Gevers. Laagste inschrijver F. v. Doren-Fasol. Valkenswaard, f 3910, gegund.

4 FEBRUARI.

HILLEGOM Het bouwen van een burgerwoonhuis met bijbehorende werken, op een terrein aan den Stationsweg aldaar. Laagste inschrijver H. Visscher, Haarlem, f 7820.

ROTTERDAM. Het bouwen van twee heerenhuizen aan de Heemraadsingel ald. Laagste inschrijver K. Assies, f 3060.

5 FEBRUARI.

VLISSINGEN. (ONDERH.) Het bouwen van nieuwe kantoorgebouwen. Door de directie der Stoomtram Vliissingen-Middelburg. Laagste inschrijver W. Anker Vliissingen, f 15790. Gegund.

Ministerie van Justitie.

Bij het Departement van Justitie (Bureau Arbeid in de Gevangenen enz.) is te vervullen de betrekking van

Adjunct-Commies

op een aanvangssalaris van f 1200.— 's jaars; reflectanten, bij voorkeur in het bezit van het diploma voor Civiel-Ingénieur der Technische Hoogeschool, kunnen, vóór of uiterlijk op 18 Februari a.s., zich bij op zegel gesteld request wenden tot Hare Majesteit de Koningin.

Nader gewenschte inlichtingen kunnen worden ingewonnen aan het Departement van Justitie, 3de Afdeling C.

De Minister van Justitie,

Namens den Minister,

De Secretaris-Generaal,

A. D. W. DE VRIES.

Assurantie Maatschappij tegen Brand- schade en op het Leven

De **NEDERLANDEN** van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Grootte Houtstraat 71, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJsselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds nlt. 1906 1.285.400,00
Betaalde Brandschaden tot
nlt. 1906 31.495.000,00.

BRAND-LEVEN-INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premieën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

N. V. Scheja - Zwijndrecht.

Vloerbekleding zonder naden.

voor Schepen, Kantoren, Restaurants, Magazijnen, Scholen, Ziekenzalen, Machinekamers, Gangen, Trappen, enz.

Monsters en prijsberekening op aanvraag.

Asphalt. — W. J. v. d. WETTEREN en A. S. KEY, Rotterdam.
Asbest-leien. — Cementmestlekdakbedekking, Houtcement- en Houtcementdakleerdakbedekking, Haensler's Houtcement. — G. SMITS & Co. Weesperzijde 39 Amsterdam. Tel. 7466.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-OORD", 's-Gravenhage.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtse Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius", Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845" 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERDAM, CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.

Gewapend-Beton.

Uitvoering van alle werken.

L. H. Kurpershoek, ROTTERDAM.

(ZWAANSHALS).

BOEK-, STEEN en PLAATDRUKKERIJ

MOUTON & Co.

HERDERSTRAAT 5

Telefoon No. 821.

'S-GRAVENHAGE.

Levering binnen den kortst mogelijken tijd en tegen concurrerende prijzen van alle soorten

BOEK-, KANTOOR-

EN
HANDELSDRUKWERKEN

Illustratie- en Kleurendruk.

Aandeelen,

Obligatiën en Couponbladen

Begrootingen, Bestekken.

Plan- en Detailteekeningen.

Photolithografie en Lichtdruk.

KOPER- en STAALGRAVUREN

Etsen en Photogravuren.

Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Betonijzer „Kahn System", Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux". — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten en Kluisdeuren. — DE LUGT & SERNE, Haarlem.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag", G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCURROO & Zoon, Den Haag.
Brücknerplaten. — FABRIEK INDUSTRIJA, Breda.
Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Cementmestlekdakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUYKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Drooginrichtingen. H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xyloolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
„Flux" Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
Gaskachels (nieuwste condensings). — OBELT, Amsterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Sieghartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschafels. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Haeslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Houtcement- en Houtcementdakleerdakbedekking, Haensler's Houtcement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
Jalousien. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
Jousson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Kokosgipsplaten. — H. H. DE HAAN, Nijmegen.
Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. Machinefabriek DE ZAAAN, Wormerveer.

Liften. — Th. van HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. IJzer. trappen. J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — Fabr. STELTJES & Co., Amsterdam.
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en Inw. glasmail privaateidningen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Machinefabriek Metaal- en IJzerijzerij v.h. SPOOR, WIJNVUORD & Co. 's-Gravenhage.
Montegrabedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafondplaten. — Graa. MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement. — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
Précisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
Profstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz., W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmere. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSLUITINGEN. — LIPS DORDRECHT.
Spiegel, Vensterglas enz. — P. DOLK & Z., Rotterdam — Dordrecht
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Stalnrlichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
Stalnrlichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken. — H. E. O'VING Jr., Rotterdam.
Stalen balken. — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen. — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Aktiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Stoengood of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
Stoortimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
Stucsteen, Stucmarmor, The Dutch Mercantile Cy. — B. T. HAGEN Rotterdam.
Tegelversieringen enz., Plaatbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
Timmer- en IJzerfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Amsterdam.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

A. W. FABER's „CASTELL"-potlood

Het beste van onzen tijd!

10 geleidelijke graden van hardheid.
Fijnste punt. Grootste zachtheid van streek.

Zeer geringe afslijting, derhalve zeer lange duur.
Te verkrijgen in alle magazijnen van schryf- en teekenbehoeften.

Potloodenfabriek A. W. FABER, STEIN bij Neurenberg. Oppericht 1761

„BOUWMATERIALEN"

LEKKERKERK (Hoofdkantoor)

VOORHEEN M. LUIJTEN,

ROTTERDAM en DORDRECHT.

ENGELSCHE

Aarden Buizen

Prima kwaliteit.

Lage prijzen.

LYST-VAN-LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertenties
f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertenties
1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Aerogeengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goens-
straat 18, den Haag.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 32 cm. voorradig.

tot 30 cm. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

Patent Exhaust Ventilator,

Schoorsteenkapen — Luchtinjectors enz.
voor het ventileren van lokalen, het bevorderen der trekking
en het tegengaan van valwinden in schoorsteenen.

PRIJZEN LAGER. CAPACITEIT HOOGER
dan elk bekend systeem.

Vraagt de prijscurant van November 1907.

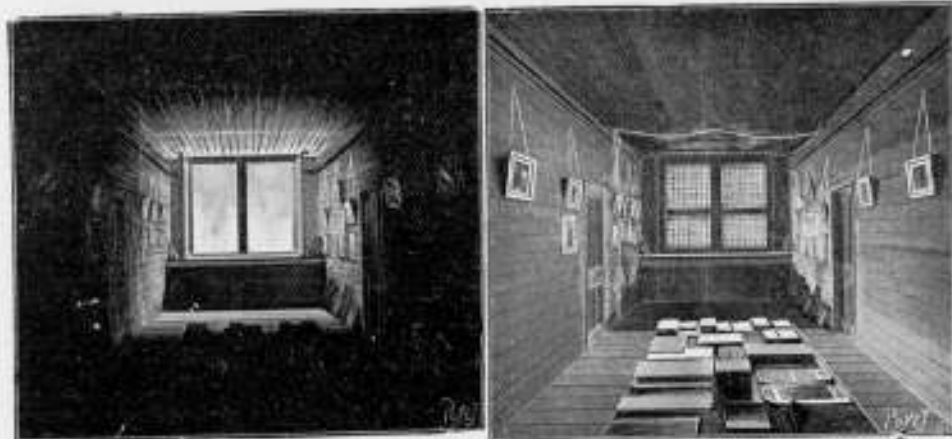
D. P. H. HASSELMAN,
AMSTERDAM. Spaarndammerstraat 52-60.
Telefoon No. 857

PRISMA'S LUXFER.

KAMER VERLICHT

Zonder Prisma's.

Met Prisma's.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

BOVENLICHT SLUITING VICTORIA LUIJKE & Co ROTTERDAM
STANGENSISTEEM

Fabriek van Houten Parketvloeren.
AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van
Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van teekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, vocht-
werend, ook systeem „tapis”, op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

EIGEN HAARD
IS
GOUD WAARD

FIRMA
JAN JAARSMAR
HAARDEN
VOOR
ANTHRACIET
HOUT EN GAS
DEN HAAG
LONDEN PARIJS
BRUSSEL

OOST WEST
THUIS BEST

v. d. Schuijt & Kuntze,

INGENIEURS,

AMSTERDAM.

Centrale
Verwarming.

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

W. Deurvorst & Zoon.
DEN HAAG. = Heerengracht 20.

GERUITE & VLAKKE TROTTOIR-
TEGELS. — ZWEEDSCHE GRA-
NIETKEIEN. — BAZALT-, LAVA-
EN MELAPHIRKEIEN.

Gewapend Beton - Asphaltwerken.

GEB'S. VAN MALSSEN. DEN HAAG.
STOORTIMMERFABRIEK.

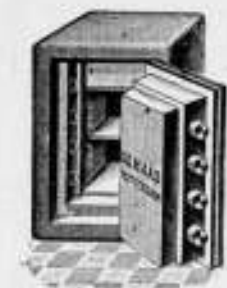
Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

De N. V. 's Gravenhaagsche Machinefabriek, Metaal- en IJzergieterij
v/h **SPOOR, WIJNVOORD & Co.,**
Zuidwest Buitensingel 39

bericht aan belanghebbenden, dat zij heeft gekocht van de N. V.
Pletterij v/h. ENTHOVEN & Co. eene groote collectie houten en
koperen modellen waaronder van

Kolommen, Lantaarnpalen, Straatkolken, Ramen, enz.

voor de levering waarvan zij zich beleeft aanbeveelt. Levering in
kortst mogelijken tijd tegen uiterst concurrerende prijzen.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIALAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHEMEN.

Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.
Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

J. F. KRONER & Zoon, HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

H. WESTENBERG - Almelo.

Brandvrije Cementijzer-constructies.

Speciaal adres voor goedkope BETONVLOEREN in
fabrieken, magazijnen enz.

BALK- en
[-STAAL,

alle lengten tot twaalf meter in
normaalprofielen tot de laagste
prijzen in voorraad bij

DIKEMA & CHABOT,
Rotterdam.

Een best en
voordeelig

adres voor

ROLLUIKEN,
Jalousiën, Markiezen,
Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.

Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

N.V. Utrechtsche
Asphaltfabriek

v/h Firma **STEIN & TAKKEN,**
Hout-Cement Dakbe-
Cement-Mastix dekking.

VULKAAN
ASPHALTVLOEREN, enz.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
wassen.
kan DIRECT worden beschild-
erd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Mili-
taire Hospitalen, Kazernen, Ge-
stichten, Kerken, Kloosters, Scho-
len, Schouwburgen, Electriche
Centralen, Kantoorgebouwen, Par-
ticuliere Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.

NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.

Roninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — AMSTERDAM. — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

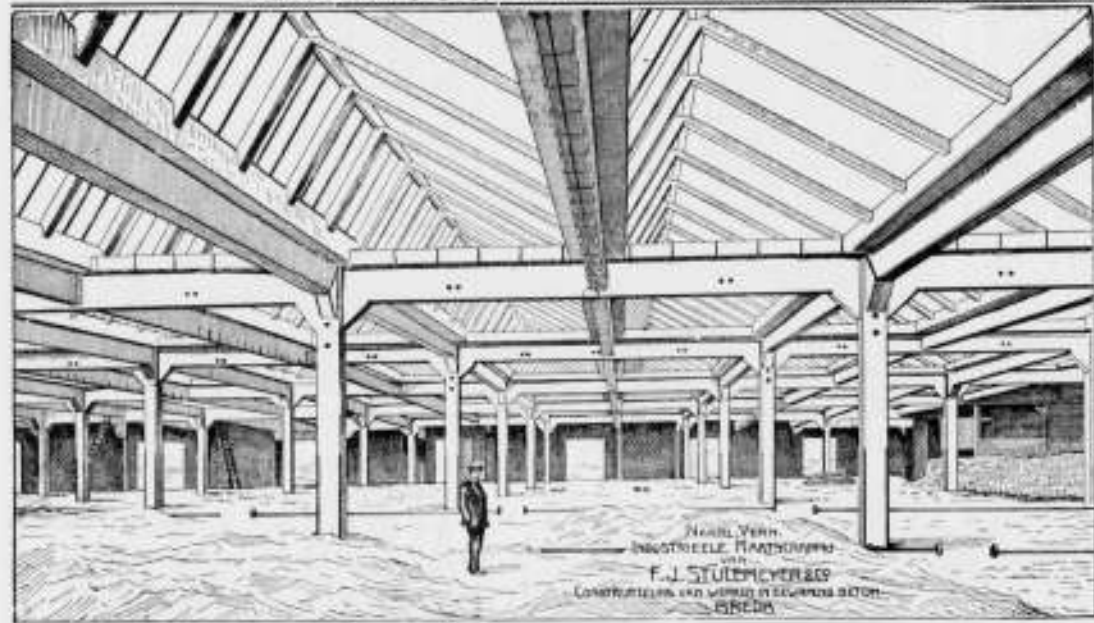
Getijers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

Model van de
INDUSTRIËLE MAATSCHAPPIJ
F. J. STULEMEYER & Co.
CONSTRUCTIE VAN WERKEN IN GEWAPEND BETON
BRED A.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.
AAN DE FABRIEKEN

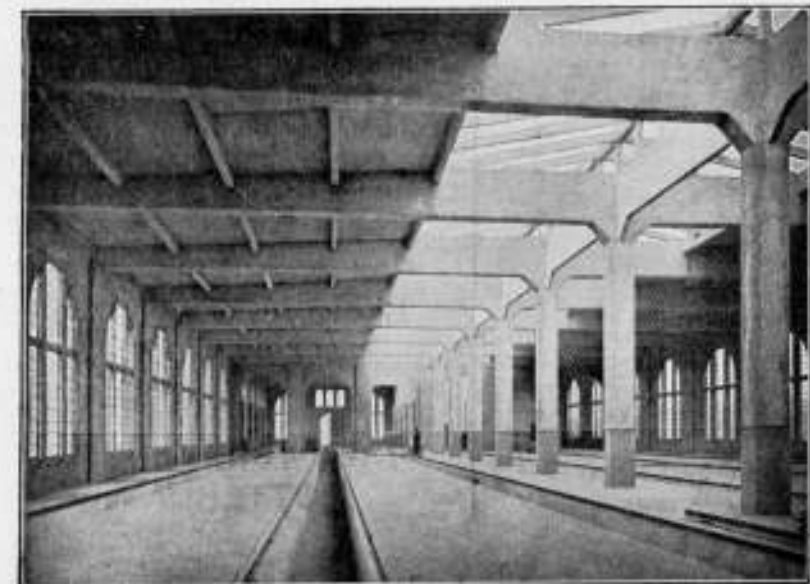
Firma VAN DER LUGT,
ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken
in Gewapend Beton te

BRED A.

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^e JAARGANG 1908. N° 7

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGaan v^o MAATSCHAPPY.
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-
Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL,
J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS,
A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR:

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

ABONNEMENTSPRIJS

N° 7. 15 FEBRUARI 1908. Maatsch. t. Bev. d. Bouwk. — Tentoon-
stelling v. Teekeningen v. Boerenwoningen in Nederl., door Herm.
van der Kloot Meijburg. — Brieven uit België, door X. Y. Z. — Een
rapport inzake het oprichten eener Technische School. — Dam-
prijsvraag. — Werkloosheid. — De Woningwet in de 1ste Kamer der
St.-Generaal. — Boek- en plaatw. — Agenda voor een vergadering,
afd. 's-Gravenhage. — Versl. v. vergaderingen. — Inh. v. tijdschr. —
Berichten. — Bureau voor plaatsing van opzichters en Teekenaars.
Aank. en aft. v. aanb. — Lijst v. fabr., lever. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het
Buitenland (bij vooruiteraling) fr. p. p. / 17. — Prijs een
ADVERTENTIË: van 1-5 regels / 1. — elke regel meer 20 cents
Grootte letters naar plaatsruimte — AANKONDIGING VAN
AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT
VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en
kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Het Hoofdbestuur vergadert Woensdag 19 Februari in
het Gebouw der Maatschappij.

Op de agenda komt o.a. voor:

Bespreking Congres Middelbaar Technisch Onderwijs.

De nieuwe Wet voor de Maatschappij als door de Com-
missie, belast met het doen van Voorstellen voor Wets-
wijziging, is ingediend.

Diverse Administratieve veranderingen, regeling uitga-
ven, enz.

Betreffende het VIII^{de} Internationaal Congres voor Archi-
tecten te Weenen in 1908 kan worden medegedeeld:

1°. dat de Regeering zal worden vertegenwoordigd door
Dr. P. J. H. Cuypers.

2°. dat het Comité de Patronage is samengesteld als volgt:
Eere Vice-President, Z. E. Jhr. Mr. W. M. Van Weede
de Berenkamp, Harer Majesteits Gezaant te Weenen,
Eere Vice-President, J. A. Royer, Civ. Ingenieur,
Referendaris, Hoofd van de Afdeling Kunsten en
Wetenschappen van het Ministerie van Binnen-
landsche Zaken.

Leden:

Henri Evers, Architect, Hoogleraar aan de Tech-
nische Hooge School,

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd
een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

de Voorzitter van de Mij. tot Bev. der Bouwk.
A. Salm G.Bzn., Architect,
de Voorzitter van het Gen. Architectura et Amicitia,
W. Kromhout Czn., Architect,
de Voorzitter van de Ver. Bouwkunst en Vriendschap,
P. A. Weeldenburg, Architect,
Th. G. Schill, Civ. en Bouwk. Ingenieur, te Amsterdam,
Verder in qualiteit van Lid van het Comité Permanent
de heer H. P. Berlage Nzn., Architect, zoomede
de heer J. Gratama, Bouwk. Ingenieur, Secretaris
van de Mij. t. Bev. d. Bouwk. en van het Comité
de Patronage.

3°. Tot op heden hebben zich opgegeven 21 Heeren
waaronder 3 met Dame. De inschrijvingen worden evenwel
niet doorgezonden naar Weenen voordat het bedrag per
postwissel (ad Fl. 12.75 voor een heer en Fl. 7.75 voor
een dame) ontvangen is door den Secr. v. h. Comité
Permanent, A. Salm G.Bzn., 26 Weesperzijde, Amsterdam,
die alsnog de H.H. die geen postwissel zonden daartoe
uitnodigt, er aan herinnerende dat bij eventuele verhin-
dering het gestort bedrag gerestitueerd wordt, doch
dat het Uitvoerend Comité eenigen waarborg wenscht te
hebben.

De namen der deelnemers zullen, wanneer zij daartoe
toestemming geven, in dit blad vermeld worden.

De bladen welke den oproep tot deelname aan het Congres
opnamen, worden verzocht ook deze mededeelingen over
te nemen.

TENTOONSTELLING VAN EEN COLLECTIE PENTEEKENINGEN VAN BOERENWONINGEN IN NEDERLAND

IN HET GEBOUW DER MAATSCHAPPIJ,
TE AMSTERDAM.

De Heer Herm. v. d. Kloot Meyburg, architect te Rotterdam, die met veel kunstgevoel en vaardige teekenen deze schilderachtige woningen, hofsteden en molens in tekening bracht, schreef daarbij ter toelichting het navolgende.

In het Bouwkundig Weekblad van 9 Juni 1906, was ik in de gelegenheid eene korte beschouwing te leveren over Brabantsche boerenwoningen en daarbij op het schoone van deze bescheiden huisjes te wijzen. Dit onderwerp heeft sinds dien mijne belangstelling gaande gehouden, zoodat ik in het begin van het vorige jaar besloot, mijne schets-tochten over geheel ons land uit te strekken, om zodoende de voornaamste typen van boerenwoningen in beeld te brengen. Om eene studie van volkskunde, noch om den ontwikkelingsgang van de boerenwoning vast te stellen, was het mij daarbij te doen; ik wenschte uitsluitend op te sporen en in tekening te brengen, die oude overblijfselen van dezen tak van volkskunst, die om hunne logischen opbouw en schilderachtige samenstelling, ook voor den architect van blijvende waarde zijn en eene bron van studie opleveren voor hen, die zich met de dankbare opgave belast zien, ons land met fraaie en bij hunne omgeving aansluitende villa's en landhuizen te verrijken.

Het meest eenvoudige type van boerenwoning vindt men in Brabant; trouwens juist daar waar de bewoners het armst en de hulpmiddelen het gebrekigst zijn, tref men gewoonlijk de meest schilderachtige woningen aan. Zij zijn hier gedeeltelijk van steen, gedeeltelijk van hout gebouwd, terwijl een hoog rieten dak, onregelmatig van lijnen, als eene dikke beschuttende vacht op den lagen onderbouw rust.

Het type dat men in Holland aantreft — de streek langs de Giessen geeft hiervan mooie voorbeelden — verraadt de welvaart der bewoners en is meer beschaafd en architectonisch van aanzien. Een enkele maal ontmoet men nog een zuiveren renaissancegevel, doch vaak onderdeelen, die op eene waardevolle kunstuiting wijzen, zoo b.v. eene mooie gevelpartij van eene boerderij te Vlist, waarin een eenigszins Gotisch deurtje met fraai ijzerbeslag. De baksteen, in klein formaat, is bij deze boerderijen het voornaamste materiaal, terwijl het dak met riet gedekt is.

Ook de provincie Utrecht, bezit meerdere van dergelijke boerenhuizen. In Laren en Blaricum en meer andere plaatsen langs de Zuiderzee, komt daarbij als eenigszins nieuw element, de hooge schuur-ingang, die aan de Brabantsche woningen herinnert.

Meer afwijkend zijn de boerderijen in Noord-Holland, in de omstreken van Alkmaar, en in de z.g. Streek tusschen Hoorn en Enkhuizen, die uit eene aaneenschakeling van langgestrekte dorpen betaat. Op een lagen onderbouw verheft zich een hoog dak in den vorm van eene piramide, zoodat inwendig eene groote kapruimte verkregen wordt, voor het bergen van hooi als anderszins. De houtbouw is hier verre overwegend; baksteen wordt weinig gebruikt en dan alleen nog maar voor dat gedeelte van het gebouw, dat door de eigenlijke woning wordt ingenomen; fraai gemetselde schoorsteenen zijn echter niet zeldzaam. De daken zijn gewoonlijk met riet gedekt. Nochtans zijn afdekkingen met pannen of met riet en pannen niet uitgesloten. De houten wanden zijn zonder uitzondering groen geverfd,

met wit voor kozijnen en ramen; als bijzondere uiting van welvaart, komen hierbij menigmaal vergulde gietijzeren deurpaneelen of bovenlichten van hoogst twijfelachtigen vorm.

De Geldersche boerenwoningen sluiten zich bij de Hollandsche aan; alleen hebben deze veelal aan de achterzijde van het gebouw, een groote getoogde schuur- of stalingang, die door kleine ingangen wordt geflankeerd.

Belangwekkender dan deze zijn echter de woningen in de omgeving van Meppel, o.a. in Giethoorn doch voornamelijk in Staphorst die de zelfde opvatting verraden als de boerenhuizen in Laren en Blaricum. Staphorst bestaat uit eene aaneenschakeling van betrekkelijk kleine, doch hoogst schilderachtige boerderijen. De schuur, met het woonhuis ook weer een geheel vormende, is gewoonlijk van hout en doet denken aan de Brabantsche typen; het gemetselde voorhuis, met zijn zware, wit geverfde kozijnen met in kleine ruitjes verdeelde ramen is zeer goed van verhouding en van veel bekoring. Hierbij voegt zich nog de eigenaardige kleederdracht, zoodat men zich in geheel andere tijden kan wanen. Bij den voorgevel van het woongedeelte, treden hier en daar de houten tuitgevels op, zooals die achter in Overijssel steeds voorkomen.

Het meest afwijkend karakter vertoonen de woningen in den achterhoek van Overijssel en Drenthe. Hier is de vakwerkbouw overheerschend.

Vooraf Oldenzaal en omgeving is rijk aan dergelijke gebouwtjes, waarbij soms nog eenig eenvoudig doch karakteristiek beeldhouwwerk op te merken valt. Door den geheel achterhoek van Drenthe tot aan Groningen toe, wordt dit type voortgezet, doch eenvoudiger en minder kostbaar nog; de baksteenvullingen tusschen het stijlwerk worden vervangen door leem; de houten tuitgevels maken plaats voor tuitgevels van stroo.

Met deze korte en oppervlakkige toelichting meen ik thans te kunnen volstaan; misschien biedt zich later nog eens de gelegenheid aan, meer uitvoerig op dit aantrekkelijk onderwerp terug te komen. Alleen meen ik nog even te moeten wijzen op het gevaar dat deze oude resten van onze volkskunst bedreigt.

De vrees, dat over weinige jaren zeer veel van al dit moois verdwenen zal zijn, is geenszins denkbeeldig; de wijze toch, waarop met die woningen wordt omgesprongen, laat hieromtrent niet den minsten twijfel.

De zucht tot moderniseeren waart ook over het platte land; zoodra het den boer voorspoedig gaat, komt veelal de wensch bij hem op, zijn huis te verfraaien en hoe die verfraaiing geschiedt vereischt geen nadere toelichting; de welvarende streek achter in Groningen bijvoorbeeld levert hiertoe een sprekend bewijs; de typische boerenwoningen zijn daar bijna allen in moderne villa's gemetamorphoseerd.

Op mijne zwerftochten deed ik maar al te dikwijls de ervaring op, dat die oude woningen alleen nog worden geduld, omdat voor het oogenblik de toestanden zich niet tot verandering leenden en meermalen hoorde ik met verwondering zeggen: „hè, die vent teekent dat ouwe huis, wat zou ie daar nou an hebben" en wel op een toon, die van weinig waardeering voor het gekozen onderwerp getuigde.

In het stadje Oldenzaal, waar nog veel meer interessante hoekjes zijn, dan ik op papier kon brengen, verheugt men zich doorgaans uitermate wanneer weer eens een paar van „die oude krotten" afbranden.

Ook van gemeentewege schijnt men daar de opruiming in de hand te werken, althans verhaalde een der vroede vaders met voldoening, toen hij mij eens eenigszins buiten de rooijing springend hoekhuis zag teekenen, dat binnen eenige dagen dat huis gedeeltelijk zou worden afgebroken, opdat de straat in een rechte lijn zou kunnen worden doorgetrokken, wat

Gemeentehuis te Laeken

natuurlijk een veel mooier aanblik zou opleveren, dan zoo'n oude sta-in-den-weg!

Nog meerdere staaltjes van dien aard zouden gereleveerd kunnen worden, waaruit dat streven naar moderniseeren spreekt; doch bovenstaande moge voldoende zijn om te doen zien, in welk gevaar onze nog weinige werkelijk schoone overblijfselen van volkskunst verkeeren.

't Komt mij voor, dat, evengoed als gewaakt wordt over onze kunstvoortbrengselen in de steden aanwezig, ook geprotesteerd dient te worden, wanneer de schendende hand geslagen wordt aan ons landelijk schoon.

Spedig en krachtig dient hier te worden ingegrepen, zal eene algeheele vernietiging voorkomen worden.

HERM. V. D. KLOOT MEIJBURG.

ROTTERDAM, Januari 1908.

BRIEVEN UIT BELGIË.

VI.

Geachte Heer Redacteur,

Ik heb de eer U hierbijgaand een tekening met eene omschrijving der indeeling van het nieuwe Gemeentehuis te Laeken te zenden, mij op zoo hoogst welwillende wijze verstrekt door de architecten van dit interessante bouwwerk, de Heeren Paul Bonduelle en Charley Gilson.

Met de verdienstelijke eigenschappen van het U reeds vroeger genoemde schetsontwerp des heeren Bockstael, burgemeester van Laeken, wiens competentie in deze aangelegenheid aan geen twijfel onderhevig is, is door bovengenoemde architecten bij de samenstelling van hun project op oordeelkundige wijze rekening gehouden.

Het ontwerp, zooals dat door den Raad is aangenomen, bestaat uit een rechthoekig gebouw van 51,50 bij 80 M. De voorgevel, hier vooral „la partie décorative du projet"

aan de Place gelegen, vormt een der kortste zijden van dezen rechthoek, terwijl de zijgevels, waarvan de middenpartij 4 M. binnen de rooilijn ligt, aan den boulevard Bockstael en de rue Thielemans gelegen zijn en er de langste zijden van vormen. Het doel dezer terugsprongen, voorafgegaan door squares, is, om de bureaux van den publieken weg af te sluiten.

In het midden van den voorgevel is de ingang tot eene vestibule van 8 bij 8 M., gevende terweerszijde toegang tot de Raadzaal en de Trouwzaal. Deze vestibule wordt voorafgegaan door een porche dienende als overdekte doorgang voor de rijtuigen en waarboven zich een vierkante toren verheft van 45 M. hoogte. Au fond der vestibule, recht voor den ingang, leidt een steenen trap van 2,50 M. breedte naar de vertrekken ten dienste der leden van het college. — De Raad- en Trouwzaal zijn verlicht door drie breede boogvensters. Aan het achtergedeelte van deze zalen, aan den eenen kant naar den boulevard en den anderen naar de rue Thielemans, bevinden zich de gereserveerde gedeelten voor het publiek met afzonderlijke ingangen. Evenwijdig aan den voorgevel en achter de Raad- en Trouwzalen is een vestibule van 3 M. breedte, bestemd voor uitgang der zalen en alle annexe lokalen aan den achtergevel gelegen als: een vestiaire voor den ambtenaar van de Burg. Stand; toiletten ten dienste van het publiek; een vestiaire voor de raadsleden met toiletten etc; een commissiezaal voor de leden en een loge voor den concierge. Daar deze laatste lokalen een mindere hoogte vereischten dan die voor de groote zalen, is het mogelijk geweest hierboven een entresol te maken, waar verschillende ondergeschikte diensten als: logement voor den concierge en de gewone archieven, weinig omvangrijk als gevolg van het systeem van verdeling per dienst, hun plaats vinden. Het archief is in de behoorlijk verlichte en goed geventileerde soussols ondergebracht. De eerste verdieping hierboven gelegen is geheel ingenomen door salons en cabinet voor den burgemeester,

dito voor de wethouders en den gemeentesecretaris, zalen voor commissie en secties, bibliotheek etc.

De bureaux voor de verschillende diensten zijn behoorlijk van het overige gedeelte afgescheiden en rondom een Hall met galeries ter grootte van 11 bij 30 M. bij eene hoogte van drie verdiepingen, gegroeped. Men heeft toegang tot deze Hall door eene vestibule, waarvan het entrée aan den boulevard Bockstaal in het midden van den zijgevel is gelegen. Van uit deze vestibule heeft men ook direct toegang tot de bureaux voor bevolking en burgerlijken stand. Deze distributie heeft ten doel om die bureaux, welke ook des Zondags geopend zijn, te kunnen isoleeren. Au fond van de Hall en recht voor den ingang, geeft een breede trap van ijzer en hout (système Joly) toegang tot de bureaux op de eerste verdieping, terwijl onder deze trap, in de sous-sols, de toiletten etc. zijn gelegen. De bureaux welke het meest door het publiek bezocht worden, zijn op de Rez-de-Ch. geplaatst en in directe gemeenschap met hun archief. De lokalen aan den zijkant der Hall zijn van een kant verlicht door een cour, scheidende het voornaamste gebouw van het administratiegebouw, en van den anderen kant door een groote binnenplaats van 22 bij 30 M. bestemd voor oefening en dienst der brandweer. Ten einde aan deze Hall een meer speciaal cachet te geven en een gemakkelijk onderhoud te waarborgen, is deze voorzien van gesmeed ijzeren balcons terwijl de wanden in simili pierre zijn behandeld; de bureaux zijn van de Hall afgescheiden door gedeeltelijk met glas bezette houten schotten waarin loketten; in den achterwand waartegen de reeds genoemde trap is aangebracht, zijn breede lichtvensters geplaatst welke eene zeer overvloedige verlichting waarborgen: een charpente in ijzer met glas en dubbele lantaarn in kleur met opening voor goede ventilatie, sluit deze Hall af. De vloeren voor het gedeelte toegankelijk voor het publiek zijn in steenen tegels, terwijl die in de bureaux in eikenhouten parkettegels zijn belegd. De afscheidingen tusschen de verschillende kantoren zijn houten met glas bezette schotten en kunnen gemakkelijk weggenomen worden. De zijgevels zijn ook van achter door vooruitspringende pavillons afgesloten, bevattende: aan den kant van den boulevard Bockstaal, den dienst der politie bestaande uit: 1°. op de rez de Ch.: permanence, officier de garde, telegraaf en telefoon, casier judiciaire in verbinding met het bevolkingsbureau. 2°. op de verdiepingen: bureaux voor commissaris en ondercommissaris, salle de théorie voor de agenten, archief etc. — Aan de rue Thielemans: het arsenaal voor de brandweer 10.25 bij 11.40 M. met drie deuren naar de straat, recht over de drie deuren naar de reeds genoemde binnenplaats, zoodat naar beide kanten kan worden uitgereden. Op de verdieping zijn vertrekken voor verschillende doeleinden benevens kamers voor de brandweermannen geplaatst. De cellen ten dienste der politie, de stallen en droogkamer voor de brandweer zijn in een afzonderlijk gebouwtje achter op de binnenplaats ondergebracht.

Alle vertrekken van het Gemeentehuis zijn direct verlicht en de bureaux hebben een gemiddelde hoogte van 4.50 M. terwijl de groote zalen 7 Meter hoog zijn.

De indeeling van het plan en het karakter der lokalen is in de gevels nauwkeurig en met talent uitgedrukt.

Verder schrijven mij genoemde architecten en mijns inziens zeer terecht:

„Nous avons obéi aux traditions communales en ornant d'une tour la façade principale ce qui donne d'ailleurs à l'édifice une silhouette plus hardie et plus fine. La décoration est inspirée de la renaissance française, renaissance très simple, étant donné les ressources restreintes dont

„nous disposons relativement à la grande surface bâtie de l'édifice.” —

De gevels zijn in berg- en baksteen, de buitentrappen in Schotsch graniet, terwijl de daken met leien en lood zijn gedekt.

Het werk is aanbesteed voor 896,604 francs zonder meubilair, verwarming, beeldhouwwerk en honorarium der architecten. Door den gemeenteraad is een crediet van 1.150.000 francs toegestaan. —

Aanvaardt mijnheer de Redacteur, met mijne beleefde groeten, de verzekering mijner oprechte hoogachting.

X.Y.Z.

EEN RAPPORT IN ZAKE HET OPRICHTEN EENER TECHNISCHE SCHOOL.

Door de Afdeling Amsterdam van den Algemeenen Nederlandschen Opzichers- en Teekenaarsbond werd in het vorige jaar uit haar midden eene commissie benoemd om plannen te beramen tot reorganisatie der Technische School van die Afdeling.

Deze commissie bestaande uit de H.H. J. Blombert, K. van Geijn, D. Heineke, A. A. Kok, J. Roosing en A. H. Jansen als rapporteur, heeft thans haar arbeid in een rapport samengevat, dat onder het hoofd „Middelbaar Technisch Onderwijs” is verschenen.

Uit het rapport blijkt al direct, dat de commissie na ernstige overweging tot de conclusie is gekomen, dat het stichten eener Technische School aan die Afdeling moest worden ontraden. De commissie heeft toen gemeend hare opdracht zelf te moeten wijzigen, omdat de gehouden besprekingen haar hadden doen inzien, dat het gebied van het M. T. Onderwijs nog vrij wel braak ligt en vooral ook, omdat het nimmer beschouwd was van het standpunt der georganiseerde techniek.

Het is niet onze bedoeling hier brokstukken uit dit rapport over te nemen, daar het beter is dat belangstellenden het geheel bestudeeren, hetgeen het voorzeker waard is, doch willen wij onze bevreemding uitspreken over het feit, dat aan het rapport als bijlage is toegevoegd een viertal programma's van eischen ter verkrijging van diploma's voor Bouwkundigen, waarvan wij niet wisten, dat zij reeds voor publicatie bestemd waren en waarop het rapport is gebaseerd.

Wel is bekend, dat op initiatief van den A. N. O. en T. Bond eene commissie is benoemd, waarin vertegenwoordigers van meerdere bouwkundige verenigingen zitting hadden met de opdracht om normen van bekwaamheid vast te stellen, waaraan uitvoerders, opzichers en teekenaars moesten voldoen, doch is voorzover ons bekend door die commissie nog geen eindrapport aan den A. N. O. en T. Bond uitgebracht.

De laatstgenoemde commissie met vertegenwoordigers van de Vereenigingen „Bouwkunst en Vriendschap”, „de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst”, „de Nederl. Aannemersbond”, „de Soc. Techn. Vereeniging van Dem. Ingenieurs en Architecten” en het Genootschap „Architectura et Amicitia” heeft zich dan bij het vaststellen dezer normen voorzeker geheel laten leiden door het reeds sedert jaren door de Mij. tot Bev. der Bouwkunst vastgestelde programma van eischen voor het diploma voor Bouwkundig opzichter en door het door genoemde Mij. vastgestelde programma van eischen voor het diploma voor Bouwkundig Teekenaar, waarvan het examen dit jaar voor het eerst zal worden afgenomen.

Reeds bij eene oppervlakkige beschouwing blijkt een buitengewoon groote overeenkomst te bestaan tusschen de programma's in het rapport afgedrukt met de programma's ingesteld door de Mij. tot Bev. der Bouwkunst en alhoewel de commissie uit de Afdeling Amsterdam van den A. N. O. & T. Bond zegt geen oordeel te willen uitspreken over die eischen, omdat de Bond er zich nog niet over heeft uitgesproken, heeft zij niettemin die programma's geheel als basis aangenomen voor haar rapport.

Al is nu het rapport der commissie uit de Afd. Amsterdam van den A. N. O. & T. Bond dus minder als eene zelfstandige behandeling van het vraagstuk van het M. T. onderwijs te beschouwen, dan dient toch gezegd, dat het tal van frissche gegevens bevat en daarin vele zeer goede opmerkingen worden gevonden omtrent de regeling van het onderwijs.

Opmerkelijk zijn ook de beschouwingen van de commissie in haar slotwoord, waar zij als hare meening uitspreekt, dat de zorg voor het M. T. onderwijs aan het Rijk en de Gemeente moet

worden opgedragen en vooral den nadruk er op legt en dit ook door bewijzen tracht te staven, dat het voor groote gemeenten en speciaal voor Amsterdam, een Gemeentebelang is de technische opleiding van haar personeel zelf ter hand te nemen.

DAMPRIJSVRAAG.

In antwoord op een schrijven van een deelnemer dato 6 Februari 1908 betreffende de te stellen eischen, wanneer meer (alle) den Dam passeerende tramlijnen een standplaats wordt gegeven, kan het volgende worden medegedeeld.

De inrichting van de op de teekeningen aangegeven transporen is opgemaakt door den ambtenaar der Gemeente in verband met de eischen van het tramverkeer en het gewone verkeer.

Van deze inrichting kan wel in details doch niet in hoofdzaak worden afgeweken. Een gehouden bespreking met den Directeur der Gemeentetram heeft bevestigd, dat een vereeniging van de standplaatsen tot één enkele, met het oog op het tramverkeer, niet mogelijk is.

AMSTERDAM, 10 Febr. '08.

Voor de Jury

J. VAN HASSELT, Voorzitter,
J. ISGENOOL, Secretaris.

WERKLOOSHEID.

In een onder leiding van den heer P. J. van Voorst Vader gehouden vergadering van het departement „s-Gravenhage” van de Maatschappij van Nijverheid, hoorden de weinig talrijk opgekomenen, onder wie evenwel eenige dames, een rede van den heer prof. mr. dr. C. A. Verrijn Stuart uit Delft over „Werkloosheid”, een pijnlijk onderwerp voor elken — meent deze — die niet het collectivistische credo (*) onderschrijft. Dezulken, de socialisten meenen tegen het euvel het panacee te kunnen aanwenden, dat alle maatschappelijke euvelen in hun oog wegnoemt. Alle andere echter staan hier tegenover een ziekte proces, waartegen men geen afdoend middel weet, doch slechts verzachtende middelen, die de getroffen en over den slechten tijd heen helpen.

Heeft de werkloosheid in alle tijden bestaan, in den jongsten tijd vooral is de aandacht zeer op het euvel gevestigd en doet men meer moeite dan vroeger om het te bestrijden, waarbij evenwel moet worden in het oog gehouden, dat men thans staat voor een abnormale uitgebreide werkloosheid.

Wij zouden niets liever doen dan de geheele voordracht hier afdrukken hetgeen jammer genoeg niet mogelijk is, en moeten wij ons tot de hoofdmomenten bepalen en de conclusie wat de hooggeachte spreker meent te moeten aanbevelen.

Als onmiddellijke oorzaak beschouwt de heer Verrijn Stuart, dat in de eerste jaren van de twintigste eeuw een buitengewoon groote kapitaalvraag was. Oorzaken van die abnormale groote vraag waren weer z.i. oorlogen en dergelijke kapitaal absorberende gebeurtenissen. Het gebrek aan kapitaal veroorzaakt op zijn beurt allerlei malaise in handel en industrie, waarbij in ons land speciaal nog de malversaties kwamen van hypotheekbanken enz., die het crediet schokten.

Aan een bepaald overcomplicteerd aan arbeidskracht, een te veel aan inderdaad productieve kracht, geloof hij niet, vooral niet in oude cultuurstaten als de onze.

Hij beschouwt veeleer de werkloosheid in verband met den loonstandaard en meent, dat in geval van tijdelijke werkloosheid, tijdelijke inzinking van de arbeidsmarkt, ook tijdelijk moet worden afgezien van sommige looneischen, die in gewone tijden mogen gelden. Maar zeer zeker zou zulk middel voor ernstig langere tijd niet kunnen en mogen worden toegepast. Op den langen duur zou kleine kapitaalvorming — sparen —

(*) Mischien is het mogelijk dat een enkele lezer de rem dat collectivistisch credo niet goed begrijpt. Volgens sprekers eigen verklaring in verband met hetgeen hier verder volgt, is daardoor te verstaan: de overtuiging, dat de sociale nooden van thans zullen worden opgelost door het in gemeenschappelijk eigendom brengen der productiemiddelen.

Spreker bet in zijn rede ten bij de enkele verklaring, dat de werkloosheid als maatschappelijk ziekteverschijnsel is dan collectiefisch maar zou verdoemen (z. onder zich over de wenschelijkheid om langs dezen weg de oplossing van het werkloosheidsprobleem te zoeken, eerder nu te late, daar dit overnemenlijk een en toe nu hebben moeten brengen, deze oplossing van het collectivisme, in verband met wellicht nog andere, op te weeten tegenover de desbetreffende die op de oplossing van het collectivisme zouden staan, en daardoor zijn rede niet de werkloosheid, maar het collectivisme tot inhoud gekregen zoude hebben. B.N.

kunnen helpen en beperking van arbeidsaanbod in de goede tijden. (Korter arbeidsduur.)

Echter eischt het euvel onmiddellijke bestrijding en als zoodanig noemt hij drie wijzen van bestrijding: armenzorg, werkverschaffing, verzekering, waarin de reddenaar een climax ziet.

De armenzorg meent hij n.l. mag vooral de economische minderwaardige elementen helpen, zwakken, ouden, onbekwamen, de categorieën dus, die ook bij een herleving van de arbeidsmarkt gedoemd zijn uitgesloten te blijven.

Het tweede middel, werkverschaffing besprekende, herinnert hij aan de pogingen destijds te Amsterdam door den heer P. W. Jansen aangewend in 1894. Den door hem in het leven geroepen commissie heeft een aantal menschen aan werk geholpen, waarvan 50% bleek, buiten bedeeeling te zijn gebleven, waardoor z.i. de groote waarde is bewezen van dit middel, dat trouwens niet nieuw is en reeds door Pericles in Athene werd toegepast. Die werkverschaffing heeft evenwel haar nadeelen, niet alleen worden vele arbeiders gezet aan werk, dat hun vroemd is, maar vooral: wat aan den eenen kant aan werk wordt verschaft, wordt vaak aan den anderen kant ontnomen, omdat immers de hoeveelheid benodigde arbeid, niet willekeurig kan vermeerderen.

Wel trachtte de commissie-Jansen destijds 't kwaad weg te nemen door een bepaald soort arbeid te doen verrichten, n.l. arbeid voor niet koopkrachtigen bestemd, doch dit is slechts in geringe mate gelukt.

Ook van dit middel dus, al is het beter dan armenzorg, stelle men zich niet al te veel voor. Afgloende kan werkverschaffing niet helpen.

En zoo komt de reddenaar tot de werkloosheidsverzekering, een middel, dat ook reeds een betrekkelijk lange geschiedenis heeft. Vooral de oudere trade-unions in Engeland hebben telkens groote fondsen gevormd ter bestrijding van de werkloosheid, welk verschijnsel zij beschouwden als een soort van peilglas om te zien, of men niet te ver was gegaan in het invloed uitoefenen op de arbeidsvoorwaarden en de arbeidsmarkt. De zorg voor werkloos was dan ook voor hen het noodzakelijk complement van hun actie voor betere arbeidsvoorwaarden. Zeventien miljoen pond sterling werd voor werkloosheid uitgegeven; doch het leeuwendeel kwam hun ten goede, die door de actie werkloos waren geworden, een klein deel aan de buiten schuld werkloos gewordenen als gevolg van gebrek aan werk.

In ons land, waar in het algemeen de arbeidersorganisatie eenigszins achterlijk is, heeft men aan werkloosheidsverzekering nog niets gedaan, zelfs de beste organisatie, de Algem. Ned. Diamantbewerkerbond deed nog niets, terwijl bij de diamantbewerker, werkloosheid zelfs een chronisch verschijnsel is.

De eigenlijke werkloosheidsverzekering door de gemeenschap is in Zwitserland begonnen. St. Gallen begon er mee in 1895, Bern volgde, later kwam Keulen enz.

Tegenover de vraag, of de gemeenschap zich er mee mag bezig houden en in hoeverre, staat de heer Stuart aldus.

Voorzover werkloosheid ook ontstaat door de vakantie mag de gemeenschap, zeker niet alleen de verzekering dragen, immers zij mag zich niet partij stellen in den strijd tusschen werkman en patroon.

Maar met het oog op het nadeel dat door de gewone werkloosheid aan de gemeenschap wordt toegebracht, mag zij wel degelijk steun verleenen aan een verzekering, die ondernomen is door werklieden en organisaties.

Als nu gaat de spreker de verschillende wijzen na, waarop tot nu toe getracht is, dit beginsel te verwezenlijken.

Het veelbesproken „Gentsche” stelsel acht hij mislukt, uitvoeriger is hij daarom over het z.g. „Noorsche” stelsel, dat, naar men weet, gevolgd wordt door het voorstel van B. en W. van 's-Gravenhage en dat reeds zooveel bestrijding heeft uitgelokt van de zijde van hen, die meenen, dat aan de vakverenigingen schade zal worden gedaan, wanneer men — volgens het Noorsche stelsel — dwingt ook niet-leden in de verzekering te doen deelen.

Zonder bepaald voorstander te zijn, geloof hij dat deze bezwaren zijn overdreven. Integendeel zou het zeer goed kunnen zijn, dat de voorgestelde regeling een prachtig propagandamiddel kan zijn voor de vakverenigingen, evenals hij overtuigd is, dat de z.g. dwangwetten de arbeidersorganisatie en vakantie eerder in de hand hebben gewerkt, dan dat zij het nadeel opleverden, dat men ervan vreesde.

Voorstander is hij echter daarom niet, omdat reeds te veel kwaad is gezegd van het Noorsche stelsel tot de arbeiders en dat men toch de sympathie van de arbeiders erbij nodig heeft. Men drijve het niet door tegen hun wil. De heer Stuart beveelt

een middenweg aan door voor te stellen dat niet uitsluitend vakverenigingen zullen worden gesteund met gemeentelijke subsidie, maar elke vereniging, die zich met werkloosheidsverzekering wil bezig houden.

Hij waarschuwt ook de zee vorm van werkloosheidsverzekering zal niet allen werklozen ten goede komen.

Wel gelooft hij vast, dat de verzekering een zegen zal zijn in zeer veel huizezinnen van arbeiders en daarom wenscht hij het Haagsche werklozenfonds van gemeentewege het meeste succes toe en prijst hij deze stad gelukkig met het schoone initiatief van B. en W.

Een schaduw op dezen lof aan het Haagsch College van Vroede Vadersen was wel het in het oogvallend feit dat niet één raadslid of lid van het college van B. en W. het de moeite waard hebben geacht, deze vergadering bij te wonen die zoo leerzaam was voor hen, die met de moeilijke zaak in den knoel zitten.

Hierop volgde een zeer belangrijk debat waaraan ook tot ons genoegen de heer Jurriaan Kok deel nam.

De verschillende sprekers beantwoordend zegt prof Verrijn Stuart o.a., dat men niet uit het oog mag verliezen, dat het werklozenfonds feitelijk staat buiten de vakvereniging. Deze richt slechts het fonds op, dat eigen middelen heeft, waarbij de gemeente een bijslag geeft. De vakvereniging beheert verder, beslist wie werkloos is enz. Het fonds helpt de nietaangeslotenen natuurlijk slechts, wanneer zij een zekeren tijd hebben gecontribueerd aan het fonds.

Onder beperking van arbeidsaanbod verstaat hij ook beperking van de gezinnen binnen de perken, die de economische toestanden stellen. Met de vakvereniging zelf verklaart hij — ter voorkoming van misverstand — zijn, trouwens zeer bekende, sympathie. Hij waarschuwt echter tegen een te enge opvatting van het begrip „vakvereniging“. Dit begrip is op zich zelf een zeer algemeen en onzijdig begrip. „Vakvereniging“ acht hij te zijn elke vereniging van personen, die om geen andere reden tot elkaar komen dan omdat zij behooren tot hetzelfde vak en als zoodanig gemeenschappelijke belangen hebben. Zulk een vereniging te steunen doet de gemeenschap niet treden buiten de neutraliteit, die zij in acht te nemen heeft. De term „klaplooper“ voor elk niet-aangeslotene is niet gerechtvaardigd.

Dat de proefneming te St. Gallen met verplichte verzekering niet is geslaagd, is — zoo deelt hij mede — te wijten aan tegenstand van de arbeiders zelf, die buitendien bang waren, de minderwaardige elementen uit den omtrek naar hun stad te lokken.

Ten slotte beveelt hij nogmaals de oprichting van het fonds voor werklozenverzekering aan.

DE WONINGWET IN DE EERSTE KAMER DER STATEN-GENERAAL.

Toen Hoofdstuk 5 (Binnenlandsche Zaken) aan de orde was gesteld, behandelde de Hr. Van der Biesen de Woningwet en haar uitvoering. Wij meenen het niet ondienstig voor onze leden, die de Kamerverslagen nu juist niet geregeld volgen, daaromtrent iets mede te deelen. Spreker, onder den indruk blijkbaar van de algemeene ontevredenheid over de uitvoering der wet, zegt dat voorziening in de misstanden daaruit voortvloeiende, dringend urgent is. De diepere oorzaak van de vexatoire maatregelen op gezondheidsgebied ligt in het uitsluitend zorgen voor verlenging van het leven, daar men meent dat met dit leven alles geëindigd is. Het Koninklijk besluit van 7 Januari 1907 betreffende de bekende Enschedesche quaestie is in strijd met verschillende arresten van den Hoogen Raad, waarin is uitgesproken dat ontcegening zonder schadevergoeding verboden is en dat de Gemeenteraad dus niet bevoegd is iemand het gebruik van zijn grond te ontnemen en het particulier grondeigendom aan te tasten.

Spr. heeft eerbied voor ons hoogste rechtscollege, dat het paladium hooghoudt van de onaantastbaarheid van den eigendom. Daarentegen verklaarde het Hof te Amsterdam geoorloofd dat de gemeente een lantaarnpaal plaatst op een particulier pleintje. Maar de Hooge Raad is van een ander oordeel en daarom meent spr. dat het maken van bouwplannen en al die fraaiigheden volgens de Woningwet niets beteekent.

Ook de quaestie wat onder „vernieuwen“ in den zin der Woningwet is te verstaan, is door den Hoogen Raad beslist. Daaronder valt ook te verstaan het binnenshuis inrichten van nieuwe kamers. Zoo kan dus elke onnoozele verandering als vernieuwing worden aangemerkt. Dit is niet minder vexatoir. Even vexatoir is de

grootte macht die de Woningwet aan de huurders geeft. De macht is van den huisbaas naar de huurders verplaatst. Dezen kunnen den huisbaas dwingen het huis nieuw te behangen, zich beroepend op de Woningwet.

Spr. heeft de bouwverordening van Amsterdam, Rotterdam en Gouda nagegaan. De eischen daarin omtrent vloeren, muren enz. gesteld voor bestaande woningen, acht spr. overdreven. De vernieuwing der vloeren door de Amsterdamsche verordening geëischt, is eenvoudig een ruïne. Dat is niet te betalen. Een hoogte van vertrekken van 2,35 M. komt zelfs op de Heeren- en Keizersgracht niet voor. Geen enkel vertrek in de oude stad van Amsterdam voldoet aan zulke eischen. In Rotterdam is het dito dito. In oude muren moet een trasraam gelegd worden. Wat een soesah en wat een drukte voor niemand!!!

(Wij veronderstellen dat de ontwerpers der Bouw- en Woningverordeningen en uitvoerders van de Woningwet bij het lezen van het Kamerverslag hetzelfde zullen hebben gedacht als het Hoofdbestuur van de Mij. t. B. d. I., toen een zede Kamerlid zich zoo ongunstig uitliet over de Maatschij; en het betreurd hebben dat niemand eens op is gestaan om hier en daar een nadere toelichting te geven of als verdediger optrad. Wanneer veel moeite wordt gedaan om iets goeds aan te prijzen of de goede hoedanigheden van iemand nader bekend te maken, och, de groote gemeente neemt daar zoo weinig notitie van, doch let op als er maar één woordje greut wordt ten nadeele van iets of van iemand hoe gretig wordt alles aangenomen en met de ongevraagde commentaren uitgebreid en verder verteld en gaarne geloofd.)

Niets en niemand is volmaakt, geen wet en geen uitvoerders ook, doch leken kunnen niet over alles en over iedereen maar een oordeel vellen zonder ook deskundigen en de betrokken personen zelf te hooren en blijft het ons inziens verkeerd om wanneer dat niet geschiedt, te oordeelen en te veroordeelen.

Ook de eischen voor de privaten zijn veel te streng en op de oude woningen niet toe te passen. Voor de trappen geldt hetzelfde. En zoo is er meer. In verschillende couranten staan berichten waaruit blijkt dat tegen die bepalingen verzet is gerozen. In een vergadering te Amsterdam is gezegd, dat daardoor een waar terrorisme in 't leven is geroepen en weduwen en weezen broodeloos worden gemaakt. De waarde van tal van panden is daardoor aanmerkelijk gedaald. In een ander blad is de Woningwet genoemd de meest tirannieke wet.

Een ingenieur... (en hier moet de Heer Keppler een veer laten)... heeft zelfs gezegd: de heele oude stad in Amsterdam moet verdwijnen. In het „Handelsblad“ van 13 Januari j.l. becijfert de heer Sutorius, dat de waarde van alle oude woningen in Amsterdam met 50% is gedaald, en de heer Posthumus Meyes zegt dat in de gemeente groote ontstemming is gewekt door deze bouwverordening. Sp. heeft 60 brieven ontvangen van daardoor geruïneerde huiseigenaren te Amsterdam, waarvan hij enkele in extenso voorleest.

Bij de veulingsconditiën van oude woningen worden vanwege het bouw- en woningtoezicht de meest vexatoire eischen van verbetering gesteld. Zegt men nu: de wet wil dat alles, dan zegt spr. alleen te erkennen een wet als zij rechtvaardig is en niet strijdt met de natuurwetten. Aan andere wetten is spr. niet gehouden. In een tijd waarin het nationaal vermogen reeds zoo is gedaald door de speculatie, wordt de waarde van de gebouwde eigendommen nu ook nog door de wet gehalveerd. En wie zijn nu erbij door die ongelukkige Woningwet? Arme menschen die tot verkoop gedwongen zijn en waartoe? Al die kerels met stalen zenuwen, die men op schildert als de „Schuttersmaaltijd“ vindt afgebeeld, zijn toch in zulke bedsteden opgegroeid. En wij akelig, misselijk nageslacht, die op ons 30ste jaar met kale hoofden loopen, hebben bedsteden met luchtkokers noodig. En dan het nadeel voor de hypotheekbanken. Ruimt de krotwoningen op, maar zorgt dat er betere woningen voor in de plaats komen.

Maar wie wil bouwen op erfpacht van 75 jaar? Wat de bestaande woningen betreft in de oude stad, houdt spr. vol dat men de eigenaren met rust moet laten en hun niet ruïneren. Veel beter is het de huizen te ontcegenen dan zulke eischen te stellen, die ook ten aanzien van nieuwe woningen niet verdedigbaar zijn. Spr. beschouwt dan ook de Woningwet als een der meest plagerige, tyrannieke wetten en hoopt dat de komende Regeering een wetsvoorstel zal indienen, waardoor ten spoedigste een eind zal komen aan dergelijke toestanden, waar wij door zulke wetten worden „gedonderd en genegerd“. Voegt daarbij de tyrannie der gezondheidscommissiën en de eischen van de brandweer, die

alles onbrandbaar wil maken, en men zal toegeven dat het erg genoeg is.

Dat de Woningwet herzien moge worden is met velen ook onze wensch en dat zal wel gebeuren ook, want de Minister van Binnenlandsche Zaken voelt daar ook alles voor, het geen reeds vroeger uit zijn rede in de zede Kamer is gebleken.)

In aansluiting aan Latorouilly's werk over het Moderne Rome verscheen ruim 20 jaren geleden bij Wasmuth een prachtwerk „Palast-Architectuur“.

Het was de bedoeling om de Renaissance paleizen in Italië af te beelden. De 1e band heette Genua en werd hiermede een voortaan werk aangevangen. Aanzichten op groote schaal langs fotografischen weg verkregen de werkelijkheid zoo getrouw mogelijk weergevend. Platte gronden en details nauwkeurig opgemeten en op flinken schaal in tekening gebracht. Met groote tuschenpoozen verscheen later nog Florence en Venetië en daarbij bleef het.

Of de kosten te groot waren en de belangstelling niet van dien aard was dat de uitgave kon worden voortgezet? Men hoorde er niets meer van tot opeens de aankondiging van een nieuw werk plaats vond en flink aangepakt nu met Noord Italië vervolgd wordt. De nieuwe band heet Verona en ziet er als de voorgangers weder flink uit.

Het is werkelijk een genot zoo tuschen al die hyper-moderne kunst-boekwerken, lieve cottages met snoezige interieurtjes, spiegelruitjes met facetten tuschen koper enz. weder eens rustige degelijke architectuur te zien. Eenvoudig breed opgevatte plattegronden zonder al die gezochte „cosey-cornertjes“ en ingelehookjes! en als deze constructies versierd zijn, dan zijn ze ook rijk en voornaam versierd geen bladkoper en klatergoud!

Eeuwen en nog eens eeuwen blijft dat alles mooi en valt er uit te leeren, wat van al dat ander bedoelde „modewerk“ — want dat is het toch voor een groot deel — niet gezegd kan worden.

Wij kunnen nog heel wat verwachten: Vicenza, Mantua, Padua en Udine zijn aangekondigd als in bewerking te zijn, de steden met de gedektekenen van het kunstgevoel van vorstengeslachten en van het werk van paleisbouwers als Palladio, Sanmicheli en Fra Giocondos.

Wanneer dan daarna nog de meer zuidelijker steden van Noord-Italië aan de beurt komen: Bologna, Ferrara, Carpi, Modena, Parma, Piacenza, Cremona, Reggio en de westelijke: Brescia, Milaan, Pavia, Bergamo, Novara en Turijn dan zal het een keurige kunstverzameling vormen, waar wat uit te leeren valt. Wel mag gewezen worden op het feit dat de uitgave gesteund wordt door het Kgl. Preuss. Ministerie voor Handel en Openbare Werken.

Het ware te wenschen wanneer de reorganisatie van de Maatschappij bekend wordt en het standaardwerk de Oude Gebouwen bestaan blijft, hetgeen de meeste leden blijkbaar toch wenschen, dat dan de Maatschij, ook eens een flinke subsidie kreeg van de Regeering om dat werk nog belangrijker te maken. Met het werk over de Grafelijke Zalen is het bewijs geleverd wat op deze wijze te bereiken is.

De Commissie van de Monumenten welke nog druk aan het inventariseeren is, zou naar het ons voorkomt, daar veel aan kunnen doen en de Maatschij belasten met de voorgenomen uitgaven van de Oud-Nederlandsche architectuur.

Volledigheidshalve zij nog vermeld dat de uitgave geredigeerd wordt door Professor Dr. Albrecht Haupt uit Hanover bijgestaan door drie jonge kunstenaars, de architecten L. Eitz, H. Gruber en L. Ludolph.

Een werk van geheel andere strekking doch ook inderdaad zeer belangrijk, waarop wij de aandacht gaarne vestigen is onlangs verschenen en verkrijgbaar gesteld bij den heer Martinus Nijhoff te 's Gravenhage: Die theater Wiens, (van 1894—1907) in 4 deelen folio, waarvan deel II bovendien uit 3 banden bestaat.

Ter nadere toelichting: deel I. bewerkt door A. v. Weilen. Geschiede des Wiener Theaterwesens von den ältesten Zeiten bis zu dem Anfänge der Hoftheater. Met platen.

deel II. O. Teuber und A. v. Weilen, Das K.K. Hofburgtheater seit seiner Begründung bis 1888. Met vele platen, 3 deelen gebonden.

deel III. J. Bayer, Das neue K.K. Hofburgtheater als Bauwerk mit seinen Skulpturen- und Bilder-schmuck. Met platen, gebonden.

deel IV. R. Wallschek, Geschichte des K.K. Hofopertheaters. Met platen.

Het geheele werk in prachtbanden gebonden kost fl. 200.—

Bij de Eeven F. Bohn te Haarlem is, onder den titel *Ongeval en ziekte*, een handleiding verschenen ten dienste van hen, die bij de uitvoering der Ongevallenwet betrokken zijn, van de hand van dr. E. J. Buning, controleerend geneeskundige der Rijkverzekeringsbank. Een vijftal geneeskundigen, onder wie twee hoogleraren, verleenden hun medewerking voor de bewerking van verschillende hoofdstukken, en reeds hieruit blijkt, dat de geheele arbeid met zorg werd ondernomen en dat er groote moeite aan is besteed. Toch zouden wij hem nog niet in alle opzichten goed geslaagd durven achten. Blijkens het voorwoord was het de bedoeling een boek te leveren, waarvan ook de leeken profijt zouden kunnen hebben. Deze zullen echter door de vele kunstnermen met de lezing moeite hebben, en dus allicht niet geheel bevredigd worden. Geneeskundigen daarentegen zullen misschien hier en daar wat meer verwacht hebben, en ook niet altijd met de beschouwingen en verklaringen mede kunnen gaan. In het algemeen zijn verder, vorm en stijl niet steeds even goed verzorgd. Bij een eventueelen tweeden druk zou in dat opzicht veel verbeterd kunnen worden en ook typographische eenige verduidelijking kunnen worden verkregen, door b. v. wetsartikelen en aanhalingen van den overigen tekst te onderscheiden.

VERGADERINGEN.

Afdeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Gewone vergadering op Vrijdag 21 Februari 1908, des avonds te 8 uur in zaal 4 van het „Zuid-Hollandsch Koffiehuys“.

Agenda:

1. Mededeelingen van het Bestuur.
2. Voorzucht (met lichtbeelden) van den Heer Wouter Cool, c. i., Ingenieur bij de Rotterdamsche Gemeentewerken, over: „De bouwmaterialen van den Vulcanischen Eiffel“.
3. Tentoonstelling van de Hollandsche Inzendingen voor de Prijsvraag City Council te London.

S. de Clercq, te Secretaris,
Nassau Dillenburgerstraat 19.

Afdeling „Haarlem en omstreken“. Vergadering gehouden op Vrijdag 31 Januari 1908.

De voorzitter opent de vergadering met een inleidend woord, waarbij de belangrijkste gebeurtenissen betreffende de Maatschappij in herinnering werden gebracht; zoo werd gewezen op den aanval, door een lid der Tweede kamer, op de Maatschappij gedaan, bij de behandeling van het voorstel van den Minister om f 1000 toe te staan als subsidie voor een door de Maatschappij uit te schrijven prijsvraag.

Spreker herdenkt vervolgens de goedgeslaagde excursie naar Xanten en Goch, bij gelegenheid van de Alg. Septembervergadering der Maatschappij te Nijmegen, wijdt daarna eenige waardeerende woorden aan de nagedachtenis van den Algemeenen Secretaris der Maatschappij, den Heer Louis Rieber en wenscht ten slotte den leden voorspoed in het aangevangen jaar.

Nadat de notulen zijn gelezen en eenige ingekomen stukken zijn behandeld, vestigt de voorzitter de aandacht van de leden op de door de Maatschappij uitgeschreven prijsvraag voor „een-gezins-werkmanswoningen“.

Spreker hoopt dat vele leden aan die prijsvraag zullen deelnemen, waardoor, niet alleen het doel, waarvoor deze prijsvraag is uitgeschreven, kan worden bereikt, maar ook door de leden zelve

kan worden aangetoond, dat het oordeel over de leden geveld, op misvatting heeft berust.

Door den secretaris werd het jaarverslag uitgebracht en door den Penningmeester werd rekening en verantwoording gedaan.

Bij de periodieke afreding van den ten secretaris en den penningmeester, werden in plaats van de heeren J. B. Lasschuit en J. van den Ban, die niet herkiesbaar waren, gekozen de heeren J. W. G. Droste en J. J. van Noppen.

Na een woord van dank aan de afredende bestuursleden werd de vergadering door den voorzitter gesloten.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Wegens plaatsgebrek kan het uittreksel uit de technische bladen ditmaal niet worden opgenomen.

BERICHTEN

BUITENLAND.

Een der oudste burchten in het hart van het Thüringer woud, de burcht *Eigersburg*, is door de bekwame handen van de architecten Schilling en Gräbner op voortreffelijke wijze gerestoreerd. Ruim 800 jaren geleden werd deze burcht bewoond door de familie *Käferberg*, van vóór dien tijd bestaande geen papieren.

Tegenwoordig is het slot in het bezit van Freiherr Dr. v. Frege-Weltzien te Abnaundorf bij Leipzig.

Rome. In plaats van het Palazzo Piombino, aan de Piazza Colonna, zal te Rome een nieuwe opera gebouwd worden, met het Scala te Milaan als voorbeeld. De zaal zal echter nog meer toeschouwers kunnen bevatten. Bovendien wordt er een groote Concertzaal, benevens een passage naar het Corso aan verbonden.

Brussel. De groote opbrengst van het kroondomein in België wil koning Leopold geheel besteden aan verfraaiingen van Brussel, Laeken en Ostende enz. Talrijk zijn zijne bouwplannen. Van Ostende wil hij een badplaats maken eenig in de wereld, en er niet minder dan 600 millioen francs aan besteden.

Parijs. De bouwgrond in Parijs is langzamerhand zoo duur geworden, dat men evenals in New York en Chicago, in de hoogte gaat zoeken wat in lengte en breedte niet meer te betalen is.

De huizen worden langzamerhand zoo hoog opgetrokken dat vele der fraaiste stadsbeelden gaan verdwijnen, en de Notre Dame, Sainte-Chapelle en het Palais de Justice, met hunne torens weldra geheel ingebouwd zullen zijn.

Men meent dat er maatregelen genomen moeten worden, voor

het te laat is, en er een maximum van bouwhoogte moet bepaald worden.

Engeland. De nieuwe patentwet van Engeland is met 1 Januari 1908 in werking getreden.

Haar naam is kortaf „Patents and Designs Act 1907“, terwijl alle vroegere wetten dienaangaande hiertoe opgeheven worden. De duur van een patent wordt op 14 jaren gesteld. In bijzondere gevallen kan evenwel verlenging gegeven worden.

Kern River. De Edison Electric Co. heeft te Kern River in Zuid Californië een elektrische centrale gebouwd van 43.000 P.K. Het water dat de machines bewegen moet, wordt door een leiding van 30 K.M. lengte aangevoerd, en gaat door 20 tunnels. De opgewekte stroom, wordt door een leiding van 175 K.M. tot aan de stad Los Angeles gevoerd.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:		per maand	
Bouwkundig Opz.-Teekenaar, onder 26 jaar	salaris f	85.-	
"	"	25	90.-
"	"	30	100.-
"	"	35	90.-
"	"	40	70.-
"	"	45	60.-
"	"	50	75.-
"	"	55	80.-
"	"	60	60.-
"	"	65	35.-
"	"	70	80.-
"	"	75	80.-
"	"	80	100.-
"	"	85	85.-
"	"	90	65.-
"	"	95	80.-
"	"	100	80.-
"	"	105	90.-
"	"	110	100.-
"	"	115	90.-
"	"	120	75.-
"	"	125	80.-
"	"	130	100.-
"	"	135	90.-
"	"	140	100.-
"	"	145	100.-
"	"	150	40.-
"	"	155	110.-
"	"	160	60.-
"	"	165	25.-
Teekenaar	"	18	
"	"	20	
"	"	25	

school met twee lokalen, en een onderwijzerswoning aldaar.

De bouw. C. Smit te Zuidscharwoude n.m. 3 u. in het cafe van C. de Groot. Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. bij gen. bouw. Aanw. 17 Febr. n.m. 2 u.

WILDERVANK. Het bouwen van een heerenbehuizing aldaar.

De archit. J. Sicama n.m. 4 u. in cafe wed. J. Ketelaar, alwaar bestek en teek. ter inz. en zijn ad f 2,50 verkrijgb. bij gen. arch. Bij ongeschonden terugzending binnen 24 uur wordt f 1,25 terugbetaald. Aanw. 17 Febr. v.m. 11 u.

WOENSEL (N.H.). Het bouwen van 2 woonhuizen met bijgebouwen aldaar.

De heer Jac. Denkers, s av. 6 u. Bestek en teek. ter inzage in cafe P. Eliëns. Inlicht. geeft Ant. Eliëns te Eindhoven.

DINSDAG 18 FEBRUARI.

GOUDA. Bestek no. 18. Het bouwen van een hoofdgebouw aan de Barak op de bestaande fundeeringen voor het „van Iterson Ziekenhuis“.

Het gem. best. n.m. 1 1/2 u.

KOEKANGE. Het bouwen van een school van twee lokalen met ameublement, en een onderwijzerswoning, alles met bijlev. van materialen.

Het best. van de bijzondere school, n.m. 3 u. in hotel v. Eleveld, alw. ad. f 1,50 bestek en teek. verkrijgb. Inl. geven H. J. Tillema te Hardenberg. Aanw. 18 Febr. n.m. 2 u.

LEEUWARDEN. Het afbreken eener oude en bouwen eener nieuwe stelpuizinge op het Noorderrivierveld onder Ringsumageest.

De heer Jhr. F. L. Falck Rentmeester v.h. kroondomein te Teteringen, bij gemerkt „R“ te zenden aan den administrateur K. Belling te Leeuwarden. Bestek en teek. à f 1,25 verkrijgb. bij H. J. Gros en Zn., Rauwerd. Aanwijzing gedaan.

ROTTERDAM. Het maken van den bovenbouw van een waterdichten Reinwaterkelder met toebehooren en bijkomende werken op het terrein aan de oude Plantage.

Het gem. best. n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. vanaf 18 Jan. ter inz. op de Centrale secretarie der gem. en in het Stads Timmerhuis aldaar en à f 1 verkrijgb. bij wed. P. van Waesberge en Zn., Houttuin no. 73. Inl. te bekomen aan gen. Timmerhuis. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 19 FEBRUARI.

BEKBERGEN. Het bouwen van een naal- en breischool met woning aan den Stationsweg aldaar.

De besteder n.m. 2 u. ten huize van H. Holtman in „Den Gouden Leeuw“, alwaar bestek en teek. ter inzage zijn.

DUIVEN (GELD). Het bouwen van een onderwijzerswoning te Loo.

Het gem. best. v.m. 11 u. ten huize van J. J. Maassen, alwaar bestek en teek. ter inzage zijn en à f 2 verkrijgb. bij den architecten Ovink en Zoon te Doetichem. Teek. kunnen op den dag der besteding à f 1. per

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 17 FEBRUARI.

EXLO (DR.). Het bouwen van een winkelhuis aan het Oranjekanaal en Grindweg van Schoonoord naar Odoorn.

De heer A. Voenstra te Visvliet s midd 12 u. in cafe Bussemaker te Exlo, alw. bestek en teek. ter inz. Inl. geeft archit. R. Reisma te Helpman.

EENRUM. Het afbreken van een bestaand achtergebouw en daarvoor een nieuwe te bouwen met bijkomende werken.

Mej. de Wed. A. Noordhuis n.m. 5 u. in het hotel „Tivoli“, bestek en teek. à f 1,25 verkrijgb. bij den archit. R. Zeeff, die inl. verstrekt. Aanw. 17 Februari n.m. 3 u.

HEENVLIET. De vergrooing met bijbouw van de villa der dames Hofkes te Heenvliet en het bouwen van een dubbele arbeiderswoning onder de gem. Zwartewaal.

De heer A. Korteweg. Bestek en teek. verkrijgb. bij E. Wevels, te Heenvliet voor perc. 1 tegen f 1,50 en voor perc. 2 tegen f 1. KRABBENDAM. Het bouwen van een

stel ingeleverd worden. Inl. geven de architecten voorn. Aanw. 19 Febr. v.m. 9 u.

ISLUM (FR.). Het bouwen van een bar-gehuus te Wanswerd a d Streek.

Mej. de Wed. S. Ofringa. Bestek met teek. à f 1,25 verkrijgb. bij K. v. Wieren te Janum. Bil. in te leveren bij de besteder. Aanw. gedaan.

ROTTERDAM. Het bouwen van een nieuwe viaduct voor het lidmatenhuus der Ned. Herv. gem. op een terrein aan de Lange Pannekoekstr. aldaar, tusschen de perc. no. 13 en 29.

De arch. v. Wijngaarden v.m. 11 u. in het lidmatenhuus, Ged. Bootersloot no. 106, bestek en teek. à f 15 verkrijgb. bij de firma Corns, Izmig en Zn.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

28 JANUARI.

BERLIKUM (FR.). Het bouwen van een schoolgebouw met 4 lokalen en een onderwijzerswoning etc. aldaar. Door den arch. F. J. Rolsma.

Laagste inschrijver J. A. v. d. Meij, Berlikum f 11447, gegund.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade en op het Leven

DE NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat - Amsterdam, Sophiaplein - Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) - Breda, Prinsenkade - Haarlem, Groote Houtstraat 71, hoek Gedempte Oude Gracht - Nijmegen, In de Betoustraat 8 - Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat - Zutphen, Ujseikade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage: CAREL HENNY, Directeur; Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur. G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds uit 1906 1.255.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.- per jaar bij vooruitbetaling. Abonnees op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albaat-Cement. - G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Aerogeengas. - Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asfalt. - W. J. v. B. WETTEREN en A. S. KEY, Rotterdam.
Asbest-leien. - Cementasbestdakkbedekking, Houtcement en Houtcementdakkbedekking, Haasler's Houtcement - G. SMITS & Co. Weesperzijde 39 Amsterdam. Tel. 7466.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. - Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. - N V Utrechtse Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.

30 JANUARI.

DELSTRADHUIZEN. Het bouwen van een woonhuis met schuur en veestalig op een vrij terrein aan den kunstweg te Rottum Door den heer D. J. Akkerman.

Langste inschrijver Gebr. Lenstra Wolvega f 6839.

31 JANUARI.

BAVEL. Het bouwen van een woning met bergplaats voor machinerieën, voor rekening van den heer F. Heijlaarts aldaar.

Gegund aan de minste inschrijver P. Mulders, timmeaman en W. Havermans met-selaar beiden aldaar.

1 FEBRUARI.

DONKERBROEK (FR.). Het afbreken van een oud en het weder opbouwen van een nieuw huis, met bijlevering der materialen. Door den heer J. M. Zandstra.

Laagste inschrijver O. v. d. Meer, Bakkeveen.

3 FEBRUARI.

MEEDHUIZEN (GR.). Het bouwen eener rentenierswoning. Door den archit. B. Hommes te Finsterwolde.

Laagste inschrijver Hendriks, Meedhuizen f 4200. Niet gegund.

„BOUWMATERIALEN“ voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

machinale Doorniksche en Luiksche POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van hoogstens 15% restant op een zeef van 900 mazen per cm², (voor speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleistermateriaal. — Onovertroffen percentage zuivere werkzame kalk en daardoor zeer voordelig in 't gebruik. — Monsters, proefstaten, attesten en mortelverhoudingen worden gratis verstrekt.

GEB^s. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en parketvloeren.

Gewapend-Beton.

Uitvoering van alle werken.

L. H. Kurpershoek, ROTTERDAM.

(ZWAANSHALS).

J. W. GIPS.

ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EENVOUDIG GLAS IN LOOD. † † †

DUNCKLERSTRAAT HOEK 2DE SWEELINCKSTRAAT.

's-GRAVENHAGE.

Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“

's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat. Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDDE OBELT, Amsterdam.

Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co Rotterdam.

Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.

Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.

Beton (Gewapend). — P. BOURDREZ, den Haag.

Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.

Betonijzer „Kahn Systeem“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.

Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.

Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.

Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co., Rotterdam.

Brandkasten en Kluisdeuren. — DE LUGT & SERNE, Haarlem.

Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.

Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.

Brandkluisdeuren. — Wed. P. A. Schuur & Zoon, Den Haag.

Brückenplaten. — FABRIEK INDUSTRIAL, Breda.

Cement-ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.

Cementasbestdakkbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZON, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.

Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.

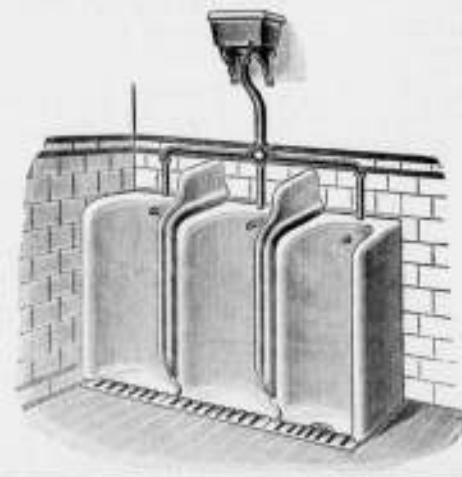
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.

Centrale Verw. en Ventilatie. — TH. v. HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.
 Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
 Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen
 H. ZIMMERMANN, Utrecht.
 Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONN, Amsterdam.
 Closets — TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
 Eerste Nederl. Xyolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
 Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖ-
 DER, Amsterdam.
 Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
 „Flux” Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
 Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN
 Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
 Gaskachels (nieuwste condensings). — OBELT, Amsterdam.
 Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
 Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
 Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — TH. VAN HEEM-
 STEDÉ OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade, Filiaal: 36, Rokin.
 Grondboorings. — A. J. STOEL Jr., Haarlem.
 Haarden. — Firma JAN JAARSMAN, den Haag.
 Haeuslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
 Houtcement- en Houtcementdakleerbedekking. Haeusler's Hout-
 cement. Handel in Bouwmateriaal van J. A. SMITS & ZONN,
 Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.
 Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.
 Jalouziën. — J. F. KRONER & ZONN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
 Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
 Keien enz. — FERD. ENGBERS, Amsterdam.
 Kokosgipsplaten. — H. H. DE HAAN, Nijmegen.
 Lengtematen, dumstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
 Liften. — Machinefabriek DE ZAAAN, Wormerveer.
 Liften. — TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
 Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Liften (Hydr. en electr.). — FERD. STIELTJES & Co., Amsterdam.
 Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en Inw. glasmail privaateidingen. — OBELT, Amst.
 Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelders” Amsterdam.
 Machinefabriek Metaal- en IJzergieterij v/h. SPOOR, WIJN-
 VOORD & Co. 's-Gravenhage.
 Montegratedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSSEN, Amsterdam.
 Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, Breda.

Plafondplaten. — GEBR. MIJNLIEFF, Nijmegen.
 Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
 Précisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
 Proefstaten Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
 Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.
 Rolliuken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
 Rolliuken enz. J. P. SÉNFT, Haarlem.
 Rolliuken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
 Scoriae Bricks. IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
 SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT,
 Spiegel-, Vensterglas enz. — P. DOLK & Zs., Rotterdam — Dordrecht
 Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stalen balken. — H. E. OVIJG Jr., Rotterdam.
 Stalen balken. — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
 Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-
 werks- und Hütten-Actiengesellschaft. Verlegenw. C. D. v. d.
 LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN &
 STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
 Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
 Stucsteen, Stucmarmer, The Dutch Mercantile Cy. — B. T. HAGEN
 Rotterdam.
 Tegelsveraringen enz., Plaatbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
 Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Torrit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Amsterdam.
 Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouw-
 materialen” v/h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmateriaal” voorheen
 M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 Zandsteen. — FERD. ENGBERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

Bestrating Materiaal.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN M. LUIJTEN,
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

VAN DEN BERG & Co.
Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING
Sanitaire Artikelen
in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT” Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het gehele huis naar
badkuip, waschtafel enz.

„Lightning” Geysers.

Porcelainen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.
„Twylords” Aardewerk en „Twylords” „Adamant” verglaasde vuurkies.
Ornamenten voor Electrisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verscheidende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

QUILT.

Geluidwerende en isoleerende Zeegrassbladen.

Zeer lastig brandbaar, levert geen bergplaats op voor
muizen of schadelijke insecten.

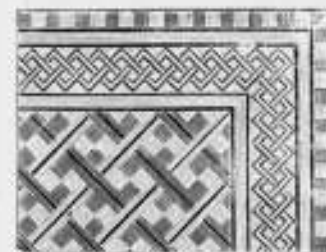
Geluidwerend: voor scholen, hospitalen, hotels,
kamers, afscheidingen, plafonds enz.

Isoleerend: voor ijskelders, koelhuizen, ijskasten,
koelkamers en vooral waar gelijkmatige
temperatuur verlangd wordt.

Wordt geleverd in rollen van 50 x 0.9 M.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

Fabriek van Houten Parketvloeren.
AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van
Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van teekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, vocht-
werend, ook systeem „tapis”, op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bendsdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem.
— zie de talrijke Attesten — van
verlichting voor kleine gemeenten,
Vuilaparken, Villa's, Gestichten,
Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht
dienstbaar gemaakt voor aanleg
WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig,
zoo gewenscht werkende met
zweichten, dus zonder Mo-
totje, zindelijk, gevaarloos
en gemakkelijk te bedienen.
Behalve in vele villa's en
gestichten, zijn reeds 9 be-
langrijke dorpen in Neder-
land, naar ons systeem met
dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.

Hoofddirecteur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2658.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.
Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdruk-papieren.

H. J. MONDT
François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.
Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren.

MARTIN & Co., AMSTERDAM

Achter Oosteinde bij het Paleis voor Volksvijft.

MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS.

Vraag Album en Prijzen.

Balein in gewapend Beton (k. Gels. v. Kunst en Wetensch. te 's Gravenhage).

P. BOURDREZ.

CONSTRUCTEUR VAN WERKEN IN GEWAPEND BETON.
Valeriusstraat 8, 's GRAVENHAGE.

Gesmeed ijzeren Spil- en Steektrappen

IN EENVOUDIGE EN MEER SIERLIJKE UITVOERING
J. C. Van Straaten. = Loosduinscheweg 855ⁱ. = Den Haag.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieghwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY, (HOUTGRANIET) ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude trappen. — DEKTREDEN op mant. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseere men Lieveheaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

G. P. J. BECCARI, HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

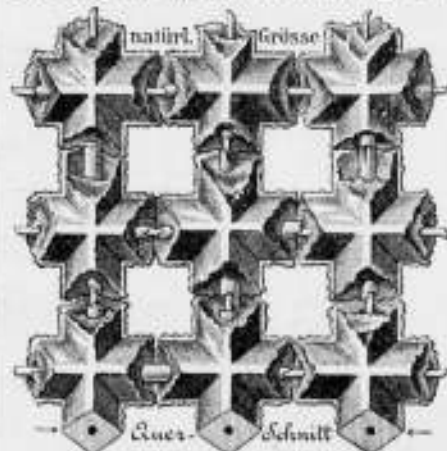

Firma DE LUGT en SERNE.

HAARLEM. — Telefoon 569.

Ons fabriek van PANTSER-STALEN BRANDKASTEN bleek bij proefneming gehouden vanwege het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie op 3 Juli 1900 volkomen aan de gestelde eischen te voldoen en kon na een arbeid van 8 uren met de zw. arste inbrekerswerktuigen niet worden geopend.

GEbruikt Steengas „DRAHTZIEGEL”

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en
alle mogelijke IJzerconstructies. Onder-
kleeding van Trappen, Gebogen Plafonds,
enz. Eénig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

De N. V. 's Gravenhaagsche Machinefabriek, Metaal- en IJzergieterij v/h SPOOR, WIJNVOORD & Co., Zuidwest Buitensingel 39

bericht aan belanghebbenden, dat zij heeft gekocht van de N. V. Pletterij v/h. ENTHOVEN & Co. eene groote collectie houten en koperen modellen waaronder van

Kolommen, Lantaarnpalen, Straatkolken, Ramen, enz.

voor de levering waarvan zij zich beleeft aanbeveelt. Levering in kortst mogelijken tijd tegen uiterst concurrerende prijzen.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN
Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.
Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek Opgericht 1875.

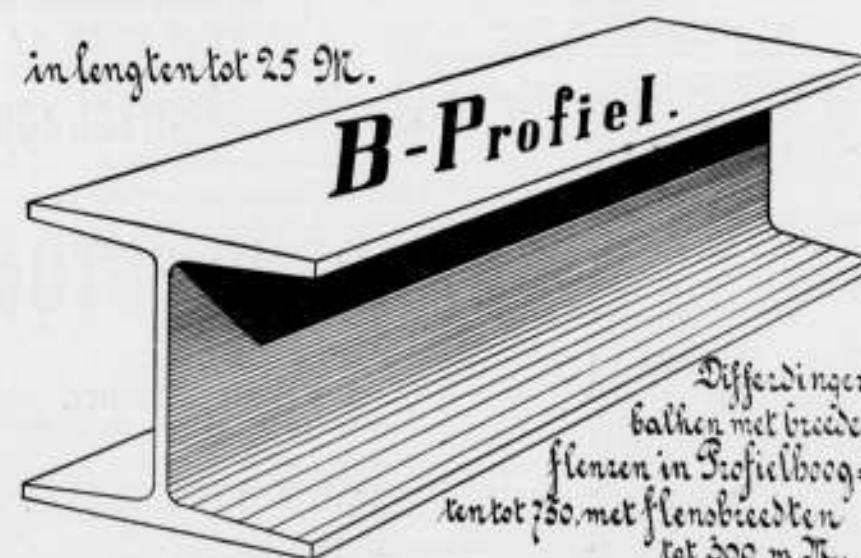
ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.

Speciale Fabriek voor
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.
Geschilderde Winkelgordijnen.
Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.
HOFFLEVERANCIERS
J. F. KRONER & ZONEN, Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

Vertegenw: C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

Differdinget
balken met breide
flenzen in Profielhoog-
ten tot 750, met flensbreedten
tot 300 m. M.

BALK- en [-STAAL,

alle lengten tot twaalf meter in
normaalprofielen tot de laagste
prijzen in voorraad bij
DIKEMA & CHABOT,
Rotterdam.

P. DOLK & ZON.

Rotterdam. — Dordrecht.
Opgericht 1803.

Cloisonné Glas.

Scoriae Bricks,

20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12 1/2
en 23x9x10 c.M.
zoowel voor KEI- als KLINKER-
BESTRATING.
UITSLUITEND VERKRIJGBAAR BIJ
W. DEURVORST & ZON. - DEN HAAG.
Kantoor HEERENGRACHT 20.
tegenover Station Holl. Spoor.

A. N. DELINT DELFT DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.
Schoorsteenmantels.
SECTIEL
(voor binnendecoratie en gevelversiering)
Berbastegels
fabriek Joost Thooft en Labouchère.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer,

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — **AMSTERDAM** — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdgagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geïssers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het kenkenformis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M².

AAN DE FABRIEKEN

Firma **VAN DER LUGT,**

ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

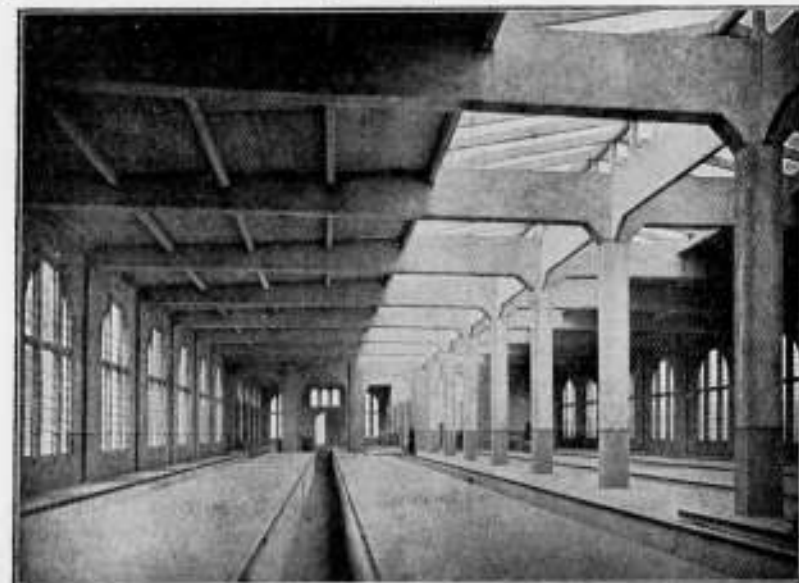
N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Loodschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civil Ingenieur.

'S-**GRAVENHAGE.**

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJZER**

28^e JAARGANG 1908. N° 8

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPIJ: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR:

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTRATIE: HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVER: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD

ABONNEMENTSPRIJS

N° 8. 22 FEBRUARI 1908. Maatsch. v. Bev. d. Bouwk. — De berekening van de Coöperatieve Bouwvereniging voor het woningvraagstuk, door D. E. Wentink. — Tentoonstelling te Darmstadt. — Oorkonde. — Damprijsvraag. — Oorzaak en gevolg. — Boek- en plaatwerken. — Verslagen van vergaderingen. — Inh. v. tijdschr. — Berichten. — Bureau voor plaatsing van opzichters en Teekenaars. — Aank. en afloop v. aanbested. — Lijst v. fabr., lever. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.— Prijs den ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Vergadering van het Hoofdbestuur d.d. 19 Februari j.l. Naar aanleiding van een schrijven van den Bond van Technici, kennis gevende van het voornemen om — nu de behandeling van het M. T. O. in de Tweede Kamer der Staten Generaal voorloopig is verdaagd — en vóór dat dit onderwerp weder aan de orde zal worden gesteld, te voren de gelegenheid open te stellen aan afgevaardigden van technische verenigingen zich daarover uit te spreken, hetgeen volgens zijn inzien het best zou geschieden door daartoe een Congres te beleggen, heeft het Hoofdbestuur van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst besloten, wanneer dit voornemen ten uitvoer wordt gebracht, kosteloos haar vergaderzaal daartoe beschikbaar te stellen, zoo ook om één of meer leden af te vaardigen ter bijwoning van dit Congres.

Aan de Leden voor zoo verre niet aanwezig op de uitgeschreven Algemeene Vergadering ter bespreking der gewijzigde Statuten van den Raad voor Arbitrage in de Bouwvakken wordt medegedeeld dat deze onveranderd zijn goedgekeurd. De Secretaris van den Raad Mr. W. van Boven gaf nadere toelichting en beantwoordde de hem gestelde vragen. Alle architecten worden nu nogmaals opgewekt om de aanbevolen bepalingen ter berechting van geschillen in hunne Bestekken op te nemen. Op verlangen zijn daarvan zoo lang de voorraad strekt afdrucken verkrijgbaar aan de Mij., aan te vragen aan het adres v. d. Hr. A. Salm G. Bzn., 26 Weesperzijde Amsterdam.

De Heer J. Gratama, Bouwkundig Ingenieur benoemd tot

in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Algemeen Secretaris zal met 1 Maart zijn nieuwe functie aanvaarden. Alle stukken moeten tot nader aankondiging geadresseerd blijven aan het bovengenoemd adres van den Voorzitter, waar voorloopig het Secretariaat gevestigd blijft.

Van de Afdeling Amsterdam van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst is het navolgend schrijven ontvangen.

17 FEBRUARI 1908.

Aan

het Hoofdbestuur van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst.

WelEd. Gestr. Heeren.

Wij hebben de eer U hierbij mede te deelen dat in de 14 Febr. l. gehouden vergadering onzer afdeling besloten is, op voorstel van ons bestuur, om een bedrag van f 75 ter beschikking der Maatschappij te stellen als een bijdrage in de kosten der uitgeschreven prijsvraag voor een arbeiderswoning.

Wij vertrouwen dat Uwe Maatschappij dit blijk onzer belangstelling in hare werkzaamheden wil aanvaarden en hopen dat meerdere afdelingen tot een overeenkomstig besluit willen komen, opdat tegenover de georfenide kritiek de eensgezindheid in de Mij. ook naar buiten toe blijke.

Met de meeste hoogachting teekenen wij ons namens het Bestuur der afdeling voornoemd.

Wg. W. J. DE GROOT, Voorzitter.
J. H. W. LELIMAN, Secretaris.

Het Hoofdbestuur neemt deze gelegenheid waar om zijn hartgrondigen dank uit te spreken tegenover deze en andere Afdelingen voor de groote belangstelling op verschillende

wijze in haar werk betoond en de medewerking allerwege ondervonden gedurende de laatste maanden bovenal!

Wat de prijsvraag zelf betreft zoo zijn ongeveer 150 programma's aangevraagd. De opmerking is gemaakt dat enkele architecten wel wenschen mede te werken doch de aanvraag om in het bezit van een programma te komen onaangenaam vinden, omdat onwillekeurig zoo doende bekend is wie alzo denkt mede te doen. Dit nu is niet de bedoeling en alleen een administratieve maatregel; bovendien kan toch iedereen door een ander deze aanvraag laten doen.

Mochten Vereenigingen of Afdelingen een zeker aantal programma's wenschen te ontvangen om aan hunne leden te doen toekomen, zoo zullen die op aanvraag met vermelding van het aantal stuks, door den waarnemenden secretaris verzonden worden.

Sinds 1 Januari zijn toegetreden tot de Maatschappij 42 leden, waarvan 30 Gewone Leden, 8 Buitengewone Leden en 4 Kunstlievende Leden.

Omtrent de uitgaven van de Maatschappijen welke bij de wetsherziening geregeld worden en omtrent de wetsherziening zelf kan in dit blad voorloopig niet anders worden medegedeeld dan dat de commissie 20 Februari weder vergaderd heeft.

De Commissie voor de herziening van de honorariumtabel vergaderde 14 en 21 Februari.

Voor de bibliotheek werd van de architecten ten geschenke ontvangen een collectie foto's van het gebouw der Ned. Bank te Rotterdam.

Het examen voor Bouwkundig Opzichter vangt 24 Februari aan.

Voor het Congres hebben zich tot op heden met inbegrip van Comité-leden aangemeld 25 deelnemers waaronder 3 dames. Aanmeldingen worden alsnog ontvangen door den Secretaris van het Com. Perm. A. Salm G. Bzn.

Ten slotte wordt in herinnering gebracht art. 7 van de Wet dat de contributies betaalbaar zijn in halfjaarlijksche termijnen, het eerste halfjaar moet voor 15 Februari voldaan zijn.

Door de ongesteldheid en het overlijden van den Algemeen Secretaris, belast met het geldelijk beheer en de ernstige ziekte van den administrateur kon nog niet over de contributies beschikt worden.

De quitantie-diploma's zijn nu evenwel uitgeschreven en worden van 24 Februari af gepresenteerd. H.H. Leden worden beiderf verzocht, ter vermindering van onnodige kosten, hiervan goede nota te nemen.

DE BETEKENIS VAN DE COÖPERATIEVE BOUWVEREENIGING VOOR HET WONINGVRAAGSTUK.

Ontleedt men het Woningvraagstuk, dan blijkt dit te bestaan uit twee deelen.

1e. de vraag hoe de bestaande toestanden in voldoende mate verbeterd kunnen worden.

2e. de vraag hoe men eene aan behoorlijke eischen voldoende nieuwbouw kan verkrijgen.

Bij de eerste dezer wensch ik thans niet stil te staan.

De tweede dezer vragen is de belangrijkste, omdat alleen hare oplossing tot eene werkelijke verbetering der woningtoestanden kan voeren. Zij moet zoowel in kwalitatieven als in kwantitatieven zin worden gesteld. Nieuwbouw op

grootte schaal en in korten tijd is noodig en omdat woonruimte moet worden gemaakt voor de snel toenemende bevolking en omdat de reeds aanwezige, te veel opeengehoopte bevolking gediscoceerd moet worden. In kwalitatieven zin moet de nieuwbouw zoo zijn, dat een volgend geslacht niet weer staat voor de verbetering van den door ons in het leven geroepen toestand.

Quantitatief is hetgeen thans geschiedt nog geheel onvoldoende. In dit opzicht heeft de Woningwet zeer zeker niet gegeven, hetgeen daarvan werd verwacht. De woningvoorraad is verminderd, doordat een groot aantal slechte woningen en krotten ingevolge de krachtens de wet gestelde eischen zijn opgeruimd, terwijl hetgeen bedoeld was als compensatie van dit voorzien gevolg van het maken der wettelijke verplichting tot het stellen van eischen ook omtrent bestaande woningen niet geheel tot zijn recht komt, omdat de uitvoering der Wet niet breed genoeg is.

Dit geldt in de eerste plaats met betrekking tot de in de Wet geopende mogelijkheid tot het geven van bijzondere steun aan vereenigingen en gemeenten, die woningen willen bouwen. Men sluit, wel niet in theorie maar zeer zeker in practijk, vereenigingen van hen van wie actie tot vergrooing van den woningvoorraad in de eerste plaats zou dienen uit te gaan, de direct belanghebbenden, uit.

Wie zijn dat? Allereerst wel de betere helft van de werklieden en de kleine burgers. De wetsuitvoering maakt het hun niet gemakkelijk zelve de hand aan den ploeg te slaan, wat te meer bevreemd, omdat in andere opzichten aan het tot zelfstandigheid en medewerking brengen dezer groepen zooveel wordt gedaan.

In vele gemeenten stelt men aan bouwvereenigingen den eisch, dat zij over een vrij groot eigen of van andere zijde geleend kapitaal moeten kunnen beschikken alvorens de gemeente medewerking begint te verlenen, waarmede men aan vereenigingen gevormd uit de bovenbedoelde belanghebbenden een onmogelijken eisch stelt.

Overal wordt van hen een mate van sociaal gevoel geëischt, die zelfs de andere bevolkingsklassen, die zooveel verder ontwikkeld worden geacht, nog slechts zelden bezitten en wel door de bepaling, dat van persoonlijke eigendomsverwerving geen sprake kan zijn. Dit is te meer verwonderlijk, omdat in onze maatschappij dergelijk verwerven van persoonlijke eigendom van woning of erf geenszins in het algemeen onzedelijk wordt geacht.

Blijkbaar is de geldende opvatting ontstaan onder den invloed van nieuwere economische inzichten. Aangenomen, dat deze beter zijn, dan nog is het te betreuren, dat zij juist hier en hier alleen in toepassing zijn gebracht. Dat men een flinke proef nam in hoeverre op deze wijze iets te bereiken ware, is alleszins aanbevelenswaardig, maar het is niet juist geweest tegelijkertijd vereenigingen op andere basis uit te sluiten. Daardoor wordt nu de verbetering der volkshuisvesting in de hoogste mate belemmerd. Kan men hier en daar een groep van mannen vinden, wier ideeën medebrengen om iets te voelen voor de coöperatieve vereeniging op den grondslag van gemeenschappelijken eigendom, des te beter, hun voorbeeld kan dan leeren in hoeverre deze basis beter is dan eenige andere. Maar voorshands late men de coöperatieve bouwvereeniging met als einddoel individueel bezit der woning ook toe.

Tot recht verstand der zaak houde men scherp in het oog, welke steun ten behoeve dezer coöperatieve vereenigingen noodig zoude zijn; niet, dat hun ook maar op eenigerlei wijze geld zoude worden geschonken uit 's landskas.

Het eenige, wat de Staat voor hen behoeft te doen, is, dat hij met zijn crediet opkomt voor deze harer onder dine

vorm samenwerkende onderdanen. Immers terwijl de Woningwet mogelijk maakt en het geven van bijdragen en het geven van rentedragende voorschotten, behoeven dezen slechts die rentedragende voorschotten om overigens zelve de zaak tot stand te brengen. Dit gaat zelfs zoover, dat de rente die voorschotten niet abnormaal laag behoeft te zijn. Wanneer hun door het Rijk de volle rente wordt gevraagd, die het zelve moet betalen, wordt de totstandkoming van krachtige bouwvereenigingen onder hen op geenerlei wijze onmogelijk. Zelfs zal dit niet het geval zijn, wanneer de Staat vroeg b.v. $\frac{1}{2}$ % boven de zelf betaalde rente. Natuurlijk zou dit half % niet moeten dienen om daarmee winst te maken, maar ik acht het de overweging waard of eene dergelijke surtaxe niet kan worden gevraagd als vergoeding voor de kosten van administratie enz., waardoor deze vereenigingen dan toch zeker self-supporting zouden worden.

Alléén door zijn crediet kan de Staat het woningvraagstuk, voor zoover dit is het vraagstuk van de verschaffing van een voldoende aantal goede woningen, nagenoeg geheel oplossen.

Nu wordt er van verschillende zijden ernstig bezwaar gemaakt tegen dezen vorm van bouwvereeniging. Het maakt echter den indruk of deze bezwaren in den regel sterk overdreven zijn en meer op legende dan op werkelijkheid berusten. Bezwaren, die nogal eens dikwijls klakkeloos van den een door den ander worden overgenomen en nagepraat.

Welke zijn die verschrikkelijke bezwaren. Men zegt die woningen blijven op den duur toch niet in één hand, veranderen van bestemming en van bezitter, komen eindelijk weer in het bezit van huisjesmelkers en gaan dan weer behooren tot de categorie van slechte woningen. Het is ongetwijfeld een afschrikwekkend beeld, dat hier wordt opgehangen en het kan niet worden ontkend, dat een dergelijke gang van zaken wel eens is voorgekomen. Overigens bedenke men echter, dat dit nu nog slechts mogelijk zal zijn, voor zoover de slechtheid bestaat in onvoldoend onderhoud of onevenredig hooge huur. Althans wanneer wordt aangenomen, dat de eischen, in de huidige bouwverordeningen gesteld, in alle opzichten voldoende zijn. Een eenmaal goed gebouwd huis, in inrichting en afmetingen beantwoordende aan de eischen der bouwverordening, blijft daaraan voldoen, want vertimmering is niet mogelijk dan met vergunning volgens art. 5 der Woningwet.

Zoekt men echter naar de oorzaken van dien boven geschetsten achteruitgang, dan zal hoogst waarschijnlijk blijken, dat deze in geenerlei verband staan met het stelsel als zoodanig, doch moeten worden toegeschreven aan allerlei bijomstandigheden. Hadden deze woningen behoord aan eene vereeniging met gemeenschappelijk bezit, dan zouden die omstandigheden toch slechte woningtoestanden hebben veroorzaakt, niet in die woningen maar er naast en zouden de vereenigingswoningen slechts eene kleine oase in de woestijn gevormd hebben, welke slechts aan een beperkt aantal individuen ten goede kwam. Vraagt men welke zijn dan de omstandigheden, welke die gevolgen na zich slepen dan ligt het voor de hand, dat men deze moet zoeken in woninggebrek, ontstaan doordat aanvulling van den woningvoorraad op een gegeven oogenblik ophield, althans geen gelijken tred hield met de toename der bevolking en verder in gebrekkig of in het geheel ontbreken van woningtoezicht.

Dat woningen na verloop van 30 of meer of minder jaren van bezitter of van bestemming veranderen, kan geen bezwaar zijn, is zelfs zeer natuurlijk. Ook zonder aan

dergelijke vereenigingen te denken, neemt men immers aan, dat een eigendom gemiddeld ten hoogste 30 jaar in dezelfde hand blijft. Het van bestemming veranderen zal toch alleen gebeuren daar, waar men eene toenemende bevolking heeft. Die toeneming heeft uitbreiding der bebouwing ten gevolge, waardoor straten en wijken van karakter veranderen, men zal winkelstraten krijgen, waar vroeger uitsluitend woonstraten waren, dit kan men dagelijks waarnemen. Het schijnt iets van zelf sprekends wanneer, door den natuurlijke groei der bebouwing, woningen verdwijnen en plaats maken voor andere gebouwen. Men kan aannemen, dat ze dan aan hun bestemming, dat is de voorziening in de woningbehoefte, zooals die ten tijde van den bouw bleek, voldaan hebben. Die groei der bebouwing brengt echter tegelijk mede de verplichting om te zorgen, dat de vermeerdering van den woningvoorraad steeds gelijken tred houdt met dien groei. En die vermeerdering kan op even natuurlijke wijze plaats hebben, wanneer slechts aan hen, die behoefte aan woonruimte hebben, gelegenheid wordt gegeven daarin te voorzien, dan is het overbodig bevreemd te zijn, dat er weer gebrek aan woningen zal komen.

Voor het over 25 of 30 jaar opnieuw ontstaan van slechte woningtoestanden dient toch in het geheel geen vrees te worden gevoed. Nu allerwege de belangstelling in het woningvraagstuk wakker geschud is en krachtig gewerkt wordt ook aan de totstandkoming van een georganiseerd bouw- en woningtoezicht, getuigt het toch al van zeer weinig vertrouwen, wanneer men meent, dat men na zooveel tijd nog zoo weinig gevorderd of weer zooveel achteruitgegaan is, dat dan nog slechte woningtoestanden van beduidenden omvang zouden kunnen ontstaan. Dit is toch bijna niet aan te nemen.

Wat nu die verschrikkelijke huisjesmelkers betreft, men zoude kunnen zeggen, dat de mogelijkheid voor hun bestaan is weggenomen, wanneer steeds gezorgd wordt voor voldoende woonruimte en het woningtoezicht slechte woningtoestanden voorkomt.

De beste waarborg tegen het ontstaan van slechte woningtoestanden bestaat in eene voortdurende en aanhoudende aanvulling van den woningvoorraad. En de beweging daartoe moet, wil zij stand houden en eene gezonde levenskrachtige actie zijn, uitgaan van de direct belanghebbenden, eerst dan zal zij een zoodanigen omvang nemen, dat van een voldoende aanvulling van dien voorraad sprake kan zijn. En deze belanghebbenden kunnen alleen door samenwerking iets tot stand brengen, waarbij dan wel in de eerste plaats die samenwerking gedacht moet worden in den vorm eener coöperatieve vereeniging.

Als voorbeeld hoe nuttig en krachtig die vorm van vereeniging werkt, kan worden gewezen op de gemeente Haarlem, waar in den loop der jaren door zulke vereenigingen een kleine twee duizend woningen werden gebouwd en waar nog ieder jaar nieuwe vereenigingen voor dat doel worden opgericht.

Dat aldaar door dien bouw nadeelen van eenigen omvang, in welk opzicht ook, zouden zijn ontstaan, daarvan is nimmer iets gebleken. Integendeel het heeft in die plaats bijgedragen tot een krachtige ontwikkeling van den bouw der eengezinswoning, een voordeel, dat uit een oogpunt van Volksgezondheid en om vele andere redenen niet onderschat mag worden.

Tegen dezen vorm van vereeniging kan worden aangevoerd, dat zij niet uitsluitend ten doel heeft het belang der volkshuisvesting. Dit moge naar de letter waar zijn, het feit echter, dat de andere, mede behartigde belangen niet in strijd komen met eenig belang van algemeenen

aard, geeft vrijmoedigheid te zeggen, dat het beetje individueel belang, waarvan sprake kan zijn, gerust kan worden weg gedacht of op den koop toegegeven worden.

Verder op dit punt in te gaan zoude te ver voeren en ligt ook niet in de bedoeling.

Nu er echter sprake van is, dat de Woningwet misschien binnen afzienbaren tijd zal worden gewijzigd, scheen het mij op grond der door mij opgedane ervaringen wenschelijk, op het bovenstaande de aandacht te vestigen.

UTRECHT, Januari 1908.

D. E. WENTINK.

HESSISCHE LANDES-AUSSTELLUNG FÜR FREIE UND ANGEWANDTE KUNST DARMSTADT 1908.

Dr. Wagner, Voorzitter van bovengenoemde Tentoonstelling, verzoekt ons H. H. Leden mede te deelen dat dit jaar te Darmstadt een Tentoonstelling zal gehouden worden voor vrije en toegepaste kunst. Behalve inzendingen van schilderijen, beeldhouwwerk en kunstnijverheid, worden ook evenals in 1901 speciaal daarvoor villa's gebouwd met de volledige inrichting daarvan.

Een tocht naar Darmstadt met de heerlijke omstreken is bovendien op zich zelf al reeds een aangename vacantiereis en een uitgangspunt voor mooie tochten in het Odenwald, Bergstrasse, Heidelberg, Wiesbaden, enz. en een kalme besluit daarvan voor de H. H. die het Congres te Weenen bezocht hebben.

Onze landgenoot Johan Gewin, Architect te Darmstadt en Lid der Maatschappij t. Bev. d. Bouwk. (Ludwigstrasse No. 13) is bereid alle mogelijke inlichtingen te verschaf-

fen. Voorts voorziet het Verkeersverein, (Elisabethstrasse 14) H. H. deelnemers, wanneer deze gecombineerd reizen, van reisbiljetten, besprekt plaats in hotels tegen gereduceerde prijzen en toegang tot de tentoonstelling, musea, verzamelingen, enz.

OORKONDE.

Bij den aanvang van dit jaar bedankte de heer A. Nijland wegens hoogen leeftijd als lid der Afdeling Utrecht van onze Maatschappij.

Als bestuurslid heeft hij gedurende bijna 33 jaar, niet slechts in naam maar metterdaad, de belangen der afdeling gediend.

Wanneer zij hem gedurende dien reeks van jaren telkens weder koos tot één harer vertegenwoordigers, dan kan men beseffen, dat de waarneming van die functie hem wel eens meer heeft opgelegd dan een aangename plicht alleen.

Als blijk van erkentelijkheid werd de heer Nijland in de Decemberversameling van het vorig jaar tot Eere lid der afdeling benoemd, bij welke gelegenheid hem tevens eene oorkonde werd aangeboden, in kleur bewerkt, waarvan wij hier eene reproductie geven.

Zij is het werk van den, aan vele lezers welbekenden en bekwamen teekenaar, den heer C. de Graaf, Architect en lid van genoemde afdeling.

DAMPRIJSVRAAG.

In verband met een vraag naar de bedoeling van de minimum-breedte van de Paleisstraat 13 M. (volgens het Programma niet in de onteigening opgenomen) kan worden medegedeeld, dat de nieuwe rooilijn van de Paleisstraat niet op de situatietekening is aangegeven, omdat de juiste richting nog niet is bepaald. In elk geval moet er op worden gerekend dat het gebouw der Groot Club zoover wordt teruggebracht, dat de vereischte breedte als toegang tot de straat kan worden verkregen. Bij de wellicht aanstaande verbouwing van dit gebouw, zal dit van gemeentewege worden geëischt. Omtrent de richting van de rooilijn is men dus geheel vrij.

Van meerdere zijden wordt de vraag gedaan of ontwerpen waarin de rooilijnen van bestaande bouwblokken, niet in de onteigening begrepen, zijn gewijzigd, geheel ter zijde zullen worden gelegd, of dat zij hoevel niet voor enige bekroning vatbaar, toch beoordeeld zullen worden.

Het komt ons voor dat tegen deze laatste opvatting geen bezwaar bestaat, als niet in strijd met art. 13 van het programma, waarin wel van „onderscheiding“ (bekroning) doch niet van „beoordeling“ wordt gewaagd.

Wij antwoorden dus het volgende:

De ontwerpen, waarin de rooilijnen van bestaande bouwblokken, niet in de onteigening begrepen, zijn gewijzigd, kunnen in geen geval voor enige bekroning in aanmerking komen. Zij zullen echter worden beoordeeld en, wanneer zij, naar het oordeel der Jury bijzondere kwaliteiten bezitten, in het rapport worden besproken.

Een deelnemer vraagt (17 Februari):

Wat is de bestemming van het eventueel te maken kringlijntje om het bouwblok van het oude Heersterrein?

De Directeur der Gemeentetram geeft ons de volgende inlichting:

De bedoeling is om, wanneer te eeniger tijd de wenschelijkheid wordt ingezien aan de tramwagens van eenige lijnen op drukke uren een begin- en eindpunt in de omgeving van den Dam te verschaffen, daartoe de gelegenheid te hebben.

Evenals nu lijn 2 's middags een arijdruimte op den Dam heeft, zou zulks dan bijv. met de lijnen 4, 5 en 9 het geval kunnen zijn. Extra-ingeschakelde wagens uit het Z. en Z. O. behoeven dan niet noodeloos over het Damrak naar het Station te loopen. Voor het bijwagenvoer is dan een kringlijntje onmisbaar.

Amsterdam, 19 Febr. 1908.

Voor de Jury:

J. VAN HASSELT, Voorzitter.
J. INGENOHL, Secretaris.

OORZAAK EN GEVOLG.

In het Orgaan van den Nederlandschen Aannemersbond lezen wij eenige nadere beschouwingen omtrent de ontvangst van de in het Bouwk. Weekblad besproken circulaire — No. 4, d' 25 Januari — waarin werd bekend gemaakt om na 1 Juli a.s. niet meer voor rekening van den aannemer te nemen de kosten van hulp bij het daarstellen van verschillende installaties, dan tegen billijke vergoeding der daaraan verbonden kosten.

Het blijkt toch dat enkele Afdelingsbesturen het overbrengen van dit aan alle Bondsleden bekend en op de laatst gehouden jaarvergadering genomen besluit aan de Directies, niet zoo heel aangenaam vinden en aarzelen.

Het blad vestigt daarom de aandacht op het feit, dat het besluit in de bedoelde circulaire vervat, niet het gevolg is eener inventie van den Nederlandschen Aannemersbond. Was tot voor enkele jaren terug, het herstellen van beschadigingen, door derden veroorzaakt aan het werk, hetwelk in den regel onderaannemers uitvoeren, in de prijzen van laatstgenoemde heeren begrepen, sedert de laatste jaren is dit niet meer zoo. De heeren Onderaannemers hebben dit op eigen houtje veranderd. Zonder er de aannemers voor 't minst in te kennen, zonder hen te waarschuwen, nam men besluiten en plaatste men hen voor feiten, waaraan toen niet te ontkomen viel.

Door die besluiten was in het vervolg de aannemer verplicht, niet alleen hulp te verschaffen, maar mede voor zijne directe rekening te nemen alle kosten voor herstelling van beschadigd werk, tengevolge waarvan het totaal der kosten zoo hoog werd dat in vele gevallen ernstig nadeel aan den aannemer wordt berokkend.

Het offensieve karakter van het besluit der Onderaannemers veroorzaakte derhalve het defensieve besluit van de Aannemers. Principieel is er echter tusschen beide besluiten zeer groot verschil, ook al bestaat er formeel nauw verband. Waar dit goed in het oog gehouden wordt, bestaat er geen enkele reden om te constateeren dat de Aannemers doen, hetgeen zij in andere landen, noch om den Bond van inconsequentie te verdenken. Niet de Aannemersbond sloeg uit eigen beweging dezen weg in, hij werd dien kant opgedrongen door de feiten waarvoor hij door de plotselinge besluiten van anderen werd geplaatst.

Dat de Bond zich niet tot de Vereeniging van Architecten en Ingenieurs heeft gewend, om de noodzakelijkheid van een dergelijke maatregel te bepleiten was allerminst met de bedoeling om de heeren expresselijk te passeeren. De relaties en met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en met de Ver. van Delftsche Ingenieurs — om van meerdere vereenigingen nu eens niet te spreken — worden daarvoor in den Bond te hoog geëwaard; de goede verstandhouding constateert men daar

telkenmale met te groot genoegen en de samenwerking stelt men daarvoor op te hoogen prijs en wordt onontbeerlijk geacht. Waar het nu betreft een zaak van betrekkelijk zoo ondergeschikt belang, als in de bedoelde circulaire is vervat, eene zaak waarover principieel met de Directies geen verschil van meening bestaat, maar die louter neerkomt op een bevordering der uniformiteit in uitvoering, is die samenspreking achterwege gebleven uit referentie voor heeren Architecten en Ingenieurs. Geconstateerd wordt verder dat door het *Bouwkundig Weekblad* en *De Opperker* billijkheid van het besluit wordt ingezien en het denkbeeld van een stel-post in de bestekken wordt onderschreven als de oplossing. Nieuw, ook voor de Directiekringen, is de zaak niet. Wat ontbrak, was de uniformiteit, de eenheid. Om die te verkrijgen was er een besluit noodig en de aannemers moesten dit wel gieten in den vorm van thans, d. w. z. dat allereerst bijtijds en gemotiveerd de aandacht der Directies op den 1en Juli a.s. gevestigd werd.

Omtrent de „portland-cement circulaire“ wordt niet speciaal iets bijzonders gemeld.

Verschenen: *Frans Hals in Haarlem*, 9 Teekeningen van J. G. Veldheer van de meest schilderachtige stadsgezichten van Haarlem. Tekst van C. J. Gannet, Rijks-Archivaris van Noord-Holland. 10 Reproducties in lichtdruk der schilderijen van Frans Hals in het Sted. Museum te Haarlem naar fotografische opnamen van W. van Meurs. Tekst van F. Schmidt Degener te Parijs. Op het omslag het zeldzame portret van Frans Hals, onlangs ontdekt te Parijs. Groot 4^e. Prijs f. 3.50.

„Beton Kalender“ 1908. Taschenbuch für Beton und Eisen betonbau. Verlag, Wilhelm Ernst & Sohn, Berlin.

Dit werkje behandelt deze zoo uitgebreide stof beknopt doch tevens bijzonder duidelijk, terwijl door een goed gekozen onderverdeling en de talrijke tusschen den tekst geplaatste constructie-teekeningen men een uitstekend en leerrijk overzicht krijgt van de meest voorkomende gevallen.

Na theoretische verhandelingen over het gebruik van Beton, zijer gaan de schrijvers over tot de toepassingen in de praktijk, zich begevende op zoowel Bouwkundig als Waterbouwkundig gebied, welke, zonder te veel in details te treden, toch volledig worden besproken.

De verschillende praktische wenken verhoogen zeer zeker aanmerkelijk de bruikbaarheid van dit werk, dat dan ook zonder twijfel zijn weg wel zal vinden.

Afdeling Arnhem van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst. Verslag van de vergadering op Woensdag 29 Januari 1908.

Nadat de notulen van de vorige vergadering waren voorgelezen, werden als nieuw lid aangenomen de heeren C. J. Visser, B. G. Holsboer, J. van Gent Jr. en W. F. Kools.

De rekening en verantwoording van den penningmeester over 1907 werd door eene Commissie van drie leden nagezien en accoord bevonden; de begroting voor 1908 werd goedgekeurd.

Bij de behandeling van de begroting bracht de heer W. F. C. Schaap de Gemeentelijke Ambachtsschool ter sprake en vroeg of het, bij het te kort dat de kas aanwees, geen overweging verdiende de contributie aan de Vereeniging „de Ambachtsschool“ in te trekken, omdat de afdeling niet den geringsten invloed heeft op de regeling van het ambachtsonderwijs. Spr. vond, dat het op den weg van het bestuur van de Vereeniging „de Ambachtsschool“ ligt, waar het de vervulling van bestuursvacatures geldt, eenigszins voeling met het bestuur van de afdeling te houden, daar de afdeling Bouwkunst het lichaam is in deze gemeente, dat zich, in het algemeen genomen, het meest gelegen laat liggen aan de belangen der beoefening van de bouwkunst en van het bouwambacht.

De samenstelling van het bestuur is allerzonderlingst, het heerclement, Mr. in de rechten e. d., is veel te sterk vertegenwoordigd; de patroons vormen een kleine minderheid, architecten vindt men er niet bij. Men ziet dan ook, dat het merendeel van de bestuursleden, om b. v. maar eens bij het timmervak te blijven, daar niet meer van af weten, dan dat een timmerman is een man met een pilosche broek.

Zal een goed toezicht op het onderwijs uitgeoefend kunnen worden, dan behoort de samenstelling van het bestuur minder eenzijdig te zijn.

Elk lid van de Vereniging „de Ambachtsschool“ is verkiesbaar tot lid van het bestuur. Volgens het reglement van de vereniging „de Ambachtsschool“ bezitten verenigingen, die lid zijn, deze verkiesbaarheid niet. Spreker wenscht het bestuur van de afdeling in overweging te geven de a. s. vergadering van de vereniging „de Ambachtsschool“ ter kennis te brengen, dat de afdeling als zodanig er prijs op zou stellen, wat de verkiesbaarheid tot lid van het bestuur betreft, dezelfde rechten te bezitten als de gewone leden van de vereniging „de Ambachtsschool“.

Na verschillende besprekingen werd dienovereenkomstig besloten; het niet ontvangen door den Secretaris van de convocatiebiljetten voor de vergadering — en van de vereniging „de Ambachtsschool“ kwam hierbij ook ter tafel.

De heeren W. Lensink, penningmeester en G. Versteeg, Secretaris, waren volgens rooster aan de beurt van afreding.

De heer W. Lensink, die gedurende 15 jaren voor de afdeling functie had waargenomen, wenschte zich om gezondheidsredenen niet meer herkiesbaar te stellen. Gekozen werd in zijn plaats de heer J. Persijn, terwijl de Secretaris herkozen werd.

De heer A. R. Freem, Vice-Voorzitter, die bij afwezigheid van den Voorzitter presideerde, dankte den heer Lensink voor hetgeen hij gedurende een lange reeks van jaren voor de afdeling gedaan had; de vergadering gaf hiermede hare instemming te kennen.

Daar volgens een schrittelijke mededeeling van den heer S. Hijman zich nog steeds geen voldoende aantal intekenaars voor den leescirkel opgegeven hebben, werd op voorstel van het bestuur besloten voorloopig de oprichting van een leescirkel aan te houden.

Hierna volgde de voordracht van den heer C. G. Beltman C. L., ingenieur bij de gemeentewerken, over: „de Riolering van Klarendal“.

Spreker ving aan met een beknopt overzicht te geven van de reeds uitgevoerde rioleringswerken in deze gemeente.

Aan de hand van duidelijke teekeningen werd uiteengezet, hoe successievelijk in de hooge en lage stadsgedeelten in de afwatering voorzien werd en welke rioolmonden ook bij hoog waterstand vrij op de rivier kunnen loozen. Hierbij sloot zich aan een bespreking van het laatst in den raad aangenomen plan tot riolering van Klarendal, met de plannen, die daarvoor door de verschillende directeuren van gemeentewerken reeds gemaakt waren en om welke redenen deze plannen niet tot uitvoering kwamen.

Ook gaf spreker een elementair overzicht van de wijze waarop de doorsnede van riolen bepaald wordt en van de eigenaardige moeilijkheden, die in de praktijk voorkomen als diepe ingravingen, enz.

Daar het reeds elf uur geworden was, kon geen gelegenheid gegeven worden tot het stellen van vragen; de vice-voorzitter dankte onder instemming van de vergadering den heer Beltman voor zijne voordracht.

De vice-voorzitter deelde mede, dat de kaartenverkoop voor de populaire voordrachten over Bouwkunst nog niet aan de verachting beantwoordde en hij wakte de leden op, elk in zijnen kring, voor het welslagen te ijveren.

In de zaal waren geëxposeerd de bekroonde teekeningen, ingekomen op de prijsvragen van de Vereniging „Bouwkunst en Vriendschap“ te Rotterdam.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

De Opmerker, 8 Februari 1908. *Zorgvliet*. Ter wille van het natuurschoon hanner stad hebben Burgemeester en Wethouders van 's Gravenhage zich alsnog in verbinding gesteld met de Maatschappij „Het Park Zorgvliet.“ Die Maatschappij is bereid, mits de gemeente zich uiterlijk op 28 Februari daaromtrent verklaart,

het nog overig gedeelte van het voormalig buitenverblijf, ter grootte van ongeveer 54 hectaren aan de gemeente te verkoopen voor f 7 per M². Bij dit bedrag moet nog f 600.000 voor aanleg van wegen worden gevoegd, zoodat de gemeente, wordt tot den aankoop besloten, komt te staan voor een uitgaaf van f 4.500.000. De Commissiën voor de Plaatselijke Werken en voor de Financiën ontraden den aankoop, die echter toch aan den Raad van 's Gravenhage door het Dagelijksch Bestuur wordt voorgesteld.

„Wij gaan ten deze geheel mede met de adviezen der beide Raadscommissiën“ zegt het blad, „en bevelen vooral ernstige overweging van de argumenten der Financiële Commissie aan. De Gemeenteraad van 's Gravenhage zal, gelooven wij, wel doen, deze adviezen te volgen. Wat hier nog te redden valt is zeker geen 1/2 miljoen waard. In den gevreesden aanleg van een parallelweg op Zorgvliet, langs den ouden Scheveningschen weg, kan onzes inziens juist het middel gevonden worden om laatstgenoemden weg zijn geheel eenig karakter te doen behouden. Het behoud van dit karakter gaat velen en ook ons zeer ter harte, maar wij achten de vraag gewettigd, of de toekomst van 's Gravenhage wel afhangt van dat behoud en van het zogenaamd behoud van Zorgvliet. Alleen wanneer die vraag bevestigend beantwoord zou moeten worden, zou een offer van eenige miljoenen gemotiveerd kunnen zijn. Vestigt men het oog op de toekomst, dan moet men den blik elders richten en wel onzes inziens naar het Noord-Oosten, naar de prachtige, gedeeltelijk nog maagdelijke duinterreinen, waarop De Bazel zijn wereldhoofdstad projecteerde, terreinen, die nog niet in handen zijn van een machtige combinatie. Daar zou men met eenige miljoenen, hoewel betrekkelijk nog niet veel, althans meer kunnen doen, dan overgeschoten brokken kopen, namelijk de eerste stappen tot iets moois, iets groots, dat Zorgvliet in de schaduw zou stellen.“

Biedermeier-Stijl. De naam is ontleend aan een pseudoniem Gottlieb Biedermayer, waaronder Ludwig Eichrodt tusschen 1860 en 1870 aan de „Fliegende Blätter“ medewerkte. Biedermayer werd daar voorgesteld als een schoolmeester uit de eerste helft der 19e eeuw. Misschien verstaat men den naam het beste door Jan Sallie in het Nederlandsch. De oorsprong van den stijl moet gezocht worden in de 18e eeuw, toen Rousseau de vereenvoudiging dit leven en de liefde tot de natuur predikte. De eigenlijke Biedermeier-Stijl ontstond echter als een versobering van den Style Empire, die met motieven uit den tijd van Lodewijk XVI werd vermengd. Men kan daarom den stijl slechts begrijpen, door den blik naar Frankrijk te richten. Toen daar, na Waterloo, de Bourbons weder aan het bewind waren gekomen, was de luister van het „ancien regime“ niet met hen teruggekeerd. De vertrekken werden eenvoudig ingericht. In 1820 bracht de hertogin van Berry de witgelakte meubelen in den smaak. Omstreeks dien tijd werden ook de spiegelkast, de uitrektafel en de pianotabouret met schoef uitgevonden. Met Louis Philippe doet de „bourgeoisie“ haar intrede in de maatschappij. Onder zijn regeering is de kunstnijverheid sterk achteruitgegaan, al trachtte zij naar voorbeelden uit de middeleeuwen te werken. De Deutsche „Biedermeier-stijl“ heeft al deze wisselingen medegemaakt. Min of meer in klassieken trant begonnen heeft ook hij, na 1830, een romantischen bijmaak gekregen, om ten slotte in de algeheele stijfheid te verdwijnen, die het midden der 19e eeuw heeft gekenmerkt.

De *Bouwoereld*, 5 Februari 1908. *Vergrouting van Maison de Banquetier*. Afbeelding van een ontwerp tot verbouwing van dezen Amsterdamschen winkel door de firma Jacot & Oldeweld.

Architectura, 8 Februari 1908. *De Damprijstvraag te Amsterdam*. Beschouwingen over art. 13 van het programma dezer prijsvraag. Instemming wordt betuigd met de meening van „De Opmerker“, dat de prijsvraag te bekrompen is opgevat. „Een al te nauwgezet vasthouden aan het programma, met slechts vier bouwblokken als werkterrein, zonder andere rooilijnverandering in het verschiep, achten ook wij zeer nadeelig voor wat men met het Damplein in de toekomst beoogt.“ Op een aanvraag aan de jury kwam onder-tusschen als antwoord: „Alleen de terreinen, in het programma genoemd, zullen worden onteigend. Op wijziging van andere bestaande bouwblokken kan dus niet worden gerekend.“ Dus staat vast, dat ontwerpen, welke die wijziging beoogen, zullen worden terzijde gesteld, en „de jury als afwijking zal kenmerken, wat wellicht tot het schoon van een toekomstig geheel zal behooren.“ Daarom „zullen niet velen zich roepen achten, hun tijd te besteden aan het vermoelen van dit plein.“

De *Ingenieur*, 8 Februari 1908. *Nieuwe brug over de Beersche Maas*. Beschrijving met afbeeldingen dezer brug, die 628 M lang is en uit 66 spanningen bestaat. De 65 gemetselde pijlers en de 2 landhoofden rusten op betonfundering. Voor elke spanning is

de bovenbouw samengesteld uit 2 getrokken ijzeren balken. De brug is in Maart 1907 begonnen en 14 Oktober 1907 beproefd en door den Staatsspoorweg in gebruik genomen.

The Building News, 7 Februari 1908. *The New Renaissance*. Onder deze nieuwe Renaissance wordt verstaan de stijl die door Sir Aston Webb is bezigtigd aan het in aanbouw zijnde Victoria and Albert Museum te South Kensington. Die Renaissance is in hoofdzaak . . . de Fransche der 16e eeuw! Het nieuwe is, volgens de „Building News“, dat de venstertraceringen zijn weggelaten. Men schijnt in Engeland al heel gauw tevreden. *The London County Hall Competition*. Mededeeling dat de heer Ralph Knott, chef de bureau van Sir Aston Webb, den eersten prijs in de prijsvraag voor het Raadhuis te Londen heeft behaald.

(Vervolg moet wegens plaatsgebrek achterwege blijven.)

BERICHTEN

Onderstaand adres is verzonden aan den Raad der Gemeente Rotterdam.

Geven met verschuldigd eerbied te kennen, de ondergeteekenden, allen bouwkundigen te Rotterdam, dat hen in hun praktijk gebleken is, dat verscheidene bepalingen der bouw- en woonverordening zoowel bij nieuwen bouw, als waar het geldt verbeteringen in oude toestanden aan te brengen, aanleiding geven tot het maken van veelal kostbare, omslachtige en onpraktische samenstellingen zonder dat daardoor hygiënische belangen worden gebaat en die soms zelfs in strijd daarmede te achten zijn.

Het is vooral de dwingende aard en het generaliseerend karakter der bepalingen, die het bouwen en het aanbrengen van verbeteringen soms in hooge en onnoodelijke mate bemoeilijken en ondergeteekenden aanleiding geven Uwe aandacht op die bepalingen te vestigen, en U verzoeken het daarheen te willen leiden, dat in die bepalingen die wijzigingen worden aangebracht, welke zonder hygiënische belangen te schaden, die belemmeringen zullen wegnemen of verminderen.

Het zijn in hoofdzaak de in Art. 26 al. 2, in verband met Art. 30, en de in Art. 52, 54, 56 en 61 vervatte voorschriften, die zij overeenkomstig met wat de praktijk gedurende hunne toepassing heeft geleerd, zouden wenschen gewijzigd te zien.

Verwijzende naar de hierbij gevoegde toelichting stellen zij voor: aan Art. 26 toe te voegen de bevoegdheid van B. en W. om naar omstandigheden van de daarin gegeven voorschriften af te wijken, den eisch van een walmbuis boven *elk* privaat dat niet door een lichtkozijn direct met de buitenlucht in verbinding staat, te laten vervallen en in verband daarmede in Art. 50 een walmbuis voor elk rioolcomplex in een gebouw voor te schrijven en verder voor buitenshuis aangebrachte buizen, waarin ook gootsteenwater geloosd wordt, zink van een bepaalde minimum zwaarte toe te laten; in Art. 52, de eerste paragraaf te doen vervallen en de tweede paragraaf dienovereenkomstig te wijzigen;

in Art. 54 te bepalen dat de oppervlakte der lichtramen zich zal verhouden tot die van den vloer als minstens een tot tien voor zoover het betreft zolderkamers;

aan Art. 56 toe te voegen de bevoegdheid van B. en W., om naar omstandigheden van het in dat Artikel bepaalde af te wijken waar het geldt bestaande woningen en in Art. 61 de vijfde paragraaf te doen vervallen.

Rotterdam, 10 Februari 1908.

Welk doende,

P. A. WEILDENBURG.
HERM. J. HOLLEN.
B. HOYKAAAS JR.
D. C. KLAPHAAR.
A. J. MARGRY.
M. E. BRUNZIEL.
J. M. SNICKERS.
P. MUSLY.
F. KRIGSMAN.
D. J. CHAMER DE.
J. J. KANTERS.
J. HRIJIK.
ED. G. A. FOL.
G. A. VAN DER WILDE.

J. VAN WUNGAARDEN.
ALB. OTTEN.
C. B. VAN DER TAK.
B. TH. KRAAIJVANGER.
J. P. STOK WZN.
J. F. ENGEL & ZOON.
J. MULLER.
C. VERHUL DEN.
C. L. SYAL.
JAC. VAN GELS.
J. E. VOOGT M WZN.
H. V. D. KLOOT MELBURG.
C. N. VAN GOOR.

Volgens alinea 2 van art. 25 moet elk privaat dat niet direct door een lichtkozijn in verbinding met de buitenlucht staat, onverschillig hoeveel privaten in een perceel aanwezig zijn en hoe daarvan de inrichting is, voorzien worden van een zogenaamd walmbuis.

In deze bepaling is een verband gelegd tusschen het aanbrengen van een walmbuis en het ontbreken van een lichtkozijn, waarvoor bij het verschil in functie der beide elementen geen reden bestaat. Het een kan niet als equivalent van het andere gelden. Een behoorlijke afvoer van rioolgasen is niettemin een groot hygiënisch belang en het is dus wenschelijk dat voor elk perceel voldoende gelegenheid daarvoor aanwezig is. Daartoe is het echter niet noodig dat er meerdere rioolgas-afvoerbuisen (zogenaamde walmbuizen) worden aangebracht. Een 200'n buis op elk rioolcomplex in een perceel op de daarvoor meest geschikte plaats aangebracht is voldoende te achten en deze buis zou desnoods, mits op de daarvoor geschikte wijze ingericht, ook voor afvoer van faecalium, menage- of hemelwater dienst kunnen doen.

Aan art. 50 zou dus de eisch voor zulk een walmbuis dienen toegevoegd te worden.

Daarmede zou echter de eisch van art. 26 betreffende een walmbuis op elk privaat dat niet met een lichtkozijn met de buitenlucht in verbinding staat, kunnen vervallen.

In bestaande huizen is het ook vaak zeer moeilijk en soms onmogelijk om elk privaat een afzonderlijke luchtkoker van de in art. 26 voorgeschreven afmeting van 0.01 M² te geven, en juist in kleine huizen waar de ruimte voor de privaten tot het minimum is teruggebracht en waar de moeilijkheid en de kans voor onmogelijkheid om die luchtbuizen aan te brengen het grootst is, zullen de daaraan verbonden kosten relatief het hoogst zijn. Die kosten zullen dikwijls in verhouding tot de waarde der percelen, te belangrijk zijn, zoodat een perceel, dat overigens aan de te stellen hygiënische eischen voldoet, alleen wegens de onmogelijkheid om aan de letter van de verordening te deren opzichte te kunnen voldoen, onbewoonbaar verklaard zou moeten worden.

Het komt ons dus voor wenschelijk te zijn dat aan B. en W. de bevoegdheid gegeven worde om bij behoud van den eisch tot het aanbrengen van luchtbuizen in bestaande huizen, ten aanzien van de afmetingen daarvan, van de voorgeselde maat van 0.01 M² doornede af te wijken, om daar waar de omstandigheden toelaten, dat met behulp van kleinere luchtbuizen een gewenschte verbetering in een bestaanden toestand kan gebracht worden, dit mogelijk te maken.

Hetzelfde bezwaar doet zich voor bij het voorschrijf omtrent het voor elk privaat geëischt goed geventileerde portaal.

Utgangende van het denkbeeld dat het privaat zelve goed ingericht en behoorlijk geventileerd is, kan een afzonderlijk geventileerd portaal of een geventileerde gang daarvoor overbodig geacht worden. Bij nieuwen woningsbouw kan de eisch gesteld worden dat het privaat, alleen van af een gang of portaal toegankelijk zij. Bij anderen bouw is het gewenscht dat B. en W. onthefing kunnen verlenen of naar omstandigheden voorschriften kunnen geven.

Bij bestaande woningen dienen eveneens B. en W. de bevoegdheid te hebben om ten aanzien van het maken van portalen enz. van de bepaling van art. 26 af te wijken.

Het is toch reeds gebleken dat soms onmogelijk aan dien eisch kan worden voldaan en waar het wel kan een overbodige ruimteversnippering plaats had, zonder dat de algemeene hygiënische toestand van het betrokken perceel er iets burgeraardig door verbeterd werd. Bij privaten, die onmiddellijk door een lichtkozijnje met de buitenlucht in gemeenschap zijn, komt ons het maken van een afzonderlijk portaal in ieder geval overbodig voor.

Verder wordt door het bepaalde in § 2 van Art. 50 het maken van zinken buizen buitenshuis voor het afvoeren van gootsteenwater uitgesloten, doch is gegoten ijzer of lood als materiaal voor die buizen toegestaan.

Toch is het niet te ontkennen dat gegoten ijzer daarvoor een minder goed materiaal te achten is, daar dergelijke buizen, aan de achterzijde, waar zij nimmer geverfd kunnen worden, gemakkelijk doorrosten en lichter dan andere buizen stuk vriezen, terwijl het gebruik van lood voor die buizen wegens de kostbaarheid van het materiaal een niet te gering te schatten bezwaar, en bovendien het gevaar van diefstal van buitenshuis hangende looden buizen gemiddels desbeleidigt te achten is.

Het komt ons dus gewenscht voor, om voor dergelijke buizen ook zink van een te bepalen minimumzwaarte toe te laten en dienovereenkomstig § 2 te wijzigen.

Ad Art. 52. Bij den tegenwoordigen goeden toestand en de voldoende capaciteit van het gemeenterioolnet bestaat er geen gevaar voor het indringen van water, zoodat het voorschrijf van art. 52 overbodig is te achten en bovendien mist het zijn doel, doordat het geoorloofd is handwaschbakken lager dan het zangegeven peil te maken.

Voor een behoorlijke automatische afwatering van de achter de huizen gelegen erven is het voorschrijf een final beletsel, wat met het oog op den overvloedigen regenzaal in ons klimaat, in hygiënisch opzicht af te keuren is. Het maken van een proppot heeft voor de buitendijks gelegen erven, waar voortijd rijkdom gehouden kan worden met hooge waterstanden, reden van bestaan, voor de percelen in de polderstreek heeft het

gen zin en kan dus niet als tegemoetkoming aan het geopperde bezwaar aangemerkt worden.

Dit voorschift dient dus zoodanig gewijzigd te worden, dat het mogelijk is zinkputten te maken, waarop de huizen gelogen rinnen en eren zonder opmerkelijke hulpmiddelen vanzelf behoorlijk afwateren. Daar de lozenend der privaattoetsers en goetsteenen alijd hooger gelegen zijn dan de bovenkanten van dergelijke putten, zijn dan ook beperkende voorschriften voor de hoogten daarvan overbodig te achten.

Ad Art. 56. Voor niervan bouw geeft dit voorschift geen bezwaar, doch de toezichting er van op bestaande woningen veroorzaakt in vele gevallen zoodanige onkosten, dat de daardoor verkregen hygiënische voordelen niet in overeenstemming daarmede zijn te achten.

Vooral is dit het geval daar, waar de bestaande toestand niet belangrijk van den nieuw te verkrijgen toestand zal afwijken 't zij dat, zoodanig bij bouw van cocottes datum teels van zelve een zeer weinig afwijkenden toestand bestaat, 't zij dat in bestaande oude perreelen door den nieuwen toestand, tengevolge der geringe verloopinghoogte als anderszins geen verbetering door de wijziging beoogenend wordt verkregen.

Het komt ons dus gewenscht voor dat voor bestaande woningen aan B. en W. de bevoegdheid worde toegekend om naar omstandigheden van het voorschift af te wijken.

Ad Art. 54. Het bij dit artikel gegeven voorschift omtrent de verhouding tusschen de oppervlakte van den vloer en die der lichtramen geeft aanleiding tot het maken van zolderkamers die bij normale afmeting der lichtramen, om nan de verordening te voldoen, veel kleiner zijn dan ze gewoonlijk gemaakt worden.

Waar deze ramen in het hoogste gedeelte der gebouwen zijn aangebracht, en meestal zoo zijn ingericht dat zij over hun volle oppervlakte opengezet kunnen worden, wat desnooeds een eind zou kunnen zijn, kan er zelfs in nauwe straten, van eenige belemmering in de toetreding van licht en lucht geen sprake zijn, en zou de verhouding van hun oppervlakte tot die van den vloer zonder schade van 1/4 tot 1/2, 3/4 teruggebracht kunnen worden. Het zou daardoor mogelijk zijn om kamers van behoorlijke afmeting te maken zonder tot architectonische wanverhouding te geraken bij de bepaling der grootten van de dakvensters.

Ad Art. 61. De in § 5 van dit art. voorgeschreven termijnen die na de voltooiing van een gebouw verloopen moeten voor het betrokken kan worden, zijn onnooij lang.

De in § 4 gestelde termijnen zijn ruimschaats voldoende te achten, ook voor gebouwen, waarvan traasmaat of hoofduren tusschen 1 November en 15 Maart zijn opgetrokken. Een gebouw dat voor 15 Maart voltooid is, heeft in normale omstandigheden, wat de weer-gesteldheid betreft, evenveel, zoo niet meer kans om 4 maanden later bewoonbaar te zijn dan een dat op 1 November voltooid was, en dus in het daarvoor ongunstigste jaargetijde drogen moet.

Rotterdam, 10 Februari 1908.

BUITENLAND.

New-York. Als een waardige herinnering aan *Henry Hudson* zal te New-York bij Spuytenduyvel over de Haarlemrivier een brug van ijzerbeton gebouwd worden, waarin een vaste boog met een spanwijdte van 220 meter.

De bedoeling is om van de brug een rijke monumentaalbouw te maken, aan beide zijden eindigend in een publiek park, in verband met de wandelingen langs de oevers der rivier.

De geheele lengte der brug is 865 M. bij eene breedte van 24.38 M. tusschen de leuningen. Het rijvlak is breed 15.24 en de voetpaden meten 4.57 M.

De brug overspant het dal op eene hoogte van 66.14 M. boven middell. waterstand. De kosten van deze brug die 2 1/2 maal meer spanning heeft als de grootst bekende vaste brug, zijn op tien miljoen gulden geraamd.

München. Het indertijd bekroonde ontwerp van een monument voor Koning Lodewijk II van Beieren, zal na een bijna algehele verandering ondergaan te hebben, door architect Dosch uitgevoerd worden.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 24 FEBRUARI.

ANNEN (DR.) Het vergrooten en verbouwen van de school te Annen. Het gem. best. van Anlo n.m. 2 1/2 u. Bestek en teek ter secretarie te Annen ter inzage

Het is een half cirkelvormige zuilenhal waarin de staande figuur van den Koning in kroningsornaat. Het beeld is van Miller. Het gedenkteeke komt te staan op een rondel uitbouw van de Corneliusbrug.

Parijs. De gemeenteraad heeft nu besloten een lijst aan te leggen van die gebouwen en huizen, waarvan het onveranderd behoud in het belang is van het fraaie stadsbeeld van Parijs.

Vooral wil men o.a. ook verbinderen dat de uitzichten op de Arc de Triomphe bedorven zullen worden door overdreven hooge gebouwen.

Straatsburg. Tot de wederherstelling van het kasteel Rohan, dat de stedelijke kunstverzameling bevat, is door den gemeenteraad besloten. Eene som van 600 000 Mark is daarvoor noodig.

Venetie. Een van de fraaiste paleizen aan het Canal Grande, het „Fondaco Tedeschi“ zal worden gerestaureerd, waartoe de Staat een som van 650.000 Lire heeft toegestaan.

Vroeger versierden de fresco's van Giorgione en Titiaan den voorgevel. Ook het inwendige was schitterend ingericht en het verzamelpunt der duitse kooplieden, in de middeleeuwen en den bloeitijd van Venetië.

Beilijn. De werken voor de Groote Opera zullen weldra beginnen. Zij komt op den hoek van de Parizer Platz en zal wat afmetingen der scene en zaal betreft, alles slaan wat tot nog toe in dien geest in Europa gebouwd is. Er zal aan verbonden worden een enorm Hôtel-Restaurant, wat voor de bezoekers uit de Provincie zeker zijne praktische zijde heeft.

Engeland. Te Hornchurch (Essex) is een losdam voor schepen gebouwd lang 122 M. en breed 7.32 M geheel van gewapend beton.

BUREAU voor PLAATSING van OPZICHTERS en TEEKENAARS

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:	per maand
Bouwkundig Opz.-Teekenaar, ouderdom 28 jaar salaris f.	85.-
" " " " " " " " " " " "	90.-
" " " " " " " " " " " "	100.-
" " " " " " " " " " " "	90.-
" " " " " " " " " " " "	70.-
" " " " " " " " " " " "	60.-
" " " " " " " " " " " "	75.-
" " " " " " " " " " " "	80.-
" " " " " " " " " " " "	60.-
" " " " " " " " " " " "	35.-
" " " " " " " " " " " "	80.-
" " " " " " " " " " " "	80.-
" " " " " " " " " " " "	100.-
" " " " " " " " " " " "	85.-
" " " " " " " " " " " "	65.-
" " " " " " " " " " " "	80.-
" " " " " " " " " " " "	80.-
" " " " " " " " " " " "	90.-
" " " " " " " " " " " "	100.-
" " " " " " " " " " " "	90.-
" " " " " " " " " " " "	75.-
" " " " " " " " " " " "	80.-
" " " " " " " " " " " "	100.-
" " " " " " " " " " " "	100.-
" " " " " " " " " " " "	40.-
" " " " " " " " " " " "	110.-
" " " " " " " " " " " "	60.-
" " " " " " " " " " " "	25.-

en worden tegen f 1.50 toegezonden. Aanw. 22 Febr. n.m. 2 u.

AMBT-DOETINCHEM Het bouwen van een woonhuis in twee perc. voor D. H. Vreeman. De besteder n.m. 4 1/2 u. in het koffiehuis van Ratelband op het Nederberg. Bestek en teek. in gen. koffiehuis ter inzage. Aanw. 24 Febr. n.m. 2 1/2 u.

ROTTERDAM. Het bouwen van twee loodsen, het maken van bestrating en terreinafsluitingen enz. op een terrein aan de Parkhaven.

De firma P. A. v. Es en Co. 's midd. 17 u. in het Poolsch koffiehuis. Bestek en teek. a f 3 te bekomen bij de arch. Muller en Droegleever Fortuin en v. d. Tak. W. de Withstr. 86.

STADSKANAAL. a. Het bouwen van een behuizing; b. de koperslagerswerken. De heer B. Luttmer n.m. 5 u. in het hotel Dopper, alwaar bestek en teek. ter inzage zijn en tegen een gulden verkrijgt. Inl. verstrekt den architect J. Mooilhuizen.

VENHUIZEN. Het bouwen van een koffiehuis met woning en schuur op een terrein te Hoogkarspel voor den heer D. Lust te Venhuizen.

De heer Jr. Poen n.m. 2 u. **WIJK AAN ZEE.** Het bouwen van een tuinderswoning aan de Verl. Voorstr. aldaar.

Mej. de wed. J. v. d. Meij. bij wie bestek en teek. a f 1 verkrijgt. **WELDUM (FR.)** Het bouwen van een gemeentehuis c.a. te Mantgum.

Het gem. best. van haarderdeel v.m. 11 u. ten gem. huize te Weidum. bestek, voorw. en teek. ter gem. secretarie ter inzage en a f 2 verkrijgt.

WESTEREMDEN Het omvereen en weder opbouwen van een nieuw voor- en middengebouw, onder bijlev. van alle benodigde materialen enz.

De heer S. v. Clooster te Westeremder Voorwerk. n.m. 4 u. in het cafe G. Ating, alwaar bestek en teek. ter inzage en f 1.50 verkrijgt. **Zijn.** Aanw. 24 Febr. v.m. 9 1/2 u.

DINSDAG 25 FEBRUARI.

HAARLEM. Het gedeeltelijk verbouwen van perc. Ged. Oude Gracht no. 107. hoek Schagelstraat aldaar.

De archit. W. F. Doeglas v.m. 11 u. in het cafe „Belle Vue“ Baan no. 1. Bestek en teek. a f 2 verkrijgt. ten kantore van den archit. Ged. Oude Gracht no. 84. waar inl. zijn te bekomen.

WESTERBORK. Het afbreken en weder bouwen van een onderwijzerswoning te Balinge.

Het gem. best. n.m. 3 u. Bestek en teek. a f 1 te verkrijgen ten gem. huize en bij den archit. J. v. Houten te Assen. Aanw. 25 Febr. v.m. 10 u. te Balinge.

VALKENSWAARD. Het bouwen van twee „klasse lokalen enz. aan de bestaande school van 't liefdegesticht.

Het R. K. Par. kerkbest. v. d. H. Nicolaas. Bestek en teek. a f 1 verkrijgt. aan de R. K. pastorie aldaar.

WOENSDAG 26 FEBRUARI.

RUINEN. Het bouwen van eene woning te Pesse met bijlev. van alle benodigde materialen.

Het gem. best. 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter secretarie der gem. ter visie en tegen f 1. verkrijgt. Aanw. gedaan.

SNEEK. Het bouwen van twee woonhuizen aan den Stationsweg.

De archit. F. de Jong Inz. bij wien bestek en teek. a f 1.50 te bekomen zijn.

DONDERDAG 27 FEBRUARI.

DIDAM. Het bouwen eener nieuw boerderij op „den Udenhof“ te Loil onder Didam. bewoond door G. Roessing.

Het best. van het gasthuis te Heerenberg n.m. 3 u. in het koffiehuis van A. v. Raaij te Didam. Bestek en teek. a f 2 verkrijgt. bij den archit. J. H. Venhoven. Aanw. gedaan.

HAAMSTEDE (ZEEL.) Het afbreken en weder opbouwen van een woonhuis te Haamstede.

De heer N. de Bruine. Best. k en teek. ter inzage bij C. J. Koster te Haamstede, alw. bijl. in te zenden. Inl. te bekomen bij S. Verwaal te Noordwelle.

KUBAARD (FR.) Den bouw eener stelp-huizinge met stalling voor 42 stuks veep op een vrij terrein aan de Slachtedijk aldaar.

Bestek met teek. tegen f 1.50 verkrijgt. bij den architect M. K. Zijlstra te Oosterend.

STRATUM. Het bouwen van twee heerenhuizen en bijgebouwen met alle daartoe benodigde materialen, grondwerken, transport enz.

De heer G. Rebel. Bestek en teek. ter inz. bij M. Broeks-Verhoeve, cafe de Voetbal, Geldropse weg Stratum. Inlichtingen geeft Ant. v. Os.

ZUIDBROEK. Het afbreken eener bestaande en het wederopbouwen eener nieuwe winkelbehuizing met slachthuis en bijkom. werken.

De heer J. Koning n.m. 5 u. in het hotel Buning. bestek en teek. ter inz. en zijn verkrijgt. a f 1.25 in bovengen. hotel. Aanw. 27 Febr. n.m. 2 u.

VRIJDAG 28 FEBRUARI.

GARIJP. Het afbreken van en het wederopbouwen van een kleine boerenhuizinge.

De heer T. Smedes. Bestek en teek. ter inz. bij J. M. Dijkstra. Inl. geeft de arch. B. J. Gros.

NOORDBROEK. a. Het bouwen van een stationskoffiehuis met de levering van al het benood. b. Glas- en vertwerk.

De heer W. Schuitema te Foxham n.m. 4 u. in het logement Sijkens. Bestek en teek. ter inzage bij Sijkens en a f 1.50 te bekomen bij H. Waslander, die inl. geeft.

MAASTRICHT. Het bouwen van twee dubbele arbeiderswoningen buiten de Brusselse Poort.

De bouwvereen. „St. Servatius“ n.m. 2 u. in de stichting de Stuers alwaar bestek en teek. ter inzage liggen, terwijl zij a f 1.50 te bekomen zijn bij den arch. W. Sprenger. Aanw. 24 Febr. n.m. 2 u.

VENLO. Het bouwen van vier burgerwoninghuizen, met bijlevering van alle materialen op een langs den Tegelschen weg te Venlo gelegen open terrein.

De heer A. Breuers n.m. 6 u. te zijnen huize. Bestek en teek. ter inzage en verkrijgt. ten kantore van den arch. H. Seelen. Aanw. 28 Febr. v.m. 10 u.

WISCH. Het bouwen van een woning met kosthuis voor den veearts te Varsseveld.

Het gem. best. v.m. 10 u. Bestek en teek. ter inzage in het cafe Grutrink en a f 1 verkrijgt. bij de archit. H. J. L. Ovink en Zn., die inl. geven. Aanw. gedaan.

ZAANDAM. Het maken van een aanbouwing aan het kantoor van de gasfabriek.

Het gem. best. n.m. 1 1/2 u. Bestek met 1 teek. te verkrijgen aan de gem.-secretarie tegen f 1.50. Inl. worden gegeven de week van de aanbesteding, van 1-3 u. aan het bureau van den gem.-architect in het gemeentehuis. Aanw. gedaan.

ZATERDAG 7 MAART.

SCHOTEN. Het bouwen van een school voor 600 leerlingen op een terrein aan de Sundastraat.

Het gem. best. v.m. 11 u.

VRIJDAG 13 MAART.

STEENBERGEN. Het bouwen van twee schoollocalen in de kom der gem.

Het gem. best. v.m. 10 1/2 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

4 FEBRUARI.

LEEUWARDEN. Het bouwen van kantoren, woning en fabriek aldaar. Door den heer J. de Boer.

Laagste inschrijvers Riemersma en v. d. Zee, f 11490, gegund.

6 FEBRUARI.

STIENS (FR.) Het bouwen van een burgerwoning voor de Wed. Tj. Lettinga ald. Raming f 2466. Door den besteder.

Laagste inschrijver P. v. d. Woude, Stiens, f 2372, gegund.

8 FEBRUARI.

BERGUM. Het bouwen van een woonhuis met kleine schuur. Door den heer R. S. Terpstra.

Laagste inschrijver Jac. J. Dalstra, f 6759, *Gegund.

10 FEBRUARI.

VEENWOUDE (FR.) Het bouwen van een burgerhuis te Veenwoude, voor rekening van J. S. Jongma aldaar. Door den besteder.

Laagste inschrijver J. H. Veenstra, Sma-meer, f 2018, gegund.

11 FEBRUARI.

HEERLEN (LIMB.) Het weder opbouwen van het door brand vernielde perceel van E. Vijgen, langs den Akerweg aldaar. Door den besteder.

Laagste inschrijvers L. en G. Vroomen, Heerlen, f 7468, gegund.

MARSSUM (FR.) Het afbreken van een kleine boerenhuizinge en het weder opbouwen van een dito stelphuizinge. Door den heer L. Ruardia.

Laagste inschrijver A. J. Osinga, Deinum, f 3980, gegund.

STRATUM. Het bouwen van vier woonhuizen voor rekening van den heer P. Karsmakers.

Laagste inschrijver J. Aarts, Steep, f 5264, gegund.

12 FEBRUARI.

HAREN (GR.) Het bouwen van een burgerbehuizing op een open terrein te Haren, met bijlevering van al het daartoe benodigde. Door den heer J. Mennes.

Laagste inschrijver Hottinga, Groningen, f 2319.

NOORDWOLDE. Het bouwen van een burgerwoning, op een terrein aan den Westkant van Noordwolde. Raming f 1868. Door den heer J. de Boer.

Laagste inschrijver A. Vermeel, Steenwikerwold, f 1762. Nog niet gegund.

NIJKERK. Het bouwen van acht modelarbeiderswoningen op een terrein aan de Roemersteeg aldaar. Door het gem. best.

Metselwerk. Laagste inschrijver A. Petersen, f 4586.90.

Timmerw. H. Bos, Patten, f 1750*. Metsel- en timmerw. H. Bos, Patten, f 9250*. Schilderwerk. P. Alfrink, f 495.

* Deze deelde direct mede zich f 600 te hebben vergist en valt dus buiten aanmerking.

ZUIDWOLDE (GR.) Het bouwen van een renteniershuis met schuur, op een vrij terrein te Zuidwolde onder architectuur van den heer Y. v. d. Veer te Groningen. Door den heer E. de Vries te 'eijum.

Laagste inschrijver M. Takkens, Zuidwolde, f 6432*. *Gegund.

13 FEBRUARI.

BUREN (GELD.) Het verbouwen van een winkel en woonhuis aan de Markt ald. tot winkel en twee woonhuizen. Door de firma Erve v. d. Brink.

Laagste inschrijver Th. P. Haars, Buurmaiden, f 2106, gegund.

DEDEMSVAART. Het bouwen van een woon- en winkelhuis voor M. Leman, ald. Ram. f 2530. Door den bouwv. K. A. Hakkert.

Laagste inschr. C. Wijma, Dedemsvaart, f 2400.

GRIJPSKERK (GRON.) Het bouwen eener behuizing met schuur op een vrij terrein te De Westerhorn, nabij Grijpskerk. Raming f 3900. Door den heer P. v. d. Veer.

Laagste inschrijver M. Kingma, Munneke-zijl, f 3996. Gegund aan M. Kingma, voor de begrotingsom.

HASKEHORNE. Het bouwen van een stelphuizing voor de diaconie der Herv. Gem. Haskerhorne e.a. Door den besteder.

Laagste inschr. P. Jongbloed, Journe, f 4366.

LOPPERSUM. Het bouwen van een burgerbehuizing e.a. aan den stationsstraatweg aldaar met bijlev. van materialen enz. Door den heer Tjaart Wiersma.

Laagste inschrijver J. Houwing, Loppersum, f 4520, Gegund.

SCHILDWOLDE. Het bouwen van eene burgerbehuizing op een open terrein te Schildwolde, met bijlevering van al het daartoe benodigde. Door mej. de wed. J. Goijert.

Laagste inschrijver J. K. van Timmeren, Slochteren, f 2158, Gegund.

SCHORE (ZEEL.) Het bouwen van een nieuwe graanschuur met stalling en verdere werken, op de hofstede bewoond door C. Boonman. Door den architect A. le Clerq te Kruiningen.

Laagste inschrijver W. P. van Riet Jr., Goes, f 6988, Gegund.

SCHELLINKHOUT. Het bouwen van een woonhuis met schuur, voor rekening van den R. Snoeck aldaar. Door den bouwv. C. Groenhart te Parmerend.

Laagste inschrijver A. Renool, Schellinkhout f 3770.

14 FEBRUARI.

's-HERTOGENBOSCH. Het bouwen van van 3 beneden en 3 bovenwoningen op een terrein aan de Havendwaarsstraat aldaar voor rekening van gebr. L. H. en P. v. Drunen te Hintham en Rosmalen Door den bouwv. A. J. Aangenend.

Laagste inschrijvers H. de Vroom en C. v. d. Wagi, f 8794.

OLDEBROEK. Het verbouwen van de school met onderwijzerswoning in de kom der gem. Door het best. der vereen. voor Christ. Nationaal schoolonderwijs.

Laagste inschrijvers F. v. d. Bosch Oldebroek en J. Goris Elburg f3698.97½.

OLDEBERCOOP (FR.). Het afbreken der bestaande en het bouwen van een nieuwe schuur met aanverwante werken aan de boerenhuizinge, thans bewoond door L. Brakel aldaar.

Laagste inschrijver T. Middendorp, Wolvega, f4433 gegund.

SPYK (GR.). Het bouwen van twee afgebrande schuren, met eenige daarbij komende werken, bij de door hem bewoonde boerderij te Spijk. Door den heer O. Elema.

Laagste inschrijver P. Dertien, Losdorp, f6681, gegund.

WINTERSWIJK. Het bouwen van een woonhuis op een vrij terrein aan de Prins Hendrikstr. Door den heer H. Rijk.

Laagste inschrijver H. W. Rijk, Apeldoorn, f4123, gegund.

15 FEBRUARI

ARNHEM. Het bouwen van een stalgebouw met toebehooren op het terrein van de fabriek aan den Westervoortschen dijk

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op 12 MAART 1908, des namiddags ten 2 ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te 's-Gravenhage, in het openbaar worden aanbesteed:

de levering van Metselsteenen, Schelpkalk, Scherpzand en IJzer, aan de Rijkswerkinrichtingen Veenhuizen, ten behoeve van nieuwe werken.

Het bestek met daarbij behorende teekeningen ligt voor de gegadigden ter inzage aan het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenis en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, en is op aanvraag tegen betaling van f025 franco verkrijgbaar bij de GEMOEDERS VAN GEEFF, Hoekhandelaars, Holsput No. 286 te 's-Gravenhage.

Inlichtingen zijn te bekomen aan het bureau van den Hoofd-Ingenieur voor de Gevangenis en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, Departement van Justitie.

's-Gravenhage, 20 Februari 1908.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
A. D. W. DE VRIES.

aldaar. Door de directie van de N.V. de broodfabr. „Ceres”.

Laagste inschrijver J. A. Koenders, f9937 gegund.

ENSCHDEDE. Het bouwen van twee heerenhuizen op een terrein gelegen aan de Brinkstraat te Enschede. Door den heer Th. H. Holscher.

Gegund aan Borkent te Enschede.

17 FEBRUARI

WOENSEL (N.B.). Het bouwen van 2 woonhuizen met bijgebouwen aldaar.

De heer Jac. Denkers, 's av. 6 u. Bestek en teek. ter inzage in café P. Eliens. Inlicht. geeft Ant. Eliens te Eindhoven.

Laagste inschrijver W. v. d. Broek, Strijp f2207.

18 FEBRUARI

BERGEN-OP-ZOOM. Het bouwen van een vierklassige school met bijbehorende werken aan de Boxhornstraat. Door de arch. Q. J. Horsten Pzn.

Laagste inschrijver G. Horsten f14100.

20 FEBRUARI

's-GRAVENHAGE. Den bouw van een school met gymnastieklokaal aan de Galvanistraat. Door den arch. Z. Hoek en J. Th. Wouters. Namens het Bestuur der Vereen- tot instandhouding v.h. Christel. Lager- en meer uitgebreid Lager Onderwijs.

Gegund aan de laagste inschrijver A. M. van Beusekom, voor f24870.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsstraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Groote Houtstraat 71¹⁰⁰⁰, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, in de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000.00
Reservefonds uit 1906 1.235.400.00
Betaalde Brandschaden tot
uit 1906 31.495.000.00

BRAND-LEVEN-INSRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

AANBESTEDING.

Namens hunne principalen wenschen de Architecten Z. Hoek en J. Th. WOUTKUS 2 Maart 1908, in een der zalen van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis te 's-Hage

aan te besteden
het bouwen van een VILLA
aan de oprijlaan in het park
Oud-Wassenaar a/d. Leidschen
Straatweg te Wassenaar.

Bestek en teekening zijn vanaf Maandag 24 Februari van 's morgens 9 tot 's namiddags 5 uur te verkrijgen ten kantore van genoemde Architecten, Waldeck Pyramontkade 133, 's-Gravenhage.

Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.

Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.

Beton (Gewapend). — P. BOURDREZ, den Haag.

Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.

Betonijzer „Kahn Systeem”, Handelmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.

Bouwstoffen. — MARTIN & Co. Amsterdam.

Bovenlichtsluiting „Flux”. — VAN DE POLL, Purmerend.

Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co. Rotterdam.

Brandkasten en Kluisdeuren. — DE LUGT & SERNE, Haarlem.

Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.

Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag”, G. L. Schultz, Rott.

BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOF & ZONEN, Den Haag.

Brücknerplaten. — FABRIEK INDUSTRIAL, Breda.

Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.

Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.

Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.

Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDER, Amsterd.

Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen. — H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Closets. — Th. VAN HEEMSTEDER, Amsterdam.

Eerste Nederl. Xyolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.

Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.

Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.

„Flux” Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.

Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

Gaskachels (nieuwste condensie). — OBELT, Amsterdam.

Glas in lood. — J. J. BOUVY, Dordrecht.

Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegartw. R'dam.

Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEMSTEDER, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.

Grondboringen. — A. J. STOEL Jr., Haarlem.

Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.

Haustersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.

Houtcement- en Houtcementdakbedekking. Haestler's Houtcement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30 bid Weesperzijde, Amsterdam.

Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.

Jalousien. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.

Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.

Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.

Kokosgipsplaten. — H. H. DE HAAN, Nijmegen.

Lengtematen, dunstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.

Liften. Machinefabriek DE ZAAAN, Wormerveer.

Liften. — Th. VAN HEEMSTEDER, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)

Liften, Ventil., Gesm. ijzer-trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.

Liften (Hydr. en electr.). — FERD. STIELTJES & Co. Amsterdam.

Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.

Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT, Amst.

Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder” Amsterdam.

Machinefabriek Metaal- en IJzergieterij v.h. SPOOR, WIJNVoord & Co. 's-Gravenhage.

Montegriffedruk. — H. J. MONDT, den Haag.

Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.

Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.

Plafondplaten. — GEBR. MIJNLIEFF, Nijmegen.

Portland-Cement. — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.

Präcisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.

Prisma's Luxer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.

Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.

Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDER OBELT, Amst.

Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUGOM, Arnhem.

Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.

Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.

Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.

Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.

Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.

SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN. — LIPS DORDRECHT.

Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.

Stalinrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.

Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.

Stalen balken. — H. E. OVIJNG Jr., Rotterdam.

Stalen balken. — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.

Stalen balken en U-profielen. — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.

Steenpanen. — F. A. CLOER, Amsterdam.

Steenpood of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)

Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.

Tegelversieringen enz., Plaatbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.

Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.

Urinoirs (Toilet). — H. HUIJCK & A. IMHOFF, Rotterdam.

Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.

Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.

Ventilators. — SLUIS & VRUGTMAN, Amsterdam.

Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.

Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen” v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen” voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.

Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.

Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN M. LUIJTEN,

LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

DRIJFSTEEN

Geregelde aanvoer, en daardoor voordeelige prijzen.

A. W. FABER's „CASTELL”-potlood

Het beste van onzen tijd!

is geleidelijke graden van hardheid.

Fijnste punt. Grootste zachtheid van stroek.

Zeer geringe afslijting, derhalve zeer lange duur.

Te verkrijgen in alle magazijnen van schrijf- en teekbehoefden.

Potloodfabriek A. W. FABER, STEIN bij Neurenberg. Ongericht 1761

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,

voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.

ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Technische Hoogeschool.

Vacant de betrekking van

Assistent

in de afd. Bouwkunde.

Schriftelijke sollicitatie aan het adres van Prof. H. EVENS, Delft

LYST-VAN-LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentien f5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentien 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.

Aerogeengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.

Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY, Rotterdam.

Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-OORD”, 's-Gravenhage.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtse Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius”, Amsterdam.

Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845” 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsstraat.

Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.

Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK. ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.

JAN HAMER & Co.
Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische, Hydraulische, Transmissie- en Hand-
LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)
In verschillende Koninklijke, Rijks, Provinciale, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.
Meer dan 2000 Nederl. Referenties.
VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens ons laatste en veel verbeterde systeem.

Nederlandsche Maatschappij
voor

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omyval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

Fabriek van Betonijzerwerken
L. H. KURPERSHOEK,
Zwaanshals 126. — Tel. Interc. 2827. — ROTTERDAM.

Speciaal adres voor Waterdichte Kelders.
Grote voorraad van Ronde- en Eivormige Riolbuizen.
Regen- en Beerputten, Kolken, enz.

LIFTEN SPECIAAL voor
HANDKRACHT
tot vervoer van
Boeken, Spijzen, Goederen,
Personen enz.

worden vervaardigd door
J. C. VAN STRAATEN.
Loosduinsche weg 855 I, DEN HAAG.

Posterijen en Telegrafie

AANBESTEDING.

Op Woensdag, 18 Maart 1908, des namiddags te 2 uur, (1.40 Greenwichtijd), zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

den bouw van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te EINDHOVEN.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, L. X, afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 28 Februari 1908 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Nassau Oudekstraat n°. 59 te 's-Gravenhage; bij de Directeuren van de Post en Telegraafkantoren te Eindhoven; en is voorts na genoemden datum, op franco aanvraag, tegen betaling van f 0,45, verhoogd met de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaars Gebroeders VAN CREEF, Spui no. 28e te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester en door den Opzichter bij de Landsgebouwen H. J. P. F. VAN EWIJK te 's-Hertogenbosch.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden ingezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag, 11 Maart 1908, des voormiddags te 11 ure. Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk ondertekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 5 Februari 1908.

Bij MOUTON & Co., te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouwkundig Weekblad”.

Deze portefeuilles zijn voorzien van een ingedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco per post f 0.65.

Echt Haeusler'sche
Houtcemenen Dakbedekking.

Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghabbers dat de firma N.V. Handel in Bouwmaterialen v. I. A. SMITS & ZOON, AMSTERDAM sedert 1 Jan. 1908 niet meer mijne vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en noch door mij noch door de firma Carl Sam. Haeusler direct Haeusler's houtcement aan deze firma geteerd wordt.

ATELIER VOOR
GEBRAND-SCHILDERD
en GEKLEURD
GLAS IN LOOD
J. J. BOUVY
DORDRECHT.
AMSTERDAM en ROTTERDAM.

Haringgraatstaal.

Een onovertroffen en verrukkelijk materiaal voor plafonds, brandvrije beschietingen, binnen- en buitenmuiren.

Brandvrij. — Soliede Werk. — Eenvoudig aan te brengen. — Geen verlies van specie. — Goedgekeurd door Bouw- en Woningtoezicht der groote steden. — Verschillende Architecten schrijven het voor.

Eens gebruikt, altijd gebruikt.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIÉTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.

Directeur: H. VAN DER MASCH SPARKER.
AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.
TELEFOON 108.

Nieuw Procédé

voor REPRODUCTIE van
Bestekteekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.

Sneller, Juister, Goedkooper
dan foto litho.

„Het maken van calques is overbodig de drukken kunnen worden „gemaakt direct naar de teekeningen „mits deze in goede zwarte lijnen „zijn uitgevoerd”.

Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

W.C.J. VAN DER MEIDEN
NIEUWE HAVEN 1-3
DEN HAAG
STOOMJALOUZIEËN
FABRIEK OPGER. 1886.
HOUTEN en STALEN ROLLUIKEN

GEBR. VAN DER VLIET,
Ijzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en L-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 35 cM. voorraatig.

tot 30 cM. voorraatig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilha. S. M. Vloeiijzer.

PRISMA'S LUXFER.

Sousterrain, verlicht door Luxfer vloertegels.

Voor inlichtingen wende men zich tot **W^M. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieglwart-Balken.

Kuygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

WIED'S DEURDRANGER **LIJKE & CO**
ROTTERDAM.

Fabriek van Houten Parketvloeren.
AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van
Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van tekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, vicht-
werend, ook systeem „tapis”, op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

EIGENHAARD
— IS —
GOUD WAARD

FIRMA
JAN JAARSM^A
HAARDEN
VOOR
ANTHRACIET
HOUT EN GAS
DEN HAAG
LONDEN PARIS
BRUSSEL

OOST WEST
— IS —
THUIS BEST

v. d. Schuijt & Kuntze,
INGENIEURS,
AMSTERDAM.

Centrale
Verwarmingen.

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

Société Anonyme Métallurgique
d'AUBRIVES & VILLERUPT.
Siège Social à Aubrives (Ardennes).

Gegoten IJzeren Buizen
met bijbehorende hulpstukken.
HOOFDAGENT voor Nederland
W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.
Kantoor: Heerengracht 20.

Onderneemt het leveren en leggen van
Buizen en Hulpstukken voor GAS- en
WATERLEIDING.

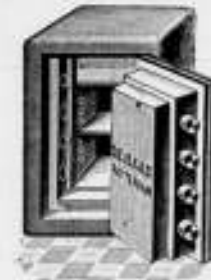
GEBS. VAN MALSEN. DEN HAAG.
STOONTIMMERFABRIEK.
Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

De N. V. 's Gravenhaagsche Machinefabriek, Metaal- en IJzergieterij
v/h **SPOOR, WIJNVOORD & Co.,**
Zuidwest Buitensingel 39

bericht aan belanghebbenden, dat zij heeft gekocht van de N. V.
Pletterij v/h. ENTHOVEN & Co. eene groote collectie houten en
koperen modellen waaronder van

Kolommen, Lantaarnpalen, Straatkolken, Ramen, enz.

voor de levering waarvan zij zich beleeft aanbeveelt. Levering in
kortst mogelijken tijd tegen uiterst concurrerende prijzen.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.

Speciale Fabriek voor
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalousiën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.

J. F. KRONER & ZONN. HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250. Amsterdam.

H. WESTENBERG - Almelo.

Brandvrije Cementijzer-constructies.

Speciaal adres voor goedkope **BETONVLOEREN** in
fabrieken, magazijnen enz.

BALK- en -STAAL,

alle lengten tot twaalf meter in
normaalprofielen tot de laagste
prijzen in voorraad bij

DIKEMA & CHABOT,
Rotterdam.

**Een best en
voordeelig**

adres voor

ROLLUIKEN,

Jalousiën, Markiezen,
Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.
Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

**N. V. Utrechtsche
Asphaltfabriek**

v/h Firma **STEIN & TAKKEN,**
VULKAAN Hout-Cement Dakbe-
Cement-Mastix dekking
ASPHALTVLOEREN, enz.

H. H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
wassen.
kan **DIRECT** worden beschilderd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Mili-
taire Hospitalen, Kazernen, Ge-
stichten, Kerken, Kloosters, Scho-
len, Schouwburgen, Electriche
Centralen, Kantoorgebouwen, Par-
ticuliere Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.
ALLEENVERKOOPEERS

G. VAN LENT & Co.
NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

GEWAPEND BETON.

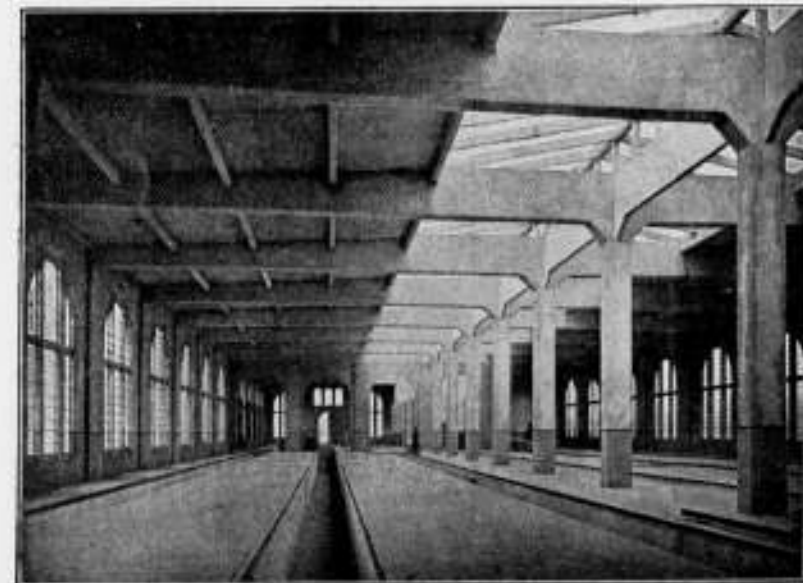
Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.
Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek
 voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.
 Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDDE OBELT,
 Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.
 HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
 150/1 de Ruyterkade. — AMSTERDAM. — Filiaal 44 Rokin.
 Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ltd., te Barrhead.
 SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.
 PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.
 Porseleinen en Geëmailleerd Ijzeren Badkuipen.
 Getuigen geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.
 CLOSETS, WASHTAFELS, URINDOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.
 CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.
 ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.
 Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,
 ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.
 AAN DE FABRIEKEN
 Firma VAN DER LUGT,
 ROTTERDAM,
 uitgevoerd door de
 N. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & Co.
 Constructeurs van Werken
 in Gewapend Beton te
BREDA.

Rijtuig-remise derZ. Holl. El. Sp. Mij. te Loisdendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^e JAARGANG 1908. N° 9

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN MAATSCHAPPY.
 TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OÜENDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR:

INHOUD

N° 9, 29 FEBRUARI 1908. Maatsch. t. Bev. d. Bouwk. — Brieven uit België, door X. Y. Z. — Villa „Vicarie" te Twello, architect J. D. Gantvoort. — Een rechtsquestie. — De Honorariumtabel van de Maatschappij in rechten beschouwd. — Damprijsvraag. — Verslagen van Vergaderingen. — Ingezonden. — Inhoud van tijdschriften. — Berichten. — Bureau voor plaatsing van opzichters en Teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten leveranciers, enz. — Advertentiën.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
 BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
 UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

ABONNEMENTSPRIJS

voor Nederland: fr. p. p. f 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. f 17.— Prijs der ADVERTENTIËN: van 1—5 regels f 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie ¹/₂ maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De gewone leden, die in 1907 lid waren of dit zijn geworden, kunnen tot ultimo Maart beschikken over het present exemplaar van het werk over „De Grafelijke Zalen" tegen toezending van postwissel ad f 0.35 voor een ingenaaid en ad f 3.35 voor een ingebonden exemplaar. 1 April a.s. worden de nog voorhanden exemplaren ter beschikking van den boekhandel gesteld.

VIIIe Int. Congres van Architecten te Weenen.

Te Weenen zijn voor Nederland nu ingeschreven 33 Congressisten, waaronder 5 Dames.
 In het Bouwkundig Weekblad No. 10 zal daarvan de volledige naamlijst volgen, behalve van hen die dit niet wenschen en daarvan tijdig het secretariaat in kennis moeten stellen.

DE BOUWVAKKEN IN BELGIË.

Nu de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst een rapport heeft uitgebracht over de Bouwvakken in Nederland, heeft de Redactie van het Bouwkundig Weekblad aan haren Belgischen medewerker verzocht om een overzicht te mogen ontvangen over de Belgische toestanden, waaraan deze met zijne gewone bereidwilligheid onmiddellijk heeft voldaan.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

BRIEVEN UIT BELGIË.

VII.

Letz over den toestand van het bouwvak. — De architect. — De bouwheer. — Uit te voeren werken over 1908.

Hoewel de toestand van het bouwvak in België over het afgelopen jaar stellig niet onder de minst bevoorrechte kan gerekend worden, zou het toch van een misplaatst optimisme getuigen om niet te bekenen dat we ook hier terdeeg den terugslag van de algemeene malaise in zaken hebben ondervonden; vooral de uitvoering van werken voor particulieren heeft dit jaar veel te wenschen overgelaten. Er is maar weinig gebouwd en het weinige dat er nog gebouwd werd kwam daarom nog lang niet allemaal ten goede aan de architecten, daar het hier evenmin als elders, „volstrekt" regel is om de uitvoering van een bouwwerk aan een bouwmeester op te dragen. Het zou u misschien verbazen te vernemen hoeveel huizen er hier voor particulieren gebouwd worden buiten den architect om, maar het zou u stellig bedroeven te vernemen hoe wonderlijk ook hier nog vaak de positie van den architect door helaas velen wordt beschouwd en uitgelegd. Opvattingen als: „Ach die aannemer ziet er me een eerlijk mensch uit, hij zal me best een goed huis maken, merci om op den koop toe nog een architect te betalen, 't moet bij mij geen luxe wezen" — of als bij dien meneer X, die zijn kasteel geheel door den dorpsstimmerman deed verbouwen, „want zie je het is zoo verbazend gemakkelijk zoo'n man doet juist wat je wil en met zoo'n

architect eeuwig en altijd met zoo'n eigen opvatting en dan telkens, dit kan niet en dat past niet, neen waarlijk ik moet er niets van hebben." Mijnheer is van adel, mijnheer is bankier en mijnheer is God help me lid van een vereeniging tot bevordering der schoone kunsten. — Of van dien burgermeester, die den raad wist te overtuigen dat men het bouwen van een gemeentehuis best aan den dorps-timmerman kon opdragen, omdat het zoo profijtelyk was en je dan zoo je eigen goesting kon doen, hij zou het hem best flikken en moest dan maar eens zoo hier en daar gaan zien en meten." Mijnheer is ook alweer van adel en mijnheer is daarenboven „amateurkunschtilder" zooals hij 't zelf noemt; — 't zijn opvattingen bij velen zoo diep ingeworteld, dat er heel iets anders noodig is dan eene „ernstige weerlegging" om het kwaad voor goed uit te roeien. En dan de dagbladers, de goeie niet te na gesproken, maar waarlijk mijnheer de redacteur, wanneer ge soms hun verslagen over bouwwerken, zooals verleden Zondag nog, leest, dan moet men zich de vraag stellen of ze het wel volkomen eens zijn dat de Bouwkunst ook onder de schoone kunsten moet gerekend worden of dat ze het maar zoo'n half ding vinden, men zou het bijna gelooven en geneigd zijn uit te roepen: Het is ellendig, het is beleedigend, het is dom en het is vals!

Oh Argus, Asmodee, Oh Tijlulenspiegel zaliger, ik voel uw geest in me varen!

Maar beter dan dit zou het zijn: een krachtig vereenigingsleven, een ernstige behartiging der vakbelangen en vooral het begrip dat een collega meer is een kunstbroeder dan een concurrent, naast een eerbiedigen van elkaars denkbeelden en opvattingen. Voilà meneer de redacteur het recept dat honderdmaal wordt voorgeschreven, doch waarvan het gebruiken toch zoo moeilijk schijnt te zijn.

Er is hier sinds een paar jaar een federatie der architectenvereeningen opgericht. Er wordt onder haar veel gesproken, veel verhandeld, veel ondernomen, laten wij hopen dat het wat meer naar buiten zal uitwerken en dat het heel veel zal opleveren tot heil van ons dierbaar vak. En daar het „Union fait la force" volkomen waar is, het „Je maintiendrai" dan ook niet een bloete machtspreuk wezen zal.

Over de uit te voeren werken in 1908 kan ik, met verwijzing naar mijne vorige brieven en met de bedoeling hierop later meer en detail terug te komen, deez maal kort zijn. Te Antwerpen waar de eigendommen der stad hieronder begrepen: Stadhuis, Museum van Schoone Kunsten, Museum Plantin, Huizen Grand-Place, rue Leys, Salle des fêtes, theatre Royale, Vlaamsche Opera, Vlaamsche Schouwburg, Academie, Bibliotheek, Athénée, Scholen, Entrepôts etc. de reeds aanzienlijke som van fr. 37.500.000 bedragen, is voor 1908 voor openbare werken o.m. een crediet toegestaan voor brandweer-kazerne fr. 425.000, Magasin de décor voor de Vlaamsche Opera fr. 275.000, Huizen Place de Meir fr. 725.000, Scholen fr. 530.200, werken aan de dokken fr. 5.683.000, vernieuwing kei- en trottoirs fr. 850.000 etc. terwijl voor het monument Peter Benoit dat in het square voor de Vlaamsche Opera geplaatst zal worden en waarvoor een concours onder de Antwerpsche artisten geopend is, een crediet van 75000 francs is toegestaan. De Salle des fêtes, place de Meir, waarvan ik U later meer hoop te schrijven is thans ook gereed, de eerste tentoonstelling van Schoone kunsten zal er de volgende maand in plaats hebben.

Te Brussel is het niet minder en is het crediet voor openbare werken evenzoo ruim gesteld, terwijl ook de steden Luik en Gent met een belangrijk budget voor den dag komen. Ook hier over later meer.

Aanvaard, mijnheer de redacteur, met mijne beleefde groeten de verzekering van mijne oprechte hoogachting.

X. Y. Z.

VILLA „VICARIE" TE TWELLO,
Architect: J. D. Gantvoort.

De Villa „Vicarie", te Twello, werd in den loop van het jaar 1906 gebouwd voor rekening van den heer Mr. J. C. Kakebecke, aldaar.

Het terrein is gelegen aan den Rijksweg, hoek oprijlaan van het oude buiten „Hunderen".

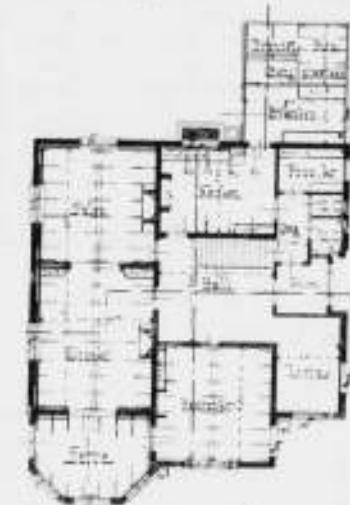
De ingang der villa ligt op het Oosten.

Het geheel is gepleisterd en met Indurin-watervarf in lichte tint gekleurd. De sokkel, rondom het gebouw, en de serre zijn gevoegd.

De afsluiting der lichtkozijnen geschiedt gedeeltelijk door middel van stores, gedeeltelijk door rolluiken.

Op kleinen afstand van het gebouw is een houten gebouwtje opgericht, waarin de toestellen voor de gasverlichting zijn ondergebracht.

J. D. GANTVOORT,
Architect.

Begane grond.

Verdieping.
Plattegronden. Schaal 1:300.

Deventer.

EEN RECHTSQUESTIE.

Aan
de Redactie van het *Bouwk. Weekblad*
Marnixstraat, Amsterdam.

Geachte Redactie,

Een onderhoud, dat ik in de laatste dagen met iemand had, bracht mij tot de volgende vraag:

Een beeldhouwer wordt door den Architect opgedragen een beeldhouwwerk te maken hetzij aan een gevel, of voor een interieur.

De architect verstrekt daartoe aan den beeldhouwer de teekeningen voor sommige onderwerpen op ware grootte, voor andere die zich daartoe leenen, stel op $\frac{1}{10}$ der ware grootte.

Het spreekt van zelf dat, met hoeveel ernst en bekwaamheid die teekeningen ook vervaardigd zijn, zij niet slaafsich door den beeldhouwer kunnen worden gevolgd.

Allicht zullen in het model veranderingen moeten gemaakt worden van meer of minder beteekenenden aard soms in groepeerings, soms in ornamentatie, soms in beiden.

Eenerzijds zal de beeldhouwer, indien hij architectonisch ornament begrijpt, uit zich zelf reeds veranderingen in het ornament maken, en anderzijds zal de architect, als hij het model ziet, nog veranderingen laten aanbrengen om uitgedrukt te krijgen 't geen hij wenscht.

Op die wijze toch moet n. m. beeldhouwwerk tot stand gebracht worden, passend in het kader van een architectonisch geheel.

Nu is de vraag: heeft de beeldhouwer *het recht* zijn naam te zetten op zulk beeldhouwwerk als zijn artistiek eigendom, al heeft hij zelf ook in het model veranderingen aangebracht, doch den geest van het ontwerp zooals van zelf spreekt behouden? (a)

Heeft hij het recht de modellen te behouden op dezelfde gronden, waarop de architect zijn oorspronkelijke teekeningen behouden moet: of moet hij die modellen des verlangd afstaan? (b)

Het spreekt van zelf, dat ik hier enkel doel op het recht.

Wanneer in goede harmonie architect en beeldhouwer samenwerken, zal laatstgenoemde er niet op tegen hebben een afgietsel van het beeldhouwwerk voor den architect te maken; maar kan de architect de modellen zelf ook opvorderen als zijn eigendom? (c)

Ik weet wel, dat architect en beeldhouwer kunnen overeenkomen ten opzichte van het bezit der modellen, of het maken van afgietsels; maar de vraag is of de architect stilzwijgend het recht bezit dit beeldhouwwerk als zijn architectonisch eigendom te beschouwen, of dat den beeldhouwer dat recht toekomt.

Ik kan mij voorstellen, dat een beeldhouwer beweert, dat het door hem gemodelleerde en uitgevoerde zijn eigendom is en hij ongevraagd daarop zijn naam zet en weigert modellen of afgietsels af te staan.

Heeft hij, als hem de teekeningen, zooals ik boven aanhaalde, ter uitvoering zijn gegeven, dan recht tot die bewerking? (d)

Ik zou het wenschelijk vinden, en voor den beeldhouwer en voor den architect, als het recht van den een of van den ander kon worden vastgesteld. (e)

Kan Uw Redactie mij mededeelen of te dien opzichte een recht bestaat?

Hoogachtend,

Uw dienstv.,

Den Haag, Februari '08.

VAN NIEUKERKEN, Architect.

Wat zal de Redactie den geachten inzender daarop antwoorden? Eerstens dat zij geen rechtskundige is, doch al was zij dat, dan zouden vele confères het zeker niet met haar uitspraak eens zijn, want om te beginnen „artistiek eigendom" wordt in Nederland niet beschermd. Alle adressen welke strekking hebben die kwestie te regelen hebben tot nu toe niets uitgewerkt, en elkeen zal nu omtrent de door U gestelde vragen zijn eigen persoonlijke meening hebben, want wetsartikelen, om die aan te toetsen bestaan niet. Het antwoord van de Redactie is dus niet anders dan zulk een persoonlijke opvatting, doch kan zij geen rechtsuitspraak geven.

Doch ter zake:

a. Wanneer het beeldhouwwerk uitgevoerd wordt naar door den architect verstrekte gegevens en onder zijn verder toezicht en leiding tot stand komt als hierboven aangegeven, dan kan in het algemeen slechts de architect zijn naam daarop laten zetten. In het algemeen, waarbij gedacht wordt aan architectonische en ornamentvormen doch in het geval dat het beeldhouwwerk voor een deel figuraal is dan zullen er gevallen zijn dat de „beeldhouwer-figurist" evenzoo als medewerker van den architect zijn naam daarbij kan voegen.

b. *Moeten* afstaan? neen. Hij geeft slechts de tekening terug (als die tenminste door het gebruik er nog als zoodanig uitziet!)

De architect kan alleen als waarborg, dat buiten zijn weten het model niet voor andere doeleinden gebruikt wordt waarbij hij en de bouwbeheer schade zullen lijden, eischen dat het model, nadat dit zijn dienst heeft gedaan, vernietigd wordt.

Hoe gaat het evenwel in de meeste gevallen? Heeft het model weinig kunstwaarde dan slaat de beeldhouwer wanneer het zijn dienst heeft gedaan dit uit zich zelf wel stuk en brengt het op de puinschuit. Is het de moeite waard dan hangt hij het model of een afgietsel er van op in zijn atelier zonder voor het een of

het ander daartoe vergunning te hebben gevraagd, waartoe nog niet afgeleid mag worden dat hij daar het recht toe heeft. Al is het model niet geheel zijn geesteskind dan mag hij toch wel aan andere clienten laten zien hoe of hij in staat is van een tekening op een plat stuk papier gegeven een relief te maken, en vorm te geven, de gedachte van den architect-ontwerper weer-gevend? En als de architect gaarne een afgietsel houdt als een herinnering aan zijn werk wordt dit gewoonlijk ook afgeleverd zonder dat dat verplicht is.

c. Neen. Als het er op aan kwam dan zou bij de tegenwoordige rechtsregeling de bouwbeheer — welke feitelijk de modellen toch betaalt — de eenige zijn die dit kon doen. Voor tekenwerk is bij het opstellen der honorarium tabel voor architecten een bepaling gemaakt die daarin voorziet, doch voor beeldhouwwerk bestaat nergens zoo een bepaling.

d. In verband met het opgemerkte onder a kan dit alleen geschieden van het figurale gedeelte der compositie.

e. Wenschelijk zeker, doch het is onmogelijk in het algemeen hier een bepaling voor vast te stellen. Elk geval zou haast afzonderlijk beschouwd moeten worden. De Red. heeft nog al eens het voorrecht om met verschillende beeldhouwers te werken en valt het haar steeds op hoe verschillend door architecten de gegevens verstrekt worden. Een lijn, de gespaarde bruto steen aangevend, is soms alles! Er staat dan bijgeschreven: een engelenkopje, een bladornament, een symbool, een masker, een ornament-vulling, enz. enz. Al komt de architect dan af en toe eens kijken en laat hier en daar of het geheel veranderen als het hem niet bevalt, dan is de beeldhouwer eigenaar van het model en kan er mede doen wat hij wil.

Zelfs al worden de gegevens verstrekt als onder a bedoeld dan is het nog een zeer groot verschil welke architect of tekenaar die verstrekt, doch aannemende dat die in klei — want dat is toch het begin — worden overgebracht dan blijft de architect de ontwerper.

Vragen als bovenstaande hebben groot nut wanneer die in een orgaan als het onze behandeld worden. Wij zetten onze kolommen gaarne open, om ook eens andere zienswijze te hooren.

Wij weten niet of deze vragen het gevolg zijn van een hangende kwestie omtrent dit punt doch hebben die al vast dit nut dat gedachtig aan het spreekwoord „Die zich aan een ander spiegelt, spiegelt zich zacht" dergelijke kwesties in het vervolg te voorkomen zijn; want per slot van rekening hangt alles maar af van de *overeenkomst* welke men omtrent deze leverantie sluit. De opdracht kan gegeven worden op voorwaarden, b.v. dat het model vernietigd, dat het aan den bouwbeheer of aan den architect geleverd, dat het eventueel aantal afgietsels te voren bepaald worden, enz. dat de naam van den architect er op moet staan, dat het al of niet verguld is aan den beeldhouwer de zijne er bij te voegen, enz.

Wordt een bouwwerk beschreven of vermeld dan zal de architect ook wel zoo eerlijk zijn om het aandeel dat den beeldhouwer daarvan toekomt te vermelden.

De steller van bovenstaande vragen gaf daar zelf het voorbeeld van dat opgemerkt is en zeer gewaardeerd werd door de leden der Mij. die tijdens een najaarsvergadering te Groningen het grootste door dien architect gebouwd Academisch Ziekenhuis aldaar bezichtigden onder zijne leiding. R.

DE HONORARIUM TABEL VAN DE MAAT-SCHAPPIJ IN RECHTEN BESCHOUWD.

In 1905 werd door een winkelier in den Haag aan een architect opgedragen: het ontwerpen van eene verbouwing aan een bestaand en het bouwen van een nieuw perceel in den tuin op hetzelfde terrein.

De aanvankelijk genoemde som die den lastgever vermeende daarvoor te mogen uitgeven, bleek bij het maken der voorloopige plannen en begrooting niet toereikend.

Hieraan werd den lastgever kennis gegeven, zonder dat de door ontwerper voorgestelde bezuinigingen werden aanvaard en integendeel sommige meer kostbare eischen werden gesteld.

Hierdoor werd een grens (volgens den lastgever) door den hypotheekgever gesteld, overschreden, doch zou bij aanbesteding eene bespreking plaats hebben, die de waarde-vermeerdering van het perceel en het nut der overschrijding diende in het licht te stellen.

Ingevolge deze besprekingen werden de bestekteekeningen enz. opgemaakt en aan den lastgever ter onderteekening toegezonden

waarbij een volledig stel voor den lastgever bestemd met een begeleidend schrijven, waarin de belangrijke artikelen, ook die regende de verbinding van den architect tot den lastgever, werden aangewezen.

Toen deze stukken behoorlijk ondertekend terug kwamen, met toevoeging van de namen van uit te noodigen inschrijvers, kon de architect tot de aanbesteding overgaan.

Zowel de hoogste als de laagste inschrijving waren onder de begroting. Toen de lastgever de zaak in beraad nemende, *buiten den architect om* het werk voor een lageren prijs dan de minste inschrijving ter uitvoering opdroeg aan eene firma niet direct tot de uitgenoodigde inschrijvers behoorende, was eene vordering tot betaling van het geheele honorarium het gevolg.

De weigering om te betalen gaf aanleiding de zaak te brengen voor de Rechtbank, door welke de eisch van den architect ten volle werd toegewezen.

De Rechtbank toch oordeelde deze zaak te zijn een zaak van koophandel en veroordeelde den gedaagde tot betaling van de vordering met de wettelijke renten en in de kosten.

Met voorbijgang van het voor den gedaagde in deze aangevoerde verweer, volgen nu slechts die beschouwingen, rakende het doel van deze mededeeling n.l. de waarde in rechten van de honorarium tabel.

De vordering bedroeg 5⁰/₁₀₀ van de bouwkosten (voor het maken der plannen overrengkomen) plus 1⁰/₁₀₀ voor aanbestedingskosten, die in het bestek ter storting voor de gunning waren voorgescreven.

De rechtbank concludeerde dat bij gebreke van bewezen overeenkomst daaromtrent, bedoeld honorarium ambtshalve behoorde te worden vastgesteld en dat de aanbestedingskosten zeker niet te begrijpen zijn, onder de kosten voor het maken van teekeningen, bestek enz., maar alleen betrekking hebben op de kosten der aanbesteding en overwegende dat door gedaagde niet is weersproken, dat de geproduceerde *honorariumtabel der Mij. t. h. d. Bouwkunst* algemeen wordt gebedigd als grondslag bij de honorariumberekening voor bouwkundige werkzaamheden en dat volgens deze tabel met toelichting aan eischer zou toe komen 6.6% der aanneemsom (waarvoor in dit geval de laagste inschrijving werd aangenomen.)

Overwegende dat mitsdien een honorarium van 5⁰/₁₀₀ als door eischer gevorderd niet overmatig hoog voorkomt (gelijk door gedaagde beweerd werd) en dat voorts, waar in het door gedaagde goedgekeurde bestek, de kosten van aanbesteding, door den aannemer aan den aanbesteder te vergoeden genaamd worden op 1 % der aanneemsom, die zelfde raming kan worden overgenomen bij de bepaling van het aan den architect verschuldigde, wegens de door hem gehouden aanbesteding.

Overwegende dat het hier geldt eene zaak van koophandel en eischers vordering alzoo in haar geheel kan worden toegewezen.

Den Haag

O.

DAMPRIJSVRAAG.

Men vraagt:

1°. Wat wordt bedoeld met de twee perspectieven van het plein? Wordt bij de beoordeeling ook rekening gehouden met de kunstwaarde der te schetsen gebouwen, of is het alleen te doen om een juist beeld van het plein weer te geven?

2°. Met binnen den rand 0.50 x 0.65 M. is toch bedoeld zonder den rand?

Antwoord:

In Art. 1 van het Programma, waarin gevraagd wordt van „Aesthetisch Stadsbeeld“ en „eischen van welstand“ is, naar onze meening, voldoende uitgesproken, dat ook de kunstwaarde der te schetsen gebouwen zal worden beoordeeld. En goede groepeerings en aangename silhouet zijn voor dergelijken prijsvragen wel hoofdzaak, maar het doel wordt toch gemist wanneer de gebouwen zelve niet tevens aesthetisch hoog staan.

Wat de afmeting der teekeningen betreft, de zinswijze in de vraag neergelegd is de juiste, bedoeld is: zonder den rand.

Amsterdam, 26 Februari 1908.

Voor de Jury,

J. VAN HASSELT, Voorzitter.
J. INGENOHL, Secretaris.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN

Afdeling Amsterdam van de Mij. t. Bev. d. Bouwkunst. Vergadering gehouden Vrijdag 14 Februari 1908 in het gebouw der Mij tot Bev. der Bouwkunst onder presidium van den voorzitter den Heer W. J. de Groot.

Na lezing en goedkeuring der notulen werd mededeeling gedaan van ingekomen stukken, waarbij een schrijven der Mij inhoudende een verzoek om op te wekken tot deelname aan de uitgeschreven prijsvraag voor eene arbeiderswoning.

Het jaarverslag over 1907 van den Secretaris wordt daarna vastgesteld. In verband daarmee brengt de Heer Weissman de Damprijsvraag ter sprake. Hij wenscht dat de afdeling zich zal richten tot de aangewezen autoriteiten met het verzoek om plannen die van ruimer standpunt, dan het programma verraadt, zijn opgezet in het Juryrapport althans te doen beoordeelen. Aldus wordt na eenige discussie besloten. Deze brief is niet verzonden doordien de Jury reeds in bedoelden zin had beschikt.

De rekening en verantwoording van den penningmeester wordt door de Heeren Weissman, van Exter en Wijnants accoord bevonden en de penningmeester wordt onder dankzegging gedecoreerd.

De begroting voor 1908 wordt vastgesteld, waarbij de voorzitter in het bijzonder wijst op eene subsidie van f 75.— aan de Mij. voor hare arbeiderswoningprijsvraag.

De bestuurskeuze in plaats der aftredende en niet herkiesbare leden van Geuns en Rood, heeft tot resultaat dat met algemeene stemmen de Heeren A. D. N. van Gendt en Bolderman worden gekozen, die sedert verklaard hebben die benoeming te aanvaarden.

De Voorzitter wenscht de afdeling met die keuze geluk. De Voorzitter richt voorts woorden van dank tot de aftredenden, die gedurende tal van jaren zoo ijverig tot den bloei der afdeling hebben medegewerkt. De heer van Geuns dankt ook namens den heer Rood en constateert met welk een aangename samenwerking de zaken behartigd werden.

Als Voorzitter wordt bij acclamatie de heer de Groot herkozen. Aan de orde komt de vaststelling der prijsvragen, die door de afdeling in samenwerking met „Amstels Bouwvereniging“ zullen worden uitgeschreven: een burgerwoonhuis met twee vrije bovenwoningen en een blok van acht arbeiderswoningen. Na eenige besprekingen wordt het programma vastgesteld.

Van den Ned. Aannemersbond waren ingekomen twee circulaire 1. in zake de hulp die de aannemer moet leveren bij de installatie van verwarming, verlichting enz.

2. in zake de levering van artikelen, die beheerscht worden door een trust of kartel van leveranciers.

Terwijl beide circulaire bilijk werden goedgekeurd, werd evenwel de wijze, waarop zij zonder eenige voeling met de bouwkundige verenigingen tot stand kwamen, ten eerste betreurd. Men meende, dat onderling overleg zulke kwesties op de aangeaamste wijze kon oplossen. Aan het bestuur is opgedragen in dezen zin te schrijven aan het Hoofdbestuur van den Ned. Aannemersbond.

17 Februari 1908.

Aan
het Hoofdbestuur van den Nederlandschen
Aannemersbond

Heeregracht 255A.

Amsterdam.

WtEd. Gestrenge Heeren.

Uwe beide circulaire van Januari 1908 betrekking hebbende 1°, op het verleenen van hulp door den aannemer bij het aanleggen van installaties voor verlichting, verwarming e. d. en 2° op de van vereenigde leveranciers afhankelijke bouwmaterialen worden in onze vergadering van 14 Februari l.l. besproken.

De ter vergadering aanwezige leden onzer afdeling erkennen gaarne de billijkheid van het in uwe genoemde circulaire behandelde. Het werd evenwel betreurd, dat uwe corporatie in de onderhavige kwesties niet vooraf in nader overleg was getreden met de bouwkundige verenigingen 1). Het beginsel om zaken als bovenbedoelde door samenwerking en in onderlinge voeling van alle betrokken partijen tot oplossing te brengen, geeft de beste

1) In een uittreksel uit een artikel van den Ned. Aannemersbond zie Bouwk. Weekblad no. 3: Overzaak en Gevolg. Mijkt dat het niet de bedoeling was deze Verenigingen vooraf te gaan en werfde weder medegedeeld de oorsak van het ontstaan der circulaire en het oorzaken daarvan.

waarborgen voor een bevredigende beëindiging en de vergadering vertrouwd dan ook, dat in het vervolg door Uwen Bond, mede in zijn belang niet meer zoo belangrijk als thans van dit beginsel zou worden afgeweken, ten einde niet in gevaar te brengen de onmisbare en thans bestaande goede verhouding tusschen uwen Bond enerzijds en de Ingenieurs- en Architecten vereenigingen anderzijds. In opdracht der vergadering teekenen wij ons.

Hoogachtend

(was get.) W. J. de Groot, Voorzitter.

(* *) J. H. W. Leliman, Secretaris.

Het laatste punt van de agenda, de reorganisatieplannen van de Mij (B. W. van 25 Jan. l.l.) leidde tot een geanimeerde discussie.

Afdeling 's Gravenhage v. d. Mij. t. Bev. d. Bouwkunst. Gewone Vergadering op Vrijdag 21 Februari '08.

De Voorzitter opent de vergadering, de secretaris leest de notulen. Hierna deelt de voorzitter mede de actie van het Bestuur inzake den aankoop van „Zorgvliet“ door de Gemeente. De opinie in een adres aan den Raad neergelegd gaf aan, dat in onteigening het middel lag om in het bezit van geheel Zorgvliet te raken en dat geheel Zorgvliet alleen voor de Gemeente van waarde was; — tevens dat het in geen geval af te keuren ware om sommen als waarom het hier ging aan parken te besteden, doch dan beter aan nieuwe parken, dan aan minder waardige gedeelten van Zorgvliet; — en ten slotte dat het ten eerste was te betreuren dat bestaande, aantrekkelijke parken door behouwing zouden moeten worden opgeofferd, waar in deze maatregel slechts een zoo gering percentage van de kosten zou kunnen worden gevonden.

De president laat een opwekking volgen aan alle aanwezigen om deel te nemen aan de arbeiderswoningprijsvraag door de Maatschappij uitgeschreven, om te doen zien, dat bij Hollandsche architecten de belangstelling ontwaakt voor een onderwerp, dat die belangstelling 200 ten volle verdient. Een woord van hulde kon de president daarna niet onthouden aan Hollandsche inzenders voor die andere prijsvraag, die voor London's City Council Hall, waarvan de resultaten, al hebben zij niet tot een bekroning geleid, toch waardig genoeg waren om de wanden der zaal op te luisteren; de belangstelling der aanwezigen zijn ze ten volle waard. (*)

Daarna stelt de heer Wouter Cool, Civiel-Ingenieur der Gemeentewerken te Rotterdam zich op voor het witte projectielaken teneinde, in een onderhoudende causerie toe te lichten de fraaie collectie lantaarnplaatjes die den toeschouwers voortoverden: den vulkanischen Eifel en zijne bouwmaterialen.

Ontpopt spreker zich in den aanvang ter wille van zijn toehoorders, als geograaf en geoloog, om ons bekend te maken met terrein en formaties, — welhaast komt als eerste bouw materiaal de *drijfsteen* aan de orde. Hij schetst het materiaal als geluidempend slechte warmtegeleider, gering van gewicht, voldoende vuurvast benevens gering van transportkosten, enz. Geen wonder dan ook dat de productie van 119 miljoen steen in 1891 tot 310 miljoen is gestegen. In de praktijk wordt het veel gebruikt voor plafond-isolatie, en gewelven als ze licht moeten zijn; verder in den huishou, waarbij is gebleken dat de poreusheid geen bezwaar is, daar voor vocht het verdampt oppervlak ook aanmerkelijk is groot. Het materiaal is het zoogen. Bimszand met kiezel, en is eerst in gezeefden toestand geschikt; het wordt daarna met kalkmelk vermengd tot een vochtig deeg, in steenvormen gebracht, voorts twee weken op droogrekken en 3 à 4 maanden op vrije stapels gedroogd en over de gansche wereld verzonden. Ook in plaatvorm zijn zij als Bimsplaten in den handel gebracht.

Deze platen worden veel ook voor buitenmuren gebruikt. Opmerking verdient dat ook balkdragende muren in Duitschland van drijfsteen mogen zijn, mits ondermetseld door een viertal lagen baksteen.

Daar het bekken betrekkelijk klein is (5 kilometer) verwacht men na ± 100 jaar algeheele uitputting van dit materiaal in die streken; reeds nu zijn de 126 werken tot een drijfsteen syndicaat aaneengesloten om afzet en prijs meer in hun macht te hebben.

(*) Het B. Weekblad zou gaarne voor de lezers, welke niet in staat waren de door de Mij. t. B. d. B. georganiseerde Tentoonstelling te bezoeken, afbeeldingen van de ontwerpen van al de Nodel, innumers geven.

De gaat evenwel boven zijn kracht. Verschieden zij echter het ontwerp van de heer Hooykaas en zijn medewerker Binkman. Wij zijn bovendien in onderhandeling om te maken ook het bekroond ontwerp ter reproductie te verkrijgen. De prijswinner is een Engelschman Mr. Ralph Knott, zij leerde en werkte aan op het Bureau van den hollandschen architect bij Amst. Webb.

De *Tras* moet voor hydraulischen toeslag dienen in de mortels, reden waarom het fijn verdeeld moet zijn om zich goed in het materiaal te mengen, doch ook weer niet al te fijn. Men gebruikt de gele, grauwe en blauwe steen doorren; — doch deze zijn alleen te exploiteeren tot aan de waterlijn. De steenstukken worden opgehaald in liften door paarden, worden op steenhoopen getascht om goed te drogen, om daarna gemalen te worden. De tras begint terecht als materiaal weer meer en meer in cere te worden hersteld. Moeilijk is het echter de juiste voorschriften te maken, waaraan de keur van het materiaal moet gebonden zijn; want aldra kunnen onbetrouwbare handelaren tras maken die aan een keur wel voldoet, doch niet aan de daarbij gewenschte kwaliteiten beantwoordt, vooral voor de bijmenging van wilde tras dient gewaakt. De steen moet zijn half van de gele half van de blauwe tuf, moet vrij hard zijn zoodat er scherpe kanten zijn af te beken, hoe grooter blokken hoe beter ruw materiaal, en ze is droog op de werken aan te voeren. Wil men evenwel gemalen tras dan kan men allen afgaan op gloeiproof, naaldproof, bezinkproof, enz. De tras komt vooral voor in twee bekken n.l. in het Brohldal en het Nettetdal. De tras uit de eerste vallei heeft een vrij slechten naam, doch de schuld daarvan lag minder aan het materiaal dan wel aan de fabrikanten die de kwaliteit ervan vroeger minder nauw namen, dan hun collega's in 't Nettetdal. In de steen bevindt zich 60 pCt. kiezelzuur, 20 pCt. Thonaarde (calciumoxyde) en verder geringe procenten bijmengselen, en vooral om het kiezelzuur is het natuurlijk te doen.

Men onderscheidt de tuffen in Lavatuf, Trachyttuf, Leucietuff, die „gelagerd“ of „geschichted“ voorkomen. De eerste soort komt veel bij vulkanen voor, en hier speciaal bij de Laacher See, centrum van den Voor-Eifel en laatst gewerkt hebbende vulkaan; — de tweede soort werd reeds ontgonnen door de Romeinen, waarvan de sporen nog in tunnelkanalen zijn te bespeuren, en is vooral die van Brohl en Nettetdal, — de laatste komt ook in hooger gebergten voor en wordt meer als bouwsteen gebruikt.

Bazalt is een maar massaal eruptief gesteente dat ook op die terreinen voorkomt, de eigenaardige formatie is een vorm door kruissing van de eerst vloeibare massa ontstaan; de zullen liggen loodrecht op de vlakken van waaruit de vroegere verkoeling uitging. De kwaliteiten van dit materiaal in een land als Holland, dat de meeste bolwerken tegen de zee daarmee heeft bekleed, behoeven geen vermelding. Het gewapend beton slechts schijnt in den laatsten tijd als concurrent ervan te kunnen optreden.

De afval, het bazaltslag, is zeer gebruikelijk voor wegenverharding, terwijl het in den zoogenaamden bazaltine-tegel een voortreffelijke toepassing vindt voor trottoir-, perron- en andere tegels. De bazaltlava is een gesteente dat voor eenvoudige, niet te gedetailleerde natuursteenbouw een mooi en veelvuldig gebruik vindt, het wordt, blootgesteld aan de lucht, op den duur bijzonder hard, en wordt in hare verschillende soorten ook voor straatsteenen, balast, molensteenen, dorpels en sluisen gebedigd.

Tusschen deze en nog veel technischer uiteenzettingen over de doorneden van de aardkorst, over de tabellen betreffende de proeven op deze materialen genomen, vlocht de spreker op onderhoudende wijze opmerkingen over de zeden en gewoonten der bevolking, beschouwingen over het landschap uit een schilderachtig oogpunt, en stipte daarbij nog aan de architectuur daar ter plaatse zooals die zich onder invloed van de nabijheid van zoo veel soortig materiaal heeft ontwikkeld.

Onder instemming van de vergadering dankte de president den heer Cool voor zijn welwillendheid om zijne gaven en ervaringen een oogenblik ten dienste der afdeling 's Gravenhage te stellen, en riep hem een welgemeend tot weerziens toe in komende jaren op deze zelfde plaats.

INGEZONDEN STUKKEN

Aan

de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Gesichte Redactie.

In het vorig nummer van het Bouwkundig Weekblad komt eene bespreking van het voor door onze afdeling Amsterdam uit gegeven rapport, inzake het oprichten eener technische school

Daarin zegt U o.a.:

„Reeds bij eene oppervlakkige beschouwing blijkt een buitengewoon groote overeenkomst te bestaan tusschen de programma's in het rapport afgedrukt met de programma's ingesteld door den Mij. tot Bev. der Bouwkunst en alhoewel de commissie uit de afd. Amsterdam van den A. N. O. en T. Bond zegt geen oordeel te willen uitspreken over die eischen, omdat de Bond er zich nog niet over heeft uitgesproken heeft zij niettemin die programma's geheel als basis aangenomen voor haar rapport”,

en trekt dan deze conclusie: „het rapport der commissie uit de afd. Amsterdam van den A. N. O. en T. Bond (is) dus minder als eene zelfstandige behandeling van het vraagstuk van het M. T. onderwijs te beschouwen”. (De cursivering is van ondergetoekende).

Deze conclusie lijkt ons minder juist. De behandeling van een vraagstuk wordt niet zoozeer getypeerd door het resultaat wat men wil verkrijgen, als wel door de wijze, waarop dit resultaat verkregen wordt.

Tot nu waren in de beweging tot het verkrijgen van eene regeling van het M. T. onderwijs twee richtingen te onderscheiden, in 't kort aan te duiden door: praktijk voor de school en praktijk na de school. De stelling: „de regeling der opleiding zij zoo, dat de praktische vorming niet onderbroken worde,” was niet verdedigd, tenminste niet uitgewerkt.

Het rapport van onze afd. Amsterdam is geheel gebaseerd op deze laatste stelling, is daarvan eene doorlopende verdediging en biedt tevens eene proeve, hoe dit beginsel bij de huidige verhoudingen in het praktische leven in toepassing is te brengen.

Het voemt daardoor onder de geschriften over het M. T. onderwijs toch minstens een eigen plaats in en volgt hier niet vanzelf uit dat de behandeling van het vraagstuk eene zelfstandige is?

U dank zeggende voor de overigens welwillende bespreking zou U ons verplichten, het bovenstaande te plaatsen.

Namen den Alg. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond.

A. H. Jansen.

Bonisssecretaris.

Amsterdam, 20 Februari 1908.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

De Opmerker, 15 Februari 1908 en 20 Februari 1908. *Het Gebouw der Gemeentelijke Electriciteits Centrale te 's Gravenhage*. Beschrijving met afbeeldingen van deze electriciteits-fabriek. *De Woningwet*. Beschouwingen over deze wet, waarbij de Redactie in herinnering brengt, dat zij reeds 13 Januari 1906 de mishukking dezer wet heeft voorspeld. „Wat moet er nu gedaan worden? Het bezien van de Woningwet is gemakkelijker gezegd, dan gedaan, omdat iedere verandering niet op zich zelf kan staan, doch in verband met andere moet geschieden, waardoor het geheele beginsel, waarop de wet berust, wel eens in de verdrinking kon komen.” *Moderne Verlichting*. Beschouwingen over de voor- en nadeelen der hedendaagsche verlichtingsmiddelen.

De Bouwwereld, 19 Februari 1908. *De Joh. C. Dreen, De Dam te Amsterdam XVI*. Hier wordt, als slot-artikel, besproken wat tot verbetering van de toegangswegen tot den Dam sedert 1860 gedaan is. „Hiermede is de geschiedenis van den Dam voorloopig ten einde. Wij zien de oude Damsluis verdwenen en tot den rang van een riool verlaagd. De eigenlijke Dam, de Middeldam, is, sinds de verplaatsing der Vischmarkt, feitelijk een aanhangsel van de oude „Plaetse”, enkel nog door het Kommandantshuis daarvan gescheiden. Deze „Plaetse” zelve zagen wij reeds in de zestiende eeuw in de richting van Noord naar Zuid in breedte verbuigen, terwijl zij in de zeventiende eeuw in die van het Westen naar het Oosten belangrijk werd vergroot. De negentiende eeuw wees, door de demping van het Damrak, den weg tot een nieuwe ontwikkeling van het plein. Hoe die ontwikkeling zal zijn, moge Amsterdam in de komende jaren aanschouwen!” *L. M. Moolenaar*. Met den tijd mee. De schrijver meent „dat de tijd is aangebroken, waarin de oudere architecten zich schouder aan schouder behooren op te stellen tot een krachtigen Bond.” *J. H. W. Lelomon*. *Architecten Woningen*. V. Beschrijving met afbeelding van het buitenvoorhuis van Th. E. Colcutt, voorzitter van het Royal Institute of British Architects te Totteridge, Herts.

Architectura, 22 Februari 1908. *Prijsvragen en Architecten door M. J. E. Lippits*. Hier wordt gewezen op het groote kwaad, dat de „architect-zakenman” in het bouwvak veroorzaakt. Deze toch is gewoonlijk den geheelen dag en route om zijn tijd aan het onderhouden en uitbreiden van zijn relaties te besteden. De schrijver verwacht dat deze personen, die eigenlijk met de architectuur niets uitstaande hebben, zouden verdwijnen, als voor ieder belangrijk werk een prijsvraag, die door den architect persoonlijk moest worden beantwoord, werd uitgeschreven. *De Ruine te Amsterdam*. Beschouwing over den bouwvalligen toestand van den Amsterdamschen Parkscheurweg.

De Ingenieur, 22 Februari 1908. *Levensbeschrijving van den ingenieur A. L. Schmidt*, die 27 Januari 1908 door aanraking met een elektrischen stroom van 6300 volt te Hamburg werd gedood. *Spiegelstelsel*. Beschouwingen over het „tout à l'égout” rioolsysteem.

The Building News, 21 Februari 1908. *Building for speculation or investment*. Hier wordt betoogd dat wie op speculatie laat bouwen, een vijand van de architectuur is, doch dat wie gebouwen laat zetten als geldbelegging niet door de architecten met zoo veel minachting behoort te worden beschouwd als dikwijls het geval is.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Een Tromp-Museum. Reeds een 8-tal jaren geleden werden in verschillende plaatsen van ons land gelden ingezameld, met het doel te Brielle, de geboorteplaats van den grooten vlootvoogd Maerten Harpertzoon Tromp, tot oprichting van een museum te geraken, hetwelk den naam van Tromp-museum zou dragen. In dit museum zou dan tevens de uitgebreide platenverzameling van wijlen den heer Verfluel, aan de stad Brielle geschonken en welke zich ten Stadhuize bevindt, een plaats worden ingeruimd. Langen tijd hoorde men niets meer van de voorgenomen plannen en men meende dat van het een en ander wel niets zou komen. Thans hoopt men de voorgenomen plannen eindelijk verwezenlijkt te zien, althans het voornemen moet bestaan de vroegere teekenschool te Brielle er voor in te richten.

De keuze van een waardig gebouw is niet gelukkig. Als er een Trompmuseum wordt opgericht is daar slechts een gebouw niet alleen geschikt voor doch daartoe als voor aangezien n. l. „De Trompenburg” te 's Gravenland, het huis van Tromp volgens het zeggen in den vorm van een schip gebouwd. Het huis ligt evenals een schip in het water en dat is dan ook alles, tenzij men de vele dakterrassen vergelijken wil met de hooge spiegels van de oude oorlogsgaljoen.

De Trompenburg met de groote koepelzaal, met de schilderijen van den admiraal zooals in dien tijd meer gebruikelijk was in Romijnsch costume.

In mijn prille jeugd maakte ik daar schetsjes van toen het interessant en historisch gebouw als vervallen grootheid voor een „appel en ei” te koop was, later armelijk bewoond werd en nu men ik in handen is van Hilversumsche bouwgrondspeculanten.

De aandacht van het Comité zullen wij er in allen geval op vestigen.

Aanbestedingen. De Bond van Patroonsverenigingen verwant aan het bouwvak hebben vergaderd en namen o.a. een motie aan welke zeer belangrijk is en waard meer algemeen bekend te zijn:

De Bond van Patroonsverenigingen verwant aan het bouwvak, nota genomen hebbende van het j.l. gehouden congres van ambachtsnijveren, waarop, onder meer, het onderwerp „Aanbestedingswezen” behandeld werd, overtuigd, dat de huidige wijze van aanbesteden ook voor ons vakpatroons nadeelige gevolgen heeft en mitsdien verbetering daarin noodzakelijk is, gelet op de door de vereenigingen en inleiders ingediende rapporten en de lezing van den heer Oosterbaan met daarop gevolgde discussie, spreekt als zijne meening uit, dat partiele bestellingen en geldelijke garantie door den besteder, hoewel middelen tot verbetering, niet als voldoende te beschouwen zijn en pogingen tot verbetering in de wijze van aanbesteding door alle belanghebbenden bij het bouwvak dienen te worden ter hand genomen, draagt het bestuur op in deze de eerste stappen te doen.

Getracht zal nu worden met alle belanghebbenden bij het bouwvak, als architecten, aannemers, leveranciers, enz., samenwerking te verkrijgen tot verbetering van het aanbestedingswezen.

Prijsvraag Raadhuis Hilversum. In de veronderstelling dat na het uitvoerig rapport omtrent de wenschelijkheid van het bouwen van een nieuw Raadhuis besloten zou worden dat de prijsvraag eerstdaags uitgeschreven zou worden, vooral na de krachtige gemotiveerde toelichting dat de financiële krachten van Hilversum op het oogenblik zulks best toelaten, verzochten wij onzen Hilversumschen berichtgever ons tijdig van een en ander op de hoogte te stellen.

De Commissie van Bijstand welke eerst vóór dat plan was is er nu tegen. Wethoorder Peet (het bedrijf van vleeschhouwer

uitoefenend) bekend en geacht Hilversumsch ingezetene, heeft wel het meest er toe bijgedragen om zijn mederaadsleden het plan te ontraden. In het uitzicht gestelde belastingverhoging, het daardoor verhuizen van alle forenzen en de storm van verantwoordiging van de ingezetenen, bekende argumenten, die reeds vaak met succes zijn toegepast en o.a. den bouw van een H. Burgerschool jaren lang tegen hielden, hebben ook aan hunne uitwerking niet gemist. Eind van de geschiedenis: nadat één der H.H. voorstanders er op gewezen had, dat men door de prijsvraag niet direct aan den bouw vastzat, werd een motie, die de noodzakelijkheid van den bouw binnen eenige jaren inhield, met 8 tegen 7 stemmen aangenomen. De prijsvraag zelf werd belaat met 8 tegen 7 stemmen verworpen.

IJselsteen. De Vereeniging van IJselsteen-fabrikanten, heeft een open brief gericht aan Heeren Architecten in Nederland. Wij kunnen ons dus onthouden dezen in zijn geheel hier nogmaals af te drukken. Het fabriekaat wordt aanbevolen, de afmeting $\pm 16 \times 8 \times 4$ cm., in herinnering gebracht en gewezen op het wenschelijke om dat vooral voor goedkoopere woningbouw toe te passen.

De aanleiding blijkt tot ons genoegen te wezen, de Prijsvraag der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, voor het bouwen van geschikte werkmanswoningen. Muren van een IJselsteen dik zijn zeer zeker voor woningen zonder verdieping voldoende sterk. Zij zijn daarbij goedkoop en één-steenmuren van grooter steensoorten, en komt daardoor meer ruimte binnenshuis beschikbaar, indien de buitenwerksche maat dezelfde blijft, terwijl de onderverinding heeft geleerd, dat de IJselsteen ten opzichte van de vraag naar droge huizen tot de voortreffelijkste soorten behoort, en de vergelijking met andere steen glansrijk doorstaat.

Wij maken van deze gelegenheid tevens gebruik om nogmaals H.H. architecten op te wekken om aan deze Prijsvraag mee te werken ter beantwoording van het doel nader in het programma omschreven welke steeds nog te verkrijgen zijn bij den Secretaris van de Mij. t. Bev. d. Bouwk.

BUITENLAND.

Londen. Tot secretaris van „the Royal Institute of British Architects”, welke betrekking door het overlijden van den heer W. J. Locke vacant was, is gekozen de heer G. Ian Mac Alister. Er waren 123 sollicitanten.

Londen. Het derde Internationale Kunstcongres zal van 3-8 Augustus a. s. te Londen gehouden worden. Het tweede vond plaats te Bern in 1904, waar 22 naties vertegenwoordigd waren.

Parijs. De laatste berichten omtrent de „Galerie des machines” op het Champ de Mars, zijn, dat zij zal worden afgebroken en wederom opgebouwd te Issy-les-Moulineaux op militaire terreinen. Met dit werk is belast de heer Darraq, de bekende fabrikant van automobilen.

Londen. Een van de merkwaardigste Gothische profaanbouwen, tevens een der weinige middeleeuwsche overblijfselen die de City nog bezit, Crosby-Hall, zal afgebroken worden.

De „Chartered Bank of India, China and Australia” die eigenares is geworden van den grond waarop de Hall van Richard III staat, heeft aan het comité dat zich voor het behoud der Hall gevormd had, geantwoord dat zij met den afbraak niet langer wachten kan.

Monte Carlo is wederom een nieuwe *Karibous* rijk. Het is gebouwd door de „Société des bains de mer” volgens de plannen van A. Teiriver in Renaissance stijl en met zijn 90 M. langen voorgevel, fraai gelegen aan de Middellandsche zee.

AANKONDIGING VAN AABESTEDINGEN. MAANDAG 2 MAART.

APELDOORN. Het bouwen van een woon- en winkelhuis aan de Dorpstraat aldaar.

De arch. A. Wijn, Bestek en teek af 1,50 verkrijgt bij gen. arch.

ALMELOO. Het bouwen van het hotel „De Gouden Leeuw”.

Den heer P. Breijden 's av. 7 u. in café „Ludeking”. Bestek en teek ter inzage in boveng. café en in het café van den heer Th. Vredbrecht, aldaar tevens verkrijgt ad. Ca. ten kantore der architecten. Inl. geven J. M. en Jan G. Wolf, architecten. Aanw. 20 Febr., 's morgens ten 10 ure.

BREDA. Het sloopen van 2 en het wederopbouwen van 4 woningen.

De heer I. Roy 's av. 8 u. in het café A. Bakkeren, Molenstraat. Bestek en teek ter inzage in gen. café Inl. te bekomen Haven 40.

EIBERGEN. Het bouwen van een magazijn en schaftlokaal aan hare fabrieksgebouwen.

De directie v. d. Eibergsche stoombleekery v/h G. J. ten Cate en Zn, n.m. 3 1/2 u. te haren kantore. Bestek en teek in het koffiehuys van H. Schuurman te Eibergen, ter inzage. Inlicht. geeft de archit. J. B. Radstake, Enschede. Aanw. 2 Maart v.m. 10 1/2 u.

's-GRAVENHAGE. Het bouwen van een villa aan de oprijlaan in het park Oud-Wassenaar aan den Leidschen straatweg te Wassenaar.

Brussel. Tot de plannen van koning Leopold behoort nog de geheele vrijlegging van het Paleis van Justitie, de oprichting van een groote feestzaal in Brussel, en den bouw van een arbeidersstad op de hoogte van Wemmel.

Mülheim a/d Ruhr. Hoewel de bouwsom aanzienlijk grooter is, dan de prijsvraag voorschreef, heeft de Jury toch de steenen brug, het ontwerp van Grün en Billinger te Mannheim, in gemeenschap met Prof. Billing te Karlsruhe met den eersten prijs bekroond, omdat afgezien nog van het aesthetisch standpunt, een steenen brug een langeren levensduur zal hebben en veel minder aan onderhoud kost, dan een ijzeren brug. De hogen der brug worden geheel gebouwd van harde klinkers.

Sidney. Te Sidney (Australië) is in de Katarakt-rivier een sperdam gebouwd, die een der grootste is van dit soort bouwwerken op aarde. Zeven en negentig miljoen kub. meter water worden door dezen dam opgestuwd. Hij is uitgevoerd gedeeltelijk uit beton, gedeeltelijk uit metselwerk. De lengte bedraagt 247,36 Meter, de hoogte boven den rivierbodem 46,97 M., terwijl de fundering op 12,20 M. beneden dien bodem is aangelegd. De breedte aan den voet is 48,19 M., aan den top 4,88 M. Het opgestuwde water vormt een moerthe van 868 hectaren. Met den bouw werd in 1902 begonnen. De bouwsom bedroeg ruim 4 miljoen gulden.

Amerika. Met de zoogenaamde verbetering van het Eriekanaal, eigenlijk een geheel nieuw kanaal van 71 Km. lengte met 54 sluizen, dat niet minder dan 250 miljoen gulden kosten zal, wordt dit jaar aangevangen. Wegens den langen winterduur kan er slechts 7 maanden per jaar aan gearbeid worden.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:		per maand
Ged. Bouwk. Opz.-Teekenaar, ouderdom 25 jaar.	salaris f.	90.—
" " " " " "	"	100.—
" " " " " "	"	75.—
" " " " " "	"	75.—
" " " " " "	"	100.—
" " " " " "	"	90.—
" " " " " "	"	75.—
" " " " " "	"	80.—
" " " " " "	"	100.—
" " " " " "	"	100.—
" " " " " "	"	80.—
" " " " " "	"	30.—
" " " " " "	"	60.—
" " " " " "	"	60.—
" " " " " "	"	50.—
" " " " " "	"	30.—
" " " " " "	"	80.—
" " " " " "	"	100.—
" " " " " "	"	100.—
" " " " " "	"	30.—
" " " " " "	"	100.—
" " " " " "	"	60.—

Teekenaar

De architecten Z. Hoek en J. Th. Wouters in het Zuid Hollandsche Koffiehuys. Bestek en teek te verkrijgen ten kantore van genoemde architecten, Waldeck Pijpmonckade 133, te 's-Hage.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-

schade en op het Leven

DE NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsstraat - Amsterdam, Sophiaplein - Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) - Breda, Prinsenkade - Haarlem, Grootte Houtstraat 71 - Nijmegen, In de Betomstraat 8 - Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat - Zutphen, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage: CAREL HENNY, Directeur; Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur, G. TERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 1.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 1.235.400,00
Betaalde Brandschades tot ult. 1906 31.495.000,00

BRAND-LEVEN-INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

18 FEBRUARI

EMMEN. Het bouwen van een woning voor den politiebedienden te Erica, en een arrestantenlokaal, alles met bijlev. van materialen. Door het gem best.

Laagste inschrijver M. v. Buiten, Emmen f 2285.

J. W. GIPS.

ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN.

VOUDIG GLAS IN LOOD. † † †

DUNCKLERSTRAAT

HOEK 2de SWEELINCKSTRAAT.

's-GRAVENHAGE.

19 FEBRUARI

ARNHEM (ONDERH.). Het verbouwen van het perceel no. 31 aan het Roermondsplein aldaar, voor rekening van den heer James Meijer. Door den arch. W. J. Eich. Laagste inschrijver G. Kuijper, f 4177, gegund.

Teekenaar en Bouwkundig Opzichter

Bouw- en Woning-toezicht,
UTRECHT.

Sollicitanten naar de met 15 Maart 1908 openvallende betrekkingen van Teekenaar in vasten dienst (Jaarwedge f 800.— f 1000.—) en van Bouwkundig Opzichter in tijdelijken dienst (f 75.— 's maands) van het Bouw- en Woning-toezicht te Utrecht, worden uitgenoodigd hun op zegel gesteld rekest vóór den 8en Maart 1908 franco in te zenden aan den Burgemeester dier Gemeente.

Technische Hoogeschool.

GEVRAAGD EEN

DOCENT (Assistent)

gedurende twee middagen in de week in de Afd. Bouwkunde (Utiliteitswerken) à f 100.— per lesuur. Schriftelijke sollicitatie aan het adres van Prof. KLINKHAR, Delft.

GEB^s. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en parketvloeren.

LYST-VAN-LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertenties f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertenties 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Aerogeengas. — Tj. v. d. ZEE, Beuzidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asfalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY, Rotterdam.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-ORD", 's-Gravenhage.
Asphait, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaitfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphait, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaitfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphait, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaitfabriek „de Vesuvius", Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845" 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsstraat.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERDAM, CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Betonijzer „Kahn Systeem", Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux". — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag", G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOR & Zoon, Den Haag.
Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Cementmestlekdakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30/bid Weesperzijde, Amsterdam.
Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDER OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — Wed. I. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHROEDER, Amsterdam.
Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RIJMPOL & Co., Amsterdam.
Excelsiorplaten. — GEERS, VAN DER VIJGH, Amsterdam.
„Flux" Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gas, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
Gaskachels (nieuwste condensings). — OBELT, Amsterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.

Gewapend beton. HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalen, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondbooringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
Haarden. — Firma JAN JAARSMAN, den Haag.
Haensiersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Houtcement- en Houtcementdakbedekking. Haensier's Houtcement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30 bid Weesperzijde, Amsterdam.
Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer, trappen. J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — FRED. STELTJES & Co. Amsterdam
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en Inw. glasemail privateleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Montagegedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAM & Co. Rotterdam.
Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
Plafondplaten. — GEM. MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement. — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
Potlooden. — A. W. FABER'S „CASTEL" POTLOOD.
Präcisjonsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxier. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDER OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUGGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam-'s Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmieren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoriae Bricks, Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN. — LIPS DORDRECHT.
Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
Stalrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalen balken. — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen. — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Aktiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
Steenen, Gevel-, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Beldeld en Tegelen (Limburg).
Stoomtimmerfabriek. — GEERS, VAN MALSEN, Den Haag.
Tegelversieringen enz. Platenbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Toilet). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Amsterdam.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkelen. — „Bouwmaterialen" v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels. — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
Wandtegels, cement, kalk, graniet. — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ijzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

VAN DEN BERG & Co.
Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING
Sanitaire Artikelen
in de nieuwste toepassingen.
„CALIFONT" Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het geheele huis naar badkuip, waschtafel enz.

„Lightning" Geysers.
Porcelainen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.
„Twyfords" Aardewerk en „Twyfords" „Adamant" vergaasde vuurkiet.
Ornamenten voor Electricch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.
Verschillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

N.V. DE NEDERL.

STAAL-INDUSTRIE

1/2 H.E. OYING J^s ROTTERDAM.

GROOTE VOORRAAD van:

Staafijzer. — Plat, □ en O.
L- en T-ijzer.
I en Π-ijzer. — Plaatijzer.
Kwadrantijzer.
Betonijzer en

RAILS-KIPWAGENS

„BOUWMATERIALEN"

VOORHEEN M. LUIJTEN,
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

Vuurvaste Steen.

merk „BOUWM", goedkooper dan andere goede merken.
LEVERING OP KEUR.

Ook steeds in voorraad het merk COWEN en prima VUURKLEI.

METALEN
Plafond- en Wandbekledingen.
Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zoals WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS, SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen.
Zend ons de maten der event. te bekleden ruimte en wij staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis ten dienste.

WILLIAMS & Co.
WITTE HUIS — ROTTERDAM.

Portland-Cement „Karlstadt“.

KEIEN.

Graniet. Zandsteen.
Bazalt. Draadglas.

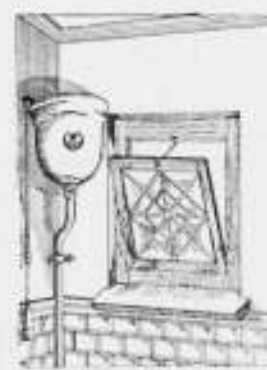
FERD. ENGERS
AMSTERDAM.

ASPHALT
VOOR
rijwegen en voetpaden.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieghart-Balken.

Huygen en Vessel R'DAM.
A'DAM.

„PAARL“.

Geheel NIEUW model

Spool-Reservoir

voor CLOSET-Inrichtingen.

Roestvrij-Zweetvrij-licht.
vervaardigd van Fibronit of Densitas ware, met Koperen binnen constructie.

Vraagt prijzen, beschrijving en catalogus aan
VALKENIER & DE HAAS,
Leuvehaven 17. — SANITAIRE ARTIKELN. — Rotterdam.

Houben en Steegh.

Stoomfabriek van Steengoed (Engelsche) buizen en alle soorten van dakpannen.
te Vento.

Specialiteit in Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen.
Levering onder strengste keur. — Monsters gratis op aanvraag.

Monsters zijn te zien op de Permanente Tentoonstelling in het Gebouw van de Maatsch.
L. Bevordering der Bouwkunst, MARINUSSTRAAT 402 te Amsterdam.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,

(HOUTGRANIEF)
ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseer men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

G. P. J. BECCARI,

HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

VEEL JARIGE GARANTIE

SANITAIRE VLOEREN ZONDER NADEN

TOEGANGS-VLOEREN

ONVERBODEN VOOR SCHEPEN, KANTOREN, SCHOLEN, MAGAZIJNEN.

SCHEJA

IN ALLE KEIEN & BESSIMS DUZENDEN METERS GELEGD. TELEFON N° 7515.

W. F. M. DE BUY WENNIGER
AMSTERDAM - SPOUSTRAAAT 107.

CONCURREERENDE PRUJZEN.

Bekroond met Zilveren Medaille Internationale Bakkerij Tentoonstelling 1906.

P. BOURDREZ

Constructeur van werken in
Gewapend beton.
VALERIUSSTRAAT 8.
's GRAVENHAGE.

Een zoon van een timmermansbaas, praktisch ontwikkeld in het BOUWVAK kunnende Bouwk. Teekenen, en ook uitstekend op de hoogte met BOEKHOUDING en ADMINISTRATIE, alsmede de Duitse Taal, zoekt passende werkkring in het BOUWVAK.

Prima referenties staan ten dienste.
Brieven onder de letter Y, Bureau v/d. Blad. Herderstraat 5, 's-Gravenhage

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij, AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 9den Maart 1908, des namiddags ten half twee ure (Groene tijd), zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1106:

Het maken van een Hoofdgebouw op een reeds uitgevoerde Cementijzeren onderbouw, een Goederenloods, een Gebouw voor elektrische verlichting en watervoorziening, een Privaatgebouwtje en een wisselpost ten behoeve van een nieuw station te Zandvoort nabij de Zeestraat.

Begroeting f 92600.—.

Het bestek met tekening is van den 26sten Februari a.s. af tegen betaling van f 3.— en het bestek zonder de tekening tegen betaling van f 1.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogdok te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op het terrein op Woensdag 4 Maart 1908 des voormiddags ten 10 uur spoortijd uitgaande van Zandvoort (bad).

De Raad van Administratie.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIALAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN, ZONSCHEMEN.

Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalousien, enz.

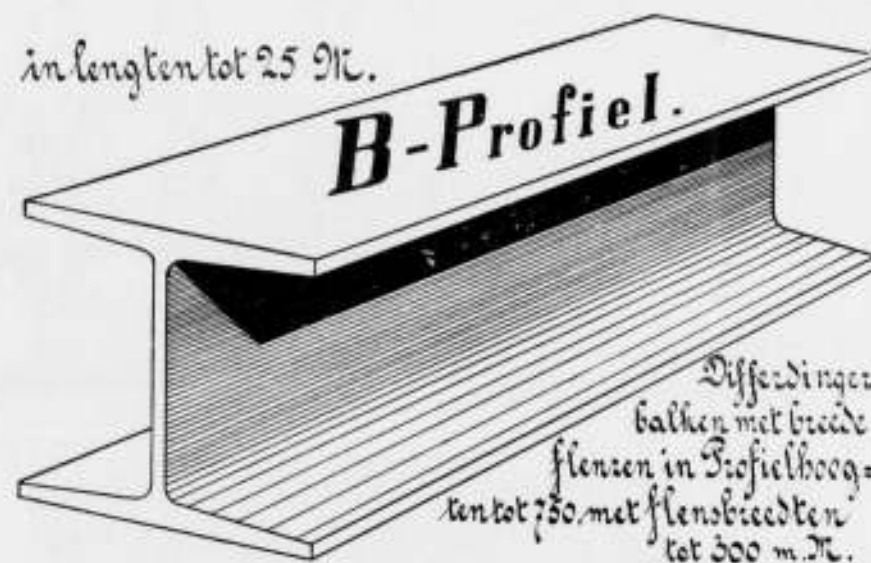
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

J. F. KRÖNER & ZONEN, HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

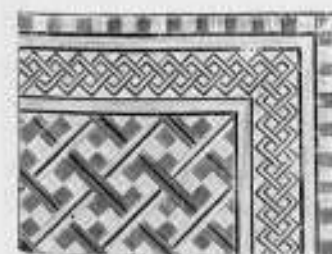
Vertegenw: C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

Fabriek van Houten Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van
Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van tekening in verschillende systemen, massief, opgelegd, vochtwierend, ook systeem „tapis“, op het oog gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

BALK- en [-STAAL,

alle lengten tot twaalf meter in normaalprofielen tot de laagste prijzen in voorraad bij

DIKEMA & CHABOT,
Rotterdam.

W. Deurvorst & Zoon.
DEN HAAG. = Heerengracht 20.

GERUITE & VLAKKE TROTTOIR-
TEGELS. — ZWEEDSCHE GRAN-
NIETKEIEN. — BAZALT-, LAV-
EN MELAPHIRKEIEN.

Gewapend Beton - Asphaltwerken.

A. N. DELINT DELFT DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.
Schoorsteenmantels.
SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabrikaat Joost Thooft en Labouchère.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.
Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdruk-papieren.

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.

Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle mogelijke kleuren.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bendsorp's Cacaoafabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

Nederlandsche Maatschappij

voor

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

Fabriek van Betonijzerwerken

L. H. KURPERSHOEK,

Zwaanshals 126. — Tel. Interc. 2827. — ROTTERDAM.

Speciaal adres voor Waterdichte Kelders.

Groote voorraad van Ronde- en Eivormige Rioolbuizen.

Regen- en Beerputten, Kolken, enz.

Firma De Lugt en Serné.

HAARLEM. - Telefoon 569.

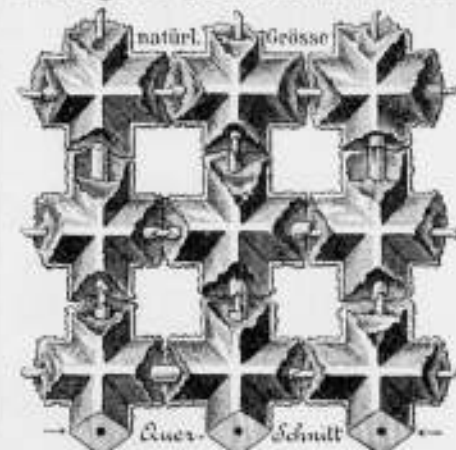
FABRIKANTEN VAN
PANTSERSTALEN

Brandkasten en Kluisdeuren.

Veiligheidsslotsen.

Leverancier van de Brandkasten der Kon. Postkassen.

GEbruikt
Steengas „DRAHTZIEGEL”

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleding van Kolommen, Pilaren en
alle mogelijke IJzerconstructies, Onder-
kleding van Trappen, Gebogen Plafonds,
enz. Eenig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,

Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloesijzer.

HYDREX
Waterdicht Vilt,

aangebracht volgens de Membraan methode
geeft de eenigste en duurzaamste waarborg tegen
volkomen Waterdichtheid zelfs bij den
grootsten Waterdruk.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

BOVENLICHT VICTORIA LUIJKE & CO
SLUITING STANGENSISTEEM ROTTERDAM.

BOVENLICHT HERKUL LUIJKE & CO
SLUITING ROTTERDAM.

WIED'S DEURDRANGER LUIJKE & CO
ROTTERDAM.

MARTIN & CO.,
AMSTERDAM

Achter Oostende bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad Fijnste Engelsche Combinaties.
PLAATSING DOOR BEKWAME WERKLIJEDEN

Ontwerpen en Begrotingen op aanvraag gratis.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem,
— zie de talrijke Attesten — van
verlichting voor kleine gemeenten,
Villaparken, Villa's, Gestichten,
Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht
dienstbaar gemaakt voor aanleg
WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig,
zoo gewenscht werkende met
gewichten, dus zonder Mo-
tortje, zindelijk, gevaarloos
en gemakkelijk te bedienen.
Behalve in vele villa's en
gestichten, zijn reeds 9 be-
langrijke dorpen in Neder-
land, naar ons systeem met
dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.

Hoofddirecteur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,

Bezuidenhout. - Rijkhof van Goensstraat 18.

DEN HAAG.

Interc. Tel. 2658.

„BOUWMATERIALEN”

voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doornische en Luikische

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen percen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer,

HOEDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/l de Ruyterkade. — AMSTERDAM — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geijzers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

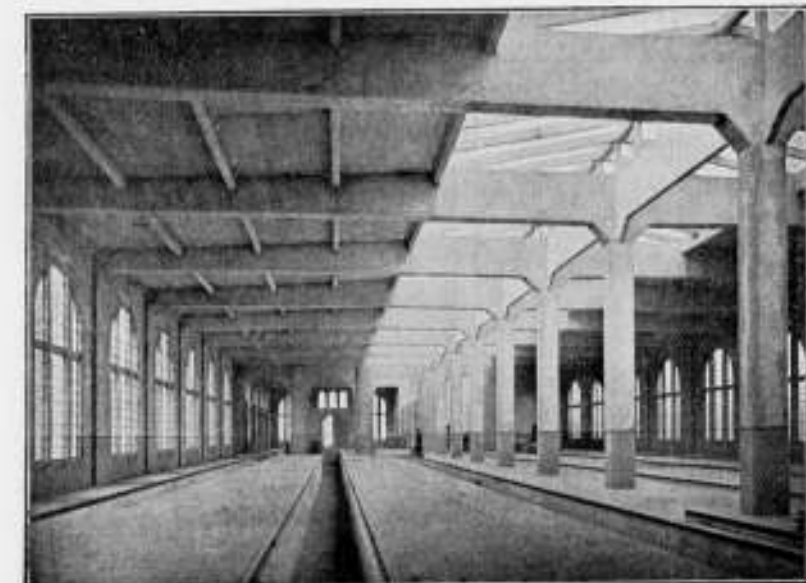
SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M².

AAN DE FABRIEKEN
Firma VAN DER LUGT,
ROTTERDAM,
uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken
in Gewapend Beton te
BREDA.

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.
Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^E JAARGANG 1908. N° 10

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGaan v^on MAATSCHAPPIJ
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPIJ: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD: N°. 10. 7 MAART 1908. Maatsch. t. Bevordering d. Bouwk. — Verdeel en heersch, door J. A. van der Kloes. (Wordt vervolgd). — Damprijsvraag. — Opvoeding van het kind. — Ingezonden stukken. — Inhoud van tijdschriften. — Berichten. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranciers, enz. — Advertentiën.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.— Prijs DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

H.H. Leden worden dringend verzocht bij verhuizen daarvan kennis te geven aan het secretariaat van de Maatschappij. Van daaruit wordt de verzending der uitgaven en het innen der contributies geregeld.

In het B. Weekblad dd. 22 Febr. No. 8 is vermeld het aantal toegetreden leden sinds 1 Jan. j.l. Hiervoor te lezen: 56 Gewone Leden, 18 Buitengewone en 12 Kunstlievende Leden, totaal 86 Leden.

Bond van Nederlandsche Architecten.

In een vergadering, te Utrecht 29 Februari gehouden door zeven en twintig architecten uit alle deelen van het land, is besloten tot het stichten van een Bond van Nederlandsche Architecten, die, zonder in concurrentie te treden met de reeds bestaande bouwkunstlichamen, als zuivere vakvereniging zich uitsluitend met de beroepsbelangen van de architecten zal bezig houden.

Zes en twintig architecten, die verhinderd waren ter vergadering te komen, gaven schriftelijk hunne instemming met de oprichting te kennen.

Aan het voorloopig bestuur bestaande uit de H.H.: K. P. C. de Bazet, voorzitter, G. van Arkel en A. W. Weissman, secretaris, werd een commissie tot voorbereiding der statuten toegevoegd, uit de aanwezigen gekozen en bestaande uit de H.H.: Jac. van Gils, J. Ingenohl, W. Kromhout Czn. en J. Verheul Dzn., terwijl het verzoek aan de vergadering werd gericht eventueele op- of aanmerkingen

tegen de concept-statuten, welke in de vergadering werden rondgedeeld, vóór 14 Maart te zenden aan het secretariaat gevestigd O.Z. Voorburgwal 249 te Amsterdam.

Wij hopen op dit hoogst belangrijke bericht spoedig uitvoerig terug te komen.

VIIIe Int. Congres voor Architecten te Weenen.

De Secr. van het Comité Permanent deelt ons mede dat door hem 33 deelnemers opgegeven zijn. Alle namen was hij niet gemachtigd ons op te geven, doch noteerden wij: Dr. P. J. H. Cuypers, Vertegenwoordiger van de Regeering. Z. E. Jhr. Mr. W. M. van Weede de Berencamp, Hr. Ms. Gezant te Weenen, Vice-Voorzitter van het „Comité de Patronage“.

den Heer J. A. Royer, eveneens Vice-Voorzitter van het „Comité de Patronage“ verder:

de Heeren: Jb. van den Ban Pzn., V. G. A. Bosch, Ed. Cuypers, Henri Evers, Ed. G. A. Fol, C. N. van Goor, J. Gratama, J. Ingenohl, W. Kromhout Czn., Roelof Kuipers, Joh. Mitters Jr., C. W. Nyhoff, Dr. J. C. Overvoorde, J. Roosing Jr., Th. G. Schill, J. P. Stok Wzn., J. A. van Straaten, P. A. Weeldenburg, P. van der Weiden, A. W. Weissman, voorts: den Heer en Mevrouw H. P. Berlage N.zn., A. J. Joling, A. Salm G.Bzn., en J. Verheul Dzn.

Huis Lambert van Meerten.

De heer A. le Comte, die nu reeds 6 jaar als Hoogleraar aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam verbonden is, heeft

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwstukken, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

voor die betrekking moeten bedanken wegens zijn benoeming tot Directeur van het opnieuw in te richten Museum „Huis Lambert van Meerten” te Delft.

Het adviseerschap van de Delftsche Aardewerf-fabriek blijft hij waarnemen.

Het Museum zal voor iederen belangstellende opengesteld worden, zoodra het tijdstip daartoe aangebroken is, en zoowel vrije als toegepaste kunst bevatten, zoodat het in het bijzonder ook voor de studeerenden aan de Technische Hoogeschool zijn nut zal stichten.

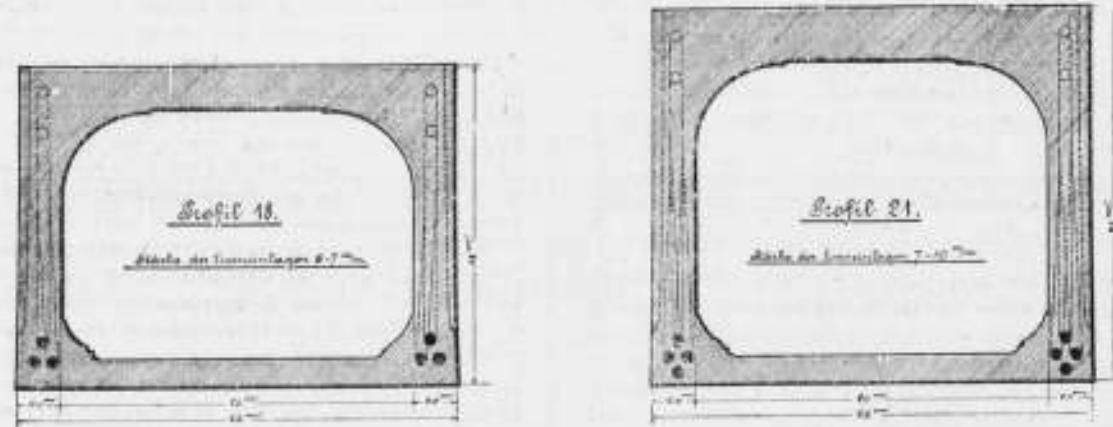
Het huis, oorspronkelijk voor den heer Lambert van Meerten door le Comte en Jan Schouten gebouwd, om diens rijke collectie te bergen is, zooals bekend, door de

onvermoeide energie van den heer Schouten en de milde gaven van velen in den lande, die te vinden zijn, wanneer er iets in 't belang van Nederland te doen is, aan het Rijk aangeboden, om er opnieuw een Museum van te maken.

Waar het ons voor de Academie werkelijk leed doet een kracht als le Comte te moeten afstaan, wenschen wij het museum „Lambert van Meerten” geluk met zijn keuze zoo ook den nieuwen directeur met zijn benoeming.

Moge het den ijverigen en rijk begaafden kunstenaar gegeven zijn vele gelukkige jaren in dit Museum door te brengen gesteund door velen die een steentje zullen aanbrengen, in wat voor vorm ook, tot het vormen van de nieuwe collectie!

Fig. 1.

Gebruikelijke Siegwart-balkprofielen.

VERDEEL EN HEERSCH.

Beschouwingen over Stampbeton, Gewapend beton en Siegwart-balken.

Werken in beton en gewapend beton zijn tegenwoordig aan de orde van den dag. Deze materialen treden als mededingers op niet enkel van metselwerk, maar ook van hout en ijzer. Het gewapende beton heeft in moeilijke terreinsomstandigheden tot oplossingen geleid, die met geen ander materiaal te bereiken waren. Ja de meening is geuit, dat deze samenvoeging van Portlandcement en ijzer den grondslag zou kunnen vormen van een eigen bouwstijl der 20e eeuw! Wat zal dat een saai, dorre stijl worden, zegt men bij de gedachte daaraan onwillekeurig tot zich zelf, ook al heeft men niet het minste plan zich daarin verder te verdiepen. Nuttiger en van meer dadelijk belang kunnen eenige beschouwingen zijn omtrent de degelijkheid en de duurzaamheid van reeds uitgevoerde werken. Op den voorgrond zij hier gesteld, dat deze geen de minste betrekking zullen hebben op de sterkte en de degelijkheid der samenstellingen als gevolg van wetenschappelijke berekeningen. Doch naast de grootste bewondering en eerbied voor hetgeen de deskundigen op dit gebied hebben gewrocht, blijft er van een geheel praktisch standpunt plaats genoeg over voor twijfel en kritiek.

Ik heb hier in de eerste plaats het oog op de gevolgen van het krimpen van den cementmortel door waterverlies.

Het mag wel vreemd genoemd worden, dat dit door de eigenlijke vakmannen, de fabrikanten, de makers van gewapend beton in het geheel niet geteld wordt.

Volgens hen zijn de krimp-scheuren niets dan een oppervlakkig verschijnsel, gaan zij niet dieper door en doen zij tot de sterkte en duurzaamheid van het geheel niets af. De eerste bewering is in strijd met hetgeen wij bij pleisterwerk in vetten Portlandcement-mortel waarnemen; het scheuren begint aan de oppervlakte, waar het water het eerst verdampst, maar zet zich naar de diepte heen voort, zoodat ten slotte de laag in scherven op den muur zit en hier en daar afvalt. In weerwil van de sterke aanhechting aan baksteen, die groter is dan diens eigen vastheid. Ten bewijze daarvan vindt men aan de achterzijde der pleisterscherven schiffers baksteen onwrikbaar vastgehecht.

De eigenschap van het krimpen van mortel-deeg kan door bijmengen van zand en steengruis wel verminderd en onschadelijk gemaakt, doch niet opgeheven worden. De uitwerking berust op het beginsel van „verdeelen en heerschen”, doch de heerschappij heeft haar grenzen en, naar gelang de massa's en de oppervlakken grooter zijn, zal men niet enkel den mortel in de massa, doch ook deze zelf in stukken moeten verdeelen om de onoogelijke krimp-scheuren te vermijden.

Van zulk een verdeling kan in gewapend beton geen sprake zijn. Vooreerst moet, om het cement goed aan het ijzer te doen hechten, de mortel een zekeren graad van vetheid en van natheid bezitten en kan hij niet zoo schraal en droog genomen worden als bij stampbeton zonder inlaag van ijzer. Dikwijls ook zijn de wanden en platen zoo dun, dat er geen sprake kan zijn van stampen. Dan giet men den mortel als dunne pap tusschen de kistingwanden en het ijzeren geraamte in en, als het gietstel hokt, dan giet men een emmer water na.

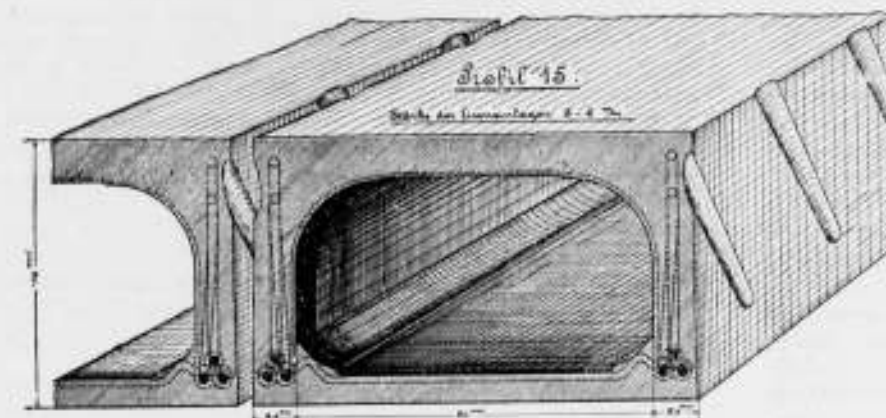
Ook ontziet men zich niet, als de kistingen zijn weggeruimd, het werk op te knappen en bij te helpen met vette cementspecie en doet daarin voor de ouderwetsche metselaars en stukadoors — die verstokte zondaars — niet onder.

Dan ziet het werk er kantig en netjes uit en vindt het algemeene bewondering. De ongeluksprofeten, die durven beweren, dat zich over 1/2 tot 3/4 jaar een netwerk van scheuren over het oppervlak zal beginnen uit te spreiden, worden eenvoudig uitgelachen.

Dat de krimp-scheuren niet zoo oppervlakkig zijn als beweerd wordt, blijkt aan een te Delft voor elkeen zichtbaren bintbalk in een gewapend betonwerk, waarin een paar scheuren dwars door den geheelen onderkant en den zichtbaren rijkant doorloopen. Doch — ik mag mij er over verbazen — ik moet erkennen, dat sterkte en draagkracht door die krimp-scheuren niet geleden hebben en dat ik tot dusver niet gehoord heb van gevallen, waarin zij de oorzaak van breken zijn geweest. Of zij vooral in buitenwerk op den duur geen aanleiding zullen geven tot inwatering en roesten van het ijzeren geraamte is weer eene andere vraag, waarvan de beantwoording aan de toekomst moet worden overgelaten.

Wel verre van hun massa's en platen te verdeelen, trachten de constructeurs in gewapend beton er zooveel mogelijk één aaneengesloten, onbewegelijk geheel van te maken, zeker als zij

Fig. 2.

Naast elkaar liggende Siegwart-balken.

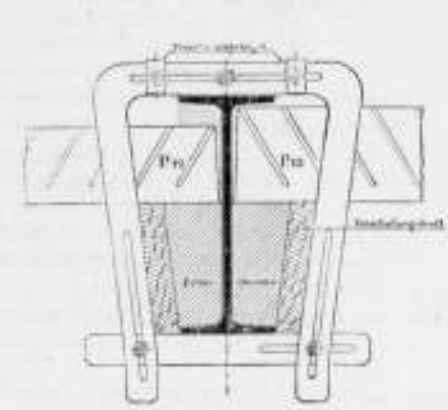
zijn dat de invloed der temperatuur op ijzer en cement dezelfde is en dat de vormveranderingen, die daarvan het gevolg zijn, de aanhechting van cement aan ijzer niet opheffen en dus aan den samenhang van het geheel niet te kort doen.

(Hier zij — wellicht ten overvloede — even opgemerkt, dat de gelijke uitzettingscoëfficiënt van versteend cement en ijzer, bij het warm worden, niets te maken heeft met de krimpmaat van het cement bij het opdrogen van verschen mortel of beton).

Zoo zag ik dezer dagen een plaat van 18 x 35 M. oppervlak, die onder het uitzetten door de zonnestralen niets geleden, doch de muren waarop zij rust, geheel ontzet had!

„Willst du bauen, baue best, baue in Beton, so wird es fest”, las ik in de afdeling beton van de Dusseldorfer tentoonstelling van 1902. Zeker vrienden, de vastheid van uw werk laat niets te wenschen over, maar wilt ge voor de eeuwen bouwen en een eigen bouwstijl stichten, dan zult ge wat meer dan tot dusver rekening moeten houden met de eigenschap van deze grondstof van te krimpen door waterverlies!

Fig. 3.

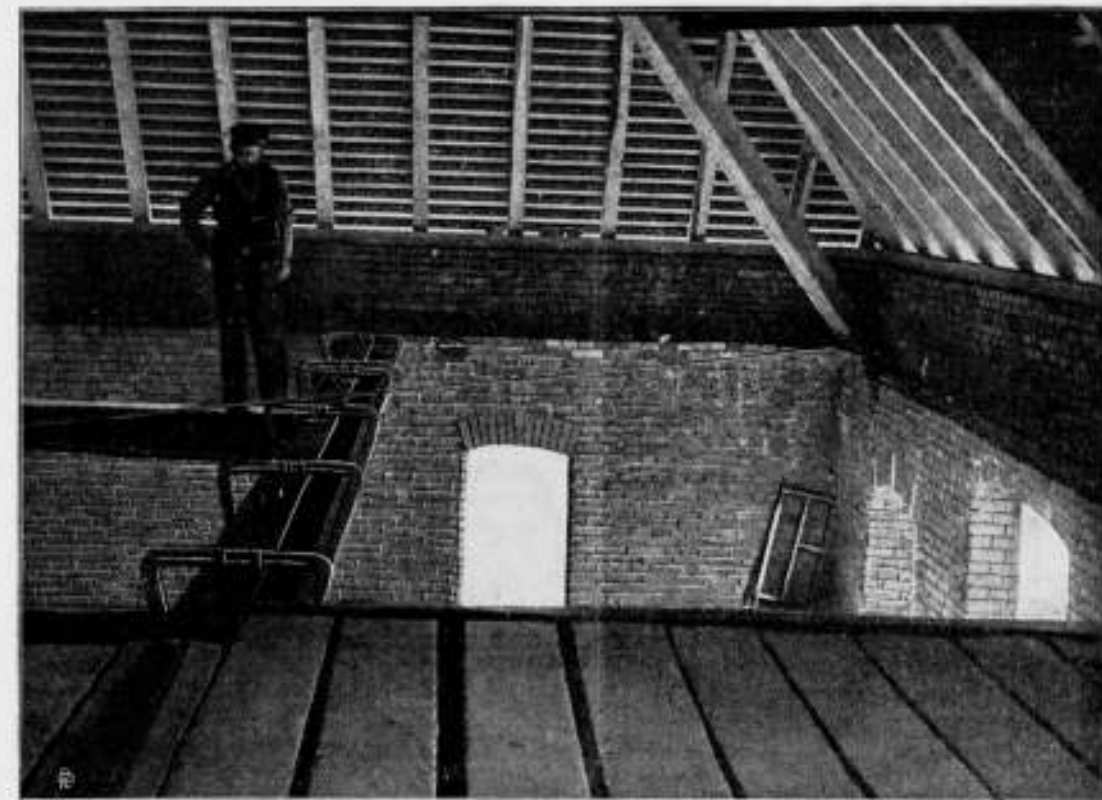

Siegwart-balken als moer- en kinderbinten.

tweeërlei zin bij veronachtzaamd. Vooreerst meent men niet karig te moeten zijn met het cement, een rijkelijkheid ten koste van de toeslagen tegen het krimpen, en ten tweede wordt er niet over gedacht of hier wellicht, zonder aan den vasten stand te kort te doen, „uitzettingen”, „inkastingen” of hoe men zulke bewegelijke lussen noemen wil, toe te passen zouden zijn. De krimp-scheuren blijven dan ook metertijd niet uit en zij laten aan wijde en zichtbaarheid niets te wenschen over. Men stopt ze en werkt ze met alle andere oneffenheden uit het gezicht met vetten pleistermortel; zoo blijft het werk in de wereld!

Men kan anders niet zeggen, dat de stampbeton-bouwers geheel en al van zin voor sierlijkheid ontbloot zijn. In den laatsten tijd wordt het gebruikelijk de dagzijden van betonmuren in stampwerk van een kleurig mengsel van marmergruis en cement uit te voeren. Daartoe stelt men, telkens bij het aanvangen van een nieuwe laag, in de kisting op ongeveer 3 M. afstand van den wand stukken plaatijzer op, vult de tusschenruimte met het kleurige mengsel, de ruimte tusschen de plaat en den achterwand met

Fig. 4.

Siegwart-balken als moer- en kinderbinten.

Op de genoemde tentoonstelling waren prachtvoorbeelden van ruwen gewelfbouw in stampbeton te zien, maar het sierwerk, de fonteinbekkens met hun beeldwerken, wemelden van „Haarisse”.

In het stampbeton wordt evenzeer tegen de natuurwetten gezondigd als in het gewapend beton.

Kaaimuren en havenhoorden met hun borstweringen worden in één stuk gebouwd. Het „verdeel en heersch” wordt er in

gewoon beton, licht de platen eruit en stampt alles met elkaar vast. Zoodoende wordt aanvankelijk wel samenhang verkregen, doch deze kan niet van blijvenden aard zijn; daartoe is het verschil in krimpmaat tusschen de voorlaag en het achterwerk te groot. Die samenhang wordt ook zeker niet bevorderd — hier komen wij aan eigenaardige uitingen van het schoonheidsgevoel — door het oprijmen en het inhakken van spiegelvlakken.

Men treft die tegenwoordig zelfs aan in landhoofden van midden in het weiland gelegen spoorwegbruggen. Moeten wij hierin misschien ook uitingen van den toekomststijl zien?

Tot dusver werd op verschillende sittings van dezelfde kwaal gewezen, zonder anders dan in algemeene termen het voorkomen of tegengaan aan te roeren. De middelen tegen kringen worden, al maakt men er meestal een te karig gebruik van. Voorbeelden van bouwen in blokken, in plaats van in één stuk, zijn zonder teekeningen bezwaarlijk te leveren en die zullen voor elke soort van werk en dikwijls voor elk bouwwerk op zich zelf ontworpen dienen te worden.

Een merkwaardig voorbeeld van het „verdeeld en heersch” op het gebied van den betonbouw zijn de *Sieghwartbalken*, waarvan in den Stormpolder aan de Maas boven Rotterdam een fabriek is gesticht onder directie van het Ingenieurs-bureau Huygen & Wessel en de firma Kloos & v. Limburgh te Rotterdam.

De Sieghwartbalken zijn kokers van gewapend beton, uitwendig van rechthoekige, inwendig van geweltevormige doorsnede (fig. 1), die, op hun plat naast en tegen elkander gelegd, te zamen een sterken draagvloer vormen, in gelijken trant als de doorgaande platen van gewapend beton, doch boven deze in het oog springende voordeelen hebben.

Vooreerst is er bij het leggen van den vloer in 't geheel geen houtwerk tot ondersteuning noodig. Zoo als de balken naast elkaar op de muren gelegd zijn, kan de vloer onmiddellijk in dienst gesteld worden, desverlangd ook als steiger bij den verdere opbouw van het werk. Daar de balken geheel gereed uit de fabriek worden aangevoerd, is er geen tijdsverlies door het wachten op het hard worden, waarmede bij in het werk gemaakte Monievloeren minstens een maand gemoeid is. Van gevaar voor instorten door te vroeg wegnemen van houten steunels kan dus ook geen sprake zijn. Van de weersgesteldheid is men tijdens de uitvoering van het werk geheel onafhankelijk. Doordien de balken hol zijn, is hun eigen gewicht gering, wat vooral ook met het oog op het vervoer van belang is en zijn zij slechte geleiders van warmte en geluid. Maatregelen tegen gehoorigheid zijn dus niet te nemen.

De hoilheid der balken en de dienovereenkomstige geringheid der massa, de verdeeling daarvan in reepen, die los tegen elkaar gelegd en later ingevoegd worden, alsook de betrekkelijke schraalheid der specie (1 cement op 3 tot 4 zand) doen het gevaar voor vormveranderingen door temperatuurverschil geheel te niet; het krimpen door waterverlies is afgeloopen, voordat de balken op het werk aanlandden.

De wijze van vervaardiging der balken is zeer vernuftig bedacht en eenvoudig. Op een vlakken cementvloer wordt een dunne laag zand uitgespreid en onder de rei afgestreeken, ter lengte van de balken en ter breedte van zooveel malen de balkbreedte als men balken naast elkaar wil afvormen. Daar overheen wordt een laag stampmortel aangebracht ter dikte van den onderwand der balken. Op die laag komen de holle ijzeren kernen te liggen, ter grootte van de holte der te maken balken; zij zijn van een mechaniek voorzien, om ze te kunnen ineenknijpen in den trant van een rol papier, die men nauwer opralt. Tusschen de kernen en daarom heen worden de ijzeren stangen en de stroppen van ijzerdraad aangebracht, die de bewapening uit zullen maken. Dan worden de open gebleven ruimten tusschen de kernen, waarvan de wijde het dubbel is der zijwanddikte van de balken met stampmortel opgevuld en over de kernen heen een doorgaande deklaag stampmortel aangebracht, ter dikte van den gewelfden bovenwand der balken. Onmiddellijk daarna worden de balken door een reusachtig stel messen van elkaar gesneden. Deze messen bestaan uit twee stalen platen, die door schuine, naar onder dunner wordende en eenige cM. boven den onderrand van het mes eindigende ribben zijn versterkt. Die ribben vormen op de buitenzijden der balken mortelholten om de aaneenhechting door de voegspecie te vergrootten (vgl. fig. 2). De messen zijn in een loopkraan bewegbaar gemaakt; hun beweging is tegelijk loodrecht naar onder en horizontaal naar elkaar toe; de versterkingsribben zitten in de richting der diagonaal of resultante der beweging. De maat der beweging wordt bepaald door de hoogte der balklaag en wordt gemakkelijk gestuurd met behulp van een op gepaste wijze uitgekepte plaatijzeren mal, die in 't midden tusschen de beide messen wordt gehouden.

Onmiddellijk na het volbrengen van een snede worden de messen omhoog gewonden en over een balkbreedte verplaatst om een nieuwe snede te doen. Door de zijdelingsche beweging komt een met zand gevulde trog boven de ingesneden reet te zitten en stort een deel van haar inhoud daarin uit, om het op

nieuw aan elkaar hechten van de balken onder den druk van den bovenlast te verhinderen, want, pas is de laatste snede verricht, of er wordt over de laag afgevoerde balken een laagje zand uitgespreid om daarop een tweede laag balken te vormen en dit geschiedt een keer of zes, acht boven elkander, zoodat er weldra een geheele stapel balken op elkaar de versteening ligt af te wachten. Na verloop van één dag is het beton vast genoeg om het inknijpen en uittrekken der kernen te kunnen lijden en na 8 tot 10 dagen om afgestapeld en naar buiten gebracht te kunnen worden. Dan zet men van beide einden een rij stalen beitsels tusschen de beide bovenste balklagen, daaronder een houten rei en een dommekracht en maakt daarmede de balken los van elkaar, knoopt ze een voor een met beide einden aan een houten rib vast, die aan een kleine loopkraan is opgehangen en voert ze over een hangende spoorregel naar buiten.

De Sieghwartbalken worden naar gelang van spanwijdte en belasting in vijf normale profielen vervaardigd, ter breedte van 32 cM. hoog 9 cM. en ter breedte van 26 cM. hoog 12, 15, 18, 21 en 24 cM. Op bestelling kunnen ook andere profielen geleverd worden. Tijdens de fabricatie kan het eene eind dichtgemaakt worden; het andere blijft open voor het uittrekken der kernen. Met het oog op moeilijkheden in het vervoer worden de balken hier te lande tot dusver niet langer dan 6,50 M. gemaakt; elders komen zij reeds in lengte tot 7,50 M. toe voor. Voor het draagvermogen wordt naar de tabel in het monsterboek der fabriek verwezen.

Voor grootere draagwijdten dan 5,75 M. worden moerbinten aangewend van I ijzer. Deze worden vooraf met behulp van een slot in ijzeren beugels hangende planken-kisting zoodanig met stampbeton aangevuld en bekleed (fig. 3 en 4), dat een goede oplegging voor den Sieghwartvloer ontstaat en het ijzer volkomen tegen brandgevaar beschut is.

(Wordt vervolgd.)

DAMPRIJSVRAAG.

Een deelnemer vraagt: „Is het geoorloofd het trottoir langs het terrein van de voormalige Beurs te gebruiken voor overdekte passage, wanneer de opgaande muren van het gebouw in de rooilijn die aangegeven is, worden gehouden?”

Antwoord: De lijnen der uiterste grenzen van behouwing van bedoeld bouwblok zijn op de Situatietekening A bepaald, zij mogen niet worden overschreden. De bedoeling is de rooilijn van het tegenwoordige beursgebouw door te trekken, zonder eenige belemmering en dit is met passagegebouw niet wel mogelijk.

Een ander vraagt in verband met de kwestie van het oude poortje aan den Vijgendam:

„Kan de Heer Simons ook aan zijne pessimistische verwachting gekomen zijn door de in art. 3 sub f gestelde breedte van het „Rokin (voormalige Beursstraat) op niet minder dan 25 M.? Meet men n.l. op de Situatietekening A van af de trottoirband 25 M. + 4 of 5 Meter voor trottoir, aldus verkrijgende een straatbreedte van 25 M. dan moet reeds vervallen het perceel Vijgendam no. 10, makende een geheel met het antieke blok nos. 10 à 16”.

Antwoord: Hoe de Heer Simons aan zijne pessimistische verwachting is gekomen weten wij niet, maar hoogstwaarschijnlijk niet door deze overweging. De breedte van een straat wordt bepaald door de gebouwen of erven en niet door trottoirbanden. De minimumbreedte van 25 M. meet men dus tusschen de rooilijnen.

Voor de Jury:

J. v. Hasselt, Voorzitter.
J. Ingenohl, Secretaris.

Met deze wekelijksche aanvullingen van het Programma Damprijsvraag blijkt het wel dat hoe goed dit ook moge bedoeld en opgezet zijn er vele leemten bleven bestaan. Naar wij vernamen is in een der vergaderingen van het Hoofdbestuur v/d Mij. kort na het verschijnen van het programma het voorstel ter tafel gebracht om een adres aan de Gemeente te richten — niettegenstaande de Mij. het hare heeft bijgedragen tot het tot stand komen van het programma — om de prijskampers geheel vrij te laten, en afgescheiden van de aangegeven blokken welke ter onteigening zijn voorgedragen. Eerst een goed plan en dan eerst zal blijken welke percelen in de termen vallen om onteigent te worden. Dit voorstel is toen niet aangenomen. Waar mannen in den Raad zitting hebben tot oordeelen bevoegd, zou het toe te juichen zijn wanneer deze alsnog een poging deden de prijsvraag in die richting te sturen.

TENTOONSTELLING OPVOEDING VAN HET KIND.

Te 's Gravenhage zal in Augustus van dit jaar een tentoonstelling „Opvoeding van het kind” gehouden worden door verschillende vereenigingen of haar Haagsche afdelingen.

Het doel van de tentoonstelling is: a. een beeld te geven van de opvoeding van het kind van 3-14 jaar; — b. een overzicht te geven van oude en nieuwe leermiddelen, en inrichting en versiering van schoolgebouwen; — c. een volledige, gezonde, harmonische opvoeding te bevorderen; — d. aan te moedigen, onze leermiddelen en schoolgebouwen te doen beantwoorden aan de eischen van practijk en schoonheid.

Voor deze tentoonstelling heeft zich een Eere-comité gevormd, waaronder wij opmerkten o. a. de H. H. Henri Evers, hoogleraar a. d. Technische Hoogeschool; J. A. Frederiks, dir. Haagsch Museum v. Kunstnijverheid; A. F. Gips, hoogleraar a. d. Technische Hoogeschool; D. E. C. Knuttel, rijksbouwmeester, J. Kraus, oud-min. v. Waterstaat; W. Martens, voorz. „Pulchri Studio”; W. B. G. Molkenboer, directeur Rijks-normalschool voor Teekenonderw. te Amsterdam; R. A. v. Sandick, secretaris van het K. Inst. v. Ingenieurs weth. v. Onderwijs; K. Sluyterman, hoogleraar a. d. Technische Hoogeschool; J. L. Springer, dir. der Acad. v. B. K. te 's-Gravenhage; jhr. mr. V. E. L. de Stuers, lid van de Tweede Kamer; J. A. W. Vrijman, Rijksbouwmeester.

De Commissie van Uitvoering door de Vereenigingen benoemd bestaat uit:

J. D. Ros, voorzitter; C. W. Lunsingh Scheurleer, penningmeester; F. E. Eisen, Jan Ligthart, F. J. v. Paaschen en mej. A. G. Dyserinck, secretaresse, Bilderdijkstraat 78, te 's Gravenhage.

Voor verdere inlichtingen vervoeg men zich bij de secretaresse.

2 Maart '08.

Geachte Redactie,

Mag ik van de gastvrijheid uwer kolommen gebruik maken, om naar aanleiding van de prijsvraag der Mij voor arbeiderswoning-typen, eenige inlichtingen te verkrijgen over de zoo belangrijke financiële zijde van het vraagstuk?

Daarbij verwacht ik met belangstelling het antwoord der jury in dezelve kolommen.

Uitgaande van de veronderstelling dat de beste en ruimste oplossingen waarschijnlijk bij de duurste typen zullen voorkomen, neem ik als uitgangspunt, voor de navolgende berekening aan, den hoogsten in het programma genoemden huurprijs.

f 2,75 per woning per week = f 11.— per blok per week = f 572.— per blok per jaar. Neem ik verder aan, en zeker niet te hoog geraamd:

$$8\% \left\{ \begin{array}{l} a \text{ onderhoud en belastingen etc.} \\ b \text{ rente en aflossing} \end{array} \right. \left. \begin{array}{l} \text{grondaankoop} \\ \text{woningbouw} \end{array} \right.$$

dan wordt het benodigd kapitaal per blok f 7150.— (dus per huisje en grond nog geen f 1800.—).

Hiervoor, zonder philanthropie van particuliere, of staats-instellingen, terrein te koopen, het blok te bouwen en te voldoen aan degelijkheid en aan de eischen van het gestelde programma, is m. i. onmogelijk.

Slechts twee wegen staan dunkt mij open, om voor de deelnemers tot een redelijke oplossing en voor de jury tot een redelijke beoordeeling te geraken.

1°. het aannemen van een eenheidsprijs per vierkanten en (of) kubieken meter.

2°. het opgeven van eenheidsprijzen voor materiaal en stelposten voor de rest; — en het eischen van eene begrooting.

Voor beide gevallen bovendien het opgeven van een prijs die niet mag worden overschreden.

Alleen bij een dergelijke aanvulling van het programma is het uit te maken, hoeveel duurder of billijker deze woningen zullen worden in verschillende streken van ons land waar paalfundering, loonen e. a. invloeden de prijzen kunnen wijzigen.

Guarne wenschte ik van de jury naar aanleiding van het bovenstaande antwoord op de volgende vragen:

A. zal zij onder opgave van een maximum bouwsom over kunnen gaan tot het aangeven van eenheidsprijzen, hetzij per eenheid van oppervlakte of ruimte, hetzij van materialen (verwerkt)?

B. zoo niet; wat zal haar dan het zwaarste wegen:

a. een aan de eischen van het programma beantwoordend en degelijk plan, overschrijdende de genoemde bouwsom dus ook den huurprijs; — dus min of meer een ideale oplossing?

b. een aan den huurprijs beantwoordend, doch bij het voorgaande vergeleken bepaald inferieur, doch overigens uitvoerbaar plan.

C. Wat is sub 2, het procent, dat de huurprijs moet uitmaken van uitsluitend het bouwkapitaal?

Daar deze vragen het hart der kwestie raken en daardoor wellicht ook bij andere deelnemers zullen zijn opgekomen, twijfel ik niet of de jury zal met beantwoording daarvan, velen een dienst bewijzen.

Bij voorbaat aan haar, en aan U, geachte Redactie, mijn dank.

Een deelnemer.

In antwoord op bovenstaande vragen diene:

A. Het is niet mogelijk en ook niet noodig de bouwsom vast te stellen. Niet mogelijk, omdat het type woning (hoofdzakelijk dus indeeling) aanbevolen moet worden om op verschillende deelen van ons land te doen uitvoeren. Zoals in de algemeene beschouwing nader uiteen is gezet zal de constructie voor verschillende plaatsen immers een geheel andere zijn, afgescheiden van bestaande loonstandaarden, enz. en daardoor van invloed zijn op de oprichtingskosten. Om dezelfde reden kan dus ook geen eenheidsprijs voor vlakte of inhoudsmaat worden opgegeven. In het programma is er ook op gewezen om niet te angstvallig dien huurprijs aan te houden en dient deze alleen maar om eenigermate zich een denkbeeld te kunnen vormen welke soort woningen bedoeld zijn en evenzoo omtrent het soort bewoners en hunne eischen.

B en C. Nogmaals de indeeling is hoofdzakelijk. De Jury zal zeker geen bekroning geven aan een ontwerp dat evenzoo goed een „villa” kan zijn voor een klein gezin!

Wat de Jury wel zal doen — en daarom is gevraagd een gemakkelijk te controleeren berekening er bij te voegen van vlakte en inhoudsmaat — in het geval dat zij in twijfel verkeert tusschen twee gelijkwaardige plannen die voor bekroning in aanmerking zouden kunnen komen, om dan datgene de voorkeur te geven dat het kleinste in grondvlak of inhoud is. Tot geruststelling van den geachten inzender zij hier medegedeeld dat een der prijsvraag-opstellers zitting in de Jury heeft en dus in deze lijn de beoordeeling der plannen zal leiden.

De Opstellers van het Programma.

Architectura 29 Febr. 1908. De Nieuwe Zijds-Kapel een ten doode opgeschreven? De schrijver is tegen een restauratie, zolang dit nog opgevat en uitgevoerd wordt als een „nieuw-oud” maken, en haalt het gezegde van prof. Six aan: dat het beter is het gebouw in al zijn schoonheid te gronde te richten dan er een caricatuur van te maken. Na het pleidooi vóór behoud van het monument, door A. J. Derkinderen in het Handelsblad gehouden aangehaald te hebben, vraagt de schrijver: „Wij zouden den heer Derkinderen willen vragen of, indien „de nieuwere kunst”, werkende in de zoo ongunstige conditiën van onzen tijd, (niet) bij machte (is) om een monument tot stand te brengen, dat ons een goed, oud en doorleefd werk als de Nieuwe Zijds-Kapel kan vergoeden, of dan de beoefenaars van welke kunst ook, beoefenaars uit dezen zelfden tijd, in staat zijn een gebouw te herscheppen (want veel anders zal het inderdaad niet kunnen worden) in den waren geest der werkers uit de middeleeuwen?” Schrijver raadt dan ook alleen aan: verder niets aan het gebouw doen dan het hoogst noodige om het gebouw in stand te houden; echter is dit een

onmogelijk verlangen dat 'n gebouw 'n grond op die wijze zoo goed als waardeeloos zouden worden.

Een raadhuis voor Hilversum. Bericht van het gemeenteraadsbesluit waarbij de prijsvraag verworpen werd.

Overzicht van tijdschriften. Een merkwaardige stijlbespreking. Otleend aan Elseviersmaandblad, waarin de heer Frans Coenen de bijzondere betekenis van het porcelain uit den praukentijd als een opmerkelijk juiste en directe weergave van dien tijd, nader omschrijft.

Technisch gedrepte: o.a. Maatregelen tegen ontsiering van stad en land door onordelkundig bouwen. Aangehaald wordt het rondschrijven van den Pruisischen minister van Openbare Werken en zijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken aan de ambtenaren van het bouwtoezicht naar aanleiding van een wet tegen de ontsiering van steden en dorpen.

Het interessante artikel bewijst, dat Duitschland in dit opzicht al veel verder is dan Holland, waar aan deze zoo belangrijke kwestie nog in het geheel geen aandacht is geschonken.

De toepassing der Bouwverordening in Amsterdam met de bevestigingen van den bestaandersbond hierop.

De Bouwverordening: 26 Februari 1908. Prof. J. A. van der Kloos. *Vloeren zonder naden. I Beton vloeringen.*

Jac. van Gils. De oorspronkelijkheid der Nederlanders in de XIX en XX eeuw. Bemerkingen over de weinig smaakvolle kleedij van militairen, enz. De schrijver hoopt, dat het oude tot voorbeeld, zonder letterlijke namaak, genomen zal worden.

De Opmerker, 29 Februari. *De Bouwmeester volgens Vitruvius:* Opsomming van de vele en goede eigenschappen, waaraan een architect volgens Vitruvius behoort te voldoen. Opmerkelijk is het eind van het artikelje:

„Wat moeten wij, die in onze kunst vooral een middel zien om onze geldkist te vullen”, die om „de voorschriften der wijsgeeren” ons niet in het minst bekommeren, wel van Vitruvius denken?”

(De schrijver spreekt van „wij” dus van zich zelf en zijns gelijken. Het is mogelijk, hoewel niet te hopen, dat de schrijver van dit hoofdartikel hier onwillekeurig een biecht geeft; maar de redactie van het B. W. wenscht toch even op te merken, dat er nog wel architecten zijn die niet vóór alles aan de geldkist denken).

BERICHTEN

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Bureau voor Staats- en Administratiefrechtelijke Adviezen. Als mede-directeur van het Bureau voor Staats- en Administratiefrechtelijke Adviezen is opgetreden Mr. S. J. Blaupot ten Cate, door wien te dien einde zijn ontslag is verzocht en verkregen als Referendaris bij het Departement van Binnenlandsche Zaken.

Van deze gelegenheid maken wij gebruik er aan te herinneren dat dit Bureau ten doel heeft de beoefening van de recht-praaktijk uitsluitend voor zooverre deze zich beweegt op het gebied van het administratief recht.

Zoo geeft het inlichtingen en behandelt zaken, welke voortvloeien uit de fabrieks- en sociale wetgeving als *Hinderwet, Veiligheidswet, Arbeidswet, Stoomwet, Ongevallenwet, Woningwet* en questies, tot welke de verschillende administratieve wetten als o.a. *Gemeentewet, de Gemeentelijke Verordeningen* enz., aanleiding geven.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 9 MAART

BREDA. De verbouwing van het pand aan de Van Bergenstraat No. 17 voor rekening van den Heer Victor Consaël aldaar.

De architect F. P. Bilsen n.m. 3 u. Bestek en teek. op 28 Febr. ter inzage in het koffiehuis van W. Cantrijn. Inl. geeft gen. architect. Aanw. 4 Maart v.m. 11 u.

BOXTEL. Het verbouwen van een slagerij tot woonhuis.

Mej. de wed. J. Stergenburg. Bestek en teek. ter inzage in cafe „de Kom”, Inl. te bekomen bij den bouwkr. J. de Vries.

ENSCHEDÉ. Het verbouwen van een magazijn en Laboratorium aan de fabriek Noorderhagen.

De firma van Heck en Co v.m. 12 1/2 u. ten hare kantore. Bestek en teek. te verkrijgen ten kantore der firma, tegen f 1 Inl. verstrekt G. W. van der Meer, bouwkundige. Aanw. gedaan.

ENSCHEDÉ. Het herbouwen van een afgebrand cafe met woonhuis en winkel aan den Voortsweg te Lonneker.

De architect H. E. Zeggelik 's midd. 12 u. in cafe Ter Riet, alw. bestek en teek. ter inz. Inl. geeft gen. architect. Aanw. gedaan.

Het bureau treedt op als gemachtigde voor den Raad van State (Afdeling voor de Geschieden van Bestuur); Gedeputeerde Staten en de Raden van Beroep in de verschillende provinciën.

BUITENLAND.

Berlijn. Naar aanleiding van het bericht voorkomende in No. 8 onder de rubriek „Buitenland”, waarin vermeld wordt dat de Groote Opera te Berlijn op den hoek van den Pariser Platz zal komen, meldt onze Berlijnsche correspondent ons dat dit bericht niet geheel juist is, aangezien de bouw van de nieuwe Opera en de geprojecteerde veranderingen van den Pariser Platz nog twee onopgeloste kwesties zijn. In een er bij gezonden nummer van de National-Zeitung van 29 Febr. schrijft de kunstcriticus Max Osborn hierover, dat de hoop, de Poort en de Plaats ongeschonden te laten waardoor „de vernieling van het historische Oud-Berlijnsche stadsgezicht op een zijner schoonste en belangrijkste plaatsen” zou zijn voorkomen, na de laatste plannen door Von Ihne gemaakt en door den Keizer goedgekeurd, opgegeven moet worden.

Deze plannen bedoelen arkadenvormige doorgangen te maken aan de beide Poortgebouwen.

De schrijver acht deze oplossing bedenkelijk omdat „het gezicht zonder weerga bij de ingang van de Linden”, dan verdwijnen zal. Te meer is dit te betreuren, daar de Brandenburger Poort nog zeer goed aan het moderne verkeer zou kunnen voldoen.

De redactie is erkentelijk voor de bereidwillige activiteit van haren correspondent.

Weimar. De eerste schouwburg in Weimar, waar Goethe en Schiller hunne lauweren plukten, „das alte Komödienhaus”, werd in 1779 gebouwd door Hauptman. Eigenlijk was het een vereenigingshuis, vrij slecht voor comedies geschikt, hoewel het daarvoor aan 't eind der 18e eeuw door Thourer werd verbouwd. De te voorstelling daarin was op 7 Mei 1791 en wel Ilands „Jägern” onder leiding van Goethe. In den nacht van 22 Maart 1825 brandde het gebouw af, doch was reeds op 7 Sept. 1825 door een hulpgebouw vervangen, dat echter stand hield tot 1907, toen het op 17 Februari met „Iphigenie auf Tauris” gesloten werd, om plaats te maken voor den nu geopenden nieuwen schouwburg. (Architecten: Heilmann en Littmann uit München). In 1857 werd er het bekende dubbel standbeeld „Schiller en Goethe” van Hans Riethel voor geplaatst.

Panama. De kosten van het Panamakanaal, begroot op 222 miljoen gulden, zullen wel het dubbele bedragen. Reeds nu zijn 192 miljoen gulden uitgegeven.

Bremen. Met algemeene stemmen heeft de Jury aan het ontwerp van Professor Dr. Gabr. von Seidl te München, voor den bouw van een nieuw stadhuis te Bremen, den ten prijs toegekend, en het voor uitvoering aanbevolen.

Brünn. Bij Brünn in Moravie, is in een grot, op 80 Mr. diepte een machtige onderaardsche waterval ontdekt.

In deze grot wordt nu eene fabriek gebouwd met turbines van 300 paardenkracht, die door den waterval zullen gedreven worden.

Knaapstad. Knaapstad krijgt een nieuwe Universiteit, een fraai gebouw, volgens de plannen van de architecten W. Haroke en W. N. Mac-Kinlay.

Sheffield. Te Sheffield is een stalen schoorsteen, uit een stuk opgericht, die niet minder dan 22 000 Kg. weegt, 30 M. hoog is en aan den voet een diameter van 3 M. heeft.

Parijs. Van 18 tot 28 Februari is dit jaar in het „Grand Palais” voor de 5e maal de z. g. n. Parijsche kermis gehouden, een tentoonstelling van de Parijsche kleinindustrie.

GROENLO. Het opbouwen van zijn woonhuis in de Noteboomstraat.

De heer H. ten Dijke n.m. 2 u. in het hotel „De Pelikaan”. Bestek en teek. in voorn. hotel ter inzage. Aanw. gedaan.

ROOSENDAAL (N.-BR.). Het bouwen van een woon- en koffiehuis met afzonderlijk bovenhuis, aan de „brugstraat” aldaar.

De heer Ant. Arnold n.m. 3 u. in zijn koffiehuis aan de Kade, Inl. te bekomen bij den bouwkr. Fr. van Overveld. Aanwijzing 4 Maart n.m. 3 u.

ROODESCHOOL. Het bouwen eener nieuwe behuizing op een vrijterrein, gelegen te Roodeschool met bijlev. van al het daartoe benodigde.

De heer J. Elema n.m. 5 u. in het logement van W. Dijk, alwaar bestek en teek. ter inz. zijn. Aanw. 9 Maart n.m. 4 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

18 FEBRUARI

RINSUMAGEEST. Het bouwen van een onderwijzerswoning en school met twee lokalen. Ram. f 6670. Door de kerkv. der Ned. Herv. gem.

Laagste inschrijver Th. J. Woudsma, Akkerwoude, f 6622.

RINSUMAGEEST. Het bouwen eener stelp huizinge onder Rinsumageest.

Laagste inschrijver F. de Vries, Eestrum, voor f 7440.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 21sten Maart 1908, des namiddags ten 2 ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1137.

Het verbreden van het 2de perron, het leggen van sporen en wissels, met bijkomende werken op het emplacement AMSTERDAM W.P.

Begrooing f 4600.—

De besteding geschiedt volgens § 30 van het bestek.

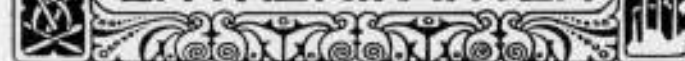
Het bestek ligt van den 5den Maart 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-ingenieur H. J. VAN HOORN te Utrecht en is op franco-aanvraag (per brief aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den Maart 1908 ten 10.30 ure voor-middag (*West-Europesche tijd*).

Utrecht, den 28sten Maart 1908.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.

Aerogeengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.

Asphalt. — W. J. v. d. WETTEREN en A. S. KEY. Rotterdam.

Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaahandel „STEEN-OORD”, 's-Gravenhage.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N V Utrechtse Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius”, Amsterdam.

Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845” 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.

Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.

Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERDAM. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.

20 FEBRUARI.

DORDRECHT (ONDERH.). Het bouwen van vier schoollokalen voor Effatha, vereen. ter bevordering van Chr. onderwijs voor doofstommen en blinden kinderen en jongelieden. Door den bouwkr. Z. v. Sehelt.

Laagste inschr. Gebr. Kes, f 6194, geg.

HELMOND. Het bouwen van een woon- en winkelhuis. Door den arch. Jos. Bezemer.

Laagste inschr. Bezemer en Zonen, f 5986.

WANSWERD a/d. STREEK. Het bouwen van een burgerhuis voor mejuff. de Wed. S. Ofringa Raming f 3761.

Laagste inschr. O. J. Plantinga, Wanswerd a/d. Streek, f 3650, gegund.

VELSEN (ONDERH.). Het verbouwen van het tweede gedeelte van het raadhuis. Door het gem.best.

Gegund aan J. G. ter Broeke, Velseroord, voor f 5750.

IJSSELSTEIN (ONDERH.) Het bouwen van eene olie en lijnkoekenfabriek, pakhuis kantoorlokalen enz., onder beheer van den

archit. G. A. Ebbens en voor rekening van de „Coöperatieve Stichtische Olie- en Lijnkoekenfabriek”

Plan A laagste inschrijver B. Voorendt. IJselstein f 72440.

Plan B laagste inschrijver B. Voorendt. IJselstein f 6940 gegund.

21 FEBRUARI.

VENLO. Het afbreken van een gebouw in de H. Gaaststreet aldaar en het bouwen van een pakhuis met beneden en bovenwoning, met bijlevering van alle materialen door den arch. Henri Seelen.

Laagste inschrijver W. Beek en Zonen, voor f 6272. Gegund.

22 FEBRUARI.

GRONINGEN. Het afbreken der oude boerenhuizing Kleffens te Raard en bouwen eener groote stelphuizing. Door den heer Mr. H. G. Kleffens.

Laagste inschrijver P. en J. Rollingswier, Hyum, f 14170, gegund.

24 FEBRUARI.

VENHUIZEN. Het bouwen van een koffiehuis met woning en schuur op een terrein te Hoogkarspel voor den heer D. Lust te Venhuizen. Door den heer Jr. Poen.

Laagste inschrijver G. Botman, Wervershoof, f 2495.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Groote Houtstraat 71^{noord}, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, in de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage: CAREL HENNY, Directeur; Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur. G. TEERINK, Alg. Procuratierhoeder.

Capitaal f 4.000.000,00
Reservefonds uit 1906 1.235.400,00
detaalde Brandschaden tot
uit 1906 31.495.000,00

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.

Beton (Gewapend). — P. BOURDREZ, den Haag.

Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.

Betonijzer „Kahn Systeem”, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.

Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.

Bouwstoffen. — MARTIN & Co. Amsterdam.

Bovenlichtsluiting „Flux”. — VAN DE POLL, Parmerend.

Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.

Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.

Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag”, G. L. Schultz, Rott.

BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Schmoor & Zoon, Den Haag.

Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.

Cementmestlekkbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.

Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.

Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.

Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.

Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.

Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. I. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Closets. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.

Eerste Nederl. Kyalolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.

Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREDEVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.

Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.

Exceelsiorplaten. — GEBERS, VAN DER VIJGH, Amsterdam.
 „Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
 Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN
 Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
 Gaskachels (nieuwste condensings). — OBELT, Amsterdam.
 Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
 Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
 Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEM-
 STEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
 Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
 Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
 Haeuslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
 Houtcement- en Houtcementdakleerdekking, Haensler's Hout-
 cement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN,
 Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.
 Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
 Jalouziën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
 Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
 Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Lengtematen, dunstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
 Liften. — Th. VAN HEEMSTEDT OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
 Liften, Ventil., Gasm. ijzer. trappen. J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Liften (Hydr. en electr.). — FRID. STIELTJES & Co. Amsterdam.
 Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en Inw. glasemail privaitleidingen. — OBELT, Amst.
 Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelders“ Amsterdam.
 Montegradesdruk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSSEN, Amsterdam.
 Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
 Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAM & Co. Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
 Plafondplaten. — GENN. MIJNLIEFF, Nijmegen.
 Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
 Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL“ POTLOOD.
 Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
 Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.

Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDT OBELT, Amst.
 Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUGGOM, Arnhem.
 Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
 Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
 Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam — 's Gravenhage.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
 Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
 SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
 Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stallerichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.
 Stalrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
 Stalen balken. — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
 Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-
 werks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. d.
 LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Steenen, Gevel, Sier, enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispennen. — HOUBEN &
 STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
 Stoomtinnertabriek. — GEBERS, VAN MALSEN, Den Haag.
 Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
 Timmer- en listfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toilet). — H. HUNCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDT OBELT, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Amsterdam.
 Vloerplanken, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouw-
 materialen“ v. h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DELINT, Delft, Den Haag.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen“ voorheen
 M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

De Portland-Cement-Fabriek
DYCKERHOFF & SOHNE
 te Amöneburg bij Biebrich a/d Rijn

levert haar erkend en uitmuntend fabrikaat, met garantie voor de
 grootste vastheid en deugdelijkheid.

Productievermogen der fabriek: 1,000,000 vaten per jaar. Magazijnhouders in de voornaamste steden.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
 voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.
ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Obernkirchener Sandsteinbrüche, Obernkirchen.

Erkend BESTE Zandsteen.

Geïllustreerde prospectus met opgave van drukvastheid, analyse,
 enz. op aanvraag verkrijgbaar

bij den Vertegenwoordiger voor Nederland
FERD. ENGERS, Amsterdam.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage
 zijn verschenen de

Algemeene Voorwaarden

BEHOORENDE BIJ DE

BESTEKKEN VOOR DE LEVERING

VAN

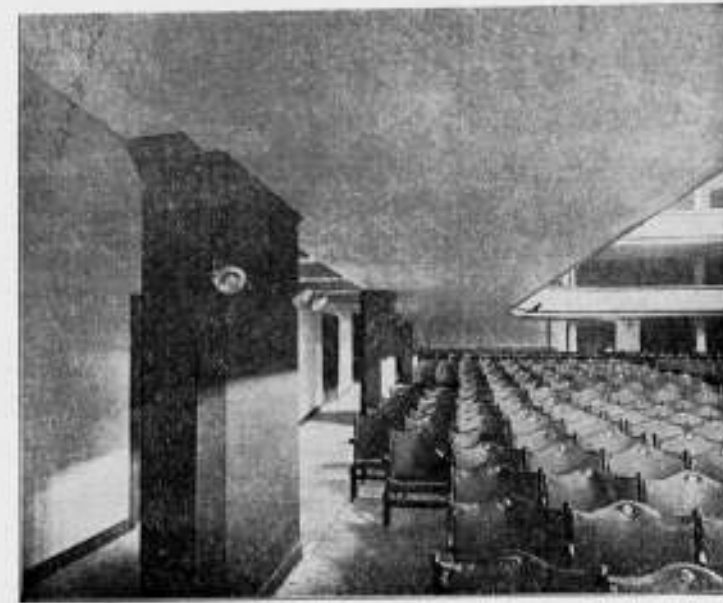
IJZER en STAAL

AAN

RIJKS MARINE.

PRIJS 25 CENT

Vastgesteld bij beschikking van den Minister
 van Marine van den 9 Juli 1884 (A. No. 4)

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.

'S-GRAVENHAGE.

**VLOERTEGELS,
 WANDTEGELS.**

„BOUWMATERIALEN“ VOORHEEN **M. LUIJTEN,**
 LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

METALEN
Plafond- en Wandbekledingen.
 Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zooals
 WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS,
 SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen.
 Zend ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij
 staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis
 ten dienste.

WILLIAMS & Co.
 WITTE HUIS — ROTTERDAM.

A. W. FABER's „CASTELL“-potlood

Het beste van onzen tijd!

16 geloidelijke graden van hardheid.

Fijnste punt. Grootste zachtheid van strook.

Seer geringe aflijting, derhalve seer lange duur.

Te verkrijgen in alle magazijnen van schrijf- en teekenbehoefden.

Potloodfabriek A. W. FABER, STEIN bij Neurenberg. Opgericht 1761

JAN HAMER & Co.

Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Provinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens ons laatste en veel verbeterde systeem.

Nederlandsche Maatschappij

voor

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

Fabriek van Betonijzerwerken
L. H. KURPERSHOEK,
Zwaanshals 126. — Tel. Interc. 2827. — ROTTERDAM.

Speciaal adres voor Waterdichte Kelders.
Groote voorraad van Ronde- en Eivormige Riaalbuizen.
Regen- en Beerputten, Kolken, enz.

Naaml. Venn. F. W. BRAAT's

Koninklijke Stoomfabriek van
Werken in Zink en andere Metalen,
DELFT.

beveelt zich aan voor de levering van alle soorten van Ornamenten in Zink, Koper, Brons, Lood en gesmeed IJzer.

Eigenaar der Koninklijke Fabriek van gegoten Zink- en Bronswerken onder de firma L. SCHÜTZ & ZOON te ZKIST.

Aanleg van Centrale Verwarming naar alle systemen.

Brochures en albums op aanvraag verkrijgbaar.

Galvaniseerinrichting.

Hoofdagent der firma S. J. ARNHEIM te Berlijn, Kon. Keiz. Fabriek van Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, enz.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

(Voor rekening van den Staat der Nederlanden.)

Op DINSDAG den 31sten Maart 1908, des namiddags ten 2 ure (vocale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1136.

Het maken van twee landhoofden met aansluitende gedeelten aardebaan en bijkomende werken ten behoeve van eene nieuwe draaibrug over de GOUWE nabij GOUDA.

Begroting f 71500.—.

De besteding geschiedt volgens § 30 van het bestek.

Het bestek ligt van den 3den Maart 1908 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Ingenieur P. JOOSTING Marijplaats te Utrecht, en is op franco aanvraag (per brief, aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing ter plaatse zal geschieden den 17den Maart 1908 ten 2 ure namiddag (West Europeische tijd).

Utrecht, den 28sten Februari 1908.

Echt Haeusler'sche Houtcementen Dakbedekking.

Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS

voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.

BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA

C. F. BEER. KEULEN (RIJN).

GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.

48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de firma N.V. Handel in Bouwmaterialen v. I. A. SMITS & ZOON, AMSTERDAM sedert 1 Jan. 1906 niet meer mijn vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en noch door mij noch door de firma Carl Sam. Haeusler direct Haeusler's houtcement aan deze firma geleverd wordt.

ATELIER VOOR
GEBRAND-SCHILDERD
en GEKLEURD GLAS IN LOOD
J. J. B. BOUVY
DE DORDRECHT.
FIALEN
AMSTERDAM en ROTTERDAM.
IND. SPEYKERMANT

QUILT.

Geluidwerende en isoleerende Zeegrassbladen.

Zeer lastig brandbaar, levert geen bergplaats op voor muizen of schadelijke insecten.

Geluidwerend: voor scholen, hospitalen, hotels, kamers, afscheidingen, plafonds enz.

Isoleerend: voor ijskelders, koelhuizen, ijskasten, koelkamers en vooral waar gelijkmatige temperatuur verlangd wordt.

Wordt geleverd in rollen van 50 x 0.9 M.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.

Directeur: H. VAN DER MASCH SPARKER.
AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.
TELEFOON 108.

Nieuw Procédé

voor REPRODUCTIE van
Bestekteekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.

Sneller, Juister, Goedkooper dan foto litho.

„Het maken van calques is overbodig de drukken kunnen worden gemaakt direct naar de teekeningen mits deze in goede zwarte lijnen zijn uitgevoerd”.

Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en L-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

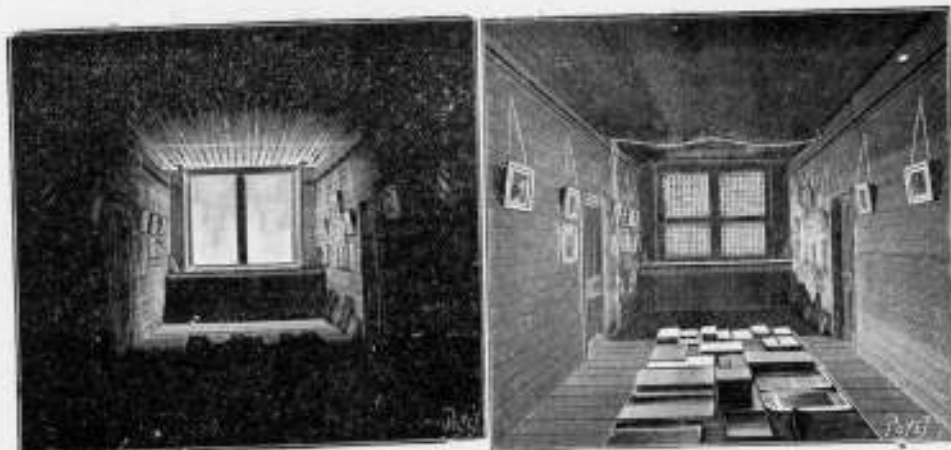
Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilha. S. M. Vloeiijzer.

PRISMA'S LUXFER.

KAMER VERLICHT

Zonder Prisma's.

Met Prisma's.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

BOVENLICHT VICTORIA LUIJKE & CO
SLUITING STANGENSISTEEM ROTTERDAM.

**GROOTE
VOORRAAD**

BETON-IJZER

STEEDS AANWEZIG BIJ DE
N. V. DE NEDERLANDSCHE STAAL-INDUSTRIE,
v/h H. E. OYING Jr.

Kantoren . . . : GELDERSCHENADE 31-33 (Plan C),
Ijzermagazijnen: BINNENHAVEN (Feijenoord).

ROTTERDAM.

**EIGENHAARD
:—IS—:
GOUD WAARD**

FIRMA
JAN JAARSMAN
HAARDEN
VOOR
**ANTHRACIET
HOUT EN GAS**
DEN HAAG
LONDEN PARIJS
BRUSSEL

**OOST WEST
:—IS—:
THUIS BEST**

v. d. Schuijt & Kuntze,
INGENIEURS,
AMSTERDAM.

Centrale Verwarming.

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

Scoriae Bricks,

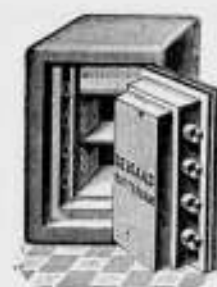
20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12 1/2
en 23x9x10 cm.

zoowel voor KEI- als KLINKER-
BESTRATING.

UITSLUITEND VERKRIJGBAAR BIJ
W. DEURVORST & ZON. - DEN HAAG.
Kantoor HEERENGRACHT 20.
tegenover Station Holl. Spoor.

GEB'S. VAN MALSEN. DEN HAAG.
STOOTTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek

Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

J. F. KRONER & Zonen, HOPLÉVKRANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

H. WESTENBERG - Almelo.

Brandvrije Cementijzer-constructies.

Speciaal adres voor goedkope BETONVLOEREN in
fabrieken, magazijnen enz.

Fabriek van Houten Parketvloeren.

AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van

Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van tekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, vocht-
werend, ook systeem „tapis”, op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

BALK- en [-STAAL,

alle lengten tot twaalf meter in
normaalprofielen tot de laagste
prijzen in voorraad bij

DIKEMA & CHABOT,
Rotterdam.

**Een best en
voordeelig**

adres voor

ROLLUIKEN,

Jalouziën, Markiezen,
Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.

Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

**N.V. Utrechtsche
Asphaltfabriek**

v/h Firma STEIN & TAKKEN,

VULKAAN Hout-Cement Dakbe-
Cement-Mastix dekking.

ASPHALTVLOEREN, enz.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
wassen.
kan DIRECT worden beschilderd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire
Hospitalen, Kazernen, Ge-
stichten, Kerken, Kloosters, Scholen,
Schouwburgen, Electriche
Centralen, Kantoorgebouwen, Particuliere
Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.

NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer,

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — AMSTERDAM — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

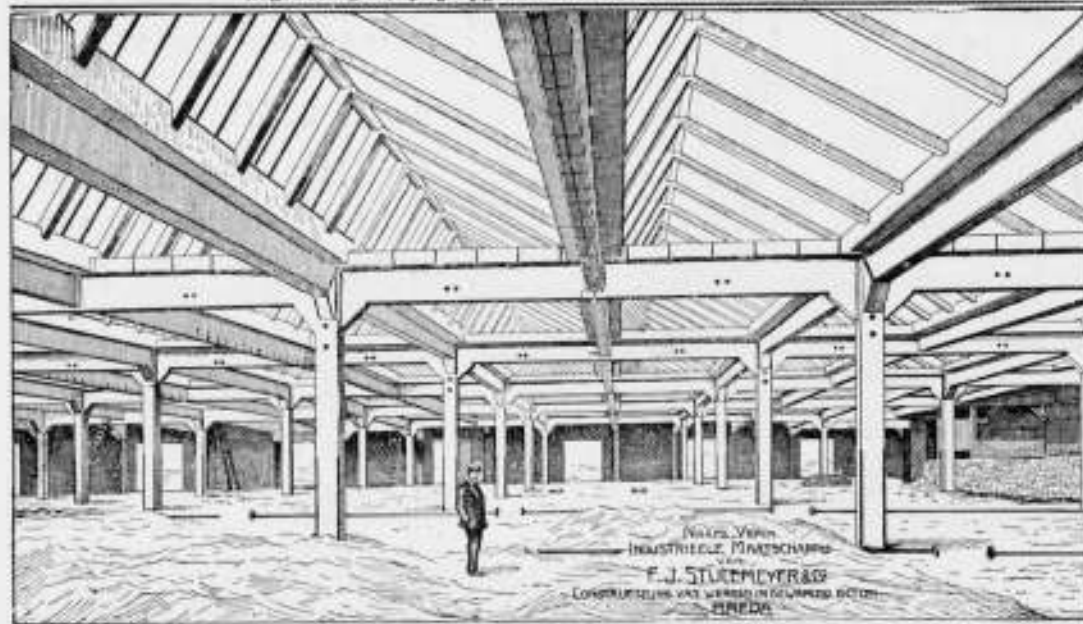
Geleiders geheel van rood koper, van binnen verzind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASCHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

**SHEDDAKEN IN
Gewapend Beton,**

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M².

AAN DE FABRIEKEN

**Firma VAN DER LUGT,
ROTTERDAM,**

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

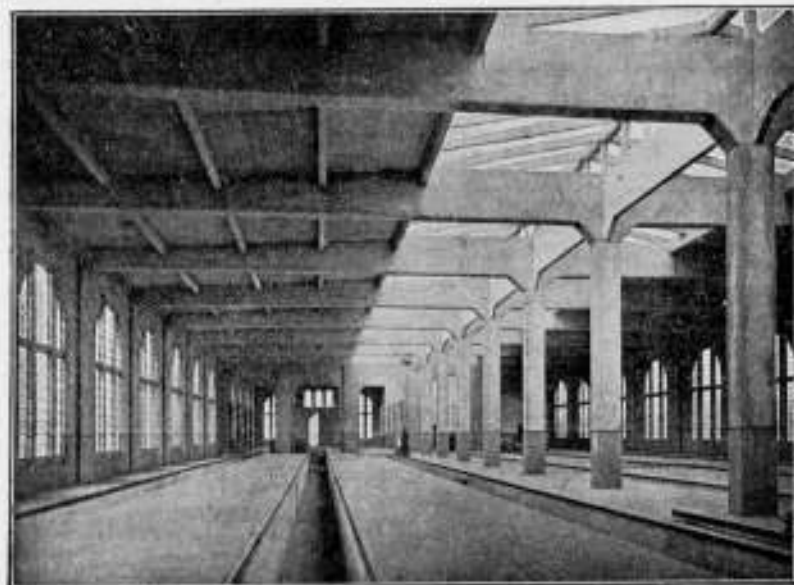
Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Lelidsehandam.

28^e JAARGANG 1908. N° 11

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS,
A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD **ABONNEMENTSPRIJS**

N° 11, 14 MAART 1908. Verslag van de vergadering van het Hoofdbestuur en van de gecombineerde vergadering van het Hoofdbestuur met de Commissie tot Wetsherziening op Woensdag 11 Maart 1908. — Nabetrachting. — Memorie van Toelichting Wetsherziening 1907-1908. — Concept-Statuten en Huishoudelijk Reglement. — Prijsvragen. — Berichten. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranciers, enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 'sjaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs DER ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / l. —, elke regel meer 20 cents Groote letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie ½ maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Verslag van de Vergadering van het Hoofdbestuur en van de gecombineerde vergadering van het Hoofdbestuur met de Commissie tot Wetsherziening op Woensdag 11 Maart 1908 in het American-Hôtel te Amsterdam.

Nadat de Voorzitter de Vergadering te 11 uur geopend had werd met een toepasselijk woord de nieuw benoemde Algemeene Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de heer Jan Gratama, gefinstalleerd.

Het is wel onder bijzondere omstandigheden dat deze zijn functie aanvaard.

Op de kentering van het buiten werking stellen van een oude- en het aannemen van een nieuwe Wet, momenteel zonder vast verblijf, aangezien de functionaris tot Mei te Rijswijk woont, en in het Maatschappelijk Gebouw wegens het Examen voor Bouwk.-Opzichter en Teekenaar voorloopig geen plaats aan te wijzen valt waar hij zijn werk kan verrichten, zoomede het feit dat juist op den dag vóór het aanvaarden van zijn functie sommige Leden van de Maatschappij kenbaar maakten hoe het vermoeden bij hen is opgekomen, dat, door het in principe genomen besluit te Utrecht op den 29en Februari j.l. tot het oprichten van een Vakbond voor Architecten, een gevaar is gelegen, zoo niet voor alle Bouwkunstige Vereenigingen in het algemeen, dan toch zeker wel voor de Maatschappij in het bijzonder.

Waar zulk een begin niet bemoedigend is, mag echter aan de andere zijde met vreugde geconstateerd worden, dat

medewerking van velen en op velerlei gebied is toegezegd, dat het ledental dagelijks toeneemt (sinds Januari zijn 92 nieuwe leden toetreden) en het Bestuur vol vertrouwen de belangen der Maatschappij aan hem toevertrouwt.

De aanleiding tot het uitschrijven van deze Vergadering was de Conceptwet welke het Bestuur door de Commissie van Wetsherziening ter kennisname tijdig was toegezonden, zoo mede het bespreken van de houding welke de Maatschappij meent te moeten aannemen tegenover een Vakbond van Architecten, waarvan de concept-statuten door een speciaal benoemde Commissie in onderzoek zijn.

Ook de Voorzitter van de Maatschappij ontving van den Secretaris van het voorloopig Bestuur van den Vakbond voor Architecten het concept van de ontworpen statuten met verzoek vóór 14 dezer zijn eventuele bemerkingen daarop mede te deelen.

Hij meende in genoemde qualiteit niet verantwoord te zijn wanneer hij daaraan gevolg gaf door uitsluitend zijn persoonlijke meening uit te spreken, zonder de medeleden van het Hoofdbestuur geraadpleegd te hebben, (nu de nieuwe wet der Maatschappij is ingediend) te meer daar enkele Bestuursleden in Utrecht aan de voorbesprekingen reeds hadden deel genomen en een ander benoemd is in de Commissie tot Onderzoek der Concept-statuten van den Bond.

Op alle Bonds-circulaires is vermeld: „Niet voor openbaarmaking bestemd”, (doch is het gebleken dat de inhoud al direct een publiek geheim was, bovendien waren de mededeelingen als drukwerk in ongesloten enveloppe verzonden). Een gedachtewisseling over den inhoud daarvan kon dus niet plaats vinden. Gelet op de belangen der Maatschappij stelde de Voorzitter zich voor slechts 2 vragen te stellen.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Aangezien enkele afwezige heeren op de vergadering te Utrecht het betreuen dat hun schriftelijke opmerkingen gericht aan die vergadering of aan ondertekenaars van den oproep niet zijn medegedeeld aan de vergadering, werden enkele daarvan uitgenoodigd om mede aan de besprekingen in de Vergadering van het Hoofdbestuur deel te nemen en om tevens, zoo nodig, kennis te nemen van nog nader ingekomen schriften den Bond betreffende en onlangs ontvangen.

Een dezer bovenbedoelde brieven, waarschijnlijk naar aanleiding ook van een ongeteekende gedrukte „Open Brief“ geadresseerd aan den Voorzitter van de Maatschappij, aan collega's, die een oproep ontvingen (voor zoover bekend) ter bijwoning van de vergadering te Utrecht op 29 Febr., zoomede aan ondertekenaars der circulaire welke op een voorvergadering niet aanwezig waren, zijn door den voorzitter niet tijdig ontvangen door zijn aanwezigheid te Arnhem wegens familieomstandigheden, welke ook oorzaak waren van zijn afwezigheid ter vergadering op 29 Februari j.l. en dat door velen zeer betreurd is geworden.

Op verzoek volgt hieronder o.a. een schrijven van den Heer Poggenbeek.

Amsterdam, 29 Februari 1908.

Aan de vergadering ter bespreking van de oprichting van een bond van Nederlandsche Architecten.

Wel Ed. Geboren Heeren.

Zeer tot mijn leedwezen ben ik door omstandigheden, onafhankelijk van mijnen wil, verhinderd heeren Uwe vergadering te Utrecht bij te wonen.

Met de meeste belangstelling nam ik kennis van Uwe circulaire welke ten doel heeft de oprichting van een bond van Nederlandsche architecten. Met dit doel kan ik mij ten volle vereenigen; sedert jaren werden van alle kanten meeningen geuit in den zin als waarnaar hier gestreefd wordt. De Heer Eduard Cuijpers heeft eenige jaren geleden voorstellen bij het bestuur der Maatij, tot Bev. der Bouwkunst ingediend, die leiden zouden tot het vormen van secties in de Maatschappij, waarbij de verschillende groepen waaruit de leden bestaan, afzonderlijk vergaderingen zouden houden en werkzaam zouden zijn.

Die voorstellen kwamen niet tot uitvoering en stuitten af op de vrees, die men koesterde, dat daardoor verdeeldheid zou worden gesiecht, die nadelige gevolgen kon hebben voor de Maatschappij.

Het niet tot stand komen dezer groepen werd door vele leden, voornamelijk architecten, zeer betreurd.

De mogelijkheid, dat deze voorstellen nogmaals worden overwogen met beter gevolg is naar mijn bescheiden oordeel hoe genaamd niet uitgesloten en zoude door mij ten zeerste worden gewenscht.

Ik stem dan ook ten volle in met de open brief, die mij in druk werd toegezonden door een der leden van de Maatschappij. Deze brief zal U wel bekend zijn en ik meen, dat diens inhoud de meest mogelijk ernstige overweging verdient.

Ik zou het in de hoogste mate betreuen, wanneer een lichaam als de Maatij, van Bouwk., dat 66 jaar, bestaat, dat een eigen gebouw bezit, met vergaderzalen, bibliotheek en tentoonstellingslokalen te gronde werd gericht, op een wijze, die naar mijne meening uit geen enkel oogpunt te verdedigen is. Het treft juist door omstandigheden, dat de Maatij, in een stadium verkeert van groote verandering en dus de gelegenheid zich geheel biedt om deze te wijzigen en om te werken, zooals de beste onder ons het verlangen.

Niets staat daarvoor in den weg.

Oprecht zou ik het betreuen, wanneer deze belangrijke zaak weder, echt klein Hollandsch, werd opgevat, door steeds onderling verdeelen en het tot stand brengen van weer een nieuwe vereeniging, naast de vele vereenigingen, welke ons kleine land toch reeds al kent, welke reeds zonder onderscheid allen hetzelfde doel beoogen.

Zal tegenover de buitenwereld iets bereikt worden, dan is eenheid alles en verdeeldheid niets.

Als Hoofdleider van de Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst

is het in de eerste plaats, dat ik aan U, hooggeachte Heer Salm in vol vertrouwen dit mijn schrijven in ernstige overweging geef. Van Uwe vergadering heb ik de eer te zijn

De dw. dr.

Hoogachtend

(w.g.) F. W. M. POGGENBEK.

Vervolgens, gedeeltelijk ter herinnering, gedeeltelijk ter nadere inlichtingen, gaf de Voorzitter op verzoek een resumé omtrent het tot stand komen der nieuwe wet en van de Bond, voor zoover hem bekend.

Met ongeduld de reorganisatievoorstellen der Commissie voor Wetsherziening afwachting, welke op de Mei vergadering in 1907 machtiging daartoe had verkregen en 1 November j.l. haar arbeid in handen had gesteld van den rechtskundigen adviseur, had er 23 December 1907 een conferentie plaats tusschen de heeren A. Salm G.B.zn. en A. W. Weissman en werden daarbij in grove trekken de volgens hen noodzakelijke veranderingen in de Wet van de Maatschappij besproken.

Reeds kort daarop waren deze op schrift gesteld en in gemeen overleg bepaald om, alvorens deze de Commissie voor de Wetsherziening ter overweging aan te bieden, te trachten iets naders omtrent den arbeid der Commissie te weten te komen, waartoe haar Secretaris, de heer De Clercq uitgenoodigd werd in deze van advies te dienen.

Een vertrouwelijke bijeenkomst had toen met dezen plaats ten huize van den heer Salm, waaryn het gevolg was, dat een nuttig gebruik gemaakt werd van de verkregen inlichtingen en het concept geheel omgewerkt en meer in overeenstemming gebracht werd met reeds verrichtte arbeid door de officiele Commissie.

Zonder in bijzonderheden te willen treden moet vermeld, dat het cardinale punt in de nieuwe voorgestelde Concept-Wet wel *dit* was, om te trachten tegemoet te komen aan bestaande grieven tegen de Maatschappij en het vormen van een groep leden — de architecten — welke *uitsluitend* stem zouden hebben in alle aangelegenheden de Bouwkunst en het architectenberoep betreffende. *Uit* en *door die* groep leden zou alleen het Bestuur gekozen kunnen worden en de verschillende Commissies, (o.a. een Commissie van onderzoek en toelating bij het zich aanmelden van nieuwe leden) en tevens een regeling getroffen om bij het aannemen van zulk een nieuwe Wet met dergelijke verstrekkende gevolgen, de overgang en de splitsing der groepen te bewerkstelligen. Het streven bestond om het een eer te doen zijn lid van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te worden.

De voorstellen waren ten deele ontleend aan het Royal Institute of British Architects, dat tot model heeft gediend. Daarvoor had een bijeenkomst plaats waarbij de voorstellers uitgenoodigd hadden de Voorzitter van: Architectura et Amicitia en van Bouwkunst en Vriendschap, de Voorzitter en Secretaris van de Wetsherzienings-Commissie, eenige leden van het Hoofdbestuur, en de Oud-Voorzitter van de Maatschappij de heer Muysken benevens de Oud-Voorzitter der Afdeling Amsterdam van de Mij. t. B. d. B., de heer Posthumus Meijjes, en werden daar de nieuwe voorstellen kenbaar gemaakt en algemeene beschouwingen gehouden met het doel om zoo mogelijk de stemming te weten, hoe of dergelijke wijzigingen in de Wet wel zouden worden ontvangen.

Het gewenscht resultaat werd niet bereikt, de heeren waren ook niet voldoende voorbereid en volledigheidshalve dient nog vermeld, dat de Oud-Voorzitter van A. et A., de heer Berlage, tevens lid van de Maatschappij tot Bevor-

dering der Bouwkunst, schriftelijk verklaarde dat hij geen deel wenschte te nemen aan de bespreking der Reorganisatieplannen der Maatschappij.

Inmiddels zat het Bestuur van A. et A., dat na de bekende crisis in dat Genootschap „en bloc“ zijn ontslag had genomen, ook niet stil. Volgens verklaring, naar wij vernamen, van den heer Ingenohl was *hij* het, die het initiatief toen genomen heeft om een Vakvereeniging van Architecten op te richten; overleg werd ook nog gepleegd met andere architecten en werd tevens de heer A. W. Weissman 18 Januari mede officieel uitgenoodigd ter bespreking en oprichting dier vereeniging, welke heer zijn medewerking afhankelijk stelde van de conditie, dat concurrentie met bestaande lichamen *niet* mocht plaats hebben.

Dat dit geen los vermoeden of vrees was van den welingelichten heer Weissman blijkt wel uit zijn schrijven aan den Voorz. waar o. a. in voorkomt:

„It is dus zheen tijt van singhen, de vijand staet gereet ont clooster te bespringhen Aan alle overwegingen van persoonlijk aard dient het zwijgen te worden opgelegd, nu een zoo ernstig gemeenschappelijk gevaar dreigt door weifelen of versnippering zou slechts het droevig einde van de Maatschappij verhaast worden.“

21 Januari had een Vergadering plaats van het Hoofdbestuur van de Maatschappij en op dienzelfden dag een vergadering van den Architecten Bond in spé. De heer Weissman wenschte toen in zijn nieuwe en tweede qualiteit een beslist antwoord van het Hoofdbestuur te vernemen of dit in hoofdzaak de Concept-wet wenschte vast te stellen, of niet. Dit nu was niet mogelijk want de Wets-Commissie zelf had nog geen officieel voorstel daaromtrent gedaan en kon het Hoofdbestuur hoogstens praeadvies geven, doch de Algemeene Vergadering beslist.

Waarschijnlijk heeft de Heer Weissman daarna aan de oprichters van den Vakbond medegedeeld dat, z. i. de Maatschappij ook na de reorganisatie niet in staat zou zijn de belangen van een Vakbond voor Architecten te behartigen en is later gebleken, dat van dit oogenblik af aan met veel activiteit werk gemaakt werd van de oprichting van een Vakbond voor Architecten.

3 Februari daarop vergaderde de Commissie voor Wetsherziening, waarbij ook de Heer Salm werd uitgenoodigd tegenwoordig te zijn; welke vergadering zeer bevredigend was, want behalve meeningverschil omtrent de groepenformatie en het verband tusschen de Afdelingen, werd ten slotte de verzekering van een architectengroep als hiervoren bedoeld, overgenomen en zelfs nog wat strenger omschreven dan de voorstellers dat hadden gedaan.

Den Heer Weissman werd van een en ander steeds op de hoogte gehouden en hem een herdruk van de Concept-wet toegezonden.

Sinds dien heeft de Wetsherzienings-Commissie andermaal vergaderd, werd nog een en ander gewikt en gewogen en de nieuwe Concept-wet de vorige week in handen gesteld van het Hoofdbestuur.

Inmiddels maakte de Vakbond van Architecten propaganda voor zijn denkbeeld en trachtte handteekeningen te verkrijgen en onder de circulaire te plaatsen, welke grif verstrekt werden, omdat de Heeren Weissman en van Arkel, welke zich welwillend beschikbaar stelden om propaganda te maken, duidelijk het wenschelijke aantoonde om zulk een Vakbond op te richten, door o. a. er op te wijzen dat, waar aannemers, opzichters, enz. zich georganiseerd hadden, de architecten dat ook dienden te doen om hun eigen belangen te behartigen en front te maken tegen het optreden van de

andere bedoelde bonden. Vereenigingen als de Maatschappij, als Architectura et Amicitia, als Bouwkunst en Vriendschap konden zoo iets niet doen (omdat die onder hunne stemhebbende leden ook aannemers, opzichters, enz. tellen) wat „Kunst“ betrof, daar zou de Bond *zich niet mee bemoeien*. Wij wenschen er hierop te wijzen, dat dit zeer juist is; de Mij. kon zich toen niet een zuivere vakbond noemen, of het dit echter wel in de toekomst kan zijn zal geheel afhangen van het oordeel over de Concept-wet van de Reorganisatie der Maatschappij.

Ondertekenaars der Concept-circulaire werden daarop 10 Februari uitgenoodigd een vergadering bij te wonen aan het bureau van den Architect der Rijks-Museum-gebouwen. De heeren Evers, Peters en Stuijt waren toen niet aanwezig, terwijl nog uitgenoodigd zou worden om mede de circulaire te onderteekenen, de H.H. Dumont, Jac. v. Gils, Kerekhoff, Kromhout, Moolenaar, Posthumus Meijjes en Weve.

Zeer vluchtig werd toen een uittreksel uit de statuten voorgelezen en hoofdzakelijk van gedachte gewisseld welke architecten wel en welke niet waardig zouden worden gekeurd, om tot den Bond toe te treden, waarvoor eindelijk een formule werd gevonden, en voorts namen verzameld van hen aan wie het program van actie van den Bond zou worden gezonden.

Op een desbetreffende vraag van den heer Salm of een dergelijke vereeniging niet gevaarlijk zou kunnen zijn voor de Maatschappij, werd door de meeste aanwezigen verzekerd dat dat heelemaal de bedoeling niet was.

Hierop volgde de bijeenkomst van uitgenoodigden tot stichting van den Bond te Utrecht op 29 Februari.

Eenige dagen daaraan voorgaande was de hiervoor genoemde „Open Brief“ rondgezonden, waarin gewezen wordt op een paar artikelen van het door de voorloopige Commissie van den Vakbond van Architecten bij de uitnodiging gevoegd program, welke artikelen de bestaande Bouwk. vereenigingen schade zouden doen en haar werk overnemen. Tevens wees de schrijver op de mogelijkheid, dat de Mij. na haar reorganisatie toch wel de werking van een vakbond kon hebben en eindigt hij met de opmerking dat in geen geval een concurrerende vereeniging naast de Maatschappij moet worden opgericht.

Dit schrijven is ook niet op de Vergadering te Utrecht voorgelezen, echter is er wel door enkele aanwezigen nadrukkelijk gezegd, dat zij zich slechts in *principe* voor een vakbond verklaren, zonder het eens te zijn met alle bepalingen van het bijgevoegd program.

Het verslag der vergadering volgt hier, zooals dit door den heer Weissman als drukproef aan den heer Salm is gestuurd en in „De Bouwwereld“ verschenen.

De volgende oproeping werd gedaan:

„De ondergeteekenden, van meening dat nauwere aansluiting der Nederlandsche Architecten in een specialen Vakbond meer en meer dringend wenschelijk wordt, hebben de mogelijkheid van zulke aansluiting overwogen en de grondslagen van een op te richten Bond besproken. Zij bieden U hiernevens een program aan en noodigen U uit, wanneer U het met dit streven eens zijt, tot het bijwonen van eene constituerende vergadering in het gebouw voor Kunsten en Wetenschappen aan de Mariaplaats te Utrecht op Zaterdag 29 Februari a.s., des middags 2 ure.

Bij mogelijke verhindering zal de ontvangst aldaar van onderstaande adhesiebetuiging als een stem voor de oprichting ter vergadering worden aangemerkt. Mocht U onverhoopt met het hierbij gevoegd program niet kunnen instemmen, dan

gelieve U deze uitnodiging als niet gedaan te beschouwen.

G. VAN ARKEL.	W. KROMHOUT Cz.
K. DE BAZEL.	J. H. W. LELIMAN.
H. P. BERLAGE Nz.	L. M. MOLENAAR.
JOS. TH. J. CUYPERS.	C. W. NIJHOFF.
L. C. DUMONT.	J. E. VAN DER PEK.
HENRI EVERS.	C. H. PETERS.
JAC. VAN GILS.	C. B. POSTHUMUS MEYJES.
J. INGENOHL.	A. SALM GBZ.
H. G. JANSSEN.	J. A. VAN STRAATEN JR.
A. J. JOLING.	J. STUYT.
PAUL J. DE JONGH.	H. J. M. WALenkAMP.
F. L. M. KERCKHOFF.	J. J. WEVE.

A. W. WEISSMAN"

Bij deze oproeping was het volgende program gevoegd:
„De Bond van Nederlandsche Architecten wordt gevormd met het doel de belangen van het architectenberoep voor te staan en verlangt dat de leden daartoe zooveel in hun vermogen is zullen samenwerken.

Onder het architectenberoep verstaat de Bond: het beoefenen der Bouwkunst, uitsluitend behartigend de belangen van opdrachtgevers op het gebied der bouwkunst en aanverwante vakken. Het concurreerend optreden als aannemer of als handelaar wordt uitdrukkelijk uitgesloten.

Als middel tot dit doel zullen o. a. dienen: Het bestudeeren van de belangrijke vraagstukken welke zich op het gebied der bouwkunst voordoen en het uitspreken van eene geformuleerde meening over deze vraagstukken; het verstrekken van inlichtingen en adviezen daaromtrent aan bestuurslichamen, aan de leden en aan het publiek; het verspreiden van goede beginselen omtrent de bouwkunst en het architecten-beroep; het handhaven van ingestelde en in te stellen deugdelijke regelen en gebruiken ten opzichte der uitoefening van dat beroep.

De hemoedingen van den Bond zullen zich uitstrekken, zoowel over de economische en technische als over de artistieke belangen op het gebied der bouwkunst. Hij zal behandelen en pogen overeenstemming van denkbeelden te verkrijgen, zoowel omtrent de algemeene kunstbeginselen en technische vraagstukken als omtrent de regeling der verhouding tusschen de verschillende groepen die bij het vak betrokken zijn, benevens omtrent de verhouding dezer groepen tot die der uitvoerders.

Om het doel van den Bond te bereiken zal overleg en samenwerking met andere bonden en vereenigingen niet gemist kunnen worden.

Toetreding tot den Bond en het ophouden van het lidmaatschap zal door bijzondere bepalingen moeten worden geregeld, waarvoor het volgende een voorstel kan zijn.

Ieder Nederlandsch architect, die den leeftijd van acht en twintig jaar bereikt heeft en gedurende ten minste drie achtereenvolgende jaren zijn beroep zelfstandig heeft uitoefend (waarvan de welgeslaagde uitkomst aan eene commissie bij een in te stellen onderzoek moet kunnen blijken) kan als lid van den Bond worden voorgesteld. Over de toelating wordt op voordracht van het Bestuur door de vergadering beslist.

De commissie van onderzoek kan bestaan uit vijf leden van den Bond, die ieder jaar door de algemeene vergadering uit tien door het Bestuur voorgestelde leden worden gekozen.

Een lid, dat bevonden wordt niet langer te voldoen aan de voorwaarden die tot zijn lidmaatschap hebben geleid, zal uit den Bond moeten verwijderd kunnen worden. Evenzoo wanneer een lid zich schuldig maakt aan handelingen in strijd met de waardigheid van den architectenstand, of

indien hij handelt in strijd met de belangen van den Bond of met door den Bond aangenomen of vastgestelde regelen en gebruiken.

Ten einde deze en dergelijke regelingen naar behooren uit te voeren zal de hiervoor genoemde commissie het karakter kunnen dragen en de bevoegdheid hebben van een z.g. raad van eer, welke eveneens behandelen en zoo mogelijk tot oplossing brengen zal, ernstige geschillen tusschen de leden onderling, geschillen tusschen de leden enerzijds en hunne lastgevers of principalen, vervolgens tot onderzoek van gewraakte handelingen van eenig lid, welke aanleiding tot zijne verwijdering zouden kunnen zijn.

De Bond kan hebben een Bestuur bestaande uit 1e en 2e Voorzitter, 1e en 2e Secretaris en Penningmeester, waarvan geen meer dan drie achtereenvolgende jaren zitting heeft.

Er zullen vier vaste vergaderingen per jaar gehouden worden, benevens zulke buitengewone vergaderingen als door een bepaald aantal leden of door het Bestuur gewenscht wordt."

Ter vergadering waren 29 Februari verschenen de heeren: G. van Arkel, K. P. C. de Bazel, H. P. Berlage Nz., L. J. P. Kooiken, Ed. Cuyppers, Jac. van Gils, C. N. van Goor, Joseph Herman, P. J. Houtzagers, Jonas Ingenohl, H. G. Jansen, A. J. Joling, Paul J. de Jongh, W. Kromhout Cz., Focke Kuipers, J. H. W. Leliman, J. J. van Nieukerken, Albert Otten, B. J. Ouëndag, J. E. van der Pek, W. F. C. Schaap, J. P. Stok Wz., J. A. van Straaten Jr., Jan Stuyt, J. Verheul Dz., H. J. M. Walenkamp en A. W. Weissman.

Verhinderd om te verschijnen hadden de volgende heeren, die echter van hun instemming hadden doen blijken: Dr. P. J. H. Cuyppers, Jos. Th. J. Cuyppers, L. C. Dumont, Henri Evers, J. F. L. Frowein, A. D. N. van Gendt, L. C. Hezenmans, F. L. M. Kerckhoff, J. F. Klinkhamer, D. E. C. Knuttel, H. H. Kramer, J. Limburg, D. A. N. Margadant, J. H. A. Mialaret, L. M. Moolenaar, Nic. Moolenaar, C. W. Nijhoff, C. H. Peters, C. B. Posthumus Meyjes, H. A. Reus, A. Salm G.Bz., Th. G. Schill, J. A. G. van der Steur, J. H. Tonnaer, Jan van der Valk en J. J. Weve.

Het Voorzitterschap werd waargenomen door den heer K. P. C. de Bazel, die de volgende rede uitsprak.

„M. H.

Bij het welkom dat ik u toeroep, en den dank, die ik uitspreek voor het gehoor dat gij geeft aan den oproep tot deze samenkomst, moet ik allereerst mijn spijt betuigen, dat de plaats, die ik inneem, niet wordt bezet door een ouder en daartoe waardiger broeder in ons gilde. Ik heb dezen taak slechts aanvaard met het gevoelen een plicht te volbrengen, die mij werd opgelegd, een plicht echter, die ik met genoegen vervul, overtuigd als ik ben van de noodzakelijkheid van het werk, waarvoor gij hier zijt te saam geroepen; voor welken arbeid ik uwe welwillende medewerking vraag, ten einde ze in orde en harmonie te kunnen doen, met die orde en in die harmonie, welke speciaal door den bouwmeester wordt nagestreefd bij het daarstellen van zijn werk.

De opkomst van dezen kring vakgenooten is ten zeerste verblijdend, wij ze als bewijs is te beschouwen dat gesprekken over belangrijke vraagstukken, die de vakbeoefening betreffen, ook in onzen kring wordt gewenscht.

De kring waarin de voorbereidende besprekingen zijn gevoerd, bleek eenstemmig in het gevoelen der noodzakelijkheid van het samenwerken der architecten om praktische zoowel als om ideële redenen.

Er is op het gebied der bouwkunst een uitgebreid

terrein van werkzaamheid, een terrein, dat reeds ten deele wordt ontgonnen, maar waarop tot nog toe niet voldoende wordt gehoord de speciale stem der architecten. Onze bestaande bouwkunst-corporatiën vervullen als algemeene kunstlichamen een nuttige en noodige plaats en taak en niemand onder ons zal ongetwijfeld van gevoelen zijn, dat deze werkzaamheid gemist zou kunnen worden of schade mag lijden.

Daartegenover echter staat dat deze lichamen krachtens hun meer algemeene samenstelling en breedten werkring, niet kunnen optreden als speciaal vertegenwoordigers der architecturale belangen in den zin van „belangen van het architectenberoep."

En juist dat is het wat in den laatsten tijd meer en meer dringend wenschelijk is geworden.

Er zijn aan de orde allerlei vraagstukken, rakende zoowel algemeene kunst- als meer beperkte vakbelangen. Deze vraagstukken worden behandeld in verschillende groepen en corporatiën, die daarop, elk naar hunne wijze en naar hun belang, licht laat schijnen.

In het koor van stemmen dat aldus opgaat, klinkt tot-dusver niet voldoende de stem van zuiver architecturalen kant; en deze stem te doen hooren en te doen verstaan, zal de taak zijn en kunnen zijn van den „Bond van Nederlandsche Architecten."

Onder de vele op den voorgrond staande vraagstukken kunnen genoemd worden: die, voortspuitende uit Woeningwet en Bouwverordeningen, wijl ieder onzer zich herhaaldelijk stoot aan de onvolkomenheden dezer in den grond goede regelingen; die, betreffende regeling der uitvoering, en de verhouding der daarbij betrokken groepen, op — welk gebied de Ned. Aannemersbond zich o. a. speciaal verdienstelijk maakt — maar op welk gebied het niet onnut zal zijn, als de regelingen worden ingesteld in overleg met en met instemming van onzen Bond. Niet het minst ook die, betreffende de eigenlijke onderlinge verhoudingen der architecten zelve en de beoefening van ons beroep.

Waarlijk het veld van praktischen arbeid is uitgebreid. Het spreekt van zelve dat ter verkrijging van eenig deugdelijk resultaat op een dezer gebieden en tot het doen hooren van een doorklinkend geluid, zuivere corpgesest en eendrachtig streven noodig zijn.

Wij hoorden daaromtrent pessimistische meeningen, maar vragen ons af, wat deugdelijker middel er is om daarin verbetering te verkrijgen, dan het met goeden wil samen-komen ter bespreking van zaken die ons allen ter harte gaan. Wij mogen dan ook met gerustheid vertrouwen dat deze samenkomst een stap nader zal zijn tot het beoogde doel.

Ik eindig met nogmaals uwe welwillende samenwerking in te roepen ten einde in orde en harmonie datgene te kunnen doen wat des bouwmeesters voornaamste taak is: het opbouwen van een schoonen vorm tot een nuttig, zoowel geestelijk als stoffelijk doel, en open hierbij deze samenkomst.

Alvorens u de gelegenheid te geven uwe gedachten kenbaar te maken en uwe bemerkingsen te doen hooren over het u voorgelegde program, wil ik u verzoeken uwe stem uit te willen brengen over het beginsel der oprichting evenals ook gedaan is door de onderteekenaars der oproep en door de onderteekenaars van 26 hier ingekomen adhaesiebetuigingen."

Er tot de stemming wordt overgegaan vragen eenigen der aanwezigen inlichtingen, meer in het bijzonder omtrent de verhouding, waarin de op te richten „Bond van Nederlandsche Architecten" zal staan ten opzichte van de reeds bestaande bouwkunstlichamen.

Nadat de Voorzitter nog eens duidelijk heeft doen uitkomen, dat *geen concurrentie* met die lichamen wordt bedoeld, maar dat de Bond zich uitsluitend op het neutrale terrein der *eigenlijke beroepsbelangen* wil bewegen, wordt met algemeene stemmen tot het oprichten van den „Bond van Nederlandsche Architecten", die zijn zetel te Amsterdam zal hebben, besloten.

Daarop wordt een ontwerp der Statuten, wat de algemeene strekking aangaat, besproken.

De vergadering besluit dat het opmaken der statuten zal worden opgedragen aan het voorloopig bestuur, als leden waarvan worden gekozen de heeren G. van Arkel, Jonas Ingenohl en W. Kromhout Cz. te Amsterdam, K. P. C. de Bazel te Bussum, A. W. Weissman te Haarlem, Jac. van Gils en J. Verheul Dz. te Rotterdam.

Het secretariaat is voorloopig gevestigd O. Z. Voorburgwal 249 te Amsterdam, telefoonnummer 3952.

Daar in dit verslag, dat zeer onvolledig is, niet uitdrukkelijk genoeg gewezen wordt op het feit, dat enkele der vergaderden onder voorbehoud hun instemming met de oprichting van den bond gegeven hadden en ook omdat door samenloop van omstandigheden brieven niet tot hun recht waren gekomen, stuurde de heer Salm een brief aan de uitgenoodigden voor den Vakbond, waarmede beoogd werd, te waarschuwen tegen een overhaast besluit waarbij, bewust of onbewust, een vereeniging wordt opgericht welke later een groote concurrent zou kunnen worden van Bouwkunstvereenigingen in het algemeen en van de Mij. in het bijzonder; verder om een overzicht te hebben van het oordeel ook van hen die dit nog niet hadden geuit en ten slotte waarin hij adhaesie vraagt om voor te stellen geen statuten van den nieuwen bond vast te stellen, vóórdat de reorganisatie van de Maatschappij bekend is.

Ook de H.H. Evers en Klinkhamer gaven hun meening te kennen door de volgende circulaire:

Ontvangen hebbende de ontwerp-statuten van den Bond van Nederlandsche Architecten, met in margine vermeld verzoek om vóór 14 Maart daarop eventuele bemerkingsen in te zenden aan het voorloopig secretariaat O. Z. Voorburgwal 249 te Amsterdam, geven ondergeteekenden U hunne opmerkingsen in ernstige overweging.

In Art. 2, sub I, de woorden „op het gebied der Bouwkunst" te vervangen door „in het architecten-beroep".

In Art. 2, sub III, het woord „Bouwkunst" weg te laten. Voorts behooren duidelijk in de Wet omschreven te worden de verschillende gevallen die een lid het lidmaatschap doen verliezen, ten einde den indruk te vermijden dat eventueel de Commissie van Onderzoek als een Veemgericht zou kunnen werken.

Ter verduidelijking van de bij Art. 2 gemaakte opmerkingsen, dient dat ondergeteekenden in de meening waren en zijn dat de Bond alleen de maatschappelijke belangen moet voorstaan om door vereeniging krachtig te zijn tegenover andere vakvereenigingen doch dat hij zich niet moet bewegen op het gebied der Bouwkunst. Eerstens omdat het teere van dit onderwerp de kiem van ontbinding van den Bond in zich sluit en tweedens omdat hij geen concurrentie mag doen aan andere bestaande vereenigingen.

Men neme als voorbeeld het Kon. Instituut van Ingenieurs, dat krachtig is door het groot aantal leden, doch waarnaast de Vereeniging van Burgerlijke Ingenieurs bestaat (nu verdoopt in die van Delftsche Ingenieurs) om de belangen te behartigen van hen, die door een bepaalde studie een bepaalde ontwikkeling hebben verkregen.

Wat, tegenover het Instituut van Ingenieurs, de laatstgenoemde vereeniging is, zou de Bond van Architecten kunnen zijn tegenover andere vereenigingen van Bouwkunstbeoefenaren.

HENRI EVERS.
J. F. KLINKHAMER.

Delft, 5 Maart 1908.

Hoewel deze circulaire door de Schrijvers alleen was verzonden aan hen die de oproeping van het Voorloopig Comité

hebben ontvangen, maken zij, in het belang der zaak, geen bezwaar toestemming te geven om haar te publiceren.

Al hebben sommige lezers de ontwerp-statuten van den Bond, als niet voor openbaarmaking bestemd, niet ter vergelijking hierbij, zoo is toch de bedoeling van de schrijvers duidelijk genoeg n.l. dat de Bond een zuivere vakbond zij en geen concurrerend lichaam met bestaande vereenigingen van bouwkunstbeoefenaars.

Het is nu naar aanleiding van deze hoogst belangrijke kwestie, hare urgentie en de nog voor velen heerschende onzekerheid, hoe nu de Vakbond zich zal verhouden tot de Mij., dat de vergadering — zooals reeds gezegd, in verband met haar eigen nieuwe Wet opgeroepen is, om de houding van het Hoofdbestuur in deze te bepalen.

Overzien wij nu het geheel, vervolgt de voorzitter, dan blijkt, dat de Vakbond opgericht is door den drang der tijden en dat deze vakbond geen deel is geworden van een der bestaande bouwkunst-lichamen, omdat de bond-oprichters deze lichamen niet voor een vakbond geschikt achten.

Het is nu de vraag of wij het hiermede eens zijn en wel natuurlijk in de eerste plaats voor de Maatschappij, in verband met haar reorganisatie.

De kwestie wordt dus omschreven door deze 2 gevallen.

1. Kan de reorganisatie van de Maatschappij zoo worden, dat zij een vakbond wordt (hetgeen de wensch is van velen, blijkens de brieven door den heer Salm ontvangen).

2. Welke is de houding van de Maatschappij zoo zij geen zuivere Vakbond wordt, die zij moet innemen tegen den opgerichten Vakbond en welke belangen moet zij in elk geval eventueel tegen dien Vakbond verdedigen? (hetgeen ook door brieven, door den heer Salm ontvangen, is bedoeld) of welke voorstellen zal zij aan het voorloopig Bestuur van den Vakbond doen.

Het komt velen voor, dat het eerste geval niet alleen wenschelijk, maar ook zeer goed mogelijk is.

De wenschelijkheid liever op het bestaande voort te bouwen en de groofte voordeelen van een reeds bestaande vereeniging (als introductie, relaties in binnen- en buitenland bibliotheek, eigen gebouw, finantiën, enz.) dienstbaar te maken aan een Vakbond, de wenschelijkheid dus, een bestaande vereeniging tot Vakbond te maken, wordt ook door „De Bouwwereld” in een artikel beoogd:

„Jammer het had voor een Bond toch ontegenzeggelijk vele en belangrijke voordeelen kunnen hebben, indien hij zich ontwikkelde op een vasten en bestaanden grondslag.

Voor „de Bouwwereld” die niet als pleitbezorger eener groep optreedt, is de h.i. wenschelijke totstandkoming eener zuivere vakorganisatie hoofdzaak, en hijzelf kan haar wezen, langs welken weg zulks geschiedt, of via de Mij., of via den thans gevolgden vrijer, onafhankelijken weg.”

Deze wenschelijkheid is natuurlijk groot, doordat versnippering van bouwkundige intellectuele krachten dan voorkomen wordt.

De mogelijkheid bestaat indien de vraagstukken van Bouwkunst en Architecten-beroep alleen beslist wordt door een in de statuten in te voeren klasse van werkende leden, architecten of daarmede gelijk gestelden, waaruit ook het Hoofdbestuur gekozen wordt en die dus de leiding van de Maatschappij volgens rechten in handen heeft.

Het 2e geval is minder wenschelijk ook vooral daarom, doordat bij het hebben van een aparten Vakbond de Maatschappij slechts blijft aangewezen op een meer zich alleen bewegen op het gebied der Bouwkunst als kunst en oplefing (met vergaderingen, tijdschrift, prijsvragen, enz.) en dus de groote kracht en hechte band voor het vereenigingsleven, die juist in de maatschappelijke organisatie ligt, afwezig zou zijn.

Hierna werd door den Voorzitter de discussie over deze 2 gevallen geopend.

Alvorens hiertoe werd overgegaan wenschten enkelen Heeren, onderteekenaars der circulaire, vooraf nog eens aan de vergadering duidelijk te maken dat aan die handteekening niet al te veel gewicht moet worden gehecht, aangezien daarover beschikt was vóórdat hen het gedrukt program van den Bond bekend was. Zij hadden alleen hun toestemming gegeven uitdrukkelijk op de bekende voorwaarden, hun mondeling en schriftelijk medegedeeld, dat de Bond zou zijn uitsluitend een Vakbond om front te maken tegenover andere vereenigingen, doch dat zij zich niet met „kunst” zou bezig houden. Ter staving daarvan wordt voorlezing gedaan van een dergelijke uitnodiging:

AMSTERDAM, 12 Februari 1908.

Den WelEdGestr. Heer L. C. Dumont
Haarlem.

WelEdGestr. Heer.

Namens een aantal Nederlandsche architecten, die voornemens zijn een Vakbond op te richten, welke zich uitsluitend ten doel zal stellen, de beroepsbelangen der beoefenaars der bouwkunst voor te staan, kom ik U vragen, of U bereid zoudt zijn, den oproep tot een vergadering, welke 29 Februari in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht zal worden gehouden mede te onderteekenen. De Bond wil eenzijdig front maken tegen de organisatie der aannemers, anderzijds tegen die der opzichters-teekenaars.

Met kuast zal hij zich niet inlaten en dus tegen bestaande lichamen niet concurreren. Zoowel bestuurders der Maatschappij als van Architectura hebben zich reeds tot medewerking bereid verklaard.

In afwachting van Uw spoedig antwoord met de meeste hoogachting

Uw dienstvaardige dienaar
w.g. A. W. WEISSMAN.

Tewijl de Heer Posthumus Meyjes onderstaande brief voorleest:

AMSTERDAM, 7 Maart 1908.

Aan het voorloopig Secretariaat van den Bond van
Nederlandsche Architecten.

Ondergeteekende door familie omstandigheden verhinderd geweest zijnde de constitueerende Vergadering van den Bond op Zaterdag 29 Februari bij te wonen, heeft de eer het voorloopig Bestuur van dien Bond te berichten, dat hij zich niet kan vereenigen met de Concept-statuten, welke in die Vergaderingen werden opgemaakt en welke hem werden toegezonden.

Toen ondergeteekende zich bereid verklaarde, mede te werken tot het oprichten van een Bond onder de Nederlandsche Architecten, was hem voorgesteld, dat zulk een Bond uitsluitend tot doel zoude hebben, het voorstaan van de maatschappelijke belangen van de Nederl. Architecten en om tot bolwerk te dienen, waar het optreden van bestaande bonden, als de Nederl. Aannemersbond en de Nederl. Bond van Opzichters en Teekenaars mogelijk in strijd zouden zijn met de belangen van de Nederlandsche Architecten.

Verder zoude de op te richten Bond de maatschappelijke positie van de Architecten behartigen, door te trachten misstanden uit te roeien en daardoor den stand van Architect in Nederland te verheffen.

Uit de Concept Statuten blijkt nu echter, dat de bedoeling van de oprichters van den Bond veel verder gaat en dat zij de Bond zich ook willen laten bewegen op het gebied der Bouwkunst, dus op het terrein van de bestaande lichamen, als de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, Architectura, Bouwkunst en Vriendschap enz.

Dit nu acht ondergeteekende absoluut in strijd met de voorstelling hem destijds van den toekomstigen Bond gegeven en het is daarom, dat hij in ernstige overweging geeft, om de Statuten zoodanig te wijzigen als is voorgesteld in de missieve dd. 5 Maart 11 van de H.H. Evers en Klinkhamer te Delft.

Waar de bestaande Vereenigingen bovengenoemd, ieder in hun kring, sedert tal van jaren hebben bewezen nuttig te werken en de belangen van de Bouwkunst zooveel mogelijk te hebben be-

vorderd, daar vermeent ondergeteekende, dat het slechts versnippering van krachten zoude zijn en doodend voor de bestaande vereenigingen, om thans een nieuw lichaam met genoegzaam hetzelfde doel in het leven te roepen.

Alléén dan, wanneer de op te richten Bond zal zijn een lichaam, hetwelk zich uitsluitend ten doel stelt de behartiging van de maatschappelijke belangen van de Nederlandsche Architecten en zulks in den ruimsten zin des woords, heeft de stichting recht van bestaan en zal zij in een bestaande behoefte voorzien.

Alleen in dat geval wensch ondergeteekende zich bij den Bond aan te sluiten.

w.g. C. B. POSTHUMUS MEYJES.

Een ander onderteekenaar heeft daarenboven zijn verbazing uitgedrukt, dat zijn naam onder de onderteekenaars voorkwam hoewel hij den Heer Weissman beslist geschreven had dit niet te wenschen.

De Heer Verheul blijktbaar van een en ander niet op de hoogte, deelt mede op welke wijze de Commissie tot stand kwam waarin ook hij benoemd is, ten onrechte volgens hem in het officieel verslag voorloopig Bestuur genoemd, overziet zijn eigenaardige positie en zal nader overwegen of hij lid van deze Commissie blijven kan of wel zijn mandaat ter beschikking moet stellen.

Nadat ook nog andere heeren welke de vergadering te Utrecht bezocht hadden, verschillende belangrijke bijzonderheden omtrent het verloop daarvan mededeelden en welke niet in het verslag voorkwamen, gaat de Voorzitter over tot de behandeling van zijn gestelde vragen, verzoekt de vergadering zich daárbij te bepalen en geen beschouwingen over personen of hunne handelingen in de besprekingen te mengen, daar hij die niet toe mag laten.

Voor en na de gemeenschappelijke lunch voerden verschillende heeren het woord en werd de zaak van alle kanten bekeken. De meening, open front te maken tegen de vakbond en haar te bestrijden, werd van vele zijden verworpen.

Samenwerking van de bestaande vakbond met de Maatschappij achten anderen wel wenschelijk maar onbestaanbaar en zagen liever deze bond een onderdeel van een bestaand Bouwkunst lichaam worden, welke mogelijkheid de heer de Basel op de vergadering te Utrecht heeft geuit, volgens mededeeling van den heer v. Nieuwerkerken. Een eenigszins daarmede parallel loopende meening, namelijk de reorganisatie zoo te leiden, dat de Maatschappij zelf voldoet aan de eischen van vakbond, een terrein dat ze al jaren lang heeft bewandeld, vond veel instemming, terwijl enkelen bleven op hun standpunt, de vakbond geheel te houden buiten de maatschappij, daar de maatschappij uit te veel verschillende elementen bestaat en dus volgens hun meening geen vakbond kan zijn. Nadat hiertegen gewezen werd op het feit, dat de maatschappij nu nog geen vakbond is, maar de werking van vakbond geheel in zich zal opnemen volgens de concept-statuten, waar alléén de architecten stem gerechtigd zijn, stelde de heer de Groot de vraag: „Kunnen de vakbelangen van de architecten niet tot hun recht komen in de eerste groep van leden, genoemd in de concept statuten?”

Deze vraag werd door de vergadering met meerderheid van stemmen bevestigend beantwoord.

Hiermee was de kwestie: hoe de vakbelangen te behartigen, beslist en werd de oprichting van de nieuwe vakbond te Utrecht voor kennisgeving aangenomen.

Het hoofdbestuur besprak daarna de conceptstatuten door de Commissie van Wetsberziening ingediend, welke besprekingen, na een vroolijk diner van Hoofdbestuur en Wetscommissie, gemeenschappelijk werden overgelezen en voortgezet. Het resultaat, verkregen door meerderheid van stem-

men in deze gecombineerde vergadering, volgt hierachter.

De belangrijkste verschillen van meening hadden plaats bij hoofdstuk II artikel 3 waar o. a. gezegd wordt: Door deze eerste groep worden ook meer in het bijzonder de vakbelangen van architecten behartigd.

De heeren Versteeg en Leliman achten deze alinea bedenkelijk en gevaarlijk voor de Maatschappij; h. i. moest deze zich niet met vakbelangen bemoeien.

Nadat de H.H. Van Heukelom en Knuttel er op gewezen hadden, dat de Maatschappij altijd zich daar wel mee bemoeid heeft o.a. door de Honorariumtabel *) en zeer zeker daarmede behoort door te gaan en nadat er nog op gewezen wordt hoe overdreven het gevaar is voor afscheiding door de niet architecten uit de Maatschappij, verklaart de heer Leliman hier niet van overtuigd te zijn, en meent dat de Maatschappij, door gemis aan geldelijke steun, zich door dit artikel ruineert; over eenige jaren zal de Maatschappij de wrange vruchten van deze daad plukken.

De heer Versteeg was geheel van dezelfde meening.

Alle overige aanwezigen waren het met deze pessimistische opvatting geheel oneens en verwachtten daarentegen zeer veel van deze reorganisatie.

Tegen middernacht sloot de Voorzitter de vergadering en werd de gezelligheid naar minder officiële oorden verplaatst, waar nog langen tijd opgewekt en vol goeden moed de veel belovende toekomst van de Maatschappij werd besproken.

NABETRACHTING.

Aan het Secretariaat van de M. t. R. v. B. zijn een 54 tal brieven ontvangen betreffende de Architecten Bond en Reorganisatie der Maatschappij. Om ons te bepalen tot de hoofdzaken kunnen wij o. a. mede deelen:

Van de 25 onderteekenaars der oproep voor den Architecten Bond waren slechts 15 aanwezig op de vergadering te Utrecht (en welke men als voorstanders van den A. B. mag aanmerken) en die voor het meerendeel ook geen antwoord zonden op de circulaire van den heer Salm of geen vrijheid vonden dat te doen doch waarvan een enkele de Wetsberziening van de Maatschappij wenschte af te wachten.

Van de 10 afwezigen zonden 2 geen antwoord waarvan één wegens uitstelligheid. Verder wenschen 7 slechts een Vakbond zooals de Heer Weissman hen die heeft voorgesteld en namen daarvan 6 zich beslist voor hun verdere medewerking te ontzeggen wanneer dat niet het geval is, terwijl 1 ander het bedenkelijk vond als te haastig een besluit wordt genomen.

Van de 12 overige ter vergadering te Utrecht aanwezige heeren zonden 3 geen antwoord of wenschten zich te onthouden, of zullen hun bezwaren ter bestemde plaats indienen; verklaarden 2 zich geheel of in hoofdzaak en 2 slechts in principe voor de voorgestelde statuten van den Architecten Bond, wenschten 5 uitsluitend een Vakbond als de Heer Weissman had voorgesteld of ondersteunden de circulaire Evers-Klinkhamer, 1 wenschte bovendien dat de Mij. de taak van den Bond overnam, en een ander meende niet in de termen te vallen om tot den Bond toe te treden, terwijl het verzoek om de reorganisatie-plannen van de Maatschappij af te wachten door 8 dezer heeren ondersteund werd, terwijl 1 Heer meent dat het einde der Mij. daár is.

Van de verdere 44 uitgenoodigden doch afwezige heeren gaven 17 geen antwoord, waarvan 1 omdat hij geen lid van de Maatschappij is, 3 omdat zij geen statuten ontvangen hebben terwijl 2 andere zich wenschen te onthouden en meenen niet tot den Bond te kunnen toetreden, 1 verklaart zich vóór en een 4 tal tegen den Bond, 5 ondersteunen de circulaire Everts-Klinkhamer, 1 waarschuwt tegen versnippering, 1 treest voor ernstige concurrentie met de Maatschappij en 1 meent dat de Mij. best in een bond kan hervormd worden.

*) Ter herinnering diene dat deze tabel op het oogenblik berzien wordt door een commissie, benoemd door de Maatschappij, bestaande uit de H.H.: H. P. Berlage Nrn., Ed. Cuijpers, Jos. Th. J. Cuijpers, J. W. Hanrath, G. W. van Heukelom, G. J. Oudéag, C. B. Posthumus Meyjes, A. Salm G.Bzn., J. Verheul Dzn.

In het geheel steunen 15 heeren, van deze afwezig, het voorstel van den heer Salm om te wachten op de nieuwe wet der Mij, alvorens verder besluiten te nemen.

Nog werden o.a. de volgende opmerkingen in sommige brieven gemaakt:

De *contributie* voor de A. B. van Fl. 10.— is veel te hoog, Fl. 5.— is voldoende (evenals bij de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs) ter bestrijding van lokaalhuur, reiskosten, convoceren, voor vergaderingen, enz.

Vergaderingen. Wanneer de Mij. in het geheel 6 vergaderingen in het vervolg zal houden en gelet op de vele vergaderingen der afdelingen van de Mij. en plaatselijke vereenigingen, en er komen 4 van den Architecten Bond bij, dan zal dat oorzaak zijn dat deze vergaderingen zullen gaan concurreren en slecht bezocht zullen worden.

Ook vraagt men zich af of de Architecten Bond niet in overleg kan treden met de gereorganiseerde Maatschappij. Op enkele uitzonderingen na zijn van de 72 heeren nu reeds allen lid van de Maatschappij. Waarom ter wille van die enkelen een *nieuwe vereeniging* op te richten?

Ten slotte:

Het schijnt wel of er binnen kort oorlog verklaart moet worden door de architecten aan H. H. Aannemers en Opzichters en een *Strijdivereeniging* opgericht! Waarvan kunnen eventuele geschillen of wederzijdsche belangen niet in bestaande vereenigingen worden besproken zooals als nu reeds al zoo vaak geschiedde? Zoo kwam immers o. a. de Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven tot stand!! Een lid van A. et A. merkt op: moet de A. B. een besliste kunstvereeniging worden waarom kunnen daar bestaande Vereenigingen niet in voorzien en wordt o. a. gewezen op de Voorzichten over Bouwkunst in A. et A., die zulk een succes hebben gehad?

Van een en ander is kennis gegeven aan het voorloopig Secretariaat van den Architecten Bond en een nummer van dit Weekblad bezorgd. (Ongecorrigeerd.)

MEMORIE VAN TOELICHTING WETS-HERZIENING 1907—1908.

Toen op de Meivergadering 1907, de leden der Maatschappij aan de Commissie tot Wetsherziening de machtiging hadden verleend, de nu nog geldende wet der Maatschappij te splitsen in Statuten en Huishoudelijk Reglement, — bereidden President en Secretaris deze splitsing voor, en zonden 1 November de resultaten daarvan aan den heer Mr. Egb. Goseling, om rechtskundig advies. Deze behoefde weer eenigen tijd, alvorens zijn opmerkingen te hebben opgesteld, zoodat het half Januari 1908 werd, eer de Commissieleden konden bijeen geroepen worden, om de indeeling en tekst van de toekomstige Statuten en het toekomstig Huishoudelijk Reglement gezamenlijk te keuren, vast te stellen, en aan het Hoofdbestuur in handen te geven.

Intusschen waren er in de bouwkundige wereld gebeurtenissen voorgevallen, die eenige leden, aan wier hoofd de heer A. Salm G.Bzn. stond, het initiatief deden nemen tot het indienen bij onze Commissie, van veel verder strekkende wijzigingen in de Wet der Maatschappij, dan die waaraan Commissie voordien had kunnen denken, — wijzigingen die zij, aan de hand van het daartoe afgestane concept onzer Commissie, in gelijksoortigen vorm hadden gegoten.

Dadelijk vergeleek onze Commissie eigen ontwerp met dat van de heeren Salm c. s. en kwam tot de overtuiging dat er aanleiding te over was, voor een bepaalde reorganisatie der Maatschappij, als door die heeren beoogd.

Daaruit volgde dat zij de hoofdenbeelden van het ontwerp van de heeren Salm c. s., tot de hare kon maken; evenwel niet zonder hier en daar van meningsverschillen blijk te geven.

Zij gaat geheel mede met de navolgende, slechts in onder-

deelen even gewijzigde, uiteenzettingen uit de Memorie van Toelichting der Heeren:

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst kreeg bij hare oprichting eene organisatie, welke gedurende een veertigtal jaren, vrijwel onveranderd, is blijven voort bestaan.

Toen werden hervormingen tot stand gebracht die leidden tot de organisatie, zooals die nu reeds meer dan een kwart eeuw van kracht is geweest.

Thans is andermaal een herziening der wet in voorbereiding en het scheen gewenscht om van deze gelegenheid gebruik te maken en door reorganisatie de Maatschappij aan de eischen die nu gesteld worden te doen beantwoorden.

Bij deze reorganisatie diende van het bestaande, zooveel mogelijk te worden behouden, doch anderzijds moest getracht worden, de bezwaren, waartoe de inrichting der Maatschappij aanleiding gaf, op te heffen.

Tot dusver werd ieder als lid door de Maatschappij aangenomen, *mits* voorgesteld door twee leden of wel door het Hoofdbestuur. Deze toestand kon niet bestendig blijven, en diende scheiding te worden gemaakt, tusschen de beoefenaars der bouwkunst in eigenlijken zin en hen, die als zoodanig niet uitsluitend kunnen worden aangemerkt. Alleen toch aan de eerstgenoemden komt in zaken van bouwkunst, recht van spreken toe. Men ontveinsde zich niet, dat een dergelijke scheiding misschien enkelen van de Maatschappij kan vervreemden, doch het groote belang dat hier op het spel staat heeft een verdeling in groepen, toch doen voorstellen. De Eerste Groep der Gewone leden omvat de eigenlijke beoefenaars der bouwkunst in engeren zin; de Tweede Groep is bestemd voor wie Gewoon lid der Maatschappij wil blijven of worden zonder te behoeven tot de beoefenaars der bouwkunst in dien zin, en omvat tevens Lichamen, Colleges, enz. Aan de Gewone leden der eerste Groep wordt het stemrecht toegekend. Over de toelating in beide Groepen zal een Commissie van Gewone leden der Eerste Groep te beslissen hebben. Daar er, als de nieuwe organisatie in werking treedt, nog geen Gewone leden der Eerste Groep bestaan, wordt voorgesteld het Hoofdbestuur, dat deze Wetsherziening voorbereidde, voor de eerste maal deze Commissie te doen uitmaken, met de bevoegdheid zich andere leden der Maatschappij te mogen assumeeren. Daardoor zal met gematigdheid en tact de verdeling der aanwezige leden in Groepen plaats vinden. Aanvankelijk zal het gewenscht zijn, de grenzen der Eerste Groep zoo ruim mogelijk te nemen, en eerst geleidelijk inkrimping door afsterven, uittreden, enz. te doen plaats vinden. De Buitengewone en de Kunstlievende leden heeft men gemeend op den ouden voet te moeten laten voortbestaan.

De twee vergaderingen per jaar, die de bestaande Wet voorschrijft, werden te gering ingetal geacht. Men meende, dat de Maatschappij meer naar buiten moest werken en stelde daarom het aantal vergaderingen op vier, buiten de jaarlijksche Algemeene Meivergadering, die onveranderd behouden bleef. De vier vergaderingen wenschte men, met September beginnend, gedurende het winterseizoen te doen houden, niet slechts te Amsterdam, maar ook in andere plaatsen des Rijks, bij voorkeur waar Afdelingen gevestigd zijn zonder financieel bezwaar voor de Afdelingen. Aan de Septembervergadering blijft de excursie verbonden. Het is de bedoeling dat op deze vergaderingen

lezingen zullen worden gehouden en vraagstukken van actueel belang zullen worden besproken. Men verwacht van deze vergaderingen, dat zij den band tusschen alle architecten in Nederland nauwer zullen toehalen. De Afdelingsleden zullen er door aangespoord worden, lid der Maatschappij te worden.

In de navolgende hoofdpunten heeft onze Commissie echter gemeend een ander standpunt te moeten blijven innemen. Ten eerste werd er, in overleg met de Commissieleden van alle bestaande Afdelingen besloten, de Afdelingen in hoofdzaak te laten blijven wat ze zijn. Wel was het haars inziens gewenscht hen zooveel mogelijk vrijheid te geven, geenszins echter om ze tot locale vereenigingen te maken zonder eenigen band met de Maatschappij zelve; de vertegenwoordigers der Afdelingen in onze Commissie meenden toch dat op den duur zich teveel dit gemis zou doen gevoelen. Daardoor bleef ook het Hoofdbestuur intact, hoewel niet meer met vertegenwoordigers der Afdelingen als zoodanig, in hun midden. Daartoe zal evenwel voortaan dienen de Raad der Afdelingen die, voortgesproten uit de vroegere vergadering den voorzitters en secretarissen der Afdelingen, — nu met een meer blijvende en zelfstandige vertegenwoordiging der Afdelingen en de vereenigingen waarmede deze eventueel samenwerken, wordt belast.

Voorts is het samengaan met de vereenigingen zooveel bedoeld, voor de Maatschappij, zoowel als voor de Afdelingen zoo niet tot een soort plicht, dan toch tot een groote wenschelijkheid gesteld, een maatregel waarvan algemeen verwacht wordt, een meer solidaire uiting van de bouwkundigen tegenover den leek, en daardoor een verhooging van het prestige van den technicus, te zullen in de hand werken.

Ten slotte een woord over de uitgaven der Maatschappij. In verband met een gansch andere exploitatie van het Bouwkundig Weekblad, zoowel wat inhoud, als reproductie aangaat, een exploitatie die waarschijnlijk met meerder nut en genoegen, ook meerdere kosten na zich zal slepen, — is het de Commissie wenschelijk voorgekomen het geldelijk evenwicht te moeten herstellen, door op andere wijze het werk der Oude Bestaande Gebouwen uit te geven. Zij meent dat, als het Bouwkundig Tijdschrift, bevattende: „verhandelingen van meer blijvende waarde, zoowel op technisch als aestetisch gebied”, meerdermalen dan tegenwoordig (dus b.v. om de maand, of twee maanden), zou kunnen verschijnen, uitstekend een of meer dier afleveringen jaarlijks zou kunnen worden bestemd, uitsluitend voor het doel wat vroeger de uitgave der O. Best. Gebouwen beoogde. Is het wellicht voor vele anderen verdrietig een slot te zien gemaakt aan de, in de loop der jaren ontvangen, lange reeks van afleveringen, — anderzijds zullen zij moeten erkennen dat de bezwaren van de wijze van uitgaven, het formaat, de langen duur tusschen het verschijnen der afleveringen, in een woord de hinderpalen die deze uitgave tegenwoordig in den weg staan om tot een invloedrijke en levenskrachtig modern prachtwerk te worden, ongemeen talrijk zijn. De Commissie gelooft op bovenbeschreven wijze een doeltreffende regeling voor te slaan.

Met het oog op den spoed die bij het ineenzetten en uitwerken van bijgaande werkzaamheden moest worden betracht, is revisie door den rechtskundigen adviseur achterwege gebleven; — wel heeft de Commissie nog bij een Hoofdkomies aan het Ministerie van Justitie inlichtingen ingewonnen over de al of niet noodzakelijke aanvraag van Koninklijke Goedkeuring. Het resultaat, daarvan was, dat nu vast staat dat de Maatschappij om geen enkele reden deze goedkeuring behoeft, daar zij wegens haren ouderdom alle voordeelen daaraan verbonden reeds bezit; en bovendien de bevoegd-

heid behoudt allerlei wijzigingen, zelfs in de statuten, te kunnen aanbrengen, zonder daarvoor de omslachtige stappen behoeven te doen, die tot hernieuwde Koninklijke Goedkeuring zouden moeten leiden. Uitdrukkelijk werd er evenwel aan toegevoegd dat, zoo de Maatschappij slechts één oogenblik ophield te bestaan, dit voorrecht haar voor goed zou ontvallen.

En hiermede meent de Commissie de hoofdpunten te hebben aangestipt die tot dezen vorm en inhoud hebben geleid. De redactie- en détail behandeling geschiedt h.i. beter mondeling.

De Commissie tot Wetsherziening 1907 hoopt, daarbij hulde brengende aan het initiatief van de heeren Salm c. s., dat de slotresultaten van hare veelomvattende besprekingen en werkzaamheden, neergelegd in bijgaand concept van toekomstige Statuten en Reglement der Maatschappij, mede mogen werken die Maatschappij een hernieuwde en krachtige bloei te verzekeren.

J. A. MULOCK HOUWER,
President.
S. DE CLERCQ,
Secretaris.

STATUTEN

van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Herzien in 1907/8.

I. Doel. Zetel en Middelen.

Art. 1.

De Maatschappij stelt zich ten doel de beoefening, de kennis van, en het onderwijs in de Bouwkunst te bevorderen, en de algemeene belangen harer beoefenaars voor te staan.

Onder Bouwkunst wordt hier verstaan het bouwvak in den uitgebreidsten zin des woords, en alle aanverwante vakken.

De Maatschappij is gevestigd te Amsterdam, met Afdelingen in verschillende Gemeenten van het Rijk, en in de Overzeesche Bezittingen.

Art. 2.

De middelen waardoor de Maatschappij haar doel tracht te bereiken zijn: o.a.

1. Het doen uitgeven van een actueel vakblad: het Orgaan van de Maatschappij.
2. Het doen uitgeven van andere Werken en Periodieken van bouwkundigen aard, benevens het steunen of aanmoedigen van dergelijke uitgaven.
3. Het aanmoedigen tot opmeten en in tekening brengen van Bouwwerken en onderdeelen daarvan.
4. Het uitschrijven van Prijsvragen.
5. Het uitgeven van bekroonde ontwerpen en verhandelingen.
6. Het houden van Vergaderingen.
7. Het houden van Tentoonstellingen.
8. Het vormen eener Bibliotheek en verzamelen van Bouwkundige voorwerpen.
9. Het bevorderen der oprichting, en het behartigen der belangen van Afdelingen en Correspondentschappen.
10. Het bevorderen van het Onderwijs in de Bouwkunst.
11. Het houden van examens en het instellen van Diploma's.
12. Het samenwerken en sluiten van overeenkomsten met Vereenigingen van overeenkomstige strekking.
13. Het geven van adviezen op Bouwkundig gebied.

II. Leden.

Art. 3.

De Maatschappij bestaat uit: Eeleden en Gewone leden (verdeeld in twee Groepen), Buitengewone en Kunstlievende Leden. Ieder die den leeftijd, bij Huishoudelijk Reglement bepaald, heeft bereikt, kan als lid der Maatschappij worden aangenomen, mits beantwoordende aan de in deze Statuten, voor de verschillende categorieën van leden, te stellen eischen.

De Eerste Groep van Gewone leden omvat hen, die het archi-

teetenvak beoefenen of beoefend hebben, hetzij voor zich zelf, hetzij in particulieren of openbaren dienst, en verder voldoen aan de in het Huishoudelijk Reglement gestelde eischen.

Ook op andere wijzen, bij voorbeeld, uit hoofde van opleiding in, of beoefening van een of ander kunstvak of techniek kan men lid der Eerste Groep van Gewone leden zijn.

Door deze Eerste Groep worden ook meer in het bijzonder de Vakbelangen van den architect behandeld.

De Maatschappij neemt echter als leden van de Eerste Groep slechts hen aan, die door een daartoe te benoemen Commissie van Onderzoek, dit lidmaatschap worden waardig gekeurd.

De Tweede Groep van Gewone leden omvat Vereenigingen, Inrichtingen van Onderwijs en andere Lichamen of Colleges en hen niet onder de Eerste Groep genoemd.

Omtrent het aannemen van leden in deze Tweede Groep wordt ook door voornoemde Commissie van Onderzoek beslist.

De Gewone leden van beide Groepen ontvangen gratis al de Uitgaven die door of vanwege de Maatschappij worden uitgegeven; doch alleen de Gewone leden uit de Eerste Groep hebben stemrecht.

Buitengewone leden kunnen worden aangenomen op voorwaarden in het Huishoudelijk Reglement bepaald, zij ontvangen gratis de Periodieken door de Maatschappij uit te geven.

Als Kunstlievende leden kunnen alleen zij worden aangenomen die niet de Bouwkunst beoefenen, en zich uit belangstelling bij de Maatschappij willen aansluiten. Zij ontvangen gratis de Drukkerwerken, daarvoor bij Huishoudelijk Reglement aangewezen.

Overigens worden de wijze van toelating tot het lidmaatschap, de rechten en verplichtingen der leden, voorzover niet bij deze Statuten omschreven, bepaald bij Huishoudelijk Reglement.

De Algemeene Vergadering kan, op voorstel van het Hoofdbestuur of van 10 leden der Eerste Groep, een Eerevoorzitter en Eereleden benoemen. Hiervoor kunnen in aanmerking komen personen in of buiten Nederland woonachtig, die de bouwkunst bevorderen, of zich jegens de Maatschappij verdienstelijk hebben gemaakt.

Eereleden betalen geen contributie, doch hebben ter Vergadering dezelfde rechten als Gewone leden der Eerste Groep, en ontvangen dezelfde Uitgaven.

Art. 4.

In geval een lid der Maatschappij zich schuldig maakt aan handelingen strijdig met haar doel, kan, na voorloopige schorsing door het Hoofdbestuur, de eerstvolgende Vergadering dat lid als zoodanig royeeren.

Heeft die schorsing een jaar voortgeduurd zonder dat binnen dien tijd het royement is gevolgd, dan is de schorsing daardoor vanzelf opgeheven.

Geschorste of geroyeerde leden verbeuren de betaalde contributie.

III. Hoofdbestuur.

Art. 5.

Het Hoofdbestuur vertegenwoordigt de Maatschappij zoo in als buiten rechten. Het aantal leden van het Hoofdbestuur bedraagt zeven. Zijn benoeming en bevoegdheid, worden geregeld bij Huishoudelijk Reglement.

Art. 6.

Het Hoofdbestuur bestaat uitsluitend uit Gewone leden van de Maatschappij, door en uit de Eerste Groep gekozen. De wijze en tijd van hunne verkiezing en aftreding is vastgesteld in het Huishoudelijk Reglement.

Art. 7.

Het beheer van de geldmiddelen en van de verdere eigendommen der Maatschappij is toevertrouwd aan het Hoofdbestuur, dat zich daarbij heeft te gedragen naar de voorschriften van het Huishoudelijk Reglement.

Art. 8.

Het Hoofdbestuur wordt bijgestaan door een Algemeenen Secretaris, een Redacteur en zoo noodig door een of meer bezoldigde Beambten.

Voor den Algemeenen Secretaris, den Redacteur en deze Beambten, gelden wat betreft hun benoeming, ontslag, instructies, salaris en eventuele pensionneering de daartoe voorkomende bepalingen in het Huishoudelijk Reglement.

De Algemeene Secretaris is ambshalve lid der Eerste Groep; zijn functie kan met die van Redacteur vereenigd zijn.

IV. Commissiën.

Art. 9.

Tot de vaste Commissiën der Maatschappij behooren:

- Commissie van Onderzoek.
- Commissie van Financien.
- Commissie van Redactie.
- Commissie van Stempopneming (Stembureau).

V. Afdelingen, Correspondentschappen, enz.

Art. 10.

De Maatschappij erkent Afdelingen, zij worden genoemd naar de plaatsen harer vestiging. Zij worden in de Maatschappij vertegenwoordigd door den Raad der Afdelingen, wiens benoeming en werkzaamheid nader in het Huishoudelijk Reglement is bepaald.

Reeds bestaande lichamen kunnen als Afdelingen der Maatschappij worden erkend, met behoud van hun titel, wanneer onder hunne leden vijf gewone leden der Maatschappij aanwezig zijn.

Een getal van acht leden der Maatschappij wordt vereischt om eene Afdeling uit te maken. Met toestemming van het Hoofdbestuur kunnen Afdelingen, aanvankelijk met minder dan acht leden worden opgericht. Samenvoegen van eenige plaatsen tot een Afdeling is geoorloofd.

Art. 11.

De Afdelingen worden bestuurd naar een eigen Huishoudelijk Reglement dat, evenals de eventueel daarin te maken wijzigingen, niet in strijd mag zijn met Statuten en Huishoudelijk Reglement van de Maatschappij, en aan het Hoofdbestuur ter kennisname en goedkeuring moet worden gezonden.

In die Reglementen moet worden bepaald dat Vergaderingen der Afdelingen, waar zaken, de Maatschappij betreffende, worden behandeld, toegankelijk zijn voor alle leden der Maatschappij die onder het Correspondentschap der Afdeling behooren.

Die leden moeten worden opgeroepen tot bijwonen van zulke Vergaderingen. Over de op den beschrijvingsbrief aangekondigde zaken, de Maatschappij betreffende, hebben alleen de Gewone leden der Eerste Groep het recht ter Vergadering te stemmen.

Art. 12.

In 'algemeen zijn alleen Gewone leden der Eerste Groep verkiezbaar tot Voorzitter eener Afdeling, terwijl de Secretaris gewoon lid der Maatschappij moet zijn. Met goedvinden van het Hoofdbestuur kan echter als Secretaris een Kunstlievend- of Buitengewoon lid worden benoemd.

Art. 13.

De Afdelingen hebben het recht, behalve de Gewone, Buitengewone en Kunstlievende leden der Maatschappij, Afdelingsleden aan te nemen. Deze laatste hebben geen stemrecht in zaken de Maatschappij betreffende.

Art. 14.

De Afdelingen zijn vrij in haar financieel beheer. Alleen dan wanneer zij uitsluitend bestaan uit Gewone, Buitengewone- en Kunstlievende leden der Maatschappij ontvangen zij, na gedane aanvraag aan het Hoofdbestuur, uit de kas van de Maatschappij een geldelijke toelage voor elk lid.

Art. 15.

De Voorzitter of de Secretaris van iedere Afdeling zijn belast met het Correspondentschap. Zij zenden jaarlijks voor den eersten April aan het Hoofdbestuur een verslag van haar toestand en werkzaamheid. In plaatsen waar geen Afdeling gevestigd is, kan een Lid-correspondent benoemd worden. Zooveel mogelijk moet getracht worden dat in alle plaatsen waar eenig leven op bouwkundig gebied aangetroffen wordt, een lid-correspondent is aangewezen. Zulke Correspondenten behartigen en bevorderen zooveel mogelijk de belangen der Maatschappij in de plaats van hun inwoning en de verder onder het Correspondentschap ressorteerende gemeenten.

Het Hoofdbestuur verdeelt Nederland in Correspondentschappen en kan dus ook eenige bij elkander liggende plaatsen tot een enkel Correspondentschap vereenigen. Deze indeeling met de namen der Correspondenten wordt jaarlijks door het Hoofdbestuur aan de Afdelingsbesturen medegedeeld.

Art. 16.

Niet alleen de Maatschappij zelve, doch ook hare Afdelingen kunnen samengaan met Vereenigingen van overeenkomstige strekking, en zich met deze te verbinden.

VI. Prijsvragen.

Art. 17.

Het Hoofdbestuur is bevoegd jaarlijks één of meer Prijsvragen uit te schrijven volgens bepalingen in het Huishoudelijk Reglement vastgesteld.

Art. 18.

Ten hoogste om de 5 jaar kan een Eereprijsvraag worden uitgeschreven die den naam van Eereprijsvraag Godefroy draagt. De daarvoor uit te loven prijs of prijzen worden betaald uit een fonds, waarvoor de Maatschappij jaarlijks ten minste f 25.— bijdraagt.

VII. Uitgaven.

Art. 19.

Bij Huishoudelijk Reglement is bepaald, welke Uitgaven door of vanwege de Maatschappij zullen worden ondernomen.

Art. 20.

De Maatschappij erkent geen Werken voor de hare dan die voorzien zijn van haar stempel.

VIII. Vergaderingen.

Art. 21.

Ieder jaar worden zooveel Vergaderingen gehouden als bij Huishoudelijk Reglement is bepaald. Een daarvan, de Algemeene Vergadering in de maand Mei wordt te Amsterdam gehouden en is in het bijzonder voor het behandelen van huishoudelijke zaken bestemd.

Zij wordt voorafgegaan door een Vergadering van den Raad der Afdelingen, welke nader is geregeld bij Huishoudelijk Reglement, — doch die bovendien ook in verband met andere Vergaderingen der Maatschappij onder dezelfde voorwaarden gehouden kan worden. De oproeping tot deze Vergadering geschiedt door het Hoofdbestuur.

De plaatsen waar de andere Vergaderingen der Maatschappij gehouden worden, zullen door het Hoofdbestuur, in overleg met den Raad der Afdelingen, vastgesteld en den leden in het Orgaan der Maatschappij medegedeeld worden.

Ook waar geen Afdeling der Maatschappij gevestigd is kan een Vergadering gehouden worden.

Art. 22.

Het Hoofdbestuur heeft de bevoegdheid andere dan de hierboven genoemde Vergaderingen te beleggen.

Op voorstel van vijftig Gewone leden of den Raad der Afdelingen schrijft het Hoofdbestuur eene Buitengewone Algemeene Vergadering uit. Het voorstel moet de redenen waarom deze verlangd wordt, duidelijk omschrijven.

Het Hoofdbestuur geeft binnen een maand aan dit voorstel gevolg.

Art. 23.

Op de Vergaderingen der Maatschappij worden de besluiten genomen met meerderheid van stemmen. Blanco stemmen tellen niet.

Staken de stemmen over eenig voorstel zaken betreffende, dan heeft de Voorzitter een beslissende stem, — geldt het personen, dan beslist, na twee vrije stemmingen en een herstemming, het lot.

Art. 24.

De Vergaderingen zelf worden nader geregeld overeenkomstig de bepalingen van het Huishoudelijk Reglement.

IX. Tentoonstellingen.

Art. 25.

Ieder jaar wordt minstens een Tentoonstelling van bouwkundigen aard gehouden.

X. Bibliotheek.

Art. 26.

De Bibliotheek en de Verzamelingen der Maatschappij worden door het Hoofdbestuur beheerd volgens afzonderlijk Reglement.

XI. Algemeene bepalingen.

Art. 27.

Het Maatschappelijk jaar begint den eersten Januari en eindigt den laatsten December. Wanneer vóór den 1sten Januari het lid-

maatschap niet schriftelijk is opgezegd, gaat dit voor een volgend jaar door.

Art. 28.

Voorstellen tot wijziging dezer Statuten worden of door het Hoofdbestuur aan de orde gesteld, of door minstens 25 leden schriftelijk en van eene toelichting voorzien, minstens twee maanden voor hunne behandeling ter Vergadering bij het Hoofdbestuur ingediend.

Zij worden in den regel op de Algemeene Mei-Vergadering behandeld.

Bij de beraadslagingen over deze voorgestelde veranderingen der Statuten kunnen nadere wijzigingen, die met de reeds aangekondigde in verband staan, door het Hoofdbestuur of door de leden worden voorgesteld, — en maken alsdan een onderwerp van beraadslaging uit.

Bij verschil van meening, of er al dan niet zoodanig verband bestaat, beslissen de stemgerechtigde leden der Vergadering.

De voorgestelde verandering moet om aangenomen te zijn, door een meerderheid van drie vierden van de uitgebrachte stemmen zijn goedgekeurd.

Art. 29.

Voor Reglementsherzieningen, nader omschreven in het Huishoudelijk Reglement zelve, gelden dezelfde bepalingen als in het vorig artikel zijn opgenomen; doch een voorgestelde verandering behoeft hier slechts een meerderheid van twee derden van de uitgebrachte stemmen om te zijn goedgekeurd.

Art. 30.

Alle Gewone leden hebben een volkomen gelijk recht van eigendom op de bezittingen der Maatschappij, zij zijn echter niet aansprakelijk voor de schulden.

Art. 31.

De Maatschappij kan niet ontbonden worden, dan na een besluit van een met dat doel belegde Algemeene Vergadering. Voor dit besluit wordt drie vierden der stemmen van de ter Vergadering aanwezige stemgerechtigde leden gevorderd.

Wanneer tot ontbinding besloten is, besluit dezelve Vergadering, bij meerderheid der aanwezige gewone leden, omtrent de bezittingen der Maatschappij.

Art. 32.

Het Hoofdbestuur draagt op de Algemeene Vergadering het Huishoudelijk Reglement, in verschillende artikelen van deze Statuten genoemd, ter goedkeuring voor. Het treedt na zijne goedkeuring dadelijk in werking; — terwijl herzieningen zullen geschieden volgens bepalingen daaromtrent in het Huishoudelijk Reglement voorkomend.

Art. 33.

Deze Statuten treden in werking den

Vastgesteld 11 Maart 1908 op de Gecombineerde Vergadering van het Hoofdbestuur en de Commissie der Wetsherziening.

HUISHOUDELIJK REGLEMENT.

van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Herzien in 1907/8.

II. Leden.

Art. 1.

Het verlangen om lid te worden moet schriftelijk aan den Algemeenen Secretaris ter kennis worden gebracht, onder duidelijke opgave van naam, voornamen, maatschappelijke betrekking, datum en jaar van geboorte en woonplaats van den Candidaat.

Wie als lid is aangenomen ontvangt een kennisgeving daarvan door of namens het Hoofdbestuur, zoodmede een exemplaar van de Statuten, het Huishoudelijk Reglement en de Ledenlijst der Maatschappij.

Van de veranderingen in de Ledenlijst der Maatschappij wordt jaarlijks voor de Meivergadering opgave gedaan aan de leden.

Art. 2.

De eischen waaraan een Candidaat-lid der Eerste Groep moet voldoen, voor zoover niet in de Statuten genoemd zijn:

- dat hij zijn 26ste jaar moet zijn ingetreden.
- dat hij minstens gedurende drie achtereenvolgende jaren, als beoefenaar der bouwkunst of aanverwante vakken is werkzaam geweest.

Een Candidaat-lid der Tweede Groep moet zijn 19de jaar zijn ingetreden.

Een Buitengewoon lid mag als Candidaat zijn 26ste jaar niet zijn ingetreden. Hij kan gedurende 5 achtereenvolgende jaren Buitengewoon lid blijven, waarna hij Gewoon lid wordt der Eerste of Tweede Groep.

Voor Buitengewone leden in het bezit van het Diploma van Bouwkundig Opzichter of Bouwkundig Teekenaar (ingesteld door de Maatschappij volgens besluit der Alg. Verg. van 28 Mei 1891 en 27 Sept. 1907) die onafgebroken lid der Maatschappij waren, kan deze termijn nog met 5 jaren worden verlengd.

Art. 3.

Alle leden hebben toegang tot de Vergaderingen, de Bibliotheek, de Verzamelingen en de Tentoonstellingen der Maatschappij.

Art. 4.

De contributies der leden bedragen:

Gewone leden / 15.—

Buitengewone leden / 750.

Kunstlievende leden minstens / 5.—

De contributie, betaalbaar in halfjaarlijkse termijnen, moet voor den 15den Februari en den 15den Augustus van het loopende jaar, op eene door de Commissie van financiën onderteekende quitantie, worden voldaan. Deze quitanties gelden voor het betrekkelijk half jaar als bewijs van lidmaatschap.

Den leden, die aan het in de vorige alinea gevorderde niet hebben voldaan, worden de uitgaven der Maatschappij niet verder toegezonden.

Is op herhaalde aanmaning de betaling niet vóór 1 Mei of vóór 1 November geschied, dan vervalt het lidmaatschap.

Het kan evenwel op schriftelijke aanvraag met toestemming van het Hoofdbestuur weder worden herkegen na voldoening van het aan de Maatschappij verschuldigde.

Art. 5.

In het algemeen is, op welk tijdstip het lidmaatschap wordt aangevraagd, de contributie voor het geheele jaar verschuldigd. Zij echter, die in de tweede helft des jaars worden aangenomen als gewoon lid, betalen slechts een halfjaar contributie. Zij ontvangen toch de door de Maatschappij in dat jaar uit te geven of reeds uitgegeven stukken, voor zoo verre de voorraad strekt, op dezelfde voorwaarden als de overige leden, doch het Orgaan der Maatschappij alleen voor zoover het in dit laatste halve jaar verschijnt.

III. Hoofdbestuur.

Art. 6.

Voor het verkiezen van Hoofdbestuurleden wordt aan de stemgerechtigde leden uiterlijk veertien dagen vóór den dag dezer verkiezing een stembiljet gezonden; zij leveren dit behoorlijk gesloten in bij den Algemeene Secretaris der Maatschappij, minstens een week voor de Algemeene Vergadering, aan het Maatschappelijk Gebouw te Amsterdam.

De Algemeene Secretaris stelt deze stembiljetten ongeopend in handen van het Stembureau; dat over den uitslag der stemming verslag uitbrengt. Van dit verslag geeft het Hoofdbestuur rapport op de Algemeene Vergadering.

Zij, die de meeste stemmen op zich vereenigd hebben zijn tot leden van het Hoofdbestuur verkozen; bij gelijk aantal stemmen beslist het lot.

Art. 7.

Het Hoofdbestuur vergadert in den regel eenmaal per maand. Het verdeelt en regelt de werkzaamheden onderling volgens een Bestuursreglement en benoemt uit zijn midden een voorzitter.

Voor het bijwonen van een Bestuursvergadering wordt aan die Hoofdbestuurleden, welke niet ter plaatse der vergadering wonen, een vergoeding voor reis- en verblijfkosten uitgekeerd.

Art. 8.

Een beknopt overzicht van het verhandelde op de Hoofdbestuurvergaderingen wordt, voorzoover daartoe geschikt, in het eerstvolgende nummer van het Orgaan der Maatschappij gepubliceerd.

Art. 9.

Het Hoofdbestuur is bevoegd den Algemeenen Secretaris, den Redacteur en de Beambten, wier salaris ieder jaar in de begroeting is genoemd, en aan het bedrag waarvan het Hoofdbestuur

zich heeft te houden, aan te stellen en te ontslaan. Bij ontslag, hebben evenwel zowel de Algemeene Secretaris, de Redacteur, als die Beambten beroep op de Algemeene Vergadering. Het Hoofdbestuur bepaalt met welke werkzaamheden de Algemeene Secretaris, de Redacteur en de Beambten zullen worden belast en draagt voor de juiste uitvoering daarvan de verantwoordelijkheid.

De Instructies voor den Algemeenen Secretaris, enz. zijn bij afzonderlijk reglement geregeld.

Art. 10.

De Voorzitter, of zijn plaatsvervanger, leidt alle vergaderingen. Staken de stemmen over eenig voorstel zaken betreffende, dan heeft hij een beslissende stem.

Art. 11.

Om de drie jaren, te beginnen met 1910, treden, één jaar drie Hoofdbestuurleden, en de beide andere jaren twee Hoofdbestuurleden volgens rooster af, en zijn slechts voor de eerste maal herkiesbaar.

Art. 12.

Het Hoofdbestuur heeft het recht subsidiën te verstrekken voor het nemen van proeven, het doen van onderzoekingen, het uitgeven van geschriften en plaatwerken, en het op andere wijze bevorderen van de Bouwkunst.

Art. 13.

Wanneer eene tusschentijdsche vacature ontstaat, dan heeft de verkiezing van een nieuw Hoofdbestuurlid plaats binnen een maand en op de boven omschreven wijze. Hij treedt in den rooster op de plaats van zijnen voorganger.

Art. 14.

Als overgangsbepaling treedt door het aannemen dezer Wetsberziening het Hoofdbestuur collectief af, doch blijft in functie tot het nieuwe Hoofdbestuur is geïnstalleerd.

IV. Commissiën.

Art. 15.

De Commissie van Onderzoek, die over de toelating van nieuwe leden beslist en jaarlijks de groepen indeeling herzielt, bestaat uit 3 Gewone leden der Eerste Groep, die op de Algemeene Vergadering, bij meerderheid van stemmen worden verkozen; uit voordracht van dubbelvallen, door het Hoofdbestuur opgemaakt. Elk jaar treedt het Commissielid dat het langste zitting heeft gehad af en is niet onmiddellijk herkiesbaar.

De volgorde van afroeding der leden van deze Commissie, die voor de eerste maal gekozen is, wordt bij loting bepaald.

Het Hoofdbestuur, dat deze Wetsberziening heeft voorbereid, vormt voor de eerste maal deze Commissie van Onderzoek, en heeft het recht zich daartoe meerdere leden te assumeren.

De Commissie van Financiën beheert de gelden der Maatschappij, en vergadert maandelijks. Zij bestaat uit 3 leden door het Hoofdbestuur uit zijn midden gekozen, terwijl aan hen wordt toegevoegd de Algemeene Secretaris, die belast is met het dagelijksch beheer der gelden.

Voor uitgaven boven de / 500.— moet eerst de Commissie van Financiën geraadpleegd worden, welke verplicht is zoo spoedig mogelijk van advies te dienen.

De Commissie van Redactie bestaat uit 3 leden der Eerste Groep, die op de Algemeene Vergadering bij meerderheid van stemmen worden verkozen uit een dubbelval voorgesteld door het Hoofdbestuur. Elk jaar treedt het Commissielid dat het langste zitting heeft gehad af en is herkiesbaar. Deze Commissie vergadert zoo noodig wekelijks in het Maatschappelijk Gebouw.

De Commissie van Stemopneming, (Stembureau) bestaat uit 3 Gewone leden der Eerste Groep, benoemd telkens voor een jaar op de Algemeene September-Vergadering door den Voorzitter.

Een dag vóór de verkiezingen heeft zij zitting in het Maatschappelijk Gebouw, en doet haar verslag schriftelijk aan het Hoofdbestuur, met opgave van het aantal uitgebrachte stemmen op ieder persoon.

De Commissie tot herziening van Statuten en Huishoudelijk Reglement, bestaat uit 5 of meer Gewone leden der Eerste Groep, te benoemen door het Hoofdbestuur. Zij brengt haar Rapport uit over de ingekomen en over hare eigen Voorstellen, in den regel binnen een maand nadat zij door het Hoofdbestuur werd benoemd.

Art. 16.

Commissiën, voor zoover niet gesicht door Statuten of Reglement, kunnen worden benoemd op de Algemeene Vergadering of door het Hoofdbestuur.

De reis- en verblijfkosten van Commissiën komen ten laste van de Maatschappij.

V. Afdelingen en Samenwerkende Vereenigingen, enz.

Art. 17.

De Raad der Afdelingen wordt gevormd door de Voorzitters en Secretarissen der Afdelingen, of hunne plaatsvervangers, mits deze leden der Maatschappij, zijn. Tevens kunnen Samenwerkende Vereenigingen, onder goedkeuring van Hoofdbestuur of Afdelingsbesturen, twee Bestuursleden, mits leden der Maatschappij afvaardigen naar dezen Raad der Afdelingen.

Deze Raad bespreekt de belangen der Afdelingen en Samenwerkende Vereenigingen onderling, en die der Afdelingen en Samenwerkende Vereenigingen ten opzichte van de Maatschappij.

Art. 18.

De Besturen van de Afdelingen en Samenwerkende Vereenigingen stellen elkander wederkeerig, minstens één maand te voren in kennis van de onderwerpen, welke zij behandeld wenschen te zien. De ééne verplichte Vergadering aan de Mei-Vergadering voorafgaande van dien Raad der Afdelingen, wordt echter door het Hoofdbestuur uitgeschreven.

De werkzaamheden ter vergadering worden geregeld volgens een Reglement, dat door het Hoofdbestuur moet zijn goedgekeurd.

Art. 19.

De reis- en verblijfkosten van de leden van den Raad der Afdelingen komen niet ten laste der Maatschappij.

Art. 20.

De toelagen aan de Afdelingen bedoelt in Art. 14 van de Statuten moet jaarlijks opnieuw worden aangevraagd en wordt door het Hoofdbestuur in overleg met de Commissie van Financiën vastgesteld.

VI. Prijsvragen.

Art. 21.

Bij de Prijsvragen door het Hoofdbestuur namens de Maatschappij uit te schrijven, stelt het de onderwerpen vast, stelt het programma op, en bepaalt welke bekroningen zullen worden uitgelooft, — en benoemt de Jury die zich heeft te houden aan de vanwege de Maatschappij op te stellen Prijsvraagregelen.

Art. 22.

De uit te loven bekroningen bestaan in gouden, verguld zilveren, zilveren of bronzen medailles, of een bedrag in geld, bij het uitschrijven der prijsvraag door het Hoofdbestuur te bepalen en uit te reiken, benevens in het Getuigschrift der Maatschappij.

VII. Uitgaven.

Art. 23.

De periodieke Uitgaven der Maatschappij worden geredigeerd door een Redacteur, onder toezicht en medewerking van de Commissie van Redactie.

Art. 24.

De in het vorig artikel genoemde periodieke Uitgaven der Maatschappij zijn:

a) Het Bouwkundig Weekblad.

b) Het Bouwkundig Tijdschrift.

Het Bouwkundig Weekblad is het voornoemde actuele vakblad, tevens Orgaan der Maatschappij. Het is bestemd om de vrije uiting van gedachten te bevorderen over alle onderwerpen die kunst en technische wetenschappen, zoomede de techniek en oeconomic van het bouwvak en de maatschappelijke belangen van zijn beoefenaars raken, — en dient voorts ter publicatie van alle officiële mededeelingen, aankondigingen, verslagen, enz. betreffende de Maatschappij, hare Afdelingen en Correspondentschappen, aan hare leden.

Het Weekblad wordt kosteloos aan alle leden der Maatschappij verstrekt, behalve aan de Kunstlievende, behoudens de bepaling aan het slot van dit artikel. De prijs door Kunstlievende en Niet-leden der Maatschappij te betalen wordt bepaald door het Hoofdbestuur.

Het Bouwkundig Tijdschrift, is bestemd voor verhandelingen van

meer blijvende waarde dan het Weekblad, zowel op technisch als op aestetisch gebied. Ten minste één Aflevering jaarlijks zal uitsluitend bestaan uit afbeeldingen en beschrijvingen van Oude Bestaande Gebouwen, ter vervanging van de bestaande Uitgave.

In het bijzonder deze Aflevering wordt aan de Kunstlievende leden gratis uitgereikt, tenzij zij de wensch te kennen geven om liever het B. Weekblad te ontvangen.

Art. 25.

De geleverde bijdragen voor beide periodieke Uitgaven worden gehonoreerd volgens een honorariumtabel door het Hoofdbestuur opgemaakt.

VIII. Vergaderingen.

Art. 26.

Door de Maatschappij worden in den regel, behalve de Algemeene Vergadering in de maand Mei te Amsterdam, vier andere Vergaderingen gehouden, hetzij in plaatsen waar Afdelingen der Maatschappij bestaan of elders. Een dezer Vergaderingen zal in den maand September gehouden worden, en aan deze zal zoo mogelijk een Excursie verbonden worden.

Art. 27.

De Vergaderingen zijn bestemd voor het houden van lezingen, enz., en voor het behandelen van vraagstukken die in den ruimsten zin, de bouwkunst of aanverwante vakken en hunne beoefenaars betreffen.

Art. 28.

Van de voorstellen die op de Vergaderingen zullen worden behandeld, worden de gronden waarop zij berusten en zoo noodig het preadvies van het Hoofdbestuur, bij de bekendmaking in het Orgaan der Maatschappij, vermeld.

Art. 29.

Geen voorstel wordt ter Algemeene Vergadering behandeld, dat niet schriftelijk, behoorlijk toegelicht, en door minstens tien leden of een Afdelingsbestuur onderteekend, twee maanden vóór die Vergadering is ingekomen bij het Hoofdbestuur.

Het Hoofdbestuur kan een dusdanig voorstel van zijn preadvies doen vergezellen.

Art. 30.

Ieder lid dat de Vergadering komt bijwonen, teekent zijnen naam in een register.

Art. 31.

Ieder lid heeft het recht om iemand buiten Nederland gevestigd, in de Vergaderingen te introducereen.

Het Hoofdbestuur en de Besturen der Afdelingen kunnen ook leden van andere technische of artistieke vereenigingen, alsmede andere personen, in Nederland gevestigd, éénmaal 's jaars in de Vergadering toelaten. Hiervan wordt aantekening gehouden in een Introductieboek.

Art. 32.

Tot het houden van voordrachten of het doen van eenige mededeeling, wordt in de eerste plaats aan hen het woord verleend, die, vooraf, aan den Voorzitter, hun voornemen daartoe hebben te kennen gegeven, en wel naar orde van tijd van kennisgeving. De Voorzitter heeft het recht, het houden van voordrachten, zoo de Vergadering er te zeer door verlengd zou worden, uit te stellen tot de eerstvolgende Vergadering, of daarvoor een Buitengewone Vergadering te beleggen.

Art. 33.

In de Algemeene Mei-Vergadering wordt de hieronder vermelde volgorde in acht genomen:

1. Opening der Vergadering.
2. Bespreking en goedkeuring van de notulen der vorige Vergaderingen afgedrukt in het Bouwk. Weekblad.
3. Verslag van het Hoofdbestuur met betrekking tot zijn bemoeiingen, en al hetgeen in het afgelopen jaar in en met de Maatschappij is voorgevallen; benevens Verslag van de verplichte Vergadering van den Raad der Afdelingen.
4. Verslag van de Commissie van Financiën over haar gehouden bekeer.
5. Rapport van de Commissie tot het nazien der rekening en verantwoording over het afgelopen jaar, door de Commissie van Finan-

ciën, Uittoting van aandeelen in de geldleeningen der Maatschappij.

6. Mededeeling van den uitslag der verkiezing van Hoofdbestuursleden.

7. Benoeming door den Voorzitter eener Commissie van Stembureau (Stembureau), van drie leden ter Vergadering aanwezig.

8. Verkiezing van een lid in de Commissie van Onderzoek en in de Commissie van Redactie;

9. Mededeeling der conclusien van het rapport van beoordeelaars der prijsvragen.

10. Het uitreiken van bekroningen.

11. Behandeling van de begroting voor het volgende jaar.

12. Vaststelling van de plaats der September-Vergadering.

13. Bespreking van ingekomen voorstellen.

14. Discussie over vragen of voorstellen door het Hoofdbestuur of de leden op de Vergadering gedaan, en die tot geen stemming aanleiding geven.

15. Voordracht en eventueel bespreking daarvan.

16. Sluiting der vergadering.

IX. Tentoonstellingen.

Art. 34.

De regeling der Tentoonstellingen berust bij het Hoofdbestuur. En kunnen bekroningen beschikbaar gesteld en uitgereikt worden door het Hoofdbestuur voor verdienstelijke inzendingen. Omtrent het toekennen dier bekroningen doet de Tentoonstellings Commissie (Jury), in een rapport, voorstellen aan het Hoofdbestuur.

X. Bibliotheek.

Art. 35.

Hiervoor bestaat een afzonderlijk Bibliotheek reglement.

XI. Statuten- en Reglementsherziening.

Art. 36.

Om de vijf jaar wordt een Algemeene Herziening van het Huis-houdelijk Reglement aan de orde gesteld. Voor de eerste maal na de goedkeuring van dit Reglement zal dit geschieden in de Meivergadering 1913. Wijzigingen van enkele bepalingen kunnen echter ook tusschentijds geschieden, mits de daarvoor ingezonden Voorstellen door minstens vijf en twintig gewone leden of het Hoofdbestuur ondertekend zijn; zij moeten echter een maand voor de Algemeene Vergadering waarop zij zullen worden besproken in het Orgaan der Maatschappij zijn gepubliceerd.

De Voorstellen tot Statutenwijziging of Reglementsherziening met de daarop betrekking hebbende stukken worden door het Hoofdbestuur aan de Commissie tot Statuten- en Reglementsherziening in handen gesteld.

Art. 37.

Het Hoofdbestuur brengt het Rapport der Commissie met zijn advies en de daaraan voortvloeiende Voorstellen tot wijziging van Statuten of Reglement ter Algemeene Vergadering in discussie en stemming.

Art. 38.

Minstens drie weken voor de Algemeene Vergadering wordt het rapport der Commissie met de daaraan voortvloeiende Voorstellen van het Hoofdbestuur gepubliceerd.

Vastgesteld 11 Maart 1908 op de gecombineerde Vergadering van het Hoofdbestuur en de Commissie der Wetsherziening.

PRYSVRAGEN

Door de „Afdeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst“ en door „Amstels Bouw-Vereeniging“ worden gezamenlijk twee prijsvragen uitgeschreven betreffende de beste plannen voor:

A een perceel ter bewoning van gezinnen uit den burgermiddenstand. B een perceel ter bewoning van werkmansstand; zoodanig dat de bouw daarvan tevens loonend voor den bouw-ondernemer is. Het programma stelt de volgende eischen:

Bepalingen betreffende de inrichting der perceelen.

Het perceel, bedoeld sub A, moet bevatten benedenhuis met kelder en twee bovenwoningen. De benedenwoning en elk der bovenwoningen moeten een afzonderlijken toegang en opgang bezitten. De beide bovenwoningen moeten elk de beschikking hebben over de helft der zolderruimte, terwijl elke woning geschikt moet zijn ter bewoning door een gezin van minstens vijf personen, de dienstdode daarin niet begrepen.

Het perceel, bedoeld sub B, moet ruimte aanbieden voor de bewoning van acht werkmansgezinnen, elk bestaande uit minstens zes personen. Als toegang tot alle woningen kan op een gemeenschappelijken toegang en opgang gerekend worden, desgewenscht kunnen meerdere toegangen ontworpen worden.

Bepalingen inhoudende de gegevens, aan te houden voor de begroting der bouwkosten en de exploitatie-rekening.

Het perceel, bedoeld sub A, is gedacht op een bouwterrein, diep 20 M., met een waarde van f 30.— per M², dat genoemd sub B, op een terrein diep 18 M., ter waarde van f 22.50 per M². Bij eerstgenoemd terrein is te rekenen op een toelaatbare bebouwingsdiepte van 12 M. uit den voorgevelrooilijn, laatstgenoemd terrein kan bebouwd worden tot op hoogstens 11.5 M. uit den voorgevelrooilijn.

De straat is gelegen op 0.70 M., het bouwterrein op 0.40 M. boven AP. De funderingsdiepte bedraagt voor bovenkant funderingsplaat 0.80 M. onder AP. Voor de hoofdpoten der over te leggen gedetailleerd begroting der bouwkosten zijn de volgende cijfers aan te houden.

Voor de fundering, inbegrepen ontgraving en weder aanvulling der funderingsput f 0.90 per M. heipaal, alle palen ter lengte van 12 M.

Hout voor de fundering f 32.— per M²
 „ „ balklagen en kap. „ 40.— „ „
 Metselwerk, door elkander gerekend „ 15.— „ „
 Houten vloeren. „ 1.20 „ M²
 Terreinafsluiting „ 2.— „ „

Elk der zijgevel- (bouw) muren is, gelet op de mogelijkheid van inbalking der aangrenzende perceelen, slechts voor de helft zijner kosten — inbegrepen de fundering — in de begroting op te nemen.

Tot dekking der algemeene onkosten zijn de bouwkosten te vermeerderen met 8 pCt. Rioleringswerken in den openbaren weg zijn ten laste der Gemeente.

Voor de bij plannen over te leggen exploitatie-rekening gelden volgende cijfers:

Voor huuropbrengst van perceel A, per jaar f 1125.—, verdeeld aldus: benedenhuis f 400.—, 1ste bovenwoning f 375.—, 2de bovenwoning f 350.—

Voor idem als voren voor perceel B, per jaar, f 1154, verdeeld als volgt: benedenwoningen per week f 3.—, 1ste verdiepingwoningen f 2.80, 2de verdiepingwoningen f 2.70, 3de verdiepingwoningen f 2.60.—

Voorts is te stellen aan lasten: waterverbruik voor perceel A f 39.—, voor perceel B f 72.—. Straatbelasting per jaar voor A en B ongeveer gelijk te stellen op f 3.50 per M. voorgevel-lengte en grondbelasting 2½ maal het totaal der straatbelasting voor huurderving en onderhoud 15¼ van den netto-huuropbrengst.

Bepalingen betreffende de plan-teekeningen.

De plannen moeten in alle opzichten voldoen aan de bepalingen der Amsterdamsche Bouwverordening voor de nieuwe stad. Alle teekeningen moeten in zwarte inktlijnen zijn uitgevoerd, eenvoudig en scherp, zonder dat daarop kleuren, systeemlijnen, schaduw (met lijnen of tinten) mogen voorkomen.

Van elke verdieping der perceelen wordt verlangd een plattegrond-teekening, benevens het funderings- en kapplan, langs en dwarsdoorsneden, en de aanzichten der voor- en achtergevels. Plattegrond-teekeningen, met ingeschreven maten, eveneens de hoogte-maten bij doorsnede-teekeningen. Alles op schaal van 1:100.

De plannen moeten vergezeld gaan van eene uitgewerkte en omschrijvende begroting van bouwkosten, waaruit de te gebruiken materialen, benevens van eene exploitatier rekening.

Algemeene bepalingen.

Art. 1. In elk der beide prijsvragen kunnen drie bekroningen worden uitgekeerd. Ter beschikking van de Jury is een bedrag gesteld van f 250.— voor elke prijsvraag, welke zoo zal verdeeld worden dat de te prijzen f 150.— bedragen.

Art. 2. De plannen met daarbij behorende gedetailleerde be-

grooting van kosten en exploitatie-rekening moeten voor of op 30 Juni 1908 franco worden verzonden aan het adres van de Secretaris der Jury, Marnixstraat 402, alle correspondentie is te richten aan het adres van den heer P. van Exter, Hemonylaan 15, Amsterdam. Vragen omtrent deze prijsvraag zullen uitsluitend worden beantwoord in het „Bouw-Weekblad“.

Art. 3. Alle stukken moeten gemerkt zijn met een motto en herkenningsteekken en vergezeld zijn van: a. een goed gezegd couvert voorzien van hetzelfde motto benevens eene herkenningsteekken als op de daarbij behorende stukken voorkomen en inhoudende naam en woonplaats van den ontwerper; b. van een open brief waarin een correspondentie-adres.

Art. 4. Het schrift op de teekeningen en van alle stukken moet van een andere hand zijn dan die van den ontwerper.

Art. 5. De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken, voordat de Jury uitspraak heeft gedaan.

Art. 6. Ontwerpen waarvan de stukken niet volledig zijn, niet beantwoorden aan de gestelde bepalingen of waarbij de hiervorenstaande bepalingen van art. 4 en 5 niet in acht zijn genomen, blijven bij de beoordeeling buiten verdere beschouwing.

Art. 7. De ingekomen ontwerpen met daarbij behorende bescheiden zullen worden beoordeeld door een Jury bestaande uit de H.H. A. D. N. van Gendt, J. H. W. Leliman, P. van Exter, C. H. Eldering, Architecten en Bouwkundigen en J. W. C. Tellegen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht, allen te Amsterdam.

Art. 8. Uiterlijk binnen twee maanden na den datum van indiening, genoemd in art. 2, brengt de Jury haar rapport uit aan de besturen der prijsvraag-uitschrijvers. Dit rapport wordt ten spoedigste openbaar gemaakt in het „Bouwkundig Weekblad“.

Art. 9. De bekróonde ontwerpen blijven het eigendom der prijsvraag-uitschrijvers, terwijl alle ontwerpen en bescheiden gedurende minstens drie weken zullen worden tentoongesteld in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam. Daarbij ligt het Jury-rapport ter lezing.

Art. 10. De niet-bekróonde ontwerpen kunnen binnen een week, na afloop der tentoonstelling worden afgehaald aan genoemd gebouw op vertoon van motto en herkenningsteekken, of zullen desverlangd voor de inzenders buiten Amsterdam, franco worden teruggezonden aan de correspondentie-adressen.

Vastgesteld 7 Maart 1908.

Het Bestuur van Amstels Bouw-Vereeniging. Het Bestuur der afd. Amsterdam der Maatj. tot Bevordering der Bouwkunst.

P. van Exter, Voorzitter.

J. B. Sellmeyer, Secretaris

W. J. de Groot, Voorzitter.

J. H. W. Leliman, Secretaris.

De Jury:

J. H. W. Leliman, Voorzitter.

A. D. N. van Gendt.

J. W. C. Tellegen.

C. H. Eldering.

P. van Exter, Secretaris.

Exemplaren van dit programma op franco aanvragen gratis te verkrijgen bij Firma F. van Rossen, Heerengracht 281, te Amsterdam.

BERICHTEN

Door urgentie van het verslag der vergadering van 11 Maart, en de opname van de concept statuten, zijn vele bijdragen en berichten moeten blijven liggen voor een volgend nummer.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 16 MAART.

BOXTEL. Het bouwen van een dubbel woonhuis voor den heer G. Biemans.

De bouw. J. de Vries. Bestek en teek- ter inzage in café „de Kom“.

DWINGELO. Perc. 1 Het bouwen van een school voor Christelijk onderwijs, annex een onderwijzerswoning te Leggelo, Perc. 2 Het verf-, glas- en behangerswerk in deze school.

De bouw. P. G. Mos. Bestek en teek. à f 1.50 verkrijgb. bij gen. bouw., die inl. geeft.

DUSSEN. Het bouwen van een woonhuis met stal en schuur in de St. Mariapolder Dussen.

De heer J. Staal, Mariapolder te Dussen te zijnen huize. Bestek en teek. aldaar ter inzage. Inl. geven de arch. P. A. Oomes en

BINNENLAND.

Prijsvraag slachthuis. Door de Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel is ingesteld een commissie, aan welke zal worden opgedragen het opmaken van een prijsvraag voor een plan voor een goedkoop, eenvoudig en doelmatig slachthuis met raming van kosten voor den bouw; het bescheiden van de antwoorden op die prijsvraag geschiedt door een commissie, waarvan de heer D. E. C. Knuttel, Rijksbouwmeester lid en voorzitter is, terwijl leden zijn de H. H. J. F. Dhoot, directeur van het gemeentelijk slachthuis te Rotterdam, F. J. Nieuwenhuis, directeur van gemeentewerken te Utrecht, Dr. H. Remmelts, inspecteur in Algemeene Dienst bij de directie van de Landbouw en J. N. van Ruyven, directeur van gemeentewerken te Dordrecht.

Tentoonstelling Vrouwelijke handwerken te Brüm. De Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem ontving de vereerende uitnodiging om ten behoeve eener tentoonstelling van vrouwelijke handwerken, die bij gelegenheid van het regeringsjubileum van Zijne Majesteit Frans Jozef I Keizer van Oostenrijk, Koning van Hongarije te Brüm, de hoofdstad van Moravie, alwaar een sterk ontwikkeld kunstleven heerscht en een voorbeeldig Kunstnijverheids-museum is gevestigd, zal gehouden worden, bij een te brengen eene Nederlandsche inzending van moderne vrouwelijke handwerken, die zich door bijzondere kunstwaarde onderscheiden.

De tentoonstelling zal gehouden worden in de groote feestzalen van het „Duitsche Huis“ en vergezeld gaan van een congres, dat in Oostenrijk zeer veel belangstelling en sympathie wekt.

De heer E. A. van Saher heeft aan deze uitnodiging gehoor gegeven en zullen de voor de tentoonstelling bestemde werken, vóór 1 Mei op het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem worden bijeengebracht en van daar uit gezamenlijk verzonden worden.

Er zal voor de Nederlandsche inzending een prospectus worden gered- gemaakt, waarin belangstellenden alle bijzonderheden kunnen vernemen en die op aanvraag kosteloos zal worden toegezonden.

Damprijsvraag. Een inzender vraagt:

1. Is de kringlijn om het bouwblok terrein Oude Beurs absoluut daar te maken of kan ook met een kringlijntje om het pleintje voor de nieuwe Beurs worden volstaan; of is een kringlijn om het monument op den Dam voldoende.

2. Een der gevraagde perspectieven zal wel van het standpunt der bijgevoegde foto te nemen zijn; is voor de anderen nog een voorkeur?

Antwoord: De eerste vraag onderwerpen wij aan het oordeel van den Directeur van de Gemeentetram. De heer Neissen acht de weg om het oude Beursterrein de eenig mogelijke. Op het pleintje voor de nieuwe Beurs is geen ruimte genoeg, om het monument op den Dam evenmin.

Wat de tweede vraag betreft, men is geheel vrij in de keuze van de standpunten waarvan de beide perspectieven worden genomen. Voorkeur bestaat dus niet, als maar de bedoeling van den ontwerper omtrent de nieuwe bouwblokken duidelijk wordt aangegeven. De foto is alleen bijgevoegd ten gerieve der deelnemers, om den plaatselijken toestand, voor zoover noodig, gemakkelijk op de schetsen te kunnen overbrengen, ook als leidraad voor hen die hier niet woen of verblijf houden.

Voor de Jury:

J. VAN HANSELT, Voorzitter.

J. INGENOHL, Secretaris.

L. v. d. Pas te Breda. Aanw. 16 Maart

ENSCHEDÉ. Het bouwen van een woonb. aan de Benkinkstraat aldaar voor A. v. Goor.

De besteder 's midd. 12 u. in het café van Klumpers. Bestek en teek. in gen. café ter inzage. Inl. te bekomen bij den architect H. E. Zeggelink. Aanw. 16 Maart v.m. 9 u.

ENSCHEDÉ. Het afbreken van perc. no. 5 en 7 en ter plaatse bouwen van twee woningen op een terrein, gelegen aan den Walhofsweg ald.

De archit. H. Reijgers 's midd. 12 u. in het café van E. J. Te Riet. Bestek en teek. in gen. café ter inz. Inl. zijn te bekomen bij gen. archit. Aanw. 16 Maart v.m. 9 u.

MONTFOORT. Het bouwen van een woonhuis, boerderij, koetshuis en wagenloods, op een terrein, gelegen bij Montfoort. De architecten Rigter en van Bronkhorst te Bussum—Baarn, in hotel „Het Vergulde Hoofd”. Teek en bestek te verkrijgen tegen f 2,50, ten kantore van genoemde architecten en bovengenoemd hotel.

VLAGTWEDDE. Het bouwen van een boerderij op een terrein te Renneborg, onder Wollinghuizen, onder bijlev. der benod. materialen, arbeidsloonen, transporten etc. De heer H. Schipper Kzn. te Winschoten n.m. 3 u. in 't café Dinkla te Vlagtwedde. Bestek en teek ter inzage in gen. café, en a f 1 te bekomen bij den archit. N. Doornbos te Sellingen. Aanw. 16 Maart n.m. 1 u.

DINSDAG 17 MAART.

BOSCHKAPPELLE (ZEEL). De verbouwing van een woonhuis. De heer P. Wentzler v.m. 10 u. in zijn café alwaar bestek en teek ter inzage zijn. Aanw. 17 Maart v.m. 9 u.

WOENSDAG 18 MAART.

APPELTERN. Het bouwen van een huis voor P. Banken, aldaar. De besteder, v.m. 10 u. Bestek en teek ter inz. ten huize van C. v. d. Voort. Aanw. 18 Maart, v.m. 9 u.

ALMELO. Het vergrooten van het pakhuys aan de havenkoepel voor rekening van de coop. landbouwersbank en handelsvereen. De architect H. A. Witzand n.m. 4 u. in het café Lodeking, alwaar bestek en teek ter inzage zijn en a f 2,50 verkrijgb. bij gen. architect, die inl. geeft.

BORCULO. Het bouwen van een heerenhuis op een terrein aan den stationsweg aldaar.

De heer D. A. Meilink Azn. n.m. 6 u. in het hotel Weggelaar. Bestek en teek tegen f 5 per stel verkrijgb. ten kantore van den architect en worden op den dag der besteding tegen f 3,50 per compleet stel weder terug genomen. Inl. verstrekt B. van der Woerd Hzn. te Enschede. Aanw. 18 Maart n.m. 2 u.

BORSSELE. Het bouwen van een woonhuis met schuur.

De heer W. van Liere Jzn. n.m. 2 u. in de herberg v. J. Walbeke. Inl. geeft de timmerman J. de Moljck. Aanw. 18 Maart n.m. 1 u.

EMMEN. Het bouwen eener ambachtschool met bijlev. der benoedigde mater.

Het best der vereen. „Ambachtschool van Emmen en Omstreken” s midd. 12 u. in het stationskoffiehuis. Bestek en teek verkrijgb. tegen f 2 bij den arch. R. Kliphuis te Emmen. Aanw. 18 Maart v.m. 10 u.

NOORDSCHESCHUT (Dr.). Het bouwen eener kamer aan het perceel van R. Harkema te Noordscheschut in de gemeente Hoogeveen.

De architect J. Carmiggelt v.m. 10 u. in het café G. Hummel. Bestek en teek in gen. café en in 't café A. Bolk te Hoogeveen ter inzage. Aanw. 18 Maart v.m. 9 u.

VARSSEVELD. Het bouwen van een pakhuys met bijlev. der materialen. Het best der coop. landb-vereen. s midd. 5 u. ten koffiehuis van S. A. Atendsen, alw. bestek en teek ter inzage zijn. Inl. geeft de bouwkw. W. Vriezen, Aanw. gedaan.

DONDERDAG 19 MAART.

ROTTERDAM. Het bouwen van een winkelhuys met woning en bovenwoningen aan de Lange Dijkstraat no. 24.

De architect G. A. v. d. Wilde n.m. 2 u. in café de Waard, Nieuwe Binnenweg 539, alwaar bestek en teek ter inz. liggen en a f 2 te bekomen.

TERWISPEL. Het bouwen van eene bakkerij voor W. Veenstra, op vrij terrein aan de Oude Dijk aldaar.

De besteder. Bestek en teek ter inzage bij de Wed. Loopstra, alwaar bijl. in te leveren s av. 6 u. Inl. geeft W. Burgij.

VRIJDAG 20 MAART.

EERSEL (N.-BR.). Het bouwen van een woonhuis op een terrein aldaar.

De heer L. J. Bakhuizen v. d. Brink n.m. 2 u. in het koffiehuis van P. Cools. Bestekken met teek. s 2 verkrijgb. bij den aanbested. Aanw. 19 Maart n.m. 2 u.

HANSWEERT. Het bouwen van een nieuw woonhuis op een perceel bouwgrond aan de Westzijde van het kanaal.

De archit. A. Le Clercq te Kruiningen n.m. 4 u. in het koffiehuis van Chr. Mollet te Hansweert. Best. en teek verkrijgb. bij gen. architect.

OOSTBURG. Het bouwen van een ambachtsschool op een terrein bij de Nieuwstr. Het best. der Vereeniging „De Ambachtsschool voor Oostburg en omstreken” n.m. 3¹/₂ u. in het koffiehuis van F. J. Duste. Bestek en teek. a f 1,50 verkrijgb. bij den bouwkw. J. A. v. Baal, die inl. geeft. Aanw. gedaan.

TER-APEL. Het amoveeren van een oude en het bouwen van een nieuwe winkelbehuizing, met bijlev. van de daartoe benod. materialen, transporten enz.

De heer H. C. Schomaker n.m. 3 u. in het café van R. Wolf, alwaar bestek en teek ter inz. zijn en verkrijgb. a f 2,25 bij den bouwkw. W. Noorlag te N. Weerdinge die inl. verstrekt in boveng. café. Aanw. 20 Maart n.m. 2 u.

TEGELEN. Het bouwen van een villa met gedeeltelijke bijlevering van materialen op een langs de Kaldenkerkerweg aldaar gelegen terrein voor rekening van Eug. Canoy. De archit. Henri van Seele te Venlo, alw. bestek en teek ter inz. en verkrijgb. zijn en die inl. geeft. Aanw. 20 Maart v.m. 10 u.

UTRECHT. Het bouwen van een kapitaalhoofstede aan het Klaphek bij Vreeswijk. De architect E. G. Wentink Jr. n.m. 2 u. in hotel la Station.

ZATERDAG 21 MAART.

APELDOORN. Het amoveeren van het pand A. no. 154 aan de Dorpstraat aldaar en het daar ter plaatse weder opbouwen van een woon- en winkelhuys.

De arch. Andr. v. Driesum Szn. n.m. 2 u. in hotel „Apeldoorn”. Bestek en teek. a f 1,50 verkrijgb. bij gen. arch.

RUURLO. Het bouwen van een huis met 2 woningen aldaar.

De heer J. H. Dolphijn v.m. 11 u. in „het Wapen van Ruurlo”. Bestek en teek vanaf 11 Maart ter inzage in het Hotel voorn. Aanw. 18 Maart n.m. 2 u. Bijl. daags voor de besteding in te zenden bij den architect H. Enklaar te Ruurlo.

DINSDAG 24 MAART.

ROTTERDAM. Het bouwen van het krankzinnigengesticht „Maasoord” onder de gem. Poortngaal Bovenbouw 2e gedeelte.

Het gen. best. n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek ter inz. op de centrale secret. der gem. en in het stads timmerhuys te Rotterdam, en voor f 5 verkrijgb. bij Wed. P. v. Waesberge en Zoon, Houttuin no. 73 Inl. te bek. aan gem. timmerhuys. Aanw. 17 Maart v.m. 11 u.

VRIJDAG 28 MAART.

BOXMEER. Het bouwen van een woonhuis aan den Stationsweg aldaar, met bijlev. van alle materialen.

De heer A. Smeets n.m. 4 u. in het café van W. J. Verdijk. Bestek en teek. a f 1,50 verkrijgb. bij den besteder. Aanw. gedaan.

MEISENBACH RIFFARTH & Co.

PHOTOCHEMIGRAFISCHE KUNSTINRICHTINGEN.
BERLIJN — MUNCHEN.

VERTEGENWOORDIGERS VOOR NEDERLAND:

MOUTON & Co. 's-Gravenhage.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

24 FEBRUARI.

AMSTERDAM (ONDERH.) Het bouwen van een teekenschool aan de Gabriel Met-sustraat. Door het bestuur van de Dag-teeken- en kunstambachtsschool voor meisjes. Gegund aan D. Gerlijn en Zn. en A. J. de Haan te Amsterdam.

MURMERWOUDE (Fr.). Het bouwen van eene stelphuizing met stalling voor 16 stuks vee voor S. van Kleffens, op een vrij terrein aan den tramweg onder Murmerwoude. Door den besteder. Gegund aan J. v. d. Ploeg te Metslawier.

27 FEBRUARI.

KUBAARD (Fr.). Het bouwen eener stelp-huizinge met stalling voor 42 stuks vee op een vrij terrein aan de Slachtedijk aldaar. Door den arch. M. K. Zijlstra te Oosterend. Gegund aan P. Westra te Arum, voor f 16840.

28 FEBRUARI.

ROTTERDAM (ONDERH.). Het afbreken en weder opbouwen van pand no. 12 aan de St. Jacobstraat. Door den eigenaar H. J. P. van Leeuwen. Gegund aan de laagste inschrijvers Breed-veld en v. Velzen te Rotterdam.

29 FEBRUARI.

VIANEN. Het bouwen van een burger-woonhuis in Helsingden onder Vianen voor H. de Vor. Door den besteder. Laagste inschrijver J. Witkamp, f 3713, gegund.

1 MAART.

LEEUWARDEN. Het bouwen van een pakhuys met izeren loods en het bestaande pakhuys te verhoogen en in te richten voor graanmaaldrij, met bijbouw van machin-kamer en izeren loods, alles aan de Sneeker trekweg. Raming 06753. Door de coop.

vereen, tot aankoop van Landbouwenoo-digheden.

Laagste inschr. E. Reitsma en J. Dijkstra, f 14175. Gunning aangehouden.

WINTERSWIJK (ONDERH.) Het bouwen van een huis aan de Weeldstraat voor den heer G. J. Kimmels, onder beheer van den architect H. v. d. Schaaf.

Gegund aan den laagsten inschrijver G. J. Slotboom. Winterswijk, voor f 3680.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Grootte Houtstraat 71⁰⁰⁰⁰, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, Ujselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1906 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1906 31.495.000,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer bil-lijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

HONORARIUM-TABELLEN

7008

Bouwkundige Werkzaamheden met Declaratie.

Vastgesteld in de Algemeene Ver-gadering van de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst, gehouden te Amsterdam op 31 Mei 1888. Herzien in de Algem. Vergadering van 18 Mei 1904.

De prijzen zijn:

1 Exempl. f 0.10, franco p. post f 0.11
25 „ „ 1.50, „ „ „ 1.62
50 „ „ 2.50, „ „ „ 2.70
100 „ „ 4.—, „ „ „ 4.20
Op naam bedrukt.
50 Exempl. f 4.—, franco p. post f 4.20
100 „ „ 6.—, „ „ „ 6.20

Toezending geschiedt alleen na ontvangst van remise.

WAGENINGEN. Het amoveeren van drie woningen en het bouwen van een woonhuis met bakkerij en schuurte, aan de Veerstraat ald. Door den heer L. Vook.

Laagste inschrijver J. W. Mugge, f 3384.

WINTERSWIJK. Het bouwen van een woonhuis „Toebeshuysje” in Kotten. Door den heer A. Essink op Essink in 't Woold. Laagste inschr. Job. Eelink, f 1847. Geg.

8 MAART.

OOSTWOLD. Het bouwen eener nieuwe burgerbehuizing te Oostwold, met de levering van al het benoedigde. Door fmeijfrouw de wed. R. Hoiting.

Laagste inschr. J. Haan, Enumatil, f 202.

WESTERBORK. Het bouwen van een nieuw kerkgebouw, met de daartoe benod. bouwstoffen enz., als: a. timmer, metsel- en stucadoorwerk. Ram f 2535, 6 verf- en glaswerk. Door het kerkbest, der Geref. kerk. Laagste inschr. G. J. en H. Lahnus, f 2183. Verf- en glaswerk J. Brunstijg, f 68. Geg.

7 MAART.

AMBT ALMELO. Het bouwen eener school van 4 lokalen met onderwijzerswoning op een terrein aan het Nieuwe Kanaal bij den Duisternen Dijk. Door het gem. best.

Laagste inschrijver Uilenroef, Almelo, f 15247; daaropvolgende Eshuis, idem, f 15686.

EIBERGEN. Het bouwen van een woonhuis. Door de vereen. „Het Eibergsche Groene Kruis”. Plan A. Laagste inschrijver W. Wolfs Eibergen, f 3571.

Plan B. W. Wolfs, Eibergen, f 3722.

GOOR. Het bouwen van een woonhuis op den Malberg. Door den heer A. Boom. Gegund aan H. Deeterink, Goor voor f 2095

RIDDERKERK. Het bouwen van 10 arbeiderswoningen met bijbehorende werken. Door het best. der Vereeniging „Ons ver-langen”.

Laagste inschrijver H. S. v. Lent, Ridder-kerk, lood- en zinkwerk f 530.

Massa. L. de Kloof, Alblasserdam, f 14350.

SCHOTEN. Het bouwen van een school voor 600 leerlingen op een terrein aan de Sundastraat. Door het gem. best.

Laagste inschr. H. Meunig, Schoten, f 5300

UTRECHT. Het afbreken van het be-staande en het bouwen van een nieuwe brugwachterswoning te Nederhorst den Berg. Door den Burgemeester van Nederhorst den Berg, namens het gem. best. van Utrecht en den Ambachtsheer van Nederhorst den Berg.

Laagste inschrijver W. van Voren, Nederhorst den Berg, f 2394, daaropvolgende W. Hendriks idem, f 2800

9 MAART.

ENSCHEDÉ. Het verbouwen van een magazijn en laboratorium aan de fabriek Noorderhagen. Door de firma van Heek & Co. Laagste inschrijver E. Gebben, f 3920 gegund.

ENSCHEDÉ. Het herbouwen van een afgebrand café met woonhuis en winkelaan den Voortsweg te Lonneker. Door den architect H. E. Zeggelink.

Laagste inschrijver firma B. G. Groeliker, f 7320, gegund.

STEENBERGEN (DR.). Het bouwen van eene boerenbehuizing met schuur voor den heer Polling te Steenberg.

Laagste inschrijver J. v. Houten, Leek, f 4623, gegund.

TERHORNE. Het bouwen van een woonhuis met twee koestallen enz. te Terhorne, voor H. Plantinga. Door den besteder.

Laagste inschrijver K. J. v. d. Schaaf Terhorne, f 2197, gegund.

10 MAART.

STAD DOETINCHEM. Het bouwen van een woonhuis aan den Ruimzichtscheweg. Door den archit. W. P. Nederkoorn.

Laagste inschrijver A. J. German Az, Doeshurg, f 7490.

2 MAART.

KOLLUMERPOMP (FR.). Het bouwen van een stelphuizinge aldaar. Door den heer R. S. de Vries. Laagste inschrijver J. Kuipers, Surhuistervven, f 2892. Gegund.

USQUERT. Het afbreken en weder op-bouwen van een woning met bijlev. van alle materialen, arbeidsloonen en transporten. Door het gem. best.

Laagste inschrijver O. Bos, Uithuizen, f 2498, gegund.

VALKENSWAARD. Het bouwen van een stoomschoenfabriek, voor rekening van den heer J. van den Besselaar.

Laagste inschrijver F. v. Doorn, Valkenswaard, f 4280. Gegund.

3 MAART.

EIBERGEN (ONDERH.). Het bouwen van een woonhuis voor den heer H. Schuur-man. Door den bouwkw. J. B. Radstake te Enschede.

Gegund aan J. G. Blankvoort, Eibergen, voor f 3220.

EINDHOVEN. Het bouwen van 7 arbeiderswoningen, met bijbouw en bijlevering van alle daarbij behorende materialen, transporten enz. Door den heer Jan C. Kuller. Laagste inschrijver F. v. Dijk, Woensel, f 9919, gegund.

5 MAART.

LOOSDUINEN. Het bouwen van 6 pak-loods met verkapping, bestrating enz. Door het bestuur der Loosduinsche Groen-tenveiling.

Laagste inschrijvers Kamper en Olyhoek, 's Hage f 6649.

NIJMEGEN. Het bouwen van 3 beneden- en bovenhuizen en 2 heele huizen aan de Jan van Goyen-hoek Pater Brugmanstraat, ald. Door den arch. P. G. Buskens.

Laagste inschrijver G. J. Arntz, f 22660.

OUDE PEKELA. Het afbreken van een bestaand en het bouwen van een nieuwe winkelbehuizing met café te Oude Pekela, onder bijlevering van alle daartoe benoedigde materialen. Door den heer E. Holvast v/h. P. Kleve.

Eenige inschrijver H. Frecke, Winschoten, f 2986. Gunning aangehouden.

LYST-VAN-LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën
f 5,- per jaar bij vooruitbetaling. Abonnes op Advertentiën
f 1,- per regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Aerogeegas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuïdenhout. - Rijklof van Goens-
straat 18, den Haag.
Asfalt. — W. J. v. d. WETTEREN en A. S. KEY. Rotterdam.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel „STEEN-
OORD“, 's-Gravenhage.
Asphal, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse
Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche
Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN. Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek
„de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“
's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERD. CEMENT-
STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN
WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteen-
fabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton „Kahn Systeem“, Handelsmaatschappij van R. S.
STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co. Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn.,
Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOT & Zoon, Den Haag.
Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Cementmastlekdakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A.
SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDEN OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen
H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — Wed. I. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖ-
DER, Amsterdam.
Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD
RUEMPOL & Co., Amsterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
„Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN
Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
Gaskachels (nieuwste condensngl.). — OBELT, Amsterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.

Funderingsplaat Station Nootdorp—Veerweg Z. H. E. Spm.

Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — Th. VAN HEEM-
STEDEN OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondboringen. — A. J. STOEEL Jr. Haarlem.
Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Hautiersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Houtcement- en Houtcementdakleerbedekking. Haensler's Hout-
cement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN,
Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.
Jalousien. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
Jasson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Keien enz. — FERD. ENGBERS, Amsterdam.
Lengtematen, dunstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen. J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — FRSK. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en Inw. glasmail privaitleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder“ Amsterdam.
Montografiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSSEN, Amsterdam.
Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAM & Co. Rotterdam.
Plafond- en Wandbekleding. R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
Plafondplaten. — GEBR. MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
Potlooden. — A. W. FABER'S „CASTEL“ POTLOOD.
Précisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
Proefstaten Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDEN OBELT, Amst.
Rolluiken, Serrebedekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam — 's-Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmere. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoria Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken. — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-
werks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. d.
LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
Steenen, Gevel, Sier, enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
Steenagas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN &
STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
Tegelversieringen enz., Plateelbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
Timmer- en listfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Toilet). — H. HUIJCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Amsterdam.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouw-
materialen“ v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen“ voorheen
M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGBERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.
'S-GRAVENHAGE.

VACUUM-STOFREINIGER
voor Hand- of Electriche Drijkracht, Stationaire of Transportable inrichting
voor Openbare gebouwen, Woonhuizen, Ziekenhuizen, Musea etc.

Vraagt catalogus, inlichtingen en prijzen bij

Christiaan Janssen & Co.

Ingenieurs voor centrale verwarming, ventilatie etc.

ENSCHEDA.

MARTIN & Co.,

AMSTERDAM

Achter Oostende bij het Paleis voor Volksvijf.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraag Teekeningen en Prijzen.

Amsterdamsche Jalousienfabriek

Opgericht 1875.

ROLLUIKEN, ZONSCHERMEN.

Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouïen, enz.

Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.

J. F. KRONER & Zoon, HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterd.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

N.V. DE NEDERL. STAAL-INDUSTRIE v.h. H. E. Oving Jr.

CONSTRUCTIE WERKPLAATSEN

aan de Binnenhaven O.Z.

ROTTERDAM

VERVAARDIGT

IJzeren Bruggen, IJzeren Gebouwen,
IJzeren Overkappingen, IJzerconstructies
van elken aard.

Complete aanleg van Fabriekssporen.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,

(HOUTGRANIET)
ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseere men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 31sten Maart 1908,
des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het
Centraalbureau der Maatschappij tot Exploita-
tie van Staatsspoorwegen in het Moreelse
Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1131.

Het uitbreiden van de wagenmakerij
op het station UTRECHT.

Begroting f 127.900.—

De besteding geschiedt volgens § 70 van
het bestek.

Het bestek ligt van den 9den Maart 1908,
ter lezing aan het Centraalbureau in het
Moreelse Park en aan het bureau van den
Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te
Utrecht en is op franco aanvraag (per brief)
aan genoemd Centraalbureau (Dienst van
Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling
van f 2.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Cen-
traalbureau (Dienst van Weg en Werken)
en door den Sectie-Ingenieur voornemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden
den 24sten Maart 1908 ten 10.40 ure voor-
middag (West Europeesche tijd).

Utrecht, den 3den Maart 1908.

VERSCHEEN:

Elementaire Berekeningen

VAN

Bouwkundige Constructies.

Handleiding voor Theorie en Practijk,
ten dienste van Bouwkundige
Opzichters, Architecten, enz.

1902

P. W. SCHARROO.

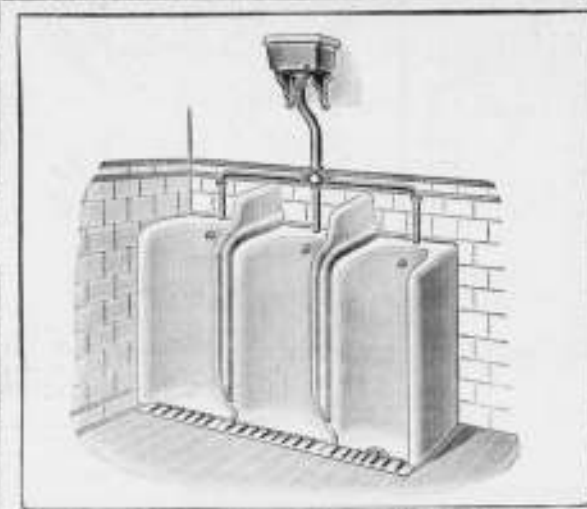
Eerste-Luitenant der Genie.

De prijs van dit werk van 340 blad-
zijden, met 65 tabellen en 132 groote en
kleine figuren, gedrukt op zwaar papier,
is gesteld op

f 2.50 ingenaaid,

f 2.90 gebonden in slap-linnen band.

N. V. Electr. Drukkerij
„Luctor et Emergo“, Den Haag.

VAN DEN BERG & Co.
Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING
Sanitaire Artikelen
in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT” Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het gehele huis naar
badkuip, waschtafel enz.

„Lightning” Geysers.

Porceleinen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen,
„Twylords” Aardewerk en „Twylords” „Adamant” verglaasde vuurkiet.
Ornamenten voor Electricisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

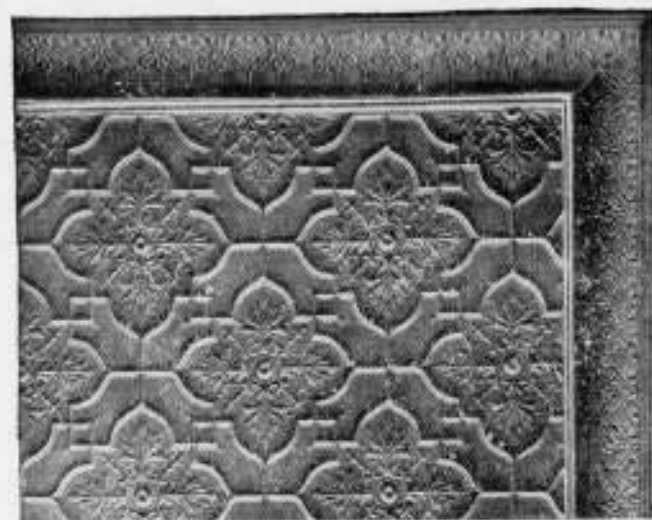
Verschillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

PORTLAND-CEMENT

„HACCOURT”

Gunstig bekend bij de directies van Rijks-, Spoorweg- en Gemeentewerken.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN **M. LUIJTEN,**
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

METALEN

Plafond- en Wandbekledingen.

Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zooals
WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS,
SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen.
Zend ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij
staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis
ten dienste.

WILLIAMS & Co.
WITTE HUIS — ROTTERDAM.

BOVENLICHT SLUITING HERKUL LUIJKE & Co ROTTERDAM.

N. V. Scheja - Zwijndrecht.

Vloerbekleding zonder naden.

voor Schepen, Kantoren, Restauraties, Magazijnen, Scholen, Ziekenzalen,
Machinekamers, Gangen, Trappen, enz.

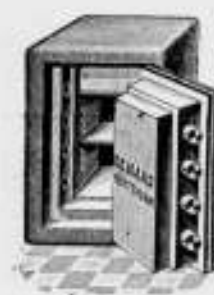
Monsters en prijsberekening op aanvraag.

**N. V. Utrechtsche
Asphaltfabriek**

v/h Firma STEIN & TAKKEN,

VULKAAN Hout-Cement | Dakbe-
Cement-Mastix | dekking

ASPHALTVLOEREN, enz.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.

Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

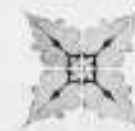
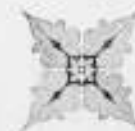
Nederlandsche Maatschappij

VOOR

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bensdorp's Cacaoafabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

**BALK- en
[-STAAL,**

alle lengten tot twaalf meter in
normaalprofielen tot de laagste
prijzen in voorraad bij

**DIKEMA & CHABOT,
Rotterdam.**

Société Anonyme Métallurgique
d'AUBRIVES & VILLERUPT.

Siège Social à Aubrives (Ardennes).

Gegoten IJzeren Buizen

met bijbehorende hulpstukken.

HOOFDAGENT voor Nederland

W. DEURVORST & ZONN., - DEN HAAG.

Kantoor: Heerengracht 20.

Onderneemt het leveren en leggen van
Buizen en Hulpstukken voor GAS- en
WATERLEIDING.

„BOUWMATERIALEN”

voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doornikische en Luikische

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op eenzeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen percen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

GEB^s. VAN MALSEN, DEN HAAG.

STOOTTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.

Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electriche Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdrukpapieren.

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13-15, 's GRAVENHAGE.

Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren.

STAAL & HAALMEIJER, AMSTERDAM.

Engelsche Stalrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation voor Bouwmaterialen

KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim 300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van 15, 20 en 30 cm. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.

KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,

van naadloze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw.

Voordeelig ter vervanging van houten stutten.

Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur.

Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau G. L. DAHLMANN, Rotterdam.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.

Directeur: H. VAN DER MASCH SPALKER.

AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.

TELEFOON 108.

Nieuw Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestekteekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.

Sneller, Juister, Goedkooper dan foto litho

„Het maken van calques is overbodig de drukken kunnen worden gemaakt direct naar de teekeningen „mits deze in goede zwarte lijnen „zijn uitgevoerd“.

Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

van 8 tot 28 cm. voorradig.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.

STALEN BALK- en LJ.-PROFIELEN. —

GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

tot 30 cm. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

Haringgraatstaal.

Een onovertroffen en verrukkelijk materiaal voor plafonds, brandvrije beschietingen, binnen- en buitenmuren.

Brandvrij. — Soliede Werk. — Eenvoudig aan te brengen. — Geen verlies van specie. — Goedgekeurd door Bouw- en Woningtoezicht der groote steden. — Verschillende Architecten schrijven het voor.

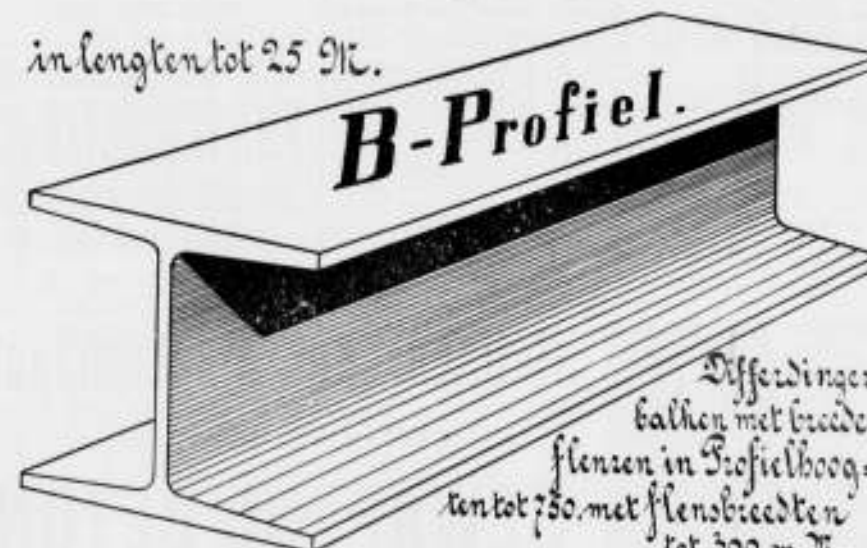
Eens gebruikt, altijd gebruikt.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

Vertegenw: **C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.**

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem, — zie de talrijke Attesten — van verlichting voor kleine gemeenten, Villaparken, Villa's, Gestichten, Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht dienstbaar gemaakt voor aanleg WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig, zoo gewenscht werkende met gewichten, dus zonder Motortje, zindelijk, gevaarloos en gemakkelijk te bedienen. Behalve in vele villa's en gestichten, zijn reeds 9 belangrijke dorpen in Nederland, naar ons systeem met dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.

Hoofddirecteur voor Nederland en België

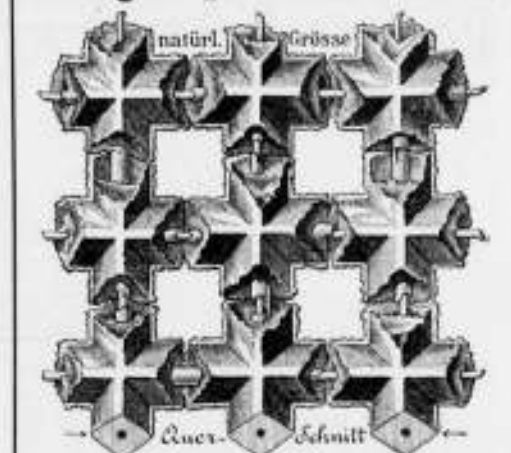
Tj. van der Zee,

Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18.

DEN HAAG.

Interc. Tel. 2658.

GEBRUIKT
Steengas „DRAHTZIEGEL“

bij het vervaardigen van

Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,

Omkleding van Kolommen, Pilaren en alle mogelijke IJzerconstructies, Onderkleding van Trappen, Gehogen Plafonds, enz. Koning vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,

Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.

ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EENVOUDIG GLAS IN LOOD. + + +

DUNCKLERSTRAAT

HOEK 20e SWEELINCKSTRAAT.

's-GRAVENHAGE.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — **AMSTERDAM.** — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen

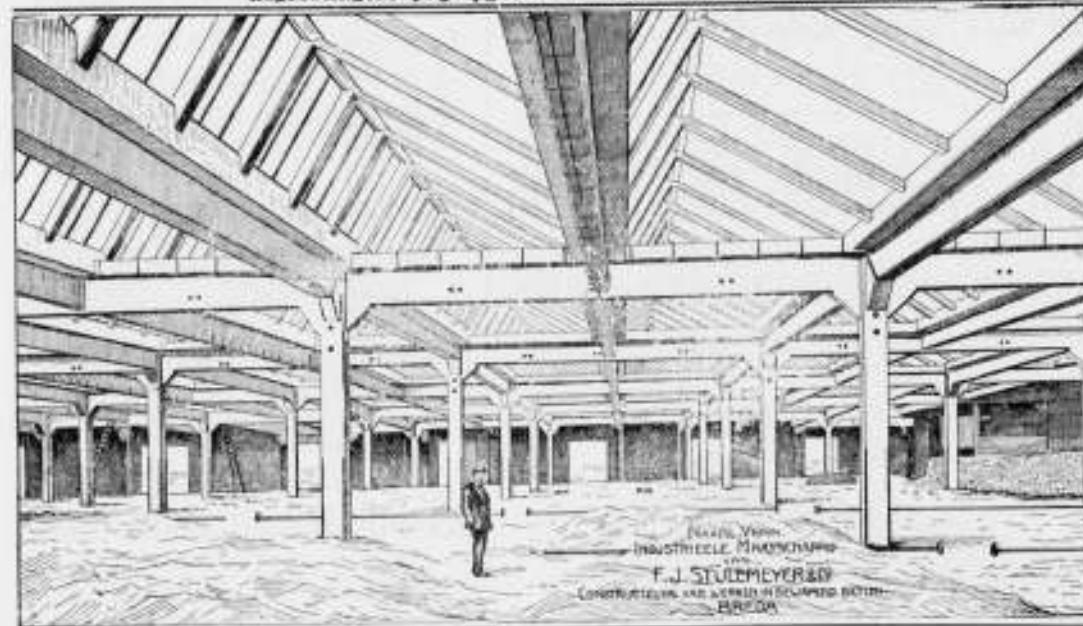
Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geijzers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASCHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis. Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

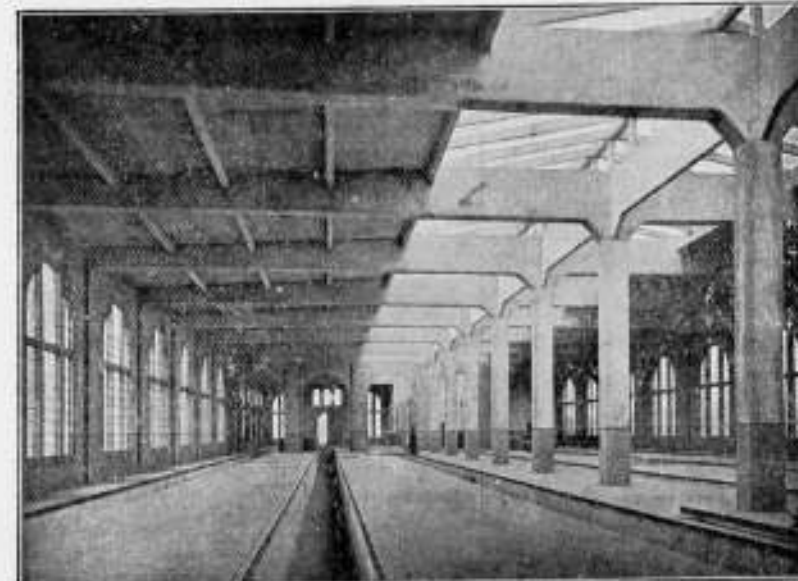
SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M². AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT, ROTTERDAM, uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te **BREDA.**

Rijtuigremise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJZER**

28^e JAARGANG 1908. № 12

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter, — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.

BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG

UITGEVER: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD: No. 12, 21 MAART 1908. Mededeelingen betreffende de Maatschappij. — Actuele vraagstukken, door J. G. — Een stukje geschiedenis, door A. S. — Brieven uit België, VIII, door X. Y. Z. — Verdeel en heersch, door J. A. van der Kloes. — Damprijsvraag. — De Nieuwe Zijdschap. — Verslagen van vergaderingen. — Boek- en plantwerken. — Inhoud van tijdschriften. — Berichten. — Bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranciers, enz. — Advertentiën.

ABONNEMENTSPRIJS: voor Nederland: fr. p. p. / 15.— 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.— Prijs DER ADVERTENTIE: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIE tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Amendementen op de Concept-Statuten en Reglement.

De leden worden verzocht eventuele bemerkings of amendementen op de Concept-Statuten en Reglement, vastgesteld door Hoofdbestuur en Commissie tot Wetsherziening en voorkomende in No. 11 van dit blad, te zenden voor 1 April aan het Hoofdbestuur. Het is de bedoeling op deze wijze den langen duur van de eerstvolgende Mei-vergadering, waar de Statuten en het Reglement zullen worden vastgesteld, aanmerkelijk te verkorten; tevens dringen wij aan op ernstige studie van dit concept en is het wenschelijk dat alle leden wel-voorbereid de Mei-vergadering bezoeken.

Monografie van de Grafelijke Zalen.

Nogmaals wordt dit rijk geillustreerde standaardwerk, waarvan een beschrijving voorkomt in No. 51 jaargang 1907 van dit blad, onder de aandacht gebracht van hen, die reeds in 1907 lid waren en die nog niet den wensch kenbaar hebben gemaakt een present exemplaar te willen bezitten.

Dit werk, dat in den handel verkrijgbaar gesteld is voor f 15 ingenaaid en f 18 gebonden, wordt den leden toegezonden na overmaking per postwissel van een bedrag van f 0,35 voor een ingenaaid en van f 3,35 voor een in fraai linnen stempelband gebonden exemplaar, aan het adres: Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwteksten, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Uiterlijk 1 April worden geen exemplaren meer aan de leden toegezonden en worden de overige exemplaren verkrijgbaar gesteld in den boekhandel.

Voor een geregeld geldbeheer is het wenschelijk, dat de leden van het Hoofdbestuur en van de commissie van Wetsherziening vóór 1 April het bedrag voor vergoeding van reis- en verblijfskosten opgeven aan den secretaris Marnixstraat 402.

Raadhuis te 's-Gravenhage.

B. en W. van 's-Gravenhage hebben aan de bibliotheek van de Maatschappij geschonken afdrukken van de teekeningen, gemaakt door de H.H. Schadee en Vrijman voor de interessante uitbreiding van het gemeentehuis. Belangstellenden kunnen deze teekeningen bezichtigen in het gebouw van de Maatschappij, Marnixstraat 402.

ACTUEELE VRAAGSTUKKEN.

Het eerste artikel van alle Statuten pleegt door zijn schijnbaar niet veel zeggende algemeenheid weinig de aandacht te trekken van den lezer. En toch, zoo dit artikel goed gesteld is, bevat het de essentiele bestanddeelen van de vereeniging.

Zoo lezen we in de statuten van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, vastgesteld 22 Jan. 1842, art. 1:

„Het doel der Maatschappij is, de Burgerlijke Bouwkunst in al derselver vakken en onderdeelen door alle onder haar bereik staande middelen zooveel mogelijk aan te kweken

en te bevorderen; terwijl de Water- en Vestingbouwkunde van hare bemoeiingen niet zullen zijn uitgesloten."

Het eerste deel van dit artikel was, is en zal zijn het algemeen doel van de Maatschappij. Maar het hangt geheel van den geest van den tijd af, hoe of deze bepalingen uitgelegd en welke vooral op den voorgrond geschoven zullen worden. Een vereeniging heeft een eigen leven, een eigen evolutie, en zwenkt geleidelijk of met sprongen, op gelijke wijze als de samenleving. En evenals de grondwet voortdurend verandert of veranderen moet, wil zij niet buiten haren tijd komen te staan, evenzoo moeten de Statuten van een levende vereeniging herhaaldelijk naar de nieuwere eischen van den tijd worden herzien.

Dat dit vooral voor den tegenwoordigen tijd van waarde is, nu langzamerhand een geheele verschuiving van de heerschende macht plaats grijpt, nu vroeger onbekende krachten, ontstaan door solidariteit en organisatie, een groote rol gaan spelen en hare eischen gaan stellen, dat dus nu ook de beteekenis van het vereenigingsleven van een anderen kant bekeken moet worden, spreekt van zelf.

Toen in 1842 de Maatschappij werd opgericht waren de verschillende categorieën van de samenleving niet zoo gescheiden en op zich zelf aangewezen als het tegenwoordig is of gaat worden. En zoo zien we dan ook dat toen ter tijde een Bouwkunstvereeniging werd opgericht en zeer goed werkte, waarin zoowel architecten als aannemers en opzichters-teekenaars bijeen waren en gelijke rechten hadden. Zij waren vereenigd onder de leuze van kunst-bevordering en kenmerkend voor deze lichtelijk romantische opvatting is dan ook nog de naam: Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Dat er nu en dan wel eens een geval zich voordoet, waarbij een klein geschil ontstond tusschen de eene groep en de andere, valt niet te ontkennen; maar dit verschil was nooit zoo groot, zoo diep wortelend, dat een loscheuring noodzakelijk was. We zien, dat tot heden toe die Maatschappij in der minne en met gemeen overleg haar standpunt wist te bewaren. Toch moet men zich niet voorstellen, dat alle 3 de groepen gelijk deel namen aan de leiding van de Maatschappij; van den beginne af berustte deze bij de architecten en hebben de beide andere elementen zich altijd hoogst bescheiden op den achtergrond gehouden.

Is een op deze wijze samengestelde vereeniging goed en juist voor het 1842, de tegenwoordige tijd eischt een andere samenstelling.

Na vele wetsherzieningen treden voor het eerst in 1880 in art. 1 de algemeene belangen van den architect op en wel: „De Maatschappij stelt zich ten doel de beoefening en de kennis van de bouwkunst te bevorderen en de algemeene belangen harer beoefenaars voor te staan."

Juist deze algemeene belangen gaan daarna een groote rol spelen en het is een onmiskenbaar feit, dat heden ten dage alle groepen van de samenleving tot vereenigingen gedrongen worden; dat een krachtige organisatie van gelijk-belang-hebbenden het enige middel is en worden zal om voldoende zich te kunnen handhaven en tot zijn recht te kunnen komen. De organisatie van de werklieden leidde tot organisatie van de patroons, tot de bond van aannemers. De architecten, minder direct in den strijd betrokken tusschen arbeid en kapitaal dan de werklieden en de aannemers, voelden niet zoo spoedig de groote noodzakelijkheid hun maatschappelijke kracht te zoeken in organisatie. Daarenboven hebben zij de algemeene bij kunstenaars voorkomende neiging hun eigen geestes leven te leven en zich weinig om de maatschappij en hare groote vraagstukken te bekommeren.

Maar de teekenen des tijds zijn te over die er op wijzen, dat ook zij zich door vereenigen krachtig willen maken.

Gedrongen, niet alleen door de aannemersbond en de opzichters-teekenaarsbond, maar ook door vele vraagstukken, waarvan een algemeen erkende goede oplossing voor hen van veel belang is, zoo o.a.: honorarium, prijsvragen, esprit de corps, goede en eerlijke gewoonten, enz. moeten ook de vereenigde architecten hunne positie bepalen.

Was dus in 1842 het bewuste doel de Bouwkunst en was er minder sprake van de maatschappelijke positie harer beoefenaars, daar deze belangen als van zelf en in der minne beslecht werden en dus minder op den voorgrond traden, in 1908 is het bewuste doel eveneens de Bouwkunst, hetwelk echter slechts goed bereikt kan worden zoo even bewust de algemeene belangen harer beoefenaars worden staande gehouden tegen omringende machten.

Het is dan ook een hoogstverblijvend verschijnsel dat de Maatschappij niet op haar oud standpunt wenschte te blijven staan, maar geheel met den geest van den tijd rekening houdt, gelijk geschied is in de reorganisatie, voorgesteld in de concept Statuten en Reglement, vastgesteld door hoofdbestuur en wetscommissie op 11 Maart 1908.

Wat toch is hiervan de hoofdzak?

Deze is neergelegd in art. 3, waar we lezen: „De Eerste Groep van Gewone leden omvat hen, die het architecten vak beoefenen of beoefend hebben, hetzij voor zich zelf, hetzij in particulieren of openbaren dienst en verder voldoen aan de in het Huishoudelijk Reglement gestelde eischen". En iets verder lezen we: „doch alleen de de Gewone leden uit de Eerste Groep hebben stemrecht".

Hoewel dit iets geheel nieuws lijkt, zou de Maatschappij hiermede, zoo zij dit artikel aanneemt, toch niets anders doen, dan hetgeen feitelijk al sinds haar oprichting usanse is geweest, namelijk: dat de leiding van de vereeniging berust bij de architect-leden. Nu, door den drang des tijds genoopt, omschrijft zij scherper en beslist hare samenstelling.

Het is voor velen, die door rondgestrooide praatjes en gezegden mochten meenen dat de Maatschappij eigenlijk voornamelijk bestaat uit leveranciers en steenbakkers, misschien niet ondienstig een statistiek te zien omtrent de samenstellende groepen in het ledenaantal op 15 Mrt. 1908.

We vinden:

Architecten	315	
Ingenieurs	61	376 Leden.
Studeerenden te Delft aan de T.H.S.	19	
Leeraren aan inrichtingen van onderwijs, waar- onder de Rijkscholen,	10	
Sierkunstenaars en kunstnijveren	11	
Bouwkundigen, Bouwk. Opzicht. en Teekenaars	111	
Aannemers	45	
Industrieelen en Fabrikanten (waaronder 1 steenbakker)	52	
Bouwkunstvereenigingen, Academies, enz.	18	
Agenten in bouwartikelen	22	
De bouwvakken-beoefenenden	31	
Diverse belangstellenden, de Mij, steunende	78	

Totaal. 773 Leden.

Tellen we bij elkaar al de leden die bevoegd zijn over de Bouwkunst als kunst te oordeelen zoo krijgen we:

$315 + 61 + 19 + 10 + 11 + 18 = 434$ leden, waarbij dan nog niet gerekend zijn de vele bouwkundigen, opzichters en teekenaars, benevens de belangstellenden waarvan velen zeer gerechtigd tot een oordeel zouden zijn.

Verder blijkt ten duidelijkste dat de architecten verreweg de grootste groep in de Maatschappij vormen, en weten we dan ook dat het hoofdbestuur altijd uit haar is gekozen.

Met deze cijfers moet men de voorgestelde reorganisatie

goedkeuren, die, wilde de Maatschappij haar plaats niet verliezen, noodzakelijk was, ja al eerder had moeten gebeuren.

Een enkele pessimist is bang, dat de Maatschappij door een eventuele goedkeuring van deze Statuten, leden van zich zal vervreemden, vooral aannemers en opzichters-teekenaars. Maar wij vragen: Waarom? In aanmerking genomen dat van de oprichting af de Maatschappij in handen van de architecten is geweest en dat de overige groepen weinig en niet noemenswaard van hun stemrecht hebben gebruik gemaakt, lijkt het ons hoogst onwaarschijnlijk, dat bij een juiste formulering van den feitelijken toestand deze beide groepen zich achteruitgesteld zullen voelen. Integendeel: aan een halven en onjuisten toestand wordt dan een einde gemaakt en nooit kan een dergelijke opheldering een vereeniging op den duur schaden.

Een enkele niet-begrijper van de concept statuten vindt het verkeerd, dat de 2 overige groepen er uitgejaagd worden, door de Maatschappij tot een vereeniging te maken, die den strijd tegen die 2 groepen zal aanbinden.

Het is eigenlijk overbodig hier op te antwoorden, dat van uitjagen geen sprake is. Integendeel. Het zou voor de Maatschappij een groot verlies zijn zoo deze krachten eruit gingen, daar zij alle mogelijke technische en sociale kwesties van een geheel anderen kant bekijken dan de architecten en door hun advies daaromtrent het oordeel van de architecten niet alleen kunnen beïnvloeden maar ook meer degelijkheid en waarde geven. Deze adviseerende stem blijven ze toch behouden!

Hoewel de toestanden nu anders zijn als in 1880 vragen wij ons af: zijn er niet vele punten waarbij, zonder nu de belangen strijd op den voorgrond te schuiven, het in hooge mate wenschelijk is dat architecten met aannemers of opzichters teekenaars in gemeen overleg tot een conclusie komen? (we wijzen hier op het welgeslaagd resultaat in zake de opgerichte Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland); is het niet mogelijk, ook in den tegenwoordigen tijd, elkaar te helpen, en te waardeeren, zooals destijds gebleken is, toen de Maatschappij de zilveren medaille uitreikte aan de aannemers, de H.H. D. Cely & Zn. en A. J. de Haan en bij gelegenheid van haar 60-jarig bestaan eveneens de zilveren medaille aan den Heer J. N. Hendrik en de bronzen medaille aan den opzichter wijnen den Heer H. Roelofs; en kunnen we, ook al worden voortdurend strijdkreten gehoord, ons hoofd niet koel houden en beseffen, dat, wat met gemeen overleg bereikt wordt beter is voor beide partijen dan dat een op den voorgrond gestelde strijd samenwerking onmogelijk maakt en de verbittering slechts doet aangroei?

We zijn overtuigd van de noodzakelijkheid dat iedere groep van de samenleving hare kracht zoekt in organisatie, we juichen het toe dat de Maatschappij ook nu weer, voor de zooveelste maal, zich zal weten aan te sluiten bij de moderne eischen; maar we zouden het betreuen, indien door heethoofdig gedrijf en gewrijf elke kwestie werd opgestookt tot een vaak overdreven en bij de haren erbij gesleepten, hevigen belangen strijd, die maar al te vaak uit principien-reiterei en niet uit verlangen tot goede oplossing geboren wordt. J. G.

EEN STUKJE GESCHIEDENIS.

Onder dit hoofd ontvingen wij van den heer A. W. Weissman een bijdrage tot opname voor het B. Weekblad, waarin nogmaals de geschiedenis van het tot stand komen van de Conceptwet der Mij. en Architecten Bond na een voorbereidende inleiding wordt uiteengezet en waaruit vooral

blijkt het groot persoonlijk aandeel, dat de heer Weissman in het maken der Conceptwet, enz. heeft gehad, zoo ook zijn streven om van de Maatschappij een zuiveren vakbond te maken, daarbij nog eens de redactie aanhalende van het conceptartikel omtrent de leden:

„De Maatschappij bestaat uit Gewone Leden, verdeeld in drie Secties, Buitengewone, Kunstlievende en Ereleden. Ieder die den bij Huishoudelijk Reglement te bepalen leeftijd heeft bereikt, kan als lid der Maatschappij worden aangenomen, mits beantwoordende aan de in deze Statuten voor de verschillende categorieën van leden te stellen eischen. De eerste Sectie der Gewone leden omvat beoefenaars der Bouwkunst en aanverwante vakken, die den leeftijd van 30 jaar bereikt hebben en gedurende ten minste 7 jaar zelfstandig zijn werkzaam geweest. De Maatschappij neemt als leden dezer eerste Sectie slechts hen aan, die door een daartoe te benoemen Commissie van onderzoek dit lidmaatschap worden waardig gekeurd."

Alleen de Gewone leden der eerste Sectie zouden stemrecht hebben. De beide andere Secties zouden omvatten Vereenigingen en niet-Architecten.

en hoe deze poging mislukt is, aangezien het hem bleek in de voor-bespreking met de „notabelen" der Mij. — waarbij de reorganisatieplannen nader toegelicht werden — dat de overgrote meerderheid der aanwezigen die niet wilde.

Ook een schrijven van den Voorzitter dat het Hoofdbestuur noch direct, noch indirect zijn gevoelen kan uitspreken, zoodat er voor den heer Weissman geen aanleiding bestond om niet deel te nemen aan de uitnodiging hem 16 Januari j.l. door de heeren H. P. Berlage N.zn. en J. Ingenohl gedaan ter bespreking eener „nauwere aaneensluiting" van architecten, welke ten slotte geleid heeft tot het stichten van den Bond van Nederlandsche Architecten. (en waarvan hij blijkens mededeeling de leiding nu in handen heeft).

Het artikel eindigt:

„Het is mijn overtuiging, dat die Bond veel en goed werk zal kunnen doen, hetwelk de bestaande lichamen wegens hun organisatie niet vermogen. Maar aan de andere zijde hebben die bestaande lichamen hun eigen nuttige taak, die de Bond, voor zooveel mij aangaat, hun zal laten. Is ieder dus op eigen terrein werkzaam, leeft men in vrede en vriendschap, dan zal de Nederlandsche bouwkunst daar wel bij varen."

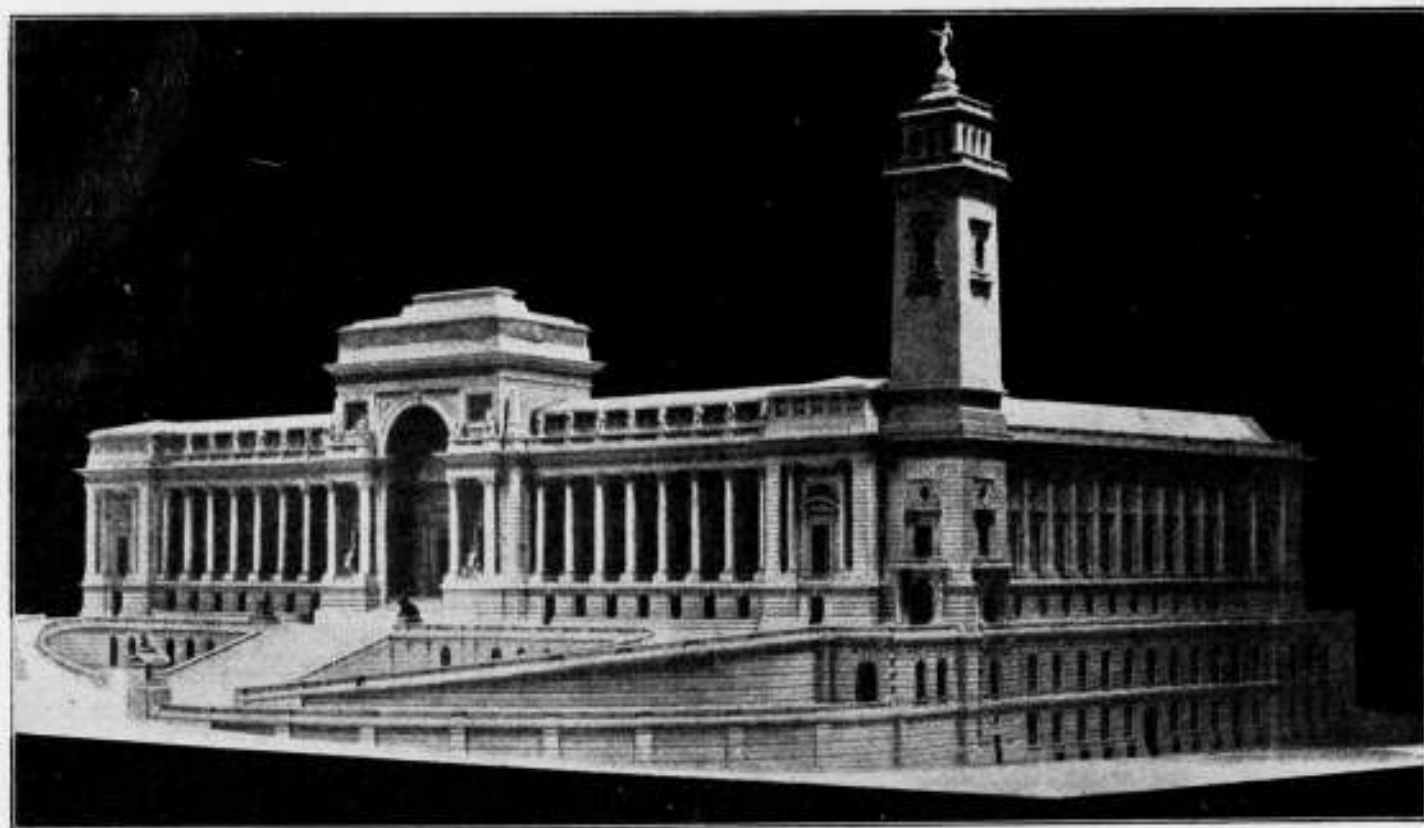
Aangezien de Voorzitter van de Mij. en de Commissie der wetsherziening elk reeds een geschiedkundig overzicht gaven, meenden wij niet nogmaals in herhalingen te moeten vallen. Wij teekenen alleen hierbij aan dat in de vergadering van „notabelen" der Mij. (?), zie het vorig nummer van het Bouwkundig Weekblad, pag. 162, 2e kolom 16e regel v. o., de heer Weissman volgens zijn eigen zeggen niet anders heeft kunnen constateeren dan dat de geheel onvoorbereid aanwezigen een *seriuszins gereserveerde* houding aannamen, hetgeen niet te verwonderen is wanneer de voorstellen toegelicht werden door iemand — die volgens eigen verklaring aan de vergadering — geen „persona grata" van de Maatschappij was.

En wat het briefje van den Voorzitter aangaat: „Hoe kan het Hoofdbestuur nu, dat daags na de bovengenoemde vergadering bijeenkwam en geheel onbekend was met den inhoud der Conceptwet, zijn stem doen hooren in een bijeenkomst waar het Hoofdbestuur niet uitgenoodigd was?"

Had de Voorzitter b. v. een dergelijke uitnodiging ontvangen, ja, dan had deze namens het Bestuur kunnen verzoeken b. v. kennis te nemen met den inhoud der Conceptwet der Mij., en de reorganisatieplannen af te wachten.

(Of de heeren Berlage-Ingenohl e. s. daar gehoor aan zouden gegeven hebben is weer een andere vraag).

Het komt ons voor dat in het „Stukje Geschiedenis" de heer Weissman zijn houding wenschte te verdedigen tegen-

LE MONT DES ARTS.

over de Maatschappij en zijn verband tot den Bond, daaruit voortgesproten.

Wij hebben geen beschuldigingen geuit en vragen om geen verantwoording. Wij zijn overtuigd dat de belangen van de Maatschappij met de *grootst mogelijke toewijding* door den heer Weissman zijn behandeld totdat er een oogenblik kwam, dat onze medewerker meende dat niet bereikt zou worden wat hij gewenscht heeft en daarna al zijn krachten aan de Architecten Bond ging besteden en o. a. ook een deel der concept-wet van de Mij. pasklaar maakte voor den Bond, aan de hand van het voorbeeld van het R. I. B. A.

Welnu, ieder staat het vrij om te oordeelen zooals het hem goedgevindt en de redenen behoeven wij niet verder te kennen.

Wanneer niettemin de heer Weissman toch door sommigen beoordeeld wordt, dan is het omdat hij den schijn tegen zich heeft, want met alle kracht werkend voor den Architecten Bond, liet hij zich tegelijkertijd op hoogte houden van den stand van zaken der Wetscommissie en bleef daarbij doorgaan met adviseeren aan die Commissie. De heer Salm heeft hen dan ook gezegd dat men geen 2 heeren kan dienen.

Als tegenhanger b.v. de houding van den Heer Berlage.

Bezig met zijn eigen Vereeniging wenschte hij geen deel te nemen aan de beraadslagingen in zake reorganisatie Maatschappij en heeft ook zijn spijt betuigd dat hij op het voorstel van den Heer Salm „om met de statuten van den Bond te wachten tot de nieuwe Wet van de Mij. bekend zou zijn“ niet te kunnen antwoorden, hetgeen in de laatst gehouden Bestuursvergadering nog aangehaald is als een zeer te respecteeren correct standpunt.

Met het slot van het artikel stemmen wij zeer in, wanneer die Bond zal zijn als oorspronkelijk is voorgesteld en de statuten veranderd, als aangegeven door de profn. Evers en Klinkhamer¹⁾; want gebeurt dat niet, wat zal dan het resultaat zijn?

¹⁾ De heeren Evers en Klinkhamer bevelen o.a. aan een ver-

Gesteld dat vele architecten voor de Maatschappij be-

houding te scheppen als bestaat tusschen het Kon. Instituut van Ingenieurs en de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs.

Voor hen welke de organisatie der laatstgenoemde vereeniging niet kennen, ontleenen wij o.a. aan de reglementen het navolgende:

Art. 2. Het doel der Vereeniging is het vormen van een band tusschen hare leden en het bevorderen der algemeene maatschappelijke belangen van den ingenieur. Die bevordering geschiedt door zulke middelen en op zulke wijze, als de Vereeniging zal geraden oordeelen, doch voornamelijk door:

a. Het behandelen van vraagstukken van oeconomischen, administratieven, technischen en industrieelen aard en het zich zoo noodig verklaren omtrent of werkzaam optreden in aangelegenheden betreffende de vorming of opleiding van den ingenieur, zijn vooruitzichten, werkkring, rechten en maatschappelijk standpunt.

b. het uitgeven of ondersteunen der uitgave van mededeelingen en verhandelingen, betrekking hebbende op de sub *a* bedoelde onderwerpen.

Art. 6. De jaarlijksche contributie voor een gewoon lid en een buitengewoon lid bedraagt f 5.—

Eereleden betalen geen contributie.

Art. 11. Het bestuur der Vereeniging bestaat uit zeven leden, waaronder een voorzitter, een secretaris en een penningmeester.

Art. 16. Het bestuur zendt jaarlijks vóór 1 Juli aan de leden een gedrukt verslag omtrent zijn werkzaamheden, den toestand der Vereeniging, de plaats gehad hebbende mutatiën en verantwoording van het beheer der geldmiddelen van de Vereeniging over het afgelopen vereenigingsjaar.

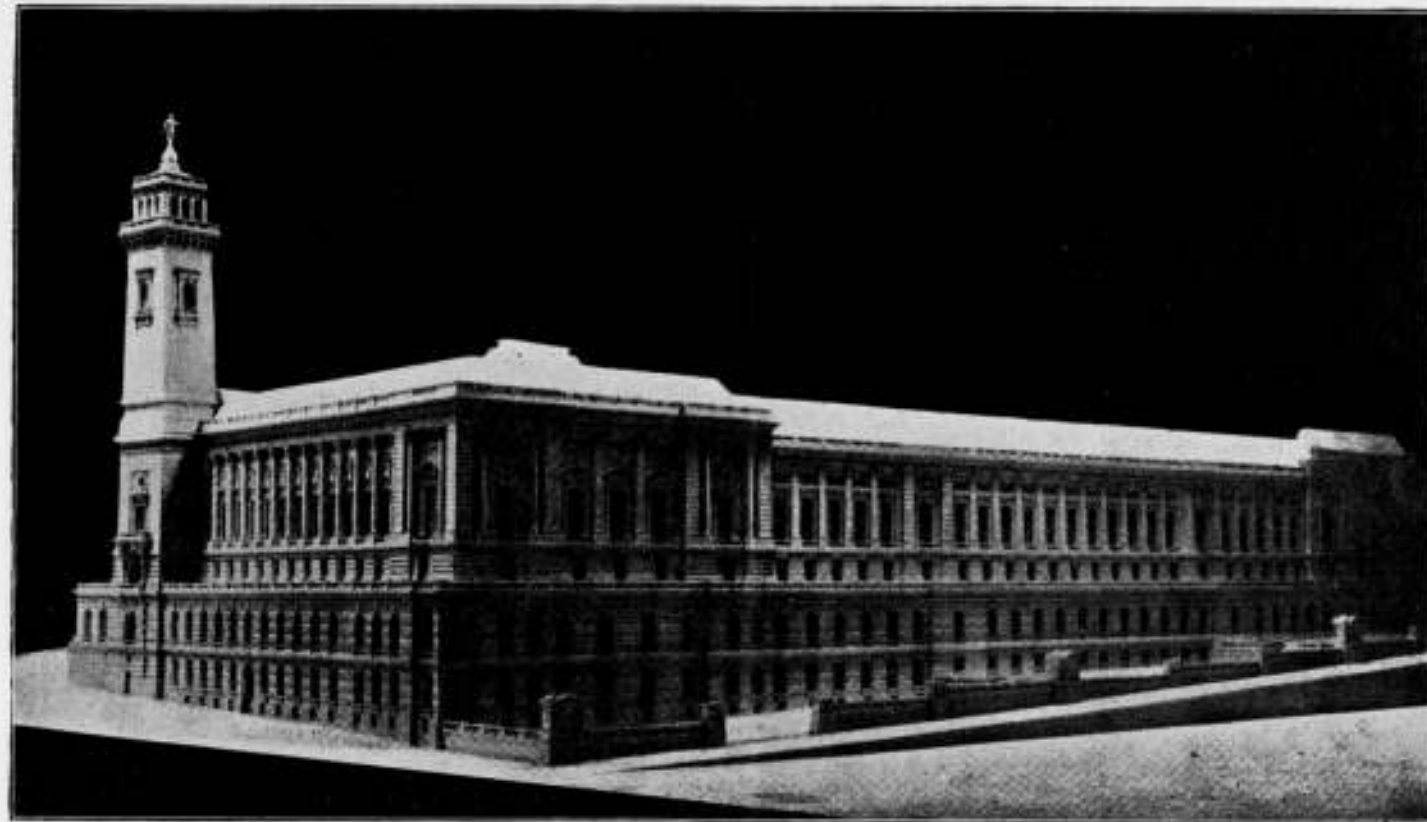
Art. 18. Het bestuur houdt naar goedvinden vergaderingen, waarin echter de tegenwoordigheid van minstens vier zijner leden gevorderd wordt voor de geldigheid zijner besluiten.

Art. 21. Jaarlijks wordt in een der maanden Juni, Juli of Augustus een algemeene zomervergadering gehouden.

Plaats en tijd der algemeene vergaderingen worden door het bestuur bepaald.

Art. 37. Verandering in het reglement kan geschieden, nadat het daartoe betrekkelijk voorstel minstens één maand vóór de algemeene vergadering, waarop het zal worden behandeld, gedrukt en behoorlijk toegelicht aan de leden zal zijn medegedeeld en minstens drie vierden der op die vergadering aanwezige leden zich vóór die verandering hebben verklaard.

Op den oproepingsbrief moet worden vermeld, dat omtrent de verandering van het reglement zal worden beslist.

LE MONT DES ARTS.

danken zullen en overloopen naar den Architecten Bond, (dat als „bangmaker“ gebruikt wordt door de voorstanders), zoo zullen omgekeerd een menigte architecten, die zeer zeker lid *moesten* zijn van den A. Bond, niet tot dien Bond wenschen toe te treden en de Maatschappij getrouw blijven. Wat wordt dan bereikt? Versnippering en twee groepen elk op zich zelf handelend en die zeker niet eendrachtelijk besluiten nemen zullen. Was daar dan de oprichting van een nieuwe vereeniging wel voor noodig?!

Zal eendrachtelijk gewerkt en ook met de verschillende Vereenigingen voeling gehouden worden, dan zouden wij sterk in overweging geven het Bestuur te doen bestaan allereerst uit 6 leden, waarvan 2 lid der Mij., 2 lid van A. et A. en 2 lid van Bouwkunst en Vriendschap en het 7e lid (tevens Voorz.) b.v. een algemeen geacht Eere lid van een of van alle dezer Vereenigingen.

Ten slotte voelen wij ons verplicht een onjuist gerucht tegen te spreken betreffende den heer A. W. Weissman.

Er wordt n.l. beweerd dat deze zou gesolliciteerd hebben naar de betrekking van Algemeen Secretaris van de Maatschappij en, ontstemd dat hij niet benoemd is, overgelopen is van de Maatschappij naar den Architecten Bond.

Dit nu is onjuist. De heer Salm wenscht hier te verklaren, dat de heer Weissman hem beslist gezegd heeft dat, al werd hij daartoe uitgenoodigd, een dusdanige betrekking nimmer te zullen aanvaarden, en waar hij zijn hulp in moeilijke dagen aan den waarn. Redacteur, zijn oud schoolkameraad, heeft aangeboden, was daar tevens door hen bij bepaald dat dat geheel belangeloos zoude geschieden.

A. S.

BRIEVEN UIT BELGIË.

VIII.

Le Mont des Arts. In het laatst van Februari is in het museum modern het model van de Mont des Arts, het bekende werk van den niet minder bekenden architect Henri Maquet, voor het publiek tentoongesteld hetgeen om het grandiose van dit ontwerp, waarvan ik hierbij een foto voeg, een bezoek ten volle waard is, daar het blijkt te zullen worden een der meest interessante bouwwerken waarop België zich kan beroemen.

Op een hellend terrein door terrassen en trappen omgeven en ter gezamenlijke oppervlakte van 3 H.A. verrijst een statige bouw vol klassieke grootheid waarvan de gevels een lengte ontwikkelen van 550 M. De voorgevel aan de rue Coudenberg bedraagt 160 M, terwijl het geheel door een terras van 6 meter breedte is omsloten. Op den hoek der gevels rue Coudenberg en rue de l'Empereur is een vierkante hoog opgaande toren gedacht die vooral in werkelijkheid aan het silhouet van 't geheel zeer zal ten goede komen.

In dit gebouw zullen o.m. worden geplaatst de lokalen voor: de Académie royale de Belgique, de Commission royale d'histoire, de Académie royale de médecine met een bibliotheek voor 400.000 boekwerken, terwijl de Bibliothèque royale zal vergroot worden met twee leeszalen, twee tentoonstellingszalen en een zaal voor catalogussen en verder l'Office de bibliographie internationale. Het bestaande museum modern, waarvan het niveau der verdieping overeenkomt met het niveau der verdieping van dezen nieuwen bouw, zal met niet minder dan drie en twintig tentoonstellingszalen vergroot worden zoodat er een aaneenschakelende rij van dergelijke zalen, in aantal van 75, zal aanwezig zijn tot berging der kunstschaten van België.

Het gebouw zal hoofdzakelijk in witte natuursteen worden uitgevoerd terwijl de kosten zijn begroot, enkel voor den

bovenbouw, op 16 miljoen francs en het geheel in 1918 dus in ongeveer 10 jaar zal gereed zijn. De aanbesteding zal vermoedelijk in Juni a.s. plaats hebben.

Het zoo verdienstelijk uitgevoerde maquette is het werk van den ornemaniste Houdstont en heeft ongeveer 100.000 francs gekost.

Het Gruuthuuse, Zooals ik u reeds vroeger mededeelde is door den architect De la Censerie het ontwerp gemaakt voor de ver- en wederopbouw van het Gruuthuuse te Brugge zooals zich dit in de XVe eeuw, hoofdzakelijk wat het uitwendige betreft, vertoonde, en is aan dit met zooveel zorg bestudeerd en uitgewerkt project, de goedkeuring van de *commission royale des monuments* gehecht, zoodat wij weldra dit interessante werk, dat ook voor de geschiedenis van zoo groot belang is, zullen herbouwd zien, waaraan dan tevens het nieuwe museum, evenzoo van De la Censerie, zal verbonden zijn.

Het Gruuthuuse van de XVe eeuw, 1420-1482, zooals wij het afgebeeld vinden op een oude kaart van Brugge door Marc Gheerarts in 1562 gemaakt, is oorspronkelijk een seigneuriale woning waarvan het hoofdgebouw en de dépendances een cour d'honneur omsluiten. De eigenlijke woning met hare verschillende zalen maakte er den zuidelijken vleugel van uit, de keukens en dépendances den oostelijke terwijl de stallen etc. den westelijken vleugel formeerden.

Het gedeelte dat op heden nog bestaat, schijnt het belangrijkste te zijn geweest en dateert uit de eerste helft der XVe eeuw.

Uit de geschiedenis van dit merkwaardig gebouw zien wij o. m. dat het vele vervormingen heeft ondergaan en voor verschillende doeleinden is gebruikt geworden; zoo onder andere werd het in het midden der zestiende eeuw door Catherina van Brugge, dochter van René van Philips, koning van Spanje overgedragen en was het in 1628 dat men er de Mont de Piété herbergde en voor dat doel er de noodige veranderingen in aanbracht, terwijl het ook al eens als klooster schijnt te hebben dienst gedaan.

Het thans voor uitvoering bestemde project bevat inwendig enkele groote zalen voor verzamelingen en tentoonstellingen. De kosten zijn begroot op ruim honderd duizend francs.

La Salle des Fêtes. Het is reeds in practijk gebleken, door de onlangs daar plaats gehad hebbende tentoonstelling der werken van Antwerpsche schilders en beeldhouwers, dat de door de stad Antwerpen aan de Place de Meir gebouwde *Salle des Fêtes*, bestemd tot het houden van tentoonstellingen, muziekuitvoeringen, feestelijke bijeenkomsten etc., aan eene wezenlijke behoefte voldoet. Een korte omschrijving van dit bouwwerk is hier waarschijnlijk ter plaatse.

Door een monumentalen ingang aan de Place de Meir gelegen, leidt een breede overwelfde vestibule, waaraan de ontvangkamers, vestiaires, loketten, lavabo's etc. grenzen, naar de groote zaal welke een oppervlakte heeft van 65 bij 30 meter, halfcirkelvormig afgesloten door een gedeeltelijk met getint glas bezet gewelf tot eene hoogte van 25 meter.

Ter linkerzijde in deze zaal is een zeer monumentale trap, geheel in verschillend marmer uitgevoerd, aangelegd, voerende naar een galerij met gesmeed ijeren balustrade terwijl ter rechterzijde een rijk gedetailleerde nis is aangebracht van 20 M. diameter bij een hoogte van 22 meter voor een orkest. Direct aan deze hémicycle grenzen de verschillende hiervoor noodige vertrekken. Tegenover den ingang van de groote zaal is een kleinere zaal geprojecteerd met afzonderlijken uitgang naar de rue des Arquibusiers en in directe verbinding met de groote zaal.

Een lift voert naar de onder het geheele gebouw gelegen kelderling bestemd voor berging, in- en uitpakkamers etc.

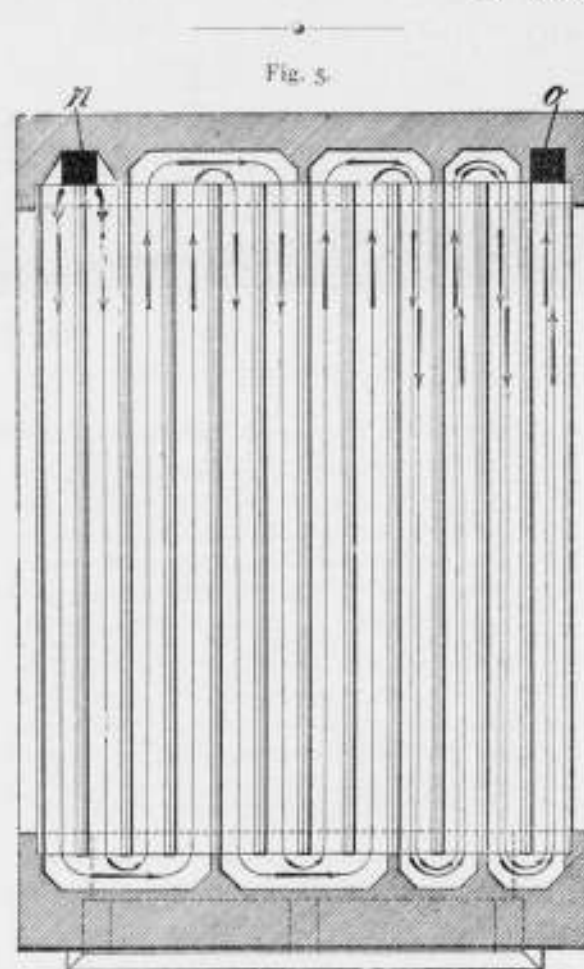
Al het houtwerk is gepolitoerd teakhout, terwijl de deuren met geel koper zijn beslagen en van spiegelglas voorzien. De vloeren der zalen zijn eiken parketvloeren, die der vestibule en gangen in granito.

De groote vlakken van gewelven en muren zullen décoratief beschilderd worden waarvoor een zeer belangrijk bedrag is vastgesteld en vermoedelijk door Antwerpsche schilders zal worden uitgevoerd.

De verlichting, de acoustiek alsook de centrale verwarming en ventilatie voldoen aan de eischen, terwijl het geheel zooveel als mogelijk brandvrij is geconstrueerd.

Het ontwerp is van den stadsbouwmeester A. van Mechelen in den stijl van zijn operagebouw en op hoogst verdienstelijke wijze uitgevoerd.

X. Y. Z.

Siegwart-vloer, tot de verwarming dienstbaar gemaakt.

VERDEEL EN HEERSCH.

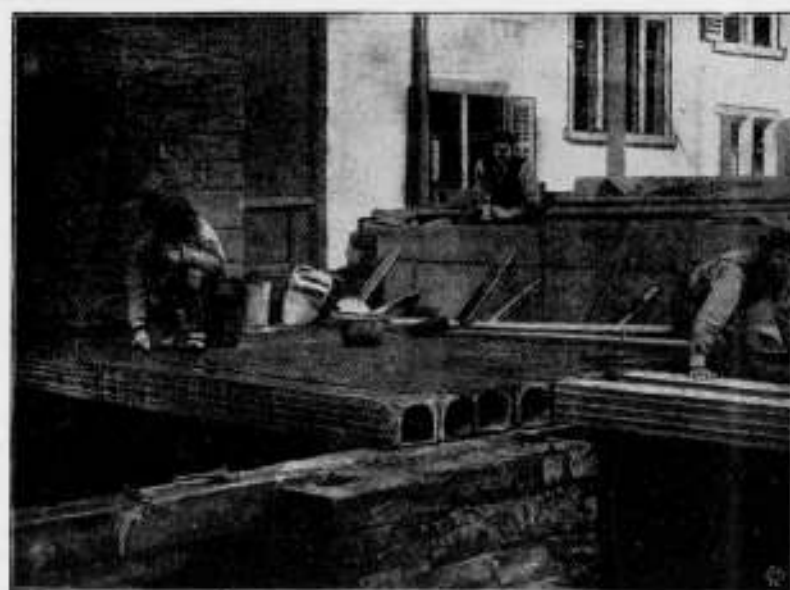
Beschouwingen over Stampbeton, Gewapend beton en Siegwart-balken.

(Vervolg en slot van blz. 170.)

Een groot voordeel van de Siegwart-vloeren is nog dat 't leggen ervan geen geschoolde werkkrachten eischt. Elk arbeider kan ermede belast worden. Alleen bij 't ophijzen is eenige zorg noodig; deze bestaat daarin, dat de bovenkant boven gehouden moet worden en dat de balk aan beide einden tegelijk aangevat en gedragen of opgehouden wordt. Voor het ophijzen worden om de einden ijeren bogels gelegd, waaraan de hijskettingen of touwen worden bevestigd.

Zoodra de muren op de gevorderde hoogte zijn opgetrokken en zoodoedig de ijeren moerbinten gelegd en met beton aangestampt zijn, worden de Siegwart-balken met hun einden volen zat in den mortel rakelings tegen elkander daarop gelegd en het metselwerk daarboven voortgezet. Mocht er, geground of niet, eenige vrees bestaan voor indrukken van de holle einden der

Fig. 6.

Siegwart-vloer tot verwarming dienstbaar gemaakt.

balken door den bovenlast van de muren, dan legge men 'de dichte en holle einden om en om, tencinde die belasting nog meer te verdeelen. Het eigen verband in het metselwerk zelf sluit echter de mogelijkheid voor gevaar in dien zin zoo goed als geheel uit.

De mortellaag onder en boven op de balkeinden is de beste verankering, die men zich denken kan. Wie daar niet mede tevreden is, kan nog platte ankers in de voegen tusschen de balken steken, die met weerhaken naar beide zijden in een mortelhol (vgl. fig. 2) grijpen.

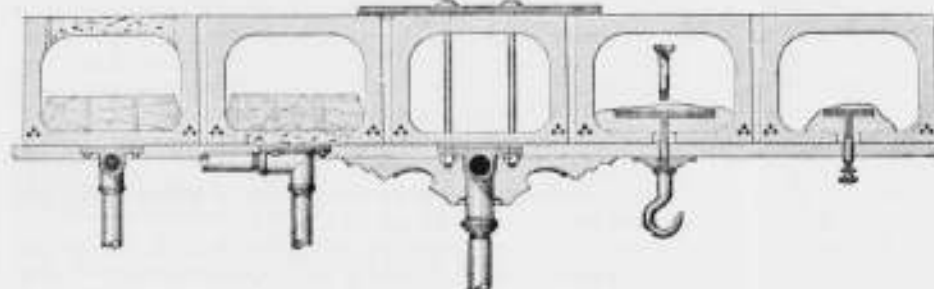
De naden tusschen de balken worden van onder met een mengsel van gips en kalk dicht gevoegd en van boven in gelijken mortel volgegooten en met truweel of zwaard aangestampt. Hierdoor ontstaat een doorgaand geheel en uit proeven is gebleken, dat het draagvermogen van elken Siegwart-balk op zich zelf door het vastplakken aan zijn bureu met 25 pCt. wordt verhoogd.

Het invoegen met gips heeft het voordeel, dat dit soel vast wordt en dat het aangieten der voegen er dus onmiddellijk op volgen kan, doch, daar het noodzakelijk is bij het afwerken der zoldering ('t zij sausen of bepleisteren) de gipsvoeg weg te steken om een goede aanhechting te verkrijgen, blijft er van dit voordeel niet veel over, en zou ik er de voorkeur aan geven met cementmortel 1:3 in te voegen en met het aangieten een of twee dagen te wachten.

Ruw werk, waarbij het in 't geheel niet op schoonheid aankomt, kan geacht worden hiermede gereed te zijn; ter bevordering van het licht kan de onderkant van den vloer, d.i. de zoldering van de ruimte eronder met waterkalksaus gewit worden, zorgende van die saus telkens niet meer aan te maken dan achter elkaar wordt opgestreken.

Door pleisterwerk onder tegen den Siegwart-vloer kan mende

Fig. 7.

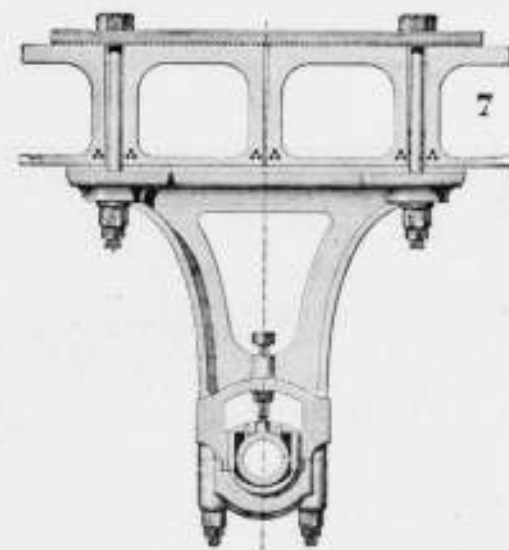

Ophangen van pijpleidingen, lichtkronen enz. aan een Siegwart-vloer.

plafonds zoo sierlijk maken als men wil, doch dan zal men op deskundige wijze dienen te werk te gaan.

Er zijn stukadoors, die maar niet leeren inzien, dat de bakens naar het getij verzet moeten worden. Ik heb een draagvloer van gewapend beton gezien, die men van onder met een dikke laag Luikse kalk met een weinig gips erin bekleed had, zonder zand, die reeds begon los te barsten voordat het gebouw in dienst was

Fig. 8.

Ophangen van drijfwerk aan een Siegwart-vloer.

gesteld. Men kan daar verdriet van hebben. Aan het riet van de gewone plafonds blijft een gescheurde laag pleister vasthaken, maar van een hard cement-oppervlak, al is dit uit zijn aard ook nog zoo ruw, moeten de scherven afvallen.

Daarentegen heeft de witte bepleistering tegen de Siegwart-zoldering in den verwarmingskelder van het R. C. Weeshuis te Rotterdam zich uitstekend gehouden, niettegenstaande de aldaar heersche hooge temperatuur. De grondlaag bestaat aldaar uit 2 dln. schelpkalk 3 zand 1 gips, de tweede laag uit 2 dln. schelpkalk 4 zand, 1 gips en de afpleistering uit 2 dln. schelpkalk 1 gips. Deze mengsels zijn geheel in den geest van mijn A. V. van 1894, al stemmen zij daar niet volkomen mede overeen. Als men maar gips genoeg bijmengt, kunnen er geen krimp-scheuren komen, want gips zet bij het verstoffen uit.

Het bedoelde plafond is nu zes maanden in gebruik. Vier maanden geleden was de temperatuur in den kelder tengevolge van het stoken der toen nog niet geïsoleerde ketels 100 tot 110° F.

Alvorens de Siegwart-zolderingen te bepleisteren, zorg men ze duchtig af te borstelen, want tengevolge van de beschreven wijze van fabricatie kunnen er licht losse zanddeelen aan zijn blijven hangen.

Het aangehaalde voorbeeld doet tot mijn genoegen de bewering te niet, dat gipsspecie niet aan Portlandcementwerk kan hechten. Zij kwam mij reeds lang onwaarschijnlijk voor, doch tot dusver kon ik haar niet met volstrekte zekerheid tegenspreken. Er wordt tegenwoordig met groote hardnekkigheid op een grondlaag van Portland-cement wonderbaarlijk slecht en leelijk wit huitenpleisterwerk gemaakt van zgn. marmereement, Keene's cement, Robinson's cement en hoe die gipsproducten mogen heeten, doch dat dit werk geen stand houdt moet andere oorzaken hebben, 't zij gebrek aan weervastheid der witte cementen, 't zij uitslaan van het metselwerk of van de grondlaag.

De mensch, en vooral de bouwende mensch, is een wonderlijk dier. Meestal afkeerig van wat hij nieuwigheden noemt, slijkt hij soms hardnekkig de gekste kwakzalvers-recepten. In een villapark te Oergstgeest zag ik onlangs een gebouw met een den pleisteraar zelf onbekend gebrimmeld wit afpleisteren, terwijl op een pas voltooid eveneens behandeld gebouw de witte pleisterlaag reeds geheel ontaard was.

Daarentegen wil het er bij belanghebbenden maar niet in, dat waterkalk (van Doornik, Rheine of elders) met zand in de verhouding van 1 op 2½ tot 3 een goedkoop en duurzaam buitenpleisterwerk levert. Men kan er ook evengoed binnenmuren en Siegwart-zolderingen vlak en onder de rei mede afpleisteren en ze op zijn tijd over witten, doch in lokalen waar gestookt en hard gestookt wordt, zal gips altijd de kroon spannen.

Waterkalk mag evenmin als Portland-cement met gips vermengd worden.

Als bevoering over de Siegart-balken kunnen allerlei soorten van vloertegels in aanmerking komen, desverkiezende in een zandlaag om het geluid nog meer te dempen. Doch men houde wel in het oog, dat Siegartvloeren, evenmin als doorgaande draagvloeren van gewapend beton, een waarborg zijn tegen krimpscheuren in een daaroverheen aangebrachten naad-

Fig. 9.

Fabriek te Stormpolder bij Rotterdam. Binnenaanzicht.

loozen vloer van het stampbeton of terrazzowerk. Zolang men die vloeren niet op gepaste wijze in vakken weet te verdeelen, d. w. z. de naadloosheid ervan opheft, zal men daarin ten allen tijde eenige maanden na de uitvoering scheuren zien ontstaan. De weinige uitzonderingen op dien regel vinden haar oorzaak in telkens opnieuw nat maken (in een slagerswinkel, die twee maal per dag geschrobd wordt b.v.) zoodat de vloer geen tijd heeft om uit te drogen.

Houten vloeren op Siegartbalken kunnen bestaan uit parketwerk in giet-asphalt, al of niet met een tusschenlaag van ruwe, gegroefde strengperstegels in cementmortel, om de aanhechting te vergroten, of wel uit planken op dunne regels gespijkerd.

Een prachtigen ondergrond vormt een Siegart-vloer, na behoorlijk geeffend te zijn, ook voor linoleum. Terwijl men deze vloerbedekking hier te lande evenals een onderwetsch geweven tapijt (doch met dubbele rijen spijkers langs elken naad tusschen twee banen) op den planken vloer vastnagelt — zoodat het nimmer strak blijft liggen — plakt men het in Duitschland vast en strak op een doorgaanden vloer van hydraulisch of estrikgips. Deze soort van gips is bij ons ten eenenmale onbekend en, te oordeelen naar hetgeen mij ter oore kwam, weet ik niet of ik het invoeren ervan wenschen moet of niet. De bereiding schijnt nogal nauw te luisteren en werken, in de gedaante van opbobbelen, nogal eens voor te komen. Doch, althans voor een gewonen kamervloer, schijnt mij een effening met gewoon gips, met zomin mogelijk kalk er in, wat hardheid en vastheid betreft, als onderlaag voor linoleum volkomen voldoende toe.

Op de sterkte van Siegartbalken zijn tal van proeven verricht; voor de uitkomsten daarvan wordt naar het monsterboek der fabriek verwezen. Binnen kort zullen er ook proeven in de T. H. te Delft worden gedaan.

Sterk zijn die vloeren zeker in hooge mate, doch aan alles is een grens. Nu krijgt wie op zoo'n vloer bezig is onwillekeurig den indruk alsof hij op den beganen grond verkeert, in plaats van op een verdieping. Zoo zag ik op een in uitvoering zijnd werk te Rotterdam op een Siegart-vloer een stapel hardsteenen dorpels tot een onrustbarende hoogte opgezet; de balken waren daarbij op de ongunstigste wijze belast; twee latten elk overlans op een balk en daar dwars overheen de belasting, zoodat het gehele gewicht dezer laatste feitelijk op twee balken rustte. Was door deze onvoorzichtigheid een ongeluk ontstaan, dan had dit voor den goeden naam van het fabriekaat allerbedenkelijkste gevolgen kunnen hebben.

Nog valt op te merken, dat de holtten in de balken tot verwarmingsdoeleinden kunnen benuttigd worden en ook reeds benuttigd zijn (fig. 5 en 6).

Voor het ophangen van pijpleidingen, lichtkronen enz. aan Siegart-zolderingen worden sleuven in den bodem gehakt van omstreeks 18 cM. lengte. Door zoo'n sleuf steekt men een houten klos heen, draait die een kwartslag om, bevestigt er de voorwerpen met houtschroeven aan en pleistert de sleuf dicht. (fig. 7.) Zware voorwerpen worden met doore den vloer heengaande schroefbouten bevestigd. (fig. 8.)

De prijzen der Siegart-balken zijn (zonder verbinding) als volgt:

No.	Profiel.	Prijs per M ² Siegart-vloer.	
		Aan de fabriek.	In het werk.
9	9 × 32	f 2.85	f 3.70
12	12 × 37	• 3.15	• 4.10
15	15 × 27	• 3.55	• 4.55
18	18 × 27	• 3.85	• 4.95
21	21 × 27	• 4.45	• 5.65

De prijzen in het werk zijn benaderend aangegeven; het leggen, aangieten en aanstoppen is erin begrepen. Daarbij is aangenomen, dat de bouwplaats niet verder dan 300 M. van een voor een gewone tjalk bevaarbaar water verwijderd is.

Bij het vergelijken dezer prijzen met die van andere bintlagen met vloer en plafond, dient de besparing in metselwerk in rekening gebracht te worden, die het gevolg is van de geringe hoogte of dikte der Siegart-balken.

De prijzen zijn — den hoogen graad van veiligheid, in vergelijking met welk ander bint- en vloermateriaal ook in aanmerking genomen — waarlijk niet hoog te noemen.

Delft, Februari 1908.

J. A. v. D. KLOES.

DAMPRIJSVRAAG.

Ons gewerd het volgende schrijven:

Wel Ed. Heeren.

Onder de beantwoording der vragen betreffende de Damprijsvraag in het Bouwkundig Weekblad van 7 dezer, las ik, dat het Hoofdbestuur der Maatschappij na 't verschijnen van het programma der prijsvraag nog beraadslaagd heeft om een adres aan de Gemeente te richten, met het doel dit programma alsnog te doen wijzigen, en er een geheel vrije prijsvraag van te maken.

Waar het bedoeld programma is vastgesteld met medewerking van voornoemd bestuur, mag het wel eenige verwondering wekken dat men na het uitschrijven der prijsvraag deze verandering wenschte te hebben.

Doch grooter verwondering geeft het als men aan het slot van bedoeld stukje leest, dat het toejuiching zou verdienen, wanneer nog thans de prijsvraag in dien zin werd gewijzigd en de poging om tot een geheel vrije prijsvraag te komen dan zou uitgaan van eenige tot oordeelen bevoegde raadsleden.

Het gaat immers toch niet op, circa twee maanden na het verschijnen van het programma eener prijsvraag, die nog radicaal te veranderen.

Terecht kan dus de vraag gesteld worden:

Verkrijgen de deelnemers, die hun schetsen kunnen toonen, waaruit blijkt dat door hen reeds veel tijd en arbeid aan de uitwerking van hun plan is besteed daarvoor een billijke vergoeding?

Want door den geheel anderen aard die de prijsvraag dan zou bekomen, zouden hunne plannen welke zijn opgezet, gebonden door de regelen van het programma, niet voldoende kunnen wedijveren met ontwerpen door geen enkele bepaling gebonden, en zouden dus die deelnemers verplicht zijn een nieuw plan op te zetten.

Hoogachtend
Een belangstellende.

Omtrent een eventuele verandering in de prijsvraag is onze meening tot heden niet gevraagd.

Wij zijn echter van oordeel dat nu geen wijziging in het programma meer kan worden gebracht.

Mocht de Gemeente later verder willen gaan en daartoe een tweede, geheel vrije, prijsvraag uitschrijven, deze mogelijkheid blijft natuurlijk open, doch voordat daarvan kwestie kan zijn, dient dan de nu uitgeschrevene geheel te zijn afgewikkeld. Nu men al twee maanden bezig is en de helft van den toegestane tijd dus reeds is verstreken, kan van de jury, desgevraagd, geen ander advies worden verwacht.

Voor de Jury.

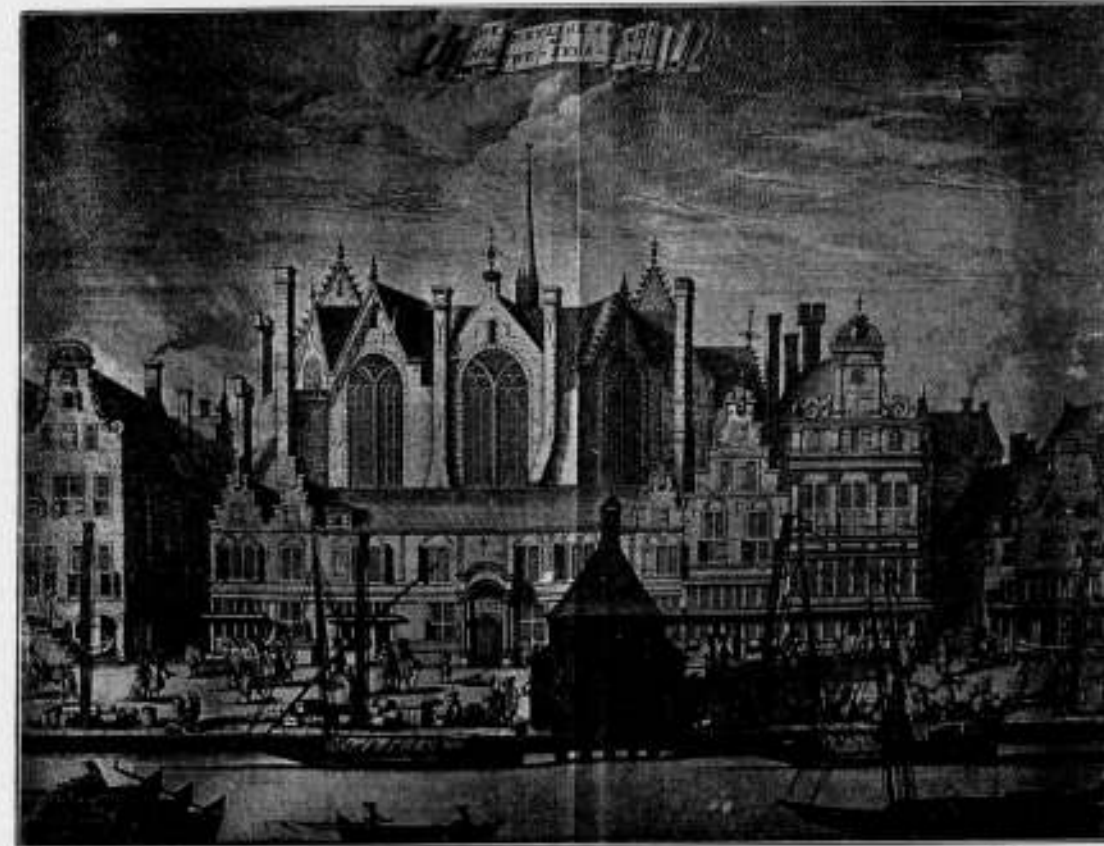
J. v. HASSELT, Voorzitter.
J. INGENOHL, Secretaris.

18 MAART 1908.

DE NIEUWE ZIJDSKAPEL.

Door drukte van vergaderingen en plaats gebrek in het vorig nummer zijn vele belangrijke onderwerpen moeten blijven liggen. Zoo ook het vraagstuk van de Nieuwe Zijds-Kapel. Het is nu niet meer de tijd nog eens uitvoerig op de historische en artistieke waarde van dit oude monument terug te komen; wil men meer van zijn geschiedenis af weten, zoo verwijzen we naar het Handelsblad van 12 Mrt., waarin een verslag voorkomt van de lezing, door den heer

sloopingsbesluit der Nieuwe Zijds-Kapel voor 3 maanden te schorsen; en wel met de bedoeling dat een commissie van deskundigen zou worden uitgenoodigd nog eens met den architect der Kerkgebouwen, den heer C. B. Posthumus Meijjes, na te gaan of behoud van de Kapel mogelijk is. Mocht het advies van de deskundigen gunstig uitvallen — het ligt in de bedoeling, om ook dr. P. J. H. Cuypers uit te noodigen, onder hen plaats te nemen — dan, zoo adviseert de commissie den kerkeraad, zal tot herstel alleen besloten worden onder voorbehoud, dat het Rijk en belangstellenden niet

A. W. Weissman gehouden voor het Kon. Ned. Oudheidkundig Genootschap.

Door de welwillendheid van ons zusterblad „Architectura“ zijn we in staat gesteld een typische afbeelding van de kapel te geven.

Het groote vraagstuk: restaureeren of niet, is nog niet opgelost. Echter zijn twee belangrijke feiten te constateeren: 1ste dat volgens bericht uit het Handelsblad door de vergadering van de commissie tot het bestuur over de kerkgebouwen, goederen, fondsen en inkomsten der Ned. Herv. gemeente besloten is den kerkeraad voor te stellen het

alleen de kosten daarvan aan de kerk vergoeden, maar bovendien de schade, die zij lijdt door het derven van den verhuur der ontworpen winkelruimten.

Het advies tot schorsing bedoelt echter in geen geval de mogelijkheid te openen om de kapel aan derden te verkoopen. Ten 2de dat, is de redacteur van de Telegraaf goed ingelicht, van regeeringszijde op onbekrompen wijze bij een restauratie der N.Z. Kapel geholpen zou worden.

Hierdoor is de kwestie van de N.Z. Kapel in een andere phase getreden en is het niet uitgesloten dat spoedig een voor alle partijen bevredigend resultaat bereikt wordt.

VERGADERINGEN.

Afdeling 's Gravenhage. Vergadering met Dames-Introductie. Woensdag 25 Maart 1908 des avonds te 8 uur in Zaal 4 van het Zuid-Hollandsch Koffiehuus.

Agenda: Mededeelingen van het Bestuur.

Causerie met lichtbeelden van den Heer Dr. W. Martin, Onder-Directeur van het Mauritshuis, over: Nederlandsche Binnenhuizen op oude schilderijen.

S. DE CLERCQ, Secr.

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap. Den 10en Maart hield in de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap de heer J. W. C.

Tellegen, directeur van het bouw- en woningtoezicht te Amsterdam een voordracht, getiteld: „Indrukken van het in 1907 in Engeland gehouden internationaal woningcongres.“

Met veel genoegen, zeide spreker, heb ik de taak op mij genomen over dit onderwerp te spreken. Er is op dergelijke congressen werkelijk veel te leeren; niet bij de debatten, het polyglottisch karakter der gedachtenwisseling is daarvoor een werkelijk beletsel, maar wel bij de excursies en de gedachtenwisseling der leden van het congres onderling, gedurende die excursies. En daarom vooral is het congres in Engeland zoo leerrijk geweest, omdat ook door de voorbereiders daarvan de excursies als de hoofdzaak zijn beschouwd geworden en voorbereid en geleid werden op eene wijze boven allen lof verheven.

Het eigenaardig verschil in den landaard komt op die congressen duidelijk aan den dag. Was b. v. op het congres te Dusseldorf alles met Duitsche degelijkheid administratief geregeld, en waren alle vraagstukken in uitvoerige rapporten vooruit gereed gemaakt;

voor behandeling, in Luik getuigde alles van de vluchtige behandeling die den optimistischen Belgen eigen is, doch op het Engelsche congres was overvloed van gelegenheid om den practischen zin der Engelschen en hun tot het uiterste gedreven zorg voor de als gasten beschouwde congresleden te waardeeren; en in tegenstelling met wat in Duitschland was opgemerkt, was het in Engeland de vrouw, die in ruime mate haar aandeel aan de handelingen van het congres nam en er een bijzonder cachet aan verleende.

Als een bewijs van de waarde die aan de excursies werd gehecht kan dienen, dat deze reeds een aanvang namen voordat aan vergaderen en debatteeren gedacht werd, Reeds den eersten dag werd een bezoek gebracht aan een reusachtig woningcomplex, dat door een kerkbestuur onder leiding van de bekende Octavia Hill was gebouwd op een terrein aan dat kerkbestuur toebehoorende ter grootte van bijna 9 bunder en waarop ook voordien kleine woningen hadden gestaan. Deze woningen waren echter niet bestemd voor de minstbedeelde der samenleving, daar de huren van één tot 5 kamerwoningen van f 3,30 tot f 8,40 per week bedroegen.

Voorgezeten heeft de gedachte zooveel mogelijk elke familie een geheel van de anderen afgezonderde woning met een stukje open grond te geven, zoodat zelfs de bewoners der op de verdieping gelegen woningen een met een afzonderlijken buitentrap te bereiken gedeelte tuin tot hunne beschikking hebben.

Dit begrip is in hooge mate in alle lagen der samenleving doorgedrongen en overal wordt zooveel mogelijk naar verwezenlijking ervan gestreefd. De groote woonkazerne, waarvan er echter in Engeland in de groote steden wel voorkomen, zijn toch uitzondering en statistieken hebben uitgewezen, dat, waar gemiddeld in Engeland slechts 5 tot 8 personen in één huis wonen, dit getal voor Duitschland tot 50 klimt, en ook Amsterdam nog het dubbele ervan kan aanwijzen. En nochtans zijn de Engelschen niet tevreden met dien toestand en streven zij naar wetten die de dichtheid van bebouwing zooveel mogelijk beperken en het verschaffen van een eigen „home“ aan iederen Engelschman zullen waarborgen. Dat ook van overheidswege getracht wordt aan dien wensch tegemoet te komen bleek uit het bezoek aan een woningcomplex dat op het terrein eener voormalige kazerne in Westminster was gesticht, dat voor een bedrag van f 7,50 per M² zeer ver beneden de werkelijke waarde was afgestaan, en waarop ongeveer 900 woningen voor bijna 3 miljoen gulden waren gebouwd bestaande uit 1 tot 5 kamers en verhuurd voor f 2,10 à f 7,50 per woning waarin echter eene woonbelasting van ongeveer 27% is inbegrepen. Vooral voor de hygienische belangen was hierbij gezorgd en zelfs was in de meeste woningen een badgelegenheid aangebracht door de aanrechtbank in de keuken als zoodanig in te richten en het dekblad daarvan wegneembaar te maken terwijl in alle woningen door eene centrale inrichting de vrije beschikking over koud- en warmwater aanwezig was. Ook de aanleg buiten de huizen met plantsoenen, speelplaatsen enz. was zeer verzorgd en gaf aan het geheel een aangenaam aspect. Alle vertrekken dier woningen komen direct aan de buitenlucht uit. Het Hollandsch begrip van een *woofe* kamer die eigenlijk niet meer dan meubelbergplaats is en meestal ongebruikt blijft, bestaat in Engeland niet. Elke woning bestaat uit een woonvertrek met een kleine keuken (scullery) en een slaapkamertje. Bij meerdere kamerwoningen zijn het de slaapkamers wier getal uitgebreid wordt. Zoodra ook meerdere woonvertrekken worden aangebracht, verandert het karakter van het huis en dient het tot woning van meer geboeden.

Een ander belangrijk complex dat bezocht werd is de zoogenaamde tuinstad te Letchworth op ongeveer 50 KM. buiten Londen, gebouwd op een prachtig gelegen terrein van 1330 bunder grootte ter waarde van f 850.000 en waarop voor een miljoen gebouwen verrezen, welke door latere uitbreiding woning moeten aanbieden voor 35000 menschen. Men heeft daarbij willen aantoonen dat het goedkoop is buiten de stad afzonderlijke woningen te bouwen dan in de stad woonkazerne. De zucht om dat mogelijk te maken heeft echter de stichters verleid wat al te veel de constructie te verwaarloosen, zoodat de mogelijkheid bestaat dat het onderhoud der woningen een groote financiële teleurstelling zal zijn. Een dergelijke stad verrees buiten Sheffield, en was constructief beter verzorgd. Deze woningen waren echter meer voor den kleinen middenstand dan voor arbeiders ingericht.

Niet minder merkwaardig was het bezoek aan de stichting Port Sunlight van Mr. Liver, den directeur der Sunlight zeep-fabrieken, die op een terrein van 88 bunder zijne fabriek bouwde en op 58 bunder daarvan villawoningen voor zijn 3000 man sterk personeel bouwde voor een som van bijna 4,5 miljoen

gulden. Behalve de woningen bevat het complex ook een groot verenigingsgebouw met zalen voor uitspanning, bibliotheek enz., in welk gebouw de 1500 meisjes die behalve boven genoemd personeel in de fabriek werken, het middagmaal gebruiken. De huur der woningen bedraagt f 2 en f 3 per week, doch is slechts voldoende om het onderhoud er van te betalen, zoodat het in de onderneming gestoken kapitaal renteloos is. Eenzelfde stichting is door den chocoladefabrikant Cadbury in het leven geroepen.

Van een geheel ander type is wat de gemeente Liverpool gedaan heeft. Deze ging van het standpunt uit dat de bevolking die aan de haven werkzaam was in de stad zelve gehuisvest dient te worden om ten allen tijde voor het gevorderde havenwerk bij de hand te zijn. Zij brak daartoe een groot complex krottenwoningen af en bouwde terzelfder plaatse nieuwe woningen voor dezelfde menschen, en hoewel goed voor licht en lucht verzorgd is hebben deze woningen toch het karakter van woonkazerne van verscheidene verdiepingen hoogte verkregen. Waar er echter een zeer streng woonreglement bestaat en gehandhaafd wordt komen niet alle uit de krotwoningen verdrevenen in de nieuwe woningen onderdak, en blijft ongeveer 30 % van de minst ontwikkelde en minst gegoeden daarbuiten, zoodat ook hier het loffelijke streven der gemeente niet ten volle aan zijn doel beantwoordt. Het is duidelijk dat deze wijze van volkshuisvesting een belangrijk offer van de gemeente schatkiest vraagt en er wordt dan ook jaarlijks ruim f 360.000 op de aldus gebouwde woningen door de gemeente toegelegd.

Weder een geheel op zich zelf staand type zijn de te Londen gebouwde Rowtonhouses, aldus genaamd naar Lord Rowton, die omstreeks 1890 het eerste gebouw van dien aard oprichtte, en dat voor woning van meest ongehuwde arbeiders dient. Deze gebouwen bevatten reeksen van kleine slaapkamers over verschillende verdiepingen verdeeld en een groot aantal ruime zalen, die gemeenschappelijk door de bewoners om te eten, te lezen, te schrijven en voor ontspanning gebruikt worden, terwijl ook de waschgelegenheden gemeenschappelijk worden gebruikt. Ook hierbij is in ruime mate voor de hygienische belangen gezorgd en heerscht een zeer streng woonreglement.

Veel, zegt spreker, van het geziene is ook voor ons land begerenswaard, doch helaas hier niet te verwezenlijken; afgescheiden nog van den anders gevormden aanleg en aard van den Nederlander, leent het polderland zich niet zoo goed voor den aanleg van tuinsteden. Waar in Engeland overal goede hooggelegen grond aanwezig is, geschikt om zonder kostbare fundeeringen, wegen en huizen te dragen, is dit in Nederland niet het geval en brengen de eischen aan fundeering, grondopvoering en rioleering te stellen zulke hooge kosten teweeg, dat, zelfs al wilden staat en stad zoo vrijgevig zijn als in Engeland, toch finantieel de zaak niet uitvoerbaar zou zijn, zoodat de wenschen ten opzichte der Volkshuisvesting hier te lande zeer gematigd moeten worden. Toch zegt spreker kan er wel iets gedaan worden en hij wijst dan op de hooger gelegen gedeelten van ons land waar de fundeerings- en rioleerings eischen niet zoo klemmend zijn als in de polderstreken, en in groote steden als Amsterdam en Rotterdam. En het zal vooral noodig zijn om in de bouwverordeningen rekening te houden met die verschillende toestanden, zoodat niet te veel uniformiteit daarin heerschen en op plaatsen, waar tot nu toe van zelf geen dichte bebouwing plaats vond, deze ook in 't vervolg niet door de verordening worden toegelaten zoodat zoo vaak voorkomt. In overeenstemming daarmede kunnen dan de eischen van constructie er voor zorgen tegen brandgevaar, die in groote steden bij dicht opeen gedrongen bouw zeer hoog moeten zijn, bij ruimen bouw verminderd worden, en daardoor aan de kostbaarheid van bouw tegemoet gekomen worden. Ten slotte spoorde spreker zijn toehoorders aan het vraagstuk van volkshuisvesting in studie te nemen en het niet geheel over te laten aan de eigenbouwers die uit de aard den zaak dien bouw meer uit een finantieel oogpunt beschouwen dan voor eene goede ontwikkeling daarvan gewenscht is. Met een reeks lichtbeelden werd de voordracht toegelicht.

Afdeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. 69ste vergadering, gehouden Vrijdag 13 Maart 1908. Na lezing van de notulen, welke onveranderd worden vastgesteld, doet de voorzitter mededeeling van eenige ingekomen en verzonden stukken. Hierbij was een schrijven van den Nederlandschen Aannemersbond, waarbij in antwoord op het schrijven (opgenomen in het B. W.) verzeerd werd dat het zeker niet de bedoeling is om

anders dan in samenwerking met de Ingenieurs- en Architecten-verenigingen onderwerpen van gemeenschappelijk belang te regelen.

Mededeeling werd voorts gedaan van de prijsvraag die door de afdeling in vereeniging met „Amstels Bouwvereniging“ wordt uitgeschreven. De uitgenoodigde juryleden hebben alle de keuze aanvaard en de jury heeft het programma met geringe wijziging van het in de afdelingsvergadering besproken concept vastgesteld.

Daarna werd het woord gegeven aan den heer J. F. H. Koopman, werkt. Ing. tot het houden zijner, door teekeningen toegelichte voordracht over „Koelhuizen.“

Deze lezing, in hoofdzaak gelijk aan die te Arnhem gehouden in de Afdeling van de Maatschappij aldaar, is opgenomen in het Bouwkundig Weekblad No. 52 van 28 December 1907.

BOEK-EN PLAATWERKEN

Door de vereeniging „Haarlem“ is uitgegeven een werk: „Oude Gebouwen in Haarlem“, beschreven door den heer J. A. G. van der Steur B. I., waarbij de heer C. J. Gonné de geschiedkundige aantekeningen heeft verzameld.

Het werk is uitgegeven in groot 4° formaat met 91 over het algemeen zeer geslaagde lichtdrukken naar photographieën van de aanwezige gevels, die uit een bouwkundig oogpunt belangrijk zijn; voorafgegaan door een volgens tijdsorde gerangschikte verklaring van iedere plaat.

Dat dit fraaie en smaakvol uitgegeven werk door de liefhebbers met vrede zal worden begroot, behoeft geen nader betoog.

De vereeniging „Haarlem“ heeft hier voor andere plaatselijke vereenigingen een prachtig voorbeeld gegeven door de flinke wijze, waarop zij goede afbeeldingen van de belangrijke bouwkundige gevels en fragmenten onder het bereik van velen heeft gebracht.

Uitgevers: De Erven F. Bohn, prijs f 10.—; voor de leden en donateurs der Vereeniging Haarlem f 6.—; terwijl de contributie voor een lid f 2,50 en voor een donateur f 5.— bedraagt.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

Architectura 7 Maart. Toelichting Motie. Nieuwe Zijds-Kapel ontleend aan het Handelsblad.

De Nieuwe Zijds-Kapel. Beschouwing van K. de Bazel, waarin op behoud van het monument wordt aangedrongen; tegenantwoord van A. van Haalen die bezwaren heeft tegen restauratie.

Ingezonden: Moderne Diefstal. Gerard Mastenbroek wijst hierin op de ergerlijke wijze, waarop de prijsvraag gemeentehuis Zuidlaren, is uitgeschreven, waarbij waarschijnlijk voor de somma van f 40 eenige goede ontwerpen voor een dorpsgemeentehuis zouden moeten verkregen worden. Hij roept de bouwkundigen op, deze moderne fatsoenlijke manier van stelen, dit schandelijk opzet te vrijdellen.

Technisch gedeelte: Sesamdeuren, die open draaien door een gewicht van 25 Kg. op de mat er voor en die al de bezwaren van de tourniquets missen.

Technisch onderwijs per correspondentie
Architectura 14 Maart. *De Nieuwe Zijds-Kapel,* met afbeelding, antwoord van K. de Bazel.

De uitbreiding van Amsterdam van af het laatst der 17de eeuw, met reproductie naar de kaart van Cornelis Anthonisz.

Technisch onderwijs per correspondentie. Slot. Een en ander over het ontglanzen van olieverf bij het schilderen van gevels. *Bescherming van ijzer tegen verschillende invloeden* door L. Zwiers. *Duitse Bau-Zeitung.* 4 Mrt. *Das neue Gross herzogliche Hoftheater zu Weimar,* met afb.

Mitteilungen über Zement, Beton und Eisen betonnen. Warenhaus Cothuser Damm in Berlin.

Idem 7 Mrt., *die St. Markuskirche in Hannover,* met afb.
Idem 11 Mrt. *Wettbewer um eine Strassenbrücke über die Ruhr in Mülheim,* met afb.

Zirkus und Theater Albert Schumann in Frankfurt a. M. arch. Hugo Sonnenthal, met afb.

Idem 14 Mrt. *Das Neue grossherzogliche Hoftheater zu Weimar.* Slot, met afb.

Über die Vergütung für technische Angebotsarbeiten.
Wert des National-Germanischen in der Baukunst.

De Bouwwereld 11 Mrt. *Echo's II.* *Weer prijsvraag-missies,* naar aanleiding van de belachelijke prijsvraag voor een Raadhuis te Zuidlaren.

Vloeren zonder naden. Vervolg, door Prof. J. A. van der Kloos. *Buutenhuis te Hardenberg.* Arch. B. J. Kerkhof, met afb.

De Ingenieur 14 Mrt. o.a. C. T. J. Louis Rieber, door D. E. C. Kuntel, met portret.

Rapport betreffende ongevallen met beton-ijzer constructies in Nederland, door S. J. Rutgers, met afb.

Overbrenging van beweging op borten afstand, door F. van Ierssen. *De Opwerker* 7 Maart. In de omstreken van Rome, korte reis-beschrijving uit de omstreken van de eeuwige stad. Schrijver eindigt: Nergens misschien voelt men zoo duidelijk als in Italië, dat het moderne leven geen bron van kunst meer is.

IJsselsteenen, door K. de Bazel, waarin gepleit wordt voor behoud van verschillende formaten in de Nederlandsche baksteen.

De Opwerker: 14 Mrt. Meubelkunst. Historisch Overzicht.

De Nieuwe Zijds-Kapel.
Brieven van Piet van Diever, beschouwingen over de Bond van Architecten.

BERICHTEN

BINNENLAND

Amsterdam. Door het bestuur van de Vereeniging „Rokin“ is op de Vergadering van 11 Maart voorgesteld een groote gouden medaille toe te kennen voor den winner der door de gemeente uitgeschreven prijsvraag in zake het *Damvraagstuk*.

Na een lange discussie werd het voorstel met algemeene stemmen aangenomen met deze wijziging, dat uitgelooft wordt een som van f 300 of naar keuze een medaille.

Aan de vereeniging alle eer voor dit loffelijk pogen, dat ten goede komt aan de schoonheid van Amsterdam.

Het Loodwitvraagstuk. Naar aanleiding van de critiek, welke het in October 1906 aan den vorigen minister van Landbouw, Nijverheid en Handel door de Loodwitcommissie uitgebrachte Voorloopig Rapport heeft uitgelokt, is door de Commissie een tweede rapport samengesteld, waarin eenige aanvankelijk verkregen resultaten van haren arbeid worden medegedeeld en overigens aan de bedoelde critiek voor zooveel noodig aandacht wordt geschonken.

Dit voorloopig rapport is door het ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel ook naar de Maatschappij toegezonden.

's-Gravenhage. B. en W. van 's-Gravenhage hebben den leden van den Gemeenteraad aangeboden afdrucken van de teekeningen en plannen voor de verbouwing van het Raadhuis, vervaardigd door de H. H. Schadee en Vrijman.

In een bijgaand advies beantwoordt de heer Vrijman de vraag of het mogelijk zal zijn het bestaande Raadhuis met het huis van Schröder, het overblijvende van Gouden Kroon en H. Nicolaas Gasthuis, alsmede de huizen aan de Annastraat te verbouwen tot een aan de eischen, ook in de toekomst, voldoende Raadhuis; schrijver meent, dat dit niet alleen mogelijk maar ook wenschelijk is.

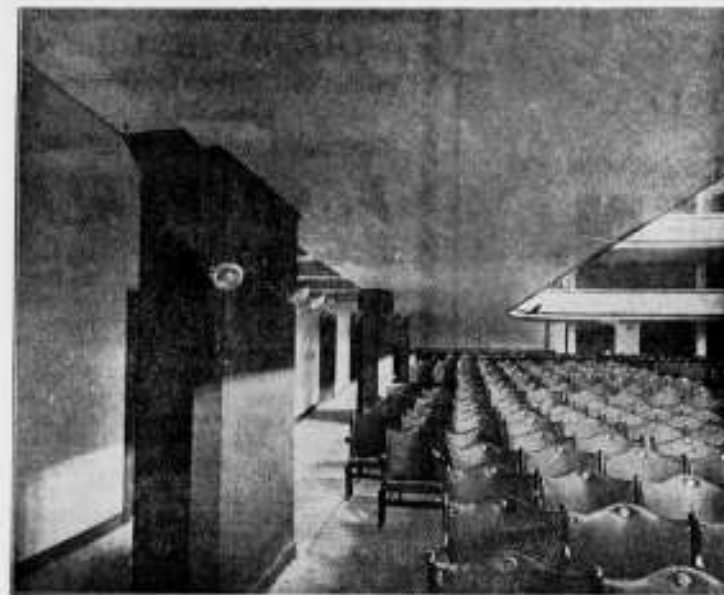
Belangstellenden verwijzen we naar de mededeelingen, op blz. 179.

Naamlooze vennootschappen. In het weekblad „De Aannemer“ raadt mr. E. J. C. Goseling aan, geen werk zonder borgstelling aan te nemen van naamlooze vennootschappen, zedelijke lichamen enz., maar alleen van zelf aansprakelijke personen; hij acht het eischen van borgstelling niet van toepassing op het rijk, provincieën, gemeenten en dergelijke lichamen, maar alleen op de bovengenoemde categorie van instellingen, die, zoodat blijkt en door de ondervinding is bewezen, volstrekt geen waarborg bieden voor betaling der aannemingsom.

Coöperatief Bouwen. Twee volgens de Woningwet toegelaten vereenigingen, de „Coöperatieve Bouwvereniging Rochdale“ (Vereeniging van Gemeentewerklieden) en de „Amsterdamsche Coöperatieve Onderwijzers-Bouwvereniging“, hebben B. en W. verzocht te bevorderen, dat haar gemeentegrond in erpacht

Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK. ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v/h VAN WANING & Co. Rotterdam.
 Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
 Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
 Beton (Gewapend). — P. BOURDREZ, den Haag.
 Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
 Betonijzer „Kahn System“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
 Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
 Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
 Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.
 Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
 Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
 Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.
 BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOR & Zoon, Den Haag.
 Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
 Cementmestlekkedakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.
 Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.
 Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
 Centrale Verv. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDEN OBLT, Amsterd.
 Centrale Verwarming. — LUYKE & Co., Rotterdam.
 Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen. H. ZIMMERMANN, Utrecht.
 Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.
 Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
 Closets. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBLT, Amsterdam.
 Eerste Nederl. Xyloolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
 Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHROEDER, Amsterdam.
 Electriche licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUMPOL & Co., Amsterdam.
 Excelsiorplaten. — GEBR. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
 „Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
 Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
 Gaskachels (nieuwste condensings). — OBLT, Amsterdam.
 Glas in lood. — J. J. B. I. BOUVY, Dordrecht.
 Gewapend beton. HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
 Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBLT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
 Grondboorings. — A. J. STOEL Jr., Haarlem.
 Haarden. — Firma JAN JAARMA, den Haag.
 Haaslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
 Houtcement- en Houtcementdakbedekking. Haasler's Houtcement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.
 Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
 Jalousien. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
 Jossan-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
 Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.

Langtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
 Litten. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBLT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.).
 Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen. J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Liften. (Hydr. en electr.). — FRED. STIELTJES & Co., Amsterdam.
 Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en luv. glasmail privaateleidingen. — OBLT, Amst.
 Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder“ Amsterdam.
 Montgrafiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
 Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, Breda.
 Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAM & Co., Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding. R. S. STOKVIS & Zoon, Rotterdam.
 Plafondplaten. — GEBR. MIJNJEFF, Nijmegen.
 Portland-Cement. — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
 Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL“ POTLOOD.
 Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
 Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
 Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDEN OBLT, Amst.
 Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
 Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
 Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
 Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam-'s Gravenhage.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co., Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmoren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
 Scoria Bricks, Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
 SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN. — LIPS DORDRECHT.
 Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
 Stalrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
 Stalen balken. — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
 Stalen balken en U-profielen. — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft, Verlegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Steenen, Gevel, Sier. enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Beldeld en Tegelen (Limburg).
 Stoomtimmerfabriek. — GEBR. VAN MALSEN, Den Haag.
 Tegels, versieringen enz. Plaatelbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
 Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toilet). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilatoren. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBLT, Amsterdam.
 Ventilatoren. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Amsterdam.
 Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen“ v/h M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DELINT, Delft, Den Haag.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen“ voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Ijzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.
'S-GRAVENHAGE.

Linzer Bazaltine Tegels

van de Basalt Actien Gesellschaft te Linz ^o/Rhein

ONOVERTROFFEN!

Alleenverkoopers voor
Nederland:

„BOUWMATERIALEN“

VOORHEEN **M. LUIJTEN,**

LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

N.V. DE NEDERL.

STAAL-INDUSTRIE

1/2 H.E. O'VING J^e ROTTERDAM.

GROOTE VOORRAAD van:

Staafijzer. — Plat, □ en O.
L- en T-ijzer.
I en Π-ijzer. — Plaatijzer.
Kwadrantijzer.
Betonijzer en

RAILS-KIPWAGENS

METALEN
Plafond- en Wandbekledingen.
Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zoals WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS, SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen. Zend ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij stann U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis ten dienste.

WILLIAMS & Co.
WITTE HUIS — ROTTERDAM.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bensdorp's Cacaoafabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch System.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.
ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Ministerie van Financiën. AANBESTEDING.

Op DINSdag 7 April 1908, des namiddags te 12 ure, zal onder nadere goedkeuring van den Minister van Financiën, aan het gebouw van het Ministerie van Financiën, worden aanbesteed:

de verbouwing van het voormalige post- en telegraafgebouw te Dordrecht.

De besteding geschiedt bij enkele inschrijving overeenkomstig § 447 der Algemeene Voorschriften.

Het bestek ligt ter lezing aan het gebouw van het Ministerie van Financiën, aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 2e District, Nassau Odiijkstraat 50 te 's Gravenhage, aan het gebouw van het Provinciaal Bestuur van Zuidholland en aan het kantoor van de Hypotheek en van het Kadaster te Dordrecht, alwaar de bestekken met teekeningen kosteloos te verkrijgen zijn.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemde Rijksbouwmeester te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 31 Maart 1908, des voormiddags te 11 ure, 's Gravenhage, den 27 Februari 1908.

De Minister van Financiën,
Voor den Minister,
Dr. Secretaris-Generaal,
HESHUSIUS.

JAN HAMER & Co.

Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Provinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens ons laatste en veel verbeterde systeem.

Nederlandsche Maatschappij

voor

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Cement-IJzerwerken.

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

Fabriek van Betonijzerwerken

L. H. KURPERSHOEK,

Zwaanshals 126. — Tel. Interc. 2827. — ROTTERDAM.

Speciaal adres voor Waterdichte Kelders.

Groote voorraad van Ronde- en Eivormige Riolbuizen.

Regen- en Beerputten, Kolken, enz.

„BOUWMATERIALEN”

voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doornikse en Luikse

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van hoogstens 15% restant op een zeef van 900 mazen per cm². (voor speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-materiaal. — Onovertroffen procentage zuivere werkzame kalk en daardoor zeer voordelig in 't gebruik. — Monsters, proefstaten, attesten en mortelverhoudingen worden gratis verstrekt.

GEB^s. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOTTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en parketvloeren.

VERSCHENEN:

Elementaire Berekeningen

VAN

Bouwkundige Constructies.

Handleiding voor Theorie en Practijk, ten dienste van Bouwkundige Opzichters, Architecten, enz.

DOOR

P. W. SCHARROO.

Eerste-Lieutenant der Genie.

De prijs van dit werk van 340 bladzijden, met 65 tabellen en 132 groote en kleine figuren, gedrukt op zwaar papier, is gesteld op

f 2.50 ingenaaid,
f 2.90 gebonden in slap-linnen band.

N. V. Electr. Drukkerij
„Luctor et Emergo”, Den Haag.

MEISENBACH RIFFARTH & Co.

PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.
BERLIJN — MUNCHEN.

VERTREKWOORDIGERS VOOR NEDERLAND:
MOUTON & Co. 's-Gravenhage.

**Echt Haeusler'sche
Houtcementen Dakbedekking.**

Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS

voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.

BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA

C. F. BEER. KEULEN (RIJN).

GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.

48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig brengt ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de firma N. V. Handel in Bouwmateriaal v. I. A. SMITS & ZOOIJ, AMSTERDAM sedert 1 Jan. 1906 niet meer enige vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en vocht door mij noch door de firma Carl Sam, Haeusler direct Haeusler's houtcement aan deze firma geleverd wordt.

**ATELIER VOOR
GEBRAND-SCHILDERD
en GEKLEURD
GLAS IN LOOD**

J. J. B. BOUVY
DE DORDRECHT.
RIJALEN:
AMSTERDAM — ROTTERDAM

IN DE SPEYKERMANDT

**HYDREX
Waterdicht Vilt,**

aangebracht volgens de Membraan methode geeft de eenigste en duurzaamste waarborg tegen volkomen Waterdichtheid zelfs bij den grootsten Waterdruk.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

UJSTOKVIS
FABRIEK
VAN
KOPERWERKEN
UITVOERINGSMIDDELEN
VAN
ARCHITECTEN
ARNHEM

**AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.**
VAN DEN BERG & VIÉTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.
Steendrukkerij „Senefelder.”
Directeur: H. VAN DER MASCH SPALKER.
AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.
TELEFOON 108.

Nieuw Procédé
voor REPRODUCTIE van
Bestekteekeningen
enz. op oorspronkelijke grootte.
Sneller, Juister, Goedkooper
dan foto litho

„Het maken van calques is overbodig de drukken kunnen worden gemaakt direct naar de teekeningen mits deze in goede zwarte lijnen zijn uitgevoerd”.
Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

W. C. J. VAN DER MEIJDEN
NIEUWE HAVEN 1-3
DEN HAAG
STOOMJALOUZIEËN
FABRIEK OPGER. 1886.
HOUTEN EN STALEN ROLLUIKEN

GEBR. VAN DER VLIET,
Ijzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

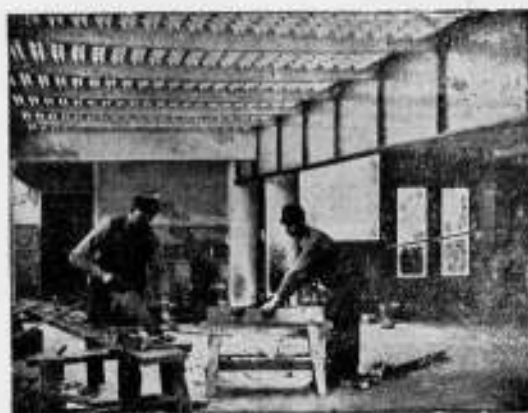
van 8 tot 33 cm. voorradig.

tot 30 cm. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

PRISMA'S LUXFER.

Sousterrain, verlicht door Luxfer vloertegels.

Voor inlichtingen wende men zich tot **W^m. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

WIED'S DEURDRANGER **LIJKE & CO**
ROTTERDAM.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieghart-Balken.

Huygen en Vessel R'DAM.
A'DAM.

WAAROM? worden Excelsiorplaten

steeds meer en meer toegepast?

Omdat de uitstekende Eigenschappen

steeds meer en meer door architecten erkend worden.

Van alle in onze brochure voorkomende maten hebben wij steeds grooten voorraad droge platen.
DE EENIGE FABRIKANTEN.

GEBR. VAN DER VIJGH, AMSTERDAM. Telefoon No. 4810.

v. d. Schuijt & Kuntze,
INGENIEURS,
AMSTERDAM.

Centrale Verwarming.

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

W. Deurvorst & Zoon.
DEN HAAG. = Heerengracht 20.

GERUITE & VLAKKE TROTTOIR-
TEGELS. — ZWEEDSCHE GRA-
NIETKEIEN. — BAZALT-, LAVA-
EN MELAPHIRKEIEN.

Gewapend Beton - Asphaltwerken.

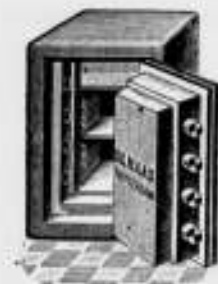

Naaml. Venn.

Dordrechtsche Asphaltfabriek
v/h. f^o. ROODENBURG & Co.

ASPHALT-DAKPAPIEREN
CEMENT-MASTIEK / MERK "ETNA"
HOUTCEMENT /
PAPPOLEUM
ASPHALTVLOEREN en
DAKBEDEKKINGEN

worden onder veeljarige garantie
uitgevoerd.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.

Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.

Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

J. F. KRÖNER & Zonen, HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

H. WESTENBERG - Almelo.

Brandvrije Cementijzer-constructies.

Speciaal adres voor goedkope BETONVLOEREN in
fabrieken, magazijnen enz.

Fabriek van Houten Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van

Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van tekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, vocht-
werend, ook systeem „tapis”, op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

BALK- en -STAAL,

alle lengten tot twaalf meter in
normaalprofielen tot de laagste
prijzen in voorraad bij

DIKEMA & CHABOT,
Rotterdam.

**Een best en
voordeelig**

adres voor

ROLLUIKEN,

Jalouziën, Markiezen,
Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.

Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

N.V. Utrechtsche Asphaltfabriek

v/h Firma STEIN & TAKKEN,

VULKAAN Hout-Cement / Dakbe-
Cement-Mastix / dekking.

ASPHALTVLOEREN, enz.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
wassen.
kan DIRECT worden beschilderd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire
Hospitalen, Kazernen, Gestichten,
Kerken, Kloosters, Scholen, Schouw-
burgen, Electriche Centralen, Kantoor-
gebouwen, Particuliere Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.

NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Roninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — **AMSTERDAM** — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.
Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geheers geheel van rood koper, van binnen verdind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.
CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. **SCEPTIC-TANKS,**
WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.
Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

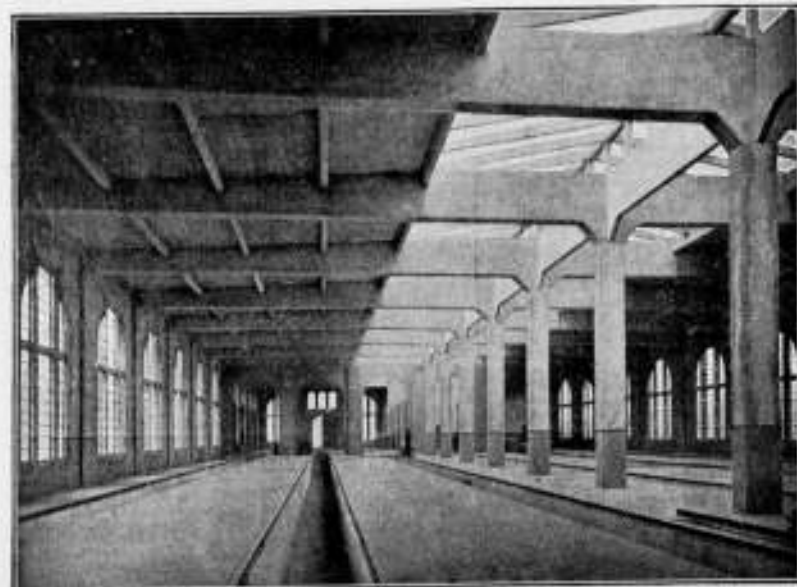

**SHEDDAKEN IN
Gewapend Beton,**

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.
AAN DE FABRIEKEN

Firma **VAN DER LUGT,**
ROTTERDAM,
uitgevoerd door de

**N. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & Co.**
Constructeurs van Werken
in Gewapend Beton te
BREDA.

Rijtuigromme derZ. Holl. E. Sp. Mij. te Luidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civil Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.
Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJSER**

28^e JAARGANG 1908. No 13

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

• ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY •
• TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST •

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS,
A. SALM GBz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG.

INHOUD

ABONNEMENTSPRIJS

No. 13. 28 MAART 1908. Mij. t. Bev. d. Bouwk. — Vredespaleis. — Actuele vraagstukken. De Nederl. Arch. Bond. Een opmerking naar aanleiding v. d. voorgestelde wijzigingen in d. Mij. t. b. d. Bouwk. en de opricht. v. d. Arch. Bond. Onzuiverheden. Rectificatie. — Het huis met het bordes. — Het woningvraagstuk en de grondspeculatie, (wordt vervolgd), door D. E. Wentink. — Prijsvraag Afd. Amst. v. d. Mij. t. b. d. Bouwk. en Amstels Bouw. — Boek- en plaatw. — Bouwartikelen. — Kantoormeubelen. — Rectificatie. — Aank en afl. v. aanbested. — Lijst v. fabr. leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.—. Prijs DER ADVERTENTIE: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIE tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

**MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING
DER BOUWKUNST.**

**Amendementen op de Concept-Statuten en
Reglement.**

De leden worden verzocht eventuele bemerkingsen of amendementen op de Concept-Statuten en Reglement, vastgesteld door Hoofdbestuur en Commissie tot Wets-herziening en voorkomende in No. 11 van dit blad, te zenden vóór 1 April aan het Hoofdbestuur. Het is de bedoeling op deze wijze den langen duur van de eerstvolgende Mei-vergadering, waar de Statuten en het Reglement zullen worden vastgesteld, aanmerkelijk te verkorten; tevens dringen wij aan op ernstige studie van dit concept en is het wenschelijk dat alle leden wel-voorbereid de Mei-vergadering bezoeken.

Monografie van de Grafelijke Zalen.

Nogmaals wordt dit rijk geïllustreerde standaardwerk, waarvan een beschrijving voorkomt in No. 51 jaargang 1907 van dit blad, onder de aandacht gebracht van hen, die reeds in 1907 lid waren en die nog niet den wensch kenbaar hebben gemaakt een present exemplaar te willen bezitten.

Dit werk, dat in den handel verkrijgbaar gesteld is voor f 15 ingenaaid en f 18 gebonden, wordt den leden toegezonden na overmaking per postwissel van een bedrag van f 0.35 voor een ingenaaid en van f 3.35 voor een in fraai linnen stempelband gebonden exemplaar, aan het adres: Bureau der Maatschappij, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

VREDESPALEIS.

RAPPORT der commissie benoemd door het hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst ter uitvoering van het door de Maatschappij en het Carnegie bestuur gesloten contract.

In het begin van 1906 werd door het hoofdbestuur van de Maatschappij een commissie benoemd, bestaande uit de heeren J. Jurriaan Kok, J. Limburg, C. T. J. Louis Rieber en Prof. Th. K. L. Sluyterman, die zich zou belasten met de uitvoering van bovengenoemd contract. Deze commissie benoemde uit haar midden de heeren J. Jurriaan Kok, J. Limburg en C. T. J. Louis Rieber resp. tot voorzitter,

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

secretaris en penningmeester. Helaas, heeft deze laatste het opnemen van het eindrapport niet mogen beleven.

De maatschappij had tegenover het bestuur der Carnegie stichting twee verplichtingen op zich genomen.

1. het uitgeven en doen verkrijgbaar stellen in vier talen van het rapport der Jury belast met de beoordeling van de antwoorden ingekomen op de prijsvraag voor het Vredespaleis, in welk rapport reproducties van de perspectieven der zes bekroonde ontwerpen moesten worden opgenomen.

2. het uitgeven van een plaatwerk waarin behalve de zes bekroonde nog minstens 25 ontwerpen zouden voorkomen.

Het drukken der Juryrapporten en der catalogi werd door de commissie opgedragen aan de firma Mouton & Co. te 's Gravenhage. De fotografieën van de zes perspectieven werden vervaardigd door den Heer Dewald.

Volgens het contract moesten bij de opening der tentoonstelling van de ingekomen ontwerpen, 1500 exemplaren van het juryrapport gereed liggen. De verkoop hiervan heeft echter niet aan de verwachtingen beantwoord.

Voor de uitvoering van het tweede en voornaamste punt van het contract sloot de commissie een overeenkomst met de uitgever-maatschappij Elsevier te Amsterdam, waarbij deze alle rechten verkreeg en alle verplichtingen op zich nam, die uit het contract voortsporen en die betrekking hadden op de uitgave van het plaatwerk. Tevens werd bepaald dat de commissie hierbij als commissie van redactie zou optreden.

Voor de zorg aan de uitgave besteedt komt een woord van hulde toe aan de uitgever-maatschappij „Elsevier“ en voor de uitnemend geslaagde Phototypieën en kleurdrukken aan de firma's van Leer en Cie. te Amsterdam en Löwy te Weenen.

De commissie acht het niet van nut in bijzonderheden te treden over de vele moeilijkheden die de uitvoering van de verschillende contracten met zich heeft gebracht, maar zij wil dit rapport niet eindigen zonder haar dank te hebben uitgesproken aan de auteurs van de ontwerpen die deze ter opname in het plaatwerk afstonden, en in het bijzonder aan hen die daarbij het uitsluitend recht van reproductie hunner teekeningen aan de commissie overdroegen.

's Gravenhage, Maart 1908.

J. JURIAAN KOK.

J. LIMBURG.

Th. K. L. SLUYTERMAN.

ACTUEELE VRAAGSTUKKEN.

De Nederlandsche Architectenbond (N.A.B.)

I.

Zoals te verwachten was vonden de lezers van het Bouwkundig Weekblad in het laatste nummer van dat orgaan eenige beschouwingen over de voorbereiding voor de stichting van een Nederlandschen Architectenbond, en zooals eveneens te verwachten was werden die beschouwingen vastgeknoopt aan die over de voorgestelde reorganisatie van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst.

Het schijnt moeilijk te zijn om de beide onderwerpen van elkander gescheiden te houden. Dit bleek reeds op de te Utrecht gehouden vergadering en niet minder uit de door verschillende vakgenooten in 't licht gegeven stukken over dien Bond.

Uit den inhoud dier stukken zou men moeten besluiten tot het bestaan van twee tegen elkander ingaande stroomingen, van welke de eerste de andere verdenkt een archi-

tectenbond te willen stichten met het bepaalde doel de Mij. t. b. d. Bouwkunst ten onder te brengen terwijl de andere richting door de eerste verdacht wordt, wel tot de stichting van een N. A. B. te willen medewerken, doch, uit vrees voor concurrentie met de Mij. t. b. d. Bouwkunst, slechts op voorwaarde, dat dien bond zijn voornaamste levensvoorwaarde n.l. een vrije beweging op het gebied der Bouwkunst in zijn volle uitgestrektheid, worde onthouden.

Een derde tusschenliggende richting, die eerlijk het totstandkomen van de N. A. B. wenscht in 't belang van het architectenberoep en zijn kunst, met de macht om zelfstandig op te treden waar het geldt de bijzondere beroepsbelangen der architecten, en in samenwerking met de bestaande bouwkunstlichamen waar het algemeene bouwkunstbelangen betreft, schijnt onbestaanbaar geacht te worden. Doch al heeft deze richting zich nog niet in 't openbaar geuit, zij bestaat nochtans, en het zijn vooral haar volgelingen, die in hooge mate onaangenaam zijn getroffen door de in het B. W. gedane mededeelingen. De illusie die zij hadden, dat eindelijk een stap gedaan zou worden ter verwezenlijking van een denkbeeld, dat allen architecten lief is, en die uit de naamlijst, die onder de oproeping tot de vergadering te Utrecht stond meenden te mogen opmaken, dat met het goede begin het halve werk gedaan was, moesten ervaren, dat het te Utrecht verkregen resultaat meer schijn dan werkelijkheid was.

Immers waar velen der onderteekenaars van den oproep, voor een bond hadden gemeend te werken als in het schrijven van den heer Weissman aan den heer Dumont is voorgesteld, is het duidelijk, dat zij ten zeerste verrast waren een conceptprogramma en naderhand conceptstatuten te ontvangen, die in lijnrechten strijd met hun meening waren opgemaakt, en het is volkomen duidelijk, dat velen hunner protesteerden tegen de wijze, waarop van hun naam was gebruik gemaakt voor een doel, waarmede zij niet sympathiseerden.

Het zal dan ook ter wille van een zuiveren toestand hoog noodig zijn, dat op dit punt volledige opheldering verkregen wordt van de leiders van het voorbereidingswerk van den bond, en wanneer het mocht blijken dat hier geen verschoonbaar misverstand, doch een min of meer bewuste handeling heeft plaats gehad met het doel om de schapen bij elkander te krijgen met een leugentje om bestwil, dan verschijnt de haast, waarmede de leiders in de Utrechtsche vergadering den bond geconstitueerd wilden verklaren en de statuten behandeld wilden zien, in een vrij wat minder gunstig licht dan daarop toen van de bestuurderaf straalde.

Het is moeilijk om dan het juiste woord ter omschrijving van zulk een bedrijf te vinden, maar op den naam van eerlijk zou het geen aanspraak kunnen maken, en het is zeker dat daardoor de te stichten N. A. B. in zijn geboorte een grooeren moreelen knak zou gekregen hebben dan hem door zijn felste openlijke tegenstanders zou toegebracht kunnen worden.

Zij die, onbewust van eenige mystificatie, uit volle overtuiging den bond, zooals hij in het programma omschreven was, met sympathie tegemoet traden zijn niet weinig ontuchtend en zullen onwillekeurig een zeer gereserveerde houding aannemen.

Zonder in eene filisterige heilige verontwaardiging te ontbranden, gevoelt men toch de niet prettige gewaarwording een weinig bij den neus genomen te zijn.

II.

En nu de groote strijdvraag: welk karakter en welk arbeidsveld de N. A. B. zal hebben.

Eenerzijds wordt verlangd een vakbond met het uitge-

sproken en wel omschreven *hoofddoel* van strijd tegen den Alg. Ned. Aannemersbond en den Alg. Ned. Opz. en Teekenaarsbond (zie brief Weissman-Dumont, en circulaire Evers Klinkhamer) anderzijds een bond, die niet alleen de beroepsbelangen van den architect zal te behartigen hebben, doch zich evenzeer op het geheele uitgestrekte gebied der Bouwkunst zal bewegen (zie programma N. A. B.).

Eerstgenoemden zien in het streven van aannemers, opzichters en teekenaarsbonden een gevaar voor de belangen der architecten, dat bestreden moet worden en duchten concurrentie met bestaande bouwkunstverenigingen, wanneer een N. A. B. zich ook op kunstgebied zou bewegen.

De vraag rijst echter van zelve: waarin bestaan die gevaren, die de architecten van de zijde van aannemers opzichters en teekenaars bedreigen? Het streven van beide bonden is om langs rechtmatigen weg te trachten in de gemeenschap de plaats in te nemen, die zij zich bewust zijn te lang te hebben gemist, en beide trachten in de eerste plaats door intellectueele verheffing van het peil hunner leden dat doel te bereiken. Dat er belangen dezer groepen zijn, die tegen de architecten ingaan, is wel waarschijnlijk, doch zij zijn niet zoo op den voorgrond tredend, dat de architecten zich ter verdediging *daartegen* in een bond moeten vereenigen.

Veeleer dienen zij het voorbeeld van aannemers, opzichters en teekenaars te volgen en zich in een bond te vereenigen die hun eveneens de plaats in de gemeenschap verzekert die zij reeds te lang gemist hebben en waardoor het hun mogelijk zal zijn eventuele nadeelen, die zij van het streven van aannemers, opzichters en teekenaars ondervinden, weder op de gemeenschap te verhalen.

Er wordt mijns inziens te veel uit het oog verloren dat de architecten *niet* zijn de werkgevers van de aannemers, opzichters en teekenaars; zij zijn evenals dezen slechts de uitvoerders van den wil hunner lastgevers en staan als zoodanig slechts aan het hoofd der groep uitvoerders. Zij zijn eenigszins te vergelijken bij de chefs in fabrieken; ook dezen vertegenwoordigen hun lastgevers bij de controle over de ondergeschikten, doch zijn niet de lastgevers zelve en hebben persoonlijk ook andere belangen.

Wanneer de aannemers het weten gedaan te krijgen dat door vereenigd optreden hun risico bij aannemingen tot de geringste afmeting wordt teruggebracht, doch daardoor den architect meer arbeid bezorgd wordt, moet de architect door zijn bond trachten een billijke vergoeding voor dien arbeid te verkrijgen, maar niet trachten de aannemers te dwingen de grootere risico te blijven loopen.

Wanneer opzichters en teekenaars door hunnen bond hogere tractementen weten te bedingen, dan moet de architect voor zoover hij daar nadeel van ondervond, trachten schadeloosstelling te verkrijgen door verhooging van honorarium, doch niet de opzichters en teekenaars door zijn bond trachten te *dwingen* zich met minder tractement tevreden te stellen. Het spreekt van zelf dat excessen moeten bestreden worden, doch daar het beginsel van vraag en aanbod zich nog altijd door welken bond ook, niet laat elimineren is het gevaar voor excessen niet zoo bijzonder groot.

Het komt mij dus voor dat een N. A. B. in de eerste plaats het oog dient te richten op verheffing van het beroep en te trachten het in de gemeenschap de plaats en het respect te verzekeren die het verdient.

Het zal daarvoor noodig zijn: te hooge eischen te stellen en juist te omschrijven, wie als architect zal kunnen optreden en ze te trachten wettelijk vastgesteld te krijgen, dat alleen zij die aan de gestelde voorwaarden voldoen gerechtigd

zijn het beroep uit te oefenen, evenals dat met advocaten, doctoren enz. het geval is.

Er zullen ook dan, dat spreekt van zelf, wel halve broeders gevonden worden, doch het grasduinen van Jan en alle man op het architecten gebied, zal dan tot meer beperkte afmetingen teruggebracht kunnen worden.

Het publiek zal bovendien gedrongen worden om den architect als een respectabel lid in de samenleving te gaan erkennen, en de architectendiensten moeten vragen alleen aan hen die door opleiding enz. in staat zijn die te geven.

In de tweede plaats dient de bond een zuiveringsproces te beginnen tegen allerlei in het architectenberoep ingeslopen misbruiken, waarvan de provisiejagerij wel een der minst eervolle is en in hooge mate geleid heeft zoowel tot vermindering van respect van vakgenooten onderling, als van aannemers, opzichters en teekenaars tegenover de architecten die gewoon zijn hen te dirigeren.

Wij behoeven verder van onderkruiperij, van werken onder de markt en van werkopschommelen, dat verder zoo goed als geheel aan ondergeschikten wordt overgelaten, niet te spreken, om te doen zien dat er heel wat te doen valt, voordat aan front maken tegen aannemers e.s. behoefte gedacht te worden.

III.

Ten slotte nog een enkel woord over de vraag te of de Mij. t. b. d. Bouwkunst na haar reorganisatie de plaats van N. A. B. zou kunnen vervullen en ze, of van een N. A. B. die zich naast de Mij. t. b. d. Bouwkunst vrij op het geheele gebied der bouwkunst en het architectenberoep zou bewegen, persé eene concurrentie en wel een doodelijke, met bestaande bouwkunstverenigingen is te duchten.

Het antwoord op het eerste gedeelte van de vraag komt mij voor de hand liggend voor, n.l. dat de Mij. t. b. d. Bouwkunst dat *niet* zal kunnen.

Al legt de Mij. al de regeermacht met stemrecht inclus in handen van een categorie van leden, onverschillig of deze de meerderheid of de minderheid van het aantal leden vormt, dan zal zij nimmer *als lichaam in haar geheel* kunnen opkomen voor de belangen van die eene groep, indien die belangen in zouden gaan tegen die van een andere groep.

Stel b.v. dat de Mij. een beweging op het touw zou zetten om het recht van uitoefening van het architectenberoep te waarborgen alleen aan hen die nevens dat beroep geen vak als aannemer, timmerman, metselaar, enz. uitoefenen, dan komt zij onmiddellijk in botsing met de belangen dier leden, die wel een zoodanig bijvak uitoefenen, en kan zij als lichaam niet meer ook uit naam van die leden optreden.

Een vereeniging kan zonder haar integriteit te schaden niet opkomen dan alleen voor zaken die in het algemeen belang van *al* haar leden zijn. Het is duidelijk dat het eene lid daarvan somtijds meer zal profiteeren dan het andere, doch dat is nog geheel iets anders dan wel bewust een algemeen belang van eene groep van leden tegen het algemeen belang van eene andere groep te propageeren.

En wat het tweede deel van de vraag betreft, waarom is het ondenkbaar dat een N. A. B. naast de behartiging der beroepsbelangen van den architect waartoe *hij* alleen krachtens de gelijkheid van belangen zijner leden in staat is, ook in samenwerking met bestaande vereenigingen evenwijdig loopende *algemeen* bouwkunstbelangen zou kunnen behartigen, zonder daarbij aan die andere vereenigingen een concurrentie aan te doen die hun bestaan bedreigt?

Wanneer de Mij. t. b. d. Bouwkunst zich voor de een of andere zaak tot autoriteiten wendt, en Architectura doet hetzelfde en Bouwkunst en Vriendschap volgt dat voorbeeld,

dan kan men dat toch geen concurrentie noemen in de betekenissen van om den voorrang dringend of elkander verdringend.

Het zou in hooge mate te betreuren zijn, dat een eventueel te stichten N. A. B. door zijn optreden afbreuk deed aan de Mij. t. b. d. Bouwkunst die in haar 66 jarig bestaan gedaan heeft wat haar hand vond om te doen en dit met eere deed. Dat deze arbeid beneden de verwachting van enkelen is gebleven, is geen byzonder verschijnsel. Het „*vielen gefallen ist schwer*“ is ook hier van toepassing en te hooge verwachtingen worden nog dagelijks door velen en op elk gebied gekoesterd, doch verreweg het meerendeel der bouwkundigen in Nederland zal erkennen, dat wat door de Mij. gedaan is beter verdient, dan de geringschatting waarmede door sommigen daarover gesproken wordt.

En het is zeker dat geen enkele bouwkundige vereeniging in Nederland beter of meer gedaan heeft, gebonden als allen zijn aan het bereikbare in hun streven naar het volkomene.

De Mij. zal zeker gewaardeerd blijven bij allen, die niet bij een N. A. B. en eveneens bij de meerderheid van hen die er wel in opgenomen kunnen worden en het komt mij dan ook voor, dat daarin een waarborg ligt, dat een vrees voor een doodende concurrentie minstens zeer overdreven genoemd kan worden.

Rotterdam, 18 Maart 1908.

C. N. VAN GOOR.

Een opmerking naar aanleiding van de voorgestelde wijzigingen in de Mij. T. b. d. Bwk. en de oprichting v. d. Arch. Bond

Ondergeteekende behoort nog niet tot die personen, die in aanmerking komen voor lid van de te vormen eerste Groep van leden in de Mij. voor welke groep het streven bestaat „om het een eer te doen zijn lid daarvan te worden“, behoort dus ook nog niet tot degenen, die door de te vormen „Raad van eer“ kan toegelaten worden tot lid van den Architecten-Bond. Maar hij hoopt het toch spoedig zoo ver te brengen. En hij gaat dus met groote belangstelling na (evenals zeker wel de meeste jonge vakgenooten) in hoe ver nu ook bij de wijze van tot stand brengen van de bedoelde veranderingen in ons vereenigingswezen door de oudere vakgenooten van die „eer“ en die „verhooging van het Architecten-beroep“ blijken zal, in hoe ver dus het belang enz. van enkele personen en van de vereenigingen, die toevallig bestaan, niet zal gelden, maar alleen het belang van de werkelijke Architecten gezamenlijk en in den ruimsten zin (dus het belang van de bouwkunst insluitend) om welk belang het toch *heet* te gaan en immers ook *moet* gaan.

En daarom deze vraag:

Waarom worden niet in een op te roepen vergadering van de bedoelde werkelijke Architecten de verschillende wegen tot verbetering *openlijk* en *onpartijdig* (dus ook b.v. zonder dat per se verband met de Mij. of een andere vereeniging moet behouden of gezocht worden) voorgesteld, ieder met zijn vóór en nádeelen, vervolgens behandeld om er daarna in rangorde van hun strekking over te stemmen. Met de dan gevallen beslissing moeten toch zonder onoverkomelijke bezwaren de bestaande vereenigingen wel in overeenstemming of aansluiting zijn te brengen.

Toeschouwend afwachting,

N.

Onzuiverheden.

Het vraagstuk op welke wijze de vakbelangen van den Nederlandschen architect het best behartigd zullen worden

brengt op het oogenblik in het anders zoo stille kamp der bouwkunstenaars niet alleen alle hoofden, maar ook vele harten in beroering. De kwestie is dan ook van fundamentele beteekenis, vooral voor het vereenigingsleven, dat in den tegenwoordigen tijd zijn groote beteekenis, zijn innerlijke kracht, zijn hechtheid en band verkrijgt door het behartigen van die gemeenschappelijke vakbelangen.

Is dit vraagstuk op zichzelf beschouwd eenvoudig en ligt de gezonde oplossing voor de hand: namelijk één groote centrale vereeniging, waar alle architecten lid van zijn, de goede oplossing van het probleem wordt echter, zooals bij alle problemen, ingewikkeld en lastig te vinden door de bijkomende omstandigheden.

Wij willen allen één groote macht, eenheid, en in principe zijn we allen idealist. Maar bij de allereerste verwezenlijking van onzen wensch stuiten we direct op de omstandigheden: bestaande vereenigingen, op wier gebied wij komen, op traditie, op naïjver, op onzuiver inzicht en op vele kleine, onaangename en hoogst verderfelijke persoonlijke kwesties.

Toch moeten we het einddoel helder voor oogen houden, toch moeten we, nu eens zacht drijvende door de loome en wind-stille streek van de overlevering, dan weer krachtig laveerende over de nijldige modder-golfsjes van onderlinge afgunst en kleine haat, voortdurend aansturen op de vraag: hoe zijn onze vakbelangen het best behartigd?

Is het voor velen moeilijk om een praktische oplossing hiervoor te vinden, omdat ze niet op de hoogte zijn van alle eigenaardige toestanden, nog moeilijker en verwarder wordt de toestand als in bouwkundige bladen op onduidelijke, dubbelzinnige wijze het vraagstuk en hare geschiedenis besproken wordt.

Zoo staat in „De Opmerker“ van 21 Maart een hoofd-artikel, getiteld: Vereenigingsleven, dat om zijn dubbelzinnigheid, beter gezegd dubbelhartigheid met aandacht gelezen dient te worden.

De anonieme schrijver geeft een overzicht op welke wijze de reorganisatie van de Maatschappij werd voorbereid, vermeldt dat de heer Weissman aan de heeren die de nieuwe vakvereeniging wilden oprichten heeft medegedeeld „dat z. i. de Maatschappij ook na de reorganisatie niet in staat zou zijn de belangen van een Vakbond voor Architecten te behartigen.“ Daarop zegt de schrijver:

„Onzes inziens is het zeer te betreuren dat het Hoofdbestuur toen niet met meer doortastendheid is opgetreden 1). Door de aarzelenle houding, den 21 Januari 1908 aangenomen is de kans, dat de Maatschappij ooit de gewenschte Vakbond zou kunnen worden, voorgoed verbeven.“

Doet de schrijver zich hier kennen als een beslist voorstander van een hervorming der Maatschappij tot een vakvereeniging, waardoor dus uitsluitend de macht en het stemrecht gegeven wordt aan de architecten en dus opzichters, tekenaars en aannemers daarvan geheel uitgesloten worden, een eind verder is het blaadje juist omgekeerd en zegt de schrijver, na een geheel onjuiste voorstelling gegeven te hebben, hoe de vakbelangen opgenomen zijn in de conceptstatuten van 11 Maart, waarop we aanstonds terugkomen:

„Wat moet er van de Maatschappij worden als de eerste groep der gewone leden, in een vakvereeniging herschepen, de heeren aannemers of tekenaars-opzichters, die het zich zullen moeten laten welgevalven naar de tweede groep te verhuizen, eens zal willen zeggen waar het op staat, met andere woorden als de „klassestrijd“ zich in den boezem der stichting

1) Bedoeld wordt het volgens den heer Weissman weifelend antwoord van het Hoofdbestuur op zijn vraag of het Hoofdbestuur met de voorgestelde conceptwet medeging of niet.

van 1842 zal doen gelden! Dan keeren de stichters zich wis in hunne graven om. Wij raden de Maatschappij zulk een gevaarlijke proefneming niet aan. Wie zes en zestig jaar is geworden, doet verstandig in zijn wijze van leven geen al te groote veranderingen aan te brengen“.

Wat is dit nu? hoe klopt deze meening met de bovenaangehaalde zin, waarin *betreurd* wordt, dat de door de heeren Salm en Weissman voorgestelde reorganisatie der Maatschappij tot vakvereeniging niet op 21 Januari 1908 heeft gezegevierd, een reorganisatie, waarbij natuurlijk ook de opzichters-tekenaars en aannemers naar de tweede groep zouden verhuizen, waarbij de klassestrijd zich ook zou doen gelden en waarbij de zes en zestig jarige Maatschappij wel een totale verandering in haar leven zou hebben gebracht.

Hoe komt het dat de oolijke schrijver eerst de Maatschappij tot vakvereeniging wil maken, en later dit juist verderfelijk acht?

Volgen we het artikel van „De Opmerker“ nauwkeurig, zoo blijkt ons, dat, op het oogenblik dat de schrijver in zijn geschiedkundig verhaal de heer Weissman afscheid doet nemen van zijn medewerking tot reorganisatie van de Maatschappij, op hetzelfde oogenblik ook 's schrijvers eerste meening geleidelijk zwenkt tot een geheel tegenovergestelde.

Wij kregen dus den indruk dat *ten gevolge* van het uit-treden van den heer Weissman uit den dienst der Maatschappij naar den dienst van den Bond ook de schrijver zijn oorspronkelijke meening wijzigt.

Verder zijn eenige onjuistheden nog in het artikel op te merken: zoo o.a. de voorstelling, alsof de Maatschappij verschillende punten van het programma van den Bond heeft *overgenomen*. Dit is in lijnrechten strijd met hetgeen de schrijver in het begin meldt: nl. dat de H.H. Salm en Weissman 23 Dec. 1907 conceptstatuten opmaakten, die de Maatschappij zouden maken tot een vakvereeniging. Heeft het Hoofdbestuur den 1 Maart 1908 iets overgenomen, de vakbelangen betreffende, dan is dat uit haar eigen verleden geput (nam. 23 Dec. 1907) en ligt eerder de vraag voor de hand of de Bond op 29 Febr. 1908 niet bepalingen heeft overgenomen van de conceptstatuten van 23 Dec. 1907!

Het begint vervelend te worden nogmaals te herhalen dat het Hoofdbestuur van de Maatschappij met haar conceptstatuten van 11 Maart 1908 niets anders heeft gedaan dan de organisatie te wijzigen naar de inzichten van den tijd.

Wat deze door de Meivergadering nog goed te keuren reorganisatie werkelijk een *verandering* wordt en niet, zooals enkelen vol wantrouwen denken slechts een uiterlijke schijnbeweging, is hetgeen allen, die het goed meenen met de Maatschappij, van harte willen en hopen en dat dan ook wel zal gebeuren. De Meivergadering zal beslissen.

Ten slotte wijzen we op den schijnbaar rustigen, maar inderdaad ophitsenden toon van het artikelje van „De Opmerker“, waar we o. a. bij het einde lezen: „Velen zullen het betreuren, dat de houding der Maatschappij tegenover den Bond geen andere is geweest. Wij hopen, dat de Bond zich niet tot represaille-maatregelen zal laten verleiden, doch kalm zijn weg zal gaan“ enz.

Hierbij wordt blijkbaar een oneenigheid geprovoceerd tusschen den Bond en de Maatschappij, welke echter in het geheel niet bestaat en die door geen van beiden wordt gewild. Zoowel de Bond als de Maatschappij stelt het werkelijke belang van de kwestie boven al het kleine getwist van partijen, vereenigingen of personen; het is daarom vóór alles noodig onrust-stokers van het terrein te verwijderen en wij wijzen er hier op dat de anonieme schrijver van het artikel in „De Opmerker“ de eerste is die de gevaarlijke woorden: „represaille-maatregelen“ in het kamp poogt te slingeren.

Het artikel in „De Opmerker“ kenmerkt zich door een, voor oppervlakkige lezers verborgen, dubbelhartigheid en het is daarom dat we er attent op maken. Want is het artikel op zich zelf niet belangrijk, het is in de tegenwoordige omstandigheden vóór alles noodig, dat de meeningen eerlijk en zuiver gezegd worden, dat alle bewuste of onbewuste pogingen om het water troebel te maken vermeden moeten worden, willen de welbekende visschers niet met een goeden buit gaan strijken.

Laten we de vraag wie *het eerst* de vakbelangen heeft willen behartigen, wie *het eerst* de bepaling van alleen stemgerechtigde architecten-groep, wie *het eerst* den raad van eer heeft ingesteld enz., enz. alle vragen die niets met de zaak zelve te maken hebben, laten wij die overlaten aan hen, die meenen daarmede hun standpunt te kunnen versterken.

Wij voor ons zijn van meening, dat het hoog tijd wordt dat enkele personen *minder* op den voorgrond treden en dat *de kwestie zelve* meer naar voren moet komen. Over alle kleinere hartstochten en geschillets heen moeten we de vragen onder de oogen zien:

Op welke wijze worden de belangen van de Bouwkunst in Nederland en die harer beoefenaars het best behartigd?

Is het noodig en wenschelijk dat een bond ter behartiging der vakbelangen geheel los staat van de bestaande Bouwkunstlichamen?

Op welke wijze moet de Maatschappij definitief op de a.s. Meivergadering gereorganiseerd worden?

Hoe moet, in verband met de vorige vragen, de houding van den Bond van Nederlandsche Architecten tegenover de Maatschappij zijn en omgekeerd?

J. G.

Rectificatie.

Naar aanleiding van het artikel „Een stukje geschiedenis“, in ons vorig nummer opgenomen, wenschen wij, om misverstand te voorkomen, te verklaren, dat de heer A. W. Weissman zich na 20 Januari 1908 niet heeft laten voorlichten omtrent de conceptstatuten der Maatschappij, doch dat die hem door den Secretaris der Commissie voor de Wetsberziening *ongevraagd* zijn gezonden. Advies omtrent deze statuten werd door hem niet *gegeven*, slechts heeft hij ze met den voorzitter der Maatschappij op vriendschappelijke wijze *besproken*. De latere concepten zijn den heer Weissman niet meer gezonden, zoodat van een pasklaar maken dier concepten door hem geen sprake kan zijn.

HET HUIS MET HET BORDES.

Onlangs vernamen wij dat dit historisch huis te Schiedam geopend is als Kantongerechtsgebouw. Het H.B.I. schreef: „Het is een groot pand met een hoog bordes op een der mooiste gedeelten van de Lange Haven gelegen, en wat het inwendige betreft, thans een der mooiste kantongerechtsgebouwen van ons land.“

In 1803 werd het gebouw voor rekening van den maire der stad, Cornelis Nolet, en, wat men nu nog duidelijk kan zien, met de grootste weelde ingericht. Geen wonder dan ook dat, toen in 1811 bij Keizer Napoleon I het voornemen bestond Schiedam met een bezoek te vereeren, het Huis met het Bordes voor de ontvangst werd bestemd.

Sedert eenige jaren was het pand het eigendom der gemeente, die het nog niet lang geleden aan het Rijk afstond, in ruil voor het kantongerechtsgebouw aan de Schoolstraat. De verschillende lokalen zijn gerestaureerd naar den oorspronkelijken toestand, de stoffeering is in overeenstemming gebracht met den stijl; met de zwarte schoorsteenmantels met fijn wit marmer lofwerk en keurig uitgevoerde

Het huis met het bordes.

figuren vormt het een prachtig geheel. In enkele zalen werden nog schilderstukken ontdekt, welke zijn schoongemaakt en opnieuw aangebracht."

Wij schreven daarover nader aan onzen correspondent en verzochten hem om een foto voor de belangstellende lezers van het B. Weekbl.

De Heer Hock was zoo beleefd om ons de afbeelding te zenden welke wij in dank ontvingen en deden reproduceeren.

HET WONINGVRAAGSTUK EN DE GRONDSPECULATIE.

In een vorig artikel over „De beteekenis van de Coöperatieve Bouwvereniging voor het Woningvraagstuk", verschenen in het Bouwkundig Weekblad van 22 Februari 1908, N°. 8, werd de aandacht gevestigd op één der oorzaken waarom de Woningwet tot dusverre nog niet heeft gegeven, hetgeen daarvan werd verwacht.

Er is echter daarnaast nog een tweede punt, hetwelk onze aandacht verdient. Wanneer men n.l. cindelijk zoover is, dat men een toegelaten Bouwvereniging heeft en beschikt over voldoende en goedkoop geld, dan is er nog een hinderpaal, die overwonnen moet worden. En deze hinderpaal is ook eene zeer ernstige; zoo ernstig, dat zij moet geacht worden de wellicht grootste oorzaak te zijn, waarom de Woningwet nog niet die uitwerking heeft gehad, welke velen ervan verwacht hebben.

Ik bedoel het grondvraagstuk, en wensch daarop in de voornaamste plaats de aandacht te vestigen.

Ieder, die zich met het woningvraagstuk heeft bezig gehouden, zal gereedelijk willen toestemmen, dat het de grondkwestie is, waarop, nadat na langen arbeid velerlei bezwaren

overwonnen zijn, in den regel de pogingen tot verbetering van de volkshuisvesting ten langen leste nog afstuiten, of dat althans dit nog eene nieuwe moeilijkheid blijkt te zijn, die enkel na de uiterste inspanning kan worden overwonnen. Altijd weer staat men voor het feit, dat er geen grond te krijgen is of wel dat deze zoo duur is, dat er alleen huizen van hooft huurwaarde op kunnen worden geplaatst, zoodat men het aanvankelijk plan tot het bouwen van goedkope woningen niet kan uitvoeren.

Bij nadere bestudeering van het grondvraagstuk blijkt, dat ook dit zich vertoont in tweeërlei gedaante.

Er is namelijk een zeer principieel onderscheid tusschen dat vraagstuk op het platte land, waar het zielental niet of nagenoeg niet toeneemt en dat vraagstuk in en om gemeenten met snel toenemende bevolking.

Op het eerste gezicht zoude men meenen dat op het platte land waar ruimte in overvloed en de grond goedkoop is, het grondvraagstuk niet van grootte beteekenis kan zijn. De ervaring leert echter, dat men juist vaak in of bij de dorpen en de landstadjes, waarvan de bevolking, jaar in jaar uit, vrijwel op hetzelfde peil blijft, vaak voor geld noch goede woorden grond voor woningbouw krijgen kan. Handel in grond bestaat hier niet. De grond is in bezit van grootere of kleinere eigenaars, die geen belang bij den verkoop hebben. Aanzienlijke winsten, die tot verkoop zouden verlokken, kunnen niet worden gemaakt, daar uit den aard der zaak deze zich toch slechts tot kleiner oppervlakken zal beperken. Grootte grondeigenaren of uitwonende eigenaren van hofsteden willen niet een klein gedeelte van hun bezit afstaan en de kleineren, die b.v. eigengeërfde boeren zijn, zijn nog veel minder geneigd van hun als geheel in bedrijf zijnde gronden een klein stuk af te staan, waardoor niet zelden het bedrijf wordt verkreupeld.

Uit de vereenvoudigde onteigeningsprocedure in de Woningwet opgenomen, blijkt genoegzaam, dat de Wetgever wel voorzien heeft, dat het verkrijgen van grond voor woningbouw, nog wel eens moeilijkheden zoude kunnen opleveren. Er zijn echter dikwijls omstandigheden, waarin zelfs de meest radicale wetsbepalingen geen verandering kunnen brengen. Grondbezitters zijn op het platte land, evenals overal, niet de minst invloedrijke personen. Wellicht verklaart dit althans ten deele het feit, dat nog nergens ten plattelande de onteigeningsbepalingen der Woningwet toepassing gevonden hebben, ten einde ten name van verenigingen of stichtingen gronden voor woningbouw te verkrijgen. En dit niettegenstaande op het platte land de behoefte aan arbeidskrachten zich telken jare meer doet gevoelen en de uittocht juist door gebrek aan woonruimte wordt bevorderd.

Wat gedaan moet worden om in dezen toestand verbetering te brengen, is echter eene vraag, welke gemakkelijker wordt gesteld dan beantwoord. Voor het verschaffen van woonruimte op het eigenlijke platte land, zoooverre het betreft de woningen der voor het boerenbedrijf noodige arbeidskrachten, zal voorloopig wel de hoop moeten worden gevestigd op het meer en meer zich openbarende juiste inzicht omtrent hun eigen belang, dat thans onder den boerenstand ontstaat, dank zij verschillende invloeden. Zoo is, om een voorbeeld hiervan te noemen, in de provincie Utrecht de Stichtsche Boerenbond werkzaam, door wien allerwege afdelingen opgericht zijn en die onder meer ook verbetering der volkshuisvesting nastreeft als middel tot verheffing der landarbeiders en tegen de ontvolking van het platte land. De verwachting moet echter niet te hoog worden gespannen in aanmerking genomen het bekende feit, dat de platte-

landers om het zoo eens uit te drukken, zich op nieuwe banen in den regel niet met duizelingwekkende snelheid bewegen, doch eerst tijd verlangen om het nieuwe eens van alle kanten te bekijken en te overdenken.

In en om de centra met een steeds toenemende bevolking, zooals, om een paar voorbeelden te noemen, Haarlem, Bloemendaal, Hilversum, Bussum, Utrecht, Baarn, enz. heeft het grondvraagstuk wel dezelfde sinistren invloed op de aanvulling van den woningvoorraad als op het platte land, doch het vertoont zich, zoowel in oorzaak als in gevolg onder geheel andere gedaante.

Wat vinden we daar namelijk? Er is grond in overvloed verkrijgbaar voor bouwterrein, mits er maar voor betaald wordt, er wordt zelfs in het groot handel in gedreven, welke handel zulke afmetingen en zoodanigen vorm heeft aangenomen, dat men terecht niet spreekt van grondhandel, doch van grondspeculatie. Handel in den strikten zin van het woord is hier feitelijk niet de juiste term.

Hoewel ook voor dezen handel de wet van vraag en aanbod moet bestaan, zijn er nog geheel andere factoren dan deze beide, welke hier haren invloed doen gelden en deze andere factoren zijn in zulk eene mate overwegend, dat de verhouding van vraag en aanbod er voorloopig geheel door op den achtergrond is geraakt en voor den eersten tijd ook wel zal blijven. Het is een merkwaardig feit, dat prijzen der verkavelde bouwterreinen steeds stijgen. Of de speculaties in gronden goed gaan of niet goed gaan, van daling der prijzen, bij detailverkoop van bouwgronden wordt niet gehoord.

Het nagaan van de verschillende factoren, welke het grondvraagstuk beïnvloeden en het verband tusschen hypothekwezen, bouwcrediet, en grond- en bouwspeculatie, zou een studie kunnen zijn voor een flink jurist, die een werkelijk proefschrift zou willen leveren. Als eene goede inleiding daarvoor zoude hem aan te bevelen zijn lezing van de uiterst belangrijke studie van Dr. Rud. Eberstadt, „Die Speculation im Neuzeitlichen Städtebau."

Waren het eertijds de vestingmuren der steden, die de bevolking op een hoop drongen en de bebouwing de hoogte in deden gaan, nu is het de grondspeculatie, die hetzelfde effect heeft en wel in zulk eene mate, dat men gerechtigd is te spreken van een maatschappelijk kwaad.

De nog steeds omhoog gaande grondprijzen maken het onmogelijk woningen te bouwen, waarvan de huur ook maar eenigzins in evenredigheid is tot het inkomen der bewoners, tenzij men de woningen op elkander gaat stapelen. Het ééngezinshuis dreigt langzamerhand geheel te verdwijnen, niet alleen in de grootere plaatsen, doch ook reeds in de provinciesteden.

Van eene werkelijke verbetering der woningtoestanden zal nooit sprake kunnen zijn, wanneer niet eerst een middel gevonden wordt, die dit euvel en zijn voornaamste oorzaak, de buitensporige grondprijzen, zal verhelpen.

Door welke middelen kan dit worden tot stand gebracht? Er zijn reeds verschillende middelen aan de hand gedaan, o. a. verbetering der verkeersmiddelen. Ongetwijfeld, indien gebruikt in het juiste verband met allerlei andere middelen en ter juister tijd en plaats, kan het zeer veel bijdragen tot verbetering der volkshuisvesting. Men leze slechts hieromtrent de mededeelingen van Prof. E. Mahaim uit Luik gedaan op het International Housing Congress, verleden zomer te Londen gehouden en opgenomen in het Zeitschrift für Wohnungswesen, afl. 3 en 4, jaargang 1906—1908. Met moet echter ook niet vergeten,

dat het een tweesnijdend wapen is, dat zeer zorgvuldige hanteering verlangt, wil men er niet evenveel kwaad als goed mede doen. Wel kan een goed verkeersmiddel van de meest waardelooze duin- of heidegrond bouwterrein maken, dat alsdan ook weder slechts tegen zooveel per vierkante Meter te verkrijgen is, — zij het ook, dat dit bouwterrein goedkoop is, omdat het verder van een der bevolkingscentra verwijderd is, — maar dat deze vermeerdere van bouwterrein eenige aanmerkelijke daling in de bouwterreinprijzen in en nabij de groeiende steden zou veroorzaken, daarvan is mij geen voorbeeld bekend.

Een ander dikwijls aangeprezen middel is eene belasting op de waardevermeerdering van bouwterreinen. Ook dit middel schijnt van twijfelachtig effect. In hoeverre de ervaring elders het nut daarvan ten opzichte van de volkshuisvesting heeft aangetoond en in welke mate, daaromtrent staan mij op het oogenblik geen voldoende gegevens ter beschikking. Wel zij de aandacht gevestigd op de beschouwingen over dat onderwerp van dr. J. Altenrath Berlin, opgenomen in het Zeitschrift für Wohnungswesen, Jaargang VI, Afl. 7, die tot de conclusie komt, dat eene dergelijke belasting ongetwijfeld bijdragen zal tot stijging der gemeentelijke kas, doch dat daarvan als directe bijdrage tot de oplossing van het woningvraagstuk niet veel te verwachten is. Het is toch bekend en vooruit te berekenen, dat het eerste gevolg van eene dergelijke belasting op de waardevermeerdering zal zijn, eene verhooging van den grondprijs, wij de verkoper zorg zal dragen deze belasting af te wentelen op den koper.

Gesteld echter al, dat de beide boven reeds genoemde middelen werkelijk — en bij het eerstgenoemde ligt deze waarschijnlijkheid nog het meest voor de hand —, onder bepaalde omstandigheden voor de verbetering van de volkshuisvesting nuttig effect kunnen sorteren, het valt toch niet te ontkennen, dat zij op zich zelf staande, vol van verborgen gevaren zijn en tevens, dat zij de eigenlijke kern der zaak niet raken. Daarin is juist hun zwakke punt gelegen. Het is duidelijk, dat in de eerste plaats moet worden omgezien naar een middel, hetwelk het kwaad direct in den wortel aantast, alleen toch van een dergelijk middel kan heil verwacht worden. En zoodanig middel ligt wellicht dichter voor de hand dan veelal wordt gedacht.

Wanneer grond zoo gelegen is, dat hij binnen korten op langer tijd voor bebouwing in aanmerking komt, stijgt de prijs van dien grond. Om dien prijs te kunnen betalen moet de bebouwing zoodanig zijn, dat door de huurbrenst of door baten in anderen vorm, de rente op den kostprijs van den grond en het gebouw wordt gedekt en er bovendien eene zekere verdienste voor den bouwondernemer overschiet.

Nu kan men, het duidelijkst in plaatsen met eene sterk toenemende bevolking, een eigenaardig proces waarnemen. Naarmate de prijs van den grond stijgt, neemt de omvang der bebouwing toe, zoowel in oppervlak als in hoogte. Zoolang de bebouwing nog niet de toegelaten grens bereikt heeft en het dus nog mogelijk blijft de bebouwing en daardoor de opbrengst steeds hooger op te voeren, kan de prijs van den grond stijgen. Hiervan maakt de grondspeculatie gebruik met het gevolg, dat voor den grond steeds hogere prijzen worden gevraagd. En die stijging van prijzen dwingt den bouwondernemer steeds uit te zien naar middelen om de draagkracht van het door hem gebouwde te verhoogen. Dat dit allereerst invloed heeft op den omvang der bebouwing, is duidelijk, de bouwer tracht iedere vierkante Meter grond te benutten en is het beschikbare grondvlak volgezet, dan wordt een uitweg gezocht in de hoogte. Terloops kan hier nog even gewezen worden op een ander gevolg van de

grondspectatie, namelijk dit: terwijl de omvang der bebouwing toeneemt, neemt de kwaliteit daarvan af. De bebouwing krijgt haar draagkracht niet door kwaliteit, doch door den omvang. Het is dus in het voordeel van de bouwer met zoo weinig mogelijk kosten dien omvang daar te stellen, waarvan het gevolg is, dat de kwaliteit dikwijls op de meest roekeloze wijze wordt verwaarloosd, een feit, dat niet verborgen is gebleven voor ieder, die de bebouwing kent, welke in de laatste veertig jaren ontstond.

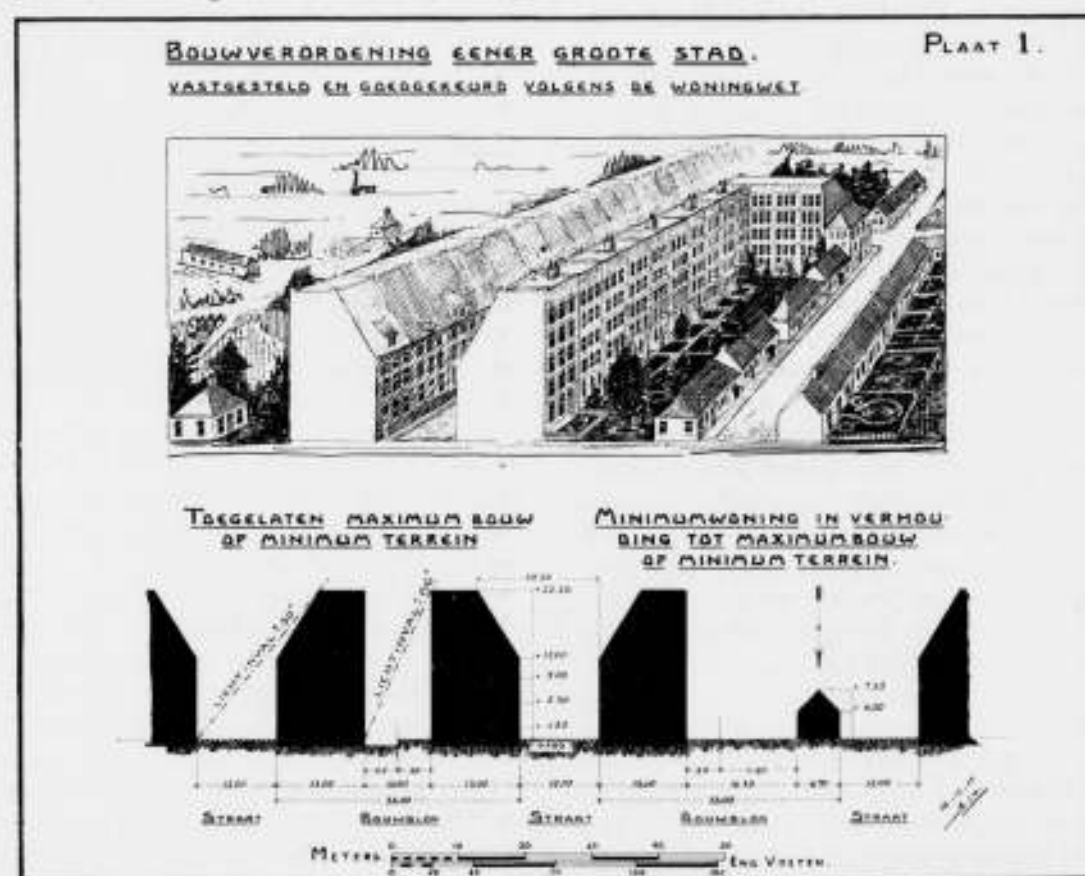
De bebouwingsdichtheid, welke door de weinig rationeele bepalingen onzer bouwverordeningen wordt toegelaten en die zoo groot is, dat zelfs nu, terwijl er reeds zoo hoog en zoo dicht gebouwd wordt, nog bijna nergens de grens van het geoorloofde bereikt is, is oorzaak, dat een steeds verder gaande stijging van de grondprijzen mogelijk is.

Misschien zullen enkelen meenen, dat de bewering als liet het meerendeel onzer huidige bouwverordeningen nog

kundig gebied duidelijk maken, dat in zoodanig geval het kleine huis geen fairplay heeft niet alleen, maar dat de bouw van kleine huizen door zulke bepalingen gewoonweg onmogelijk wordt gemaakt. Het toegelaten bebouwingsprofiel geeft gelegenheid tot het ontstaan van eene bebouwing met groote draagkracht. De grondprijzen zijn zoo, dat alleen eene dergelijke bebouwing die prijzen kan betalen. Eene bebouwing bestaande uit ééngzins werkmanshuizen heeft de daartoe noodige draagkracht niet.

Moeten er dus kleine woningen zijn, dan kan een bebouwingsprofiel, dat voldoende draagkracht heeft om de grondprijzen te kunnen betalen, alleen worden verkregen door het open stapelen van die woningen en ontstaat die ellende der steden, de kazerne-woning.

Feitelijk bepaalt dus de grondprijs het karakter en de dichtheid der bebouwing. Het behoeft niet nader

eene bijna onbeperkte uitbuiting van den grond als bouwterrein, horizontaal zoowel als verticaal, toe, sterk overdreven is. De waarheid van die bewering is echter zeer gemakkelijk aan te toonen, zooals uit de op Plaat I gegeven voorstelling blijkt.

Dit schetsje geeft aan de toegelaten maximum-bebouwing op een minimum-bouwterrein bij een minimum-straatbreedte en de verhouding van eene dergelijke maximum-bebouwing tot een minimum-woning. Een en ander is geconstrueerd met inachtneming van de betreffende bepalingen eener krachtens de Woningwet vastgestelde en door Gedeputeerde Staten goedgekeurde bouwverordening, let wel! van een der groote steden, welke bovendien althans door velen nog als een soort modelverordening beschouwd wordt.

Zooals uit deze figuur te zien is, is het aldaar mogelijk op een bouwblok van minimum-diepte (n.l. 36 M.) twee achtergevels ter hoogte van 22 Meter op 10 Meter afstand van elkander te plaatsen, waardoor een lichtinval van ± 66 graden wordt verkregen, terwijl de lichtinval in de 12 M. breede straat ± 50 graden bedraagt. Dergelijke wanverhoudingen moeten het zelfs voor een leek op stedenbouw-

te worden betoogd dat dit geen normale toestand is. Men zal niet eerder kunnen spreken van een normalen toestand voor en al eer we het omgekeerde hebben bereikt, namelijk, dat de grondprijs zich regelt naar de bebouwingsdichtheid, welke op dien grond wordt toegelaten. Eerst moet de bebouwingsdichtheid worden geregeld en daardoor de grondprijs worden bepaald.

Het daartoe voor de overheid aangewezen middel vinden we in de bouwverordening en het plan van uitbreiding.

Een ontleding van onze hedendaagsche bouwverordeningen geeft een eigenaardig inzicht in vele zaken. Allereerst dient gevraagd, waarom deze verordeningen nog zoo verregaand en in bijna elk opzicht onvoldoende zijn, de enkele gunstige uitzondering niet te na gesproken.

In antwoord op die vraag kunnen verschillende redenen worden aangegeven.

Een dier redenen is ongetwijfeld het feit, dat in vele gevallen de bouwverordening nog nagenoeg uitsluitend beschouwd wordt puur en simpel eene strafverordening te zijn. Die verordeningen worden dan samengesteld door de com-

missie voor de strafverordeningen, waarin natuurlijk het juridisch element overwegend is en de bouwkundigen hoogstens eens worden gehoord, zonder verder recht van meespreken. Het gevolg daarvan is dan, dat men wel redacties krijgt, die zoo listig zijn opgesteld, dat er geen enkele maas overblijft, waardoor zelfs een muis zoude kunnen ontsnappen, doch tevens, dat het eigenlijke wezen der zaak dikwijls heel erg in het gedrang raakt. Het is ter plaatse, waar dat behoorde, althans in de meeste gevallen nog niet doorgedrongen, dat de bouwverordening niets anders is dan een reeks zuiver technische voorschriften, die te zamen het bestek vormen voor den bouw van de stad en dat het plan van uitbreiding of het bebouwingsplan gelijkwaardig is aan de tekening, die bij dat bestek behoort.

Het doel, dat bij de samenstelling van die technische voorschriften steeds in het oog moet worden gehouden, is de bebouwing zoodanig te regelen, dat daarbij de ongewenschte menschenopeenhooping onmogelijk wordt gemaakt of tenminste tot een minimum wordt teruggebracht. Thans worden in de huidige bouwverordeningen wel, zij het dan ook gebrekkige, pogingen gedaan om de sanitaire misstanden, welke als gevolg dier opeenhooping van menschen kunnen ontstaan te bestrijden of te voorkomen. Uit die verordeningen blijkt echter niet, dat de ontwerpers voldoende hebben nagedacht over de oorzaak der opeenhooping, de grondspectatie en de andere vormen van het grondvraagstuk, waardoor de menschen gedwongen worden dichter bij en op elkander te gaan wonen, hetgeen weer andere hygiënische misstanden meer accuut deed worden.

En van dit grondvraagstuk is wel de hoofdoorzaak, dat bij het maken der verordeningen en in het bijzonder bij het aangeven der geoorloofde bebouwingsdichtheid te groote bescheidenheid of angstvalligheid heeft voorgezeten. Nergens ook schijnt men gebruik gemaakt te hebben van de door den wetgever in artikel 2 der Woningwet gelaten mogelijkheid om de voorschriften verschillend te doen zijn, naar gelang van den aard, de bestemming en de ligging der woningen. Toch moet juist in het gradueeren der voorschriften het voornaamste middel gezocht worden tot wegneming der economische misstanden, welke aanleiding geven tot het woninggebrek en de daaruit volgende of de daarmede verband houdende insanitaire toestanden.

Feitelijk mogen de gemeentebesturen op enkele uitzonderingen na voor de gemaakte fouten niet geheel en al verantwoordelijk gesteld worden. Hoewel het woningvraagstuk ook voor ons land niet zoo nieuw is als sommigen misschien meenen, zoo is het niet te ontkennen, dat eerst door de invoering der Woningwet met nadruk de aandacht op dit vraagstuk werd gevestigd en de lokale wetgever gedwongen werd studie van dit onderwerp te maken. De tijd, die in de Woningwet gegeven werd voor het maken van de bouwverordeningen was niettegenstaande de termijn met een jaar verlengd werd, niet te lang. Wanneer men ten minste aanneemt, dat een enigszins goede verordening eerst kan worden samengesteld na grondige bestudeering van het woningvraagstuk en van de stedenbouwkunde. Deze laatste kunst heeft, blijkens den aanleg der oudere steden in ons land, wel bestaan, is echter, zooals uit den aanleg der nieuwere stadsgedeeltes is af te leiden, weer vrijwel verloren gegaan. Ook hieraan wordt thans, dank zij de Woningwet weer meer aandacht gewijd. Toch valt het niet te ontkennen, dat in ons land het leekenzooel als het technisch-element geheel vreemd stond tegenover dit vraagstuk. De verwachtingen moeten dus feitelijk niet te hoog gespannen worden. We mogen echter niet bij de pakken neerzitten en denken, dat, nu de bouw-

verordeningen eenmaal vastgesteld en goedgekeurd zijn, het werk afgelopen is. Neen, die verordeningen moeten slechts beschouwd worden als eerste (en dan nog onbeholpen) pogingen op den weg, die leidt tot eene verbetering van de volkshuisvesting. Die verordeningen moeten steeds een onderwerp van studie blijven en voortdurend verbeterd worden.

Het is thans de tijd om ernstig te overwegen of niet nieuwe banen behooren te worden ingeslagen. Heeft men aanvankelijk alle aandacht gewijd aan de eischen der minimum-woning, thans kan de tijd komen, dat voortgezette studie leert, welke betekenis moet worden toegekend aan voorschriften, betreffende maximum-bebouwing en welke leemten de verordeningen vooral op dit punt bevatten. Wel bestaan daaromtrent voorschriften in dien zin, dat minima gesteld zijn voor de van elk bouwterrein open te laten ruimte. Deze voorschriften zijn echter en onvoldoende en te laag.

Dat men bij de vaststelling daarvan dikwijls te bescheiden was, vindt zijn oorzaak in verschillende omstandigheden. Het ontstaan onzer oudste steden door een opeenhooping van huizen bij sterkten, welke huizengroepen later zelf tot met muren omringde versterkingen zijn geworden, was aanleiding, dat men op de horizontale afmetingen zooveel mogelijk beknibbelde. Men leze hieromtrent wat Dr. Essenwein in het „Handbuch der Architektur, Deel II, Banden 4a en 4b“, waarin de romaansche en gothische woning- en krijgsvaardkunst behandeld wordt, mededeelt. Die gedwongen zuinigheid ten opzichte van het grondvlak der bebouwing maakte, dat men uitweg zocht in andere richting en de hoogte inging.

Toen, eenige jaren nadat de vestingwallen waren geslecht, de groote uitbreiding onzer steden begon, was het de opdrijving der grondprijzen, die weer hetzelfde effect te weeg bracht. Daardoor bleef het idee heerschen, dat horizontale ruimte te kostbaar was om open te laten en daar de lucht niets kost, beijverde men zich de hoogte in te gaan. Wanneer gesproken wordt over ruimte open te laten, hoort men steeds, dat kan niet, de grond is te duur, dan wordt het onmogelijk arbeiderswoningen te bouwen, want dan is er zooveel grond noodig, dat het niet meer te betalen is. Dat is het gewone argument.

De verschillende opgenoemde invloeden hebben bij den stedeling het gevoel voor ruimte afgestompt, men weet niet beter of het hoort zoo. Wel komt, dank zij de vorderingen der hygiëne daarin langzamerhand eenige verbetering en worden reeds zeer loffelijke pogingen aangewend om meer open ruimte te verkrijgen in de bebouwing. Men zoekt dit echter voornamelijk in de straataanleg en het stratenplan. Doch daarmede komt men er niet. Dit bewijzen de Duitse verordeningen en de bebouwing, die onder vigeur van die verordeningen ontstond. Men heeft daar in de nieuwere stadsuitleg groote pleinen en buitengewoon breede straten aangelegd en toch is het woningvraagstuk daar nog geen stap nader tot oplossing gekomen. Door alleen het grondvlak der bebouwing te beperken, komt men er niet. Ook de hoogte moet beperkt worden.

Bij eene oppervlakkige beschouwing is die hoogte schijnbaar reeds beperkt. De verordening bepaalt immers, dat men niet hoger mag bouwen, dan de straat breed is. En daarmede is toch aan de eischen der hygiëne, n.l. een lichtinval van 45 graden voldaan! Niemand zal er nu echter aan denken in een straat van bijv. 20 M. breed een woning van 5 meter hoog te bouwen, neen, de grondprijs dwingt er toe uit het terrein te halen, wat er uit te halen is en daartoe stapelt men zoolang woningen op elkaar tot de toegelaten hoogte bereikt is. Dit kan men doen zonder met

de hygiënisten in conflict te komen en men moet het doen om het dure stuk grond rentegevend te maken en dat stuk grond is zoo duur, omdat men zoo hoog mag bouwen. Een cirkel waar men niet uit kan komen.

Nog sterker doet de eenzijdigheid der tegenwoordige verordeningen zich voelen waar het betreft de ruimte in het bouwblok. Ook daar wordt in den regel, ten minste in de verordeningen waarin dan nog eenigzins een poging gedaan is deze materie te regelen, een lichtinval van 45 graden voldoende geacht, zoodat wanneer die ruimte 10 meter diep is, ook de achtergevel 10 meter hoog mag zijn. Er zijn ook verordeningen, waarin aan de achtergevelhoogte praktisch geen limiet gesteld wordt.

Het zoude te ver voeren uiteen te zetten welke waarde moet gehecht worden aan de ruimte in het bouwblok. Een origineel en frisch geschreven artikel daarover vindt men in het Tijdschrift „Dekorative Kunst, VII. Jahrg., Afl. 1—2 en 3”, onder den titel „Haus und Hof” van R. von Schneider. In grootere steden wordt, bij het bepalen van de ruimte in bouwblokken, bestemd voor kleine woningen in kazernevorm, wel eens het argument gebezigd, dat het niet wenschelijk is meer ruimte open te laten dan strikt noodig is — waarbij dan weer die ongelukkige 45 graden lichtinval als maatstaf geldt — en wel omdat die ruimte toch meestal gebruikt wordt als bergplaats voor rommel en van tuinaanleg geen sprake is. Men vergat daarbij echter, dat die ruimte niet wordt opengelaten om tuinen te maken, doch om een licht- en luchtreservoir te vormen. Vooral is het licht, dat we noodig hebben.

(Wordt vervolgd.)

PRIJSVRAAG VAN DE AFD. AMSTERDAM DER MAATSCHAPPIJ T. B. D. B. EN AMSTELS BOUWVEREENIGING.

Gaarne zou ik de navolgende 2 vragen, betreffende de prijsvraag van Amstels Bouwvereniging in het Bouwkundig Weekblad beantwoord zien:

ten eerste: Wat verstaat de Jury onder „Bouwondernemer” wordt hiermede bedoeld eigenbouwer (speculatiebouwer) of iemand, die bouwt voor geldbelegging.

ten tweede: De 2 bovenwoningen van het perceel sub a moeten elk een afzonderlijken opgang hebben, ook moet elk de beschikking hebben over de helft der zolderruimte, moeten nu ook deze zolderruimten elk afzonderlijk te bereiken zijn vanaf de bovenwoningen?

Een Mededinger.

Antwoord: Onder Bouwondernemer wordt verstaan een particuliere onderneming, met het doel van geldbelegging, onverschillig of dit geschiedt door een bouwondernemer of een ander persoon.

Voor perceelen sub a is bedoeld de zolderruimte zoodanig te verdeelen, dat ieder der bovenwonders door aparte trappen deze kan bereiken.

P. v. EXTER.

Heden ontvingen de leden deelnemers aan het VIIe Int. Congres voor Architecten, gehouden te Londen in 1906 het verslag daarvan, een lijvig boekje van een kleine 600 bladzijden toegelicht met vele illustraties.

Het titelblad geeft het portret van den President van het Congres John Belcher, destijds tevens President van het R.I.B.A.

Met 15 April zal te Amsterdam verschijnen Het Huis, een half maandelijksch Tijdschrift voor de Bouwnijverheid.

Van het prachtwerk *Oude Binnenhuizen in Nederland* verscheen de Ve aflevering met 10 platen.

Uit Leiden:

de Kamer van Burgemeester en Wethouders in het Stadhuis, de Voorhal in het Gemeentelandshuis van Rijnland, de Vergaderzaal in het Gemeentelandshuis van Rijnland en de Kamer in de „Lakenhal” (thans in het Stedsmuseum).

Verder uit *De Steeg*, Trappenhuis in het Kasteel „Middachten”, Middelburg, Gang in het huis „De Globe” aan de Rotterdamse Kade.

Goes, Raadzaal in het Stadhuis.

Voorschoten, Trapportaal in het kasteel „Dayvenvoorde”

Delft, Vertrek in de Technische Hoogeschool.

Den Haag, Zaal in het huis: Prinsessegracht No. 28.

De Nieuwe Zijds Kapel. Zoo juist ontvangen wij van den uitgever de beschrijving van dit in de laatste dagen veelbesproken monument van de hand des Heeren A. W. Weissman Architect en Eerlid van het Oudheidkundig Genootschap.

In het belang van het behoud der Nieuwe Zijds kapel te Amsterdam heb ik gemeend (schrijft de Heer Weissman) het door mij ter vergadering van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap den 11 Maart 1908 gesprokene in druk te moeten doen verschijnen.

Dit was werkelijk een goed denkbeeld dat een ieder zal toejuichen vooral wanneer men weet, dat deze belangrijke beschrijving op zwaar papier, artistiek uitgevoerd, voorzien van vele interessante platen, voor het luttele bedrag van slechts 50 cents te verkrijgen is bij den Heer L. J. Veen, te Amsterdam.

BOUWARTIKELEN.

Sanitaire Olifantvloeren. Het is aan dezen dikheid dat het fabrieksmerk ontleend is waaronder een verbeterd systeem houtgranietvloer in den handel is gebracht. Het aantal merken van houtgranietvloeren is legio en stapels monsters worden door verschillende agenten verzonden, monsters met allerlei kleuren, meer of minder hart, meer of minder zuiver van bewerking. Velen achten zich geroepen doch weinigen waren uitverkoren. Voor het grootst gedeelte was het geïmporteerd werk en werden de eerste vloeren steeds door werklieden van den fabrikant uit den vreemde gelegd, wanneer dan de agent voldoende ingelicht was omtrent de wijze van bewerking, enz. dan vertrokken de leermeesters omdat de onkosten te groot waren en wanneer later dan de vaak slecht technisch onderlegde agenten het zonder hulp moesten doen en allicht van wege de concurrentie op het een of ander nog wat wisten te bezuinigen dan werd het werk slecht, strekte niet tot aanbeveling en de uitheemsche merken zijn voor het grootste deel verdwenen zooals zij gekomen zijn.

Gunstige uitzonderingen maken hierop firma's als Key en De Bay Wenniger welke van het begin af deze houtgranietvloeren met succes hebben gelegd en verwerkt, veel ondervinding opdeden en het fabricaat steeds verbeteren. Dit strekte tot aanbeveling en hebben deze firma's ook geregeld werk. Wanneer ook het rijk daar bestellingen doet is dat een groote aanbeveling. Het trok onze aandacht dat o.a. onder goedkeuring der genie aan laatstgenoemde firma de leverantie opgedragen is van 5000 M². Sanitaire houtgranietvloeren verbeterd systeem Scheja. Zoover ons bekend is, was dat wel de grootste bestelling welke tot nu toe voor één werk aan éénzelfde firma besteld is.

Stelionite. Onder dit merk importeert de bekende Rotterdamse firma R. S. Stokvis en Zonen geperst stalen plafonds, lambriseeringen, paneelen en ornamenteeringen.

Dit uit Amerika geïmporteerd werk is niet iets nieuws.

Al jaren geleden werden deze tentoongesteld in het gebouw van de Maatschappij in de Marnixstraat en daarvan beschrijvingen gegeven in het Bouwk. Weekblad waarbij o.a. een interieur afgebeeld was van een Indisch huis waarvan de Hr. H. C. Ferron Agent was en vervaardigd door de „Metallic Roofing Co”.

Zonder de toepassing van het materiaal gezien te hebben is het fabricaat iets waar vele architecten uit principe niet van gediend wenschen. Bij ons verblijf in Amerika hebben wij de toepassing daarvan zoo veel gezien en een geheel ander oordeel gekregen over het effect dat er mede bereikt wordt — afgescheiden van de groote zuinigheid in het onderhoud, voorkoming van brandgevaar en, waar hierboven van „sanitaire vloeren” gesproken wordt kan men hier gerust van „sanitaire” zolderingen en wanden spreken.

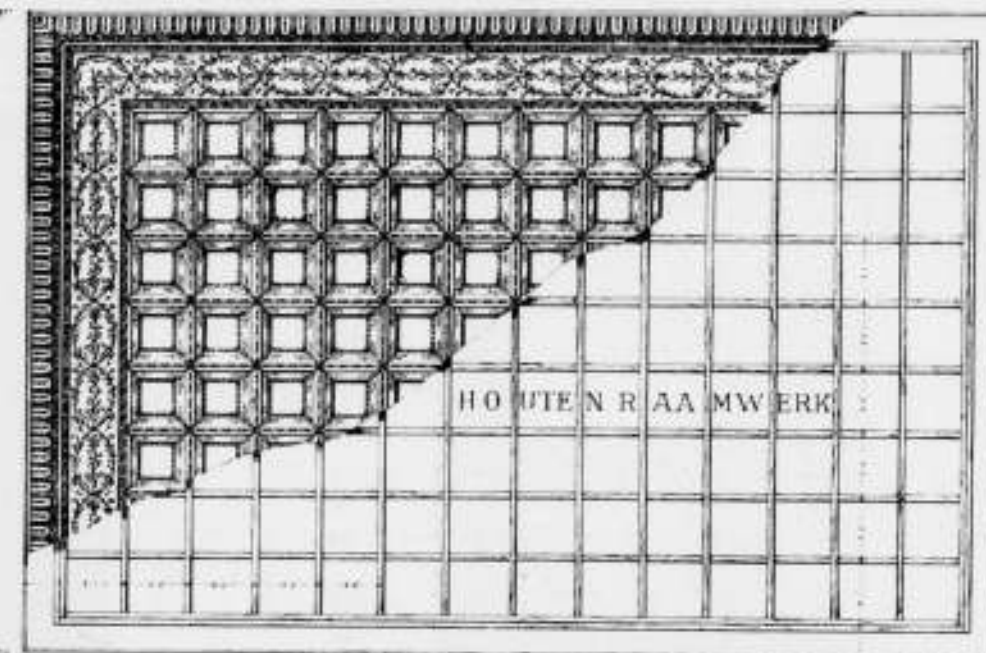
Elk jaar komen gewoonlijk nieuwe dessins uit evenals bij behangspapier — elk wat wils, zeer eigenaardige en voor onzen smaak niet fraai doch ook zeer fraai van tekening. Voor salons zouden wij het bij voorkeur nu niet toepassen zooals de fabrikant aanbeveelt doch voor vele andere lokalen is het uitstekend als kantoren, winkels en magazijnen, hospitalen, scholen, enz. Voor betere inrichting als rookkamers, cafés, enz. kunnen meer bewerkte dessins gekozen worden en verder geprofileerde en versierde lijsten daarbij worden toegepast. Voor woningen in de tropen is het ook uitstekend, witte mieren en ander ongedierte kunnen zich daar niet in schuil houden. Het aanbrengen is bovendien ook zeer eenvoudig. Tegen de balken latwerk op breedte der platen en dwarsregels daar tusschen (zie bijgaande afbeelding) op maat gezaagd en met een steekspijker bevestigd, waarna de schilder komt en het plafond is gereed. Het behoeft niet meer gewit, de kalk valt er niet af en scheuren doet het niet, terwijl trekken en krimpen en open verstekken uitgesloten zijn — een ramp die niet te ontgaan is vooral wanneer er een centraal verwarmingsstelsel in huis is.

De andere afbeelding geeft een voorstelling van het fabricaat toegepast voor een lokaal in een bankgebouw.

Josz wandbekleding. Behalve stelionite importeert de firma Stokvis & Zonen ook andere metalen wandbekleding meer bekend onder de naam van zinken tegels, welke veel werden toegepast naar de bedoeling was de faience tegels door metalen dito te vervangen, aangezien deze bekleding goedkoper te leveren en gemakkelijker aan te brengen is. Zoodoende waren de eerste dessins uitsluitend min of meer bekende tegelpatroontjes. Wij willen niet beweren dat de metalen tegels boven de faience tegels te verkiezen zijn, verre van daar doch is de metaalbekleding in veel gevallen zeer aan te bevelen.

Bij deze bekleding is nog een voordeel dat ook sterk gebogen vlakken er gemakkelijk mede bekleed kunnen worden hetgeen met tegels vaak onmogelijk is tenzij daarvoor speciaal gebakken. Dit is eigenlijk ook de eerste aanleiding geweest dat wij het fabricaat toepasten om het naderhand nog voor vele andere doeleinden te gebruiken. Zoo zijn b.v. ook platen verkrijgbaar geschilderd in houtimitatie.

Welnu zoo is op zeer eenvoudige manier b.v. een lambriseering te maken. De vellingen worden van betrekkelijk dun hout getimmerd en de paneelvakken belijmd met de metaalbladen. Vooral wanneer de paneelen wat groot van

afmeting zijn is bij nieuw werk het hinderlijk krimpen niet te voorkomen, al werd het hout ook nog zoo droog verwerkt, en deze metalen paneelen werken niet.

Men versta ons wel. Wij zijn geen voorstanders van surrogaten doch bij bescheiden beurzen moet een architect wel eens zijn toevlucht nemen tot artikelen waarbij met minimum kosten een maximum effect te verkrijgen valt, iets wat hij uit principe in anderen vast af zou keuren en het zelf ook noode doet.

Onze ondervinding heeft echter geleerd dat het aanbrengen niet ieders werk is en bij eventuele toepassing letten men er op dat het opbrengen — door den schilder met dikke verf — zoo mogelijk in de prijsopgave begrepen is.

„Stelionite” Plafond in een Bankgebouw.

Monsterboekjes met mooie prentjes zijn onbetrouwbaar en als men tot zulk werk overgaat dient de toepassing in werkelijkheid beschouwd te kunnen worden. Het was daarom

een goed denkbeeld dat de firma zijn eigen kantoor op deze wijze liet bewerken. Een oordeel is dan beter uit te spreken. Bovendien zijn aan dat adres (Leovehaven Rotterdam) uitgebreide catalogi ter beschikking en worden nadere inlichtingen verstrekt.

BUREAUMEUBELN.

Dezer dagen zagen wij een teekentafel waarvan de inrichting ons bijzonder praktisch voorkwam en waarvan wij hierbij een afbeelding geven waaruit al dadelijk te zien is dat de eigenlijke teekenplank in alle mogelijke richtingen voor staand of zittend werk te gebruiken is. Het verzetten gaat zeer gemakkelijk door middel van een vernuftig mechanisme. De voet welke natuurlijk stevig moest zijn heeft daardoor nog een andere bestemming doordat hierbij een kast voorzien van planken wordt gevormd tot het opbergen van boeken, papier of ander teekengerij, afgesloten met een roljalousie.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 30 MAART.

ARNHEM Het bouwen van een nieuwe vleugel aan het kinderziekenhuis op den hoek van de Catharijnesstraat en Johannastraat aldaar met eenige verdere werken in het oude gebouw.

De arch. C. M. G. Nieraad v.m. 11 u. in het café Neuf, alwaar bestek en teek. ter inz. zijn en à f2,50 verkrijgb. bij gen. architect die inf. geeft. Aanw. gedaan.

NIJKERK Het bouwen van een kerkgebouw met toren, in de buurt van Nijkerkerveen, gem. Nijkerk.

De heer A. v. Dijkhuizen n.m. 11/2 u. Bestek en teek. à f1 verkrijgbaar bij den besteder. Inlichtingen geeft de arch. E. Knevel te Ermelo. Aanw. gedaan.

MAASTRICHT Het verbouwen van het winkelhuis gelegen in de Jodenstraat no. 20 voor rekening van Leonard Karels aldaar. De architect Arthur Deussen. Plannen en bestekken gratis te bekomen bij den arch. voorn.

ROOSENDAAL (N-B.) Het bouwen van een woonhuis aan de Hofstraat ald. voor rekening van M. A. Palings.

De zoogenaamde „teekenbaak is op een bijzondere wijze aan het bord bevestigd dat deze altijd in de juiste richting zich bewegen kan. Voor avondwerk kan men er ook een leiding bij krijgen geschikt voor gas of lamp.

De teekenplank is van wit Amerik. popelen in eiken rand, de teekenbaak van perrenhout en het meubel zelf in pitch pine.

De kosten van het meubel compleet bedragen f 75.— wagon Gent. De fabrikanten zijn de H. H. Van Herreweghe & De Wilde Froebelstraat 6 aldaar, en zijn zeker bereid nader inlichtingen te geven.

RECTIFICATIE.

De namen van H.H. Aannemers welke de zilveren medaille van de Maatschappij ontvingen (zie te kolom pag. 187) zijn de H.H. D. Cerlijn & Zoon en A. J. De Haan, zoomede de heer J. N. Hendrix.

Pag. 189 te regel v.o. staat: hen lees: hem.

De arch. A. J. de Bruijn v.m. 11 u. op zijn kantoor. Bestek en teek. verkrijgb. ten kantore van voorn. arch. Aanw. gedaan.

STADSKANAAL Den bijbouw van twee lokalen aan de school voor Voortgezet Onderwijs te Musselkanaal met bijlev. van alle materialen, arbeidsloonen, transporten enz.

Het gem. best. van Onstwedde v.m. 10 u. ten gem. huize te Stadskanaal. Bestek en teek. ter seer. ter inz. en ald. à f2 verkrijgb. inf. geeft de gem. timmerman D. Bügel. Aanw. gedaan.

VALKENSWAARD Het verbouwen van het postgebouw aldaar voor telefoondienstvergroting.

Het gem. best. n.m. 2 1/2 u. Bestek en teek. à f1 verkrijgb. bij den arch. L. J. P. Kooke te Eindhoven. Aanw. gedaan.

VOLENDAM Het bouwen van een woning met werkplaats in massa.

De firma C. Jansen te Stellendam n.m. 2 u. in het hotel van L. Spaander te Volendam. Bestek en teek. in gen. hotel ter inzage. inf. te bekomen bij den bouw. C. A. de Later te Stellendam. Aanw. 30 Maart v.m. 10 u.

WINTERSWIJK Het bouwen van een dubbel woonhuis aan het Molenpad aldaar.

De heer W. Stats 's midd. 12 u. in het café Groenpink. Bestek en teek. in gen. café ter inzage. Inf. verstrekt J. J. Post, arch. Dinsdag 31 Maart

DEDEMSVAART a. Het bouwen van een boerenbeluizing aldaar, onder bijlev. van al het daartoe benodigde. b. De glas-erven behangerswerken.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

6 MAART.

BOORNBERGUM Het bouwen eener schuur met aanverwante werken. Door den heer G. J. de Boer.

Na wijziging van het bestek aangenomen door H. A. Harmsma, Boornbergum, voor f2755.

RIJSSSEN (ONDERH.) Het bouwen van een landhuis aan den Weidenscheweg. Door den arch. E. Verschuij te Hilversum.

Laagste inschrijver W. Silva, Almelo, voor f24778. Nog niet gegund.

9 MAART.

NUNSPEET Het verbouwen van het hotel Roskam aldaar.

Laagste inschrijver Job. Buijtenhuis, f3400 gegund.

10 MAART.

SASSENHEIM Het bouwen van een woonhuis met melksalon, voor den heer W.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 13den April 1908, des namiddags ten half twee ure (Groeneveld), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1109:

Het uitvoeren van Grond- en Spoorwerken en het maken eener nieuw verhoogde los- en laadplaats op de halte Laan van Meerdervoort van den Stoomtramweg den Haag — Scheveningen.

Begroeting f 2670.—

Het bestek met teekening is tegen betaling van f1.— en het bestek zonder de teekening tegen betaling van f0,50 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op Woensdag den 8ten April 1908, v.m. 11 uur spoortijd. De Raad van Administratie.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentieën f5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentieën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.

Asphalt. — W. J. v. d. WETTEREN en A. S. KEY. Rotterdam.

Aerogreengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout - Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.

Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.

Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.

Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.

Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.

Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.

Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.

Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.

Betonijzer „Kahn Systeem“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.

Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.

Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.

Bovenlichtsluiting „Flux“, — VAN DE POLL, Purmerend.

Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.

Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.

Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.

BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Schuur & Zoon, Den Haag.

Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.

Cementnastiekdakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.

Verhaar. Door den bouw. J. P. Oudshoorn. Laagste inschrijver L. de Vrijer, Warmood, f4645. Gegund.

16 MAART.

BOXTEL Het bouwen van een dubbel woonhuis voor den heer G. Biemans. Door den bouw. J. de Vries.

Laagste inschrijver H. A. Crois, Boxtel, f4120. Gegund.

DUSSEN Het bouwen van een woonhuis met stal en schuur in de St. Mariapolder Dussen. Door den heer J. Staal, Mariapolder te Dussen.

Laagste inschrijver v. Laarhoven, Raamsdonk, f3450. Gegund.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsekade — Haarlem, Groote Houtstraat 71¹⁰⁰⁰, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, in de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds uit 1906 1.235.400,00
Betaalde Brandschaden tot
uit 1906 31.495.000,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

WINSCHOTEN Het bouwen van een boerderij op een terrein te Renneborg onder Wollinghuizen, onder bijleving der benod. materialen, arbeidsloonen, transporten etc. Onder architectuur van den heer N. Doornbos te Sellingen, voor den heer H. Schipper Kz. te Winschoten.

Laagste inschrijver J. G. Sluiter, Vrieselo, f2631.

Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.

Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.

Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDEN OBELT, Amsterd.

Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.

Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Closets — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.

Eerste Nederl. Xyolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.

Electro-Technisch Installatie Bureau — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.

Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUTEMPOL & Co., Amsterdam.

Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.

„Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.

Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

Gaskachels (nieuwste condensng). — OBELT, Amsterdam.

Glas in lood. — J. J. B. BOUVY, Dordrecht.

Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegartbalken, R'dam.

Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.

Grondbooringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.

Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.

Hausiersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.

Houtcement- en Houtcementdakbedekking. Haensier's Houtcement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.

Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.

Jalousien. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistraat 246, 248, 250, Amst.

Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.

Keien enz. — FERD. ENGBERS, Amsterdam.

Langtematen, dunnestokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.

Liften. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)

Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.

Liften. (Hydr. en electr.). — Fien. STIELTJES & Co. Amsterdam.

Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.

Looden en Inw. glasmailleerprivaatleidingen. — OBELT, Amst.

Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senfelder“ Amsterdam.

Montegratedruk. — H. J. MONDT, den Haag.

Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.

Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, Breda.

Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAM & Co. Rotterdam.

Plafond- en Wandbekleding. R. S. STOKVIS & ZN. Rotterdam.

Plafondplaten. — GEBR. MIJNLIEFF, Nijmegen.

Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Arnöneburg.

Potlooden. — A. W. FABER'S „CASTEL“ POTLOOD.

Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDEN OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
Rolluiken enz. HEINEKEN, Amsterdam—'s Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmere. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
Stalrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken, — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. n. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.

Steenen, Gevel, Sier. enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STÉEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
Stoomtinnertafel. — GEERS. VAN MALSEN, Den Haag.
Tegelversieringen enz. Plaatbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Toifit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Trass, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" v. h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.
'S-GRAVENHAGE.

BOVENLICHT SLUITING **HERKUL** LUIJKE & Co ROTTERDAM.

BOVENLICHT SLUITING **VICTORIA** STANGENSYSTEEM LUIJKE & Co ROTTERDAM.

WIED'S DEURDRANGER LUIJKE & Co ROTTERDAM.

MARTIN & Co.,

AMSTERDAM

Achter Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.

HOUTEN PARQUETVLOEREN

in ASPHALT-MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,

(HOETGRANIET) ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig. Aanvragen, met oogaaf van grootte en bestemming adresseer men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

ZY STOOTEN HET HOOFD TEGEN

OSTERTAE BRANDKASTEN

G. L. SCHULTZ,
Glabshaven 40, ROTTERDAM.

Aan de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam komt, wegens vertrek van den Heer A. LE COMTE, vacant de betrekking van

HOOFDLEERAAR

van de Afdeling B (Decoratieve Kunsten en Kunstnijverheid) op een salaris van f3000.— tot f3500.—.

Zij, die in aanmerking wenschen te komen voor deze betrekking, waaromtrent, op franco aanvragen, andere inlichtingen door den Directeur worden verstrekt, gelieven zich vóór 10 April 1908 schriftelijk aan te melden bij het Bestuur.

J. HUDIG, Voorzitter.
Mr. P. BAELDE, Secretaris.

VACUUM-STOFREINIGER

voor Hand- of Electriche Drijfkracht, Stationaire of Transportalbe inrichting voor Openbare gebouwen, Woonhuizen, Ziekenhuizen, Musea etc.

Vraagt catalogus, inlichtingen en prijzen bij

Christiaan Janssen & Co.

Ingenieurs voor centrale verwarming, ventilatie etc.

ENSCHDEDE.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieglwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

Portland-Cement „Karlstadt".

KEIEN.

Graniet. Bazalt. Zandsteen. Draadglas.

FERD. ENGERS
AMSTERDAM.

ASPHALT

VOOR

rijwegen en voetpaden.

„PAARL".

Geheel NIEUW model

Spoel-Reservoir

voor CLOSET-Inrichtingen

Roestvrij-Zweetvrij-licht.

vervaardigd van Fibronit of Densitas ware, met Koperen binnen constructie.

Vraagt prijzen, beschrijving en catalogus aan

VALKENIER & DE HAAS,

Leuvehaven 17. — SANITAIRE ARTIKELN. — Rotterdam.

GROOTE VOORRAAD

BETON-IJZER

STEEDS AANWEZIG BIJ DE

N. V. DE NEDERLANDSCHE STAAL-INDUSTRIE,

v. h. H. E. OYING Jr.

Kantoren: GELDERSCHKADE 31-33 (Plan C).
IJzermagazijnen: BINNENHAVEN (Feijenoord), ROTTERDAM.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op Woensdag 15 April 1908, des namiddags te 2 uur, (1.40 Greenwichtijd), zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's Gravenhage, worden aanbesteed:

Het bouwen van een Postkantoor met Directeurswoning te Zwolle.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, L. X, afdeling Waterstaat T. Het bestek ligt na 27 Maart 1908 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's Gravenhage, aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's Gravenhage; aan het Postkantoor te Zwolle en is voorts, op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad f0,35, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 26 te 's Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemde Rijksbouwmeester te 's Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden geworpen in een daarvoor bestemde bus, hangende in het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 8 April 1908, des voormiddags te 11½ ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door deborgen persoonlijk onderteekend worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's Gravenhage, 5 Maart 1908.

VERSCHEEN:

Elementaire Berekeningen

VAN

Bouwkundige Constructies.

Handleiding voor Theorie en Practijk ten dienste van Bouwkundige Opzichters, Architecten, enz.

DOOR

P. W. SCHARROO.

Eerste-Lieutenant der Genie.

De prijs van dit werk van 340 blaadzijden, met 65 tabellen en 132 groote en kleine figuren, gedrukt op zwaar papier, is gesteld op

f 2.50 ingenaaid,

f 2.90 gebonden in slap-linnen band.

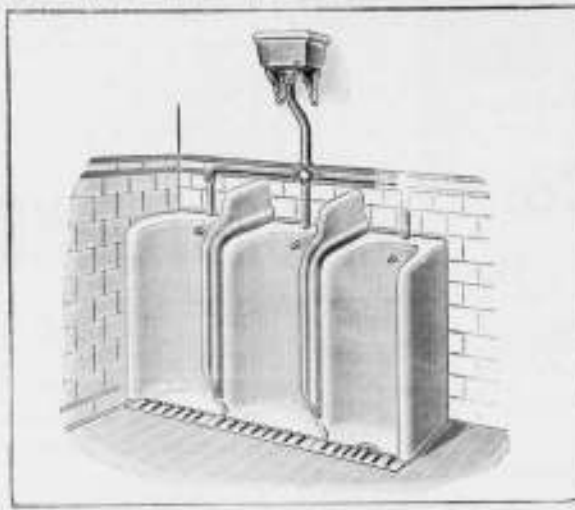
N. V. Electr. Drukkerij „Luctor et Emergo", Den Haag.

N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek

v h Firma STEIN & TAKKEN,

VULKAAN Hout-Cement Dakbe-
Cement-Mastix dekking

ASPHALTVLOEREN, enz.

VAN DEN BERG & Co.
Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING
Sanitaire Artikelen
in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT” Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het geheele huis naar
badkuip, waschtafel enz.

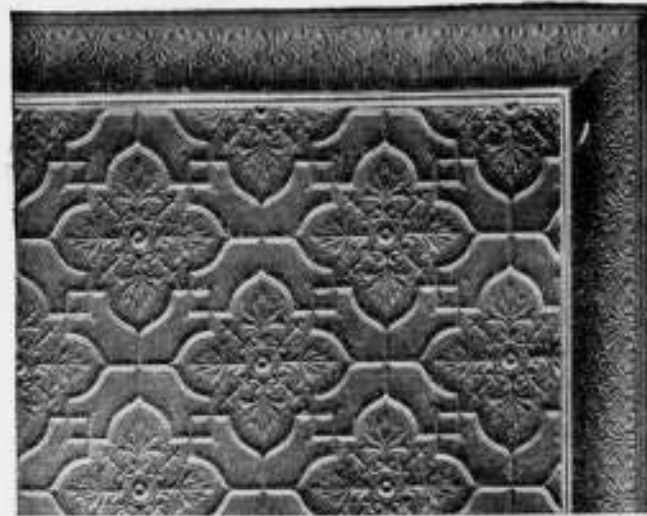
„Lightning” Geysers.

Porcelainen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.
„Twyfords” Aardewerk en „Twyfords” „Adamant” verglaasde vuurkies.
Ornamenten voor Electricch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verscheidende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN **M. LUIJTEN,**
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.
Fabriek van Machinale Doorniksche en Luiksche
poederkalk

Gegarandeerde fijnheid:
Restant op een zeef van 900 mazen per cM.² hoogstens 15 procent.
Voor speciale doeleinden wordt de kalk desgewenscht nog fijner geleverd.
Vraagt proefstaten en inlichtingen omtrent mortelverhoudingen.

METALEN
Plafond- en Wandbekleedingen.
Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleeding voor vertrekken van allerlei aard, zooals
WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS,
SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen.
Zend ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij
staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis
ten dienste.

WILLIAMS & Co.
WITTE HUIS — ROTTERDAM.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.
Speciale Fabriek voor
ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.
Geschilderde Winkelgordijnen.
Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.
J. F. KRONER & Zonen, Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

Ambachtsschool
te ROERMOND.

Het Bestuur dier school vraagt een
Directeur,
jaarwedde 1800 gulden, acte M⁵. Practische kennis en ervaring in het Ambachts-
onderwijs strekken tot aanbeveling.
Inzending stukken vóór 1 Mei, adres
lid commissie: A. F. VAN BEURDEN,
landmeter v. h. kadaster aldaar.

DE HAAS.
N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.
ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN
Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.
Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Nederlandsche Maatschappij

voor

MONIER-WERKEN
„de Amstel”
AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Benschdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch System.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

BALK- en
[-STAAL,

alle lengten tot twaalf meter in
normaalprofielen tot de laagste
prijzen in voorraad bij

DIKEMA & CHABOT,
Rotterdam.

Scoriae Bricks,

20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12 1/2
en 23x9x10 cM.

zowel voor KEI- als KLINKER-
BESTRATING.

UITSLUITEND VERKRIJGBAAR BIJ
W. DEURVORST & ZON. - DEN HAAG.
Kantoor HEERENGRACHT 20.
tegenover Station Hall Spoor.

„BOUWMATERIALEN”
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doorniksche en Luiksche
POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cM.² (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen percen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordeelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

GEB^s. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOTTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.
Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electriche Lichtdrukinrichting.
Groothandel in Lichtdrukpapieren.

H. J. MONDT
François Valentijnstraat 13-15, 's GRAVENHAGE.
Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren.

STAAL & HAALMEIJER, AMSTERDAM.

Engelse Stalrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation
voor **Bouwmaterialen**
KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim
300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van
15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN
VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.

KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,

van naadloze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw.
Voordeelig ter vervanging van houten stutten.
Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur.
Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en
gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau G. L. DAHLMANN, Rotterdam.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.

Directie: H. VAN DER MASCH SPALKER.

AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.

TELEFOON 108.

Nieuw Procédé

VOOR REPRODUCTIE VAN

Bestekteekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.

Sneller, Juister, Goedkooper
dan foto litho

„Het maken van calques is over-
bodig de drukken kunnen worden
„gemaakt direct naar de teekeningen
„mits deze in goede zwarte lijnen
„zijn uitgevoerd”.

Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 20 cM. voorradig.

tot 30 cM. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

QUILT.

Geluidwerende en isoleerende Zeegrassbladen.

Zeer lastig brandbaar, levert geen bergplaats op voor
muizen of schadelijke insecten.

Geluidwerend: voor scholen, hospitalen, hotels,
kamers, afscheidingen, plafonds enz.

Isoleerend: voor ijskelders, koelhuizen, ijskasten,
koelkamers en vooral waar gelijkmatige
temperatuur verlangd wordt.

Wordt geleverd in rollen van 50 x 0.9 M.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

Vertegenw: **C. D. VAN DER LINDEN, AMSTERDAM.**

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

B-Profiel.

Diverse dingen
balken met brede
flenzen in Profielhoog-
ten tot 750, met flenzbreedten
tot 300 m.M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem.
— zie de talrijke Attesten — van
verlichting voor kleine gemeenten,
Villaparken, Villa's, Gestichten,
Fabrieken enz.

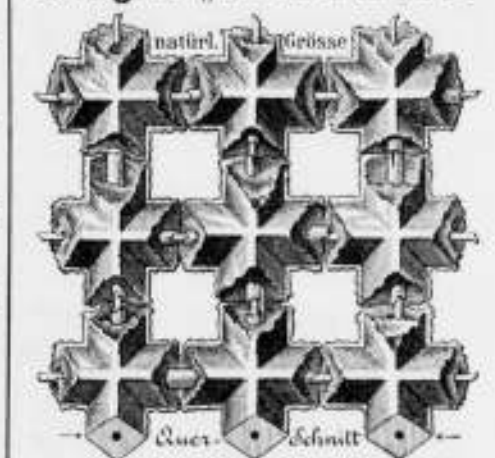
Wordt tevens als beweegkracht
dienstbaar gemaakt voor aanleg
WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig,
zoo gewenscht werkende met
gewichten, dus zonder Mo-
tortje, zindelijk, gevaarloos
en gemakkelijk te bedienen.
Behalve in vele villa's en
gestichten, zijn reeds 9 be-
langrijke dorpen in Neder-
land, naar ons systeem met
dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofddirecteur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijkhof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2668.

GEBRUIKT
Steengas „DRAHTZIEGEL”

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en
alle mogelijke IJzerconstructies, Onder-
kleeding van Trappen, Gebogen Plafonds,
enz. Eénig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 113 AMSTERDAM.

J. W. GIPS,
ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. † † †
DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2de SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — AMSTERDAM. — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Getuigen geheel van rood koper, van binnen vermind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASCHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SEPTIC-TANKS,

WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M².

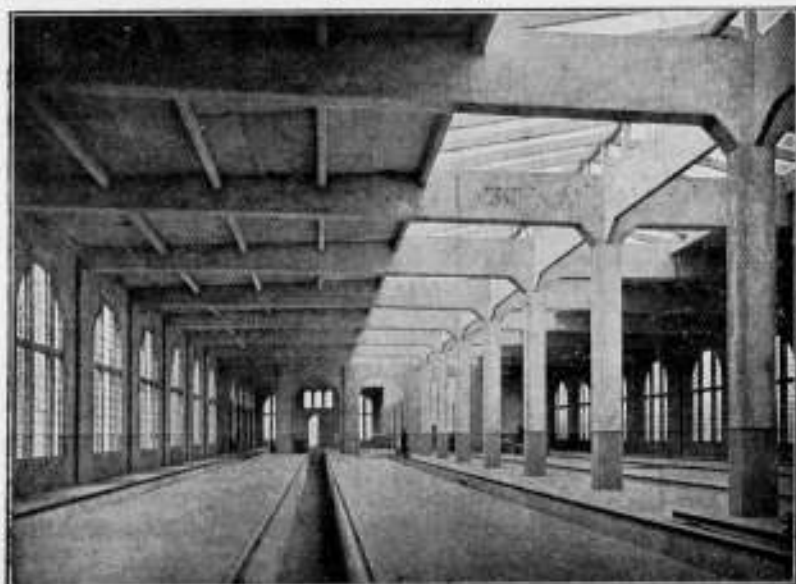
AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT, ROTTERDAM.

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te BRED A.

Rijtuigeromise derZ. Holl. RL. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^e JAARGANG 1908. N° 14

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPIJ: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUDENDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz. REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST. BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD ABONNEMENTSPRIJS

N° 14. 4 APRIL 1908. Mij. t. Bev. d. Bouwk. — Rapport examen Bouwk. opzichter en teekenaar. — Amendementen en bemerkingen. — Actuele vraagstukken. — Jubileum Metzelaar. — 25-Jarig jubileum De Groot. — Het woningvraagstuk en de grondspeculatie, (vervolg v. biz. 214, slot), door D. E. Wentink. — Prijsvragen. — Damprijsvraag. — Vergaderingen. — Verslagen van vergader. — Inhoud v. tijdschr. — Berichten. — Personalie. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranciers, enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. f 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. f 17.— Prijs oem ADVERTENTIËN: van 1-5 regels f 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Aangezien het aantal leden sinds 1 Januari met een 100-tal is toegenomen, waarmede met de oplaag van het Bouwkundig Weekblad in het begin van dit jaar geen rekening kon worden gehouden, was het niet mogelijk aan elk nieuw lid de reeds verschenen nummers te doen toekomen.

Het Hoofdbestuur heeft daarom besloten de nieuwe leden het werk over de Grafelijke Zalen, dat een handelswaarde heeft van f 15.— en f 18.— al naar gelang dat het boekwerk ingenaaid of gebonden is, voor hen verkrijgbaar te stellen voor slechts resp. f 1.— en f 4.—, vermeerderd met 35 cents voor emballage- en verzendingskosten.

Zij die daarvan wenschen gebruik te maken worden verzocht een postwissel ad f 1.35 of f 4.35 te zenden aan het bureau van de Maatschappij Marnixstraat 402, te Amsterdam. De overige leden welke recht hadden op een present exemplaar en verzuimden dit tijdig te bestellen kunnen tegen de bovengenoemde voorwaarden alsnog een exemplaar bekomen.

Dinsdag 7 April des voorm. 11 uur Vergadering van de Commissie belast met het herzien van de Honorarium tabel voor Architecten bestaande uit de H.H. H. P. Berlage Nzn., Ed. Cuypers, Jos. Cuypers, J. Hanrath, G. W. Van Heukelom, C. B. Posthumus Meijes, B. J. Oudendag, A. Salm G.Bzn. en J. Verheul.

Dinsdag 7 April des namiddags 1 uur Vergadering van het Hoofdbestuur, voortgezet zoo noodig Woensdag 8 April des voorm. 9 uur.

Op de Agenda komt o.a. voor:

Rapport Vredespaleis.
Rapport Monografie der Grafelijke Zalen.
Eervol ontslag wegens ziekte van den administrateur Lesger en vaststelling pensioen voor dezen ambtenaar.
Aanstelling hulp voor den Secretaris-Redacteur.
Bespreking Concept-Wet en ingekomene amendementen.
Regeling voor de Algemeene „Meivergadering.”

De Algemeene Meivergadering zal gehouden worden 12 Mei en zoo noodig voortzetting daarvan op 13 Mei.

De Afdeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bev. d. Bouwk. geeft 's avonds 12 Mei een groote Kunstbeschuwing met lichtbeelden.

Woensdag 8 April des voorm. 11 uur Vergadering van het Hoofdbestuur met H.H. Voorzitters en Secretarissen van de Afdelingen.

Reis- en verblijfkosten worden vergoed.

Rapport betreffende het Examen voor Bouwkundig-Opzichter en voor Bouwkundig-Teekenaar.

De examen-commissie welke door het Hoofdbestuur van de Mij tot Bevordering der Bouwkunst dit jaar voor bovengenoemde examens werd benoemd bestond uit de H.H.

B. J. Oudendag, voorzitter, Amsterdam; H. van Dam; Joseph Herman; J. Molenschot; L. J. Rijnink; J. A. v. d. Shuijs Veer; P. A. Timmers en L. Zwiers, allen te Amsterdam; G. Versteeg, te Arnhem; J. D. Gantvoort, te Deventer; J. J. v. Noppen, te Haarlem; Herm. v. d. Kloot Meijburg;

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

W. F. Overijnder; P. A. Weeldenburg; J. v. Wijngaarden, allen te Rotterdam; W. de Jong en H. Bletz, te Weesp.

In de eerste bijeenkomst van deze commissie op 30 Januari 1908 werd de hoofdregeling besproken, terwijl in deze vergadering, gehouden op 13 Februari 1908, de vraagstukken voor de kandidaten werden vastgesteld.

Voor het examen van Bouwkundig-Opzichter hadden zich aangemeld 129 kandidaten, waarvan zich voor het examen 9 hebben terug getrokken, terwijl voor het examen voor Bouwkundig-Teekenaar 14 kandidaten zich hadden aangemeld doch slechts 7 aan het examen hebben kunnen deelnemen onder welke 5 die reeds in het bezit waren van het diploma van Bouwkundig-Opzichter.

Wegens het groot aantal kandidaten werden voor het examen van Bouwkundig-Opzichter drie groepen gevormd en door loting de kandidaten ingedeeld in deze groepen.

De eerste groep van 41 kandidaten, waaronder 2 die reeds vroeger examen hadden afgelegd, werden geëxamineerd op 24, 25, 26 en 27 Februari 1908.

De tweede groep van 40 kandidaten, waaronder 7 die reeds vroeger examen hadden afgelegd, werd geëxamineerd op 3, 4 en 5 Maart 1908.

De derde groep van 39 kandidaten, waaronder 6 die reeds vroeger het examen hadden afgelegd, werd geëxamineerd op 9, 10, 11 en 12 Maart 1908.

De kandidaten voor het diploma van Bouwkundig-Teekenaar werden geëxamineerd op 23, 24, 25, 26 en 27 Maart 1908 en was de duur voor hen die reeds in het bezit waren van het diploma voor Bouwkundig-Opzichter slechts 4 dagen terwijl het voor de overigen 5 dagen was.

Op 31 Maart 1908 werd door de examen-commissie de laatste bijeenkomst gehouden en bleek dat aan 67 kandidaten het diploma voor Bouwkundig-Opzichter en aan 3 kandidaten het diploma voor Bouwkundig-Teekenaar kon worden uitgereikt. In verband met het rangnummer zijn geslaagd voor het examen van Bouwkundig-Opzichter de heeren.

- No. 1. K. Wiedijk.
- 2. W. B. Carmiggelt.
- 3. H. Weener Jr.
- 4. E. te Winkel.
- 5. A. J. Visser.
- 6. C. Kruijswijk.
- 7. H. J. den Breeje Jr.
- 8. C. van Veen.
- 9. C. B. de Laat Jr.
- 10. G. L. van der Linden.
- 11. B. Roelofsen.
- 12. Kl. Feenstra.
- 13. G. Heeringa.
- 14. C. Langebaerd.
- 15. L. G. Creemers.
- 16. Th. van Keulen.
- 17. C. J. Koren.
- 18. A. Kooij.
- 19. Kl. van Eesteren.
- 20. F. Wind.
- 21. J. Vooren.
- 22. J. O. Feenstra.
- 23. H. Brands.
- 24. H. J. J. Peters.
- 25. P. W. de Vries.
- 26. H. M. Zoutmulder.
- 27. J. den Ouden.
- 28. B. F. Boeijenga.
- 29. B. de Boer.
- 30. P. J. Galjaard.
- 31. A. L. Hengeveld.
- 32. W. P. van der Meer.
- 33. G. J. Geers.
- 34. P. Elders.
- No. 35. A. J. Flink.
- 36. F. J. de Rooij.
- 37. A. Roosendaal.
- 38. M. G. Eelkema.
- 39. A. C. Hillebrands.
- 40. W. J. Eckhardt.
- 41. J. van der Woude.
- 42. W. F. Merhottrijn.
- 43. A. M. Hazevoet.
- 44. E. Witteveen.
- 45. J. van der Linde.
- 46. H. P. C. van der Loo.
- 47. A. C. Mannekes.
- 48. G. van der Woude.
- 49. F. Schaafama.
- 50. D. Hartog.
- 51. J. F. Reijenga.
- 52. J. Messie.
- 53. J. Heddema.
- 54. J. W. Reijkers.
- 55. M. Benschop Jr.
- 56. P. A. Galle.
- 57. J. van Rij.
- 58. P. E. Post.
- 59. J. van der Belt.
- 60. C. van Gink.
- 61. E. M. de Jager.
- 62. A. Stroeve.
- 63. C. Groenhart.
- 64. J. Klaassen.
- 65. W. A. Kok.
- 66. F. Hartsuiker.
- 67. J. C. Leich.

Voor het examen van Bouwkundig-Teekenaar, waaraan door 7 kandidaten werd deelgenomen waarvan reeds 5 in het bezit van het diploma voor Bouwkundig-Opzichter, zijn geslaagd de heeren:

- No. 1. A. Baart, (gedipl. Bouwk. opzichter).
- 2. H. Hoekstra
- 3. Jac. W. J. Cock.

Het veel omvattend werk werd besloten met een diner door de Mij. aan de HH. Examinatoren aangeboden, en zaten mede aan de H.H. W. J. de Groot Vice-Voorzitter, en J. Gratama Algemeen Secretaris der Mij.

Aan tafel heerschte de meest aangename stemming, werden de H.H. examinatoren hartelijk dank gezegd voor hun medewerking tot het slagen van dit examen en een woord van hulde ook gebracht aan den Voorzitter der Examen-Commissie den Heer Ouëndag welke op voortreffelijke wijze dit examen geleid heeft, zeer overzigtelijk de werkzaamheden voor examinator en examinaand geregeld heeft, dat oogenschijnlijk zeer eenvoudig schijnt doch in werkelijkheid een niet te beschrijven werk is geweest.

AMENDEMENTEN EN BEMERKINGEN.

Aan het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

WelEd. Geh. Heeren,

Met begrijpelijke belangstelling nam ik kennis van het Ontwerp voor de nieuwe Statuten en het Huishoudelijk Reglement der Maatschappij, opgenomen in het Bouwkundig Weekblad van 14 Maart laatstleden.

Dat ik mij met dat Ontwerp grootendeels kan vereenigen zal u niet verbazen, daar ik er veel van de denkbeelden in terug vind, die ik de eer had, 20 Januari 1908 *) aan uw oordeel te onderwerpen.

Ik heb slechts bezwaar tegen hetgeen, wat, naar ik meen 11 Maart 1908, door u aan het Ontwerp is toegevoegd, in zoover als het heooft, van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, die 66 jaar bestaat, die een eigen gebouw bezit, met vergaderzalen, bibliotheek en tentoonstellingszalen, een Vakvereniging te maken, waardoor de Maatschappij te gronde zal worden gericht op eene wijze, die naar mijn bescheiden meening uit geen enkel oogpunt te verdedigen is.

Immers door als Vakvereniging van Architecten te willen

*) Bij den heer Weisman bestaat geen bezwaar dat het voorstel in zake de concept-statuten in dit lid wordt openbaar gemaakt. Hij hoort van hante dat er een mededeeling voor te vinden zal zijn en dat men al welken een steen des aanstoots uit den weg wordt geruimd!

*) Het was eigenlijk 22 Januari dat er een vergadering van het Hoofdbestuur plaats vond. Bestuurlidren hadden toen geen kennis genomen van de concept-wet.

Tewijl de heer Weisman een verslag omtrent het ontwerp afschreef, of het Hoofdbestuur met sympathie het hervormingsplan begroet had om dit 'vrijheids' van de leden (die de Bondplannen zouden bespreken en zelfstandig vergaderen) mede te deelen, was de concept-wet nog niet aan de orde en kon de Voorzitter slechts kennis een paar hoofdstukken daeruit mededeelen, n. l. de groepen-formatie en het verband met de Alhoedingen.

Bovendien was dit niet eens een voorstel van de Commissie der Wetgeving, doch feitelijk luiten haar om en luiten haar medeweten zelf.

Besprekingen reeds, correct wenschende te handelen, dat zij deze concept-wet aan leden bespreken of bespreken luiten de Commissie om en op de vergadering van den Bond, waarvan zij geen kennis hadden gekregen noch een uitnodiging naar bijeenkomst daarvan hadden ontvangen, om naar honden den haren, hetzij direct, hetzij indirect, al nu dat ook zijn door toebereiding van den heer W.

*) Feitelijk daarop vergaderde de Commissie van Wetgeving en wreekt het concept om en daarom nog eens in een vergadering op 30 Februari, waarna de heer Meester 4 maal het resultaat van den arbeid der Commissie aan het Hoofdbestuur zond ter kennisname, welke 11 Maart opgenomen was ter bespreking daarvan, waaraan den geheelen voor en menigdelig geëijl werd, hetzij 'voorens' een gecombineerde vergadering met de Wet-Commissie plaats vond en het concept voorgesteld werd om opgenomen te worden in het Bouwkundig Weekblad. In de laatste nummers van het B. W. is dit alles reeds medegedeeld doch door onjuiste lezing werden voortdurend verkeerde conclusies getrokken.

Aangenien de leden van het Hoofdbestuur en de leden der Wetcommissie allen terzake de Afzettingen vertegenwoordigen en daardoor door 'geheelde hand' verspreid zijn het men die niet elk mogelijk naar bijeenkomsten, dat bij plaatselijke Vereenigingen zelf vaak moeilijk is, en daarom worden de vergaderingen zoveel mogelijk gemeenschappelijk, met het oog op de u. v. Algemeene Meevergadering. Een andere wijziging moet men daaraan niet geven, noch andere omzake daarvoor trachten op te openen.

Kol.

optreden zou de Maatschappij genoodzaakt zijn, op sociaal gebied strijd te gaan voeren, een strijd die zich uiteraard zou moeten richten tegen die leden der Maatschappij, welke, ofschoon als sammemers, als teekenaars of als opzichters in betrekking tot de bouwkunst staande, toch geen architecten zijn.

Dat zulk een strijd in eigen boezem de Maatschappij tot machteloosheid zou doemen, ja haar spoedigen ondergang ten gevolge zou hebben en aan haar zoo nuttige werkzaamheid een ontijdig einde maken, is duidelijk.

Toen, eenige jaren geleden, voorstellen werden gedaan, om de leden der Maatschappij afzonderlijk werkzaam te doen zijn en vergaderingen te doen houden, stuitte de uitvoering hier voorstellen af op de vrees, die men koesterde, dat daardoor verdeeldheid zou worden gesticht, die nadeelige gevolgen zou hebben voor de Maatschappij.

Die nadeelige gevolgen zouden ook thans niet uitblijven, indien men aan de nu in het Ontwerp der Statuten bedoelde Eerste Groep van Leden het karakter van een Vakvereniging zou gaan geven.

Oprecht zou ik het betreuen, wanneer deze belangrijke zaak weder echt klein Hollandsch werd opgevat en, door verdeeldheid brengen tusschen de leden, het schoone doel, waarnaar de Maatschappij steeds heeft gestreefd, uit het oog werd verloren.

Daarom stel ik de volgende wijzigingen in het openbaar gemaakt Ontwerp voor:

Art. 2, sub 12 te lezen: „Het bevorderen van de bouwkunst met alle overige wettige middelen, die haar daartoe ten dienste staan.“)

Uit art. 3 te doen vervallen de woorden: „Door deze Eerste Groep worden ook meer in het bijzonder de Vakbelangen van den architect behandeld.“)

Worden deze wijzigingen aangenomen, dan zal de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, die sedert haar oprichting zeer verschillende elementen op de meest gewenschte wijze aan haar doel heeft dienstbaar gemaakt, met dit nuttig en noodig werk kunnen voortgaan tot heil der kunst, die ons allen zoo lief is.

Amsterdam, 26 Maart 1908.

A. W. WEISSMAN.

Delft, 30 Maart 1908.

Aan het Hoofdbestuur der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Het is eigenlijk onmogelijk om te voldoen aan uw verzoek gedaan in No. 13 v. h. Bouwk. Weekblad en vóór 1 April bemerkingen of amendementen op de concept-statuten te maken.

Alles toch hangt af van de wijze waarop de Arch. Bond zal worden ingericht en of hij tot stand komt.

Blijkbaar is de reorganisatie van de Maatschappij gemaakt in de veronderstelling dat zij zou moeten doen wat de Bond beoogt, n.l. een Architecten vakvereniging worden, met al het militante wat nu eenmaal aan vakverenigingen eigen is. De Maatschappij heeft daarmede getoond de teekenen des tijds te begrijpen en dus volstrekt niet veroordeld te zijn.

Komt echter de Bond tot stand, als zuiwers vakvereniging, dan kan de Maatschappij dat gevaarlijk terrein voor een groot deel verlaten, en zou ik haar daarmede gelukwenschen.

Dit laatste aannemende, want men moet toch bij de bespreking van de statuten van een basis uitgaan, zou het zwakke punt van uw ontwerp-statuten, n.l. het slechts stemrecht geven aan een deel van de gewone leden kunnen worden gewijzigd.

*) De aangenomen redactie voor art. 13 is het oude artikel 12. Waar in art. 1 reeds staat: De Mij. stelt zich ten doel de bouwk. kunst, de kunst van en het onderwijs in de bouwkunst te bevorderen... moede het Hoofdbestuur dat door reeds afen is geëijl en niet nog eens behoeft te worden.

*) Het artikel 13 is eigenlijk een nieuw artikel dat juist: „Het geven van adviezen op bouwkundig gebied“.

*) De Maatschappij heeft dat immers reeds nu vele malen gedaan werd opgemerkt, en werd ook luidruchtig aan de vele rapporten aan het Rijk, het afzettingenplan voor Zaanland, de restauratie van het stadhuis te Boland, het huis van de Huiden, haar medewerking tot het stichting van prefabriezen n. v. d. die van den heer Van de Lee en in verbanding met het Bestuur van A. & A. ideale haren als de ontwerpers van den N. A. B. h. v. de Hooprijvering, Stadhuis te Mijssers, enz.

*) Hagen de M. en A. K. A. en Bouwk. en Vrijheid. — dat ook nu ten doelgeen op verzoeken tot voorhand — in het verdrag dit nu niet maar thans? is gevraagd, Waar de N. A. B. niet concurrend wreekt op te treden al bij de Vereenigingen die toch niet wreeken af te nemen en? werd ook bewaard.

*) Waar art. 1 verder schreef: „... en de algemeene belangen lever 'hoofdzaken' voor de Staat“ is in art. 3 zultre de eerste groep gevraagd. Daar deze groep worden ook meer en het bijzonder de Vakbelangen van den Architect behandeld.

*) Bij de discussie over dit voorstel is gelucht aan de door de Mij. in te stellen of reeds ingestelde elische, de vakbelangen betreffende, om de hoonrijvering zelf voor bouwkundige werkzaamheden, en zeer zeker niet aan strijd voeren met andere leden hater organisatie, een strijd die geen reden van bestaanbaarheid zou hebben, door slechts een groep strengerschtigd is.

Verlaggever

Ik merk hierbij op dat het Kon. Instituut van Ingenieurs onder zijn gewone leden ook officieren, aannemers etc. tellt en toch kent het aan allen gelijkelijk stemrecht toe, alleen niet aan de buitengewone leden.

Ik kan u de lezing van de statuten zeer aanbevelen want de organisatie van het Instituut werkt uitstekend en het is daar door een zoo krachtig lichaam.

Nu vormen de ingenieurs in het Instituut een compacter bloc dan de architecten in de Maatschappij en daarom zou men de scheiding in twee groepen kunnen behouden, door de architectenafdeeling te beschouwen als de afdelingen in het Kon. Instituut, maar waar de ingenieurs in het instituut op de algemeene vergaderingen, algemeen stemrecht huldigen, aan de leden van de architecten afdeling in de Maatschappij het recht op een dubbele stem geven in de algemeene vergaderingen.

Het hatelijke van *atomos* te zijn voor de andere leden is dan vermeden en daarmede de kans dat hun uittreden de Maatschappij zeer zou kunnen verzwakken, en toch is het predominantere van de architectenstand verzekerd.

Ware de Maatschappij de vakvereniging dan ging dit niet, maar als de Bond die taak overneemt dan wel en de aanmerking dat in de Maatschappij aannemers de boventoon kunnen voeren, ofschoon onjuist, was ook ondervangen.

Die Commissie van Onderzoek is mijns inziens ook een zwak punt. Zij is dat ook in den Bond, waarvan ik in de circulaire schreef dat toelating tot lid bij de wet moet geregeld worden opdat die Commissie niet als een veemericht zou kunnen werken.

Men moet rekening houden met het volkskarakter en nu moge men het tot op een zekere hoogte betreuen maar ons volk laat zich al zeer weinig masseregelen.

Ik kom weder aan met het Instituut, waarbij een lid wordt voorgesteld door twee gewone leden, die dus als het ware borg voor hem zijn en welke voordracht door den raad van Bestuur onderzocht wordt en bij goedkeuring zulk een lid op de algemeene vergadering aangenomen wordt.

Wil men dus een Commissie (van Onderzoek) om de geloofsbrieven nader te onderzoeken, dat kan geen kwaad, die doet dan wat in het Instituut de raad van Bestuur doet. Evenwel is door dat voorstellen door 2 gewone leden, het karakter van toelating na een onderzoek of men wel waardig is lid te zijn, vervallen waarmede men aller onverkwikkelijste interpellaties voorkomt.

Dit zijn in hoofdzaak mijne opmerkingen op de statuten en zoolang deze cardinale punten niet vastgesteld zijn, acht ik het minder noodig in details te treden.

Hoogachtend

Uw Dn.

JACOB F. KLISKHANER.

P. S. Houtl. Eens is het niet de schrijver ook gebel eens.

Amsterdam, 31 Maart 1908.

Aan het Hoofdbestuur

van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Ondergeteekenden kunnen zich niet geheel vereenigen met de in de concept-statuten van 11 Maart onder Hoofdstuk II, art. 3 voorkomende verdeling der leden en stellen voor de eerste zin van art. 3 te veranderen in: De Maatschappij bestaat uit Gewone leden, Buitengewone leden, Aspirantleden en Kunstlievende leden; en stellen verder voor overal de woorden: Eerste groep van Gewone leden, voorkomende in de concept-statuten van 11 Maart te veranderen in: „de gewone leden“; de „tweede groep van de gewone leden“, voorkomende in gemelde statuten te veranderen in „Buitengewone leden“; de „Buitengewone leden“ van de gemelde statuten te veranderen in „Aspirantleden“.

In aansluiting hierbij stellen zij voor art. 4 van het Huishoudelijk reglement als volgt te wijzigen:

De contributies der leden bedragen:

- Gewone leden f 20
- Ruitengewone leden 15
- Aspirant leden 7,5
- Kunstlievende leden 5

en verder art. 4 aan te houden zoolang het in de concept-statuten van 11 Maart voorkomt.

Hoogachtend:

HERM VAN DEN KLOOT MEIJBERG, Rotterdam.

J. J. VAN NOPPE, Haarlem.

W. F. OVERIJNDER, Rotterdam.

G. VERSTEEG, Arnhem.

J. VAN WIJNGAARDEN, Rotterdam.

Toelichting.

Bovengenoemde heeren, op de eindvergadering voor het examen van Opzichter en Teekenaar elkaar sprekend over de kwestie van den dag, meenen bovengemeld amendement te moeten indienen, daar de door het Hoofdbestuur in de concept-statuten van 11 Mrt. ingesteld verdeling van 2 groepen onder de gewone leden huns inziens, vooral tegenover de buitenwereld, geen duidelijke formulering is van den feitelijken toestand. Het lijkt nu zoo op het eerste oog alsof de rechten van de eerste groep van de gewone leden gelijk zijn aan die van de tweede groep, hetgeen echter inderdaad niet het geval is.

Deze schijnbaar gelijkheid wordt nog versterkt door de gelijkheid van contributie voor de beide groepen.

Om nu het verschil duidelijk te doen uitkomen en hen ook het meest te laten betalen, die ook de meeste rechten bezitten, hebben zij gemeend de contributies voor de leden te moeten wijzigen. Volgens hun voorstel betaalt de stemgerechtigde groep f 5 meer dan de Buitengewone leden en is huns inziens het onnemen der stemgerechtigdheid aan zekere groepen in de Maatschappij op deze wijze niet alleen makkelijker, maar ook logischer gemaakt.

De contributie van f 15 voor de Buitengewone leden is daarop gebaseerd, dat zij hetgeen zij ontvangen van de Maatschappij, namelijk de tijdschriften en andere uitgaven, op voldoende wijze betalen.

Tevens nemen bovengenoemde heeren deze gelegenheid te baat hunne bevreemding te uiten, dat, hoewel huns inziens zeer terecht in art. 3 van de concept statuten van 11 Maart vermeld staat: „Door deze eerste groep worden ook meer in het bijzonder de vakbelangen van den architect behartigd”, zij verder in de statuten o. a. in de Commissien niet een groote aandacht vinden geschonken aan de vakbelangen. Geheel doordrongen van de waarde, de urgentie, de groote beteekenis dezer vakbelangen juist in den tegenwoordigen tijd, zouden zij het wenschelijk achten, deze vakbelangen in een speciaal te benoemen „commissie van vakbelangen” actief te propagandeeren, een commissie die waakzaam al de kwesties, de vakbelangen betreffende, zou verzamelen, onderzoeken en desbetreffende voorstellen aan het Hoofdbestuur of de Algemeene vergadering zou voorbereiden.

Dankbaar erkennend de groote en beslissende stap, die in de concept-statuten van 11 Maart wordt gedaan, meenen zij toch bovengenoemde punten in uwe aandacht te moeten aanbevelen.

Tevens verzoeken zij dringend al diegenen, die met hun amendement instemmen, hiervan bericht te willen sturen aan den Algem. Secretaris der Mij., Marnixstraat 402.

ACTUEELE VRAAGSTUKKEN.

Weinig vertrouwen.

Gaan we na wat in den laatsten tijd over de reorganisatie van de Maatschappij is gesproken en geschreven, zoo zien we dat in het woelige water van het bouwkunstige verenigingsleven 3 hoofdstroomingen zijn te onderscheiden, die op sommige plaatsen evenwijdig loopen op andere geheel tegen elkaar ingaan. Deze 3 stroomingen vertegenwoordigen de volgende 3 inzichten:

1ste, het is wenschelijk dat de Maatschappij geen bepaalde klasse van haar leden bevoorrecht met stemrecht; een reorganisatie is alleen in zoover aan te bevelen als daardoor niet de oude bestaande indeeling der leden verandert maar wel het algemeene artistieke, aesthetische element der Bouwkunst krachtiger wordt beoefend en gepropagandeerd, door tijdschriften, vergaderingen enz. ¹⁾;

2de, het is wenschelijk, dat de Maatschappij het stemrecht geeft uitsluitend aan architecten, die daardoor wettelijk de leiding van de vereeniging en de beslissing over bouwkundige vragen in handen hebben; de speciale vakbelangen van den architect moeten echter niet in de Maatschappij, maar in een geheel vrijstaanden vakbond behartigd worden,

¹⁾ Zie het verslag van de vergadering op 27 April 1906 van de Afd. Utrecht, voorkomende in dit nummer.

die niet door traditie, samenstelling enz. gelijk de Maatschappij, in haar krachtige ontwikkeling belemmerd wordt.

M. a. w. de Maatschappij moet gemaakt worden tot een architecten-vereeniging, waar alleen de *artistieke belangen* van den architect, beter gezegd van de architectuur behartigd worden ¹⁾;

3de, het is wenschelijk de reorganisatie van de Maatschappij zoo grondig te doen zijn, dat zij niet alleen een *artistieke vereeniging* blijft maar ook een *vakvereeniging* wordt. Niet alleen dat de architecten hierbij alleen stemgerechtigd zijn, zij zullen ook speciaal hun eigen vakbelangen behartigen. ²⁾

Tot de eerste groep behoort de schrijver van het hoofd-artikel in „De Bouwwereld” van 25 Maart 1908.

De toon, waarin het stukje geschreven is, doet duidelijk uitkomen, dat de schrijver de Maatschappij geen warm hart toedraagt. Want vergelijkt hij vooraan in het artikel het beleid van de Maatschappij bij „de regenten politiek onzer XVIIIde eeuw”, verderop wordt nergens een ernstig woord gesproken of een krachtige oproep gedaan, om juist de door den schrijver afgekeurde toestand te veranderen. Toch weet hij zeer goed dat er ernstige pogingen gedaan worden om de Maatschappij te reorganiseeren, d. w. z. *grondig te veranderen* en wel zoo, dat zij essentieel verschilt van haar vorigen toestand. Zoo ooit dan zou het nu een gunstige gelegenheid zijn voor hen, die, ontevreden met den bestaanden toestand, maar met een open hart voor de huns inziens werkelijke belangen van de Maatschappij, om krachtig samen te werken met gelijkgestemden en de reorganisatie toe te juichen.

De schrijver laat echter de Maatschappij aan haar lot over, ja vindt het wenschelijk dat de oude en door hem zelf afgekeurde toestand, blijft, wil van een hervorming tot zuivere architectenvereeniging niets weten en wil de krachtige, voor een vereeniging noodzakelijke factor van vakbelangen, brengen onder een aparten vakbond; de Maatschappij moet met haar verouderde organisatie maar voortwerken.

Een dergelijk inzicht toont weinig werkelijk-gevoelde belangstelling voor de Maatschappij en het is die toon van weinig vertrouwen, ja van *wantrouwen in haar reorganisatie* die voortdurend in het stuk is terug te vinden.

In een dergelijken toon beziet men noodzakelijker wijs de feiten onjuist.

Zoo begint de schrijver al direct met de onwaarheid, als zou van de zijde van de Maatschappij geen moeite gespaard worden om de architectenbond nog in de haven te doen stranden. Zoo U, geachte schrijver, werkelijk meer *vertrouwen* in de Mij. had, zou U begrijpen, dat van een ageeren tegen den Bond geen sprake is; dat de oprichting van den Bond door de Mij. als kennisgeving is aangenomen en dat zij doorgaat en wil voltooiën, wat ze jaren geleden al begonnen was: namelijk zich te reorganiseeren. Eerst als dat op de Mei-vergadering gebeurd is zal zij hare houding tegenover den in den tusschentijd opgerichten Bond bepalen en hoopt zij, gelijk dat ook van den Bond te verwachten is, dat wederzijds een overeenstemming en samenwerking zullen plaats vinden, die boven het partij-getwist uit, de be-

¹⁾ Zie circulaire Evers-Klinkhamer in B. W. No. 11.

²⁾ Over de omschrijving der architect-leden bestaat een klein en meer redactioneel verschil. Volgens de concept statuten van het Hoofdbestuur is dat alleen de eerste groep van de gewone leden, die dezelfde contributie betalen als de 2de niet stemgerechtigde groep van de gewone leden; volgens het amendement van de heeren van der Kloot Meijburg e.s. (voorkomend in dit nummer) is er maar één groep van gewone en stemgerechtigde leden, die f 5 meer contributie betalen dan de niet stemgerechtigde.

langen van den Nederlandschen architect ten goede zal komen.

Waarom begint U, in een geprikkeld wantrouwen, een oneenigheid, een strijd te insinueeren?

Een eindje verder zegt U, dat het hoofdbestuur, door jaren lange regenten politiek, vele architecten blijvend van zich heeft vervreemd. Gesteld, dat die vervreemding waar is, dan pleit het toch zeker niet voor de ruimheid van die architecten, zoo zij, ook na een *werkelijke reorganisatie*, nog bleven mokken. U gelooft dat niet, evenmin als ik, en het zou voor U een reden te meer moeten zijn om die door U genoemde blijvende verwijdering, door een grondige verandering der Mij. te veranderen in een tijdelijke verwijdering.

Uw conclusie: „De Mij. kan dus nooit rekenen op algemeene samenwerking, maar is aangewezen op een kring” kan ik dus niet aanvaarden. Evenmin hetgeen U daarop laat volgen: „Dat zou met den Bond niet het geval zijn geweest” daar dan toch in elk geval de door U bovengenoemde regentenpolitiekfractie niet tot den Bond zou toetreden en dus de Bond ook niet alle partijen zou vereenigen.

Weer iets verder zegt u: „De kritiek van Jhr. Mr. Victor de Stuers is blijkbaar evenmin als de Bondsplannen vreemd aan de voornemens der Mij. Wel eigenaardig dat die aldus meer onder uitwendigen drang dan uit innerlijke overtuiging ontstonden. Veel beloven voor de toekomst doet dit niet.

Daargelaten de onjuistheid, als zouden de vakbelangen alleen door den drang van den Bond in de Concept-Statuten van 11 Maart van de Mij. zijn gekomen (hoogstens heeft de Bond het vaststellen verhaast), kan ik niet aannemen, dat Uwe laatste zin u ernst is, dat u zoo weinig elementair inzicht zou hebben hoe reorganisaties van vereenigingen ontstaan. Nietwaar, u gelooft toch niet, dat vereenigingen zoo maar uit zich zelf zich vervormen, en niet *juist door den uitwendigen drang*?

Komaan, waardoor is de aannemersbond ontstaan, waardoor de Bond van Architecten, zoo niet door den drang van buiten der Maatschappelijke verhoudingen? Uit zich zelf zal een vereeniging natuurlijk niet fundamenteel veranderen, daar hiertoe niet de meeste reden bestaat; ze verandert alleen, om zich beter aan te sluiten *aan de omringende uitwendige krachten* en door hen daartoe gedrongen.

Een eind verder bespreekt U een cardinaal punt, namelijk: zal de 2de groep van de gewone leden, die geen stemrecht zouden krijgen, zich daarbij neerleggen? Of dit gebeuren zal kan natuurlijk alleen de Meivergadering beslissen.

Maar toch zijn er redenen te over die het vermoeden wettigen, dat zij dit wel zullen doen. Want, heeft de groep vroeger nooit op ingrijpende wijze gebruik gemaakt van haar stemrecht, zeer zeker is daarvoor nu nog minder reden, daar zij hun eigen vakbelangen niet in de Mij., maar in hun eigen Bond van Aannemers of Bond van Technici zullen verdedigen. Zoo zij zich aansluiten bij de Mij. is het *alleen om de artistieke, intellectuele of technische beteekenis*, van de Mij., die in haar uitgaven zich uit en verder misschien ten niet uitsluitend, zooals U dat poogt voor te stellen) om connecties aan te knooien enz. Uw gezegde: „nous traherons de vous, chez vous et sans vous” is dus geheel onjuist. Beter is te zeggen „Ils traheront de nous” niet in de Mij., maar in hun vakvereenigingen. Zoo de aannemers- of tekenaars-opzichtersbond een belangrijk bouwkundig blad uitgaaf, zou U zich daarop abonneren, ook al zijn de aannemers of tekenaars-opzichters in hun bond misschien nu en dan tegenover U gesteld; welnu hetzelfde zullen zij tegenover de Mij. doen.

Of het begrip architect zeer ruim genomen zal worden

in de Mij. hangt geheel van hare reorganisatie af; of bij haar meer „twijfelaars” zullen voorkomen dan bij den Bond, of het een grooter eer zal zijn lid van den Bond te zijn dan van de Mij., dat zijn alle zulke toekomstige zaken en wordt zoo door het persoonlijk oordeel beheerscht, dat daarover, nu alles nog eigenlijk vastgesteld moet worden, niet met eenige klem van redenen over geoordeeld kan worden. Het is een vruchtbaar terrein voor vele schoonklinkende vermaningen, maar een te slappe bodem om de geheele reorganisatie van de Mij. op te zetten.

Dat de Mij. al het door haar verzameld en nog te verzamelen productief vakbelangen-materiaal, zoo maar zonder eenig voorbehoud, zonder eenige voorgedachte overgeeft aan een nieuw en zonder haar officieel medeweten en officieel gevraagde medewerking opgerichten Bond van Architecten, ligt te meer voor de hand, daar bij de oprichting van dien Bond zelve haar invloed, haar raad zoo goed als niet merkbaar is geweest.

Natuurlijk gaat de Mij. dan ook voort, om volgens de beste wenschen van de meerderheid harer leden, aan hare historie getrouw, zich weer pasklaar te maken voor de nieuwere eischen van het vereenigingsleven, gedrongen door de groote omringende maatschappelijke krachten, welke zij vroolijk, vol goeden moed en vol vertrouwen onder de oogen treedt. Het is juist het *vertrouwen* in het vereenigingsleven, dat haar grondig zal reorganiseeren, welk vertrouwen maar al te duidelijk de schrijver van het hoofdartikel in „De Bouwwereld” mist.

J. G.

EEN JUBILEUM.

Heden mocht de Heer W. C. Metzelaar, Hoofd Ingenieur voor de Gevangenissen en Rechtsgebouwen, den dag herdenken, waarop hij, nu vijf en twintig jaren geleden, werd aangesteld bij het Departement van Justitie als Ingenieur-Architect, na vooraf eenige jaren de betrekking van Gemeente Architect van Deventer te hebben vervuld.

Dit feest werd gevierd in beperkten kring, daar de jubilaris door ongesteldheid verhinderd was op zijn bureau in het Departement aanwezig te zijn, doch zeker zal hij van velen bewijzen van sympathie hebben ontvangen.

In dit tijdvak van vijf en twintig jaren werd onder zijn leiding veel tot stand gebracht. Nieuwe wetten eischen nieuwe gebouwen, dikwijls van zeer verschillend karakter, terwijl de gebrekkige huisvesting van eenige rechtscolleges en strafinstellingen dikwijls zeer belangrijke verbouwingen en uitbreidingen noodzakelijk maakten.

Onder de belangrijkste nieuwe werken moeten worden genoemd:

de Rechtsgebouwen te Zutphen, Haarlem, Breda, Alkmaar en Rotterdam, het Kantongerechtsgebouw te Amsterdam en een twintigtal kleinere Kantongerechtsgebouwen.

De 5 Tuchtcholen en het Opvoedingsgesticht te Avereest Strafgewangenis te Amsterdam en Haarlem en de Huizen van Bewaring te Zutphen, Breda, Leeuwarden, Alkmaar, Utrecht, Rotterdam, Haarlem, Groningen en 'sGravenhage met tal van woningen voor beamtten.

Zeer omvangrijk waren de verbouwingen van de Rechtsgebouwen te Zwolle en te Almelo, die van de Strafgewangenis te Alkmaar, Zutphen en Leeuwarden, die van de Paleizen van Justitie te Amsterdam en te Arnhem, terwijl hierbij nog moet worden genoemd de inrichting van het Paleis van Prins Frederik te 'sGravenhage tot Paleis van Justitie.

Ook de bestaande Rijkswerkinrichtingen en opvoedingsgestichten ondergingen belangrijke wijzigingen en uitbreidingen.

Dit geldt vooral in Rijkswerkinrichtingen — Veenhuizen —, die o.a. werden uitgebreid met 2 nieuwe gestichten, een cellengebouw een R. C. kerk, scholen, een ziekenhuis, werkplaatsen en pakhuisen, een bakkerij, een zuivelfabriek, een dienstgebouw, een 7 tal boerderijen en 50 woningen van beamten.

Hoewel onvolledig kan dit overzicht toch eenigszins een denkbeeld geven van den arbeid, die hier is verricht, een arbeid, waarop de Heer Metzelaar zeker met voldoening kan terug zien.

Waar in het algemeen van den bouwmeester dikwijls veel inspanning wordt getoond bij de uitvoering van zijn werk, zoo geldt dit zeker in het bijzonder voor de gebouwen van Justitie, waar vooral bijzondere eischen het vinden van de goede oplossingen bemoeilijken.

Door zijn helder inzicht en groote werkkraft heeft de Heer Metzelaar veel kunnen tot stand brengen en tal van moeilijkheden weten te overwinnen.

Moge hij nog lang werkzaam zijn in de betrekking, die hij thans zoo met eere vervult.

's-Gravenhage, 1 April 1908.

25-JARIG JUBILEUM VAN DEN HEER H. J. DE GROOT.

Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs.

Den 1sten April is het 25 jaar geleden dat de heer H. J. de Groot door zijn benoeming tot leeraar aan de Ambachtsschool te Leeuwarden aan het vakonderwijs verbonden werd. Zooals algemeen bekend is heeft in de laatste jaren de ontwikkeling van het ambachtsonderwijs een hooge vlucht genomen en de figuur van den heer de Groot is hiervan een der krachtigste factoren geweest. Uit die 25 vruchtbare jaren willen we slechts het belangrijkste aanstippen.

Was van het begin van zijn loopbaan af de heer de Groot een zeer gezocht en invloedrijk spreker over het vakonderwijs, den 1sten April 1893 tot directeur van de nieuwe opgerichte Ambachtsschool te Alkmaar benoemd, wist hij, dank zij zijn groot talent van organiseeren, deze inrichting en de Burgeravondschole aldaar tot bloei te brengen. Gekozen tot voorzitter van den „Bond van Directeuren van Ambachtsscholen" en van de „Vereeniging tot bevordering der vakopleiding voor Handwerklieden" bleef hij deze plaats innemen tot hij in 1899, toevallig weer op 1 April, door minister Borgesius benoemd werd tot Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs, speciaal belast met het toezicht op Ambachtsscholen, de Huishoud- en Industriescholen voor meisjes, de Burgerscholen en bijna alle Teekenscholen.

Dat na 1899 het ambachtsonderwijs steeds meer tot bloei geraakte, is bekend en verklaarbaar is dan ook alleszins de hulde den heer de Groot in het „Restaurant Royal" te 's-Gravenhage op 1 April 1908 gebracht. Onder de velen, die den jubilaris kwamen complimenteeren merkten wij op: den Minister van Binnenlandsche Zaken, den heer Heemskerk, den oud-minister Borgesius, enkele kamerleden, Jhr. Mr. C. Feith, hoofd der afdeling Hooger en Middelbaar onderwijs aan het departement van Binnenlandsche Zaken, Dr. Campen, inspecteur van het Middelbaar Onderwijs, den heer Van Sandick, wethouder van onderwijs van den Haag.

De heer Wolf bood namens den Bond van Besturen van Ambachtsscholen een bronzen afbeeldsel van de bekende:

Lorenzo de Medicis van Michel Angelo aan; de heer Baron, directeur van de Ambachtsschool te Leeuwarden overhandigde den jubilaris namens den Bond van Directeuren van Ambachtsscholen een etui met tafelzilver, vergezeld van een album met de portretten en de namen der schenkers; de heeren Mulder en Bartels feliciteerden namens de Vereeniging tot Bevordering van de Vakopleiding en boden een rijk bewerkt album aan, terwijl verder de leeraren en oud-leeraren van de Alkmaarsche Ambachtsschool, de Nederlandsche Vereeniging voor Teeken-onderwijs, de Ned. Bond van Vakschool-leeraren en leeraren en andere corporaties, benevens vele belangstellenden door geschenken en toespraken van hunne groote waardeering kwamen getuigen.

Gaarne voegen wij hier onze beste gelukwensen bij en hopen dat de jubilaris nog vele jaren het ambachtsonderwijs op even krachtige en succesvolle wijze zal mogen bevorderen.

HET WONINGVRAAGSTUK EN DE GRONDSPECULATIE.

(Vervolg van bladz. 214. Slot.)

Tuinaanleg is natuurlijk wenschelijk in velerlei opzicht en hoe meer dit kan worden bevorderd hoe beter. Men vergeet echter niet, dat thans, door den vorm onzer bebouwing in de grootere centra, de behoefte daaraan en de liefhebberij daarvoor bij den stedeling geheel afgestompt is, niet het minst doordat er in den regel geen of weinig gelegenheid en ruimte toe was en dat ook het huiselijk leven en de waardeering van eigen thuis door de omstandigheden en invloeden van het groote stadsleven, althans onder de arbeidende klasse aanmerkelijk geschokt is. Het zal zeker jaren duren voor dit euvel weer hersteld is.

Een eisch, die op economische gronden steunt, is deze, dat de woningvoorraad zoodanig zij, dat ieder niet-bedeelde in staat zal zijn zich eene, aan de hygiënische voorschriften voldoende woning, zij het dan ook eene minimum-woning te verschaffen, waarvan de huurwaarde of huurprijs of hoe men die waarde ook wil aanduiden, in evenredigheid is tot zijn inkomen. En op hygiënische gronden mag gewenscht worden, dat die woning zij een zoogenaamd ééngesinshuis.

Die gelukkige toestand is nog niet kunnen bereikt worden door den invloed van de grondspeculatie. En de kans, dat dit eenmaal zal worden verwezenlijkt, schijnt zich hoe langer hoe verder te verwijderen, wanneer niet spoedig paal en perk aan dat euvel wordt gesteld. De wijze waarop in onze bouwverordeningen de plaatsing en de hoogte der bebouwing geregeld is, is machteloos gebleken den door dien invloed in het leven geroepen abnormalen toestand te veranderen. Integendeel werd die toestand in vele gevallen bevorderd. De opgedane ervaring leert ons, dat de principes, waarop die regeling der bebouwing gebaseerd is, onjuist zijn en dat zij dienen te worden verlaten. In hoofdzaak zit de fout in de wijze waarop de hoogte der bebouwing geregeld wordt. Behalve voor de oudere gedeelten der bestaande bebouwing, moet niet langer de lichtinval van 45 graden als grondslag van de hoogtebepaling worden aangenomen.*)

Voor wat nog niet bestaat, voor den nieuwbouw dus,

*) Reeds in 1896 werd er in een zeer lezenswaardig artikel in het Rechtsgeleerd Magazijn van dat jaar door Mr. J. H. Valckenier Kips op gewezen van hoeveel belang het is ook de hoogte der bebouwing te regelen. Dat was destijds echter nog een stem des roependen in den woestijn.

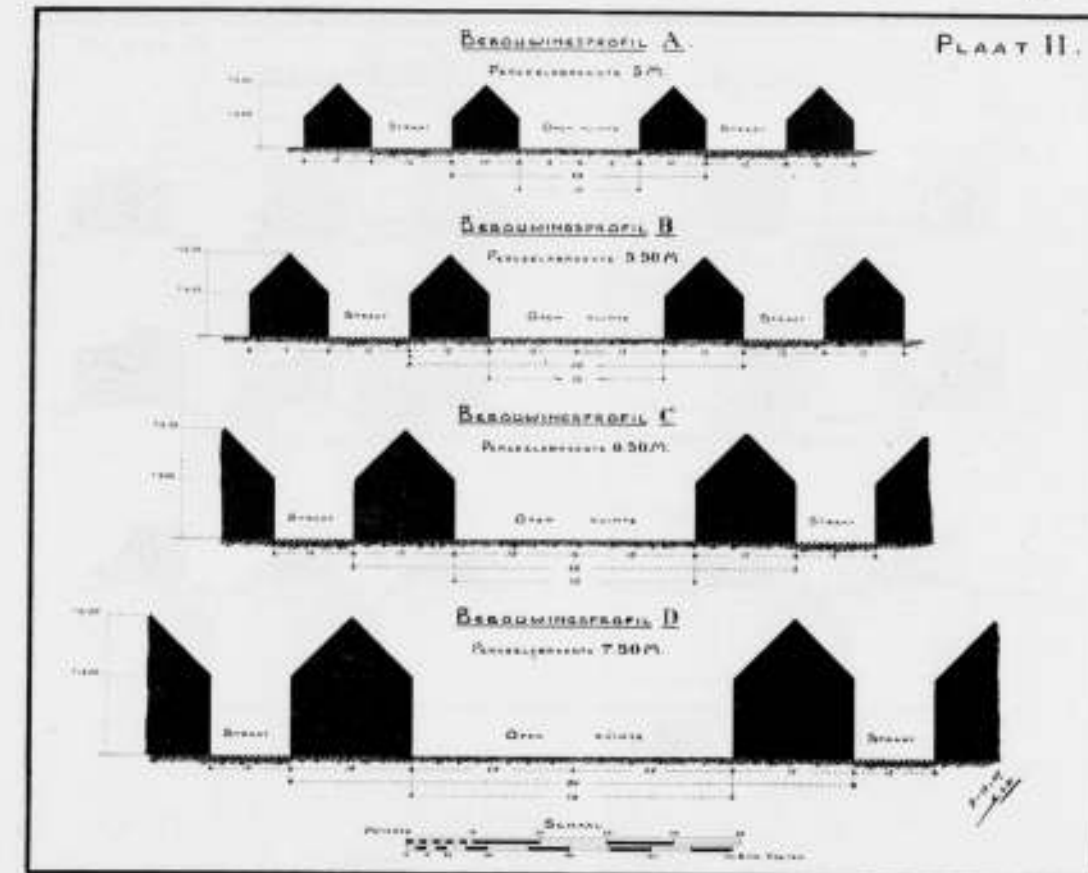
bestaat niet het minste bezwaar om eene nieuwe regeling aan te nemen en deze met krachtige hand door te voeren, terwijl daar waar oud en nieuw elkaar ontmoeten voor behoorlijken overgang moet worden zorg gedragen. Welke basis dient dan echter voor de nieuwe regeling te worden aangenomen? Zij is deze. Er dienen woningen te zijn voor alle soorten van menschen. Men ga dus de woningtypen van verschillende afmeting en huurwaarde na en stelle voor den vorm der bebouwing profielen vast, gebaseerd op die typen. Om de gelegenheid te geven tot speling in den vorm der gebouwen is geen bezwaar, die profielen eenigszins ruim te nemen. Om dit met een voorbeeld te verduidelijken zij verwezen naar de voorstelling, gegeven op Plaat II.

Hier zijn b.v. aangenomen vier typen van woningen. A is het gewone werkmanshuis zonder verdieping, met een gevelhoogte van ten hoogste 4.50 M. en een diepte

straten. Zelfs zoude het wenschelijk zijn om voor straten, waarvoor het type D is vastgesteld eene breedte te nemen van 18 M. Men leze overigens over dit onderwerp „Ein Beitrag zur Bemessung der breite städtischer Strassen von Chr. Nuszbaum" in het tijdschrift Städtebau, IV Jaarg. Heft 9.

Om de bestratingskosten te verminderen zoude men in woonstraten met typen A en B b. v. slechts eene breedte van 6 Meter kunnen bestraten en de overige ruimte als voortuintjes of eigen stoepen in verplicht onderhoud geven. Bij het type D zoude men b. v. 12 M. kunnen bestraten. Veranderen de woonstraten later in winkelstraten of neemt het verkeer toe, dan kan men de volle breedte tusschen de huizen als straat in gebruik nemen.

Voor de ruimte in de bouwblokken zal men natuurlijk ook een basis moeten aannemen en het is in het belang van de volksgezondheid in dezen niet te zuinig te zijn. Laat men b. v.

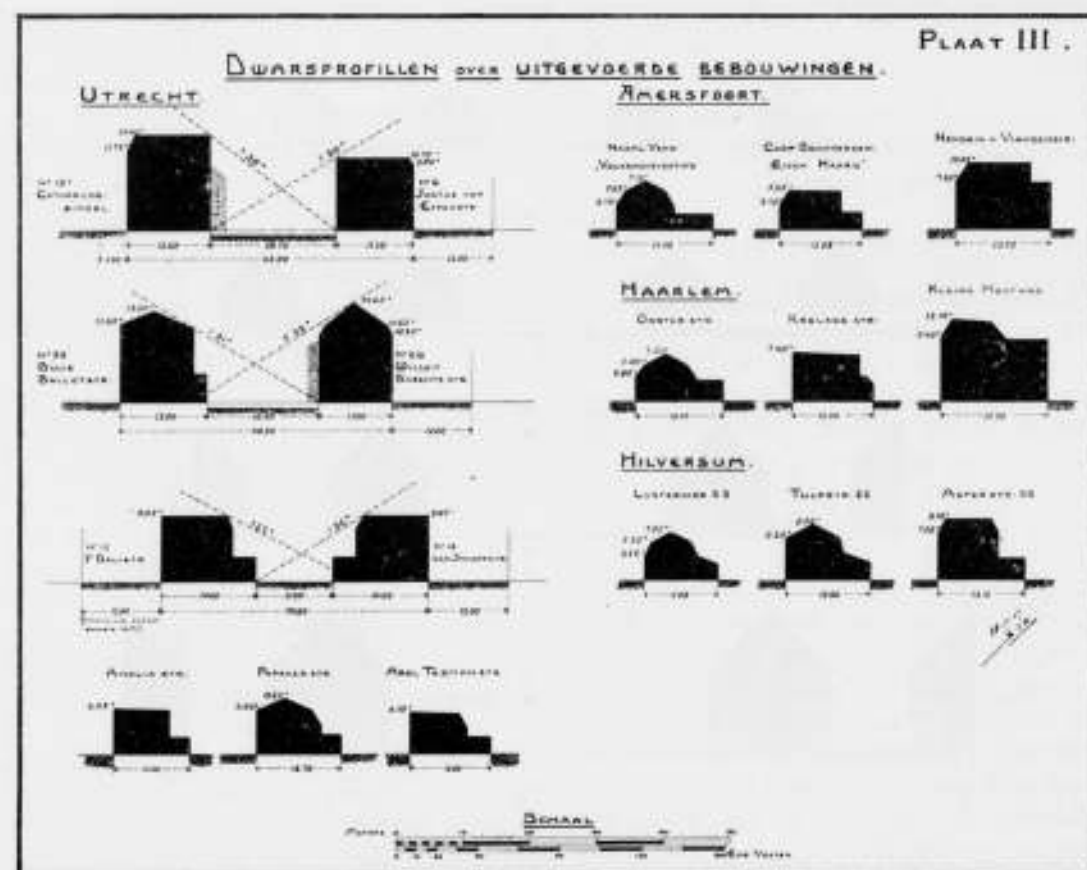
van 10 M.; B geeft het profiel van een klein burgerhuis, gevelhoogte 6.50 M., diepte 12 M.; C geeft dito voor een heerenhuis van twee verdiepingen, gevelhoogte 9 M., diepte 14 M.; D geeft dito voor een huis van drie verdiepingen, gevelhoogte 12 M., diepte 17 M. Bij de typen C en D zijn de gevelhoogten ruim genoeg genomen om het aanbrenge van een zolder met een hooge borstwering toe te laten. Wordt nu bepaald, dat de bebouwing boven de toegestane gevelhoogte voor en achter terug moet vallen onder een hoek van 45 graden, dan worden de hoogste punten van A, B, C en D respectievelijk 9.5 M., 12.5 M., 16.50 M. en 21 M. Bij eene vergelijking met de bestaande woningtypen in de provinciesteden zal men vinden, dat deze profielen geen onoverkomelijk bezwaar bieden, zooals kan worden nagegaan op Plaat III, waar een aantal doorsneden zijn gegeven voor bebouwingen, ontstaan in de laatste 20 jaren.

Nu dient nog de open ruimte in de bebouwing te worden vastgesteld. Hoewel het over het algemeen niet wenschelijk is de straatbreedten te groot te nemen, zal men toch rekening moeten houden met de toenemende eischen van het verkeer en schijnt het daarom niet raadzaam eene mindere straatbreedte dan 12 M. toe te laten, ook niet voor de woon-

aannemen, dat achter elk perceel een open ruimte moet blijven gelijk aan tweemaal de toegestane gevelhoogte. De afstanden tusschen de achtergevels zouden dan worden respectievelijk 18, 26, 36 en 48 Meter. Op het eerste gezicht zijn deze afmetingen voor onze op dat gebied niet verweende oogen wel een beetje angstwekkend, zoo iets als een sprookje uit het land der onbegrensde mogelijkheden. Daar zal men echter spoedig aan wennen. Men denke slechts aan de bepaling uit de Amsterdamsche bouwverordening, dagteekenend uit het jaar 1663, waarbij geregeld wordt de open te laten ruimte tusschen de huizen op de Heeren- en Keizersgrachten. De afstand tusschen de achtergevels bedraagt daar gemiddeld ongeveer 45 M. Ieder, die wel eens in de gelegenheid is geweest de door deze bepaling in het leven geroepen oase te midden van de steenwoestijn van Amsterdam te zien, zal meer eerbied krijgen voor de wijsheid onzer voorvaderen.

Bij zulke afmetingen kan ten minste sprake zijn van een bescheiden tuintje en kan desnoods nog het bouwen van een schuurtje, tuinhuisje of zoo worden toegelaten, zonder gevaar, dat de ruimte, welke beslist moet worden opengelaten, gevaar loopt daardoor weer geheel te verdwijnen. Misschien zal men zeggen, ja maar die tuin daar komt toch niets van,

het onderhoud daarvan komt veel te duur. Dat is echter een argument, dat niet opgaat, dat onderhoud behoort juist zoo veel en zoo weinig te kosten als men zelf wil. Een grasveldje met een paar boomen of struiken kost niet veel aan onderhoud, vooral nu door beperkte hoogte der bebouwing die open ruimte ook van het zonlicht kan profiteren. En onverschillig of men in die ruimte tuin maakt, of er grind in strooit, of wat ook er in doet, het hoofddoel voor ons is een licht- en luchtreservoir te hebben. Het overige zal van zelf wel komen. De diepte der bouwblokken zou bij genoemde afmeting der bouwblokken en een aan weerszijden gelijk bebouwingstype worden respectievelijk 38, 50, 66 en 84 Meter tusschen de voorgevels gemeten. Bij ongelijke bebouwingstypen zouden deze afmetingen natuurlijk kleiner worden. Dit laatste zal men b. v. krijgen, wanneer door een gedeelte der gemeente, waarvoor typen A en B zijn vastgesteld, ver-

keerswegen van grootere breedte loopen, aan welke men dan op de aanliggende zijde der belendende bouwblokken eene bebouwing naar de typen C of D kan toelaten. Alleen door op de aangegeven wijze de hoogte en de diepte der bebouwing te beperken, kan men verwachten de tegenwoordige uitbuiting van den grond tegen te gaan en gelegenheid te geven, dat er woningen kunnen worden gebouwd in overeenstemming met de behoefte, dit laatste zoowel wat aantal als wat vorm betreft.

Gesteld, dat men een stadsgedeelte heeft, waar het bebouwingstype A is toegelaten, dan zou men het bezwaar kunnen opwerpen, dat men daar geen winkels, werkplaatsen, magazijnen, enz. zou kunnen bouwen. Dit is echter weer niet juist. Bij den tegenwoordigen toestand is de eenige richting, waarin men niet beperkt is, de hoogte en is men dus gewoon, wanneer men het in de breedte of de diepte niet kan vinden, dan maar de hoogte in te gaan. Nu is het echter de bedoeling als effect der voorgestelde regeling te verkrijgen, dat men in twee richtingen beperkt zijn zal, namelijk in de hoogte en in de diepte der bebouwing. Kan men het alsdan in die twee richtingen niet vinden, dan moet men het meerder noodige vinden in de richting, die vrij gelaten

wordt, namelijk de breedte, gemeten langs de rooilijn. Wil men dus eene inrichting maken, die meer ruimte verlangt dan de gewone werkmanswoning, dan neemt men twee of driemaal of meermalen dat oppervlak en krijgt dus eene grootere perceelsbreedte. Zijn er inrichtingen, die nog meer ruimte verlangen, dan gaat men naar een straat, waarvoor een ruimer bebouwingsprofiel is toegelaten; bij eene goede verdeling van het uitbreidingsplan behoeft een dergelijke straat niet zoo ver af te zijn.

Er is echter nog meer te regelen. Namelijk dient om in het oog vallende redenen nog te worden vastgesteld de minimum perceelsbreedte voor de verschillende bebouwingsprofielen. Men zou b.v. hiervoor de volgende maten kunnen aannemen, voor A 5 Meter, voor B 5.50 Meter, voor C 6.50 Meter en voor D 7.50 Meter tusschen de scheidingsmuren gemeten. Wordt een dergelijke maatregel niet ge-

nomen, dan zal de bebouwing er uit gaan zien als een in dunne schijven gesneden koek, want natuurlijk zal men trachten zooveel mogelijk perceeltjes aan de straat te krijgen om den grond toch maar zoo winstgevend mogelijk te maken. Van hoeveel belang het is, dat woningen, die door de gesloten bebouwing slechts van twee zijden, dat is van de voor- en van de achterzijde, licht en lucht kunnen ontvangen, althans een gevelbreedte hebben, welke eene behoorlijke raambreedte en daardoor een althans behoorlijke toetreding van licht en lucht mogelijk maakt, behoeft zeker niet nader aangetoond. Er zijn echter nog meer bezwaren te overwinnen. De voorgestelde bebouwingsprofielen moeten noodwendig om de noodige vrijheid te laten aan de architectonische opvattingen, ruim genomen. Dit heeft het nadeel, dat het bij B, C en D mogelijk is weer twee woningen op elkander te stapelen, waardoor dus het geheele voordeel streven van deze regeling te niet gedaan zou kunnen worden. Voor deze moeilijkheid is geen uitkomst te vinden in het bebouwingsplan of in de voorschriften, waardoor plaatsing en hoogte der bebouwing geregeld wordt. De verordening is echter met die voorschriften nog niet uitgeput. We kunnen nu hulp zoeken in de bepalingen omtrent

de hoogte der vertrekken, de breedte van trappen, de dikte van muren, enz.

Nemen we de profielen B en C. Wanneer hierin twee woningen boven elkander gemaakt zullen worden, kan men bepalen, dat b.v. de vastgestelde perceelsbreedte met 0.50 M. vermeerderd moet worden en dus wordt respectievelijk 6 en 7 Meter. Tevens, dat de diepte der open ruimte voor B achter elk perceel met twee meter en voor C met drie meter vermeerderd wordt. De diepte van het profiel wordt dan respectievelijk 10 in plaats van 12 meter en 12 meter in plaats van 15 meter en de diepten der open ruimten totaal respectievelijk 30 en 42 meter.

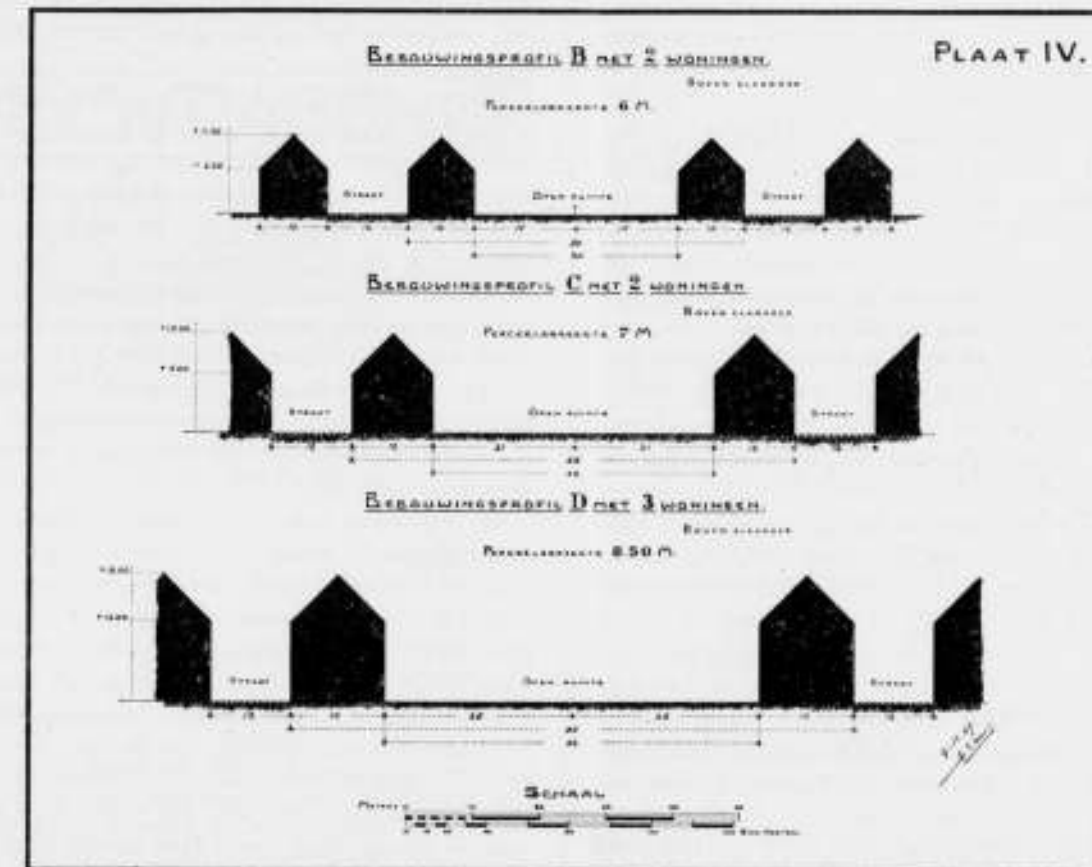
Zoude men in profiel D drie woningen boven elkander willen maken, dan kan worden bepaald, dat de perceelsbreedte met 1 meter vermeerderd moet worden zoodat deze dan 8.50 M. wordt en dat de diepte der open ruimte voor

is gelegen, zoodat we niet meer kunnen vervallen in de gewone steile huurwoningtrap met hooge op- en smalle aantrede, die meer geschikt is voor bavianen dan voor menschen.

In de bouwverordeningen van Sloten, Diemen en eenige andere gemeenten vindt men o.a. voorbeelden van voorschriften omtrent trappbreedten in den geest als boven.

Voor de bordessen dient mede een ruime afmeting te worden genomen, terwijl kan worden bepaald, dat bij trappen waarvan door meer dan een gezin wordt gebruik gemaakt, dus in perceelen, waar men drie woningen op elkaar heeft, de woning van de trap moet zijn gescheiden door een afsluitbaar portaal van ten minste 2 M².

De voorschriften omtrent de vertrekhoogte bieden een andere gelegenheid het op elkander stapelen van woningen te bemoeilijken. In de meeste verordeningen wordt bepaald, dat de vertrekhoogte in den dag gemeten ten minste 2.75 M. moet

elk perceel met 4 meter vermeerderd moet worden, waardoor de diepte van het profiel 14 in plaats van 18 en de diepte der open ruimte totaal 56 in plaats van 48 meter wordt.

Plaat IV geeft de bebouwingsprofielen, zooals die zullen worden door het hiervoor aangegevene.

Wat betreft de trappen kan men bepalen, dat een trap toegang gevende tot eene woning gelegen op de eerste verdieping, ten minste 1 meter breed moet zijn en zoo zij tevens dient voor eene woning, gelegen op de tweede verdieping, ten minste 1.25 meter. Dit moge op het eerste gezicht weer wat overdadig schijnen, doch inderdaad is dit niet zoo erg als het schijnt. In de meeste verordeningen vindt men als minimumbreedte voor de gang aangegeven 1 meter. Bij een bovenhuis is de gang vervangen door een trap. Waarom dan hiervoor niet dezelfde breedte geëischt? Een trap levert bovendien al zooveel ongemak op. Even rationeel is het voor een trap die tevens toegang geeft naar eene woning op de tweede verdieping gelegen, eene breedte van 1.25 M. te eischen. Hier vormt de trap toch de gemeenschappelijke gang voor twee gezinnen. Ook dienen voor de op- en aantrede der trappen ruime afmetingen te worden vastgesteld, toenemende met de hoogte, waarop de woning

bedragen. Er is geen bezwaar, althans voor een stedelijke bebouwing, deze afmeting aan te houden. Men kan echter bepalen in het geval, dat men twee woningen op elkander wil bouwen, dat voor profiel B de vertrekhoogte moet zijn, op den begane grond 3.00 M. en op de verdieping 2.75 M. Voor profiel C deze maten respectievelijk 3.25 M. en 3.00 M. Worden in profiel D drie woningen op elkander gezet, kan men bepalen, dat de vertrekhoogten respectievelijk moeten zijn 3.50, 3.25, en 3.00 M.

Deze laatste afmetingen, hoe kras ze ook mogen schijnen, zullen toch praktisch ten minste voor de provinciesteden, geen bezwaar opleveren, omdat daar perceelen met drie woningen boven elkander nog niet of althans niet in die mate voorkomen, dat daardoor een onoverkomelijk bezwaar wordt gevormd.

Een verdere eisch, welke kan worden gesteld en die ook met het oog op brandgevaar te verdedigen is, is deze, namelijk, dat trappen, toegang gevende tot woningen, en de horizontale afscheidingen tusschen woningen van brandvrij materiaal moeten worden geconstrueerd, b.v. van Monier of iets, dat daarmee overeenkomt.

Het bebouwingsprofiel A is berekend op de gewone werkmanswoning van 2,50 à 3 gulden huur per week. Er is echter nog een groote laag der bevolking wier inkomen niet toelaat eene hoogere huur dan 1,50 à 2 gulden te betalen. Er dient dus ook gelegenheid gemaakt te worden voor het bouwen van deze soort woningen en dit zal niet kunnen door eenvoudig een bebouwingsprofiel voor het bouwblok vast te stellen zonder meer. En wel omdat de aanlegkosten van bestrating, rioleering, verlichting, enz. per woning zoo hoog zouden komen, dat ze boven de draagkracht der toekomstige bewoners gaan. Wel kan een profiel voor de woning worden vastgesteld. Voor de bebouwing van het bouwblok dient eene andere oplossing te worden gezocht.

De aandacht zij hier gevestigd b. v. op eene bebouwingswijze als de Stevensfundatie en de Speijart- van Woerdenstichting te Utrecht.

De door de Woningwet aan de gemeentebesturen verleende bevoegdheid tot regeling van de plaatsing en hoogte der gebouwen en de bevoegdheid tot het maken van uitbreidings- en bebouwingsplannen, geven gelegenheid de boven ontwikkelde ideeën toe te passen. Deze toepassing zal er toe leiden, dat niet langer de prijs van den grond het bouwen van de woningen, waaraan behoefte bestaat, belet, doch dat een tegenovergestelden meer als normaal te beschouwen toestand in het leven wordt geroepen, namelijk dien, waarbij de prijs van den grond bepaald zal worden door de op dien grond toegelaten bebouwing. Tevens zal daardoor bevorderd worden en worden mogelijk gemaakt een terugkeer tot den bouw van het ééngezinshuis, een ideaal, waarvan de verwezenlijking in zooveel opzichten wenschelijk is, dat een nadere uiteenzetting daarvan vrijwel overbodig schijnt. Pessimisten zullen wel dadelijk zeggen, dat die verwezenlijking in ons land reeds buitengesloten is. Dit gevoelen zal echter weinig instemming vinden bij hen, die in de gelegenheid waren het Internationaal Woning Congres met de daaraan verbonden Housing tour, dezen zomer gehouden te Londen, bij te wonen en die zich toen met eigen oogen konden overtuigen, dat dit ideaal in een miljoenenstad als Londen en in de groote industriecentra als Sheffield, Manchester en meer andere wel te bereiken was.

Wel kan worden toegegeven, dat de toepassing van de boven ontwikkelde ideeën talloze bezwaren, gegronde en andere, zullen ontmoeten. Niet het minst, omdat letterlijk iedere vierkante meter voor bouwterrein geschikte grond in den omtrek onzer bevolkingscentra tot op enkele kilometers afstand reeds op speculatie is opgekocht en er dus enorme kapitalen ingestoken zijn. De speculatie zal alsdan in vele gevallen niet aan de hoog gespannen verwachtingen beantwoorden. Er zijn echter wel meer speculaties, die aan die kwaal lijden. Bovendien is de gemeenschap niet gehouden om ten koste van het algemeen belang speculaties winstgevend te doen worden.

Een voor de hand liggend bezwaar, dat zich althans in den beginne zal voordoen, is dit: Wanneer door de vaststelling van de bebouwingsprofielen de bebouwingsdichtheid volgens de voorgestelde regeling zoodanig beperkt wordt, dat de prijs van den grond zich daarnaar gaat regelen, dan kunnen grondeigenaren natuurlijk zeggen, we laten den grond onbebouwd liggen. Dit is echter maar wat de Amerikanen zouden noemen a game of bluff. Want er is te veel kapitaal in den grond gestoken om dat spelletje lang vol te houden en zodoende het renteverlies te vermeerdere. Mocht de grond echter te lang worden vastgehouden, dan kan men onteigenen, en dan is het niet langer

noodig voor die onteigening de thans geldende exorbitante fantasieprijs te betalen, daar nu het bebouwingsprofiel als maatstaf voor de prijsbepaling kan dienen.

Wanneer men tegen rationeële prijzen, gebaseerd op het toegelaten bebouwingsprofiel onteigenen kan zoo dikwijls als noodig mocht zijn, is de gemeenschap niet langer aangewezen op aankoop van de omringende gronden, wat tot nu toe dikwijls de enige oplossing scheen om eene behoorlijke bebouwing in het aanzijn te roepen. Voordeelen daarvan zijn o.a., dat de gemeente niet door grondaankoop gedwongen wordt reusachtige bedrijfskapitalen daarvoor te formeeren en ook, dat aan het particulier initiatief meer vrijheid blijft en het individu meer op den voorgrond kan treden.

Uit den aard der zaak is het echter wenschelijk zeer voorzichtig en geleidelijk te werk te gaan, zoodat schokken op financieel gebied zooveel mogelijk worden vermeden. Het particulier belang zal echter moeten wijken voor het algemeen belang.

De reeds bestaande bebouwing behoeft geen bezwaar op te leveren, daarvoor kan een afzonderlijke regeling gemaakt worden. Begonnen kan worden met te houden, wat men heeft en voor het bestaande een normaal profiel vast te stellen. Profielen van bestaande bebouwing zullen echter eene zekere lenigheid moeten hebben en aan B. en W. zal de bevoegdheid gegeven moeten worden daarvan naar gelang van omstandigheden gebruik te maken. Ook moet men niet huiverig zijn deze profielen, wanneer dit noodig blijkt, radikaal te veranderen. Dit kan b.v. noodig zijn, wanneer straten van karakter veranderen. Voortdurend ziet men, dat woonstraten veranderen in winkelstraten, verkeerswegen, enz.

De bedoeling echter van het voorgaande is om in de eerste plaats het denkbeeld in overweging te geven, dat men voor de nog onbebouwde gronden rondom onze bevolkingscentra de bebouwing met krachtige hand regele op de voorgestelde wijze. En wanneer men van het bebouwings- of uitbreidingsplan niet alleen de platte grond, maar tegelijkertijd ook het profiel der bebouwing, die men zich voorstelt te verkrijgen, wordt opgezet, dan is het zeer goed mogelijk tusschen oud en nieuw een geleidelijken overgang te verkrijgen zoodanig, dat ook het particuliere belang niet te veel in het gedrang komt. **Het zoude misschien overweging verdienen bij eene mogelijk aanstaande wijziging der Woningwet of reeds eerder ook het K. B. van 28 Juli '02 S 160 verder te wijzigen en in § 4 handelende van de inrichting van uitbreidingsplannen eene bepaling op te nemen waarbij geëischt werd dat tegelijkertijd met die plannen ook de bebouwingsprofielen daarop of daarbij moeten worden aangegeven en vastgesteld.**

Bij het maken van een bebouwingsplan doen natuurlijk nog zeer veel andere factoren hun invloed gelden, zooals het onderscheid tusschen verkeers- en woonstraten, half open en open bebouwing, industrie en ontspanningsterreinen, afvoer van vuil en water, enz. enz. Het is echter niet de bedoeling een en ander hier te bespreken. Om nog eens kortelijks te resumeeren is er in dit artikel naar gestreefd aan te toonen, dat de Woningwet nog niet dien invloed heeft gehad, die men zich daarvan voorgesteld; en wel doordat de grondspeculatie woningbouw onmogelijk maakt, voor de onderste lagen der bevolking absoluut onmogelijk en voor andere lagen der bevolking onmogelijk althans in den vorm, welke uit een oogpunt van gezondheid en uit andere overwegingen wenschelijk moet geacht worden.

Dat alle middelen om eene oplossing voor het woning-

vraagstuk te vinden, hoe goed die middelen in velerlei opzicht en op zich zelf ook mogen zijn, toch slechts lapmiddelen zijn van twijfelachtig nut, wanneer daardoor niet de oorzaak van het kwaad, dat is de grondspeculatie, in den wortel wordt aangetast. Dat het eenige radikale middel daartoe moet worden gezocht in de bouwverordening samen met het bebouwingsplan.

Over dit onderwerp zoude nog zeer veel meer kunnen worden gezegd. Het bovenstaande moet echter niet anders worden opgevat dan als een bescheiden poging, in vele opzichten misschien gebrekkig, om de richting aan te geven, waarin men zich volgens mijn innige overtuiging zal moeten bewegen, wil men ooit tot eene werkelijke krachtdadige verbetering der Volkshuisvesting komen.

UTRECHT, Februari 1908.

D. E. WENTINK.

Inspecteur v. d. volksgezondheid.

PRYSVRAGEN

ALKMAAR, Maart 1908.

Het Uitvoerend Comité voor de in Augustus 1908 te houden Tentoonstelling van Werkstukken vervaardigd door Handwerkslieden, waaraan een Gebonden en Vrije Wedstrijd verbonden is, schrijft een prijsvraag uit voor een Diploma.

Het Diploma, dat moet dienen tot bekroning in de wedstrijden, moet het volgende opschrift bevatten:

Departement Alkmaar van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Tentoonstelling van voorwerpen vervaardigd door handwerkslieden gehouden in Augustus 1908 te Alkmaar.

Diploma voor toegekend
aan te
in den wedstrijd voor
het het

Het uitvoerend Comité:
Voorzitter:
Secretaris.

De aan deze prijsvraag verbonden bepalingen zijn verder als volgt:

De grootte der oorspronkelijke teekening moet zoodanig zijn, dat zij langs photolithografischen weg op een formaat van 25×35 cM. kan worden gereproduceerd, het ontwerp mag niet grooter zijn dan 50×70 cM.

Het opschrift en de verdere beschrijving zal passend uitgevoerd moeten worden; de lettersoort en de groepeerings daarvan moet aangebracht zijn.

Uit de teekening zal moeten blijken dat de tentoonstelling gehouden wordt te Alkmaar; het ontwerp mag naar verkiezing in de hoogte of in de breedte van het papier worden aangebracht.

De teekening moet voorzien zijn van een motto of spreuk, aan de achterzijde gesteld en vergezeld zijn van een gesloten en verzegeld couvert bevattende naam en woonplaats van den ontwerper, terwijl op het couvert een correspondentie-adres moet zijn aangegeven, om briefwisseling mogelijk te maken.

Er worden uitgelooft:

Een te prijs van f 20.—, een 2e prijs van f 10.—, en een eervolle vermelding.

De beoordeeling der ingezonden ontwerpen zal geschieden door de Heeren

J. Cock, Leeraar in het Handtekenen aan de Cadettenschool,
P. N. Leguit, Architect,

G. Looman, Directeur der Gemeentewerken, allen te Alkmaar.

De teekeningen moeten vrachtfrij, plat verpakt in carton, voor of op den ten Juni 1908 worden toegezonden aan den Heer G. Looman te Alkmaar, voorzitter van het Tentoonstellings-comité.

Het met den ten prijs bekroond ontwerp blijft het eigendom van het Comité, terwijl de ontwerper zonder eenige nadere beloning verplicht is, bij het uitvoeren der reproductie, door het nazien der proeven eene goede bewerking daarvan te bevorderen.

De niet bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de inzenders.

Alle ingezonden ontwerpen worden gedurende den tijd waarop de tentoonstelling van Werkstukken gehouden wordt in het gebouw der Huishoud- en Industrieschool te Alkmaar tentoongesteld, daarna worden ze franco teruggezonden.

Het Uitvoerend Comité,

G. LOOMAN, Voorzitter.

P. DE LANGE P.H., Secretaris.

Prijsvraag van de Afdeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en van „Amstels Bouw-Vereeniging“, mede alhier.

Aan den Heer Secretaris van de Jury.

Volgens het programma moeten bij de ontwerpen worden gevoegd Begrooingen en Exploitatiereningen.

Is het nu niet noodzakelijk, dat meegedeeld wordt tegen welke rente men kan rekenen dat bouwkapitaal te verkrijgen is? (koop-prijs van den grond inbegrepen), of is misschien te rekenen, dat gebouwd wordt op erfpachtgrond. Vast dient in elk geval te staan of gedacht is uitsluitend aan particuliere bouwonderneming, of door een toegelaten vereeniging onder de Woningwet werkende met goedkoop kapitaal van Rijk en Gemeente.

Is alleen gedacht aan particuliere ondernemers, dan is het toch wenschelijk dat vast staat tegen welke rente men veronderstelt, dat het benodigd kapitaal beschikbaar is.

Met beleefd verzoek Uw antwoord in het Bouwk. Weekblad te mogen vernemen.

X.

Antwoord:

Men heeft gedacht aan particuliere onderneming, op eigen en geen erfpachtgrond. Men stelt zich voor danop eene normale hypotheek te kunnen sluiten van b.v. 65 procent van de geheele waarde, alles inbegrepen, te berekenen tegen eene rente van $4\frac{1}{4}\%$ per jaar en b.v. $1\frac{1}{2}\%$ aflossing jaarlijks van de genomen hypotheek.

Op de vraag van „Een mededinger“ omtrent de zolderdispositie het navolgende:

De bedoeling is om de zolderruimte te verdeelen voor te en 2e bovenhuis, elk voor de helft, door afzonderlijke trappen van ieder der etages te bereiken.

P. V. EXTER,
Secretaris van de Prijsvraag-Commissie.

DAMPRIJSVRAAG.

Bij de Jury is een verzoek ingekomen van een inzender om de termijn van inlevering der ontwerpen te verlengen. „Voor velen“ argumenteert de schrijver, „die zich niet geheel uitsluitend aan het vraagstuk wijden kunnen, doch daarenboven nog andere werkzaamheden te verrichten hebben, moet de gestelde termijn van vier maanden te kort worden genoemd.“

De Jury wenschte den inzenders gaarne ter wille te zijn en heeft behoudens goedkeuring van het gemeentebestuur, geen bezwaar aan het verzoek te voldoen. De prijsvraag loopt nu echter reeds zóo lang, dat het bilijk is ook de andere inzenders in de gelegenheid te stellen hunne opinie in deze kenbaar te maken. Hebben ook dezen geen bezwaar, dan kan de termijn van inlevering met één maand worden verlengd. Ondergeteekende wacht daaromtrent tot en met 8 April bericht. Adhäsiebetuigingen met het verzoek behoeven niet te worden ingezonden, alleen eventuele bezwaren met toelichting. De beslissing wordt dus tot de volgende week aangehouden.

Js. Ingenohl.

Amsterdam, 1 April 1908. Secretaris-Rapporteur

VERGADERINGEN.

Afdeling 's-Gravenhage. Vergadering met Dames-Introductie op Vrijdag 10 April 1908 in zaal 4 Zuid-Hollandsch Koffiehuis Groenmarkt aldaar.

Agenda: 1°. Mededeelingen van het Bestuur.

2°. Kunstbeschuwing met toelichting van den Rijksbouwkundige den heer C. H. Peters. Onderwerp: De Schouw, in zijn historisch-architectonische ontwikkeling.

S. DE CLERQ, Secr.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN

Afdeling 's Gravenhage der Mij. t. Bev. d. Bouwk. 25 Maart '08. Na het openen dezer vergadering, waar een groot aantal dames-introducés van hun belangstelling in de Maatschappij en haar spreker van heden avond blij gaven, en na het lezen der notulen, werd het woord verleend aan den heer Dr. W. Martin, onder-directeur van het Mauritshuis alhier tot het houden van zijn causerie met lichtbeelden over Nederlandsche Interieurs op oude schilderijen.

Spreker begint met in 't licht te stellen, hoe hij, zonder nu juist tot een afgeronde studie van dit onderwerp over te gaan toch gaarne gebruik heeft gemaakt van de gelegenheid hem hier geboden, om eens een helder licht te werpen op de belangrijkheid van een onderwerp als dit van heden avond, zoowel voor belangstellende leken die op eigen interieur een goeden kijk wenschen, als voor wel onderlegde technici die, dagelijks met interieurs te doen hebbend, zich niet genoeg kunnen overtuigen van de waarheid van 't gezegde dat in het heden het verleden is gelegen. Bovendien kan, waar Prof. Sluyterman zijn werk uitgeeft van nog bestaande binnenhuizen, een kleine beschouwing van de verdwenen interieurs nog bekend uit de oude schilderstukken, slechts aanvullend, dus leerrijk, werken.

Daarna wijst hij evenwel op de gevaren, om onvoorwaardelijk te vertrouwen al wat op deze schilderstukken is afgebeeld, want zoowel ten tijde der primitieven, toen kerkelijke doeleinden op de omliggende der schilderijen en de afbeeldingen van architectuur een tendentzieuse invloed oefenden, als in de dagen toen de profane architectuur ontaarde door uitheemische, vooral Italiaansche invloeden, meenden de schilders aan hun werk soms hooger kwaliteiten te verschaffen, door niet al te zeer met de werkelijkheid te rade te gaan.

Echter is gebleken dat, tenminste volgens het inzicht van onze dagen, zij de waarde van hun schilderijen uit maatschappelijk oogpunt eer hebben vermindert dan verhoogd, terwijl dikwijls ook de artistieke waarde, door het heterogene wat die doeken kenmerkt, wordt geschaad.

Daarna vertoont de inleider den aanwezigen een keur collectie van een aantal schilderijen van bekende meesters; en meestal schilderijen die, doordat zij tot minder bekende doch daarom niet minder voortreffelijke collecties behooren, een geheel frisschen indruk gaven. Aan de hand van deze staf ontleedt hij de interieurs, wijst op hun architectuur, hun stoffeering en meubilering, en toont ons hoe dikwijls de ruimteontwikkeling, de lichtval en verhoudingen, de oorzaken waren die deze binnenkamers, voorhuizen, regentzalen, en burgerwoningen maken tot het schoonste wat wij ons op dat gebied kunnen denken, tot het onbereikbare als men ze vergelijkt wat het heden daarvan maakt.

Als jongste technisch bereikte volmaking, toont hij ons ten slotte een *gebouwd* lantaarnplaatje, waarbij door een artist op de plaat de kleuren v. d. schilderij waren aangegeven, een veld waarop nieuwe aantrekkelijkheid is bij te zetten aan deze lichtbeelden, die nog altijd alleen de toonrijksdom, doch niet het kleurspel kunnen voortoveren aan de beschouwers.

Met een hartelijk woord van dank door den president voor het sluiten der vergadering aan Dr. Martin gericht, stemden de aanwezigen van ganser harte in.

Verslag van de Vergadering der Afdeling Utrecht op 27 April 1908, bijeengeroepen ter bespreking van de Voorstellen tot Wetswijziging.

Door den Voorzitter werden de aanwezigen als volgt toesproken.

Het is mij aangenaam de bespreking van de voorgestelde wetswijziging onzer Maatschappij hier te mogen inleiden; ons medelid, de heer van Lunteren, die op verzoek van het Hoofdbestuur deze wijziging heeft helpen ontwerpen, is bereid om ons mogelijke onduidelijkheden toe te lichten, waarvoor ik hem namens ons allen bij voorbaat dank betuig.

Ik spreek hierbij niet van verkeerde opvattingen, want daartoe geeft het Bouwk. Weekblad van 14 Maart j.l. m. i. geen aanleiding.

In den architectenwereld is thans, krachtiger dan vroeger, uiting gegeven aan het verlangen naar een bond, die de vakbelangen der architecten zal kunnen behartigen.

Eik niet-architect zal dezen wensch billijken, doch de wijze waarop met deze uiting te rade is gegaan bij de aanhangig gemaakte voorstellen tot Wetswijziging zal dunkt mij, niet nalaten

om in breeden kring verantwoordiging en afkeuring te wekken. En naar mijne meening ook terecht.

De vorming van twee categorieën van leden toch, de éene omvattende de architecten en hen, die aanverwante beroepen uitoefenen, die hunne gewone rechten zullen behouden;

de andere omvattende de overige leden aan wien het stemrecht zal worden ontnomen is m. i. onbillijk en onnoodig: het doel, dat een vakbond van architecten kan beoogen, wordt met deze splitsing voorbij gestreefd, terwijl deze splitsing voorts niet in het belang der Maatschappij is te achten.

Ten eerste is het voorstel onbillijk. Want het is eene bekende zaak, dat zij, die meer in de Tweede Groep zouden gerangschikt kunnen worden, zich steeds op den achtergrond hebben gehouden en de leiding tot dusver aan de architecten overlieten.

Er is geen aanleiding om de zaak om te draaien en te zeggen, dat de architecten zich op den voorgrond drongen, aangezien in onze Maatschappij steeds de grootst mogelijke eensgezindheid tusschen de verschillende categorieën van leden heeft geheerscht. Het groote vertrouwen, dat de leden der Tweede Groep steeds aan het Hoofdbestuur hebben geschonken, is thans wel erg beschaamd!

Neen — wordt ons voorgehouden — opzichters, industriëlen, aannemers enz., die steeds zoo weinig van hun stemrecht gebruik gemaakt hebben, zouden toch waarlijk geen bezwaar maken, wanneer dit stemrecht hun ontnomen wordt!

Laten wij tegenover dit argument vrijmoedig de bewering plaatsen, dat in de laatste jaren de belangstelling van architecten — buiten Amsterdam woonachtig — in de Algemeene Meivergaderingen evenzeer te wenschen heeft overgelaten als die van de overige categorieën van leden der Maatschappij! dat vele voorstellen van dien aard waren, dat discussie niet was te onderstellen!

In de tweede plaats acht ik de voorgestelde verdeling in groepen geheel onnoodig.

In plaats van het op den voorgrond stellen van éene groep in onze Maatschappij wordt m. i. het beoogde doel beter bereikt door een bond van architecten, staande buiten de Maatschappij en die uitsluitend de vakbelangen harer leden behartigt.

Mocht een dergelijke bond aan de Maatschappij concurrentie willen aandoen, dan geloof ik, dat wij deze niet te duchten hebben.

Ten derde zal men met eene verdeling in groepen en het verleenen van stemrecht uitsluitend aan de architecten, in den ruimen zin des woords, het doel, dat de Maatschappij beoogt, voorbijstreeven. ¹⁾

Art. 1 der Concept-Statuten toch zegt dat dit doel is om de beoefening, de kennis van en het onderwijs in het bouwvak in den uitgebreidsten zin van dit woord en van alle aanverwante vakken te bevorderen en de algemeene belangen harer beoefenaars voor te staan.

Onwillekeurig denken wij bij deze omschrijving ook aan het vraagstuk van goede en goedkope woningen, aan kwesties betreffende woningwet, bouwverordeningen e.d. en vragen ons met recht af of bij de behandeling hiervan aan de leden der Tweede Groep geen recht van medespreken en stemmen toekomt? Of de adviezen en uitingen onzer Maatschappij in dergelijke zaken niet veel aan waarde zullen verliezen, wanneer aan zooveel dit recht wordt ontzegd?

Ten slotte zal de Maatschappij bij aanneming van het bewuste voorstel tal van leden verliezen. Sommigen achten blijkbaar dit gevaar niet groot. Men moet al zeer gering denken over het gevoel van eigenwaarde der leden, die men in de Tweede Groep zal onderbrengen, om deze onderstelling te deelen. ²⁾

Naar aanleiding van het verzoek van het Hoofdbestuur om eventuele bemerkings op Concept-Statuten en Huishoudelijk

¹⁾ Daar de concept-statuten van 11 Maart wordt ook het doel, dat de Maatschappij zich stelt, vermeld; namelijk van eene algemeene vereeniging te worden een architecten-vereeniging. Het gevolg is, dat er naar een soort, later we zeggen, werkende leden zullen zijn, van de architecten. Red.

²⁾ Waarom? Men heeft toch niet weinig gevoel van eigenwaarde als men niet berust in de juiste formulering van een voorstel, die al jaren lang zoo geweest is, onder dat er krachtige pogingen gedaan zijn in dien tijd om dien voorstel te vernaderen, m. a. w. zónder dat de één groep van de gewone leden ernstig gebruik heeft gemaakt van haar stemrecht? Daar den tijdgeest gebreken moeten de verschillende categorieën hun eigen vereeniging hebben; om de aannemers, de werklieden, de opzichters-toekenners, de fabelanten, en overziet de architecten. De Maatschappij, althijf door architecten bevestigd en behouden heeft zich in dezen niet te herroeren.

De verder het verslag van de vergad. van het Hoofdbestuur op 21 Maart en de notulen onder het hoofd: Actuele vraagstukken in de No. 12 en 13. De Red.

Reglement vóór 1 April e.k. te willen inzenden, geef ik u in overweging het volgende te berichten:

„De afdeling Utrecht, bijeengekomen tot bespreking van de aanhangig gemaakte voorstellen tot wetswijziging, moet de voorgestelde splitsing der gewone leden in twee categorieën ten zeerste afkeuren. Zij acht het ontnemen van stemrecht aan leden der Tweede Groep niet bevordelijk voor het breede doel, dat de Maatschappij krachtens art. 1 der Concept-Statuten beoogt; integendeel ziet zij in de tegenwoordige heterogene samenstelling der Maatschappij een waarborg, dat verschillende vraagstukken, die zich op het gebied van het bouwvak, in den ruimsten zin des woords, en van alle aanverwante vakken zullen voordoen, veelzijdig bekeken zullen worden.

„Zij ziet geen bezwaar in een vakbond van Architecten, buiten de Maatschappij staande, die uitsluitend de vakbelangen harer leden zal behartigen en zooveel mogelijk voeling houdt met de Maatschappij; zij is van meening dat eene dergelijke bond niet te duchten is, voor het geval deze aan de Maatschappij concurrentie zoude willen aandoen.

„Op dien grond acht de afdeling de voorgestelde groepsverdeling bovendien onnoodig en geeft zij dringend in overweging om het desbetreffend voorstel in te trekken.

Deze motie werd door één der aanwezigen besteden, onder aanhaling van hetgeen door den Heer J. G. in het B. W. van 21 Maart j.l. wordt betoogd.

De adviezen van leden der Tweede Groep zullen z. i. ook voor het vervolg wel degelijk worden gewaardeerd, zij behouden dan ook toegang tot de Algemeene vergaderingen en dus eene *advieserende* stem. Z. i. zoude het zeer overdreven zijn, indien zij, die zich in de Tweede Groep kunnen rangschikken, tegen eene groepsverdeling, d.w.z. tegen het hun ontnemen van stemrecht, zouden aageen.

De voorzitter daarentegen zoude het met het oog op het belang van de Maatschappij betreuren, indien eene dergelijke actie achterwege bleef. En wanneer inderdaad de meening van allen wordt gewaardeerd, dan komt ook aan allen zonder onderscheid het stemrecht toe ¹⁾.

Vele leden achten het voorstel der groepsverdeling zeer reactionnair en voorzien dat de Maatschappij een groot aantal leden zal verliezen, ook al zullen *mit gematigheid en tact* de leden van de Tweede Groep worden uitgezift.

Ook wordt de meening gehoord, dat niet alleen de z.g. leden der Tweede Groep, doch ook vele architecten zich op de Algemeene Meivergadering tegen de groepsverdeling zullen moeten verklaren, niet alleen met het oog op hare onbillijkheid, doch ook met het oog op het feit dat die verdeling niet is overeen te brengen met het breede doel volgens art. 1 der Concept-Statuten.

Eenige leden wenschen de zinsnede der motie, luidende: „Zij ziet geen bezwaar enz.“ te doen vervallen als zijnde h. i. overbodig. Hiertegen heeft de voorsteller bezwaar.

Wanneer wij — zegt hij — bij aanneming dezer motie ons tegen eene groepsverdeling uitspreken, d. i. tegen het op den voorgrond schuiven van éene categorie van leden, dan dienen wij tevens te kennen te geven, dat een bond van architecten, die blijkbaar aan veler wenschen tegemoet komt, ons niet antipathiek is. Nadat nog op voorstel van één der leden de woorden: „zooveel mogelijk voeling houdt met de Maatschappij“ in de motie zijn ingelast, wordt deze aangenomen met op één na algemeene stemmen (Applaus.).

De bespreking van Concept-Statuten en Huishoudelijk Reglement wordt hierna voortgezet. De Voorzitter zegt, dat het hem bevreemdt, dat uit de Memorie van Toelichting niet blijkt of eene Contributieverlagings thans inderdaad overwogen is, op welke overweging in de Aprilvergadering van 1907 door de vertegenwoordigers der afdelingen Haarlem en Utrecht werd aangedrongen en die door het Hoofdbestuur werd toegezegd. De heer van Lunteren deelt hierop mede dat deze kwestie inderdaad is overwogen, dat echter de hooge kosten der uitgaven eene vermindering van contributie niet zouden toelaten.

Voorts merkt de Voorzitter op dat men thans het denkbeeld heeft laten varen om *iedere* afdeling direct in het Hoofdbestuur te vertegenwoordigen, welk denkbeeld in de Aprilvergadering van 1906 warm werd aanbevolen.

¹⁾ Zoo juist. Het is dan ook misschien niet uitgesloten dat bij enkele speciale gevallen de één groep der gewone leden recht van stemmen zou worden geschonken (technische onderwerpen, bijv.). Maar deze enkele gevallen eegen niet op tegen de dringende noodzakelijkheid een leerschijde en speciale architecten-vereeniging te maken van de Mij, wil zij niet verwerpen of doodgedrukt worden tusschen de menen en krachtige organisatie, die het moderne economische leven aan lezertuigen. De Red.

Hij heeft dit denkbeeld steeds logisch gevonden, doch ziet de noodzakelijkheid niet in, dat het wordt uitgevoerd, aangezien er voor de afdeling genoeg gelegenheid bestaat om voeling met het Hoofdbestuur te houden.

De Heer van Lunteren licht deze kwestie nader toe en wijst erop dat het aantal leden van het Hoofdbestuur dan zóó groot zoude worden, dat de kans zoude ontstaan voor onvoltalligheid van zijne vergaderingen.

En der aanwezigen merkt in dit verband op, dat het z. i. zeer gewenscht zou zijn om nader te omschrijven op welke wijze de voorgestelde Raad der Afdelingen zal werken; vooral wanneer — volgens art. 6 der Concept-Statuten — de afdelingen niet of slechts toevallig in het Hoofdbestuur zullen vertegenwoordigd zijn en de Raad der Afdelingen de schakel zal vormen tusschen afdelingen en Hoofdbestuur, lijkt hem eene volledige reglementering van den Raad der Afdelingen gewenscht, die z. i. in het Huishoudelijk Reglement behoort te worden opgenomen, tenzij deze Raad zelve zijn reglement vaststelt onder goedkeuring van het H.B. hetgeen dan echter in het H.R. dient te worden voorgeschreven.

De juistheid dezer opmerking wordt door alle aanwezigen erkend. Voorts zegt dat zelfde lid bezwaar te hebben tegen art. 20 van het Huishoudelijk Reglement, in dier voege, dat hij het bedrag der toelagen aan de afdelingen in dit reglement zou willen zien vastgesteld. Hij acht zulks noodig opdat de afdelingen van te voren hare jaarlijkse begrooting, ergo haar werkprogram kunnen opmaken en ook omdat de afdelingen dan *tijdig* kunnen overwegen of het niet meer gewenscht zouden zijn, afdelingsleden aan te nemen en de toelage der Maatschappij op te offeren.

Bezwaar tegen het vaststellen van een bedrag kan z. i. niet bestaan, wanneer zulks geschiedt in het Huishoudelijk Reglement aangezien dit reglement gemakkelijk voor wijziging vatbaar is. Ook deze zienswijze wordt door alle aanwezigen gedeeld.

De vergadering wordt hierna gesloten, nadat de Voorzitter den Heer van Lunteren voor zijne toelichting nogmaals heeft dank gezegd.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

Architectura No. 12. Het Paleis op den Dam.

De red. komt op tegen het slechte onderhoud van het Paleis. *Damprijsvraag* zie B. W. No. 12.

Kolonies en Wijken voor Tuberculuzen door Corn. Visser. Schrijver haalt een artikel aan van Ds. F. C. Fleischer waarin vele voordeelen worden besproken die een verpleging van teringlijders in stadswijken heeft boven een behandeling in sanatoria.

Technisch gedeelte: Statisch en diagrammen tot het bepalen der afmetingen van vloeren en draagpijlers in gewapend beton. aangehaald worden de statische verhandelingen van vloeren en draagpijlers in toepassing op beton en steen met en zonder ijzerbewapening door den rijk-bouwmeesters O. Kohlmoegen te Berlijn.

Ingezonden: De Negatieve Resultaten van de proeven der looduit-commissie.

Kalkmortel, een artikel van Dr. W. Michaelias uit het Zentralblatt der Bauverwaltung.

Architectura No. 13. Het Paleis op den Dam. De heer Weissman verdedigt hier zijn vroegere meening, dat het inwendige van het Paleis niet erg geschonden is.

Verslag van de 12de gewone ledenvergadering.

Staan onze werkmansuren, overgenomen uit het tijdschrift der Mij. tot Bev. van Nijverheid.

Betreurd wordt dat de binnenbetimmeringen van de boot Rotterdam van de Holland—Amerika-lijn door de firma Mutters in Lodewijk XVI en Empire-stijl worden uitgevoerd en niet in modernem geest.

Technisch gedeelte. Kalkmortel slot.

Het Looduitvraagstuk, ontleend aan het 2de rapport van den minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Statisch en Diagrammen tot het bepalen der Afmetingen van vloeren en draagpijlers in gewapend Beton. Vervolg.

De Bouwwereld No. 12. Iets over Koelmazen. Zie B. W. No. 52, jaargang 1907.

Vloeren zonder Naden door Prof. J. A. van der Kloos. Vervolg. Stamp-asfalt.

De Bouwvereld No. 13. Een Architecten-Bond en hare noodzakelijkheid. Schrijver acht de Mij 't Bev. d. B. niet geschikt voor een vakbond en acht de Raad van Arbitrage een strop voor de burgerarchitecten. Zie verder het artikel „Weinig vertrouwen in dit nummer.“

De ontwerpen ter Vergrooting van Stadhuis te 's-Gravenhage. 2 platen zonder text.

De Goudhuys of: De Bouw der Toekomst, het Ideal van de 20ste Eeuw. Belachelijkmaking van een belachelijke annonce.

Kleuren zonder naden, door Prof. J. A. van der Kloos. Vervolg. Gietsasfalt.

De Bouwvereld No. 14. De 's-Gravenhagische Stadhuisplannen. Schrijver acht het ontwerp Schadee meer aannemelijk dan het ontwerp Vrijman.

Vloeren zonder Naden, door Prof. J. A. van der Kloos. Vervolg. Asphalttegels.

Gebouw voor de Marinoclub te Den Helder, architecten A. van der Lee en R. Kastlijn, gevel en plattegronden.

De Opmerker No. 12. Verenigingsleven. Zie B. W. no. 13 het artikel „Onzuiverheden.“

De Nieuwe Zyds-Kapel. Vervolg van het geschiedkundig overzicht met een goede reproductie naar een oude gravure van het inwendige.

Het Loodstaf vraagstuk. Het 2de voorloopig rapport der Loodwit commissie.

Iets over Luchtgas en andere verlichtingsmiddelen; bespreking der verlichting door luchtgas, acetylene, benzine; verder door petroleumgaslampen en spiritusgloeilampen.

De Opmerker No. 13. Saam cing; beschouwing van de reorganisatie van de Mij en den Bond van Architecten.

De Nieuwe Zyds-Kapel, slot van het historisch overzicht, met 2 afbeeldingen van oude glasschilderijen.

En stukje Historie, Gosschalk en de Rijksadviseurs. Kritiek van den heer de Stuers op een artikel van den heer Weissman in de Opmerker van 19 Oct. 1907, handelend over de plaats van Gosschalk in de Commissie van de Rijksadviseurs.

De Ingenieur No. 11. Geen bouwkundig nieuws.

De Ingenieur No. 12. Idem.

Het Huis Oud en Nieuw Afl. 3.

Oud Tafellinnen door J. Six. Vervolg met reproducties van fraaie patronen.

Het Raadhuis te Hasselt door F. H. Hoefner. Historische beschrijving van Hasselt, haar oudste raadhuis en van het door den heer Jos. Th. J. Cuypers te restaureren bestaande raadhuis dat van 1550 is met latere verbouwingen.

Toedichting tot de platen Meubels.

La Construction Moderne. 14 Mars.

L'Opera de Versailles. Pogingen worden aangewend deze interessante zaal door Gabriel in 1753 gebouwd, weer zijn oude bestemming te geven en te restaureren.

Decorations du Pantheon; beschouwing over het plaatsen van nieuwe beelden en groepen in het Pantheon; 200 o.a. van Voltaire, Rousseau, Descartes, Mirabeau en de bemanning van de „Vengeur.“

Theatre de Belfort, reconstructie door M. Umbdenstock met platte gronden, doorsneden en details.

Les Caves de la Champagne.

La Construction Moderne 21 Mars. Ecole des Beaux-Arts. Concours Rougevin, onderwerp gedenkteekening opgericht door een groot volk om de heldenmoed te verheerlijken van zijn leger dat, na vele overwinningen, ten laatste vernietigd wordt, met afbeelding van den 1ste en 2den prijs.

Exposition Artistique de l'Automobile club.

Les Caves de la Champagne.

Villa à Son Remo, architecte M. P. Agosti met afbeeldingen.

La Construction Moderne 28 Mars. L'Acide Carbonique en Justice. Gewezen wordt op het onbegrijpelijk groot gehalte aan koolzuur in de zalen van het Palais de Justice, zonder dat de oorzaak geheel bekend is.

Maison de Rapport à Nice, arch. M. M. Civalleri et Desserre, met afbeeldingen.

Eglise d'Écuillé, arch. A. Dubos, met afbeeldingen.

Deutsche Bauzeitung No. 14. Sankt Elisabeth-Kirche in Hildesheim architect R. Hertzig in Hildesheim met afbeeldingen. Interessant is de plattegrond, waarbij de pijlers binnen de kerk zijn gezet en door kleine poorten zijn doorbroken: de ruimte blijft daardoor goed een en is toch vol afwisseling en tegenstelling.

Der Neubau der technischen Lehranstalten in Magdeburg met afbeeldingen. Aanleg op onregelmatig terrein.

Deutsche Bauzeitung No. 25. Aufstellung der Eisenbahn-Brücke über den Kyrausalmi-Sund bei Nyslott in Finnland met afb.; de groote moeilijkheid was deze brug van 125 M. spanning en 776 t. gewicht, op den oever gemonteerd over te schuiven en te stellen. Verjaring van Banforderungen.

Deutsche Bauzeitung No. 26. Aufstellung einer Eisenbahnbrücke über den Kyrausalmi-Sund bei Nyslott in Finnland. Slot.

Die Verwertung der Wasserkraft. Overzicht, hoe de kracht van vallend water gebruikt kan worden; niet alleen de water-vallen van het hoog gebergte, maar ook kleinere stroomden, door vereniging.

All-Hamburg, met afb.

Deutsche Bauzeitung No. 27. Der Ausführungs-Entwurf für den Neubau des Deutschen Museums in München; Arch. Gabriel van Seidl, met afb. De gevel vertoont goede moderne Duitsche eigenschappen.

Die Preussische Eisenbahnvorlage.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Genootschap Architectura et Amicitia.

In aansluiting aan een circulaire van vertrouwelijke aard, waarbij vele bouw- en geschiedkundigen, technici en kunstnijveren hun steun hebben toegezegd, zal op initiatief van den Voorzitter van A. et A., den Heer W. KROKHOUT Czn., gedurende 3 jaren in de maanden October tot Maart, alle weken 4 maal van 's avonds 7 tot 9 uur, cursus gehouden worden in Voortgezet en Hoogere Bouwkundonderricht.

De cursus zal verdeeld worden in 7 groepen: bouwkundige onderdeelen, bouwkundige samenstellingen, aard der bouwwerken, bestemming, kunstgeschiedenis, technische wetenschap, kunstnijverheid, ornament en compositie.

Deze nieuw opgerichte Afdeling komt onder leiding en toezicht van een Bestuur van 12 leden, waarvan 7 Gewone Leden van het Genootschap zijn. De onkosten worden bestreden uit de cursusgelden — (voor de 3 jaren f 50.—) — particuliere bijdragen en subsidies.

Prijsvraag „Vereniging tot Bevordering van Vreemdelingen-verkeer te Utrecht. Deze prijsvraag mag zeer geslaagd genoemd worden. Over de 120 inzendingen, waaronder vele van goed gehalte, zullen tentoongesteld worden.

Reclameplaat Maskerade van het D. S. C. De jury voor de beoordeeling van de ontwerpen voor een reclameplaat voor de a.s. maskerade van het Delfsch studentencorps heeft aan de ontwerpen ingezonden door de heeren D. H. Kramer, oud-lid van het D. S. C., thans kunstschilder te 's-Gravenhage; M. B. Bruins en F. J. Kubatsz, beiden te Delft, elk eene bekroning toegekend, met dien verstande, dat het ontwerp-Kramer ter uitvoering is aangewezen. De plaat stelt een groep ruiters uit een stoet voor.

De jury bestond uit de heeren J. L. Schooten, kunstindustrieel te Delft, prof. K. Sluyterman en den kunstschilder Henricus te 's-Gravenhage.

Uitslag prijsvraag Zuidlaren. van de 11 ingekomen ontwerpen werden bekroond de H. H. G. Sytsema te Zuidlaren f 60 H. W. Hlerma te Uithuizen met f 20 en J. Steffens Jr, te 's-Gravenhage f 20.

Woningtoestanden. Het propagandablad van het Comité tot verkrijging van een wettelijk vastgesteld sluitingsuur geeft een beschrijving van een winkelhuis welke zich in het centrum van de stad bevindt. Het winkelhuis is breed 3 M. en diep 4 M. Achter dit kleine winkelvertrek, waar nog de ruimte van etalage afmoet, bevindt zich een kamertje van den winkel met schuifdeuren gescheiden, hetwelk 3 M. breed en 1,60 M. diep is. Dit kamertje is voor het grootste deel in beslag genomen door winkel-artikelen, kisten doozen enz. het andere deel is voor berging van kleeren ingericht. In een hoek van dat kamertje bevindt zich een deur welke toegang geeft tot een trap die naar beneden leidt, naar een vertrek van 3 M.

BUITENLAND.

Het Heidelbergerslot. De Badensche regeering heeft eindelijk besloten, gevolg gevende aan den drang van zoo veel bekende kunstenaars en architecten van naam, niet door te gaan met de algeheele restauratie van het Heidelbergerslot.

Men zal zich nu bepalen om de ruïne voor verderen ondergang te behoeden.

Op zich zelf zal dat een zeer moeilijk werk zijn. Vele plannen zijn daartoe reeds opgemaakt waarvan de uitvoering verschillende bezwaren zouden opleveren.

Prijsvraag Uitbreidingsplan Groot Berlijn. Onze correspondent te Berlijn schrijft ons daaromtrent het navolgende:

Het denkbeeld dezer prijsvraag is het eerst opgekomen in den boezem van de Vereniging „Berliner Architekten.“

Deze Vereniging deelde hare plannen mede aan het „Architecten Verein“. Uit beide vormde zich nu een groote Commissie om aan het denkbeeld uiting te geven onder leiding van den bekenden architect Oberbaurath Stöbber en Baurath March, gedelegeerden uit beide Verenigingen.

In verband nu met reeds bestaande uitbreidingsplannen welke voor verschillende Gemeenten zijn vastgesteld, wordt nu in het bureau van dit Comité een plan voor Groot Berlijn uitgewerkt.

Denkelijk zijn 179 dezer Gemeenten daarbij betrokken en worden verbindingswegen en algemeene gezichtspunten vastgesteld voor een cirkel met een straal van circa 100 KM. zoodat ook de stad Frankfurt/O. daar in valt. Een reuzenplan dus.

De kosten voor deze prijsvraag worden berekend op 165000.— Mark waartoe alleen Charlottenburg reeds 21000.— Mark bijdraagt.

Verdere details zijn nog niet bekend aangezien het Comité geen inlichtingen verstrekt. Zoodra de voorbereidende werkzaamheden meer vasten vorm verkregen hebben zal onze berichtgever ons geregeld op de hoogte houden.

PERSONALIA

— Benoemd van 16 Maart — 31 Aug. a.s. tot assistent in de Schoone Bouwkunst aan de T. H. S. te Delft de heer R. J. Hoogveen, architect te Rotterdam.

— Benoemd tot leeraar voor het geven van enkele lessen in utiliteitsbouw aan de T. H. S. te Delft de heer J. van Wijngaarden, architect te Rotterdam.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 6 APRIL.

ROTTERDAM. Het bouwen van paardenstallen, wagenbergplaats en hooizoeders op een terrein aan de Persoonshaven W.Z. ald. De N. V. J. en A. v. d. Schuijt. Bestek en teek. a f 3 verkrijgb. bij den architect B. Hooijkaas Jr.

NIJUEWENHAGEN/LIMB., a. Het bouwen van een school; b. Het bouwen van een onderwijzerswoning; c. Het leveren van schoolmeubelen.

Het gem.best. v.m. 11 u. Bestekken en teek. resp. aan f 3 en f 1 verkrijgbaar ter secretarie te Nieuwenhagen en ten kantore van den ingenieur architect Egidie Joosten te Valkenburg. Aanw. 6 April v.m. 9 u.

NIJUEWENHAGEN. Het amoveeren eener bestaande en het bouwen eener nieuwe boerenbehuizing en schuur, met al het daartoe benoodigde.

De heer R. de Haan n.m. 3 u. in café D. Braam, abw. bestek ad 70 cent verkrijgb. en teek. ter inzage. Inl. geeft A. E. Nanninga. Aanw. 6 April n.m. 1 1/2 uur.

WOENSEL. Het bouwen van 2 burgerwoninghuizen.

De heer A. de Been 's av. 7 u. in 't café

van Th. Claas, Boschdijk, waar bestek met teek. ter inz. zijn Inl. geeft de bouwv. A. Bogers. Aanw. 6 April n.m. 6 u.

WINTERSWIJK. Het bouwen van een lijkenhuisje op de nieuwe begraaftplaats aldaar.

Het gem.best. 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter Gem. Secretarie ter inzage. Inl. verstrekt de opz. over de Gem.werken.

ZELHEM. Het bouwen van een woonhuis in perc. en massa.

De heer D. J. Smeitink 's av. 6 u. Bestek en teek. ter inzage in café Erven Berendsen. Inl. te bekomen bij D. Veldhorst, timmerman te Zelhem. Aanw. 6 April n.m. 3 u.

DINSDAG 7 APRIL.

HULST. Het bouwen van een directeurswoning op het terrein, gelegen aan de Lange Vestdijk- en Groote Zwanenstraat aldaar.

Het best. der Ambachtschool voor Hulst en Omstr. v.m. 11 u. in het schoolgebouw. Bestek en teek. a f 1 verkrijgb. bij den directeur der school die inl. geeft. Aanw. 7 April v.m. 19 u.

LEEK (GR.). Het afbreken van een bestaand en het bouwen van een dubbel woonhuis aldaar.

Mej. de wed. S. v. d. Baan n.m. 5 u. Bestek en teek. tegen f 1 verkrijgb. bij den gem. opz. R. de Groot die inl. verstrekt.

OOSTERZEE (Fr.). Het verbouwen van de oude O.L. school met onderwijzerswoning te Oosterzee, en dit gebouw in te richten tot 6 werkmanswoningen.

Het best. der bouwvereniging „Volksbelang“ te Echten v.m. 10 u. in het café

van H. v. d. Velde te Oosterzee. Bestek en teek. tegen f 1 verkrijgb. bij E. Lourens Gzn. Bijl. worden ingewacht op 6 April bij J. Slump Hz. te Echten.

ROGGEL (N.B.). Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met directeurswoning, en aanhoorige werken met bijlev. van alle benood. materialen op een terrein nabij het dorp voor rekening van de coöp. stoomzuivelfabr. „St. Petrus“.

De besteder n.m. 4 u. in het café van A. Alofs-Schreurs. Bestek en teek. tegen f 2,50 verkrijgb. bij den bouwv. Leo Waagemans, die inl. geeft. Aanw. 7 April n.m. 2 u.

WOENSDAG 8 APRIL.

AMERONGEN. Het verbouwen van een pand tot een school met drie lokalen.

Het bestuur der Vereen. „Een school met den Bijbel“.

GLESSEN-NIEUWKERK. Het bouwen van zeven arbeiderswoningen c.a.

Het bestuur der N. V. „Samenwerking“ v.m. 10 1/2 u. bij C. Verheul. Bestek en teek. ad. f 1,50 verkrijgb. bij M. A. Roozendaal. Aanw. gedaan.

HULST. Het bouwen van een landbouwschuur voor de Wed. F. Cornelissens te Stoppeldijk Patrijshoek.

De bouwv. J. J. Colsen te Terhole n.m. 2 1/2 u. in het café van Alph. Janssens, alwaar bestek en teek. ter inzage zijn. Aanw. 7 April n.m. 2 u.

KRIMPEN A/D IJSSEL. Het bouwen van 8 burgerwoningen in 5 perceelen op een terrein gelegen aan den Tiendweg, a. metselwerk. b. timmerwerk. c. verfwerk. d. loodgieterswerk. e. smidswerk.

De bouw. D. Burger, te Ouderkerk a.d. IJssel, n.m. 2 u. in het koffiehuis van G. Boers. Bestek en teek. à f. 1. verkrijgb. bij gen. bouw. die int. geeft. Amw. gedaan.

SONDEL (Fr.). Het bouwen eener nieuwe boerenschuur met een arbeiderswoning, op een terrein te Sondel.

De heer B. M. v. d. Goot. Bestekken met teek. à f. 1.25 verkrijgb. bij F. D. Hoekstra, uitgever „Zuid-westhoek“ te Wijckel bij Balk. Int. verstrekt opz. H. Wijma, te Balk.

WAGENINGEN. Het bouwen van een villa aan den Arnhemse straatweg ald. De architect Gerard J. M. Hof v.m. 11 u. in het Hotel „De Wereld“. Bestek en teek. verkrijgb. à f. 2 bij den architect, Bergstraat 17. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 9 APRIL.

NIEUWBUINEN. Het amoveeren van de oude en het bouwen van een nieuwe brugwachterswoning op no. 49 N.K. Nieuwbuinen, onder bijlevering van alle materialen.

Het best. van het waterschap „Nieuwbuinen“ n.m. 6 u. ten huize van R. Dik, alw. bestek en teek. ter inz. zijn. Int. geeft de archit. E. Warringa. Bij. in te leveren bij den secretaris B. v. Engen.

VRIJDAG 10 APRIL.

DEVENTER. Het bouwen van een kantoorgebouw op een terrein, gelegen aan de Bergpoortstraat aldaar.

De firma geb. ten Hove 's av. 6 uur in het cafe Van Eede.

ROOSENDAAL (N.-BR.). Het bouwen van een hotel met stallingen.

De archit. Joseph de Lepper n.m. 3 u. in het cafe van W. Oethel, alw. bestek en teek. ter inz. zijn en verkrijgbaar bij genoemde architect. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 16 APRIL.

MIDDELBURG. Het bouwen van een ambachtschool en burgeravondschoot op een terrein tusschen het Molenwater en den Zuidsingel ald.

Het best. der vereen. „De Ambachtschool“ n.m. 2 u. in het Schuttershof. Bestek en teek. à f. 1 verkrijgb. bij de boekh. J. C. en W. Altorffer, Int. geeft de gem. bouwv. v.m. van 9-11 u. en n.m. van 1-3 u.

WATERGRAAFSMEER. Het maken der gebouwen voor een gemeente gasfabriek, met bijkomende werken op een terrein, gelegen aan den Noorder Ringdijk aldaar. Het gem.best. v.m. 11¹/₂ u.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage zijn verschenen de

Algemeene Voorwaarden

BEHOORENDE BIJ DE

BESTEKKEN voor de LEVERING

VAN

IJZER en STAAL

AAN

's RIJKS MARINE.

PRIJS 25 CENT

Van gesteld bij beschikking van den Minister van Marine van den 9 Juli 1894 D. No. 41

BOEK-, STEEN en PLAATDRUKKERIJ

MOUTON & Co.

HERDERSTRAAT 5

Telefoon No. 821.

'S-GRAVENHAGE.

Levering binnen den kortst mogelijken tijd en tegen concurrerende prijzen van alle soorten

BOEK-, KANTOOR-

EN

HANDELSDRUKWERKEN

Illustratie- en Kleurendruk.

Aandeelen,

Obligatiën en Couponbladen

Begrootingen, Bestekken.

Plan- en Detailteekeningen.

Photolithografie en Lichtdruk.

KOPER- en STAALGRAVUREN

Etsen en Photogravuren.

11 MAART.

NIJVERDAL (ONDERH.). Het bouwen eener woning bij de Kon. Stoomververij. Raming f 841. Door den arch. M. H. Krabs-huis te Almelo.

Gegund aan den laagste inschrijver E. Eshuis, Almelo, voor f 6087.

RIJSWIJK (Z.-H.). Het amoveeren van het perceel Heerenstraat hoek Kerkplein aldaar en het ter plaatse bouwen van een brood- en beschuitbakkerij, annex woning en afzonderlijke bovenwoning. Door de architecten Gebr. v. Paassen namens hunnen principaal Dh. J. v. d. Sijs.

Gegund aan J. Pronk Cz., Scheveningen, voor f 22000.

19 MAART

ROTTERDAM het bouwen van een winkelhuis met woning en bovenwoningen aan de Lange Dijkstraat. Door den architect G. A. v. d. Wilde.

Gegund aan H. Breur C. M. Gz., voor f 9265 en niet aan de laagste inschrijver.

21 MAART.

RUURLO Het bouwen van een huis met 2 woningen aldaar. Door den heer J. H. Dolphijn.

Laagste inschrijver G. A. J. Besselink f 42.50. Gegund.

23 MAART.

AXEL (ZEEL.). Het bouwen van een landbouwschuur op de hoeve „Steenbosch“ bewoond door den heer J. de Putter te Axel. Door den bouw. L. de Bruijne te Terneuzen.

Laagste inschrijvers H. v. Luik en W. Verconterren, Axel, f 11980.

24 MAART.

AMBT DOETINCHEM. Het afbreken en het weder opbouwen van een arbeiderswoning in massa en 2 perceelen met bijlevering van alle daartoe benodigde materialen. Door den heer G. J. Wunsink.

Metselwerk laagste inschrijver J. W. Rietman, Zelfem, 772.75.

Timmerwerk E. Kerkhof, Westendorp, (Varsseveld f 528).

Massa Joh. Berentschot, Doetinchem, f 1328. Gegund.

GROLLO (Gem. Rolde) Het bouwen van een kleine boerenbehuizing met bijlevering van alle materialen, transportkosten enz. Door den heer J. Vijshaght.

Gegund aan G. en H. Sijtsma, te Zuidlaren voor f 1635.

POORTVLIET De verbouwing van het gem. huis Door het gem.best.

Laagste inschrijvers Wed. M. I. Lindhout en Zonen, Tholen, f 5285. Nog niet gegund

25 MAART.

AMERONGEN Het bouwen van een school met 3 lokalen, op het terrein „Het Witte huis“ te Amerongen. Door het best. der Vereen. „Een school met den bijbel“.

Laagste inschrijver R. v. Lienden, Amerongen, f 4844. Nog niet gegund.

WATERGRAAFSMEER. Het bouwen van 4 woonhuizen en een winkelhuis met bovenwoningen aan den Ringdijk. Door den heer P. Vergors.

Laagste inschrijvers Verwoest en Laféber, f 27300.

26 MAART.

HILVERSUM (ONDERH.). Het bouwen van een R. K. burgerschool met gymnastieklokaal aan het Achterom. Door den archit. H. Nieuwenhuysen en Co. in de R. K. jongensschool aan de Schapenstr.

Metsel- en timmerwerk. Laagste inschr. Beverborg en Franssen, f 19705.

Lood- en Zinkwerk J. Veer, f 2000.

Ijzerwerk. Gebr. Gielen, f 1645.

Schilderw. Firma Kalkhoven & Co., f 1278.

HILVERSUM. Het bouwen van een Heerenhuis aan den Ouden Engweg te Hilversum. Door den arch. C. de Groot Jz.

Laagste inschr. J. Beck, f 18644.

28 MAART.

BOXMEER. Het bouwen van een woonhuis aan den Stationsweg aldaar met bijlevering van alle materialen. Door den heer A. Smeets.

Laagste inschrijver G. Kroef, Wanroij, f 4475. gegund.

HENGLO (OV.). Het bouwen van een school M. U. L. Onderw. aan de Weemenstraat. Door het gem.best.

Laagste inschrijver Koenders, Hengelo, f 36685; daaropvolgende Bouwmester, Goor, f 37437. Gunning 14 dagen beraad.

UTRECHT. Het sloopen van 2 perc. aan de Zuilenstraat en het ter plaatse bouwen van een gymnastiekzaal met bijgebouw. Door het gem.best.

Laagste inschrijver D. P. H. van Oort, Utrecht, f 18190; daaropvolgenden Gebr. v. Leeuwen, id., f 18.450.

MEPPEL. Het bouwen van een openb. lagere school van 10 tot 12 met bijkom. werken aan de Vledderstraat. Door het gem bestuur.

Laagste inschr. G. Jansen, f 33948.

UTRECHT (ONDERH.). Het bouwen van een automobiel remise voor rekening van de Internationale automobielen Centrale. K. Landweer aldaar. Door den architect R. Rijkse.

Laagste inschrijvers firma Smit en Schaap, Boogezand, f 18748.

30 MAART.

STADSKANAAL. Den bijbouw van twee lokalen aan de school voor Voortgezet Onderwijs te Musselkanaal met bijlev. van alle materialen, arbeidsloon, transporten enz. Door het gem.best. van Onstwedde.

Laagste inschrijver B. Buss, Stadskanaal, f 4995. gegund.

VALKENSWAARD. Het verbouwen van het postgebouw aldaar voor telefoondienstvergroting. Door het gem.best.

Laagste inschrijver Th. G. v. d. Hurk, Strijp, f 3028. gegund.

VRIES-ZUIDLAREN. Het bouwen van een behuizing met schuur en met bijlev. van alle materialen. Door den heer A. Kool te Roodeschool.

LYST-VAN-LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 3.- per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.
Arogeengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
Asfalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asfalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.b. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asfalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.

Laagste inschrijvers K. Scharphorn en R. Oostinga, Noordwolde, f 3945. Gunning 8 dagen in beraad.

WINTERSWIJK. Het bouwen van een dubbel woonhuis aan het Molenpad aldaar. Door den heer W. Stals.

Laagste inschrijver Joh. te Winkel, f 3589 gegund.

31 MAART.

TIEL. Het bouwen van vier woningen aan de Kijkuit. Door den heer van Schut-terhoef.

Laagste inschrijver G. Post, f 5799.

SPECIALE INRICHTING VOOR UITVOERING VAN BINNENBETIMMERINGEN MEUBELFABRIEK „NEDERLAND“. J. A. HUIZINGA. - Telef. 118. GRONINGEN.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsekade — Haarlem, Grootte Houtstraat 71¹/₂, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage: CAREL HENNY, Directeur; Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur, G. TEEBINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 1.000.000,00
Reservefonds uit 1907 f 1.504.200,61
Betaalde Brandschaden tot
uit 1907 f 32.707.500,00.

BRAND-LEVEN-INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.

Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.

Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK. ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.b. VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.

Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.

Beton (Gewapend). — P. BOURDREZ, den Haag.

Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamsche Cementsteen-fabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.

Betonijzer „Kahn Systeem“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.

Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.

Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.

Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Parmerend.

Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co. Rotterdam.

Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.

Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.

BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Smeijer & Zoon, Den Haag.

Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.

Cementmestiekdakbedekking. Handel in bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b/d Westersperzijde, Amsterdam.

Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 21sten April 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1139.

Het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels, het uitbreiden van den los- en laadweg en het maken van een verhoogde los- en laadplaats, met bijkomende werken op het emplacement BLERIK.

Begrooting f 20.000. —

De besteding geschiedt volgens § 36 van het bestek.

Het bestek ligt van den 6den April 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. Van LIEBERGEN te Maas-tricht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 13den April 1908 ten 12 ure 's middags (West Europeesche tijd)

Utrecht, den 31sten Maart 1908.

Bij MOUTON & Co., te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouwkundig Weekblad“.

Deze portefeuilles zijn voorzien van een ingedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco per post f 0.65.

Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem
 Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.
 Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
 Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen
 H. ZIMMERMANN, Utrecht.
 Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & Zoon, Amsterdam.
 Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Closets. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
 Eerate Nederl. Xyloolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
 Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖ-
 DER, Amsterdam.
 Electriche licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD
 RUEMPOL & Co., Amsterdam.
 Excelsiorplaten. — GEBR. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
 „Flux” Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
 Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN
 Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
 Gaskachels (nieuwste condensier). — OBELT, Amsterdam.
 Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
 Gewapend beton. HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
 Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEM-
 STEDÉ OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
 Grondboringen. — A. J. STOEL jr., Haarlem.
 Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
 Houtcemente- en Houtcementdakbedekking. Haensler's Hout-
 cement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & Zoon,
 Ruijschstraat 30 bid Weesperzijde, Amsterdam.
 Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
 Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Jalousiën. — J. F. KRONER & Zonen, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
 Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
 Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co.,
 Amsterdam.
 Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Lengtematen, dijnstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
 Liften. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
 Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Liften (Hydr. en electr.). — FRED. STIELTJES & Co., Amsterdam.
 Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en Inw. glasmaill privaateleidingen. — OBELT, Amst.
 Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder” Amsterdam.
 Montefriedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSSEN, Amsterdam.

Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, Breda.
 Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co., Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding. R. S. STOKVIS & Zn., Rotterdam.
 Plafondplaten. — GEBR. MIJNLIEFF, Nijmegen.
 Portland-Cement. — DYCKERHOFF & Söhne, Amöneburg.
 Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL” POTLOOD.
 Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
 Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
 Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.
 Rolluiken, Servedekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
 Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
 Rolluiken enz., W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
 Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam—'s Gravenhage.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co., Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmere. — G. & J. COOL, Amsterdam.
 Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
 SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN. — LIPS DORDRECHT.
 Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stalrichtingen. Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
 Stalrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
 Stalen balken. — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
 Stalen balken en U-profielen. — Deutsch-Luxemburgische Berg-
 werks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. n.
 LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Steenen, Gevel, Sier. enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN &
 STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
 Stoomtimmerfabriek. — GEBR. VAN MALSEN, Den Haag.
 Tegelvormingen enz., Plateelbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
 Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toilet). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 53, Amsterdam.
 Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouw-
 materialen” v. h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen” voorheen
 M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

„BOUWMATERIALEN”

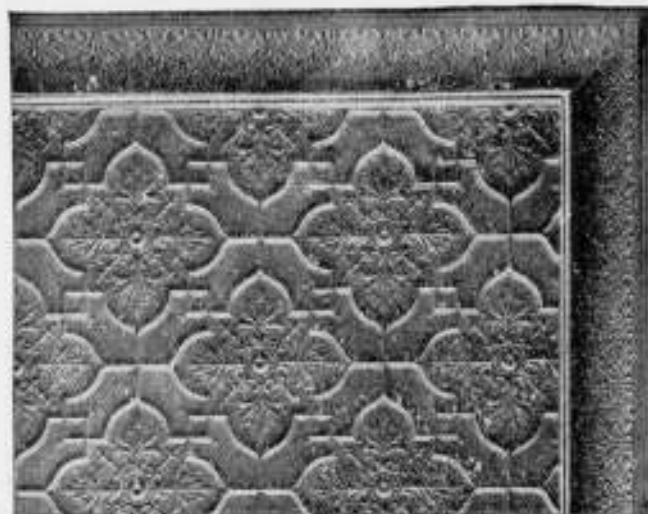
LEKKERKERK (Hoofdkantoor)

VOORHEEN M. LUIJTEN,

ROTTERDAM en DORDRECHT.

TRAS

Vraagt inlichtingen voor de contrôle van goede tras.

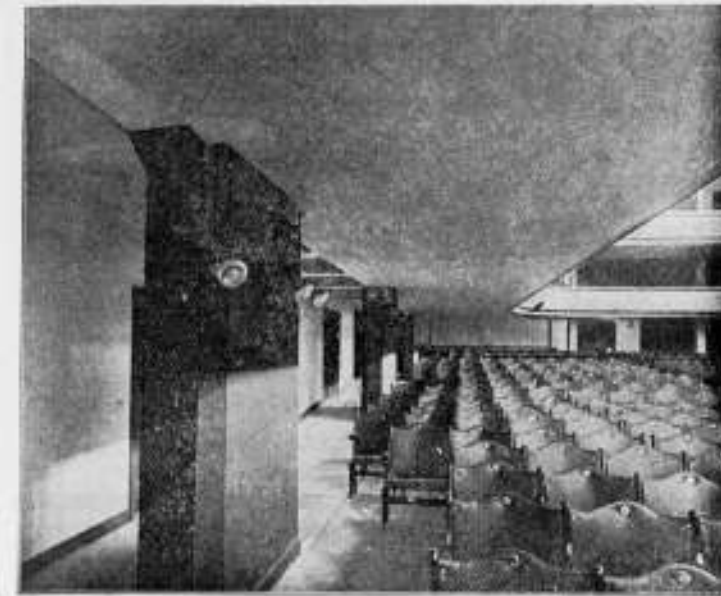
METALEN

Plafond- en Wandbekleedingen.

Duurzaam - Goedkoop - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zoals
 WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS,
 SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen.
 Zend ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij
 staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis
 ten dienste.

WILLIAMS & Co.
 WITTE HUIS — ROTTERDAM.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.

'S-GRAVENHAGE.

N.V. DE NEDERL. STAAL-INDUSTRIE H. E. Oving Jr.

CONSTRUCTIE WERKPLAATSEN

aan de **Blauwhaven O.Z.**

ROTTERDAM

VERVAARDIGT:

**IJzeren Bruggen, IJzeren Gebouwen,
 IJzeren Overkappingen, IJzerconstructies**
 van eiken aard.

Complete aanleg van Fabriekssporen.

Obernkirchener Sandsteinbrüche, Obernkirchen.

Erkend **BESTE Zandsteen.**

Geïllustreerde prospectus met opgave van drukvastheid, analyse,
 enz. op aanvraag verkrijgbaar

bij den Vertegenwoordiger voor Nederland

FERD. ENGERS, Amsterdam.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Benschdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch System.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,

voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.

ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

GEBS. VAN MALSEN, DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
 parketvloeren.

Aan het bureau der Rijkscommissie
 voor de beschrijving der monumenten van
 geschiedenis en kunst kan worden ge-
 plaatst een

Bouwk. Teekenaar

op een aanvangsalaris van / 85.— per
 maand, aan wien zal worden opgedragen
 het in tekening brengen van opmetingen
 van oude gebouwen en het ontwikkelen
 en afdrucken van fotografische opnamen.
 De benoeming geschiedt voor het tijdvak
 van 1 Mei tot 31 December 1908, waarna
 een vaste aanstelling kan volgen.

Sollicitaties met overlegging van teekeningen
 vóór 15 April a. s. in te zenden
 aan den secretaris der Rijkscommissie
 voornoemd, Statenlaan 82 te 's Graven-
 hage. Bezoeken worden niet afgewacht.

MEISENBACH RIFFARTH & Co.

PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.
 BERLIN — MUNCHEN.

VERTEGENWOORDIGERS VOOR NEDERLAND:
MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

JAN HAMER & CO.
Frederiksplein 6 & 8. AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-
LIFTEN.
(Royal Letters Patent.)
In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Provinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.
Meer dan 2000 Nederl. Referenties.
VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens ons laatste en veel verbeterde systeem.

Nederlandsche Maatschappij
voor

MONIER-WERKEN
„de Amstel”
AMSTERDAM

Cement-IJzerwerken.

Directeur
J. N. LANDRÉ
Omval Jaagpad 53.

TELEPHOON
3028.

Fabriek van Betonijzerwerken
L. H. KURPERSHOEK,
Zwaanshals 126. — Tel. Interc. 2827. — ROTTERDAM.
Speciaal adres voor Waterdichte Kelders.
Grote voorraad van Ronde- en Eivormige Riolbuizen.
Regen- en Beerputten, Kolken, enz.

„BOUWMATERIALEN”
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.
Fabriek van
machinale Doornikische en Luikische
POEDERKALK
met een gegarandeerde fijnheid van hoogstens 15% restant op een zeef van 900 mazen per cm². (voor speciale doeleinden nog fijner).
Uitmundend metsel- en pleistermateriaal. — Onovertroffen percentage zuivere werkzame kalk en daardoor zeer voordelig in 't gebruik. — Monsters, proefstaten, attesten en mortelverhoudingen worden gratis verstrekt.

Naaml. Venn. F. W. BRAAT'S
Koninklijke Stoomfabriek van
Werken in Zink en andere Metalen,
DELF.

beveelt zich aan voor de levering van alle soorten van Ornamenten in Zink, Koper, Brons, Lood en gesmeed IJzer.
Eigenaar der Koninklijke Fabriek van gegoten Zink- en Bronswerken onder de firma L. SCHÜTZ & ZOON te ZEIST.
Aanleg van Centrale Verwarming naar alle systemen.
Brochures en albums op aanvraag verkrijgbaar.
Galvaniseerinrichting.
Hoofdagente der firma S. J. ARNHEIM te Berlijn, Kon. Keiz. Fabriek van Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, enz.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.
AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 12den April 1908, des namiddags ten half twee ure (*Greenwich tijd*), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1109:

Het uitvoeren van Grond- en Spoorwerken en het maken eener nieuw verhoogde los- en laadplaats op de halte Laan van Meerdervoort van den Stoomtramweg den Haag — Scheveningen.
Begroeting f 2670.—

Het bestek met teekening is tegen betaling van f 2.— en het bestek zonder de teekening tegen betaling van f 0.50 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel. (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).
Aanwijzing zal geschieden op Woensdag den 8sten April 1908, v.m. 11 uur spoortijd.
De Raad van Administratie.

Echt Haeusler'sche Houtcementen Dakbedekking.
Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.
NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghebbers dat de firma N.V. Handel in Bouwmateriaal v. I. A. SMITS & ZOON, AMSTERDAM sedert 1 Jan. 1906 niet meer wijne vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en noch door mij noch door de firma Carl Smit, Houtceem direct Haeusler's houtcement aan deze firma geleverd wordt.

ATELIER VOOR
GEBRAND-SCHILDERD
en GEKLEURD
GLAS IN LOOD
J. J. B. BOUVY
DORDRECHT.
AMSTERDAM en ROTTERDAM.
IN DE SPEYKERMANDT

Haringgraatstaal.

Een onovertroffen en verrukkelijk materiaal voor plafonds, brandvrije beschietingen, binnen- en buitenmuren.
Brandvrij. — Soliede Werk. — Eenvoudig aan te brengen. — Geen verlies van specie. — Goedgekeurd door Bouw- en Woningtoezicht der groote steden. — Verschillende Architecten schrijven het voor.
Eens gebruikt, altijd gebruikt.
Technisch Bureau MOENS & BECK,
te BLOEMENDAAL.

UJSTOKVIS
FABRIEK
VAN
KOPERWERKEN
UITVOERINGSONTWERPEN
VAN
ARCHITECTEN
ARNHEM

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIÉTOR.
Houtcement - Cemenmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.
Steendrukkerij „Senefelder.”
Directeur: H. VAN DER MASCH SPEKLEK.
AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.
TELEFOON 108.

Nieuw Procédé
voor REPRODUCTIE van
Bestekteekeningen
enz. op oorspronkelijke grootte.
Sneller, Juister, Goedkooper
dan foto litho
„Het maken van calques is overbodig de drukken kunnen worden gemaakt direct naar de teekeningen „mits deze in goede zwarte lijnen „zijn uitgevoerd”.
Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

W.C.J. VAN DER MEJDEN
NIEUWE HAVEN 1-3
DEN HAAG
STOOMJALOUZIEËN
FABRIEK OPPER 1888.
HOUTEN en STALEN ROLLUIKEN

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 32 cm. voorraadig.

tot 30 cm. voorraadig.

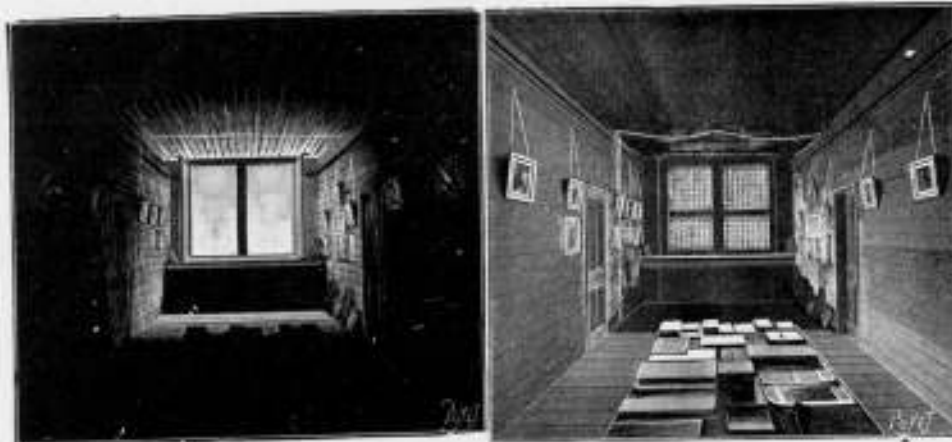
Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

PRISMA'S LUXFER.

KAMER VERLICHT

Zonder Prisma's.

Met Prisma's.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

BOVENLICHT VICTORIA LUIJKE & CO
SLUITING STANGENSYSTEEM ROTTERDAM.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Vessel R'DAM.
A'DAM.

WAAROM? worden Excelsiorplaten

steeds meer en meer toegepast?

Omdat de uitstekende Eigenschappen

steeds meer en meer door architecten erkend worden.

Van alle in onze brochure voorkomende maten hebben wij steeds grooten voorraad droge platen.
DE EENIGE FABRIKANTEN.

GEBR. VAN DER VIJGH, AMSTERDAM. Telefoon No. 4810.

v. d. Schuijt & Kuntze,

INGENIEURS,
AMSTERDAM.

Centrale Verwarming.

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

Société Anonyme Métallurgique
d'AUBRIVES & VILLERUPT.
Siège Social à Aubrives (Ardennes).

Gegoten IJzeren Buizen

met bijbehorende hulpstukken.
HOOFDAGENT voor Nederland
W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.

Kantoor: Heerengracht 20.

Onderneemt het leveren en leggen van
Buizen en Hulpstukken voor GAS- en
WATERLEIDING.

Naaml. Venn.

Dordrechtse Asphaltfabriek

v/jb. f^o. **ROODENBURG & Co.**

ASPHALT-DAKPAPIEREN

CEMENT-MASTIEK / MERK „ETNA“
HOUTCEMENT

PAPPOLEUM

ASPHALTVLOEREN en
DAKBEDEKKINGEN

worden onder veeljarige garantie
uitgevoerd.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.

Speciale Fabriek voor

Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouïen, enz.

Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN,

J. F. KRÖNER & ZONN. Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

H. WESTENBERG - Almelo.

Brandvrije Cementijzer-constructies.

Speciaal adres voor goedkope BETONVLOEREN in
fabrieken, magazijnen enz.

Fabriek van Houten Parketvloeren.

AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van

Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van tekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, vocht-
werend, ook systeem „tapis“, op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

BALK- en -STAAL,

alle lengten tot twaalf meter in
normaalprofielen tot de laagste
prijzen in voorraad bij

DIKEMA & CHABOT,
Rotterdam.

**Een best en
voordeelig**

adres voor

ROLLUIKEN,

Jalouïen, Markiezen,
Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.

Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek

v/h Firma STEIN & TAKKEN,

VULKAAN Hout-Cement / Dakbe-
Cement-Mastix / dekking

ASPHALTVLOEREN, enz.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
wassen.
kan DIRECT worden beschilderd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire
Hospitalen, Kazernen, Gestichten,
Kerken, Kloosters, Scholen, Schouw-
burgen, Electriche Centralen, Kantoorgebouwen,
Particuliere Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.

NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDDE OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — AMSTERDAM. — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdgang voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJeren Badkuipen.

Geijsers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe ooststaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASCHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SEPTIC-TANKS,

WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,

ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

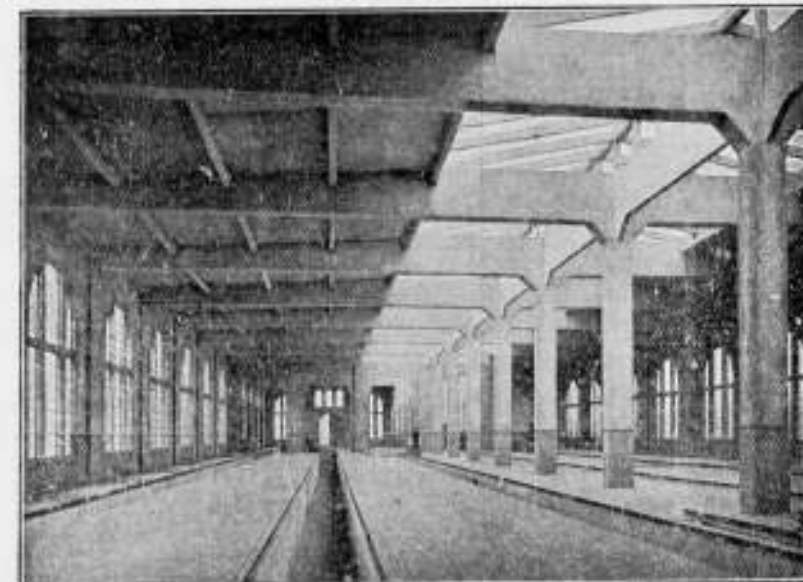
N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^e JAARGANG 1908. No 15

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPIJ: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter, — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUIËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD ABONNEMENTSPRIJS

No. 15, 11 APRIL 1908. Mij. t. Bev. d. Bouwk. — Het Stadhuis te 's-Gravenhage, door Dr. H. E. van Gelder. — Het Raadhuis te 's-Gravenhage. — Bericht. — Hessische tentoonstelling te Darmstadt in 1908. — Damprijvraag. — Inhoud van tijdschriften. — Berichten. — Personalia. — Bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranciers, enz. — Advertentiën. — Bij dit nummer behoort een plaat.

voor Nederland: fr. p. p. / 15. — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs DER ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Dinsdag 7 April vergaderde de Commissie ter herziening van de Honorarium Tabel voor Bouwkundige Werkzaamheden, doch kon het Concept nog niet vastgesteld worden; niettemin zal het vóór de Algemeene Vergadering in druk verschijnen.

Wij kunnen nu reeds mededeelen, dat het percentage onveranderd is gebleven, ofschoon een kleine omzetting heeft plaats gehad, t.w.:

het percentage vastgesteld voor Algemeene Details is verplaatst naar Ontwerp en Bestek en in de vroegere verhouding over die 2 hoofden verdeeld, terwijl de som der procenten vroeger voor Ontwerp en Bestek vastgesteld nu op het hoofd Algemeene Details is gebracht.

De „Algemeene Details”, (waaronder niet verstaan kunnen worden de eigenlijke „werkteekeningen”) worden nu juist omschreven en daaraan een voorstel toegevoegd, om de kosten, vallende op het maken dezer uitvoeringsdetails, nader te regelen.

De uitbetaling van het honorarium wordt veranderd en beter geregeld.

Verder is gebleken, dat bij geschillen de Permanente Commissie steeds voldoende is gebleken en werd een Commissie van Advies onnodig geoordeeld deze zal dus waarschijnlijk met alles wat daarop betrekking heeft geschrapt worden.

Bij het publiceren van de volledig gewijzigde Tabel zal op een en ander nader uitvoerig teruggekomen worden en de verdere veranderingen worden medegedeeld.

Dinsdag 7 April. Vergadering van het Hoofdbestuur.

Wij zijn gemachtigd o. a. te mogen mededeelen:

dat de navolgende Boekwerken sinds de laatste vergadering ontvangen zijn:

„Oude Gebouwen in Haarlem” van de Vereeniging „Haerlem”. „Zeven Voordrachten over Bouwkunst” van de Nederl. Bibliotheek. „Trypessins” van de Hengelochse Trijeweijerij. Afdruk van de Teekeningen en Plattegronden voor de uitbreiding van het Haagsche Raadhuis vervaardigd door de heeren Schadee en Vrijman, van B. en W. van 's Gravenhage”. „Jaarboek van de Kon. Academie van Wetenschappen 1902, verhandeling Afd. Letterkunde. Verslag Vergaderingen der Wis- en Natuurkundige Afd.” „Jaarverslag van de Sociaal Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten”. „Overdrukke Leidsche Jaarboekje van H. J. Jesse”. „Het 20 Quarterly Journal of The Royal Institute of British Architects.” „Proceedings of the Forty-first Annual Convention. American Institute of Architects.” „Transactions of the Seventh International Congress of Architects.” „Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond” Teekeningen en Bestek van de laatste werken van de S. S. „Elementaire berekeningen van Bouwkundige Constructies, door P. W. Scharroo.” „Spoelstelsel (Tout à l'Egout) door Sanches.” „Rapport Loodwrit-Commissie van het Departement van Landbouw, Handel en Nijverheid.” „Het beitsen en kleuren van Hout door C. P. Hoek.” „C. T. J. Louis Rieber, door D. E. C. Knuttel. Overdruk Ingenieur”. „Statuten Raad van Arbitrage”. „Verslag uitgebracht door den Raad van Arbitrage”. „Van den Voorzitter „De N. Z. Kapel” door A. W. Weissman.” „Catalogus Fred. Muller van „Oud-Nederland, Plaatsbeschrijving, Geschiedenis, Kaarten, Familie-papieren, Geslachtswapens, enz.”

dat de uitgave van de Vredespaleis ontwerpen (zie Rapport Bouwkundig Weekblad No. 13 dato 28 Maart j.l.) en nader toegelicht door den Voorzitter met de diverse daarop betrekking hebbende bescheiden, ook financieel een succes voor de Maatschappij is geweest.

Ontrent het werk over de Grafelijke Zalen kan niet anders gezegd, dan dat dit de Maatschappij (na aftrek van de Rijks-subsidie) f 1781.— kost.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwstukken, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Waar zoo vaak ten onrechte beweerd wordt, dat de Maatschappij niets voor haar leden doet, mag dit wel eens medegedeeld worden. In het hoofdbestuur is verder besloten, nadat de Voorzitter een woord van hulde had gebracht aan de H.H. examinatoren voor hun belangloze toewijding en medewerking tot het slagen van het examen voor Bouwk. Opzichter en Teekenaar, zoo ook aan den heer Ouwendag voor zijn leiding en organiseerend talent, aan de H.H. examinatoren als een bewijs van erkentelijkheid hun ter herinnering aan deze moeitelijke dagen aan te bieden een gebonden exemplaar van de Grafelijke Zalen; aan den Algemeenen Secretaris wordt opgedragen hen hiervan in kennis te stellen.

Ingekomen is een schrijven van den heer Lesger om cervol ontslag als administrateur van de Mij wegens het ernstige en den langen duur van zijn ziekte en het vooruitzicht, dat hij waarschijnlijk in onafzienbare tijd niet weder geheel als vroeger zijn werkzaamheden zal kunnen waarnemen.

Met leedwezen kennis nemende van deze mededeeling, wordt het ontslag op de meest eervolle wijze verleend en besloten hem een jaarlijksche uitkeering toe te kennen.

Het is inmiddels hoog noodig dat de Algemeen Secretaris hulp krijgt, want hoewel de waarnemende Secretaris-Redacteur hem nog zooveel mogelijk ter zijde staat en zijn gewone hulp blijft verleenen, is dit een onnatuurlijke toestand welke niet bestendig mag blijven.

Op de advertentie, waarbij de gewenschte hulp gevraagd wordt, zijn ingekomen 81 brieven.

Na nader gevraagde schriftelijke en mondelinge inlichtingen in zake referentieën en condities is een lijst van candidaten opgemaakt en daaruit een keus gedaan en als zoodanig benoemd: de heer J. B. G. Schütz, voorm. Jur. Stud.

Wegens den eigenaardigen toestand waarin de Maatschappij op het oogenblik verkeert, in verband met de bepalingen van de oude wet omtrent het Hoofdbestuur van 11 leden bij de Concept-Wet (welke nog op de Algemeene Mei-vergadering behandeld moet worden) teruggebracht tot 7 leden, is besloten voorloopig het stembiljet voor de bestuursverkiezing eerst na bedoelde vergadering te verzenden.

Het voornaamste punt op de Agenda was wel de Concept-Wet. Hoewel deze op een gecombineerde vergadering van Hoofdbestuur en Wetsherziening-Commissie was vastgesteld, meende het Hoofdbestuur ieder Lid alsnog in de gelegenheid te moeten stellen om zijn op- en aanmerkingen voor de Alg. Mei-vergadering daaromtrent kenbaar te kunnen maken en werd in het orgaan daarom verzocht.

Veel is niet ontvangen, doch werden de verschillende amendementen uitvoerig besproken vooral om te trachten dat het Hoofdbestuur — alvorens met de Heeren Voorzitters en Secretarissen der verschillende Afdelingen te vergaderen — een standpunt zou kunnen kiezen.

De Voorzitter bracht dan allereerst in herinnering dat hij op de vorige bijeenkomst aan de aanwezige Heeren had gevraagd, alvorens dat de Concept-Wet in behandeling kwam:

„kan de reorganisatie van de Maatschappij zoo worden, dat „zij een vakbond wordt? (hetgeen niet alleen wenschelijk, „doch ook zeer goed mogelijk is blijkens de brieven door hem „destijds ontvangen)“
dat na de gehouden discussies toen door den Vice-Voorzitter, den Heer de Groot, de vraag aan de vergadering is gesteld:
„kunnen de vakbelangen van de architecten niet tot hun recht „komen in de eerste groep van leden genoemd in de concept „statuten“

welke vraag door de meerderheid bevestigend was beantwoord. Hierop dient dus te worden voortgebouwd, doch men moet niet doof zijn voor opmerkingen welke inmiddels gemaakt zijn, doch daarmede rekening houden; zonder het oordeel van de vergadering vooruit te willen loopen maakt de Voorzitter enkele opmerkingen omtrent de ingekomen amendementen, na die geresumeerd te hebben.

Amendement van Goor.

Het kalm gesteld, zeer lezenswaardig artikel, vooral ook de beschouwingen over een vakbond als „Strijdvereniging“ besluit met hoofdstuk III, dat zijns inziens de Maatschappij ook *na* de reorganisatie de plaats van een N. A. B. niet zal kunnen innemen, komende de groepen met elkander in botsing en acht het zeer goed mogelijk, dat een N. A. B., naast de Maatschappij, A. & A. en Bouwkunst en Vriendschap opgericht, niet in concurrentie zal komen met deze vereenigingen, zelfs wanneer zij

behalve de beroeps-belangen der architecten, ook de bouw- en kunst-belangen in haar vollen omvang zal behartigen.

Tegenover deze meening staat een andere. Wat de laatste opmerking aangaat zoo blijken de meeste leden bij het oprichten van een nieuwe Bouwkunst-Vereeniging zoo niet concurrentie, dan toch een versnippering van krachten te vreezen, krachten, die slechts in vereeniging veel goeds en groots zouden kunnen stichten.

Er zijn nu al reeds *te veel* Vereenigingen en Vereenigingetjes.

Amendement Weisman.

De Voorzitter heeft aan de noten, toegevoegd aan dit amendement en opgenomen in het Bouwkundig Weekblad No. 14, niets toe te voegen.

Amendement Klinkhamer-Evers.

Het is bekend dat er veel voorstanders zijn om de N. A. B. in te richten als de Heeren Evers en Klinkhamer beoogen en dit voor de Maatschappij een heerlijke uitkomst zouden vinden!

Waar de Maatschappij destijds echter te vergeefs aan de oprichters van den N. A. B. verzocht te wachten met het opstellen van hun statuten tot die der Mij gepubliceerd zouden zijn, kan deze nu niet wachten met het oog op de a.s. reeds vastgestelde Mei-vergadering, totdat de Commissie van Onderzoek van de N.A.B. met haar arbeid gereed is om — wanneer die gewijzigd of ongewijzigd goedgekeurd worden — dan de verbouwing tot den Bond te kunnen afleiden en daarna eerst de statuten voor de Maatschappij definitief te kunnen concipieeren. Het Hoofdbestuur kan nu niet anders dan gewoon voortgaan met die wijzigingen in de Wet voor te stellen, zooals het die in het belang der Maatschappij en der Leden wenschelijk oordeelt.

Het stemloos zijn van een groep leden is verschillend opgenomen. De meeste beschouwen dit uit het juiste standpunt dat n.l. alleen nu wettelijk vastgelegd is wat feitelijk reeds altijd bestaan heeft.

Ook geraadpleegde, toonaangevende niet-architect leden hechten daar niets aan, anderen blijkbaar weer wel, waaronder ook enkelen die steeds zeggen zich bescheiden op den achtergrond te hebben gehouden waar het betrof zich uit te spreken in zuiver Bouwkunstige quaesties of privaat belangen van den architect. Wanneer *die* nu bezwaar gaan maken, blijkt het inderdaad wenschelijk te zijn, dat die verbouwing wettelijk beter geregeld wordt.

Te zeer wordt echter voorbij gezien dat die Heeren wel degelijk een adviseerende stem hebben, dat die „niet-architect leden“ hun belangen wel op de Vergaderingen van de Maatschappij kunnen bespreken, terwijl de architecten zich niet kunnen doen hooren in den Nederlandschen Aannemersbond of Bond van Technici, alles reeds vroeger uitvoerig uiteengezet in het Bouwkundig Weekblad No. 13 door J. G.

Een dubbele stem voor architect leden is een lapje tegen het bloeden dat de ontevreden „een-stem-leden“ evenmin zal bevredigen. Dat alle stemlooze leden die om zooveel bijkomende redenen (en wel voornamelijk ter wille der uitgaven van de Maatschappij lid zijn) nu zullen uittreden, mag noch kan verondersteld worden.

Niettemin wenschte de Voorzitter nog ter sprake te brengen hoe of ook hiervoor een bevredigende oplossing alsnog gevonden zou kunnen worden.

De opmerking omtrent de Commissie van Onderzoek verdient nader overwogen te worden.

Voorstellen, besproken in het verslag van de Vergadering Afdeling Utrecht

De Voorzitter v. d. Afdeling vindt de groepenverdeling onmoedig en verkeerd. Hij wacht de uittreding van vele leden niet af, doch stelt die reeds nu vol overtuiging in het vooruitzicht en opent de vergadering met de bekende motie te stellen, die na eenige discussies wordt aangenomen; en blijft dan verder in de door hem aangenomen richting sturen, het bevreedt hem verder dat de contributie niet verlaagd wordt en de Afdelingen niet alle in het Bestuur vertegenwoordigd zullen zijn, terwijl eender overige heeren nadere reglementeering wenscht voor den Raad der Afdelingen en de toelage voor de Afdeling vooruit wenscht te zien vastgesteld.

De Vice-Voorz. van de Afdeling, medewerker aan de concept wet wordt te voren bedankt voor de toelichtingen die hij zal geven, na afloop van de vergadering wederom bedankt hoewel uit het verslag niet blijkt of de advocaat der Wet Commissie aan het woord is geweest.

De Redactie vestigde reeds in voetnoot enkele volgens haar

gemaakte gevolgtrekkingen doch stelt de Voorzitter voor om de verschillende bezwaren ernstig nader te onderzoeken.

Amendement van de Heeren v. d. Kloot Meijburg, v. Noppen, Overijnder, Versteeg en Wijngaarden.

Even zoovele stemmen uit Rotterdam, Arnhem, Haarlem; het amendement stelt verschillende wijzingen voor. (waarop inmiddels nog vele adhaesie betuigingen zijn ontvangen).

De voorgestelde classificatie der leden in de conceptwet wordt door hen ontraden.

Op verschillende vergaderingen van de Commissie der Wetsherziening is een goede oplossing meermalen besproken en zijn velerlei voorstellen gedaan, welke afgestuit zijn op verschillende redenen; een der voornaamste was de verwarring die ontstaan zal bij deze herdooping en ook de groote moeilijkheden voor de administratie, quitanties, diploma's en instellingen waarmede de Maatschappij een rekening-courant geopend heeft, enz.

De Heer Salm e.s. had destijds het idee van een indeeling in „Secties“¹⁾, de Wets-Commissie verzachtte dit woord en maakte er „Groep“ van en ten slotte nam zij de voorgestelde indeeling in haar geheel over.

Om tegemoet te komen aan de gemaakte bemerkingsen was voorgesteld om in te stellen een rubriek van Gewone Leden T. L. (de zuiver technische leden) en Gewone Leden — zonder meer — in plaats van te en *ae* groep, doch ook dit was verworpen en is het voorstel v. d. K. M. e. s. een geschikte gelegenheid om nogmaals deze groepeerings te bespreken.

Ook wat de zeer juiste opmerking betreft: het toevoegen aan Hoofdstuk IV. Commissieën. Art. 9. „een Commissie van Vakbelangen“, dient overwogen.

Het voorstel om groep *a* en met *f* 5.— verhoogde contributie te laten betalen, vond geen algemeene instemming, omdat enkelen bevreesd waren dat eene verhooging velen zou afschrikken.

Terloops merkte de Voorzitter op dat nog een Commissie vergeren was in de Commissieën op te nemen, n.l. de Permanente Commissie ingesteld door de Algemeene Vergadering op 18 Mei 1904 ter voorkoming van dreigende geschillen tusschen bouwheer en architect — of reeds ontstane geschillen — ter oplossing te brengen, zonder dat de tusschenkomst van den gewonen rechter mag worden ingeroepen.

Hierna worden de discussies geopend.

Als resultaat zij in het kort hiervan medegedeeld dat de wenschelijkheid werd uitgesproken om toe te geven aan den algemeenen wensch om alle leden, welke nu stemrecht bezitten, dit te doen behouden; doch te verzekeren dat het Hoofdbestuur uitsluitend uit architect-leden zou zijn samengesteld en dat ook de vakbelangen van de architecten door die leden alleen zullen behartigd worden. Dit gaf tevens aanleiding tot een goede oplossing voor de indeeling der leden. Voorgesteld zal nu worden om deze te doen bestaan uit:

a. Architect-leden, waarvoor de toetreding zal geregeld worden op de door de prof. Evers en Klinkhamer aangegeven wijze, n.l.: elk aspirant architect-lid wordt voorgedragen door 2 architect-leden, welke voordracht door een Commissie van Onderzoek nader onderzocht en aan het Hoofdbestuur wordt voorgedragen.

b. Gewone leden, (dezelfde als de in de Concept-Statuten van 11 Maart genoemde tweede groep van gewone leden) toetreding hiertoe wordt op dergelijke wijze als onder *a* geregeld; deze leden blijven stengerechtigd.

c. Buitengewone en kunstlievende van de genoemde Concept-Statuten van 11 Maart blijven onveranderd.

Woensdag 8 April Voortzetting Vergadering Hoofdbestuur.

Reeds vroegtijdig werden de besprekingen van daags te voren vervolgd en de redactie van enkele artikelen nader besproken, enz.

De Voorzitter stelt voor om Zaterdag 18 April wederom bijeen te komen omdat het niet mogelijk zal zijn, met het oog op de

¹⁾ Dit het gepubliceerd schrijven van den Heer Daggelooek aan de Vergadering te Utrecht op 29 Februari j.l. look dat ook de vorige Voorzitter van de Maatschappij reeds een 5 e e i e -verordening op het oog had, doch een andere, en wel: een Sectie Architecten- en Sectie Aannemers, en Sectie Opzichters-Teekenaars, enz., elk met eigen Bestuur. Dit plan nu heeft destijds het Hoofdbestuur wel overwogen doch niet overgenomen.

De Commissie ingesteld op de Mei-vergadering van 1904 en welke toegevoegd had andere voorstellen daaromtrent te doen, heeft ook niets meer van zich laten hooren, de wenschelijkheid inzake een goede oplossing daarvoor te vinden.

In werkelijkheid zou dit nu minder praktisch zijn geweest en zouden H.H. Aannemers bij de N. A. Bond en de Opzichters en Teekenaars naar de B. v. T. overgaan. Alhoewel voor de eigenlijke technische leden, de architecten alleen konden nu iets niet doen, is daarvoor nu de 12 Groep Gewone Leden in de plaats gekomen.

Vergadering met de H.H. Afgevaardigden der Afdelingen, volledig gereed te komen.

Aldus werd besloten.

Omtrent de begrooting geeft de Commissie van Financiën nadere inlichting. De boekhouding door de ziekte van den boekhouder ten achter, moest eerst bijgewerkt worden. De Commissie had voorloopig geen aanleiding om in de tegenwoordige inrichting daarvan veranderingen van overwegenden aard voor te stellen, wel in de wijze waarop de balanses gewoonlijk worden opgemaakt en welke niet altijd getoetst konden worden aan gegevens die den werkelijken toestand weergaven.

Zoo zijn dit jaar aan de Leden van het Hoofdbestuur tijdige te voren uitgewerkte statuten toegezonden van den toestand der laatste jaren, tot het hebben van een juist overzicht van de bronnen van inkomsten en uitgaven en daarnaar de balans opgemaakt.

Hoewel hier niet in verdere details kan worden getreden, zoo kan wel gezegd, dat de nieuwe rekening begint met een batig saldo.

Wordt de nieuwe wet aangenomen dan zullen daarop nieuwe posten worden gebracht als te verleenen subsidieën, bijdragen ter honoreering van sprekers op de verschillende vergaderingen, en andere.

Vergadering van het Hoofdbestuur met de Voorzitters en Secretarissen van de afdelingen der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Nadat de Voorzitter met een toepasselijk woord de vergadering geopend heeft, deelde hij eenige bijzonderheden mede omtrent de nieuwe Conceptwet en de veranderingen voorgesteld door het Hoofdbestuur — voor zoover als dit in de voorvergaderingen was opgemaakt — voornamelijk in verband met de ontvangen amendementen; waarop de afgevaardigden in de gelegenheid werden gesteld om ook hun meening daaromtrent uit te spreken. Al de voorgestelde veranderingen werden uitvoerig besproken, het voor en tegen overwogen, en goede raad gegeven in belang van de Maatschappij, hier en daar tot voorzichtigheid aangemaand om niet al te ingrijpende veranderingen door te zetten, welke zulke verstrekkende gevolgen zouden hebben, dat later in de praktijk zou blijken deze niet te zijn in het belang van hare leden. De bekende 2 hoofdstroomingen konden geconstateerd worden, eene welke alles zooveel mogelijk bij het oude wenschte te laten, de andere die de nieuwe architecten vereeniging in de Mij en de hoofdleiding door architecten voor alles noodzakelijk acht. Hoewel schijnbaar de verschillende voorstellen sterk uiteen liepen, was toch na eenig debat een duidelijk begripen en toenadering tot elkaar merkbaar. Het verkregen resultaat zal op de a. s. Vergadering van het Hoofdbestuur (welke in den Haag gehouden zal worden) tot leidraad dienen van de besprekingen.

Verder werden gekozen tot leden van de Commissie tot het nazien van de Rekening en Verantwoording van de Commissie van Financiën, de H.H. S. de Clercq, A. R. Freem en P. Kleiweg Dyserinck.

DELFT, 6 April 1908.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Ofschoon volstrekt geen neiging hebbende tot polemiek ben ik ditmaal genoodzaakt ter voorkoming van misverstand, den schrijver van „Actuele Vraagstukken“, in uw vorig nummer van 4 April, te zeggen dat hij een verkeerden uitleg geeft aan de circulaire „Evers-Klinkhamer“.

Daaruit op te maken dat wij de Maatschappij zouden willen maken tot een architecten-vereeniging waarin alleen de *artistieke belangen* van den architect zouden worden behandeld is onjuist.

„Toujours perdris“ is waarlijk niet aanbevelenswaardig!

Intendeel zouden wij wenschen dat de Maatschappij, zooals zij tot nu toe gedaan heeft, *alles* zou behandelen wat voor den architect belangrijk is, waaronder de zuivere vakbelangen een groote plaats innemen.

Aangezien echter niet alle architecten lid van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst zijn, maar daarnaast andere vereenigingen bestaan, zoodat dus vakbelangen in de 1ste afdeling van de Maatschappij behandeld en besluiten daaromtrent genomen, nog niet geacht kunnen worden uit te gaan van *alle* architecten in Nederland (natuurlijk bedoeld dezulken die dien titel ook werkelijk verdienen), zoo heeft de Bond daarnaast toch nog wel reden van bestaan.

Die Bond zou dan als centrale vereeniging niet anders tot taak hebben dan die meeningen tot een geheel te brengen en

dus kunnen handelen en spreken namens alle Nederlandsche Architecten.

Zoo had ik mij in hoofdzaak den werkring van den Bond gedacht.

Die taak is dan wel wat anders dan die van de Delftsche Ingenieurs tegenover het Kon. Instituut, veroorzaakt door de omstandigheid dat de leden van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs allen eenzelfde opleiding hebben genoten en de Bond juist de meeningen van verschillende architecten tot één zou brengen, maar zij komt er mede overeen, doordat hij zich zou bewegen *alleen* op het terrein der maatschappelijke vakbelangen van den architect.

Nu is het duidelijk, als ik mij den werkring van den Bond zoo voorstel, maar anderen daarvan een geheel andere voorstelling hebben, dat het onmogelijk is om de statuten van de Maatschappij te behandelen, zoolang men niet weet wat de Bond eigenlijk wil, en hierom schreef ik dit in mijn brief aan het Hoofdbestuur van de Maatschappij, die niet bedoeld was te worden opgenomen in het weekblad, wat uit den vorm duidelijk merkbaar was.

Omtrent het wezen van den Architecten-Bond bestaat zulk een verwarring, dat de Commissie belast met de samenstelling van de statuten van den Bond, verplicht is ten spoedigste klaren wijn te schenken en goed zou doen in de eerste plaats overleg te plegen met het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en verder met de andere predomineerende vereeniging van bouwkunst beoefenaren.

Mogelijk dat dan het vertrouwen in den Bond weder zou herleven, dat nu door de handelingen dier commissie schier hopeloos is geschokt.

Hoogachtend,

Uw diw.

JACOB F. KLINKHAMER.

HAARLEM, 4 April 1908

Aan

het Hoofdbestuur van de Maatschappij
tot bevordering der Bouwkunst.

Weledighe. Heeren,

In de vergadering van de Afdeling „Haarlem en Omstreken“ van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, d.d. 3 April 1908, is besloten om, alvorens een bepaalde meening omtrent de voorgestelde Wetswijziging der Maatschappij uit te spreken, aan Uw Bestuur de navolgende vragen te richten:

1°. Kan *rechten* aan een deel van de leden eener vereeniging het stemrecht, dat zij krachtens hun lidmaatschap bezitten, ontnomen worden?

2°. Zoo die vraag bevestigend beantwoord mag worden, is het dan mogelijk en zou Uw Bestuur kunnen medewerken, om in de Statuten bepaalde onderwerpen aan te geven, waarvoor ook aan de leden van Groep 2 het stemrecht zal zijn toegekend?

Terwijl de Afdeling het antwoord op deze vragen, dat haars inziens van het grootste gewicht is voor een beoordeeling van de voorgestelde Wetswijziging, gaarne van U zal vernemen, versooflooft zij zich nog een derde vraag, n.l.:

Is het niet wenschelijk, dat, vóór de Algemeene Meivergadering, er een *huishoudelijke* vergadering van de leden der Maatschappij worde belegd, waarbij de Pers geen toegang zal hebben?

Het stellen van deze vraag berust op de navolgende overwegingen:

1°. Dat een debat over een wetswijziging van zoo ingrijpenden aard, als nu is voorgesteld, in de enkele uren van een Meivergadering niet tot een goed, weloverwogen besluit kan leiden.

2°. Dat een voorafgaande, meer intieme vergadering, waarbij het gesprokene niet direct door de pers publiek gemaakt wordt, meer bevorderlijk zal zijn om de verschillende gevoelens tot elkander te brengen, en een korter, meer zakelijk debat op de Meivergadering ten gevolge zal hebben.

Ook hieromtrent zal de Afdeling gaarne Uw meening vernemen. Wanneer er Uwerzijds geen principiële bezwaren zijn tegen het publiceren van dit schrijven, verzoekt de Afdeling beleefd, het te willen opnemen in het eerstuitkomende nummer van het Bouwkundig Weekblad.

Namens de Afdeling voornoemd,

J. W. G. DROSTS.

Secretaris.

HET STADHUIS VAN 'S GRAVENHAGE.

Toen de redacteur van dit Weekblad mij vroeg een kort overzicht te willen geven der geschiedenis van het Haagsche Stadhuis, heb ik de toezegging daartoe gaarne gedaan, omdat ik toevallig meer dan iemand anders in de gelegenheid ben, daaraan te voldoen met dien spoed die in de gegeven omstandigheden werd vereischt. Ik heb er echter terstond den nadruk op gelegd, en ik doe dat nu weder, dat ik bij dat overzicht uitsluitend de historische kant van de zaak zou behandelen en mij houden buiten die, welke voor de bouwkundige wereld in de eerste plaats belangwekkend moet zijn. Het daaraan verbonden bezwaar wordt evenwel enigszins vergoed door de afbeeldingen, die verschillende ontwikkelingstoestanden van het Stadhuis weer geven.

Als voor het speciale doel overbodig maak ik in het geheel geen melding van hetgeen de *inwendige* inrichting en versiering betreft.

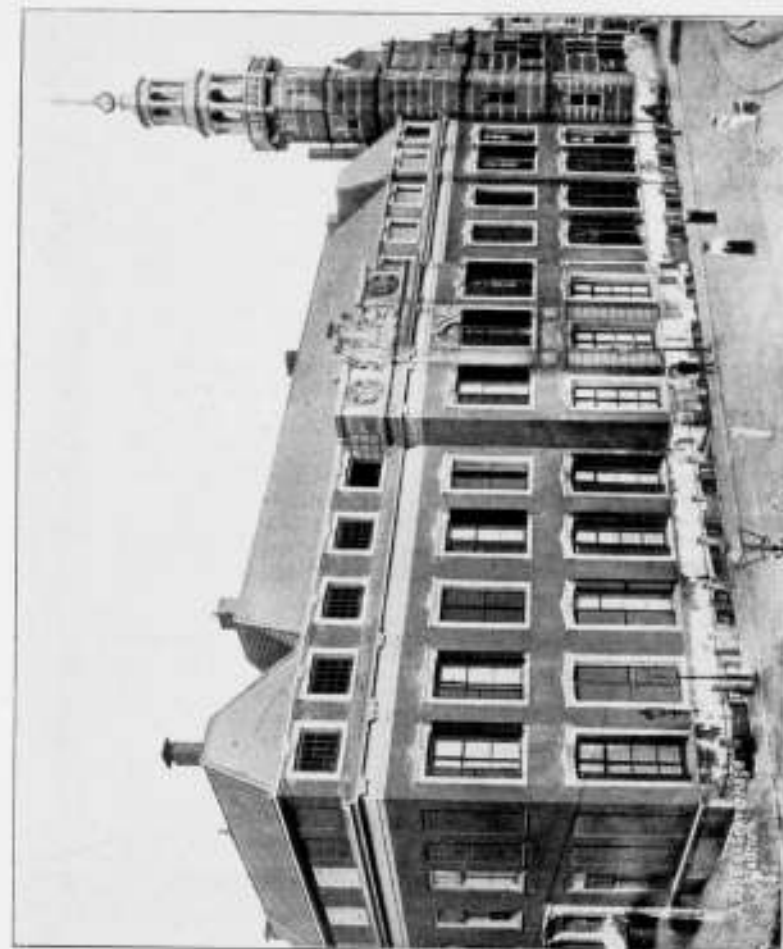
Er moet terstond de aandacht op worden gevestigd, dat den Haag niet een stad is geweest in den middeleeuwschen zin van het woord en dus ook niet de rechten had aan de steden toekomende. Dit deed zich natuurlijk zeer sterk in den regeeringsvorm gevoelen. Men kende vóór de 16de eeuw bijvoorbeeld in den Haag geen uit de burgerij-zelve voortgekomen regeering, en eerst slechts den grafelijken ambtenaar, den baljuw, weldra bijgestaan door een college van schepenen, welks bevoegdheden zich in hoofdzaak tot de rechtspraak bepaalden, maar dat, door het maken van keuren ook administratieve regelingen treffen kon, welke echter zooals licht te begrijpen is weinig omvangrijk waren in zoo'n klein plaatsje. Van een „stadhuis“ kon dus eigenlijk geen sprake zijn, wel van een huis, waar baljuw en schepenen rechtspraken, en waar later ook de „klerk“ (secretaris) „van den Haghe“ zitting hield. Het is zeer waarschijnlijk dat reeds van den beginne af het Schepenhuis stond op de plek waar nu nog het oudste gedeelte van het Stadhuis is te vinden, en in elk geval staat het door archivalische gegevens vast, dat dit in 1460 zoo was. Hoe echter dit gebouwtje eruit zag, — het is niet mogelijk het te zeggen. Aanzienlijk was het zeker niet en meer ruimte dan voor een vierschaar en hoogstens één vertrek zal het wel niet hebben geboden en, volgens de Riemer werd dan ook in 1527 een aan het Kerkplein staand huis ter vergrooting aangekocht. Het eenige dat ons omtrent den ouden vorm licht zou kunnen geven zou een kaart zijn van vóór 1564, en in die van Jacob v. Deventer bezitten wij er inderdaad zulk eene, maar deze is zoo vergaand schetsmatig bij het aangeven van gebouwen, dat zij ons niet helpen kan.¹⁾ In 1559 werd een college van Burgemeesteren ingesteld, en de bepaling — in de instructie van 1560 Juli 6: „de Burgemeesteren sullen huere camere apart hebben en houden,“ — was zeker oorzaak dat men behoefte had aan vergrooting van het bestaande gebouw. Men besloot zelfs tot een in verhouding tot de beteekenis der plaats zeer grootschen nieuwbouw, die blijkens de in de gevels gebeitelde jaarcijfers spoedig werd aangevat want reeds in 1564 was de westgevel, in 1565 de top van den voorgevel voltooid. Noch van den bouwmeester, noch van de bouwkosten weten wij iets. De heer C. H. Peters, die een uitvoerige studie aan het raadhuis wijdde,²⁾ als aan het

¹⁾ De kaart is gereproduceerd te vinden, in het Haagsch jaarboekje 1894 p. 194.

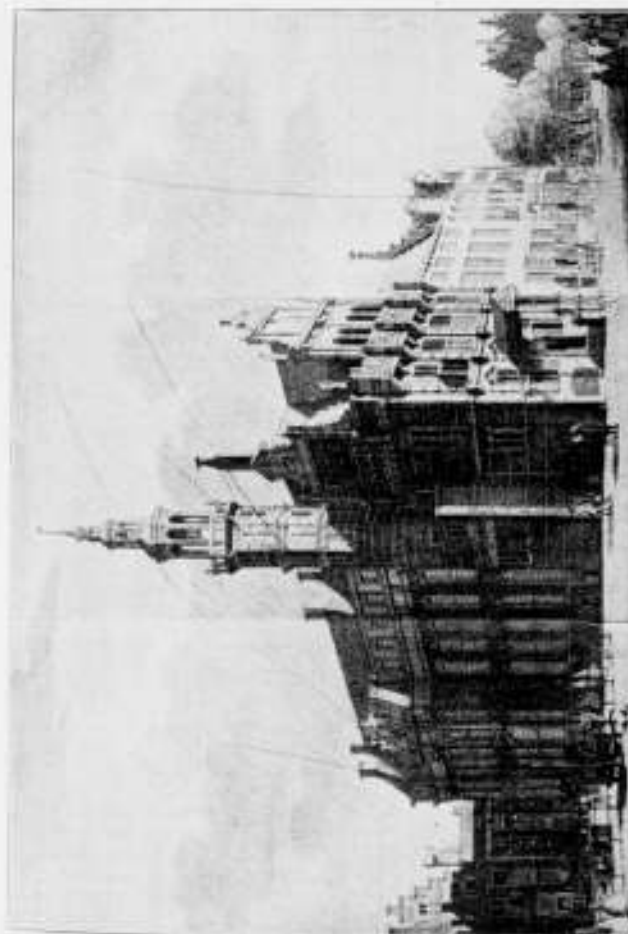
²⁾ Zie Haagsch jaarboekje 1895 p. 165.

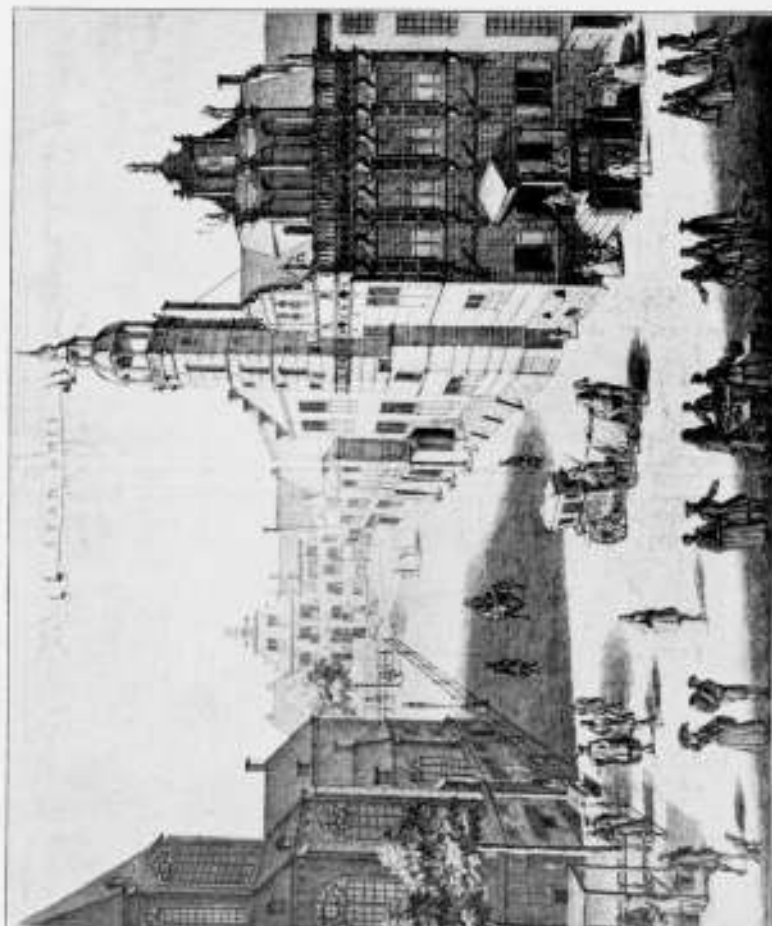
III. Kapel van het St. Nicolaas gasthuis, na 1615 Vreeschhal.

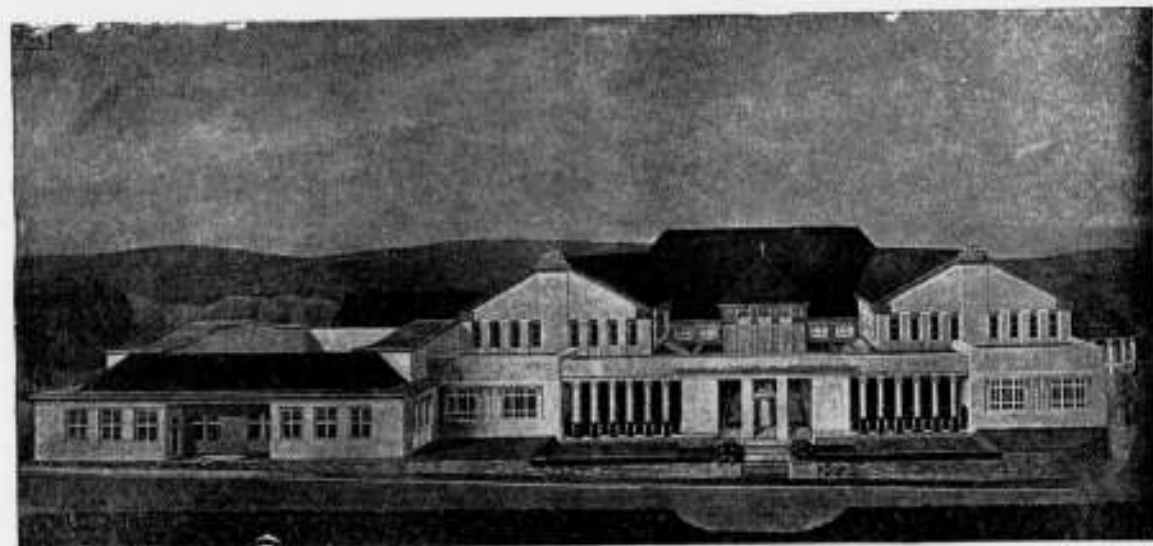
IV. De W. Gevel van Damsk. Maas, bestaande toestand.

II. Het Raadhuis in 1741.

I. Het Raadhuis in 1687.

Hoofdgebouw der Hessische Tentoonstelling 1908.
Architect Prof. ALBIN MÜLLER.

nog overig, vroeger twee huizen vormende, particulier eigendom van den heer Schröder, dat men in 1907 gedeeltelijk in gebruik nam in afwachting van maatregelen, die afdoende het ruimtegebrek zouden kunnen verhelpen.

Voorstellen voor zoodanige maatregelen hebben nu den Gemeenteraad bereikt. Waar zij strekken om door te gaan op de in 1733 gevolgde methode en het stadhuis dus behouden willen op de door de historische traditie aangewezen plek, het centrum waarom de stad in den loop der eeuwen is gegroeid, daar heeft hun opzet de sympathie van ieder voor wien zulk een traditie waarlijk iets meer is dan een klank gelijklopend met sleur en conventie. De beoordeeling der uitwerking zij echter gaarne overgelaten aan wie daartoe beter bevoegd zijn.

Dr. H. E. VAN GELDER.

HET RAADHUIS TE 'S-GRAVENHAGE.

Onderstaand adres is door de afdeeling 's Gravenhage van de Mij t. B. d. B. 6 April j.l. verzonden.

Aan den Raad der gemeente 's Gravenhage.

Geeft met verschuldigde gevoelens te kennen, het Bestuur der Afdeeling 's-Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, — dat het, na bestudering der plannen voor uitbreiding van het Raadhuis, gaarne de volgende opmerkingen daaromtrent onder Uwe welwillende aandacht zou willen brengen.

Adressant deelt de gevoelens welke er toe hebben geleid te beproeven het Raadhuis te behouden op de plek waar gedurende eeuwen de zetel der vroedschap was gevestigd. Doch zwaarder moet, naar adressants gevoelen wegen, de eerbiediging van het schoone monument zelf, waar die vroedschap te zamen kwam, een eerbiediging, niet alleen zich uitend in het laten staan van het gebouw, maar vooral in het zóódanig laten staan, dat het als geschiedkundig en architectonisch monument tot zijn recht komt.

Blijbaar hebben B. en W. dit gevoelen niet gekoesterd, en hebben zij meer gehecht aan de plek dan aan het gebouw. Immers uit de gepubliceerde teekeningen mogen wij afleiden, dat om aan de gestelde eischen te beantwoorden, het noodig is de aansluitende bouwdeelen zoo hoog op te trekken, dat het geestige oude gebouw geheel in verdrinking komt en de fraaie silhouet totaal verloren gaat. De kritiek op deze bouwwijze behoeft niet onder woorden gebracht, waar B. en W. die zelf hebben gegeven in de retrospectieve tentoonstelling

ten stadhuis, die meer harmonieuze stadsbeelden te aanschouwen gaf.

B. en W. kwamen tot dit voorstel, uit eerbied voor een plek welke paste voor het doel bij de stichting van het Raadhuis, — maar welke nu daarvoor ten eenemale onvoldoende blijkt, zoodat reeds voor deze uitbreiding 3 à 4 maal meer terrein vereischt wordt, en toch nog noodig is, een gedeelte aan de overzijde van de straat te bouwen, en het geheel tot een hoogte te verheffen, welke nadeelig is voor de schoonheid van de historische plek. Uit de beschouwing der overgelegde ontwerpen moet worden afgeleid dat, ondanks dit alles, de beschikbare ruimte nog te klein is om aan de gestelde eischen te voldoen.

Zoolang het vraagstuk niet door middel van een prijsvraag aan alle architecten ter oplossing is voorgelegd, kan niet worden gezegd met zekerheid, dat geen goede oplossing mogelijk is: — doch, waar twee verschillende bekwaame architecten bij hun indeeling, over zooveel architectonische en praktische eischen hebben moeten heenstappen, ligt het vermoeden voor de hand, dat een fraai en praktisch Raadhuis, voldoende aan de eischen door B. en W. gesteld, daar ter plaatse niet is te maken.

Bij de overwegende bezwaren, gelegen in het bederf van het oude, en het onvoldoende van het nieuwe, zal adressant zich niet verdiepen in die, voortspuitende uit verkeersbelangen, en de financiële moeilijkheid van toekomstige uitbreidingen, — doch volstaan met Uwen Raad ten sterkste te ontraden de voorgelegde ontwerpen ter uitvoering te brengen, en in overweging te geven den bouw van een Raadhuis uit te stellen totdat, — hetzij door terreinsvermeerdering en ruiling in de omgeving van het oude Raadhuis, aldaar plaats genoeg is, voor een afdoende oplossing van dit vraagstuk, — hetzij door aankoop of ruiling van grotere terreinen elders in de stad voor het bouwen van een geheel aan de eischen des tijds beantwoordend Raadhuis, met bijgeprojecteerde uitbreidingen, een beter oogenblik daartoe is aangebroken.

't Welk doende:

D. E. C. KNUTTIL, *pres.*
S. DE CLERCQ, *secr.*

BERICHT.

Door omstandigheden gedrongen bleek het niet mogelijk een artikel handelend over de voorgestelde uitbreiding van het Haagsche Raadhuis, nog in dit nummer te plaatsen. Wij hopen echter in het volgend nummer het artikel op te nemen. De Redactie.

Hochzeitstoren op de Mathildenhöhe.
Ontwerp Prof. Olbrich.

HESSISCHE TENTOONSTELLING TE DARMSTADT 1908.

Naar aanleiding van onze mededeelingen inzake de a.s. Tentoonstelling te Darmstadt (zie Bouwk. Weekblad no. 8, dd. 22 Febr.) ontvingen wij enkele vragen om nadere inlichtingen, enz.

Onze correspondent aldaar, de heer Johan Gewin, was zoo beleefd ons het onderstaande toe te zenden waarbij eenige illustraties, waarvoor hierbij onze dank.

De eerste tentoonstelling in Duitsland, waar kunstnijverheid en sierkunst als een groot afgesloten geheel zelfstandig optraden, had in 1901 te Darmstadt plaats. — De door Ernst Ludwig, Groothertog van Hessen, in het leven geroepen Künstlerkolonie, bestaande uit jonge ijverige en voor kunst blakende krachten, deed toen den eersten stap in het openbare leven en toonde daarmee, dat ook een mensch uit de zoe eeuw, naar eigen opvatting en ideaal, zich een aparte kunst kan scheppen, zonder nabootsing of gebruikmaking van de oude traditioneele vormen. Als direct gevolg daarvan ontwikkelde zich de jonge, nog wijfelende „toegepaste” kunst, hetgeen zonder twijfel het grootste succes is geweest van de Tentoonstelling in 1901.

Dat de Künstlerkolonie zich zeer goed bewust was van de betekenis van dit nieuwe streven, bleek wel uit het feit, dat zij deze tentoonstelling noemde: „Ein Dokument Deutscher Kunst” en haar ook onder dezen titel in hare geschriften aanhaalde.

Dat de nieuwe richting zich op een goed spoor voortbewoog, bleek het volgend jaar weder in Turijn waar de Darmstädter Künstler vele lauweren behaalden. Ter gelegenheid van de wereldtentoonstelling van St. Louis in 1904 legde Duitsland op 't gebied van kunstnijverheid schitterende proeven af. Ook daar onderscheidden zich de Darmstädter Künstler en wel

Tentoonstellingshuis Wagner.
Arch. Gewin.

Portaal van het Museum.
Arch. Prof. Messel.

voornamelijk Olbrich. Daarentegen was een kleine, in datzelfde jaar, door hem gearrangeerde tentoonstelling in Darmstadt van minder belang.

Hoewel slechts korte tijd hierna verlopen is, zoo komt het ons toch voor, als of die eerste gezochte uitingen van nieuwe denkbeelden reeds ver achter hem liggen: eens meer zuiver en strengere richting is men thans ingeslagen.

Hessen, dat zoo vaak den eersten stoot gaf aan een nieuwe beweging en zoo menig wel doordacht meesterwerk te voorschijn bracht, wil nu toonen in hoeverre werken en streven het land ten goede is gekomen. Dat bij de aanstaande tentoonstelling, handswerknijverheid op den voorgrond zal treden, laat zich verklaren door den invloed, welke de Darmstädter Künstlerkolonie op de nieuwe richting uitoeft. De leden der Kolonie, die voor het grootste gedeelte werkzaam zijn aan de nieuw opgerichte „Lehrateliers für angewandte Kunst” zullen dan ook wel in deze tentoonstelling den hoofdtoon voeren. In de eerste plaats zal het door Olbrich ontworpen tentoonstellingsgebouw, dat met den Hochzeitsturm (een geschenk van de stad aan den Groothertog) gelijk eene Acropolis op de Mathildenhöhe troont, de belangstelling van het publiek wekken.

Het tweede ruime tentoonstellingsgebouw met keramische binnenplaats, aansluitende bebouwing der terrassen, restauratie, winkels enz. is het werk van Albin Müller. Buiten deze twee architecten en de overige leden der Kolonie zullen nog vele in Hessen wonende of geboren kunstenaars aan de tentoonstelling deel nemen. Professoren der technische hoogeschool, particuliere architecten, schilders, beeldhouwers enz. zij allen zullen, 't zij afzonderlijk of in samenwerking met hessische firma's en industrieelen, blijken geven van hun kunnen.

Wat op het gebied van kunst, soms zelfs met subsidie van het land, in Hessen voortgebracht wordt, zal hier verenigd worden. Schoone kunsten, interieurs, arbeiderswoningen, aangelegde tuinen, ja geheele opzettelijk daartoe gebouwde villa's van Olbrich (Oberhessisch huis), Gewin, Glückert enz. zullen getuige afleggen,

Oberhessisch Tentoonstellingshuis.
Arch. Prof. Olbrich.

hoe ernstig de kunst in Hessen beoefend wordt. Niettegenstaande de doorvoering tot in de kleinste bijzonderheden, zal toch het onnoodige, wat ons zoo vaak op andere tentoonstellingen hinderde, hier ten strengste vermeden worden.

Zoo zal men nu, gelijk vóór zeven jaren, op de Mathildenhöhe, het resultaat kunnen aanschouwen van een kunstvol streven, met ruimer opvatting en grootscher ideeën, maar toch voortgebouwd op den eerst gelegden grondslag.

Omgeven van prachtige bloeiende tuinen liggen de huizen, die indertijd voor de tentoonstelling en de respectieve eigenaars gebouwd werden, aan den voet der heuvelenreeks, waarop thans de nieuwe gebouwen gezet zijn. Voortdurend sloten andere fraaie villa's zich aan, ontworpen door Prof. Pützer, Metzendorf e. a.

Huis Kaiser.
Arch. Prof. Metzendorf.

DAMPRIJSVRAAG.

Tegen het verlengen van den inleveringstermijn zijn van vele deelnemers bezwaren ingekomen.

De uiterste dag blijft dus bepaald op Donderdag 21 Mei 1908.

Voor de Jury

J. VAN HASSELT, Voorzitter,
J. INGENHOL, Secretaris-Rapporteur.

INHOUD VAN TJDSCHRIFTEN

Architectura. No. 14. *Damprijsvraag*, voorstel tot verlenging van den termijn van inzending.

Voortgezet en Hoogerbouwkundonderricht. Prospectus van den door A. et A. in te stellen driejaarlijkschen avondcursus en verslag van de vergadering van docenten.

Verslag van de 1241e Gewone ledenvergadering, Aan de Bouweraad. De Heer Kromhout weerlegt een artikel van de „Bouweraad“ waarin werd beweerd dat A et A niet in staat is het bonds-idee te verwezenlijken.

Een prijsvraag-blijspel. Twee tegenstrijdige advertentie's, de damprijsvraag betreffende worden aan eene humoristische beschouwing onderworpen.

Raad van Arbitrage. De Heer J. de Jongh zet uit een, waarom A et A zich van mede werking aan de R. v. A. onthouden heeft.

Prijsvragen. (Zie bouw, weekbl. no. 14).

H. J. de Groot een woord van hulde.

Technisch gedeelte. Beknopte vastheidsleer door F. Wind.

De Bouweraad No. 15. *J. H. W. Linnan, Een Architectenbond en zijne Noodsabelijkheid. Een Reply*. Schrijver bestrijdt het artikel „Weinig Vertrouwen“, voorkomende in het B. W. No. 14, maar eindigt met toe te geven dat hij weinig vertrouwen heeft in de wezenlijke en werkelijke kracht van de Mij.

Prof. J. A. van der Kloos, Vloeren zonder Naden. Vervolg en slot. Asphaltbestrating, hare duurzaamheid, herstellingen, tonronde en helling, veiligheid en zindelijkheid.

Woonhuis van den Willemsparkweg te Amsterdam arch. H. P. Berlogy-Nen, afbeelding.

Gebouw der Alliance Assurances St. Jamesstreet, Arch. R. Norman Shaw afbeelding.

De Opmerker No. 14. *De Reorganisatie der Maatschappij*. Op-

merkingen over den brief van den heer C. N. van Goor, (voorkomende in het B. W. no. 14) en over het artikelje: Onzuiverheden (zie B. W. no. 14).

Het Royal Institute of British Architects. Geschiedkundig overzicht van haar ontstaan en veranderingen en beschrijving van haar organisatie; interessant voor den tegenwoordigen tijd met hare reorganisatie der Bouwkundige vereenigingen en de vele moeilijke en verwarrende complicaties die zich daarbij voordoen.

Het Stadhuis van 's Gravenhage, beschouwingen over de tentoonstelling van oude teekeningen, pronken enz. betrekking hebbende op het oude Raadhuis; overgenomen uit de Haagsche Courant.

Een stukje Historie, door Victor de Stuers. Slot Over Gosschalk en het Collegie der Rijksadviseurs.

Moderne Bauformen No. 3. Onder den titel van „Gartenstadt und Baukunst“ geeft Hans Kampffmeyer een overzicht van het ontstaan en streven der tuinstad beweging. Hierdoor wordt den Architect een nieuw en hoogst belangrijk arbeidsveld geboden. In plaats toch van gebonden te zijn door hoog opgevoerde grondprijzen zal, door het streven dezer vereenigingen om de grondprijzen zoo laag mogelijk te houden, eene bredere ontwikkeling der bouwkunst mogelijk zijn; bovendien moet het tegelijk bouwen van geheele huizengroepen aan de vormgeving ten goede komen. Hierna refereert schrijver wat op dit gebied in Engeland weder is tot stand gebracht om ten slotte te wijzen op de Deutsche tuinstadbeweging waarin architecten van naam medewerken. Met talrijke afbeeldingen wordt dit artikel toegelicht.

Overigens wordt dit nummer gevuld met afbeeldingen van het nieuwe Hoftheater te Weimar, gebouwd door de architecten Herlemann en Leitmann en met opnamen en pentteekeningen van de Villa Volkert te Kiel van den architect Jochem.

Dekorative Kunst No. 7. Deze aflevering opent met eene beschrijving van het „Fienerschloss“ te Honnef am Rhein de „Laagshof“ in het Zevengebergte en het „Kaiser Wilhelm Denkmal“ te Bielefeld van den architect Wilhelm Freiherr von Tettau waaraan 31 afbeeldingen zijn toegevoegd.

Van den bekenden Dresdener Architect Frits Schumacher zijn een zestal grafmonumenten gereproduceerd, vergezeld van eene beschrijving door Hans Willich die o.m. op het stemmingslooze van onze tegenwoordige begraafplaatsen wijst.

„Das Problem des Stiles“ van Georg Simmel. Eene verhandeling over stijl, voornamelijk in betrekking tot kunstnijverheid. Door eenige voorbeelden toont de schrijver aan dat hoe dieper de nadruk van een kunstwerk op ons is, zooveel te minder de vraag naar de stijl van het werk een rol bij dezen indruk pleegt te spelen. Stijl is altijd die vormgeving welke, voorzooverte zij den indruk van het kunstwerk draagt of helpt dragen, diens geheel persoonlijk wezen en waarde, zijne beteekenis als eenling ontkent. De stijl is een algemeenheidsprincipe, dat zich met het persoonlijke principe óf vermengt óf het zelve verdringt óf vertegenwoordigt, 't welk zich vooral demonstreert in het onderscheid tusschen kunstnijverheid en kunst.

„Ein Haus- und Gartenbuch van Baillie Scott.“ Een zeer waardeerend artikel over Scott en zijn pas verschenen werk door von Berlepsch-Valendas.

Die Kaiserliche Russische Porcellanmanufaktur in St. Petersburg van 1744-1904. Geschiedkundig overzicht met afbeeldingen door E. W. Bredt.

Neue Seiden Stoffe für Innendekorationen. Paul Schulze vestigt, aan de hand van eenige afbeeldingen, de aandacht op de nieuwe voortbrengselen der Krefeldsche zijdenstoffenweverij: Audiger en Meyer.

Formen Elemente. Door eenige schetsen toont de schrijver, Georg Hoffmann, aan dat verschillende kunsttijperken en onderscheidene volken de elementaire vormen gemeen hebben; hij juicht het toe dat de „moderne“ ook meer en meer daartoe terug keeren.

La Construction Moderne. No. 27. *Le Monument de Shakespeare*. Het comité voor dit monument, dat te Londen zal worden opgericht bestaat uit niet minder dan 250 leden; de kosten zijn 500,000 pond sterling. Er zijn 3 voorstellen: het eerste is op te richten een groot gedenksteen op een der belangrijkste punten van Londen, hiertoe zou een internationale prijsvraag uitgeschreven kunnen worden; de grootste moeilijkheid is echter in Londen een juiste en niet te dure plek te vinden, terwijl velen vreezen dat dit geweldige monument in den tegenwoordigen tijd weinig kans heeft door schoonheid uit te blinken.

Daarom zijn er ook stemmen voor een standbeeld, terwijl een 3de groep een theater, alleen voor Shakespeare's stukken, wil oprichten.

La Cathedrale de Metz, dit gebouw zal gerestoreerd worden; schrijver is bang dat dit „superbe morceau de style gotique“ weer op de bekende wijze vernieuwd zal worden en haalt de woorden aan van Montaiglon: „Les églises ont deux catégories d'ennemis également dangereux, les curés et les entrepreneurs de restauration“ en tevens het gezegde van Quicherat: „Il faut, quant on touche aux anciens monuments, user de beaucoup de réserve, consolider, ne refaire que le moins possible, ne jamais innover surtout!“

Le Concours général Agricole, landbouw-tentoonstelling in de Galerie des Machines en op een gedeelte van de *Champ-de-Mars*, *Hotel de la Compagnie générale Transatlantique*, *Rue Auler*, *Arch. M. Nouat*, beschrijving met afbeeldingen.

Notes d'Art.

Travaux d'entretien, dans les Ecoles de Paris. Gewezen wordt op de gebrekkige en veranderde toestanden in vele scholen; voor de groote herstellingen en verbeteringen hierin zou voor Parijs noodig zijn 1,050,000 fr.; toegestaan is 815,000 fr.

La crise du Bâtimens; de groote crisis ontstaan door de weigering der werkgevers om hooger loon te geven en den eisch der werklieden, die vast besloten zijn de werkstaking vol te houden.

Consultations Techniques.

Deutsche Bauzeitung No. 28. *Der Ausführungs-Entwurf für den Neubau des „Deutschen Museums“ in München*. Slot: Met afbeeldingen. Bij den gevel en hare groepeering is getracht het inwendige te laten spreken; de rechte lijn beheerscht het geheel; betrouwd wordt dat de eere-zaal niet meer domineert. De inhoud van dit kolossale museum: 312,000 M³. de kosten bedragen 7,000,000 Mark.

Die Englischen Kathedralen, voordracht van prof. Chr. Hehl in de „Vereeniging Berliner Architekten“. Historisch overzicht van den Engelschen Romeinschen en Gothischen stijl, met afbeeldingen.

Die Verwertung der Wasserkraft Slot.

Deutsche Bauzeitung No. 29. *Alt-Hamburgische Bauweise*. Slot, met afbeeldingen; historisch overzicht, gewezen wordt op de verschillende invloeden, die in Hamburg gewerkt hebben op de stijlontwikkeling; toch verschillen de steden Lubeck, Lüneburg en Hamburg opmerkelijk.

Veel monumenten zijn verloren gegaan door den brand van 1842. *Mitteilungen über Zement, Beton- und Eisenbetonbau: Die neue Marbhalle in Breslau zwischen Garten- und Friedrichstrasse*. Ober Ing. Rudolf Heim.

In deze interessante rubriek worden de belangrijkste architectonische oplossingen in bovengemeld materiaal gesproken en door afbeeldingen verduidelijkt. Deze hal geeft een merkwaardige eivormige boog als kapconstructie te zien.

Zeitschrift des Oesterreichischen Ingenieurs und Architekten Vereins. No. 14.

o.a. *Der Regulierungsplan für die Altstadt Salzburg*, van arch. Karl Mayreden.

Über Granit als Baumaterial.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Dordrecht. De Heeren Stoop hebben, als geschenk aan de Grootte kerk te Dordrecht, opdracht gegeven voor de vervaardiging van drie geschilderde glazen voor de Jeruzalener Heeren Kapel in genoemde kerk, aan het Atelier voor glasschilderkunst van Jan Schouten, te Delft, naar de ontwerpen en cartons van Herman Veldhuis, Chef van het schilderspersoneel.

De onderwerpen hebben betrekking op de geschiedenis van Dordrecht, en stellen voor:

- 1e. De St. Elisabeth's vloed, Anno 1491;
- 2e. De Brand der Groote kerk, Anno 1457;
- 3e. De Verrassing van Dordrecht door de Kabeljauwschen Anno 1480.

Museum van Kunstnijverheid Haarlem. Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Maart bezocht door 397 belangstellenden. Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 159 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden. De aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid werd bezocht door 138 Mannelijke en Vrouwelijke leerlingen.

Monument Chr. Huygens. De commissie, door den Gemeenteraad van 's-Gravenhage benoemd tot het plegen van overleg met de directeuren van de Hollandsche Maatschappij van Weten-

schappen in zake oprichting van een monument voor Christiaan Huygens, heeft thans van dat overleg rapport gedaan.

Nadat 21 November j.l. te Haarlem een bijeenkomst had plaats gehad met een commissie uit directeuren, waarin door den secretaris dr. J. Bosscha, een memorie werd voorgelezen ter verklaring aan den gekozen vorm (welke memorie aan de leden van den Gemeenteraad werd toegezonden), brachten directeuren in het eerste ontwerp eenige wijziging.

Ook tegen dit gewijzigd ontwerp had de commissie dezelfde bezwaren (n.l. wat den vorm betreft, omdat zij van oordeel was, dat een standbeeld, en niet een monument als aangeboden, is bedoeld en verlangd door den erflater).

Na een uitvoerige uiteenzetting van haar standpunt stelt de commissie den Gemeenteraad voor, aan directeuren der Maatschappij een schrijven te richten, waarin o.a. gezegd wordt, dat „ook den Raad niets liever zal zijn dan op waardige wijze te zien hulde gebracht aan den te vereeren geleerde.

„Hij acht zijn verantwoordelijkheid ten aanzien van de aanvaarding en plaatsing van eenig monument echter van zoodanig gewicht, dat hij meent recht te hebben, het te mogen weigeren, indien het — hetzij standbeeld, zooals de erflater in zijn testament schreef, hetzij monument, gelijk door u gedacht — niet zou beantwoorden aan zekere eischen van schoonheid, in verband met de door den erflater daarvoor aangewezen omgeving, een en ander ook door hem zelve mede te beoordeelen.

„Mocht deze verklaring uwe Maatschappij doen besluiten, om van een gedenksteen af te zien, dan kan de Raad er zich slechts in verheugen, dat de waardige overledene zoo breed zijn uitersten wil omschreef, dat, werd zijn hoofdwensch door de Maatschappij, die hij daartoe uitverkoren achtte, niet vervuld, niettemin eenig ander nuttig openbaar doel zal worden bereikt.“

BUITENLAND.

Onder de Thoems in Londen bevinden zich reeds 12 tunnels, waarvan 9 voor de „Underground“ spoor, 2 voor voetgangers en 1 voor wagens. De nieuwe en bredere tunnel zal voor personen en wagens beide zijn; ze wordt lang 2080 M.; de doorsnede van den tunnel is cirkelvormig; ze wordt van beton gemaakt met een bekleding van baksteen, terwijl tusschen beide een asphalt laag gelegd wordt; kosten 2,25 mill pond St.

PERSONALIA.

De Heer A. A. Bekaar Lid van de Maatschappij, thans Hoofd-ingenieur-Directeur van den Rijkswaterstaat der te klasse, is benoemd tot Inspecteur-Generaal van den Rijkswaterstaat.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Maruxstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:	onderdom	24 jaar	salaris f	80.-
Ged. Bouwk. Opz. Teekenaar,				
„	17	„	30.-	
„	23	„	60.-	
„	20	„	60.-	
„	22	„	60.-	
„	24	„	100.-	
„	18	„	50.-	
„	23	„	75.-	
„	21	„	50.-	
„	23	„	80.-	
„	30	„	100.-	
„	31	„	100.-	
„	21	„	40.-	
„	22	„	70.-	
„	49	„	100.-	
„	25	„	75.-	
„	27	„	100.-	
„	35	„	100.-	
„	23	„	70.-	
„	18	„	50.-	
„	24	„	80.-	
„	23	„	80.-	
„	22	„	65.-	
„	17	„	30.-	
„	18	„	20.-	
„	21	„	70.-	
Teekenaar				
„	18	„	40.-	
„	21	„	70.-	

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 13 APRIL.

ENSCHEDÉ. Bestek no. 12. Het bouwen van een politiewachtpost met slangenwagenbergplaats aan den Haaksbergerweg.

Het gem. best. n.m. 3 u. Inl. tusschen 11 en 12 u. aan de gem. werf, alwaar bestekken met teek. en gezegd inschrijvingsbiljet à f 1,50 verkrijgb. zijn. Kosteloos volgens § 37.

LUXWOUDE (Fr.). Het herbouwen van van een afgebrante boerderij.

De heer P. Velkers' Inl. geeft E. Huisman te Tijnje.

MENALDUM. Bouwen kleine stelphuis. De heer J. H. Landstra te Marssum. Bestek en teek. ter inzage in cafe T. v. d. Meulen, Menaldum.

SLIEDRECHT. Bouwen 2 woningen aan den stationsweg aldaar.

Architect J. H. R. Veenbos 's av. 7 u. in het koffiehuis van Johs. v. d. Vlies. Bestek en teek. tegen f 1 verkrijgb. bij gen. arch. Aanw. gedaan.

STRIJP (N.-BR.). Het bouwen van een school van 6 lokalen met overdekte speelplaats enz.

Het R. K. kerkbest. van Strijp n.m. 3 u. in het liefdehuis. Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. bij den arch. L. J. P. Kooiken te Eindhoven, die inlichtingen geeft. Aanw. 13 April voormiddag 11 uur.

DINSDAG 14 APRIL.

AMSTERDAM. Bouwen perceel, ingericht tot magazijnen, werkplaatsen, kantoor en woning aan De Ruijterkade (middeneiland) aldaar.

Firma A. Hertel en Co. Bestek en teeken. à f 3 verkrijgb. bij P. Rijnja, Reguliersgracht 134.

DOETINCHEM. Het bouwen van een woonhuis a.d. Houtkamp.

De architecten H. J. L. Avink en Zn. v. m. 10 u. Bestek en teek. ter inz. in het Heerenlogement, Aanw. 14 April v.m. 9 u.

ROTTERDAM. Het bouwen van een school G.L.O. met twee gymnastiekzalen en een school voor V.L.O. met lokalen voor de kweekschool voor bewaarschoolonderwijzeressen aan de Jan van Loonl.

Het gem. best. n.m. 1 u. Bestek en teek. ter kennisgeving op de centrale secret. der gemeente en in het stads-timmerhuis en zijn à f 2 verkrijgb. bij de wed. P. v. Waesberge en Zoon. Inl. te bekomen aan gemeld timmerhuis. Aanwijzing gedaan.

WICHIMOND (Geld.). Verbouwen boerderij met bijbouw meststal enz.

Familie Mentink op de Wocht, in 't cafe van Helminck op Java. bestek en teek. ter inzage in gen. cafe en bij J. B. Leenreis te Hengelo (Geld.) die inl. geeft. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 15 APRIL.

BERGSCHENHOEK. Het bouwen van een woonhuis aldaar.

De heer A. v. Vliet Pzn. te Overschie v.m. 11 u. in het koffiehuis „de Rozenboom“ te Bergschenhoek. alw. bestek en teek. ter inz. zijn en à f 1 verkrijgb. bij den arch. C. Bourman.

GORREDIJK. Het afbreken van een bestaande en het bouwen van een nieuwe woon- en winkelruizinge in de Z. W. dubbele straat aldaar.

De heer G. G. v. d. Zwaag 's av. 8 u. Bestek à f 1 verkrijgb. ter drukkerij van G. L. v. d. Zwaag, waar tekening ter inz. is Inl. verstrekt J. Eisinga.

LOPPERSUM. Amoveren der bestaande en het daarvoor in de plaats bouwen van: a. de Enumentil te Ennum; b. de Trienjetil in den weg Zeerip-1 Zandl.

Geconmitteerden uit het hoofdbestuur van het watersch. „Fivelingo“ n.m. 3 u. in logement Rienks, alw. bestek en teek. ter inz. en zijn ad f 2,25 verkrijgb. bij opzichter Roze-

ma. Aanw. 15 April v.m. 10½ u. te Ennum bij de Trienjetil.

TIEL. Bouwen hoefsmidschool nabij de manege aan de Achterstraat aldaar. Architect C. Formine v.m. 11 u. in het koffiehuis van H. van Ringelestein, alwaar bestek en teek. ter inzage zijn. Aanw. ged.

TWELLOO. 1°. Verbouwen openbare school te Voorst; 2°. leveren en plaatsen van schoolmeubels in die school.

Gemeentebestuur van Voorst v.m. 11 u. Bestek en voorw. ten raadhuis te Twelloo ter inzage. zoomede in het „Wapen van Gelderland“ te Voorst, terwijl bestek met teek. te bekomen zijn à f 1,50. Aanw. gedaan.

ZWOLLE. Het bouwen van 19 woonhuizen op een terrein in Assendorp aldaar. De archit. M. Meijerink v.m. 11½ uur in de Melksalon van Logtenberg. Bestek en teek. à f 10 per stel verkrijgb. bij gen. archit. en worden op den dag der besteding tegen f 9 per ongeschonden stel teruggenomen. Aanw. gedaan.

WAGENINGEN. Het bouwen van een landhuis aan de Rijksstraatweg. De archit. E. G. Wentink Jr. te Utrecht n.m. 1 u. in het hotel „de Wereld“.

DONDERDAG 16 APRIL.

BUITENPOST (FR.). Bouwen burgerwoonhuis.

Architect A. Velding 's av. 7 u. bestek en teek. ter inzage in cafe Smit. Aanw. gedaan.

HENGELO (OV.). Bouwen woonhuis Schalkburgerstraat.

Architect W. Elzinga 's av. 8 u. in koffiehuis van Textor, alwaar bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft gen. architect. Aanw. 16 April v.m. 9½ u.

MIDDELBURG. Het bouwen van een ambachtschool en burgeravondschool op een terrein tusschen het Molenwater en den Zuidsingel ald.

Het best. der vereen. „De Ambachtschool“ n.m. 2 u. in het Schuttershof. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij de boekh. J. C. en W. Altorffer. Inl. geeft de gem. bouwm. v.m. van 9-11 u. en n.m. van 1-3 u.

WATERGRAAFSMEER. Het maken der gebouwen voor een gemeente gasfabriek, met bijkomende werken op een terrein, gelegen aan den Noorder Ringdijk aldaar.

Het gem. best. v.m. 11½ u. **ZUIDWOLDE (GR.).** Afbreken kerkgebouw en aldaar weder opbouwen kerkgebouw met toren en consistorie.

Kerkeraad der geref. gemeente n.m. 4 u. cafe Piel bestekken met teek. à f 25 verkrijgb. bij J. v. d. Veen. architect Groningen. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 17 APRIL.

GORREDIJK. Bouwen woning met stal en hooiberg, aan water in Nieuw Kolderveen onder Terwispe.

Architect A. Kooistra, bij wien bestek en teek. à f 1 verkrijgb. zijn.

ZATERDAG 18 APRIL.

VELSEN. Bouwen koetshuis met bovenwoning, stal en wagenloods.

Bouwkw. S. Aardema v.m. 11 u. in hotel Appeldoorn.

MAANDAG 20 APRIL.

GOUDA. Het bouwen van een fabrieksgebouw met ketelhuis, economiser en schoorsteen met bijkomende werken aan den Turfsingel.

De archit. H. J. Nederhorst Jr., 's midd. 12 u. in cafe „Schaakbord“ Bestek en teek. na 8 April verkrijgb. zijn.

DINSDAG 21 APRIL.

VENLO. Afbreken huis Kaldenck weg en ter plaatse bouwen 2 heerenhuizen. Architect Henri Seelen Bestek en teek. ter inzage en à f 2,50 verkrijgb. ten kantore van gen. architect, die inl. geeft. Aanw. 21 April v.m. 10 u.

WOENSDAG 22 APRIL.

AVEREEST. Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met ijshuis en verdere aanhoorigheden te bouwen oppervlakte 425 M².

De archit. H. Burgmans n.m. 2 u. in het cafe van H. L. de Mannink aan de Balkbrug alw. bestek en teek. ter inz. à f 2,25 verkrijgb. zijn. Aanw. 16 April n.m. 2 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

26 MAART

TILBURG. Het bouwen van 4 woonhuizen aan de St. Jozefstraat aldaar. Door den heer Theod. v. Ierland. Laagste inschrijvers Gebr. v. Bostel, f 8997.

26 MAART.

BLARICUM. Het bouwen van een winkelhuis. Door den heer E. Rigter, timmerman. Laagste inschrijver J. Rokebrand, f 3024, gegund.

28 MAART.

WELDUM. Het bouwen eener nieuwe brug over de Jowerder Jaanvaart onder Weidum. Door het gem. best. van Baarderadeel. Laagste inschrijver F. S. Schiere, Rottevalle f 4889.

30 MAART.

HILVERSUM (ONDERH.). Het bouwen van een woonhuis aan de Kopelstraat. Door den arch. J. v. Dillewijn. Laagste inschrijvers Gebr. Vleugel f 5495, gegund.

MAASTRICHT. Het verbouwen van het winkelhuis gelegen in de Jodenstraat no. 20 voor rekening van Leonard Karels, aldaar. Door den architect Arthur Deussen. Laagste inschrijver H. Cremers, f 2479.

NAARDEN (ONDERH.). Het bouwen van een jongensschool. Door het R. K. schoolbestuur. Laagste inschrijver J. v. 't Klooster, Bussum, f 3250, gegund.

VOLENDAM. Het bouwen van een woning met werkplaats in massa. Raming f 5100. Door de firma C. Jansen te Stellendam. Laagste inschrijver A. J. de Koning, Volendam f 6148.

31 MAART.

DEDEMSVAART. a. Het bouwen van een boerenbeluizing aldaar, onder bijlev. van al het daartoe benodigde. b. De glasverf- en behangerswerken. Door den heer J. Wolhuis Wz. te Gasselternijveen. a. Laagste inschrijver J. Harrijvan, Schildwolde, f 4900. b. J. Tromp, f 160. * Gegund.

ENSCHEDÉ (ONDERH.). Het bouwen van een woonhuis in de Ripperdastr. (voorheen stadswedde). Door den heer M. Mulders. Laagste inschr. A. J. Collet, f 3995. Geg.

FRANEKER. Het bouwen van twee schoollokalen en eenige werkzaamheden aan de onderw. woning. Raming f 4144. Door het best. der Christ. school. Laagste inschr. P. du Bois, f 3978. Gegund.

HAAKSBERGEN. Het amoveren van een perc. a. d. Molenstraat te Haaksbergen en liet daar te plaatse bouwen van een woon- en winkelhuis met smederij. Door de architecten de Herder en Hellendoorn te Hengelo (OV.). Laagste inschrijver Joh. Langezaal, Haaksbergen, f 5389.

1 APRIL.

ARNHEM (ONDERH.). Het bouwen van een huis, bevattende afzonderlijke beneden en bovenwoning, op een terrein aan den Amsterdamschen weg, voor rekening van den heer M. Mazee. Door den arch. W. J. Eich. Laagste inschrijver firma J. N. Jansen, f 5400. Gegund.

LEIDEN. Het verbouwen van een perceel aan de Van de Werfstraat aldaar tot bergplaats met bovenwoning. Door den arch. W. F. Doeglas te Haarlem. Laagste inschr. F. G. Zirkzee, f 4185. Geg.

VOORST (ONDERH.). Het bouwen van een schoolgebouw en onderwijzerswoning, voor rekening van de „Vereen. tot oprichting en instandhouding van Chr. scholen“. Hoogste inschrijver H. Nieuwenhuis, voor f 10374,80; laagste H. Wegerif, voor f 9290.

2 APRIL.

MIDDELSTUM. Het afbreken van een bestaande schuurte en het weder opbouwen van een tweede schuur, met de bijlevering van materialen, arbeidsloonen enz. Door den heer E. Allersma.

Laagste inschrijver B. Jansen Bz., Groningen, f 2825, gegund.

NIEUWIESEN. Het bouwen van een directeurswoning bij de Stoomzuivelfabriek aan de Ommerdijkerweg. Door het best. der coöp. vereeniging „Onderling Belang“. Laagste inschrijver Zenting, Avereest, f 2382.

3 APRIL.

BIERUM. Het amoveren eener bestaande en bouwen van een nieuwe renteniersb. huizing, met bijlev. van materialen enz. Door den heer J. Veenkamp.

Laagste inschrijver J. Smit, Losdorp, voor f 4235, gegund.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 21sten April 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1141.

Het maken van een los- en laadplaats, het afbreken en het maken van eene koplading, het wijzigen en uitbreiden van sporen en wissels, met daarmede in verband staande werken op het emplacement WINSCHOTEN.

Begroting f 15.600.—.

De besteding geschiedt volgens § 45 van het bestek.

Het bestek ligt van den 10den April 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-ingenieur F. M. VAN PANTHALEON BARON VAN ECK te Groningen en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 14den April 1908 ten 9.30 ure vóór-middag (West Europeesche tijd).

Utrecht, den 6den April 1908.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentie f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentie f 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTEREN en A. S. KEY. Rotterdam.
Aerogengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 21sten April 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1143.

Het maken van grondwerken, het opbreken en leggen van sporen en wissels, het maken en uitbreiden en verplaatsen van gebouwen en inrichtingen en het uitvoeren van diverse werken op het station ZUID-BROEK.

Begroting f 131.000.—.

De besteding geschiedt volgens § 98 van het bestek.

Het bestek ligt van den 13den April 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-ingenieur M. F. VAN PANTHALEON BARON VAN ECK te Groningen en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 3.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den April 1908 ten 1.25 ure namiddag (West Europeesche tijd).

Utrecht, den 8sten April 1908.

Bou- en Woningtoezicht 's-Hertogenbosch.

GEVRAAGD een

Adjunct-Opzichter.

Vereischen kennis en ervaring van het bouwvak, jaarwedde f 720.— tot f 1020.—.

De wedde wordt om de twee jaren verhoogd met f 60.— tot het maximum.

Solicitatiën met opgave van leeftijd, opleiding en vorige betrekkingen voor 22 April a.s. in te zenden aan den Burgemeester.

Zij met wie persoonlijke kennismaking wordt verlangd, zullen daartoe worden opgeroepen.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsstraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Grootte Houtstraat 71²⁰⁰⁰, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vismarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage: CAREL HENNY, Directeur; Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur. G. TERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds alt. 1907 1.304.500,00
Betaalde Brandschaden tot alt. 1907 32.707.500,00.

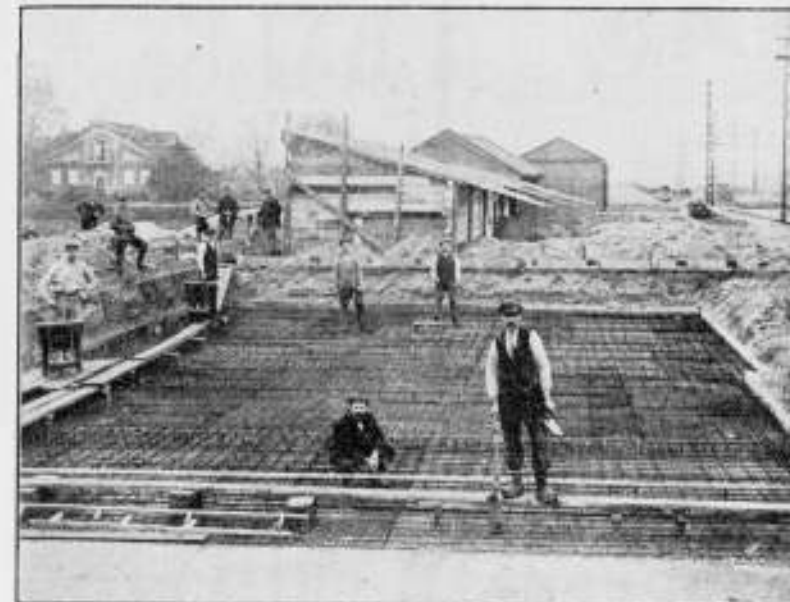
BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsstraat.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERDAM, CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton (Gewapend). — P. BOURDREZ, den Haag.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Betonijzer „Kahn Systeem“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux“ — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.

Brandkasten, Kluiseuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISEUREN. — Wed. P. A. Schroot & Zoon, Den Haag.
 Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Cementmestledakbedekking. Handel in Bouwmateriaal van J. A.
 SMITS & ZON, Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.
 Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.
 Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
 Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.
 Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
 Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-richtingen
 H. ZIMMERMANN, Utrecht.
 Centrale Verwarming. — Wed. I. T. HUNCK & ZON, Amsterdam.
 Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Closets — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
 Eerste Nederl. Xyloolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
 Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖ-
 DER, Amsterdam.
 Electricische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD
 RUEMPOL & Co., Amsterdam.
 Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
 „Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
 Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN
 Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
 Gaskachels innewaaste condensati. — OBELT, Amsterdam.
 Glas in lood. — J. I. B. J. BOUVY, Dordrecht.
 Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwarthallen, R'dam.
 Gegoten geëmailleerd ijzeren washtafels — Th. VAN HEEM-
 STEDÉ OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
 Grondboorings. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
 Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
 Houtensch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Houtcement- en Houtcementdakbedekking. Haensler's Hout-
 cement. Handel in Bouwmateriaal van J. A. SMITS & ZON,
 Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.
 Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.
 Hydraulisch gesperd hout. H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Jalousien. — J. F. KRONER & ZONEN, Spauistr. 246, 248, 250, Amst.
 Jossion-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
 Kapconconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co.,
 Amsterdam.
 Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
 Litten. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
 Lüften, Ventil., Gesm. Ijzer, trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Lüften (Hydr. en electr.). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
 Lüften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en Inw. glasemail privaateleidingen. — OBELT, Amst.

Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder“ Amsterdam.
 Montegravedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
 Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
 Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co., Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
 Plafondplaten. — Geuz. MINLIEFF, Nijmegen.
 Portland-Cement — DYCKERHOFF & SÖHNE, Amöneburg.
 Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL“ POTLOOD.
 Präcisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxier. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
 Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
 Raamsluiters voor hovenlichten. — HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.
 Rolliiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
 Rolliiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
 Rolliiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
 Rolliiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam-'s-Gravenhage.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co., Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
 Scoriae Bricks, Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLIETEN EN VEILIGHEIDSAANSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
 Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalinrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
 Stalen balken. — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
 Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-
 werks- und Hütten-Aktiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. N.
 LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Steenen, Gevel-, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche tuizen en kruispannen. — HOUBEN &
 STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
 Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
 Tegelvorseringen enz. Plaatbakerij DE DISTEL, Amsterdam.
 Timmer- en Ijzerfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toilet). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
 Vischluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouw-
 materialen“ v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmateriaal“ voorheen
 M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Ijzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.
'S-GRAVENHAGE.

ENGELSCH Aarden Buizen

Prima kwaliteit. Lage prijzen.
„BOUWMATERIALEN“ VOORHEEN M. LUIJTEN,
 LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

N.V. DE NEDERL.

STAAL-INDUSTRIE

1/2 H.E. O'VING J'S ROTTERDAM.

GROOTE VOORRAAD van:

Staaftijzer. — Plat, □ en O.
 L- en T-ijzer.
 I en Π-ijzer. — Plaatijzer.
 Kwadrantijzer.
 Betonijzer en

RAILS-KIPWAGENS

VAN DEN BERG & Co.
 Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING

Sanitaire Artikelen

in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT“ Warm-watertoestellen met automaat.
 Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het gehele huis naar
 badkuip, waschtafel enz.

„Lightning“ Geysers.

Porcelein Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.
 „Twyfords“ Aardewerk en „Twyfords“ „Adamant“ verglaasde vuurkiel.
 Ornaminten voor Electrisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Vershillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
 werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

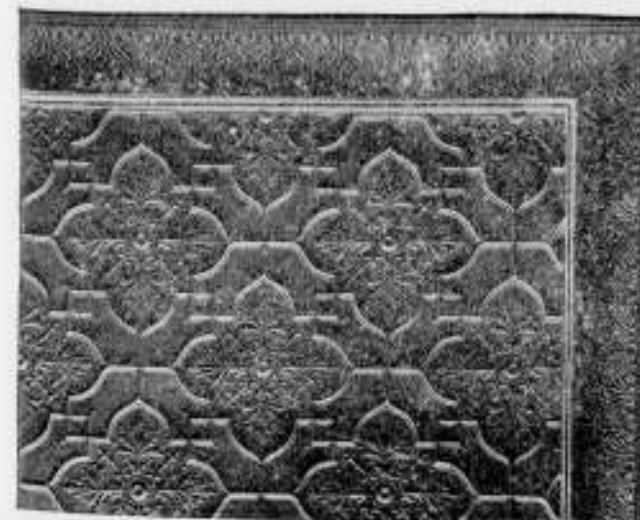
N. V. Scheja - Zwijndrecht.
Vloerbekleding zonder naden.
 voor Schepen, Kantoren, Restaurants, Magazijnen, Scholen, Ziekenzalen,
 Machinekamers, Gangen, Trappen, enz.
 Monsters en prijsberekening op aanvraag.

BOVENLICHT HERKUL LUIJKE & CO ROTTERDAM.

Bij MOUTON & Co., te 's-Graven-
 hage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouw-
 kundig Weekblad“.
 Deze portefeuilles zijn voorzien van
 een ingedrukt jaarcijfer.
 Prijs per portefeuille f 0.50. Franco
 per post f 0.65.

METALEN
Plafond- en Wandbekledingen.
 Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zoals
 WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS,
 SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen.
 Zend ons de maten der event. te bekleden ruimte en wij
 stuur U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis
 ten dienste.

WILLIAMS & Co.
 WITTE HUIS — ROTTERDAM.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Nederlandsche Maatschappij

voor

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon AMSTERDAM

(Amstel over Bensdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch System.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

BALK- en -STAAL,

alle lengten tot twaalf meter in
normaalprofielen tot de laagste
prijzen in voorraad bij

DIKEMA & CHABOT,
Rotterdam.

W. Deurvorst & Zoon.
DEN HAAG. = Heerengracht 20.

GERUITE & VLAKKE TROTTOIR-
TEGELS. — ZWEEDSCHE GRA-
NIETKEIEN. — BAZALT-, LAVA-
EN MELAPHIRKEIEN.

Gewapend Beton - Asphaltwerken.

„BOUWMATERIALEN” voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doornikse en Luikse
POEDERKALK

met een gegarandeerde sijkheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen persen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

GEB^s. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOTTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.
Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electricische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdrukpapieren.

H. J. MONDT
François Valentijnstraat 13/15. 's GRAVENHAGE.
Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren

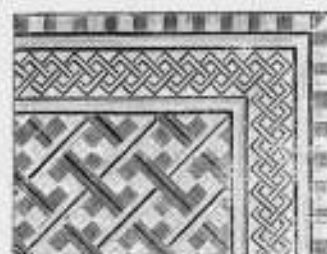
Fabriek van Houten Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van
Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van teekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, vocht-
werend, ook systeem „tapis”. op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

Amsterdamsche Jalousiefabriek

Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.

Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouzien, enz.

Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.

J. F. KRONER & Zonen, HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

VACUUM-STOFREINIGER

voor Hand- of Electriche Drijfkraft, Stationaire of Transportabe inrichting
voor Openbare gebouwen, Woonhuizen, Ziekenhuizen, Musea etc.

Vraagt catalogus, inlichtingen en prijzen bij

Christiaan Janssen & Co.

Ingenieurs voor centrale verwarming, ventilatie etc.

ENSCH EDE.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieewart-Balken.

Huygen en Vessel R'DAM.
A'DAM.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,

(HOUTGRANIE)
ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseere men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

MARTIN & Co., AMSTERDAM

Achter Oostende bij het Palais voor Volksvlijt.

HOUTEN PARQUETVLOEREN in Asphalt-Massive en Parquet-Tapis.

Worden door ons uitsluitend gelegd door werklieden van de fabriek.

HOUTEN HOOFD- EN TUSSENENBALUSTERS.

N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek

v/h Firma STEIN & TAKKEN,

VULKAAN Hout-Cement / Dakbe-
Cement-Mastix / dekking

ASPHALTVLOEREN, enz.

ZY STOOTEN HET HOOFD TEEN

OSTERTAG BRANDKASTEN

G. L. SCHULTZ,

Glashaven 40, ROTTERDAM.

Gemeente Culemborg.

Dagelijksch Opzichter

gevraagd voor algemeenen dienst; benoe-
ming met proefjaar. Jaarwedde f 650.—
Sollicitatiestukken in te zenden vóór 27
April 1908, aan den BURGEMEESTER.
Instructie ligt ter Secretarie ter lezing.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 27 April 1908,
des namiddags ten half 2 ure (*Groene
tijd*), zal in het Centraal-Peronstation te
Amsterdam, in het lokaal naast de wacht-
kamer 3de klasse (ingang vestibule) worden
aanbesteed volgens bestek no. 1110.

Het uitvoeren van Grond- en Spoor-
werken, het maken en wijzigen
van Perrons met overgangen, het
wijzigen van Rieoeringen, het
maken van den Onderbouw eener
Weegbrug, het maken van een
Privaatgebouw en het verbouwen
van het Hoofdgebouw met bijbe-
hoorende werken op het stations-
emplacement UTRECHT MA-
LIEBAAN.

Begroeting f 32.000.—

Het bestek met 3 teekeningen is tegen beta-
ling van f 2.50 en het bestek zonder de teekening
tegen betaling van f 1.— verkrijgbaar
aan het Centraal-Administratie-gebouw der
Maatschappij aan het Droogbak te Amster-
dam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150,
of op franco aanvraag aan dien Dienst, met
toezending van het bedrag in postwissel,
(postzegels worden niet in betaling genomen
en aan aanvragen zonder postwissel wordt
geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op Woensdag
22 April 1908 te 10 u. 30 spoorstijp.

De Raad van Administratie.

STAAL & HAALMEIJER, AMSTERDAM.

Engelse Staalrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

**Proefstation
voor Bouwmaterialen**

KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim 300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van 15, 20 en 30 cm. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN VEGELIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.

KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,

van naadlooze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw.

Voordeelig ter vervanging van houten stutten.

Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur.

Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau G. L. DAHLMANN, Rotterdam.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.

Directeur: H. VAN DER MASCH SPARKER.

AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.
TELEFOON 108.

Nieuw Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestektekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.

Sneller, Juister, Goedkooper
dan foto litho

„Het maken van calques is overbodig de drukken kunnen worden gemaakt direct naar de teekeningen „mits deze in goede zwarte lijnen „zijn uitgevoerd“.

Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 30 cm. voorradig.

tot 30 cm. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloelijzer.

HYDREX Waterdicht Vilt,

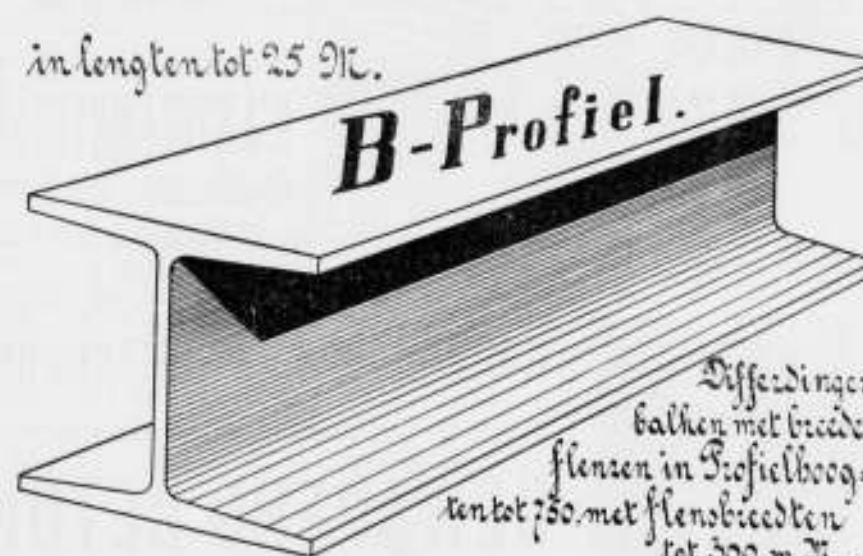
aangebracht volgens de Membraan methode geeft de eenigste en duurzaamste waarborg tegen volkomen Waterdichtheid zelfs bij den grootsten Waterdruk.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

Vertegenw: **C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.**

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

B-Profiel.

Differdingen
balken met breede
flenzen in Profielhoog-
ten tot 750 met flenzbreedten
tot 300 m.M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem. — zie de talrijke Attesten — van verlichting voor kleine gemeenten, Villaparken, Villa's, Gestichten, Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht dienstbaar gemaakt voor aanleg WATERLEIDING.

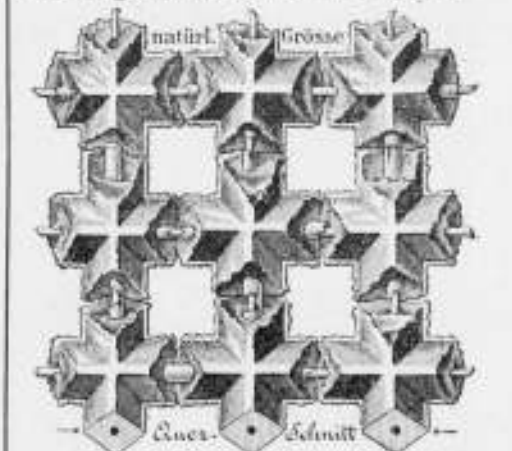
Apparaat zeer eenvoudig, zoo gewenscht werkende met gewichten, dus zonder Motortje, zindelijk, gevaarloos en gemakkelijk te bedienen. Behalve in vele villa's en gestichten, zijn reeds 9 belangrijke dorpen in Nederland, naar ons systeem met dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.

Hoofddirecteur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. — Rijkhof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2668.

GEBRUIKT
Steengas „DRAHTZIEGEL“

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en alle mogelijke IJzerconstructies, Onderkleeding van Trappen, Gehogen Plafonds, enz. Eénig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.

ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. + + +

DUNCKLERSTRAAT
HOEK 20e SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek

voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDDE OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — AMSTERDAM. — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

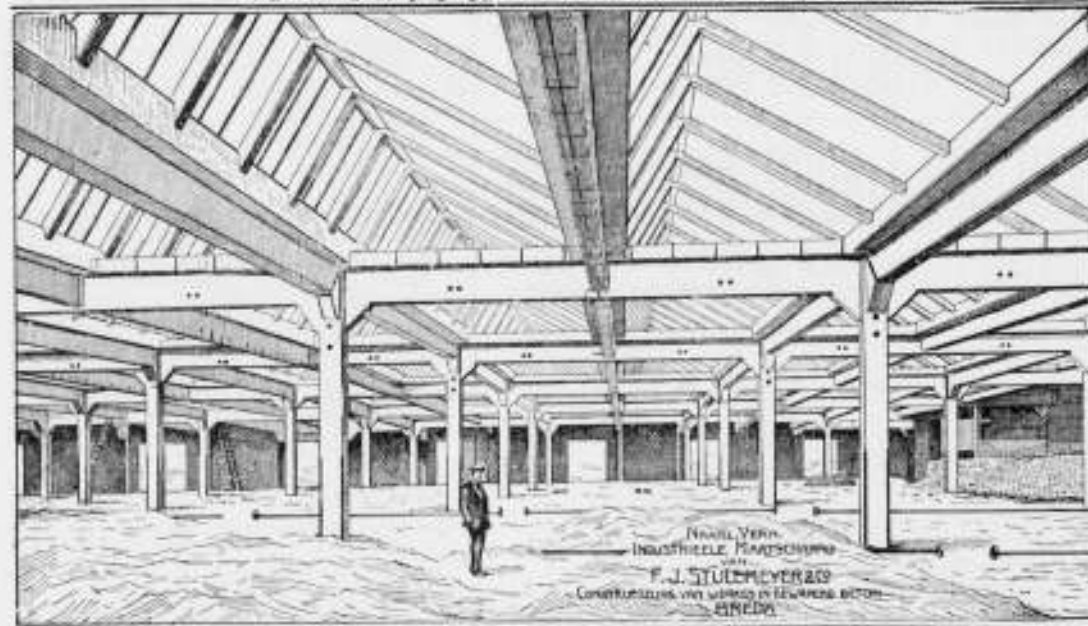
PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geijzers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet. overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASCHTAFELS, URINDOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.
CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS,
WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.
Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

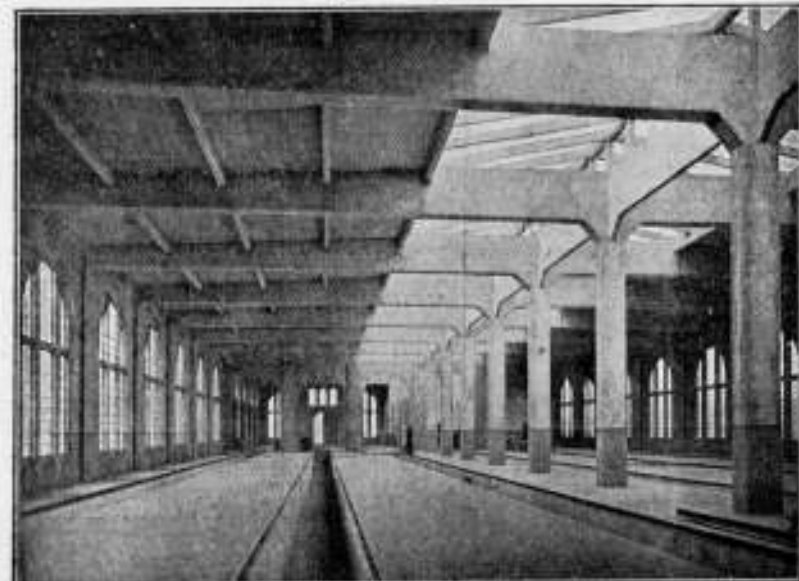
**SHEDDAKEN IN
Gewapend Beton,**

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M².
AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,
ROTTERDAM,
uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken
in Gewapend Beton te
BREDA.

Rijtuig-remise derZ. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschen dam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.
Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^e JAARGANG 1908. N° 16

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

• ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY •
• TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST •

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-
Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL,
J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: ED. CUYPERS,
A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & C DEN HAAG

INHOUD
N° 16. 18 APRIL 1908. Mij. t. Bev. d. Bouwk. — Actueele
Vraagstukken. — De Haagsche Raadhuisquestie, door Vigilante. —
Verslagen van vergaderingen. — Boek- en Plaatwerken. —
Inhoud van tijdschriften. — Berichten. — Bureau voor plaatsing
van opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop
van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranciers
enz. — Advertentiën.

ABONNEMENTSPRIJS
voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het
Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — PRIJS DER
ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents
Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN
AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT
VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en
kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Dr. C. Lely, Oud-Minister, is het honderdste lid onzer
Maatschappij sedert 1 Januari toetgetreden.

VIIIe Int. Congres voor Architecten te Weenen
in 1908.

De Voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouw-
kunst ontving van den Senaat van de Technische Hoogeschool
het volgende schrijven:

Delft, 15 April 1908.

W^{el} Ed. Geh. Heer.

In antwoord op Uw geëerd schrijven van 25 Februari j.l. hebben
wij de eer U mede te deelen dat de heer Henri Evers, Hoog-
leeraar aan de Technische Hoogeschool in de Architectuur met
inbegrip van de geschiedenis der bouwkunst, door den Senaat
der Technische Hoogeschool is aangewezen als afgevaardigde
van de Technische Hoogeschool op het in Mei a.s. te Weenen
te houden VIIIe Int. Congres voor Architecten.

Namens den Senaat der Technische Hoogeschool,

was get.: S. G. EVERTS, Rector Magnificus.
" " T. FRANCO, Secretaris.

Sedert de laatste opgave hebben zich nog als lid opgegeven:
de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap,

en de heeren:

G. van Arkel, Amsterdam.
A. R. Freem, Arnhem.
J. H. W. Leliman, Amsterdam.

De Commissie tot herziening der Honorariumtabel voor
Architecten heeft andermaal vergaderd; het definitief concept
is in bewerking en zal nader in dit blad worden gepu-
bliceerd.

Het Hoofdbestuur heeft inmiddels ook vergaderd en heeft
de goede gedachte gehad Professor Klinkhamer uit te
noodigen deze vergadering bij te wonen. Velen zullen het
zeker op hoogen prijs stellen dat Professor Klinkhamer de
uitnoodiging heeft aangenomen. Aangezien op het oog-
blik dat dit blad verschijnt de vergadering nog niet is af-
gelopen, kunnen wij geen nadere bijzonderheden daaromtrent
mededeelen.

Wanneer alles loopt zooals verwacht wordt, dan zal de
gewijzigde Wet binnenkort in dit blad weder worden op-
genomen en tevens mededeeling worden gedaan wanneer
de Huishoudelijke Vergadering zal plaats vinden. Het zou
wenschelijk zijn dat vóór de Alg. Vergadering het Hoofd-
bestuur, de Wetscommissie, de hoofden van de Afdelingen
en werkelijk belangstellenden het eens zouden kunnen
worden ten minste over de hoofdpunten van de nieuwe
conceptwet. Dergelijke ver-strekkende voorstellen te be-
spreken, te verwerpen of aan te nemen op een Algemeene
Vergadering, waarbij misschien velen zelfs slecht voorbereid
zijn, is onmogelijk. Het is nu zaak om zoo spoedig mogelijk
een degelijk resultaat te verkrijgen.

De N. A. B. en de Mij. t. B. d. B.

De korte opmerking (zie verslag hoofdbestuurvergadering
B. W. no. 15 van 11 April) bij het als amendement van
Goor gedoopte derde deel van mijn in een vorig nummer

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd
een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

van het B. W. verschenen artikel over den N. A. B. noopt mij tot een kort wederwoord.

1°. Tegenover mijne meening, dat de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst na hare reorganisatie niet de vakbelangen der architecten zal kunnen behartigen staat eene andere meening, lees ik. Ik vermoed dat de bedoeling is dat die andere meening tegenovergesteld aan de mijne is en stelt dat de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst wel zou kunnen doen wat tot het gebied van een architecten vakbond behoort. Is dit vermoeden juist, dan zou het wenschelijk zijn dat de gronden, waarop die meening steunt, wat nader ontwikkeld worden. Wellicht zijn die gronden zoo stellig en de daarop gebaseerde redeneering zoo klemmend, dat zij hen, die met mij van gelijke meening zijn, kunnen bekeren en tot het inzicht brengen dat werkelijk een N. A. B. niet noodig is.

2°. Tegenover mijne meening dat een N. A. B. die naast de vakbelangen der architecten ook de bouwkunstbelangen in hun vollen omvang zou behartigen, niet in concurrentie zal komen of behoeven te komen met bestaande bouwkunstverenigingen wordt aangevoerd dat minder die concurrentie dan wel versnippering van krachten wordt geducht.

Ik ben geneigd te vragen of het woord krachtenversnippering hier wel op zijn plaats is.

Wanneer men uitgaat van het denkbeeld dat een N. A. B. precies of nagenoeg hetzelfde zal doen als de bestaande verenigingen, en b.v. ook weer een blad en plaatwerken zou uitgeven enz., dan zou van krachtenversnippering gesproken kunnen worden.

Doch nemen we aan dat een N. A. B. in 't bijzonder zal doen wat aan alle bestaande verenigingen krachtens het belangenverschil hunner leden en hunne daarop gebaseerde organisatie onmogelijk is, nl. de behartiging der speciale vakbelangen van den architect, doch dit woord genomen in de beteekenis die het behoort te hebben of te verkrijgen, dan kan met meer recht van arbeidsverdeling dan van krachtenversnippering gesproken worden.

Om krachtenversnippering te voorkomen zou men zich (in de toekomst) kunnen denken een bond tusschen alle bestaande bouwkundige verenigingen, die, hoewel geheel zelfstandig in hun organisatie en optreden, gezamenlijk de behartiging zouden beoogen van eenige wel omschreven gemeenschappelijke belangen als daar zijn, het uitgeven van een goed bouwkundig orgaan, het samenstellen van bouwkundige plaatwerken, het organiseren van voordrachten, excursiën, de vertegenwoordiging op congressen, het optreden bij autoriteiten, enz. Bij zulk een bond zou ook een N. A. B. zich kunnen aansluiten, om, medewerkende aan de behartiging der algemeene kunstbelangen, zijn grootste kracht te reserveeren voor de verwezenlijking van zijn hoofd-beginsel, de behartiging der vakbelangen van den architect.

Ik moet herhalen dat het mij onbegonnen werk voorkomt te trachten de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst tot een vakbond voor architecten te willen maken, omdat het optreden voor de belangen van den architect zich m. i. in de allereerste plaats moet richten op verheffing van den stand als zoodanig, op het waarborgen van het praedicaat architect, en de uitoefening van het beroep aan hen die van dat beroep geen tweeslachtig ding maken door de uitoefening daarnaast van bijvakken die meer tot het beroep van den aannemer of den werkbaas, den makelaar, enz. behooren. Alle andere pogingen om de architectbelangen te behartigen lijken mij ondergeschikt aan dat eene principieele belang, en onvruchtbaar omdat zij den architect niet kunnen brengen op de plaats die hem in de samenleving krachtens zijn kunstenaarschap en intellectueel peil toekomt.

Zulk eene actie kan echter nimmer door de M. t. b. d. B. gevoerd worden zonder in conflict te komen met de belangen zelfs van een groot deel der leden die tot de eerste groep der gewone leden zullen geacht worden te behooren volgens de omschrijving van de desbetreffende bepaling van het huishoudelijk reglement.

Ik weet wel dat al schrijft een N. A. B. dit hooge beginsel in zijn vaandel, het er nog zeer, zeer ver van verwijderd is, het tot werkelijkheid te zien worden, maar nog veel veel verder is men er van af wanneer men het beginsel zelfs niet eens in zijn vaandel kan schrijven, en dit laatste zal geen der bestaande bouwkundige vereenigingen, en ook niet de Mij. t. b. d. B. na haar reorganisatie kunnen doen.

Rotterdam, 14 April 1908.

C. N. VAN GOOR.

De Statuten-commissie van den B.N.A.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad!

In het stukje van den heer Jacob F. Klinkhamer in no. 15 van dit blad, komen een paar opmerkingen voor die nadere verklarings noodig maken. Zij betreffen het werk der Commissie belast met de samenstelling der statuten van den Bond van Ned. Architecten (B.N.A.) Ik wensch mij niet te mengen in den strijd door sommigen tegen het nieuwe lichaam aangeboden, de Bond is gesticht omdat de noodzakelijkheid daarvan door velen werd gevoeld en eerst later zal kunnen blijken of de oprichters goed hebben gezien of niet. Aan voorbarige voorspellingen wensch ik dus niet mede te doen. Maar nu de strijd zoo hoog loopt, dat zelfs reeds bij voorbaat wordt getwijfeld aan de goede trouw der Statuten-Commissie en de heer Klinkhamer haar zelfs beschuldigt van handelingen waardoor het vertrouwen in den Bond (en nog wel „schier hopeloos“) is geschokt, gaat het waarlijk wel wat al te ver en zij het mij vergund de lezers van het Bouwkundig Weekblad op het ongerijmde van deze leelijke woorden te wijzen.

Eerst schrijft de heer K.: „Omtrent het wezen van den Architecten-Bond bestaat zulk een verwarring, dat de Commissie belast met de samenstelling der statuten van den Bond verplicht is ten spoedigste klaren wijn te schenken enz.“ Het ligt voor de hand dat, wanneer men het noodig vindt iemand op zijn plicht te wijzen, er vermoed wordt dat de vervulling van die plicht gevaar loopt. In afwachting van de toelichting die de schrijver zeker wel van dezen zin zal willen geven zij hem al vast medegedeeld, dat de Commissie haren taak volkomen begrijpt; geen ander plan heeft dan den meest klaren wijn te schenken en zich in 't minst niet zal laten influenceeren door de „verwarring“ die omtrent het wezen van den Bond heet te bestaan. Die taak wordt alleen beheerscht door het beginsel dat in Utrecht is aanvaard en of men nu al aan dat beginsel wil plukken en tornen door den onmogelijken eisch dat de Vakbond zich niet met het vak zal mogen bemoeien en dus een caricatuur van een vakbond zal zijn, dat beginsel wordt nog altijd ongeroerd aanvaard door de vele architecten die overtuigd zijn van de noodzakelijkheid van een Vrijen Bond, los van alle mogelijke banden en invloeden die hare gestes zouden kunnen belemmeren. Hierop is het werk der Commissie gericht, het is dus niet zij die onzuiveren wijn wensch te schenken, integendeel, zij beijvert zich om alle onzuiverheden, die het beginsel zouden kunnen aantasten, uit de statuten te weren.

Dat sommigen door misverstand tot den Bond zijn toegetreden moet worden erkend, maar dit komt vanzelf in orde wanneer ieder die de eenmaal vastgestelde statuten niet kan aanvaarden, zich terugtrekt.

De Hoogleraar maakt het nog erger waar hij zegt: „Mogelijk dat dus het vertrouwen in den Bond weder zou herleven, dat nu door de handelingen der Commissie schier hopeloos is geschokt.“ Ik mag ZEd. zeker wel de vraag doen bij wien dat vertrouwen is geschokt en waardoor. Een Commissie waaraan is opgedragen naar een te voren omlid plan te werken — en dit is hier het geval — kan alleen het door de benoeming geschenken vertrouwen schokken, wanneer zij of in 't geheel niet in werking treedt, of die omlidning te buiten gaat. Kan de heer K. vrees hebben voor het eerste, gaat het hem te langzaam en is hij bang dat er niets van komt? Dit denk ik niet, want voor deze veronderstelling is niet de minste reden. De Commissie werd op 29 Februari be-

noemd, tot 14 dagen later konden amendementen op de Conceptstatuten worden ingezonden, het werd dus half Maart eer met het werk kon worden begonnen, terwijl de klacht van den heer K. reeds van 6 April dagteekent, even drie weken later dus. De tijd kan hem dus niet te lang vallen. Meent hij dan misschien dat de Commissie haren taak verkeerd opvat en hare bevoegdheid te buiten zal gaan? Ook hierover behoeft niemand zich ongerust te maken, want er is maar een richting waarin zij zich kan bewegen, deze is aangegeven in het program van actie dat als maatstaf voor de statuten moet dienen. Trouwens, zoolang de Commissie nog niet gereed is, is elke kritiek op haar werk zonder eenigen zin. Men kan echter al nu vast vernemen dat zij zich daarbij in 't geheel niet kan bekommeren om de pogingen van hen die de geboorte van het kind met leedwezen hebben gezien en nu hun best doen om het lam en blind de wereld in te sturen of, liever nog, maar subiet den hals om te draaien. Daartegen te waken is vooral de taak der Commissie; het kind moet frisch en gezond worden opgevoed, zóódat het tot een krachtig, zelfbewust lichaam kan opgroeien. De Hoogleraar zal het met mij eens zijn dat deze taak een schoone is.

15 April 1908.

Js. INGENOHL.

Lid der Statuten-Commissie van den B.N.A.

's-Gravenhage, 11 April 1908.

Naar aanleiding van de voorgestelde Statuten-wijziging, zij het mij veroorloofd het volgende onder de aandacht der leden te brengen.

Tot dusver bestond in de beoefening der bouwkunst de grootst mogelijke vrijheid. De eenige band die was aangelegd, bestond in de handhaving van de honorarium tabel. Overigens heerscht een toestand van volkomen anarchie.

In deze chaos tracht deze voorgestelde wijziging der Statuten nu verandering te brengen, en wel door monopoliseering van het architecten bedrijf.

Een bepaalde leeftijd en zekere, nog niet omschreven capaciteiten, zullen de basis vormen voor den eersten stap tot organisatie van het Architecten-vak.

Bij dezen eersten stap zal het echter niet kunnen blijven. In het aantal op te leiden en toe te laten architecten zal ook beperking moeten plaats hebben, gevolgd door overeenkomsten met de zich steeds meer organiserende werkrachten in het bouwbedrijf, zoodat na geheele organisatie van dat bedrijf, geen bouwwerk meer tot stand zal kunnen komen zonder leiding van een architect.

Het spreekt van zelf dat hierbij vraagstukken en beginselen aan de orde komen die beheerscht zullen worden door de sociale denkbeelden van de meerderheid der leden.

Bij de behandeling van de Statuten-wijziging zal men zich daarom volkomen rekenschap moeten geven, dat er beginselen aan de orde komen die met de gerespecteerde richting der leden in nauw verband staan, zoodat de overtuiging van velen in het gedrang kan komen.

Het komt mij dan ook voor dat de Mij. tot bev. der Bouwkunst niet het geschikte lichaam is om deze economische operatie ter hand te nemen.

Laat de Mij. een vereeniging blijven tot bevordering der bouwkunst en alles uit haar midden verwijderen wat samenhangt met de zuivere vakorganisatie.

ROELOF KUIPERS.

UTRECHT, 15 April 1908.

Geachte Secretaris!

Naar aanleiding van het medegedeelde onder „Voorstellen besproken in het Verslag van de Vergadering Afd. Utrecht“ in het Bouwk. Weekblad No. 15, veroorloof ik mij de opmerking: 1°. dat voor „Vier“ Voorz. moet gelezen worden: „Oud“ Voorz.; immers als voorz. der afd. werd ik als zoodanig in de Wetscommissie benoemd in Sept. 1906 en toen ik in Oct. d.a.v. mij niet meer herkiesbaar stelde, nam ik mijn ontslag tevens uit de Wetscomm.

wat echter niet werd aangenomen 1) (zie brief van 17 Dec. 1906 No. 1282 van Rieber); 2°. wensch ik hierbij uitdrukkelijk te verklaren dat de bestrijding van de motie (zie blad. 237 te kol. 4e alinea enz.) van mij was en ook — natuurlijk — de eene stem tegen.

Overigens kon de „advokaat“ der Comm. niet veel doen; hoewel gekomen op verzoek van het bestuur, om wellicht eenige toelichting te geven, beperkte zich de bespreking tot de door den voorzitter vooropgestelde motie, en nog een paar punten nader in bovengenoemd verslag genoemd.

Wellicht heeft de Secretaris der afdeling U het aantal der aanwezige leden en hun betrekking opgegeven? Tot juiste appreciatie ware dit wel leerrijk.

Met beleefde groeten,

hoogachtend

I. H. J. VAN LUNTEREN.

ACTUEELE VRAAGSTUKKEN.

Artistiek-Technische en Maatschappelijke Belangen.

Onder degenen, die op het oogenblik met belangstelling de voorbereidende maatregelen tot reorganisatie van de Maatschappij gadeslaan of er krachtig toe medewerken, is een groep te constateeren, die het een goede oplossing acht zoo de Maatschappij zich niet geheel met de vakbelangen bemoeit, maar een deel, en zelfs een zeer groot deel hiervan, overlaat aan een geheel los van de Maatschappij staande nieuwe vereeniging. Hun gedachte is aan de Maatschappij het gebied van de zuivere artistiek-technische bouwkunstige belangen te laten, een gebied waar niet alleen de architecten, maar ook andere deskundigen hun meening zouden kunnen uitspreken, hetzij dan deze lasten met of zonder stemrecht; waardoor de Maatschappij h.i. het minst hare eigen oude organisatie zou ondersteboven gooien en dus weinig kans zou loopen leden te verliezen.

Zoo oppervlakkig gezien ligt hier iets aannemelijks in; maar al direct bij eenig nadenken rijst van zelf de vraag: is een dergelijke oplossing wel mogelijk? Wat zijn de artistiek-technische belangen en wat de z.g. vakbelangen van den architect? Hoe verhouden deze zich onderling? Wat is eigenlijk een architect?

Ziedaar vragen, die voor alles afdoende beantwoord moeten worden, wil men op een stevig fundament het nieuwe, schoone en gerieflijke huis van het moderne vereenigingsleven oprichten.

De architect is door zijn eigenaardige plaats in de samenleving zoowel een kunstenaar als een volop maatschappelijk mensch; vandaar dat hij artistiek-technische en maatschappelijke belangen²⁾ heeft, die hij beiden in vereeniging met gelijk belanghebbenden zal pogen te verdedigen of te verbeteren.

Maar zijn die 2 soorten van belangen los van elkaar, staande ieder op hun eigen standpunt en missen ze een gemeenschappelijke basis? Ik geloof van niet.

Want al wordt het bij voorkeur voorgesteld alsof de kunst niets met al het praktische gedoe van de menschen te maken heeft, alsof ze als een bijzondere, buiten en boven alles staande eigenschap geheel los van alles en in zich zelf beoordeeld wil worden, zoo is een dergelijke idealistische beschouwing van hoog-gestemde menschen zeer verklaarbaar, daar zij de zware en donkere aarde niet zien, waaruit deze zoo schoone en heerlijke bloem opgroeit.

Het ligt ook voor de hand dat, als men over zijn vak spreekt, de schoonste zijde daarvan, vooral tegenover de buitenwereld, getoond wordt; en zoo is het ook te begrijpen dat architecten het groote en voor alles toegankelijke begrip

¹⁾ „Vier Voorz.“ was een betreurenswaardige drukfout. J. G.

²⁾ Hieronder te verstaan de economische en al die belangen, welke betrekking hebben op positie, erkenning enz.

van Bouwkunst als kunst tot nog toe uitsluitend in hun officieele vaandels hebben geplaatst. Maar de tegenwoordige minder romantische en meer zakelijke en critische tijd laat zien wat achter de schermen gebeurt en omschrijft in hare nieuwe vereenigingen meer hare werkelijke gaardheid, waardoor de romantieke zijde van het vereenigingsleven verloren gaat, maar een grootere en krachtige waarheid daardoor naar voren treedt.

En zoo, koel beschouwd, moeten we erkennen dat de artistieke en maatschappelijke belangen van den architect ten nauwste aan elkaar verbonden zijn, ja in de meeste gevallen één zijn. Een architect heeft er maatschappelijk belang bij dat zijn artistiek werk hoog staat; en eveneens heeft hij een gunstiger ontwikkeling van zijn artistiek talent als zijn maatschappelijke positie verbeterd wordt.

Zou er wel een, schijnbaar uitsluitend bouwkunstig artistiek-technisch belang zijn, dat toch nader blijkt ook niet tegelijkertijd maatschappelijk belang te zijn?

Laten we eens eenige voorbeelden nemen. Een of ander bestuur vraagt aan een Bouwkunstvereeniging advies over de wenschelijkheid van restauratie van een oud gebouw; het artistiek-technisch belang wordt door de vereeniging behartigd met het uitspreken van haar meening omtrent die restauratie; het maatschappelijk belang, reeds bevorderd door de opdracht aan de vereeniging, waardoor in het algemeen de positie, de beteekenis van hare leden wordt gereleveerd, zal nog meer behartigd worden doordat de vereeniging een of meer architecten aanbeveelt voor het uitvoeren der restauratie.

Een ander voorbeeld: een bouwkunstvereeniging bevordert door middel van een toelage de opleiding voor architect. In dat geval is het doel de algeheele architectenstand, door grondiger onderwijs, te verhoogen, waarvan een maatschappelijk verbeterde positie het gevolg is.

Nog iets anders: een nieuw ingevoerd materiaal is goedkoop en artistieker dan een dat het nieuwe vervangen kon; natuurlijk zal de architect het nieuwe toepassen, daar zijn artistiek-technisch belang geheel samengaat met zijn maatschappelijk: namelijk om zoo goedkoop mogelijk te bouwen.

Maar nemen we nu eens een nieuw materiaal dat artistieker maar duurder is dan een bestaand; wat dan? Gaarne zal de architect het mooiere plaatsen; maar keurt de bouwheer de meerdere kosten niet goed, zoo zal het artistieke belang van den architect het moeten afleggen tegen zijn maatschappelijk belang, dat hem voorschrijft toe te geven aan den wensch van den bouwheer.

Ten slotte nog dit voorbeeld: Een Bouwkunstvereeniging geeft een weekblad uit. In een meer ouderwetsche gedachtegang zou het heeten: dit is noodig voor algemeene ontwikkeling, om op de hoogte te blijven van zijn tijd. Dit is juist, dit is het artistiek belang; maar het maatschappelijk belang schrijft voor dat het noodig is om op de hoogte te blijven van zijn tijd, om zich zooveel mogelijk te ontwikkelen, wil men niet verouderd raken of overvleugeld worden.

Deze mij te binnen vallende voorbeelden kunnen door vele en waarschijnlijk frappanter voorbeelden vermeerderd worden. Het zij echter voldoende om aan te toonen, dat er contact is tusschen de twee belangen van den architect en dat als het er op aankomt, zeer zeker de maatschappelijke belangen verre de artistiek-technische de baas zijn. Wie kent niet de onaangename positie van toe te moeten geven aan een voor hem lastigen en on-artistiek eisch, eenvoudig om de maatschappelijke belangen, d. w. z. om de claudie?

De maatschappelijke belangen zijn onafscheidelijk verbonden aan de artistiek-technische belangen van den architect. Vandaar

dat een zuivere vakvereeniging, waarin uitsluitend de vak- (beter gezegd de maatschappelijke) belangen behartigd moeten worden, onbestaanbaar is, en hare allereerste daad zich tegelijk op het terrein van de artistiek-technische belangen zou begeven. Als bewijs hiervoor kan dienen dat de N. A. B., die toch uitging van het beginsel alleen de vakbelangen van den architect te zullen behartigen, *noodzakelijkerwijs* in haar programma de bekende punten schreef: geven van advies, bevorderen van het onderwijs, enz. Hiertoe had en heeft zij natuurlijk volkomen het recht, ja het is de eerste consequentie van haar oprichting.

Zoo ligt het ook voor de hand, dat de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, gereorganiseerd tot een zuivere architectenvereeniging, deze alles beheerschende factor van de maatschappelijke belangen niet uit haar midden verwijderd; deed zij dit, zij zou worden gelijk een van de voedende aarde afgesneden bloem, die kortstondig een kwijnende schoonheid kan vertoonen om spoedig geheel te verwelken.

Nu door den drang der tijden de gedachten over het moderne vereenigingsleven helderder beginnen te worden, nu meer en meer de leden van de Mij. de groote principiële waarde van de behartiging van de maatschappelijke belangen van den architect gaan begrijpen en deze domineerend en duidelijk vermeld wenschen te zien in de hervormde Mij., in tegenstelling met vroeger, toen de Bouwkunst werd aangeropen maar de maatschappelijke belangen zeer zeker wel even beslist tot hun recht zijn gekomen, nu is het voor alles wenschelijk dat, na de reorganisatie der Mij., deze en de N. A. B. zich wederzijds verstaan.

Want alleen een groote vereeniging, waar de maatschappelijke en artistiek-technische belangen *onafscheidelijk aan elkaar verbonden* zijn en daarom geheel tot hun recht komen, is de wensch van velen. J. G.

DE HAAGSCHE RAADHUISKWESTIE.

De Gemeente-archivaris van onze Residentiestad heeft in het laatste nummer van het Bouwkundig Weekblad de leden der Maatschappij in kennis gesteld uitsluitend met den historischen kant van de Haagsche Raadhuiszaak.

De redacteur van het Bouwkundig Weekblad vroeg mijn oordeel over de plannen, die B. en W. voorstellen aan den Raad, welke plannen beoogen de uitbreiding van het Raadhuis.

Gaarne voldoe ik aan dit verzoek, het mede zeer gewenscht achtende, dat belangrijke bouwkundige vraagstukken van den dag in ons Weekblad worden behandeld.

En nu wijs ik er op dat de bevolking van den Haag thans ongeveer driemaal zoo groot is als dertig jaar geleden; terwijl door verschillende nieuwe wetten de bemoeiingen der gemeentebesturen in hooge mate zijn vermeerderd.

Beide oorzaken hebben geleid tot het gevolg dat, buiten het in gebruik zijnde Raadhuis, verschillende perceelen voor den gemeentelijken dienst in gebruik moesten genomen worden.

De noodzakelijkheid echter, die er toe gedwongen heeft, de thans gepubliceerde plannen aan den Raad voor te stellen, ligt vooral in de slechte Raadzaal, die aan de meest bescheiden eischen al langen tijd niet meer voldoet.

Nu is mijne meening dat, bij eene zich sterk uitbreidende stad als 's Gravenhage, waar de bevolking steeds vooruitgaat, men bedacht moet zijn op eene belangrijke uitbreiding

in de toekomst van de Bureaux der Gemeente-administratie. Maar er is meer.

Nu de gemeentebemoeiingen zich zoo zeer hebben uitgebreid, en zoo vele bedrijven door de gemeente zelve worden geëxploiteerd, komt, bij eene aanmerkelijke uitbreiding als in den Haag reeds voor de tegenwoordige behoefte noodzakelijk is, en waarbij op aanzienlijke uitbreiding in de toekomst rekening moet worden gehouden, deze vraag allereerst naar voren: Is centralisatie noodig, d.w.z. moet de geheele Gemeente-administratie, en alles wat daarbij behoort, in één gebouw worden bijeengebracht, of is decentralisatie gewenscht, d.w.z. een Hoofdgebouw, waarin bijv. de Raadzaal en de Trouwzaal met Burgemeester- en Secretaris-kamer, Secretarie en de hierbij noodige bureau-lokalel terwyl alsdan de overige afdelingen in aparte gebouwen moeten worden ondergebracht.

Deze vraag is het, die, waar zulke aanzienlijke sommen noodig zullen zijn, ernstig dient te worden overwogen, alvorens een definitief besluit door den Raad kan worden genomen.

En nu meenen wij wel dat B. en W. van meening zijn, dat centralisatie gewenscht is, tenminste dat zou men uit de ingediende plannen moeten opmaken; maar uit de stukken blijkt niets van de overwegingen die hen tot centralisatie hebben geleid.

Volgens de thans ingediende plannen heeft men tot af te keuren middelen zijn toevlucht moeten nemen om centralisatie op deze plek te verkrijgen. Men heeft, waar de ruimte niet toeliet alles onder dak te brengen in het blok tusschen Kerkplein en Groenmarkt, zijn toevlucht genomen om een terrein aan de overzijde van de Halstraat te gebruiken en over de straat een overdekte gang of brug te projecteeren om verbinding te krijgen. Maar zelfs dit was nog niet voldoende voor de tegenwoordige behoefte. Men heeft aan de Groenmarktzijde nog zijn toevlucht moeten nemen tot... een derde verdieping.

Op deze wijze en tot het toepassen van dergelijke middelen, heeft men zich moeten behelpen om voldoende ruimte te verkrijgen voor hetgeen thans noodig is. Maar met uitbreiding in de toekomst is geen rekening gehouden; alleen is $\pm 100 M^2$ bureau in het plan van B. en W. nog beschikbaar; maar, als men in aanmerking neemt dat b.v.b. Bouw- en Woningtoezicht, Archief, Gezondheids-Commissie, Kamer van Koophandel enz. thans reeds geen plaats hebben gevonden, dan kan men tot geen andere conclusie komen als deze, dat met het ingediende plan, door B. en W. voorgesteld, zelfs in de tegenwoordige behoefte niet zal worden voorzien.

En nu blijkt uit de stukken dat B. en W. bedacht zijn geweest op uitbreiding in de toekomst; althans in den brief van den heer Vrijman, architect van het plan door B. en W. voorgesteld, behoorende bij de stukken, vinden wij:

„Gelegenheid voor eventueel in de toekomst noodige uitbreiding moet mijns inziens gezocht worden Noordelijk van het bijgebouw aan de overzijde van de Annastraat; de verbinding met de bestaande gebouwen ware dan op gelijksoortige wijze te verkrijgen als thans voorgesteld tusschen Hoofd- en Bijgebouw”

Met deze toelichting van den bouwmeester is het geheele plan vanzelf veroordeeld. Uitbreiding, ja belangrijke uitbreiding in de toekomst is noodig: het wordt erkend; maar deze kan dan toch alleen maar worden verkregen door te kunnen rekenen op een groot terrein, dat ruimte aanbiedt voor aanbouw; en waarop bij het maken der plannen kan worden gelet. Maar neen de uitbreiding wordt nu gezocht in... het afbreken van „eens andermans Huizen”, die aan een tweede straat zijn gelegen, en die ook alweer over „brugd” moet worden om op nieuw verbinding te verkrijgen!!

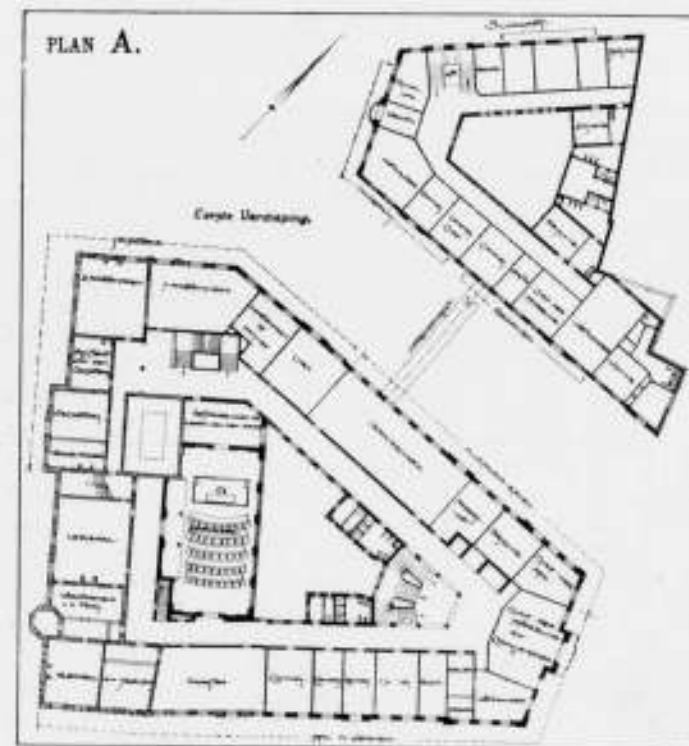
Neen; wil men Centralisatie, dan is, met het oog op de groote uitbreiding die zich ongetwijfeld zou doen gevoelen als de gebouwen nog niet eens gereed zijn, vooral om deze reden alleen reeds het aanzienlijk vergrooten van het Raadhuis op de voorgestelde wijze, ten sterkste af te keuren.

Ontwerp Schadee.

En thans de aesthetische kwestie.

Gedurende de jaren 1561-1565 werd het oude Raadhuis gebouwd op den hoek van Kerkplein en Groenmarkt. In 1739 kwam de uitbreiding aan het Kerkplein tot stand. En nu is het toch wel opmerkelijk dat, hoewel in 1739 de stijl dier dagen werd toegepast, men toch duidelijk kan zien dat de verhoudingen van dezen gevel in harmonie met het oude bestaande Raadhuis zijn uitgevoerd. — Kan men datzelfde nu zeggen van het plan van B. en W.? De harmonie tusschen het oude Raadhuis en den voorgestelden

Ontwerp Schadee.

nieuwen bouw wordt verbroken, doordat een volle derde verdieping is geprojecteerd op het nieuwe gedeelte aan de zijde van de Groenmarkt, want de enkele meters naast het oude Raadhuis, die in den nieuwen bouw zijn laag gehouden, kunnen niet voorkomen dat de harmonie wordt verbroken, en het mooie oude Raadhuis in verdrukking komt.

En wat schrijft nu de heer Vrijman zelf, zeer terecht, in den bovengenoemden toelichtenden brief:

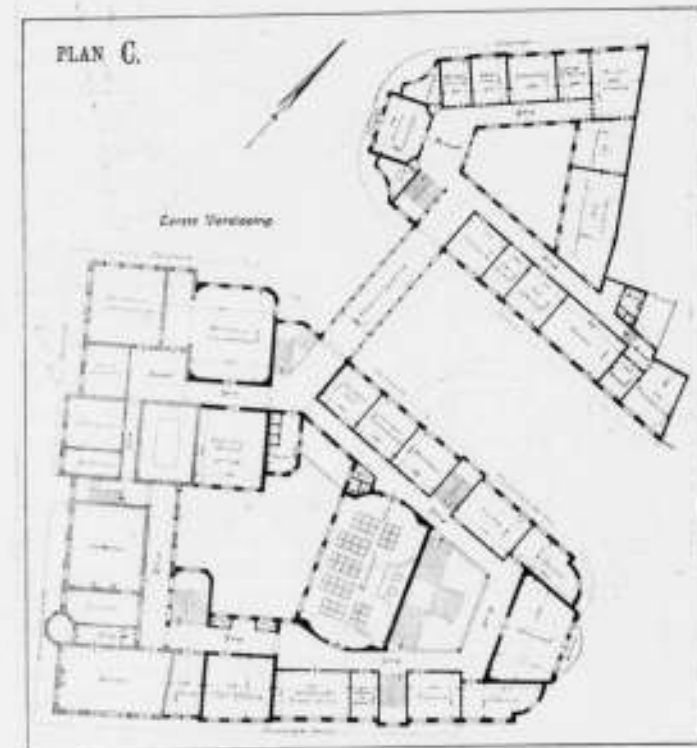
„dat het verhoogen van het attic van het bestaande gebouw aan het Kerkplein tot een volle verdieping ook zou schaden de harmonie met het oudste gedeelte van het Raadhuis, en deze zou worden verbroken.“

Ontwerp Vrijman.

Heeft de heer Vrijman, met deze woorden, niet zelf het vonnis geveld over de 3e verdieping aan de zijde van de Groenmarkt?

Want de redenen, die in 1739 er toe geleid hebben, de verhouding van den nieuwen gevel in harmonie te brengen met den ouden Raadhuisgevel aan de zijde van het Kerk-

Ontwerp Vrijman.

plein, klemmen nog veel meer bij de aanpassing aan den nieuwen gevel Groenmarkt.

Want aan het Kerkplein was nog de oude Raadhuisstoren tusschen den topgevel en den nieuwen gevel; maar aan de Groenmarkt grenst de nieuwe bouw onmiddellijk aan

den rijksten en mooisten gevel van het oude Raadhuis.

De vorige week heeft men in dit weekblad opgenomen o.a. een plaatje waarop het Raadhuis in 1741 is afgebeeld en, waarop zoo duidelijk te zien is de goede verhouding van de toenmalige huizen, naast het oude Raadhuis aan de zijde der Groenmarkt; en dan komt toch het oude Raadhuis, in zijn juiste rijkzige verhouding, geheel tot zijn recht.

In 1883 heeft de Gemeente naast het oude Raadhuis een gebouw geplaatst dat thans dienst doet als kantoor van den gemeente-ontvanger, waarover de Rijksbouwmeester Peters, in het Haagsche Jaarboekje van 1895, klaagt:

„dat de bouwmeester het besef noch den tact heeft gehad om althans met dien aanbouw het oude Raadhuis niet te drukken, niet te beklemmen, en diens „nostelijken topgevel niet te maskeren.“

Het is daarom in elk geval gelukkig dat B. en W. dit perceel thans wenschen af te breken, waardoor de topgevel weer vrij komt, en het oude gebouw niet meer wordt gedrukt; maar dan is het ook noodig dat het nieuwe gebouw er naast, de harmonie weer niet opnieuw gaat verbreken en niet meer aan een derde verdieping zelfs wordt gedacht.

En thans de stijl van het ontwerp dat door B. en W. wordt voorgesteld.

Waarom wordt thans voorgesteld te kiezen den stijl die in 1733 inheemsch was en in welken stijl de toenmalige uitbreiding aan het Kerkplein is uitgevoerd?

Hieromtrent is in de stukken niets te vinden. En eigenaardig is het, dat ook de plannen van den heer Schadee, den Gemeentebouwmeester, in een en denzelfden stijl zijn ontworpen.

Moet hieruit worden afgeleid dat beide architecten van meening zijn dat de vroeg 18e eeuwse bouwstijl beslist is aangewezen, of is dit misschien een speciale wensch van B. en W.?

Ons wil het echter voorkomen dat deze stijl niet is de gewenschte voor een dergelijke uitbreiding. Evenals in 1733, toen men in den stijl van dien tijd het Raadhuis vergrootte, moet de nieuwe aanbouw zijn een uiting van onzen tijd.

Dr. van Gelder herinnert in zijn voorwoord van de tentoonstelling der historische prenten van het Raadhuis aan de woorden van den kunstzinnigen Hagenaar W. Carel Vosmaer:

„Het begrip is nog te weinig vast en algemeen dat „elk gebouw van eenige waarde een blad is van het boek der geschiedenis des volkskarakters der Kunst; „zulk een bladzijde is ook ons Stadhuis.“

Zoo is het, maar zoo moet het ook in de toekomst blijven. Noch de stijl van het oude Raadhuis noch de stijl van het gedeelte van 1733 mogen o.i. worden toegepast. Beide zijn de uitingen geweest van den tijd waarin zij werden voortgebracht en van de beste in hun soort.

Had men voor uitbreiding gekozen den stijl van het oude Raadhuis van 1560, waarvoor in elk geval, zijnde dit het oudste gedeelte, nog het meeste te zeggen was geweest, dan zou men toch voor ernstige moeilijkheden hebben gestaan. Immers om geheel in het karakter te blijven van een monument van dergelijk kunstgehalte, moet men in denzelfden tijd hebben geleefd en anders heeft men kans een pover figuur te maken. Waarschijnlijk zou een slechte imitatie het gevolg zijn.

de eerste vindingen van de menscheid, haar onderscheidende van het dier; en het aanmaken, de instandhouding en (in gevallen van brand) het blusschen van het vuur waren van de moeilijkste praktische vraagstukken die zij in haar beginperioden had op te lossen.

Was aanvankelijk de leemten hut de plaats waar het vuur in 't midden brandde, vanwaar zich de rook door een open gat in het tentdak verwijderde (nu nog in den achterhoek op te merken), dit leven als het ware in de vuurstoof zelve had al te veel nadeelen. Men beschutte dus het vuur door een omringende leemmantel, hetgeen veel licht en warmte van 't vuur wegnaam; — daarna plaatste men er de trechter op om den rook meteen buitendaks te voeren, zooals buitenshuis bij ovens in gebruik was (dergelijke vuren langen tijd nog in zwang in kloosterkeuken e. d., laboratoria enz.)

Een groote verbetering was daarna de plaatsing van den schouw tegen den wand van het vertrek; immers niet alleen behoefde door den steun die de rookvang ontving van den muur slechts $\frac{1}{2}$ (n.l. de achterwand) van het vuur gedicht te zijn, — doch later konden de, eerst nog in zwang zijnde, voorhoek-zuilen of-pijlers worden vervangen door uitkragingen vanuit den achterwand ter ondersteuning van den kap; — en het is uit deze schoorsteenen dat de benaming ontstond, die nu, hoewel van dat onderdeel zelf niets meer te vinden is, nog voor dit onderdeel van het interieur, in zwang is: Souvenir uit een roemrijk verleden.

Deze laatste wijziging waarover eeuwen zijn heen gegaan, maakte de architectuur vrij, het was nu mogelijk meerdere vertrekken te stoken, ook boven elkaar, — de vorm van de stookplaats veranderde vanzelf van den vierkant tot den rechthoekigen vorm. Men kan er zich haast niet indenken dat er nog veel tijd moest verlopen eer algemeen deze vorm in zwang kwam, dat daarvoor dwangbevelen van de overheid zijn noodig geweest; — en dat b.v. in 1795 in het dorpje Oosterhesselen in Drenthe nog geen enkel huis met schouw, doch alle met open vuur werden gestookt. De eerste schouwen kwamen dan ook voor in Koningsburchten, kapittelhuizen, kasteelen, en daar juist de schouw steeds veel te lijden heeft gehad rest ons uit dien tijd (13e eeuw) daarvan geen enkele meer.

Zeker is het evenwel dat zij uit baksteen waren vervaardigd, met muraal boog om daaronder het doorbrande metselwerk te kunnen vernieuwen, met dicke zijwangen nog, en dat zij toen terijde ook veel in den hoek werden geplaatst waardoor de overhoeksche plaatsing de rookkap gemakkelijk kon worden onderhouden.

De oudste schoorsteen is die in huize Dever te Lisse (14e eeuw), daarna volgen (in 15e en 16e eeuw) de zandsteenen schoorsteenen met uitkragingen, zonder zijwangen dus, en voorzien van de gegoten ijzere haardplaat met historische of bijbelsche voorstellingen; en ten slotte komen de eerste Renaissance-profielen op, verandert het gansche effect, verschijnt voor 't eerst de tegelversiering, en wordt door den opkomst van eerst de porcelenen, daarna de ijzere kachel, de schoorsteenmantel een doel-loos meubelstuk, alle moden op stijfgebied getrouwelijk meemakende gedurende een 4-tal eeuwen en ook heden ten dage daaraan nog slaafs onderworpen.

Langen tijd namen in de pauze de wandplaten ieders aandacht in beslag, terwijl in het tweede gedeelte der samenkomst een schat van afbeeldingen, foto's, opmetingen en teekeningen uit de collectie van C. H. Peters de ronde deden door de zaal en algemeen werden gepezen.

Een woord van dank en een tot weerziens, bij monde van den president, aan C. H. Peters gebracht, vond luide instemming bij de vergadering.

Afd. Arnhem van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst. Vergadering gehouden op Maandag 5 April, in het Restaurant Noble, door de leden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, tevens lid van de Afdeling Arnhem.

Daar de voorzitter tot herstel van zijne gezondheid buitenslands vertoefte werd de vergadering gepreseed door den vice-voorzitter den heer A. R. Freem, die in eenige hartelijke woorden den wensch voor een spoedig herstel van den voorzitter uitsprak; de vergadering toonde hiermede ten eerste in te stemmen. De waarn. voorzitter zette in 't kort het doel van de vergadering uiteen, n.l. te vernemen hoe de Concept-wet van de Maatschappij door de leden ontvangen is; hij noodigde daarom tot een bespreking van deze wet uit.

Een lid vond het zeer goed dat het voortaan in de wet zou

En in hetzelfde geval verkeert men zoowel voor de binnen- als voor de buitenarchitectuur, wanneer men tracht den stijl van 1733 na te bootsen. Wanneer men beide plannen ziet, en van den heer Vrijman en van den heer Schadee dan ziet men dat beiden dan ook niet geslaagd zijn, hoewel blijkbaar de laatste van den bouwstijl van dien tijd het meest studie heeft gemaakt.

De eventuele uitbreiding van het Haagsche Raadhuis op de oude plek moet geschieden in het karakter van den tijd waarin wij leven, daarvan heeft men het meeste succes te wachten, daar de nieuwere eischen en de nieuwere materialen andere oplossingen eischen dan die van het voorgeslacht; en dan heeft men kans te verkrijgen dat elk gedeelte van waarde is en een blad van het boek der geschiedenis des volkskarakters der Kunst.

Ofschoon door de ingeleverde planverdelingen het bewijs niet geleverd is dat een monumentale oplossing voor de binnenarchitectuur onmogelijk is, daar dit eerst eventueel zou kunnen blijken hv. door een uit te schrijven prijsvraag voor den nieuwen aanbouw, waaraan nog meerdere bekwaam architecten zouden medewerken, komt het ons toch hoogst onwaarschijnlijk voor dat het vraagstuk, zooals het thans is gesteld, aanleiding zal kunnen geven tot eene oplossing die aan alle eischen van een monumentale binnen-architectuur voldoet.

Ernstig zullen o.i. B. en W. hebben te overwegen of centralisatie of decentralisatie gewenscht is. Wil men het eerste, dan is o.i. de plaats van het oude Raadhuis onherroepelijk veroordeeld, en is een geheel nieuw Raadhuis op veel grooter terrein noodig. Wordt daarentegen decentralisatie als wenschelijk erkend, dan kan op de historische plek een aanbouw komen waar de Raadzaal en de Trouwzaal de kamers voor Burgemeester, Secretaris, voor het College van B. en W., Secretarie enz. op waardige wijze kunnen worden ondergebracht. Maar heel veel meer moet men dan op die plek niet verlangen en vooral niet hooger gaan dan twee verdiepingen.

De overige noodige lokalen voor de Gemeente-Administratie moeten dan gevonden worden in aparte gebouwen.

Hiermede meen ik aan het verzoek van den Redacteur van dit weekblad te hebben voldaan. Moge deze beschouwing er toe kunnen medewerken dat dit voor den Haag zoo belangrijke vraagstuk op nieuw door B. en W. in ernstige studie worde genomen.

VIGILANTE.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, afdeling s-Gravenhage. Vergadering met dames-introductie op 10 April 1908.

De President opent de vergadering, de Secretaris leest de notulen, daarna wordt het woord verleend aan den Rijksbouwmeester C. H. Peters tot het houden van zijn kunstbespreking met toelichting betreffende: Onze Schouw, in zijn historisch-architectonische ontwikkeling.

Het gedeelte voor de pauze werd aan de bespreking van ontstaan, ontwikkeling en verval-tot-zinloos-motief gewijd.

Het woord schouw komt van schouwen, inspecteren — daar in de middeleeuwen het gevaar voor brand de overheid noopte de vuurhaarden op geregelde tijden aan nauwgezet onderzoek te onderwerpen.

De Schouw nu is meer dan een architectonisch onderdeel van een gebouw en behoort, als voeding en kleeding tot het groote vraagstuk van de temperatuur en hare instandhouding, om en in den mensch. De ontdekking van het vuurgebruik is een van

vastgelegd worden, dat de macht bij de architect-leden berust, dit zal naar buiten een goeden indruk maken, Jhr. Victor de Stuers kan tevreden zijn. De architectenstand staat naar het oordeel van spr. veel te laag aangeschreven; hij ziet in den voorgestelden maatregel, de instelling van een groep „Architect-leden”, een middel dat verbetering kan brengen; men zal daartoe zeer streng moeten zijn in de handhaving van de daarvoor te stellen eischen.

De Maatschappij zal toch veel ruimer in haar keus kunnen zijn dan een „Architectenbond” omdat zij niet gebonden is uitsluitend beoefenaars van het architectenberoep als leden aan te nemen, bijv. architecten in dienst bij firma's in gewapend beton of bij industriële ondernemingen die met het bouwvak verband houden zullen in den architectenbond niet opgenomen kunnen worden.

De Maatschappij zal dit wel kunnen doen, en zal daardoor blijven het lichaam, dat de algemeene vakbelangen in den breedsten zin zal kunnen behandelen. Spr. weet heel goed dat de economische vakbelangen van deze leden door hunne schakelingen laag niet dezelfde zijn, maar hij gelooft dat het in de praktijk zeer goed mogelijk zal blijken, dat de vrije architecten in de eerste groep afzonderlijk hunne speciale vakbelangen zullen gaan behartigen. Evenzoo kunnen dit de verschillende architecten in dienst van gemeenten of van het rijk doen; zeer juist acht hij dan ook het instellen van een Commissie voor die vakbelangen (zoals voorkomt in het adres van de heeren v. d. Kloot Meiburg). Spr. vertrouwt dat na deze wetsherziening een tijd van ongekenden bloei voor de Maatschappij zal aanbreken. De nieuwe secretaris die reeds heeft gegeven niet tot de z.g. conservatieve richting te zullen gaan behooren, zal daar zeker krachtig toe medewerken. Hij acht het dan ook zeer goed gezien van het hoofdbestuur dat het tot secretaris heeft benoemd iemand die in de Maatschappij tot voor kort niet bekend was en daardoor vanzelf een frischen kijk op de Reorganisatie kan hebben. Spr. laakt den vroegeren sleur en den clubgeest van de meerderheid in de achtereenvolgende hoofdbesturen, die er steeds zoo veel mogelijk voor waakte, dat ieder die niet tot de „vriendjes” behoorde buiten het Hoofdbestuur gehouden werd. Daardoor verloor de Mij. bij velen het noodige vertrouwen. De „vijanden” van de maatschappij, want ieder die eens iets anders wenschte, al was het nog zoo eenvoudig, werd flaks tot „vijand” van de Mij. gestempeld spraken dan ook van eene „kongsie” wier leden blind waren voor de tekenen des tijds. Spr. herinnert er aan dat er reeds vroeger in deze afdeling besloten was geen afgevaardigden meer te zenden naar de Aprilvergaderingen, omdat toch absoluut geen aandacht geschonken werd aan hetgeen de afgevaardigden der afdelingen in het midden brachten en eene behoorlijke agenda voor de vergaderingen steeds ontbrak. Het Hoofdbestuur bedisselde alles binnenskamers en de vergaderingen waren parodiën. Spr. achtte het een gelukkig verschijnsel dat het hoofdbestuur door zijne vermindering in aantal; van 11 wordt het volgens de concept-wet tot 7 teruggebracht; zal aftreden en hij hoopt dat de invloed der jongeren vooral zich bij de verkiezing krachtig zal doen gevoelen.

Men moet niet vergeten dat buiten de Maatschappij krachten aan het werk zijn die meer dan de tegenwoordige en vroegere hoofdbestuurders de sympathie der jongeren bezitten door hetgeen zij gedaan hebben en nog doen tot verheffing van het aanzien van het architectenvak. Deze krachten heeft de Maatschappij door de bovengenoemde handelingen van zich vervreemd naar we hopen niet blijvend, zooals in de Bouwwereld wordt voorspeld.

Spr. acht het voor de wedergeboorte van de Maatschappij eene levensvraagstuk dat bij de nieuwe samenstelling van het hoofdbestuur aan deze personen de invloed wordt toegekend die hen toekomt. Indien de Maatschappij er thans niet in slaagt de krachten die door de jongeren als toonaangevend erkend worden in haar hoofdbestuur mede te doen zitting nemen dan wanhoopt Spr. aan de toekomst van de Mij., de meest moderne statuten ten spijt. Gemakkelijk zal dit niet gaan daar de geest van exclusivisme veel kwaad bloed heeft gezet. „Nul ne sera fameux, hors nous et nos amis” was het devies. De wederzijdsche en onderlinge verheerlijking bleef niet alleen binnen het enge gebied van de Mij. bepaald maar ook daarbuiten zorgden de „vriendjes” voor elkander. Spr. herinnert zich ook zeer goed de weinig tegemoet komende houding, destijds door het hoofdbestuur aangenomen toen voorstellen gedaan werden om het vraagstuk van het M.T.O. ernstig onder de oogen te zien. Vier of vijf jaar geleden was het met dergelijke zaken aan doovemansdeur geklopt, later kon men er toch niet van buiten zijn aandacht aan dit belangrijk onderwerp te wijden. Kwam men vroeger met een of ander voorstel dat wat werk met zich bracht of dat afweek van den kijk die de „notabelen” van de Maatschappij op de dingen hadden dan werd men van af de be-

stuurtafel met hoofdschudden aangezien; men kon dan in de vragende blikken twijfel lezen omtrent de verstandelijke vermogens van den vrager.

Spr. verklaart dikwijls bitter in zijn oordeel te zijn geweest hij was dit omdat hij het voor beslist noodig houdt dat, wil de Maatschappij niet ondergaan, de leiding ervan in andere handen moet komen. Ten slotte meent spr. er aan te moeten herinneren dat in zake het Vredespaleis de Mij. eene houding aangenomen heeft die in strijd was met de groote meerderheid van de Ned. architecten.

Een ander lid haalt als voorbeeld aan de tot standkoming van de sociaal-technische vereniging van democratische ingenieurs, en architecten. Dit waren leden van de vereniging van Delftsche ingenieurs die in die vereniging niet konden werken zooals zij nu met stijgend succes in hunne nieuwe vereniging doen. De vereniging van Delftsche ingenieurs heeft naar spreker meent te weten geen leden daardoor verloren hij meent dat dit ook het geval zal zijn met de architecten die niet voor hun vakbelangen kunnen werken in de Maatschappij en daarom een Bond hebben opgericht waarin zij dat wel zullen kunnen. Hij meent dat die architecten toch wel lid van de Maatschappij zullen blijven, volgens zijn oordeel is het totstandkomen van den architectenbond toe te juichen omdat meerdere verenigingen meer kunnen doen dan eene Maatschappij.

De waarnemend voorzitter is het wel in hoofdzaak eens met de beschouwingen van den eersten spreker, maar niet met de conclusie van den laatste. Hij gelooft dat een strijd onder het devies „l'union fait la force” de meeste kans biedt op eene verovering van het standpunt, dat men zoo gaarne door den architectenstand zou zien ingenomen. Al die nieuwe verenigingen veroorzaken maar versnippering van krachten, persoonlijke ijdelheid speelt dikwerf eene groote rol, hoe meer verenigingen hoe meer kans zij, die dit ambieeren, hebben om in een bestuur te komen. Spreker wijst er op dat de Mij. steeds zich in de bres heeft gesteld, waar het gold vakbelangen te verdedigen. Hij wijst op het adres, dat het hoofdbestuur gericht heeft tot den Gemeenteraad van den Bosch, toen het lid van de Mij., de Architect-ingenieur, Kerkhof, het daar met den Raad te kwaad had. Ook heeft spr. wel eenige bedenking tegen de wijze waarop de architectenbond tot stand gekomen is. Wel heeft hij even als de eerste spreker alle respect voor het bouwkundig talent van hen die het initiatief tot oprichting daarvan namen, maar hij is niet vol bewondering voor de wijze waarop de formatie is geschied. Wat hij daarvan heeft gehoord geeft weinig vertrouwen voor een gezonden groei van dit jonge lichaam; daarvoor hebben te veel booze geesten over zijne wig gezweefd. Hij vreest dat in dien bond een zeer exclusieve geest zal heerschen. Amsterdammers, die er de groote macht in vormen, hebben in het algemeen toch reeds over zich zeer weinig waardeering, te toonen voor alles, wat uit de „provincie” komt.

Een lid vindt het noodig dat duidelijk in het huishoudelijk reglement zal worden omschreven, waaraan men zal moeten voldoen, om als lid van de eerste groep te kunnen worden toegelaten. Met prof. Klinkhamer vreest hij dat, als dit niet geschiedt, een veemgericht zal kunnen uitgeoefend worden.

Spreker wijst ook op de krachtige welgeslaagde pogingen die de voormannen van den pas opgerichtten Architectenbond sinds jaren in het werk stellen om de bouwkunst bij het publiek populair te maken.

De hoofdbestuurleden van de Maatschappij hebben zich voor deze belangrijke zaken nooit laten vinden en dit zeer nuttige, maar ook zeer veel inspanning eischende werk aan anderen overgelaten.

Naast verhooging van het peil van den architectenstand is vooral propageering van de architectuur onder het publiek noodig. Deze beide zaken en goed onderwijs voor architecten, waardoor men kan komen tot een norm van ontwikkeling, zijn voor alles noodzakelijk. Nu ontbreekt een norm ten eenenmale en het is daardoor uiterst moeilijk een goed antwoord te geven op de vraag „wat is een architect.” Eerst als er eene gelegenheid tot opleiding voor den architect zal zijn kan men de jongeren op grond van hun diploma als lid van de eerste groep toelaten. Nu is men op praktische gronden wel genoodzaakt de grenzen van toelating wat ruim te nemen.

Door den secretaris werd de aandacht gevestigd op het voorstel van de leden Van der Kloot Meiburg e.s. De vergadering kon zich met de strekking hiervan vrijwel vereenigen daar op billijkheidsgronden er alles voor te zeggen is.

Vele leden juichten het toe dat thans ook de vakbelangen van den architect in de Maatschappij behartigd zullen kunnen worden, men acht dit eene sterke troef, tegen den Bond die zich op het

gebied van de Maatschappij zal begeven, en ook de algemeene vakbelangen behartigen zal; het werd zeer noodig geacht ook een wapen te bezitten waarmede men den Bond in zijn ontwikkeling zeer zou kunnen bemoeilijken. Een bond die de economische vakbelangen wil behartigen kan dit alleen doen indien hij de meerderheid der architecten onder zijn vlag zal kunnen vereenigen.

Men hoopt dat de leden van de Maatschappij zonder uitzondering zich verre van den Bond zullen houden, totdat deze zal inzien dat zij te kwader ure haar programma te breed heeft opgezet.

Men verwacht dat de Bond alsnog haar taak uitsluitend tot de behartiging van de vakbelangen zal beperken, de Maatschappij zal deze dan aan den Bond moeten laten.

De secretaris besprak nog de wenschelijkheid om op de jaarlijksche tentoonstelling medailles beschikbaar te stellen voor de beste uitgevoerde werken. Zoolang er nog geen architecten, diploma's bestaan, zouden deze onderscheidingen eenigszins dit genis kunnen vergoeden.

De voorzitter achtte het ook noodig dat van het lidmaatschap ontzet zullen kunnen worden die architectleden waarvan bewezen zou worden dat zij zich schuldig gemaakt hebben aan handelingen die den goeden naam in discredit brengen.

De advocaten hebben daarvoor ook hun instinut.

Naast het instellen van bekwaamheidsnormen acht spr. voor een verhoogde „standing” van den architect absolute eerlijkheid een eerste voorwaarde; alle provisiegeregij zou daarom in den ban gedaan moeten worden. Met algemeene stemmen werd de strekking van het adres Van der Kloot Meiburg e.s. goedgekeurd.

De waarn. voorzitter dankte de aanwezigen voor hunne flinke opkomst en voor hunne belangstelling; hij vertrouwt dat de gehouden bespreking nut zal stichten. Hij achtte het zijn plicht in de moeilijke tijden die de Maatschappij thans doorleeft een oprecht gemeend woord van hulde te brengen aan den voorzitter van de Maatschappij voor den omvangrijken arbeid die hij zonder noemenswaardige hulp verricht heeft, hij spreekt den wensch uit dat het nieuwe hoofdbestuur zich weder om deze sympathieke figuur zal scharen. Hij wakte de leden op in zoo groot mogelijk aantal de Meivergadering te bezoeken daar de behandeling van de wetsherziening een gewichtige invloed op de algemeene en bijzondere belangen van de beoefenaars der Bouwkunst zal kunnen uitoefenen.

BOEK-EN PLAATWERKEN

De toekomst van Cement-Ijzeren Putten en Platen op Waterbouwkundig gebied door L. A. Sanders. Uitgegeven door de Wed. J. Ahrend & Zoon. Prijs f 2,90.

Het putten en platen systeem bestaat uit de toepassing van holle cement-ijzeren putten, geplaatst in een of meer rijen, waartussen twee of meer damplaten tusschen elke twee opvolgende putten. De putten en de tusschenruimten tusschen de putten en de platen worden gevuld met grond, om aan het geheel samenstel een groot eigen gewicht te verzekeren en het geheel aldus bestand te maken tegen een grooten zijdelingschen druk.

In IJmuiden is volgens dit systeem een steiger van cement-ijzer gebouwd in de Vischershaven en deze steiger geeft, volgens schrijver, de richting aan waarin wij in de toekomst moeten werken om meer succes te hebben. Op krachtige wijze verdedigt de schrijver het stelsel bij den bouw van den steiger te IJmuiden, bij den bouw van kademuren, golfbrekers en havendammen, bij de afsluiting van de Zuiderzee, bij den bouw van meerdijken, sluisen en vaste droogdokken, landingspijlers, stuwdammen en thalsperren landhoofden en bruggen.

Het goed geïllustreerde boekje, dat aansluit op het bekende werk van den heer L. A. Sanders: Het Cement-Ijzer in Theorie en Praktijk, is voor beton-bouwers een lezing en studie ten zeerste waard.

Algemeene Bauzeitung. Heft 1 1908.

Das Rathaus zu Lüneburg in den jetzigen Provinz Hannover door Hugo Steffen, arch. met afbeeldingen.

Lüneburg, buiten het grooten verkeer gelegen, bezit nog vele oude baksteen architectuur en een opvallend grooten stadhuisaanleg. Het geheele complex, waarin in de middeleeuwen, Renaissance, en Baroktijd is gebouwd, wordt historisch beschreven.

De gevel, die in 1720 in Barockgeest werd herbouwd, hoewel op zichzelf niet zonder verdienste, voldoet toch minder dan de gevel van 1480, zooals die op een teekening van 1605 nog is te zien.

Die Berechnung der Tragwerke aus Beton-Eisen, oder Stumpf-beton, auf Grund der Vorschriften des K. K. Ministeriums des Innern vom 15. Nov. 1907 door Karl Haterkalt, K. K. Oberbaaurat en Dr. Fritz Postuvonschitz, K. K. Bau Ober-Kommissar.

Uitvoerig artikel over de berekening der krachten in verschillende gevallen, toegelicht met vele teekeningen en tabellen. Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond. Eerste Jaargang No. 1.

Uitgegeven bij S. C. van Doesburgh, Leiden, 6 nummers f 4.— Met dit nummer opent de bond een nieuwe serie van jaargangen van dit tijdschrift, welke op grooter formaat en meer verzorgd dan de vorige jaargangen zullen uitgegeven worden.

Dit eerste nummer maakt een aangename indruk. Tusschen vele en belangrijke artikelen op schilder-kundig gebied, waarbij o. a. een merkwaardige beschouwing van J. Six over de techniek van Vermeer in „Een meid die melk uitgiet”, welke techniek vooral door het aanbrengen van glasis zijn volmaking heeft verkregen, merken we op:

„De verbouwing van het Leidsche Raadhuis in 1595—1597” door J. C. Overvoorde. De schrijver behandelt hier, naar aanleiding van een ingesteld onderzoek in de bescheiften van het Leidsch Gemeente-archief, de vragen: Wat is de omvang van de verbouwing? Wie was de ontwerper? Wie hebben het ontwerp uitgevoerd? Naar alle waarschijnlijkheid is de bestaande gevel tegen de oude geplaatst; Lieven de Key is de ontwerper van den gevel, maar hij is niet, zooals Galland in zijn bekende: „Geschichte der Holländischen Baukunst und Bildnerel” ten onrechte beweert, aansprakelijk voor de trappen van het boeden. Luder van Bentheim, Steenhauer uit Bremen, heeft de steen geleverd terwijl de 2 gezellen Albert en Hans Rodtfelt er aan gewerkt hebben.

„Het werk der Commissie in Nederlandsch-Indië voor oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera” door mej. M. Tonnet. Een overzicht wordt gegeven van den arbeid, door verschillende geleerden in de 19de eeuw omtrent de beschrijving en opmeting van oudheden op Java. De commissie bovengenoemd, werd in Mei 1901 samengesteld: Dr. Brandes, de groote en ijverige leider, als voorzitter, de H. H. Knebel en Leydie Melville als leden; terwijl een „commissie van bijstand” in Nederland werd benoemd onder voorzitterschap van Prof. Kern en met de heeren Dr. W. Pleyte, Jhr. Mr. Victor de Stuers, J. W. IJzerman, G. P. Rouffaer, R. D. M. Verbeek en E. A. van Saher als leden.

Het 4-jarig werk van de Indische Commissie wordt door schrijfster nagegaan; het tempelonderzoek op Midden Java, met enkele afbeeldingen.

Gaat de Ned. Oudheidkundige Bond op dezelfde wijze voort met haar Bulletin uit te geven, zooals dit met dit nummer het geval is, zoo helooft deze goed verzorgde uitgaaf niet alleen belangrijk te worden voor de historie der schilderkunst maar ook voor die der bouwkunst. Onze beste wenschen voor haar succes!

Elementaire Berechnungen von Baukündigen Constructies door P. W. Scharroo. Uitgave drukkerij Luctor et Emergo, Den Haag f 2,50, gebonden f 2,90.

In het voorbericht zegt de schrijver: In dit werkje is getracht op eenvoudige wijze afleiding en gebruik aan te geven van de voor berekening van verschillende bouwkundige constructies benodigde formules, voor zoover deze onmisbaar zijn voor den zelfstandig werkenden architect en bouwkundigen opzichter. Zoo veel mogelijk zijn alle berekeningen door voorbeelden uit de praktijk toegelicht, terwijl de bij elk onderwerp gevoegde tabellen tot praktisch gebruik het maken van globale berekeningen kunnen vereenvoudigen. De wijze, waarop ze gebruikt moeten worden, is voor elk dier tabellen door een voorbeeld aangegeven.

De berekeningen van constructies in gewapend beton zijn in een afzonderlijk hoofdstuk vereenigd. De nog veelvuldig met dit materiaal voorvallende ongelukken, zijn het duidelijkste bewijs, hoe noodzakelijk het is, de desbetreffende berekeningen nauwkeurig te verrichten.

Voor het gebruik van het werkje is slechts de kennis van de beginselen der lagere wiskunde noodig, terwijl het zoodanig is ingericht, dat het zonder leiding kan worden bestudeerd.

In dit voorbericht is o. i. juist de waarde van het boekje weergegeven; vooral de vele praktische tabellen zullen het boekje goed introducereeren.

PRYSVRAGEN

Godon-Prijsvraag.

Op de Godon-Prijsvraag voor 1908, uitgeschreven door de Nederlandsche Vereeniging tot Bevordering van Kunstnijverheid „Arti et Industriae“, zijn ingekomen 35 antwoorden.

Donderdag 16 April kwam de Jury, bestaande uit de HH. Prof. K. Sluyterman, Jos Th. J. Cuypers en K. P. C. de Bazel, gereed met het beoordeelen van de Prijsvraag.

De Eerste Prijs f 100.— met het Getuigschrift van „Arti et Industriae“ werd met algemeene stemmen toegekend aan het Motto² van den Heer J. Crouwel Jr., Bouwkundige te Amsterdam.

De Tweede Prijs werd niet toegekend, maar de Jury stelt voor den prijs f 50.— te verdeelen onder de motto's „Goet maekt moet“ te Hilversum en „Lena“ van 's Gravenhage, en beiden een diploma van A. & I. te verleenen.

Het volledig rapport zal worden bekend gemaakt in de Ledenvergadering 16 Mei e.k. en de eerste expositie dienzelfden datum plaats hebben in de „Arti“-zaal van het Zuid-Hollandsch Koffiehuis alhier, 's avonds om 8 uur.

Belanghebbenden of belangstellenden hebben vrijen toegang.
Namens het Bestuur
de te Secretaris,
VAN LEEUWEN.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

Architectura No. 15. *Plaatswerk „De Architect.“* Het bestuur doet mededeeling, waarom het plaatwerk den laatsten tijd niet verschenen is.

Het Leidsche Raadhuis. Aangehaald wordt het artikel van Mr. J. C. Overvoorde in het Bulletin van den Oudheidkundigen Bond (zie Boek- en Plaatwerken in dit No.); en daarachter een artikel van den heer Weissman uit de N.R.Ct., waarin deze de meening van den heer Overvoorde bestrijdt en Luder van Bentheim met meer recht als ontwerper van den Leidschen Stadhuisegevel noemt dan Lieven de Key.

Technisch Gedicht: Beknopte Vastheidsleer door F. Wind. Vervolg *Statisch en Diagrammen tot het behalen der Afmetingen van Vloeren en Draagpijlers in gewapend Beton.* Vervolg.

De Bouwwereld No. 16. *Het Boerenhuis in Nederland.* Een bespreking van het standaardwerk van prof. J. H. Gallez: „Het Boerenhuis in Nederland en zijne bewoners“. Hoewel het onderzoek hoofdzakelijk van ethnografisch standpunt wordt bezien en het in dat opzicht een hoogst belangrijk werk is te noemen, acht spreker het toch jammer dat de artistieke uitvoering van meerdere bij het werk gevoegde teekeningen niet grooter is.

Jac. J. Bruides, arch. Heerenhuis in de Charlotte de Bourbonstraat te 's-Gravenhage, met afb.

De Pruisische wet op het ontsieren van Steden, Dorpen en Landschappen.

De wet stelt zich op het standpunt dat het stads of landelijk schoon eigendom is van de gemeenschap en dat de vrije beschikking van den eigenaar mag worden beperkt. De wet beschermt tegen grove ontsiering, hetzij van stadsdeelen, hetzij van deelen van een straat, plein enz.; evenzoo komen kerken, kloosters, stadspoorten enz. in aanmerking voor bescherming. Reclameborden zijn verboden, wanneer zij de omgeving ontsieren.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

DINSDAG 21 APRIL.

BUSSELOO (GEM. VOORST). Bouwen school met 2 lokalen en onderwijzerswoning. R. K. kerkbest. n.m. 4 u. in het koffiehuis van Franken, alwaar in het koffiehuis te Deventer bij Koetsier en te Zutphen in cafe Centraal bestek en teek. ter inzage zijn en à f 1.60 te verkrijgen ten kantore der architect G. en W. Te Riele te Deventer. Aanw.

en incl. dagelijks n.m. tusschen 4 en 5 u. te bekomen bij het hoofd der school, Wilp A 11.
HAARLO. Verbouwen perceel tot 2 woningen te Steijl met bijl. materialen.
Mej. wed. H. A. Kortstén n.m. 5 u. in haar esfe. Bestek en teek. ter inzage bij A. Holten bouwkw. te Blerik. Aanw. gedaan.
HOUTHEM (LIMB.). a. Verbouwen school. 6. Leveren schoolmeubelen.
Gem.best. v.m. 11 u. Bestekken en teek. resp. à f 2.50 en f 1 verkrijgb. bij den Ingen. archit. Egidie Joosten te Valkenburg. Aanw. 21 April v.m. 9 u.

MARKELO. Verbouwen der onderwijzerswoning te Elsen.
Gemeentebest. n.m. 4 u. Bestek en teek. ter inz. op de secret. Aanw. 21 April n.m. 1¹/₂ u.
SCHOONHOVEN. 1. Verbouwing doodgraverswoning. 2. Verrichten graafwerk in de Ned. Herv. Kerk
Gem.best. 's midd. 12 u. Bestek en voorw. ter secretarie ter inzage.
ZUTPHEN. Het bouwen van een koestal bij den Huizen „Dorth“ onder Gorssel.
Bestek en teek. ad f 0.50 te bekomen bij D. J. van Loo architect te Zutphen.

De Opmerker No. 15. *Meer tekening.* Beschouwing over de reorganisatie van de Maatschappij.

Het Royal Institute of British Architects. II. *Het Stadhuis van 's Gravenhage;* het adres aan den Gemeenteraad door de Adf. 's Gravenhage der Mij. (zie B. W. No. 15).

Een Geschiedschrijver; door A. W. Weissman Schrijver acht hetgeen de heer Jhr. Mr. Victor de Stuers naar aanleiding van zijne (W's) in „De Opmerker“ geplaatste biografie van wijlen den architect L. Gosschalk over de Commissie van Rijksadviseurs in „Van onzen tijd“ deed plaatsen, van niet meer waarde dan „mémoires posthumes“, d.w.z. zonder historische waarde.

Deutsche Bauzeitung No. 30. *Ein Familienhaus, Paul Kellmer in Baranin.* Arch. A. Schutte en Volmer, mit afb.

Herstellung neuer Verkehrswege zur Entlastung stark belasteter Strassen und Plätze in Berlin. In een brochure van de Stadtbaurat Fr. Krause wordt een oplossing van de verkeersmoeilijkheden in Berlin, vooral in den W.—Oost trek in de Potsdammer- en Leipzigerstrasse, besproken welke 27,6 mill. mark wordt begroot, terwijl de tunnelplannen van de Grosse Berliner Strassenbahn-Gesellschaft 80 mill. mark zullen kosten.

De praktische voordeelen van het ontwerp Krause worden verder besproken.

Von Masurische Kanal, schepvaart kanaal van de Maersee naar de Alle bij Allenburg.

Die englischen Kathedralen, afb.
Deutsche Bauzeitung. No. 31. *Die Handelsschule für Mädchen zu Frankfurt a. M.* arch. C. T. W. Leonhardt, mit afb.

Zur Lohes vom Ueberhan, wettelijke beschouwingen over de voorschriften bij overbouw, d. w. z. bij bewuste of onbewuste overschrijding der grenzen van het perceel en het komen in de lucht-ruimte van den buurman.

Neue Erfahrungen über die Anwendung von Zementwörter bei Talsperren. Voordracht van Reg. Bmsr. Trotsbach. Beschouwingen over mortels welke met materiaal uit de omgeving de grootste drukvastheid, elasticiteit, dichtheid onder sterken waterdruk moeten hebben.

Die Ursachen des Einsturzes der Brücke über den St. Lorenz-Stroum in Quebec (Kanada) Deze brug, welke 80 mill. mark gekost heeft en een middelste overspanning heeft van 549 M., is ingestort, waarschijnlijk door de foutieve constructie van onvoldoende en te zwak samengestelde drukstaven.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Uit donkere gewesten. Het Gemeentebestuur van Helmond wenschte een nieuwe lambriseering in het stadhuis.

Men hield eene aanbesteding waarbij de inschrijvers verplicht werden ook de noodige detail-teekeningen over te leggen. Daar de inschrijvingen en de bedoelde teekeningen begrijpelijker wijze zeer uiteenliepen, voelde men toch dat onderlinge concurrentie op deze wijze niet in den haak was, hetgeen ook door sommige aannemers ter efferde ure aan het Gemeentebestuur werd medege-deeld. De gunning ging tengevolge van een en ander dan ook niet door.

Thans zal de Gemeente-architect trachten met de ingekomen teekeningen tot leidraad en na gemaakte studiereis, een origineel ontwerp samen te stellen.

Nieuwe Zijds Kapel. Als leden der commissie van onderzoek naar den toestand van de N. Z. Kapel zijn uitgenodigd de heeren Dr. P. J. H. Cuypers, Th. M. Margadant, C. Muysken (Baarn), F. J. Nieuwenhuys (directeur van Publieke Werken te Utrecht) en C. D. Posthumus Meyjes, allen architecten; en voorts de ingenieurs J. van Hasselt en R. P. J. Titein Nolthenius.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

2 APRIL.

HILLEGOM (ONDERH.). Het bouwen van een bollenschuur met kantoor, voor den heer Carlier. Door den arch. Breedveld.
Laagste inschrijver Fijma, Hillegom, f 2250. Gegund.

6 APRIL.

NUNSPEET. Bouwen onderwijzerswoning en doen van reparaties aan de school te Vierhouten. Gem. best.
Laagste inschrijver A. Sellen, Nunspeet, f 3200. gegund.

WEESP (ONDERH.). Het bouwen van een R. K. jongensschool.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentieën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnes op Advertentieën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY, Rotterdam.
Aerogeenas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijkloof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
Asphat, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphat, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Betonijzer „Kahn Systeem“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux“, — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHRÖÖT & ZONEN, Den Haag.
Cement-Ijzerw. — NEU. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Cementmasticdakkbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, A. Inelo.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-richtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xyloith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterd.
Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUIEMPOL & Co., Amsterd.
Excelsiorplaten. — GEBR. VAN DER VIJGH, Amsterd.
„Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74—76, Rotterdam.
Gaskachels (nieuwsate condensing). — OBELT, Amsterd.

Laagste inschrijver J. v. Klooster, Bossum, f 3250. gegund.
LEEK (GR.). Het afbreken van een bestaand en het bouwen van een dubbel woonhuis aldaar.
Laagste inschrijver J. v. Houten, Leek, f 3536.

Een architect en aannemer te Soerabaja stelt zich voor een

SHOWROOM

te openen van alles, betrekking hebbende op den modernen huizenbouw enz. enz. H. H. fabrikanten en handelaars die er prijs op stellen hunne artikelen daarop te zien vertegenwoordigen, en daarvoor eenige monsters, reclameplaten enz. enz. willen afstaan, gelieven zich te wenden tot zijn vertegenwoordiger, den heer J. W. F. NIENHUIJS, „Huize Hulkestein“, Arnhem.

De Uitgevers **Wed. J. AHREND & ZONEN** te AMSTERDAM adverteeren hierdoor de verschijning van

De Toekomst van Cement-Ijzeren Putten en Platen

op Waterbouwkundig gebied

door **L. A. SANDERS,**

Ingenieur Amsterdamse fabriek van Cement-Ijzerwerken „Wittenburg“, Amsterdam.

Met 54 afbeeldingen en constructie-teekeningen. **Prijs f 2.90.**

Welk werk zij bij iedereen soliden Boekhandel verkrijgbaar hebben gesteld.

Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 26, Rokim.
Grondbooringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Haenslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Houtcement- en Houtcementdakkbedekking. Haensler's Houtcement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Jalouzien. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kaponstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil. Gesm. ijzer, trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — Firm. STIELTJES & Co. Amsterdam
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en Inw. glasemail privaateleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder“ Amsterdam.
Montegraviedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSSEN, Amsterdam.
Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.
Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
Plafondplaten. — Gsm. MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SCHNE, Amoneburg.
Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL“ POTLOOD.
Précisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxer. — Wm. VAN RIJN, Amsterd.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUGGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam-'s Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENIGER, Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterd.
Scoriae Bricks, Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLIEXEN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalinrichtingen. Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalinrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalen balken, — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Aktiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
Steenen, Gevel, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
Stengans. — F. A. CLOER, Amsterd.
Stoengordel of Engelse buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
Stoommuntabriek. — GEBR. VAN MALSEN, Den Haag.
Tegelverseringen enz. Plaatbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Torfit). — H. HUNCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
Vluchtinvalkladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen“ v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DELINT, Delft, Den Haag.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen“ voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ijzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
Zandsteen. — FERD. ENCERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

Echt Haeusler'sche Houtcementen Dakbedekking.

Bekwame dakdekker-, bliklager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de firma N.V. Handel in Bouwmaterialen v. I. A. SMITS & ZOON, AMSTERDAM sedert 1 Jan. 1908 niet meer mijne vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en noch door mij noch door de firma Carl Saw. Haeusler direct Haeusler's houtcement aan deze firma geleverd wordt.

**ATELIER VOOR
GEBRAND- en
SCHILDERD
en GEKLEURD
GLAS IN LOOD**
J. J. BOUVY
DORDRECHT.
AMSTERDAM en ROTTERDAM.
IN DE SPEYKERMANDT

QUILT.

Geluidwerende en isoleerende Zeegrasbladen.

Zeer lastig brandbaar, levert geen bergplaats op voor muizen of schadelijke insecten.

Geluidwerend: voor scholen, hospitalen, hotels, kamers, afscheidingen, plafonds enz.

Isoleerend: voor ijskelders, koelhuizen, ijskasten, koelkamers en vooral waar gelijkmatige temperatuur verlangd wordt.

Wordt geleverd in rollen van 50 × 0.9 M.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

W. J. STOKVIS
FABRIEK
VAN
- KOPER -
WERKEN
ARNHEM

**AMSTERDAMSCH
ASFALTFABRIEK.**
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cemenmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.
Steendrukkerij „Senefelder.”
Directeur: H. VAN DER MARCK SPALKER.
AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.
TELEFOON 108.

Nieuw Procédé
voor REPRODUCTIE van
Bestekteekeningen
enz. op oorspronkelijke grootte.
Sneller, Juister, Goedkooper
dan foto litho

„Het maken van calques is overbodig de drukken kunnen worden gemaakt direct naar de teekeningen mits deze in goede zwarte lijnen zijn uitgevoerd.”
Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

W. C. J. VAN DER MEIJDEN
NIEUWE HAVEN 1-3
DEN HAAG
STOOMJALOUZIEËN
FABRIEK OPPER 1886.
HOUTEN EN STALEN ROLLUIKEN

JAN HAMER & CO.,

Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-
LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke-, Rijk-, Provinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN
en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens
ons laatste en veel verbeterde systeem.

Nederlandsche Maatschappij

voor

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

Fabriek van Betonijzerwerken
L. H. KURPERSHOEK,
Zwaanshals 126. — Tel. Interc. 2827. — ROTTERDAM.

Speciaal adres voor Waterdichte Kelders.
Grote voorraad van Ronde- en Eivormige Riolbuizen.
Regen- en Beerputten, Kolken, enz.

N.V. Utrechtsche Asfaltfabriek

v/h Firma STEIN & TAKKEN,
VULKAAN Hout-Cement | Dakbe-
Cement-Mastix | dekking
ASPHALTVLOEREN, enz.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 27 April 1908, des namiddags ten half 2 ure (Groene tijd), zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek no. 1110:

Het uitvoeren van Grond- en Spoorwerken, het maken en wijzigen van Perrons met overgangen, het wijzigen van Rioleringen, het maken van den Onderbouw eener Weegbrug, het maken van een Privaatgebouw en het verbouwen van het Hoofdgebouw met bijbehorende werken op het stations-emplacement **UTRECHT MALLIEBAAN.**

Begroeting f 32.900.—.

Het bestek met 3 teekeningen is tegen betaling van f 2.50 en het bestek zonder de tekening tegen betaling van f 1.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op Woensdag 22 April 1908 te 10 u. 30 spooortijd.

De Raad van Administratie.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 27sten April 1908, des namiddags ten half twee ure (Groene tijd), zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1111:

Het uitvoeren van Grond- en Spoorwerken, het maken van een verhoogde los- en laadplaats met losweg en het vergrooten van de goederenloods met bijkomende werken op het stationsemplacement **Haaksbergen.**

In 2 perceelen

Begroeting: | Perceel I f 9650.—
| „ II f 330.—

Het bestek met 2 teekeningen is tegen betaling van f 2.— en het bestek zonder de tekening tegen betaling van f 0.75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden ter plaatse op Woensdag 22 April 1908 des v.m. 11 u. spooortijd.

De Raad van Administratie.

GEBR. VAN DER VLIET,
Ijzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 32 cM. voorradig.

tot 30 cM. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

PRISMA'S LUXFER.

Sousterrain, verlicht door Luxfer vloertegels.

Voor inlichtingen wende men zich tot **W^M. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

WIED'S DEURDRANGER LUIJKE & CO.
ROTTERDAM.

Hloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

WAAROM? worden Excelsiorplaten
steeds meer en meer toegepast?

Omdat de uitstekende Eigenschappen

steeds meer en meer door architecten erkend worden.

Van alle in onze brochure voorkomende maten hebben wij steeds grooten voorraad droge platen.
DE EENIGE FABRIKANTEN.

GEBR. VAN DER VIJGH, AMSTERDAM. Telefoon No. 4810.

v. d. Schuijt & Kuntze,

INGENIEURS,
AMSTERDAM.

Centrale
Verwarming.

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

Scoriae Bricks,

20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12½
en 23x9x10 cM.

zoowel voor KEI- als KLINKER-
BESTRATING.

UTSLUITEND VERKRIJGBAAR BIJ

W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.

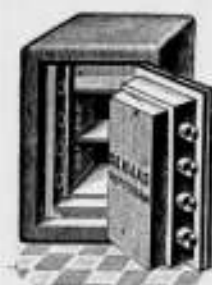
Kantoor HEERENGRACHT 20,
tegenover Station Holl. Spoor.

Naaml. Venn.
Dordrechtsche Asphaltfabriek
v/h. f^a. **ROODENBURG & Co.**

ASPHALT-DAKPAPIEREN
CEMENT-MASTIEK / MERK "ETNA"
HOUTCEMENT /
PAPPOLEUM
ASPHALTVLOEREN en
DAKBEDEKKINGEN

worden onder veeljarige garantie
uitgevoerd.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIALAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.
Speciale Fabriek voor
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

J. F. KRONER & ZONN. HOPLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

H. WESTENBERG - Almelo.

Brandvrije Cementijzer-constructies.

Speciaal adres voor goedkope BETONVLOEREN in
fabrieken, magazijnen enz.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bendsdorp's Cacao-fabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch System.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

"BOUWMATERIALEN"
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doornische en Luiksche

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cM². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen per-
centage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

Een best en
voordeelig

adres voor

ROLLUIKEN,
Jalouziën, Markiezen,
Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.

Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
wassen.
kan DIRECT worden beschilderd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire
Hospitalen, Kazernen, Gestichten,
Kerken, Kloosters, Scholen, Schouw-
burgen, Electriche Centralen, Kantoorgebouwen,
Particuliere Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.

NIEUWEHAVEN 163.

ROTTERDAM.

GEBS. VAN MALSSEN, DEN HAAG.

STOOBTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — AMSTERDAM. — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

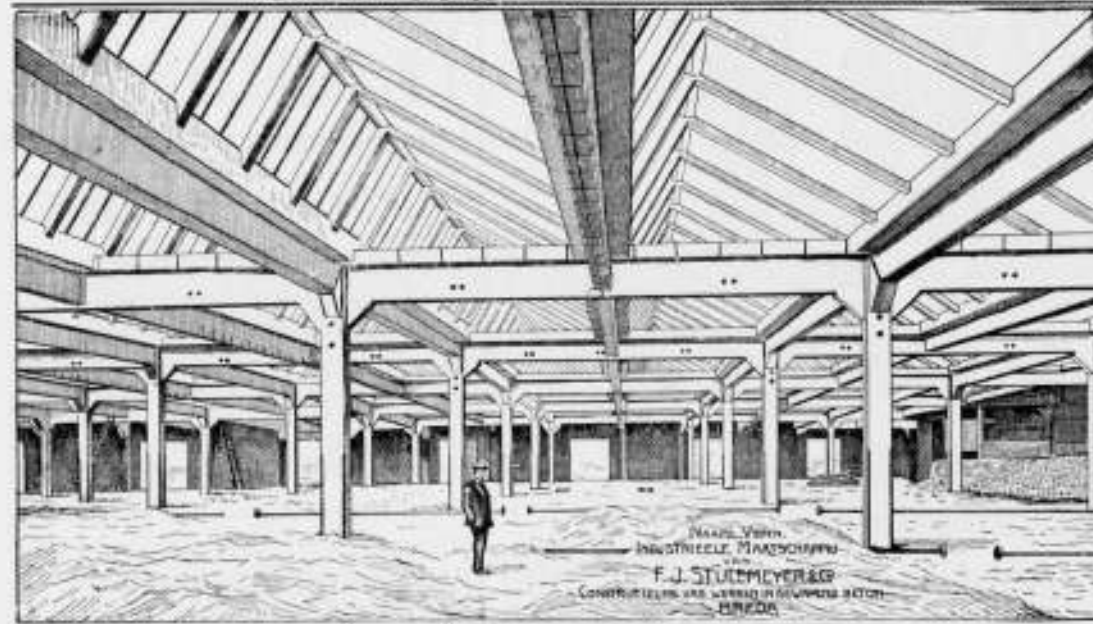
Getijers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het kenkenfornuis.

Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT, ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

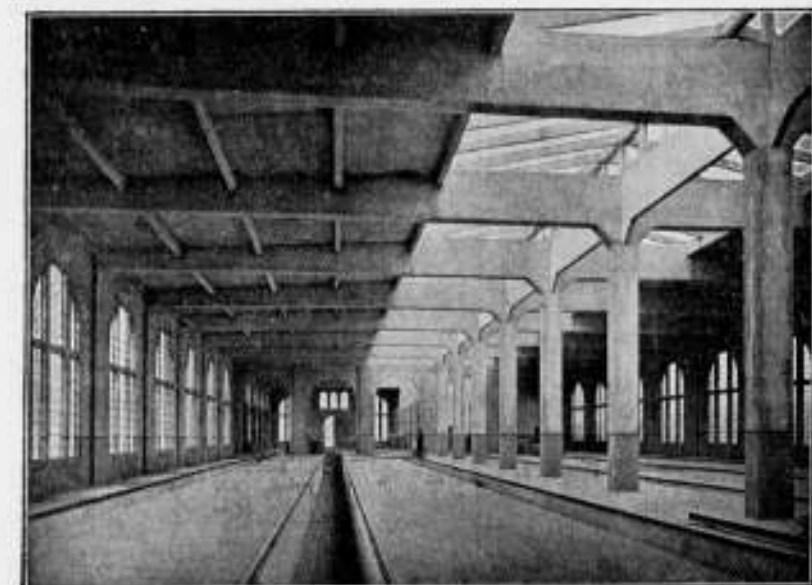
N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Rijtuig-remise der Z. Holl. Kl. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^E JAARGANG · 1908. N° 17

· ORGAAN VAN MAATSCHAPPY ·
· TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST ·

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM GBz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVER: S. MOUTON & Co DEN HAAG

· INHOUD · · ABONNEMENTSPRIJS ·

N° 17. 25 APRIL 1908. Maatsch. t. Bev. d. Bouwkunst. — Unfair. — Gardens old and new. — De prijsvraag voor het Raadhuis te Londen. — Ingezonden stukken. — Damprijsvraag. — Inhoud van tijdschriften. — Berichten. — Bureau voor plaatsing van opzichters en tekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanen, leveranciers enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15.— 'sjaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.— Prijs DER ADVERTENTIEN: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIEN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Door bijzondere omstandigheden is de heer Schütz, (zi Bouwk. Weekblad no. 15) aangenomen tot assistentie van den algem. secretaris, vervangen door den heer W. A. P. F. L. v. Merrebach.

Vergadering van de Commissie belast met herzieningen van de Honorariumtabel voor Architecten, gehouden 18 April te 's Gravenhage.

In aansluiting aan onze mededeelingen opgenomen in de vorige Bouwkundige Weekbladen omtrent de werkzaamheden van de Commissie belast met herzien van de Honorarium tabel voor Architecten, kan worden medegedeeld dat het concept behoudens redactie-wijzigingen is vastgesteld.

De uitvoerige „Klassenomschrijving” welke vroeger onpraktisch is gebleken en daarom later tot den meest eenvoudigen vorm werd teruggebracht, blijft ook nu soms aanleiding geven tot moeilijkheden bij het indeelen van een bouwwerk en is wederom veranderd; de omschrijving van Klasse III o.a. in:

„Bouwwerken welke uitvoering veel studie, berekeningen en veel teekeningen eischen.”

en Klasse IV:

„Decoratieve werken, restauratiewerken van monumenten en oude bouwwerken, kamerbetimmeringen, meubilering en stoffeering van gebouwen.”

Ter herinnering diene verder dat het percentage onveranderd is gebleven, doch dat de onderdeelen een kleine

omwisseling hebben ondergaan, zoodat het percentage vastgesteld voor Algemeene Details gesplitst werd en verdeeld over Ontwerp, Bestek en Begrooting, terwijl de som van deze beide onderdeelen overgebracht is op het hoofd Algemeene Details.

De omschrijving van Algemeene Details luidt nu ongeveer als volgt:

Waar in de honorarium-tabel gesproken wordt van „Algemeene Details” worden daaronder verstaan de details welke noodig zijn om daarnaar, onder leiding en toezicht van den Architect, de „werkteekeningen” te kunnen maken.

Deze werkteekeningen kunnen geheel of ten deele vervaardigd worden op het bureau van den architect, op het werk zelf of elders.

De kosten vallende op het maken van deze werkteekeningen komen ten laste van den Bouwheer en worden afzonderlijk in rekening gebracht en bij aangenomen werk vóór de aanbesteding bekend gemaakt en in de aannemingsom opgenomen om na afloop van het werk te worden verrekend.

Ter beoordeeling van den architect kan dit tekenwerk ook geschieden, (vooral bij kleinere werken,) door den opzichter belast met het dagelijksch toezicht.

Omtrent de onkosten van dezen dagelijksch-opzichter is bepaald:

„Het aan den opzichter of de opzichters verschuldigd salaris voor het dagelijksch toezicht, keuring van materialen en leiding van den bouw, alsmede van de te voeren administratie, maken geen deel uit van het honorarium van den architect, doch zijn voor rekening en ten laste van den bouwheer.”

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

De toegevoegde omschrijving van „Bestedingskosten” luidt aldus:

„Onder Bestedingskosten worden verstaan alle kosten benodigd voor de aanbesteding van een bouwwerk, als: het drukken van het Bestek en Voorwaarden en Teekeningen, event. Bijlagen en Staat van Aanwijzing, het leveren van duplicaten bestek-teekeningen, het uitnodigen van inschrijvers en het op andere wijze bekend maken van de Aanbesteding, lokaalhuur tot het houden der aanbesteding met de daarbij behorende onkosten, het opmaken van Contracten en verdere uitschotten, als: zegels, event. deurwaarders-exploiten aan belendenden, voorloopige opmetingen, onderzoek van den bodem en bestaande constructies op eigen of belendend terrein, servituten, enz.”

Aanbevolen wordt ook daarvoor een bedrag te stellen om in de rekening op te nemen en dat nader verrekend kan worden wanneer alle betreffende rekeningen ingekomen zijn. Mocht om de een of andere reden de Aanbesteding niet doorgaan dan worden door den Bouwheer, behalve het onder art. 6 van de Toelichting bepaalde honorarium, ook de reeds gemaakte Bestedingskosten vergoed.

De voorgestelde regeling van restitutiën van gedane verschotten door den Architect, aan het slot van de Tabel, is belangrijk verkort en vereenvoudigd:

„... en worden de volledige reis- en verblijfskosten in rekening gebracht, waarbij zoowel te land als te water gerekend wordt, dat de architect te klasse en het personeel ze klasse reist.

De voldoening van het honorarium is vastgesteld als volgt:

- „45 % bij de gunning,
- 50 % bij de oplevering, welke termijn in overleg met den Bouwheer gesplitst kan worden, vooral bij omvangrijke werken van langen duur.
- 5 % na afloop van den onderhoudstermijn en als de eindafrekening is ingediend en de teekeningen onder art. 8 vermeld zijn ingeleverd.”

De teekeningen onder art. 8 bedoeld zijn:

„de teekeningen der uitgevoerde rioleering met de daarbij benodigde inlichtingen omtrent putten, leidingen, enz., zoodat de teekeningen waarop aangegeven zijn de juiste ligging der diverse inspectieluiken ten behoeve van leidingen van verwarming, licht of water.”

Omtrent den aanleg van centrale verwarmingstoestellen, leidingen voor elektrisch-licht of kracht, enz. is nader bepaald (zie art. 5).

„Nadere regelingen zijn te treffen voor het geval wanneer die door den Bouwheer zelf worden besteld of door derden uitgevoerd”.

En in verband daarmee een nieuw artikel (achter oud art. 8):

„De verantwoordelijkheid van den architect strekt zich niet uit voor werken, welke door den Bouwheer buiten medewerking van den architect in eenig bouwwerk zijn uitgevoerd”.

Dat de „Commissie van Advies” vervallen is met alles wat daarmee in verband staat, werd reeds vroeger medegedeeld. Hiermede moeten wij onze mededeelingen wegens plaatsgebrek besluiten.

De redactie van de artikelen wordt herzien met rechtskundige medewerking en zal de tabel daarna volledig gepubliceerd worden in het Bouwkundig Weekblad.

Vergadering van het Hoofdbestuur op 18 April te 's Gravenhage.

In hoofdzaak werd de Concept-Wet behandeld, deze is,

behoudens redactie-wijzigingen en eventuele veranderingen nog door den rechtskundig adviseur voor te stellen — in hoofdzaak vastgesteld.

Behalve de in het Bouwkundig Weekblad gepubliceerde amendementen werd tijdens de vergadering nog een belangrijk amendement ontvangen, getuigende van ware belangstelling voor de Maatschappij en in het bijzonder voor de belangen van den Architect en het omhoog heffen van den Architecten stand, een amendement voorstellende uit de Maatschappij een Architecten Afdeling, een Instituut van Architecten te vormen. Dat dit stuk, waarvan den ontwerper den meest mogelijke lof toekomt en waar veel studie en tijd voor nodig was om het op te stellen, niet eerder werd ingediend, werd betreurd daar de behandeling van dit amendement waarschijnlijk nog wel hier en daar een nieuw en misschien beter licht had verspreid. Echter heeft de vergadering gemeend niet op dit nieuwe voorstel te moeten ingaan, daar met het oog op de meeningen van velen, deze uiterste consequentie niet alleen niet aanvaard zou worden door de Maatschappij maar ook voor het huidig oogenblik minder wenschelijk zou zijn. Temeer meent de vergadering op haar concept te moeten doorgaan, daar het door het amendement bedoelde Instituut van Architecten vrijwel vervangen wordt door de in de Statuten opgenomen Afdeling der Architect-leden.

Professor Klinkhamer nam deel aan de discussies en kon ook hij zich vereenigen met de concept-statuten zoodat die hieronder zijn afgedrukt.

STATUTEN

van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Herzien in 1907/8.

Doel, Zetel en Middelen.

Art. 1.

De Maatschappij stelt zich ten doel de beoefening, de kennis van, en het onderwijs in de Bouwkunst te bevorderen, en de algemeene belangen harer beoefenaars voor te staan.

Onder Bouwkunst wordt hier verstaan het bouwvak in den uitgebreidsten zin des woords, en alle aanverwante vakken.

De Maatschappij is gevestigd te Amsterdam, met Afdelingen in verschillende Gemeenten van het Rijk, en in de Overzeesche Bezittingen.

Art. 2.

De middelen waardoor de Maatschappij haar doel tracht te bereiken zijn: o a

1. Het uitgeven of doen uitgeven van een vakblad; het Orgaan van de Maatschappij.
2. Het uitgeven of doen uitgeven van andere Werken en Periodieken van bouwkundigen aard, benevens het steunen of aanmoedigen van dergelijke uitgaven.
3. Het doen opmeten en in teekening brengen van Bouwwerken en onderdeelen daarvan.
4. Het uitschrijven van Prijsvragen.
5. Het uitgeven van bekroonde ontwerpen en verhandelingen.
6. Het houden van Vergaderingen.
7. Het houden van Tentoonstellingen.
8. Het vormen eener Bibliotheek en verzamelen van Bouwkundige voorwerpen.
9. Het bevorderen der oprichting, en het behartigen der belangen van Afdelingen en Correspondentschappen.
10. Het bevorderen van het Onderwijs in de Bouwkunst.
11. Het houden van examens en het instellen van Diploma's.
12. Het samenwerken en sluiten van overeenkomsten met Vereenigingen van overeenkomstige strekking.
13. Het geven van adviezen op Bouwkundig gebied.

Leden.

Art. 3.

De Maatschappij bestaat uit: Gewone Leden, Architect Leden en Eerleden, voorts uit Buitengewone Leden en Kunstlievende Leden.

Art. 7.

Het beheer van de geldmiddelen en van de verdere eigendommen der Maatschappij is toevertrouwd aan het Hoofdbestuur, dat zich daarbij heeft te gedragen naar de voorschriften van het Huishoudelijk Reglement.

Art. 8.

Het Hoofdbestuur wordt bijgestaan door een Algemeenen Secretaris, een Redacteur en zoo noodig door een of meer bezoldigde Beambten.

Voor den Algemeenen Secretaris, den Redacteur en deze Beambten, gelden wat betreft hun benoeming, ontslag, instructies, salaris en eventuele uit te keeren jaargelden of pensioenen de daartoe voorkomende bepalingen in het Huishoudelijk Reglement.

De Algemeene Secretaris is ambtshalve lid van de Afdeling der Architect-leden, zijn functie kan met die van Redacteur vereenigd zijn.

Commissiën.

Art. 9.

Tot de vaste Commissiën der Maatschappij behooren:

- a) Commissie van Onderzoek.
- b) Commissie van Financiën.
- c) Commissie van Redactie.
- d) Commissie ter behartiging van de Vakbelangen van den Architect.

e) Permanente Commissie van Arbitrage ter voorkoming en regeling van geschillen omtrent Architecten honoraria.

Al deze Commissiën werken als Commissie van Bijstand onder het Hoofdbestuur vast te stellen Huishoudelijke Reglementen.

Tot de tijdelijke Commissiën, en telkens op nieuw te benoemen behooren de Commissie van Stemopneming, bij het verkiezen van leden voor het Hoofdbestuur;

de Commissie tot het nazien der rekening en verantwoording der Commissie van Financiën;

de Commissie tot Statuten en Reglementsherziening.

Afdelingen, Correspondentschappen, enz.

Art. 10.

De Maatschappij erkent Afdelingen, zij worden genoemd naar de plaatsen harer vestiging. Zij worden in de Maatschappij vertegenwoordigd door den Raad der Afdelingen, wiens benoeming en werkzaamheid nader in het Huishoudelijk Reglement is bepaald.

Een getal van acht leden der Maatschappij wordt vereischt om eene Afdeling uit te maken. Met toestemming van het Hoofdbestuur kunnen Afdelingen, aanvankelijk met minder dan acht leden worden opgericht. Samenvoegen van eenige plaatsen tot een Afdeling is geoorloofd.

Reeds bestaande lichamen kunnen als Afdelingen der Maatschappij worden erkend, met behoud van hun titel, wanneer onder hunne leden acht leden der Maatschappij aanwezig zijn.

Art. 11.

De Afdelingen worden bestuurd naar een eigen Huishoudelijk Reglement dat, evenals de eventueel daarin te maken wijzigingen, niet in strijd mag zijn met Statuten en Huishoudelijk Reglement van de Maatschappij, en aan het Hoofdbestuur ter kennisname en goedkeuring moet worden gezonden.

In die Reglementen moet worden bepaald dat Vergaderingen der Afdelingen, waar zaken, de Maatschappij betreffende, worden behandeld, toegankelijk zijn voor alle leden der Maatschappij die onder het Correspondentschap der Afdeling behooren.

Die leden moeten worden opgeroepen tot bijwonen van zulke Vergaderingen.

Art. 12.

In 'algemeen zijn alleen Architect-leden verkiesbaar tot Voorzitter eener Afdeling, terwijl de Secretaris minstens Gewoon lid der Maatschappij moet zijn. Met goedvinden van het Hoofdbestuur kan echter als Secretaris een Kunstlievend- of Buitengewoon lid worden benoemd.

Art. 13.

De Afdelingen hebben het recht, behalve Gewone-, Architect-, Buitengewone en Kunstlievende leden der Maatschappij, Afdelingsleden aan te nemen. Deze laatste hebben geen stemrecht in zaken de Maatschappij betreffende.

Om *Gewoon Lid* te worden van de Maatschappij moet men de Bouwkunst of een aanverwant vak, in den meest uitgebreiden zin van het woord genomen, beoefenen of beoefend hebben, door twee leden van de Maatschappij aan de nader te noemen Commissie van Onderzoek worden voorgedragen en voldoen aan de bij het Huishoudelijk Reglement gestelde eischen.

Vereenigingen, Inrichtingen van Onderwijs en andere lichamen of Colleges, kunnen zich als Gewoon lid doen inschrijven.

Om *Architect Lid* te worden moet men zijn Architect, waar onder verstaan wordt hij, die het Architectenvak beoefend of beoefend heeft, bijkende uit deugdelijk werk door hem tot stand gebracht, hetzij in particulieren of in openbaren dienst, hetzij voor zich zelf; en hij die een diploma bezit als Architect of Bouwkundig Ingenieur of op andere wijze een doeltreffende opleiding heeft genoten.

Om van deze Afdeling der Architect-leden lid te worden moet men worden voorgedragen door twee Architect-leden aan de Commissie van Onderzoek en voldoen aan de in het Huishoudelijk Reglement gestelde eischen.

De Commissie van Onderzoek doet een voordracht aan het Hoofdbestuur der Maatschappij dat over het al of niet aannemen van het betreffend lid beslist.

De *Gewone Leden* en de *Architect Leden* ontvangen al de uitgaven die door of vanwege de Maatschappij worden ondernomen voor zoverre omschreven in het Huishoudelijk Reglement en hebben stemrecht.

Echter wordt uitsluitend den Architect-Leden het stemrecht toegekend tot het kiezen van Leden voor het Hoofdbestuur, voor de Commissiën ter behartiging van de Vakbelangen van den Architect, voor de Commissie van Onderzoek, zoodat voor de Permanente Commissie van Arbitrage, (in art. 9 der Statuten genoemd).

De Afdeling der Architect-Leden kan afzonderlijke vergaderingen beleggen met toestemming en ter beoordeeling van het Hoofdbestuur of daartoe worden opgeroepen door het Hoofdbestuur, het welk deze vergadering leidt.

Eerleden. De Algemeene Vergadering kan, op voorstel van het Hoofdbestuur of van 10 leden, Eerleden benoemen. Hiervoor kunnen in aanmerking komen personen in of buiten Nederland woonachtig, die de bouwkunst bevorderen, of zich jegens de Maatschappij verdienstelijk hebben gemaakt.

Eerleden betalen geen contributie, zij hebben evenwel ter Vergadering dezelfde rechten als de Architect Leden en ontvangen dezelfde Uitgaven.

Buitengewone leden kunnen worden aangenomen op voorwaarden in het Huishoudelijk Reglement bepaald, zij ontvangen gratis de Periodieken door of vanwege de Maatschappij uit te geven.

Als *Kunstlievende leden* kunnen alleen zij worden aangenomen die niet de Bouwkunst beoefenen, zich uit belangstelling bij de Maatschappij willen aansluiten of gaarne de uitgaven der Mij. wenschen te bezitten. Zij ontvangen gratis de uitgaven, daarvoor bij Huishoudelijk Reglement aangewezen.

Overigens worden de wijze van toelating tot het lidmaatschap, de rechten en verplichtingen der leden, voorzover niet bij deze Statuten omschreven, bepaald bij Huishoudelijk Reglement.

Art. 4.

In geval een lid der Maatschappij zich schuldig maakt aan handelingen strijdig met haar doel, kan, na voorloopige schorsing door het Hoofdbestuur, de eerstvolgende Vergadering dat lid als zoodanig royeeren.

Heeft die schorsing een jaar voortgeduurd zonder dat binnen dien tijd het royement is gevolgd, dan is de schorsing daardoor vanzelf opgeheven.

Geschorste of geroyeerde leden verbeuren de betaalde contributie.

Hoofdbestuur.

Art. 5.

Het Hoofdbestuur vertegenwoordigt de Maatschappij. Het aantal leden van het Hoofdbestuur bedraagt negen. Zijn benoeming en bevoegdheid, worden geregeld bij Huishoudelijk Reglement.

Art. 6.

Het Hoofdbestuur bestaat uitsluitend uit Architect-leden van door en uit de Architect-leden gekozen. De wijze en tijd van hunne verkiezing en aftreding is vastgesteld in het Huishoudelijk Reglement.

Art. 14.

De Afdelingen zijn vrij in haar financieel beheer. Alleen dan wanneer zij uitsluitend bestaan uit Gewone-, Architect-, Buitengewone- en Kunstlievende leden der Maatschappij ontvangen zij, na gedane aanvraag aan het Hoofdbestuur, uit de kas van de Maatschappij een geldelijke toelage voor elk lid.

Art. 15.

De Voorzitter of de Secretaris van iedere Afdeling zijn belast met het Correspondentschap. Zij zenden jaarlijks voor den eersten April aan het Hoofdbestuur een verslag van haar toestand en werkzaamheid. In plaatsen waar geen Afdeling gevestigd is, kan een Lid-correspondent benoemd worden. Zooveel mogelijk moet getracht worden dat in alle plaatsen waar belangstelling op bouwkundig gebied aangetroffen wordt, een lid-correspondent is aangewezen. Zulke Correspondenten behartigen en bevorderen zooveel mogelijk de belangen der Maatschappij in de plaats van hun inwoning en de verder onder het Correspondentschap ressorteerende gemeenten.

Het Hoofdbestuur verdeelt Nederland in Correspondentschappen en kan dus ook eenige bij elkander liggende plaatsen tot een enkel Correspondentschap vereenigen. Deze indeeling met de namen der Correspondenten wordt jaarlijks door het Hoofdbestuur aan de Afdelingsbesturen medegedeeld.

Art. 16.

Niet alleen de Maatschappij zelve, doch ook hare Afdelingen kunnen samengaan met Vereenigingen van overeenkomstige strekking, en zich met deze verbinden.

Prijsvragen.

Art. 17.

Het Hoofdbestuur is bevoegd jaarlijks één of meer Prijsvragen uit te schrijven volgens bepalingen in het Huishoudelijk Reglement vastgesteld.

Art. 18.

Ten hoogste om de 5 jaar kan een Eereprijsvraag worden uitgeschreven die den naam van Eereprijsvraag Godefroy draagt. De daarvoor uit te loven prijs of prijzen worden betaald uit een fonds, waarvoor de Maatschappij jaarlijks ten minste f 25.— bijdraagt.

Uitgaven.

Art. 19.

Bij Huishoudelijk Reglement is bepaald, welke Uitgaven door of vanwege de Maatschappij zullen worden ondernomen.

Art. 20.

De Maatschappij erkent geen Werken voor de hare dan die voorzien zijn van haar stempel.

Vergaderingen.

Art. 21.

Ieder jaar worden zooveel Vergaderingen gehouden als bij Huishoudelijk Reglement is bepaald. Een daarvan, de Algemeene Vergadering in de maand Mei wordt te Amsterdam gehouden en is in het bijzonder voor het behandelen van huishoudelijke zaken bestemd.

Zij wordt voorafgegaan door een Vergadering van den Raad der Afdelingen, welke nader is geregeld bij Huishoudelijk Reglement, — doch die bovendien ook in verband met andere Vergaderingen der Maatschappij onder dezelfde voorwaarden gehouden kan worden. De oproeping tot deze Vergadering geschiedt door het Hoofdbestuur.

De plaatsen waar de andere Vergaderingen der Maatschappij gehouden worden, zullen door het Hoofdbestuur, in overleg met den Raad der Afdelingen, vastgesteld en den leden in het Orgaan der Maatschappij medegedeeld worden.

Ook waar geen Afdeling der Maatschappij gevestigd is kan een Vergadering gehouden worden.

Art. 22.

Het Hoofdbestuur heeft de bevoegdheid andere dan de hierboven genoemde Vergaderingen te beleggen.

Op voorstel van vijftig Gewone leden of den Raad der Afdelingen schrijft het Hoofdbestuur eene Buitengewone Algemeene Vergadering uit. Het voorstel moet de redenen waarom deze verlangd wordt, duidelijk omschrijven.

Het Hoofdbestuur geeft binnen een maand aan dit voorstel gevolg.

Art. 23.

Op de Vergaderingen der Maatschappij worden de besluiten genomen met meerderheid van stemmen. Blanco stemmen tellen niet.

Staken de stemmen over eenig voorstel zaken betreffende, dan heeft de Voorzitter een beslissende stem, — geldt het personen, dan beslist, na twee vrije stemmingen en een herstemming, het lot.

Art. 24.

De Vergaderingen zelf worden nader geregeld overeenkomstig de bepalingen van het Huishoudelijk Reglement.

Tentoonstellingen.

Art. 25.

Ieder jaar wordt minstens een Tentoonstelling van bouwkundigen aard gehouden.

Bibliotheek.

Art. 26.

De Bibliotheek en de Verzamelingen der Maatschappij worden door het Hoofdbestuur beheerd volgens afzonderlijk Reglement.

Algemeene bepalingen.

Art. 27.

Het Maatschappelijk jaar begint den eersten Januari en eindigt den laatsten December. Wanneer vóór den 1sten Januari het lidmaatschap niet schriftelijk is opgezegd, gaat dit voor een volgend jaar door.

Art. 28.

Voorstellen tot wijziging dezer Statuten worden of door het Hoofdbestuur aan de orde gesteld, of door minstens 25 leden schriftelijk en van eene toelichting voorzien, minstens twee maanden voor hunne behandeling ter Vergadering bij het Hoofdbestuur ingediend. Zij worden in den regel op de Algemeene Mei-Vergadering behandeld.

Bij de beraadslagingen over deze voorgestelde veranderingen der Statuten kunnen nadere wijzigingen, die met de reeds aangekondigde in verband staan, door het Hoofdbestuur of door de leden worden voorgesteld, — en maken alsdan een onderwerp van beraadslaging uit.

Bij verschil van meening, of er al dan niet zoodanig verband bestaat, beslissen de stemgerechtigde leden der Vergadering.

De voorgestelde verandering moet om aangenomen te zijn, door een meerderheid van drie vierden van de uitgebrachte stemmen zijn goedgekeurd.

Art. 29.

Voor Reglementsherzieningen, nader omschreven in het Huishoudelijk Reglement zelve, gelden dezelfde bepalingen als in het vorig artikel zijn opgenomen; doch een voorgestelde verandering behoeft hier slechts een meerderheid van twee derden van de uitgebrachte stemmen om te zijn goedgekeurd.

Art. 30.

Alle Gewone en Architect-leden hebben een volkomen gelijk recht van eigendom op de bezittingen der Maatschappij, welke onverdeelbaar zijn.

Art. 31.

De Maatschappij kan niet ontbonden worden, dan na een besluit van een met dat doel belegde Algemeene Vergadering. Voor dit besluit wordt drie vierden der stemmen van de ter Vergadering aanwezige stemgerechtigde leden gevorderd.

Wanneer tot ontbinding besloten is, besluit dezelfde Vergadering, bij meerderheid der aanwezige gewone leden, omtrent de bezittingen der Maatschappij.

Art. 32.

Het Hoofdbestuur draagt op de Algemeene Vergadering het Huishoudelijk Reglement, in verschillende artikelen van deze Statuten genoemd, ter goedkeuring voor. Het treedt na zijne goedkeuring dadelijk in werking; — terwijl herzieningen zullen geschieden volgens bepalingen daaromtrent in het Huishoudelijk Reglement voorkomend.

Art. 33.

Deze Statuten treden in werking den

Vastgesteld 11 Maart 1908 op de Gecombineerde Vergadering van het Hoofdbestuur en de Commissie der Wetsherziening.

HUISHOUDELIJK REGLEMENT.

van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Herzien in 1907/8.

Leden.

Art. 1.

De voordracht ter benoeming tot lid geschiedt op een in te vullen formulier, verkrijgbaar bij den Algemeenen Secretaris, met duidelijke opgave van naam, voornamen, maatschappelijke betrekking, datum en jaar van geboorte en woonplaats van den Candidaat; dit formulier aan den Algemeenen Secretaris terug te zenden, die het de Commissie van Onderzoek ter hand stelt, welke aan het Hoofdbestuur rapport uitbrengt, zooals omschreven is in de Statuten.

Wie als lid is aangenomen ontvangt een kennisgeving daarvan door of namens het Hoofdbestuur, zoodat een exemplaar van de Statuten, het Huishoudelijk Reglement, de Ledenlijst der Maatschappij, en den Catalogus van de Bibliotheek.

Van de veranderingen in de Ledenlijst der Maatschappij wordt jaarlijks voor de Meivergadering opgave gedaan aan de leden.

Art. 2.

Om lid van de Maatschappij te worden moet de Candidaat in het algemeen zijn 19e jaar zijn ingetreden, terwijl Candidaat Architect-leden hun 26e jaar moeten zijn ingetreden, en minstens 3 achtereenvolgende jaren het beroep uitgeoefend hebben.

Candidaat Buitengewone Leden (waaronder voornamelijk worden verstaan Studeerenden voor Architect, Bouwk. Ingenieur of Bouwkundige; Bouwkundig Opzichters en Teekenaars), in het algemeen de aspirant Gewone- en Architect-leden mogen hun 26e jaar niet zijn ingetreden.

Deze leden kunnen 5 achtereenvolgende jaren Buitengewoon lid blijven, waarna zij als Gewoon- of Architect-lid kunnen worden aangenomen.

Voor Bouwkundig Opzichters in het bezit van het Diploma der Maatschappij, ingesteld ingevolge besluit der Algemeene Vergadering van 28 Mei 1891, en Bouwkundig Teekenaars in het bezit van het Diploma der Maatschappij, ingesteld ingevolge besluit der Algemeene Vergadering dato 27 September 1907, die onafgebroken lid der Maatschappij zijn geweest, kan op aanvraag die termijn met nog 5 jaren verlengd worden.

Art. 3.

Alle leden hebben toegang tot de Algemeene Vergaderingen, de Bibliotheek, de Verzamelingen en de Tentoonstellingen der Maatschappij.

Art. 4.

De contributies der leden bedragen: Gewone en architect-leden f 15.— Buitengewone leden f 7.50. Kunstlievende leden minstens f 5.—

De contributie, betaalbaar in halfjaarlijksche termijnen, moet voor den 15den Februari en den 15den Augustus van het loopende jaar, op eene door de Commissie van financiën onderteekende quitantie, worden voldaan. Deze quitanties gelden voor het betrekkelijk half jaar als bewijs van lidmaatschap.

Den leden, die aan het in de vorige alinea gevorderde niet hebben voldaan, worden de uitgaven der Maatschappij niet verder toegezonden.

Is op herhaalde aanmaning de betaling niet vóór 1 Mei of vóór 1 November geschied, dan vervalt het lidmaatschap.

Het kan evenwel op schriftelijke aanvraag met toestemming van het Hoofdbestuur weder worden herkegen na voldoening van het aan de Maatschappij verschuldigde.

Art. 5.

In het algemeen is, op welk tijdstip het lidmaatschap wordt aangevraagd, de contributie voor het gehele jaar verschuldigd. Zij echter, die in de tweede helft des jaars worden aangenomen als gewoon lid, betalen slechts een halfjaar contributie. Zij ontvangen toch de door de Maatschappij in dat jaar uit te geven of reeds uitgegeven stukken, voor zoo verre de voorraad strekt, op dezelfde voorwaarden als de overige leden, doch het Orgaan der Maatschappij alleen voor zoover het in dit laatste halve jaar verschijnt.

Hoofdbestuur.

Art. 6.

Voor het verkiezen van Hoofdbestuurleden wordt aan de stemgerechtigde leden uiterlijk veertien dagen vóór den dag dezer verkiezing een stembiljet gezonden; zij leveren dit behoorlijk gesloten in bij den Algemeene Secretaris der Maatschappij, minstens een week voor de Algemeene Vergadering, aan het Maatschappelijk Gebouw te Amsterdam.

De Algemeene Secretaris stelt deze stembiljetten ongeopend in handen van het Stembureau; dat over den uitslag der stemming verslag uitbrengt. Van dit verslag geeft het Hoofdbestuur rapport op de Algemeene Vergadering.

Zij, die de meeste stemmen op zich vereenigd hebben zijn tot leden van het Hoofdbestuur verkozen; bij gelijk aantal stemmen beslist het lot.

Art. 7.

Het Hoofdbestuur vergadert in den regel eenmaal per maand. Het verdeelt en regelt de werkzaamheden onderling volgens een Bestuursreglement en benoemt uit zijn midden een voorzitter.

Drie leden, waaronder de Voorzitter of de Vice-Voorzitter, moeten hun woonplaats hebben ter plaatse waar de Maatschappij volgens art. 1 dezer Statuten haar zetel heeft.

Voor het bijwonen van een Bestuursvergadering wordt aan die Hoofdbestuurleden, welke niet ter plaatse der vergadering wonen, een vergoeding voor reis- en verblijfkosten uitgekeerd.

Art. 8.

Een beknopt overzicht van het verhandelde op de Hoofdbestuurvergaderingen wordt, voorzoover daartoe geschikt, in het eerstvolgende nummer van het Orgaan der Maatschappij gepubliceerd.

Art. 9.

Het Hoofdbestuur is bevoegd den Algemeenen Secretaris, den Redacteur en de Beambten, wier salaris ieder jaar in de begroeting is genoemd, en aan het bedrag waarvan het Hoofdbestuur zich heeft te houden, aan te stellen en te ontslaan. Bij ontslag, hebben evenwel zoowel de Algemeene Secretaris, de Redacteur, als die Beambten beroep op de Algemeene Vergadering. Het Hoofdbestuur bepaalt met welke werkzaamheden de Algemeene Secretaris, de Redacteur en de Beambten zullen worden belast en draagt voor de juiste uitvoering daarvan de verantwoordelijkheid.

De Instructies voor den Algemeenen Secretaris, enz. zijn bij afzonderlijk reglement geregeld.

Art. 10.

De Voorzitter, of zijn plaatsvervanger, leidt alle vergaderingen. Staken de stemmen over eenig voorstel zaken betreffende, dan heeft hij een beslissende stem.

Art. 11.

Om de drie jaren, te beginnen met 1910, treden, één jaar drie Hoofdbestuurleden, en de beide andere jaren twee Hoofdbestuurleden volgens rooster af, en zijn slechts voor de eerste maal herkiesbaar.

Art. 12.

Het Hoofdbestuur heeft het recht subsidiën te verstrekken voor het nemen van proeven, het doen van onderzoekingen, het uitgeven van geschriften en plaatwerken, en het op andere wijze bevorderen van de bouwkunst.

Art. 13.

Wanneer eene tusschentijdsche vacature ontstaat, dan heeft de verkiezing van een nieuw Hoofdbestuurlid plaats binnen een maand en op de boven omschreven wijze. Hij treedt in den rooster op de plaats van zijnen voorganger.

Art. 14.

Als overgangsbepaling treedt door het aannemen dezer Wetsherziening het Hoofdbestuur collectief af, doch blijft in functie tot het nieuwe Hoofdbestuur is geïnstalleerd.

Commissiën.

Art. 15.

De Commissie van Onderzoek, die over de toelating van nieuwe leden voordrachten aan het Hoofdbestuur doet en jaarlijks de indeeling der Leden herzie, bestaat uit 3 Architect leden, die op

de Algemeene Vergadering, bij meerderheid van stemmen worden verkozen; uit voordracht van dubbeltallen, door het Hoofdbestuur opgemaakt. Elk jaar treedt het Commissielid dat het langste zitting heeft gehad af en is niet onmiddellijk herkiesbaar.

De volgorde van aftreding der leden van deze Commissie, die voor de eerste maal gekozen is, wordt bij loting bepaald.

Het Hoofdbestuur, dat deze Wetsberziening heeft voorbereid, vormt voor de eerste maal deze Commissie van Onderzoek, en heeft het recht zich daartoe meerdere leden te assumeeren.

De *Commissie van Financiën* beheert de gelden der Maatschappij, en vergadert maandelijks. Zij bestaat uit 3 leden door het Hoofdbestuur gekozen, waarvan minstens 2 leden uit zijn midden, terwijl aan hen wordt toegevoegd de Algemeene Secretaris, die belast is met het dagelijksch beheer der gelden.

Tot uitgaven niet bij de jaarbegroting toegestaan, noch tot overschrijding van eenigen post van genoemde begroting wordt overgegaan, dan na ingewonnen advies van de Commissie voor de Financiën, van welke Commissie ook het advies moet worden ingewonnen alvorens overeenkomsten worden gesloten waaraan geldelijke gevolgen voor de Maatschappij verbonden zijn.

De *Commissie van Redactie* bestaat uit 3 leden, waarvan minstens 2 Architect leden zullen zijn, die op de Algemeene Vergadering bij meerderheid van stemmen worden verkozen uit een dubbeltal voorgesteld door het Hoofdbestuur. Elk jaar treedt het Commissielid dat het langste zitting heeft gehad af en is herkiesbaar. Deze Commissie vergadert zoo noodig wekelijks in het Maatschappelijk Gebouw.

De *Commissie tot Behartiging der Vakbelangen* bestaat uit 7 leden, door en uit de Architect leden te kiezen, waarbij zooveel mogelijk worde beoogd verschillende Afdelingen daarin te vertegenwoordigen, zoo ook andere Bouwkunst-vereeningen.

De *Permanente Commissie van Arbitrage der Honorarium-regeling van Architecten* bestaat uit 3 leden en 3 plaatsvervangende leden, welke door het Hoofdbestuur worden benoemd voor den tijd van 3 jaren, waarna zij terstond herbenoembaar zijn.

De *Commissie van Stenopneemingen* en tot het nazien der rekening en verantwoording der Commissie van financiën bestaat ieder uit 3 leden, benoemd op en door de Vergadering, voorafgaande aan de Algemeene Mei-vergadering.

Een dag vóór de verkiezingen heeft zij zitting in het Maatschappelijk Gebouw, en doet haar verslag schriftelijk aan het Hoofdbestuur.

De *Commissie tot herziening van Statuten en Huishoudelijk Reglement* bestaat uit 5 of meer Architect leden, te benoemen door het Hoofdbestuur. Zij brengt haar Rapport uit over de ingekomen en over hare eigen Voorstellen, in den regel binnen een maand nadat zij door het Hoofdbestuur werd benoemd.

Art. 16.

Commissiën, voor zoover niet geëischt door Statuten of Reglement, kunnen worden benoemd op de Algemeene Vergadering of door het Hoofdbestuur.

De reis- en verblijfskosten van Commissiën komen ten laste van de Maatschappij.

Afdelingen en Samenwerkende Vereenigingen, enz.

Art. 17.

De Raad der Afdelingen wordt gevormd door de Voorzitters en Secretarissen der Afdelingen, of hunne plaatsvervangers, mits deze leden der Maatschappij, zijn. Tevens kunnen Samenwerkende Vereenigingen, onder goedkeuring van Hoofdbestuur of Afdelingsbesturen, twee Bestuursleden, mits leden der Maatschappij afvaardigen naar dezen Raad der Afdelingen.

Deze Raad bespreekt de belangen der Afdelingen en Samenwerkende Vereenigingen onderling, en die der Afdelingen en Samenwerkende Vereenigingen ten opzichte van de Maatschappij.

Art. 18.

De Besturen van de Afdelingen en Samenwerkende Vereenigingen stellen elkander wederkeerig, minstens één maand te voren in kennis van de onderwerpen, welke zij behandeld wenschen te zien. De ééne verplichte Vergadering aan de Mei-vergadering voorafgaande van dien Raad der Afdelingen, wordt echter door het Hoofdbestuur uitgeschreven.

De werkzaamheden ter vergadering worden geregeld volgens een Reglement, dat door het Hoofdbestuur moet zijn goedgekeurd.

Art. 19.

De reis- en verblijfskosten van de leden van den Raad der Afdelingen komen niet ten laste der Maatschappij.

Art. 20.

De toelagen aan de Afdelingen bedoelt in Art. 14 van de Statuten moet jaarlijks opnieuw worden aangevraagd en wordt door het Hoofdbestuur in overleg met de Commissie van Financiën vastgesteld. De toelage bedraagt minstens f 1.— per lid.

Art. 21.

Als overgangsbepaling voor de samenstelling van het Bestuur wordt vastgesteld dat, waarbij het in werking treden der Statuten geen Architectleden daarin zitting hebben, de toestand tot een nieuwe Bestuursverkiezing bestendig kan blijven.

Prijsvragen.

Art. 22.

Bij de Prijsvragen door het Hoofdbestuur namens de Maatschappij uit te schrijven, stelt het de onderwerpen vast, stelt het programma op, en bepaalt welke bekroningen zullen worden uitgelooft, — en benoemt de Jury die zich heeft te houden aan de vanwege de Maatschappij op te stellen Prijsvraagregelen.

Art. 23.

De uit te loven bekroningen bestaan in gouden, verguld zilveren, zilveren of bronzen medailles, of een bedrag in geld, bij het uitschrijven der prijsvraag door het Hoofdbestuur te bepalen en uit te reiken, benevens in het Getuigschrift der Maatschappij.

Uitgaven.

Art. 24.

De periodieke Uitgaven der Maatschappij worden geredigeerd door een Redacteur, onder toezicht en medewerking van de Commissie van Redactie.

Art. 25.

De in het vorig artikel genoemde periodieke Uitgaven der Maatschappij zijn:

- a) Het Bouwkundig Weekblad.
- b) Het Bouwkundig Tijdschrift.

Het Bouwkundig Weekblad is het actuele vakblad, tevens Orgaan der Maatschappij. Het is bestemd om de vrije uiting van gedachten te bevorderen over alle onderwerpen die kunst en technische wetenschappen, zoome de de techniek en oeconomie van het bouwvak en de maatschappelijke belangen van zijn beoefenaars raken, — en dient voorts ter publicatie van alle officiële mededeelingen, aankondigingen, verslagen, enz betreffende de Maatschappij, hare Afdelingen en Correspondentschappen, aan hare leden.

Het Weekblad wordt kosteloos aan alle leden der Maatschappij verstrekt, behalve aan de Kunstlievende, behoudens de bepaling aan het slot van dit artikel. De prijs door Kunstlievende en Niet-leden der Maatschappij te betalen wordt bepaald door het Hoofdbestuur.

Het Bouwkundig Tijdschrift, is bestemd voor verhandelingen van meer blijvende waarde dan het Weekblad, zoowel op technisch als op aestetisch gebied.

De Kunstlievende leden kunnen al de uitgaven waarop de gewone Architect leden recht hebben geheel of gedeeltelijk krijgen. In het eerste geval betalen zij gelijk deze f 15.— of voor het Tijdschrift zooveel als het Hoofdbestuur nader zal bepalen.

Ten minste één aflevering van het Tijdschrift zal het vroegere standaardwerk de „Oude Gebouwen“ vervangen en daaraan in het bijzonder gewijd zijn; ontvangen de Kunstlievende leden die aflevering gratis tenzij zij daarvoor volgens keuze liever het Bouwkundig Weekblad wenschen te ontvangen.

Art. 26.

De geleverde bijdragen voor beide periodieke Uitgaven worden gehonoreerd volgens een honorariumtabel door het Hoofdbestuur opgemaakt.

Vergaderingen.

Art. 27.

Door de Maatschappij worden in den regel, behalve de Algemeene Vergadering in de maand Mei te Amsterdam, vier andere Vergaderingen gehouden, hetzij in plaatsen waar Afdelingen der Maatschappij bestaan of elders. Een dezer Vergaderingen zal in den maand September gehouden worden, en aan deze zal zoo mogelijk een Excursie verbonden worden.

Art. 28.

De Vergaderingen zijn bestemd voor het houden van lezingen, enz., en voor het behandelen van vraagstukken die in den ruimsten zin, de bouwkunst of aanverwante vakken en hunne beoefenaars betreffen.

Art. 29.

Van de voorstellen die op de Vergaderingen zullen worden behandeld, worden de gronden waarop zij berusten en zoo noodig het preadvies van het Hoofdbestuur, bij de bekendmaking in het Orgaan der Maatschappij, vermeld.

Art. 30.

Geen voorstel wordt ter Algemeene Vergadering behandeld, dat niet schriftelijk, behoorlijk toegelicht, en door minstens tien leden of een Afdelingsbestuur ondertekend, twee maanden vóór die Vergadering is ingekomen bij het Hoofdbestuur. Het Hoofdbestuur kan een dusdanig voorstel van zijn preadvies doen vergezellen.

Art. 31.

Ieder lid dat de Vergadering komt bijwonen, teekent zijnen naam in een register.

Art. 32.

Ieder lid heeft het recht om iemand buiten Nederland gevestigd, in de Vergaderingen te introduceren.

Het Hoofdbestuur en de Besturen der Afdelingen kunnen ook leden van andere technische of artistieke vereenigingen, alsmede andere personen, in Nederland gevestigd, éénmaal 's jaars in de Vergadering toelaten. Hiervan wordt aantekening gehouden in een Introductieboek.

Art. 33.

Tot het houden van voordrachten of het doen van eenige mededeeling, wordt in de eerste plaats aan hen het woord verleend, die vooraf, aan den Voorzitter, hun voornemen daartoe hebben te kennen gegeven, en wel naar orde van tijd van kennisgeving. De Voorzitter heeft het recht, het houden van voordrachten, zoo de Vergadering er te zeer door verlengd zou worden, uit te stellen tot de eerstvolgende Vergadering, of daarvoor een Buitengewone Vergadering te beleggen.

Art. 34.

In de Algemeene Mei-Vergadering wordt de hieronder vermelde volgorde in acht genomen:

1. Opening der Vergadering.
2. Bespreking en goedkeuring van het Verslag van het Hoofdbestuur met betrekking tot zijn bemoeiingen, en al hetgeen in het afgelopen jaar in en met de Maatschappij is voorgevallen; benevens Verslag van de verplichte Vergadering van den Raad der Afdelingen, vóór de algemeene Meivergadering afgedrukt in het Bouwkundig Weekblad.
3. Verslag van de Commissie van Financiën over haar gehouden beheer.
4. Rapport van de Commissie tot het nazien der rekening en verantwoording over het afgelopen jaar, door de Commissie van Financiën. Uittoting van aandelen in de geldleeningen der Maatschappij
5. Mededeeling van den uitslag der verkiezing van Hoofdbestuursleden.
6. Benoeming door den Voorzitter eener Commissie van Stenopneemingen (Stembureau), van drie leden ter Vergadering aanwezig.
7. Verkiezing van een lid in de Commissie van Onderzoek en in de Commissie van Redactie;
8. Mededeeling der conclusiën van het rapport van beoordeelaars der prijsvragen.
9. Het uitreiken van bekroningen.
10. Behandeling en vaststelling van de begroting van het loopende jaar.
11. Vaststelling van de plaats der September-Vergadering.
12. Bespreking van en stemming over ingekomen voorstellen in art. 28 genoemd.
13. Bespreking van hetgeen verder ter tafel wordt gebracht. Geven deze besprekingen aanleiding tot het doen van voorstellen of het stellen van motie's tijdens de vergadering, dan geschiedt ook daarover stemming, doch eerst nadat $\frac{2}{3}$ gedeelte der stembevoegde leden zich voor de wenschelijkheid daarvan heeft uitgesproken.
14. Voordracht en eventueel bespreking daarvan.
15. Sluiting der vergadering.

Tentoonstellingen.

Art. 35.

De regeling der Tentoonstellingen berust bij het Hoofdbestuur. Er kunnen bekroningen beschikbaar gesteld en uitgereikt worden door het Hoofdbestuur voor verdienstelijke inzendingen. Omtrent het toekennen dier bekroningen doet de Tentoonstellings-Commissie (Jury), in een rapport, voorstellen aan het Hoofdbestuur.

Bibliotheek.

Art. 36.

Hiervoor bestaat een afzonderlijk Bibliotheek reglement.

Statuten en Reglementsberziening.

Art. 37.

Om de vijf jaar wordt een Algemeene Herziening van het Huishoudelijk Reglement aan de orde gesteld. Voor de eerste maal na de goedkeuring van dit Reglement zal dit geschieden in de Meivergadering 1913. Wijzigingen van enkele bepalingen kunnen echter ook tusschentijds geschieden, mits de daarvoor ingezonden Voorstellen door minstens vijf en twintig gewone leden of het Hoofdbestuur ondertekend zijn; zij moeten echter een maand voor de Algemeene Vergadering waarop zij zullen worden besproken in het Orgaan der Maatschappij zijn gepubliceerd.

De Voorstellen tot Statutenwijziging of Reglementsberziening met de daarop betrekking hebbende stukken worden door het Hoofdbestuur aan de Commissie tot Statuten- en Reglementsberziening in handen gesteld.

Art. 38.

Het Hoofdbestuur brengt het Rapport der Commissie met zijn advies en de daaruit voortvloeiende Voorstellen tot wijziging van Statuten of Reglement ter Algemeene Vergadering in discussie en stemming.

Art. 39.

Minstens drie weken voor de Algemeene Vergadering wordt het rapport der Commissie met de daaruit voortvloeiende Voorstellen van het Hoofdbestuur gepubliceerd.

Voorgesteld door het Hoofdbestuur in de Vergadering v/h Hoofdbestuur te 's-Gravenhage 18 April 1908 en nader geredigeerd te Amsterdam en vastgesteld 23 April 1908.

Er is gestreefd om volgens beste weten het concept zoo goed mogelijk op te stellen, doch zal het waarschijnlijk niet iedereen bevredigen. De meeningen loopen te zeer uiteen en het is onmogelijk met zulke gegevens een geheel te verkrijgen waar niemand bemerkings op heeft, vooral wanneer elk zijn ingenomen standpunt blijft handhaven.

De bedoeling is nu dat 12 Mei de Wet het allereerst aan de orde zal worden gesteld en worden belangstellende leden, welke de Algemeene Vergadering zullen bezoeken, verzocht 's middags gezamenlijk het middagmaal te gebruiken waartoe door ons maatregelen zullen worden getroffen om tegen f 2.50 per couvert, met inbegrip der wijn in een afzonderlijk zaaltje bijeen te komen. De extra kosten voor zaalhuur en aan bediening worden den leden dan niet in rekening gebracht doch betaalt de Maatschappij. Dit plan kan alleen kans van slagen hebben wanneer de deelnemers zich tijdig opgeven waartoe begin Mei nader een oproep in het Bouwkundig Weekblad zal worden gedaan.

Na afloop van den gemeenschappelijke maaltijd zal in het gebouw van de Maatschappij een kunstbeschuwing aangeboden worden door de afdeling Amsterdam, bestaande uit eene unieke collectie foto's en verder een causerie met lichtbeelden uit Italië van den heer J. H. W. Leliman.

13 Mei voortzetting van de vergadering waarbij eerst de huishoudelijke aangelegenheden geregeld zullen worden zooals de Wet bepaalt en daarna voortzetting van de besprekingen Conceptwet en Honorariumtabel.

Alvorens dit verslag te eindigen nog een enkel woord betreffende een vraag van onzen Alg. Secretaris in zijn beschouwingen over de artistiek-technische en maatschappelijke belangen van den Architect, n.l. „Wat is eigenlijk een Architect?“

Ik meen wel met zekerheid te kunnen aannemen dat de Leden niet weten dat de Société Centrale des Architectes Français jaarlijks de „Devoirs professionnels de l'Architecte“ publiceert, zooals die zijn opgemaakt door den heer M. Guadet, vastgesteld door bovengenoemde Vereeniging en door den toenmaligen President wijlen Ch. Garnier onderteekend. Ik laat die hieronder volgen.

Verplichtingen van den Architect tegenover zich zelf en tegenover zijn collega's.

1. Het beroep van Architect wordt omschreven in de „Dictionnaire de l'Académie“ in de volgende bewoordingen: „Een architect is de kunstenaar die gebouwen ontwerpt, de afmetingen, indeeling, versieringen er van bepaalt, en deze doet uitvoeren onder zijn directie en de kosten ervan regelt.“

Derhalve is de architect tegelijk een kunstenaar en een practicus. Zijn werkring bestaat in het ontwerpen van gebouwen en de studie van de samenstelling daarvan; het leiden van en toezicht houden op de uitvoering, het nazien en regelen van de desbetreffende rekeningen;

2. Hij beoefent een vrij beroep zonder handel te drijven. Dit beroep is onvereenigbaar met dat van aannemer, industrieel of leverancier van materialen of voorwerpen die bij den bouw gebruikt worden.

Hij ontvangt als belooning alleen honorarium, met uitsluiting van alle andere voordeelen, bij het uitvoeren van zijn bouwwerken of bij de uitoefening van zijn mandaat.

3. Wanneer een architect een patent genomen heeft op een artikel betrekking hebbende op het bouwvak, exploiteert hij het niet persoonlijk, maar verkoopt het aan een industrieel, afstand doende van alle eigenaarsrechten voor de exploitatie.

4. De architect, die noch koopman noch handelsagent is, onthoudt zich van elke onderneming, waaraan korting of commissie loon verbonden is.

Hij onthoudt zich, om voor zich zelf, advertenties te doen plaatsen, reclame te maken, of dienstaanbiedingen te doen door middel van nieuwsbladen, aanplakbiljetten, uithangborden, prospecti of andere wijze van bekendmaking, in gebruik bij den handel;

5. Hij ontzegt zich werk of clientele te zoeken, door middel van het geven van concessies, korting van zijn honorarium of andere voordeelen die gegeven worden aan tussenpersonen; zooals vertegenwoordigers, makelaars of zaakgelastigden of hoe ook genaamd van den eigenaar, en in het algemeen elke handeling die verzwegen kunnen worden voor den principaal, hetzij met opzet of bij toeval;

6. Tegenover zijn collega's, onthoudt de architect zich van het plegen van plagiaat, en zal de kiesche voorschriften welke het geweten aan kunstbroeders in hunne onderlinge verhoudingen stelt (wanneer zij dien naam waardig zijn) niet uit het oog verliezen.

Hij poogt niet de positie en de clientele, welke een collega heeft verworven, zelf te verkrijgen.

Wanneer hij evenwel geroepen wordt, door overlijden, vrijwillige terugtrekking uit zaken of rechtelijke veroordeeling van een collega, diens plaats in te nemen of de belangen van zijn principaal te behartigen, dan beschouwt de nieuwe architect zich als de beschermer van de eer en van de belangen van zijn collega;

7. Hij erkent de eigenschappen van zijn collegas en beschouwt hen als architect wanneer zij op eervolle wijze het vak beoefenen. Hij laat zooveel mogelijk aan zijn collega's de voorkour bij het vaststellen van samenkomsten, oproepingen, ontvangdagen, enz. Wanneer een samenkomst van meerdere architecten plaats heeft, wordt die in het kantoor van den oudste gehouden.

8. Wanneer een architect op zijn bureau jongelieden heeft als teekenaar of bediende, die daardoor een oefentijd tot opleiding in het bouwvak doormaken, licht hij ze met zijn ervaringen voor en behandelt hen op collegiale wijze.

II.

Verplichtingen van den Architect tegenover zijn principalen.

9. De architect geeft ten dienste van zijn principaal: Al zijn kennis en ervaring bij bestudeering van de ontwerpen, die hij hem gevraagd heeft, zoomede bij de leiding en het opzicht over zijn werken, als ook bij de hem te geven adviezen en raadgevingen;

Al zijn toewijding bij het verdedigen van de belangen, die hij hem heeft toevertrouwd.

10. Evenwel leent een architect zich niet tot werkzaamheden, zelfs wanneer die door zijn principaal worden geëischt, welke de rechten van derden zouden schenden. Hij leent zich nog veel minder voor werkzaamheden die hem voorkomen dat zij zijn goeden naam of die van derden zouden kunnen doen verloren gaan, of die ongelukken tengevolge zouden kunnen hebben.

In dergelijke gevallen licht hij zijn principaal in, waarom het hem onmogelijk voorkomt aan zijn verzoek gevolg te geven.

11. Hij waarschuwt eveneens zijn principaal wanneer deze zich door wijzigingen in de voorgestelde werken, blootstelt aan meerdere uitgaven.

12. Zijn arbeid wordt door zijn principaal en door deze alleen door middel van honoraria vergoed. Derhalve zal hij geen vergoeding aannemen onder welke vorm, of van wie ook, als daar zijn aannemers, leveranciers, verkoopers of koopers van terreinen of van gebouwde eigendommen, die een overeenkomst hebben aangegaan of kunnen aangaan met zijn principaal; zelfs, wanneer de belooning van zijn werk ten slotte bij afrekening ten laste van derden komt, zoo wordt het honorarium, hem verschuldigd door dezen derden persoon, betaald door zijn principaal, met voorbehoud dat deze zich kan laten terugbetalen door dengene die rechtens daartoe verplicht is.

13. Hij overhandigt aan zijn principaal afdrukken van de plaus, bestek en voorwaarden, gediend hebbende bij het onderteekenen van het contract; hij blijft in het bezit van de oorspronkelijke stukken alsook van alle voorloopige schetsen en details voor de uitvoering, zoomede de rekeningen van de aannemers die hij nagezien en geregeld heeft.

14. Voor de onderhoudswerken, administratie, vacaties, enz. levert de architect gewoonlijk een jaarrekening van honorarium in; voor nieuwe werken of groote herstellingen, ontvangt hij, in mindering van rekening op zijn honorarium, afbetalingen evenredig aan de reeds uitbetaalde bedragen voor den bouw.

15. Een architect neemt geen benoeming aan als expert in een zaak waarbij een zijner principalen betrokken is. Hetzelfde geldt wanneer hij reeds een advies uitgebracht heeft over het onderwerp van de betwiste zaak.

Wanneer hij door zijn principaal aangewezen is als expert, bijvoorbeeld in een verzekingskwestie, of boeking, enz.,

is hij niet meer de gevolmachtigde van zijn principaal, hij is dan slechts expert.

Wanneer hij als arbiter optreedt, zijn zijn verplichtingen dezelfde.

III.

Verplichtingen van den Architect tegenover den aannemer en het personeel bij den bouw betrokken.

16. De architect wendt zijn zedelijk overwicht aan, ten einde den werklieden de uitoefening van hun vak zoo min mogelijk moeilijk te doen zijn en te verzekeren dat er eensgezindheid, een goede verhouding, onderlinge waardeering en achting bestaat tusschen alle personen die op zijn werken werkzaam zijn.

17. Tegenover aannemers en leveranciers ontzegt de architect zich het in ontvangst nemen van eenige provisie, commissie of gift, hetzij in geld, hetzij in natura; hetzij dat deze aannemers of leveranciers al of niet verder tot zijn werken in betrekking staan.

18. De Architect zal zich eveneens onthouden om in zijn bestek en voorwaarden van aannemers eenige clause op te nemen, vermeldende verplichtingen van dezen tegenover hem, zooals restituties van reiskosten, vacaties, enz. of geheele goedkeuring van algemeene of bijzondere onkosten, met uitzondering echter van kosten van calques, autographien, afdrukken van bestekken, die voor rekening van de aannemers gesteld zijn, en zulks onder uitdrukkelijke voorwaarde dat deze clause voorkomt in het bestek of ander document, dat aan den principaal bekend en door dezen onderteekend is.

19. Hij regelt volgens de algemeene voorwaarden de termijnen van betaling aan den aannemer of bij afwezigheid daarvan, volgens staat van de vorderingen van het werk.

Bij werken volgens geregeld voorschrift doet hij mededeeling aan den aannemer van de nageziena en vastgestelde rekeningen zonder die uit handen te geven, neemt vervolgens kennis van eventuele ingebrachte bezwaren, onderzoekt en regelt die.

Tenzij hij een speciale opdracht ontvangt van den principaal, belast hij zich niet met betalingen.

20. Wanneer een architect als principaal een aannemer of een Aannemersvereeniging heeft, wordt hij, ook in dit geval slechts beloofd door een honorarium. Hij heeft nooit het risico van winst of verlies, die het doel van de onderneming is, in strijd met de beoefening van het vrije beroep van architect;

21. De architect die aannemer of geëmployeerde (commis) van een aannemer wordt, „mètreur“, (opmeter?) en verificateur, (waaronder verstaan moet worden een expert tot het onderzoek van bouwwerken en rekeningen), verliest den titel van architect.

Hij verliest die niet wanneer hij geëmployeerde bij een architect wordt.

Dit nu is de biecht van een Franschman, omringd door Fransche toestanden. De grondtenbeelden zijn evenwel dunkt mij van toepassing op alle mogelijke nationaliteiten.

Toch zal rekening gehouden moeten worden met lokale toestanden en gebruiken bij kleine landen en vooral bij architecten in kleine steden.

Op onze Bestuurs-Vergaderingen en op de bijeenkomsten van de Wetherziengings-Commissie is dit meermalen besproken bij de Groepen-indeeling; de Architecten Bond staat voor de zelfde moeilijkheden bij het formuleeren van eischen waaraan de vrije Architect heeft te beantwoorden, welke zij slechts mag toelaten.

Er is gewikt en gewogen en ten slotte heeft men concessies moeten doen. Voor enkele daarin betrokken personen is het ook volstrekt geen geheim, en zij weten hoe zij besproken zijn.

Worden geen concessies gedaan dan kunnen enkele der meest toongevende architecten noch worden toegelaten in den Architectenbond, noch in de groep Architectleden daar de grenzen te scherp worden afgebakend.

En inderdaad zou dat toch te betreuren zijn, want over kunst kunnen deze bedoelde toongevende architecten allicht beter uitspraak doen dan menig architect, die op andere wijze wel in de termen valt om lid te kunnen zijn van de A.-Bond of zuivere Afdeling Architecten. Ook kunnen Architecten, die nu niet met zulke hooge kunstaspiraties aangelegd zijn, vaak beter over vakbelangen oordeelen dan de meer aestetische kunstbroeders.

Daarenboven kan voor ons land ook niet één en dezelfde maatstaf worden aangenomen. In steden als b. v. Utrecht, den Haag en Rotterdam e. a. is op enkele uitzonderingen na usance dat de architecten zich gedeeltelijk op makelaars-terrein begeven, huizen en terreinen voor hun principalen koopen, taxeeren voor hypotheekbanken, enz. en onder die personen komen toch zeer zeker goede wenschelijke krachten voor om in een A. Bond of Architecten Afdeling te worden opgenomen.

Op kleinere plaatsen is een vaak hoogst begaafd architect dikwijls wel genoodzaakt een bedrijf naast zijn eigenlijk beroep uit te oefenen omdat voor een architect de plaats geen geregeld werk oplevert (waarbij het nog vaak voorkomt dat wanneer iemand zich daar komt vestigen deze zijn eigen architect medebrengt!)

Er is dan ook al beweerd dat de A. Bond geen honderd werkelijk in alle opzichten „vrije Architecten“ bij elkander kan vereenigen, misschien niet eens vijftig.

Het is dan ook daarom dat men zich afvraagt of het nu noodig was om daarvoor een nieuwe Vereeniging op te richten? en of zulk een Afdeling niet in de een of ander bestaande Bouwkunstvereeniging was te vormen? want in aanmerking nemende dat die Heeren, misschien op een enkele uitzondering na, toch reeds lid zijn van deze bestaande Bouwkunstlichamen kunnen zij hun „Kunstuitingen“ immers best in die Vereenigingen of hunne organen tot hun recht doen komen en bekend maken. Zoo ook de Diploma-regeling b.v. voor Architecten — (waar de Maatschappij mede bezig was doeh dat door de Wetsherziening wat op den achtergrond is geraakt) — aanbevolen handleiding tot de opleiding voor Architect, enz.

Als frontmakende Vereeniging tegen een Aannemersbond of Bond van Opzichters en Teekenaars (waarop zooals bleek vele Architecten hun handteekening voor de bekende circulaire afstonden) kan zoo'n Bond van enkele uitverkorenen toch niets uitrichten. Wat zal de Bond doen bij een geval als destijds toen de Aannemer Tool zijn brochure rondstuurde gericht tegen den Architect Bleys; wat in een geval als de Aannemersbond contra den Architect van der Pek? De Aannemers boycotten? zelf het werk uitvoeren? (dat behalve het bezwaar bij gebrek aan een bouwfonds moeilijk zou gaan, omdat het individueel aan het Architect-lid verboden moet worden aangezien werken in eigen beheer toch moeilijk geheel van koopmanschap drijven te scheiden is) enz.

Wanneer alle Architecten zich vereenigden evenals de Aannemers dat hebben gedaan dan kan er in dergelijke gevallen kracht uitgaan, doch anders niet, kracht in allerlei vorm: als b.v. het vormen van studiecursen, rechtskundige bijstand verleenen aan onbemiddelde architecten, een pen-

sloenfondsvormen voor weduwen en weezen, enz. enz.

Bij de vroegere fusieplannen is het reeds meer gezegd door wijlen Rieber. Een Bond kan „decreteren“ en verder niets.

Na het adres van Haarzuilen is opgemerkt dat een B. feitelijk niet veel kon doen dan een honorarium tabel invoeren. Tijden zijn veranderd. Aannemers organiseerden zich, Opzichters organiseerden zich, het blijkt gewenscht dat ook architecten zich zullen organiseren, in het midden latende op welke wijze dat geschieden kan of zal.

De Bond, zooals die in Utrecht is opgericht, zal dunkt mij niet zóó een bedoelde organisatie zijn, doch zooals ik destijds op 11 Maart opmerkte, bewust of onbewust een concurrerende Vereeniging van bestaande Bouwkunst vereenigingen en plaatselijke Vereenigingen worden, al is het ook duidelijk uitgesproken door H.H. oprichters dat dit niet de bedoeling is. De opmerkingen van den Heer Ingenohl in het B. Weekblad kunnen slechts alleen mijn veronderstelling versterken. De Heer Gratama heeft het ook duidelijk aangetoond — vakbelang en aestetisch belang is niet te scheiden voor den architect.

Steller dezès wenscht dat uit het bovenstaande niet moet worden afgeleid dat hij wil behooren tot hen (?) die „het kind in de couveuse trachten te smoren“!

Hij heeft altijd het standpunt ingenomen dat de Bond is opgericht, doch drukt de wens uit dat waar hij voorziet dat in den toekomst de Bond en de Maatschappij zich op elkanders terrein zullen begeven, dit dan steeds geschiedt in gemeenschappelijk overleg en dat dit aanleiding moge geven om zich meer en meer te verstaan om ten slotte op de een of andere wijze tot een fusie te geraken.

A. S.

UNFAIR.

Op pag. 250 van het Bouwkundig Weekblad No. 15 van 11 April j.l. vindt de lezer onder een vet gedrukt hoofd in het kort ¹⁾ weergegeven hoe het Verslag van de Vergadering der Afdeling Utrecht door het Hoofdbestuur is besproken en niet hoe het is besproken; bij dit ondergeschikte verschilpunt wil ik hier niet stilstaan.

Doch wel mag ik wijzen op de *unfaire manier*, waarop op die pag. 250 eenige onderdeelen uit het Verslag der Afdeling Utrecht verdraaid zijn.

Er wordt daar gezegd:

„Het bevreemdt hem ²⁾, dat de contributie niet verlaagd wordt „en de afdelingen niet alle in het Hoofdbestuur vertegenwoordigd „zullen zijn.“

Had dit ten doel dat de lezer eens de schouders over dien aanstellerigen voorzitter zou ophalen?

Ik herhaal hier de overeenkomstige zinsneden uit het verslag der afd. Utrecht ³⁾

„De voorzitter zegt dat het hem bevreemdt, dat uit de Memorie „van Toelichting niet blijkt of eene contributie-verlaging thans „inderdaad is overwogen, op welke overzaging in de April-vergadering van 1907 door de vertegenwoordigers der Afd. Haarlem „en Utrecht werd aangedrongen ⁴⁾ en die door het Hoofdbestuur „werd toegezegd.“

„Voorts merkt de Voorzitter op, dat men thans het denkbeeld „heeft laten varen om *iedere* afdeling in het Hoofdbestuur te „vertegenwoordigen, welk denkbeeld in de Aprilvergadering van

¹⁾ en blijkbaar opzettelijk erg onvolledig — van Veen.

²⁾ de Voorzitter der afd. Utrecht.

³⁾ Merkt nu voor dit verslag het B. W. No. 14 van 4 April j.l. pag. 250 en 251.

⁴⁾ Tot goed begrip van deze kwestie moet eveneens de contributieverlaging het volgende: Sommige afdelingen rijen er langzamerhand toe overzaging uit — in aanraking met de vigerende Wet — te laten aan te nemen, die geen lid zijn der Maatschappij. De Afdelingen Haarlem en Utrecht maken hierop een uitzondering. Zij nemen een besluit: Wanneer wij overzagen tot het samenstellen van e.g. afdeelingenleden tegen lage contributie, zullen ook alle die bestaende leden voor het lidmaatschap der Mij. bedanken en evenzoo afdeelingleden weeten, wat een financieel nadeel voor de Mij. zou zijn.

Maar juist deze afdeelingen zullen dan niet als andere afdeelingen naar indertal zoo aanzienlijk kunnen uitbreiden en zigen hare finantieën versterken.

Haar overzagen was er dus op gericht om het lidmaatschap der Mij. te vergroeten en zoo mogelijk door een verlaging van de bestaende contributie ad f. 25.—

Vandaar het verzoek aan het Hoofdbestuur in de Aprilvergadering 1907 om een dergelijke verlaging te overwegen — van Veen.

„1906 warm werd aanbevolen. Hij heeft dit denkbeeld steeds „logisch gevonden, doch ziet de noodzakelijkheid niet in, dat het „wordt uitgevoerd, aangezien er voor de afdeeling genoeg gelegenheid bestaat om voeling met het Hoofdbestuur te houden“.

Laat dit voor den verslaggever van de hoofdbestuurvergadering soms iets aan duidelijkheid te wenschen over?

Ook moet de lezer nog eens glimlachen over den Voorzitter der afdeling Utrecht want: „de medewerker van de Concept-wet „wordt van te voren bedankt voor de toelichtingen die hij zal „geven, na afloop van de vergadering wederom bedankt hoewel „uit het verslag niet blijkt of deze medewerker aan het woord „is geweest“.

Uit dat verslag blijkt daarentegen *zeer duidelijk*, dat die medewerker, de heer van Lunteren, aan het woord is geweest en dat hij eerst werd bedankt voor zijne bereidwilligheid en daarna voor zijne toelichtingen.

Het Bouwk. Weekblad gaf tot dusver nimmer gelegenheid voor persoonlijkheden, dank zij het wijze beleid van wijlen onzen vriend Rieber; aan de Commissie van Redactie geef ik beleefd in overweging om deze traditie te handhaven.

UTRECHT.

De Voorzitter der Afd. Utrecht,

W. VAN VEEN.

Civ. en Bouwk. Ing.

Aan den Heer Voorzitter der Afdeling Utrecht.

De post bracht mij het bovenstaande met een vraag der Redactie om nadere instructies.

Veel tijd voor overleg was er niet meer en stuurde ik het door naar onzen drukker in Den Haag en neem het gaarne op als U dit voldoening geeft. Het zij mij vergund nog een paar kantteekeningen te maken.

Het verslag van de Hoofdbestuurvergaderingen is steeds zeer onvolledig. Vroeger werd daarvan nooit iets in het Weekblad medegedeeld, later wel doch ook maar slechts enkele zaken en moet het niet verward worden met de „notulen“.

Dat dit blijkbaar opzettelijk onvolledig zou zijn betreffende Uw Afdeling is een opvatting Uwerzijds doch die werkelijk onjuist is.

Dat het hoofd vet gedrukt is, was niets meer dan een toevaligheid en niet opgegeven doch daar de verslagen van de Vergaderingen steeds met vet hoofd zijn gedrukt heeft de zetter, dit wetende, dat uit zich zelf gedaan terwijl ik zelf de proef niet meer corrigeren kon omdat het blad moest afgedrukt worden.

(Zoo stond in het origineel verslag, van den Heer Van Lunteren sprekende: Oud-Voorz., de zetter maakte er Ond-Voorz. van en de corrector dacht dat het Vice-Voorz. moest zijn. Allemaal kleinigheden toe te schrijven aan onvolledige hulp om het raderwerk van de Mij. aan den gang te houden).

Ook is verder opzettelijk niets verdraaid. Waar de amendementen in een vorig blad afgedrukt waren en als bekend mochten worden ondersteld is inderdaad niet alles in extenso herhaald, doch dat is dan ook alles. Met de toelichting die U in noot 4 geeft, zult U zeker vele lezers van het blad verplichten, en moet ik er bijvoegen dat een verlaging van contributie niet overwogen wordt aangezien wij de wetenschap hebben dat voor de uitgaven zooals wij ons die voorstellen behalve aan honoraria en clichés het dubbele aan drukloon zal moeten betaald dan tot dusverre geschiedde, van daar de aan U bekende beweging om onze inkomsten te verbeteren.

Het was zeker onjuist van den Verslaggever te schrijven dat de medewerker van de concept-wet niet aan het woord is geweest. Persoonlijk was ik reeds in de gelegenheid U dat te zeggen, doch in verhouding tot den aan dien heer gebrachten dank was het toch wel zeer weinig. Wanneer de verslaggever Uw vergadering had bijgewoond zou hij zich zeker anders hebben uitgedrukt naar aanleiding van Uw nadere mededeelingen daaromtrent.

Verder verzeker ik U dat er niet omtrent Uw persoon geglimlacht is, hoogstens dat de opmerking is gemaakt dat de kern van het verslag in hoofdzaak Uw motie was waarmede U de vergadering geopend heeft en dat dergelijke moties gewoonlijk na de discussies op het eind der vergadering geformuleerd worden.

Ik verzoek U vriendelijk namens den verslaggever diens bekentenis te willen aanvaarden dat het niet zijn bedoeling was en kon zijn Uw persoon in het minst onaangenaam te zijn, daar hij als verslaggever naar strikte onzijdigheid streeft. Het is mij persoonlijk bekend dat dit zoo is.

Amsterdam 23 April 1908.

De Voorz. van de Mij.

Aan de Redactie van het B. W.

De vraag, die de afd. Haarlem deed aan het Hoofdbestuur in zake de voorgestelde wetswijziging:

„Kan *rechtens* aan een deel van de leden eener vereeniging „het stemrecht, dat zij krachtens hun lidmaatschap bezitten, ont- „nomen worden?“ ¹⁾ is ongetwijfeld door vele leden met belangstelling gelezen.

Evenzeer zullen velen met belangstelling het antwoord tegemoet zien, ook al mocht de stemrecht-kwestie bij gewijzigde wetsvoorstellen van de baan raken.

Aan de Redactie het beleefd verzoek om dat antwoord — dat toch zeker bekend moet zijn vóór de Huishoudelijke Vergadering, die aan de Alg. Meiveergadering zal voorafgaan ²⁾ — wel te willen publiceren.

Utrecht.

W. VAN VEEN.

Aan den Heer W. Van Veen.

Wegens het vergevorderd uur konden alle Bestuurders op de Vergadering van het Hoofdbestuur geen kennis meer nemen van het amendement van den Heer Droste namens de Afdeling Haarlem.

De heer Droste verklaarde den Voorzitter (v/d Mij.) dat na de gehouden besprekingen de gestelde vragen nu niet meer beantwoord behoeften te worden. Niettemin werd het amendement volledigheidshalve mede afgedrukt.

Hoewel de zaak dus is afgedaan, geef ik als mijn persoonlijke opinie te kennen dat wanneer het lidmaatschap van een Vereeniging als een „contract“ wordt beschouwd dat bij elke Wetsherziening (waarbij gewoonlijk artikelen geschrapt en toegevoegd worden) *rechtens* het contract als ontbonden kan worden beschouwd en als de nieuwe contractregeling een lid niet aanstaat hij bedanken kan voor zijn lidmaatschap.

Ik meen echter te mogen onderstellen dat het geen contract is en wanneer een nieuwe gewijzigde wet door de leden op de Algemeene vergadering (wanneer de stemming daarover enz. volgens de wet heeft plaats gehad) vastgesteld is dat dan alle leden zich daaraan moeten onderwerpen.

Tevens is reeds medegedeeld dat de „Huishoudelijke Vergadering“ door het meerendeel van de geraadpleegde heeren niet noodig werd geoordeeld en derhalve niet plaats zal vinden.

A.S.

GARDENS OLD AND NEW.

Gardens Old and New, (the Country House and its Garden Environment), from photographs by Charles Latham. The letterpress edited and an introduction written by H. Avray Tipping.

Het 3de deel van dit bekende prachtwerk zal in Mei verschijnen; een 30 oude en nieuwe buitens zullen er in vertegenwoordigd en besproken worden. Dit deel, dat op dezelfde wijze is uitgegeven als de 2 reeds verschenen deelen, behoeft eigenlijk geen nadere aanbeveling, en zal slechts het succes vermeerdere, dat de 2 eerste deelen genieten.

Er gaat een groote bekoring van dit werk uit; want behalve dat de uitgave goed verzorgd is en de reproducties (zincographiën) ook aan de meest kieskeurige eischen voldoen, hebben de behandelde onderwerpen op zichzelf een bijzondere aantrekkelijkheid.

Buitenhuisen met tuinen; nu eens de tuin als geheel en het huis als een fraaie perspectief op den achtergrond; dan weer een schilderachtige tuinaanleg met een brokstuk van het huis er tusschen als een veilig, krachtig element van huiselijkheid.

¹⁾ Zie het B. W. No. 13 van 11 April j.l. pag. 252.

²⁾ Zie het B. W. No. 16 van 19 April j.l. pag. 255.

Zoo ergens, dan is het in Engeland gelukt een goed *contact* te maken tusschen de architectuur en de omringende natuur. En het is merkwaardig te zien hoe het specifiek Engelsche, dat de architectuur van deze groote landhuizen kenmerkt, terug gevonden wordt in den tuinaanleg. Een zekere rust, die soms grenst aan eentonigheid, vooral in de meer klassieke architectuur; een grootheid, kracht en geslotenheid, die toch weer niet een zekere zachte, soms zelfs lichtelijk sentimenteele romantiek uitsluit, het zijn alle elementen, die in de tuinen terug gevonden worden. Grootgehouden schilderachtigheid zou men deze geheele opvatting kunnen noemen.

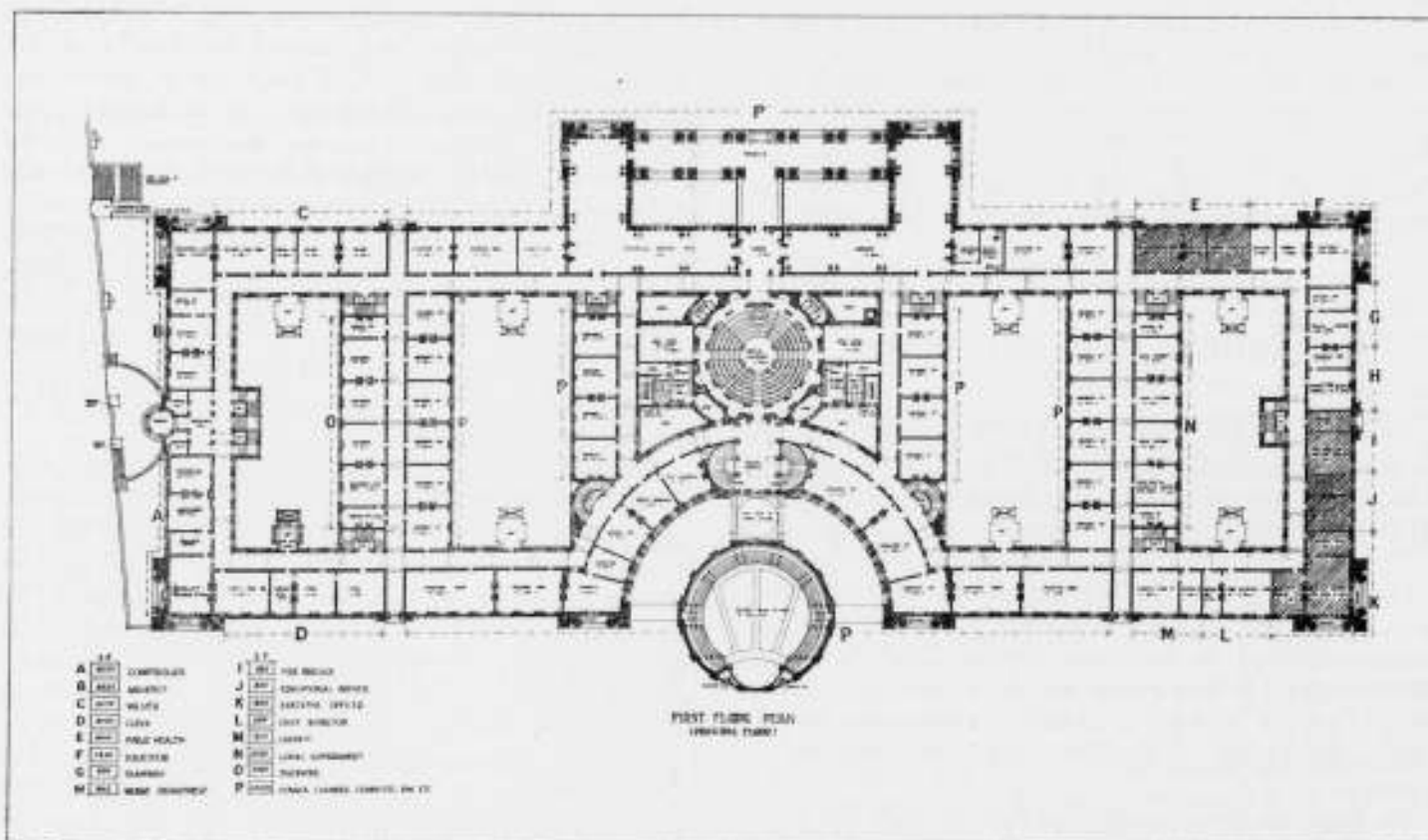
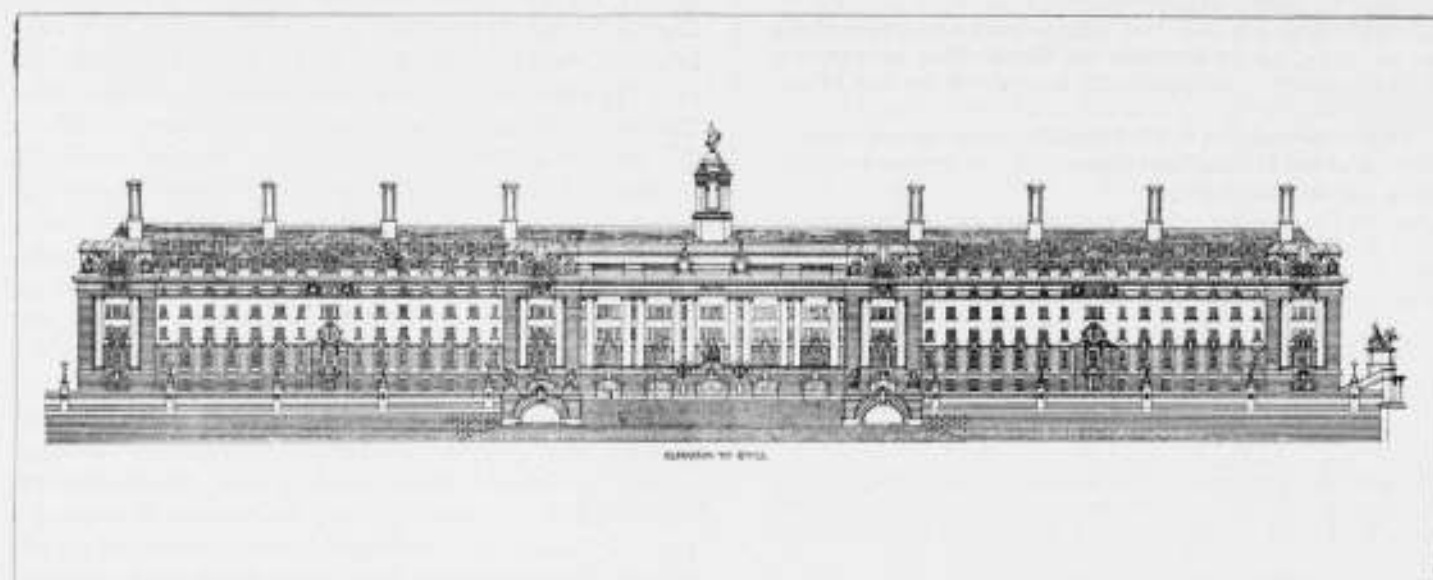
Op de meest dankbare wijze is in den aanleg partij ge- trokken van de soms heuvelachtige bodem, van vijvers, fonteinen, van natuursteenen, verweerde balustraden, van beelden en van een aanleg in het algemeen, tenminste bij de niet als statig bedoelde geheelen, die het begrip van de veilige en gesloten woning duidelijk doet uitkomen tegenover de natuur.

Niet in grooten axiaal aanleg, met zijn begrip van opene, ruime en beheerschende voornaamheid, zooals het park te Fontainebleau met zijn koninklijke eenzaamheid, zijn *wijdheid*, waarbij de boomen en beelden, de uitgestrekte en fraaie waterpartijen, de dartele fonteinen, accessoires worden, teruggebracht tot de rol van figuranten en alleen de verre horizon en de immense lucht de heerschende machten zijn: een hooggestemde, voorname en eenzame berusting; niet het overheerschende statige is, hetgeen ons tref, als we de 2 deelen van dit werk doorbladeren. Nemen we als voorbeeld die fraaie tuinen, welke sterk den Italiaanschen Renaissance stijl verdragen; den terrasaanleg, de breede steenen trappen, de beelden, den strengeren aanleg, we vinden het alles hier terug; maar toch is er onderscheid tusschen het Noorden en het Zuiden, tusschen Engeland en Italië; het is, behalve het onderscheid tusschen den volksaard ook, en daarbij in nauw verband, het onderscheid tusschen de vegetatie. Engeland is door zijn mild en vochtig klimaat een uitgelezen land voor boomen en bloemen; een groote rijkdom aan soorten en kleuren en een weelderige bloei geven aan den tuinaanleg een bijzondere feestelijkheid, een pracht, een weelde, een rijkdom, die geheel *uit de natuur* voortkomt. De natuur is een hoofdfactor in een Engelschen tuin (behalve in die welke onder den bekenden invloed van Le Notre is ontstaan); in Versailles is de menschelijke geest, die den aanleg geschapen heeft, hoofdzak.

En spreken in een tuin van Le Notre de koele en beslissende lijnen, spreekt heel de besnoeide en geornamenteerde natuur in geschoren boomen, geometrische velden van een overheerschen door den menschelijken wil, van een *styleeren* van de natuur tot een onlevend, geometrisch ornament en is dus het kenmerkend levende, het ontbloeien, het *natuurlijke* geheele geknot, in vele der strengere Engelsche tuinen spreekt de geometrische aanleg minder beslist, overwoekerd als ze wordt door een uitbundigen groei. Vandaar dat de Engelsche tuin romantiek bezit, vergeleken bij den klassieke geest der bekende Italiaansche tuinen; romantiek, ontstaan door de tegenstelling en het samenzijn van de vrije natuur en de gebonden strenge lijnen van balustraden, trappen, perken enz.

Hoe fraai, hoe schilderachtig zijn niet enkele brokstukken van tuinen, in deze deelen gereproduceerd! Zeer zeker, de enorme beteekenis van Fontainebleau, dit ontzaglijk *kunstwerk*, is misschien van hooger orde dan deze meer vriendelijke, intieme tuinen; maar als schilderachtige en toch in geen enkel opzicht kleingeestige of sentimenteele aanleg zijn ze misschien niet te overtreffen.

Op onmerkbaar wijze sluit de natuur zich aan bij de architectuur van huis en tuin; onmerkbaar en toch zoo, dat

VOORGEVEL EN HOOFD PLATTEGROND VAN HET BEKROONDE ONTWERP VOOR HET LONDENSCH RAADHUIS VAN DEN HEER KNOTT.

noch natuur, noch architectuur haar eigen karakter geheel verliest. Het buitenhuis, soms zeer schilderachtig van aanleg, met bijgebouwen en binnenplaatsen sluit aan bij de tuinen, die veelal vlak bij het huis gestyleerder, verder van het huis af natuurlijker worden. Maar ook onderdeelen vertoonnen volop contact en harmonie tusschen natuur en architectuur. Bezie b.v. vele der prachtige trappen; hoe een rijkdom van kleine planten zich om de breede leuning slingert, hoe de levendige en levende lijnen der stengels en takken en het gewirwar der blaadjes juist de strenge statigheid der trap accentueert en hoe omgekeerd de rechte beslistheid en de breede vierkante treden van de trap den grooten rijkdom en de verfijning, de weelde van de bloeiende natuur doen uitkomen.

Correctheid, eenvoud, huiselijkheid en een natuurlijke romantiek, ziedaar eigenschappen van een Engelschman en ook van zijne tuinen.

Deze eigenschappen komen niet het slechtst uit bij de kleinere buitenhuizen. Zoals daar in den zomer soms achter of door een weelderig bloeienden heester of boom een stuk van een woning zich vertoont, een groote vlakke muur, met enkele kleine ramen, een stuk van het veilige en beschuttende huis met de gedachte van rust en koelte, en daarbuiten de warme, schoone en feestelijke natuur; zooals daar het huis werkelijk een huis is en door de kleine ruitjes, als door half gesloten oogen, zijn eigen intimiteit wel doet vermoeden maar niet vertoont en de natuur er buiten, daarbij vergeleken, wordt de ruime, prachtige en vruchtbare aarde onder den oneindigen hemel; zooals daar in Engeland het juiste contact tusschen tuin en huis voorkomt, vindt men het helaas maar zelden in Holland.

Onder de vele oorzaken voor dit verschil is wel vooral op te merken, dat in Holland het buitenhuis nog te veel beschouwd wordt van af den openbaren weg; van daar uit gezien moet het een zekere vertooning maken; de Engelschman zegt: my house is my castle" en verbergt zijn landhuis, benevens zijn tuin vaak achter hooge muren of heggen. Moet dus het Hollandsche landhuis, vooral vroeger, behalve zijn innerlijke functie ook hebben een uiterlijke, welke vaak in conflict komen: zoo de te groote spiegelruiten, welke z.g. royaal staan, maar het interieur onbesluit, ongezellig maken, de Engelschman uitgaande van de stelling: „Houses are to live in, not to look at", houdt alleen rekening met de functie van het huis en de aansluiting met de natuur. Ook hierin spreekt de Engelsche geest door gemis aan vertooning, aan effectbejag, om, verborgen of correct voor de buitenwereld, in zichzelf te leven dat leven, dat hem het beste en aangenaamste lijkt.

Als voorbeelden, hoe natuur en architectuur aan elkaar te verbinden, zijn de prachtig uitgevoerde platen van dit groot opgezette werk in alle opzichten aan te bevelen.

J. G.

DE PRIJSVRAAG VOOR HET RAADHUIS TE LONDEN.

Deze belangrijke, internationale prijsvraag, waaraan door 99 mededingers is deelgenomen, waaronder ook eenige Nederlandsche, heeft het verrassend resultaat gehad dat een vrijwel onbekend architect, de heer Knott, oud 29 jaar en verbonden aan het bureau van Sir Aston Webb, R. A., uitverkoren is. Wij voegen het bekroonde ontwerp hierbij en zullen in een volgend nummer van het B. W. de projecten van eenige Nederlandsche deelnemers reproduceeren.

Onder de voorschriften voor de mededingende architecten, uit-

gegeven door de Londensche County-Council vallen de navolgende ons op.

Het concours is verdeeld in 2 deelen, n.l. een voorloopig- en een eind-concours. In het eerste zullen de jury-leden niet minder dan 10 en niet meer dan 15 projecten uitkiezen; de makers dezer projecten zullen te zamen met 8 door de Council uitgenoodigde architecten in het eind-concours mededingen. Ieder, die in dit eindconours meedoet krijgt een honorarium van 210 pond st.

De Council benoemt 2 Juryleden, de mededingers in het eind-concours benoemen een 3de; Mr. Riley is de officieele architect van de Council en geeft alle technische en plaatselijke inlichtingen. Het terrein wordt begrensd door de rivier de Theems, door Belvedere road, Westminster Bridge en door het Departement van Council's Zaken, kantoren en depot.

Het honorarium bedraagt 5% van de totale bouwsom; hiervan krijgt de overwinnaar $\frac{1}{10}$, de officieele architect $\frac{1}{10}$.

Voor het eindconours is een termijn van 3 maanden gesteld de bouwsom bedraagt 850,000 pond st.

De Jury, bestaande uit de H.H. Normanshaw, R. A.; W. E. Riley, F. R. I. B. A., benoemd door de Council en Sir Aston Webb, R. A., gekozen door de mededingers in het eindconours zegt in haar rapport, dat het haar aangenaam is in staat te zijn de County Council geluk te wenschen met het verkrijgen van „a fine design for the new County Hall", en beveelt het ontwerp van den heer Knott o.a. aan door zijn weinig kostbare uitvoering, zijn gemis aan onnoodige versieringen en zijn eenvoud. Over dit laatste kenmerk, dat zeer zeker opvalt als men vele van de overige projecten er naast ziet, wordt niet door iedereen even gunstig geoordeeld; en de Eerw. W. Hastings merkt in een raadsvergadering op dat het ontwerp was: „flat, grim, cold and soulless."

De heer Knott is benoemd als architect voor het te bouwen raadhuis, naar aanleiding van zijn bekroond ontwerp; d.w.z. dat zijn ontwerp niet in zijn geheel is geaccepteerd; en, hoewel de hoofdgedachte blijft aangehouden, zullen toch vele veranderingen het project wijzen.

Hoogvraachte Redactie van het „Bouwkundig Weekblad"

Met ingenomenheid las ik aan het slot van het verslag van de vergadering der Maatsch. tot Bev. der Bouwkunst te Arnhem gehouden op 5 April het gesprokene van den Voorzitter: waar deze naast bekwaamheid, absolute eerlijkheid eene eerste voorwaarde achtte voor verhoogde „standing" van den architect en daarom gaarne alle provisiejagerij in den ban zag gedaan.

Indien dit denkbeeld algemeen in praktijk werd gebracht, zou dit niet alleen een verhoogde „Standing" voor den architect ten gevolge hebben, maar ook het algemeen zedelijk peil zou er door worden verhoogd en dit is wel het aller voornaamste.

Nu en dan verneemt men uit het Buiten- of Binnenland van verschrikkelijke knoerijen bij leveranties. Dit begint gewoonlijk met kleine provisiees aan personen, die geroepen zijn met de grootste onpartijdigheid en nauwgezetheid van geweten de waren te keuren en eindigt met de brutaalste omkoopjerij.

Komt iets dergelijks aan het licht, dan gaat er een kreet van verontwaardiging door de pers en de lezers spreken schande over zooveel karakterloosheid.

De pers kan bij zulke feiten krachtig het openbaar geweten wakker schudden.

Wil dit echter blijvende vruchten afwerpen, dan moet in het dagelijksch leven krachtig de liefde voor het goede worden opgewekt.

De ervaring leert toch, dat vrees voor schande ten slotte weinigen terug houdt van oneerlijke daden.

Groote liefde voor het goede, is het krachtigste bolwerk tegen het kwade. Dit idealisme kan worden gesteund door groote waardeering te toonen voor hen, die ter wille van een mooi ideaal menig voordeel prijsgeven.

Strijden tegen het kwade is noodig, maar daar naast moeten de eerlijken, van welk vak ook, krachtig worden gewaardeerd en gesteund door het publiek.

Dan is het mogelijk, dat het spreekwoord „de brutalen hebben de halve wereld" minder tot verontschuldiging zal worden aangevoerd voor veel, dat afkeuring verdient.

Vlaardingen 22 April,

Pl. v. d. BERG.
Architect.

DAMPRIJSVRAAG.

Een inzender vraagt of het geoorloofd is plannen en schetsen in bruine tint (inkt) te teekenen.

In art. 5 van het programma is de eisch gesteld dat alle gevraagde teekeningen in *zwarte* inktlijnen worden uitgevoerd. Hiervan mag in geen enkel opzicht worden afgeweken.

Voor de Jury.
J. S. INGEMOHL.
Secretaris-Rapporteur.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

Architectura no. 16. *Het Raadhuis te Leiden*. De Heer Overvoorde verdedigt zijn meening dat het raadhuis van de hand van Lieven de Key is, blijkens de archiefstukken (overdruk N.R.C.); de heer Weissman houdt in een ingezonden stuk van de N.R.C. zijn meening vol dat Luder van Bentheim de ontwerper is geweest, o.a. zich hierop baseerend dat hem geen voorbeeld bekend is, dat zulk een Steenhouwer-architect (L. v. B.) ooit naar het ontwerp van een ander heeft gewerkt. Daarop zet hij in een artikel zijn meening nog eens uitvoerig uiteen, vermeldt dat de „Oud Hollandsche" stijl, welke van 1600-1630 ongeveer geduurd heeft, van Duitschen oorsprong is.

Luder van Bentheim zal voortaan bekend zijn als de meester, die de Duitsche met de Hollandsche architectuur heeft verbonden.

De heer Kromhout geeft hierop eenig commentaar. Het verheugt hem dat eindelijk een Nederlandsch werk over onze Nederlandsche Bouwkunst van de 16e eeuw binnenkort het licht zal zien (van de hand des heeren Weissman). Hij hoopt, dat de heer W. er dan beter in zal slagen een overtuigend bewijs te leveren, dat het raadhuis van Duitschen oorsprong is: schrijver acht de aangevoerde bewijzen zwak.

Statisch en Diagrammen tot het Bepalen der Afmetingen van Vloeren en Draagpijlers in gewapend Beton, arch. H.

De Bouwwereld no. 17. G. J. Venstra, arch. *Het openbaar slachthuis*. Historisch overzicht van het slachthuis, van af de vroegste tijden tot heden; daarna worden de voordeelen genoemd van het bijeen brengen van alle slachtingen, n.l. een nauwkeurig en zeker overzicht te verkrijgen van den gezondheidsstand der dieren en om een strenge controle op alle vleesch mogelijk te maken, omschrijving van een modern slachthuis. Het interessante artikel wordt vervolgd.

De Pruisische wet op het ontsieren van Steden, Dorpen en Landschappen (slot). De verschillende voorschriften betreffende grove ontsiering, de bevoegdheid van gemeente of deskundigen worden behandeld, ook voor het ontsieren van het landschap door voorgenomen bouwwerken. Terecht wordt in een bijschrift erop gewezen, dat er heel veel gevallen zijn, waarin feitelijk de wet buiten werking gesteld wordt, en dat het begrip „grove ontsiering" moeilijk nader te omschrijven is.

De Opmerker No. 16. *Het Architectencongres van 1906* overzicht van de werkzaamheden en besluiten van dit congres.

Bakkeil halen. Opmerkingen over de reorganisatieplannen van de Mij.

Het rapport, in zake het Huygens monument. Rapport van de commissie, benoemd uit den gemeenteraad van 's Gravenhage tot het plegen van overleg met Directeuren van de Holl. Maatschappij der wetenschappen, in zake voor het oprichten van een monument voor Chr. Huygens; de commissie stelt voor niet in te gaan op den wensch van Directeuren, en geen monument of standbeeld goed te keuren dat niet zou beantwoorden aan zekere eischen van schoonheid in verband met de door den erfelater daarvoor aangewezen omgeving.

Het Huis Oud en Nieuw Afl. 4. *Oude Amsterdamsche Poortjes* met afb. door H. la Croix. Gewezen wordt op het weinige dat Amsterdam nog aan oude en typische fragmenten bezit, hetwelk nog dagelijks vermindert; besproken worden ingangen van de Oude Kerk, St. Olofs of Oude Zijds-kapel, Burgerweeshuis, voormalig Rasphuis, e. a.

De Leidsche Hofjes door H. J. Jesse. Historische notities van deze hofjes, met goede reproducties van deze eenvoudige doch aantrekkelijke binnenpleinen.

Toelichting bij de Platen. Agentschapsgebouw der Javasche Bank te Medan.

La Construction Moderne. Origines Anglaise du Style Flamboyant, conférence par M. Enlart. Spreker baseert zijn bewijs op het feit dat de eerste kerken die dezen stijl vertoonden, onder Engelsen invloed gebouwd zijn.

La Cathédrale de Metz; een portaal, afgebeeld, geeft een voorstelling hoe de „restauratie" wordt opgevat en hoe het nieuwe in het geheel niet past bij het oude.

La salle Elastique.

Immuable Rue de l'Amiral Roussin. Arct. M. Labusiere, met afb. Groot blok etage woningen voor werklieden, met uitvoerige omschrijving van de eischen, indeeling der platte gronden enz.

Ecole des Beaux-Arts, Concours Chenevard. Omschrijving van de 3 beste projecten.

L'Architecture et la Construction dans le Nord No. 4. *Humidité des Murs*. Oorzaken worden besproken van de vochtigheid van muren door den bodem en den regen; verschillende voorschriften om dit tegen te gaan.

Constructions d'un Théâtre à Lille, project van M. Cordonnier met veel afb.

21ste Exposition des Artistes Lillais.

Deutsche Bauzeitung No. 32. *Neuere öffentliche Bedürfnis-Anstalten in München*, arch. R. Schackner. Nadere beschouwing van de voorschriften, de hygienische eischen, goede materialen met eenige afb. van uitgevoerde huisjes, die een heel wat aangename en monumentaler aanzien hebben dan de welbekende Hollandsche.

Zur Angelegenheit der Stuttgarter Hoftheater prijsvraag voor nieuw te bouwen theaters, een met 1400 zitplaatsen en een met 800; omschrijving van de in modernen geest opgestelde eischen.

Neuere Erfahrungen über die Anwendung von Zement mortel bei Talsperren. Slot.

Deutsche Bauzeitung No. 31. *Vaterländisches Museum in Celle*, arch. Alfr. Sasse, met afb.

Neuere Öffentl. Bedürfnis-Anstalten in München. *Mitteilungen über Zement, Beton- und Eisenbetonbau*. *Neuere Brückenbauten in Eisenbeton*, van Ing. Luft.

In deze interessante rubriek wordt behandeld „Die Verbreiterung der Amrichen-Brücke in Eisenach"; de bestaande brug moest verbreed worden; dit is geschied door veroverstekende consoles te maken, waarover de vloer, alles in gewapend beton; het karakter van gewapend beton-constructies is goed in de consoles uitgedrukt.

Bericht über den Stand der Schlackenmischfrage. *Osterreichische Wochenschrift für den Öffentl. Baudienst* no. 16. O.a. *Viadukt aus Eisenbeton durch den bebauten Stadtteil von Rotterdam*, met afb. Beschrijving van het bekende viaduct voor de Z. H. E. S. M., overgenomen uit „De Ingenieur".

BERICHTEN

BINNENLAND.

Tentoonstelling Ambachtsschool Haarlem. Van 16 April tot 22 April werd de twejaarlijkse tentoonstelling gehouden van de teekeningen en de werkstukken, vervaardigd door de leerlingen der Ambachtsschool te Haarlem. Deze tentoonstelling gaf niet alleen een overzicht van het te geven onderwijs, verdeeld over drie leerjaren, maar bovendien van de goede resultaten van het onderwijs verkregen.

Zoowel teekeningen als werkstukken toonden aan, dat het onderwijs aan uitstekende krachten is toevertrouwd en dat er met lust gewerkt wordt.

Het Bestuur der Ambachtsschool is aangezocht geworden om een aantal teekeningen, welke een beeld van het ambachts-onderwijs geven, te zenden naar het 3de Intern. Congres ter Bevordering van het Teekenenonderwijs, dat te Londen gehouden wordt. Aan dit verzoek zal door het Bestuur worden voldaan.

Derde internationaal congres ter bevordering van het teekenenonderwijs te houden in Londen in 1908. Aan dit derde Congres zal een van de merkwaardigste tentoonstellingen van school-teekenenwerk verbonden zijn, die ooit bijeen is gebracht.

De Nederlandsche afdeling zal omvatten in groote trekken het geheele teekenenonderwijs van Nederland, van de Bewaarschool tot en met de Technische Hoogeschool, en de Commissie, die zich bijlast met het vormen dezer afdeling heeft de vaste overtuiging dat Nederland hierin niet achterstaat bij andere landen.

Hoewel de kosten niet groot zullen zijn, moet deze Commissie toch over eenig geldelijk bedrag kunnen beschikken. Daarom doen wij een beroep op aller belangstelling door toe te treden als lid voor / 5.—.

Men geeft zich op aan den Heer Herman J. De Vries, Secretaris van deze Commissie, Nassaulaan te Haarlem, welke ook verder de gewenschte inlichtingen verstrekt.

De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zal op dit Congres officieel vertegenwoordigd zijn.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

ingeschreven sollicitanten voor: per maand
 Ged. Bouwk. Opz.-Teekenaar, ouderdom 22 jaar salaris f. 70.—
 „ „ „ „ 25 „ „ „ 90.—
 „ „ „ „ 22 „ „ „ 65.—

Ged. Bouwk. Opzichter	22	80.—
Opzichter Teekenaar	25	100.—
„ „ „	30	100.—
„ „ „	31	90.—
„ „ „	31	100.—
„ „ „	21	40.—
„ „ „	49	100.—
„ „ „	27	100.—
„ „ „	18	50.—
„ „ „	21	80.—
„ „ „	23	80.—
„ „ „	17	30.—
„ „ „	22	50.—
„ „ „	36	100.—
„ „ „	20	60.—
„ „ „	29	100.—
Opzichters	23	80.—
„ „ „	28	90.—
„ „ „	25	75.—
„ „ „	21	70.—
„ „ „	24	70.—
„ „ „	23	75.—
Teekenaars	18	20.—
„ „ „	18	40.—
„ „ „	23	70.—
„ „ „	31	110.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 27 APRIL.

APELDOORN. Bouwen boerderij aan den Vaassenschen grindweg.
 Architect J. A. Wijn. Bestek en teek. te verkrijgen à f 1,50 per stel bij den architect.

BATHMEN (GELD). Verbouwen woonhuis van mej. D. Leferink nabij de Oude Molen bij Bathmen, met bijlev. materialen.
 Bouwk. R. Wibbelink n.m. 3 u. in het logement „de Oude Molen" bij Bathmen, alwaar bestek en teek. ter inz. zijn. Inl. geeft de besteder, Aanw. 27 April n.m. 2 u.

EPE (GELD). Bouwen kerkgebouw aan de Beekstraat.
 Best. der Geref. kerk. Bestek en teek. ter inzage in de Chr. school. Inl. geeft Johs. Kasteel.

ENSCHEDÉ. Bouwen twee woonhuizen aan den Waterboerweg (Tubantia).
 De heer J. van Oort s.av. 7 u. in het cafe van Bezoen, alwaar bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft J. G. Tónis, Haaksbergerweg 27. Aanw. 27 April n.m. 3 u.

LANGERAK. Afbreken twee arbeiderswoningen en ter plaatsse bouwen cafe met woning te Langerak.
 Bouwk. C. Nugteren te Ameide v.m. 10 u. ten huize van J. Oosterhout alwaar bestek en teek. ter inzage zijn en verkr. à f 1 bij gen. bouw. Aanw. gedaan.

LEIDEN. Afbreken voorgebouw Doezastraat no. 1 en aldaar bouwen van een Tijdingzaal en kantoren ten behoeve van het Leidsch Dagblad.
 N. V. A. W. Sijthoff's Uitgevers Maatj. v.m. 11 u. in het gebouw Doezastr. 1. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij den archit. W. C. Mulder. Aanw. gedaan.

SCHOTEN. Bouwen directeurswoning op een terrein der gemeente-gasfabriek.
 Gemeentebest. v.m. 11 u. Bestek en teek. tegen f 2,50. verkrijgb. bij den opz. der gem.

voor den bouw der gasfabriek, J. C. C. Voorveldt, door wien inl. worden verstrekt.

WILLEMSOORD. Bouwen waschloods met droog- en stookhuis, aan de Noordzijde Mariniers-kazerne.
 Directie Marine v.m. 11 u.

WIRDUM (Fr.). Bouwen nieuwe schuur en stalling voor 50 stuks hoornvee te Wijngaard onder Wirdum.
 Mevr. wed. K. G. v. d. Hem te Schrans onder Leeuwarden. Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgbaar bij firma v. d. Spoel en Co. te Grouw. Inlichtingen geeft de architect P. de Graaf te Irnsaum.

DINSDAG 28 APRIL.

ENSCHEDÉ. Bouwen 2 woningen aan den Hengeloschen straatweg te Lonneker.
 Architect H. E. Zeggelink s.av. 7 u. in het cafe van Ter Riet, alwaar bestek met teek. ter inzage zijn. Inl. zijn te bekomen bij den architect. Aanw. 28 April v.m. 9 u.

GOES. Bouwen woonhuis, graanschuur en varkenshok met bijbehorende werken, op een weiland in de gemeente Overzande.
 Architect A. de Clercq te Kruijningen n.m. 1 u. in het „Het Oostende". Bestek en teek. te verkrijgen tegen f 1,50 bij den architect.

STADSKANAAL. Afbreken kerk, consistoriegebouw en aldaar weder opbouwen kerkgebouw met bijlev. van al het daartoe benodigde.
 Kerkeraad Geref. gemeente n.m. 3 u. hotel Brouwer.

WOENSDAG 29 APRIL.

ARNHEM. Bouwen remise met schilderswerkplaats a. d. Sonsbeeksingel aldaar.
 Architect W. Honig te Velp n.m. 3 u. in 't hotel Sluis, Oude Stationstraat. Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. bij gen. architect, die inl. geeft.

BORGER. Bouwen zaal aan logement.
 Logementhouder Joh. Bieze, n.m. 2 u. Inl. geeft architect H. Beuting. Aanw. elken dag.

DALEN (DR.). Bouwen woonhuis en herstellen bestaande schuur. Raming f 4800.
 Bouwk. Joh. D. Meppelink n.m. 1½ u. in het hotel van Tarel, alwaar bestek en teek. ter inzage zijn. Inl. geeft gen. bouw. Aanw. 29 April s.midd. 12 u.

DONDERDAG 30 APRIL.

HAARLEM. Bouwen van een bakkerij met woning en winkel aan Hoogstraat 3.
 De archit. J. A. Traanberg v.m. 11 u. in hotel „de Leeuwerik".

OLDENZAAL. Verbouwen perceel, tot 2 Winkelhuizen enz. in de Steenstraat aldaar.
 Architect K. L. Croonen in Hotel „De Ster". Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. bij den architect, die inl. geeft.

WIJNANDSRADE (LIMB.). Vergrooten gem. school, met bijlev. benooidigde mater. arbeidsloon en transporten.
 Gemeentebest. n.m. 2½ u. Bestek enteeek. à f 2,50 verkrijgb. ter gem. secretarie. Inl. geeft de architect Jozef Seelen te Heerlen. Aanw. 30 April v.m. 10½ uur.

VRIJDAG 1 MEI.

MIDDELSTUM. Afbreken schuur en bij-schuur en weder opbouwen van deze.
 De heer S. L. Vinhuizen n.m. 4 u. in café J. Bulthuis, alw. bestek en teek. ter inzage inlicht. geeft archit. P. Tilbusscher, bij wien ad f 2,50 bestek en teek. verkrijgb.

TILBURG. Bouwen nieuwe wollen stoffenfabr. met bijlev. benooidigde mater. uitgezonderd de betonwerken en ijzerconstructies.
 Firma G. Bogaers en Zn. Bestek en teek. à f 5 verkrijgb. vanaf 22 April bij den arch. Jos. Donders.

VELSEN. Gedeeltelijk amoveeren en daarna verbouwen hotel „Apeldoorn" aldaar tot een landhuis.

Architect J. C. v. d. Berg te Haarlem v.m. 11 u. in hotel „de Prins" te Velsen. Bestek met 2 teek. à f 2,50 verkrijgb. bij de boekh. firma A. Vernout, Warmoesstraat 10 Haarlem.

ZATERDAG 2 MEI.

ENSCHEDÉ. Bouwen van een woonhuis en werkplaats aan het Lazonderpad.
 Archit. J. C. Kromhout van der Meer v.m. 11 u. in volkskoffiehuys, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 2 Mei v.m. 9 u.

's-HERTOGENBOSCH. Bouwen dubbele villa voor 2 geneesheeren, bij geneesk. gesticht „Voorburg", Vucht.

College van regenten over de Godshuizen en den algemeenen arme v.m. 11 u. Bestek en teek. ad f 2,50 bij den administrateur van

de Godshuizen. Inlicht. bij bouw. Th. J. Klompers. Aanw. 29 April n.m. 3 u.

SLEEN. Bouwen veldwachterswoning met bijlevering van alle materialen.

Gem.best. 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter inz. ter gem.-secr. in café Mol te Veenoord en hotel Meijer te Emmen. Inl. bij arch. R. Postma, Nw-Amsterdam. Aanw. 2 Mei v.m. 10 u.

MAANDAG 4 MEI.

MEIJEL (LIMB.). Bouwen stoomzuivelfabriek met Directeurswoning te Meijel.

Best. der stoomzuivelfabr. n.m. 4 u. ten herberge van Thomas Joordens. Bestek en teek. verkrijgb. tegen f 250 bij den bouw. W. J. Gooden die inl. verstrekt. Aanw. 4 Mei v.m. 11 u.

WOENSDAG 6 MEI.

ENSCHEDÉ. Bouwen bankgebouw aan het Hoedenmakersplein aldaar.

Firma B. W. Blijdenstein Jr. 's midd. 12 u. in Hotel „De Graaf“.

WIJHE. Bouwen boerderij met woning, schuur enz. te bebouwen oppervl. plm. 750 M². bij station aldaar.

Bouw. W. Schutte n.m. 3¹/₂ u. op kasteel „de Gelder“. Bestek en teek. ad. f 10 verkrijgb. en worden ad. f 750 bij besteding teruggenomen. Aanw. 6 Mei v.m. 10-12 u.

VRIJDAG 15 MEI.

HELLENDOORN. Bouwen twee lokalen met bijkomende werken aan de school te Moetsel.

Gem.best. 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter secretarie verkrijgb. à f 1.25. Inl. geeft W. Marsman. Aanw. 15 Mei v.m. 10 u.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 12den Mei 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1140.

Het afbreken van de dubbele Wachterswoning No. 14^a. b. op de lijn ARNHEM-ZUTPHEN en het bouwen van eene dubbele Wachterswoning nabij BABBERICH op de lijn ARNHEM-EMMERIK bij K. M. 109,405 met bijkomende werken.

Begrooiting f 6700.—

De besteding geschiedt volgens § 52 van het bestek.

Het bestek ligt van den 22sten April 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Ingenieur in Algemeenen Dienst D. MOLENAAR te Zutphen en is op franco-aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 5den Mei 1908 ten 9 ure voormiddag (West Europeesche tijd), te Halte Babberich. Utrecht, den 21sten April 1908.

Openbare Aanbesteding.

Het Bestuur der Vereeniging Zeevaartschool te Vlissingen zal op 11 Mei a. s. 11¹/₂ uur v. m. aanbesteden in het gebouw der school:

Het bouwen van de De Ruyterschool op een terrein aan de Bankertboulevard te Vlissingen.

Bestek met teekeningen zijn tegen voorafgaande betaling à f 2.50 te verkrijgen aan het Bureau van Teekeningbehoefden en Mondtegraffiedruk H. J. Mondt, François Valentijnstraat 13—15 te 's-Gravenhage.

Assurantie Maatschappij tegen Brand- schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Soppiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsekade — Haarlem, Groote Houtstraat 71¹/₂, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJsselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur,
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal : f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 f 1.304.200,60
Betaalde Brandschaden tot ult. 1907 f 22.707.500,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

BOEK-, STEEN en PLAATDRUKKERIJ

MOUTON & Co.

HERDERSTRAAT 5

Telefoon No. 821.

'S-GRAVENHAGE.

Levering binnen den kortst mogelijken tijd en tegen concurrerende prijzen van alle soorten

BOEK-, KANTOOR- EN HANDELSDRUKWERKEN

Illustratie- en Kleurendruk.

Aandeelen,

Obligatiën en Couponbladen

Begrooitingen, Bestekken.

Plan- en Detailteekeningen.

Photolithografie en Lichtdruk.

KOPER- en STAALGRAVUREN

Etsen en Photogravuren.

Bij MOUTON & Co., te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouwkundig Weekblad“.

Deze portefeuilles zijn voorzien van een ingedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco per post f 0.65.

11 APRIL.

AMERSFOORT. De vergrooiting van drie lokalen der Gabriele-Mechen-school. Laagste inschrijver T. van Hoogevest, f 5745. gegund.

KRABBENDIJKÉ. Het bouwen van een woonhuis aan de Dorpsstraat. Door den architect A. de Clercq te Krainingen. Laagste inschrijver J. van der Sande, Krabbendijke, f 2061. gegund.

VORDEN (GELD). Het bouwen van een woon- en winkelhuis met bakkerij, aan de Spoorstraat te Varsseveld. Door de arch. H. J. L. Ovink en Zn. Laagste inschrijver G. Vreeman, Aalten, f 4516. gegund.

13 APRIL.

BALKBRUG (ONDERH.). Het verbouwen van een schuur tot woon- en winkelhuis, voor den heer J. F. Pluin.

Laagste inschr. B. Kip, f 1890. gegund.

HILVERSUM (ONDERH.). Het bouwen van een huis en verbouwen van een winkelhuis aan de Spoorstraat. Door den arch. C. de Groot Jzn.

Ingekomen 12 bij. Minste inschrijvers Gebr. Seppen, Hilversum, f 8100

LAREN (N. H.). (ONDERH.). Het uitbreiden van een villa. Door den architect K. Muller te Amsterdam.

Laagste inschrijver v. d. Meij, Bussum, f 8785. gegund.

SLIEDRECHT. Bouwen twee woningen aan den stationsweg aldaar. Door den arch. J. H. R. Veenbos

Metsel-, grond-, stucadoor- en steenhouwerswerk. Laagste inschrijver C. Klein, f 1207,50

Timmer-, smids- en loodgieterswerk. W. Hofman Gzn., f 1961. Verf-, glas- en behangerswerk. Andr. van Aken, f 260.

NIJMEGEN. Het bouwen van een woonhuis aan de verlengde Staringstraat voor den heer W. E. Verhoeven. Door den arch. H. J. Claase

Laagste inschr. W. v. d. Wagt, f 10547.

14 APRIL.

CUJK n. d. MAAS. Verbouwen twee woonhuizen aan de Grootestraat aldaar. Architect P. G. Buskens te Nijmegen.

Laagste inschrijver W. van der Wagt-Nijmegen, f 11892

DOETINCHEM. Het bouwen van een

woonhuis a.d. Houtkamp. Door den arch. H. J. L. Ovink en Zn.

Laagste inschr. H. J. Tiecken, f 7198. geg.

HAAKSBERGEN. Het bouwen van een woonhuis met winkel en smederij voor den heer V. A. ten Asbroek alhier.

Laagste inschrijver C. Overbeek, Easchede, f 4664.

HILVERSUM. Het bouwen van een woning op een terrein aan de Spoorstraat. Door den architect C. de Groot.

Laagste inschrijver Gebr. Seppen, f 8100. gegund.

OSS. Het bouwen van een heerenhuis langs de Kruisstraat voor rekening van den heer Ant. van Bergen.

Laagste inschrijver E. Broeks, f 3475 geg.

TILBURG. De uitbreiding der lederfabriek voor den heer A. Baeten aldaar. Architect Jos. Donders.

Laagste inschrijver H. Maas, f 2555. gegund.

15 APRIL.

OUDE PEKELA (ONDERH.). Het bouwen van een gebouw waarin de installatie voor een gasfabriek zal worden geplaatst, voor rekening van de firma Carl Franke te Bremen.

Laagste inschrijver Jan Kuiper, f 20300.

TIEL. Bouwen hoefsmidsschool nabij de manege aan de 2e Achterstraat aldaar. Architect C. Formijne.

Laagste inschrijver A. Jonker, f 3365. gegund.

TWELLOO. Verbouwen openbare school te Voorst; leveren en plaatsen van schoolmeubels in die school. Gem.best. van Voorst. Laagste inschrijver M. J. Jacobs, Wilp, f 723 gegund.

WAGENINGEN. Het bouwen van een landhuis aan den Rijksweg. Door den arch. E. G. Wentink Jr. te Utrecht.

Laagste inschrijver N. Willemsse, Vreeswijk f 19680. gegund.

16 APRIL.

COEVORDEN. Bouwen directeurswoning met bijlevering benodigde materialen arbeidsloon, gereedschappen, enz. enz. Bestuur Drentsche Overijsselsche stroocartonfabriek.

Laagste inschrijver W. v. Zullen, Nieuwolda, f 8600. gegund.

HENGÉLO (Ov.). Bouwen woonhuis Schalkburgerstraat. Architect W. Elzinga.

Laagste inschrijver H. Stegink, f 4314.

MIDDELBURG. Het bouwen van een ambachtschool en burgeravondschool op een terrein tusschen het Molenvater en den Zuidsingel aldaar. Door het best. der vereen. „De Ambachtschool“.

Laagste inschrijver A. Looij, Middelburg, f 8100.

ZUIDWOLDE (Gr.). Afbreken kerkgebouw en aldaar weder opbouwen kerkgebouw met toren en consistorie. Door de Kerkeraad der geref. gemeente

Laagste inschrijver M. Fokkens, Zuidwolve, f 10660. gegund.

18 APRIL.

VELSEN. Bouwen koetshuis met bovenwoning, stal en wagenloods Raming f 12500. Bouwk. S. Aardema.

Laagste inschrijver C. Rol, Alkmaar f 10950.

21 APRIL.

DEVENTER. Bouwen 7 woningen aan de Manegestraat, uitgezonderd behagen en verven. De heer G. Tijen.

Massa laagste inschrijver J. Berends, f 11084

Timmer- en metselwerk firma Groenenberg en Diekman, f 10756

Smidswerk A. de Boer f 384

Loodgieterswerk, Oosterdorpen Boegborn f 545

Stukadoorswerk H. G. Hemmen, f 304.

KRUISLAND. Het afbreken eener oude en het bouwen eener nieuwe schuur voor rekening van Meij. de Wed. A. G. Broos.

Laagste inschrijver F. Buijzen, Kruisland, f 5099. gegund.

UTRECHT. Eenige verbouwingen concertgebouw. De architect. P. J. Houtzagers.

Laagste inschrijver P. Oostrum, f 17940. Gunning in beraad gehouden.

22 APRIL.

GOUDA. Het bouwen van een fabrieksgebouw met ketelhuis, economiser en schuursteen met bijkomende werken aan den Turfsingel. De architect H. J. Nederhorst Jr.

Laagste inschrijver A. den Ouden, Moercapele, f 36747; daaropvolgende J. v. Joolingen, Oudewater, f 38900.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albaat-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTER en A. S. KEY. Rotterdam.
Aerogeoengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.

Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Betonijzer „Kahn Systeem“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Schuur & Zoon, Den Haag.
Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Cementmestlekdakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30 b d Weesperzijde, Amsterdam.
Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, A. Imelo.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Drooginrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.
Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.
Exceelsiorplaten. — GEBS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
„Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gaskachels (nieuwste condensng). — OBELT, Amsterdam.

Gas, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
 Glas in lood. — J. J. B. I. BOUVY, Dordrecht.
 Gewapend beton. HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
 Gegoten geëmailleerd ijzeren waschafels — TH. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade, Filiaal: 36, Rokin.
 Grondboringen. — A. J. STOEEL, jr. Haarlem.
 Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
 Haenslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
 Houtcement- en Houtcementdakbedekking. Haensler's Houtcement. Handel in Bouwmateriaal van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30 b/d Woesezijde, Amsterdam.
 Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.
 Hydraulisch gespeld hout. H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Jalouzien. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistraat 246, 248, 250, Amst.
 Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
 Kapconstructies (Vrijdragende) in hout. H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
 Liften. — TH. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
 Liften, Ventil., Gesm. Ijzer. trappen. J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Liften (Hydr. en electr.). — FRID. STIELTJES & Co. Amsterdam.
 Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en lood, glasemail privaatleidingen. — OBELT, Amst.
 Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelders" Amsterdam.
 Montegratiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARSEN, Amsterdam.
 Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, Breda.
 Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co., Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding. R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
 Plafondplaten. — Geus. MIJNLIEFF, Nijmegen.
 Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amönburg.
 Potlooden. — A. W. FABER'S „CASTEL" POTLOOD.
 Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
 Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.

Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDER OBELT, Amst.
 Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
 Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
 Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
 Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam—'s Gravenhage.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
 Scoriae Bricks. Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
 SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
 Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stalrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
 Stalrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
 Stalen balken. — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
 Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Steenen, Gevel, Sier. enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
 Stoommuntfabriek. — GEERS. VAN MALSEN, Den Haag.
 Tegelvormingen enz. Plateelbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
 Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toifit). — H. HUINCK & A. IMHOFE, Rotterdam.
 Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
 Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmateriaal" v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmateriaal" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.
'S-GRAVENHAGE.

VAN DEN BERG & Co.

Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

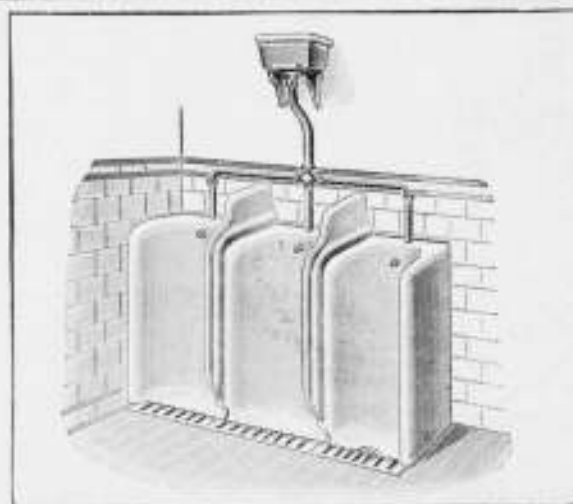
GROOTE SORTERING
Sanitaire Artikelen
 in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT" Warm-watertoestellen met automaat.
 Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het geheele huis naar badkuip, waschtafel enz.

„Lightning" Geysers.

Porcelainen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.
 „Twyford's" Aardewerk en „Twyford's" „Adamaant" verglaasde vuurkiel.
 Ornamenten voor Electricch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

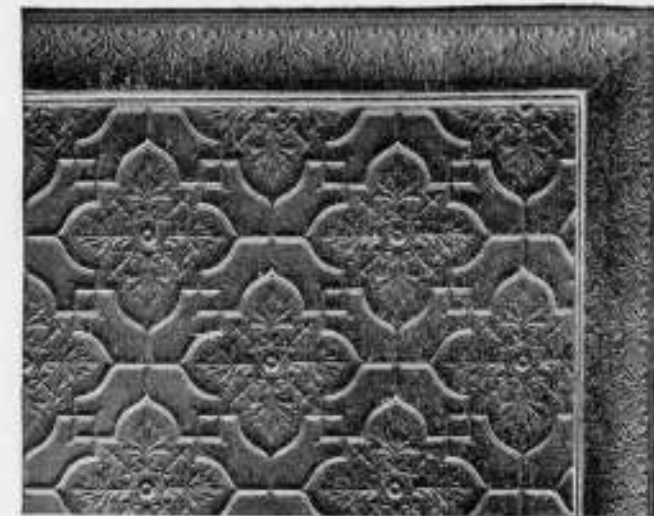
Verschuillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

„BOUWMATERIALEN" VOORHEEN **M. LUIJTEN,**
 LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

DRIJFSTEEN

Geregelde aanvoer, en daardoor voordeelige prijzen.

METALEN

Plafond- en Wandbekledingen.

Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zooals WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS, SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen.
 Zond ons de maten der event. te bekleden ruimte en wij staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis ten dienste.

WILLIAMS & Co.

WITTE HUIS — ROTTERDAM.

BOVENLICHT SLUITING VICTORIA STANGENSYSTEEM LUIJKE & Co ROTTERDAM.

BOVENLICHT SLUITING HERKUL LUIJKE & Co ROTTERDAM.

WIED'S DEURDRANGER LUIJKE & Co ROTTERDAM.

Portland-Cement „Karlstadt".
KEIEN.
 Graniet. Bazalt. Zandsteen. Draadglas.
FERD. ENGERS
 AMSTERDAM.
ASPHALT
 VOOR
rijwegen en voetpaden.

Portland-Cement Fabriek

van den eersten rang, niet aan syndicaat verbonden, aan den Beneden-Rijn (schipstation) zoekt voor haar fabriek een goed en bekwaam

VERTEGENWOORDIGER.
 Offerten onder K.V. 1261 aan RUDOLF MOSSE, COLN a Rh.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage zijn verschenen de

Algemeene Voorwaarden

BEHOORENDE BIJ DE

BESTEKKEN voor de LEVERING

VAN

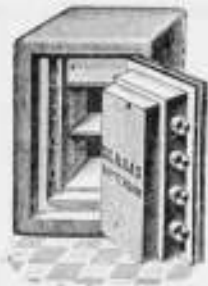
IJZER en STAAL

NAF

's RIJKS MARINE.

PRIJS 25 CENT

Van gesteld bij beschikking van den Minister van Marine van den 9 Juli 1904 D. No. 41

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Nederlandsche Maatschappij

VOOR

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon AMSTERDAM

(Amstel over Buisdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

Société Anonyme Métallurgique
d'AUBRIVES & VILLERUPT.
Siège Social à Aubrives (Ardennes).

Gegoten IJzeren Buizen

met bijbehorende hulpstukken.
HOOFDAGENT voor Nederland
W. DEURVORST & ZON. - DEN HAAG.

Kantoor: Heerengracht 20.

Onderneemt het leveren en leggen van
Buizen en Hulpstukken voor GAS- en
WATERLEIDING.

Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 12den Mei 1908,
des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het
Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen in het Moreelse
Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1138.

Het maken van eene Goede-
renbergplaats met bijbehoo-
rende werken op het station
VOORBURG.

Begroeting f 5100.—.

De besteding geschiedt volgens § 53 van
het bestek.

Het bestek ligt van den 22sten April 1908,
ter lezing aan het Centraalbureau in het Mo-
reelse Park en aan het bureau van den Sectie-
Ingenieur H. J. VAN HOORN te Utrecht
en is op franco aanvraag (per brief) aan ge-
noemd Centraalbureau (Dienst van Weg en
Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Cen-
traalbureau (Dienst van Weg en Werken)
en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden
den 5den Mei 1908 ten 10,10 ure voormiddag
(West-Europesche tijd).

Utrecht, den 13den April 1908.

Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 5den Mei 1908, des
namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het
Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen in het Moreelse
Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1134.

Het maken van eene dubbele
brugwachterswoning nabij de
Rijnbrug onder Heteren op de
lijn Arnhem—Nijmegen.

Begroeting f 7000.—.

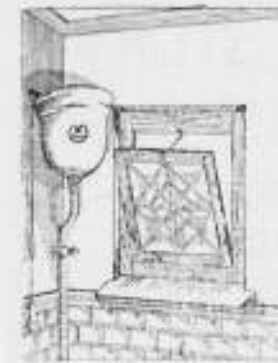
De besteding geschiedt volgens § 53 van
het bestek.

Het bestek ligt van den 21sten April 1908,
ter lezing aan het Centraalbureau in het
Moreelse Park en aan het bureau van den
Ingenieur in algemeen dienst D. MOLE-
NAAR te Zutphen en is op franco aanvraag
(per brief) aan genoemd Centraalbureau
(Dienst van Weg en Werken) te bekomen,
tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Cen-
traalbureau (Dienst van Weg en Werken)
en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden
den 28sten April 1908 ten 9 ure voor-
middag (West-Europesche tijd) te Ooster-
beek Laag.

Utrecht, den 13den April 1908.

„PAARL”.

Geheel NIEUW model

Spoel-Reservoir

voor CLOSET-Inrichtingen.

Roestvrij-Zweetvrij-licht.

vervaardigd van Fibronit of Densitas ware, met Koperen binnen constructie.

Vraagt prijzen, beschrijving en catalogus aan

VALKENIER & DE HAAS,

Leuvehaven 17. — SANITAIRE ARTIKELN. — Rotterdam.

Amsterdamsche Jalousiefabriek

Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.

Speciale Fabriek voor

Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouzien, enz.

Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.

HOFLEVERANCIERS

J. F. KRONER & Zoon, Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

VACUUM-STOFREINIGER

voor Hand- of Electriche Drijfkracht, Stationaire of Transportabe inrichting
voor Openbare gebouwen, Woonhuizen, Ziekenhuizen, Musea etc.

Vraagt catalogus, inlichtingen en prijzen bij

Christiaan Janssen & Co.

Ingenieurs voor centrale verwarming, ventilatie etc.

ENSCH EDE.

Hooft en van Limburg R'DAM.

Sieewart-Balken.

Huygen en Vessel R'DAM.
A'DAM.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,

(HOUTGRANIE) ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
AANVRAGEN, met opgave van grootte en bestemming adresseere men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

MARTIN & CO., AMSTERDAM

Achter Oostende bij het Paleis voor Volksvlijt.

MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS.

Vraag Album en Prijzen.

N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek

v/h Firma STEIN & TAKKEN,

VULKAAN Hout-Cement / Dakbe-
Cement-Mastix / dekking
ASPHALTVLOEREN, enz.

„BOUWMATERIALEN”

voorheen M. Luytjen Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doornikse en Luikse

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmuntend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen percen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.

Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electriche Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdruk-papieren.

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.

Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren

ZY STOOTEN HET HOOFD TEGEN

OSTERTAG BRANDKASTEN

G. L. SCHULTZ,

Glabbeek 40, ROTTERDAM.

GEB'S. VAN MALSSEN. DEN HAAG.

STOOTTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

STAAL & HAALMEIJER, AMSTERDAM.

Engelsche Stalenrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation voor **Bouwmaterialen**

KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim 300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van 15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.

KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,

van naadlooze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw.

Voordeelig ter vervanging van houten stutten.

Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur.

Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau G. L. DAHLMANN, Rotterdam.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.

Directie: H. VAN DER MANDE SPAKLER.

AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.

TELEFOON 108.

Nieuw Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestekteekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.

Sneller, Juister, Goedkooper
dan foto litho

„Het maken van calques is overbodig de drukken kunnen worden gemaakt direct naar de teekeningen mits deze in goede zwarte lijnen zijn uitgevoerd”.

Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

van 8 tot 32 cM. voorradig.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

tot 31 cM. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloelijzer.

Haringgraatstaal.

Een onovertroffen en verrukkelijk materiaal voor plafonds, brandvrije beschietingen, binnen- en buitenmuren.

Brandvrij. — Soliede Werk. — Eenvoudig aan te brengen. — Geen verlies van specie. — Goedgekeurd door Bouw- en Woningtoezicht der groote steden. — Verschillende Architecten schrijven het voor.

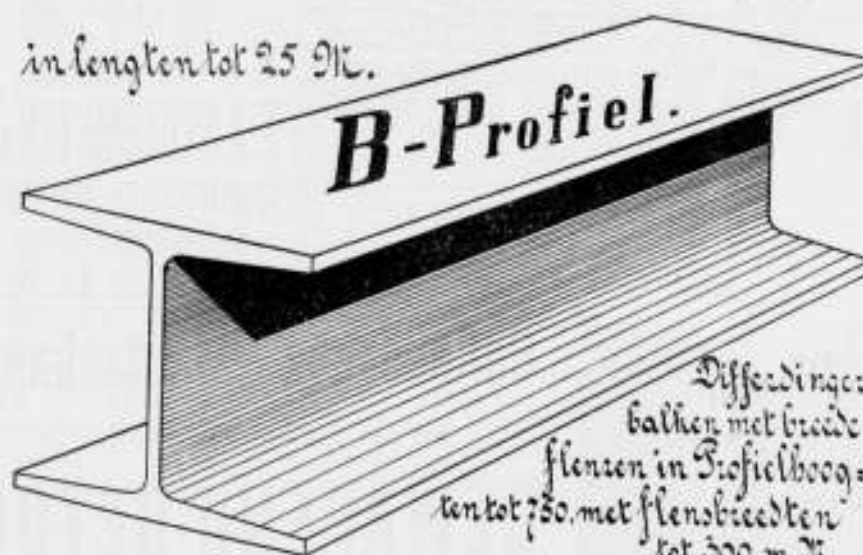
Eens gebruikt, altijd gebruikt.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

Vertegenw: **C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.**

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

B-Profiel.

Differdinget
balken met breede
flenzen in B-profielhoogte
tot tot 750 met flensbreedten
tot 300 m M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

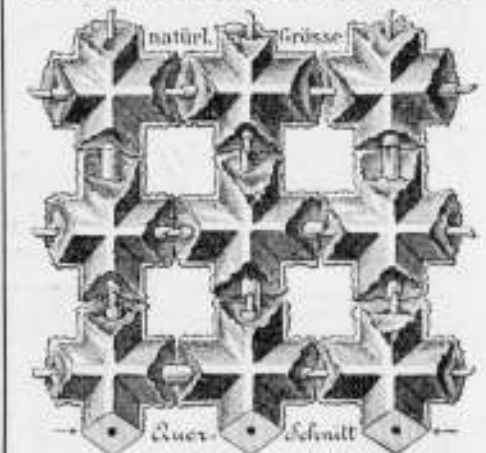
Het beste en zekerste systeem. — zie de talrijke Attesten — van verlichting voor kleine gemeenten, Villaparken, Villa's, Gestichten, Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht dienstbaar gemaakt voor aanleg **WATERLEIDING.**

Apparaat zeer eenvoudig, zoo gewenscht werkende met gewichten, dus zonder Mortortje, zindelijk, gevaarloos en gemakkelijk te bedienen. Behalve in vele villa's en gestichten, zijn reeds 9 belangrijke dorpen in Nederland, naar ons systeem met dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofddirecteur voor Nederland en België
Tj. van der Zee.
Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2658.

GEBRUIKT
Steengas „**DRAHTZIEGEL**”

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en alle mogelijke IJzerconstructies, Onderkleding van Trappen, Gebogen Plafonds, enz. Kenig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.
ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. + + +
DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2DE SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer,

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — AMSTERDAM — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

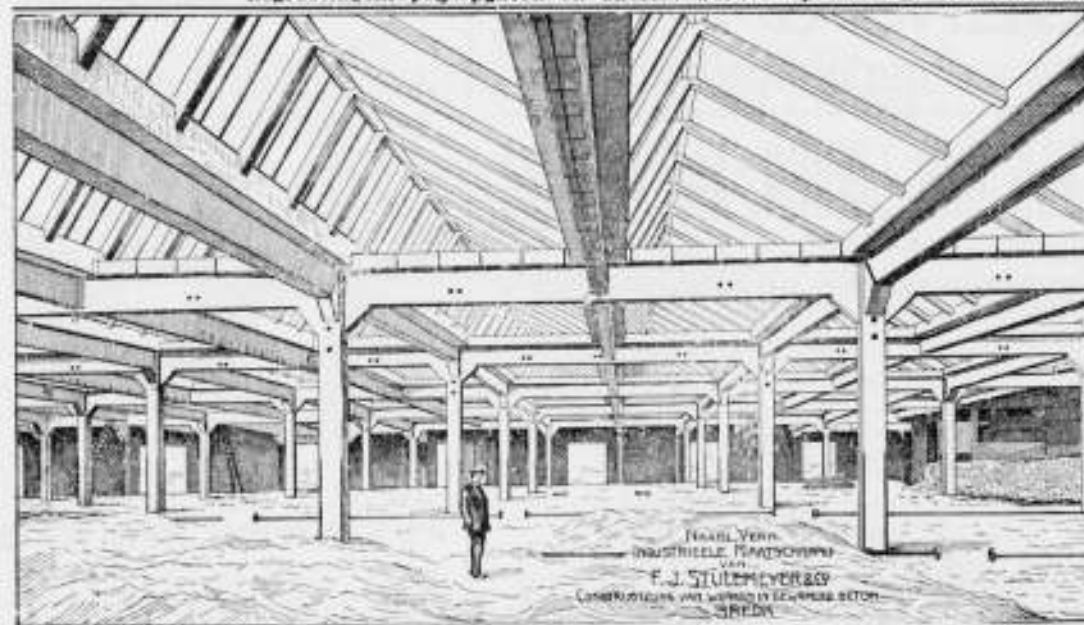
Geïssers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

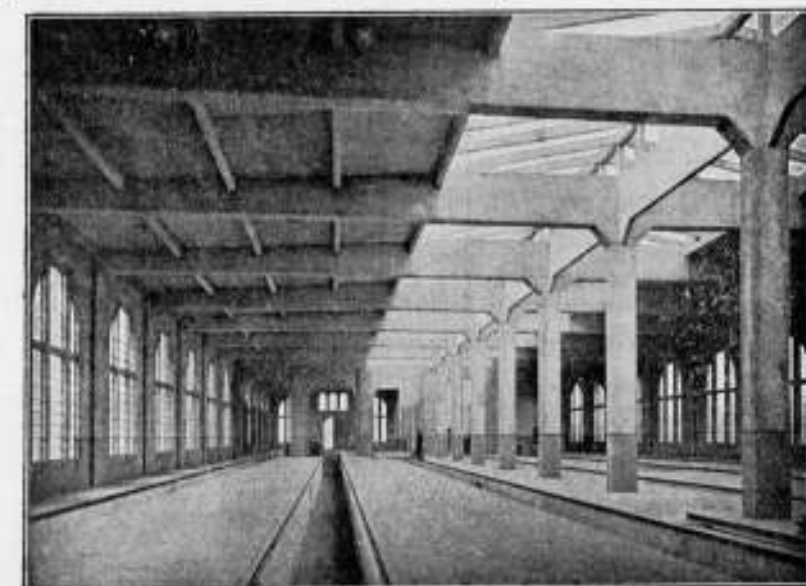
ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT, ROTTERDAM, uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co. Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te

BREDA.

Rijtuigremise derZ. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civil Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^e JAARGANG 1908. N° 18

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGaan v^o MAATSCHAPPIJ
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPIJ: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter, — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM GBz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD **ABONNEMENTSPRIJS**

N°. 18, 2 MEI 1908. Maatschappij t. Bev. der Bouwkunst. — Mij. t. Bev. d. Bouwk. en N. A. B. — Brieven uit België. — Sociaal techn. advies-bureau. — De Holl. inzendingen voor de Londense prijsvraag. — Tentoonstelling, betr. hebbende op de geschiedenis v. d. Academie v. beeldende kunsten te Amsterdam, v. 27 April — 11 Mei. — Boek- en plantwerk. — Versl. van verg. — Inhoud van tijdschr. — Berichten. — Bureau voor plaatsing v. opzichters en teekenaars. — Rectificatie. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst v. fabrikanten, leveranciers enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 'sjaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs der ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

VIIIe INTERNATIONAAL CONGRES VOOR ARCHITECTEN, TE WEENEN.

Voor Heeren deelnemers volgen hieronder eenige mededeelingen betreffende de reisrouten, treinloop, onkosten, verblijf, enz.

Een goede verbinding is die waarbij gebruik gemaakt wordt van de Orient-Express, doch het supplement voor dezen luxe-trein is hoog. Er zijn ook nog vele andere goede verbindingen met Dtreinen, restauratie- en slaapwagens.

Het samenstellen van rondreisbiljetten, waarmede de Heeren Lissone & Zoon (kantoor Amsterdam, Singel 155) zich gaarne belasten, kan op velelei wijzen geschieden, hetzij men al of niet gebruik wenst te maken van de reductie der Oostenrijksche Spoorweg-maatschappijen.

In het eerste geval moet men een retour nemen tot de grens en daar zelf het gereduceerd retourbiljet Grens-Weenen koopen.

De Secretaris van het Comité Permanent heeft getracht van de betreffende Spoorweg-directies de vergunning te verkrijgen, dat de couponboekjes direct tot Weenen toe met de gereduceerde prijzen hier kunnen worden opgemaakt, en ontving antwoord van den Chef van den Dienst van Beweging en Reizigersvervoer dat de Directie zich met de onderwerpelijke aangelegenheid in verbinding heeft gesteld met de Oostenrijksche Staatsspoorwegen en zoodra mogelijk zal berichten. Bij het afdrucken van dit blad is evenwel nog niets naders vernomen. Zoodra bericht wordt ontvangen zal ondergeteekende H.H. deelnemers direct daarvan in kennis stellen.

Reisroute en Kosten.

Men kan een retour Amsterdam-Keulen nemen en verder een retour Keulen-Weenen, door tusschenkomst van de Heeren Lissone & Zoon. Deze combinatie is beterkoop dan een direct rondreis-retour Amsterdam-Weenen.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarkelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Zij die München wenschen te bezoeken of Darmstadt, kunnen daarvan geen gebruik maken, aangezien die plaatsen niet in de route opgenomen zijn.

Voor hen die veel tijd beschikbaar hebben verdient het aanbeveling om gedeeltelijk de reis per boot te maken (b. v. van Linz naar Weenen, waarvoor een dag noodig is en men te Linz logeeren moet).

De bovenbedoelde biljetten geven recht op de facultatieve spoor- of boot-reis tusschen genoemde plaatsen.

Wat de prijzen der rondreizen betreft moet opgemerkt, dat er in het algemeen een streven is bij enkele Maatschappijen — o.a. in Holland — deze te wijzigen om voor de reisbiljetten de retours te verhoogen en de enkele reizen te verlagen, zoodat, nog niet in het bezit van volledige zomerdiensten, slechts onder eenig voorbehoud de juiste prijzen hier worden medegedeeld.

A. De directe route is:

Amsterdam, Arnhem, Keulen, Frankfurt, Aschaffenburg, Nürnberg, Passau, Linz, Wenen, Linz, Passau, Nürnberg, Aschaffenburg, Frankfurt of Darmstadt, Mainz, Keulen, Amsterdam en de prijs voor deze heen- en terugreis:

1°. Het goedkoopste is een combinatie met gebruikmaking van de reductie der K.K. Oostenrijksche Spoorwegen:

= f 105.36 1 kl. en = f 60.30 11 kl. waarvan de H.H. Lissone & Zn. kunnen leveren het retourbiljet tot aan de Oostenrijksche grens d.l. Passau, tegen den prijs van f 85.30 1 kl. en f 57.30 11 kl., geldig 45 dagen. Met het oog op de reductie moeten de Oostenrijksche Spoorbiljetten ter plaatse betrokken worden.

2°. Een retour naar Weenen, zonder gebruikmaking van de reductie, komt op f 108.10 1 kl. en f 74.90 11 kl. geldig 45 dagen, samengesteld uit een retour Keulen en een retour Keulen-Weenen, welke beide door de H.H. Lissone & Zn. geleverd worden. Het verschil met sub 1 is werkelijk niet heel groot en het bezit van een volledig biljet een groot gerief.

3°. Als boven geldig 45 dagen, doch bovendien recht gevende op de bedoelde facultatieve reistusschen Linz en Weenen v.v. per boot of per spoor f 113.88 1 kl. en f 75.55 11 kl. ook geheel door Lissone & Zn. te leveren.

B. De locaties als boven volgens de directe route en de terugreis via München:

Amsterdam, Arnhem, Keulen, Frankfurt, Aschaffenburg, Nürnberg, Passau, Linz, Weenen, Linz, Salzburg, München, Aschaffenburg, Frankfurt, Mainz, Keulen, Amsterdam.

10. Met reductie ± f 110.55 I kl. en ± f 71.85 II kl., waarvan alleen te varen geleverd kan worden het biljet tot en van de Oostenrijksche grens ad f 88.05 I kl. en f 59.85 II kl., geldig 45 dagen.

20. Op deze route niet mogelijk, daar een retour Keulen-Weenen niet geldig is via München.

30. Met recht op de facultatieve reis per spoor of boot tusschen Linz en Weenen, geldig 45 dagen f 121.20 I kl. en f 79.- II kl. kan geheel geleverd worden door Lissone en Zn.

C. De uitstap naar Budapest.

Sommige deelnemers hebben den wensch te kennen gegeven om van uit Weenen tevens een uitstapje naar Budapest te maken.

De prijs van een enkele-reisbiljet Weenen-Budapest bedraagt Kr. 27.10 I kl. en Kr. 17.80 II kl. Voor de reizigers, die bij Lissone & Z. volledige biljetten bestellen, kan de uitstap naar Budapest tevens in het biljet worden opgenomen; de prijs wordt daardoor f 27.72 I kl. en f 18.12 II kl. hooger.

De reductie toegezegd door de Oostenrijksche Spoorweg Maatschappij is onbeduidend, aangezien die maar geldig is tot de dichtbij gelegen grens en voor het grootste gedeelte Hongaarsche spoor is.

voor de excursie Kasteel Kreuzenstein 4.- Kr.
Kloster Neuberg 4.- Kr.

Deze beide excursies hebben gelijk plaats zoodat men te kiezen heeft.

Wat de verdere uitstapjes van uit Weenen betreft zullen de kosten bij benadering bedragen:

voor de Semmering reiskosten I klasse inclusief diner 14.40 Kr., II kl.: 12.10 Kr.

Treinverbindingen.

Van Amsterdam	C.S.	6.15	4.02 's midd.	D-trein doorl. wagen met restauratie vanaf Amsterdam
"	W.P.	6.39	4.17 "	
" den Haag	S.S.	6.09	3.53 "	
" Rotterdam Maas	6.09	3.57 "		
" Utrecht	C.S.	7.10	5.93 "	
" Arnhem	8.06	6.12 's av.		
aan Keulen Deutz	Hbf.	12.18	10.19 "	D-trein doorl. wagen
overstappen.				
van Keulen Deutz	Hbf.	12.20	12.00 's nachts	D-trein met restauratie.
aan Frankfurt Hbf.	1.39	3.29 "		
overstappen.				
van Frankfurt Hbf	4.37	3.38 "		D-trein doorl. wagen met restauratie. Tusschen Weenen en Passau 1.40 I kl. en f 1.40 II kl. per rit.
aan Neurenberg	9.27	7.54 's morg.		
" Passau	1.25	12.07 's midd.		
" Weenen	7.30	5.25 "		
Van Amsterdam	C.S.	7.16 's av.		D-trein doorl. wagen met slaapw. vanaf Oberhausen
"	W.P.	7.33 "		
" den Haag S.S.	7.00			
" Rotterdam Maas	7.04			
" Utrecht C.S.	8.14			
" Arnhem	9.15			
Aan Keulen Deutz	Hbf.	1.38 's nachts		
" Frankfurt	5.53			
Van		6.31 's morg.		
Aan Neurenberg		11.34		
" Passau		3.10		
" Weenen Westbhf.		9.20 's av.		

Van Weenen Staatsbhf. 9.05 's morg., 1.30 's midd., 5.00 's midd.
aan Budapest Westbhf. 1.40 's midd., 7.00 's av., 9.05 's av.

6.49 's av. } luxetrein.
11.00 " }

Donanboot (Winterdienst):

Van Grein	7.- 's morg.	3.- 's midd.
van Melk	9.10 "	
van Spitz	6.30 's morg., 10.05 "	
aan Krems	7.25 "	4.40 "

Deze bootdiensten zijn nu nog zeer beperkt, waarschijnlijk brengt de zomerdienst ook daar belangrijke veranderingen in.

Van Weenen Westbhf. 7.35 's morg.
aan Salzburg 2.00 's midd.
aan München Hbf. 5.50 's midd.

Van Weenen Westbhf. 9.00 's morg.
aan Salzburg 2.33 's midd.
aan München Hbf. 5.30 "

Van Weenen Westbhf. 10.0 's morg.
aan Salzburg 4.10 's midd.
aan München Hbf. 7.50 's av.

Van Weenen Westbhf. 8.30 's av.
aan Salzburg 2.45 's nachts.
aan München Hbf. 6.30 's morg.

Van München Hbf. 4.45 's midd.
aan Keulen 5.31 's morg.

" Arnhem 8.41 "
" Utrecht 9.41 "
" Rotterdam Maas 10.47 "
" Den Haag S.S. 10.51 "
" Amsterdam W.P. 10.24 "
" " C.S. 10.39 "

Van München Hbf. 7.00 's morg.
aan Keulen Deutz 6.03 's av.

" Arnhem 8.36 "
" Utrecht 9.37 "
" Rotterdam Maas 10.45 "
" Den Haag S.S. 10.55 "
" Amsterdam W.P. 10.14 "
" " C.S. 10.29 "

Hôtels.

Wat de hotels betreft zoo hebben de deelnemers voor Weenen van het Aktions-Komitee reeds een volledige opgave gekregen en gelden in hôtel Métropole ook de hôtel-coupons van de heeren Lissone & Zoon.

(Bijna alle hotels in de bekende officiele lijst met de prijzen, door het Aktions-Komitee den leden toegezonden, zijn aanbevelenswaardig).

Bovendien, in alle voorname plaatsen langs de route gelden die voortreffelijke hôtel-coupons; de prijzen zijn verschillend, doch de voorwaarden komen vrijwel overeen; zij zijn geldig voor uitsluitend logies op de 2e of 3e etage, eenvoudig ontbijt naar landgewoonte, licht en bediening en diner aan table-d'hôte, dus voor den geheelen dag zonder lunch of souper. Gebruikt men het diner niet in het hôtel, dan vergoedt de hôtelhouder Rm. 2.50 of Kr. 3.-, terwijl ongebruikte coupons door het bureau Lissone & Zoon worden teruggenomen tegen een kleine korting van ± 4⁰⁰. De tarieven zijn als volgt:

a. Fl. 5.40 te Frankfurt: Frankfurterhof 3 mark supplement, hôtel Schwan; te Keulen: hôtel Disch, speciale coupons; Monopol hôtel, Savoy hotel; te Mainz: Horn's hôtel Pfälzerhof, Holländischer Hof; Neurenberg: Grand hôtel; Linz: hôtel Erzherzog Karl, enz.

b. Fl. 6.20 Salzburg: Grand-hôtel de l'Europe; Weenen: hôtel Métropole.

c. Fl. 6.80 Budapest: hôtel Bristol.

Omtrent het logies blijkt verder, dat zij, die een omgeving zoeken waarin men de gewoonten en het leven van het land kan observeren, die zullen vinden in bijna alle hotels van het te Beziak.

Congres.

Het definitieve programma van de Congresweek is nog niet vastgesteld, doch wordt spoedig verzonden.

Maandag 18 Mei na een voorafgaande vergadering ten 9 uur van het Comité Permanent zal ten 11 uur de feestelijke opening van het Congres plaats vinden. De eigenlijke congres-werkzaamheden vangen daags daarop aan. Twee vergaderingen hebben steeds tegelijk plaats, de een in de zaal van het Ing. u. Arch. Verein, de ander in de zaal van het N. O. Gewerbe Verein, en zal men een keuze moeten doen, welke verhandeling bij te wonen. Vergaderingen worden gehouden Dinsdag, Donderdag, Vrijdag en Zaterdag des voormiddags. Zaterdag worden om 11 uur de werkzaamheden weder besloten met een vergadering van het Comité Permanent en het afscheidsdiner dienzelfden dag gegeven in het hotel Continental.

Wanneer de heeren werken, maken de dames onder leiding van het damescomité rijoertjes en worden o.a. ook gerecepieerd in het paleis Lanckoronksi.

Volgens het voorloopig programma zullen verder de congressisten met hunne dames steeds aangenaam worden bezig gehouden en is voor veel feestelijkheden en uitstapjes gezorgd. Van eermonieel is weinig te merken. Het komt ons voor dat de H. H. en dames die niet aan het diner deelnemen hun frac en décolleté haast wel te huis kunnen laten. De ontvangst van den burgemeester op het Raadhuis om 7 uur is een vervolg op een bezoek ten 6 uur aan het stedelijk Museum en tijd om zich te kleeden is er niet veel. De begroeting in de K. K. Hofbibliotheek door Se. Ekzelenz Sr. Majestät Oberstkämmerer Leopold Graf Gudenus heeft om 3 uur plaats dus geen „evening dress“. Ontvangsten ten Hove als in Madrid, of bij den President der Fransche Republiek, schitterende avondrecepties als te Londen komen op het voorloopig programma niet voor.

Het uitstapje naar de Semmering is voorloopig bepaald op Woensdag 20 Mei. Vertrek uit Weenen om 9 uur, terugkomst aldaar om 9 uur 's avonds.

Op veler aanvraag diene dat, wanneer men te Weenen is, men dan eerst heeft te besluiten welke excursies enz. men denkt mede te maken en worden die daar betaald, en behoeft men zich niet nu reeds op te geven aan het Comité. De kosten van het afscheidsdiner bedragen denkkelijk 20 Kr.

De Secretaris van het Comité Permanent:

A. SALM G.3zn.

Aan het Hoofdbestuur der Mij. t. B. d. B.

In de jongstleden Aprilvergadering van Uw Bestuur met tegenwoordigers der afdelingen stelde ik namens onze afdeling voor om den Raad der Afdelingen nader in het Huishoudelijk Reglement te reglementeeren.

Hoewel nu genoemde Raad volgens een door hem zelf samen te stellen reglement zal te werk gaan, blijft het mij voorkomen — ook na overweging van hetgeen door de aanwezigen ter Aprilvergadering werd te berde gebracht — dat althans een punt à priori en dus in het Huishoudelijk Reglement onzer Mij. dient te worden vastgesteld en wel wat ik zoo willen noemen de „Stemkracht“ van elke afdeling in den Raad.

Ook mijne medebestuurders zouden het zeer op prijs stellen indien aan art. 17 van het Huishoudelijk Reglement der Mij. eene zinsnede werd toegevoegd bijv. luidende:

„Bij stemming over besluiten, voorstellen enz. in het algemeen, bij elke stemming, brengt elke afdeling in den Raad een aantal stemmen uit, dat gelijk is aan het aantal leden der afdeling, die tevens behooren tot één van de categorieën van leden der Mij. De bovengenoemde samenwerkende Vereenigingen hebben geen stem.“

Eene dergelijke regeling komt ons alleszins billijk voor.

Ook is er m.i. voor de afdelingen een prikkel in gelegen om het aantal harer leden, die tevens lid van de Maatschappij zijn, te behouden respectievelijk uit te breiden en zal dus deze regeling ook eene compensatie vormen tegen het nadeel dat de Mij. ongetwijfeld zal lijden door aannemen van Afdelingsleden toe te staan (Art. 13 Concept-Statuten).

Op grond van een en ander meen ik bovenstaande toevoeging in Uwe gunstige overweging te mogen aanbevelen.

Hoogachtend

Uw Dw. Dr.

W. VAN VEEN, Voorz. afd. Utrecht.

M. T. B. D. B. en N. A. B.

Met belangstelling zullen velen met mij kennis genomen hebben van het in het vorig nummer van het B. W. verschenen artikel van den Heer A. S. behelzende de vertaling der voor de leden der Société générale des architectes français geldende voorschriften voor de uitoefening van hun beroep.

Het komt mij voor, dat daarin zoo volkomen en zoo juist is omschreven wat een architect als beroepsman behoort te zijn, te doen en te laten, dat het niet alleen voor Fransche maar voor de architecten van alle nationaliteiten geldend kan geacht worden te zijn, zooals ook door den vertaler terecht wordt opgemerkt.

Hij voegt daaraan echter de restrictie toe dat rekening zal moeten gehouden worden met lokale toestanden en gebruiken bij kleine landen en vooral bij kleine steden.

Met die restrictie kan ik slechts in zooverre medegaan, dat dat rekening houden onaangestaan laat het groote beginsel dat de architect zich verre te houden heeft van elke commerciële betrekking tot de onder zijn beheer uitgevoerd wordende werken.

De kleinheid van een land of van de steden waar architecten werkzaam zijn mag daarop niet van invloed zijn. Ook in Frankrijk zijn natuurlijk kleine steden waar architect en uitvoerder wel in een persoon vereenigd zullen zijn, en toch heeft dit blijkbaar de Société générale niet weerhouden hare voorschriften voor de devoirs professionnels op een zeer hoog plan te ontwerpen en te handhaven.

Het doet er ook weinig toe of er in Nederland een groot of een klein getal architecten gevonden zal worden dat aan de in den geest der fransche voorschriften gestelde eischen voldoet; het is louter een beginselkwestie en deze moet zuiver gesteld worden wil er in de toekomst eenige kracht van uitgaan.

Juist in het feit dat tot nu toe geen voldoende omlijnd criterium voor het architect-zijn heeft gegolden, ligt de oorzaak van velerlei misstand en van het geringe respect dat de architect bij het publick geniet, daarin ligt ook de oorzaak dat architect en beenhhaas met alle tusschenschakeeringen door dat publick over een zelfden kam geschoren worden. En dat zal zoo blijven wanneer het architectenberoep niet volkomen wordt losgemaakt van alle bijberoepen die tot dat van aannemer of leverancier, hoe achterswaardig beide in hun kwaliteit zijn, naderen.

Met die losmaking moet principieel eenmaal een begin gemaakt worden, en hoe eerder dit geschiedt hoe beter, daar het voorzeker een langdurigen en moeilijken strijd zal kosten om het beoogde doel te bereiken. Hiertoe kan het stichten van een architectenbond met hooge eischen voor het lidmaatschap en een programma als dat der Fransche architecten een eerste stap zijn.

Hierbij is geen sprake van splitsing in minder- of meerwaardige categorieën van personen of arbeid, maar van splitsing van onderling tegenstrijdige elementen in den door den architect te verrichten arbeid.

Het is buiten kijf dat onder hen die zoowel als architect als uitvoerder optreden mannen gevonden worden van hooge ontwikkeling, zoowel in artistiek als in constructief opzicht, mannen met groote ervaring, die volkomen den naam van architect waardig zijn, doch krachtens hun dubbel beroep niet in een architectenbond naar bovengenoemd voorschrift kunnen opgenomen worden; dit is wel te betreuren, maar wanneer de scheidlijn tusschen architecten en andere bouwkunstbeoefenaars niet getrokken wordt als door de Fransche voorschriften wordt aangegeven, dan is er geen vast criterium meer, en wordt de deur opengezet voor het doen gelden van allerlei overwegingen van persoonlijke aard bij de beoordeeling van wie architect is en wie niet.

Niemand zal beweren dat hierdoor de meestwaardigen binnen en alle minderwaardigen buiten den bond gesloten zullen worden, doch het zal zeker voor velen die nu nog het dubbelslachtig beroep van architect en aannemer uitoefenen een aansporing zijn zich in éene der beide richtingen te gaan bewegen, wat van zelf tot zuivering der verhoudingen op bouwgebied zal bijdragen.

Het zal ook niet noodig zijn om uit den bond te werven hen die voor hun principalen huizen of bouwterrein koopen of taxatiën verrichten. In beide dezer gevallen wordt de architect door zijn lastgever gehonoreerd. Wanneer hij in

dergelijke gevallen echter ook van den verkooper nog een provisie bedingt of er zijn *professie* van maakt voor zich zelf die onroerende goederen te koop om daarmee handel te drijven, dan wordt zijn bedrijf koopmanschap of makelaardij en is het niet overeen te brengen met het architectenberoep.

Dat bij het overwegen der reorganisatie van de M. t. b. d. B. concessies moesten gedaan worden bij de omschrijving wie architect zal genoemd worden, is wel duidelijk. Wanneer het waar is dat geen honderd vrije architecten in Nederland zijn aan te wijzen en we nemen eens aan dat die allen lid der M. t. b. d. B. waren, dan zouden zij een zoodanige minderheid vormen in het ledental dat het absurd zou zijn om hen alle regeermacht in de Maatschappij in handen te geven, maar daarmee is dan ook tegelijk uitgemaakt dat de M. t. b. d. B. *niet de* architectenverbond kan zijn.

Omgekeerd zou de te scheppen Architectenbond dien naam niet verdienen, wanneer zij die concessies ging doen.

En uit de zeer belangrijke beschouwingen van den heer J. G. is wel te concluderen dat de aesthetische en vakbelangen van den architect onafscheidelijk van elkander zijn, maar daarmee is niet uitgemaakt dat de M. t. b. d. B. de aangewezen vakbond voor de architecten is, doch wel dat een N. A. B., die zich in zijn statuten verbond om zich niet op aesthetisch gebied te bewegen, een onding zou zijn.

De vraag dus of het noodig is een nieuwe Vereeniging (N. A. B.) op te richten moet m. i. volmondig met „ja” beantwoord worden.

De vraag wat de N. A. B. zou doen bij het ontstaan van kwesties als die van Tool contra Bleys of aannemersbond contra v. d. Pek ¹⁾ lokt de wedervraag uit: wat zal de gereorganiseerde M. t. b. d. B. in dergelijke gevallen kunnen doen, waar zij aanhangers van beide partijen onder hare leden telt. Een actie in de richting der belangen van een der partijen stelt haar bloot aan het gevaar van verlies van de andersdenkende uit de rijen harer leden.

Wanneer *alle* architecten zich vereenigen evenals de aannemers dat gedaan hebben, zegt de heer A. S. dan kan in dergelijke gevallen kracht uitgaan, doch anders niet.

De juistheid van deze bewering aannemende hangt het er maar van af wat men onder architecten verstaat; doch verstaat men daaronder ook hen die half architect en half aannemer zijn, en zoo zal het zijn in de gereorganiseerde M. t. b. d. B., dan zullen we met recht aan de kracht van eenige actie mogen twifelen.

En het moge waar zijn, volgens het woord van wijlen Richer dat een Bond niet anders zal kunnen doen dan decreteren *waar het de vakbelangen der architecten betreft*, doch dan is het ook waar dat de M. t. b. d. B. in die aan gelegenheid zelfs *dat* niet zal kunnen krachtens haar samenstelling, organisatie en het verschil der belangen harer leden onderling.

In tegenstelling met den heer A. S. ben ik van meening dat een N. A. B., wanneer deze opgericht wordt volgens de beginselen op de Utrechtsche vergadering ontwikkeld, het *enige mogelijke* middel is om een actie tot verheffing van het architectenberoep te beginnen, en geloof ik dat het eene van zelf sprekende zaak is dat, bij de behartiging van algemeene bouwkunstbelangen de bond gelijk op zal trekken met de andere bouwkunstlichamen en daarmee *niet* zal concurreren in de slechte beteekenis van dat woord.

¹⁾ De kwestie Tool-Bleys is mij niet bekend. In de kwestie aannemersbond-v. d. Pek sta ik voor $\frac{1}{2}$, aan de zijde van den aannemersbond.

N. A. B. en M. t. b. d. B. moeten zich niet elkanders vijanden voelen en hebben elkander te respecteren.

Het eervol verleden der M. t. b. d. B. en de van haar te verwachten arbeid op algemeen bouwkunstgebied en de toekomst geven haar recht op dat respect. Anderzijds verdient de N. A. B. gerespecteerd te worden als uiting der moderne samenleving, die de eenlingen met volkomen gelijke belangen drijft tot samenwerking en tot organisatie, ten einde hunne rechten met meer kans op goeden uitslag in den strijd der gemeenschap te kunnen stellen en verdedigen.

Waar hun arbeidsveld uiteenloopt dienen zij geen tegenstrijdige belangen, waar het samenvalt kunnen zij gemeenschappelijk arbeiden; doch dan moeten vertrouwen en goede wil beiderzijds voorzitten en beide bezield worden door het verlangen om de zaak die allen ter harte gaat: het bevorderen der bouwkunst en de verheffing van den architectenstand naar beste krachten te dienen.

C. N. VAN GOOR.

ROTTERDAM, 26 April 1908.

BRIEVEN UIT BELGIË.

IX.

„*Nationaal Congres der Bouwmeesters van België*”. In September a. s. zal te Antwerpen het vierde congres der Belgische architecten, uitgaande van de Fédération des Sociétés d'Architectes de Belgique, wier zetel te Brussel is, plaats hebben, aan welk congres dan tevens zal verbonden zijn eene nationale tentoonstelling van bouwkundige teekeningen. Afgaande op de belangrijke voorbereidende maatregelen belooft zoowel dit congres als de tentoonstelling van veel beteekenis te worden en een getrouw beeld te zullen geven van wat men hier op bouwkundig gebied vermag.

Het stadsbestuur van Antwerpen, terecht hier op deze gebeurtenis, heeft een ruime subsidie toegestaan, terwijl de ontvangst ten stadhuize etc. etc. recht feestelijk belooft te worden. Vermoedelijk zullen ook de Provincie en het Rijk deze onderneming financieel steunen.

Ik hoop u van een en ander ten gepasten tijde een getrouw verslag te kunnen zenden.

„*Fédération des Sociétés d'Architectes de Belgique*”. Deze federatie der Architectenvereeningen welke bij den aanvang met zeker wantrouwen althans onverschilligheid in zekere kringen werd ontvangen, toont nu reeds, voor zooverre wij dit van eene zoo jeugdige vereeniging van nog maar ruim drie jaar mogen verwachten, vrijwel voor hare taak berekend te zijn en kan in de toekomst van groote beteekenis worden, daar er nu reeds een zevental vereeningen uit verschillende deelen des lands zijn toegetroten en de onderwerpen als: Bouwkundig onderwijs, Diploma voor architecten met wettelijke bescherming, Verheffing van den architectenstand en alle die zaken voor den architect van zoo groot belang, er op degelijke, competente wijze worden behandeld.

Het is misschien nu ter plaatse, wanneer ik hieronder uit hare statuten een paar artikelen, betrekking hebbende op haar doel en samenstelling, neerschrijf.

Art. 2. *But*. La Fédération dans une haute conception professionnelle, a pour but de défendre les prerogatives des architectes belges par des efforts arrêtés en commun dans un accord unanime des Sociétés fédérées.

Art. 3. Les sociétés, formant la Fédération, demeurent indépendantes et conservent leur autonomie pleine et entière.

Art. 4. *Comité*. La Fédération est représentée par un comité Fédéral composé de trois délégués par société fédérée.

Toute société ne comprenant pas vingt-cinq membres effectifs ne sera représentée que par un seul délégué.

Art. 5. Chaque société fédérée règle sa délégation comme elle l'entend et en informe le Bureau du Comité fédéral.

Art. 6. *Bureau*. Le Bureau du Comité fédéral se compose d'un président, d'un vice-président et d'un secrétaire-trésorier élus à la simple majorité par le comité fédéral. Le mandat du Bureau est de trois ans, le président seul n'est pas rééligible.

L'Emulation. Het bekende plaatwerk l'Emulation, organe de la société centrale d'Architecture de Belgique, wat thans ook zal worden dat der Fédération, zal zijn tekst belangrijk gaan uitbreiden door er in 't vervolg maandelijksche rapporten van de werkzaamheden der verschillende architectenvereeningen van België in op te nemen, terwijl het daarenboven in verschillende plaatsen correspondenten heeft aangesteld. Dit overigens toch al zoo belangrijk werk zal hierdoor ontegenzeggelijk in waarde stijgen en het is eene gelukkige gedachte dat er eindelijk eens een degelijk blad zal verschijnen om de belangen der architecten naar behooren te dienen en voor te staan, daar thans hier de behartiging der belangen, door te veel versnippering, veel te wenschen overlaat. Gevallen als met de Mont des Arts, waarin het al of niet toepassen van een bepaald soort natuursteen zoo'n groote rol speelt, toonen deze behoefte duidelijk aan.

„*Code d'honneur*”. De Soc. des architectes d'Anvers heeft de goede gedachte gehad om hare leden de „Devoirs professionnels de l'Architecte” van de Soc. Centr. des Architectes français, toe te zenden met bedekt bevel zich in 't vervolg hieraan te onderwerpen en waarin successievelijk behandeld worden: Devoirs de l'Architecte envers lui-même et envers ses confrères; Devoirs de l'Architecte envers ses clients; Devoirs de l'Architecte envers les entrepreneurs et le personnel du bâtiment. — Een voorwaar zeer lezenswaardig artikel en waartegen een eerlijk man maar moeilijk iets kan inbrengen.

Dit alles te zamen kan men veilig aannemen, dat het hier in België met het architectenbedrijf ernst is en al deze maatregelen, gefundeerd op het „Eendracht maakt macht”, het tot een schoon geheel kan doen opgroeien.

„*Monument Peter Benoit*”. Op de prijsvraag voor het ontwerp van een monument voor den Vlaamschen toonlichter Peter Benoit, hetwelk zal worden opgericht in het rondpunt voor de Vlaamsche Opéra en waarvoor een som van 75000 francs door het stadsbestuur is toegestaan, zijn 32 ontwerpen ingekomen, die, hoe jammer, over 't algemeen niet getuigen van veel kunstzin. Het is dan ook een niet erg duidelijk besluit, om niet te zeggen „monumentale vergissing”, waarom aan dit concours niet door architecten mocht worden deelgenomen maar zich enkel bepaalde tot de Antwerpsche beeldhouwers. De treurige gevolgen hiervan konden dan ook waarlijk niet uitblijven.

Uitbreiding van Antwerpen. Het is vermoedelijk ook wel enigszins als gevolg van de betrekkelijke slakte der werkzaamheden op bouwkundig gebied, dat de commissie voor de uitbreiding van Antwerpen als 't ware overstelpt wordt met allerlei plannen van nieuwen aanleg bij gelegenheid van het slechten der vestingen. Breede boulevard's dwars

door eigendommen van particulieren, prat op verkoopen, zijn aan de orde van den dag. Hoewel de meeste natuurlijk wel voor kennisgeving zullen worden aangenomen, kan het nut van deze schier algemeene belangstelling toch ook niet ontkend worden. Daar er echter nog geen definitief plan is vastgesteld en er over de wording hiervan nog geen besluit genomen is, denk ik naar uwe bedoeling te handelen met hierover nu nog niet in detail te treden, doch er later wanneer u dit onderwerp interesseert, op terug te komen.

Bouwverordening. De nieuwe verordening op het bouwen in Antwerpen, welke den eersten April in werking is getreden en in welker commissie voor de samenstelling twee leden van de Maatschappij der Bouwmeesters van Antwerpen namelijk de heeren Fr. van Dijk en Alb. Arnou, zitting hadden, heeft onder de Architecten een onderwerp van ernstige bespreking uitgemaakt, daar deze lijvige verordening een gansche transformatie der vroegere toestanden veroorzaakt heeft, wat echter wel weer tengevolge heeft — en ik geloof dat deze bedoeling bij de commissie voorzat — dat het bouwen, in afwachting van nog beter, niet zoo dadelijk maar door Jan en alleman kan worden uitgeoefend. „Luctor et Emergo”. X. V. Z.

SOCIAAL-TECHNISCH ADVIES-BUREAU.

Door de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten is een Advies-bureau gesticht, door hetwelk op aanvraag adviezen zullen worden uitgebracht omtrent aangelegenheden, liggende op het arbeidsgebied der Vereeniging.

Het ligt in de bedoeling, dat dit Advies-bureau in de eerste plaats aandacht zal schenken, aan zaken op gemeentelijk terrein. Als sociaal-technische kwesties op dit gebied komen in aanmerking:

Oprichting, organisatie en exploitatie van *Gemeentelijke bedrijven en ondernemingen* van verschillende aard;

kwesties op het gebied der *publieke werken* (aard en omvang van het eigen beheer, toepassing der werkliedenverordeningen, gebruik van schadelijke verven en steensoorten, gebouwen en werken van openbaar nut, enz.);

voorts tal van aangelegenheden, die verband houden met de *grond- en woningpolitiek* der Gemeenten, als: wijze van uitbreiding en exploitatie van het grondbezit, bouw van arbeiderswoningen van Gemeentewege, oprichting van bouwvereeningen, organisatie van het bouw- en woningtoezicht, bouw- en woonverordeningen, enz.;

en eindelijk *hygiënische onderwerpen*, als: reiniging, vuilafvoer en vuilverbranding, voorkoming van waterverontreiniging, watervoorziening, stofbestrijding, hygiëne der openbare gebouwen, enz.

Waar zulks verlangd wordt, zullen echter ook adviezen worden gegeven in zaken van meer algemeenen aard, b.v. ten opzichte van de uitvoering en verbetering der sociale wetgeving (Arbeidswet, Veiligheidswet, Ongevallenwet, Woningwet, Gezondheidswet) en van de Hinderwet; sociale hygiëne (in het bijzonder hygiëne van bodem, water en lucht, bedrijfshygiëne, voorkoming van ongevallen); exploitatie van mijnen, spoorwegen, intercommunale tramwegen; vraagstukken van technisch onderwijs, enz.

De onderwerpen, over welke advies wordt verstrekt, liggen dus alle op het grensgebied tusschen sociale en technische wetenschap: voor adviezen van zuiver sociaal aard bestaat reeds het Centraal Bureau voor Sociale Adviezen; zuiver

technische aangelegenheden zijn het domein der particuliere technische bureaus.

De leiding van het Advies-bureau berust bij het Bestuur der Vereeniging; tot heden hebben zich 28 leden der Vereeniging als medewerkend beschikbaar gesteld.

Voor de adviezen wordt geen honorarium in rekening gebracht; ter bestrijding van de hoofdzakelijke onkosten zal evenwel een bijdrage van ten minste f 1.— voor elk advies geheven worden.

De adviezen worden alleen verstrekt in die gevallen, waarin dit naar het oordeel van het Bestuur aan het streven der Vereeniging bevorderlijk is. Het Bestuur behoudt zich bovendien het recht voor, zoo noodig voorwaarden te stellen omtrent de wijze waarop de aanvrager van een uitgebracht advies gebruik mag maken.

Aanvragen om advies zijn, met een duidelijke omschrijving van hetgeen verlangd wordt, te richten tot den Secretaris der Vereeniging, W. C. van Manen c.l., Kanaalweg 3, Scheveningen, bij wien tevens desgewenscht inlichtingen zijn te bekomen.

DE HOLLANDSCHE INZENDINGEN VOOR DE LONDENSCHER PRIJSVRAAG.

Het is een klacht, die in Holland met maar al te veel grond wordt gehoord, dat het den Nederlandschen Bouwkunstenaar nagenoeg geheel ontbreekt aan groote opgaven, aan gelegenheid om zijn krachten te wijden aan werken van geweldigen omvang, en problemen op te lossen waarbij niet de bezuinigingslegkaart de belangrijkste rol speelt. Zonder de meening te willen verdedigen, dat in kleinere gebouwen, grootsheid en monumentaliteit noodwendig gemist moeten worden, geloof ik toch veilig te kunnen zeggen, dat dit ontbreken van omvangrijke opgaven, aan het verlangen, monumentaliteit en macht tot uiting te brengen bij de meeste Hollandsche kunstenaars, een breidel wordt opgelegd, want met de gelegenheid ontbreekt ook de oefening veelal.

Het is daarom een verblijdend teeken, dat Hollandsche Architecten dit gemis voelende, de oogen slaan op het buitenland, niet met het uitsluitend doel hun kracht in buitenlandse werken vast te leggen maar ten einde door oefening in staat te zijn de Hollandsche kunst te bevrijden van de blaam van kleinheid en gebrek aan monumentaliteit. Zeer duidelijk spreekt dit streven zich uit bij internationale prijsvragen, zooals die van de London County Hall in 1907. Gaat men na dat van de 99 ontwerpen waarmee de eerste ronde van dezen prijskamp werd beantwoord slechts 8 buiten Engeland waren vervaardigd en dat van deze 8 de helft uit Nederland afkomstig was, dan blijkt het dunkt mij wel, dat de zucht machtige problemen te omvatten, groote moeilijkheden te trotseeren ongetwijfeld in Nederland bestaat. Want groot waren de moeilijkheden aan het mededingen naar den Londenschen prijs verbonden, ontegenzegglijk, vooral voor niet-Engelschen. Het spreekt van zelf dat het programma hoe uitstekend ook in elkaar gezet, de eischen der 20 verschillende departementen van Gemeentebestuur, de verhoudingen der in de County Hall samenkomende autoritaire machten, de terreingesteldheid, de kosten enz. onmogelijk voldoende kon aangeven, terwijl het groote bezwaar, dat alle stukken in Engelsche taal en Engelsche maten gesteld waren en moesten worden, zeer veel tijd roofde. Een reis naar Londen, de bestudeering van de lijvige Londensche bouw- en theater-verordeningen waren beslist noodzakelijk en zelfs daarna bleken er nog zoovele duistere plekken te

zijn dat de beantwoording van 142 vragen, na eenige maanden aan het programma werd toegevoegd.

De kosten van het geheele bouwwerk mochten bedragen £ 850.000 of ongeveer f 10.000.000, een bedrag, dat voor een monumentaal gebouw van deze afmetingen zeker niet te hoog mag genoemd worden, en dat een groote soberheid vooral in den uitwendigen bouw veronderstelde. Hoofdzakelijk was dan ook hier de indeeling van den platten grond die waarlijk aan geen geringe eischen had te voldoen. Een lichte huivering voert den lezer van het programma door de leden wanneer hij de lijst van ongeveer 800 groote en kleine localiteiten doorziet ieder met nauwkeurig opgegeven inhoudsmaat en besliste eischen, waaraan dikwijls slechts na lang zoeken is te voldoen.

Ik wil trachten een kort overzicht te geven van het gebouw wat ligging, indeeling en gebruik betreft.

Daar waar de Theems haar wateren breekt tegen de stoere pijlers van de Westminster-bridge, schuin tegenover de Houses of Parliament, die hun talloze verticale lijnen in de rivier spiegelen, op de schoonste plek wellicht, die Londen weet aan te wijzen zal zich binnen enkele jaren de London County Hall, het stadhuis van Londen verheffen. Een trapeziumvormig terrein van circa 250 M. lengte en gemiddeld 80 M. diepte, zal daar tot een hoogte van 7 à 8 verdiepingen worden bebouwd.

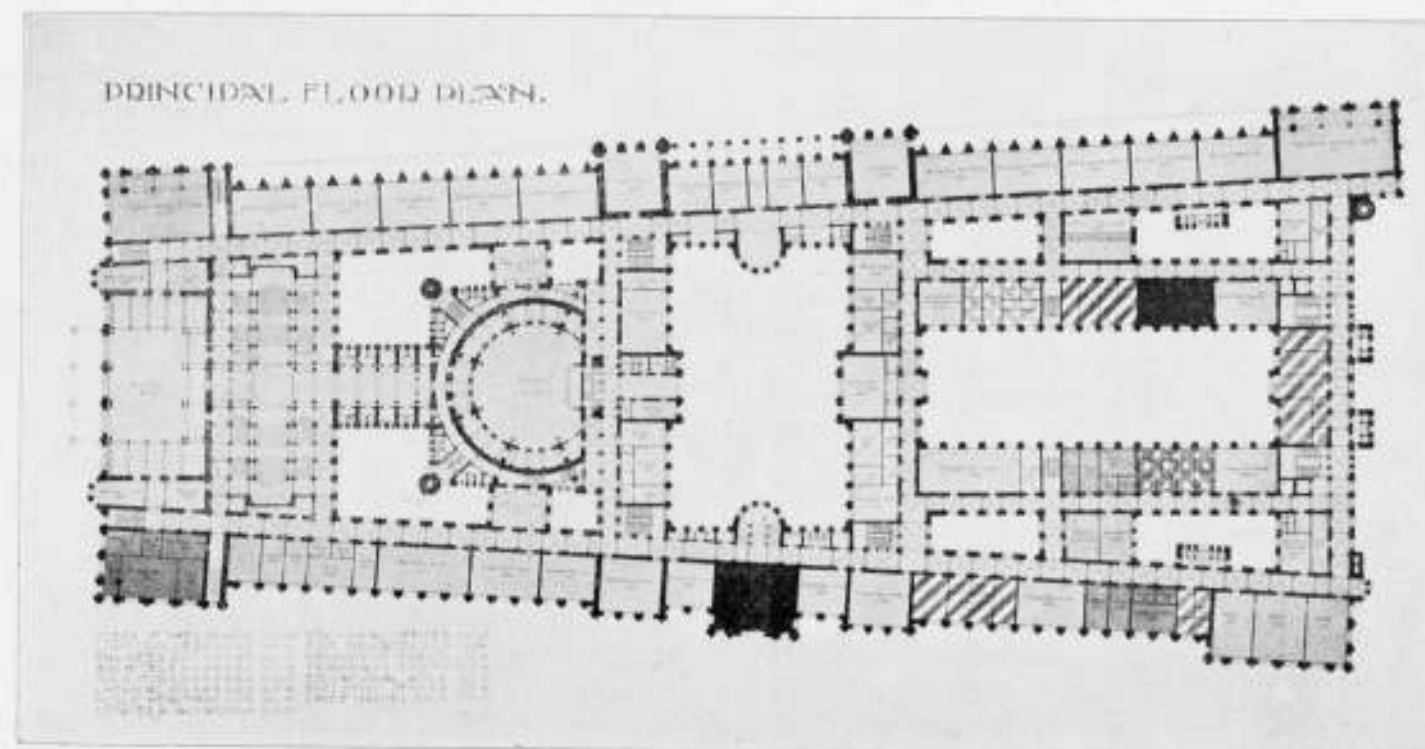
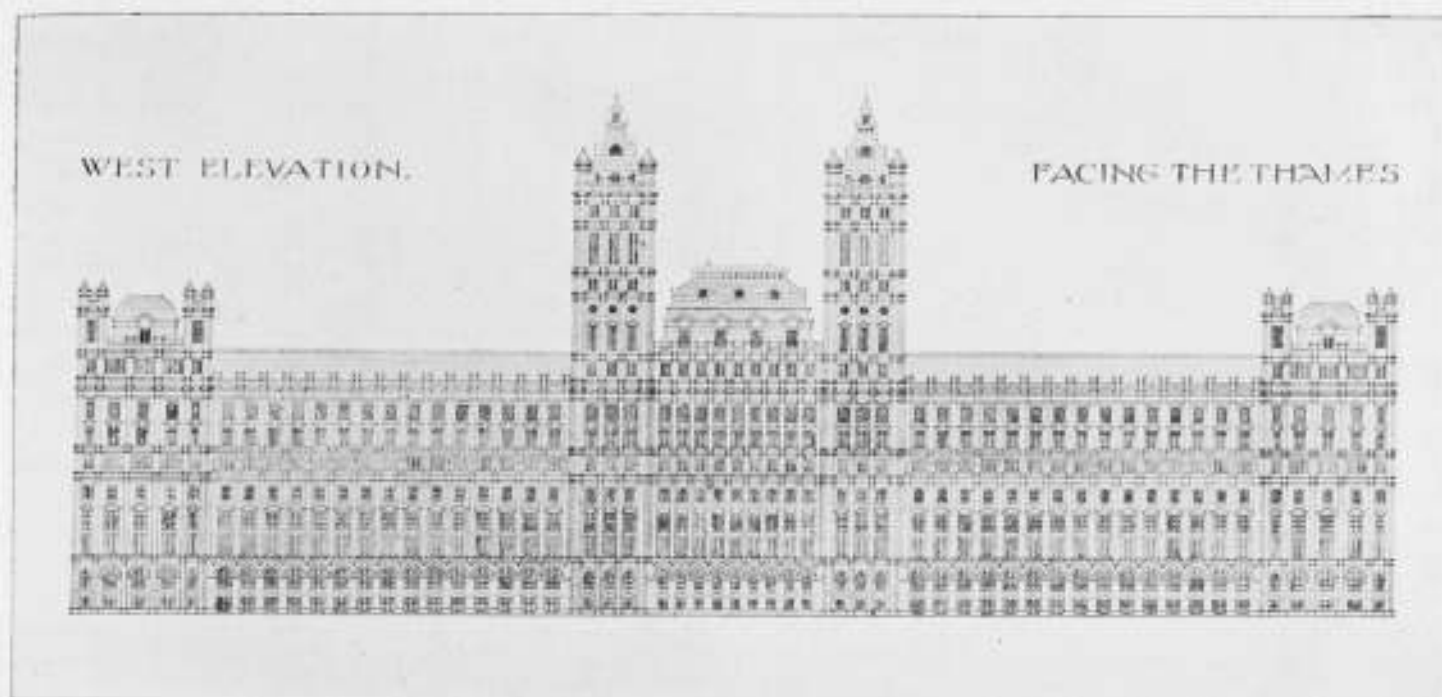
Het lange front ligt evenals de Houses of Parliament langs de Theems terwijl de ingang bij den opgang van Westminster-bridge dus aan de korte zijde zich bevindt. De achterzijde wordt begrensd door Belvedere Road, een straat van de 2de orde, die echter betere dagen tegemoet gaat en die door afbraak van de bestaande armelijke woningen spoedig een breedte zal krijgen, die met het verkeer in overeenstemming is.

Het aanmerkelijk verschil in hoogte tusschen de brug en de „riverside" wordt door een sterke helling van beide straten gereduceerd en geeft gelegenheid tot het ontwerpen van 1 of 1½ vrije onderverdieping aan de rivier en aan de achterzijde. De hoofdingang is daardoor slechts over een brug of dam toegankelijk zooals dit bij vele Londensche gebouwen het geval is.

Tot de officiële ruimten behooren de groote Raadzaal voor 200 leden met galerijen voor publiek en pers, een feestzaal voor 800 personen, die wanneer zij voor toneel wordt ingericht geheel vrij moet liggen en verder vele groote en kleine zalen en vertrekken, bibliotheek, leeszalen enz., ten behoeve van de leden; het overige gedeelte van het gebouw wordt geheel in beslag genomen door bureaux van den gemeentedienst. Van een dergelijke reusachtige schaal als waarop de Londensche gemeentedienst is ingericht kunnen wij ons moeilijk een juist denkbeeld vormen. De gezamenlijke bureaux zijn gesplitst in ongeveer 20 departementen, die elk weer in afzonderlijke takken van dienst zijn verdeeld; een kleine 750 localiteiten waaronder zeer groote moeten hiervoor beschikbaar zijn.

De secretaris van den Raad, de architect, de Ingenieur, de advocaat, de tramexploitatie, het onderwijs vinden er hunne uitgebreide kantoren, maar ook de volksgezondheid de geheele opvoeding van het kind, de controleur, de statistiek chemische en physische laboratoria, brandweer, bureaux voor woningen en asylen kortom alle denkbare takken van bestuur vindt men in dit centrum van publieken dienst vertegenwoordigd.

Over de verschillende verdiepingen zijn deze bureaux als volgt verdeeld. Het hoofd van elk departement heeft zijn kamers met die van zijn staf op de hoofdverdieping (Principal floor), op de daaronder gelegen Ground floor zijn alle

VOORGEVEL EN HOOFD PLATTEGROND VAN HET ONTWERP VOOR HET LONDENSCHER RAADHUIS VAN DEN HEER J. F. VAN HOYTEMA, B. I.

vertrekken ondergebracht waar het publiek onmiddellijk toegang moet hebben, in het souterrain of Basement liggen de kloizen en bergplaatsen terwijl de verdere ruimten over de 4 à 5 bovenverdiepingen verdeeld zijn, en wel liefst zoodanig dat de Departementen verticale groepen vormen.

Om in dien waren chaos van zalen, kamers, kamertjes, enz. enz. een zekere klaarheid te brengen was aan het programma een schetsplan van de hoofdverdieping toegevoegd waarvan echter in alle opzichten mocht worden afgeweken. Dat vele inzenders toch dezen plattegrond hebben aangehouden, verwondert mij eenigszins daar zij alle monumentaliteit miste.

Aan elk departement was een bepaalde kleur gegeven waarmede alles wat er toe behoorde moest worden getint ontegenzeggelijk werd door deze maatregel het geheel zeer overzichtelijk, de plattegronden geven in hun harlekijnspek een onmiddellijk inzicht, wat vooral in de vergelijking met andere plannen onmisbaar is. Vergelijkt men de in dit nummer voorkomende Hollandsche inzendingen dan blijkt het dat de grootste verschillpunten liggen in de plaats der beide zalen die voor een belangrijk deel den opzet van den plattegrond beheerschen. Bij het schetsplan van Mr. Riley lag de Raadzaal in het midden van het gebouw terwijl de feestzaal achter in Belvedere Road ontworpen was. In het plan Hooykaas en Brinkman is deze schikking in hoofdzaak gevolgd, het plan Lotz c.s. brengt de Raadzaal excentrisch naar den voorgevel laat echter de feestzaal aan den noordoost hoek, terwijl het plan van Hoytema c.s. de beide zalen aan weerszijden van de traphal naar de zuidzijde verlegd heeft.

TENTOONSTELLING, BETREKKING HEBBENDE OP DE GESCHIEDENIS VAN DE ACADEMIE VAN BEELDDE KUNSTEN TE AMSTERDAM, VAN 27 APRIL—11 MEI.

Het mag algemeen bekend verondersteld worden dat in den laatsten tijd ernstige pogingen gedaan worden de Rijks-academie te Amsterdam niet alleen tot hooger en bloei te brengen, maar ook om het onderwijs aanmerkelijk uit te breiden, vooral met het oog op een wederinvoering van het onderwijs in de bouwkunst. Dit streven, gepaard met het bezoek van de Koningin aan de hoofdstad, is wel een der hoofdvoorwaarden waardoor deze tentoonstelling is georganiseerd. De gedachte heeft voorgezeten, zooveel mogelijk een historisch overzicht te geven hoe het onderwijs aan de Academie geweest is, van af haar oprichting als Stadsacademie plm. 1650, daarna in 1817 Koninklijke Academie en na 1870 Rijksacademie. En hoewel de tentoonstelling niet uitgebreid is en niet op compleetheit kan boogen, toch zijn er interessante documenten genoeg verzameld die niet alleen een bezoek ten volle waard zijn, maar die ons ook in staat stellen eenigszins een beeld te verkrijgen hoe het teeken-onderwijs is geweest.

Door de bereidwilligheid van den hoogleeraar-directeur, den heer Derkinderen, die ons heeft rondgeleid en een overzicht heeft gegeven, welk overzicht ons zeer te pas kwam daar een catalogus ontbrak, zijn we in staat gesteld het volgende op te merken:

Twee kleine en een groote zaal van de Academie zijn voor het doel in gebruik genomen: in de eerste kleine zaal vinden we de oudste documenten, betrekking hebbende op de oprichting van de Stadsacademie. Het is een opmerkelijk feit, dat plm. 1650 de eerste Academies, o. a. in den Haag en Amsterdam werden gesticht. Was voor dien tijd het teekenonderwijs geheel op de Middeleeuwsche wijze ingericht, bestaande uit den omgang en het onderricht van den meester of gezet tegenover den leerling, nu treedt

De plannen toonen verder een belangrijk verschil in opvatting zoowel wat de verdeling der binnenplaatsen en daarmee de plaatsing der gangen betreft alsook wat de geheele asrichting van het gebouw betreft. De beide eerste inzenders hebben overeenkomstig het schetsplan de werkrichtingen evenwijdig aan en loodrecht op den Theemsoever aangenomen, terwijl de laatste de hoekdeellijn van rivier en straat als as van symmetrie heeft gekozen. Er dient hierbij vermeld te worden dat een zeer belemmerend servituut rustte op een gedeelte van Belvedere Road n.l. dat het daar op te richten bouwwerk een hoogte van 60 F niet dan onder een zekeren hoek mag overschrijden. Het spreekt vanzelf en een enkele blik op deze plannen zegt het ten duidelijkste dat de drie ontwerpen in bijna alle opzichten zeer uiteenloopen maar de bovengenoemde verschillen in de grondgedachte geven reeds dadelijk een leidraad bij de vergelijking.

Ten slotte een enkel woord over de wijze waarop deze inzendingen zijn tot stand gekomen. Het is een niet veel voorkomend geval dat, zooals hier geschied is, vrije combinaties van personen aan een prijsvraag van dezen omvang deel nemen. Wijst het niet op een groote mate van belangstelling in dergelijke problemen, dat zich groepen van personen vormen, zooals bij de beide laatstgenoemde ontwerpen, die zich zonder wederzijdsche verplichtingen aaneensluiten met het gemeenschappelijk doel zich in deze richting der bouwkunst te oefenen en Nederland in het Buitenland waardig te vertegenwoordigen? Moge dit voorbeeld navolging vinden.
v. H.

onder invloed van de Italiaansche Academies, het schoolonderwijs op. Naaktteekenen en studie naar gipsmodellen benevens anatomie leer, schijnt wel de hoofdzaak.

De groote meesters van de Laat-Renaissance in Italië zijn de onbereikbare voorbeelden; de periode van de zware, theatrale Barock begint, waarvan de voorloppers al te vinden zijn eind 16de eeuw in meesters als H. Goltsius, Cornelis Cornelisz. van Haarlem, e. a.; meesters, die het waarachtige kunstheil alleen meenden te vinden over de Alpen en zich in hun opvatting essentieel afscheidden van de nationale school, die in het begin van de 17de eeuw de typische en belangrijke Hollandsche Renaissance, met de bekende en nu hoogelijk gewaardeerde meesters als: Rembrandt, Frans Hals, Bartholomeus van der Helst (hoewel niet zonder Italiaanschen invloed), Vermeer, Terborgh e. a. heeft voortgebracht.

Tegen het midden van de 17de eeuw komt de Renaissance in Holland meer en meer onder den strengeren invloed der klassieken; de theoretici als Vignola, Scamozzi e. a. worden uitsluitend bestudeerd; de vrijere, bevallige en meer origineele uiting der Vroeg-Renaissance met haar Gothische naverking, is geheel voorbij. Gelijk de theoretici voor de bouwkunst, worden Michel Angelo en Rafael de groote voorbeelden na ± 1650; de „academische" school ontstaat en blijft gehuldigd, tot in het midden van de 19de eeuw in Engeland voor het eerst een groote tegenbeweging ontstaat, bekend onder den naam van de „Prerafaelistische School."

Het is nu deze academische school, die we hier in haar geschiedkundige ontwikkeling aantreffen.

Reeds voor dat de Stadsteekenacademie gesticht was, werden op verschillende ateliers de leerlingen opgeleid; we denken hierbij aan Rembrandt, hoewel het uit de beschrijving van Houbraken bekend is, dat al de leerlingen

De Teeken-academie te Amsterdam in 1767, gehouden boven het Corps de Garde van de Leidsche Poort.

in afzonderlijke afgeschoten deelen van een groot atelier werkten, om zoo zuiver mogelijk hun eigen opvatting te bewaren en tevens, dat van een klassieke opleiding bij hem geen sprake is geweest.

Barend Graat, die een bekend atelier met leerlingen in die dagen gehad heeft, is door een portret vertegenwoordigd.

Geheel in Renaissance geest zijn de vereenigingen opgericht om de eenheid van alle kunsten te huldigen, en hun noodzakelijke verwantschap te bevorderen, een eenheid die we zoo bewonderenswaardig terug vinden bij een Michel Angelo, beeldhouwer, architect en schilder, bij een Leonardo da Vinci, schilder, beeldhouwer, geleerde, mathematicus, schrijver, krijgswetkundige enz. Zoo kunnen we lezen in „De Grootte Schouburgh der Nederlandsche Konst-Schilders en Schilderessen" van Arn. Houbraken, dat in 1653 de „Vereeniging van Apelles en Apollo", die onder haar leden o.a. telde: Van der Helst, Asselijn op de groote zaal van de St. Joris Doelen „opgesierd met Festoenen", een groot feest hielden. Vondel was ook aanwezig en maakte ter eere van de schilderkunst een vers, dat aldus begint:

Gelijk de Zonnebloem haar oogen,
Uit minne draait voor 's hemels boogen
En volgt met haar gezicht
Het alverkwikkend licht,
De Zon, die 't al zijn verwen geeft
En daar geboomte en plant bij leeft,
Zoo volgt de Schilderkunst
Uit aangeboren gunst,
Ontsteeken van een heilig vuur,
De schoonheid van natuur
enz.

waarvan de eerste 4 regels een fraaien aanhef vormen.

Verschiedene lofliederen worden nog vermeld waarna het verhaal besluit: „Elk maakte zig vrolijk en verheugt op dat feest, de glazen klonken in 't rond en de geesten, door Bacchus druivensap vervrolijk, schenen al op de Pindusheuvel verplaatst te wezen. Des zongen zij alle bekommertheit vaarwel en deunden helder op:

Laat Romen op de Kunst, en haar aeloutheit brallen,
En Tivoli op al zijn groote Watervallen,
En Napels op het graf van Maro en haar gunst,
Hier is de beurs, en 't gelt, en liefde tot de Kunst."

In dezen laatsten beslist zin komt merkwaardig de Hollandsche trots voor van kunstenaars, die in halve dronkenmans openhartigheid eerst spreken van de beurs en 't gelt en dan van liefde tot de kunst!

Hoe het onderwijs op deze ateliers en in den eersten tijd van de Academie is geweest kunnen we zien uit 2 interessante schilderijen van M. Sweerts in bruikleen afgestaan door het Rijksmuseum uit pl. m. 1650, waarvan vooral de eene, voorstellende een naaktmodel waarom hier in een kring de leerlingen zitten op ruwe stoelen, de vloer met roode plavuizen belegd. Eveneens geven eenige gravures en teekeningen uit de 18de eeuw ons een dergelijk tafereel, de hierboven gereproduceerde, wel een der fraaiste, doet het primitieve van den toestand goed uitkomen; het licht voor het model dient tegelijk voor de teekenaars! Wel krijgen wij daardoor een schilderachtig effect te zien, maar of de in het halve duister geplaatste leerlingen daar evenveel plezier van hebben, is de vraag!

Op verschillende plaatsen is de Academie achtereen volgens gehuust: op de Leidsche Poort, op het Stadhuis, in de Raamstraat (zooals een teekening uit 1816 doet zien), op de Oude Beurs, in het Oude Mannen en Vrouwengasthuis,

enz., zooals we dat in de Geheerzaal kunnen zien. Hier vinden we tegen den muur hangen studiewerk van verschillende Prix de Rome's. Zoo van V. v. d. Waay; copieën naar Palma Vecchio, Michel Angelo (het laatste Oordeel in de Sixtijnse kapel); van Van Looy copieën naar Velasquez, waarvan opvalt de bekende „Bobo de Cocia" van Rink copieën naar Murillo, Rafael; van Goovaerts copieën naar Velasquez en Il Bronzino (een opmerkelijke copie van een portret van een onbekende) enz., alle oud-leerlingen van de Academie.

Langs den wand, op rekken gesteld, zien we een reeks prijsteekeningen van af 1761 tot aan ± 1860, waarin ons treffen de namen Allebe (1856) en Artz (1860). Interessant is in deze reeks te zien hoe ook de opvattingen der verschillende tijden zich weerspiegelen in het tekenwerk en zijn techniek.

Tot het opmerkelijkste in deze zaal behoort zeker wel de collectie boeken, betrekking hebbende op het tekenonderwijs in de 17e en 18e eeuw, anatomie en perspectiefboeken, waaronder prachtstukken. De bekende G. de Laïresse, directeur van de Amsterdamsche Academie is vertegenwoordigd door zijn „Groot Schilderboek", dat in zijn tijd zeer vermaard was, blijkens een Duitse en Fransche vertaling, eveneens aanwezig. Als een der fraaiste uitgaven is te noemen: „Anatomie of levende beelden van de deelen des menschelijken lichaems", gedrukt bij Plantijn te Antwerpen 1568.

Verder werken van Abr. Bloemaert, en het bekende werk van Joachim van Sandrart, met den volgenden merkwaardigen titel: „Der Welt-berühmten Teutschen Nation Höchst- und Hoch-Preiswürdigen, Hoch und Fürtrefflichen Kunst-Helden und Kunstliebenden dedicirt, widmet und übergibt diese Teutsche Academie etc. etc. der Autor etc.

Dan het groot plaatwerk van J. Wandelaar, prachtige anatomie gravures; het „Anatomieboek voor de Teekenkunst" van C. Ploos van Amstel in origineel handschrift, en vele andere.

Al deze boeken hebben iets bijzonders, iets gaafs, iets voortreffelijks als geheel en bij het doorbladeren smaken we het genoeg dat bijna al de boeken uit de eeuwen voor de 19de ons geven. Het is de gemakkelijker waarmee alles ontworpen en geteekend is en daarbij tevens de rustige toewijding en zekerheid, het is de telkens en overal terugkeerende zelfde levens- en kunstopvatting, die door haar volledigheid, haar twijfellooze, onbestreden en als van zelf sprekende overtuiging ons onder haar in druk brengt. Deze boeken zijn kunstwerken, niet omdat we geheel dezelfde levensbeschouwing hebben als de makers, maar omdat een bepaalde levensbeschouwing met natuurlijke zekerheid krachtig uit die boeken tot ons spreekt.

Want het is toch wel merkwaardig, dat een modern werk, behalve misschien een hooge uitzondering, het niet tegen deze oude uitgaven kan uithouden. Toch moet erkend dat het moderne streven uit diepere bron ontspringt en dat gepoogd wordt in symboliek, vorm, kleur en inhoud iets te bereiken, dat van veel grooter waarde is dan de vrij oppervlakkige, en uiterlijke vertooning, die het kenmerk is van deze 17de en 18de eeuwse boeken.

Maar een zwakke poging is nog geen kunstwerk; en heeft de moderne mensch een fijneren geest, een gevoeliger ziel, hij mist de vastheid, de bestidheid en de rustige liefde die het werk uit vroegere eeuwen tot zulk uitmuntend kunstwerk maakt.

In aansluiting met dit kleine uitstapje treft het ons dat tegen 1800 de kunstwaarde van de boeken steeds minder wordt, de krachtige stijl is er uit. Ons oog valt op een tekening, voorstellend een liggende, naakte man, met dit onderschrift:

Johannes Zies'nis wrocht dit keurig kunstkleinood
Een bloem reeds afgemaaid in 't bloeien van zijn leven,
Tracht zijvre Leerling hem op 't voetspoor na te streven
Dit Beeld strekke U tot Gids: zo leeft men na de dood.

Deze Zies'nis leefde van 1770—1799.

Vergelijk men dit vers met de 4 eerste regels van het vers van Vondel, boven vermeld, zoo zien we tegelijk het karakteronderscheid tusschen eind 18de en midden 17de eeuw.

Van dezelfde stijl en uit iets lateren tijd (1808) zijn de boekjes: „De gedachten van wijlen den heer Jacques Kuyper" en „Rouwzangen ter nagedachtenis van Jacques Kuyper", waarin op de bekende sentimentele wijze een talentvol en vroeg gestorven leerling verheerlijkt wordt.

Dan valt ons oog op een exemplaar van de Amsterdamsche Courant 1820, waarin op 9 Maart te lezen is de plechtige inwijding der Koninklijke Academie en de installatie der nieuwe directeuren. Hadden voor dien tijd mannen als: Gerard de Laïresse, J. Wandelaar, Picart e. a. de Academie in haar dikwijls moeilijke omstandigheden staande gehouden, nu is het bestuur toevertrouwd aan eenige directeuren, waarvan door portretten in de zoogenaamde Raadzaal vertegenwoordigd zijn: J. W. Pieneman, J. A. Daiwaille, P. J. Gabriel en van de lateren: Royer. Van Allebe, de laatst afgetreden sympathieke directeur der Rijks-academie, is een geteekend portret door J. Veth.

De graveerkunst is mede vertegenwoordigd door werk van leerlingen van 1820 tot plm. 1860; het zijn meest copieën van oude meesters, enkele niet onaardig en interessant als studiewerk van later bekende graveurs; van der Mare, Couwenberg, Taurel, Boland, van der Kellen, Arends en.

In het atelier van prof. Derkinderen, nu expositiezaal, trekken voor alles groote copieën aan den wand de aandacht, Prix de Rome's. Goovaerts met de bekende „Tapijtweefsters" van Velasquez, dat hooge verwachtingen geeft van het origineel; Rink met „De Bruidsmisjes" naar Velasquez, waarin vooral de zilveren kleuren der rokjes tegenover de grijs rose gelaatstinten fraai zijn; v. Looy met de Sybilla Delphica van M. Angelo, maar beter met „De Drinkers" naar Velasquez, een goede copie breed en smedig geschilderd; v. d. Waay met de bekende Sybilla Lybica, een goede copie.

Zijn al deze werken als studiestukken interessant, ze missen door hun minder diepen toon, hun minder rijke en oppervlakkiger kleuren, de groote waarde en bekoring, die goede oude schilderijen eigen zijn; behalve de tijd en andere kwaliteit van verf is vooral een minder goede en uitvoerige technische opleiding hiervan de oorzaak.

Een drietal prijskampen: van v. Looy, Rink en Bottema sluiten de rij, terwijl etsproeven van leerlingen, op een tafel geëxposeerd, een klein inzicht geven van wat op dat gebied aan de Academie wordt gepresteerd.

Interessanter zijn de teekeningen van naakt en pleister, waarbij we vele bekenden terugvinden: Veth, v. Looy, Tholen, Monnikendam, Breitner, Haverman, enz.; van de jongeren: Hage, Meyer, Weyand.

In ditzelfde zaaltje bevinden zich enkele zeer goede oude teekeningen, geschenken van den heer Ploos van Amstel; (1767) o. a. een mannenkop van H. Goltsius, zwartkrijt-tekening met wat kleur; „Madonna", pentschekening van Guercino, „Hemelvaart" van Sebastiano del Piombo, en een paar gravures o. a. van Lucas van Leiden, die een klein gedeelte van de kostbare verzameling uitmaken, bekend onder den naam: „de Kunstschat van Hinlopen," door de stad aan de Rijks-academie in bruikleen gegeven.

De Afdeling Architectuur is niet belangrijk vertegen-

woordigd; bekroonde ontwerpen van ± 1840 in de bekende doodsche, drooge opvatting van die dagen, een opvatting die als een verslachte Empire stijl zich voordoet en van de klassieke architectuur al heel ver verwijderd is; de beste hieronder is wel een „Openbare Bibliotheek" van Zemel 1840, met goede Dorische portieken, en een uiterst verzorgd tekenwerk; het geheel onder duidelijken invloed van Schinkel.

Eveneens als tekenwerk onberispelijk, hoewel wat droog, zijn een Korinthisch kapiteel en een geveltekening van het Pantheon door W. Springer en eenige details der klassieke orden, die door Tetar van Elven als leerling zijn gemaakt; veel geduld en toewijding en groot gemis aan bezieling, meer tekenvoorbeeld dan architectuur-tekening.

Naar wij vernemen bezit de Academie echter een veel grooter collectie architectuur-teekeningen, dan men naar aanleiding van deze tentoonstelling zou vermoeden.

In dit historisch overzicht mogen de bekende boeken van Scamozzi, Vingbooms, Bosboom e. a. niet ontbreken. De 3 orders zijn schering en inslag; maar ook ontwerpen van heerenhuizen, perspectivische teekeningen van Renaissance galerijen, binnenplaatsen enz., die als compositie, als massa-verdeeling groote verdienste hebben.

In vastheid van ontwerpen, in rust en goede verhouding van de hoofdelementen zijn er voorbeelden van huizen te vinden, waarbij zeer zeker de moderne architectuur in de leer kan gaan. En dan, op zichzelf als boek, zijn deze uitgaven voortreffelijk. Onder de wijdlopende titels trof ons de volgende:

„Architectura of Wiskundige verhandeling om de voornaamste eigenschappen der Burgelijke Bouwkunst betrekkelijk te maken tot de vijf Bouw-orders; Alsmede grondregels tot alle soorten van 's landswerken, hoe op een wiskundige wijze kunnen en dienen aangelegd te worden, en hoe die volgens eene evenredigheid met de minst mogelijke hoeveelheid Materialen moeten gemaakt en versterkt worden, om zooveel mogelijk van gebreken bevrijd en voor kundigen onberispelijk te zijn, voor alle liefhebbers, welke hunne oefeningen trachten voort te zetten, om de voornaamste ontdekkingen verder na te sporen en reeds betoogde Waarheden in de Architectuur te bevestigen.

Eerste deel door Jacques Berquin, Beroemd Kenner der Wis en Bouwkunde. (1789)."

Deze tentoonstelling, die voor belangstellenden in het tekenonderwijs in het algemeen en in de Rijksacademie in het bijzonder heel interessant te noemen is, sluit Maandag 11 Mei.

In het Mei-nummer van de XX Eeuw zal van de hand van prof. A. J. Derkinderen een artikel verschijnen, betreffende de geschiedenis en het wezen van de Rijksacademie.

We hopen te zijner tijd daarop terug te komen.

Het woord „academisch" heeft tot op heden altijd de gedachte gewekt aan inspiratie of imitatie van de Renaissance, vooral van de Italiaansche Hoog Renaissance; door deze tentoonstelling wordt deze gedachte in hoofdzaak als een juist inzicht bewezen. Is in dit academische het verleden van de Rijksacademie te Amsterdam eervol te noemen, de nieuwe tijd en het nieuwe geslacht heeft andere eischen dan vroeger. En heeft de Renaissance gestreefd naar vereniging aller kunsten, ook de moderne geest zal dit in zijn vaandel schrijven, maar op geheel andere wijze. Niet de uiterlijke fraaie, zinnelijke verschijning van de Renaissance is hetgeen de moderne tijd geheel voldoet; zij wil de innerlijke beteekenis, haar waarheid en haar schoonheid.

De teekenen wijzen er op, dat de Academie zich gaat

hervormen, dat zij haar onderwijs niet laat kijken naar het verleden alleen, maar ook naar het heden en de toekomst; dat zij aan al haar daden, aan heel haar inrichting hogere en levende waarde wil geven, en het onderwijs wil uitbreiden tot al die vakken, die noodzakelijkerwijs met haar kunstonderwijs verwant zijn. Het programma van deze Academie heeft nooit bedoeld de kunsten los van elkaar te beoefenen; en dat in 1870 het onderwijs in de architectuur geschrapt werd, wordt nu dan ook ten zeerste betreurd. In 1869 heeft de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst een uitvoerig adres aan de regering gericht, verzoekend de afdeling architectuur aan de Academie te behouden. En al zijn de tijden veranderd, toch blijft de wenschelijkheid groot de Rijksacademie te maken tot een centrum voor de artistieke opleiding van beeldende kunstenaars. In dit centrum moet de architectuur onderwezen worden ten opzichte van het artistiek verband tusschen haar en de beeldende kunsten, de architectuur dus, voor zoover een beeldhouwer of een sierkunstenaar haar moet kennen en voor zoover een architect haar contact met de beeldende kunsten moet kennen. En geeft de T. H. S. te Delft een volledige, d. w. z. technische en artistieke opleiding voor den architect, de Rijksacademie zal compleet zijn, wanneer aan de bouwkunst als onontbeerlijk element in de beeldende kunsten een waardige plaats wordt gegeven, te midden van haar zusteren.

Wij wenschen de Academie, en haar directeur in het bijzonder, succes toe bij de uitwerking van haar groote plannen.

J. G.

Het Beitsen en kleuren van Hout; een handboek voor praktisch gebruik, ten dienste van meubelmakers, schilders, draaiers, architecten, enz. Uit het Duitsch bewerkt door C. P. van Hoek. Uitgever: G. Scheuders, Bunnikom Prijs 10,00.

Terecht merkt de schrijver op, dat de moderne kunstopvatting de kleur en de tekening van het hout tot hun recht doen komen; het is dus van groot belang zoo wij deze kleuren kunnen aanbrengen, die in het hout gebeten, het karakter van het hout niet verloren doen gaan en dus de stugheid en doodscheheid missen, aan geleverd werk eigen.

Een ieder, die met bescheiden middelen niet in staat was de kostbare houtsoorten te gebruiken voor deuren, lambris enz. zal zich de waarde van het beitsen herinneren.

Uitvoerige beschrijving, voorschriften, recepten enz. worden in het boekje gegeven. In den rijken inhoud merken we op: Eigenschappen van een goeden houtbeits; Weerstandsvermogen der houtbeitsmiddelen tegen den invloed van licht en lucht; Diep indringen van de beitsmiddelen in de poriën van het hout; Geïkmatige en vlekkelooze beitsing van groote vlakken; Het prepareren van het hout voor het beitsen; Voorbereiding van reeds geolied hout voor het beitsen; Vereenvoudigde methode tot samenstelling van geconcentreerde oplossingen; Goedkoop bereidingsprijs der beitsoplossingen; De Waterbeitsen; Oud Eikenimitatie; Het berooken van eikenhout; Oud eikenbeitsing met grijs bruinen toon; Oud-eikenbeitsing van looistofarme houtsoorten door berooking; Oud-eikenimitatie met teekleurstoffen; Notenhoutimitatie, Mahonieimitatie, Andere bruine beitsen; Mat-bruin beitsing met rood tot donkerbruine, sterk uitkomende vlammen; Ebbenhoutimitatie; Nieuw gekleurde rookbeitsen; Grijs houtbeitsen, Groene beitsingen, Rode houtbeitsen, Gele, oranje, blauwe, violette beitsingen; De terpentijn-olie-was beitsen; Spiritusbeitsen; Met water-echte beitsen gekleurd hout zonder beschermende laag, enz.

Uit bovenstaande blijkt voldoende, dat het onderwerp grondig is behandeld; dit gevoegd bij de vele recepten die gegeven worden

MEERLO (LIMB.). Verbouwen boerderij genaamd „het Kasteel" Meerlo nabij het Dorp, voor rekening van Eug. Halffmans-Gerrits, grondeigenaar te Helden.

Aannemer Ant. Haegens te Borst v.m. 11 u. in het cafe v. d. Wed. Geurts. Plan en bestek te bekomen bij den besteder tegen f1.50 die incl. verstrekt. Aanw. 2 Mei van 11 u. v.m.

TONGELRE. Bouwen van 2 burgerwoonhuizen met aanbouwheden.

De heer P. Tiedmans v. d. Heiden 's av. 7 u. Bestek en teek. ter inzage in cafe Smid. Incl. geeft bouw. W. v. Bergelijk te Stratum. Aanw. 5 Mei v.m. 11 u.

WOENSDAG 6 MEI

ENSCHDEDE. Bouwen bankgebouw aan het Hoedenmakersplein aldaar.

Firma B. W. Bijdenstein Jr. 's midd. 12 u. in Hotel „De Graaf".

EPE (GELD.). Bouwen dubbel woonhuis aan de Dorpsstraat.

De heer J. C. Heering n.m. 6 u. in het hotel „Veluwe". Bestek en teek. in gen. hotel ter inzage. Incl. verstrekt B. J. ter Haar.

LOCHEM. Bouwen woonhuis met stalling op „Stijgoord" bij Lochem.

Architect B. J. Beelink 's av. 7 u. in het cafe Meenderink alwaar bestek en teek. ter inzage zijn en à f1 verkrijgb. bij gen. archit. Aanw. 4 Mei n.m. 1 u. bij. in te zenden voor 's midd. 12 u.

MARGARETTE (GEM. AXEL., ZEEL.). Bouwen woonhuis aan den provincialen weg in den Oud-Eglantierpolder.

De heer G. F. Rijnberg te Terneuzen n.m. 5 u. in het cafe van H. Scheele. Bestek en teek. ter inz. in gen. cafe. Incl. te bekomen bij den besteder. Aanw. 6 Mei n.m. 4 u.

WIJHE. Bouwen boerderij met woning, schuur enz. te bebouwen oppervl. plm. 750 m² bij station aldaar.

Bouw. W. Schutte n.m. 3¹/₂ u. op kasteel „de Gelder". Bestek en teek. ad. f. 10 verkrijgb. en worden ad. f. 7.50 bij besteding teruggenomen. Aanw. 6 Mei v.m. 10-12 u.

DONDERDAG 7 MEI

ROTTERDAM. Afbreken pand Korte Hoofdsteeg no. 6 en bouwen winkelhuis met woning voor de firma Visser's en Co.

Archit. C. N. van Goor n.m. 1 u.

VRIJDAG 8 MEI

LAREN. (GELD.). Bouwen directeurswoning bij hare fabriek, met bijlevering benood. materialen.

Bestuur coop. stoomzuivelfabriek „Laren" n.m. 5 u. in het cafe van A. Rothman alwaar bestek en teek. ter inzage zijn van 1 Mei af, en verkrijgb. à f1.25 ten kantore der fabriek. Incl. geeft H. Lonsink. Aanw. 8 Mei n.m. 3 u.

ROOSENDAALE. Bouwen woonhuis met stalling aan de Huisdonkscheestraat aldaar.

Archit. F. B. Sturm n.m. 5 u. in het koffiehuis van de wed. v. d. Bogaert, alw. bestek en teek. ter inz. zijn. Incl. geeft gen. archit. Aanw. 1 Mei n.m. 5 u.

MAANDAG 11 MEI

GRONINGEN. Afbreken gebouwen en loodsen, verplaatsen eener loods en bouwen stokerijgebouw, op het terrein der gem. gasfabriek, onder bijlev. alle bouwstoffen, arbeidsloonen, transporten, steigers, gereedschappen, enz.

Gem. best. n.m. 12¹/₂ u. Bestek en voorw. besteding. met B teek. ter secret. der gem. (afg. belastingen) ter inz. en aldaar à f6 verkrijgb. Incl. te bekomen aan het bureau der lichtfabrieken. Aanw. 4 Mei n.m. 2 u.

LEIMUIDEN. Amoveeren en ter plaatse wasser. opbouwen eener ambtswoning voor den Burgemeester aldaar.

Gem. best. v.m. 11¹/₂ u. Bestek en teek. à f1.50 verkrijgb. bij den gem. opz. te Oudewatering (Leimuiden), die incl. geeft. Aanw. 5 Mei 's midd. 12 u.

VLISSINGEN. Bouwen De Ruyterschool aan de Bankerhoutveld aldaar.

Bestuur der Vereen. Zeevaartschool v.m. 11¹/₂ u. in de school. Bestek en teek. à f2.50

verkrigb. bij H. J. Mondt, Francois Valentijnstraat 13-15 te 's-Hage.

DINSDAG 12 MEI

ENSCHDEDE. Bouwen woonhuis aan de Haaksbergerstraat aldaar.

De heer J. Rommelaar 's midd. 12 u. in het Hotel „Industrie". Bestek en teek. verkrijgbaar bij den architect G. Beltman A. Gm., en worden à f5 per compleet stel van de inschrijvers teruggenomen. Incl. geeft de architect. Aanw. 12 Mei v.m. 9 u.

ROTTERDAM. Bouwen ambachtschool aan de Tamboerstraat.

Gemeentebest. n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. vanaf 27 April ter kennisgeving op de centrale secretarie der gem. en in het Stads Timmerhuis te Rotterdam, en voor f5 verkrijgb. bij de wed. P. van Waesberge en Zn. Houtuin no. 73. Incl. te bekomen aan gemeld timmerhuis. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 15 MEI

HELLENDOORN. Bouwen twee lokalen met bijkomende werken aan de school te Moetsel.

Gem. best. 's midd. 12 u. Bestek en teek. ter secretarie verkrijgb. à f1.25. Incl. geeft W. Marsman. Aanw. 15 Mei v.m. 10 u.

ROERMOND. Bouwen paardenslachthal, badkamers, wacht- en kleedkamer, kantoor enz. op het slachthuisterrein.

Gem. best. v.m. 11 u. Bestek en teek. à f3 verkrijgb. ten kantore van den gem. architect.

5 APRIL

ROTTERDAM (ONDERH.). Afbreken en tot winkelhuis met bovenwoning inrichten van pand 15 aan de Weste Wagenstr. Door v. Zanten en Bood.

Gegund aan den laagsten inschrijver Th. J. Aalbers, Rotterdam.

ERMELOO. Bouwen onderwijzerswoning en doen van reparatiën aan de school te Vierhouten. Gem. best.

Laagste inschrijver A. Selien, Nunspeet, voor f3200.

GENNEP. Bouwen achterzaal enz. voor rekening van de Erven Verzett, Raming f3300.

Laagste inschrijvers Junssen en Lichtevelde, Ottersum, f3253. gegund.

WESTZAAN. Bouwen burgerwoonhuis aan het Watermolenpad, voor rekening van den heer P. Molenaar Pz.

Laagste inschrijver W. Veenis, Assendelft, voor f3674.

8 APRIL

HILLEGOM (ONDERH.). Bouwen bloembollenschuur en kantoor voor C. Carlier. Bouwk. J. Breedveld.

Gegund aan W. Tijma te Hillegom.

15 APRIL

GORREDIJK. Het afbreken van een bestaande en het bouwen van een nieuwe woon- en winkelhuizinge in de Z. W. dubbele straat aldaar. De heer G. G. v. d. Zwaag.

Laagste inschrijvers Hoosman en v. d. Molen, Heerenveen, f2370.

LONNEKER (ONDERH.). Bouwen vier woonhuizen in twee blokken. De heer J. Messelink.

Laagste inschrijvers H. Robers en H. Westendorp, f624. gegund.

LONNEKER (ONDERH.). Bouwen twee woonhuizen. De heeren Stegeman en Bos.

Laagste inschrijver H. J. Rolevink, f3453. gegund.

RAAMSDONKSVEER. Bouwen kantoor met koetshuis en stalling, voor rekening van den heer v. d. Meer, notaris aldaar. Bouwk. P. A. van Dongen.

Laagste inschrijver D. P. van Suijlekom, Raamsdonk, f2109. gegund.

16 APRIL

UTRECHT. Bouwen boerenwoning met stalling voor 60 koeien, twee schuren en diverse bijkomende werkzaamheden, op het landgoed „de Utrecht" te Esbeek, onder de gemeente Hilvarenbeek. Architect G. v. Heerde te Utrecht, namens de directie der Levensverz. Maats. „Utrecht" te Utrecht.

Hoogste inschrijver J. v. Gorp, Tilburg, voor f24700; laagsten Gebr. Goutsmits, Lage-Mierde, voor f21550. gegund.

Assurantie Maatschappij tegen Brand- schade en op het Leven

DE NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsekade — Haarlem, Groot Houtstraat 71⁰⁰⁰, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, in de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage: CAREL HENNY, Directeur; Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur; G. TEERINK, Alg. Procurator-hoeder.

Kapitaal f 4.000.000.00
Reservefonds ult. 1907 1.304.200.00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1907 32.707.500.00.

BRAND-LEVEN-INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

18 APRIL

LEERDAM. Bouwen woonhuis aan den Tiendweg. Directie glasfabriek „Leerdam". Laagste inschrijver R. Verweij, Asperen, f3200.

21 APRIL

BAARLO. Verbouwen perceel tot 2 woningen te Steijl met bijlev. materialen. Meij. wed. H. A. Kortstien.

Laagste inschrijver W. Colbers, Belfeld, f1597. gegund.

VALKENSWAARD. Bouwen 2 burgerwoonhuizen met bijlevering al de bouwmaterialen, arbeidsloonen etc. Firma erven P. J. Fasol.

Laagste inschrijver M. Gelders, Valkenswaard, f2375. Nog niet gegund.

23 APRIL

ALMELO. Afbreken perceel hoek Grootestraat O. E. en Oranjestraat en ter plaatse bouwen winkel- en woonhuis Arch. T. A. Triessenaar Jr.

Laagste inschrijvers voor de massa Gebr. Israëls, Almelo, f15488.

AVEREEST. Het bouwen van een stoomzuivelfabriek met ijshuis en verdere aanhoorigheden te bouwen oppervlakte 425 M². De archit. H. Burgmaas.

Laagste inschrijver C. Wijma, Avereest f13100.

ENSCHDEDE. Bouwen woonhuis op een terrein aan de Javastr. aldaar. Architect H. Reijgers.

Laagste inschrijver G. van Omme, f2970. Volgens bestek beraad.

GENDRINGEN. Bouwen woon- en winkelhuis met bijlevering benood. materialen voor rekening van de familie Meij. De heer G. Rosier Czn.

Laagste inschrijver M. J. Knipscheer, Gendingen, f5297. gegund.

HOOGVEEN. Amoveeren en weder opbouwen woonhuis v.a. De heer S. Sieders. Laagste inschrijver Alb. Sieders, f5004. gegund.

HOOGLAND (UTR.). Verbouwen boerenplaats „De Koop" gem. Hoogland. Bouwk. N. W. Stoett te Leeuwarden.

25 APRIL

GEMERT (N-BR.). Bouwen 3 woonhuizen met bijlevering alle materialen, metselsteen. Meij. Anna Prinzen.

Laagste inschrijver G. Hendriksx, Gemert, f11543. gegund.

VALKENSWAARD. Bouwen van twee woningen met bijlev. van alle leverancien. Laagste inschrijver J. Beeke, Bergeik, f2264. gegund.

27 APRIL

APELDOORN. Bouwen boerderij aan den Vaassenschen grindweg. Architect J. A. Wijn.

Laagste inschrijver G. Jochems, f6445.

ENSCHDEDE. Bouwen twee woonhuizen aan den Waterboerweg (Tubantia). De heer J. van Oort.

Laagste inschrijvers K. G. en J. W. Woodrik, f2995. Volgens bestek 8 dagen beraad.

GRONINGEN (ONDERH.). Het afbreken van eenige perceelen hoek A-Kerkhof en Schoolholm en het daar ter plaatse bouwen van een woonhuis voor de oerw. zusters benevens gymnastiek en naaischool onder beheer van den arch. A. Th. van Eijmp.

Laagste inschrijvers A. van Pinxten en C. R. Niekus, f2950.

LEIDEN. Afbreken voorgebouw Doezastraat no. 1 en aldaar bouwen van een Tijdingzaal en kantoren ten behoeve van het Ledsch Dagblad. N. V. A. W. Sijthoff's Uitgevers Maatsj.

Laagste inschrijver Stappers, Allen a. d. Rijn, f28490.

28 APRIL

ENSCHDEDE. Bouwen 2 woningen aan den Hengeloschen straatweg te Lonneker. Architect H. E. Zeggeling.

Laagste inschrijvers A. J. Bekker en J. v. d. Berg, f3777. Gegund.

GOES. Bouwen woonhuis, graanschuur en varkenshok met bijbehorende werken, op een weiland in de gemeente Ovezande. Architect A. de Clercq te Kruijning.

Laagste inschrijver F. D. Chamuleau, 's-Heerenhoek, f11410.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertenties f5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.
Aerogeegas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout, -Rijkhof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-OORD", 's-Gravenhage.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtse Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius", Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845" 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Betonijzer „Kahn System". Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.

Bouwstoffen. — MARTIN & Co. Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux". — VAN DE POLL, Parmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag", G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Schuur & Zoon, Den Haag.
Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Cementmestiekdakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30 bid Weesperzijde, Amsterdam.
Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — Wed. I. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.
Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.
Excelsiorplaten. — GEERS, VAN DER VIGH, Amsterdam.
„Flux" Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Parmerend.
Gaskachels (nieuwste condensng). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVEY, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschafels. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst., 120 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
Houtcement- en Houtcementdakbedekking. Haensler's Houtcement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30 bid Weesperzijde, Amsterdam.

Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
 Haeuslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
 Huisdensloten — LIPS, Dordrecht.
 Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Jalouziën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistraat 246, 248, 250, Amst.
 Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
 Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Lengtematen, daunstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
 Litten. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
 Liften, Ventil., Gesm. ijzer, trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Liften (Hydr. en electr.). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam
 Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en lww. glasemal privaitleidingen. — OBELT, Amst.
 Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder“ Amsterdam.
 Montgrafiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSSEN, Amsterdam.
 Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
 Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding. R. S. STORVIS & Zn. Rotterdam.
 Plafondplaten. — GRAS. MIJNLIEFF, Nijmegen.
 Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
 Padooden. — A. W. FABER'S „CASTEL“ POTLOOD.
 Präcisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxier. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
 Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
 Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.
 Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
 Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
 Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
 Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam — 's Gravenhage.

Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
 Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
 SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
 Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.
 Stalrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
 Stalen balken, — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
 Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-
 werks- und Hütten-Aktiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. d.
 LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Steenen, Gevel-, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN &
 STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
 Stoomtimmerfabriek. — GEERS, VAN MALSEN, Den Haag.
 Tegelvormingen enz., Plaatbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
 Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toilet). — H. HUIJCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
 Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatskeien — „Bouw-
 materialen“ v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmateriaal“ voorheen
 M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,

voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.

ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

BOVENLICHT VICTORIA LUIJKE & CO
 SLUITING STANGENSYSSTEEM ROTTERDAM

Obernkirchener Sandsteinbrüche, Obernkirchen.

Erkend **BESTE Zandsteen.**

Geïllustreerde prospectus met opgave van drukvastheid, analyse, enz. op aanvraag verkrijgbaar

bij den Vertegenwoordiger voor Nederland

FERD. ENGERS, Amsterdam.

Remise der boven- en onder-
 grondse spoor. — Berlijn.

VRAAGT
 ALBUM.

IJzerconstructies D. HIRSCH,

Lichtenberg en Obercassel — Düsseldorf.

Specialiteit Smeedijzeren vensters „FENESTRA“.

Vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën:

HERINGA & WÜTHRICH,
 HAARLEM.

Portland-Cement Fabriek

van den eersten rang, niet aan syndicaat verbonden, aan den Beneden-Rijn (schipstation) zoekt voor haar fabriek een goed en bekwaam

VERTEGENWOORDIGER.

Offerten onder K.V. 1161 aan RUDOLF MOSSE, COLN a. Rh.

Ministerie van Waterstaat.
 LANDSGEBOUWEN.

AANBESTEDING.

Op Woensdag 3 Juni 1908, des voormiddags ten 11 ure, zal, onder goedkeuring van den Minister van Waterstaat, aan het gebouw van zijn Departement, te 's Gravenhage, worden aabested:

Het verrichten van eenige verwerken aan Landsgebouwen te 's-GRAVENHAGE.

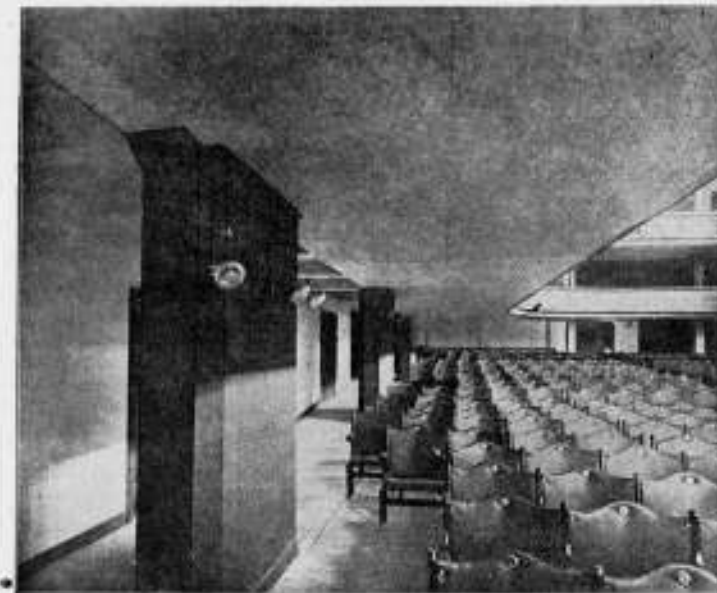
Raming f 5 570.—.

Het bestek no. 77 ligt na 20 Mei 1908 ter lezing aan het gebouw van het Ministerie van Waterstaat, aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 2de District, Nassau Odijsstraat n°. 59 te 's Gravenhage, aan de lokalen der Provinciale Besturen, en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der aan den voet daarvan vermelde kosten, te bekomen bij de firma Gebroeders VAN CILJE, boekhandelaars, Spui n°. 269 te 's Gravenhage, en door hare tusschenkomst in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen zijn te bekomen bij voornoemden Rijksbouwmeester en bij den Opzichter bij de Landsgebouwen H. E. VAN DE WATER, Binnenhof te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 13 Mei 1908, des voormiddags te 9 ure.

's-Gravenhage, 27 April 1908.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.

'S-GRAVENHAGE.

N.V. DE NEDERL.

STAAL-INDUSTRIE

H. E. OYING J^e ROTTERDAM.

GROOTE VOORRAAD van:

Staafijzer. — Plat, □ en O.
 L- en T-ijzer.
 I en Π-ijzer. — Plaatijzer.
 Kwadrantijzer.
 Betonijzer en

RAILS-KIPWAGENS

„BOUWMATERIALEN“ VOORHEEN M. LUIJTEN,
 LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

Vuurvaste Steen.

merk „BOUWM“, goedkooper dan andere goede merken.
 LEVERING OP KEUR.
 Ook steeds in voorraad het merk COWEN en prima VUURKLEI.

METALEN

Plafond- en Wandbekledingen.

Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zoals WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS, SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen. Zond ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis ten dienste.

WILLIAMS & Co.

WITTE HUIS — ROTTERDAM.

JAN HAMER & Co.
Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische, Hydraulische, Transmissie- en Hand-
LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke, Rijks-, Provinciale, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN
en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens
ons laatste en veel verbeterde systeem.

Nederlandsche Maatschappij

voor

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

Fabriek van Betonijzerwerken
L. H. KURPERSHOEK,
Zwaanshals 126. — Tel. Interc. 2827. — ROTTERDAM.

Speciaal adres voor Waterdichte Kelders.
Grote voorraad van Ronde- en Eivormige Riolbuizen,
Regen- en Beerputten, Kolken, enz.

KENNISGEVING.

Door ons werd eene Proefneming No. 16398
verricht op een door de Société Anonyme des
Briquetteries et Cimenteries de Bruyelles, te
Bruyelles, ons toegezonden 6 Juli 1907 ont-
vangen monster portlandcement. Van die
Proefneming ten verzoeken der Société werd
haar een rapport afgegeven. Nu is ter onzer
kennis gekomen, dat door den heer J. V.
Lankelma Jr. te Haarlem wordt verspreid
eene circulaire, hierop neerkomende, dat de
Proefneming No. 16398 betreft door hem in
den handel gebrachte portlandcement, merk
„Leuwa”. Evenbedeelde Proefneming werd evenwel
verricht noch ten verzoeken van den heer Lankelma,
noch op een door hem toegezonden monster,
doch geschiedde, gelijk gezegd, ten verzoeken
van genoemde Société op een door haar
toegezonden monster.

Wij achten ons verplicht, ten einde voor
de betrouwbaarheid onzer rapporten te
waken, het bovenstaande mede te deelen.

Proefstation voor Bouwmaterialen.
KONING & BIENFAIT.

**Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.**

AANBESTEDING.

Op DINSDAG, den 12den Mei 1908,
des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het
Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen in het Moreelse
Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1142.

Het wijzigen en uitbreiden van
sporen en wissels, het verlengen van
den losweg en het uitvoeren van
diverse werken aan de stopplaats
HAARLE.

Begroeting f 4000.—

De besteding geschiedt volgens § 30 van
het bestek.

Het bestek ligt van den 21sten April
1908, ter lezing aan het Centraalbureau in
het Moreelse Park en aan het bureau van den
Sectie-Ingenieur H. VAN DERCKEL te
Zwolle en is op franco aanvraag (per brief)
aan genoemd Centraalbureau (Dienst van
Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling
van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Cen-
traalbureau (Dienst van Weg en Werken)
en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden
den 10den Mei 1908 ten 1,20 ure namiddag
(West-Europesche tijd).

Utrecht, den 22sten April 1908.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 18 Mei 1908, des na-
middags ten half twee ure (Greenwichtijd),
zal in het Centraal-Personenstation te Am-
sterdam, in het lokaal naast de wacht-
kamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden
aanbesteed volgens bestek no. 1113.

Het uitvoeren van onderhouds-
werken op de Centrale Werkplaats
en aan het Hoofdmagazijn te Haarlem

Begroeting f 9400.—

Het bestek is tegen betaling van f 0.75
verkrigbaar aan het Centraal-Administratie-
gebouw der Maatschappij aan het Droogbak
te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken,
kamer no. 150 of op franco aanvraag aan dien
Dienst, met toezending van het bedrag in
postwissel (postzegels worden niet in be-
taling genomen en aan aanvragen zonder
postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Inlichtingen worden gegeven als in het
bestek is vermeld.

De Raad van Administratie.

**Echt Haeusler'sche
Houtcementen Dakbedekking.**

Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden **GEVRAAGD**,
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de
firma N. V. Handel in Bouwmaterialen v. I. A. SMITS & ZON, AMSTERDAM sedert
1 Jan. 1908 niet meer mijne vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en
ook door mij noch door de firma Carl Son, Haeusler direct Haeusler's houtcement
aan deze firma geleverd wordt.

**HYDREX
Waterdicht Vilt,**

aangebracht volgens de Membraan methode
geeft de eenigste en duurzaamste waarborg tegen
volkomen Waterdichtheid zelfs bij den
grootsten Waterdruk.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.

Directeur: H. VAN DER MASCH SPARKER.
AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.
TELEFOON 108.

Nieuw Procédé
voor REPRODUCTIE van
Bestekteekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.

Sneller, Juister, Goedkooper
dan foto litho

„Het maken van calques is over-
bodig de drukken kunnen worden
gemaakt direct naar de teekeningen
mits deze in goede zwarte lijnen
zijn uitgevoerd”.

Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

Bij MOUTON & Co., te 's-Graven-
hage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouw-
kundig Weekblad”.

Deze portefeuilles zijn voorzien van
een ingedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco
per post f 0.65.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

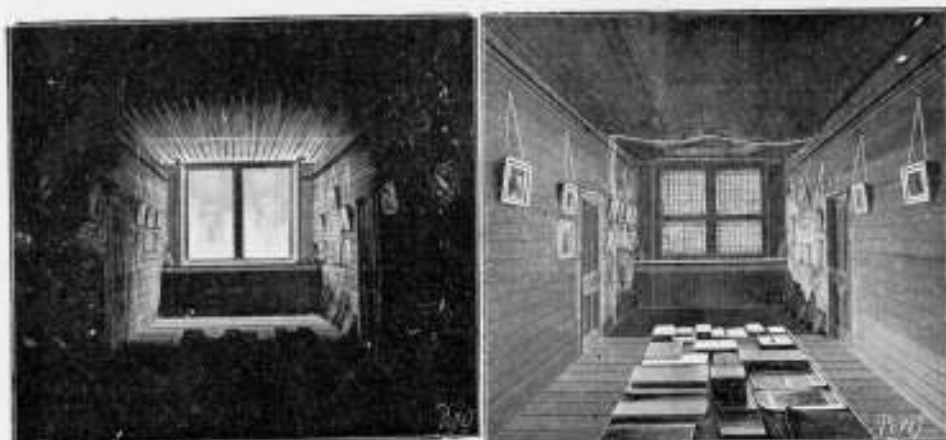
van 8 tot 32 cM. voorradig.

tot 30 cM. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilhs. S. M. Vloeiijzer.

PRISMA'S LUXFER.

KAMER VERLICHT
Zonder Prisma's. Met Prisma's.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Kuygen en Vessel R'DAM.
A'DAM.

IJZERCONSTRUCTEUR

geheel op de hoogte met het zelfstandig ontwerpen, in tekening brengen, berekenen en duidelijk omschrijven van werken, leeftijd boven 35 jaar, kan GEPLAATST worden aan:

LIPS'

Fabrieken voor Brandkasten
en Kluisbouw te Dordrecht.

Aanbiedingen uitsluitend schriftelijk in te dienen, onder opgaaf van vroegere loopbaan, tegenwoordigen werkkring, verhand salaris, onderdom enz.

Bekendheid met *moderne talen en bouwkunde* strekt tot aanbeveling.

v. d. Schuijt & Kuntze,
INGENIEURS,
AMSTERDAM.

Centrale Verwarming.

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

W. Deurvorst & Zoon.
DEN HAAG. = Heerengracht 20.

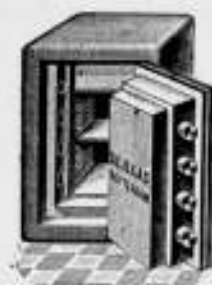
GERUITE & VLAKKE TROTTOIR-
TEGELS. — ZWEEDSCHE GRA-
NIETKEIEN. — BAZALT-, LAVA-
EN MELAPHIRKEIEN.

Gewapend Beton - Asphaltwerken.

Naaml. Venn.
Dordrechtsche Asphaltfabriek
v/h. f^o. ROODENBURG & Co.

ASPHALT-DAKPAPIEREN
CEMENT-MASTIEK / MERK "ETNA"
HOUTCEMENT /
PAPPOLEUM
ASPHALTVLOEREN en
DAKBEDEKKINGEN
worden onder veeljarige garantie
uitgevoerd.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.

Speciale Fabriek voor
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouïen, enz.

Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.

J. F. KRÖNER & Zoon, Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

H. WESTENBERG - Almelo.

Brandvrije Cementijzer-constructies.

Speciaal adres voor goedkope BETONVLOEREN in
fabrieken, magazijnen enz.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon

AMSTERDAM

(Amstel over Benschdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

„BOUWMATERIALEN”
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doorniksche en Luiksche

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cM². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen percen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

Een best en
voordeelig
adres voor

ROLLUIKEN,

Jalouïen, Markiezen,
Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.

Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
wassen.
kan DIRECT worden beschilderd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriumen, Militaire
Hospitalen, Kazernen, Gestichten, Kerken,
Kloosters, Scholen, Schouwburgen, Electriche
Centralen, Kantoorgebouwen, Particuliere
Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.

NIEUWEHAVEN 163.

ROTTERDAM.

GEBS. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDDE OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer,

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — **AMSTERDAM.** — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJeren Badkuipen.

Geleiders geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. **SCEPTIC-TANKS,** **WARMWATER-VERZORGING,** volgens verschillende systemen, ook door middel van het kenkenformuis.

Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

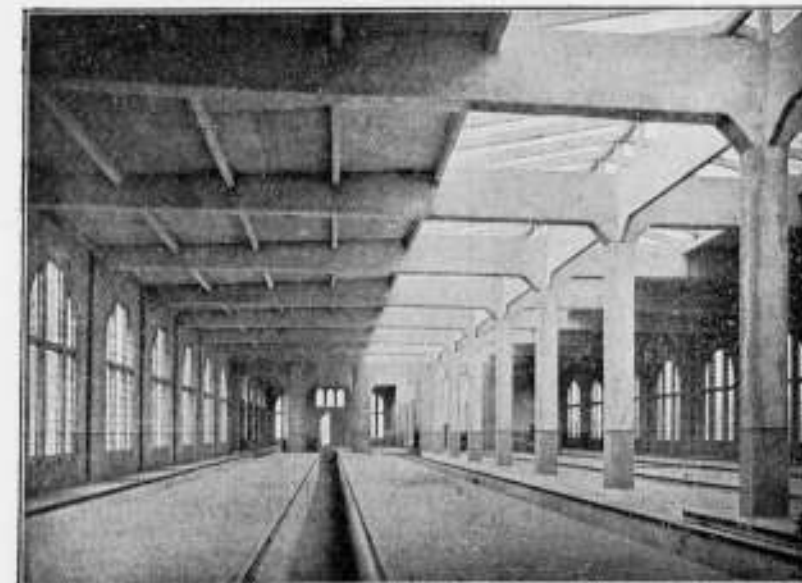
SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M². AAN DE FABRIEKEN

Firma **VAN DER LUGT, ROTTERDAM,** uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te **BREDA.**

Rijtuigremise der Z. Holl. Kl. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT,

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJSER**

28^e JAARGANG · 1908. N° 19

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGaan van de MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUDENDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.

BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG

UITGEVER: S. MOUTON & Co DEN HAAG

ABONNEMENTSPRIJS

N°. 19. 9 MEI 1908. Maatschappij t. Bev. der Bouwkunst. — Vergaderingen. — Ingezonden. — Prijsvragen. — Inhoud van tijdschriften. — De Holl. inzendingen voor de Londense prijsvraag. — Berichten. — Personalia. — Bureau voor plaatsing van opzichters en tekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranciers enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs des ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

VIIIe INTERNATIONAAL CONGRES VOOR ARCHITECTEN, TE WEENEN.

Een uit Weenen ontvangen bericht meldt dat, wanneer men gebrek wenscht te maken van de gereduceerde Oostenrijksche spoorwegprijzen, de biljetten op Oostenrijksch grondgebied moeten worden genomen.

Het definitief programma is nog niet verschenen. Aangeraden wordt kamers in de hotels te bespreken voor zoverre dit nog niet door de deelnemers is geschied.

Op ontvangst brieven informeerende naar het toilet diene als antwoord dat (Maandag-avond 7 uur) het „Bankett“ in het stadhuis, (Dinsdag-avond 10 uur) op den „Raout“, veranstalet vom Architecten Klub der Genossenschaft der bildenden Künstler Wiens“ en aan h. t. afscheidsdiner (op Zaterdag-avond 8 uur) de H. H. een rok dragen, en de dames décolleté. Zoo is het ten minste gebruikelijk, doch moeten de dames volgens mijn bescheiden meening zich dit niet al te bindend voorstellen. Bij dergelijke officiële gelegenheden te Londen b.v., werd opgemerkt, dat de dame van een vertegenwoordiger eener Regeering ook geen soiree toilet droeg.

Van 15 Mei af kunnen de insignes enz. aan het hoofdbureau worden afgehaald.

In antwoord op verschillende ontvangen brieven met verzoek ook den treinenloop naar Budapest op te geven heen en terug, volgt hieronder de aangevraagde dienstregeling:

Van Weenen Staatsbhf. 9.05 's morg., 2.45 's midd., 4.40 's midd., 6.49 's avonds.

Aan Marchegg 10.05 's morg., 3.42 's midd., 5.37 's midd., 7.44 's avonds.

Aan Budapest Westbhf. 1.40 's midd., 7.10 's avonds, 9.05 's avonds, 11.05 's avonds.

(De laatste is een luxe-trein).

Van Budapest Westbhf. 1.00 's nachts, 7.55 's morg., 2.30 's midd., 5.5 's midd.

Aan Marchegg 5.50 's nachts, 11.18 's morg., 5.53 's midd., 8.27 's avonds.

Aan Weenen Staatsbhf. 7.00 's morg., 12.22 's midd., 6.55 's avonds, 9.35 's avonds.

(De eerste is een luxe-trein).

Zooals te verwachten was is met de zomerregeling de bootvaart van Linz ook weder open. Vertrek van Linz 9.00 's morgens Aankomst Weenen (Praterqual) 's avonds 5.45.

99ste ALGEMEENE VERGADERING.

De 99ste Algemeene Vergadering zal gehouden worden op Dinsdag 12 en Woensdag 13 Mei 1908 in het Maatschappelijk Gebouw, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

9 uur Opening der expositie der 230 ingekomen antwoorden op de Prijsvraag voor „eën-gezins-werkmanswoningen“.

Agenda voor de vergadering op 12 Mei.

Opening der vergadering ten half elf ure.

Besprekingen Wetsherziening.

Des middags 6 uur gemeenschappelijke maaltijd.

(Heeren Deelnemers worden beleefd verzocht in verband met het nemen van maatregelen voor een verzorgd menu en het reserveren van een geschikte lokaliteit, zich zoo spoedig mogelijk op te geven aan het bureau van de Maatschappij, Marnixstraat 402 Amsterdam, zoodat Maandag alles geregd kan worden. Ter herinnering diene dat de prijs inclusief wijn is gesteld op slechts f 2.50 per concert).

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarkikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Des avonds 8 uur wederom samenkomst in het Maatschappelijk Gebouw. Voordracht van den Heer J. H. W. Leliman, Bouwk. Ingenieur, over zijne reis door Italië toegelicht met lichtbeelden.

Agenda voor de vergadering op 13 Mei.

1. Opening der vergadering ten 10 ure.
2. Mededeeling der bekroningen Prijsvraag één-gezins-werkmanswoningen.
3. Bespreking van het Jaarverslag over 1907—1908, met betrekking tot de bemoeiingen van het Hoofdbestuur en van hetgeen in het afgelopen jaar in en met de Maatschappij is voorgevallen, benevens van de Afdelingen.
4. Verslag van de Commissie van Financiën over haar gehouden beheer.
5. Rapport der Commissie tot het nazien der rekening en verantwoording over het afgelopen jaar door de Commissie van Financiën.
6. Behandeling der begroting voor het loopende jaar 1908.
7. Uitloting van 5 aandelen in de geldleening groot f 63000.—.
8. Bepaling van de plaats der September-vergadering.
9. Vervolg bespreking Wetsherziening.
10. Bespreking en vaststelling Honorarium-tabel.

JAARVERSLAG 1907—1908.

De geschiedschrijver, die het jaarverslag van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst moet schrijven, vindt zijn taak aangenaam gemaakt door de belangrijke gebeurtenissen, die hebben plaats gehad en den grooteren bloei waarin de Maatschappij verkeert. Het valt niet te ontkennen dat, vooral in het laatste halfjaar, meerdere kracht, zoowel in- als uitwendig, van de Maatschappij is uitgegaan, en dat, bedriegen de teekenen des tijds niet, de vooravond is gekomen van een door allen gewenschte periode van krachtig vereenigingsleven. De groote vraagstukken en de strijd in de samenleving hebben ook de architecten in het gedrang gebracht; een zuiverder inzicht in de maatschappelijke positie van den architect en een sterker bewustworden van de groote beteekenis en kracht van het vereenigingsleven is het gevolg geweest. En al is hierin op het oogenblik zeer zeker nog niet het laatste woord gezegd, na hetgeen in de laatste maanden is geschreven en geschreven, is gedacht en gedaan, kon men niet anders dan veel van de toekomst verwachten.

Leden.

Als een van de grootste successen in het afgelopen jaar bereikt, is zeker wel het feit te noemen, dat het ledenaantal op 1 Mei 1908 bedraagt 788 tegen 673 in het laatst van Mei 1907; hiervan zijn 26 Eerelieden, 594 Gewone, 99 Buitengewone en 69 Kunstlievende leden; nog dagelijks neemt het ledenaantal toe.

Hier tegenover staat dat de Maatschappij ook gevoelige verliezen door den dood heeft te betreuen, en wel voor alles het verlies van den Algemeenen Secretaris den heer C. T. J. Louis Rieber, die de Maatschappij nagenoeg 27 jaar voltoewijding heeft gediend; slechts kort mocht de functionaris na zijn 25 jarig jubileum op 29 Januari 1906 zich in de algemeene sympathie en vriendschap verheugen, die toen zoo overtuigend getoond werd; 31 December 1907 overleed hij, wiens leven voor een groot gedeelte aan de belangen der Maatschappij gewijd is geweest.

Ook het overlijden van ons Eerelid J. Gosschalk was voor de Maatschappij een gevoelig verlies. Hij alle mogelijke gelegenheden gaf hij blijk van zijn belangstelling en vermaakte ook zijn bouwkundige bibliotheek aan de Maatschappij. Financieel was hij als donateur ook een groote steun.

Vergeten wij tevens niet den Voorzitter van de Rotterdamse Afdeling, den Heer H. Cramer te gedenken.

Hoofdbestuur.

In de Algemeene Vergadering van 29 Mei 1907 moesten volgens rooster aftreden de Heeren: F. J. Nieuwenhuis, B. J. Ouëndag en F. W. M. Poggenbeek, welke laatste niet herkiesbaar was. De beide eerste leden werden herkozen; terwijl in de plaats van den heer F. W. M. Poggenbeek gekozen moest worden een lid van het bestuur der Afdeling Haarlem en den heer L. C. Dumont, haar voorzitter, die eer te beurt viel.

Na eventueel overnemen van de concept-Statuten op de a.s. Algemeene Meivergadering, waarbij het aantal leden van het Hoofdbestuur zal verminderen, treedt het geheele bestuur „en bloc” af waardoor dit jaar ook niet, als gewoonlijk, de stembiljetten verzonden konden worden. Niettemin zal het tegenwoordig Hoofdbestuur zich beschikbaar stellen om, alvorens een nieuw Hoofdbestuur gekozen is, alle werkzaamheden in den tijd van overgang te verrichten.

Secretariaat, Redactie en Administratie.

Toen in Augustus 1907 de Heer Rieber wegens ongesteldheid het Secretariaat en de Redactie niet meer kon waarnemen, werd hierin zoo goed als het ging door het Hoofdbestuur en de Commissie van Redactie voorzien, waarbij veel medewerking ook van andere belangstellende leden werd ondervonden, waarvan hier dankbaar gewag wordt gemaakt.

Een poging om tijdelijke hulp te verkrijgen, mislukte. Toen na het overlijden van den Algemeen Secretaris op Oudejaarsnacht, ook de administrateur ernstig ziek werd en zich niet met zaken mocht bezig houden, werden ernstige pogingen aangewend om hulp te verkrijgen.

De Maatschappij was zoo gelukkig zich de medewerking te mogen verzekeren van den Heer Jan Gratama, Bouwk. Ingenieur, assistent van Prof. H. Evers aan de T. H. S. welke tot Algemeen Secretaris werd benoemd.

Het blijkt dat de Maatschappij gelukkig in haar keuze was en de opgevallen plaats van den overleden vriend, die de Maatschappij nagenoeg 27 jaren zoo vol toewijding gediend heeft, waardig vervuld is en de nieuwe functionaris vol ijver het werk van zijn voorganger heeft opgenomen en voortgezet met groote opgewektheid, hetgeen wel in het Bouwkundig Weekblad voor de leden merkbaar is uit de artikelen geteekend J. G.

Sinds 20 April j.l. wordt de Heer Gratama door den Heer W. van Merrebach ter zijde gestaan.

De administratie is voor het grootst gedeelte door den Vice-Voorz., tevens lid v. d. Comm. v. Financiën, de Heer W. J. de Groot bijgewerkt en tevens een regeling getroffen met de Directie der Credietvereeniging voor het ontvangen en uitbetalen van gelden.

De administrateur van de Mij. nog steeds lijdende, verkreeg zijn eervol ontslag en hem werd een jaargeld toegekend.

In het Bouwkundig Weekblad zijn de verschillende feiten nader uitvoerig medegedeeld en de verdienstelijke ambtenaren herdacht en daarom in dit kort verslag niet nader herhaald.

Uitgaven.

Getracht werd het Weekblad zoo actueel mogelijk te maken en te zorgen dat het niet alleen gevuld maar ook lezenswaard was; meerdere illustraties dan gewoonlijk zijn er ingeplaatst, en indien de financiën van de Maatschappij het toelaten zal op de wijze van de laatste maanden worden voortgegaan, en bovendien met meer royale letter, ander formaat enz. gedrukt worden.

In het Weekblad wordt nu steeds een en ander medegedeeld van het behandelde op de vergaderingen van het Hoofdbestuur, en tevens de Agenda's en de verslagen van de Afdelingen opgenomen. Alle bijdragen werden gehonoreerd. Zeer zeker had het Weekblad veel belangrijker kunnen wezen; doch de gebrekkige werkkrachten en onvoldoende hulp gedurende een 8tal maanden in aanmerking genomen, wordt de toegevendheid der lezers ingeroepen.

Het Tijdschrift, dat ook al tengevolge van den nog niet geheel geregelde toestand iets over zijn tijd verschenen is, bevat als eerste aflevering de voordracht van den heer A. W. Weissman over „Het bouwen van Musea”, gehouden voor het Royal Institute of British Architects; de volgende aflevering zal bevatten een geïllustreerd artikel over de „Doorwerth”, van de hand des heeren F. A. Hofer, terwijl de heer Mr. S. Muller Fzn. Rijks-

archivaris te Utrecht zijn hulp verleent voor het samenstellen van een vervolg op „Oude Huizen te Utrecht”.

De heer Rijksbouwmeester C. H. Peters stelt zich voor een supplement te schrijven voor zijn werk over Oud-Groningen en meer bepaald de interieurs te behandelen. Een crediet is toegestaan tot het maken van photographische opnamen. Ter waardeering van alles wat de heer Peters voor de Nederlandsche Kunstgeschiedenis doet en voor hetgeen hij voor de Maatschappij heeft gedaan is hem den 16 Januari 1908 een oorkonde aangeboden met de medaille der Maatschappij.

Voorts maakt het een punt van overweging uit om een speciale aflevering te wijden aan de Prijsvraag van Eén-gezins-werkmanswoningen.

De Aflevering van „De Oude Gebouwen”, bestond dit jaar uit een 5tal platen.

Monografie der Grafelijke Zalen. De Commissie belast met de regeling van de uitgaven van dit werk, dat zoowel in binnen- als buitenland op de meest waardeerende wijze is ontvangen en beoordeeld — zijnde de Heeren: Dr. Cuypers, Muysken, Knuttel, Nieuwenhuis, Peters en Rieber — kwam in Juli ongeveer gereed met haar arbeid. Op de Alg. September vergadering werd mededeeling gedaan dat besloten was, dat de leden der Maatschappij — op dit tijdstip als zoodanig ingeschreven — het werk, dat een waarde heeft van fl. 15.— ingenaaid en fl. 18.— ingebonden, op aanvraag gratis zullen kunnen ontvangen tegen vergoeding van emballage en verzendingskosten. Een termijn is gesteld waarna de overige exemplaren in handen van den boekhandel zullen worden gegeven.

Wegens de groote toename van het ledental sinds 1 Januari en de onmogelijkheid om allen de reeds verschenen weekbladen te zenden, aangezien de oplage uitgeput is, is deze termijn verlengd en kunnen de nieuwe leden door bijbetaling van resp. fl. 1.— en fl. 4.— ook nog van de gunstige bepaling gebruik maken.

Het verplicht aantal present-exemplaren is aan het Ministerie van Waterstaat afgeleverd, zoomede present-exemplaren gezonden aan Eerelieden, Zustervereenigingen en enkele andere Genootschappen en autoriteiten.

Vredespaleis. De uitgave van het Vredespaleis is een succes voor de Maatschappij geweest, ook financieel. Na vereffening van alle rekeningen enz. is ter herinnering aan deze onderneming door eene deputatie van het Hoofdbestuur aan den man van het initiatief, den heer J. Jurriaan Kok, zoomede aan zijne medewerkers, de heeren J. Limburg en K. Stuyterman de medaille der Maatschappij aangeboden. Ook aan hen die hun ontwerpen ter reproductie afstonden een woord van dank. Aan hen welke dit deden op voorwaarden een volledig exemplaar daarvoor in ruil te ontvangen, zijn de exemplaren verzonden.

Correspondenten.

De heeren Correspondenten werden dit jaar meermalen door het Hoofdbestuur aangezocht om advies te geven of inlichtingen te verstrekken; steeds werd daaraan met de grootste bereidwilligheid en bekwaam spoed voldaan, waarvoor hier nogmaals dank wordt gebracht.

Het aantal Correspondentschappen breidde zich, zoowel in het binnenland als buitenland aanmerkelijk uit en zijn eenige heeren vaste medewerkers geworden.

De Brieven uit België o. a. waren steeds hoogst welkome, belangrijke en actuele bijdragen voor de lezers van het Bouwkundig Weekblad, en werd bij menige gelegenheid den schrijver hartelijk dank betuigd.

Voor de heeren Correspondenten zijn nu behoorlijke legitimatiekaarten gedrukt, welke als perskaart toegang verleen tot die plaatsen en gelegenheden, waar allicht het gewone publiek niet toegelaten wordt.

Het is te hopen dat dit bij voorkomende gelegenheden menigmaal blijk mag in het Bouwkundig Weekblad.

Bijeenkomsten.

De 96ste Algemeene Vergadering werd 29 en 30 Mei gehouden. Terwijl op 29 Mei 's avonds de huishoudelijke zaken van de Maatschappij geregeld en besproken werden; den volgende dag werden de ingezonden antwoorden op de prijsvragen, door de Vereeniging van Kalkzandsteenfabrikanten uitgeschreven en welke voor deze bijeenkomst waren tentoongesteld, bekeken, benevens gedeelten van kamerbepinningen en meubels, ontworpen door

den heer K. van Leeuwen en uitgevoerd door de firma H. F. Jansen en Zoonen, alhier. Daarna werd vergaderd; 's middags leidde de heer H. Enno van Gelder het onderwijs Middelbaar Technische School in, waarna een uitvoerige discussie volgde. Zie het Bouwkundig Weekblad No. 23 1907

De 97ste Algemeene Vergadering had te Nijmegen plaats op 27 en 28 Sept. met een excursie naar Goch en Xanten, welke voor de deelnemers steeds in aangename herinnering zal blijven; het grootste gedeelte van de eer van dit succes komt zeker aan de organiseerders toe, de heeren: J. J. Weve, Oscar Leeuw en Verbruggen voor Nijmegen en den heer P. van der Weiden, welke namens de Noord-Brabant-Duitsche Spoorweg-Maatschappij een extra-trein den leden der Maatschappij aanbod, terwijl het heerlijk weder medewerkte voor een prettige stemming op de excursionisten.

Een geïllustreerd programma met bijzonderheden omtrent de te bezoeken gebouwen, kunstwerken enz. werd den leden te voren rondgezonden en is mede een blijvend souvenir.

Aangezien het Bouwkundig Weekblad No. 40 1907 een uitvoerig verslag gaf van deze excursie, kunnen wij ons hier van verdere mededeelingen onthouden.

Wij drukken hierbij alleen nog af het poortje bij de kerk te Xanten, zoomede een groep van eenige excursionisten bestaande uit Gewone- Architectleden, Kunstlievende en Buitengewone leden

Poortje te Xanten.

De 98ste Algemeene Vergadering werd gehouden op 6 Februar 1908 (Zie Bouwk. Weekblad No. 8, 1908) ter bespreking en vaststelling van de gewijzigde Statuten van den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven.

Prijsvragen

Eén-gezins-werkmanswoningen. Nadat de aangevraagde Rijkssubsidie voor het doen weislagen en publiceren van prijsvragen voor werkmanswoningen niet werd toegestaan, besloot de Maatschappij zelf een prijsvraag voor één-gezins-werkmanswoningen uit te schrijven. Het programma staat vermeld in het Bouwkundig Weekblad no. 4, 1908. De volgende prijzen, tot een gezamenlijk bedrag van f 550 zijn uitgedoofd: 3 van f 100— waarvan 2 met medaille van de Mij. 2 van f 75 en 2 van f 50; de inlevering geschiedde voor 1 Mei, terwijl de Jury bestaat uit de

heeren: W. van Boven, L. Krook, J. H. W. Leliman, J. W. Schaap en D. E. Wentink. Het aantal ingezonden ontwerpen bedraagt 230. Het oordeel der Jury, benevens haar rapport over de ingekomen ontwerpen kon helaas in dit nummer van het Bouwkundig Weekblad niet meer worden afgedrukt.

Vermeld moet worden dat de Afdeling Amsterdam der Maatschappij een som van f 75 ter beschikking der Maatschappij heeft gesteld als een bijdrage in de kosten dezer prijsvraag; het Hoofdbestuur heeft zijn grooten dank over deze daadwerkelijke belangstelling en medewerking aan de Afdeling betuigd.

De teekeningen zullen op de Algemeene Vergadering van 12 Mei tentoongesteld worden.

Prijsvragen van de Loo. Door het Bestuur van de Mij. is uitgeschreven, evenals het vorig jaar, op verzoek van de heeren van de Loo steenfabrikanten te Dieren, de tweede serie Prijavragen; de drie prijsvragen hadden ten doel: het ontwerpen van toepassingen van „Verblendsteen” in verband met „Bricorna”. Het programma is vermeld in het Bouwkundig Weekblad No. 11 1907, de bekroningen in No. 39, en het Juryrapport in No. 45. Het Hoofdbestuur der Maatschappij verleende zijn steun en voorlichting aan de prijsuitschrijvers bij het samenstellen van het programma.

Handelingen en Vertegenwoordiging der Maatschappij.

Kalkzandsteenrapport. Op de vraag door het Hoofdbestuur rondgestuurd aan de Afdelingen, luidende: „Welke bevindingen kunnen worden medegedeeld omtrent de deugdelijkheid als bouw-materiaal van hier te lande vervaardigde kalkzandsteen, met het oog op de bestemming, de toe te laten spanning van dit materiaal, enz.” zijn in de Afdelingen der Maatschappij verschillende rapporten uitgebracht, welke in het Bouwkundig Weekblad 1907 gepubliceerd zijn.

De Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel heeft den wensch uitgesproken, dat de Maatschappij ook zou vertegenwoordigd zijn in een Commissie van tijdelijken aard, met opdracht om in afwachting van de eventuele oprichting van een Rijksbureau tot Onderzoek van Bouwmaterialen, de eigenschappen van hier te lande gemaakte kalkzandsteen aan een onderzoek te onderwerpen en zich er over uit te spreken voor welke toepassingen dit materiaal wel en voor welke het niet geschikt is. Dit in verband met de eischen die aan het materiaal voor verschillende doeleinden in het algemeen belang zijn te stellen. Als onze vertegenwoordiger is benoemd de heer Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht, de heer J. W. C. Tellegen.

Rapport Bouwvakken. Tegen het einde van 1907 kwam een verzoek in van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel met verzoek een rapport over de Bouwvakken te mogen ontvangen over het ten einde spoedend jaar.

Dank zij de medewerking van onze Correspondenten en leden door geheel Nederland verspreid, is hieraan voldaan en werd de meest vleiende dankbetuiging van het Departement ontvangen voor het uitvoerig, belangrijk en lijvig rapport.

Adviezen Uitbreidingsplannen. Bij het Hoofdbestuur is een verzoek ingekomen, of het zich beschikbaar wilde stellen tot het maken van een uitbreidingsplan voor een kleine Gemeente, zooals destijds voor Zaandam is geschied.

Het Hoofdbestuur heeft gemeend zich te moeten bepalen tot het adviseeren omtrent de opgemaakte plannen en achtte het minder juist in concurrentie te treden met mannen, die hun sporen voor dergelijke onderwerpen reeds verdiend hebben. In dien geest werd de aanvraag beantwoord, met bijvoeging van aanbevelenswaardige personen, welke voor dit werk alleszins geschikt kunnen worden geacht.

Restauratie. De Commissie van advies omtrent de restauratie van het „Huis met de Hoofden”, bestaande uit de heeren C. Muysken, Nieuwenhuis en J. Verheul, bracht in Juli haar rapport aan het Hoofdbestuur uit met begeleidende teekeningen.

Na eenige voorgestelde wijzigingen in een vergadering van het Hoofdbestuur is het rapport onveranderd doorgezonden naar het Gemeente-Bestuur.

Of het de bedoeling is, dat deze Commissie ook toezicht zal houden op de restauratie-werken of het werk zal leiden, was niet bekend en moest worden afgewacht.

Adviezen aan Gemeenten.

Commissie van Advies bij de beoordeeling van bouwwerken, ingeleverd bij aanvraag voor erfpacht of koop van gemeenteterreinen. In deze Commissie (de zogenaamde Schoonheidscommissie) is 13 November 1907 de Voorzitter van de Maatschappij benoemd door Burgemeester en Wethouders van Amsterdam ter vervanging van den Heer J. B. Springer, die 11 November afgetreden was. Verder is de Maatschappij in deze Commissie vertegenwoordigd door den Heer B. J. Ouëndag, als zoodanig benoemd door het Hoofdbestuur van de Maatschappij.

Prijsvraag Raadhuis Hilversum. De Maatschappij werd (evenals het Genootschap A. et A.) uitgenoodigd door B. en W. van Hilversum, hen van Advies te dienen bij het uitschrijven van een prijsvraag van een nieuw te bouwen Raadhuis aldaar, waartoe de Voorzitter en Secretaris van de Mij. afgevaardigd werden.

De besprekingen te Hilversum met zooveel opgewektheid begonnen en waarbij het Gemeentebestuur blijk gaf van een ruime opvatting omtrent de prijsvraag, vooral ook wat het toekennen van prijzen en het honoreeren der Juryleden betrof, hebben helaas tot geen resultaat geleid. Eenige Hilversumsche architecten, die vernomen hadden dat de prijsvraag geopend zou worden voor alle Nederlandsche architecten, richtten al spoedig een adres aan den Raad om de uitnodiging tot Hilversum te bepalen.

De prijsvraag werd uitgesteld en later bleek, dat een meerderheid in den Raad (zie het desbetreffend Bouwkundig Weekblad) adviseerde voorloopig nog geen prijsvraag uit te schrijven; de kans is gering dat er nog ooit iets van komen zal.

Voor de **Damprijsvraag** was door het Gemeentebestuur van Amsterdam het Hoofdbestuur van de Maatschappij zoodaandeel het Bestuur van het genootschap Architectura et Amicitia uitgenoodigd, om deze prijsvraag voor te bereiden.

Beide vereenigingen kozen 2 afgevaardigden. De Maatschappij: den Oud-Voorzitter, den heer C. Muijsken en den tegenwoordigen voorzitter, den heer A. Salm G.Bzn.; het genootschap A. et A.: eveneens zijnen voorzitter den heer H. P. Berlage en voegde daaraan toe den heer J. Ingenohl. Gezamenlijk werd een 5de lid gekozen, de Oud-Directeur van P. W., de heer J. Van Hasselt. Deze Heeren vormden de Jury en stelden het programma op. De antwoorden werden Donderdag 21 Mei vóór 12 uur ingewacht en zullen in het openbaar worden tentoongesteld.

Vakbelangen.

Op de September-Vergadering is de aandacht er op gevestigd, dat de honorariumtabel een herziening behoeft. Enkele onderdelen zijn onvoldoende omschreven, terwijl de voorkomende geschillen over de regeling van honorarium dit bevestigen. Een commissie is ingesteld bestaande uit de heeren: H. P. Berlage Nzn., Ed. Cuypers, Jos. Cuypers, J. Hanrath, G. W. van Heukelom, B. J. Ouëndag, C. B. Posthumus Meyjes, A. Salm G.Bzn. en J. Verheul Dzn.

De nieuwe herziene tabel is in dit no. van het B. W. afgedrukt en wordt den leden tot nadere bespreking en goedkeuring aangeboden.

De **Permanente Commissie voor de honorariumtabel** heeft in Juli 1907 en in September 1907 uitspraak gedaan in twee geschillen tusschen bouwheeren en architecten. In beide gevallen zijn de zaken door partijen afgewikkeld overeenkomstig het advies der Permanente Commissie.

Over de uitlegging van enkele artikelen van de honorariumtabel werd 3 malen het advies der Commissie gevraagd. Deze vragen werden beantwoord door den Voorzitter der Commissie persoonlijk en éénmaal door den Voorzitter na bespreking met enkele leden der Commissie. De Permanente Commissie heeft de Commissie voor de herziening van de honorariumtabel gewezen op verschillende leemten, die de praktijk haar had geleerd te bestaan in deze tabel.

Voorts werd in verschillende gevallen geadviseerd door den Alg. Secretaris of bij ontstentenis van dezen door den waarnemend Secretaris, hetzij aan architecten, aangevende hoe in sommige gevallen de rekening moet worden opgemaakt, hetzij aan bouwheeren, wanneer deze meenden dat de rekening van den architect niet juist was of wel dat bijrekeningen niet behoorden te worden ingeleverd van diverse onkosten vallende op tekenwerk of gedane uitschotten, of wel dat procenten over posten waren gerekend die daar niet voor in aanmerking konden komen, enz.

Bij het opmaken van de nieuwe honorariumtabel is dan ook getracht door juistere omschrijving, enz. aan al de bezwaren te gemoet te komen.

Raad van Arbitrage.

11 April 1907 is de Raad van Arbitrage voor de Bouwvakken in Nederland geïnstalleerd en werd een voorzitter benoemd; de Maatschappij als constituerende vereeniging was vertegenwoordigd door de heeren F. W. M. Poggenbeek, B. J. Ouëndag en A. Salm G.Bzn.

Vorgestelde wijzigingen in de Statuten zijn door de Algemeene Vergadering der Maatschappij op 6 Februari goedgekeurd en werd 1 Januari 1908 voorloopig f 150 gestort als bijdrage in de voorloopig gemaakte kosten.

Onderwijs.

Middelbaar Technisch Onderwijs. Ingevolge besluit van het Hoofdbestuur zou dit onderwerp behandeld worden op de Algemeene Mei-vergadering en daartoe de Heer F. M. L. Kerkhoff te 's Bosch aangezocht worden om dit vraagstuk in te leiden.

Genoemde heer kon evenwel wegens gezondheidsredenen niet aan dit verzoek voldoen en werd daarom een andere spreker uitgenoodigd, de heer H. Enno van Gelder.

Een uitvoerig verslag van deze vergadering komt voor in het Bouwkundig Weekblad No. 30 1907.

De volgende motie werd aangenomen: „De Vergadering van leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, bijeen op 30 Mei 1907, gehoord de inleiding van den heer Van Gelder en het standpunt door hem ingenomen en verdedigd, dat bij het M. T. O. de theorie moet voorafgaan aan de praktijk; gehoord de debatten, spreekt als hare overtuiging uit, dat ten minste voor zooverre de bouwvakken betreft, zij zich niet vereenigt met de opvatting van den inleider, doch het tegendeel wenschelijk acht, om minstens een paar jaren werken in de praktijk, in de werkplaats of op bouwwerken te doen voorafgaan aan de opleiding in de theoretische vakken, die op eene M. T. S. kunnen worden onderwezen”.

Nadat op de Staatsbegroting gelden waren uitgetrokken voor de verbouwing van de Machinisten School te Amsterdam om deze voor een Centrale School in te richten, werd in de vergadering van het Hoofdbestuur van 27 November besloten, dat dit het standpunt van 1904 ingenomen, blijft handhaven en dat het zich wenscht te houden aan de motie der Algemeene Mei-vergadering en werd een adres verzonden aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, waarbij afgekeurd wordt het stichten van een Centrale School en als eisch wordt gesteld, dat het M. T. O. voorafgegaan worde door eenige jaren praktijk.

Voortgezet en Hooger Bouwkundig Onderwijs. Het Hoofdbestuur nam kennis van deze nieuw opgerichte Afdeling door het Genootschap A. et A. en werd in staat gesteld een bedrag van f 100 voor dat doel aan het Genootschap te doen toekomen, welk bedrag in dank aanvaard werd.

Examen Bouwkundig Opzichter en Teekenaar. De Commissie door de Maatschappij ingesteld en uitgenoodigd om het programma van eischen voor Bouwk. Teekenaar op te maken, bestaande uit de heeren K. P. C. de Bazel, W. C. Nijhoff, B. J. Ouëndag, wijlen C. T. J. L. Rieber en A. Salm deelde mede, dat in verband met dit programma ook dat van Bouwkundig Opzichter volledig moest herzien worden, waartoe zij ook haar gewaardeerde medewerking verleende en nieuwe programma's opstelde, daarbij rekening houdende met bij het Hoofdbestuur ingekomen adviezen.

De nieuwe programma's werden op de Algemeene September-vergadering goedgekeurd.

De Commissie voor het afnemen van dit examen bestond dit jaar uit de heeren: B. J. Ouëndag, voorzitter; H. van Dam, J. Herman, J. Molenschot, L. J. Rijnink, J. A. v. d. Sluys Veer, P. A. Timmers, L. Zwiers, G. Versteeg, J. D. Gantvoort, J. J. van Noppen, H. v. d. Kloot Meijburg, W. F. Overijnder, P. A. Weeldenburg, J. van Wijngaarden, W. de Jong en H. Bletz.

Evenals in het vorig jaar bleek het noodig door het groot aantal candidaten voor Bouwk. Opzichter, dat door loting 3 groepen gevormd moesten worden, die respectievelijk uit 41, 40 en 39 candidaten bestonden.

Hiervan slaagden 67; van de 7 candidaten voor Teekenaar slaagden 3.

Een uitvoerig verslag van het examen is vermeld in het Bouwkundig Weekblad no. 14, 1908.

Vertegenwoordiging van de Maatschappij.

6 Juni 1907 had de opening plaats van de door het genootschap Architectura et Amicitia ingerichte Eerentoonstelling van werken van Dr. P. J. H. Cuypers, bij gelegenheid van zijn 80sten verjaardag. Het Hoofdbestuur was hierbij vertegenwoordigd door zijnen Vice-Voorzitter, den heer F. W. M. Poggenbeek, daar de voorzitter door uitlandigheid verhinderd was.

Naar aanleiding van een ingekomen schrijven van de Vereeniging van Delftsche Ingenieurs en van den Aannemersbond om mede te werken tot het doen van voorstellen voor wijziging der A. V. werden door de Maatschappij de Voorzitter, de heer A. Salm en de heer G. W. van Heukelom aangewezen om haar te vertegenwoordigen.

De te maken onkosten zullen door elke vereeniging voor 1/2 gedragen worden. De eerste vergadering van de gecombineerde Commissie had plaats te 's Gravenhage den 12en Maart jl.

De Maatschappij was vertegenwoordigd bij de viering van het 60jarig bestaan van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs.

Eveneens zal zij vertegenwoordigd zijn op het VIIIe Internationale Architecten Congres te Weenen in Mei 1908.

en op het IIIe Internationaal Congres ter Bevordering van het Teekenoederwijs te houden in Londen 1908.

Tentoonstellingen.

Raadhuis Londen. Het eenige wat wij voor de Nederlandsche inzenders, die niet het voorrecht hadden om voor eene bekroning te worden voorgedragen, konden doen, was aan hun belangrijk studiewerk wat meer bekendheid te geven en werd eene tentoonstelling georganiseerd, waaraan deelnamen de heeren: B. Hooykaas Jr., J. F. van Hoytema, J. M. L. Lotz en W. Sicher en hunne medewerkers.

Bovendien verschenen het bekroond ontwerp en enkele ontwerpen der Nederlandsche architecten in het Bouwkundig Weekblad.

Teekeningen Boerenwoningen. In Februari 1908 werd eene expositie gehouden in de vergaderzaal van eene collectie pentekeningen van boerenwoningen in Nederland, alle van de vaardige hand des heeren Herm. v. d. Kloot Meyburg.

Bij gelegenheid der Algemeene Mei-vergadering opening der Tentoonstelling van de ingekomen ontwerpen op de Prijsvraag voor één-gezins-werkmanswoningen.

Bibliotheek.

Deze werd belangrijk uitgebreid; geregeld werden de aanwinsten in het Bouwkundig Weekblad medegedeeld.

De grootste bijdrage was wel die van het Eerleid, wijlen architect I. Gosschalk, die nagenoeg zijn geheele bibliotheek aan de Maatschappij heeft vermaakt.

Exploitatie van het Gebouw.

In de zalen voor de Permanente Tentoonstelling zijn geen belangrijke veranderingen aangebracht; de tentoonstelling wordt geregeld bezocht.

De overige zalen werden als gewoonlijk geëxploiteerd; verschillende comités en vereenigingen hielden er vergaderingen, o. a. de Afdeling Amsterdam van de Maatschappij, „De Violier”; „Amstels Bouwkring”; de Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven de Amsterdamsche Patroons vereeniging.

Daar het niet algemeen bekend schijnt te zijn wordt er hier nogmaals op gewezen, dat aanbestedingen ook in het gebouw kunnen gehouden worden.

Bureau voor plaatsing.

Nog steeds mag deze instelling zich in een goede bekendheid verheugen, al zijn er meerdere gelijksoortige Bureau's; herhaaldelijk worden opzichters of tekenaars geplaatst en is de aanvraag om op de lijst geplaatst te worden beduidend te noemen.

Wetsherziening.

In de vergadering van het Hoofdbestuur op 4 April 1907, is door den Voorzitter der Wetsherziening-Commissie het eerst voorgesteld om de Wet te verdeelen in Statuten en Reglementen, hetgeen het Hoofdbestuur goedkeurde. Aan Heeren Voorzitters en Secretarissen der Afdelingen werden vóór de Algemeene Mei-vergadering in 1907 daarvan kennis gegeven en zou wegens

de omvangrijkheid der voorgestelde wijzigingen, enz. de nieuwe Concept-Wet niet op deze Mei-vergadering, doch later op een buitengewone Algemeene Vergadering besproken worden.

De Commissie bestaande uit vertegenwoordigers der Afdelingen der Heeren: J. H. W. Leliman, voor de Afd. Amsterdam, G. Versteeg, " " " Arnhem, M. A. C. Hartman, " " " Delft, S. de Clercq, " " " 's-Gravenhage, J. A. Mulock Houwer, " " " Groningen, L. C. Dumont, " " " Haarlem, G. Vuyck, " " " Rotterdam, J. H. J. van Lunteren, " " " Utrecht.

benevens den Voorzitter van „Bouwkunst en Vriendschap“ den Heer P. A. Weeldenburg, was 1 November 1907 met haar arbeid gereed en leverde die bij den rechtskundig adviseur in, die een paar maanden noodig bleek te hebben met het bestudeeren van het Concept.

Inmiddels maakten de Heeren Salm e. s. een concept-wet op, welke op Kerstdag 1907 gereed kwam.

De cardinale punten waren: de Sectie-indeeling der Leden; het losmaken van het verband met de Afdelingen om die als gewone plaatselijke vereenigingen te laten voortbestaan; de vereenvoudigde samenstelling van het bestuur; het uitbreiden van het aantal vergaderingen en het nader regelen van den taak van de Commissie van Redactie en het laten vervallen van het plaatwerk „de Oude Gebouwen“.

Hierop volgde zoo men zich zal herinneren, op uitnodiging der opstellers een bespreking met den Oud-Voorzitter van de Maatschappij en de Afdeling Amsterdam van de Maatschappij, den Voorzitter van Bouwkunst en Vriendschap, den Voorzitter van Architectura et Amicitia (die evenwel voor de uitnodiging bedankte), den Voorzitter en Secretaris van de Wetsherziening-Commissie en den heer van Heukelom.

Het vóór en tegen van de voorstellen werd besproken, doch moesten de heeren geheel onvoorbereid, zich onthouden van een bepaald oordeel uit te spreken.

Alleen bleek men te vreezen dat het uitvoeren van de voorgestelde Sectie-indeeling groote moeilijkheden zou opleveren, dat het ongewenscht werd geacht het verband met de Afdelingen te verbreken en dat het betreurd zou worden wanneer het plaatwerk „de Oude Gebouwen“ niet werd voortgezet.

Vuorts werd door den heer Muysken geconstateerd, — vooral toen de heer Weissman in het uitzicht stelde, dat bij een reorganisatie van de uitgaven der Maatschappij „De Opmerker“ en „De Bouwwereld“ verdwijnen zullen — dat: „de wind dien dag niet een goeden hoek waaide“!

Daags daarop had de eerste bespreking plaats van de heeren van den Architecten-Bond, samenvallend met een vergadering van het Hoofdbestuur, waarin de nieuwe Concept-wet niet meer kon behandeld worden.

Inmiddels nam de Wetsherziening-Commissie het Concept over en vergaderde nog eenige malen.

De „Sectie-indeeling“ veranderde in een „Groepen-indeeling“, waarvan de samenstelling na elke vergadering verschillend geannueerd werd.

Het verband met de afdelingen werd getracht hechter te maken en de Oude Gebouwen zouden in het Tijdschrift worden opgenomen en werden voorstellen gedaan om de uitgaven belangrijker te maken.

Hierop volgde 11 Maart 1908 een gecombineerde vergadering van het Hoofdbestuur met de Commissie van Wetsherziening en het toen vastgesteld concept werd gepubliceerd in het Bouwkundig Weekblad ter kennisneming van de leden, met verzoek om hunne eventuele op- en aanmerkingen kenbaar te maken, opdat wanneer de nieuwe Statuten en Reglementen in de Algemeene Mei-vergadering zouden worden behandeld, de besprekingen zich zouden kunnen bepalen tot onderdeelen, doch dat in principe de hoofdzaken als aangenomen zouden kunnen worden beschouwd.

Hiervan werd ruim gebruik gemaakt, waaruit tevens met vol-doening kan worden afgeleid de belangstelling van leden en Afdelings-besturen in de voorgenomen reorganisatieplannen van de Maatschappij.

Het Hoofdbestuur van zijn kant kwam eveneens telkens weder bij elkander om de ingekomen amendementen te bestudeeren en vergaderde nog vele malen, voor het laatst op 8 en 18 April bij welke laatste bijeenkomst ook de Heer Prof. Klinkhamer werd uitgenoodigd en zoo doende kwam het opnieuw gewijzigd concept tot stand, opgenomen in het Bouwkundig Weekblad No. 17 en zal dit nu ter tafel worden gebracht op de Algemeene Vergadering van den 12en dezer.

Inmiddels zijn op het einde dezer week nog meerdere opmerkingen ingediend, welke ook nog in dit blad zullen worden afgedrukt voor zoo verre de plaatsruimte dat toelaat. In de betreffende Bouwkundige Weekbladen is voorts een en ander uitvoerig nader vermeld.

Afdeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Verslag over het jaar 1907.

Leden. In den loop van 1907 verloor de Afdeling 3 leden door overlijden, 1 lid door vertrek naar elders en 2 leden bedankten, 2 moesten worden afgevoerd. Het totaal aantal leden bedroeg door toetreden van nieuwe leden op 1 Januari 1908 123 in welk getal begrepen zijn 6 honoraire leden.

Bestuur. Het Bestuur was samengesteld als volgt:

W. J. de Groot, Voorzitter.

W. A. E. van Geuns, Vice-Voorzitter.

J. H. W. Leliman, Secretaris.

J. N. Landré, Penningmeester.

M. E. Rood, Commissaris.

Het in 1907 aan de beurt van aftreding zijnde bestuurslid J. N. Landré werd herkozen in de Vergadering van 17 Februari 1907, die ook den heer W. J. de Groot als Voorzitter herkoos.

Het bestuur vergaderde in den loop van 1907 drie keer ter voorbereiding van de vergaderingen der Afdeling en ter bespreking harer belangen in het algemeen of bijzonder.

Vergaderingen. Het aantal bijeenkomsten bedroeg zes. Hieronder volgt een overzicht van deze vergaderingen. Uitvoerige verslagen werden steeds o. a. in het „Bouwk. Weekblad“ gepubliceerd.

1. De 602e vergadering, bijgewoond door 13 leden en introducees, werd gehouden 18 Januari. In deze bijeenkomst trad de heer Th. Delprat op, met eene door teekeningen en lichtbeelden toegelichte voordracht over de geschiedenis der Taybrug. Deze voordracht stond uitvoerig stil bij de enorme technische moeilijkheden welke bij dezen bouw moesten worden overwonnen.

2. De 603e vergadering, gehouden 15 Februari 1907, was bestemd voor de afdoening der gewone jaarlijksche huishoudelijke zaken. Als bestuurder wordt herbenoemd de heer J. N. Landré die periodiek moest aftreden, en als voorzitter de heer W. J. de Groot. In deze vergadering werd behandeld en in beginsel besloten tot het uitschrijven eener prijsvraag voor burgerwoningen, zoo mogelijk ook voor werkmanswoningen in Amsterdam.

3. De 604e vergadering 8 Maart 1907. De presentielijst werd geteekend door 31 leden en introducees. De heer Bolderman hield in deze vergadering eene alleszins belangrijke voordracht getiteld: „Het oude Egypte en zijne voornaamste bouwwerken“, welke voordracht werd toegelicht door een groote serie van fraaie lichtbeelden.

4. De 605e vergadering, 18 October 1907 gehouden, terwijl blijkens de presentielijst 24 personen aanwezig waren, was gewijd aan de aan het Hoofdbestuur gestelde vraag: Welke bevindingen kunnen worden medegedeeld omtrent de deugzaamheid, als bouw materiaal van hier te lande vervaardigde kalkzandstenen, met het oog op de bestemming van dit materiaal, de toe te laten belasting, het bestand zijn tegen invloeden van weersgesteldheid, enz. Rapport werd uitgebracht door de leden P. Heyn en L. Bienfait. De bespreking bracht eene interessante en leerzame uiting van gedachten. Vervolgens gaf de voorzitter, de heer W. J. de Groot, eene bijdrage over den Amsterdamsche bestratingdienst ten beste. Teroostgesteld werden de ingekomen antwoorden in de 2e serie „Bricorna“ prijsvragen der firma Van de Loo.

5. De 606e vergadering op 22 November 1907 was door 33 leden en geïntroduceerden bijgewoond. Als spreker trad de heer W. A. E. van der Pluym, architect der Nederlandsche opgravingen in Gricenland op met een voordracht over den hedendaagschen toestand van de Acropolis. Deze voordracht die door fraaie lichtbeelden werd opgeleusterd vond een aandachtig gehoor.

6. De 607e vergadering is gehouden 27 December 1907. De presentielijst droeg 22 namen, maar het aantal aanwezigen beliep ongeveer 30. Als spreker trad op de heer A. Keppler, Civ.-Ing., met een voordracht over Amsterdamsche woningen, welke door prenten en tabellen werd toegelicht.

Commissie en vertegenwoordiging der afdeling. De heeren

Son, Pfeiffer en Jansse fungeerden als Commissie voor het nazien van de rekening en verantwoording van den Penningmeester.

In de Gemeentelijke Commissie van advies ter beoordeeling van bouwplannen bij aanvragen voor Gemeenteterrein in koop of erfpacht is de Afdeling vertegenwoordigd door den heer A. D. N. van Gendt.

In de Commissie voor de Wetswijziging der Mij. trad als lid voor de Afdeling Amsterdam de Secretaris op.

De beantwoording van de vraag van het Hoofdbestuur der Mij. in zake de hoedanigheden van bij ons te lande vervaardigde kalkzandsteen en de daarmede opgedane ervaringen is om praeadvies gesteld in handen van de heeren L. Bienfait en P. Heyn en behandeld in de verg. van 18 October 1907. De afdeling richtte zich tot het Hoofdbestuur der Mij. met een schrijven waarin het betreurd werd dat de Afdeling niet gekend was in de voorbereiding der Damprijsvraag, waarbij het gemeentebestuur zich gericht had tot de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, terwijl de hoop werd uitgesproken dat het Hoofdbestuur alsnog aanleiding en gelegenheid mocht vinden onze afdeling bij deze plaatselijke gelegenheid te betrekken. Hierop werd evenwel niet in den gehoopten zin beschikt.

De Leeskring. In den leeskring circuleerden de navolgende tijdschriften:

Bouwkundig Weekblad.
Bouwkundige Bijdragen.
De Bouwwereld.
Architectura.
De Opmerker.
De Ingenieur.
Technisch Weekblad.
De Nederlandsche Kleindustrie.
Maandblad van den Centralen Gezondheidsraad.
Het Huis, Oud en Nieuw.
De Annemer.
De Gas- en Waterlitter.
Vademecum der Bouwvakken.
Tijdschrift der Maatschappij van Nijverheid.
Bulletin van den Oudheidkundigen Bond.
Tijdschrift voor Sociale Hygiëne.
Maandblad voor het Teekenonderwijs.
Deutsche Bauhütte.
Zentralblatt der Bauverwaltung.
Christliches Kunstblatt.
Architektonische Rundschau.
Baumaterialienkunde.
Schweizerische Bauzeitung.
Wiener Bauindustrie Zeitung (mit Bauten Album).
Der Städtebau.
La Construction Moderne.
Le Béton Armé.
The British Architect.
The Studio.
The Art Journal.
Bulletin des metiers d'art.

Het aantal deelnemers aan dezen degelijken en rijken leeskring, waarvan de jaarlijksche Contributie slechts f 5.— bedraagt, is echter veel te gering. Wij wijzen er op dat de tijdschriften wekelijks zoodanig worden verdeeld dat elk deelnemer eenige bladen van meer nieuwsten datum ontvangt.

Het Bestuur noodigt de leden dringend uit tot deelname aan den leeskring, opdat deze bovendien nog verder kan worden ontwikkeld, waarbij met de wenschen der deelnemers gaarne en zooveel mogelijk zal worden rekening gehouden.

De financiële toestand. De stand der geldmiddelen is, hoewel versterking van het ledental altijd zeer wenschelijk blijft, niet onbevredigend.

Doorden de firma Ed. H. Sikken, administratrice van den leeskring opnieuw hare medewerking gratis verleende en velen welwillend tijdschriften afstonden ter circulatie, vorderde de portefeuille geen offers uit de kas.

Aan het slot van dit verslag brengt het Bestuur woorden van wernmoedige hulde en van bijzonderen dank aan het lid der afdeling, den heer C. T. J. Louis Rieber, welke op den laatsten dag van het vereenigingsjaar overleed en wiens naam daarom tot ons innig leedwezen van de ledenlijst moest worden afgevoerd. Rieber was een der meest getrouwe leden der afdeling, woonde bijna al hare vergaderingen bij en trad meermaalen als spreker voor haar op, steeds tot hare groote voldoening. Waar Rieber's ver-

diensten in het orgaan onzer Maatschappij meer volledig in het licht zijn gesteld, daar moge in dit verslag met het vorenstaande worden volstaan.

Goedgekeurd in de Algemeene Vergadering van 14 Febr. 1908.

De Voorzitter W. J. DE GROOT.

Afdeling Arnhem van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Jaarverslag 1907.

Bestuur.

De Heer Mr. C. J. Baron van Tuyl van Serooskerken die in 1907 als bestuurslid aan de beurt van aftreding was, stelde zich niet herkiesbaar. In zijn plaats werd gekozen de heer W. A. Lensink.

De heeren W. G. Lensink, penningmeester, die in 1908 aan de beurt van aftreden was en deze bestuursfunctie gedurende 18 jaren had waargenomen, wenschte zich om gezondheidsredenen niet meer beschikbaar te stellen. Gekozen werd de heer J. Persijn.

De heer G. Versteeg, secretaris werd herkozen, zoodat het bestuur is samengesteld als volgt:

W. G. A. Bosch, Voorzitter.

A. R. Freem, Vice-Voorzitter.

W. A. Lensink, Penningmeester.

J. Persijn, Commissaris.

G. Versteeg, Secretaris.

Leden.

Bij den aanvang van het jaar 1908 bestond de afdeling uit 19 leden, tevens gewoon lid der Maatschappij (v. j. 17).

2 leden tevens kunstlievend lid der Maatschappij (v. j. 2), en 44 afdelingsleden (v. j. 30) totaal 65 leden (v. j. 49).

Vergaderingen.

Er werden 8 leden-vergaderingen gehouden, en wel op 30 Januari, 27 Februari, 17 Maart, 24 April, 22 Mei, 23 October, 20 November en 18 December. Deze vergaderingen werden meervoudig goed bezocht.

Kas.

Volgens verslag van den penningmeester, uitgebracht in de Vergadering van 27 Februari was er een nadeelig saldo van f 47.44 tegenover een voordeelig saldo van f 56.36 bij den aanvang van het jaar.

De rekening en verantwoording van den penningmeester werd goedgekeurd en de begroting voor 1907 in ontvangst en uitgaaf vastgesteld op f 253 (vorig jaar f 152.36).

Excursie.

De zomereexcursie is gehouden op Dinsdag 18 en Woensdag 19 Juni en had ten doel eene bezichtiging van de Wohlfahrtseinrichtungen der firma Fred. Krupp te Essen en aan de Kunsten-toonstelling te Dusseldorf. Den 21en November werd het gebouw van de Gemeente Electriche Centrale bezichtigd.

Kunstbeschouwingen.

In de vergadering van 27 Februari, expositie van de teekeningen ingekomen op de prijsvragen uitgeschreven door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

In de vergadering van 27 Maart, expositie van afbeeldingen van eenige door den heer J. W. Hanrath, Bouwmeester Hilversum uitgevoerde bouwwerken.

Van 11-15 Augustus expositie van de bekroonde inzendingen van de prijsvraag voor een woonhuis z.g. Rijnhuis uitgeschreven door de „Amsterdamer“ Weekblad voor Nederland.

In de vergadering van 23 October, tentoonstelling van ontwerpen ingekomen op de „bricornaprijsvraag“ uitgeschreven door de Maatschappij voor fabrieken van nageperste en andere stenen v/h Fr. van de Loo te Dieren.

In de vergadering van 20 November, tentoonstelling van foto-graafien en teekeningen van de Gemeente Electriche Centrale te Arnhem.

Voordrachten.

In de vergadering van 30 Januari, Voordracht van het lid A. R. Freem, Architect, over „Fundee-ringen volgens het systeem Dulac“.

In de vergadering van 27 Maart. Voordracht van den heer J. W. Hantath, Bouwmeester te Hilversum, over „Venetië en Florence“ met lichtbeelden.
In de vergadering van 22 Mei. Een en ander over de praktijk van het kunstmeedwerk, door den heer A. J. Dingemans, Kunstsmid te Amsterdam.
In de vergadering van 20 November. Voordracht van den heer H. Roobol te Lochem. De plastische kunst en de natuur bij de oude Egyptenaren en Grieken; met lichtbeelden.
In de vergadering van 18 December. Voordracht van den heer T. J. H. Koopman W.L. te Hilversum, over „Kochhuizen“.

Behandelde Onderwerpen.

In de vergadering van 21 April. Bespreking van de oplossingen om tot verbetering te geraken van het bouwen hier ter stede; ingeleid door den heer H. P. Berlage, Architect te Amsterdam.
In de vergadering van 23 October. Bespreking van het onderwerp „in de tegenwoordige wijze van aanbesteden van bouwwerken de meest gewenschte“. Ingeleid door den heer A. R. Freem, Architect.
Naar aanleiding van deze bespreking is in samenwerking met de afd. Arnhem van de Ned. Aannemersbond een Commissie benoemd, die dit onderwerp in studie zal nemen en hierover een rapport zal uitbrengen.

Adressen.

Door de afdeling is in samenwerking met de plaatselijke afdeling van den Ned. Aannemersbond, van den Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond en van den bond van Technici, een adres met uitvoerige memorie van toelichting verzonden aan den Gemeenteraad. Hierin wordt gevraagd oprichting van een Middelbaar-technische School.

In de vergadering van 23 October werd besloten een adres te zenden aan het Hoofdbestuur van de Maatschappij, waarin verzocht werd aan dit Hoofdbestuur het zenden van een adres aan de regering om niet over te gaan tot eene regeling van het Middelbaar-Technisch onderwijs, als aangekondigd in de ontwerp Staatsbegroting van het dienstjaar 1908.

Van dit adres werd met verzoek om adhaesie, afschrift aan de Zustervereniging verzonden.

Prijsvraag.

In de vergadering van 23 October werd besloten tot het uitschrijven van een prijsvraag voor een wachthuis voor een Electric tram.

Afdeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Jaarverslag 1907.

De lotgevallen van de afdeling 's-Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst geven geen stof tot zeer bijzondere opmerkingen.

Het is een algemeen heerschend verschijnsel, dat het verenigingsleven als zoodanig, niet meer zoo bloeit als weleer. Ook in onze Afdeling bleek, noch het actief optreden, de daadwerkelijke steun der leden, noch hun initiatief om aan de vergaderingen een stempel te verlenen van bloeiend bouwkundig leven, in bijzondere mate aanwezig of versterkt. De samenkomsten hadden, als in de laatste jaren, meer het karakter van door welwillende technici aangehoorde lezingen van bouwkundige strekking, — dan dat zij uitblonken door meegedeelde ervaringen der leden zelf, of door debatten over actuele of diepgaande vraagstukken der Maatschappij en hare werking betreffende. Een uitzondering hierop maakte de vergaderingen gewijd aan het onderzoek van de kalkzandsteen, en die van de behandeling van het loodwitrapport (beide vallende in 1907, doch niet in het juist besigdigd winterseizoen), waarbij de bouwkundige gemoederen in ongewone beweging werden gebracht.

Het bezook der vergaderingen (afwisselende tusschen 25 en 40 aanwezigen), evenals het aantal der leden van de Afdeling (schommelende tusschen 105 en 110) bleef, bij het vorige jaar vergeleken stationnair.

In dit seizoen waren de sprekers en hunne onderwerpen de navolgende:

- I. De heeren Hoek en Wouters, architecten te 's-Gravenhage, over: Berlijnsche Etagewoningen en de verbeterde toepassing daarvan in de villa M.S., geprojecteerd aan de Stadhouderslaan, alhier, (met kunstbeschuwing).
De heer D. E. C. Knuttel B. L., Rijksbouwmeester, alhier, over: De in aanbouw zijnde Landsdrukkerij te 's-Gravenhage (met wandplaten).
- II. De heer Prof. J. H. Gallée, Hoogleraar te Utrecht, over: Nederlandsche boerenwoningtypen en hunne ontwikkeling in verband met de bewoners (met wand- en lantaarnplaten.)
- III. De heer J. H. Kremer C. I., Directeur der Tripweverij te Hengelo (O.), over: De Trijp (met tentoonstelling van monsters).
- IV. De heer J. W. C. Tellegen C. I., Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, over: Indrukken van het in 1907 in Engeland gehouden Internationaal Bouw- en Woningcongres.
- V. De heer Wouter Cool C. I., Ingenieur bij de Gemeentewerken te Rotterdam, over: De bouwmateriaal van den vulkanischen Eiffel (met lichtbeelden en monsters).
- VI. De heer Dr. W. Martin, onder-directeur van het Mauritshuis te 's-Gravenhage, over: Nederlandsche interieurs op oude schilderijen (met lantaarnplaatjes).
- VII. De heer C. H. Peters, Rijksbouwmeester, alhier, over: De Schouw in hare architectonisch-historische beteekenis (met kunstbeschuwing).

Behalve deze onderwerpen sierden nog als afzonderlijke tentoonstelling de wanden van Zaal 4 in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis, de inzendingen der Hollandsche mededingers in de prijsvraag voor het Raadhuis te Londen, — en werd een excursie gehouden naar de in aanbouw zijnde Landsdrukkerij, terwijl een volgende in het vooruitzicht werd gesteld naar de bijna voltooide Protestantische kerk achter 't Bezuidenhout, alhier, van de hand van den heer J. Verheul — en hiermede is, hetgeen in dit seizoen aan de leden werd geboden, hoewel in hoofdzaak reeds afzonderlijk in het Bouwkundig Weekblad gepubliceerd, hier nog eens kortelijks vermeld.

Het bestuur der Afdeling werd na uittreden van den heer W. C. Metselaar, die niet herkiesbaar was, in Dec. 1907 aangevuld door de verkiezing van den heer Joh. D. Looijen, architect alhier, zoodat het zich als volgt kon constitueren:

D. E. C. Knuttel, voorzitter; J. Limburg, onder-voorzitter; S. de Clercq, secretaris; W. G. Eberson, onder-secretaris; J. P. J. Lowie, penningmeester; Joh. D. Looijen, bibliothecaris; en J. Olthuis, commissaris.

Valt over den toestand der financiën alleen mede te deelen, dat zij dit jaar ietwat rooakleuiger was dan een jaar tevoren; — van de bibliotheek is weinig van beteekenis te vermelden.

Groot waren evenwel dit jaar de bemoeiingen van het Bestuur inzake het steunen van gemeentelijke en andere belangen door het zenden van adressen. In chronologische volgorde opgesomd betroffen zij:

- 30 Jan. '07 een adres aan den Raad der Gemeente 's-Gravenhage (in samenwerking met de Verfraaiings-Commissie alhier), adviseerende bij de terugname van het gepubliceerde uitbreidingsplan van B. en W., over te gaan tot het benoemen van een deskundige ter vervaardiging van een nieuw, zonder dien deskundige aan vooraf door den Raad vast te stellen grondprincipes te binden; —
- 5 Aug. '07 een adres aan den Raad alhier, tot het verlenen van een ruime subsidie ter verzekering van een krachtigen bloei, aan de Academie van Beeldende kunsten, alhier; — benevens een antwoord op de enquête der Bond van Technici betreffende die regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs, adviseerende die regeling; waarbij voortgezet Lager Onderwijs, te geven aan zooveel mogelijk over het Rijk verspreide scholen, wordt voorafgegaan door eenige jaren praktijk en zoodanig geregeld dat praktijk en schoolstudie kunnen afgewisseld worden; —
- 21 Sept. '07 een adres aan den Haagischen Gemeenteraad, betreffende ingediende voorstellen van Mr. W. Dolk, alhier; aangaande een nieuwe tracering van een verkeersweg Buitenhof—Spui, waarbij deze oplossing boven de gemeentelijke wordt geprezen. — hoewel de architectonische uitwerking daarvan noodzakelijk aan het oordeel van den deskundige belast met het ontwerpen van het uitbreidingsplan zou moeten worden onderworpen; —
- 20 Oct. '07 een adres aan den Raad alhier, om te ageren tegen de goedkeuring van het gedenkteken (legaat Bleekrode) aan de nagedachtenis van Christ. Huygens gewijd, in den vorm

van het voorloopig model op ware grootte, zoodat dit tijdelijk in het Lange Voorhout was opgesteld; —

21 Nov. '07 een adhesie-betuiging aan het Hoofdbestuur, inzake het voorstel van de Afdeling Arnhem, verzoekende aan het Hoofdbestuur aan te dringen bij de 2e Kamer der Staten-Generaal om niet over te gaan tot een regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs als aangekondigd in de Staatscourant 1908; —

5 Dec. '07 een adres aan den Gemeenteraad van 's-Gravenhage, aanvragende om publicatie van de hangende plannen ter uitbreiding van het Raadhuis, kosteloos, in het Bouwkundig Weekblad; —

half Febr. '08 een adres aan den Raad dezer Gemeente, de partieele verkrijging van een deel van het Park Zorgvliet ontrappende, op den voet als door B. en W. wordt voorgesteld — doch een lans brekende voor aankoop door onteigening van het geheele Park; en in geen geval over te gaan tot het in exploitatie brengen van bestaande gedeelten der Scheveningsche Boschjes om slechts 1/10 der kosten daarmede te dekken; —

6 April '08 een dito adres, waarbij het Bestuur van de Afdeling, dien Raad adviseert de gepubliceerde plannen voor Raadhuisuitbreiding niet goed te keuren, — doch tot de vaststelling van de plaats van een Raadhuis complex eerst te besluiten wanneer, of de gemeentelijke terreinen in de naaste omgeving van het oude Stadhuis grooter omvang zullen hebben verkregen, of elders in de stad terreinen zijn gevonden, die een meer ruime en ook in de toekomst afdoende oplossing van dit vraagstuk zullen waarborgen.

Dat elk dezer uitingen een bestuursvergadering noodzakelijk maakte, en nog buitendien het Bestuur verscheidene malen bijeen kwam, behoeft wel geen nader betoog.

Aan het einde van dit overzicht gekomen, gelooft het Bestuur door zijn verslag de levensvatbaarheid en nuttige werkzaamheid der Haagsche Afdeling der Maatschappij te hebben in 't licht gesteld. Mocht ook al zoodanig in den aanvang vermeld, aan het Bestuur een grooter opbloei, een levendiger samenwerking als, nog niet bereikt, ideaal voor oogen staan, — het weet dat het zelf met de leden daarin een prikkel zal vinden, den ingeslagen weg niet te verlaten, doch voort te gaan in engeren kring de belangen der bouwkunst en hare beoefenaars naar beste weten voor te staan.

S. d. C.

Afdeling Groningen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Verslag van den toestand en de werkzaamheden der Afdeling over het jaar 1907.

De Afdeling telde 16 leden, waarvan 9 gewone en 7 kunstlievende leden der Maatschappij.

Het bestuur bleef, door herkiezing van den voorzitter en te secretaris, waargenomen — gelijk van 1904 af reeds — door de heeren:

J. A. Mulock—Houwer, Voorzitter.
J. W. Lips, te Secretaris.
W. Jacobs, te Secretaris.
L. de Vogel, Penningmeester.
H. Reijnga, Bibliothecaris.

Gehouden zijn vijf gewone vergaderingen.

In de eerste vergadering, Januari, werd na behandeling van zaken van huishoudelijken aard, van gedachten gewisseld over de bekende vraag der Maatschappij naar de bevindingen welke kunnen worden medegedeeld omtrent de deugdelijkheid als bouwmateriaal, van hier te lande vervaardigde kalkzandsteen. Eene commissie werd benoemd, met opdracht een speciaal onderzoek en daarna verslag van hare bevindingen te doen. Bij verkiezing namen in deze commissie plaats de heeren: J. A. Mulock—Houwer, voorzitter, P. M. A. Hurman, secretaris, G. Hoekzema Kzn., G. Nyhuis en Ant. J. Sanders.

In Februari trad, voor eene gecombineerde vergadering van de Afdeling en het Kunstlievend Genootschap „Pictura“, de heer V. A. E. van der Phlym, architect te Utrecht, op met het onderwerp: de tegenwoordige staat der Akropolis te Athene. Spreker gaf in korte trekken de geschiedenis van Griekenland, inzonderheid van de ten tijde van Pericles zoo bloeiende stad Athene met haar machtigen burcht en schoone tempels; verklaarde hoe vanaf den tijd der Cyclopische muren, geslacht na geslacht als het ware zijn sporen op het rotsplateau heeft achtergelaten, en bracht vervolgens

een zeer fraaie verzameling lichtbeelden voor het oog, om aanwezig een indruk van den hedendaagschen toestand der Akropolis te geven. Deze vertooning ging gepaard met velelei interessante mededeelingen.

In de Maart-vergadering kwam Groningens, in Augustus 1906 door brand zoo zeer geteisterd, Academiegebouw ter sprake. Het bestuur der Afdeling, in kennis gekomen met het Regeeringsontwerp voor den herbouw, vond, om de z.i. weinig gemotiveerde vervorming naar dat ontwerp, van het den Groningers in zijn klassieken vorm lief geworden, Academiegebouw in een gebouw naar 17en eeuwischen bouwtrant, het niet ongepast hieromtrent een oordeel in eenigszins ruimen kring te vragen. Voorgelegd werd daartoe den ter vergadering opgekomen leden der afdeling en genoodigden de vraag, wat uit een bouwkundig oogpunt de voorkeur verdient, restauratie van het bestaande Academiegebouw of zijne vervanging door een geheel nieuw werk.

Na inleiding dezer vraag door den voorzitter, waarbij deze niet in eene beoordeeling van het ontwerp wenschte te treden, vond eene geanimeerde bespreking plaats waaruit — gelijk ten slotte ook uit de stemming — bleek hoe de aanwezigen bijna algemeen de voorkeur zouden geven willen zien aan eene restauratie boven eene uitvoering naar het ontwerp.

Eene Commissie uit leden en genoodigden gekozen, erlangde opdracht, om in den geest van het verhandelde, een adres te formuleeren. Dit adres werd heeren Curatoren der Groningsche Universiteit aangeboden. Middelerwijl werd vernomen, dat van den verbouw naar het bedoelde ontwerp reeds eene onderhandsche aanbesteding had plaats gevonden.

In de April-vergadering kwamen leden der afdeling en vele genoodigden, om den heer J. M. W. van Elzelingen, civiel-ingenieur, te hooren spreken over diens onderwerp: het Panamakanaal.

Spreker gaf eene beschouwing over al hetgeen van de oprichting in 1876 der Société Civile internationale du Canal Interocéanique afgedaan is voor het verkrijgen van een scheepvaartkanaal tusschen den Atlantischen Oceaan en de Stille Zuidzee, door de landstrook tusschen Noord- en Zuid-Amerika, de vele terreinopnemingen en onderzoekingen, die plaats vonden en geleid hebben tot de keuze van de lengte van Panama, als het voor de onderneming meest geschikte terrein, en stond verder meer in het bijzonder stil bij de verschillende kanaalontwerpen, waarbij hoorders een helderen indruk kregen, o.m. van het ontwerp voor een sluiskanaal, van de Isthmian Canal Commission en van de Board of Consulting Engineers voor een zeekanaal à niveau en een sluiskanaal; een en ander toegelicht door eene keurige collectie meestal op groote schaal vervaardigde teekeningen, bij welke verklaringen helder voor het licht kwamen de hoogst moeilijk te overwinnen bezwaren die het terrein oplevert, vooral ten aanzien eener doorgraving van berg Culebra en de betugeling der machtige Chagrorivier.

De in November gehouden vergadering werd geopend door den Voorzitter met een welkomstgroet aan de leden, die vervolgens het woord voerde, naar aanleiding van het werk „Oud Groningen“ van den heer Peters, Rijksbouwmeester.

Buiten de genoemde vergaderingen zijn twee buitengewone vergaderingen gehouden ter voorbereiding eener excursie. Deze excursie vond den 19 September plaats. Bezichtigd werd het kasteel te Haarzuilen. Acht der leden namen er aan deel.

Uit dit verslag moge blijken dat de Afdeling Groningen, met haar klein aantal leden en uiteraard weinig beschikbare middelen, toch een goed teeken van leven in 1907 gaf.

de te Secretaris der Afdeling.

J. W. LIPS.

Afdeling „Haarlem en Omstreken“ van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Jaarverslag over 1907.

In den regel dient een jaarverslag van een vereniging, in beknopten vorm weer te geven, wat er in een afgelopen jaar in en door die vereniging is godaan, wat van eenig belang kan worden geacht.

Waar onze Afdeling in 't afgelopen jaar op een bestaan van 25 jaren kan wijzen, is er zeker wel gegronde reden om even van dien regel af te wijken en een blik te slaan in het verleden en in grove trekken na te gaan, wat er in die kwart eeuw is voorgevallen.

Indien we daartoe de notulen vluchtig doorgaan, vinden we o.a. vermeld, dat op 19 Augustus 1882 een bijeenkomst werd gehouden in een der lokalen van „Weten en Werken“ van eenige leden

van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, n.l. de heeren: P. Kloiweg Dyserinck, J. E. van den Arend, J. B. Lasschuit, E. von Saher, J. H. Stoel Azn., Jacques Leyh, J. G. Michielse, H. Buljens van Weelderden en H. J. Geyl Jcz., en dat in die bijeenkomst de Afdeling Haarlem en Omstreken werd opgericht.

Men toog met spoed aan 't werk, want een week daarna werd een reglement vastgesteld, een bestuur gekozen en den heer J. E. van den Arend, destijds gemeente-architect, het Eere-lidmaatschap aangeboden, als bewijs van waardeering, dat ZEd. 25 jaren het correspondentschap der Maatschappij met den meesten ijver had waargenomen.

Het bleek al spoedig, dat door de oprichting der Afdeling in den geest der leden van de Maatschappij was gehandeld, want op de eerstvolgende vergaderingen sloten zich telkens leden bij haar aan, waardoor het ledental spoedig tot ruim 30 klom.

In den regel werden de vergaderingen vrij goed bezocht. Naast vele voorvallen, die tot weemoed stemden, door overlijden en bedanken van verdienstelijke leden, is er ook veel gebeurd, waarop met genoegen kan worden gewezen. Zoo vinden we vermeld, dat er verschillende prijsvragen werden uitgeschreven, die door goede antwoorden als geslaagd konden worden beschouwd; talrijke besprekingen hadden plaats over den aard en toepassing van bouwmaterialen; vele kunstbeschouwingen werden ten beste gegeven en nuttige lezingen of voordrachten door leden of andere sprekers den leden aangeboden.

Tentoonstellingen van bouwplannen en werkstukken werden georganiseerd, terwijl vele excursies het nuttige en aangename steeds vereenigden.

De vergaderingen kenmerkten zich altijd door een aangenamen geest.

Dat de Afdeling aan haar doel „het bevorderen der bouwkunst” tracht te beantwoorden is vooral in de laatste jaren meer bekend geworden, door het houden van gevelwedstrijden, die zeer zeker bevorderlijk zijn tot opwekking van den kunstzin.

Van het afgelopen jaar zij vermeld, dat de Afdeling op 1 Januari 33 leden telde. Vier leden bedankten wegens vertrek, terwijl vier nieuwe leden werden ingeschreven, zoodat in 't aantal geen verandering is gekomen.

In de vergadering van 7 Februari werd in plaats van den heer J. W. G. Drosse, die niet herkiesbaar was, tot voorzitter gekozen de heer L. C. Dumont.

Behalve vele bestuurs- en commissievergaderingen werden 7 leden-vergaderingen gehouden.

In de vergadering van 9 April werden door den heer L. C. Dumont belangrijke mededeelingen gedaan betreffende den bouw en de inrichting van het openbaar Slachthuis, door een aantal tekeningen duidelijk toegelicht. De inrichting zelve werd op den 5en Mei door de leden, onder leiding van den heer Dumont, bezichtigd.

Op den 5en October bezochten de leden de Stoomtimmerfabriek van den heer G. P. J. Beccari en de nieuwe Hoogere Burgerschool.

Den 27en November hield de heer J. J. van Noppen een interessante lezing over „Basilieken en Centraalbouw van 312 tot 568 n. Chr.”

Ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan der Afdeling werd een prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp Schuithuis met Bewaarderswoning voor een Roei- en Zeilvereeniging. Van de daar voor ingekomen ontwerpen werd dat van den heer A. Baart, teekenaar bij Openbare Werken te Haarlem, met den eersten prijs bekroond.

In den uitgeschreven gevelwedstrijd, waarin de gevels, die in 't tijdvak Mei 1905 tot Mei 1907 zijn gebouwd, werden beoordeeld, kende de jury den eersten prijs toe aan den gevel van de Hoogere Burgerschool aan de Zijvest, ontworpen door den heer L. C. Dumont, den tweeden prijs aan den gevel van het gebouw der Haarlemsche Jongelingsvereniging aan de Lange Margarethastraat, ontwerper de heer J. London, terwijl de gevel van het St. Elizabeth's Gasthuis aan het Groot Heiligland, werk van den heer J. Drossé, met den derden prijs werd bekroond.

Als Jury traden bereidwillig op de heeren J. W. Hanrath, Bouwmeester te Hilversum, A. Salm G.Bzn., voorzitter van onze Maatschappij en J. Verheul Dz., Architect te Rotterdam.

Het was in eene buitengewone vergadering op 17 December, dat ons Eerlid Jhr. Mr. J. W. G. Boreel van Hogelanden in het bijzijn van vele genoodigden, de uitgeloopte prijzen uitreikte.

Door de kunstvaardigheid van den heer Louis J. Vreugde, kwamen wij in 't bezit van een stempel tot het vervaardigen van medailles voor de Afdeling.

Dit model, dat de heer Vreugde kosteloos aanbood en dankbaar werd aanvaard, doet den vervaardiger alle eer aan.

Door buitengewone uitgaven is de financiële toestand nu juist niet rooskleurig te noemen, maar met grond kan worden verwacht, dat deze binnen niet al te langen tijd weder zal verbeteren.

En nu, moge van onze Afdeling in de komende jaren voortdurend meer kracht uitgaan, opdat daardoor de belangstelling groter worde en getuigd kan worden, dat er steeds naar het schoone doel „het bevorderen der Bouwkunst” wordt gestreefd.

J. B. LASSCHUIT,
Secretaris.

Haarlem, Januari 1908.

Afdeling Rotterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Jaarverslag.

Aan

het Hoofdbestuur der Maatsch. tot Bev.
der Bouwkunst te Amsterdam.

WEd. Geb. Heeren!

Mochten wij in ons vorig jaarverslag helaas slechts kunnen constateeren dat de Afdeling Rotterdam een steeds kwijnend bestaan leed, in het afgelopen jaar trof de Afdeling de zware slag van het verlies van haren geachten Voorzitter Hendrik Cramer welke zoo vele jaren met eere die plaats in ons bestuur had bekleed en na eene kortstondige ongesteldheid is overleden.

Zijn naam en zijn werken zullen bij ons allen steeds in dankbare herinnering blijven. Hij toch was de man die tot het laatste toe nog getracht heeft de Afdeling alhier staande te houden.

Kort na dit overlijden heeft eene Bestuurs-vergadering plaats gehad bestaande uit de heeren J. Verheul, B. H. Beijderwelles en de ondergeteekende, ten einde de middelen te beramen de Afdeling in stand te houden.

Besloten is na eventuele aanneming der nieuwe wet in de Algemeene Mei-vergadering ernstige pogingen aan te wenden om de Afdeling te reconstrueeren en op te heffen uit haar verval.

Moge onze pogingen met goeden uitslag worden bekroond!
De Secretaris der Afdeling Rotterdam.
Rotterdam, April 1908. G. VUIJK

Afdeling Utrecht van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Verslag over 1907.

In het afgelopen jaar werden een achttal vergaderingen gehouden, waarvan in vier lezingen plaats hadden:

- 1°. door Professor Sluiterman over „Engelsche buitenhuizen en hunne interieurs, parken en tuinen”;
- 2°. door den Ingenieur W. C. van Manen te 's Hage over „Constructie en toepassing van gewapend beton”;
- 3°. door den Heer H. Kersemackers, lid onzer afdeling, over „reisindrucken van Italië” en
- 4°. door Professor van der Kloes over „Siegwartbalken en hunne toepassing”.

Terwijl eene kunstbeschouwing werd gegeven door den Heer J. P. C. Grolman te Utrecht „Interieurs van kerken, raadhuisen, enz.”

De opkomst der leden op de vergaderingen was gunstiger dan in het vorige jaar.

Het ledental nam toe met acht gewone (waarvan zes aannemers zijn) en twee kunstlievende leden, terwijl drie gewone leden zijn afgeschreven, waarvan twee wegens vertrek naar elders, zoodat op 1 Januari 1908 de afdeling bestond uit 47 gewone, 6 kunstlievende en 2 Afdelingsleden; deze laatste aangenomen onder een vroeger geldende wet.

De rekening sloot met een batig saldo van f 52.22⁵.

De jaarlijksche excursie werd gehouden naar Haarlem en omstreken tot Hillegom, waar een Kunstzandsteenfabriek werd bezichtigd.

In het bestuur kwam eenige wijziging door het bedanken van den heer E. G. Wentink Jr. in wiens plaats werd gekozen de heer J. Krap, terwijl ook ons oudste bestuurslid de heer Alb. Nyland wegens gezondheidsredenen ontslag nam, welke plaats is vervuld door de benoeming van den heer R. Ryksen Gzn.

De heer Nyland, van de oprichting der Afdeling in 1875 af, bestuurslid, met onderbreking van enkele maanden, werd bij acclamatie, op voorstel van het Bestuur, tot *eerlid* benoemd.

Utrecht, April 1908. De Secretaris.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

CONCEPT-BEGROOTING voor het jaar 1908, opgemaakt en voorloopig vastgesteld in de vergadering van het Hoofdbestuur op Woensdag 8 April en medegedeeld in de gecombineerde Vergadering van het Hoofdbestuur met de Voorzitters en Secretarissen van de Afdelingen van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst op 8 Mei.

Vermoedelijke Ontvangsten:

	Begrooting over . . .	
	1907	1908
1 Saldo vorig boekjaar	—	f 20 18
2 Contributies Leden	f 8667 30	9800 —
3 Huuropbrengst gebouw	—	—
4 Tentoonstellingen en Vergaderingen	2990 —	3000 —
5 Bate uit het Contract met de Uitgevers van de werken der Maatschappij.	3000 —	4000 —
6 Verkoop plaatwerken	1 —	1 —
7 Bijdragen prijsvragen	1500 —	75 —
8 Bijdragen Eerlid	15 —	—
9 Legaat Godefroy	500 —	500 —
10 Examen Opzichers	600 —	850 —
11 Toevallige baten	—	4075 —
	f 17273 50	f 22321 18

Toelichting Vermoedelijke ontvangsten 1908.

- ad. 2. De Maatschappij bestond bij het opmaken dezer begrooting uit 583 Gewone; 96 Buitengewone en 67 Kunstlievende leden.
4. Verhoogd in verband met opbrengst vorige jaren
6. Bijdrage van de Afdeling „Amsterdam” in zake Prijsvraag Arbeiderswoningen.
9. Zie overeenkomstige Uitgaafpost.
10. Hieronder bevindt zich o. a. ook de bate uit het contract met den uitgever van het werk „Vredespaleis”.

Vermoedelijke Uitgaven:

	Begrooting over . . .	
	1907	1908
1 Uitgaven der Maatsch. Weekblad, enz.	f 4850 —	f 6500 —
2 Prijsvragen	1600 —	600 —
3 Fonds voor de Eereprijsvraag „Godefroy”	25 —	25 —
4 Toelage aan de Afdelingen	200 —	200 —
5 Onderwijs en Examen Opzichers en Teekenaars	500 —	850 —
6 Bibliotheek	150 —	300 —
7 Reiskosten Hoofdbestuur en Secretaris	400 —	600 —
8 Bureaubehoeften, kleinere drukwerken, telefoon-abonnement, enz.	500 —	850 —
9 Vrachten, porto's, enz.	400 —	450 —
10 Onderhoud van het gebouw	300 —	300 —
11 Pers. belasting, Precario, Straatgeld	130 —	130 —
12 Grondbelasting van het gebouw	250 —	250 —
13 Assurantie	50 —	50 —
14 Vuur, licht, water	300 —	350 —
15 Schoonhouden der diverse lokalen	200 —	200 —
16 Tractementen Secretaris, Redacteur en Administrateur	3500 —	4000 —
17 Portierloozen	330 —	500 —
18 Rente der 4% Hypoth. Leening	2350 —	2340 —
19 Aflossing dezer leening	500 —	500 —
20 Rente van 3% geldleeningen	364 —	180 —
21 Aflossing dezer leeningen	200 —	300 —
22 Verbetering Tentoonstellingszalen	—	400 —
23 Onvoorziën	144 50	150 —
24 Diverse Crediteuren	—	—
25 Stichtingskosten Raad van Arbitrage en bijdrage onkosten aan de Commissie ter Herziening der A. V.	—	500 —
26 Beschikbaar eventueel voor schulddelging	—	1796 18
	f 17273 50	f 22321 18

Toelichting vermoedelijke uitgaven 1908.

- ad. 1. Het ligt in de bedoeling ook door op behoorlijk honoraria voor bijdragen te rekenen, het Weekblad vooral belangrijker te maken.
- ad. 2. Verhoogd in verband met te verwachten meerdere uitgaven op dit hoofd van rekening.
- ad. 8. Betere inrichting van bureau, aanschaffing van schrijfmachine en kastjes voor berging van dossiers is beslist noodig.
- ad. 16 en 17. Door ziekte van den administrateur en tijdelijke vervanging van dezen functionaris is tijdelijke hulp noodig gebleken voor den loop der zaken in het eind van het vorig en in de eerste maanden van dit jaar, vereischt deze post voor dit jaar versterking.
- ad. 22. Met afdoende verbetering van glazen dakbedekking der beneden expositiezaal dient aangevangen.

REGELEN VOOR DE BEREKENING EN UITBE- TALING VAN HET HONORARIUM VAN ARCHITECTEN.

Artikel 1.

Het honorarium van den architect is de belooning voor zijne werkzaamheden in zijn beroep geleverd en wordt berekend volgens de onder art. 6 opgenomen tabel (vastgesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in de Algemeene Vergadering, gehouden op 31 Mei 1888, en herzien in de Alg. Vergaderingen van 18 Mei 1904 en van 13 Mei 1908), behoudens bijzondere of bijkomende omstandigheden.

Art. 2.

De berekening heeft plaats naar de belangrijkheid van het ontwerp, naar de grootte der aannemingsom (of als het uit te voeren werk niet als „aangenomen werk” is te beschouwen, volgens de

bouwsom) en naar den arbeid besteed aan de voorbereiding van het werk, toezicht daarop en leiding daarvan tijdens de uitvoering alles benodigd voor het tot stand brengen van het werk zoodat tot het opmaken der afrekening daarvan.

De kunstwaarde van het werk oefent op deze belooning geen invloed uit.

Art. 3.

De werken worden naar de belangrijkheid in 4 klassen verdeeld. De Ie klasse. Gewone eenvoudige bouwwerken voor welke uitvoering weinig teekeningen vereischt worden.

De IIe klasse. Bouwwerken voor welke uitvoering meer uitgebreide teekeningen noodig zijn.

De IIIe klasse. Bouwwerken welke uitvoering veel studie, berekeningen en veel teekeningen eischen.

De IVe klasse. Decoratieve werken, restauratie van monumenten en oude gebouwen, kamerbetimmeringen, meubilering en stoffering van gebouwen.

Indien in een gebouw of op een bouwplaats, gezamenlijk of afzonderlijk werken worden uitgevoerd, die tot verschillende klassen behoren, dan worden de honoraria voor elk dezer werken afzonderlijk berekend volgens de klassen waartoe deze behoren.

Indien tijdens de uitvoering van een bouwwerk *meerder werk* door den bouwheer wordt opgedragen, dan het door hem goed-gekeurde bouwplan omvat, of *installatiën voor verwarming, ventilatie, watervoorziening en verlichting* en dergelijken worden uitgevoerd, die niet in de aanbesteding van het bouwwerk begrepen waren, dan is daarvoor aan den architect een honorarium verschuldigd, berekend over het totaal bedrag der kosten van die meerdere werken of installatiën, en volgens de percentage van de tabel toepasselijk op het betreffende werk.

Nadere regelingen zijn te treffen voor het geval wanneer die werken door den lastgever zelf worden besteld of door derden uitgevoerd.

Het honorarium voor *verbouwingen of herstellingen* van of aan gebouwen wordt berekend volgens het tarief, vallende in de opvolgende hogere klasse dan die, waarin die gebouwen volgens de tabel zouden vallen.

Art. 4.

De aannemingssom of bouwsom van werken wordt verdeeld in 12 onderdeelen van 1200 gulden of tot 240.000 gulden en hooger, (nader op de tabel aangegeven).

Indien bij een bouwwerk, hetzij geheel of gedeeltelijk gebruik wordt gemaakt van *materialen, welke door of van wege den bouwheer worden geleverd*, of wel van *oude materialen*, dan wordt voor de berekening van het honorarium de waarde dezer materialen als nieuw materiaal aangenomen, en die waarde gevoegd bij de bouwsom.

Art. 6.

Omschrijving der verrichte werkzaamheden.		Bedrag van het honorarium in procenten van de aannemingssom:											
		van af 1200 tot 3000	van af 3000 tot 6000	van af 6000 tot 10000	van af 10000 tot 15000	van af 15000 tot 22000	van af 22000 tot 30000	van af 30000 tot 40000	van af 40000 tot 60000	van af 60000 tot 100000	van af 100000 tot 200000	van af 200000 en hooger.	
<i>Ie Klasse.</i>	Voorloopig ontwerp en globale raming van kosten	1,5	1,4	1,1	0,75	0,5	0,6	0,5	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3
	Ontwerp	1,5*	1,5	1,35	1,0	0,9	0,65	0,6	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4
	Bestek	0,5**	0,5	0,45	0,4	0,4	0,35	0,35	0,3	0,3	0,3	0,2	0,2 ^{1/2}
	Begrooting	0,5	0,5	0,45	0,4	0,4	0,35	0,35	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2 ^{1/2}
	Algemeene details	2,5***	2,3	2,1	1,9	1,7	1,45	1,25	1,1	1,1	1,0	1,0	0,9
	Hoofdleiding en afrekening	1,0	1,1	1,15	1,15	1,2	1,4	1,45	1,3	1,2	1,1	1,0	0,9
Te zamen:		7,5	7,3	6,6	5,6	5,1	4,8	4,5	4,0	3,8	3,5	3,2	3,0
<i>Iie Klasse.</i>	Voorloopig ontwerp en globale raming van kosten	1,8	1,7	1,4	1,0	0,7	0,6	0,6	0,5	0,5	0,45	0,45	0,4
	Ontwerp	1,7	1,6	1,3	1,2	1,2	1,1	1,0	0,9	0,9	0,85	0,8	0,8
	Bestek	0,5	0,5	0,5	0,5	0,45	0,45	0,4	0,35	0,35	0,3	0,25	0,2
	Begrooting	0,5	0,5	0,5	0,5	0,45	0,45	0,4	0,35	0,35	0,3	0,2	0,2
	Algemeene details	2,7	2,7	2,5	2,3	2,2	2,1	2,0	1,9	1,8	1,8	1,75	1,7
	Hoofdleiding en afrekening	1,3	1,3	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1	1,0	0,9	0,9	0,85	0,7
Te zamen:		8,5	8,3	7,6	6,6	6,1	5,8	5,5	5,0	4,8	4,6	4,3	4,0
<i>Iiie Klasse.</i>	Voorloopig ontwerp en globale raming van kosten	2,3	2,1	1,8	1,4	1,1	1,0	0,8	0,6	0,5	0,5	0,45	0,4
	Ontwerp	2,0	1,9	1,7	1,5	1,4	1,3	1,2	1,1	1,1	1,0	1,0	0,9
	Bestek	0,6	0,6	0,55	0,5	0,4	0,4	0,35	0,3	0,3	0,25	0,25	0,2
	Begrooting	0,6	0,6	0,55	0,5	0,4	0,4	0,35	0,3	0,25	0,25	0,2	0,1 ^{1/2}
	Algemeene details	3,5	3,5	3,4	3,2	3,0	2,8	2,8	2,7	2,65	2,5	2,4	2,1
	Hoofdleiding en afrekening	2,0	2,0	2,0	1,9	1,7	1,6	1,5	1,5	1,4	1,3	1,2	1,2
Te zamen:		11,0	10,7	10,0	9,0	8,0	7,5	7,0	6,5	6,2	5,9	5,5	5,0
<i>Ive Klasse.</i>	Ontwerp, begrooting en omschrijving	5,5	5,3	5,0	4,5	4,2	3,8	3,7	3,7	3,7	3,6	3,55	3,5
	Details, hoofdleiding en afrekening	6,5	6,7	6,4	6,2	5,8	5,7	5,7	5,6	5,4	5,4	5,45	5,5
	Te zamen:	12,0	12,0	11,4	10,7	10,0	9,5	9,4	9,3	9,1	9,0	9,0	9,0

*) **) ***) De omzetting van deze procenten heeft nog niet plaats gehad en wordt volgens de belangrijke berekening de nadere goedkeuring daaronder voort afgewacht.

Art. 7.

Onder deze tabel zijn niet begrepen *gewone onderhoudswerken, opnemingen voor huur of verhuur, koop of verkoop, enz.*; werkzaamheden hiervoor verricht, worden volgens plaatselijk gebruik in rekening gebracht.

Ook is onder deze tabel niet begrepen het honorarium dat niet volgens een aannemingssom of bouwsom kan worden berekend en wordt dit dan berekend naar den omvang der werkzaamheden en den aard van het werk zoodaande naar den tijd daaraan besteed. Dezelfde bepaling is van toepassing op bemoeiingen bij *slooping*.

In het algemeen is het honorarium voor werkzaamheden, die niet naar den grondslag van deze tabel kunnen worden berekend, of om de boven aangevoerde redenen niet tot deze tabel behoren zoodaande van die, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, als volgt:

Voor conferentien, adviezen, berekeningen of andere bemoeiingen van den architect:

a. op het bureau van den architect, per uur minstens . . . / 5.—

b. buitenshuis, maar in de woonplaats van den architect, per uur minstens 6.—

Onderdeelen van uren worden als volle uren in rekening gebracht. Voor reizen, geen betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, wordt berekend, behalve de reiskosten voor personen en bagage:

a. voor een dag, zonder overnachten, minstens . . . / 25.—

b. voor een dag, met overnachten, 35.—

Voor reizen, betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, worden de werkelijke reis- en verblijfskosten in rekening gebracht waarbij gerekend wordt dat zoowel te land als te water de architect te klasse en het personeel 2e klasse reist.

Art. 8.

Bestedingskosten worden ook afzonderlijk in rekening gebracht. Hieronder worden verstaan:

Alle kosten benodigd tot de Aanbesteding van een bouwwerk als: het drukken van het Bestek en Voorwaarden en Teekeningen, event. Bijlagen en Staat van Aanwijzing het leveren van duplicaten bestekteekeningen, het uitnodigen van inschrijvers of het op andere wijze bekendmaken van de Aanbesteding, lokaalhuur tot het houden der Aanbesteding met de daarbij behoorende onkosten, het opmaken van Contracten en verdere uitschotten, als: zegels, event. deurwaarders-exploiten aan belendenden, voorloopige opmetingen; reizen, onderzoek bodem en bestaande constructies op eigen of bestaand terrein, servituten enz.

Aanbevolen wordt ook daarvoor een bedrag te stellen om in de rekening op te nemen en dat nader verrekend kan worden wanneer alle betreffende rekeningen ingekomen zijn.

Art. 9 oud art. 3.

Indien, in het oorspronkelijke programma van eischen waarnaar een ontwerp is opgemaakt door den Bouwheer zulke belangrijke veranderingen worden aangebracht, dat het geheel van karakter veranderd is, moet het eerst bedoeld ontwerp afzonderlijk worden gehonoreerd volgens den maatstaf van de tabel.

Art. 10 oud art. 6.

Indien een door den architect geleverd ontwerp niet wordt uitgevoerd, is hij die de opdracht heeft gedaan, verplicht uiterlijk binnen 3 maanden na het indienen daarvan aan den architect, een honorarium te voldoen voor diens reeds verrichte werkzaamheden, berekend volgens de klasse waartoe het werk behoort zoodaande de door hem gedane verschotten eventueel reeds gemaakte Bestedingskosten, e. a. Wordt echter de uitvoering van dit ontwerp aan een ander opgedragen, dan is de lastgever verplicht het volle honorarium, *hetwelk genoten zoude zijn indien het werk ware uitgevoerd*, aan eerstbedoelden architect te voldoen.

Art. 11 oud art. 7.

Bij overlijden van den architect, vóór de voltooiing van het werk, moet aan zijne erfgenamen of rechtverkrigenden, behalve het reeds vervallen en nog niet uitbetaalde gedeelte, het nog niet vervallen gedeelte van het honorarium worden uitbetaald, berekend volgens den stand van het werk en de reeds geleverde materialen. Indien over de wijze van vaststelling en de berekening van het deel van het honorarium verschil mocht ontstaan wordt daarover beslist, door de hier na te noemen Permanente Commissie van arbitrage.

Art. 12 oud art. 2.

Het honorarium voor een in uitvoering zijnd werk wordt den architect betaald als volgt:

45% van het totale honorarium bij de gunning,

30% van het totale honorarium bij de oplevering, welke termijn in overleg met den Bouwheer gesplitst kan worden vooral bij omvangrijke werken en werken van langen duur.

5% van het totale honorarium bij het verstrijken van den onderhoudstermijn, en als de eindafrekening is ingediend en de teekeningen onder art. 13 vermeld zijn ingeleverd.

Elk ander honorarium wordt den architect onmiddellijk uitbetaald na afloop der werkzaamheden waarvoor dat honorarium verschuldigd is.

Art. 13 oud art. 8.

De oorspronkelijke teekeningen, alle detailteekeningen, het bestek en de begrooting blijven het eigendom van den architect, terwijl eene kopie der *bestekbesprekingen* met de eventueel aangebrachte wijzigingen, aan den bouwheer wordt verstrekt; zoodaande de teekeningen der uitgevoerde rooleering met al de daarbij benodigde inlichtingen omtrent putten, leidingen, enz., zoodaande de teekeningen waarop aangegeven zijn de juiste ligging der diverse inspectiehuizen ten behoeve van leidingen van verwarming, licht of water.

Art. 14.

De verantwoordelijkheid van een Architect strekt zich niet uit over werken welke vanwege den Bouwheer buiten medewerking van den Architect in enig bouwwerk zijn uitgevoerd of over de door dezen geleverde materialen of toestellen.

Art. 15 oud art. 9.

Nimmer zal een der partijen over eenig tusschen hen gerezen geschil de tusschenkomst van den gewonen rechter mogen invoeren.

Indien echter naar aanleiding van deze tabel, of de daarbij behoorende bijlage, eenig geschil, hetzij over de wijze van berekening van het honorarium van den architect of bouwkundige, hetzij over enig ander punt, tusschen den bouwheer of zijne erven of rechtverkrigenden enerzijds, en den architect of bouwkundige anderzijds, mocht ontstaan, zullen beide partijen bevoegd zijn hunne zaak te brengen voor de Permanente Commissie van Arbitrage, ter voorkoming van geschillen, waarover in het volgend artikel wordt gehandeld.

Art. 16 oud art. 10.

Deze Permanente Commissie bestaat uit drie leden en 3 plaatsvervangende leden, welke door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst worden benoemd voor 3 jaren. Zij zijn terstond herkiesbaar.

De Commissie heeft haren zetel te Amsterdam in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Marixstraat 402.

Art. 17.

Deze Permanente Commissie tracht een dreigend geschil te voorkomen, of wel brengt, zoo beide partijen haar daartoe opdracht geven, een reeds ontstaan geschil tot oplossing.

Indien zij er in slaagt een geschil te voorkomen, of een ontstaand geschil tot oplossing te brengen, is zij, zoo in het een als in het ander geval, gerechtigd de kosten, waaronder zijn te verstaan, zoowel de werkelijke verschotten, als de vergoeding van den besteedden arbeid, in rekening te brengen aan degene der partijen, die volgens haar die kosten geheel of gedeeltelijk moet dragen.

Art. 18.

Partijen zullen de bovenbedoelde kosten aan de Permanente Commissie van Arbitrage verschuldigd terstond na de uitspraak der Commissie aan haar Voorzitter doen toekomen, terwijl een nader door den Voorzitter te bepalen bedrag vooraf bij hem gestort zal worden, hetwelk in nadere verrekening zal worden gebracht. In het geval dat dit bedrag niet is gestort zal aan de aanvraag tot schiedsrechtelijke uitspraak geen gevolg worden gegeven.

Art. 19.

Indien door partijen een geschil aan de Permanente Commissie ter beslissing wordt opgedragen, zal door de Permanente Commissie rekening worden gehouden met de bepalingen van de artikelen 21, 22 en 23.

Art. 20.

Beide partijen zijn verplicht, zich aan de uitspraak der Commissie te onderwerpen.

Art. 21 oud art. 17.

Het geschil wordt in den regel schriftelijk uiteengezet. Elk der partijen heeft het recht eene memorie van toelichting aan de Commissie in te leveren; met toestemming der Commissie kan het indienen eener zo memorie worden toegestaan.

De eischende partij levert hare memorie in binnen 14 dagen, nadat het compromis door partijen en de Commissie is onder teekend. Daarna volgende memoriën moeten binnen 14 dagen na ontvangst der memorie van de wederpartij worden beantwoord.

Met toestemming der Commissie kunnen deze termijnen worden verlengd.

Partijen zenden aan den Voorzitter der Commissie een gedag teekend exemplaar der memorie, benevens van de daarbij overgelede stukken.

Na de wisseling der memoriën, is de Commissie bevoegd ambtshalve of op verzoek van partijen:

- 1°. Partijen of hunne gemachtigden te hooren.
- 2°. Getuigen en deskundigen te hooren.

Art. 22 oud art. 16.

Het advies wordt door de Commissie binnen twee maanden na de wisseling der schrifturen, of binnen één maand na de laatste mondelinge toelichting gegeven, waarbij tevens wordt beslist over de kosten. Het heeft de kracht van een uiterlijk rechterlijk gewijsde, en wordt per aangeteekenden brief aan elk der partijen in afschrift meegedeeld.

De Commissie geeft haar advies als goede mannen naar billijkheid. Mochten bijzondere omstandigheden de Commissie beletten binnen gezegden termijn van twee maanden haar Advies te geven, dan is zij bevoegd dit eenmaal voor een maand aan te houden, en geeft zij daarvan aan partijen schriftelijk kennis.

Art. 23 oud art. 17.

Zowel de Commissie, als de partijen, zijn vrijgesteld van alle in de Rijkswetten voorgeschreven vormen, terwijl alle aan de Commissie over te leggen stukken op ongezegeld papier kunnen worden opgesteld.

Partijen hebben de vrijheid zich bij de in art. 20 genoemde mondelinge toelichtingen te doen vertegenwoordigen; bij de in art. 17 voorgeschreven pogingen tot minnelijke schikking zijn partijen verplicht persoonlijk aanwezig te zijn.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst

A. SALM G.Bzn., Voorzitter.
J. GRATAMA, Secretaris.

VERGADERINGEN.

610^e Vergadering van de Afd. Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst op Dinsdag 12 Mei des avonds te 8½ uur, Marnixstraat 402, na afloop van den gemeenschappelijke maaltijd.

Agenda: Ballotage van de heeren: J. Gratama, B. I. en Mr. E. H. P. Rosenboom, architect.

Lichtbeelden met causerie over Italiaansche villa's en parken door J. H. W. Leliman, B. I. (zie agenda blz. 331).

5 Mei 1908.

Hoogachtbare Redactie.

Terwijl ik het ten zwaerste op prijs stel, dat het B. W. zijn kolommen openstelde voor de publicatie van onze plannen, was het mij een groote teleurstelling, dat van de medewerkers alleen mijn naam werd vermeld. Ik verzoek U daarom beleeft de navolgende namen in het eerstvolgend nummer te willen noemen, aangezien

door deze heeren evenveel moeite en toewijding aan het tot stand komen onzer plannen is ten koste gelegd als door mij.

Th. J. TIMMER.

A. J. BARTELS.

D. ZWITSER.

J. SLOT JR.

B. W. F. WOUTERS.

J. P. COOLWIJK.

M. EERHARD.

Hoogachtend,

Uw di.

J. F. VAN HOYEMA.

Prisvragen van de Afdeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en „Amstels Bouw-Vereeniging“.

Ter beantwoording van de door X. gestelde vraag:

„Wat is netto huuropbrengst?“ diene het volgende: voor de berekening van onderhoudskosten en huurderiving te stellen 15 pct.; voor de berekening is bedoeld dat van de bruto huur af wordt getrokken: grondlasten, straatgeld en waterverbruik. Van het restant alsdan te berekenen 15 pct. voor onderhoud en huurderiving. Bijvoorbeeld bruto huuropbrengst f 1154 —

af: aan diverse lasten b.v. * 154 —

blijft over f 1000.—. Hiervan 15 pct. is

f 150 — de in het programma bedoelde huurderiving en onderhoud.

Een ander medewerker schrijft:

„In het programma zijn in een perceel 3 gelijkgroote woningen gevraagd.

De eerste en tweede étage hebben hierbij, elk voor de helft, de beschikking over de zolder-étage, waarop eenige slaapvertrekken mogen gemaakt worden. De parterre heeft dus over minder ruimte te beschikken.

Is nu in verband hiermede veroorloofd dat buiten de achter-rooilijn en slechts alleen voor de parterre woning een uitbouw mag gebouwd worden, welke achtergevel tot op 3 M. uit de achterschutting van het terrein loopt, dus 17.— M. uit den voor-gevel rooilijn, zooals de tegenwoordige bouwverordening dit toelaat?“

Het antwoord hierop luidt dat het de bedoeling is dat ten behoeve van het 1e en 2e bovenhuis de voor elke woning gereserveerde halve zolderruimte van af de genoemde étages door trappen te bereiken is.

Een uitbouw als gevraagd wordt toegestaan mits de hoogte daarvan blijve onder het vlak bepaald door de lijn welke onder 45° van uit de grens van het achterterrein naar den achtergevel getrokken wordt en de breedte daarvan de achterkamer vrijlaat.

Architectura No. 18. Nederlandsche en Fransche Renaissance. Beschouwing van den heer A. W. Weissman over den invloed van Italië op de Nederlandsche Vroeg-Renaissance; de heer W. Kromhout meent dat over België heen de Français I stijl de belangrijkste invloed uitgeoefend heeft; het deel van het paleis van Margaretha te Mechelen, gebouwd door Guyot de Beauregard, geeft volslagen Franschen invloed te zien.

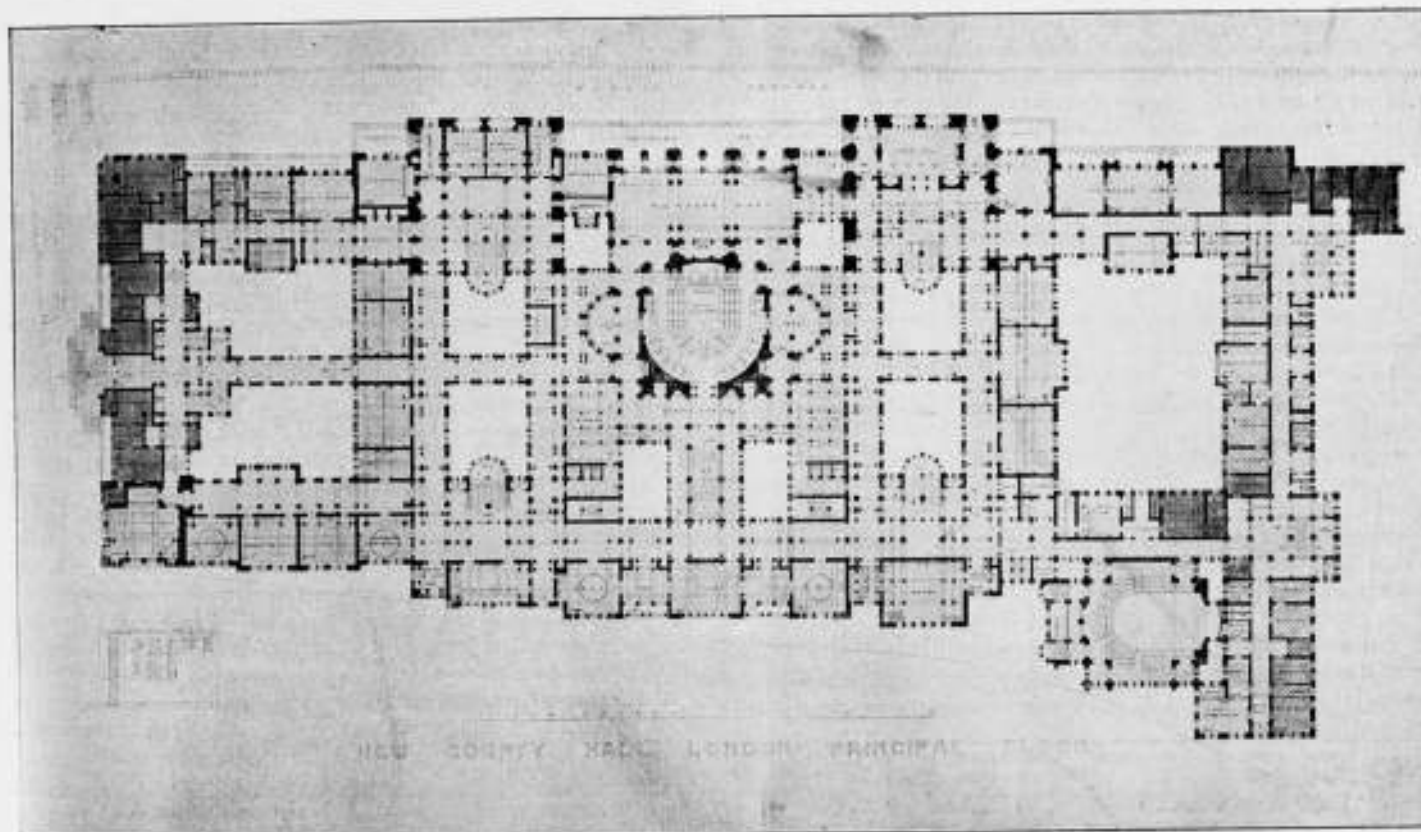
Het „Van Herson ziekenhuis“ te Gouda, met afd. W. Kromhout, Architect-ontwerper en L. Koole Wzn. gemeente architect te Gouda zijn de architecten.

Korte beschrijving van het gebouw.

Technisch gedeelte. Over het betrachten der zuinigheid bij het ontwerpen van Beton-werken. Slot.

Tochterrijze ingangen, vervolg; beschrijving van een draaieur in het Warenhuis Wertheim te Berlijn.

Statisch en Diagrammen tot het bepalen der Afmetingen van Vloeren en Draagpijlers in gewapend Beton. Vervolg.

VOORGEVEL EN HOOFD PLATTEGROND VAN HET ONTWERP VOOR HET LONDENSCH E RAADHUIS VAN DE HEEREN HOOYKAAS & BRINKMAN.

De Bouwwereld no. 19 G. J. Veenstra, architect. Het Openbaar Slachthuis. Vervolg van de beschrijving, hoe een goed modern Slachthuis moet zijn ingericht.

Politiwachtpost aan den Amsterdamschen Straatweg te Arnhem, met afb.

Statuten van den Bond van Nederlandsche Architecten.

De Opmerker no. 18. Het Royal Institute of British Architects III. Interessante mededeelingen omtrent ondersteunings-, weduwen- en weezenfonds, restauraties oude gebouwen, leerlingwezen, prijsvragen, honorarium, enz.

De Haagsche Raadhuisplannen met afb. der gevelschetsen van den arch. A. Schadee. Schrijver heeft bezwaren tegen de voorgestelde verbouwing; waarom geen prijsvraag uitgeschreven?

Brieven van Piet van Diver IV.

Arti et Industriae te 's-Gravenhage. Verslag van de Maartvergadering, voordracht van den heer J. H. Kremer: „het Trijp en zijne esthetische verschijningen, zijne geschiedenis en weverij". (Zie B. W. 21 Dec. 1907).

Deutsche Bauzeitung, no. 14. Die Irrenheilstätte der Stadt Berlin in Buch. Arch. Ludwig Hoffmann, met veel afb. Interessant project, de architectuur is een gelukkige verwerking van oud-Duitsche motieven.

Die Vergünstigung der Glasüberdeckten Höfe in der Berliner Baupolizeiordnung und die Bewährung der Höfe in der Praxis.

Zur Frage der Erhaltung des bestehenden Zustandes des Pariser Platzes zu Berlin, met afb. van het ontwerp van E. von Ihne. Over dit bericht zijn reeds enkele mededeelingen in het Bouwk. Weekblad verschenen van onzen correspondent; ook de schrijver zou het betreffen, zoo het ontwerp Ihne aangenomen werd, daar het noch een radicale oplossing, noch een zuiver bewaren van de historische Brandenburger Thor is.

Deutsche Bauzeitung no. 13. Die Irrenheilstätte der Stadt Berlin in Buch. Arch. Ludwig Hoffmann. De afb. geven kleinere gebouwtjes, lijkenhuis, portiershuis, enz. die een zeer rustige, goede architectuur vertoonen.

Die Württembergischen Grossschiffahrtspläne.

Zur Frage der zünftigen Gestaltung des Theaterplatzes in Dresden. Een fraaie oplossing hiervan is gegeven door den stadsbouwmeester Erlwein; een model, dat de brug, de terrasstrap, het Ständehaus, de Katholieke Hofkerk, het Slot en het geheele Theaterplein omvat zal op de a.s. Dresdener Tentoonstelling te zien zijn.

Deutsche Bauzeitung no. 16. St. Elisabethkirche in Aachen arch. Eduard Endler, met afb.; een 3 schepige hallenkerk met kleine zijkapellen.

Eine neue Bauordnung für Gross-Berlin? Algemeene voorschriften worden besproken, welke de bouwverordening moet hebben in verband met de algemeen erkende eischen van den stedenbouw.

Die Stellung der Vorstände der Stadtbauämter in Bayern.

Verder komen in dit nummer afb. voor van de kleine gebouwtjes uit „Die Irrenheilstätte der Stadt Berlin in Buch".

Deutsche Bauzeitung no. 17. Der Umbau des Hauptbahnhofes Nürnberg met afb.

Beiträge zur künstlerischen Gartengestaltung I Der Moderner Garten van J. A. Lux; schrijver betoogt dat ieder menschelijke ontginning, zelfs de akker, een tektonische grondslag heeft, die psychologisch gebaseerd is.

De dwaling van den naturalistischen tuin heeft iets goeds voortgebracht; zij heeft de overtuiging versterkt dat de kunstenaar zonder de wet van rythme niet te bereiken is.

II. *Landschaftliche Gartengestaltung*, van Camillo Karl Schneider; met afb.

BERICHTEN

BINNENLAND.

De Architectenbond. De Secretaris van de voorloopige Commissie zond ons de Statuten van den Bond ter opname in het Bouwk. Weekblad. Den Voorzitter der Mij, welke de vergadering te Utrecht bijwoonde, werd echter verzocht wegens het vertrouwelijke van de besprekingen, geen verslag te geven van de gevoerde discussies.

Plaatsgebrek belet ons om deze statuten op te nemen. Aangezien deze ook in de nieuwbladen zijn vermeld, hebben de meeste leden daar allicht kennis van genomen. Woensdag jl. werden de convocaties ontvangen voor een vergadering te Amsterdam, op heden

9 Mei, tot het verkiezen van een bestuur en van een Commissie van Onderzoek, terwijl daarna besprekingen over het Huishoudelijk Reglement zullen gehouden worden.

Naar wij van meer dan eene zijde vernemen zal het bestuur waarschijnlijk bestaan behalve uit de oud-bestuurders van Architectura de heeren Berlage, Ingenohl en Paul de Jongh uit den heer van Goor in plaats van den heer Verheul, Jos. Cuypers, Van der Pek en L. M. Molenaar.

Ook ontvingen wij een afschrift van een schrijven van den heer Verheul aan den A. Bond dat deze na volledige kennisname dezer statuten alsnog niet mede kan gaan met bedoelden Bond enz., zoo ook een schrijven van de hoogleeraren Klinkhamer en Evers betreffende de N. A. B., dat eveneens wegens plaatsgebrek eerst in het volgend Weekblad kan worden opgenomen.

De Woningwet. De commissie, door het bestuur van het Congres voor Openbare Gezondheidsregeling benoemd om te dienen van praeadvies ter zake welke wijzigingen in de Woningwet behooren aangebracht te worden om deze meer aan haar doel te doen beantwoorden, is samengesteld als volgt: Mr. H. L. Drucker, lid van de Tweede Kamer, voorzitter. Dr. G. W. Bruinsma, lid van de Gezondheidscommissie van Ginneken, J. H. Faber, inspecteur van de Volksgezondheid, H. Poilema, lid van Gedeputeerde Staten van Friesland, Jhr. Mr. Ch. Ruys de Beerenbrouck, lid van de Tweede Kamer, J. H. Schaper, lid van de Tweede Kamer, J. W. C. Tellegen, directeur van het gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, secretaris, J. M. A. Zoetmulder, inspecteur van de Volksgezondheid.

Het Vredespaleis. Het bestuur van het Vredespaleis heeft aanbesteed: het maken van de funderingen en den onderbouw van het Vredespaleis. Minste inschrijvers G. Nollen, Den Haag en J. H. Heymerink, Nijmegen voor f 112.500.

Zorgvliet. Het Haarl. Dbl. meldt, dat aan den heer Leonard A. Springer akdaar is opgedragen het maken van een plan „tot aanleg en exploitatie" van Zorgvliet.

Schooltuinen. Naar wij vernemen bestaat het plan, om bij elke der openbare inrichtingen van onderwijs te 's-Gravenhage een schooltuin aan te leggen, zooals dit in schier alle beschaafde landen geschiedt. Zweden, dat op onderwijsgebied hooger staat dan menig andere staat van Europa, bezit zulke scholen sedert 1843.

Rijksacademie voor Beeld. Kunsten. In het verslag over 1907 aan H. M. de Koningin van de commissie van toezicht wordt de opmerking gemaakt, dat zelfs voor het onderwijs, zooals het thans is ingericht, het aantal professoren te gering is. Overwogen dient te worden of het niet zonder ernstige bedenking is, dat, in afwijking van wat bij andere scholen geschiedt, de hoogleeraren der Academie, behalve het practisch onderricht, ook verschillende theoretische lessen te geven hebben.

Op 31 Dec. 1907 bedroeg het aantal leerlingen 80, waarvan 29 vrouwelijke; 39 waarvan 23 vrouwelijke waren voor het volle onderwijs ingeschreven.

Het verslag wijst ten slotte op de hooge noodzakelijkheid van een uitbreiding van het gebouw en van de localiteiten der Academie.

De bevende huizen. Heden deed de Rechtbank alhier uitspraak in zake de bevende huizen. De Rechtbank besliste, dat op grond van gebreken aan een huis, wel ontbinding van huur kon gevraagd worden en dat het beven van wanden en vloeren een gebrek is, waar de huiseigenaar voor moet instaan. Daar aangenomen werd dat de huurster bewezen heeft, dat zij niet het behoorlijk en rustig genot van het huis had, werd den huiseigenaar zijn vordering tot betaling van de huur ontzegd, werd het beslag niet van waarde verklaard en werd hij veroordeeld om aan de huurster schadevergoeding te betalen.

Bouwstoffen van afval. Het verwijderen en gebruiken van afval uit hais, zooals vuil, asch, scherven, sintels, beenderen, papier enz. is een vraagstuk, dat in menige groote stad nog heel wat hoofdbrekens kost ofschoon men het op allerlei manieren heeft beproefd. Soms werd dit afval verbrand en de daardoor verkregen warmte wordt tot electriciteit aangewend; soms worden de faecaliën met het vuil vermengd en tot mest verwerkt, of het vuil wordt gesorteerd in metalen, been, glas, papier enz. Maar het nieuwste en meest practische op dit gebied is zeker wel de afval uit het huishouden te gebruiken om er steenen van te bakken. De „Moniteur de la Ceramique" bericht daaromtrent het volgende: Het afval wordt in een bijzonder oven tot ongeveer 100 gr. C. verhit, ten eerste om hygiënische redenen, ten tweede om het grootste gedeelte der organische stoffen te vercoolen. Daarna komt het aldus bewerkte afval op een groote zeef, waardoor alle groote stukken achterblijven. Deze worden, nadat de glas- en porceleinscherven er uit zijn gezocht, fijn gemalen en samen met

de door de zeef gegane fijnere deelen met water gekneet tot een plastisch deeg. Glas en porselein worden eveneens fijn gemalen en bij het deeg gevoegd. Al naar de behoefte komt er dan nog fijn glas bij, opdat de massa niet meer dan 25 pCt. glas zal bevatten. Uit deze massa worden dan steenen gevormd, die gedroogd en daarna aan een temperatuur bloot gesteld worden waarbij glas smelt. Het in de massa verdeelde glas vormt op deze wijze het bindmiddel en verleent na het afkoelen den steenen voldoende stevigheid.

Beschilde glazen te Oudshoorn. Na vier jaren bezig te zijn geweest aan de restauratie van 17 beschilde ramen in de kerk der Ned. Herv. gemeente, heeft de firma Schouten te Delft daaraan de laatste hand gelegd. De ramen zijn geheel in hun ouden toestand teruggebracht.

Rodin. De Rotterdamse Kunstkring, die indertijd het werk van Rodin naar Nederland heeft weten te krijgen, zal thans Constantin Meunier doen kennen.

Met medewerking van de verwanten, meldt de N. R. Ct., zal het bestuur tegen het einde van deze maand, onmiddellijk na de schoone Dijsselhof-tentoonstelling, er een inrichten van Meunier: brons- en gips, zijn prachtig beeldhouw-oeuvre, door een keur uit zijn schilderijen omringd. H. B.

Museum van Kunstnijverheid Haarlem. Het museum van kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand April bezocht door 521 belangstellenden.

De aan genoemd museum verbonden boekerij zal wegens uitbeiding van lokaliteit en het maken van den nieuwen catalogus gedurende eenigen tijd gesloten blijven. Boek en plaatwerken worden voorloopig niet uitgeleend.

De aan het museum verbonden school voor kunstnijverheid werd gedurende April bezocht door 158 mannelijke en vrouwelijke leerlingen.

BUITENLAND.

Berlijn. In het Berlijnsche Randhuis is de uitspraak gedaan, die een einde maakt aan het geschil in het bouwvak, en die thans door alle werkliedenorganisaties is aangenomen. Gistermorgen kwamen de antwoorten der werkliedenverenigingen in, nadat de patroonsbond voor de bouwvakken reeds op 28 April verklaard had, de uitspraak van den scheidsrechter te aanvaarden. Nu alle werkliedenorganisaties en alle patroonsverenigingen de beslissing hebben aanvaard, is de vrede in de bouwvakken in het geheele Duitsche rijk tot het jaar 1910 verzekerd. H. B.

Alhambra. De nieuwe directeur der restauratiewerken aan het Alhambra te Granada Gomez Tortosa, heeft de waterleidingen en afvoerkanalen onderhanden genomen en in den vroegeren staat gebracht. Hierdoor is een der grootste vijanden waardoor het Moorsche paleis bedreigd werd, het water, machteloos gemaakt.

Byzantynsche Mozaïken. Door den Franschen architect Le Tourneau zijn de mozaïeken in de Sophiakerk te Saloniki blootgelegd en schoongemaakt. Een prachtige Christus uit de zevende eeuw kwam te voorschijn en een Madonna uit de achtste beide kostbare stalen van vroeg-byzantijnsche mozaïek-techniek en decoratie.

Muurschilderingen. In de St. Galluskerk te Mühlheim aan de Donau zijn dertiend-eeuwsche muurschilderingen ontdekt; een kruisgang van 20 stukken. H. B.

PERSONALIA

JUBILEUM VAN MALSEN.

De heer Van Malsen, de nestor van den Haagschen Gemeenteraad, Eerelid van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst, werd

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 11 MEI

GRONINGEN. Afbreken gebouwen en looden, verplaatsen eener loods en bouwen

stokerijgebouw, op het terrein der gem. gasfabriek, onder bijlev. alle bouwstoffen, arbeidsloon, transporten, steigers, gereedschappen, enz.

Gem.best. n.m. 12¹/₂ u. Bestek en voorw. besteding. met 8 teek. ter secret. der gem. (afd. belastingen) ter inz. en aldaar a f6 verkrijgb. Inl. te bekomen aan het bureau der lichtfabrieken. Aanw. 4 Mei n.m. 2 u

KWADENDAMME. Bouwen van een woonhuis met schuurtje.

De heer C. Vermeule n.m. 2 u. in café wed. M. de Baar. Inl. geeft D. v. d. Poel, Avezand.

Maandag j.l., op den dag waarop hij 25 jaar geleden als Raadslid zitting nam, te zijnen huize door de leden der Commissie van Fabricage, waarvan de jubilaris wegens zijn bouwkundige kennis een der invloedrijkste leden is, met haren voorzitter, wethouder Lely, aan het hoofd, gelukgewenscht.

De Minister van Waterstaat, de heer Bevers, zoovele jaren wethouder-voorzitter der Commissie van Plaatselijke Werken, nam aan deze hulde deel, waartoe hij zich bij zijn vroegere medeleden had gevoegd.

Bij hun bezoek boden de collega's een bloemstuk aan den heer Van Malsen aan, die zich heden ook van de zijde zijner mederaadsleden en tal van ingezetenen in bewijzen van belangstelling en sympathie mocht verheugen.

Hof van Delft, 5 Mei. De heer H. Helweg, assistent voor de waterbouwkunde aan de Technische Hoogeschool, is benoemd tot gemeente-bouwkundige alhier.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEKENAARS

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:	per maand
Ged. Bouwk. Opz.-Teekenaar, ouderdom 22 jaar salaris f	70.-
" " " " " " " " " " " "	25 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	22 " " " " " " " " " "
Ged. Bouwk. Opzichter	22 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	23 " " " " " " " " " "
Opzichter Teekenaar	25 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	30 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	31 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	30 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	31 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	21 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	49 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	27 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	18 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	24 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	23 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	17 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	22 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	36 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	20 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	29 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	18 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	23 " " " " " " " " " "
Opzichters	28 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	25 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	23 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	24 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	24 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	23 " " " " " " " " " "
Teekenaars	18 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	18 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	23 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	31 " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	23 " " " " " " " " " "
Werk. Opz. voor werktuigk. onderdelen van bouwwerken, ouderdom, 26	75.-

KRALINGEN. Bouwen galerij met trappenhuizen enz. ten Z.W. van een in aansluiting met de Hoflaanker.

Kerkvoogden der Ned. Herv. gem. 's av. 8 u Bestek en teek. a f1 verkrijgb bij boekh. J. Amesz. Voorschoterlaan 145. Inlicht. geeft de architect B. H. Beijderwelles, Hoflaan 34.

LEIMUIDEN. Amoveeren en ter plaatse weder opbouwen eener ambtswoning voor den Burgemeester aldaar.

Gem.best. van 11¹/₂ u. Bestek en teek. a f 1 50 verkrijgb. bij den gem. opz. te Oude.

wetering (Leimuiden), die incl. geeft. Aanw. 5 Mei 's midd. 12 u.

VLISSINGEN. Bouwen De Ruyterschool aan de Bankerbolevard aldaar. Bestuur der Vereen. Zeevaartschool v.m. 11¹/₂ u. in de school. Bestek en teek, à f2.50 verkrijgb. bij H. J. Mondt, Francois Valentijnstraat 13-15 te 's-Hage.

DINSDAG 12 MEI.

ALKMAAR. Verbouwing perceel no. 39 aan het Ritsevoort aldaar. Architect P. N. Leguit n.m. 2 u. in het koffiehuis van de wed. J. v. Tellingen. Bestek en teek, à f1.50 verkrijgb. bij den architect, Dijk C. 14, waar inlicht. worden verstrekt. Aanw. gedaan.

ENSCHEDÉ. Bouwen woonhuis aan de Haaksbergerstraat aldaar. De heer J. Rommelaar 's midd. 12 u. in het Hotel „Industrie“. Bestek en teek verkrijgbaar bij den architect G. Beltman A. Gzn., en worden à f5 per compleet stel van de inschrijvers teruggenomen. Incl. geeft de architect. Aanw. 12 Mei v.m. 9 u.

MUNSTERSCHEVELD (Dr.). Bouwen winkelbehuizing en schuur, onder bijlever. benodigde materialen, arbeidsloon enz. De heer P. C. Westen n.m. 3 u. in café J. H. Hoge. Bestekken en teek, à f1 te bekomen bij den besteder en bij de architect N. Doornbos te Scillingen inlicht. te bekomen bij den architect.

MIDDELBURG. Bouwen van een wijnpakhuis op een terrein van het verbrande perceel in de Nieuwstraat. Architect A. van Doest 's av. 8 u. in hotel „du Commerce“, alw. bestek met teek, ter inzage en is ad 75 cent verkrijgb. bij J. J. Ceulen. Inlicht. verstrekt den archit. Aanw. gedaan.

WINTERSWIJK. Bouwen woonhuis op de bouwplaats „De Kok“. De heer J. H. Boeijink in Ratum 's av. 7 u. bij Houwers in Hensel. Bestek en teek in gen. koffiehuis ter inzage.

WOENSDAG 13 MEI.

BRIELLE. Bouwen bouwschuur aan den Brielschen Veerheugel te Rozenburg. Gem.best. v.m. 11 u. Bestek ter secretarie ter lezing. Aanw. gedaan.

OOSTERHOUT (GELD.). Bouwen burgerwoon- en achterhuis. De heer W. J. v. Kempen n.m. 5 u. Bestek en teek, ter inzage in het koffiehuis van A. W. van Kempen, en is à f1.60 alsmede incl. verkrijgb. bij F. J. van Stralen, gemeenteplichter te Zetten.

DONDERDAG 14 MEI.

AKKRUM (FR.). Bouwen van een burgerhuizing aldaar. Architect F. Hoekstra, n.m. 4 u. Bestek en teek, ad f1 en incl. bij gen. architect.

BRONBEEK 1. Binnenvervang der kazerne en 2. Doen van voorzieningen enz. aan de gebouwen op „Bronbeek“. Raad van administratie van het Koninklijk Koloniaal Invalidenhuis 's midd. 12 u. in de bibliotheek. Bestekken ter lezing en à f0.25 te bekomen bij den portier aldaar. Incl. geeft de archit. Nieraad. Aanw. 11 Mei v.m. 11 u.

ROTTERDAM. Bouwen negen woonhuizen aan de Slaghekstraat. Archit. P. J. Vermaas. Bestek en teek, à f2 verkrijgb. bij de Kon. Lichtdrakinrichting van Corn. Immig en Zn.

VRIJDAG 15 MEI.

BOXTEL. Bouwen school voor meer uitgebreid lager onderwijs met 3 lokalen,

verdieping en teekenschool, op een terrein aan den Burgakker.

Gem.best. n.m. 4 u. Bestek en teek tegen f1 verkrijgb. ter gemeentesecretarie. Inlicht. geeft H. J. Dekker, gemeenteplichter.

HELLENDOORN. Bouwen twee lokalen met bijkomende werken aan de school te Noetsels. Gem.best. 's midd. 12 u. Bestek en teek, ter secretarie verkrijgb. à f1.25 incl. geeft W. Marsman. Aanw. 15 Mei v.m. 10 u.

OUD-VOSSEMEER. Bouwen school met onderwijzerswoning. R.K. bestuur te Oud-Vossemeer. Teek, en bestek à f2 te bekomen bij J. Flooren, Steenberg. Aanw. 15 Mei v.m. 11 u.

ROERMOND. Bouwen paardenslachthal, badkamers, wach- en kleedkamer, kantoor enz. op het slachthuisterrein. Gem.best. v.m. 11 u. Bestek en teek, à f3 verkrijgb. ten kantore van den gem. architect.

SCHEVENINGEN. Bouwen dubbele villa aan den Van Lennepweg te 's-Gravenhage. Architect F. A. Koch, te zijnen burelee, Kanaalweg 23. Bestek en teek, verkrijgb. aan het bureau van den architect tegen f5, welk bedrag na de aanbesteding tegen inlevering van het complete en ongeschonden stel zal worden teruggegeven.

MAANDAG 18 MEI.

NOORDSCHARWOUDE. a. Bouwen school en onderwijzerswoning, b. Bouwen woonhuis. Bouwk. C. Smit v.m. 3 u. café Stam.

DINSDAG 19 MEI.

ROTTERDAM. Bouwen wasscherij ten behoeve van de ziekenhuizen op terrein aan den Bergweg. Gem.best. v.m. 1 u. Bestek en teek, ter kennisneming op de Centrale Secretarie en in het stads timmerhuis en voort f2 verkrijgb. bij wed. P. van Waesberge en Zn. Houttuin no 73. Incl. te bekomen aan gemeld timmerhuis. Aanw. 14 Mei v.m. 11 u.

9 APRIL.

MENSINGEWEER. Afbreken en weder opbouwen voorbehuizing der boerenwoning van S. de Waard, met bijkomende werken. Architect R. Zeef te Eenrum. Gegund aan de laagste inschrijvers J. Wijma, Eenrum en Havinga, den Hoorn, voor f4443.

14 APRIL.

OSS (N.B.). Bouwen heerenhuis aan de Kruisstraat. De heer A. v. Bergen. Laagste F. Brocks, f3475, gegund.

19 APRIL.

LEEUWARDEN. Bouwen 2 lokalen, vestibule, gangen enz. en een woning bij het bestaande gebouw aan de Margaretha de Heerstraat aldaar. Laagste inschrijver S. v. d. Zaag, f10140, gegund.

ROSENDAAL (HERBEST). Bouwen

MEISENBACH RIFFARTH & Co.

PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.
BERLIJN — MUNCHEN.

VERTEGENWOORDIGERS VOOR NEDERLAND:

MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

Bij MOUTON & Co., te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouwkundig Weekblad“.

Deze portefeuilles zijn voorzien van een ingedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f0.50. Franco per post f0.65.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage zijn verschenen de

Algemeene Voorwaarden

BEHOORLENDE BIJ DE

BESTEKKEN VOOR DE LEVERING

VAN

IJZER en STAAL

AAN

's RIJKS MARINE.

PRIJS 25 CENT

Van gesteld bij beschikking van den Minister van Marine van den 9 Juli 1894 D. No. 41

societeitsgebouwen voor rekening van Aug. C. C. Buysen. Laagste inschrijver Adr. Annee, f7618, gegund.

25 APRIL.

ALKMAAR. Herbouwen 2 perc. kantoor magazijn en bovenwoning Raming f8500. De heer H. W. Holmuller. Gegund aan den laagsten inschrijver N. v. d. Voort, Alkmaar voor f7990.

OLDEKERK (Gr.). Bouwen burgerbehuizing met bijlevering al het benodigde. Raming f923. De heer B. Tolama. Gegund aan A. E. Nanninga, Niekkerk, voor de begrotingsom.

ROSENDAAL. Bouwen heerenhuis met werkplaats. Archit. Joseph de Lepper. Laagste inschrijver Jan van Zitteren, f5795.

27 APRIL.

SNEEK (ONDERH.). Bouwen burgerhuis aan den Lemsterstraatweg. De heer G. S. Bokma. Laagste inschrijver A. Visser, IJst, f3185. Nog niet gegund.

29 APRIL.

DALEN (Dr.). Bouwen woonhuis en herstellen bestaande schuur. Bouwk. Joh. D. Meppelink. Gegund aan J. Warringa, Dalen, f4880.

's-HEERENBERG. Bouwen heerenhuis met ijlev. materiaal te Huthem bij Emmerik. Laagste inschrijver C. Rozie, 's-Heerenberg, f3455,80.

WINTERSWIJK. Bouwen verdieping op de directeurswoning en verdere werken. Bestuur W. C. Zuivelfabriek. Laagste inschrijver H. J. Schreurs, f1798, gegund.

ZANDVOORT (ONDERH.). Bouwen woonhuis aan de Oosterstraat, voor rekening van den heer S. Bosman aldaar. Raming f2640. De heer F. Zwaan. Laagste inschrijver S. Slagveld, f2405.

30 APRIL.

GRONINGEN (ONDERH.). De hovenbouw van het bankgebouw der Geldersche Crediet-Vereeniging aan de Vischmarkt te Groningen, onder architectuur van den heer J. Limburg. Laagste inschrijver H. de Raad, f36500, gegund.

OLDENZAAL. Verbouwen perceel, tot 2 Winkelhuizen enz. in de Steenstraat aldaar. Laagste inschrijvers Veneberg en Geerlings, Oldenzaal en Hengelo, f7940.

1 MEI.

OOSTERHOUT (N.B.). Sloopen van een bestaand en bouwen van een nieuw meterhuis, loods en schafkamer bij de gasfabriek aldaar. Gem.best. Laagste inschrijver Joh. de Jong, f2444, gegund.

VELSEN. Gedeeltelijk amoveeren en daarna verbouwen hotel „Apeldoorn“ aldaar tot een landhuis. Raming f22500. Architect J. C. v. d. Berg te Haarlem. Laagste inschrijvers H. Schiphorst en J. Philips, Haarlem, f21480.

2 MEI.

's-HERTOGENBOSCH. Bouwen dubbel villa voor 2 geneesheeren, bij geneesk. gesticht „Voorburg“, Vucht. Laagste inschrijver A. Timmermans, Vucht, f34130.

MEPPEL. Bouwen hotel cafe-restaurant met bijlev. ben. materialen, transporten enz., aan het Stationsplein, hoek Emmastraat ald. voor rekening van George Stahl Ram. f11740. Architect P. Janzen. Laagste inschrijver D. v. Dijk, f11680, geg.

MIDDELSTUM. Afbreken schuur en bij-schuur en weder opbouwen van deze. De heer S. L. Vinhuizen.

Laagste inschrijver F. Bijnolt, Wester-Emden, f11360, gegund.

4 MEI.

AMSTERDAM. a. Bouwen politie-posthuis aan de Westermarkt; b. bouwen politie posthuis aan de Emmastraat Gem.best. Laagste inschrijver H. B. Hensel, Sloten (N.H.) f8219.

OOSTERBEEK. Bouwen dubbel woonhuis aan den Wilhelminaweg aldaar. Architect A. M. v. Sternis. Laagste inschrijver A. J. Jansen, f3575, gegund.

TINTE BIJ BRIELLE. Bouwen Kerk met 220 zitplaatsen, Kerkeraad Geref. gemeente. Laagste inschrijver Andr. de Man Pz. Tinte f5999.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsstraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Groot Houtstraat 71¹/₂, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage: CAREL HENNY, Directeur; Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur; G. TERKINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 f 1.394.200,00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1907 f 32.707.500,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

HONORARIUM-TABELLEN

TOEG.

Bouwkundige Werkzaamheden met Declaratie.

Vaastgesteld in de Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst, gehouden te Amsterdam op 31 Mei 1888. Herzien in de Algem. Vergadering van 18 Mei 1904.

De prijzen zijn:

1 Exempl. f 0.10, franco p. post f 0.11
25 1.50, 1.62
50 2.50, 2.70
100 4.—, 4.20

Op naam bedrukt.

50 Exempl. f 4.—, franco p. post f 4.20
100 6.—, 6.20

Toezending geschiedt alleen na ontvangst van remise.

BOEK-, STEEN en PLAATDRUKKERIJ

MOUTON & Co.

HERDERSTRAAT 5

Telefoon No. 821.

'S-GRAVENHAGE.

Levering binnen den kortst mogelijken tijd en tegen concurrerende prijzen van alle soorten

BOEK-, KANTOOR-

EN
HANDELSDRUKWERKEN

Illustratie- en Kleurendruk.

Aandeelen,

Obligatiën en Couponbladen

Begrotingen, Bestekken.

Plan- en Detailteekeningen.

Photolithografie en Lichtdruk.

KOPER- en STAALGRAVUREN

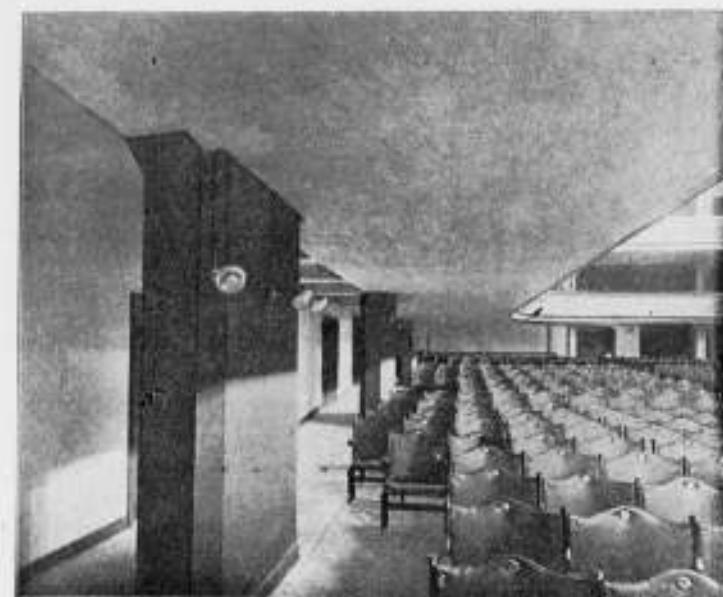
Etsen en Photogravuren.

LYST·VAN·LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertenties
1/5 - per jaar bij vooruitbetaling. Abonnees op Advertismentien
1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. - G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. - W. J. v. d. WETTEREN en A. S. KEY. Rotterdam.
Aerogeegas. - Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goens
straat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-
OORD”, 's-Gravenhage.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. - Dordrechtse
Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. - N. V. Utrechtsche
Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek
„de Vesuvius”, Amsterd.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845”
's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsstraat.
Badinrichtingen. - Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterd.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK ROTTERD. CEMENT-
STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). - HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN
WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). - F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton, Gewapend. - P. BOURDREZ, den Haag.
Beton (Gewapend). - Koninklijke Rotterdamse Cementsteen-
fabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Betonijzer „Kahn System”, Handelsmaatschappij van R. S.
STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. - L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. - MARTIN & Co. Amsterd.
Bovenlichtsluiting „Flux”. - VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co. Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn.
Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag”, G. L. Scholtz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. - Wed. P. A. SCHOOOR & ZONEN, Den Haag.
Cement-Ijzerw. - NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterd.
Cementmastiekbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A.
SMITS & ZONEN, Ruijschstraet 30 b/d Weesperzijde, Amsterd.
Cementijzer-Constructies enz. - H. WESTENBERG, Almelo.
Centrale Verwarming. - W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. - Th. v. HEEMSTEDEN OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. - LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. - JAN HAMER & Co., Amsterd.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen
H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. - Wed. I. T. HUNCK & ZONEN, Amsterd.
Centrale Verwarming. - GEVEKE & Co., Amsterd.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterd.
Closets. - Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterd.
Eerste Nederl. Kylvolith-Fabriek. - A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. - BREEDVELD & SCHRÖ-
DER, Amsterd.
Electrische licht- en krachtinstallaties. - GROENEVELD
RUEMPOL & Co., Amsterd.
Exceelsiorplaten. - GEBRS. VAN DER VLIET, Amsterd.
„Flux” Bovenlichtsluiting. - VAN DE POLL, Purmerend.
Gaskachels nieuwste condensings. - OBELT, Amsterd.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. - R. S. STOKVIS & ZONEN
Leovehaven 74-76, Rotterdam.
Glas in lood. - J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.

Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. - Th. VAN HEEM-
STEDEN OBELT, Amst., 130 de Ruijterkade. Filiaal: 36, Rokin
Grondbooringen. - A. J. STOEL Jr. Haarlem.
Houtcement en Houtcementdakkbedekking. Heuslers Hout-
cement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN,
Ruijschstraet 30 b/d Weesperzijde, Amsterd.
Haarden. - Firma JAN JAARMA, den Haag.
Heuslers Houtcement. - C. F. BEER, Keulen.
Huisdeursloten. - LIPS, Dordrecht.
Hydraulisch gespeld hout. H. G. WITTEBOL & Co., Amsterd.
Ialoustien. - J. F. KRONER & ZONEN, Spuistra. 216, 218, 220, Amst.
Jossan-Cement. - A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterd.
Kapconstructies (Vrijdragende) in hout. H. G. WITTEBOL & Co.,
Amsterd.
Keien enz. - FERD. ENGERS, Amsterd.
Lengtematen, dunnestokken enz. - W. J. WEISSENO, Amsterd.
Liften. - Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen. J. HAMER & Co., Amsterd.
Liften (Hydr. en electr.). - FRED. STIELTJES & Co. Amsterd.
Liften speciaal Handkracht. - J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Louden en lav. glasmail privaateleidingen. - OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder” Amsterd.
Montegrabedruk. - H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. - G. W. HARMSEN, Amsterd.
Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. - WILLIAMS & Co. Rotterdam.
Plafond- en Wandbekleding. R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
Plafondplaten. - GEBR. MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement. - DYCKERHOFF & SAHNE, Amöneburg.
Potlooden. - A. W. FABER's „CASTEL” POTLOOD.
Präcisionsvensters en deuren. - v. d. SCHUIJT & KUNTZEL, Amst.
Preisma's Luxfer. - Wm. VAN RIJN, Amsterd.
Proefstation Bouwmat. - KONING & BIENFAIT, Amsterd.
Raamsluiters voor bovenlichten. - HEEMSTEDEN OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. - S. BRUIGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
Rolluiken enz. - HEINEKEN, Amsterd.-'s-Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. - Amsterd.
Sanitaire vloeren. - W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterd.
Schoorsteenmantels, marmieren. - G. & J. COOL, Amsterd.
Scoriae Bricks, Ijzeren buizen enz. - W. DEURVORST, Den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN. - LIPS DORDRECHT.
Stalen balken, Ijzer enz. - Gebr. VAN DER VLIET, Amsterd.
Stallerichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterd.
Stallerichtingen. - STAAL & HAALMEIJER, Amsterd.
Stalen balken. - DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen - Deutsch-Luxemburgische Berg-
werks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. n.
LINDEN, Singel 544, Amsterd.
Steenen, Gevel-, Sier, enz. - Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
Steengas. - F. A. CLOER, Amsterd.
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. - HOUBEN &
STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
Stoomtimmerfabriek. - GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
Tegelversieringen enz., Plattebakkerij DE DISTEL, Amsterd.
Timmer- en Ijstenfabriek. - G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Toilet). - H. HUNCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. - Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterd.
Ventilators. - D. P. HASSELMAN, Amsterd.
Ventilatoren. - SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterd.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterd.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden, Straatkelen - „Bouw-
materialen” v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels - A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
Wandtegels, cement, kalk, graniet - „Bouwmaterialen” voorheen
M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Ijzerconstructies (Ontwerpen van). - W. G. A. BIJL, Utrecht.
Zandsteen. - FERD. ENGERS, Amsterd.
Zinkwerken. - N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. - Delft.

Beton Maatschappij,

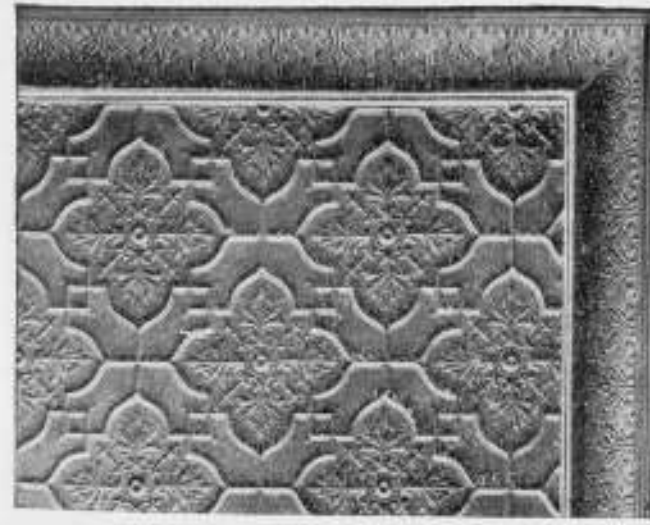
VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.
'S-GRAVENHAGE.

VLOERTEGELS, WANDTEGELS.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN M. LUIJTEN,
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

METALEN

Plafond- en Wandbekledingen.

Duurzaam - Goedkoop - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zooals
WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS,
SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen.
Zend ons de maten der event. te bekleden ruimte en wij
stuur U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis
ten dienste.

WILLIAMS & Co.

WITTE HUIS - ROTTERDAM.

VAN DEN BERG & Co.

Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

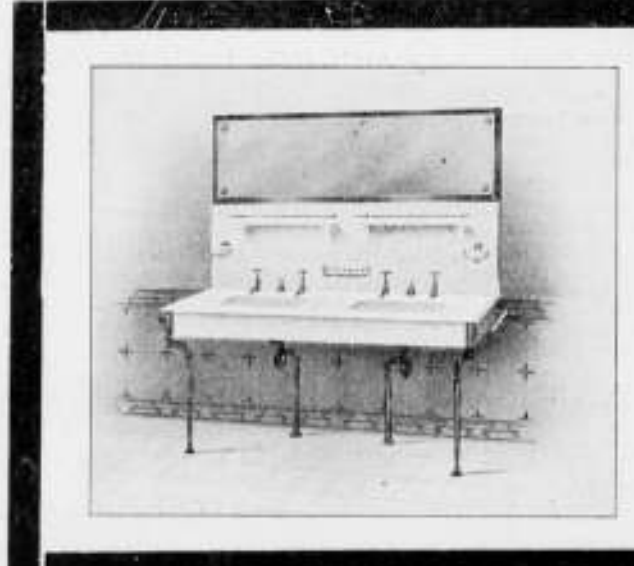
GROOTE SORTERING
Sanitaire Artikelen
in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT” Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het gehele huis naar
badkuip, waschtafel enz.

„Lightning” Geysers.

Porcelainen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.
„Twyfords” Aardewerk en „Twyfords” „Adamant” verglaasde vuurkiel.
Ornamenten voor Electrisch Licht. - Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verscheidene Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

BOVENLICHT SLUITING HERKUL LUIJKE & Co ROTTERDAM.

N. V. Scheja - Zwijndrecht.

Vloerbekleding zonder naden.
voor Schepen, Kantoren, Restaurants, Magazijnen, Scholen, Ziekenzalen,
Machinekamers, Gangen, Trappen, enz.
Monsters en prijsberekening op aanvraag.

Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.

De Aanbesteding

uitgeschreven voor Dinsdag den 12den Mei
1908 van:

Bestek No. 1138
Het maken van een Goederen-
bergplaats met bijbehorende werken
op het station VOORBURG.
gaat NIET door.

Remise der boven- en onder-
grondsche spoor. — Berlijn.

VRAAGT
ALBUM.

IJzerconstructies D. HIRSCH,
Lichtenberg en Obercassel — Düsseldorf.
Specialiteit Smeedijzeren vensters „FENESTRA”.
Vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën.
HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.
Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

J. F. KRONER & Zonen, HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

VACUUM-STOFREINIGER

voor Hand- of Electrische Drijfkracht, Stationaire of Transportabe inrichting
voor Openbare gebouwen, Woonhuizen, Ziekenhuizen, Musea etc.
Vraagt catalogus, inlichtingen en prijzen bij

Christiaan Janssen & Co.
Ingenieurs voor centrale verwarming, ventilatie etc.
ENSCHEDA.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieghart-Balken.
Huygen en Vessel R'DAM.
A'DAM.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,
(HOUTGRANIET)
ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseere men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

MARTIN & CO.,
AMSTERDAM

Achter Oostende bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad Fijnste Engelsche Combinaties.
PLAATSING DOOR BEKWAME WERKLIEDEN.
Ontwerpen en Begrotingen op aanvraag gratis.

GEB'S. VAN MALSEN. DEN HAAG.
STOOTTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 18 Mei 1908, des na-
middags ten half twee ure (*Groenwichtijd*),
zal in het Centraal-Personenstation te Am-
sterdam, in het lokaal naast de wacht-
kamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden
aanbesteed volgens bestek no. 1113

Het uitvoeren van onderhouds-
werken op de Centrale Werkplaats
en aan het Hoofdmagazijn te Haarlem

Begrooiting f 1400.—.

Het bestek is tegen betaling van f 0.75
verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-
gebouw der Maatschappij aan het Droogbak
te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken,
kamer no. 150 of op franco aanvraag aan dien
Dienst, met toezending van het bedrag in
postwissel (postzegels worden niet in be-
taling genomen en aan aanvragen zonder
postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Inlichtingen worden gegeven als in het
bestek is vermeld.

De Raad van Administratie.

Publieke Aanbesteding.

Den 15en Mei a. s. is de architect
F. A. KOCH, Kanaalweg 23 te Scheve-
ningen, voornemens namens zijn principaal
in het publiek ten zijnen bureele aan te
besteden het bouwen van:

Eene dubbele Villa

aan den van Lennepweg te 's Graven-
hage. Bestek en teekeningen zijn vanaf
Donderdag 7 Mei verkrijgbaar aan het
bureau van den architect voornoemd elken
dag van 10—12 en van 2—4 uur tegen
betaling van f 5.—, welk bedrag na de
aanbesteding tegen inlevering van het
compleet en ongeschonden stel zal worden
terugggegeven.

Gemeente AMERSFOORT.

Sollicitanten naar de betrekking van

INSPECTEUR

van het bouw- en woningtoezicht
(Jaarwedge f 1500.—) worden verzocht,
hunne stukken met opgave van leeftijd,
tegenwoordige en vroegere werkkring,
voor 23 Mei portvrij in te zenden bij den
Burgemeester.

De benoeming zal eerst voor den tijd
van 1 jaar geschieden met vooruitzicht
op eene vaste aanstelling, bij gebleken
geschiktheid.

Te koop gevraagd

Bouwtterrein 400 à 500 M². Geen tusschen-
persoon. Liefst in den Haag.

Brieven franco, onder lett. C, a/d Borch,
van L. K. C. 10 HAAS, Noordeinde 152,
den Haag.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Nederlandsche Maatschappij

voor

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omyval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Benschdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

N. V. Utrechtsche
Asphaltfabriek

v/h Firma STEIN & TAKKEN.

VULKAAN Hout-Cement, Dakbe-
Cement-Mastix, dekking

ASPHALTVLOEREN, enz.

Mondtegraphiedruk.

Goedkoop dan Photolithografie.
Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdruk-papieren.

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.
Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren

A. N. DELINT DELFT
DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.
Schoorsteenmantels.

SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabrikaat Joost Thooft en Labouchère.

Scoriae Bricks,

20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12½
en 23x9x10 cM.

zoowel voor KEI- als KLINKER-
BESTRATING.

UITSLUITEND VERKRIJGBAAR BIJ

W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.

Kantoor HEERENGRACHT 20,
tegenover Station Holl. Spoor.

STAAL & HAALMEIJER, AMSTERDAM.

Engelse Stalenrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation voor **Bouwmaterialen** KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim 300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van 15, 20 en 30 cm. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.

KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten, van naadloze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw. Voordeelig ter vervanging van houten stutten. Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur. Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau G. L. DAHLMANN, Rotterdam.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.

Directeur: H. van der Masch Spakler.

AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.

TELEFOON 108.

Nieuw Procédé

voor REPRODUCTIE VAN

Bestekteekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.

Sneller, Juister, Goedkooper dan foto litho

„Het maken van calques is overbodig de drukken kunnen worden gemaakt direct naar de teekeningen „mits deze in goede zwarte lijnen „zijn uitgevoerd“.

Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

„BOUWMATERIALEN“
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doorniksche en Luiksche

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van hoogstens 25% restant op een zeef van 900 mazen per cm². (voor speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleistermateriaal. — Onovertroffen percentage zuivere werkzame kalk en daardoor zeer voordeelig in 't gebruik. — Monsters, proefstaten, attesten en mortelverhoudingen worden gratis verstrekt.

GEBR. VAN DER VLIET, Ijzer- en Staalhandel AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilha. S. M. Vloeiijzer.

QUILT.

Geluidwerende en isoleerende Zeegrassbladen.

Zeer lastig brandbaar, levert geen bergplaats op voor muizen of schadelijke insecten.

Geluidwerend: voor scholen, hospitalen, hotels, kamers, afscheidingen, plafonds enz.

Isoleerend: voor ijskelders, koelhuizen, ijskasten, koelkamers en vooral waar gelijkmatige temperatuur verlangd wordt.

Wordt geleverd in rollen van 50 × 0.9 M.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

Vertegenw: **C. D. VAN DER LINDEN, AMSTERDAM.**

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem. — zie de talrijke Attesten — van verlichting voor kleine gemeenten, Villa's, Gestichten, Fabrieken enz.

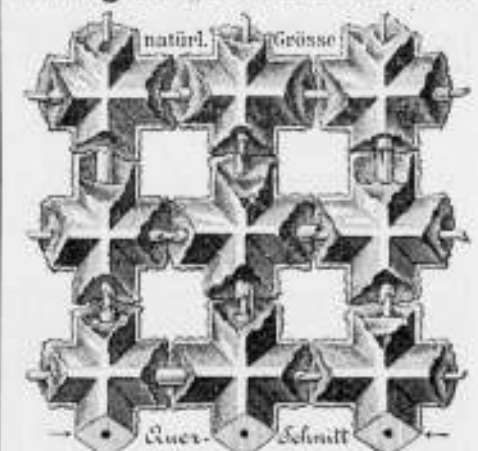
Wordt tevens als beweegkracht dienstbaar gemaakt voor aanleg WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig, zoo gewenscht werkende met gewichten, dus zonder Motorij, zindelijk, gevaarloos en gemakkelijk te bedienen. Behalve in vele villa's en gestichten, zijn reeds 9 belangrijke dorpen in Nederland, naar ons systeem met dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofdinspecteur voor Nederland en België

Tj. van der Zee.
Bezuïdenhout - Rijklof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2658.

GEBRUIKT Steengas „DRAHTZIEGEL“

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en alle mogelijke Ijzerconstructies. Onderkleeding van Trappen, Gebogen Plafonds, enz. Eenig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.

ATELIER
VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. +++
DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2de SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken, enz.

TH. VAN HEEMSTEDDE OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — AMSTERDAM — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdgang voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

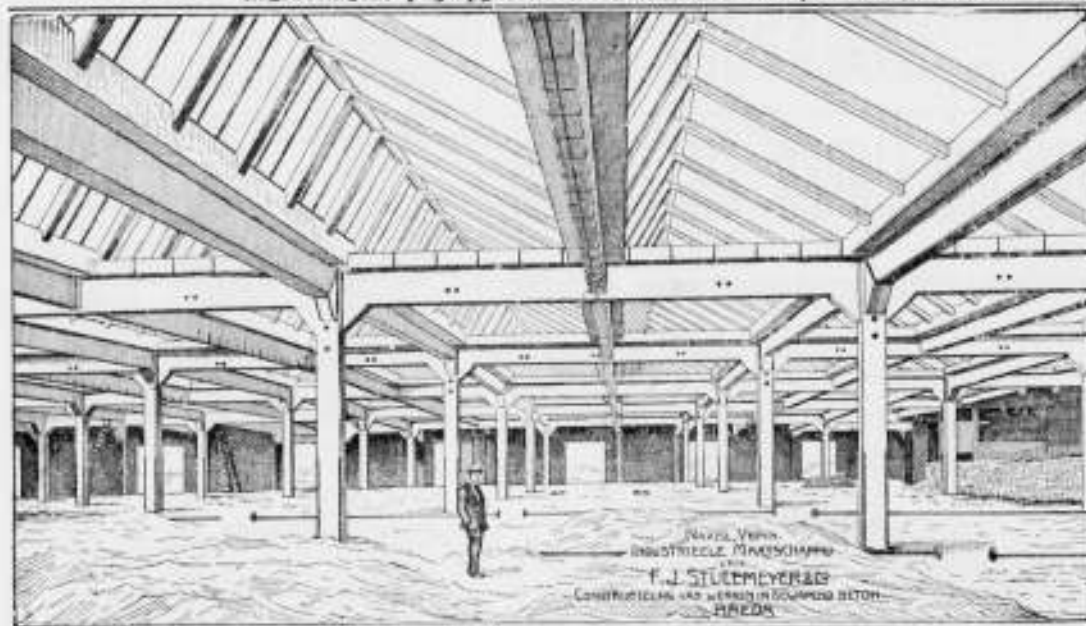
Geheers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overstroomt al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenformis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,

ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

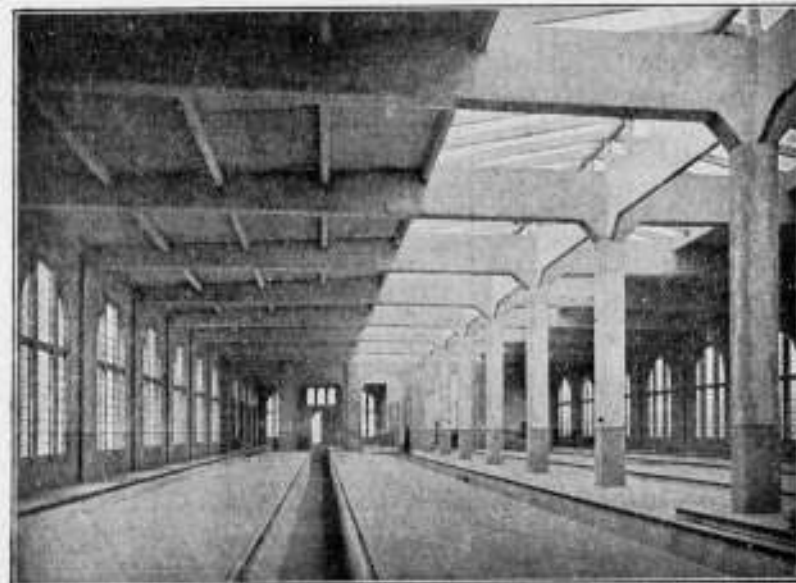
Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

Rijtuig-romme derZ. Holl. Kl. Sp. Mij. te Loisdendam.

28^e JAARGANG 1908. N° 20

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: ED. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz. REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST. BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG. UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG.

INHOUD ABONNEMENTSPRIJS

N° 20. 16 MEI 1908. Maatschappij t. Bev. der Bouwkunst. — De Holl. inzendingen voor de Londense prijsvraag. — Godsdienst en Bouwk. in het oude Egypte, door J. H. Boss, slot volgt. — Statuten van den Bond van Nederlandsche Architecten. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Verslagen van Vergaderingen. — Berichten. — Personalía. — Bureau voor plaatsing van opzichters en tekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranciers enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. f 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. f 17. — Prijs DER ADVERTENTIËN: van 1-5 regels f 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De Rekening en Verantwoording van de Commissie van Financiën over het jaar 1907 met alle daarbij behorende bescheiden, ligt voor belangstellende leden der Maatschappij ter inzage in het gebouw der Maatschappij.

De 230 ontwerpen, ingekomen op de door de Maatschappij uitgeschreven prijsvraag van vier aangebouwde „een-gezins-werkmanswoningen“, worden sedert 12 Mei tentoongesteld in het Maatschappelijk gebouw, Marnixstraat 402 en zullen vermoedelijk tot aan het begin van Juni aldaar geëxposeerd blijven.

Bekroond zijn de heeren:

1. D. Meintema, Tech. Stud. te Delft, motto „Werkmanshuis“, f 100 en de zilveren Medaille der Maatschappij.
2. H. J. Dammernan, Architect te Scheveningen, motto „Hygiëne“, f 100 en de bronzen Medaille der Maatschappij.
3. W. Verschoor, Bouwkundige te 's Gravenhage, motto „1 cents postzegel“, f 100.
4. W. K. de Wijs, Tech. Stud. te Delft, motto „Magnolia“, f 75.
5. G. H. Kleinhout, Bouwkundige te Amsterdam, motto „practisch“, f 75.
6. J. van Dillewijn, Bouwkundige te Hilversum, motto „Cormajomas“, f 50.
7. Charles Estourgie, Bouwkundige te Amsterdam, motto „Licht en Lucht“, f 50.

VERSLAG VAN DE ALGEMEENE VERGADERING

gehouden op Dinsdag 12 en Woensdag 13 Mei 1908.

Dinsdag 12 Mei des ochtends ten 10^{1/2} ure in het Maatschappelijk gebouw.

In de vergaderzaal, benevens in de zaal daarnaast, waren de 230 ingekomen projecten voor de prijsvraag van de een-gezins-werkmanswoning geëxposeerd; deze teekeningen, waaronder heel interessante, trokken de aandacht van de bezoekers voor de vergadering begon en gaven algemeen de overtuiging, dat deze prijsvraag in alle opzichten een succes genoemd mag worden.

Bij de opening van de vergadering was het Hoofdbestuur vertegenwoordigd door de heeren: A. Salm G.Bz., voorzitter, W. J. de Groot, vice-voorzitter, V. G. A. Bosch, L. C. Dumont, G. W. van Heulekom, D. E. C. Knuttel, F. J. Nieuwenhuis, B. J. Ouëndag, J. Verheul Dz., P. A. Weeldenburg benevens den secretaris J. Gratama, terwijl volgens de presentielijst 44 leden aanwezig waren, waaronder het ooreld, de heer C. Moysken.

De Voorzitter, na de aanwezigen welkom geheeten te hebben, wees op de buitengewone betekenis van deze vergadering, buitengewoon door het belangrijke vraagstuk van de reorganisatie van de Maatschappij dat in de laatste maanden onze gedachten heeft bezig gehouden. Na alles wat er in de bladen en in de vergaderingen der Afdelingen over geschreven en gesproken was, achtte spreker het niet noodig uitvoerig de voorgestelde wetswijzigingen toe te lichten; men kon aannemen dat iedereen op de hoogte was en zijn meening had vastgesteld; daar alle besprekingen een huishoudelijk karakter zouden dragen had het Hoofdbestuur het beter geoordeeld de pers niet toe te laten.

Wat nu het karakter van deze laatste Concept-Statuten en Huishoudelijk Reglement betrof, zoo was er naar gestreefd zooveel mogelijk aan alle verlangens tegemoet te komen; de allerlaaste, belangrijke amendementen en wijzigingen, voorgesteld door de Afdeling Arnhem en de Afdeling Amsterdam, en door omstandigheden niet in het laatste nummer van het Bouwkundig Weekblad geplaatst, waren den leden echter bijtijds nog in druk toegezonden;

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarkitekelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

in verband met een en ander stelde de voorzitter nu voor de Statuten stelselmatig te behandelen.

De heer Weissman meende dat het beter was eerst algemeene beschouwingen te houden, vooral over het vraagstuk van het al of niet behartigen der vakbelangen; de vergadering was echter van meening, dat hierover genoeg van gedachten in den laatsten tijd gewisseld was.

Bij de behandeling van art. 1 werd een langdurig en principiële debat gevoerd naar aanleiding van het amendement van Arnheim om bij het doel van de Maatschappij ook uitdrukkelijk te vermelden de behartiging van de vakbelangen van den architect. Dit voorstel deed de verschillende opvattingen, die de aanwezige leden hadden over de reorganisatie, duidelijk tegenover elkaar uitkomen.

Het standpunt van Arnheim, verdedigd door de heeren Bosch, Schaap en Versteeg, was in hoofdzaak gebaseerd op het feit, dat de architecten volgens de concept-statuten een overwegende macht verkrijgen in de Maatschappij; deze architecten willen hun vakbelangen, als hoogst belangrijk element, ook duidelijk vermeld zien in art. 1, waar het doel van de Maatschappij omschreven wordt. Moest dus de Maatschappij volgens deze opvatting een vakvereniging worden en daar dan ook rond en beslist voor uitkomen, volgens de woorden van den heer Bosch, daartegenover stond de meening de Maatschappij niet in de eerste plaats als een vereeniging uitsluitend van architecten te doen zijn, maar, getrouw aan haar historie, algemeene belangen van verschillende bouwkunstbeoefenaars te bevorderen; in deze algemeene vereeniging zouden de vakbelangen van den architect geheel tot hun recht kunnen komen door de Afdeling der Architect-leden. Deze opvatting werd vooral verdedigd door de heeren de Groot en Van Heukelom. Nadat de heer de Groot eerst gezeen had op de noodzakelijkheid van rechtskundig advies over alle eventuele veranderingen in de wet, deed hij uitkomen hoe de reorganisatie van de Maatschappij niets anders was dan het bevestigen van den toestand; geen enkel bouwkunstlichaam behalve de Maatschappij heeft de vakbelangen behartigd; men denke slechts aan de Honorarium-tabel, den Raad van Ayrbitrage voor de Bouwvakken, het examen voor Bouwkundig Opzichter en Teekenaar, enz. Waarom nu zoo den toestand te verscherpen door woorden, die bezwaar konden geven?

De voorzitter wenschte in overweging te geven, dat in art. 1 wordt gesproken van algemeene belangen waaronder dus ook de vakbelangen begrepen zijn; in aansluiting hiermede wees de heer Van Heukelom op de noodzakelijkheid, dat de Maatschappij haar algemeene standpunt moet blijven handhaven; de architecten moeten een groep daarin vormen, welke haar eigen belangen kan bespreken en behartigen; maar hij is beslist tegen een militante vakvereniging, zooals de heer Schaap die voorstelt.

De heer Schaap kon zich hiermede in 't geheel niet vereenigen en wees er op dat de geschiedenis iets levends moet zijn; versterken de aannemers en de teekenaars zich in hunne bonden, de architecten moeten het ook doen; de vakbelangen van den architect moeten domineren in de Maatschappij.

Hiertegen werd van verschillende kanten geproponerd; de heer Van Veen achtte het onbillijk dat alleen de vakbelangen van den architect in de Maatschappij behartigd zouden worden; de algemeene belangen van alle leden moeten tot hun recht komen in onze vereeniging. Ook de heer Versteeg meende, dat de heer Schaap te ver was gegaan en te veel het begrip strijdvereeniging op den voorgrond had gesteld; de Maatschappij moest z. i. de vakbelangen volkomen tot hun recht laten komen door de Afdeling der Architect-leden, en daar deze leden de machtigste factor zijn in onze vereeniging moeten hunne belangen ook duidelijk vermeld staan in art. 1, als een vlag, waaronder de Maatschappij vaart. Dit is dringend noodig voor de velen, die anders denken dat de Maatschappij niet hoofdzakelijk architectenvereeniging is.

Nadat de Voorzitter nog eens duidelijk had doen uitkomen, hoe de Maatschappij en de Bond zonder enig contact waren en hoe uit de gebeurtenissen en hare data blijkt dat de Maatschappij begonnen is met haar reorganisatie voordat er nog eenige gedachte bestond een Bond te stichten, hoe de Maatschappij natuurlijk voortgegaan is met de uitwerking harer plannen en die heeren hoopt te voltooien, werd door verschillende heeren het amendement van Arnheim verdedigd of afgekeurd.

Vermeld moet nog worden het voorstel van den heer Posthumus Meyjes, die zoowel voelde voor het voorstel van Arnheim als voor de bestrijding ervan door den heer van Heukelom en daarom voorstelde het woordje *en* te vervangen door *beveens*.

Na eenig debat werd het voorstel van Arnheim, geamendeerd door den heer Meyjes door de vergadering aangenomen met 36 stemmen vóór, 14 tegen en 3 blanco.

Art. 1, eerste regel luidt dus nu: De Maatschappij stelt zich ten doel de beoefening, de kennis van, en het onderwijs in de Bouwkunst te bevorderen, de algemeene belangen harer beoefenaars voor te staan, benevens de vakbelangen van den architect.

Met de beslissing van deze kwestie was principieel het standpunt vastgesteld, dat de gereorganiseerde Maatschappij zal innemen.

Hebben we deze hoofdzak wat uitvoeriger weergegeven, wat de behandeling van de verschillende artikelen van de conceptwet betreft zoo zij het voldoende alleen de belangrijkste veranderingen of toevoegingen te vermelden.

Bij art. 2 is, op voorstel van de Afdeling Arnheim het terrein van de werkzaamheden van de Maatschappij uitgebreid; na verdediging van den heer Schaap, die duidelijk de wenschelijkheid deed uitkomen dat de Maatschappij vooral de leiding zou nemen bij het behandelen van belangrijke bouwkundige vraagstukken, is aangenomen art. 2 sub 13 te vervangen door: *Het nemen van leiding en het geven van advies bij de behandeling van actuele vraagstukken de belangen der Bouwkunst rakende.*

Over de vraag, hoe en door wie het Hoofdbestuur gekozen moest worden, werd een langdurig debat gevoerd; werd van den eenen kant, vooral onder aanvoering van den heer Van Veen het wenschelijk geacht dat zoowel gewone als architectleden hetzelfde recht daartoe zouden hebben, onder voorbehoud dat het Hoofdbestuur uit Architect-leden zou bestaan, daar tegenover stond de opvatting, dat het Hoofdbestuur uitsluitend uit Architect-leden zou bestaan uit en door de Architectleden gekozen. Ook hier was dus wederom het meeningsverschil of de Architecten in de Maatschappij meer of minder macht moesten hebben. Was de vergadering in het algemeen wel van oordeel dat het stemrecht over candidaten van het Hoofdbestuur ook uitgestrekt moest worden over de gewone leden, die vaak een zeer juist oordeel kunnen vormen over de bekwaamheid van den candidaat, al is deze Architect, over de candidaatstelling voor het Hoofdbestuur bleek groot verschil van opvatting te bestaan. De heer Van Veen betoogde dat een gewoon lid weinig heeft aan zijn stemrecht als hij zelf geen candidaten mag stellen en trok daarom zijn voorstel, en ook gewone leden stemrecht te geven in deze kwestie, in.

Over de candidaatstelling moest de vergadering zich eerst uitspreken; op advies van de afdeling Arnheim werd vastgesteld dat deze zal geschieden door groepen van minstens 10 Architect leden, terwijl tevens de Architect leden eener Afdeling dit zelfde recht verkrijgen. (Zie art. 6 Huish. Reglement.)

Op voorstel van den heer Posthumus Meyjes, die gedeeltelijk meeging met het door den heer Van Veen voorgestelde, werd besloten het stemrecht over de candidaten van het Hoofdbestuur niet alleen aan de Architect-leden, maar ook aan de Gewone leden toe te kennen.

Nadat een gemeenschappelijke lunch in het American hotel de krachten versterkt en de gedachten verhelderd had, heropende de Voorzitter de vergadering, las de ingekomen brieven voor, om daarna de concept-wet verder artikelsgewijs te behandelen. Op voorstel van den heer Schaap werd een aantal van 10 leden te weinig geacht om een Eerlid voor te dragen; dit werd veranderd in 25.

Een poging van enkele heeren om het aantal Hoofdbestuurders van 9 op 7 te brengen mislukte; de vergadering sprak als haar oordeel uit dat met het oog op een goede vertakking over Nederland het aantal 7 beslist te weinig is te noemen, en werd 9 goedgekeurd.

Het verstrekkende voorstel van den heer Weissman, om de Commissie van Financiën te vervangen door een Penningmeester mocht eveneens geen bijval vinden; het uitgebreide beheer van de Maatschappij, dat waarschijnlijk ieder jaar groter wordt, zou te veel werk geven aan een penningmeester, die door zijn eigen bezigheden niet allen tijd aan de Maatschappij kan geven; ook werd het zeer wenschelijk geacht dat niet één maar meerdere leden, zooals de Commissie van Financiën dat geeft, op de hoogte zijn van den financieelen toestand van de vereeniging.

Het amendement van de Afd. Arnheim bij art. 16 werd aangenomen, zoodat de goedkeuring van het Hoofdbestuur noodig is om Afdelingen samen te doen gaan met Vereenigingen van overeenkomstige strekking; tevens werd besloten dat de samenstelling en handelingen van den Raad der Afdelingen nader zullen worden omschreven en dat de Algemeene Secretaris der Mij tevens ambtshalve secretaris is van dezen Raad.

Op voorstel van den heer Van Veen werd bij art. 21 de alinea toegevoegd: de bepaling dat de Vergadering van den Raad der Afdelingen gehouden wordt met het Hoofdbestuur; terwijl op voorstel van de Afdeling Arnheim besloten werd voorstellen tot wijziging der Statuten door het Hoofdbestuur aan de orde te doen stellen door minstens 25 leden.

Daarna werd overgegaan tot de behandeling van het concept Huishoudelijk Reglement.

Bij art. 2 was de vergadering wel van oordeel dat het wenschelijk is de namen der candidaten voor het lidmaatschap zooveel mogelijk aan alle leden bekend te maken; echter zou een plaatsen der candidatenlijst in het Bouwkundig Weekblad bij eventuele deballotage hoogst onaangenaam en onkiesch zijn; daar een bekendmaking per brief veel te omslachtig en kostbaar zou worden, werd van het voorstel Arnheim afgezien.

De contributies der leden, al meermaals in de vergaderingen van het Hoofdbestuur, van de Afdelingen en andere besproken bracht ook nu weer zijn voor- en tegenstanders naar voren; meende de heer Van Veen dat een Architect-lid f 15 en een Gewoon-lid f 10 moest betalen, of zoo dit achteruitgang in de financiën zou brengen, dan hijv. f 18 en f 12; en verdedigde de heer Versteeg de verhooging met de z. i. logische gevolgtrekking dat de meerdere rechten van een Architect-lid ook een verhoogde contributie noodzakelijk en rechtvaardig maakt, andere heeren, o. a. de heer de Groot waren van oordeel dat er verschillende bezwaren tegen verhooging der contributie voor architect-leden zouden zijn; ten eerste geeft verandering van contributie altijd verandering in het aantal leden, in dit geval hoogst waarschijnlijk een verlagting; maar vooral zou het te bejammeren zijn als terwille van de hoogere contributie Architect-leden zouden worden aangenomen, die misschien beter tot de Gewone-leden gerekend konden worden. De vergadering besloot om voorloopig de contributies zoo te laten en het oordeel van den tijd af te wachten.

Bij art. 9 werd op voorstel van den heer Van Noppen besloten, dat de Algemeene Secretaris en Redacteur benoemd zou worden door de Algemeene Vergadering op voordracht van 3 candidaten van het Hoofdbestuur; in aansluiting hiermede kan het Hoofdbestuur den ambtenaar in deze functies schorsen, terwijl de Algemeene Vergadering alleen bevoegd is ontslag te geven.

De heer Weissman was bij art. 11 van oordeel dat het beter zou zijn de Hoofdbestuurleden niet te lang zitting te doen nemen; z. i. is een termijn van 6 jaar te lang; bij rondvraag bleek echter de vergadering het hiermede niet eens te zijn en zal de eenigszins foule redactie van art. 11 in diervoege gewijzigd worden, dat telken jare 1/2, deel van de Hoofdbestuurders afreedt en slechts 1 maal onmiddellijk herkiesbaar is.

De zoo belangrijke kwestie, wie voor de eerste maal de Commissie van Onderzoek zullen uitmaken, dreigde een oogenblik de goede samenwerking te verstoren; vooral was dit te wijten aan enkele sprekers, die van de principieele kwestie een persoonlijke maakten. Toen echter door den heer De Groot met volle overtuiging gezegd werd dat hij in het door de Afd. Arnheim voorgesteld Hoofdbestuur ad interim, volstrekt geen wantrouwen zag tegen het aanwezige Hoofdbestuur, volgde een luid applaus, dat de zaak weer in het goede spoor bracht. Meenden enkelen dat de grootste moeilijkheden bij de reorganisatie van de Mij, juist zich zouden voordoen bij de eerste splitsing tusschen Gewone en Architect-leden, waarom het beter zou zijn een speciaal Hoofdbestuur daarvoor te kiezen, of een Commissie van Onderzoek; aan den anderen kant waren vele sprekers er voor om het bestaande Hoofdbestuur, dat in alle opzichten op de hoogte was van de bedoeling van de reorganisatie, welke zij zelve zoo krachtig had voorbereid, ook over de moeilijke vraag van de splitsing te laten beslissen. Het Hoofdbestuur, bij monde van zijn Voorzitter, verklaarde gaarne deze moeilijke taak aan anderen toe te vertrouwen, zoo de vergadering dit wenschte; wilde de vergadering dit niet, zoo stelde het zich niettemin eveneens gaarne beschikbaar deze minder dankbare functie te verrichten. Bij stemming werd het amendement Arnheim met overgroote meerderheid verworpen, en zal dus het bestaande Hoofdbestuur, met behulp van meerdere leden die het zich kan assumeeren, de eerste splitsing uitvoeren.

Bij art. 22 werd door enkele heeren de wenschelijkheid verdedigd dat de Juryleden invloed moeten hebben op de samenstelling van het program, zooals een amendement van de Afd. Arnheim had voorgesteld; hoewel hiertegenover werd gesteld dat in werkelijkheid een dergelijke bepaling veel moeilijkheden zou opleveren en vooral veel tijd van voorbereiding van het programma zou ver-

oorzaken, werd toch de wenschelijkheid door allen gevoeld en besloten het amendement van Arnheim over te nemen.

Als laatste belangrijke bespreking moet die, welke gevoerd werd bij art. 30, genoemd worden. De vraag werd geopperd door den heer Weissman, hoe op gewone vergaderingen de voorstellen moeten worden ingediend; het zal toch de bedoeling zijn ook op gewone vergaderingen besluiten te nemen; vooral in acute gevallen is het noodzakelijk dat de Maatschappij een uitspraak doet; spreker stelde voor art. 30 geheel te laten vervallen om geen belemmering te hebben bij het nemen van besluiten.

Dit voorstel werd echter algemeen verworpen; de heer van Heukelom stelde voor den termijn van 2 maanden, bedoeld in art. 30, te veranderen in 6 weken; terwijl de termijn 8 dagen zal zijn voor een gewone vergadering; acute gevallen worden beslist zonder vooraf bekend te zijn gemaakt; echter moeten dan 2/3 der aanwezige leden er voor zijn om te beslissen.

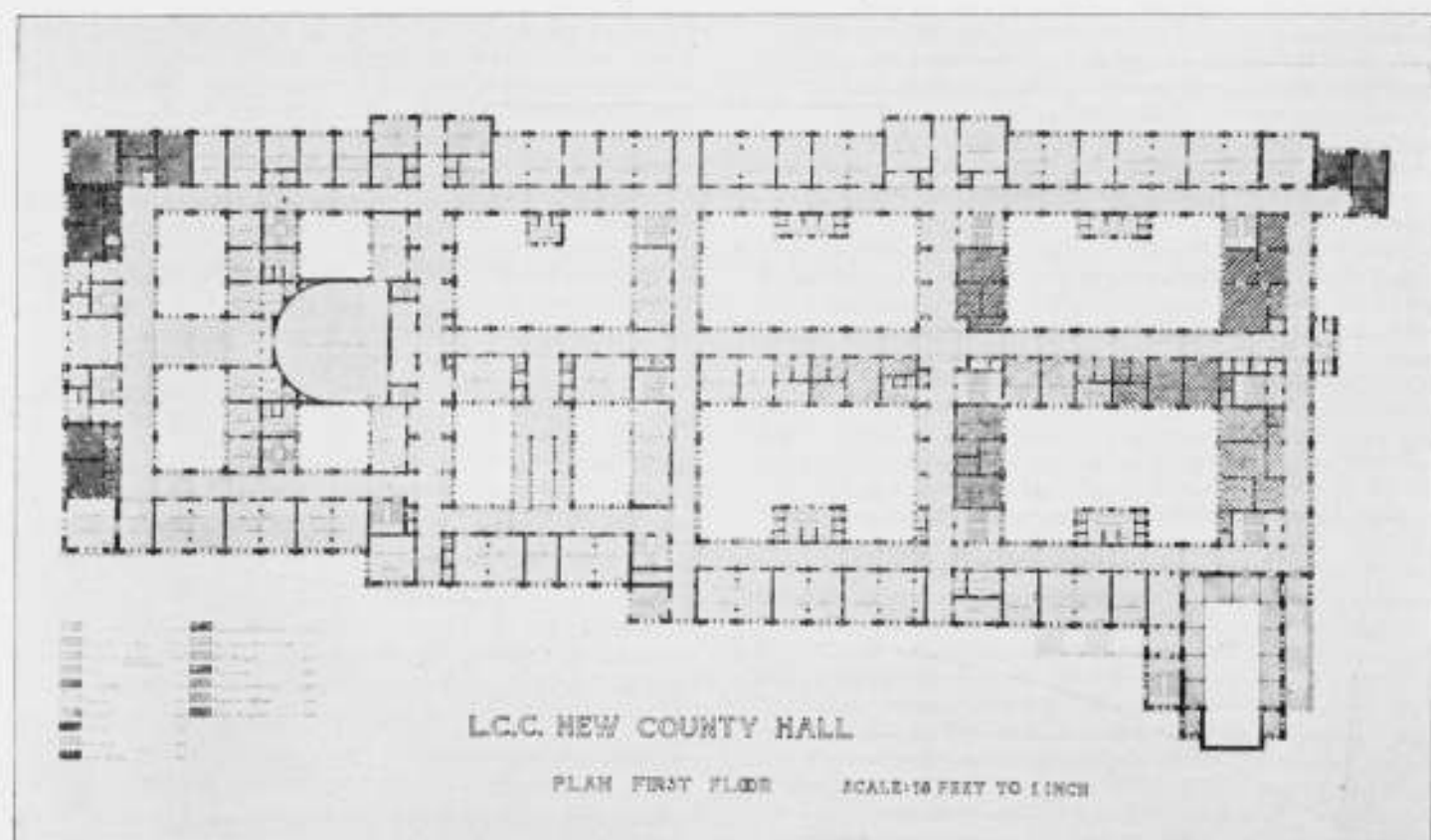
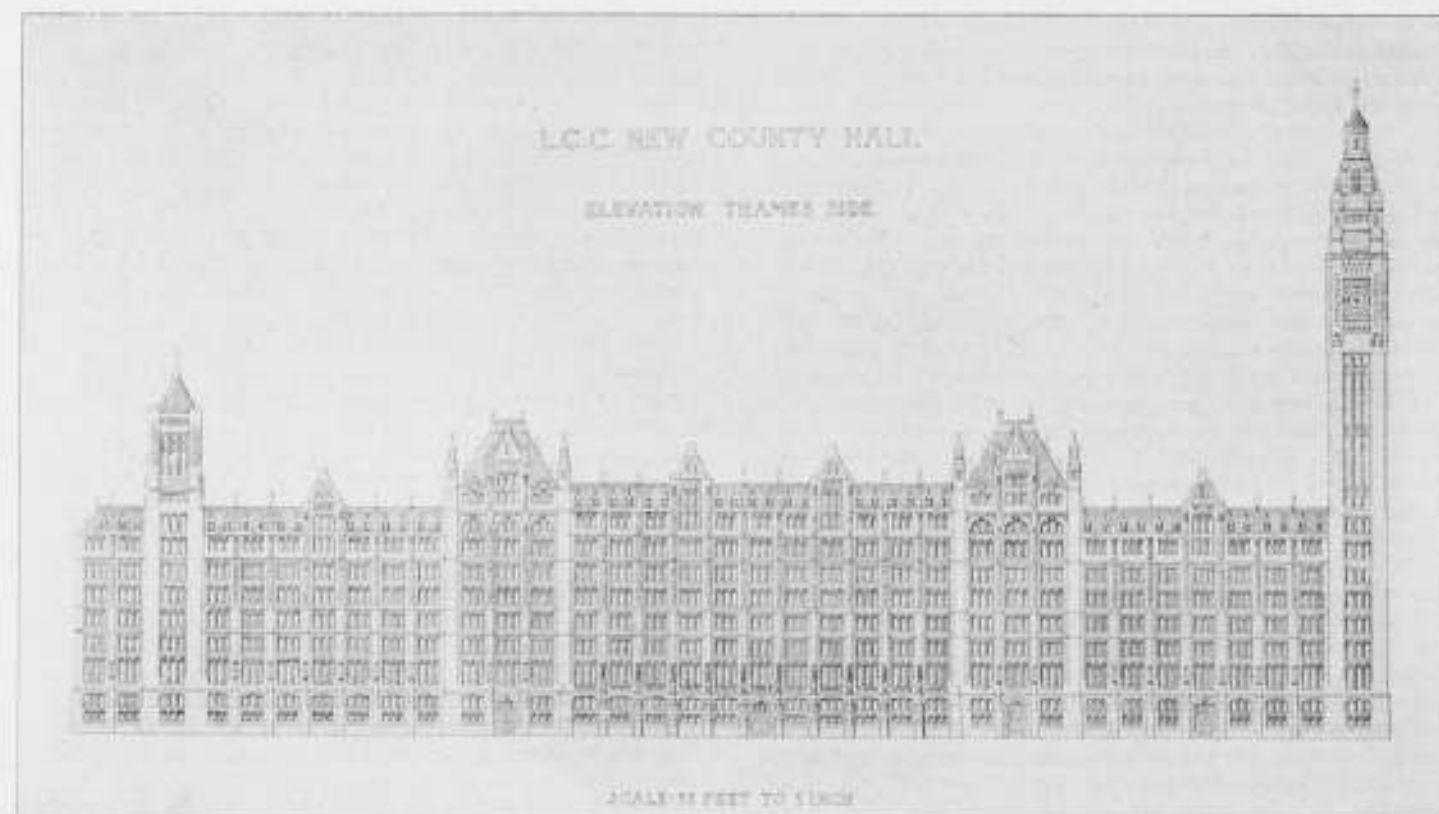
Nadat nog eenige kleine wijzigingen en toevoegingen werden vastgesteld, werd onder daverend applaus de nieuwe wet aangenomen en hiermede de beslissende stap gedaan op den nieuw gekozen weg.

Toen het applaus bedaarde stond de heer Muysken op om de vergadering geluk te wenschen met haar besluit, maar vooral om den voorzitter te huldigen, die de hoofdfiguur is, waaraan dit succes is te danken. In hartelijke bewoordingen schetste spreker den grooten en belangrijken arbeid, die de heer Salm gedurende een vol jaar belangeloos en met bewonderenswaardige toewijding voor de Maatschappij heeft verricht; daarna las de heer Muysken een stuk voor, waarbij de heer Salm door alle aanwezigen (behalve het Hoofdbestuur, dat onkundig van het plan was gelaten) voorgedragen werd tot het ontvangen der verguld zilveren Medaille der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Een langdurig applaus bezegelde de woorden van het eerlid.

De heer Salm, zichtbaar verrast, dankte met enkele woorden; deze eeremedaille is voor hem steeds als een hoogst bijzondere onderscheiding beschouwd en groot was dus zijn erkentelijkheid op deze onverwachte wijze te worden geëerd; het speet hem dat ongesteldheid hem op dat oogenblik misschien niet de noodige leiding aan de vergadering had doen geven; maar toch verheugde hij zich in het resultaat van dezen dag en bracht hulde aan hen, die hem in de kritieke dagen krachtig ter zijde stonden, vooral aan de heeren Oudndag voor de besprekingen van het examen voor Bouwkundig Opzichter en Teekenaar en de Groot, voor zijn leiding in de financiën. Een hartelijk applaus bewees dat de vergadering gaarne aan deze hulde meedeed.

GODSDIENST EN BOUWKUNDE IN HET OUDE EGYPTE.

Onder Egypte wordt doorgaans verstaan het dal van den Nijl, de lange streep gronds van af de stroomversnellingen der ruten van Syene tot aan het begin der Delta, met inbegrip van deze een oppervlakte beslaande ongeveer als die van ons land. De Nijl is Egypte en bij Homerus dragen beide ook denzelfden naam. Er valt geen regendropel uit het wolkenloos firmament; zonder de jaarlijksche overstroming der rivier zou het woestijnzand allen wasdom tot aan de Roode Zee verstikken. Wanneer echter de sneeuw smelt op de bergen onder den evenaar en in Abyssinië, waar de Blauwe Nijl zich in den hoofdstroom uitstort en de tropische regens neervallen, dan stijgt het water en treedt langzamerhand buiten zijn oevers. Gedurende onzen zomertijd houdt de stijging aan om daarna gestadig te verminderen. Het water keert weer in zijn bedding terug, nalatend een vruchtbare slob, die een grond vormt zoo vruchtbaar, dat hij volgens chemische analyse zijn weerga niet vindt. In October begint het land te drogen en wordt het bewerkt. Men zaait en liet in den ouden tijd het zaad door dieren in den grond trappen, of werkte met ploeg en houweel, op den voet gevolgd door den zaaiër. Er volgt een tijd van groei tot aan Februari, in Maart

VOORGEVEL EN HOOFD PLATTEGROND VAN HET ONTWERP VOOR HET LONDENSCH RAADHUIS VAN DEN HEER J. M. L. LOTZ EN ZIJNE MEDEWERKERS, DE HEEREN J. W. BLOM EN A. M. H. BLOM.

wordt geoogst en de schuren worden gevuld met tarwe en rijst, gerst en peulvruchten, met vlas, hennep en koriander, watermeloenen, boomwol en indigo. Dan komen drie maanden van dorheid, de stroom bereikt zijn laagsten waterstand, om in 't midden van Juni zijn kringloop weer te beginnen en door overstroming der oeverslanden het dal opnieuw voor cultuur geschikt te maken.

Nergens beheerschten de kosmische verschijnselen zoo ogrijpend het leven als hier. Aan deze ontleende het volk zijn godsdienstige voorstellingen, die de geheele staatsinrichting doortrokken en daarbij alle beschavingsvormen, bouw- en beeldhouw- en schilderkunst. In de natuur, in de zon vooral schuilt de zegenende hand der godheid, waarvan het beeld hier op aarde in den pharao werd weergevonden. Als de godheid in het heelal, zoo regeert deze in het Nijldal en treft de vereischte maatregelen als de eerste het land inundeert — zij behooren beide te zamen. De koning is uit hem, uit den zonnegod Amun te voorschijn gekomen en als hij sterft keert hij tot zijn oorsprong terug. Men ziet op de gedenkteekenen soms den koning de vertegenwoordigers der districten, alle voorzien van attributen die op den landbouw slaan, aan de godheid voorstellen. Zij heeft verschillende namen. Ptah, Re en Amun zijn de voornaamste goden, maar ze vormen één goddelijke macht en hebben alleen lokale verschillen. Ptah werd te Memphis aangeroepen; van hem verhaalt Herodotus, dat hij in zijn tempel werd afgebeeld als een dwerg. Zijn kleine figuur is waarschijnlijk het symbool van het *at* dat ontstaan is uit kleine beginselen, gelijk de vlam uit de nietige vonk opslaat. De priesters noemden Ptah den schepper der wereld, die „het ei van zon en maan beweegt”. De muurschilderingen geven hem een groene tint; zijn insigne is dikwijls de hem heilige kever of skarabaeus. — De andere is Re, de zonnegod van On of Heliopolis. Gelijk de griekische Helios in den zonnwagen, zoo vaart Re in een Nijlbark. Hij wordt rood geschilderd met de zonneschijf op het hoofd, gewoonlijk omgeven door de koningsslang. Hij draagt twee vleugels en heeft den skarabaeus mede tot zinnebeeld. Hij schittert op de poorten der tempels en pylonen. — De derde in deze trits is Amun van Thebe, dien de Grieken met hun Zeus identificeeren. Hij draagt den koningstooi met twee hooge veeren en zijn kleur is het blauw des hemels. Amun had het bekende orakel in de naar hem genoemde oase. Ook hij is, als de andere goden, schepper der wereld.

In dit pantheïsme doortrekt de godheid de gansche materie. In den Nijl en in de zon vooral komt zij te voorschijn, die aan de langgerekte Egyptische oase leven en vruchtbaarheid schonk; maar ook in de animale natuur. Ook hier gold het „Deus est anima brutorum”: de stier Apis in het heiligdom te Memphis — om maar een enkel voorbeeld te noemen — was het levende beeld van den god Osiris, die in 't bijzonder als de gever alles goeds wordt gedacht.

In een land, waarin bijna niets profaans was, moest de priesterschap wel een hooge plaats innemen. Daarbij was zij in het bezit van alle kennis en wetenschap, die hooger hebben bestaan dan men licht geneigd zou zijn te gelooven. De Nijldalbewoners hebben den loop der zon, waarnaar het jaar ingedeeld werd, op een wetenschappelijke en praktische wijze aangegeven, zoodat Julius Cesar hun kalender overnam en in zijn rijk invoerde, vanwaar hij op de andere volken overging en zeventien eeuwen in gebruik bleef. Met het altaar was de troon ten nauwste verbonden. De koning is door de godheid ingestalleerd, hij is van haar stam en keert tot haar terug. Het standbeeld van Ramses II, dat te Turijn bewaard wordt, een meesterstuk van Egyptische beeldhouwkunst, mist alle hartstochtelijke uitdrukking; niet

alleen de uiterlijke houding die de kunstenaar hem gaf, maar de geheele gelaatsuitdrukking toont, dat de pharao onder de goden troont. Ondanks alle idealiseering geeft het beeld toch getrouw het uiterlijk weer; het hoofd van de goed bewaarde mummie van den in hoogen ouderdom gestorven koning bewijst dit nog heden.

In geen land is zooveel gedaan om door balseming der lijken en onvergankelijke gedenkteekenen den gestorvenen voor verrotting te bewaren en aan de vergetelheid te ontrukken. De dooden werden in grafgewelven, uitgehouwen in rotsen, bijgezet. Een uitzondering maakten vele vorsten, wier overblijfselen in die merkwaardige en beroemde bouwwerken rusten, die nog heden op de pyramidenvelden van het dorp Gizeh den toeschouwer met onverklaarbaren weemoed vervullen. Ze hebben de tijden getart als geen ander menscheijk maaksel. Veertig eeuwen, riep Napoleon zijn troepen toe, zien van uit de hoogte op u neer. Maar grooter, veel grooter is de tijdruimte, die ons scheidt van de stichters dezer gedenkteekenen en niet te bepalen het aantal geslachten dat sinds is op- en ondergegaan.

De graven vormen de oudste groep der Egyptische architectuur. De oudste werken van een eigenlijken bouwstijl zijn de mastabas, een massieve bouw uit kalksteen en tichels, met een rechthoekig grondvlak en schuin oplopende zijden. Ook het koningsgraf uit die haast praehistorische tijden bestond uit een mastaba; uit haar heeft zich de grootsche pyramide ontwikkeld, die tot het begin van het Nieuwe Rijk, tot de komst der 18e dynastie het typische praalgraf is gebleven. De grafkelder is in den regel onder den grond. Nog heden kan men zien hoe de bouw eener pyramide tot stand kwam. Waren de onderlagen in gereedheid gebracht, dan werden ze met graniet omkleed en de ingangen met granieten valdeuren gesloten. De gangen vormden een hechte en sterke samenvoeging en de gewelven, waarheen ze voerden waren geheel in de rotsen uitgehouwen, met uitzondering slechts van het dak, dat uit zware kalksteenblokken gevormd was. Dan ontstond de pyramide langzamerhand door voortdurende omkleeding met steenen mantels, en zoo de vorst tijdens de uitvoering stierf, voltooide zijn opvolger slechts de uitwendige bekleeding en zorgde voor de plaatsing van den sarkophaag in de binnenste grafkamer.

Aan den zoom der woestijn op het dorre rotsplateau, waar ook de bewoners van het oude Memphis hun doodenstad hadden gekozen, staan nog tegenwoordig de praalgraven der pharao's in een lange rij van het noorden naar het zuiden, waaronder het bekende groote drietal, gebouwd door de vorsten uit de 4de dynastie, door Chufu, Chafre en Menkaure. Wel waren ze daarin na hun dood veilig voor de verschroeiende hitte van het woestijnzand en de vloedgolven van den Nijl! Het grootste bouwwerk is de pyramide van Chufu — den Cheops der Grieken — met een grondlijn van 233 en een hoogte van 146 M., thans respectievelijk nog 227 en 137 M. Want de spits is verbrokkeld en vormt nu een klein terras. De Straatsburger dom zou erin geborgen kunnen worden en die van St. Pieter voldoende ruimte vinden in de massieve kern, die bij de 2½ miljoen M². aan muurwerk bevat. Geen wonder, dat de sage zich van de bouwers dezer gedenkteekenen meester maakte! Uit haat tegen Cheops en Chafre (Chafre), die de tempels deden sluiten en het volk voor den bouw zware heereendiensten lieten verrichten, — zoo vertelt Herodotus, die in de 5e eeuw v. C. Egypte reisde — hadden de Egyptenaren later de pyramiden niet naar de beide koningen genoemd, maar ze genoemd naar zekeren herder Philitis, die ten tijde van den bouw in de nabijheid zijn kudde weidde. En Diodorus verhaalt vier eeuwen later, eveneens naar een Egyptische sage, dat de

bouwers der twee grootste pyramiden uit vrees voor een uitbarsting der volkswoede niet eens in hun praalgraven bijgezet zijn, maar ergens in alle stilte op een afgelegen plaats zijn begraven. Reeds het transport der benodigde rotsblokken door middel van primitieve werktuigen als hefboomen en touwen wijzen op een staat, waarin de vorst met despotisch welbehagen over de lichamelijke krachten eener dichte bevolking kon beschikken.

Wel moet er een innig verband bestaan hebben tusschen de religieuze voorstellingen, de bouwkunst en de gewoonte om de lijken te balsemen, maar welk verband dit is en waarom zooveel zorg aan het omhulsel werd besteed, blijft nog voor een groot deel onopgehelderd. Een monumentale oorkonde, het graf van Ramses V, geeft wel een duidelijk beeld van het leven in de velden der gelukzaligen en schildert niet minder dan Dante het deed de ellende in de oorden der duisternis, maar een sleutel ter oplossing geeft zij niet. Hoe dit zij, de Egyptenaar moet aan het voortbestaan der ziel de voorwaarde van instandhouding van het lichaam verbonden hebben.

Alle Egyptische gebouwen zijn vergaan en spoorloos verdwenen; graven en tempels, de bouwwerken derhalve die met den godsdienst samenhangen, zijn gebleven, al is het dan ook alleen in grootsche en bewonderenswaardige ruïnen. Die gebouwen, de particuliere verblijven, waren gemaakt van hout en tichels, de laatste gevormd uit Nijlslik, dat men in de zon of bij het vuur liet drogen. Zelfs van de steden bleven alleen de Grieksche namen over. Eerst in onzen tijd is men, met behulp der Koptische taal, achter de oorspronkelijke namen gekomen. En toch was het Nijldal dicht bevolkt. Herodotus spreekt van 20.000 steden, waaronder hij zonder twijfel ook de groote dorpen meetelde, en Diodorus geeft voor beide series het getal 18000.

Het Oude Rijk of het Rijk van Memphis, dat de pyramiden heeft gebouwd, heeft slechts weinig tempelresten nagelaten. Tot heden weten wij alleen dat koning Na-uf-ré (5de dynastie) het heiligdom van Abu Gurab bij Kaïro bouwde. En uit de daaropvolgende periode, waarin Thebe voor het eerst de hoofdstad was en de roemrijke 12de dynastie over Egypte regeerde, zijn de puinhoopen van het fabelachtige labyrint nog over. De stichter was Amenemhat III, dezelfde die ter verwezenlijking zijner irrigatieplannen het meer Moeris liet graven. Ook de rotsgraven van Benihasan zijn aangelegd door de telgen uit zijn stamhuis. In dit labyrint kwamen de vertegenwoordigers van de districten samen om te beaardslagen en hun ritueele plichten na te komen. De Grieken waren vol bewondering voor het monument. Alles wat de Hellenen aan bouwwerken hebben opgericht, zegt Herodotus, kan wat aangaat moeite en kosten met het labyrint niet vergeleken worden en de tempels van Ephesus en Samos zijn toch ook de moeite waard! 15000 zalen waren er boven en een even groot getal onder den grond. Er is weinig meer van over. In de nabijheid van het dorp Houtara, te midden van ooft- en palmboomen liggen de ruïnen, waar op meerdere plaatsen de naam van den stichter nog voorkomt. Uit de weinige restanten blijkt echter duidelijk, dat de tempelaanleg dezelfde was als die der latere tijden, toen na de verdrijving der Hyksos het Nieuwe Rijk van Thebe ontstond. Van de bouwkunst uit deze dagen kan een beter en duidelijker beeld gegeven worden.

Alle kunst en ook alle wetenschap stonden bij de Egyptenaren in dienst der religie en derhalve onder den overwegenden invloed der priesterschap. De priester was de architect die de plannen en bestekken opmaakte. Zelfs de pyramiden, die meer door hun geweldige steenmassa's en

de moeite aan den bouw verbonden, dan door echte kunst en edelen vorm imponeeren, zijn naar zoo zekere wetten opgebouwd, dat men genoodzaakt wordt een langdurige oefening en mechanische techniek aan te nemen, benevens een groote kennis van geometrische verhoudingen die slechts de priester kan bezeten hebben. Toch was deze bouw hun trots niet, en in den tijd van het Nieuwe Rijk verdween de pyramide en maakte plaats voor den groot-schen tempel. Een breede weg, aan beide zijden met sphinxen bezet, voerde van den ringmuur naar het godshuis. De ingang werd omsloten door een paar torenhooge pylonen met schuin oplopende muren; daar voor stonden obeliskken en reusachtige standbeelden van goden en koningen. Door de deur gekomen betrad men verschillende voorhoven, op hun beurt weer door pylonen gescheiden. Deze pylonen bestonden elk uit twee volkomen gelijke vleugels met een daar tusschen gelegen ingangspoort. Zij waren beneden breeder en van boven in beide dimensies smaller, maar niet zoo hoog als ze breed waren aan den voet. Het platte dak was van een lijst voorzien, bestaande uit bundels dicht aan elkaar geplaatste palmladeren of andere symbolische versieringen. In iederen pylon leidde een trap naar het dak en bevonden zich meerdere vertrekken met vierhoekige vensters, die mede dienst deden om te zijner tijd de wimpels aan de daarvoor staande mastboomen te bevestigen. De wanden der pylonen waren steeds met hieroglyphen en schilderwerk rijk versierd, terwijl de verschillende voorhoven, doorgaans onder den blauwen hemel gelegen, omgeven waren door indrukwekkende zuilengangen. De kern van den geheelen aanleg was het achteraan gelegen allerheiligste, een kleine donkere ruimte met het beeld der godheid.

De priester kende de macht der suggestie. Het priesterlijk plan is dan ook duidelijk te herkennen. Alles is er op berekend den tempelganger met den eerbied en het mystiek gepeins van een pelgrim te vervullen. Tusschen vragende sphinxen door ziet hij voor zich oprijzen de grootsche pylonen, dan over een groote uitgestrektheid de rij van hoven, zalen, hallen, de alleén van zuilen, om langzamerhand te naderen tot aan het mysterieuse verblijf der godheid zelve, waar geen leek ooit den voet mocht zetten; slechts den priester of den pharao was dit geoorloofd. De muren schitterden van zeldzame steenen en verblindende kleuren, het interieur bekoorde door versieringen van zilver en goud, door de met goud doorweven drapeeringen van het donkere sanctuarium. In den bouw der onderdeelen komt het karakteristieke uit in de zuilen, — in Egypte reeds een 3000 jaren v. C. in gebruik, die zich zonder essentiële veranderingen tot in den Grieksch-Romeinschen tijd hebben gehandhaafd. De eenvoudigste vorm is de vierhoekige pilaar, gebezigd bij de structuur der mastabas. In den loop der tijden onderging deze pilaar een verandering, die hem een geheel ander voorkomen gaf. De scherpe kanten werden geschuind en zoo ontstond daaruit eerst de acht- en vervolgens de twaalf- en zestienhoekige zuil. Doorgaans holde men de vlakken tusschen de kanten uit, men canneleerde ze, waardoor de zuil meer attractiefs verkreeg. De stut werd geplaatst op een ronde basis en slechts boven bleef een deel van den oorspronkelijk vierhoekigen pilaar zichtbaar. De zuil met haar zestien canneluren geleek op de latere Dorische, waarom Champollion haar protodorisch noemde. Men treft ze aan in de gewelven van Benihasan, in de tempels van het Rijk van Thebe voor de komst der Hyksos en na hun verdrijving. Na de regeeringsdagen der 18de dynastie wordt zij niet meer gebezigd.

Ondertusschen begon ook de zuil een meer weelderigen vorm aan te nemen en kreeg het kapiteel aan de plantwereld ontleende ornamenten. De schacht kreeg het voorkomen van een plantstengel of een bundel saamgebonden halmen, het kapiteel van een klokvormige bloem met groene kelkbladen of van een nog gesloten spits toeloopeenden bloemknop. Dat alles vertoont een mengeling van frissche kleuren. Toch blijft de kunstenaar zich bewust, dat zijn versieringen slechts vorm en inkleeding zijn, dat zijn bonte plantvormige gestalten niet dragen maar den drager omhullen. Hij wil den toeschouwer den indruk geven dat zijn zuilen hecht zijn en stevig en laat daarom boven het kleurige kapiteel den vierhoekigen pilaar weer uitkomen. Eerst op dezen kop rusten de binten. Hoewel er overeenkomst in de hoofdtrekken is, blijft in de onderdeelen verscheidenheid bestaan. De plantvormige zuilen werden voortdurend gevarieerd. Zoo werden herhaling en monotonie vermeden.

(Slot volgt.)

STATUTEN VAN DEN BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN vastgesteld den 2 Mei 1908.

I. Doel en zetel.

Artikel 1. De Bond van Nederlandsche Architecten stelt zich ten doel, de belangen van het architectenberoep voor te staan.

Art. 2. Dit doel zal de Bond trachten te bereiken door:

1. Het bestudeeren van de belangrijke vraagstukken, die zich op het gebied der bouwkunst voordoen en het uitspreken van eene geformuleerde meening over deze vraagstukken.
2. Het verstrekken van inlichtingen en adviezen daaromtrent aan bestuurslichamen, het publiek en de leden.
3. Het vaststellen van goede beginselen voor het architectenberoep.
4. Het handhaven van ingestelde en in te stellen regelen en gebruiken ten opzichte van het architectenvak.
5. Het samenwerken met andere vereenigingen.
6. Het stichten van een ondersteuningsfonds voor behoeftige Bondsleden of voor hun Weduwen en Weezen.
7. Het voorstaan der belangen van den Bond met alle wettige middelen.

Art. 3. De Bond is gevestigd te Amsterdam.

II. Leden en Commissie van Onderzoek.

Art. 4. Nederlandsche architecten — waaronder verstaan worden beoefenaars der bouwkunst, die, bij door hen geleide werken den opdrachtgever vertegenwoordigend, zijn belangen behartigen en noch zelfstandig, noch als lid eener firma, noch als beheerder vennoot tevens in het algemeen als concurrent aannemer, als handelaar of als makelaar optreden — kunnen als lid van den Bond worden aangenomen, mits zij den leeftijd van 25 jaar bereikt hebben en ten minste gedurende drie achtereenvolgende jaren hun vak zelfstandig hebben uitgeoefend, waarvan de welgeslaagde uitkomsten bij een in te stellen onderzoek aan de hierna te noemen Commissie moeten gebleken zijn.

De Commissie brengt den uitslag van haar onderzoek ter kennis van het Bestuur. Heeft de Commissie tot aanneming geadviseerd, dan wordt van dit advies door het Bestuur kennis gegeven aan de leden, die schriftelijk binnen twee weken hunne mogelijke bezwaren tegen den voorgestelde bij het Bestuur kunnen indienen. Zijn er geen bezwaren ingekomen, dan wordt het lidmaatschap verleend; zijn er wel bezwaren dan heeft het Bestuur de bevoegdheid over de al of niet toelating bij referendum door de leden te laten beslissen. Deze bevoegdheid heeft het Bestuur ook, als de Commissie tot het niet aannemen van den voorgestelde adviseert.

Bij een zoodanig referendum worden voor aanneming twee derden van het getal der uitgebrachte stemmen vereischt, waarbij blanco stemmen niet gerekend worden.

De Commissie van onderzoek bestaat uit vijf leden van den Bond, die ieder jaar door de Algemeene Vergadering uit een dubbeltal, door het Bestuur voorgesteld, worden gekozen. Wanneer minstens tien leden een lid schriftelijk aan het Bestuur voor

dit dubbeltal aanwijzen, dan moet dit lid daarop worden geplaatst. In deze Commissie kunnen Bestuursleden van den Bond geen zitting hebben. Niet meer dan twee leden dezer Commissie mogen in één gemeente wonen.

Art. 5. Elk lid, dat bevonden wordt, niet langer te voldoen aan de voorwaarden die tot zijn aanneming geleid hebben, kan van het lidmaatschap van den Bond vervallen worden verklaard. Dergelijke vervallenverklaring vindt eveneens plaats ingeval een lid van den Bond zich schuldig maakt aan handelingen in strijd met de waardigheid van den architectenstand of met de regelen, door den Bond vastgesteld.

Wanneer een lid van meening is, dat er termen aanwezig zijn om iemand van het lidmaatschap van den Bond vervallen te verklaren, dan kan hij schriftelijk, onder duidelijke vermelding der feiten, dit ter kennis van het Bestuur brengen.

De schriftelijke mededeeling wordt door het Bestuur aan de in Art. 4 genoemde Commissie gezonden. Is deze Commissie van oordeel, dat het aangevoerde grondige redenen bevat, om vervallenverklaring van het lidmaatschap van den Bond voor te stellen, dan zendt zij, bij aangeteekenden brief, een afschrift — met weglating der onderteekening — van wat aangevoerd is aan het lid, wiens vervallenverklaring beoogd wordt. Bij dezen brief wordt een uitnodiging aan het lid gevoegd, om op een door de Commissie bepaalden datum door haar te worden gehoord.

Verschoont het lid op dien datum niet, wordt zulk een brief niet binnen 14 dagen beantwoord, acht de Commissie het mondeling of schriftelijk ter rechtvaardiging aangevoerde onbevredigend en meent zij vervallenverklaring van het lidmaatschap te moeten voorstellen, dan zendt zij dit voorstel aan het Bestuur, hetwelk in zijn eerstvolgende vergadering daaromtrent beslist. Besluit het Bestuur, het lid van zijn lidmaatschap vervallen te verklaren, dan wordt hem van dit besluit bij aangeteekenden brief door den Secretaris kennis gegeven.

Bij ziekte of afwezigheid van het lid worden de hierboven genoemde maatregelen geschorst, totdat hij hersteld of teruggekeerd is.

De gevallen, waarin een lid zijn lidmaatschap verliest, worden genoemd in het Huishoudelijk Reglement van den Bond.

Wie eenmaal van het lidmaatschap vervallen verklaard is, kan nimmer weder in den Bond worden opgenomen, tenzij later overtuigend gebleken mocht zijn, dat de verwijdering ten onrechte heeft plaats gehad.

Art. 6. De contributie der leden bedraagt f 5 per jaar, vermeerderd met een telken jare door de Algemeene Vergadering vast te stellen hoofdelijken omslag, berekend naar de beroepsinkomsten. Deze hoofdelijke omslag zal geheven worden, wanneer de noodzakelijkheid blijkt.

De contributie moet op eene door den Penningmeester onderteekende quitantie vóór 1 Juli van het loopende jaar worden voldaan. De quitantie geldt als bewijs van lidmaatschap. In het algemeen is, op welk tijdstip het lidmaatschap wordt aanvaard, de contributie voor het volle jaar verschuldigd.

III. Bestuur.

Art. 7. Het Bestuur van den Bond bestaat uit een Voorzitter, een Onder Voorzitter, een Secretaris, een Tweede-Secretaris en een Penningmeester, benevens twee leden zonder bepaalde functie. Niet meer dan drie leden van het Bestuur mogen in één gemeente wonen.

De functies van Voorzitter en Secretaris zijn onvereenigbaar met het zetelen in het Bestuur van andere bouwkunst lichamen. Het bestuur zetelt te Amsterdam en vertegenwoordigt den Bond zoo in als buiten rechten.

Art. 8. Het Bestuur regelt onderling zijne functiën, doch de Voorzitter wordt door de Vergadering gekozen. Voor het bijwonen van Bestuursvergaderingen kan aan hen, die niet ter plaatse der vergadering wonen, een vergoeding voor reis- en verblijfkosten worden toegekend.

Art. 9. De Voorzitter of zijn plaatsvervanger leidt alle vergaderingen; staken de stemmen over eenig voorstel, zaken betreffend, dan is zijn stem beslissend.

Art. 10. De Secretaris voert de correspondentie, houdt de notulen der vergaderingen van leden en bewaart het archief van den Bond. De Tweede-Secretaris vervangt hem bij ontstentenis, is hem bij zijne werkzaamheden behulpzaam en houdt de notulen der Bestuursvergaderingen.

De Penningmeester dient, in de Algemeene Vergadering van Maart, de rekening en verantwoording in over het afgehoopen

jaar en een begroting voor het volgende, in welke stukken alle posten afzonderlijk moeten voorkomen. Deze begroting wordt in een voorafgaande Bestuursvergadering vastgesteld. Bij die begroting legt de Penningmeester over een staat van bezittingen van den Bond, met vermelding der baten en lasten.

Wanneer deze begroting door de Algemeene Vergadering is goedgekeurd, moet het Bestuur zich daaraan houden, tenzij latere wijzigingen door de Vergadering worden toegestaan.

Art. 11. Om het andere jaar treden drie en twee Bestuursleden volgens rooster af en zijn dadelijk herkiesbaar. Geen Bestuurslid mag echter langer dan drie achtereenvolgende jaren zitting hebben.

Art. 12. In tusschentijdsche vacatures wordt door de eerstvolgende Vergadering voorzien.

Art. 13. Ieder aftredend Bestuurslid blijft in functie tot zijn opvolger zitting heeft genomen.

Art. 14. Het beheer der geldmiddelen en verdere eigendommen van den Bond is toevertrouwd aan het Bestuur.

IV. Vergaderingen.

Art. 15. Ieder jaar zullen minstens vier Vergaderingen door den Bond worden gehouden, waarvan die in Maart de Algemeene Vergadering zal zijn.

De Algemeene Vergadering wordt te Amsterdam gehouden. De plaats der andere vergaderingen wordt door het Bestuur bepaald.

Art. 16. Het Bestuur heeft de bevoegdheid, buitengewone Vergaderingen te beleggen. Op voorstel van tien leden schrijft het Bestuur eveneens een vergadering uit. In dit voorstel moet het doel der Vergadering omschreven zijn. Aan zulk een voorstel geeft het Bestuur binnen twee weken gevolg.

Art. 17. Besluiten worden genomen met volstrekte meerderheid van stemmen der aanwezige leden, waarbij blanco stemmen niet tellen.

De vergaderingen zijn in het algemeen niet openbaar. Op verzoek van den Voorzitter of van drie aanwezige leden kan in openbare zitting vergaderd worden.

Art. 18. In de Algemeene Vergadering brengt de Secretaris verslag uit omtrent hetgeen door den Bond in het afgelopen jaar is verricht.

De Penningmeester doet verslag omtrent het geldelijk beheer, waarna de Vergadering twee leden aanwijst tot het nazien der rekening en verantwoording. Dan wordt de begroting voor het volgende jaar behandeld en vinden de verkiezingen van Bestuurs- en Commissieleden plaats. Daarna kan het Bestuur zulke zaken aan de orde stellen als het geschikt acht.

V. Algemeene bepalingen

Art. 19. Het Bondsjaar begint 1 Januari en eindigt 31 December.

Art. 20. Wanneer vóór 1 November van het loopende jaar het lidmaatschap niet bij aangeteekenden briefschriftelijk is opgezegd, dan gaat het door voor het volgende jaar.

VI. Wijziging der statuten en ontbinding van den Bond.

Art. 21. Voorstellen tot wijziging dezer Statuten moeten of door het Bestuur, of door minstens een vijfde der leden schriftelijk, uiterlijk één maand voordat zij in behandeling worden genomen, worden ingediend.

Art. 22. Die voorstellen kunnen alleen door een vergadering worden behandeld, wanneer minstens de helft der leden aanwezig is. Iedere verandering der Statuten moet, om geldig te zijn, worden aangenomen door drie vijfden der ter vergadering uitgebrachte stemmen, waarbij blanco stemmen niet tellen en behoudens Koninklijke bewilliging, indien die dan alsnog zal worden vereischt.

Art. 23. Zijn op een vergadering, waar wijziging der Statuten aan de orde is gesteld, de leden in het vereischte getal niet aanwezig, dan wordt de vergadering een week later voortgezet en heeft dan, onafhankelijk van het getal der aanwezigen, de bevoegdheid tot besluiten, mits drie vijfden der aanwezigen zich vóór zulk een besluit verklaren.

Art. 24. De Bond wordt aangegaan voor een tijdperk van 20 jaren, te rekenen van 1 Maart 1908, en kan niet ontbonden worden dan door een besluit van een met dat doel belegde vergadering voor welk besluit zich drie vierden der aanwezigen moeten hebben verklaard.

Bij dit besluit wordt tevens beslist omtrent de bezittingen van den Bond.

DELFT, 6 Mei 1908.

WolEd. Geb. Heeren.

De ondergeteekenden in het bezit van de concept-statuten van den Ned. Architectenbond in de vergadering van 2 Mei 11. te Utrecht behandeld, zijn van oordeel dat de bepalingen onder art. 2, sub 1 en 2, geen genoegzame waarborg geven voor het karakter eener zuivere vakvereniging zoo als zij zich die hebben voorgesteld. Zij duchten daardoor het gevaar van het ontstaan eener derde algemeen Nederlandsche vereeniging van bouwkunstbeoefenaren naast de twee reeds bestaande vereenigingen.

Dit zoude te betreuren zijn aangezien de ervaring van de laatste halve eeuw geleerd heeft dat deze verdeling van krachten innerlijke verzwakking teweeg brengt en bovendien door onderling verschil van meening der op zich zelf staande vereenigingen het prestige van den architect in de publieke meening niet wordt verhoogd.

Om deze redenen meenen zij zich voorloopig van toetreding te moeten onthouden.

HENRI EVERS,
J. F. KLINKHAMER.

Aan het voorloopig secretariaat van
den Bond van Nederl. Architecten
O.Z. Voorburgwal 249, Amsterdam.

PRYSVRAGEN

Prijsvragen van de afdeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en „Amstels Bouw-Vereeniging“.

Ter beantwoording van de door „Een Inzender“ gestelde vragen diene het volgende:

1. Valt de voorgevel rooilijn samen met de grens van den weg (zie Art. 70 B. V.)?

Voor deze prijsvraag valt de voorgevel rooilijn samen met den weg (dus geen voortuintje).

2. Overeenkomstig het programma zijn de bouwkosten tot dekking van de algemeene onkosten te vermeerderen met 8%. Is dit percentage tot bestrijding der kosten van: steiger, loods, uitvoerder, water, assurantie, precario, enz.?

Bij de netto kosten van het geheele bouwwerk te rekenen daarenboven 8%, voor uitvoering, enz., enz.

3. Indien in de B.V. staat: „B. en W. zijn bevoegd vrijstelling te verlenen“, kan men dan bij deze prijsvraag er op rekenen, dat die vrijstelling verleend is indien aan de voorwaarden voor die vrijstelling voldaan is en in de bedoeling van de B.V. gehandeld is?

Vrijstelling kan worden verleend omtrent te maken uitbouwjes, zie het Bouwkundig Weekblad No. 19 dato 9 Mei j.l.

Door het bestuur der Vereeniging „Ziekenhuis Buitenwoel“ te Veendam is uitgeschreven een Prijsvraag voor een plan met begroting voor een Ziekenhuis.

De bouwsom bedraagt f15,000 a f20,000, terwijl daarin begrepen is een som van f3000, waarvoor op de begroting de elektrische verlichting, centrale verwarming en waterleiding gebracht kunnen worden.

Gevraagd worden: Platte gronden, schaal 1 op 50.

Opstanden van de gevels en een lengte en breedte doorsnede op schaal 1 op 100 terwijl op de teekeningen aangegeven moet worden alles wat betrekking heeft op: verlichting, verwarming, watervoorziening, afvoer van rook, water, faecaliën en vuil.

Voor de bekroonde ontwerpen worden uitgelooft: een prijs van f100 en een van f50.

De mogelijkheid is niet uitgesloten dat de prijswinner met den bouw van het Ziekenhuis wordt belast, een en ander naar het oordeel van de jury en het Bestuur der Vereeniging.

De jury bestaat uit de heeren: Dr. J. Oosterbaan en Joh. J. van Schuijlenburg, inspecteurs der volkgezondheid te Zwolle, G. C. Michell, directeur der ambachtsschool en J. Vegter, Gemeente-opzichter te Veendam.

De ontwerpen moeten vóór of op 15 Juli 1908 ingezonden worden bij den administrateur der vereeniging, den heer J. P. A. W. Hefting, Boven Oosterdiep 9a Veendam; terwijl secretaris der Vereeniging is Dr. Th. Tjabbes.

Prijsvraag voor het ontwerp van een wachthuis voor het publiek voor Electriche tram, uitgeschreven door de afdeling Arnhem van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Rapport van de Jury.

Ingekomen zijn 6 ontwerpen, onder de navolgende motto's:

Een poging.

Vooruit.

Ohm.

Lentemaand.

In magnis voluisse sat est.

Arnhem vooruit.

Een poging.

De oppervlakte van het wachthuis is minder dan 12 M².

Dit ontwerp is naar het oordeel van de jury het minst geslaagd. De beide torens ter hoogte van 9 M. boven telefoon en W. C. hebben hieraan veel schuld. Indien deze ruimten waren afgedekt ter hoogte van den luifel, dan zou het front minder massaal geworden zijn, de bouwkosten aanzienlijk minder en het ontwerp meer binnen de aan dergelijke gebouwtjes te stellen grenzen.

Vooruit.

Aan de laatstgenoemde voorwaarde voldoet dit ontwerp wel, maar de geheele opzet is erg conventioneel. De detaillering der bouwkundige onderdelen is goed, maar mist bouwkunstige verdienste. De drie buitenwanden van het wachthuis zijn zooveel mogelijk van ramen voorzien, dit is zeer doelmattig. Het tekenwerk is accuraat uitgevoerd en het gebouwtje kan voor het gesteld bedrag gemaakt worden.

Ohm.

Op het eerste gezicht maakt dit ontwerp een gunstiger indruk dan de beide vorige, het tekenwerk is met zorg uitgevoerd. Jammer is het daarom, dat de opzet niet gelukkig is, het wachthuis heeft slechts de helft van de gevraagde oppervlakte. De ontwerper heeft naar Oostersch voorbeeld, een centralen koepelbouw willen maken en daartoe om het wachthuis eene rondgaande overdekte galerij ontworpen. Had hij daarbij aan het wachthuis de gevraagde afmetingen gegeven, dan zou de bovenkant van den koepel nog hooger zijn gekomen dan nu het geval is. Deze bovenkant nu 8 M. uit den grond is toch reeds voor een eenvoudig wachthuisje te hoog. De geringe afmeting van den z.g. tambour die, om dit euvel zoo gering mogelijk te maken, zeer laag gehouden is doet niet mooi. De jury kan het niet goed keuren een koepel te ontwerpen alleen voor het uiterlijk effect, die van binnen af niet zichtbaar is.

Lentemaand.

Vlot opgezet verraadt dit ontwerp een geoeefende hand, vooral lijkt dit uit de aquarel ofschoon deze wel eenigszins sterk getint is. De jury meent dat het karakter niet in overeenstemming is met de bestemming van het gebouwtje, daarvoor is het te massaal.

In magnis voluisse sat est.

De kap wordt, de perspectieftekening toont dit duidelijk aan, veel te zwaar geacht; dit is te betreuren omdat overigens dit ontwerp een sobere smaakvolle oplossing van het vraagstuk aanbiedt. In plaats van dichtgemetselde vakken in de zijwanden van het wachthuis zouden ramen te verkiezen zijn. De detaillering is eenigszins te gewild eenvoudig waardoor het geheel ietwat somber wordt; niet fraai zijn de diagonaallijnen van de vullingen in de frontalen. Het ontwerp getuigt van de mees'te toewijding, het tekenwerk is met buitengewoon veel zorg uitgevoerd. De jury betwijfelt zeer of het project voor f3000 uitgevoerd kan worden.

Arnhem vooruit!

Deze plattegrond biedt ontegenzegglijk eene zeer goede oplossing. Door de beide zijwanden van het wachthuis gelijk te maken en den schoorsteen te verplaatsen zou het project verbeterd kunnen worden, evenzoo door de penanten van den voorgevel te vervangen door ramen. Het breed opgevatte niet gevraagde maar zeer verdienstelijk overdekt terras leidt echter noodwendig tot een begroting hooger dan het aangegeven bedrag, waarbij nog komt, dat de oppervlakte van het wachthuis ongeveer 3 M². grooter is dan het programma aangeeft. Het uiterlijk beantwoordt

wel aan de eischen, die men aan dergelijke gebouwtjes kan stellen; de detaillering getuigt van goeden smaak. Wat de verhouding betreft is het frontaal boven den ingang wat te groot, de lichtkoker daarentegen wat te klein.

Het ontwerp zou verder nog verbeterd kunnen worden door den vensteruitbouw van den uitgebouwd zijwand af te dekken ter hoogte van de benedenramen en de bovenlichten te brengen in het vlak van den zijwand.

Conclusie.

De Jury meent de in het programma uitgelooft prijzen niet te kunnen toekennen, maar het bedrag van f75 als volgt te moeten verdeelen, onder toekenning van het diploma van de afdeling. Aan den vervaardiger van het ontwerp van „Arnhem vooruit“ als in de eerste plaats in aanmerking komend, stelt zij mitsdien voor een bedrag van f40 toe te kennen.

Aan den vervaardiger van het in de tweede plaats in aanmerking komend ontwerp „In magnis voluisse sat est“, wenscht zij een bedrag van f20 toe te kennen en aan den ontwerper van de inzending met het motto „Lentemaand“ een bedrag van f15, voor de verdienstelijke perspectivische afbeelding.

De vervaardigers van de genoemde ontwerpen hebben toestemming gegeven tot het bekend maken van hunne namen; het zijn de navolgende leden:

Motto Lentemaand	de heer
Motto In magnis voluisse sat est	de heer A. Tooneman
Motto Arnhem vooruit.	de heer H. H. Jansen

De Jury, het bestuur der afdeling voornamend,

V. G. A. BOSCH, voorzitter.

G. VERSTEEG, secretaris.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN

J. H. W. Leliman. B-I over: Italiaansche villa's en tuinen. Afd. Amsterdam der Mij. tot Bev. der Bwk. 12 Mei 1908.

Spreeker betoogde ter inleiding hoe de Italiaansche villa de diepste impressie achterlaat op hem die Italië bereist. Zij vertoont een innig samengaan van vele schoonheidsfactoren, die elk op zich zelf reeds ten sterkste treffen. Hoeveel te meer dus niet in hunne harmonische wisselwerking. Onvergetelijke indrukken van tooverachtig landschappelijk schoon gaan samen met bewondering van kunstwerken, waarvan wij gevoelen dat zij de getrouwe weerspiegeling zijn van den geest eener althans uiterlijk schoone samenleving. De groote Italiaansche villa's zijn stichtingen van een geslacht, dat groot zag en groot concipieerde, met hartstocht voor het schoone en grootsche.

De Italiaansche villa is een vrucht van lange ontwikkeling. Vroeger dan in het overige Europa had men in Italië in de middeleeuwen een open oog voor landschappelijk schoon. Reeds in de 14e eeuw wedijverden de rijke Florentijnen in den bouw hunner landhuizen. Maar de Medici en hunne prachtlievende tijdgenooten brachten den toenmaligen villabouw tot zijn fraaiste en rijkste ontwikkeling. Een oud geschrift „Trattato del governo della famiglia“ schrijft van die villa's: „om Florence liggen vele villa's in kristal heldere lucht, in een vroolijk landschap, met heerlijk uitzicht; daar is weinig nevel, geen verderfelijke wind; alles is goed, ook het reine, gezonde water. Van de tallooze gebouwen zien verschillende er uit als vorstelijke paleizen, vele als kasteelen, prachtig en kostbaar“. De eerste meesters der Renaissance werden voor hun bouw, decoratie en versiering in den arm genomen en menig kunstwerk uit de musea is voor de villa van Medici geschapen.

Spreeker schietst nu met een citaat uit het genoemde Trattato en met eene geestdriftige beschrijving uit Boccaccio's Decamerone, hoe de Florentijnen der 15 eeuw zich het ideaal hunner villa's en tuinen voorstelden.

De lustvilla die daarin wordt beschreven is echter uitzondering. De Italiaansche villa in het algemeen is meer het middelpunt van een groot grondbezit, het heerenhuis eener boerderij, dan wel een lusthof. Geheel anders dan als in onze streken waar de villa de benepen architectonische uiting van den rentenier pleegt te zijn, burgerlijk van opvatting en klein van verhouding.

De Italiaansche villa vervult eene praktische functie en als uityloeiisel daarvan is hij ook niet het onpraktische bouwsel, dat bij ons veelal als villa te boek staat. De gewone villa, zooals men

die vooral in Toskane om Florence aantreft is een eenvoudige toerling. Zonder eenige architectonische pretentie, is zij aesthetisch een met het landschap omdat zij er ook historisch een mede is. Zij zijn samen geworden en ontwikkeld.

In de 17de en 18de eeuw wordt Rome het middelpunt van den villabouw, voornamelijk door de scheppingen van de nepotender pausen, Medici's, Borghese's, Farnese's, Aldobrandini's en hoe die vorstelijke geslachten verder mogen heeten. Op die villa's trekt spreker verder de aandacht samen.

Allereerst op de tuinen, die, zooals L. Vitet in zijne „Theorie des jardins „zegt, ten doel hebben de faire naitre le sentiment du Beau, et non les emotions champêtres. De geheele tuinaanleg wordt gelegd in handen van den architect. „Het gemetselde moet rechtsnoer zijn voor het geplante“ zegt in 1551 Bandinelli. Op konsekventer wijze wordt alles ondergeschikt gemaakt aan één hoofdgedachte en om daaraan het grootste effect te verzekeren heeft alles mede te werken, de bloemen zoo goed als de boomen, de trappen en terrassen, het water en de wegen. In alles weerspiegelt zich eenzelfde architectonische gedachte.

Bij alle pracht, rijkdom en weelde van vegetatie kan de Italiaansche tuin toch door de roerloze stilte iets doods, door de dichtheid en het diepe groen der nauw aaneengesloten, monumentale boomcomplexen iets sombers, iets gedruks hebben. Het levensvreemd element wordt in de parken en tuinen gebracht door de uiterst kunstige en decoratieve toepassing van water. Krachtig ruischt en bruischt het hier over de cascaden, als het met beken zich neerstort uit het grotto werk van een châteaufort en in beide bekkens klaterend meestort. Elders murmelt het geheimzinnig in kleine fontein, door lange goten in het donker loof verborgen. En in de felle zon tintelen als opspattende diamanten de meenstuwende stralen eener fontein. Het water wordt in verbinding gebracht met de architectuur en plastic; langs zijwanden der trappen stort het zich in cascaden neer en de terrassen spiegelen hunne met beelden prijkelende balkons in breede bekkens aan hun voet.

Aan de hand eener serie lichtbeelden van de fraaiste Italiaansche tuinen, gezichten in de Giardino Boboli te Florence, de villa Lante te Bagnaja bij Viterbo, de villa's Aldobrandini en Falconieri te Frascati, de Giardino Giusto te Verona de villa d'Este te Tivoli, de Isola Bella in het Lago Maggiore wordt nader het karakter van den Italiaanschen tuin verduidelijkt. Na den tuin werd het „Casino“ besproken.

De romeinsche villa heeft zich vrijwel onbeïnvloed door de wisselende stijlvloeden ontwikkeld, onafhankelijk van de paleis- en kerkarchitectuur. De meer speelsche vormen van den villabouw waren een protest tegen het al te strenge en ernstige van den gelijktijdigen romeinschen monumentaal-bouw.

In het bijzonder karakteristiek voor de romeinsche villa is van ouds geweest de opname van klassieke fragmenten, beelden, reliefs, sarkofagen, decoratieve details, waaraan een werkzaam deel ter opoistering van gebouw en tuin werd opgedragen.

Hoe fraai de andere villa's, Pirro Ligorio's Villa Pia in de Vatikaansche tuinen, Baldassare Peruzzi's Farnesina ook zijn, het kenmerkende type van den romeinschen villabouw, werd door Annibale Lippi in de Villa Medici op den Pincio geschapen. Hij weet hier te vereenigen het groote karakter, passende uitdrukking van de waardigheid van den vorstelijke bezitter met de schilderachtigheid eener lichte en vrije architectuur.

Spreker stond daarna eerst meer uitvoerig stil bij andere der groote villa's die Rome omsluiten: de villa's Borghese, Albani, Doria Pamphili, om daarna terug te komen op de landhuizen van de omstreken. In de eerste plaats op die, welke in feerrieke schoonheid tegen de heiligen der Alboansche en Sabijnsche bergen, te Frascati en Tivoli zijn gelegen. Horatius' wensch: „Oehl of Tibur, van den grieksch ackerman gesticht, de stoel en rustplaats van mijnen onderdom macht wezen, nu ick te water en te lande, en in den oorlogh ben afgemat“ is ook door de groten der 17de eeuw gekoesterd en door hen op de schoonste wijze verwezenlijkt in villa's als de villa d'Este, Aldobrandini Torlonia, Lancellotti, Falconieri. Van deze en hunne heerlijke tuinen, waar kunst en natuur een harmonischen bond sloten, geeft een serie lichtbeelden een denkbeeld.

Na op een geheel ander type, het huis te Caprarola bij Viterbo, Vignola's meest beroemde schepping, die meer het type van noordelijker streken vertoont, te hebben gewezen werd van de Romeinsche villa afgeleid genomen. Ten slotte kwamen eenige villa's aan Riviera bij Genua op het doek.

„Genova la superba“ zegt het spreekwoord ter kenschetsing van het genuesche karakter. En dat spreekt ook in de machtige

paleisachtige bouwvormen der genuesche villa's, als bijv. Galeazzo Alessi's villa Davavicini, villa Imperiale en villa Cambiaso die vertoont. Uitzonderingen van vroolijke en lichte type daarentegen zijn villa Sauli en villa Paradiso, die hare hallen en terrassen voor het prachtig Middellandsche-Zee-panorama openen.

Spreker had zich niet tot taak gesteld een volledige karakteristiek van den italiaanschen villabouw te geven. Hij boopte evenwel dat de beelden, die dezen avond, waren gegeven een zonnigen en schoonen indruk zouden achter laten die althans nog eenigen tijd in de herinnering der aanwezigen zou voortleven.

Afdeling 's Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst hield 8 Mei '08 eene excursie naar de juist voltooide Wilhelminakerk alhier, onder leiding van den ontwerper architect J. Verbeul Dzn. zonder vooruit te willen loopen op een nadere afbeelding en beschrijving in het Bouwk Weekblad zeker op zijn plaats, moesten toch eenige opmerkingen hier alvast vermelding vinden.

In den achtervleugel waarin vergader- en catechisatielokalen beneden een plaats vinden, en boven de kosterswoning, vonden de leden der afdeling, behalve bestekteekeningen eenige foto's en een perspectieftekening van de hand van den bouwmeester, — en konden zij zich dus reeds dadelijk oriënteeren. Veel steun ontvingen zij daarbij door een korte inleiding van den architect, — en door een vergelijking die hij trok tusschen de door hem gebouwde Regenteskerk en deze. Daardoor kwam aan 't licht dat er allerlei verbeteringen van technischen en esthetischen aard konden worden aangebracht, en dat ook het terrein eenigszins andere eischen stelde dan tevoren. Toch is het niet onbelangrijk te bemerken hoe de Protestantsche stadkerk langzamerhand een eigen type begint te verkrijgen, waarvan wij hier een goed staal konden bewonderen. De centraalboov is de moderne vorm, zonder in den weg staande zuilen; een kruisvorm tevens, die in de armen vangt eenzijdig de galerijen, anderzijds preekstoel, onderlingenbanken, en orgelgalerij. Ten opzichte van de behandeling trof, vergeleken bij de Regenteskerk een vereenvoudiging in detail, in kleur en behandeling, die verbetering mag heeten.

Een wandeling door het gebouw, tot in kap en toren, gaf aan deze beschrijving de kracht der werkelijke beschouwing; en algemeen werd de gunstige circulatie, de juiste ligging van deuren en trappen bewonderd, — niet minder het conigszins levendig effect der muren van ze soort witte verblendsteen met geel dito plint en de fijne toon van de Amerikaansche groenen gewelven met licht chablone-werk verlevendigd.

Het korte woord van dank van een der bestuursleden der Afdeling, voor de welwillendheid van den heer Verbeul, en een woord van hulde voor hetgeen hij met dezen kerkbouw wist te bereiken, vond bij een 30-tal opgekomen leden alle weerklank.

Verslag van de Vergadering gehouden op Woensdag 16 Mei 1908 door de afdeling Arnhem van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, in het restaurant Noble.

Na voorlezing van de notulen, werden deze goedgekeurd, even zoo geschiedde met het jaarverslag over 1907, dat door den Secretaris werd uitgebracht.

Besloten werd dit in druk aan de leden rond te zenden en het aan verdere belangstellenden aan te bieden.

Als nieuwe leden werden aangenomen de heeren J. C. de Haas en J. H. van Riel.

Besloten werd de zomereexcursie te houden op Woensdag 24 Juli, naar Hilversum, Baarn, Soestdijk enz.

Door een der leden werd ter sprake gebracht, dat het kasteel Doorwerth thans het eigendom was geworden van den heer Scheffer. Wat het lot van dit zeer in verval zijnd bouwwerk onder den nieuwen eigenaar zijn zal, schijnt nog onzeker te zijn, volgens een bericht in de plaatselijke bladen, zal het kasteel gerestaureerd worden. Volgens den voorzitter is het kasteel niet deugdelijk gebouwd; het is niet zooals men in de bladen leest een „Middel-eeuwsche Burgt“ zooals b.v. de „Doornenburgt.“

In de middeleeuwen werd wel solide gebouwd maar het kasteel Doorwerth is later gebouwd en, zooals toen gebruikelijk was, van minder solide baksteen en slechte specie.

Ook de voorzitter zou het betreuren indien tot afbraak overgegaan werd, daar het kasteel en zijne omgeving een zeer schilderachtigen indruk maken. Wordt niet vrij vlug tot de allernoodzakelijkste herstellingen overgegaan, dan zal, gegeven de zeer slechte toestand der fundamenten het gebouw weldra het gevaar loopen geheel of gedeeltelijk in te storten.

Vervolgens werd overgegaan tot het uitreiken der bekroningen uitgelooft voor de prijsvraag voor het ontwerp van een wachthuis voor eene elektrische tram.

De eerste prijs ad f 40.—, werd toegekend aan den heer H. H. Jansen, bouwkundig-teekenaar alhier voor het project met het motto „Arnhem Vooruit“ en de tweede prijs ad f 20.—, aan den heer A. Tooneman, bouwkundige alhier voor het project met het motto „In magnus voluisse sat est.“

De derde prijs voor het project onder het motto „Lentemaand“ kon niet toegekend worden, omdat de ontwerper daarvan zich niet bekend wenschte te maken.

Door den Secretaris werd het Juryrapport voorgelezen en daarbij, aan de hand van de geëxposeerde teekeningen, werden eenige toelichtingen gegeven.

De Secretaris.

BERICHTEN

BINNENLAND.

In Juli 1907 is door het bestuur van de Vereeniging ter Bevordering van de Belangen des Boekhandels volgens het reglement van het D. A. Thieme-fonds, een prijsvraag uitgeschreven voor een tuurwerk met twee losse zijstukken, bestemd om geplaatst te worden op de schoorsteenlijst van een boekerij of studeerkamer. De Jury bestond uit de heeren: K. P. C. de Bazel, C. W. Nijhoff, A. Pit, W. P. van Stockum Jr. en Jan Stuijt; de premie bedraagt f 200. Op deze prijsvraag zijn een 3 tal antwoorden ingekomen welke van Maandag 18 Mei af gedurende 4 weken in een der zalen van de Maatschappij geëxposeerd zullen worden.

Oud Nederlandsche interieurs. De directie van het Mauritshuis bericht dat thans, in aansluiting aan de voordracht over oude binnenhuizen, onlangs door prof. Martin in de afd. 's Gravenhage van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst gehouden, in den fotografeestander van het Mauritshuis 84 fotografieën naar Oud-Nederlandsche interieurs op schilderijen uit de 15e, 16e en 17e eeuw zijn tentoongesteld.

Voordrachten Berlage. De voordrachten van den bouwmeester H. P. Berlage, vereenigd onder den titel Grundlagen u. Entwicklung der Architektur, zullen te Rotterdam, bij de uitgevers W. L. en J. Brusse verschijnen. (N. v. d. B.)

Zutphen. Men is begonnen met de buitenrestauratie der librerie van onze St. Walburgskerk.

Deze librerie werd in 1561—1563 tegen de zuidoostzijde der kerk aangebouwd naar het model der kloosterbibliotheken, welke te Zutphen reeds vóór dien tijd bestonden, n.l. die van het Broerenklooster, in de 13de eeuw gesticht, en van het Observantenklooster Gallieën omstreeks het midden der 15de eeuw gebouwd.

De librerie kwam hoofdzakelijk door toedoen van den kerkmeester C. Slindewater tot stand, die daarmee beoogde, goede boeken onder het bereik van ieder te brengen en, naar hij tevens hoopte, in die bibliotheek een middel meende te zien, om het opkomend protestantisme tegen te gaan.

Lang voor de 16e eeuw had de St. Walburgskerk een bibliotheek, doch in welk gedeelte der kerk zij geborgen was, is niet bekend.

De librerie is overdekt met een dubbele rij kruisgewelven en bevat twee rijen eikenhouten lessenaars, waaraan de boeken met ijzeren ketens zijn vastgeklonken.

De Catalogus dezer boeken is door Dr. K. O. Meinsma bewerkt. Hij bevat 741 nummers, waarvan de meeste uit de 17de eeuw zijn.

N.R.C.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

AMSTERDAM. Bouwen van een stalgebouw voor 41 stuks hoornvee. Commissie uit het burger. ambest. n.m.

3¹/₂ u. Inlicht. geeft bouw-opz. P. Heijn 3e Weteringdwarsstraat 35. Bestek en teek. ad. f 1.50 verkrijgb. Lichtdrukrichting Regeleersgracht 134. Aanw. 13 Mei 's midd. 12 u.

DOETINCHEM. Bouwen woonhuis met bijkever. alle benoedigde materialen.

De heer D. J. Perebolte n.m. 3 u. bestek en tekening in het café van W. Dümendaal ter inzage. Inl. geeft de Architect. A. v. d. Linden te Ambt-Doetinchem. Aanw. 18 Mei n.m. 2 u.

GRONINGEN. Bouwen van een fabriek met silopakhuis, machiniekamer, ketelhuis en bijbehoorende werken, op een terrein aan het Remskanaal gem. Groningen.

PERSONALIA

— Bij K. B. is benoemd tot vertegenwoordiger van de Nederlandsche Regeering op het van 3 tot 8 Augustus 1908 te Londen te houden derde Internationale Congres ter Bevordering van het Teekenonderwijs W. B. G. Molkenboer, directeur der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam.

— Benoemd tot tijdelijk bouwkundig teekenaar bij de Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, J. D. Meysing leeraar aan de burgeravondschool te Groningen.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor	per maand
Ged. Bouwk. Opz.-Teekenaar, ouderdom 22 jaar salaris f	70.—
" " " " " " " " " " " "	90.—
" " " " " " " " " " " "	65.—
Ged. Bouwk. Opzichter	" " " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	80.—
Opzichter Teekenaar	" " " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	100.—
" " " " " " " " " " " "	90.—
" " " " " " " " " " " "	100.—
" " " " " " " " " " " "	40.—
" " " " " " " " " " " "	100.—
" " " " " " " " " " " "	100.—
" " " " " " " " " " " "	50.—
" " " " " " " " " " " "	80.—
" " " " " " " " " " " "	80.—
" " " " " " " " " " " "	30.—
" " " " " " " " " " " "	50.—
" " " " " " " " " " " "	100.—
" " " " " " " " " " " "	60.—
" " " " " " " " " " " "	100.—
" " " " " " " " " " " "	50.—
" " " " " " " " " " " "	70.—
" " " " " " " " " " " "	75.—
" " " " " " " " " " " "	90.—
Opzichters	" " " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	75.—
" " " " " " " " " " " "	70.—
" " " " " " " " " " " "	70.—
" " " " " " " " " " " "	75.—
Teekenaars	" " " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	20.—
" " " " " " " " " " " "	40.—
" " " " " " " " " " " "	110.—
" " " " " " " " " " " "	75.—
Werkt. Opz. voor werktuigk. onder-	" " " " " " " " " " " "
deelen van bouwwerken, ouderdom, 26	" " " " " " " " " " " "
Machinist Teekenaar	" " " " " " " " " " " "
" " " " " " " " " " " "	40.—

Architect G. Nijhuis 's-av. 8 u. in café M. Prins. Bestek en teek. ad. f 4 en inl. bij gem. archit. verkrijgb.

LEUNEN (LIMB). Bouwen van een woonhuis, met bijlevering van alle materialen.

De heer M. Gellings, n.m. 3 u. in café Fr. Martens. Bestek en teek. ter inzage bij L. Wijnhoven. Aanw. 18 Mei n.m. 4 u.

NOORDSCHARWOLDE. n. Bouwen school en onderwijzerswoning. 6. Bouwen woonhuis.

Bouwk. C. Smit n.m. 3 u. café Stam.

ROERMOND. n. Afbreken huis aan de Roekade; 6. ter plaatse bouwen nieuw woonhuis.

Arch. H. Berbers n.m. 4 u. in het cafe van de wed. Platzbecker. Bestek en teek ter inzage bij gen. architect, die inlicht. geeft. Aanw. 18 Mei v.m. 11 u.

TWIJZEL. Afbreken bestaande huizinge te Twijzelerheide en daar ter plaatse bouwen geheel nieuwe boerenhuizinge voor A. v. d. Veen aldaar.

De heer T. v. d. Velde n.m. 6 u. Bestekken met teek. te bekomen in 't cafe „de drie witte kannen“.

ZUIDLAREN. Bouwen gemeentehuis met annexen aldaar. Gembest. n.m. 2 u.

DINSDAG 19 MEI.

HILLEGERSBERG. Afbreken woning met stalling en bouwen bouwmanswoning enz. Archit. K. Buurman Az. te Bergschenhoek n.m. 12½ u. in „Het Wapen van Holland“.

MISTEBIJ WINTERSWIJK. Verbouwing van het achterhuis van Onk.

Nederl. Herv. Diaconie 'sav. 6 u. in de garfkamer. Inlicht. geeft H. Hoornborg te Corle.

ROTTERDAM. Bouwen wasscherij ten behoeve van de ziekenhuizen op terrein aan den Bergweg.

Gembest. v.m. 1 u. Bestek en teek, ter kennisneming op de Centrale Secretarie en in het stads timmerhuis en voor f2 verkrijgb. bij wed. P. van Waesberge en Zn. Houttuin no 73. Inl. te bekomen aan gemeld timmerhuis. Aanw. 14 Mei v.m. 11 u.

WINTERSWIJK. Bouwen van een woonhuis aan het Moienpad.

Mej. de wed. A. de Jong 'sav. 8 u. in cafe Janssen alw. bestek en teek. terinzage. Inl. verstrekt architect H. van der Schaaf.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

19 APRIL.

AMSTERDAM (ONDERH.). Verbouwen perceel no. 353 aan de Heerengracht. Arch. G. van Arkel.

Gegund aan de firma Z. Doenik en Zoon te Amsterdam.

MEDEMBLIK. Bouwen kaasfabr. Bouwk. W. G. F. Steinmetz.

Laagste inschrijver P. Botman, Wervershoof, voor f6463.

SCHARNEGOUTUM (ONDERH.). Afbreken bestaande en weder opbouwen nieuwe pastorie voor de Geref. gemeente. Laagste inschrijver S. Feitsma, Scharnegoutum, f4400, gegund.

30 APRIL.

HEERENVEEN. Bouwen van een burgerwoning aan de Fok aldaar. De heer J. Jac. Heidsma.

Laagste inschrijver Gebr. Scheper, Bovenknijpe, f4141. Niet gegund, als zijnde boven de begrooiting.

2 MEI.

WADDINXVEEN. Afbreken en weder opbouwen vestallen op de hoeve „Reigersberg“ aan den Zuidelijken Dwarsweg in den Zuidplaspolder, gem. Waddinxveen, raming

f4716. Mevrouw Wed. Ph. v. d. Breggen. Gegund aan A. H. v. d. Sterre, Waddinxveen, f4209.

4 MEI.

MEIJEL (LIMB.). Bouwen stoomzuivel-fabriek met directeurswoning te Meijel. Ram. f7065. Best. der stoomzuivel-fabriek.

Laagste inschrijvers E. Hendrikk en W. Vostjens, Meijel, f6036.

VOORHOUT. Bouwen twee woonhuizen voor rekening van de Diaconie der Ned. Herv. gemeente.

Laagste inschr. J. v. d. Pijlt, f2275, gegund.

5 MEI.

HEDIKHUIZEN. Bouwen woonhuis met bakkerij voor den heer J. v. d. Westerlaken. Bouwk. A. J. v. Horen te Herpt.

Laagste inschrijver A. Dikmans, Ammerzoden f3115, Gunning aangehouden.

STRATUM. Bouwen 3 woonhuizen met bijbouwen met bijlevering benodigde materialen. De heer P. Boelaars.

Laagste inschrijver W. v. d. Wiel, Tongelre, f4095.

WAALRE. Bouwen winkelhuis met bakkerij voor den heer J. Manders.

Laagste inschrijver Th. Karamakers f3723

8 MEI.

ROOSENDAAL. Bouwen woonhuis met stalling aan de Hulsdonkschestraat aldaar. Laagste inschrijver Jac. Scheepers, f3300, gegund.

KAMPEN. Afbreken en weder opbouwen perc. aan de Oudestraat, no. 120 aldaar. De heer A. J. v. d. Kamp.

Laagste inschrijvers Valk en v. d. Hoek, f7678. Gunning 8 dagen aangehouden.

Centrale Verwarming. — Wed. I. T. HUNCK & ZOON, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Closets — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Erste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.

Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.

Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
„Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gaskachels (nieuwste condensings). — OBELT, Amsterdam.

Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

Glas in lood. — J. J. B. J. BOUYV, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade, Filiaal: 36, Rokin, Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.

Houtcement- en Houtcementdakbedekking. Haensler's Houtcement. Handel in Bouwmateriaal van J. A. SMITS & ZOON, Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.

Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Haenslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Huisdensloten — LIPS, Dordrecht.

Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 245, 248, 250, Amst.
Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.

Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Lengtematen, dumstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)

Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — FRSD. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.

Looden en Inw. glasemail privaitleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelders“ Amsterdam.
Montageafdruk. — H. J. MONDT, den Haag.

Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSSEN, Amsterdam.
Parkervloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.

Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
Plafondplaten. — GEBR. MIJNLIFF, Nijmegen.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg, Potlood.

Potlooden. — A. W. FABER'S „CASTEL“ POTLOOD.
Précisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.

Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDEN OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.

Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam — 's Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.

Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.

Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLATEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalinrichtingen. Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalinrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken, — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
Stoelen, Gevel, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sc., Dieren.
Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Stoengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.

Tegelversieringen enz., Plaatbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
Timmer- en lijstenfabriek. — G. F. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Toilet). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkroon — „Bouwmaterialen“ v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen“ voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of Electriche Centrale bestaat is een **Amberger Luchtgasapparaat.** het eenvoudigste, beste en veiligste! Wilhelm Siemens, Rotterdam.

WAAROM? worden Excelsiorplaten

steeds meer en meer toegepast?

Omdat de uitstekende Eigenschappen

steeds meer en meer door architecten erkend worden.

Van alle in onze brochure voorkomende maten hebben wij steeds grooten voorraad droge platen.

DE EENIGE FABRIKANTEN.

GEBR. VAN DER VIJGH, AMSTERDAM. Telefoon No. 4810.

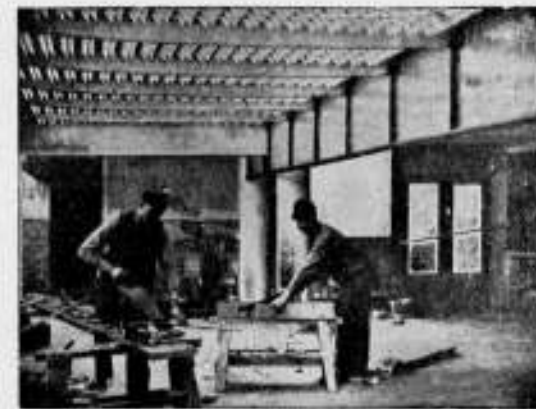
Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM. A'DAM.

PRISMA'S LUXFER.

Soustrrain, verlicht door Luxfer vloertegels.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,** Keizersgracht 181, Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Assurantie Maatschappij tegen Brand- schade en op het Leven

De **NEDERLANDEN** van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsekade — Haarlem, Groote Houtstraat 71, boek Gedepte Oude Gracht — Nijmegen, in de Betoustraat 8 — Groningen, Vismarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

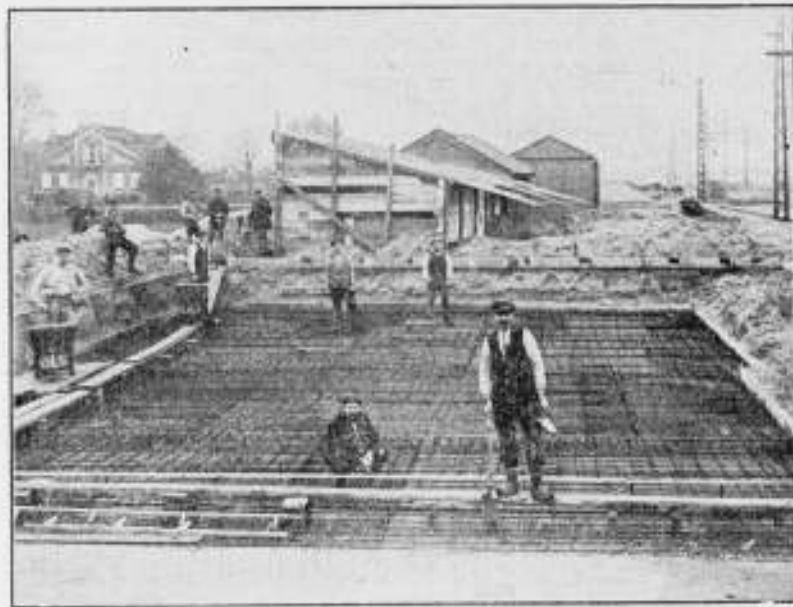
Hoofd-Directie te 's-Gravenhage: CAREL HENNY, Directeur; Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur. G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds uit 1907 1.304.200,60
Betalde Brandschaden tot
uit 1907 32.707.500,00.

BRAND-LEVEN-INGRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premie, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.
'S-GRAVENHAGE.

PORTLAND-CEMENT

„HACCOURT“

Gunstig bekend bij de directies van Rijks-, Spoorweg- en Gemeentewerken.

„BOUWMATERIALEN“

LEKKERKERK (Hoofdkantoor)

VOORHEEN M. LUIJTEN,

ROTTERDAM en DORDRECHT.

METALEN

Plafond- en Wandbekleedingen.

Duurzaam - Goedkoop - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zoals WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS, SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen. Zend ons de maten der event, te bekleden ruimte en wij stuur U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis ten dienste.

WILLIAMS & Co.

WITTE HUIS — ROTTERDAM.

Patent Exhaust Ventilator,

Schoorsteenkappen — Luchtinjectors enz. voor het ventileren van lokalen, het bevorderen der trekking en het tegengaan van valwinden in schoorsteenen.

PRIJZEN LAAG. CAPACITEIT HOOG.

Vraagt de prijscourant van November 1907.

D. P. H. HASSELMAN,
AMSTERDAM, Spaarndammerstraat 52-60.
Telefoon No. 857

Bouwkundig Opzichter.

Aan een Cementsteenfabriek kan geplaatst worden een

Bouwk. Opzichter

bekend met administratie. Bij gebleken geschiktheid kan vaste aanstelling volgen.

Brieven met volledige inlichtingen, verlaagd salaris enz. in te zenden onder No. 51 Bureau dezès Herderstraat 5, den Haag.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 18 cm. voorradig.

tot 30 cm. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilhs. S. M. Vloeiijzer.

Nederlandsche Maatschappij

VOOR

MONIER-WERKEN

„de Amstel“

AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

JAN HAMER & Co.,

Frederiksplein 6 & 8. AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent)

In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Provinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN
en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens
ons laatste en veel verbeterde systeem.

LIFTEN

SPECIAAL voor
HANDKRACHT
tot vervoer van

Boeken, Spijzen, Goederen,
Personen enz.

worden vervaardigd door

J. C. VAN STRAATEN,

Loosduinsche weg 855 i, DEN HAAG.

Société Anonyme Métallurgique
d'AUBRIVES & VILLERUPT.
Siège Social à Aubrives (Ardennes).

Gegoten IJzeren Buizen

met bijbehorende hulpstukken.

HOOPDAGENT voor Nederland

W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.

Kantoor: Heeregracht 20.

Onderneemt het leveren en leggen van
Buizen en Hulpstukken voor GAS- en
WATERLEIDING.

Te koop gevraagd

Bouwtterrein 400 à 500 M². Geen tussen-
persoon. Liefst in den Haag.

Brieven franco, onder lett. C. a d Boekh.
van L. K. C. de HAAS, Noordeinde 152,
den Haag.

MEISENBACH RIFFARTH & Co.

PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.

BERLIJN — MUNCHEN.

VERTRIEBENWOORDIGERS VOOR NEDERLAND:
MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

**Echt Haeusler'sche
Houtcemenen Dakbedekking.**

Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig benam ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de firma N. V. Handel in Bouwmaterialen v. I. A. SMITS & ZON, AMSTERDAM sedert 1. Jan. 1906 niet meer mijne vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en noch door mij noch door de Firma Carl Sam, Hoesler duset Hoesler's houtcement aan deze firma geleverd wordt.

**ATELIER VOOR
GEBRAND- en GEKLEURD
SCHILDERD
& GLAS IN LOOD**

**J. J. B. BOUVY
DORDRECHT.**
FILIALEN:
AMSTERDAM en ROTTERDAM

IN DE SPEYKERMANDT

Haringgraatstaal.

Een onovertroffen en verrukkelijk materiaal voor plafonds, brandvrije beschietingen, binnen- en buitenmuren.

Brandvrij. — Soliede Werk. — Eenvoudig aan te brengen. — Geen verlies van specie. — Goedgekeurd door Bouw- en Woningtoezicht der groote steden. — Verschillende Architecten schrijven het voor.

Eens gebruikt, altijd gebruikt.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

W. J. STOKVIS
FABRIEK
VAN
— KOPER —
WERKEN
ARNHEM

**AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.**
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cemenmastic
ASPHALTVLOEREN.

v. d. Schuijt & Kuntze,
INGENIEURS,
AMSTERDAM.

Centrale
Verwarming.

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

Naaml. Venn.
Dordrechtsche Asfaltfabriek
v/h. f. ROODENBURG & Co.
ASPHALT-DAKPAPIEREN
CEMENT-MASTIEK MERK "ETNA"
HOUTCEMENT
PAPPOLEUM
ASPHALTVLOEREN en
DAKBEDEKINGEN
worden onder veeljarige garantie
uitgevoerd.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousienfabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHEMEN.
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalousiën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.

J. F. KRONER & Zoon. HOPLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250. Amsterdam.

H. WESTENBERG - Almelo.

Brandvrije Cementijzer-constructies.

Speciaal adres voor goedkope BETONVLOEREN in
fabrieken, magazijnen enz.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bendsdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

"BOUWMATERIALEN"
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.
Fabriek van
machinale Doornische en Luiksche
POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cM², (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen percen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

**Een best en
voordeelig
adres voor**

ROLLUIKEN,
Jalousiën, Markiezen,
Zonschermen

en alle benodigheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.
Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

**ROBINSON'S
ALBAST
CEMENT** = wordt Glashard.
helder wit.
kan worden afge-
wassen.
kan DIRECT
worden beschild-
erd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire
Hospitalen, Kazernen, Gestichten, Kerken, Kloosters, Scholen,
Schouwburgen, Electriche Centralen, Kantoorgebouwen, Particuliere
Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.
NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

GEB'S. VAN MALSSEN. DEN HAAG.
STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN

150/1 de Ruyterkade. — **AMSTERDAM** — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Getijers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. **SCEPTIC-TANKS,** **WARMWATER-VERZORGING,** volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

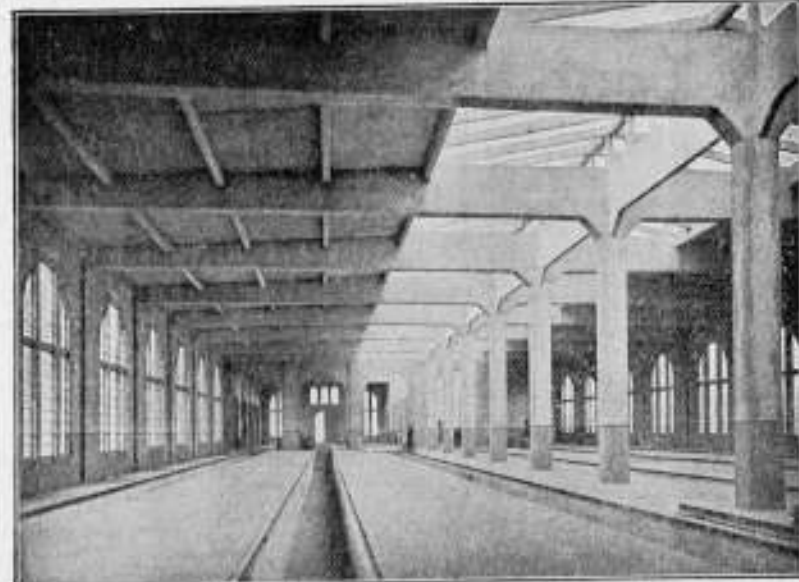
AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT, ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te BREDA.

Rijtuigremise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^e JAARGANG 1908. N° 21

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGaan v^o MAATSCHAPPY.
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUDENDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: ED. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.

BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG

UITGEVER: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD

ABONNEMENTSPRIJS

N° 21. 23 MEI 1908. Maatschappij t. Bev. der Bouwkunst. — VIIIste Internationaal Congres voor Architecten te Weenen. — Muermont, door H. J. Scholte. — Godsdienst en Bouwk. in het oude Egypte, door J. H. Boss, slot. — Het Hebbel-Theater te Berlijn. — Het brandstofverbruik bij centrale verwarming, door F. G. Unger. — Prijsvragen. — Berichten. — Personalia. — Bureau voor plaatsing v. opzichters en teekenaars. — Aank. en afloop v. aanbestedingen. — Lijst v. fabrik., leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. f 15 — 'sjaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. f 17.—. Prijs der ADVERTENTIËN: van 1—5 regels f 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 2/3 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

VERSLAG VAN DE ALGEMEENE VERGADERING.

gehouden op Dinsdag 12 en Woensdag 13 Mei 1908.

(Slot).

Op den drukken en succesvollen middag van Dinsdag 12 Mei volgde een geanimeerd gemeenschappelijk diner in het American Hotel; was dit feest-eten oorzaak van een gezelligen, vriendschappelijke omgang of van een aangename kennismaking, het was tevens een uitmuntende gelegenheid om de geesten te prepareren voor het uitgelezen genot, dat hun aangeboden werd na het diner door de Afdeling Amsterdam. Deze Afdeling toch had het voortreffelijke plan opgevat om, na afdoening van eenige kleine huishoudelijke punten, den leden van de Maatschappij aan te bieden een voordracht van den heer Leliman over Renaissance Villa's en Parken in Italië, opgeluisterd met lichtbeelden. Deze avond is een succes te noemen. Na een korte inleiding van den spreker, welke echter voldoende was om de verwachting omtrent de lichtbeelden hoog te doen houden, werden op het doek een reeks van de prachtigste opnamen van die Italiaansche tuinen vertoond.

Het was een bijzonder genot van uit de donkere zaal te kijken naar het verlichte doek, waarop brokstukken of perspectieven van de fraaiste tuinarchitectuur achter elkaar waren te zien. Maar het woord fraai zegt niet genoeg: niet alleen fraai, maar vooral ruim, rustig en vorstelijk is de aanleg, is de geest van den kunstenaar, van den tijd die dergelijke gebouwen wist te scheppen. En iets van dat kostbare, voornaam koninklijke gevoel werd den aanwezigen ingegeven door het aanschouwen van die tuinen en villa's, iets slechts een spoor, maar toch voldoende om levendig te doen beseffen hoe zeer de moderne samenleving, hoe zeer het huidige Holland achter staat bij deze volle, gave levensschoonheid.

Dat we deze zeldzame kunstontroering gehad hebben is ook voor een groot gedeelte te danken aan den spreker die een doorwrochte studie aan het onderwerp had gewijd en een unieke collectie lantaarnplaatjes had verzameld. Een verslag van de lezing komt voor in het Bouwk. Weekblad no. 20 blz. 365. Terecht merkte de voorzitter van de Maatschappij, de heer Salm dan ook op, dat het wenschelijk zou zijn in het vervolg meer van dergelijke interessante avonden te organiseeren, welke vroeger ook wel werden gehouden, maar een tijd lang achterwege zijn gebleven; door dezen avond is echter schitterend bewezen dat ze zeer goed op hun plaats zijn; het succes van den avond heeft echter gelegen in de voordracht van den heer Leliman, wien hij alle hulde en dank bracht voor het genotene; een hartelijk applaus der aanwezigen bezegelde deze woorden.

Woensdag 13 Mei.

Aanwezig waren, van het Hoofdbestuur, de heeren: A. Salm G.Bzn voorzitter, W. J. de Groot, vice-voorzitter, L. C. Dumont, G. W. van Heukelom, J. A. Mulock Houwer, F. J. Nieuwenhuis, J. Verheul Dz., benevens de secretaris J. Gratama, terwijl vele leden ter vergadering aanwezig waren.

De voorzitter opende ten 10¹⁵ ure de vergadering, en heette de aanwezigen welkom, in het bijzonder de enkele heeren, die gisteren niet aanwezig waren. Daarna ging spreker over tot de behandeling der agenda.

De prijsvraag voor „Eengezins-werkmanswoningen“ kon een groot succes genoemd worden; niet minder dan 290 antwoorden waren ingekomen, en langs de wanden tentoongesteld; de voorzitter opende deze tentoonstelling en las de namen der bekroonden voor (zie het Bouwk. Weekblad no. 20). Het verheugde spreker ten zeerste dat deze prijsvraag, na het gezegde in de Tweede Kamer, wel degelijk blijken heeft gegeven van levensvatbaarheid en dat verschillende goede architecten hebben medegewerkt.

Er zal naar gestreefd worden zooveel mogelijk publiciteit aan deze tentoonstelling te geven, daar het hier verzameld materiaal voor velen belangrijk is, zoo o.a. voor leden van den Centralen Gezondheidsraad, inspecteurs Volksgezondheid, enz. enz.

Daarna ging de voorzitter over tot het voorlezen van het Jaar-

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

verslag (zie het Bouwk. Weekblad no. 19) en werden de verschillende hoofdzaken door hem uitvoerig toegelicht, waarna het verslag werd goedgekeurd. Volgens het verslag van de Commissie van Financiën was de financiële toestand van de Maatschappij niet ongunstig te noemen; is het contract Vredespaleis voordelig te noemen, en is dit prachtwerk moreel een succes, hetzelfde kan zeer zeker ook gezegd worden van het prachtwerk: de Grafelijke Zalen, hoewel dit financieel voorloopig nog bezwaarlijk is; als resultaat zij vermeld, dat het boekjaar sluit met een batig saldo.

De heer Kleiweg Dyserinck verklaarde, namens de Verificatie Commissie, de boeken en het beheer geheel in orde te zijn en bracht hulde aan den heer De Groot voor de uitstekende wijze, waarop deze had boekgehouden. De voorzitter nam deze gelegenheid te baat om eveneens den heer de Groot te bedanken voor al zijn bemoeiingen in zake het financieel beheer; door den eigenaardigen toestand waarin de Maatschappij had verkeerd na het overlijden van den heer Rieber in verband met de methode van administratie, vroeger gehouden, was het hoogst moeilijk een goed overzicht te krijgen van den feitelijken toestand; het was den heer de Groot gelukt dit te verkrijgen en tevens zou een nieuwe wijze van beheer worden ingevoerd; het lag in de bedoeling in het vervolg de boekhouding zoo te regelen, dat men ook een overzicht kan krijgen van een onderdeel, bijv. het Weekblad, wat vroeger niet mogelijk was.

De begroting voor 1908, afgedrukt in het Bouwk. Weekblad no. 19, werd goedgekeurd.

Nadat de heer Bruning had opgemerkt, dat de verzekeringspolis waarschijnlijk wel verlaagd kon worden en er besloten werd hiertoe pogingen aan te wenden, ging de voorzitter over tot de uitloting van 5 aandelen in de geldleening, groot f 63000. De heeren Kleiweg Dyserinck, de Clercq en van Nieuwerkerken werden hiertoe uitgenoodigd en werden uitgeloot de nos.: 339, 403, 603, 526, 359.

Besloten werd de Septembervergadering te houden in Zierikzee. Hierop werd door den voorzitter den heeren van de pers te kennen gegeven, dat met het oog op hun drukke bezigheden, zij beter deden hun werkzaamheid naar elders te verplaatsen, hetgeen geschiedde, en werd „met gesloten deuren," de honorariumtabel besproken en vastgesteld.

Het verslag over de behandeling van dit onderwerp, dat in den middag werd voortgezet kan kort zijn. Veel van het behandelde is minder geschikt voor openbaarmaking en bovendien is hoofdzak al wat de commissie voor de herziening der tabel heeft voorgesteld en in het Bouwk. Weekblad gepubliceerd, aangenomen.

Toch zijn enkele medegedeelde gevallen te merkwaardig om niet vermeld te worden. Zoo werd bij art. 3 in de omschrijving der IVe klasse de aandacht er op gevestigd dat kamerbetimmeringen alléén niet wenschelijk was; een geval van een ingewikkelde en veel teekenwerk eischende winkelbetimmering had zich voorgedaan, die door den bouwheer eenvoudig voor gewoon bouwwerk werd gebouwd en daarom in klasse I was geplaatst! Een proces was het gevolg. Om aan dergelijke gevallen tegemoet te komen werd besloten kamerbetimmeringen te veranderen in: betimmeringen van localiteiten.

Eveneens werd besloten art. 14 geheel te schrappen. Het merkwaardigste geval werd verteld naar aanleiding van art. 15. Een bouwheer ging accoord met de honorariumtabel; hij kreeg geschil met den architect en wilde dit geschil niet voor den rechter brengen, maar ook niet voor de Permanente Commissie, daar er vermeld staat dat beide partijen *bevoegd* zijn hunne zaak voor die commissie te brengen, maar er niet staat *verplicht*. De architect was dus geheel machteloos; hij mocht het niet voor den rechter brengen, omdat hij de honorariumtabel had goedgekeurd, en de bouwheer wilde het niet voor de Commissie hebben.

Hieraan is tegemoet gekomen door te bepalen, dat beide partijen verplicht zijn, ook indien slechts een der partijen het verlangt, binnen 6 maanden hunne zaak te brengen voor de Permanente Commissie.

Op de grens van 2 kolommen kan zich het geval voordoen dat het maximum van een kolom volgens bijbehorend procent hooger kon zijn dan het minimum van een volgende kolom volgens bijbehorend procent. Ook hieraan is tegemoet gekomen door te bepalen dat een minimum van een kolom steeds gelijk moet genomen worden aan het maximum van de vorige kolom.

Een modelcontract tusschen bouwheer en architect zal, op veler wensch, ingevoerd worden.

Wanneer de redactie van de tabel geheel herzien en bijgewerkt

is, zal de tabel op gewone wijze verkrijgbaar worden gesteld.

Aan het einde van de vergadering dankte de voorzitter de aanwezigen voor hun belangstelling en richtte zich daarna tot den voorzitter van de commissie tot wetsherziening, den heer Mulock Houwer, om in hem, als voorzitter, de commissie te huldigen, voor al hetgeen zij voor het goede doel gedaan heeft; daarna herdacht de voorzitter de werkzaamheid van de Commissie voor de herziening der Honorarium tabel, die zeer zeker ook een groot en belangrijk stuk werk geleverd heeft, en dankte de heeren voor hun bereidwilligheid.

De heer Mulock Houwer dankte namens de Commissie der Wetsherziening, de heer Hanrath namens de Commissie der Honorarium tabel, terwijl de heer Van Nieuwerkerken ten slotte een hartelijke toespraak hield tegen den voorzitter over diens groote toewijding voor en goede leiding van de Maatschappij, juist in deze moeilijke dagen.

VIIIe INTERNATIONAAL CONGRES VOOR ARCHITECTEN TE WEENEN.

Onder zeer opgewekte deelneming werd het Congres II. Maandag in de zittingzaal van het Abgeordneten Haus in het Parlementsgebouw geopend. Ongeveer 1500 deelnemers waren aanwezig en vulden geheel de ruime zaal, inclusief de gaanderijen die door de Dames Congresleden waren bezet. Uit naam van de Oost. Regeering begroette Baron v. Bienerth, Minister van Buitenl. Zaken de talrijke vergadering. De 2de redenaar was Dr. Weiskirchner Pres. van het Huis van Afgevaardigden, waarna Dr. Lueger Burgemeester van Weenen in een korte humoristische toespraak de gasten hartelijk welkom heette en hen 's avonds in het Raadhuis verwachtte. Luide bijval loonde den spreker.

De talrijke vertegenwoordigers van het Buitenland kwamen achtereenvolgens aan het woord. Voor Duitschland sprak Oberbaurath Hinkeldeijn, voor Frankrijk Daumet. Luid applaus begroette het optreden van den vertegenwoordiger der Ned. Regeering Dr. P. J. H. Cuypers die ongeveer het volgende sprak:

„Hooggeacht Presidium, zeer geacht Congres. In de vereerende opdracht van Hare Majesteit de Koningin der Nederlanden, de Nederlandsche Regeering op het VIIIste Internationale Architecten Congres te vertegenwoordigen zij het mij veroorloofd in deze hooge vergadering het woord te nemen tot een groet.

Ik voel mij verplicht bij het wederzien van de groote en schoone residentiestad Weenen de gevoelens van hooge vereering en bewondering te uiten tegenover den hoogen, eerwaardigen beschermheer van dit Congres, Zijnen K.K. Apostolischen Majesteit den Keizer, die met grooten kunstzin en geestdrift voor het glorierijke verleden van de stad Weenen en voor het heil en geluk van zijn volk, de aartsbisschoppelijke Metropolitaan kerk de St. Stefanusdom zijn oude monumentale waardigheid heeft teruggegeven; en de kunstvolle voltooiing tot stand heeft gebracht die door grootsche stichtingen, een lange en breede rij van monumenten van den eersten rang, de wereldstad Weenen tot een der rijkste en beduidenste op het gebied van Kunsten en Wetenschappen niet alleen van Europa maar van de gansche wereld heeft verheven in zijn zestigjarige, glorierijke, gezegende regeering.

Ik breng mijn eerbiedigen groet aan den hooggeerden president en de andere medeleden van de uitvoerings-comités, die door hun vriendelijke en voortdurende werkzaamheid ons den arbeid hebben voorbereid en het oponentoud in de beroemde stad aangenaam en leerrijk zullen maken.

Ik begroet met gevoelens van warme en oprechte broederschap en hoogachting de gezamenlijke medeleden van het congres, en spreek daarbij den diepgevoelden wensch uit dat de arbeid van de vele, uitnemende mannen uit verschillende naties, in Weenen bij elkaar gekomen voor het VIIIste internationale Architectencongres, het rijkste en beste resultaat zullen bereiken tot bevordering en verheffing der Bouwkunst en Beeldende Kunsten in het algemeen in verband met de voortgang der techniek en der wetenschappen, tot welvaart, heil en zegen der menschheid."

Ten slotte sprak de voorzitter van het Congres Prof. Otto Wagner, luide door de aanwezigen begroet, de volgende feestrede uit:

Mij is de vereerende opdracht gegeven de hooggeachte collega's, uit het buitenland uit naam van mijn Oostenrijksche collega's te begroeten. Ik roep u derhalve een hartelijk welkom toe en wensch dat uw kunstenaarsgeest ook bij ons zijn gading vinde en dat gij u bij ons geheel thuis zult gevoelen.

Voor de eerste maal vergaderen de architecten van alle kultuurlanden in een congres. Het doel ook van dit congres is voor de bevordering van de Kunst te werken. Zooals gij allen weet is de Kunst de waardemeter van de kultuur en een der gewichtigste maatschappelijke factoren van het volkswelzijn. De Kunst worstelt zooals U eveneens weet, in den geest van den tijd. De tegenwoordige generatie is echter zoozeer in den ban gehouden van de wetenschap, van de politiek en van de industrie, dat daaronder het algemeene kunstgevoel en daardoor de kunstbevordering moet lijden. Het is daarom niet te verwonderen dat de kunstenaars, de vertegenwoordigers van de Kunst, dit gevaar erkennend, voor de belangen van de Kunst opkomen.

Daar de Bouwkunst voortdurend de aanvoester van de Kunst was en is, zijn de bouwkunstenaars in de eerste plaats hiertoe geroepen. Reeds de vroegere congressen hebben den weg tot kunstbevordering voorgeteekend en o. a. twee belangrijke kunstvragen beantwoord. Zoo heeft het 6de Intern. Congres zich met groote meerderheid van stemmen aldus uitgesproken, dat de vrijheid moet worden erkend, waaronder de Kunst zich kan ontwikkelen; en het zevende Congres heeft een besluit genomen dat de uitvoering van openbare gebouwen in het belang der kunst aan vrije kunstenaars moet worden toegewezen, terwijl de controle, met betrekking op doel, economie en constructie echter steeds bij de staatsambtenaren moet berusten.

De kunstbevordering moet echter niet alleen in haar eigen lijn werken, ze moet ook alles opzijde zetten, wat haar storend in den weg staat. Wat niet de kunst bevordert maar integendeel de kunst ten zeerste benadeelt, is vóór alles het ingrijpen van bouwspeculanten in het kunstgebied te noemen en het klinkt soms ongelooft onder welke voorwendsels de speculanten probeeren de bouwkunstenaars op zijde te schuiven.

Ook niet kunstbevorderend zijn in zekeren zin de huidige kunstscholen te noemen. Het zou echter te ver voeren, hier verder op in te gaan. Niet geheel zuiver kunstbevorderend is ook de weg die heden ingeslagen wordt om voor het uit te voeren werk den juiste kunstenaar te vinden, namelijk den weg der openbare prijsvragen. Er moet hier echter dadelijk aan toegevoegd worden dat de voortgang van het kwaad hier zeer klein is en dat een goede oplossing van het vraagstuk eerst dan te hopen is, wanneer een goed kunstgevoel weder algemeen goed is geworden.

Als niet kunstbevorderend is het verschil van kunstopvattingen van kunstenaars onder elkaar te noemen. Hierin schuilt geen verwijt. De kunstenaar is voor alles een scheppende, individueel aangelegde natuur. Het scheppend element is voor hem wel zijne hoofdeugd. Hieruit volgt natuurlijk dat kunstenaars nooit geheel dezelfde meening kunnen zijn toegedaan. Laat u de beide grootste kunstenaars over een belangrijk kunstwerk een oordeel uitspreken zoo zullen direct bij allen lof, dien zij het werk toezwaaien, verschillen in het oordeel geboord worden. Een verder bewijs hiervoor geven de kunstverenigingen.

Hierin zal, zoolang er sprake is van wetenschappelijke zaken of vragen, zeker slechts een meening verkregen worden. Is het echter een vraag over kunst of zelfs een beoordeeling van kunstenaars kwaliteiten, zoo zullen de meest verschillende meeningen direct voor den dag komen.

Het gevolg van deze verschillende kunstopvattingen zijn kunstenaarsgroepen. Dat zulke groepen er toe bijdragen het kunstoordeel van de menigte, dat anders gewillig het oordeel van den kunstenaar volgde, in de war te brengen, spreekt van zelf.

De democratische, filantropische trek, die onze huidige door het verstand beheerschte wereld kenmerkt, werkt ook in zekeren zin belemmerend op de kunstontwikkeling. Zoo is het bijvoorbeeld zeker, dat er op het gebied van kunst geen utopie kan zijn, daar iedere ondersteuning van den zwakke het kunstniveau naar beneden brengt. In de kunst moet juist de sterke er zijn, daar slechts zijn werken als voorbeeld werken, dus kunstbevorderend zijn. Reeds een ander heeft het gezegd: „Geen genade voor de middelmatigheid in de kunst."

Bezwarend voor de kunstbevordering is te noemen dat de taal, welke de kunstenaars plegen te spreken, moeilijk verstaanbaar,

ja dikwijls geheel onverstaanbaar blijft. Daar het groote publiek in den regel een kunstwerk beoordeelt naar hetgeen ze er van weet in plaats van naar het aangeboren gevoel, zoo moet de kunst maar al te vaak op het literaire gebied overgaan, om ten minste eeniger mate begrepen te worden. Het onbegrijpelijke in de kunstpraak wordt echter in vele gevallen daardoor veroorzaakt, dat de kunstenaars te weinig met de ontwikkeling van de menschen rekening houden en niet genoeg bemerken dat de kunstenaar van heden naast het aesthetische ook de cultuur, het zakelijke, het constructieve, ja zelfs het handwerk in zich vereenigen moet. Juist dit universele moet hem in staat stellen in algemeen begrijpelijke taal te spreken en daardoor kunstbevorderend te werken.

Een groep van kunstenaars verzoekt, na een worsteling van tientallen van jaren, kunstopvattingen te huldigen, welke volgens hun inzicht meer volgens den geest van onzen tijd zijn. Dit heeft tot een soort kunststrijd geleid, die wel is waar bij het voortdurend ontstaan van kunst ten allen tijde bestond, maar zich echter door het toen plotselinge optreden van dit nieuwe na lange rust, sterker deed gevoelen dan in vorige perioden. Het moet toegegeven worden dat niet de eischen van onzen tijd overal de uitgangspunten waren voor het scheppen van deze kunstenaars en dat veel onbetuigd zelfbewustzijn mede de oorzaak was; maar het zou een groot onrecht zijn te beweren, dat hierdoor de kunst niet bevoorrd zou zijn. Zonder zijsprongen zou de groote vooruitgang der laatste 10 jaren in de kunst niet mogelijk zijn geweest. Al het nieuwe in de kunst, het beste meer dan al het andere, heeft steeds iets veroverends, en met verovering is steeds een zeker geweld verbonden.

De afkeer van dit geweld en het onbehaaglijk gevoel dat zij veroorzaakt, voordat de menigte zich in een nieuwe opvatting verdiept, veroorzaakt gewoonlijk in den beginne een afkeer ook tegen de beste kunstpogingen. Het is overbodig, met betrekking hierop, te wijzen op Klimt, Böcklin, Richard Wagner, etc. Deze afkeer moet voor de kunstenaars des te grievender zijn daar de kunstenaar volgens zijn overtuiging steeds slechts het beste scheidt en datgene voortbrengt, wat, zooals Goethe zegt: „der Welt gefallen soll, nicht ihr gefallen will."

Het zou zeker te ver voeren al de oorzaken te herdenken, welke op de kunstbevordering invloed uitoefenen; men ziet reeds nit het aangehaalde, met welke belangrijke zaken wij ons en de toekomstige congressen te bemoeien hebben. De president van het Engelsch Patronagecomité, Belcher, heeft in zijn rede bij de feestelijke opening van het Zevende Internationale Architecten Congres den nadruk er op gelegd, dat een van de belangrijkste resultaten, welke wij moeten pogen te bereiken, moet zijn de kunstopvoeding van het volk. Dit is echter slechts te bereiken, wanneer het onder Staattoezicht gebouwde goed werk en alleen goed werk is, want alleen het goede overwint. Wij roepen daarom deze hooge factoren op, opdat ze de strijders rangschikken, de aanvoerders benoemen en vereenigd met de kunstenaars alle kunstvragen oplossen. De kunstenaars zullen zich hiertoe des te eerder bereid verklaren, daar iedere kunstbevordering gelijken tred houdt met de verhooging van hun maatschappelijke positie.

Op één ding echter kan de wereld met zekerheid rekenen, dat is dat alle kunstenaars, welke opvatting zij ook mogen huidige met steeds gelijke geestdrift naar het hooge, ideale doel zullen streven: de volmaaktheid in de kunst.

Ik besluit met een warm beroep op den Staat om de besluiten van het Congres te erkennen en onze pogingen te ondersteunen, om daardoor het welzijn der volkeren door de kunst te dienen!"

Hierna verspreidden zich de aanwezigen. In den namiddag werden in de pronkzalen der K.K. Bibliotheek, behoorende tot de Hofburg, oude Architectuurteekeningen van groote meesters: Boromini, Fischer v. Erlach, Hildbrandt, bezichtigd.

Des avonds algemeene reünie in het Raadhuis, waar schitterende receptie in de groote feestzaal plaats had. Ongeveer 1300 gasten vonden hier plaats aan een maaltijd die de reputatie van Weenen in het feestelijk onthalen der vreemdelingen opnieuw bevestigde.

MOERMOND.

Kasteel Moermond.

Wij ontvingen van bevriende zijde bovenstaande afbeelding met verzoek de aandacht te vestigen op het hierachter volgend bericht uit de N. R. Courant. Tevens meldde de schrijver, het oude gebouw te meermalen gezien te hebben en steeds getroffen te zijn door den merkwaardig mooien schilderachtigen toestand; eigenlijk is het nog geen ruïne. Hij wist er alleen van te melden dat in vroegere tijden het slot veel grooter is geweest, dat het omringd was door een breede slotgracht en afgesloten door zware muren met hoektorens.

Het bericht in de N. R. C. luidt:

In de nabijheid van het dorp Renesse, op het eiland Schouwen bevindt zich het kasteel Moermond, in eigendom toebehoorend aan Mr. F. van der Lek de Clercq te 's-Gravenhage.

Als zetel van het machtige geslacht der Renessens zijn er heel wat historische bijzonderheden aan verbonden.

Dit overblijfsel uit een ver verleden nu loopt ernstig gevaar van te verdwijnen.

Niet alleen door den staat van verregaande verwaarloozing waarin het zich bevindt; nog heel wat jaren zullen noodig zijn om er een „interessante“ ruïne van te maken.

Moderner gevaar bedreigt het slot.

Eertijds zetel van een der machtigste geslachten van die tijden, is het met ingang van 1 Mei, krachtens de Woningwet, ongeschikt verklaard voor den er thans in gevestigden arbeider!

De Maecenassen der huisjes- en huizenbezitters behoeven nog niet dadelijk heelemaal van hun stokje te vallen door deze mededeeling; voor wien er een kijkje nam is die zeker eigenaardige loop van het lot niet geheel onbegrijpelijk.

Daar ter plaatse schijnt een arbeider te moeten wonen; een nieuwe arbeiderswoning kost wel f 1300 en nu is het kasteel getaxeerd moeten worden om te zien hoever de afbraak gebruikt kan worden voor de te bouwen arbeiderswoning.

De duinstreek van het eiland Schouwen wordt betrekkelijk weinig bezocht, de slechting van dit historische monument heeft daardoor ook weinig ruchtbaarheid verkregen; toch vind ik de kwestie belangrijk genoeg om langs dezen weg belangstellenden en belanghebbenden te vragen: „Is daar niets aan te doen, dat dit slot behouden, zoo mogelijk gerestaureerd wordt? We zijn in Nederland al zoo arm aan monumenten; moet ook dit weer verdwijnen?“

Breda, 14 Mei 1908.

H. J. SCHOLTE.

Gaarne geven we door deze meer ruchtbaarheid aan de dreigende plannen en hopen het onze er aan toe te doen. Den zender van dit nieuws onzen hartelijken dank zeggende, hopen we dat de lezers eventuele in hun buurt voorkomende dergelijke gevallen aan de redactie willen berichten, liefst met bijvoeging van een afbeelding, waardoor de Maatschappij in staat gesteld wordt een waakzaam oog te houden op plannen voor vernietiging van min of meer belangrijke historische bouwwerken en om tevens al het mogelijke te doen harerzijds om totale vernietiging te voorkomen of om raad te geven bij eventuele restauratie. Wij hopen dat onze vele, over geheel Nederland verspreide lezers, zich dit in het oor zullen knooien. Red.

GODSDIENST EN BOUWKUNDE IN HET OUDE EGYPTE.

(Vervolg en slot van blz. 367.)

Thebe was in de Egyptische oudheid de stad der tempelpaleizen. Homerus sprak van de „honderdpoortige“ wat op de deuren van de huizen der goden slaat, want de stad had geen ringmuren. De Thutmosen en Amenhotep III uit de 18de met de Sethosen en Ramessiden der 19de dynastie hebben vooral Thebe gemaakt tot dat architectonisch wonder, in onzen tijd nog bij benadering te reconstrueeren uit de ruïnen van Karnak, Luksor en Medinet-Abu. Thutmosis III en Amenhotep komen voor op alle gedenkteekenen, vanaf Heliopolis in het noorden tot verder zuidelijk in Nubië. Het leeuwendeel kreeg Amun te Thebe. Daarbij waren alle tempels voor uitbreiding vatbaar en dit heeft met de voornaamste heiligdommen in het Nieuwe Rijk dan ook in werkelijkheid plaats gehad. Alle koningen der 18de dynastie hebben aan den Amunstempel (de Karnakruïnen) het hunne bijgedragen. De grondslag werd reeds gelegd toen de 12de dynastie regeerde. Hij bezat een omvang van een uur gaans en bevatte in het midden een hal met meer dan 600 zuilen. Amenhotep III voegde er een nieuwen pylon aan toe en bouwde te Luksor den even vermaarden tempel. Ook in het westelijk deel der stad, aan den linker Nijloever, stichtte hij tempels voor de goden, thans zichtbaar in de ruïnen van Medinet Abu. En al deze gebouwen waren onderling verbonden door alleen van sphinxen, grootsche monolietten van bazalt, porfier en syeniet. Romp en ledematen waren in den regel die van een leeuw, met den kop van een ram of sperwer of met het hoofd van een mensch met gebaarde kin. Een vijftiental eeuwen voor het begin onzer aera bood deze stad reeds een aanblik van materiele beschaving, waarbij vergeleken onze moderne hoofdsteden er armoedig uitzien, en dat in een tijd toen de Hellenen nog barbaren en de bewoners van Europa waarschijnlijk nog troglodieten waren. Het is moeilijk zich een beeld te vormen van den omvang van de tempelstad en niet minder van de geweldige middelen aan geld en arbeidskrachten die ter bevediging der goden op deze wijze besteed werden. De vier machtige obelisk, die thans het lateraan te Rome, het hippodroom te Constantinopel, den Theemsoever te Londen en de stad New-York sieren, stammen van gebouwen van den derden Thutmosis. Alleen het transporteeren en de wederoprichting bleek een reusachtig werk; van den obelisk in de Turksche hoofdstad moest men de onderste helft afzagen om het steenblok meester te worden.

Ver was ook de kunst, het leven in beeld voor te stellen, reeds gevorderd. Het groote in afmetingen geeft ook hier echter den doorslag, niet datgene wat wij klassiek

schoon zouden noemen. Dezelfde Amenhotep III liet voor zijn tempel te Medinet-Abu zijn twee zittende blokbeelden oprichten, bekend als Memnonzuilen, die naar de Grieksche sage des morgens de opgaande zon begroetten. De beide beelden zijn elk uit één stuk roodbruin, met kwarts en kiezel gemengd zandsteencilomeraat bewerkt en thans nog 15½ M. hoog, nadat hun de geweldige kroon reeds lang van het hoofd gevallen is.

Trots was de Egyptenaar op hetgeen hij tot stand bracht. Zelfs ieder ambtenaar, die in de steengroeven de centenaar-zware blokken had doen breken, voert met groote en snoevende overdrijving in de opschriften aan, dat zulks niet gezien was sinds de dagen dat de goden in het Nijldal regeerden. Toen de schatbewaarder Merri wegens zijn bekwaamheden door koning Usurtesen I was belast hem zijn eeuwige woonplaats in de Memphietische nekropool op te richten en hij zijn taak in witten kalksteen had volbracht, toen „jubelde Osiris over het bouwwerk van mijn heer, en ook ikzelf juichte, want mijn hart was vol over mijn arbeid.“ — Soms wordt de bouwkunst tot „houwkunst“. Zoo houdt men tempels uit in de rotsen, waar geen zonnestraal kan binnendringen en kunstmatige verlichting moet gebezigd worden. Geweldig in afmetingen is de onderaardsche tempel van Abu-Simbel, dien Ramses II voor zijn eigen cultus in het bruine zandsteengebergte liet uithakken. De kroon van al de gebouwen door dezen koning gesticht, vormt de zuilenzaal, door hem aan den tempel van Karnak toegevoegd. Hij heeft haar althans in hoofdzaak voltooid. Het ontwerp is van Ramses I, die stierf toen de ingangdeur en eenige zuilen opgericht waren. Deze zaal alleen heeft een oppervlak, grooter dan de Antwerpsche kathedraal, is keurig versierd en goed geproportioneerd. Ook bouwde hij op den linker Nijloever een heiligdom voor Amun, het z. g. Ramesseum, tegelijk gewijd aan zijn eigen herinneringen en met voorstellingen zijner overwinningen versierd. Deze Ramses II is de beroemdste van alle Egyptische vorsten. Hij bouwde den eenen tempel na den anderen en zorgde voor krijgsroem naar buiten. En van al zijn bouwwerken liet hij de wanden voorzien van opschriften en bonte reliefs en bij alle hoofdtempels obelisk, beeldzuilen der goden, statuen van hemzelf van dikwijls reusachtige afmetingen, aanleggen.

De bouwkunst als „houwkunst“ leert men vooral kennen uit de doodenstad van Thebe. Zij lag in het noordwesten, in de zandsteenbergen bij El Asasif. Zoo talrijk zijn hier de rotsgraven, dat men maanden noodig heeft om ze alle te zien. De wanden bevatten weer voorstellingen uit het leven der dooden; ook opschriften met naam, titel, stand en vermogen van den doode, iets verder westelijk zijn de koningsgraven. De pharaos rusten hier in verschillende verdiepingen met talloze kamers. Op de ingangdeur van elk graf is het hoofd van den god Amun aangebracht, omgeven door de zonnescijf en versierd met den heiligen lever. Men komt eerst in een zachthellende gang, van waar uit verschillende zijgangen loopen, nu eens op en dan weer benedenwaarts, naar weer andere zalen en ruimten. De hoofdgang komt ten slotte uit in een gewelf en door pijlers geschraagd vertrek, waarin de steenen sarkofaag is geplaatst. Alle ruimten zijn beschilderd met voorstellingen uit het leven van de begravenen, met beeldschrift en astronomischen tekst. Het rijke beeldhouwwerk met schelle kleuren heeft meestal betrekking op den toestand der ziel, van het tweede ik, na den dood. Als het schoonste graf wordt genoemd het graf van Belzoni, aldus genoemd naar zijn ontdekker, waarin de albasten sarkofaag van Sethos I uit de 19de dynastie stond. Ook de andere steden in de Nijloase hadden zulke nekropolen. En wat

daaruit opgedolven is, — de papyrusrollen, het gereedschap, de amuletten, ringen en ander sieraad, afbeeldingen in steen en verf en wat men verder al de dooden in hun eeuwige woningen meegaf — vormt een rijke bron voor den egyptoloog, waar hij vorschert naar het privaat- en publiek leven der Egyptenaren, naar hun zeden en sociale toestanden en religieuse voorstellingen. De onderaardsche schat is nog steeds zeer groot; elke nieuwe vondst vergroot het historisch gezichtsveld, verbetert de overlevering of vult haar aan.

De tijd van Ramses II gold later den Egyptenaren als het toppunt hunner beschaving. Dien roem heeft hij te danken aan zijn vrienden, aan de priesters met den opperpriester van Amun te Thebe aan het hoofd. Hij was als bouwheer hun ideaal en ook dat der goden, wat praktisch op hetzelfde neerkomt. En Ramses was zich ook daarvan bewust. Dat leeren de inscripties. In den oorlog tegen de Cheta, bezongen in het gedicht van Pentaur, was hij in den aanvang rampspoedig. Een deel van het Egyptische leger werd geslagen en de koning geraakt alleen te midden zijner vijanden. „Waar zijt gij“, roept hij in den nood uit „waar zijt gij mijn vader Amun?“ Hij herinnert den god aan alles wat hij voor hem gedaan heeft, aan al de bouwwerken en diensten, te zijner eer uitgevoerd. En de pharaon hoort van Amun: „Ik ben U ter hulp toegesnel, Ramses Miamun. Ik ben het, uw vader de zonnegod. Ik ben meer waard als honderduizenden te zamen vereenigd. Ik ben de heer der overwinningen, de vriend der dapperen“. En Ramses overwint en de koning der Cheta laat om vrede bidden. De geheele 19de dynastie, waartoe hij behoort, bestond uit een reeks orthodoxe koningen. Een eeuw na den tweeden heeft de derde Ramses dien voorganger in alles willen navolgen. Men staat versteld als men leest, welke ongehoorde geschenken Ramses III aan Amun van Thebe en andere goden schonk. De zorg voor den cultus scheen inderdaad de eenige taak van den heerscher te zijn geworden. De tempelgoederen bleven steeds vrij van belastingen en het bezit in de doode hand vermeerderde van jaar tot jaar. Alle krachten en middelen werden zoodoende aan den staat onttrokken. Ramses III beschikte althans nog over schattingen van naburige volkeren en over krijgsgevangenen die hij bij den bouw kon gebruiken, maar aan beide kwam weldra een eind. Toen moest het volk geheel alleen voor de middelen zorgen, de hofhouding bekostigen, geschenken voor de goden en hun tempels leveren en ten behoeve van de huizen der goden nog eens weer drukkende heereendiensten verrichten. Dat liep natuurlijk uit op een totale uitputting van land en volk. Egypte werd daardoor gemakkelijk een proef van het buitenland, van de heerschers van Assyrië en Perzië.

Met de politieke beteekenis en de maatschappelijke welvaart gingen ook godsdienst en kunst te loor. Na den grooten Ramses II bespeurt men reeds, dat van een vrije ontwikkeling geen sprake meer is. Het voorschrift heerscht in de bouwkunst, de routine regeert. Er is een canon en de typen zijn voorgeschreven. Dat leidde, al duurde het lang, tot afmatting en verstijving en ten slotte tot dood. Ook de ontwikkeling van den godsdienst bleef steken. Wel heeft de religie haar macht over de geesten nog eenige eeuwen na keizer Augustus behouden, maar ze werd door de eeuwen heen niet gewijzigd en niet gelouterd. Toen de Grieken zich in de Delta vestigden oefende hun hoogere beschaving zelfs weinig of geen invloed uit op de Egyptische cultuur — niet op de bouwkunst en bijna even weinig op de beeldhouw- en schilderkunst, in Egypte steeds, evenals in de middeleeuwen in dienst van den gothischen dom, de dienende leden der architectuur. In 't algemeen bleek Egypte

Het Hebbel Theater in Berlijn.

Het jongste theater van Berlijn is gelegen in de Königgrätzer Strasse, gebouwd door den architect OSKAR KAUFMANN. Het Hebbel Theater, aldus genaamd naar den grooten dramaturg Friedrich Hebbel, is opgericht door Dr. Eugen Robert, vroeger te Berlijn als toneelverslaggever voor buitenlandse bladen werkzaam. — De architectuur is kenmerkend modern Duitsch; we vinden er de stijl van het bekende theater te Dortmund van Martin Dülfer terug, zonder echter de goede verhouding en het silhouet van Dülfer's werk.

niet meer ontvankelijk voor het nieuwe licht waarvoor Alexander de Grootte Azië ontsloten had. Nog later kwam het Christendom. Een deel van het Egyptische volk omarmde het, een ander deel bleef de oude goden getrouw. Zijn overwinning in het Nijldal was echter zeker, toen het tot staatsgodsdienst verheven werd. Na Decius werd reeds geen beeldschrift meer in steen gehouwen; zelfs verdween voor eeuwen zijn beteekenis uit het geheugen der menschen. De oude beschaving voerde haar droomleven naast het Christendom nog voort, zooals zij in den godsdienst haar uitdrukking vond. Maar eindelijk verdween de antithese. De pagani kregen den genadeslag door het godsdienstedict van Theodosius. Alleen aan de zuidelijke grens van Egypte zijn zij nog lang om politieke redenen geduld geworden. In de 6e eeuw maakte Justinianus ook hieraan een eind en liet den laatsten heidenschen tempel sluiten. Toen was het gedaan met den cultus van Amun en zijn collega's onder de goden. Ook met de bouwkunst en andere uitingen van beschaving, voor zoo ver zij specifiek Egyptisch waren.

De kolossale bouwwerken der Egyptenaren die nog heden het oog bekoren, zullen altijd hun voornaamste nalatenschap blijven. Ook ligt er iets grootsch in dat onttrekken der lijken aan den schoot der aarde, iets van durf in de structuur der ontzagwekkende pyramiden. Toch heeft de tand des

tijds ze niet ontzien en van eerbied voor de mummies der goddelijke pharao's is bij de modernen geen sprake meer. Geen enkele pyramide bevat nog een koningslijk en de sarkophaag van Menkaure ligt op den bodem der golf van Biscaje. De stoffelijke nalatenschap dient nog alleen om de weetgierigheid der geleerden en de zucht naar curiosa te bevredigen. „Alles wat bestaat is waard dat het vergaat” zou Mephisto zeggen. Maar vergaan is die alleroudste beschaving toch niet. Ook van Egypte is licht uitgestraald en geïnflueneerd op Europa; de evolutie der dingen bracht onzen cultuurtoestand. Er is waarheid in Schiller's woorden:

Das Alte stürzt, es ändert sich die Zeit,
Und neues Leben blüht aus den Ruinen.

J. H. BOSS.

HET BRANDSTOFVERBRUIK BIJ CENTRALE VERWARMING.

Bij het ontwerpen van installaties voor centrale-verwarming is mij meermalen de vraag gesteld hoeveel het vermoedelijk brandstofverbruik zou bedragen. Deze vraag is slechts zeer benaderd te beantwoorden daar tal van factoren

van invloed zijn op het brandstofverbruik, waarvan ik o. a. noem de meer of minder doelmatige bediening van den ketel, het oordeelkundig verwarmen der verschillende vertrekken, de dagelijksche buitentemperatuur gedurende het koudere jaargetijde enz.

In den regel zal het brandstofverbruik den bezitters eener centrale-verwarming in den aanvang min of meer hoog voorkomen, tengevolge van de vergelijking die gemaakt wordt met het brandstofverbruik bij kachelverwarming. Bij nader inzien blijkt dan echter dit verschil hoofdzakelijk voort te komen uit het grootere gebruik dat men van de centrale-verwarming maakt doordat allerlei vertrekken verwarmd worden, die men bij toepassing van gewone kachels onverwarmd laat of gedurende veel korteren tijd verwarmt.

Toch geeft mij deze quaestie aanleiding om een vergelijking te maken tusschen twee der voornaamste systemen van centrale verwarming welke het meest gebruikt worden n.l. de lagedruk-stoomverwarming en de warmwater-verwarming.

Berekent men het brandstofverbruik in verband met de warmte die een gebouw bij verschillende buitentemperaturen noodig heeft dan zou men voor beide systemen tot het zelfde cijfer komen.

Neemt men aan als gemiddelde nuttigheidsgraad van de ketelinstallatie 65 pCt en als warmte waarde van de voor centrale-verwarming gebruikelijke gietcokes 7300 W. H. per K. G., dan kan het brandstofverbruik per uur gesteld worden op $\frac{W}{7300} \times \frac{100}{65} = V$, als W de warmte is die het gebouw per uur toegevoegd moet worden bij een bepaalde buitentemperatuur.

Is de installatie gedurende 12 uur in vol gebruik en neemt men aan dat zij in de overige 12 uur gemiddeld voor de helft gebruikt wordt dan is het brandstofverbruik per etmaal $V \times 18$ K.G. en dus in een seizoen van c.a. 180 dagen $V \times 180 \times 18$ K.G.

Is W berekend bij een buitentemperatuur van 10°C, dan zal men dit aantal K.G. met $\frac{2}{3}$ moeten vermenigvuldigen aangezien 's winters de gemiddelde buitentemperatuur ten onzent ongeveer 0°C is, (de gemiddelde temperatuur gedurende de laatste jaren is 4°C) en de temperatuur binnenshuis 15°C en 20°C. Dus is het verbruik per seizoen c.a. $V \times 18 \times 180 \times \frac{2}{3}$ K.G. Men geeft wel als formule voor 't gebruik aan brandstof de op ervaring berustende uitdrukking $W \times 0,35$ K.G. waarmede men ongeveer tot hetzelfde bedrag komt.

In hoeverre is nu echter een redelijke verklaring te vinden voor het in vele gevallen waargenomen feit dat warmwater-verwarming men een geringer brandstofverbruik gepaard gaat dan verwarming door middel van lagedruk-stoom?

De hierboven gegeven berekening wijst niet op eenig verschil, doch bij nadere beschouwing blijken toch eenige bijzonderheden in den aard der beide systemen een verschil te kunnen veroorzaken.

In de eerste plaats kan de temperatuur der rookgassen bij matige verwarming bij het warmwatersysteem geringer zijn dan bij het gebruik van lagedruk-stoom omdat in het eerste geval de temperatuur van het water in den ketel kan dalen tot 30 à 50°C, terwijl bij stoom het water toch altijd tot minstens 100°C moet worden verhit. De rookgassen kunnen dus tot lager temperatuur afgekoeld worden bij warmwaterverwarming en de schoorsteen-verliezen zijn dus minder.

In de tweede plaats komt het verlies dat het brandstofverbruik van den ketel gedurende den nacht veroorzaakt bij de warmwaterverwarming meer ten goede aan het te

verwarmen gebouw dan bij de stoomverwarming en is dus bij het eerste systeem niet ten volle als verlies in rekening te brengen.

Bij warmwaterverwarming blijft namelijk ook gedurende den nacht een voortdurende circulatie bestaan, tengevolge van de warmteafgifte door het wel is waar zooveel mogelijk getemperde vuur en door de warmteafgifte der rookgassen, die geregeld blijven ontwijken.

Bij stoomverwarming echter houdt alle circulatie beneden 100°C, watertemperatuur op, alle brandstofverbruik dat dan nog verder plaats vindt is nagenoeg geheel verlies en komt slechts in zoverre het gebouw ten goede, als het op de temperatuur van den kelder en van de daarop grenzende vertrekken van invloed is.

Uit een en ander volgt dat 's morgens bij het op temperatuur brengen der verschillende lokaliteiten bij de warmwaterverwarming minder warmte eenheden benodigd zijn dan bij stoomverwarming. En dit verschil zal van des te meer beteekenis zijn, naarmate de buitentemperatuur minder laag is.

Een derde invloed op het verschil in brandstofverbruik wordt uitgeoefend door het feit dat men bij warmwaterverwarming beter in staat is een algemeene regeling der waterafgifte door de verschillende verwarmingslichamen te doen geschieden van uit een centraal punt, met name de stoekplaats, door de temperatuur van het water hooger of lager te doen zijn in verband met de buitentemperatuur. Open of dichtdraaien der afsluiters aan de verwarmingslichamen is dus bij warmwaterverwarming minder noodig dan bij stoomverwarming en dus zal 't zich ook minder malen voordoen dat men verzuimt de verwarmingslichamen minder warmte te doen afgeven, d.w.z. den afsluiter te sluiten als voldoende temperatuur in het vertrek is bereikt. Doorgaans toch komt men er niet toe de verwarmingslichamen te regelen, men zet den afsluiter open als men het te koud vindt, men sluit hem als het te warm is, met hetgeen daartusschen mogelijk is houdt men zich niet op. Dit is vooral verklaarbaar wanneer van het vertrek afwisselend gebruik gemaakt wordt door verschillende personen, zooals b.v. in scholen, gestichten enz. Er is dan niemand die het warmteafgevend vermogen der verwarmingslichamen in de verschillende lokalen kent en dit vermogen is zeer verschillend tengevolge van plaatsing in het vertrek, afmetingen van het lichaam, plaats van aansluiting aan de hoofdleiding enz. zoodat men afsluit of aanzet, maar zelden regelt. En dan vergete men bovendien niet de gevallen, waarbij men de verwarming vol aan laat staan, terwijl het vertrek buiten gebruik is en de temperatuur daarin onnoodig hoog. Hoe meer men dus in staat is een centrale-regeling van de warmteafgifte toe te passen, hoe beter dit voor het brandstofverbruik. Over deze centrale regeling wil ik een andere maal wat uitvoeriger mededeelen.

's-Gravenhage.

F. G. UNGER, w. i.

Damprijsvraag.

Op deze prijsvraag, namens het Gemeentebestuur van Amsterdam door de besturen van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en van het Genootschap Architectura uitgeschreven voor het verkrijgen van een algemeen plan van aanleg en een aesthetisch stadsbeeld van den Dam zijn op het sluitingsuur, 21 Mei, 's avonds 12 uur, ingekomen 31 ontwerpen.

Prijsvraag voor een Gedenkteeken voor het werk van Calvijn.

Ter gelegenheid van het 4de eeuwfeest ter eere van den geboortedag van Calvijn is in Genève een vereeniging geconstitueerd, welke ten doel heeft de herinnering aan de hervormers en den invloed, die zij op de moderne wereld hebben uitgeoefend, op een duurzame en populaire wijze levendig te houden.

Van alle landen, waar de leer van Calvijn invloed heeft, zijn leden toegestreden en is geld toegezegd, zoodat men hoopt op een bedrag van 4 à 50000 frs. te kunnen rekenen.

Uitgeschreven wordt een prijsvraag voor schetsontwerpen; de bedoeling is dat het monument niet zoo zeer aan een persoon, of aan een idee, zal zijn gewijd, maar geheel als een historisch gedenkteeken zal worden behandeld. Vandaar dat allegorisch er geen of weinig plaats zullen vinden, terwijl afbeeldsels van historische personen de hoofzaak zal zijn. Daar het vooral ook de bedoeling is het monument internationaal te doen zijn moeten de navolgende historische figuren worden afgebeeld: de 4 hoofd-hervormers uit Genève: Farel, Calvijn, Knox en Bèze, waarvan Calvijn de hoofdfiguur moet zijn, terwijl de navolgende hoofden of beschermers van het Calvinisme mede een plaats moeten vinden: Coligny, Willem de Zwijger, Olivier Cromwell, een of twee van de stichters der kolonies van Nieuw-Engeland, Frederik-Willem van Brandenburg.

Indien de ontwerper het noodig oordeelt, kunnen een reeks basreliefs aangebracht worden, voorstellende o. a.: Prediking van de Hervorming voor het volk te Genève, Prediking van Knox in Schotland voor Maria Stuart, tekening van het Edict van Nantes door Henri IV, etc.

De prijsvraag staat voor alle artsen van de wereld open.

Het monument komt te staan op de Promenade des Bastions, tusschen de avenue Centrale en rue de la Croix-Rouge te Genève. Na toezending van 10 frs. worden een situatieplan, een doorsnede en photo's van de beschikbare plaats toegezonden, benevens de uitgaven van de vereeniging.

Gevraagd worden: een project van het geheel met de omgeving schaal 1/200, plan en doorsnede van het monument schaal 1/50, maquettes van de 4 hoofdbeelden schaal 1/15, benevens een korte beschrijving van het monument en zijn materialen.

De Jury is internationaal en heeft leden uit Frankrijk, Duitschland, Engeland en Zwitserland.

Een som van 30.000 frs. zal aan bekroningen worden uitgereikt.

Het uitvoerige programma en inlichtingen zijn te verkrijgen bij het Secretariat de l'Association du Monument de la Reformation, rue du Stand 56, Genève, Suisse.

Prijsvraag van de Vereeniging voor Volks- en Schoolbadten.

Door de „Nederlandsche Vereeniging voor Volks- en schoolbadten" is eene prijsvraag uitgeschreven voor eene reclameplaat om de behoefte aan reinheid bij ons volk op te wekken. De vereeniging meent niet beter te kunnen doen, om eene passende mooie tekening te krijgen, dan door eene prijsvraag uit te loven. Voor deze schets stelden zij twee prijzen beschikbaar, een eerste prijs f 25.— en een tweede prijs f 10.— (of eene medaille ter waarde van f 10.—).

Deze platen zal de vereeniging later of gratis, of tegen zeer geringen prijs beschikbaar stellen, opdat zij zooveel mogelijk onder het volk verspreid worden en in wachtkamers en woonvertrekken opgehangen. Teekeningen, etc. eenvoudig op naam ingezonden (welke door de secretaresse worden genummerd), niet gebonden aan grootte en aantal kleuren, in te zenden voor 1 Juli 1908 aan Mej. A. M. Moll te Doetinchem.

De volgende Commissie ter beoordeeling der prijsvraagplaten is benoemd: W. VAN BOVEN, architect, inspecteur der volksgezondheid te 's-Gravenhage; Mevrouw E. BODDAERT te Amsterdam; Generaal Dr. J. BINNENDIJK te 's-Gravenhage; D. DE CLEKOU te Bloemendaal en Mevrouw M. FURLE-RIJSCHE te 's-Gravenhage.

Rapport Godon prijsvraag.

Ann het Bestuur der Vereeniging „Arti et Industrie", te 's-Gravenhage.

De Jury, door U benoemd voor het beoordeelen van de ingekomen antwoorden op de Godon-prijsvraag voor 1908¹⁾, voor die beoordeeling te zamen gekomen op Donderdag 16 April 1908, heeft de oer U het hiervolgende te rapporteren:

Voorgelegd werden de ingekomen antwoorden ten getale van 36, onder de navolgende nummers en motto's.

1. Padak	met 7 teekeningen.
2. A. et I.	3
3. Study	8
4. Practisch uitvoerbaar	8
5. Bekleding	9
6. Studie	7
7. Visschen	7
8. Kwadraat	4
9. Rust	4
10. Corrigible	6
11. Critiek ontwikkelt	1
12. A. B. C.	2
13. W. B.	3
14. ?	4
15. Gruno	9
16. Nachtwerk	7
17. Hora est	6
18. A. G.	7
19. Goet maekt moet	9
20. Studie	7
21. Linear	8
22. L'Homme	7
23. Eikenhout	6
24. Nil desperandum	9
25. Ons huis	9
26. Luctor	7
27. Waarheid geeft klaarheid	7
28. Lena	8
29. Morris	5
30. Hendrika	9
31. 31-3-B	7
32. hoort bij 5	
33. S. P. Q.	5
34. Betimmering	10
35. Remak Reeduts	6
36. Sine libris vita lacuna	2

Met het vele ingezonden werk en daaronder zooveel dat blijk geeft van ernstige pogingen, om tot een bevredigende oplossing van het voorgelegde vraagstuk te komen, mag de vereeniging A. et I. geluk worden gewenscht.

Uiteraard mag niet worden verwacht, dat alle mededingers in hoofdzaken in bijzonderheden alle gewenschte deugden in hun werk zullen vereenigen; maar toch noopt algemeene beschouwing van het werk tot de opmerking dat veel voorkomende hoofdfouten allicht zouden vermeden worden, wanneer meer volgens welgerichte werkmethode werd getracht, om voor den aanvang van het werk een in hoofdtrekken min of meer duidelijke visie te verkrijgen met betrekking tot het algemeen karakter, in verband met de bestemming, de hoofdverdeling, de rangschikking, de verhouding en de overeenstemming der deelen van het werk, dat men zal gaan uitvoeren.

Het heeft veelal den schijn, dat hetgeen ten opzichte van deze hoofdeigenschappen, wordt gepresteerd eer een min of meer toevallig gevolg is van met meer of minder talent werken, dan weloverwogen en in verbeelding en voorstellingsvermogen gevormd en bepaald te zijn.

Wij willen er hier ook nog in het bijzonder op wijzen, dat het bestudeeren en redelijk toepassen van profileeringen van het hout meer dan ergerlijk wordt verwaarloosd; waar versierende en functioneerende profileeringen zijn toegepast, zijn het bijna zonder uitzondering verhaspelingen zonder zin, van de traditioneele, van de Grieken afkomstige, redelijke en schoone profielen, of redeloze inkervingen in het hout, op de plaatsen, waar een weloverwogen geleiding doel en werking zou kunnen hebben.

Beoordeeling.

Bij de eerste gedetailleerde beschouwing werden als onbeduidend, leelijk en om andere minder goede eigenschappen terzijde gelegd, de Nos. 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 18, 21, 24, 30, 33-34; vervolgens werden bij tweede beschouwing en kritiek, terzijde gelegd de volgende Nos. 6, 11, 12, 15, 16, 20, 22, 26, 27, 31, 36.

No. 6. Omdat het onderling verband der wanden niet voldoende is overdacht en de kast aan den schoorsteenmantel hinderlijk is in de kamerruimte.

No. 11. Om dezelfde reden als No. 6 en in 't bijzonder wat betreft het samenstel der onderdeelen, van raam-endeurverdelinge d.

No. 12. Omdat de indeeling te gecompliceerd en verwarrend is en de onderdeelen slecht overeenstemmen.

No. 15 heeft geen tekening in kleur van een der wanden en wordt buitendien te zwak geacht.

No. 16. Om de minder goede overeenstemming en de slechte aansluiting der verschillende wanden, de willekeurige en leelijke verschillende raamhoogten, de hinderlijke schoren onder de latjen van venster- en schoorsteenwand en de slordig gedachte detail-leering.

No. 20. Hoewel bij aanvankelijke beschouwing overeenstemming en bestudeerdheid schijnt te bestaan, blijkt bij nadere ontleding geen resultaat bereikt te zijn evenredig aan de gebezigde middelen, de samenstelling is slecht en de vormen zijn onevenredig en leelijk.

No. 22. De wanden zijn slechts twee aan twee bij elkaar passend en harmonieeren in geen enkel opzicht, waardoor de eenheid wordt gemist.

No. 26 is leelijk en verwarrend.

No. 27. Hoewel er verdienstelijk verband is bereikt tusschen de verschillende wanden, is nochtans in de detailverdeling veel gebrekkigs, hetgeen blijkt o. a. uit de slecht geproportioneerde lambrisverdeling en de profileering.

No. 31. Omdat er in geenerlei opzicht overeenstemming is betracht, hoewel er verdienstelijke eigenschappen zijn in kleur en verdeling.

No. 36 heeft drie niet overeenstemmende karakterstelsels, is onrustig en verwarrend.

De nu overblijvende werden als volgt beoordeeld:

No. 13. De algemeene overeenstemming is vrij goed, overbodig en hinderlijk zijn de stijlen bij schoorsteen en erker, over het algemeen is de aansluiting van de betimmering onder de door-gaande frieslijst weinig overdacht, de wijze van teekenen is niet bevorderlijk aan een gunstigen indruk, bij het plafond is dit beter.

No. 14. De overeenstemming tusschen de wanden, de verdeling en de verhouding is zeer geslaagd, de horizontale verdeling van de drie overige wanden is ook gewenscht in de boekenkasten, hetgeen ook om praktische redenen wel noodzakelijk zal zijn. De onderverdeling en de plaats van de versieringen is goed, de profileeringen en de ornamentale kapitelen geven levendige en werkzame motieven te zien, de vorm en maat van de rozetten op de paneelen en de friesversiering van den schoorsteen zijn minder geslaagd.

No. 17. Hoewel van zeer verschillend karakter als het voorgaande, heeft dit plan eveneens de verdienste van overeenstemming der verschillende deelen en dat de maker gevoel gehad heeft voor aangenaam gebruik van het vertrek, overigens is het nogal vervuld van gebreken, terwijl er eenige onjuiste voorstellingen in het tekenwerk zijn.

No. 19. De wanden zijn slechts twee aan twee overeenstemmend, de indeeling is rustig en in vele opzichten goed geslaagd, vooral bij den schoorsteen en kastwanden, bij de lage lambrisering maakt de indeeling in drie ongelijksoortig geproportioneerde paneelen een onrustig effect, de detailverdeling is gelukkig en de versieringen zijn goed aangebracht, de schoorsteenboezem is zwak.

No. 23. De wanden zijn hier ook slechts twee aan twee gelijksoortig, de schoorsteenwand, met overigens verdienstelijke eigenschappen, vertoont in zich ook twee verschillende karakters.

No. 25. De vormovereenstemming tusschen de wanden is, uitgezonderd de kastenwand, gelukkig, de voorstellingswijze is aangenaam. Constructief zijn er bedenkelijke middelen aangewend o. a. bij de schoorsteennis, de galerij aan den kastenwand verhoogt de bruikbaarheid der kamer niet, terwijl ze zeker aan de schoonheid ten zeerste schaadt, de detailleering op ware grootte is zeer onbelangrijk en zwak.

No. 28. Hier is eveneens goede overeenstemming bereikt tusschen de hoofdverdelingen van de wanden, de glasindeeling is niet gelukkig door de ongelijksoortigheid in het toepassen van glas in lood, spiegelglas en kleine spiegelruitjes met facetten in houten roeden, deze laatste vooral zullen hinderlijk zijn. De detailleering op ware grootte, van de profileeringen in het bijzonder is slecht bestudeerd.

No. 29. Dit ontwerp heeft verschillende verdiensten, o. a. is zeer gelukkig de verhouding van de eenvoudige lambris tot het muurvlak en de zoldering daarboven. Het is echter onverklaarbaar, hoe iemand, die de waarde van deze elementen gevoelt, komen kan tot de dissonerende wijze, waarop de zitgelegenheden bij den schoorsteen zijn voorgesteld, ook de kast naast den schoorsteen heeft zonderlinge eigenaardigheden. Het ornamentale detail is slecht.

No. 35. De verhouding en de hoofdindeeling der wanden is goed en toont een zeker beschaafd karakter. Dit karakter is echter meer van een ontvangruimte, dan van een rustig studeervertrek, een groote fout is gemaakt in de plafondconstructie boven de schoorsteennis, de stijltjes daaronder hadden ook beter achter-wege kunnen blijven.

Met algemeene stemmen werd ten slotte No. 14 met het motto „?" voor de eerste bekroning aangewezen, terwijl wordt voorgesteld aan No. 19 met het motto „Goet maekt moet" en No. 26 met het motto „Lena", ieder een premie met verdeeld geldbedrag toe te kennen.

(te.g.) JOSEPH TH. J. CUYPERS,
K. SLUYTERMAN
K. P. C. DE BAZEL.

De 1e Prijswinner was, zoodaer bereids is medegedeeld, de Heer J. Cromwel Jr. te Amsterdam, die het Diploma van „Arti et Industrie" der 1e klasse, benevens f 100.— ontving.

De beide andere Prijswinners, de Heer J. van Dorp te Amsterdam, motto „Goet maekt moet" en de Heer C. L. de Koning te Scheveningen, motto „Lena" verwierven ieder een Diploma van „Arti et Industrie" als Premie, benevens de helft van het bedrag van f 50.—, als 2e Prijs uitgelooft.

De Secretaris,

J. E. VAN LEEUWEN.

BINNENLAND.

Goch. Kapelaan Windhausen te Goch is, bij uitspraak van den kardinaal-aartsbisschop van Keulen, de overwinnaar van den internationalen prijskamp voor een ontwerp „Romaansch hoofdaltaar" voor de historische Apostelkerk te Keulen.

Van onze Nederlandsche kunstenaars waren de heeren Mengelberg en Broom te Utrecht en Gustaaf Van Kalcken alhier, onder de mededingers. Het ontwerp van onzen stadgenoot werd na het plan Windhausen verkozen.

Als een bewijs hoe hoog onze kunst in 't buitenland staat aangeschreven, blijkt de opdracht van een Gothische Miskelk die voor de „Westminster Art Company" te Londen in bewerking is in de ateliers van kerkelijke kunstnijverheid „Eccles Art" alhier, mede naar ontwerp van Gustaaf Van Kalcken.

(Haarl. Cl.)

Wapenschilderijen te Herpt. Naar de „s Hert. Cl." meldt, werd de vorige week door Jhr. Van Riemsdijk, hoofd-directeur van het Rijksmuseum te Amsterdam, een bezoek gebracht aan de pas inwendig gerestaureerde kerk der Herv. Gemeente te Herpt, met het doel een 4-tal wapenschilderijen uit 1600 te bezichtigen. Het kerkbestuur wilde deze schilderijen laten restaureren, doch zag tegen de niet onaanzienlijke kosten op. Een gehouden bespreking heeft er toe geleid, dat thans door de goede zorg van Jhr. Van Riemsdijk deze wapenschilderijen op 's Rijks kosten worden gerestaureerd.

Amsterdam. Door den heer Jhr. Van Sypesteyn, alhier, is aan het Rijksmuseum te Amsterdam geschonken het zandsteen front van een tuinkoepel in den stijl van Lodewijk XV, welke koepel dicht bij Haarlem aan het Spaarne gestaan heeft. Het zandsteenwerk is opgesierd met sculptuur, die goed is uitgevoerd. Het bestaat uit omljstingen van 3 ramen, benevens de muurbekleding. Het geheel is een goede bijdrage tot versiering van den tuin van het Rijksmuseum.

Aan den schenker is de dank der Regeering betoefd. Vad. **Bouwverordening.** Naar aanleiding van een circulaire van den Minister van Binnenlandsche Zaken betreffende de uitvoering der woningwet, hebben Gedeputeerde Staten van Gelderland aan de gemeentebesturen in dit gewest vóór 1 Juni antwoord op de volgende vragen verzocht:

a. Of het in de practijk is gebleken dat de eischen der bouwverordening overdreven zijn, en zoo ja, in welk opzicht;

b. of de bouwverordening, zoodaer zij doot Ged. St. is vastgesteld, gebleken is niet voldoende rekening te houden met plaatselijke toestanden en behoeften;

c. bij bevestigende beantwoording van de sub a of b gestelde vraag, waarom niet tot wijziging der verordening is overgegaan;

d. of door de bouwverordening het bouwen van arbeiders- of

NOORDWIJK a/ZEE. Bouwen filiaal voor den handel in koloniale waren en comestibles annex woning en bovenwoning. De heer J. Vegt.
Laagste inschrijver W. P. de Vreede, f 4263, gegund.

UTRECHT. Doen eenige verbouwingen aan het gebouw der Stichtische Bank. Arch. P. J. Houtzagers.
Laagste inschrijver J. C. M. v. Aken, f 3540, gegund.

WINTERSWIJK. Bouwen woonhuis op de bouwplaats „De Kok”.
Laagste inschrijver J. B. W. Knuijvers, Rotterdam, f 1721.

13 MEL.

BRIELLE. Bouwen bouwschuur aan den Brielschen Veerhevel te Rozenburg, ram. f 3800. Gem.best.
Laagste inschrijver W. Luijmes, Goudswaard, f 3659.

BENNEBROEK. Bouwen woonhuis annex stalboerderij voor den heer J. A. Verrooy.
Laagste inschrijver J. v. Kooten, Weesp, f 4246, gegund.

14 MEL.

STRIJP (ONDERH.). Bouwen twee woningen met bijlve. van alle materialen, voor de heeren J. v. d. Linden en Corn. Blommers, Bouwk. C. v. Voonhoven.
Laagste inschrijver W. v. d. Broek, f 4574, gegund.

15 MEL.

DORDRECHT. Bouwen winkelhuis met woning aan de Spuiweg no. 1, hoek Hellingen. Architect A. v. Boek.
Laagste inschrijver J. Kooijmans Lz., f 6160.

GORSSEL. Bouwen buitenhuis aldaar. De heer D. Boerboom te Zwolle.
Laagste inschrijver H. Dolleman, Gorssel, f 7458.

HELLENDOORN. Bouwen twee lokalen met bijkomende werken aan de school te Noetselo, raming f 5674. Gem.best.
Laagste inschrijver H. F. Exel, Nijverdal, f 5353, gegund.

NEEDE. Bouwen van een woonhuis. De heer H. J. Reinderink.
Laagste inschrijver A. Markerink Dzn., f 6790.

OLDENZAAL. Bouwen van een woonhuis in den wal. Architect K. L. Croonen.
Ingekomen 6 bijljetten. Laagste inschrijvers Vos en ter Hofstede, Oldenzaal, voor f 3496.

OUD-VOSSEMEER. Bouwen school met onderwijzerswoning. R. K. bestuur te Oud-Vossemeer.
Laagste inschrijver J. C. Linthout, f 10700. Nog niet gegund.

ROERMOND. Bouwen paardenslachthal, badkamers, wacht- en kleedkamer, kantoor enz. op het slachthuisterrein. Gem.best.
Laagste inschrijver L. Pauli, f 7770. Twee bijljetten van onwaarde. Nog niet gegund.

SCHEVENINGEN. Bouwen dubbele villa aan den Van Lemopweg te 's-Gravenhage. Architect F. A. Koch.
Laagste inschrijver Jac. Smoele firma Schippers, f 45218, gegund.

18 MEL.

DOETINCHEM. Bouwen woonhuis met bijlve. alle benodigde materialen.
Laagste inschrijver H. J. Luijmes, Varsveld, f 3270.

AMSTERDAM. Bouwen van een stalgebouw voor 41 stuks hoornvee. Commissie uit het burgerl. arbbest.
Laagste inschrijver P. Aalbersberg Pz., N.-Amstel, f 8500.

TILBURG. Uithreiden der bestaande schoenfabriek aan den Korvelschen weg te Tilburg. De heer J. van Arendonk.
Laagste inschr. Job. de Waal, f 8303.

Firma De Lugt en Serné.

HAARLEM. - Telefoon 569.

FABRIKANTEN VAN

PANTSERSTALEN

Brandkasten en Kluisdeuren.

Veiligheidssloten.

Leverancier van de Brandkasten der Kon. Posterijen.

Assurantie Maatschappij tegen Brand- schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat - Amsterdam. Sophiaplein - Rotterdam. Zuidblaak 24 (Beursplein) - Breda. Prinsenkade - Haarlem. Groote Houtstraat 71 - Nijmegen. In de Betoustraat 3 - Groningen. Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat - Zutphen. IJselkade - Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000.00
Reservefonds uit 1907 1.304.200.00
Betaalde Brandschaden tot
uit 1907 32.707.500.00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premieën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op WOENSDAG 10 JUNI 1908, des namiddags ten 2 ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te 's-Gravenhage, in het openbaar worden aanbesteed:

de bouw van een Kantongerecht met daarmede in verband staande werken te 's-Gravenhage.

Raming f 120.700.

Het bestek met daarbij behorende 8 tekeningen, 50 detailtekeningen en 16 monsters en modellen, ligt voor gezagden ter inzage in het voormalige Huis van Bewaring aan de Prinsegracht te 's-Gravenhage en is, van af Dinsdag 26 Mei 1908 op aanvraag tegen betaling van f 2.15 franco verkrijgbaar bij de GEBOEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 28a, te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gehouden op Vrijdag 5 Juni 1908, des namiddags ten 2 ure in het voormalige Huis van bewaring met woning daarnaast, terwijl inlichtingen zijn te bekomen aan het Bureau van den Hoofdinspecteur voor de Gevangenis en Rechtsgebouwen te 's-Gravenhage, Departement van Justitie.

's-Gravenhage, 23 Mei 1908.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
A. D. W. DE VRIES.

BOEK-, STEEN en PLAATDRUKKERIJ

MOUTON & Co.

HERDERSTRAAT 5

Telefoon No. 821.

'S-GRAVENHAGE.

Levering binnen den kortst mogelijken tijd en tegen concurrerende prijzen van alle soorten

BOEK-, KANTOOR-

EN

HANDELSDRUKWERKEN

Illustratie- en Kleurendruk.

Aandeelen,
Obligatiën en Couponbladen

Begrootingen, Bestekken.

Plan- en Detailtekeningen.

Photolithografie en Lichtdruk.

KOPER- en STAALGRAVUREN

Etsen en Photogravuren.

GRONINGEN. Bouwen van een fabriek met silopakhuys, machinekamer, ketelhuis en bijbehorende werken, op een terrein aan het Eemskanaal gem. Groningen. Architect G. Nijhuis.

Laagste inschrijver A. Daanje, Noordbroek, f 54380.

ZUIDLAREN. Bouwen gemeentehuis met annexen aldaar. Gem.best.
Laagste inschrijvers H. en G. Sijtzema, Zuidlaren, f 8987. Gunning aangehouden.

19 MEL.

HILLEGERSBERG. Afbreken woning met stalling en bouwen bouwmanwoning enz.

Archit. K. Baurman Az. te Bergschenhoek.
Laagste inschrijver P. W. G. Kaptein Rotterdam, f 17986.

ROTTERDAM. Bouwen wasscherij ten behoeve van de ziekenhuizen op terrein aan den Bergweg. Gem.best.
Laagste inschrijvers Wolterbeek en van Dorp, f 80950.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 3.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.

Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY, Rotterdam.

Aerogeenas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.

Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel „STEEN-OORD”, 's-Gravenhage.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtse Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius”, Amsterdam.

Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845” 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.

Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.

Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK. ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.

Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.

Beton (Gewapend). — P. BOURDREZ, den Haag.

Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.

Betonijzer „Kalm Systeem”, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.

Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.

Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.

Bovenlichtsluiting „Flux”. — VAN DE POLL, Purmerend.

Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.

Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.

Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag”, G. L. Schultz, Rott.

BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOR & Zoon, Den Haag.

Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.

Cementmestlekdakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.

Cementijzer-Constructies enz. — H. WESTENBERG, Almelo.

Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.

Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDEN OBELT, Amsterd.

Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen — H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Closets — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.

Eerste Nederl. Xyolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.

Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.

Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.

Excelesiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.

„Flux” Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.

Gaskachels (nieuwste condensings). — OBELT, Amsterdam.

Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.

Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegartbalken, R'dam.

Gegoten geëmailleerd ijzeren waschafels — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst., 150 de Ruijschstraat. Filiaal: 36, Rokin.

Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.

Houtcement- en Houtcementdakleerdakbedekking. Haesler's Houtcement. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.

Haerden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.

Haeslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.

Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.

Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONES, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.

Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.

Kapeconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.

Lengtematen, dumstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.

Litten. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)

Liften, Ventil., Gesm. iijzer, trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.

Liften (Hydr. en electr.). — FRKO. STIELTJES & Co. Amsterdam

Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.

Looden en Inw. glasemail privaataleidingen. — OBELT, Amst.

Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder” Amsterdam.

Montegratedruk. — H. J. MONDT, den Haag.

Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.

Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.

Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.

Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.

Plafondplaten. — Gkm. MIJNLIEFF, Nijmegen.

Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amoneburg.

Potlooden. — A. W. FABER'S „CASTEL” POTLOOD.

Précisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.

Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.

Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.

Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDEN OBELT, Amst.

Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUGOM, Arnhem.

Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.

Rolluiken enz., W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.

Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam—'s Gravenhage.

Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.

Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.

Schoorsteenmantels, marmere. — G. & J. COOL, Amsterdam.

Scoria Bricks. IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.

SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.

Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.

Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.

Stalinrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam

Stalen balken. — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.

Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.

Steenen, Gevel, Sier, enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.

Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.

Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Beldeld en Tegelen (Limburg.)

Stoomdimmertabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.

Tegelversieringen enz. Plaatelbakkerij DE DISTEL, Amsterdam

Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.

Urinoirs (Toilet). — H. HUNCK & A. IMHOPE, Rotterdam.

Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.

Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.

Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.

Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.

Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen” v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

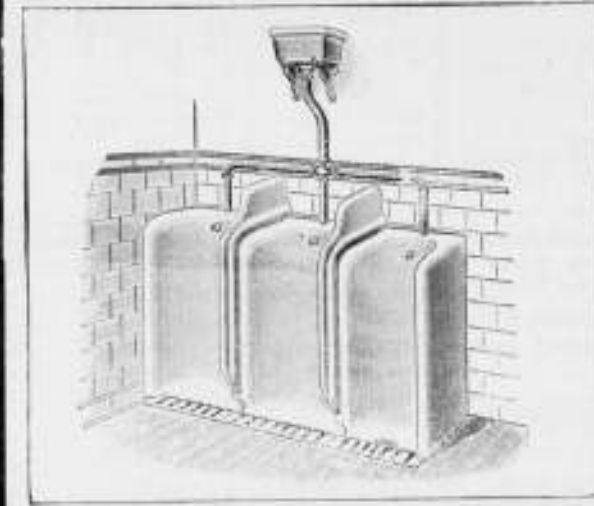
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DELINT, Delft, Den Haag.

Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen” voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.

Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.

Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

VAN DEN BERG & Co.
Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING
Sanitaire Artikelen
in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT” Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het geheele huis naar
badkuip, wastafel enz.

„Lightning” Geysers.

Porceleinen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.
„Twyfords” Aardewerk en „Twyfords” „Adamant” verglaasde vuurkies.
Ornamenten voor Electricch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verscheidende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
werking te zien, van 'smorgens tien uur tot 'smiddags vijf uur.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHEMERS.
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

J. F. KRONER & Zoon. HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

Voor plaatsen waar geen Gasfabrieken
of Electriche Centrale
bestaat is een **Amberger Luchtgasapparaat.** het
eenvoudigste, beste en veiligste!
Wilhelm Siemens, Rotterdam.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieewart-Balken.
Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,
(HOUTGRANIET)
ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseere men Leevehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

Portland-Cement „Karlstadt”.
KEIEN.
Graniet. Zandsteen.
Bazalt. Draadglas.
FERD. ENGERS
AMSTERDAM.
ASPHALT
VOOR
rijwegen en voetpaden.

GEB^S. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

MEISENBACH RIFFARTH & Co.

PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.
BERLIJN — MUNCHEN.

VERTEGENWOORDIGERS VOOR NEDERLAND:

MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage
zijn verschenen de

Algemeene Voorwaarden

BEHOORENDE BIJ DE

BESTEKKEN VOOR DE LEVERING

VAN

IJZER en STAAL

AAN

's RIJKS MARINE.

PRIJS 25 CENT

Van gesteld bij beschikking van den Minister
van Marine van den 9 Juli 1894 D. No. 41

Remise der boven- en onder-
grondsche spoor. — Berlijn.

VRAAGT
ALBUM.

IJzerconstructies D. HIRSCH,
Lichtenberg en Obercassel — Düsseldorf.
Specialiteit Smeedijzeren vensters „FENESTRA”.
Vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën.
HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.

PAUL DEVIS.

IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
te OUGRÉE (BELGIË).

MARTIN & Co.,
AMSTERDAM

Achter Oostelinde bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertege!

Vraag Teekeningen en Prijzen.

„Unikum” met mechanische sluitkracht. **Nieuw!!**

houdt in alle opzichten het juiste midden tusschen de deurdrangers en de gewone deurveeren.

WIED'S DEURDRANGER LUIJKE & Co.
ROTTERDAM.

Zij heeft twee reguleerschroeven, een niet te onderschatten voordeel, omdat de eene
speciaal dient om het gemakkelijke openen te bevorderen en de andere om het sluiten te regelen.
Prospectus wordt op aanvraag franco toegezonden!

LUIJKE & Co. Importeurs, Rotterdam.

ASSMAN & Co.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906
INT. TELEFOON 4202

Teekenaar gevraagd.

Om zoo spoedig mogelijk in dienst te
treden, wordt bij de Gemeentewerken van
Tilburg gevraagd

een Bouwkundig teekenaar

op een aanvangsalaris van f 50.— per
maand.

Brieven franco aan den Burgemeester
van Tilburg.

**Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.**

AANBESTEDING.

Op DINSdag den ouden Juni 1908,
des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het
Centraalbureau der Maatschappij tot Exploita-
tie van Staatsspoorwegen in het Morieelse
Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1119.

Het maken van een nieuw hoofd-
gebouw met perrons en voet-
brug, van eene dubbele en
eene enkele dienstwoning en
van verdere werken op het
station NIEUWERKERK.

Begroting f 79400.—.

De besteding geschiedt volgens § 114 van
het bestek.

Het bestek ligt van den 19den Mei 1908,
ter lezing aan het Centraalbureau in het Mo-
reelse Park en aan het bureau van den Sectie-
Ingenieur H. J. VAN HOORN te Utrecht
en is op franco aanvraag (per brief) aan ge-
noemd Centraalbureau (Dienst van Weg en
Werken) te bekomen, tegen betaling van f 3.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Cen-
traalbureau (Dienst van Weg en Werken)
en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden
den 2den Juni 1908 ten 11.30 ure voormiddag
(West Europeische tijd).

Utrecht, den 16den Mei 1908.

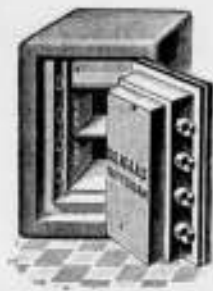
Bij MOUTON & Co., te 's-Graven-
hage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouw-
kundig Weekblad”.

Deze portefeuilles zijn voorzien van
een ingedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco
per post f 0.65.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Nederlandsche Maatschappij

voor

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon

AMSTERDAM

(Amstel over Bensdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek

v/h Firma STEIN & TAKKEN,

VULKAAN Hout-Cement / Dakbe-
Cement-Mastix / dekking.

ASPHALTVLOEREN, enz.

Mondtegraphiedruk.

Goedkoop dan Photolithografie.

Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdruk-papieren.

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.

Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle mogelijke kleuren

A. N. DELINT DELFT DEN HAAG

Delftsche Wandtegels. Schoorsteenmantels.

SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

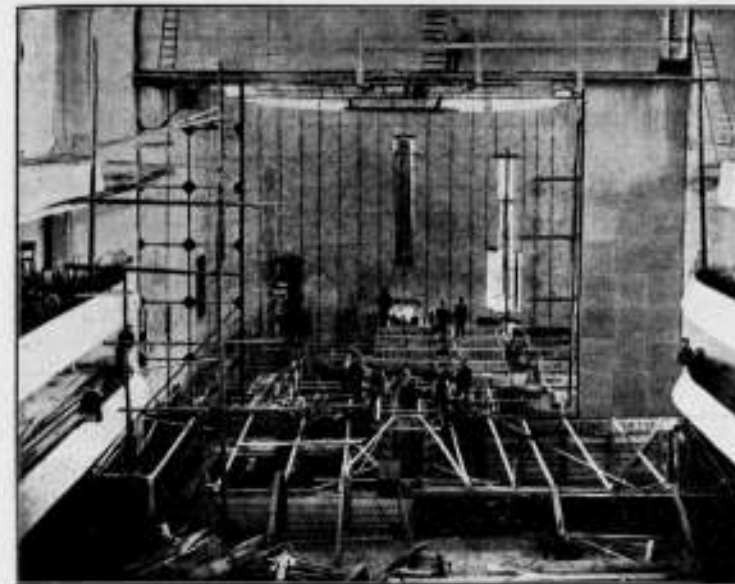
fabrikaat Joost Thoof en Labouchère.

W. Deurvorst & Zoon.

DEN HAAG. = Heerengracht 20.

GERUITE & VLAKE TROTTOIR-
TEGELS. — ZWEEDSCHE GRA-
NIETKEIEN. — BAZALT-, LAVA-
EN MELAPHIRKEIEN.

Gewapend Beton — Asphaltwerken.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.
'S-GRAVENHAGE.

Linzer Basaltine Tegels

van de Basalt Actien Gesellschaft te Linz a/ Rhein

ONOVERTROFFEN!

Alleenverkoopers voor
Nederland:

„BOUWMATERIALEN”

VOORHEEN M. LUIJTEN,

LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

METALEN

Plafond- en Wandbekleedingen.

Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zoals
WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS,
SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen.
Zend ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij
staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis
ten dienste.

WILLIAMS & Co.

WITTE HUIS — ROTTERDAM.

N. V. DE NEDERL.

STAAL-INDUSTRIE

H. E. OVING J^e ROTTERDAM.

GROOTE VOORRAAD van:

Staa-fijzer. — Plat, □ en O.
L- en T-ijzer.
I en Π-ijzer. — Plaatijzer.
Kwadrantijzer.
Betonijzer en

RAILS-KIPWAGENS

STAAL & HAALMEIJER, AMSTERDAM.

Engelsche Stalrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation voor Bouwmaterialen

KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim 300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van 15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS** Elevator Company

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.

KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,

van naadloze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw. Voordeel ter vervanging van houten stutten. Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur. Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau G. L. DAHLMANN, Rotterdam.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.

Directeur: H. VAN DER MASCH SPARKER.

AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.

TELEFOON 108.

Nieuw Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestekteekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.

Sneller, Juister, Goedkooper dan foto litho

„Het maken van calques is overbodig de drukken kunnen worden gemaakt direct naar de teekeningen „mits deze in goede zwarte lijnen „zijn uitgevoerd”.

Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

„BOUWMATERIALEN”
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doorniksche en Luiksche

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van hoogstens 15 $\frac{1}{2}$ restant op een zeef van 900 mazen per cM². (voor speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleistermateriaal. — Onovertroffen percentage zuivere werkzame kalk en daardoor zeer voordeel in 't gebruik. — Monsters, proefstaten, attesten en mortelverhoudingen worden gratis verstrekt.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ.-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 32 cM. voorradig.

tot 30 cM. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilha. S. M. Vloeiijzer.

HYDREX Waterdicht Vilt,

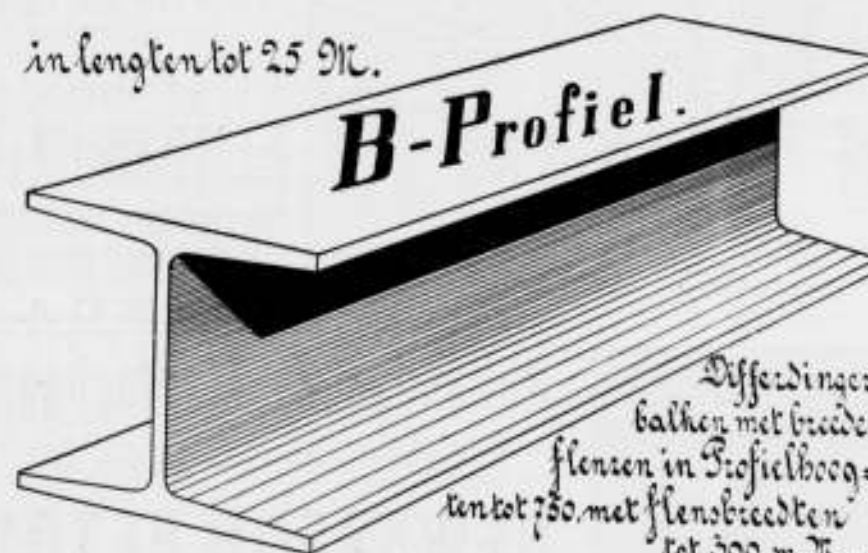
aangebracht volgens de Membraan methode geeft de eenigste en duurzaamste waarborg tegen volkomen Waterdichtheid zelfs bij den grootsten Waterdruk.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

Vertegenw: **C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.**

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

Differdingen:
balken met breede
flenzen in B-profielhoogte
tot 750 met flensbreedten
tot 300 m.M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem, — zie de talrijke Attesten — van verlichting voor kleine gemeenten, Villaparken, Villa's, Gestichten, Fabrieken enz.

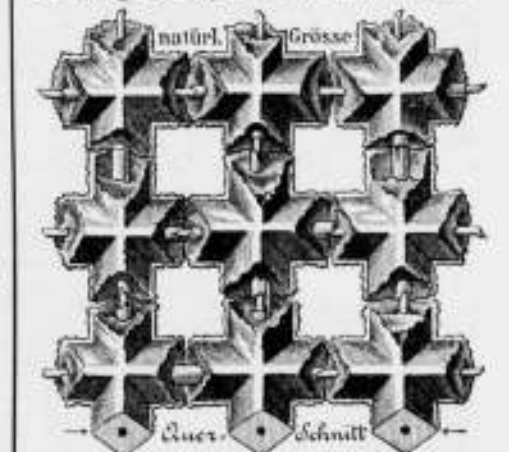
Wordt tevens als beweegkracht dienstbaar gemaakt voor aanleg WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig, zoo gewenscht werkende met gewichten, dus zonder Mortje, zindelijk, gevaarloos en gemakkelijk te bedienen. Behalve in vele villa's en gestichten, zijn reeds 9 belangrijke dorpen in Nederland, naar ons systeem met dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofddirecteur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2658.

GEBRUIKT
Steengas „DRAHTZIEGEL”

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleding van Kolommen, Pilaren en alle mogelijke IJzerconstructies, Onderkleding van Trappen, Gebogen Plafonds, enz. Kenig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.
ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. + + +

DUNCKLERSTRAAT
HOEK 20e SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — **AMSTERDAM**. — Filiaal 44 Rokin.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.
Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geeters geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.
CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. **SCEPTIC-TANKS,**
WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.
Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

**SHEDDAKEN IN
Gewapend Beton,**

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,

ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

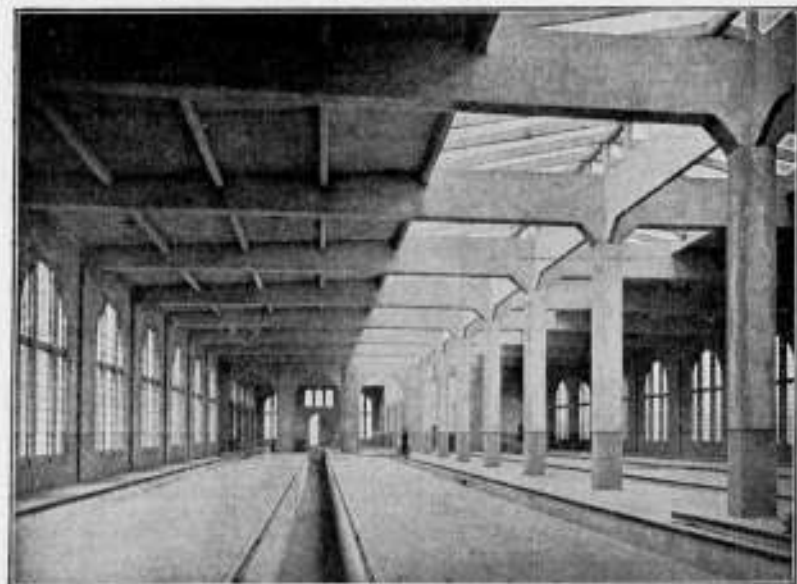
Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJSER**

Rijtuig-wissel der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

28^e JAARGANG. 1908. N° 22

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

• ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY •
• TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST •

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUIËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD

ABONNEMENTSPRIJS

N° 22. 30 MEI 1908. Brieven uit België, X. — Rapport der Jury inzake prijsvraag voor ééngezins-arbeiderswoningen, uitgeschreven door de Mij. tot Bev. d. Bouwk. — Nieuwe Zijds-kapel. — Taludsverdediging volgens systeem „De Muralt”. — Ketels voor Centrale Verwarming, door F. G. Unger. — Inhoud van tijdschr. — Berichten. — Personalis. — Bureau v. plaatsing van opzichters en tekenaars. — Aankondiging en alloop van aanbestedingen. — Lijst v. fabriek., leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs DER ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / 1. —, elke regel meer 20 cents. Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

BRIEVEN UIT BELGIË.

X.

Tentoonstelling te Brussel. Bij de omschrijving der verschillende werken in Brussel wensch ik allereerst de aandacht te vestigen op die voor de wereldtentoonstelling van 1910, waarmee van verschillende zijden ijverig wordt voortgegaan. De aanbesteding der Hallen heeft reeds plaats gehad terwijl die voor de grondwerken deze zijn gevolgd. De architect is met de meeste zijner plannen gereed, zoodat het zich doet aanzien dat men er ernstig naar streeft om met een en ander op tijd gereed te zijn. Dat er echter heel veel moet gedaan worden is een feit, temeer daar er buiten het eigenlijk tentoonstellingsterrein aan verkeerswegen etc. niet weinig werk voor 't mes is. Zoo ook is het bij het Gemeentebestuur van Brussel ernst om er de stad bij die gelegenheid op haar voordeeligt te doen uitzien. Wat dit alles vraagt zal voor hen die Brussel de laatste paar jaar bezocht hebben en meer speciaal het gedeelte in den omtrek van de Place Royale, Park en Montagne de la Cour, alleszins begrijpelijk zijn, wanneer ik daarenboven nog verwijs naar de werken van het canal maritime en even met U in Laeken ben of in Ixelles, dan is nergens beter dan hier het met bekwaam spoed vooruit te gaan een volstrekte noodzakelijkheid, wil tenminste het voornemen om Brussel er op haar voordeeligt te doen uitzien niet grootendeels illusoir zijn.

Aangaande de officieele deelneming aan deze tentoonstelling is het voor een Hollander verblijvend te weten, dat Nederland en Frankrijk de twee eerste rijken van Europa zijn die zich hiertoe bereid hebben verklaard, terwijl Duitsch-

land, Engeland, Italië en Amerika tot heden nog maar officieus zijn toetreden.

Van wel ingelichte zijde vernam ik dat nog deze week de affiches voor de tentoonstelling zullen gereed zijn welke, zooals U vermoedelijk bekend is, als voorstelling de Grand Place van Brussel geeft, waarboven een dirigabel met reizigers op weg naar de tentoonstelling. Het moet zoowel van compositie als kleur zeer verdienstelijk zijn en zal er dan ook wel toe bijdragen om de aandacht op deze tentoonstelling nog meer te vestigen die, naar verluidt, alle vroegere hier plaats gehad hebbende exposities verre in luister en beteekenis zal overtreffen.

Stratenaamborden. Dat het den Brusselaars aan plannen over 't algemeen niet ontbreekt, al is het waar dat er niet altijd de uitvoering op volgt, is een bekend feit. Een eigenaardig en wel der vermelding waardig plan is o.a. dit der verandering van de naamborden der straten door er, daar waar deze namen bevatten van personen, de kwaliteit van dien persoon, benevens het geboorte- en sterfjaar onder te plaatsen zoo b.v. Rue Lambertmont, Diplomate Belge 1815-1905. We kunnen dus al wandelend door de stad een heel stuk van de geschiedenis lezen en de bedoeling waarmee deze namen gekozen zijn komt beter tot haar recht en zal van meerder nut zijn.

Stationsgebouw te Kortrijk. Een, uit een architectonisch oogpunt, interessant werk is het ontwerp van een nieuw stationsgebouw te Kortrijk (Courtrai) van den architect Saintenoy bestaande uit een middelpartij met twee op de hoeken afgesloten vleugels in de hem zoo eigen wijze van toepassen van den renaissance-stijl in welken stijl hij reeds zooveel voortreffelijks heeft uitgevoerd, dat zich altijd ken-

in het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

merkt door een grootschen opzet fijn beschaafd uitgewerkt. Jammer dat dit gebouw, thans geheel bedoeld in Belgische materialen te zullen worden uitgevoerd, uit oorzaak van te hooge kosten, althans vooreerst wel niet tot uitvoering komen zal.

Een zelfde lot treft het ontwerp van een nieuw Gemeentehuis te St. Josse ten Noode dat van den architect Devigne is en circa een millioen francs kosten zou.

Mont des Arts. Omtrent de Mont des Arts waarover de laatste tijden zooveel is geschreven kan ik u ditmaal geen belangrijke mededeelingen doen, doch ik denk met velen dat het hiermee later en om met Kruger te spreken „Alles wel regt kom", wanneer eerst maar het enthousiasme voor liedjes van het twijfelachtig gehalte als:

A pleins verres, mes bons amis

Il faut chanter la pierre du pays.

maar wat bedard zal wezen. — Om er nu reeds meer over te schrijven past niet in mijn kader. —

In uitvoering zijnde werken. Voor verdere werken waarvan de uitvoering of aangevangen of zeer aanstaand is noem ik nog even: Het bouwen van een hospitaal te St. Gilles van den architect Delplace, waarvan de kosten circa 900.000 francs bedragen en dat een zeer doorwerkt project is en verder, met verwijzing naar vroeger door mij genoemde, een groep schoolgebouwen te Brussel door den architect Ernest Acker, om daarna nog met een enkel woord gewag te maken van het Provinciaal Gouvernementsgebouw te Mons, waar de architect Saintenoy van een bestaanden toestand op hoogst gelukkige wijze partij getrokken heeft bij de samenstelling van zijn ontwerp. Men moet namelijk weten dat er een gebouw met verdieping bestaat dat in 1674 door Joachim de Biseau werd gebouwd en welk hotel tijdens de fransche bezetting door L. XIV werd gekocht om daarna ook nog tot verblijf te dienen van den gouverneur van Spanje 1697. Het andere gedeelte werd er in 1844 bijgebouwd. Om deze historische waarde en de architectonische beteekenis, een getrouw specimen van de Henegouwsche bouwwijze der XVII eeuw, moeten deze gebouwen behouden blijven en was het den architect opgedragen om, hiervan uitgaande, een gebouw te maken dat aan de thans gestelde eischen voldeed en in harmonie met het bestaande was. Achter dit gouvernementsgebouw is de woning van den gouverneur gelegen waarvan de Antwerpsche architect Stordiau de bouwmeester is.

In een volgenden brief hoop ik over een belangrijk werk van laatstgenoemden architect namelijk een nieuw paleis van justitie te Antwerpen waarvan de bouwsom circa 10 millioen francs zou bedragen, het een en ander mee te deelen en dit, zoo mogelijk, van een plaat doen verzeld gaan.

X. IJ. Z.

RAPPORT der Jury inzake prijsvraag voor ééngezins-arbeiderswoningen, uitgeschreven door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Hoewel dit misschien eenigszins ongewoon moge schijnen, is het toch niet misplaatst even met een kort woord de voorgeschiedenis van deze prijsvraag aan te geven.

Gezien het feit, dat door verschillende omstandigheden, vooral den kleinwoningbouw geheel uit handen van de architecten was geraakt en beseffende van hoeveel belang het zoude zijn voor het Woningvraagstuk, wanneer onze bouwmeesters zich weer van dat verloren terrein meester

konden maken, besloot de Maatschappij reeds in begin 1906 zich tot de Regeering te wenden om subsidie ten einde daaruit prijzen te kunnen uitloven voor het ontwerpen van plannen voor arbeiderswoningen.

Er bleek toenmaals echter geen geld beschikbaar voor dat doel.

In 1907 werd de poging tot het verkrijgen van subsidie herhaald en vond deze bij de Regeering een gunstig onthaal. In de Tweede Kamer werd het voorstel om de gevraagde subsidie te verlenen echter met een kleine meerderheid verworpen, nadat onder andere door enkele leden als hunne meening te kennen was gegeven, dat het uitschrijven van prijsvragen voor bovengenoemd doel geheel onnoodig was.

De Maatschappij besloot toen haar voornemen niet op te geven, doch op eigen kracht steunend de prijsvraag uit te schrijven. Een woord van lof komt hierbij toe aan de Afdeling Amsterdam, welke daarbij krachtig steun verleende.

De antwoorden op deze prijsvraag moesten vrachtfrij worden ingezonden aan het adres van de Maatschappij voor den 1sten Mei 1908.

De Jury, aangewezen voor de beoordeeling der ingekomen ontwerpen, bestond uit de heeren W. van Boven, Architect, Inspecteur van de Volksgezondheid te 's-Gravenhage, L. Krook, Architect, Directeur der Gemeentewerken te Zwolle, J. H. W. Leliman, Bouwk. Ing. te Amsterdam, W. F. C. Schaap, Civ. en Bouwk. Ing., Directeur der gemeentewerken te Arnhem en D. E. Wentink, Architect, Inspecteur van de Volksgezondheid te Utrecht.

De volgende prijzen tot een gezamenlijk bedrag van f 550 werden uitgelooft, n.l. een eerste prijs van f 100 met zilveren medaille der Maatschappij, een tweede prijs van f 100 met bronzen medaille, een derde prijs van f 100, een vierde en vijfde prijs elk van f 75 en een zesde en zevende prijs elk van f 50.

Op Woensdag den 6den Mei 1908 's morgens om 10 uur had de eerste bijeenkomst van de Jury plaats. Allereerst werd een rondgang door de beide tentoonstellingszalen gemaakt ter verkrijging van een overzicht der ingekomen plannen. — Het bleek, dat op den bepaalden tijd in het geheel 230 ontwerpen, waarvan eenige met variaties, ingekomen waren, een aantal, dat zelfs de stoutste verwachting verre overtrof. —

Hierna werd overgegaan tot het uitzoeken van die plannen welke wegens mislukte opvatting, gebrekkige indeeling en constructie, smakelooze architectuur, onvolkomenheid van het plan of wegens het niet voldoen aan de eischen van het programma voor eene verdere vergelijking buiten beschouwing konden blijven; bij deze eerste schifting werden 162 plannen op zijde gelegd. De 68 overblijvenden werden aan een nadere bezichtiging en beoordeeling onderworpen met het gevolg dat 51 ontwerpen, hoewel dikwijls bruikbare ideeën voor plattegrond-indeeling bevattende en van goede architectuur, voor eene bekroning werden uitgesloten, en voor eene verdere beoordeeling de volgende ontwerpen overbleven n.l. No. 41. Motto *Cormajomar*. No. 48. *Woningvraagstuk*. No. 50. *Praktisch*. No. 66. *Anna*. No. 67a. *Loonstandaard*. No. 94. *Eigen Haard*. No. 137. *Hygiënisch*. No. 138. *Praktisch*. No. 145. *Arbeid*. No. 151. *Neuenahr*. No. 157. *Magnolia*. No. 163. *1 cts. postzegel*. No. 174. *Licht en lucht*. No. 183. *Hygiëne*. No. 188a. *In de breedte en het variant*. No. 188c. *Na godane arbeid*. No. 195. *Werkmanshuis* en No. 223. *Economie*.

Bij verdere beoordeeling dezer plannen op Vrijdag 8 Mei werden uit deze plannen gekozen de Nrs. 41—138—157—163—174—183 en 195.

Volgens eenstemmig oordeel werd door de Jury de eerste prijs toegewezen aan

No. 195. Motto *Werkmanshuis*. Ontwerper D. Meintema te Delft.

De tweede prijs aan

No. 183. Motto *Hygiëne*. Ontwerper H. J. Dammerman, Scheveningen.

De derde prijs aan

No. 163. Motto *postzegel van 1 ct.* Ontwerper W. Verschoor, 's-Gravenhage.

De vierde prijs aan

No. 157. Motto *Magnolia*. Ontwerper W. K. de Wijs, Bloemendaal.

De vijfde prijs aan

No. 138. Motto *Praktisch*. Ontwerper G. H. Kleinhout, Amsterdam.

De zesde prijs aan

No. 41. Motto *Cormajomar*. Ontwerper J. van Dillewijn, Hilversum.

De zevende prijs aan

No. 174. Motto *Licht en Lucht*. Ontwerper Charles Estourgie, Amsterdam.

Afzonderlijke beoordeeling der bekroonde plannen.

195. Motto *Werkmanshuis*. D. Meintema, Delft. De platte grond geeft op de meest eenvoudige wijze alles wat gevraagd wordt bij eene uitstekende ligging der vertrekken onderling en weinig verlies van ruimte aan portalen, trap enz. Van uit het woonvertrek zijn zoowel de keuken als de slaapkamer bereikbaar en overzichtelijk. De stookgelegenheid in het woonvertrek is gunstig geplaatst. De slaappleaats in het kleine vertrek evenzoo. De vaste kasten geven flink ruimte tot berging terwijl de wandvlakken en de vorm der vertrekken goede gelegenheid geven tot het plaatsen van losse meubels.

Het keldertje is klein, doch voldoende en zeer gunstig gelegen en ontvangt direct licht en lucht van buiten. Ook de toegang tot den kelder is goed geplaatst.

Het privaat buiten de woning geplaatst maar gemakkelijk door een overdekt toegang van uit de woning bereikbaar geeft voor deze woningen eene goede oplossing van deze zoo belangrijke zaak.

Van de ruimte onder de kap is uitstekend partij getrokken. Elke woning heeft op zolder twee flinke slaapkamers met vaste kasten, terwijl er nog eene groote zolderruimte overblijft voor berging. Door de groepeerings der topgevels zijn de slaapkamertjes ruim, goed van vorm en in een gunstige positie voor licht en luchtschepping. De toegang naar den zolder is goed, hoewel in den regel voor deze soort woningen eene eenvoudige steektrap de voorkeur verdient.

De architectuur past in het karakter der woningen en is goed van verhouding. De geheele opzet van dit ontwerp is bijzonder gelukkig en getuigt zoowel wat betreft de indeeling als de architectuur en de verzorging van het tekenwerk van zorgvuldig nadenken en liefdevolle behandeling.

183. Motto *Hygiëne*. H. J. Dammerman, Scheveningen. De vertrekken zijn goed van vorm en zoo gelegen, dat van uit het woonvertrek den gang der huishouding gemakkelijk kan worden gecontroleerd. Evenals bij het vorige plan liggen ook hier woon- en slaapvertrek gunstig voor een doorgaande ventilatie. De belichting van de keuken en de toegang tot

het privaat zijn goed. De kelder is onder den trap gelegen. In elk vertrek zijn vaste kasten aangebracht, terwijl er nog wandruimte genoeg overschiet voor het plaatsen van losse meubels. De toegang naar en de ruimteverdeling op den zolder zijn goed.

Architectuur en tekenwerk zijn goed verzorgd.

163. Motto *1 cents postzegel*. W. Verschoor, 's-Gravenhage. De indeeling van den plattegrond is goed. De afwezigheid van uitbouwen, de eenvoudige vorm van het dak en de bescheiden passende architectuur maken dit ontwerp minder kostbaar dan bij eene eerste beschouwing misschien zoude worden verondersteld. Door de gelukkige groepeerings der stookplaatsen wordt het aantal schoorsteenen bovendien beperkt. De ligging van het privaat is gunstig. Het onder de trap gelegen keldertje is van uit de keuken toegankelijk. De vorm der vertrekken biedt eene goede gelegenheid voor het plaatsen van meubelen. De slaapkamers op den zolder zijn gunstig gelegen voor licht en luchtschepping.

De eenvoudige architectuur is eene verdienste voor deze soort woningen en wijkt evenals bij de twee vorige ontwerpen aanzienlijk af van de in den regel hier te lande gevolgde. Door de gelukkige verdeling van vensters en deuren is eentonigheid vermeden. De opgave van het plan is zorgvuldig doordacht. Het tekenwerk is strak en getuigt van eene geoefende hand.

157. Motto *Magnolia*. W. K. de Wijs, Bloemendaal. De opzet en indeeling is beknopt, eenvoudig en goed geslaagd. De groepeerings der vertrekken is goed, ook op den zolder. Ligging van privaat en stookplaatsen is gunstig. De architectuur is eenvoudig doch passend.

138. Motto *Praktisch*. G. H. Kleinhout, Amsterdam. Dit ontwerp geeft ook een zeer goed doordachten plattegrond, evenals bij het vorige plan is ventilatie van voor naar achtergevel mogelijk. Zeer goed gevonden is de belichting en ventilatie van de keuken namelijk door de onder het plafond aangebrachte tuimelramen. Het onder de trap gelegen keldertje is van uit de keuken toegankelijk en ontvangt licht en lucht direct van buiten door een bij de voordeur gelegen koekoek. De slaapkamers op den zolder zijn flink en gunstig gelegen voor licht en luchtschepping.

De architectuur is eenvoudig doch niet zoo gelukkig als die van de vorige ontwerpen. Het tekenwerk is goed.

41. Motto *Cormajomar*. J. van Dillewijn, Hilversum. Een eenvoudige goed ingedeelde plattegrond. De ligging der vertrekken is goed, ook op den zolder.

Privaat en stookplaatsen goed geplaatst. Er is gelegenheid voor ventilatie van voor naar achtergevel.

De architectuur is minder goed geslaagd.

174. Motto *Licht en lucht*, Charles Estourgie, Amsterdam.

Een keurig in elkaar gezette en goed doordachte plattegrond, welke in principe nog al afwijkt van de vorigen. Het woonvertrek, dat zeer ruim van afmeting is, is hier namelijk aan den achtergevel geplaatst, het privaat daarentegen aan den voorgevel, waardoor het binnenshuis komt te liggen. De ligging der vertrekken is goed, ook op den zolder. Door de afmeting der zoldervertrekken blijft echter niet zooveel bergruimte beschikbaar als wel wenschelijk is.

De architectuur doet aangenaam aan; het voor dakbekroning dienende torentje moet als overdadige weelde worden beschouwd en kan ter besparing van kosten vervallen.

Nog dienen vermeld de volgende ontwerpen:

188a. Motto „In de breedte” en 188c. Motto „Na gedane arbeid” en wel door de origineele opvattingen van de plan-indeelingen. In 188a is het privaat, hoewel heel aardig gedacht, ook wat de belichting betreft, minder gunstig gelegen en is direct met het woonvertrek in verbinding. Ook de open trap in het woonvertrek is een nadeel, omdat daardoor het vertrek moeilijk warm te stoken zal zijn. De architectuur is goed en toch eenvoudig.

Ook de plattegrond van 188c is zeer aardig gevonden. De uitbouwjes, die ook aan den achtergevel tot in het dak zijn doorgevoerd en de onnoodig ruime belichting van den zolder maken de uitvoering van dit ontwerp echter te kostbaar, ook wat het onderhoud betreft.

223. Motto *Economic*.

Ook dit is een zeer verdienstelijk en klaarblijkelijk wel doordacht ontwerp, zoowel wat de indeeling als de architectuur betreft. Door de onpraktische hoeken en de zogenaamde *Cosy corners* in het woonvertrek is het karakter van werkmanswoning verloren gegaan en denkt men meer aan een klein burger optrekkje buiten.

151. Motto *Neuenahr*.

Dit ontwerp is wel doordacht, passend van architectuur en zal in uitvoering goedkoop kunnen zijn. De indeeling van den zolder is echter geheel mislukt en biedt niet de ruimte aan, waaraan in deze soort woningen behoefte is.

74. Motto *Home sweet home*.

Dit ontwerp trok de aandacht ook door het keurig uitgevoerde model welk er bij was gevoegd. De architectuur doet echter meer denken aan een villa dan aan een werkmanswoning.

Aldus opgemaakt Amsterdam Mei 1908.

W. VAN BOVEN,
L. KROOK,
J. H. W. LELIMAN,
W. F. C. SCHAAP,
D. E. WENTINK.

NIEUWE ZIJDS-KAPEL.

Zoals bekend is besloot de Kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente in zijn vergadering van 13 Maart j.l. het besluit tot slooping der N. Z.-Kapel voor 3 maanden te schorsen.

Inmiddels zou een commissie van deskundigen worden uitgenoodigd tot het instellen van een onderzoek naar den toestand van de Kapel.

Naar wij vernemen heeft deze Onderzoek-commissie haar eerste rapport uitgebracht aan de Commissie tot het bestuur over de Kerkgebouwen, goederen, fondsen en inkomsten der Ned. Herv. Gemeente.

Uit dit rapport kunnen wij het volgende mededeelen: Nadat de commissie had besloten de door bovenbedoelde commissie gestelde 7 vragen als haar werkprogramma te aanvaarden heeft zij haar werkzaamheden begonnen met kennis te nemen van alle teekeningen en opmetingen en van het rapport inzake de N. Z.-Kapel, 7 April 1898 door de architecten Margadant en Posthumus Meyjes opgemaakt.

Vervolgens heeft een onderzoek in de N. Z.-Kapel zelve plaats gehad en is het kerkgebouw voor zoover zulks mogelijk was, nauwkeurig bezichtigd, waarna de commissie opnieuw vergaderde, ten einde te overwegen, of reeds terstond enkele der gestelde vragen zouden kunnen worden beantwoord. Na uitvoerige bespreking werden de antwoorden op vragen I en II vastgesteld,

waardoor tevens het principe van al of niet behoud en herstel der N. Z.-Kapel door de commissie wordt uitgesproken.

Op vraag I: „Welke is de toestand van de N. Z.-Kapel als gebouw, afgescheiden van alle historische, archeologische of andere belangen?” werd met algemeene stemmen besloten: De toestand waarin de N. Z.-Kapel verkeert is een zeer ongunstige.

Op vraag II: a. „Is deze toestand nog zoodanig, dat het gebouw waard is te worden hersteld? b. Is zulk eene herstelling mogelijk en zal deze afdoend genoeg kunnen zijn, dat het gebouw in de naaste toekomst kan behouden blijven zonder telkens veel geld aan onderhoud te kosten?” werd eveneens met algemeene stemmen besloten te antwoorden:

a. Uit historisch, archeologisch en kunstooipunt beschouwd, is het alleszins waard, de N. Z.-Kapel te behouden en te herstellen.

b. Zulk een herstelling is technisch mogelijk en wel zoodanig, dat het gebouw in de naaste toekomst kan behouden blijven, zonder voortdurend veel geld aan onderhoud te kosten.

De door den Voorzitter van de commissie tot het bestuur over de kerkgebouwen enz. aan de Onderzoek-commissie gestelde vraag, welk bedrag noodig wordt geoordeeld, om een nauwgezet onderzoek in te stellen en de voorgestelde vragen te beantwoorden heeft vervolgens een punt van overweging uitgemaakt, nadat met algemeene stemmen door de Deskundigen-commissie was vastgesteld, dat voor een behoorlijk onderzoek het allereerst noodzakelijk is, op een viertal plaatsen in de kapel de fundeeringen te doen ontgraven, teneinde bij de gegevens, door de architecten in 1898 opgemaakt, een volledig beeld te krijgen van alle fundeeringen.

Voor het verrichten van deze ontgravingen, met stutten enz., voor vergoeding van tijd en kosten aan de leden der commissie, voor salarissen van één of twee teekenaars belast met het opmaken van een volledig plan voor de herstelling, onder leiding der commissie en voor het maken der berekeningen en de begrotingen voor de te verrichten herstellingswerken, schat de commissie dat benodigd zal zijn een bedrag van ongeveer f 8000.

De commissie acht het echter niet mogelijk, het geheele onderzoek te doen en hare herstellingsplannen met alle berekeningen te maken binnen den door den kerkeraad gestelden termijn van 3 maanden, waarvan bij afzending van het rapport op 24 April 1908 reeds een maand verstreken is.

Zoodra van de commissie tot het bestuur der kerkgebouwen enz. de bevestiging zal zijn ontvangen, dat het crediet, door de Onderzoek-commissie noodig geacht, beschikbaar is gesteld, zal deze haar taak met den noodigen spoed voortzetten.

Wij herinneren er aan, dat de commissie van deskundigen bestaat uit de heeren C. Muysken, voorzitter, dr. P. J. H. Cuypers, Th. M. Margadant, J. van Hasselt, J. Nieuwenhuis, R. P. P. Tutein Nolthenius en C. B. Posthumus Meyjes, secretaris.

Van dit ingekomen rapport zond de Commissie tot het bestuur over de kerkgebouwen enz. aan het bestuur van het Kon. Oudheidkundig Genootschap een afschrift met de volgende toevoeging:

„In verband met het hooge cijfer van f 8000 zij opgemerkt, dat de mogelijkheid niet is uitgesloten, ja, dat de waarschijnlijkheid groot is, dat de kerkeraad ten slotte zijne goedkeuring aan de plannen van de N. Z.-Kapel zal onthouden, zoodat geld, tijd en moeite, aan het onderhoud besteed, vruchteloos zouden zijn.

„Door den kerkeraad is een uitstel verleend van drie maanden. Nu blijkt echter een veel langere termijn zeer waarschijnlijk noodig.

„Het is zeer wel denkbaar, dat de kerkeraad het hangende vraagstuk als beëindigd zal verklaren, zoodra de termijn van drie maanden zal zijn verstreken.”

Naar aanleiding van deze stukken hield gisteravond de kerkeraad een drukbezochte vergadering. Daar werd besloten de Commissie tot het bestuur over de kerkgebouwen te machtigen een schrijven te richten aan het bestuur van het Kon. Oudheidkundig Genootschap, houdende mededeeling, dat de kerkeraad geen bezwaar maakt tegen het onderzoek, mits het Kon. Oudheidkundig Genootschap de kosten daarvan voor zijn rekening neemt.

Bij motie verklaarde de kerkeraad echter nadrukkelijk, dat de termijn, waarop het schorsingsbesluit afloopt (13 Juni) niet zal worden verlengd. Hand. Bl.

M. a. w., als de onderzoekstermijn de volgende maand zal zijn verstreken, wordt de sloopershamer onverbiddelijk te werk gesteld.

TALUDSVERDEDIGING VOLGENS SYSTEEM „DE MURALT”.

Oeververdedigingen van gewapend beton zijn reeds voor tientallen van jaren bij wijze van proef toegepast in Duitschland, Engeland, Frankrijk en andere landen. Geen enkel van die z. g. n. systemen kon zelfs een aanvankelijk opgang maken, omdat de betonbekledingen op versch aangelegde taluds (ook al waren deze van zand gemaakt) niet konden worden toegepast, terwijl de bekledingen in koude streken niet bestand bleken te zijn tegen de werking van den grond door de vorst en in heete luchtstreken te lijden hadden van de werking van den grondslag door hevige droogte.

De betonglooiing volgens systeem „de Muralt” ondervangt alle bovenstaande bezwaren en is reeds veelvuldig toegepast.

Sinds Maart 1906 zijn alleen in Nederland ruim 100.000 M² (honderd duizend) aangelegd, n. l. aan Schoouwen, Duiveland, Domburg, Vlissingen, Zeeuwsch-Vlaanderen, Zuid-Beveland, Tholen, Voorne, Hoek van Holland, Pettensche zeevering, Groningen enz.

De hoofdvorderen van het systeem „de Muralt” zijn de navolgende:

1° De betonglooiing bestaat niet uit één geheel, doch uit een aantal platen, zoodat scheuren door materieel krimpung uitgesloten is (dit komt ook wel bij andere systemen voor).
2° De glooiingsplaten worden aan den grondslag verankerd door een balkenstelsel, dat in tegenstelling van alle andere methoden rust op de platen en niet de platen in of op de balken.

3° De grondslag onder de glooiing wordt verdeeld in een aantal vakken, zoodat het opvriezen van den grondslag geen schadelijke gevolgen voor de glooiing kan hebben.

De verdeling in vakken wordt verkregen met behulp van het balkenstelsel.

De diepte van de balken, d. w. z. de diepte van de gangen tusschen de grondvakken is bepaald in verband met de diepte van bevroering van den grond onder een plaat van zekere dikte bij de hevigst bekende vorst. De verdeling van den grondslag in vakken moet zoo diep gaan, dat een aaneengesloten laag bevroren grond onder de glooiing onmogelijk is.

4° De betonglooiing is zeer goedkoop in vergelijking met degelijke basaltglooiingen, de besparing bedraagt 25 à 50 %, terwijl zij — doordat uitspoeling geheel onmogelijk is door de constructie — op zeer hevig aangevallen plaatsen zelfs te verkiezen is boven de basaltglooiing, omdat stormschade niet kan ontstaan.

5° Voor den aanleg van betonglooiingen zijn geen vaklieden noodig. Elke opperman is daartoe in staat.

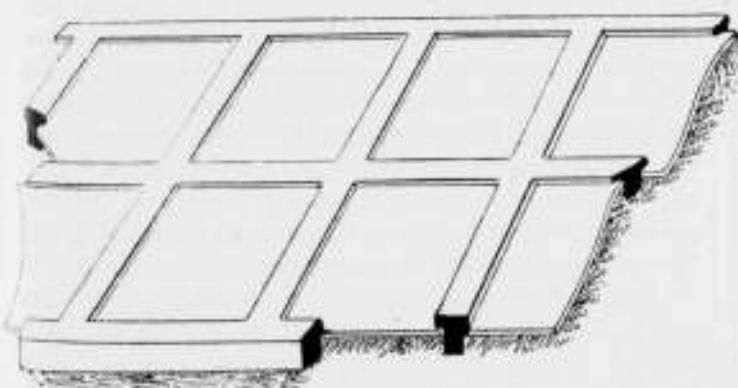

Fig. 1. Schetsmatige algemeene voorstelling van de betonglooiing „methode de Muralt”.

6° Percentsgewijs wordt ± 50 % meer arbeidsloon van de aanlegkosten uitbetaald aan Nederlandsche werklieden dan bij aanleg van basalt of andere buitenlandsche steen.

In figuren No. 1 is schetsmatig de betonglooiing „de Muralt” voorgesteld.

De aanleg van de glooiing geschiedt als volgt: Vooraf wordt de grondslag, waarop de bekleding moet worden aangelegd, behoorlijk geëgaliseerd. Werkt men in zandgrond of kleigrond, die niet glad, schoon en scherp kan worden afgeplat, dan voorziet men den grondslag van een spreidseel van stroo, ter dikte van ± 2 cM.

Dit spreidseel wordt door strooëugels, die evenwijdig met de langsrichting van het talud op afstanden van 20 cM. onderling worden gelegd, op den grondslag bevestigd.

Zoodra het talud in gereedheid is gebracht, worden een tweemaal hoofdbalken d, met behulp van de ijzeren staven a, op den juisten afstand van 1,80 gelegd. Zie fig. 2.

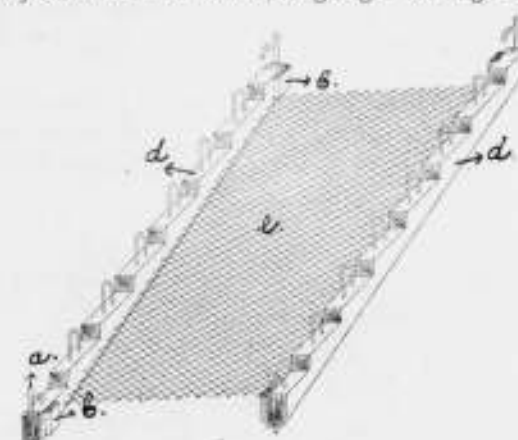

Fig. 2. De beide hoofdbalken zijn gesteld.

De lengte van de balken d, gemeten tusschen de klossen b, bedraagt 2,40 M., zoodat een blad Metaalgaas, metende 1,80 × 2,40 M. (handelsmaat), juist past tusschen de 2 balken d en de beide afsluitplanken f (zie fig. 3) welke laatste elk 0,04 M. dik zijn.

De wapening van de plaat geschiedt met Metaalgaas No. 14. De houten balken d, zijn zwaar 0,10 × 0,125 M. zijn als trapboomen uitgekeept en hebben een lengte van 2,80 M.

Na de opstelling van de balken d, (zie fig. 2) wordt eerst een laagje beton ter dikte van 2½ cM., op den grondslag uitgespreid en daarna het blad Metaalgaas e daarop neergelegd.

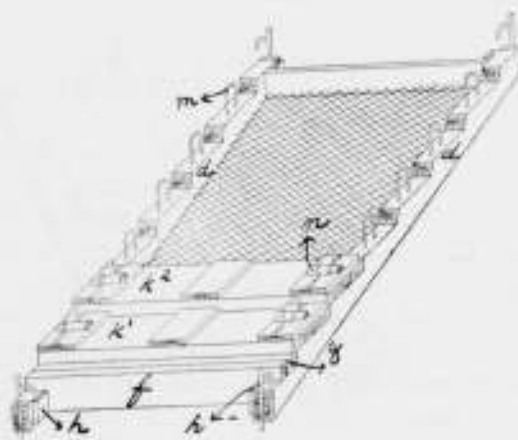

Fig. 3. De beide onderste treden zijn reeds gebetonneerd.

Het Metaalgaas eenmaal gesteld zijnde, wordt (zie fig. 3) plank f, die voorzien is van strook g, tusschen de balken d, tegen de klossen h gesteld. Hierop wordt het onderste gedeelte verder met beton aangestampt en na afstrijken afgedekt met plank k¹. Deze plank ligt op de onderste

trede van de balken d , die als trapboomen uitgekeept zijn.

Deze planken worden met wiggen n , die door de trekkrammen m worden geslagen, goed vastgelegd.

Met gegoten ijzeren stampertjes wordt het beton onder plank k^1 nog goed nagestampt, verder de 2e trede gebetonneerd en deze weder afgedekt met een plank k^2 . Zoo gaat men voort, tot de geheele plaat is afgewerkt.

Werkt men aan zee, waar het vloedwater de plaat kan belopen, dan mag de houten vorm eerst na 24 uren gedemonteerd worden. Nadat de houten vorm dan afgenomen is, houdt men de plaat over. (zie fig. 4).

De plaat heeft den trapvorm en heeft een dikte van $7\frac{1}{2}$ à $12\frac{1}{2}$ cM.

De wapening geschiedt met Metaalgaas No. 14. De dekdeelen k meten $100 \times 40 \times 4$ cM.

Alle vormen zijn van vurenhout vervaardigd.

De ijzeren trekkrammen zijn dik $\frac{3}{16}$ Eng. duim. De standen om de vormen vast te leggen zijn lang 100 cM. en dik 1 Eng. duim.

Bestaat de taludbekleding uit een aantal platen boven elkander, b. v. 2 platen, (zie fig. 8), dan maakt men tusschen 2 lange boomen d twee platen tegelijk met de noodige horizontale tusschensparing.

Fig. 4. Een afgewerkte betonplaat.

Zijn eenmaal een aantal platen gereed en voldoende verhard, d. i. na 6 à 7 dagen, dan worden om de platen sleuven gegraven die tot 15 à 20 cM. onder de platen reiken. (Zie o fig. 5).

In die sleuven wordt dan volgens tekening (zie fig. 8) het staafijzer gesteld.

Het ijzer in alle sleuven loopt in elkaar en vormt een doorlopende wapening geheel onafhankelijk van de platen.

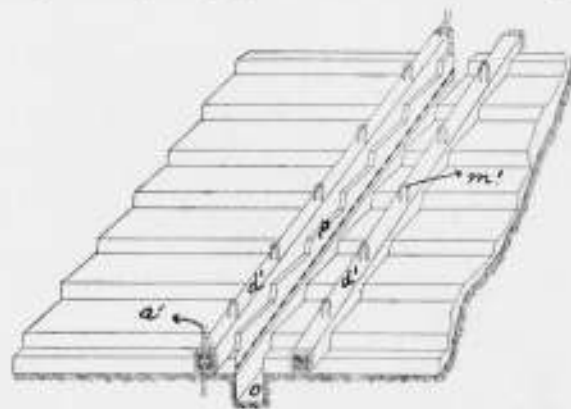

Fig. 5. Het graven van de sleuven en het stellen der mallen voor de lijsten.

Daarna worden de balken d^1 over de platen gelegd, zoodanig, dat de plaat over een gedeelte p doorschiet. De balken d^1 die eveneens meten $280 \times 10 \times 12\frac{1}{2}$ cM. worden vastgelegd met ijzeren staken a^1 .

De contrabalken d^1 zijn voorzien van trekkrammen m^1 .

In figuur 6 ziet men hoe na het betonneeren het werk wordt afgedekt met planken r .

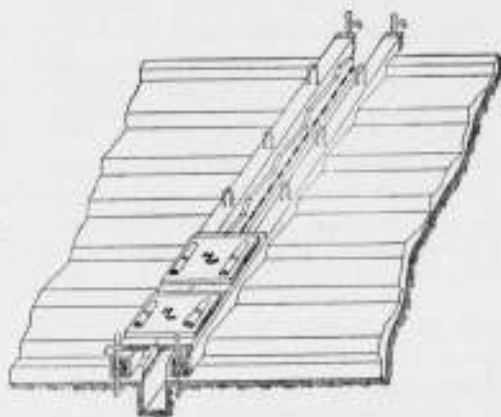

Fig. 6. Het betonneeren van de hellende lijst.

Deze planken kunnen, wanneer men niet te steil werkt en wanneer geen vloedwater kan worden verwacht, achterwege blijven. Het beton wordt dan eenvoudig afgereid.

In fig. 7 ziet men hoe de horizontale lijsten worden afgewerkt met behulp van het malletje s .

Fig. 7. Mal voor de horizontale lijst.

De wapening van de lijsten of balken geschiedt aan de onderzijde met staafijzer dik $\frac{3}{16}$ Eng. duim, terwijl aan de bovenzijde de wapening geschiedt met Metaalgaas No. 15, dat zorgvuldig op maat afgeknipt, juist past tusschen de beide balken d^1 , (zie fig. 5), zoodat men er zeker van is, dat in de nokken van de balken of lijsten, die de platen overlappen, ijzer voorkomt. Zoodra de hellende- en horizontale lijsten of balken zijn gebetonneerd worden de voeten de toplijst of balk aangelegd. Men zij indachtig er voor zorg te dragen, dat de platen eenige dagen verhard zijn, alvorens met den aanleg van de balken aan te vangen. Ook dienen de houten vormen telkens, alvorens ze te gebruiken, opnieuw aan de werkszijde met olie ingewreven te worden.

Alle platen moeten geheel onafhankelijk van elkaar, doch ook los van het balkenstelsel blijven. Zij liggen als het ware ingesloten als in een schilderijlijst. Het ijzer van het balkenstelsel echter loopt overal in elkaar, zoodat, indien het balkenstelsel op een punt opvijzeld, alle balken aaneen en tegelijk naar boven zouden gaan en de platen zouden blijven liggen. Het balkensysteem drukt steeds, door zijn grooteren druk per cM² dan dien van de platen, de platen vast op den grondslag O , m. in verband met dit laatste kan de glooing worden aangelegd op versche taludophoogingen met grond van 1 à 2 M. dikte. Bij geheel nieuwe dijken kan de glooing ook worden toegepast, mits het dijkslichaam van zand is opgetrokken; o. a. is dit gebleken aan Domburg en het Noorderstrand van Schouwen waar de glooing op een geheel versch talud van 3 à 4 M. en meer

Flatte Strand.

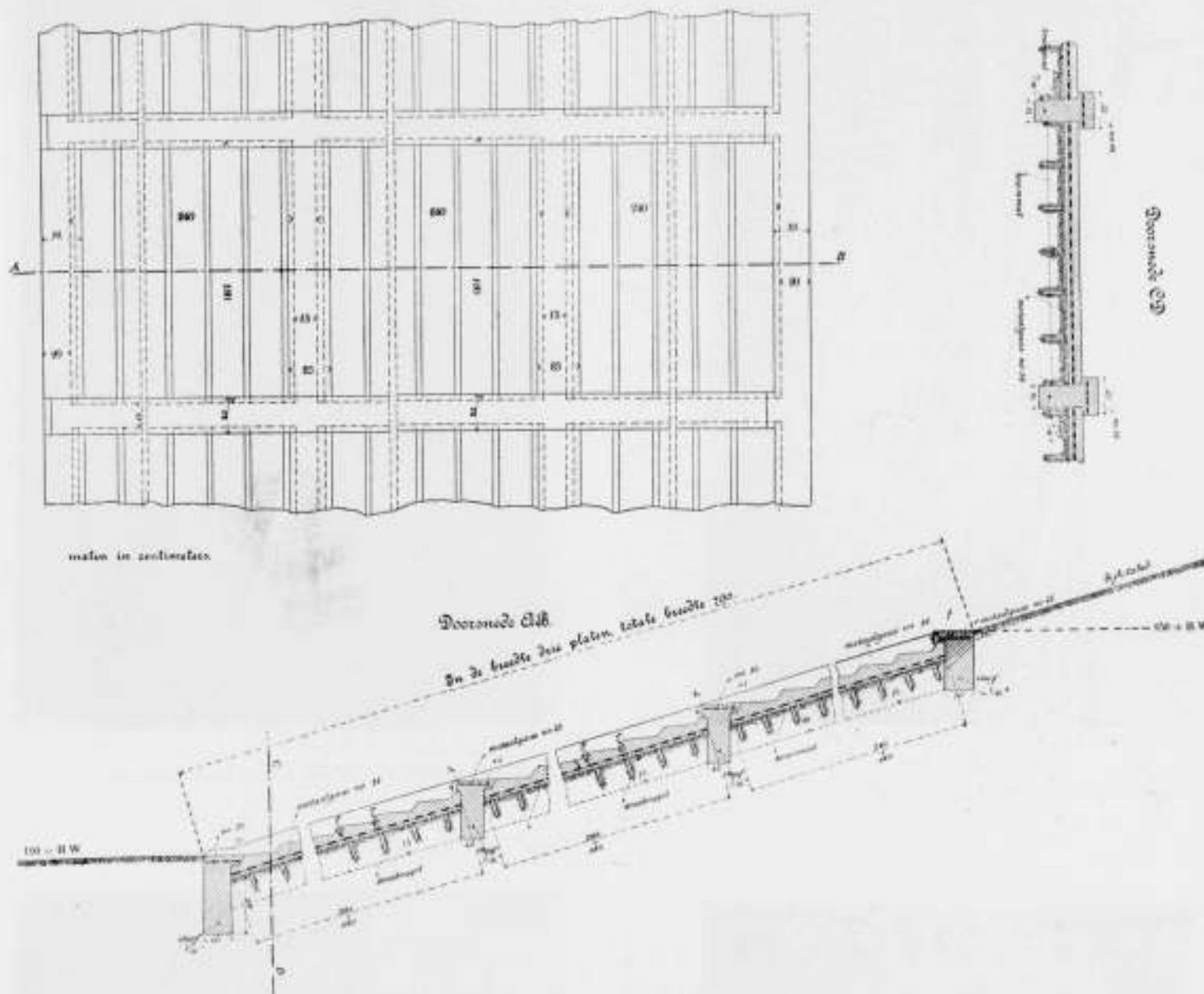

Fig. 8. Schets van een betonglooing „methode de Mural“ bestaande uit 2 etages d. w. z. 2 platen boven elkander.

dikte is aangelegd. Het werk ligt er uitstekend en de glooing volgt de inklinking van het zandlichaam zeer gemakkelijk. Men neme echter bij nieuwe dijken de platen **vooral niet te groot**. Voor de zekere afsluiting van den voet van het werk drage men zorg. Werkt men in zandgrond, dan is het gewenscht, vóór het aanleggen van de platen den voet aan te leggen, om te voorkomen dat, indien de platen eerst waren gemaakt, het grondwater het zand, onder de dan reeds gemaakte onderste platen zoude doen wegloopen. Bij het graven van de balken in zandgrond is het gewenscht de vakken tusschen de platen eerst goed te bevochtigen, alvorens met de ontgraving van de sleuven aan te vangen.

Worden de balken zeer zwaar, dan is het goed ook in deze dwarsnaden aan te brengen om de 20 M. lengte. Hierdoor voorkomt men ongewenschte scheuren. Op zichzelf is het niet schadelijk of die hooge balken van ± 40 à 50 cM. hoogte dwarsscheuren vertoonen, toch is het voor 't oog beter deze regelmatig aan te brengen.

In figuur 8 is een ontwerp geschetst van een glooing bestaande uit 2 etages en uit platen van 1.80×2.40 M.

Ter verduidelijking van de uitvoering van het werk volgen hieronder eenige afbeeldingen:

In fig. 9 is weergegeven de bekramming van een kleitalud.

De losse grond op de helling gebracht, zou zonder die stroobekleding wellicht onder het aanstampen in het beton geraken. In vele gevallen kan die bekleding achterwege blijven.

In fig. 10 ziet men een aantal betonplaten liggen. Twee stel houten hoofdbalken d liggen met ijzeren staken a vastgelegd. Met elk stel hoofdbalken worden 2 platen tegelijk aangelegd.

Voor de richtige ligging der balken zijn eenige dekdeelen, n.l. de onderste, de middelste (die tevens de 2 plankjes bedekt, waarmede de uitsparing voor de horizontale lijst wordt verkregen) en de bovenste voorloopig los in de krammen in gelegd (zie planken k^1 , k^2 en k^3 , ook in fig. 3.)

De beide vakken tusschen stelbalken l zijn reeds van een laagje beton voorzien, terwijl de werkmans met het blad metaalgaas m gereed staat, om dit in het onderste vak van l te plaatsen.

In figuur 11 ziet men hoe de onderste trede reeds is afgedekt met plank k^1 .

Met stamper x is het beton daaronder goed aangestampt, terwijl een tweetal werklieden de plank k^2 vasthouden om die over de tweede trede te leggen. Bij plank k^2 gekomen wordt deze er nu afgelicht.

Men ziet in fig. 12 hoe de uitsparing tusschen twee platen,

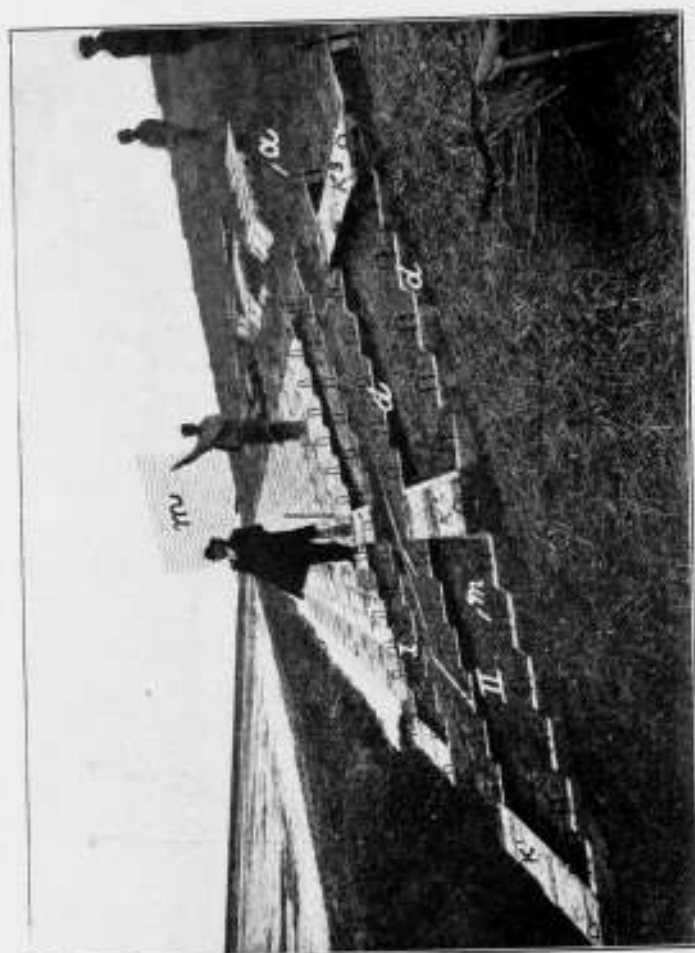

Fig. 10. De hoofdbalken liggen gesteld.

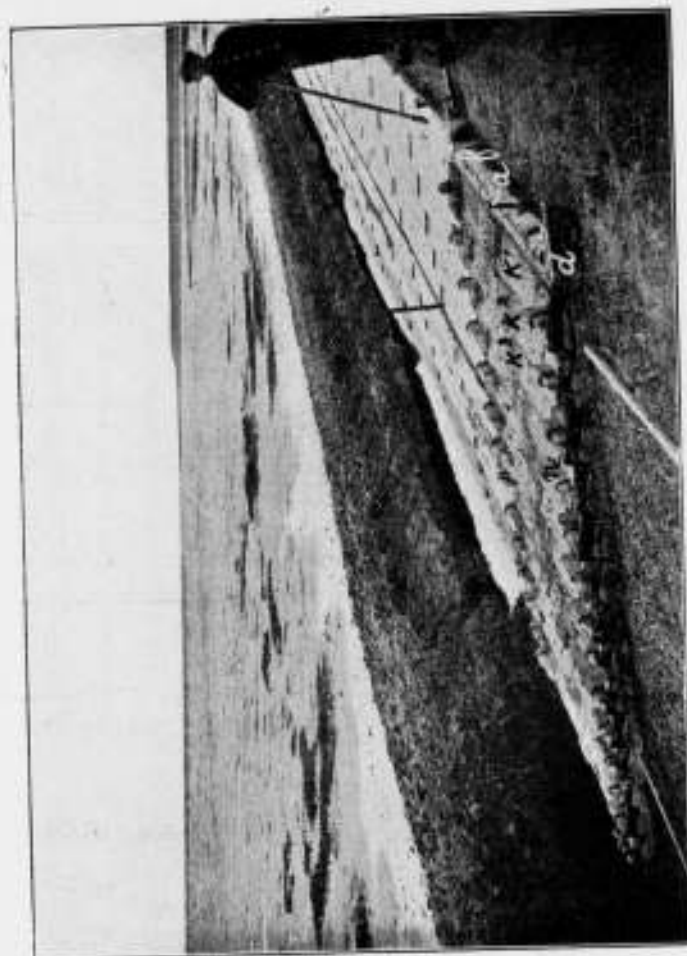

Fig. 13. Twee platen liggen onder den houten vorm. Gezicht op de betonplaten die reeds gereed zijn.

Fig. 9. Het aanleggen van een krammat op den lossen grondslag.

Fig. 11. De onderste treden is reeds gebetonneerd.

voor de horizontale lijst of balk van het balkenstelsel wordt verkregen door 2 plankjes p.

In figuur 13 ziet men een houten vorm geheel gevuld.

Fig. 12. Uitsparing voor lateren aanleg van een horizontale lijst van het balkenstelsel.

Nadat de platen verhard zijn wordt (in dit geval)

eerst de voet aangelegd (zie v fig. 14) en hierop worden de hellende lijsten aangelegd. Voóraf zijn om alle zijden der platen de sleuven gegraven, ter voorgeschreven diepte van 15 à 20 cM. onder den onderkant der platen.

In fig. 14 ziet men hoe de houten contrabalken d¹ worden gesteld en op afstanden gehouden door koppelingen z. Bij g ziet men een hellende lijst nog in de houten balken afgewerkt liggen, terwijl verderop hellende lijsten reeds geheel gereed liggen.

In fig. 15 ziet men hoe hierop de horizontale balken of lijsten van het balkenstelsel worden aangelegd met behulp van een contramalletje x. De wapening geschiedt geheel volgens de tekening (zie fig. 8).

Daarna wordt de toplijst aangebracht zooals te zien in figuur 16.

Zoodra de toplijst verhard is, wordt hierachter de grond aangevuld en ontstaat een platte berm, zooals in fig. 17 te zien is.

In fig. 17 ziet men een gedeelte taludsbekleding geheel afgewerkt.

De hierboven omschreven taludsbekleding kan in den droge gemaakt worden, met slechts een enkele houten vorm voor aanmaak van platen en lijsten.

Werkt men aan zee, waar de vloed telkens het werk behoort, dan heeft men meerdere houten vormen noodig, bijv. 2 à 3 stel, omdat de platen minstens één getij moeten blijven liggen onder de houten vormen, die met zware keien worden bezwaard om het opdrijven te voorkomen.

In fig. 18 ziet men een taludsverdediging van een zeedijk bij laagwater.

In Fig. 19 is de taludsbekleding van een nog droog kanaal met beton juist aangevangen.

In Fig. 20 is afgebeeld een zeedijk verdedigd volgens systeem „de Muralt” bij ijsgang.

Fig. 14. Aanleg van de hellende lijsten.

Fig. 15. Aanleg van een horizontale lijst van het balkenstelsel.

Fig. 16. Aanleg van de toplijst van het balkenstelsel.

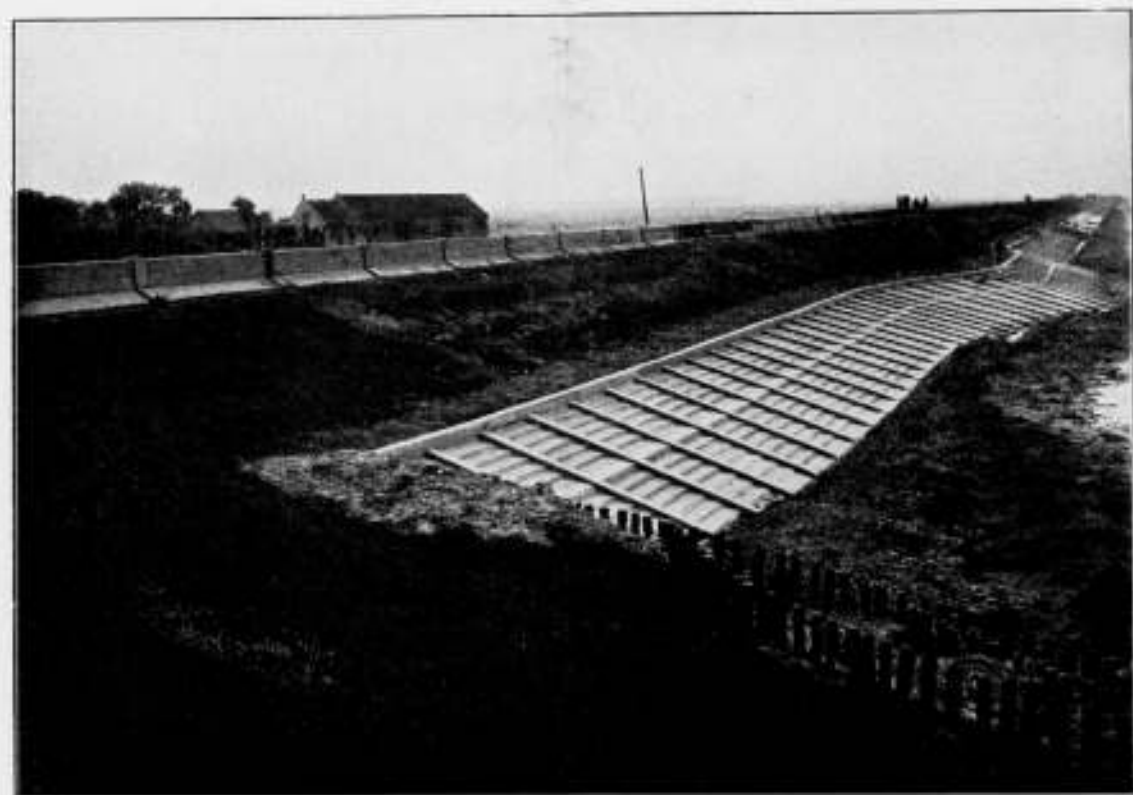

Fig. 17. Gezicht op de betonglooiing van het Waterschap Zonnemaire.

Fig. 18. Zeeglooiing in Zeeland.

Fig. 19. Het maken van platen op een talud steiler dan een op een.
(Gedeeltelijke kanaaloever in harde kci.)

Fig. 20. IJsgang.

KETELS VOOR CENTRALE-VERWARMING.

Van alle toestellen bij de industrie in gebruik tot het opwekken van arbeidsvermogen, neemt zeker de stoomketel wel een der belangrijkste plaatsen in. Daarin wordt het arbeidsvermogen, door de zonnewarmte in de brandstof opgehoopt, omgezet in een voor ons meer direct bruikbaar arbeidsvermogen. Deze omzetting, van een schijnbaar zeer eenvoudigen aard, plaats vindend in een weinig gecompliceerd toestel als een ketel gewoonlijk pleegt te zijn, is samengesteld dan veelal wordt vermoed.

Tal van bekwaame mannen hebben hun werkkraft besteed aan het onderzoek van de verschillende processen, welke worden afgespeeld in een ketel alvorens het arbeidsvermogen uit de brandstof in den stoom is overgegaan en hebben getracht vast te stellen hoe en tot welke hoogte de nuttigheidsgraad van de werking van een ketel kan worden opgevoerd. Men heeft het verbrandingsproces nauwkeurig bestudeerd, den overgang van de warmte uit de brandstof door den ketelwand in de vloeistof nagegaan en op deze wijze een groot aantal gegevens verzameld, die den technicus van grooten dienst zijn bij het beoordeelen van de werking van stoomketels, bij het vervaardigen daarvan en bij de inrichting van ketelinstallaties.

Al dit onderzoeken, bestudeeren, uitvinden en verbeteren vindt zijn oorzaak in het groote belang, dat iedere bezitter van een stoomketel heeft bij een zoo billijk mogelijke productie van den stoom. Het geld voor deze productie besteed in den vorm van aanschaffingskosten van de ketelinstallatie en de brandstof benevens voor de kosten van bediening en onderhoud moet voor een zoo groot mogelijk deel teruggevonden worden in het product: de stoom.

Een zelfde belang nu heeft de bezitter van eene inrichting voor centrale-verwarming bij een doelmatige inrichting van zijn ketelinstallatie en bij de goede werking daarvan. Vreemd genoeg is men op dit gebied nog lang niet zoo ver gevorderd met het doen van systematische onderzoekingen en is ook bij de belanghebbenden nog geenszins de overtuiging gevestigd, dat een juiste keuze van keteltype en een oordeelkundige bediening hoofdvoorwaarden zijn voor een minimum brandstofverbruik. Men let allereerst op de aanschaffingskosten en dat wel omdat men het meer of mindere daarvan zeer direct in zijn portemonnaie bemerkt en voorts omdat men als leek niet weet waar men eigenlijk verder op letten moet.

Het doel van hetgeen hier verder medegedeeld zal worden is de aandacht van belangstellenden te vestigen op een aantal punten, welke bij het beoordeelen van ketels voor centrale-verwarming allereerst dienen in acht genomen te worden en voorts door vermelding van eenige cijfers en gegevens meer kennis te verspreiden over dit onderwerp. Daar het de bedoeling is dit onderwerp hier in te leiden en later door verdere mededeelingen aan te vullen, zal hier niet in bijzonderheden worden getreden, doch een en ander meer in algemeenen zin worden besproken.

Een allereerste vereischte voor de goede werking van een ketel is een doelmatige verhouding tusschen de grootte van het verwarmend oppervlak en het oppervlak van het rooster. De grootte van het verwarmend oppervlak, dat is het oppervlak waarmede het vuur en de rookgassen in aanraking komen, kan slechts dan voldoende tot zijn recht komen, wanneer het rooster een dienovereenkomstige grootte bezit, zoodat de vuurmassa voldoende groot is. Voorkomende verhoudingen van V.O. : R.O. liggen bij verwarmingsketels tusschen 1 : 25 en 1 : 35.

Zal de ketel verder aan de eischen voldoen dan dient het

rooster gelegenheid te geven tot een flink toetreden van de lucht tot de brandstof en zal in het algemeen de verhouding van het zgn. vrije roosteroppervlak tot het totale in verband moeten worden gebracht met de stukgrootte van de brandstof. Deze stukgrootte moet zelve weer zoo gekozen worden, dat de lucht zoo min mogelijk gelegenheid vindt tusschen de brandstof door te trekken zonder aan de verbranding deel te nemen. Voorts moet de ruimte waarin de gassen komen, terstond nadat zij zich uit de brandstof hebben ontwikkeld, voldoende groot zijn om een zoo volledig mogelijke verbranding te bewerken. Echter mag deze ruimte ook weer niet te groot zijn en te sterk door het water worden afgekoeld, daar anders de gassen te spoedig in temperatuur dalen en niet volledig verbranden. Nadat een volledige verbranding heeft plaats gevonden, dienen de rookgassen zich zooveel mogelijk aan de wanden van den ketel te kunnen afkoelen, waarbij zij echter voldoende temperatuur moeten behouden om den noodigen trek in den schoorsteen te bewerken. Te sterke afkoeling der gassen kan vooral het spoedig opstoken van den ketel beletten. Ook ondervindt de meer of mindere volledigheid der verbranding bij zwak stoken hiervan den invloed. De ketels moeten in de eerste plaats zoodanig gemaakt worden, dat zij een goede verbranding geven, in de tweede plaats dient men pas te streven naar een lage rookgastemperatuur.

Een belangrijk punt vormt bij een stoomketel de verhouding van het verdampend wateroppervlak tot den waterinhoud van den ketel en tot het verwarmend oppervlak. Hoe juist deze verhouding is, hoe gemakkelijker zich de stoom uit het water kan ontwikkelen en hoe rustiger de wateroppervlakte in den ketel blijft. In nauw verband hiermede staat de wijze van stoomafvoer uit den ketel en de aansluiting van de stoomleiding. Is een en ander niet oordeelkundig uitgevoerd, dan voert de stoom water mede in de pijpleidingen, een verschijnsel dat des te sterker optreedt, naarmate de ketel meer warmte moet ontwikkelen.

Ook bij ketels voor waterverwarming is het van belang de aansluitingen juist uit te voeren, met het oog op een onbelemmerde circulatie en het vermijden van hinderlijk geruisch. Soms kan dit laatste zeer sterk zijn en aanleiding geven tot allerlei klachten.

Met het oog op gemakkelijke bediening en zuinige werking dient men te letten op de grootte van de vulruimte voor de brandstof, de plaatsing der luchtregelkleppen, de dikte van den isoleerenden mantel om den ketel en de gelegenheid om het verwarmend oppervlak van roet te reinigen.

Zoo mogelijk moeten voor en achterwand van den ketel ook geïsoleerd worden, daar hierdoor heel wat warmte verloren gaat.

Hier volgen eenige resultaten verkregen bij het onderzoek van ketels voor waterverwarming. Belangstellenden kunnen hieruit zien, welke cijfers ongeveer bij deze ketels werden bereikt.

Grootte van het verwarmend oppervlak van den ketel 7,7 M².
Grootte van het roosteroppervlak 0,224 M². Verhouding V.O. : R.O. = 34,4 : 1.

Schoorsteentrek max. 3,9 mM. min. 0,5 mM. gemidd. 1,8 mM. waterkolom.

Temperatuur rookgassen max. 230 C° min. 56 C° gemidd. 143 C°.

Koolzuurgehalte der rookgassen max. 13,1 % min. 9,2 % gemidd. 12,2 %.

Zuurstofgehalte " " max. 10. — % min. 6,1 % gemidd. 7,1 %.

Kooloxydgehalte " " max. 0,4 % min. 0,2 % gemidd. 0,3 %.

Verhouding der gebruikte lucht ten opzichte van de theoretisch benodigde 1,55 voudig.

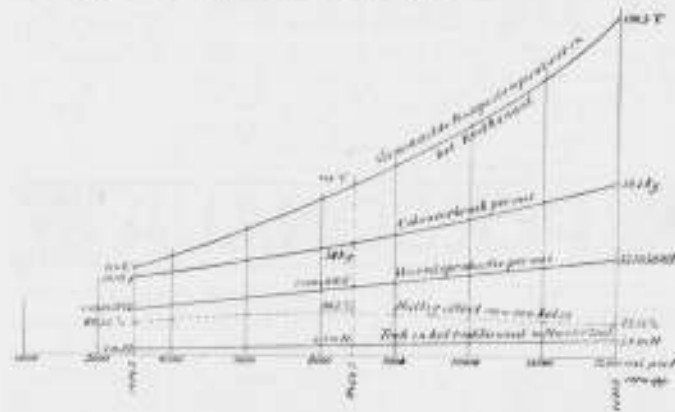
Verbrand per M² roosteroppervlak en per uur 28 K.G. cokes, gevende 18,6 % slakken en asch.

Gemiddeld temperatuurverschil tusschen weg- en terugstroomend water 18 C°.

Warmte-ontwikkeling per M² verwarmend oppervlak en per uur 4320 W. E.

Warmte-ontwikkeling per K.G. cokes en per uur 5356 W. E. Calorische waarde der cokes 6750. W. E.

Nuttig effect van den ketel 79,3 %.

Ten slotte blijkt uit bijgaande afbeelding hoe de temperatuur der rookgassen, de schoorsteentrek, het cokesverbruik, de warmteontwikkeling per uur en het nuttig effect van den ketel veranderen bij toenemende warmteontwikkeling van den ketel per vierkante meter verwarmend oppervlak.

Uit deze figuur kan men tevens zien, dat het hoogste nuttig effect van den ketel ligt tusschen een warmteontwikkeling van 7000 tot 9000 W. E. per uur en per vierkante meter verwarmend oppervlak.

's-GRAVENHAGE. F. G. UNGER w. i.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

Architectura No. 20. De Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst en de B. v. N. A. Eenige nijldige opmerkingen over de Maatschappij en haar reorganisatie.

De nieuwe bronzen Deuren van den Dom te Milaan, met afb.; een meesterstuk van bronsgietwerk naar de modellen van den beeldhouwer Ludovico Pogliaghi; iedere deur weegt 11000 K.G. De kleur is brillant en lijkt op goud; het effect wordt nog verhoogd door eenige kostbare stenen welke ingelegd zijn in de kronen van de middengroepen.

Technisch gedeelte. Tocht der ingangen. Vervolg. Statiek en Draagplan tot het bepalen der Afmetingen van Vloeren en Draagpijlers in Gewapend beton. Slot.

Architectura no. 21. Het Architecten-Congres door W. Kromhout Czn. Dat in dit congres niet alleen officieel hulde gebracht werd aan de schoonheid der Bouwkunst maar ook officieus aan de schoonheid der vrouwen, was wel te verwachten in de stad der „Schöne Wienerinnen“. Meer dan een verslaggever gewaagd hiervan; zoo deelt de schrijver mede dat de regeerings-afgevaardigde uit Spanje of uit Mexico, in elk geval de jongste, niet na kon laten een gelukkig voortteeken te zien voor den bloei der bouwkunst, in de aanwezigheid van een gansche rij van schoone vrouwen op de publieke tribune, die als een gordel van witte bloemen de groote zaal omslingerde.

Prijsvraag-misère, bemerkingen over de prijsvraag uitgeschreven door de Afdeling Amsterdam der Mij. en Amstels Bouwkring. Programme du Concours International ouvert par l'Association du Monument de la Reformation à Genève. Zie Bouwk. Weekblad No. 21, 1908.

Technisch Gedeelte, Beknopte vastheidsleer door F. Wind. Omsluitende Muurverf. De Methode van Powell tot het conserveren van Hout door middel van Saiber.

Een nieuw Heitoestel. De Bouwvereld, no. 20. Het openbaar slachthuis door G. J. Veenstra, vervolg. Gemengde Berichten, Boek en Tijdschrift, Verslagen van Vergaderingen.

De Bouwvereld, no. 21. Ech's IV. Bouwvereldige Vereenigen. Schrijver vindt dat de Mij. na haar reorganisatie tot onherkenbaar wordens toe is omgewerkt; het is echter de vraag in hoever de verwachting der reorganisators in de innerlijke kracht der Mij. zal worden bewaarheid; het artikel besluit met de woorden: De Mij. van 12 Mei kan een geheel ander lichaam worden dan die van vóór 12 Mei.

G. J. Veenstra. Het openbaar slachthuis, vervolg en slot. Dakruiming en vischafslag te Volendam, arch. J. Letzer, gemeente arch. te Edam, met 2 afb.

De kerk op de Centrale Begraafplaats te Weenen, arch. Max. Hezels, met afb.

De Opwerker No. 20. De nieuwe Deutsche Wet op het auteursrecht van Werken der Beeldende Kunsten en der Photographie. Een zeer lezenswaard artikel over het belangrijke vraagstuk van auteursrecht, vooral zoo moeilijk bij de scheppingen der Bouwkunst; in de Deutsche wet is het niet mogelijk gebleken het begrip „Bouwtechniek“ tegenover het begrip „Bouwkunst“ te stellen.

Deutsche Bauzeitung No. 41. Die Irenheilstätte der Stadt Berlin. Arch. Ludwig Hoffmann, slot, beschrijving van den aanleg en de inrichting van dit belangrijk complex bij Berlijn. De afbeeldingen geven, evenals in de vorige no's, een zeer goede architectuur te zien, een combinatie van natuursteen en baksteen, die zeer verwant is aan moderne Hollandsche opvattingen.

Selbsttätige Feuermelder. Deutsche Bauzeitung no. 42. Die Katholische Sankt Michaels-Kirche in Cöln a. Rh. arch. Eduard Endler.

De kerk is driesschepig; de zijbeuken zijn smal en met kruisgewelven overdekt; het middenschip met een tongewelf en steekappen boven de ramen; interessant is de groote ontwikkeling der kruising, met verhoogde koepel, transept met tongewelf en steekappen, koortravee met tongewelf, koor met halve koepel; de ruimteontwikkeling lijkt goed, hoewel de verhoogde koepel niet geheel bij de hoofdruimte aansluit; de versieringsmotieven zijn Romaansch en Byzantijnsch; het uitwendige heeft goede eigenschappen.

Die Anwendung von Gelenken bei Brückenbauten.

La Construction Moderne No. 34. Le Hohensteinsburg par P. Planat. Schrijver neemt aan dat de arch. van deze restauratie, Ebhardt, sericus gepoogd heeft het kasteel, dat van af 1633 al een ruïne was, naar de oude gegevens zoo goed mogelijk weer op te bouwen. Het is dan ook niet zoo zijn schuld, als wel die zijner opdrachtgevers, in dit geval Keizer Wilhelm, die de restauratie bevolen heeft, dat het geheel een zuiver fantasie is geworden. Schrijver wil geen opinie over dit resultaat verder geven, maar nog eens herhalen, dat een restauratie, die verder gaat dan een bescheiden versterking, bijna zeker een gewaagde poging wordt en in 't algemeen te betreuren is. Daarna drijft de schrijver een fijnen spot met de plechtigheid van den intocht van den keizer in het kasteel; een maskerade uit den tijd van ± 1530, waarbij valkeniers met opgezette valken niet ontbraken!

Concours de Façades met 2 afb. De afgebeelde bekroonde gevels wettigen het vermoeden, dat de nieuwe inzichten in architectuur, nog weinig in Frankrijk zijn doorgedrongen.

Un temple anglican au Soudan; l'eglise de Khartoum, met afb. Oesterreichische Wochenschrift für den öffentlichen Baudienst no. 21, waarin o. a. Hans Osterroth Coblenz, arch. Willy Bock, een minder gelukkige Deutsche Renaissance architectuur.

Building News no. 2787. Evangelical Architecture, kritische beschouwingen over de hedendaagsche religieuze bouwkunst, vooral over de kapellen; herhaalde malen komt het in prijsvragen voor dat uitsluitend waarde wordt toegekend aan de gevels, en het interieur bijnaak is.

Some French Dormers and Gables, met aardige losse schetsen.

Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
 Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen
 H. ZIMMERMANN, Utrecht.
 Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZOON, Amsterdam.
 Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Closets. — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
 Eerste Nederl. Xyloolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
 Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRO-
 DER, Amsterdam.
 Electriche licht- en krachinstallaties. — GROENEVELD
 RUEMPOL & Co., Amsterdam.
 Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
 „Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
 Gaskachels (nieuwste condensie). — OBELT, Amsterdam.
 Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN
 Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
 Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
 Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
 Geotene geteeldde ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEM-
 STEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
 Grondbooringen. — A. J. STOEL Jr., Haarlem.
 Houtcement- en Houtcementdakbedekking. Haesler's Hout-
 cement. Handel in Bouwmateriaal van J. A. SMITS & ZOON,
 Ruijschstraat 30 b/d Weesperzijde, Amsterdam.
 Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
 Haeslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
 Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
 Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Jalouziën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
 Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
 Kasconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co.,
 Amsterdam.
 Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
 Liften. — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
 Liften, Ventil., Gesm. ijzer, trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Liften (Hydr. en electr.). — FRAN. STIELTJES & Co., Amsterdam.
 Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en Inw. glasmail-privaatleidingen. — OBELT, Amst.
 Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelders“ Amsterdam.
 Montefrafiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSSEN, Amsterdam.
 Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, Breda.

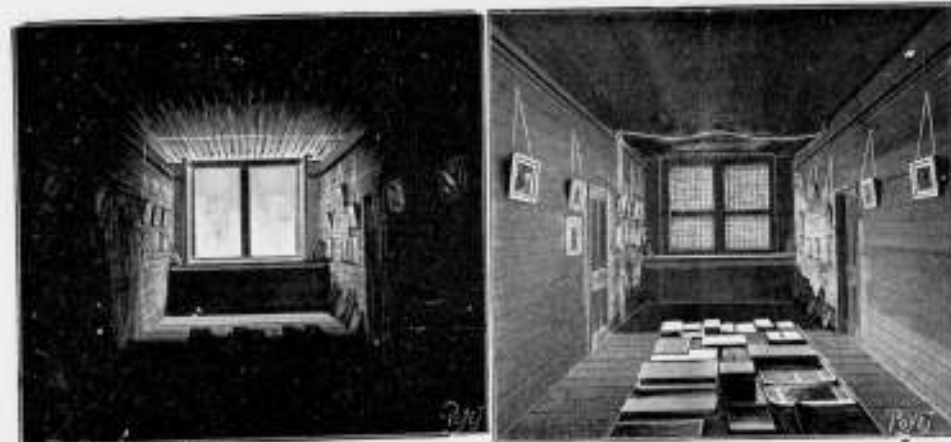
Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co., Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
 Plafondplaten. — Gebr. MIJNLIEFF, Nijmegen.
 Portland-Cement. — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
 Potlooden. — A. W. FABER'S „CASTEL“ POTLOOD.
 Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
 Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
 Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDE OBELT, Amst.
 Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
 Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
 Rolluiken enz. W. C. J. VAN DER MEYDEN, den Haag.
 Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam—'s Gravenhage.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
 Scoriae Bricks, Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
 SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
 Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
 Stalrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
 Stalen balken. — DIKEMA & CHABOT, Rotterdam.
 Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-
 werks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. d.
 LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Steenen, Gevel, Siep, enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN &
 STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
 Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
 Tegelvormingen enz., Plaatbakkerij DE DISTEL, Amsterdam.
 Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toilet). — H. HUIJNCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
 Vloerluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Trass, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouw-
 materialen“ v. h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmateriaal“ voorheen
 M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Ijzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

PRISMA'S LUXFER.

KAMER VERLICHT

Zonder Prisma's.

Met Prisma's.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,**
 Keizersgracht 181, Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Obernkirchener Sandsteinbrüche, Obernkirchen.

Erkend **BESTE Zandsteen.**

Gellustreerde prospectus met opgave van drukvastheid, analyse,
 enz. op aanvraag verkrijgbaar

bij den Vertegenwoordiger voor Nederland
FERD. ENGERS, Amsterdam.

I^a Portland Cement.

Schrift. garantie voor A. V., of ook voor
 20 kg. Cm². minste trekvastheid is ver-
 onder syndikaatsprijs in elke hoeveelheid
te koop.

Aanvr. onder K. E. 1915, aan het
 bur. v/d blad.

Teekenaar gevraagd.

Om zoo spoedig mogelijk in dienst te
 treden, wordt bij de Gemeentewerken van
 Tilburg gevraagd

een Bouwkundig teekenaar

op een aanvangssalaris van f50.— per
 maand.

Brieven franco aan den Burgemeester
 van Tilburg.

Bij MOUTON & Co., te 's-Graven-
 hage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouw-
 kundig Weekblad“.

Deze portefeuilles zijn voorzien van
 een ingedrukt jaareijfer.

Prijs per portefeuille f0.50. Franco
 per post f0.65.

PAUL DEVIS.

IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
 te OUGRÉE (BELGIË).

„Unikum“ met mechanische sluitkracht. **Nieuw!!**

houdt in alle opzichten het juiste midden tusschen de deurdrangers en de gewone deurveeren.

WIED'S DEURDRANGER LUIJKE & Co ROTTERDAM.

Zij heeft twee reguleerschroeven, een niet te onderschatten voordeel, omdat de een
 speciaal dient om het gemakkelijke openen te bevorderen en de andere om het sluiten te regelen.

Prospectus wordt op aanvraag franco toegezonden!

LUIJKE & Co. Importeurs, Rotterdam.

Voor plaatsen waar geen Gasfabrieken
 of Electriche Centrale
 bestaat is een
Amberger Luchtgasapparaat. het
 eenvoudigste, beste
 en veiligste!
 Wilhelm Siemens, Rotterdam.

Moos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
 A'DAM.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,

voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.

ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op Woensdag 17 Juni 1908, des na-
 middags te 2 uur, (1.40 Groenwichtijd),
 zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur
 der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te
 's Gravenhage, worden aanbesteed:

**Het bouwen van een Postkantoor
 met Directeurswoning te Dalfsen.**

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving,
 volgens § 447 der Algemeene Voorschriften,
 vastgesteld bij beschikking van den Minister
 van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1
 Februari 1901, L. N. afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 2 Juni 1908 ter lezing
 aan het gebouw van het Hoofdbestuur der
 Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage,
 aan het bureel van den Rijksbouwmeester in
 het 1ste district, Binnenhof te 's-Graven-
 hage; en is voorts na genoemden datum,
 op franco aanvraag, tegen betaling der
 kosten ad f0.35, benevens de kosten van
 verzending, te bekomen bij de boekhande-
 laren Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28a
 te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschen-
 komst, in de voornaamste gemeenten des
 Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voor-
 noemden Rijksbouwmeester te 's Gravenhage
 en door den Opzichter der Landsgebouwen.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden
 geworpen in een daarvoor bestemde bus,
 hangende in het gebouw van het Hoof-
 bestuur der Posterijen en Telegrafie, Park-
 straat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woens-
 dag 10 Juni 1908, des voormiddags te 12 uur.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen
 persoonlijk onderteekend worden als on-
 geldig ter zijde gelegd.

's Gravenhage, 15 Mei 1908.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

In een der lokalen van het Departement
 van Justitie te 's Gravenhage, zal worden
 aanbesteed: op ZATERDAG 13 JUNI 1908
 des namiddags ten 2 uur,

de uitbreiding van het **RIJKS-
 OPVOEDINGSGESTICHT** te
 Avereest (Bestek No. 263).

Raming f 102.165.

Het bestek No. 263 met daarbij behoorende
 teekeningen ligt ter inzage op het bureau
 van den Hoofd-Ingenieur voor de Gevangenis-
 en Rechtsgebouwen, alwaar tevens
 inlichtingen zijn te bekomen en verder met
 detailteekeningen in het Directiegebouw bij
 de Balkbrug te Avereest en wel van af
 9 uur des voormiddags tot 4 uur des nam.

Het bestek is franco verkrijgbaar op aan-
 vraag tegen betaling van f 3.75, bij de Ge-
 broeders VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui
 No. 28a te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal worden geboden in het
 Directiegebouw bovengenoemd den 6en Juni
 1908 des namiddags ten half twee uur.

's Gravenhage, 28 Mei 1908.

De Minister van Justitie,

Voor den Minister,

De Secretaris-Generaal,

A. D. W. DE VRIES.

GEBR. VAN DER VLIET,
Ijzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en L-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloetijzer.

Nederlandsche Maatschappij

voor

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

JAN HAMER & CO.

Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent)

In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Provinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens ons laatste en veel verbeterde systeem.

ASSMAN & CO.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906
INT. TELEFOON 4202.

LIFTEN SPECIAAL voor
HANDKRACHT

tot vervoer van
Boeken, Spijzen, Goederen,
Personen enz.

worden vervaardigd door
J. C. VAN STRAATEN.

Loosduinsche weg 855 I, DEN HAAG.

Scoriae Bricks,

20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12½
en 23x9x10 cM.

zoowel voor KEI- als KLINKER-
BESTRATING.

UITSLUITEND VERKRIJGBAAR BIJ

W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.

Kantoor HEERENGRACHT 20,
tegenover Station Holl. Spoor.

Hollandsche Uzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 15den Juni 1908, des namiddags ten half 2 ure (*Greenw. tijd*), zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek no. 1114:

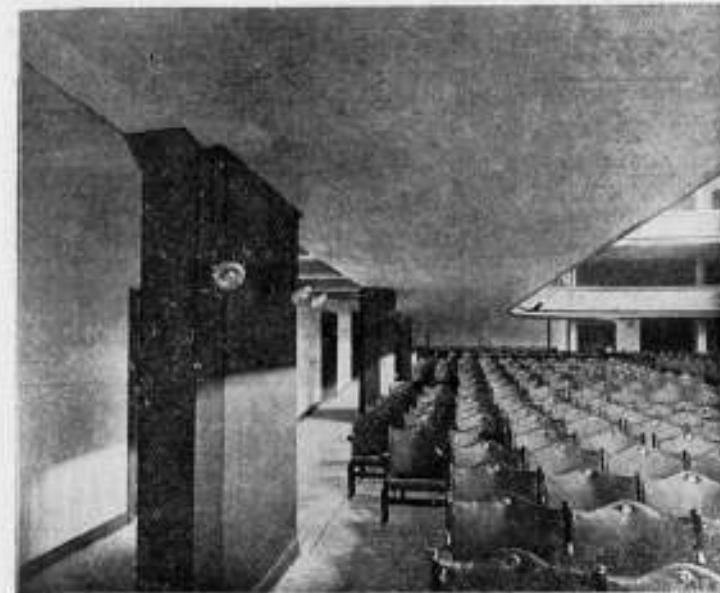
Het wijzigen en vergrooten van het
Stationsgebouw te ALKMAAR.

Begroeting f 23.900.—.

Het bestek met 2 teekeningen is tegen betaling van f 2.50 en het bestek zonder de tekening tegen betaling van f 0.75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op Woensdag 10 Juni 1908 ter plaatse voorn. 10½ uur spoortijd.

De Raad van Administratie.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.
'S-GRAVENHAGE.

„BOUWMATERIALEN”

VOORHEEN **M. LUIJTEN,**

LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

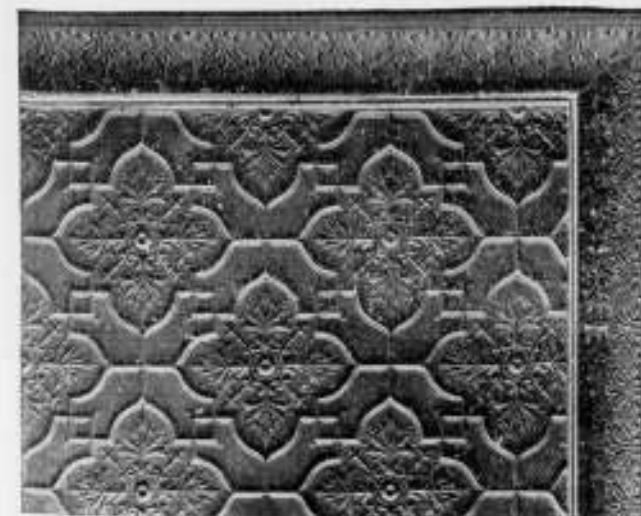
Fabriek van Machinale Doorniksche en Luiksche

poederkalk

Gegarandeerde fijnheid:

Restant op een zeef van 900 mazen per cM.² hoogstens 15 procent.
Voor speciale doeleinden wordt de kalk desgewenscht nog fijner geleverd.

Vraagt proefstaten en inlichtingen omtrent mortelverhoudingen.

METALEN

Plafond- en Wandbekleedingen.

Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zooals WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS, SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen. Zond ons de maten der event. te bekleden ruimte en wij stant U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis ten dienste.

WILLIAMS & CO.

WITTE HUIS — ROTTERDAM.

Patent Exhaust Ventilator,

Schoorsteenkappen — Luchtinjectors enz.

voor het ventileren van lokalen, het bevorderen der trekking en het tegengaan van valwinden in schoorsteenen.

PRUIZEN LAGER. CAPACITEIT BOOGER.

Vraagt de prijsconrant van November 1907.

D. P. H. HASSELMAN,
AMSTERDAM, Spaarndammerstraat 52-60.

Telefoon No. 857

Separatie en Plafondplaten

worden door mij tegen de meest concurrerende prijzen geleverd. Groote voorraad in verschillende maten voorradig.

Worden Verlegenwoordigers gevraagd.
Gebr. MIJNLIEFF - Nijmegen.

**Echt Haeusler'sche
Houtcemenen Dakbedekking.**

Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de firma N.V. Handel in Bouwmaterialen v. I. A. SMITS & ZOON, AMSTERDAM sedert 1 Jan. 1906 niet meer mijne vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en noch door mij noch door de firma Carl Sam. Haeusler direct Haeusler's houtcement aan deze firma geleverd wordt.

**ATELIER VOOR
GEBRAND- en GEKLEURD
GLAS IN LOOD**
J. J. B. BOUVY
DORDRECHT.
AMSTERDAM en ROTTERDAM.
IN DE SPEYKERMANDT

QUILT.

Geluidwerende en isoleerende Zeegrasbladen.

Zeer lastig brandbaar, levert geen bergplaats op voor muizen of schadelijke insecten.

Geluidwerend: voor scholen, hospitalen, hotels, kamers, afscheidingen, plafonds enz.

Isoleerend: voor ijskelders, koelhuizen, ijskasten, koelkamers en vooral waar gelijkmatige temperatuur verlangd wordt.

Wordt geleverd in rollen van 50 × 0.9 M.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

W. J. STOKVIS
FABRIEK
VAN
— KOPER —
WERKEN
ARNHEM

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cemenmastiek
ASPHALTVLOEREN.

v. d. Schuijt & Kuntze,
INGENIEURS,
AMSTERDAM.

Centrale
Verwarming.

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

Naaml. Venn.
Dordrechtsche Asphaltfabriek
v/h. f^o. ROODENBURG & Co.
ASPHALT-DAKPAPIEREN
CEMENT-MASTIEK MERK "ETNA"
HOUTCEMENT
PAPPOLEUM
ASPHALTVLOEREN en
DAKBEDEKKINGEN
worden onder veeljarige garantie
uitgevoerd.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN
Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.
Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.
Speciale Fabriek voor
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalousiën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

J. F. KRONER & Zoon, HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

H. WESTENBERG - Almelo.

Brandvrije Cementijzer-constructies.

Speciaal adres voor goedkope BETONVLOEREN in
fabrieken, magazijnen enz.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bensdorp's Caenofabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

Portland-Cement

„HACCOURT“

Gunstig bekend bij de directies van
Rijks-, Spoorweg- en Gemeentewerken

„BOUWMATERIALEN“

voorheen **M. LUYTEN,**
Lekkerkerk (Hoofdkantoor).
Rotterdam en Dordrecht.

**Een best en
voordeelig
adres voor**

ROLLUIKEN,
Jalousiën, Markiezen,
Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.

Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
wassen.
kan DIRECT worden beschil-
derd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Mili-
taire Hospitalen, Kazernen, Ge-
stichten, Kerken, Kloosters, Scho-
len, Schouwburgen, Electriche
Centralen, Kantoorgebouwen, Par-
ticuliere Gebouwen, enz. enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.

NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

GEBS. VAN MALSSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — AMSTERDAM — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geijzers geheel van rood koper, van binnen verind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

**SHEDDAKEN IN
Gewapend Beton,**

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,

ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

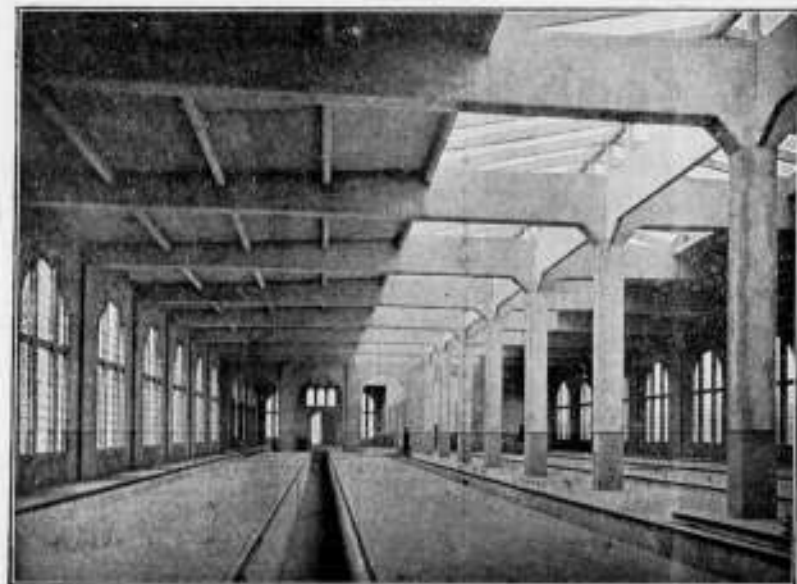
N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & C.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Rijtuigremise derZ. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^e JAARGANG 1908. N° 23

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN MAATSCHAPPY
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter, — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUIËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & CO DEN HAAG

INHOUD ABONNEMENTSPRIJS

N° 23, 6 JUNI 1908. Over Weenen, door H. Evers, prof. aan de T. H. S. — Zeven voordrachten over Bouwkunst, I, door J. G. — Bouwkundig Album der afdeling „Nederlandsch-Indië“ van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs. — Moermond. — Het gevaar voor bevriezen van inrichtingen voor centrale verwarming, door F. G. Unger. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Bouwartikelen. — Berichten. — Bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars. — Aankondiging en sloop van aanbestedingen. — Lijst v. fabriek, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs der ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / l.—, elke regel meer 20 cents Groote letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie ½ maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij

OVER WEENEN.

Naar aanleiding van het 8e Int. Arch. Congres.

Internationale congressen worden allengs tot de belangrijke, periodieke vakgebeurtenissen van onzen tijd gerekend. Zij ondervinden steeds grootere deelneming zoowel van de regeeringen, de betreffende staatsinstellingen en de groote vakverenigingen wier afgevaardigden in ruime mate zijn vertegenwoordigd, als van de talrijke vakmannen. Zelfs belangstellende leeken waaronder vele dames vormen een aanzienlijk ledental al naar mate den aard en de plaats der bijeenkomst.

Voor al het ledental der architectuur-congressen is in de laatste jaren haast onrustbarend aangegroeid. Niet minder dan ongeveer 1500 deelnemers waren te Weenen bijeen, een cijfer dat het congres in Londen nog overtreft. Van wege de groote moeilijkheid eener goede regeling gingen dan ook, in den boezem der internationale permanente en voorbereidende commissie stemmen op, om door het vaststellen van strengere bepalingen dan tot nog toe, de deelneming strikt tot de vakmannen te beperken, hoezeer overigens de belangstelling van leeken werd gewaardeerd, ook al gold deze meer de feest- dan de werknummers van het program. De ervaring der laatste architectuur-congressen heeft trouwens geleerd dat het uit dezer internationale bijeenkomsten niet, voor alles, in de bespreking van vakonderwerpen moet worden gezocht. Hiervoor is de vakliteratuur aangewezen. Enkele punten toch vormen een permanent onderdeel van het werkprogram en worden steeds naar het volgend congres verwezen. „De restauratie van oude gebouwen“, „het staats-

diploma van den architect“, „het artistiek eigendomsrecht“, „de regeling der internationale prijsvragen“ en andere getuigen dit. Het zeer slechte bezoek der vergaderingen wordt bovendien bevorderd door de verschijning van een uitvoerig rapport waarin de voordrachten zijn saamgevat. Daarentegen was de deelneming aan de verschillende excursiën en andere feestelijkheden steeds overgroot.

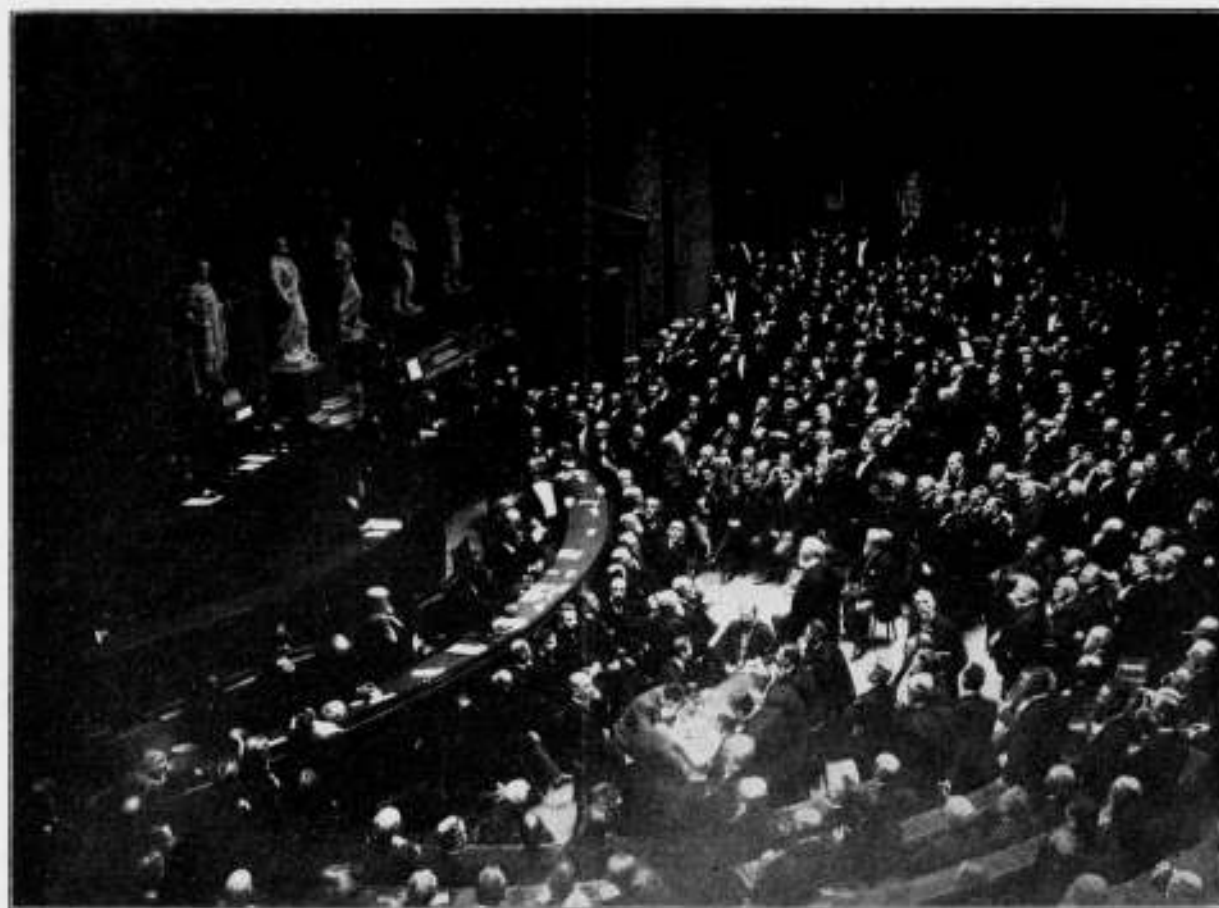
Voor al op architectuurgebied vormen de excursiën een voornaam bestanddeel van het program. Wij zullen trachten den vreemden kunstenaars bij hun bezoek een indruk te geven van Weener kunstzin en wij hopen dat zij bij ons een opwekking („Anregung“) tot hun werken en scheppen zullen verkrijgen.“ Zoo ongeveer karakteriseerde Prof. O. Wagner, de voorzitter van het Congres, de betekenis er van in een onderhoud dat ik het voorrecht had met hem te hebben.

Er is misschien geen tweede hoofdstad, die een zoo omvangrijk, aantrekkelijk architectonisch „Gesamtbild“ biedt als de oude keizerstad aan de Donau.

Nergens bestaat er, Parijs niet uitgezonderd, zoo innig verband tusschen de ontwikkeling der architectuur van het verleden en het heden, tot den allerlaatsten tijd toe, als daar. Een zoo rijke architectuurgeschiedenis als Parijs bezit Weenen evenwel niet. De indrukwekkende Fransche monumenten uit de middeleeuwen, de Renaissance, de 17e en 18e eeuw, zelfs die uit het 1e en 2e Keizerrijk overtreffen die van Weenen in omvang en kunstgehalte.

De middeleeuwsche monumenten zijn hier schaars. Romaansche fragmenten bestaan nog van de eerwaarde St. Stefanuskerk, aanvankelijk een parochiekerk, die van de

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

OPENING VAN HET CONGRES IN HET PARLEMENTSGEBOUW.

14e tot 16e eeuw in een hallenkerk werd vergroot. Andere Gothische overblijfselen zijn nog zichtbaar in de „Burgkapelle” deel-uitmakend van de Hofburg, de Kapuziner- en Michaelerkerche, de laatste als Mausoleum van het Habsburgsche Huis, en andere.

De Gothische woonhuizen zijn geheel verdwenen en evenmin heeft het tijdperk der Renaissance belangrijke herinneringen aan te wijzen. Zij zijn verdrongen door de groote bouwwerken van de 17e en vooral der 18e eeuw, het tijdperk van den Barokstijl. Deze beslaan geheele wijken van het oude stadscentrum, de „Innere Stadt”, de buurt van de S. Stefanuskerk, „den Graben”, „die Freieung”, „den Hof”. Dan het groote complex van gebouwen behoorende tot de „Kaiserliche Burg” met verschillende binnenplaatsen die als doorgangen van het oude stadscentrum tot de ouden wijken dienen en waardoor de oude keizerlijke woning iets intiemers, iets „urgemüthliches” verkrijgt. Verder nog het oude raadhuis, de oude universiteit, het Zeughaus en andere publieke- en regeeringsgebouwen, alsmede de Barokpaleizen van den adel, binnen of buiten den Ring geplaatst. Van dien tijd dagteekent ook de statige Karlskirche, en verder de S. Peters- en S. Anna-kerk en andere koepelkerken. Al deze monumenten die nog te vermeerderen zijn met de vorstelijke verblijven der buitenwijken, zooals het Belvédère door Prins Eugen van Savoye gebouwd en het Keizerlijke paleis te Schönbrunn zijn merkwaaardige scheppingen van Fischer v. Erlach, Hildebrandt, Martinelli en andere meesters.

Hoewel over 't geheel van minder zuiveren stijl dan de monumenten der Fransche Barok, waartoe zeker de uitvoering in pleister (Putz), bijdraagt, hebben zij toch een bijzonder lokaal kunstkarakter, een voornaam, zwierig aanzien, en stempelen zij Weenen tot een residentie stad van ouden datum, tot zetel van Oostenrijk's groote vorsten,

met de beroemde keizerin Maria Theresia aan de spits, de vorstin die als „Landesmutter” regeerde en van wie ieder Weener de eigenaardige, beminnelijke gewoonten kan verhalen.

Het begin der 19e eeuw gaat, op architectonisch gebied, Weenen ongemerkt voorbij. Het bezoek van Napoleon I tengevolge der veldslagen te Wagram en Austerlitz gaf allerminst aanleiding tot het stichten van monumenten. Alleen de eerwaardige „Burgtho” (1826) aan den Ring, een hybridisch gebouw, aan de binnenzijde als Grieksch Dorische kolonnade, aan de buitenzijde als Romeinsche arkade opgevat, dagteekent uit dezen ongunstigen tijd.

Eerst na de revolutie van 1848 en de kroning van den tegenwoordigen keizer in dat jaar, komt er beweging. Oostenrijk verkeert dan in een stadium van groote industriële ontwikkeling. Krachtig begint zich de ondernemingsgeest op verschillend gebied te uiten. Het vorstehuis en de adel, gedreven door nationaliteitsgevoel, steunen, moreel en financieel, het particulier initiatief op verschillend gebied. Talrijke fabrieken voor verschillende takken van nijverheid worden op groote schaal gebouwd, landbouw en veeteelt worden krachtig bevorderd door de stelselmatige ontginning der uitgestrekte grondbezittingen in verschillende deelen van het land en zoo brengt de intelligente samenwerking van kennis en kapitaal groote welvaart te weeg.

Weenen ondergaat hiervan den terugslag. Naar de residentie, als aantrekkelijk centrum van leven en verkeer, richt zich vooral deze nieuwe stroom van maatschappelijke ontwikkeling. Snel neemt zijn bevolking toe en een dringende woningnood doet zich weldra gevoelen. Allereerst wordt het administratief beheer geregeld door de vereniging der onderling verdeelde buitenwijken met de innere Stadt onder een centraal bestuur. Groote publieke staats- en stadsgebouwen werden noodig met ruime verkeerswegen tusschen het oude

PARLEMENTS-GEBOUW MET DEN FRAUZENS RING.

stadscentrum en de voorsteden en zoo rijst het denkbeeld van een algemeen uitbreidingsplan der stad met de slechting der oude wallen als uitgangspunt.

Krachtig nam de jonge keizer Frans Jozef I, het plan om Weenen tot een wereldstad te maken, ter hand. Op zijn initiatief vond in 1857 een prijskamp plaats voor een algeheele hervorming van de Stad. Verschillende ontwerpen werden bekroond en aangekocht, waardoor het „Stadtbauplan” de noodige gegevens verkreeg tot een definitief ontwerp waaraan de keizer zijn goedkeuring schonk (1859).

De grondslag van dit ontwerp bestond in den aanleg van drie concentrische hoofdverkeerswegen om het oude centrum, nl. een hoofdavenue op de plaats der oude wallen, de tegenwoordige Ring-Strasse, voor het verkeer met de binnenstad. Dan een tweede avenue de Lasten-Strasse voor het verkeer van de voorsteden en eindelijk een buitenavenue, de Gürtel-Strasse voor verbinding met de omliggende plaatsen. Daarbij werd bepaald dat de Ringstrasse deels tot den bouw van publieke en particuliere gebouwen, deels tot den aanleg van pleinen en parken zoude dienen.

Er ontstond nu een bouwbeving zonder wederga. In minder dan twintig jaren werd de oude stad haast vertoondigd. Keizer, staats- en stadsbestuur werkten krachtig saam. In alle opzichten werd de lust tot bouwen bevorderd, zooals bijv. door schenking of ruiling van terreinen voor publieke gebouwen. De particulieren verkregen faciliteiten in de afbetaling van bouwterrein, en tijdelijke ontheffing van belasting op de nieuwe woningen en zoo groeide in en om de Ringstrasse in betrekkelijk korten tijd een geheel nieuwe stad, in vele opzichten merkwaaardig. Vooral het verloop der Ringstrasse is hoogst gunstig. Zij vormt een onregelmatigen zeshoek van $\frac{3}{4}$ uur gaans en ter breedte van ± 60 M. Door verandering van richting en vermindering eener strenge rooilijn is een natuurlijke

afwisseling ontstaan. De talrijke publieke gebouwen, ongeveer twintig in getal, in ruime omgeving van parken en pleinen geplaatst en door particuliere paleizen en woningen afgewisseld, bieden, als geheel, een hoogst schilderachtigen, boeienden aanblik. Vooral in de omgeving van het nieuwe Raadhuis en de „Kaiserliche Burg” vormt het uitzicht van de „Aussere Burgplatz” op den Ring een schoon, voorname architectuurbeeld, eenig ter wereld.

H. E.

ZEVEN VOORDRACHTEN OVER BOUWKUNST.

I.

Tot de meest succesvolle ondernemingen, door het genootschap „Architectura et Amicitia” op touw gezet, behoort zeker wel de reeks voordrachten over bouwkunst genoemd te worden. Heeft het warm gesproken woord zijn doel bereikt, is ten duidelijkste uit de feiten gebleken dat het publiek wel degelijk gevoelig is voor beschouwingen over bouwkunst, het tijdelijke en het betrekkelijk kleine van het gehoor, dat bij voordrachten noodzakelijk is, is weggenomen, nu deze voordrachten in de bekende Nederlandsche Bibliotheek van L. Simons zijn opgenomen.

De gebeurtenis van deze voordrachten en zoo ook het verschijnen van dit boekje, is een historisch feit te noemen. De groote betekenis hiervan is, dat voor het eerst in Nederland op eenigszins volledige, afgeronde en positieve wijze, wel niet door alle maar toch door het meerendeel der artikelen van dit boekje, de nieuwe beschouwingen en gedachten over bouwkunst worden gehouden en geformuleerd. Zou dit feit op zich zelf alleen cultuurhistorische waarde

hebben, zoo deze nieuwe wijze van denken gelijk of minder in waarde was dan de oude, het wordt een hoogst belangrijk en vreugdevol verschijnsel, zoo dit nieuwe werkelijk een hooger niveau inneemt, of, zoo het, om met Van der Pek te spreken, een verdere ontwikkeling vertoont. En dit is hier het geval; de bouwkunst is hier inderdaad op diepere en zuiverder wijze bekeken, is hier meer in haar zuiver menschelek, d. w. z. in haar kunstwezen beschouwd, is dus in grooter beteekenis gezien dan men haar vroeger gewoon was te beschouwen.

Dit boekje, bevattende voordrachten welke ten doel hadden menschen iets te laten zien, te laten weten, de oogen te openen voor de beteekenis en schoonheid der bouwkunst, is noodzakelijkerwijs een manifest geworden voor de bezielde gedachten, voor het schoonheidsinzicht van de voor-dragers, waarvan vooral een viertal de vertolkers zijn te noemen, van wat de moderne bouwkunst in Nederland wil en hoopt. En zonder voorloopig te oordeelen over het min of meer geslaagde en zuivere van deze artikelen is het boekje te beschouwen als een hoogst belangrijk verschijnsel in de bouwkundige wereld, als een prachtig teeken van den tijd, als een onvolmaakt, maar levend, zeldzaam kunstwerkje te midden der groote reeks neutrale wetenschappelijk-historische folianten.

In zijn beste gedeelten heeft dit boekje het groote voorrecht door kunst-gevoelige menschen geschreven te zijn; dit maakt er zijn groote waarde van uit. Boeken die over de *historie* der kunst handelen zijn er genoeg; heel de wetenschappelijke 19de eeuw is er vol van en nu nog kent het groote publiek niet anders, maar boeken, die van het *wezen* en de *waarde* van de kunst spreken zijn uiterst zeldzaam.

De kunst, beschreven door historici of filosofen, heeft nooit haar weg kunnen vinden naar het hart der menigte.

Het is den bewust geworden kunstgevoelige voorbeschikt dit schoone doel te bereiken.

Dit boekje is een van de eerste uitingen van een tijd, die noodzakelijk komen moest. Een vaste levensleer of een machtig centraal gezag, in vorige eeuwen de groote bron der kunst, ontbrak in de 19de eeuw; het vrij geworden denken openbaarde zich in wetenschap, welke wetenschap haar stempel drukte op alle belangrijke uitingen en zoo ook op de kunst. Hoe deze triomfen der wetenschap samengingen met moreele, economische en politieke gebeurtenissen, welke samenwerken om de kunst geheel te houden in haar eclectisch karakter, zal ik misschien later gelegenheid hebben nader te vermelden. Na bijna alle stijlen wetenschappelijk doorgemaakt en praktisch toegepast te hebben kwam het gevoel meer en meer tot de overtuiging, dat in namaak de groote waarde der kunst niet zit en, geheel in de lijn van den wetenschappelijken aanleg, vraagt het nu naar het waarom van dit verschijnsel. In dit stadium verkeert de nieuwe kunst-richting; zij is feitelijk evenzeer wetenschappelijk gelijk de vroegere richting, maar haar wetenschap is van een hooger soort, is zuiverder, daar zij een meer verhelderd kunst-inzicht heeft. Niemand zal ontkennen, dat er een kunst-periode geweest is, die zoozeer *bewust* er naar streeft schoonheid te bereiken gelijk de nieuwe tegenwoordige tijd het doet.

Het groote onderscheid tusschen de architectuur-literatuur van een vijftig jaar geleden en deze nieuwe is hierin gelegen, dat de wetenschap zich toen geheel met de historische uiterlijke vormen bezighield, terwijl nu pogingen gedaan worden de innerlijke waarde van dit verzameld materiaal te begrijpen om daaruit het wezen en de betee-

kenis van de bouwkunst in 't algemeen en die, welke de moderne tijd eischt, te doorgronden. Het verstand, in de groote perioden der kunst bedekt en minder zichtbaar werkend in de verschijning der schoonheid, welke voor alles als een groote en opene ontbloeiing van het gevoel haar prachtige waarde verkrijgt, het verstand heeft in dezen tijd noodzakelijkerwijs zich meer op den voorgrond gesteld, geschoold en oppermachtig als het is geweest in de 19de eeuw, maar ook, wijl het krachtige wapen der logica alleen in staat zou zijn op het schuchter verlangen van het onontwikkelde, bedorven en zich langzaam meer vrijmakende gevoel, den strijd met succes aan te binden tegen conventie, namaak en karakterloosheid, welke de bouwkunst der 19de eeuw in het algemeen kenmerkt.

Grootscheit en nuchterheid, gevolgen van verstandelijke zakelijkheid, kenmerken de eerste uitingen van de nieuwe opvatting. Het is goed en noodig dat dit zoo is, want eerst op dezen zuiveren grond kan de nieuwe tijd haar schoonheid doen ontbloeien. Echter over het streven der nieuwe bouwkunst meer bij de verdere bespreking van het boekje.

Maar waarom is de nieuwe beschouwing der bouwkunst zooveel beter dan de oude en waarom is de verschijning van deze nieuwere geschriften met vreugde te constateeren? vraagt ge misschien.

De nieuwe of analytische wijze, waarop, ook hier en daar in dit boekje, de bouwkunst besproken wordt is van een hogere soort dan de oude of historische wijze, omdat het leven zelf, het adembalende, het doorgaande, het levende leven, met al zijn hevigheid en schoonheid, met al zijn vreugde en verwachting, omdat in een woord wij ons zelf in deze nieuwe opvatting betrokken vinden. Werden vroeger wetenswaardige studies gewijd aan het historisch zuivere der stijlen en werden de oude gegevens angstvallig aangehouden en gecombineerd, waardoor die noodzakelijke tweeslachtigheid ontstaat van nieuwe eischen in oude vormen, de nieuwe tijd vraagt naar de kunstwaarde d. w. z. de geaardheid en de beteekenis der schoonheids-ontroering, die de verschillende belangrijke stijlen bezitten.

Dit klinkt alles zoo heel gewoon, maar weet gij wel wat het zeggen wil de bouwkunst als kunst te analyseeren, wat het zeggen wil de ontroering als het essentiële en belangrijkste element in de kunst te beschouwen?

Het wil dit zeggen dat, waar 25 jaar geleden alleen het losse, zwevende en onbewuste smaak-vermogen, zonder basis, zonder levensopvatting, de architectuur beheerschte en haar dat merkwaardige kenmerk gaf van stijl-loosheid, het kenmerk van te zijn min of meer geslaagde *bedenksels* die eigenlijk met hetzelfde recht heel anders kouden zijn, om de eenvoudige reden dat de noodzakelijke allesbeheerschende ondergrond ontbrak; het wil zeggen, dat nu gepoogd wordt de groote algemeen-menscheleke beteekenis te begrijpen, die in de kunst is gesymboleerd, dat gepoogd wordt de kunst te zien, niet als iets dat geheel in zich zelf bestaat, los van al het aardsche, maar als de schoonheid, waarin een bepaalde levensleer zich weerspiegelt. De nieuwe tijd gaat noodzakelijk verband zien tusschen den innerlijken drang en den vorm, waarin deze zich uit; de nieuwe tijd bestudeert eerst het leven, om de kunst te begrijpen; zij ziet in de kunst de schoone manifestaties van het verlangen en den drang der menschheid.

Zoo gezien wordt de bouwkunst weer tot haar oorspronkelijk, algemeen en belangrijk standpunt van kunst teruggebracht; zoo gezien groeit de studie van de oude bouwwerken niet tot een dorre wetenschap, tot een historische

vermelding, tot een verzameling van feiten en vormen, tot een bloot uiterlijke kennis van praktische constructies, maar tot een uitbreiding van levenskennis, van het weten en gevoelen van levensschoonheden, van het aanschouwen van en bezielde worden door het meest belangrijke, dat geweest is, de vroegere levensleeren, d. w. z. het Hoogste, het Hevigste, het Schoonste wat de menschen van het Leven dachten; zoo gezien wordt een bezoek aan een oude architectuurstad niet een archeologisch speurgenot, op zichzelf niet zonder waarde, maar vaag, grauw en levenloos wordend naast de levende beteekenis der bouwkunst; maar wordt zoo'n bezoek het binnengaan in een andere wereld van kracht, grootheid, schoonheid en onvolmaaktheid; een andere nu doode wereld, waarin de moderne menschen, de moderne huizen vreemd en storend zijn, als Zondagsgasten in een oude, eenzame ruïne; en waarboven de verre hemel als een levend gewelf van eeuwigheid, de gedachten aan het tijdelijke wegnemen en die van het algemeen menscheleke, het eeuwig-wisselende, opwekken; zoo gezien, worden we geheel opgenomen in de sfeer van die oude cultuur, gaan we haar omgeving, de ruimten, waarin zij zich bewoog, de ornamentatie die zij heeft voortgebracht, in één woord gaan we de waarde van haar architectuur begrijpen en voelen we haar monumentaliteit, d. w. z. de hoogste kunstwaarde van haar streven, in machtige ontroering ons gemoed vullen en zich kritisch stellen tegenover onze eigen zoo veilig, krachtig en onaantastbaar gewaande levensbeschouwing; zoo gezien, zijn de oude bouwwerken niet min of meer smaakvolle samenstellingen die men wel eens copieeren kon, maar zijn het de groote, zuiver-menscheleke monumenten van levensleeren, van stadia der evolutie; zijn het „de levende Steenen" van de geschiedenis der menschheid.

De moderne tijd, nog zwak in schoonheid, maar sterk in overtuiging, kan trots zijn op deze zeven voordrachten over bouwkunst, die eene schoone toekomst beloven voor de nieuwe, verdiepte en levende literatuur over Bouwkunst.

J. G.

BOUWKUNDIG ALBUM DER AFDEELING „NEDERLANDSCH-INDIË" VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT VAN INGENIEURS.

De volgende circulaire werd ons toegezonden; met het oog op het ernstig streven ook in Ned.-Indië de bouwkunst nieuw leven te geven, getuige deze circulaire, nemen wij haar inhoud gaarne over.

WELTEVREDEN, 17 April 1908.

Aan

H.H. Leden der Afdeling „Nederlandsch-Indië" van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs

en

allen, die geacht mogen worden, belang te stellen in pogingen, tot het opwekken van gezond leven op het gebied van burgerlijke bouwkunde in Nederlandsch-Indië.

Na daartoe bekomen machtiging van het Bestuur van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, Afdeling Nederlandsch-Indië, heeft de, door dat Bestuur met de samenstelling en de uitgave van een bouwkundig album belaste commissie, in aansluiting aan de U bekende, Bestuurs-circulaire van November 11., de eer, U te berichten, als volgt:

Tot nu toe is zoo bedroevend weinig van elders ingezonden, dat het album niet veel meer zal kunnen worden, dan eene verzameling van, door de commissieleden zelve bijeengebrachte, ontwerpen.

Aangezien dit strijdig is met de bedoelingen van het Instituutsbestuur, zal dus — voor zoover thans na te gaan — bij handhaving van den datum Ult^o. April als inzendingsstermijn, onze commissie haar taak niet, naar behoren, kunnen volbrengen.

Die onuitvoerbaarheid van eene kostbare uitgave, waarvoor de fondsen beschikbaar gesteld zijn, zou voor ons, Indische technici, gelijk staan met het ons zelve toekennen van een brevet van verregaande onverschilligheid en ongeschiktheid.

Immers, het is voldoende bekend, dat in deze koloniën gedurende de laatste jaren op zeer ruime schaal gebouwd is, en nog steeds gebouwd wordt.

Bij de Diensten van 's Landswerken moest en moet, meer dan ooit in zoo kort tijdsbestek het geval is geweest, voorzien worden in reusachtige behoeften — aan meerdere kantoorruimte voor de hoofdbureaux, aan scholen van allerlei aard, aan officierswoningen, aan pandhuizen, aan telefoonkantoren enz. enz.

Meerdere groote Spoorweg Mijnen zijn bezig met het uitruime beurs vernieuwen harer stations- en administratiegebouwen; de Java Bank en andere Handels- en Nijverheidsinstituten doen, zonder op kosten te letten, nieuwe kantoren verrijzen of reclame-paleizen oprichten.

Nagenoeg alle winkels zien zich door den stroom gedwongen tot verbouwing hunner winkelpuien in modernen trant; het, gaandeweg toenemend, heir van „blijvers" doet zich villa's of geriefelijke woningen construeeren, en zelfs de speculatiebouw viert hoogtij.

Dat het niet mogelijk zou zijn, uit al die honderden werken enkele tientallen saam te lezen, waardig, om door reproductie in ons album in ruimen kring bekend gemaakt te worden, mogen en kunnen wij niet onderstellen.

Wij moeten dus aannemen, dat de zware dagelijkse arbeid, die den Indischen technicus met al zijne vermogens geheel in beslag neemt, de luttel gegevens, waarop dikwijls uitgevoerd moet worden, de bezwaren en risico, verbonden aan het heen en weer zenden van waardevolle stukken — wellicht ook onzekerheid in zake de wijze van behandeling dier stukken, tot nu toe den, door ons verwachten, stroom van inzendingen heeft tegengehouden.

Het is daarom, dat het Bestuur van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, Afdeling Nederlandsch-Indië heeft goedgevonden:

1e. de aanraking onzer commissie met eventuele inzenders gemakkelijker te maken door eene machtiging op haar tot rechtstreeksche correspondentie buiten genoemd Bestuur om, namens hetzelfde; in verband waarmede wij eventueel inzenders en allen, die met ons album eenige bemoeienis wenschen, uitmoedigen, zich te wenden tot den Heer P. A. J. Moojen te Weltevreden — voor de maanden April en Mei en daarna tot den heer Ch. Meijl, Ing. B. O. W. te Weltevreden.

2e. den termijn van inzending der bijdragen te verlengen van Ult^o. April tot Ult^o. Juli 1908.

Tegelijkertijd is onze commissie besloten tot eene werkwijze, die eventueel inzenders het werk zooveel mogelijk uit de hand neemt.

Volledige teekeningen, hoewel natuurlijk preferent, zijn geenszins noodig.

De commissie is volkomen bereid, in voorloopig onder-

zoek te treden van prentbriefkaarten, van blauwdrukken, van eene enkele fotografie, van eene ruwe schets — van alles, hoe ook genaamd, dat haar in staat kan stellen tot beoordeeling, of het aangewezen gebouw of gebouwonderdeel, met het oog op deszelfs geschiktheid tot plaatsing in ons album, al of niet eene nadere kennismaking verdient.

Het is hier de plaats, om nogmaals — immers in herhaling van hetgeen d.o. in de Instituuts-circulaire voorkomt — nadruk te leggen op het feit, dat gelijk niets ons te grootsch, zoo ook niets ons te nietig zal zijn; zelfs, naar wij hopen, ons album nevens enkele reproductiën van monumentale gebouwen, vooral gevuld zal kunnen worden met die van welgeslaagde exemplaren van modern-Indische bouwwerken van geringeren omvang en met schoone details zoo van binnen- als buiten-architectuur.

Het is dikwijls mogelijk, in, overigens leelijke of geene opmerking verdienende gebouwen, enkele zeer goed geslaagde details aan te wijzen en ook deze mogen eene welverdiende plaats in ons album komen opeischen, indien blijkt, dat het goed opgevatte onderdeelen zijn, geschikt voor ons tropisch klimaat — niet slaafsche navolgingen van vormen en constructiën, die eenige jaren geleden in Europa nieuw waren, maar bedachtzame aanpassingen van den modernen geest, die uit bedoelde vormen en constructiën spreekt, aan de speciale behoeften, die het klimaat hier op den voorgrond stelt.

Zooals gezegd, behoeft niemand zich meer te laten afschrikken door, aan eene eerste inzending verbonden, moeite en kosten.

MOERMOND.

Nu meer en meer de aandacht op dit oude en bedreigde kasteel gevestigd wordt, meenen wij goed te doen met bijgaande photo, door den eigenaar welwillend ter reproductie afgestaan, benevens de volgende mededeelingen van zeer bevoegde hand in het Bouwkundig Weekblad op te nemen:

Zonder eenigen twijfel is het kasteel Moermond zeer belangrijk uit een oogpunt van architectuur en kunstgeschiedenis. Het is een fraai en tamelijk zeldzaam specimen van een adellijke behuizing uit de 17e eeuw. Wenscht men het niet te restaureren in den eigenlijken zin, doch alleen te conserveren d. w. z. voor vervallen te behoeden, dan zullen daaraan geen buitengewoon groote kosten verbonden zijn.

Wat de teekeningen betreft zoo vindt men deze in de volgende boeken:

Kroniek van Zeeland en Smallegange: gezicht op Moermond eind 17e eeuw.

Collectie afbeeldingen in „Verheerlijkt Nederland”, onder welke een afbeelding voorkomt, omstreeks 1740.

Zeeuwsche Volksalmanak van 1839.

Robidé v. d. Aa, Oud-Nederland in 1840.

Het Zeeuwsch Genootschap te Middelburg bevat een merkwaardige tekening van een schoorsteenmantel uit Moermond; op dezen mantel staat het jaar 1513. Of deze zich thans nog in het kasteel bevindt, weet ik niet.

Eindelijk heeft de tegenwoordige bezitter Mr. J. F. v. d. Lek de Clercq, rechter in de Arrondissements Rechtbank te 's-Gravenhage een tekening van het kasteel, ongeveer een 15tal jaren geleden gemaakt door den heer Ochtman, leeraar M. O. Teekenen.

Omtrent de geschiedenis van Moermond worde hier het navolgende medegedeeld:

Onze commissie stelt zich voor, de ontvangen eerste inzendingen, naarmate zij binnen komen, voorloopig et beoordeelen, en daarna in correspondentie te treden met de inzenders omtrent die bouwwerken, waarmede zij, met het oog op haar doel, gaarne nader kennis zou willen maken.

Voor zooverre daarvan niets zal blijken te bestaan, dan de gezonden oppervlakkige gegevens, zal zij inzenders uitnoodigen, om op haar kosten de, voor het album gewenschte, photographiën en teekeningen te doen vervaardigen.

Voor zoover reeds voldoende teekeningen gemaakt zijn, zal zij die ter inzage opvragen en daarnaar zelve doen nemen zoodanige copieën, als haar voor het album meest geschikt zullen voorkomen.

Het spreekt wel van zelve, dat den inzenders van ten slotte in het album opgenomen werken één exemplaar van het geheele album zal worden aangeboden, en — des gewenscht, tot een maximum van tien — eenige exemplaren van de speciale plaat, waarop hun werk is afgedrukt.

NAMENS DE COMMISSIE VNB.

De Voorzitter,

J. DE BOOIJ.

De plaatsv. Voorzitter,

DE VOOGT.

De Wvd. Secretaris,

P. A. J. MOOJEN.

maal van eigenaar verwisseld was, gedurende welke eigendomsovergangen het prachtige en voor die streek steeds zeldzame mooie geboomte, dat het kasteel omringde geveld werd, is het ongeveer 40 jaar geleden gekocht door Mr. C. v. d. Lek de Clercq, notaris en lid v. d. Eerste Kamer, wiens zoon, de Hr. V. J. T. v. d. Lek de Clercq, thans bezitter van de heerlijkheid Moermond en het kasteel is.

Tot voor weinige jaren bevonden er zich in het gebouw nog zeer interessante oude meubelen en vele portretten en schilderijen, die daar reeds sedert tal van geslachten geweest waren en steeds tegelijk met het gebouw van de eene hand in de andere waren overgegaan. Enkele dezer portretten hebben groote kunstwaarde, terwijl fraaie 18-eeuwsche meubelen een denkbeeld gaven van vroegere weelde.

Sedert een 15-tal jaren is deze geheele inventaris uit het kasteel verwijderd; het grootste deel bevindt zich nog in het bezit van den tegenwoordigen eigenaar.

HET GEVAAR VOOR BEVRIEZEN VAN INRICHTINGEN VOOR CENTRALE-VERWARMING.

Spelen de winterdagen ons dikwijls leelijke parten door het doen bevrozen van watertoe- en afvoerende leidingen met de daaraan verbonden onaangename gevolgen, nog erger wordt dit wanneer ze storingen verwekken in de goede werking van een verwarmingsinrichting en ons verstoken doen zijn van warmte, juist als wij daaraan de meeste behoefte hebben.

In den strijd tussehen warmte en koude is bij eenige der voornaamste verwarmingssystemen het water als werkzaam medium onder den invloed van beide partijen en gedraagt het zich geheel naar degene, die oogenblikkelijk de baas is.

Bedoelde systemen zijn de verwarming door middel van water en van stoom. Het groote onderscheid tussehen beide systemen is, dat bij de waterverwarming de warmte, opgewekt in een ketel, door water naar de te verwarmen vertrekken wordt gevoerd en de geheele inrichting, ketel, pijpleidingen, verwarmingslichamen enz. met water zijn gevuld, terwijl bij stoomverwarming de warmte, eveneens opgewekt in een ketel, door stoom naar de te verwarmen vertrekken wordt geleid en de geheele inrichting, ketel, pijpleidingen, verwarmingslichamen enz. ten deele met stoom, ten deele met water gevuld zijn.

Om eenige redenen is het gevaar voor bevrozen van een waterverwarming en zijn de gevolgen daarvan grooter dan bij een stoomverwarming. In de eerste plaats biedt de voortdurende aanwezigheid van water in alle deelen der waterverwarmingsinrichting een goede gelegenheid om het water bij te zwak stoken of geheel stilstaand gebruik op die plaatsen waar te sterke afkoeling plaats vindt te doen bevrozen, zoodat men genoodzaakt is een voldoende water-circulatie in de inrichting te onderhouden, of het water volkomen te verwijderen uit die gedeelten der inrichting, welke voor langeren tijd ongebruikt blijven, zoo noodig uit de geheele inrichting. Bij het bevrozen toch zet het water uit en perst leidingen enz. stuk, hetgeen bij ontdooiing tot groote last en waterschade aanleiding geeft.

Voorts zal het bevrozen van een waterverwarming spoediger plaats vinden dan van een stoomverwarming, omdat het circulerende water vooral 's nachts een tamelijk lage temperatuur heeft en dus spoediger tot op het vriespunt zal zijn afgekoeld, dan de tot water condenseerende stoom bij een stoomverwarming.

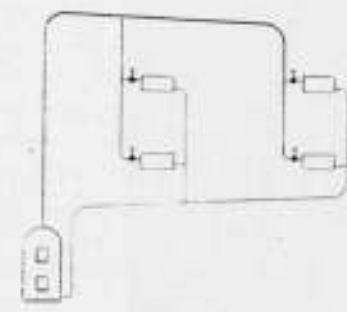
Is het dus zeker noodig bij een plan tot aanleg eener waterverwarming rekening te houden met de kans op bevrozen, zoo dient men toch ook bij stoomverwarming deze mogelijkheid onder de oogen te zien en is het bij dit systeem

moeilijker van te voren te weten, waar zich gevaarlijke punten voordoen.

De stoom staat zijn warmte in de verschillende deelen af en wordt daarbij tot water van hooge temperatuur, overeenkomstig den druk waarmede de stoom de betreffende plaats bereikt. In hoe korter tijd dit water weer naar den ketel terug kan vloeien en langs hoe korter weg dit kan geschieden, des te geringer zal de afkoeling van het water zijn en dus ook de kans op bevriezen.

Overal waar het water echter korteren of langeren tijd opgehouden wordt is de kans van bevriezen groot en dient men dus deze plaatsen goed na te gaan. In verband hiermede komt het mij nuttig voor op eenige belangrijke punten te wijzen.

De leiding, die van den ketel uitgaat, kan men al naar de plaatselijke toestand zulks toelaat door den kelder of over

de zolderverdieping voeren naar de verschillende verticale leidingen die de verwarmingslichamen van stoom voorzien. Bij zgn. verdeling van boven (zie nevenstaande figuur) stroomt het condenswater dat zich door afkoeling van den stoom in de verdeelende en de vertikale leiding vormt door de verwarmingslichamen naar de condensleidingen mits de afsluiters open staan, doch zoo deze gesloten zijn, vult zich de leiding van den onderste afsluiter af langzaam met water en kan dit b.v. gedurende den nacht bevriezen. Een en ander is te voorkomen door den afsluiter niet geheel te sluiten of de vertikale leidingen buiten den afsluiter om met de condensleiding communicatie te geven. Dit laatste verdient de voorkeur.

Een andere aanleiding tot bevriezen wordt dikwijls gevonden in de zgn. condenswaterstuwers; dit zijn toestellen die achter het verwarmingslichaam in de condensleiding worden aangebracht, teneinde het binnendringen van stoom in de condensleiding te verhinderen.

Voor rustige werking eener lagedrukstoom-verwarming en het voorkomen van slaan in het leidingnet is het n.l. zeer gewenscht, dat alle stoom die in een verwarmingslichaam wordt binnengevoerd, daarin tot water condenseert en dus geen stoom in de condensleiding kan geraken.

Door een juiste en nauwkeurige berekening van het pijpleidingnet kan men een rustig werkende verwarming verkrijgen, doch dit neemt niet weg dat sommige firma's toch deze toestellen aanbrengen hoewel het bepaald afkeuring verdient. De stuwars laten n.l. een zeer geringe opening van ca. 1 mm² vrij, waardoor het water wegvloeien moet. Dit kan niet zoo spoedig door de kleine opening stroomen en wordt dus opgestuwd, aldus de opening afsluitende voor den stoom die eventueel ongecondenseerd naar de condensleiding zou willen ontsnappen.

Koelt het water in de pijpleiding van den ketel naar het verwarmingslichaam en in het verwarmingslichaam sterk af, dan is de kleine opening in den condensstuwars al spoedig de plaats, waar het zich tot ijs vormen kan, omdat het daar ter plaatse opgehouden wordt, en als een fijn straaltje in innige aanraking komt met het koude metaal en een zeer geringe ijsvorming reeds in staat is de opening te verstoppelen.

Men dient zorg te dragen bij stoomverwarming, dat er ook gedurende de rusttijden steeds voldoende aanvoer van stoom in de leidingen is om te voorkomen dat deze te veel worden afgekoeld en dat de op de wanden der buizen tot water gecondenseerde stoom genoeg warmte aan de leidin-

gen kan mededeelen om de temperatuur daarvan eenige tientallen graden boven het vriespunt te houden. Of wel men zorge, dat de spanning in den ketel geheel tot den atmosferischen druk is gedaald wanneer de verwarming met den aanvang van den rusttijd geen dienst meer behoeft te doen. De lucht moet dan ongehinderd in de leiding kunnen treden.

Heeft men geen reden te vreezen, dat eenig gedeelte van de verwarmingsinrichting zoo sterk zal worden afgekoeld, dat bevriezen zich kan voordoen, dan zijn deze voorzorgsmaatregelen natuurlijk overbodig.

Bij stoomverwarming behoeft de ijsvorming niet altijd gepaard te gaan met stukvriezen. Dit hangt geheel af van de plaats waar zich het ijs vormt. Heeft zich in de leiding zooveel water kunnen vormen dat dit de geheele doorsnede der buis vult en befrist dit, dan barst de buis door de uitzetting van het ijs. Vormt zich echter het ijs laagsgewijze, zooals dit bv. allereerst in de met geringe helling gelegde leidingen het geval kan zijn, doordien de condenserende stoom dunne waterlaagjes vormt die al wegvloeiende bevriezen, dan zet zich de buis langzaam dicht zonder te springen. Men heeft dan wel stoornis in de verwarming maar geen lekkage.

In het algemeen dient men met sterk vriezende weer zorg te dragen, dat bij een lagedrukstoomverwarming, nadat deze eenigen tijd zonder druk is geweest, dus bv. na den nacht, de ketel eerst onder volle stoomdruk wordt gebracht, alvorens de stoom tot de verwarmingslichamen toe te laten.

Eerst als de volle druk bereikt is opent men de afsluiters van die verwarmingslichamen, welke gedurende den nacht sterk zijn afgekoeld en waarin dus ijsvorming is te vreezen, wanneer de stoom er in tot water condenseert en niet spoedig door voortdurend snel toetredende stoom meerdere warmte wordt aangevoerd. Door op deze wijze de inrichting oordeelkundig te behandelen zijn storingen te voorkomen.

Stoom- en condensleidingen die door hun ligging langs buitenmuren of op tochtige plaatsen aanleiding kunnen geven tot bevriezen moeten daartegen beschermd worden door isoleerende bekleding.

Ten slotte dient er nog op gewezen te worden, dat bij het leggen van stoomleidingen in de buitenlucht, deze niet slechts degelijk geïsoleerd moeten worden voor zoover de leidingen zich buiten de gebouwen bevinden doch dat de isolatie ook door den muur heen tot in het gebouw moet worden voortgezet, daar wanneer men de isolatie slechts tot aan den muur aanbrengt er kans bestaat dat bij geringen stoomdruk in de leiding, het condenswater in het ongeïsoleerde stuk pijpleiding in den muur bevriest.

Resumeerende kunnen we zeggen dat het gevaar voor bevriezen bij een goed aangelegde stoomverwarming het grootste is bij het aanzetten der verwarming, terwijl het gevaar gering is als de installatie stop staat, daarbij aannemende dat de ketel vorstvrij is opgesteld. Voor een waterverwarming geldt juist het omgekeerde; deze is het meest blootgesteld aan gevaar voor bevriezen gedurende de periode van stilstand, terwijl het gevaar geweken is zoodra bij het in werking stellen circulatie in de leidingen optreedt.

De centrale ontluftung is bij lagedrukstoomverwarming de aanleiding tot gevaar voor bevriezen, daar bij dit systeem van ontluftung stoomvrije condensleidingen een vereischte zijn.

Het invoeren van de stoom door verdeelbuizen onder aan de verwarmingslichamen aangebracht, verdient aanbeveling met het oog op vermindering van gevaar voor bevriezen der condenswater-afvoerende leidingen.

's-Gravenhage, F. G. UNGER, w. i.

PRYSVRAGEN

DAMPRIJSVRAAG.

Volgens de laatste berichten zijn in het geheel 38 ontwerpen voor de Damprijsvraag ingekomen in het Maatschappelijk gebouw Marnixstraat 402; hiervan zijn 3 over den tijd ingezonden, terwijl 2 aan een verkeerd adres waren bezorgd. Wegens buitenslands vertoef is de Jury nog niet met haar arbeid begonnen.

PRIJSVRAAG „EENGEZINS-WERKMANS-WONING.“

In aansluiting en ter completeering van het Jury-rapport melden we, dat de 230 inzenders ingezonden hebben 244 ontwerpen, die de volgende motto's dragen:

Verbetering; ?; IJselstein; Voor de Werkman; Arbeid; Arbeid; S in cirkel; Geen geluk zonder druk; Je Métonne; G. G. Z.; Rust; Arbeid Adelt; 1908; Roerdamp; S. D. A.; Begin; Licht en lucht; Niet hoe veel, maar hoe eel, Niet hoe klein, maar hoe rein; Jossine; Werkman; Licht en Lucht; Geen; N. O. A. D.; Arbeid; Snippertijd; Welvaart; 2 cirkels; 48 M.; A; Eersteling; 1/2 Blind; Economie; Eenvoud; 3 cirkels getoekend; Arbeid Adelt; Ideal; Probeer III; Eenvoud; 2 cirkels met 3 punten; Huis G.; Lang gewacht; Cormajomar; A; B; Dina Johanna; Indeeling; H.V. in cirkel; Simplicitas; Woningvraagstuk; Elk wat wils; Belangstelling; Practisch; Eiland; met figuurtje; Volkshuisvesting; Economie; Holland; Vrije Woning; Excelsior; 13 M.; 15 F.; April; Einfach; Hierdoor Verder; Urbi et Orbi; Frisch; Mijn idee; Arbeid; Oub. verkl. Woning; A. N. N. A.; Loonstandaard I; Loonstandaard II; Hollandia; D. J. J. D. 31; D'Eikenboom; 3 Cirkels; IJselstein; Home sweet Home; Twee Typen; Werkmansbelangen; AB; Cirkel; in cirkel; Cirkel met 8 hoek; G. D.; Sobrietit; Peut-etre; Mijn huis is mijn Kasteel; Volksbelang; Arbeid; Mijn streven; Cirkel met punt; Goed begonnen — veel gewonnen; Arbeid — Welvaart; Woning in ellips; Vrijheid; Fiks of Niks; Praktijk; Eigenhaard; Answer; Clematis; Arbeid Adelt; Maart 1908; Geen Revolutie; Studie; Na arbeid rust; Hoop van Zegen; Huurwaarde f 2,75; Z; Arbeid Adelt; Gelria; Frisia; Pour l'Ouvrier; Eigen haart; Zeldenrust; Licht en Lucht; Vier onder een; V. H. S. V.; Cirkel met 2 Δ Δ door elkaar; Werker; Oost-West, thuis best; X; Op Hoop van Zegen; Wat schoon is moet eenvoudig zijn, maar eenvoudig mag geen ruwheid zijn; Saturnus Capricornus; Niet minimum maar maximum; Het witte huis; Werkman; Arbeid Adelt; Oefening; Eenvoud; Arbeid; 2,25, 2,75; Rjacht en Sijacht; Home zweet Home; Woning Bouw; Levensvreugd; Cirkel met staand kruis; Travail; Hygiene; Eigen haard is goud waard; Hygiënisch; Praktisch; Volkshuisvesting; Het geriefelijke ook voor de arbeid; Mais; Charles; R.S.; Arbeid; 4 Arbeiders; Gezond en Vrolijk wonen; Zoo beknopt mogelijk; Zon; Huisvesting; Neuenahr; 2 x 2 = 4; De waarheid wint; 7; N; Woning; Magnolia; Arbeid; ..—..—.; 'T is zoo; Gwokiojin; Postzegel 1 cent; Te huis; Arbeid Adelt; Toa; Minimum; Holland; Arbeid Adelt; Cede Majori; Lieven de Key; Rust; IV in cirkel; Johanna; Licht en Lucht; L'Ouvrier; Hamer, schop en haak; Puzzle; Landouw; Octavia Hill; Strafpportzegel 2 1/2 ct.; Tubere. strafportzegel 1 ct.; Ruiter strafportzegel 1 ct.; Quid Ende?; A I en II; B; C I, II en III; Hygiene; 't Beloofde land; Volksbelang; Cor; Holland; Een goede buur; In de breedte; Een opschietertje gevraagd; Na gedane arbeid; Studie; AM; Zand-bodem; N.N.; Grasmaand; Vierslag; Werkmanshuis; An other idea; Bep; Stad en Land; B. K. L. S. W.; Licht; Rost en Rust; 1 cent postzegel; Helder; Frigga; 2 cirkels met 7; Home in rechthoek; Lente; l'Adieu; Sociaal werk; Rust na Arbeid; Het Vraagstuk; Dameto; Simpla; Eenvoud; Δ in cirkel; Martha; a² b² c; Elk wat wils; Ger; Carpe Diem; Finis Coronat Opus; Woonhuis in ruit; De woning in ellips; Economie; Samenleving; Maximum en Minimum; Oost-West, thuis best; Het Daagt; Cirkel met liggend kruis; Twee maal twee; Gerief; Home; Bouwlust; Vriends; Tine; ?.

De Maatschappij heeft het plan opgevat een meer blijvende

waarde te geven aan het vele en verdienstelijke werk, dat in deze prijsvraag geleverd is en heeft daartoe de Jury verzocht, de ± 50 beste ontwerpen uit te zoeken; de Jury is zoo welwillend geweest, hieraan te voldoen, waarna aan de desbetreffende inzenders vergunning is gevraagd hun ontwerp in een speciale uitgave te mogen reproducieren.

De Maatschappij mocht op dit verzoek bijna zonder uitzondering een gunstig antwoord verkrijgen; we nemen deze gelegenheid te baat aan den heer inzender van het motto: „Travail" alsnog te verzoeken zijn correspondentie-adres op te geven, daar dit niet bij zijn inzending was gevoegd.

De tentoonstelling der ontwerpen te Amsterdam, welke zich in een flink bezoek mocht verheugen, is gesloten; de afdeling 's Gravenhage der Maatschappij zal de Prijsvraag exposeeren van 9—20 Juni in het voormalig Archiefgebouw op het Plein.

Daarna zal de Prijsvraag vermoedelijk door de afd. Rotterdam der Maatschappij in Rotterdam geëxposeerd worden.

PRIJSVRAGEN VAN DE AFDEELING AMSTERDAM DER MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST EN „AMSTELS BOUWVEREENIGING“.

Ter beantwoording van de door „Een deelnemer" gestelde vragen diene het volgende:

1°. Wat wordt verstaan onder loonend voor den bouwondernemer. Indien deze van het geld dat in grond en huis gestoken wordt, dus van de 35 % voor de totaal onkosten, na aftrek van alle jaarlijksche uitgaven, 5 % rente trekt wordt dit voldoende dus loonend geacht of is dit te hoog of te laag?

Antw. Als antwoord op de vraag of 5 % van het in de onderneming gestoken kapitaal voldoende is diene dat eene berekening als boven op 6 % dient gesteld te worden.

2°. In het programma staat dat het bouwterrein ligt op 0,40 + A.P. Is het de bedoeling dat dit bouwterrein tot 0,70 + A.P. opgehoogd moet worden (Art. 97 der B.V.) en dus deze opheffingskosten in de begroeting opgenomen moeten worden?

Antw. Buiten het gebouw moet tot 0,70 + A.P. opgehoogd worden.

3°. Moet de fundeering van perceel B., dat niet van een kelder voorzien is, ook op 0,80 M. — A.P. liggen of is hiervoor 0,50 — A.P. voldoende (Art. 102 B.V.)?

Antw. Als regel wordt voor alle zekerheid 0,80 — A.P. aangehouden voor de fundeeringen en dient men zich in deze aan het programma te houden.

4°. Volgens B.V. Art. 87 onder ten 2°, mag de inwendige hoogte van de uitbouw niet meer zijn dan 3 M., dus buitenwerks circa 3,30 M. Mag nu in verband met hetgeen in het Bouwkundig Weekblad d.d. 9 Mei is bericht, deze uitbouw hooger b.v. 4 Meter of meer boven den tuingrond opgetrokken worden, mits blijvende onder de lijn die onder 45° van uit de grens van het achterterrein wordt getrokken?

Antw. De hoogte in een uitbouw bedoeld onder Art. 87 B.V. mag niet meer dan 3— Meter bedragen, aannemende dat de vloer van bedoelden uitbouw ongeveer op weghoogte ligt.

De afstand van den uitbouw tot aan de terreingrens wordt bepaald door de lijn welke onder 45° van uit de grens van het achterterrein naar den achtergevel getrokken wordt. (Zie Bouwk. Weekblad No. 19.)

HET BRANDSTOFVERBRUIK BIJ CENTRALE VERWARMING.

Onder dezen titel schreef de heer F. G. Unger w. i. een stukje in no. 21 van dit blad. Daarin tracht de geachte schrijver onder meer aan te toonen „het in vele gevallen waargenomen feit“.

dat warmwaterverwarming geringer brandstofverbruik vereischt dan verwarming door middel van lagen druk-stoom.

Ik zou hier willen vragen, welke deze „vele waargenomen gevallen" zijn. Tot een volkomen geldig vergelijk is strikt genomen eene verwisseling van systeem noodig, in een zelfde gebouw met bijbehoud van nauwkeurig dezelfde bedrijfsvoorwaarden.

Dit nu zal wel hoogst zeldzaam voorgekomen zijn of voorkomen. Wij zijn dus aangewezen op theorie van rookgassen en op eene bespiegeling, welk systeem in de praktijk onwillekeurig het zuinigste bediend wordt, of wel op de uitspraken van bekende werklieden.

Ik sla den heer Unger voor, om in een tijdschrift, heter geschikt daartoe dan dit, over de technische bijzonderheden eens nader van gedachte te wisselen. Met zijne in no. 21 van dit blad aangevoerde bewijsgronden ben ik het althans niet eens.

Intusschen wil ik den lezers van dit blad, die voor het meerendeel uit architecten bestaande en dagelijks keuze moettende doen omtrent verwarmingssystemen, er op wijzen, dat er reeds uitgebreide onderzoekingen zijn ingesteld naar meer of minder brandstofverbruik van de bedoelde verwarmingssystemen.

In het nummer van „The Metal Worker" van 28 Sept. 1907, werd aan alle vaklieden eene oproeping gedaan, om over dit punt hunne bevindingen mede te deelen.

De talrijke antwoorden worden in de volgende nummers openbaar gemaakt. Het is hier niet mogelijk, deze uitgebreid te behandelen, maar ik wensch hier te doen uitkomen, dat de door George D. Hoffmann getrokken eindconclusie luidt:

„dat de meeste vaklieden geen merkbaar onderscheid in het brandstofverbruik tusschen warmwater- en stoomverwarming kunnen aanwijzen en wel bij normale, onwillekeurige bediening en goeden aanleg bij beide."

Zoolang dus geene andere redenen den doorslag geven, mag men vooralsnog wegens het brandstofverbruik alleen niet de voorkeur geven aan warmwaterverwarming.

L. R. HUYGEN, *Civ. Ing.*

Geachte Redactie!

Ondergeteekende vraagt een plaatsje in Uw geacht blad, naar aanleiding van het thans gepubliceerde jury-rapport, betreffende de prijsvraag voor vier ééngezins-werkmanswoningen, uitgeschreven door de Mij. tot bevordering der bouwkunst.

Er zijn wel niet veel prijsvragen die zonder uitingen van ontevredenheid van mededingers eindigen, en dit ligt in den aard der zaak. Het is den mensch eigen, dat hij zich onaangenaam gestemd gevoelt, wanneer hij zijn werk minder gewaardeerd ziet dan dat van een ander. Hier toch „zijn weinigen uitverkoren"; dat kan niet anders.

Maar wanneer de mededingers nu eens niet onaangenaam gestemd zijn, omdat hunne ontwerpen niet voor eene bekroning in aanmerking kwamen, en zelfs nu eens erkennen, dat de bekroonde antwoorden ook de verdienstelijkste zijn, dan is aangaande deze prijsvraagshistorie nog gegronden reden tot een woord van protest. Dit geldt wel in hoofdzaak het volgende:

1e. Is het niet plicht, dat via de correspondentie-adressen den inzenders mededeeling wordt gedaan van den goeden ontvangst der teekeningen?

Deze plannen toch hebben den ontwerpers veel moeite en toch ook nog eenige kosten veroorzaakt.

Wie was verzekerd, dat zijn ontwerp op of vóór den bepaalden tijd aan het juiste adres was bezorgd?

2e. Is het niet plicht, dat (wanneer het sub 1 genoemde niet wordt nagekomen) in de bouwke. weekbladen een lijst, vermeldende alle ingekomen ontwerpen, met hunne motto's, zoo spoedig mogelijk wordt gepubliceerd?

3e. Was het, nu de jury den 13en Mei met de beoordeeling der 230 ingekomen antwoorden gereed was, niet te verwachten, dat dan toch den 23en Mei d.a.v. het jury-rapport op de expositie in het Maatschappelijk gebouw te Amsterdam ter lezing zou liggen?

4e. Geeft het wel een hoog idee van het opvoedkundig inzicht der beoordeelaars, wanneer van de 230 antwoorden een elftal eene beoordeeling in genoemd rapport wordt waardig gekeurd?

De 51 ontwerpen, die na de tweede schifting overbleven, moesten naar onze meening (al was het maar zeer beknopt) in het rapport besproken zijn geworden, want daarbij is (de jury zegt het zelf) goed werk aanwezig.

Is het (en dit geldt vooral de jongeren in 't vak) aanmoedigend, wanneer goede, en zooals wij zagen verdienstelijke, ontwerpen zelfs niet genoemd worden?

Het wil ons dan ook voorkomen dat het niet meer dan een redelijke eisch is, wanneer gevraagd wordt, dat bij een volgende prijsvraag de toelichting van het programma óók vermeldt in hoeverre de beoordeelaars en zij die met de regeling zijn belast, denken te voldoen aan bovengenoemde tekortkomingen.

We rekenen hierbij op de krachtige medewerking van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

CRITAS.

De lijst met de motto's der inzenders is door omstandigheden wat laat gepubliceerd en is in dit no. van het Bouwk. Weekblad verschenen.

Het Jury rapport is in den Haag bij de firma Mouton & Co. gedrukt, reden waarom het tijdelijk niet op de expositie in het Maatschappelijk gebouw aanwezig kon zijn.

Volgens ingewonnen inlichtingen heeft de Jury slechts een elftal ontwerpen besproken in haar rapport, daar deze de merkwaardigste waren en het overige belangrijke werk, een totaal ontwerpen, door de Maatschappij in een uitgave gepubliceerd zullen worden.

In dit speciale geval meende zij kort te moeten zijn.

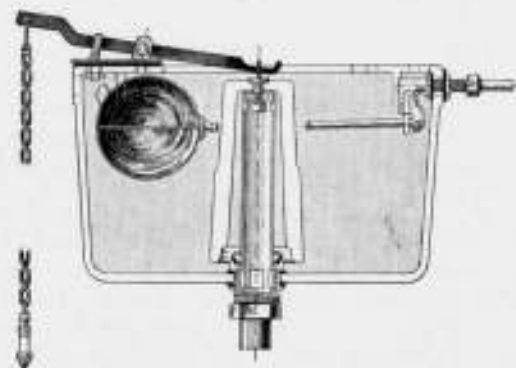
De Redactie.

BOUWARTIKELN.

„Kaivo" Reservoir met porseleinen klok.

Onder dit merk brengt de firma Robbert Kalf & Co. een nieuwe soort wit porseleinen reservoir voor closets in den handel, die tegenover de vroegere fabricaten vele voordelen bezit. Bij het steeds zoeken naar verbetering is getracht hier de hoofdbezwaren op te heffen die de gewone reservoirs bezitten en tevens een beteren vorm aan het geheel te geven.

Door het weglaten van alle ijzerdeelen is het lastige roestwater verbannen, terwijl het geras bij het volloopen door de dikkere wanden van het porseleinen reservoir niet voortgeplant wordt. De inrichting is eenvoudig en overstrooming

is uitgesloten door den inwendigen overloop. Het deksel is als overbodig weggelaten, evenzoo de brackets daar het reservoir aan haken opgehangen wordt. Natuurlijk zal men evenals bij alle andere reservoirs dienen te zorgen, dat bij strenge vorst de watertoevoer afgesloten wordt en het reservoir geleegd.

De prijs is betrekkelijk gering, daar het geheel compleet geleverd wordt, met trekker en haken, voor f 13.50.

BINNENLAND.

September-vergadering Zierikzee. Het artikel over: Taludverdediging volgens systeem „De Muralt", dat de redactie zoo gelukkig was van zeer bevoegde zijde te mogen ontvangen, is, behalve voor het belangrijke van het onderwerp zelf, ook vooral interessant voor hen, die de a.s. September-excursie voor Zierikzee wenschen mee te maken. Daar toch zijn deze werken in uitvoering te zien en is de heer De Muralt zoo welwillend geweest

de excursie uit te noodigen tot een bezoek, waarbij hij gaarne de leiding zal nemen en uitlegging zal geven; den heer De Muralt bij voorbaat dankend, hopen we te gelegener tijd hierop terug te komen.

Correspondentie onderwijs. De Redactie mocht ontvangen van den heer L. Zwiërs een prospectus van het: Bouwkundig Instituut „Jacob van Campen" te Amsterdam, uitsluitend onderwijs per correspondentie.

Hierin lezen we over de voordeelen van correspondentie-onderwijs. Correspondentie-onderwijs heeft op gewoon onderwijs dit vóór, dat het veel minder kostbaar is, omdat de leerling zich niet ter plaatse der onderwijs-inrichting behoeft te vestigen. Hij blijft in de plaats zijner inwoning of kan zich tijdens de studie vestigen waar hij wil en intusschen zijn gewone dagelijksche werk blijven verrichten.

Correspondentie-onderwijs noodzaakt hem voorts trouw te studeren, en maakt hem door en door vertrouwd met zelfstudie, wat van onberekenbaar nut is voor zijn verdere ontwikkeling. Door doelmatige, afwisselende zelfstudie toch, wordt de lust tot werken uitermate opgewekt. De leerling leert op zich zelf vertrouwen, terwijl het gewone onderwijs maar al te vaak er toe leidt, dat geheel vertrouwd wordt op den leermeester.

De opleiding geschiedt voor bouwkundige. Het instituut heeft 3 cursussen.

A. De groote cursus. Deze duurt 3 à 4 jaren en wordt het geheele jaar door gegeven. Toetreding kan alleen aanvangen op den eersten dag van elk kwartaal.

B. Wintercursussen. Deze worden alleen gedurende de maanden October, November, December, Januari, Februari en Maart gegeven. Vier dezer cursussen vormen een afgerond geheel.

C. Vakcursussen. Deze worden het geheele jaar door gegeven, voor bepaalde daarvoor in aanmerking komende vakken; doch vangen alleen aan op 1 Januari, 1 Maart, 1 Mei, 1 Juli, 1 September en 1 November. De duur van een vakcursus wordt afhankelijk gesteld van bekwaamheid en werkkraft van den leerling.

Rechtlijnig en Bouwkundig tekenen. (A. B. C.) Burgelijke Bouwkunde. (A. B. C.) Waterbouwkunde. (A. B. B.) Handteekenen (voor zoover noodig voor examen waterstaat). (A. B.) Perspectief-teekenen. (A. B.) Aardrijkskunde (voor zoover noodig voor examen waterstaat). (A. B.) Beschrijvende Meetkunde. (A. B.) Gonio- en Trigonometrie. (A. B.) Algebra. (A. B.) Rekenen. (A. B.) Meetkunde. (A. B.) Landmeten en Waterpassen. (A. B.) Werktuigkunde voor zoover noodig voor bouwkundigen. (A. B. C.) Algemeene bouwkunde (w. o. aanleg gas- en waterleidingen etc.) (A. B.) Kennis van Bouwstoffen. (A. B.) Statica en Graphostatica. (A. B. C.) Opmaken van begrotingen, materialen-staten enz. (A. B.) Maken van bestekken. (A.) Bouwkundig rekenen. (A.) Bouwstijlen, (beginselen). (A. B.) Bouwwetgeving. (A. B.) Nederlandsche taal. (A. B.) Natuurkunde. (beginselen). (A.) Stoomwerktuigkunde. (beginselen). (A. B. C.) Rondschrift. (A. B. C.)

De letters achter het vak, duiden aan in welke cursussen dit vak onderwezen wordt.

Is het resultaat van den arbeid der leerlingen gunstig, zoo worden diploma's of getuigschriften uitgereikt. De kosten der cursus zijn: voor cursus A f 12 per maand; voor de cursussen B en C f 15 per maand. Nadere inlichtingen schriftelijk te bekomen bij den heer L. Zwiërs te Amsterdam.

Monnikendam. Het Bestuur van het waterschap „Waterland" heeft besloten, onder opzicht van den architect C. Martens, den gevel van het gemeenlandshuis te Monnikendam te doen herstellen volgens de teekening, zooals de toestand in 1619 was.

De aannemingssom bedroeg f 4500.

Het Huysen-Monument. De verzoeningsmotie-Van Liefland heeft de volgende toelichting:

1e, dat niet voldoende gebleken is of directeuren van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen bereid zouden zijn om het ontwerp van Dr. Cuypers zoodanig te wijzigen, dat de hoofd-figuur geheel vrijstaand onder baldakijnvorm gedacht, bekroond met de door den ontwerper gedachte Armillarium en rustende op een voetstuk als basis één architectonisch geheel uitmakende, en op welks vlakken van het voetstuk de ontworpen versieringen kunnen worden aangebracht, doelende op Christiaan Huygens' leven en werken.

2e, of de commissie het denkbeeld eens zou willen in overweging nemen, om het ontworpen monument, zooals het nu is ingediend, of zoo noodig gewijzigd zooals dit onder sub 1 bedoeld is omschreven, te doen oprichten aan de zijde van den Hofvijver in het midden van den aldaar geprojecteerden verbindingsweg

van af het Buitenhof naar den Langen Vijverberg, waarover de Raad zich in korten tijd zal moeten uitspreken, hetzij dat deze door amoveering van de aldaar aanwezige huizen, of door gedeeltelijke demping zal worden tot stand gebracht.

Hierdoor zal zeker ook aan den wil van den erflater worden voldaan door in het oude gedeelte van de stad het standbeeld op te richten, doch kan bovendien door een geheel vrijstaand en terrasvormig deel, eenigszins in den Hofvijver uitspringend, een goed harmonieus geheel worden verkregen.

De heer Bik heeft den Raad de volgende motie ingediend:

a. de behandeling van dit punt tot nader aan te houden, en wijders:

b. de commissie ad hoc, onder dankbetuiging voor haar advies, uit te noodigen ter zake diligent te blijven.

c. aan directeuren der Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te berichten:

dat de Raad, — op prijs stellende de heusche wijze waarop aan elk zijner leden een exemplaar van de memorie van dr. J. Bosscha betreffende het ontwerp van dr. P. J. H. Cuypers voor een standbeeld voor Christiaan Huygens werd verstrekt — zich alsnog niet verplicht acht omtrent de al of niet aanvaarding van het vorenbedoelde standbeeld zich uit te spreken, doch bereid blijft mede te werken tot de richtige verwezenlijking van de uiterste wijsbeschikking van wijlen dr. L. Bleekroode.

Deze motie, geheel naar den geest van hetgeen wij dezer dagen opmerkten, schijnt ons in de tegenwoordige phase van de zaak de beste oplossing.

Vad.
De N. Z. Kapel. Naar te zijner tijd gemeld werd, besloot de kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente alhier in zijn laatste vergadering, den voor de N. Z. Kapel toegestane termijn van uitstel der afbraak (3 maanden) in geen geval te verlangen en na den 13den dezer te handelen met het oude bouwwerk, zooals dit college goed dacht, m.a.w. tot de afbraak over te gaan. Van dit besluit is mededeeling gedaan aan het bestuur van het Kon. Oudheidkundig Genootschap, dat hierop thans met een schrijven aan de kerkelijke commissie geantwoordt heeft.

In dit schrijven verklaren bestuurders, „dat het ons voorkomt, dat de oorspronkelijk door ons gestelde vraag (n.l. of de kerkeraad geneigd zou zijn tot restauratie van de N. Z. Kapel over te gaan, als het K. O. G. de kosten van het onderzoek geheel draagt, corr.) reeds voldoende beantwoord is (n.l. in ontkennenden zin, corr.) en ook een verder onderzoek, door den Alg. Kerkeraad in zijn schrijven genoemd, onmogelijk is geworden" en verzoeken bestuurders aan de kerkelijke commissie „Dus geene verdere gelden voor het onderzoek voor onze rekening te willen uitgeven."

Betreurd wordt verder dat de onderhandelingen tot geen beter resultaat hebben geleid.

Intusschen is hiermede nog geenszins het laatste woord in deze quaestie gesproken. Immers, naar wij vernemen, is het Kon. Oudheidkundig Genootschap voornemens te dezer zake een adres aan den Minister van Binnenlandsche Zaken te richten, met het verzoek, dat de regering haar invloed doet gelden. N. R. C.

Eene nieuwe Schouwburg. Omtrent de plannen om aan de Gabriël Metsustraat te Amsterdam naar ontwerp van H. P. Berlage een nieuwen schouwburg te bouwen, meldt het *Hbid.* het volgende.

Het tot stand komen dezer onderneming is, naar wij nader vernamen, thans vrijwel verzekerd. Men beschikt over 100,000 gulden toegezegd kapitaal, waarvan de helft reeds is gestort.

De onderneming gaat uit van de ten vorige jare gestichte vereniging „Elckerlyc", die onder leiding van Willem Royaards een gezelschap zal samenstellen, dat den naam „Het tooneel" voeren zal. De schouwburg zal heeten „Het Museum-theater" omdat zij op terrein — 1000 vierkanten meter groot — achter het Rijksmuseum te staan komt.

Men stelt zich voor den bouw zoodanig te bespoedigen, dat reeds 1 Januari 1909 een aanvang kan worden gemaakt met de voorstellingen. Dat een zoo snelle bouw niet tot de onmogelijken behoeft behoort bewijst het te München opgerichte Künstlertheater, een van steen en hout geconstrueerde moderne schouwburg, die in zeven maanden tijds voltooid werd.

De Algemeene Nederlandsche Onzichters- en Teekenaarsbond. Op haar algemeene vergadering, te Hilversum gehouden, heeft deze bond de volgende motie bij acclamatie aangenomen:

Het congres overtuigd dat eene deugdelijke vakopleiding bevoorliefd is aan de verheffing der technici;

erkennende dat, met de vorderingen der techniek het op den voorgrond treden van het maatschappelijk karakter van den

Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Lengtematen, dunnestokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
 Liften. — TH. VAN HERMSTEDDE OBLT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
 Liften, Ventil., Gasm. ijzer, trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Liften (Hydr. en cloutr.) — FAER. STIELTJES & Co., Amsterdam.
 Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en Inw. glasmail privaatliften. — OBLT, Amst.
 Luminographie en Lichtdruk, Steende, „Senefelders“ Amsterdam.
 Montgrafiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSSEN, Amsterdam.
 Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
 Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co., Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn., Rotterdam.
 Plafondplaten. — GERR. MIJNLIFF, Nijmegen.
 Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
 Potlooden. — A. W. FABER'S „CASTEL“ POTLOOD.
 Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
 Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
 Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDDE OBLT, Amst.
 Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIJGOM, Arnhem.
 Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
 Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam — 's Gravenhage.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmere. — G. & J. COOL, Amsterdam.
 Soorise Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
 SLOTEX EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.

Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
 Stalrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
 Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Aktiengesellschaft, Verlegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
 Steenen, Gevel, Sier enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
 Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
 Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toilet). — H. HUIJCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — TH. VAN HERMSTEDDE OBLT, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliograaf 51, Amsterdam.
 Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen“ v. h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen“ voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 IJzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT'S Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
 Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

VAN DEN BERG & Co.

Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING

Sanitaire Artikelen

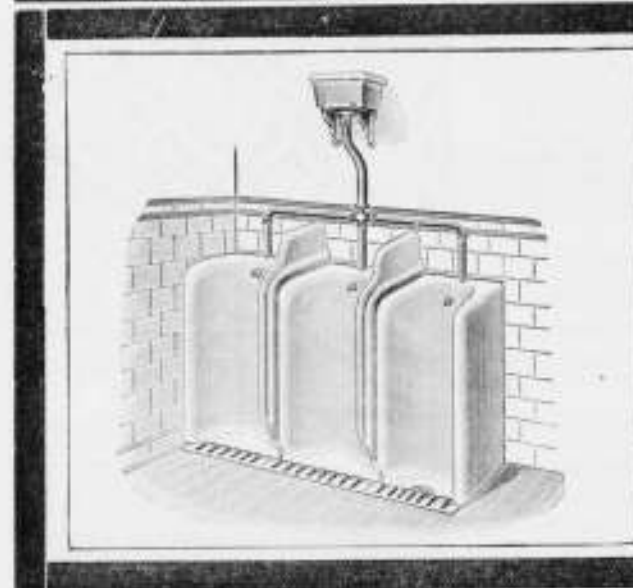
in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT“ Warm-watertoestellen met automaat.
 Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het gehele huis naar badkuip, wastafel enz.

„Lightning“ Geysers.

Porceleinen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.
 „Twyfords“ Aardewerk en „Twyfords“ „Adamaat“ verglaasde vuurkiet.
 Ornamenten voor Elektrisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verschillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

N. V. Scheja - Zwijndrecht.

Vloerbekleding zonder naden.

voor Schepen, Kantoren, Restaurants, Magazijnen, Scholen, Ziekenzalen, Machinekamers, Gangen, Trappen, enz.

Monsters en prijsberekening op aanvraag.

E. de la Sauce & Kloss,

Lichtenberg bei Berlin.

BRANDDEUREN, SAMENSCHUIFBARE AFSLUITHEKKEN,
 IJZEREN ROLLUIKEN.

IJzeren Gebouwen voor de Tropen.

Vertegenwoordigers v. Nederland en Koloniën:

HERINGA & WÜTHRICH, = HAARLEM.

VRAAGT PROSPECTUS.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,

(HOUTGRANIEF)
 ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
 Aanvragen, met opgave van proefte en bestemming adresseere men Louvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

GEBRS. VAN MALSEN, DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en parketvloeren.

Naaml. Venn. F. W. BRAAT'S

Koninklijke Stoomfabriek van
 Werken in Zink en andere Metalen,
 DELFT,

beveelt zich aan voor de levering van alle soorten van Ornamenten in Zink, Koper, Brons, Lood en gesmeed IJzer.

Eigenaar der Koninklijke Fabriek van gegoten Zink- en Bronswerken onder de firma L. SCHÜTZ & ZOON te ZEIST.

Aanleg van Centrale Verwarming naar alle systemen.

Brochures en albums op aanvraag verkrijgbaar.

Galvaniseerinrichting.

Hoofdagente der firma S. J. ARNHEIM te Berlijn, Kon. Keiz. Fabriek van Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, enz.

PAUL DEVIS.

IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
 te OUGRÉE (BELGIË).

Voor plaatsen waar geen Gasfabrieken
 of Electriche Centrale
 bestaat is een

Amberger Luchtgasapparaat. het
 eenvoudigste, beste
 en veiligste!

Wilhelm Siemens, Rotterdam.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Vissel R'DAM.
 A'DAM.

N. V. DE NEDERL. STAAL-INDUSTRIE 1/2 H. E. Oving Jr.

CONSTRUCTIE WERKPLAATSEN

aan de Binnenhaven O.Z.

ROTTERDAM

VERVAARDIGT

IJzeren Bruggen, IJzeren Gebouwen,
 IJzeren Overkappingen, IJzerconstructies
 van elken aard.

Complete aanleg van Fabriekssporen.

MARTIN & Co.,

AMSTERDAM.

Achter Oostende bij het Paleis voor Volksvlijt.

HOUTEN PARQUETVLOEREN

in ASPHALT-MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel.
Afdeeling Nijverheid.
 (Dienst der Meteorologie.)

AANBESTEDING.

Op Dinsdag, 23 Juni 1908, des voormiddags ten 11 ure, zal, onder goedkeuring van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, aan het gebouw van de afdeling Nijverheid, Nieuwe Uitleg n°. 13 te 's Gravenhage, worden aanbesteed:

Het verbouwen van het Hoofdgebouw en het bouwen van een dubbele dienstwoning op het terrein van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut te DE BILT, bij UTRECHT.

Batting f 27.500,—.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, La. X, afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 9 Juni 1908 ter lezing aan het gebouw van de afdeling Nijverheid voornoemd, Nieuwe Uitleg n°. 13 te 's Gravenhage, aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 2de District, Nassau Oudekade n°. 59 te 's Gravenhage, aan het gebouw van het Provinciaal Bestuur van Utrecht, aan het gebouw van het Koninklijk Nederlandsch Meteorologisch Instituut te de Bilt en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der aan den voet daarvan vermelde kosten, te bekomen bij de firma Gebroeders VAN CLEY, boekhandelaars, Spui n°. 28 te 's Gravenhage, en door hare tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen zijn te bekomen bij voornoemden Rijksbouwmeester.

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 16 Juni 1908, des voormiddags ten 11 ure.

's-Gravenhage, 25 Mei 1908.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 15den Juni 1908, des namiddags ten half 2 ure (*Greenw. tijd*), zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek no. 1114:

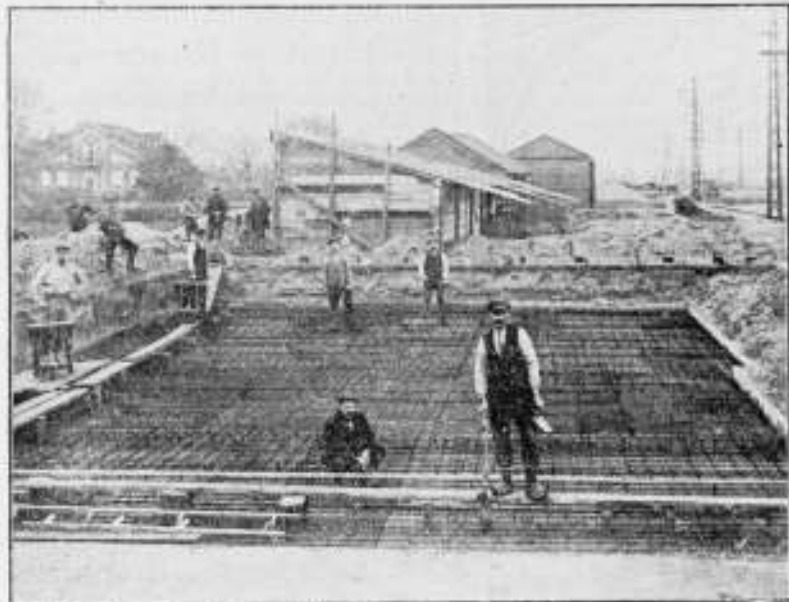
Het wijzigen en vergrooten van het Stationsgebouw te ALKMAAR.

Begroeting f 23.900,—.

Het bestek met 2 teekeningen is tegen betaling van f 2.50 en het bestek zonder de tekening tegen betaling van f 0.75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op Woensdag 10 Juni 1908 ter plaatse voorn. 10^u, uur spoortijd.

De Raad van Administratie.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.
'S-GRAVENHAGE.

„BOUWMATERIALEN”

LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

TRAS

Vraagt inlichtingen voor de contrôle van goede tras.

METALEN
Plafond- en Wandbekleedingen.
Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zoals WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS, SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen. Zend ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis ten dienste.

WILLIAMS & Co.
WITTE HUIS — ROTTERDAM.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgereicht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

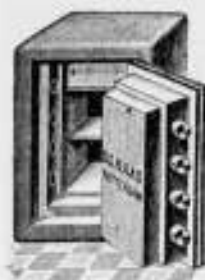
Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalousiën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

J. F. KRÖNER & Zonen, HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

Bij MOUTON & Co., te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouwkundig Weekblad”.
Deze portefeuilles zijn voorzien van een ingedrukt jaareijter.
Prijs per portefeuille f0.50. Franco per post f0.65.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Nederlandsche Maatschappij

voor

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bensdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

ASSMAN & Co.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud 1878
Tentoonstelling 1895
1906
INT. TELEFOON 4202.

**N.V. Utrechtsche
Asphaltfabriek**

v/h Firma STEIN & TAKKEN,
Hout-Cement Dakbe-
Cement-Mastix dekking
ASPHALTVLOEREN, enz.

A. N. DE LINT DELFT
DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.
Schoorsteenmantels.
SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)
Berbastegels
fabrikant Joost Thooff en Labouchère.

Société Anonyme Métallurgique
d'AUBRIVES & VILLERUPT,
Siège Social à Aubrives (Ardennes).

Gegoten IJzeren Buizen
met bijbehorende hulpstukken.
HOOFDAGENT voor Nederland
W. DEURVORST & ZONEN. - DEN HAAG.

Kantoor: Heerengracht 20.
Onderneemt het leveren en leggen van
Buizen en Hulpstukken voor GAS- en
WATERLEIDING.

STAAL & HAALMEIJER, AMSTERDAM.

Engelsche Staalrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation voor **Bouwmaterialen** KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim 300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van 15, 20 en 30 cm. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.

KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten, van naadlooze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw. Voordeelig ter vervanging van houten stutten. Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur. Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau G. L. DAHLMANN, Rotterdam.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIÉTOR.
Routement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.

Directeur: H. VAN DER MASCH SPARKER.

AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.

TELEFOON 108.

Nieuw Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestekteekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.

Sneller, Juister, Goedkooper
dan foto litho

„Het maken van calques is overbodig de drukken kunnen worden gemaakt direct naar de teekeningen „mits deze in goede zwarte lijnen „zijn uitgevoerd“.

Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

„BOUWMATERIALEN“
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doorniksche en Luksche

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van hoogstens 15% restant op een zeef van 900 mazen per cm². (voor speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleistermateriaal. — Onovertroffen percentage zuivere werkzame kalk en daardoor zeer voordeelig in 't gebruik. — Monsters, proefstaten, attesten en mortelverhoudingen worden gratis verstrekt.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

tot 5 m. voorradig

tot 30 m. voorradig

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

Haringgraatstaal.

Een onovertroffen en verrukkelijk materiaal voor plafonds, brandvrije beschietingen, binnen- en buitenmuren.

Brandvrij. — Soliede Werk. — Eenvoudig aan te brengen. — Geen verlies van specie. — Goedgekeurd door Bouw- en Woningtoezicht der groote steden. — Verschillende Architecten schrijven het voor.

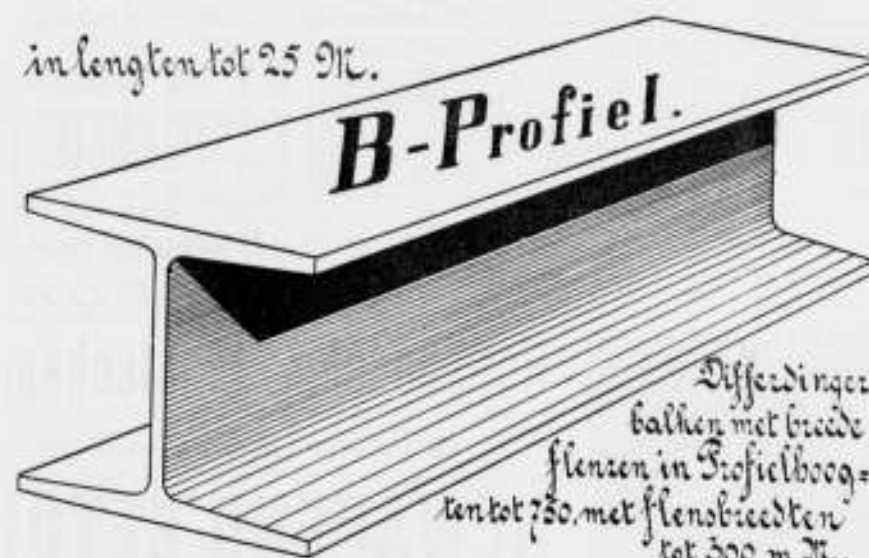
Eens gebruikt, altijd gebruikt.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

Vertegenw: **C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.**

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

B-Profiel.

Differdingen
balken met brede
flenzen in Profielhoog-
ten tot 750 met flenzbreedten
tot 300 m.M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem. — zie de talrijke Attesten — van verlichting voor kleine gemeenten, Villaparken, Villa's, Gestichten, Fabrieken enz.

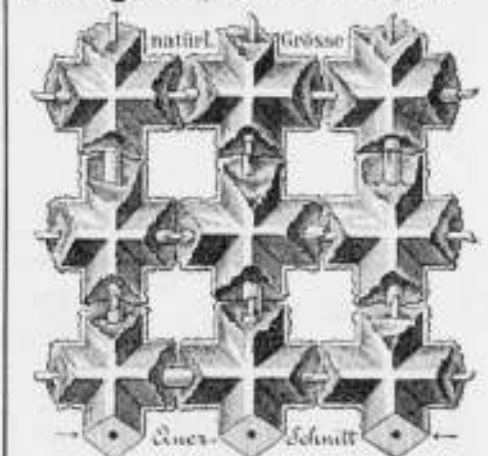
Wordt tevens als beweegkracht dienstbaar gemaakt voor aanleg WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig, zoo gewenscht werkende met gewichten, dus zonder Mortortje, zindelijk, gevaarloos en gemakkelijk te bedienen. Behalve in vele villa's en gestichten, zijn reeds 9 belangrijke dorpen in Nederland, naar ons systeem met dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofd-directeur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2658.

GEBRUIKT
Steengas „DRAHTZIEGEL“

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en alle mogelijke IJzerconstructies. Onderkleeding van Trappen, Gebogen Plafonds, enz. Eenig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.
ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. + + +

DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2DE SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London

Sanitary Engineer.

HOOFDKANTOOR EN MAGAZIJN
150/1 de Ruyterkade. — AMSTERDAM — Filiaal 44 Rokin.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld, te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

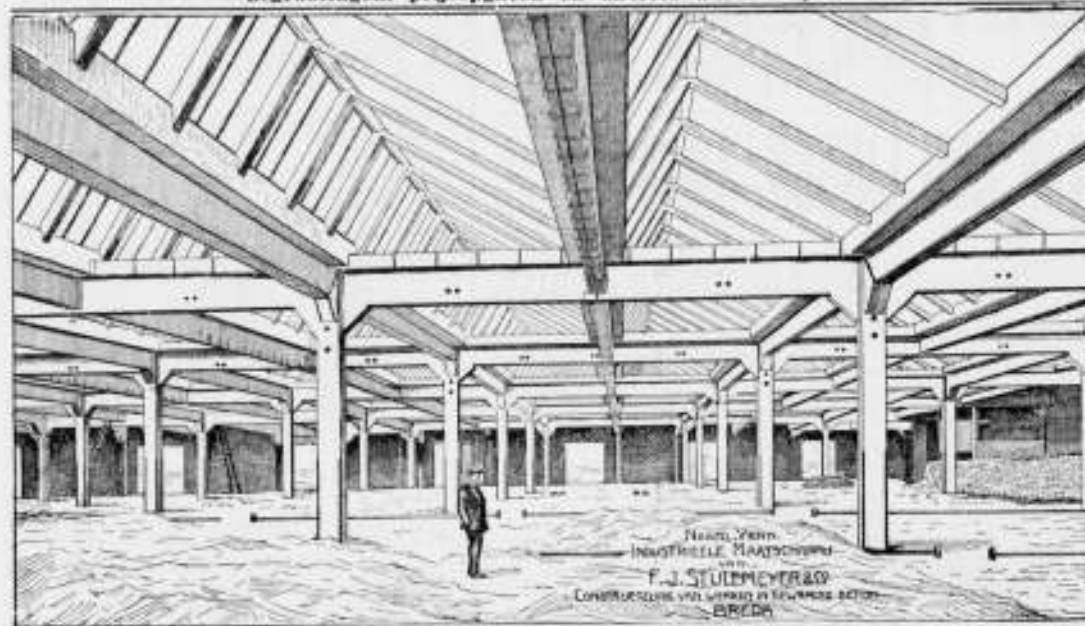
Getijers geheel van rood koper, van binnen verind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASCHTAFELS, URINDIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenformis.

Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,

ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

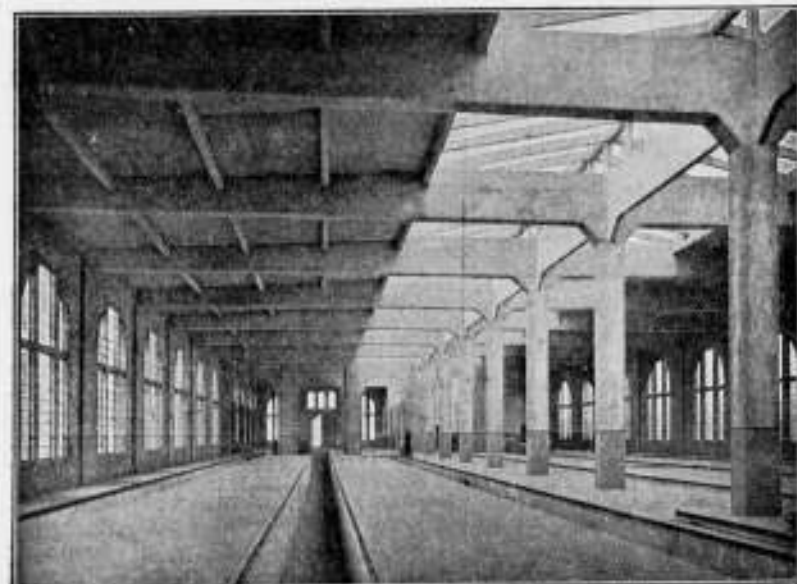
Civil Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

28^e JAARGANG 1908. N° 24

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGaan VAN DE MAATSCHAPPY
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.

BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG

UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

ABONNEMENTSPRIJS

N° 24. 13 JUNI 1908. Over Weenen, II, door H. Evers, prof. aan de T. H. S. — De Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, I, door J. G. — „Die Haghe”. Een bouwmeester over zijn kunst aan het woord. — Prijsvragen. Tentoonstelling prijsvraag Eengezins-werkmanswoningen. — Ingezonden. — Inhoud van Tijdschriften. — Berichten. — Personalia. — Bureau voor plaats, v. opzicht, en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst v. fabriek, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs den ADVERTENTIE: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIE tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

OVER WEENEN. II.

Bij den aanleg van de Ringstrasse stonden de Weener architecten voor een schoone maar zware taak. Die algeheele herbouw toch van de Oostenrijksche hoofdstad valt in een tijdperk van volslagen stijlloosheid, toen de architectuur der publieke gebouwen door de dorre ambtenaarswereld der toenmalige staatsbureau's werd beheerscht. Het gevaar bestond dat onder voortzetting van dit stelsel de nieuwe beweging in slapheid en verwildering zoude verloopen.

Met kracht werd dan ook door de jongste kunstenaars geprotesteerd. De publieke prijsvraag, als redmiddel van de bestaande, geestdoodende sleur, werd door hen erkend, geëischt en ook verkregen.

Uit de groote bouwbeweging van ongeveer twintig jaren die toen volgde, traden weldra drie talentvolle, jonge kunstenaars te voorschijn, Hansen, Ferstel en Schmidt. Zowel door talrijke werken als door het professoraat aan Technische Hoogeschool en de Akademie verkregen zij grooten invloed en werden zij de hoofdleiders van de beweging. Zij hebben door de uitvoering van publieke gebouwen, kerken, paleizen en woonhuizen, toonaangevend voor hun tijd, krachtig bijgedragen tot de vorming van een lokale architectuur, den Weenerstijl.

De jonge Hansen, een Deen, die reeds in Athene werkzaam was geweest en aanvankelijk bij den architect Förster Sr. in dienst trad, werd, met Tietz, winnaar in de prijsvraag van de Beurs aan den Schottenring. Evenzoo bouwde hij de Akademie, de Musikvereinssäle, enkele paleizen, particuliere gebouwen en groote „Zinshäuser” aan

den Ring. Onder deze vond vooral de bekende Heinrichshof, tegenover de Opera, groote waardeering. Zijn laatste werk is het Parlementsgebouw (± 1885) waarin nu de opening van het Congres heeft plaats gehad.

De jonge Weener, Ferstel, debuteerde als student op 26-jarigen leeftijd (1856) met den 1^{en} prijs voor de Votivkirche, ter herinnering aan den mislukten moordaanslag op den keizer, van 1856-'79, uitgevoerd. Verder zijn van hem een Bankgebouw in de stad, het Gewerbe Museum met school aan den Stubenring, eenige paleizen voor den adel, en als laatste werk in Weenen, de Universiteit aan den Franzensring die bij zijn vroegen dood (1883) nog onvoltooid was.

Schmidt, afkomstig uit Schwaben, in Weensch dialect 'a Schwob', was eerst steenhouwer aan den Dom te Keulen, toen professor aan de academie te Milaan en daarna te Weenen. Tot zijn voornaamste gebouwen behooren het Gymnasium, een Gothische koepelkerk te Mariahilf, verder het grootsche Raadhuis dat in 1883 werd ingewijd, en eindelijk het Stiftungshaus op de plaats van het afgebrande Ringtheater. Als Dombaumeister leidde hij tevens de voltooiing van de S. Stefanuskerk.

Uit dezen grooten bouwtijd zijn nog te vermelden de architecten v. d. Nüll en Siccardsburg (Opera), v. Wielemans (Gerechtshof), v. Hasenauer, (Musea en Hofburg), v. Weber, Hellmer (Stadtheater), Schachner, Hieser en andere.

De talrijke, omvangrijke gebouwen in betrekkelijk korten tijd, aan en om den Ring uitgevoerd, verdienen ook, na een tijdsverloop van een kwart eeuw waarin op gebied der architectuur zooveel is veranderd, juiste waardeering. De Italiaansche Renaissance die toen het algemeen uitgangspunt

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwteksten, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

WEENEN: REICHSRATSTRASSE MET VOTIVKIRCHE.

der architectuur werd, heeft hier een bijzondere, lokale uitdrukking verkregen. De talrijke gevels toch hebben in hun massa, hun algeheele verhoudingen, hun reliefbewerking, hun kleur, iets eenvoudig-natuurlijks iets aantrekkelijk-voornaams dat van eigen leven getuigt en uit lokalen geest is voortgesproten. Uit hen spreekt de Weener aard, het Zuidelijke, levenslustige, beschaafde karakter van den Oostenrijker, zijn samengestelde volksaard die uit de vermenging van Duitschers, Italianen en Slaven is ontstaan, kortom de geest van een ras, dat met het volbloed Germaansche slechts weinig gemeen heeft en destijds door den ijzeren Bismarck, smalend, als een „Volk von halb und viertel Deutscher“ werd gekenachtst.

Den geheelen Oostenrijker naar dit streng oordeel over zijn slaphed en halfslachtigheid op politiek gebied te willen afmeten is zeker onbillijk. Men moet in Weenen gewoon hebben om zijn goede eigenschappen in het dagelijksch leven ten volle te kunnen waardeeren. Zijn kostelijke humor, zijn spontaan vernuft en fijn gevoel, zijn vriendelijke, trouwhartige voorkomendheid vooral maken Weenen tot een aantrekkelijke woonplaats voor den vreemdeling. En men gevoelt in die vriendelijk-voorname, correcte architectuur van den Ring iets terug van deze goede eigenschappen, al is zij niet van conventie vrij te pleiten, al is haar karakter soms wat oppervlakkig, en kenmerkt zij zich soms meer door de uitbeelding van aangename vormen dan door een diepe gedachte.

Zoo is het de groote verdienste der kunstenaars van 1860 de zuivering en verhefing van het algemeen kunstpeil te hebben bevorderd, door eendrachtig optreden een lokalen stijl te hebben voortgebracht. Want al onderscheiden zich onder hen sterk uiteenlopende individualiteiten en waren zij, van huis uit, een verschillende stijlrichting toegedaan, dan is onder invloed van den lokalen geest toch hun scherpte verloren gegaan, de harmonie bewaard gebleven.

Het meest treffend komt dit tot uiting aan het Raadhuispark dat aan drie zijden door het Parlement, het Raadhuis en de Universiteit, scheppingen van Hansen, Schmidt en Fer-

stel is omsloten en waar het Neo-Grec, de Neo-Gothiek en de Neo-Renaissance naast elkaar staan.

Van modern standpunt beschouwd is deze terugkeer tot de historische stijlen, in beginsel, te veroordeelen al blijkt bij nadere beschouwing de archeologie slechts secundair te zijn, en de persoonlijkheid der ontwerpers sterk naar voren te treden. Het meest treft dit wel aan het Raadhuis, Schmidt's laatste werk. In vergelijking van zijn eerste werk, het Gymnasium aan het Beethovenplein, heeft de stijl van dezen aanvankelijk, starren middeleeuwer een geheele verandering ondergaan. Van een dorre archeologische behandeling is hier geen sprake meer. Het grondplan is van breeden, symmetrischen opzet. De massa's van het ontzaglijke gebouw vertolken ten volle de inwendige distributie. Feestelijk voornam is de dominerende middenbouw, die krachtig door sierlijke torens en breeden, gastvrijen trapaanleg wordt aangeduid en welks rijke arcaden en galerijen de volkshal en feestzaal tot uitdrukking brengen. Talrijke figuren, ter verzinnelijking van staat en stad, verhoogen het officieele karakter van dit gedeelte, welks as, door den statigen middentoren van honderd meter hoogte duidelijk is aangeduid. Een krachtige persoonlijkheid spreekt uit de geheele samenstelling en met veel talent zijn de talrijke details uit gothische en klassieke elementen tot een zelfstandige, harmonische vormenspraak van vriendelijk voornam karakter opgelost. De talrijke congressisten hebben bij de feestelijke ontvangst op den eersten avond de klare, duidelijke planverdeling, de sobere stijlvolle architectuur van de feestzaal¹⁾ en hare omgeving kunnen waardeeren. Het geheele gebouw welks omvangrijke dienst in talrijke vleugels, om zeven binnenplaatsen en op zes verdiepingen is verdeeld, getuigt door de vele karakteristieke bijzonderheden, te lang om hier te analyseeren, van den buitengewoon begaafden bouwmeester.

Verkwikkend was het te hooren, in onzen zoo kritischen tijd, met welk een liefde en waardeering jongere architecten van betekenis o. a. Prof. Ohmann, over „Meister Schmidt“

¹⁾ De lengte bedraagt 76 M., de breedte 19 M., de hoogte 17,50 M.

WEENEN: VOLKSGARTEN.

spraken, hij die aanvankelijk vreemdeling doch allengs in kunstgevoelen geheel Weener, de Gothiek op dezen, door traditie, klassieken grond met succes wist te acclimatiseeren.

Minder plooibaar toont Hansen zich in het naburige Parlementsgebouw, zijn laatste werk. Wel spreekt er iets moderns in de rationeele aanduiding der zittingzalen van het Abgeordneten- en Herrenhaus, als artistieke hoofdmomenten, doch over 't geheel treedt het archeologische karakter te veel op den voorgrond. Hiermede zij niet beweerd dat dit voornam gebouw slechts een intelligente copie naar Grieksch model zoude zijn. Hoewel van Grieksch geest getuigend, in den meest zuiveren zin en zooals slechts de werken van een Schinkel dit evenaren, verraden ook tal van onderdeelen, in- en uitwendig, en boven alles de geheele stemming van het werk, door vorm en koloriet, een zeer voornamen kunstenaarsgeest. Waar echter de Gothiker, Schmidt, vermocht zijn werk van moderns geest te doortrekken, de archeologie af te schudden en de Gothiek het uitgangspunt te doen zijn van een schepping vol frisheid en eigen leven, daar bleef Hansen, fijn voornam, ontzaglijk knap, doch ietwat star en koel in de archeologie staan.

Hansen's invloed op de Weenerkunst van dit tijdperk dagteekent trouwens van zijn eerste werken toen hij, minder doctrinair stijlist, met den reeds genoemden Heinrichhof de architectuur van het „Zinshaus“ op een beschaafd peil wist te brengen, een lokaal cachet wist te geven.

Grootter nog dan die der twee genoemde meesters was Ferstel's invloed op de lokale kunstrichting. Volbloed Weener door geboorte, en op jongen leeftijd als een figuur onder de architecten erkend, heeft hij in zijn vele werken aldaar voortreffelijk den lokalen geest tot uitdrukking gebracht. Het derde monument van het Raadhuispark, de straks genoemde Universiteit, getuigt in 't bijzonder hiervan.

Er is, op het eerste gezicht, aan dit gebouw niets pakkends, aangrijpends. Rustig verheffen zich de eenvoudige gevels aan den hoek van het Raadhuispark en den Ring. Toch treft dadelijk de vriendelijk voornam toon der archi-

tectuur. Vooral het hoekpaviljoen en de aansluitende partijen, boeien, bekoren steeds meer door de edele verhoudingen van muren en openingen, de zuivere teekening van de geleidingen en eindigingsvormen. Er is ook volkomen evenwicht tusschen de architectuur en de plastiek. Zoo passen de figuren der nissen van wege hun bescheiden schaal en sierlijk model, geheel in deze omgeving en verhoogen zij den indruk zeer. Trouwens hebben de Weener beeldhouwers op het gebied der figurale plastiek in verband met de architectuur veel stijlvol gewrocht, waaraan voorzeker de mooie, goed gevormde Weenerin niet weinig schuld is. Zumbusch, Kundmann, Weyer, Benk, Tilgner, Hellmer en andere zijn de scheppers van vele karakteristieke figuren die het bovengenoemde en andere publieke gebouwen sieren.

Ferstel's universiteit is ook als type van ruimte-architectuur door het monumentale karakter van vestibule, traphallen, galerijen en binnenplein belangrijk. Voornam stemming en verfijnde eenvoud in geheel en onderdeelen zijn de groote eigenschappen van dit zoo aantrekkelijk en waardig architectuurkader voor het universitair onderwijs.

Evenals de binnenaanleg van het Raadhuis kan die der Universiteit met de schoonste paleizen van Italië wedijveren en het is een groote verdienste van de Weener architecten in 't algemeen de belangrijke betekenis der ruimtewerking bij de samenstelling hunner plans zoo juist te hebben gevoeld. De „Lichthof“ van het Kunstgewerbe Museum aan den Stuberring, een der schoonste van den modernen tijd, getuigt ook hiervan.

Ferstel vertegenwoordigt in zijn werk, evenals in zijn persoon in hooge mate de goede, aantrekkelijke eigenschappen van den beschaafden Weener volksaard en van zelf laat zijn groote populariteit zich hierdoor verklaren. Vooral zijne paleizen, zooals dat van den aartshertog Ludwig Victor, van Wertheim en anderen hebben grooten invloed verkregen op de physionomie van het woonhuis in 't algemeen.

Het type hiervan is de blokwoning. Ten einde de dure terreinen die door de verfoeilijke speculatiezucht der grondeigenaars al spoedig zeer in prijs waren gestegen, zooveel

mogelijk rentegevend te maken ontstonden groote panden, soms 5000 M², groot met een gevellengte van wel honderd meter, ingedeeld als étagewoningen voor talrijke families en van vier tot zes verdiepingen hoog. De benaming „Zinskaserne“ is hier van afkomstig.

Het gevelschema van het paleis der „hohen Herrschaften“ diende nu ten grondslag voor het burgerwoonhuis. De menselijke ijdelheid was hieraan niet vreemd. „Ein schönes Palais (spreek uit: Phalé) am Ring zu haben“ had voor den rijken Weener-burger van 1860 even zoo groote bekoring als het „avoir pignon sur rue“ voor den franschen stedeling van de 15de eeuw.

De algemeene hoogteverdeling van den paleisgevel — een rustica onderbouw voor de dienstlokalen met hoofd, ingang of portiek, een domineerend middendeel voor de hooge woon- en staatsievertrekken en dan een lagere slaapverdieping als attiek opgevat en door een statige kronenlijst met of zonder balustrade bekroond — werd fluks benut. Natuurlijk moesten de verhoudingen gewijzigd worden. Naar het voorbeeld van de Italiaansche paleizen uit het midden der 16e eeuw (Genoa, Venetië) werd de rustica-onderbouw met een insteek-verdieping of Mezzanin verhoogd en soms

ook nog met een halve kelderverdieping, waardoor het zoogenaamde „Hochparterre“ onstond. Twee verdiepingen van het burgerwoonhuis werden dan tot een domineerend middendeel saamgevat en door een opperste verdieping bekrond.

De schikking schonk jaren lang algemeene tevredenheid. De eigenaar had geen bezwaar om bijv. een vijfde verdieping als een derde aan den man te brengen en de ijdelheid van den hoogen huurder was er mee gebaat. Ook was aan den welstand voldaan. Ongetwijfeld toch vertoonden door deze klare, hoofdverdeling de lange huizenmassa's die natuurlijk in onderdeelen verschillen, een zekere eenheid en rust, zonder eentonigheid. Over 't geheel toch verkrijgen zij een krachtig relief door balkons en door de verschillende behandeling der ramen. Met voorliefde heeft de Palladiaansche ordonnantie hier toepassing gevonden terwijl Caryatiden of Hermesfiguren maar zelden ontbreken. Last not least is ook het koloriet een factor van gewicht. Werkelijk fraai zijn sommige gevels door fresco schildering sgraffito bewerking. Hansen gaf hierin met zijn Heinrichshof en Muzikvereinsäle een smaakvol voorbeeld.

H. E.

DE RIJKSACADEMIE VAN BEELDENE KUNSTEN TE AMSTERDAM.

In aansluiting met ons verslag over de Tentoonstelling betrekking hebbende op de geschiedenis van de Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, zie Bouwkundig Weekblad no. 18, zijn we nu in staat gesteld meer nauwkeurig deze geschiedenis en hare beteekenis te vermelden, dank zij den heer A. J. Derkinderen, die ons een overdruk stuurde van zijn artikel betreffende deze geschiedenis, verschenen in het Mei-nummer van de XXe eeuw. Deze overdruk die zeer fraai, ja beter gezegd, zeer gevoelig is bewerkt en verzorgd door de firma Joh. Enschede en Zonen te Haarlem en met enkele etsen is voorzien, geeft een vollediger beeld van en inzicht in de beteekenis van de tentoonstelling en in het karakter van de Academie, dan een onvoorbereid tentoonstellingsbezoek kon geven.

In dit artikel van den directeur van de Rijksacademie steekt iets meer, iets belangrijkers dan alleen de historische vermelding van hoe of het met het teekenonderwijs vroeger gesteld was in vergelijking met tegenwoordig; er steekt de groote, belangrijke, essentiële vraag achter: in hoeverre voldoet de Rijksacademie aan het door Minister Fock in 1869 ingediend wetsontwerp, behelzende: Regeling van het onderwijs van Rijkswege in de Beeldende Kunsten, welk ontwerp met groote meerderheid van stemmen door de Volksvertegenwoordiging toen is aangenomen; in hoeverre is de Rijksacademie nu een instelling voor Hooger kunstbeoefening, waar het volledig onderwijs gegeven wordt in het beeldhouwen, schilderen en graveeren, en waar tevens de aesthetische ontwikkeling van den architect, die reeds een praktische en wetenschappelijke opleiding heeft genoten, verder bevorderd kan worden, gelijk de wet van Minister Fock het uitdrukkelijk vermeldt.

Er zit achter deze vragen iets, dat het opstel van den heer Derkinderen ook buiten de Rijksacademie belangrijk maakt voor den tegenwoordigen tijd; de groote, algemeene en blijvende waarde van het geschrift ligt in de poging

die de schrijver hier doet om *praktisch, om in het onderwijs* de beeldende kunsten te vereenigen. Dit is de kern van het verhaal, dit is de leidende gedachte, dit is het doel van den directeur der Rijksacademie.

En wel is dit een merkwaardig doel, juist in den tegenwoordigen tijd. Hier en daar zijn stemmen opgegaan, die met overtuiging, die met historische argumenten en aesthetische analyses hebben aangetoond hoe in de bloeitijden der kunst die merkwaardige eenheid bestond, die eenheid welke een logisch gevolg en tegelijk een symbool is voor het oppermachtig, onverdeelde aanwezig zijn van een groote cultuur. Dit inzicht kunnen we aannemen als juist te zijn; het is de groote, in dit geval de nieuwe cultuur, de nieuwe levensleer die zich eerst moet vestigen, wil de nieuwe kunst en haar eenheid geboren worden.

Hoewel nergens duidelijk gedefinieerd of op den voorgrond geschoven, voelen we toch heel goed bij het lezen van het artikel, dat de heer Derkinderen dit standpunt inneemt; waarmede hij toont de wetenschap uit het verleden geput dienstbaar te willen maken voor de toekomst; waarmede hij toont, geheel in overeenstemming met het verlangen van de volksvertegenwoordiging in 1869, niet te willen medewerken aan de algeheele overwinning van het zuiver verstandelijke, het wetenschappelijk ten koste of ten nadeele van de kunst, zooals de laatste helft van de 19e eeuw dat heeft gewild, maar juist de kunst hare zuivere en hooge plaats te willen hergeven in het maatschappelijk leven en dit te willen bevorderen door in de Rijksacademie een plaats in te ruimen aan alle beeldende kunsten en haar zoo noodzakelijk vruchtbaar onderling contact te verzekeren. De Rijksacademie heeft voor haar reorganisatie juist mannen noodig als de huidige directeur, omdat deze de nieuwe tijd, het nieuwe leven aanvoelende en begeerende, met een schoone toekomst in het hoofd, met krachtige overtuiging zullen streven naar die nieuwere beschaving, die nieuwere levensleer,

die zich nu bij hen als een wonderlijk schoon verlangen voordoet.

Het feit, dat aan alle kanten de oude burcht van conventie en sleur in de kunst en in het leven gescheurd en gebroken is, dat overal in de spleten en breuken de wilde en prachtige bloemen van een nieuwen tijd opschieten, de natuurlijke en ongesnoeide uitingen van een komende cultuur; het feit dat het geschrift van den heer Derkinderen niet alleen staat, niet is als een roep in de woestijn, maar dat het aansluit bij het verlangen van velen, die ieder op hun wijze naar die nieuwere kunstontwikkeling en haar eenheid toe werken, dat feit zal den directeur van de Rijksacademie hoop moeten geven eenmaal, wanneer de tijd er rijp voor zal zijn, zijn plannen verwezenlijkt te zien.

Laat ons nu, met deze eenheid der beeldende kunsten voor oogen, grepen doen uit dit geschrift en de geschiedenis van de Rijksacademie nagaan, in aansluiting en ter compleeteering van hetgeen in het Bouwk. Weekblad no. 18 is gezegd.

Door de kunstenaars der 17de eeuw is de academie gesticht; voor dien tijd zorgde de organisatie der gilden voor het kunstonderwijs, naar de ambachtsmanieren in de werkplaatsen gegeven.

Na het verval der middeleeuwsche grootheid „verloor de schoone werkwijze der oude ambachtswinkels en zijn onderwijssysteem zijn vasten wettelijke steun“. De opkomende industrie stond al aan den drempel, gereed grooter productie-vermogen, ongebondener concurrentie en hulp van velerlei machines in te voeren. De kunstenaars voelden den nood des tijds en poogden, tot afzondering gedwongen, „door nieuwe organisatie de beste tradities der kunst en veiligheid van eigen arbeid te behoeden voor boozen invloed“. Op verschillende plaatsen werden bij besluiten en brieven door het Stadsbestuur aan de kunstenaars het recht toegekend zich af te scheiden van het ambachtsgilde en kregen deze het recht een eigen organisatie te zoeken door Confrerieren of Broederschappen van de kunst te stichten „waar in de plaats van schoenmakers en stoelenmakers, kunstminnaars en regenten hunne collega's zijn konden“. Deze feiten werden met groote feesten herdacht, waarbij vooral het vrije van de kunst, los van het ambacht, het kenmerkend Renaissance begrip dus, herdacht en bezongen werd; vandaar dat Pictura het hoogst verheven werd.

Gemakkelijk was de taak van deze eerste academiciëns niet; het gold toch niet meer of minder dan dat „het kunstonderwijs moest onttrokken worden aan persoonlijke verbintenissen tusschen meester en leerjongen, en gemaakt tot een openbaar en algemeen belang.“ Hoofdzaak werd gelegd op het teekenen omdat het de beteekenis en het wezen van den vorm het best deed kennen.

Overal ontstonden zoo academies, „colleges“, teekenkamers enz. de antieke kunstwerken en het naakt model werden de voorbeelden.

In Amsterdam kwam de nieuwe tijdgeest vooral tot uiting op het feest van 20 October 1653 in den St. Joris doelen, waar de nieuwe Broederschap der schilderkunst gevierd werd; „het was een poging om, toegevend aan eenzelfde drang als zich overal gevoelen deed, ook in Amsterdam een nieuwen bond te stichten, die het oude Ambachts-

verbond vervangen zou en de kunstenaars van allerlei gading bij den moeilijken tijd nieuwen steun zou moeten brengen“.

Twist en tweedracht deed waarschijnlijk de vereeniging verlopen; enkele schilders begonnen op eigen gelegenheid een soort school te houden in hun atelier; vermeld worden die van Barend Graat en Gerard de Lairesse. In 1708 werd echter de stadsteekenacademie officieel voor goed gesticht, doordat van stadswege het gebruik van de kamer boven het Corps de Garde op de Leidsche poort beschikbaar werd gesteld voor de teekenoefeningen van het Kunstgenootschap, dat door juiste reglementeering nieuw leven was ingeblazen. Jan Wandelaar, waarvan de prachtige anatomieplaten te zien waren op de tentoonstelling in de Rijksacademie, en Bernard Picart zijn belangrijke figuren uit deze perioden. Een afbeelding van deze teekenoefeningen hebben we gegeven in de reproductie van een gravure, zie blz. 317. De plaats voldeed niet, en de onderlinge tweedracht deed het hare om de academie te doen sluiten.

Men begon weer van voren af aan, eerst in particuliere ateliers, daarna weer boven de Leidsche poort, waar men probeerde door veranderde reglementen en door het instellen van een directie van 6 personen benevens door het uitloven van prijzen de academie tot bloei te brengen; dit geschiedde in 1765, de directie bestond uit: J. Buys, C. Ploos van Amstel, J. O. Husly, P. Louw, A. Ziesenis en R. Vinkeler, terwijl de burgemeester J. Witsen hoofd-directeur was.

De betrekkelijke vooruitgang in deze periode is o.m. ook toe te schrijven aan het toenemende verval der gilden. De academie kreeg een zaal in het Raadhuis; het onderwijs werd uitgebreid, de hulpmiddelen vermeerderd, vooral door de verzameling kunstvoorwerpen, modellen van stadsgebouwen, hunne beelden en ornamenten, benevens door de „Prenschat, in veele jaren bijeen verzameld door den heere Michel Hinloopen“ in het midden der 17de eeuw, ruim 7000 prenten groot, meest gravures van Italiaansche meesters; in 1766 bezat de academie een aanmerkelijke hoeveelheid afgietsels van „antieke pronkbeelden“ terwijl in 1767 C. Ploos van Amstel kostbare oude teekeningen schonk.

Burgemeesteren hadden reeds in 1748 aan Jan van Dijk, beheerder van de kunstkamer voorgeschreven, „dat het alle jonge kunstenaars vrij zou staan naar de prentkonst te tekenen of te schetsen, alsmede naar de modellen van Quellien te bootzeren en naer de Bouwmodellen te tekenen.“

Terecht laat de schrijver er op volgen: „De aard der studien die zij aanbood, moge schijnbaar meer speciaal de schilderkunst ten goede gekomen zijn, inderdaad waren zij, bij den toenmaligen stand van kunstijverheid en ambachten, wel ter dege ook deze ten bate.“ In de academie bleven de beste tradities der kunst bewaard; door haar kwam de schoonheid van Barock, Rococo en Empire tot aiting.

De groote Fransche revolutie bracht verandering; in 1798 werden „alle Gilden, Corporatiën of Broederschappen van Neringen, Ambachten of Fabrieken“ vervallen verklaard en ontbonden. „Het was de vrije arbeid, die hoe noodig ook voor menige behoefte, in de werkplaatsen alle artistieke traditie zou doen verbreken door den drang der concurrentie, en de verwaarlooing van leerlingen ten bate der onbepaalde productie ten gevolge zou hebben.“

(Wordt vervolgd.)

Hofje van Nieukoop te 's Gravenhage omstreeks 1728.

Het aardige jaarboekje van „Die Haghe” bevat dit keer een tweetal opstellen, die ook van bouwkundig belang zijn. Het eene artikel is een opstel van R. L. de Haes over Haagsche Koffiehuizen met historische en anecdotische bijzonderheden en verlicht met eenige afbeeldingen, waarvan vooral die, genomen naar teekeningen uit ± 1850 , zich kenmerken door een gezellige romantiek.

Belangrijker voor ons is het artikel van den rijksbouwmeester C. H. Peters, getiteld: De 's Gravenhaagsche bouwmeester Pieter Post.

Wanneer men het uitvoerig en zeer gedocumenteerd stuk heeft doorgelezen heeft men een helderder voorstelling niet alleen van de hoeveelheid en soort arbeid, die Post heeft verricht, maar ook van de beteekenis van Post als bouwmeester, dan eenig mij bekend artikel over hem gegeven heeft. Uit het relaas en uit de reproducties naar zijn werken komt langzamerhand de gedachte bij den lezer op, dat, hoewel de vormen van Post's architectuur ontleend zijn aan de Italiaansche La Renaissance er toch iets is in de geheele verhouding, in het totaal aspect, in het wezen van zijn architectuur, dat nauw verwant is aan wat men specifiek Hollandsch kan noemen. De nationale trapgevel staat, niet direct uiterlijk, maar wel in zekere diepere beschouwing, niet ver van de Waag te Leiden of van het Hofje van Nieukoop te 's Gravenhage.

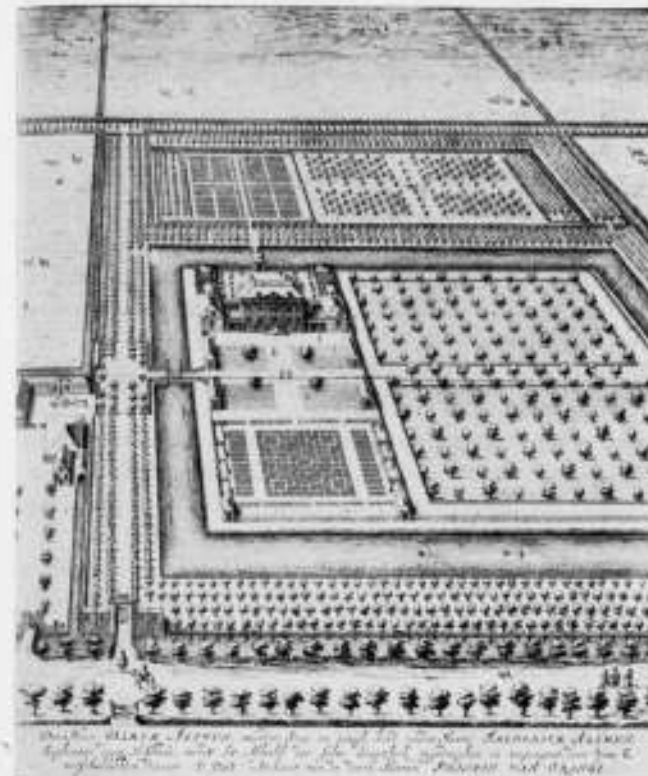
Er is in beide architectuur hetzelfde element wat haar van buitenlandsche architectuur onderscheidt, namelijk het Hollandsche; en eenigszins begrijpelijk is dan ook het gezegde van den schrijver dicht bij het einde van zijn artikel: „Inderdaad uit zijn bouwwerken spreekt meer het Hollandsche karakter, dat wij bij de Keyser en bij van Campen voor een grooter of kleiner deel missen. Door het deftig-eenvoudige, het bescheiden-rustige het niet overgrootte en goed geproportioneerde, door het geheel ondergeschikte en het sobere zijner versieringen, door het gebruik van baksteen, het materiaal

van *eigen* land, door onze Renaissance, in navolging van elders, aanvankelijk als minderwaardig materiaal ter zij gesteld, en door die baksteen nu met bergsteen saam te verwerken, wist Post van *zijn* werk weer Hollandsch werk te maken en daaraan op 't onkostbaarst, kleur en speling en tegenstelling te geven. Zijn werken, als een geheel beschouwd, behooren daardoor tot het beste, wat er tijdens de Renaissance-periode in ons land gebouwd is, zij hebben aan die periode een blijvende richting gegeven, en als men mij mocht vragen, wat *is* eigenlijk het *type* van de Hollandsche Renaissance, dan zou ik ongetwijfeld wijzen naar de bouwwerken van *Pieter Post*.”

De schrijver begint met een exposé te geven van het architectenvak, van de beoefening der bouwkunst „de aller-moeilijkste der drie beeldende kunsten” en over de bezwaren, om bouwmeester te worden, hetgeen ondanks ingenieurs- of doctorstitel, alleen door de praktijk kan geschieden; de praktijk, die onafscheidelijk is van het publiek, van den bouwheer; dan vergelijkt de auteur den tegenwoordigen tijd met de XVII eeuw, beschouwt den invloed van de kerk op de kunst, van het protestantisme en de kunst, het katholicisme en de kunst, om te komen tot beschouwingen van „kunst gemeen goed.”

Over deze inleiding misschien later meer.

Over Pieter Post zelf, geboren Mei 1608 wordt nader bericht; over zijn ouders: Jan Jansz Post, glasschilder in Leiden, zijn moeder Francijntje Peters, zijn stadgenooten (in Haarlem): Frans Hals, en diens broer Dirk; Bartholomeus van der Helst, Adriaen van Ostade, Adriaan Brouwer, enz., de architecten Lieven de Key, gestorven toen Post 19 jaar oud was, Salomon de Braij schilder en architect, Jacob van Campen, de beeldhouwers Jan Jansz de Vos en Aelbert Maerts en diens broeder, den schrijnwerker Asarias Maerts.

Het huis Vredenburg in de Beemster.

Waarschijnlijk is Post bij de Braij als leerling geweest en daardoor zoowel architect als schilder geworden; bij den bouw van het Maurits- en Huygenhuis door van Campen heeft deze waarschijnlijk de hulp ingeropen van zijn gildebroeder en stadgenoot Pieter Post.

In 1636 gaat Post met graaf Maurits van Nassau naar Brazilië, waar hij op het eiland Antonio Vaz een stad aanlegde, Mauritsstad genaamd, met verdedigingswerken, poorten, 2 groote bruggen, een Regeeringsgebouw, een Hervormde kerk, het kasteel Freiburg en de villa Boavita. In 1637 keert hij naar Haarlem terug, misschien wel met het oog op de voltooiing van het Mauritshuis.

In 1638 trouwt hij met Rachael Ridders. Interessante bijzonderheden geeft de schrijver over de gewoonte van Prins Frederik Hendrik om bij het bouwen, buiten zijn bouwmeester om, telkens andere bouwmeesters in diens werk te betrekken. Zoo wordt Post geroepen bij den bouw van het huis ter Nieuburch onder Rijswijk en met den verbouw van het huis Honschloredijk, welke door den architect Jacques de la Vallée werden geleid. Eveneens werd Jacob van Campen herhaaldelijk tijdens de la Vallée geraadpleegd. In 1645 werd Post tot schilder en architect van 's Prinsen gebouwen definitief aangesteld.

Het zou ons te ver voeren heel het interessante artikel aan te halen; in de volgende hoofdstukken worden besproken:

Post als architect van Frederik Hendrik; Post als architect van Prins Willem II; Post als architect van Prins Willem III; werken door Post voor de genoemde Stadhouders uitgevoerd; Het huis Honselaarsdijk; Het huis ter Nieuburch, Het huis ten Bosch, met plattegrond; Post als schilder; Post als architect van Johan Maurits; De zaal van de Staten van Holland, (met reproducties naar een photo van het uitwendige van ± 1870 , benevens van het uitwendige naar een gravure van ± 1730); Ontwerp van uitleg voor de stad Haarlem; Post's aandeel in den bouw van het Raadhuis te Amsterdam; Post bouwt het huis Hofwijk te Voorburg; woonhuizen te 's Gravenhage door Post gebouwd; Het Hofje van Nieu-

Raadhuis te Maastricht. De Groote Hal.

koop*) (met vogelvucht perspectief naar een gravure van ± 1728 , benevens met een pteekening van het interieur); Bouw der Protestantsche kerk te Middelburg; Het huis Alewijn in de Beemster (met vogelvucht perspectief naar een gravure*) benevens met een reproductie van een zoldering-teekening; Het Huis Rijxdorp bij Wassenaar; het huis Swanenburgh te Halfweg; het Gemeenlandshuis van Delfland te Rotterdam; de Waag te Leiden; de Waag te Gouda (met reproductie van origineele gevelteekening); het Raadhuis te

Titelplaat uit Post's uitgave van Schoorsteenmantels.

Maastricht (met plattegronden, gevel- en halphoto*); verdere bouwwerken van Post, Plaatwerken door Post uitgegeven, (waarbij reproductie naar de titelplaat uit Post's uitgave van schoorsteenmantels*); De betekenis van Post voor onze kunst; Het gezin van Post.

De doorwrochte studie is volop waard niet alleen onder de oogen van historici maar ook van architecten te komen.

EEN BOUWMEESTER OVER ZIJN KUNST AAN HET WOORD.

In het jaarboekje „die Haghe“, dat onlangs verscheen, is een studie van den Rijksbouwmeester C. H. Peters over Pieter Post opgenomen.

Bijzonder de aandacht trekt hier de inleiding, waar de heer Peters over het verband der kunsten spreekt. Na er op te hebben gewezen, hoe gemakkelijk een schuld aan roem en fortuin kan komen, vervolgt hij aldus:

„De Bouwkunst daarentegen kan niet *tooveren*, zij moet „iets reëls leveren, zij moet een stuk ruimte uit de natuur „isoleeren, enveloppeeren en inrichten en aan *dat* stuk ruimte „den vorm en het cachet geven van een kerk of van een „raadhuys, van een paleis of van een woonhuys, van eene „school of van eene fabriek, of wat het zijn moet! En de „inrichting, de plan-vorm, de geheele behandeling dier ruimte „dat alles hangt weer ten nauwste saam met het Kerkgenoot- „schap of met de gemeente, waarvoor *die* kerk of *dat* raad- „huys bestemd zijn, met de persoonlijkheid van den paleis- of „huysheer, met den aard en de beteekenis der school of der „fabriek.”

Hier is duidelijk aangetoond, hoe gering de vrijheid van een bouwmeester, vergeleken met een schilder is; de heer Peters wijst er bovendien nog op, dat zij, die iets bouwen laten, altijd komen met de kille vraag, wat het kost.

En hij zegt verder: „Werkelijk, het is een hoogst moei- „lijk en veelal ondankbaar vak, dat van een nauwgezet „architect, die er geheel voor leeft, die er geheel in opgaat; „in een klein land toch als het onze is het aantal nieuwe „bouwwerken jaarlijks vrij gering en dat geringe aantal wordt „nog verdeeld onder velen, die zich allen bouwmeester „noemen en die het publiek als zoodanig aanvaardt. Daarbij „komt nog dat er onder dat publiek slechts weinigen zijn „van voldoende ontwikkeling, aanleg en kunstgevoel om een „bouwwerk inderdaad te *kunnen* beoordeelen, zoodat de „kundige doch bescheiden bouwmeester al heel gemakkelijk „verdrongen wordt door een reclame makend collega, die in „mode-architectuur doet en zich overal in- en opdringt als „de man. Het publiek verkiest een handigen beunhaas, die „drijft op gehuurde krachten, boven den werkelijken bouw- „meester, die ten onzent slechts zelden eene zoodanige „positie *kan* bereiken, dat hij elke inmenging van onbevoegden „in zijn werk beslist kan afwijzen en aan de kaak stellen.”

De heer Peters heeft hier den toestand onzer hedendaagsche architectuur met een paar rake lijnen geschetst, en tegenover dit treurig tafereel dat, hetwelk onze bouwkunst in de 17e eeuw te zien gaf, geplaatst.

„In onze XVIIe eeuw hadden wij geen Hooge School voor „de kunst, maar had elk overheidslid, hoog of laag, kunst- „gevoel in zich en behoefte aan kunst zoowel in eigen

* Door de welwillendheid van de Firma Mouton & Co., uitgevers van „Die Haghe“, zijn we in staat gesteld deze clichés hier te geven.

„omgeving als in eigen ambtskring. De kunst werd toen „nog niet als iets aparts, als iets extra's beschouwd, dat „men al of niet en in een grotere of kleinere dosis bestelde „bij een bouw, zij was toen nog inherent *aan* elken bouw, „en zij *zelve* was toen, onbewust misschien, een algemeen „goed, een bestanddeel van eens ieders leven en kunnen „zoowel van den patroon als van den werkman, zoowel „van den bouwheer als van den bouwmeester. De bekwame „werkman dier dagen was toen de man, die in het werk, hem „toevertrouwd, een *eigen* karakter, een *eigen* cachet wist te „leggen en *niet* de man die met de machine, hem toever- „trouwd, het meeste wist af te leveren. De bouwmeester dier „dagen was geen gediplomeerde, maar een man, gevormd „gekneet in en door de praktijk van het vak, met een veelheid „van *gaven* en met een veelheid van *kunnen*, levende in een „omgeving, die in elk opzicht bijna steunend, vormend en „opvoedend op hem werkte, die hem prikkelde tot *meerder* „en tot *beter* kunnen, zoo mogelijk — en nu?”

De heer Peters laat het aan den lezer over, het antwoord achter het laatste vraagteken te plaatsen en begint dan met zijn beschouwingen over Pieter Post. Aan het slot zegt hij, dat hij, terwijl zijn studie reeds in proefdruk stond, van een opstel, in 1907 over Post door mij geschreven, een dankbaar gebruik heeft gemaakt. Daarvoor ben ik op mijn beurt den heer Peters weder erkentelijk, en niet minder voor wat hij uit het Nassausche Domein-Archief aan het licht bracht en hetwelk ons in staat stelt omtrent Post's werkzaamheid voor de Prinsen van Oranje een beter oordeel te hebben, dan vroeger mogelijk was.

Enkele kleine vergissingen zal de heer Peters, wanneer hij later zijn studie afzonderlijk mocht doen verschijnen, gemakkelijk kunnen herstellen. Zoo was Pieter Jacobsz van Campen, de vader van den beroemden Jacob van Campen, geen bouwmeester, doch administrateur van het Haarlemsche Oudemanshuis terwijl dit werd gebouwd. Verder blijft het nog een open vraag, of Pieter Post wel met Joan Maurits van Nassau naar Brazilië is vertrokken, daar hij de plannen, van wat in Amerika werd gebouwd, best te Haarlem volgens hem verstrekte gegevens kon hebben gemaakt.

De heer Peters zegt, dat Post te Haarlem in 1638 met Rachel Ridders is getrouwd, doch Van der Willigen heeft de bescheiden, op dit huwelijk betrekking hebbende niet kunnen vinden. Is de heer Peters gelukkiger geweest?

Volgens den heer Peters was een „contrarolleur“ in de 17e eeuw een opzichter of bouwmeester. Doch uit de bescheiden blijkt, dat de werkzaamheid van zulk een „tegenrolhouder“ zoodanig Hooft hem noemt, uitsluitend van administratieven aard was.

De Haarlemsche archieven laten geen twijfel, of de Nieuwe Kerk der Spaarnestad is naar een ontwerp van Van Campen, waarvan Pieter Post een model had gemaakt, gebouwd. Doch den heer Peters behaagt deze, toch zoo karakteristieke kerk niet en daarom meent hij, „dat noch Van Campen, noch Post daar eenig aandeel in *kunnen* gehad hebben”.

Door Huygens Hofwijck te Voorburg tot een werk van Post te verklaren komt de heer Peters in tegenspraak met Huygens zelf, die verklaart, dat Post hier slechts met zijn pen „gevoervrouwt“ heeft, wat „uyt den reden-rijcken sin van Campen was geboren”.

Dit zijn slechts enkele, weinig beteekenende, opmerkingen. Maar ik meen, dat de heer Peters goed gedaan zou hebben, zijn uitval tegen de „would be“ vereerders van Jacob van Campen en Hendrik de Keyser achterwege te laten. Wanneer deze „kunsthistorici“ niet Post met Van Campen en Staets met de Keyser op één lijn stellen, dan hebben zij daarvoor

zulke goede redenen, dat een klemmend betoog noodig zou zijn om verandering in hun oordeel te brengen.

In bewondering voor Pieter Post, die inderdaad werken van groote beteekenis heeft geschapen, wensch ik voor den

PRYSVRAGEN

PRIJSVRAAG SLACHTHUIZEN UITGESCHREVEN DOOR HET MINISTERIE VAN LANDBOUW, NIJVERHEID EN HANDEL.

PROGRAMMA van eene prijsvraag voor het ontwerpen van goedkope, eenvoudige en doelmatige slachthuizen, zonder en met kunstmatige koelinrichtingen.

Artikel 1.

De mededinging wordt opengesteld voor bouwkundigen van alle landen.

Artikel 2.

De mededinging zijn gehouden om, binnen 4 maanden na afkondiging in de *Staatscourant*, vrachtfrij hunne ontwerpen en begrotingen in te zenden aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Nassau Odijskstraat n°. 59, 's Gravenhage.

Artikel 3.

De stukken, gesteld in de Nederlandsche taal en geschreven door eene andere hand dan die van den inzender, moeten waarmerkt zijn met eene motto en vergezeld gaan van een gesloten naambrief.

Artikel 4.

De mededingers zijn verplicht om voor bekroning in aanmerking te komen, plannen voor beide typen A en B (zonder en met kunstmatige koelinrichting) in te zenden.

Wordt hieraan of aan eenige andere bepaling van het programma niet voldaan, dan blijven de ingezonden stukken buiten aanmerking voor eenige onderscheiding.

Artikel 5.

De begrotingen der plannen mogen, met inachtneming der hieronder aangegeven uitzonderingen, de aangegeven bouwsommen in geen geval overschrijden.

Tot aanbeveling zal het strekken, wanneer eene goede oplossing kan worden verkregen voor een lagere prijs, dan den als maximum vastgestelden.

Artikel 6.

De plannen moeten worden bewerkt volgens het Slachthallenstelsel en kunnen worden toegelicht met eene korte memorie.

Artikel 7.

Uitgelooft worden de navolgende prijzen en premien:
Voor type A (zonder kunstmatige koelinrichting) een prijs van / 250, een premie van / 100,
Voor type B (met kunstmatige koelinrichting) een prijs van / 750, een premie van / 300.

Artikel 8.

De bekroonde inzendingen blijven het eigendom van het Rijk.

Artikel 9.

De jury is bevoegd slechts één der plannen van eene inzending te bekronen.

Plannen van bijzondere verdienste, aan welke evenwel geen prijs of premie wordt toegekend, kunnen door den Minister op voordracht der jury worden aangekocht tegen een bedrag gelijk aan de premie voor dat type vastgesteld.

Artikel 10.

Type A (zonder kunstmatige koelinrichting). Bouwsom / 15,000.

De mededingers moeten inzenden:

heer Peters niet onder te doen. Doch ik meen, dat deze bewondering niet noodzakelijk het verkleinen van De Keyser en Van Campen ten gevolge behoeft te hebben.

A. W. WEISSMAN.

- een plattegrond van de verschillende gebouwen met de situatie, waarop de Noordpijl moet zijn aangegeven;
- lengtedoorsneden;
- dwarsdoorsneden — en
- eene gevelteekening.

Alles op schaal 1:100;

e. gedetailleerde begrooting van kosten van gebouw en inrichting, zonder kunstlicht, zonder aankoop van grond, zonder terreinophooging en zonder terreinafschiedingen.

Het plan zal moeten bevatten:

1. eene slachthal voor groot en klein vee, met 3 slachtstanden voor groot vee en 2 banken voor klein vee;
2. eene inrichting tot het wasschen van darmen, met 3 standen;
3. eene slachthal voor varkens, met steekbok, broeikuip, ont-haringstafel en ruimte voor 12 uitgeslachte varkens;
4. eene inrichting tot het wasschen van darmen, met 3 standen;
5. eene mestbergplaats met penshuys;
6. eene overdekte standplaats voor 6 stuks vee voor de verifi- catie, met gelegenheid tot het wegen van levend vee;
7. eene dienstvertrek voor de administratie en eventueel te verrichten microscopisch onderzoek;
8. eene watervoorziening voor koud water en voor warm water;
9. de noodige privaatinrichtingen en waschgelegenheden;
10. eene voldoende riolering en afvoer van vuil — en
11. bestrating van de verschillende toegangen op het terrein van het slachthuis.

Bij het ontwerpen van het plan moet worden rekening gehouden met de omstandigheid dat aangenomen wordt, dat geen plaatselijke riolering bestaat en ook geene drinkwaterleiding.

Type B. (met kunstmatige koelinrichting). Bouwsom / 70,000.

De mededingers moeten inzenden:

- a. een plattegrond van de verschillende gebouwen met de situatie, waarop de Noordpijl moet zijn aangegeven;
- b. lengtedoorsneden;
- c. dwarsdoorsneden, en
- d. eene gevelteekening.

Alles op schaal 1:100;

e. gedetailleerde begrooting van kosten van gebouw en inrich- ting zonder kunstlicht, zonder aankoop van grond, zonder terrein- ophooging en zonder terreinafschiedingen.

Het plan zal moeten bevatten:

1. eene slachthal voor groot en klein vee, met 4 standen en 2 banken voor klein vee;
2. eene inrichting tot het wasschen van darmen, met 6 standen;
3. eene slachthal voor varkens met steekbok, broeikuip, ont- haringstafel en ruimte voor 24 uitgeslachte varkens;
4. eene inrichting tot het wasschen van darmen, met 6 standen;
5. eene mestbergplaats met penshuys;
6. eene overdekte standplaats voor 12 stuks vee voor de verifi- catie, met gelegenheid tot het wegen van levend vee;
7. eene afzonderlijk dienstgebouw, bevattende een kantoor, een keurlokaal en eene dienstwoning (machinist);
8. eene inrichting tot het vernietigen van vleesch;
9. een koelhuis ter grootte van pl. m. 60 M²;
10. een voorkoelhuis ter grootte van pl. m. 30 M²;
11. eene machinekamer met toebehooren;
12. een sterilisator;
13. eene watervoorziening voor koud water en voor warm water;
14. de noodige privaatinrichtingen en waschgelegenheden;
15. eene voldoende riolering en afvoer van vuil, en
16. bestrating van de verschillende toegangen op het terrein van het slachthuis.

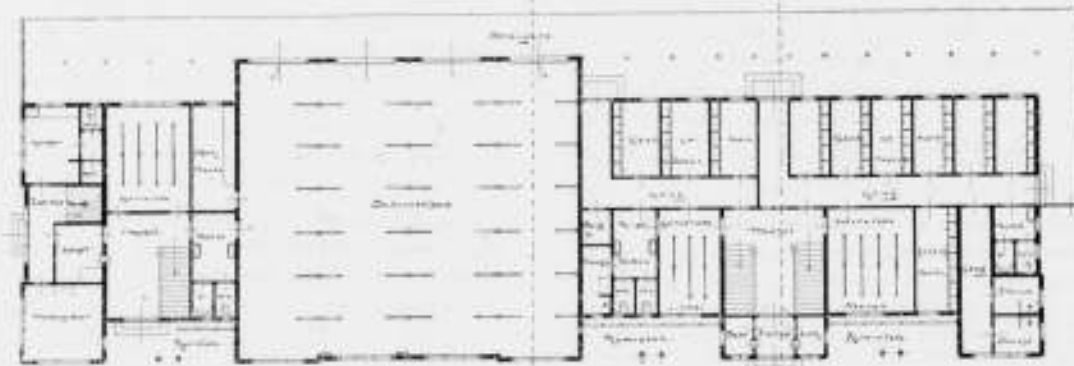
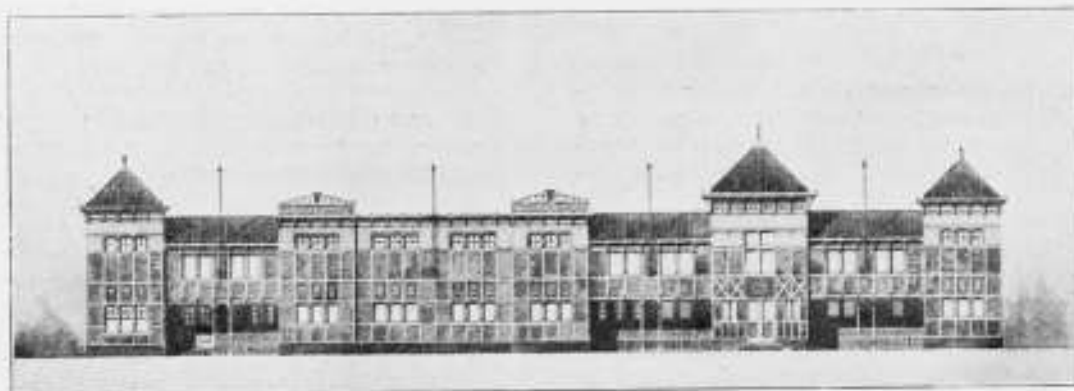
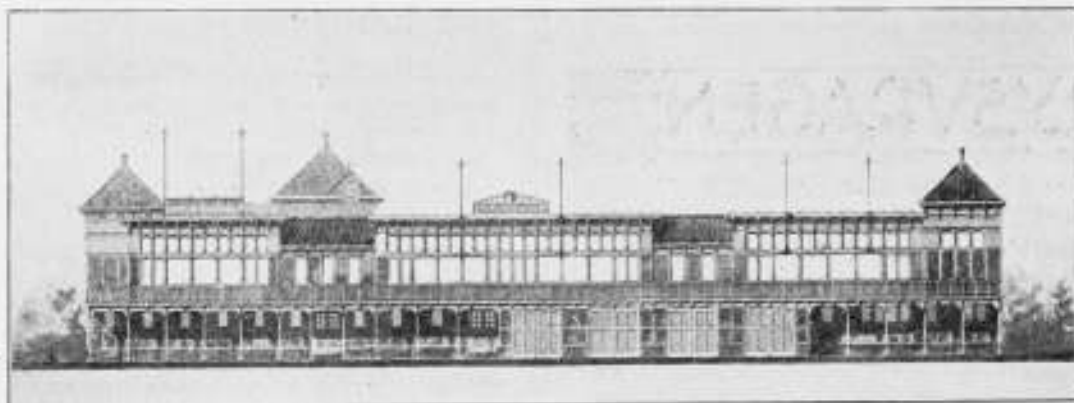
Bij de uitwerking van het plan mag worden aangenomen het bestaan van eene plaatselijke riolering, eene drinkwaterleiding en eene gasfabriek.

Artikel 11.

De begrooting zal moeten bevatten eene gedetailleerde opgave der kosten, waaruit duidelijk moet kunnen blijken, dat voor het te noemen bedrag het ontwerp zal kunnen worden uitgevoerd.

AFDEELING HAARLEM VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Bekroond ontwerp van een Schuitenhuis met Bronzarderswoning voor een Roei- en Zilververeniging, als antwoord op de Prijsvraag door de Afdeling bij gelegenheid van haar 25-jarig bestaan uitgeschreven. (Ontwerper: De heer A. BAART, teekenaar bij Openbare Werken te Haarlem).

Aangenomen wordt, dat op staal kan worden gebouwd en dat de muren 1 M. onder terrein worden aangelegd.

Ter verkrijging van eenheid in prijzen wordt bepaald, dat de uurloonen der ambachtslieden op 20 cent en die der opperlieden op 15 cent worden gesteld.

Artikel 12.

De ontwerpen worden beoordeeld door een jury, bestaande uit: D. E. C. Knittel, Rijksbouwmeester in het 2de district te 's Gravenhage, voorzitter;

J. J. F. Dhont, directeur van het gemeentelijk slachthuis te Rotterdam;

F. J. Nieuwenhuis, directeur der gemeentewerken te Utrecht; dr. H. Remmelts, inspecteur in algemeenen dienst bij de Directie van den Landbouw, te 's Gravenhage;

J. N. van Ruyven, directeur der gemeentewerken te Dordrecht, secretaris.

Artikel 13.

Inlichtingen zullen op schriftelijke aanvraag gegeven worden door den secretaris der jury.

„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP“.

Door de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap“ te Rotterdam zijn uitgeschreven de volgende prijsvragen:

1. *Ontwerp voor een Bij-Bibliotheek*; het beschikbare bouwterrein is groot 15 x 30 M., gelegen op den hoek van 2 straten. De hoofdconstructie van het gebouw moet in onbrandbare materialen gedacht worden en moet bevatten: kelderverdieping, begane grond en 2 verdiepingen. Gevraagd: de plattegronden, 2 doorsneden en 2 gevels schaal 1 op 100; een gevel detail en een gedeelte van het interieur schaal 1 op 20.

Uitgelooft worden:

Een eerste prijs: Zilveren medaille met Getuigschrift der Vereeniging, benevens f 70.

Een tweede prijs: Bronzen medaille met Getuigschrift der Vereeniging, benevens f 30.

Een derde prijs: Getuigschrift der Vereeniging.

2de *Prijsvraag: Een monumentale Ingang voor een Park*. De ingang moet bestaan uit 2 steenen pijlers, waartusschen draaibare hekken; links en rechts moet de ingang aansluiten bij het hek van het park; de beide vleugels van het ingangshek hebben te zamen een breedte van 4 M. Gevraagd worden: een opstand,

plattegrond en hoogte doorsnede van den ingang met de beide pijlers en een gedeelte van het aansluitende vaste hek met tusschenpijlers schaal 1 op 10.

Uitgelooft worden:

Een eerste prijs: Zilveren medaille met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 35.

Een tweede prijs: Bronzen medaille met Getuigschrift der Vereeniging, benevens f 15.

Een derde prijs: Getuigschrift der Vereeniging.

3de *Prijsvraag: Een俯 of plattegrondteekening van een Oud Gebouw*. Uitgelooft worden:

Een eerste prijs: Bronzen medaille met Getuigschrift en f 15.

Een tweede prijs: Getuigschrift met f 10.

Inzendingen vóór of op 15 November 1908 aan het adres van den 1sten Secretaris, C. N. van Goor, Jonkerfransstraat 126 Rotterdam, alwaar ook het programma te verkrijgen is.

De Jury bestaat uit de HH: K. Sluyterman, A. Salm G.Bzn., J. A. G. van der Steur, Alb. Otten en J. P. Stok Wzn.

TENTOONSTELLING PRIJSVRAAG EENGEZINSWERKMANSWONING.

Afdeling 's Gravenhage der Mij. t. Bev. d. Bouwkunst.

11 Juni 1908. Heden opende, in het daartoe door Z. E. den Minister welwillend afgestane Voormalig-Rijksarchief op het Plein de tentoonstelling der 230 ingekomen antwoorden op de prijsvraag voor eengezins-arbeiderswoningen, — die op de 11. Mei-vergadering en daarna, te Amsterdam te bezichtigen was. Behalve aan de afdeellingsleden, waren ook aan leden der 1ste en 2de Kamer der Staten-Generaal doorlopende kaarten en een jury-rapport verzonden, mitgaders aan de Ministers, — terwijl ten slotte ook de pers was genoodigd teneinde met het Afdelingsbestuur te kunnen confereren, om daarvoor meer nog in staat te zijn de verstrekkende betekenis van de ruime beantwoording dezer prijsvraag en de opstelling hier ter stede te kunnen toelichten in hunne kolommen.

Het Bestuur mocht het voorrecht genieten een ruim aantal der genoodigden te zien opkomen, waarbij zoowel eenige leden der Staten Generaal, als ook een der Ministers werden opgemerkt, — terwijl bovendien eenige bekende journalisten, het geexposeerde in grondigen oogenschouw namen.

Als vanzelf kwam daarbij de geschiedenis der prijsvraag op het tapijt, en werd het door velen betreurd, dat, vooral door hetgeen de Heer Jhr. V. de Stuers in de Kamer meende te moeten in het midden brengen, de aangevraagde subsidie van rijkswege voor de prijswinnaars niet werd verleend. Daarbij kon tevens de nadruk gelegd worden op het feit, dat er nog een tweede stadium moest worden ingetreden, wilde deze prijsvraag werkelijk het volle nut afwerpen n.l. de reproductie der beste ontwerpen. Dat daarbij een uiterst billijke prijs, bij een volledig overzicht der beste ontwerpen, hoofdzaak was spreekt van zelf, en dat het Hoofdbestuur bij het financiële gedeelte min of meer verlegen is met de vraag, waar de benodigde fondsen voor zulk een kostbare onderneming te vinden: spreekt het haast niet eveneens vanzelf? Toch werd het niet betwijfeld of een uitkomst zou wel gevonden worden, — de Maatschappij zou niet ten halve blijven staan, doch trots belemmeringen en zoo mogelijk met veler sympathie en steun, het gestelde eindoel bereiken.

Daartoe moge medewerken de groote publiciteit van een tentoonstelling als deze igeopend tot en met Zondag 21 Juni a.s., waardoor een breede kring van arbeiders, technici en autoriteiten het gestelde vraagstuk mede kan onder oogen zien.

HET BRANDSTOFFENVERBRUIK BIJ CENTRALE VERWARMING.

De heer Huygen zegt zeer terecht in zijn kritiek op mijn verhandeling in No. 21 van dit blad dat het zeer moeilijk is door zuivere vergelijkende proefnemingen uit te maken of er verschil in brandstofverbruik is tusschen verschillende

verwarmingssystemen. Mijn zienswijze berust dan ook niet op de uitkomsten van zulke proefnemingen, doch op algemeene ervaringen door mijzelf en anderen gedaan. Het is mij bekend dat de inzichten over deze kwestie verschillend zijn en het is dan ook de bedoeling van mijn mededeeling geweest aan te toonen dat er oorzaken kunnen zijn waarop de meening dat waterverwarming voordeliger in brandstofverbruik is dan stoomverwarming zich grondt. Oorspronkelijk kwam het mij onaanneembaar voor dat er verschil in brandstofverbruik zou kunnen bestaan, doch op den duur de opmerking meer vernemende, kwam ik er toe in de door mij omschreven punten de oorzaken te vermoeden.

De heer Huygen heeft waarschijnlijk door het door mij gebruikte woord „feit“ den indruk gekregen dat ik het verschil belangrijk genoeg acht om eventueel den doorslag te geven bij het doen van een keuze van een der beide systemen. Dit is om verschillende redenen niet het geval en ik had wellicht beter gedaan het woord „verschijnsel“ te kiezen. „Feit“ is te positief.

Ik meen echter dat het besprokene allereerst er toe zal bijdragen inzicht te geven in eenige punten van verschil in werking tusschen stoom- en waterverwarming. Ik acht het zeer nuttig dat juist onder de lezers van dit blad meer kennis wordt verspreid omtrent het wezen der verschillende centrale verwarmingssystemen en geloof dat dit op de aangenaamste en duidelijkste wijze kan geschieden door hier en daar een greep te doen uit verschillende beschouwingen en verhandelingen.

Ik zal het zeer op prijs stellen, wanneer de heer Huygen mijn zienswijze wil weerleggen maar dan in dit blad, daar het toch geen uitsluitend theoretisch betoog behoeft te worden, en de redactie van dit blad het onderwerp „Centrale verwarming“ voor haar lezers van genoeg belang acht om er een gedeelte der plaatsruimte voor beschikbaar te stellen.

Gaarne zal ik een studie maken van de verhandeling in „the metal werken“ en zoo het mij blijkt dat de daarin vervatte uitkomsten op goede waarnemingen en gemotiveerd oordeel berusten, zeker daarmede rekening houden.

's Gravenhage.

F. G. UNGER w. i.

Goedte Redactie!

Voor Uw naschrift onder ons artikel in het Bouwk. Weekblad N°. 23 LI., betrekking hebbende op de prijsvraag voor 4 Eengezins-werkmanswoningen, zijn we „dankbaar maar niet voldaan“.

Wanneer we nu de verschillende data nagaan, dan zien we, dat de jury reeds den 9 Mei had beslist welke ontwerpen voor een bekroning zouden worden voorgedragen. Nu had toch in 't Weekblad van 9 Mei (hetwelk wel mededeelt dat 230 antwoorden waren ingekomen; ook de lijst der ingekomen ontwerpen dienen vermeld te worden; eerst 6 Juni wordt dit gepubliceerd.

Den 23en Mei ontbrak nog het jury-rapport op de expositie in het gebouw der Maatschappij; toen waren reeds 15 dagen verlopen na de beslissing der beoordeelaars. Dat het rapport ter drukkerij was kan o. i. niet als een argument gelden, want dan had men voor de bezoekers der tentoonstelling een exemplaar moeten laten copieeren, zoo lijk is bedoeld rapport niet.

Bovendien, men vergeet niet, dat menig belangstellende buiten de hoofdstad wonende, expres een reis maakt met de bedoeling om de ontwerpen in verband met het jury-rapport te bestudeeren. Zoo'n bezoek kost tijd en geld en dan is het eene groote teleurstelling als men, 15 dagen na de uitspraak, nog geen rapport op de expositie aanwezig heeft.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst heeft o. i. ook een pedagogische roeping te vervullen en die kan zij o.m. door het uitschrijven van prijsvragen waardig nakomen, . . . als zij dan ook opvoedkundig handelt.

Wanneer straks in een afzonderlijke uitgave nog 50 ontwerpen worden beoordeeld (waarom dit niet dadelijk in 't jury-rapport medegedeeld?) dan zijn in 't geheel \pm 60 ontwerpen besproken en worden er 170 niet genoemd. Die 170 ontwerpen zijn toch, naar onze meening, nog wel het bespreken waard.

Wil men de bouwkunst bevorderen, dan diene men tegenover die 170 ontwerpers een meer waardeerende houding aan te nemen. Is die taak de jury te onmogelijk, welnu, men vrage dan andere deskundigen, welke er den tijd voor kunnen missen en de moeite er voor overhebben, in het belang der bouwkunst en hare beoefenaren.

We vreezen, dat door te handelen als nu is geschied, bij een volgende gelegenheid de ambitie aanzienlijk minder zal zijn, want niet genoemd te worden, als men ernstig heeft gewerkt, is teleurstellend. Bovendien, van hoeveel waarde is het niet voor den vervaardiger als hij van de meesters in 't vak een juiste kritiek krijgt op zijn werk.

Meuigen zal in een beoordeeling, waarin zijn fouten en tekortkomingen hem worden voorgelaten, de beloning zien van zijn ernstigen arbeid.

We hopen bij de volgende prijsvraag deze aangelegenheden weer ter sprake te brengen, opdat tijdig een ieder wete hoe het standpunt der Maatschappij en dat der beoordeelaars tegenover de mededingers zal zijn.

Men weet dan hoe men heeft te handelen.

U, geachte redactie, mijn beleefden dank voor de plaatsing.

CRITAS.

Het rapport is vrij laat samengesteld; de reden hiervan was in hoofdzaak het feit, dat de Juryleden ver van elkaar woonden en tevens niet elken dag beschikbaar hadden.

Bij zooveel gelijkheid is het overbodig veel ontwerpen te bespreken; dat de geachte inzender alle 230 ontwerpen besproken zou willen hebben, kunnen we niet voor ernst houden. Naar aanleiding van het verschenen rapport kan men de overige zelf beoordeelen; heel veel verschillende plattengonden waren er niet.

DE REDACTIE.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

Architectura no. 22. *Het Congres te Wenen*, verslag van W. Kromhout.

De Nieuwe Zijds-Kapel; betoogd wordt, met aanhalingen uit het Hand. Bl. de kapel te maken tot een museum voor kerkelijke kunst; de kapel moet dan door het Rijk worden overgenomen.

Stedenbederf en schennis der Landelijkheid, aangehaald wordt een stukje uit de Kampioen, waarin „het monster reclame“ besproken wordt, dat het landelijk schoon meer en meer ergerlijk gaat bederven.

Technisch gedeelte: Beknopte Vastheidsleer, door F. Wind.

De Methode van Powell tot het conserveren van hout door middel van suiker, voordeelen zijn: besliste conserveering, het hout splijt niet meer, noch trekt het krom, het is ongevoelig geworden voor climatorische invloeden de poriën worden gedicht, vandaar geschiktheid voor politoeren; dergelijk houtplaveisel heeft zich uitstekend gehouden, aangezien het hout niet werkt.

Architectura no. 23. *Het congres te Wenen*, door W. Kr., beschouwing over de kunst van O. Wagner.

Ingezonden door Herm. v. d. Kloot Meijburg, die instemt met het art. in de Kampioen, maar nog grooter gevaar acht de vernietiging van de landelijke kunst.

Technisch gedeelte. Beknopte Vastheidsleer door F. Wind.

Revolving Deuren.

Holle Heipalen van Gewapend Beton.

De Bouwverld no. 22. *Het VIIIe Internationaal Congres te Wenen*, verslag van de besprekingen over: de Staatszorg voor kunst, de beginselen voor internationale prijsvragen, grondslagen der moderne architectuuropvatting, bouwwetgeving en bouwkunst enz.

A. v. d. Lee, arch. *Tribune voor het Touwtoel op de markt te Delft.*

De Bouwverld no. 23. *Zwitserse scholen*. Besprekingen van: Les constructions scolaires en suisse, par Henry Baudin, Arch. met afb.

De Oostenrijksche voorschriften voor de vervaardiging van Constructie werken in Gewapend Beton.

De Opmerker no. 22. *De nieuwe Deutsche „Wet op het auteursrecht van Werken der Beeldende Kunsten en der Photographie“*, vervolg over dit zoo belangrijke onderwerp; besproken worden de bepalingen omtrent uitgevers en auteurs, omtrent de rechten bij overdracht, omtrent beslagleggen op het auteursrecht, omtrent de bevoegdheid van vermenigvuldiging van het werk, omtrent het vrije gebruik van een werk, gevallen waarin vermenigvuldiging is toegelaten, enz.

Iets over de oudste walmuren van Maastricht. De oudste zijn van 1229; de constructie is zeer economisch, een combinatie van met groot overleg toegepaste harde zandsteen van Luik en vulling met de goedkoope mergelsteen.

De Opmerker no. 23. *De nieuwe Deutsche Wet op het auteursrecht van Werken der Beeldende Kunsten en der Photographie*, vervolg bespreking van het artikel: Toegelaten is de vermenigvuldiging van werken, die zich blijvend aan openbare wegen, straten of pleinen bevinden, door schilder- of teekenkunst of door photographie. De vermenigvuldiging mag niet aan een bouwwerk plaats hebben. Bij bouwwerken bepaalt de bevoegdheid tot vermenigvuldiging zich slechts tot het uiterlijk aanzicht. Voor zoover een werk bier-naar vermenigvuldigd mag worden, is ook de verspreiding en vertooning geoorloofd.

Het Wenen Congres. II verhaal van de feestelijkheden.

Onze Kunst No 6. *De collectie Six en de Annecst eruit door het Rijksmuseum*, met afb.

K. P. C. de Basel door C. W. Nijhoff. Schrijver wil in een 3 tal artikelen de volgende punten behandelen: de nieuwe periode van ontwikkeling die aangebroken is voor de bouw- en nijverheidskunst, de Basels persoon en arbeid, en de plaats, die in onzen tijd aan dezen arbeid kan worden toegekend.

In dit artikel gaat de schrijver de oorzaken na van het verval der ambachtskunst in de 19de eeuw. Dit verval is z. i. niet toe te schrijven „aan de afwezigheid van die elementen welke haar wezen uitmaken, maar moet gezocht worden in het gebrek aan inzicht in de wijze, waarop deze elementen moeten samenwerken, om tot een aannemelijk resultaat te leiden.“

„Tusschen de vrije kunst en de nijverheid staan thans bouw- en nijverheidskunst en de vraag mag dus gesteld worden wat haar gebied zal zijn. Dit gebied ligt, dunkt men overal, waar de mensch zich toont in de volle betekenis van zijn mensch zijn, waar dus niet in het bijzonder zijn geestelijke verlangens, ook niet speciaal zijn materiele behoeften zich uiteten, maar waar al wat in hem werkt in stoffelijk en ideëlen zin samenklinkt. De plaats van deze samenklinking zal wel bij uitstek die van de woning zijn.“ „Bouw- en kunstnijverheid zullen iets van het algemeen menschenlijke in het stoffelijk bijzondere tot uitdrukking hebben te brengen; anders gezegd: kunst en ambacht weer één doen zijn.“

Dit is niet in de 19de eeuw gebeurd; kunst en ambacht bleven gescheiden; namaak mode en gril waren aan het woord. Ernstige werkers kwamen hier tegen op, en zochten naar het fundamentele, wat de oude gebruikskunst kenmerkt: „juiste samenwerking van het stoffelijke, verstandelijke en gevoelvolle.“ Daar naast ontstaat de meest wilde, persoonlijke vrijheid en losheid. De goede stijlen hadden hun kenmerkend detail; dit ontbreekt heden ten dage; al is dus niet te zeggen dat „de tijd nabij is waarop een nieuwe stijl in bijzonderen zin gevormd zal zijn“, toch zijn er wegbereiders te noemen.

Deutsche Bauzeitung no. 41. *Die Neubauten für den Friedhof in Frankfurt a.M.* arch. Reinhardt en Süssenguth, met afb. eerste prijs van de prijsvraag; hoofzaak in de plattengond: lijkenhal met ruimte voor begrafenis plechtigheid; deze ruimte domineert in een koepel; de buitenarchitectuur is goed en rustig.

Die Anwendung von Geloben bei Brückenbauten.

Die Frage der Einführung des elektrischen Betriebes auf den bayerischen Staatsseisenbahnen.

Deutsche Bauzeitung no. 46. *Das Hallen Schwimmbad in Heidelberg* arch. Fr. Kuhriß; hoofzaak te groote Zwemhallen. De bijgevoegde afbeeldingen doen een zeer goede moderne architectuur zien, zoo het gezicht op het mannen- en vrouwenbad.

Het is een gelukkig verschijnsel dat Duitsland meer en meer over zijn romantische en prightsige periode heen raakt. De gevels hebben minder verdienste.

Die Frage der Einführung des elektrischen Betriebes auf den Bayerischen Staatsseisenbahnen.

La Construction Moderne no. 36 o. a. *Projet de Monument aux Heroines de 1870-71* met afb. van de maquette.

Le Hoh-Koenigsburg, schrijver acht de restauratie een „simple fantasie“. De grootste fout is de domineerende vierkante donjon, die cilindervormig moest zijn; van af de 12de eeuw schijnt de vierkante toren in Frankrijk door de ronde vervangen te zijn.

Bâtiments Universitaires d'Aberdeen met afb. Beschrijving van de nieuwe gebouwen van Marishall-Mackenzie, in gothischen stijl, de gevels van graniet; Aberdeen ligt geheel in een graniet streek; de carrières van Kemnay met haar schitterend zachtgroen graniet hebben de materialen geleverd; het schitterende ontstaat door micagehalte. Dit graniet is merkwaardig hard, hoewel gemakkelijk te bewerken, voor wien er mee weet om te gaan; daarom wil Carnegie, zooals men ons verteld heeft, dat dit graniet ter wille van zijn goede hoedanigheden, gebruikt zal worden aan zekere deelen van het Vredespaleis in Den Haag.

Villa Kertius de Roscoff arch. Guimard, met afb.

BERICHTEN

Museum van Kunstnijverheid Haarlem. De aan het museum verbonden boekery is gedurende eenigen tijd gesloten wegens het inventariseren der boek- en plaatwerken en het maken van een nieuwen catalogus.

Zoodra de boekery weer voor het publiek geopend wordt zal dit nader bekend worden gemaakt.

Het Muiderslot. Dinsdag bracht de commissie voor de inwendige versiering van 't Muiderslot, voorzitter de heer Van Eeghen, een bezoek aan dit uit historisch oogpunt zoo merkwaardig monument. Deze commissie tracht zooveel mogelijk uit eigen middelen en bijdragen van den Staat het kasteel te brengen in den toestand, zooals het bewoond werd in de 17e eeuw.

Zoo zijn bijv. tusschen de in lood gevatte ruitjes der ramen van de ridderzaal medallions geplaatst van gekleurd glas met de wapens van de haljuws en kasteleins, die achtereenvolgens het „Hoghe Huys“ bewoond hebben.

Bereids zijn aangebracht de wapens der volgende heeren: 1e. Hendrick van Heemskerck; 2e. G. v. Nijenrode, Heer v. Amerongen; 3e. Jan v. Nijenrode, Heer v. Nijenrode en Zouteveen; 4e. Dirk, bastaard van Nijenrode; 5e. Evert van Lennep; 6e. Heyman Jacobszoon v. Ouden-Amstel; 7e. v. Drunnen Utrecht; 8e. Anthonis v. Lalaing, Heer tot Montigny Culenburgh Borselen Hoogstraten; 9e. Jan v. Woud, bastaardzoon van Franc. v. Woude alias Alkemade; 10e. Pieter Cornelis Hooft; 11e. Paulus v. Loo; 12e. Jhr. Willem van Zuylen van Nijevelt.

Van een vijftal ontbreken de wapens. Deze zijn op de een of andere wijze zoek geraakt, doch de commissie hoopt ook deze nog eens in haar bezit te krijgen.

Kostbare gordijnen zijn voor de ramen gehangen en een zestal 17de-eeuwsche armstoelen geplaatst.

Thans besloot de commissie een lichtkroon boven de tafel aan te brengen, zoodat de zaal er dan wat gezelliger en huiselijker uitziet.

Doch niet alleen de Ridderzaal, ook de andere kamers en kapellen worden in wat netter kleed gestoken.

Door tusschenkomst van Jhr. Van Riemsdijk, directeur van het Rijks-Museum, versiert een veertigtal schilderstukken, afkomstig uit het depot van het Rijksmuseum, de vroeger naakte wanden. Onder deze doeken bevinden zich zeer interessante. O.a. vinden wij er een tweetal tryptieken, waarvan een uit de 14de eeuw, stukken uit de Vlaamsche school, van Jan Steen, enz.

Het ijerig streven van bovengenoemde illustre commissie vindt dan ook steeds meer waardeering, zoowel bij Nederlanders als vreemdelingen, getuige het telken jare grooter bezoek.

N. v. d. D.

Heringa State. We lezen in het Hand. Bl. „Na ruim anderhalf jaar gesloopt en gebouwd te hebben, is thans „Heringa State“, te Marssum, bij Leeuwarden, in de wandeling het dr. Popta-slot genoemd, gerestoreerd.

Hiermede is voor Friesland de eenige oude Stins van betekenis, een denkteken dat den oud-adellijken bouw vertegenwoordigt, en eertijds bewoond door de geslachten der Sicrema's, Eysinga's en Heringa's, in vroegeren welstand teruggebracht.

Het monument, thans weder ter bezichtiging opengesteld, heeft daarbij veel gewonnen, te meer daar bij de welgeslaagde restauratie, onder leiding van den Haagschen architect Frowein, tevens

het gebouw met groote liefde en kunstzin geheel met antiek meubilaar, uit de 17e eeuw afkomstig, gemeubeld is, en dan ook inwendig een getrouw beeld uit het verleden voor oogen stelt.

Dat deze restauratie niet alleen talent en veel kennis vroeg, maar ook den architect vele moeilijkheden van verschillende aard te overwinnen gaf, zal ieder kunstkenner begrijpen, die Heringa State in vroegeren toestand heeft gekend.

Men had in den loop der tijden zoo gesloopt, vernieuwd en veranderd, dat, om iets te noemen, geen enkel oorspronkelijk raam meer aanwezig was. Een onderzoek aangaande den hallast van den in den kelder staanden trekmandel, wees den architect met zekerheid den weg, hoe de ramen geweest waren.

Doch er was meer.

De gevels, torens en inwendige inrichting van het gebouw waren zoo verbouwd, dat slechts moeitevolle onderzoekingen, gepaard aan groote kennis van toestanden, het geheim van vroegeren welstand konden openbaren.

Bovendien was het muurwerk gescheurd en met balklagen en bekapping verzakt.

Zijn de feiten, hierin vermeld, juist, dan vragen wij ons af, of hier nog sprake kan zijn van restauratie, en niet eerder het woord fantasie op zijn plaats is. Het bericht wekt sombere vermoedens van 20ste eeuwse gewrochten die voor 17e eeuwse moeten doorgaan, en het nageslacht en een onzuiver inzicht geven in de 17de eeuwse bouwkunst en een duidelijk blijk te meer zijn van stijl-onvermogen uit het begin der 20ste. De Red. B. W.

N. Z. Kapel. Op het einde dezer week loopt de termijn van uitstel af, welken de kerkeraad der Ned. Herv. Gemeente hier ter stede, op verzoek van het Kon.Ned. Oudheidkundig Genootschap, toestond, om een hernieuwd deskundig onderzoek mogelijk te maken. Na dien datum kan tot de afbraak van het oude gebouw worden overgegaan. Intusschen is, naar wij vernemen, hiervoor een speciaal besluit van den kerkeraad noodig, die echter niet voor het najaar bijeenkomt, zoodat de moker van den slooper voorloopig nog niet op 't kerkje zal neerkomen. N. R. C.

Het beeldhouwwerk voor het Vredespaleis. De vervaardiging van het beeldhouwwerk voor het Vredespaleis is opgedragen aan den beeldhouwer W. M. Retera, te Amsterdam.

Er zullen wel vijf jaren verstrijken vóór alles gereed is.

De eerste besprekingen met de heeren Cordonnier en Van der Steur, de architecten van het gebouw, zijn reeds gevoerd en ongeveer September zal de omvangrijke arbeid beginnen. Dat geschiedt in een daarvoor ingericht atelier aan de School voor Kunstnijverheid in het Rijks-Museum, aan welke instelling de heer Retera als leeraar verbonden is.

De Italiaansche regeering heeft de toezegging gedaan een groot gedeelte van het benodigde marmer te zullen verstrekken.

(N. v. d. D.)

BUITENLAND

Reutermonument. Te Stavenhagen, de geboorteplaats van Frits Reuter, zamelt men gelden in voor een Reuter-monument.

Teekening L. da Vinci. De architect Luca Beltrami, uit Milaan, heeft in een herberg te Vaprio een teekening van Leonardo da Vinci ontdekt. Het is een lichte houten brug, die aan beide oevers met touwen en strikken bevestigd is. Het is blijkbaar een van da Vinci's ontwerpen voor den bouw van bruggen, zooals hij er meer maakte, en die in de Codice Atlantico van de Ambrosiaansche bibliotheek te Milaan te vinden zijn. Vad.

Philae. Er schijnt in ernst sprake van te zijn, dat de beroemde tempelbouwwallen op het eiland Philae, in den Nijl boven Assoean zullen worden overgebracht naar New-York, om daar zoo goed mogelijk (als ruïne natuurlijk) te worden opgebouwd in het Centrale Park. De bouwwallen kunnen op het Nijleiland niet worden in stand gehouden, wijl de waterspiegel daar, tengevolge van het bouwen van den dam bij Assoean gestegen is en het eiland nu onder water staat. De pogingen, om de beroemde bouwwallen naar New-York over te brengen gaan uit van den beruchten voormaligen Tammany-boss, Crocker. N. R. C.

De arm Schilling, de schepper van het Germaniadenkmal in het Niederwald, heeft lang tevergeefs naar een model gezocht, dat een geschikten rechterarm had. Over talrijke dames had hij arminspectie gehouden, maar telkens moest hij onverrichterzake terugkeeren. Eindelijk zag hij Anna Haverland, die als Thuiseld in het Hoftheater te Dresden optrad en nu had Schilling zijn arm. Anna Haverland moest en zou poseren en Anna Haver,

land poseerde. En haar rechterarm is vereeuwigd in het Niederwald, waar hij dagelijks door honderden bezoekers wordt bewonderd. (Vad.)

PERSONALIA

Naar wij vernemen zijn de Delftse Hoogleraren H. Evers en J. F. Klunkhamer benevens de Architect C. Muijsken uitgenodigd H. en W. in zake de Stadhuisplannen van 's-Gravenhage te adviseeren.

De Hoofdopzichter van de 1ste sectie afd. Publ. Werken der gemeente Amsterdam de heer L. J. Rijnink, heeft om gezondheidsredenen vervol ontslag aangevraagd en verkregen met toekenning van pensioen. De heer Rijnink heeft de gemeente Amsterdam ruim 30 jaren gediend en heeft zich bijzonder onderscheiden op waterbouwkundig gebied; groote en belangrijke werken zijn onder zijn hoofdtoezicht uitgevoerd, o.a. de Handelskade, Blauwbrug, en vele andere bruggen, verder sluiswerken aan de P. H. kade e. a.

Voor het maken van de sluiswerken tot watervrijmaking van de gemeente 's-Hertogenbosch werd hij tijdelijk door de gemeente Amsterdam afgegaan.

In 1891 vertrok hij naar Argentinië waar hij als Ingenieur fungeerde bij de havenwerken aan den mond van de La Plata rivier.

Voor de Maatschappij was hij sinds 15 jaren een ijverig en zeer gewaardeerd examinerator bij de examens voor Opzichter en Teekenaar.

Onzen besten dank voor hetgeen hij voor de Maatschappij gedaan heeft.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 15 JUNI

BOSCHKAPELLE. Herbouwen van een landbouwschuur.

De heer P. van Vooren in cafe Magnus, alw. bestek en teek. ter inz. Inlicht. geeft de bouw. J. J. Coisen, Terhove. Aanw. gedaan.

BEST (N.B.R.). Bouwen schoolgebouw met aanhooren voor openbaar lager onderwijs, benevens onderwijzerswoning aldaar.

Gem. best. n.m. 3 u. Bestek met teek. tegen f 2 voor het schoolgebouw en f 1 voor de onderwijzerswoning te bekomen bij den arch. W. van Aalst, St. Jorisstraat te 's-Bosch, door wien inlicht. worden verstrekt. Aanw. gedaan.

BEESTERZWAAG. Afbreken bestaande en bouwen nieuw klokhuis op de begraafplaats te Wijnjeterp.

Gem. best. van Opsterland v.m. 11 u. Bestek en teek. ten gem. huize ter inzage.

DELFSHAVEN (ROTTERDAM). Bouwen wijkgebouw aan de Ochtterveltstraat in aansluiting met de nieuwe kerk aan den 's-Gravendijkwal.

Kerkvoogden der Ned. Herv. gem. Delfshaven. Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. bij den boekhandelaar H. v. Wassenaar, Havenstraat 89 en H. Stegman, Nieuwe Binnenweg 437.

ENKHUIZEN. Stichten van een gebouw, bestemd tot drooginrichting in het "Westende" aldaar.

Firma Sluis en Groot, 's av. B u. Bestek en teek. à f 1,75 verkrijgb. ter drukkerij J. W. de Graaf.

STAD ALMELO. Bouwen drie woonhuizen aan de Schaldersstraat.

De heer J. Godschalk 's av. 7 u. in het hotel van Vastert, alwaar bestek en teek. ter inzage zijn. Inl. verstrekt de architect T. A. Trijssenaar Jr. Aanw. 15 Juni v.m. 9 u.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marixstraat 402, Amsterdam.

ingeschreven sollicitanten voor:			
Geel. Bouwk. Opz. Teekenaar, onderdom	22	jaar	salaris f 70.-
"	22	"	65.-
"	25	"	75.-
Geel. Bouwk. Opzichter	23	"	"
Opzichter Teekenaar	18	"	50.-
"	24	"	80.-
"	23	"	80.-
"	17	"	30.-
"	22	"	50.-
"	36	"	100.-
"	30	"	100.-
"	20	"	50.-
"	18	"	50.-
"	23	"	75.-
"	22	"	90.-
"	25	"	90.-
"	24	"	60.-
"	24	"	75.-
"	22	"	80.-
Opzichters	23	"	70.-
"	25	"	50.-
"	23	"	75.-
"	24	"	45.-
Teekenaars	31	"	110.-
"	22	"	40.-
"	23	"	75.-
"	25	"	60.-
"	22	"	90.-
"	23	"	60.-
Werkt. Opz. voor werktuigk. onder-	26	"	"
doelen van bouwwerken, onderdom	26	"	"
Machine Teekenaar	24	"	40.-

VALBURG (GELD.). Bouwen woonhuis, met bijkomende in massa, met bijlev. alle materialen.

Bouw. G. J. Wassink te Velp n.m. 4 u. in het hotel Neuf, alw. bestek en teek. ter inz. zijn en à f 1,50 verkrijgb. bij gen. bouw. die inl. geeft. Aanw. gedaan.

DINSDAG 18 JUNI

SURHUIZUM (FR.). Bouwen school met 3 lokalen voor Chr. onderwijs.

De besteder. Bestek ter inzage bij IJ. Luimstra. Aanw. 12 Juni.

ZOETERMEER. Bouwen vijf arbeiderswoningen.

Bouw. G. J. v. Kampen 's av. 7 u. in het cafe "De Gouden Leeuw" alw. bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. zijn.

ZUTPHEN. Bouwen melkinrichting, e a. aan de Kattenhavenstraat.

N.V. "De Zutphense Melkinrichting" n.m. 2 u. in het "Volkhuys", alwaar bestek en teek. ter inzage zijn en à f 1,50 verkrijgb. aan gem. Melkinrichting en bij den architect D. J. v. Loo, die inl. geeft n.m. van 1-2 u. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 17 JUNI

HEIJTHUISJEN (LIMB.). Bouwen magazijn, met bijlev. alle benodigde materialen.

Architect Hob. Berbers te Roermond n. 2 u. ten huize van Fr. Verschuere. Bestek en teek. ter inzage bij den arch. Lindanusstraat no. 16. alw. inl. wordengegeven. Aanw. 17 Juni v.m. 11 u.

LEEK (GR.). Afbreken ond kerkgebouw met woning en het ter plaatse bouwen van een nieuwe kerk met toren enz.

Kerkeraad der geref. gem. Bestek en teek. tegen f 1,50 verkrijgb. ten kantore van den architect R. de Graaf Jr.

WOLTERSUM. Amoveeren van het oude en het bouwen van een nieuw achtergebouw aan de pastorie met bijlev. van al het benodigde, uitgezonderd het verwerk.

Kerkvoogden der Ned. Herv. gem. n.m. 5 u. in cafe Smidt, alw. bestek en teek. ter inzage en ad f 1,50 verkrijgb. Inlichtingen geeft Sij Buitenkamp te Slochteren.

DONDERDAG 18 JUNI

HAARLO (LIMB.). Bouwen woonhuis voor de gem. vreedvrouw aldaar.

Gem. best. van Maasbree n.m. 5 u. Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. bij den bouw. A. Holten te Blerik. Aanw. 18 Juni n.m. 4 u.

GARRELSWEER (GR.). Verbouwen kerkgebouw en bouwen consistorie ca., onder bijlev. al het daartoe benodigde.

Kerkeraad der Geref. Kerk n.m. 5 u. in het koffiehuis van F. Wiersum. Bestek en teek. à f 1,75 verkrijgb. bij den architect Y. v. d. Veen te Groningen, alwaar inl. worden gegeven v.m. 9-10 u.

HAARLEM. Bouwen kerkgebouw en varkenstal bij het krankzinnigengesticht "Duijnenbosch" te Castricum.

Prov. best. v.m. 11 u.

RHENEN. Bouwen 10 woonhuizen met schuurtjes, aan den Rijkstraatweg aldaar, met bijlev. alle materialen voor F. J. v. Kralingen.

Archit. D. Hoiting n.m. 6 u. in het café "Veerhuis" van A. Udo, alwaar bestek en teek. ter inzage zijn. Teek. à f 1 verkrijgb. inl. geeft de architect. Aanw. 18 Juni n.m. 3 u.

VRIJDAG 19 JUNI

HEERLEN. Bouwen 14 arbeiderswoningen bij Kaalheide volgens bestek 15.

Directeur Staatsmijnen n.m. 3 u. (Gr. tijd).

ZATERDAG 20 JUNI

BLESKENS GRAAF. Bouwen zuivelfabriek met machine- en ketelgebouw en schoorsteen, benevens woonhuis voor den directeur annex kantoor en kaaspakhuys.

Bestuur der N.V. zuivelfabriek "Graafstroom" v.m. 11 u. in het koffiehuis van L. v. Houwelingen. Bestek en teek. à f 5 verkrijgb. bij C. de Haas, Fabriek van de Nederwaard te Ablasserdam, bij wien inl. zijn te bekomen. Aanw. 16 Juni v.m. van 10-12 uur.

HEERENVEEN. Maken station, locomotiefloods, rijtuigremise, en uitvoeren grondwerken te Bolsward.

Directie Nederl. tramweg Maatij n.m. 2 u.

NAALDWIJK. Verbouwen van de openbare school aldaar.

Gemeentebestuur.

GOIRLE. Afbreken en weder opbouwen van een café-restaurant met concertzaal.

De heer C. Mutsaers n.m. 5 u. Bestek en teek. ad. f 1,75 verkrijgb. bij archit. J. B. Rens. Aanw. 20 Juni n.m. 2 u.

ZUTPHEN. Verbouwen school voor M. U.L.O. aldaar, met bijlev. materialen.

Bestuur der vereen. tot bevordering van christ. onderwijs n.m. 2 u. in het Volkshuis. alwaar bestek en teek. ter inzage zijn. Aanw.

17 Juni n.m. 5 u. Bijl. in te zenden aan R. ten Cate, Beukerstraat 302.

MAANDAG 22 JUNI

OOSTERLEEK (N.H.). Amoveeren bestaande gebouw en ter plaatse bouwen boerderij met annex werkzaamheden ald.

De heer C. Haringhuizen te Wijdenes v.m. 10 u. in de herberg van P. Ruiter. Bestek en 3 teek. à f 2 verkrijgb. bij den bouw. K. en R. Swagerman te Bovenkarspel, door wien inl. worden gegeven.

DINSDAG 23 JUNI

DORDRECHT. Bouwen H.B.S. met 5 j. cursus.

Gemeentebestuur.

DONDERDAG 25 JUNI

KROMMENIE. Maken schoolgebouw met 7 lokalen en bijbehorende werken benevens leveren en stellen schoolmeubelen.

Gemeentebestuur n.m. 2 u.

22 MEI

NIJHASKE (FR.). Verbouwen boerenhuizinge tot onderwijzerswoning en daarachter te bouwen school, waarin drie lokalen aan den straatweg te Terband. raming f 6340. Best. der christ. schoolvereen. te Nijhaske en Omstr.

Laagste inschrijver P. Jongbloed, Joure, f 5890, gegund.

24 MEI

ARNHEM (ONDERH.). Bouwen dubbele villa aan den Velperweg aldaar, voor rekening van den heer J. H. Janssen. Arch. A. Kool te Ede.

Laagste inschrijver B. Bolder, f 23945, gegund.

30 MEI

OUDEMIRDUM. Bouwen van een herberg ca. voor R. Bersee. Raming f 5200.

Laagste inschrijver S. Haarsma, Bakhuizen f 4685, gegund.

ZAANDAM (ONDERH.). Bouwen pakhuys voor den heer A. Heijn. Raming f 14200.

Architect J. C. Francken.

Laagste inschrijver J. Pretz, Oostzaan, f 13847, gegund.

1 JUNI

GROUW. Afbreken oude en bouwen eener nieuwe stelphuizinge in gebruik bij den veehouder T. Wartena in het Laagland onder Groenw. raming f 16990. Kerkvoogden der Nederd. Herv. gem.

Laagste inschrijver J. Hento, Tjalleberg, f 14990, Gegund.

KOOG A/D ZAAAN. Amoveeren en weder opbouwen van een tooneelzaal met de daarbij verder omschreven werken. Raming f 12300.

De heer D. v. d. Kolven Jr.

Laagste inschrijver T. Offenbergh, Zaandam, f 11945.

RIJSSSEN. Afbreken woonhuis en weder opbouwen woon- en winkelhuys aan de Entestraat, voor den heer B. Eshuis. Architect C. Stulderheer te Almelo.

Laagste inschrijver W. Schuurman, f 6500, gegund.

ALBAST-CEMENT. - G. VAN LENT & Co. Rotterdam.

ASPHALT. - W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.

3 JUNI

BAFLO (GR.). Afbreken bestaande en weder opbouwen nieuwe school 4 lokalen, met bijlever. alle benodigde materialen enz. Bestuur Ger. schoolonderwijs.

Laagste inschrijver S. Rustema, Baflo, f 4844, gegund.

4 JUNI

EPE (GELD.). Bouwen huis met schuur, berg- en kookhuys. De heer G. Prins.

Laagste inschrijver J. v. Ommen, f 1734.

GRONINGEN. Bouwen van een gebouw voor teerafscheiding, enz. benevens den aan- en verbouw van het bestaande schafflokaal, op het terrein der gemeentegasfabriek, onder bijlev. van al het daartoe benodigde. Gem. best.

Laagste inschrijver G. Gielius, f 11750.

HEERENVEEN. Bouwen van een eenvoudig woonhuis op een terrein aan den zandweg te Oranjewoud. De heer K. Wierda.

Laagste inschrijver R. Post, Heerenveen, f 7942.

INGEN (GELD.). Bouwen woonhuis met achterhuis en schuur in 't Voorburg. Arch. N. Lodder te Kesteren.

Laagste inschrijver A. J. v. d. Flier, Ingen, f 9266, gegund.

RUURLO. Bouwen huis met 4 woningen en 2 schuurtjes nabij den stoommolen ald.

De rentmeester van den huize "Ruurlo".

Laagste inschrijver G. J. van Keulen, Borculo, f 5755.

WAALWIJK. Bouwen heerenhuis voor rekening van J. A. le Blanc aldaar. Archit. Jos. van Ree.

Laagste inschrijvers Wed. A. Aarts en Zn., Waalwijk, f 8077. Volgens bestek 5 dagen beraad.

5 JUNI

EINDHOVEN (ONDERH.). Verbouwen winkelhuys voor de firma J. Aukes.

Laagste inschrijvers Gebr. van Gestel, Eindhoven f 6835,62, gegund.

HAREN (GR.). Bouwen school met 4 lokalen enz. aan den grindweg te Noordlaren. Gemeentebestuur.

Laagste inschr. A. Sikkens, Noordlaren, f 8920.

6 JUNI

HENGLO (OV.). Bouwen twee winkelhuizen en bakkerij. Architect W. Elzinga.

Laagste inschrijver G. Ribberink, f 10122. Volgens bestek beraad.

Prijsvraag Slachthuizen.

Door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel is uitgeschreven een prijsvraag voor het ontwerpen van goedkope, eenvoudige en doelmatige

Slachthuizen.

Het programma is opgenomen in de Staatscourant van 10 Juni l.l. en ex. zijn te bekomen bij de Directie van den Landbouw, Tournooiveld te 's Gravenhage.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.- per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. - G. VAN LENT & Co. Rotterdam.

Asphalt. - W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.

10 JUNI

's-HERTOGENBOSCH. Bouwen 2 woningblokken met een schuurtje en eenige bijkomende werken nabij de schipbrug te Hedel, gemeente Empel, provincie Noordbrabant. Ram. f 18600.

Laagste inschrijver C. Q. v. Walstein, Bussum, f 17986; daaropvolgende Reinier, Geertruidenberg, f 18100.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-

schade en op het Leven

DE NEDERLANDEN VAN 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat - Amsterdam, Sophiaplein - Rotterdam, Zuidblask 24 (Beursplein) - Breda, Prinsekade - Haarlem, Groote Houtstraat 71 - Nijmegen, in de Betoustraat 8 - Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat - Zutphen, Usselkade - Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage: CAREL HENNY, Directeur; Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur; G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000.00
Reservfonds ult. 1907 1.304.200.60
Betaalde Brandschaden tot ult. 1907 32.707.500.00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Aerogeengas. - Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout, Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.

Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel, "STEEN-OORD", 's-Gravenhage.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. - Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. - N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.

Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERDAM. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
 Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
 Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
 Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
 Betonijzer „Kahn Systeem”, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
 Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
 Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
 Bovenlichtsluiting „Flux”. — VAN DE POLL, Purmerend.
 Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
 Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
 Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag”, G. L. Schultz, Rott.
 BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Schroot & Zoon, Den Haag.
 Cementnastiekdekbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.
 Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
 Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
 Centrale Verw. en Ventilatie. — TH. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterd.
 Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
 Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
 Centrale Verwarming. — Wed. I. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.
 Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Closets. — TH. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
 Eerste Nederl. Xyloith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
 Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.
 Electriche licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.
 Exceelsiorplaten. — GEBR. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
 „Flux” Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
 Gaskachels (nieuwste condensng). — OBELT, Amsterdam.
 Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
 Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
 Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
 Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
 Grondbooringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
 Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
 Haarden. — Firma JAN JAARMA, den Haag.
 Haenslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
 Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.
 Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Jalousien. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistraat 246, 248, 250, Amst.
 Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
 Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.

Lengtematen, dumstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
 Lijten. — TH. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
 Lijfen, Ventil., Gesm. ijzer. trappen. J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Lijfen. (Hydr. en electr.). — FRID. STIELTJES & Co. Amsterdam
 Lijfen speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en Inw. glasemail privaalleidingen. — OBELT, Amst.
 Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder” Amsterdam.
 Montografiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
 Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
 Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
 Plafondplaten. — Gebr. MIJNLIFF, Nijmegen.
 Portland-Cement — DYCKERHOFF & SÖHNE, Amöneburg.
 Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL” POTLOOD.
 Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
 Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
 Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDEN OBELT, Amst.
 Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUGGOM, Arnhem.
 Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
 Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam-'s-Gravenhage.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
 Scoriae Bricks, Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
 SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDBECHT.
 Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stalrichtingen. Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.
 Stalrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
 Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. D. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
 Steenen, Gevel, Sier. enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
 Stoomtimmerfabriek. — GEBR. VAN MALSEN, Den Haag.
 Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toifit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
 Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen” v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam, en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DELINT, Delft, Den Haag.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen” voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Ijzerconstructies (Ontwerpen van) — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 Ijzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
 Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

BOVENLICHT SLUITING HERKUL LUIJKE & Co ROTTERDAM.

PRISMA'S LUXFER.

Soustrrain, verlicht door Luxfer vloertegels.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,** Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

MEISENBACH RIFFARTH & Co.

PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.

BERLIJN — MUNCHEN.

VERTEGENWOORDIGERS VOOR NEDERLAND:

MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

PAUL DEVIS.
IJZEREN EN STALEN BALKEN
BRUSSEL.
UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
 te OUGRÉE (BELGIË).

Patent Exhaust Ventilator,

Schoorsteenkappen — Luchtinjectors enz.
 voor het ventileren van localen, het bevorderen der trekking en het tegengaan van valwinden in schoorsteenen.

PRIJZEN LAAGER. dan elk bekend systeem. CAPACITEIT HOOGER.

Vraagt de prijscoort van November 1907.

D. P. H. HASSELMAN,
 AMSTERDAM, Spaarndammerstraat 52-60.
 Telefoon No. 857

Voor plaatsen waar geen Gasfabrieken
 of Electriche Centrale
 bestaat is een
Amberger Luchtgasapparaat.
 het eenvoudigste, beste
 en veiligste!
 Wilhelm Siemens, Rotterdam.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
 A'DAM.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,

voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.

ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

BOEK-, STEEN en PLAATDRUKKERIJ

MOUTON & Co.

HERDERSTRAAT 5

Telefoon No. 821.

'S-GRAVENHAGE.

Levering binnen den kortst mogelijken
 tijd en tegen concurrerende prijzen
 van alle soorten

BOEK-, KANTOOR-

EN

HANDELSDRUKWERKEN

Illustratie- en Kleurendruk.

Aandeelen,

Obligatiën en Couponbladen

Begrotingen, Bestekken.

Plan- en Detailteekeningen.

Photolithografie en Lichtdruk.

KOPER- en STAALGRAVUREN

Etsen en Photogravuren.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage
 zijn verkrijgbaar:

HONORARIUM-TABELLEN

voor:

Bouwkundige Werkzaamheden
 met Declaratie.

Vastgesteld in de Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, gehouden te Amsterdam op 31 Mei 1888. Herzien in de Algem. Vergadering van 18 Mei 1904.

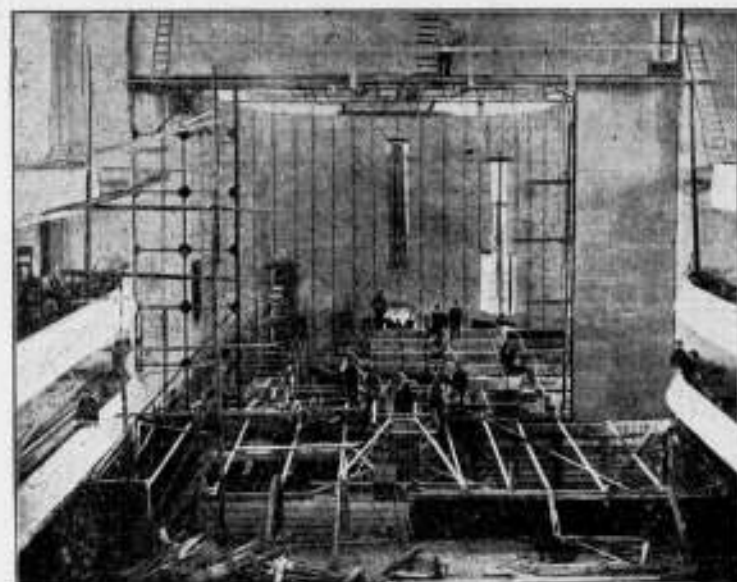
De prijzen zijn:

1 Exempl.	f 0.10,	franco p. post	f 0.11
25 "	1.50,	"	1.62
50 "	2.50,	"	2.70
100 "	4.—,	"	4.20

Op naam bedrukt.

50 Exempl.	f 4.—,	franco p. post	f 4.20
100 "	6.—,	"	6.20

Toezending geschiedt alleen na ontvangst van remise.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.
'S-GRAVENHAGE.

ENGELSCH Aarden Buizen

Prima kwaliteit. Lage prijzen.
„BOUWMATERIALEN”

VOORHEEN M. LUIJTEN,
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

METALEN Plafond- en Wandbekleedingen.

Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zoals WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS, SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen. Zend ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis ten dienste.

WILLIAMS & Co.
WITTE HUIS — ROTTERDAM.

STAAL-INDUSTRIE

N.V. DE NEDERL.
H.E. O'VING JR ROTTERDAM.

GROOTE VOORRAAD van:

Staa-fijzer. — Plat, □ en O.
L- en T-ijzer.
I en Π-ijzer. — Plaatijzer.
Kwadrantijzer.
Betonijzer en

RAILS-KIPWAGENS

GEBR. VAN DER VLIET, Ijzer- en Staalhandel AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 5 tot 33 m. voorraadig.

tot 30 m. voorraadig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

Nederlandsche Maatschappij

voor

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omyval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

JAN HAMER & Co.,

Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Provinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens ons laatste en veel verbeterde systeem.

ASSMAN & Co.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906
INT. TELEFOON 4202.

LIFTEN

SPECIAAL voor
HANDKRACHT
tot vervoer van

Boeken, Spijzen, Goederen,
Personen enz.

worden vervaardigd door
J. C. VAN STRAATEN.
Loosduinsche weg 855 i, DEN HAAG.

W. Deurvorst & Zoon.
DEN HAAG. = Heerengracht 20.

GERUITE & VLAKKE TROTTOIR-
TEGELS. — ZWEDSCHE GRA-
NIETKEIEN. — BAZALT-, LAVA-
EN MELAPHIRKEIEN.

Gewapend Beton - Asphaltwerken.

Separatie en Plafondplaten

worden door mij tegen de meest
concurrerende prijzen geleverd.
Groote voorraad in verschillende
maten voorradig.

Worden Verlegenwoordigers gevraagd.
Gebr. MIJNLIEFF - Nijmegen.

Bij MOUTON & Co. is verschenen:

DIE HAGHE

Haagsch Jaarboekje 1908.

Geïllustreerd met 34 platen.

Prijs gebonden f. 2.50.

Bij alle Boekhandelaren voorhanden.

**Echt Haeusler'sche
Houtcemenen Dakbedekking.**

Bekwame dakdekker-, bliklager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de firma N.V. Handel in Bouwmaterialen v. I. A. SMITS & ZONN, AMSTERDAM sedert 1 Jan. 1906 niet meer zijner vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en noch door mij noch door de firma Carl Sam. Haeusler direct Haeusler's houtcement aan deze firma geleverd wordt.

**ATELIER VOOR
GEBRAND- en GEKLEURD
GLAS IN LOOD**
JJ'BJ'BOUVY
DORDRECHT.
AMSTERDAM en ROTTERDAM.
IN DE SPEYKERMANDT

**HYDREX
Waterdicht Vilt,**

aangebracht volgens de Membraan methode
geeft de eenigste en duurzaamste waarborg tegen
volkomen **Waterdichtheid** zelfs bij den
grootsten Waterdruk.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

W. J. STOKVIS
FABRIEK
VAN
— KOPER —
WERKEN
ARNHEM

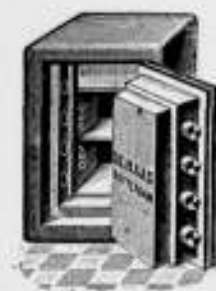
**AMSTERDAMSCHER
ASPHALTFABRIEK.**
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

v. d. Schuijt & Kuntze,
INGENIEURS,
AMSTERDAM.

**Centrale
Verwarmingen.**

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

Naaml. Venn.
Dordrechtsche Asphaltfabriek
v/jh. f^o. ROODENBURG & Co.
ASPHALT-DAKPAPIEREN
CEMENT-MASTIEK / MERK "ETNA"
HOUTCEMENT /
PAPPOLEUM
ASPHALTVLOEREN en
DAKBEDEKKINGEN
worden onder veeljarige garantie
uitgevoerd.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAAL FABRIEK VAN
Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.
Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.
Speciale Fabriek voor
ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.
Geschilderde Winkelgordijnen.
Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalousiën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.
HOFLEVERANCIËRS
J. F. KRONER & ZONN. Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdamm.

H. WESTENBERG - Almelo.

Brandvrije Cementijzer-constructies.

Speciaal adres voor goedkope BETONVLOEREN in
fabrieken, magazijnen enz.

**Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM**

(Amstel over Beusdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.
Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

"BOUWMATERIALEN"
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.
Fabriek van
machinale Doorniksche en Luiksche
POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).
Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen per-
centage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

**Een best en
voordeelig
adres voor**

**ROLLUIKEN,
Jalousiën, Markiezen,
Zonschermen**

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electrisch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.

Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met
**ROBINSON'S
ALBAST
CEMENT** = wordt Glashard.
helder wit.
kan worden afge-
wasschen.
kan DIRECT
worden beschild-
erd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire
Hospitalen, Kazernen, Gestichten,
Kerken, Kloosters, Scholen, Schouw-
burgen, Electrische Centralen, Kantoorgebouwen,
Particuliere Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.

NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

GEB'S. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDDE OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.

Hooftagent voor Nederland en Kolonien van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADRIEHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd Ijzeren Badkuipen.

Geleers geheel van rood koper, van binnen verind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

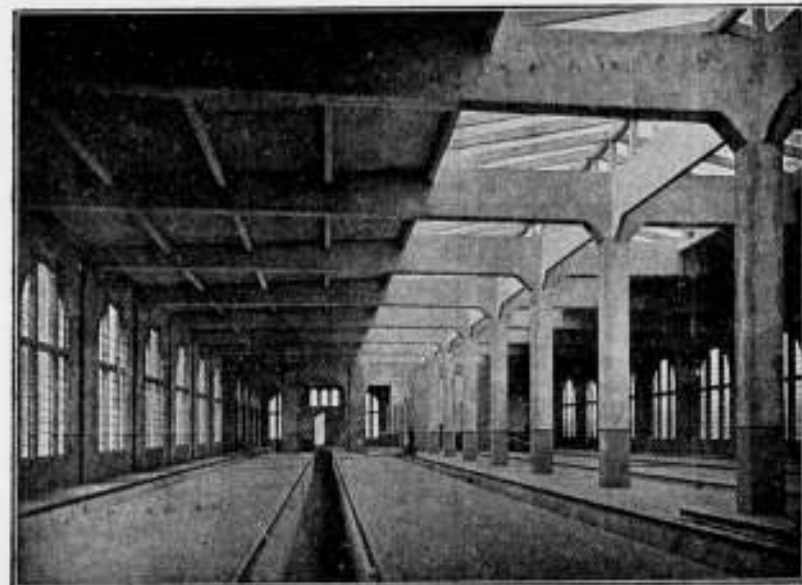
SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq. AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT, ROTTERDAM, uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te BRED A.

Rijtuigremise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Loosdrecht.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^e JAARGANG 1908. N° 25

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGaan van de MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter, — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.

BUREAU VAN ADMINISTRATIE: HERDERSTR. 5 DEN HAAG

UITGEVER: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD

N° 25. 20 JUNI 1908. Over Weenen, III, door H. Evers, prof. aan de T. H. S. — De Nieuwezijds-kapel. — Brieven uit België. — De Rijksacademie van Beeldende Kunsten te Amsterdam, door J. G. Slot. — Boek- en plaatwerken. — Afdeling Arnhem van de Mij. tot Bev. der Bouwkunst. — Berichten. — Bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst v. fabrikanten, leveranciers enz. — Advertentiën.

ABONNEMENTSPRIJS

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.— PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

OVER WEENEN.

III.

Tallose huurhuizen of Zinskasernen zijn, sinds dertig jaren, te Weenen in dezen pseudo-paleistrant gebouwd. Evenzo de zetels der groote financiële, industriële en administratieve lichamen zoals de Länderbank, de kantoren der gasmaatschappij, van het generaal Commando, van de ingenieurs- en architectenvereniging en andere. Zelfs talrijke winkelhuizen met bovenwoningen zijn in dezen geest opgevat, zoodat niet zelden het eigenlijke magazijn, „die Niederlage“, geheel aan de ordonnantie is opgeofferd.

De architectuur van al die gevels verschilt slechts in onderdeelen en reliefbewerking, hoewel ook, naast de aanvankelijk algemeen gevolgde Italiaansche kunstrichting, allengs herinneringen aan de Deutsche Renaissance en den Barokstijl zich vertoonen.

Even op het reeds besproken Raadhuisplein terugkomende staat hier nog, tegenover het Raadhuis, een vierde monument, het nieuwe Hofburgtheater. Met den nieuwen vleugel van het Keizerlijk paleis, de beide Musea en het Maria Theresia Denkmal, iets verder aan den Ring geplaatst, vormt het een reusachtig complex bouwwerken van den in 1895 overleden Hofarchitekt von Hasenauer. Al deze gebouwen zijn in den officieelen stijl der Italiaansche Hoog- en Laat Renaissance opgevat; ondanks kleine en groote ordens die de gevels stoffeeren, zien zij er niet bijzonder „ordentlijk aus“.

Die van het Hofburgtheater is meer in den breedte dan

inderdaad breed opgevat. Na de Ringtheaterramp toch noopte de strenge bouwverordening tot de aanhechting der vleugels terweerszijden die rechte, breede bordestrappen „in's Freie“, bevatten — al toonen zij dit niet. De gevel van het hoofdgebouw is in navolging van het Semper-type te Dresden, segmentvormig, concentrisch aan den zaalvorm, ontwikkeld, doch hier storend met een vlakken middenbouw doorbroken. Ook inwendig is deze aanleg te veroordeelen omdat de gebogen vorm van den foyer steeds een fragmentarisch beeld der ruimte te zien geeft.

Het is een onuitgemaakte zaak in hoeverre de musea en de Hofburg, als concept, een werk van Semper of Hasenauer zijn, al werden ze na Semper's dood, geheel door Hasenauer voltooid. Doch zij behooren zeker tot de minst geslaagde van hun tijd, hebben te veel het karakter van „Schaustück“, om lang te kunnen boeien. Bovendien is er in de architectuur van Hasenauer iets opzichtig, iets overladens. Vooral in de lange museumgevels die van zelf uit de veelvuldige herhaling van een grondmotief bestaan, moet dit motief sober zijn wil het geheel niet in banaliteit ontaarden. De tallose decoratieve onderdeelen en figuren over deze gevels aangebracht, werken, ondanks hun vaak precieus conceptie, vernooiend, irriterend.

De in 't kort besproken monumenten aan den Ring duiden de algemeene stijlrichting vrijwel aan. Alleen de Opera, de eerstelling uit den grooten bouwtijd, door v. d. Null en Siccardsburg uitgevoerd, wijkt hiervan af en toont eerder „Anklänge“ tot de Fransche Vroeg-Renaissance. Vooral de verschillende decoratieve onderdeelen, in- en uitwendig, zijn soms oorspronkelijk, verfijnd, al laat de eenheid van schaal veel te wenschen over. Doch het geheel is ietwat

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwvakken, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

„kleinlich” van opvatting, zooals in de bewerking der muren en pijlers met verdiepte paneelen, die geheel strijdig is met een rationeele steenarchitectuur. Hinderlijk is ook het geheel zinlooze der middenbekroning.

Het is den beiden bouwmeesters der Opera, helaas, droef vergaan! Overgevoelig van aard, maakten wanhoop en hartzeer een eind aan hun bestaan toen de lokale kritiek haar afkeuring deed hooren. Toch is het te begrijpen dat deze eersteling daar enkeling is gebleven omdat zijn aesthetiek hoewel niet zonder van verfijning en voornaamheid, toch het spontane, het breede, „das Flotte” van den lokalen kunstgeest mist. Eveneens is dit met het Justizpalast, een verdienstelijk gebouw in den geest der Deutsche Renaissance, het geval.

Op de groote stadsuitbreiding van 1858 is sinds 1890 gevolgd de regeling van het riviertje de Wien, een onooglijke ravijn, die door prof. Ohmann in een monumentale kadetaanleg met trappen, bruggen, galerijen en paviljoens is herschapen.

Dan de uitleg van de Gürtelstrasse insgelijks concentrisch aan den Ring en verder de voltooiing van de Stadtbahn, een elektrische ceintuurlijn die Weenen met zijn heerlijke omgeving van bosschen en bergen verbindt.

Al deze hervormingen die achtereenvolgens belangrijke architectuurwerken deden ontstaan zullen nog vermeerderd worden door den aanleg van een uitgebreid villapark, een tuinstad aan de overzijde der Donau waartoe het stadsbestuur onder leiding van den energieke burgemeester Dr. Karl Lueger onlangs het besluit heeft genomen.

Intusschen is sinds de laatste tien jaren der 19e eeuw in de Weener architectuur groote verandering te bespeuren. De krachtige hervormingsbeweging, sedert een kwart eeuw ongeveer in verschillende landen van kunst-cultuur waarneembaar, heeft zich ook in Weenen doen gevoelen.

Otto Wagner, de president van het Congres, is hiervan de baanbreker. Als professor aan de Academie is hij de leider van de jonge, reeds algemeen bekende architectuur school wier streven gekant is tegen de bestaande historische stijfheid en die vorming van een volkomen moderne architectuur bedoelt.

„Dat onze zoo sterk bewogen tweede helft der 19e eeuw ook de uitdrukking, den vorm voor eene haar geheel eigene kunstopvatting zocht, is natuurlijk. Doch de gebeurtenissen gingen sneller dan de kunstontwikkeling. Wat was dus natuurlijker dan dat de kunst, in overijling om het verzuim in te halen, haar heil overal zocht en dacht te vinden. Nadat evenwel de eerste kunstroes was vervlogen werd het werk ongemotiveerd, niet geschikt gevonden. Men kwam tot het besef dat alle zoogenaamde stijlen eens wel reden van bestaan hadden doch, dat voor onzen modernen tijd een andere uitdrukking moest worden gezocht. En al heeft ons allen, wijl het ontstane zoo schoon aan goede voorbeelden herinnerde, tijdelijk bevredigd, dan kon toch de „künstlerische Katzenjammer” niet uitblijven omdat de voortgebrachte kunstwerken zich slechts als vruchten van archeologische studien ontpopten en hun bijna iedere schepende waarde ontbrak. De taak der kunst, dus ook der moderne, is echter steeds dezelfde gebleven die zij ten allen tijde was. De moderne kunst moet ons moderne, van ons voortgebrachte vormen bieden die ons kunnen, ons doen en laten openbaren”.

Het bovenstaande is ontleend aan Wagner's geschrift in 1895 bij de aanvaarding van zijn professoraat aan de

Academie verschenen. ¹⁾ „Het geschrift is door één gedachte bezield n.l. dat de basis der tot nu toe heerschende opvatting over bouwkunst moet verschoven worden en het besef moet doordringen dat het moderne leven, het éenig uitgangspunt van ons scheppen zijn moet”. In een vijftal, zeer lezenswaardige artikelen over: „De Architect de Stijl, de Compositie, de Constructie, de Kunstpraktijk en een Slotwoord” ontwikkelt hij zijn inzichten. Krachtig komt hij op tegen onwaarheid, valschen schijn, namaak, zoowel wat betreft de geheele architectonische compositie als haar uitvoering en eischt dat elk modern bouwwerk met pijnlijke nauwgezetheid ten volle zoowel aan de praktische als constructieve eischen zal voldoen. Het eenvoudige, praktische het — bijna kan men zeggen — militaire onzer opvatting moet, indien het werk een getrouw spiegelbeeld van onzen tijd zal worden, geheel en al tot uitdrukking komen en reeds daarom is het overdrevene te vermijden. Het zeker praktische element waarvan de menschheid thans is doortrokken laat zich niet wegedeneeren en ieder kunstenaar zal zich eindelijk voor de opgaf dienen te stellen dat iets onpractisch niet schoon zijn kan — dat steeds uit de constructie den kunstvorm moet ontwikkeld worden. De vrees dat het zuiver utiliteitsbeginsel de kunst zoude verdringen verkrijgt daardoor een schijn van grond. Ja zij heeft zelfs tot een soort van strijd gevoerd in zooverre onjuist, omdat men van meening was dat de kloof tusschen Realisme en Idealisme niet zoude zijn te overbruggen. Het onjuiste dezer opvatting bestaat in de vooropstelling dat de Utiliteit het Idealisme geheel zoude kunnen verdringen en de menschheid zonder kunst zoude kunnen bestaan, terwijl daarentegen Utiliteit en Realisme vooraf gaan om de daden voor te bereiden die door de Kunst en het Idealisme zijn te verwezenlijken.”

Deze enkele aanhalingen geven het besliste standpunt van dezen hervormer reeds aan. Bovendien vertolken ieder jaar belangrijke ontwerpen en uitgevoerde werken zijn beginselen. Hoewel reeds de zeventig nabij neemt Wagner ijverig deel aan binnen- en buitenlandsche prijsvragen, o. a. het Vredespaleis en nu te Weenen de prijsvraag voor een „Kriegsministerium” waarbij de architect L. Baumann werd bekroond. „Da bin ich durchgefallen; 's macht aber nix, man soll nur zeigen was man kann” — aldus de eenvoudige kunstenaar bij een onderhoud over deze kwestie.

Hoe ontzaglijk hoog Wagner als teekenaar staat weet ieder architect van de tentoonstelling der Vredespaleis-prijsvraag en uit de vakliteratuur. Zijn scheppingsdrang is met het klimmen der jaren nog toegenomen.

Deze energische baanbreker heeft als uitvoerend bouwmeester een rijk verleden en is thans nog, als winnaar van prijsvragen, met de uitvoering van belangrijke publieke gebouwen belast, zooals de kerk van het uitgebreide zenuwlijdersgesticht te Hüttelsdorf bij Weenen. Dan het belangrijke gebouw der Postspaarbank in de nabijheid van den Stuben Ring, beide haast voltooid en verder het museum op den Karlsplatz dat weldra wordt aangevangen.

Merkwaardig is de harmonische evolutie, de eenheid en het evenwicht in de talrijke werken van dezen meester van den eersten tijd af. Reeds voor ongeveer dertig jaar blijkt dit aan de woonhuizen door Wagner aan den Ring en omgeving gebouwd. Zijn gevels onderscheiden zich door een besliste, eigen uitdrukking niettegenstaande hij dan nog het pseudo-paleisschema in Italiaanschen trant huldigt. Er is in hun samenstelling een zekere grootsheid van hoofdlijnen, gepaard aan strakheid en soberheid in de onderdeelen dat de aandacht vraagt.

¹⁾ Die Moderne Architectur 3e Auflage 1901.

FIG. 1. RAADHUIS. ARCHITECT SCHUDT.

FIG. 2. UNIVERSITEIT. ARCHITECT H. V. FERSTEL.

FIG. 3. MANNAGETTA'S STIFTUNGSHAUS. ARCHITECT OTTO WAGNER.

Een woonhuis aan den Schottenring (zie afb.) leent zich tot een nadere analyse. Staande tusschen gebouwen van gelijke grootte boeit deze gevel door de juiste verhouding van den soberen rusticaonderbouw, het statige midden-gedeelte en de krachtige tevens sierlijke bekroning. Met tact is de Florentijnsche sparrelijst verwerkt. Sprekende onderdeelen zijn het middenportaal, het balkon en de hoekpijlers, welke laatste den gevel correct afsluiten. De terracotta omlijstingen der hoofdramen en bovenverdieping vormen met den sgraffito grond van lichtgeel en bruin en de grijze rustica een aantrekkelijk voornaam coloriet.

Gunstig onderscheidt zich de gevel van de bureu door zuivere verhoudingen, contrastvolle werking der ramen op verschillende verdiepingen en hun rustig doorgevoerden hoofdvorm. Het beginsel der groote stijlperioden: eenheid in den vorm der ruimte en die der muuropeningen, is ook hier gehuldigd. De arcade van den ingang teekent de overwelfde vestibule en de rechte ramen de vlakke zoldering der verdiepingen.

Slap, halfslachtig zijn daarentegen de aansluitende gevels zoowel in de verhouding der ramen als in hun vorm die een ongemotiveerde neiging tot afwisseling vertoont. Beartelings half rond, segmentvormig, recht en afgerond, met gebogen en rechte frontons bekroond en rijk versierd maken zij een verwarrenden indruk.

Wagner's zin voor soberheid en eenvoud komt ook tot uiting aan verschillende woonhuizen in de Landesgerichtsstrasse, Stadiongasse etc. naast het Raadhuis gebouwd. Het hoekhuis (zie afb.) boeit door klare, grootsche verdeling, kloeke bewerking van het gevelvlak. Ook hier vertolken de arcaden het overwelfde magazijn, de rechte ramen de vlakke zoldering der zes verdiepingen. In afwijking van de conventionele hoekrisaliet met koepel, is het gevelvlak ononderbroken doorgevoerd en de hoek alleen door het verschil der ramen aangeduid. Men behoeft ook hier slechts den ter linker zijde aansluitenden gevel te vergelijken, om tot de conclusie te komen dat de aanwending van talrijke, architectonische en sculpturale details, kolommen, Cariatiden etc. juist den totaal indruk verzwakt.

Beide geveltypen zijn voor '80 gebouwd, dus niet uit Wagner's laatsten tijd. Hoe verdienstelijk ook gaan zij strikt genomen nog aan conventie mank, omdat zij door hun pseudo-paleiskarakter niet de nauwkeurige betekenis van het huurhuis uitdrukken. Waar dit toch ten doel heeft om door ophooping van veel kleine woningen in één bouwwerk een kapitaal rentegevend te maken — de huurwaarde der verschillende verdiepingen door het gebruik van liften slechts weinig meer verschilt en vooral, omdat al deze woningen in moreelen zin volkomen gelijkwaardig zijn, daar vervalt elke aanleiding tot afzonderlijke architectonische

FIG. 4. WOONHUIS MAGDALENIENSTRASSE 40A. ARCHITECT OTTO WAGNER.

onderscheiding der verdiepingen. „De bouwkunst is dus bij den gevel van het moderne huurhuis op een glad, met vele gelijkwaardige ramen doorbroken muurvlak, aangewezen. De architect zoeke dan bij huurhuizen, die steeds de hoofd-massa van het stadsbeeld vormen, door versiering der vlakken en door eenvoudige, juist gekozen details de betekenis en de constructie duidelijk te doen spreken.”

Wagner's woonhuizen van dien laatsten tijd aan de Wienzeile gebouwd zijn in dezen geest opgevat (zie afb.). Zij bevatten op den beganen grond winkels, met magazijn op de 1te verdieping, de eerste als „Schaukasten” geheel open-gewerkt, de laatste van ruime lichtopeningen voorzien. Dan, vier woonverdiepingen uit gelijke en gelijkwaardige ramen bestaande, waarboven een krachtig voorspringende kroonlijst als eindiging.

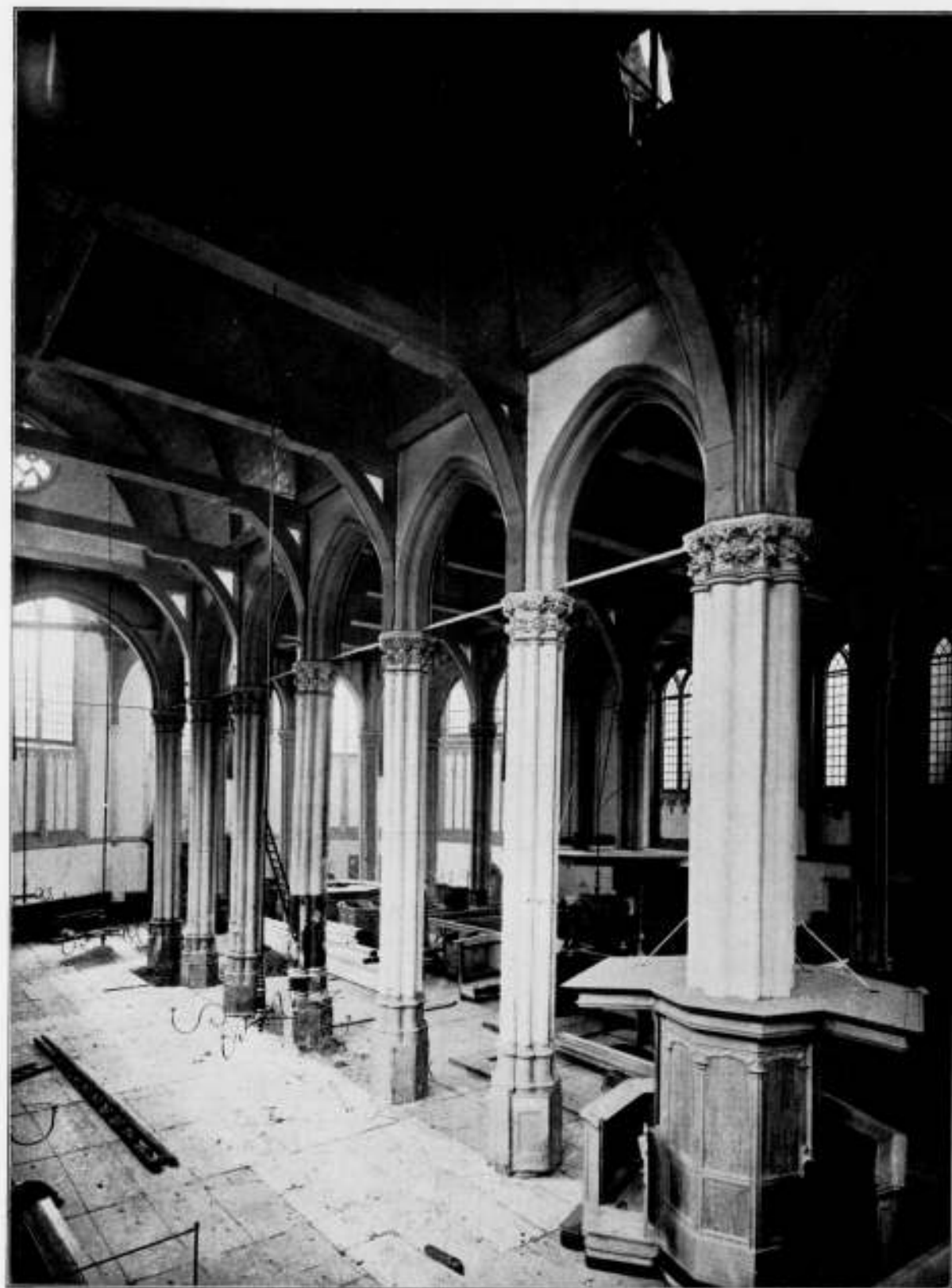
Rationeel is ook het materiaal tot uitdrukking gebracht. Weenen is van goed en goedkoop materiaal misdeeld.

Gehouwen steen is, in dezen tijd, zelfs voor publieke gebouwen meestal te kostbaar en baksteen niet fraai genoeg voor gevelwerk. Van zelf kwam dus de „Putzbau” algemeen in zwang en de gemakkelijke bewerking van dit materiaal heeft op het zwaarig, decoratief karakter van de Weener architectuur der 17^e en 18^e eeuw, den „Zopfstil”, zeker invloed gehad.

Toen nu, na het midden der vorige eeuw de Italiaansche steenarchitectuur haar intocht in Weenen deed, volgde haar al spoedig de namaak in pleister. En al moge, nergens beter dan hier, de uitvoering nauwkeurig zijn geschied en na dertig jaar de goed onderhouden gevels hun frischheid en kleur nog vertoonen, dan missen zij toch de rijpheid van aanblik, den rijkdom van uitdrukking die alleen werkelijke steenarchitectuur door de patina van den tijd verkrijgt.

H. E.

INTERIEUR VAN DE NIEUWEZIJDS-KAPEL.

Nu eerstdaags met het afbreken van deze kapel begonnen wordt, meenen wij den lezers, voor het te laat is, nog een reproductie te moeten geven van het interieur; den welwillenden leener van de fotografie hierbij onzen dank.

Over eenigen tijd hopen wij meer uitvoerig op deze kapel terug te komen en den plattegrond, doorsneden, gevelteekeningen, enz. te reproducteeren, met beschrijving.

BRIEVEN UIT BELGIË.

XI.

Jef Lambeaux.

In den avond van Vrijdag 5 Juni is te Brussel overleden de bekende beeldhouwer Jef Lambeaux.

Geboren te Antwerpen in 1852 volgde hij aldaar de lessen aan de Academie van Schoone Kunsten onder Geefs. Al dadelijk openbaarde zich een groote persoonlijkheid in opvatting en doen wars van academische volgzzaamheid, zelfstandig en onafhankelijk, zooals hij dat zijn gansche leven is gebleven, soms tot bandeloosheid naderende in kunst- en levensopvatting maar steeds vol bezieling. In den beginne miskend en eerst veel later geëerd.

Ontevreden over het geringe succes dat hij de eerste jaren in Antwerpen ondervond, vestigde hij zich te Brussel waar zijn werken wel meer bewondering genoten maar toch ook daar begeerde men ze niet. Dit deed hem besluiten naar Parijs te gaan waar hij kennismakte met den schilder Jan van Beers en vele andere kunstenaars doch ook daar waren vele moeilijkheden.

In 1880 repatrieerde hij en vestigde zich opnieuw in Brussel en het was toch daar dat het eerst zijn groote kunstenaarsgave naar waarde werd geschat. Met zijn bekende groep „Le Baiser”, waarvan men niet weet wat het meest te bewonderen of de machtige allegresse, of de gezonde krachtige natuurlijkheid en volmaakt technische vaardigheid die er uit spreekt, was zijn reputatie voor goed gemaakt. En het was van toen af dat Lambeaux als met werk overladen de gelegenheid had zijn heerlijk talent in uiting te brengen.

Onder zijn interessante werken stippen wij slechts aan: zijn „Folle Chanson”, de „Fontaine de Brabo”, welke op de Grand-place te Antwerpen is opgericht, „les Passions Humaines” om van andere niet te gewagen, terwijl onder zijn laatste werken kunnen gerekend worden het Monument van Appelmanns dat tegen de Notre Dame te Antwerpen geplaatst wordt en dat voor De Geyter.

Herinneren wij nog dat naast vele andere onderscheidingen van verschillenden aard hem ook in 1900 op de wereldtentoonstelling te Parijs de prix d'honneur ten deel viel.

De begrafenis met militaire eer en in tegenwoordigheid van vele autoriteiten, vrienden en vereerders heeft te Ucele bij Brussel, alwaar hij 't laatst woonde, op 't plechtigst plaats gehad, bij welke gelegenheid door een viertal sprekers is gewezen op de onvergelykelijke schoonheid zijner werken, zijn groote gaven ook als leermeester en uitmuntende kwaliteiten als mensch.

Het plan bestaat om in Antwerpen een tentoonstelling van zijn werken te organiseeren en een der straten met zijn naam te noemen.

Met Jef Lambeaux is heengegaan een van Belgisch grootste Kunstenaars.

X. V. Z.

DE RIJKSACADEMIE VAN BEELDENDE KUNSTEN.

II.

Na de Fransche overheersching werd de verwarde toestand in het kunst- en ambachtsonderwijs weer nader bekeken en verscheen in 1817 een koninklijk besluit tot regeling van het onderwijs in de beeldende kunsten. Dit bepaalde, dat dit

onderwijs verdeeld zou worden in 3 klassen: de eerste klasse bevatte de teekenscholen voor de kleinere steden, de 2de voor de grootere steden, en de 3de de hoogste klasse, die de instelling van twee Koninklijke academies, een te Antwerpen en een te Amsterdam, voorschreef. In al deze inrichtingen werd zoowel het onderwijs in de teekenkunst als in de bouwkunst minder of meer volledig gegeven. De Antwerpsche academie, een voortzetting van de in 1663 door Philips IV, Koning van Spanje, gestichte academie, bloeide spoedig; de Amsterdamsche opende eerst 1822, nadat reeds in 1820 de nieuwe instelling plechtig was ingewijd; de eerste directeuren van het onderwijs waren de schilders J. W. Pieneman, J. A. Daiwaille, Jan Hulswit, de beeldhouwer P. J. Gabriel, de graveur J. E. Marcus en de bouwmeester T. Suys.

De reglementen en instructien staan op dezelfde breede basis van de 17e eeuw, „daar ook hier de twee hoofdkunsten, indien men ze zoo noemen mag, niet exclusief zouden worden begrepen. Er moest overleg gepleegd worden tusschen de vakken onderling, waaruit onmiskenbaar het deugdelijk verlangen spreekt om de Academie, bij de nieuwere behoeften des tijds te doen blijven het centrum van alle kunstbeoefening”. Dit directeurschap was nu een rijksbetrekking geworden; de prijzen en belooningen bleven behouden, en als hoogste prijs een staatstoelag van / 1200 ingesteld.

Heel het onderwijs werd nog gegeven naar het oude model: studie naar het menschbeeld, het antiek en de vijf orden. „Denkende aan hooger en zuiverder cultuur-toestanden, is er een teruggang zeer zeker niet te ontkennen; maar in het verval van het kunsthandwerk was het een poging, tot behoud van wat men niet meer verliezen mocht, een poging die de voortzetting mocht heeten van wat men reeds in de vorige eeuwen had beproefd, toen men getracht had in het Academisch onderwijs het centrum te verzorgen van alle kunsthandwerk-beoefening”.

De groote en krachtig opkomende industrie stelde echter andere eischen, en het oude regime van „de hand” werd verdrongen. Bij Kon. besluit van 10 Oct. 1829 werd de nadruk er op gelegd, dat de handwerkslieden niet hun goede opleiding konden verkrijgen bij de bestaande kunstscholen, die te uitsluitend de schoone kunsten beoefenden met verwaarloozing der min of meer nuttige kunsten. In 1842 werd in Delft de Koninklijke Academie gesticht waar de burgerlijke ingenieurs werden opgeleid en ook de architectuur werd gedoceerd; merkwaardig teeken van den tijd: „niet in een milieu van kunsten, maar in een van technische wetenschappen zou men de ontwikkeling der Architectuur gaan zoeken”. Burgerdag- en avondschoolen, benevens de Hoogere Burgerscholen kwamen met hun teekensonderwijs gedeeltelijk op het terrein van de Amsterdamsche Academie en meer en meer werd haar eigenlijke werkkring ingekrompen, „de tijdsbelangen stonden in het teeken der Industrie en der exacte Wetenschappen”. Daarbij kwam dat de koppeling van Hooger en Middelbaar onderwijs in de Academie tot verwarring aanleiding gaf en de vraag deed rijzen: „of zij voor alles als een Rijks- of als een „Stedelijke Instelling behoorde beschouwd te worden”.

Toch werd er met lust en toewijding gewerkt, en de tijd in aanmerking genomen, goeds geproduceerd; het poverst kwam de bouwkunst te voorschijn. De groote cisch was een eigen gebouw; de bovenverdieping van de Oude Beurs op den Vijgendam was veel te klein voor de 1140 leerlingen, die zich in 1822 hadden laten inschrijven, zoodat er slechts 350 geplaatst konden worden. Het onderwijs in de bouwkunst leed ernstig schade, doordat gebrek aan ruimte de groote

wedstrijden niet door kon laten gaan, waardoor in 1825 verschillende leerlingen in de Bouwkunde de Academie verlieten. De oude beurs was zeer bouwvallig, in 1836 werd de academie verplaatst naar het Oude-mannen en vrouwen-gasthuis, bij gebrek aan geld voor een eigen gebouw. „En bij de eerstvolgende openbare Prijsuitdeeling mocht de Hoofd-bestuurder Mr. F. van der Poll de ironische opmerking plaatsen, dat de Academie: „thans in een eigenlijk gezegd te nauw verband staat met het gesticht van Liefdadigheid, in welks ongebruikte ruimte de Academie gevestigd werd.”

De zwaarste slag werd toegebracht door minister Thorbecke, die in 1851 bezuinigingen invoerde; de wedstrijden met de daaraan verbonden jaargelden vervielen, eenige beamtten werden ontslagen; ja de minister stelde zich voor, dat bij verstandig beleid de geheele Rijkssubsidie van f64000 waar-schijnlijk wel gemist kon worden. De gevolgen hiervan waren ernstig, de toestand zou onhoudbaar geworden zijn, had niet de heer C. J. Fodor met een legaat van f10,000 den gewis-sen ondergang tegengehouden.

Toch was de toestand niet rooskleurig; ondersteuning van de regeering of kerk door opdrachten voor staatsge-bouwen of kerken, de steun in België, ontbrak; de leden van de Academie, wel zoo, deden zoo goed als niets, zoo-dat een commissie van onderzoek naar den toestand van de Academie dan ook terecht een ongunstig oordeel uitsprak. Reorganisatieplannen werden voorbereid; de geldkwestie was echter de groote moeilijkheid.

Aan het gaezard werd een einde gemaakt door het besluit der stad Amsterdam, die, van meening dat de Academie van geen stedelijk belang meer was, sinds het teekenen op de burgerscholen volgens de wet op het M. O. werd onder-wezen, bepaalde „dat de lokalen, waarin de Academie gevestigd was, niet langer dan tot 1 Juli 1868 ter beschikking van het Rijk zouden zijn”. In 1869 trachtte de Regeering de Academie op te heffen, door het onderwijs op te dragen aan kunstenaars „matig bezoldigd”, die de leerlingen in hun ateliers zouden opleiden. Geheel dus als in de gilden gebruikelijk was. „En nu de denkbeelden van Academie en Werkplaats tegenover elkander gesteld werden en het inderdaad ging om een keus, nu regende het brochures, adressen van tijdschrift-artikelen, die op het behoud der Academie aandrongen.”

Het plan der regeering werd vrijdeld; in 1869 diende minister Fock een Wetsontwerp in tot regeling van het onderwijs van Rijksweg in de Beeldende kunsten, dat met groote meerderheid door de volksvertegenwoordiging werd aangenomen. Deze wet behandelt de Academie in haar samenstelling van Adviseerend Lichaam, Inrichting van Hooger en Middelbaar Onderwijs en Kweekschool voor Teekeneelaars. Is over de 1ste functie de wet niet geheel duidelijk, over de 2de geeft ze heldere voorschriften; alleen Hooger onderwijs moet gegeven worden zoodat voorbereidend onderwijs eener teekenschol van het nijverheids-onderwijs geheel en terecht buitengesloten waren. Echter „kleine kunsten” zooals graveerkunst werden nadrukkelijk genoemd. Bij het onderwerp „aesthetiek” wordt vermeld, dat het onderwijs hierin ook gegeven moest worden in betrekking tot de bouwkunst.

Hieromtrent zegt de minister in de Mem. v. Antw:

„Voor hen, die er niet slechts naar streven om bouw-kundig ingenieur te worden, die ook naar den kunstenaarshouder haken, voor hen opent de Academie van beeldende kunsten, zooals die thans wordt voorgesteld, de gelegenheid om hunne aesthetische ontwikkeling verder te volmaken.

„Wordt daardoor echter, vraagt men wellicht, de leer-

„cursus niet onnoodig met een of twee jaren verlengd en „dus onnoodig tijd verloren?”

„Het kan niet zoo gereedelijk worden toegegeven, dat „een verblijf van een of twee jaren in een volkrijke stad „na volbrachten studietijd, als verloren tijd voor den archi- „teet zou te beschouwen zijn. Als hij de school verlaat, blijft „hem nog veel te leeren over, dat op school onmogelijk „geleerd kan worden; in de eerste plaats heeft hij praktische „ervaring op te doen. Wanneer hij zich in de stad, waar „de Academie van beeldende kunsten gevestigd is, daarop „toelegt onder de leiding van een bekwaam bouwmeester, „die hem in de gelegenheid stelt te zien werken, materiaal, „werkvlak en werkplaatsen van den ambachtsman, timmer- „man en smid nader te leeren kennen, die hem daarbij tot „gids strekt en het toezicht houdt op zijne voortdurende „oefening van trek- en teekeningen en als hij daarbij tevens „gebruik maakt van de gelegenheid, hem door de Aca- „demie van beeldende kunsten gegeven, om dieper door „te dringen in de geheimen van de kunstgeschiedenis en „der wetenschap van het schoon, om met de zusterkunsten „zoo al niet vertrouwd, dan toch nader bekend te worden, „dan zal die tijd, zoo besteed, niet als verloren te be- „schouwen zijn, maar integendeel de schoonste vruchten „voor het leven kunnen afwerpen. Op die wijze zou bij „uitstek worden voldaan aan hetgeen verscheiden leden „wenschten, die voor de bouwkunst in de bres sprongen en „zeiden: de reeds gevormde architect moest, om het zoo „uit te drukken, op de Academie eene hoogere wijding „kunnen ontvangen.

„Het behoort wel niet gezegd te worden, dat waar in „het artikel gesproken wordt van kunstgeschiedenis, wel „degelijk de geschiedenis der bouwkunst begrepen is. Dit „komt zoo natuurlijk voor, dat eene uitdrukkelijke vermel- „ding daarvoor in het artikel overbodig schijnt.”

Behalve deze heldere omschrijving werden tevens bepa- lingen gemaakt omtrent de opleiding voor teekeneesters, zoodat, resumeerende, de schrijver zegt: „De Rijksacademie van Beeldende Kunsten behoort te zijn een instelling voor Hooger kunstbeoefening waar het volledige onderwijs ge- geven wordt in het Beeldhouwen, Schilderen en Graveeren in dien zin, dat ook wat in deze kunsten onder kleinkunsten verstaan wordt, zal worden behartigd. Vervolgens behoort er aan de Academie verbonden te zijn een afdeling voor het teekenen, die de inleiding vormende voor het latere vakonderwijs, tevens de jongelieden bekwamen moet tot teekeneesters. En ten slotte is een avondcursus voorgeschreven voor jonge architecten die reeds een praktische en wetenschappelijke opleiding genoten hebbende, hun artistieke vorming voltooien kunnen. Al wat zuiver tot het gebied der nijverheid behoort, moet echter van het onderwijs zijn buitengesloten.”

Zie daar een goed en compleet program. Wat is er echter in de werkelijkheid van terecht gekomen? Niet heel veel, waaraan weer schuld was het oude gebrek; geld. Na 5 jaren wachten verrees het eigen gebouw, echter al bij den aanvang te klein; het aantal hoogeleraars, in den beginne 5, later 6 was veel te gering; anatomie en perspectief onderwijs werd verdeeld onder de 5 docenten; het avondonderwijs in de bouwkunst, benevens de beoefening der kleinkunsten en de opleiding voor teekeneesters bleven achterwege! Daarenboven werd het lesgeld van f10 op f100 gebracht. Wel heeft prof. Aug. Allebé in 1879 benoemd, veel gedaan, maar de regeering heeft weinig steun verleend. Het ergste bezwaar bestaat tegen het gebouw, dat veel te klein is, zoodat enkele belangrijke lessen als: teekenen naar dieren, boetsceeren naar naakt model, beoefe-

ning der praktijk van beeldhouwkunst eenvoudig uit gebrek aan ruimte niet konden doorgaan.

In 1907 heeft dit de aandacht getrokken van enkele leden der Staten-Generaal bij de behandeling der Staatsbegroting: Minister Rink kon zich na een uitgebreid onderzoek ter plaatse, vereenigen met den wensch, om het tot stand komen van een nieuw gebouw te bevorderen, waarbij hij tevens mededeelde dat een program van eischen voor een dergelijke stichting bij hem in onderzoek was en tevens een leerstoel voor onderwijs in de kunst, voor zoover die de architectuur en de monumentale kunst raakt, bij hem een punt van overweging uitmaakte.

Bij de eindbetrachting zegt de schrijver: „Er is, na den ondergang der oude arbeids-organisatie, de Gilden; naar-mate de industrie groeide, wier werkzaamheid niet onder-wijzend zijn kan, is door den drang der behoeften zelve, een groot stelsel van schoolonderwijs ontstaan dat als Lager, Middelbaar en Hooger naast het wetenschappelijk onderwijs in al de behoeften van het handwerk tracht te voorzien.

In het Lager-Ambachts-onderwijs zijn schoonheids en industriele bedoelingen in hun eenvoudigsten vorm naast elkander behouden. Moeilijk wordt dit bij het Middelbaar, waar de Technische en Vakscholen wel zuiver Industriele scholen zullen worden, en de Kunstnijverheid-inrichtingen in eigen organisatie den moeilijken strijd door te maken zullen hebben van Kunst en Industrie. Zuiver zullen beide vormen van onderwijs, Kunst en Industrieel-Technisch onder-wijs, eerst weder tot hun recht komen in de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten en de Technische Hoogeschool. Naar de hoogte van hunnen arbeid zal zich al het andere moeten en willen richten.”

Tot zoover het artikel van den heer Derkinderen, waaruit wij de hoofdzaken aangehaald hebben in de hoop dat het den lezers geen reden zal zijn, het stuk zelf niet te lezen. Want bij nader kennismaking met dit goed en aangenaam geschreven artikel blijkt meer en meer dat de belangrijkheid van het geschrevene zich uitstrekt ook buiten en boven het betrekkelijke van de geschiedenis van de Rijksacademie alleen, en dat deze geschiedenis parallel loopt, ja dezelfde is als die van het kunstonderwijs in het algemeen: namelijk van de gilden, en de academies in de 17de 18de en 19de eeuw. Is dit op zichzelf van groote waarde, nog belangrijker wordt het artikel als we gaan inzien, dat achter de vermelding der feiten een overtuiging werkt, die op een vast doel aanstuurt. Dat doel is: de eenheid der kunsten te bevorderen in het kunstonderwijs, langs den weg door den aard en de traditie van de academie voorgeschreven, die geleid heeft tot Hooger Kunstonderwijs; het is het doel de opleiding in de Beeldende kunsten zoo zuiver en ruim mogelijk te maken, naast de specifiek Industrieel-technische opleiding. De opkomst van de industrie, die geleidelijk aan in haar onverbiddelijke overwinning van de wereld, het oude handwerk en daarmede de oude kunstopleiding heeft verdronken, is oorzaak geweest van een bijna afgeheele afstomping van het kunstgevoel. De heer Derkinderen stelt zich niet vijandig tegenover deze industrie, maar er naast of er boven; hij wil, voor de bouwkundigen, in aansluiting met het gezegde van Minister Fock, de academie „de „hoogere wijding doen geven”, dus datgene doen geven, wat de bouwkunst tot kunst stempelt.

Merkwaardig, dit artikel, waar voor het eerst na zooveel tijd de kunst weer bekeken wordt, niet in den ban van de industrie, maar er boven uit, de kunst gezien als het wondere element van Schoonheid, dat bij de gratie Gods beërdaalt om de dingen schoon te maken; de kunst gezien

in haar eigen bijzondere waarde, buiten utiliteit of industrie om. Gesteund door het verleden en gewettigd door het besluit van 1870 teekent de directeur van de Rijksacademie hier verzet aan niet alleen tegen de slechte uitvoering van de wet van 1870, maar ook tegen de grenzenloze smakeloosheid, gevolg van de oppermachtige industrie. Al is dit laatste er niet beslist in geformuleerd, tusschen alle regels is het te lezen, en het vormt de eigenlijke waarde van den fijnen gloed, die in de rustige vermelding der feiten den fraaien stijl kenmerkt. Het Hooger Kunstonderwijs op ruime en volledige wijze gegeven waarvoor noodzakelijk is het onderling contact tusschen alle beeldende kunsten, ziedaar het doel van den schrijver, waarnaar hij met overtuiging streeft.

Kunnen wij geheel meegaan met deze gedachte? Kunnen wij ook zoo geheel buiten de industrie gaan staan en het Industrieel-Technisch onderwijs scheiden van het kunst-onderwijs? Wijzen niet juist vele ernstige pogingen er op om langs industrieel-technische wijze kunstvoorwerpen te maken; zijn fabriek en kunst los van elkaar? Is aan de Technische Hoogeschool het bouwkundig gedeelte niet op zijn plaats, of juist wel, daar in Delft industrieel-technisch en bouwkundig onderwijs innig aan elkaar verbonden zijn? Of is juist de Rijksacademie, door haar uitgebreid en algemeen kunst karakter, beter bevoegd bouwkunstenaars in de kunst op te leiden?

Het antwoord op deze vragen is niet zoo in eens te geven maar één ding is zeker: dat het onderling contact tusschen alle beeldende kunsten een eerste voorwaarde is voor goed en vruchtbaar onderwijs aan de Rijksacademie van Beeldende kunsten te Amsterdam. En in dat streven wenschen wij den directeur van harte succes toe.

BOEK-EN PLAATWERKEN

Onze Bouwmateriaalen, beschreven door J. A. van der Kloos, Hoogleraar in de kennis en het onderzoek der bouwstoffen aan de T. H. S. te Delft, 2de druk, compleet in 45 afleveringen à 50 cents; uitgave J. van der Endt & Zn. te Maassluis.

Een aanbeveling tot dit bekende standaardwerk is overbodig; alleen zij er op gewezen dat de schrijver, erkennend dat de vorige uitgave verouderd was, gepoogd heeft door verscheiden andere geschriften de leemten en misslagen in zijn werk te verbeteren; al de ervaring en het verbeterde inzicht, verkregen in de laatste 20 jaren, komen deze 2de uitgave ten goede.

De te behandelen stof zal worden ingedeeld als volgt:

- Deel I. Natuursteen.
- Deel II. Kunststeen.
 - a. Baksteen.
 - b. Betonsteen.
 - c. Gipssteen.
 - d. Andere niet gebakken kunststeen.
 - e. Laboratorium-proeven op kunststeen.
- Deel III. Mortels, beton, gewapend beton, vloeren zonder naden.
- Deel IV. Hout en andere plantaardige materialen, isoleer- en pakkingstoffen.
 - a. Hout.
 - b. Rijshout, riet, stroo, enz.
 - c. Plantaardige materialen in de tropen.
 - d. Tonw, zeildoek.
 - e. Papier en geweven dakbedekkingen.
 - f. Isoleer- en pakkingstoffen.
- Deel V. Metalen.
 - a. IJzer en staal.
 - b. Andere metalen.

Deel VI. Glas, verfwaren en behangsels.

Voor elk deel zal een linnen band verkrijgbaar worden gesteld. Elke maand verschijnen 2 afleveringen.

Van den directeur van Publieke Werken te Amsterdam ontving de Mij. een boek getiteld: *De Haven van Amsterdam*, uitgegeven door de Kamer van Koophandel en Fabrieken aldaar. Het zeer rijk geïllustreerd werk, dat ruim voorzien is van tabellen betrekking hebbende op scheepvaart en handel en van kaarten van het havengebied en het Noordzeekanaal, bevat behalve een kort historisch overzicht van den Amsterdamschen handel en van zijn beteekenis, een uitvoeriger verhaal over de havens, kaden en scheepvaart van Amsterdam.

De blijkbaar bedoeling, de groote beteekenis van Amsterdam als havenplaats op populaire en smakelijke wijze meer algemeen onder de aandacht te brengen, zal zeker wel door deze uitgave bevorderd worden.

Van den schrijver S. J. Rutgers ontving de Mij. een „Bericht über Unfälle bei Eisenbeton-Bauten in Holland“. Het is een geschriftje uitgegeven door de „Internationale Kommission zum Studium des Eisenbetons, eingesetzt vom Internationalen Verband für die Material-Prüfungen der Technik.“ Besproken worden enkele voorgekomen gevallen: instorting muziektempel (Vredespaleis), instorting van vloeren, gewapend beton-constructies, die scheuren vertoonden.

Deze commissie doet een zeer verdienstelijk werk met nauwkeurig alle voorkomende belangrijke gebreken in den ijzer-beton bouw te signaleeren en te ontleden, waardoor meer zekerheid omtrent dit zoo belangrijke, maar nog niet geheel bekende materiaal verkregen kan worden.

Van de Vereniging „Bouwkunst en Vriendschap“ te Rotterdam ontving de Mij. een Jaarverslag. Voor het eerst geven een aantal reproducties van bekroonde Prijsvraag-antwoorden meer waarde aan deze uitgaaf. Verslag wordt gedaan van de verschillende vergaderingen, waar voordrachten gehouden zijn door den heer H. C. J. Gritters over de Electriche Centrale, den heer Otten over het Beursvraagstuk, den heer J. F. Wilke over „Tuinkunst in vroegeren en lateren tijd“, den heer Prof. K. Sluyterman over „Engelsche buitenhuizen en hun interieurs, parken en tuinen“, den heer Dr. J. Hooykaas over „Reisindrücken uit Griekenland“, den heer K. van Leeuwen, over „Lettervormen“.

„*Loft und Empire von der Wasserhande*“. Herausgegeben vom Architect Carl Zetzsche. 40 bladen in Lichtdruk met rijk geïllustreerden tekst, prijs 24 Mkr. Verlag J. Engelhorn, Stuttgart.

In het prospectus wordt er terecht op gewezen, dat in de heden-daagsche bouwkunst het burgerlijk element meer en meer naar voren komt, zoodat het woonhuis niet meer in de vormenspraak van de paleis architectuur behandeldd wordt, maar zich meer en meer aansluit bij de burgerlijke bouwkunst die tegen het einde der 18de eeuw ontstond.

Merkwaardige staaltjes zijn in het werk vertegenwoordigd, lang niet allen even interessant; de empire heeft nu eenmaal een zeer drooge kant aan zich. Maar toch zijn er, vooral onder de kleinere huizen, voorbeelden van kleine statigheid, rust, en goede verhouding, met een spoor romantiek, die deze bouwkunst wel niet stempelen tot belangrijke en machtige kunstwerken, maar juist, en dit zeer terecht, geheel passen in het kader van kleine stadjes of dorpen.

Deze architectuur heeft in haar slechte producten het grappige van boerschheid met statigheid, in haar goede nitingen een kleine en vriendelijk monumentaliteit.

Ook in de details zijn zeer smaakvolle en beschaafde elementen; en het geheel is niet zoo heel ver verwijderd van wat de moderne bouwmeesters in de landhuisjes te Laren, Bussum enz. willen en pogen.

De prijs van 24 Mkr. is billijk te noemen.

The Domestic Architecture of England, during the Tudor Period, bij Thomas Garner and Arthur Strotton, Arch. B. T. Bratsford, Publisher, 94 High Holborn London W. C. Kompleet in 3 deelen ieder deel 2 s. 4, 2 s.

Prachtig uitgegeven, echt Engelsch werk, groot folio. De welbekende klare pentekeningen van kastelen details enz., benevens zeer fraaie en groote lichtdrukken van deze schilderachtige en toch niet-kleine oude Engelsche architectuur.

AFDEELING ARNHEM VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Beschrijving van de excursie te houden op Woensdag 24 Juni 1907.

Vertrek uit Arnhem per S.S., plaatselijke tijd 7,27; aankomst te Utrecht 8,40. Vertrek Utrecht 8,53; aankomst Hilversum 9,47 voormiddags. Van af Hilversum direct doorrijden naar Laren, aankomst te 10,30.

Bezichtigen van eenige gebouwen, eventueel ook van den Laren-sche Kunsthandel. Daarna naar Blaricum waarbij onderweg de kolonie van Luitjes, de smederijen, meubelmakerijen en woningen van G. Reuter bezichtigd kunnen worden, benevens den tuinaanleg van Tersteeg.

In Blaricum niet ophouden, doch doorrijden naar Haizen, en over Valkenveen naar Oud-Bussum, daar koffiedrinken, in een der melksalons aan den weg ± 1 uur in den middag; vervolgens naar Naarden oude gebouwen bezichtigen. Over Bussum langs de kolonie van F. van Eeden naar Hilversum. Na aankomst dineren in hotel-Pension „Trompenberg“ daarna bezichtiging van enkele nieuwe buitenverblijven en villa's.

Vertrek der trein (plaatstijd) uit Hilversum 8,37 des namiddags; aankomst Utrecht 9,24. Vertrek uit Utrecht 9,40; aankomst te Arnhem 11,04.

Belangstellenden worden er op gewezen, dat voor deze excursie gelegenheid tot introductie bestaat.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Het beeldhouwwerk voor het Vredespaleis. Naar ons uit goede bron wordt medegedeeld is het bericht in ons vorig nummer geplaatst met betrekking tot het beeldhouwwerk voor het Vredespaleis niet juist. Aan den heer Retera is geen andere opdracht gedaan dan het maken van een model voor acht kolom-kapiteelen met bijbehorende pilasterkapiteelen voor de groote vestibule van het gebouw.

Spui-Buitenhof. B. en W. hebben den Raad praeadvies uitgebracht over de bekende voorstellen van de heeren Van Lief-land en Mr. W. Dolk aangaande den nieuwen verkeersweg van het Spui naar het Buitenhof. Zij winnen ook het advies in van den heer H. P. Berlage en stellen nu voor te besluiten tot den aanleg van den nieuwen verkeersweg Spui-Buitenhof, met gedeeltelijke onlegging van het Lange Achterom, overeenkomstig de tekening (I) en tot het aanvragen eener onteigening van de daartoe benodigde perceelen.

Zij achten het nemen van een besluit in deze thans, ook in verband met ahangige verbouwingsplannen van eventueel te onteigenen perceelen, hoogst urgent en ontraden daarom ten sterkste het ingaan op het denkbeeld, om met het nemen van dat besluit te wachten, totdat in verband met het uitbreidingsplan zal zijn aangegeven, welke verbeteringen in de verkeerswegen in de binnenstad zullen worden aangebracht, „tot het algemeen plan van 's-Gravenhage der toekomst zal worden vastgesteld“, welk denkbeeld primair wordt geopperd in het adres van 26 September 1907 van de Verfraaiings-Commissie der Vereeniging voor Handel, Nijverheid en Gemeentebelangen.

B. en W. meenen daarbij met te meer nadruk te moeten waarschuwen tegen de enkel uit aesthetisch oogpunt (door den heer Berlage) gewenschte doch veel duurder oplossingen, waarvoor het paad Meddens op den hoek van de Kapelsbrug en de Hofstraat met of zonder het perceel aan de Hofstraat van de firma Schill en Capadose noodig is, nu met het oog op de zeer hooge bedragen, welke de Arrondissements-Rechtbank alhier heeft toegewezen bij de onteigeningsprocedures in zake de verbreeding van de Groote Halstraat, gegronde vrees bestaat, dat voor de vroeger op 1 444.500 geraamde kosten van onteigening thans een veel hooger bedrag moet worden gesteld. *Vad.*

Raadhuis, Den Haag. Door den architect J. F. L. Frowein, alhier, is heden aan B. en W. een ontwerp tot ver- en aanbouw van het Raadhuis ingezonden, met verzoek dit ontwerp voor uitvoering in overweging te willen nemen.

De Vredespaleistuin. — Volgens een bericht van de „British

Architect“ zijn in verband met den bouw van het Vredespaleis onlangs drie bekende tuinarchitecten — een Engelschman, een Hollander en een Duitscher — aangezocht ontwerpen te maken voor de tuinen die om het paleis zullen worden aangelegd. De Engelschman, die de uitverkorene is, is mr. Thomas H. Mawson, wel de meest bekende tuinarchitect van Engeland. Hem is medegedeeld, dat, behoudens eenige veranderingen, waardoor de kosten moeten verminderen, zijn teekeningen zijn goedgekeurd. De geraamde onkosten bedragen £ 25,000, ongeveer f 300,000. Mawson heeft in zijn tekening het begrip van uitgestrektheid en rust in het oog gehouden, dat het woord „Vrede“ opwekt.

Wij vermoeden, voegt „De Bouwwereld“ aan dit bericht toe, dat de beide andere uitgenoodigden, in het bericht bedoeld, zijn: Leonard A. A. Springer (Haarlem) en prof. Laüger (Karlsruhe).

Volgens den Haagschen medewerker van de Leeuw. Ct. waren de belangrijkste voorwaarden, dat de bosch-partijen ten Westen en ten Noorden zooveel mogelijk behouden moesten blijven.

Verder werd met het oog op de boomen, belangrijke grondverplaatsing niet gewenscht geacht. Mawson, de uitverkorene, heeft die voorwaarden leukweg naast zich neergelegd en 'n ontwerp gemaakt: royaal, breed, luxueus en met veel praal. Hij herinnerde zich hetgeen met de Vredespaleisplannen en Cordonnier gebeurd was.

De ontwerpen-Mawson kosten 3 ton, het plan van onzen landgenoot Springer 1 ton.

Uitbreidingsplan en onteigeningsrecht. Voor wie niet geheel gerust waren op een ruime, sociale toepassing van de Woningwet onder de tegenwoordige Regeering, zal een onlangs gevallen Koninklijke beslissing welkom zijn.

Het Groningsch uitbreidingsplan, door Gedep. Staten goedgekeurd, vond bezwaar bij een grondeigenaarster, omdat eenige harer perceelen in dat uitbreidingsplan waren opgenomen, met de bestemming voor plantsoen of park. Art. 28 van de Woningwet spreekt ten aanzien van 't uitbreidingsplan slechts van „straten, grachten en pleinen“, dus was het Groningsche ontwerp in strijd met de wet. Het advies van den Raad van State op het ingestelde beroep huldigde dezelfde beperkende interpretatie.

Met afwijking van dit advies lokte Minister Heemskerk echter een Kon. Besluit uit, dat het door Ged. Staten goedgekeurde plan handhaaft. De kern van de overwegingen is deze:

„dat wel is waar in het eerste lid van artikel 28 van de Woningwet is voorgeschreven, dat bij het plan van uitbreiding de grond worden aangewezen, die in de naaste toekomst voor den aanleg van een straat, een gracht of een plein is bestemd, maar dat dit gebod niet is een beperking van hetgeen een plan van uitbreiding naar zijn aard moet zijn of van de wijze, waarop de bebouwde kom van een gemeente zich zal mogen uitbreiden;

„dat toch blykens haar geschiedenis die bepaling ten doel heeft vast te stellen welke bestemming in ieder geval in het plan van uitbreiding moet worden aangegeven, maar overigens vrij laat daarin ook grond als voor andere doeleinden bestemd, aan te wijzen“.

Deze ruime opvatting van het wettelijk uitbreidingsplan heeft geheel onze waardering, maar om op meer dan theoretische beteekenis aanspraak te kunnen maken moet ook de beschikking worden gegeven over de middelen om een ruim uitbreidingsplan tot werkelijkheid te maken, moet ook onteigend kunnen worden volgens de lenige voorschriften van de Woningwet. Deze consequentie durft het Kon. Besluit echter nog niet geheel aan. Als bezwaar tegen het Groningsche plan was o.a. ingebracht de mogelijkheid, dat alle in het plan opgenomen perceelen nu ook volgens Woningwet procedure zouden kunnen worden onteigend. Gewezen werd op het Amsterdamsche voorbeeld.

Inderdaad schijnt art. 77 10. van de onteigeningswet hier geen twijfel te laten, want daarbij wordt Woningwetontteigening o. a. toegelaten, „ten einde uitvoering te kunnen geven . . . aan een plan van uitbreiding, vastgesteld in verband met § 6 der Woningwet.“ Een ruim opgevat Uitbreidingsplan sluit dus ook noodzakelijk een ruim onteigeningsrecht in.

Maar de Regeering schijnt die noodzakelijkheid liever niet in te zien. „Ik merk te dien aanzien op“, schrijft Minister Heemskerk ter toelichting aan de Koningin, „dat de mogelijkheid van toepassing van die onteigeningsbepaling bij de wet niet beperkt is tot grond, aangewezen voor den aanleg van een straat, een gracht of een plein, maar dat de omvang, waarin die toepassing eventueel mogelijk zal zijn, later zelfstandig moet worden beoordeeld op grond van de verschillende

factoren, die voor de beslissing van belang zijn.“

Eenige angstvalligheid is hier onmiskenbaar, en haar wettigheid twijfelachtig, maar toch moet ook hier op prijs worden gesteld de verklaring, dat een ruim onteigeningsrecht geenzins door de wet wordt uitgesloten.

Voor Den Haag in 't bijzonder is deze Kon. beslissing van actuele waarde. De opvattingen van wethouder Beyers — den tegenwoordigen Waterstaatsminister — waren minder bemoe-digend. *Vad.*

Het Huis met de Hoofden. Sinds eenigen tijd is er om den steiger voor het Huis met de Hoofden een schutting gekomen. De lezer behoeft daarvan niet te schrikken, want deze nieuwe omheining beteekent dat met het restauratiewerk, waarvoor de Gemeenteraad in het begin van het jaar een crediet toestond, begonnen is.

Van binnen wordt het gebouw in gereedheid gebracht voor het Conservatorium en de Muziekschool van Toonkunst, die er het volgende jaar Mei in gevestigd worden en tegelijkertijd wordt de gevel hersteld en tot zijn vorigen luister teruggebracht.

Daaromtrent kan thans het welkome bericht worden medegedeeld, dat de oorspronkelijke vrees, dat het bovengedeelte van den gevel gesloopt zou moeten worden, niet is bewaarheid geworden. Op enkele onbeteekenende onderdeelen na zal al het mooie oude aan den gevel behouden kunnen blijven. Zelfs zal men oude stukken, die tijdelijk moesten verwijderd worden, zooveel doenlijk weer op hun plaats terugbrengen.

De topgevel heeft natuurlijk van den tijd het meest te lijden gehad, maar ook deze is nog voldoende goed, om na hier en daar voorzien te zijn, in wezen te blijven. 't Is anders bij het onderzoek gebleken, dat in den ouden tijd, welke altijd voor zoo solide doorgaat, ook wel eens geknoeid werd bij bouwwerken. Een gedeelte van de zandsteen topversiering bleek met houten tusschenvoegsels te zijn opgelapt en zelfs is een der peervormige ballen, die er waarschijnlijk in vroeger tijd is afgevallen, vervangen door een anders, die ook geheel van hout vervaardigd is. Die ongerechtigheden zullen thans verdwijnen. Verder zullen al de ledelijke houten raamkozijnen uitgebroken en vervangen worden door de oorspronkelijke zandsteen omlijstingen, waarin ook weder de kleine in lood gevatte ruitjes worden aangebracht.

Voorzover hierbij nieuwe metselsteenen noodig zijn, zal daarvoor bezigtigd worden een opzettelijk uit de hand gevormde steen van precies dezelfde kleur als het gebouw oorspronkelijk had. 't Was niet gemakkelijk die kleur terug te vinden, daar de gevel in een tijd toen de smaak zoek was is oversaaid met een kleursel, dat lang zoo mooi niet was. Gelukkig heeft de sauskwast niet tot boven aan toe gereikt, zoodat daar de oorspronkelijke kleur der steenen bewaard is gebleven. Men zal trachten door toepassing van chemische middelen die oude kleur, welke veel zachter is dan de bestaande, op het overige van den gevel weer te voorschijn te brengen. Zoodanig wij zeiden, komt de bij de restauratie te gebruiken nieuwe steen er volkomen mede overeen.

Zal dus over een klein jaar — want zoolang zal het werk, dat tamelijk subtiel moet worden uitgevoerd, wel duren — het Huis met de Hoofden uitwendig weder in eere hersteld zijn, van binnen is er veel schoons uit verdwenen. Dat waren nu eenmaal de eischen van de praktijk. O.a. moesten de twee fraaie schouwen waarvan één het wapen van de Geer draagt, worden uitgesloopt. Zij zijn overgebracht naar het Stedelijk Museum en zullen voortaan daar het oog van den oudheid-minnaar kunnen streelen, al is dan de indruk natuurlijk niet dezelfde als toen men ze zien kon in de oorspronkelijke omgeving.

Gelukkig kunnen wij hieraan toevoegen, dat de stemmige voorhal met haar gebeeldhouwde deurportieken en fraaie zolderbetimmering geheel intact blijft. *N. v. d. D.*

BUITENLAND.

Van de talrijke ontwerpen voor een gedenkteken-Peter Benoit, door de jury beoordeeld, zijn er zes gekozen, waartusschen nu de definitieve wedstrijd zal plaats hebben. Het zijn de ontwerpen van de heeren Floors, Pierre, Baetes, Weyns, Deckers en Jochems. Het eindoordeel zal uitgesproken worden door de vier daartoe aangezochte Fransche beeldhouwers Rodin, Bartholome, Aube en Charpentier.

BUREAU voor PLAATSING C. VAN. OPZICHTERS EN TEEKENAARS

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:

Ged. Bouwk. Opz.-Teekenaar, ouderdom	jaar	salaris f
22	70.-	
22	65.-	
25	75.-	
23	80.-	
18	50.-	
21	80.-	
23	80.-	
17	30.-	
22	50.-	
36	100.-	
20	60.-	
20	100.-	
18	50.-	

Opzichter-Teekenaar	ouderdom	23 jaar	salaris f
22	75.-		
22	90.-		
25	90.-		
24	60.-		
21	75.-		
22	80.-		
49	180.-		
42	100.-		
23	70.-		
25	50.-		
24	45.-		
23	70.-		
31	110.-		
22	40.-		
23	75.-		
25	60.-		
23	90.-		
23	60.-		

Opzichters	Teekenaars	Werkt. Opz. voor werktuigk. onder- deelen van bouwwerken, ouderdom	Machine Teekenaar
23		26	
24		24	

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 22 JUNI.

HAARLEM. Bouwen brugwachterswoning met schuur nabij Vijhuizen.

Dijkgraaf en Heemraaden te Haarlemmerpolder, 's midd. 12 u. ter secretarie, Jansweg.

OOSTERLEEK (N.H.). Afdraaien bestaande gebouw en ter plaatse bouwen boerderij met annex werkzaamheden ald.

De heer C. Haringhuizen te Wijdenes v.m. 10 u. in de herberg van P. Ruiter. Bestek en 3 teek. à f 2 verkrijgb. bij den bouw. K. en R. Swagerman te IJsovenkarspel, door wien inf. worden gegeven.

VENRAAIJ. Opbouwen van een schuur enz. De heer H. Esser, in café Marcellis. Bestek en teek. ter inz. bij H. Martens.

ZWOLLE. Bouwen van een heerenhuis met stal en koetshuis, aan de Westelaan. Architect H. J. Voogden n.m. 2 u. bij firma J. Logtenberg. Bestek en teek. ad f 2,50 bij gen. architect verkrijgbaar.

DINSDAG 23 JUNI.

DORDRECHT. Bouwen H.B.S. met 5 j. cursus. Gemeentebestuur.

ESCHAREN. Verbouwen openb. lagere school in „de kom" en bouwen onderwijzerswoning aan genoemde school.

Gem.best. n.m. 3 u. Bestek en teek. ter gem. secret. verk. à f 1,50 inf. geeft J. Wiessing, bouw. Overasselt.

HEEZE (N.Br.). Bouwen strooehulzenfabri. met machinekamer, loodsen, kantoor enz. ald.

Firma J. C. Caron te Eindhoven in het hotel van Dijk te Heeze. Bestek en teek. à f 25 waarvan bij ongeschonden inlev. op den dag der besteding f 22 wordt terugbetaald te verkrijgen bij den architect L. J. P. Kooiken.

ZWOLLE. Bouwen heerenhuis met stal en koetshuis, aan de Westelaan aldaar.

Archit. H. J. Voogden n.m. 2 u. bij de firma J. Logtenberg, Diezerstraat. Bestek en teek. à f 2,50 verkrijgb. bij voorn. archit. Aanw. volgens bestek.

WOENSDAG 24 JUNI.

OSCH (N.Br.). Vergroten en verandering van het St. Nicolaasgesticht.

Architect C. F. van Hooft te Tilburg, v.m. 10 u. in het gesticht. Bestek en teek. ad f 2 bij gen. architect verkrijgb. Inzending bij. vóór 24 Juni in het gesticht.

ROTTERDAM. Bouwen elektrische centrale op het etablissement Fijenoord.

Directie van de m. voor scheeps- en werktuigbouw Fijenoord 's midd. 12 u. ten haren kantore. Bestek met 3 teek. à f 3 verkrijgb. ten kantore boekh. van J. P. Bladegroen.

Nieuwe Haven 153. Inf. te bekomen bij den ingenieur-arch. J. S. C. v. d. Wall, Eindrachtsweg 40 en bij den opz. op het werk.

STOCKUM BIJ 'S-HEERENBERG. Weder opbouwen der brand vernielde boerderij met bijlev. der materialen.

De heer W. Geurts n.m. 3 u. in het koffiehuis van de Wed. P. van Uum, alwaar bestek en teek. ter inz. zijn. Aanw. 22 Juni n.m. 2 u.

SLIEDRECHT. Eenige verbouwing van het gem. huis.

Gem.best. n.m. 2 1/2 u. Bestek ter inzage op de secretarie. Aanw. 22 Juni v.m. 11 u.

TULL EN 'T WAAL. Bouwen landbouwschuur.

Architect E. G. Wentink Junior te Utrecht, n.m. 12 1/2 u. ten huize van T. Verweij. Bestek en teek. à f 1. verkrijgb. bij voorn. archit. Poortstraat 33. Aanw. 24 Juni v.m. 11 u.

WIJHE. Herbouwen verbrande perceelen sectie G. no. 974.

De heer W. Schutte n.m. 3 u. instationskoffiehuis, alwaar bestek en teek. ter inzage en zijn ad f 7 verkrijgb. en worden ad f 5 teruggenomen. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 25 JUNI.

BAARLAND (ZEEL.). Bouwen bergplaats voor de lijkkoets, met bijkomende werken.

Gem.best. n.m. 2 u. Bestek en teek. ten gemeentehuize ter inzage. Inlicht. geeft de architect Hoogvliet. Aanw. 25 Juni n.m. 1 u.

HOOGEZAND. Bouw van een veldwachterswoning nabij het verlaat te Kiel.

Gem.best. v.m. 10 u. Bestek en teek. ter secret. ter inzage en aldaar tegen f 1 verk. Aanw. 23 Juni v.m. 10 u.

KROMMENIE. Maken schoolgebouw met 7 lokalen en bijbehorende werken benevens leuven en stellen schoolmeubelen.

Gemeentebestuur n.m. 2 u.

NIEUW-WEERDINGE. a. Bouwen pastorie en lokaal; b. glas- en verwerken.

Kerkeraad der Geref. Kerk n.m. 3 u. in het volkskoffiehuis, alwaar bestek en teek. ter inzage zijn en à f 1,25 verkrijgb. bij den bouw. W. Nonnag Jr. die inlicht. geeft.

RIJSSSEN. Bouwen schoolgebouw met onderwijzerswoning aan den weg naar Enter. Architect Herm. Kroes te Amersfoort, in hotel „De Kroon" te Rijssen.

ZUIDBROEK. Verbouw hotel-café-restaurant, gemerkt B 168 en den bouw van een bovenzaal.

De heer B. Baining n.m. 5 u. in zijn café. Bestek en teek. in voorn. café ter inzage en aldaar tegen f 1 verkrijgb. Aanw. 22 Juni v.m. 11 u. Inf. ten kantore van K. H. Holt-huis, Archit. te Groningen.

VRIJDAG 26 JUNI.

DORDRECHT. Bouwen open houten graanschuur op stenen voet op den heuvel van den Noordbankpolder, onder de gemeente Rozenburg in 1 perceel.

Directeur der vereeniging tot Landverbetering v.m. 11 u. te zijn kantore aan de Voorstraat No. 203 rood. Bestek en teek. à f 1,10 verkrijgb. bij den architect J. Th. Belyers te Puttershoek, alwaar inf. zijn te bekomen.

Assurantie Maatschappij tegen Brand- schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat - Amsterdam, Sophiaplein - Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) - Breda, Prinsenkade - Haarlem, Grootte Houtstraat 72 - Utrecht, hoek Gedempte Oude Gracht - Nijmegen, In de Betoustraat 8 - Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat - Zutphen, IJselkade - Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur.
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Aig. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds uit 1907 1.304.300,00
Betaalde Brandschades tot
alt. 1907 32.707.500,00.

BRAND-LEVEN-INBRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

HINKENS
STOOMALOEZIELEN EN
ROLLUKENFABRIEK
AMSTERDAM
EN
'S-GRAVENHAGE
STALEN ROLLUKEN
IN ALLE CONSTRUCTIEEN

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

2 JUNI.

ROTTERDAM (ONDERH.). Verbouwen en inrichten tot laboratorium van pand 592 West Zeedijk. Gem.best.

Gegund aan de laagste inschrijver Coop. vereen. Coop. Rott. Bouwersbond. Rotterdam, voor circa f 8000.

WINTERSWIJK. Verbouwen huis in de Woudstraat, bewoond door wijlen mevr. de Wed. J. Willink, voor rekening van den heer A. Willink, onder beheer van de arch. Gantvoort en Streek.

Laagste inschrijver J. W. Wiskamp, f 669.
ZANDVOORT (ONDERH.). Bouwen woonhuis aan den Oosterduinweg aldaar,

voor rekening van den heer W. G. G. Thoolen te Aerdenhout.
Laagste inschrijver Smit, Heemstede, f 3025.

3 JUNI.

OUDEMIRDUM (Fr.). Weder opbouwen der onlangs afgebrande herberg met veeschuur, voor rekening van R. Bersee.
Laagste inschrijver A. Haarsma, Bakhuizen, f 4685, gegund.

4 JUNI.

HAAKSBERGEN. Bouwen woonhuis voor mej. H. ten Hoopen te Haaksbergen, onder architectuur van den heer Broekhuizen te Neede.

Ingeleverd 7 bijtellen. Hoogste inschr. Overbecke en Mekkelholt, Enschede, voor f 5348; laagste Markerink en ten Hoopen, Neede, voor f 4230.

TERBAND. Verbouwen boerenhuizinge tot onderwijzerswoning en een daarafter te bouwen school met drie lokalen aan den Rijksstraatweg te Terband. Bestuur der Chr. schoolverreen. te Nijehasse en omstreken.

Laagste inschrijver P. Jongbloed, Journe, f 5890, gegund.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentie (5.- per jaar bij vooruitbetaling. Abonnees op Advertentie t. regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. - G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. - W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY, Rotterdam.
Aerogeenas. - Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel, „STEEN-OORD", 's-Gravenhage.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. - Dordrechtseche Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. - N. V. Utrechtseche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius", Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845" 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Amberger Luchtgasapparaat, WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
Badinrichtingen. - Th. VAN HEEMSTEDDE OBELT, Amsterdam.
Beton (Gewapend). - F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). - HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton, Gewapend. - P. BOURDREZ, den Haag.
Beton (Gewapend). - Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Betonijzer „Kahn Systeem", Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. - L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. - MARTIN & Co. Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux". - VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag", G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. - Wed. P. A. SCHROOF & Zoon, Den Haag.
Cementaastlekkbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZON, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Cement-Ijzerw. - NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Centrale Verwarming. - W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. - Th. v. HEERSTEDDE OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. - LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. - JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. - Wed. J. T. HUNCK & ZON, Amsterdam.
Centrale Verwarming. - GEVEKE & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Closets. - Th. VAN HEEMSTEDDE OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xyolith-Fabriek. - A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. - BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.
Electrische licht- en krachtinstallaties. - GROENEVELD RIEMPOL & Co., Amsterdam.
Excoisiorplaten. - GEERS, VAN DER VIJGH, Amsterdam.
„Flux" Bovenlichtsluiting. - VAN DE POLL, Purmerend.
Gaskachels (nieuwste condensng). - OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. - R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

6 JUNI.

AALTEN. Bouwen woonhuis aan den Bochtolschen weg, in de Heurne, met bijlev. der benodigde materialen, voor rekening van den heer E. B. Langwerden en onder beheer van H. v. Lochem.
Laagste inschrijver A. Jansen, f 2449.

16 JUNI.

's-GRAVENHAGE. Bouwen postkantoor met directeurswoning te Dalffsen. Minist. v. waterst.

Laagste inschrijver H. J. Sluiter, Zwolle, f 24750.

ZUTPHEN. Het bouwen van een melk-inrichting te Zutphen. Arch. D. J. van Loos. Laagste inschrijver. Perceel 1. Timmer- en metselwerk H. J. Evert, Deventer, f 15039.

Perceel 2. Looijsterswerk W. Wagenvoort, Deventer, f 1350.

Perceel 3. Smederij. W. Rummelink, Zutphen, f 1368.

Perceel 4. Schilder- en glaswerk F. A. Koopman, Zutphen, f 1371.
Massa K. Admiraal en J. van Schuren, Zwolle, f 17550. Gunning in beraad gehouden

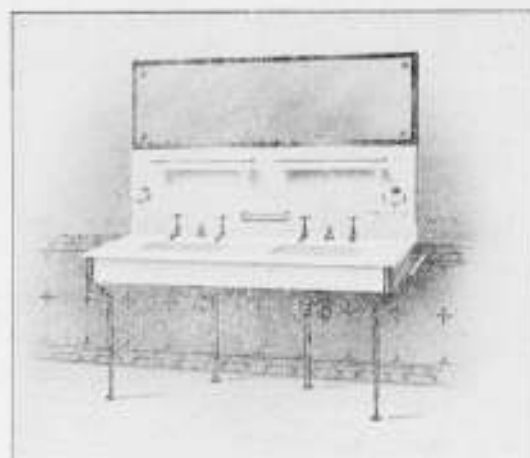
Glas in lood. - J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwarthallen, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. - Th. VAN HEEMSTEDDE OBELT, Amst., 130 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondboringen. - A. J. STOEL Jr. Haarlem.
Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Haarden. - Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Hauusiersch Houtcement. - C. F. BEER, Keulen.
Huisdeursloten. - LIPS Dordrecht.
Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Jalousien. - J. F. KRONER & Zoon, Spuistr. 240, 248, 250, Amst.
Jossou-Cement. - A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Keien enz. - FERD. ENGERS, Amsterdam.
Lengtematen, donnstokken enz. - W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. - Th. VAN HEEMSTEDDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen. J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). - FRIED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Liften speciaal Handkracht. - J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. - OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.
Montegrabedruk. - H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. - G. W. HARMSSEN, Amsterdam.
Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. - WILLIAMS & Co. Rotterdam.
Plafond- en Wandbekleding. R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
Plafondplaten. - GRAS, MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement - DYCKERHOFF & SOHNE, Amoneburg.
Potlooden. - A. W. FABER's „CASTEL", POTLOOD.
Präcisjonsvensters en deuren. - v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxer. - Wm. VAN RIJN, Amsterdam.

Proefstation Bouwmat. - KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. - HEEMSTEDDE OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. - S. BRUGGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. - HEINEKEN, Amsterdam-'s-Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. - Amsterdam.
Sanitaire vloeren. - W. F. M. DE BUY WENNINGER, Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmen. - G. J. COOL, Amsterdam.
Scorie Bricks. IJzeren buizen enz. - W. DEURVORST, Den Haag.
SLOTEN EN VEUIGHEIDSAFSLUITINGEN. - LIPS DORDRECHT.
Stalen balken, IJzer enz. - Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalinrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalinrichtingen. - STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen - Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.

Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
Steenen, Gevel, Sier. enz. - Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
Stengans. - F. A. CLOER, Amsterdam.
Stengoed of Engelsche zuizen en kruispannen. - HOUBEN & STEEGH, Belfeld op Tegelen (Limburg).
Stoomtimmerfabriek. - GEERS, VAN MALSEN, Den Haag.
Timmer- en lijstenfabriek. - G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Toilet). - H. HUIJCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilatoren. - Th. VAN HEEMSTEDDE OBELT, Amsterdam.
Ventilatoren. - D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. - SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.

Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien. - „Bouwmaterialen" v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandregels, Schoorsteenmantels - A. N. DELINT, Delft, Den Haag.
Wandregels, cement, kalk, graniet. - „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
IJzerconstructies (ontwerpen van). - W. G. A. BIJL, Utrecht.
IJzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
Zandsteen. - FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. - N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. - Delft, Zulvervaars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

VAN DEN BERG & Co.
Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING
Sanitaire Artikelen
in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT” Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het geheele huis naar
badkuip, wastafel enz.

„Lightning” Geysers.

Porceleinen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.
„Twyfards” Aardewerk en „Twyfords” „Adamant” verglaasde vuurkies.
Ornamenten voor Electricisch Licht. — Hoistelefoons in de nieuwste constructie.

Verschillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

„Unikum” met mechanische sluitkracht. **Nieuw!!**

houdt in alle opzichten het juiste midden tussen de deurdrangers en de gewone deurvoeren.

WIED'S DEURDRANGER LUIJKE & CO ROTTERDAM.

Zij heeft twee reguleerschroeven, een niet te onderschatten voordeel, omdat de een
speciaal dient om het gemakkelijke openen te bevorderen en de andere om het sluiten te regelen.
Prospectus wordt op aanvraag franco toegezonden!

LUIJKE & Co. Importeurs, Rotterdam.

„PAARL”.

Geheel NIEUW model

Spoel-Reservoir

voor CLOSET-Inrichtingen.

Roestvrij-Zweetvrij-licht.
vervaardigd van Fibronit of Densitas ware, met Koperen binnen constructie.

Vraagt prijzen, beschrijving en catalogus aan

VALKENIER & DE HAAS,

Leuvehaven 17. — SANITAIRE ARTIKELEN. — Rotterdam.

MARTIN & CO.,
AMSTERDAM

Achter Oostzijde bij het Palais voor Volkswijf.

HOUTEN PARQUETVLOEREN in Asphalt-Massive en Parquet-Tapis.

Worden door ons uitsluitend gelegd door werklieden van de fabriek.

HOUTEN HOOFD- EN TUSSCHENBALUSTERS

CIRCUS SCHEVENINGEN

E. de la Sauce & Kloss,
Lichtenberg bei Berlin.

BRANDEUREN, SAMENSCHUIFBARE AFSLUITHEKKEN.
IJZEREN ROLLUIKEN.

IJzeren Gebouwen voor de Tropen.
Vertegenwoordigers v. Nederland en Koloniën:

HERINGA & WUTHRICH, = HAARLEM.

VRAAGT PROSPECTUS.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage
zijn verkrijgbaar:

**HONORARIUM-
TABELLEN**

1904

Bouwkundige Werkzaamheden
met Declaratie.

Vastgesteld in de Algemeene Ver-
gadering van de Maatschappij tot bev.
der Bouwkunst, gehouden te Amsterdam
op 31 Mei 1888. Herzien in de Algem.
Vergadering van 18 Mei 1904.

De prijzen zijn:

1 Exempl. f 0.10, franco p. post f 0.11
25 " " 1.50, " " " 1.62
50 " " 2.50, " " " 2.70
100 " " 4.—, " " " 4.20

Op naam bedrukt.

50 Exempl. f 4.—, franco p. post f 4.20
100 " " 6.—, " " " 6.20

Toezendings geschiedt alleen
na ontvangst van remise.

Mondtegraphiedruk.

Goedkoop dan Photolithografie.
Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electriche Lichtdrukrichting.
Groothandel in Lichtdrukpapieren.

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.
Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren.

PAUL DEVIS.

IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
te OUGRÉE (BELGIÉ).

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electriche Centrale be-
staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.
het eenvoudigste, beste
en veiligste!
Wilhelm Siemens, Rotterdam.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieewart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

GROOTE
VOORRAAD

BETON-IJZER

STEEDS AANWEZIG BIJ DE
N. V. DE NEDERLANDSCHE STAAL-INDUSTRIE,
v/h. H. E. OVIJNG JR.

Kantoren . . . : GELDERSCHEKADE 31-33 (Plan C),
IJzermagazijnen: BINNENHAVEN (Feijenoord),
ROTTERDAM.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,
(HOUTGRANIET)
ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseere men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

GEB^s. VAN MALSEN. DEN HAAG.
STOOMTIMMERFABRIEK.
Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 30sten Juni 1908, des
namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het
Centraalbureau der Maatschappij tot Exploi-
tatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse
Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1145.

Het bouwen van een dubbele
wachterswoning met bijkomen-
de werken aan het Rietveldsche
pad, bij Alphen op den spoorweg
LEIDEN—WOERDEN.

Begroting f 9000.—

De besteding geschiedt volgens § 54 van
het bestek.

Het bestek ligt van den 18den Juni 1908,
ter lezing aan het Centraalbureau in het
Moreelse Park en aan het bureau van den
Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te
Utrecht en is op franco aanvraag (per brief)
aan genoemd Centraalbureau (Dienst van
Weg en Werken) te bekomen, tegen be-
taling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Cen-
traalbureau (Dienst van Weg en Werken)
en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden
den 23sten Juni 1908 ten 10.15 ure voor-
middag (West Europeische tijd).

Utrecht, den 15den Juni 1908.

Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 30sten Juni 1908,
des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het
Centraalbureau der Maatschappij tot Exploi-
tatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse
Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1145.

Het vergrooten en verbeteren
van de wachterswoningen No.
17, 25, 26, 40, 41, 51 en 65 op
de lijn NIJMEGEN—VENLO.

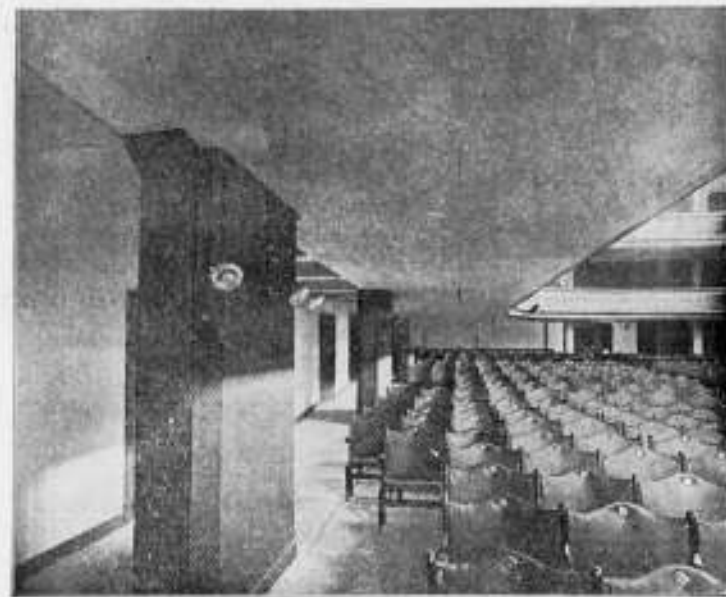
Begroting f 8000.—

De besteding geschiedt volgens § 40 van
het bestek.

Het bestek ligt van den 18den Juni 1908
ter lezing aan het Centraalbureau in het Mo-
reelse Park en aan het bureau van den Inge-
nieur in algemeenen dienst D. MOLENAAR
te Zutphen en is op franco aanvraag (per
brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst
van Weg en Werken) te bekomen, tegen
betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Cen-
traalbureau (Dienst van Weg en Werken)
en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden
den 23sten Juni 1908 ten 11.15 ure voormiddag
(West Europeische tijd) te Mook-Middelmeer.
Utrecht, den 15den Juni 1908.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.
'S-GRAVENHAGE.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN M. LUIJTEN,
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

DRIJFSTEEN

Geregelde aanvoer, en daardoor voordeelige prijzen.

METALEN
Plafond- en Wandbekleedingen.
Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zooals WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS, SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen. Zond ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis ten dienste.

WILLIAMS & Co.
WITTE HUIS — ROTTERDAM.

Amsterdamsche Jalousienfabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.
Speciale Fabriek voor
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalousiën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

J. F. KROONER & Zoon HOPL. VERANCIERS
Spoustraat 246, 248, 250, Amsterdam.

Bij MOUTON & Co. is verschenen

DIE HAGHE

Haagsch Jaarboekje 1908.

Geïllustreerd met 34 platen.

Prijs gebonden / 2.50.

Bij alle Boekhandelaren voorhanden.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Nederlandsche Maatschappij

voor

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Directeur

J. N. LANDRÉ

Omval Jaagpad 53.

TELEPHOON

3028.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Benschdorp's Cacao-fabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

ASSMAN & Co.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906

INT. TELEFOON 4202.

N.V. Utrechtsche
Asphaltfabriek

v/h Firma STEIN & TAKKEN,

VULKAAN Hout-Cement Dakbe-
Cement-Mastix dekking.

ASPHALTVLOEREN, enz.

A. N. DE LINT DELFT
DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.
Schoorsteenmantels.

SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabrikaat Joost Thooff en Labouchère.

Scoriae Bricks,

20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12½
en 23x9x10 cm.

zowel voor KEI- als KLINKER-
BESTRATING.

UITSLETTEND VERKRIJGBAAR BIJ

W. DEURVORST & ZON. - DEN HAAG.

Kantoor HEERENGRACHT 20,
tegenover Station Holl. Spoor.

STAAL & HAALMEIJER, AMSTERDAM.

Engelsche Staalrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation voor **Bouwmaterialen** KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim 300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van 15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

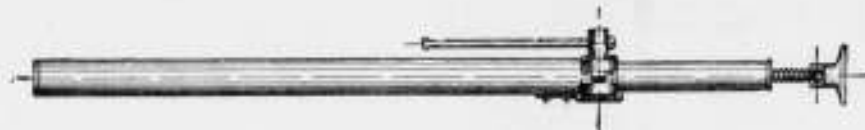
der **OTIS** Elevator Company

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrootingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.

KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,

van naadlooze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw.

Voordeelig ter vervanging van houten stutten.

Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur.

Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau G. L. DAHLMANN, Rotterdam.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.

Directeur: H. VAN DER MASCH SPARKER.

AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.

TELEFOON 108.

Nieuw Procédé

VOOR REPRODUCTIE VAN

Bestekteekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.

Sneller, Juister, Goedkooper dan foto litho

„Het maken van calques is overbodig de drukken kunnen worden gemaakt direct naar de teekeningen mits deze in goede zwarte lijnen zijn uitgevoerd“.

Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

„BOUWMATERIALEN“

voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van

machinale Doorniksche en Luiksche

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van hoogstens 15% restant op een zeef van 900 mazen per cM². (voor speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleistermateriaal. — Onovertroffen percentage zuivere werkzame kalk en daardoor zeer voordeelig in 't gebruik. — Monsters, proefstaten, attesten en mortelverhoudingen worden gratis verstrekt.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.

STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —

GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 50 cM. voorradig.

tot 30 cM. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilha. S. M. Vloeiijzer.

QUILT.

Geluidwerende en isoleerende Zeegrassbladen.

Zeer lastig brandbaar, levert geen bergplaats op voor muizen of schadelijke insecten.

Geluidwerend: voor scholen, hospitalen, hotels, kamers, afscheidingen, plafonds enz.

Isoleerend: voor ijskelders, koelhuizen, ijskasten, koelkamers en vooral waar gelijkmatige temperatuur verlangd wordt.

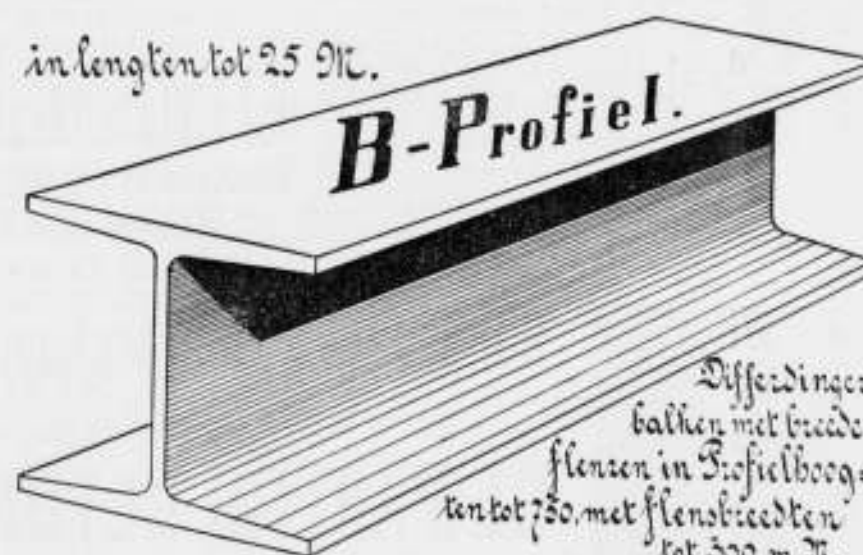
Wordt geleverd in rollen van 50 × 0.9 M.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

Vertegenw: **C. D. VAN DER LINDEN, AMSTERDAM.**

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

B-Profiel.

Diverse dingen
balken met brede
flenzen in Profielhoog-
ten tot 750, met flenzbreedten
tot 300 m.M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem, — zie de talrijke Attesten — van verlichting voor kleine gemeenten, Villaparken, Villa's, Gestichten, Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht dienstbaar gemaakt voor aanleg WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig, zoo gewenscht werkende met gewichten, dus zonder Motortje, zindelijk, gevaarloos en gemakkelijk te bedienen.

Behalve in vele villa's en gestichten, zijn reeds 9 belangrijke dorpen in Nederland, naar ons systeem met dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.

Hoofddirecteur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,

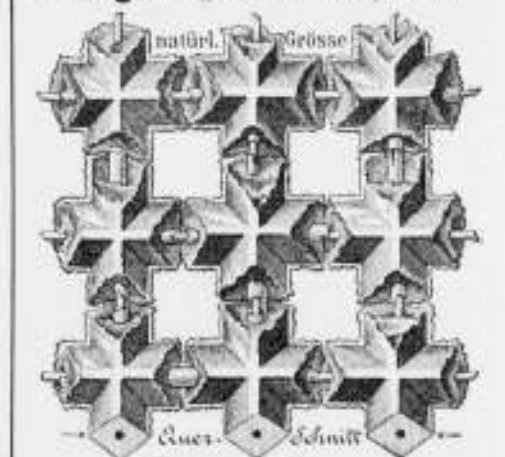
Bezuïdenhout - Rijklof van Goensstraat 18.

DEN HAAG.

Interc. Tel. 2658.

GEBRUIKT

Steengas „DRAHTZIEGEL“

bij het vervaardigen van

Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,

Omkleeding van Kolommen, Pilaren en

alle mogelijke IJzerconstructies, Onder-

kleeding van Trappen, Gebogen Plafonds,

enz. Eenig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,

Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.

ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN-

VOUDIG GLAS IN LOOD. + + +

DUNCKLERSTRAAT

HOEK 20^e SWEELINCKSTRAAT.

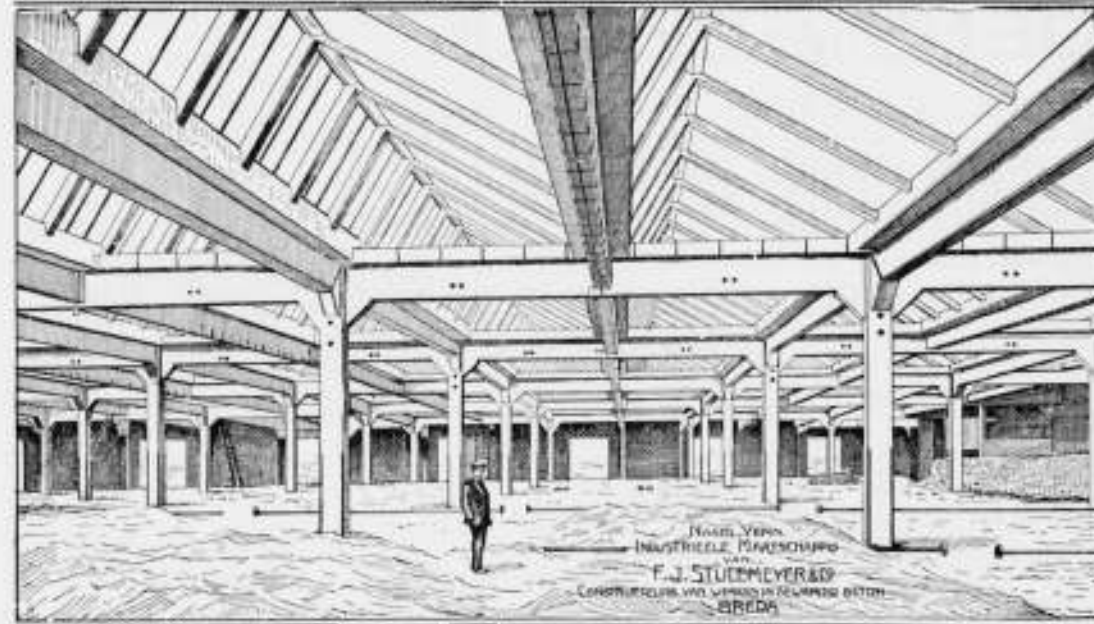
's-GRAVENHAGE.

GEWAPEND BETON.

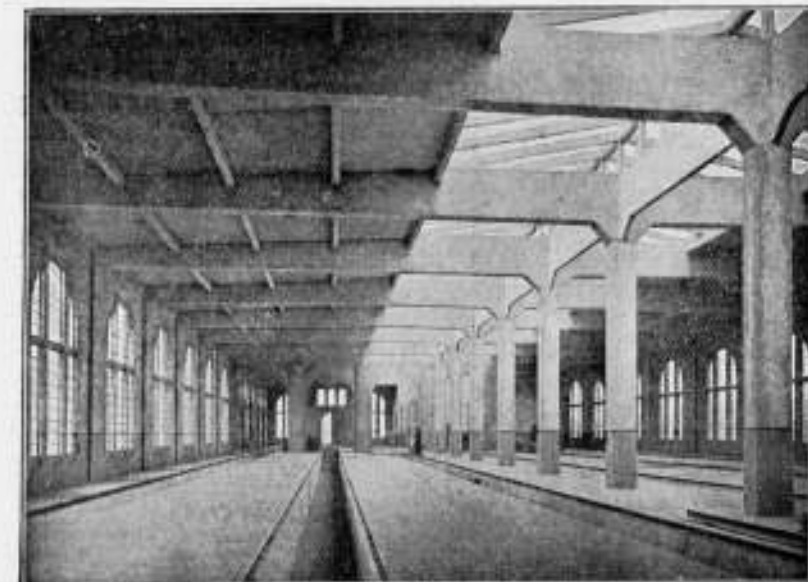
Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.
Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek
 voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.
 Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,
 Mem. San. Inst. London.
 Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.
 Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barneac.
 SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.
PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.
 Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.
 Getjeers geheel van rood koper, van binnen verind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attensten ter inzage.
CLOSETS, WASCHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.
 CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.
ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten, SCEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenformuis.
 Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,
 ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.
 AAN DE FABRIEKEN
Firma VAN DER LUGT, ROTTERDAM,
 uitgevoerd door de
N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co.
 Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te **BREDA.**

Rijtuigremise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij
 tot het maken van werken in
GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:
A. C. C. G. VAN HEMERT,
 Civil Ingenieur.
'S-GRAVENHAGE,
 Conradkade 62.
 Interc. Telefoon 2669.
 Telegram-Adres: **BETONIJZER**

28^e JAARGANG 1908. N° 26

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OÜËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
 REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
 BUREAU VAN ADMINISTRATIE: HERDERSTR. 5 DEN HAAG
 UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD: A.BONNEMENTSPRIJS

N° 26. 27 JUNI 1908. J. H. Leliman, 1828—1908. — Over Weenen, IV, door H. Evers, prof. aan de T. H. S. — Een en ander over Ventilatie, door F. G. Unger. — Brieven uit den Naag. — Kloostergang Utrecht. — Internationaler verband für die Materialprüfungen der Technik. — Ingezonden. — Vergaderingen. — Inhoud van Tijdschriften. — Berichten. — Bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst v. fabrikanten, leveranciers enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs des ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

J. H. LELIMAN. 1828—1908.

Vrijdag 26 Juni viert de heer J. H. Leliman zijn 80sten verjaardag in huiselijken kring. Hoewel reeds op het feest van 26 Juni 1898 de zeventigjarige jubilaris van alle zijden is gehuldigd en ook de Maatschappij de groote verdiensten van haar Eerlid heeft gememoreerd, zoo voelen we toch behoefte, nu weer 10 jaren in het bouwkundige leven voorbij zijn gegaan, den man te herdenken die zooveel voor de bouwkunst en voor de Maatschappij heeft gedaan. Het is een grove en onbillijke fout het verleden geheel te meten naar het heden; de tijd gaat vooruit en met haar de ontwikkeling der menschheid; onze gedachten nu over bouwkunst zijn anders dan in het jaar 1850. Maar dat de bouwkunst zich langzamerhand heeft losgemaakt van de onverschilligheid en het onvermogen, die den tijd vóór 1850 kenmerken, dat er nieuw leven, nieuwe kracht, nieuwe schoonheid in de Hollandsche architectuur is gekomen, die, zich toonend in de Renaissance of Gothische vormen van dien tijd, hare waarde heeft op zich zelf, maar ook, en dit vooral voor hen die hoopvol naar de toekomst kijken, als noodzakelijke wegbereider voor de bouwkunst van den nieuwen tijd, dat alles is te danken aan de vooruitstrevende mannen, die toen ten tijde de bouwkunst hebben hoog gehouden en bevorderd. Een van die mannen was J. H. Leliman. Slaan we de Bouwkundige Bijdragen uit dien tijd op, zoo treffen ons, behalve de algemeene opgewektheid en belangrijkheid der toenmalige Algemeene Vergaderingen, het groote aandeel dat Leliman had in de debatten, zijn zakelijke en vloeiende redevoeringen, zijn voor dien tijd zeer liberale en algemeene kijk op de dingen.

Tallos zijn de vraagstukken toen reeds aan de orde gesteld: de goede oplossing voor prijsvragen; de waarde en de betekenis der architectuur; de oorzaken van de geringe belangstelling van het publiek voor de bouwkunst en de middelen om hierin te voorzien; het vraagstuk van het kunst-onderwijs; de positie van den architect; de loonen van de arbeiders, enz., enz., vraagstukken, die ook nu nog de gedachte gaande houden en waaruit duidelijk blijkt dat Leliman en zijn tijdgenooten onze voorgangers zijn. Leliman heeft een groot aandeel gehad in het openbare bouwkundige leven en is het voor hen, die de oude Bijdragen lezen, een verrassing te midden van de belangrijke opstellen van Leliman zinnen aan te treffen, die, al hebben ze in hun stijl het kenmerk van hun tijd, wat hun gedachte betreft aan de moderne inzichten zeer verwant zijn. Uit den rijken voorraad een losse greep doende, citeren wij de volgende:

„Oorspronkelijk te zijn, ziedaar de roeping van den kunstenaar; zonder oorspronkelijkheid geen kunst.“

1865.

„Het slechtste oorspronkelijk bouwplan verdient de voorkeur boven de beste kopie; want het eerste zal door studie steeds beter en beter kunnen worden, terwijl de laatste door een diefachtige, dat is nietige kunsthand, als eigen werk voorgesteld, bij elke wijziging en afwijking van het origineel gebrekkiger zal worden. En de tijd die altijd het voorwaarts doet hooren, zou er vrede mee hebben dat een vroegere kunststijl worde overgemeten!“

1865.

„Op de eerste bladzijde van ieder boek over de schoon-

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnisstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarkelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

heidsleer behoort met groote letters te staan: *Zonder waarheid geen schoone kunst*. Voor ons beteekenen deze woorden niets anders dan: wij verlangen dat de bouwmeester in het nietigst onderdeel het bewijs legge, dat het een bepaald doel heeft, en niet gemist kan worden; dat hij aan alles den juiste vorm geve; dat alles kunstwaarheid zij en zelfs gemakkelijk door den niet-deskundigen oordeelaar verstaan worde, opdat de vormen woorden worden, die den beschouwer in 't harte grijpen en hem bezielen."

1866.

"Karakterloosheid en leugen in de kunst zijn voor haar een ellende. Waarheid in vorm, waarheid in constructie, in ornament, in materiaal, in kleur, in optisch aanzien, waarheid van kelder tot dak, van paal tot kaspant, van riool tot boudoir, van goot tot fundament, van ingang tot salon en van salon tot de plaats waar zij wilt. Waarheid is de leuze en het streven in de bouwkunst."

1870.

"De uitdrukking van een aandrif der ziel door de kunst kan het gevoel voor het *schoone* niet voort brengen als de voorwaarde van *waarheid* niet vervuld is. Geen werk kan *schoon* zijn zonder de uitdrukking, welke het *karakter* er aan geeft. De menigvuldige uitingen van het leven: vorm, geluid, woorden, kunnen aanleiding tot *schoone* werken geven, op voorwaarde dat hunne uitdrukking *waar* zij."

1873.

"Schatten wij de eerlijke en onbevangene kritiek in de bouwkunst zoo hoog mogelijk, en wij doen een goed werk. De liberalen in de kunst doen dat meer dan de conservatieven. Waarom zouden wij goede kritiek schuwen en veroordeelen, om tijdgenooten niet te mishagen? Dat zou een ongelukkige meening zijn. Kritiek, zelfs van een onbekende doch welversneden pen; kritiek over het heden en verleden, met zaakkennis geschreven, is onze kunst en onzen tijd waard en dienstig."

1875.

Deze citaten zouden met vele te vermeerderen zijn; en alle doen zij Leliman kennen als den man, die luisterende naar de nieuwere en betere begrippen van zijn tijd, de toen nieuwere opvattingen omtrent het wezen der bouwkunst en haar hooge waarde met grooten ijver heeft gepropageerd in Nederland. En zijn deze oorspronkelijk, dat zich vooral uitsprak bij ijzeren hekwerken en betimmeringen.

Het „Leliman-type“ vond, voor zoover bekend, weinig navolging, behalve door een zijner vereerders wijlen Jacob Olie, voorm. Directeur van de Ambachtsschool aan de Weteringschans, doch die niet als zelfstandig architect optrad.

Jammer dat zooveel van zijn werk gesloopt of door anderen — ook wel tot andere doeleinden — veranderd en omgebouwd is.

Nieuwe bouwmaterialen werden eveneens steeds gaarne door hem toegepast in den huisbouw, zoo waren de ramen

uitvoerig het leven en de arbeid van J. H. Leliman zijn beschreven, voelen we ons toch verplicht, even de hoofdzaken hiervan aan te stippen.

Een van de onderwerpen, die hem zeer ter harte gingen, was het ambachtsonderwijs. Het groote aandeel dat Leliman heeft gehad in de voorbereiding en totstandkoming van de eerste ambachtsschool van de Mij. voor den Werkenden Stand te Amsterdam, is algemeen bekend. Een passende hulde hiervoor werd den 70 jarigen jubilaris in 1898 gebracht door het aanbieden van een adres van den „Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland“ aan den „Stichter onzer Ambachtsscholen“, den „Vader van het Ambachtsonderwijs in Nederland“. (Zie Bouwk. Weekbl. 2 Juli 1898.)

Op 15-jarigen leeftijd naar Rotterdam gegaan, waar hij alleen een praktische opleiding genoot, heeft hij door een buitenlandsche studiereis van 5 jaren zich verder ontwikkeld en werkte op de ateliers van beroemde gediplomeerde „architectes du Gouvernement“; in 1853 uit Parijs naar Amsterdam terugge-

keerd werden hem al spoedig belangrijke opdrachten toevertrouwd, zoo verschillende blokken van arbeiderswoningen voor de vereeniging „Salerno“. Zijn eigenlijke bouwtijd strekt zich over een vijf en twintig tal jaren uit; voor het aanvaarden van eenige openbare functie heeft hij steeds bedankt. Behalve vele woon- en landhuizen, in verschillende plaatsen van Nederland, eenige kerken en fabrieken (o.a. de eerste broodfabriek) en vele winkels bouwde hij, o.a. in 1855 het gebouw van „Arti et Amicitiae“, en de Studenten Sociëit „Het Vosje“, de Ziekenverpleging op de Prinsengracht e. a., terwijl hij langen tijd architect was van de Evangelisch-Luthersche gemeente.

Van vele binnen- en buitenlandsche vereenigingen eerlid of correspondent moeten te midden van tal van onderscheidingen een tweetal ridderorden genoemd worden.

Leliman had een eigen stijl, welke zich vooral uitsprak wanneer het niet uitsluitend utiliteitsgebouwen betrof, en „Arti“, het „Vosje“ en het bekende huis van wijlen Dr. Rieve, de winkel van Kreunen, zijn daar o.a. staaltjes van. Ook voelde hij blijkbaar veel voor het „neo-grec“.

In zijn details, profilering, ornamenten en versieringsmotieven was hij zeer oorspronkelijk, dat zich vooral uitsprak bij ijzeren hekwerken en betimmeringen.

Het „Leliman-type“ vond, voor zoover bekend, weinig navolging, behalve door een zijner vereerders wijlen Jacob Olie, voorm. Directeur van de Ambachtsschool aan de Weteringschans, doch die niet als zelfstandig architect optrad.

Jammer dat zooveel van zijn werk gesloopt of door anderen — ook wel tot andere doeleinden — veranderd en omgebouwd is.

Nieuwe bouwmaterialen werden eveneens steeds gaarne door hem toegepast in den huisbouw, zoo waren de ramen

Gebouw der Maatschappij „Arti et Amicitiae“. (De foto dateert van 1870.)

van het „Vosje“ van ijzer; merken als Hope & Co., Fenestra e. a. bestonden toen nog niet.

Leliman was een groot voorstander van en een groote kracht in het vereenigingsleven.

Vijf-en-twintig jaar lang is hij bestuurslid geweest van onze Maatschappij, waarvan tien jaren voorzitter, nu Eerlid, terwijl hem op zijn zeventigsten verjaardag de hoogste onderscheiding, de medaille van de Maatschappij, is aangeboden.

In 1855 medestichter van het Genootschap Architectura et Amicitia, welks Eere-voorzitter hij nog is, was hij van

OVER WEENEN.

IV.

Wagner's streven om den gevel van het moderne gebouw een duurzaam karakter te geven leidde hem er toe de pleisterlaag te vervangen door eene muurbekleding van dunne harde platen. Voor den gevel in de Magdalenen Strasse¹⁾ zijn matte, licht grijze terra-cotta platen aangewend die bij de ramen door een hoekijzer worden vastgehouden. Onder de sterk voorspringende, zichtbaar geconstrueerde sparrelijst, loopt een strak gestyleerd festoenfries, gedragen door krachtig voorspringende leeuwenkoppen in majolica en waaruit staande lijn en bladmotieven zich ontwikkelen. Hieraan is verbonden een sober vlakornament in bruin rooden toon, dat bij wijze van doorzichtig velum grootendeels over het gevelvlak is uitgespreid.

Een zoo oprecht ernstig zoekend kunstenaar als Wagner blijft niet altijd met eigen werk ingenomen. Van dezen gevel werd verklaard: „Da schäme ich mich jetzt dafür. Ubrigens wenn ich was gemacht habe, da schimpf' ich gleich d'rauf und wenn 's das nicht mehr ist, da kann man schon aufhören!“

Het neemt niet weg dat deze gevel een interessante proef is om het moderne huurhuis een karakteristiek aanzien te geven, met strikte voldoening aan de praktische en aesthetische eischen. En al moge de behandeling van den geheel vlakken gevel iets overwegend decoratiefs hebben, dan treffen toch dadelijk de zuivere verhoudingen van muren en ramen, de krachtig geteekende kroonlijst, de sierlijke ijzerbewerking van het benedendeel, de origineele afsluiting van den gevel ter weerszijden, door de vrijmaking van den buitenomtrek en de rustige, ongemeene tonaliteit.

Een karaktervol modern gebouw uit deze school is het woon- en winkelhuis, Zacherl, in het hart der oude stad van twee jonge architecten I. Plecnik en J. Tolk²⁾. Het parterre geheel op pijlers gebouwd heeft de grootst mogelijke ruimte, verlichting en puurbreedte en de „Ladenkasten“ is door een huif beschermt. De hooge bovenbouw van vier verdiepingen is met gepolijste, grijze granietplaten bekleed die slechts door dunne verticale banden zijn gescheiden en bevestigd en door een kloek cariatydenfries worden bekroond. Het geheel maakt een degelijken, voornamen indruk. Terecht vormt de studie van het Zinshaus, als meest voorkomende opgaaf van den jongen architect, een voornaam onderdeel van het leerprogramma der Wagner School.

De bezichtiging van het gebouw der Rijkspostspaarbank en de kerk van het zenuwlijdersgesticht, Wagner's laatste werken, was op de agenda van het Congres vermeld. En het prikkelde velen om deze uitersten der architectuur, de kerk als ideaal-opgaaf van alouden tijd, de spaarbank als

¹⁾ Zie fig. 4, blz. 463.

²⁾ Afbeeldingen hiervan in: „Der Architekt“, 1906.

1860-70 voorzitter van de Mij. voor den Werkenden Stand, tevens Eerlid.

De vele en belangrijke arbeid erkennend, door hem ter bevordering der bouwkunst zoowel als functionaris of als Gewoon lid onzer Maatschappij, als daarbuiten verricht, wenschen wij den Jubilaris nog tal van gelukkige jaren toe van rust in huiselijken kring, en blijven inmiddels de Maatschappij in zijn bijzondere belangstelling aanbevelen.

Namens het Hoofdbestuur is 26 Juni aan den Heer Leliman een lauwerkrans aangeboden.

utiliteitsprobleem der moderne samenleving in werkelijkheid te zien.

Deze Bank staat op korten afstand van den Stuben Ring. De voorgevel lang ± 140 M, heeft een vlakke middelbouw van ± 30 M, en twee wijkende vleugels die in zijstraten verlopen (zie afb. 2). De zijgevels zijn ± 50 M lang. De gelijkwaardigheid der talrijke kantoren, ten behoeve van ± 2000 beambten op zes verdiepingen geplaatst, leidde tot een gelijke verdeling van uniforme, rechte ramen, zonder éenige onderbreking. Strikte soberheid is hierbij betracht en alleen de middelbouw, van den Ring zichtbaar, kenmerkt zich door bijzondere aanduiding van de breede vestibule met huif, het balkon der directiekamers op de 1e verdieping, en een figurale allegorie boven de krachtig voorspringende kroonlijst.

Het Rijkswapen en opschriften vertolken nader de beteekenis. Ter wille van de duurzaamheid is de gevel bekleed met licht grijze granietplaten van 0.10 M dikte die met aluminium knoppen aan het muurwerk zijn gehecht. Al het overige zoals het stijlwerk der ramen, de huif, het balkonhek, de kroonlijst, de opschriften zijn van ijzer met een aluminium huid overtrokken.

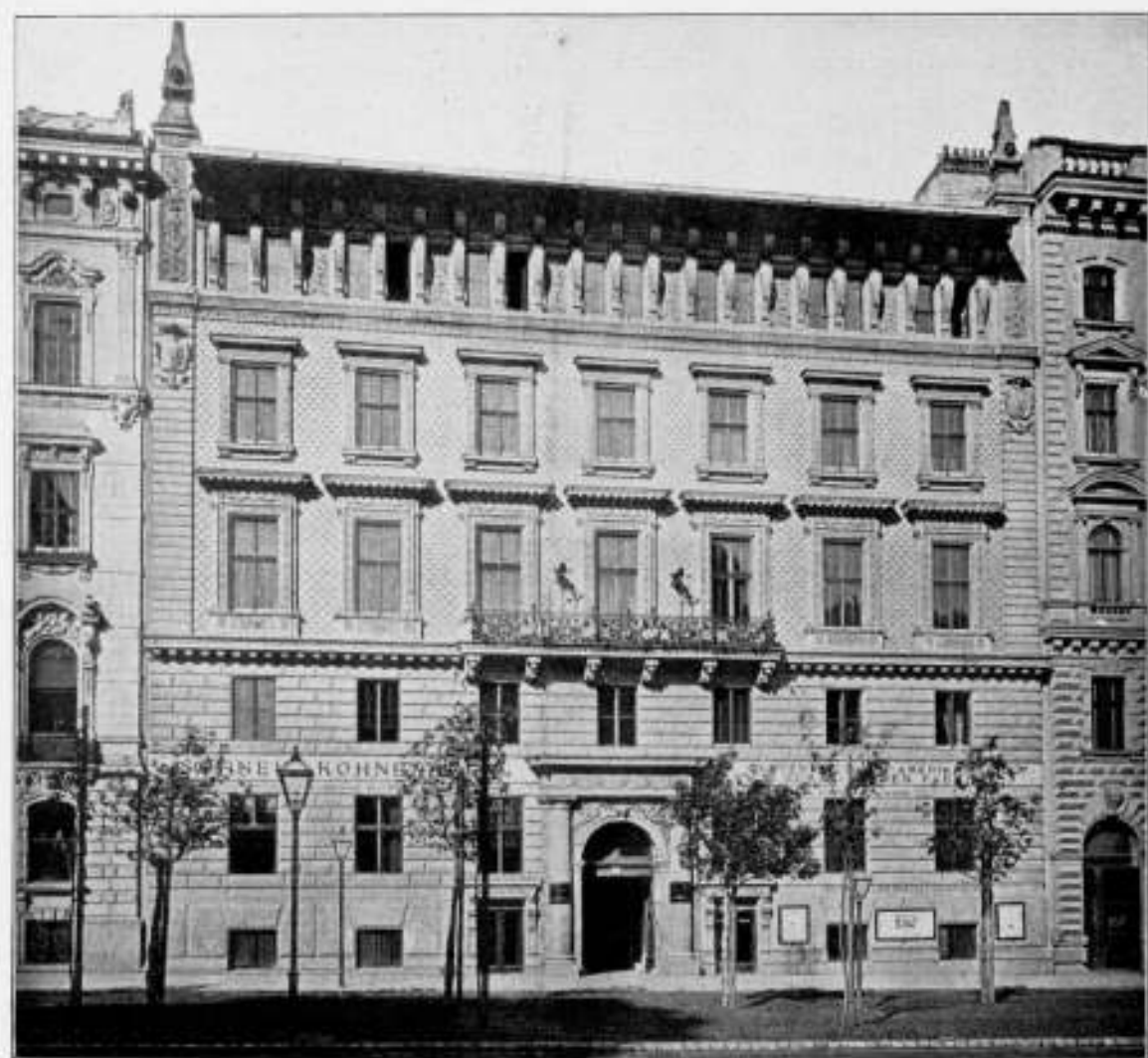
Uit de strikte behartiging der utiliteitsfactoren, overeenkomstig het wezen van den bouw is dus de aesthetiek van den gevel ontstaan. En al moge dit, in lijn en kleur, zoo sobere werk, door zijn streng massaal, haast stug aanzien aanvankelijk ietwat vreemd, ongewoon schijnen, onverschillig laat het zeker niet. Vooral als geheel, uit een der zijstraten gezien, heeft het iets klassiek-groots, spreekt het als de uiting van een sterken wil, van een oorspronkelijken scherpzinnigen geest, eerlijk — tot overdrijving toe.

Dit geldt vooral de bekleding van den gevel met de zichtbare aanhechting der granietplaten. Het stelsel is, van lokaal economisch standpunt, pijnlijk juist, daar het volume van den steen een aanmerkelijke vermindering ondergaat en de uitvoering sneller kan geschieden. Ook de waarheid wordt er door gebaat.

Toch werkt het ietwat ontstemmend als strijdig met het begrip van het monumentale nl. de uitdrukking van stabiliteit, van vertrouwen, van duurzaamheid die door het streng opgebouwde, de zichtbare opeustapel van den muur met aanduiding van de dikte aan ramen en deuren, wordt bevorderd.

Van oudsher toch is dit aesthetisch beginsel in de architectuur gehuldigd. En bouwwerken, zoals Romaansche en Vroeg Gothische kerken, die de dikteafmeting, dus in beginsel de stabiliteit, krachtig uiteen, behooren tot de meest karakteristieke scheppingen der steenarchitectuur.

Strikt genomen bestond er, na de Grieken, wel steeds verschil tusschen de kern en de opperhuid van den muur,

AFB. 1. WAGNER'S HUIS AAN DEN SCHOTTENRING. (*) ARCHITECT OTTO WAGNER.

doch deze bleek door haar streng constructief voegverband te zijn een onafscheidelijk, onmisbaar bestanddeel van het werk en dat diens aesthetisch karakter nader bepaalde.

Daarentegen verkrijgt de gevel door opzichtige aanhechting van een dunne oppervlakte, hoe duurzaam ook, een oppervlakkig aanzien, dat het verstand misschien kan voldoen, doch het gevoel onbevredigd laat. Een architectonische schepping behoort niet enkel degelijk te zijn maar ook te schijnen, zal de aanblik ten volle stemmen.

Het sober, nu nog ietwat grondkleurig koloriet van lichtgrijs graniet en aluminium, slechts door zwarte glasplaten in het opperdeel van den gevel afgewisseld, doet ietwat kil tusschen de over 't geheel warm grijze of geele tonaliteit der omringende woonhuizen.

Ook het inwendige is sober strak, voornamelijk. Een monumentale hoofdtrap, 10 M. breed, voert het talrijke publiek onmiddellijk in het hart van den geheelen aanleg, de centrale glashal die door kantoren met loketten is omringd. Beknoptheid, ruim overzicht, snelle controle, als voornaamste eischen van een bankgebouw, zijn hier strikt behartigd.

Dank zij een breed hoofddenkenbeeld is met sobere middelen een waardig, volkomen passend architectuurkader verkregen. De ingang der beamten, in de as der zijgevels, de ligging der geriefelijke trappen in verband met den dienst der kantoren getuigen van klaren blik in het wezen van

*) Voor de beschrijving zie pag. 462 1ste kolom.

dezen modernen utiliteitsbouw. Hoewel de geheele opzet van het plan principieel verschilde met de eischen van het program voor den wedstrijd werd de superioriteit ervan door het meereendeel der jury-leden erkend en gewaardeerd.¹⁾

De straks genoemde Stadtbahn gaf Wagner gelegenheid zijn talent aan talrijke werken van meest uiteenlopenden aard en samenstelling te toonen. Het keizerpaviljoen, tal van stations en haltegebouwen, beamtewoningen en administratiegebouwen, remises en werkplaatsen, viaduct- en brugpijlers, landhoofden en kaaimuren, telefoon- en lantaarnpalen voor elektrische verlichting, een stuw (Nadelwehr) openbaren door eenheid en groote afwisseling van vorm, al naar den aard der opgaf en der materialen, van den rijken, rationeelen geest die dezen modernen bouwmeester bezielt.

De laatste dag van het Congres gold een bezoek aan de bijna voltooide kerk van het zenuwlijdersgesticht am Steinhof, te Hüttelsdorf bij Weenen, Wagner's eerste „Monumentalbau“. (Zie afb. 3).

De kerk is op hooge heuvelkruin geplaatst en vormt de bekroning van zestig paviljoengebouwen, zonesgewijs tegen de helling verspreid, zoo, dat nergens het vergezicht is belemmerd.

Reeds van verre, uit den trein, doemt de gouden koepel statig op boven de rustige, grijsgele steenen gebouwen. Aangrijpend schoon is zijn massa, zuiver zijn contour van

¹⁾ Zie „Der Architekt“ 1903.

AFB. 2. RIJKSPOSTSPARBANK TE WEENEN. ARCHITECT OTTO WAGNER.

aanzet tot kruin en heerlijk rondt zich, uit den donker metalen trommel, allengs de ernstige glorieuze goudmassa, rhythmisch in kleine vierkanten verdeeld, overeenkomstig de structuur der gedreven koperen platen. Heel deze meesterlijke schepping van moderne, gewijde kunst is een zuivere uiting van metaaltechniek, ontgaan van conventionele lijstwerken enkel sprekend door den edelen hoofdvorm, welks schaal door een krans van smalle lichtramen krachtig tot uiting komt. De koepel staat vrij op den vlak omsloten, kruisvormigen kerkromp en is aan de voorzijde vergezeld door twee hooge, vierkante hoekpijlers in torenvorm, dragers van metalen beelden voorstellende de schutspatrons des lands. Kleinere pijlers, dragers van den koepel, verheffen zich in de ontmoeting van de kruisarmen. Juist gedacht is de opgang tot het hooge kerkterras, niet in de as, doch ter weerszijden. Bij de nadering toch ontwikkelt zich nu, evenals bij den Grieksch tempel, het perspectiefisch beeld allengs ten volle en wordt een rustig overzicht mogelijk. Ook verkrijgt de bouw door het hooge, ononderbroken stylobaat een vasten breeden voet.

Vier kloke granietzuilen door biddende engelen bekroond en voorafgegaan door een lichte metalen huif markeeren den hoofdingang, waaraan kruis- en kransmotieven een passende versiering vormen. Een dergelijk fries bevindt zich onder de sterk voorspringende kroonlijst rondom alle gevels. Deze bestaan uit een zachtellenden onderbouw van warmtoonigen breuksteen en een verticalen bovenbouw van

licht-grijs marmer, nu nog ietwat schril tot den diepen metaalglans der koepels sprekend.

Het marmer is ook hier als een zichtbare plaatbekleding van den muur aangewend, eenigszins naar oud-Romeinschen trant, onderbroken door smalle, horizontale bintlagen, even en relief bewerkt, die de hooge platen vasthouden. Er ontstaat nu een rustige verdeling van het gevelvlak daar enkel de bintlagen met kleine knoppen zijn voorzien en het applique-werk niet opzichtig spreekt. Jammer echter dat de groote ramen van transept- en voorgevel een constructief-karakter missen en koudweg in het horizontaal verband van den muur zijn uitgesneden. Een zoo voornamelijk element wordt nu onbelangrijk en vormt een wanklank in dit zoo karaktervol architectuurgeheel.

Bij het ingaan treft dadelijk de kalme, rustige stemming van het ruim. (Zie afb. 4) Scherpe contrasten van vorm en kleur zijn hier strikt vermeden. Geen overweldigend verticalisme van hoofdlijnen, noch mystieke kleurenpracht mochten den lijdenden geest in extase brengen. De verhouding der ruimte is als 1:1. Geleidelijk, zonder aanzetlijst, verrijst de lichte, gewelfde overdekking uit den witten pleisterwand, die terwille van de acoustiek vlakgolvend, in verticalen zin, is bewerkt. Het gewelfvlak verkrijgt enkel door strakke, vierkante verdeling van goudlijnen, overeenkomstig de constructie van het Rabitzwerk, een ietwat rijker aanzien.

Terecht is de vlakke achterwand van het koor blind gehouden en spreekt het gulden hoogaltaar fijn tintelend in

Abb. 3. KERK VAN HET ZENUWLIDERSGESTICHT „AM STEINHOF“ BIJ WEENEN.
ARCHITECT OTTO WAGNER.

Abb. 4. INTERIEUR VAN DE KERK.

het licht der zijramen die voor den toeschouwer onzichtbaar zijn. Met het groote mozaïekbeeld dat den achterwand inneemt,¹⁾ en de aanbidding van Christus voorstelt is het hoogaltaar het kunstvol, symbolisch hoofdmoment der ruimte. Zijn hooge beteekenis wordt versterkt door de voorstellingen der breede transeptarmen, de geestelijke en lichamelijke verzorging der menscheid verzinnelijkend, en geheel als vlakke, doorschijnende glasmozaïek opgevat, zonder eenige beschildering. Hun statige figurenstoet, naar de Christusfiguur van het presbyterium gekeerd, werkt door stand, schaal en koloriet hiermee saam tot een schoon geheel.

Merkwaardig zijn nog verschillende onderdeelen. Het hoogaltaar allereerst is een meesterstuk van marmer- en metaalkunst, oorspronkelijk, geheel ontdaan van den conventioneelen architectuurnaam die dergelijke scheppingen der hedendaagsche katholieke kunst nog te vaak ontsiert. De sobere kansel, de kronen voor het elektrisch licht de kruisvanden, de luchters en altaarkleeden, de kerkbanken zijn alle, door hun frissche conceptie en fijne uitvoering, merkwaardige voortbrengselen van moderne sierkunst.

Alles stemt hier saam tot stille harmonie en er heerscht in dat schoone kerkruim een atmosfeer van licht, van reinheid en vrede die juist past tot het landelijke van de in vol licht geaarde bergkruin, die heilzaam moet werken op de

lijdende menscheid die hier loutering zoekt en volkomen openbaart het gewijde karakter dezer plaats van vertroosting.

Wagner's lange kunstenaarsloopbaan getuigt van harmonische evolutie. Klassiek gevormd heeft hij onder de krachtige impulsie van het moderne, lokale leven allengs zijn werk van den stijl-historischen kunstvorm vrijgemaakt en van nieuw leven weten te doordringen. Met onverbidde nauwgezetheit, tot overdrijving toe, heeft hij de praktische en economische eischen van onzen tijd behartigd in architectuurwerken wier kunstvorm door sterk individueelen geest zijn bezielde en waarin alleen de voornaamheid, de klaarheid en strengheid van het klassieke naklinken.

Wagner's kunst mag dan ook niet van haar geboortegrond worden gescheiden. Elders, in Duitschland, ten onzent zelfs, in wijden kring verkeerd nagevolgd bleek zij te zeer met lokale traditiën in strijd om blijvend te kunnen bevredigen.

Wagner is nog geen algemeen geëerd profect in eigen land. Miskennis en tegenwerking werden dezen energieke baanbreker vaak ten deel, en eerst na harden kamp en op rijpen leeftijd verkreeg hij officiële opdrachten. In Weenen zelf zal eindelijk zijn eerste „Monumentalbau“, het Stadsmuseum op den Karlsplatz, verrijzen. H. E.

EEN EN ANDER OVER VENTILATIE.

Door F. G. UNGER, w. l., 's Gravenhage.

Ventilatie behoort tot die onderwerpen op technisch gebied, waarover reeds zeer veel gedachten zijn neergeschreven, waarvan echter de toepassing in de praktijk niet met een daaraan evenredig succes is verwezenlijkt.

In zeer vele gevallen is en blijft de ventilatie stiefmoederlijk bedield, zoowel wat betreft de aandacht door belanghebbenden er aan geschonken als de uitvoering aan het constructief doorvoeren der beginselen gegeven.

Vermoedelijk is dit verschijnsel in de eerste plaats toe te schrijven aan de onwetendheid van het publiek, voor hetwelk ventilatie van lokaliteiten slechts in zooverre belang heeft, als het de onmiddellijk slechte gevolgen van onvoldoende luchtverversing ondervindt, in de tweede plaats aan de onkunde of liever onmacht van hen, die, aangewezen om bij het ontwerpen van gebouwen rekening te houden met een goede aan alle eischen beantwoordende ventilatie, voortdurend stuiten op groote bezwaren zoowel van technischen als aesthetischen aard.

Toch dringen de tegenwoordige tijden, waarin de hygiëne zulk een belangrijke wetenschap is geworden, steeds meer en meer tot het zoeken naar oplossingen voor een goede luchtverversing en ieder die aandachtig de ontwikkeling van het ventilatievraagstuk en de allengs verkregen uitkomsten nagaat, zal tot de gevolgtrekking komen dat het meer en meer mogelijk gaat worden ventilatiesystemen toe te passen, die zonder bezwaar uit te voeren zijn en geheel voldoen aan de eischen welke men aan een afdoende en niet hinderlijke luchtverversing mag stellen.

Waar op het gebied der ventilatie nog zoo onvoldedige inzichten bestaan, kwam het mij gewenscht voor een en ander over het vraagstuk der luchtverversing mede te deelen en na te gaan wat men tegenwoordig al zoo bij goede uitvoering kan bereiken.

Het is echter niet mijn bedoeling hier een breedvoerige theoretische ontwikkeling te geven van de beginselen waarop een goede ventilatie moet berusten, noch van de vele middelen die men in den loop des tijds heeft aangewend om aan deze beginselen een praktische oplossing te geven.

Mij komt het doelmatiger voor mededeelingen te doen van die gevallen waarbij men alleszins goede uitkomsten met eenig systeem heeft verkregen en zoo noodig aan deze mededeelingen verschillende opmerkingen toe te voegen waardoor de beginselen, welke aan een goede ventilatie ten grondslag moeten liggen, nader worden toegelicht.

Het is altijd eenigszins moeilijk zich een voorstelling te maken van het verloop der verschijnselen, die zich bij luchtverversing voordoen. Ik wil trachten door middel van de hier volgende vergelijkende verklaring aan deze moeilijkheid tegemoet te komen.

In den regel zal de lucht in een vertrek die ververscht moet worden, warmer, d. w. z. lichter zijn dan de lucht daarbuiten. De zwaardere buitenlucht tracht de warmere lucht te verdringen en we kunnen ons het beste een voorstelling van het verloop der verschijnselen maken, wanneer we ons denken in de plaats van lucht, met vloeistoffen te maken te hebben.

Ik neem tot deze vergelijkende verklaring mijn toevlucht, omdat zij op eenvoudige wijze een inzicht geeft in de beginselen waarop de stroomingsverschijnselen bij luchtverversing berusten.

Wanneer een vat gevuld is met een vloeistof, dan drukt deze tegen de zijwanden en wel met te grooter kracht naarmate we in dieper lagen komen. Ieder laagje vloeistof drukt n. l. met zijn gewicht op het daaronder liggende. Denkt men zich in zulk een laagje van een dikte Δ x een oppervlak O van 1 cm^2 , (fig. 1) terwijl S het soortelijk gewicht der vloeistof is, dan drukt een zuiltje van 1 cm^2 doorsnede en een hoogte Δ x met een gewicht $O, \Delta \times S$

¹⁾ Het prachtige karton is thans tentoongesteld in het gebouw der „Secession“.

Fig. 1.

gram op een daaronder liggend vlakje van 1 cm^2 . Deze drukkingen sommeerende, vinden we op een diepte x een druk $P = \sum O \cdot \Delta x \cdot S = O \cdot x \cdot S$ gram per cm^2 , wanneer $O = 1 \text{ cm}^2$, is. Op den bodem is die druk $O \cdot L \cdot S$ gram, (fig. 2.)

We kunnen ons van die toename in druk tegen de wand een beeld vormen door een schuine lijn 1-2 te trekken vanaf de bovenste laag naar den bodem, (fig. 2). De lengten der pijltjes geven den toenemenden druk tegen de wand aan. De lijn 1-2 noemen we krachtlijn.

Oefenen we nu boven op de vloeistof een uitwendige druk uit, bijv. door een zuiger, dan plant deze zich regelmatig door de gehele vloeistof voort en ook de wand ondervindt overal een gelijkmatige toename, (fig. 3). De afstand van krachtlijn 3-4 tot 1-2 geeft die toename aan.

Eenzoo ondervindt de wand een uitwendige druk wanneer we ons het vat ledig en door een kracht gedompeld denken in een tweede vat gevuld met vloeistof (bijv. water), (fig. 4).

De bodem ondervindt een opwaartschen druk gelijk aan den zijdelingschen druk uitgeoefend in de alleronderste laag.

Vullen we het kleine vat met een andere vloeistof (bijv. olie) dan gaat deze een drukking naar buiten uitoefenen en ondervindt de wand de resulterende drukking der beide vloeistoffen, (fig. 5.)

We komen nu tot een bruikbare vergelijking tusschen de drukkingen- en stroomingsverschijnselen van vloeistof en die van lucht, wanneer we ons een aan alle zijden gesloten dunwandig prismatisch vat denken, gevuld met olie en door een uitwendige kracht ondergedompeld in water, (fig. 6.)

Maken we in den bodem van het ondergedompelde vat een opening A (fig. 7) dan zal geen olie uit het vat vloeien noch water er in kunnen dringen.

Stellen we ons in fig. 8 dit in water ondergedompelde met olie gevulde vat niet perspectiefisch geteekend voor.

Buiten tegen de zijwanden oefent het water een uitwendigen druk uit, krachtlijn 1-2, binnen de olie een inwendigen druk, krachtlijn 1-3, terwijl daarbij komt, tengevolge van de opening A, de overdruk van het water in de onderste laag, het verschil dus tusschen de krachten 2-4 en 3-4, aangegeven door de krachtlijn 5-6 evenwijdig 1-3 op een afstand gelijk het verschil tusschen de krachten 2-4 en 3-4. Eenvoudigheidshalve zijn slechts de krachten werkende op één der zijwanden aangegeven.

Boven drukt dus tegen de zijwand de kracht 1-5, beneden drukken de krachten 2-4 en 6-4, doch deze zijn gelijk en heffen elkaar op, de wand ondervindt dus een inwendigen resulterenden druk als aangegeven in fig. 9 door

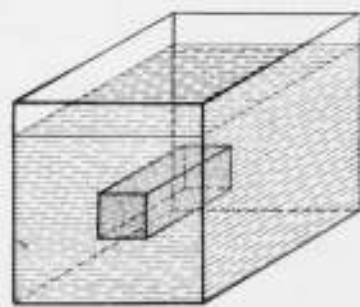

Fig. 6.

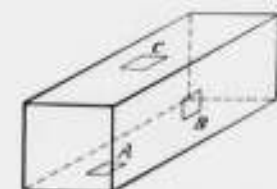

Fig. 7.

Fig. 2.

Fig. 3.

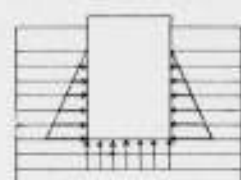

Fig. 4.

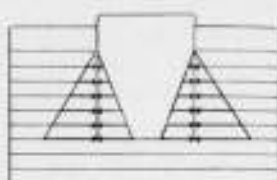

Fig. 5.

de krachtlijn 1-2. De kracht 1-3 is dus gelijk aan de kracht 1-5 in fig. 8.

Al de hier gehouden beschouwingen berusten op de aanname dat de wand van het vat ondoordringbaar is.

Is deze volkomen doordringbaar (theoretisch beschouwd) dan ondervindt de olie, die in het ondergedompelde vat omhoog gedrukt wordt, geen reactie meer van de wand, doch stroomt daar doorheen, tenminste voor zoover de kracht die haar uitdrijft groot genoeg is om de van de buitenzijde werkenden waterdruk te overwinnen.

Maken we een opening B in den zijwand fig. 7 terwijl die bij A gesloten is dan zal door B olie uit het vat en water naar binnen stroomen en wel des te krachtiger naarmate de afstand van boven en onderkant van het gat grooter is. De druk toch die de verschillende olielagen door het van buiten af drukkende water ondervinden is des te grooter naarmate de lagen zich hooger bevinden. Vloeit er echter olie uit het vat naar buiten dan zal er water naar binnen dringen om de leege ruimte te vullen. Aangezien hier echter water en olie tegen elkaar instroomen, zal de verplaatsing betrekkelijk langzaam geschieden.

Is alleen de opening A geopend, dan verdeelt zich de druk tegen deze zijwanden als in fig. 9, want de druk wordt naar boven geregeld grooter, is alleen B geopend dan als in fig. 10, daar dan de olie welke zich bevindt in het gedeelte van het vat van af den bodem tot den onderkant van de opening B in de gelegenheid is vrij naar buiten te stroomen, terwijl water er voor in de plaats treedt.

Zijn A en B tegelijk geopend dan zal de verplaatsing van olie en water veel spoediger geschieden, de olie zal met kracht naar buiten stroomen bij B, het water krachtig naar binnen bij A.

Het is duidelijk dat de olie welke zich boven B bevindt, in het vat zal blijven en niet door water kan worden vervangen, tenzij men een opening C in den bovenwand maakt fig. 2. Is bovendien A tegelijkertijd geopend, dan begrijpt men dat de olie zich spoedig geheel uit het vat zal verwijderen en dat het bevorderlijk voor de volledige verwijdering der olie is om den bovenwand van het vat pyramidevormig te maken, met de opening C in den top.

Tenslotte nog een korte voortzetting van deze vergelijkende bespreking tusschen de stroomingsverschijnselen bij warme en koude lucht en vloeistoffen van ongelijk soortelijk gewicht.

We zagen hoe water en olie in tegenstrooming met elkaar door de opening B drongen, wanneer A gesloten was en hoe er een oorzaak ontstond dat dit verschijnsel zou verdwijnen wanneer A werd geopend. Denkt men zich echter de opening B van allengs grootere afmetingen terwijl

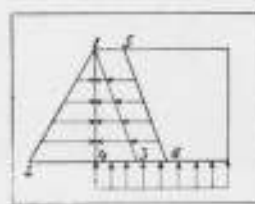

Fig. 8.

Fig. 9.

opening A van gelijke grootte blijft dan zal ten slotte toch weer zich het verschijnsel voordoen dat door B olie uitstroomt en water naar binnen, ook al is A geopend, en wel zal dit het geval zijn als A niet snel genoeg kan aanvoeren om in den afvoer van B te voorzien.

Hetzelfde doet zich voor als de opening bij C te groot wordt ten opzichte van die bij A. Er stort dan water door C naar binnen.

Men kan dit naar binnen stroomen van water door B of door C voorkomen door op de openingen aan te sluiten

Fig. 10.

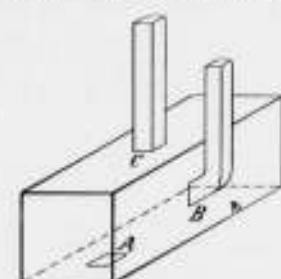

Fig. 11.

verticale buizen, fig. 11. De olie stijgt dan hierin op en stroomt uit de uitmondigen van deze pijpen, terwijl het water er niet door naar binnen stroomt dwars tegen de opstijgende olie in.

Hoe hooger deze buizen, hoe sterker de opstijgende kracht, hoe sneller de olie er door heen stroomt en hoe moeilijker het voor waterdeeltjes is om in tegenstelde richting naar binnen te vloeien. Maakt men de buizen te wijd en onvoldoende hoog dan gaat zich toch 't verschijnsel van tegenstrooming voordoen.

Op de hierbeschreven wijze hebben we de olie door het water zien verdringen door de kracht welke het gevolg is van het verschil in s.g. tusschen de beide vloeistoffen.

Een tweede middel door hetwelk we in staat zijn de olie volledig te verdringen bezitten we in de methode door van boven af in het vat een vloeistof te persen die lichter is dan de olie en te zorgen dat zich onder in het vat afvoeropeningen bevinden. De vloeistof met geringer soortelijk gewicht zal zich dan boven de zwaardere olie uitspreiden en deze allengs omlaag drukken en het zal van de plaats van de afvoeropening afhangen, tot welke diepte de olie wordt verdreven.

We zullen nu nagaan hoe het besprokene in verband kan worden gebracht met het verwisselen van lucht in vertrekken.

Allereerst dient daarbij gewezen te worden op het onderscheid tusschen de wederzijdsche gedragingen van water en olie en van warme en koude lucht of beter gezegd lucht van verschillende temperatuur.

Dit onderscheid ontstaat hoofdzakelijk door:

1e. Het geringe verschil in soortelijk gewicht van de te ververschen en de ververschende lucht, welk verschil des te geringer is naarmate de temperatuur der beide luchtsoorten minder verschilt.

2e. De eigenschap der beide luchtsoorten om zich gemakkelijk innig met elkaar te vermengen.

3e. De groote beweeglijkheid en geringe massa der lucht zoodat geringe krachten reeds in staat zijn belangrijke evenwichtsverstoringen te veroorzaken.

4e. Het afkoolen van de lucht tegen de wanden, dus het zwaarder worden daarvan.

In den regel is de luchttemperatuur in onze woonvertrekken bij den vloer $\pm 16^\circ \text{C}$ en bij de zoldering $\pm 18^\circ \text{C}$ dus gemiddeld $\pm 17^\circ \text{C}$, terwijl de lucht toe- en afvoer in het koudere jaargetijde hoofdzakelijk geschiedt door de

reten en kieren van deuren en vensters en door de muren.

Het openen van een venster doet de lucht met snelheid om de vensterbank binnenstroomen en de warme lucht aan de bovenzijde der opening ontwijken.

Bij openingen en roosters in de muren doet zich hetzelfde verschijnsel voor. Alleen zijn de luchtstroomen daarbij gewoonlijk minder krachtig omdat deze openingen betrekkelijk klein zijn, terwijl de instroomende lucht gelegenheid heeft zich met de in het vertrek aanwezige warme lucht te vermengen indien het rooster voldoende hoog is aangebracht.

Daar echter roosters in de bovenste gedeelten der muren aangebracht geenszins in een geregelden luchtafvoer voorzien bleek schrijver dezes meermalen. Tabaksrook in de nabijheid van zulk een rooster in de lucht zwevende, werd beurtelings naar buiten gezogen of weer in het vertrek teruggedreven en was hierbij duidelijk te bespeuren de invloed van het openen van deuren in 't vertrek en van den wind, hoewel deze van de muren was afgekeerd.

Wil men uitsluitend een geregelden afvoer door zulke roosteropeningen verkrijgen, dan dient men ze te verbinden met een opstijgende pijpleiding of koker.

Uit het behandelde blijkt verder dat de volledigste en regelmatigste circulatie verkregen wordt wanneer de aanvoer zooveel mogelijk over den geheelen bodem en de afvoer over de geheele zoldering verdeeld wordt.

Voor de zoldering is daartoe de pyramidevorm het beste of indien deze vlak moet zijn, dan is een groot aantal openingen gewenscht en is ook dit bezwaarlijk dan een zoo groot mogelijke opening in 't midden.

Theoretisch geldt hetzelfde voor het aanbrengen van openingen in den vloer, doch om velerlei redenen van practischen aard is dit niet door te voeren.

Na deze algemeene uiteenzetting zal ik hier niet nader ingaan op de voor- en nadeelen der verschillende ventilatie systemen, doch overgaan tot de beschrijving van een goed werkende ventilatie inrichting.

(Wordt vervolgd)

BRIEVEN UIT DEN HAAG.

Verkeersweg Spui—Buitenhof.

Heden 22 Juni werd door den gemeenteraad van 's-Gravenhage het voorstel tot het maken van een nieuwen verkeersweg Spui—Buitenhof aangenomen. In dit voorstel werd niet opgenomen de onteigening van het pand „Meddens” hoek Kapelsbrug—Hofstraat, waardoor aan den nieuwen verkeersweg ongetwijfeld een veel betere richting zou kunnen gegeven worden, zooals door enkele leden en den architect Berlage werd betoogd. De straat die een maximum breedte krijgt van 20 M. zal nu met een sterke buiging op den hoek van Spui en Spuistraat aanloopen. De aankoop der perceelen, die om een onteigening per zone hoogstwaarschijnlijk veel meer rentegevend had kunnen zijn, vereischt nu een uitgave van circa $\frac{1}{2}$ miljoen. De aan het Rijk toebehoorende perceelen zullen door een ruiling met de terreinen aan de Kortenaerkade worden verkregen.

De nieuwe Schouwburgplannen.

De vage besprekingen omtrent het bouwen van een nieuwen schouwburg te 's-Gravenhage beginnen langzamerhand door de vaststelling van het terrein iets meer vorm te krijgen. In aansluiting met het groote uitbreidingsplan van 's-Gravenhage adviseert de architect Berlage een deel van de

terreinen aan den Raamweg voor dit doel aan te koop. Tegenover de Laan Copes van Cattenburgh zou volgens dit plan een nieuwe brug worden gebouwd over het kanaal, van af deze brug zou een diagonaal weg de Koningskade met den Wassenaarschen weg verbinden, en zullen de Noordelijke terreinen voor den schouwburgbouw worden bestemd.

Naar de schatting van de speciaal voor dit geval benoemde taxateurs, moet voor dezen grond door elkaar worden gerekend f 20.— per c.A. d.i. bij een grootte van 18240 M². een bedrag van f 364.800. Neemt men de straten ook in aanmerking dan wordt het bedrag per M². ongeveer f 31.40, een prijs, die in vergelijking met de reeds lang bebouwde terreinen aan den Wassenaarschen weg, niet te hoog genoemd mag worden.

Den Haag, dat thans geen andere schouwburg heeft dan de kleine tooneelen van Dierentuin en Geb. v. K. e. W. en den geheel ingebouwen levensgevaarlijken schouwburg aan het Voorhout heeft aan een nieuwen dringend behoefte.

KLOOSTERGANG UTRECHT.

In verband met pogingen, die van zekere zijde werden in het werk gesteld om te geraken tot sluiting van den doorgang langs de Kloostergang van den Utrechtschen Dom voor het publiek verkeer, werd door de Afd. Utrecht het volgende adres aan de betrokken autoriteiten gezonden:

Utrecht, 17 Juni 1908.

Het Bestuur der Afdeling Utrecht van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, kennis genomen hebbende van het door de Directie van het Provinciaal Utrechtsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen aan Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, aan het Gemeentebestuur en H.H. Kerkvoogden der Ned. Hervormde Gemeente te Utrecht gericht verzoek dater 19 Mei 1908, in zake de Kloostergang van den Utrechtschen Dom, veroorlooft zich mede betreffende deze zaak verbodig Uwe aandacht te vragen voor het navolgende:

Adressante stemt volkomen in met de meening, dat de toestand van de Kloostergang dringend verbetering eischt, zij moet echter met bescheidenheid, doch zeer beslist, opkomen tegen de bewoordingen in bovengenoemd verzoek als zoude dit bouwwerk thans weer tot ruïne zijn vervallen en in eene schandelijke en beschamenden toestand verkeren.

Thans toch bepaalt zich de aangerichte schade in hoofdzaak tot de vernielde glasruitjes van een drietal vensters en van enkele raamvakken, waarvan de herstellingskosten op dit oogenblik door een deskundig vakman zijn begroot op f 300.— in totaal. Hierbij moge opgemerkt, dat in de laatste jaren blijkbaar weinig of geen herstellingen aan deze glasruitjes zijn verricht.

Beschadiging van eenige beteekenis aan steen- en beeldhouwwerk kan tot heden niet worden geconstateerd, hoogstens zijn de wanden met enkele namen of krassen bezoedeld.

Sluitage aan vloer en bestrating kan evenzeer met geringe kosten worden hersteld.

Daarentegen wordt mede betreurd de vervuiling die blijkbaar herhaaldelijk plaats heeft.

Naar de meening van adressante kunnen echter verschillende maatregelen tegen de gewraakte euvelen worden genomen, zonder dat een eventuele sluiting van den doorgang in overweging zoude behoeven genomen te worden.

De sluiting toch van de Kloostergang zal niet alleen groot ongerief in het verkeer in die omgeving teweeg brengen, vooral nu aan de Noordzijde van de Domkerk een Electriche trambaan met dubbel spoor is aangelegd, terwijl de ruimte daar vrij beperkt is, maar vooral van beteekenis zijn voor het kunstlevend Utrechtsch en ook Nederlandsch publiek, dat op eene rondwandeling door de stad den aanblik van een der schoonste monumenten zoude moeten missen.

De maatregelen hierboven bedoeld, welke adressante met alle bescheidenheid aan de autoriteiten, die partijen zijn geweest bij het sluiten van het contract van 1891 ter overweging meent te mogen voorleggen, zijn:

1°. Na herstelling van de glasramen deze te voorzien van draadvlechtwerk, zooals veelal aan niet bewoonde gebouwen wordt toegepast.

2°. De Kloostergang ook thans voor de studenten open te stellen en bijv. als „salle des pas perdus" — zooals in het verzoek van de Directie van het genootschap wordt voorgesteld — te doen bezigen; door deze maatregel toch zal een onwillekeurig toezicht tegen schenderij worden verkregen.

Het zal U bekend zijn, dat een directe toegang van uit het Universiteitsgebouw naar de Kloostergang bestaat.

3°. Door het plaatsen van twee hekwerken de hoeken in de oostelijke en de westelijke gang, waar thans gelegenheid tot vervuiling is, buiten bereik van het publiek te brengen.

4°. De Kloostergang, desnoods bij wijze van proef voor den tijd van bijv. één jaar, omstroeks zonsondergang te doen sluiten voor het verkeer, hetwelk toch des avonds belangrijk minder geacht kan worden.

Mocht tot het uitvoeren van deze maatregelen worden besloten en bovendien een overeenkomst kunnen worden getroffen, waardoor tot het wegbreken van Kerkkamer en stovenhok kon worden overgegaan, dan zal naar de meening van adressante de toestand van de Kloostergang van den Utrechtschen Dom als afdoende verbeterd mogen worden beschouwd.

Het Bestuur voornoemd,
W. VAN VEEN, Voorzitter,
H. VAN HILTEN, Secretaris.

1. Aan Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken.
2. Aan het Gemeentebestuur van Utrecht.
3. Aan Heeren Kerkvoogden der Ned. Herv. gemeente te Utrecht.

INTERNATIONALER VERBAND FÜR DIE MATERIALPRÜFUNGEN DER TECHNIK.

Het Vde Congres van het Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik zal in September 1909 te Kopenhagen plaats vinden. De op dit Congres te behandelen onderwerpen en vragen zijn van zoodanig belang, dat men mag aannemen, hetzelfde niet bij het Brusseler Congres van 1905 zal achterstaan.

Het Int. Verband geeft van nu af voor de leden periodiek verschijnende Mededeelingen uit, welke de Congresberichten, en tevens Technische en zakelijke mededeelingen het Verband betreffende zullen bevatten. Daardoor hoort het Bestuur den leden eene aanvulling te kunnen geven van hetgeen in de groote technische tijdschriften op dit gebied wordt gepubliceerd.

Deze mededeelingen, welke eenige malen per jaar zullen verschijnen, worden den leden van het Int. Verband gratis verstrekt. Voor niet-leden zijn zij voor den prijs van M. 0.50 in het Duitsch verkrijgbaar bij J. SPRINGER, Monbijouplatz 3, Berlin.

De prijs van het lidmaatschap van de bovengenoemde Vereeniging bedraagt fl. 3.60.—

Vertegenwoordiging van het Bestuur voor Nederland: Da Costakade 104, Amsterdam.

Aan Nederlands Architecten.

- U Juicht! Nederlandsche Architecten!
H Hij toch, wiens daden achtung wekken,
T Leef „heden" lachtig jaar!
E Een tijdperk vol van ernstig streven
T Liet hem 't genot van „veel" te geven
I In „kennis" en in „baar"!
M Maar 't meest heeft hij ons in-verheugd
V Als vriend, als man van moed . . . en vreugd . . .
N Niets woog hem meer, dan Kunst en Doud!

JAN DE QUACK, Arch.

's Gravenhage, 26 Juni 1908.

Geachte Redactie!

In ons laatste artikel is een hinderlijke fout van den zetter ingeslopen; daar lezen we op blz. 448, 3e regel van boven: „Is die taak de Jury te *onmogelijk*"; we schreven: „Is die taak de jury te *omvangrijk*."

Verder nog 't volgende antwoord. Op de door ons geuite grieven is noch een zakelijke weerlegging, noch een ridderlijke verontschuldiging gevolgd.

We zullen derhalve dan ook niet trachten dat uit te lokken, want wat we hebben beoogd is bereikt, n. l.:

1e Dat niet zonder een woord van protest de belangstellende en de mededinger aangaande deze prijsvraag als een „quantité négligeable" is beschouwd;

2e dat de door ons gewraakte handelingen aan de beoordeeling van het, ons weekblad lezend, publiek zijn blootgesteld.

Voorloopig zullen we het hiertbij laten, doch wanneer we de tijd daarvoor gekomen achten, zullen we trachten te voorkomen, dat eene „waardering" als de hier ondervondene niet weer een 170-tal mededingers ten deel valt.

CRITAS.

De heer Critas blaast, in zijn verontwaardiging, kleine dingen tot geweldige zaken op, spreekt van geen „zakelijke weerlegging", „ridderlijke verontschuldiging" en vooral van de mededingers, als „quantité négligeable" beschouwd. De reden van vertraging van een en ander heeft de redactie in vorige Nos. medegedeeld; wat die genegeerde inzenders betreft, die hij oproept om voor eventueel komende prijsvragen te waarschuwen, de heer Critas heeft blijkbaar nog niet begrepen, dat het beoordeelen van alle 244 ingekomen ontwerpen een even nutloos als overduisend opvatting van de Jurytaak zou zijn.

Hiermede sluiten wij deze kwestie.

De Redactie.

VERGADERINGEN.

Afdeling Arnhem der Mij tot Bevordering der Bouwkunst. De excursie op Woensdag 24 Juni 1908 naar 't Gooi gaat wegens te geringe deelname niet door.

Excursie op Vrijdag 3 Juli 1908. Bezigting van het kasteel Middachten met Tuin. Vertrek per Arnhemse Tram van de Velper poort 's namiddags 1.33. Aankomst per Geldersche stoomtram 2.45. (Stadstijd.) — Introductie ook voor Dames.

De Secretaris,
G. VERSTEEG.

Architectura no. 24. Bouwkunst. Opvoeding van het kind; schrijver wijst op de tentoonstelling „Opvoeding en Kind" en geeft een beschouwing, hoe de gezonde opvoeding van het nieuwe geslacht een der beste middelen is om de algemeene kunstsmaak te bevorderen.

Technisch gedeelte. Een reusachtig kleigebied. Beschrijving van het kleigebied van Peterborough en zijn steenindustrie.

Over de nitgestretheid van de spoorwegen der aarde. 933850 K.M. is de totale lengte van alle spoorwegen der aarde, waarvan de totale kosten op ± 115 milliard gulden zijn geraamd; tegenover deze groote uitbreiding verwacht men een reactie, daar veel spoorwegen slecht renderen. In China vooral is groote uitbreiding te verwachten.

Tinpest; hieronder wordt verstaan het veranderen van vast tin in een grauw poeder; dit treedt op, als het tin langen tijd aan een temperatuur beneden de 18° wordt blootgesteld. Het bekende verschijnsel: gaten en wratten op oude tinnen voorwerpen is hieraan toe te schrijven. Het eenige middel voor musea is: de temperatuur boven 18° houden.

Schriftelijke vragen gedaan op het examen voor opzichter van den Rijkswaterstaat (1908).

Architectura no. 25. Het beheer der gemeentelijke eigendommen

te Amsterdam. Kritiek van den heer De Stuers op het beheer over het Binnengasthuis, het verdwijnen van een stoel van Vondel, het afbreken van den toren van de N. Z. Kapel.

Technisch Gedeelte. Het Verkeersvraagstuk in steden. Eene verhandeling over ondergrondse, lucht en hangende trambanen.

Toestel voor het in tekening brengen van het inwendig profiel van rioolbuizen, tunnels, enz. Dit toestel, uitgevonden door Julius Barth te Hallensee bij Berlijn bestaat uit een teekenaap met verscheiden geleidingen, die dwars in het riool, tunnel of wat dan ook, wordt geplaatst en waarvan het uiteinde langs de wanden schuift terwijl aan het andere einde de weg, aldus beschreven, derhalve het inwendig profiel, door middel van een stift op het achter den teekenaap gespannen papier wordt geteekend.

Besproefde Vastheidsleer door F. Wind. Vervolg. Galvaansch Verkoperd aardewerk. Op deze wijze zijn terracotta voorwerpen met een zeer dunne laag zuiver koper bedekt. Bij onderzoek is gebleken, dat deze voorwerpen goed tegen hooge en lage temperatuur bestand waren.

De Bouwwereld No. 24. Echo's V. Besproken wordt het ingezonden stuk van Herman v. d. Kloot Meyburg in „Architectura" omtrent den strijd aan te binden tegen de verwoesting onzer landelijke kunst en wegen te zoeken, die voor de verdere ontwikkeling daarvan kunnen worden ingeslagen, het stichten van een „Heimatschutz", welke in verschillende landen reeds bestaan, in Duitschland de oudste.

„Het vraagstuk van de ontsiering van stad en land en hoe deze te keeren, is 'er geenszins een van zuiver artistiek aard. Het raakt de geheele opvoeding van een volk. Het kwaad wortelt zeer diep en met dwangmaatregelen, met protesten, groote woorden en dergelijke middelen is alleen nu en dan een kunstmatig, en gedwongen resultaat te bereiken."

„Heimatschutz" zal een werk zijn van langen adem, dat veel paedagogisch talent, tact en geduld vraagt want in geheel een volk moeten de fundamenten voor de nieuwe opvatting gelegd worden, of juist moeten verloren gevoelens tot nieuw leven aangeblazen worden."

Dagteeken- en Kunstambachtsschool voor meisjes. Architect H. P. Berlage N.zn. met afb.

Prof. J. A. van der Kloos. Indrukken uit de Nederlandsche Steenindustrie.

De Bouwwereld no. 25. Het VIII Internationale Architectencongres te Wenen. Besproken worden behandelingen van de volgende onderwerpen: De bescherming van het intellectuele eigendomsrecht van den architect; het behoud van openbare monumenten; het geestelijk eigendomsrecht van den architect.

De Banque de Reports, de Fonds Publics et de Dépôts, te Antwerpen. Arch. Emile Theelens, met afb.

Prof. J. A. van der Kloos. Indrukken uit de Nederlandsche Steenindustrie. (Slot).

De Bouwwereld no. 26. Echo VI. Prijsvraag misères.

Afbeeldingen van 2 prijsvragen van B. en V. te Rotterdam, voor een Café Restaurant van Ch. Estourge en voor een Sportgebouw van D. van Bergen.

Het VIII. Internationale Architectencongres te Wenen. Verslag van de besprekingen over: De Wettelijke bevoegdverklaring en staatsdiplomering der architecten en de stichting van Architectenkamers; de stedenbouw en zijne wettelijke regeling; de stand der gewapend-beton bouwwijze.

De Opmerker no. 24. De nieuwe Duitse Wet op het auteursrecht van Werken der Beeldende Kunsten en der Photographie, besproken worden de bepalingen omtrent het recht van reproduceeren en tentoonstellen van portretten; het eindigen van de bescherming van het auteursrecht wanneer het overlijden van den auteur 30 jaar geleden is; bij gemeenschap van meerdere personen eindigt het auteursrecht bij het overlijden van den langstlevende, enz.

Het Wiener Congres III bespreking van de feestelijkheden en architectuur van de stad Wenen.

De Opmerker no. 25. Het Haagsche Raadhois; bespreking van het ontwerp van den arch. J. F. L. Frowein met afb.

De nieuwe Duitse Wet op het auteursrecht van Werken der Beeldende Kunsten en der Photographie. Van dit belangrijke onderwerp worden de volgende onderdeelen besproken: Schending van de uitsluitende bevoegdheid van den auteur en vermelding der straffen, daarop gesteld; het valsch aanbrengen van een naam; het verspreiden van een portret; vernietiging van de veroordeelde exemplaren; of overneming daarvan tegen een zeker bedrag.

Het Wiener Congres II; beschouwing over Buda-Pest en beschrijving harer monumenten.

Deutsche Bauzeitung No. 50. *Landhaus Magdalene in Baden-Baden* arch. Otto Linde met afb.

Der Dresdener Theaterplatz; de toekomstige vorm van dit plein is van het grootste belang voor een der mooiste steden van Duitschland, Dresden. Toen Semper in 1835 in Dresden kwam was hij verontwaardigd over de krotten, die toen ter tijde het geheel plein van den Zwinger tot aan de Elbe bedekten; door zijn toedoen is het grootste stuk van dit dorp verdwenen; het plan van Semper was niet de Zwinger door het museum te sluiten; dit museum had hij liever op de „Stallwiese“ (de plaats van het huidige ministerie van financiën) of op de plaats bij de Zwingerwal gehad. Een schets voor dit eerste en vroegste plan is gereproduceerd. Ook bij zijn latere plannen heeft hij een plein aangelegd die naar de Elbekant open is; hierop had hij gedenktoekenen, bronzen triomfzuilen enz. gedacht. In het midden een monument of de verlegde hoofdwacht. Waren deze plannen uitgevoerd dan zou, naar het oordeel van Cornilio Sitte, Dresden den schoonsten aanleg gehad hebben, welke na den bouw van de St. Pietersplaatskolonnade, geschapen was.

Hoe Semper het plein gedacht heeft, nu de plaats van zijn museum de eerste plannen geheel heeft veranderd, is niet met zekerheid vast te stellen.

Een gital kleine plattegronden van den pleinaanleg zijn gereproduceerd.

Deutsche Bauzeitung no. 51. *Ein Beitrag zur Berechnung von Bögen und Gewölben mit kreisförmiger Achsen ohne Gelenke in Beton und Eisenbeton.*

Das Landmuseum der Provinz Westfalen zu Münster, arch. Schaedler, met plattegronden.

Interessante afbeeldingen worden gegeven van bruggen, onder den titel: „In Beitrag zu den Steingewölbten Brücken.“

La Construction Moderne no. 38 o.a. *Maison de Rapport*, arch. Richard, met afb. Merkwaaardige proeve van gewapend beton bouw; de gevels alleen van baksteen, met spouw.

Building News, 19 Juni 08. *What it costs to be an architect*. Geschat wordt dat bij onderwijze de kosten, voordat de technische opleiding begint 2000 £ bedragen; dan 600 £ voor een 2 jarige opleiding op een architectuurschool plus 2 jaar opleiding bij een architect, of voor 4 jaar opleiding bij een architect; hierna gedurende 3 jaar bij een architect op het bureau, waarbij hij nog £ 50-£ 100 s'jaars ondersteuning ontvangt van zijn ouders; tusschen zijn 26 en 30 jaar vestigt hij zich; hij kan zich nu in een praktijk inkoop, of zich met een compagnon verbinden, wat wederom geld kost; of hij wacht af tot hij zelf praktijk krijgt.

Het goedkoopste geval is £ 1,100 voor opvoeding; £ 1,500 voor een compagnonschap, samen £ 2,600.

In het algemeen gaat men hier echter verre boven, terwijl tevens opmerkelijk is, dat zij die de grootste som voor hun opvoeding enz. hebben uitgegeven ook later het meeste verdienen hebben; geschat wordt dat iedere £ 1000 voor opleiding enz. uitgegeven, later £ 200 per jaar opbrengt.

Church Services and Galleries bespreking van dit handboek van den bekenden schrijver over de Engelsche Gothic, Francis Bond, met afb.

Old Cottages and Farmhouses in Surrey, bij G. Dauce and W. C. Green. Price 21 s. B. T. Batsford London. Bespreking van dit boek met afb.

Platen o. a.: *London County Hall*, ontwerp van *Warwick en Hall*.

BERICHTEN

De Prijsvraag voor de „Eengezins-werkmanswoningen“ wordt voorloopig niet in Rotterdam geëxposeerd. Op het laatste oogenblik kreeg de Afd. Rotterdam der Mij. bericht, dat de toegezegde zaal niet beschikbaar was.

De prijsvraag wordt nu naar de andere Afdelingen rondgestuurd; de tijd en plaats der expositie zal in het Bouwk. Weekblad bekend gemaakt worden.

Middelbare Techn. School. Op de algemeene vergadering van den Ned. Aannemersbond op 8 Augustus 1907 te Enschede gehouden, werd in beginsel besloten tot oprichting eener middelbare technische school voor aannemers. Het Hoofdbestuur van den Bond, in vereeniging met een daarvoor benoemde commissie,

heeft zich van het oogenblik af, dat het besluit genomen werd, bezig gehouden met het ontwerpen van een uitvoerig plan voor een dergelijke school en is tot de conclusie gekomen, dat voor de oprichting benoemd is een som van f 125,000 en dat de jaarlijksche kosten f 40,000 zullen bedragen, waarvan men f 15,000 denkt te vinden uit de schoolgelden der leerlingen, terwijl voor dekking der resterende f 25,000 wordt gerekend op Rijkssubsidie. De heer M. C. Roest, overleden 7 Januari 1908, te Middelburg, die zich altijd als een ijverig hoofdbestuurlid deed kennen, vermaakte bij testamentaire beschikking den Bond een som van f 1000 als eerste bijdrage tot vorming van een oprichtings- en waarborgfonds voor de bedoelde school, onder voorwaarde, dat een half jaar na zijn dood dit fonds over f 10,000 moest kunnen beschikken. Hoewel de gestelde termijn eerst 7 Juli e. k. is verstreken, kan het fonds, naar zijn stichter het M. C. Roestfonds genoemd, reeds over eenige duizenden guldens meer beschikken, dan vereischt wordt. Ook de afdeeling Enschede van den Bond besloot tot storting van een bijdrage van f 300 en wenschte deze bijdrage te verhogen tot f 5000, indien men er toe besluit de school in Enschede te vestigen. Een en ander in aanmerking nemende, is het aan geen twijfel onderhevig, of ook de benoemde leening van f 125,000 zal geplaatst worden, waarmede de totstandkoming der school vrij zeker is.

Restaurant Gobelins. Bij brief van 22 November 1907 heeft de Minister van Justitie de aandacht van Ged. Staten in Zeeland gevestigd op den toestand, waarin een der gobelins in de zaal, ten gebouwe voor de civiele zittingen der Arr.-Rechtbank te Middelburg, zich bevindt. Een gedeelte van dat behangsel is n.l. tengevolge van de onvermijdelijke plooiingen aangetast en reeds voor ongeveer 50 cM. ingescheurd.

„Naar het oordeel van deskundigen“, schreef de Minister, „is het behangsel van groote kunstwaarde en ik onderstel, dat de provincie Zeeland, eigenares van het gebouw en van dit overblijfsel van oude kunst, er prijs op zal stellen het kunstwerk op artistiek afdoende wijze te doen herstellen. Het ware mij aangenaam te mogen vernemen, dat deze mijn onderstelling juist is.“

De Minister van Justitie is, na een voortgezegt overleg, bereid een derde deel der kosten ten laste van de begroting van zijn Departement te brengen.

Ged. Staten vertrouwen, dat ook de Prov. Staten van meening zullen zijn, dat de gobelins, stukken van hooge kunstwaarde, op afdoende en artistieke wijze behooren te worden gerestaureerd.

Ged. Staten stellen dan ook voor tot restauratie van de bedoelde tapijtbehangsels over te gaan.

Nieuw Muntgebouw te Utrecht. Blijkens de Memorie van Antwoord betreffende het wetsontwerp tot wijziging en verhooging van het VIIe Hoofdstuk B der Staatsbegroting voor het dienstjaar 1908 heeft het aangevoerde tot aanbeveling van de verplaatsing van de Munt naar Amsterdam den Minister niet kunnen overtuigen van de wenschelijkheid daarvan. De kosten van vervoer en de bewakingskosten van gelden naar de Ned. Bank zijn betrekkelijk gering: f 82,50 voor een miljoen aan rijksdaalders, de grootste hoeveelheid die ooit tegelijk verzonden wordt. Daarentegen zouden de exploitatiekosten van een Muntgebouw aan de overzijde van het IJ veel duurder zijn. Het verdient ook geen aanbeveling meer Rijksinrichtingen in Amsterdam bijeen te brengen.

Het terrein waarop het oog werd gevestigd was het meest geschikte dat voor een behoorlijken prijs was te krijgen. Intusschen is er — doch eerst in de laatste weken — te Utrecht een nog goedkooper en gunstiger gelegen terrein beschikbaar gekomen, n.l. het terrein van de Utrechtsche beetwortelsuikerfabriek aan den Leidschen weg. Door de inrichting op het gedeelte van dat terrein, gelegen bij den hoek van de Leidsche Vaart en het Merwedekanaal, zal ten minste f 10,000 worden bespaard. Op grond hiervan moet van het recht van optie op het terrein bij de Croeselaan geen gebruik worden gemaakt, doch op het aanbod van de eigenaren der Utrechtsche beetwortelsuikerfabriek worden ingegaan. In verband hiermede wordt bij Nota van Wijziging het aangevraagd bedrag met f 10,000 verminderd.

Doordat het voornemen thans bestaat de electriciteit van de gemeentelijke centrale te betrekken — met een contract voor 5 jaar — kunnen de totale kosten van bouw en inrichting der fabriek thans f 60,000 lager worden geraamd. Het eindbedrag kan thans op f 527,000 worden gesteld.

BUITENLAND.

Oud-Romeinsche vestiging te Silchester. Sinds 1890 worden bij Silchester (zuiden van Engeland) opgravingen gedaan op een

terrein, waar in de dagen der Romeinsche overheersching een bloeiende vestiging der Romeinen bestond. Met de terugtrekking van de Romeinsche legers uit Engeland verviel ook dat stadje bij Silchester. Eeuwen lang zijn de ruïnen onder weideland verborgen gebleven. Bij de nasporingen, welke verleden jaar geschieden onder leiding van Miil Sepsenson, zijn de fundamenten blootgelegd van tal van woningen uit den Romeinschen tijd en ook die van een tempel. Ook stukken van het gebrooken godenbeeld, dat in den tempel heeft gestaan, zijn teruggevonden. Het beeld was van steen en moet ongeveer levensgroot zijn geweest. Dan zijn er stukken van marmeren platen met ingebeelden tekst gevonden, voorts aardewerk, glaswerk, munten e. d. van allerlei soort. De groote waarde van deze vondsten voor studiedoelinden, is te verklaren uit het feit, dat men hier overblijfselen heeft uit een bepaalde geschiedkundige periode van korten duur. De gevonden overblijfselen zijn niet vermengd met of verdrongen door de producten van beschavingen van anderen aard en later perioden.

Dat maakt de bestudeering der voorwerpen zooveel gemakkelijker en de resultaten van het onderzoek zooveel betrouwbaarder.

De vestiging heeft in den Romeinschen tijd bekend gestaan als de Calleva Atrebatum.

Voor het eind van dit jaar hoopt men gereed te komen met de blootlegging van het laatste, noch niet doorzochte stuk binnen de voormalige stadsmuren van Calleva.

N.R.C.I.

Nieuw Volksoperagebouw te Berlijn. Het terrein voor het nieuwe volksoperagebouw te Berlijn aan de Potsdamer Strasse is aangekocht, Victor Palsi, de directeur van het Neue Operetten-theater heeft de plannen gemaakt en zal ook de leiding hebben. Het plan is een soort Schiller-theater op operagebied te maken. Het gebouw zal 2500 plaatsen bevatten, waarvan de duurste f 2,10 kost. Men wil de best verkrijgbare krachten engageeren. Het terrein is 4000 vierkante meter groot.

BUREAU VOOR PLAATSIING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingescreven sollicitanten voor:		per maand
Ged. Bouwk. Opz. Teekenaar, ouderdom 22 jaar	salaris f	70.—
" " " " " "	" " "	65.—
" " " " " "	" " "	75.—
Ged. Bouwk. Opzichter	" " "	—
Opzichter Teekenaar	" " "	50.—
" " " " " "	" " "	80.—
" " " " " "	" " "	80.—
" " " " " "	" " "	30.—
" " " " " "	" " "	50.—
" " " " " "	" " "	100.—
" " " " " "	" " "	60.—
" " " " " "	" " "	100.—
" " " " " "	" " "	50.—
" " " " " "	" " "	75.—
" " " " " "	" " "	90.—
" " " " " "	" " "	60.—
" " " " " "	" " "	75.—
" " " " " "	" " "	80.—
" " " " " "	" " "	120.—
" " " " " "	" " "	100.—
" " " " " "	" " "	70.—
Opzichters	" " "	70.—
" " " " " "	" " "	50.—
" " " " " "	" " "	45.—
" " " " " "	" " "	—
" " " " " "	" " "	70.—
Teekenaars	" " "	110.—
" " " " " "	" " "	40.—
" " " " " "	" " "	75.—
" " " " " "	" " "	60.—
" " " " " "	" " "	90.—
" " " " " "	" " "	60.—
Werkl. Opz. voor werktuigk. onderdeelen van bouwwerken, ouderdom 26	" " "	—
Machine Teekenaar	" " "	40.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

DINSDAG 30 JUNI.

HENGLO (Ov.). Bouwen winkelhuis en een woonhuis aan de Haaksbergerstraat aldaar.

De heer G. J. Spoolder 's av. 7 u. in het café van G. J. ter Braak, alw. bestek en teek. ter inzage. Inl. verstrekt de architect J. W. Janssen, Aanw. 30 Juni n.m. 2 u.

MIJDRECHT. Verboven post- en telegraafkantoor aldaar.

Gem.best. v.m. 11 u. Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. ter gem. secretarie Inl. geeft de gem. opz. J. Brouwer te Wilnis. Aanw. gedaan.

MIDDELBURG. Bouwen krankzinnigen-gesticht voor 150 patienten op „Klein Loo“ bij Bergen op Zoom.

Best. der vereen. tot Christ. verzorging van krankzinnigen in Zeeland n.m. 2 u. Schuttershof.

UTRECHT. Bestek 1146 Bouw dubbele wachterswoning met bijkomende werken aan het Rietveldsche pad, bij Alpen, op den spoorweg Leiden-Woerden. Raming f 9660.

Muntij. tot Exploit. van Staatsspoorwegen n.m. 2 u. (lok. tijd).

WOENSDAG 1 JULI.

BEUNINGEN. Verboven hulppostkant. aldaar.

Archit. P. G. Buskens te Nijmegen n.m. 5 u. in café „de Prins“ alwaar en bijgen arch. bestek en teek à f 1 verkrijgb. zijn.

MEPPEL. Bouwen Hotel café-Restaur. voor rekening van D. Westerbesk. Architect G. Otten Jansz. 's av. 8 u. in het

café van H. Westerboek, alw. bestek en teek. ter inz. en à f 1,50 verkrijgb. Aanw. gedaan.

ZALT-BOMMEL. Verboven magazijn tot woning en bouwen nieuw magazijn op het terrein der voormalige trasfabriek buiten de Gamersche poort ald.

De heer H. de Waal v.m. 11 u. in het hotel Gottschalk. Bestek en teek. ter inz. ten kantore van den architect A. M. A. Gulden Aanw. 1 Juli v.m. 9 u.

DONDERDAG 2 JULI.

DIENPENVEEN. Verboven O.L. scholen te Lettele en Colmschate.

Gem.best. v.m. 11 u. Bestek en teek. ter secretarie te Diepenveen en bij den arch. Koning te Deventer à f 2 verkrijgb. Aanw. 29 Juni v.m. 9 u.

HEIJTHUIZEN (LIMB.). Afbteken bestaande woning en bouwen heerenhuis en aanhoorige werken voor rekening van Jacques Smeets ald.

Bouwk. L. Waagemans te Roggel n.m. 4 u. in café gezusters Steegmans. Aanw. 2 Juli n.m. 2 u.

LOBITH. Bouwen O.L. school met onderwijzerswoning te Spijk.

Gem.best. van Herwen en Aardt v.m. 10 u.

UDEN (N.Br.). Bouwen heerenhuis met aanhoorigheden.

De heer J. G. Coenen n.m. 4 u. in hotel Peters, alwaar bestek en teek. ter inzage en à f 1,50 verkrijgb. bij den bouwk. J. Frankfort. Aanw. 2 Juli n.m. 2 u.

VRIJDAG 3 JULI.

OVERSCHIE. Bouwen graanmaalders met machinekamer, kantoor, molenaarswoning, paardenstal en bijbehoorende werken.

Best. coöp. vereen. „Ons Belang“ v.m. 11 u. café „De vergulde koetswagen“. Bestek en teek. à f 2 — verkrijgb. bij L. M. Groenewegen bouwk. te Leidschendam.

VENLO. Bouwen heerenhuis met bijlev. alle materialen op een terrein aan de Moer-

dijkstraat voor rekening van Mr. W. Wolters. Archit. Henri Seelen. Bestek en teek. ter inz. en à f 2 verkrijgb. bij gen. arch. Aanw. 3 Juli v.m. 10 u.

ZATERDAG 4 JULI.

DOESBURG. Verboven woonhuis tot winkelhuis in de Korte Kerkstraat.

De heer J. Berendsen n.m. 3 u. café Starink. Bestek en teek. ter inz. in gen. café Inlicht. geeft J. H. Hoogenkamp, bouwk. Aanw. 2 Juli e.k. n.m. 3 u. op het terrein.

MAREN (N.Br.). Veranderen woonhuis en verboven tot raadhuus met aanhooren aldaar.

Gem.best. van Alem e.a. n.m. 2 u. Bestek en teek. à f 1. verkrijgb. bij den architect W. v. Aalst te 's Bosch, alwaar inl. zijn te bekomen. Aanw. 4 Juli v.m. 11 u.

MAANDAG 6 JULI.

ZETTEN (GELD). Bouwen kinderhuis. Best. van de vereen. „Talitha-Kumi“.

DINSDAG 7 JULI.

ROTTERDAM. Bouwen pakhuis met bovenhuis en een pakhuis enz. aan Oostzeedijk hoek Struisenburgstraat firma J. v. Renswoud en Zn. v.m. 11 u. Zuid Holl. koffiehuis. Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. bij Corn. Immig & Zn., Nieuwe-Haven W. Z. 5.

SCHALK (N.Br.). Bouwen schoolgebouw met aanhooren voor openbaar lager onderwijs ald., benevens eenig benooidigd schoolmeubilair.

Gem.best. n.m. 3 u. Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. bij den archit. W. v. Aalst te 's Bosch, door wien inl. worden gegeven. Aanw. 7 Juli v.m. 11 u.

WOENSDAG 8 JULI.

WIJK AAN ZEE EN DUIN. Bouwen van een nieuw raadhuus. Gem.best. namiddag 2 uur.

Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEM-
STEDER OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Haarden. — Firma JAN JAARMA, den Haag.
Haeuslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Huisdeursloten — LIPS. Dordrecht.
Hydraulisch gespeld hout. H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 216, 218, 250, Amst.
Jossion-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co.,
Amsterdam.
Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer, trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — FRED. STIELTJES & Co., Amsterdam.
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en Inw. glasemail privaatleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk. Steendr. „Senfelder“ Amsterdam.
Montegradesdruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.
Plafond- en Wandbekleding. R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
Plafondplaten. — Gena. MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SAHNE, Amöneburg.
Potlooden. — A. W. FABER'S „CASTEL“ POTLOOD.
Präcisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDER OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.

Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam — 's Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmere. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stallrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
Stalinrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-
werks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. n.
LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
Steenen, Gevel, Sier. enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN &
STEEGH, Belleid en Tegelen (Limburg).
Stoomtimmerfabriek. — GEBR. VAN MALSEN, Den Haag.
Timmer- en listfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Toilet). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilators. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouw-
materialen“ v. b. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DELINT, Delft, Den Haag.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen“ voorheen
M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
IJzerconstructies (Ontwerpen van) — W. G. A. BIJL, Utrecht.
IJzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT'S Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

Portland-Cement „Karlstadt“.

KEIEN.

Graniet. Zandsteen.
Bazalt. Draadglas.

FERD. ENGERS
AMSTERDAM.

ASPHALT
VOOR
rijwegen en voetpaden.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Nuygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

Obernkirchener Sandsteinbrüche, Obernkirchen.

Erkend BESTE Zandsteen.

Geïllustreerde prospectus met opgave van drukvastheid, analyse,
enz. op aanvraag verkrijgbaar

bij den Vertegenwoordiger voor Nederland

FERD. ENGERS, Amsterdam.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,

voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.

ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

BOEK-, STEEN en PLAATDRUKKERIJ

MOUTON & Co.

HERDERSTRAAT 5

Telefoon No. 821.

S-GRAVENHAGE.

Levering binnen den kortst mogelijken
tijd en tegen concurrerende prijzen
van alle soorten

BOEK-, KANTOOR-

en

HANDELSDRUKWERKEN

Illustratie- en Kleurendruk.

Aandeelen,

Obligatiën en Couponbladen

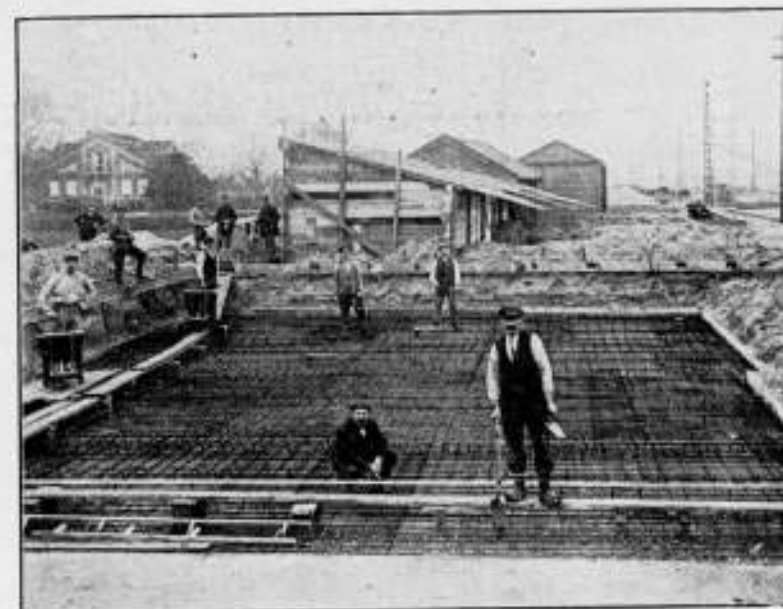
Begrotingen, Bestekken.

Plan- en Detailteekeningen.

Photolithografie en Lichtdruk.

KOPER- en STAALGRAVUREN

Etsen en Photogravuren.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Valeriusstraat 8.
'S-GRAVENHAGE.

„BOUWMATERIALEN“

VOORHEEN M. LUIJTEN,

LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

DRIJFSTEEN

Geregelde aanvoer, en daardoor voordeelige prijzen.

METALEN

Plafond- en Wandbekledingen.

Duurzaam - Goedkoop - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zoals
WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS,
SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te hevestigen.
Zend ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij
staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis
ten dienste.

WILLIAMS & Co.

WITTE HUIS — ROTTERDAM.

N.V. DE NEDERL. STAAL-INDUSTRIE v. H. E. Oving Jr.

CONSTRUCTIE WERKPLAATSEN

aan de Binnenhaven O.Z.

ROTTERDAM

VERVAARDIGT

IJzeren Bruggen, IJzeren Gebouwen,
IJzeren Overkappingen, IJzerconstructies

van elken aard.

Complete aanleg van Fabriekssporen.

Serredekking,
Rolluiken, Jalousiën,
Zonblindes, enz.

S. BRUIGOM. — ARNHEM.

PAUL DEVIS.
IJZEREN EN STALEN BALKEN
 BRUSSEL.
 UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
 te OUGRÉE (BELGIË).

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
 Electriche Centrale be-
 staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.

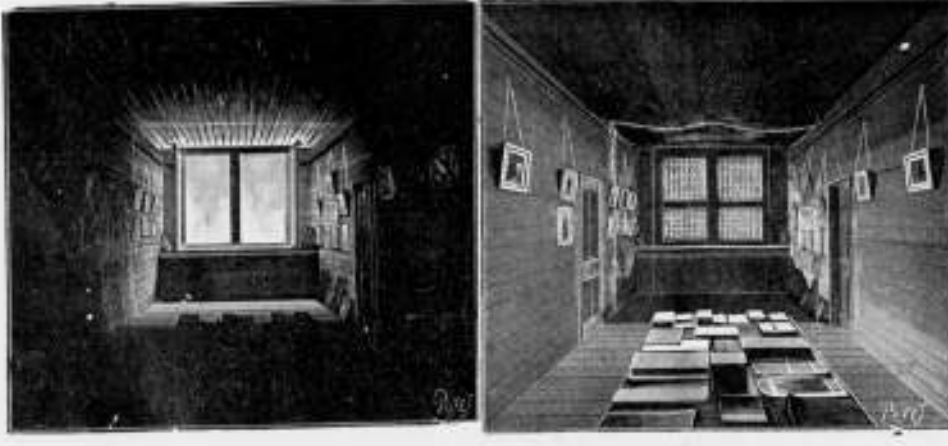
het
 eenvoudigste, beste
 en veiligste!

Wilhelm Siemens, Rotterdam.

BOVENLICHT VICTORIA LUIKE & CO.
 SLUITING STANGENSYSTEEM ROTTERDAM.

PRISMA'S LUXFER.

KAMER VERLICHT
 Zonder Prisma's. Met Prisma's.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,**
 Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Bij de GEMEENTEWERKEN te
 ENSCHEDE kan onmiddellijk geplaatst
 worden een

BOUWKUNDIGE of Bouwkundig Ingenieur,

voorloopig t i j d e l i j k, met uitzicht op
 mogelijke vaste aanstelling.

Vereischt worden bouwkundige zoowel
 als administratieve praktijk.

Aanvangssalaris f 1600.— à f 1800.—
 in verband met bekwaamheid en ge-
 schiktheid.

Voor persoonlijke aanmelding is voor-
 loopig geen gelegenheid. Brieven met
 opgave van genoten opleiding, opgedane
 ervaring, leeftijd en adressen waar
 inlichtingen zijn te bekomen worden
 ingewacht bij den Burgemeester.

Bij MOUTON & Co. is verschenen

DIE HAGHE

Haagsch Jaarboekje 1908.

Geïllustreerd met 34 platen.

Prijs gebonden f 2.50.

Bij alle Boekhandelaren voorhanden

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage
 zijn verkrijgbaar:

HONORARIUM- TABELLEN

voor
Bouwkundige Werkzaamheden
 met Declaratie.

Vastgesteld in de Algemeene Ver-
 gadering van de Maatschappij tot bev.
 der Bouwkunst, gehouden te Amsterdam
 op 31 Mei 1888. Herzien in de Algem.
 Vergadering van 18 Mei 1904.

De prijzen zijn:

1 Exempl. f 0.10, franco p. post f 0.11
25 " " 1.50, " " " 1.62
50 " " 2.50, " " " 2.70
100 " " 4.—, " " " 4.20

Op naam bedrukt.

50 Exempl. f 4.—, franco p. post f 4.20
100 " " 6.—, " " " 6.20

Toezending geschiedt alleen
 na ontvangst van remise.

GEBR. VAN DER VLIET,
 IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
 STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
 GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloelijzer.

Nederlandsche Maatschappij
 voor

MONIER-WERKEN

„de Amstel”

AMSTERDAM

Directeur
J. N. LANDRÉ
 Omval Jaagpad 53.
 TELEPHOON
 3028.

Cement-IJzerwerken.

JAN HAMER & CO.,

Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electriche-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke, Rijk-, Pro-
 vinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks-
 en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN
 en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens
 ons laatste en veel verbeterde systeem.

ASSMAN & CO.

ZUIVERAARS
 OOK VAN MUIZEN
 Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
 Tentoonstelling { 1895
 1906
 INT. TELEFOON 4202.

LIFTEN

SPECIALAAL voor
 HANDKRACHT
 tot vervoer van

Boeken, Spijzen, Goederen,
 Personen enz.

worden vervaardigd door

J. C. VAN STRAATEN.
 Loosduinsche weg 8551, DEN HAAG.

Société Anonyme Métallurgique
 d'AUBRIVES & VILLERUPT.

Siège Social à Aubrives (Ardennes).

Gegoten IJzeren Buizen

met bijbehorende hulpstukken.

HOOFDAGENT voor Nederland

W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.

Kantoor: Heerengracht 20.

Onderneemt het leveren en leggen van
 Buizen en Hulpstukken voor GAS- en
 WATERLEIDING.

Separatie en Plafondplaten

worden door mij tegen de meest
 concurrerende prijzen geleverd.

Groote voorraad in verschillende
 maten voorradig.

Worden Verlegenwoordigers gevraagd.

Gebr. MIJNLIEFF - Nijmegen.

Bij MOUTON & Co., te 's-Graven-
 hage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouw-
 kundig Weekblad”.

Deze portefeuilles zijn voorzien van
 een ingedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco
 per post f 0.65.

**Echt Haeusler'sche
Houtcementen Dakbedekking.**

Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de firma N.V. Handel in Bouwmaterialen v. I. A. SMITS & ZOON, AMSTERDAM sedert 1 Jan. 1906 niet meer mijn vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en noch door mij noch door de firma Carl Sam. Haeusler direct Haeusler's houtcement aan deze firma geleverd wordt.

**ATELIER VOOR
GEBRAND-
SCHILDERD
en GEKLEURD
GLAS IN LOOD**
J. J. BOUVY
DORDRECHT.
AMSTERDAM en ROTTERDAM.

Haringgraatstaal.

Een onovertroffen en verrukkelijk materiaal voor
plafonds, brandvrij beschietingen, binnen- en buiten-
muren.

Brandvrij. — Soliede Werk. — Eenvoudig aan te
brengen. — Geen verlies van specie. — Goedgekeurd
door Bouw- en Woningtoezicht der groote steden. —
Verschillende Architecten schrijven het voor.

Eens gebruikt, altijd gebruikt.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

W. J. STOKVIS
FABRIEK
VAN
— KOPER —
WERKEN
ARNHEM

**AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.**
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

v. d. Schuijt & Kuntze,
INGENIEURS,
AMSTERDAM.

**Centrale
Verwarming.**

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

Naaml. Venn.
Dordrechtsche Asphaltfabriek
v/h. f^o. ROODENBURG & Co.
ASPHALT-DAKPAPIEREN
CEMENT-MASTIEK MERK "ETNA"
HOUTCEMENT
PAPPOLEUM
ASPHALTVLOEREN en
DAKBEDEKKINGEN
worden onder veeljarige garantie
uitgevoerd.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIALAAL FABRIEK VAN
Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.
Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.
Speciale Fabriek voor
ROLLUIKEN. ZONSCHEMEN.
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.
Geschilderde Winkelgordijnen.
Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalousiën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.
J. F. KRONER & Zonen, HOFLEVERANGIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

H. WESTENBERG - Almelo.

Brandvrije Cementijzer-constructies.

Speciaal adres voor goedkope BETONVLOEREN in
fabrieken, magazijnen enz.

**Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM**

(Amstel over Benschdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch System.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

"BOUWMATERIALEN"
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.
Fabriek van
machinale Doorniksche en Luiksche
POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op eenzeef
van 900 mazen per cM². (voor
speciale doeleinden nog fijner).
Uitnemend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen per-
centage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

Een best en
voordeelig
adres voor

**ROLLUIKEN,
Jalousiën, Markiezen,
Zonschermen**

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.
Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met
ROBINSON'S ALBAST CEMENT wordt Glashard.
helder wit.
kan worden afge-
wassen.
kan DIRECT
worden beschild-
erd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire
Hospitalen, Kazernen, Gestichten,
Kerken, Kloosters, Scholen,
Schouwburgen, Electriche
Centralen, Kantoorgebouwen, Particuliere
Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.
NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

GEB^s. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.
Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek
 voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM-ENSCHEDÉ.
 Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.
 Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

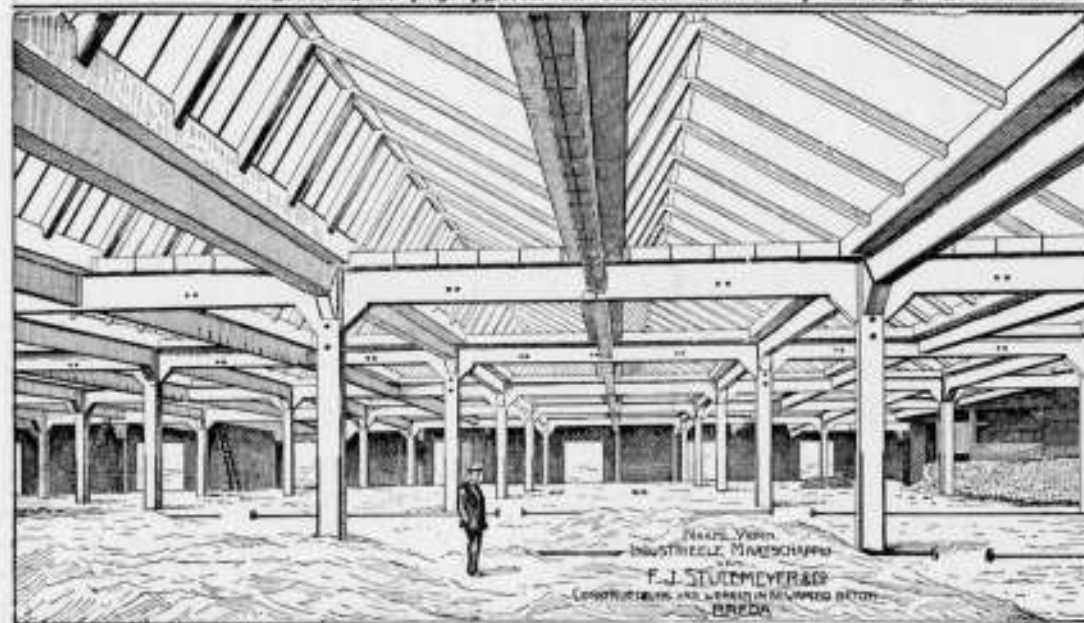
Getijers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,

ROTTERDAM,

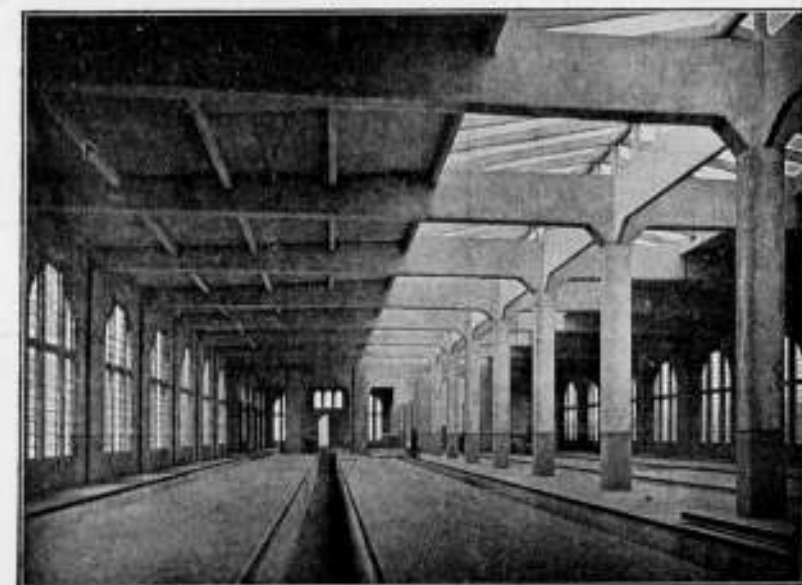
uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te

BREDA.

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28e JAARGANG 1908. N° 27

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGaan v^on MAATSCHAPPY.
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTÉL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUDENDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM GBz., J. VERHEUL Dz.
 REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
 BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
 UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

ABONNEMENTSPRIJS

N° 27. 4 JULI 1908. Over Weenen, V. slot, door H. Evers, prof. aan de T. H. S. — De Renaissance der Renaissance, I, door M. Grampée Mollière, B. I. — Oude Bouwkunst in Hollands Noorderkwartier, door A. W. Weissman. — Boek- en Plaatwerken. — Prijsvragen. — Jaarlijksch verlot aan Opzichters en Teekenaars. — Inhoud van Tijdschriften. — Berichten. — Personalía. — Bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst v. fabrikanen, leveranciers enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — PRIJS DER ADVERTENTIES: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie ½ maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIES tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

OVER WEENEN.

V.

Tegenstand ondervond Wagner van oudere collega's die, met hem, aan de eerste groote bouwbeweging hadden deelgenomen doch wier inzicht niet was veranderd. Tegenstand vaak ter goeder trouw, uit eerlijke overtuiging en die hij mild beoordeelt: „Het kost zwaren strijd om op gevorderden leeftijd een kunstideaal, dat men steeds heeft hooggehouden, voor de nieuwe eischen van het moderne leven op te offeren en genoodzaakt te zijn zich een nieuw ideaal te vormen”.

Toch getuigt de tegenwoordige architectuurtentoonstelling van zijn behelsten invloed op sommige verdienstelijke tijdgenooten.

Warmen aanhang verkreeg Wagner, sinds zijn optreden als docent, in 1895, bij de jonge kunstenaarsgeneratie.

Dat er toen reeds sterke gisting in de Weener kunstwereld heerschte was reeds gebleken uit het ontstaan van nieuwe vaktijdschriften en vakverenigingen. Naast de eerwaardige, degelijke „Allgemeine Bauzeitung,” de jongere, „Wiener Bauzeitung” en andere bestaande, verscheen reeds „Der Architect”, het orgaan der „Modernen” (1892) dat daar, en ook in het buitenland, spoedig werd gewaardeerd. Ondanks de overdrijving de Uberschwenglichkeit van enkele jonge medewerkers kenmerkt het tijdschrift zich door frischen geest, beschaafd, voornaam kunstpeil.

Wagner bleek toen de juiste man om vaste leiding aan de opkomende beweging te kunnen geven. Breed ontwikkeld en begaafd, geniaal teekenaar en bekwaam bouwmeester vereenigde hij in zijn persoon de geestdrift voor het nieuwe kunstideaal met het talent om dit te kunnen verwezenlijken.

Zoo kon hij met het woord en de daad den weg aanwijzen.

Warmen aanhang van de jonge generatie was hiervan het gevolg en de tekst van het tijdschrift „Der Architect” bevat op verschillende plaatsen sprekende bewijzen van genegenheid en hoogachting.

Het verlangen om deze merkwaardige Weener-figuur nader te leeren kennen en van zijn leermethode te vernemen deed een onderhoud aanvragen, dat met de meeste bereidwilligheid werd toegestaan. Zoo trokken in den vroegen morgen onze wakkere Nestor, Dr. P. J. H. Cuyppers en ondergeteekende naar het Academiegebouw waar de Meester ons, van zeven uur af, in zijn ateliers verwachte.

Twee ruime vertrekken en suite op de Mezzanin-verdieping, het eerste bestemd tot teekenkamer voor de assistenten, het tweede tot ontvang-, werk- en studeervertrek voor Wagner zelf, vormen een rustige, smaakvolle omgeving. Langs de wanden staan verschillende meubels voor teekeningen, platen, een statige kostbaar bewerkte bibliotheek en, in de gezichtsas van het vertrek, een fraai levensgroot, geschilderd portret van Mevrouw Wagner, onder rijk gedrapeerd baldakijn opgesteld. Hier en daar, op standaard verschillende teekeningen sober uitgevoerd en omlijst, van het Stadsmuseum dat voor den Karlsplatz is bestemd.

De Wagner-School vormt een driejarigen cursus voor hooger onderwijs aan de Academie en is bestemd voor jonge architecten die grotendeels reeds technisch en aesthetisch zijn gevormd. De teekenoefeningen vullen enkel den voormiddag, de namiddag blijft vrij voor zelfstudie. De studenten kunnen dan aan prijsvragen werken of soms ook in een architecten-bureau, om in hun onderhoud te voorzien.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarkitelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Slechts één college per week geeft Wagner zelf, bestaande in een kritisch overzicht der periodieke werken, ten einde de studenten op de hoogte te stellen van hetgeen er belangrijks in de bouwwereld gebeurt.

De toelatingseisen zijn zeer zwaar. Op grond van constructie-, architectuur- en decoratiestudien, ontwerpen, schetsen enz. oordeelt Wagner of de candidaat bijzonderen aanleg heeft en wordt hij op proef, gedurende een half jaar, toegelaten. Uit 200 candidaten werden vier, later uit 75 candidaten vijf, zes of zeven gekozen. Blijkt in dien proeftijd dat de candidaat tegenvalt, dan wordt hem bevelend verzocht de school te verlaten en aangeraden een ander vak te kiezen. „Da halte ich mich sehr streng d'ran". Het gevolg van deze strenge maatregelen is dat de Wagner-school slechts een vijf en twintig of dertigtal leerlingen telt en jaarlijks gemiddeld slechts een drietal architecten aflevert. — „Das genügt vollkommen!" meende Wagner.

De leerstof van het eerste jaar bepaalt zich tot het bestudeeren van de meest voorkomende alledaagsche opgaven voor den architect, nl. het Weener Zinshaus in verschillende variëteiten en de vrijstaande woning, de villa, Grootere onderwerpen, zooals scholen, bankgebouwen en andere publieke bouwwerken zijn voor het tweede studiejaar bestemd.

Gedurende deze twee jaren wordt collectief gewerkt, d. w. z. door alle studenten op vasten tijd, naar één program en op de teekenzaal. Wagner acht dit wenschelijk voor de algemeene ontwikkeling en de bevordering van het artistiek gemeenschapsgevoel. Heeft de student in dien tijd een voldoende peil van artistieke beschaving verkregen dan wordt hij tot het hoogste studiejaar bevorderd.

Hier wordt de studie geheel vrij. De algemeene teekenzaal wordt door het afzonderlijk atelier vervangen en de student bestudeert naar eigen keus en gedurende het geheele jaar, een ideale opgaaf, een grootschen aanleg van verschillende gebouwen of een enkel monumentaal gebouw. — Aldus in vollen zin aan zich zelf overgelaten en slechts door wenken gesteund heeft hij gelegenheid zijn individualiteit ten volle te ontplooiën. In dit stadium tracht Wagner den leerling volkomen te rijpen: „Da versuche ich heraus zu fordern was d'rin ist!" riep hij uit. Hij beschouwt hem als vriend des huizes, leidt hem in vriendenkring, neemt hem mee op zijn werken, en tracht hem in elk opzicht te beschaven, zijn geest te verruimen, slagvaardig te maken voor de praktijk van het leven die hem weldra wacht. Groote waarde hecht hij aan den omgang met beeldhouwers en schilders ten einde het besef van de eenheid der beeldende kunsten aan te kweken.

Een titel of officieel diploma wordt aan deze school niet verleend, slechts een uitvoerig getuigschrift of biografie, en als hoogste onderscheiding, een staatsstipendium voor een kunstreis.

Het behoeft nauwelijks gezegd dat Wagner zooveel mogelijk de eerste moeilijke schreden van den jongen architect tracht te steunen, door het bezorgen van werk of door aanbeveling in bureaux, al naar de gelegenheid zich aanbiedt.

Het resultaat dezer school is reeds groot. Verschillende oud-leerlingen in voornaamste steden van Oostenrijk en Duitschland tot eervolle staatsbetrekkingen geroepen zijn ook door hun bouwwerken als talentvolle vertegenwoordigers der moderne kunst op verschillend gebied erkend. Hun verdienste is, op individuele wijze den modernen kunstgeest tot uiting te hebben gebracht. De meeste zijn ook met talentvolle werken op de internationale architectuurtentoonstelling vertegenwoordigd.

Met een gevoel van groote waardeering verlieten wij de

Academie. Het langdurig onderhoud had ons niet slechts nader gebracht tot den begaafden kunstenaar, den docent vol toewijding — het had ons ook de geestelijke bron van beide, den mensch, doen kennen!

De zoeven genoemde internationale architectuurtentoonstelling werd op den tweeden dag van het Congres, met eenig officieel vertoon, geopend. Belangrijk is zij, vooral door de smaakvolle inrichting en de inzending der Oostenrijksche architecten.

Mooie modellen van gebouwen en tal van teekeningen getuigen van de groote hoogte waarop hier die kunst staat. Er is iets zakelijks, iets documenteels, iets volop architecturaals in de wijze van voorstelling en het pittoreske, de rijke stoffage waaraan vroeger veel werd geofferd, waaraan de Fransche school zich nog te buiten gaat, (men denke aan de Vredesprijsvraag) is bijzaak geworden — Wagner's teekeningen zijn hiervan de sterkste uitdrukking. Strikt van afmeting haast niet onlijst, strak getekend, vlak van toon, kortom volmaakt af, zijn zij meesterstukken van verfijnde smaak en persoonlijke distinctie.

Prof. Ohmann, ten onzent van de Beursprijsvraag wel bekend, is hier eveneens schitterend vertegenwoordigd. 't Is niet gemakkelijk de veelzijdige werkzaamheid van dezen begaafden virtuoos, van dezen luimig-genialen, sympathieken kunstenaarsgeest in 't kort te karakteriseeren. Wat al verscheidens toch staat hier in bonte mengeling bijeen. Talrijke werken uit verschillende tijden en van verschillende factuur, doch die meestal spreken van een werkzaam vruchtbaren, soepelen geest en van zeldzaam teekentalent.

Ohmann als leerling van Schmidt en König in verschillende school gevormd, heeft ons rijk verleden in verschillende richting grondig doorvorscht. Tal van belangrijke werken uit den tijd zijner eerste groote werkzaamheid als directeur van de kunstnijverheid in Praag, toonen den bekwaamen stylist, den gevoeligen artiest die de synthese van het oude weet te doorgronden, tot iets persoonlijks weet te verwerken. Gothiek, Deutsche Renaissance of Barok vormen beurtelings den ondergrond van architectuurscheppingen vol leven en individueel karakter. De musea te Reichenberg en Magdeburg, kerken, casino's en theaters, kasteelen, heerenhuizen en hotels te Praag en elders zijn aantrekkelijke werken uit dezen tijd. Bovendien trad Ohmann reeds vroeg op als publicist van een werk over den Barokstijl, in Bohemen en Oostenrijk.

In het laatst der vorige eeuw werd Ohmann in Weenen professor aan den Akademie en volgde hij Hasenauer op voor de voltooiing van den nieuwen vleugel der Hofburg.

Dat deze duchtig geschoolde, impulsieve en sterk vooruitstrevende natuur in Weenen niet buiten de moderne beweging bleef staan is te begrijpen. Rijp door studie en ervaring, sterk door overtuiging en persoonlijk inzicht waagde Ohmann den sprong in het nieuwe, het „Nicht dagewesene" en liet ook hierop zijn sporen achter. De belangrijke werken voor de regularisering van het riviertje de Wien, waartoe ook het aantrekkelijke ververschingsgebouw in het Stadtpark, verder enkele villa's bij Weenen en het Elisabeth Denkmal, zijn scheppingen van frisschen, modernen geest.

Zij die de laatste Parijsche wereldtentoonstelling bezochten herinneren zich zeker de fraaie inrichting van de Pragerschool: drie typen van moderne versieringskunst, een kerkaltaar, een fragment van een publiek gebouw en een woonhuis, door Ohmann in kunstvol bestek vereenigd ¹⁾.

¹⁾ Zie: Der Architekt 1906.

Ook bij dezen bouwmeester lost zich het verleden, harmonisch, individueel in het heden op. Waar Wagner's werk door klaarheid en bezonnenheid, strakheid en verfijning op klassieke afkomst wijst, daar is het zwierige, bevallige, toevallige karakter in Ohmann's kunst een verre herinnering aan de Barok die hij — Duitscher en in Polen opgegroeid en bohemiën van aard met voorliefde en meesterschap beoefende.

Ohmann is een typische vertegenwoordiger van onzen veelbewogen, onvasten overgangstijd; als zoodanig kan hij niet genoeg ten voorbeeld gesteld worden van het deel der jonge kunstenaarsgeneratie dat, geheel van het revolutionaire karakter der moderne beweging vervuld, al meer en meer de voeling met het oude, den band met het verledene dreigt te verliezen. ¹⁾

Talrijke fraaie ontwerpen en uitgevoerde gebouwen van Baumann, Bauer, Hackhofer, Helmer, Hoffmann, Hoppe, Kammerer, Krauss, Moser, Olbrich, Pecha, Schönthal, Weber en andere bekende bouwmeesters en schilders sieren de Oostenrijksche afdeling.

Na deze is Duitschland het meest vertegenwoordigd. De vele omvangrijke, soms reusachtige bouwwerken in verschillende plaatsen uitgevoerd, kenmerken den maatschappelijken welstand van een grooten staat, welks architectuur in krachtige opkomst verkeert. Oude banen worden daar verlaten, nieuwe ingeslagen en allerwege openbaart zich nieuw leven, drang tot vorming van een eigen stijl. Het geheel is nog onvolkomen, mist vaste richting, kenmerkt zich soms door overdrijving, overmatig krachtsvertoon, ja ruwheid. De indruk is dan ook vaak meer overbluffend dan diep stemmend. Toch getuigen enkele werken ook van zelfbewustheid, krachtig individueel kunnen, dat waardeering verdient, al doen zij aanvankelijk vreemd aan. „Les Allemands n'ont pas le sentiment du beau," riep een zeer bekend oud fransch architect hier uit: Comme nous, dacht hij er waarschijnlijk bij. Mijns inziens een onjuiste meening. Want werken zooals de theaters te Meran en Dortmund van M. Dülffer, de machtige scheppingen van een Bruno Schmitz en andere, zijn voorzeker hoogst belangrijke architectische uitingen in modern Duitschen geest al stemt hun aesthetiek ons niet ten volle.

Daarentegen verkeert de Fransche architectuur hier in een droevig stadium. Er is daar maar weinig actueels in goeden zin waar te nemen. De kunst van de monarchie en het keizerrijk blijkt voor velen nog het ideaal tot slaafsche navolging, zonder te rekenen de zinlooze effectstukken die modern moeten heeten. Sleur en conventie bij velen, reclamezucht bij anderen zijn de algemeene kenmerken, van het aanwezige dat ondanks de groote bedrevenheid der voorstelling maar matig boeit.

Verrassend is de Russische afdeling. Vooral de kathedraalen en kerken van prof. Kossiakow voor Kronstadt, Libau en elders hebben een bijzonder karakter. Er schijnt in dat van aloude kunsttraditie doortrokken werk de schemering van nieuw kunstleven. In kerkruinten volpracht en staatsie zijn Byzantijnsche-Russische motieven tot frissche scheppingen verwerkt. De aquarellen van dezen civiel-ingenieur zijn zeldzaam mooi.

De inzendingen der overige landen wekken geen bijzondere aandacht. Amerika en Engeland zijn middelmatig, en slechts door enkele bekende namen vertegenwoordigd. De groote fotografien der Amerikaanse afdeling van de reusachtige Skyscrapers verhoogden niet haar artistiek aanzien.

Gedurende het Congres werden nog verschillende interessante, particuliere gebouwen voor de leden ter bezichtiging

¹⁾ F. Ohmann's Entwürfe und ausgeführte Bauten von F. von Felllegg, 1906.

gesteld. In Weenen zelf de historische pronkzalen van de Hofbibliotheek en de statige receptiezalen van de Hofburg, de paleizen Lichtenstein, van de Hongaarsche garde, Lanckoronski, de parken van het Belvedere en andere kunstwerken, meestal uit den tijd van Fischer von Erlach. Buiten Weenen, het paleis Schönbrunn, het gesticht Klosterneuburg uit den zelfden tijd.

Interessant was nog de excursie naar het kasteel Kreutzenstein, in Leobendorf, een stoere middeleeuwsche burcht, door den bekenden Maecenas graaf Hans v. Wilczek in ruim dertig jaar geheel herbouwd. Dreigend verheft het ridderslot zijn hooge tinnen op een bergkruin. Aanleg en opbouw zijn geheel defensief. Achter de slotpoort die door ophaalbrug, machicoulis en hooge torens zwaar is versterkt voert een hellende omweg, tusschen stugge, kale muren, ietwat de Myceensche burcht herinnerend, tot de kern van den bouw, het schilderachtige slotplein. Het wordt geheel omsloten door ruige breuksteenmuren hier en daar met een schuttersgang in zwaar vakwerk van hout en baksteen bekrond. Hoewel archeologische waarde missend heeft de architectuur veel karakter. Het geheel is rustiek, krijgshaftig bijna ruw van aanzien en voert ten volle in feodalen tijd terug.

Na een welkomstgroet van den eerwaardigen, hoffelijken burchtheer begon de rondgang met de bezichtiging van de statige slotkapel waaruit ernstige orgeltonen den bezoekers tegenruischten en tot stille aandacht stemden. Naast de kapel bevindt zich de „Ahnengruft," die met een streng gewelf in goud mozaiek is overdekt.

In lange rondwandeling werden nu achtereenvolgens de talrijke vertrekken, zalen, galerijen, gangen bezichtigd en menig archeologisch oog ging bewonderend te gast aan de rijke keur van antiquiteiten hier met uitgelezen smaak bijeengezet. De ontelbare schatten van kunstcultuur hier verzameld stempelen deze burcht tot een hoogst belangrijk oudheidkundig museum dat zijn roep volkomen verdient. Welwillende, zaakrijke voorlichting gaven de graaf en diens dochter de gravin op de vragen die overal werden gesteld.

Na een langdurige rondwandeling door het geheele kasteel vereenigden alle zich in de groote ridderzaal, waar een gastvrij buffet de noodige verkwikking bood.

Nogmaals nam de statige burchtheer het woord. Hij schetste de wedergeboorte van dit voorvaderlijk slot waaraan hij zijn leven had gewijd, en rekende het zich een groote eer dat het Internationale Architecten-Congres hem, „den alten Hans v. Wilczek", hier was komen opzoeken. Hij sprak de hoop uit dat de gasten niet te zeer waren teleurgesteld en bood verontschuldiging aan dat hij, een innerlijken drang niet kunnende weerstaan, als dilettant en vurig bewonderaar van kunst, zulk een hooge opgaaf had durven ondernemen. Met een „Ich habe heute einen guten, schönen Tag" en een „Hoch" op de aanwezige kunstenaars besloot de spreker.

Hierna sprak de vice-voorzitter van het Congres, Oberbaurath Hellmer dank uit voor de genoten gastvrijheid en hiervan allen een driewerf „Hoch" op den gastheer, aan.

Weldra besteg nu de officieele vertegenwoordiger van onze regeering, dr. Cuijpers, algemeen als „der Niederländische Altmeister" bekend en vereerd, de tribune der minnestreels die aan het einde der zaal was geplaatst. In eene gloedvolle improvisatie schetste hij de groote verdienste van dit grootsche werk dat door krachtigen middel-euwschen kunstgeest was bezielend en met zooveel liefde en toewijding was tot stand gebracht. Naar zijn innige overtuiging was dit niet het werk van een leek, doch van een kunstbroeder en verzocht hij de aanwezigen als zoodanig, den gastheer te begroeten en zijn welzijn te drinken. Zichtbaar

getroffen door dit spontane blijk van waardeering, besteed de gastheer het podium en de beide eerwaardige, jonge grijsaards bezegelden hun „Bruderschaft“ door een omhelzing, onder geestdriftig gejuich der aanwezigen. Het was een vriendelijk oogenblik en de Nederlanders waren niet weinig trotsch op hun kranigen Nestor!

Nu waren de sluisen der welaprekendheid geopend. Achtereenvolgens dankten de vertegenwoordigers van alle natien, totdat de terugreis naar Weenen werd aanvaard en

velen den aangenamen dag met een luisterrijk avondfeest op den Kahlenberg besloten.

Onder zoo afwisselende indrukken vloog de Congresweek om en een woord van erkentelijkheid zij hier aan het Comité gebracht voor het vele aangename en leerrijke dat den leden te zien en te genieten werd gegeven. Dankbaar en voldaan verlieten allen de schoone, gastvrije, oude Keizerstad aan de Donau!
H. E.

DE RENAISSANCE DER RENAISSANCE.

I.

Ter herdenking van het 60-jarig bestaan van het Delftsch Studentencorps wordt dit jaar een bijzonder luisterrijk lustrum gevierd, dat door zijn artistieke waarde de belangstelling ten volle verdient, die het bijkans het drukke bezoek en de uitgebreide artikelen in de groote dagbladen wordt geschonken.

Deze feesten hebben altijd wel iets bijzonders, ze komen uit zulk een eigenaardig milieu voort, ze worden geboren uit jeugdige illusies en jeugdigen overmoed, ze hebben daardoor gewoonlijk een eigenaardige schoonheid en een bijzondere bekoring. Maar toch wordt het moeilijk, om op een terrein dat reeds zoo afgegraasd is, altijd weer iets nieuws en iets frisch te vinden, en toen in Delftsche studentenkringen het plan rijpte dit jaar weder een beeld uit het verleden te doen herleven, was niet iedereen er even gerust op, dat dit de beste wijze zou zijn, om het lustrum op waardige wijze te vieren; want alleen door overtreffing van het voorgaande zou men het bedoelde succes kunnen bereiken.

Maar men was bijzonder gelukkig met tot onderwerp te kiezen een feest van een plaats en een tijdstip uit het verleden, waarin de verhoogde schoonheids-cultuur feesten tot een kunstwerk maakte; n.l. de stad Florence op het eind der 15de eeuw; het was de tijd, waarin de pralende schoonheid van het uiterlijk leven de kern der cultuur vormde, dat schoonheid wet was, de persoonlijke smaak mode, de harmonische ontwikkeling van het individu de hoogste moraal.

Het is Lorenzo de Medici die na lange afwezigheid weder in Florence terugkeert, nadat hij de vrede te Napels heeft tot stand gebracht. Met feestvreugde wordt hij ontvangen; hij doet een omtocht door de versierde stad, en er worden kostbare feesten, een minnespel en steekspel georganiseerd.

Deze optocht had Dinsdag plaats; het oude Delft had zich in feestdos gehuld; met zijn diepe kleuren, zijn kleine straten en grachtjes krijgt dit stadje al gauw een vroolijk karakter, wanneer alle huizen hunne helderleurige vlaggen buitensteken, en er hier en daar wat versiering aangebracht is; er is voor feestversiering geen dankbaarder plaats denkbaar als Delft; er is hier straks nog een en ander over te zeggen, maar eerst past een woord over den pralenden optocht van Florentijnsche grooten, die zich gedurende den geheelen middag en avond door de overvolle stad bewoog. Door deze rijkgedoschte straten, vol vroolijke menschen, toegejuicht en met bloemen gestrooid, gaf dit een aangenaam beeld van rijkdom en feestvreugde.

De stoet zelve, samengesteld uit edelen, kunstenaars, geestelijken, geharnaste ridders, enz. deed een merkwaardige eenheid en verrijnde pracht aanschouwen; men was voortdurend geboeid door de breede beweging der

costuums, den gullen rijkdom en de afwisseling van stof en vorm, de sierlijkheid van het eene gewaad, de frischheid van het andere; men moet bewondering hebben voor den tijd, die zulk een beeldende kracht bezat en voor den ontwerper der costuums, die hier zeker vele gapingen in de overlevering op geniale wijze heeft aangevuld.

De fijnheid en de verzorgdheid van ieder kleed was aangenaam; ook de kleuren zijn met zorg gekozen, men herkent hierin echter meer Henricus dan de Renaissance. Deze schilder heeft eene bijzondere wijze om zijne kleuren samen te voegen, die aan meerdere kunstenaars van onzen tijd eigen is; n. l. zoo, dat ongelijkwaardige deelen, door de mate en de soort der kleur onderling toch gelijkwaardig worden, het domineeren van de ene stof boven de andere wordt door den kunstenaar vermeden; een zekere weekheid en verwantheid zijn dikwijls hiervan het gevolg. Verschillende costuums leden naar mijne meening ook wel aan deze fout; ondanks de gedektheid en doorwerktheid der meeste kleuren, en den gedegen rijkdom der stoffen miste ik toch die volheid en bezonkenheid die zoo bij uitstek het eigendom van dien sterken Florentijnschen bloeitijd zijn geweest; in de plaats daarvan trad een groote fijnheid van zeer gecompliceerde, vaak dissonerende kleurenharmonieën, waarvoor de ontwerper veel lof verdient, al is hij hier niet historisch; het is een moderne toonzetting van een oude melodie.

De optocht begon met zich te verzamelen in het tournooiveld op de groote markt, waar plechtig de uitdaging tot het later te houden steekspel plaats vond; in deze opgesloten ruimte kwam de schoonheid der costuums in onderlinge groepeerings treffend uit; bij de omtocht, in een nauwe gang tusschen de menschenmenigte, voortdurend maar voor een klein deel zichtbaar, ging hiervan natuurlijk veel verloren; het was nu niet de artistieke waarde der kleedij, maar de vroolijke stemming der alom feestende stede, die hieraan zijn waarde gaf.

De versiering der straten was niet onverdeeld gelukkig, het is geen kleinigheid om een heel stadje aan te kleeden; het was hier en daar dan ook nogal mager geworden, doordat men met weinig middelen wat te veel had willen woekeren; het waren voornamelijk enkele van de smalle straten, waarvan de versiering goed geslaagd was; de Choorstraat en de Breestraat waren rijk getooid met guirlandes van dennegroen in levendig gezwaaid lijnen van het eene eind der straat naar het andere gespannen, met midden versieringen van groen, bloemen, lampions; daarboven een veelheid van wapperende vlaggen. De volledigste feeststemming gaf de Peperstraat (fig. 1); breede doeken van zeer dunne stof van fijne lichte kleuren zijn in de

Fig. 1. De Peperstraat versierd.

breedte der straat gespannen; daarboven hangen twee rijen helder roode vlaggen van hetzelfde doorschijnende doek, versierd met een wapen; tapijten van bezonken kleuren hangen uit alle bovenramen; de afbeelding doet niet vermoeden weik een vroolijk kleurleven deze straat vertoont, wanneer daar de volle zon op schijnt; bovendien zijn dit middelen, waarmede ook in Florentijnschen tijd werd versierd; lampions, op regelmatige afstanden aangebracht dienen voor de illuminatie.

Verscheidene officieele gebouwen waren feestelijk getooid; en een groot aantal particuliere huizen had door het persoonlijk initiatief der bewoners eenige versiering ontvangen, zoodat men overal door de stad gevels zag met groen, bloemen, lampions, wapens, baldakijns, enz., die luisterrijk getuigen van de instemming van burgers en studenten. Het waren vooral de huizen, door de hoofdpersonen van het feest bewoond, waaraan veel werk was besteed, vele hiervan waren van Florentijnsche loggias voorzien, een of twee verdiepingen hoog, die men verkreeg met voor de gevels arcaden met balcons te plaatsen; de oud-Hollandsche bouwwijzen met stoepjes voor de huizen, in Delft nog overal aanwezig, noodigt dan ook tot zulk een versiering uit, die door de gebogen lijnen en sterke schaduwwerking feestelijk en levendig werkt. Evenwel is de manier, die men hier volgde, om op deze facades van doek de decoratie en de rustica te schilderen, blijkens het resultaat niet de juiste, het is niet voldoende pittig; een geschilderd spel van licht en schaduw is niet tegen een natuurlijke zonbelichting opgewassen, en zoo waren de gevels alle min of meer doods. Gunstig steekt daarbij het hierbij gereproduceerde huis af, dat een levendig relief ontving; beneden is een zware deur aangebracht in goede brons-imitatie, de boven verdieping heeft twee open vensters, daarboven sluit een loggia met ver overstekend sparran-dak het beeld af; deze facade is in zijn geheel voor de bestaande gevel gebracht. Het geeft een Florentijnsche illusie, maar een feestversiering mag het nauwelijks meer heeten, het is een volledig palazzo, dit is hier geoorloofd, want het is de woning van Lorenzo, en als zoodanig heeft het niet te representeren. Het is uitgevoerd volgens zijn eigen ontwerp.

Fig. 2. Florentijnsche gevel te Delft.

Des avonds was Delft geillumineerd; duizenden vetpotjes en lampions maakten nu het terrein der feesten tot een sprookjesstad; er is hiervoor geen dankbaarder plaats dan Delft; de grachten met boomen wijzen van zelf den weg, wat is natuurlijker dan het water en de bruggetjes te omlijsten met rijen vetpotjes, en de boomen te verbinden door gebogen lichtlijnen; het water verdubbeld het beeld en verviervoudigt de schoonheid ervan.

Bij het Oude-Delft was dit het volledigst gedaan; om iederen boom, ter hoogte waar de gebogen lijnen samenkomen, was ten overvloede nog een krans van lichtjes aangebracht; en midden tusschen twee bruggetjes waren telkens kruislings lichtlijnen over de gracht gespannen, met een bundel vetpotjes in het midden; deze dwars versieringen gaven een aanmerkelijke versterking aan de perspectief; staande op een brug zag men nu een onafzienbare reeks spelende lijnen, deels achter volgende bruggetjes verdwijnen, dan door de boogopening weer te voorschijn komend; het was een tooverachtig spel van licht.

Bij de Voorstraat was een geheel andere weg gevolgd; van afstand tot afstand van uit punten midden boven de gracht daalden straalsgewijs uitlopende lijnen naar den walkant, boven verbonden door eenige dwarsingen van lichtjes; dit was bijzonder rijk en sierlijk.

De Binnenwatersloot was geillumineerd met een combinatie van vetpotjes en roode lampions, deze laatste willekeurig in de boomen bevestigd, die daar hingen als groote vreemde vruchten in het oneigenlijk verlichte groen.

De Gedepte Burgwal was in zelfde combinatie versierd maar op andere wijze; men had hier de goede zorg gehad, ook het lantaarnlicht met kleurig papier te temperen, het was een weelde van zacht licht en weldadige kleur.

Bij sommige grachtjes waren de vetpotjes bevestigd aan gebogen latten; men is daarbij vrijer in de te volgen lijn;

maar het effect is veel minder fijn en luchtig dan bij de aanhechting aan het onzichtbare ijzerdraad.

Te midden dezer lichtfantasieën bewoog zich nu de stoet met fakkellicht en muziek, door de jolige menigte, overal op zijn weg begroet door Bengaalsch licht en vuurwerk, een triomfsocht die Lorenzo de Medici in eigen persoon waardig zou zijn geweest.

M. G. M.

OUDE BOUWKUNST IN HOLLANDS NOORDERKWARTIER.

DOOR A. W. WEISSMAN.

Er behoort moed toe, om, in een tijd als de onze, die naar een nieuwe bouwkunst streeft, over de architectuur van het verledene te spreken. De historische stijlen hebben afgedaan, de periode der navolging is voorbij. Onder de jongere beoefenaars der bouwkunst zijn er velen, die voor wat de oude meesters voortbrachten maar zeer weinig voelen, die van oordeel zijn, dat alleen wat de laatste jaren opleverden, verdient bestudeerd te worden.

Zoo hebben ook onze letterkundigen, voor zoover zij tot de jongere school behoorden, nog niet zoo heel lang geleden in vollen ernst verkondigd, dat alleen wat na 1880 het licht zag, waarde had. Doch nu zij tot rijper jaren gekomen zijn vellen zij een gansch ander oordeel, en waardeerden zij, wat voorheen ten eenemale werd misprezen.

Het is zeker eigenaardig dat, zoolang wij in Nederland algemeen gebruikelijke bouwstijlen bezaten, op hetgeen vroeger gemaakt was, nauwelijks werd gelet. De belangstelling in de oude gedenkteekenen ontwaakte toen de architectuur voor goed tot het voortbrengen van iets eigens onmachtig scheen te zijn. Met de beste bedoelingen werd toen het navolgen der oude voorbeelden aangeprezen. Een oud gebouw werd slechts beschouwd als een verzameling van motieven, die men met meer of minder goeden uitslag bij het maken van een nieuw ontwerp kon gebruiken.

De eene architect maakte zijn specialiteit van Renaissance, de andere van Gothiek; in het buitenland waren die beide hoofdgroepen zelfs nog in kleinere, naar de nuances der stijlen, welke zij in toepassing brachten genoemd, onderscheiden.

Al wat maar eenigszins merkwaardig scheen, van bouwkunst zoowel als van gebruikskunst werd opgemeten en uitgegeven. Wanneer bij die uitgave alleen het archeologische belang der oude kunst in het oog was gehouden, zou daar niets tegen te zeggen zijn geweest. Dit was evenwel meest niet het geval, men zocht bij voorkeur datgene, wat voor toepassing in de 19e eeuw geschikt kon worden geacht.

En dus kwam men er toe, hetgeen door de oude meesters was voortgebracht, alleen te beschouwen als studie-materiaal. Architecten, die reisden, vulden hun schetsboeken met motieven, die zij later in hun ontwerpen te pas hoopten te brengen.

Op dit standpunt plaatsen wij ons niet meer. Wij zijn tot het besef gekomen, dat wij wat vroeger werd voortgebracht kunnen bewonderen, zonder dat wij het daarom behoeven na te volgen.

Wanneer ik dan ook het een en ander mede ga deelen omtrent de bouwkunst van Hollands Noorderkwartier, dan doe ik dit niet, om mijn lezers op te wekken, die architectuur, welke voor goed tot het verledene behoort, weer te doen herleven. Zulk eene herleving, de 19e eeuw heeft dit voldoende bewezen, is onmogelijk.

Onder Westfriesland en het Noorderkwartier verstond men voorheen dat gedeelte van Holland, gelegen ten noorden van het IJ. De zeven steden, die dit gebied omvatten waren: Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen, Medemblik, Edam, Monnikendam en Purmerend, tot wier architectuur ik mij voor ditmaal zal bepalen.

Pas in de 13e eeuw is de streek, die ten noorden van het IJ ligt, onder een geregeld bestuur, dat der graven van Holland, gekomen. Wel hadden de kloosterlingen van Egmond reeds vroeger getracht, hier beschaving te brengen, doch zoolang een krachtig bewind die pogingen niet steunde, hadden zij maar weinig gevolg.

Daarbij kwam dat het land, voor zoover het niet tot de duinstreek behoorde, telkens overstromd werd, daar dijken geheel ontbraken. Het zuidelijk deel bestond bijna uitsluitend uit groote waterplassen, die niet voor de 16e en 17e eeuw zijn drooggemaakt. Zelfs Westfriesland, nu een aaneengesloten geheel, was in de 14e eeuw nog door talrijke wateren in kleine deelen gescheiden.

Bouwwerken uit den Romaanschen tijd zullen wij dan ook in het Noorderkwartier te vergeefs zoeken. De middel-eeuwsche architectuur bepaalt zich tot voortbrengselen der 14e, 15e en 16e eeuw.

Een der zeldzame uitzonderingen is het kasteel te Medemblik. Dit dagteekent uit den tijd van Graaf Floris V; zooals het zich echter vóór de restauratie vertoonde had het alleen in zijn aanleg nog iets, wat aan de 13e eeuw deed denken. Van het klooster te Egmond is niets meer over.

Iedere stad had in de middeleeuwen een of meer kerken. Te Alkmaar, Enkhuizen, Medemblik, Edam en Monnikendam ligt de voornaamste of eenige kerk aan de westzijde van het stadsgebied, dicht bij de vroegere omwalling. Ik heb te vergeefs getracht een verklaring te vinden voor deze eigenaardigheid. Overwegingen van practischen aard kunnen tot zulk een plaatsing niet hebben geleid, want daar al deze kerken georiënteerd zijn en haar hoofdingang dus aan de westzijde behoorde te komen, was het niet gewenscht, dat de koorzijde naar de stad gericht was. Andere redenen moeten dus hebben bestaan, die ik echter niet kan gissen.

Alleen de St. Laurenskerk te Alkmaar is eene basiliek. De andere Noord-Hollandsche kerken vertoonen beuken van gelijke hoogte. De Grootte Kerk te Hoorn en die te Purmerend zijn in de 19e eeuw door moderne gebouwen vervangen; de afbeeldingen doen echter zien, dat ook deze gebouwen niet als basilieken waren aangelegd.

Een kerk met beuken van gelijke hoogte kan een groot aantal personen bevatten, ofschoon de bouwkosten betrekkelijk niet hoog zijn. De verhoogde middenbeuk, die de basiliek karakteriseert, geeft ongetwijfeld majesteit aan een interieur, doch een practische beteekenis heeft hij niet. De Oude Kerk te Amsterdam had, tot de 16e eeuw toe, beuken van gelijke hoogte; toen werd de middenbeuk hooger opgetrokken, om den basilikalen aanleg te verkrijgen, wat, omdat, de zuilen daar niet op berekend waren, slechts door het aanbrengen van hout-constructies kon geschieden.

Die hout-constructies vindt men ook in alle andere Noord-Hollandsche kerken. Alleen de zijbeuken der St. Laurenskerk te Alkmaar, die in steen zijn overgewelfd, hebben ze niet. De schrijvers over kunstgeschiedenis hebben deze toepassing van hout, die men nergens in het buitenland aantreft, veroordeeld. Doch iemand als Bosboom beeldde zulke kerken gaarne af, wel een bewijs, dat zij niet leelijk zijn.

En bovendien, de hout-constructies konden niet worden gemist. De slanke zuilen tusschen de beuken, door bogen verbonden, die den muur dragen, waarop de bekapping rust, zouden geen stabiliteit genoeg bezeten hebben, indien zij

niet door balken, muurplaten en karbeels met elkander en met de buitenmuren verbonden waren. Deze balken gaven een stevigen voet aan de kapspanen, tegen welke kromme stijlen de houten gewelven gespijkerd konden worden.

Deze geheele constructie is ongetwijfeld aan den scheepsbouw ontleend, welks invloed op de Nederlandsche architectuur in het Noorden en Westen tot dus verre niet genoeg is erkend. De bijzonder dunne muren, tot op onzen tijd in Nederland gebruikelijk, vinden hun verklaring daarin, dat zij pas sinds de 16e eeuw in de plaats gekomen zijn van houten beschotten. Bij het sloopen van oude gebouwen vindt men dikwijls nog de stijlen die later met metselwerk zijn gevuld, toen de houten beschieting wegens het brandgevaar op order van de overheid moest worden verwijderd.

De houten bekappingen der Noord-Hollandsche kerken zijn soms versierd. Meestal vindt men ze in Laat-Gothischen trant geprofileerd. De muurstijlen, die op schalken of kraagsteenen rusten, zijn ook wel rijker besneden. Zoo ziet men in het koor der kerk te Monnikendam nog vier Laat-Gothische baldakijns, waaronder vroeger misschien de gesneden houten beeldjes der evangelisten gestaan hebben, zooals men die nog in de Oosterkerk te Hoorn aantreft; ook in de sedert verbrande kerk te Schagen waren zij aanwezig.

De houten gewelven dezer kerken doen denken aan een omgekeerd schip, waarvan de dekplanken zijn weggenomen. De scheepskiel komt overeen met den nok, de spanten zijn de gewelfribben, de dekbalken de kapbinten. Waar ribben en nok tezamen komen zijn soms versierselen aangebracht, waarvan die in de St. Laurenskerk te Alkmaar, Laat-Gothische sterren met een Christuskop, het Lam Gods of wapenschilden daarin, de merkwaardigste zijn.

Waarschijnlijk waren de meeste dezer houten gewelven in lijmverf beschilderd. Daar echter deze voorstellingen na de Hervorming dikwijls aanstoot gaven, werden zij overgeverfd. In de Zuiderkerk te Enkhuizen zijn de later aangebrachte verflagen verwijderd. Van het schilderwerk in de Sint Laurenskerk te Alkmaar bleef dat der gewelfschilden in den veelhoek van het koor bewaard, hetwelk thans, gerestaureerd, in het Rijksmuseum is opgesteld. Jacob Corneliszoon van Oostzanen wordt als de vervaardiger genoemd. Ook Jan van Schorels beschilderingen in het koor der kerk te Warmenhuizen zijn naar een gebouw bij het Rijksmuseum overgebracht en gerestaureerd. Over het effect, dat zulk een beschilderd kerkgewelf maakte kan men het best te Naarden oordeelen.

Niet altijd waren het figurale voorstellingen, die werden aangebracht. Zoo ziet men in de vroegere sacristie der St. Laurenskerk te Alkmaar op het houten gewelf de zes vakken ieder door een in Laat-Gothischen stijl geornamenteerd rand omgeven; de ribben hebben een ornament, dat reeds meer naar de Renaissance zweemt. De ornamenten zijn met breede zwarte lijnen omgetrokken; van de kleuren kan men nog een bruinrood en een grijsachtig wit onderscheiden. De gewelfvakken bevatten binnen den rand de wapens van Holland, Karel V, Westfriesland, Alkmaar, Delft en Oude-water.

Alleen de St. Laurenskerk te Alkmaar is een basiliek. Zij heeft een kruisbeuk, en het koor, dat volgens den halven tienhoek gesloten is, wordt door een trans omgeven. De Noorderkerk te Hoorn is voorzien van een koor zonder zijbeuken, en van een kruisbeuk, waartegen de drie beuken van het schip, die even breed zijn, aansluiten. Een eigenaardigheid van den plattegrond is, dat, terwille der orientatie, de westelijke gevel niet rechthoekig op de as van het gebouw geplaatst is, doch volgens de rooilijn scheef, in een bocht, voor de kerk staat.

De Oosterkerk te Hoorn heeft hetzelfde plan als de Noorderkerk; alleen zijn hier de zijbeuken van het schip niet gemaakt, en heeft men de kerk naar het zuidoosten georiënteerd, om den gevel in de rooilijn te kunnen krijgen.

Twee beuken, die ieder in een halven tienhoek eindigen, vertoont de Zuiderkerk te Enkhuizen, terwijl de Westerkerk hier stad er drie heeft, waarvan de middelste rechthoekig naar het Oosten eindigt en de beide uiterste door muren, onder 45 graden met de as der kerk geplaatst, worden afgesloten, hetwelk een zeer eigenaardigen plattegrond oplevert.

De kerk te Medemblik, die drie beuken bezit, heeft thans geen koor meer; de zuidelijke beuk is aanmerkelijk smaller dan de beide overige. De plattegronden der kerken te Edam en te Monnikendam vertoonen drie beuken, waarvan de middelste wat het eerste gebouw betreft, door een halven tienhoek, wat het laatste aangaat door een halven achthoek gesloten wordt.

Bij de meeste dezer kerken is dus het koor weinig sprekend. Dit verklaart, waarom het noodig was een gedeelte van het geheel door koorhekken van het overige af te sluiten. Daaraan danken wij kunstwerken van hooge waarde, die later besproken zullen worden.

De zuilen der Noord-Hollandsche kerken vertoonen allen een Laat-Gothisch karakter. Die te Alkmaar hebben sierlijke kapiteelen, met bladwerk; in de Noorderkerk te Hoorn zijn de pijlers van lijstkapiteelen voorzien, gelijk ook in de Zuiderkerk te Enkhuizen, terwijl daarentegen in de Westerkerk hier stad weer bladkapiteelen voorkomen. De kerk te Medemblik vertoont lijstkapiteelen, die eveneens te Edam te vinden zijn. Te Monnikendam worden bladkapiteelen aangetroffen. In den regel is dus de behandeling der zuilen zeer eenvoudig, wat wel overeenkomt met de stemmigheid, die het hoofdkenmerk der Noord-Hollandsche kerken is.

De basiliek te Alkmaar, een werk uit de tweede helft der 15e eeuw, is met veel grooter middelen gebouwd dan de overige kerken. Niet slechts hebben de kapiteelen hier dubbele bladkranzen, maar ook de basementen zijn fraai geprofileerd. In de andere kerken zijn die basementen veel eenvoudiger of ontbreken zij geheel. Het schijnt echter dat, waar dit laatste het geval is, zooals te Medemblik en in de Zuiderkerk te Enkhuizen, dat door later veranderingen veroorzaakt is.

Nadat, in de 14e eeuw, de Utrechtsche bisschoppen, tot wier geestelijk gebied het Noorderkwartier in de middeleeuwen behoorde, hun kathedraal van een hoogen toren aan de westzijde voorzien hadden, werd dit voorbeeld door menige stad van Noord-Nederland gevolgd. Zoo kreeg ook de St. Laurenskerk te Alkmaar zulk een toren, die echter reeds 29 October 1468 instortte en niet weer werd herbouwd. Te Hoorn zijn geen torens ondernomen, doch de Zuiderkerk te Enkhuizen kreeg in de eerste jaren der 16e eeuw haar toren, die nog tegenwoordig aan de stad haar eigenaardig silhouet geeft.

Men heeft dezen toren niet zoo kunnen voltooiën, als waarschijnlijk de bedoeling van den ontwerper is geweest. Het zeer zware benedendeel, uit drie verdiepingen bestaande, was bestemd om een steenen doorluchtige lantaarn, achtkant in plan, te dragen. De rijke behandeling der traceringen in de nissen wijst er op, dat ook deze lantaarn, als de uitvoering had kunnen geschieden, voor die te Rhenen, Delft of Amersfoort niet zou hebben behoeven onder te doen.

Doch men zag in het begin der 16e eeuw, toen de offervaardigheid der geloovigen begon te verminderen, geen kans, zulk een lantaarn te maken. En het was alleen aan de mildheid van een te Enkhuizen geboren geestelijke te

danken, dat de achtkante, opengewerkte verdieping van hout gemaakt en met leien en lood bekleed kon worden. De Laat-Gothische stijl heeft hier toepassing gevonden. Maar latere herstellingen hebben het karakter hier en daar gewijzigd. De oorspronkelijke balustrade verdween en werd door eene in Renaissancestijl vervangen. Een achtkante spits, door een kleinere lantaarn met peervormige bekroning daarop gedekt, geeft aan den toren zijn afsluiting.

Vermoedelijk was het steenen benedendeel in 1509 reeds zoo ver, dat de luiklokken konden worden opgehangen.

BOEK-EN PLAATWERKEN

Bulletin van den Nederlandschen oudheidkundigen Bond, Eerste Jaargang no. 2.

Dit tijdschrift gaat voort ook op historisch gebied wetenswaardige kunsthistorische mededeelingen te doen. Zoo vinden we in deze aflevering, behalve het slot van het artikel: „Het werk der Commissie in Nederlandsch-Indië voor Oudheidkundig onderzoek op Java en Madoera”, ook een bespreking van „Het nieuwe Kantongerecht te Schiedam” van den heer J. C. Overvoorde. In aansluiting met hetgeen over dit huis vermeld is in het Bouwk Weekblad n°. 13 blz. 209 ontleenen wij aan het artikel het volgende: Terwijl overal elders in Nederland het begin der 19de eeuw zich kenmerkt door een groote malaise, maakt Schiedam hierop een uitzondering, waar door de distilleerderijen veel geld werd verdiend. Zoo is dit huis toentertijde gesticht door Cornelis Nolet, maire der stad. Niet lang had hij plezier van zijn wederig heerenhuis; in 1810 moest hij het wegens achteruitgang der zaken verkoopen. Daarna is het in verschillende handen gekomen en in 1901 door de Gemeente Schiedam voor weinig geld aangekocht, waardoor het voor afbraak werd behoed. Door het Rijk is het gebouw daarna tot kantongerecht ingericht, en inwendig gerestaureerd door den heer W. C. Metzelaar. Het huis is gebouwd door J. F. C. Gaudici in 1803—04.

Is het uitwendig sober en deftig, het belangrijkste is het elegante in details afgewerkt interieur. De corridor heeft een marmeren vloer en lambris en een goed stuk plafond; in het midden links hiervan het trappenhuis met overvloedig licht en een trap met gesneden trapleuningen waarbij als lantaarnhouder een in hout gesneden palmtak, gedragen door putti.

Het belangrijkste zijn de 3 ineenslopende vertrekken rechts: de voorkamer, thans griffie heeft een plafond met in de hoeken de attributen van handel, brandersbedrijf, scheepvaart en wetenschap, hetwelk rust op een mooi gesneden fries, dat langs de 4 wanden loopt. De schoorsteenmantel (zie afb.) is met een marmeren relief met symbolische voorstelling (de Waarheid) versierd en de deuren en deurenlijstingen zijn hier, evenals in de binnenkamer en de zaal, fraai en rijk gesneden. Boven de deuren zijn grisaille-schilderingen aangebracht.

De hierop volgende binnenkamer is nog rijker; rijk gesneden deurposten, een mooi houten fries en een plafond met muziekattributen en bloemguirlandes. In het midden vindt men den naam van den ontwerper der stucwerken, den Italiaan P. Tossa.

Het rijkst is de groote zaal, hieropvolgend, nu voor de openbare zittingen bestemd. Het plafond (zie afb.) is in 3 vakken verdeeld met sierlijke ranken, gescheiden door breede randen in cassetten vorm; het wordt gesteund door een breede gesneden kroonlijst met bladeren, sierlijst en triglyphen die gedragen wordt door 4 dubbele gecanneleerde halfzuilen of pilasters met Korinthische kapitelen en boven de deuren bevinden zich fijn in hout gesneden tafereelen met voorstellingen van den wijnoogst en de scheepvaart.

In het Bulletin No. 3, geeft de heer F. A. Hofer uitvoerige „Aanteekeningen omtrent „Culemborg”, historische mededeelingen met afb. van de gebouwen enz.; terwijl dezelfde schrijver een 2de artikel geeft: „Opsomming der bezienswaardigheden te Zalt-Bommel” met een interessante afbeelding van den St. Maartens-toren aldaar.

Want een daarvan, door Geert van Wou gegoten en Salvator gedoopt, draagt dit jaartal. In 1523 moet de lantaarn gereed geweest zijn om de klokken van het „voorslag”, zooals een carillon toen werd genoemd, te ontvangen. Dit jaartal toch draagt de door Geert van Wou gegoten uurklok, met het opschrift: *Ich jhesus waerachtich zeg u heren machtich: ghi sult bliven eendrachtich ende volgen de reden. Doe di dat, soe sal u stat wel staen in vreden*. De klokken-gieter gaf dus den regeerders van Enkhuizen een wijze les. (Wordt vervolgd.)

Voorloopige Lijst der Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst. Deel I. De Provincie Utrecht.

In het voorwoord lezen we:

Bij Koninklijk Besluit van 7 Juli 1903, No. 44 werd ingesteld eene Rijkscmissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst.

De taak dezer Rijkscmissie is: het samenstellen en uitgeven eener geïllustreerde beschrijving van alle in Nederland aanwezige gebouwen en voorwerpen, dagteekend voor 1850, die belang bezitten als uiting van kunst, of om eene er aan verbonden historische herinnering. Aldus zal worden verkregen een handboek, waarin men over de aanwezigheid, de artistieke of historische waarde en den toestand der monumenten van geschiedenis en kunst uitvoerige inlichting kan vinden en tegelijkertijd een volledig en betrouwbaar bron voor de Nederlandsche kunsthistorie.

Ten einde dit groote werk, dat vele jaren zal vorderen, met meer kennis van zaken te kunnen ondernemen en tegelijkertijd zoo spoedig mogelijk een overzicht te kunnen geven van al wat het behouden waard is, besloot de Rijkscmissie aan te vangen met de bewerking eener „Voorloopige Lijst” der monumenten, waarin alleen gebouwen en met gebouwen samenhangende voorwerpen kort worden vermeld. Voor het thans verschijnend eerste deel dezer lijst, bevattende de monumenten der provincie Utrecht, zijn de gegevens door onderzoek ter plaatse in 1904 en 1905 verzameld door Mr. S. Muller Fz. (de gemeente Utrecht) Mr. J. C. Overvoorde (de gemeente ten zuiden van de spoorweglijn Woerden—Utrecht—Ede) en den secretaris der commissie (de overige gemeenten).

De monumenten zijn in deze lijst gerangschikt volgens de gemeenten in welke zij worden gevonden, en deze laatste in alphabetische volgorde geplaatst, naar de spelling der „Woordenlijst” van het Aardrijkskundig Genootschap. Binnen elke gemeente geschiedt de vermelding der monumenten steeds volgens deze indeeling:

- a. Voorhistorische, Germaansche en Frankische oudheden.
- b. Verdedigingswerken.
- c. Wegen, bruggen, grensstenen, schampallen, kruisen, pompen, enz.
- d. Burgelijke openbare gebouwen.
- e. Kerkelijke gebouwen.
- f. Gebouwen voor onderwijs en liefdadigheid.
- g. Particuliere gebouwen.
- A. Musea en Varia.

Aan de vermelding van gebouwen zijn toegevoegd: eene opsomming hunner voornaamste onderdeelen, hunne juiste of vermoedelijke dagteekening (aangegeven door een eeuwcijfer, zoo mogelijk gevolgd door eene der letters a, b, c, d, ter aanduiding van het kwartaal) en enkele historische gegevens, voor zoover die in voor de hand liggende literatuur werden gevonden en betrouwbaar geacht.

De Rijkscmissie wenscht echter te verklaren, dat het werk, ook in dit opzicht, uiteraard een geheel voorloopig karakter draagt.

Voor op- en aanmerkingen houdt zij zich dan ook dringend aanbevolen.

De Rijkscmissie voornood.

De Voorzitter DR. P. J. H. CUYPERS.
De Secretaris JAN KALF.

Overzichtelijk is de uitvoerige lijst samengesteld en worden de kunsthistorische monumenten en hun voorwerpen tot in de

Schoorsteenmantel in de Griffie van het Kantongerecht te Schiedam¹⁾.

belangrijkste onderdeelen opgesomd. Groote waarde kan de aldus opgezette complete lijst der Nederlandsche monumenten verkrijgen, welke waarde nog vermeerderd wordt, als eenmaal in het later van Rijksweg uitgegeven standaardwerk de monumenten in reproductie zullen verschijnen. Wordt dit werk op groot formaat en op uitstekende wijze uitgegeven, dan is op afdoende wijze in het huidige gebrek aan een volledig en betrouwbaar boek over de Nederlandsche monumenten voorzien.

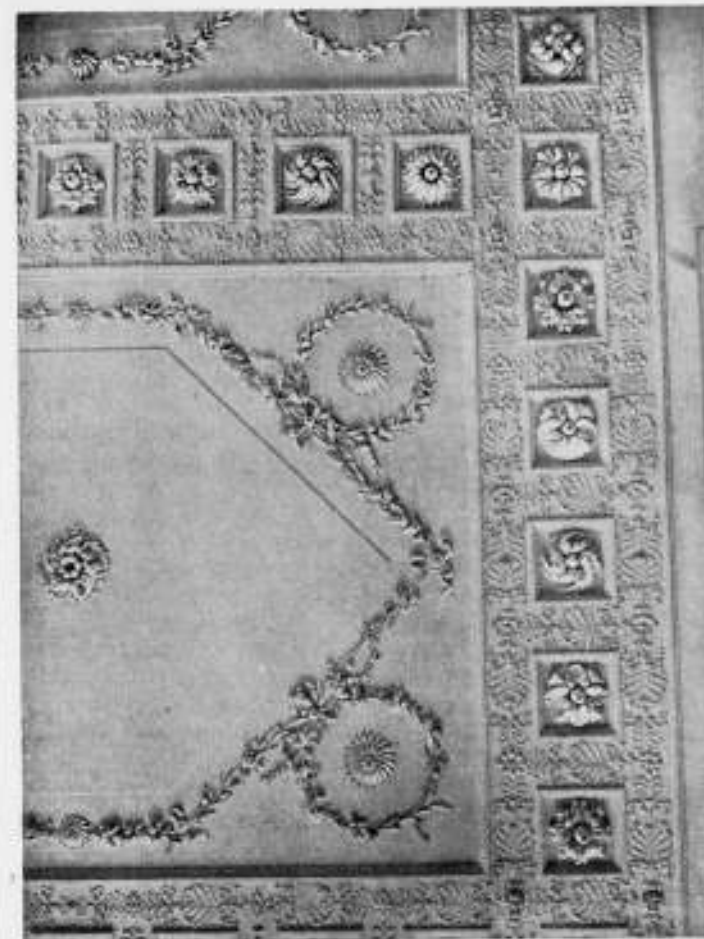
Vijfde Jaarverslag der Rijkscmissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene Beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst.

Mededeelingen worden hierin gedaan omtrent het personeel, de bureau lokalen, het archief, de verzamelingen (er zijn thans 963 photo's aanwezig); en over de werkzaamheden. Onder deze worden vermeld de stand van de voorloopige inventarisering der monumenten, de beschrijving en afbeelding der monumenten, de adviezen in verschillende gevallen gegeven en de uitleening van photo's, ten behoeve van wetenschappelijke en andere werken.

In belang van enkele monumenten heeft de commissie zich tot de eigenaars gewend voor behoud of herstellingen. Vooral interessant zijn de mededeelingen omtrent de opgravingen op den berg Hahorst onder Leusden waar een middeleeuwsche tegelvloer ontdekt is, waarschijnlijk afkomstig van het klooster, gesticht door Ansfried in 1006; de vloer is waarschijnlijk niet ouder dan de 13de eeuw.

Merkwaardig is het bericht uit Stee, waarbij vermeld wordt dat de Ned. Hervormde kerk in treurigen toestand verkeert; de muren waren inwendig overal bedekt met een groenen uitslag van het metselwerk der choorsluiting, uitwendig, waren groote stukken uitgevallen. In 1881 is deze kerk met Rijkssubsidie

¹⁾ Door de welwillendheid van het „Bulletin van den Oudheidkundigen Bond” zijn we in staat gesteld dit cliché hier te geven.

Plafond van de groote zaal van het Kantongerecht te Schiedam¹⁾.

gerestaureerd! Blijkbaar heeft het onderhoud dus zeer veel te wenschen overgelaten.

Eveneens is het bericht uit Stedum merkwaardig. De Ned. Hervormde kerk aldaar werd in 1877—78 met Rijkssubsidie hersteld en werd eveneens de oude beschildering inwendig opgebaald en hersteld. Bij onderzoek bleek het de Commissie dat deze beschildering nog even was opgeknaapt door een dorpschilder met hard blauw en gemeen rood! Redenen, waarom de Rijkscmissie aan den minister van Binnenlandsche Zaken in overweging geeft, in hoeverre het mogelijk is voortaan te voorkomen, dat monumenten, met Rijkssubsidie hersteld, door de willekeur der bezitter weer vervallen of verknoeid worden.

Aan het eind volgt de 2de aanvullingslijst bij den catalogus der Boekery.

Van den secretaris van de „Vereniging tot Bevordering van de Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland” ontving de Redactie een brochure, getiteld:

Correspondentie-Onderwijs.

Over dit belangrijke en voor Nederland nog vrij nieuwe onderwerp heeft de heer H. J. C. Haver een voordracht gehouden op de 25e Algemeene Vergadering te Utrecht, waarin hij een beschrijving geeft van de „Ecole spéciale des Travaux Publics” te Parijs-Arcueil, gesticht door den heer Leon Eijrolles, waar vooral op praktisch onderwijs de nadruk wordt gelegd en waar tevens correspondentie onderwijs wordt gegeven. Aanvankelijk in 1892 met slechts 4 leerlingen beginnende, waarvan 3 te Parijs en 1 in de provincie, bleek hem dat het onderwijs per brief aan den provinciaal beter resultaat opleverde dan aan de 3 andere. Dit gaf hem moed, het aantal der correspondentie-leerlingen uit te breiden; in 1905 waren er 3095 correspondentie-leerlingen! Uitvoerende mededeelingen worden verder gedaan over deze wijze van onderwijs, de hulpmiddelen, de organisatie enz. De voordelen van dit onderwijs boven het mondelinge, zijn: 1ste Het is individueel onderwijs, d. w. z. de leeraar houdt zich met iederen leerling afzonderlijk bezig en staat voortdurend in nauwe betrekking tot hem; 2de de correspondentie gewent den leerling er aan, wat hij weet duidelijk, juist en beknopt uit te drukken; 3de de wijze van werken bespaart den leerling tijd en geld, daar hij werken kan waar en wanneer hij wil; 4de de prijs van het

onderwijs is laag (5—20 frs.) per maand, welke prijs misschien nog verlaagd zou kunnen worden; 3de: het verblijf in groote steden kan vermeden worden en het onderwijs lijdt niet door verandering van woonplaats van den leerling; hij kan zelfs op reis werken.

Tevens bevat de brochure-beschrijving van het Correspondentie-Onderwijs aan de „International Correspondence School,” te Scranton (een geweldige onderneming; in 1906 lieten gemiddeld 6000 leerlingen zich inschrijven per maand; de porto kosten bedroegen in 't jaar 800.000 dollar, terwijl de totale opbrengst gedurende de 15 jaren van zijn bestaan bedragen ruim 144 miljoen francs.)

Den belangstellende in het technisch en ander onderwijs zij een lezing van de brochure ten volle aanbevelen; de brochure is, à f. 0,45 te verkrijgen bij den heer M. de Jongh, Hilversum, Mauritslaan 17.

Werktuigkunde voor Ambachtsscholen door G. A. Scholten. 4de druk. Mijs, Tiel. Prijs f. 0,75. Deel 1.

In dit bekende boekje worden de werktuigen behandeld welke hoofdzakelijk in de bouwpraktijk worden gebruikt, met vraagstukken; in deel 2 worden de grondbeginselen uitvoeriger verklaard en enkele onderwerpen uitgebreid, zoodat dit 2de deeltje geschikt is voor studie tot opleiding voor Bouwkundig of Waterstaats opzichters, voor onderwijzers van ambachtsscholen, enz.

In den 4den druk van het 1ste deeltje zijn enkele beschouwingen omtrent het draagvermogen van balken toegevoegd.

Gelijk de vorige, zal ook deze druk zijn weg vinden in de bouwkundige kringen.

PRYSVRAGEN

Op de Prijsvraag voor een Perceel ter bewoning van gezinnen uit den Burgermiddenstand en een voor den Werkmansstand, uitgeschreven door de Afd. Amsterdam der Maatschappij tot Bev. der Bouwk. en door „Amstels Bouwvereniging” (zie Bouwk. Weekblad n°. 11, blz. 179) zijn ingekomen 19 ontwerpen, met de volgende motto's:

A. P. O.; A. V.; Zoodat het klokje thuis tikt, tikt het nergens; Nieuw Amsterdam; Compositie; Arbeidslust; Sober; B. W.; Experientia est optima rerum Magistra; Salus Populi; F.; Prijsvragen; Au revoir; Oost-West Thuis-Best; Vrije woningen; Klein-gewin-Groot-gezin; Thuis is het 't Best; Wie overlegt over; Max.

JAARLIJSCH VERLOF AAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

De billijkheid erkennend van het verzoek, vermeld in onderstaande circulaire, waaraan door een groot aantal architecten, ingenieurs, aannemers en industrieelen volle sympathie is betuigd staan wij gaarne een plaats in het B. W. voor dit doel af:

ALGEM. NEDERL. OPZICHTERS- EN TEEKENAARSBOND.
SECRETARIAAT: KWAKERSPLEIN 1°, AMSTERDAM

AMSTERDAM, Juni 1908.

Aan Heeren Architecten, Ingenieurs, Industrieelen en Aannemers in Nederland.

WelEdelGestrenge Heeren!

Het Hoofdbestuur van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond heeft de eer het volgende onder Uwe aandacht te brengen.

Het kan U niet onbekend zijn, dat sedert langeren of korteren tijd vrijwel alle ambtenaren en beamtten in rijks- of gemeentedienst zijnde, gedurende de zomermaanden eenige dagen in het genot van verlof — met behoud van salaris — worden gesteld.

Eveneens zal het U bekend zijn, dat in de laatste jaren door ambtenaren en beamtten in dienst van particulieren, met gunstig gevolg aan hunne patroons om dat voorrecht is verzocht geworden waardoor het verlenen van een zomerverlof in zeer vele vakken vrijwel usance is geworden. Zelfs mogen we tot ons genoegen

ook reeds wijzen op vele categorieën van werklieden b.v. de typografen, timmerlieden, diamantbewerkers, handels- en kantoorbedienden, spoorwegpersoneel enz. aan wier verzoek om verlof onder genoemde voorwaarden door hunne patroons is voldaan.

Hoe is het in dit opzicht met onze vakgenooten, de opzichters en tekenaars, de technici in 't algemeen, gesteld? Behalve de opzichters en tekenaars in dienst van rijk, gemeente en andere colleges, genieten nog maar zeer enkelen van een jaarlijkschen vacantielid.

En werkelijk — ons hoofdbestuur kan het getuigen — de opzichters en tekenaars hebben haast geen wensch naar welker vervulling zij vuriger zouden verlangen. De aandrang op het hoofdbestuur van onzen bond uitgeoefend om een actie daarvoor te voeren, spreekt boekdelen.

Waar wij nu overtuigd zijn, dat onze Nederlandsche werkgevers niet ongenegen zijn, dit zoo zeer door hunne opzichters en tekenaars begeerde verlof te verlenen; waar wij daarvan des te meer overtuigd zijn geworden, door den werkelijken steun, die onze bond in deze actie in de laatste jaren van zoovele patroons en patroonsverenigingen mocht ondervinden, daar komen wij ditmaal met nog meer hoop op succes tot alle werkgevers, welke technici in hun dienst hebben, met het beoefend, doch dringend verzoek, om aan hen een jaarlijksch verlof toe te kennen van

ACHT ACHTEREVOLGENDE DAGEN, MET BEHOUD VAN SALARIS.

Wij zullen niet ontkennen, dat het toekennen van acht achterevolgende dagen verlof, vooral aan opzichters, nog al eens op bezwaren stuit, maar daar tegenover zijn wij van meening, dat die bezwaren niet van zoo ernstigen aard kunnen zijn, dat zij niet voor de billijkheid van ons verzoek uit den weg moeten gaan.

Ook voor den opzichter is een jaarlijksche ontspanning en afleiding beslist noodzakelijk te achten, wil hij steeds frisch en energiek voor zijn taak kunnen berekend zijn.

Bovendien gelden die bezwaren voor de opzichters in gemeente dienst toch ook. Welnu, daar worden ze overwonnen, waarom wij dat voor opzichters en tekenaars in dienst bij particulieren ook zeer goed mogelijk achten, wanneer maar wat goeden wil bij — en onderling overleg tusschen werkgevers en hunne opzichters en tekenaars aanwezig is.

Het verzoek om verlof wordt door ons hoofdbestuur gedaan hoofdzakelijk in het belang hunner vakgenooten, maar toch meent het er op te moeten wijzen, dat de vervulling van een zoo vurigen wensch der technici ook in het belang der werkgevers zal zijn. Immers, wanneer zij eens acht dagen geheel vrij zijn, niet de lasten van zorgen en plichten hebben te dragen, hun geest en gedachten den vrijen loop kunnen laten; kortom, kunnen genieten van de heerlijke, vrije natuur, dan zal een dergelijke fysieke en geestelijke ontspanning een grooten invloed ten gunste op hun werkkraft hebben.

Vast vertrouwend, dat alle werkgevers ons schoone pogen zooveel in hun vermogen is zullen steunen — ook ter bevordering van een goede verhouding en samenwerking tusschen patroons enerzijds en technici anderzijds — hebben ondergeteekenden de eer van U te zijn:

Met de meeste hoogachting.

Het Hoofdbestuur van den Algem. Nederl.
Opzichters en Teekenaarsbond:

Z. GULDEN, Voorzitter.	H. V. D. WERFF, 2e Voorzitter.
A. H. JANSSEN, Secretaris.	JAN GERHARDT, 2e Secretaris.
J. B. M. LAMERS, Penningm.	M. GELDMAKER, 2e Penningm.
J. L. B. KEURSCROT, Redacteur.	C. BOENK, Secretaris Inf. Bureau.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

Architectura no. 26 J. H. Leliman 1827—1908, Levensbeschrijving van den jubilaris.

Een belangrijk proces. Zie B. W. no. 27.

Ingezonden: *Bevordering der Bouwkunst* opmerkingen naar aanleiding van de prijsvraag uitgeschreven door de Afd. Amsterdam en „Amstels Bouwvereniging”.

Technisch gedeelte. Beknopte vastheidsleer door F. Wind vervolg.

Als platen worden gegeven: *The University of Leeds; Church and Sunday School, Filtonham arch. Butler and Savage; Village club and Institute, Balfour Bridge; arch. Walsh and Nicholas.*

BERICHTEN

BINNENLAND.

Prijsvraag Wachthuis Electriche tram van de Afd. Arnhem. De Afdeling Arnhem der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst brengt ter kennis aan de andere Afdelingen dat de ontwerpen ingekomen op de door haar uitgeschreven prijsvraag voor het wachthuis eener Electriche Tram gaarne op aanvraag ter expositie zullen worden afgestaan.

Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht van A. et A. Met het oog op de groote en belangrijke plannen van onze zustervereniging A. et A., omtrent een cursus in bouwkunst, tot wier medewerking vele mannen hun steun hebben toegezegd, wier namen een goeden klank hebben op het gebied van bouwtechniek en bouwkunst vestigt de Redactie de aandacht der lezers op de volgende advertentie:

Genootschap „Architectura et Amicitia” Amsterdam. Afdeling „Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht”. Inschrijving voor den cursus 1908—1909.

Zij, die aan dezen cursus wenschen deel te nemen, worden verzocht zich bij een der ondergeteekenden schriftelijk aan te melden, met overlegging der stukken in het prospectus onder „toelating” vermeld.

De inschrijving zal opengesteld zijn tot 1 Augustus. Prospectus op aanvraag verkrijgbaar ad f. 0,10. Gelegenheid tot persoonlijke aanmelding bij den ten ondergeteekende op 2, 3, 16 en 17 Juli van 9—12 uur voormiddags.

Namens het Dagelijksch Bestuur:

W. Kromhout Czn., Voorzitter, Prinsengracht 810.
H. A. J. Baanders, Secretaris, Prinsengracht 935.

Een belangrijk proces. Wij lezen in het Organ van de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst:

Korten tijd geleden werd door het Gerechtshof te Arnhem beslissing gegeven in eene procedure, waarin schrijver dezes als advocaat was betrokken, die den lezers van dit orgaan zeker wel belang zal inboezemen, daar ze een bewijs verstrekt dat er voor den nijverheidskunstenaar, die naar men beweert in ons land in het geheel geen bescherming vindt tegen onbillijke namaak, toch soms wel eene afdoende hulp bij den rechter te vinden is. Tevens kan dit geval eenigszins dienen ter aanvulling van hetgeen bij de ten vorigen jare gehouden enquête bleken is, en welker resultaten toen in het rapport van de commissie voor den artistieken eigendom zijn gepubliceerd.

De bekende nijverheidskunstenaar Jan Eisenloeffel was, gelijk zeker verschillende zijner collega's, langen tijd gewoon, de door hem ontworpen modellen, bij enkele fabrikanten te doen vervaardigen, ten einde ze dan zelf of door combinatie's, waarvan hij deel uitmaakte, in den handel te doen brengen. Telkens ondervond hij echter, dat deze fabrikanten daarvan misbruik maakten, door die voorwerpen volkomen gelijk of met slechts geringe wijzigingen ook voor eigen rekening in den handel te brengen.

Ook al sloot hij contracten, daaraan stoorde men zich, vertrouwend op de gebrekkige, wettelijke regeling in Nederland, al heel weinig. Kleine variatie's waren gemakkelijk aan te brengen. De tuit van het eene model werd geplaatst op den romp van het andere, in plaats van een hengsel werd een oor aan de achterzijde van den trekpot aangebracht, op den standaard van de eene bouilloir een ketel van een andere geplaatst, een ronde lijn eenigszins flauw gebogen, enz. Genoegzaam om, naar de fabrikanten meenden, veilig te zijn, maar toch zoodanig, dat het publiek de nieuwe voorwerpen met groote gerustheid als modellen Eisenloeffel in ontvangst nam. Zoodoende werd aan den ontwerper enorme schade veroorzaakt. Ten slotte deze praktijken moede, besloot de heer Eisenloeffel tegen een der fabrikanten een procedure te beginnen. De fabrikant had zich geheel vormeloos eenvoudig bij brief verbonden, om naar de hem verstrekte modellen, geen copieën te maken, welke in hoofdlijnen daarmede zouden overeenkomen, en in den handel te brengen, wanneer de bedoelde modellen oorspronkelijk waren.

Niettegenstaande deze belofte waren vele voorwerpen in den handel gebracht, volstrekt niet slaafs nagemaakt, doch met enkele wijzigingen als hierboven aangegeven.

Het Verkeersvraagstuk in groote steden II. Besproken worden het temperatuurvraagstuk van de tunnels; de invloed van het steeds toenemend verkeer op den aanleg der straten en wegen; een nieuw systeem trein, namelijk opgehangen aan een draad; voordeelen: lichter gewicht, minder P. K. en gondkooper aanleg; terwijl ten slotte de meerdere voordeelen van dit nieuwe Duitsche systeem besproken worden.

De Bouwwereld, no. 27. J. H. Leliman 1827—1908. Levensbeschrijving, aangehaald wordt het B. W. no. 27 blz. 479 e. v.

Architectuur en Handwerk, omstreeks 1800, bespreking van het boek van Paul Aubus: Um 1800. Architectur und Handwerk met 3 afl.

Het VIIIe Internationale Architecten congres te Wenen; bespreking van de onderwerpen: Welke weg moet ingeslagen worden opdat bij ingenieurswerken de eischen der aesthetiek meer tot hun recht komen; Bouwkunst en Volk; Eigendom en Vrijheid.

De Opmerker No. 26. *De nieuwe Deutsche Wet op het auteursrecht van Weken der Beliedende Kunsten en der Photographie.* Slot van de artikelen over dit belangrijk onderwerp.

De Haagse Roodhuisplannen (slot). Schrijver meent dat, wil men goede oplossingen krijgen voor prijsvragen, men den architecten de meest volledige gegevens moet verschaffen en hen zoo min mogelijk aan banden moet leggen. Een Ideeën-Wettbewerf, zooals in Duitschland gebruikelijk, ware hier beter op zijn plaats. Daarna geeft de schrijver een beschouwing over de naaste omgeving van het raadhuis en acht het gemeenteplan halfwerk; vooral de verbinding Gr. Halstraat en Prinsestraat moest beter zijn.

Deutsche Bauzeitung No. 52. *Baukünstlerische Bestrebungen in Bremen.* Mededeelingen omtrent de werkzaamheid van de „Verein für niedersächsisches Volkstum in Bremen,” hiertoe behoort ook de herstellingen in de Martinikerk te Bremen, met afl. van de kerk.

Zur Berechnung von Eisenbeton-Zugringen und wagrecht gebogenen Balken. (Kuppel und sonstige Eisenbeton-Konstruktionen am Neubau des Orpheum-Theaters in Bochum met afl.

Das Einspannungsmoment bei Platten und Balken bei Eisenbeton.

Deutsche Bauzeitung no. 51. *Die Festhalle in London (Pfalz) Die Eisenbeton Arbeiten* met afl.

Baukünstlerische Bestrebungen in Bremen met afl. Hoewel sporen van oude beschilderingen uit de XVIe eeuw in de Martinikerk zijn aangetroffen heeft men, terwille van het moderne leven, gemeend de niet zoo bijzonder fraaie oude beschildering niet te moeten vrijmaken, maar de decoratie in modernen geest op te vatten. Verder worden enkele huizen besproken, door toedoen van bovengenoemde vereeniging bewaard gebleven.

La Construction Moderne no. 39. *Martyrologe.* Het Hotel Dieu, waarvan de gevel ontworpen is door Soufflot, wordt bedreigd, niet door afbraak, maar door iets dat niet veel minder gevaarlijk is, door er de bureaux van de Post en Telegraphie in over te brengen. Schrijver merkt op dat de dagelijkse ondervinding bewijst, dat zoo gauw een rijks-administratie een poot in een gebouw van eenige schoonheid zet, ze al spoedig er 4 in zet, als het er niet meer zijn. Groote veranderingen zullen het inwendige langzamerhand vernielen; terwijl noodzakelijke uitbreiding het gebouw vervormt tot het bijna een geheele vernieling wordt.

Verder worden de verbredening van de Rue Saint-Jacques te Parijs besproken, waardoor het goede aspect van de Saint Séverin gevaar kan loopen; benevens de waarschijnlijke afbraak van de oude kerk Saint-Maximus te Metz.

Immeubles à bon marché. Arch. M. Azière, met afl.
Le Hohhoenigsburg; reproducties van enkele oude afbeeldingen van dit door zijn restauratie zoo berucht kasteel.

Building News n°. 2790 *Pitfalls in Practice.* Allerlei kleine verledingen worden vermeld, waaraan de architect bloot staat, staande tusschen bouwheer en aannemer, kleine dingen, die later groote onaangenaamheden kunnen geven; de grens, wat nog uit beleeftheid van den aannemer mag worden aangenomen en wat al omkoopertij is; het maken van te veel voorschetsen voor den bouwheer, enz.

The excavations at Silchester. Nadere berichten omtrent de belangrijke ontgravingen te Silchester, waar resten van oud-Romeinschen tempel en huizen zijn ontdekt.

Old and new Gardens, beschrijving van het prachtwerk: Gardens Old and New (zie Bouwk. Weekb. n°. 17).

De rechtbank, die deze zaak in eerste instantie te berechten kreeg, stelde zich op het oude standpunt en wees de vordering af, zonder zelfs deskundigen te hebben gehoord, met de opmerking dat wijzigingen als hierboven aangegeven belangrijke afwijkingen vormden van de hoofdlijnen.

Het Gerechtshof te Arnhem echter onderwierp in hooger beroep de zaak aan een ernstig onderzoek. Zij liet zich een verslag uitbrengen door drie op dit gebied zeer bekende deskundigen aan wien zij de vragen voorlegde of hier namaak was in hoofdlijnen, en of het werk van Eisenloeffel origineel kon worden genoemd.

De laatste vraag werd door de deskundigen eenstemmig bevestigend beantwoord, en het Hof vereenigde zich met deze meening. Wat de eerste vraag betrof, kwamen de deskundigen met groote nauwgezetheid te werk gaande tot de conclusie, dat behoudens bij een enkel voorwerp men hier wel van inspiratie, niet van namaak kon spreken.

Gelukkig voor den heer Eisenloeffel had het Hof een anderen, ik meen frisscheren kijk op de zaken.

Het was hier, zegt het arrest geen zaak van kunstcritiek, maar van toepassing van een contract dat bedoelt te beschermen tegen benadeeling en te goeder trouw behoort te worden toegepast. Het contract is dus overtreden, wanneer de hoofdlijnen der oorspronkelijke modellen in de door den fabrikant vervaardigde telkens terug keeren. En die hoofdlijnen, dat zijn de typerende lijnen, zijn niet alleen die van de grondvormen maar ook die van de aangebrachte onderdelen. Dat was hier het geval. Door den fabrikant was geen nieuw type geleverd, maar zonder oorspronkelijkheid op het type Eisenloeffel voortgewerkt.

De fabrikant werd ten slotte veroordeeld (volgens den Redacteur van het Orgaan van de Nederlandsche Vereniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst tot een bedrag van f 3000) de door Eisenloeffel geleden schade te vergoeden.

Het komt mij voor, dat deze uitspraak getuigende van een prijswaardige bedoeling den ontwerper naar behooren te beschermen, alle aandacht waardig is en bewijst dat bij het thans bestaande recht, het sluiten van een contract, waar mogelijk, de beste nog is om bescherming te verkrijgen.

M. G. H. van Zeggelen.

Proef Siegwartbalken. Op Vrijdag 12 Juni des namiddags werd te Amsterdam op het terrein van de Gasfabriek aan den Haarlemmerweg, in tegenwoordigheid van verschillende ambtenaren van de Gemeente Gasfabrieken, van Publieke Werken en van Architecten te Amsterdam, een proef met Siegwartbalken genomen.

4 balken van profiel 12a, elk 3 Meter lang waren aan elkander vastgegoten met mortel van 1 eM. op 3 zand en op twee baksteenondersteuning 200 gelegd, dat de vrije spanning 2.63 M. bedroeg. De gezamenlijke breedte van de 4 balken was 1.04 M. zoodat de totale vrije overspande oppervlakte 2.735 M² was. De balken waren gemaakt voor een nuttige belasting van 450 KG. per 1 vierkante Meter bij vrije ophanging aan de einden. De 4 balken moesten dus bij normale belasting te zamen 1231 KG. dragen. De bewapening der balken bestond uit 2 rondijzers van 9 mm ϕ per balk. De balken waren geconstrueerd voor minstens een viervoudige zekerheid, welke zekerheid steeds door den fabrikant dezer balken, de Ned. Mij tot Fabricatie en Verkoop van Siegwartbalken te Rotterdam, wordt aangenomen. Eerst werd een proef genomen om de onderlinge aanhechting der balken te onderzoeken. De 2 middelste balken werden belast met bakstenen, zoodanig gestapeld, dat de voegen tusschen balk No. 1 en 2 en tusschen balk No. 3 en 4 vrij bleven. Bij verschillende tusschenpoelen werd de doorbuiging gemeten en was het resultaat als volgt.

Belasting	Doorbuiging
480 KG.	0.3 mm.
1200 "	2.0 " ca dubbel belasting der 2 balken.
1800 "	4.0 " 3 voudige " " 2 "
2400 "	6.2 " 4 " " " 2 "

De voegen vertoonden, niettegenstaande de viervoudige belasting, geen scheur. Alle 4 balken bogen onder de belasting gelijkelyk door, zoodat zij te zamen feitelyk als eene enkele plaat beschouwd konden worden.

Na deze proef werden 3 balken belast tot 3360 KG. De getoetste doorbuiging bedroeg 8.1 mm. Altijd nog geen scheur in de vrij liggende voeg. Daarna volgde eene belasting van alle 4 balken tot 3984 KG. met eene doorbuiging van 18 mm. zonder dat scheuren konden worden geconstateerd, zoodat voegen als wanden waren onbeschadigd. Eerst bij 6887 KG. belasting werd de eerste scheur in den zijwand zichtbaar. De belasting werd voort-

gezet tot 7619 KG. en moest toen worden gestaakt, daar eene verdere opstapeling niet mogelijk was.

Na geheel onlast te zijn werd op Dinsdag 16 Juni de gescheurde, dus reeds gebroken vloer opnieuw belast; ditmaal met ijzeren staven haaks op de lengte en wel met een gewicht van 3288 KG. zijnde bijna $4\frac{1}{2}$ voudige zekerheid. Nu vertoonde zich eene voortdurende toenemende doorbuiging, de vloer bezweek na 37 minuten.

Bijgaande fotografie toont de balken onder de belasting van 6887 KG. = 5.44 voudige zekerheid aan.

Daar de onderdirecteur der Gemeente Gasfabrieken de WelEd. Gestr. Heer Chr. K. Visser verhinderd was werden de proeven uitgevoerd onder leiding van den WelEd. Gestr. Heer J. J. C. Hardenberg, Adjunct-ingenieur der Gemeente Gasfabrieken.

Schouwburg Den Haag.

Met 16 tegen 16 stemmen is in den Gemeenteraad van 's-Gravenhage het Schouwburgvoorstel van H. en W. aangenomen, nadat een motie verworpen was van den heer Treub, mede namens den heer Bourdrez, tot renvooi van de plannen om een ander rapport, dat met de gehoorde bezwaren rekening zou houden.

De schouwburg komt dus op het terrein aan de Koningskade, te koop van de bouwgrondmaatschappij van dien naam.

Adres van de Maatschappij van Nijverheid in zake M. T. O.
In de Algem. Vergadering van de Maatschappij van Nijverheid te Dordrecht is de kwestie van het M. T. O. besproken. We lezen in het N. v. d. D.:

Nog een belangrijk punt van behandeling was het voorstel van het hoofdbestuur om een adres te richten aan H. M. de Koningin betreffende het Middelbaar Technisch Onderwijs. Dit adres was door de meerderheid der departementen goedgekeurd, doch wegens de vele daartegen aangevoerde bezwaren had het hoofdbestuur het raadzaam geacht d' zaak eerst nog in de algemeene vergadering ter sprake te brengen.

De voorzitter deelde mede, dat het hoofdbestuur — nu er na het aftreden van Minister Rink waarschijnlijk geen kans bestaat dat diens voorstel door den tegenwoordigen Minister zal worden overgenomen — besloten had het adres niet te verzenden.

Het departement Arnhem stelde voor, het hoofdbestuur uit te noodigen bij de regeering aan te dringen op spoedige regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs, en daarbij het beginsel van decentralisatie voor te staan en rekening te houden met de belangen der streek, waarin het onderwijs wordt gegeven.

De Heer E. van Gelder (Amsterdam) achtte het plan van Minister Rink goed: Eerst regeling van ééne school (de Machinistenschool) en dan, naar de opgedane ondervinding, nadere regeling van het technisch onderwijs.

De Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs, de heer De Groot, gaf de voorkeur aan het oorspronkelijk adres van het Hoofdbestuur boven het voorstel Arnhem. De heer Nolthenius had in het Maandschrift gezegd, dat men in Pruisen ook niet eenstemmig denkt over de vooropleiding in de praktijk, maar de heer de Groot betoogde, dat er wel degelijk voorschriften dienaangaande bestaan. Spr. wilde het voorstel-Arnhem wijzigen in den zin van het oorspronkelijke adres, en toonde zich een bepaald voorstander van vooropleiding in de praktijk.

Nog voerden het woord de heeren Schaap (Arnhem), Haver (afgevaardigde van den Bond van Technici) en Prof. Dijkhoorn. Allen waren vóór decentralisatie. Laatstgenoemde spreker gaf eene soort van middenweg aan, wiji wat voor den een goed is, nog niet altijd goed is voor den ander.

Hiermede vereenigde zich de Heer Van Lookeren Campagne (hoofdbestuur), die bijvoorbeeld voor de textiel-leerlingen de onmogelijkheid aantoonde van de praktijk te laten gaan vóór de theorie.

Besloten werd een adres aan de Regeering te richten, waarvan de nadere redactie zal worden overgelaten aan het hoofdbestuur, maar waarin zal worden aangedrongen op spoedige regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs, en waarin zal worden gewezen op de nadelen van centralisatie. Voorts zal in dat adres worden uiteengezet, dat de vraag of de praktijk dan wel de theorie moet voorafgaan, voor elk vak afzonderlijk moet worden beoordeeld.

De Nieuwe munt te Utrecht. Hoogstwaarschijnlijk zal nog dit jaar met de voorbereidende werkzaamheden voor den bouw van een nieuwen Munt worden aangevangen; geruime tijd zal gemoeid zijn met het funderingswerk, dat voor een muntfabriek uit den aard der zaak met groote zorgvuldigheid moet worden uitgevoerd. Naar wij vernemen, zal het Muntgebouw verrijzen op den hoek van Mervedekanaal en Leidschenweg, tusschen de thans bestaande

Suikerfabriek en het Kanaal, met den hoofdgevel aan den kant van den Rijksweg. In verband met het nieuwe plan, om de Munt niet aan de Croezelaan doch op het terrein der Suikerfabriek te vestigen, is in Den Haag een nieuwe teekening voor der bouw ontworpen, die in onderdeelen wellicht eenige afwijkingen kan vertoonen van de vroegere plannen. Waarschijnlijk zal de indeeling aldus worden getroffen, dat de vleugel, welke zich uitstrekt langs het Merwedekanaal, bestemd wordt voor de centrale controle, al het overige terrein voor de fabricage.

De Suikerfabriek zal, naar het zich laat aanzien, de aanstaande campagne nog in werking blijven (U. D.)

Voordrachten Berlage.

Bij K. L. en J. Brusse te Rotterdam zijn in den Duitschen tekst de vier voordrachten over bouwkunst verschenen, door H. P. Berlage, gehouden in het Kunstgewerbe-Museum te Zurich. Zij dragen den titel: Grundlagen und Entwicklung der Architektur. De tekst wordt door vele goede illustraties toegelicht.

Ex libris.

De heer A. A. Vorsterman v. Oyen te Rijswijk (Z.-H.) heeft het plan opgevat tot het samenstellen en uitgeven van een werk, dat onder den titel „Les dessinateurs néerlandais d'exlibris" zal verschijnen, en waarvan de tekst, bestaande uit de biographiën van exlibris-teekenaars, zal geïllustreerd worden met een honderdtal afbeeldingen.

Het ligt ook in de bedoeling, Nederlandsche boekdrukkersmerken van den tegenwoordigen tijd in dat werk af te drukken en te beschrijven. Vad.

Groninger Grafzerken. Door de heeren Jhr. mr. J. A. Feith, Groningen; prof. dr. C. H. van Rhijn, Groningen; dr. G. A. Wumkes, Sneek, en J. Vinhuizen, Middelstum, is de volgende circulaire verzonden.

„In menige kerk en op menig kerkhof onzer provincie doet het gemis aan zorg voor de graven van het voorgeslacht pijnlijk aan.

Er ligt een zandsteen priesterzerk in het kerkpad. De voeten der kerkgangers schuifelen er elken Zondag over heen en hebben het randschrift bijna onleesbaar gemaakt.

De zerk, waaronder een bekend predikant begraven ligt, zinkt weg in den grond en is bedekt met mos en zoden.

De grafsteenen van eenige eigenerde boeren uit de 18de eeuw zijn in den toren verzeild en dienen daar ter bevoering.

Een geheele lijdensgeschiedenis dezer oude monumenten in Stad en Lande zou zijn te schrijven.

Veel schoons en merkwaardigs ging reeds verloren.

Hoe jammer! Want die grafchriften en dat beeldwerk spreken van menschen en dingen uit een voorbijgegangene samenleving, die verdient gekend te worden. Menige man en vrouw, nu rustend onder dien steen, eens wonend in uw hofstee, pastorie of kosterhuis, was een der hoofdfiguren van uw kerspel. En het eenige wellicht, dat van hen nog sprake doet, is het opschrift, het wapen het versje op hun zerk.

Mag dit aan de vergetelheid worden prijsgegeven? Is het niet een goede gedachte nog te behouden, wat er te behouden is?

Daarom hebben ondergeteekenden, ziende den ondergang van deze schatkamer vol historische bouwstoffen op het gebied van godsdienst en kunst, kerk en school, wapen- en geslachtskunde, de hand aan den ploeg geslagen. Zij zijn bezig de grafzerken tot 31 December 1827, toen het begraven in de kerken een einde nam, over de geheele provincie te beschrijven en hopen deze beschrijving in een boekwerk openbaar te maken.

De uitgave is echter vrij kostbaar. Op drie à vier duizend opschriften kan gerekend worden. En het debiet zal gering zijn. Daarom doen wij in Stad en Lande een beroep op de medewerking, allereerst van de Kerkvoogdijen, onder wier toezicht de oude grafsteenen staan, en voorts op die van belangstellenden in de geschiedenis van ons gewest.

Beleefd maar dringend verzoeken wij U, deze echt provinciale uitgaaf te steunen, zoo mogelijk door een flinke bijdrage, opdat onze provincie Groningen een belangrijke geschiedbron rijker worde."

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

MAANDAG 6 JULI.

BORNE. Bouwen twee winkelhuisen met slaatsbuis aan de Grootte straat aldaar.

De heer F. v. Schoot n.m. 6 u. in het

café van J. Banis. Bestek en teek. à f 200 verkrijgb. bij den archit. C. Spiers, die inf. geeft. Aanw. 6 Juli n.m. 5 u.

BORNE. Bouwen van 2 woonhuizen, op een vrij terrein aan de Grootte straat te Borne.

Mevr. wed. B. Doeschot, 's av. 6 u. in

PERSONALIA

Bevoerdert tot opzichter der landsgebouwen te klasse, de opzichters der landsgebouwen te klasse L. R. A. van der Plas, G. H. Hemmes, P. L. Wyndels de Jongh, J. G. P. Roel, A. C. J. Oomen en C. van der Linden, en benoemd tot adjunct-rijksbouwmeester J. F. van Hoytema b.i.; tot hoofdopzichter der landsgebouwen, de opzichters der landsgebouwen te klasse H. J. A. van der Kooij en J. Kranenburg;

tot districts-opzichter der landsgebouwen de opzichters der landsgebouwen te klasse G. J. Veldkamp, J. W. van Oort, H. J. P. F. van Ewijk, W. A. Hof, J. G. P. Roel en C. van der Linden;

tot opzichter der landsgebouwen te klasse, de opzichters der landsgebouwen te klasse H. J. van Oort en D. Zwitser en de buitengewone opzichters bij de landsgebouwen H. W. Hooff, Th. Verlaan, A. Stichter, J. J. Duynstee, A. Bonte, A. J. Bartels, H. J. Th. de Gorter, B. W. F. Winters, H. H. Koop, F. W. H. Waquet en W. M. de Ruiter;

Geslaagd voor het examen voor het Ingenieursexamen Bouwk. Ingenieur: M. J. Granpré Molice (met lof), G. Diehl en M. H. Pruins;

voor het candidaats examen voor Bouwk. Ingenieur: J. Hoogenboom, G. W. Lans, A. C. H. Calkoen en H. Menalda van Schouwenburg;

voor het propaedeutisch examen voor Bouwk. Ingenieur: F. L. Wiemans.

BUREAU voor PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS

Marnixstraat 102, Amsterdam.

Ingescreven sollicitanten voor:

Ged. Bouwk. Opz. Teekenaar, onderdom.	22 jaar	salaris f	70.—
" " " " " "	"	"	65.—
" " " " " "	"	"	75.—
Ged. Bouwk. Opzichter	"	"	50.—
Opzichter Teekenaar	"	"	80.—
" " " " " "	"	"	80.—
" " " " " "	"	"	30.—
" " " " " "	"	"	50.—
" " " " " "	"	"	100.—
" " " " " "	"	"	60.—
" " " " " "	"	"	100.—
" " " " " "	"	"	50.—
" " " " " "	"	"	75.—
" " " " " "	"	"	90.—
" " " " " "	"	"	60.—
" " " " " "	"	"	75.—
" " " " " "	"	"	80.—
" " " " " "	"	"	120.—
" " " " " "	"	"	100.—
" " " " " "	"	"	70.—
" " " " " "	"	"	100.—
Opzichters	"	"	70.—
" " " " " "	"	"	50.—
" " " " " "	"	"	45.—
" " " " " "	"	"	—
" " " " " "	"	"	70.—
Teekenaars	"	"	110.—
" " " " " "	"	"	40.—
" " " " " "	"	"	75.—
" " " " " "	"	"	60.—
" " " " " "	"	"	90.—
" " " " " "	"	"	60.—
Werkt. Opz. voor werktuig, onderdelen van bouwwerken, onderdom.	26	"	—
Machine Teekenaar	24	"	40.—

café J. Banis. Bestek en teek. ad f 1.50 verkrijgb. bij archit. C. Spiers. Aanw. 6 Juli n.m. 5 u.

ENSCHDEDE. Bestek no. 18. Maken een gebouw voor den dienst der gemeente-werken c.a. aan de Molenstraat. Gembest. n.m. 3 u. Inf. alle werkdagen

tusschen 11¹/₂ en 12¹/₂ uur aan de gem. wert alw. bestekken met teek. en inschrijvings-bijzet à f 4 per stel verkrijgb. zijn.

ZETTEN (GELD.). Bouwen kinderhuis. Best. van de vereen. "Talitha-Kumi".

DINSDAG 7 JULI

AVEREEST. Bouwen landhuis met grootte schuur nabij de Balkbrug. Archit. H. Burgmans, Sluis IV, n.m. 1 u. in het café van H. L. de Munnik a/d Balkbrug, alw. bestek en teek. ter inz. Aanw. 7 Juli v.m. 10 u.

HAAFTEN (GELD.). Herbouwen afgebrante boerenbehuizing aldaar. De heer H. J. Sterrenberg v.m. 11 u. ten huize van A. v. Heukelum. Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. bij den architect H. Smiter te Tuil, alwaar inl. zijn te bekomen. Aanw. 7 Juli v.m. 10 u.

OUDE-SCHOONEBEEK (DR.). Bouwen pastorie. Raming p.m. 16000. Bouwk. Job. D. Meppelink te Coevorden n.m. 3 u. in het café A. Zoetebier, alwaar bestek en teek. ter inzage zijn. Inl. geeft gen. bouwk. Aanw. 7 Juli v.m. 1 u.

ROTTERDAM. Bouwen pakhuys met bovenhuis en een pakhuys enz. aan Oost-zeedijk hoek Struisenburgstraat firma J. v. Renswood en Zn v.m. 11 u. Zuid-Holl. koffiehuis. Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. bij Corn. Immig & Zn., Nieuwe-Haven W. Z. 5.

RECHTEREN (Ov.). Bouwen woonhuis voor R. Struben aldaar. Architect G. Otten Janzoon Meppel's av. 8 u. in café H. Lubberink, alwaar bestek en teek. ter inzage en à f 2 verkrijgb. bij den architect, die inl. geeft. Aanw. 6 Juli v.m. 11 u.

SCHAIK (N-BR.). Bouwen schoolgebouw met aanhooren voor openbaar lager onderwijs ald., benevens eenig benooidig schoolmeubilair.

Gem.best. n.m. 3 u. Bestek en teek. à f 2 verkrijgb. bij den archit. W. v. Aalst te 's Bosch, door wien inl. worden gegeven. Aanw. 7 Juli v.m. 11 u.

ZEDDAM (GELD.). Bouwen woonhuis. De heer H. Hortjes te Brant n.m. 5 u. bij Th. G. van Klempenning alwaar bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft W. L. Klempenning.

WOENSDAG 8 JULI

DIEVER (DR.). Bouwen woonhuis. De heer H. G. van Os n.m. 1 u. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij den besteder. Aanw. 8 Juli v.m. 11 u.

MARTENSHOEK. Bouwen dubbel winkelhuys met bakkerij en bovenwoning bij de Sluis, aldaar. Bouwk. F. H. Tallen, n.m. 4 u. in café B. Poppens. Bestek en teek. ad. f 2,50 verkrijgb. bij gen. bouwk. alsmede inlicht. Aanw. dagel. van 10-12 u. v.m.

WIJK AAN ZEE EN DUIN. Bouwen van een nieuw raadhuis. Gem.best. namiddag 2 uur.

DONDERDAG 9 JULI

HENGELO (Ov.). Afbreken van een perceel en ter plaatse bouwen van kantoren met safe deposit en bovenwoning in aansluiting met 't bestaande.

Firma Bergsma en Dijkers n.m. 3 u. in hotel „De Halve Maan”. Bestek en teek. ad. f 2 verkrijgb. bij archit. v. d. Goot en Kruisweg. Aanw. 8 Juli v.m. 10 u.

RODEN (DR.). Bouwen hoerenbehuizing en schuur te Zulte.

De heer R. Brink te Zulte n.m. 4 u. ten huize van R. v. d. Molen te Roden, alwaar bestek en teek. ter inzage en tegen f 1,25 verkrijgb. bij den architect H. C. Hillebrands te Nictap, alw. inlicht. zijn te bekomen.

VRIJDAG 10 JULI

ALMELO. Bouwen bankgebouw aan het Markplein voor rekening van Ledebor en Co., aldaar.

Architect H. A. Witzand Rzn., n.m. 3 u. in café Ludeling, alwaar bestek en teek. ter inz. en à f 6 verkrijgb. bij gen. architect, die inl. geeft. Aanw. 10 Juli v.m. 9 u.

WATERGRAAFSMEER. Maken kantoor-gebouw, annex woning voor den gasmeester en magazijnen, ten behoeve van de water- en lichtbedrijven. Gem.best. v.m. 11¹/₂ uur.

ZATERDAG 11 JULI

WATERINGEN (Z.-H.). Afbreken eenige huizen genaamd „het fort” en gelegen aan den „Heulweg” onder die gemeente. Gem.best. v.m. 11¹/₂ u. Best. en voorw. ter gemeente-secretarie ter inzage.

10 JUNI

ROTTERDAM (ONDERH.). Bouwen twee winkelhuizen met bovenwoningen aan den Nieuwen Binnenweg, voor rekening van den heer J. H. v. Aston. Archit. Aalbers en Stroopman. Gegund aan den laagsten inschrijver F. J. Hamakers te Rotterdam.

SCHEDAM. Bouwen hofstede aan den Oudendijk no. 19, voor rekening van den heer D. Bloemendaal aldaar. Laagste inschrijver J. Voogd, f 3230, geg.

17 JUNI

BEETGUMERMOLEN. Bouwen van een nieuw winkelhuys. De heer A. v. d. Berg. Laagste inschrijver R. Sipkema Kooten, f 4079, gegund.

19 JUNI

OOSTERBEEK. Aanbouwen schoollokaal met aanhooren, aan de Christelijke school aldaar. Architect A. M. Steenis. Laagste inschrijver N. P. L. Verhoef, f 2219, gegund.

23 JUNI

HEEZE (N-BR.). Bouwen stroo-hulzen-fabriek met machinekamer, loodsen, kantoor enz. ald. Firma J. C. Caron te Eindhoven. Laagste inschrijver D. J. Beks, Stratum, f 24050.

's-HERTOGENBOSCH (ONDERH.) Herbouwen van het afgebrante magazijn der firma G. v. Vugt. Laagste inschr. W. Th. Claassen, f 3635.

OPEINDE (FR.). Weder opbouwen afgebrante herberg met doorroed en stalling, raming f 4500. De heer S. P. Bosma. Laagste inschrijver H. Harmsma, Boornbergum, f 4490.

24 JUNI

CULEMBORG. Bouwen winkel met woonhuis, drukkerij enz. aan de Oude Vischmarkt, Wijk A. no. 219. De heer A. H. van Dam. Laagste inschrijvers Gebr. de Loeuw, Culemborg, f 7977, gegund.

TULL EN 't WAAL. Bouwen landbouw-schuur. Arch. F. G. Wentink Jr. te Utrecht.

Laagste inschrijver H. Willemse, Vreeswijk, f 3588, gegund.

WEERSELO. a. Bouwen onderwijzers-woning te Duider, b. Bijbouwen lokaal enz. aan de school te Hasselo. Gem.best. a. Laagste inschrijvers Kuipers, Borne en Kemperink, Weerselo, f 4386. b. Op de Weegh. Oldenzaal, f 3780.

WIJHE. Herbouwen verbrante perceelen sectie G, no. 974. De heer W. Schutte. Laagste inschrijver v. Vilsteren, Zwolle, f 13248. Volgens bestek beraad.

25 JUNI

RIJSEN. Bouwen schoolgebouw met onderwijzerswoning aan den weg naar Enter. Architect Herm. Kroes te Amersfoort. Laagste inschrijver F. Schroeder, Almelo, f 10599. Volgens bestek 8 dagen beraad.

GROENENDIJK (ZEEL.). Afbreken en opbouwen woonhuis met bijbouw. Opzichter P. F. Voet te Kloosterzande. Laagste inschrijvers P. J. Wisse en D. Kalliser, Zaamslag, f 4100. Niet gegund.

ZUIDBROEK. Verbouw hotel-cafe-restaurant gemerkt B 168 en den bouw van een bovenzaal. De heer B. Buijning. Laagste inschrijver H. ter Veer, Groningen.

ZWOLLE. Verbouwen van perc. Sassenstraat 39 voor M. Bakker. Raming f 3250. De arch. G. G. Post. Laagste inschrijver G. van Straten, f 2015.

26 JUNI

DORDRECHT. Bouwen open houten graanschuur op steenen voet op den heuvel van den Noordbankpolder, onder de gem. Rozenburg in 1 perceel. Directeur der vereniging tot Landverbetering. Laagste inschrijver L. Ronge, Simonshaven f 2816.

LEIDEN. Afbreken bestaande en bouwen nieuw opzichterswoning, met bijbehorende werken te Gouda. Dijkgraaf en Hoogheemraden van Rijnland.

MEISENBACH RIFFARTH & Co.

PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTRIJCHINGEN.

BERLIJN - MUNCHEN.

VERTEGENWOORDIGERS VOOR NEDERLAND.

MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

BOEK-, STEEN en PLAATDRUKKERIJ

MOUTON & Co.

HERDERSTRAAT 5

Telefoon No. 821.

'S-GRAVENHAGE.

Levering binnen den kortst mogelijken tijd en tegen concurrerende prijzen van alle soorten.

BOEK-, KANTOOR-

en

HANDELSDRUKWERKEN

Illustratie- en Kleurendruk.

Aandeelen, Obligatiën en Couponbladen

Begrootingen, Bestekken.

Plan- en Detailteekeningen.

Photolithografie en Lichtdruk.

KOPER- en STAALGRAVUREN

Etsen en Photogravuren.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 21sten Juli 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1150.

Het leggen van een tweede spoor van den spoorweg Zutphen—Deventer met bijkomende werken.

Begrooting f 118000.—.

De besteding geschiedt volgens § 66 van het bestek.

Het bestek ligt van den 3den Juli 1908 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Ingenieur in Algemeene Dienst D. MOLENAAR te Zutphen en is op franco aanvraag (per brief, aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 3.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing zal geschieden den 14den Juli 1908 ten 11 ure voormiddag (West Europeische tijd) wachtkamer 3e kl. te Zutphen. Utrecht, den 29sten Juni 1908.

„BOUWMATERIALEN”
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.
Fabriek van
machinale Doorniksche en Luiksche
POEDERKALK
met een gegarandeerde fijnheid van hoogstens 15% restant op een zeef van 900 mazen per cm². (voor speciale doeleinden nog fijner).
Uitmundend metsel- en pleistermateriaal. — Onovertroffen percentage zuivere werkzame kalk en daardoor zeer voordeel in 't gebruik. — Monsters, proefstaten, attesten en mortelverhoudingen worden gratis verstrekt.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage zijn verschenen de

Algemeene Voorwaarden

BEHOORENDE BIJ DE

BESTEKKEN VOOR DE LEVERING

VAN

IJZER en STAAL

AAN

's RIJKS MARINE.

PRIJS 25 CENT

Van gesteld bij beschikking van den Minister van Marine van den 9 Juli 1894 D. No. 41

Posterijen en Telegrafie

AANBESTEDING.

Op Woensdag 22 Juli 1908, des namiddags te 2 ure (1.30 Greenwichtijd), zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

den bouw van een Post- en Telegraafgebouw te TILBURG.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstraat, Handel en Nijverheid, van 1 Febr. 1901, L^v, X, afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 8 Juli 1908 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie; aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Nassau Odijskstraat no. 50 te 's-Gravenhage; bij de Directeuren van de Post- en Telegraafkantoren te Tilburg; en is voorts, na genoemden datum, op franco aanvraag, tegen betaling van f 0,65, verhoogd met de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaars Gebroeders VAN CLIEP, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester en door den Opzichter bij de Landgebouwen H. J. P. F. VAN EWIK te 's-Hertogenbosch.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden ingezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie.

Aanwijzing zal worden gedaan op Donderdag 16 Juli 1908, des voormiddags te 11 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk ondertekend, worden als ongedig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 23 Juni 1908.

HOINKEN'S
STOOMALOEZIELEN
ROLLUKENFABRIEK
AMSTERDAM EN 'S-GRAVENHAGE
STALEN ROLLUKEN IN ALLE CONSTRUCTIEN

Assurantie Maatschappij tegen Brand-schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinssestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Grootte Houtstraat 71⁰⁰⁰⁰, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 1.314.200,60
Betaalde Brand-schaden tot ult. 1907 32.707.500,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder inleggelden of Nabetalen.

ZY STOOTEN HET HOOFD TEEN

OSTERTAE BRANDKASTEN

G. L. SCHULTZ,
Glabaven 40, ROTTERDAM.

Laagste inschrijver C. W. den Hoed, Gouda, 8870.

NIJMEGEN. Bouwen 6 klassige school met onderwijzerwoning aan de Verl. Groene-straat te St. Anna, Gem.best.

School laagste inschrijver H. C. v. Tienen, f2887.
Woning. G. J. Dorlas en D. van Hattum, f7888.

MAASSLUIS. Bouwen van een pakhuis aldaar. Intern. sleepdienst mij. gevestigd te Rotterdam.

Laagste inschrijver H. Spuibroek, Vlaardingen, f2079.

WILLEMBOORD. Verbouwen operatiekamer, de daarmede in verband staande werken en verrichten onderhoudswerken ten behoeve van het marinehospitaal. Directie der Marine.

Laagste inschrijver J. J. Schoeffelenberger, f1800. Een bijl. van D. de Vries en H. Riemers van onwaarde.

WATERGRAAFSMEER (ONDERH.). Bouwen winkelhuis met twee bovenhuizen aan de Ringdijk hoek Kerklaan. Arch. W. Schimmel.

Laagste inschr. A. D. Breukerman, f11235.

27 JUNI.

's GRAVENHAGE. Bestek no. 149. Bouwen badinrichting met waschruimte bij de Oranjekazerne aldaar (1ste gedeelte), onder het beheer der genie te 's Hage. Raming f14500. Genie.
Laagste inschrijver P. Zevenbergen, f12940.

GROENLO. Bouwen nieuwe gasfabriek met opzichterswoning, Gem.best.
Laagste inschrijver H. te Kieft en G. Geesink, f16893.

MIJDRECHT. Verbouwen stoomgemaal van het waterschap Waverveen. Bestuur v. h. waterschap Groot-Mijdrecht.
Gegund aan W. en C. Mulckhuize, Vinkeveen, voor f21754.

WINTERSWIJK. Afbreken hoekhuizen aan de Misterstraat en Gasthuisstraat aldaar en ter plaatse bouwen dubbel woon- en winkelhuis met bakkerij en pakhuis. De heer J. H. Prinsen.

Laagste inschr. Gebr. Bloemers, f11417, gegund.

ZWOLLE. Verbouwen perc. Melkmarkt 49 ald. Firma Gebr. Tepe.

Laagste inschrijver W. F. J. Bollen, f4417. Nog niet gegund.

29 JUNI.

WEZEP. Verbouwen Kerk. Best. der Geref. kerk.
Laagste inschrijver W. van Ouwerkerk Heijster, Heerde, f2773, gegund.

30 JUNI.

MIDDELBURG. Bouwen krankzinnigen-gesticht voor 158 patienten op „Klein Loo“ bij Bergen op Zoom. Best. der vereen. tot Christ. verzorging van krankzinnigen in Zeeland.

Laagste inschrijver W. van Genderen, Amersfoort, f27080.

Voor glas, H. Aberson, Steenwijk, f5300. Gunning aangehouden. Waar het niet nader aangeduid is, is de levering van het glas in de genoemde som ingegrepen.

1 JULI.

's GRAVENHAGE. Verbouw post- en telegraafgebouw te Gemert, en uitvoering daarmede in verband staande werken. Min. van Waterstaat.

Laagste inschrijver A. T. Vomels, Gemert f10758.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

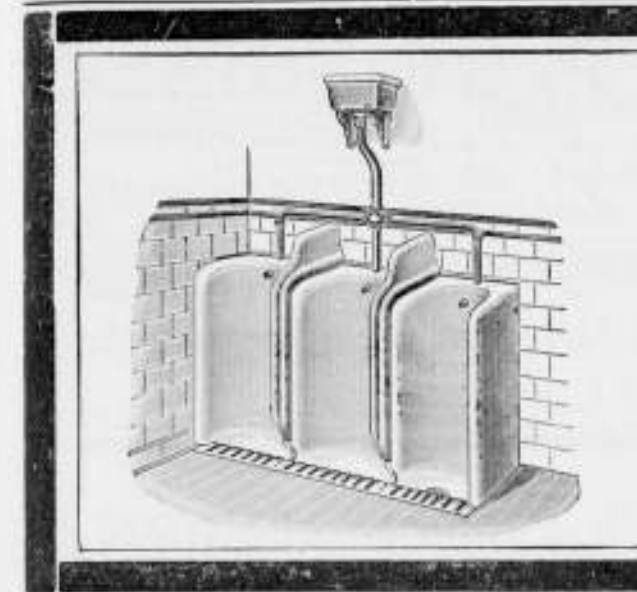
Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertenties f5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertenties 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asfalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.
Aerogengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goens-straat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel „STEEN- OORD“, 's-Gravenhage.
Asphaat, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaldfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphaat, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtse Asphaldfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphaat, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaldfabriek „de Vesuvius“, Amsterd.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Amberger Luchtgasapparaat. WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERDAM, CEMENT- STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteen- fabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Betonijzer „Kahn System“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterd.
Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOT & Zoon, Den Haag.
Cementmestlekdakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & Zoon, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterd.
Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterd.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterd.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & Zoon, Amsterd.
Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterd.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterd.
Closets — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie-Bureau. — BREDVELD & SCHRÖ- DER, Amsterd.

Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterd.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterd.
„Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gaskachels (nieuwste condensng). — OBELT, Amsterd.
Gas, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — Th. VAN HEEM- STEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr., Haarlem.
Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Haeuslersch Houtcement. — C. F. HEER, Keulen.
Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.
Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterd.
Jalousien. — J. F. KRONER & Zoon, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
Jossion-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterd.
Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterd.
Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterd.
Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterd.
Liften. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen. J. HAMER & Co., Amsterd.
Liften (Hydr. en electr.). — FRAN. STIELTJES & Co., Amsterd.
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en lnw. glasemail privaateleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder“ Amsterd.
Montegraviedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterd.
Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co., Rotterdam.
Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zoon, Rotterdam.
Plafondplaten. — Geus. MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL“ POTLOOD.
Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterd.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterd.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterd.—'s Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterd.
Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterd.
Schoorsteenmantels, marmereen. — G. & J. COOL, Amsterd.
Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterd.
Stallichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterd.
Stalinrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterd.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg- werks- und Hütten-Aktiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterd.
Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
Steenen, Gevel-, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
Stengas. — F. A. CLOER, Amsterd.
Stengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
Stoomtunnertabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Toifit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterd.

Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterd.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterd.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouw- materialen“ v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterd. en Dordrecht.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen“ voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
IJzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterd.
Zinkwerken. — N. V. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterd.

VAN DEN BERG & Co.

Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTEERING

Sanitaire Artikelen

in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT“ Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het gehele huis naar badkuip, waschtafel enz.

„Lightning“ Geysers.

Porcelainen Badkuipen en Amerikaanse Geëmailleerde Badkuipen.
„Twyfords“ Aardewerk en „Twyfords“ „Adamant“ verglaasde vuurkiel.
Ornamenten voor Electrisch Licht. — Haistelefoons in de nieuwste constructie.

Verschillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

PAUL DEVIS.

IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
te OUGRÉE (BELGIË).

E. DE LA SAUCE & KLOSS,

Lichtenberg bei Berlin.

IJzerconstructies. Samenschuifbare Afsluithekken.
Branddeuren. IJzeren Rolluiken.

VRAAGT PROSPECTUS.

Heringa & Wüthrich, Haarlem.

Vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën.

A. N. DE LINT DELFT DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.
Schoorsteenmantels.
SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabrikant Joost Thooft en Labouchère.

W. Deurvorst & Zoon.
DEN HAAG. = Heeregracht 20.

GERUITE & VLAKKE TROTTOIR- TEGELS. — ZWEDSCHE GRA- NIETKEIEN. — BAZALT-, LAVA- EN MELAPHIRKEIEN.

Gewapend Beton - Asphaltwerken.

Bij de GEMEENTEWERKEN te ENSCHEDE kan onmiddellijk geplaatst worden een

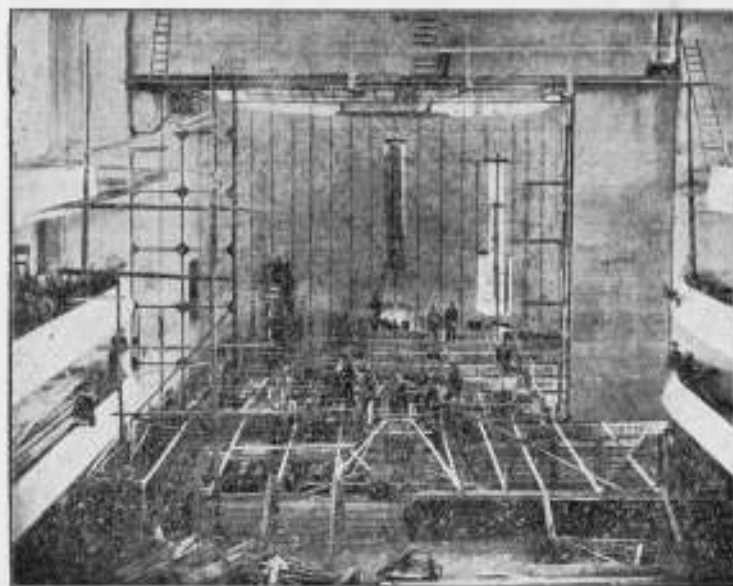
BOUWKUNDIGE of Bouwkundig Ingenieur,

voorloopig tijdelijk, met uitzicht op mogelijke vaste aanstelling.

Vereischt worden bouwkundige zoowel als administratieve praktijk.

Aanvangssalaris f1600.— à f1800.— in verband met bekwaamheid en ges- chiktheid.

Voor persoonlijke aanmelding is voor- loopig geen gelegenheid. Brieven met opgave van genoten opleiding, opgedane ervaring, leeftijd en adressen waar inlichtingen zijn te bekomen worden ingewacht bij den Burgemeester.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.
TELEFOON: 5341.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN **M. LUIJTEN,**
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

Vuurvaste Steen.

merk „BOUWM”, goedkooper dan andere goede merken.
LEVERING OP KEUR.

Ook steeds in voorraad het merk COWEN en prima VUURKLEI.

METALEN
Plafond- en Wandbekleedingen.
Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleeding voor vertrekken van allerlei aard, zooals WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS, SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen. Zend ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis ten dienste.

WILLIAMS & Co.
WITTE HUIS — ROTTERDAM.

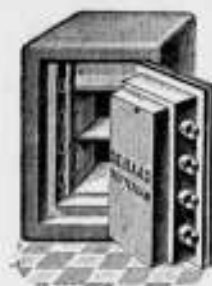
N.V. DE NEDERL.
STAAL-INDUSTRIE

H. E. OYING J. ROTTERDAM.

GROOTE VOORRAAD van:

Staaftijzer. — Plat, □ en O.
L- en T-ijzer.
I en □-ijzer. — Plaatijzer.
Kwadrantijzer.
Betonijzer en

RAILS-KIPWAGENS

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.
Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bendsdorp's Cacao-fabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

MARTIN & Co.,
AMSTERDAM

Achter Oostende bij het Paleis voor Volksvlijt.

MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS.

Vraag Album en Prijzen.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieglwart-Balken.

Huygen en Dessel R'DAM.
A'DAM.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electrische Centrale be-
staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.
het
eenvoudigste, beste
en veiligste!
Wilhelm Siemens, Rotterdam.

BOVENLICHT VICTORIA LUIJKE & Co
SLUITING STANGENSYSTEEM ROTTERDAM.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek **A. S. KEY,**
(HOOTGRANIET)
ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseer men Louvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

ASSMAN & Co.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906
INT. TELEFOON 4202.

GEB^s. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOORTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.

Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdruk-papieren.

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.
Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren

N.V. Utrechtsche
Asphaltfabriek

v/h Firma STEIN & TAKKEN,

VULKAAN Hout-Cement Dakbe-
Cement-Mastix dekking.

ASPHALTVLOEREN, enz.

Naaml. Venn. F. W. BRAAT's

Koninklijke Stoomfabriek van
Werken in Zink en andere Metalen,
DELFT.

beveelt zich aan voor de levering van
alle soorten van Ornamenten in Zink,
Koper, Brons, Lood en gesmeed
IJzer.

Eigenaar der Koninklijke Fabriek
van gegoten Zink- en Bronswerken
onder de firma L. SCHÜTZ & ZOON
te ZEIST.

Aanleg van Centrale Verwarming
naar alle systemen.

Brochures en albums op aanvraag
verkrijgbaar.

Galvaniseerinrichting.

Hoofdagent der firma S. J. ARNHEIM
te Berlijn, Kon. Keiz. Fabriek van
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-
Deposits, enz.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 5 tot 27 cM. voorradig.

tot 30 cM. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

HYDREX Waterdicht Vilt,

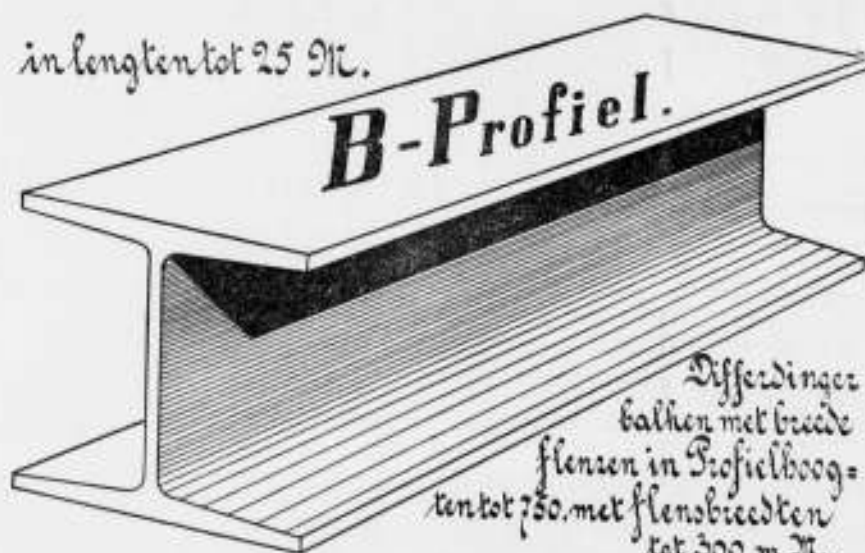
aangebracht volgens de Membraan methode
geeft de eenigste en duurzaamste waarborg tegen
volkomen Waterdichtheid zelfs bij den
grootsten Waterdruk.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

Vertegenw: **C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.**

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

Differdingen
balken met brede
flenzen in Profielhoog-
ten tot 750. met flenzobreedten
tot 300 m.M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

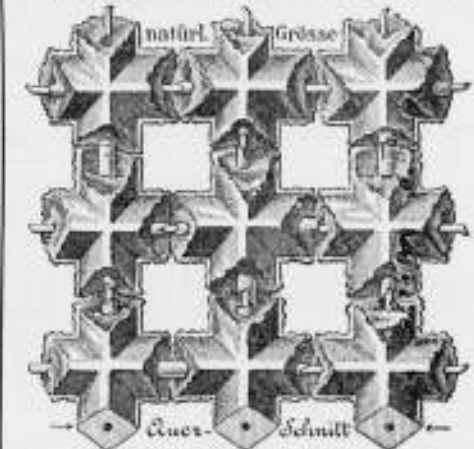
Het beste en zekerste systeem,
— zie de talrijke Attesten — van
verlichting voor kleine gemeenten,
Villaparken, Villa's, Gestichten,
Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht
dienstbaar gemaakt voor aanleg
WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig,
zoo gewenscht werkende met
gewichten, dus zonder Mo-
torijte, zindelijk, gevaarloos
en gemakkelijk te bedienen.
Behalve in vele villa's en
gestichten, zijn reeds 9 be-
langrijke dorpen in Neder-
land, naar ons systeem met
dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofddirecteur voor Nederland en België
Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijkhof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2858.

GEBRUIKT
Steengaas „DRAHTZIEGEL”

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Onkleeding van Kolommen, Pilaren en
alle mogelijke IJzerconstructies, Onder-
kleeding van Trappen, Gebogen Plafonds,
enz. Eénig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.

ATELIER
VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. † † †
DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2DE SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

STAAL & HAALMEIJER, AMSTERDAM.

Engelsche Stalinrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van
The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation
voor **Bouwmaterialen**
KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim
300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van
15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN
VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrooitingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.

KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,
van naadlooze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw.
Voordeelig ter vervanging van houten stutten.
Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur.
Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en
gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau **G. L. DAHLMANN, Rotterdam.**

WJSTOKVIS
ARNHEM.

Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCHER
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.

Directeur: H. VAN DER MASCH SPANLER.
AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.
TELEFOON 108.

Nieuw Procédé

voor REPRODUCTIE van
Bestekteekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.

Sneller, Juister, Goedkooper
dan foto litho

„Het maken van calques is over-
bodig de drukken kunnen worden
„gemaakt direct naar de teekeningen
„mits deze in goede zwarte lijnen
„zijn uitgevoerd”.

Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Gegeers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. **SCEPTIC-TANKS,** **WARMWATER-VERZORGING,** volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,

ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. G. VAN HEMERT,

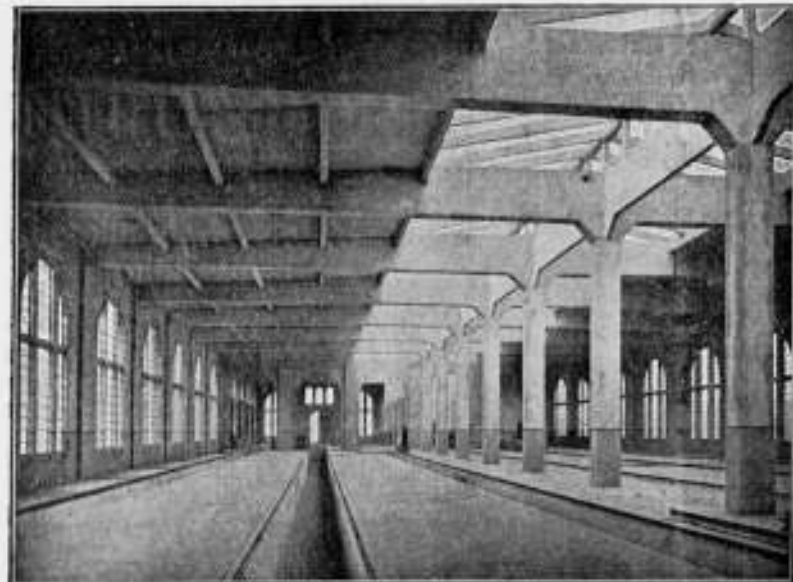
Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJSER**

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Loidschendam.

28^e JAARGANG 1908. N° 28

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPIJ: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OÛENDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTRATIE: HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

ABONNEMENTSPRIJS

N° 28. 11 JULI 1908. Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst. — Brieven uit Den Haag. — De Renaissance der Renaissance, II, slot, door M. Grampée Molière, B. I. — Een en ander over Ventilatie, II, door F. G. Unger. — Inhoud van Tijdschriften. — Berichten. — Personalía. — Rectificatie. — Bureau voor plaatsing van opzichters en tekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranciers enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — **PRIS DER ADVERTENTIËN:** van 1-5 regels / l. — elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — **AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN** 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — **ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN** tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Vergadering van het Hoofdbestuur.

Wegens uitlandigheid en ongesteldheid van den Voorzitter zal de verdaagde Juni-Bestuursvergadering nu plaats vinden 15 Juli a.s. Naar aanleiding der verzonden Agenda kunnen wij het navolgende daarvan mededeelen.

In verband met de nieuwe groepeerings der Leden is de nieuwe Ledenlijst in bewerking en nagenoeg geheel gereed, behalve de Afdeling der Architecten, waarover nader beraadslaagd wordt in verband met het besluit der Algemeene Vergadering en nader ingekomen voorstellen betreffende de samenstelling der Commissie, welke het Hoofdbestuur in deze zal adviseeren.

Verder worden voorstellen ter tafel gebracht omtrent de uitgaven der Maatschappij en de desbetreffende contracten met drukkers en uitgevers.

Het Tijdschrift, Tweede stuk, Het Kasteel Doorwerth, zeer belangrijk, ligt dan ter kennisname gereed en zal voorgesteld worden om dit aan de Kunstlievende Leden als Nummer van de Oude Gebouwen aan te bieden.

Ter visie liggen verder de proefdrukken der Statuten en van het Huish. Reglement, van de Honorarium Tabel, de Ledenlijst en van den Catalogus, zoo ook (ingevolge den uitgebrachten wensch op de Algemeene Mei-vergadering) een voorgesteld „model-contract“ tusschen Bouwheer en Architect, idem tusschen Bouwheer en Aannemer en een model Certificaat van Betaling, omdat het wenschelijk is dat er zooveel mogelijk eenheid zij en alle architecten daar gebruik van zullen maken, het-

geen bij eventueele quaesties de beoordeeling vereenvoudigt.

Naar aanleiding van een verzoek uit Indië zal besproken worden op welke wijze het diploma der Maatschappij voor opzichter ook voor Indië te verkrijgen zal zijn.

Ten slotte worden mededeelingen verwacht omtrent de September-excursie naar Zierikzee.

BRIEVEN UIT DEN HAAG.

De Haagsche Raadhuisplannen en de Nieuwe Verkeersweg.

Voor elk rechtgeaard Hagenaar, die met belangstelling de besprekingen en besluiten van onzen actieven gemeenteraad volgt en meer in 't bijzonder voor elk bouwkundig ontwikkeld Hagenaar zijn er twee brandende quaesties die, hoewel ze gelijktijdig aller opmerkzaamheid tot zich trekken, voor den oppervlakkigen beschouwer onafhankelijk van elkaar kunnen worden behandeld. Ware dit werkelijk het geval dan zou ik deze onderwerpen ook beter geheel gescheiden kunnen bespreken, want zij staan in verschillend stadium: de een is in voorbereiding, de ander verheugt zich reeds in het genot van eene gunstige beslissing en is dus feitelijk afgedaan. Hoewel dus de invloed van het Raadhuis op den verkeersweg buitengesloten is, blijft omgekeerd de invloed van den verkeersweg op de stadhuisplannen van groot belang.

In de hier volgende beschouwingen wil ik dit zoo duidelijk mogelijk in het licht stellen en tevens trachten aan te toonen dat er voor het Raadhuis en omliggend stratenplan nog

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarkelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

eene oplossing is, die misschien naast de bestaande eenige overweging verdient.

Om voor den niet-Hagenaar verstaanbaar te zijn wil ik beginnen in herinnering te brengen tot op welke hoogte deze vraagstukken thans zijn gevorderd. Ik doe dit het duidelijkst aan de hand van nevensgaande schetsteekening die het betrokken gedeelte van de oude binnenstad aangeeft.

Reeds sedert lange jaren was het duidelijk gebleken dat de toestand in de oude stad dringend voorziening eischte, zooals dit trouwens steeds het geval is bij zich sterk uitbreidende steden, waarvan het oude centrum oorspronkelijk aan de bescheiden eischen van voorheen aangepast, thans niet meer voor zijn taak is berekend. De in zulke gevallen onvermijdelijke moeilijkheden doen zich in Den Haag wel zeer sterk gevoelen. De communicatie van Noord en Zuid en van Oost en West is zeer gebrekkig, de drukke smalle winkelstraten (en winkelstraten eischen een geringe breedte) moeten behalve het gewone verkeer, voor voetgangers ook de groote rijtuigen en tramverbinding tot stand brengen en deze veelomvattende functie waardig te vervullen, laat hunne capaciteit niet toe. Hinderlijke opstoppingen en profielvernaauwing zijn hiervan het gevolg en er moet, wil men aan dezen onhoudbaren toestand een einde maken, afvoer gezocht worden van de drukste punten en moeten tevens de groote verkeersaderen die Noord met Zuid en Oost met West verbinden, zooveel mogelijk worden afgeleid. Nu heeft Den Haag een winkellinie die ongeveer Oost-West loopt, n.l. Vlamingsstraat—Spuistraat—Lange Poten enz. met Schoolstraat en Veenestraat die van Zuid naar Noord loopen. Nagenoeg alles wat Den Haag van het Holl. spoor komend binnenstroomt en zich naar het Noorden beweegt moet die linie passeeren. De rijtuigen en trams, die de Wagenbrug zonder ongelukken zijn overgehobbeld, moeten zich door een menschenstroom breken en maken daardoor de Veenestraat en Poten dikwijls levensgevaarlijk. De nieuw geprojecteerde verkeersweg Spui—Buitenhof brengt eene verbinding tot stand, die ongetwijfeld de Lange Poten aanmerkelijk ontlasten zal en de geldelijke offers, die hier gevraagd worden, zullen ruimschoots door de voordeelen worden vergoed.

Tegelijkertijd doet zich een tweede bezwaar gelden. Het Raadhuis, niet berekend op den veelomvattenden dienst en de enorme bevolkingstoename, eischt dringend uitbreiding en, waar wij op het standpunt staan, dat deze uitbreiding, indien eenigszins mogelijk, op deze zelfde plaats, in aansluiting met het bestaande, moet worden gevonden, zoo staan wij voor de vraag, hoe een plan te verkrijgen, dat zowel het Raadhuis een praktische en tegelijk monumentale oplossing geeft en dat tevens aan het verkeer van Veenestraat—Groenmarkt—Gravenstraat—Hoogstraat een nieuwen uitweg baant.

Om dit doel te bereiken verzekerde zich de gemeente van het bezit van de terreinen: Driehoekjes en het St. Nicolaas gasthuis met omgeving om daarop het Raadhuis te kunnen uitbreiden. Het is bekend dat door den gemeentearchitect Schadee en den rijksbouwkundige Vrijman ontwerpen werden gemaakt die beide de oplossing zoeken in een verbreding van de bestaande Halstraat en in een verbouwing van het Raadhuis aan weerszijden van deze straat, die daartoe met een verbindend poortgebouw zal worden overbrugd. Het thans ingekomen ontwerp van den architect Frowein stelt zich geheel op hetzelfde standpunt. Laten wij voor een oogenblik de aesthetische zijde van het vraagstuk en de plattegrond-indeeling buiten beschouwing, dan blijkt, dat er feitelijk slechts een oplossing aanwezig is.

Brengen wij nu de beide vraagstukken met elkaar in

aanraking, dan merken wij op dat, wanneer de nieuwe verkeersweg zijn plicht doet, het Buitenhof overstroombd wordt door menschen en rijtuigen. Voor het Buitenhof zelf kan dit natuurlijk geen bezwaar zijn, maar de groote vraag is, door welke uitgangen kan deze stroom weer worden afgevoerd. Ontlasting op het Binnenhof is moeielijk en allerminst gewenscht; de Kettingstraat en Passage doen geen dienst, omdat zij eerder *aan-* dan *afvoeren* in verband met Veenestraat en Spuistraat, de kleine Halstraat komt in 't geheel niet in aanmerking en dus resten ons de Gevangenpoort en de Gravenstraat. Nu is het uit vroegere besprekingen gebleken op welke onoverkomelijke bezwaren een doorbraak aan de zijde van de Gevangenpoort stuit. Wordt deze oplossing gevonden, dan is de schakel met Plaats en Kneuterdijk geklonken en is ongetwijfeld het vraagstuk tot een zeer schoon slot gebracht. Wij hopen van harte dat dit moge gelukken, maar vreezen er voor. Komt deze verbinding met het Noorden echter niet tot stand, dan krijgt de Gravenstraat, die nu reeds aan capaciteit te kort schiet, nagenoeg alles voor hare rekening en wordt de Groenmarkt nog zwaarder belast dan zij nu reeds is. De invloed van den nieuwen verkeersweg zal zich dus sterk op de straten om het stadhuis doen gevoelen en hierin ligt het verband tusschen de beide problemen.

Bij de bestudeering viel het mij op, dat de mogelijkheid van Raadhuisuitbreiding, anders dan door de splitsing in twee gebouwen niet verondersteld en zeker niet uitgesproken werd. Nu zijn de bezwaren aan deze splitsing verbonden hoewel niet onoverkomelijk, geenszins denkbeeldig. Een doelmatige plattegrond-indeeling kan voorzeker het bezwaar van gebrek aan communicatie in het parterre tot nul herleiden, maar de verdeling in twee driehoeken kan voor een plattegrond niet gunstig zijn, terwijl het monumentale uiterlijk van den bouw niet in verhouding kan worden gebracht tot de oppervlakte die hij beslaat. Bovendien zal het aanzicht van het Groenmarktplein uit een oogpunt van stedenbouw er niet op vooruit gaan wanneer de breede Halstraat en de Groenmarktstraat nagenoeg in één punt samenkomen.

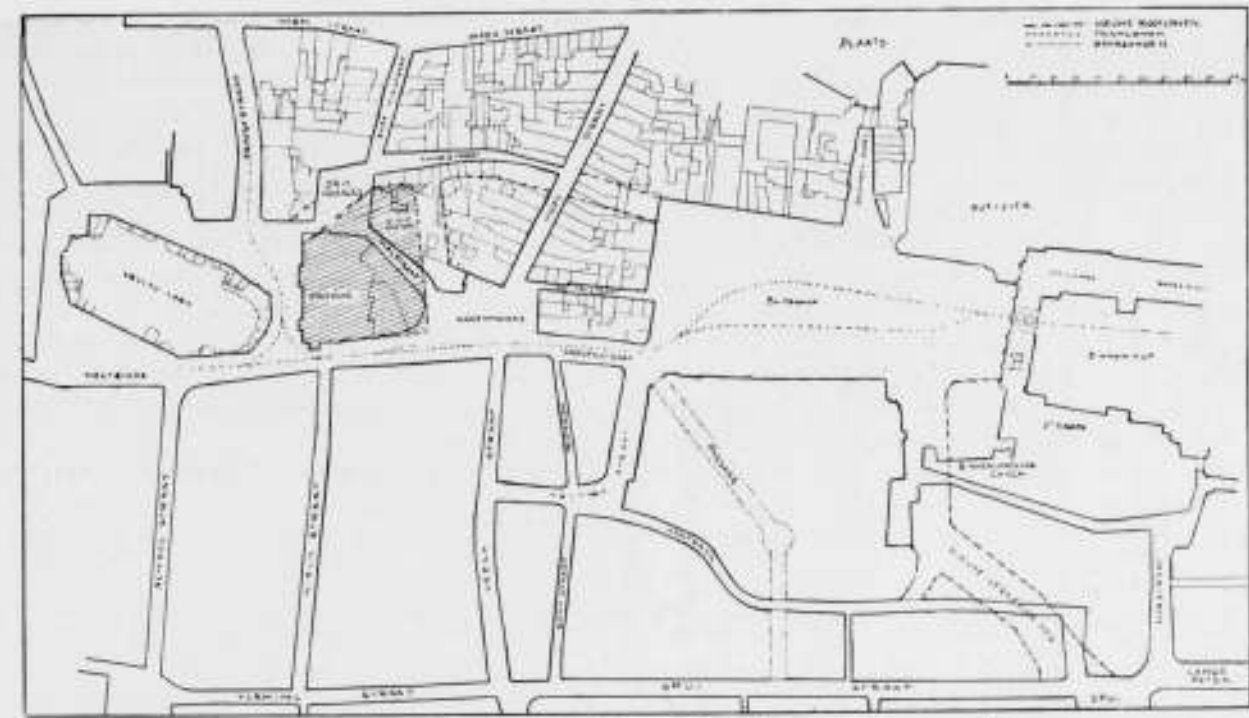
De voorgaande beschouwingen geven aanleiding naar een andere oplossing om te zien, die dit bezwaar ondervangt en tevens beantwoordt aan de eischen, die door den nieuwen verkeersweg en zijn gevolgen zullen worden gesteld.

Op nevensgaande schetsteekening heb ik de, door mij gedachte, nieuwe straten door punt-stippellijnen aangegeven. Men ziet uit deze tekening dat mijn plan bestaat in:

1. het scheppen van een tweede direkte verbinding van Buitenhof met Prinsestraat achter de Groenmarkt om. Dit kan geschieden door een eenzijdige verbreding van de Annastraat en doortrekking daarvan tot aan het Buitenhof.
2. het omleggen van de groote Halstraat zoodat zij de Annastraat en Groenmarkt onder een rechten hoek verbindt.
3. Het nieuwe Raadhuis in aansluiting met het oude gedeelte een zeer voordeeligen ongescheiden plattegrond te geven, die zich leent voor een praktische en monumentale oplossing beide.

De verbrede en doorgetrokken Annastraat voert een gedeelte van het verkeer der Gravenstraat af en kan onder andere de tramlijn naar het Westeinde, heen en terug opnemen waardoor de Gravenstraat en Groenmarkt alleen de tram Prinsestraat behouden.

De onteigening, die hiervoor noodig is bestaat in die der perceelen tusschen Buitenhof en Hoogstraat, die ongetwijfeld een belangrijk geldoffer zullen vragen, en die der perceelen, aan de zuidzijde der Annastraat, en wel van af de omgelegde Halstraat tot aan de Hoogstraat, daar het ge-

Schets plattegrond van het Stadhuis te 's Gravenhage en zijne omgeving.

heele stadhuis en de Halstraat zelf reeds op gemeentegrond geprojecteerd zijn.

Rekent men echter dat de Annastraat een onaanzienlijk straatje is, dat door deze verbouwing een belangrijke verkeersweg wordt, dan kan bij een ruime en goed berekende onteigening deze aankoop rentegevend worden.

De Halstraat is zoodanig omgelegd dat, mocht er gelegenheid bestaan later ook de Oude Molstraat om te leggen, een doorlopende straat naar het kruispunt Nobelstraat—Papestraat gevormd zou kunnen worden, waardoor het nauwe begin van de Prinsestraat ontlast wordt.

Een groote moeielijkheid biedt de doorgang tusschen

stadhuis en het gebouw van de Nederlanden, zoowel in dit plan als in de bestaande plannen. De afbraak van het hoekhuisje aan de Driehoekjes is reeds een verbetering maar toch zal zich de straat steeds vernauwen, tenzij het mogelijk was zooals op dit plan is aangegeven, de hoekrisaliet van het stadhuis om te zetten bij de verbouwing.

Met groote belangstelling zien wij de beslissing van de door den Raad uitgenoodigde adviseurs tegemoet. Moge onder hunne voorlichting het Raadhuisvraagstuk tot een schoon einde worden gebracht.

v. H.

DE RENAISSANCE DER RENAISSANCE.

(Slot).

Voor de opvoering van het mimenspel en verschillende andere feestelijkheden was de concertzaal der Stadsdoelen ingericht; met vernuft en handigheid was het door Henricus gemaakt tot een ruime Florentijnsche zaal, die door de breede behandeling, de goede kleurwaarde en de juiste wijze van versieren tot een aangenaam stemmende ruimte was geworden, al had de moeielijkheid om bestaande vormen te omhullen, hier en daar tot onbehouden oplossingen aanleiding gegeven.

Het is hier vooral het goede beginsel van versieren, dat lof verdient; om met tijdelijke middelen de illusie eener bepaalde architectuur te geven, is niet gemakkelijk; de wensch om een prullig, armelijk voorkomen te vermijden voert gauw tot een andere fout, n.l. van te directe nabootsing; hier is op juiste wijze de steenarchitectuur omgecomponeerd tot een gespannen doek; de plastische behandeling is dienovereenkomstig vereenvoudigd, men begrijpt de samenstelling, maar de frischheid en evenmaat der vormen houden de gedachte aan slapheid verre.

Het doek is zandsteenkleurig geverfd; door bespating met wit en bruin heeft het oppervlak de gewenschte rijkdom verkregen; de constructiedelen zijn zalmkleurig, doorderd met een even bruine tint, een verre herinnering aan

marmer-architectuur. De tooneelwand is uitnemend opgelost; in het midden is een groote boogopening aangebracht, terzijde twee kleine openingen met gipsbeelden, die door gordijnen gesloten blijvende, zonder werkelijke ruimtevergroting, toch het gevoel van verruiming suggereeren.

De overige wanden hebben een architectuur van arcaden met pilasters; een versiering van wapen-medailles geeft hier de gewenschte kleuren-rijkdom; daarboven, en aansluitend aan den zolder, is een rondlopend fries geschilderd, relief nabootsende, in grijs, bruin en goud, dat zeer rijk werkt.

Voor de venster-openingen hangen dunne terra-cotta kleurige doeken, die een getemperd licht doorlaten; de tooneelopening wordt gesloten door gordijnen van bruinrood flanel met goud-ornament; het geheel is van een rustig beschaafden toon, een goede stemming, om er het stemmige mimenspel te zien; toch zou men de zaal van een meer feestelijk karakter wenschen; het is vooral de onvoltooid zoldering met de te groote cassetten, die daarvan de schuld heeft.

Een groot aantal belangstellenden had de faam van het mimenspel en zijne organiseerders samengebracht; dit is wel begrijpelijk, onze tijd schijnt een renaissance te zullen doormaken van een kunst, die in zijn zuiveren vorm lang was vergeten, n.l. die van het gebaar; het is voor deze beweging

FLORENTIJSCH TOURNOOI OP DE MARKT TE DELFT. BEGIN DER STOET.

Naar photo CH. ABRAAS, Delft.

een gebeurtenis niet zonder betekenis, dat men een stukje kultuur heeft doen herleven uit den tijd, dat de schoonheid van houding en gebaar onder de kunsten een eereplaats innam.

Nadat de gordijnen opengeschoven zijn, komen onder zachte muziek de Florentijnen op het tooneel, een loggia voorstellend met uitzicht op een zonnig landschap; Lorenzo en Lucretia, in hun zware kleeding van sombere kleur, dalen langzaam de trap af, en zetten zich voor in de zaal; dan volgen hofstoet en gunstelingen, in groepen van twee of drie neerdalende, een eerbiedige buiging makend voor hunnen vorst; er is in dit trapafwaarts komen van dezen kostbaar gekleeden stoet in bestudeerde willekeur van groepeerings, zulk een gulle beweging en kostelijk kleurenspeel, dat men er de beperktheid aan ruimte bij vergeet.

Men had hier gelegenheid de vrouwenkleeding te bezien; deze heeft een bijzondere charme; in tegenstelling met de kostuums der mannen komt deze de moderne wijze van kleeden tamelijk nabij; ze is eenvoudiger en minder flodderig; hetzelfde geldt van de kapsels, die strakker zijn; ze hebben versiersels van gouden netjes of banden; ondanks deze simpelheid is de indruk rijk en tevens bekorend.

Een Florentijn deelt dan den wensch mede ter eere van Lorenzo's terugkeer op de loggia tafereelen uit Plato's leven te vertoonen. Als het gordijn weer opengaat stelt het tooneel een Grieksch nachtfeest voor; er wordt klassiek gedronken en gemind; voor die feestende Grieken was goed wat schoon is; Plato echter heeft begrepen dat de schoonheid niet het hoogste is, dat men bereiken kan; hij wil deze levenswijze vaarwel zeggen en wijsheid zoeken. Er heerscht op het tooneel een zacht verspreid licht, de voorgrond blijft in half donker; eerst doen eenige meisjes in bekoorlijk gewaad van dunne witte stof een kwijnenden dans, in sobere beweging zwaaiend met bloemkransen; zij blijven meest in het half duister van den voorgrond, waar de fijne silhouet en het doorzichtig gewaad hun een uiterst teer, haast onstoffelijk voorkomen geven.

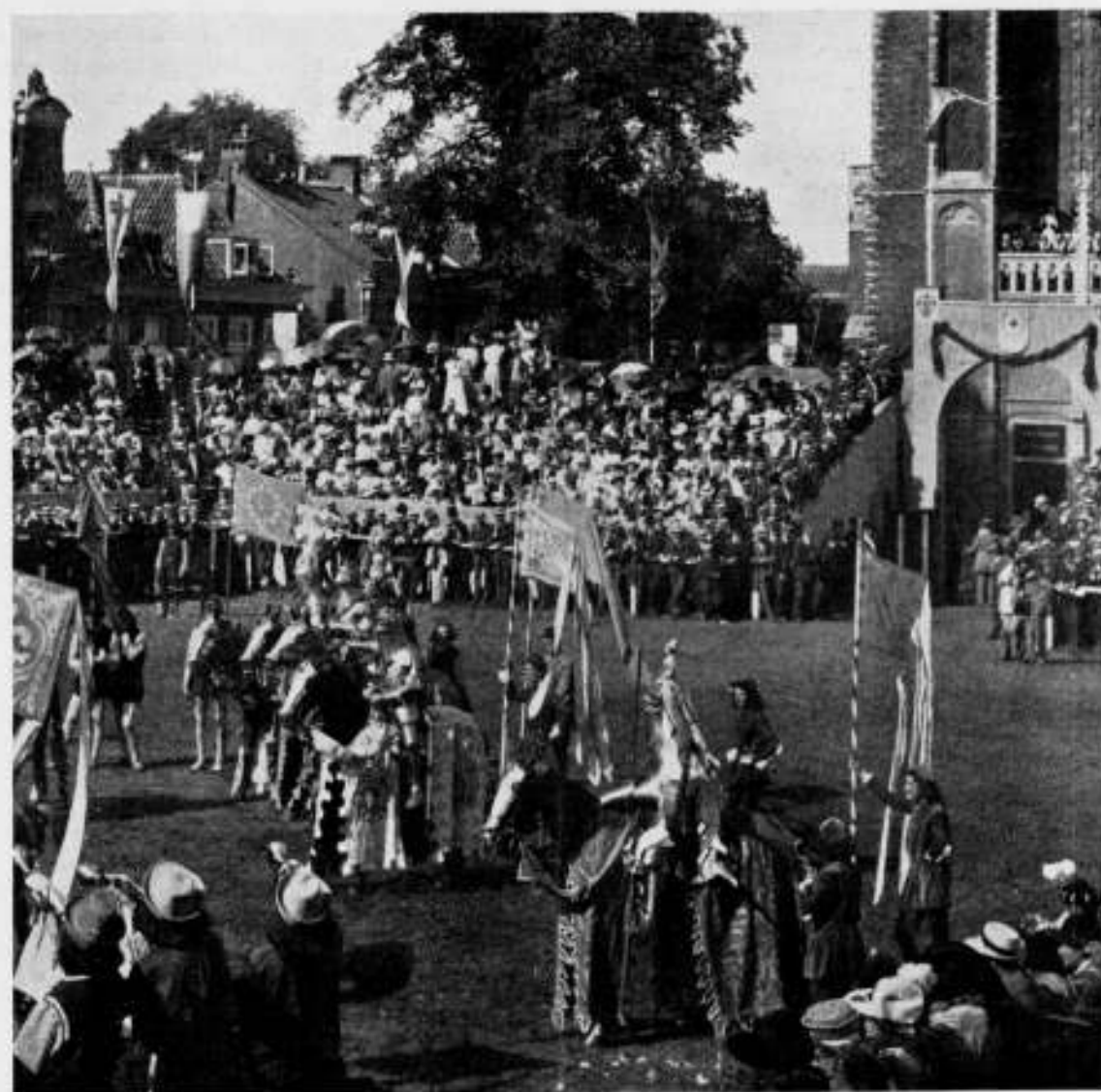
De muziek speelt gedurende de geheele voorstelling, deels begeleidend, deels zelfstandig; de componist Koeberg verdient

lof voor dit omvangrijk werk, dat frisch en bekorend is, met vele goede melodische en rhythmische vindingen.

Boutens maakte den tekst, Royaards was regisseur; ze werden bijgestaan door Vogelsang, van allen was het werk artistiek.

Het is vooral de decoratieve werking der verschillende tafereelen, die indruk maakt; van de costuums, meest gekozen in nuances van grijs, beige, geel en licht-blauw, bewondert men de subtiele kleuren en de rijke plooiën-beweging. Het tafereel in Egypte, waar Plato, na leerling van Socrates geweest te zijn, tot Isis-priester wordt gewijd, is belangwekkend om de mystieke en stemmende waarde. De uitvoering was gebrekkig, maar verrijkt met eigen verbeelding was het eene voorstelling, uitmuntende door eene zeer voorname schoonheid.

Den volgenden dag werd het steekspel gegeven, door Lorenzo aan Lucretia aangeboden; op de Markt tusschen de Kerk en het standbeeld van Hugo de Groot is het tournooi gebouwd. Het standbeeld is handig omkokerd tot een torentje, het wordt geflankeerd door twee ingangen, ervoor is de tribune voor het hof. Recht daartegenover is de groote ingang, waardoor de spelers binnentreden; in het midden der beide lange wanden zijn twee tribunes afgescheiden, de rene voor de koninklijke familie, de andere voor de juryleden van het tournooi. Deze vier rustpunten geven aan het geheel een aangename verdeling. De bouw is van den heer A. van der Lee, de versiering, door J. van den Berg gemaakt, is zeer eenvoudig; alle hout dat bij bezetting der zitplaatsen zichtbaar blijft is met een ruwe zandsteenkleurige stof bekleed, met eenvoudig chablone-ornament in blauw. Het stuk wand achter de tribunes is met groen doek bekleed, versierd met wapenschilden. Daar bovenuit zijn vlaggestokken met fleurige wimpels aangebracht; de vier voornoemde midden partijen zijn architectonisch en decoratief rijker behandeld. De koninklijke loge is inwendig met wit flanel bekleed, waarvan het zolderbespansel zwarte noppen heeft gekregen, waardoor het aan hermelijn-bont herinnert.

FLORENTIJSCH TOURNOOI OP DE MARKT TE DELFT. GROEP VAN DEELNEMERS.

Naar photo CH. ABRAAS, Delft.

Met hier en daar wat laurier boompjes en ander groen is de geheele versiering genoemd; maar niet het geheele beeld beschreven, want de groote warmkleurige Nieuwekerkstoren als statige dominant aan de eene zijde, het mooie stadhuis van Hendrik de Keyzer, dat er nu met zijn feesttoel van guirlandes en vlagedoek zoo behoorlijk uitziet, aan de andere zijde, geven aan het geheel een zekere wijding en houden de herinnering aan vervlogen tijd wakker.

Een lange looper, over de geheele lengte der arena gelegd, verbindt ingang en tribune; langzaam komt de stoet binnen, eerst de kinderen bloemen strooiend onder het uitvoeren van darte bewegingen, daarna een aantal meisjes twee aan twee, zingend een steeds herhaald motief, waarbij ze een zacht dijpende danspas uitvoeren en bloemen werpen; dan verkondigt de schal van tweemaal vier klaroenen de komst van Lucretia; zij wordt gevolgd door haren hofstoet, in de kleedij der Vroeg-Renaissance, waarlijk een prachtige optocht.

Als Lucretia zich op de tribune te midden van hare edelen, edelvrouwen en gunstelingen heeft neergezet, begint na vele ceremoniën het steekspel; het Florentijnsche tournooi leent zich daar zeer goed toe, omdat dit onder den beschavenden invloed van het humanisme tot een elegant spel van rijkunst en behendigheid was geworden; de voorstelling bewees, hoe dit bij een winst aan schoonheid toch het sensatie-wekkende niet had verloren. Nadat nog eenige andere voorstellingen van rij- en vechtkunst waren gegeven, en er

eenige grappen vertoond waren, verliet de stoet onder het luiden der beide wachthoudende torens, weder het tournooiveld; met de hulp van een zuidelijke zomerzon, die aan het feest luister bijzette, was het een schouwspel geweest, waarvan de schitterende en pakkende schoonheid de aandacht der toeschouwers onafgebroken had geboeid.

Zoo is deze maskerade geslaagd door den ijver der studeerenden en de verdienste der medewerkers, vooral Henricus wiens krachtige geest van dit feest een harmonische schoonheid heeft gemaakt; ik noemde hem reeds als een typische figuur van onzen tijd, een sterke vertolker eener weke kultuur. Hij kon noch wilde ons de zuiver Florentijnsche kunst geven, maar de oude vorm in een nieuw licht geplaatst; hierin blijft iets onbevredigends. Er was nog iets, dat hiermee samenhang, het onvoldoend begrip der deelnemers van hun rol; er waren weinigen onder hen, die hun kostuum waardig wisten te dragen. Er is weer bewezen, dat het oude niet in volle schoonheid kan herboren worden en bij alle waardeering blijft de vraag over, of men een volgende maal, met eene moderne gebeurtenis of gedachte tot onderwerp der feesten te nemen, niet tot nog schooner resultaat zou kunnen komen.

M. G. M.

EEN EN ANDER OVER VENTILATIE.

Door F. G. UNGER, w. i., 's Gravenhage.

(Vervolg van bladz. 487.)

Als voorbeeld van een welgeslaagde toepassing van een ventilatiesysteem op een groot gebouw noem ik de inrichting tot luchtversching in den nieuwen schouwburg te Neurenberg. *)

Waar deze inrichting gelijktijdig dient ter verwarming van het gebouw zal ik tevens een en ander over de centrale verwarming mededeelen.

In den schouwburg te Neurenberg is toegepast het beginsel der omgekeerde ventilatie d. w. z. de verse lucht wordt

omzetten daarvan in bruikbaren, stoffelijken vorm ligt een wijde kloof, die meestal slechts met veel moeite en met besteden van veel werkkraft is te overbruggen. De techniek bezit voorbeelden te over om dit te bewijzen.

Ook bij alle andere ventilatie-systemen zijn bij de uitvoering uitkomsten verkregen, die menigmaal verre van bevredigend waren te noemen en daarbij wel ten deele waren toe te schrijven aan onjuistheden van het beginsel.

De opvattingen der deskundigen omtrent de goede en slechte eigenschappen der verschillende ventilatie-systemen zijn zeer verdeeld en de vele gedachten, die over dit onderwerp al sinds tal van jaren zijn gewisseld, vormen wel het beste bewijs voor de stelling, dat door redeneering alléén niet is uit te maken welke richting men uit moet.

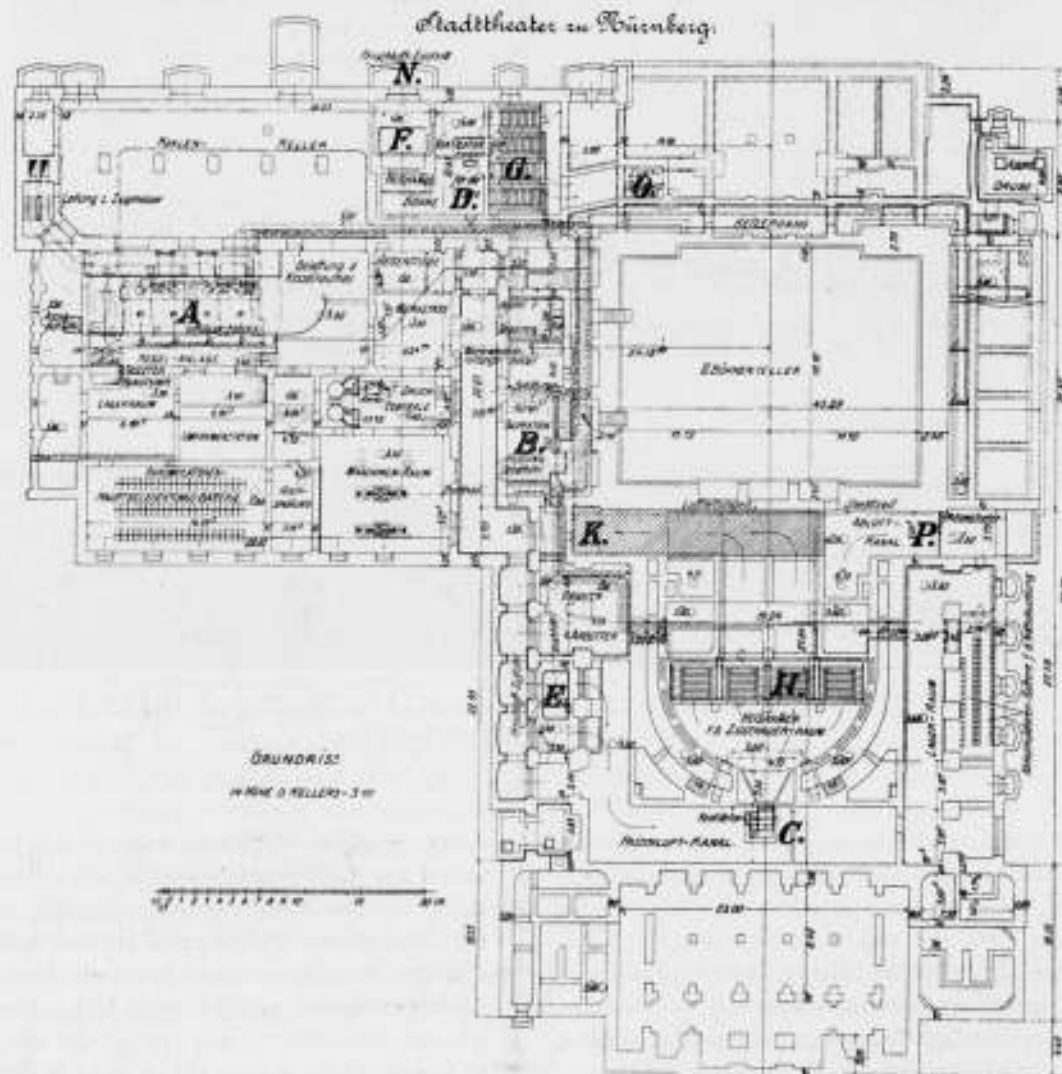

fig. 17

van boven naar beneden door het gebouw gevoerd en wel geschiedt dit door de werking van eenige ventilatoren welke voortdurend zuivere buitenlucht door toevoerkanalen naar de zoldering van het gebouw drukken, al waar de lucht zich door tal van openingen in de ruimten, bestemd voor de toeschouwers en in die van het tooneel verspreidt en naar omvang gedreven wordt, om daar naar buiten te ontwijken.

De omgekeerde ventilatie is reeds meermalen in de praktijk uitgevoerd, echter lang niet altijd met aan de verwachting beantwoordende resultaten. Hier zij er echter met nadruk op gewezen, dat zulks niet moet worden toegeschreven aan de onjuistheid van het beginsel, doch aan die van de uitvoering. Tusschen het hebben van een idee of plan en het

*) Omtrent aan een voordracht door O. Krell op het congres voor verwarming en ventilatie te Weenen gehouden, voorkomende in de „Gesundheits-Ingenieur“, 1907.

Een oordeelkundige, nauwgezette bestudeering van de toepassingen der verschillende systemen en van de verkregen uitkomsten kan ons slechts een juist inzicht geven in de waarde der systemen wat betreft hun geschiktheid voor de praktijk en daarom komt het mij nuttig voor de hierboven genoemde inrichting te beschrijven, waarmede alleszins bevredigende uitkomsten zijn verkregen.

Alvorens tot de gedetailleerde uitwerking van de plannen voor den nieuwen schouwburg te Neurenberg over te gaan, werd een commissie benoemd om een oplossing te geven voor het vraagstuk der luchtversching en verwarming van dit gebouw, welke commissie in de gelegenheid werd gesteld verschillende groote gebouwen in andere steden te bezoeken, ten einde zich een oordeel te kunnen vormen over de uitkomsten met verschillende systemen verkregen.

Dat het ventilatie-vraagstuk voor de moderne groote ge

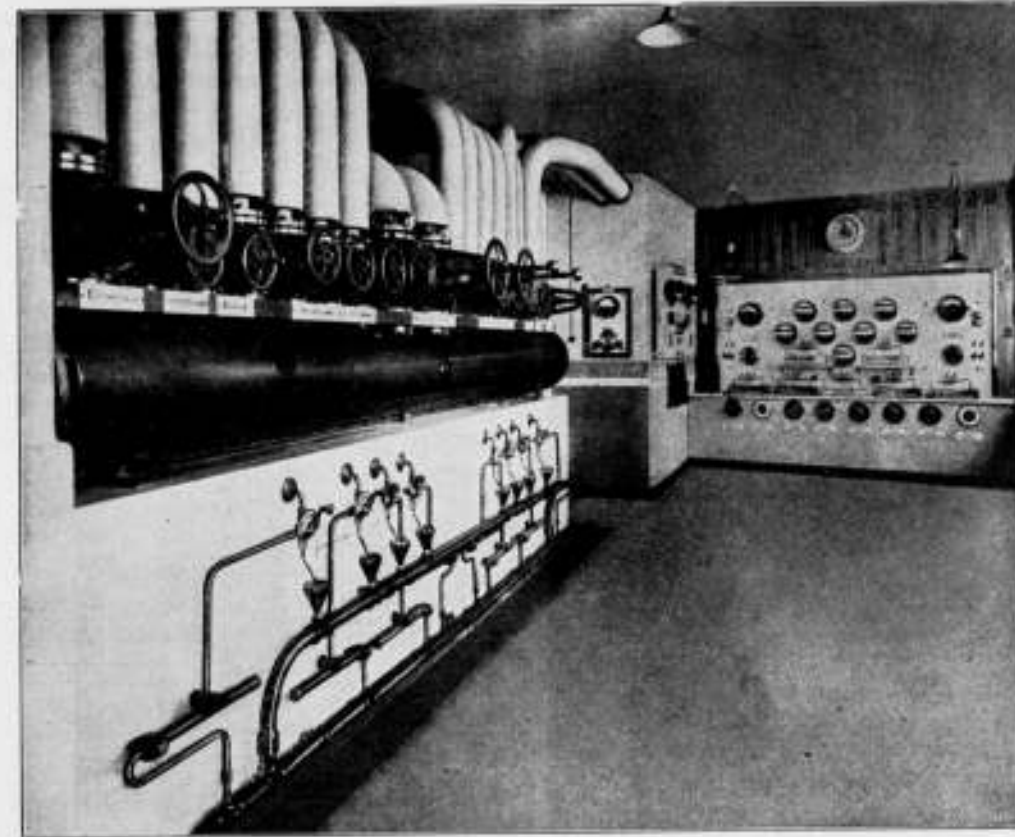

fig. 16.

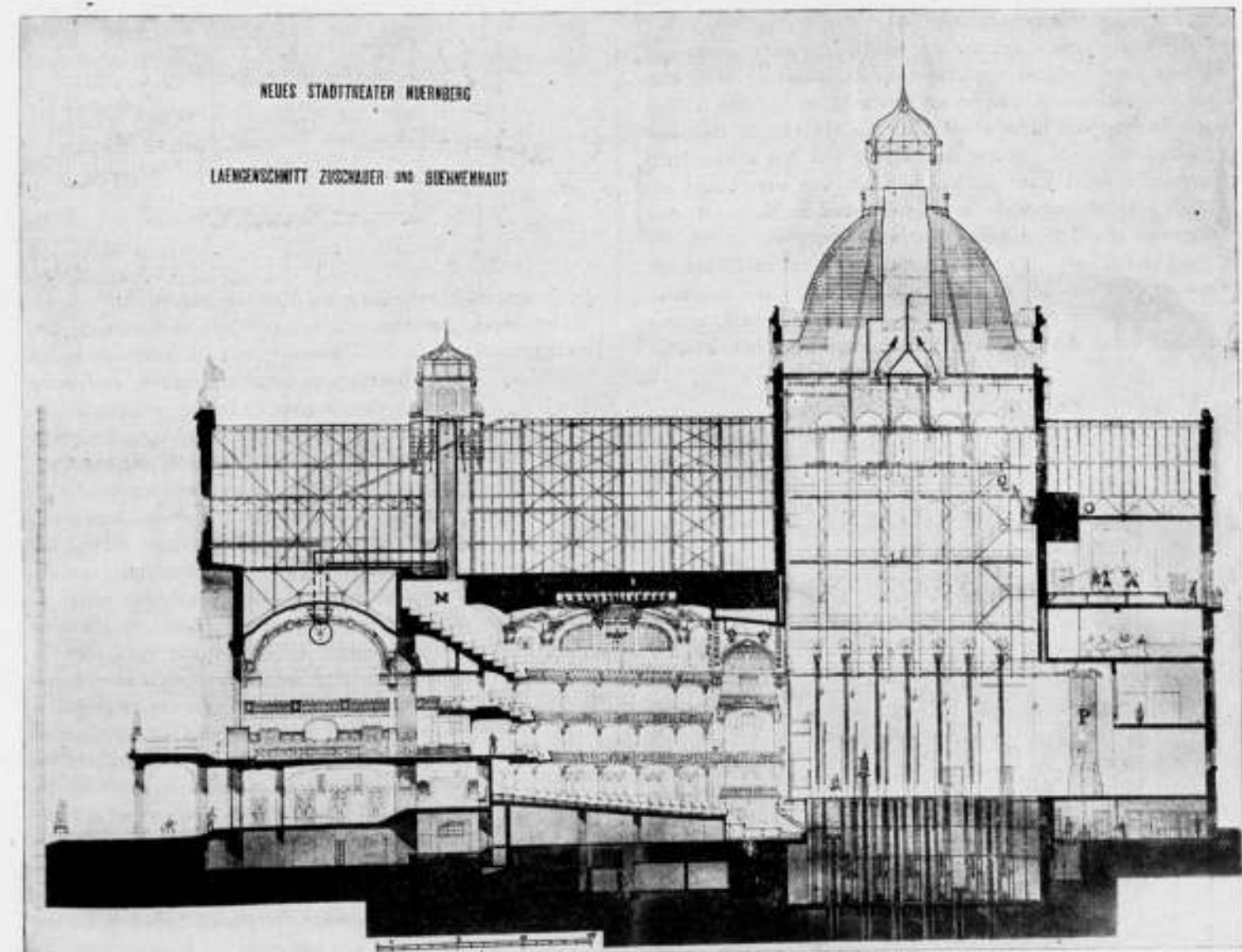

fig. 18.

bouwen in een geheel ander stadium is getreden sinds het gebruik van electrisch licht algemeen dat van gaslicht heeft verdrongen, zal wel een ieder duidelijk zijn, doch kan ook

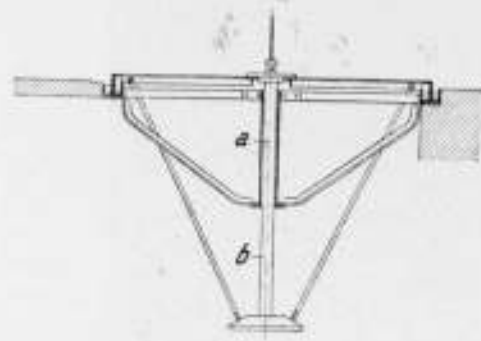

fig. 19.

blijken uit de volgende cijfers, opgemaakt voor den schouwburg te Weenen.

Door de 3000 bezoekers, welke dit gebouw kan bevatten, werden per uur 225,000 warmte-eenheden (W. E.) afgegeven en 60 M³ koolzuur ontwikkeld, terwijl door 7000 gasvlammen 5,000,000 W. E. en 350 M³ koolzuur werden voortgebracht. De temperatuur op de hoogste rangen bedroeg dan ook e.a. 70 C° en was, wegens de sterke verontreiniging der lucht, toepassing van ventilatie van boven naar beneden onmogelijk.

In alle schouwburgen, welke door de commissie werden bezocht, was min of meer tocht te bespeuren bij het openen der ingangdeuren en plantte deze tocht zich voort tot in de ruimte voor de toeschouwers, niettegenstaande soms een drietal ingangdeuren achter elkaar waren geplaatst.

Bij een nieuwen schouwburg geschiedde luchttoevoer van boven door middel van twee op de zoldering geplaatste schroefventilatoren van meer dan 2 M. middellijn. Bij het openen van een klein venster ter hoogte van de bovenste galerij, e.a. 20 M. boven den ingang van den schouwburg stroomde lucht naar binnen, inplaats van naar buiten en bleek dus de neutrale zone meer dan 20 M. boven den beganen grond te liggen.

Bij 20 C° binnentemperatuur en 5 C° en 20 C° buiten-temperatuur bestaat dan op de buitendeuren een overdruk van buiten naar binnen van 1,35 resp. 3,83 m.M. waterkolom, welke drukkingen o. a. ook voorkomen in behoorlijk

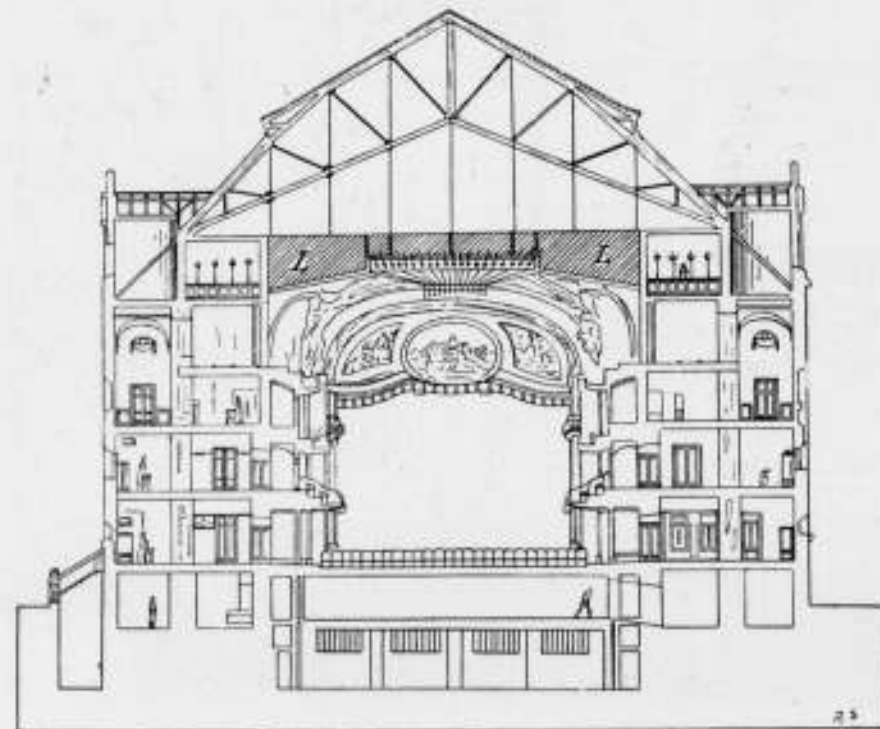

Fig. 20.

trekkende schoorsteenen van verwarmings-inrichtingen. Een overdruk van 3,83 m.M. doet de koude buitenlucht met ca. 7,5 M. snelheid per seconde naar binnen stroomen en dit

Theatertheater zu Weenenberg.

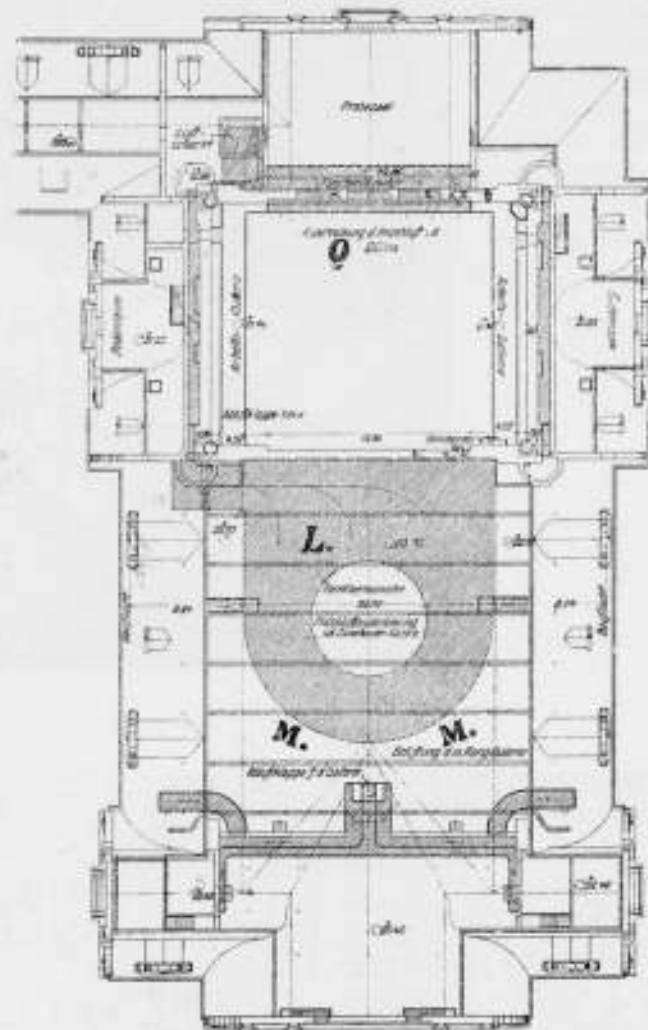

Fig. 21.

geeft natuurlijk aanleiding tot klachten over tocht.

Het bleek dus dat het gebouw zoo ondicht was, dat, niettegenstaande de ventilatoren een luchtstroom van boven naar beneden moesten verwekken, zij hertoe niet in staat waren en in weerwil van de hoeveelheid lucht die zij toevoerden, toch nog een luchtstroom van beneden naar boven ontstond.

Een ander voorbeeld voor de ondichtheden van schouwburgen bood een dergelijk gebouw, waarin proeven werden genomen terwijl het niet bezet was. Hier was ventilatie van beneden naar boven aangebracht.

Nadat het scherm was gezakt en alle ventilatieopeningen en deuren zoo goed mogelijk waren gesloten, werd de ventilator met een vermogen van 50,000 M³. per uur en geplaatst in den kelder, in gang gezet.

Toen nu een deur, aangebracht in het verwarmingsvertrek waarin de ventilator de lucht stuwde, een weinig werd geopend, bleek dat de lucht niet door den kier naar buiten stroomde, doch dat lucht naar binnen werd gezogen. De ondichtheid van het gebouw was bij een temperatuurverschil tusschen binnen en buiten van ongeveer 13 C° zoo groot, dat er meer lucht door het gebouw werd gevoerd dan alleen de ventilator in staat was te leveren.

Het resultaat van de studiereis der commissie was, dat geen der bestudeerde installaties geheel ten voorbeeld kon dienen voor de ventilatieinrichting van den nieuwen schouwburg en werd dus, in verband met de opgedane ervaring, besloten de luchtverschieving geheel naar eigen inzichten in te richten.

Uit het hier volgende zal blijken tot welke uitvoering men is gekomen en welke uitkomsten daarmede zijn verkregen.

In den nieuwen schouwburg te Neurenberg is plaats voor 1420 toeschouwers. Toeschouwerzaal en toneel zijn door een massieven muur volledig van elkaar gescheiden. Als eenige opening bevindt zich daarin slechts een deur ter hoogte van het parket, terwijl het toneel door een ijeren scherm geheel van de zaal kan worden afgesloten. De verwarming van de zaal geschiedt door het invoeren van op temperatuur gebrachte buitenlucht, welke tevens tot luchtverschieving dient. De lucht wordt verwarmd door ze te voeren over buizen, waarin lagedruk-stoom, die wordt voortgebracht door vier lagedruk-stoomketels. In de zaal zijn geen verwarmingsstoelstenen geplaatst, het toneel wordt ten deele verwarmd door radiatoren geplaatst in den zich daaronder bevindenden kelder. De lucht, verwarmd door deze radiatoren, stroomt door roosters in de zoldering van den kelder naar het toneel. Bovendien zijn verwarmings-buizen geplaatst onder de galerij, waarover het personeel, dat de decors bedient, zich beweegt. De overige vertrekken worden direct verwarmd door lagedruk-stoom.

De stoom van de ketels wordt gevoerd naar de bedieningskamer, zie fig. 16, en van daaruit door een verdeelstuk geleid naar de verschillende te verwarmen toestellen. In deze bedieningskamer zijn ook opgesteld de verschillende instrumenten om de luchtsnelheden, temperaturen enz. te meten. Zie fig. 16, achtergrond.

De verse lucht voor de ventilatie wordt aangevoerd door twee centrifugaal ventilatoren elk met een vermogen van 50,000 M³. per uur bij 150 omwentelingen per minuut. De ventilator voor toevoer van lucht in de zaal is geplaatst in de kelderverdieping bij C (fig. 17, platte grond van de kelderverdieping en fig. 18) en zuigt de lucht uit den tuin aan. De ventilator voor toevoer van lucht voor het toneel is geplaatst bij D (fig. 17) en zuigt de lucht van het terrein achter den schouwburg.

De luchttoevoerkanalen kunnen luchtdicht worden gesloten door zgn. hydraulische luchtkleppen (fig. 19). Deze plaatvormige kleppen worden in vertikale richting bewogen en zakken met den rondgaanden naar onderen gekeerden rand bij het neerlaten in een met vloeistof gevulde goot, zoodat op eenvoudige wijze een luchtdichte afsluiting wordt verkregen. De regeling geschiedt van uit de bedieningskamer.

In de luchtkamers G en H wordt de toevoerlucht door radiatoren op de gewenschte temperatuur gebracht. De verse lucht wordt door den ventilator C (fig. 17 en 18) in de verwarmingskamer H gedreven en van daar door een opgaand kanaal K naar de ruimte L boven het plafond van de zaal gevoerd fig. 18, 20 en 21 (platte grond van de zolderverdieping). Uit de ruimte L treedt de lucht door 3408 openingen van 65 m.M. wijde en verdeeld over het oppervlak van een cirkel van 10 M. middellijn in het midden van het plafond in de zaal. Deze openingen worden aan het oog onttrokken door de daaronder aangebrachte electrische lichtkroon. Bij M (fig. 18 en 21) zijn nog een paar openingen aangebracht om direct verse lucht te kunnen aanvoeren op de galerij.

(Wordt vervolgd.)

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

Architectura no. 27. Dr. Heinrich Schliemann. Biographie van dezen grooten archeoloog, den selfmade man, zonder eenige academische of schoolopleiding. Interessante mededeelingen over zijn eenvoudige jeugd, zijn hard werken, zijn avontuurlijk leven, tot hij in 1844 in Petersburg zijn fortuin maakt, in 1863 zijn zaken neerlegt en in 1871 zijn beroemde opgravingen begint.

Opvoeding ontrent schijn en werkelijkheid. Critiek op het verkoperd aardewerk, door Joh. Hoogeboom met antwoord van Van Baalen.

Technisch gedeelte. Een Stationsgebouw verrold. Beschrijving van het verrollen van het stationsgebouw aan den Dam te Antwerpen; het gebouw zwaar 3000 ton moest 1,6 M. opgeheven, 33 M. voorwaarts verrold, 13 c.M. zijwaarts opgeschoven en 3/2 graad omgewend worden. De losmaking en opheffing geschiedde door 330 st. schroefvijzeis van 7 c.M. dikte, met een schroefdraad van 1 c.M. dikte, een schroeflengte van 33 c.M. en een hefvermogen van 20 ton elk; het verrollen geschiedde op stalen walsen. De uitvoering slaagde volkomen.

Beknopte Vastheidsleer van F. Wind. Vervolg.

De Bouwverld no. 28. *De verheffing der Baksteenijverheid*, uitreksel van de voordracht van den regerings- en bouwraad M. Hasak, waarin na een historisch overzicht gewezen wordt op de weinige belangstelling voor dit materieel in Berlijn.

De openbare Leeszaal en Boekery te Groningen door Anton J. Sanders arch. met afb.

Bij de rubriek: Boek en Tijdschrift: *Academy architecture* en *architectural Review*, met 2 afb.

De Opmerker no. 27: *De Engelsen op het Weener Congres.* Mededeelingen uit „The British Architect”, waarin bevestigd wordt, wat meer verteld is, dat Engeland een treurig figuur maakte op het Congres te Weenen. Dit heeft zoowel aan de Engelse architecten zelf als aan de zeer onvoldoende organisatie van het congres gelegen.

Cursus voor Voortgezet en Hooger Bouwkunst-onderricht; vermelding van het programma der cursus.

Varia: Joodsche Kunst; overgenomen uit de N. R. C. die een beschrijving van de tentoonstelling van Joodsche Bouw- en Sierkunst te Dusseldorf gaf.

J. H. Leliman. Kort bericht over diens 80-jarig jubileum.

De Restauratie van Heringa-Slate te Marssum, beschrijving van de restauratie door den arch. J. F. L. Frowein, voorkomende in de Leeuwarder Courant.

Onze Kunst; no. 7, Juli. *Een schilderij in tempera toegeschreven aan Hugo van der Goes*, met afb.

Kunst van Heden, bespreking van de tentoonstelling van werken van moderne Belgische schilders, ingericht door de Maatschappij „Kunst van Heden” te Antwerpen, met afb.

K. P. C. de Bazel, door C. W. Nijhoff, vervolg; levensbeschrijving, met reproducties naar zijn bouwwerken, ornament-details, enz. *Elberfelder Battiken* door J. A. Loeber. Slot met afb.

In tegenstelling met Nederland wordt in Duitschland van officiële zijde deze nieuwe versieringskunst aangemoedigd: prof. Fleischer-Niemann aan de school te Breslau, de Practere te Zurich en schrijver aan de Elberfelder school; interessante mededeelingen geeft de schrijver over het battiken op leer, perkament, hout, papier, ivoor, metalen, enz.

Het Huis Oud en Nieuw no. 6. *Oud-Amsterdamsche Poortjes II* door H. la Croix. De welbekende poortjes als: ingang van het Werkhuis, de verschillende poortjes van het Waaggebouw, de hoofdingang van het „Huis met de Hoofden”, eenige kiekjes van het voormalig Buitengasthuis, enz. met beschrijving en uitstekend gereproduceerd.

Het kasteel Zuylenstein, door H. M. Werner, met een 6 tal afbeeldingen en beschrijving.

Het West-Friesch Museum te Hoorn, vervolg door J.C. Kerkmeyer, met afb. van enkele zeer fraaie kisten uit de 17e eeuw.

Gebouw der Sociëit „Amicitia” te Dordrecht, met afb.

Deutsche Bauzeitung No. 54. *Die Festhalle in Landau (Pfalz)* arch. H. Goerke. Slot met afb. van de gevels, welke modern

Duitsch en vrij onbelangrijk zijn te noemen en met beschrijving en berekening der gewapend-beton-constructies bij de Tooneelopening, de trappen enz.

Baukünstlerische Bestrebungen in Bremen. Slot met afb. van een ontwerp voor een dorpschool in boerenwoningstijl en een Bremer deel, op de Kunstgewerbe Ausstellung in Dresden.

Deutsche Bauzeitung No. 55. Villenkolonie für Herrn E. Voigt in Rothenburg ob der Tauber. met afb. arch. Ph. Kahm. Met veel talent zijn een 6-tal kleine landhuizen geplaatst aan ééne zijde op een bestaanden ringmuur; de rustige eenvoudige architectuur sluit goed aan bij het middeleeuwsche karakter van dit bekende stadje.

Begriffe der Ränne, welche von dauernder Aufenthalte von Menschen gezeugt sind, in der Berliner Baupolizei-Ordnung, door Bauinspector Wendt. In zijn praktijk is het den schrijver herhaalde malen gebleken, dat zelfs in de kringen van architecten geen juist begrip bestaat omtrent voortdurend bewoende vertrekken; daarna geeft hij een beschrijving van wat daaronder volgens de Berlijnsche verordening moet worden verstaan.

Techniker im Magistrat. In dit artikel wordt de wenschelijkheid verdedigd dat het voorbeeld van de steden Hannover en Göttingen, waar in de magistrat ook een technicus als gelijkgerrechtigd medelid zitting heeft, in vele andere plaatsen gevolgd zal worden.

La construction Moderne no. 40 n.a. Inmoules à bon Marche. arch. M. Azicre. Geveltekening van het in het vorig nummer besproken gebouw.

Thermes Populaires. Bespreking van den eersten prijs van het concours Chenavard, het ontwerp van Drouet, met 4 afb., een groot opgezekt plan met gebouwen en tuinen, in den geest van de Romeinsche tuinen; de architectuur modern-Fransch-klassiek, groot van allure, maar oppervlakkig.

Les amis de Versailles. Deze nieuwe vereeniging stelt zich ten doel geld te verzamelen voor het onderhoud van Versailles; het was noodig dat door dit initiatief werd ingegrepen, daar de Staatstoeilage niet voldoende blijkt voor de goede instandhouding van het park; de hut van Trianon is bijna een rutte; Petit Trianon is zoo goed als zonder toezicht enz.

Building News 5 July. The age of Everything-made easy. Bespreking van het boek van Anatole France: Sur la Pierre Blanche, beschrijving van voorhistorischen, klassieken, Middeleeuwschen en vooral van den toekomstigen tijd.

An American Clergyman's Views on Architecture; naar aanleiding van het Pan-Angelican Congres vergelijkt een Amerikaansch geestelijke de Amerikaansche en Engelsche bouwkunst; vol bewondering voor de schoonheid der Engelsche gebouwen, erkent hij dat men in Amerika in vele opzichten veel practischer is, zoo bij het verbouwen van oude huizen, plattegronden van openbare gebouwen enz.

London Churches, Ancient and Modern, by Francis Bumpus. Bespreking van dit boek met afb.

Granada, Present and Bygone, by Albert F. Calvert 7 s., 6 d. London J. M. Dent & Co., Bedford Street, Covent Garden, W. C. Bespreking van dit boek, dat geïllustreerd is met 20 gekleurde platen en vele pentteekeningen, enz. waarvan enkele gereproduceerd zijn.

Onder de platen vinden we:

Oude Meubels, laatste aankoop voor de S. Kensington Collection *Ontwerp County Hall* van T. C. Jackson.

Gevel detail ontwerp County Hall van Th. Davison.

Landhuis Hedgerooms, arch. Ashley en Winton Newman.

Garden-Court and Observatory, tuinarchitectuur van Mawson.

BERICHTEN

BINNENLAND.

De heer Herman J. de Vries meldt dat zij, die zich wenschen aan te sluiten bij de Nederlandsche Congresgangers, vertrekkende 1 Augustus naar Londen, voor 9 Juli zich daarvoor moeten opgeven, adres: Burgeravondschool, Haarlem.

Gebruik loodhoudende verven. Verschenen is het practadvies van B. en W. van Zaandam, op de adressen van het bestuur van de Sociaal Technische Ver. van Demoor, Ingenieurs en Architecten, e. a., waarin wordt verzocht voor gemeentel-

eigendommen geen loodhoudende verven te gebruiken. Uit het door het dagelijksch bestuur ingewonnen rapport van de afdeling Zaandam van den bond van Ned. Schilderspatroons blijkt, dat loodwit als één der beste materialen voor deugdzam verfwerk wordt geacht en derhalve als onmisbaar materiaal moet worden beschouwd, terwijl het bezwaar van loodwitvergiftiging kan worden ondervangen, door loodwit in olie gemalen en onder zegel te betrekken uit ter zake gunstig bekend staande fabrieken, daar loodvergiftiging door het aanmaken of mengen der verf tot een minimum wordt teruggebracht, aangezien de fabrieken beschikken over de noodige afgesloten maal- en buitloestellen, stofzuigers, enz. Het is uit dien hoofde, dat den Gemeenteraad in den laatst aangewezen zin wordt voorgesteld te besluiten en zulks in afwachting van het eind-rapport der betreffende staats-commissie ten opzichte van deze materie.

Bedrijfshygiëne. Dr. L. Heyermans uit Amsterdam heeft op de 59e Alg. Verg. der Ned. Maatsch. tot bevordering der Geneeskunde een voordracht gehouden over medische en technische hygiënist.

Spr. had inzonderheid het oog op de bedrijfshygiëne en den eisch naar goede arbeiderswoningen, welke in den laatsten tijd zoo sterk op den voorgrond is getreden. Een eigenaardig verschijnsel is het echter, dat men, waar voorzieningen noodig werden geacht, zich daarbij heeft laten voorlichten door technici en de medici als ter zijde stelde.

Voor een deel is dat de schuld der medici zelve, daar de opleiding van den medicus tot nu toe niet is ingericht op de bedrijfshygiëne. Een afzonderlijke opleiding voor Gewerke-artsen zal dus noodzakelijk zijn, want ten slotte weet de technicus van hygiëne niets af en zal dus in belangrijke gevallen de voorlichting van de medicus niet kunnen gemist worden.

Spr. kwam tot de conclusie, dat:

1°. Aan de universiteiten behooren de bedrijfshygiëne en de beroepsziekten als aparte vakken gedoceerd te worden om de geneesheeren in staat te stellen zich te ontwikkelen als bedrijfs-hygiënist.

2°. Aan de Technische Hoogeschool behoort aan alle studenten onderwijs gegeven te worden in de grondbeginselen der hygiëne en bedrijfshygiëne in het bijzonder door een medischen leeraar, terwijl de technici door een technischen hygiënist gedoceerd moeten worden.

3°. In elke arbeidsinspectie behoort een medische bedrijfs-hygiënist aangesteld te worden met de bevoegdheid om — volgens het Belgische stelsel — door „medicins agréés“ speciale onderzoekingen te laten verrichten.

Onbewoonbaarverklaring. Het gemeentebestuur van Rotterdam heeft thans wat de toepassing der Woningwet betreft een voorstel bij den Gemeenteraad ingediend, dat een even noodigen als radicalen maatregel mag genoemd worden.

Tot die achterbuurten, welke in den meest desolaten toestand verkeerden, behoort zeker de Lange Pannekoekstraat. Daarom werd besloten hier krachtig in te grijpen.

In den laatsten tijd werd door de terugbouw van eenige nieuwe panden tot op 5 meter uit het midden een aanmerkelijke verbetering verkregen en thans is de geheele oude bebouwing onder handen genomen. Verschillende eigenaars bleken bereid tot ontruiming of verbetering hunner panden over te gaan, doch die van 32 bleven onwillig en stellen B. en W. daarom voor ten opzichte van deze tot onbewoonbaarverklaring over te gaan.

Oudheidkundige vondst. In een stuk weiland onder Hazerswoode heeft men bij het graven voor de fundeering van de gebouwen der Boskoopsche waterleiding, op vrij groote diepte, eenige aarden kannen van primitieven vorm, 2 metalen borden en een lei, waarop een hertenjacht gegraveerd was, gevonden; al welke voorwerpen vermoedelijk uit de 11e of 12e eeuw dateeren. Verder stuitte men bij het graven op een muurwerk, waarschijnlijk een overblijfsel van een oud ridderslot, dat daar eeuwen geleden moet bestaan hebben.

BUITENLAND.

Monument der Argentijnsche onafhankelijkheid. De Vlaamsche beeldhouwer Julius Lagae werd bekroond in den wereldwedstrijd, voor het monument der Argentijnsche onafhankelijkheid, uitgeschreven door de Regeering te Buenos-Ayres. Er waren in den voorloopigen wedstrijd 74 ontwerpen, 54 dezer werden afgevoerd na een eerste onderzoek. Onder de 20 anderen koos de jury er zes uit, en deze werden alleen toegelaten tot den beslissenden prijskamp. Onder dezen was een Duitscher, een Fransman, een Spanjaard, een Italiaan, een Belg en een Argentijn. Het

ontwerp van Lagae is breed opgevat en bestaat uit twee beelden, een fontein en verscheidene terrassen. Het bouwkundig gedeelte is het werk van den Brusselschen bouwkundige Dhurcque.

Vad.

Hamburg. De Senaat van de stad Hamburg heeft besloten tot aankoop van het houtsnijwerk van het beroemde logement „Stadt Hamburg“ te Bergedorf.

Keulsche Dom. De kosten van de restauraties van den Kölner Dom, die vooral het koor betreffen, bedragen 10.000.000 mark.

PERSONALIA

HENDRIK REIJENGA Tzn. †

Op 2 Juli II. overleed te Groningen de heer Hendrik Reijenga Tzn. In hem verliest de afdeling Groningen een verdienstelijk bestuurslid. Vele jaren achtereen tussche hem als bibliothecaris in het Bestuur.

Moesten zijne bezigheden als zoodanig door de omstandigheden steeds van betrekkelijk bescheiden omvang blijven, groot was steeds zijne belangstelling in den bloei van Maatschappij en afdeling. Naar zijne beste krachten werkte hij ter bevordering van één en ander mede.

De natuurlijke aanleg van den heer Reijenga dreef hem in zijne jeugd in de richting van het tekenonderwijs; hij verwierf dan ook de acte M. O. handteekenen. De omstandigheden hebben hem echter later aanleiding gegeven zich in hoofdzaak op een ander gebied te gaan bewegen. Het bedrijf zijns vaders namelijk, fabrikant van zinken ornamenten en overeenkomstige werken, werd door hem, na diens overlijden, overgenomen en voortgezet. Het is dan ook als zoodanig, dat de naam des heeren Reijenga in het Noorden des lands van algemeene bekendheid is geweest.

De heer Reijenga bereikte den ouderdom van bijna 57 jaar. Zij, die met het karakter van den overledene bekend waren, weten, dat ook in den kring der zijnen, zijn heengaan een moeilijk te herstellen verlies beteekent.

M. H.

De heer H. P. Berlage Nzn. is toegetreden tot de redactie van „De Beweging“.

RECTIFICATIE.

Op blz. 512 is bij het bericht: Proef-Siegbartbalken een hinderlijke correctiefout blijven staan:

In de 2de alinea 2de regel staat: vastgegoten met mortel van 1 c.M. op 3 zand; dit moet zijn 1 cement op 3 zand;

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 13 JULI.

KOLLUM. a. Afbreken lokalen van de school te Munnekezijl; b. buitenverven school en onderwijzerswoning aldaar.

Gembest, van Kollumerland. Bestekken ter secretarie der gemeente ter lezing. Aanw. gedaan.

DINSDAG 14 JULI.

GOES. Bouwen schuur en wagenhuis in den aden Rathpolder te Rilland.

De heer W. Kakebeke v.m. 8 1/2 u. te zijnen kantore, in de 's Heer Hendrikskindersstraat, alwaar bestek met voorw. en teek. à f 1 verkrijgb. zijn. Int. geeft de arch. D. de Koning.

WOENSDAG 15 JULI.

BOXTEL. Bouwen R. K. bijzondere jongensschool met patronaat en bijbehorende werken.

R. K. Kerkbest. van de parochie v. d. H. Petrus, n.m. 3 1/2 u. in het lokaal van de Wed. Th. van Son, alw. bestek en teek. ter inz. en à f 1,50 verkrijgb. bij den arch.

J. H. H. v. Groenendaal te Vught, die int. geeft. Aanw. 13 Juli, v.m. 10 u.

HEER (LIMB). Bouwen woonhuis Akenersteeweg.

Architect A. Deussen bij wien bestek en teek. verkrijgb. zijn.

WINSCHOTEN. Verbouwen winkelhuis aan de Langestraat aldaar.

De heer P. L. Dinkla n.m. 6 u. Bestek en teek. à f 1 te bekomen bij den bouwv. J. v. Lenning, die int. verstrekt.

DONDERDAG 16 JULI.

ASSEN. Bouwen winkel en woonhuis met magazijnen op het oude kazerneterrein.

De heer G. B. Postema 's av. 7 u. café „De Kroon“. Bestek en teek. verkrijgb. à f 1,50 bij architect J. v. Houten. Aanw. ged.

FRANKHUIS BIJ ZWOLLE. Bouwen acht woonhuizen te Westenhofte.

Architect M. Meijerink v.m. 11 1/2 u. in het koffiehuys van Dijk. Bestek en teek. à f 6 verkrijgb. bij de architect en worden nu de besteding à f 4 per ongeschonden stel teruggenomen. Aanw. 15 Juli v.m. 11 u.

VRIJDAG 17 JULI.

ECHTEN (FR.). Het bouwen van 6 werkmanswoningen in één perc., op een vrij terrein aan den kunstweg te Echten.

Bestuur der Bousveren. „Volksbelang“, v.m. 10 u. in het café van H. Muurling. Bestek en teek. tegen f 1 te bekomen bij E. Lourens, die int. geeft. Bijl. moeten worden ingeleverd 16 Juli, bij den voorz. J. Slump H.

terwijl in 2de kolom de 3de alinea van boven de zin: „Lijgende fotografie toont de balken onder de belasting van 6887 Kg. — 5.44 voudige zekerheid aan“, geheel vervallen moet.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:		
Gen. Bouwk. Opz. Teekenaar, ouderdom 22 jaar	salaris f	70.—
"	"	65.—
"	"	75.—
Gen. Bouwk. Opzichter	"	50.—
Opzichter Teekenaar	"	80.—
"	"	80.—
"	"	—
"	"	30.—
"	"	50.—
"	"	100.—
"	"	60.—
"	"	100.—
"	"	50.—
"	"	75.—
"	"	90.—
"	"	90.—
"	"	60.—
"	"	75.—
"	"	80.—
"	"	100.—
"	"	100.—
"	"	70.—
"	"	100.—
Opzichers	"	70.—
"	"	50.—
"	"	45.—
"	"	—
"	"	70.—
Teekenaars	"	110.—
"	"	40.—
"	"	75.—
"	"	60.—
"	"	90.—
"	"	60.—
"	"	45.—
Werkl. Opz. voor werktuigk. onderdeelen van bouwwerken, ouderdom	26	—
Machine Teekenaar	24	40.—

GIJSSENDAM. Bouwen school en verbouwen woonhuis te Neder-Hardinxveld en aanbouwen van een gang aan het schoolgebouw te Gijsendam, met bijkomende werkzaamheden.

Bestuur der Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs te Gijsendam en Neder-Hardinxveld, 's midd. 12 u. in de school. Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. bij Ds. K. J. Kaptein en A. Kersbergen Jr. te Gijsendam en bij den arch. G. Boelhouwer, 's Gravendijkwal 144; te Rotterdam. Aanw. 13 Juli, n.m. 3 u. te Neder-Hardinxveld en n.m. 4 u. te Gijsendam.

NIEUW-AMSTERDAM (DR.). a. Bouwen winkelbehuizing. b. glas- verf en behangwerken daarvan.

De heer S. Palm n.m. 2 u. ten huize van L. Koolker. Bestek en teek. tegen f 2,50 te bekomen bij de architecten de Lang en Leegstra, te Klazienaveen, die int. geven. Aanw. 13 en 15 Juli n.m. van 1 tot 3 u. Bijl. kunnen tot 16 Juli 's av. 10 uur ingeleverd worden bij den besteder.

MAANDAG 20 JULI.

DWINGELO (DR.). a. Verbouwen bestaande zuivelfabriek te Dwingelo. b. Aanbouwen directeurswoning voor genoemde fabriek.

Bestuur der roöp. stoomzuivelfabriek en korenmaaldierij. Bestek met teek. à f 1,50 te verkrijgen bij den architect A. Kooistra te Gorredijk, die int. verstrekt. Bijl. worden fr. ingewacht ten kantore van den directeur J. Klijzing.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

12 JUNI.

GOUDA (ONDERH.). Bouwen magazijngebouw voor den heer E. H. Rientjes, aan den Kleiweg. Architect H. J. Nederhorst Jr. Laagste inschrijver J. P. de Groot, f 3283, gegund.

29 JUNI.

MAKKINGA. Verbouwen coöp. roomboterfabriek „De Eendracht" en het maken van ketel- en machinelokaal met stoomschroeven. Laagste inschrijver W. de Vries, Oosterwolde, f 2624.

30 JUNI.

HENGELO (Ov.). Bouwen winkelhuis en een woonhuis aan de Haaksbergerstraat aldaar. De heer G. J. Spoolder.

Laagste inschrijver G. Ribberink, f 476.

MIDDRECHT. Verbouwen post- en telegraafkantoor aldaar. Gem. best.

Laagste inschrijver L. Mulckhuijs, Vinkeveen, f 3890, gegund.

TILBURG. Bouwen schoollokaal met overdeken en verdere aanhooren, aan het Hoog-Vensche Pad en den Beekschens Dijk, ald. R. K. Kerkbest. der Parochie St. Jozef.

Laagste inschrijver N. v. Herk, f 2300.

1 JULI.

BEUNINGEN. Verbouwen hulppostkant. aldaar. Archit. P. G. Buskens te Nijmegen.

Laagste inschrijvers H. J. Heshuisus en A. v. d. Water, Hees bij Nijmegen, f 2875.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-

schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsstraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Grootte Houtstraat 71^{oost}, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingstraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage: CAREL HENNY, Directeur; Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur, G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds nlt. 1907 1.304.200,60
Betaalde Brandschaden tot nlt. 1907 32.707.500,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. — W. J. v. N. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.

GOES. Bouwen nieuwe school en aanverwante werken. Bestuur der Vereniging „het Mosterdzaad."

Laagste inschrijver J. C. v. d. Weert, f 8997, gegund.

's-GRAVENHAGE. Verbouwen post- en telegraafgebouw te Gemert, en uitvoeren daarmede in verband staande werken. Min. van Waterstaat.

Laagste inschrijver A. Th. Vogels, f 10751.

ST. JANSTEEN. Het bouwen van een landbouwschuur. Den heer E. Steijaert.

Laagste inschrijver J. Bleijenberg, f 3475, gegund.

MEPPEL. Bouwen Hotel cafe-Restaurant voor rekening van D. Westerbeek. Archit. G. Otten Jansz.

Laagste inschrijver A. Zwicker, f 10346.

2 JULI.

DIEPENVEEN. Verbouwen O.L. scholen te Lettele en Colmschate. Gem. best.

Voor Colmschate. Laagste inschrijver J. Nikkels, Wiip, f 2095.

Voor Lettele. D. Ottenkamp, f 3150.

Massa. G. J. de Lange, Diepenveen, f 5065. Gunning aangehouden.

LOBITH. Bouwen O.L. school met onderwijzerswoning te Spijk. Gem. best. van Herwen en Aardt.

Laagste inschrijver P. Mijling, Nijmegen, f 18353.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 3en Augustus 1908, des namiddags ten half 2 ure (*Greenwich-tijd*), zal in het Centraal-Station te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek no. 1116:

Het opruimen en sloopen van bestaande dukdalven, remmingwerk en staanpijler, het plaatsen van een vierschorigen dukdalf en remmingwerk voor beveiliging van de draaibrug ten noorden van de Oosterdoksluis en het maken van twee houten steunpijlers, een en ander ten behoeve van het maken van een open doortuustussen het Oosterdok en het afgesloten Y. te Amsterdam.

Begrooiting f 21050.—
Voor rekening van den Staat der Nederlanden.

Het bestek met 3 teekeningen is tegen betaling van f 250 en het bestek zonder de teekeningen tegen betaling van f 075 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden ter plaatse op Woensdag 29 Juli 1908 des voorm. 11 uur Spoortijd.

De Raad van Administratie.

Aerogeengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout, -Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.

Asbestinen, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialhandel „STEEN-OORD", 's-Gravenhage.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius", Amsterdam.

Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845" 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsstraat.

Amberger Luchtgasapparaat, WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK. ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 3° Augustus 1908, des namiddags ten half twee ure (*Greenwich-tijd*), zal in het Centraal-Station te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1118:

Het maken van een Seinhuus op het Westelijk Stationsland te Amsterdam in verband met de vernieuwing van de Westelijke Viaduct.

Begrooiting f 11.500.—

Het bestek met teekening is tegen betaling van f 150 en het bestek zonder de teekening tegen betaling van f 075 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150 of op franco aanvraag aan dien Dienst met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op het terrein Woensdag 29 Juli 1908 te 10 u. 30 voorm. Spoortijd.

De Raad van Administratie

Excelsiorplaten. — GEERS, VAN DER VIJGH, Amsterdam.

„Flux" Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.

Gaskachels (nieuwste condensng). — OBELT, Amsterdam.

Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

Glas in lood. — J. B. J. BOUVY, Dordrecht.

Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.

Gegoten geteemleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.

Grondhoringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.

Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.

Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.

Haenslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.

Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.

Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Jalousien. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246-248, 250, Amst.

Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.

Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.

Lengtematen, dumstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.

Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.

Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.

Betonijzer „Kahn System", Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.

Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.

Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.

Bovenlichtsluiting „Flux". — VAN DE POLL, Purmerend.

Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co., Rotterdam.

Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren, J. LIPS Bzn., Dordrecht.

Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag", G. L. Schultz, Rott.

BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCARROO & ZONEN, Den Haag.

Cementmestiekdekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.

Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.

Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.

Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDER OBELT, Amsterd.

Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.

Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Closets. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.

Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.

Electriche licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.

Excelsiorplaten. — GEERS, VAN DER VIJGH, Amsterdam.

„Flux" Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.

Gaskachels (nieuwste condensng). — OBELT, Amsterdam.

Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

Glas in lood. — J. B. J. BOUVY, Dordrecht.

Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.

Gegoten geteemleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.

Grondhoringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.

Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.

Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.

Haenslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.

Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.

Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Jalousien. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246-248, 250, Amst.

Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.

Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.

Lengtematen, dumstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.

Liften. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)

Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.

Liften (Hydr. en electr.). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam

Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.

Looden en Inw. glasemail privaateleidingen. — OBELT, Amst.

Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.

Montegradiendruk. — H. J. MONDT, den Haag.

Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.

Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.

Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.

Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.

Plafondplaten. — Geau. MIJNLIEFF, Nijmegen.

Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.

Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL" POTLOOD.

Präcisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.

Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.

Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.

Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDER OBELT, Amst.

Rolliiken, Serredekking enz. — S. BRUGIOM, Arnhem.

Rolliiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.

Rolliiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam—'s Gravenhage.

Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.

Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.

Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.

Scotiae Bricks. IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.

SLOTEN EN VEGELIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.

Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.

Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.

Stalinrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.

Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-

werks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. n. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.

Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.

Stenen, Gevel, Sier. enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.

Stoengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.

Stoengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Beldert en Tegelen (Limburg).

Stoomtimmerfabriek. — GEERS, VAN MALSEN, Den Haag.

Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.

Urinoirs (Toilet). — H. HUIJCK & A. IMHOFF, Rotterdam.

Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.

Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.

Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.

Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.

Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DELINT, Delft, Den Haag.

IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.

IJzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.

Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.

Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

Zuiveraars van Gebouten, ASSMAN & Co., Amsterdam.

PAUL DEVIS.
IJZEREN EN STALEN BALKEN
BRUSSEL.
UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
te OUGRÉE (BELGIË).

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG, den 27sten Juli 1908, des namiddags ten 2 ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1147.

Het vergrooten en verbeteren van de wachterswoningen No. 8 en 67 op het station BLERIK.

Begrooiting f 1800.—

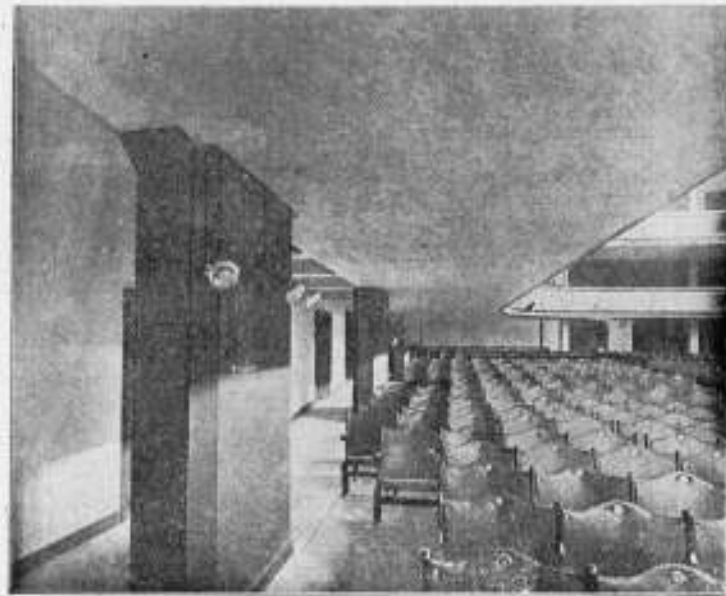
De besteding geschiedt volgens § 45 van het bestek.

Het bestek ligt van den 1den Juli 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te Maastricht en is op franco aanvraag (per brief) aangenomen Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 100.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 14den Juli 1908 ten 11 ure 30 voormiddag (*West Europeesche tijd*) te Blerik.

Utrecht, den 29sten Juni 1908.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

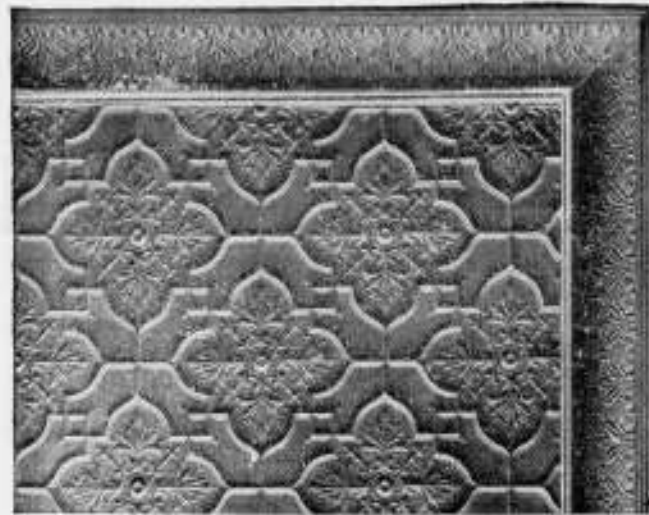
Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.

TELEFOON: 5341.

VLOERTEGELS, WANDTEGELS.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN **M. LUIJTEN,**
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

METALEN

Plafond- en Wandbekledingen.
Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zoals WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS, SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen. Zond ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis ten dienste.

WILLIAMS & Co.
WITTE HUIS — ROTTERDAM.

N. V. Scheja - Zwijndrecht.

Vloerbekleding zonder naden.

voor Schepen, Kantoren, Restauraties, Magazijnen, Scholen, Ziekenzalen, Machinekamers, Gangen, Trappen, enz.

Monsters en prijsberekening op aanvraag.

**BOVENLICHT
SLUITING HERKUL
LUIJKE & Co
ROTTERDAM.**

Bij den bouw van eene Gasfabriek worden gevraagd

Twee bekwaame

Opzichters-Teekenaars.

Salaris naar bekwaamheid. Schriftelijke sollicitatiën met overlegging van stukken, welke tot aanbeveling kunnen strekken en met opgave van verlangd salaris te zenden aan den Bouwmeester der Gemeente Deventer voor 22 Juli a.s.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —

van 3 tot 32 cM. voorraadig.

GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

tot 30 cM. voorraadig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Withs. S. M. Vloeijzer.

JAN HAMER & Co.,

Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Provinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens ons laatste en veel verbeterde systeem.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieglwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of Electricische Centrale bestaat is een

Amberger Luchtgasapparaat. het eenvoudigste, beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Rotterdam.

GROOTE
VOORRAAD

BETON-IJZER

STEEDS AANWEZIG

BIJ DE

N. V. DE NEDERLANDSCHE STAAL-INDUSTRIE,

v/h. H. E. O'VING Jr.

Kantoren . . . : GELDERSCHENKDE 31-33 (Plan C),
IJzermagazijnen: BINNENHAVEN (Feijenoord),

ROTTERDAM.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,

voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.

ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

ASSMAN & Co.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud (1878, 1895)
Tentoonstelling (1895, 1906)

INT. TELEFOON 4202.

HENRI MUINCK & ALEX. IMHOFF
ROTTERDAM

**TORFIT
URINOIRS**

BLIJVEN
STEEDS REUKLOOS
ZONDER KOSTBARE
WATERSPOELING

LIFTEN SPECIAAL voor
HANDKRACHT tot vervoer van

Boeken, Spijzen, Goederen,
Personen enz.

worden vervaardigd door

J. C. VAN STRAATEN.

Loosduinsche weg 8551, DEN HAAG.

**Separatie en
Plafondplaten**

worden door mij tegen de meest concurrerende prijzen geleverd. Grote voorraad in verschillende maten voorradig.

Worden Vertegenwoordigers gevraagd.

Gebr. MIJNLIEFF - Nijmegen.

Scoriae Bricks,

20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12½
en 23x9x10 cM.

zowel voor KEI- als KLINKER-BESTRATING.

UITSLUITEND VERKRIJGBAAR BIJ

W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.

Kantoor HEERENGRACHT 20,
tegenover Station Holl. Spoor.

De Maas en Merwe Bank.

Gedempte Glashaven 21, Rotterdam.

Directie: JAC. KOLFF en Mr. E. F. W. GUGEL.

Verstrekt VOORSCHOTTEN aan:
Bouwondernemers onder verband van Credithypotheek.

Aannemers onder verpanding der aannemingsom.

Handelaars, Winkeliers en Particulieren, onder zakelijk verband of borgstelling met of zonder polis van levensverzekering.

**Echt Haeusler'sche
Houtcemenen Dakbedekking.**

Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de firma N.V. Handel in Bouwmaterialen v. I. A. SMITS & ZONN, AMSTERDAM sedert 1 Jan. 1906 niet meer mijne vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en wach door mij noch door de firma Carl Sam. Haeusler direct Haeusler's houtcement van deze firma geleverd wordt.

**ATELIER VOOR
GEBRAND- en GEKLEURD
SCHILDERD
& GLAS IN LOOD**
JJ'BJ'BOUVY
DORDRECHT.
FILIALEN:
AMSTERDAM en ROTTERDAM.
IN DE SPEYKERMANT

QUILT.

Geluidwerende en isoleerende Zeegrassbladen.

Zeer lastig brandbaar, levert geen bergplaats op voor muizen of schadelijke insecten.

Geluidwerend: voor scholen, hospitalen, hotels, kamers, afscheidingen, plafonds enz.

Isoleerend: voor ijskelders, koelhuizen, ijskasten, koelkamers en vooral waar gelijkmatige temperatuur verlangd wordt.

Wordt geleverd in rollen van 50 × 0.9 M.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

**W. J. STOKVIS
ARNHEM.**

Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

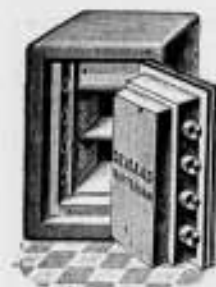

**AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.**
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

v. d. Schuijt & Kuntze,
INGENIEURS,
AMSTERDAM.

**Centrale
Verwarmingen.**

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHEMEN.
Speciale Fabriek voor
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalousiën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

J. F. KRÖNER & ZONN, HOPLEVERANCIËRS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

PRISMA'S LUXFER.

Sousterrein, verlicht door Luxfer vloertegels.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bendsdorp's Cacaoafabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

"BOUWMATERIALEN"
voorheen M. Luyten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doormixsche en Luiksche

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen per-
centage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

**Een best en
voordeelig**

adres voor

**ROLLUIKEN,
Jalousiën, Markiezen,
Zonschermen**

en alle benodigheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.

Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
waschen.
kan DIRECT worden beschilderd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriumen, Militaire
Hospitalen, Kazernen, Gestichten, Kerken,
Kloosters, Scholen, Schouwburgen, Electriche
Centraalen, Kantoorgebouwen, Particuliere
Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.

NIEUWEHAVEN 163.

ROTTERDAM.

GEB'S. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geijsers geheel van rood koper, van binnen vortind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASCHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.
CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten, SEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het kenkenfornuis.
Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

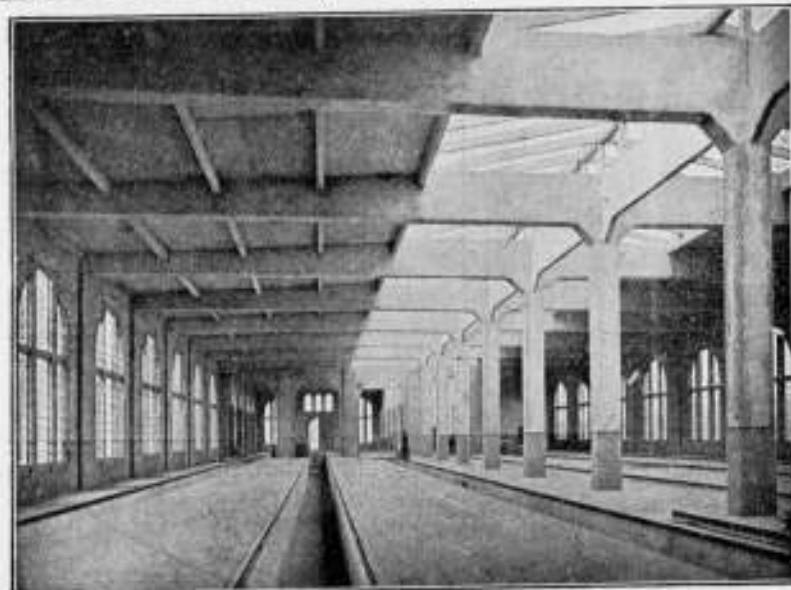
AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT, ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te **BREDA.**

Rijtuig-reiniger der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civil Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJSER**

28^e JAARGANG 1908. No 29

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY.
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OÜËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD **ABONNEMENTSPRIJS**

No. 29. 18 JULI 1908. Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst. — Brieven uit Den Haag. De Tribune-vraagstukken, door J. F. v. H. — Brieven uit Rotterdam. Station der Z. H. E. S. M. te Rotterdam, door H. v. d. K. M. — Oude bouwkunst in Holland's Noorderkwartier, door A. W. Weissman, vervolg van blz. 508. — Iets over Ventilatie, door F. G. Unger. — Prijsvragen. — Brief v. d. Ned. Vereen. voor Centrale Verwarmingsindustrie. — Inh. v. Tijdschr. — Berichten. — Personalía. — Bureau v. plaats. van opz. en teekenaars. — Aank. en aff. v. aanbested. — Lijst v. fabr., leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 'sjaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs der ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

In de op Woensdag 15 Juli gehouden Vergadering waren, sedert de vorige opgave in No. 15, de volgende boek- en plaatwerken ingekomen:

5de Jaarverslag der Rijksc commissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Ned. Monumenten van Geschiedenis en Kunst.

Voorloopige lijst der Ned. Monumenten van Geschiedenis en Kunst, Provincie Utrecht. Deel I.

Verslag van de Ambachtsschool, Arnhem, 1907.

Verslagen van de Inspecteurs van den arbeid in Ned. 1905 en 1906.

Verslag van de Mij. voor den Werkenden stand nñ. Ambachtsscholen 1907.

Verslag der Teekenschool voor Kunstambachten Departement Amsterdam 1907.

Verslag van de Mij. van Nijverheid, Departement Amsterdam 1907.

Vereeniging tot Bev. der Vakopleiding voor Handwerkslieden in Nederland, Brochure Correspondentie-Onderwijs.

Jaarverslag van de Vereen. Bouwkunst en Vriendschap 1907.

Notulen van de Algem. en Directievergaderingen van het Bataviaansch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen 1907.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Academie van Wetenschappen.

Verslag v. d. Gewone Vergaderingen der Wis- en Natuurkundige Afdeeling.

Werktuigkunde voor Ambachtlieden door G. A. Scholten.

De Praktische Timmerman door G. A. Scholten.

Bericht über Unfälle bei Eisenbetonbauten, in Holland door S. J. Rutgers.

Journal of the Royal Institute of British Architects.

Bulletin van den Nederl. Outilheidkundigen Bond.

Sociedade dos Architectos Portuguezes.

Bolitin da Real Associação dos Architectos Civis e Archeologos Portuguezes.

Bulletin de la Société d'Encouragement pour l'Industrie Nationale. De Rijkscademie voor Beeldende Kunsten, door J. A. Derkinderen.

Grundlagen und Entwicklung der Architektur door H. P. Berlage.

Over stijl in Bouw- en Meubelkunst, door H. P. Berlage.

De Haven van Amsterdam.

Jaarboekje van „Die Haghe“ 1908.

Ald. Letterk. Kon. Academie van Wetenschappen Altindische Zauberei-Darstellung der Altindischen „Wunschoper“, door W. Caland.

Ad. Conventum Hagensem. De Publica Page.

R. S. Stokvis & Zonen prijscourant No. 4.

Dordracum Illustratum Verzameling Kaarten tekeningen, prenten enz. betreffende de stad Dordrecht door Mr. S. van Gijn.

Van het op deze vergadering verhandelde kunnen wij mededeelen, dat over een der belangrijke punten van de agenda: „de voorbereiding tot splitsing der leden van de Maatschappij“, uitvoerig van gedachten werd gewisseld.

Ingekomen brieven versterkten de opvatting van het Hoofdbestuur, dat dit vraagstuk met den uitersten tact en goed voorbereid moet worden opgelost. Van zeer gewaardeerde zijde werd meer dan een voorstel gedaan, dat van groote toewijding en hooge opvatting voor de Maatschappij getuigde. Het Hoofdbestuur achtte zich verplicht voor alles te moeten vasthouden aan hetgeen op de Algemeene Vergadering van 12 Mei 1908 is besloten, namelijk dat het Hoofdbestuur de splitsing zal bewerkstelligen.

Om dit wel voorbereid te kunnen doen heeft het gemeend als volgt te moeten handelen: Het Hoofdbestuur bereidt de splitsing voor, door eerst voorloopig de Architect-leden van de Gewone leden te scheiden aan de hand van de ledenlijst.

Om dit wel voorbereid te kunnen doen heeft het gemeend als volgt te moeten handelen: Het Hoofdbestuur bereidt de splitsing voor, door eerst voorloopig de Architect-leden van de Gewone leden te scheiden aan de hand van de ledenlijst.

Om dit wel voorbereid te kunnen doen heeft het gemeend als volgt te moeten handelen: Het Hoofdbestuur bereidt de splitsing voor, door eerst voorloopig de Architect-leden van de Gewone leden te scheiden aan de hand van de ledenlijst.

Om dit wel voorbereid te kunnen doen heeft het gemeend als volgt te moeten handelen: Het Hoofdbestuur bereidt de splitsing voor, door eerst voorloopig de Architect-leden van de Gewone leden te scheiden aan de hand van de ledenlijst.

Om dit wel voorbereid te kunnen doen heeft het gemeend als volgt te moeten handelen: Het Hoofdbestuur bereidt de splitsing voor, door eerst voorloopig de Architect-leden van de Gewone leden te scheiden aan de hand van de ledenlijst.

Om dit wel voorbereid te kunnen doen heeft het gemeend als volgt te moeten handelen: Het Hoofdbestuur bereidt de splitsing voor, door eerst voorloopig de Architect-leden van de Gewone leden te scheiden aan de hand van de ledenlijst.

Om dit wel voorbereid te kunnen doen heeft het gemeend als volgt te moeten handelen: Het Hoofdbestuur bereidt de splitsing voor, door eerst voorloopig de Architect-leden van de Gewone leden te scheiden aan de hand van de ledenlijst.

Om dit wel voorbereid te kunnen doen heeft het gemeend als volgt te moeten handelen: Het Hoofdbestuur bereidt de splitsing voor, door eerst voorloopig de Architect-leden van de Gewone leden te scheiden aan de hand van de ledenlijst.

Om dit wel voorbereid te kunnen doen heeft het gemeend als volgt te moeten handelen: Het Hoofdbestuur bereidt de splitsing voor, door eerst voorloopig de Architect-leden van de Gewone leden te scheiden aan de hand van de ledenlijst.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

In de verschillende hoofdplaatsen van ons land zullen de daar wonende Hoofdbestuurleden (welke immers tevens de Afdelingen der Maatschappij vertegenwoordigen) zich enkele leden assumeeren om over de leden der Maatschappij van de desbetreffende plaats en haar naaste omgeving zich te laten adviseeren bij het verder werk der splitsing.

Uit plaatsen waar geen Hoofdbestuurleden wonen, zal het Hoofdbestuur enkele daarvoor uitgekozen leden verzoeken zich met deze taak te belasten. Met behulp der rapporten door de Commissies uit deze verschillende plaatsen opgezonden, zal het Hoofdbestuur de definitieve splitsing vaststellen.

Met veel belangstelling werd kennis genomen van Afl. 2 Bouwkundig Tijdschrift — Doorwerth, en de beschrijving van dit interessante kasteel door den bekenden archivaris te Hattum, den Heer F. A. Hoefler, lid der Maatschappij t. B. d. B. Goedgekeurd werd om aan de Kunstlievende Leden deze aflevering toe te zenden in de plaats van de aflevering van de „Oude Gebouwen“.

Verder werd goedkeuring verleend aan de goed verzorgde drukproeven — van de Heeren Mouton & Co. — der Statuten, Huishoudelijk Reglement, Catalogus, Ledenlijst en Honorarium-Tabel, alle in boekvorm van gelijke grootte en met gelijke letter gedrukt. Wat de Honorarium-Tabel aangaat, wordt een reconstructie van de graphische lijnen in teekening gebracht om de verschillende percentages nader te kunnen controleren alvorens die worden afgedrukt.

Wat de verschillende Concept-Contracten betreft, o.a. tusschen Architect en Bouwheer, tusschen Bouwheer en Aannemer, enz., opgemaakt door Mr. Goseling, zullen deze in het Weekblad worden opgenomen, doch nog eerst om advies aan eenigen tot oordeelen bevoegden gezonden worden.

Voor de wijziging in bestaande contracten of het eventueel sluiten van nieuwe contracten betreffende de uitgaven der Maatschappij, zal, wegens de omvangrijkheid en belangrijkheid van het onderwerp, een afzonderlijke vergadering worden belegd.

De ingekomen prijsvraag-antwoorden op de „Eengezins Werkmans Woningen“ zijn te Haarlem en te Arnhem tentoongesteld geweest, zijn aangevraagd door de Afdeling Utrecht en gaan van daar naar Rotterdam. De behaalde onderscheidingen, de medailles, zijn gereed en zullen verzonden

worden zoodra de gedrukte Certificaten, hierbij behorende, afgeleverd zijn.

Naar aanleiding van het voornemen, de, door de Jury uitgekozen ontwerpen van de prijsvraag voor „Eengezins Werkmanswoningen“ in een uitgave te vereenigen, kan medegedeeld worden, dat dit plan vastere vorm heeft gekregen; alleen zal nog gepoogd worden bij den uitgever voor de Leden van de Maatschappij voordeeler condities te verkrijgen.

Verder worden onderhandelingen en correspondenties gevoerd omtrent een eventuele uitgave van de „Boerenwoningen“ van den Heer Herm. van der Kloot Meyburg en omtrent de publicering van de Godon-Prijsvraag, uitgeschreven door Art. et Industriae.

Het afnemen van examens in Indië tot het verkrijgen van Diploma van Bouwkundig-Opzichter en Bouwkundig-Teekenaar heeft eigenaardige bezwaren en zal daarvoor loopig althans nog niet toe worden overgegaan.

De groote Vergaderzaal van de Maatschappij wordt ter beschikking gesteld van den Bond van Technici voor het a.s. door hem te houden Congres.

De Heer Mulock Houwer, die zich welwillend bereid verklaarde de September-excursie naar Zierikzee te organiseeren, gaf eenige inlichtingen omtrent de wijze, waarop hij zich voorstelde het „komen, zijn en gaan“ aldaar te doen plaats hebben.

Met het oog op den langen tocht leek het hem het wenschelijkst den avond te gebruiken om er heen te gaan. In den voormiddag zal dan een voordracht gehouden worden door iemand die over Zierikzee's verleden interessante mededeelingen zal kunnen doen; na het lunch per extra tram naar Brouwershaven; het plan, door enkele aanwezige heeren geopperd, om het kasteel Moermond te bezoeken, werd afgeraden, daar dit te veel tijd zou eischen.

Van het zijn zelf in Zierikzee gaf de heer Mulock Houwer een aantrekkelijke beschrijving; we kunnen over deze plannen nu nog niet meer mededeelen, daar nog verschillende inlichtingen verkregen moeten worden.

Immiddels werd door het Hoofdbestuur met dankbaarheid de aangeboden welwillende medewerking van de Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingenverkeer aldaar, aanvaard.

BRIEVEN UIT DEN HAAG.

De Tribune-vraagstukken.

De vergaderzalen van de Eerste en Tweede Kamer der Staten-Generaal, die links en rechts het stil-voornam Binnenhof flankeren, zijn architectuur-monumenten die én hun ligging én hun hooge bestemming waardig zijn. Dezelfde ingetogen rust die het Binnenhof kenmerkt spreekt ook uit de fijne verhoudingen van deze deftige vergaderzalen, de geest van Holland's glorierijken tijd, die rondwaart onder de kolonnaden, heerscht ook onder de zoldering van de beide zalen en hunne statige pilasters spreken een ernstig bezadigd woord mee in de beraadslagingen der Kamers.

Maar er is in beiden iets dat stoort, iets dat de harmonie verbreekt van hunne verhoudingen, men voelt dat er in beiden iets onaangenaam aandoet; die hinderlijke elementen zijn de tribunes. In de Eerste Kamer scheiden zij de rijke marmeren schoorsteenmantels van de kleurige

schilderstukken en onttrekken zij een groot gedeelte van de wandverdeling aan het oog, waardoor de eenheid zeer geschaad wordt. De borstwering van de tribune, grof geornamenteerd en een tralieligger omhullend van ± 12 M. spanning vormt een brutalen band op een geheel willekeurige hoogte.

Deze ontsierende, zich onbescheiden op den voorgrond dringende balleons werden in 1880 ten behoeve van publiek en pers aangebracht en werd daarmee aan de schoonheid van een onzer edelste vergaderzalen een te gevoeligen knak toegebracht.

*) De Zaal van de Eerste Kamer werd in 1655 door den bekenden architect Pieter Post voor de Edel Groot Mogenden gebouwd. Bij een hoogte van 11.65 M. beslaat zij een oppervlakte van 13.80 × 20.60 M. en ziet met een 5 tal hooge vensters uit op den hofvijver. Het door Wieling en

*) Enige historische bijzonderheden ontleenden wij aan „de Landsgebouwen“ van den Rijksbouwmeester Peters.

de Haan geschilderde houten koepelplafond bestaande uit 15 velden rust op een zware rijke kroonlijst die door de statige muurpilasters wordt gedragen. Geestig en vol leven zijn de geschilderde tympan-vullingen. Men ziet er al de volkeren der aarde die van uit hun hoogen standplaats de vergaderingen der wereldbesturende Staten belangstellend bijwonen.

De schoorsteenstukken van Hanneman en Jan Lievensz stellen de Vrede en den Oorlog voor, maar helaas zij verdwijnen grootendeels achter de tribunes.

Voorwaar, geen bouwmeester zou wenschen onsterfelijk te zijn wanneer hij wist hoe het nageslacht zijn kunst waardeerde.

De Tweede Kamerzaal is zooals bekend van veel later datum; oorspronkelijk met bestemming tot danszaal werd zij in 1777—1793 tegelijk met dezen geheelen vleugel gebouwd. Bij een lengte van 25.50 M. en een breedte van 11.40 M. heeft zij een hoogte van 11 M. Een 6 tal groote benedenvensters en 6 kleinere daarboven zien uit op een binnenplaats, terwijl een ovale lantaarn in het midden van

BRIEVEN UIT ROTTERDAM.

Station van de Z. H. E. S. M. te Rotterdam.

Wanneer wij een vreemdeling op bezoek krijgen en de vraag dringt zich op: „wat zullen we hem laten zien“, dan is de eerste gedachte: „De Maas en de havens“; de stad zelf komt eerst in de tweede plaats. Deze tamelijk wel algemeen verbreide opvatting teekent zeer juist de hier heerschende inzichten: eerst de haven dan de stad, of anders gezegd: eerst de werkplaats dan de woning. Mercurius staat hier in hoog aanzien: de handelsgeest is sterk overheerschend; ieder rechtgeaard Rotterdammer volgt dan ook steeds met belangstelling de opgaven van het aantal in- en uitgeklaarde schepen en verheugt zich in iedere toename van de totale tonnenmaat, terwijl eene daling daarvan hem in zijn ziel bedroeft. Als men geen stoomschip is, wordt wel eens geklaagd door menschen die meenen dat men van brood alleen niet leven kan, komt men niet in aanmerking, is men niet in tel. Een kern van waarheid ligt in deze verzuchting ongetwijfeld besloten; voor haven-, handels- en fabrieksinrichtingen worden zonder veel bezwaar schatten beschikbaar gesteld, doch wanneer het geldt de verfraaiing van de stad, het stichten van openbare of particuliere gebouwen, dan wordt doorgaans de grootste zuinigheid betracht en vaak tot lapmiddelen een toevlucht gezocht. Rotterdam is eene werkstad, eene machine om geld te verdienen, zoodat alle zaken waarvan de winst niet in procenten is uit te drukken gaarne terzijde geschoven worden. Kenschetsend werd eens in eene vergadering, waarin voor de meer aesthetische belangen geijverd werd, in allen ernst beweerd dat Rotterdam is als een echtpaar, waarvan de praktische man in de zorgen van zijn beroep niet gestoord mag worden door het gezanik van zijne echtgenoot om ook aan de versiering van de woning eenige aandacht te schenken.

Dat van zulke inzichten en opvattingen de kunst, en in deze meer in het bijzonder de bouwkunst, den terugslag ondervindt, laat zich gemakkelijk denken. Eigenaardige toestanden zijn hieruit voortgevloeid; zoo komt het niet zelden voor dat een Timmerman-Architect, Metselaar-Architect of Aannemer-Architect met belangrijke opdrachten wordt be-

de segmentvormige bekoepeling het licht versterkt. Veel eenvoudiger behandeld dan de Eerste Kamer toont zij toch een fijne klassieke verhouding in de 8 korintische pilasters van den langen wand, die evenals de geheele zaal wit gepleisterd zijn.

Het tribunevraagstuk van de Tweede Kamer is hoofdzakelijk een ruimtequaestie. De toelooft van publiek is hier grooter, de pers vraagt steeds meer plaatsen en de gereserveerde tribune is bekrompen.

Zoo staan we voor twee puzzles, twee vraagstukken die, hoe moeilijk zij ook zijn, dringend oplossing eischen en wij lazen met bijzondere ingenomenheid dat bij de Eerste Kamer een plan tot verbetering van dezen wantoestand is ingekomen.

Wij mogen op de beslissing niet vooruitloopen, maar wij hopen van harte dat het gelukt moge zijn eene oplossing te vinden die de oude rijke schoonheid van de Vergaderzaal herstelt en die nochtans aan de practische eischen voldoende tegemoet komt.

v. H.

last, hooftzakelijk om het honorarium van een Architect uit te sparen!

Er zal zich zeker nog meermalen de gelegenheid voordoen op deze, slechts even aangestipte toestanden in het bouwvak hier ter stede, terug te komen; ditmaal is het de bedoeling er slechts op te wijzen dat Rotterdam, ondanks de verbeteringen die in de laatste paar jaren werden tot stand gebracht, bij velen als woonstad nog niet hoog staat aangeschreven. Verscheidene der goeode Rotterdammers, die hier hun bedrijf uitoefenen, hebben hunne woonplaats elders, voornamelijk te 's Gravenhage gevestigd, daar die stad, bij eene lagere belasting meerdere gerieflijkheden biedt dan het roerige, drukke Rotterdam. Doch ook zij, die niet in die gunstige omstandigheden verkeerden, of door den aard hunner betrekking minder vrij in hunne beweging zijn, kiezen toch gewoonlijk „den Haag en Scheveningen“, zooals de geijkte term luidt, tot plaats van ontspanning.

Het spoorwegverkeer tusschen Rotterdam en den Haag, steeds van behoorlijken omvang, heeft in de laatste jaren dan ook zoo'n uitbreiding verkregen, dat de behoefte aan een nieuwen verbindingsweg tusschen beide plaatsen steeds dringender werd. Om aan deze moderne eischen te voldoen werd voor eenige jaren de Zuid-Hollandsche Electriche-Spoorweg Maatschappij opgericht, die eene directe verbindinglijn tusschen die twee steden zou scheppen. Door langdurige processen werden evenwel de werkzaamheden ten zeerste vertraagd, zoodat de oplevering een paar jaren moest worden verschoven. Binnen enkele dagen is echter de opening van de nieuwe lijn te verwachten. Deze lijn, die Rotterdam bereikt over eenige Kilometers lang viaduct van gewapend beton, heeft door onteigening van verschillende huizengroepen, haar eindstation bijna in het centrum, althans in het oude gedeelte der stad verkregen.

Dit station bestaat uit twee gedeelten, die door het spoorweg-viaduct, dat onze stad doorsnijdt, gescheiden zijn. Het voorgedeelte heeft met het eigenlijke station weinig uitstaande en kan meer beschouwd worden als eene markeering van het

RESTAURANT-STATION DER Z. H. E. S. M. TE ROTTERDAM.

eindpunt der lijn. Het bevat dan ook slechts de beide hoofd-
ingangen met halle en plaatskaarten bureaux en is overigens
bijna geheel Café-Restaurant met woning van den kastelein
enz. ingericht. In het achtergedeelte liggen de wachtkamers
perrons, bagage depôts en verdere dienstvertrekken die tot
een spoorwegstation behooren.

De Architect J. P. Stok Wzn. die met den bouw van het
voorgedeelte werd belast, zag zich daarmede voor eene zeer
moeilijke opgave gesteld. Niet alleen was de vorm en ligging
van het beschikbare terrein ongunstig, doch ook werden door
de verschillende belanghebbenden en van Gemeentewege
eischen gesteld die van grooten invloed op de conceptie
waren. Op eene zeer gelukkige wijze zijn deze moeilijkheden
evenwel overwonnen en tot oplossing gebracht.

Het gebouw, aan een zeer onregelmatig plein gelegen,
heeft in plan ongeveer de vorm van een halfcirkel waarvan
de gebogen zijde naar het plein gekeerd is en de rechte
zijde tegen het bestaande viaduct en het daarachter gelegen
perrongebouw aansluit. Het gebogen middengedeelte, op
beide verdiepingen groote restauratie zalen bevattende,
wordt aan beide zijden ingesloten door hoog opgaande en
krachtig sprekende partijen met de ingangen naar de perrons
en verschillende ondergeschikte ruimten; de bovenver-
diepingen zijn hier van betrekkelijk kleine lichtopeningen
voorzien, zoodat eene gunstige tegenstelling met den, van
grooten ramen doorbroken, middenbouw verkregen is. Tusschen
de beide vleugels ligt eene ruime halle, met plaatskaarten-
bureaux, vanwaar een doorgang onder het oude viaduct
toegang geeft tot de trap naar de perrons in den achterbouw.

De bedoeling heeft voorgezet dat het gebouw, in

verband met zijne bestemming, zich van de omgeving zou
losmaken en daardoor de aandacht tot zich zou trekken,
een streven dat in dit geval is te begrijpen, doch in het
algemeen niet van gevaar ontbloot is. De gevels zijn
daarom uitgevoerd in witte verblendsteen van v. d. Loo
met ruime toepassing van sectielwerk, twee materialen die
steeds hun frischheid behouden en zich dus uitnemend
voor het beoogde doel eigenen. Reeds van verre kon men
het gebouw herkennen. Het silhouet is flink geteekend,
de partijen goed verdeeld en de verschillende ruimten
juist tot uitdrukking gebracht. Alleen is het jammer dat
door de ongunstige ligging onder aan de helling van eene
breede brug de voet van het gebouw, op den vereischen
afstand gezien, aan 't gezicht wordt onttrokken, waardoor
de overigens gunstige indruk ten zeerste wordt geschaad.
Treedt men daarentegen nader dan verdwijnt wel is waar deze
misstand, doch dan wordt het moeilijk het geheel behoorlijk
te overzien terwijl de verschillende tegeltableaux, waar-
onder met de wapens van Rotterdam en 's-Gravenhage,
alsmede van aan den spoorweg gelegen plaatsen, zich te
veel opdringen en daardoor de rust van het geheel afbreuk
doen. Hoe verdienstelijk deze sectiel tableaux, althans de
meeste, ook zijn, eene spaarzamer toepassing had het ge-
heel zeker ten goede gekomen en de groote lijnen van den
bouw meer tot hun recht gebracht; de aandacht wordt nu
wat te veel verdeeld; dit wordt vooral duidelijk als men
's avonds het gebouw beschouwt, wanneer de groote ramen
van de middenpartij verlicht zijn en door vervaging der
onderdeelen de massa meer spreekt.

Afgezien van de twee hoofdingangen naar de perrons

BENEDENZAAL VAN HET RESTAURANT-STATION DER Z. H. E. S. M. TE ROTTERDAM.

met hetgeen daarbij behoort, wordt de kern van het
gebouw gevormd door de beide restauratiezalen. Vooral
aan de benedenzaal is zeer veel zorg besteed. Er heerscht
hier eene deftige, naar Rotterdamsche begrippen voor eene
dergelijke localiteit bijna te deftige stemming. De donker
eikenhouten lambrizeeringen, betimmeringen en meubelen
doen even denken aan eene vergaderzaal waar straks eene
plechtige zitting zal gehouden worden, doch de gezellige
hoekjes, beschutte zitjes en gemakkelijke stoelen verdrijven
al ras deze gedachte, zij spreken van gezelligheid, be-
bagelijkheid. Met de geheele opvatting blijkt dat hier iemand
aan 't woord is geweest van gekuischten smaak; hier geen
schreeuende kleuren en verblindende lichtschitteringen, die
de oogen kwetsen en de zenuwen prikkelen, doch eene stem-
mige decoratie en getemperde verlichting vol intimiteit, waar-
door een gevoel van rust, van ontspanning wordt opgewekt.

De zaal heeft den vorm van een reuzenwaaier, waarvan
het draaipunt door het buffet wordt ingenomen. Eene dubbele
rij van pijlers, in halfcirkel geplaatst, scheiden de iets ver-
hoogde buffetruimte van de zaal. Tusschen de buitenste rij
pijlers zijn open cabinetjes aangebracht, die gezellige zitjes
bieden en juist zoo hoog zijn dat de hinderlijke bediening
aan het buffet aan 't oog onttrokken doch het overzicht in
de zaal er niet door belemmerd wordt; de pijlers van de
binnenste cirkelrij worden door een hoog fries met sectiel-
tegels verbonden. Pijlers zoowel als plafond zijn in gewapend
beton uitgevoerd en, in verband met het karakter van dit mate-
riaal in strenge, aan de constructie ontleende vormen gehou-
den, die door decoratief schilderwerk worden verlevendigd.

Boven de donkerbruine lambrizeering zijn de wanden

grijs getint met als overgang eene rij van kleine sierlijke
motiefjes in goudtoon. Het plafond, door een fries met den
wand verbonden, is in eene schakeering lichter grijs ge-
houden met meer sprekend ornament in de velden tusschen
moer- en kinderbinten. Deze binten zelf zijn bijna onversierd
gelaten, behoudens aan de uiteinden en boven de draag-
punten, waar zij in overeenstemming met de pijlerversiering
behandeld zijn. De totaalindruk van de geheele decoratie,
die aan den heer J. Gidding was toevertrouwd, is eene zeer
stemmige; alleen wordt hier en daar een te krachtige noot
aangeslagen, die de rust van het geheel even dreigt te
verstoren. Aardig doen de kleine textieltegeltjes in de
motiefjes boven de lambrizeeringen. Ook de twee groote,
zeer decoratieve tegelpaneelen, die den ventilatiekoker mas-
keeren en vooral het fraaie rustige fries dat de buffetruimte
zoo gelukkig afsluit, zijn van gunstige werking; beter dan
aan de gevels komt hier het mooie, diepe, kleurrijke van
dit materiaal tot zijn recht.

De bovenzaal, ten deele als billardzaal ingericht, vertoont
dezelfde hoofdlijnen als de benedenzaal. Toch is hiervan de
indruk niet zoo gunstig, wat grootendeels te wijten is aan
veranderingen die tijdens den bouw werden aangebracht en
aan de verwarde wijze waarop de billards en meubelen
geplaatst zijn.

Overige, meer tot den dienst behoorende vertrekken, hoewel
alle goed verzorgd, behoeven geen nadere vermelding; het
bovenstaande moge voldoende zijn om te doen blijken dat
Rotterdam een gebouw rijker is geworden, dat de stad tot
sierraad, den bouwmeester tot eer strekt.

OUDE BOUWKUNST IN HOLLANDS NOORDERKWARTIER.

Door A. W. WEISSMAN.
(*Vervolg van bladz. 508.*)

Hoe groot de bekwaamheid der 16^e eeuwse klokken-gieters ook was, zij verstonden de kunst niet, om een zuiver „accoord“ van klokken te gieten. Het carillon te Edam, dat te Monnikendam en dat, nu in een der torens van het Rijksmuseum geplaatst, kunnen dit bewijzen. Toen dan ook de gebroeders Hemony zich te Zutphen vestigden, en daar toonden carillons te kunnen gieten, die volkomen zuiver stemden, kregen zij opdracht, vele der oude „voorslagen“ te vergieten. Burgemeesteren van Enkhuizen zonden reeds in 1647 hunne klokken naar Zutphen en kregen in 1648 een prachtig carillon terug, dat te Amsterdam in 1662 door Franciscus, in 1664, 1668 en 1674 door Petrus Hemony werd uitgebreid. Claude Fremy, de opvolger der kunstvaardige broeders, goot in 1697 nog een klok. Claes Noorden en Albertus de Grave zetten in 1701 zijn werk voort, zoodat het aantal klokken tot 29 gebracht werd. Dit waren echter de laatste bestellingen die de Heeren van Enkhuizen te Amsterdam deden. In 1765 en 1766 zetten zij hun eigen gieter Jan Borchhard aan het werk, om nog drie klokken te maken. En toen zij in 1794 andermaal een klok behoefden, werd die gegoten in Leuven, door Andries van den Gheyn, afstammeling van een geslacht van gieters, dat reeds in de 16^e eeuw bloeide, gelijk klokken te Edam en Monnikendam bewijzen.

Dat het voornemen bestaan moet hebben, ook de Westerkerk te Enkhuizen van een toren te voorzien, valt op te maken uit het eigenaardig klokhuis, dat aan de oostzijde dezer kerk is gebouwd, en dat ongeveer den vorm heeft van een houtzaagmolen zonder wiken. Voorheen stond ook aan de oostzijde der St. Bavokerk te Haarlem zulk een klokhuis, dat in het begin der 19^e eeuw werd gesloopt. Te Leiden bezit de St. Pancras- of Hooglandsche Kerk er nog een.

Zijn de kerken van Hollands Noorderkwartier reeds merkwaardig als bouwwerken, ook door wat er, nadat zij voltooid waren nog aan werd toegevoegd, verdienen zij de aandacht. Zoo kreeg de Zuiderkerk te Enkhuizen in 1618 twee rijk versierde portalen, waaraan in 1639 nog een derde werd toegevoegd. De aardige afwisseling van gebakken en gehouwen steen maakt deze uitbouwsels zeer schilderachtig.

Misschien nog fraaier is, wat aan de Westerkerk te Enkhuizen in het begin der 17^e eeuw werd gebouwd. Vooral het kostershuis van 1600, dat tegen het koor werd geplaatst is in harmonie met de kerk, die, werd zij „ontmanteld“, veel van haar bekoorlijkheid zou verliezen.

Te Hoorn zijn in de 17^e eeuw de Laat-Gothische portalen van de Noorderkerk op eigenaardige wijze met beeldhouwwerk versierd, dat de vergankelijkheid op realistische wijze aanduidt en zeer goed bij de middeleeuwsche architectuur past. In de 19^e eeuw zou men gepoogd hebben, aan dit beeldhouwwerk een Gothisch karakter te geven. Doch ons voorgeslacht sprak steeds zijn eigen taal.

Toen de Oosterkerk te Hoorn in 1616 een nieuwen gevel noodig had, werd die opgetrokken in den stijl des tijds. Zoo ontstond een werk, waarvan de compositie en de detaillering aan de manier van den Amsterdamschen meester Hendrik de Keyser herinneren. Eigenaardig en praktisch tevens werd hier de wijzerplaat als een nithangbord tegen den gevel aangebracht. Daar de straat, waaraan de kerk staat, betrekkelijk smal is, was dit de beste wijze van plaatsen.

De kerken te Edam en te Monnikendam hebben beide een schilderachtig uitbouwsel, dat, juist tegenover een straat staande, het stadsgezicht zeer ten goede komt.

Te Edam werd het gebouw, dat een portaal en onderscheidene vertrekken bevat, gerestaureerd. De gevels bestaan uit gebakken en gehouwen steen en zijn in Laat-Gothischen trant versierd. Een aardig traptorentje springt aan de zuidzijde naar voren. Het geheel is een zeer karakteristieke schepping van het begin der 16^e eeuw.

Het uitbouwsel der kerk te Monnikendam bevindt zich aan de noordzijde. Wat de twee portalen betreft is de stijl dezelfde als te Edam, maar de kosterswoning van 1626 heeft natuurlijk de vormen der Renaissance. Toch kan ook Monnikendam er zich op beroemen, een mooi stuk werk uit het begin der 16^e eeuw te hebben bewaard in den toren der kerk, die met nissen, kolonnetten en baldakijns versierd is.

Tot 1883 bezat Edam nog een tweede Kerk, die toen echter gesloopt is. Enkele fragmenten van dit bouwwerk werden achter het Rijksmuseum te Amsterdam opgesteld. De toren is behouden gebleven en bevat nog het klokken-spel, dat Peter van den Stein te Mechelen er in 1561 voor gegoten heeft.

De kerken van Hollands Noorderkwartier bevatten talrijke meubelen, waaronder meesterwerken van vaderlandsche kunst voorkomen.

De predikstoel te Medemblik, zonder jaartal, is waarschijnlijk omstreeks 1550 vervaardigd. Hier zijn vijf der panelen besneden met reliëfs, die tafereelen uit de geschiedenis van Judith en Holofernes verbeelden. De figuren op den voorgrond zijn in tamelijk krachtig relief gebeiteld, die van het tweede plan werden vlakker behandeld, terwijl de achtergronden door architectonische composities worden gevuld. De fijn gesneden figuren aan de bovenzijde dezer panelen vertoonen den stijl van Cornelis Floris.

Iets later werd de predikstoel in de Westerkerk te Enkhuizen gemaakt, die de jaartallen 1567 en 1568 draagt en die in menig opzicht aan het vorig meubel herinnert. De reliëfs der panelen verbeelden hier Johannes de Dooper, predikende in de woestijn, benevens de vier Evangelisten met hunne attributen. Het klankbord wordt bekroond door den oorspronkelijken baldakijn. Verscheidene handen zijn aan dit meubel werkzaam geweest. De bekwaamste beeldhouwer was hij, die de zuiltjes tusschen de panelen en sommige der friezen daarboven sneed. De panelen zelve verraden een minder begaafd kunstenaar, zoodat men haast aan 17e eeuwse navolgingen van verloren gegane 16e eeuwse origineelen zou willen denken. Ook de figuren hebben niet één stijl. Vier daarvan behooren tot het voortreffelijkste, dat in de 16e eeuw hier te lande gemaakt werd, maar het vijfde is grof, en wellicht een latere copie.

De predikstoelen der Zuiderkerk te Enkhuizen, der Noorder- en Oosterkerk te Hoorn, der St. Laurenskerk te Alkmaar, en der kerk te Edam zijn vroegere of latere scheppingen der 17^e eeuw, die als proeven van karakteristiek houtsnijwerk de aandacht verdienen, doch die, wat kunstwaarde betreft, bij de reeds genoemde achterstaan.

Ook de orgelkasten van sommige dezer kerken behooren onder de merkwaardigste, die wij in Nederland bezitten. Het oudste is het kleine orgel in de St. Laurenskerk te Alkmaar, dat in 1511 door Jan van Coblents werd voleindigd. De stijl van de kas is Laat-Gothisch. Een galerij voor den organist is onder het eigenlijke orgel, dat uit den noordermuur van het koor naar voren springt — en dat derhalve een zoogenaamd „zwaluworgel“ is — geplaatst. Ieder paneel van de borstwering dezer galerij is met een wapenschild

besneden, waarvan het blazoën later werd verwijderd. De eigenlijke orgelkas, rijk versierd, wordt door drie Laat-Gothische spitsen bekroond.

De orgelkas te Monnikendam vertoont denzelfden trant, doch de galerij ontbreekt, terwijl er hier en daar in lateren tijd veranderingen werden gemaakt.

Het jaartal 1549 komt op de orgelkas der Westerkerk te Enkhuizen voor, die, evenals de beide vorige, op een als gewelf behandelde console uit den westelijken muur naar voren komend, rust. Het benedendeel heeft een galerij, die met een klein orgel, het zoogenaamd rugpositief, in verbinding is gebracht.

De eigenlijke orgelkas is breder en wordt door fijn versierde consoles gedragen. Drie opengewerkte spitsen vormen de bekroning.

Terwijl dus de hoofdvorm van dit orgel met die der beide vorige overeenkomt, is de stijl van het snijwerk niet meer die der Laat-Gothiek, doch die der Renaissance. Meesters van groote bekwaamheid moeten hier den beitel hebben gevoerd, want de friezen en paneelen behooren tot de voortreffelijkste kunstwerken der 16^e eeuw. Ten deele heeft het werk een Italiaansch karakter, doch in de hermen, de saterkopen en de manden met vruchten ziet men elementen, die op de Vlaamsche kunst van dien tijd wijzen. Zeer kenmerkend voor den tijd zijn de in de bekroningen aangebrachte frontons, waaruit antieke koppen naar voren springen. De dolfijnen, op deze frontons geplaatst, zijn een in Nederland veel voorkomend motief.

Bijna een eeuw later ontwierp Jacob van Campen het groote orgel in de St. Laurenskerk te Alkmaar, en paste daar den stijl van Palladio toe. De orgelgalerij ondersteunde hij door vier zuilen en zes pilasters van de Ionische orde en daarboven gaf hij aan een gelijk getal van de Korinthische orde plaats, waartegen het rugpositief, dat door drie gevleugelde vrouwen gedragen wordt, op weinig fraaie wijs aansluit. Dit rugpositief heeft als bekroning zeer goed gesneden kinderfiguurtjes. Boven de Korinthische orde begint de eigenlijke orgelkas, door een fronton gedekt, waarin drie kinderbeeldjes geplaatst zijn, die het wapen der stad en festoenen houden.

Wanneer men dit orgel met dat te Enkhuizen vergelijkt, dan ziet men, welke groote verandering de smaak in een eeuw ondergaan had. Terwijl de kunst van 1549 behagen schiep in de weelde van fijne versierselen en de kunstenaars daaraan hun werkkrachten besteedden, — er zich niet om bekommerend, of hun werk, ver van het oog des beschouwers aangebracht, wel gezien zou kunnen worden, — dacht die van 1645 alleen aan de groote lijnen en versmaadde het, rijk detail aan te brengen daar waar het geen effect kon doen.

Jacob van Campen stierf in 1657. Zijn strenge manier is niet meer te vinden aan de orgelkas te Edam, in 1663 gemaakt. De invloed van de Fransche kunst dier dagen begon zich in Nederland te doen gelden, hetwelk men waarneemt aan de orgelgalerij te Edam, wier borstwering met keurig snijwerk is versierd, dat als het ware een doorluchtig bewerkte fries vormt.

(*Wordt vervolgd.*)

EEN EN ANDER OVER VENTILATIE.

Door F. G. USGER, w. i., 's Gravenhage.

(*Vervolg van blz. 531.*)

De lucht voor het tooneel wordt door den ventilator D (fig. 17) gevoerd in de verwarmingskamer G en stijgt in het kanaal O omhoog, vanwaar zij in het kanaal Q loopende

langs de geheele breedte van den achtermuur van het tooneel stroomt en door een daarin aangebrachte spleetvormige opening in de tooneelruimte treedt, fig. 18 en 21 bij Q.

Van uit den foyer, kleedkamers, bureaux enz. zijn lucht-afvoerkanaalen naar het dak aangebracht, waar zij te samen in eenige torentjes uitkomen.

Om te voldoen aan de voorschriften der politie ter voorkoming van brand, is in de zoldering van het tooneel een hydraulisch sluitende rookklep aangebracht, fig. 22 en 23. Door zacht trekken aan een touw schiet de klep los en valt omlaag, waardoor plotseling de opening naar een 10 M. hoogen en 16 M. wijden rookafvoerschoorsteen (fig. 18) wordt geopend. Op deze wijze bestaat een zeer geringe kans dat bij brand op het tooneel de rook in de zaal zal geraken, integendeel zal alle lucht, die 't zij beneden in de zaal, 't zij door de ventilatoren wordt aangevoerd, direct naar den schoorsteen ontwijken.

In fig. 22 is de klep in gesloten, in fig. 23 in geopenden toestand voorgesteld. De klep wordt gevormd door het klokstuk A, bestaande uit een cilindrisch en een kegelvormig gedeelte. Aan den bovenrand van het cilindrisch gedeelte is rondom een goot aangebracht, gevuld met glycerine, waarin de onderkant van den rookafvoerschoorsteen B dompelt, zoodra de klep omhoog is getrokken.

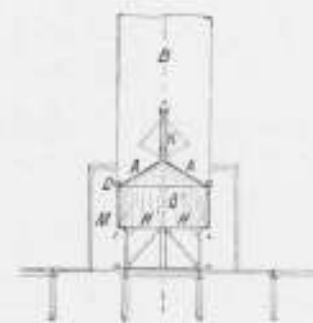

fig. 22.

Ten einde de 3000 K.G. wegende klep plotseling en toch zonder schok te kunnen laten vallen, is onder de klok een soort tafel aangebracht van ongeveer dezelfde middellijn als de inwendige diameter van de klok. Daalt de klok dan valt hij over deze tafel heen en het luchtkussen, dat tusschen klok en tafel gevormd wordt, verhindert het neerkomen van de klep met te krachtigen slag. In fig. 23 ziet men ook hoe de klep van twee plaatsen bediend kan worden.

De constructie van deze rookklep is zeer vindingrijk en voldoet geheel aan den eisch, dien men aan dit toestel moet stellen niet alleen uit een oogpunt van goede werking bij brandgevaar, doch ook uit een oogpunt van luchtdichte afsluiting, noodig bij de toepassing van het systeem van ventilatie van boven naar beneden.

Bij een buitentemperatuur van 20° C. bedraagt de overdruk binnen in het gebouw ter hoogte van het plafond, 6,7 m.M. waterkolom, tengevolge waarvan de lucht met 10 M. snelheid uit eventuele openingen zal stroomen. Men heeft er dan ook veel zorg aan besteed de zoldering en de ramen en deuren zoo luchtdicht mogelijk te maken. Alle zolderingen zijn met een ca. 1,5 c.M. dikke asphaltlaag bedekt, waarover een dunne zandlaag is gestrooid. In de aansluiting tusschen ramen en muren zijn voegen uitgespaard, die met vulmassa zijn gedicht. De deuren zijn nauwkeurig passend in raamwerken aangebracht en met raamwerk en al, kant en klaar door de fabriek geleverd en geplaatst, zoodat een degelijke controle van de goede afsluiting mogelijk was.

Gedurende de voorstelling wordt in de bedieningskamer geregeld de toestand van de luchtverschieving en verwarming waargenomen. Men heeft bij deze installatie het zeer aanbevelenswaardige beginsel doorgevoerd, dat men den geheelen toestand van uit een centraal punt moet kunnen beheerschen en dus zoowel van uit dat punt alle waarnemingen moet kunnen doen als wel alle toestellen moet kunnen bedienen. De techniek is tegenwoordig gelukkig zoover ge-

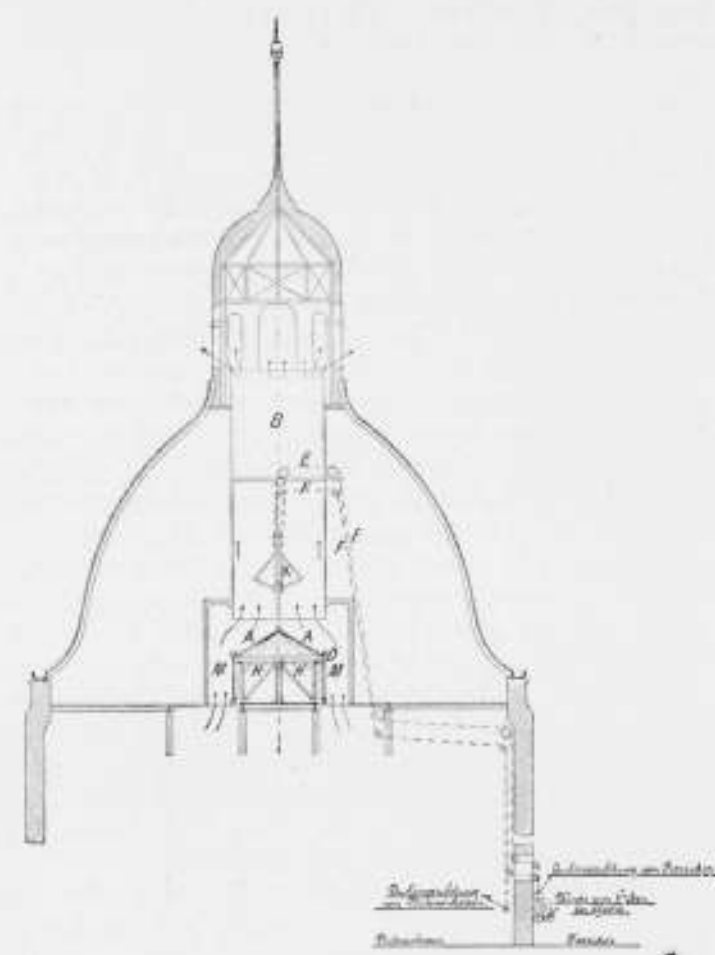

fig. 23.

vorderd, dat aan deze eischen op praktische en niet te kostbare wijze is te voldoen.

Het zou mij te ver voeren alle toestellen en inrichtingen te beschrijven, welke in den schouwburg te Neurenburg voor de verschillende doeleinden zijn gebruikt, doch ik wil toch met een enkel woord hierover wat zeggen, ten einde zuinige Hollandse landgenooten enigen indruk te geven van de werkelijke royale en onbekrompen wijze waarmede onze duitsche naburen gemeend hebben een gebouw te moeten inrichten, waarin men in ieder opzicht tot zijn genoegen en verpoizing dient te kunnen verwijlen.

In de bedieningskamer zijn de volgende meetinstrumenten en toestellen waar te nemen en te bedienen:

- 9 Afstandsthermometers.
- 2 Volt en Ampèremeters voor de ventilatoren.
- 3 Pneumometers.
- 4 Micromanometers.
- 1 Ladingsinrichting voor de accumulatoren.
- 2 In- en uitschakelinrichtingen voor de ventilatoren.
- 8 Regelinrichtingen voor toe- en afvoerluchtkleppen.
- 16 Stoomafsluiters voor de verwarmingsinrichting.
- 1 Barometer.
- 1 Electriche klok.
- 1 Manometer voor den keteldruk.
- 1 Telefoon.

Op verschillende plaatsen in het gebouw zijn registreerende thermometers aangebracht. Alle toestellen werden voor ingebruikname nauwkeurig beproefd en de ventilatoren op de fabriek zelve op vermogen en krachtsverbruik onderzocht.

Uit onderstaande tabel ziet men hoe de luchtdruk zich van boven naar beneden in het gebouw verdeelt bij verschillende buitentemperaturen en hoe groot de snelheid is waarmede de lucht van binnen naar buiten stroomt.

Hoogte boven vloer vestibule.	Overdruk binnen. Millim W.K.	Buitem. temperatuur.	Uitstroom- snelheid der lucht in M. per sec.
35 M.	3.11 m.M. 4.81 * 6.70 *	0° -10° -20°	6.87 M. 8.58 * 10.08 *
Zoldering tooneel.	1.67 m.M. 2.60 * 3.61 *		5.05 M. 6.32 * 7.30 *
Zoldering zaal.	1.07 m.M. 1.66 * 2.30 *		4.03 M. 5.02 * 5.96 *
Hoogte gang 3e Rang.	0.77 m.M. 1.00 * 1.66 *		3.53 M. 4.26 * 5.03 *
Hoogte gang 2e Rang.	0.44 m.M. 0.69 * 0.957 *		2.60 M. 3.23 * 3.81 *
Hoogte foyer en gang 1e Rang.			

De afvoer der lucht uit zaal- en tooneelruimte geschiedt niet door opzettelijk daartoe aangelegde kanalen, doch door de niet te vermijden ondichtheden der buitenwanden en door deurspleten en binnenwanden naar de andere vertrekken zooals foyer, garderobe, corridors, trappen, kleedkamers enz., die door ca. 60 afvoerkanalen met de dakruimte verbonden en met van uit de bedieningskamer regelbare kleppen zijn voorzien.

Gedurende iedere voorstelling worden door den chefstoker elk uur de volgende opgaven aangeteekend:

- 1°. Hoeveelheid lucht gevoerd naar de zaal.
- 2°. Idem naar het tooneel.
- 3°. Stroomverbruik van de ventilatie voor de zaal.
- 4°. Idem voor het tooneel.
- 5°. Drukverschil voor en achter den ventilator voor de zaal.
- 6°. Idem voor het tooneel.
- 7°. Over- en onderdruk op de hoogte van den beganen grond in de zaal ten opzichte van buiten.
- 8°. De door de afstandsthermometers aangegeven temperaturen:
 - a. Der buitenlucht.
 - b. Der toevoerlucht voor de zaal.
 - c. Idem voor het tooneel.
 - d. Van het parket 1,5 M. boven den vloer.
 - e. Van den 3en rang.
 - f. Van den foyer.
 - g. Van het tooneel beneden.
 - h. Idem boven.
 - i. Van de vestibule.
- 9°. Opening van de beide luchttoevoerkleppen.
- 10°. Idem van de zes afvoerkleppen.
- 11°. Stoomdruk in het verdeelstuk.
- 12°. Grootte der opening van de 16 stoomafsluiters.
- 13°. Brandstofverbruik.
- 14°. Naam van het opgevoerde stuk.
- 15°. Aantal toeschouwers.
- 16°. Weersgesteldheid.

Bovendien geven zelfregistreerende thermometers de

temperaturen aan in het parket, op het tooneel en bij de aanvoeropening der lucht voor de zaal en voor het tooneel.

Het personeel voor de bediening der stoomketels en der verschillende toestellen bestaan uit een stoker en een chefstoker. Deze worden door een deskundige gecontroleerd.

Ik eindig ten slotte deze mededeeling met de woorden aan te halen die Prof. Rietschel van de Technische Hoogeschool te Charlottenburg uitsprak als eisch, te stellen aan een goede installatie voor verwarming en luchtversching: „In hun meest volmaakte werking zullen deze inrichtingen ons niet aan hun bestaan mogen herinneren”.

F. U.

PRIJSVRAAG RECLAMEPLAAT BREDAVOORUIT.

Het Bestuur der Vereeniging „Breda-Vooruit” vraagt een ontwerp voor een reclameplaat voor de Vereeniging. Voor het ontwerp, hetwelk door de Jury als het beste wordt goedgekeurd, wordt uitgelooft een prijs van f100.—, mits het bekreond ontwerp tevens wordt geschikt geacht om te dienen als model voor eene doeltreffende en blijvende reclame voor de Vereeniging.

Voorst wordt uitgelooft een tweede prijs van f25.—.

Voorwaarden:

1°. De deelname wordt opengesteld voor ieder Nederlander.

2°. Eenzelfde deelnemer mag, desverlangd, meer dan één ontwerp inzenden.

3°. De ontwerpen, uitgevoerd in een of meer kleuren moeten voor lithografische reproductie geschikt zijn.

4°. De grootte van elk ontwerp moet binnen den rand minstens bedragen 95 × 70 cm.

5°. De Vereeniging behoudt zich het recht voor een niet bekreond ontwerp voor de som van f25.— aan te koop. De bekreonde ontwerpen worden voor de uitgelooft bedragen het eigendom der vereeniging, met het recht daarover te beschikken, zooals haar goeddunkt. Een voor uitvoering bestemd ontwerp zal niet worden gewijzigd dan onder medewerking en goedkeuring van den ontwerper, die gehouden is de drukproeven te corrigeren.

6°. Elk ontwerp moet bevatten in zeer duidelijk in het oog vallende letters „Breda-Vooruit.”

7°. De ontwerpen moeten elk afzonderlijk verpakt en verzegeld vrachtfrij worden ingezonden vóór of op 1 September 1908, aan het adres van het Secretariaat der Vereeniging. Elk ontwerp moet gemerkt zijn met een motto of spreuk. Bij elk ontwerp moet zijn ingesloten een gezegeld couvert voorzien van gelijk motto of spreuk en waarin naam en adres van den ontwerper, verder een open couvert met hetzelfde motto waarin een correspondentie-adres om eventueel met den inzender te kunnen correspondeeren.

8°. Alle ontwerpen waarop eenig kenteeken buiten het motto, of den naam des ontwerpers voorkomt, worden ter zijde gelegd.

9°. De ontwerpen zullen worden beoordeeld door een Jury, bestaande uit de heeren: W. Kromhout Czn., Voorzitter Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam; A. v. d. Sandt, Architect en Dir. v. h. Stads-Teekenschool te Maastricht; J. N. F. Buning, Dir. Gemeente-Teekenschool te Breda; A. Wirtz, Leeraar M. O. Handteekenen te Roosendaal, als deskundigen en Mr. M. J. E. Bloemarts, Voorzitter der Vereen. „Breda Vooruit” ter beoedeling van de geschiktheid der ontwerpen als model reclameplaat. Ieder der vijf juryleden heeft slechts één stem.

10°. De uitspraak der Jury zal in de plaatselijke bladen, het weekblad „Architectura” en andere vakbladen worden bekend gemaakt.

11°. De ontwerpen zullen na uitspraak der Jury gedurende eenige dagen worden tentoongesteld te Breda.

12°. Na genoemde tentoonstelling zullen de niet bekreonde ontwerpen franco aan de correspondentie-adressen worden toegezonden.

Het secretariaat der Vereen. „Breda-Vooruit” is gevestigd, Torenstraat 9 Breda.

De Secretaris.

w. get. Mr. F. SUYS.

BRIEF VAN DE NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR CENTRALE VERWARMINGS-INDUSTRIE.

Zooals de lezers zich zullen herinneren zijn in no. 9 van het Bouwk. Weekblad, blz. 54 2 circulaire's afgedrukt van den Nederlandschen Aannemersbond, waarbij deze na motiveering kennisgeven van hun besluit, genomen 7 en 8 Aug. 1907 op hun jaarvergadering te Hengelo: „na 1 Juli 1908 geen hulp van welken aard ook te verleenen bij het aanleggen van verlichting, verwarming e.d., noch voor rekening van den aannemer te nemen de kosten van herstelling van beschadiging etc., welke tengevolge daarvan ontstaan, dan tegen terugbetaling der daarop vallende kosten”. In verband hiermede verzocht de bond in de bestekken een stelpost hiervoor op te nemen.

In een naschrift erkende de redactie van het B. W. de billijkheid van dezen eisch.

Echter schijnt niet algemeen dat gevoelen gedeeld te worden, en hebben enkele architecten den installateur van de verwarmings-toestellen de onkosten willen laten betalen.

Hier tegen wordt o. i. terecht opgekomen, volgens onderstaanden brief:

Nederlandsche Vereeniging voor Centrale Verwarmings-Industrie.

Aan het Hoofdbestuur van de Maatschappij
tot Bewaarding der Bouwkunst.

AMSTERDAM.

Mijne Heeren,

In opdracht van onze Algemeene Vergadering op 13 dezer alhier gehouden, hebben wij de eer het volgerde onder Uwe aandacht te brengen:

De heden was het gebruikelijk dat bij den aanleg van centrale verwarming-installaties de bijkomende werkzaamheden, als metsel, graaf, breek-, timmer-, verwerken enz. niet door den installateur der verwarming in diens offerte werden opgenomen, doch dat hierop door den aannemer van den bouw met zijne begrooing gerekend werd, en die werken door dezen uitgevoerd werden.

Waar evenwel nu, na het besluit door den Aannemersbond genomen, de aannemer als regel niet meer bereid zal worden gevonden tevoren prijs voor deze werkzaamheden op te geven, hebben naar ons ter oore kwam, reeds eenige architecten hierop de oplossing gevonden, den installateur der verwarming de verplichting op te leggen dit werk mede in zijnen prijs op te nemen, en voor de uitvoering er van zorg te dragen.

Dit nu is iets waartegen wij met kracht moeten opkomen. Zoo de aannemer van den bouw meent voor dit werk tevoren geen juiste prijs te kunnen opgeven, hoeveel te meer geldt dit dan voor den verwarmings-installateur, die in al die vakken moet geacht worden leek te zijn en wien bovendien geen andere weg openstaat dan zich voor de uitvoering dier werkzaamheden te wenden tot den aannemer van den bouw, die dan feitelijk iederen prijs daarvoor rekenen kan.

Op deze wijze zouden trouwens de in te dienen begrooingen slecht vergelijkbaar worden, want de verschillende installateurs zullen zeer verschillende ramingen voor de bijkomende werkzaamheden maken, waardoor de vergelijking van de cijfers voor de eigenlijke verwarmingsinstallatie onmogelijk wordt.

Teneinde die vergelijking mogelijk te blijven maken en tevens te voorkomen, dat de installateur der verwarming door die bijkomende werkzaamheden zich zijne verdienste op de installatie zelf ziet ontgaan, zouden wij U willen voorstellen in al die gevallen, waarin tevoren een globale prijs voor de bijkomende werken vastgesteld moet worden, hiervoor den aannemer van den bouw een door de Directie te bepalen stelpost in zijne begrooing te doen opnemen, gelijk er meer van zulke stelposten in voorkomen.

In gevallen waar de principaal beslist een cijfer voor de verwarming en de bijkomende werkzaamheden wensch, zou de stelpost door den installateur der verwarming in plaats van door den aannemer van den bouw in zijne offerte op te nemen zijn; wordt door alle inschrijvers voor de verwarming deze zelfde stelpost opgenomen, dan wordt de vergelijking van de prijzen voor de installatie er niet door bemoeijlikt.

Wij vertrouwen dat U de billijkheid van deze redeneering zult

Opzichter-Teekenaar,	ouderdom	42 jaar, salaris f 100.-
32	30	
29	100	
32	100	
23	80	
Opzichters	23	70
	25	50
	24	45
	23	
	23	70
	23	

Teekenaars	ouderdom	31 jaar, salaris f 110.-
	22	40
	23	75
	25	60
	23	90
	23	60
	21	45
	22	60
Werkl. Opz. voor werktuig. onder-		
deelen van bouwwerken, ouderdom, 26		
Machine-Teekenaar	24	40

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 20 JULI.

AMSTERDAM. Maken twee fabriekgebouwen, kantoorgebouw met woonhuis en bijbehorende werken aan het IJ en het Merwedekanaal te Amsterdam.

N.V. Ned. Metaalhandel. Bestek en teek. à f.3 verkrijgb. bij den architect W. Langhout Gzn., Weesperzijde 62 te Amsterdam. Aanw. 17 Juli v.m. 11 u.

BREDA. Verbouwen der woningen no. 62 en 63 aan de Jan van Polanenkaade.

Best. der coöp slagersvereen. „de Noord-pool“ ten koffiehuize van Van den roek aan de Tolbrugstraat, alwaar bestek en teek. ter inzage. Inlicht. geven de architecten P. A. Oomes en L. v. d. Pas Aanw. gedaan.

BERGEN OP ZOOM. Bouwen van een woonhuis, dubb. koest. wagenhuis, o.a. op het terrein der voormalige Suikerfabriek aan de Wouwpoot. Bestek I. De timmer- en metselwerken. II. Het glas- en verwerk. III. De ijzer-, lood- en zinkwerken.

Archit. J. Beij 's av. 8^u. u. in Cafe J. van Mechelen. Bestek en teek verkrijgb. bij gen. architect. Aanw. gedaan.

DWINGELO (DR.) v. Verbouwen bestaande zuivelfabriek te Dwingelo, 6. Aanbouwen directeurswoning voor genoemde fabriek.

Bestuur der coöp. stoomzuivelfabriek en korenmalderij. Bestek met teek. à f.1.50 te verkrijgen bij den architect A. Konistra te Gorredijk, die inl. verstrekt. Bij worden fr. ingewacht ten kantore van den directeur J. Klijzing.

ELBERGEN. Amoveren en weder opbouwen van een woon- en winkelhuis.

Architect T. Broekhuizen te Nede, 's av. 7 u. in cafe Seppers te Elbergen, alw. bestek en teek. ter lezing. Aanw. alle werkdagen.

DINSDAG 21 JULI.

NHIEVEEN (DR.) Bouwen nieuwe voor- en achtergevel voor P. Inberg, aldaar.

Architect Jan Eliza Mulder te Noordwalde. Bestek en teek. à f.1 verkrijgb. bij P. Inberg voorn. Inl. geeft de architect.

TEXEL. Bouwen gesticht van weldadigheid aan den Burg op Texel.

Gem. best. v.m. 11 u.

WOENSDAG 22 JULI.

CUJK (N.Br.) Vergrooten van de openbare school te St. Agatha.

Gem. best. van Cuijk e.a. n.m. 3 u. Bestek en teek. ter secretarie ter inzage en ald. en bij den architect J. H. H. Groenendaal te Vught à f.1 verkrijgb. Aanw. 20 Juli v.m. 11 u.

GLANERBRUG. Maken van een kerkgebouw.

Raad der Geref. Kerk n.m. 2 u. in het Chr. Nat. Geheel Ooth. koffiehuize. Bestek en teek. bij den architect J. B. Radstake te Enschede à f.1.50 verkrijgb. Aanw. 22 Juli n.m. 1 u.

HELDER. Bouwen directeurswoning, magazijntje, ammoniakwaterput, motorgebouw en inbreiden regeneratieloods met bijkomende werken op het terrein der gem. gasfabriek.

Gem. best. n.m. 2 u. Bestekken à f.1.50 verkrijgb. ter Gem.-Secr. Aanw. gedaan.

HOOGVEEN. Verbouwen woonhuis voor Mr. J. Wessels Boer.

Architect J. Carmiggelt n.m. 3 u. in het Hotel de La Station. Bestek en teek. ter inzage en à f.1.- verkrijgb. bij den architect. Aanw. 22 Juli v.m. 11 uur.

SCHOONOORD. Bouwen van een boerenbehuizing onder bijlev. materialen in twee perc. als volgt a. Timmer- en metselwerken enz. b. Glas- en verwerken enz.

De heer H. Trip v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inzage in het logement van W. Trip. Aanw. 22 Juli v.m. 10 u.

VENLO. Abreken en herbouwen kosterswoning der Ned. Herv. Gem.

Kerkbestuur der Ned. Herv. Gem. v.m. 10 u. in de onistoriekamer, alwaar bestek en teek. ter inz.

WINTERSWIJK. Bouwen woonhuis met schuur bij Esselink in 't Woold.

De heer A. Esselink 's av. 7 u. op Esselink in 't woold bij Kimmels in „De Zwaan“, alw. bestek en teek. ter inz. Inl. verstrekt J. W. Ten Haken.

DONDERDAG 23 JULI.

GEISELAAR BIJ LOCHEM. Bouwen van een woonhuis met cafe en stalling.

Architect B. J. Beertink n.m. 4 u. Bestek en teek. ad f.2.50 verkrijgb. bij gen. archit. en worden ad f.1.25 op den bestedingsdag teruggenomen. Aanw. 21 Juli v.m. 11 u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

2 JULI.

ZWOLLE. Bouwen 8 woonhuizen op een terrein in Westenholte. Architect M. Mejerink, namens de bouwvereen. „Hoop op beter“.

Laagste inschrijver H. J. Sluiter, Zwolle f.3130.

3 JULI.

HILVERSUM (ONDERH.) Bouwen villa aan de Mozartlaan. Archit. C. de Groot Jz. Ingekomen 8 bijtellen. Laagste inschrijver W. Hoortman, Hilversum voor f.12135.

ROTTERDAM (ONDERH.) Uitbreken en inrichten tot winkelhuizen van twee panden 368 aan den Nieuwen Binnenweg. Door W. Broere.

Gegund aan den laagste inschrijver G. Verwaal, Rotterdam, voor f.4200.

J. H. ADDICKS & ZON.

AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van **URWERKEN, CARILONN, RADERWERKEN** enz.

Restauratie van **OUDE TOREN-UR- en SPEELWERKEN.**

Restauratie van **ANTIEKE URWERKEN.**

Fabriek van **Electrische Urwerken.**

TILBURG. Uitbreiden fabriek, magazijn met ketelhuis en inmetelen ketel, voor de firma Jaanssens-v. Buren. Architect F. C. de Beer.

Laagste inschrijver firma Ed. de Beer, f.3130 gegund.

IJSSELSTEIN. Bouwen woonhuis met schuur aan de Lagendijk bij de „3 Boompjes“, voor rekening van mevr. de Wed. J. M. v. d. Schalk te Schiedam, onder opzicht van den bouwv. J. Kranenburg.

Laagste inschrijver v. d. Kruit, f.7799.

4 JULI.

AMSTERDAM (ONDERH.) Bouwen boerderij in den Zaandolder. Architect W. Schimmel.

Gegund aan den laagsten inschrijver S. de Groot, Watergang.

HEIJEN (LMB.) Bouwen veldwachterswoning aldaar met bijlev. van alle materialen. Gem. best. van Bergen.

Wegens hooge inschrijving niet gegund. Herbesteding op 16 Juli a.s.

GLANERBRUG, GEM. LONNEKER (ONDERH.) Bouwen twee woonhuizen aan de Glanerbrug. De heer v. 't Kruis.

Laagste inschrijver E. Gebben, f.3109, geg.

HARDINGSVELD. Bouwen 4 woningen voor den heer C. Schroof.

Laagste inschrijver J. W. v. d. Meijden f.2590, gegund.

7 JULI.

DIEVER (DR.) Bouwen woonhuis. Da heer H. G. van Os.

Gegund aan H. Rosma, Zorgvlied gem. Diever.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op Woensdag 29 Juli 1908, des namiddags te 2 uur, (1.10 Greenwichtijd), zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

Het bouwen van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te Velsen.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 417 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1904, L. X, afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 15 Juli 1908 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; en is na genoemde datum, op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad f.0.35, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders van Cleef, Spui no. 286 te 's-Gravenhage, en, door hunne tussenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemde Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage. De inschrijvingsbiljetten moeten worden ingezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie.

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 21 Juli 1908, des middags te 12 uur.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 1 Juli 1908.

Assurantie Maatschappij tegen Brand- schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat - Amsterdam, Sophiaplein - Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) - Breda, Prinsenkade - Haarlem, Grootte Houtstraat 71 - Nijmegen, hoek Gedempte Oude Gracht - Groningen, In de Betoustraat 8 - Zutphen, IJselkade - Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEEKINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f. 4,000,000.00
Reservefonds uit 1907 1,304,200.69
Betalde Brandschaden tot
uit 1907 32,707,500.00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Hollandsche Uzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 3den Augustus 1908, des namiddags ten half twee ure (Greenw. tijd), zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek no. 1116:

Het opruimen en sloopen van bestaande dukdallen, remmingwerk en steunpijler, het plaatsen van een vierschorigen dukdalf en remmingwerk voor beveiliging van de draaibrug ten noorden van de Oosterdoksluis en het maken van twee houten steunpijlers, een en ander ten behoeve van het maken van een open doorvaart tussehen het Oosterdok en het afgesloten Y. te Amsterdam.

Begroting f.21050.—

Voor rekening van den Staat der Nederlanden.

Het bestek met teekening is tegen betaling van f.2.50 en het bestek zonder de teekening tegen betaling van f.0.75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 130, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden ter plaatse op Woensdag 29 Juli 1908 des voorn. 11 uur Spoortijd.

De Raad van Administratie.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentien f.5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnees op Advertentien 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTEREN en A. S. KEY. Rotterdam.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 4den Augustus 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1135.

Het maken van een seinhuis op elk der stations DEDEMSVAART en STAPHORST.

Begroting f.3290.—

De besteding geschiedt volgens § 49 van het bestek.

Het bestek ligt van den 17den Juli 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. VAN BERCKEL te Zwolle en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f.1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 27sten Juli 1908 ten 9 ure voormiddag (West-Europesche tijd) te Dedemsvaart. Utrecht, den 13den Juli 1908.

Hollandsche Uzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 3den Augustus 1908, des namiddags ten half twee ure (Greenw. tijd), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1119:

Het maken van een Seinhuys op het Westelijk Stationseiland te Amsterdam in verband met de vernieuwing van de Westelijke Viaduct.

Begroting f.11,500.—

Het bestek met teekening is tegen betaling van f.1.50 en het bestek zonder de teekening tegen betaling van f.0.75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 130, of op franco aanvraag aan dien Dienst met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op het terrein Woensdag 29 Juli 1908 te 10 u. 30 voorn. Spoortijd.

De Raad van Administratie.

Aerogeegas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout, Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialhandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtse Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Amberger Luchtgasapparaat. WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDDE OBELT, Amsterdam.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton- en Betonijzerwerken. DE KONINK, ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
 Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteen-fabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
 Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
 Betonijzer „Kahn System“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
 Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
 Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
 Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.
 Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co., Rotterdam.
 Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
 Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.
 BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Schuur & Zoon, Den Haag.
 Cementnastiekdekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat job'd Weesperzijde, Amsterdam.
 Cement-IJzer. — NEU. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
 Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
 Centrale Verw. en Ventilatie. — TH. V. HEEMSTEDEN, Amsterd.
 Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
 Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-richtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
 Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.
 Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Closets. — TH. VAN HEEMSTEDEN, Amsterd.
 Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
 Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.
 Electriche licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD, RUEMPOL & Co., Amsterdam.
 Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
 „Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
 Gaskachels (nieuwste condensng). — OBELT, Amsterdam.
 Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
 Glas in lood. — J. I. B. J. BOUVY, Dordrecht.
 Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam
 Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — TH. VAN HEEMSTEDEN, Amst., 150 de Ruyterkade, Filiaal: 36, Rokin.
 Grondbooringen. — A. J. STOEL jr., Haarlem.
 Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
 Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
 Haeuslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
 Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.
 Hydraulisch gespeld hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Jalouziën. — J. F. KRONER & Zonen, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
 Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
 Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Lengtematen, dumstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.

Liften. — TH. VAN HEEMSTEDEN, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
 Liften, Ventil., Gesm. IJzer, trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Liften (Hydr. en electr.). — FRKD. STIELTJES & Co. Amsterdam
 Liften special Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en lood. glasemail privaatliften. — OBELT, Amst.
 Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senfelder“ Amsterdam.
 Montgrafiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
 Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
 Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding. R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
 Plafondplaten. — Gsm. MIJNLEFF, Nijmegen.
 Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
 Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL“ POTLOOD.
 Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxier. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
 Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
 Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDEN, Amst.
 Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
 Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
 Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam — 's Gravenhage.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmeren. — G. J. COOL, Amsterdam.
 Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
 SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
 Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.
 Stalrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
 Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
 Steenen, Gevel, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
 Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
 Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toifit). — H. HUNCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDEN, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
 Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen“ v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen“ voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
 IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 IJzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
 Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

PAUL DEVIS.
IJZEREN EN STALEN BALKEN
 BRUSSEL.
 UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
 te OUGRÉE (BELGIË).

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of Electriche Centrale bestaat is een

Amberger Luchtgasapparaat. het eenvoudigste, beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Rotterdam.

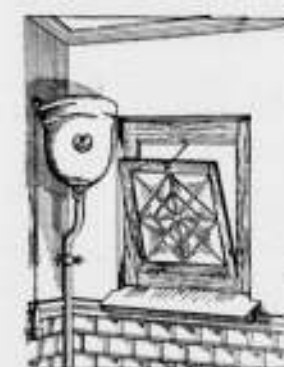
E. DE LA SAUCE & KLOSS,
 Lichtenberg bei Berlin.

IJzerconstructies. Samenschuifbare Afsluithekken.
 Branddeuren. IJzeren Rolluiken.

VRAAGT PROSPECTUS.

Heringa & Wüthrich, Haarlem.

Vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën.

„PAARL“.

Geheel NIEUW model

Spoel-Reservoir

voor CLOSET-Inrichtingen.

Roestvrij-Zweetvrij-licht.

vervaardigd van Fibronit of Densitas ware, met Koperen binnen constructie.

Vraagt prijzen, beschrijving en catalogus aan

VALKENIER & DE HAAS,

Leuvehaven 17. — SANITAIRE ARTIKELN. — Rotterdam.

VAN DEN BERG & Co.
 Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING

Sanitaire Artikelen
 in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT“ Warm-watertoestellen met automaat.
 Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het geheele huis naar badkuip, waschtafel enz.

„Lightning“ Geysers.

Porceleinen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.

„Twyfords“ Aardewerk en „Twyfords“ „Adaman“ verglaasde vuurkies.

Ornamenten voor Electriche Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verskillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,
 ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
 Aanvragen, met oogaaf van grootte en bestemming adresseere men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

Bij MOUTON & Co. is verschenen
DIE HAGHE

Haagsch Jaarboekje 1908.

Geïllustreerd met 34 platen.

Prijs gebonden f 2.50.

Bij alle Boekhandelaren voorhanden.

N.V. Utrechtsche
Asphaltfabriek

v.h. Firma STEIN & TAKKEN,
VULKAAN Hout-Cement | Dakbe-
 Cement-Mastix | dekking
 ASPHALTVLOEREN, enz.

A. N. DE LINT DELFT
 DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.
 Schoorsteenmantels.
SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabriekant Joost Thooft en Labouchère.

ZY STOOTEN HET HOOFD TEGEN

OSTERTAG BRANDKASTEN
G. L. SCHULTZ,
 Glashaven 40, ROTTERDAM.

Bij den bouw van eene Gasfabriek worden gevraagd

Twee bekwame

Opzichters-Teekenaars.

Salaris naar bekwaamheid. Schriftelijke sollicitatiën met overlegging van stukken, welke tot aanbeveling kunnen strekken en met opgave van verlangd salaris te zenden aan den Bouwmeester der Gemeente Deventer voor 22 Juli a.s.

Bij MOUTON & Co., te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouwkundig Weekblad“.

Deze portefeuilles zijn voorzien van een ingedrukt parcijer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco per post f 0.65.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO“.

TELEFOON: 5341.

PORTLAND-CEMENT

„HACCOURT“

Gunstig bekend bij de directies van Rijks-, Spoorweg- en Gemeentewerken.

„BOUWMATERIALEN“

VOORHEEN M. LUIJTEN,

LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

METALEN

Plafond- en Wandbekleedingen.

Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zoals WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS, SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen. Zond ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis ten dienste.

WILLIAMS & Co.

WITTE HUIS — ROTTERDAM.

N.V. DE NEDERL. STAAL-INDUSTRIE 1/2 H.E. Oving Jr.

CONSTRUCTIE WERKPLAATSEN

aan de Binnenhaven 02.

ROTTERDAM

VERVAARDIGT

IJzeren Bruggen, IJzeren Gebouwen,
IJzeren Overkappingen, IJzerconstructies
van eiken aard.

Complete aanleg van Fabriekssporen.

De Maas en Merwe Bank.

Gedempte Glashaven 21, Rotterdam.

Directie: JAC. KOLFF en Mr. E. F. W. GUGEL

Verstrekt VOORSCHOTTEN aan:
Bouwondernemers onder verband van
Crediethypotheek.

Aannemers onder verpanding der aannemingsom.

Handelaars, Winkeliers en Particulieren, onder zakelijk verband of borgstelling met of zonder polis van levensverzekering.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.

Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon

AMSTERDAM

(Amstel over Bensdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

MARTIN & Co.,

AMSTERDAM

Achter Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad Fijnste Engelsche Combinaties.

PLAATSING DOOR BEKWAME WERKLIEDEN.

Ontwerpen en Begrotingen op aanvraag gratis.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieghwart-Balken.

Huygen en Vessel R'DAM.
A'DAM.

„Unikum“

met mechanische sluitkracht.

Nieuw!!

houdt in alle opzichten het juiste midden tusschen de deurdrangers en de gewone deuren.

WIED'S DEURDRANGER

LUIJKE & Co ROTTERDAM.

Zij heeft twee reguleerschroeven, een niet te onderschatten voordeel, omdat de vane special dient om het gemakkelijke openen te bevorderen en de andere om het sluiten te regelen.

Prospectus wordt op aanvraag franco toegezonden!

LUIJKE & Co. Importeurs, Rotterdam.

ASSMAN & Co.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud 1878
Tentoonstelling 1895
1906

INT. TELEFOON 4202

GEB^s. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.

Natte uitvoering. — Snelte levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdrukpapieren.

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13-15, 's GRAVENHAGE.

Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle mogelijke kleuren.

Societe Anonyme Metallurgique
d'AUBRIVES & VILLERUPT.

Siège Social à Aubrives (Ardennes).

Gegoten IJzeren Buizen

met bijbehorende hulpstukken.

HOOFDAGENT voor Nederland

W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.

Kantoor: Heerengracht 20.

Onderneemt het leveren en leggen van
Buizen en Hulpstukken voor GAS- en
WATERLEIDING.

„BOUWMATERIALEN“

voorheen M. Luyten Lekkerkerk.

Fabriek van

machinale Doormikschte en Luksche

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen percen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

GEBR. VAN DER VLIET,
Ijzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilha. S. M. Vloeiijzer.

Haringgraatstaal.

Een onovertroffen en verrukkelijk materiaal voor plafonds, brandvrije beschietingen, binnen- en buitenmuren.

Brandvrij. — Soliede Werk. — Eenvoudig aan te brengen. — Geen verlies van specie. — Goedgekeurd door Bouw- en Woningtoezicht der groote steden. — Verschillende Architecten schrijven het voor.

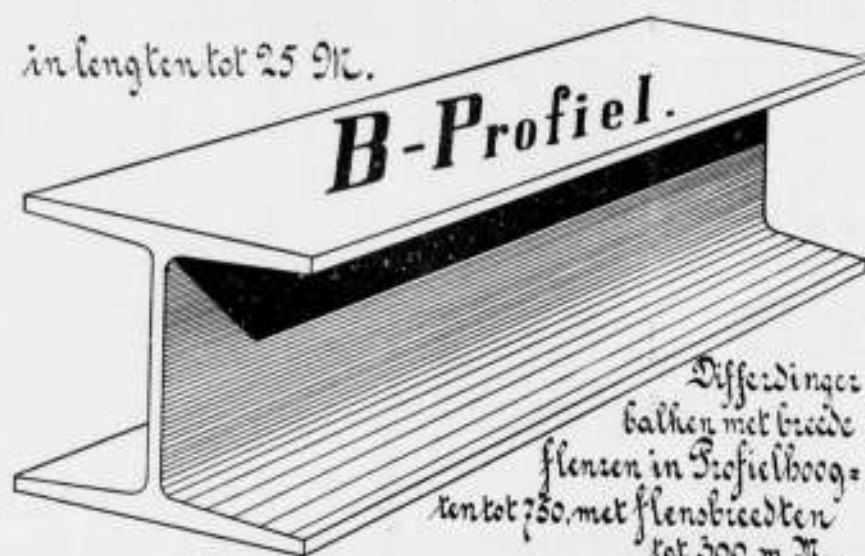
Eens gebruikt, altijd gebruikt.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

Vertegenw: **C. D. VAN DER LINDEN, AMSTERDAM.**

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

B-Profiel.

Differenten
ballen met brede
flenzen in Profielhoog-
ten tot 750, met flenzbreedten
tot 300 m.M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

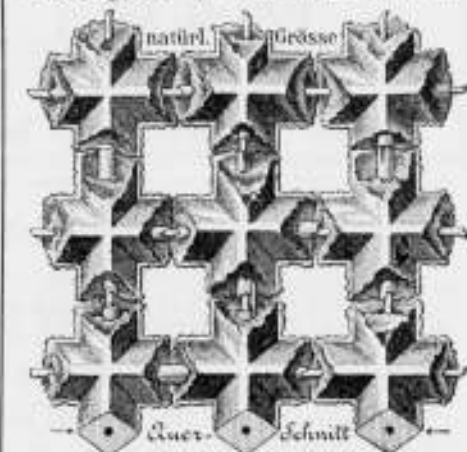
Het beste en zekerste systeem. — zie de talrijke Attesten — van verlichting voor kleine gemeenten, Villaparken, Villa's, Gestichten, Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht dienstbaar gemaakt voor aanleg **WATERLEIDING.**

Apparaat zeer eenvoudig, zoo gewenscht werkende met gewichten, dus zonder Motortje, zindelijk, gevaarloos en gemakkelijk te bedienen. Behalve in vele villa's en gestichten, zijn reeds 9 belangrijke dorpen in Nederland, naar ons systeem met dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofddirecteur voor Nederland en België
Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2658.

GEBRUIKT
Steengas „DRAHTZIEGEL“

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en alle mogelijke Ijzerconstructies, Onderkleeding van Trappen, Gebogen Plafonds, enz. Eénig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.

ATELIER
VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. † † †
DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2de SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

STAAL & HAALMEIJER, AMSTERDAM.

Engelse Stalrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van
The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation
voor **Bouwmaterialen**
KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim 300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van 15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOVEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.
KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,
van naadloze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw. Voordeelig ter vervanging van houten stutten. Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur. Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau **G. L. DAHLMANN, Rotterdam.**

W. J. STOKVIS
ARNHEM.

Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.“

Directie: H. VAN DER MARCK SPALKER.
AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.
TELEFOON 108.

Nieuw Procédé

voor REPRODUCTIE van
Bestekteekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.

Sneller, Juister, Goedkooper
dan foto litho

„Het maken van calques is overbodig de drukken kunnen worden gemaakt direct naar de teekeningen „mits deze in goede zwarte lijnen zijn uitgevoerd“.

Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.
Hooftagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barnnac.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

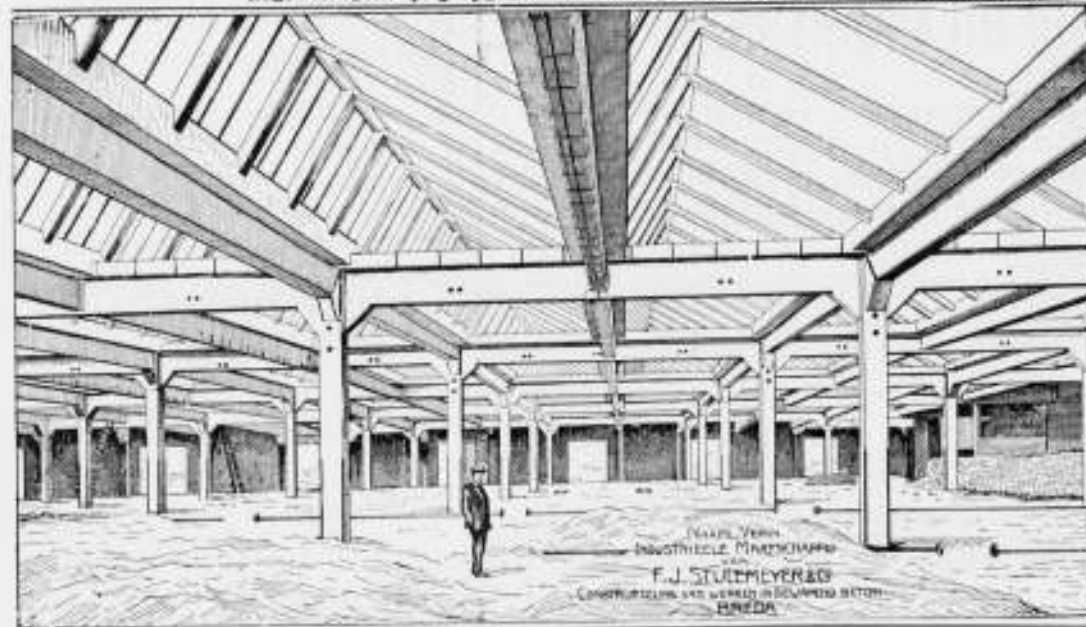
Gegevens geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASCHTAFELS, URINDIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. **SCEPTIC-TANKS,** **WARMWATER-VERZORGING,** volgens verschillende systemen, ook door middel van het kenkenformuis.

Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

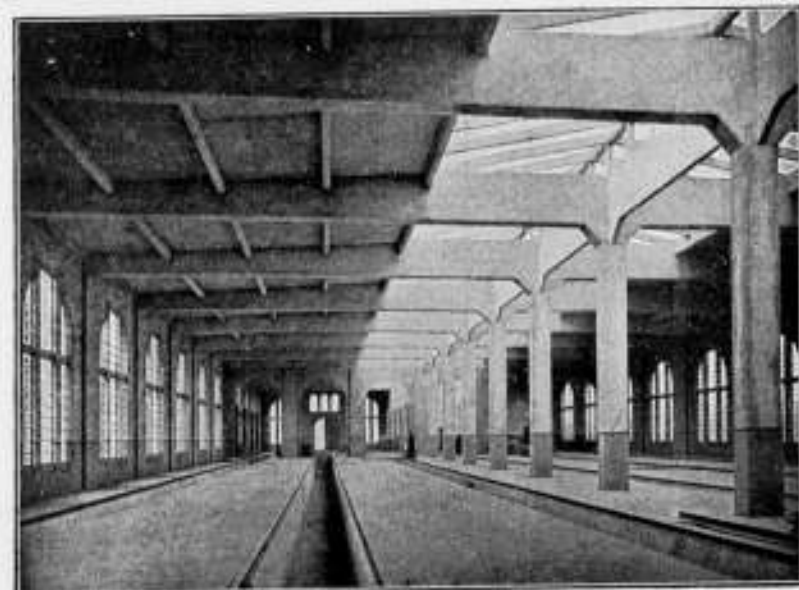

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M².

AAN DE FABRIEKEN
Firma VAN DER LUGT,
ROTTERDAM.

uitgevoerd door de
N. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & Co.
Constructeurs van Werken
in Gewapend Beton te
BREDA.

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^e JAARGANG 1908. N° 30

• ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY •
• TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST •

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTRATIE: HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVER: S. MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD **ABONNEMENTSPRIJS**

N°. 30. 25 JULI 1908. Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst. — Damprijsvraag, Jury-rapport. — Actuele vraagstukken. De Technische Hoogeschool en de Rijksacademie, door J. G. — Architectuurtentoonstelling in den Haagschen Kunstkring. — Inhoud van Tijdschriften. — Berichten. — Personalía. — Bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbested. — Lijst van fabrikanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 2/3 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Vergadering Hoofdbestuur gehouden 21 Juli 1908. in het Gebouw van de Maatschappij, Marnixstraat 402.

Dinsdag j.l. is het Hoofdbestuur andermaal te samen gekomen om de punten der Agenda van de vorige Vergadering nader af te handelen.

Wat de splitsing der Gewone- en Architect-Leden betreft, is onderstaand schrijven verzonden aan de Heeren in bedoeld schrijven met Bijlage vermeld.

WetEdels Heer.

Zooals U uit het Weekblad hebt kunnen vernemen wenscht het Hoofdbestuur bij het werk der splitsing van Gewone-leden en Architect-Leden zich te doen bijstaan door een Commissie of juister uitgedrukt: door verschillende Commissiën. Het is niet mogelijk dat eenzelfde Commissie voldoende onze Leden, welke over het geheele land en daarbuiten verspreid zijn, persoonlijk kent en weet welke opleiding zij genoten hebben en oordeelen kan over het door hen uitgevoerde werk. Het is daarom dat wij ook U uitnodigen ons wel met dit moeilijk werk, dat de Algemeene Meivergadering ons opgedragen heeft, te willen assisteeren. Ingesloten een lijst van de door ons uitgenoodigde Heeren.

In de hoop, kon het zijn per omgaand, Uw gunstig antwoord te mogen vernemen, teekenen wij met de meeste hoogachting,

Voor de Mij t. B. d. B.,

A. SALM G.Bz., Voorz.
J. GRATAMA, Secr.

Lijst van Commissieleden, uitgenoodigd om het Hoofdbestuur van de Mij. t. B. d. B. ter hulpe te zijn met het vormen der groepen van Gewone- en Architect-leden:

Voor Amsterdam en Omstreken:

*W. J. de Groot, Onderdir. van Publ. werken.
J. H. W. Leliman, Bouwk. Ing.
C. B. Posthumus Meyjes, Arch.

Voor Arnhem en Omstreken:

*V. G. A. Bosch, Bouwk. Ing.
A. R. Freem, Arch.
W. F. C. Schaap, Civ. en Bouwk. Ing., Dir. der Gem. werken.

Voor Brabant en Limburg:

*G. W. van Heukelom, Civ. Ing., Ing. bij de Mij. t. E. v. S. S.
T. Krugers, Gem. Arch. van Tilburg.
R. Schöngel, Bouwk. Ing. te 's Bosch.

Voor Delft en Omstreken:

M. A. C. Hartman, Civ. en Bouwk. Ing., Dir. v. Gem. werken.
J. F. Klinkhamer, Bouwk. Ing. Hoogl. aan de T. H. S.
A. van der Lee, Arch., Lector aan de T. H. S.

Voor Deventer, Zutphen, Zwolle en Omstreken:

J. F. van Ettinger, Gem. Arch. te Zutphen.
J. D. Gantvoort, Arch., Leeraar aan de Ambachtsschool te Deventer.

L. Krook, Arch., Gem. Arch. te Zwolle.

Voor Den Haag en Omstreken:

E. F. Ehle, Arch.
*D. E. C. Knuttel, Civ. en Bouwk. Ing., Rijksbouwmeester.
J. Limburg, Bouwk. Ing.

Voor Groningen en Friesland:

*J. A. Mulock Houwer, Civ. en Bouwk. Ing., dir. van Gem. werken.
H. H. Kramer, Arch. 1/2.

Voor Haarlem en omstreken:

Jb. van der Ban, Arch.
J. W. G. Droste, Arch.
*L. C. Dumont, Bouwk. Ing., Ing.-Dir. van Gem. werken.

Voor Hilversum en omstreken:

J. W. Hanrath, Arch.
M. A. Poel, Arch.
*A. Salm G.Bz. Arch.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarteikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Voor Nijmegen en omstreken:

Oscar Leeuw, Arch.
J. A. Voorhoeve, Arch.
J. J. Weve, Civ. en Bouwk. Ing., Dir. van Gem. werken.

Voor Rotterdam en omstreken:

C. N. van Goor, Arch.
* J. Verheul Dzn., Arch.
J. v. Wijngaarden, Arch., assist. aan de T. H. S.

Voor Utrecht en omstreken:

* F. N. Nieuwenhuis, Dir. der Gem. werken¹⁾
W. van Veen, Civ. en Bouwk. Ing., Ing. bij de Mij. t. E. v. S.S.¹⁾

Met een * gemerkt zijn leden van het Hoofdbestuur.
¹⁾ Het derde lid te kiezen door de beide leden.

Het Congres van den Bond van Technici wordt a.s. Zaterdag 25 Juli geopend in het Gebouw van de Mij. tot Bev. d. Bouwk., Marnixstraat 402, Amsterdam. De Mij. te vertegenwoordigen, zijn verzocht de Heeren: J. A. Mulock Houwer, C. B. Posthumus Meijjes, W. F. C. Schaap en de algemeen secretaris J. Gratama.

Wat de uitgaven der Maatschappij betreft, zoo kan daarvan in dit blad nog niets naders vermeld, dan dat Deel III van het Bouwkundig Tijdschrift, handelende over „Oude Gebouwen te Utrecht”, zeer belangrijk zal zijn, dank zij de medewerking van den archivaris der Gemeente, den Heer Mr. S. Muller Fzn.

DAMPRIJSVRAAG.

JURY-RAPPORT.

Bij het uitbrengen van het verslag omtrent de beoordeeling der ingekomen ontwerpen, kan reeds dadelijk worden opgemerkt, dat de indruk, die de jury van den geleverden arbeid heeft ontvangen, een gunstige was.

Vele ontwerpen toch getuigen van ernstige bestudeering van het moeilijk vraagstuk hoe met de reeds vooraf vastgestelde grenzen van onteigening, die niet mochten worden overschreden, een geheel kon worden verkregen, dat aan de hooge eischen in het programma gesteld, tegemoet komt.

Inderdaad is dit door enkele inzenders bereikt en dit resultaat mag met te meer waardeering worden vermeld, daar een dergelijk concours, hier nog zoo goed als geheel vreemd, van onze bouwkundigen een nieuwe studie vorderde.

Door deze uitkomst mag dan ook worden verwacht, dat, nu Amsterdam op onbekrompen wijze is voorgegaan, men hier te lande, ook in de toekomst, het vraagstuk van stadsverfraaiing, in verband met de eischen van verkeer en binnen de grenzen der financiële uitvoerbaarheid, tot nadere oplossing zal trachten te brengen.

Twee-en-veertig ontwerpen zijn ingekomen, gemerkt:

N ^o .	1	motto: Het wapen van Amsterdam.
"	2	" De derde streng macht de babel.
"	3	" Straten en pleinen.
"	4	" Dam en Dam Ideaal.
"	5	" Forum Amstelodanum.
"	6	" Gs. kind.
"	7	" Y en Anstel.
"	8	" Aldus spant Amsterdam de kroon.
"	9	" Drie cirkels in elkaar.
"	10	" Dam a.
"	11	" Het eene noodige.
"	12	" Dam b.
"	13	" Gysbrecht van Amstel.
"	14	" Hou-see.
"	15	" Centrum.
"	16	" Urbs Antiqua Ruit.
"	17	" Meinaand 1908.
"	18	" Fancy.
"	19	" A en Y (monogram).
"	20	" Non.
"	21	" In 't hartje der stad.
"	22	" P. L. M.
"	23	" Maximiliaan.
"	24	" 't Kan verkeeren.
"	25	" Stadhouder Willem III.

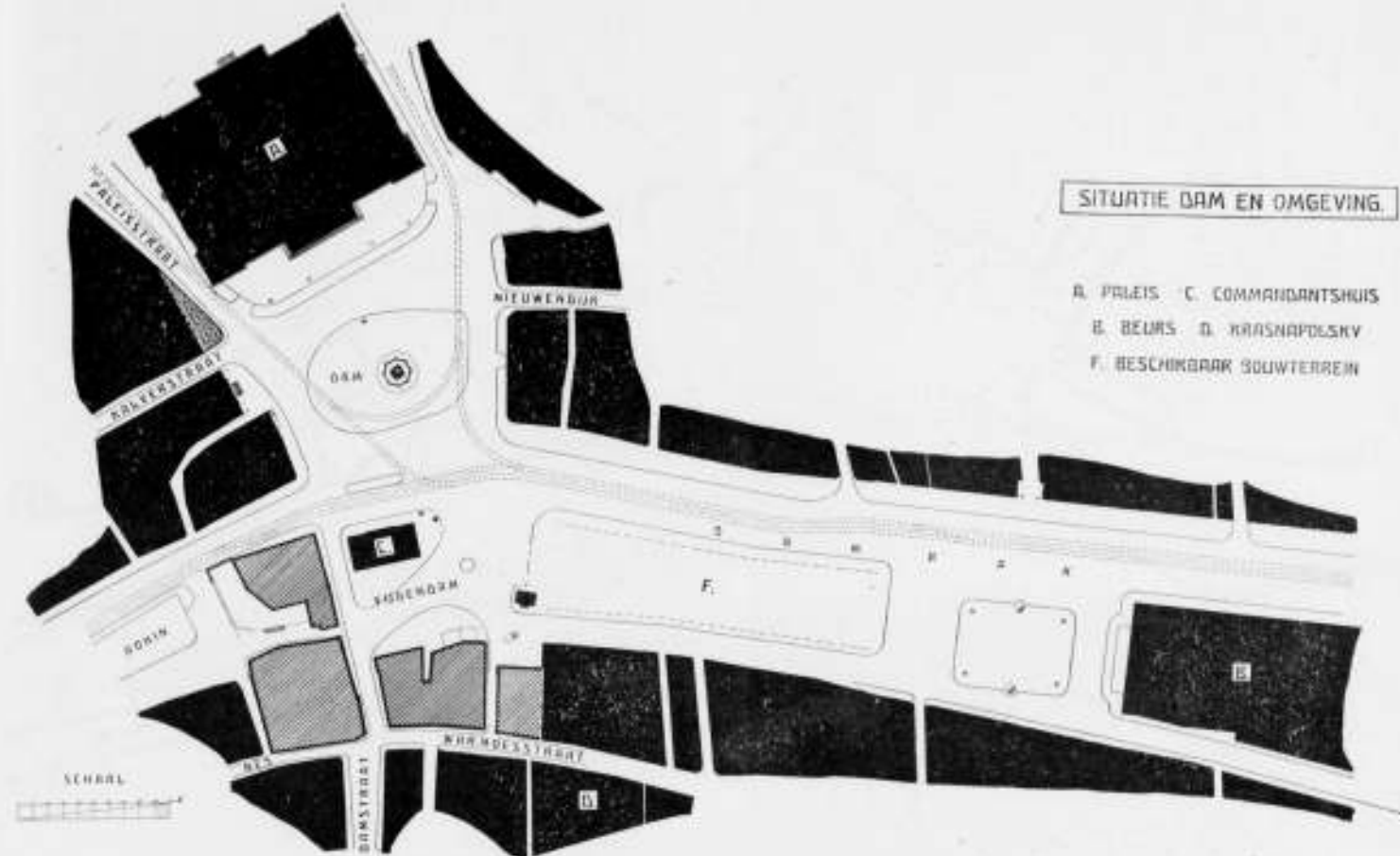
N ^o .	26	motto: Geduld.
"	27	" Traffic.
"	28	" Choral 380.
"	29	" Sub-way.
"	30	" Mercurius.
"	31	" Les cirkels in elkaar.
"	32	" Place Royal.
"	33	" Travail.
"	34	" Circulatie.
"	35	" Zoo den Dam.
"	36	" Angelus Ridet A.
"	37	" Angelus Ridet B.
"	38	" Cirkel, passer en driehoek.
"	39	" Groot Mokum.
"	40	" Freia.
"	41	" Camillo Sitte.
"	42	" Paleis en Raadhuis aan den Dam.

Hiervan waren niet op den vastgestelden tijd ingeleverd de ontwerpen No. 39 *Groot Mokum* en No. 40 *Freia*, waarom deze aanstonds ter zijde werden gelegd.

Van de ontwerpen No. 12 *Dam b.*, No. 16 *Urbs Antiqua Ruit* en No. 26 *Geduld* waren de vereischte stukken niet aanwezig, terwijl de inzender van No. 24 *'t Kan verkeeren* de rooilijn van het gebouw „Hajenius” heeft teruggebracht. Om deze redenen moesten die ontwerpen, als voor geen bekroning in aanmerking komende, voorloopig buiten beschouwing blijven. Als z.g. „ideale” plannen komen zij wellicht later voor eene bespreking in aanmerking.

De plannen No. 41 *Camillo Sitte* en No. 42 *Paleis en Raadhuis aan den Dam* beantwoorden niet aan de bedoeling van de prijsvraag. In beiden is een nieuw koninklijk paleis tegenover het bestaande ontworpen. Aangezien het programma eischt dat rekening worde gehouden met de financiële uitvoerbaarheid en in art. 3, sub 4, is bepaald, dat de nieuw te ontwerpen bouwblokken zullen worden ingedeeld voor particuliere gebouwen, moesten ook deze plannen buiten verdere beoordeeling blijven.

Bij de nu volgende schifting werden allereerst ter zijde gelegd de ontwerpen die geheel onvoldoende waren opgelost, zoowel wat betreft den algemeenen aanleg, den platten grond, als het aesthetisch aanzicht der gebouwen. Het zijn de ontwerpen No. 33 motto: *Travail*, No. 34, *Circulatie*, No. 30 *Mercurius*, No. 35 *Zoo den Dam*, No. 38 *Cirkel, passer en driehoek*, No. 3 *Straten en pleinen*, No. 14 *Hou-see*, No. 28 *Choral 380* en No. 29 *Sub-way*.

Plan van den Dam en Omstreken, gevoegd bij de Prijsvraag.

N° 5.

Schets-plattegrond van het ontwerp, motto „Forum Amstelodanum” het meest in aanmerking gekomen voor den eersten prijs.

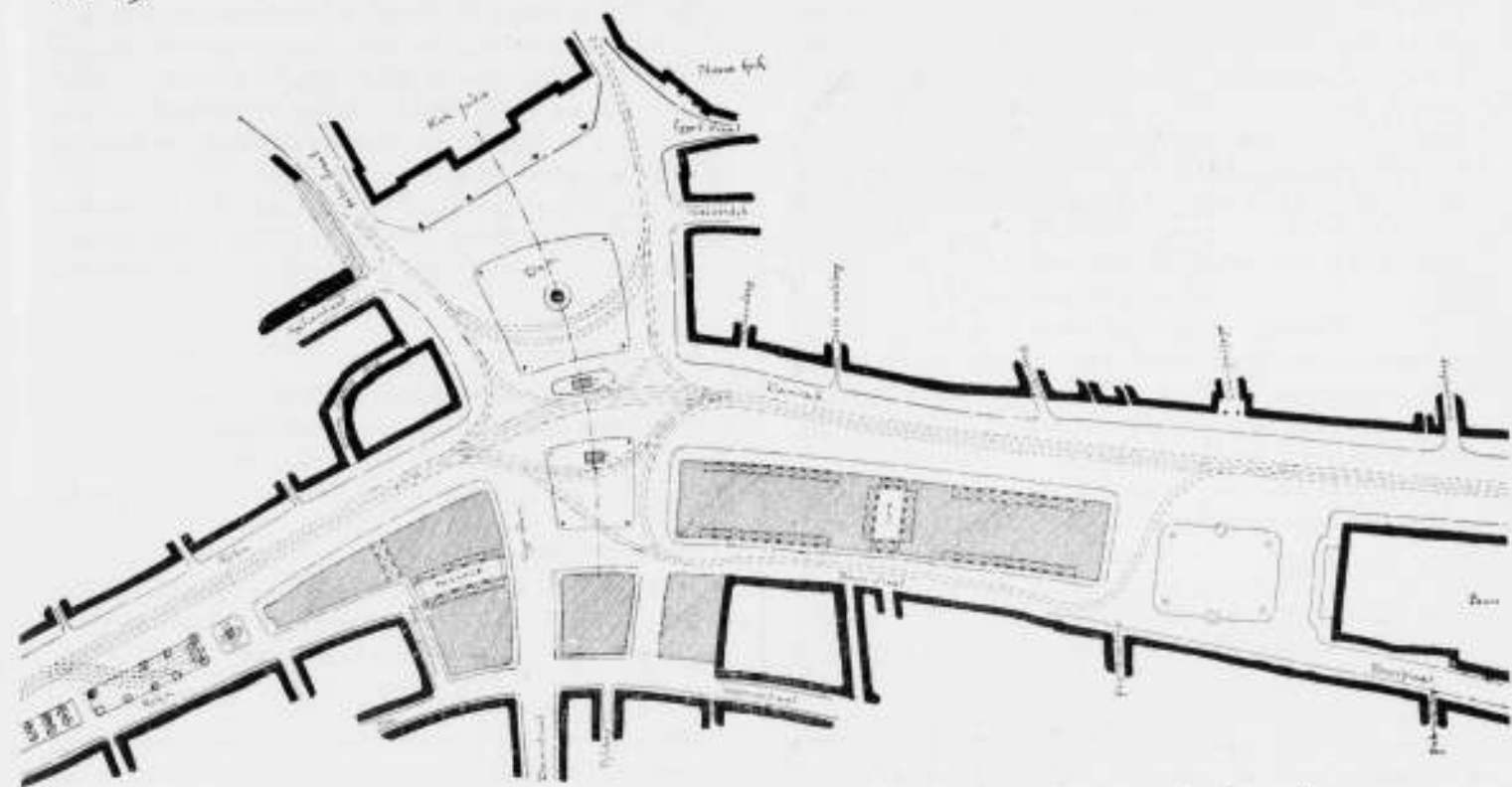
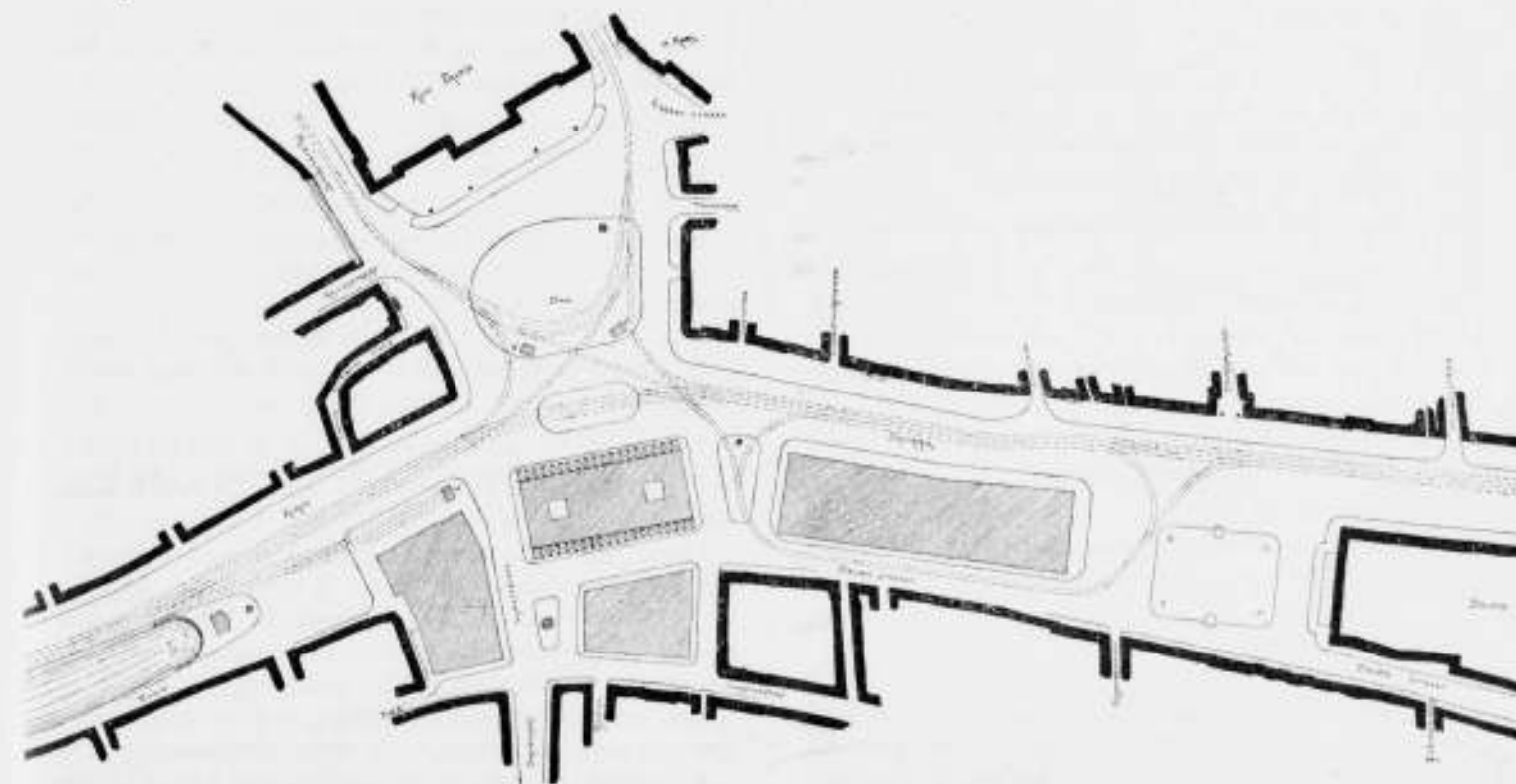
N°. 21.

Schets plattegrond van het ontwerp, motto „In 't Hartje der Stad” be kroond met den tweeden prijs.

N. 13.

Schets plattegrond van het ontwerp motto „Gijsbrecht van Aemstel”, be kroond met den derden prijs.

N°. 19.Schets plattegrond van het ontwerp motto *A er Y* (monogram) be kroond met een vierden prijs.N°. 32.

Schets plattegrond van het ontwerp motto „Place Royal”, be kroond met een vierden prijs.

Hierna werden de ontwerpen afgezonderd die, hoewel alle meer of minder verdienstelijk — hetzij om de kwaliteiten der situatie of wel om de architectuur in het stadsbeeld — toch onvoldoende bleken om voor bekroning in aanmerking te komen. Deze zijn: No. 4 *Dam en Dam Ideaal*, No. 20 *Non*, No. 27 *Traffic*, No. 31 *Zes cirkels in elkaar*, No. 1 *Het wapen van Amsterdam*, No. 2 *De derde streng maakt de kabel*, No. 6 *Gs. Keind*, No. 22 *P. L. M.*, No. 23 *Maximiliaan*, No. 15 *Centrum*, No. 11 *Het ene noodige*, No. 9 *Drie cirkels in elkaar*, No. 17 *Meimaand 1908*, No. 36 *Angelus Ridet A en B* en No. 37 *Angelus Ridet B*.

Omtrent deze plannen zij opgemerkt.

No. 4 *Dam*.

De situatie van dit ontwerp heeft het groote gebrek, dat een afsluiting van het Rokin geheel wordt gemist, waardoor een opening is ontstaan, bijna even groot als die welke thans bestaat aan de Damrakzijde en die men nu juist wil afsluiten.

Het ontworpen stadsbeeld is niet zonder verdienste.

No. 20 *Non*.

De halfcirkelvormige bebouwing is, in verband met den bestaanden toestand, niet gelukkig gekozen en bovendien niet systematisch volgehouden. Ofschoon niet geslaagd, getuigt dit plan toch van studie.

De architectuur is niet aantrekkelijk, doch verraadt een streven naar eenheid; het perspectiefisch beeld is onvolledig.

No. 27 *Traffic*.

Ook deze situatie is zwak van conceptie. De verplaatsing van het Kommandantshuis is niet gemotiveerd; in elk geval had de architectuur van het stadsbeeld dan meer daarmede in overeenstemming moeten zijn.

De geheele architectuur heeft iets onrustigs.

No. 31 *Zes cirkels*.

Hoewel dit plan zeer uitvoerig is bewerkt, is het resultaat daaraan niet evenredig. De situatie mist eenheid en is, vooral aan de zijde der Warmoesstraat, door de gebogen lijn van het hoofdgebouw, niet praktisch en gezocht.

Het stadsbeeld vertoont, door zijne vreemde vormen, een voor den Dam weinig begrepen architectuur.

No. 1 *Het wapen van Amsterdam*.

De ontwerper van dit plan heeft bij de blokverdeling blijkbaar de oeconomie vooropgezet, door de terreinen zooveel mogelijk te bebouwen. Dit is bereikt, doch daardoor mist het plan dan ook elke distinctie. Om tot een dergelijke situatie te komen, was een prijsvraag onnoodig geweest.

De bijgevoegde variant is niet van meerdere betekenis. De architectuur der opstanden heeft geen bijzondere verdienste.

No. 2 *De derde streng maakt de kabel*.

Van dit plan is de situatie niet onverdienstelijk. Het stadsbeeld is echter niet gelukkig.

No. 6 *Gs. Keind*.

Deze platte grond, waarvan veel werk is gemaakt, heeft enkele goede kwaliteiten. De overdekte doorgangen naar de Damstraat en Warmoesstraat zijn wel gemotiveerd, doch de afsluiting van de straat langs het oude beursterrein heeft geen zin. Het geheele blok daar ter plaatse is niet gelukkig opgelost.

De beide perspectieven geven een niet onverdienstelijk

stadsbeeld te zien, waaraan de toelichtende schetsen echter afbreuk doen.

No. 22 *P. L. M.*

Het plan is niet gemotiveerd in verband met den tegenwoordigen toestand van den Dam. Deze symmetrische toestand kan eerst tot zijn recht komen, wanneer méér wordt afgebroken, dan nu onteigend zal worden en het blok tusschen Nieuwendijk en Damrak grootendeels verdwijnt. De afsluiting aan het Rokin is niet gelukkig opgelost.

De architectuur is rustig; er is getracht haar in den geest van het Paleis en Kommandantshuis door te voeren, hetgeen wel geslaagd is. Op dien grond verdient het ontwerp waardeering.

No. 23 *Maximiliaan*.

Een vreemde, verbrokkelde plattegrond, waardoor van enkele bouwblokken weinig partij zal kunnen worden getrokken.

De architectuur der opstanden is echter wel verdienstelijk.

No. 15 *Centrum*.

De situatie van dit ontwerp, hoewel geen bijzondere hoedanigheden vertoonende, is niettemin wel gemotiveerd. Het stadsbeeld is weinig aantrekkelijk.

No. 11 *Het ene noodige*.

Het plan is van niet veel betekenis en verraadt weinig studie.

Het ontworpen stadsbeeld is echter te waardeeren, doch wordt voor Dambebouwing minder geschikt geacht.

No. 9 *Drie cirkels*.

Deze bebouwing beantwoordt niet aan de bedoeling van het programma. Bij eventuele amovering van het blok hoek Nieuwendijk en Damrak kan een dergelijke platte grond reden van bestaan hebben, nu is hij niet te gebruiken.

De architectuur der opstanden heeft goede kwaliteiten, doch mist de noodige samenhang. Het ontworpen hoekgebouw, aansluitende aan de Damrakbebouwing, is het best geslaagd.

No. 16 *Meimaand 1908*.

Dit plan is een van de vele, die door het accentueeren van de centrale as van het Damplein, loodrecht op het paleis, het onregelmatige van het plein des te meer doen uitkomen. Een goede situatie binnen de grens der nu voorgestelde onteigening is niet gevonden.

De variant „Metropol” geeft geen nieuwe gezichtspunten.

De architectuur kan niet als bijzonder geslaagd worden aangemerkt.

No. 36 en No. 37 *Angelus Ridet A en Angelus Ridet B*.

Ontwerper heeft twee plannen onder hetzelfde motto ingezonden, gemerkt A en B.

Plan A heeft een weinig rationeelen plattegrond, waarin het Kommandantshuis niet alleen is behouden, doch zelfs in dezelfde lijn nog eens is nagebouwd. Dit schijnt der jury niet te verdedigen, omdat het oude gebouw nu een klein onderdeel van een groot geheel is geworden.

Het beursterrein is grootendeels onbebouwd gebleven, hetgeen noch aesthetisch, noch oeconomisch gewenscht is. De oppervlakte der bebouwing is niet in de situatie ingeschreven, hoewel in het programma geëischt.

De architectuur, geïnspireerd door buitenlandsche motieven, is als zoodanig verdienstelijk, doch verdient voor Dambebouwing geen aanbeveling.

Plan B heeft, als groepeerings, een iets beteren plattegrond, echter zeer weinig oeconomisch ingedeeld. Hier is nog minder van het beursterrein bebouwd dan in plan A en ook hier worden de cijfers der bebouwde oppervlakte gemist.

Omtrent de architectuur geldt dezelfde opmerking als bij A.

Na de afzondering van de bovenbesproken plannen bleven nog tien ontwerpen te beoordeelen, als:

No. 25 *Stadhouder Willem III*, No. 18 *Fancy*, No. 32 *Place Royal*, No. 19 *A en Y* (monogram), No. 13 *Gijsbrecht van Aemstel*, No. 21 *In 't hartje der stad*, No. 10 *Dam a*, No. 8 *Aldus spant Amsterdam de Kroon*, No. 5 *Forum Amstelodamum* en No. 7 *Y en Amstel*, waaromtrent het volgende wordt opgemerkt:

No. 25 *Stadhouder Willem III*.

Dit plan heeft eenige te waardeeren eigenschappen en is niet slecht opgelost, zonder op bijzondere kwaliteiten te kunnen aanspraak maken. De overbouwde beursgalerij is, als verbinding van het Damrak met de Beursstraat goed gedacht.

De passage tusschen de galerij en den zuidelijken gevel van het gebouw op het beursterrein is wel wat bekrompen.

De architectuur is van goede verhoudingen, doch van geen groote betekenis.

No. 18 *Fancy*.

De vervaardiger van dit ontwerp heeft van de geheele zaak blijkbaar een ernstige studie gemaakt, echter niet in de richting door het programma bedoeld. Het plan toch kan geen aanspraak maken de kwestie tot oplossing te hebben gebracht. Blijkbaar is door den ontwerper eerst een „ideaal” plan van Dambebouwing gemaakt, zonder rekening te houden met de beperkte onteigening.

Daardoor wordt het doel van de prijsvraag — dat juist een goede oplossing vraagt met die beperking — geheel gemist.

De bouwblokken zijn van vorm ongunstig en door het scheeve in het plan onpractisch aangelegd.

Het ontworpen stadsbeeld is echter uit één stuk en als compositie op zich zelf zeer te waardeeren.

Door de grootsche opvatting moet deze architectuur nochtans minder geschikt voor het Damplein worden geacht, ook met het oog op de financiële uitvoerbaarheid.

No. 32 *Place Royal*.

Deze plattegrond heeft op praktische, vooral oeconomische, gronden wel verdienste. Een passage naar de stille zijde van het Rokin ware wenschelijk geweest in verband met de doortrekking van de Beursstraat.

Het ontworpen Dampleintje vóór de Damstraat, is goed gedacht en zal, bij het drukke verkeer op dit punt, van nut kunnen zijn.

De architectuur is rustig van conceptie.

No. 19 *A en Y* (monogram).

Ook dit plan getuigt van studie in de goede richting. De passage naar de stille zijde van het Rokin, met verbreding van de Hermietensteeg, is wel begrepen.

Minder wenschelijk is de bebouwing van het Rokin vóór de tegenwoordige perceelen.

De opstanden geven een eenvoudige architectuur te zien. In de perspectief is de tegenwoordige toestand niet juist weergegeven; het gebouw „Zeemanshoop” ziet er nu geheel anders uit.

No. 13 *Gijsbrecht van Aemstel*.

Een rationeelen plattegrond met goed gesitueerde toe-

gangen naar de verkeerswegen. De ontworpen weg van de stille zijde van het Rokin door de Beursstraat, Beursgalerij naar het Beursplein is geriefelijk voor het verkeer. De nieuwe Vischsteeg is wel wat nauw voor het tramspoor.

Een goede, rustige architectuur vertoont het stadsbeeld, dat, als Dambebouwing, wel geslaagd is.

No. 21 *In 't hartje der stad*.

Een zeer goede oplossing is voor deze situatie gevonden, door het monument als kruispunt van de assen Damstraat en de nieuwe toegang naar de Warmoesstraat aan te houden.

Het plan mist een doorgang naar de stille zijde van het Rokin, hier echter, door de verbreding van de Hermietensteeg, minder noodzakelijk, omdat toch ook een goede oplossing van de Rokinbebouwing is verkregen.

Ook wat de eischen van verkeer betreffen, o.a. ten opzichte van het gewone rijtuigverkeer tusschen de tramsporen en het hoofdgebouw tegenover het paleis, is deze situatie geheel geslaagd.

De architectuur, in den geest van die van het oude Beurspoortje ontworpen en consequent doorgevoerd, is eveneens van gelukkige conceptie en verdient alle waardeering; de breede overdekte doorgang naar de Damstraat, tegenover de smallere naar de Vischsteeg, is architectonisch uitstekend opgelost.

De toelichtende schetsen, waarvan zeer veel werk is gemaakt en die aardige, goed begrepen kijkjes geven van af de Damstraat naar den Dam en van het Rokin op het rustige afsluitende gebouw, zijn met talent uitgevoerd.

Het geheele ontwerp vertoont een intiem, echt Amsterdamsch karakter.

No. 10 *Dam a*.

Als algemeen plan heeft deze situatie wel goede gedachten, doch het is voor de bedoeling van de prijsvraag van weinig waarde, daar ook hier, evenals bij enkele andere ontwerpen, te veel is gerekend op onteigening of aankoop van het huizenblok hoek Nieuwendijk en Damrak.

De schetsen in perspectief, hoewel door de behandeling eenigszins onrustig, vertoonen geen onverdienstelijk stadsbeeld.

No. 8 *Aldus spant Amsterdam de kroon*.

De situatie van dit ontwerp heeft, in vergelijking met de andere tot deze rubriek behorende plannen, geen bijzondere verdienste.

Het stadsbeeld is goed geteekend en verdient ook als ontwerp waardeering.

No. 5 *Forum Amstelodamum*.

De groepeerings van de bouwvallen in dezen plattegrond is met talent ontworpen. De passage naar het Rokin, stille zijde, met aanwending van het verplaatste Beurspoortje, is rationeelen opgelost, evenals de afsluiting van het Rokin met verbreding van de Hermietensteeg.

Ook met de eischen van het verkeer is ten volle rekening gehouden.

Eén lid van de jury is van oordeel, dat de afbuiging naar links van het verlengde der Damstraat minder verdedigbaar is en de richting van dezen verkeersweg afhankelijk is gemaakt van de afmetingen van het gebouw tegenover het paleis. In elk geval (meent dat lid) heeft genoemde afbuiging geen zin zoolang de rooilijn van het gebouw Hajenius niet is teruggebracht.

Hiertegen werd opgemerkt, dat de ontwerper in de bij zijn plan behorende memorie van toelichting deze situatie

verdedigt met opgave der redenen die hem daartoe hebben geleid, zoo ook waarom hij het monument niet wenscht te behouden.

De schetsen in vogelperspectief geven van het gedachte stadsbeeld een goede voorstelling. De afsluiting van het Damplein tegenover het paleis is goed gedacht, terwijl de talentvolle schets in kleuren daarvan een goed denkbeeld geeft.

No. 7 *IJ en Amstel.*

Voor dit plan gelden dezelfde opmerkingen als bij No. 10 gemaakt, hetgeen door de bijgevoegde variant nog meer wordt bevestigd.

De architectuur van het standbeeld is niet onverdienstelijk en heeft een sober karakter. De toelichtende schetsen geven de bedoeling van den ontwerper duidelijk weer.

Bij de keuze uit de hierboven besproken tien laatste plannen is de jury geleid door de volgende overwegingen:

1°. dat het Damplein, in verband met de eischen van het programma, waarbij de onteigening niet mag worden overschreden, een zoo eenvoudig mogelijke, goed gesitueerde afsluiting van het plein moet verkrijgen;

2°. dat aan de eischen van het verkeer op voldoende wijze moet worden voldaan;

3°. dat het stadsbeeld een aangenaam en tegelijk monumentaal aanzien moet verkrijgen;

4°. dat de financiële uitvoerbaarheid zooveel mogelijk is gewaarborgd.

Met inachtneming van het bovenstaande is de jury van gevoelen, dat aan het ontwerp No. 5 *Forum Amstelodanum* de eerste prijs zoude moeten worden toegekend en zulks met vier stemmen, tegen één stem op N°. 21 *In 't hartje der stad*.

Toch heeft de jury gemeend den eersten prijs niet te kunnen toekennen, op grond van de omstandigheid, dat de perspectievische teekeningen in potloodlijnen zijn uitgevoerd.

In het programma is bepaald, dat de situatie in zwarte *inkt*-lijnen, de perspectievische in zwarte lijnen moeten worden uitgevoerd.

De bedoeling van de jury is geweest om door gelijksoortige behandeling van de vereischte teekeningen een zoo zuiver mogelijke beoordeeling te waarborgen.

Met het oog op de bewoording van het programma meent de jury dat, ook al moge bij het opstellen van het programma allicht niet aan potloodteekeningen zijn gedacht, hiertegen toch geen bezwaar kon worden gemaakt.

Ware de zaak hierbij gebleven, dan zoude de eerste prijs zijn toegekend, maar gedurende den tijd waarin de plannen in bewerking waren, werd de jury gevraagd, of kon worden toegelaten, dat de perspectievische teekeningen in bruine inktlijnen werden uitgevoerd. Op de in het programma voorgeschreven wijze werd in de vakbladen geantwoord, dat zulks niet kon worden toegelaten, doch dat de perspectievische schetsen in zwarte *inkt*-lijnen moesten worden geteekend.

In het programma staat nu woordelijk:

„Alleen op deze wijze verstrekte inlichtingen zullen geacht worden deel uit te maken van het programma”.

De jury kwam hierdoor voor een moeilijk vraagstuk te staan. Terwijl enkele leden meenden, dat deze laatste bepaling het aannemen van in potlood geteekende schetsen uitsloot, nu eenmaal in de gegeven inlichtingen van zwarte inktlijnen was gesproken, waren anderen van meening, dat de ontwerper voldaan heeft aan den in het programma gestelden eisch en waar de gegeven inlichting de bedoeling had om aan te geven de tegenstelling van zwart en bruin,

de mogelijkheid niet uitgesloten was, dat de ontwerper, ook al heeft hij de inlichting gelezen — wat niet als vaststaande kan worden aangemerkt — hij toch niet opmerkzaam is geworden op het speciaal noemen van inktlijnen en dat daarom de jury niet de vrijheid had aan deze omstandigheid een al te groote waarde toe te kennen.

Na rijpe overweging heeft de jury daarom, met drie tegen twee stemmen, besloten den eersten prijs niet toe te kennen, doch buiten de bekroning dit ontwerp te beloonen met f 750, en tevens aan Burgemeester en Wethouders voor te stellen het aan te koopen voor den in het programma gestelden prijs van f 250.

Eén der leden van de minderheid meende sterk te moeten blijven staan op het standpunt van de gegeven inlichtingen en dat dus dit ontwerp geheel ter zijde moest worden gelegd, terwijl het andere lid van de minderheid meende, dat over deze kwestie vooraf het oordeel der inzenders moest worden ingewonnen.

Op grond van het bovenstaande besloot de jury:

1°. den *eersten prijs* niet toe te kennen, met vier stemmen tegen één stem, (welke laatste den eersten prijs toegekend wenschte te zien aan het ontwerp No. 21 *In 't hartje der stad*);

2°. den *tweeden prijs* toe te kennen aan het ontwerp No. 21 *In 't hartje der stad*, met algemeene stemmen;

3°. den *derden prijs* toe te kennen aan het ontwerp No. 13 *Gijsbrecht van Aemstel*, met algemeene stemmen;

4°. de *beide vierde prijzen* toe te kennen aan de ontwerpen No. 19 *A en Y* (monogram) en No. 32 *Place Royal*, met algemeene stemmen;

5°. het plan No. 5 *Forum Amstelodanum* te beloonen met f 750 en aan Burgemeester en Wethouders voor te stellen dit ontwerp aan te koopen voor f 250.

Ten slotte werden nog door de jury de ontwerpen nagegaan, waarbij rooilijnen van niet voor onteigening bestemde bouwblokken zijn gewijzigd, de zoogenaamde „Ideaalplannen” dus.

De jury meent hierbij vooral de aandacht te moeten vestigen op het ontwerp No. 24 *'t Kan verkeerren*, dat een goede oplossing aangeeft wat de verdeling der bouwblokken betreft.

Te betreuren is het, dat dit plan niet voor beoordeeling in aanmerking kon komen, te meer daar geen enkele aanleiding bestond de rooilijn van het bouwblok „Hajenius” te wijzigen.

Nog wordt opgemerkt, dat het ontwerp van het ideaalplan, behoorende bij No. 18 *Fancy*, van grootsche conceptie is.

Niet geheel logisch is de opvatting van de breede straat in de as van het koninklijk paleis, in verhouding tot hare bestemming; men zou daarachter een grooten verkeersweg vermoeden.

Het stadsbeeld is gelijk aan het reeds bij No. 18 beoordeelde.

De overige ideale plannen gaven der jury geen aanleiding tot bespreking.

AMSTERDAM, Juli 1908.

De Jury.

J. VAN HASSELT, *Voorzitter*.
C. MUYSKEN,
H. P. BERLAGE *Nzx.*
A. SALM GBzx.
Js. INGENOHL, *Rapporteur*.

Bij het openen van de naambrieven bleek dat de vervaardigers van de bekroonde ontwerpen waren:

No. 21 motto „*In 't hartje van de stad*”, Gebr. van Gendt, architecten te Amsterdam.

„ 13 „ „*Gijsbrecht van Aemstel*”, Ed. Cuypers, architect te Amsterdam.

„ 19 „ „*A. Y. in monogram*”, W. van Boven, architect te 's Gravenhage.

„ 32 „ „*Place Royale*”, H. van der Vijgh, architect te Amsterdam.

terwijl de naam van den vervaardiger van het ontwerp No. 5 motto *Forum Amstelodanum*, niet volledig bekroond, nog niet bekend is gemaakt.

De tentoonstelling van de ontwerpen wordt Maandag 27 Juli a.s. ten 10 ure in het Gemeentemuseum te Amsterdam geopend.

ACTUEELE VRAAGSTUKKEN.

De Technische Hoogeschool en de Rijksacademie.

De bouwkunst is niet meer, gelijk een halve eeuw geleden, de schoone slaapster, die achter een ondoordringbare haag van stijlloosheid en onvermogen langzamerhand vergeten raakte. We kunnen zeggen, dat ze ontwaakt is en tegelijk daarmede de belangstelling voor haar. En is die belangstelling, dank zij de groote wetenschappelijke betekenis van de 19de eeuw, vóór alles geuit in de vele archeologische onderzoekingen, langzamerhand, en vooral in de laatste jaren, is de groote betekenis der bouwkunst als kunst meer en meer onder ooggen gezien en gewaardeerd. Het is voor hem, die met belangstelling het streven van den tijd volgt, die nagaat, hoe geleidelijk het zoeken en tasten naar den stijl van den tijd der bouwkunst in steeds andere gewaden, in groote verscheidenheid, steekt, en hoe onder de beste uitingen iets is, dat allen gemeen hebben, een zekere kern, een zeker begrip van architectuur en ornament, een zeker levensbegrip, dat het beginsel van den nieuwen stijl in zich houdt, het is voor een dergelijke kunstgevoelige een belangwekkende, bouwkundige tijd.

Maar niet alleen in de architectuur zelve, ook in de belangstelling voor haar door het publiek is een voortdurende stijging waar te nemen: artikelen in kunsttijdschriften, dagbladen, enz., beschouwingen over het wezen der bouwkunst en haar schoonheid, over voor-, bloei-, en vervaltijden van kunststijlen, zijn aan de orde van den dag.

Het kon niet uitblijven dat ten gevolge van dezen opbloei ook de Rijkscholen voor Bouwkunst-onderwijs den invloed hiervan ondergingen. Deze scholen zullen, tengevolge van hun organisatie en hun officieel karakter, niet de eersten zijn, die een nieuwe beweging kunnen propagandeeren; eerst als in breedten kring de behoefte tot verandering gevoeld wordt zal een reorganisatie met vrucht kunnen plaats grijpen.

Deze Rijkscholen, de Technische Hoogeschool te Delft en de Rijksacademie te Amsterdam verkeerren in dit stadium; en is dit op zich zelf een heuglijk feit te noemen, in verband met het bovenstaande wordt de betekenis dezer reorganisatie groot, daar nu van officieele zijde medegewerkt wordt tot de herleving der bouwkunst.

De reorganisatie van de Rijksacademie is door ons, dank zij het helder en fraai gestelde artikel van Prof. J. A. Derkinderen in de XXste eeuw, uitvoerig besproken in het Bouwk. Weekblad no. 24 en 25. Aan de hand van de historie en van de wet van 26 Mei 1870 van minister Fock wijst de schrijver op het recht dat de Rijksacademie heeft op een leerstoel in de Architectuur.

De reorganisatie van de Bouwkundige Afdeling van de T. H. S. minder bekend en meer in stilte voltrokken, is echter, voor wie het van nabij gezien heeft, een geleidelijke, maar totale verandering van het bouwkunst-onderricht, en zeer ten gunste van een goede en speciale architecten vorming.

Waar toch vroeger het onderscheid in opleiding voor Civiel-ingenieur en Bouwkundig-ingenieur gering was, zoodat een C. I. in een jaar tijds het diploma voor B. I. er bij kon halen, zijn tegenwoordig de opleidingen zeer gescheiden en wordt de nadruk gelegd op een specifiek bouwkunstig onderwijs. In het zakelijke en verdienstelijke „Rapport der organisatie ter behartiging van de studiebelangen der ingeschrevenen aan de Technische Hoogeschool” waarop we spoedig uitvoeriger terug komen, wordt bij de Bouwkundige Afdeling een goed overzicht gegeven van wat de reorganisatie van deze Afdeling beteekent en wat ze heeft bereikt, dank zij de toewijding en de volharding van de Professoren H. Evers en J. F. Klinkhamer.

Lijkt er, zoo oppervlakkig gezien, weinig reden te bestaan voor deze beide scholen om elkaar in het vaarwater te komen, voor wie eenigszins achter de schermen had gekeken was de kleine schermutseling die onlangs in het Handelsblad tusschen Delft en Amsterdam heeft plaats gehad, geen verrassing.

De aanleiding tot dit debat is te zoeken in een onhandigheid van den schrijver over het 80 jarig jubileum van den heer J. H. Leliman in „Architectura”, die in dat artikel vermeldt: „Reeds in het jaar 1869 richtte de Mij. tot Bev. der Bouwk. waarvan hij (de heer J. H. Leliman) voorzitter was, een adres aan de regeering om de bouwkunst aan de Akademie te brengen in plaats van aan de Polytechnische School. Wij weten het, dat eerst thans, na 40 jaar ongeveer, het onzen voorzitter, den heer Kromhout, is gelukt om iets in bedoelden geest gedaan te krijgen”.

Dit waren gevaarlijke woorden, die de plannen van het Genootschap Architectura et Amicitiae omtrent haar cursus voor „Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht” zeker meer kwaad dan goed gedaan zullen hebben. Terecht wees de voorzitter, de heer Kromhout, in het volgende nummer van „Architectura”, op de onjuistheid van dezen zin en betoogde duidelijk, dat er geen sprake was van iets aan Delft te willen ontnemen, maar dat de cursus alleen bedoelde bouwkundigen in Amsterdam gelegenheid te geven eenigszins hun opleiding te voltooien, een gelegenheid, die in een stad als Amsterdam zeer zeker dringend noodzakelijk was.

Naar aanleiding van bovengenoemde gevaarlijke woorden heeft prof. A. J. Derkinderen in een uitvoerig stuk in het Handelsblad van 11 Juli zijn artikel van de XXe eeuw nader toegelicht. In dit stuk wijst hij er op, hoe in 1860 reeds een zekere belangenstrijd en rivaliteit tusschen de twee inrichtingen, die voor een gedeelte een zelfde taak hadden, bestond; hoe bij de wet van 26 Mei 1870 de reorganisatie van de Kon. Academie tot stand kwam, waarvan hij schrijft, dat de bedoeling voorzat in Amsterdam niet het volledig technisch constructief bouwkunst-onderricht te geven en evenmin een volledige vorming tot bouwmeester.

„Maar,” zegt de schrijver, „men begreep ook volkomen dat „de bouwkunst niet geheel van het academisch onderricht kon worden buitengesloten. Daarvoor was men te zeer overtuigd „van de ongeschiktheid van Delft als artistiek milieu, achte men „de beoefening der bouwkunst in verband met de schilder-, „beeldhouw- en graveerkunst te zeer noodzakelijk en wenschelijk te midden der voordeelen die de hoofdstad des „lands den beoefenaren der bouwkunst bij hunne studien „aanbiedt. Trouwens, architecten en belangstellenden lieten

„niet na door adressen, brochures en artikelen de Regeering „in dezen zin voor te lichten. En aldus kwam na ernstig „beraad en meermalen merkwaardige gedachtenwisseling, in „de zoo korte en saamgedrongen Wet die simpele vermelding, dat de aesthetica aan de Academie zou worden „onderwezen ook in verband met de bouwkunst”.

En een eindje verder zegt de schrijver:

„Delft was voor de technisch-wetenschappelijke beoefening „der bouwkunst, Amsterdam voor de artistiek-theoretische „als aanvulling van den arbeid in de praktijk, en latere „wetten en voorschriften hebben dit slechts kunnen bevestigigen. Natuurlijk moest het onderricht der bouwkunst „in haar geheel aan de Delftsche inrichting deze ook noodzaken tot bijvakken, die ongetwijfeld tot de beeldende kunsten „behooren. Het zou immers onmogelijk zijn de bouwkunst „in hare belangrijke werken te bespreken zonder eenige „kennis en meer dan oppervlakkige behandeling van handteekenen, boetseeren en der decoratieve kunst. Maar men „zal moeten erkennen dat dit de strenge onlijning van den „werkkring geenszins behoeft te vervagen.”

En hoewel de schrijver sympathie voelt voor de groote plannen van A. et A., „kan echter de betekenis van den „voorgenomen cursus ten opzichte van beide instellingen „geenszins twijfelachtig zijn. Er is daarbij noch sprake van „de overbrenging van het bouwkundig onderwijs van „Delft naar Amsterdam, noch van Bouwkunst aan de „Academie.”

In het Alg. Handelsblad van 16 Juli onderwerpen de prof. H. Evers en J. F. Klinkhamer in een ingezonden stuk de meening, vervat in het schrijven van den heer Derkinderen, dat het onderwijs in de bouwkunst aan de Technische Hoogeschool slechts van technisch-wetenschappelijken aard zou zijn, aan kritiek, en wijzen op de groote uitbreiding van het artistiek theoretisch deel der studie, dat in de laatste jaren is ingevoerd, terwijl ze eindigen: „Doch wij „meenen te moeten opkomen tegen het schrijven van den „heer Derkinderen, waar hij zijn streven ter verkrijging van „het hooger Bouwkunst-onderwijs aan de Academie van „Beeldende Kunsten grondt op een onjuiste voorstelling van „dat onderwijs aan de Technische Hoogeschool.”

In antwoord hierop wijst de heer Derkinderen op de ondubbelzinnige betekenis der wet van 26 Mei 1870, waarbij onder het Hooger Onderwijs in de Beeldende Kunsten zeer duidelijk vermeld werd de bouwkunst, en op de wet van 22 Mei 1905, regelende de organisatie der T. H. S., waarbij dit onderwijs vermeld wordt als wetenschappelijk, en het hem een vraagstuk is, hoe daarbij handteekenen, boetseeren en de decoratieve kunst gerekend kunnen worden.

Tot zoover de stand der schermutselingen, als men het zoo noemen mag, tusschen de hoofdleiders. Het merkwaardige is, dat beide partijen sterk staan, en wel daarom, dat ze ieder een kunstonderwijs inzicht bezitten, dat al van af het begin van de groote opkomst der industrie min of meer vijandig tegenover elkaar heeft gestaan. Deze strijd is niet nieuw; niet alleen in 1860, toen volgens het artikel van den heer Derkinderen de commissie, benoemd bij Kon. Besluit om den toestand der Academie te onderzoeken, voorstelde de inlijving van het onderwijs voor burgerlijke ingenieurs bij de Koninklijke Academie te Amsterdam, maar al vroeger zal de groote moeilijkheid gevoeld zijn, de grens te trekken tusschen techniek en kunst. Heel het verloop van het kunstonderwijs voor de technische vakken in de 19de eeuw is een afspiegeling van den strijd van de industrie tegen het oude kunsthandwerk, die met een vrijwel totale vernietiging

van het laatste eindigde. De 19de eeuw is een eeuw van techniek, niet van bouwkunst. Maar de kentering is gekomen; het handwerk wordt, waar mogelijk, meer en meer in eere hersteld en de techniek wordt op haar eigen, uitgebreid en nuttig terrein verwezen. De kunst begint zich van haar schier hopelooze nederlaag te herstellen en de hernieuwde belangstelling in de kunstnijverheid, (merkwaardig juiste term) in de bouwkunst, de vele geschriften over kunst en de pieteit voor oude Monumenten, de groote sommen besteed voor oude kunst, het zijn alle de duidelijkste bewijzen hiervoor.

Overzien we nu den toestand, dan is het te begrijpen dat de Bouwk. Afd. der T. H. S. oorspronkelijk geheel als kind van haar tijd, gebaseerd op wetenschap en techniek, welks standpunt blijkens de wet van 1905 ook later nog in hoofdzaak is ingenomen, zich, dank zij de inzichten van mannen als prof. Evers en Klinkhamer, die hun tijd begrijpen, langzamerhand dit zuiver en alleen wetenschappelijk standpunt verlaten, welks standpunt volgens de nieuwere en betere inzichten doodend is voor waarachtige bouwkunst; om daarbij in te voeren het onderwijs in kunstvakken op meer en meer uitgebreide schaal, waardoor zij terecht hopen den titel van Bouwkundig Ingenieur dien goeden klank te geven, die hij te lang heeft gemist.

Zich baseerend op een breeden, soliden technischen ondergrond, geheel in het karakter van de T. H. S. als wetenschappelijke instelling, wordt daarnaast den jongen bouwkundige in Delft meer en meer gelegenheid geboden zich ook artistiek te ontwikkelen. Van uit de techniek de schoonheid, ziedaar een juist en hoog devies voor de bouwkundige Afd. te Delft.

Dat echter, dank zij de groote en hoogst belangrijke technische betekenis van Delft en haar roemrijke traditie, welke zich in haar vele voortreffelijke civiele en andere zuiver-technische ingenieurs uit en heeft geuit, vele hinderpalen overwonnen moesten worden aler de zoo bijzondere en niet door iedereen direct te begrijpen groote betekenis der bouwkunst werd ingezien, ligt voor de hand; en eveneens is het begrijpelijk, dat het kunstonderricht nu nog niet compleet en afdoende is vertegenwoordigd aan de T. H. S. Waar enkele der hoogleraren echter bij voorkeur de artistieke zijde van de bouwkunst beschouwen en geheel doordrongen zijn van haar hogere en algemeene betekenis, kan men veilig verwachten, dat in de reorganisatie van de Afd. Bouwkunde der T. H. S. nog lang niet het laatste woord is gesproken.

Geheel anders is de werking van de Rijksacademie. Men kan zeggen, dat in Delft van onder af, van af de techniek, het streven is naar de schoonheid; in Amsterdam wordt alles gezien van uit de schoonheid, van uit de kunst.

Geheel begrijpelijk is het dan ook dat toen de belangstelling voor technische kunst meer begon te stijgen, ook de Rijksacademie te Amsterdam haar aanspraken liet gelden, dank zij vooral zijn nieuwen directeur, den heer A. J. Derkinderen. Oordeelde deze dat de bouwkunst een noodzakelijk onderdeel van het onderricht aan de academie moest vormen, kracht en recht werd aan dit oordeel gegeven door de wet van '70, welke duidelijk vermeldt, dat de aesthetiek ook in betrekking tot de bouwkunst gegeven moest worden. Niet dus een complete opleiding voor architect, maar wel het onderricht in het kunst-element der bouwkunst, zooals dit geheel op zijn plaats is naast schilder-, beeldhouw- en graveerkunst.

Zoals gezegd staan de inzichten beide merkwaardig sterk. Want wie zal beweren, dat de bouwkunst niet verwant is aan de plastieke kunsten en dus niet in Amsterdam

thuis hoort; wie zal beweren dat de bouwkunst niet bestaat uit een technisch-wetenschappelijke kern en dus niet in Delft op zijn plaats is?

Wij stellen echter de vraag: sluit de eene instelling de andere beslist uit?

(Wordt vervolgd.)

TENTOONSTELLINGEN

ARCHITECTUUR-TENTOONSTELLING IN DEN HAAGSCHEN KUNSTKRING.

Van 25 Augustus — 20 Sept. zal de Vereeniging Haagsche Kunstkring eene Architectuur-tentoonstelling houden. Behalve de leden der afdeling Bouwkunst, hebben verschillende bekende architecten hunne medewerking toegezegd zooals het eerelid der Vereeniging Dr. P. J. H. Cuypers, A. Salm, W. Kromhout, H. P. Berlage, K. P. C. de Bazel en anderen.

Verschiedene plannen voor uitbreiding van steden zullen geexposeerd worden.

De Commissie dezer tentoonstelling is samengesteld uit de Heeren W. v. Boven, H. Fels, J. J. Gort, Joh. D. Looyen, A. P. Smits en A. H. Zinsmeister.

Voor deelname aan deze tentoonstelling kan men zich tot het Bestuur van den Haagschen Kunstkring wenden.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN

Architectura no. 29. De Bouwkunst, de Rijksacademie van Beeldende Kunsten en de Technische Hoogeschool. Aangehaald wordt het stuk van prof. A. J. Derkinderen in het H. Blad van 11 Juli.

Over nieuwe uitgaven; bespreking van het belangrijke werkje van den heer H. P. Berlage Nz., bevattende de voordrachten in Zürich gehouden, titel: „Grundlagen und Entwicklung der Architektur.”

Opvattingen omtrent schijn en werkelijkheid naar aanleiding van verkoperd aardewerk, door J. Hoogeboom, met antwoord van Van Baalen, die resumeert: „Is nu de vorm zoo, dat het voorwerp zuiver den indruk maakt van een materiaal, door een ander materiaal van kleur verhoogd of veranderd, dan bestaat geen schijn meer maar zichtbare werkelijkheid.”

Technisch gedeelte. Beknopte vastheidsleer, door F. Wind, Slot. *Iets over gútkerns, beruand en kernvormmachines.*

Maatregelen ter voorkoming van ongevallen bij de uitvoering van werken in gewapend beton; bespreking van de voordracht van Launer over dit onderwerp op het architecten congres te Weenen; in de door hem opgestelde stellingen, dringt hij aan op praktisch onderwijs over deze techniek aan de technische hoogeschoolen en strenge keuring der aannemers, die met dit materiaal mogen werken.

De Bouwewereld no. 39. Het Honderdjarig Jubileum der openbare aanbesteding te Amsterdam, door A. W. Weissman; beschrijving van de eerste aanbesteding welke plaats had te Amsterdam voor het maken van de Overtoomsche schuitsluis; het bestek is gevolgd naar de Fransche „cahiers de charges” van dien tijd; met de eerste openbare aanbesteding kwam ook de eerste arbitrage.

Winkelhuis met bovenwoningen van de firma Carl Hackmann te Sneek, arch. Nic. Mooleenaar; met afb.

Echo's VII architecten-advertenties.

De Opmerker: Bouwkunst in nieuwe banen; beschouwingen over de 2 laatste werken van H. P. Berlage: „Over stijl in bouw- en meubelkunst” en „Grundlagen und Entwicklung der Architektur”.

Praktijk, overgenomen uit „de Ingenieur” een stukje van J. G. van Gendt: „Praktische studie voor a.s. werktuigkundig ingenieur”;

waarin betoogd wordt het volontairschap af te schaffen en eerst na een bruikbaarheidsproef van 5 jaar den ingenieursgraad te verleenen.

Middelbaar Technische School van den Nederslandschen Aannemersbond; afgedrukt zijn de „Voorloopige begroting van ontvangsten en uitgaven” overgenomen uit „De Aannemer.”

De Ingenieur, No. 29. Uitvoering van werken in eigen beheer of bij aanneming? door J. H. E. Rückert, waarin betoogd wordt dat het stelsel van aanneming de voorkeur verdient boven dat van eigen beheer; dat aan het eerste stelsel ziekte verschijnselen zijn waar te nemen, waarvoor evenwel geneesmiddelen bestaan.

(Wegens plaatsgebrek wordt het overzicht der buitenlandsche bladen in het volgend no. gegeven.)

BERICHTEN

BINNENLAND.

De ± 70 door de Jury uitgekozen ontwerpen van de door de Mij. uitgeschreven Prijsvraag „Eengezins werkmanswoning” worden van 22-29 Juli te Arnhem tentoongesteld door de Afd. Arnhem van de Mij.

Middelbaar Technische School.

Op de vergadering van den Nederl. Aannemersbond te Tilburg op 22 Juli j.l. is met groote meerderheid van stemmen besloten een Middelb. Technische School op te richten.

Voormalig Wichhuis te Kampen.

Aan de Boven Nieuwstraat te Kampen bevindt zich een oud eerwaardig gebouw, dat door zijn verhoudingen en zijn vormen ons die stille voornaamheid toont, welke aan de patricische huizen der 18e eeuw eigen is. Het eigenaardige karakter van dit oude heerenhuis wordt nog verhoogd doordat de witgepleisterde voorgevel met zijn eenvoudigen rococo-ingang een vierstal meters is gelegen achter de gevelrij der andere huizen in deze straat. De hierdoor ontstane breede stoep — die we in de moderne straten door de „trottoirs” zoo vaak missen en waardoor het schilderachtige aspect der steden zoo wordt geschaad — verhoogt het statige van het geheel en doet den beschouwer opmerken, dat dit huis wel door aanzienlijke families moet zijn bewoond geweest.

De ruime en hooge interieurs — waarvan eenige nog 15e eeuwse zolderingen vertoonen — bezitten meerendeels den bekoorlijken stijl en de stemming der 18e eeuw. We zouden ons hier een Ferdinand Huyck kunnen denken.

In den loop der eeuwen zijn verschillende verbouwingen aan dit huis verricht, zooals nog duidelijk blijkt uit de afwisselende stijlvormen die aan het uit- en inwendige zijn op te merken, doch de stijl der 18e eeuw is voor interieurs en voorgevel karakteristiek.

De aan den tuin grenzende achtergevels hebben nog een hoogen vroeg-Renaissance-toren met geestige dakkapellenrij; de vensters zijn daar nog gedeeltelijk door 16e-eeuwse bogen ontlast en eenige zandsteen banden en bekroningen, alsmede enkele sierankers doen nog duidelijk zien, dat in vroeger eeuwen die achtergevels, bouwkundig, niet zonder betekenis zijn geweest.

Thans is de architectonische waarde van dit alles door onoordeelkundige verbouwingen zoo goed als verdwenen, doch is door aan- en bijbouwswels, — die geestig achter- en over oude lindebomen heen zien — met den merkwaardigen toren, een fraai lijnenspel ontstaan, van pittoreske werking; een oud stukje architectuur, dat ons aan die geniale pentteekeningen van Rembrandt herinnert.

De kelder, aan den achtergevel grenzende, is overwelfd met 15e-eeuwse steenen, kruisgewelven.

De tuin van dit merkwaardige huis grenst aan de tegenwoordige Gereformeerde Burgwalkerk, welke is gesticht op de plek waar vroeger het monumentale huis der oud-adellijke familie Gansneb Tengaegel stond.

Het huis aan de Boven Nieuwstraat was vroeger bekend als „Wichhuis”. Deze Wichhuizen waren, als men onderstelt, versterkte huizen, die de adel in de middeleeuwen binnen de oude steden liet bouwen.

Kampen telde vroeger behalve het hier bedoelde nog twee Wichhuizen, doch beide laatstgenoemde zijn sinds jaren, door verbouwing, geheel van karakter veranderd.

Dit Wichhuis dan werd het laatst bewoond door mev. de wed. Lemker, die dit jaar te Kampen overleed.

En nu is onlangs dit voormalige Wichhuis, waar zooveel voorname ingezetenen van de oude stad Kampen hebben gewoond, verkocht; dit huis zal worden afgebroken en op zijn plaats zal een schoolgebouw verruizen voor de Ned. Herv. Schoolvereniging alhier.

Naar we vernemen, zal het oude gebouw in tekening worden gebracht, zoodat voor de historie toch bewaard blijft datgene wat den oudheidkundige belang inboezemt.

Maar dit merkwaardige heerenhuis zal verdwijnen.

Sic transit Gloria mundi!

Vad.

BUITENLAND

Amerika. Fay Kellogg, de beroemde vrouwelijke Amerikaanse bouwkundige, verdient 's jaars 20.000 dollars. Zij wordt aangeduid als de „triumf van haar geslacht“. Zij staat in de eerste rij der toongevende architecten van New-York. Zij is een leerlinge van Marcel de Monclos. Fay Kellogg was de eerste vrouw, die de colleges volgde van de Ecole des Beaux Arts te Parijs.

Jong, vol ijver en zelfvertrouwen, wendde zij zich, tien jaar geleden tot haar eminenten leermeester Marcel de Monclos, met het volgende verzoek: „Ik zou gaarne uw leerling zijn; ik kan veel, meer dan u denkt; wat ik nog niet weet en ken, zou ik van u willen leeren“.

Marcel de Monclos heeft vreugde beleefd van zijne pittige, buitengewoon begaafde leerlinge.

Toch, was feitelijk de beroepskeuze van bouwkundige, voor Fay Kellogg gedwongen fraaiigheid.

Met hart en ziel verlangde zij, in de medicijnen te studeeren. Dat nooit! zei vader Kellogg. Nooit! nooit! wou jij een meisje, zoo'n onvrouwelijk beroep kiezen?! Jij dokter worden?! Nooit! Best! dan wordt ik bouwkundige.

In geheel Amerika worden tegenwoordig Kellogg's-huizen gebouwd. Fay Kellogg's grootste genoegen bestaat in 't bouwen van huizen met een onnoemelijk aantal verdiepingen. Niet, omdat zij de „sky-scrapers“ aesthetisch vindt, zij lijken haar „absurd“, maar zij ziet in 't bouwen van die vermetele gevaarten, een teeken des tijds. „Zij zijn kenmerkend voor onze geluzucht, voor ons verlangen elk plekje gronds te gebruiken op de meest winstgevonde wijze. Doch, eenmaal zal de schoonheidszin overwinnen. De geldjacht zal gedaan zijn, en, men zal het geld in dezelfde mate minachten als men het nu hoog vereert. Een tijdperk van schoonheid, kunst en aesthetika zal aanbreken; onze smaak en ons karakter zullen gelouterd zijn; op onzen tijd zal men terugzien, als op een periode van eidelooze, beklagenswaardige dwaasheid, en, men zal niet begrijpen dat men te midden van zooveel dwaasheid gelukkig kon zijn.“

Waar een bouwwerk van Fay Kellogg verrijst, daar is zij voortdurend persoonlijk op 't terrein aanwezig; niets ontgaat aan haar geoefenden spurblik. Oververschrokken, zonder enigen last van duizeling, kloutert zij tegen stellingen, springt over balken, is onvermoeid, vuurt de werklieden aan door haar ijver en opgewektheid.

Papa Kellogg moet maar uitmaken, welk beroep vrouwelijker is, dat van medicus of bouwkundige.

Wéckbl. de Amsterdamer.

PERSONALIA

Overleden: de Heer H. Moen G.Pzn., Lid van de Mij. t. Bev. d. Bouwk. De Heer Moen was een man die zijn vak meer in de

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

WILDERVANK. Afbreken bestaande bouwen nieuwe bewaarschool, naast de Zuiderschool ald.

MAANDAG 27 JULI.

EMMERIK (DUITSCHLAND). Bouwen kantoor met goedertrenloos, locomotiefremise en kolenloods met bijkomende werken aan de Bahn hofstrasse te Emmerik volgens bestek no. 2.

Directie tramweg-Maatsj. Zutphen-Emmerik n.m. 2 u.

's-GRAVENHAGE. Bouwen winkelhuis met dubb. bovenwoning a. h. Westeinde.

De heer L. Casell, n.m. 2 u. Bestek en teek. te verkrijgen aan de Drukkerij J. v. d. Burgh, Prinsgr. 93 tegen f. 1.

Best van de Nutsbewaarscholen n.m. 6 u. in het cafe van de Wed. R. W. Panman, alw. bestek en teek. ter inz. en te bekomen à f. 2.50 waarvan f. 1.25 wordt terugbetaald indien dezelfde binnen 24 uur na de bested. ongeschonden worden terugbezorgd. Aanw. gedaan.

DINSDAG 28 JULI

APELDOORN. Verbouwen van de Veldwachterswoning te Beekbergen Gem. best. 's midd. 12 u. Bestek en teek.

praktijk dan wel door opleiding aan een Hooge School geleerd heeft. Hij was bekend vooral als een goed constructeur, zijn werk was steeds duidelijk en accuraat zoowel in tekening als schrift. Vele jaren was hij werkzaam op het bureau van wijlen den Heer G. B. Salm, dirigeerde den bouw van vele gebouwen in het Zoologisch Genootschap, de pakhuizen van Gebr. van der Vliet, de bierbrouwerij in Amersfoort, de magazijnen van Blikman & Sartorius, het nu onlangs gesloopt photographisch atelier van Wegner en Mottu, enz. Later werkte hij voor eigen rekening en bewoog zich op het makelaars gebied.

Onder een van zijn grootste werken mag genoemd het magazijn van Gerzon in de Kalverstraat, pakhuizen aan de Handelskade en vele utiliteitsgebouwen en verbouwingen.

Vaak werd hij benoemd als expert bij geschillen tusschen bouwheer en aannemer en had ook eenige jaren zitting in de Kamer van Koophandel.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:	per maand
Ged. Bouwk. Opz.-Teekenaar, ouderdom 22 jaar	70.-
" " " " " " " " " " " "	65.-
" " " " " " " " " " " "	75.-
Ged. Bouwk. Opzichter	50.-
Opzichter Teekenaar	80.-
" " " " " " " " " " " "	80.-
" " " " " " " " " " " "	30.-
" " " " " " " " " " " "	50.-
" " " " " " " " " " " "	100.-
" " " " " " " " " " " "	60.-
" " " " " " " " " " " "	100.-
" " " " " " " " " " " "	50.-
" " " " " " " " " " " "	75.-
" " " " " " " " " " " "	90.-
" " " " " " " " " " " "	90.-
" " " " " " " " " " " "	60.-
" " " " " " " " " " " "	75.-
" " " " " " " " " " " "	80.-
" " " " " " " " " " " "	120.-
" " " " " " " " " " " "	100.-
" " " " " " " " " " " "	30.-
" " " " " " " " " " " "	100.-
" " " " " " " " " " " "	100.-
" " " " " " " " " " " "	80.-
Opzichters	70.-
" " " " " " " " " " " "	50.-
" " " " " " " " " " " "	45.-
" " " " " " " " " " " "	70.-
" " " " " " " " " " " "	100.-
Teekenaars	110.-
" " " " " " " " " " " "	40.-
" " " " " " " " " " " "	75.-
" " " " " " " " " " " "	60.-
" " " " " " " " " " " "	90.-
" " " " " " " " " " " "	60.-
" " " " " " " " " " " "	45.-
" " " " " " " " " " " "	75.-
" " " " " " " " " " " "	60.-
" " " " " " " " " " " "	50.-
Werk. Opz. voor werktuigk. onderdelen van bouwwerken, ouderdom 26	—
Machine Teekenaar	40.-

te verkrijgen à f. 0.75 ten kantore van den gem. archit. alw. incl. worden verstrekt.

BREUKELEN. Stichten kerkgebouw annex consistorie, vergaderzaal en kosterswoning. Kerkeraad der Geref. Gem.

DOESBURG. Afbreken oude en bouwen nieuwe torenspits, steigerwerk, omheiningen loodsen enz.

Comm. tot restauratie van den Martintoren.

SCHOONHOVEN. Verbouwing eenige lokalen in het Doelenhuis.

Gem. best. 's midd. 12 u. Bestek en teek. à f. 1 verkrijgb. ter secretarie. Aanw. gedaan.

MAANDAG 3 AUGUSTUS.

OLER (LIMB.). Bouwen stoomzuivel-

fabriek met van bijlev. materialen langs den weg Ell-Hunsel.

Bestuur der stoomcentrifuge „de Hoogstraat“ n.m. 5 u. in cafe L. Dalemans Bestek en teek. ad f. 2.50 verkrijgb. bij bouw. J. M. Stals te Stamproy. Aanw. 3 Aug. n.m. 2 u.

DINSDAG 4 AUGUSTUS.

URSEM (N.H.) Bouwen van een docterswoning

Gem. best. n.m. 2 u. Bestek en teek. ad f. 2 na 22 Juli verkrijgb. bij bouw. Johan Hille 's HERTOGENBOSCH. Bouwen 6 ben. en 6 bovenwoningen aan den Koningsweg.

Architect A. J. van Kempen v.m. 11 u. in hotel „Noord-Brabant“ Bestek en teek. à f. 2.50 verkrijgb. bij voorn. architect.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 3den Augustus 1908, des namiddags ten half twee ure (Groene. tijd), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1119:

Het maken van paaljukken en dukdalf, ten behoeve van aanlegplaats voor een reserve stoompunt in de spoorweghaven te ENKHUIZEN.

Begrooing f 9000.—

Het bestek met teekening is tegen betaling van f. 1.50 en het bestek zonder de teekening tegen betaling van f. 0.50 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op het terrein op Woensdag den 5en Augustus 1908 te 10.45 v.m. spoortijd.

De Raad van Administratie.

LEIDEN. Verbouwing perceel Vischmarkt 2.

De heer E. Hollants v.m. 11 u. in het kofiehuys „Den Burcht“, alw. bestek en teek. ter inzage en à f. 2 verkrijgb. Incl. geeft de architect L. v. d. Laan, Hoogl. Kerkgracht 23. Aanw. gedaan.

ZATERDAG 8 AUGUSTUS.

GEERTRUIDENBERG. Verbouwen en uitbreiden van een schoolgebouw met aanhooren voor O.L. onderwijs.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 11den Augustus 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1154.

Het maken van een verblijf voor Conducteurs op het station VENLO.

Begrooing f 3650.—

De besteding geschiedt volgens § 52 van het bestek.

Het bestek ligt van den 21sten Juli 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingénieur A. VAN LIEBERGEN te Maastricht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraal-bureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f. 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingénieur voornoemd. Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 4den Augustus 1908 ten 11.30 ure voormiddag (West Europeische tijd.)

Utrecht, den 18den Juli 1908.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 10den Augustus 1908, des namiddags ten half twee ure (Groene. tijd), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1120:

Het maken van eene Werkplaats, eene Smederij, een Houtloods en Gebouw voor houtbewerking, eene Houtdrooginrichting en andere werken, op het terrein van de Wagenwerkplaats te Amersfoort.

Begrooing f 130.000.—

Het bestek met 5 teekeningen is tegen betaling van f. 3.— en het bestek zonder de teekeningen tegen betaling van f. 0.75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op het terrein op Woensdag den 5en Augustus 1908 des voorm. 11.30 u. spoortijd.

De Raad van Administratie.

Gem. best. n.m. 3 u. Bestek en teek. tegen f. 1.50 te verkrijgen bij den architect W. van Aalst, te 's Bosch, door wien incl. worden gegeven. Aanw. 7 Aug. n.m. 3 u.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 11den Augustus 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1152.

Het verbeteren van de wachterswoningen Nos. 27, 28, 41 en 43 en het maken van een steenen wachthuisje bij de wachterswoning No. 28 op de lijn EINDHOVEN—VENLO.

Begrooing f 4900.—

De besteding geschiedt volgens § 62 van het bestek.

Het bestek ligt van den 21sten Juli 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingénieur B. J. HAITSMAN MULIER te 's Hertogenbosch en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraal-bureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f. 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingénieur voornoemd. Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 1sten Augustus 1908 ten 12.30 ure namiddag (West Europeische tijd) station Helmond.

Utrecht, den 18den Juli 1908.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Voor rekening der gemeente Amsterdam.

Op DINSDAG, den 18den Augustus 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1153.

Het maken van den onderbouw eener traverse met bijkomende werken aan de IJkade te AMSTERDAM.

Begrooing f 17500.—

De besteding geschiedt volgens § 40 van het bestek.

Het bestek ligt van den 21sten Juli 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingénieur H. J. VAN HOORN te Utrecht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f. 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingénieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 11den Augustus 1908 ten 10.30 ure voormiddag (West Europeische tijd.)

Utrecht, den 15den Juli 1908.

Assurantie Maatschappij tegen Brand- schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat - Amsterdam, Sophiaplein - Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) - Breda, Prinsenkade - Haarlem, Groote Houtstraat 71 - Nijmegen, In de Betoustraat 8 - Groningen, Vismarkt 40 hoek Haddingestraat - Zutphen, IJselkade - Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
 Reserfonds uit 1907 1.304.200,60
 Betaalde Brandschaden tot
 uit 1907 32.707.500,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

9 JULI

AMSTERDAM (ONDERH.). Verbouwen van perceel no. 29 aan de Prinsegracht. Architect Jos. Hegener. Gegund aan Gebr. Switzar, Amsterdam.
DINTELOORD. Bouwen school voor jongens. Bestuur der R. K. Bijz. school. Gegund aan den laagsten inschrijver H. Hefer, Dinteloord voor f 8150.
PARREGA (Fr.). Afbreken en weder opbouwen voorhuizing met „Hals“ en ver-

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentieën f 5.- per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentieën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. - G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
 Asphalt. - W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY, Rotterdam.
 Aerocegas. - Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
 Asbesteren, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
 Asphaat, Houtcement, Dakbedekking enz. - Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
 Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. - N. V. Utrechtse Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
 Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterd.
 Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
 Amberger Luchtgasapparaat. WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
 Badinrichtingen. - Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
 Beton (Gewapend). - F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
 Beton- en Betonijzerwerken. DE KONINK ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
 Beton (Gewapend). - HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
 Beton (Gewapend). - Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
 Beton, Gewapend. - P. BOURDREZ, den Haag.
 Betonijzer „Kahn System“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
 Betonijzerwerken enz. - L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
 Bouwstoffen. - MARTIN & Co. Amsterdam.

lengen schuurreed van de sate „Groot Anterp“ onder Parrega. Architect J. Dijkstra Azn. te Bolsward. Laagste inschrijver S. H. Rania, Schraard, f 2264, gegund.

10 JULI

DERIJP (N. H.). Onderhoud der gemeentewerken. Door het gemeentebestuur.
 Timmerwerk. Laagste inschrijvers de Groot en Leguit, f 270.
 Schilderwerk van Pellen, f 82,50.
WATERGRAAFSMEER. Verrichten verschillende werkzaamheden aan de gemeentegebouwen en openbare lagere school. Gemeentebestuur.
 Ingekomen 3 bijetten. Hoogste inschrijver D. Eereveld, Watergraafsmeer, voor f 1259; laagste W. van Veen, Watergraafsmeer, voor f 1247.

13 JULI

KOLLUM. a. Afbreken lokalen van de school te Munnekezijl; b. buitenverven school en onderwijzerswoning aldaar. Gem.best. van Kollumerland.
 Gegund als volgt. a. aan W. Beersda te Zwagerveen; b. aan M. Veenstra te Munnekezijl.

14 JULI

GOES. Bouwen schuur en wagenhuis in den aden Bathpolder te Rilland. De heer W. Kakeboeke.
 Laagste inschrijver M. Alewijn, Waarde, f 12265, Gegund.
ZALTBOMMEL. Doen van eenige vernieuwingen aan een woonhuis van den heer A. Brouman, aldaar. Architect G. J. Lodder.
 Laagste inschrijver L. J. Metz, timmerwerk f 183, metselwerk f 213.
 Verfwerk B. Blom, f 136*, * Gegund.

15 JULI

BOXTEL. Bouwen R. K. bijzondere jongensschool met patroonaat en bijbehorende werken. R. K. Kerkbest, van de parochie v. d. H. Petrus.
 Laagste inschrijver Th. v. Grunsven, Osch, f 26400, gegund.

16 JULI

ASSEN. Bouwen winkel- en woonhuis met magazijnen op het oude kazerneterrein. De heer G. B. Postema.
 Timmer- en metselwerk laagste inschrijver Johs. Hof, f 12280.

Stucadoorwerk. J. Weertman, f 518.
 Verf, glazenmakers- en behangerswerk. J. v. Wijk, f 1475.

Lood- en zinkwerk. A. Meijer, f 836.
BERGEN (LIMB.). HERBEST. Bouwen veldwachterswoning aldaar met bijlev. alle materialen, Gem.best.
 Laagste inschrijver Jac. Franssen, Afferden (L.), f 1750, gegund.

BUSSEM (ONDERH.). Verbouwen café „Delta“. Architect G. J. Vos.
 Laagste inschrijver G. Wouda, f 2092.
 Schilderwerk. Dronkelaar en Siedenburg, f 379*, * Gegund.

17 JULI

ENSCHEDÉ. Bouwen vier woningen in den Wooldrikshoek te Loncker nabij de school van den heer Groeters. Architect H. E. Zeggink.
 Laagste inschrijver J. Boers, (Glanerbrug) Loncker, f 16450.

ECHTEN (Fr.). Het bouwen van 6 werkmanswoningen in een perc. op een vrijterrein aan den kunstweg te Echten, raming f 6600. Bestuur der Bouwveren. „Volksbe-lang“.
 Laagste inschrijvers Capelle en Nederveen, Beesterzwaag, f 6320, gegund.

GIJSSENDAM. Bouwen school en verbouwen woonhuis te Neder-Hardinxveld en aanbouwen van een gang aan het school gebouw te Gijsendam, met bijkomende werkzaamheden. Bestuur der Vereeniging voor Gereformeerd Schoolonderwijs te Gijsendam en Neder-Hardinxveld.
 Laagste inschrijver J. Sanc, Gijsendam, f 7740.

VOORSCHOTEN. Bouwen woonhuis voor den heer Jac. Hooimans. Bouwk. A. Paardekooper te Zoeterwoude.
 Laagste inschrijver H. Kader, f 4635.

18 JULI

BREDA. Bouwen heerenhuis, ter plaatse gedeeltelijk te amoveeren pand, aan de Veemarkt no. 20 aldaar. Archit. J. M. Marijnen.

Laagste inschrijver Jules Beens, Ginneken, f 9393.
ENSCHEDÉ. Bouwen van een woonhuis aan de Nijverheidstraat. Archit. H. Reijgers.
 Laagste inschrijvers G. A. Platvoet en J. B. Overmaat, f 5191. Nog niet gegund.

Bovenlichtsluiting „Flux“. - VAN DE POLL, Purmerend.
 Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co. Rotterdam.
 Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Ben., Dordrecht.
 Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. - Wed. P. A. Schuur & Zoon, Den Haag.
 Cementaastlekdakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZON, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.
 Cement-Ijzerw. - NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
 Centrale Verwarming. - W. J. STOKVIS, Arnhem.
 Centrale Verw. en Ventilatie. - Th. v. HEEMSTEDER OBELT, Amsterd.
 Centrale Verwarming. - LUIJKE & Co., Rotterdam.
 Centrale Verwarming. - JAN HAMER & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
 Centrale Verwarming. - Wed. I. T. HUNCK & ZON, Amsterdam.
 Centrale Verwarming. - GEVEKE & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Closets. - Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
 Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. - A. S. KEY, Rotterdam.
 Electro-Technisch Installatie Bureau. - BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.
 Electriche licht- en krachtinstallaties. - GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.
 Excelsiorplaten. - GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
 „Flux“ Bovenlichtsluiting. - VAN DE POLL, Purmerend.
 Gaskachels (nieuwste condensng). - OBELT, Amsterdam.
 Gas-, Stoom- en Waterleiding. - R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
 Glas in lood. - J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
 Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
 Gegoten geëmailleerd ijzeren waschafels. - Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
 Grondboringen. - A. J. STOEL Jr. Haarlem.
 Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
 Haarden. - Firma JAN JAARSMA, den Haag.
 Haeuslersch Houtcement. - C. F. BEER, Keulen.
 Huisdeursloten. - LIPS Dordrecht.
 Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Jalousien. - J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
 Jossou-Cement. - A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.

Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Keien enz. - FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Lengtematen, duimstokken enz. - W. J. WEISSENO, Amsterdam.
 Liften. - Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.) Amsterdam.
 Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen. J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Liften (Hydr. en electr.). - FREN. STIELTJES & Co. Amsterdam.
 Liften speciaal Handkracht. - J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en Inw. glasmail privaateleidingen. - OBELT, Amst.
 Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder“ Amsterdam.
 Montagegedruk. - H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. - G. W. HARMSEN, Amsterdam.
 Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
 Plafond- en Wandbekleding. - WILLIAMS & Co. Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding. R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
 Plafondplaten. - GRUB. MIJNLIEFF, Nijmegen.
 Portland-Cement - DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
 Potlooden. - A. W. FABER'S „CASTEL“ POTLOOD.
 Precisiensvensters en deuren. - v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxfer. - Wm. VAN RIJN, Amsterd.
 Proefstation Bouwmat - KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
 Raamsluiters voor bovenlichten. - HEEMSTEDER OBELT, Amst.
 Rolluiken, Serredekkings enz. - S. BRUIGOM, Arnhem.
 Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
 Rolluiken enz. - HEINEREN, Amsterdam-'s-Gravenhage.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. - Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. - W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmeren. - G. & J. COOL, Amsterdam.
 Scoriae Bricks. Ijzeren buizen enz. - W. DEURVORST, Den Haag.

SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN - LIPS DORDRECHT.
 Stalen balken, IJzer enz. - Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
 Stalrichtingen - STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
 Stalen balken en U-profielen - Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vortegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
 Steenen, Gevel, Sier- enz. - Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
 Steengas. - F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. - HOUHEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)
 Stoomturbinefabriek. - GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
 Timmer- en lijstenfabriek. - G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Torfit). - H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. - Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
 Ventilators. - D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. - SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
 Vloechtuikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Trus, Aarden buizen, Straatkeien - „Bouwmaterialen“ v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet - „Bouwmaterialen“ voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels - A. N. DE LINT, Delft. Den Haag.
 IJzerconstructies (Ontwerpen van). - W. G. A. BIJL, Utrecht.
 IJzerconstructies, HERINGA & WUTHRICH, Haarlem.
 Zandsteen. - FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. - N. V. F. W. BRAAT'S Kon. Stoomfabr. v. - Delft.
 Zuiveraar van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek, voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY. ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of Electriche Centrale bestaat is een
Amberger Luchtgasapparaat. het eenvoudigste, beste en veiligste!
 Wilhelm Siemens, Rotterdam.

Obernkirchener Sandsteinbrüche, Obernkirchen. Erkend BESTE Zandsteen.

Gellustreerde prospectus met opgave van drukvastheid, analyse, enz. op aanvraag verkrijgbaar bij den Vertegenwoordiger voor Nederland FERD. ENGERS, Amsterdam.

BOVENLICHT VICTORIA LUIJKE & CO SLUITING STANGENSISTEEM. ROTTERDAM.

Portland-Cement „Karlstadt“.
KEIEN.
 Graniet. Bazalt. Zandsteen. Draadglas.
FERD. ENGERS AMSTERDAM.
ASPHALT VOOR rijwegen en voetpaden.

LIFTEN SPECIAAL voor HANDKRACHT tot vervoer van

Boeken, Spijzen, Goederen, Personen enz.

worden vervaardigd door **J. C. VAN STRAATEN,** Loosduinsche weg 855 i, DEN HAAG.

W. Deurvorst & Zoon. DEN HAAG. = Heeregracht 20.

GERUTE & VLAKKE TROTTOIR-TEGELS. - ZWEEDSCHE GRANITREIEN. - BAZALT-, LAVA- EN MELAPHIRREIEN.

Gewapend Beton - Asphaltwerken.

H.H. Architecten.

Een fabrikant van Prima kleurige scherp gevormde **VOORGEVELSTEENEN** wenscht in relatie te komen met een Architect die veel werk heeft tot toepassen van zijn fabrikaat tegen ZEER voordeelige conditieën. Brieven onder lett. A aan het Bureau van dit blad: Herderstraat 5, den Haag.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 9 tot 32 cm. voorradig.

tot 30 cm. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

PAUL DEVIS.

IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
te OUGRÉE (BELGIË).

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieghart-Balken.

Kuygen en Vessel R'DAM.
A'DAM.

JAN HAMER & Co.

Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Provinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN
en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens
ons laatste en veel verbeterde systeem.

ASSMAN & Co.

ZUIVERAARS
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906
INT. TELEFOON 4202.

De Maas en Merwe Bank.

Gedempte Glashaven 21, Rotterdam.

Directie: JACs. KOLFF en Mr. E. F. W. GUGEL.

Verstrekt VOORSCHOTTEN aan:
Bouwendernemers onder verband van
Crediethypotheek.

Aannemers onder verpanding der aannemingsom.

Handelaars, Winkeliers en Particulieren, onder zakelijk verband of borgstelling met of zonder polis van levensverzekering.

A. J. VAN WIJCK,

FABRIKANT van

Nageperste-,
Sier- en Waalsteen-,
RENKUM.

Telegram-Adres: Telef. Inter.:
VANWIJCK, RENKUM. 34 WAGENINGEN.

**Separatie en
Plafondplaten**

worden door mij tegen de meest
concurrerende prijzen geleverd.
Grote voorraad in verschillende
maten voorradig.

Worden Verlegenwoordigers gevraagd.

Gebr. MIJNLIEFF - Nijmegen.

J. H. ADDICKS & ZON.
AMSTERDAM.

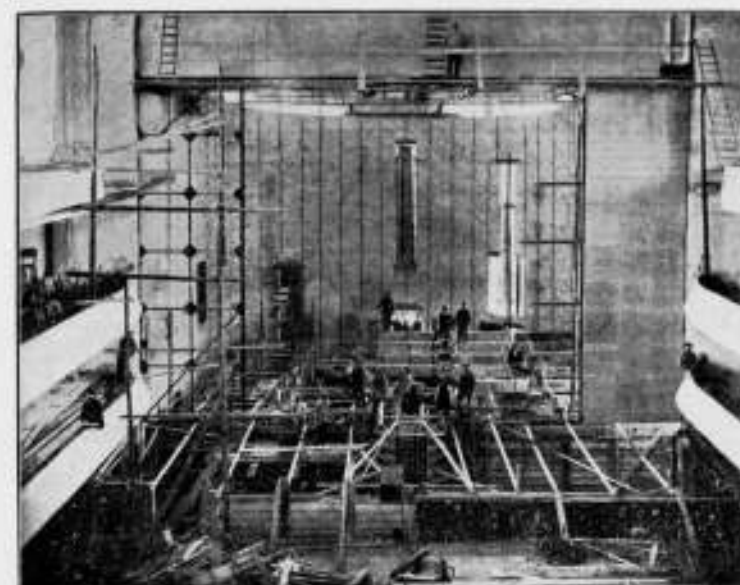
Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van UURWERKEN, CARIL-
LONS, RADERWERKEN enz.

Restaurant van OUDE TOREN-
UUR- en SPEELWERKEN.

Restaurant van ANTIËKE UUR-
WERKEN.

Fabriek van Electrische Uurwerken.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.

TELEFOON: 5341.

**Linzer
Basaltine Tegels**

van de Basalt Actien Gesellschaft te Linz ³/₇ Rhein

ONOVERTROFFEN!

Alleenverkoopers voor
Nederland:

„BOUWMATERIALEN”

VOORHEEN **M. LUIJTEN,**

LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

METALEN

Plafond- en Wandbekledingen.

Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zooals
WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS,
SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen.
Zend ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij
staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis
ten dienste.

WILLIAMS & Co.

WITTE HUIS — ROTTERDAM.

N.V. DE NEDERL.
STAAL-INDUSTRIE

1/2 H.E. O'VING J^o

ROTTERDAM.

GROOTE VOORRAAD van:

Staafijzer. — Plat, □ en O.
L- en T-ijzer.

I en II-ijzer. — Plaatijzer.
Kwadrantijzer.

Betonijzer en

RAILS-KIPWAGENS

**Echt Haeusler'sche
Houtcementen Dakbedekking.**

Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de firma N.V. Handel in Bouwmateriaal v. l. A. SMITS & ZOON, AMSTERDAM sedert 1 Jan. 1906 niet meer mijne vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en noch door mij noch door de firma Carl Sam, Haeusler direct Haeusler's houtcement aan deze firma geleverd wordt.

**ATELIER VOOR
GEBRAND-SCHILDERD
en GEKLEURD
GLAS IN LOOD**

J.J. B.J. BOUVY
F. DORDRECHT.
F. SUALER
AMSTERDAM en ROTTERDAM.

IN DE SPEYKERMANDT

**HYDREX
Waterdicht Vilt,**

aangebracht volgens de Membraan methode
geeft de eenigste en duurzaamste waarborg tegen
volkomen Waterdichtheid zelfs bij den
grootsten Waterdruk.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

**W. J. STOKVIS
ARNHEM.**

Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

**AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.**
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

v. d. Schuijt & Kuntze,
INGENIEURS,
AMSTERDAM.

**Centrale
Verwarming.**

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousienfabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.
Speciale Fabriek voor
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

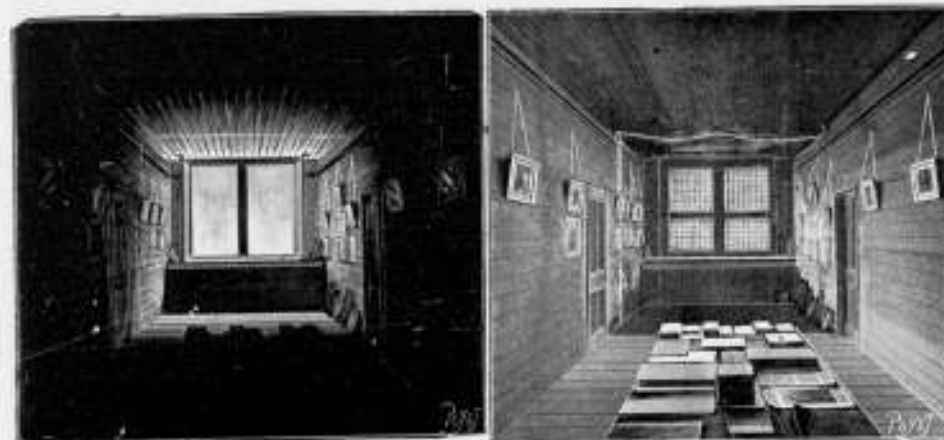
J. F. KRONER & Zoon. HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

PRISMA'S LUXFER.

KAMER VERLICHT

Zonder Prisma's.

Met Prisma's.

Voor inlichtingen wende men zich tot **W^m. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Benschdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

„BOUWMATERIALEN”
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doornikische en Luiksche

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen percen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

**Een best en
voordeelig
adres voor**

**ROLLUIKEN,
Jalouziën, Markiezen,
Zonschermen**

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.

Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
wassen.
kan DIRECT worden beschil-
derd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire
Hospitalen, Kazernen, Gestichten,
Kerken, Kloosters, Scholen,
Schouwburgen, Electriche
Centralen, Kantoorgebouwen, Particuliere
Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.

NIEUWEHAVEN 163.

ROTTERDAM.

GEB^s. VAN MALSSEN. DEN HAAG.

STOONTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.
Hooftagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

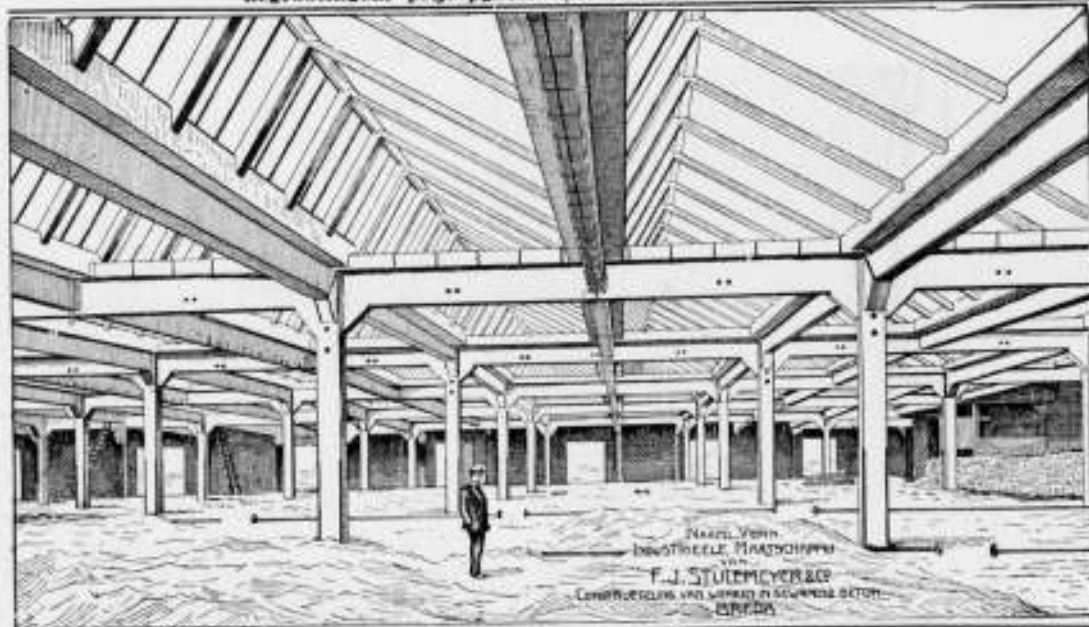
Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Gevers geheel van rood koper, van binnen verzind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. **SCEPTIC-TANKS,** **WARMWATER-VERZORGING,** volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.
Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

AAN DE FABRIEKEN

Firma **VAN DER LUGT,**

ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

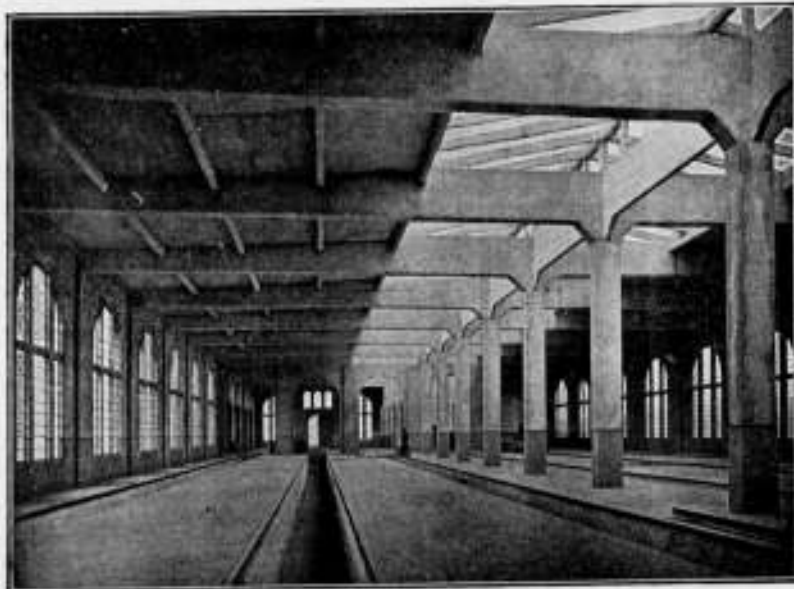
Civiel Ingenieur.

'S-**GRAVENHAGE.**

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJSER**

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

28^e JAARGANG 1908. N° 31

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

• ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPIJ •
• TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST •

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPIJ: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD **BONNEMENTSPRIJS**

N° 31. 1 AUGUSTUS 1908. Maatschappij tot Bev. der Bouwk. — Damprijsvraag. — Actuele vraagstukken. De Technische Hogeschool en de Rijksacademie, door J. G. — De Nieuwe Zijds-kapel. — Jury-rapport. Prijsvragen uitgeschr. door de „Afd. Amsterdam v. d. Mij. t. Bev. d. Bouwk.” en „Amstels Bouwvereniging”. — Inhoud van Tijdschriften. — Berichten. — Bureau voor plaatsing van opzichters en tekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbested. — Lijst van fabrikanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15. — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — PRIS DER ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Den leden wordt medegedeeld dat de contributie voor het lidmaatschap 2de halfjaar vóór den 15den Augustus moet worden voldaan; reden waarom dezer dagen de quitanties zullen worden gepresenteerd. Met het oog op de goede orde onzer administratie is het wenschelijk dat deze quitanties direct worden voldaan, waardoor een noodlooze en veel last veroorzakende 2de aanbieding wordt vermeden.

Met het oog op de nieuwe wet, die nog niet in werking is getreden, wordt den leden herinnerd, dat de oude groep-indeeling nog van kracht is; dit ter voorkoming van misverstand voor hen, die zouden meenen een diploma als Architect-lid te ontvangen terwijl een als gewoon lid wordt gepresenteerd. Eerst met Februari 1909 zullen de nieuwe diploma's van Architect-lid, Gewoon lid, Buitengewoon lid en Kunstlievend lid worden rondgezonden.

DE DAMPRIJSVRAAG.

De tentoonstelling van de ontwerpen, antwoorden op de Damprijsvraag, is geopend en zeer velen blijken belang te stellen op welke wijze het moeilijk vraagstuk is opgelost. Zoo ook wij.

Tot het uitspreken van een juist oordeel is het wellicht niet slecht nog eens even in herinnering te brengen van destijds door de commissie van rapporteurs met de Tweede Kamer, de heeren Aalberse, Roodhuizen, Koolen, Ferf en Jansen, in haar Voorloopig Verslag uitgebracht op het

„wetsontwerp tot verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen, noodig voor en ten behoeve van de verbreding van een deel van het Rokin, van den Vijgendam, van een deel der Nes en van een deel der Warmoesstraat, de verbreding en verlegging van de Vischsteeg en de normaliseering van den Dam te Amsterdam” daaromtrent is opgemerkt.

Ter verduidelijking verwijzen wij naar de tegenwoordige situatie van het Damplein en omgeving, zie blz. 563 zomede het „Gemeente-plan” waarop de onteigeningsaanvraag is gebaseerd.

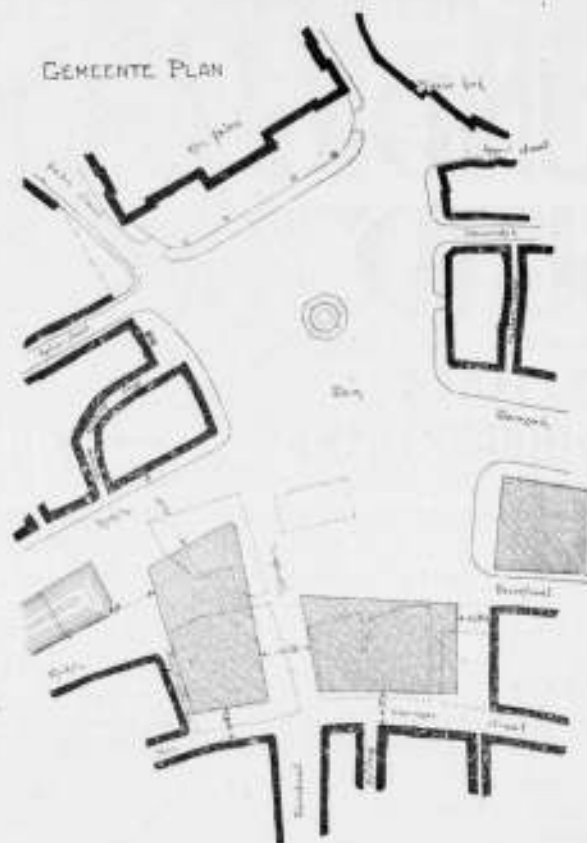
Vele leden verklaarden het wetsontwerp, als beoogende een afdoende verbetering der bebouwing in het centrum der hoofdstad, ten zeerste toe te juichen. Huns intzins geeft de huidige onbevredigende toestand alleszins aanleiding doortastend op te treden; door maatregelen van beperkter strekking kan geen toestand verkregen worden, die voor langen tijd bevredigen zal. *Intusschen werd het door enkele leden betreurd, dat de stille zijde van het Rokin, thans door het Beurspoortje in rechte lijn met den Dam verbonden, daarvan zal worden afgescheiden. Zij meenden, dat, indien een goede toegang van den Dam naar de stille zijde van het Rokin werd gemaakt, daardoor de drukke zijde van het Rokin zou kunnen worden ontlast. Anderen merkten hiertegen echter op, dat door den veel grooteren toegang, welken de drukke zijde volgens het plan verkrijgt, het verkeer aldaar zeer zal worden gebaat en daarom ontlasting niet noodig schijnt.*

Ook werd de opmerking gemaakt, dat de breedte van 10 M., aan de nieuwe Vischsteeg toegedacht, met het oog op de stijgende behoeften van het verkeer, voor de toekomst niet voldoende schijnt.

U. Vrijland wijst niet aan in die groot destijds door den Minister mede met de Commissie besproken doch te van Omwentelingen opgevoerd dat het publiek verkeer aan de stille zijde van het Rokin zeer onbeholpen is.

Merkt waardigere wijst het damp in een vergadering van de Rijkswateringen-lingen op verschillende verbeteringen aan die zijde van het Rokin naar aanleiding van het meer zomede door de Commissie mede besproken wordt de stille zijde.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwstukken, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Overigens werd van de zijde der tegenstanders van het wetsontwerp nog betoogd, dat — althans voor een deel van het plan — met eenigen goeden wil wel een eenvoudiger oplossing te vinden ware geweest. Aannemende, dat de Vischsteeg noodzakelijk verbreed, desnoeds ook verlegd, moest worden, meende men, dat dit ware te bereiken door de onteigening der kadastrale perceelen 229, 231, 232, 234 en 5036,¹⁾ terwijl dan, indien door de wegruiming van de op die perceelen staande gebouwen de steeg te breed mocht worden, op het terrein van de tegenwoordige steeg, nadat dat zou zijn verklaard niet meer voor den openbaren dienst bestemd te zijn, zoude kunnen worden gebouwd. Werd voorts voor de huizen, genummerd 5bis, 7, 9, 11, 13, 15 en 17,²⁾ de rooilijn naar voren gebracht en werden de straatgedeelten tot aan die rooilijn aan de eigenaren van laatstgenoemde perceelen te koop aangeboden, dan zoude aan deze zijde de normalisatie van den Dam even goed, zij het misschien eerst na een tiental jaren, kunnen worden tot stand gebracht.

De verbreding dezer steeg zouden de hier aan het woord zijnde leden dus willen verkrijgen door het hoekblok aan de rechterzijde der Vischsteeg te verwijderen, en dan — om weer op een normale breedte terug te komen — aan de eigenaars van perceelen ter linkerzijde der Vischsteeg de gelegenheid tot vooruit bouwen te willen geven zien.

Ten einde verder de onteigening te vereenvoudigen en ze voor bewoners van perceelen zoo min mogelijk schadelijk te maken, wordt in het V. V. op de mogelijkheid gewezen om de perceelen achter het Kommandantshuis voorwaarts te doen komen in de nieuwe rooilijn van het gearceerde blok.

In het algemeen dus een eenvoudiger oplossing, in het belang der vele zaken-menschen, bij deze onteigening betrokken.³⁾

Tot zoover het uittreksel uit het V. Verslag.

Het gemeentepan werd destijds tevens gepubliceerd door het Dagblad „De Telegraaf“ en mag wel als algemeen bekend worden ondersteld.

¹⁾ De genoemde perceelen 229, 231, 232, 234 en 5036 vormen het hoekblok aan de rechterzijde der Vischsteeg.

²⁾ De zij huizen achter het Kommandantshuis tusschen Vischsteeg en Vijgendam.
³⁾ De onteigeningswet gaat toe de onderscheiding uit, dat altijd wordt onteigend ten behoeve van eenig werk en dit werk moet in het publiek belang zijn. Dit publiek belang wordt door de ingesloten der voorgaande onteigeningsplannen n.l. niet erkend. Hier is slechts sprake van het Anstodantshuis belang, dat de gemeentelid voor de uitvoering van plannen, betreffende de bebouwing van den Dam, niet al te zeer worden aan gesproken. Worden de plannen aangenomen dan zou door de medewerking van de wetgevendende macht toestellen van afzaken worden weggevoerd, om de gemeente Amstodam in de gelegenheid te stellen ingelovde, uitsien geschikt gebouwen te bouwen, welke huishoudelijke aanschaffingen aan te liefden.

Het lag dus voor de hand dat enkele, misschien vele inzenders zich zouden hebben doen inspireeren door de Gemeente gegevens waarnaar het onteigeningsplan is opgemaakt.

Inderdaad blijkt dit ook het geval te zijn geweest, als b. v. No. 15 „Centrum“, als No. 22 „P. L. M.“ waarbij de Damrooilijn alleen wat gevarieerd is. De Nos. 2, 8 en 30, resp. „De derde streng maakt de kabel“, „Aldus spant Amsterdam de kroon“ en „Mercurius“ hebben het Gemeentepan overgenomen doch de boven bedoelde verbinding naar de stille zijde van het Rokin bovendien aangebracht.

Gelet op meerdere opbrengst van de in exploitatie te brengen bouwblokken hebben anderen, als b. v. No. 11 „Het eene noodige“ het blok achter het Kommandantshuis aanmerkelijk vergroot, terwijl nog weder anderen dit blok in twee deelen verdeelden, hetzij door een straat, hetzij door een passage die overbouwd is.

In grove trekken zijn dit de verschillen tusschen het meerendeel der ingeleverde antwoorden.

Gelet op dispositie van het toekomstig Damplein kan men voorts twee stroomingen waarnemen.

De eene trekt uit het midden van den Damgevel van het Kon. Paleis een loodlijn en tracht ten opzichte van die lijn een symmetrisch plan te ontwerpen waarvan wij o. a. wijzen op het plan geteekend motto „Alternatief“ (hetgeen wij missen in de officieele notering van het Juryrapport) op het plan no. 10 motto „Dam“ (door ons gereproduceerd) zoomede in het eveneens door ons gereproduceerde plan no. 18 motto „Fancy“.

Zeer zeker zouden dit goede oplossingen zijn wanneer een „ideeën Prijsvraag“ was uitgeschreven en zouden daarvoor moeten onteigend worden Café de Bisschop en aangrenzende gebouwen, doch dat werd hier niet gevraagd. De te onteigenen blokken zijn aangegeven en daarnaar moet het plan ingericht. Begrijpelijkerwijze heeft de Jury deze ideaal plannen niet in aanmerking doen komen, wel voor bespreking, doch niet voor beoordeeling.

De andere heeft dit bezwaar trachten te ondervangen, behoudt de bovenbedoelde aslijn doch niet als loodlijn en gaf haar een gebogen vorm. De eenige oplossing om deze moeilijkheid te ontzeilen is duidelijk aangegeven in het door ons gereproduceerd plan No. 19 motto „AY“ in monogram (zie blz. 565) en ook aangenomen als uitgangspunt door den eersten prijswinner den heer Van der Mey, prix de Rome, in het door hem te Rome geteekend project, no. 5, motto „Forum Amstelodamum“.

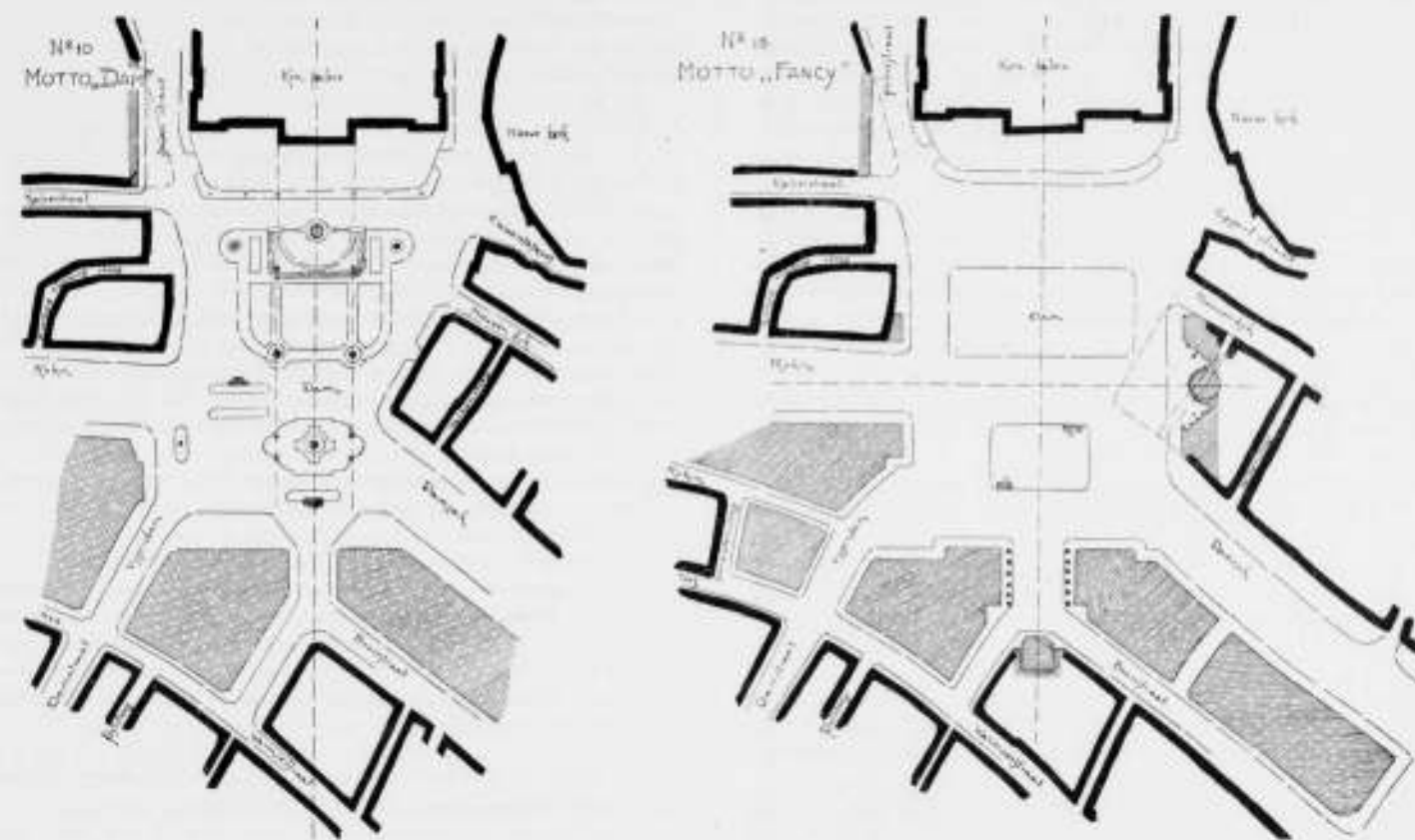
Behalve deze typen zijn er plannen welke origineele opvattingen vertoonen. Een inzonder geeft aan het Kon. paleis weer de oorspronkelijke bestemming terug en ontwerpt een nieuw paleis vis à vis ter plaatse van het Kommandantshuis met omgeving.

Een ander wil, coute qui coute, het Kommandantshuis behouden doch daar het in zijn plan ongunstig geplaatst is wordt het afgebroken en een eind verder weer opgetrokken („verrold“ werd door een bezoeker opgemerkt) of wel bouwt er nog een bij volkomen hetzelfde, verbindt beide gebouwen en plaatst er een groote toren op (resp. de Nos. 27 en 37 motto „Traffic“ en „Angelus Ridet“.)

Waar de een tracht om zooveel mogelijk te bebouwen terrein te verkrijgen, ontwerpt een ander een tuintje op het aangewezen te bebouwen oude beursterrin, enz.

Wij willen ons bepalen tot deze algemeene beschouwingen.

Het Juryrapport is zoo volledig uitgewerkt, dat wij daar niets aan hebben toe te voegen. Het is onze bedoeling ook niet het werk der Jury aan kritiek te onderwerpen. Alleen dit viel ons op, dat, waar de Jury blijkbaar veel heeft gevoeld voor eene goede verbinding met de stille zijde van

het Rokin, door bijv. het projecteeren van een Beursstraat of Beurspassage door het middenblok heen in aansluiting aan de Beursstraat, achter het te bouwen Beursterrin, dat het ontwerp met den 2den prijs bekroond bedoelde verbindingen geheel mist en daarover door de Jury geen opmerking van belang is gemaakt.

Ook hebben wij ons afgevraagd of de benodigde palen voor de elektrische bovengrondse geleidingen hier en daar ook bij de bekroonde plannen in verband met de ontworpen tramlijnen geen misstanden zullen geven? Aangezien het programma daaromtrent niets bepaalde is het misschien wenschelijk in het vervolg ook daar een goede oplossing voor te vragen.

Wat de bekroonde ontwerpen betreft en die welke door de Gemeente zullen worden aangekocht, geven wij liever aan de ontwerpers daarvan zelf het woord en geven hun hier gelegenheid om meer algemeen bekend te maken hun gedachten en inzichten, welke tot uitgangspunt dienen tot het samenstellen van hun ontwerp.

De Heer Van der Mey, ontwerper van plan No. 5 „Forum Amstelodamum“ schrijft:

Volgens de eischen van het programma wordt het vraagstuk aldus gesteld: het plein voor een monumentaal gebouw (voormalig raadhuis) is gelegen aan een grooten verkeersweg breed 30 M. (Damrak) à 25 M. (Rokin), waarop uitmonden een straat breed 15 M. voormalig Vijgendam) en een van 10 M. (voormalig Vischsteeg)

Zal dit plein onder deze verhoudingen den indruk geven van aan de Oostzijde afgesloten te zijn, dan moet de groote verkeersweg daar een doorlopenden wand hebben. Deze wand wordt dan doorbroken door de 2 straten resp. breed 15 en 10 M.

Van deze gedachte is uitgegaan bij dit ontwerp. Daartoe zijn de uitmondende straten overdekt over een lengte van ± 10 M. en gezwaaid, zoodat vanaf den Dam geen doorloop in den inktijk verkregen wordt in deze straten, maar steeds de wand van deze straten den blik stuit.

Door genoemde zwaaiing wordt tegenover het Paleis een behoorlijk breed plein verkregen, waarop standplaatsen en wachtkamers voor het tramverkeer en plaats voor een monument ter vervanging van het bestaande.

Dat de diepte van het plein zoodoende slechts even verder gaat dan de wand van den verkeersweg is zeer juist, daar het

karakter van het voormalig Raadhuis (met domineerende horizontale lijnen) het bijbehorend plein qualificeert als een breedteplein (Sitté, Städtebau), waarvan de hoogte slechts ongeveer 1½ x de breedte van het gebouw mag hebben. Het breedteplein-karakter wordt nog versterkt door de verplaatste uitmondende der straten, terwijl zoodoende van uit de voormalige Vijgendamstraat juist een grootere afstand tot gevel Nieuwe kerk ontstaat en dus diagonaalsgewijze gezien met betrekking tot die kerk een hoogteplein gevormd is.

Architectonische opvatting en ruimtebegrenzing.

Daar het geheele gebouwencomplex slechts voor kleinere doeleinden gebruikt zal worden (winkels, café's, kantoren) en dus geen sprekend idee kan belichamen, zal het altijd een secundaire functie tegenover het Raadhuis—Paleis vervullen; het moet daarmee evenwicht vormen, meer niet. De toestand wordt dus: het plein is er voor het raadhuis, het gebouwen-complex is er voor het plein.

Waar nu het voormalig Raadhuis zijn as sprekend uitdrukt door voorbouw en toren, is zulks bij den nieuwbouw vermeden en wordt deze als slechts secundair door terugbouw en monument aangeduid.

Aan weerszijden van deze fictieve as (ongeveer op het midden van den afstand Hajenius-Bisschop) zijn nu symmetrisch gerangschikt: voorbouw als tegenwicht tegen de straatoverdekking, de straat van 15 M. breed (ook de uitmondende van de voormalige Vischsteeg krijgt deze breedte), en een weer iets voorspringende voorbouw der afsluiting. Om die afsluiting te markeren zijn in de inspringende hoeken wandfontein gedacht.

Het bouwblok C. (voormalig beursterrin), vormt met één voorbouw weer een organisch geheel met een eigen as, aangeduid door topgevel, en een front tegenover de N. Beurs, terwijl tegen den voorbouw (waardoor de knik in de grenslijn vermeden wordt) gelegenheid is voor een kleiner wandmonument, te zien vanaf het station komende.

Het bouwblok A. (Rokin) loopt voorbij de verbrede Hermietensteeg en sluit zoodoende aan bij de stille zijde Rokin. Aan de zijde van Damsstraat is over de voormalige Vijgendamstraat eveneens een overdekking gedacht als verbinding van de blokken A. en B. en ter vorming van een symmetrisch geheel der voormalige Vijgendamstraat met de daarin uitmondende passages. In den zoodoende gevormden inspringenden hoek is weer een wandfontein ontworpen.

Passages.

Ter verbinding van Beursstraat en Rokin is ontworpen een passage door blok B. met 2 zijdoorgangen aan weerszijden van het monument uitmondend op het voorplein; een passage door blok A, waarvoor aan den Vijgendamkant ter behoud der traditie

het Renaissancepoortje is gedacht. Dat daarvoor dit poortje moet verplaatst worden lijkt ontwerper geen bezwaar en allerminst heiligschennis, te meer daar bij behoud op de tegenwoordige plaats een oplossing met de daaraan verbonden aesthetische en praktische voordeelen, als boven en later te noemen, onmogelijk wordt.

Ter verbinding van Beursstraat met Damrak zijn voorts door blok C. 2 passages ontworpen.

Deze doorgangen maken de indeeling van de bouwblokken voor winkels en cafe's mogelijk en bevorderen het gemakkelijke voetgangersverkeer. De plaats voor trappenhuis ten dienste van de op de bovenverdiepingen te ontwerpen kantoren is mede aangeduid.

Als luchtafsluiting is voorts een groot dakvlak met sprekende gootlijn gedacht, terwijl de architectonische vormenspraak het midden zal moeten houden tusschen die van het voormalige Raadhuis en de Nieuwe Beurs.

Tramverkeer.

Het plan voor dezen voornamen factor is gevolgd naar de situatie teekeningen.

Standplaatsen zijn gedacht op den Dam vóór het nieuwe monument met wachtlokalen voor beide richtingen; op het Rokin met wachtlokaal, terwijl de lijn om het bestaande monument verlegd is vóór het voormalige Raadhuis, eveneens met wachtlokaal.

Om deze kleine gebouwen organisch in de geheele ruimte op te nemen, is het eerste wachtlokaal ingebouwd in den voet van het nieuwe monument, aan welks 3 andere zijden fonteinbekkens gedacht zijn.

Het daartegenoverliggend wachtlokaal, evenals dat vóór het voormalig Raadhuis, zijn door een balustrade verbonden met monumentale zuilen, ten dienste van verlichting en kabelophanging.

De toegang tot de voor de balustraden liggende trottoirs vluchtheuvels is dus in hoofdzaak door de wachtlokalen, waardoor dit trottoir gedeelte ook werkelijk daardoor bestemd wordt en geen doorgaand voetgangersverkeer krijgt.

Het tusschen de balustraden liggend pleingedeelte is nu geheel vrij voor gewoon verkeer en voetgangers; ter aesthetische verbinding van Nieuwbouw met voormalig Raadhuis en voor goede verdeeling van licht- en draadopdring zijn, in plan in boogvormige lijn, de plaatsen voor zuilen daartoe bestemd, aangeduid.

Het wachtlokaal Rokin is architectonisch verbonden met den gevel daar, en tevens is hierbij gedacht een ondergrondse privaatinrichting zooals men die in het buitenland veel vindt.

De wijze van draadopdring op het Damrak bestaande, door middel van tusschen de sporen staande palen, dient op het Rokin te worden vervolgd.

Demping Rokin.

In verband met het aangenomen tramplan is deze demping tot zekere lengte noodzakelijk. Bij ontwerper bestaat tegen een demping tot aan het Spui geen bezwaar, mits daar een voorgeschoven afsluiting worde gemaakt, en het tusschenliggend gedeelte beplant (zie Situatieteekening schaal 1: 2500).

Wagenverkeer.

Dit wordt nu geleid over het middengedeelte van het Damplein, terwijl door de zwaaiing der voormalige Vijgendamstraat en Vischsteeg, voor het daar uitkomend en ingaandverkeer de noodlottige kruising, de vloek van den modernen stedenbouw vermeden wordt; immers in plaats van langs rechte lijnen, zal door de ontstane pleinvormen het verkeer volgens bogen, en dus veel gemakkelijker, in elkaar overgaan langs de verschillende richtingen.

Voetgangersverkeer.

Schuwt men het middenplein (pleinvrees), dat door de systematische indeeling niet zoo reusachtig meer lijkt, en vooral rustiger en meer in evenwicht wordt, dan vindt de voetganger langs den grooten langen verkeerspleinwand een solide, fictieve steun.

Oppervlak bouwblokken.

Er blijven door de indeeling te onderscheiden 3 bouwblokken, waarvan het oppervlak begane grond is:

Blok A groot	1069 M ²	minus passage	88 M ²	=	981 M ²
" B	2495 "	"	585 "	=	1810 "
" C	2772 "	"	279 "	=	2493 "

Totaal beg. grond 5284 M².

terwijl de grootte op de verdiepingen wordt:

Blok A 1069 M².

" B 2495 "

" C 2772 "

3 overdekkingen 480 " totaal 6816 M².

Aesthetische en financiële uitvoerbaarheid.

Slechts dan is een goed resultaat te verwachten, als de Gemeente zelf den bouw in handen neemt, m.a.w. door niet den grond, reeds bezittende of door onteigening te verkrijgen, aan particulieren te verkoopen onder voorwaarde zich te onderwerpen aan de uit het plan voortvloeiende eischen, doch door zelf het geheele complex te bouwen en te exploiteeren.

Immers zoodra het gebouwencomplex staat en gereed is, zullen voor de diverse lokaliteiten eerder huurders te vinden zijn dan dat er aanbiedingen van particulieren voor bouwgrondkoop zullen inkomen, terwijl voor de gemeente het in de zaak te steken kapitaal: onteigening, bouw, stoffeering plein en omgeving, hetrekkelijk gering is. Op particulier initiatief wachtende, levert alles voor de gemeente een enorme rentederving, zooals nu al jaren het voormalige Beursterrein, terwijl dan toch de gereedmaking van den grond en de stoffeering van plein, enz. voor hare rekening komt.

Bij zelfexploitatie is de kans op behoorlijke winstmaking veel grooter, juist door de kleinere particuliere deelname (in den vorm van huur).

Betrouwbare cijfers zijn daarover voorloopig niet te geven, voornamelijk omdat de waarde der te onteigenen percelen fictief is en elke berekening dus een goochelen met cijfers wordt, maar in beginsel lijkt ontwerper om bovengenoemde redenen de eenige mogelijkheid, zoowel voor de financiële uitvoerbaarheid als voor het verkrijgen, door de uitvoering in één hand te houden, van een aesthetisch geheel.

De H.H. Gebr. Van Gendt, welke met den tweeden prijs bekroond werden voor No. 21 „In 't hartje der stad”:

In de allereerste plaats is bij dit ontwerp rekening gehouden met eene „practische uitvoerbaarheid binnen afzienbaren tijd”. Uitgaande toch van de meening, dat voor het oprichten der gebouwen aan de nieuwe geprojecteerde straten een voorschrift zal moeten worden gegeven voor de aan te houden buiten architectuur, welke menigmaal in strijd zal blijken te zijn met de sterk uiteenloopende eischen en belangen van diverse winkel-, magazijn-, of andere inrichtingen en welk voorschrift aldus bezwarend zal werken op den verkoop der terreinen, heeft de ontwerper getracht dit bezwarende voorschrift te beperken tot een onderdeel der terreinen en wel die, welke onmiddellijk aan den Dam zijn gelegen.

Door het aanbrengen der bogen en overbouwingen aan het begin der nieuwe straten toch kan men eventuele bouwers van de daarachter gelegen percelen geheel vrij laten, zonder dat het algemeen aanzicht van af den Dam eenige verandering ondergaat. Zelfs indien het complex gebouwen van den Dam gereed was, zou het eventueel langere tijd braakliggend terrein der achterpercelen geen schade doen aan de Damafsluiting en deze toch een voltooid geheel vormen.

De overbouwing geeft tevens gelegenheid het oppervlak van het middengebouw op de verdieping met 200 M² te vergrooten, hetgeen b.v. voor het Café-Restaurant van groote waarde zou zijn.

De ontwerper vermeent verder, dat de teekeningen verdere toelichting van zijn project overbodig maken, doch merkt nog op, dat geenszins bedoeld is het oude, minder fraaie monument te behouden. Slechts als goed oriënteringspunt is dit op de tekening aangebracht. Het oprichten van een nieuw monument terzelfder plaatse komt ontwerper evenwel wenschelijk voor, evenwel als resultaat van een daartoe speciaal uit te schrijven prijsvraag.

De Heer Ed. Cuypers, No. 13 motto „Gijsbrecht van Amstel”, plan met den derden prijs bekroond:

Op de bijgevoegde situatie-teekening heeft de ontwerper aangegeven op welke wijze betere verkeerswegen in de omgeving van den Dam te verkrijgen zijn.

In de eerste plaats is het zeer gemakkelijk een verkeersweg aan te brengen van af het Beursplein naar de Nieuwmarkt, n.l. door het verbreden van de Papenbrugsteeg en de St. Annastraat, het doortrekken van het bouwblok tusschen O. Z. Voor- en Achterburgwal en het verbreden van de Bloedstraat. Door het aanleggen van dezen verkeersweg, zou de te drukke passage door Damstraat, O. Doelenstraat en Hoogstraat aanzienlijk verminderen, terwijl eene directe verbinding naar de Beurs zou ontstaan voor de vele beursbezoekers, die hunne tabaks- en andere kantoren hebben aan Kloveniers- en O. Z. Voor- en Achterburgwal en deze verkeersweg bovendien volkomen aansluit aan de drukke passage vanaf de Leliegracht, door Molsteeg, Gravenstraat en Zoutsteeg.

De demping van het Rokin tot aan het Spui, zou volgens den ontwerper en voor het verkrijgen van een ruimeren verkeersweg en uit een aesthetisch oogpunt, aanbeveling verdienen. Door het aanleggen van plantsoenen zal het Rokin een fraai aanzien kunnen verkrijgen, de vele onbewoonde huizen, welke nu het Rokin zoo ontzien zullen verdwijnen en successievelijk grotere en fraaiere gebouwen aan die stille zijde verrijzen.

Nog steeds is er groote behoefte aan een betere verbinding van af het Rokin naar het Stadhuis en vooral in aansluiting met de passage door Raam-, Rosmarijn- en St. Luciënsteeg verdient het aanbeveling de Duifjessteeg te verbreden en een afdoende verbinding naar het Stadhuis tot stand te brengen door de Wijde Lombardsteeg en de daarachter gelegen Enge Lombardsteeg. Verbreding van laatstgenoemde steeg en het leggen van een brug over den O. Z. Voorburgwal, welke ook geschikt is voor voertuigen, is hiervoor natuurlijk noodzakelijk. Ook door het aanbrengen van dezen verkeersweg, zal de passage op Vijgendam en Damstraat verminderen. De drukke verkeersweg door de Langebrugsteeg, waar bovendien op trouwdagen vele rijtuigen moeten passeeren, kan verbeterd worden door het amoveeren der oude percelen en het verbreden der Grimburgwal.

Wat het eigenlijke plan van aanleg van den Dam zelf betreft, is het de bedoeling van den ontwerper om het Commandantshuis en het bestaande monument te sloopen, daar het eerste voor de door hem gedachte indeeling van den Dam in den weg staat en het tweede het schoonheidsgevoel kwetst. De richting der tramlijnen en de standplaatsen zijn nagenoeg aangehouden, zooals op de, bij het programma gevoegde situatietekening C. is aangegeven, terwijl de verlangde wachthuisjes op den grooten vluchtheuvel zijn aangebracht.

De breedten der verschillende verkeerswegen, uitkomende op den Dam, zijn aangehouden, zooals sub ϵ tot en met sub δ van het programma is vastgesteld.

Wat het indeelen der bouwblokken en het aanleggen der nieuwe verkeerswegen betreft, heeft de ontwerper getracht eene zoodanige indeeling te verkrijgen, dat ophooping van menschen en voertuigen zooveel mogelijk wordt vermeden en bovendien alle bouwblokken aan belangrijke verkeerswegen grenzen, hetgeen in het algemeen belang zal zijn en waardoor voorkomen wordt, dat smalle straatjes met minderwaardige gebouwen ontstaan. Teneinde dit te bereiken is eene tweede straat ontworpen van het gedempte Rokin naar de Damstraat, waardoor de strooming op het Rokin verdeeld wordt in personen, die den Dam opgaan en in die, welke zich naar de Damstraat begeven.

Hoofdzakelijk ten gerieve der groote massa beursbezoekers, die van af het Rokin of van af de Damstraat komen, is deze nieuwe verkeersweg door een galerij ter breedte van 10 M. verbonden met de straat langs het geprojecteerde gebouw op het oude Beursterrein, waardoor ook deze straat aanmerkelijk in waarde zal stijgen. Vele beursbezoekers toch zullen zeker dezen minder drukken weg verkiezen boven den door tramwagens, voertuigen en fietsen zoo onveiligen Dam, Damrak en toegang Rokin. De bedoelde galerij loopt dwars door het nieuw geprojecteerde bouwblok grenzende aan Dam, Vijgendam, Warmoesstraat en de nieuwe Vischsteeg. Het gedeelte van het bouwblok tusschen de galerij en den Dam, is uitstekend geschikt voor een Hotel of Café-Restaurant of een andere groote instelling, waardoor een monumentaal aanzien van af den Dam te verkrijgen is. Het overige gedeelte achter de galerij en de verdere bouwblokken op het oude Beursterrein en tusschen Vijgendam, Rokin en Hermietensteeg, zijn zeer geschikt voor winkels, kantoorgebouwen, enz. Het lange bouwblok op het oude Beursterrein is aan de Damzijde onderbroken door een terras, geschikt voor het geven van concerten en dergelijke.

Tot het verkrijgen van een aesthetisch stadsbeeld zal het noodig zijn, dat vooral het bouwblok tusschen Dam en galerij, maar ook die aan Damrak en Rokin, niet worden onderverdeeld in kleine afzonderlijke percelen, die, hoe mooi ook op zich zelf, toch te zamen geen grootsch geheel kunnen vormen, doch daarentegen elk van deze blokken slechts als één geheel te laten ontwerpen.

De Heer W. van Boven, wiens ontwerp No. 19 motto „A-Y.” in monogram met een vierden prijs bekroond is:

De Paleisstraat is breed 13 M. en de nieuwe rooilijn valt in 't verlengde van het gebouw „Zeeamanshoop”.

Het Rokin is gedempt tot aan het Spui en is 25 M. breed. Als tegenhanger van het gebouw op het oude beursplein is ook op het Rokin een gedeelte bebouwd.

Buiten den eigenlijken verkeersweg is er een standplaats voor trams ontworpen, terwijl het verdere deel met eene dubbele rij boomen is beplant.

De Damstraat is breed 15 M., de Warmoesstraat 10 M. en de straat ter vervanging van de Vischsteeg is ook 10 M.

Het gebouw tegenover het Paleis bevat beneden winkels, en boven sociëteitslokalen, terwijl het gebouw op het beursterrein bevat een hotel met op den beganen grond aan de Damzijde een Café-Restaurant en aan de zijde van de Beurs, conversatie en andere zalen van het hotel.

Voor verlichting en bevestiging van de elektrische stroomdraden van de tram zijn 8 groote masten ontworpen; andere bevestigingspunten worden aan de gebouwen gevonden, zoodat meer masten en lantaarnpalen kunnen worden gemist.

Ter plaatse ongeveer van het bestaande monument is een nieuw monument gedacht, hetwelk op de perspectiefschetsen echter niet is aangegeven.

De Heer H. van der Vijgh, wiens ontwerp No. 32 motto „Place Royal” met een vierden prijs bekroond is:

De ontwerper van het plan, onder bovenstaand Motto, heeft de oplossing van het Damvraagstuk vanaf volgend standpunt gezien.

De prijsvraag gelijk deze uitgeschreven is, geeft geen vrijheid tot eene algeheele omwenteling daar ter plaatse. De rooilijnen blijven aan drie zijden behouden, zoodat in hoofdzaak slechts een passende aansluiting bij de bestaande, ruimere toegangen en verbindingswegen naar het Oosten en Zuiden, en een gelegenheid tot uitbreiding van het Tramverkeer gezocht wordt.

De ontwerper heeft in de eerste plaats tegenover het Kon. Paleis, ter afsluiting van het plan, een monumentaal gebouw geprojecteerd, hetgeen een rustigheid ter plaatse brengt.

Een klein pleintje is geprojecteerd aan den hoek Damstraat en Warmoesstraat deels uit Architectonisch oogpunt, deels om het verkeer vanuit de Damstraat naar het Damrak achter het bouwblok A heen te leiden.

De verbinding tusschen Dam en Damstraat (voormalige Vijgendam) is van varieerende breedte; de in Noordelijke richting loopende straat (tusschen de bouwblokken A en C) is 12 M. tusschen de rooilijnen, terwijl echter door de geprojecteerde colonnade aan bouwblok A, een grootere breedte voor het verkeer verkregen wordt.

De breedte van het Rokin (voormalige Beursstraat) is op 30 M. geprojecteerd. De Paleisstraat ten zuiden van het Kon. Paleis op 15 M., is in verband met de meerdere breedte der Paleisstraat nabij de N.Z. Voorburgwal meer gemotiveerd dan wel de vernauwing der Paleisstraat naar den Dam tot op slechts 13 M. te brengen.

Het gedeelte Nes, Warmoesstraat en de verbinding tusschen Warmoesstraat en Dam zijn alle 10 M. breed.

Het Rokin is slechts over een lengte van 30 M. gedempt; het aldaar verkregen terrein is deels noodig voor de richting der tramlijnen naar de halte voor het bouwblok B, welk bouwblok zich door de demping tot op de aangegeven breedte kan uitstrekken. De overige ruimte wordt aldaar ingenomen door retrades en standplaatsen voor rijtuigen.

Een verdere demping van het Rokin zooals dit in het programma is toegestaan acht ontwerper geheel overbodig. Immers door geheele demping van het Rokin zou daar ter plaatse een breede straat ontstaan, welke naar den Dam zou doodloopen tegen het bouwblok B.

Reeds voor den bouw van de Beurs zijn boulevardplannen van het Centraalstation naar het Sophiaplein besproken, welke destijds alle reden van bestaan hadden. Nu eenmaal door den beursbouw een straatbreedte van gemiddeld 30 M. voor het Damrak is verkregen en deze breedte van 30 M. door den ontwerper voor het gedeelte Rokin (voormalige Beursstraat) is voortgezet, waardoor de richting van het verkeer langs het Rokin naar eene zijde geleid wordt, heeft verdere demping van het Rokin weinig doel en zou het verkeer hier weinig door gebaat worden.

Immers het tramverkeer heeft in de zeer dichtbij gelegen N. Z. Voorburgwal een parallelweg, zoodat een toename van tramverkeer over beide wegen kan verdeeld worden.

Het Tramverkeer.

In acht nemende de bij het Programma gevoegde situatietekeningen B en C heeft de ontwerper z.i. de voor de uitbreiding van het tramverkeer noodige extralijnen en halten met wachthuisjes zoo trachten te situeeren, dat deze, deels afgescheiden, deels in verbinding met de reeds bestaande lijnen en halten

kunnen worden uitgevoerd zonder stoornis voor het overige verkeer op en om den Dam te veroorzaken.

Volgens inzien des ontwerpers zou het dan ook verkeerd zijn den Dam als algemeen haltepunt te gaan inrichten, en heeft hij dan ook getracht door de halten voor blok B en tusschen blok C en D eenige ontlasting op den Dam zelve te verkrijgen, daar dit plein wel een kruis- doch niet een eindpunt mag zijn.

Ook het te overvloedig plaatsen van wachthuisjes acht ontwerper verkeerd en storend voor het oog, vandaar dat op de vluchtheuvels voor blok A en tusschen blok A en D geene zijn geprojecteerd, dewijl voor de aldaar passeerende trams het publiek een geschikte wachtplaats vindt op het trottoir onder de colonnades van blok A.

Bij de halten is tevens een verhoogd voetpad of vluchtheuvel aangelegd.

Verkrege Bouwterreinen.

De volgens dit ontwerp verkregen bouwterreinen hebben de volgende oppervlakten:

Blok A	1250 M ² .
„ B	1164 „
„ C	682 „
„ D	2204 „

Totaal 5300 M² bouwterrein.

Dewijl bij dit ontwerp getracht is bestaande toestanden zooveel mogelijk te behouden en in aansluiting daarmede verder te werken, ging het toch bezwaarlijk en zoude het zelfs hinderlijk zijn geweest om het Kommandantshuis en de oude pitoresque huisjes met poortje aan den Vijgendam te behouden en in verbinding met nieuwe bouwblokken te brengen.

Bij het uitschrijven van een vrije prijsvraag voor den Dam zou men een verruiming ten Z. en N. kunnen voornemen.

Dit misschien later.

Wat de stadsbeelden aangaat is veel en knap werk geleverd met zwarte potlood- of inktlijnen of in kleur.

Grappenmakers hebben zich ook niet onbetuigd gelaten. Gedachtig aan een uitvoering in 't jaar 2000 en zooveel,

heeft een inzender al vast een luchtschip met landingsplaats er bij ontworpen. Een ander (No. 40 „Freia“) een eigenaardige teekenwijze volgend, maakt van zijn ontwerp de „Dam aan Zee“! De pier ontbreekt niet, evenmin de scheepjes aan den horizont.

No. II „Het eenige noodige“ ontwierp een hoofdgebouw genre „huis aan de Vecht“ met zonneblinden en traditioneele hoekschoorsteenen met versiering, doch gedachtig aan Amsterdam, het „Venetië van het Noorden“, staat dit op een arcade als het Dogenpaleis en ontbreken de venetiaansche loggia's niet.

Veel werk is geleverd en mogen er al enkele ontwerpen bij zijn die niet veel te beteekenen hebben, in het algemeen is er niet alleen veel doch ook goed gewerkt en een woord van hulde aan de inzenders mag niet achterwege blijven. Allen kunnen natuurlijk niet bekroond worden doch allen hebben het hunne er toe bijgedragen tot het groote succes dat ook nu weder in dezen prijskamp is behaald.

Het moge een aansporing zijn voor Rijk en Gemeenten om bij voorkomende gelegenheden weer dergelijke prijsvragen uit te schrijven.

Waar programma's met zorg worden opgesteld, waar behoorlijke prijzen worden uitgelooft en waar Juryleden hun tijd er aan geven om een wel overwogen oordeel uit te spreken, kan met Prijsvragen toch altijd — het is nu wederom gebleken — goede resultaten verkregen worden. Tevens is hierdoor de weg geopend voor menig artistiek aangelegd jong architect — doch veelal zonder eenige invloedrijke relatie — om bekend te worden. Het is nu maar te hopen wanneer het bekroond plan zal worden uitgevoerd, dat de ontwerper bij de uitvoering steeds adviseur zal zijn of, wat wij van harte hem toewenschen, het ontwerp zelf mag uitvoeren.

ACTUEELE VRAAGSTUKKEN.

De Technische Hoogeschool en de Rijksacademie.

Sluit de eene instelling de andere beslist uit op gebied van bouwkunst-onderwijs? Is het niet mogelijk en wensche-lijk dat aan beide inrichtingen de bouwkunde gedoceerd wordt, ieder naar haar eigen aard en opvatting? We komen onwillekeurig tot het stellen dezer vragen nu in het debat tusschen de prof. Derkinderen en Evers-Klinkhamer de schijn wordt gewekt, alsof van weerszijden een poging wordt gedaan tot monopoliseeren van het bouwkunst-onderwijs of een deel daarvan. Immers prof. Derkinderen schrijft in het Alg. H. B. van 11 Juli: „Delft was voor de technisch-wetenschappelijke beoefening der bouwkunst, Amsterdam voor de artistiek-theoretische als aanvulling van den arbeid in de praktijk.“ Schrijver beroept zich hierbij op de desbetreffende wetten, die wat bedoeling aangaat, niets aan duidelijkheid te wenschen over laten. Echter is prof. Derkinderen misschien niet geheel bekend met den feitelijken toestand aan de T. H. S., waar juist in de laatste jaren een groote aandacht geschonken wordt ook aan het artistiek gedeelte van de bouwkundige opleiding.

Het is juist dit artistiek gedeelte dat door prof. Evers-Klinkhamer in bescherming werd genomen tegen het gezegde van prof. Derkinderen. Toch heeft deze volkomen gelijk waar hij duidelijk laat uitkomen dat volgens de wet de opleiding in Delft wetenschappelijk technisch is bedoeld. De inrichting te Delft staat geheel in het teken van de techniek, van hare geboorte af tot heden toe; de wetenschappelijke

waarde is hare groote verdienste. Delft is geen kunstinstelling en alleen is het, dank zij het betere en krachtiger kunstinzicht der laatste jaren, aan de onvermoeide pogingen van enkele hoogleeren in de bouwkunst gelukt de bouwkunst eenigszins te bevrijden uit de doodende omhelzing eener overladen wetenschappelijke opleiding.

Het kon niet anders: de bouwkunst, in haar wezen niet alléén wetenschap, maar ook kunst, moest wel, wilde zij een meer zuivere en vruchtdragende plaats bekleeden te midden harer streng wetenschappelijke zusters, wel een apart en eigenaardig standpunt gaan innemen in Delft, een standpunt, met al zijn consequenties misschien niet geheel voorzien door de wet. Naast de uitgebreid en afdoende vertegenwoordigde techniek met al hare vele aanverwante wetenschappelijke vakken, werd nu, eerst een hoogst bescheiden maar later een steeds grooter wordende plaats ingeruimd voor kunstopleiding.

Toch, het ligt voor de hand, is dit nog maar een begin, en kan men niet zeggen dat nu reeds in Delft de kunstopleiding voor een toekomstig bouwkundig-ingenieur in heel haar groote beteekenis en met al haar aanverwante vakken eenigszins voldoende is vertegenwoordigd. Wel worden ernstige pogingen gedaan om de opleiding ook in deze te completeeren, maar vele zijn de moeilijkheden, nog te overwinnen, voordat de technische opleiding van den bouwkundige in goede verhouding is gebracht tot zijn artistieke.

Zoo wordt de geschiedenis van de Bouwstijlen, een zoo hoogst belangrijk en prachtig middel tot verkrijging van kunstinzicht, gedoceerd in een college, dat tegelijkertijd gevolgd moet worden door aanstaande civiel-ingenieurs als door bouwkundige-ingenieurs; dat de eersten te veel, de laatsten te weinig krijgen ligt voor de hand; hoewel een goede gelegenheid gegeven wordt tot oefeningen in het handteekenen, wordt er te weinig gebruik van gemaakt, waarschijnlijk een gevolg van de overwegend groote waarde die aan dit teekenen als examenvak wordt toegekend; hetzelfde is van de decoratieve kunst te zeggen; het college in kunstgeschiedenis is facultatief, en daardoor niet van grooten invloed op de kunstontwikkeling der studeerenden; daarenboven bekleedt het een te bescheiden plaats in de geheele opleiding; het boetseeren, in de laatste jaren in belangrijkheid toegenomen, wordt als artistiek vak niet naar zijn waarde in het examen geschat; het boetseeren, dat naast het eigenlijke bouwkundig teekenen en ontwerpen wel direct als nummer twee in belangrijkheid genoemd moet worden en het meest geschikte, onmisbare middel is om inzicht te krijgen in bouwkundig ornament; terwijl nog steeds de leerstoelen voor cultuurgeschiedenis en aethetica onbezet zijn gebleven; cultuurgeschiedenis, noodzakelijk om een begrip te krijgen van de innerlijke beteekenis van stijl en daarom direct verwant aan de kunstgeschiedenis; aethetica, noodzakelijk om vastheid te geven bij het kunstinzicht, en om de schoonheid op te sporen en te formuleeren ten gevolge van de zinnelijk waarneembare gegevens.

Maar wat bovenal in Delft gemist wordt is het onderling contact tusschen de beeldende kunsten, de omgang tusschen de beeldende kunstenaars. In Delft wordt in de Bouwk. Afdeling er naar gestreefd alles te bezien van uit het bouwkundig belang en zoo ook de aanverwante beeldende vakken; van daar dat deze niet tot hun recht komen en een betrekkelijk bescheiden plaats innemen; en men nooit in Delft in de gelegenheid is deze aanverwante vakken in hun eigen beteekenis, in hun eigen grootheid en waarde, door hun eigen artisten te zien en te begrijpen.

Delft verkeert in een toestand van eenzijdigheid op artistiek gebied en dit gepaard aan het feit dat Delft in het algemeen een overheerschend wetenschappelijk karakter heeft en de artistieke opleiding niet vrijuit haar vlegels kan uitslaan is hieruit misschien wel een van de groote redenen te begrijpen, waarom Delft zoo weinig bouwkunstenaars heeft voortgebracht. Men mist in Delft, die eigenaardige kunstspheer, die een Kunst-academie behoort te hebben; men mist in Delft de hooge en ruime beteekenis van kunst als menselijke schoonheid, als schoonste uiting van menschengeslachten, van godsdienst, geluk, levensbeschouwing, van heel de menselijke evolutie. Het is juist dit algemeene en hoogere inzicht dat de bouwkunst zoo zeer behoeft, wil ze niet tot een onbezield, nuchtere utiliteit of een voos vals effect ont-aarden.

Het is moeielijk de vraag te beantwoorden, of Delft eenmaal een geheel volledig kunstonderricht zal geven; gebeurt dit, dan zullen de T. H. S. en de Rijksakademie tot één versmolten zijn.

Want het is juist de Rijksakademie, die in haar programma een volledig kunstonderricht wil invoeren, en daar, blijkens de wet van 1870 recht op heeft; zij wil juist aanvullen

wat de T. H. S. nog in hoofdzak mist. Zonder eenige aanspraak te maken op de zuivere, technische opleiding voor bouwkundigen, wil zij slechts den reeds praktisch ervaren architect gelegenheid bieden, ook zijn artistiek inzicht te verhoogen.

Wij kunnen dus op de bovengestelde vraag antwoorden, dat de 2 inrichtingen elkaar niet uitsluiten, maar voorloopig althans, elkaar aanvullen. Dit was het standpunt, ingenomen door den wetgever van 1870 en is voor dit oogenblik nog van waarde.

Het zal er in de toekomst echter geheel van afhangen, hoe Delft zich verder reorganiseert, terwijl dit weer op zijn beurt afhankelijk is van de wijze waarop de gewijzigde wet van 1905, waarbij de organisatie van de T. H. S. is geregeld, moet worden begrepen en uitgebreid. Maar zelfs als de T. H. S. in hare afdeling der Bouwkunde eenmaal ook in artistiek karakter en in hare artistieke organisatie de gelijke zou worden van eene complete Rijksacademie, iets wat wij van ganscher harte de Bouwk. Afdeling bij haar ernstig, volhardend en reeds succesvol streven toewenschen, dan nog is, bij een onvermijdelijke rivaliteit, de vraag gewettigd, of de eene instelling de andere overbodig maakt.

Zijn er niet verschillende universiteiten in Nederland, waar dezelfde vakken onderwezen worden? Waarom zou er dan in Nederland niet meer dan één gelegenheid moeten bestaan, waar Hooger Bouwkunst-onderwijs gegeven wordt? De belangstelling in de bouwkunst is steeds stijgende; te lang reeds is deze zoo voor allen te begrijpen en te waardeeren kunst buiten het algemeene, maatschappelijke leven gesloten geweest en wijzen vele teekenen van den laatsten tijd er op, dat zij een steeds grooter deel opeischt van het algemeen belang, van de algemeene appreciatie en dus ook een uitbreiding van het onderwijs verlangt.

Zijn de sympathieke, groote, ja misschien te groote plannen van het genootschap Architectura et Amicitia met haar cursus voor Voortgezet en Hooger Bouwkunstonderricht, daar niet de bewijzen voor, gelijk eveneens de poging tot completeering van de Rijksacademie en de reorganisatie der Afd. Bouwkunde aan de T. H. S.?

Laten we ons verheugen dat nu ook in de officieele onderwijskringen het vraagstuk van goed bouwkunstonderricht ernstig ter hand is genomen; en laten we dankbaar zijn, dat in de toekomst door meer dan een instelling dit onderwijs, ieder op hare eigen wijze, gegeven wordt. Want we dienen niet te vergeten dat Amsterdam en Delft nooit geheel dezelfde instelling ten opzichte van dat onderricht zullen worden; Amsterdam zal nooit meer behandelen dan het aesthetische deel, en dit geheel gecompliceerd door de aanverwante kunstvakken; terwijl de Afd. Architectuur in Delft, doortrokken van zijn traditie en geïnflueneerd door hare omringende wetenschappelijke vakken, een volledig technische en, bij geheele artistieke completeering, een volledig artistieke opleiding voor architect zal geven.

Dat, zelfs in dit laatste geval, de Rijksacademie te Amsterdam geen recht zou hebben op Bouwkunstonderricht, kunnen wij niet inzien, en wel, behalve om bovenvermelde redenen, ook zeer zeker hierom, dat in de hoofdstad des lands enig bouwkunstonderricht door niemand tot de overdreven, onbillijke wenschen gerekend zal worden.

DE NIEUWE ZIJDSKAPEL.

Naar aanleiding van de afbraak van de kapel geven wij den lezers het volgende fragment van een brief:

„Aan je verzoek voor het laatst nog eens een bezoek te brengen aan de kapel heb ik voldaan en stuur je hierbij tevens een tweetal photo's, die je misschien voor het Bouwk. Weekblad kunt gebruiken.

Ik heb geen spijt van dezen tocht, want zoo gedeeltelijk afgebroken leverde de kapel een hoogst interessant en schoon schouwspel op. Ik had me voorgenomen nu eens

in de grijsgele gewelven sterke lichtvlekken waren, door de weggebroken planken. Het licht, dat hierdoor ontstond, was ongemeen en gaf een forsche en geheimzinnige tegenstelling tusschen verlichte witte muren, grijsgele pijlers, de lichtkanten der stofkleurige planken en balken, en de donkere diepten van het ruim er achter; er was iets plechtigs, ernstigs in dit witte bovenlicht, dat geheel paste bij de eerwaarde, oude kleuren van het zwarte hout, van de grijsgele slanke pijlers met hun fijn en rijkgebeeldhouwde kapiteelen

LINKER ZIJBEUK, TIJDENS DE AFBRAAK.

niet te zullen meedoen aan de mode van den dag, welke de belangrijkheid van de kapel bovenmate verheft, en trad dus vrij sceptisch het interieur binnen, na in de Kapelsteeg al een voorproefje van de schilderachtige chaos en rommel bij den kleinen toegang genoten te hebben.

Direct bij het binnentreden der ruimte bemerkte je met één oogopslag, dat hier iets „bijzonders“, iets heel moois te zien was. De ruimte, het licht, de kleur, de geheele compositie, het was alles merkwaardig mooi van eenheid, uit een schilderkundig oogpunt gezien, en deed geheel denken aan dergelijke teekeningen van Beerstraten e. a.

Het houten tongewelf, vooral in den linker zijbeuk, voor een groot gedeelte weggebroken, liet een helder, rustig, wit licht door, terwijl hier en daar in den middenbeuk en bij het koor

als kronen, en van de stoffig-kleurig gele gewelven.

In dezen toon de schilderachtige rommel van vuil hout, van ijeren stangen, schots en scheef door elkaar gegooid; de zwarte kapbalken, gelijk na een brand, scherp tegen de witte lucht, waar donkere kerels liepen en werkten aan de afbraak; de eigenaardige plechtige stilte van de ruimte, nu en dan plotseling verscheurd door krakend en vallend hout en het nageritsel van gruis, met stille wolkjes van stof . . .

Je zult zeggen, dat de schilderachtige schoonheid hier de bouwkundige verdrong; maar toch in deze vernieling deed de ruimte nog goed en was haar bouwkundige schoonheid te herkennen; vooral de verhouding der arcaden, de sierlijke slankheid der zuilen, kwamen fraai uit.

MIDDENBEUK TIJDENS DE AFBRAAK.

Er zijn groote kwesties en groote belangen gemoeid geweest bij het verdwijnen van dit bescheiden kunstwerk; maar toch is de indruk sterk, dat het jammer is zoo iets te moeten verliezen; de kapel is geen „toonbeeld van stijl“ hij is zelfs hier en daar architectonisch gebrekkig, maar hij heeft iets, dat men in veel van de moderne ruimten mist. Men moest niet alleen de erkende meesterstukken van de oude stijlen, maar ook de bescheiden uitingen hiervan sparen, daar zij een eigen bekoring hebben . . .

JURY-RAPPORT.

Prijsvragen uitgeschreven door de „Afdeling Amsterdam van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst“ en „Amstels Bouwvereniging“, betreffende:

- A. een perceel ter bewoning van 3 gezinnen uit den burgermiddenstand.
- B. een perceel ter bewoning van 8 gezinnen uit den werkmansstand.

Programma gepubliceerd in het „Bouwk. Weekblad“ 1908 No. 11.

Vragen en toelichtingen gepubliceerd in het „Bouwk. Weekblad“ 1908, Nos. 13, 14, 19, 20, 23

Ingekomen waren op Prijsvraag A, 10 ontwerpen onder de motto's:

A. V.
Nieuw Amsterdam,
Compositie,
B. W.,
T.

Prijsvragen,
Au Revoir,
Vrije Woningen,
Thuis is het 't Best,
Max.

Op prijsvraag B. 9 ontwerpen, onder de motto's:

S. P. O.
Zoo het klokje thuis tikt, tikt
het nergens,
Arbeidlust,
Sober.

Experientia est optima rerum
magistra,
Salus Populi,
Oost West, thuis best,
Klein gewin, groot gezin,
Wie overlegt, legt over.

De prijsvragen hebben naar het oordeel der Jury niet voldaan aan de verwachting, die zij, vooral lettende op de belangrijkheid en actualiteit der gestelde onderwerpen, meende te mogen koesteren.

Prijsvraag A, moet zelfs als geheel mislukt worden beschouwd. Erkend moet worden dat het hier gold een lastig onderwerp. Na voorloopige beschouwing en eerste schifting werden de ontwerpen motto: „Compositie“, „T“ en „Thuis is het 't best“ nog ter nadere beschouwing aan gehouden.

De overige inzendingen moesten onmiddellijk en geheel ter zijde worden gelegd.

Verscheidene ontwerpen vertoonden bovendien de helft van een dubbel perceel en niet zooals in het programma was gevraagd een enkel, op zich zelf staand woonhuis. Dergelijke ontwerpen konden mitsdien niet voor bekroning in aanmerking komen.

In artistiek opzicht voldoet geen der op prijsvraag A. ingekomen antwoorden aan billijke eischen. Enkele stonden zelfs ver beneden peil. Maar ook in praktisch en finantieel opzicht kleven aan alle ontwerpen te groote bezwaren aan.

Een der ontwerpers maakt gebruik van een sousterrain, 't geen door de bouwverordening wordt uitgesloten. Een ander ontwerp bestaat uit een benedenhuis en twee bovenwoningen van het gewone type.

De ontwerpers zijn er, soms zelfs niet ten koste van een groot bebouwd oppervlak in geslaagd, binnen noch buiten de finantieel grenzen, eene geriefelijke oplossing te vinden van het vraagstuk. De hoofdoorzaak dezer mislukking was doorgaans toe te schrijven aan verspilling van ruimte voor trappen, portalen, hall's. De toegangen tot de bovenwoningen in het bijzonder zijn bij enkele ontwerpen ongunstig. Immers, smalle hardstenen buitentrappen ter hoogte eener volle verdieping zijn over het algemeen zeer ongewenscht. De ligging en verdeling der trappen binnenshuis is bij vele ontwerpen slecht begrepen en in verband daarmee laat dan ook de verlichting te wenschen over.

Veelal is de indeeling der woningen hokkerig, met verschillende schieve en hoekige gangen en entrees. Bij eenige ontwerpen staat de woonruimte niet in verhouding tot het totale bebouwde oppervlak, bij andere is, vooral doordien een groote slaapkamer ontbreekt, de slaapruiimte onvoldoende voor een gezin van vijf personen.

Daar de ontwerpen alle een complex der hierboven in het algemeen aangeduide tekortkomingen vertoonen, meent de jury geen der ontwerpen voor eenige bekroning of belooning te mogen voordragen. Zij bepaalt er zich toe de drie beste inzendingen te bespreken.

Motto „This is het 't best.”

Groote gevelbreedte en groot bebouwd oppervlak. Is niet te bouwen voor het cijfer der begroting en veel te duur om rentabel te zijn. Slechte buitentoegangen tot alle woningen. Binnengang ongunstig. Woningruimte in verhouding tot het bebouwde oppervlak te klein. Teekening en architectuur matig.

Motto „T”.

Een beknopte oplossing, maar niet overeenkomstig het programma. Immers zij geeft een benedenhuis met bel-étage en dan 2 bovenhuizen. Dit is niet voor den gezetten prijs te bouwen. Een bezwaar der bewoning is voorts dat aldus de bovenhuizen steeds een verdieping meer te klimmen hebben dan noodig is. Verder is een bezwaar dat de slaapruiimte van het te bovenhuis grootendeels gelegen is op den zolder boven het 2e.

De verdeling der trappen, hoewel boven regelmatig, leidt in het benedenhuis tot constructieve moeilijkheden. Het teekeningwerk is vrij goed maar de architectuur is beter bedoeld dan verwezenlijkt.

Motto „Compositie”.

De plattegrond heeft verdienste, maar het benedenhuis leidt tot opmerkingen. Ongunstig zijn daar de ingang, de slaapkamer achter de trap, en de slaapkamer, die uit de keuken toegankelijk is. Dit ontwerp is bovendien de helft van een dubbel perceel, 't geen niet gevraagd was.

Teekening goed; architectuur minder geslaagd.

Prijsvraag B. Deze prijsvraag leidt tot de algemeene opmerking dat vele ontwerpers vergaten dat met de ruimte gewoekerd moest worden. Zij kwamen aldus tot breede terreinen en groote bebouwde oppervlakken, waarvan niet

de noodige partij werd getrokken. Een onevenredig deel werd soms in beslag genomen door trappen en portalen.

De noodzakelijkheid van drie gescheiden slaappleaatsen in elke woning, die toch voor de hand ligt, is door verschillende ontwerpers vergeten. (Een dezer slaappleaatsen kan in de woonkamer gelegen zijn).

De kleine binnenplaatsen of luchtkokers, in enkele ontwerpen voorkomende, zijn in het algemeen onwenselijk en onpraktisch, bovendien duur en geven in de bewoning tot bezwaren aanleiding.

Zeer groote waarde moet bij woningen dezer soort gehecht worden aan de ventilatie in het algemeen en aan die der slaapruiinten in het bijzonder. Enkele ontwerpers hebben zich daarvan blijkbaar goed rekenschap gegeven.

Gewenscht is een woonvertrek van flinke afmetingen. De keuken daarentegen kan klein van afmetingen zijn en zelfs tot een spoelkeuken worden teruggebracht, ten einde te voorkomen dat zij voor bewoning in gebruik wordt genomen en de woonkamer dan als „Salon” wordt gebruikt. Met het oog op de luchtgesteldheid in huis is het wenselijk dat dit keukentje goed gelucht kan worden en liefst niet op het, uit den aard der zaak, kleine portaalje uitkomt. Van groot gemak is dat het keukentje in de nabijheid van het woonvertrek is gelegen. In de behoefte aan bergruimte (brandstoffen) en kasten moet op ruime schaal voorzien zijn. Merkwaardig is dat verschillende inzenders dit over het hoofd zagen en dat zij evenmin rekenden op de wenselijkheid van een veranda of balkon, dat gelegenheid biedt om te spoelen en te wassen in de buitenlucht.

Na eerste schifting werden ten slotte ter nadere beoordeeling aangehouden de ontwerpen motto: „Nieuw Amsterdam”, „Salus Populi”, „Arbeidlust”, „Zooals 't klokje thuis tikt, tikt het nergens” en „S. P. O.”.

Het bleek der Jury, dat geen der genoemde ontwerpen voor eene volledige bekroning in aanmerking mocht komen.

Het meest geslaagde ontwerp is:

Motto „Nieuw Amsterdam”.

Practisch en economisch ingedeeld op klein oppervlak, al is de ligging van het woonvertrek aan de achterzijde mogelijk als een bezwaar aan te merken, met het oog op den smaak der bewoners. Over het algemeen zijn in dit ontwerp alle boven omschreven desiderata verwezenlijkt. Bovendien is het teekeningwerk goed en vertoont het ontwerp zeer eenvoudige, gepaste bouwvormen. Maar de begroting is verre beneden de vermoedelijke bouwkosten.

Motto „Salus Populi”

bevat in verhouding tot het oppervlak te weinig woonruimte. De slaapkamer ligt ongunstig voor ventilatie en lichtinval. De keuken is te ver van de woonkamer, welke laatste voor een gezin van zes personen te klein is. De slaapruiimte is over slechts twee vertrekken verdeeld. De binnenplaats is ongeschikt en ware beter vermeden.

Bovendien is dit ontwerp te duur, mede tengevolge van de zolderverdieping, welke niet gevraagd was.

Het teekeningwerk is goed.

Motto „Arbeidlust”

heeft verdienste maar is van te groote breedte en, vooral ook door te hooge verdiepingen te duur. Er zijn wel drie gescheiden slaapruiinten, maar daarentegen is de woonkamer te klein.

Het teekeningwerk is knap. De architectuur is echter minder passend van karakter voor eene arbeiderswoning.

Motto „Zooals 't klokje thuis tikt, tikt het nergens”.

De trapruimte is te breed. De woonkamer is aan den smallen kant, vooral omdat zij tevens als keuken moet dienen. De plattegrond is niet goed ingedeeld, vooral niet als men in aanmerking neemt de groote breedte van 13 M. Tusschen woon- en slaapvertrek een suite-deur te maken is onpraktisch. Er zijn slechts twee slaapruiinten, terwijl de woonkamer te klein is om mede als slaapvertrek te worden ingericht.

Teekeningwerk en architectuur zijn matig.

Motto „S. P. O.”

Het bebouwd oppervlak is veel te groot en de bouw zou, ook vanwege de niet gevraagde zolderverdieping, te duur zijn. Een beslist nadeel is de aanleg van twee te kleine binnenplaatsen, waarvan de keukens ongunstig zijn gelegen. Een bezwaar is ook dat een der beide slaapvertrekken alleen door het ander bereikt kan worden.

De Jury kan geen der ontwerpen voor bekroning voordragen maar stelt voor eenige tegemoetkomingen toe te kennen en wel aan:

Ontwerp motto „Nieuw Amsterdam” ten bedrage van f 50.— en aan de ontwerpen motto „Salus Populi”, „Arbeidlust”, „Zooals 't klokje thuis tikt, tikt het nergens”, „S. P. O.” elk een bedrag van f 25.—.

AMSTERDAM, 13 Juli 1908.

De Jury,

J. H. W. LELIMAN,
A. D. N. VAN GENDT,
J. W. C. TELLEGEN,
P. VAN EXTER,
C. H. ELDERING.

INHOUD VAN TJDSCHRIFTEN

Architectura No. 30. *Nadere Regeling Excursie Brugge*, te houden op Zaterdag 8, Zondag 9 en Maandag 10 Juli naar Brugge en Gent, door de leden van A. et A.

Op ter Heilige Stede, beschrijving van een laatste bezoek aan het monument en het nemen van eenige kiekjes; de bijgevoegde platen, vooral de twee groote, zijn zeer geslaagd te noemen.

Het Bezoek onze leden aan het Paleis; beschrijving van dit bezoek, onder leiding van den heer Weissman.

Onze nieuwe uitgaven, korte bespreking van de brochure: *Der goldene Schnitt und die Geheimnisse der Cheops-pyramide* van Hermann Nelkes.

Jury Rapport van de Damprijsvraag.
Technisch Gedeelte. Het aangeven van hellingen.
Boekbespreking.

De Opmerker No. 30. *Het Wiener Congres*. Beschrijving van de stad Salzburg, rijk aan bouwwerken uit de 17de en 18de eeuw, en van München.

Practische Schoonheidsleer; schrijver wijst op de weinige vooruitgang, die in 't algemeen genomen, in de bouwkunst is te bespeuren; de te lang onthouden leiding bij de ontwikkeling van schoonheidsbegrippen wordt gevoeld en in de latere jaren zijn pogingen gedaan de schoonheidsleer niet abstract-philosophisch maar empirisch op te bouwen; de behoefte aan zulk een basis wordt in breede kringen gevoeld.

Het monument voor Dr. Schnepman te Rijnsburg, beschrijving van de plichtigheid en het monument; betreurd wordt dat niet aan een der jongeren het vervaardigen van het ontwerp is opgedragen.

Het Huis oud en nieuw No. 7. *Javaansche schaduwbeelden* door J. A. Loeber Jun., met goede zwart-wit afbeeldingen, schrijver komt op tegen de meening, als zou deze uiting zonder artistieke waarde zijn; de wereld waarin dat spel zich afspeelt, is een eigen, mystieke schimmenwereld, geheimzinnig van karakter, fantastisch in stijl. Schrijver bewondert in deze figuur: gevoelige lijnen; meesterlijk gevonden, juiste vlakverdeling, zwarte vlekken, naast fijn gedetailleerde lichtpartijen. Men moet deze koppen niet zien, zooals ze in museums op en naast elkaar hangen, maar in beweging om de groote schoonheid er van te zien.

Achttiende eeuwse stoelen en zetels, door A. Ort, met afb., beschouwing over den stoel Lod. XV en Lod. XVI, waarvan fraaie specimen in het Nederl. Museum aanwezig zijn.

Toelichting bij de platen, gebouwen der sociëit Amicitia te Dordrecht.
De Muurschildering van 1337 in de voormalige Dominikaan kerk te Maastricht; de muurschilderingen van voor 1350 in Nederland zijn hoogst zeldzaam; misschien is de eenige met voorstellingen van tafereelen die, welke in de voormalige kerk der Predikheeren te Maastricht bewaard wordt en dateert van 1337; nagegaan wordt wat de beteekenis van deze voorstelling is; waarschijnlijk is afgebeeld de H. Thomas van Aquino en de 10 duizend martelaren; beschrijving van de tafereelen, die hier en daar sterk geleden hebben; de vervaardiger is waarschijnlijk een Dominicaan van het Maastrichts klooster.

Deutsche Bauzeitung no. 38. *Um 1800, Architectur und Handwerk im letzten Jahrhundert ihrer traditionellen Entwicklung*, van Paul Mebes. Bespreking van dit boek, dat een stijlperiode behandelt welke als overgang van de Barock naar de moderne opvatting voor het begrijpen van de laatste van veel belang is; veel illustraties geven een beeld van dien tijd, die aantrekkelijker is, dan in 't algemeen gedacht wordt.

Kunst und Kultur im Krankenhausbau; met lof wordt het Rudolf Virchow-Krankenhaus te Berlijn van arch. Ludwig Hoffmann besproken en verdedigd tegen een scherpe kritiek van Dr. Lenkartz over dit gesticht. Juist de artistieke eenheid, het kunstgeheel, dat Hoffmann wist te scheppen, wordt warm verdedigd tegenover de dorre architectuur, die de meeste krankzinnigengestichten kenmerkt.

Deutsche Bauzeitung no. 19. *Ausstellung München* met afb. Deze tentoonstelling, 16 Mei 1908 geopend, had vooral beteekenis tegenover Berlijn te laten zien wat München als kunststad teekende; Berlijn krijgt meer en meer de hegemonie over de andere plaatsen, het wordt of wil worden een Parijs, terwijl het oude kunstcentrum München in stilstand of achteruitgang verkeerde; de tentoonstelling bevat vooral kunstnijverheid.

Schäfer; levensbeschrijving van dezen, onlangs overleden leeraar in de bouwkunst; jaren lang heeft hij een eerste plaats bekleed in het bouwkundonderricht; hij beschouwde in hoofdzaak de architectuur van uit het handwerk; de middeleeuwse kunst was hem het goede voorbeeld; als leermeester was hij uitmuntend, dank zij zijn vast en helder inzicht.

Deutsche Bauzeitung N°. 60 o. a. *Die Wiederherstellung der Marienkirche in Königsberg in Franken* met afb.; klein, maar interessant kerkje 1397-1416 gebouwd, zeer slecht onderhouden; door collecte en lotingen werd het benoedigde bedrag der restauratie van 360000 Mk. bijeen gebracht. In 1840 werd de kerk door een hevigen brand geteisterd, de gewelven stortten in, de pijlers van het schip barstten; de herstelling daarna was zeer slecht, zoodat rondom boven de vakkell een open voeg van 2 c.M. breedte over de halve dikte van den muur zich vertoonde. De restauratie is met veel zorg en plicht uitgevoerd; toch is er veel nieuw bijgemaakt moeten worden; 200 de gothische arcade in het schip, in plaats van den houten Barock architecturaalbouw.

Deutsche Bauzeitung N°. 61. *Das Stadtschloss in Cassel*, met afb. Dit paleis bestaat uit een oud gedeelte, gebouwd door Du Rij, en van jonger gedeelte, het „Rote Palais” gebouwd door Johann Bromels in 1820; de buitenarchitectuur is onbelangrijk, de binnenarchitectuur belangrijker, niet onverdienstelijke Duitsche empire.
Die Architektur auf der Grossen Kunstausstellung, Dresden.

La Construction Moderne N°. 42 o. a. „*Chez nous*”. *Le ber Breton du barde Botrel*, met afb. Deze villa is gebouwd voor den bekenden Bretonschen chansonnier: Theodore Botrel door den arch. Chaussepied. De architectuur, op het schilderachtige berekend, is niet van veel beteekenis; evenmin de behandeling van het interieur, die een gewonen gothischen en Renaissance stijl-imitatie doet zien.
La Construction Moderne N°. 93. *L'Hotel Dieu*. De vraag wordt

behandeld hoe de overblijfselen van dit ziekenhuis ontsmet moeten worden; niet afdoende kan dit gebeuren door het vuur; ontsmetting door besproeiing met chemische stoffen geeft een betrekkelijke, maar voldoende zekerheid en is zeer gemakkelijk uit te voeren; doet men er in 't geheel niets tegen, zoo is toch naar alle waarschijnlijkheid geen gevaar te duchten; het afbreken van andere oude ziekenhuizen heeft dit bewezen. Besloten is geleidelijk bij de afbraak door middel van het vuur te ontsmetten. Monument *Honorique*; de draak wordt gestoken met het plan in Parijs een monument voor Homerus op te richten.

L'Architecture, telle qu'elle est, besproken wordt de brochure van dien naam van Adolphe Dervaux, arch. De schrijver hekelt de hedendaagsche Fransche bouwkunst: de imitatie der stijlen, de zoogenaamde nieuwe stijl; den modernen constructeur ontbreekt durf en vrijheid, hij moffelt zijn materialen weg „l'esprit bourgeois se fait servir à son nouveau par ses salariés, les artistes". Waarom zijn de stationsgebouwen niet even schoon als de tempels? Al de stadhuizen en theaters worden naar 2 modellen gebouwd: het stadhuis van Parijs en de Opera van Garnier; schrijver wenscht dat zowel handwerksman als artiest hun vruchtbare persoonlijkheid terug krijgen.

Hotel privé, Rue Morbeau à Paris, arch. Ch. Plumet met afb. *Musée des artistes Aveyrounais, à Rodez, arch. André Boyer*, met afb.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Veendam Ziekenhuis „Buitenwoel“. Van de 33 ingezonden ontwerpen op de prijsvraag zijn door de Jury de volgende prijzen toegekend:

1e prijs: Motto „Z" de Heeren P. M. A. Huurman te Groningen en W. Stok te Rotterdam.

2e prijs: Motto „Rood kruis, blauw omlid" de Heer B. J. M. van Eldik te 's Gravenhage.

Schouwborg Den Haag. De Heer J. Jurriaan Kok schrijft aan de Redactie van het Vaderland.

Gaarne wil ik voldoen aan het verzoek uwer redactie om mijn meening te zeggen over het door den Haagschen Gemeenteraad genomen besluit betreffende den aankoop van een terrein voor den bouw van een schouwborg.

En dan wil het mij voekomen dat de korte tijd, die den Raadsleden slechts gegund is geweest voor het nemen van een beslissing in openbare zitting, oorzaak is geweest dat hun zeer begrijpelijk ontgaan is, en door hen over het hoofd gezien, dat de Woningwet eischt:

„dat een plan van uitbreiding met uitvoerige kaarten en grondteekeningen ten minste gedurende vier weken vóór de vaststelling op de gemeente-secretarie voor een ieder ter inzage „moeten liggen" en dat par. 6 art. 28 van de Woningwet van toepassing is ook op het door den Raad aangenomen voorstel van de Schouwborgcommissie.

De aankoop van het terrein van den schouwborg is volgens het besluit van den Raad onafscheidelijk verbonden aan het stratenplan van den grondhoek Koningskade.

In het voorstel toch omtrent de ligging van den schouwborg met de aangrenzende straten wordt verwezen naar „nevensgaande teekening", die alleen voor de Raadsleden in de leeskamer ter inzage heeft gelegen.

Op deze teekening van de heeren Berlage en Lindo, was volgens de toelichting de juiste plaats aangegeven, zijnde gelegen tegenover de Koninginnegracht, in het midden tusschen den Wasse-naarschen Weg en de eventueel door te trekken Laan Copes van Cattenburgh.

Verder wordt in het voorstel van de schouwborgcommissie gezegd: „behalve de oppervlakte, door die gebouwen in te nemen, „blijft er bovendien voldoende ruimte over voor het rijtuig- en „voetgangersverkeer door den aanleg van breede straten en „pleinen".

terwijl bovendien nog wordt aangevoerd: „welke straten na voltooiing der bouwwerken vanwege de „gemeente, voor zoover deze „volgens op de aan deze akte „waarmede teekening, voor die gedeelten op een breedte van „18 M. met een roode lijn zijn aangegeven, tot op die breedte „zullen moeten worden aangelegd".

Duidelijk is het dus dat en de juiste plaats voor den schouwborg, en die van de omringende straten, door het Raadsbesluit zijn aangewezen en vastgesteld, waar toch de Raad het voorstel van de Schouwborgcommissie in zijn geheel sanctioneerde.

En waar het dus nu betreft de vaststelling van een gedeeltelijk stratenplan op „grond" die in de naaste toekomst voor den aanleg van straten, grachten en pleinen is bestemd, daar is het duidelijk, dat het Raadsbesluit onwettig is, daar tevoren niet is voldaan aan hetgeen de Woningwet voorschrijft in par. 6 art. 28.

Ik twijfel er dus niet aan, dat Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland, door het reeds ter kennis brengen aan den Haagschen Gemeenteraad, dat zij de beslissing van de eventuele goedkeuring van het Raadsbesluit nog wenschen aan te houden, zelfs reeds rekening hebben gehouden met het feit van de niet-naleving van hetgeen de Woningwet voorschrijft, en ook daarom m.i. voornemens zijn het Raadsbesluit te vernietigen.

Want, en dit staat m.i. vast, door het besluit van den Gemeenteraad zijn de rechten van de Haagsche burgerij en van belanghebbenden, die bezwaren hebben, hetzij tegen de ligging van den Schouwborg, hetzij tegen den loop der straten in dit nieuwe stadsgedeelte, verkort.

Tevens zullen m.i. Ged. Staten ook ernstig te rade zijn gegaan met het feit, dat, door den aankoop tevens ook een partieel stratenplan wordt vastgesteld of goedgekeurd, terwijl de gemeente 's-Gravenhage eerst haar geheele Plan van Uitbreiding aan het college ter goedkeuring had moeten aanbieden.

Prijsvragen, uitgeschreven door de „Afd. Amsterdam van de Nij. tot de Bevordering der Bouwkunst" en Amstels Bouwvereniging. De tentoonstelling van de ontwerpen, ingezonden op deze prijsvragen, wordt gehouden in het gebouw van de Maatschappij Marnixstr. 402 van 2-9 Augustus.

BUITENLAND.

Egypte. Dank zij eener voor-archaeologische arbeid bestemde gift van zekere mevrouw Hearst is de Universiteit van Californië in staat gesteld geworden om onder leiding van dr. G. A. Reisner eene wetenschappelijke expeditie naar Egypte op touw te zetten, die haar arbeidsveld voornamelijk te Naga-ed-der vond, ongeveer 160 K.M. ten Noorden van Luxor. Daar heeft men, zoo lezen wij in het *Med. Wbltd.*, in een voorhistorisch kerkhof kunnen constateren, dat alle mannen besneden waren, en in een oude grafombe te Sakkara trof men een reeks muurschilderingen aan, die de kunstbewerking der besnijdenis voorstellen; de chirurg bedient zich daarbij van een vuursteen mes, zooals er in voorhistorische graven dikwijls zijn aangetroffen.

Uit het tijdperk der 5de dynastie, dat is dus 5000 jaar ongeveer geleden, trof men spalken aan, die aan gebroken ledematen (dijbeen en bovenarm) aangelegd waren. Deze spalken, waarvan men in de *British Medical Journal* van 28 Maart 11 photographiën aantreft, vormen met de vuursteen besnijdenismessen de oudste ons bekende chirurgische instrumenten en apparaten.

Vad.

New-York. In het begin van 1909 zal de nieuwe vleugel van het Metropolitan Museum te New-York gereed zijn. Daar zal worden ondergebracht de verzameling van Fransche gothiek en 18e-eeuwse voorwerpen, die Pierpont Morgan voor meer dan 200.000 pd. kocht.

Rome. Te Rome heeft zich een comité gevormd, dat zal trachten de *meta sudans*, de fontein van het Kolosseum, te herstellen. Deze fontein werd eertijds gevoed uit een waterleiding, door den blinden senator Appius Claudius gebouwd in 312 vóór Christus. Men was het bestaan dezer oudste waterleiding der eeuwige stad vergeten; een professor en een kapitein hebben haar weder ontdekt en bemerkte, dat particulieren het water ten eigen bate afleidden. Gelukt het, den ouden loop hersteld te krijgen, dan zal de *meta sudans* opnieuw worden gevoed en haar marmeen ophouf hersteld.

Rome. Uit Rome wordt gemeld de ontdekking te Monte Castello (tusschen Rome en Civita Castellana) van een fraai antiek graf. Het schijnt reeds vroeger door dieven bezocht en geplunderd te zijn, doch men vond twee belangwekkende muurschilderingen, waarvan de eene den zwemtocht van Leander naar Hero voorstelt, de andere een urn waar twee spreuwen aandachtig heen staren.

De oudheden van Egypte bedreigd. Het Nijleiland Philae, waarop zich de beroemde Isis-tempel bevindt, staat, gelijk bekend, sinds de Engelschen den machtigen stuwdam bij Assoean oprichtten, een groot deel des jaars onder water. Het resultaat echter van de kunstmatige opstuwing van het Nijlwater is niet geweest

wat men er van verwachtte. Daarom beoogt men thans den dam bij Assoean nog zeven meter te verhoogen.

Gebeurt dit, dan blijft er van den tempel niets meer over. Eeuwenoude kunstschatten, documenten eener geschiedenis van vijfduizend jaar zullen aan vernieling door het water zijn prijsgegeven.

Doel de plannen der Engelschen gaan nog verder. Zij willen de nieuwe opstuwing gebruiken om een landstreek, groot 3000 vierkante kilometers tusschen Assoean en Kaïro te bevoeien. Deze streek is altijd vrij gebleven van de Nijloverstromingen, doch zoo tot vruchtbaar land gemaakt kunnen worden door hoogere opzetting van het rivierpeil.

Dit zou alles zeer schoon en nuttig zijn indien niet juist in deze streek de oude Egyptenaren hun dooden hadden begraven, meene de deze zodoende een eeuwige rust, ook wat het water betreft, te verzekeren. Archaeologen hebben om der wille van de wetenschap de doodensteden verstoord en eischen om dier zelfde wetenschaps wille het domein tot hun eeuwig erf op. De Engelschen willen er koren gaan planten.

Inderdaad behooren hier de belangen van kunst en wetenschap zwaarder dan de materiele te wegen. En de *Corriere d'Italia*, die, nog verholgen om het Britsche verwijt dat de oudheden in Italië niet veilig waren, de aandacht der gansche wereld vraagt voor de dingen welke daar in Egypte te gebeuren staan, doet een goed werk.

Wat zou, roept het blad, de wereld zeggen wanneer het Italië inviel, om aan een of ander praktisch nut Pompeji op te offeren!

H. B.

Opgravingen Susa in het Louvre. Men vindt in het Louvre thans bijeen de voorwerpen, afkomstig van de opgravingen in het oude Susa door Jaques de Morgan. Drie jaar geleden stelde deze onderzoeker zijn eerste verzameling gevonden oudheden ten toon; de nu vertoonde collectie is niet minder talrijk en belangwekkend.

De gesteldheid van den bodem deed voldoende gegevens aan de hand om alle gevonden gereedschappen, beelden, grafversieringen enz. nauwkeurig te dateeren. Achtereenvolgens werden in het terrein sporen gevonden van het Susa uit den tijd van Darius, Xerxes, Artaxerxes, van de Elamitische stad, 2300-750 vóór Christus, en de oorspronkelijke stad. De gravingen gingen tot vijf-en-twintig meter diepte.

Onder de vele beeldwerken is merkwaardig een vorstelijke figuur van dioriet, dagteekenend van 3000 à 4000 vóór Christus, op het voetstuk waarvan gegrift staat dat koning Choetroek Nakhonta haar medebracht uit Chaldea als overwinningsteeken.

De meeste beelden werden verbrijzeld aangetroffen. Het was de gewoonte der overwinnaars wanneer zij een stad genomen hadden, alles wat den overwonnen heilig was te vernielen en diens allerkostbaarste bezittingen mede te nemen. Zoo vond men in de verwoeste stad ook geen gouden en zilveren voorwerpen. Curieus zijn ook kleine oorlogskarretjes, een ram van gebakken

klei op wieltes en dergelijke voorwerpen, gevonden in kindergraven. 5000 jaar vóór Christus hebben de jeugdige bewoners van Susa dit speelgoed aan een koord door de nauwe straten der stad voortgetrokken.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:		201 000010	
Ged. Bouwk. Opz.-Teekenaar, ouderdom 22 jaar	salaris f	70.-	
" " " " " " " "	" " " "	65.-	
" " " " " " " "	" " " "	75.-	
Ged. Bouwk. Opzichter	" " " "	50.-	
Opzichter Teekenaar	" " " "	80.-	
" " " " " " " "	" " " "	80.-	
" " " " " " " "	" " " "	30.-	
" " " " " " " "	" " " "	50.-	
" " " " " " " "	" " " "	100.-	
" " " " " " " "	" " " "	60.-	
" " " " " " " "	" " " "	100.-	
" " " " " " " "	" " " "	50.-	
" " " " " " " "	" " " "	75.-	
" " " " " " " "	" " " "	90.-	
" " " " " " " "	" " " "	90.-	
" " " " " " " "	" " " "	60.-	
" " " " " " " "	" " " "	75.-	
" " " " " " " "	" " " "	80.-	
" " " " " " " "	" " " "	120.-	
" " " " " " " "	" " " "	100.-	
" " " " " " " "	" " " "	30.-	
" " " " " " " "	" " " "	100.-	
" " " " " " " "	" " " "	100.-	
" " " " " " " "	" " " "	80.-	
" " " " " " " "	" " " "	50.-	
Opzichters	" " " "	70.-	
" " " " " " " "	" " " "	50.-	
" " " " " " " "	" " " "	45.-	
" " " " " " " "	" " " "	70.-	
" " " " " " " "	" " " "	70.-	
Teekenaars	" " " "	110.-	
" " " " " " " "	" " " "	40.-	
" " " " " " " "	" " " "	75.-	
" " " " " " " "	" " " "	60.-	
" " " " " " " "	" " " "	90.-	
" " " " " " " "	" " " "	60.-	
" " " " " " " "	" " " "	45.-	
" " " " " " " "	" " " "	60.-	
" " " " " " " "	" " " "	100.-	
Werk. Opz. voor werktuigk. onder-	deelen van bouwwerken, ouderdom,	26	
Machine Teekenaar	" " " "	24	40.-

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 3 AUGUSTUS.

AMSTERDAM. Bestek no. 1118. Maken seinhuis op het westelijk stationsland te Amsterdam in verband met de vernieuwing van de westelijke viaduct. Raming f 1500. Hoil. IJz. spoorw.maatij.

OLER (LIMB.). Bouwen stoomzuivelfabriek met bijlevering van materialen langs den weg El-Hunsel. Bestuur der stoomcentrifuge „de Hoogstraat" n.m. 5 u. in cafe L. Dalemans. Bestek en teek. ad f 1.50 verkrijgb. bij bouw. J. M. Stals te Stamproy. Aanw. 3 Aug. n.m. 2 u.

WOENSDAG 5 AUGUSTUS.

GORINCHEM. Afbreken oude kerkge-

bouw met bijgebouwen en bouwen van een kerk met toren en vergaderlokalen aldaar. Kerkeraad der Gerel. Kerk n.m. 1 u.

HENGELO (OV.). Bouwen vier woonhuizen aan den Aminksweg, voor rekening van G. Wolters te Amsterdam.

Archit. W. Elzinga n.m. 5 u. in het cafe van Textor. Bestek en teek. tegen f 1.50 verkrijgb. ten kantore van den archit. die inl. verstrekt. Aanw. 5 Aug. v.m. 9¹/₂ u.

DONDERDAG 6 AUGUSTUS.

BEVERWIJK. 1. Bouwen van twee woonhuizen, wagenloods met bovenwoning aan één blok en een paardstal met mestput achter de wagenloods. 2. Bouwen van een pakhuys met bijkomende werken op de terreinen aan de Meerstraat alid.

Archit. J. L. C. Niessen, n.m. 2 u. cafe „Bellevue". Bestek met 2 teek. verkrijgb. à f 2 bij den Boekh. firma Antonijns te Beverwijk.

EVERDINGEN. Amoveeren bestaande en bouwen nieuwe onderwijzerswoning enz. te Zijderveld. Gem.best. 's midd. 12 u.

GELDROP (N.B.R.). Bouwen winkelhuis met annex slagerij voor rekening van Joh.

v. d. Putten en bouwen van een woonhuis met bijlev. alle ben. materialen, enz. Bouwk. P. v. d. Velden n.m. 6 u. ten kofschuize van Joh. v. d. Putten, alw. bestekken en teek. ter inz. inl. te bekomen bij den bouw.

VRIJDAG 7 AUGUSTUS

BURUM (FR.). Verbouwen van de veestalling enz. in de boerenbehuizinge bewoond door H. van der Veen onder Burum.

De heer L. J. Huber te Leeuwarden bestekken met teek. te bekomen à f 1 bij IJlstra te Buitenpost. Inl. geeft A. Velding, archit. Buitenpost. Aanw. gedaan.

ZATERDAG 8 AUGUSTUS.

AXEL. Bouwen van een graanpakhuys nabij het station aldaar.

De heer B. de Vleeschhouwer te Stekene n.m. 2 u. in het hotel van H. de Moor te Axel, alwaar bestek en teek. terinz. Aanw. 8 Augustus n.m. 1 u.

GEERTRUIDENBERG. Verbouwen en uitbreiden van een schoolgebouw met aanhooren voor O. L. onderwijs.

Gem.best. n.m. 3 u. Bestek en teek tegen f 1.50 te verkrijgen bij den architect W. van Aalst, te 's Bosch, door wien inl. worden gegeven. Aanw. 7 Aug. n.m. 3 u.

MAANDAG 10 AUGUSTUS.

GRAVE (N.Br.). Bouwen eener predikantswoning met bijlevering materialen. Kerkvoogd en Notabelen der Ned. Herv. Gemeente n.m. 3 u. in de Consistoriekamer. Bestek en teek. à f 1. verkrijgb. bij W. van Deursen te Ravenstein vanaf 3 Aug. Aanw. 10 Aug. v.m. 10 u.

VEENDAM. Bouwen van een motorgebouw op het watergeraal aan den weg no. Dertien te Ommelandenwijk met bijlev. al het daarvoor benodigde. Bestuur van het waterschap „Zuiderwijk“ 's av. 7 u. in 't hotel „De Ommelanden“ alw. bestek en teek. ter inz. Inl. geeft de archit. A. Woldendorp.

DINSDAG 11 AUGUSTUS.

LAREN (GELD.). Bouwen boerenwoonhuis met schuur, met bijlev. alle materialen. De heer M. Veltkamp n.m. 4 u. Bestek en teek. ter inz. in het cafe Kalfsterman te Hoften. Aanw. 11 Aug. n.m. 3 u.

WOENSDAG 12 AUGUSTUS.

ROZENBURG (Z.H.). Bouwen eener school en verdere bijkomende werken en leverantien aan den Brielschen heuvel ald. in één perc.

Gemeentebest. v.m. 11 u. Bestek en teek. ter inz. en à f 80 verkrijgb. ten Raadhuis Inl. geeft de Bouwk. T. Breevaart. Aanw. 6 Aug. 's midd. 12 u.

DONERDAG 13 AUGUSTUS.

MURMERWOUDE. Verbouwen school en onderwijzersw. te Birsdaard, Murmerwoude en Roodkerk in 3 perc.

Gem.best. van Dantumadeel 's midd. 12 u. Bestek, voorw. en teek. ter Secretarie ter inz. en ald. à f 50 per stel verkrijgb. voor ieder perc. afzonderlijk. Bijl. in te zenden voor 13 Aug.

16 JULI.

OOSTERWIJK GEM. KEDICHEM. Bouwen drie arbeiderswoningen voor meijuffr. de Wed. Heijkoop-Klein.

Laagste inschrijver Schreuders, Kedichem, f 2724, gegund.

SCHOORL (N.H.). Bouwen landhuis voor mej. Jagersma. Architect A. J. Ooms. Laagste inschrijver C. Assies, Alkmaar, f 5628. Gunning aangehouden.

17 JULI.

AALTEN. Bouwen woonhuis met bijlev. van alle materialen, behalve de steenen, voor den heer S. H. Iding, onder beheer van den gem.-opziachter J. Brill.

Laagste inschrijver A. Jansen, f 2598.

HEER (LIMB.). Bouwen woonhuis Akenersteeweg. Architect A. Deussen. Laagste inschrijver Hoebrechts, Heer, f 3335.

18 JULI.

ELBERGEN. Bouwen woonhuis voor den heer H. ten Hoopen te Neede. Laagste inschrijver A. J. Markerink, Neede, f 1499. 'Gegund.

19 JULI.

ARNHEM (ONDERH.). Afbreken perceel no. 42 in de Kerkstraat en opbouwen van eene bergplaats met bovenwoning, voor rekening van het bestuur der Arnhemse Melkrichting. Architect G. J. v. Gendt. Laagste inschrijver Gebr. de Kinkelder, f 6766.

HEERENVEEN. Bouwen van een werkplaats en keuken. De bouwk. J. M. Visser. Laagste inschrijver M. Hergaarden, Heerenveen, f 633, gegund.

20 JULI.

AALTEN. Bouwen woonhuis op „Lievers“ in de buurtschap De Haart, met bijlev. van de meeste materialen, voor den heer H. J. Bussink te Lintelo en onder beheer van den heer H. v. Loochem.

Laagste inschrijver G. J. Elschot, Broedevoort, f 2135, gegund.

ELBERGEN. Amoveeren en weder opbouwen van een woon- en winkelhuis. Arch. T. Broekhuizen te Neede. Laagste inschrijver J. G. Blankvoort, f 4233, gegund.

VRIEZENVEEN. Bouwen boerderij (Gröningsmodel) aan den kunstweg naar Den Ham, nabij de grens dezer gemeente onder Wierden, zonder inbegrip van grond, schilderen en glaswerk, voor rekening van den heer H. Toxopeus ald.

Ingekomen 5 bijljetten. Hoogste inschrijving f 5218. Gegund aan den laagsten inschrijver G. Brink, Muntendam, voor f 3985.

VALKENSWAARD. Bouwen woonhuis en cafe met bijlev. van alle materialen, voor mej. de Wed. F. Cleeven.

Laagste inschrijver J. Beeks, f 1525, geg.

21 JULI.

HEINO. Bouwen heerenhuis, voor rek. van den heer Dr. C. C. v. d. Flier, arts, onder architectuur van G. G. Post te Zwolle. Laagste inschrijver H. Sluizeman, f 8480.

22 JULI.

BENNEBROEK. Bouwen verenigingsstok. ten behoeve van de afdeling „Bennebroek e.o.“ van den R.K. Volksbond. Laagste inschrijver J. v. d. Bos, Hillegom, f 8195. Gunning aangehouden.

BERKENWOUDE (Z.H.). Kleine verbouwing van de gemeenteschool aldaar. Rum. f 1429. Gem.best.

Laagste inschrijver D. de Bruijn, Berkenwoude, f 1034.

CUJK (N.Br.). Vergrooten van de openbare school te St. Agatha. Gem.best. van Cuijk e. a.

Laagste inschrijver Mart. Martens, Cuijk, f 3090, gegund.

's-GRAVENHAGE. Bouw post- en telegraafgebouw te Tilburg. Min. van Waterst. Laagste inschrijver A. J. Aangenecht 's-Bosch, f 8560.

WINTERSWIJK. Bouwen woonhuis met schuur bij Esselink in 't Woold. De heer A. Esselink.

Laagste inschrijver J. W. ten Haken, f 2270.

WIJERDEN. Verbouwen woonhuis van den heer H. J. v. Buren. Metselwerk. Met kelder laagste inschr. G. G. Schipper, Almelo f 586.

Zonder kelder G. G. Schipper, f 507. Timmerwerk met kelder F. Schipper, id., f 632. Zonder kelder F. Schipper id., f 607.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage zijn verschenen de

Algemeene Voorwaarden

BEHOORENDE BIJ DE

BESTEKKEN voor de LEVERING

VAN

IJZER en STAAL

AAN

's RIJKS MARINE.

PRIJS 25 CENT

Van gesteld bij beschikking van den Minister van Marine van den 9 Juli 1894 D. No. 41

BOEK-, STEEN en PLAATDRUKKERIJ

MOUTON & Co.

HERDERSTRAAT 5

Telefoon No. 821.

'S-GRAVENHAGE.

Levering binnen den kortst mogelijken tijd en tegen concurrerende prijzen van alle soorten

BOEK-, KANTOOR-

EN

HANDELSDRUKWERKEN

Illustratie- en Kleurendruk.

Aandeelen,

Obligatiën en Couponbladen

Begrotingen, Bestekken.

Plan- en Detailteekeningen.

Photolithografie en Lichtdruk.

KOPER- en STAALGRAVUREN

Etsen en Photogravuren.

24 JULI.

ALMELO. Bouwen drie woonhuizen. De heer C. Rhee Wzn. Metselwerk laagste inschrijvers H. Scholten en ter Siege, f 2914.

Timmerwerk. W. Sijlva, f 1679. Metsel- en timmerwerk. J. Kamphuis, f 3742.

Metsel-, timmer- en schilderwerk Firma Gebr. Israëls, Ambt Almelo, f 4009. Schilderwerk. firma Aakderink en Witzand, f 230.

Smidswerk. H. v. d. Berg, f 9240. Stucadoorwerk. W. Bouman, f 94.

Lood- en zinkwerk is buiten besteding. BIEZELINGE. n. Bouwen woonhuis. b. Afbreken en weder opbouwen arbeiderswoning. Bouwkundige C. J. L. v. d. Horst.

Laagste inschrijver a. J. C. v. 't Veer, Kapelle f 2514.

Laagste inschrijver b. J. Heinsdijk, Goes f 664. Gunning aangehouden.

OOSTERLAND (ZEEL.). Afbreken gebouwen onder Oosterland, bewoond door J. v. As, bouwen woonhuis, landbouwschuur, verplaatsen varkenshok en meerdere werken. Te bebouwen oppervlakte 840 M². Bouwk. W. Brouwer Johz. te Nieuwerkerk.

Metselwerk laagste inschrijvers Gebr. Cappelle, f 4105.

Timmerwerk. P. C. Pols, Serooskerke (Sch.), f 4700.

Smidswerk J. Kriger, f 495.

Verf-, glas- en behangwerk. A. Deurloo, f 258,70

Massa. Gebr. Cappelle, f 9875. Gunning aangehouden.

25 JULI.

ASSEDELFT. Bouwen van een woonhuis

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.

Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam. Aerocegas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. - Rijklof van Goemsstraat 18, den Haag.

Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.

Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.

Amberger Luchtgasapparaat. WILHELM SIEMENS, Rotterdam.

Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.

Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.

Beton- en Betonijzerwerken. DE KONINK ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.

Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.

Betonijzer „Kahn Systeem“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.

Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.

Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.

Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.

Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.

Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.

Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.

BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOF & Zoon, Den Haag.

Cementmestleedakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b id Weesperzijde, Amsterdam.

Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.

Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.

Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDEN OBELT, Amsterd.

Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.

Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

met bijbehorende werken, raming f 3098. De heer G. Slop Dz.

Laagste inschrijver A. Crok, f 3093, gegund.

ENSCHEDÉ. Bouwen dubbel woonhuis op een terrein aan de Pyramontstraat aldaar. Archit. H. E. Zeggelink.

Laagste inschrijver J. Visschedijk, f 6720.

LICHTENVOORDE (GELD.). Bouwen pakhuis met woonhuis nabij het tramstation aldaar. Bestuur der afd. Lichtenvoorde van den prov. Geld. boerenbond.

Laagste inschrijver H. Straks, f 3950, gegund.

27 JULI.

EMMERIK (DUITSCHLAND). Bouwen kantoor met goederenloods, locomotiefremise en kolenloods met bijkomende werken aan de Bahn hofstrasse te Emmerik volgens bestek no. 2 Directie tramweg-Maatsj. Zutphen-Emmerik.

Laagste inschrijver A. van Dijke, Doesburg, f 9770.

's-GRAVENHAGE. Bouwen winkelhuis met dubb. bovenwoning a. h. Wasteinde. De heer L. Cusell.

Laagste inschrijver G. J. van Rooijen, f 8287.

28 JULI.

HARDERWIJK. Afbreken bestaande, en stichten nieuwe woning voor het hoofd der school te Hierden. Gem.best.

Laagste inschrijver W. F. Gaasterland, 'sHage, f 4314,50, gegund.

's HERTOGENBOSCH. Bouwen 6 ben en 6 bovenwoningen aan den Koningsweg. Architect A. J. van Kempen.

Laagste inschrijver P. Weijts, Berlicum, f 32900.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

HONORARIUM-TABELLEN

7006
Bouwkundige Werkzaamheden met Declaratie.

Vastgesteld in de Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot bev.

der Bouwkunst, gehouden te Amsterdam op 31 Mei 1888. Herzien in de Algem.

Vergadering van 18 Mei 1904.

De prijzen zijn:

1 Exempl. f 0.10, franco p. post f 0.11

25 „ „ 1.50, „ „ „ 1.62

50 „ „ 2.50, „ „ „ 2.70

100 „ „ 4.—, „ „ „ 4.20

Op naam bedrukt.

50 Exempl. f 4.—, franco p. post f 4.20

100 „ „ 6.—, „ „ „ 6.20

Toezending geschiedt alleen na ontvangst van remise.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Closets. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.

Eerste Nederl. Xyloliith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.

Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHROEDER, Amsterdam.

Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.

Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.

„Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.

Gaskachels (nieuwste condensng). — OBELT, Amsterdam.

Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.

Gewapend beton. HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.

Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.

Grondboorings. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.

Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.

Haarden. — Firma JAN JAARMA, den Haag.

Haenslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.

Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.

Hydraulisch gesperd hout. H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Jalousien. — J. F. KRÖNER & Zoon, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.

Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.

Kapconstructies (Vrijdragende) in hout. H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.

Lengtematen, dunstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.

Liften. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)

Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.

Liften (Hydr. en electr.). — Faab. STIELTJES & Co. Amsterdam.

Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.

Looden en Inw. glasemail privaateleidingen. — OBELT, Amst.

Luminographie en Lichtdruk, Steend. „Senefelder“ Amsterdam.

Montagefiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.

Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.

Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.

Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.

Plafond- en Wandbekleding R. S. STOKVIS & Za. Rotterdam.

Plafondplaten. — Geuz. MIJNLIJFF, Nijmegen.

Portland-Cement. — DYCKERHOFF & SCHNE, Amöneburg.

Portlooden. — A. W. FABER's „CASTEL“ POTLOOD.

Précisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.

Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.

Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.

Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDEN OBELT, Amst.

Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUGGOM, Arnhem.

Rolluiken enz. J. P. SÉNFT, Haarlem.

Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam - '

H. H. Architecten.

Een fabrikant van Prima kleurige scherp gevormde **VOORGEVELSTEENEN** wenscht in relatie te komen met een Architect die veel werk heeft tot het toepassen van zijn fabriek tegen Z E E R voordeelige conditiën.
Brieven onder lett. A aan het Bureau van dit blad: Herderstraat 5, den Haag.

MEISENBACH RIFFARTH & Co.
PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.
BERLIJN — MUNCHEN.

VERTEGENWOORDIGERS VOOR NEDERLAND:
MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

ZY STOOTEN HET HOOFD TEGEN

OSTERIAE BRANDKASTEN
G. L. SCHULTZ,
Glabaven 40, ROTTERDAM.

Naaml. Venn. F. W. BRAAT's
Koninklijke Stoomfabriek van **Werken in Zink en andere Metalen, DELFT.**

beveelt zich aan voor de levering van alle soorten van **Ornamenten in Zink, Koper, Brons, Lood en gesmeed IJzer.**
Eigenaar der Koninklijke Fabriek van gegoten Zink- en Bronswerken onder de firma L. SCHÜTZ & ZOON te ZEIST.
Aanleg van Centrale Verwarming naar alle systemen.
Brochures en albums op aanvraag verkrijgbaar.

Galvaniseerinrichting.
Hoofdingent der firma S. J. ARNHEIM te Berlijn, Kon. Keiz. Fabriek van Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, enz.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 18den Augustus 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1145.
Het maken van eene uitbreiding aan de Goederenloods, het maken van een privaatgebouwtje en bijkomende werken op het station SITTARD.

Begroeting f 8500.—.
De besteding geschiedt volgens § 68 van het bestek.
Het bestek ligt van den 27sten Juli 1908 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te Maastrecht en is op franco aanvraag (per brief aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.
Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.
Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den Augustus 1908 ten 10 ure voormiddag (West-Europese tijd).
Utrecht, den 22sten Juli 1908.

J. H. ADDICKS & ZOON.
AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van **URWERKEN, CARILLONS, RADERWERKEN** enz.
Restaurant van **OUDE TOREN-UR- en SPEELWERKEN.**
Restaurant van **ANTIËKE URWERKEN.**

Fabriek van Electriche Urwerken

Assurantie Maatschappij tegen Brand-schade en op het **Leven**

De **NEDERLANDEN** van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Groote Houtstraat 71^{rood}, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, in de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds nlt. 1907 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot nlt. 1907 32.707.500,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

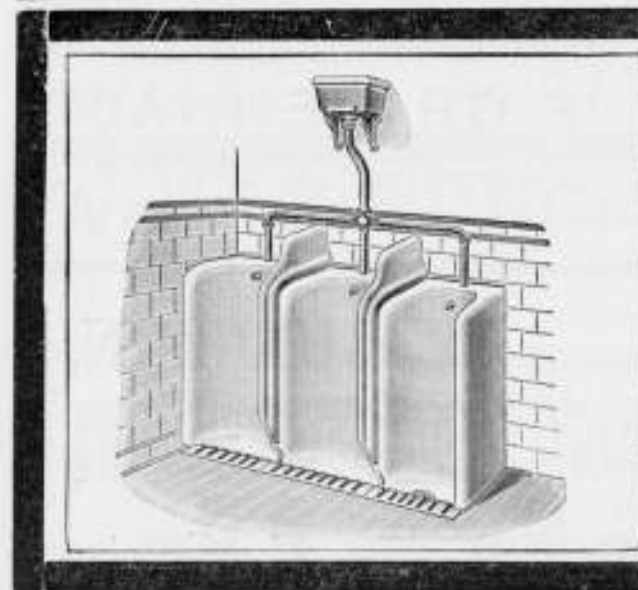
Op MAANDAG, den 10den Augustus 1908, des namiddags ten half twee ure (Greenw. tijd), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1120:

Het maken van eene Werkplaats, eene Smederij, een Houtloods en Gebouw voor houtbewerking, eene Houtdrooginrichting en andere werken, op het terrein van de Wagenwerkplaats te Amersfoort.

Begroeting f 139.000.—
Het bestek met 5 teekeningen is tegen betaling van f 3.— en het bestek zonder de teekeningen tegen betaling van f 0.75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).
Aanwijzing zal geschieden op het terrein op Woensdag den 5en Augustus 1908 des voorm. 11.30 u. spoortijd.
De Raad van Administratie.

Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalinrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Aktiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
Steenen, Gevel, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
Steenen. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Steenen of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Beldeld en Tegelen (Limburg).
Stoomtimmerfabriek. — GEERDS VAN MALSEN, Den Haag.
Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Toifit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.

Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Lediengracht 51, Amsterdam.
Vlochtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen“ v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen“ voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
IJzerconstructies (Ontwerpen van) — W. G. A. BIJL, Utrecht.
IJzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

VAN DEN BERG & Co.
Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING
Sanitaire Artikelen
in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT“ Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het gehele huis naar badkuip, waschtafel enz.

„Lightning“ Geysers.
Porcelainen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.
„Twyfords“ Aardewerk en „Twyfords“ „Adamant“ verglaasde voorkei.
Ornamenten voor Electricch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.
Verschillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

PAUL DEVIS.
IJZEREN EN STALEN BALKEN
BRUSSEL.
UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
te OUGRÉE (BELGIË).

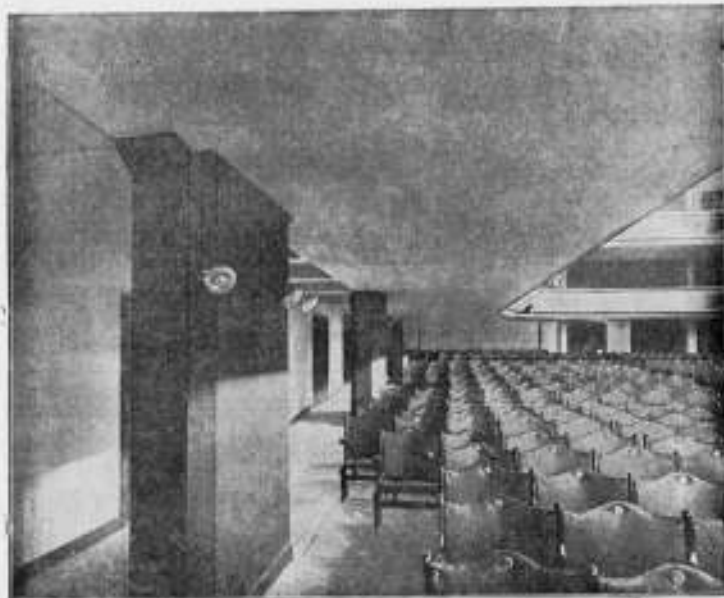
Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of Electriche Centrale bestaat is een
Amberger Luchtgasapparaat.
het eenvoudigste, beste en veiligste!
Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

A. N. DELINT DELFT DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.
Schoorsteenmantels.
SECTIEL
(voor binnendecoratie en geveversiering)
Berkastegels
fabrikaat Joost Thooft en Labouchère.

N. V. Utrechtsche
Asphaltfabriek
v.h. Firma STEIN & TAKKEN,
VULKAAN Hout-Cement / Dakbe-
Cement-Mastix / dekking.
ASPHALTVLOEREN, enz.

A. J. VAN WIJCK,
FABRIKANT van
Nageperste-, Gevel-, Sier- en Waalsteenen, RENKUM.
Telegram-Adres: Telef. Interc.:
VANWIJCK, RENKUM. 34 WAGENINGEN.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

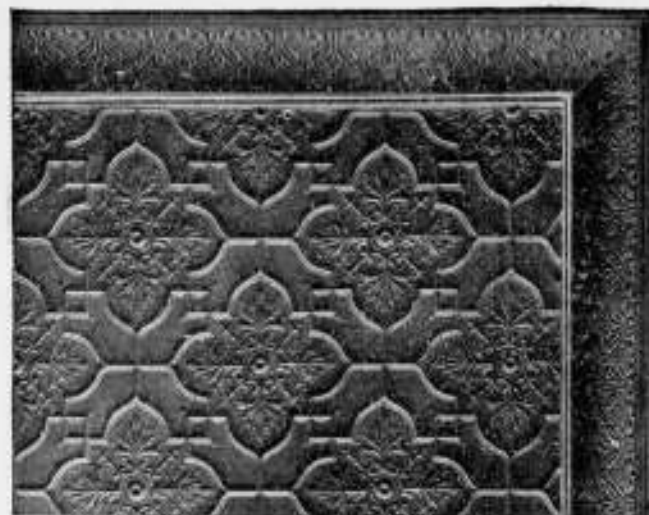
P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.
TELEFOON: 5341.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN M. LUIJTEN,
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.
Fabriek van Machinale Doorniksche en Luiksche
poederkalk

Gegarandeerde fijnheid:
Restant op een zeef van 900 mazen per cm.² hoogstens 15 procent.
Voor speciale doeleinden wordt de kalk desgewenscht nog fijner geleverd.
Vraagt proefstaten en inlichtingen omtrent mortelverhoudingen.

METALEN
Plafond- en Wandbekleedingen.
Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zoals WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS, SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen. Zond ons de maten der event, te bekleeden ruimte en wij staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis ten dienste.

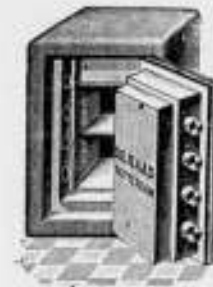
WILLIAMS & Co.
WITTE HUIS — ROTTERDAM.

GROOTE VOORRAAD **BETON-IJZER**

STEEDS AANWEZIG BIJ DE
N. V. DE NEDERLANDSCHE STAAL-INDUSTRIE,
v/h H. E. OYING Jr.
Kantoren: . . . GELDERSCHENK 31-33 (Plan C),
IJzermagazijnen: BINNENHAVEN (Feijenoord),
ROTTERDAM.

De Maas en Merwe Bank.
Gedempte Glashaven 21, Rotterdam.

Directie: JAC. KOLFF en Mr. E. F. W. GUGEL
Verstrekt VOORSCHOTTEN aan:
Bouwondernemers onder verband van
Crediethypotheek.
Aannemers onder verpanding deraan-
nemingsom.
Handelaars, Winkeliers en Particu-
lieren, onder zakelijk verband of borgstel-
ling met of zonder polis van levensverzekering.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bensdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

MARTIN & Co.,
AMSTERDAM

Achter Oostende bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.
Vraag Teekeningen en Prijzen.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieghart-Balken.

Huygen en Vooel R'DAM.
A'DAM.

BOVENLICHT SLUITING HERKUL LUIJKE & Co
ROTTERDAM.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,
(HOUTGRANIE) ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseere men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

ASSMAN & Co.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906
INT. TELEFOON 4202.

GEB'S. VAN MALSEN. DEN HAAG.
STOORTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.
Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdrukpapieren.

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.
Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren.

Scoriae Bricks,

20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12½
en 23x9x10 cm.

zoewel voor KEI- als KLINKER-
BESTRATING.

UITSLUITEND VERBODIGBAAR BIJ

W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.

Kantoor HEERENGRACHT 20,
tegenover Station Holl. Spoor.

Portland-Cement

„HACCOURT”

Gunstig bekend bij de directies van
Rijks-, Spoorweg- en Gemeentewerken

„BOUWMATERIALEN”

voorheen M. LUYTEN,

Lekkerkerk (Hoofdkantoor).
Rotterdam en Dordrecht.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 22 cM. voorraadig.

tot 20 cM. voorraadig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilha, S. M. Vloeiijzer.

Amerikaansche houten kolommen,

(Koll's Patent)

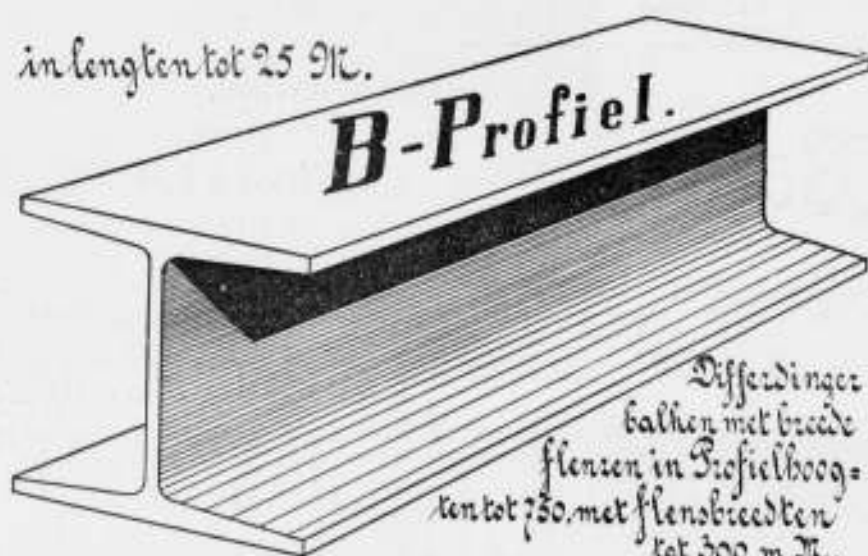
voor binnen- en buitenwerk,
in alle maten en stijlen.

Moens & Beck,
Bloemendaal.

Vertegenw.: C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem,
— zie de talrijke Attesten — van
verlichting voor kleine gemeenten,
Villaparken, Villa's, Gestichten,
Fabrieken enz.

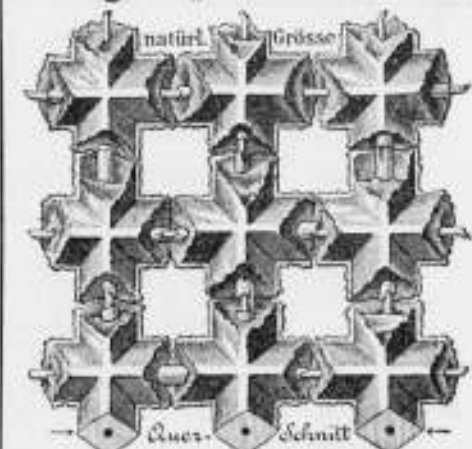
Wordt tevens als beweegkracht
dienstbaar gemaakt voor aanleg
WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig,
zoo gewenscht werkende met
gewichten, dus zonder Mo-
tortje, zindelijk, gevaarloos
en gemakkelijk te bedienen.
Behalve in vele villa's en
gestichten, zijn reeds 9 be-
langrijke dorpen in Neder-
land, naar ons systeem met
dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofd-directeur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2858.

GEbruikt
Steengaas „DRAHTZIEGEL”

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en
alle mogelijke IJzerconstructies, Onder-
kleeding van Trappen, Gehogen Plafonds,
enz. Eénig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.
ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. † † †

DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2de SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

STAAL & HAALMEIJER, AMSTERDAM.

Engelsehe Stalinrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation
voor **Bouwmaterialen**

KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim
300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van
15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN
VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.

KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,
van naadlooze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw.
Voordeelig ter vervanging van houten stutten.
Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur.
Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en
gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau **G. L. DAHLMANN, Rotterdam.**

W. J. STOKVIS
ARNHEM.

Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIÉTOR.
Houcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.

Directori: H. VAN DER MASCH SPALKER.
AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.
TELEFOON 108.

Nieuw Procédé

voor REPRODUCTIE van
Bestekteekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.
Sneller, Juister, Goedkooper
dan foto litho

„Het maken van calques is over-
bodig de drukken kunnen worden
„gemaakt direct naar de teekeningen
„mits deze in goede zwarte lijnen
„zijn uitgevoerd”.

Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken, enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

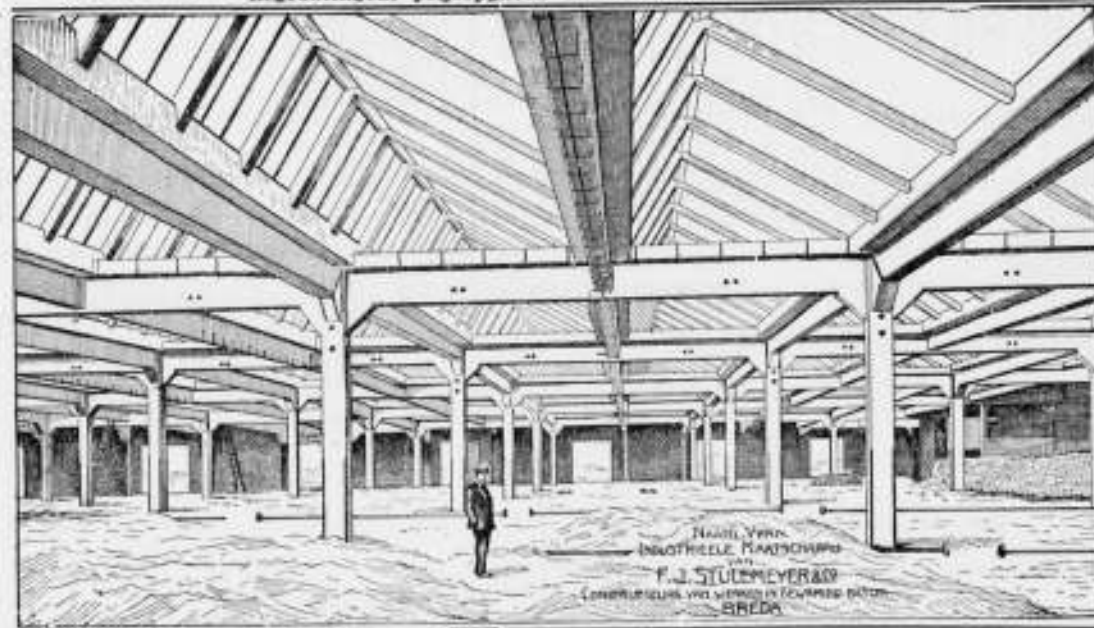
Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geeters geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter insage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.
CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. **SCEPTIC-TANKS,** **WARMWATER-VERZORGING,** volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,

ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

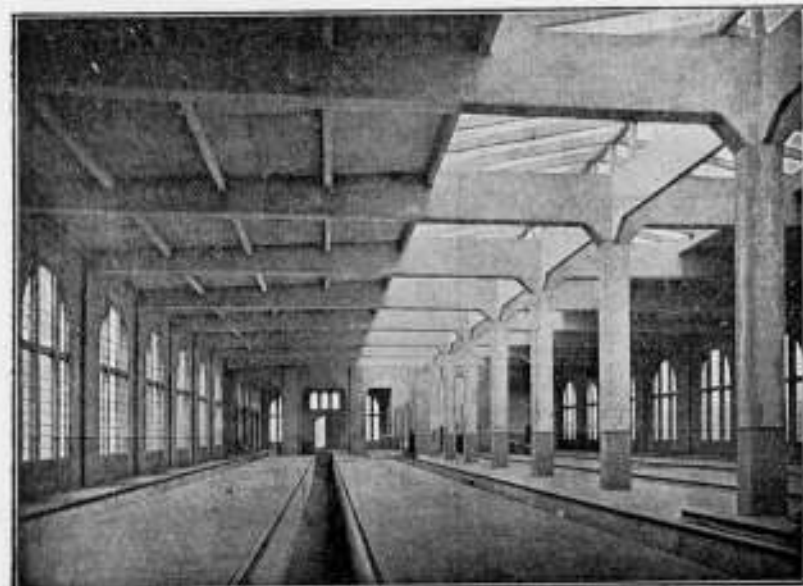
Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJSER**

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

28^e JAARGANG 1908. N° 32

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

• ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY •
• TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST •

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG.

INHOUD **ABONNEMENTSPRIJS**

N° 32. 8 AUGUSTUS 1908. Damprijsvraag. — Brieven uit België, XII. — De Koninginnekerk te Rotterdam, door P. Hooykaas Jr. — Oude Bouwkunst in Hollands Noorderkwartier, door A. W. Weissman (Vervolg van blz. 547). — Verslagen van Vergaderingen. — Inhoud van Tijdschriften. — Berichten. — Bureau voor plaatsing van opzichters en tekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbested. — Lijst van fabrikanen, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 5 jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs der ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

DE DAMPRIJSVRAAG.

„De Opmerker”, toenmalig orgaan van het Genootschap Architectura et Amicitia, schreef Zaterdag 22 November 1884 naar aanleiding van de Beursprijsvraag te Amsterdam:

„Wij vernemen dat de tentoonstelling van de beursplannen voor het publiek zal worden opengesteld a.s. Maandag (24 Nov.)”. „Hoewel de vervaardigers der bekroonde ontwerpen nog niet officieel bekend kunnen wezen, daar het programma dit verbiedt, althans wat de 5 tot besloten mededinging toegelaten ontwerpers betreft, worden toch reeds namen genoemd, waaraan vooralsnog weinig waarde mag worden gehecht.”

Niettemin verscheen in *datzelfde nummer* reeds een dubbele plaat met de 5 *bekroonde* ontwerpen!

Hoe was dat mogelijk? Eenige leden van A. et A. hadden op dien bewusten Zaterdag zich toegang weten te verschaffen in het vroege morgenuur tot het lokaal in het Rijksmuseum waar de beursontwerpen tentoongesteld waren en namen daar vluchtige calques van de bekroonde ontwerpen, duidelijk te herkennen aan de lauwerkransen.

Op de kamer van Ed. Cuypers teekende elk zijn plannetje met autographische inkt over en 's avonds waren ze afgedrukt in het orgaan!

Niemand maakte aanmerkingen, doch werd de activiteit van de Redactie van A. et A. geroemd!

Ongeveer 23 1/2 jaar later schrijft het orgaan van *datzelfde*

*) Volgens officiële kennisgeving zoude de tentoonstelling der Beursplannen geopend zijn van Donderdag 27 November—10 December. *Bewijzen van toegang* worden kosteloos verstrekt op aanvraag ten Raadhuisz. Afd. P. W. Kamer No. 81.

Genootschap naar aanleiding van de gepubliceerde bekroonde plannen van de Damprijsvraag in het „Bouwkundig Weekblad”, die *tegelijk* met het Juryrapport verschenen:

„Wij kunnen niet nalaten, bij deze te protesteeren tegen de *ergerlijke wijze*, waarop door de Redactie van het „Bouwkundig Weekblad” is misbruik gemaakt van hare positie.

„Men weet, dat in de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst” en „Architectura” waren uitgenoodigd door het Gemeentebestuur van Amsterdam tot het uitschrijven der prijsvraag.

„Beide lichamen hadden dus evenveel recht op alles wat publicatie in deze betrof, en dit was dan ook in het programma aangegeven.

„Dat nu de ontwerpen moesten ingeleverd worden aan het adres van de „Maatschappij” gaf geenszins deze „Maatschappij” het recht hiervan misbruik te maken. En dit deed zij door het publiceeren der bekroonde plannen nog vóór de opening der tentoonstelling en geheel buiten medeweten van „A. et A.”, iets waarover ook het Jurylid-rapporteur, de Heer Iwanzon, ons in een telefonisch gesprek zijne verantwoordiging te kennen gaf.”

Wat betreft de „ergerlijke wijze” (?) waarop de Redactie van het B. W. misbruik maakte van haar positie is de Redactie van het Genootschap A. et A. verzocht een brief te plaatsen in haar orgaan; waaruit wij nemen:

„De Redactie van het Bouwkundig Weekblad wordt dus beschuldigd reproducties van de ontwerpen te hebben laten maken, terwijl deze in bewaring waren gegeven bij de Maatschappij.

„Wij verzoeken de Redactie van „Architectura” deze onachtzame beschuldiging openlijk in te trekken, daar zij steunt op veronderstellingen, geheel buiten de waarheid.

„De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is in niets buiten haar taak van bewaring gegaan; de ontwerpen zijn ongeopend (behalve één, dat door zijn zwaarte en grootte te veel last veroorzaakte op de trap en daarom uitgekapt werd) den 6den Juni, in overleg met de Jury, dienstlieden dag bezorgd aan

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

het Gemeente Museum en vanwege de Jury aldaar opgehangen. „Eerst toen de ontwerpen daar geëxposeerd waren en de Jury haar oordeel had uitgesproken, zijn calques van de bekroonde ontwerpen genomen door een ijverig lid van de Maatschappij buiten weten der Redactie en haar ter reproductie aangeboden.

„Dat dit calqueeren en reproduceeren geschiedde buiten medeweten van „Architectura” is natuurlijk, terwijl bovendien geen enkele bepaling van de prijsvraag dit verbiedt. Wij verwachten van de Redactie van „Architectura” een volledige herroeping harer woorden, ter wille van den ernst van de beschuldiging en de goede zeden der journalistiek.

was get. J. GRAYAMA.
Redacteur Bouwk. Weekbl.

Of de afsluiting van de tentoonstellingszaal in het Gemeente-Museum van dien aard was dat vóór de officiële opening niemand daarin kon doordringen, behoeft niet door ons onderzocht te worden.

In elk geval heeft de Maatschappij, indien dit niet zoo mocht zijn geweest, de verantwoording daarvan niet te dragen.

BRIEVEN UIT BELGIË.

XII.

Kon. Academie v. S. K. te Antwerpen. Zondag 12 Juli heeft onder voorzitterschap van den gouverneur der provincie Antwerpen, in tegenwoordigheid van burgemeester en schepenen, professoren en een talrijk publiek, de jaarlijkse prijsuitdeeling aan de leerlingen van bovengenoemde academie op recht feestelijke wijze plaats gehad.

Uit het rapport over het afgelopen schooljaar, waarvan bij die gelegenheid voorlezing wordt gedaan en dat aanving met een hulde aan de nagedachtenis van Jef. Lambeaux, oud-leerling der academie, ontleenen wij het volgende: Dat, hoewel het aantal leerlingen niet toenemend is, hoofdzakelijk als gevolg van een andere regeling om thans ook de lagere klassen meer uitsluitend te maken als voorbereiding tot het hooger onderwijs, deze overoude kunst-richting steeds in bloeienden toestand is en onder de beste van België, of, afgaande op het resultaat bij prijsskampen als de Prix de Rome en andere verkregen, als de eerste van België kan genoemd worden.

Het aantal leerlingen bedraagt op heden 947. Als volgt verdeeld: 578 cours inférieurs de dessin, 109 cours de peinture d'après nature et d'après l'antique, 149 cours d'architecture, 45 sculpture statuaire, 37 sculpture d'ornemens, 13 peinture appliquée, 11 peinture de paysage et d'animaux, 3 gravure sur bois en 2 gravure sur métaux.

Onder deze leerlingen zijn 62 vreemdelingen, hoofdzakelijk Hollanders.

Het hooger kunstinstituut, wat een voortzetting is van het onderwijs aan de academie en tot welke toelating een examen wordt vereischt, telde 59 leerlingen.

Het was ook dit jaar dat hier in België het concours d'architecture voor den Prix de Rome plaats had waarvan de drie eerst bekroonden met name de heeren Camille van Daele van Gent, Arthur Smet en Léon Gras van Antwerpen, leerlingen waren van het instituut.

Als onderwerp was opgegeven een Casino met dépendances in een park van een badplaats aan zee. — Het was vooral het ontwerp van den eerstbekroonde, den heer van Daele, dat om zijn grootsche conceptie en zoo juist begrepen karakter verre uitblonk boven dat zijner mededingers waarom hem dan ook de eerste prijs werd toegekend, avec félicitations

Voorts heeft de Voorzitter van de Mij, in de voorafgaande vergadering van het Hoofdbestuur namens de Commissie van Redactie een eventuele opname in het B. W. eerst willen bespreken, ter voorkoming van mogelijke (!) bemerkingen van andere zijden: zoo ook of eerst de toestemming moest worden gevraagd van ontwerpers of wel, wanneer hun plannen door de bekroning het eigendom der gemeente Amsterdam zijn geworden, dit aan B. en W. moet worden gevraagd, enz.?

De Vice-Voorzitter, de heer W. J. de Groot, Onder-Directeur van P. W., deelde daarop nader mede, dat, naar hij vernomen had, een dergelijk verzoek ten stadhuis reeds was gedaan bij monde van den heer Ingenohl naar kon worden vermoed voor A. et A. en dat er geen bezwaren waren gerezen om de plannen te reproduceeren, tegelijk met het Juryrapport, dat van af 23 Juli in het bezit der Redactie was.

Maatregelen voor de uitvoering zijn toen onmiddellijk genomen! Dat is al!

du jury”, eene onderscheiding van groote beteekenis.

Zoals bekend, is het bouwkundig onderwijs ook aan deze academie uitsluitend klassiek en wordt dit over 't algemeen hier als het hechtste fundament voor verdere ontwikkeling beschouwd. Hoe dit zij, wanneer men het resultaat als thans weer beschouwt, of afgaat op het gehalte der architecten hier in verhouding tot dat van andere landen, dan valt het maar moeilijk te ontkennen dat er voor deze opvatting wel grond bestaat. Het vaak uiterst beschaafde werk van architecten in die school gevormd als b.v. een Beyaert, Blomme, Acker, of Morquet is ontegenzeggelijk van superieure kwaliteit. Hiermee wordt natuurlijk niet beweerd dat aan scholen van andere richting als b.v. St. Lucas, geen verdienstelijke architecten zijn gevormd en vermoedelijk nog wel zullen worden gevormd

Over den toestand van het bouwvak in 't algemeen en dien der Architecten in 't bijzonder.

Alhoewel het niet te ontkennen valt dat de Belgen over 't algemeen voor Kunst nog al gevoel hebben, getuige de drukke bezoeken aan de vele tentoonstellingen welke hier steeds plaats hebben en hunne belangstelling voor werken van eenige beteekenis op dit gebied, voeg hier nog bij dat er in alle klassen veel sympathie bestaat voor het beleggen van gelden in huizen en gronden, is het toch hier op heden, evenmin als elders naar ik geloof, voor de architecten een rooskleurige tijd te noemen en kenmerken zich de laatste maanden vooral, door een bijna volkomen gebrek aan werk, terwijl het weinige dat er dan nog is, hoezeer dit ook in strijd is met de bovengenoemde eigenschappen der Belgen, nog lang niet alles door architecten wordt uitgevoerd. Men zou, afgaande op de bouwaanvragen, voor stellig kunnen aannemen dat slechts $\frac{1}{5}$ gedeelte van de te veranderen of nieuw te bouwen huizen aan hun wordt opgedragen.

Van welke beteekenis deze toch wel droeve toestand ook voor de morele waarde van onzen stand is, behoeft ik stellig niet te omschrijven. Wanneer de strijd om het bestaan zoo moeilijk wordt, zoo zwaar thans voor velen, zijn de wapenen niet altijd even fijn gekozen.

Dat er echter van regeeringswege voor openbare werken

nog al credieten worden toegestaan, getuige het volgende staatje dat mij zoo juist in handen kwam en enkel betrekking heeft op het onteigenen van panden in Brussel als het gedeelte voor den Monts des Arts, dat voor de Gare Centrale en voor de hervorming van het quartier Isabelle, waarvan de twee eerste voor rekening van den Staat zijn en de laatste voor rekening der Stad is. Het luidt als volgt:

Voor het quartier van den Mont des Arts heeft de Staat voor onteigening reeds uitgegeven 13.946.429 francs en voor de Gare Centrale 14.539.053 te zamen 28.485.482 francs terwijl er nu nog te onteigenen zijn 8 punten voor den Mont des Arts en 145 voor de Gare Centrale.

Voor de onteigening in het quartier Isabelle is door de Stad reeds betaald 25 miljoen francs. Er is dus te zamen voor onteigening enkel in Brussel zelf, reeds uitgegeven 53.485.482 francs zegge 53 $\frac{1}{2}$ miljoen.

Voor de dadelijk voor uitvoering bestemde werken in Antwerpen is o.m. voor havenwerken, waarvan de aanbesteding den 20 Aug. c.k. zal plaats hebben, een crediet van circa 18 miljoen francs toegestaan.

Het zou niet moeilijk zijn deze opsomming nog aanmerkelijk uit te breiden, doch ik denk dat dit reeds voldoende is om te bewijzen dat de schuld van den benarden toestand waarin het bouwvak op heden verkeert, niet bij regering of stadsbestuur is te zoeken doch de oorzaak ook hier is een gevolg van de algemeene crisis in zaken, den stand der geldmarkt enz. Misschien zou er voor Antwerpen, op heden onder de meest beproefde behorende, als oorzaak nog aan kunnen worden toegevoegd het betrekkelijk groot gebrek aan goede en doelmatige bouwterreinen tegen wat billijken prijs.

Charité artistique. Door enkele mannen die het wel meenen is voor 8 Augustus een feest georganiseerd, ten voordeele van eenige liefdadige instellingen en waarvoor het stadsbestuur van Antwerpen een subsidie van fr. 5000 heeft toegestaan, dat even artistiek als liefdadig en feestelijk belooft te worden.

Op dien datum zullen namelijk eenige plezierjachten van Antwerpen naar Zeeland vertrekken, aan boord hebbende een twintigtal kunstschilders met het doel aldaar een achttal dagen schetsen te gaan verzamelen voor een in September te houden tentoonstelling waarvan de opbrengst zoowel van publiek verkoop der schilderijen als entrées, geheel ten voordeele is van eenige in Antwerpen bestaande liefdadige inrichtingen.

Tot meerder décor van dit overigens al reeds zoo schoon plan zullen den 15 Augustus deze artisten op 't feestelijkst worden ingehaald en zal er dan 's avonds met medewerking van Antwerpsche muziekgezelschappen een groot feest georganiseerd worden op het plaine des manoeuvres bestaande uit concerten, bal-champêtre, illuminatie en vuurwerk, terwijl een terugtocht naar de stad met fakkellicht en muziek met den dag zal besluiten. Het is waarlijk moeilijk het nuttige met het aangename op betere wijze te combineeren.

En zoo hebben wij dezen brief wederom geëindigd gelijk wij hem begonnen zijn, namelijk met de vermelding van een feest; laat ons hopen dat wat daartusschen ligt ook spoedig van een meer feestelijk aanzien wezen zal.

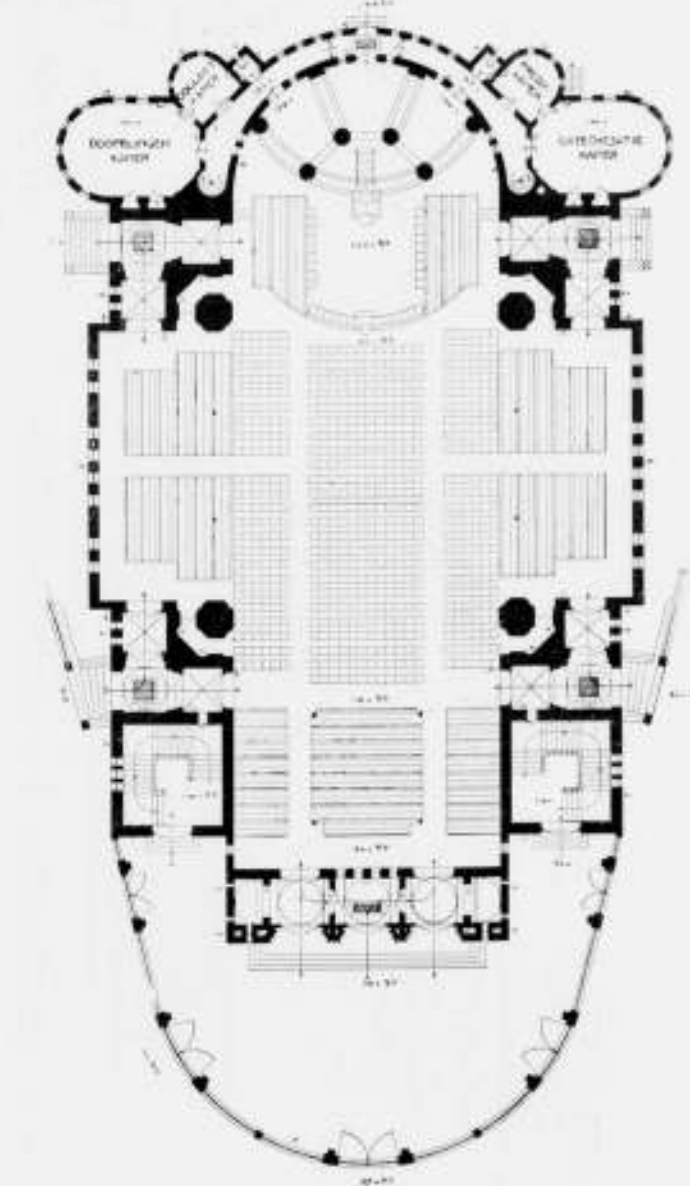
X. Y. Z.

DE KONINGINNEKERK TE ROTTERDAM.

Tengevolge van de voortdurende uitbreiding der stad bestond, nadat in het Noorden, Zuden en Westen door den bouw van nieuwe kerken reeds daarin was voorzien,

door belangrijke toename van leden van de Ned. Herv. Gemeente in het Noord-Oostelijk gedeelte der stad nog steeds groote behoefte aan een kerkgebouw.

Door de zeker meer dan vorstelijke gift van drie leden der Gemeente, die hun namen niet genoemd wenschten, werden gecommiteerden in staat gesteld eerst tot aankoop van het benodigde bouwterrein en daarna tot stichting van het kerkgebouw met al wat daarbij behoort (behalve het Orgel dat door vrijwillige bijdragen van vele leden der Gemeente werd bekostigd) over te gaan.

Plattegrond

Ondergeteekende ontving van gecommiteerden de eervolle opdracht tot het maken der plannen en het toezicht op de uitvoering daarvan.

Het terrein dat met medewerking van de Burgerlijke Gemeente van haar werd aangekocht, bleek, hoe eigenaardig ook van vorm, ongeveer een zeer langwerpige driehoek, door zijn ligging n.l. aan de voorzijde aan een klein plein en de beide langsche zijden aan een ruimen weg of singel met waterpartij, uitnemend geschikt te zijn.

Het kerkgebouw moest plaats verleen aan pl.m. 1700 ruime zitplaatsen; om hierin te voorzien waren galerijen noodzakelijk.

Voor een Hervormde kerk is zeker een van de eerste behoeften dat alle toehoorders den predikant kunnen zien en hooren; kolommen moesten daarom zoo niet geheel vermeden dan toch zoo min mogelijk toegepast worden.

Rekening houdende met bovengenoemde eischen en het

DE KONINGINNEKERK TE ROTTERDAM.

terrein voor den bouw bestemd, ontstond de hierbij gaande plattegrond, in hoofdzaak een langwerpig kruis aan de achterzijde door een half cirkelvormige abeis afgesloten.

Tot overspanning der ruimte zijn in het verlengde der muren, zoowel in de lengte als in de breedte, zandsteenen bogen aangebracht waarop de gevels van het verhoogde middenruim of centrum van de kerk zijn opgetrokken en tegen welke gevels de dakvlakken van de lagere afdekking der zijbeuken en abeis zich aansluiten; bovendien rust op deze bogen de kapconstructie in hoofdzaak bestaande uit twee elkander kruisende tralieliggers waarin voor het midden gedeelte de vier kielspanten zijn aangebracht en waarop met ondersteuning door enkele ondergeschikte spanten, de gordingen zijn aangebracht.

Voor afdekking van de zijbeuken zijn eenvoudig zware gordingen van de verhoogde gevels naar de zijgevels, zonder spanten, gelegd, door welke constructie een eenvoudige afdekking ontstond, zonder eenigen zijdelingschen druk op de muren en bovendien weinig van de ruimte in de kerk verloren ging.

De reeds genoemde zandsteenen bogen dragen alzoo den geheelen bovenbouw, de zijdelingsche druk dier bogen wordt opgeheven waar zij niet in het verlengde der hoofdmuren komen, door de torens en aangebrachte contreforten.

Om tot den plattegrond terug te komen: in de abeis zijn

aangebracht de preekstoel, het doophek en de kerkraadsbanken en achter boven den preekstoel, door zandsteenen pijlers en dito bogen ondersteund, de galerij waarop het orgel is aangebracht.

Onder de galerijen zijn banken en in het ruim z. g. n. klepstoelen aangebracht; in de drie vleugels over en op zij van den preekstoel zijn de galerijen aangebracht; beneden is plaats voor ruim 1200 en op galerijen voor 500 zitplaatsen. Als bijzonderheid mag worden vermeld dat ongeveer 1200 zitplaatsen geheel vrij zijn.

Achter de abeis zijn aangebracht de predikants-, catechisatie-, doopelingen- en ouderlingen-kamers, die door middel van een rondgaande gang tot de kerk toegang hebben, ook is van uit die gang de orgelgalerij te bereiken.

Vier ruime open portalen geven door acht vestibules toegang tot het middenruim van de kerk, aan de achterzijde is de toegang voor predikanten en doopelingen.

In beide torens, die den voorgevel flankeren, zijn ruime trappen tot toegang naar de galerijen aangebracht.

De hoofdingang, bestaande uit drie ruime portieken, is niet van de kerk afgenomen maar geheel buiten den voorgevel uitgebouwd.

Wat het karakter en den vorm van den bouw betreft is getracht een waardig, niet al te sober Protestantsch kerkgebouw te stichten, uitwendig zoo juist mogelijk weergevende

het inwendige van het gebouw, in vormen en versiering toegepast de constructies en materialen daarvoor het meest benodigd en geschikt.

Het geheel is uitwendig op een hardsteen basement opgetrokken van kleurige klinkers (Waalsteen) met op de hoogte der galerijen een met sectiel tegels versierden band van witte verblendsteen, welke witte steen eveneens is toegepast voor de montants van verschillende ramen, in de toppen voortgezet door zandsteen indecling.

Het hoofdportaal, als voornaamste toegang, is geheel van zandsteen, gelijk ook de indecling van het groote roosraam in den voorgevel; eveneens zijn verschillende constructie-deelen en versieringen van zandsteen terwijl alle afdekkingen van hardsteen vervaardigd zijn.

De beide torens, ongeveer 55 M. hoog, waarvan een met luidklok en de andere met uurwerk (waarvan de wijzerplaten geheel van sectiel tegels) van vierkant tot achtkant en ten slotte tot rond overgaande, zijn door met koper bekleedde spitsen afgedekt, waarop wij hopen dat spoedig het mooie groene oxyde zal komen, dat bij de daaronder aangebrachte kleuren van witte verblendsteen, sectieltegels in goud en wit, het effect zeker zal verhoogen.

Wat betreft het inwendige der kerk:

De wanden van verschillende portalen en vestibules zijn opgetrokken van witte verblendsteen op een borstwering van gele verblendsteen en afgedekt door kruis- en koepelgewelven, eveneens van witte verblendsteen.

De wanden van het inwendige der kerk, op een zandsteen plint, hebben een borstwering van witte verblendsteen, waarop om ramen en deuren een omlijsting, overeenstemmend met de indecling der ramen, van witte verblendsteen; op de hoogte der galerij is evenals buiten een band, doch

nu van witte en geel verglaasde steen aangebracht, waarin eveneens sectiel tegels met symbolische voorstellingen van de leer der Christelijke deugden, welke voorstellingen in de zandsteen bogen als vlak beeldhouwwerk worden voortgezet.

Tusschen de twee dubbele zandsteen bogen over de breedte van het plafond zijn gewelven van witte verblendsteen met toepassing van in goud gebakken steen aangebracht, waardoor een schoon en rijk effect bereikt wordt.

De muren voor zoover niet van verblendsteen, zijn in licht grijzen toon afgeschuurd; als overgang van het muurwerk naar het plafond is in verglaasde steen en sectiel tegels een fijn kleurige afsluiting aangebracht.

Het plafond, de drie zijvleugels als tongewelf, de absis als half koepelgewelf en het midden als stergewelf, is gemaakt van Am. greenenhout, in het midden van het plafond, ter hoogte van 20 M., is een groot, open ventilatie roset aangebracht, dat met de vele andere onder de galerijen en de openslaande deelen van de ramen ruim gelegenheid geeft tot ventilatie.

Alle deuren, zoowel buiten als binnen, zijn van blank taakhout, voorzien van sierlijk gesmeedde hangen, met al het andere kunstmeed- en koperwerk geleverd door de firma F. W. Braat te Delft; eveneens is de borstwering van de galerij van taakhout vervaardigd.

Het glas in lood in de ramen is geleverd door den heer J. L. Schouten te Delft en draagt door het schoone kleurspel niet weinig bij tot stemming en luister van het gebouw, evenals de verschillende sectiel en andere tegels van de firma Thooft en Labouchère te Delft.

De preekstoel op een voetstuk van Caensteen, waarin gelegenheid om het doopvont te plaatsen, is evenals alle

banken in het ruim en de afsluiting van het doophek, van blank taakhout vervaardigd.

In het ruim zijn de z.g.n. klepstoelen in kleur van palisanderhout, wat tegenover het taakhout een aangename afwisseling geeft.

De kerk wordt des avonds electrisch verlicht en is 's winters verwarmd door stoom onder lagen druk, wat beide uitstekend voldoet; eveneens worden de windbalgen van het orgel electrisch gedreven.

De bouw der kerk met grond, meublement, enz. kost ongeveer f 500.000; deze bouw door de heeren N. Tinbergen en Zoon aangenomen, werd op uitstekende wijze uitgevoerd en opgeleverd, wat in alle opzichten van allen die aan het gebouw medewerkten of leverden mag worden gezegd.

Mag het werk in vele opzichten de goedkeuring van velen wegdragen, zoo is dat, behalve aan de toewijding en ijver van teekenaars en opzichters, voornamenlijk te danken aan de buitengewone toewijding, groote bekwaamheid en werkkraft van mijn vriend en medewerker, den heer M. Brinkman,

P. HOOJKAAAS JR.

OUDE BOUWKUNST IN HOLLANDS NOORDERKWARTIER.

Door A. W. WEISSMAN.

(Vervolg van bladz. 547.)

In de middeleeuwen was het gebruikelijk om het koor van het overige der kerk af te scheiden. Gelijk ik reeds opmerkte werd overal in die kerken, welke slechts een betrekkelijk kleine koornis hadden, de behoefte gevoeld, door een afscheiding van een deel der middenbeuk meer ruimte te krijgen.

Het dus gevormde koor werd dan aan de noord- en zuidzijde van koorbanken voorzien en aan de westzijde door een koperen of eikenhouten hek afgesloten.

In de St. Laurenskerk te Alkmaar is de geheele inrichting van het koor bewaard gebleven. Ter plaats van het hoogaltaar ziet men een soort van tombe, die in eikenhout is

uitgevoerd en den stijl van ongeveer 1540 vertoont. De hoeken prijken met vier gesneden kolonnetten. Aan de zijden der tombe is het wapen van Holland geschilderd, met engelen als tenants. Ofschoon dit schilderwerk door onbekwame handen werd hersteld is toch het karakter van de eerste helft der 16e eeuw nog waar te nemen. De tombe wordt gedekt door een zerk van witte steen, waaronder een deel van het stoffelijk overschot van Graaf Floris V rust, gelijk het 15e eeuwse opschrift, om het wapen van Holland geplaatst, zegt. In de 17e eeuw heeft men er jaar en dag van den moord op den graaf bijgevoegd.

De koorbanken te Alkmaar zijn in laat-Gothischen trant bewerkt, doch zij missen het rijke snijwerk, dat in dien tijd dikwijls gemaakt werd. Zelfs de misericordes aan de onderzijde der zittingen zijn maar eenvoudig geprofileerd. Het eikenhouten koorhek is te Alkmaar nog wel aanwezig, doch in eenigszins anderen vorm dan het oorspronkelijk had. De beide deuren toch, die aanvankelijk het tweede en vierde der vijf vakken hebben gevormd, zijn nu vastgemaakt en in de twee middenste vakken geplaatst. Tegen de stijlen van het hek zijn uiterst rijk gesneden laat-Gothische fielen aanwezig. De spijlen schijnen niet meer de oorspronkelijke; zij worden verbonden door rijke traeceringen, waarboven zich lijstwerk bevindt, dat door fielen wordt bekrond. Zes dezer fielen hebben een laat-Gothisch karakter; de drie overige zijn in Renaissance stijl.

Te Enkhuizen bleef alleen het koorhek over. De banken en de overige afscheidingen zijn daar verloren gegaan. Het koorhek te Enkhuizen is het fraaiste voortbrengsel van Nederlandsche houtsnijkunst uit de 16e eeuw, althans in sommige zijner deelen. Het bestaat uit zes vakken, die door pilasters op pedestallen van elkander gescheiden worden en die een hoofgestel dragen. In ieder vak rust een boogveld op imposten. Vroeger werden deze boogvelden door koperen spijlen gesteund, die thans door onooglijke zinken pijpjes vervangen zijn. De deuren in het tweede en vijfde vak, bevinden zich nog op haar oorspronkelijke plaats.

Niet al het snijwerk vertoont dezelfde hand. De bekwaamste kunstenaar was degeen, die de groote paneelen der borstwering benevens het derde, vierde en vijfde der bovenste friesversieringen sneed. Ieder dezer paneelen en friesen is verschillend van compositie; op het geestig gesneden bladwerk komen vogels, kinderen en dergelijken in de meest verschillende houdingen voor. In het bijzonder de behandeling van het naakt is voortreffelijk. Het jaartal 1542, op een der paneelen aangebracht, geeft den tijd der vervaardiging aan.

Het werk van een tweeden meester herkent men in de paneelen der tympans aan de oostzijde, twee hoekvullingen aan de westzijde, benevens de kapitelen met engelfiguren versierd. Ook dit is fraai snijwerk, doch minder geniaal dan het eerste.

De friesen boven de paneelen der borstweringen, waarvan een het jaartal 1572 vertoont, zijn dertig jaar later dan de eerste houtsnijwerken gemaakt, en verraden een andere hand en stijl. De tweede fries is een 17e eeuwse navolging. De overigen zijn wel goed gecomponceerd, doch minder fraai uitgevoerd dan de paneelen.

Een vierde houtsnijder meent ik te herkennen als maker der vullingen van de pilasters. Ofschoon goed gecomponceerd heeft het snijwerk iets scherp.

De bovenste friesen aan de oostzijde benevens de eerste, tweede en zesde friesen boven de pilasters aan de westzijde zijn nauw verwant en derhalve het werk van een vijfden kunstenaar, die beter wist uit te voeren dan te ontwerpen.

De eigenaardig bolle vormen van het ornament op de

pedestallen wijzen op een zesden houtsnijder. De zevende houtsnijder had Michelangeleske neigingen, wat uit de figuren der vier Evangelisten, Mozes en Jozua, in de bogen aan de westzijde gesneden, blijkt. Deze forsche reliefs, ofschoon meesterlijk behandeld, vallen toch uit den toon van het geheel. De meer vlakke behandeling, die de paneelen aan de oostzijde vertoonen, ware ook hier gewenscht geweest.

Na de Hervorming, toen een koorafsluiting eigenlijk geen zin meer had, bleef men er zoo aan gehecht, dat, als de oude vervallen of vergaan was, een nieuwe gemaakt werd. Zoo bezit de kerk te Medemblik er een van omstreeks 1600, met Dorische pilasters en gedraaide spijlen, waarboven gelezen wordt:

't Mishruyck in Godes Kerck allengskens ingecomen
Is alhier wederom Anno 1572 afgenomen.

In 1642 werd het koorhek der Noorderkerk te Hoorn vernieuwd, en toen, in 1602, dat van de Kerk te Edam met al de overige meubelen door brand was verwoest, kwam er een ander voor in de plaats, dat Palladiaansche vormen vertoont en dus omstreeks 1630 zal zijn vervaardigd.

Het eikenhouten koorhek te Monnikendam is een werk der 16^e eeuw. Op twee der balusters vindt men de jaartallen 1562 en 1563, doch de stijlen, omljstingen en bekroning zijn nog volkomen Laat-Gothisch en moeten dus uit vroeger tijd afkomstig zijn. De behandeling herinnert aan die der afsluitingen aan de oostzijde van het koor der St. Bavokerk te Haarlem. Doch de Haarlemsche houtsnijder was een veel bekwaam kunstenaar dan die welke te Monnikendam heeft gewerkt.

De banken, in de kerken van Hollands Noorderkwartier aanwezig, zijn daar, gelijk te Legripen is, na de Hervorming geplaatst. Een enkele maal vindt men echter een bank uit vroegeren tijd, bijvoorbeeld in de kerk te Edam. Misschien is die bank uit den brand van 1602 gered of werd zij uit een andere kerk overgebracht. Karakteristiek voor zulke banken zijn de vullingen der paneelen, waarvoor opgerold en gebogen leder het model schijnt geweest. Dergelijke paneelen, doch wat rijker behandeld, heeft ook een bank der Zuiderkerk te Enkhuizen. Een 16^e eeuwse wenteltrap in de Noorderkerk te Hoorn is er eveneens mede versierd.

Jacob van Campen heeft de banken in de St. Laurenskerk te Alkmaar ontworpen, en daarbij de Jonische orde benevens de festoenen toegepast, die hij ook aan het Mauritshuis in den Haag had gebruikt. Meestal zijn de banken echter eenvoudiger, zooals die te Medemblik en te Edam.

Dat de kerken vóór de Hervorming gebrandschilderde glazen hadden, is zeer waarschijnlijk. Heeft men er zich, na 1578, toe bepaald, alleen die voorstellingen, welke aanstoot gaven, weg te nemen, de 17^e eeuw begon de glazen te verwaarloosen, zoodat reeds in de 18^e eeuw wat nog over was in zulk een staat verkeerde, dat het moest worden verwijderd.

Maar toen in 1602 de kerk te Edam verbrand was en haar gebrandschilderde glazen verloren waren, stelden de besturen van land, steden en colleges er een eer in, nieuwe vensters te schenken ter vervanging van de oude. Op deze wijze had ook de St. Janskerk te Gouda haar beroemde glazen gekregen; later zouden ook de kerken te Egmond op den Hoef, Schermerhorn en de Rijk dus bedacht worden.

De vensters te Edam werden tusschen 1606 en 1625 gemaakt. Toen stond de glasschilderkunst wel niet meer op de hoogte, die zij in de 16^e eeuw bereikte, maar zij wist toch nog fraai werk voort te brengen. Had de oude techniek zich van verschillend gekleurd glas, dat door lood verbonden werd, en dus eigenlijk een mozaïek vormde, bediend, de meesters der 17^e hielden hier niet streng meer aan vast,

daar zij de kunst verstonden, verschillende kleuren op een stuk glas aan te brengen. Het inbranden der kleuren is echter niet altijd met de vereischte zorg geschied. Daarvoor levert het glas, door de stad Dordrecht aan de kerk te Edam geschonken, het bewijs, want hier is de verf grootendeels verdwenen.

Baldadigheid en storm hebben menige ruit vernield, zoodat herstel der glazen zeer gewenscht is. Maar dit herstel dient niet aan de eerste de beste fabriek, doch aan een fijn voelend man als J. L. Schouten te Delft opgedragen te worden. Hoe gemakkelijk een restauratie al de charme kan doen te loor gaan ziet men aan het venster van den zuiderkruisbeuk, dat een kwart eeuw geleden onder handen is genomen.

Het zou mij te ver voeren, ook over de grafzerken, in de kerken van Hollands Noorderkwartier aanwezig, wat mede te deelen. Onder die zerken komen er voor, die hooge kunstwaarde hebben, of die om haar opschrift de aandacht verdienen.

Ik hoop er echter in geslaagd te zijn, mijn lezers eenig denkbeeld van de belangrijkheid der kerken in de Noord-Hollandsche steden te hebben gegeven. Wie daar eens mocht toe in de gelegenheid zijn, moet niet verzuimen, deze gebouwen te bezoeken.

AFDEELING ARNHEM VAN DE MAATSCHAPPIJ
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Excursie op Vrijdag 3 Juli naar het Landgoed Middachten.

Tegen half drie ongeveer bevonden zich een vijftigtal excursionisten, waaronder enkele heeren en een zeer groot getal dames intrudees, in de Middachter Allee.

Nog geheel onder den indruk van deze imposante gewelfde basiliek van reusachtige beukenstammen, kreeg men weldra het kasteel in het gezicht; dit is geheel door water omgeven. Op de gewelfde boogbrug voor den hoofdingang werd het gezelschap verwelkomd door den heer Ruys, rentmeester van het landgoed.

Onder zijn geleide werd een aanvang gemaakt met het bezichtigen van de gelijkstraats gelegen hoofdverdieping van het kasteel.

De voorhal, waardoor men binnentreedt, sluit onmiddellijk aan bij het in het plattegrond ellipsvormig trappenhuis, de centrale middenruimte van het gebouw. De lengteas bedraagt ongeveer 10 M. en de breedte 8 M.; ter zijde liggen de beide traparmen, waartusschen een gang leidt naar de in de as van het gebouw gelegen groote zaal.

Beide trappen voeren naar een gang op de eerste verdieping om den ovaalvormigen middenbouw aangebracht en waarop alle kamers van de eerste verdieping uitkomen.

Boven de trapleuning sluit eene geornamenteerde frieslijst de wanden van het trappenhuis af; een achttal pijlers, waartusschen boogvormige afgedekte openingen die het daglicht toegang geven tot den gang op de eerste verdieping, draagt de sterk gelede kroonlijst waarboven een achthoekige lantaarn is aangebracht.

Dit trappenhuis is naar ons voorkomt een toonbeeld van voorname binnenarchitectuur; als men zich niet stoort aan enkele barokke versieringsvormen, zal niemand ten toder bewondering aan deze fraaie conceptie kunnen onthouden.

Vooraf wordt men getroffen door de mooie belichting; het licht is zeer voldoende en van verrassende werking. Naar schatting is het staande lichtoppervlak van de 6 zijden der achthoekige lantaarn niet grooter dan 10 M².

Onze hedendaagsche bouwverordeningen, die volgens den wil der woningwet zorgen voor ruime toetreding van licht en lucht van tot bewoning bestemde ruimten, zouden naar ik meen het maken van zoo gering lichtoppervlak niet toestaan.

Zoo ergens, dan kan men bij dit zoo voortreffelijk belicht interieur inzien hoe zeer het noodig is dat de architecten hun invloed gaan aanwenden, om te verkrijgen dat verschillende draconische

en voor de volksgezondheid absoluut zonder waarde zijnde bepalingen in de bouwverordeningen gewijzigd worden.

De woningwet is gemaakt enkel en alleen om de volksgezondheid te bevorderen, de gemeentelijke bouwverordeningen, voor een goed deel naar het voorbeeld der Amsterdamsche en gelijk deze, blijkbaar zonder medewerking van bouwkundigen ontworpen, streven hun doel vaak voorbij en bevatten vele bepalingen die de architecten met recht een doorn in het oog zijn.

De lezer vergeve ons deze ontboezeming maar men komt daar als van zelf toe als men, onder den indruk van deze meesterlijk belichte ruimte, vergelijkingen gaat maken met moderne interieurs.

Zooals gezegd, zijn alle zalen om het trappenhuis gegroepeerd; van uit de voorhal werden wij geleid naar het rechts aangrenzende vertrek dat, boven een lambrizeering van eikenhout, een wandbetimmering van hetzelfde materiaal heeft, waardoor wand-schilderingen worden omsloten. Door een deuropening in een binnenmuur, ter dikte van niet minder dan 1,36 M., komt men in een tweede zaal met mooie eenvoudige wandbetimmering, waarvan de velden bekleed zijn met groen zijden stof; boven de deuren zijn schilderstukken aangebracht.

Van hieruit komt men in de voornaamste zaal, in de as van het gebouw gelegen. Is de plattegrond van het gebouw zeer regelmatig, niet minder is dit met den tuinaanleg het geval. Van uit de achterzaal heeft men een verrukkelijk uitzicht op het daar achter, aan de overzijde van het water, aangebrachte bloempartierre. Geheel naar Fransch voorbeeld aangelegd, met fraai geteekende arabesken van palmgroen met paneelen van eenkleurige beplanting, zijwaarts heel even opgelicht door moderne gemengde bloemstukken, waarachter hooge beplanting, heeft men hierdoor van uit de zaal en het balkon een verrassend uitzicht. Dit wordt nog verfraaid door het schoone Geldersche landschap op den achtergrond.

Vanaf het balkon achter de middenzaal kan men het meest genieten van de grootsche tuinarchitectuur, die men wellicht niet op een tweede plaats in ons land zal aantreffen.

Voor de afwisseling en ter verkrigting van een mooien achtergrond voor de vele schilderijen is de wandbekleding in de middenzaal van roode zijde. Men vindt hier fraaie historische portretten, o. a. van den Stadhouder-Koning Willem I en van den eersten hertog van Portland; zooals men weet was deze graaf Bentinck een van de voorvaders van den tegenwoordigen bezitter van dit landgoed.

De vierde zaal is van eene blauwe wandbekleding voorzien; al rondgaande betreedt men daarna de vijfde zaal met gele wandbekleding. Deze kleur is waarschijnlijk gekozen omdat het verlicht oppervlak hier kleiner is dan bij de andere zalen, misschien ook weer met opzet klein gehouden, om eene getemperde belichting te verkrijgen van het koepelvormig plafond dat deze achthoekige ruimte afdekt; deze zaal dient tot bibliotheek en muziekzaal.

Van de 6^e of laatste zaal wijkt het plafond af van die der vorige zalen.

Het bestaat nl. uit een vakwerk van eikenhout, waartusschen velden van wit pleisterwerk; alle overige plafonds missen deze indeeling en zijn geheel wit en met paneellijsten, volgens onze hedendaagsche opvattingen te zwaar versierd, terwijl ook ornamentwerk is aangebracht.

De geheele binnenarchitectuur treft door zijn nobel karakter; zij is juist zooals men die in een vorstelijke woning denkt zonder overlading, maar met fraaie schoorsteenen, spiegels, schilderstukken, tapijten, porcelein, goudleer, fraai bewerkte metalen lustres, kristallen kronen en wat al meer geschikt is een lust der oogten te zijn, de vitrines en de bibliotheekkasten met haren kostbaren inhoud niet te vergeten.

De aankleding der vensters was zeer eenvoudig zonder eenige opsmuk.

Men kon het den bezoekers aanzien hoezeer zij genoten bij het zien van deze interieurs, die zoo geheel anders zijn dan museum interieurs, echt van het begin tot het eind, kostbaar maar niet overladen; men voelde hier te zijn in de vorstelijke woning van een geslacht, dat sinds eeuwen zijn tradities huldigt, niet in het minst door het in tact houden van wat de kunstzin van vroegere tijden voortgebracht heeft.

De moderne tijdgeest heeft met zijn leelijke producten op kunst-industrieel gebied hier geen dissonanten tweeg gebracht.

Wel heeft de zin naar het rationeelisme hier zijn goeden invloed niet gemist; al het houtwerk is sinds betrekkelijk korten tijd van de verflagen ontdaan, en prijkt thans weer in zijne warme diep-bruine kleur.

Na ons tot hiertoe rondgeleid te hebben, onderwijl allerlei

wetenswaardigs mededeelende, moest de heer Ruys afscheid van ons nemen.

De Vice-Voorzitter van de Afdeling, de heer A. R. Freem, dankte hem ten eerste voor de bereidwilligheid waarmee hij de afdeling had voorgelicht en verzocht den heer Ruys den beleefden dank van de afdeling te willen overbrengen aan den graaf van Bentinck.

De heer Ruys beloofde dit en wees voor het verder bezichtigen van het sous-terrain een bediende aan, de bezichtiging van de vertrekken van de eerste verdieping kon niet toegestaan worden.

De vertrekken van het sous-terrain waren allen overwelfd en bevatten aan keukens, voorraadkamers enz. al wat voor eene vorstelijke huishouding vereischt wordt; het is duidelijk dat de bezichtiging van dit gedeelte zeer in den smaak viel bij de dames excursionisten. Het gebouw verlatende kon men nu overgaan tot eene rustige beschouwing van het uitwendige.

Bijkens het opschrift in den gevel DC I DCLXXXVII is het gebouw in zijn huidige vorm er een uit het laatste van de 17^e eeuw.

Het voorfront geeft een mooi specimen van Hollandsche barok-architectuur. Zonder overlading weet de in witte zandsteen uitgevoerde pilaster-architectuur en de omljsting van deuren en ramen te bekoren. Overigens is weinig bouwkundige versiering aan het gebouw toegepast, waardoor de versiering van de middenpartij des te sterker uitkomt. Het fronton boven het middenraam wordt geheel ingenomen door een groot gepolygomeerd geslachtswapen.

Van af den beganen grond tot de waterlijn is het metselwerk van den onderbouw sterk naar buiten hellend uitgevoerd; dit geeft een forschen indruk, waartoe de degelijke uitvoering van het metselwerk, zooals van de meeste gebouwen van dien tijd, veel bijdraagt.

Sommigen meenden dat deze gevel eene bekleding was van eene oudere kern; de aanwezigheid van de zeer zware binnenmuren gaf hun o. a. grond tot deze onderstelling; het heeft mij ontbroken aan tijd en heb daarom geen inlichtingen daaromtrent kunnen inwinnen. Merkwaardig is ook, hoewel passend in de opvatting van het laatste der 17^e eeuw, dat het trappenhuis met zijn lantaarn, uitwendig slechts even zichtbaar is.

Waarschijnlijk is dat gedaan omdat de doorvoering van de koepel tot boven de hooge dakschilden uit, eene ruimte zou scheppen veel hooger dan voor het interieur gewenscht is.

Rustig en voornaam ligt het kasteel in den breeden vijver, zware muurdammen worden afgewisseld door lichte ramen en met zware kozijnen, die de openingen met witte banden ferm contoureren, de kroonlijst, ook geheel wit gehouden, is boven de lisenen en bij de uitgebouwde gedeelten door middel van consoles uitgebouwd; overigens geheel onversierd, van het forsche dak de overgang vormend met het stil grijs metselwerk. Deze groote rust waardeert men bij een rondwandeling door den uitgestreken tuinaanleg om den vijver; men voelt dat hier tuinaanleg en gebouwen samenwerken. Want ook de tuinaanleg is in groote lijn eenvoudig en daardoor, ondanks de enorme afmetingen, overzichtelijk gehouden. Voor afwisseling is gezorgd door fraaie beplanting, door den bodem plaatselijk te verdiepen of te verhoogen heeft men effecten bereikt die zonder de groote lijnen te onderbreken, toch een afwisselende werking veroorzaken.

Een keur van zeldzaam fraaie en goed verzorgde planten viel op de tuinaanleg te bewonderen; bij elk onderdeel was het duidelijk dat het oog van een bekwaam tuinarchitect de bloemisten leiding gaf, nergens zag men dissonanten.

Is de geheele aanleg kennelijk naar Fransch voorbeeld geschied, in de beplanting valt een zeer sterke Engelsche invloed op te merken. Bij het verlaten van het park werd het oog gebouwd door de dienstgebouwen en stallen die den toegang begrenzen. Uit een vroeger tijdperk, en daardoor wat minder gaaf, allerschillerachtigst begroeid, mooi van kleur en silhouet, vormen deze gebouwen tegen den hoogen achtergrond van de Middachter beuken allen een hoogst romantisch geheel, dat sterk contrasteerde met de monumentale opvatting van kasteel en park.

Te ruim 5 ure was de bezichtiging geëindigd, sommigen hebben den parkaanleg door gebrek aan tijd niet kunnen bezichtigen; onder hen behoorde ook de vice-voorzitter. Bij zijn heengaan richtte deze, in welgekozen woorden, een toespraak tot de excursionisten, vooral de dames werden aangespoord in het vervolg weer in zoo flink getal op te komen.

Zij die minder gehaast waren hebben bij den omgang in het park genoegens gesmaakt door een beschrijving hoogst moeilijk te vertolken. Genoegens even hoog stemmend als de wandeling door de Middachter Allee naar het wonderschoon gezicht op den IJssel bij het hotel „de Engel” waarmee de excursie besloten werd.

CONGRES VOOR MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

De eerste congresvergadering, belegd door den Nederlandschen Bond van Technici, had plaats 1 Augustus in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Medewerking tot dit congres hadden toegezegd de volgende vereenigingen: de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, de Ver. tot bevordering van de Vakopleiding van Handwerkslieden in Nederland, de Ver. van Bouwkundigen in Nederlandsch-Indië, het Genootschap „Architectura et Amicitia“; de Nederlandsche Aannemersbond; de Bond van Directeuren van Ambachtsscholen in Nederland; de Bond van Waterbouwkundige Ambtenaren in Zeeland, de Vereeniging van Opzichters voor het Stoomwezen, de Bond van Opzichters bij den Dienst van Weg en Werken der S.S.; de Vereeniging van Vakschoolleeraren en leerzessers in Nederland, de Bond van Ned. Architecten en de Vereeniging van Gasfabrikanten in Nederland, welke op een enkele na, door afgevaardigden vertegenwoordigd waren; voor de Maatschappij tot Bev. der Bouwk. waren aanwezig de heeren: J. A. Mulock Houwer, W. F. C. Schaap en J. Gratama.

De voorzitter van den Bond van Technici, de heer H. J. Hendrikse opende de vergadering en wees op het groot aantal technici in Nederland. Uit de laatste beroepstelling (1899) blijkt dat er in de grootindustrie ± 200.000 en in de diverse ambachten ± 300.000 zijn, totaal dus ± 500.000, welk aantal slechts door de landbouw (mannen en vrouwen) wordt overtroffen, nl. met 570.000. In verband hiermede wees spreker op de groote betekenis, die de technische groep heeft als voortbrengers van den nationalen rijkdom. Vandaar dan ook de pogingen zoowel van de betrokkenen als van regeering en volksvertegenwoordiging om het technisch onderwijs te bevorderen. Slaan we echter de staatsbegroting na van 1908, zoo blijkt de totale begroting te zijn bijna 195 mill.; hiervan is bijna 1,5 mill. voor technisch onderwijs bestemd, of 3,4% der totale staatsuitgave! Zeer zeker een bedrag niet in overeenstemming met de belangrijkheid van het onderwerp. Van die kleine 1,5 mill. komt 53 1/2% ten bate van het Hooger, 42 1/2% van het Lager en 3 1/2% van het Middelbaar technisch onderwijs.

Deze 3 1/2% of f 50000 bestaat uit 3 subsidien, nl.: f 24000 aan de Textielschool te Enschede, f 15000 aan de Academie van Beeldende kunsten en Techn. wetenschappen te Rotterdam en f 12000 aan de Kweekschool voor Machinisten te Amsterdam.

Neemt aan dat van de ± 50000 technici in Nederland ± 10000 in de termen zouden vallen een opleiding te krijgen aan een M. T. S. zoo kan men ziedende dat 0,03% van het budget van den Nederlandschen staat is uitgetrokken voor dit onderwijs, zonder tegenspraak te duchten, zeggen; dat ook de technische middenstand niet weinig in de verdrukking zit.

De oorzaak hiervan is mede te zoeken in de weinige kennis en waardeering, die men buiten technische kringen van technischen arbeid heeft, terwijl tevens gebrek aan eenheid van inzicht omtrent technische opleiding reden is geweest van de stille begrafenis, die het wetsontwerp Knijper, betreffende het oprichten eener middelbare school, heeft gehad. Spreker verheugde zich, dat de verschillende technische groepen uit Nederland op het congres vertegenwoordigd waren, en dat de minister zich door den inspecteur van het M. O. de heer H. J. de Groot zou doen vertegenwoordigen.

Voorgesteld werd in het congresbestuur te doen vertegenwoordigen den Bond van Technici, waarvoor aangewezen werden de heeren H. J. C. Haver en W. M. Gabriëls, de Mij. tot Bev. der Bouwk. met den heer J. Gratama, en de Ver. tot Bev. van de Vakopleiding van Handwerkslieden in Nederland met den heer de Herder, welke heeren hunne benoeming aanvaardden.

Daarna droeg de heer Hendrikse het voorzitterschap van het congres over aan den heer H. J. C. Haver, voorzitter van de M. T. O.-commissie nit den bond.

Deze voorbereidingscommissie, samengesteld uit de heeren Th. A. H. van Harderwijk en C. Zander, voor de Vereeniging tot bevordering van de vakopleiding van handwerkslieden in Nederland, en de heeren W. M. Gabriëls en H. J. C. Haver, voor den Bond van Technici, had de volgende vraagpunten ontworpen:

1. Wat is te verstaan onder middelbaar technisch onderwijs?
2. Bestaat in ons land aan goed geregeld middelbaar technisch onderwijs behoefte?
3. Moet dit middelbaar technisch onderwijs gegeven worden in een centrale middelbare technische school — al of niet van rijkswege? — of in meerdere kleine scholen in verschillende deelen des lands?

4. Dient als eisch van toelating tot een middelbare technische school als norm te worden aangenomen, eene algemeene kennis, ongeveer gelijkstaande met die welke verkregen kan worden door het afloopen eener Hoogere Burgerschool met 3 jarigen cursus?

5. Dient als voorwaarde van toelating tot een Middelbare Technische School mede aangenomen, eene voorafgaande praktijk? Zoo ja, moet deze praktijk in fabriek of werkplaats zijn verkregen of wel b.v. op eene ambachtsschool, en hoe lang moet in beide gevallen deze praktijk minstens geduurd hebben?

6. Moet het onderwijs op de Middelbare Technische School zoodanig worden ingericht dat:

a. het praktisch werken tijdens het bezoek kan geschieden en zoo ja, moet dit dan op de Middelbare Technische School zelve plaats hebben of moet b.v. door avondcursussen gelegenheid worden gegeven overdag in de praktijk werkzaam te zijn?

b. door het instellen van semester- of trimester-cursussen theorie en praktijk elkaar kunnen afwisselen?

c. dat het een doorlopenden cursus vormt;

7. Wat moet het onderwijs aan een Middelbare Technische School omvatten en over hoeveel studiejaren dient het verdeeld te worden.

8. Moet eene inrichting voor Correspondentie-Onderwijs aan de Middelbare Technische School verbonden worden?

9. Moet het onderwijs aan de Middelbare Technische School kosteloos gegeven worden of moet het naar draagkracht bepaald worden, met beschikbaarstelling van studieuren?

10. Is het gewenscht dat technische organisaties van werkgevers en werknemers invloed wordt toegekend in het bestuur der Middelbare Technische School, zoo ja, op welke wijze?

11. Moet er op gerekend worden dat uitmuntende leerlingen van het Lager Technisch Onderwijs eventueel het Middelbaar Technisch Onderwijs kunnen volgen en leerlingen, die uitblinken bij het Middelbaar Technisch Onderwijs eventueel het Hooger Technisch Onderwijs volgen?

Besloten werd geen stemmingen te houden over deze verschillende vragen, maar alleen van gedachten te wisselen. Een stenografisch verslag werd gemaakt en zal in druk aan de leden van het congres worden rondgestuurd; hierdoor heeft men de gelegenheid nog eens rustig aan het voor en tegen te denken, kan het gesprokene bezinken en zullen op een zde in begin September te houden congresvergadering de conclusies getrokken worden en de denkbeelden van meerderheid en minderheid beide ter kennis worden gebracht van regeering en volksvertegenwoordiging.

Daar we dus later op de besluiten terug komen, kunnen we nu kort zijn in het verslag en alleen vermelden de bespreking van de belangrijkste punten.

Bij vraag 3 was het congres algemeen van oordeel dat een centrale M. T. S. geen voorkeur verdient; over het aantal kleinere scholen bestond enig meningsverschil; de heer Jos. Cuypers pleitte voor vele kleine scholen, in verband met het getal leerlingen van 5000, dat hij schatte behoefte te hebben aan M. T. O.; hiervoor ± 100 leeraren, die een vruchtbaar veld zullen vinden in vele kleinere scholen. De heer Hendrikse achtte dit aantal overdreven en daarom enkele grootere scholen meer gewenscht.

De vraag: scholen van rijkswege of door het particulier initiatief lokte een langdurig debat uit. De voordeelen van Rijkscholen: rechtspositie, goede salariering, pensioneerig, werden besproken tegenover het door enkele heeren geopperde bezwaar: dat ambtenaren in den Haag vaak minder goed kunnen oordeelen over de belangen van het onderwijs, dan belanghebbenden ter plaatse. Het particuliere initiatief moest niet afgesneden zijn, daar er thans overal in den lande onder de burgerij belangstelling voor het M. T. O. is ontstaan, daarenboven geeft het particulier initiatief, mits goed geleid, eene goede locale toewijding en belangstelling voor het onderwijs; herinnerd werd, dat de Ned. Aannemersbond kort geleden besloten had zelf een school op te richten en pleitte de heer De Vught sterk voor het particulier initiatief. Van andere zijde werden echter voorbeelden aangehaald, hoe bij het overheerschen van de particuliere macht het onderwijs meer dan eens een treurig bestaan heeft gehad en werd in verband hiermede de eerste ambachtsschool herdacht.

In het algemeen was het Congres voor Rijkszorg, en voor particulier initiatief met ruime regeeringssteun.

Bij vraag 5 werd algemeen aangenomen, dat praktijk dient vooraf te gaan aan de toelating voor de M. T. S., terwijl tevens de ambachtsschool-praktijk niet gelijk gesteld werd met werkplaatspraktijk en werd aan deze laatste de voorkeur gegeven.

Bij vraag 6 werd door velen het standpunt verdedigd, alles

buiten het M. T. O. te houden, wat daarbuiten geleerd kan worden; zoo ook de praktijk; hoe de verhouding precies tusschen praktijk en theorie zou moeten zijn, was nog niet uit te maken en hing veelal af van de resultaten in de toekomst te verkrijgen; ook plaatselijke omstandigheden waren van invloed; ditzelfde geldt tevens voor den duur en de verdeling van den cursus.

Bij vraag 11 werd duidelijk en algemeen het standpunt ingenomen, dat er geen direct verband is tusschen het H. T. O. en het M. T. O.; de M. T. S. bestaat op zichzelf, geeft een afgeronde opleiding; wil een uitmuntende leerling de Techn. Hoogeschool bezoeken en examen doen, zoo staat die weg hem open door eerst het eind-examen H. B. S. met 5-jarigen cursus af te leggen.

INHOUD VAN TÛDSCHRIFTEN

Architectuur no. 31. De Damprijsvraag (met reproducties naar eenige ontwerpen) door A. van Baalen. Schrijver vindt dat over het algemeen de architectonische waarde der bekroonde ontwerpen op een laag peil staat; er zijn bij de ingezondene betere. De prijsvraag is kleintjes opgesteld, voor de dubbeltjes. „Wat zal de drijfveer worden: Alleen in hoofdzaak den Dam waardig af en in te sluiten of... alleen de dubbeltjes?“

In een naschrift een protest tegen het „Bouwkundig Weekblad“, (zie dit no. van het B. W. biz. 693)

Vredespaleis-stijl door L. Z. Een sarcastisch-ironisch-buitensporig, geestig(?) artikel over een bezoek aan het in aanbouw zijnd vredespaleis.

Iets over gietkerns, kernzaad en kernvorm machines, slot.

Over Stroom en Rietdalen. Volgens de ervaring van Tischen, rijksbouwmeester te Posen, blijft het houtwerk, vooral het kap-hout, zeer goed bewaard onder deze daken; waarschijnlijk is de gelijkmatige temperatuur en de ventilatie hiervan de oorzaak. De ventilatie komt goed te pas bij graan, hooi, stroo, enz. Verdere voordelen zijn te noemen: lichte bekapping en gemakkelijke en goedkoop reparatie. Het brandgevaar kan verminderd worden door het begroeven met mos. Enige bouwverordeningen uit plaatsen in Posen en West-Pruisen besluiten het artikel.

Oven tot verbranding van Afvalstoffen, *Bosch-explosie in Mandjoeijs*, *Zuivering Afvalwater*.

De Bouwwereld no. 31. De Damprijsvraag. Met de Jury mag men het resultaat ten volle bevestigend noemen. De vraag is echter, wat zal men met de ontwerpen doen; een openbaar gebouw van Gemeente of Rijk zou het meest op zijn plaats zijn op het beschikbare terrein; echter zullen de finantiën van Amsterdam dat wel niet toelaten. Het aantal principes van de tentoonstelling is niet groot; de oplossingen hebben of een monumentaal regelmatig plein geprojecteerd, of hebben er 2 gemaakt, een West en een Oost. Verschillende ontwerpen worden besproken, *Damprijsvraag Juryrapport* (zie B. W. no. 30).

De Pijpshuizen te New-York, met afb. Drie blokken werkmanswoningen elk blok bestaande uit sousterrain en 6 verdiepingen, terwijl het dak dienstbaar is gemaakt voor een daktuin, droog- en speelplaatsen; in 't geheel kunnen er 2000 personen gehuisvest worden.

De Bouwwereld no. 32. De Damprijsvraag; Schrijver sluit zich geheel aan bij hen, die halde brengen aan de gestrengheid van de jury ten opzichte van de voorwaarden van de prijsvraag, maar is verwonderd, dat toch als 't ware de eerste prijs is opgehouden voor een ontwerp, dat, zo 't ook noode, ter zijde is gelegd. Daarna worden eenige ontwerpen besproken.

Moderne schouwburgbouw; bespreking van de hoofdvormen van taal en tooneel en de uitvinding van prof. Max Littmann, bestaande uit een veranderinglijk procenium.

Het boek: *Zoff und Empire von der Wasserkante* wordt besproken, en eenige illustraties er uit weergegeven; was in een vroegeren bundel Noord- en Midden-Duitsland vertegenwoordigd, nu zijn Sleeswijk-Holstein en Denemarken behandeld.

Pentekeningen van een *Landhuis* en een *Zomeratelier*, arch. J. H. W. Leliman, zijn gereproduceerd.

De Opmerker. De Damprijsvraag. Schrijver erkent dat de prijsvraag een succes is te noemen, maar waarschuwt tegen te hoog

gespannen verwachtingen, bij de uitvoering: De ideale plannen zijn ter zijde gelegd, de slechte finantiën van de hoofdstad schrijven dit voor. Daarenboven is de moderne tijd, die zoo onzeker in zijn voelen is, gelijk de ontwerpen voor den Dam toonen, niet de juiste om een vraagstuk van groot architectonisch belang te gaan oplossen.

Reisherinneringen. Het Romeinsche Trier. Hoewel de burgertrots van Trier beweert dat Trier 1300 jaar voor Rome zou zijn gesticht, is dit als een legende te beschouwen; bij de verovering van Gallië in 58 v. Chr. vond Julius Caesar in de Treviri een machtige volksstam; hoogst waarschijnlijk is de Romeinsche Stichting van den tijd van Augustus (± 27 v. Chr.) Door Diocletianus werd het tot residentie van het Westen verheven; vele grootsche bouwwerken zijn er gesticht, het keizerlijk paleis, het Forum, de Basilica enz.

De laatste bloeitijd valt van 313-414, toen het Christendom als Staatsgodsdienst was erkend. Twee geweldige invallen van de Franken maakten het verblijf in de keizerstad onveilig, en werd de zetel van den praefectus praetoria van Trier naar Arles verlegd.

Daarna volgt een beschrijving van de Porta-Nigra, met afbeelding op losse plaat.

Damprijsvraag, Juryrapport. (Zie B. W. No. 30.)

Deutsche Bauzeitung No. 62. Ausstellung München 1908 met afb., waarbij: Künstler Theater, arch. prof. Max Littmann in München, een merkwaardig en goed staal van modern Deutsche bouwkunst. Beschrijving van de terreinen, welke voor de tentoonstelling in aanmerking kwamen en van de gebouwen der expositie; na de entree met aardige beeldgroepen komt men in het eerste Pracht-Forum, waarvan de groeppanleg door een vogelperspectiefschets is weergegeven; hieraan liggen een Bazar, een Künstler Theater, een Café en een groote Hall. De architectuur is verwant aan klassicistische barock en van goeden smaak.

Der Ideen Wettbewerf für einen Stadtpark in Homburg; op deze interessante prijsvraag, waarbij tuinarchitecten en bouwkundigen samen moesten werken voor een grooten parkaanleg met een café, zijn 66 ontwerpen ingezonden.

Enkele van de ontwerpen zijn gereproduceerd en geven goede oplossingen te zien. De bekroonden worden besproken.

Deutsche Bauzeitung No. 63. Ausstellung München 1908 beschrijving en afb. van het Münchener Künstler Theater, die hoewel klein, toch in hooge mate interessant is. De plattgrond is eenvoudig; alleen tegenover het tooneel zijn loges aangebracht; de binnenarchitectuur doet sterk aan Empire denken.

Verder een afb. van de feestzaal van het Haupt-Restaurant op de tentoonstelling.

Onder de *Mitteilungen über Zement, Beton und Eisenbetonbau* een opstel over: *Über Betonprüfungen*, door Reg.-Baumeister H. Magens.

La Construction Moderne No. 34. Concours du Prix de Rome. Het onderwerp was: een faculteit voor de medicijnen en de pharmacie; gereleveerd wordt de goede zijde van dit onderwerp, dat geheel uit de werkelijkheid genomen is en het min of meer phantastische mist, dat vele vroeger prijsvragen kenmerkte. *Villa à Compiègne* met afb. arch. Sauvage en Sarazin.

Choses d'Hygiène. Le cube d'air dans les pièces d'habitation. Volgens decreet van 29 Nov. 1907 moet in laboratoria, keuken, magazijnen, winkels, bureaux enz. tenminste voor iederen persoon 10 M³ lucht zijn; voor ateliers 7 M³. Bespreking van het voorschift om flink te ventileren benevens van de luchthoeveelheid voor andere ruimten.

Building News, 27 July '08. Reinforced Concrete in Building Works. Bespreking van de krachtlijnen in een balk aan de einden opgelegd.

The sanitary congress at Cardiff. Op dit congres werden de volgende onderwerpen behandeld: Stadsaanleg, vergelijking van de ontdekkende opgedaan door gemeentelijke ingenieurs in het moederland en in de koloniën; behandeling der straatoppervlakte met het oog op stof; stad en straataanleg; moderne stadsaanleg; landelijke scholen; ventilatie in scholen; gezondheid in huis.

Gereproduceerd zijn in den tekst: *Dacre Gardens, Consett*, arch. Blythe-Richardson; een blok van 17 kleine burgerhuizen, verder: *The Elms*, Bushy, Herts, arch. Harald Kenner; de architectuur vertoont de bekende Engelsche villabouw en ten slotte: *County Buildings*, Manchester: arch. Brouwer and Smith.

Onder de losse platen: een paar groote afbeeldingen (gevels en perspectief) van het gewijzigde en goedgekeurde ontwerp voor „The London County Hall“ van Ralph Knott.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

14 JULI.

DWINGELO. Bouwen zuivelfabriek. Bestuur der Coöp. zuivelfabriek. Laagste inschrijver J. W. Schuil, de Leek (Gr.) 17907, gegund.

ENSCHDEDE (ONDERH.). Het stucadoorwerk van een te verbouwen heerenhuis. De heer W. A. Thomassen. Laagste inschrijver D. Lugt, Enschede, f186, gegund.

19 JULI.

KRIMPEN A.D. LEK. Bouwen twee woningen voor den heer W. Kalkman jr. Timmerwerk laagste inschrijver J. de Vries, Lekkerkerk, f1120. Metselwerk C. v. Halewijn RZ, f1124. Vertwerk Hk. de Vlaming, f238. Gegund.

20 JULI.

HOLLANDSCHEVELD (Dr.). Bouwen jongens en meisjesprivaten en waterplaatsen, benevens 3 schoorsteenen. Archit. G. Hofman te Hoogeveen. Gegund aan J. Schulting, Hoogeveen, f649.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentieën f5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentieën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY, Rotterdam.
Aerogeengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. - Rijkhof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
Aspnaat, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtse Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsstraat.
Ambergerhug Lasapparaat, WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Betonijzer „Kahn Systeem“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co. Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHEER & Zoon, Den Haag.
Cementastbekdekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & Zoon, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERWERK, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDER OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUYKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Drooginrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — Wed. I. T. HUNCK & Zoon, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

22 JULI.

DINXPERLO. Bouwen schuur voor H. Boland. Gegund als volgt: B. H. Klomps, Dinxperlo, metselwerk f169,50; G. H. te Beest, idem, timmerwerk f115.

ENSCHDEDE (ONDERH.). Het stucadoorwerk van een te verbouwen heerenhuis. De heer W. A. Thomassen. Laagste inschrijver D. Lugt, Enschede, f186, gegund.

STEENWIJKERWOLD. Bouwen woonhuis ald. ram. f2296. De heer Joh. Oosterwijk. Laagste inschrijver H. Pen, f1786.

23 JULI.

BREDA. Afbreken bestaande panden en daarna bouwen winkel en afzonderlijk bovenhuis en toegang poort der kerk voor rekening der Evangelische Lutherse gemeente aldaar. Archit. J. J. v. d. Horst, gem. Teteringen. Laagste inschrijver C. H. Die-lissen, f4526.

Timmerwerk M. v. d. Broek, Ginneken, f4735. Massa, J. Leyten, Prinsenhage, f9070.

24 JULI.

EPE. Bouwen van een woonhuis. De heer J. Marsman. Laagste inschrijver J. Kwakkel, Epe, f1160.
's-HEERENBERG. Het grond-, beton- en metselwerk van het tegenover het station te bouwen Jezuïetenhuis.

Grond- en betonwerk, laagste inschrijvers Gebr. Laakmann, Rees, f68,388 M. Metselwerk Joh. Pastor, id 179,347,50 M.

28 JULI.

APELDOORN. Verbouwen van de veldwachterswoning te Beekbergen. Gem.best. Laagste inschrijver H. v. d. Bosch, f498.
BREUKELEN. Stichten kerkgebouw, annex consistorie, vergaderzaal en kosterrwoning. Kerkeraad der Geref. Gem. Laagste inschrijver J. Westerin, Leiden, voor f18888,88.

DOESBURG. Afbreken oude en bouwen nieuwe torenspits, steigerwerken, omheiningen, loods en, raming f2000. Comm. tot restauratie van den Martinoren. Laagste inschrijver J. F. J. Rodenrijs, Baarn, f13162. Gunning in bezaad gehouden.

29 JULI.

AVEREEST. Vergrooten kerk en consistorie nabij Sluis V, der Dedemsvaart, Arch. H. Burgmans. Laagste inschrijver G. v. d. Hulst, f1685.
ENSCHDEDE (ONDERH.). Verbouwen heerenhuis aan de Markt. De heer J. F. Scholten. Laagste inschrijver W. A. Thomassen, f3670.

30 JULI.

VARSSEVELD. Maken van een ventilatiekap op de boterfabriek, benevens verplaatsen en aanbrengen van kasten op het kantoor met bijlev. materialen. Best. van „Volharding“. Laagste inschrijver L. Wisselink, f187 gegund.

Closets. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.
Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUMPOL & Co., Amsterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
„Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gaskachels (nieuwste condensings). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
Glas in lood. — J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondboringen. — A. J. STOEEL Jr., Haarlem.
Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Hauerslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Jalousien. — J. F. KRÖNER & Zosch, Spaistr. 246, 248, 250, Amst.
Jasson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kopconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Lengtematen, dumstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — FREN. STIELTJES & Co., Amsterdam.
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en lnw. glasemail privaateleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder“ Amsterdam.
Montegradiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co., Rotterdam.
Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn., Rotterdam.
Plafondplaten. — GEBR. MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL“ POTLOOD.
Präcisjonsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & RUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — WIL. VAN RIJN, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDER OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam-'s-Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co., Amsterdam.
Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoriae Bricks, Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
Stalrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerkes- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.

Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
Steenen, Gevel-, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
Steengoas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Stoengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Torfit). — H. HUIJCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.

Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen“ v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen“ voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
Ijzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
Ijzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

N. V. Scheja - Zwijndrecht.

Vloerbekleding zonder naden.

voor Schepen, Kantoren, Restauraties, Magazijnen, Scholen, Ziekenzalen, Machinekamers, Gangen, Trappen, enz.

Monsters en prijsberekening op aanvraag.

Nederlandsche Maatschappij

voor

Monier-Werken

„DE AMSTEL“

AMSTERDAM.

Directeur

J. N. LANDRÉ

OMVAL JAAGPAD 53.

Telefoon 3028.

„Unikum“ met mechanische sluitkracht. Nieuw!!

houdt in alle opzichten het juiste midden tussen de deurdrangers en de gewone deurvoeren.

WIED'S DEURDRANGER LUIJKE & Co ROTTERDAM.

Zij heeft twee reguleerschroeven, een niet te onderschatten voordeel, omdat de eene speciaal dient om het gemakkelijke openen te bevorderen en de andere om het sluiten te regelen.

Prospectus wordt op aanvraag franco toegezonden!

LUIJKE & Co. Importeurs, Rotterdam.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of Electriche Centrale bestaat is een het eenvoudigste, beste en veiligste!

Amberger Luchtgasapparaat.

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,

voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.

ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 25sten Augustus 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1129.

Het maken van eene Bestelgoederenloods, het maken van een privaatgebouwtje en bijkomende werken op het station ROERMOND

Begroeting f 5970.—

De besteding geschiedt volgens § 66 van het bestek.

Het bestek ligt van den 7den Augustus 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te Maastricht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 18den Augustus 1908 ten 11 ure voormiddag (West Europeische tijd).

Utrecht, den 1sten Augustus 1908.

AANBESTEDING.

Burgemeester en Wethouders van Haarlem zullen op Dinsdag 25 Augustus 1908, des namiddags ten 1¹/₂ ure, ten Raadhuis der gemeente in het openbaar aanbesteden:

Het maken van eenige basalt-kademuren en basaltglooiingen en nabij de gemeente Haarlem.

Bestek en voorwaarden, met de daarbij behoorende teekeningen, liggen ter inzage ter gemeente-secretarie (7e afdeling) op alle werkdagen van 9—2 uur en zijn aldaar verkrijgbaar tegen betaling van f 1.— per stel.

Inlichtingen volgens bestek.

GEBR. VAN DER VLIET,
Ijzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 30 cM. voorraadig

tot 30 cM. voorraadig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

ASSMAN & Co.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud } 1878
Tentoonstelling } 1895
1906
INT. TELEFOON 4202.

De Maas en Merwe Bank.

Gedempte Glashaven 21, Rotterdam.

Directie: J.A.C. KOLFF en Mr. E. F. W. GUGEL

Verstrekt VOORSCHOTTEN aan:
Bouwendernemers onder verband van
Crediethypotheek.

Aannemers onder verpanding der aannemingsom.

Handelaars, Winkeliers en Particulieren, onder ezelijk verband of borgstelling met of zonder polis van levensverzekering.

A. J. VAN WIJCK,

FABRIKANT van

Nageperste-, Gevel-,
Sier- en Waalsteenen,
RENKUM.

Telegram-Adres: Telef. Interc.:
VANWIJCK, RENKUM. 34 WAGENINGEN.

J. H. ADDICKS & ZONN.
AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van UURWERKEN, CARILLONS, RADERWERKEN enz.

Restauratie van OUDE TORENUUR- en SPEELWERKEN.

Restauratie van ANTIKE UURWERKEN.

Fabriek van Electriche Uurwerken

Société Anonyme Métallurgique
d'AUBRIVES & VILLERUPT.
Siège Social à Aubrives (Ardennes).

Gegoten IJzeren Buizen

met bijbehorende hulpstukken.

HOOFDAGENT voor Nederland

W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.

Kantoor: Heerengracht 20.

Onderneemt het leveren en leggen van Buizen en Hulpstukken voor GAS- en WATERLEIDING.

PAUL DEVIS.
IJZEREN EN STALEN BALKEN
BRUSSEL.
UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
te OUGRÉE (BELGIË).

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

JAN HAMER & Co.
Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electriche-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

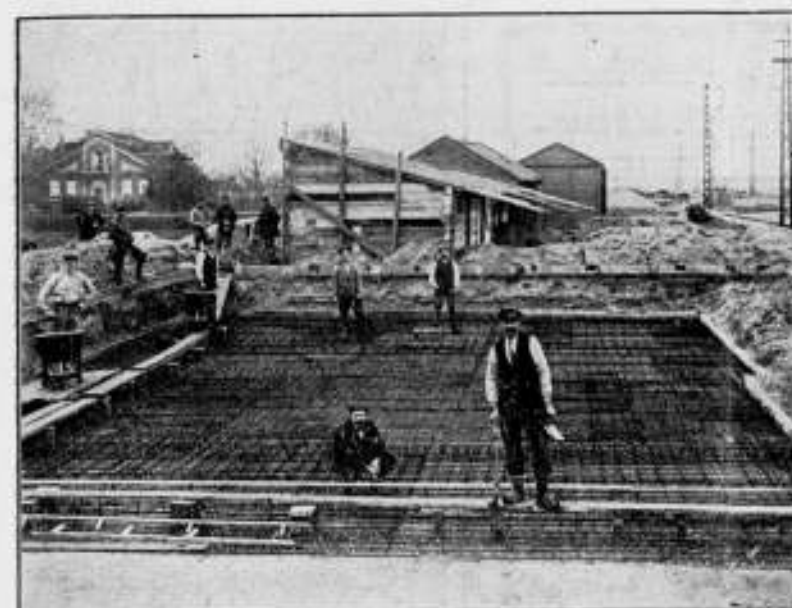
LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke-, Rijk-, Provinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens ons laatste en veel verbeterde systeem.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.

TELEFOON: 5341.

„BOUWMATERIALEN”

LEKKERKERK (Hoofdkantoor)

VOORHEEN **M. LUIJTEN,**

ROTTERDAM en DORDRECHT.

TRAS

Vraagt inlichtingen voor de controle van goede tras.

METALEN

Plafond- en Wandbekledingen.

Duurzaam. - Goedkoop. - Decoratief.

Beste bekleding voor vertrekken van allerlei aard, zoals WINKELLOKALEN, RESTAURANTS, WOONKAMERS, SALONS etc. Gemakkelijk aan plafonds en muren te bevestigen.

Zend ons de maten der event. te bekleeden ruimte en wij staan U met teekeningen, prijsopgaven en catalogus gratis ten dienste.

WILLIAMS & Co.

WITTE HUIS — ROTTERDAM.

N.V. DE NEDERL. STAAL-INDUSTRIE 1/2 H.E. Oving Jr.

CONSTRUCTIE WERKPLAATSEN

aan de Binnenhaven 02.

ROTTERDAM

VERVAARDIGT

IJzeren Bruggen, IJzeren Gebouwen,
IJzeren Overkappingen, IJzerconstructies
van eiken aard.

Complete aanleg van Fabriekssporen.

LIFTEN SPECIAAL voor
HANDKRACHT tot vervoer van

Boeken, Spijzen, Goederen,
Personen enz.

worden vervaardigd door

J. C. VAN STRAATEN.

Loosduinse weg 8551, DEN HAAG.

**Echt Haeusler'sche
Houtcementen Dakbedekking.**

Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Bekwambestanders dat de firma N.V. Handel in Bouwmateriaal v. I. A. SMITS & ZONN, AMSTERDAM sedert 1 Jan. 1906 niet meer mijne vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en noch door mij noch door de firma Carl Sam, Haeusler direct Haeusler's houtcement aan deze firma geleverd wordt.

**ATELIER VOOR
GEBRAND- en
SCHILDERD
en GEKLEURD
& GLAS IN LOOD**
J. J. B. BOUVY
DORDRECHT.
FILIALEN
AMSTERDAM en ROTTERDAM
IN DE SPEYKERMANDT

HOOGGLANS KUNSTMARMER

voor binnen- en buitenwerk, onverwoestelijk.

Overtreft in duurzaamheid
en karakter elk ander
kunstmarmar.

MOENS & BECK.
BLOEMENDAAL.

**W. J. STOKVIS
ARNHEM**

Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

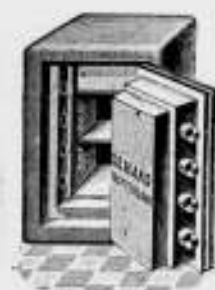

**AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.**
VAN DEN BERG & VIÉTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

v. d. Schuijt & Kuntze,
INGENIEURS,
AMSTERDAM.

**Centrale
Verwarmingen.**

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.

Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousienfabriek

Opgericht 1875

Speciale Fabriek voor

ROLLUIKEN. ZONSCHEMEN.
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.

Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

J. F. KRONER & ZONN, HOFLEVERANCIËRE
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

PRISMA'S LUXFER.

Sousterrein, verlicht door Luxfer vloertegels.

Voor inlichtingen wende men zich tot **W^M. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bendsdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch System.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

„BOUWMATERIALEN“

voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doorniksche en Luiksche

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15%, restant op een zeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen per-
centage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

**Een best en
voordeelig
adres voor**

ROLLUIKEN,
Jalouziën, Markiezen,
Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.

Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
wassen.
kan DIRECT worden beschilderd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire
Hospitalen, Kazernen, Gestichten,
Kerken, Kloosters, Scholen, Schouw-
burgen, Electriche Centralen, Kantoorge-
bouwen, Particuliere Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.

NIEUWEHAVEN 163.

ROTTERDAM.

GEB^S. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOTTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

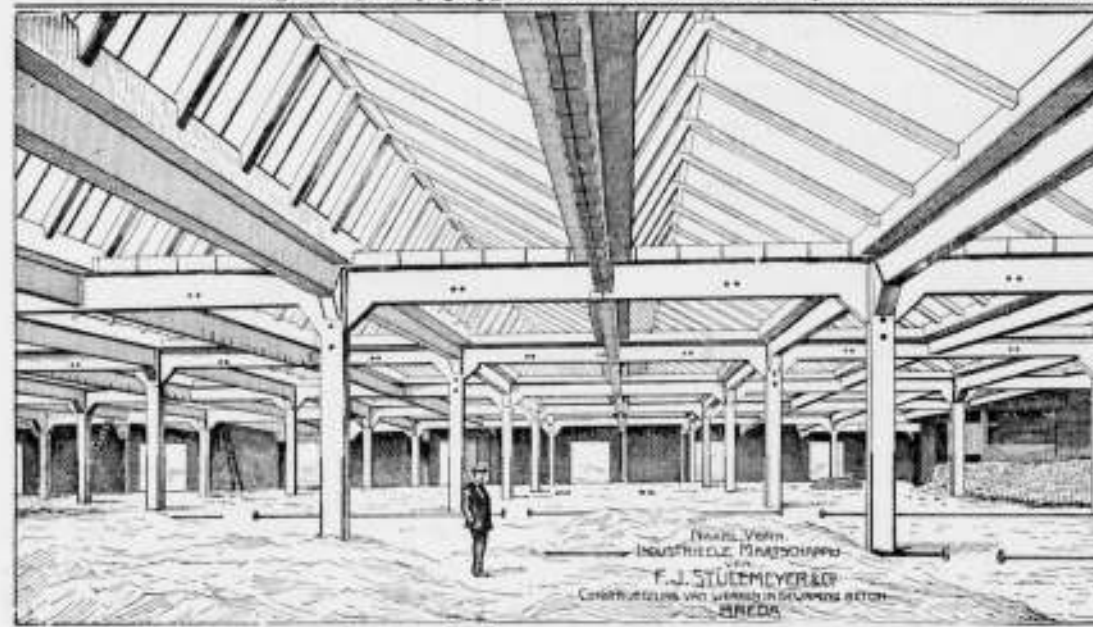
Geleers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINDIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. **SCEPTIC-TANKS,** **WARMWATER-VERZORGING,** volgens verschillende systemen, ook door middel van het kenkenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

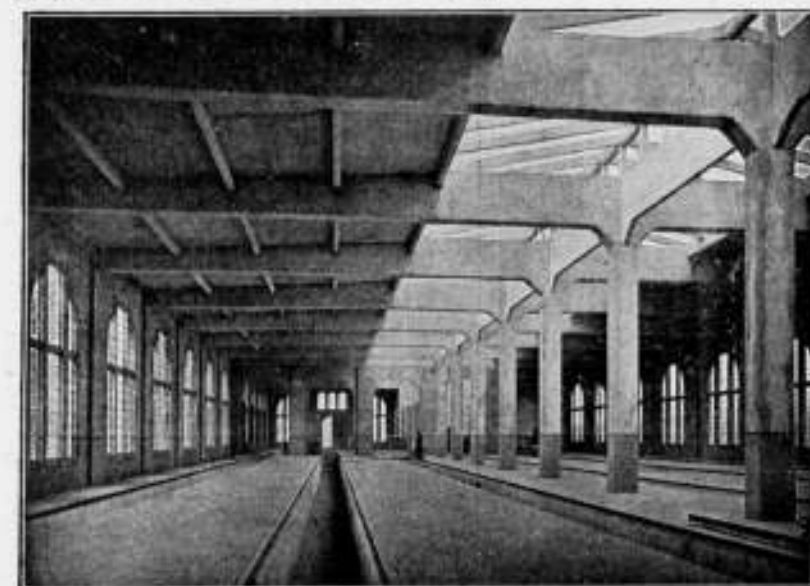
SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq. AAN DE FABRIEKEN

Firma **VAN DER LUGT, ROTTERDAM,** uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te **BREDA.**

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civil Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJSER**

28^e JAARGANG · 1908. N° 33

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

· ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY ·
· TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST ·

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.

BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG

UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD ······ **ABONNEMENTSPRIJS**

N° 33. 15 AUGUSTUS 1908. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. — Damprijsvraag, door S. de Clercq. — Brieven uit Rotterdam, door H. v. d. Kloot Meyburg. — De scheuren in den Dom van Straatsburg, door F. v. H. — Ingezonden. — J. M. Olbrich, door M. Granpré Molière. — Berichten. — Rectificatie. — Bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbested. — Lijst van fabricanten, leveranc. enz. — Advertentiën. — Met een plaat.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 'sjaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.—. Prijs der ADVERTENTIËN: van 1—3 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie ½ maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

100ste ALGEMEENE SEPTEMBER-VERGADERING.

Excursie Dordrecht, Zierikzee, Brouwershaven.

Voorloopig Programma.

Donderdag 17 September.

- 11 uur v.m. Bijeenkomst te Rotterdam aan het Oude Hoofd.
- 11.15 „ „ Vertrek van daar per extra boot der Zierikzeesche Stoomboot Maatschappij (firma v. d. Schuit & Co.) (kosten f 1.50 per persoon.)
- 12.15 „ n.m. Aankomst te Dordrecht. Rondrit door Dordrecht.
- 1.15 „ „ Voortzetting der reis. Lunch aan boord.
- 6.15 „ „ Aankomst te Zierikzee. Bij tijdige aankomst bezichtiging van een deel van het Raadhuis.
- 7.— „ „ Gemeenschappelijke maaltijd in het Hôtel van Oppen (f 2.50 per couvert zonder wijn.) Bezoek avondvermakelijkheden. (Het is de laatste dag der Kermis te Zierikzee.)

Vrijdag 18 September.

- 9 uur v.m. Algemeene Vergadering. (Het Bouwkundig Weekblad zal te voren mededeeling doen van de verschillende te behandelen onderwerpen.) Na afloop wandeling door de stad.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarkalen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Bezoek aan het Raadhuis en overige merkwaardige bouwwerken.

- 12.30 „ n.m. Lunch (f 1.— per persoon).
- 1.30 „ „ Vertrek per extra tram naar Schuddebeurs. Wandeling in de omgeving en daarbij gelegen buitenplaatsen. Voortzetting der reis.
- 2.30 „ „ Aankomst te Brouwershaven. Bezichtiging Raadhuis en kerk.
- 4.— „ „ Vertrek van daar per gewone tram via Zijpe Numansdorp.
- 9.20 „ G.T. Aankomst te Rotterdam.

Heeren deelnemers worden verzocht zich tijdig op te geven aan het Bureau van de Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, aangezien vooral voor het logies in een klein plaatsje als Zierikzee tijdig eigenaardige maatregelen genomen moeten worden, en voor een gedeelte der excursionisten de gastvrijheid van particulieren moet worden ingeroepen, hetgeen natuurlijk niet op het laatste oogenblik kan geschieden.

Hoe eerder dus het aantal der deelnemers bekend is, hoe aangenamer het is voor de Commissie, die zich met de regeling belast.

Reeds ontvingen wij toezegging van medewerking van het Gemeente Bestuur en de Vereeniging tot Bevordering van het Vreemdelingen Verkeer.

Den leden wordt verder medegedeeld, dat de contributie voor het lidmaatschap 2de halfjaar reeds voór den 15den Augustus voldaan had moeten zijn; reden waarom dezer dagen de quitanties zullen worden gepresenteerd. Met het oog op de

goede orde onzer administratie is het wenschelijk, dat deze quitanties direct worden voldaan, waardoor een noodlooze en veel last veroorzakende ze aanbidding wordt vermeden.

Met het oog op de nieuwe wet, die nog niet in werking is getreden, wordt den leden herinnerd, dat de oude groep-indeling nog van kracht is; dit ter voorkoming van misverstand voor hen, die zouden meenen reeds een diploma als Architect-lid te ontvangen, terwijl een als Gewoon lid wordt aangeboden. Eerst met Februari 1909 zullen de nieuwe diploma's worden rondgezonden.

Omtrent de splitsing der Gewone leden van de Maatschappij in Architect-leden en Gewone leden kan het volgende medegedeeld worden: Op een enkele na hebben de uitgenoodigde heeren de benoeming aanvaard om zitting te nemen in de plaatselijke Commissies van Voorlichting van het Hoofdbestuur; aan deze heeren is de lijst der leden, wonende in het arbeidsveld der commissies, toegezonden benevens volgende brief:

Wetdelgeboren Heer,

Het was ons aangenaam dat U bereid zijt het Hoofdbestuur te assisteren met het moeilijk werk der splitsing van de Gewone Leden der Maatschappij, tot het vormen der Afdeling „Architect-leden“.

Bij de Wetsherziening der Maatschappij waarbij de Afdeling „Architect-leden“ ingesteld is, mag niet uit het oog verloren worden, dat zulk een Wet (evenals zoovele andere) niet van terugwerkende kracht tot in de *uiterste* consequentie doorgevoerd kan zijn; reden waarom wij ook nog eens willen verwijzen naar de Memorie van Toelichting, opgemaakt door de Commissie tot Wetsherziening (en grotendeels overgenomen uit een dito Memorie behorende bij het gewijzigd Wetsontwerp, tijdens de Kerstdagen van 1907 opgesteld) waarin o.a. voorkomt:

„... scheiding diende te worden gemaakt tusschen de „beoefenaars der bouwkunst in eigenlijken zin en hen, die „als zoodanig niet uitsluitend kunnen worden aangemerkt. Alleen toch aan de eerstgenoemden komt in zaken van „bouwkunst, recht van spreken toe. Men ontveinsde zich „niet, dat een dergelijke scheiding misschien enkelen van „de Maatschappij kan vervreemden, doch het groote belang „dat hier op het spel staat heeft eene verdediging in groepen „toch doen voorstellen.

„Aanspreeklijk zal het echter gewenscht zijn, de grenzen „der Architecten-Groep zoo ruim mogelijk te nemen, en „eerst geleidelijk inkrimping door afsterven, uitreden, enz. „te doen plaats vinden“.

Het zal het Hoofdbestuur aangenaam zijn, wanneer dit niet uit het oog verloren wordt, zoodat het samenstellen der Afdeling „Architect-leden“ met tact en matigheid geschiedt.

Niettemin moet zooveel mogelijk rekening gehouden worden met de eischen welke in het vervolg aan hen, die „Architect-lid“ wenschen te worden, zullen gesteld worden.

Ter herinnering worden desbetreffende artikelen uit de Statuten en het Huish. Reglement hieronder nog eens afgedrukt:

STATUTEN.

LEDEN Art. 3. De Maatschappij bestaat uit:

Gewone Leden, Architect-Leden en Ee-leden; voorts uit Buitengewone Leden en Kunstlievende Leden.

Om *Gewoon lid* te worden van de Maatschappij moet men de Bouwkunst of een aanverwant vak, in den meest uitgebreiden zin van het woord genomen, beoefenen of beoefend hebben, door twee leden van de Maatschappij aan de nader te noemen Commissie van Onderzoek worden voorgedragen en voldoen aan de bij het Huishoudelijk Reglement gestelde eischen

Vereenigingen, Inrichtingen van Onderwijs en andere lichamen of colleges, kunnen zich als gewoon lid doen inschrijven.

Om *Architect lid* te worden moet men zijn Architect, waaronder verstaan wordt hij, die het Architectenvak beoefent of beoefend heeft, blijkende uit deugdelijk bouwkunstig werk door hem tot stand gebracht, hetzij in particulieren of in openbaren dienst,

hetzij voor zich zelf; en hij die een diploma bezit als Architect of Bouwkundig Ingenieur of op andere wijze een doeltreffende bouwkunstige opleiding heeft genoten.

HUISHOUDELIJK REGLEMENT.

LEDEN. Art. 2. Om lid van de Maatschappij te worden moet de Candidaat in het algemeen zijn 19e jaar zijn ingetreden, terwijl Candidaat-Architect-leden hun 26e jaar moeten zijn ingetreden, en minstens 3 achtereenvolgende jaren het beroep uitgeoefend hebben.

Voorts wenschen wij U mede te deelen, dat, ingevolge besluit van de Hoofdbestuursvergadering van 21 Juli j.l., tot de „Architect-leden“ gerekend zullen worden niet alleen de Bouwk.-Ingenieurs, doch ook de Civiel-Ingenieurs, aangezien de tegenwoordige leden, welke dien titel voeren, destijds aan de Polytechnische School nagenoeg dezelfde opleiding hebben genoten als de B. I.

Ook zullen — wegens opleiding — daartoe behooren onze leden-Officiëren of oud-Officiëren bij de Genie.

Voor de Maatschappij t. Bev. der Bouwk.

A. SALM GBZS., Voorzitter.

J. GRATAMA, Secretaris.

Met het oog op de urgentie van het onderwerp zijn de commissies verzocht vóór de eerstvolgende Hoofdbestuursvergadering op 26 Aug. a. s. de lijsten, voorzien van haar bemerkingen, terug te sturen Marnixstraat 402.

Het Bouwkundig Tijdschrift 2e deel 1908 „Doorwerth“ dat den leden is toegezonden, moet beschouwd worden als te zijn tegelijkertijd een Aflevering van de „Opmerkingen van Oude Bestaande Gebouwen“. Het Hoofdbestuur heeft hiertoe besloten, daar de kosten van het Tijdschrift dit jaar aanzienlijk zijn, vooral met het oog op deel 3 en 4, bevattende een vervolg op „Oude Huizen te Utrecht“, geschreven door den heer Mr. S. Muller Fzn., Rijksarchivaris te Utrecht, welke vele reproducties zullen bevatten.

Damprijsvraag.

Tot ons leedwezen blijft A. et A. het ingenomen standpunt handhaven en schrijft de Redactie o. a.:

„Eene beschuldiging, als door ons in ons vorig nummer geuit, doen wij allerminst voor ons genogen, maar alleen omdat de feiten ons beleedigend genoeg voorkwamen, om voor onze rechten op te komen.

Deze feiten nu zijn door het schrijven van den Redacteur van het B. W., tevens Secretaris der „Maatschappij“ alles behalve weerlegd.

Het Hoofdbestuur der „Maatschappij“ was aansprakelijk voor de ontwerpen tot op het oogenblik van de opening der tentoonstelling.

Het „ijverig lid van de Maatschappij“ nu (en we zullen diens ijverigheid allerminst tegenspreken, moet toegang hebben verkregen vóór de opening der tentoonstelling, want deze opening had plaats op Maandagmorgen 27 Juli ten 10 uur, terwijl het „Bouwkundig Weekblad“ van Zaterdag 25 Juli reeds de bedoelde reproducties gaf.

En deze toegang moet bedoeld lid zijn verschaft met toestemming van het Hoofdbestuur der „Maatschappij“, d. w. z. van de aansprakelijke personen.

Wij blijven beweren, dat noch Redactie van B. W., noch Hoofdbestuur der „Maatschappij“ (vertegenwoordigd door den zeldzamen Voorzitter en den zeldzamen Secretaris), het recht had, buiten medeweten van „A. et A.“ of deszelfs redactie om, ontwerpen te doen reproduceeren vóór de tentoonstelling had plaats gehad.

Naar aanleiding hiervan is aan de Redactie van „Architectura“ een brief gezonden onderteekend door den redacteur van het Bouwk. Weekblad, met verzoek tot opname, waaruit wij nemen:

„Het valt ons moeilijk te gelooven, dat U zelf de onjuistheid van bovenstaande voorstelling niet zou inzien en het wordt ons alleen verklaarbaar door aan te nemen, dat U geheel onkundig zijt geweest van den loop der zaken.

Hoewel het vervelend is in herhalingen te moeten vervallen, achten wij het toch voor U noodig, nogmaals de historie uiteen te zetten.

Art. 7 van de Damprijsvraag luidt: „De ontwerpen moeten vrachtvrij worden ingezonden uiterlijk vier maanden na den Maandag volgende op de publicering van de prijsvraag in de weekbladen „Bouwkundig Weekblad“ en „Architectura“ des middags 12 uur, aan het adres van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, Amsterdam, (Wij cursivoeren).

Dit laat niets aan duidelijkheid te wenschen over, het gebouw van de Maatschappij zou dienen tot berging van de ingekomen ontwerpen.

Toen deze ingekomen waren werd de Jury hiermede in kennis gesteld.

Op verlangen van de Jury werden de ontwerpen daarna overgebracht naar het Stedelijk museum. Op het oogenblik dus, dat de inzendingen het gebouw van de Maatschappij verlieten, had de Maatschappij haar taak van bewaring vervuld en was zij ontslagen van verantwoordelijkheid voor de ontwerpen.

Den eenigen tijd, waarop de Maatschappij misbruik kon maken van haar positie zou zijn geweest den tijd, gedurende welke zij de ontwerpen bewaarde.

U weet echter dat de ontwerpen ongeschonden naar het Stedelijk Museum zijn gegaan. Van ergerlijk misbruik maken van vertrouwen is dus in deze geen sprake.

De ontwerpen, eenmaal in het Stedelijk Museum zijnde, stonden de kansen om reproducties te krijgen van de bekroonde voor U en voor de Redactie van het „Bouwk. Weekbl.“ volkomen gelijk en hield natuurlijk de samenwerking verder op.

Dat een ijverig lid van de Maatschappij toegang tot de bekroonde moet zijn verschaft met toestemming van het Hoofdbestuur, zooals U schrijft, is een zede onjuistheid.

Het Hoofdbestuur is in 't geheel niet om toegang gevraagd, hetgeen ook zeer juist is, daar het niets meer met de verantwoordelijkheid voor de ontwerpen te maken had. Zooals aan U geschreven is, zijn buiten weten der Redactie (en ook buiten weten van het Hoofdbestuur) calques gemaakt van de bekroonde ontwerpen en deze der Redactie van het B. W. ter reproductie aangeboden. De Redactie heeft toen overleg gepleegd met het Hoofdbestuur, niet wetend of het deze zou aanvaarden; een toestemming van de zijde van Publieke Werken, U gemeld in onzen vorigen brief, gaf den doorslag.

Resumeerende, zien we dus:

dat de Maatschappij *correct* heeft voldaan aan de in het programma gestelde eischen van bewaring der ingekomen ontwerpen en in geen enkel opzicht misbruik heeft gemaakt van het in haar gesteld vertrouwen.

dat, de verantwoordelijkheid voor de ontwerpen eenmaal van de schouders der Maatschappij afgenomen zijnde, een „*fair play*“ ontstaan is in de journalistieke kringen om zoo vlug mogelijk de bekroonde te reproduceeren, welk spel door de Redactie van het Bouwk. Weekbl. is gewonnen. (Hoe het ijverig lid van de Maatschappij alles zoo goed wist doet niets ter zake);

redenen waarom wij ter wille van Uw goeden naam alsnog verwachten een *valledige herroeping* Uwer beschuldiging tegen de Redactie van het Bouwk. Weekbl. geuit als zou deze *misbruik gemaakt hebben van vertrouwen*.

Dat, toen 6 Juni de niet uitgekakte teekeningen het Maatschappelijk gebouw verlieten en door de Jury in het Gemeente-Museum zijn uitgekapt en opgehangen, de verantwoordelijkheid voor het bewaren en bewaken daarvan niet meer bij de Maatschappij berustte, is toch duidelijk dunkt ons!

Inmiddels is gebleken, dat A. et A. *precies* hetzelfde heeft gedaan als de Maatschappij, n.l. te trachten zoo spoedig mogelijk de bekroonde plannen te reproduceeren.

15 Juli wist de Onder-Directeur van P. W. reeds mede te deelen, dat de heer Ingenohl een dusdanig verzoek had gedaan, terwijl de Voorzitter van de Jury, de Hr. v. Hasselt een schrijven richtte aan den Voorzitter van de Maatschappij om te vragen op welke wijze de reproducties in het B. W. waren gekomen, aangezien het reproduceeren geweigerd

was aan tal van bladen en ook aan Architectura!

A. et A. heeft bij haar vergunning-aanvraag om te mogen reproduceeren de Maatschappij dus daarin ook niet gekend en de Maatschappij van haar kant heeft slechts gebruik gemaakt van de aanbidding van het „ijverige lid“ zonder A. et A. daarin te kennen!

Waar „Architectura“ wegens de in haar blad genoemde redenen van „gemeenschappelijk beheer“ ons het recht ontzegt buiten kennis van het Genootschap iets te doen deze prijsvraag betreffende, zoo is nu gebleken, dat het Genootschap zelf gedaan heeft wat het in de Maatschappij afkeurt, terwijl het bovendien recht meent te hebben op het in bruikleen nemen van de clichés der Maatschappij, zooals de Secretaris-Redacteur van A. et A. schrijft:

„Dit geheel ter besparing van kosten voor ons (A. et A. Weekblad“, Het Bestuur der Maatschappij laat zich in deze zaak volkomen in de kaart kijken“.

(Het komt ons intusschen voor, dat der Maatschappij ook een aardig kijkje is gegeven in het spel van A. et A.)

Het onderstaande is door den Voorzitter der Maatschappij aan de Redactie van Architectura geschreven met verzoek tot opname:

Aan de Redactie van „Architectura“.

Geachte Redactie.

Sta mij toe een enkel en dan ook een laatst woord in Uw godachtewisseling met de Redactie van het Bouwkundig Weekblad te mogen medespreken, opdat dit niet in een twistgeschiede ontfaarde.

„Gehoord partijen“, zou het zeker aangenameer zijn geweest, dat de Maatschappij en Architectura et Amicitia na gebonden overleg gezamenlijk vergunning hadden aangevraagd om de bekroonde plannen te mogen reproduceeren, hetgeen dan voor gezamenlijke rekening en tegelijkertijd had kunnen geschieden.

Dit nu is niet het geval geweest.

Uw Genootschap en onze Maatschappij hebben beide het voorrecht ijverige leden te bezitten en bleek dat ook nu weer, terwijl elk voor zijn *eigen* vereeniging heeft gewerkt.

Dat dit onzerzijds niet geschiedde met de bedoeling om A. et A. „een vlieg af te vangen“ zult U wel willen gelooven als ik U dit hierbij stellig verklaar en veronderstel ik ook, dat omgekeerd bij U evenmin een dergelijke reden heeft voorgezetten.

Het spreekwoord zegt: „Ieder spreekt voor zijn eigen parochie“, welnu dat is hier geschied.

Laten wij dat elkander niet kwalijk nemen en er allerhande bij halen niet ter zake dienende, tot handhaving van ons vermeend goed recht.

Men heeft mij wel eens de Vredes-president genoemd. Inderdaad is het steeds mijn streven geweest in goede verhouding te leven met zuster-vereenigingen en stel ik daarom voor de zaak hierbij als afgedaan te beschouwen en de volgende maal elkander wederkeerig bijtijds opmerkzaam te maken, wanneer er gelegenheid is dat wij voor gezamenlijke rekening in ons beider belang werkzaam kunnen zijn.

Hoogaachtend.

De Voorzitter van de Mij. t. B. d. B.

A. SALM GBZS.

DAMPRIJSVRAAG.

Na al hetgeen over de resultaten en het juryrapport van de Damprijsvraag in dit blad is medegedeeld, lijkt het wellicht vreemd bijgaande opstandteekeningen nog eens met een enkel woord van een bijschrift te voorzien; de verkregen resultaten wettigen echter zulk eenen begeleidenden tekst alleszins. Dit te meer waar tot nu toe hier te lande over dergelijke onderwerpen niet door middel van welingerichte prijsvragen de opinie van meerdere technici wordt ingewonnen, doch meestal van gemeentewege

zelf plannen worden gepousseerd die, mogen zij al van rationeelen zin en momenteele zuinigheid getuigen, meestal missen het schoonheidsbeginsel in den plattegrond en opstand, en de aesthetische toelichting over het te verwezenlijken stadsbeeld.

Een succes als van deze prijsvraag, zoowel in aantal als kwaliteit van hen die deelnamen, als ook (in deze weken) van aantal en kwaliteit der bezoekers van de tentoonstelling, moge nog menig Dagelijksch Bestuur of Gemeenteraad overtuigen dat hun niets zal worden verweten zoo na dit goed-voorgaan menig goed-volgen door hen zal worden bevorderd.

Een technisch blad als dit kan dan ook niet genoeg in 't werk stellen, om de verkregen resultaten te publiceren en toe te lichten.

Zoo eenige opmerkingen vooraf van meer algemeenen aard gewenscht zijn, dan dient wel in de eerste plaats het feit genoemd te worden dat de oplossingen zich bewegen tusschen twee grenzen. Ten eerste, de deelnemer volgt letterlijk de opgaven van 't program, hier straat zoo breed, daar straat zoo breed, trams zoo en zoo te traceren, enz.; hij houdt dan zekere bouwblokken over, die naar persoonlijke smaak van opstanden worden voorzien. Het is van dit soort plannen dat de jury ergens in haar rapport zoo treffend opmerkt: „om tot een dergelijke situatie te komen, was een prijsvraag onnoodig geweest!” Ten tweede, de ontwerper stapte vrijelijk heen over de letter der gegevens, al mag hij daarvan ook den geest behouden, en verwezenlijkt daarbij hoofdzakelijk zijn grootsch architectuur- en stads-beeld. Ook hiervan spreekt de jury, naast woorden van waardeering, dezelfde sententie: „daardoor wordt het doel van de prijsvraag geheel gemist!”

Men ziet dus ook hier den bouwmeester, als meest gebondene van alle kunstenaars, op een smallen weg naar het doel met afgronden ter weerszijden. Met andere woorden: de fantasie, kennis en smaak van den bouwkunstenaar worden door allerlei, soms zeer bezwarende, condities van het program ter neer gedrukt, en hij is de overwinnaar die toch de hoogste vlucht neemt. Dat dus alles afhangt van de wijze waarop het programma is bewerkt en gesteld spreekt van zelf; en dat het niet aangaat die vele motieven, bij 't samenstellen daarvan van invloed en welke zoozeer verband houden met Amsterdamsch finantieele draagkracht, Amsterdamsche verkeerseischen van tram- en ander vervoer, enz., te beoordeelen, wanneer alle nadere gegevens daartoe ontbreken, is al even duidelijk. Men kan zich op ziekelijke wijze voorspiegelen wat er zou kunnen gemaakt worden als onze tijd eene vaste stijfuiting had, als Amsterdam eenen volleren buidel had, en zich wantrouwend uitlaten over de toekomst van den Dam; doch stijlloosheid en finantieelen nood ten spijt: er moet iets gedaan worden, de Dam kan zoo niet wachten tot wat wellicht verre jaren pas zullen brengen. En in dit geval is er allermindst reden om niet aan te nemen, dat de vele welinge-lichten, die het programma opstelden of daarbij adviseerden, niet die eischen hebben vooropgesteld, welke, gezien van het huidige standpunt, als het meest der zake dienende kunnen worden beschouwd.

De bekoonde oplossingen geven dus, de eene meer met dit voordeel, de volgende meer met een ander, de eene meer met die zwakke zijde, een latere weer met dien schaduwkant, — resultaten die onzen tijd vertoonen op zijn best. En wanneer dit, zooals hier het geval, door de vele beoordeelaars, ook buiten de Jury om, is geconstateerd, — is het vertrouwen niet ongegrond dat, eenmaal en liefst spoedig

de hand aan 't werk geslagen, de Dam er beter zal gaan uitzien dan hij tien- en tientallen van jaren deed; — zoodat wij dus aan het nageslacht ter beoordeeling overgeven het resultaat van een technische en artistieke prestatie die in ieder geval verbetering is geweest.

Het zijn die bovengenoemde kleinere voor- en nadeelen der beste plannen die in dit bijschrift nog eens nader kunnen worden toegelicht, voor zoover dit te voren niet reeds eenigermate geschiedde.

Beginnende met het plan „Forum Amstelodamum”, moet worden geconstateerd dat dit verreweg het meest artistieke ontwerp van alle is. Moge er ook bedenkingen zijn aan te voeren tegen de nauwe toegangen tot den Dam vanaf Rokin en Damrak voor rijtuigverkeer, tegen de uitmonding van Damstraat en Vischsteeg juist naast den Dam zelf, of tegen een „te veel” aan doodsche passages — aesthetisch effect is, door minimaal over deze verkeersbezwaren heen te stappen, meer dan in eenig plan bereikt. Daarbij komt dat de rooilijn zelve een gevoeligheid van traceering toont, als in geen der andere ontwerpen. Vooral mag geslaagd genoemd worden de wijze waarop, zonder nu juist een of ander geometrische as aan te nemen, het centrale gebouw den Dam afsluit. Niet te groot, om niet weer opzichzelf een plein te vormen, niet te klein, om niet de verkeersader Damrak-Rokin meer te laten domineeren dan het Plein zelf, wordt door de beide voorvleugels van dit gebouw een ruimte besloten die een accent aan deze Damzijde geeft van mooie vinding.

De architectuur zelf doet in hoofdlijnen ook aangenaam aan, hoewel de fraaie, doch uit een bouwkundig oogpunt wel wat vage kleurenperspectief, slechts weinig uitsluitel daarover geeft. (Zie fig. 1). Doen de rustige daklijnen met hoekschoorsteenen denken aan een soort analogie met het Paleis, details als dakramen, loggia's en straatoverspanningen (deze laatste van minder fraaie verhouding) wijken daar weer geheel van af. Ook de vogelvluchten, hoe talentvol ook getekend, zijn in hun groote gevelverkorting voor de bouw wijze zelf een onbetrouwbaar document. Het is alsof de ontwerper zich daarover slechts weinig wenschte uit te laten, en alleen wenschte aan te geven, dat de architectuur zou zijn modern, doch met zekere harmonische factoren van hoogte, groepeerings en aspect, ten opzichte van het Paleis.

Het ontwerp „In het hartje der stad” geeft een voor het verkeer vrijwel volmaakte plattegrond, want dat een passage van de stille zijde van het Rokin naar het Beursstraatje gewenscht zou zijn, is hier een overdreven eisch, die de klare traceering van de bouwblokken van dit plan geheel zou versnipperen ten bate van weinig nuts. Wel echter zou de façade aan de Damzijde wat minder vloeiend van rooilijn kunnen zijn, en ontstaat door het flauwe verloop der gevelvlakken in elkander, een gemis aan piquante schaduwwerking en vertikale verdeling; die het plan hadden kunnen ten goede komen.

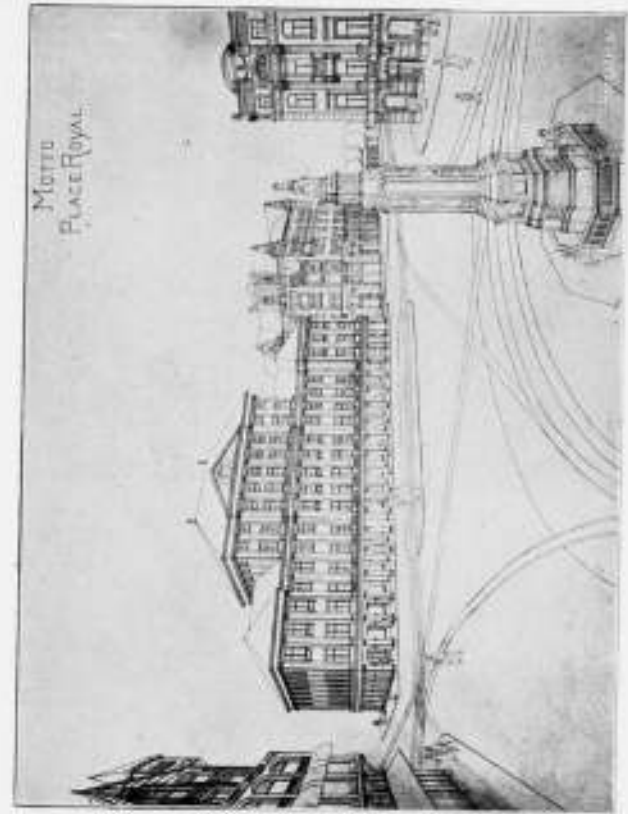
Van de opstanden zijn de beide asymmetrische doorgangen zeer talentvol ontworpen, doch jammer is het dat het geheele complex daardoor in drie blokken van juist gelijke waarde wordt verdeeld waardoor het geheele gevelaanzicht ietwat monotoon aandoet (zie fig. 3). De architectuur, hoewel meer in den geest van 't oude Vijgendampoortje gedacht, dan in dien van 't Paleis, zal zeker een goed figuur maken ter plaatse, doch eenige vreemde dakraamcontouren en details zouden daarbij wellicht vermeden mogen worden, evenals de curieuse tempelvorm van het trambuisje aan het Rokin, alles eenigszins uit den beoogden toon vallende.

PERSPECTIEVEN VAN DE DAMAFSLUITING.

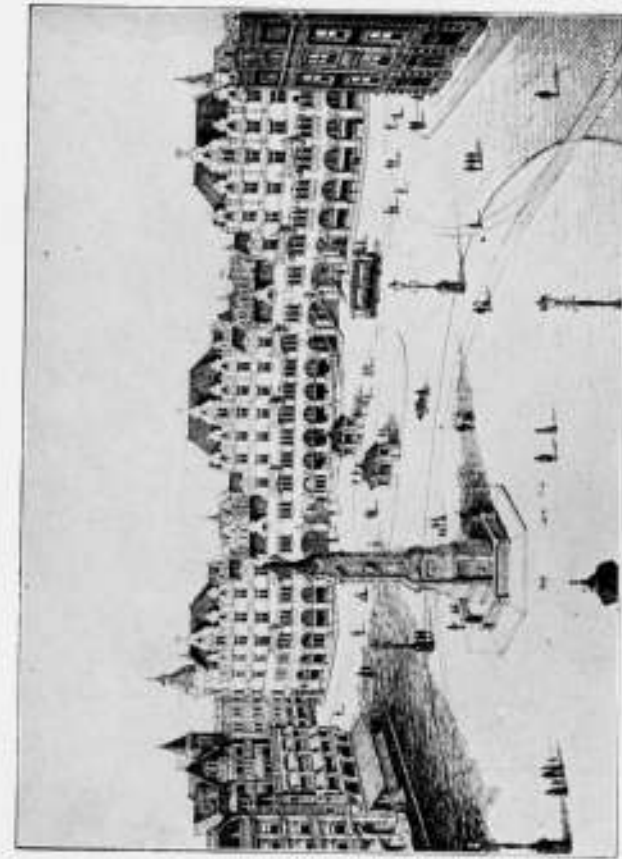

ONTWERP MOTTO: „GUSBRECHT VAN AEMSTEL”.

6.

ONTWERP MOTTO: „PLACE ROYAL”.

ONTWERP MOTTO: „IN 'T HARTJE DER STAD”.

5.

ONTWERP MOTTO: „A EN V”.

PERSPECTIEVEN VAN DE DAMAFSLUITING.

De bijgevoegde aquarel, perspectief vanuit de Damstraat gezien geeft zonder slaphed een effect in Oud-Amsterdamschen trant dat men zeker zou wenschen verwezenlijkt te zien.

Zou men deze beide plannen ten opzichte van elkaar willen waardeeren, men zou kunnen zeggen dat het eerste met eenige kleine concessies aan het verkeer, het tweede met eenige kleine concessies aan de architectuur, beide staan op een hoog en gelijk peil van slagen.

Het derde plan „Gijsbrecht van Aemstel” is eveneens van stratenaanleg rationeel; het even terugspringen van het gebouw tegenover het Paleis mist ook hier zijn goede werking niet (zie fig. 4). Heeft de inkijk in de Damstraat nu juist geen al te gesloten karakter, en gaat daardoor het begrip „wand”, wat elke pleinzijde vraagt, eenigszins te loor, het overbruggen van straten heeft ook bezwaren, die bij den ontwerper blijkbaar zwaarder hebben gewogen. Uitgaande van het denkbeeld dat de Beursstraat in de toekomst van groote beteekenis zal worden, is de passage door het centrale blok, een logisch gevolg daarvan.

Over de bouwwijze der blokken is, hoewel niet van groote intimiteit of monumentaliteit (de twee polen waartusschen zij zich bij alle plannen zou kunnen bewegen) gezond te noemen; hoewel misschien iets te laag ten opzichte van de omgeving, en iets te klein; daar de straten niet overbrugd werden bleef er echter een huizenblok over, aan welker langsafmeting nu eenmaal niet meer te veranderen viel.

Dezelfde klaarheid van conceptie heeft het Plan „A-Y”. De poging om den Dam een lengteas (zeer gunstig gebogen) in een bepaalde richting te geven, is hier toegepast en zou zeker geslaagd zijn als de Beursstraat en Stille Rokinzijde de hoofdverkeersweg waren geweest. Nu loopt de boulevard echter niet zeer gunstig door het plein, dat daardoor in tweeën verbrokkeld wordt, zonder dat deze deeling, bij symmetrische pleinen soms zeer fraai opgelost, eigenlijk tot een nieuw element is verwerkt kunnen worden. (Zie fig. 5). De zeer open Damstraat en Vischsteeg hebben dezelfde bezwaren en voordeelen als in het vorige plan aangegeven; het puntig volbouwen van het eerste deel van het Rokin is alleen financieel te verdedigen.

Hoewel de doodlopende galerijen op het oude Beursterrein niet van groot nut zullen blijken voor het verkeer, is overigens de bouwtrant van alle blokken goed te noemen, zelfs tegenover de zoo verschillende architectuur van het Paleis; en door hare harmonische aansluiting tot de architectuur van het Beursgebouw, zou deze, toch zeer individuele architectuur, een fraaie Zuid-Oost wand van het Damrak waarborgen.

Het plan „Place Royal” komt in traceering zeer overeen met „Gijsbrecht van Aemstel”. Minder gelukkig is juist het voorspringen van het centrale gebouw, doch het wijzigen van de Passage in een straat heeft, vooral met de verruimingen aan Damrak en Damstraatzijde, zekere voordeelen, die echter weer eenigermate te niet worden gedaan door het isolement van de stille Rokinzijde. Ware ook hier een straat geprojecteerd, dan zou op oogenblikken van groote volte het rijtuigverkeer om den Dam zelf heen kunnen worden geleid. De te bebouwen oppervlakte en de vorm der perceelen zouden er echter niet op zijn vooruitgegaan.

De hoofdbouw is een publiek gebouw van rustig aanzien, dat aan Duitsch-klassieke architectuur van de 19e eeuw herinnert (zie fig. 6). Tegenover het Paleis zal deze harmonie wel staan. De vraag is echter, hoe de overgang naar den nieuwen beursbouw zou zijn verkregen, bij de bebouwing van het oude Beursterrein. Er zijn geen teekeningen die

daarover de noodige gegevens verschaffen, terwijl dit toch geen onbelangrijke factor van de oplossing genoemd mag worden.

Onder de andere ontwerpen zijn er zeker die bezienswaardig zijn. Geven de plattegronden meestal varianten gebaseerd op gelijke principes, die bij de bekroonden voorkwamen, b.v. gebogen plein-as, of samenvloeiing van Beursstraat en Vischsteeg tot één uitmonding op den Dam, of wel symmetrische oplossing van het vraagstuk ten opzichte van het Paleis (die een latere onteigening van Café „de Bisschop” zou vragen), — de perspectieven toonen zeer uiteenlopende en soms in compositie, architectuur of tekenwerk zeer geslaagde voorstelling. Het meest imponceert wel 't plan „Fancy”. Men moge over de verwezenlijking van zulk een ontwerp ook nog zoo sceptisch denken, alleen al door het voortreffelijk tekenwerk en de voornaamste uitbeelding der architectuur wordt men onwillekeurig geboeid.

Ook „Angelus Ridet” geeft aardige, hoewel zeer Duitsch aandoende perspectieven te zien van lang niet onverdienstelijk tekenwerk. Smaakvol, hoewel schetsmatig is de pittige tekenwijze van de perspectieven van „P. L. M.”, terwijl ook „Aldus spant Amsterdam de kroon” zeer fraaie, ietwat meer schilderachtige bouwkundige tekenwijze toont.

Het zou te ver voeren van de meest sympathieke ontwerpen nog verder eene beschrijving te geven; het jury-rapport geeft, hoewel kort, van de meesten met een enkel woord de deugden en gebreken weer, en is in 't algemeen in dit oordeel niet ongelukkig. Waar dit bijschrift eigenlijk bedoelt een korte beschouwing bij de afbeeldingen der perspectieven van de bekroonde ontwerpen, zou de beschrijving dier andere ontwerpen missen de charme van de reproductie. Zeer is het evenwel te hopen dat de gansche prijsvraag nog eens in andere steden wordt tentoongesteld, want, al zal natuurlijk het vraagstuk elders van minder plaatselijk belang zijn, zoowel leken als deskundigen kunnen toch eens kennis nemen op hoe verscheiden wijze ook in stedenbouw en architectuur op één enkel vraagstuk het licht kan worden geworpen. Zij zullen dan tevens kennis maken met de denkbeelden en het werk van verscheidenen der beste Nederlandsche bouwkundigen, zij zullen de belangrijkheid van stedenbouw en stedenverbetering zeker meer gaan begrijpen dan voorheen en wellicht in eigen woonplaats kunnen medewerken de belangrijke vraagstukken van stedelijk schoon tot een bevredigende oplossing te brengen.

DE C.

BRIEVEN UIT ROTTERDAM.

Verbinding der beide Maasoovers.

Een der belangrijkste vraagstukken, die in den laatste tijd hier aan de orde zijn geweest, is de verbinding tusschen de beide Maasoovers. Het ontstaan dezer quaestie is van betrekkelijk jongen datum; eerst in de laatste jaren toch heeft het verkeer tusschen de beide stadsdeelen een omvang gekregen, waarop de bestaande bruggen niet zijn berekend.

Vóór nog geen halve eeuw was van al die uitgebreide handelsinrichtingen op den linker Maasoever, die thans eene stad voor zich vormen, nog geen spoor te bekennen. Het „Overmaasche” was nog weiland en tuinderijen waarop een bloeiend landbouwbedrijf werd uitgeoefend. Eerst na 1868 toen tusschen het Rijk en de Gemeente eene overeenkomst voor spooraanleg in en door Rotterdam gesloten werd, waaruit de bouw van eene vaste spoorwegbrug over de

Maas en het graven van de Koningshaven met draaibrug voor het spoorwegverkeer voortvloede, was de tijd genaderd om den aanleg der nieuwe haven- en handelsinrichtingen ter hand te nemen. Door de Rotterdamsche Handelsvereniging werd in 1874-79 een tweetal havens gegraven en eenige pakhuisen opgericht, terwijl gelijktijdig door de Gemeente de bouw van twee bruggen werd aangevangen: de Willemsbrug over de Maas en in het verlengde daarvan de Koninginnebrug als draaibrug over de Koningshaven, die in 1878 gereed kwamen. Na eenige moeitevolle jaren werden in 1882 de handelsinrichtingen in Gemeentelijk beheer genomen. Sedert dien hebben handel en scheepvaart, dank zij de belangrijke en kostbare verbetering van den toegang van uit zee, waardoor aan de hoogste eischen der scheepvaart werd voldaan, een steeds grooter omvang verkregen. Dientengevolge namen de haven-bassins in aantal en grootte voortdurend toe en besloegen de handelsinrichtingen steeds meer oppervlakte. In gelijken tred met deze ontwikkeling verzeeren er ook nieuwe wijken met breede straten en ruime pleinen, die direct na de voltooiing bevolkt werden door de sterk aanwassende schaar van buitenlieden die in het snel opkomend Rotterdam hun bestaan hoopten te vinden.

Door de groote uitbreiding van dit nieuwe stadsdeel nam het verkeer over de Willems- en Koninginnebrug sterk toe en kreeg allengs zoo'n omvang, dat een onhoudbare toestand geschapen werd. Over de betrekkelijk smalle bruggen, de eerste met een rijweg van 9.— M., de tweede met een van 6.60 M. aan de uiteinden en 4.75 in het midden, bewegen zich thans dagelijks ongeveer 60,000 personen en 4500 wagens. De onhoudbaarheid van dezen toestand trad vooral op eene zeer zorgwekkende wijze aan het licht, toen het vorigejaar door het vastraken van een zeeschip, de draaibrug geruimen tijd voor het verkeer te land versperd was. Omweerlegbaar werd daarmee aangetoond dat eene tweede verbinding tusschen de beide Maasoeveren niet langer achterwege mocht blijven. Hierover bestond dan ook geen verschil van gevoelen, algemeen was men van oordeel dat de quaestie zeer urgent was, doch eene groote moeilijkheid leverde de beantwoording van de vraag hoe die nieuwe verbinding tot stand moest worden gebracht. Het meest

voor de hand liggend en het meest verkiezelijk was om stroom afwaarts eene nieuwe brug over de rivier te slaan met draaibaar gedeelte. Doch daaraan bleken, vooral voor de scheepvaart, onoverkomelijke bezware verbonden te zijn, zoodat van dit plan, hoe aantrekkelijk ook, moest worden afgezien. Aan eene tunnel onder de rivier door of eene brug zoo hoog, dat de scheepvaart er geen hinder van zou ondervinden, kon wegens de enorm hooge kosten en de groote moeilijkheden aan de toegangen naar zoo'n tunnel of brug verbonden, niet worden gedacht. Twee mogelijkheden restten thans: „een pont-transbordeur" en een „wagenvoer". Een transbordeur of hangrolbrug, waarbij een groot platform aan een hoog boven de rivier aangebrachte overspanning opgehangen, wordt voortbewogen, scheen in deze omstandigheden eene geschikte oplossing. Toch heeft ook dit denkbeeld geen voldoende instemming kunnen vinden. Onze Gemeenteraad heeft gemeend aan een gewoon wagenvoer, door de Gemeente beheerd, de voorkeur te moeten geven. Finantieele overwegingen hebben hierbij wel de grootste rol gespeeld; de kosten van zoo'n wagenvoer zijn namelijk beduidend lager dan van een der overige plannen. Bovendien heeft het nog het voordeel niet aan eene vaste plaats gebonden te zijn doch al naar gelang der behoefte, een andere route te kunnen kiezen.

De verbinding tusschen de beide Maasoeveren zal dus tot stand worden gebracht door een wagenvoer, waar een ieder zijn penningske te offeren zal hebben. Deze weinig schitterende oplossing, zij moge dan al in de gegeven omstandigheden de beste zijn, zal echter moeilijk anders dan als eene voorloopige beschouwd kunnen worden; het drukke verkeer over de bruggen zal er wel eenigermate door worden ontlast, doch eene afloende verbetering is er niet van te verwachten. Deze is alleen te verkrijgen door eene nieuwe brug, die de havencomplexen op de beide oevers zal verbinden. Met 't oog op de eischen van de scheepvaart moge hieraan voorloopig nog niet te denken vallen, de verschuiving van het havenkwartier naar het westen, stroom afwaarts, schijnt er op te wijzen, dat eene vaste verbinding in de toekomst niet tot de onmogelijkheden zal behooren.

M.

DE SCHEUREN IN DEN DOM VAN STRAATSBURG.

Uit Straatsburg ontving ik de volgende inlichtingen omtrent de oorzaak van de in den laatsten tijd opgemerkte scheuren in de Munsterkerk.

Het tegenwoordige Gothische deel van den toren (zijnde de westgevel met den toren, het langschip en een gedeelte van het dwarsschip, de middentoren en het koor zijn uit den Romaanschen tijd) rust voor een zeer groot gedeelte op de oude fundamenten van den Romaanschen Munsterbouw, zooals deze in de elfde eeuw bestond. Deze fundamenten waren toen ter tijd met zoo groote zorgvuldigheid uitgevoerd, dat zij in staat waren den veel grooteren last te dragen. Door het inheien van eiken stammen was den grond een grotere draagkracht verzekerd en daarop rustten de breede zware fundamenten volkomen veilig; aangezien deze palen onder het grondwaterpeil bleven waren zij in staat eeuwen lang hunne functie te vervullen.

Toen zich in de tijden der gothiek de behoefte aan een grotere ruimere Cathedraal deed gevoelen, werd de oude Romaansche Dom bij gedeelten afgebroken en door nieuwe muren vervangen, die men gemakshalve en met vast ver-

trouwen op den voorganger op de oude fundamenten optrok, waarbij op dikwijls geniale wijze de groote moeilijkheden, die bij het innige contact der beide stijlen ontstonden, overwonnen werden. Het langst bleef de Westelijke partij bestaan, tot ook deze eindelijk in de 13e eeuw hoofdzakelijk onder Erwin von Steinbach door den overrijken gothischen gevel werd vervangen.

Deze bouw vorderde slechts zeer langzaam, ongeveer 150 jaar werd eraan gewerkt. Gedurende dit tijdsverloop onderging het oorspronkelijk plan herhaalde en ingrijpende wijzigingen, o.a. toen men reeds tot 15 M. boven den grond gevorderd was. Terwijl men aldus voortdurend wijzigde en de trotsche bouw zijn geweldige massa voortdurend hooger verhef, verloor men langzamerhand uit het oog, dat men de onveranderd gebleven Romaansche fundamenten steeds zwaarder belastte en dat zij niet zonder versterking aan deze overbelasting zouden kunnen weerstand bieden. Wel trachtte men door technische kunststukken een groot deel van den enormen druk op het reeds bestaande langschip af te leiden, doordat men de contreforten aan de oostzijde van den voor-

gevel het leeuwenandeel te dragen gaf. Dank zij deze voorzorg en dank zij de enorme soliditeit van de aloude fundeering, bleek de grondslag niettegenstaande de grootere eischen zijn taak te kunnen vervullen.

Zoo bleef de toestand tot er in de 19e eeuw belangrijke verandering in den grondwaterstand om Straatsburg kwam. De „Rheinregulierung", gevoegd bij de geheele kanalisatie van het stadsgebied, veroorzaakte een dergelijke belangrijke daling van het grondwaterpeil dat al het houtwerk der Romaansche fundamenten boven water kwam en natuurlijk langzaam wegrotte. Het gevolg kon niet uitblijven. Belangrijke verzakkingen werden aan den bouw waargenomen en het was vooral de inwendige (Noordelijke) Torenpijler, bijzonder zwaar belast, die het sterkst daling vertoonde. Hierdoor verplaatsten zich gewichten en krachten en eindelijk scheurde de eerste langsschijppijler aan de westzijde, die een belangrijk deel van het gewicht van den toren te dragen kreeg in de richting van den westkant van het kapiteel tot den oostkant van het basement, m. a. w. in de richting van de druklijn. Door deze scheur, die een wijde kreek van enkele centimeters, werd de aandacht op het verontrustende feit gevestigd.

Nadat men de werking eenigen tijd nauwlettend geobserveerd had werden als eerste maatregel 14 ijzeren banden om den pijler gelegd.

Door het aanbrennen van ijzeren balken heeft men nu de beide westelijke langsschijp-arcaden ondervangen en daarmee de druk van dit gedeelte en dus ook de zijdelingsche druk van den toren zooveel mogelijk over den plattegrond verdeeld. De boogprofielen werden daarbij gebetonneerd en zoodoende beschermd. Thans is men bezig de fundamenten zoover doenlijk vrij te leggen en te vernieuwen, want de druk van den bovenbouw heeft op vele plaatsen de nu van hun stevigen grondslag beroofde basis wigvormig doen scheuren. Waarschijnlijk met toepassing van beton denkt men nu de fundamenten tot op den vrij diep liggenden vasten bodem door te voeren, zoodat men daarmee van de geheide laag onafhankelijk wordt. Daarna zal natuurlijk de gescheurde pijler worden vernieuwd.

Op deze wijze hoopt men een der belangrijkste monumenten der Deutsche Gothiek voor het nageslacht te behouden.

J. F. v. H.

DE DAMPRIJSVRAAG.

Aan de Redactie!

In de reproductiekwestie tusschen U en de Redactie van „Architectura" zou ik mij niet mengen, wanneer ik niet door den heer de Groot in de vergadering van het Hoofdbestuur der Maatschappij, als bij de haren in het debat was gesleept.

In No. 32 wordt van Redactiewege medegedeeld: „De „Vice-Voorzitter, de heer M. J. de Groot, onder-Directeur van P. W., deelde daarop mede, dat, naar hij vernomen had, een dergelijk verzoek ten Stadhuize reeds was gedaan „bij monde van den heer Ingenohl, naar kon worden vermoed voor A. et A. en dat geen bezwaren waren gerezen

„om de plannen te reproduceeren tegelijk met het juryrapport, „dat van af 23 Juli in het bezit der Redactie was".

De herinnering aan 's heeren de Groot's kwaliteit van Onder-Directeur van P. W. moet waarschijnlijk dienen om de zuiverheid van de bron der mededeeling aan te toonen en het verhaal een officieel tintje te verleenen. Het spijt mij die illusie wredeijk te moeten verstoren, maar heusch, er is geen woord van aan, die bron is al heel erg onzuiver.

Ik geloof trouwens niet dat de heer de Groot zelf eenige waarde aan zijn beweren kan hechten, daartoe zijn zijne woorden te bestudeerd voorzichtig. Gezegden als „dat hij vernomen had" en „naar kon worden vermoed", geven niet den indruk van eigen geloof aan waarschijnlijkheid, laat staan van overtuiging. Dit zijn van die phrasen die helaas dikwijls moeten dienen om een slag om den arm te houden en later, wanneer het tegendeel is gebleken van hetgeen zij eigenlijk bedoelden, gemakkelijk bakzeil te kunnen halen.

De onwaarschijnlijkheid van wat hier „vernomen" en „vermoed" is, zit er trouwens dik genoeg op. Men lette slechts op de logische gevolgtrekking: „Door den ondergeteekende zou het verzoek op 't Stadhuis zijn gedaan om de plannen te reproduceeren, vermoedelijk voor A. et A.; bezwaar had men aldaar niet, en de reproducties verschenen.... in het Bouwkundig Weekblad! Ra, ra, wat is dat?"

Dat in de Vergaderingen van het Hoofdbestuur der Maatschappij de ernst een enkele keer op den loop is, is menscheijk, dat gebeurt soms in de deftigste colleges en is, als reactie op al te veel ernst en gewicht, dikwijls een aardige afleiding. Men dient er echter voor te zorgen dat dergelijke aardigheden binnenshuis blijven, voor een ernstig vakblad zijn ze niet geschikt, zelfs niet in den komkommertijd.

Nog iets: er zou voor mij niet de minste reden zijn geweest dergelijke vraag op 't Stadhuis te doen, waar Burgemeester en Wethouders, behoudens bespreking van een paar hoofdpunten, de leiding van de prijsvraag geheel in handen van de jury, vertegenwoordigende de beide bouwkunstlichamen, hebben gelaten. Ik had dus, als rapporteur, zeker geen toestemming van de Gemeente noodig om de plannen te reproduceeren.

Wel is die toestemming, door verschillende dagbladen, aan mij gevraagd, ik heb echter altijd geweigerd omdat de een niet voor den ander mocht worden getrokken en eerst na het oogenblik van de opening der tentoonstelling de plannen publiek werden. Voor dien tijd bleef alles cache, ook voor „Architectura", ook voor het „Bouwkundig Weekblad", ook zelfs voor het Stadhuis.

Had ik dus voor „Architectura" een uitzondering willen maken, niemand had mij zulks kunnen beletten, maar 't was unfair geweest en daarom deed ik het niet. Altijd toch heeft bij de jury voorop gestaan — de Heer Salm zal het zich herinneren —, dat de beide bouwkunstlichamen gelijke rechten hadden en dus alles wat voor mededeeling vatbaar was, in de twee vakbladen tegelijk moest worden gepubliceerd. Daaraan heb ik mij strikt gehouden.

U beleefd dankend voor de plaatsing.

Hoogachtend

11 Augustus 1908.

J. S. INGENOHL.

Of ik iets op het vorenstaande heb te antwoorden, geachte Redactie? Niets anders dan het volgende.

Op heden, 12 Augustus 1908, des n. m. te ongeveer 3½ uur is mij door den heer Hoofddirectie der afdeling Publieke werken, in zijn kamer ten Stadhuize alhier, be-

vestigd, dat door den heer J. Ingenohl, bij hem, Hoofdcornities, mondeling inlichtingen zijn ingewonnen omtrent de bevoegdheid in zake het openbaar maken der Dam-prijsvraag aangelegenheden nadat de Jury haar arbeid zou hebben beëindigd; waarop den heer Ingenohl door voornoemde heer Hoofdcornities is geantwoord dat, naar zijn inzicht, alle mogelijke openbaarheid aan de beantwoording der Damprijsvraag mocht worden gegeven, in alle vak- en dagbladen, doch eerst volgens zijne meening, na of gelijktijdig met het openbaar worden van het Jury-rapport.

Waar of nu heusch geen woord van aan is, welke bron onzuiver is, wie er helaas! phrasen gebruikt, en wie er een slag om den arm houdt om later gemakkelijk bakzeil te kunnen halen, laat ik gaarne — met het trekken van logische gevolgen — aan den lezer over ter beoordeeling.

Hoogachtend,

W. J. DE GROOT.

Amsterdam, 12 Augustus 1908.

Reeds herhaalde malen is het mij voorgekomen dat ik niet bepalen kon of een kerk den naam van Cathedraal, Dom, Munster, Kapittelkerk enz. behoorde te dragen. Ik zou het zeer op prijs stellen wanneer mij iemand wilde mededeelen waarop deze namen berusten en of de bouw van de kerk ermee samenhangt.

J. VAN HOYVENA.

J. M. OLBRICH. †

De kunstwereld is armer geworden, nu den 8sten Augustus plotseling prof. Joseph M. Olbrich uit zijn werkzaam leven is weggenomen.

Hij werd in 1867 te Troppau in Silezië geboren, studeerde te Weenen, deels onder leiding van Otto Wagner, en verkreeg daar later naam als leider der „Jung-Wiener Gruppe“, in 1899 werd hij door den Groothertog van Hessen tot architect-lid der „Darmstädter Künstler-kolonie“ benoemd, in welke functie hij is gebleven.

Tot Olbrich's voornaamste werken op bouwkundig gebied behooren het in 1898 uitgevoerde gebouw der „Wiener Sezession“, dat belangstelling verwekte om de architectuur en de inrichting, verder het Ernst-Ludwighaus en 6 villa's op de Matildenhöhe te Darmstadt voor de tentoonstelling in 1901; daarna ontwierp hij de gebouwen voor eenige volgende exposities der kolonie, waarvan het hoofdgebouw met de „Hochzeitsturm“ voor de huidige tentoonstelling in Darmstadt het belangrijkste is¹⁾; tot zijn laatste werken behooren ook een tweetal warenhuizen, waarvan dat der firma Tietz te Dusseldorf nog niet is voltooid; van deze scheppingen verdienen vooral indeeling en situatie belangstelling, welke steeds interessant zijn door de geraffineerdheid, waarmee ze zijn ontworpen.

In het begin zijner Darmstädter periode werkte hij nog geheel onder Weense invloeden; het karakter zijner werken uit dien tijd is grillig en gewild, maar bij het bezinken zijner gaven werd dit regelmatiger, en liet hij zich meer door de eenvoudige motieven van de Empire- en Biedermeierstijl beïnvloeden. Hoewel Olbrich zich den laatsten tijd meer op architectuur begon toe te leggen, was dit toch niet zijn eigenlijk gebied, en is hij ook niet geslaagd een krachtige persoonlijke vormspraak te ontwikkelen; wij merken hier de grenzen van zijn talent, terwijl zijn persoonlijk karakter zich in de interieur-kunst onuitputtelijk en overvloedig uitte, met steeds nieuw gevonden middelen, en we hem hier als een der grootste kunstenaars van dezen tijd leeren kennen.

Olbrich heeft geleefd in den tijd van het individualisme en intellectualisme; hij was van de beide richtingen een voorvechter, zijn karakter voor deze kunstlichting typeerend: scherpzinnig, vernuftig, cynisch, daarbij begaafd met een onuitputtelijke verbeeldingskracht; hij was zeer geneigd tot verfijning en belust op pikanterie; in

¹⁾ Over Olbrich's werken op deze tentoonstelling loop ik in een volgend artikel over Darmstadt uitvoeriger te spreken.

zijn jongen tijd hebben deze eigenschappen hem tot veel caprices verleid, waarvan zijn eerste werken op de Matildenhöhe getuigen. Later werd hij zakelijker, en bewees hij bij een ongelooflijke verfijning van zijn werk een rustig karakter te kunnen bewaren; getuige zijn prachtige meubels op de Dresdener tentoonstelling in 1905; hij hield van rijke intarsias in kostbaar materiaal, hij genoot van een weelderig ornament, het was zijn lust om in een klein hoekje een heel fijn aardigheidje te kunnen vertoonen. Men proeft bij alles, hoe het aanbrenge van de versiering voor hem zelf een innig genot was.

Olbrich is een meester geweest van het ornament en van de kleur; zijn onvermoeide vindingskracht, die hem van ieder nieuw werk een geheel nieuwe conceptie deden vormen, verraste telkens door nieuwe ornamentale en koloristische vindingen, die hij steeds met onfeilbare zekerheid tot een eenheid wist te verwerken; iedere conceptie van hem was een afgerond op zich zelf staand geheel.

Olbrich's werk moet een enormen invloed hebben gehad op de wordende Deutsche kunst, die evenals de zijne, in zijn eerste fasen grillig en gedegenereerd was. Hoewel zijn talent hem den weg wees, dien hij in verband met zijn eigen ontwikkeling en de algemeene vernuchtering en zuivering der kunst te gaan had, was deze met zijn aangeboren aard niet geheel overeenkomstig, en terwijl zijn laatste werk inderdaad het beste was, zou hij verder voortgaande op dezen weg, het essentiële element zijner kunst: de pikante verfijning, moeten prijs geven; hij was daarom door zijn aard niet voorbestemd, om voor de Deutsche kunst van leidende betekenis te kunnen blijven; het is genoeg geweest, dat hij dat gedurende ééne fase heeft kunnen zijn. Zijn betekenis voor het algemeen begon tot het verleden te behooren, en in dien zin behoeft zijn verlies niet te worden betreurd; maar toch zal ieder, wien de decoratieve kunsten van onzen tijd ter harte gaan, met leedwezen denken aan het heengaan van dezen jeugdigen meester, wiens sterke geest de wereld met zoovele kostbare scheppingen had kunnen verrijken.

M. G. M.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Congres voor teekenonderwijs.

Als een bewijs hoezeer de geheele Nederlandsche inzending van schoolteekenwerk op de aan het Internationaal Congres voor Teekenonderwijs te Londen verbonden tentoonstelling de aandacht van deskundigen trekt, diene dat „The Schoolboard of Leeds“ het verzoek aan het Nederlandsche comité gericht heeft, de geheele Nederlandsche afdeling in September te Leeds te mogen tentoonstellen. Slechts aan enkele inzendingen viel deze onderscheiding te beurt. De belangstelling in het tentoongestelde werk van de Nederlandsche afdeling is buitengewoon. Bijzonder talrijk zijn de aanvragen om leerplannen en schoolprogramma's van onze scholen. Voornamelijk komen deze aanvragen van schooldirecties uit Engeland, Frankrijk, Rusland en Finland.

Friesche industrie. Op de in deze maand te Leenwarden te houden tentoonstelling „Friesland voorheen en thans“, zullen ook enkele Friesche bedrijven in werking worden gesteld, zoals: het vervaardigen van strohoeden, van stoelen en maten, klompen, het pottenbakken, glashlazen, drijven van zilver enz., terwijl tentoongesteld zullen worden schilderijen uit de collectie van mev. de wed. Bisschop, eene waarde vertegenwoordigende van ruim f 120,000, alsmede beeldhouwwerk van Pier Pander enz.

Voorts wordt tentoongesteld de bekende „Schat van Franeker“, welwillend daarvoor afgestaan door het gemeentebestuur van Franeker. Tot dien „schat“ behoort ook de bekende beker, door de huurders der landerijen op het Bildt in 1607 aan de stad Franeker ten geschenke gegeven. Verder borduur- en naaldwerk van Anna Maria van Schurman.

Door een en ander zal men een overzicht verkrijgen van het geen de Friesche industrie vermocht en vermag. N.R.C.

Weesp. Is men in de gemeente Weesp sinds eenigen tijd overgegaan tot het in goeden staat brengen van de fraaie betimmering in het stadhuis, ook is men door de bemoeiingen van jhr. van Riemsdijk, hoofd-directeur van het Rijksmuseum te Amsterdam, met de restauratie aangevangen van de schilderijen, waarvan er sommigen zich in deerniswaardigen staat bevinden.

Het grootste doek, een z.g. regentstuk, met burgemeesters en schepenen is reeds hersteld. Het is uit 1652 en wordt toegeschreven aan Sibylla, een burgemeester van Weesp, o.a. bij Kramm als een verdienstelijke schilder aangeteekend. N.R.C.

Naatje van den Dam in het Groen. Alle couranten juichen over de bloemversiering bij het Dammonument. Echter zijn wel eenige opmerkingen te maken. Door de bloemen worden sokkel en opbouw gescheiden en zakt het monument te diep door. Beter ware het misschien architectonisch gesproken, het rondlopende gootje te supprimeeren, en met een steenen plaat af te dekken, waardoor het monument een geheel wordt. Dat de te laag zittende leeuwkoppen dan verdwijnen is niet erg, daar deze zeker niet tot de gelukkigste onderdeelen van het monument gerekend kunnen worden.

Rembrandtplein. De menschen klagen allen over slechte tijden; ook het bouwvak staat zoowat stil. Voor publieke vermakeligheden schijnt echter wel geld aanwezig te zijn, volgens bijgaand bericht: Het Rembrandtplein zal binnen eenige maanden een café-concert krijgen, waarvan de omvang alle bestaande hier ter stede overtreffen zal. Te beginnen met 1 Januari zal het geheele complex gebouwen van de „Nieuwe Karsboom“ tusschen het plein en de Paardenstraat geleidelijk onderhanden genomen worden door den architect Renierse, om er één groot gebouw van te maken. Op het gebouw komt een plat dak en op den hoek van het Rembrandtplein zal een toren met elektrische klok verrijzen. Daardoor zal ook het geveltje, dat aan den ouden Salon des Variétés herinnert, verdwijnen. (N. v. N.)

Uithelding van Gemeenten. Bij de firma M. Nijhoff zijn verschenen de praeadvies, voor de Vereeniging voor de Staatshuishoudkunde en de Statistiek uitgebracht over de vragen:

„Welke gedragslijn moet aan de gemeenten worden aanbevolen in het belang van haar doelmatige uitbreiding? — en „Zijn er wetswijzigingen noodig om deze gedragslijn mogelijk te maken? Zoo ja, welke?“

De praeadvies zijn van de hand der heeren Mrs. J. H. Valkenier Kips, H. J. Nieboer en J. W. C. Tellegen, en beslaan een lijk boekdeel. Mr. H. J. Romeyn, die zich aanvankelijk eveneens bereid verklaard had een praeadvies uit te brengen, zag zich tot zijn leedwezen en dat van het Bestuur genoodzaakt op zijn toezegging terug te komen.

Herziening der Woningwet. Het „Tijdschrift voor Sociale Hygiëne“ bevat het rapport der commissie tot herziening van de Woningwet, welke commissie bestond uit de heeren mr. H. L. Drucker, voorzitter; J. W. C. Tellegen, secretaris; voorts dr. G. W. Bruinsma, J. H. Faber, H. Pollema, jhr. mr. Ch. Ruys de Beerenbrouck, J. H. Schaper en J. M. A. Zoetmulder.

Eene opmerking van algemeen aard gaat aan het rapport vooraf:

Bij het omwerken van het ontwerp-Woningwet, na het onderzoek in de afdelingen der Tweede Kamer, is, op aandrang van personen van ervaring, op het gebied van het ontwerpen en uitvoeren van bouwverordeningen aan de wet een enigszins ruimere strekking gegeven door in sommige artikelen het woord woning door het woord gebouw te vervangen. De bij de uitvoering der wet opgedane ondervinding heeft geleerd, dat in deze richting nog iets verder moet worden gegaan. Bij de thans geldende redactie van art. 1, te lid, art. 2, te lid en art. 3, is het toch o.a. mogelijk, dat bepalingen betreffende toetreding van licht en lucht tot gebouwen, bestemd voor woning, verijdeld worden door stichting van gebouwen van anderen aard. Voorts zullen de gewenschte wijzigingen onder de werking der wet brengen localiteiten (kantoren bijv.) welke, hoewel niet voor bewoning bestemd, toch tot verblijf van menschen dienen. In de derde plaats zullen de moeilijkheden ondervangen worden, welke bij het ontwerpen der bouwverordeningen met betrekking tot de strafbepalingen ondervonden zijn. Eindelijk zal de toepassing van de regeling, vervat in artt. 46 en 47, op ruimere schaal mogelijk worden ook voor niet tot bewoning bestemde gebouwen.

De commissie wil voorts de paragraaf omtrent het aantal bewoners der percelen een ingrijpende wijziging doen ondergaan, wijl de tegenwoordige voorschriften geen betrouwbare gegevens opleveren en onnoodigen last veroorzaken.

Een goede woningstatistiek acht de commissie beslist noodig. Zij moet aangelegd en geregeld bijgehouden worden. Deze statistiek dient een tweeledig karakter te dragen. In de eerste plaats dient men gegevens te verzamelen over den toestand waarin de woningen verkeerren, teneinde voorstellen tot verbetering, onbewoonbaarverklaring of onteigening te kunnen doen. Dergelijke gegevens kunnen alleen langs ambtelijken weg verzameld worden

en zijn in tal van gemeenten, ten deele door de werkzaamheid der Gezondheids-Commissies, reeds verzameld, doch met het oog op de gemeenten, die te dezer zake tot dusverre in gebreke bleven, dient de verplichting tot verzamelen in de wet te worden opgenomen. In de tweede plaats moeten gegevens verzameld worden betreffende het aantal woningen in verband met de grootte, de huurprijzen en de bezetting. Uit de met deze gegevens op te bouwen statistiek moet kunnen blijken:

a. het aantal bewoonde woningen;

b. het aantal niet-bewoonde woningen; met opgaven voor beide soorten betreffende de grootte (aantal woonruimten), het bewoond zijn in huur, eigendom, erfpacht enz., en den huurprijs of de huurwaarde;

c. de sterkte van bewoning met afzonderlijke opgaven betreffende kostgangers en inwonende ondergeschikten.

De resultaten van deze statistiek zijn onontbeerlijk, om te voorkomen dat, door het opruimen van krotten, woningnood ontstaat, om den aanbouw van woningen in goede banen te kunnen leiden en om voorschriften betreffende de toegelaten sterkte van bewoning te kunnen handhaven. Voor het geregeld bijhouden van deze statistiek zullen periodieke woningtellingen moeten plaats hebben, tenzij men, door instelling van een woningbeurs, deze tellingen overbodig maakt.

Nog wordt er op gewezen, dat de Gemeentebesturen dienen te kunnen beschikken over een voor zijn taak berekend bouwen woningtoezicht, dat onder toezicht van Burg. en Weth. moet staan.

In de kosten van statistiek en toezicht wil de commissie, dat het rijk zal voorzien voor de helft, evenals zulks geschiedt bij den algemeenen maatregel van bestuur ter uitvoering van de Woningwet.

Tegemoetkoming aan eigenaars van onbewoonbaar verklaarde woningen is gewenscht, terwijl het noodig is, de bevoegdheden, in dezen aan de Gemeentebesturen gegeven, te maken tot verplichtingen. N. v. d. D.

Woningwet. Gedeputeerde Staten van Utrecht hebben het volgende rondschriften tot de gemeentebesturen van hun gewest gericht:

„Z. E. de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft ons college mededeeling gedaan van enkele opmerkingen, gemaakt in de Voorloopige Verslagen van de Commissie van Rapporteurs uit de Tweede en Eerste Kamer der Staten-Generaal, omtrent het wetsontwerp tot vaststelling van Hoofdstuk V der Staatsbegroting voor 1908, betreffende de uitvoering en toepassing der Woningwet, met uitnodiging de beschouwingen te mogen vernemen, waartoe deze opmerkingen ons college aanleiding geven.

Ten einde aan 's ministers verlangen gevolg te kunnen geven, verzoeken wij u de navolgende vragen vóór den 1en September a. s. te willen beantwoorden:

1°. Geeft de toepassing der voor uw gemeente geldende bouwverordening, in verband met de daarin gestelde eischen, aanleiding tot moeilijkheden, inzonderheid wat betreft bestaande woningen; zou dit ten minste het geval zijn, wanneer die verordening steeds naar haar letter streng werd toegepast?

2°. Wordt door de in de bouwverordening voorkomende bepalingen de bouw van nieuwe woningen, inzonderheid van arbeiderswoningen, te zeer bemoeilijkt; hoe groot zijn de stichtingskosten van een arbeiderswoning, die aan de eischen uwer bouwverordening voldoet; zijn er na de invoering der bouwverordening dergelijke woningen in uw gemeente gesticht; wat waren de stichtingskosten en hoe hoog is de huurprijs daarvan?

3°. Konden de bewoners van onbewoonbaar verklaarde woningen elders plaats vinden?

4°. Hebben de bepalingen omtrent de bestaande woningen in uw gemeente aanleiding gegeven tot depreciatie?“

RECTIFICATIE.

De schrijver van het artikel „De Koninginnekerk te Rotterdam“, (zie B. W. no. 33) tevens een der bouwmeesters van dat werk, staat abusievelijk vermeld als P. Hooykaas; dit moet zijn B. Hoogkaas Jr.

Op blz. 614 staat vermeld bij de prijsvragen, uitgeschreven door de „Afd. Amsterdam van de Mij. tot Bev. der Bouwk.“ en „Amstels Bouwvereniging“: Motto S. P. O. prijs f 25, de heer J. H. Schmitz te Rotterdam; dit moet zijn de heer J. H. Schmitz.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS

Mornixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:		per maand
Gen. Bouwk. Opz. Teekenaar, ouderdom 22 jaar salaris f	70.-	70.-
22	65.-	65.-
25	75.-	75.-
23	50.-	50.-
18	80.-	80.-
24	80.-	80.-
23	30.-	30.-
17	50.-	50.-
22	50.-	50.-
36	100.-	100.-
20	60.-	60.-
29	100.-	100.-
18	50.-	50.-
23	75.-	75.-
22	90.-	90.-
25	90.-	90.-
24	60.-	60.-
24	75.-	75.-

Opzichter Teekenaar	ouderdom	22 jaar salaris f	80.-
"	49	120.-	120.-
"	42	100.-	100.-
"	32	30.-	30.-
"	29	100.-	100.-
"	32	100.-	100.-
"	23	80.-	80.-
"	22	50.-	50.-
"	19	50.-	50.-
"	23	75.-	75.-
Opzichters	23	70.-	70.-
"	25	50.-	50.-
"	24	45.-	45.-
"	23	70.-	70.-
"	23	100.-	100.-
"	31	100.-	100.-
Teekenaars	31	110.-	110.-
"	22	40.-	40.-
"	23	75.-	75.-
"	25	60.-	60.-
"	23	90.-	90.-
"	23	60.-	60.-
"	21	45.-	45.-
"	22	60.-	60.-
Werkt. Opz. voor werktuig. onder-	26		
deelen van bouwwerken, ouderdom,	26		
Machine Teekenaar	24	40.-	40.-

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

DINSDAG 18 AUGUSTUS.

UTRECHT. Bestek no. 1153. Maken onderbouw eener traverse met bijkomende werken aan de IJkade te Amsterdam. Ram f 17300. Directie der Mij. tot Exploit. van Staatspoorwegen n.m. a. u.

DONDERDAG 10 AUGUSTUS.

NIEUW BIJEN. a. Bouwen van een directeurswoning op het Dwarsdiep ald. onder bijlev. af het benoed. d. Glas, vverf en behangerswerken.

Archit. E. Warringa, n.m. 4 u., in het hotel Dik, alw. bestek en teek. ter inz. en a f 1.50 verkrijgb. bij gen. arch. Aanw. 20 Aug., v.m. van 10-12 u.

SEVENUM (LIMB.). Bouwen van een tweestoks woonhuis ald. met bijlev. mat. Mej. Wed. J. Baeten-Mertens n.m. 6 1/2 u. Bestek en teek. a f 1.50 verkrijgb. bij den archit. A. Holten te Hlerick. Aanw. 20 Aug. n.m. 5 1/2 u.

TERNEUZEN. Bestek no. 25. Bouwen 3 woonhuizen, landbouwschuren, varkens- en kippenhokken, wagenhuizen enz., in den Emauel en Valckenissepolders gem. Waarde.

Bouwk. W. Sterk te Schore, n.m. 2 u. Hotel „Central“ Terneuzen.

VRIEZENVEEN. Vergrooten der Coop. Roomboterfabriek „Vriezenveen“ en daarbij maken van een gebouw voor machinekamer met ketelhuis en bijbehorende werken, als schoorsteen en machinefunderingen enz.

Architecten Van der Cooij en Kruisweg te Hengelo 's-midd. 12 u. in het Café van Ter Brake. Bestek en teek. a f 2 verkrijgb. bij de architecten, die inl. geven. Aanw. 19 Aug. n.m. 5 u.

VRIJDAG 21 AUGUSTUS

WINTERSWIJK. Verbouwen winkelhuis aan de Markt ald.

De heer Jos. Windmüller 's-midd. 12 u. in hotel „Stad Munster“, alw. bestek en teek. ter inz. zijn. Inl. geeft de architect J. J. Post.

KESSEL (LIMB.). Opbouw van een woonhuis, stelling, bergplaats, schuur enz. met bijlever. materialen.

De heer Alph. Timmermans n.m. 3 u. ten koffiehuize van Andr. Timmermans. Bestek en teek. a f 2 verkrijgb. bij den bouwk. L. Waegemans te Roggel en Jean Gielen te Kessel. Aanw. 21 Aug. n.m. 2 u.

ZATERDAG 22 AUGUSTUS.

OUDELANDE (ZEEL.). Bouwen van een regenbak (inhoud 10 M³) aan de o.l. school ald. met bijkomende werken.

Gen. best. n.m. 2 u. Inl. geeft de bouwk. Hoogvliet te Baarland. Aanw. 22 Aug. n.m. 1 u.

VAASSEN. Bouwen van een woning ald. De besteder, n.m. 6 u. in het hotel „De Cannenburgh“, alw. en in „De Posthoorn“ te Epe bestek en teek. ter inz. zijn. Inl. geeft M. Koopman te Epe.

DINSDAG 25 AUGUSTUS.

COEVORDEN. 1. Bouwen villa met kant. 2. bouwen graanpakhuis Raming ± f 18000. Bouwk. J. D. Meppelink n.m. 3 u. café Abels.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

28 JULI.

HEERENVEEN. Bouwen van een hout-schuur met kantoor aldaar. De heer W. v. Riezen.

Laagste inschrijvers Gebr. Drijfhout en H. Duwald, Nijehaake, f 768. gegund.

ZEERIJP. Afbreken en herbouwen van het armhuis, onder architectuur van Wieland te Loppersum, voor de diaconie der Herv. gem.

Laagste inschrijver H. Moesker, f 1070. geg.

EIBERGEN. Afbreken bestaande en maken nieuwe kap op de fabriek te Mallem, voor rekening der Nederl. Fabriek van leder en drijfriemen.

Laagste inschrijver B. H. Blankvoort Eibergen, f 2889. gegund.

30 JULI.

LUINJEBERD. Afbreken en weder opbouwen der voorhuizinge op de sate bewoond door den heer C. Bijliam.

Laagste inschrijver K. Tolman, flakkeveen, f 4548.

ZIJDERVELD. Amoveeren der bestaande en bouwen eener nieuwe onderwijzerswoning.

Laagste inschrijver F. J. de Kok, Everdingen, f 4247. Nog niet gegund.

31 JULI.

HASSELT. Verbouwen woonhuis van J. J. Smit op de Prinsgracht. Gegund aan H. J. v. d. Klocht en D. Admiraal Kz., Hasselt, voor f 659.50.

HEEMSTEDEN (ONDERIL.). Bouwen gas-

fabriek aldaar. Gem. best. Laagste inschrijver W. A. v. Amstel, f 33300. Gunning aangehouden.

NIEUWENDIJK. Bouwen woonhuis voor rekening van den heer W. Monshouwer. De heer Joh. Colijn.

Timmerwerk laagste inschrijver A. de Later, Nieuwendijk f 510.

Metselwerk Ant. Duizer, Steenwijk, f 630.

OLDENZAAL. Bouwen 2 woonhuizen op den Zoddenberg aldaar. Architect W. Wisling.

Laagste inschrijver J. H. H. Spit, f 4490.

ULVENHOUT. Bouwen woonhuis voor rekening van den heer J. de Hoon. Arch. M. Aartsen.

Metselwerk laagste inschrijver F. Bastiaansen, f 736.

Timmerwerk J. Speekenbrink, f 522.

Massa. F. Bastiaansen, f 1243. *Gegund.

1 AUGUSTUS

WINTERSWIJK. Herbouwen dubbel woonhuis voor W. v. d. Hof, aan den Walensche weg.

Laagste inschrijver Joh. Abbink, f 1498. gegund.

6 AUGUSTUS.

BEVERWIJK. 1. Bouwen van twee woonhuizen, wagenloods met bovenwoning aan een blok en een paardenstal met mestput achter de wagenloods; 2. Bouwen van een pakhuis met bijkomende werken op de terreinen aan de Meerstraat aldaar. Architect J. L. G. Niessen.

Laagste inschrijver J. J. Koning, Haarlem, f 23225. Gunning aangehouden.

GELDRUP (N.B.). Bouwen winkelhuis met annexe slagerij voor rekening van Joh. v. d. Putten en bouwen van een woonhuis met bijlevering alle benodigde materialen, enz. Bouwk. P. v. d. Velden.

Laagste inschrijver winkelhuis met slagerij Jac. Dieis Sweegers, f 1539. Gegund.

GELSELAAR (GELD.). Bouwen van een boerenwoonhuis met bijlev. alle materialen, uitgezonderd steenen, pannen en esterklie. De heer Roelof Heideman.

Massa. laagste inschrijver Gebr. Simmelink, Neede, f 1598.

Timmerwerk Gebr. Hatgerink, f 1180.

Metselwerk G. Boom, Horkeloo, f 374.

Verfwerk G. Niesink, f 3450. *Gegund.

WIERINGEN. Bouwen nieuwe boerderij, voor rekening van den heer W. de Jongh in Polderwaard Nieuwland.

Laagste inschrijver N. J. Poel, f 3800. gegund.

NEDERHORST DEN-BERG. Amoveeren bestaande, en bouwen van een veestalling, met woonhuis, op het erf van de boerderij, in den Kuiperpolder, gemeente Nederhorst den Berg, bewoond door J. J. Bak. Bouwk. Th. E. B. Honders, te Nigtevecht.

Laagste inschrijver J. C. v. Kooten. Weesp, f 4697. gegund.

WILDERVANK. Gedeeltelijk afbreken van eene Behuizing, aan het Oosterdiep wegzijde te Wildervank, en bouwen van een meelpakhuis. Firma de Erven Topper en Co.

Laagste inschrijver T. J. Ploeger, f 923. gegund.

6 AUGUSTUS

RENKUM. Bouwen villa aan de Kurhauslaan, voor rekening van den heer Xenó Munninghoff. Architect J. W. Arnold.

Laagste inschrijvers F. en J. v. Scherrenburg, Renkum, f 5590. gegund.

7 AUGUSTUS.

BURUM (FR.). Verbouwen van de veestalling enz. in de boerenhuizinge bewoond door H. van der Veen onder Burum. De heer L. J. Huber te Leeuwarden.

Laagste inschrijver D. D. Bakker, Twijzel, f 2583. gegund.

8 AUGUSTUS.

GRIJPSKERK (Gr.). Stichten van drie aaneengebouwde woningen aan den Waardweg ald. Archit. K. Siekman Azn., te Zuidhorn.

Laagste inschrijver J. Kerkstra, Grijskerk, f 3365. Gegund.

MEERSEN (LIMB.). Bouwen van een oudemannenhuis aldaar. Arch. Jos. Bemelmans.

Laagste inschrijver Louis Lahaye, Meerssen, f 12463.

SCHOTEN. Verbouwen voormalig Raadhuis. Gem. best.

Laagste inschrijvers N. Coblenz en A. E. v. d. Heiden, f 3590.

10 AUGUSTUS

GRAVE (N-br.). Bouwen eener predikantswoning met bijlevering materialen. Kerkvoogd en Notabelen der Ned. Herv. gem.

Laagste inschrijver J. Noord, Grave, f 9890.

's-HERTOGENBOSCH. Bouwen woonhuis te Vught. Ingenieur J. Dony.

Laagste inschrijver P. Hanssen, f 9100.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.- per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LERT en Co. Rotterdam.

Asphalt. — W. J. v. d. WETTEN en A. S. KEY. Rotterdam.

Aerogeegas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.

Asbestlenen, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.

Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.

Ambergerhugt Lasapparat. WILHELM SIEMENS, Rotterdam. Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam. Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.

Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK. ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.

Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.

J. H. ADDICKS & ZON.

AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van URWERKEN, CARIL-

LONS, RADERWERKEN enz.

Restaurantie van OUDE TOREN-

UR- en SPEELWERKEN.

Restaurantie van ANTIEKE UR-

WERKEN.

Fabriek van Electriche Urwerken

Assurantie Maatschappij tegen Brand-

schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsekade — Haarlem, Grootte Houtstraat 71⁰⁰⁰, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, in de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage: CAREL HENNY, Directeur; Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.

G. TEEKINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00

Reservefonds ult. 1907 f 1.304.200,00

Betaalde Brandschaden tot ult. 1907 f 32.707.500,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

EKKLEEDEN en PRIMA Wollen Vlaggen MACKENO & Co., P.H. MADE 22, AMSTERDAM. Telef. 717. Opgericht 1796.

Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.

Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.

Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.

Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.

BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOF & Zoon, Den Haag.

Cementmasticlakbedekking. Handel in bouwmaterialen van J. A.

SMITS & ZON, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.

Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.

Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.

Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDEN OBELT, Amsterd.

Centrale Verwarming. — LUJKE & Co., Rotterdam.

Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZON. Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Keien enz. — FERD. ENGBERS, Amsterdam.
 Lengtematen, dummstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
 Liften. — TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
 Liften, Ventil., Gesm. ijzer, trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Liften (Hydr. en electr.) — FRED. STIELTJES & Co., Amsterdam.
 Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en Inw. glasmail privaateilendingen. — OBELT, Amst.
 Luminografie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder” Amsterdam.
 Montefrafiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSSEN, Amsterdam.
 Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
 Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co., Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
 Plafondplaten. — GERR. MIJNLIEFF, Nijmegen.
 Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNÉ, Amöneburg.
 Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL” POTLOOD.
 Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
 Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
 Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.
 Rolliuken, Serredekking enz. — S. BRUGGOM, Arnhem.
 Rolliuken enz. J. P. SÉNFT, Haarlem.
 Rolliuken enz. — HEINEKEN, Amsterdam — 's Gravenhage.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co., Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmoren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
 Scoriae Bricks Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.

SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
 Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stalenrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
 Stalenrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
 Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft, Verlegeweg, C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
 Steenen, Gevel, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buszen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
 Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
 Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toilet). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
 Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen” v. h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen” voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
 Ijzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 Ijzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
 Zandsteen. — FERD. ENGBERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
 Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

Nederlandsche Maatschappij

voor

Monier-Werken

„DE AMSTEL”

AMSTERDAM.

Directeur

J. N. LANDRÉ

OMVAL JAAGPAD 53.

Telefoon 3028.

PAUL DEVIS.
 IJZEREN EN STALEN BALKEN
 BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
 SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
 te OUGRÉE (BELGIË).

Maatschappij tot Exploitatie
 van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 1sten September 1908,
 des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan
 het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie
 van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1151.

Het maken van een Seinhuis (B)
 op het station ARNHEM.

Begroeting f 4670.—

De besteding geschiedt volgens § 44 van
 het bestek.

Het bestek ligt van den 14den Aug. 1908,
 ter lezing aan het Centraalbureau in het
 Moreelse Park en aan het bureau van den
 Ingenieur in Algemeenen Dienst D. MOLE-
 NAAR te Zutphen en is op franco aanvraag
 (per brief) aan genoemd Centraalbureau
 (Dienst van Weg en Werken) te bekomen,
 tegen betaling van f. 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Cen-
 traalbureau (Dienst van Weg en Werken)
 en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden
 den 25sten Augustus 1908 ten 11 ure voor-
 middag (West-Europesche tijd) wachtkamer
 3e klasse Arnhem.

Utrecht, den 10den Augustus 1908.

AANBESTEDING.

Burgemeester en Wethouders van
 Haarlem zullen op Dinsdag 25 Augustus
 1908, des namiddags ten 1½ ure, ten
 Raadhuis der gemeente in het openbaar
 aanbesteden:

Het maken van eenige basalt-
 kademuren en basaltglooingen in
 en nabij de gemeente Haarlem.

Bestek en voorwaarden, met de daarbij
 behoorende teekeningen, liggen ter inzage
 ter gemeente-secretarie (7e afdeling)
 op alle werkdagen van 9—2 uur en zijn
 aldaar verkrijgbaar tegen betaling van
 f 1.— per stel.

Inlichtingen volgens bestek.

H. WESTENBERG. — ALMELO.
 Cementijzerwerken.

Gezicht op vloeren en kappen van GEBR. PALTHE te Almelo, uitgevoerd
 in gewapend beton.

Romse der boven- en onder-
 grondse spoor. — Berlijn.

VRAAGT
 ALBUM.

Ijzerconstructies D. HIRSCH,
 Lichtenberg en Obercassel — Düsseldorf.
 Specialiteit Smeedijzeren vensters „FENESTRA”.
 Vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën:
 HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
 Electriche Centrale be-
 staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.
 het
 eenvoudigste,
 beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

„PAARL”.

Geheel NIEUW model

Spoel-Reservoir

voor CLOSET-Inrichtingen.

Roestvrij-Zweetvrij-licht.

vervaardigd van Fibronit of Densitas ware, met Koparen binnen constructie.

Vraagt prijzen, beschrijving en catalogus aan

VALKENIER & DE HAAS,

Leuvehaven 17. — SANITAIRE ARTIKELN. — Rotterdam.

A. J. VAN WIJCK,
 FABRIKANT van
 Nageperste-, Gevel-,
 Sier- en Waalsteenen,
 RENKUM.

Telegram-Adres: Telef. Interc.:
 VANWIJCK, RENKUM. 34 WAGENINGEN.

N.V. Utrechtsche
 Asphaltfabriek

v/h Firma STEIN & TAKKEN,
 VULKAAN Hout-Cement Dakbe-
 Cement-Mastix dekking
 ASPHALTVLOEREN, enz.

ZY STOOTEN HET HOOFD TEEN

OSTERTAG BRANDKASTEN

G. L. SCHULTZ,
 Glashaven 40, ROTTERDAM.

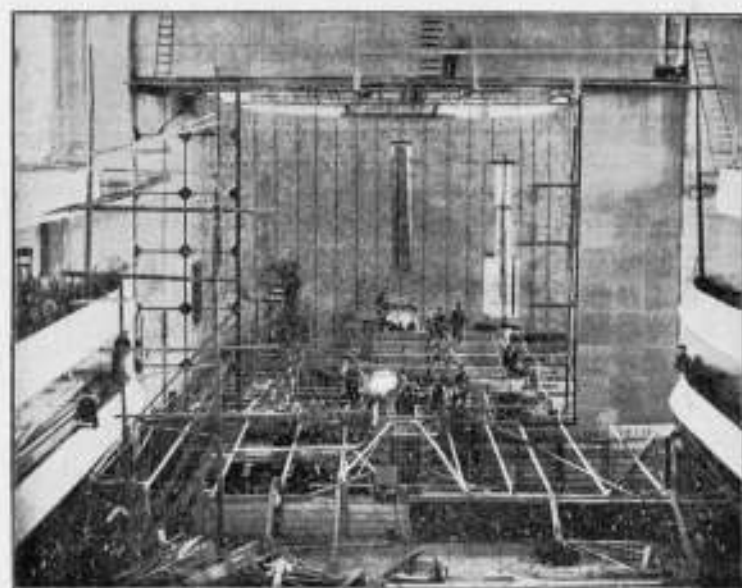
A. N. DE LINT DELFT
 DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.
 Schoorsteenmantels.
 SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)
 Berbastegels
 fabriek Joost Thooft en Labouchère.

De Maas en Merwe Bank.
 Gedempte Glashaven 21, Rotterdam.

Directie: JAC. KOLFF en Mr. E. F. W. GUGEL.
 Verstrekt VOORSCHOTTEN aan:
 Bouwondernemers onder verband van
 Credithypotheek.
 Aannemers onder verpanding der aannemings-
 som.
 Handelaars, Winkeliers en Particu-
 lieren, onder zakelijk verband of borgstel-
 ling met of zonder polis van levensverzekering.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.
TELEFOON: 5341.

ENGELSCH Aarden Buizen

Prima kwaliteit. Lage prijzen.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN M. LUIJTEN,
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

GROOTE VOORRAAD van:

Staa-fijzer. — Plat, □ en O.
L- en T-ijzer.
I en II-ijzer. — Plaatijzer.
Kwadrantijzer.
Betonijzer en

RAILS-KIPWAGENS

VAN DEN BERG & Co.

Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING

Sanitaire Artikelen

in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT” Warm-watertoestellen met automaat.

Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het gehele huis naar
badkuip, wastafel enz.

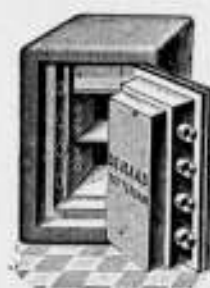
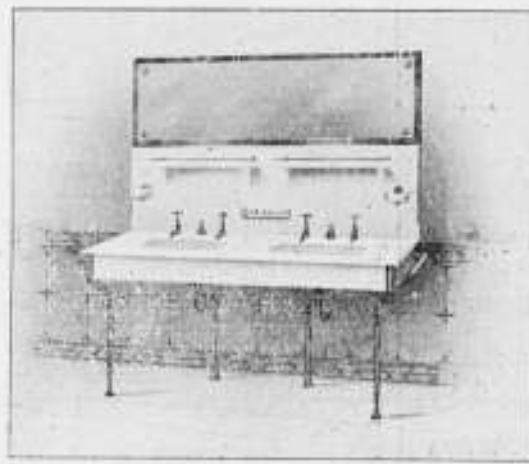
„Lightning” Geysers.

Porceleinen Badkuipen en Amerikaanse Geëmailleerde Badkuipen.

„Twyfords” Aardewerk en „Twyfords” „Adamant” verglaasde vuurkiet.

Ornamenten voor Electrisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verschillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.

Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon AMSTERDAM

(Amstel over Benschdorp's Cacao-fabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch System.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

MARTIN & Co., AMSTERDAM

Achter Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.

HOUTEN PARQUETVLOEREN

in ASPHALT-MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieghwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

BOVENLICHT VICTORIA LUIJKE & Co
SLUITING STANGENSISTEEM ROTTERDAM.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY, (HOUTGRANIE) ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseere men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

ASSMAN & Co.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906
INT. TELEFOON 4202.

GEB. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOONTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.

Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.

Groothandel in Lichtdruk-papieren.

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.

Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren

W. Deurvorst & Zoon.
DEN HAAG. = Heerengracht 20.

GERUITE & VLAKKE TROTTOIR-
TEGELS. — ZWEEDSCHE GRA-
NIETKEIEN. — BAZALT-, LAVA-
EN MELAPHIRKEIEN.

Gewapend Beton - Asphaltwerken.

„BOUWMATERIALEN”
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doorniksche en Luiksche

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op eenzeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmuntend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen persen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

GEBR. VAN DER VLIET,
Ijzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 12 cM. voorradig.

tot 30 cM. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilha. S. M. Vloeiijzer.

MODERNE HEKWERKEN,

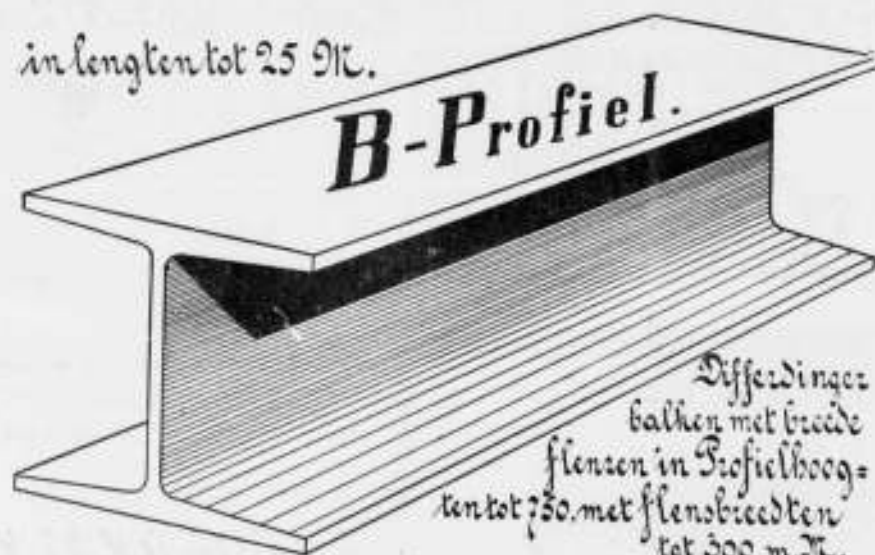
van verbeterd métal déployé en ruit-
vormig vlechtwerk, worden compleet
opgesteld geleverd door

MOENS & BECK, BLOEMENDAAL.

Vertegenw: C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem,
— zie de talrijke Attesten — van
verlichting voor kleine gemeenten,
Villaparken, Villa's, Gestichten,
Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht
dienstbaar gemaakt voor aanleg
WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig,
zoo gewenscht werkende met
zewichten, dus zonder Mo-
tortje, zindelijk, gevaarloos
en gemakkelijk te bedienen.

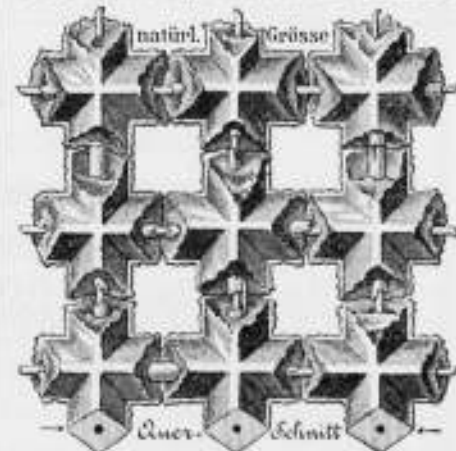
Behalve in vele villa's en
gestichten, zijn reeds 9 be-
lanrijke dorpen in Neder-
land, naar ons systeem met
dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.

Hoofd-directeur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijkhof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2658.

GEBRUIKT
Steengaas „DRAHTZIEGEL”

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en
alle mogelijke IJzerconstructies, Onder-
kleeding van Trappen, Gebogen Plafonds,
enz. Eénig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.

ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. + + +

DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2DE SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

STAAL & HAALMEIJER, AMSTERDAM.

Engelse Stalrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation
voor **Bouwmaterialen**
KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim
300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van
15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN
VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.

KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,
van naadlooze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw.
Voordeelig ter vervanging van houten stutten.
Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur.
Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en
gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau **G. L. DAHLMANN, Rotterdam.**

W. J. STOKVIS
ARNHEM.

Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.

Directeur: H. VAN DER MANCH SPALKER.

AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.

TELEFOON 108.

Nieuw Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestekteekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.

Sneller, Juister, Goedkooper
dan foto litho

„Het maken van calques is over-
bodig de drukken kunnen worden
„gemaakt direct naar de teekeningen
„mits deze in goede zwarte lijnen
„zijn uitgevoerd”.

Neemt Proef. — Vraagt Prijsen.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrnac.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.
Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geïsoleerd geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.
CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. **SCEPTIC-TANKS,**
WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.
Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

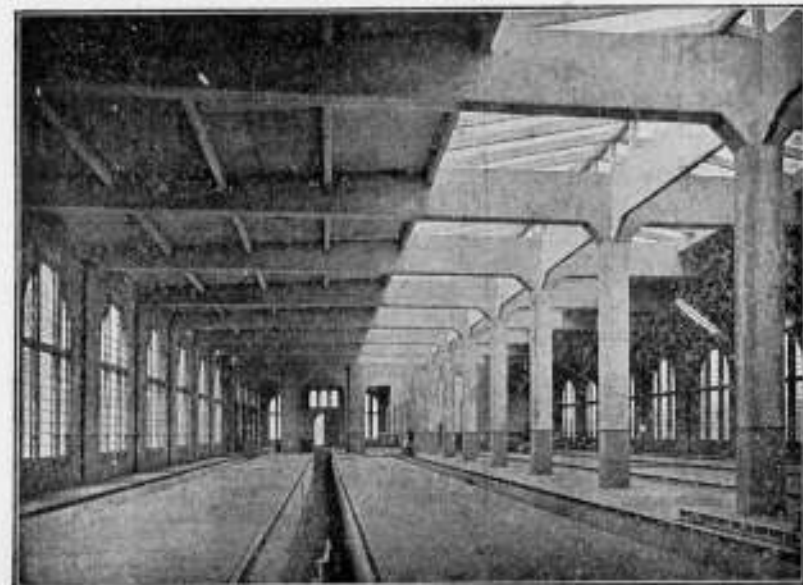

**SHEDDAKEN IN
Gewapend Beton,**

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.
AAN DE FABRIEKEN

**Firma VAN DER LUGT,
ROTTERDAM,**
uitgevoerd door de

**H. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & Co.
Constructeurs van Werken
in Gewapend Beton te
B R E D A.**

Rijtuigremise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJSER**

28^E JAARGANG 1908. N° 34

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGaan VAN DE MAATSCHAPPY
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS,
A. SALM GBz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD

ABONNEMENTSPRIJS

N° 34. 22 AUGUSTUS 1908. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. — De Damprijsvraag. — Maatschappij tot Bev. der Bouwk., Afd. Utrecht. Verslag van de jaarlijkse Excursie op Vrijdag 26 Juni jl. — Darmstadt, I, door M. Granpré Molière. — Damprijsvraag. — Ingezonden stukken. — Inhoud van Tijdschriften. — Berichten. — Rectificatie. — Bureau voor plaatsing van oprichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbested. — Lijst van fabrikanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 'sjaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.— **PRIJS DER ADVERTENTIËN:** van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. — **AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN** 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — **ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN** tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Heeren deelnemers aan de September-Vergadering (Excursie Dordrecht, Zierikzee, Brouwershaven) worden verzocht zich tijdig op te geven aan het Bureau van de Maatschappij, Marnixstraat 402, Amsterdam, aangezien vooral voor het logies in een klein plaatsje als Zierikzee tijdig maatregelen genomen moeten worden en voor een gedeelte der excursionisten de gastvrijheid van particulieren moet worden ingeroepen, hetgeen natuurlijk niet op het laatste oogenblik kan geschieden.

Hoe eerder dus het aantal der deelnemers bekend is, hoe aangename het is voor de Commissie, die zich met de regeling belast.

Bestuursvergadering op 26 Augustus, des ochtends ten 10 ure, Marnixstraat 402

Agenda:

- Ingekomen stukken.
- Redactie formulier voor Candidaten Lidmaatschap.
- Beantwoording der vragen van den Bond van Patroons-vereeningingen, verwant aan het bouwvak.
- Bespreking verhouding Maatschappij tot Bond van Ned. Architecten.
- Rapport over de groepeerings der leden.
- Lezing der nieuw geredigeerde Statuten en Huishoudelijk Reglement.
- De grafische lijn der Honorariumtabel.
- Bespreking der concept-contracten betreffende Architecten, Bouwheeren en Aannemers.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarteikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Wordt gevraagd, wegens vertrek van den tegenwoordigen, een adjunct voor den Secretaris-Redacteur en Administrateur, op de hoogte van boekhouden, een goede hand schrijvend en bekend met machineschrift.

Technische kennis strekt zeer tot aanbeveling met het oog op de bibliotheek, periodieken, enz.

Franco brieven adres Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 Amsterdam.

DE DAMPRIJSVRAAG.

In antwoord op onzen laatsten brief, aan de Redactie van „Architectura“ ondertekend J. Gratama en den brief van den voorzitter der Maatschappij, den heer A. Salm G.Bz., schrijft de Red. van „Architectura“ in haar orgaan n°. 33.

We zijn het volkomen eens met den Voorzitter der „Maatschappij“ dat de gedachtenwisseling tusschen ons en de Redactie van het „Bouwkundig Weekblad“ niet moet „outaarden“ in een „twistgeschrift“, 't geen trouwens nog iets geheel anders is dan een goedaardig meesmuilen ter wille der goede verstandhouding. Dit kan allerminst van ons verwaerd worden, waar de kwestie zelf in den aard der zaak toch onjuist is en blijft.

De erkenning hiervan trouwens ligt wel opgesloten in het schrijven van den heer Salm.

Bij dit schrijven evenwel moeten we nog het volgende aanstippen:

1°. Het ging niet om het gezamenlijk dragen der rekening, het ging alleen om het gelijktijdig verschijnen.

2°. Waar de heer Salm ons de verzekering geeft, dat het niet geschiedde om „A. et A.“ „een vlieg af te vangen.“ dienen we

dit wel te accepteren. Evenwel blijft het in dit zeer speciale geval van gezamenlijk een prijsvraag uitschrijven, onverantwoordelijk van de Redactie van het „Bouwkundig Weekblad”, de plannen, waar zij op zeer onverklaarbare wijze is aangekomen, te plaatsen zonder eenig medeweten van of overleg met de Redactie van „Architectura”.

3e. Hebben wij na de opening der tentoonstelling fotografische opnamen doen maken van verschillende ontwerpen (en dit met goedvinden van het Jurylid-rapporteur, den heer Ingenohl). Deze daad kan dus allerminst vergeleken worden met die der Redactie van het „B. W.” Wilde deze Redactie verder alle ontwerpen reproduceeren buiten ons om, daar zouden wij nu niets op tegen kunnen hebben.

Er was dus, en dit betreft het hierboven afgedrukte artikel van den Redacteur van het „B. W.” geen quaestie van „winnen” inzake zoo vlieg mogelijk de bekroonden te reproduceeren.

Wij stemmen toe dat de wijze, waarop „het ijverig lid” aan de bedoelde plattegronden gekomen is, niets ter zake doet. Echter houden wij vol, dat de Redacteur-Secretaris der Maatschappij, deze plannen niet had mogen reproduceeren zonder overleg gepleegd te hebben met ons Genootschap. Samen uit, samen thuis, zegt een Hollandsch spreekwoord. Welnu, we zijn samen uitgegaan in prachtige harmonie, getuige de gelijktijdige verschijning van het programma; (we willen grootmoedig vergeven, wat toen met plan en perspectief gebeurde) doch het samen thuis komen is on-Hollandsch verkeerd gelopen door de journalistiek ijverige doch o. i. de aangegane verhoudingen slecht dienende handelingen der Redactie van het „Bouwkundig Weekblad”.

REDACTIE „ARCHITECTURA”.

Als ons laatste woord hierop, is aan de Redactie van „Architectura” de volgende brief verzonden:

Aan
de Redactie van „Architectura.”

Mijne Heeren.

Naar aanleiding van Uw voortdurende weigering de bekende beschuldiging in te trekken, verzoeken wij U voor het laatst plaats voor het volgende:

De kwestie wordt, gelijk het meermalen gaat in dergelijke gevallen, onduidelijk door de vele zaken, te pas of ten onrechte, in het debat er bij gehaald.

Zoodoende zou de hoofdzaak vergeten worden, de beschuldiging namelijk zelve, die vermeld staat in Uw orgaan blz. 263:

„Wij kunnen niet nalaten, bij deze te protesteeren tegen de „regelrijke wijze, waarop door de Redactie van het Bouwkundig „Weekblad is misbruik gemaakt van haar positie.”

Wij verzoeken U dringend, dit nu alleen onder de oogen te zien, daar de Redactie van het Bouwkundig Weekblad verwacht dat U deze woorden zult intrekken.

De Redactie van het Bouwkundig Weekblad (we spreken, let wel, niet van het Hoofdbestuur der Maatschappij, of van de Maatschappij zelve, wat een andere kwestie is) de Redactie van het B. W. heeft, zooals U al eenige malen is bewezen, geen misbruik gemaakt van haar positie.

Ongeschonden zijn de ontwerpen gegaan uit het Maatschappelijk gebouw; daarna zijn der Redactie calques van de bekroonde ontwerpen aangeboden; van dit calqueeren was de Redactie (ook den Secretaris-Redacteur!) niets bekend; de Redactie heeft advies gevraagd aan het Hoofdbestuur in zijn 11. vergadering omtrent de opname, het Hoofdbestuur heeft, gehoord den heer de Groot, Ond. Dir. van Publ. Werken der Gemeente Amsterdam, toestemmend geadviseerd. 1)

Zoo U dus meent te moeten opkomen tegen een misbruik maken van vertrouwen en tegen het opnemen van de bekende clichés in het B. W., buiten medeweten van A. et A. om, zoo moet U het Hoofdbestuur beschuldigen, maar niet de Redactie van

1) Volgens art. 22 van het Programma der Beleggingvraag zijn de ontwerpen, waaraan een geldelijke beloning is toegezegd, het eigendom der Gemeente geworden; over deze ontwerpen had de Jury dus niets meer te zeggen, en kon alleen de signatuur er van beschikken.

het Bouwkundig Weekblad. Het is juist tegen het laatste, dat wij opkomen. Gebrek aan samenwerking in zake deze prijsvraag is een kwestie, die tusschen het Bestuur van Arch. et Amicitia en het Bestuur van de Maatschappij behandeld moet worden. U dient in deze de Redactie van het B. W. en het Bestuur van de Maatschappij te scheiden; de Redactie heeft er naar gestreefd actueel te zijn, nadat het Hoofdbestuur toestemming had gegeven tot het plaatsen van de clichés en dus daarom de te kennen gaf, dat de samenwerking met A. et A. volgens zijn inzicht was opgehouden.

Hoe men dus ook over het verloop der zaak denkt, de Redactie van het Bouwk. Weekbl. heeft een „fair play” gespeeld bij het plaatsen van de clichés.

En het is ter wille van het hooghouden der journalistiek, welke maar al te vaak een dubbelzinnig karakter vertoont, dat wij van U, als collega's, verwachten, zooals wij in de vorige brieven gedaan hebben, een herroeping van de beschuldiging, als zou de Redactie van het Bouwk. Weekbl. zich schuldig gemaakt hebben aan: misbruik maken van haar positie.

De Redacteur van het Bouwk. Weekbl.

J. GRATAMA.

Wij kunnen in ons slotwoord kort zijn. Ten eerste moeten wij verklaren {dank zij de ingezonden brieven van den heer Ingenohl en van den heer Van Hasselt (zie onder Ingezonden Stukken) waarbij deze laatste verklaart dat zijn eerste brief aan den heer Salm niet geheel nauwkeurig was, dat het niet gebleken is, dat door of namens A. et A. bij P. W. een vergunning-aanvraag is gedaan om de Damprijvraag aangelegenheden te publiceeren vóór de opening van de Tentoonstelling.

Overzien we nu het geheel en bekijken we de hoofdzaak, ontdaan van alle bijkomstige omstandigheden, dan kunnen we constateeren, dat de opvatting, die de Maatschappij heeft gemeend te moeten laten gelden omtrent de samenwerking der twee verenigingen: „Architectura et Amicitia” en de „Maatschappij tot Bev. der Bouwk.” in zake de Damprijvraag, verschilt met die van „Arch. et Amicitia”; dat de Maatschappij deze samenwerking aldus heeft begrepen, dat na de vervulling van de taak van bewaring in het Maatschappelijk gebouw, er geen reden bestond het orgaan van A. et A. op de hoogte te houden van het reproduceeren der bekroonden in het Bouwk. Weekblad; terwijl volgens de Red. van „Architectura” (is dit ook de meening van het Bestuur van A. et A.?) de samenwerking moest plaats hebben tot op het oogenblik der Tentoonstelling.

Laten wij, nu hiermede deze kwestie zuiver is blootgelegd, besluiten, met de woorden van den voorzitter van de Mij.: „Inderdaad is het steeds mijn streven geweest in „goede verstandhouding te leven met zusterverenigingen „en stel ik daarom voor de zaak hierbij als afgedaan te beschouwen en de volgende maal elkander wederkeerig bijtijds opmerkzaam te maken, wanneer er gelegenheid is „dat wij voor gemeenschappelijke rekening in ons beider „belang werkzaam kunnen zijn.”

De Redactie van het Bouwk. Weekblad.

Op verzoek van de Redactie van Architectura plaatsen we hare volledige replieken op onze brieven (zie onder Ingezonden Stukken). Wij hadden uit die brieven die hoofd-zaken genomen, welke ter zake dienende waren, hetgeen o. i. ook geheel voldoende is.

MU. TOT BEV. DER BOUWK. AFD. UTRECHT. VERSLAG VAN DE JAARLIJSCHE EXCURSIE OP VRIJDAG 26 JUNI J.L.

Bij den aanhef van dit verhaal kan de verslaggever met voldoening vermelden, dat de deelname aan dit uitstapje grooter was dan in de laatste jaren — een twintigtal leden onzer afdeling nam er aan deel.

Ditmaal stond op het programma een bezoek aan de kasteelen Zijlsteijn te Leersum, Amerongen te Amerongen en aan herk en toren te Rhenen.

De bezichtiging der beide kasteelen was ons door de grafelijke bewoners met de meeste welwillendheid toegestaan.

Het kasteel Zijlsteijn ligt niet ver van den grooten weg tusschen Leersum en Amerongen, aan het oog van den wandelaar is het evenwel nagenoeg geheel door geboomte onttrokken.

Een statige oprijlaan voert van af den straatweg langs het kasteel naar het poortgebouw; door eene opening in het geboomte van deze laan kan men een blik werpen op een der zijgevels. (Zie fig. I.)

Op dit punt maakt men onwillekeurig een oogenblik halt, want de aanblik van deze zijde is wel in staat om te boeien; breede en rijzige trapgevels flankeren eenen hoogen vierkanten toren met peervormig bekroond dak, de achtergrond wordt gevormd door hoog geboomte en over het bouwwerk, hoewel goed onderhouden, ligt een waas van ouderdom, dat ons doet denken aan een lang verleden.

Wij laten zijne geschiedenis een oogenblik rusten om eerst een totaalindruk van het kasteel te verkrijgen en volgen het gezelschap naar het voorplein, waar het werd ontvangen door den bewoner, C. R. A. Graaf van Aldenburg Bentinck, die ons met de meeste welwillendheid rondgeleidde.

Eerst werd het inwendige van het kasteel bezichtigd. Langs eene monumentale buitentrapp bereikt men de bel-etage, die eenige meters boven het voorplein ligt. Veel is hier bewaard, dat met het gebouw in den bloeitijd onzer Hollandsche Renaissance werd tot stand gebracht.

Rondom de groote vestibule of beter ontvangzaal zijn verschillende staatsievertrekken en het trappenhuis gerangschikt. In die ontvangzaal trekt de prachtige massale balkzoldering en een keur van oud meubilair het oog tot zich, terwijl wij in de aangrenzende vertrekken worden geboeid door de prachtige schouwen, eikenhouten wandbetimmeringen, die van vloer tot zoldering doorgaan en vaak met inlegwerk zijn versierd, voorts door kostbaar renaissance-meubilair en oude schilderijen, waaronder men aantreft de portretten van Prins Willem den Zwijger, Maurits, Frederik Hendrik en stadhouder Willem III.

Eene zwevende bordestrap, een meesterstuk van een drietal eeuwen geleden, leidt naar de verdieping, waarvan het inwendige ook nog grootendeels in stand is.

De zaal, waar de Koning-Stadhouder Willem III logeerde, wanneer hij op zijne reizen van den Haag naar het jacht-slot Dieren op Zijlsteijn overnachtte, verdient bij deze korte beschrijving eene bijzondere vermelding om de prachtige binnenbetimmering en de smaakvolle meubilering; de massieve koperen deursloten met de initialen W.R. en den koningskroon, zooals men er ook nog in Hampton Court ziet, herinneren aan den tijd van het vorstelijk bezoek.

Bijzonder bekoorlijk is het uitzicht, dat men van uit deze zaal op de omgeving heeft.

Volgen wij thans den bewoner op eene wandeling rondom het kasteel. Van welke zijde ook gezien is het even aan-

trekkelijk door de groote afwisseling van trapgevels en torens, maar tevens indrukwekkend door de afmetingen en de spaarzaam aangebrachte doch rijke versieringen.

De monumentale buitentrapp met zeer fraaie steenen vazen op de hoekpalen vormt in aansluiting met de deuroplijsting uit het jaar 1581 een harmonisch geheel met den rijzigen voorgevel.

De zijgevel aan de tuinzijde is door twee ongelijke trapgevels bekroond, terwijl op den achtergevel een trapgevel verrijst, die door sierlijke hangtorens wordt geflankeerd. (Zie fig. II.)

Een enkele topgevel draagt nog als bekroning een zittende leeuw, die een wapenschild houdt, de groote muurvlakken zijn met fraaie ankers en hier en daar met een gebeeldhouwd sluitsteentje in de vensterbogen versierd.

De gracht, die het kasteel voorheen omringde, is verdwenen en de tuin strekt zich thans tot tegen het gebouw uit; in het poortgebouw vindt men nog de sporen van eene ophaalbrug.

Het is een genot om van uit den grooten tuin over prachtige grasvelden en oude hooge beukenhagen uit de verte nog een blik te werpen op het kasteel, want nergens bespeurt men eenig verval noch eenige herstelling, die den indruk van monumentaliteit verstoren.

Het is hier zeker wel de plaats om iets van de geschiedenis van Zijlsteijn te verhalen, zonder in eene lange opsomming van feiten te vervallen.

Reeds omstreeks 1350 wordt Zijlsteijn genoemd in een register van de bisschoppelijke Utrechtsche leengoederen. Na van het eene geslacht in het andere te zijn overgegaan 1) werd de ridderhofstede in 1609 door Adelheid van Reede verkocht aan Johan van Renesse van der Aa, waardoor hevige twisten ontstonden tusschen den kooper en Adelheids broeder, Frederik van Reede, Heer van Amerongen.

Nadat de Staten van Utrecht tevergeefs getracht hadden om aan dezen twist een einde te maken 2), gelukte dit aan den Stadhouder, Prins Frederik Hendrik, die het goed in 1630 aankocht. Van de oorspronkelijke ridderhofstede is blijkbaar niets of weinig meer over dan de groote steenen, z.g. reuzenmoppen, die men in het tegenwoordige bouwwerk aantreft. Het is waarschijnlijk geheel opgelost in de vergrooting, die Frederik Hendrik aanbracht 3); het gebouw zelf vertoont zich nog in den toestand van dien tijd.

Eenige jaren later schonken de Staten van Utrecht de naburige heerlijkheid Leersum aan den Prins, die ze met Zijlsteijn verenigde en bij zijn dood in 1648 het goed naliet aan zijn natuurlijke zoon Frederik van Nassau, een dapper krijgsman, die in 1672 als generaal van het Staatse leger bij de verdediging van de Grevenbrug tusschen Woerden en Utrecht tegen de binnendringende Franschen sneuvelde.

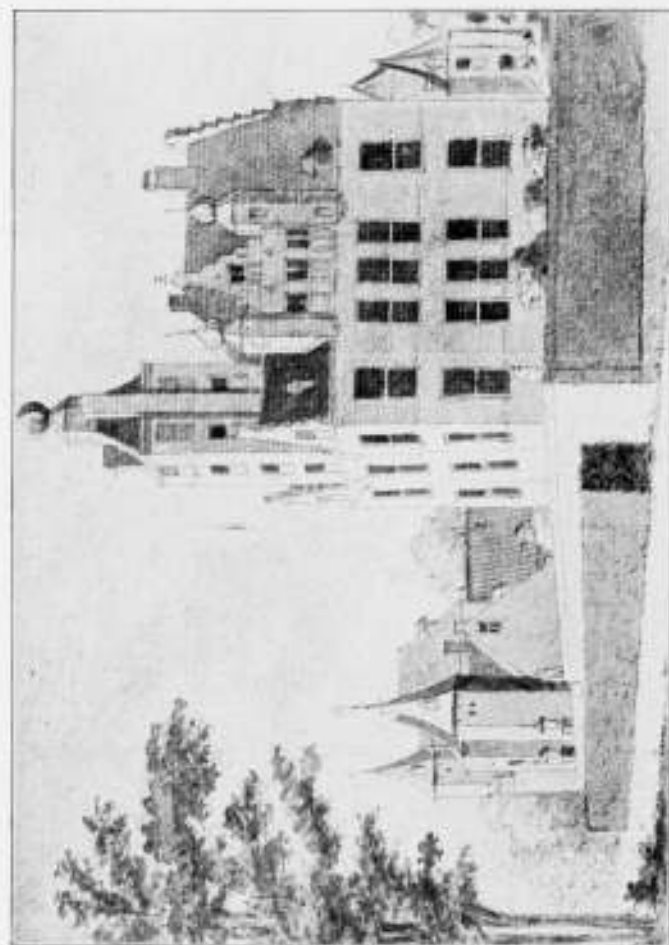
Met het uitsterven van het roemzuchtige geslacht der Nassau-Zijlsteijns in 1830 kwam de heerlijkheid in eigendom van George Godert Henry Graaf van Reede en Athlone, Heer van Amerongen, een afstammeling van den uit onze vaderlandsche historie beroemden Godard Adriaan van Reede. 4)

1) Men zie voor uitvoerige gegevens o.a. de Utrechtsche Volksalmanak voor 1840 pag. 145—149.

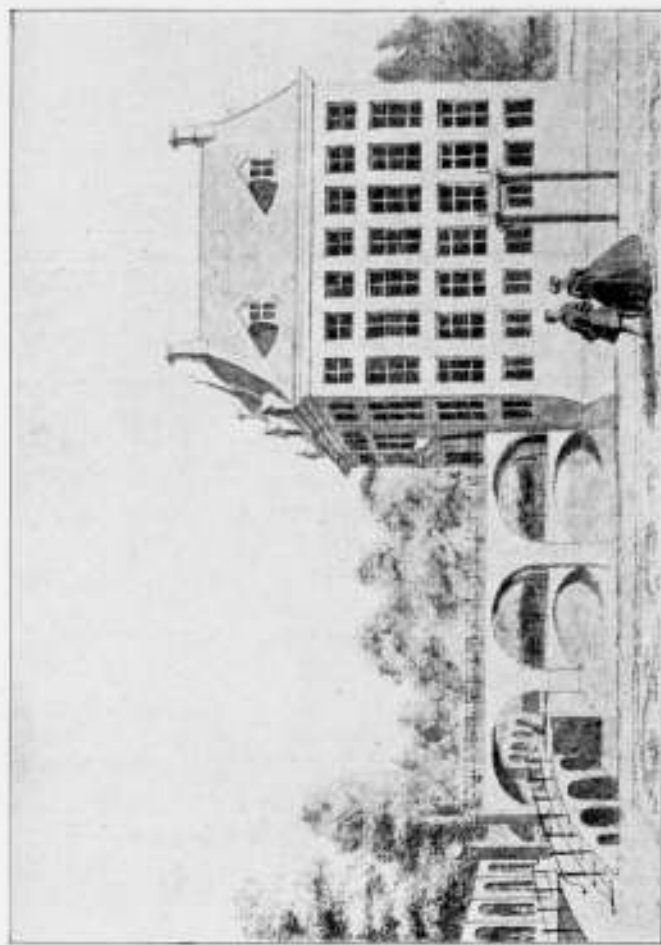
2) Zie de Utrechtsche Volksalmanak voor 1846 pag. 68 e.v.

3) Zie Tegenwoordige Staat van Utrecht D. II pag. 306.

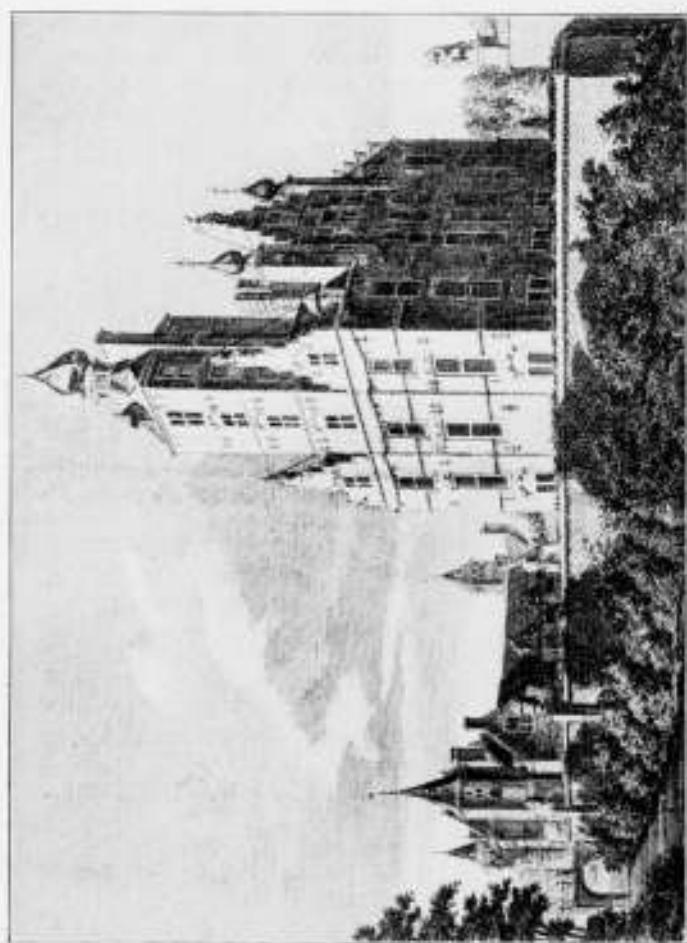
4) Een zeer lezenswaard opstel vindt men in de Utrechtsche Volksalmanak voor 1840 onder den titel „Inhouding van den Heer van Amerongen in 1692.”

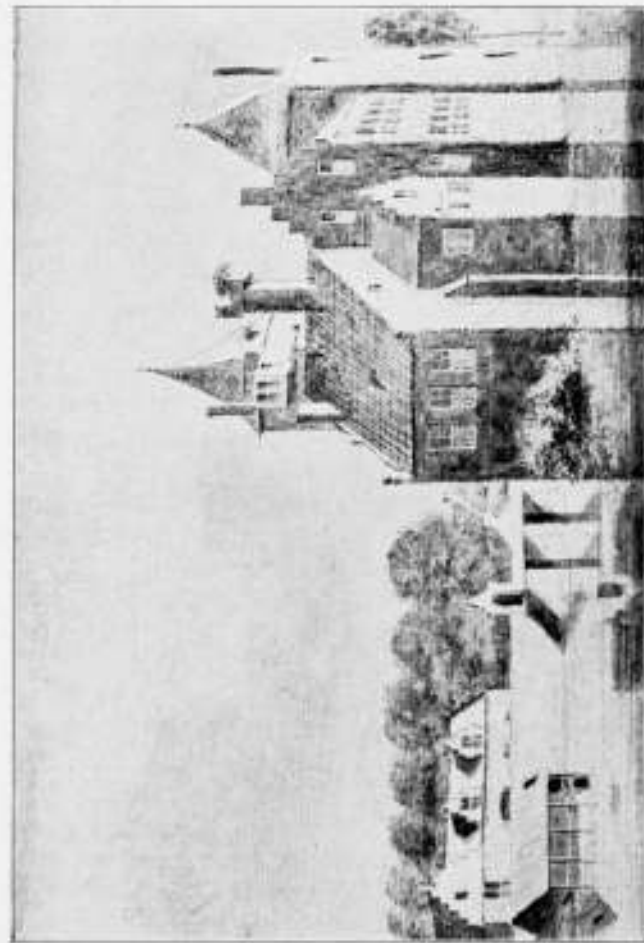
II. Zuijlestein naar eene oude teekening in het Rijksarchief te Utrecht.

IV. 't Kasteel Amerongen naar eene oude teekening in het Rijksarchief te Utrecht.

L. Zuijlestein, reproductie van eene kopergravure naar J.A.S. te Bevis in „Het Verbeerlijkt Nederland“.

III. 't Kasteel Amerongen voor de verwoesting in 1672, naar eene oude teekening in het Rijksarchief te Utrecht.

Genoemde Graaf van Reede en Athlone overleed op jeugdigen leeftijd, zijne zuster Gravin Elisabeth Maria vermaakte de bezittingen aan haren neef G. J. G. C. Graaf van Aldenburg Bentinck, de tegenwoordige Heer van Amerongen.

Eene kleine herinnering aan feiten uit de geschiedenis van ons land, die aan dit kasteel zoo nauw verbonden zijn, aan dagen van vóór- en tegenspoed van ons volk, die het heeft medegeleefd, maken de aanschouwing van het bouwwerk nog meer aantrekkelijk en als wij ons thans op weg begeven naar Amerongen, na den bewoner te hebben bedankt voor de uiterst minzame ontvangst, dan wenden wij ons onwillekeurig nog eens om, om nog van een enkelen aanblik te genieten.¹⁾

Wanneer men het dorp Amerongen na eene wandeling van ongeveer 10 minuten bereikt en men kent enigszins de geschiedenis van het kasteel, dan ziet men met een oogopslag hoe dit dorp in zijne onmiddellijke nabijheid en onder zijne bescherming werd gebouwd.

V. 't Kasteel Amerongen van af het voorplein gezien naar een photo van den eigenaar.

Doch wanneer het gezelschap eenmaal het groote voorplein en de beide buitengrachten is gepasseerd, dan is de buitenwereld reeds geheel vergeten, zoozeer is het kasteel door zwaar geboomte geïsoleerd.

Deze toegang met monumentale bruggen over de buitengrachten en geflankeerd door oude vuurmonden is inderdaad vorstelijk.

Op het voorplein werd het gezelschap ontvangen door den eigenaar G. J. G. C. Graaf van Aldenburg Bentinck, die persoonlijk met de meeste welwillendheid de bezichtiging leidde.

Allereerst werd het groote dienstgebouw in oogenschouw

¹⁾ In oude geschriften en plaatwerken wordt van de oorspronkelijke ridderhofsteden Zuijlestein en Amerongen en van de latere kasteelen weinig of niets vermeld.

Standaardwerken als Nederl. oudheden door R. Roehman en J. Schijnvoet 1721, Ludolf Smids' Schalkamer der Nederl. Oudheden 1774 of het Hollandsche Arkadia 1807 leeren ons weinig.

In Het Verbeerlijkt Nederland door C. Pronk, A. de Haan en J. de Beijer treffen wij een kopergravure van Zuijlestein aan, waarvan de eerste afbeelding een reproductie is.

genomen, dat het voorplein tegenover het kasteel afsluit; eerst wandelden wij door de autogarage, die aan alle eischen voldoet en geheel brandvrij gebouwd en overwuld is met het oog op de aangrenzende lokalen. Men vindt er o. a. een z.g. werkkuil en eene inrichting voor toevoer van zand voor brandblussching.

Daaraan grenst de prachtige ruime stal, waaraan achterenvolgens het inrij- en het koetshuis, de poets- en de tuigkamer. Tegen de spanten van het koetshuis is een groot aantal prachtige leeuwen-, tijger- en beerenhuiden gehangen, jachttrofeën van een overleden bloedverwant van den bewoner, den Graaf van Bylandt.

Vermeldenswaard is hoe eenige van de laatstgenoemde lokalen eene onderwelfde steenen vloer hebben en de daaronder gelegen ruimte het doelmatigste schuithuis vormt, dat men zich denken kan.

Vanaf het uitgestrekte voorplein levert het kasteel een grootschen aanblik, maar nog veel indrukwekkender vertoont het zich wanneer wij het gedeeltelijk van terzijde beschouwen en daartoe den bewoner volgen door het park.

Vierkant, massaal verheft het zich op een hoog en scheppend plint uit een breede gracht.

Door zijne afmetingen is het groot, de dikke muren — getuige de diepe vensternebben — geven den indruk van onvergankelijkheid.

Bijna geen versiering treft het oog en al mocht ook de bouwmeester in zijn tijd aan vensteromlijstingen en een rijk gebeeldhouwde kroonlijst gedacht hebben — de aanschouwer van thans voelt in dit opzicht geen gemis en waardeert onwillekeurig de groote rust, gewoon als hij is aan de talloze en doellooze versieringen, waardoor onze tijd zich kenmerkt.

Niets leidt de aandacht af van de prachtige buitentrap met brug, die tot de bel-etage toegang geeft en die gedragen wordt door zware rondbooggewelven. Deze zijn bij den aanzet poortgewijze doorbroken, waardoor gelegenheid werd gevonden om onder de brug eene tweede te maken, die naar de dienstvertrekken voert.

Deze brug met trap en het onder de brug doorlopende terras is ongetwijfeld het fraaiste onderdeel der buitenordonnantie.

CUNERA-TOREN TE RHENEN.

Foto: I. H. VAN DER LAAG, Wageningen

Eene beschouwing van het uitwendige van het gebouw zegt ons omtrent zijne geschiedenis niet veel, maar toch is deze belangwekkend genoeg om er een oogenblik bij stil te staan.

Amerongen behoorde eertijds met het nabijgelegen Lievendael en Wajestein tot de oudste ridderhofsteden van het Sticht. Van het oorspronkelijke kasteel, waarvan fig. III een denkbeeld geeft, is niets meer over.

Bij den inval der Franschen in 1672, waarvan vooral de betrekkelijk rijke en gemakkelijk toegankelijke provincie Utrecht te lijden had ¹⁾ werd het door den vijand verbrand.

De toenmalige eigenaar Godard Adriaan van Reede, vermaard Staatsman en gezant van de Republiek aan het hof van den Keurvorst van Brandenburg, had uit den aard der zaak weinig lust om te voldoen aan het gebod van Lodewijk XIV, dat alle uitgewekenen moesten terugkeeren, wilden zij hunne bezittingen gespaard zien.

Hij toch had een aantal bondgenooten voor de benarde Republiek weten te winnen.

In 1678 werd het kasteel door hem weder opgebouwd, doch naar den stijl dier eeuw. (Zie fig. IV). Hij werd hierbij gesteund door de Staten uit erkentelijkheid voor zijne verdiensten en ook door den Grooten Keurvorst, die hem toestond om in de bosschen van Berlijn 800 zware eikenboomen voor den herbouw te vellen, wat voor dien tijd van oorlog en verarming een vorstelijke gift moet zijn geweest; eene bezichtiging van het inwendige zal ons evenwel doen zien, hoe luttel nochtans deze bijdrage in de bouwkosten was.

Godard Adriaans zoon, Godard, kreeg van koning-stadhouder Willem III den titel van Graaf van Athlone en burggraaf van Agrim toen hij te Agrim in Ierland over de verbonden Fransche en Iersche troepen zegevierde en aan den strijd met Jacobus II een einde maakte.

Zijne laatste afstammeling stierf in 1844 en de heerlijkheid Amerongen verviel aan lady Elisabeth van Reede Ginckel en vervolgens aan G. J. G. C. Graaf van Aldenburg Bentinck, die ons zoo welwillend rondgeleidde.

Volgen wij hem ter bezichtiging van het inwendige van het kasteel, dan treft ons dadelijk de grootsche aanleg van de ontvangzaal met de dubbelarmige trap. De stoffering zou ons dagen kunnen bezighouden, want men vindt zoowel hier als in de zalen den rijkdom van een museum.

Eigenaardig in de distributie is de groote galerij, die achter de trap ligt en over de geheele breedte van het gebouw doorloopt. Hier ziet men prachtige gobelins en antiek meubilair, kostbaar porcelein enz., alles met zooveel smaak gerangschikt, dat het aanschouwen niet vermoeit.

Links van de ontvangzaal ligt de studeerkamer met de bibliotheek, waar tal van fraai gebonden oude handschriften

¹⁾ Zie de Utrechtsche Volksalmanak voor 1837 „Herinnering aan den toestand der provincie Utrecht in de jaren 1672, 1673 en 1674”.

en plaatwerken, langs de wanden gerangschikt, zeer decoratief doen.

Bijzonder rijk betimmerd en gestoffeerd is de groote zaal, die achter de galerij ligt; onder de reeks van portretten van vorstelijke personen, ziet men boven de beide monumentale schouwen die van den Grooten Keurvorst en van zijne gemalin Louise Henriette, langs de wanden die van Prins Willem den Zwijger en Charlotte van Bourbon, van de Stadhouders Maurits, Frederik Hendrik en Willem III. Bijzondere vermelding evenwel verdient het zeldzame portret van laatstgenoemden stadhouder op jeugdigen leeftijd.

In overeenstemming met het interieur is het indrukwekkende uitzicht dat men van uit deze zaal op de omgeving heeft en dat ons onwillekeurig nog een oogenblik doet toeven als de bewoner ons voorgaat naar de eetzaal rechts van de vestibule, waar wij onder meer ook de schouw en het buffet van lateren tijd bewonderen.

Boven alle staatsievertrekken spant ongetwijfeld de groote zaal op de verdieping door zijne afmetingen en architectuur de kroon; een denkbeeld van de grootte verkrijgt men, indien men nagaat, dat de oppervlakte een vierde gedeelte bedraagt van de groote of burgerzaal

VII. Groepje van een gedeelte der deelnemers.

van het Paleis op den Dam.

De aanleg met trapopgang in het midden, doet ons denken aan het Mauritshuis, de wandvlakken zijn door marmere pilasters verdeeld en de hooge zoldering met rondgaanden koof en groot spiegelvlak is fraai beschilderd.

Hier langs de wanden ziet men de levensgrootte portretten van de vroegere leenheeren en eigenaren van het kasteel en van hunne gemalinnen.

Een keur van meubilair vormt eene harmonische stoffering en door den eigenaar wordt blijkbaar niets gespaard om het geheel te volmaken; zoo liet hij het inwendige o. a. voltooiën met de pilasters en plafondbeschildering in deze zaal en het prachtige stucplafond in de eetzaal beneden naar de ontwerpen van Dr. P. J. H. Cuijpers.

De tijd vliegt om bij al hetgeen hier te bewonderen valt en wij volgen den bewoner, die ons na eene wandeling door het fraaie park en den niet minder fraaie tuin uitgeleide deed.

Vóór wij Amerongen verlaten, wenscht onze afdeling aan de grafelijke bewoners nogmaals dank te betuigen voor de welwillende ontvangst op Zuijlestein en Amerongen.

Den lezer biedt de verslaggever zijne verontschuldiging aan, dat de beschrijving van ons bezoek niet zakelijker is; de tijd was te kort om al de indrukken blijvend in zich op te nemen.

Maar hoe vluchtig een bezoek aan dergelijke monumenten ook moge zijn, met eenige goede voorlichting is het nut zeker onveerredig groot aan den tijd, dien men besteedt.

Na de koffie begaf het gezelschap zich per rijtuig van Amerongen naar Rhenen, waar de kerk en de toren werden bezichtigd. Om niet te wijloopig te worden, willen wij

hier met eene afbeelding van den toren volstaan. (Zie fig. VI.)¹⁾ De lezer vindt eene afbeelding met beschrijving van dit merkwaardige monument in de Oude Gebouwen onzer Maatschappij en ook eene zeer fraaie afbeelding met tekst in „De Architect”, 11^e jaargang (1900), Afl. 5 en 6.

Wanneer hij zich afvraagt: Hoe kwam het kleine stadje Rhenen aan dezen fraaien toren?, dan leze hij het opstel onder dezen titel in de Geldersche Volksalmanak voor 1870 pag. 22 e. v., waarin op zeer onderhoudende wijze de legende van de H. Cunera wordt verhaald, die aan den toren verbonden is.

Na een ophoud van ongeveer anderhalf uur werd de rit naar Wageningen vervolgd.

Vóór de Grebbe werd de straatweg een oogenblik voor den grintweg verlaten en hadden de tochtgenooten van af de hoogte door de openingen in het geboomte een prachtig uitzicht over de Geldersche vallei.

Op den Wageningschen berg werd een oogenblik verpoosd en voor den amateur-fotograaf geposeerd; met welwillende toestemming van de Redactie geven wij hier een groepje van een gedeelte der deelnemers.

Een gezellig diner besloot dezen dag, die zeker veel tot het welslagen van ons volgende uitstapje zal bijdragen.

DE VERSLAGGEVER.

DARMSTADT.

Het Groothertogdom Hessen is voor de ontwikkeling der moderne architectuur en kunstnijverheid van beteekenis, omdat zich hier de algemeene belangstelling naar deze zijde heeft gewend, en er een krachtige beweging tot verhooging van het kunstpeil in het leven werd geroepen; regeering en vorst geven hier steun en leiding aan de jonge kunst, en de bevolking volgt dit voorbeeld na; het schijnt dat de achterdocht voor de nieuwe voortbrengselen hier grootendeels heeft plaats gemaakt voor een haast onvoorwaardelijken bijval.

Voor ons, die nog niet in een dergelijk stadium verkeerden, is het van belang, de geschiedenis dezer beweging na te gaan, niet alleen om de bereikte resultaten, maar vooral om de vraag, welke de voordeelen en de gevaren zijn, die zulk een kunstmatig gekweekte beweging voor de toekomst kan opleveren.

Het is zonder twijfel dat deze gedwongen bloei op de Darmstädter kunst een bijzonder stempel heeft gedrukt; deze stad neemt in de Deutsche kunstwereld een bijzondere plaats in, die zich bij benadering laat vergelijken bij die der Venetiaansche Renaissance-kunst in Italië; ook in een ander opzicht laat deze vergelijking zich doorvoeren, waar ook hier de algemeene geestdrift en de onderlinge naijver alle krachten doen samenwerken, om naburige staten te overvleugelen. De opofferingen, die men zich in Hessen daarvoor getroost, zijn naar Hollandsche begrippen waarlijk ongehoord.

Het is de Groothertog zelf, die van deze beweging de belangrijkste drijvende kracht is; het inzicht van wat Duitschland miste tegenover Engeland, waar een beter overeenstemming tusschen uiterlijk en innerlijk leven reeds lang was bereikt, deed het hem tot taak stellen, om het streven naar hereeniging van kunst en leven in zijn land krachtig te helpen ondersteunen; zonder twijfel was Hessen oeconomisch,

¹⁾ Bij dezen mijnen oprechten dank aan den Heer Hojting, gemeente-architect van Rhenen, door wiens tusschenkomst ik een afdruk ter reproductie verkreeg.

en op grond van de talenten der bevolking, voorbestemd in de moderne beweging een rol te spelen. Het waren niet slechts etische overwegingen, die regeering en vorst tot steun er van hebben aangemoedigd, zij begrepen wat Hessen kon en moest, en hoe de wordende belangstelling der kunstnijverheid het land kon ten goede komen; een krachtige bevordering der meubel-industrie heeft aan die Hessische fabrieken een voorsprong gegeven, die voor hen van blijvende waarde kan blijken te zijn. De snelle uitbreiding dezer fabrieken en de belangrijke bestellingen in binnen- en buitenland bewijzen, hoe juist dit inzicht en deze handelwijze waren; ook worden oude klein-industriën, voornamelijk vlechterijen en aardewerkfabriekjes, door de regeering beschermd, en in verbinding gesteld met ontwerpers en afnemers, waardoor deze zich weder uit hun kwijnenden staat beginnen op te heffen; het doel is om deze, met behoud der goede kwaliteiten, uit vorige kultuurperiodes overgehouden, op te kweeken tot inrichtingen voor modern-nationale kunstnijverheid. Dit is weder van belang als proefneming, daar hieruit blijken kan of de handwerkers, die de schoonheid der naieve overgeleverde vormen nog levendig mede voelden, ook in staat zullen zijn om de vormen, die voor onzen tijd passen, met begrip en gevoel te kunnen verwerken. Dit is een der gewichtigste vraagpunten der moderne kunst-ontwikkeling, doch het systeem werkt niet lang genoeg, om over het resultaat reeds te oordeelen.

Tot de voornaamste stappen van regeeringswege voor de kunst gedaan, behoort ook de totstandkoming van de wet op de „Denkmalspflege”, die aan eigenaars van goede oude gebouwen, welke daartoe in registers zijn opgenomen, de vrije beschikking daarover verbiedt; het gevolg hiervan is niet alleen dat deze gebouwen er aangenaam verzorgd uitzien, maar meer nog, dat de algemeene aandacht nu in deze richting wordt wakker geroepen; men verwacht er goede resultaten van. Hiermede hangt ook zonder twijfel samen, dat de architecten er daar voor alles op bedacht zijn, hunne werken goed in het stadsbeeld te doen aansluiten; Darmstadt dankt er een rustig, bescheiden voorkomen aan.

De stad is deze zorg waard, die om aanleg en bouwtrant beide een verdienstelijk voorbeeld is van oud-Duitsch stedschoon; het voornaamste deel, uit de 18^e en het begin der 19de eeuw dateerend, is uitnemend van aanleg. De straten en pleinvormen zijn meerendeels gelukkig, vooral de meer landelijke woonstraten, waar in de rooilijn gevelvlak en boomengroen afwisselen, of waar zonder angstige zorg voor symmetrie boomrijen en voortuinen zijn aangebracht, waar de Zuiderzon dit aanwijst. Het normale geveltype is uiterst eenvoudig; een gepleisterd muurvlak, slechts onderbroken door rijen kleine, regelmatige vensters met zonneblinden en enkele horizontale banden, groote leidaken in gebogen lijnen met kleine dakramen.

Evenwel is het stadsbeeld, bij haar aangenaam, harmonisch voorkomen, toch aan een monotone matheid niet kunnen ontsnappen, iets wat altijd te duchten blijft, wanneer de aesthetische zorg van een complex in één hand wordt gelegd, een schaduwzijde van deze overigens zoo goede instelling; maar ook de architecten hebben hieraan schuld. Bij het belang, dat zij aan de traditie toekennen, en hun voorliefde voor materialen, dien men de nieuwigheid niet kan aanzien (ruwe poets, ruige natuursteen, enz.) werd hun werk soms oadbakken; men mist hier de kloekheid van moderne vormgeving en de schittering van modern materiaal. Waar elders zoo gezondigd wordt vergeeft men deze tekortkoming gaarne; maar toch denkt men eraan, waar hier

een monument verrees, dat zoo treffend bewijst hoe anders het zijn kan: *Alfred Messel* heeft hier met het nieuwe museum een schepping geleverd, die zoo verbluffend juist in het stadsbeeld aansluit, en toch zoo onbevangen een nieuwe, krachtige taal spreekt; ik hoop op dit werk terug te komen.

In 1899 werd op initiatief van den Groothertog de later zoo bekend geworden „Künstlerkolonie” bijeengeroepen; met den finantieelen steun van burgerij, regeering en vorst begonnen de zeven leden hun arbeid, waarvan het uitgesproken doel was, de hernieuwing eener goede burgerkunst voor te bereiden; in 1901 vond de eerste tentoonstelling plaats op de *Matthienhöhe*, waar door de zeven kunstenaars o. a. eenige volledig ingerichte woonhuizen waren ontworpen. Deze expositie, die in de Deutsche kunstontwikkeling een belangrijke gebeurtenis is geworden, ontving niet ten onrechte den trotschen naam van „ein Dokument deutscher Kunst”, en wordt ook door *Hermann Muthesius* aangenomen als het zichtbare begin der moderne kunstnijverheid.

Om het karakter en de beteekenis van deze tentoonstelling goed te beoordeelen, is het noodig deze te beschouwen in verband met wat er aan voorafging. Er moet hier op gewezen worden, dat de 19de eeuw zich in de kunst kenmerkte door een algemeen streven naar individualiseering; dit is een der oorzaken, waarom deze zich van bouwkunde en nijverheid afwendde, want het terrein der architectuur is het minst gewillig om een individuele impressie vast te leggen, en deze soort kunst wordt ook op dit gebied het minst gewenscht. De individualistische strooming nu was nog de heerschende, toen de aandacht weder sterk op bouw- en meubelkunst werd gevestigd, en de kunstenaars, hierin nog verstokt, zich weder aan deze zoo bij uitstek maatschappelijke kunst gingen wijden. Men was bovendien het architectonisch denken verleerd, en de aesthetische en technische traditie was verbroken; reeds oorzaken genoeg, waarom deze beweging in den aanvang niet kon slagen.

De tentoonstelling in 1901 nu is van deze begin-periode een teekenend voorbeeld geweest; voor de leden der kolonie was de toestand nog ongunstiger dan elders, omdat zij, uit hun milieu gerukt, geplaatst werden in een ander, dat nauwelijks eenig verband hield met de samenleving; het is duidelijk dat deze kunstenaars, als geboren individualisten, los van maatschappij en traditie, en geroepen een nieuwe stijl in het leven te roepen, zich van al het bestaande afwendden, en hun oogenblikkelijke opwelling als eenigen leidsman namen. Het was te voorspellen geweest, dat het oorspronkelijke doel, een deugdelijke, degelijke kunst in het leven te roepen, moest falen; in plaats daarvan was het karakter der tentoonstelling verfijnd decadent, zonder inhoud, daardoor grillig en van vluchtige schoonheid; men had zich weinig bekommerd om de eischen van vervaardiging, duurzaamheid, prijs, bestemming; het impressionisme was in bouw- en meubelkunst binnengehaald.

Toch was hiermede een begin gemaakt; het is een stap in de ontwikkelings-geschiedenis geweest, die waarschijnlijk noodig was als een leerzame mislukking, en als een krachtige opwekking tot verdere pogingen; in zoover heeft deze tentoonstelling nader tot het doel gevoerd.

In dezen zomer is de tweede belangrijke tentoonstelling te Darmstadt; de „Hessische Landesausstellung für freie und angewandte Kunst” geopend, waarvan het doel is een overzicht te geven over het werk der Hessische kunstenaars en kunstnijverheidsfabrieken; hier zijn dus niet alleen de scheppingen der kolonieleiden te zien, maar voornamelijk werk, dat wortel heeft gevat in het maatschappelijk leven;

en daarom lijkt nu deze tentoonstelling, hoewel minder interessant als verschijnsel, niet minder belangrijk dan de voorgaande, want men is dichter gekomen bij het doel; het impressionisme is grootendeels overwonnen; men heeft meer aangeknoopt, daar waar men vroeger den draad losliet, aan Empire- en Biedermeier-stijl; de gestaaide lijn is weer vervangen door de rechte, het werk is rustiger en bezonener geworden. Toch is de gekunstelde kunst van 1901 nog niet overwonnen; er is nog te veel werk, waarvan de vreemdheid het gebrek aan inhoud wil verbergen, nog te veel gezochtheid en pretentie. Datgene wat nuchter en eerlijk genoeg is om den naam van moderne burgerkunst te verdienen, is in hoeveelheid en hoedanigheid nog onvoldoende vertegenwoordigd; toch is dit van deze tentoonstelling het gewichtigste, niet zoozeer om de aesthetische waarde zelve, maar vooral om de belofte die het inhoudt.

M. G. M.
(Wordt vervolgd).

DAMPRIJSVRAAG.

Van de Ontwerpen „Geduld” en „Camillo Sitte” ontbreken de Correspondentie-adressen. Beleefd verzoek ik den inzenders van die ontwerpen mij te willen opgeven aan welk adres de plannen moeten worden geretourneerd.

J. S. INGENIEN.
P. C. Hoofdstraat 93.

Damprijsvraag.

Aan de Redactie

Uit de opmerkingen van den heer de Groot, onder mijn vorig stukje, blijkt voldoende hoe verkeerd hij vroeger was ingelicht. Hij corrigeert nu gedeeltelijk zelf — en nog wel met beroep op den Hoofdcornmiss van P. W. — hetgeen hij als te hebben „vernomen” mededeelde in de Vergadering van het Hoofdbestuur der Maatschappij. Van het publiceeren der *bekroonde ontwerpen* wordt niet meer gewaagd, daarvoor zijn nu „Damprijsvraagangelegenheden” in de plaats gekomen, heel wat anders dus. Wanneer de heer de Groot den heer Roovers had gevraagd wat in dit geval daarmee werd bedoeld, dan had hij zeker vernomen dat die angelegenheden uitsluitend het *rapport der Jury* betroffen en het publiceeren van bekroonde plannen niet ter sprake is gekomen.

Om aan verkeerde gevolgtrekkingen een einde te maken zij het volgende medegedeeld:

In de laatste juryvergadering — de heer Salm zal het zich herinneren — kwam de vraag ter sprake, op welke wijze het rapport aan B. en W. moest worden ingezonden en of het van wege de jury of wel door de Gemeente zou worden openbaar gemaakt. Mij werd verzocht daarnaar te informeren en bij mijn bezoek aan 't Stadhuis werd ik ontvangen door den Hoofdcornmiss van P. W.

Op mijn tweede vraag (die hier alleen ter zake doet) antwoordde de heer Roovers, dat, aangezien B. en W. het standpunt hadden ingenomen, dat alles wat de Damprijsvraag betrof, moest uitgaan van de beide bouwkundige Vereenigingen of van de jury als vertegenwoordigster, ook in deze daarvan niet moest worden afgeweken en dat het rapport dus door de jury kon worden gepubliceerd.

Evenals ik, vond de heer Roovers het billijk, dat ook de dagbladen in de gelegenheid werden gesteld het rapport te gelijk met de beide vakbladen te kunnen opnemen.

Meer had ik niet te vragen en meer heb ik ook niet gevraagd. Men kan mij nu gelooven of niet, maar ik wensch hier nog eens uitdrukkelijk te herhalen:

10. dat noch in mijn gesprek met den Hoofdcornmissie, noch in eenig ander gesprek door mij ten Stadhuis gehouden, kwestie is geweest van het publiceren van andere stukken dan het rapport van de jury;

20. dat wanneer ik het wenschelijk had gevonden omtrent het openbaar maken van de bekroonde ontwerpen een verzoek te doen, zulks in elk geval niet alleen voor A. et A. zou zijn geweest, maar, daar zij gelijke rechten hadden, voor beide vakbladen.

Elke andere voorstelling van de zaak is beslist onwaar.

Ik zal er nu niet meer op terugkomen en dank Uw Redactie voor de mij verleende ruimte.

Hoogachtend

J. INGENOHL.

18/8 '08.

BERGEM, 16 Aug. 1908.

Aan de Redactie van het Bouwkundig Weekblad.

Zeer tot mijn leedwezen heb ik bemerkt, dat er strijd is ontstaan tusschen de besturen van de Maatschappij van Bouwkunst en Architectura over de reproductie van de Dampplannen. Ik zoude mij in dien strijd niet gemengd hebben, ware het niet dat, naar aanleiding van een brief van mij aan den Heer Salm, de gevolgtrekking werd gemaakt, dat Architectura zelf gedaan heeft, wat het in de Maatschappij afkeurt.

Die gevolgtrekking is onjuist en alleen het gevolg daarvan, dat ik mij in een particulier schrijven aan den heer Salm niet zoo nauwkeurig heb uitgedrukt als ik zoude gedaan hebben in een voor publicatie bestemd geschrift.

Wat toch is het geval. In een commissie van vijf personen is er altijd één die het grootste aandeel in de werkzaamheden heeft, die het onaangename werk doet, en hiervoor heeft met de meeste bereidwilligheid de heer Ingenohl zich beschikbaar gesteld. En het ligt voor de hand, dat in tal van zaken, waarin een spoedige beslissing moest volgen en het bijeenroepen der geheele jury niet mogelijk was, hij tot den voorzitter kwam.

Zoo ook het reproduceeren der teekeningen, waarvoor bij den heer Ingenohl verschillende aanvragen inkwamen van verschillende bladen. Met den heer Ingenohl sprak ik af, dat in geen geval reproducties toegestaan zouden worden, vóór de opening der tentoonstelling, en ik had daarbij de bedoeling, dat zulks evenzeer zoude gelden voor de bouwkundige weekbladen als voor andere. Daar de tentoonstelling vóór de opening toegankelijk was enkel voor de leden van de jury, kon ik niet vermoeden dat anderen in de gelegenheid zouden kunnen zijn, om afdrucken van de teekeningen te nemen.

Ik was dan ook zeer ontstemd, op den dag van de verschijning van het rapport de reproducties in Uw blad te zien. Had ik geweten dat het mogelijk was, dat een ijverig (ik zou liever zeggen onbescheiden) persoon tot de zaal zou doordringen om de teekeningen te reproduceeren, dan zoude ik aan de jury voorgesteld hebben, om de beide samenwerkende genootschappen in de gelegenheid te stellen zulks te doen.

Ik meende daarom goed te doen den heer Salm als voorzitter van de Mij. te vragen hoe zulks mogelijk was, en voor ik daarbij schreef, dat zulks ook aan Architectura geweigerd was, had ik daarbij het oog op de omstandigheid, dat de afspraak, die ik met den heer Ingenohl had gemaakt, hem verhinderd had te zorgen, dat ook Architectura in staat zoude geweest zijn de teekeningen te reproduceeren.

Wat nu betreft het bezoek van den heer Ingenohl bij den Hoofdcornmissie van publieke werken, zoo meen ik daaromtrent ook inlichtingen te kunnen geven. Bij de besprekingen, die ik met den heer Ingenohl heb gehouden, kwam ten sprake de vraag, of het voegzaam zoude wezen, het rapport in de bladen te publiceren, tegelijkertijd met de toezending aan Burgemeester en Wetbonders, en het is daarom dat de heer Ingenohl inlichtingen ten Stadhuis heeft gevraagd.

Mijn eenig doel met dit schrijven is, de uit mijn brief gemaakte gevolgtrekking weg te nemen, maar tevens stel ik er prijs op den indruk weg te nemen alsof Uwe Maatschappij door de inzending der stukken aan het Maatschappelijk gebouw ten dezen in een gunstige positie zoude zijn gekomen, en verklaar ik, dat alle stukken zonder onderscheid in hun oorspronkelijke verpakking aan het Stedelijk Museum zijn bezorgd.

De Voorzitter der Jury.
J. VAN HASSELT.

Als antwoord op het bovenstaande verwijzen wij den heer van

Hasselt naar het stuk van het artikel „Damprijsvraag“ voorkomend in dit no. van het Bouwk Weekbl. Het geschil over het plaatsen der clichés in het Bouwk Weekblad tusschen de Mij. en A. et A. is ontstaan ten gevolge van een onderling verschillende meening omtrent den duur en de verplichtingen der samenwerking. De Redactie van het Bouwk Weekblad staat hier echter buiten. Wij danken U voor uwe bevestiging, dat de stukken ongeschonden het gebouw van de Mij. hebben verlaten.

DE REDACTIE.

DE ARCHITECTEN EN DE BOUWVERORDENING.

In een verslag van een excursie door de afdeling Arnhem gemaakt naar het kasteel Middachten, opgenomen in No. 32 van dit Weekblad, lees ik met betrekking tot het trappenhuis van genoemd kasteel, volgens den verslaggever ongeveer 10 M. lang en 8 M. breed, het volgende:

„Vooral wordt men getroffen door de mooie belichting; het licht is zeer voldoende en van verrassende werking. Naar schatting is het staande lichtoppervlak van de 6 zijden der achthoekige lantaarn niet grooter dan 10 M².

„Onze hedendaagsche bouwverordeningen, die volgens den wil der Woningwet zorgen voor ruime toetreding van licht en lucht van tot bewoning bestemde ruimten, zouden naar ik meen het maken van zoo gering lichtoppervlak niet toestaan.

„Zoo ergens, dan kan men bij dit zoo voortreffelijk belicht interieur inzien hoe zeer het noodig is dat de architecten hun invloed gaan aanwenden om te verkrijgen, dat verschillende draconische en voor de volksgezondheid absoluut zonder waarde zijnde bepalingen in de bouwverordeningen gewijzigd worden.

„De Woningwet is gemaakt enkel en alleen om de volksgezondheid te bevorderen, de gemeentelijke bouwverordeningen voor een goed deel naar het voorbeeld der Amsterdamsche en gelijk deze, blijkbaar zonder medewerking van bouwkundigen ontworpen, streven hun doel vaak voorbij en bevatten vele bepalingen die de architecten met recht een doorn in het oog zijn.

„De lezer vergeve ons deze ontboezeming maar men komt daar als van zelf toe als men, onder den indruk van deze meesterlijk belichte ruimte, vergelijkingen gaat maken met moderne interieurs.”

„Gaarne vergeef ik den verslaggever zijn ontboezeming, mits hij mij ook vergeeft, dat ik hem naar aanleiding daarvan uitnoodig haar nog eenigszins aan te vullen.

In de eerste plaats zou ik gaarne vernemen, welke Nederlandse bouwverordeningen zulke ver strekkende voorschriften betreffende toetreding van licht bevatten, dat met betrekking tot een lichtoppervlak van 1/4 van het vloeroppervlak, als in het trappenhuis van het kasteel Middachten aanwezig is, van „zoo gering“ gesproken kan worden.

In de tweede plaats zou ik het zeer op prijs stellen eene opgave te ontvangen:

a. van de voornaamste door den verslaggever bedoelde „draconische en voor de volksgezondheid absoluut zonder waarde zijnde bepalingen“.

b. van de voornaamste door den verslaggever bedoelde bepalingen, „die de architecten met recht een doorn in het oog zijn.”

In de derde plaats zou de verslaggever mij zeer verplichten door het bewijs te leveren, dat de Amsterdamsche bouwverordening „blijkbaar zonder medewerking van bouwkundigen ontworpen (is).”

Hôtel Berg en Bosch
Rhenen, 14 Augustus 1908.

J. W. C. TELLEGEN.

STUKKEN EN REPLIEKEN VAN DE REDACTIE VAN ARCHITECTURA, IN ZAKE HET GESCHIL MET DE MIJ., VERSCHENEN IN „ARCHITECTURA“.

In n°. 31 verscheen het eerste stuk:

Wij kunnen niet nalaten, bij deze te protesteeren tegen de ergerlijke wijze, waarop door de Redactie van het „Bouwkundig Weekblad“ is misbruik gemaakt van hare positie.

Men weet, dat en de „Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst“ en „Architectura“ waren uitgenoodigd door het Gemeentebestuur van Amsterdam tot het uitschrijven der prijsvraag.

Beide lichamen hadden dus evenveel recht op alles wat publi-

ceering in deze betrof, en dit was dan ook in het programma aangegeven.

Dat nu de ontwerpen moesten ingeleverd worden aan het adres van de „Maatschappij“ gaf geenszins deze „Maatschappij“ het recht, hiervan misbruik te maken. En dit deed zij door het publiceren der bekroonde plannen, nog vóór de opening der tentoonstelling en geheel buiten medeweten van „A. et A.“ iets waarover ook het jurylid-rapporteur, de heer Ingenohl, ons in een telefonisch gesprek zijne verantwoordiging te kennen gaf.

Terwijl de prijsvraag geheel is tot stand gekomen op oorspronkelijk initiatief van „A. et A.“, maar zelfs dat daargelaten, was het in handen hebben der ontwerpen door de „Maatschappij“ een blijk van vertrowen, waarvan zij allerminst misbruik had mogen maken. De Redactie-Secretaris van „Architectura“, hiervan overtuigd, vroeg op den dag van de opening der tentoonstelling, telefonisch aan den Secretaris der Mij., of de redactie de bedoelde clichés in bruikleen kon krijgen. Dit geheel ter besparing van kosten voor ons weekblad.

Nadat de verschillende Redactie-leden van het „B. W.“ hierover gehoord waren, ontvingen wij het volgende schrijven van den Secretaris der „M. t. B. d. B.“:

„In antwoord op Uw vraag betreffende het leenen van de clichés-„Damprijsvraag“, afgedrukt in het Bouwk. Weekbl. No. 30, deel ik U mede, dat bij het dagelijks bestuur van de Maatschappij van „verschillende zijden aanvraag is geweest om deze clichés, redenen „waarom het gemeend heeft deze niet te moeten uitleenen, om „niet de een boven den ander te moeten bevoordeelen“.

„Ons dunkt, dat commentaar hierbij overbodig is. Het Bestuur der Mij. laat zich in deze zaak volkomen in de kaart kijken. Alleen nog dit: Die schoonschijnende onpartijdigheid gaat uitmuntend op tegenover elk blad, behalve het onze, om genoemde redenen van gemeenschappelijk beheer.

„Wil het Bestuur der „Maatschappij“ ons de loef afsteken, ons goed; wij zijn er ook nog. Maar het doe zulks dan met eerlijke middelen!”

RED.

Hierop verscheen ons antwoord in het Bouwk. Weekblad n°. 32, met toelichting, benevens de 1ste brief, door ons aan de Red. van Arch. gezonden. Op dezen brief werd het volgende antwoord in „Architectura“ n°. 32 geplaatst:

Eene beschuldiging, als door ons in ons vorig nummer geuit, doen wij allerminst voor ons genoeg, maar alleen omdat de feiten ons beledigend genoeg voorkwamen, om voor onze rechten op te komen.

Deze feiten nu zijn door bovenstaand schrijven van den Redacteur van het B. W., tevens Secretaris der „Maatschappij“, allesbehalve weerlegt.

Ten eerste hebben we niet beweerd, dat de „Maatschappij“ de ontwerpen zou geopend hebben vóór het transport naar het Gemeente-Museum (alwaar de beoordeeling zou plaats vinden). De veronderstelling hiervan zou trouwens geen steek houden, daar de gereproduceerde ontwerpen juist de bekroonde zijn en dus moeten zijn overgenomen en gereproduceerd na de beoordeeling door de Jury.

Maar, en nu komt het feit, waartegen de aansprakelijke personen zich zullen hebben te verdedigen, indien zij onze beschuldiging meenen niet te moeten aanvaarden:

Het Hoofdbestuur der „Maatschappij“ was aansprakelijk voor de ontwerpen tot op het oogenblik van de opening der tentoonstelling.

Het „ijverig lid van de Maatschappij“ nu en we zullen diens ijverigheid allerminst tegenspreken, moet toegang hebben verkregen vóór de opening der tentoonstelling, want deze opening had plaats op Maandagmorgen 27 Juli ten 10 uur, terwijl het „Bouwkundig Weekblad“ van Zaterdag 25 Juli reeds de bedoelde reproducties gaf.

En deze toegang moet bedoeld lid zijn verschaft met toestemming van het Hoofdbestuur der „Maatschappij“ d.w.z. van de aansprakelijke personen.

Waarom en van wien wist trouwens dit lid van de „Maatschappij“, dat de Jury-beoordeeling had plaats gehad, terwijl der Redactie van „Architectura“ hiervan niets bekend was vóór Donderdagavond 23 Juli?

Wij blijven beweren, dat noch Redactie van B. W. noch Hoofdbestuur der „Maatschappij“ (vertegenwoordigd door denzelfden Voorzitter en denzelfden Secretaris), het recht had, buiten medeweten van A. et A. of deszelfs redactie om, ontwerpen te doen reproduceeren vóór de opening der tentoonstelling had plaats gehad.

Het gaat hier om méér dan om „de goede zeden der journalistiek“, het betreft hier zeker fair play tusschen twee lichamen. En het komt ons voor, dat de goede manieren door den Voorzitter van „de Maatschappij van Bouwkunst“, sedert jaren ingevoerd, bedreigd worden door den actueelen Secretaris, die ijver in journalistiek een equivalent acht voor minder goede manieren.

REDACTIE VAN „ARCHITECTURA“.

In het Bouwk. Weekblad no. 33 kwamen wij op de kwestie terug en gaven een overzicht van den 2den brief van den Redacteur van het B. W. benevens den brief van den voorzitter der Mij. aan de Redactie van „Architectura“. Het antwoord van deze laatste op de beide brieven staat vermeld in dit n^o. onder het hoofd „Damprijsvraag“.

Architectura n°. 33 nam het geheele artikel „De Damprijsvraag“ van het B. W. n°. 32 over, en gaf dit voorwoord:

De lezers kennen ons protest van 1 Augustus. Zij kennen ook het antwoord van den Redacteur van het „Bouwkundig Weekblad“, tevens Secretaris van die Maatschappij, in ons blad van 8 Augustus. Dat antwoord stond ook in het „B. W.“ van denzelfden datum met gedeeltelijke overneming van ons eerste stuk (ter wille der „... goede zeden in de journalistiek“ waarschijnlijk).

Wij plaatsen hieronder het volledige stuk, zooals dat de vorige week in het „B. W.“ te geniet viel.

(Volgt artikel van B. W. no. 32.)

Waarop de Redactie van Arch. deze beschouwing gaf:

Thans ontvingen wij en van den Voorzitter der „Maatschappij t. b. d. Bouwkunst“, en van den Redacteur van het „B. W.“ elk een ingezonden stuk, dat wij hieronder laten volgen.

Vooraf een korte repliek op het b. s.

O. i. is eene verdediging reeds zwak, wanneer als voorbeelden ter rechtvaardiging, z.g. „antecedenten“ gezocht moeten worden van... 24 jaren terug!

Onderstel dat de feiten juist waren voorgesteld, zouden wij kunnen antwoorden dat een onfaire daad toen verricht, toch zeker nu nog geen recht geeft tot even onfaire handeling!

Maar deze feiten zijn niet juist voorgesteld. Toen waren de „Mij. t. b. d. B.“ en het Genootschap „A. et A.“ niet samen geroepen om een prijsvraag uit te schrijven, integendeel, we stonden toen blank tegenover... of naast elkander. Toen was het „journalistiek“ om de eerste te zijn.

Nu waren wij samen aangezocht door de Gemeente en bestonden derhalve moreele verplichtingen, die door het „B. W.“, dus door den Redacteur, tevens Secretaris der Maatschappij, geschonden zijn, door niet met ons in overleg te treden.

De schijnbaar mooie vinding van b.s. artikel keert zich inderdaad wel tegen den vinder.

Nog iets. De fameuze calqueerders van toen hebben of eene Bestuursfunctie in de „Mij. v. Bouwkunst“ bekleed of... bekleeden ze nog! Toch wel 'n beetje mal van den Secretaris-Redacteur om zich tegen zijn eigen voormannen te keeren.

Doeh dat zal wel beter worden, evenals — maar wij hopen — zijne begrippen omtrent verplichtingen uit gemeenschappelijke acties geboren.

Ten slotte:

De heer Ingenohl, Secretaris-rapporteur der Jury, werd nimmer door het Genootschapsbestuur, noch door de Redactie aangezocht iets aan B. W. of aan P. W. te vragen in het belang eener reproductie in ons orgaan van de ontwerpen in kwestie. Werd deze insinuatie ook in het belang van „de goede zeden der journalistiek“ gedaan?

Architectura no. 32. In Vlaanderen door A. W. Weissman; beschrijving van de voornaamste gebouwen en bouwkunstige details uit Sluis, Brugge, Damme, Gent; vooral over Brugge en Gent wordt uitvoeriger gesproken.

Ingezonden. Brief van de Red. van het B. W. aan de Red. van „Architectura“ met antwoord.

Technisch gedeelte: Over het bouwen van gebakken steen, door E. Wind. Schrijver behandelt de vraag hoe op eenvoudige en goede wijze gebakken steen in 't algemeen, en straatsteen in het bijzonder beoordeeld kan worden. Zoals bekend geven de A. V. niet veel positiefs in deze. De proef voor wateropname wordt behandeld, die zeer goed en voldoende zuiver eigenhandig is uit te voeren, terwijl men spoedig op het oog dit kan schatten.

Blauwe steen of zandsteen; de blauwe steen of „petit granit“ uit België heeft groote nadeelen; blootgesteld aan gaarheid en ongestadigheid van het weer, verminderd gelijkelijk de draagkracht; na 100 jaar valt ze uit elkaar. Daarom moet ze steeds beschermd worden aangebracht. Het is goed ze te verven, zooals vroeger gebeurde. Ook wordt de steen op den duur niet mooi van kleur zooals de zandsteen.

Architectura no. 11. Ons geschil met de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Zie no. 33 en 34 van het B. W.

Prehistorisch-Griekse kunst. Het paleis van koning Minos te Knossos, op het eiland Creta (naar „A bird's eye view of the Minoan Palace of Knossos, Creta bij Arthur J. Evans), met een plattegrond en 2 afb. Beschrijving van de moeilijkheden, die Evans had bij de ontgraving van de 1800 M² oppervlakte en vermelding van de voornaamste ruimten van het paleis. Het interessante artikel bespreekt de groote binnenplaats, waarschijnlijk de Agora voor het volk; de zaal met den troonzetel van koning Minos, voorzien van een impluvium, een vertrek met een complete olifpers e.a. benevens portieken, gangen, enz. en de voornaamste vondsten als: frescos, mozaïeken, een dambord van ivoor ingelegd met zilver en blauw email, enz.

Technisch Gedeelte. Over Stroo- en Roldaken. Slot Bespreking der bouwverordeningen in Pruisen.

Over het bouwen van Gebakken Steen, door E. Wind. Schrijver geeft de redenen, die leiden tot de conclusie dat voor baksteen in het algemeen de wateropnameproef beter is dan de drukproef.

Een eenvoudige beschrijving over de schroef, door L. A. van Schie. *Een en ander over de grondwet bij het schilderen van hout*, raadgevingen voor het gronden en schilderen van oud en nieuw hout, eikenhout, esschenhout enz.

De Bouwwereld no. 11. Moderne Schouwburgbouw. Slot. De moderne beweging wil terug tot den eenvoud der klassieken. Onze schouwburg is grotendeels onder Italiaanschen invloed ontstaan en ontwikkeld; groote meesters waren de Bibiena's, met schitterende decors. Het streven naar naturalisme leidt noodzakelijk tot dwaze toestanden.

Reeds Schinkel en Semper hebben gepleit voor vereenvoudiging, echter waren zij hun tijd vooruit. Schrijver behandelt het Künstlertheater op de tentoonstelling van München, gebouwd door Heilmann en Littmann (met afb. der plattegrond) met eenvoudige tooneel-inrichting.

De Nieuwe Beurs te Basel. Arch. Bischoff en Weideli, met afb. Afb. van een „Villa te Heemstede“ arch. J. A. G. van der Steur.

De Bouwwereld no. 11. Dordraacu illustratum. Bespreking van den uitvoerigen, beschrijvende en geïllustreerde catalogus van de prentverzameling van Mr. van Gijn, op Dordrecht betrekking hebbende, met enkele afb. uit dat werk.

Woonhuis gez. Verksing van het atelier: „Architectura“ te 's Gravenhage.

Drie tentoonstellingen. I Darmstadt, schrijver haalt o.a. aan wat Prof. D. Vetterlein in de „Deutsche Kunst und Decoration“ er over gezegd heeft:

„Wanneer haar bijzondere sensaties ontbreken dan is dat een goed bewijs dat de kunst het leven gnaderd is, dat zij niet uit eigenliefde of om op te vallen naar het bijzondere streeft, maar dat zij leven en cultuur dient, en door het dienen beheerscht!”

Juist het ontbreken van het bijzondere zal nieuwe vrienden voor de kunst werven en de tentoonstelling van 1908, zal bewijzen, dat kunst niet hetzelfde beteekent als opschik en ornament, maar wel als overtuiging en veredeling”.

Schrijver vervolgt:

„Was 1901 interessanter als programma-tentoonstelling, als artistieke geloofsbelijdenis, 1908 is belangwekkender door de gerijpte resultaten. Zij is ook veelzijdiger, want zij doet ons verschillende spelingen kennen die in het moderne kunststreven met zijn uitgesproken zin voor eenvoud en waarheid, zijn te onderkennen. Daarnaast echter merken wij ook nog op het gekunstelde, het gezochte en zulks voornamelijk in de ontwerpen van wijlen prof. J. M. Olbrich en Prof. Albin Müller”.

De Opmerker no. 32. Partiele Besteding. Rapport, uitgebracht door de Kamer van Arbeid voor de Bouwbedrijven te Groningen (zie B.W. no. 32 blz. 614).

Congres voor Middelbaar Technisch Onderwijs, (zie B.W. no. 32 blz. 612).

Damprijsvraag, Jury-rapport (zie B.W. no. 30 blz. 362).

De Opmerker no. 31. Over Koelhuisen, met afb. van een Ontwerp voor een Slachthuis-Koelinrichting van middelbare grootte.

J. M. Olbrich. *

Congres voor M. T. O.

Rapport van de Jury ter beoordeeling van de Prijsvraag voor een Ziekenhuis te Veendam.

Onze Kunst no. 8 geeft o.a. het slot van het belangrijke artikel: *K. P. C. de Basel* door C. W. Nijhoff met vele fraaie afb. Wij citeren eruit de volgende juiste karakterisering:

„Reeds bij de beschrijving van de Basels opleiding werd er op gewezen, dat zoowel het rationalisme als het klassicisme invloed op zijn vorming hebben gehad. Goed ambachtsman en goed constructeur als hij was, kon hij voor het constructief streven van het rationalisme niet ongevoelig blijven; gevoelig artist, kon de intense zuiverheid van de klassieke kunst niet ongeacht aan hem voorbijgaan. Zoo vertoont dan ook zijn arbeid de goede beginselen van de rationalistische school, in dien zin, dat het materiaal wordt gebruikt naar zijn aard, dat de samenstelling eenvoudig en deugdelijk is, dat de vorm niet strijdt met den technisch-constructieven opbouw en dat de versiering niet dezen vormopbouw in organisch verband staat. In dezen vormopbouw wijkt zijn arbeid echter van de rationalistische school af en sluit zich meer aan bij het klassieke schoonheidsbegrip, waarin de harmonie der vormen tot zulk een hooge volmaking is gebracht.”

Deutsche Bauzeitung no. 66 Danzig und seine Bauten. Bespreking van dit werk, uitgegeven door de „Westpreussische Architekten und Ingenieur Verein“ te Danzig.

Der Ideen Wettbewerb für einen Stadtpark in Hamburg; enkele ontwerpen worden besproken en gereproduceerd, waarbij zeer interessante; de prijsvraag betrof den aanleg van een park, dat door de gemeente Hamburg voor ± 3 mill. Mark was aangekocht, benevens den bouw van een café.

Deutsche Bauzeitung no. 67, Danzig und seine Bauten. Slot met afb. *Mitteilungen über Zement, Beton und Eisenbetonbau. Die Eisenbeton-Konstruktionen der Markushöhe zu Stuttgart*. Met afb. Bespreking van den toren, 56,5 M. hoog arch. Dalmetsch in Stuttgart.

La Construction Moderne no. 11 o. a. Fontaine Dejean, een van de 12 kleine fonteinen, te bouwen volgens het legaat van F. E. Dejean, gemeente arch. van Parijs.

Une Maison de Rapport à Mexico, arch. gebr. Urdueta, met afb.

La Construction Moderne no. 10 o. a. Le Grand Prix de Rome, Architecture. Het te behandelen onderwerp was: Een Faculteit, zoowel voor de Medecijnen als de Pharmacie. Het werk van den bekroonde: Ch. Baussois wordt zeer gunstig besproken, en is goed gereproduceerd. De architectuur vertoont goeden Franschen smaak en . . . oppervlakkigheid. De zeer ruime aangelegde plattegrond heeft goede eigenschappen, zoo met het oog op licht, lucht, enz.

BERICHTEN

BINNENLAND

Utrecht. Te Utrecht zal de tentoonstelling van de prijsvraagteekeningen „Eengezins-werkmans-woningen“ worden gehouden in de winkelhuizen Nachtegaalstraat N° 52 en 54 van Maandag den 24en Augustus 1908 tot en met Vrijdag den 28en d. a. v.

De lokalen zullen geopend zijn van des voormiddags 10 uur tot des namiddags 5 uur.

Premie Arti et Amicitiae. De Vereeniging tot Bevordering van Beeldende Kunsten, onder beheer van bestuurders der Maatschappij Arti et Amicitiae, te Amsterdam, zal dit jaar als premie geven een plaatwerk bevattende zes photogravures naar schilderijen van Johannes Vermeer, berustende in het Rijks-Museum, het Mauritshuis en het Kabinet Six (met tekst door dr. Jan Veth). Het zijn Diana en hare Gezellinnen (Mauritshuis); Allegorische voorstelling van het Nieuwe Testament (Mauritshuis); Meisjeskopje (Mauritshuis); Het Melkmeisje (Rijks-Museum); Het lezende Vrouwje (Rijks-Museum); Het Straatje (Kabinet Six).

Hoewel de vereeniging en haar streven bij velen bekend is, achten wij het niet overbodig, terwille van haar goed doel, het volgende te vermelden:

Opgericht in het jaar 1845 verspreidde de vereeniging gedurende haar 63-jarig bestaan onder hare leden p.m. 3600 Kunstwerken. Bovendien deed zij 18 Gravures — waaronder verschillende Etsen — vervaardigen, die als premie zijn uitgereikt.

Met recht kan dus gezegd worden, dat zij een belangrijk deel heeft gehad in het verspreiden van Beeldende Kunst hier te lande. Sedert hare oprichting werd alleen voor 't aankopen van Kunstwerken als prijzen der verloting een bedrag van ruim 3½ ton gouds besteed. Voor de verloting zullen alleen Kunstwerken worden aangekocht, vervaardigd door Nederlandsche meesters. Van elken verkoop wordt 5 pCt. gestort in het Weduwen- en Weezenfonds der Maatschappij „Arti et Amicitiae“, waardoor eene niet onbelangrijke som aan gemeld fonds ten goede is gekomen.

Door de belanglooze medewerking van 365 Correspondenten hier te lande, in de Indiën en op onderscheiden plaatsen in 't buitenland, blijft het ledental bij voortduring toenemen en bedraagt het thans ruim 500. Het behoeft geen betoog dat, hoe grooter het aantal leden, hoe beter de Vereeniging aan haar nuttig doel zal kunnen beantwoorden.

Het lidmaatschap bedraagt niet meer dan f. 5.— 's jaars, waarvoor men een lot in de, tegen het einde van December te houden verloting ontvangt, benevens als premie 1908 het bovenvermeld plaatwerk.

Goed voorbeeld. De Javabode meldt ons, dat het nieuwe Departement voor Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, dat zal komen te staan op Noordwijk, niet door den dienst der Burgerlijke Openbare Werken in Nederl. Indië zal worden ontworpen, maar dat alle ontwerpen, teekeningen en het toezicht zijn opgedragen aan den heer P. A. J. Mooij, architect te Batavia.

Het kan niet anders dan toegejuicht worden, dat hier voor het eerst gebroken wordt met de gewoonte de gouvernementgebouwen te doen oprichten door B. O. W., welke in het algemeen een zeer bedroevende architectuur heeft voortgebracht.

We lezen: „Wat een dergelijk voorstel beduidt, hoe ver zich de gevolgen er van uitstrekken, kan elke Indischman gemakkelijk met eenige emotie beseffen, als hem de antipoden-gouvernement en particulier voor oogen rijzen, die thans niet zoozeer broederlijk samengaan, maar waarvan a.h.v. de eerste den tweede gevoelig om hulp is komen vragen en de tweede die hulp aan den eerste thans genadiglijk heeft verleend.

Doch, in ernst, wij meenen dat nu voor het eerst de goede weg wordt ingeslagen, waarbij de regering, zonder valschen schroom of misplaatste ijdelheid er voor alles op uit is om het algemeen belang te dienen. Hetgeen dan in dit geval gebeuren kan door traditioneele wangedachten in schoone gebouwen om te zetten, die in de eerste plaats praktisch zijn voor het gebruik, geëigend voor het land, hecht van lijf en, waar het toch maar altijd bijzonder op aankomt: billijk van prijs!

Het is ons niet bekend, dat ooit vóórden dat belang geheel naar behooren werd gediend. Mag het wellicht wezen, dat het vroeger nooit eigenlijk als zoodanig werd erkend en het land zijn gebouwen neerzette in het gemeedelijk, rustige idee dat de inlander ze toch wel zou betalen, thans doen zich in dat opzicht heel andere eischen voor. Het begint er tegenwoordig op te lijken, dat het indisch publiek zich afvraagt: Wat krijgen we voor ons geld, als we de B. O. W. iets laten bouwen? en het dan zeer goed beseft dat dit tot heden nooit veel zaaks is geweest. . . .

In het genomen besluit ligt dus de stilzwijgende verklaring opgesloten, dat de B. O. W. erkent, voor dergelijke werkzaamheden nog niet de noodige menschen en capaciteiten te bezitten, hetgeen uit de, tot op voor korten tijd gest. Ide eischen ook vrijwel verklaarbaar is geweest.

Het loyale standpunt, dat thans voor het eerst door den directeur der B. O. W. in deze aangelegenheid is ingenomen, kan daarom niet dan worden toegejuicht, zij het ook dat eenige draag van buitenzorg de realiteit van het geval wel heeft mogelijk gemaakt. Voor ons is het bovendien in zekere mate een voldoening, aldus te bewijzen dat de herhaalde pogingen, in ons blad gedaan om de architectuur in Indië een weinig vooruit te helpen, thans gedeeltelijk metterdaad worden beantwoord”.

Wij wenschen en B. O. W., en den heer Mooyen geluk met dit heuchelijk feit, en verachten dat het goede voorbeeld navolging zal vinden.

De Nieuwezijds kapel. Bij het sloopen van de N.Z. Kapel is een ontdekking gedaan. Achter het poortje aan de Kalverstraat werd een tweede poortje gevonden, dat versierd was met reliefs

welke betrekking hebben op het mirakel. Achter dit tweede poortje was weer een derde met een nis, waarin oudtijds een beeldje zal hebben gestaan. Men kan zich hierbij voorstellen, dat het laatstbedoelde de oorspronkelijke ingang is geweest van de Heilige Stede, dat het tweede, thans middelste poortje, daar later is voorgebouwd, waarna ten tijde van de Hervorming, toen de gebouwtjes onder de kerk, in onzen tijd als „de kastjes“ bekend, een grooteren voorsprong vereischten, het buitenste eenvoudige poortje werd opgetrokken.

De gevonden reliefs en de overige overblijfselen van de beide andere poortjes zijn zorgvuldig bewaard. Volgens overeenkomst van het Kerkbestuur met het Rijk, zullen zij, evenals enige andere belangwekkende fragmenten en beelden uit het oude gebouw, aan het Rijksmuseum worden afgestaan.

Het Hugo de Groot-Poortje. *De Nieuwe Gorinchemsche Courant* schrijft:

Onder de historische bezienswaardigheden van Gorinchem mag zeker in de eerste plaats wel genoemd worden het Hugo de Groot-Poortje. Ieder herinnert zich nog wel uit zijn schooljaren, door welke gebeurtenis dit Poortje zijn vermaardheid heeft verkregen en ieder vreemdeling, die Gorcum bezoekt, loopt even naar de Groote Markt om eens te kijken naar de Groote Huig indertijd in zijne boekenkast werd hinnengedragen.

Reeds eeuwenlang is het Poortje verbonden geweest aan het huis van den omstreeks 1620 daarin wonenden Daetselaer en thans vernemen wij uit goede bron, dat hoogstwaarschijnlijk binnenkort het Hugo de Groot-Poortje onze oude veste zal verlaten, daar reeds onderhandelingen zijn aangeknoopt met een Engelsman, die, belast op het bezit van genoemde Poort, reeds een bod heeft gedaan, teneinde het machtig te worden.

In verband hiermede is door ons gouvernement reeds een poging aangewend het Poortje te behouden, doch — het is jammer het te moeten melden — weldra zal onze stad, ja misschien zelfs ons land, alweder een historisch gedenkstuk minder rijk zijn en zal ons alom bekend Poortje hier of daar in het buitenland worden opgeborgen.

Een later bericht meldt: De heer W. F. Entek, corresponderend lid van den Nederl. Oudheidkundigen Bond alhier, verklaart thans in de *Nieuwe Gorinchemsche Courant*, dat ten gevolge van besprekingen, op zijn initiatief, door autoriteiten met den eigenaar gehouden, het historisch poortje van Gorinchem op zijn eeuwenoude plaats behouden blijft.

Alg. H. B.

Kampen. In het Vad. wordt gemeld, dat het fraaie Gothische huis te Kampen thans van Rijksweg wordt gerestaureerd, het na'tert wat den voorgevel aangaat, allengs zijn voltooiing. De zandsteen onderpui wordt van de noodige beeldhouwwerken voorzien. Deze beeldhouwwerken zijn in den stijl van die, welke zich in het oude gevelgedeelte bevinden en vertoonen ons roezeten waarop Gothische karakters. In de bovendorpels der kruisvensters worden gestyleerde wingerdranken gehouden.

Deze reliefs worden uitgevoerd door den beeldhouwer J. Dils te Amsterdam, naar gegevens van den architect Cuypers.

De achtergevel, dien we konden bezichtigen, is ook thans zoo goed als voltooid; deze gevel is sober, doch vol karakter en het is wel jammer, dat die niet meer voor 't publiek zichtbaar kon worden. Al de werkzaamheden worden dagelijks geleid door Gemeentewerken te Kampen.

Middelburg. Een der vele interessante gevels te Middelburg, die van het huis „De Gouden Zonne“ in de Langedijk, heeft een belangrijke restauratie ondergaan.

De gevel, dateerende van 1635, kunstvol en prachtig versierd met basreliefs uit gehouwen steen en de wapens van den voormaligen eigenaar Guilielmus Quirynssen, koopman en burgemeester van Middelburg in 1629 en 1633, en van diens echtgenote Marguerite de la Vainquiere, is, wat het bovendeel betreft, geheel in den oorspronkelijken toestand teruggebracht.

De topgevel met het Minervabeeld, stemmende op een schild met een Medusa-hoofd, en de kanteelen, versierd met prachtige leeuw- en menschenbustes, zijn hersteld, de baksteen en de witte zandsteen zijn van de dikke verlagen ontdaan, zoodat de oude vormen weer geheel tot hun recht komen.

De gevel vertoont nu zeer duidelijk, behalve de basreliefs, de afbeelding der elementen: de bovenste frieslijst zon, maan en sterren, de volgende de vogels, een derde de dieren, de vierde de visschen en het laatste het vaar, belichaamd door de gouden zon.

Het werk werd verricht door de firma M. K. Jeras en Zonen, te Middelburg.

(Midd. Ct.)

Metselwerk, laagste inschrijver J. W. Rietman, Zehem, f 139.
Timmerwerk, H. J. Keunen, Westendorp, f 447.

Massa, H. J. Kuenen, f 597. * Gegund.
GRONAU (DUITSCHL.). Bouwen van een katoenpakhuis hoog vier verdiepingen, bebouwd oppervlak ± 660 M², op haar fabrieksterrein te Gronau in W. Firma Gerrit van Delden en Co.
Laagste inschrijver G. Westendorp, f 11453 gegund.

HOOGVEEN. Verbouwen woon-winkelhuis aan de oostzijde van de streek „de Huizen“ ald. Arch. G. Hofman.
Laagste inschrijvers M. Spekman en J. Rozendal voor f 2969.

MURMERWOUDE. Verbouwen school en onderwijzerswoning te Birdaard. Murmerwoude en Roodkerk in 3 perc. Gem.best. van Dantumadeel.

Voor Murmerwoude. Laagste inschrijver G. A. v. d. Wal, Kootstertille, f 5720.
Voor Birdaard G. A. v. d. Wal, f 5410.
Voor Roodkerk, F. W. Stellema, f 4730.
* Gegund.

SLIEDRECHT. Bouwen van een koetshuis tot berging van lijkwagens en een lijkhuusje. Gem.best.

Laagste inschrijver J. de Rouwe, f 2000, gegund.

14 AUGUSTUS.

EINDHOVEN. Bouwen van twee heerenhuizen aan de Emmasingel aldaar. De heer H. v. d. Loos.

Laagste inschrijver J. Huijbregts, Mierlo, f 16935.

ENSCHDEDE (ONDERH.). Bijbouwen van vier schoollokalen aan de R.K. school in de Molenstraat, Het R. K. kerkbestuur.
Laagste inschrijver B. Spitholt, f 11680. Volgens bestek 8 dagen beraad.

's-GRAVENHAGE. Bouwen proefstation met werkplaats in de nabijheid van den kustlichttoren te Scheveningen, Minist. v. Marine.

Laagste inschrijver J. J. Krüger, Vlissingen, f 23889.

HAARLEM. Bouwen woonhuis met meubelmakerswerkplaats enz. aan den Rijkstraatweg Haarlem-Alkmaar in de gem. Schoten nabij de Lighal. Arch. L. Tuijnman.

Laagste inschrijvers J. Turkenburg en Zo, f 3745.

LEIDEN. Bouwen villa te Noordwijk a/z. De aanbestede.

Laagste inschrijver H. v. d. Waaij Jr., 's-Hage, f 22119.

ROERMOND. Bouwen stoomzuivelfabriek met directeurswoning en aanhoorigheden. Arch. H. Rammers.

Laagste inschrijver Th. Hornikx, f 17492, gegund.

ROZENBURG (Z.H.). Bouwen bouwmanwoning, wagenshuur enz. De heer Joh. v. Gaalen Az.

Laagste inschrijver A. v. d. Houwen, Oostvoorne, f 6733.

RIJS. Bouwen villa in de z.g. Nieuwe tuin, voor den heer L. A. Fruijtier, directeur der N.V. „Maatschappij Gaasterland“.

Laagste inschrijvers S. Haarsma en J. Negenman, Bakhuizen, f 9245.

UITHUIZEN. Afbreken oude en weder opbouwen eener nieuwe heerenbehuizing aan de Hoofdstraat, onder architectuur van P. M. A. Huurman te Groningen, voor den heer T. D. Boukema.

Laagste inschrijver R. Sleumer Sr., f 6186.

17 AUGUSTUS.

VEENENDAAL. Bouwen van een heerenhuis voor rekening van J. v. Leeuwen Hz. Arch. B. v. Kreef.

Metsel-, stucadoor- en steenhoudwerk laagste inschrijver Snijders, Rhenen, f 2836.
Lood- en zinkwerk J. Hulbers, f 72160.
Timmerwerk v. Essen, f 1977.

„Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gaskachels (nieuwste condensings). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.

Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
Houtgraaniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Haeuslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.

Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Jalousien. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistraat 246, 248, 250, Amst.
Jossion-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kapeconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSNO, Amsterdam.
Liften. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)

Liften, Ventil., Gesm. ijzer, trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — FIRM. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.

Looden en Inw. glasemail privaatlleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steend. „Senefelder“ Amsterdam.
Montegradiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.

Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.

Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
Plafondplaten. — GEM. MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement. — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.

Potlooden. — A. W. FABER'S „CASTEL“ POTLOOD.
Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHULIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.

Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDE OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUJGOM, Arnhem.

Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam—'s-Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.

Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmere. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.

SLIETEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN. — LIPS DORDRECHT.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalinrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.

Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.

Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
Steenen, Gevel-, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
Steenagas. — F. A. CLOER, Amsterdam.

Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MAISEN, Den Haag.

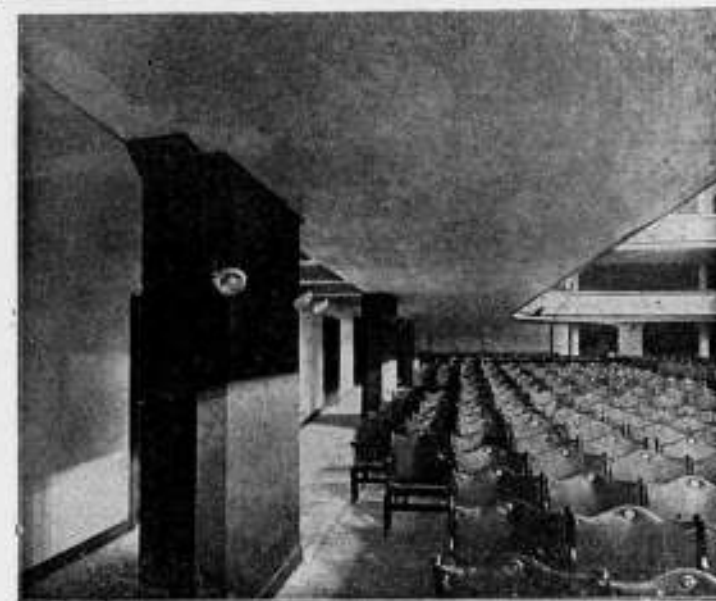
Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Torits). — H. HUIJCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDE OBELT, Amsterdam.

Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.

Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmateriaal“ v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmateriaal“ voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DELINT, Delft, Den Haag.
IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.

IJzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO“.

TELEFOON: 5341.

Bestrating Materiaal.

„BOUWMATERIALEN“ VOORHEEN M. LUIJTEN,
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

Winteravond-Vakteekenschool,

van de Vereen: „Mij Werk. Stand“, afd. „Ambachtsscholen“ te Amsterdam.

I Leeraar voor het Bouwk. Teekenen

I „ „ „ Meubel „ en
I „ „ „ Machine „ „

gevraagd, om teekenen en bijbehorend onderwijs te geven. De eerste twee aan de HULPTEEKENSCHOOL, aan de Mauritskade No. 286 en de laatste aan de SCHOOL, Weteringschans No. 165.

De betrekking van Meubelteekenen is tijdelijk.

Salaris f 400 p. cursus v. 5de md., voor 5 avonden p. w.

Indiensttreding 1 October a. s.

Sollicitatiebrieven met afschriften van eventuele getuigschriften en bevoegdheden, alsmede *inzending van teekeningen*, franco aan den Directeur, den Heer E. JELSMAN, Weteringschans 165, voor 10 September a. s., aan welk adres de instructie voor belanghebbenden ter inzage liggen.

HET BESTUUR.

LIFTEN SPECIAAL voor HANDKRACHT

tot vervoer van

Boeken, Spijzen, Goederen,
Personen enz.

worden vervaardigd door

J. C. VAN STRAATEN,
Loosduinsehe weg 855 t, DEN HAAG.

Bij MOUTON & Co., te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouwkundig Weekblad“.

Deze portefeuilles zijn voorzien van een ingedrukt parelreifer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco per post f 0.65.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.
ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Nederlandsche Maatschappij

voor

Monier-Werken

„DE AMSTEL”
AMSTERDAM.

CEMENT-IJZERWERKEN

Directeur

J. N. LANDRÉ
OMVAL JAAGPAD 53.

Telefoon 3028.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electrische Centrale be-
staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.

het
eenvoudigste,
beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

BOVENLICHT SLUITING HERKUL LUIJKE & CO ROTTERDAM.

**GROOTE
VOORRAAD**

BETON-IJZER

STEEDS AANWEZIG BIJ DE
N. V. DE NEDERLANDSCHE STAAL-INDUSTRIE,
v.h. H. E. OYING Jr.

Kantoren: . . . : GELDERSCHEKADE 31-33 (Plan C),
Ijzermagazijnen: BINNENHAVEN (Feijenoord),

ROTTERDAM.

Obernkirchener Sandsteinbrüche, Obernkirchen.

Erkend BESTE Zandsteen.

Geïllustreerde prospectus met opgave van drukvastheid, analyse,
enz. op aanvraag verkrijgbaar

bij den Vertegenwoordiger voor Nederland
FERD. ENGERS, Amsterdam.

Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG, den 8sten September 1908,
des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het
Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen in het Moreelse
Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1136.

Het wijzigen en uitbreiden van
sporen en wissels en het maken
van eenige andere werken op
de stations en halten: Gieten,
Gasselternijeven, Buinen, Exlo,
Valthe, Weerdinge, Nieuw-Am-
sterdam, Hardenberg, Bergent-
heim en Dalfsen.

Begroeting f 12900.—

De besteding geschiedt volgens § 42 van
het bestek.

Het bestek ligt van den 21sten Augustus
1908, ter lezing aan het Centraalbureau in
het Moreelse Park en aan het bureau van den
Sectie-Ingenieur H. VAN BERCKEL te Zwolle
en is op franco aanvraag (per brief) aan ge-
noemd Centraalbureau (Dienst van Weg en
Werken) te bekomen, tegen betaling van f 2.50

Inlichtingen worden gegeven aan het Cen-
traalbureau (Dienst van Weg en Werken)
en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden
den 28sten Augustus 1908 ten 10.30 ure
voormiddag (West Europeesche tijd). Aan-
vangende te Dalfsen.

Utrecht, den 14den Augustus 1908.

Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 8sten September 1908,
des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het
Centraalbureau der Maatschappij tot
Exploitatie van Staatsspoorwegen in het
Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1135.

Het wijzigen en uitbreiden van de
drainering op het stations-empla-
cement te LEEUWARDEN

Begroeting f 12500.—

De besteding geschiedt volgens § 29 van
het bestek.

Het bestek ligt van den 21sten Augustus
1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het
Moreelse Park en aan het bureau van den
Sectie-Ingenieur H. H. E. R. WESTENBERG
te Groningen en is op franco aanvraag
(per brief) aan genoemd Centraal-bureau
(Dienst van Weg en Werken) te bekomen,
tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Cen-
traalbureau (Dienst van Weg en Werken)
en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden
den 27sten Augustus 1908 ten 12 ure middag
(West Europeesche tijd).

Utrecht, den 14den Augustus 1908.

van 4 tot 33-M. voorafte.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

tot 30-M. voorafte.

Aleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilha. S. M. Vloeiijzer.

PAUL DEVIS.
IJZEREN EN STALEN BALKEN
BRUSSEL.
UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
te OUGRÉE (BELGIË).

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

JAN HAMER & CO.,
Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Pro-
vinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks-
en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN
en **LIFTSCHACHTSLUITINGEN** volgens
ons laatste en veel verbeterde systeem.

ASSMAN & CO.

ZUIVERAARS
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud } 1878
Tentoonstelling } 1895
1906
INT. TELEFOON 4202.

De Maas en Merwe Bank.

Gedempte Glashaven 21, Rotterdam.

Directie: JAC. KOLFF en Mr. E. F. W. GUOEL

Verstrekt VOORSCHOTEN aan:
Bouwondernemers onder verband van
Crediethypotheek.

Aannemers onder verpanding der aanne-
mingssom.

Handelaars, Winkeliers en Particu-
lieren, onder zakelijk verband of borgstel-
ling met of zonder polis van levensverzekering.

A. J. VAN WIJCK,

FABRIKANT van

**Nageperste-, Gevel-,
Sier- en Waalsteenen,
RENKUM.**

Telegram-Adres: Telef. Interc.:
VANWIJCK, RENKUM. 34 WAGENINGEN.

Scoriae Bricks,

20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12½
en 23x9x10 cM.

zoowel voor KEI- als KLINKER-
BESTRATING.

UITSLUITEND VERKRIJGBAAR BIJ

W. DEURVORST & ZON., - DEN HAAG.

Kantoor HEERENGRACHT 20,
tegenover Station Holl. Spoor.

D EKKLEEDEN
en PRIMA

Wollen Vlaggen

MACKENO & Co.,
P.H. RADE 22, AMSTERDAM.

Telef. 717.
Opgericht 1706.

**Echt Haeusler'sche
Houtcementen Dakbedekking.**

Bekwame dakdekker-, blikslager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTITIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de firma N.V. Handel in Bouwmateriaal v. I. A. SMITS & ZON, AMSTERDAM sedert 1 Jan. 1900 niet meer mijn vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en noch door mij noch door de firma Carl Sam. Haesler direct Haeusler's houtcement aan deze firma geleverd wordt.

**ATELIER VOOR
GEBRAND- en
SCHILDERD
en GEKLEURD
& GLAS IN LOOD**
**J. J. B. BOUVY
& DORDRECHT.**
FILAAL:
AMSTERDAM en ROTTERDAM
IN DE SPEYKERMANT

QUILT.

Geluidwerende en isoleerende Zeegrasbladen.

Zeer lastig brandbaar, levert geen bergplaats op voor muizen of schadelijke insecten.

Geluidwerend: voor scholen, hospitalen, hotels, kamers, afscheidingen, plafonds enz.

Isoleerend: voor ijskelders, koelhuizen, ijskasten, koelkamers en vooral waar gelijkmatige temperatuur verlangd wordt.

Wordt geleverd in rollen van 50 x 0.9 M.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

**W. J. STOKVIS
ARNHEM.**

Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

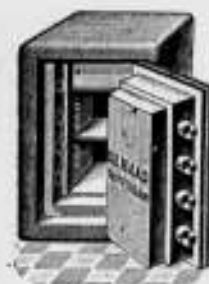

**AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.**
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

v. d. Schuijt & Kuntze,
INGENIEURS,
AMSTERDAM.

**Centrale
Verwarming.**

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.
Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHEMEN.
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.
Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.

J. F. KRÖNER & Zonen, HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

PRISMA'S LUXFER.

KAMER VERLICHT

Zonder Prisma's.

Met Prisma's.

Voor inlichtingen wende men zich tot **W^M. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bendsorp's Cacao-fabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch System.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

"BOUWMATERIALEN"
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doorniksche en Luiksche

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen percen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

Een best en
voordeelig
adres voor

ROLLUIKEN,
Jalouziën, Markiezen,
Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.
Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met
ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
wassen.
kan DIRECT worden beschilderd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire Hospitalen, Kazernen, Gestichten, Kerken, Kloosters, Scholen, Schouwburgen, Electriche Centralen, Kantoorgebouwen, Particuliere Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.
NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

GEB^S. VAN MALSEN. DEN HAAG.
STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDDE OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barnhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geeters geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

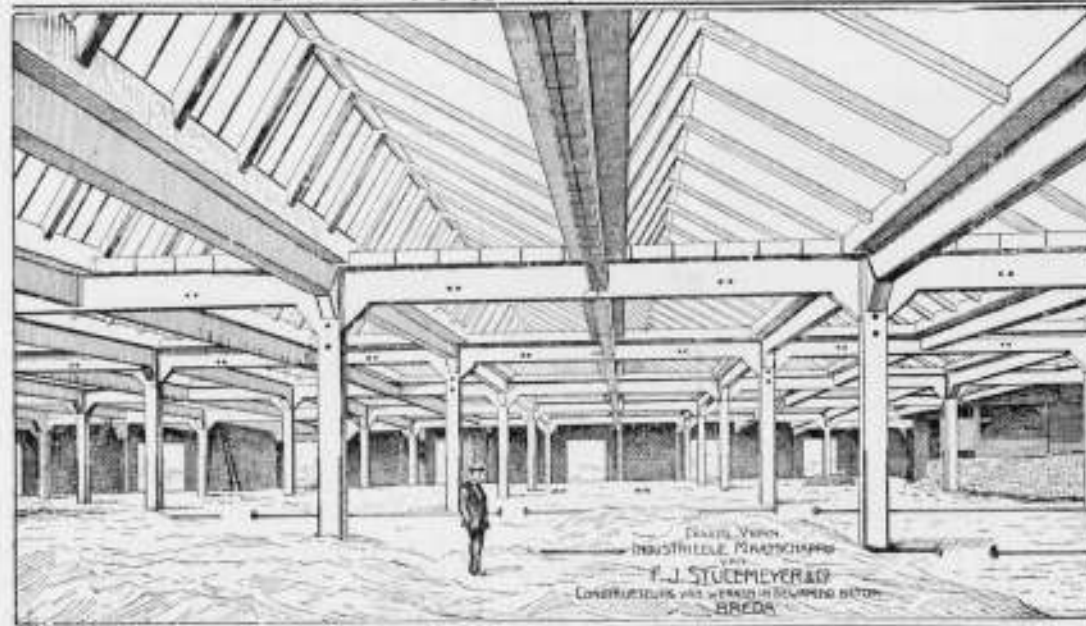
CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. **SCEPTIC-TANKS,**

WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

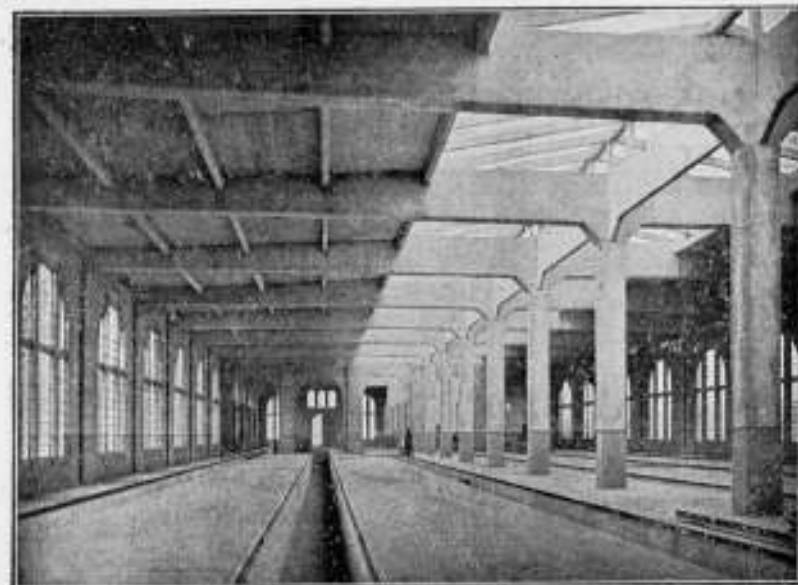

**SHEDDAKEN IN
Gewapend Beton,**

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.
AAN DE FABRIEKEN

Firma **VAN DER LUGT,
ROTTERDAM,**
uitgevoerd door de

**N. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & Co.**
Constructeurs van Werken
in Gewapend Beton te
BREDA.

Rijtuigremise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.
Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJZER**

28^e JAARGANG. 1908. N° 35

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

• ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY •
• TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST •

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OÜËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS,
A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTRATIE: HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVER: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD **ABONNEMENTSPRIJS**

N° 35. 29 AUGUSTUS 1908. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. — De Nieuwe Zijdskapel. — De Architectuur Tentoonstelling, door J. F. van Hoytema. — Jubileum F. H. van Etteger. — Ingezonden stukken. — Inhoud van Tijdschriften. — Berichten. — Bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbested. — Lijst van fabrikanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.— **PRYS DER ADVERTENTIËN:** van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — **AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN** 15 ct. p. r. m. premie $\frac{1}{2}$ maal. — **ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN** tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Van de vergadering van het Hoofdbestuur, 26 Aug. j.l. gehouden zijn wij in staat gesteld o. a. het volgende te kunnen mededeelen:

Van de ingekomen stukken werd o. a. voorlezing gedaan van de copie van een schrijven van den Heer Schaap, dat door hem bestemd was geweest voor het op 11. Zaterdag verschenen weekblad, doch dat de Redactie niet geplaatst heeft en den inhoud liever eerst aan het Hoofdbestuur ter bespreking wenschte aan te bieden. Het op verzoek van den Hr. S. teruggezonden artikel is door dezen omgewerkt en is in dit blad onder de ingezonden stukken opgenomen.

De Hr. S. veroordeelt het besluit van het Hoofdbestuur om als overgangsbepaling alsnog Civiel ingenieurs, welke op het oogenblik lid zijn, tot de Architectengroep te rekenen en toont aan het groot verschil dat vroeger aan de P. S. bestaan heeft tusschen de opleiding van den Bouwk. en den Civiel ingenieur, in tegenstelling met de gemaakte opmerking van het Hoofdbestuur, dat volgens leerplan aangenomen had dat vroeger aan de P. S. de opleiding voor een groot deel voor beide dezelfde was. Volledigheidshalve dient er nog bijgevoegd dat, gelet op het gering aantal leden welke Civiel ingenieur zijn en de vele achtenswaardige mannen, die daaronder voorkomen en getoond hebben een woordje te kunnen medespreken inzake bouwkunst, dit feit veel tot het nemen van dit besluit heeft bijgedragen. Er mag dan

bij de overgangsperiode, welke de Mij. nu doormaakt, al eens een Civiel ingenieur zijn waarvan het bovenstaande niet kan worden gezegd, dan heeft deze allicht door leeftijd of andere capaciteiten aanspraak gemaakt op deze onderscheiding. Bij het aannemen van nieuwe leden is dit natuurlijk uitgesloten.

Een zelfde maatregel is genomen tegenover Directeuren van Gemeentewerken, enkele Inspecteurs van Bouw- en Woningtoezicht en Volksgezondheid, ook al na kennis genomen te hebben van de opmerkingen van de verschillende Commissies, welke het Bestuur adviseeren bij de splitsing. Ook hier is niet bedoeld om precedenten voor het vervolg te stellen, doch is alleen rekening gehouden met de functies van hen, welke reeds lid zijn. Men zou van enkelen kunnen zeggen dat het honorus causa leden zijn. Ook mag het waarschuwend woord van Professor Klinkhamer niet in den wind geslagen, dat nieuwe wetten geen terugwerkende kracht hebben, of, zooals het Bestuur in zijn rondschriften het noemde: niet in de uiterste consequentie worden doorgevoerd. De toestand zal langzamerhand zuiverder worden.

Afgescheiden daarvan zou het volgens de meening van enkele bestuurders volstrekt niet verkeerd zijn als in het vervolg beide categorieën de wederzijdsche belangen in een Maatschappij als de onze bespreken — wijzende op landen waar Ingenieurs en Architecten één Vereeniging vormen. De Mij. telt Civiel ingenieurs onder haar leden, terwijl het Kon. Instituut voor Ingenieurs omgekeerd vele Architecten ingeschreven heeft, waarvan het bekend is dat velen geregeld de vergaderingen van het Instituut bezoeken.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarkelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Ook in de praktijk komt het zeer veel voor dat Architecten en Ingenieurs te zamen aan één project moeten werken en de een niet buiten den ander kan en is het vaak moeilijk de grens te bepalen want elks bevoegdheid ophoudt, zoodat wij ons vaak begeven op elanders terrein.

Het beste bewijs voor die vaak hoogmoedige samenwerking wordt wel gegeven door onze leden, die beide diploma's bezitten en zich schrijven C. en B. I. of door hen, die, hoewel soms niet gediplomeerd, zich noemen Architect-ingenieur of Ingenieur-Architect.

Het werk der splitsing is nog niet geheel volbracht, aangezien drie Commissies, waarvan enkele leden uitlandig waren, nog geen rapport hebben ingezonden. Bovendien valt er nog veel te informeren en worden omtrent enkele leden nog nader inlichtingen ingewonnen.

Ter tabel kwam inmiddels het rapport omtrent het vaststellen der honorarientabel.

Op de Algemeene Vergadering van 13 Mei II. was reeds gewezen op de eigenaardige opflaming en daling van sommige procenten, ook schriftelijk was de aandacht op deze zijde eigenaardigheid gevestigd.

Rekenen waarom de grafische lijnen gereconstrueerd zijn.

Werkelijk blijkt hieruit overzichtlich en klaar, hoe vreed de in 1904 hertze tabel samengesteld is in sommige hoofdlijnen en in vele onderdelen; gewezen wordt o. a. bij de 1ste klasse op den grooten kink in de hoofdlijn en de verder geheel wilkeuring dat eens stijgende en dan weder dalende lijn voor „Voorlooping Ontwerp“, „Hoofdleiding en Afrekening“.

Bij de 2de klasse op de hoofdlijn, die niet vloeiend is en op de lijnen der onderdelen, die herhaalde malen zich kruisen en dwarsden.

Bij de 3de klasse de zijde opmerking betreffende de hoofdlijn, verder de eigenaardige soethe daling van enkele onderlijnen, terwijl andere een vloeiend beloop hebben.

Bij de 4de klasse is de hoofdlijn vrij goed, doch heeft de lijn voor „Details en Afrekening“ ook weder een hoogst eigenaardig verloop om op het eind ongemotiveerd te stijgen.

Hieruit blijkt dus, dat de tekenende gedachte welke het totaal percentage vaststelde, bij de meer of minder te verrichten werkzaamheden door den Architect en bij lagere of hogere bouwsommen, niet consequent is doorgevoerd bij het bepalen der onderdelen onderling.

Het is daarom dat een reconstructie dezer lijnen onderzocht is, waarbij de totaal procenten zooveel mogelijk onveranderd zijn aangehouden en de onderdelen daarmede in verband zijn uitgewerkt; zoo wordt b. v. in klasse I het totaal der 5de kolom — 5.1 in plaats van 5.4 pCt. en het totaal der 8ste kolom — 4.1 in plaats 4.0 pCt.

De onderdelen der 4de kolom zijn aangehouden, daarover de grafische lijnen getrokken en daarvoor overeenstemmende cijfers verkregen.

Bij de nu hertze tabel is bepaald, dat voor het percentage voor „Algemeene Details“ gerekend moet worden de som der procenten vastgesteld voor „Ontwerp“ en „Bestek“ en dat het percentage voor „Algemeene Details“ nu verdedeld zou worden over „Ontwerp“ en „Bestek“ in dezelfde reed als nu tusschen deze 2 hoofden bestaat.

Verzand is echter te wijzen op een feit dat in de oude tabel, afgescheiden van de bedoelde omzetting, in principe schijnt te zijn aangenomen dat „Bestek“ en „Begrooting“ steeds hetzelfde gehonoreerd zullen worden behalve enkele incommen-quanties — z. o. a. 2 verschillen in de rode en 1ste kolom

1ste klasse en 1ste kolom 2de klasse, de 9de, 11de en 12de kolom 3de klasse).

Nu is getracht bij het opzetten der nieuwe lijnen hiernede rekening te houden, hetgeen echter een onbevredigend resultaat opleverde, omdat het „Ontwerp“ dan juist dubbel zoo hoog gehonoreerd zou moeten worden als het „Voorlooping ontwerp“.

Nu daartoe aangehouden is, dat het onmogelijk is de vroegere opvatting door procenten over te nemen, is daarvan afstand gedaan, en de nieuwe lijnen getrokken voor „Ontwerp“ en „Bestek“, overeenkomstig de verhouding welke nu tusschen die 2 hoofden bestaat.

Tot een overzicht tusschen de hertzeing van de tabel van 1904 en zooals die feitelijk volgens de gereconstrueerde grafische lijnen behoort te zijn, zijn beide hierbij afgedrukt (de laatste tot in 2 decimalen nauwkeurig).

Is deze tabel dus volgens berekening en tekening te verdedigen, dan blijft hieruit dat die toch ook niet beantwoorden zal aan de verwachtingen, omdat bij de vorige hertzeing enkele onderdelen verhoogd zijn, waarmede dan ook de hogere totaal cijfers zijn verkregen. In het bijzonder valt dit op bij de rubriek „Voorlooping Ontwerp en Raming“ en het is juist deze rubriek die bij partiele honoreering wel het meest voorkomt.

Om dus tegemoet te komen aan dit bezwaar is ook deze lijn in tekening gebracht.

Waar wat blijkt moet met behoud van het totaal bedrag op een andere plaats aangenomen worden en is dat hier gedaan voor de rubrieken: „Ontwerp“, „Alg. Details“, „Hoofdleiding en Afrekening“, en veranderden hierdoor

in Klasse I: kolom 1 tot en met 3.
 2: 1 + + + + 4
 3: 1 + + + 5

Tot het vormen van een voorbeeld is het resultaat hieronder afgedrukt.

De door de Algemeene Vergadering vastgestelde tabel zou dan zijn:

Iste KLASSE.

Bedrag	Voorl. Ontw. en raming kosten.	Ontwerp en Bestek.	Begrooting	Alg. Details.	Hoofdleiding en Afrekening	Totaal.
1200—3000	1.5	2.5	0.5	2.0	1.0	7.5
3000—6000	1.4	2.3	0.5	2.0	1.1	7.3
6000—10000	1.1	2.1	0.45	1.8	1.15	6.0
10000—15000	0.75	1.9	0.4	1.4	1.15	5.6
15000—22000	0.5	1.7	0.4	1.3	1.2	5.1
22000—30000	0.6	1.45	0.35	1.0	1.4	4.8
30000—40000	0.5	1.25	0.35	0.95	1.45	4.5
40000—60000	0.4	1.1	0.3	0.9	1.3	4.0
60000—100000	0.4	1.1	0.3	0.8	1.2	3.8
100000—160000	0.4	1.0	0.2	0.8	1.1	3.5
160000—240000	0.3	1.0	0.2	0.7	1.0	3.2
240000 en hooger	0.3	0.9	0.2 1/2	0.6 1/2	0.9	3.0

IIde KLASSE.

Bedrag	Voorl. Ontw. en raming kosten.	Ontwerp en Bestek.	Begrooting	Alg. Details.	Hoofdleiding en Afrekening	Totaal.
1200—3000	1.8	2.2	0.5	2.7	1.3	8.5
3000—6000	1.7	2.1	0.5	2.7	1.3	8.3
6000—10000	1.4	2.0	0.5	2.5	1.2	7.6
10000—15000	1.0	1.7	0.5	2.3	1.1	6.6
15000—22000	0.7	1.65	0.45	2.2	1.1	6.1
22000—30000	0.6	1.55	0.45	2.1	1.1	5.8
30000—40000	0.6	1.4	0.4	2.0	1.1	5.5
40000—60000	0.5	1.25	0.35	1.9	1.0	5.0
60000—100000	0.5	1.25	0.35	1.8	0.9	4.8
100000—160000	0.45	1.15	0.3	1.8	0.9	4.6
160000—240000	0.45	1.05	0.2	1.75	0.85	4.3
240000 en hooger	0.4	1.0	0.2	1.7	0.7	4.0

IIIde KLASSE.

Bedrag	Voorl. Ontw. en raming kosten.	Ontwerp en Bestek.	Begrooting	Alg. Details.	Hoofdleiding en Afrekening	Totaal.
1200—3000	2.3	2.6	0.6	3.5	2.0	11.0
3000—6000	2.1	2.5	0.6	3.5	2.0	10.7
6000—10000	1.8	2.25	0.55	3.4	2.0	10.0
10000—15000	1.4	2.0	0.5	3.2	1.9	9.0
15000—22000	1.1	1.8	0.4	3.0	1.7	8.0
22000—30000	1.0	1.7	0.4	2.8	1.6	7.5
30000—40000	0.8	1.55	0.35	2.8	1.5	7.0
40000—60000	0.6	1.4	0.3	2.7	1.5	6.5
60000—100000	0.5	1.4	0.25	2.65	1.4	6.2
100000—160000	0.5	1.25	0.25	2.5	1.3	5.9
160000—240000	0.45	1.25	0.2	2.4	1.2	5.5
240000 en hooger	0.45	1.10	0.15	2.1	1.2	5.0

IVde KLASSE.

Bedrag	Ontwerp en Begrooting	Details en Hoofdleiding en Afrekening.	Totaal.
1200—3000	5.5	6.5	12.0
3000—6000	5.3	6.7	12.0
6000—10000	5.0	6.4	11.4
10000—15000	4.5	6.2	10.7
15000—22000	4.2	5.8	10.0
22000—30000	3.8	5.7	9.5
30000—40000	3.7	5.7	9.4
40000—60000	3.7	5.6	9.3
60000—100000	3.7	5.4	9.1
100000—160000	3.6	5.4	9.0
160000—240000	3.55	5.45	9.0
240000 en hooger	3.5	5.5	9.0

Het voorgestelde eindresultaat, door berekening en tekening verkregen, volgt hieronder (waarbij zooveel mogelijk rekening is gehouden met den arbeid van de Commissie Aⁿ 1904):

Ie KLASSE.

Bedrag	Voorl. ontw. en raming kosten.	Ontwerp.	Bestek.	Begrooting.	Alg. Details.	Hoofdleiding en Afr.	Totaal.
1200—3000	1.50	1.81	0.73	0.53	1.63	1.30	7.50
3000—6000	1.40	1.77	0.71	0.52	1.62	1.28	7.30
6000—10000	1.10	1.60	0.64	0.47	1.54	1.25	6.60
10000—15000	0.75	1.36	0.54	0.40	1.40	1.15	5.60
15000—22000	0.68	1.24	0.49	0.36	1.28	1.05	5.10
22000—30000	0.64	1.16	0.47	0.34	1.20	0.99	4.80
30000—40000	0.60	1.09	0.44	0.32	1.13	0.92	4.50
40000—60000	0.55	0.99	0.40	0.29	1.03	0.84	4.10
60000—100000	0.51	0.92	0.37	0.27	0.95	0.78	3.80
100000—160000	0.48	0.86	0.34	0.25	0.89	0.73	3.55
160000—240000	0.43	0.78	0.31	0.23	0.80	0.65	3.20
240000 en hooger	0.40	0.73	0.29	0.21	0.75	0.62	3.00

IIe KLASSE.

Bedrag	Voorl. ontw. en raming kosten.	Ontwerp.	Bestek.	Begrooting.	Alg. Details.	Hoofdleiding en Afr.	Totaal.
1200—3000	1.80	2.06	0.83	0.61	1.75	1.45	8.50
3000—6000	1.70	2.01	0.80	0.59	1.75	1.45	8.30
6000—10000	1.40	1.84	0.74	0.54	1.68	1.40	7.60
10000—15000	1.00	1.60	0.64	0.47	1.54	1.35	6.60
15000—22000	0.84	1.48	0.59	0.44	1.50	1.25	6.10
22000—30000	0.78	1.41	0.56	0.41	1.45	1.19	5.80
30000—40000	0.74	1.33	0.53	0.39	1.38	1.13	5.50
40000—60000	0.68	1.24	0.49	0.36	1.28	1.05	5.10
60000—100000	0.64	1.16	0.47	0.34	1.20	0.99	4.80
100000—160000	0.61	1.11	0.44	0.33	1.13	0.93	4.55
160000—240000	0.56	1.02	0.41	0.30	1.05	0.86	4.20
240000 en hooger	0.54	0.97	0.39	0.28	1.00	0.82	4.00

IIIe KLASSE.

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Voort. ontw. en raming kosten.	Ontwerp.	Bestek.	Begroeting.	Alg. Details.	Hoofdleiding en Afr.	Totaal.
f 1200—3000	2.30	2.66	1.07	0.79	2.33	1.85	11.—
3000—6000	2.10	2.63	1.04	0.76	2.33	1.84	10.70
6000—10000	1.80	2.42	0.97	0.71	2.28	1.82	10.—
10000—15000	1.40	2.18	0.87	0.64	2.15	1.76	9.—
15000—22000	1.10	1.97	0.79	0.58	2.04	1.67	8.15
22000—30000	1.01	1.81	0.73	0.53	1.88	1.54	7.50
30000—40000	0.94	1.69	0.68	0.50	1.75	1.44	7.—
40000—60000	0.88	1.59	0.63	0.47	1.63	1.34	6.54
60000—100000	0.83	1.50	0.60	0.44	1.55	1.28	6.20
100000—160000	0.80	1.46	0.58	0.43	1.50	1.23	6.—
160000—240000	0.74	1.33	0.53	0.39	1.38	1.13	5.50
240000 en hooger	0.67	1.21	0.49	0.36	1.25	1.02	5.—

IVe KLASSE.

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Ontwerp Begroeting en Omschrijving.	Details Hoofdleiding en Afrekening.	Totaal.
f 1200—3000	5.70	6.30	12.—
3000—6000	5.61	6.27	11.88
6000—10000	5.15	6.20	11.35
10000—15000	4.60	6.10	10.70
15000—22000	4.26	5.96	10.22
22000—30000	3.95	5.85	9.80
30000—40000	3.80	5.74	9.54
40000—60000	3.65	5.65	9.30
60000—100000	3.55	5.55	9.10
100000—160000	3.50	5.50	9.—
160000—240000	3.50	5.50	9.—
240000 en hooger.	3.50	5.50	9.—

Het Hoofdbestuur kon zich, na nader verkregen inlichting en toelichting, met dit voorstel vereenigen en wordt aan de leden gelegenheid gegeven uiterlijk tot 10 September a.s., wanneer zij bezwaren mochten hebben, die mede te deelen aan het adres van den Algemeen Secretaris van de Maatschappij, bureau Marnixstraat 402. De teekeningen blijven daar voor belanghebbenden ter visie en worden door hem nadere inlichtingen verstrekt.

Kennis werd tevens genomen van de nieuw geredigeerde Statuten en het Algemeen Huishoudelijk Reglement.

In herinnering wordt gebracht, dat bij de behandeling van enkele artikelen de redactie niet tijdens de Alg. Mei-vergadering voor goed kon worden vastgesteld en dat aan het bestuur overgelaten werd om volgens zijn beste weten dergelijke artikelen te redigeeren, zoodat om de geheele herziene wet nog eens door te werken en de redactie na te gaan.

Dit veelomvattend werk nu is inmiddels geschied en wordt het resultaat hieronder afgedrukt:

ONTWERP-STATUTEN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

ZETEL, DOEL EN MIDDELEN.

ART. 1. De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, opgericht in 1842 en gevestigd te Amsterdam stelt zich ten doel de beoefening en kennis van en het onderwijs in de Bouwkunst te bevorderen, en de algemeene belangen harer beoefenaars, benevens de vakbelangen van den architect voor te staan.

Onder Bouwkunst wordt in deze Statuten verstaan het Bouwvak in den uitgebreidsten zin des woords, en alle aanverwante vakken.

ART. 2. De middelen waardoor de Maatschappij haar doel tracht te bereiken zijn o.a.:

1. Het uitgeven of doen uitgeven van een vakblad voor de beoefenaars der Bouwkunst: Het Orgaan van de Maatschappij.
2. Het uitgeven of doen uitgeven van andere periodieken en werken van bouwkunstigen aard, benevens het steunen of aanmoedigen van dergelijke uitgaven.
3. Het doen opmeten en in teekening brengen van Bouwwerken en onderdeelen daarvan.
4. Het nemen van leiding en het geven van advies bij de behandeling van actuele vraagstukken de belangen der Bouwkunst rakende.
5. Het uitschrijven van prijsvragen.
6. Het uitgeven van bekroonde ontwerpen en verhandelingen.
7. Het houden van vergaderingen.
8. Het houden van tentoonstellingen.
9. Het vormen eener Bibliotheek en het verzamelen van bouwkundige voorwerpen.
10. Het bevorderen van het Onderwijs in de Bouwkunst.
11. Het houden van examens en het instellen van diploma's.
12. Het bevorderen der oprichting en het behartigen der belangen van Afdeelingen en Correspondentschappen.
13. Het samenwerken met Vereenigingen die een gelijksoortig doel beoogen.

LEDEN.

ART. 3. De Maatschappij bestaat uit:
Eereleden,
Architect-Leden,
Gewone Leden,
Buitengewone Leden en
Kunstlievende Leden.

Als Eereleden kunnen in aanmerking komen personen in of buiten Nederland woonachtig, die de Bouwkunst bevorderen of zich jegens de Maatschappij verdienstelijk hebben gemaakt.

Zij worden benoemd door de Algemeene Vergadering op voorstel van het Hoofdbestuur of 25 Leden.

Om Architect-Lid te worden moet men of een diploma bezitten als architect of bouwkundig ingenieur of zonder dit diploma blijken geven deugdelijk bouwkunstig werk in het architectenvak te hebben tot stand gebracht. Men moet drie jaren zijn beroep in het architectenvak als zijne hoofd- bezigheid hebben uitgeoefend en den ouderdom van 26 jaren hebben bereikt.

Om Architect-Lid te worden moet men door 2 Architect-Leden aan de nader te noemen Commissie van Onderzoek

worden voorgedragen. Deze Commissie doet een voordracht aan het Hoofdbestuur, dat over het al of niet aannemen van het desbetreffend Lid beslist.

Om Gewoon Lid te worden, moet men de Bouwkunst of een aanverwant vak in den meest uitgebreiden zin van het woord genomen, beoefenen of beoefend hebben, den leeftijd van 21 jaar hebben bereikt en door 2 Gewone of Architect-Leden aan de Commissie van Onderzoek worden voorgedragen.

Deze Commissie doet een voordracht aan het Hoofdbestuur, dat over het al of niet aannemen van het desbetreffend Lid beslist.

Inrichtingen van Onderwijs, Colleges, Vereenigingen en andere lichamen kunnen als Gewoon Lid worden aangenomen.

Buitengewone Leden kunnen worden de Aspirant-Architect-Leden en de Aspirant-Gewone Leden.

Om Buitengewoon Lid te kunnen zijn, moet men den leeftijd van 19 jaren hebben bereikt, maar mag men dien van 26 niet zijn ingetreden.

Bouwkundig Opzichters in het bezit van het Diploma der Maatschappij, ingesteld ingevolge besluit der Algemeene Vergadering van 28 Mei 1891 en Bouwkundig Teekenaars in het bezit van het diploma der Maatschappij ingesteld ingevolge besluit der Algemeene Vergadering van 27 September 1907, die onafgebroken Buitengewoon Lid der Maatschappij geweest zijn, kunnen dit tot hun dertigste jaar blijven.

Om Buitengewoon Lid te worden moet men worden toegelaten door het Hoofdbestuur.

Kunstlievende Leden kunnen allen worden, die, niet de Bouwkunst beoefenende, zich uit belangstelling bij de Maatschappij willen aansluiten.

ART. 4. Eereleden hebben dezelfde rechten als Architect-Leden.

Alleen de Architect-Leden hebben het recht Candidaten voor het Hoofdbestuur te stellen, uit welke Candidaten door de Architect-Leden en de Gewone Leden het Hoofdbestuur gekozen wordt. Leden van het Hoofdbestuur kunnen uitsluitend Architect-Leden zijn.

Alleen den Architect-Leden wordt het stemrecht toegekend, tot het kiezen van Leden voor de Commissie van Onderzoek, voor de Commissie tot Behartiging der Vakbelangen van den Architect, zoodat voor de permanente Commissie van Arbitrage in art. 9 der Statuten genoemd. Leden van deze Commissies en van de Commissie tot herziening van Statuten of Algemeen Huishoudelijk Reglement kunnen uitsluitend Architect-Leden zijn.

De Afdeeling der Architect-Leden kan afzonderlijke vergaderingen houden met toestemming van het Hoofdbestuur en daartoe worden opgeroepen door het Hoofdbestuur, hetwelk deze vergaderingen leidt en zulk eene vergadering moet uitschrijven, indien minstens 10 Architect-Leden daartoe het met redenen omkleed verzoek indienen.

Het stemrecht komt toe aan de Architect-Leden en de Gewone Leden, behoudens de bijzondere bepalingen daarentrent in Statuten en Algemeen Huishoudelijk Reglement voorkomende: de Algemeene Vergaderingen zijn ook toegankelijk voor de Buitengewone Leden en Kunstlievende Leden, die echter niet stemgerechtigd zijn.

Alle Leden hebben vrijen toegang tot de bibliotheek, de verzamelingen en de tentoonstellingen der Maatschappij.

Zij ontvangen de Uitgaven der Maatschappij die voor iedere groep der Leden bij Algemeen Huishoudelijk Reglement daarvoor zijn aangewezen.

De contributie der Leden wordt geregeld bij Algemeen Huishoudelijk Reglement.

ART. 5. Het Lidmaatschap eindigt door opzegging, welke vóór den 1sten Januari van elk jaar schriftelijk moet geschieden. Wanneer vóór den 1sten Januari het Lidmaatschap niet schriftelijk is opgezegd, gaat het voor een volgend jaar door.

Ingeval niettegenstaande herhaalde aanmaning, een Lid gedurende drie maanden na den vervaltermijn der contributie nalatig blijft in het betalen daarvan, kan het Hoofdbestuur hem royeeren.

Ingeval een Lid zich schuldig maakt aan handelingen strijdig met het doel of de waardigheid der Maatschappij, kan zulk een Lid door het Hoofdbestuur worden geschorst en door de Algemeene Vergadering worden geroyeerd. Heeft die schorsing een jaar voortgeduurd, zonder dat binnen dien tijd het royement is gevolgd, dan is de schorsing vanzelf opgeheven.

Geschorst of geroyeerd Leden verbeuren de betaalde contributiën.

HOOFDBESTUUR.

ART. 6. Het Hoofdbestuur bestaat uit 9 Leden. Leden eener firma of bloed- en aanverwanten tot in den derden graad, mogen tegelijkertijd geen zitting hebben in het Hoofdbestuur.

ART. 7. Het Hoofdbestuur, dat de Maatschappij in en buiten rechten vertegenwoordigd, heeft de dagelijksche leiding van zaken en het beheer van de geldmiddelen en de verdere eigendommen der Maatschappij.

ART. 8. Benoeming, bevoegdheid en aftreden van het Hoofdbestuur worden nader geregeld bij Algemeen Huishoudelijk Reglement.

ART. 9. Het Hoofdbestuur wordt bijgestaan door een Algemeen Secretaris, een Redacteur en zoo noodig door een of meer andere Beambten.

De Algemeene Secretaris is ambtshalve lid van de Afdeeling der Architect-Leden. Zijne functie kan met die van Redacteur vereenigd zijn.

Voor den Algemeenen Secretaris, den Redacteur en de andere Beambten gelden wat betreft benoeming, ontslag, instructies, salaris en eventuele uit te keeren jaargelden of pensioenen de daarop betrekking hebbende bepalingen van het algemeen Huishoudelijk Reglement.

COMMISSIËN.

ART. 10. De vaste Commissiën der Maatschappij zijn:

- a) De Commissie van Onderzoek.
- b) De Commissie van Financiën.
- c) De Commissie van Redactie.
- d) De Commissie tot Behartiging der Vakbelangen van den Architect.
- e) De Permanente Commissie van Arbitrage ter voorkoming en regeling van geschillen omtrent Architecten-honoraria.

Tot de tijdelijke Commissiën behooren:

- f) De Commissie van Stemopneming bij het verkiezen van Leden voor het Hoofdbestuur.
- g) De Commissies tot het nazien der Rekening en Verantwoording van het Hoofdbestuur.
- h) De Commissies tot herziening van Statuten of Algemeen Huishoudelijk Reglement.

Het Hoofdbestuur regelt met inachtneming van Statuten en Algemeen Huishoudelijk Reglement nader de taak dezer Commissiën bij reglement.

IIIe KLASSE.

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Voorl. ontv. en raming kosten.	Ontwerp.	Bestek.	Begrooing.	Alg. Details.	Hoofdleiding en Afr.	Totaal.
f 1200—3000	2.30	2.66	1.07	0.79	2.33	1.85	11.—
" 3000—6000	2.10	2.63	1.04	0.76	2.33	1.84	10.70
" 6000—10000	1.80	2.42	0.97	0.71	2.28	1.82	10.—
" 10000—15000	1.40	2.18	0.87	0.64	2.15	1.76	9.—
" 15000—22000	1.10	1.97	0.79	0.58	2.04	1.67	8.15
" 22000—30000	1.01	1.81	0.73	0.53	1.88	1.54	7.50
" 30000—40000	0.94	1.69	0.68	0.50	1.75	1.44	7.—
" 40000—60000	0.88	1.59	0.63	0.47	1.63	1.31	6.54
" 60000—100000	0.83	1.50	0.60	0.44	1.55	1.28	6.20
" 100000—160000	0.80	1.46	0.58	0.43	1.50	1.23	6.—
" 160000—240000	0.74	1.33	0.53	0.39	1.38	1.13	5.50
" 240000 en hooger	0.67	1.21	0.49	0.36	1.25	1.02	5.—

IVe KLASSE.

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Ontwerp Begrooing en Omschrijving.	Details Hoofdleiding en Afrekening.	Totaal.
f 1200—3000	5.70	6.30	12.—
" 3000—6000	5.61	6.27	11.88
" 6000—10000	5.15	6.20	11.35
" 10000—15000	4.50	6.10	10.70
" 15000—22000	4.26	5.96	10.22
" 22000—30000	3.95	5.85	9.80
" 30000—40000	3.80	5.74	9.54
" 40000—60000	3.65	5.65	9.30
" 60000—100000	3.55	5.55	9.10
" 100000—160000	3.50	5.50	9.—
" 160000—240000	3.50	5.50	9.—
" 240000 en hooger.	3.50	5.50	9.—

Het Hoofdbestuur kon zich, na nader verkregen inlichting en toelichting, met dit voorstel vereenigen en wordt aan de leden gelegenheid gegeven uiterlijk tot 10 September a.s., wanneer zij bezwaren mochten hebben, die mede te deelen aan het adres van den Algemeen Secretaris van de Maatschappij, bureau Marnixstraat 402. De teekeningen blijven daar voor belanghebbenden ter visie en worden door hem nadere inlichtingen verstrekt.

Kennis werd tevens genomen van de nieuw geredigeerde Statuten en het Algemeen Huishoudelijk Reglement.

In herinnering wordt gebracht, dat bij de behandeling van enkele artikelen de redactie niet tijdens de Alg. Mei-vergadering voor goed kon worden vastgesteld en dat aan het bestuur overgelaten werd om volgens zijn beste weten dergelijke artikelen te redigeeren, zoodat om de geheele herziene wet nog eens door te werken en de redactie na te gaan.

Dit veelomvattend werk nu is inmiddels geschied en wordt het resultaat hieronder afgedrukt:

ONTWERP-STATUTEN VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

ZETEL, DOEL EN MIDDELEN.

ART. 1. De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, opgericht in 1842 en gevestigd te Amsterdam stelt zich ten doel de beoefening en kennis van en het onderwijs in de Bouwkunst te bevorderen, en de algemeene belangen harer beoefenaars, benevens de vakbelangen van den architect voor te staan.

Onder Bouwkunst wordt in deze Statuten verstaan het Bouwvak in den uitgebreidsten zin des woords, en alle aanverwante vakken.

ART. 2. De middelen waardoor de Maatschappij haar doel tracht te bereiken zijn o.a.:

1. Het uitgeven of doen uitgeven van een vakblad voor de beoefenaars der Bouwkunst: Het Orgaan van de Maatschappij.
2. Het uitgeven of doen uitgeven van andere periodieken en werken van bouwkunstigen aard, benevens het steunen of aanmoedigen van dergelijke uitgaven.
3. Het doen opmeten en in teekening brengen van Bouwwerken en onderdeelen daarvan.
4. Het nemen van leiding en het geven van advies bij de behandeling van actueele vraagstukken de belangen der Bouwkunst rakende.
5. Het uitschrijven van prijsvragen.
6. Het uitgeven van bekroonde ontwerpen en verhandelingen.
7. Het houden van vergaderingen.
8. Het houden van tentoonstellingen.
9. Het vormen eener Bibliotheek en het verzamelen van bouwkundige voorwerpen.
10. Het bevorderen van het Onderwijs in de Bouwkunst.
11. Het houden van examens en het instellen van diploma's.
12. Het bevorderen der oprichting en het behartigen der belangen van Afdelingen en Correspondentschappen.
13. Het samenwerken met Vereenigen die een gelijksoortig doel beoogen.

LEDEN.

ART. 3. De Maatschappij bestaat uit:
Eereleden,
Architect-Leden,
Gewone Leden,
Buitengewone Leden en
Kunstlievende Leden.

Als Eereleden kunnen in aanmerking komen personen in of buiten Nederland woonachtig, die de Bouwkunst bevorderen of zich jegens de Maatschappij verdienstelijk hebben gemaakt. Zij worden benoemd door de Algemeene Vergadering op voorstel van het Hoofdbestuur of 25 Leden.

Om Architect-Lid te worden moet men of een diploma bezitten als architect of bouwkundig ingenieur of zonder dit diploma blijken geven deugdelijk bouwkunstig werk in het architectenvak te hebben tot stand gebracht. Men moet drie jaren zijn beroep in het architectenvak als zijne hoofd-bezigheid hebben uitgeoefend en den ouderdom van 26 jaren hebben bereikt.

Om Architect-Lid te worden moet men door 2 Architect-Leden aan de nader te noemen Commissie van Onderzoek

worden voorgedragen. Deze Commissie doet een voordracht aan het Hoofdbestuur, dat over het al of niet aannemen van het desbetreffend Lid beslist.

Om Gewoon Lid te worden, moet men de Bouwkunst of een aanverwant vak in den meest uitgebreiden zin van het woord genomen, beoefenen of beoefend hebben, den leeftijd van 21 jaar hebben bereikt en door 2 Gewone of Architect-Leden aan de Commissie van Onderzoek worden voorgedragen.

Deze Commissie doet een voordracht aan het Hoofdbestuur, dat over het al of niet aannemen van het desbetreffend Lid beslist.

Inrichtingen van Onderwijs, Colleges, Vereenigen en andere lichamen kunnen als Gewoon Lid worden aangenomen.

Buitengewone Leden kunnen worden de Aspirant-Architect-Leden en de Aspirant-Gewone Leden.

Om Buitengewoon Lid te kunnen zijn, moet men den leeftijd van 19 jaren hebben bereikt, maar mag men dien van 26 niet zijn ingetreden.

Bouwkundig Opzichters in het bezit van het Diploma der Maatschappij, ingesteld ingevolge besluit der Algemeene Vergadering van 28 Mei 1891 en Bouwkundig Teekenaars in het bezit van het diploma der Maatschappij ingesteld ingevolge besluit der Algemeene Vergadering van 27 September 1907, die onafgebroken Buitengewoon Lid der Maatschappij geweest zijn, kunnen dit tot hun dertigste jaar blijven.

Om Buitengewoon Lid te worden moet men worden toegelaten door het Hoofdbestuur.

Kunstlievende Leden kunnen allen worden, die, niet de Bouwkunst beoefenende, zich uit belangstelling bij de Maatschappij willen aansluiten.

ART. 4. Eereleden hebben dezelfde rechten als Architect-Leden.

Alleen de Architect-Leden hebben het recht Candidaten voor het Hoofdbestuur te stellen, uit welke Candidaten door de Architect-Leden en de Gewone Leden het Hoofdbestuur gekozen wordt. Leden van het Hoofdbestuur kunnen uitsluitend Architect-Leden zijn.

Alleen den Architect-Leden wordt het stemrecht toegekend, tot het kiezen van Leden voor de Commissie van Onderzoek, voor de Commissie tot Behartiging der Vakbelangen van den Architect, zoodat voor de permanente Commissie van Arbitrage in art. 9 der Statuten genoemd. Leden van deze Commissies en van de Commissie tot herziening van Statuten of Algemeen Huishoudelijk Reglement kunnen uitsluitend Architect-Leden zijn.

De Afdeling der Architect-Leden kan afzonderlijke vergaderingen houden met toestemming van het Hoofdbestuur en daartoe worden opgeroepen door het Hoofdbestuur, hetwelk deze vergaderingen leidt en zulk eene vergadering moet uitschrijven, indien minstens 10 Architect-Leden daartoe het met redenen omkleed verzoek indienen.

Het stemrecht komt toe aan de Architect-Leden en de Gewone Leden, behoudens de bijzondere bepalingen daaronder in Statuten en Algemeen Huishoudelijk Reglement voorkomende; de Algemeene Vergaderingen zijn ook toegankelijk voor de Buitengewone Leden en Kunstlievende Leden, die echter niet stemgerechtigd zijn.

Alle Leden hebben vrijen toegang tot de bibliotheek, de verzamelingen en de tentoonstellingen der Maatschappij.

Zij ontvangen de Uitgaven der Maatschappij die voor iedere groep der Leden bij Algemeen Huishoudelijk Reglement daarvoor zijn aangewezen.

De contributie der Leden wordt geregeld bij Algemeen Huishoudelijk Reglement.

ART. 5. Het Lidmaatschap eindigt door opzegging, welke vóór den 1sten Januari van elk jaar schriftelijk moet geschieden. Wanneer vóór den 1sten Januari het Lidmaatschap niet schriftelijk is opgezegd, gaat het voor een volgend jaar door.

Ingeval niettegenstaande herhaalde aanmaning, een Lid gedurende drie maanden na den vervalltermijn der contributie nalatig blijft in het betalen daarvan, kan het Hoofdbestuur hem royeeren.

Ingeval een Lid zich schuldig maakt aan handelingen strijdig met het doel of de waardigheid der Maatschappij, kan zulk een Lid door het Hoofdbestuur worden geschorst en door de Algemeene Vergadering worden geroyeerd. Heeft die schorsing een jaar voortgeduurd, zonder dat binnen dien tijd het royement is gevolgd, dan is de schorsing vanzelf opgeheven.

Geschorste of geroyeerde Leden verbeuren de betaalde contributiën.

HOOFDBESTUUR.

ART. 6. Het Hoofdbestuur bestaat uit 9 Leden. Leden eener firma of bloed- en aanverwanten tot in den derden graad, mogen tegelijkertijd geen zitting hebben in het Hoofdbestuur.

ART. 7. Het Hoofdbestuur, dat de Maatschappij in en buiten rechten vertegenwoordigd, heeft de dagelijksche leiding van zaken en het beheer van de geldmiddelen en de verdere eigendommen der Maatschappij.

ART. 8. Benoeming, bevoegdheid en aftreden van het Hoofdbestuur worden nader geregeld bij Algemeen Huishoudelijk Reglement.

ART. 9. Het Hoofdbestuur wordt bijgestaan door een Algemeen Secretaris, een Redacteur en zoo noodig door een of meer andere Beambten.

De Algemeene Secretaris is ambtshalve lid van de Afdeling der Architect-Leden. Zijne functie kan met die van Redacteur vereenigd zijn.

Voor den Algemeenen Secretaris, den Redacteur en de andere Beambten gelden wat betreft benoeming, ontslag, instructies, salaris en eventueele uit te keeren jaargelden of pensioenen de daarop betrekking hebbende bepalingen van het algemeen Huishoudelijk Reglement.

COMMISSIËN.

ART. 10. De vaste Commissiën der Maatschappij zijn:

- a) De Commissie van Onderzoek.
- b) De Commissie van Financiën.
- c) De Commissie van Redactie.
- d) De Commissie tot Behartiging der Vakbelangen van den Architect.
- e) De Permanente Commissie van Arbitrage ter voorkoming en regeling van geschillen omtrent Architecten-honoraria.

Tot de tijdelijke Commissiën behooren:

- f) De Commissie van Stemopneming bij het verkiezen van Leden voor het Hoofdbestuur.
- g) De Commissies tot het nazien der Rekening en Verantwoording van het Hoofdbestuur.
- h) De Commissies tot herziening van Statuten of Algemeen Huishoudelijk Reglement.

Het Hoofdbestuur regelt met inachtneming van Statuten en Algemeen Huishoudelijk Reglement nader de taak dezer Commissiën bij reglement.

AFDEELINGEN, CORRESPONDENTSCHAPPEN EN SAMENWERKENDE VEREENIGINGEN.

ART. 11. De Maatschappij erkent Afdelingen, die gevestigd kunnen zijn, hetzij in Nederland, hetzij in de Koloniën en Bezittingen. De Afdelingen der Maatschappij worden genoemd naar de plaatsen harer vestiging.

De Afdelingen worden vertegenwoordigd door eenen Raad der Afdelingen, wiens samenstelling en werkzaamheid nader in het Algemeen Huishoudelijk Reglement is geregeld.

De Algemeene Secretaris der Maatschappij is ambts-halve Secretaris van dezen Raad.

Afdelingen kunnen niet zonder goedvinden van het Hoofdbestuur worden in het leven geroepen, terwijl een getal van acht Leden der Maatschappij vereischt wordt om een Afdeling te vormen. Met toestemming van het Hoofdbestuur kunnen echter Afdelingen aanvankelijk met minder dan 8 Leden worden opgericht. Samenvoeging van eenige plaatsen tot eene Afdeling is geoorloofd.

Reeds bestaande lichamen kunnen door het Hoofdbestuur als Afdelingen der Maatschappij worden erkend met behoud van hun naam, wanneer er onder hunne Leden acht Leden der Maatschappij behooren.

ART. 12. De Afdelingen worden bestuurd naar hun eigen Statuten of Reglementen, die niet in strijd mogen zijn met de Statuten en Reglementen van de Maatschappij en aan het Hoofdbestuur ter kennisname en goedkeuring moeten worden toegezonden.

In die Statuten of Reglementen moet worden bepaald dat Vergaderingen der Afdelingen, waar zaken der Maatschappij betreffende worden behandeld, toegankelijk zijn voor alle Leden der Maatschappij, die onder het ressort der Afdelingen behooren.

Die Leden moeten worden opgeroepen tot het bijwonen van zulke Vergaderingen.

ART. 13. Uitsluitend Architect-Leden van de Maatschappij zijn verkiesbaar tot Voorzitter eener Afdeling, terwijl de Secretaris Architect-Lid of Gewoon Lid der Maatschappij moet zijn. Met goedvinden van het Hoofdbestuur kan echter als Secretaris een Buitengewoon Lid of Kunstlievend Lid worden benoemd.

ART. 14. De Afdelingen hebben het recht naast de Leden der Maatschappij Afdelingsleden aan te nemen. Deze laatsten hebben geen stemrecht in zaken der Maatschappij betreffende.

ART. 15. De Afdelingen zijn vrij in haar finantieel beheer Alleen dan wanneer ze uitsluitend bestaan uit Leden der Maatschappij, ontvangen ze na gedane aanvraag aan het Hoofdbestuur uit de Kas der Maatschappij eene geldelijke toelage voor elk Lid.

ART. 16. Iedere Afdeling zendt jaarlijksch vóór den 1sten April aan het Hoofdbestuur een verslag van den toestand en de werkzaamheden der Afdeling. In plaatsen niet ressorteerende onder eene Afdeling, kan een Lid-correspondent door het Hoofdbestuur benoemd worden; zooveel mogelijk moet getracht worden dat in alle plaatsen waar, zonder dat er eene Afdeling der Maatschappij bestaat, belangstelling op bouwkundig gebied wordt aangetroffen, een Lid-Correspondent is aangewezen.

Zulke Correspondenten behartigen en bevorderen zooveel mogelijk de belangen der Maatschappij in de plaats van hun inwoning en de verder onder het Correspondentschap ressorteerende gemeenten.

Het Hoofdbestuur verdeelt voor zooveel noodig Nederland

en de koloniën en bezittingen in Correspondentschappen en kan dus ook eenige bijelkaar liggende plaatsen tot een Correspondentschap vereenigen. Deze indeeling met de namen der Correspondenten wordt jaarlijks door het Hoofdbestuur aan de afdelingsbesturen en Correspondenten medegedeeld.

ART. 17. Het Hoofdbestuur kan vereenigingen, die een gelijksoortig doel beoogen, als samenwerkende vereenigingen erkennen, met welke niet alleen de Maatschappij zelve, doch ook hare Afdelingen kunnen samengaan.

PRIJSVRAGEN.

ART. 18. Het Hoofdbestuur is bevoegd jaarlijks een of meer prijsvragen uit te schrijven volgens de bepalingen van het Algemeen Huishoudelijk Reglement.

ART. 19. Ten hoogste om de vijf jaar kan een Eereprijsvraag worden uitgeschreven die den naam van „Eereprijsvraag Godefroy" draagt. De daarvoor uit te loven prijs of prijzen worden betaald uit een fonds, waarvoor de Maatschappij jaarlijks ten minste f 25.— bijdraagt.

PERIODIEKEN EN WERKEN DOOR DE MAATSCHAPPIJ UIT TE GEVEN.

ART. 20. Bij Algemeen Huishoudelijk Reglement wordt bepaald, welke periodieken en werken van bouwkundigen aard behalve die bedoeld in art. 2, door of van wege de Maatschappij zullen worden uitgegeven, en worden nadere regelen omtrent deze uitgaven gesteld.

ART. 21. De Maatschappij erkent geene Werken als door of vanwege haar uitgegeven, dan die welke voorzien zijn van haar stempel.

VERGADERINGEN.

ART. 22. Ieder jaar wordt een zeker aantal Algemeene Vergaderingen gehouden, gelijk bij Algemeen Huishoudelijk Reglement wordt bepaald.

Een daarvan wordt in de maand Mei te Amsterdam gehouden en is in het bijzonder voor huishoudelijke zaken bestemd.

De plaatsen waar de andere Algemeene Vergaderingen der Maatschappij gehouden worden, zullen door het Hoofdbestuur na overleg met den Raad der Afdelingen vastgesteld worden. Ook daar waar geen Afdeling der Maatschappij gevestigd is, kan eene Vergadering gehouden worden. De Mei-Vergadering wordt voorafgegaan door eene Vergadering van den Raad der Afdelingen met het Hoofdbestuur, welke nader is geregeld bij Algemeen Huishoudelijk Reglement en eveneens te Amsterdam wordt gehouden. Ook op andere tijdstippen kan eene Vergadering van den Raad der Afdelingen met het Hoofdbestuur gehouden worden, doch alleen wanneer het Hoofdbestuur of Afdelingen zulks noodig oordeelen. De oproepingen tot al deze Vergaderingen geschieden door het Hoofdbestuur; den Leden wordt in het Orgaan der Maatschappij mededeeling van de aanstaande Vergaderingen gedaan.

ART. 23. Het Hoofdbestuur heeft de bevoegdheid andere Algemeene Vergaderingen dan de hierboven genoemde te beleggen.

Op voorstel van 50 Leden of den Raad der Afdelingen schrijft het Hoofdbestuur eene Buitengewone Algemeene Vergadering uit.

Het voorstel moet de redenen waarom deze verlangd wordt duidelijk omschrijven.

Het Hoofdbestuur geeft binnen een maand aan dit voorstel gevolg.

ART. 24. Alle Besluiten worden genomen met meerderheid van stemmen, tenzij Statuten of Reglementen het

tegendeel vaststellen. Blanco stemmen tellen voor de berekening der meerderheid niet mee.

Staken de stemmen over eenig voorstel, zaken betreffende dan heeft de Voorzitter een beslissende stem; geldt het personen, dan beslist, na twee vrije stemmingen en eene herstemming het lot, alles tenzij Statuten of Reglementen het tegendeel bepalen.

ART. 25. De Vergaderingen worden nader geregeld in het Algemeen Huishoudelijk Reglement.

TENTOONSTELLINGEN.

ART. 26. Ieder jaar wordt minstens eene Tentoonstelling van bouwkundigen aard gehouden.

BIBLIOTHEEK.

ART. 27. De Bibliotheek en de Verzamelingen der Maatschappij worden door den Algemeenen Secretaris beheerd volgens regelen door het Hoofdbestuur vast te stellen.

VEREENIGINGSJAAR.

ART. 28. Het maatschappelijk jaar begint den 1sten Januari en eindigt den laatsten December.

STATUTEN-HERZIENING.

ART. 29. Voorstellen tot wijziging dezer Statuten worden of door het Hoofdbestuur aan de orde gesteld of door minstens 25 Leden, waarbij minstens 10 Architect-Leden. Deze voorstellen worden schriftelijk ingediend en van eene toelichting voorzien, en wanneer ze niet van het Hoofdbestuur uitgaan, minstens twee maanden vóór hunne behandeling ter Vergadering bij het Hoofdbestuur ingediend. Zij worden in den regel op de Algemeene Mei-vergadering behandeld.

De voorstellen tot Statutenwijziging worden met de toelichting zoo spoedig mogelijk in handen gesteld van de te benoemen Commissie tot Statuten-herziening en eene maand voor de Algemeene Vergadering waarop zij zullen worden besproken, in het Orgaan der Maatschappij gepubliceerd.

Ook het Rapport der Commissie met — eventueel — een advies en nadere voorstellen van het Hoofdbestuur, worden zoo spoedig mogelijk maar in ieder geval eene week vóór de Algemeene Vergadering op dezelfde wijze bekend gemaakt.

Bij de beraadslagingen over deze voorgestelde veranderingen kunnen nadere wijzigingen, die met de reeds aangekondigde in verband staan, worden voorgesteld welke alsdan onmiddellijk onderwerp van beraadslaging uitmaken.

Bij verschil van meening, of er al dan niet zoodanig verband bestaat, beslist de Vergadering bij meerderheid van stemmen.

De voorgestelde veranderingen moeten om aangenomen te zijn door een meerderheid van $\frac{2}{3}$ der uitgebrachte stemmen zijn goedgekeurd.

ONTBINDING.

ART. 30. De Maatschappij kan niet ontbonden worden dan na een besluit van eene met dat doel belegde Algemeene Vergadering. Op het Voorstel tot Ontbinding is het vorig artikel toepasselijk met dien verstande, dat een in handen stellen van de Commissie tot Statuten-herziening onnoodig, een advies van het Hoofdbestuur daarentegen verplicht is.

Wanneer tot ontbinding besloten is, wordt bij gewone meerderheid omtrent de bezittingen der Maatschappij een besluit genomen met inachtneming van art. 1702 Burgerlijk Wetboek. Ingeval van Ontbinding der Maatschappij kunnen

de bezittingen verdeeld worden onder de Leden, terwijl bij zulk eene verdeling Architect-Leden en Gewone Leden gelijkelijk in aanmerking komen.

OVERGANGSBEPALING.

ART. 31. Art. 13 geldt niet voor de op het oogenblik van in werking treding der Statuten reeds benoemde Bestuursleden.

SLOTBEPALING.

ART. 32. Deze Statuten treden in werking

Vastgesteld op de Algemeene Vergadering der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst van

(Volgen handteekeningen van alle bestuursleden.)

ONTWERP-ALGEMEEN HUISHOUDELIJK REGEMENT

VAN DE MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

LEDEN.

ART. 1. De voordracht tot toelating als Architect-Lid of Gewoon Lid geschiedt door een bij den Algemeenen Secretaris verkrijgbaar formulier, in te vullen met duidelijke opgave van naam, voornamen, maatschappelijke betrekking, datum en jaar van geboorte en woonplaats van den Candidaat en dit formulier behoorlijk geteekend aan den Algemeenen Secretaris terug te zenden. Door dezen wordt het formulier aan de Commissie van Onderzoek ter hand gesteld, welke aan het Hoofdbestuur rapport uitbrengt, zooals omschreven is in de Statuten.

Wie Lid is geworden ontvangt eene kennisgeving daarvan door of namens het Hoofdbestuur, zoodra een exemplaar van de Statuten, het Algemeen Huishoudelijk Reglement, de Ledenlijst der Maatschappij, en den Catalogus van de Bibliotheek.

Van de veranderingen in de Ledenlijst der Maatschappij wordt jaarlijks voor de Meivergadering opgave gedaan aan de Leden.

ART. 2. De contributie bedraagt per jaar:
voor de Architect-Leden en Gewone Leden f 15.—;
voor de Buitengewone Leden f 7.50;
voor de Kunstlievende Leden minstens f 5.—;
De Eeereden betalen geen contributie.

De contributie, betaalbaar in halfjaarlijksche termijnen, moet vóór den 15den Februari en den 15den Augustus van het loopende jaar op eene door of namens de Commissie van Financiën onderteekende kwitantie worden voldaan. Deze kwitantie geldt voor het betreffelijk half jaar als bewijs van Lidmaatschap.

Den Leden, die nalatig zijn in het betalen der Contributie, worden gedurende den tijd dezer nalatigheid de uitgaven der Maatschappij niet toegezonden.

ART. 3. In het algemeen is, op welk tijdstip het Lidmaatschap wordt aanvaard, de Contributie voor het geheele jaar verschuldigd. Zij echter, die in de tweede helft des jaars als Lid worden aangenomen, betalen slechts een half jaar contributie. Zij ontvangen toch de door of vanwege de Maatschappij in dat jaar reeds uitgegeven werken en periodieken, voor zoover de voorraad strekt, op dezelfde voorwaarden als de overige Leden, doch het Orgaan der Maatschappij alleen na verkrijging van het Lidmaatschap.

HOOFDBESTUUR.

ART. 4. De Candidaatstelling voor het Hoofdbestuur geschiedt uiterlijk een maand voor de verkiezing in het Orgaan van de Maatschappij door minstens 10 Architect-Leden, of door de Architect-Leden eener Afdeling; uitsluitend kandidaten op deze wijze gesteld, komen voor de verkiezing in aanmerking.

Zijn er niet meer Candidaten gesteld dan er plaatsen zijn, dan zijn de gestelde kandidaten gekozen. Is dit geval niet aanwezig, dan wordt aan de stemgerechtigde Leden uiterlijk 14 dagen voor den dag dezer verkiezing een stembillet gezonden; zij leveren dit behoorlijk gesloten in bij den Algemeenen Secretaris der Maatschappij, minstens eene week voor de Algemeene Vergadering, in het maatschappelijk Gebouw te Amsterdam.

De Algemeene Secretaris stelt deze stembiljetten ongeopend in handen van de Commissie van Stemopneming bij het verkiezen van Leden voor het Hoofdbestuur, welke Commissie over den uitslag der stemming verslag geeft. Dit verslag wordt door het Hoofdbestuur bekend gemaakt.

Zij, die de meeste stemmen op zich vereenigd hebben, zijn verkozen; bij gelijk aantal stemmen beslist het lot.

De Voorzitter wordt benoemd door de Algemeene Vergadering uit het voltallig Hoofdbestuur.

Drie Leden, waaronder de Voorzitter of de Vice-Voorzitter, moeten hun woonplaats hebben ter plaatse waar de Maatschappij volgens art. 1 dezer Statuten haren zetel heeft.

ART. 5. Telken jare, te beginnen met 1910, treden op den dag der Meivergadering drie Hoofdbestuursleden volgens rooster af, en zijn slechts voor de eerste maal herkiesbaar.

ART. 6. Wanneer eene tusschentijdsche vacature ontstaat, heeft de verkiezing van een nieuw Hoofdbestuurslid plaats, binnen een maand en op de boven omschreven wijze. De nieuwe functionaris treedt in den rooster op de plaats van zijn voorganger.

ART. 7. Het Hoofdbestuur heeft het recht subsidiën te verstrekken voor het nemen van proeven, het doen van onderzoekingen, het uitgeven van geschriften en plaatwerken en het op andere wijze bevorderen van de bouwkunst.

ART. 8. Het Bestuur regelt en verdeelt de werkzaamheden onderling volgens een Hoofdbestuursreglement.

ART. 9. Het Hoofdbestuur vergadert in den regel 1 maal per maand; voor het bijwonen van eene vergadering wordt aan die Hoofdbestuursleden, welke niet ter plaatse der vergadering wonen, eene vergoeding voor reis- en verblijfkosten uitgekeerd.

ART. 10. Een beknopt overzicht van het verhandelde op de Hoofdbestuursvergadering wordt, voor zoover daartoe geschikt, in het eerstvolgende nummer van het Orgaan der Maatschappij gepubliceerd.

ART. 11. De Algemeene Secretaris en de Redacteur worden benoemd en ontslagen door de Algemeene Vergadering. De benoeming geschiedt op voordracht van het Hoofdbestuur. Het Hoofdbestuur is bevoegd deze ambtenaren te schorsen en brengt zulk eene schorsing zoo spoedig mogelijk ter kennis van de Algemeene Vergadering.

Het Hoofdbestuur is bevoegd de overige Beambten aan te stellen en te ontslaan. Bij ontslag, hebben evenwel die beambten beroep op de Algemeene Vergadering.

Het Hoofdbestuur bepaalt met welke werkzaamheden de Algemeene Secretaris, de Redacteur en de Beambten zullen worden belast en draagt voor de juiste uitvoering daarvan de verantwoordelijkheid.

De Instructies voor den Algemeenen Secretaris, den Redacteur en de overige Beambten zijn bij afzonderlijk Reglement geregeld. Het salaris der Ambtenaren en Beambten wordt ieder jaar in de begroting genoemd.

Het Hoofdbestuur heeft zich aan die bedragen te houden.

ART. 12. Bij het in-werking-treden van dit Reglement treedt het Hoofdbestuur collectief af.

COMMISSIËN.

ART. 13. De Commissie van Onderzoek, die over de toelating van nieuwe Architect- en Gewone Leden voordrachten aan het Hoofdbestuur doet, bestaat uit drie Leden, door en uit de Architect-Leden te kiezen op de Algemeene Vergadering uit een voordracht van dubbelvallen door het Hoofdbestuur opgemaakt.

Elk jaar treedt het Commissielid dat het langste zitting heeft gehad af en is niet onmiddellijk herkiesbaar. De volgorde van aftreding der Leden van de Commissie, die voor de eerste maal gekozen zijn, wordt bij loting bepaald.

De Commissie van Financiën adviseert het Hoofdbestuur omtrent het finantieel beheer der Maatschappij, beheert namens het Hoofdbestuur de gelden der Maatschappij of draagt dit beheer, voor zoover zij dit wenschelijk acht, over aan den Algemeenen Secretaris, over wiens geldelijk beheer zij controle uitoefent. De Commissie vergadert maandelijks. De Algemeene Secretaris woont als regel de vergaderingen der Commissie bij. De Commissie bestaat uit drie Architect- of Gewone Leden door het Hoofdbestuur binnen een maand na de daarvoor in aanmerking komende Mei-vergadering te kiezen; minstens 2 leden der Commissie worden gekozen uit de Hoofdbestuursleden. Verlies van het Hoofdbestuurslidmaatschap behoeft echter niet tengevolge te hebben, dat men ophoudt lid der Commissie te zijn.

De Commissie treedt om de 3 jaar, voor het eerst in 1910, in haar geheel af, doch is herkiesbaar.

Tot uitgaven niet bij de begroting toegestaan noch tot overschrijding van eenigen post der begroting wordt overgegaan, dan na ingewonnen advies van de Commissie van Financiën, van welke Commissie ook het advies moet worden ingewonnen, alvorens overeenkomsten worden gesloten, waaraan eenigszins belangrijke geldelijke gevolgen voor de Maatschappij verbonden zijn.

De Commissie van Redactie bestaat uit drie Leden, waarvan minstens 2 Architect-Leden terwijl het derde Lid Architect-Lid of Gewoon Lid moet zijn. Deze Commissie wordt op de Algemeene Vergadering gekozen uit een voordracht van dubbelvallen, opgemaakt door het Hoofdbestuur; zij treedt ieder jaar in haar geheel af, doch is herkiesbaar. De Commissie vergadert zoo noodig wekelijks in het Maatschappelijk Gebouw.

De Commissie tot Behartiging der Vakbelangen van den Architect bestaat uit 7 Leden, 6 hiervan worden door en uit de Architect-Leden gekozen en treden gezamenlijk om de 3 jaar, voor het eerst in 1910, af; zij zijn herkiesbaar. De Voorzitter der Maatschappij heeft van rechtswege zitting in deze Commissie, welke hij presideert. Bij de benoeming der Leden worde zooveel mogelijk beoogd verschillende afdelingen daarin te vertegenwoordigen, zoo ook andere Bouwkunstverenigingen.

De Permanente Commissie van Arbitrage ter voorkoming en regeling van geschillen omtrent Architecten-honoraria bestaat uit drie Leden en drie Plaatsvervangende Leden, door en uit de Architect-Leden te kiezen. De Commissie treedt om de 3 jaar, voor het eerst in 1910 in haar geheel af, doch is herkiesbaar.

De Commissie van Stemopneming bij het verkiezen

van Leden voor het Hoofdbestuur en de Commissie tot het nazien der rekening en verantwoording van het Hoofdbestuur bestaan ieder uit 3 Architect-Leden of Gewone Leden, benoemd op en door de Vergadering voorafgaande aan de Algemeene Meivergadering.

De Commissie van Stemopneming heeft een dag voor de verkiezing zitting in het Maatschappelijk Gebouw en doet haar Verslag schriftelijk aan het Hoofdbestuur.

De Commissies tot herziening van Statuten of Algemeen Huishoudelijk Reglement bestaan uit 5 of meer Architect-Leden te benoemen door het Hoofdbestuur.

ART. 14. Commissiën, voor zoover niet geëischt door Statuten of Algemeen Huishoudelijk Reglement, kunnen worden benoemd door de Algemeene Vergadering of door het Hoofdbestuur.

ART. 15. De reis- en verblijfkosten der Commissiën komen ten laste der Maatschappij.

AFDEELINGEN EN SAMENWERKENDE VEREENIGINGEN.

ART. 16. De raad der Afdelingen wordt gevormd door de Voorzitters en Secretarissen der Afdelingen of hunne plaatsvervangers. Vereenigingen door het Bestuur als samenwerkende Vereenigingen erkend, kunnen twee harer Bestuursleden, mits Leden der Maatschappij, afvaardigen naar den Raad der Afdelingen.

Deze Raad bespreekt de belangen der Afdelingen en samenwerkende Vereenigingen ten opzichte van de Maatschappij en de belangen der Afdelingen en Samenwerkende Vereenigingen onderling.

ART. 17. De Raad der Afdelingen vergadert zelfstandig, wanneer 2 Afdelingen zulks noodig oordeelen. Deze Afdelingen stellen ook de andere Afdelingen en Samenwerkende Vereenigingen minstens een maand te voren in kennis met de Onderwerpen, die zij behandeld wenschen te zien en roepen de Vergadering bijeen.

Bij stemming brengt iedere ter vergadering vertegenwoordigde Afdeling of Samenwerkende Vereeniging één stem uit.

De werkzaamheden ter vergadering worden geregeld volgens een Reglement, dat door het Hoofdbestuur moet zijn goedgekeurd.

ART. 18. De reis- en verblijfkosten van de Leden van den Raad der Afdelingen komen niet ten laste der Maatschappij.

ART. 19. De toelagen aan de Afdelingen bedoeld in Art. 15 van de Statuten moeten jaarlijks zoo mogelijk vóór de maand April worden aangevraagd en worden door het Hoofdbestuur, na advies van de Commissie van Financiën, vastgesteld. De toelage bedraagt minstens f 1.— per lid.

PRIJSVRAGEN.

ART. 20. Bij de Prijsvragen, door het Hoofdbestuur uit te schrijven, stelt dit de onderwerpen vast, benoemt de Jury, stelt na overleg met deze het programma op en bepaalt welke bekroningen zullen worden uitgelooft; de Jury heeft zich te houden aan de door het Hoofdbestuur op te stellen prijsvraagregelen.

ART. 21. De uit te loven bekroningen bestaan in gouden, verguld zilveren, zilveren of bronzen medailles, naarmate zulks bij het uitschrijven der prijsvraag door het Hoofdbestuur bepaald wordt. De prijzen worden uitgereikt met een getuigschrift der Maatschappij.

PERIODIEKEN EN WERKEN DOOR DE MAATSCHAPPIJ UIT TE GEVEN.

ART. 22. De periodieke uitgaven der Maatschappij worden geredigeerd door een redacteur, onder toezicht en medewerking van de Commissie van Redactie.

ART. 23. De in het vorige art. genoemde Periodieke Uitgaven der Maatschappij zijn:

- a) Het Bouwkundig Weekblad,
- b) Het Bouwkundig Tijdschrift.

Het Bouwkundig Weekblad is het actuele vakblad, tevens Orgaan der Maatschappij. Het is bestemd om de vrije uiting van gedachten te bevorderen over alle onderwerpen die kunst en technische wetenschappen, zoomede de techniek en oeconomie van het bouwvak en de maatschappelijke belangen van zijn beoefenaars raken, en dient voorts ter publicatie van alle officiële mededeelingen, aankondigingen, verslagen, enz. betreffende de Maatschappij, hare Afdelingen en Correspondentschappen.

Het Bouwkundig Tijdschrift is bestemd voor verhandelingen van meer blijvende waarde dan het weekblad bevat, zoowel op technisch als op aesthetisch gebied.

Ten minste eene aflevering van het Tijdschrift zal ter vervanging van het vroegere standaardwerk de „Oude Gebouwen” daaraan in het bijzonder gewijd zijn.

ART. 24. Het Hoofdbestuur heeft de bevoegdheid tot het uitgeven van werken van bouwkundigen aard door of vanwege de Maatschappij te besluiten.

ART. 25. Het Weekblad wordt kosteloos aan alle leden der Maatschappij verstrekt. De Kunstlievende Leden kunnen in plaats hiervan gratis de aan „Oude Gebouwen” gewijde afleveringen van het Tijdschrift ontvangen.

Het Hoofdbestuur bepaalt welke andere uitgaven gratis aan de Architect-Leden en Gewone Leden zullen worden verstrekt en bepaalt den prijs der niet gratis te verstrekken uitgaven.

De Buitengewone en Kunstlievende Leden kunnen tegen eene betaling van eene contributie van f 15.— alle uitgaven ontvangen waarop de Architect-Leden en Gewone Leden recht hebben.

ART. 26. De geleverde bijdragen voor de periodieke uitgaven worden gehonoreerd volgens een honorariumtabel door het Hoofdbestuur opgemaakt.

VERGADERINGEN.

ART. 27. Door de Maatschappij worden in den regel, behalve de Algemeene Meivergadering, 4 andere Algemeene Vergaderingen gehouden, hetzij in plaatsen waar Afdelingen der Maatschappij gevestigd zijn, of elders. Eene dezer Vergaderingen zal in de maand September gehouden worden en aan deze zal zoo mogelijk eene Excursie verbonden worden.

ART. 28. De Vergaderingen zijn bestemd voor het houden van Voordrachten en voor het behandelen van vraagstukken, die in den ruimsten zin de bouwkunst of aanverwante vakken en hunne beoefenaars betreffen, alsmede tot het afdoen van huishoudelijke aangelegenheden.

ART. 29. Tot het houden van Voordrachten of het doen van mededeelingen wordt in de eerste plaats aan hen het woord verleend, die vooraf aan den Voorzitter hun voornemen daartoe hebben te kennen gegeven en wel naar orde van den tijd der kennisgeving. De Voorzitter heeft echter het recht deze orde te wijzigen en ook de voordrachten en mededeelingen, zoo de vergadering er te zeer door verlengd zou worden, uit te stellen tot de eerstvolgende Alge-

meene Vergadering of daarvoor eene Buitengewone Algemeene Vergadering te beleggen.

Art. 30. Geen voorstel wordt ter Algemeene Meivergadering behandeld, dat niet schriftelijk behoorlijk toegelicht en door minstens 10 Architect-Leden of Gewone Leden of een Afdelingsbestuur ondertekend, 6 weken vóór die Vergadering is ingekomen bij het Hoofdbestuur.

Voor de overige Vergaderingen is deze termijn acht dagen met handhaving der overige vereischten van indiening.

Echter kan in dringende gevallen over voorstellen worden beslist, zonder dat deze binnen den bepaalde termijn bekend zijn gemaakt, mits $\frac{2}{3}$ der aanwezige stemgerechtigde leden er voor zijn om een besluit te nemen. Het Hoofdbestuur kan een dusdanig voorstel van mondeling praedivies doen vergezellen, terwijl in het algemeen de voorstellen, die op de vergaderingen zullen worden behandeld, met de toelichting en zoo noodig een praedivies van het Hoofdbestuur in het Orgaan der Maatschappij worden bekend gemaakt.

Art. 31. Ieder lid dat de Vergadering komt bijwonen teekent zijnen naam in een register.

Art. 32. Ieder Architect- of Gewoon Lid heeft het recht om iemand, buiten Nederland gevestigd, in de Vergadering te introduceeren. Het Hoofdbestuur en de Besturen der Afdelingen kunnen ook leden van andere technische of artistieke vereenigingen, alsmede andere personen, in Nederland gevestigd, eenmaal 's jaars in de Vergadering toelaten. Hiervan wordt aanteekening gehouden in een Introductieboek.

Art. 33. In de Algemeene Meivergadering wordt de hieronder vermelde volgorde in acht genomen.

1. Verslag van het Hoofdbestuur over al hetgeen in het afgelopen jaar in en met de Maatschappij is voorgevallen; desgewenscht bespreking van dit Verslag.

2. Verslag over het verhandelde ter verplichte Vergadering van den Raad der Afdelingen, met het Hoofdbestuur.

3. Mededeeling van den uitslag der verkiezing van Hoofdbestuurleden.

4. Benoeming door den Voorzitter eener Commissie van Stemopneming — Stembureau — van drie leden ter Vergadering aanwezig.

5. Rapport van de Commissie tot het nazien der rekening en verantwoording over het afgelopen jaar.

6. Verslag van de Commissie van Financiën, over den financieelen toestand der Maatschappij.

7. Uittoting van aandelen in de geldleeningen der Maatschappij.

8. Behandeling en vaststelling van de begroting over het loopende jaar.

9. Verkiezing van Leden in de Commissie van Onderzoek, in de Commissie van Redactie, in de Commissie tot Behartiging der Vakbelangen van den Architect en in de Permanente Commissie van Arbitrage.

10. Mededeeling der conclusiën van de rapporten van beoordeelaars der prijsvragen.

11. Uitreiken van bekroningen.

12. Bespreking van een stemming over ingekomen voorstellen.

13. Bespreking van hetgeen verder ter tafel wordt gebracht.

TENTOONSTELLINGEN.

Art. 34. De regeling der Tentoonstellingen berust bij het Hoofdbestuur, hetwelk bekroningen kan beschikbaar stellen voor verdienstelijke inzendingen.

REGLEMENTSHERZIENING.

Art. 35. Op herziening van het Algemeen Huishoudelijk Reglement is art. 29 der Statuten van toepassing, met dien verstande, dat in plaats van „Commissie tot Statutenherziening” gelezen wordt „Commissie tot herziening van het Algemeen Huishoudelijk Reglement” en dat voor aanneming van wijzigingen de gewone meerderheid voldoende is.

Om de vijf jaar, voor de eerste maal bij den aanvang het jaar 1913 wordt in eene vergadering van het Hoofdbestuur expresselijk de vraag overwogen of er reden is eene herziening van het Algemeen Huishoudelijk Reglement voor te stellen.

Vastgesteld op de Algemeene Vergadering der Maatschappij ter Bevordering der Bouwkunst van

Voor de Leden is eenige toelichting gewenscht welke hierbij wordt gegeven:

TOELICHTING

bij het Ontwerp-Statuten van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

ZETEL, DOEL EN MIDDELEN.

Ad. Art. 1.

In de nieuwe redactie wordt de naam der Maatschappij ook in het artikel zelf en niet alleen in het opschrift vermeld. De Afdelingen vormen een administratieve ineenheid der Maatschappij en komen in art. 10 (oud) ter sprake.

Ad. Art. 2.

Het verband tusschen 4 en 6 (oud), maakt het wenschelijk deze middelen terstond op elkaar te doen volgen en komen ook aan het slot nog een paar andere omzettingen voor.

LEDEN.

Ad. Art. 3.

Uit art. 3 (nieuw) zijn weggelaten de rechten der Leden, die — (gedeeltelijk) — in art. 3 (oud) stonden. Deze krijgen gezamenlijk met de elders in de Stat. en het H. R. vermelde rechten der Leden een plaats in een afzonderlijk artikel der Stat. (art. 4 nieuw).

Bij de opsomming der Leden is de volgorde gewijzigd als het ware naar den rang, die ze als lid der Vereeniging innemen. In dit art. 3 worden nu successievelijk behandeld eerst de vereischten voor het lidmaatschap, daarna de wijze van toelating voor de verschillende groepen der leden. De vereischten voor het lidmaatschap, die voor een klein gedeelte voorkwamen in het H. R., de leeftijd b. v., zijn alle in dit art. bijengebracht.

De leeftijd is in plaats van 19 jaar, art. 2. (oud) H. R. op 21 jaar gebracht, de leeftijd der meerderjarigheid. De tijd van 5 jaar in art. 2. 4e (oud), H. R. klopte ook niet met „19den jaar tot 26ste jaar”.

Ad. Art. 4. (nieuw).

In dit artikel staan de hoofdrechten en de hoofdverplichtingen der Leden.

Het klinkt eenigszins zonderling, dat in art. 3 (oud) der Stat. staat: de Architect-Leden hebben „uitsluitend” het recht, enz. terwijl de Eere-Leden volgens de Stat. dit recht ook bezitten.

Art. 5, ten 2e (nieuw)

is bijna geheel nieuw. Het 3e lid komt uit art. 6 (oud) Stat. De volgorde der Commissies tot welke keuze de Architect-Leden uitsluitend stemrecht hebben, is in overeenstemming gebracht met de volgorde van art. 9. (oud) Stat. In plaats van de „Afdeling” der Architect-Leden is nog voorgesteld om weder te spreken van „Groep” der Architect-Leden om geen verwarring te geven met de Afdelingen, waarvan art. 10 (oud) der Stat. spreekt; toch is er geen overwegend bezwaar om de oude term te houden.

Ad. Art. 5 (nieuw).

Behandelt art. 3 de vereischten van het lidmaatschap en de wijze van toelating, art. 4 de Rechten en Verplichtingen der leden, dit artikel handelt over het verlies van het lidmaatschap. Daartoe is de laatste zinsnede van art. 27 Stat. en de 4e alinea van art. 4 H. R. hierheen overgebracht. Dit laatste artikel is eenigszins gewijzigd, evenals art. 4 (oud).

Ad. Art. 6 en 7.

Evenals bij de Leden wordt ook hier bij het Hoofdbestuur eerst gesproken over de benoeming, daarna over de bevoegdheid. De eerste zinsnede van art. 5 (oud) Stat., krijgt dus een andere plaats. De laatste zinsnede van art. 5 (oud) wordt een afzonderlijk artikel en daar ook bevoegdheden van het Hoofdbestuur in de Stat. stonden en staan, moet het woordje „nader” er worden tusschen gevoegd.

Ad. Art. 6 (oud)

Dit artikel valt weg. Het eerste gedeelte daarvan krijgt een plaats in art. 4 (nieuw) Stat. Het laatste gedeelte is overbodig.

Ad. Art. 8 (oud), 9 (nieuw).

De volgorde van de twee laatste leden van dit artikel is omgedraaid.

COMMISSIËN.

Ad. Art. 9 (oud) 10 (nieuw).

Betreffende de benoeming van de Arbitrage-Commissie is er strijd tusschen art. 3 (oud) Stat. en art. 15 H. R. (oud). Ook is besproken „Al deze Commissiën werken als Commissiën van Bijstand” weg te laten. Immers de Arbitrage-Commissie draagt een zelfstandig karakter.

Ad. Art. 7 (oud).

Daar dit art. 7 (nieuw) bepaalt, dat het Hoofdbestuur het beheer over de geldmiddelen heeft, is een en ander veranderd bij de voorlaatst genoemde Commissie.

AFDEELINGEN. CORRESPONDENTSCHAPPEN.

Ad. Art. 15 (oud) 16 (nieuw).

„Voor zooveel noodig”, immers waar afdelingen zijn, zijn geen Correspondentschappen noodig.

VERGADERINGEN.

Ad. Art. 21 (oud) 22 (nieuw).

In het 3e lid van dit artikel is „in” overleg veranderd in „na” overleg; het eerste beteekent dunkt ons, dat Hoofdbestuur en Raad der Afdelingen te zamen beslissen, het laatste, dat het Hoofdbestuur alleen beslist, na den Raad der Afdelingen geraadpleegd te hebben.

De laatste zinsnede van dit lid is van plaats veranderd. Zooals het er nu staat, slaat het alleen op de andere Vergaderingen en niet op de Mei-Vergadering.

Ad. Art. 23 (oud) 24 (nieuw).

Daar voor de verkiezing van het Hoofdbestuur (zie art. 6 H. R.) geen vrije stemmings en herstemmings plaats hebben, is aan het slot van dit artikel een zeker voorbehoud gemaakt.

ALGEMEENE BEPALINGEN.

Ad. Art. 27 (oud) 28 (nieuw).

De laatste zinsnede van art. 27 (oud) heeft een plaats gekregen in art. 5 (nieuw).

Ad. Art. 28 (oud) 29 (nieuw).

Op het eind van het H. R. art. 37 (oud) wordt o. a. gehandeld over Statuten-Herziening. Deze bepalingen zijn eenigszins gewijzigd overgebracht naar de Statuten zelve, waar zij beter op haar plaats zijn.

In art. 37 van het H. R. werd wel van publicatie van Reglements-Wijzigingen, niet van publicatie van Statuten-Wijziging gesproken, in het nieuwe voorstel der Statuten wel. In het voorlaatste lid is „stemgerechtigd” weggelaten, omdat dit van zelf spreekt, en ook in andere artikelen zie art. 29 (oud) niet voorkomt.

Ad. Art. 29 en 32 (oud).

Het eerste artikel behoort in het Reglement, het 2e is overbodig.

Ad. Art. 30 (oud).

Het eerste gedeelte van dit artikel is onjuist van opvatting. De Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst is een rechtspersoon, welke gedurende zijn bestaan zelfstandig vermogen heeft. Niemand der Leden heeft dus gedurende dit bestaan recht op de bezittingen der Maatschappij; over de verdeling dezer bezittingen, na eventuele ontbinding der Maatschappij handelt art. 30 (nieuw).

Ad. Art. 30. (nieuw).

Het is wenschelijk de waarborgen voor goede Statuten-Herziening, die het vorig artikel vaststelt, ook voor het geval van Ontbinding toepasselijk te verklaren, zij het eenigszins gewijzigd.

Daardoor wordt de 2e zinsnede van art. 31 (oud) overbodig. Bij ontbinding van een rechtspersoonlijkheid bezittende vereeniging, mogen de leden de bezittingen der Maatschappij verdeelen, maar hebben dan ook volgens de wet de verplichting hare schulden te voldoen. Het schijnt niet onwenschelijk en het is niet ongebruikelijk in een Statuten-artikel over de ontbinding handelende aan het desbetreffend artikel uit het Burgerlijk Wetboek te herinneren. ¹⁾

¹⁾ Bij de ontbinding van zoodanig zedelijk ligchaam zijn de overblijvende leden, of wel het laatst overblijvend lid, verplicht de schulden van het ligchaam te voldoen, ten bedrage der haren, en kunnen zij alleen het voordeel slot onderling verdeelen, of zich persoonlijk toeigenen, en alzoo op hunne erfgenen overdragen.

Zij zijn ten opzichte van de oproeping der schuldeischers, het aanzuiveren der rekening en verantwoording, en het uitbetalen der schulden, aan dezelfde verplichtingen onderworpen als erfgenen, die een erfenis onder het voorregt van boedelbeschrijving hebben aanvaard.

Bij gebreke van voldoening aan die verplichtingen, zijn zij persoonlijk, elk voor het geheel, aansprakelijk voor de schulden, en dragen zij den last daarvan op hunne erfgenen over. (B. 1079 v.)

TOELICHTING
bij het Ontwerp-Algemeen Huishoudelijk Reglement
van de
Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Het Huishoudelijk Reglement is Algemeen Huishoudelijk Reglement gedoopt, om het te onderscheiden van de Reglementen betreffende het Hoofdbestuur, die betreffende de Commissies en de andere welke bijzondere onderwerpen betreffen.

LEDEN.

Ad art. 1 oud en nieuw.

Het eerste lid van dit art. slaat alleen op de Architect-Leden of Gewone Leden. Dit is in het ontwerp vermeld. Het tweede lid daarentegen heeft betrekking op alle leden. Daarom is „als Lid aangenomen” veranderd in „Lid is geworden”, immers de Vereenigingen en Kunstlievende Leden b.v. worden niet als Lid aangenomen, maar geven zich alleen op.

In verband met het opgesteld concept formulier voor de voordracht tot het lidmaatschap van Architect-Lid en Gewoon-Lid, (dat wegens plaatsgebrek hier niet meer kon worden afgedrukt) zijn de in te vullen opgaven uitgebreid met verdere inlichtingen betreffende den Candidaat, ter vereenvoudiging van het werk der Commissie van Onderzoek.

Ad art. 2 oud.

Dit art. kan geheel vervallen, lid 1, 3, 4 en 5 zijn opgenomen in de Stat.; zij behelzen vereischten voor het lidmaatschap, welke alle bijeengebracht zijn in art. 3 der Stat. Art. 2, lid 2 is overbodig, daar ditzelfde reeds staat in het 1e lid van art. 1.

Ad art. 3 oud.

De voornaamste rechten der Leden, waaronder ook dit, zijn bijeengebracht in art. 4 nieuw der Stat.

Ad art. 4 oud, art. 2 nieuw.

De Architect-Leden zijn voorop gezet, gelijk dit overal in de Stat. het geval is. De tusschenvoeging van „of namens” de Commissie van Financiën, maakt, dat niet de geheele Commissie behoeft te teekenen. Dat de kwitanties voor het betrekkelijk half jaar gelden als bewijs van Lidmaatschap, zou wellicht kunnen meebrengen, dat men in het begin der half jaren zonder bewijs van Lidmaatschap is, welk bezwaar, indien het er een is, natuurlijk onderwerpen kan worden door reeds op den eersten Januari en den eersten Juni gelegenheid te geven tot betaling der contributie. In het nieuw ontwerp is dan ook geene andere redactie hieromtrent voorgesteld. Letterlijk genomen zou men uit de voorlaatste alinea van art. 4 oud lezen, dat wanneer men eenmaal nalatig is geweest in het tijdig betalen der contributie, men nooit meer de Uitgaven der Maatschappij toegezonden krijgt. Om deze reden is de redactie van dit lid eenigszins gewijzigd. Het laatste lid van art. 4 oud heeft eene plaats gekregen in art. 5 nieuw der Stat., waar alle wijzen, waarop het lidmaatschap kan eindigen, bijeen zijn behandeld.

Art. 5 oud, 3 nieuw.

„Gewoon Lid” is waarschijnlijk eene vergissing. In het ontwerp is „gewoon” weggelaten.

Dat men de „uit te geven” werken ontvangt, spreekt

vanzelf, volgens het zinsverband moeten alleen vermeld worden de „reeds uitgegeven stukken.”

Het zal waarschijnlijk de bedoeling zijn, wanneer iemand voor de drie laatste maanden van het jaar Lid wordt, het Orgaan der Maatschappij alleen gedurende deze drie maanden toe te zenden en niet het laatste half jaar. Om die reden is het slot van dit artikel eenigszins gewijzigd.

HOOFDBESTUUR.

De volgorde der Art. onder deze rubriek is gewijzigd, eerst komen de art. over het Hoofdbestuur. Van deze handelt het eerste over de verkiezing van Hoofdbestuur-leden en Voorzitter. In art. 7 oud werd de Voorzitter behandeld tusschen andere onderwerpen in. Na de verkiezing komt de periodieke aftreding en de tusschentijdsche aftreding, art. 11 en 13 oud. Hierna volgen 2 art. over de vergaderingen, art. 7 oud gedeeltelijk en art. 8 oud, daarna de bevoegdheid van het Hoofdbestuur, art. 12 oud en 9, 2e alinea, eerste gedeelte, terwijl art. 10 oud is uitgevallen. Het eerste lid daarvan spreekt vanzelf, het tweede lid stond reeds in de Stat., art. 23 oud, 24 nieuw. Hierna volgt in het Ontwerp het art. over de Ambtenaren en Beambten, art. 9 oud. Het laatste art. van deze rubriek blijft als overgangsbepaling op de plaats waar het thans staat.

Ad art. 6 oud, 4 nieuw.

Daar de candidaatsstelling voorafgaat aan de verkiezing is de volgorde van de 2 zinnen der eerste alinea omgekeerd. Wanneer er niet meer candidaten gesteld zijn, dan er plaatsen te vervullen zijn, zijn de gestelde candidaten gekozen. Dit staat ook zoo in de kieswet en is daarom bijgevoegd. In de volgende alinea is „stembureau” veranderd in „Commissie van Stemopneming bij het verkiezen van Leden voor het Hoofdbestuur”, welke benaming de Statuten gebruiken. Deze betiteling is in dit art. wel wat lang, maar daar art. 34 oud, nog een ander stembureau kent, is de lange betiteling behouden. Het Hoofdbestuur maakt het verslag over den uitslag der stemming openbaar. Het komt ons echter voor, dat bij tusschentijdsche verkiezingen dit niet altijd „op de Algemeene Vergadering” behoeft te geschieden. Deze woorden zijn dus weggelaten.

Ad art. 11 oud, 5 nieuw.

Het komt ons voor, dat het Reglement den tijd der in functie treding van de nieuw gekozenen wat nauwkeuriger moet aangeven. Daarom wordt voorgesteld tusschen te voegen „op den dag der Meivergadering.”

Ad art. 7, 2° lid, eerste zinsnede oud, 8 nieuw.

Het komt ons voor, dat deze zinsnede behoort onder de bevoegdheden van het bestuur en op haar nieuwe plaats beter past. De woorden „verdeelt” en „regelt” zijn omgedraaid.

Ad art. 9 oud, 11 nieuw.

In het oude art. stond „bij ontslag hebben evenwel zoowel de Algemeene Secretaris, de Redacteur, als die Beambten beroep op de Algemeene Vergadering.”

Wat den Algemeenen Secretaris en den Redacteur betreft, kan dit niet juist zijn. Niet het Hoofdbestuur ontslaat dezen volgens den aanhef, maar de Algemeene Vergadering zelve. De zinsnede over het salaris is achteraan geplaatst, waardoor de daaraan voorafgaande en daarop volgende zinsnede beter aansluiten, deze beide immers hebben dan betrekking op de overige Beambten, de zinsnede over het salaris gaat over alle Ambtenaren en Beambten.

Ad art. 14 oud, 12 nieuw.

Het komt ons voor dat de nieuwe redactie de voorkeur verdient. Men zou den datum van de inwerkingtreding van Statuten en Reglement moeten bepalen op den dag waarop het nieuwe Hoofdbestuur in functie treedt.

COMMISSIËN.

Ad art. 15 oud, 13 nieuw.

De Commissie van Onderzoek brengt alleen rapport uit over de toelating van nieuwe Architect- en Gewone Leden volgens de Statuten. Deze restrictie is dus in den aanvang van dit art. gemaakt.

Wat beteekenen de woorden „en jaarlijks de indeeling der leden herzielt” in het oude art.? Men zou hieruit lezen, dat deze Commissie aan leden het lidmaatschap, althans een bepaalde soort lidmaatschap, zou kunnen ontnemen op grond van verlies der vereischten voor dat lidmaatschap. Wanneer dit de bedoeling is, worden o. i. te uitgestrekte bevoegdheden aan deze Commissie toegekend. Indien men de bovenbedoelde bevoegdheid per se wil behouden, zou zulk eene macht alleen gegeven kunnen worden aan het Hoofdbestuur of de Algemeene Vergadering. Wij zouden echter adviseeren, wanneer de splitsing der leden eenmaal tot stand is gebracht, geene latere herzieningen meer te houden en de in den aanvang tusschen aanhalingsteekens geplaatste woorden te laten vervallen.

Bij nadere bespreking meent echter het Hoofdbestuur, dat eene dergelijke herziening beslist noodzakelijk is en zou het wenschelijk zijn dat deze herziening, zoo niet elk jaar, dan ten minste om de twee jaar zal geschieden door het Hoofdbestuur in overleg met de commissie.

Volgens de Statuten art. 3 oud, 4 nieuw, wordt de Commissie van Onderzoek gekozen alleen door de Architect-Leden. Het schijnt wenschelijk dit hier te vermelden naast het feit, dat zij uit de Architect-Leden gekozen wordt. De laatste zin in het oude art. over deze Commissie handelende, kan vervallen, daar immers dit reglement pas in werking treedt na de splitsing der Leden.

Wat de Commissie van Financiën betreft, men kan niet zeggen, dat zij de gelden der Maatschappij beheert, daar volgens art. 7 oud en nieuw der Stat. dit beheer is bij het Hoofdbestuur. Het dagelijks beheer der gelden daarentegen is bij den Algemeenen Secretaris. Het oude art. vermeldt niet, dat leden der Commissie alleen Architect- of Gewone Leden kunnen zijn, vermeldt niet voor hoelang deze Commissie gekozen wordt, noch het tijdstip van aftreding. Hetzelfde is het geval bij sommige volgende Commissies. Dit moest worden aangevuld. In den laatsten zin over deze Commissie handelende zijn de woorden „eenigszins-belangrijke” tusschengevoegd, iedere kleine aankoop zou anders onder het art. vallen. Wij merken nog op, dat bij de Commissie van Redactie en de Commissie van Onderzoek staat dat zij gekozen worden uit de voordracht van het Hoofdbestuur. Dit is niet het geval bij den Algemeenen Secretaris en den Redacteur, die gekozen worden op voordracht van het Hoofdbestuur. Dit is immers zoo bedoeld?

De benaming van de Commissie tot behartiging der vakbelangen en die van de volgende Commissies zijn in overeenstemming gebracht met de woorden der Stat. De Stat. vermelden in art. 3 oud, 4 nieuw dat de Architect-Leden de Commissie van Arbitrage kiezen, terwijl hier staat het Hoofdbestuur, hetgeen dus niet veranderd is.

De tweede en derde zinsnede van de herzieningscommissie zijn overbodig, daar zij staan in art. 29 nieuw der Stat.

Ad art. 16 oud, 2e. lid, 15 nieuw.

Dit lid behoort afzonderlijk te staan, daar het niet alleen behoort bij het vorige lid.

**AFDEELINGEN EN SAMENWERKENDE
VEREENIGINGEN.**

Ad art. 17 oud, 16 nieuw.

De woorden „mits deze Leden der Maatschappij zijn”, zijn overbodig, daar deze eisch reeds gesteld is in de Statuten, art. 12 oud, 13 nieuw. Het scheen ons daarom wenschelijk de daarop volgende zinsnede eenigszins te wijzigen, o.a. de woorden „of Afdelingsbesturen” weg te laten. Van de volgende alinea is de volgorde der 2 deelen waaruit zij bestaat, omgekeerd.

Ad art. 18 oud, 17 nieuw.

In de nieuwe redactie komt uit, dat alleen de Afdelingen en niet de Samenwerkende Vereenigingen eene vergadering van den Raad der Afdelingen kunnen bijeenroepen; tevens hoeveel Afdelingen daarvoor noodig zijn. De vergaderingen van den Raad der Afdelingen zonder het Hoofdbestuur worden als „zelfstandige” onderscheiden van die van den Raad der Afdelingen met het Hoofdbestuur waarover de Statuten in art. 22 nieuw reeds handelen. De tweede zinsnede van dit art. is dus overbodig en hare weglating ook daarom wenschelijk, omdat er meer dan éene vergadering van den Raad der Afdelingen met het Hoofdbestuur kan zijn, welke door het Hoofdbestuur wordt uitgeschreven en bijgewoond. Na het eerste lid is een nieuw lid tusschengevoegd.

Ad art. 21 oud.

Dit art. kan niet in het H. R. staan. Het bevat eene afwijking van een statutaire bepaling en zulk eene afwijking mag alleen in de Stat. zelf staan.

**PERIODIEKEN EN WERKEN DOOR DE
MAATSCHAPPIJ UIT TE GEVEN.**

In het nieuw ontwerp is een nieuw art. ingelascht, handelende over de niet-periodieke Uitgaven, terwijl het Hoofdbestuur wordt bevoegd verklaard tot de uitgave hiervan door of vanwege de Maatschappij te besluiten.

Over de prijzen, eventueel voor de verschillende uitgaven te betalen, handelt een apart art. Wij zouden willen voorstellen op het voetspoor van art. 2, der Stat. te spreken van Periodieken en andere Werken van bouwkundigen aard; voor beide te zamen kan een enkele maal van Uitgaven gesproken worden.

VERGADERINGEN.

Aan art. 28 oud sluit zich aan art. 33 oud, dat in het Ontwerp dan ook onmiddellijk volgt. De volgorde van de art. 29 en 30 oud zou kunnen worden omgekeerd, daar de voorstellen eerst inkomen, daarna pas gepubliceerd worden.

Ad art. 30 oud en nieuw.

Bij nadere lezing doen zich de vragen voor:
„Is 10 leden niet een al te strenge eisch voor het indienen van voorstellen? Is er voldoende reden om zulk een groot verschil als zes weken of een week te maken voor de Meivergadering en de andere vergaderingen? Op de andere vergaderingen kunnen toch even goed belangrijke voorstellen worden behandeld, wanneer de omstandigheden daartoe aanleiding geven; doch meenen wij dat de Alg. Vergadering daarin geen bezwaar zag.

Ad art. 34 oud, 33 nieuw.

„Bemoeingen van het Hoofdbestuur” zijn begrepen onder hetgeen in de Maatschappij is voorgevallen. Volgens de oude redactie wordt het verslag van de voorvergadering gepubliceerd. Bij het verslag van het Hoofdbestuur staat dit niet. Het schijnt echter onnoodig de publicering te vermelden, daar die reeds volgt uit art. 23 nieuw. Vaststelling van de plaats der Septembervergadering is weggelaten, daar volgens art. 21 oud, 22 nieuw Stat., de plaats der vergaderingen door het Hoofdbestuur wordt bepaald. Wat onder art. 34, 13 oud stond: „geven deze besprekingen enz.” is weggelaten, daar het reeds staat in art. 30.

Alles wat de financiën aangaat is bijeen gezet en nog eene enkele andere wijziging in de volgorde gebracht.

Openen en sluiten der vergadering kan ons inziens achterwege blijven.

Ad art. 35 oud, 34 nieuw.

De vraag doet zich hierbij voor:

Moet de Jury niet zelf beslissen over het al of niet toekennen van bekroningen? Zoo ja, dan zou de laatste zinsnede van dit art. kunnen vervallen.

Ad art. 36 oud.

Dit art. is niet overgenomen, omdat alles wat hierin staat reeds stond in art. 26 oud, 27 nieuw Stat. In de Stat. wordt daarenboven nog gesproken van Verzamelingen.

REGLEMENTSHERZIENING.

Ad artt. 37, 38, 39 oud, art. 35 nieuw.

De tweede alinea van het nieuw Ontwerp drukt beter uit wat bedoeld is, dan de eerste zinsnede van art. 37 oud.

De wijze waarop de Statutenwijziging tot stand komt, behoort niet hier te staan, maar in de Stat.

H.H. leden worden ook hier in de gelegenheid gesteld hunne bemerkings op dezen arbeid aan het Bestuur te doen kennen, door deze aan den Alg. Secretaris mede te deelen tot uiterlijk 10 September a.s.

Te Zierikzee kunnen dan deze opmerkingen in de Algemeene September vergadering besproken worden.

Wat de excursie naar Zierikzee betreft zoo hebben zich reeds verschillende deelnemers opgegeven. Met oog op extra boot en tramgelegenheid, tijdige bezorging van logis, enz. enz. nader in het B. Weekblad No. 33 medegedeeld, wordt beledigd aangedrongen om zich tijdig op te geven.

In een volgend nummer zal het definitief plan gepubliceerd worden. Alleen wenschen wij nu reeds mede te deelen dat de rit door Dordrecht, waarvoor uiterlijk na aftrek van debarkeeren, instijgen, uitstijgen en weder aan boord gaan, hoogstens een half uur zal overblijven en daarenboven juist samenvallende met den tijd voor het 2e ontbijt zal moeten vervallen. Om dezelfde redenen van gebrek aan den noodigen tijd kan ook geen gebruik gemaakt worden van een inmiddels gedaan aanbod van de h.h. Huijgen & Wessel om een bezoek te brengen aan de fabriek van Siegwartbalken waartoe deze h.h. de belangstellende excursionisten met een eigen stoomboot zouden doen afhalen.

Het plan bestaat evenwel om één der 4 vergaderingen, bij de nieuwe Statuten bepaald, te Rotterdam te houden en daaraan een uitstapje naar Dordrecht en genoemde fabriek te verbinden. Dit zal evenwel door het nieuwe Hoofdbestuur moeten worden geregeld en kan door het tegenwoordige niet nader worden bepaald.

Het is begrijpelijk dat door de uitgebreidheid van de te behandelen stof der Agenda van het Hoofdbestuur en waarvan enkele punten in het vorig Weekblad waren opgenomen, nog veel voor een binnenkort te houden vergadering is blijven liggen. Evenwel kunnen wij nog vermelden, dat in overweging is genomen het uitschrijven van een prijsvraag voor plattelandarbeiderswoningen.

Wat de Bond van Nederl. Architecten betreft, zoo is na de officieele mededeeling aan het Hoofdbestuur, dat deze Bond opgericht is per schrijven van den waarnemend secretaris, den heer Joseph Cuypers, daarop van wege door het Hoofdbestuur tot zijn leedwezen nog geen antwoord gezonden en is daarom onderstaand schrijven aan het Bestuur van den B. v. N. A. gezonden.

27 Augustus 1908.

Aan het Bestuur van den Bond
van Nederlandsche Architecten.

WolEd. Geboren Heeren.

Uw brief meldende de oprichting van den Bond van Nederlandsche Architecten mochten wij in goede orde ontvangen, terwijl wij tevens kennis namen van de Statuten en het Huishoudelijk Reglement Uwer vereeniging.

Ter bereiking van het door U gestelde doel, de belangen van het Architectenvak op breede schaal voor te staan, zijn wij volgaarne bereid met U samen te werken, terwijl wij het Bouwkundig Weekblad voor U beschikbaar stellen met het oog op eventuele publicaties Uwerzijds.

Het Hoofdbestuur van
de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,
A. SALM, G. v. N. Voorzitter.
J. GRATAMA, Secretaris.

DE NIEUWE ZIJDS-KAPEL.

In aansluiting met het bericht, voorkomende in het Bouwk. Weekbl. no. 34, blz. 653 werd ons bericht; betreffende het afbreken van de ingangspoort in de Kalverstraat:

De welbekende 18e eeuwse poort, bestemd om weder te worden geplaatst als een der zijingangen voor de te bouwen Kerk, werd na te zijn opgemeten met zorg uit elkander genomen. Weldra kwamen daarbij achter deze poort stukken zandsteen voor den dag, die nisvormen en renaissance profileeringen vertoonden, duidelijk er op wijzende, dat achter de 18e eeuwse poort, een ingang in 16e eeuwse vormen was geweest. De stukken dezer laatste poort waren echter zeer gehavend en oncompleet; slechts fragmenten werden aangetroffen.

Toen ook deze verwijderd werden, werd de verrassende ontdekking gedaan, dat er voorheen nog een derde poort was geweest en wel een in zeer fijne Gothische vormen; dit was dus de oorspronkelijke ingangspoort.

Met alle zorg werden de fragmenten daarvan ontbloot, doch het bleek daarbij dat reeds bij den bouw van de andere poorten de oorspronkelijke poort grootendeels was weggebroken en weggehaakt, daar van een hoog niets werd gevonden, doch wel stukken steen met Gothische profileeringen als aanvullingsmateriaal waren vermitseld.

Fraaie beeldhouwde cels de lampe en baldaquins in tamelijk ongeschonden toestand konden na van kalk en steen te zijn ontdaan, worden blootgelegd.

Van welke sierlijke vormen de oude Gothische poortingang moet zijn geweest, spreekt nog de afbeelding, die wij hierbij voegen.

Godeolte Gotisch poortje gevonden achter de 18de eeuwse ingangspoort zijde Kalverstraat bij het afbreken der N.Z. Kapel Augustus 1908.

Zooals bekend is, zullen al deze fragmenten en verdere in de N. Zijds Kapel aanwezige beeldhouwde en andere belangrijke details door het Kerkbestuur in bruikleen afgestaan worden aan het Rijksmuseum te Amsterdam.

DE ARCHITECTUUR-TENTOONSTELLING.

Op Dinsdagmiddag jl. werd in den Haagschen Kunstkring een hoogstbelangrijke tentoonstelling geopend en hoewel wij later nog meer gedetailleerd op de inzendingen zelf denken terug te komen, wenschen wij er nu reeds aan het begin de aandacht op te vestigen, dat deze tentoonstelling een bijzonder karakter draagt. Deze bijzondere waarde wordt er niet in de eerste plaats aan gegeven door het gehalte der keurige inzendingen, die op elk stukje van den goedverlichte expositiewand zijn aangebracht, maar hoofdzakelijk door de afwezigheid, de totale uitschakeling van onaangenaam storende reclame. Het is niet te ontkennen natuurlijk en elk bouwkunstenaar zal het gaarne volmondig toegeven, dat het exposeeren van teekeningen en fotografien een gewenschte gelegenheid aanbiedt om de aandacht

te vestigen op naam en werk, maar het aangrijpen van deze gelegenheid is nog geenszins reclame maken, de reclame begint daar waar matig en slecht werk in blinkende kleuren en dikke lijsten het publiek wordt opgedrongen, waar weinig beteekenende namen vele vierkante Meters bezetten. En dit laatste nu is stelselmatig vermeden ten gerieve aan den eenen kant van de inzenders, die zich onbehagelijk gevoelen tusschen grof reclamewerk, en aan den anderen kant van het publiek, dat nu een uitgezochte collectie goed werk vindt, die rustig en prettig bestudeerd kan worden omdat het oog zich niet stoot aan uitstekende punten.

Behalve deze principieel doorgevoerde schifting is ook nauwlettend toegezien dat de fotografie niet de van oudsher aan de teekening toekomende plaats inneemt. Mij komt dit zeer juist gezien voor. Het is zeer zeker waar, dat fotografien een juister beeld van en duidelijker inzicht in de werkelijkheid geven. Om de perspectivische werking, de samenhang met de omgeving, de silhouetten en massa van een gebouw te bestudeeren, komt de fotografie na de werkelijkheid het eerst in aanmerking. Maar het exposeeren van fotografien zou, wanneer het te ver werd doorgevoerd de kunst van architectuur-teekenen kunnen vermoorden en hiermee zou een beslist eigen kunst worden vernietigd. Want architectuur-teekenen is een kunst, die een eigen plaats inneemt en die men maar niet met een „goede wijn behoeft geen krans” alle waarde ontzeggen kan en het moet niet vergeten worden dat een goede architectuurtentoonstelling tevens een architectuur-teeken-tentoonstelling behoort te zijn. Het ligt in den aard eener expositie als deze, die niet uitsluitend voor vakmannen bestemd is, dat de in- en uitwendige perspectieven en de architectuurschetsen de overhand hebben op de strenge projectie, waarvan het lezen meer studie en oefening eischt!

Hoewel dus voor een studie van zuivere architectuur-teekening nog veel materieel ontbreekt, vindt men er toch belangrijke gegevens om een beknopt overzicht van de verschillende scholen, die in deze kunst bestaan, te verkrijgen. Het blijkt reeds spoedig dat de schilderachtige vlotte behandeling zich nog steeds in de gunst van velen verheugt, (het toppunt bereikt wel de inzending van den heer Leeuw op dit gebied) en dat de strakke, ingetogen teekeningwijze nog slechts langzaam veld wint. In dezen geest treffen wij enkele, helaas slechts weinige teekeningen aan van den heer Berlage. Wel had ik gehoopt, dat deze laatste werkwijze ruimer vertegenwoordigd zou zijn, maar het moet niet worden vergeten dat het eenvoudige meer bezonken teekenen slechts waarde hebben kan wanneer de andere, picturale techniek volkomen beheerscht wordt. De armoede, die het gevolg is van het omkeeren van deze volgorde, doet onaangenaam aan en de resultaten die daardoor worden bereikt, maken huiverig te veel lof over de stille architectuur-teekening te zeggen.

Er is één punt waardoor zich deze tentoonstelling van alle voorgaande onderscheidt en dat ongetwijfeld de waarde ervan aanmerkelijk verhoogt, dat is de ruime plaats, die er werd ingeruimd aan uitbreidingsplannen en gemeentewerken. Zelden vonden wij op een dergelijke expositie teekeningen van gemeente-architecten en zoover ik weet nooit uitbreidingsplannen. De vraag hoe dit komt kunnen wij onbesproken laten, we willen slechts met waardeering constateeren dat het hier wel het geval is.

Behalve een collectie teekeningen uit Arnhem van de gebouwen, die onder leiding van dit vooruitstrevend bureau van gemeentewerken ontstonden, treffen wij een uitbreidingsplan van Nijmegen aan op reuzenschaal en toegelicht door een groote verzameling fotografien van alle belangrijke

hoeken en punten der stad, die bij de uitbreiding betrokken zijn. Enkele andere gemeenten met name: Watergraafsmeer en Diemen volgden dit voorbeeld, hoe gaarne hadden wij er ook reeds Den Haag bij gevonden. En waarom is het onmogelijk dat de bureaux van Rijkswerken ook eens inzenden op een dergelijke expositie waar toch zelfs het bureau van wereldwerken zijn plannen op den Musschenberg tentoonstelt? Wij hopen zeer, dat het uitstekende voorbeeld hier door den Kunstkring gegeven, navolging en uitbreiding vinde bij een volgende gelegenheid; de studie van stedenbouw neemt langzamerhand een zoo belangrijke plaats in, dat meer publiciteit van de op dit gebied bereikte resultaten zeer zeker aanmoediging verdient.

Natuurlijk zijn niet alle inzendingen van gelijke waarde en ontmoeten wij bij onze wandeling superieur en middelmatig werk zoowel wat tekening als wat ontwerp betreft, maar het feit dat zoovele van onze krachtigste figuren op bouwkunst gebied aan de uitnodiging tot exposeeren gevolg gaven en dat velen der jongeren het beste gaven wat zij vermochten te bereiken, deed reeds vermoeden dat er veel goeds zou zijn en een bezoek toont aan dat dit vermoeden bewaarheid wordt.

Tot opluistering zijn er twee gipsmodellen aanwezig waarvan het eene een ziekenhuis van den architect Kromhout, het andere een verbouwing van het kantoor der Nederlanden alhier van den architect Berlage voorstelt. Bij de inzending van dr. P. J. H. Cuypers komt een zeer interessant interieur model voor van een koorgedeelte van een kerk dat zeer fraai in kleur uitgevoerd is.

Ten slotte moge voor hen, die er belang in stellen er aan herinnerd worden dat de tentoonstelling geopend is tot en met den 20sten September a. s.

v. H.

JUBILEUM F. H. VAN ETTEGER.

Onder veel bliken van belangstelling vierde 13 Aug. j.l. ons geacht medelid, de heer F. H. van Etteger, gemeente-architect te Zutphen, zijn zeventigste verjaardag. De heer Van Etteger, die zich velen onzer leden van onze vergaderingen zullen herinneren, heeft een werkzaam leven achter zich, dat nog niet afgesloten is. Integendeel, de jubilaris denkt er nog niet aan zijne drukke taak neer te leggen, welke hij nog steeds, dank zij zijn voortreffelijke gezondheid, met veel ijver en toewijding waarneemt.

Dat men zijn diensten en werkkraft op prijs stelt, bleek duidelijk bij zijn 25 jarig jubileum als gemeente-architect, toen hem door velen, in de eerste plaats het gemeentebestuur, fraaie geschenken als stoffelijke bliken van hoogachting werden aangeboden.

Na zijne opleiding te Haarlem te hebben genoten, vertrok de heer Van Etteger achtereenvolgens naar Dordrecht en Arnhem, waar hij als opzichter bij de gemeentewerken fungeerde.

Thans is hij sinds 1878 als gemeente-architect in Zutphen werkzaam. Reeds dadelijk wachtte hem een groote arbeid, het slechten der vestingwerken n.l. waardoor hij zich zeer verdienstelijk maakte. Het geheele plan daarvoor werd onder zijne leiding opgemaakt en uitgevoerd.

Na dien tijd werden door hem verschillende gemeentegebouwen ontworpen, waarvan we alleen willen noemen het gymnasium, verschillende scholen, een paar haven- en sluiswerken, de veemarkt enz.

Met den heer D. Lijzen ontwierp hij het mooie Ziekenhuis aan den Coehoornsingel, terwijl hij thans nog het ge-

bouw der rijksbelasting kantoren onder handen heeft, dat weldra zijne voltooiing nadert.

Moge het den heer Van Etteger gegeven zijn nog langen tijd zijn werkzaam leven voort te zetten!

ARNHEM, AUGUSTUS 1908.

Mijnheer de Redacteur!

Het weekblad van 15 Augustus hield eene verrassing in, n.l. de vermelding van het besluit van het Hoofdbestuur, dat tot de architect-leden gerekend zullen worden niet alleen de Bouwkundige Ingenieurs, doch ook de Civiel-Ingenieurs, aangezien de tegenwoordige leden, welke dien titel voeren, destijds aan de Polytechnische school nagenoeg dezelfde opleiding hebben genoten als de Bouwkundige Ingenieurs.

Het Hoofdbestuur is waarschijnlijk tot deze overweging gekomen na de lezing van de lijst der leervakken voor de studie van Civiel- en Bouwkundig Ingenieur.

Deze toonden zeer veel overeenkomst, nagenoeg dezelfde kwamen er op voor, doch het ware beter geweest, dat zij mede den rooster der lessen van een leerjaar ter hand had genomen, dan zou haar gebleken zijn, dat deze overeenstemming slechts schijnbaar was, want de tijden, welke voor de verschillende vakken beschikbaar werden gesteld, liepen voor beide studies geheel uiteen, zoodat, waar voor den Bouwkundig Ingenieur veel tijd werd gesteld voor tekenoefeningen in het ontwerpen van gebouwen en decoratieve kunst, voor het eerste van den Civiel slechts enkele uren en voor de laatste in het geheel geen tijd werd gevraagd. Daartegenover stond voor den Civiel het maken van waterbouwkundige ontwerpen, welke voor den Bouwkundig Ingenieur bijna geheel ontbrak.

De wiskundige vakken waren, op geodesie en hydraulica na, bijna geheel dezelfde, maar zooals opgemerkt, het verschil bestond in hoofdzaak in de praktische hoofdvakken.

De toelichting, gegeven door het Hoofdbestuur, is dan ook ten eenenmale onjuist, wat ook nog wel kan blijken uit het feit, dat zij, die na behaald Civiel-Ingenieurs diploma voor Bouwkundig Ingenieur wilden studeeren, een jaar hard moesten werken om dat diploma te verwerven. Dat jaar moet waarlijk niet licht geteld worden. Professor Gugel was te dien opzichte zeer streng, men moest dag aan dag op „het Zaalje“ werken en wee dengeen, die gedurende eenigen tijd minder ijver had betoond. Wel vonden wij dat dikwijls minder aangenaam, doch achteraf beschouwd zijn wij er hem dankbaar voor.

Het Hoofdbestuur annuleert dat jaar studie. Ik ontzeg het daartoe het recht, maar er is meer.

Het verschil zit niet alleen in dat jaar, maar hij, die kwam als student op de Pol. School en zich, zooals gebruikelijk was had laten inschrijven voor Civiel, Bouwk. en Werktuigkundig Ingenieur kreeg zijne eerste opleiding in de bouwkunde bij den leeraar, later Prof. Morre en degenen, welke het bouwkundig diploma begeerden legden zich in 't bijzonder op dat vak toe, veel meer dan een Civiel Ingenieur, die, op eene enkele uitzondering na, bouwkunde meer beschouwde als bijvak, waarin hij, nu ja, examen moest doen.

Die enkele uitzonderingen vormden voornamelijk degenen, die later lust kregen de beide diploma's van Civiel en Bouwkundig Ingenieur te halen.

Had de student zijn examen B met goed gevolg afgelegd, dan begon hij zich in C. meer bepaald op zijn vakstudie toe te leggen; wat voor hem bijvakken waren, negeerde hij in C. eeniger mate, zoodat voor den Civiel-Ingenieur het bouwkundig teekenen zich veelal bepaalde tot eene sluiswachterswoning, welke dank zij de trouwe hulp van den assistent tegen het eind van het cursusjaar op 't papier getooverd werd, daarna ging hij over tot het volgend onderwerp, veelal een station, waarmede echter een groot deel van het Ca jaar gemoeid was; de overige tijd werd besteed aan een goederenloods, locomotiefremise en iets dergelijks.

Op den tijd van den a.s. Bouwkundig Ingenieur, behalve de colleges, werd voor een groot deel beslag gelegd door Prof. Gugel,

hij werd in zijn C1 en in zijn C2 niet gespaard. Prof. Gugel besteedde den meesten tijd op „het Zaalje“, de Civiel-Ingenieurs liet hij voornamelijk aan den assistent over; deze waren dan ook niet zoozeer zijne leerlingen als de B. I. en de Architecten. De student, die neiging betoonde voor de beide diploma's, gebruikte bijna al den tijd op zijn rooster, bestemd voor bouwkundig onderwijs, zoowel colleges als teekenen voor die vakken, zoodat hij meestal bij de examens in die vakken verre uitstak boven zijne collega's, die alleen het diploma van Civiel-Ingenieur wenschten, terwijl hij menigen avond aan handteekenen had besteed.

Het verschil bepaalde zich dus niet tot een jaar studie, maar er moest wel degelijk bijgeteld worden de meerdere ernst, waarmede zij zich in den tijd van hun studie voor C. I. op de bouwkunde toelieden.

Ik meen hiermede te hebben aangetoond, dat de toelichting door het Hoofdbestuur gegeven ten eenenmale onjuist is en mede getuigt van weinig pieteit tegenover het voormalig Eerlid der Maatschappij, Prof. Gugel, wiens leven geheel en al toewijding was aan het onderwijs aan de P.S. in het algemeen, maar zeer in 't bijzonder aan de studie voor Architecten en Bouwkundige Ingenieurs, welke hem steeds dankbaar gedenken, omdat hij zich steeds geheel aan hen gaf.

Het onderwijs aan de Techn. Hooge-School moge voor den Bouwkundig Ingenieur beter zijn, ik wil dat gaarne aannemen, het resultaat van de thans ingeslagen richting zullen wij echter moeten afwachten; zeker is het, dat de P. S. menig bekwaam Bouwkundig Ingenieur en Architect heeft afgeleverd en even zeker is, dat behoudens misschien eene enkele uitzondering, welke dus alweder de regel bevestigt, nimmer een Civiel Ingenieur op bouwkundig gebied iets gepresteerd heeft, en dat dus op grond daarvan de gelijkstelling geen reden van bestaan heeft.

Maar waarom dan die gelijkstelling? Toch niet om bij de enkele Civiel Ingenieurs, die lid zijn van de Maatschappij, in het geval te komen?

Ik vrees, dat zij eene dergelijke attentie vrij belachelijk zullen vinden en er mogelijk op een onder onsje een grapje over zullen maken, hoewel andere er mede zullen verlegen zijn, dat hun architect-bekwaamheden toegedicht worden, welke zij niet bezitten. Ware die toelichting in het voorstel weggebleven, ik zou niet zoozeer over het geval getoornid, ik zou het alleen maar dwaas gevonden hebben; ik wil zelfs nu nog aannemen, dat zij het Hoofdbestuur in een onbewaakt oogenblik ontglipst is.

Ik neem dus aan dat geoordeeld is geworden, dat door te bepalen, dat alleen de Bouwk. Ingenieur op grond van zijn diploma als Architectlid was aangewezen, bij de Commissiën van Advies voor de toelating van Architectleden eenige verwarring zou hebben kunnen ontstaan, n.l. dat zij zouden denken, dat de architectonische ontwikkeling van den B. I. als peil was aangegenomen. Ik geef toe, dat die eisch wel wat te hoog zou geweest zijn, en zou het verklaarbaar geacht hebben, dat het Hoofdbestuur naar een lager bouwkundig en bouwkundig peil gezocht heeft en dat moet gevonden te hebben in het diploma van C. I. — Is dat het geval, dan is de taak van de Commissiën zeer verlicht, want daar voor het verkrijgen van het diploma van C. I. de bouwkundige kennis niet groot behoefde en de bouwkunstige bekwaamheid vrijwel nihil (*) kon zijn, daar behoefde eene Commissie werkelijk niet angstvallig te wikkelen en te wegen, zij kon dan hoopjes menschen gelukkig maken met de benoeming tot Architectlid.

Is dit werkelijk de overweging geweest, dan doet het mij leed, dat het Hoofdbestuur zoo laat met zijne mededeeling was.

Het besluit toch is genomen in de vergadering van 21 Juli en het verscheen niet vóór 15 Augustus in het Weekblad, terwijl gevraagd werd de lijsten vóór 26 Augustus terug te sturen.

Menig Commissie heeft wellicht uren aan uren, verbonden aan den moeizamen arbeid van het schiften, besteed, onkundig als zij was met de eischen, welke voor de Architect-leden gesteld werden. Had zij nu maar geweten, dat de bouwkundige en bouwkunstige bekwaamheden van den C. I. voldoende waren, wat ware haar werk dan toch vaak gemakkelijker geweest.

Voor menig Architect geeft die gelijkstelling met den C. I. te denken en velen zullen moeten overwegen wat hen te doen staat: er prijs op stellen tot Architectlid te worden benoemd dan wel Gewoon lid blijven.

Ik preferer het laatste en sta daarin niet alleen.

(*) Ik wil hier terloops opmerken, dat het Hoofdbestuur hier schijnlijk handelt in strijd met het besluit van de algemeene vergadering; bepaald toch is, nu uitvoerige discussie, dat men een Architectlid te zijn o. n. een diefelfde bouwkunstige opleiding moet hebben genoten. Dit is men dan C. I. gemaxim het geval.

Daar ik niet van nabij bekend ben met de bouwkundige en bouwkunstige opleiding van de genie-officiëren, meen ik dat punt onbesproken te moeten laten; mogelijk zou een der leden ons daaromtrent kunnen inlichten.

U dankend voor de toegestane plaatsruimte.

Een Civiel- en Bouwkundig Ingen.

Architectura no. 34. *Prehistorisch-Griekse Kunst*. Het paleis van koning Minos te Knossos op het eiland Creta. Vervolg. Verdere beschrijving van de voornaamste ruimten van het paleis. In tegenstelling met de citadels van Troje, Tyrinthe, Mycenae en Orchomenos zijn de Cretaansche paleizen ruim gebouwd zonder eenig verdedigingswerk; de oorzaak hiervan is, dat de Cretenzen echter eilandbewoners waren, wier verdedigingsmiddelen de vloot en de zee waren; het artikel eindigt met een beschouwing over het ornament, dat volgens schrijver niet in waarde bij het Egyptische achter staat.

Technisch godelte. Kruispanningen.

Een eenvoudige Beschouwing over de Schroef, door L. A. van Schie, Slot.

Het Panama-Kanaal, mededeelingen inzake de indeeling der geheele uitvoering van het werk.

Andernachse tras; beschouwing van de waarde van tras tegenover cement.

De Bouwereld no. 33. *Drie tentoonstellingen 1 Darmstadt*, (Slot) met afb.; het belangrijkste op deze tentoonstelling zijn een 6-tal woonhuizen, op initiatief van de Heerssische Ernst Ludwig-Vereeniging voor den bouw van goedkope woningen gebouwd. Hoewel schrijver erkent dat de arbeid op zichzelf geslaagd kan heeten, betwijfelt hij de praktische waarde van de huizen, die niet geschikt zijn voor werkmanswoning.

Veiligheidsvoorschriften voor Luchtgas-inrichtingen. Vastgesteld door de Vereeniging van ter Amsterdamsche Beurze vertegenwoordigde Brand-assuradeuren. Voorschriften omtrent de localiteit, waarin de toestellen geplaatst zijn, de toestellen zelf, de bediening, de bewaring van de gasstof, de geleidingen.

Veiligheidsvoorschriften voor Acetyleen-inrichtingen. Vastgesteld door de Ver. van ter Amsterd. Beurze vertegenwoordigde Brand-assuradeuren.

De Opmerker no. 34. *Damprispraag*. Schrijver bespreekt het geschil tusschen de Redactie van „*Architectura*“ en die van het Bouwkundig Weekblad.

Daarna bespreekt hij de Damkwesie en acht het een ongeoorloofde passie, met het oog op de passages, arcades enz. even tueleel doorzichten dicht te stoppen met brokken architectuur, waarvan de decoratieve waarde nog moet worden bewezen. Het gesloten perspectief is een vinding van de middeleeuwen. Wellicht is het meest aesthetisch, immers meest praktisch stelsel van Dam-verbetering gelegen in zoo ruim mogelijke uitzetting van de verkeersruimte.

Over koelhuizen, Slot.

Het daghet in het Oosten, pleidooi voor praktische opleiding, zoowel voor ingenieur als architect, naar aanleiding van de woorden van J. G. van Gendt J. Gzn. in de „*Ingenieur*“: „Hij die alleen wetenschappelijk onderlegt is, is geen ingenieur“.

Het Huis oud en nieuw no. 8. *Het kasteel Assanburg*, door J. Craandijk; historische beschrijving, met vele aardige reproducties.

Een bederigd monument; Jan Kalf neemt de Paradijkskerk te Rotterdam in bescherming, die wegens bouwvalligheid afgekeurd is voor verder gebruik.

In 1718 gebouwd, heeft het uiterlijk niets bijzonders, zooals toen ter tijde voorgeschreven werd bij den bouw eener Katholieke kerk, dat zij in gesloten deele: „de form ofte figuur eener kercke“ hebben mocht.

Het interieur daarentegen heeft veel waarde en is tot op zekere hoogte een unicum. Het interieur, aantrekkelijk door zijn goede verhoudingen, en zeer bijzonder verlicht door den overal uit de hoogte krachtig invallenden dag, is allermerkwaardigst door het

17 AUGUSTUS.

OUDEWATER. Verbouwen en vergrooten der gem. gasfabriek, Gem.best.
Laagste inschrijver L. Blonk, f2743.60.

18 AUGUSTUS.

UREDA. Bouwen van een lompberg-plaats en sorteerinrichting met bijlev. van alle ben. materialen aan de Lunetstraat. De heer F. Fokkema.

Metselwerk laagste inschrijver Wierckx, f808.

Timmerwerk L. Rijpert, f1092.
Massa Th. Wierckx, f2140.

GARIJF (Fr.). Belangrijke vertimmering aan de pastorie ald. Kerkvoogden der Ned. Herv. Gemeente.

Laagste inschrijver D. A. Visser, Hardegarijp, f3671. Nog niet gegund.

WESTZAAN. Bouw van een woonhuis in de Kerkbuurt voor den heer K. Swart.
Laagste inschrijvers Klein en Winter, Assendelft, f2975. gegund.

19 AUGUSTUS.

WADDINKVEEN. Verbouwen van de openbare school aan de brug aldaar. Gem. best.

Laagste inschrijvers H. v. Joolingen en P. A. Riede, Lange-Ruigewide, f4297.

WEERSELO (OV.). Bouwen school van 2 lok. in te Lemselde. Gem.best.

Laagste inschrijver R. J. Rolevink, Enschede, f5787.

WEERT (LIMB.). Bouwen woon- en winkelhuis met bijlevering alle bouwmaterialen. De heer K. Verhagen-Luijs.

Laagste inschrijver M. Everaars, f4339.

ZUIDBROEK. Bouwen school in het Oosteinde. Gem.best.

Laagste inschrijver H. Waslander, Noordbroek, f8191.

ZWOLLE. Afbreken, vervoeren en weder opbouwen van een houten schoolgebouw en het uitvoeren van hiermede in verband staande werkzaamheden volgens bestek no. 16, dienst 1908. Gem.bestuur.

Laagste inschrijver B. M. v. Vilsteren, f200.

h. H. M. v. Vilsteren, f2085.
Massa. B. M. v. Vilsteren, f2285. *Gegund.

20 AUGUSTUS.

NIEUW BUINEN. a. Bouwen van een directeurswoning op het Dwardiep aldaar onder bijlev. af het benoed. b. Glas, verf en behangerswerken. Architect E. Warringa.

Laagste inschrijver H. Paas, f3594.

b. R. Koopmans, f599.

SEVENUM (LIMB.). Bouwen van een tweestoks woonhuis aldaar, met bijlev. materialen. Mej. Wed. J. Baeten-Mertens.

Laagste inschrijver P. J. Janssen, Sevenum, f4700. gegund.

TERNEUZEN. Bestek no. 25. Bouwen 3 woonhuizen, landbouwschuren, varkens- en kippenhokken, wagenhuizen enz. in den Emanuël- en Valckenissepolders gem. Waarde. Bouwk. W. Sterk te Schore.

Perc. 1. Laagste inschrijver M. T. Goedemondt, Hansweert, f14075.

Perc. 2. L. Hubregtse, f14980.

Perc. 3. L. Hubregtse, f14980.

Massa. D. A. Blankeer Goes, f43490. Gegund aan M. Knuit, voor f43490.

VRIEZENVEEN. Vergrooten der Coop. Roomboterfabriek „Vriezenveen” en daarbij maken van een gebouw voor machinekamer met ketelhuis en bijbehorende werken, als schoorsteen en machinefunderingen enz. Architecten Van der Goot en Kruisweg te Hengelo.

Laagste inschrijvers Smit en Boom, Al-melo, f6344. Gunning in beraad gehouden.

21 AUGUSTUS.

BLOEMENDAAL. Bouwen dubbele dokterswoning op het terrein bij het gesticht. De commissie van toezicht over het gesticht „Meerenberg”, v.m. 11¹/₂ u. in het gesticht.

Laagste inschrijver M. N. v. Aken, f21642.

LEINDHOVEN (ONDERH.). Verbouwing van het „Hof van Holland”.

Laagste inschrijver Th. v. d. Hurk, Strijp, f14300.

KESSEL (LIMB.). Opbouw van een woonhuis, stelling, bergplaats, schuur, enz. met bijlev. materialen. De heer Alph. Timmermans.

Laagste inschrijver H. Bourskens, Kessel, f3600. Nog niet gegund.

22 AUGUSTUS.

DEVENTER. Verbouwen van de perc. 63 en 65 aan de Assenstraat en 62 aan den Brink. Directie van de spaarbank.

Laagste inschrijver J. Potters, f9741. gegund.

HOOGZAND. Bouwen verdieping op een behuizing. De heer S. Jonker.

Laagste inschrijver J. Jansen, Sappemeer, f2624.

Zuid-Holl.
Verffabrieken
ROTTERDAM.
Grootste
Nederlandsche Loodwitfabriek.
Eenige
Nederlandsche Meniefabriek.
Loodwit i Olie gemalen.
(Onschadelijk in 't gebruik).
Export naar alle landen.

Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.
AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 13den September 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1157.

Het verbeteren van de wachterswoningen op de lijn HARLINGEN - NIEUWESCHANS.

Begroting: | Perc. IV f20350.—
 | " V -18700.—

De besteding geschiedt volgens § 173 van het bestek.

Het bestek ligt van den 27sten Augustus 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. H. E. R. WESTENBERG te Groningen en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraal-bureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 8sten September 1908 ten 9.30 ure voorm. (West-Europesche tijd) Station Zuidbroek.

Utrecht, den 24sten Augustus 1908.

Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 13den September 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1133.

Het verbouwen van het Hoofdbouw op het station AMSTERDAM W.P.

Begroting f 10200.—

De besteding geschiedt volgens § 50 van het bestek.

Het bestek ligt van den 26sten Augustus 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te Utrecht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 8sten September 1908 ten 10.30 ure voorm. (West-Europesche tijd.)

Utrecht, den 24sten Augustus 1908.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-
schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat - Amsterdam, Sophiaplein - Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) - Breda, Prinsenkade - Haarlem, Groote Houtstraat 71-72-73, hoek Gedempte Oude Gracht - Nijmegen, In de Betoustraat 8 - Groningen, Vismarkt 40 hoek Haddingestraat - Zutphen, IJselkade - Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEEKINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds uit 1907 1.344.200,00
Betaalde Brandschades tot
uit 1907 32.707.500,00.

BRAND-LEVEN-INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premieën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

J. H. ADDICKS & ZON.
AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van URWERKEN, CARIL-
LONS, RADERWERKEN enz.

Restauratie van OUDE TOREN-
UR- en SPEELWERKEN.

Restauratie van ANTIKE UR-
WERKEN.

Fabriek van Electriche Uurwerken

Winteravond-Vakteekenschool,

van de Vereen. „Mij Werk. Stand”, afd. „Ambachtsscholen” te Amsterdam.

I Leeraar voor het Bouwk. Teekenen

I " " " Meubel " en
I " " " Machine " ,

gevraagd, om teekenen en bijbehorend onderwijs te geven. De eerste twee aan de HULPTEEKENSCHOOL, aan de Mauritskade No. 286 en de laatste aan de SCHOOL, Weteringschans No. 165.

De betrekking van Meubelteekenen is tijdelijk.

Salaris f 400 p. cursus v. 5¹/₂ md., voor 5 avonden p. w.

Indiensttreding 1 October a. s.

Sollicitatiebrieven met afschriften van eventuele getuigschriften en bevoegdheden, alsmede inzending van teekeningen, franco aan den Directeur, den Heer E. JELSMa, Weteringschans 165, vóór 10 September a. s., aan welk adres de instructie voor belanghebbenden ter inzage liggen.

HET BESTUUR.

LYST-VAN-LEVERANCIERS
EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën
f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën
f regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asfalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.
Aerogeengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goens-
straat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel „STEEN-
GOORD”, 's-Gravenhage.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse
Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche
Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek
„de Vesuvius”, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845”
's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Ambergerhugt Lasapparaat. WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERD. CEMENT-
STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN
WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamsche Cementsteen-
fabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Betonijzer „Kahn Systeem”, Handelsmaatschappij van R. S.
STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux”. — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn.,
Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag”, G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHRÖOT & ZONEN, Den Haag.
Cementaastlekdakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A.
SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Cement-IJzer. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDER OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen.
H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖ-
DER, Amsterdam.
Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD
RUEMPOL & Co., Amsterdam.
Excelsiorplaten. — GEBR. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
„Flux” Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gaskachels (nieuwste condensng). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN
Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
Glas in lood. — J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEM-
STEDER OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr., Haarlem.
Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Haeusslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
Hydraulisch gesperd hout. H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Jalousiën. — J. F. KRÖNER & ZONEN, Spuistraat 246, 248, 250, Amst.
Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co.,
Amsterdam.
Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — FRED. STIELTJES & Co., Amsterdam.
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en Inw. glasemail privaatlleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senfelder” Amsterdam.
Montagledruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSSEN, Amsterdam.
Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.
Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
Plafondplaten. — GERR. MIJNLIFF, Nijmegen.
Portland-Cement. — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
Potlooden. — A. W. FABER'S „CASTEL” POTLOOD.
Präcisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDER OBELT, Amst.
Rolliuken, Serredekking enz. — S. BRUGOM, Arnhem.
Rolliuken enz. J. P. SENEFF, Haarlem.
Rolliuken enz. — HEINEKEN, Amsterdam—'s-Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENIGER, Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoria Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLAOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN. — LIPS DORDRECHT.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalinrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.

Stalinrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
 Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft, Verlegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
 Steenen, Gevel, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
 Stoomtimmerfabriek. — GEBBS, VAN MAISEN, Den Haag.
 Timmer- en ijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toilet). — H. HUIJCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.

Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
 Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen” v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen” voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
 IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 IJzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
 Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
 'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.

TELEFOON: 5341.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN M. LUIJTEN,
 LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

DRIJFSTEEN

Geregelde aanvoer, en daardoor voordeelige prijzen.

VAN DEN BERG & Co.

Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING

Sanitaire Artikelen

in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT” Warm-watertoestellen met automaat.

Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het geheele huis naar badkuip, wastafel enz.

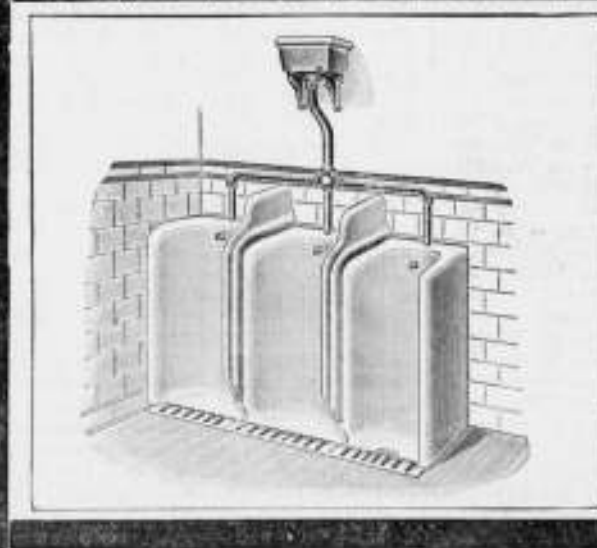
„Lightning” Geysers.

Porcelein Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.

„Twyfords” Aardewerk en „Twyfords” „Adamaal” verglaasde vuurkies.

Ornamenten voor Electrisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verschillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

Portland-Cement „Karlstadt”.
KEIEN.
 Graniet. Zandsteen.
 Bazalt. Draadglas.
FERD. ENGERS
 AMSTERDAM.
ASPHALT
 VOOR
rijwegen en voetpaden.

Nederlandsche Maatschappij

voor

Monier-Werken

„DE AMSTEL”

AMSTERDAM.

CEMENT-IJZERWERKEN

Directeur

J. N. LANDRÉ

OMVAL JAAGPAD 53.

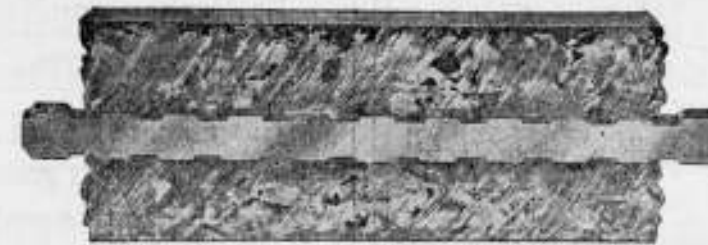
Telefoon 3028.

PAUL DEVIS.

IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:

SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
 te OUGRÉE (BELGIË).

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,
 (ROUVRANET)
 ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig. Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseere men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

DEKKLEEDEN
 en PRIMA
Wollen Vlaggen
 MACKENO & Co.,
 P.H. MADE 22, AMSTERDAM.
 Telef. 717.
 Ongericht 1796.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op Woensdag 16 September 1908, des namiddags te 2 uur, (1.30 Greenwichtijd), zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

Het bouwen van een Hulp-post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te Schellingwoude.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, L. X, afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 2 Sept. 1908 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad f. 0,35, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden ingezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 9 Sept. 1908, des voormiddags te 11 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 18 Augustus 1908.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 5den October 1908, des namiddags ten half twee ure (Greenw. tijd), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1121:

Het maken van den Bovenbouw voor de Spoorwegbrug over de Delfshavensche Schie.

Begroeting f 187.000.—

Het bestek met 2 teekeningen is tegen betaling van f. 2.— en het bestek zonder de teekeningen tegen betaling van f. 1.— verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 130, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag den 29sten September 1908 des voorm. 9.30 u. (spoortijd) in de 3e klasse wachtkamer van station Schiedam.

De Raad van Administratie.

H. WESTENBERG. — ALMELO.

Cementijzerwerken.

Gezicht op vloeren en kappen van GEBR. PALTHE te Almelo, uitgevoerd in gewapend beton.

Remise der boven- en ondergrondsche spoor. — Berlijn.

VRAAGT
ALBUM.

IJzerconstructies D. HIRSCH,
Lichtenberg en Obercassel — Düsseldorf.
Specialiteit Smeedijzeren vensters „FENESTRA”.
Vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën:
HERINGA & WUTHRICH, Haarlem.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electrische Centrale be-
staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.
het
eenvoudigste,
beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

N.V. DE NEDERL. STAAL-INDUSTRIE 1/2 H. E. Oving Jr.

CONSTRUCTIE WERKPLAATSEN

aan de Binnenhaven O.z.

ROTTERDAM

VERVAARDIGT

**IJzeren Bruggen, IJzeren Gebouwen,
IJzeren Overkappingen, IJzerconstructies**
van eiken aard.

Complete aanleg van Fabriekssporen.

A. J. VAN WIJCK,
FABRIKANT van
Nageperste-, Gevel-,
Sier- en Waalsteenen,
RENKUM.

Telegram-Adres: Telef. Interc.:
VANWIJCK, RENKUM. 34 WAGENINGEN.

**N.V. Utrechtsche
Asphaltfabriek**
v/h Firma STEIN & TAKKEN,
VULKAAN Hout-Cement / Dakbe-
Cement-Mastix / dekking
ASPHALTVLOEREN, enz.

G. L. SCHULTZ,
Glashaven 40, ROTTERDAM.

A. N. DE LINT DELFT
DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.
Schoorsteenmantels.
SECTIEL
(voor binnendecoratie en gevelversiering)
Berbastegels

fabrikaant Joost Thooft en Labouchère.

De Maas en Merwe Bank.

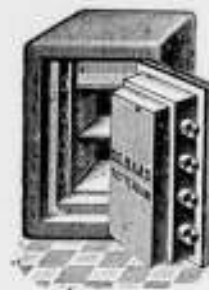
Gedempte Glashaven 21, Rotterdam.

Directie: JAC. KOLFF en Mr. E. F. W. GUGEL.

Verstrekt **VOORSCHOTTEN** aan:
Bouwendernemers onder verband van
Crediethypotheek.

Annemers onder verpanding der aanne-
mingssom.

Handelaars, Winkeliers en Particu-
lieren, onder zakelijk verband of borgstel-
ling met of zonder polis van levensverzekering.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bendsdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

MARTIN & Co.,
AMSTERDAM

Achter Oostende bij het Paleis voor Volksvlijt.

HOUTEN PARQUETVLOEREN in Asphalt-Massive en Parquet-Tapis.

Worden door ons uitsluitend gelegd door werklieden van de fabriek.

HOUTEN HOOFD- EN TUSSENENBALUSTERS.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieghwart-Balken.

Huygen en Vessel R'DAM.
A'DAM.

„Unikum” met mechanische sluitkracht. **Nieuw!!**

houdt in alle opzichten het juiste midden tusschen de deurdraagers en de gewone deurvoeren.

WIED'S DEURDRANGER LUIJKE & Co
ROTTERDAM.

Zij heeft twee reguleerschroeven, een niet te onderschatten voordeel, omdat de eene
speciaal dient om het gemakkelijke openen te bevorderen en de andere om het sluiten te regelen.

Prospectus wordt op aanvraag franco toegezonden!

LUIJKE & Co. Importeurs, Rotterdam.

ASSMAN & Co.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906

INT. TELEFOON 4202.

GEB^s. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOPTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.

Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdrukpapieren.

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.

Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren.

Société Anonyme Métallurgique
d'AUBRIVES & VILLERUPT.

Siège Social à Aubrives (Ardennes).

Gegoten IJzeren Buizen

met bijbehorende hulpstukken.

HOOFDAGENT voor Nederland

W. DEURVORST & ZON. - DEN HAAG.

Kantoor: Heerengracht 20.

Onderneemt het leveren en leggen van
Buizen en Hulpstukken voor GAS- en
WATERLEIDING.

„BOUWMATERIALEN”

voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van

machinale Doornikse en Luikse

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15 1/2 restant op een zeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmuntend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen persen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

GEBR. VAN DER VLIET,
Ijzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 32 cM. voorradig

tot 30 cM. voorradig

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilha. S. M. Vloelijzer.

Haringgraatstaal.

Een onovertroffen en verrukkelijk materiaal voor plafonds, brandvrije beschietingen, binnen- en buitenmuren.

Brandvrij. — Soliede Werk. — Eenvoudig aan te brengen. — Geen verlies van specie. — Goedgekeurd door Bouw- en Woningtoezicht der groote steden. — Verschillende Architecten schrijven het voor.

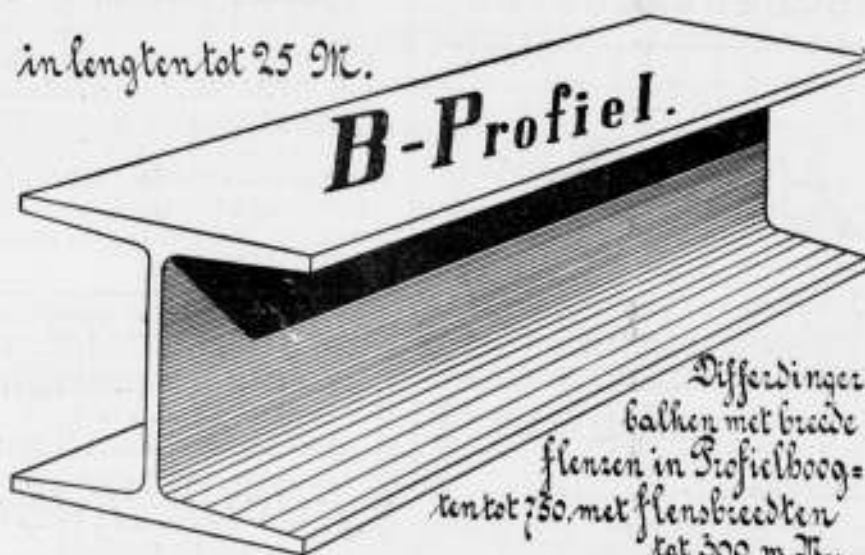
Eens gebruikt, altijd gebruikt.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

Vertegenw: **C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.**

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

B-Profiel.

Differdinget
balcken met breede
flenzen in Profielboog
tot 750 met flensbreedten
tot 300 m.M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem. — zie de talrijke Attesten — van verlichting voor kleine gemeenten, Villaparken, Villa's, Gestichten, Fabrieken enz.

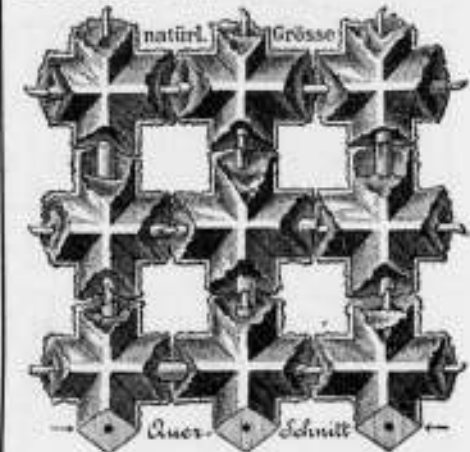
Wordt tevens als beweegkracht dienstbaar gemaakt voor aanleg **WATERLEIDING.**

Apparaat zeer eenvoudig, zoo gewenscht werkende met gewichten, dus zonder Motortje, zindelijk, gevaarloos en gemakkelijk te bedienen. Behalve in vele villa's en gestichten, zijn reeds 9 belangrijke dorpen in Nederland, naar ons systeem met dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofddirecteur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2658.

GEBRUIKT
Steengas „**DRAHTZIEGEL**”

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en alle mogelijke Ijzerconstructies, Onderkleeding van Trappen, Gebogen Plafonds, enz. Eenig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.

ATELIER
VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. † † †

DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2de SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

STAAL & HAALMEIJER, AMSTERDAM.

Engelsche Stalinrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation
voor **Bouwmaterialen**

KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim 300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van 15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriscne Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.

KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,
van naadlooze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betouwanden tijdens den bouw. Voordeelig ter vervanging van houten stutten. Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur. Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en gemakkelijk te hanteeren.

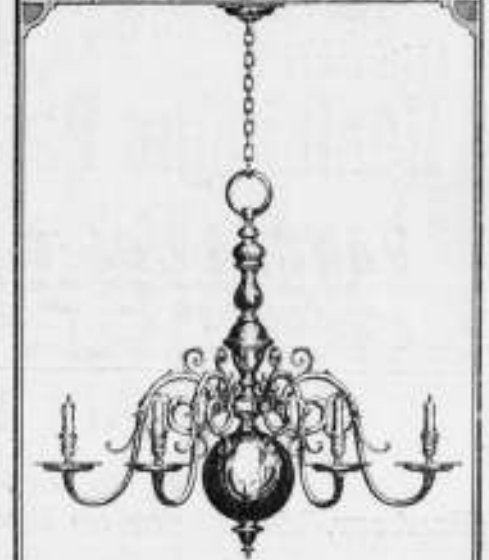
Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau **G. L. DAHLMANN, Rotterdam.**

WJSTOKVIS
ARNHEM.

FABRIEK VAN
Gas- en Electriscne Lampen.
Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIÉTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

Steendrukkerij „Senefelder.

Directeur: H. VAN DER MASCH SPAKLER.
AMSTERDAM. — Looiersgracht 47.
TELEFOON 108.

Nieuw Procédé

voor REPRODUCTIE van
Bestekteekeningen

enz. op oorspronkelijke grootte.

Sneller, Juister, Goedkooper
dan foto litho

„Het maken van calques is overbodig de drukken kunnen worden gemaakt direct naar de teekeningen „mits deze in goede zwarte lijnen „zijn uitgevoerd”.

Neemt Proef. — Vraagt Prijzen.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM-ENSCHEDÉ.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geeters geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.
CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS,
WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.
Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

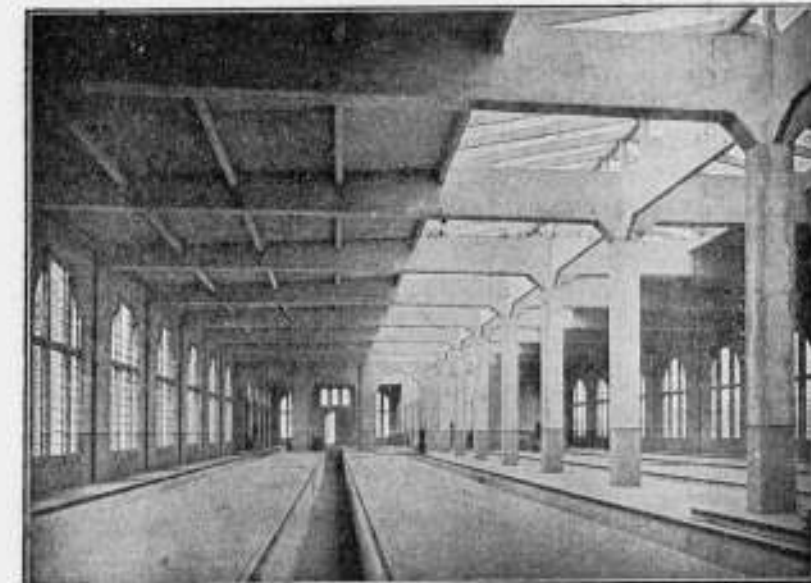

**SHEDDAKEN IN
Gewapend Beton,**

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M².
AAN DE FABRIEKEN

Firma **VAN DER LUGT,
ROTTERDAM,**
uitgevoerd door de

**N. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & Co.**
Constructeurs van Werken
in Gewapend Beton te
BREDA.

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.
Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJSER**

28e JAARGANG 1908. N° 36

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGaan v^on MAATSCHAPPIJ
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPIJ: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-
Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTÉL,
J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: ED. CUYPERS,
A. SALM GBz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTRATIE: HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVER: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD **ABONNEMENTSPRIJS**

N°. 36. 5 SEPTEMBER 1908. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. — Troebelheid en uitvluchten van de Redactie van „Architectura”. — Zierikzee, door M. C. Mulock Houwer. — Brieven uit Den Haag, door v. H. — Het Damplein. — Teekeningen van het Maurits huis, door Pieter Post, mededeeling van Mr. H. F. W. Jeltjes. — Berichten. — Personalia. — Bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbested. — Lijst v. fabrikanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.—. Prijs der ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie ½ maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING
DER BOUWKUNST.

100ste Algemeene September-Vergadering.

Excursie naar Zierikzee en Brouwershaven.

PROGRAMMA.

Donderdag 17 September.

11.— uur v.m. Amsterdamsche tijd. Bijeenkomst te Rotterdam aan het Oude Hoofd.

11,15 „ „ Vertrek per boot der Zierikzeesche Stoomboot-Maatschappij (firma v. d. Schuijt & Co.) (kosten f 1,50 per persoon enkele reis).

12,30 „ n.m. Nadat voorbij Dordrecht gevaren is gemeenschappelijke lunch (prijs f 1.— p. p.)

3 uur à 5,30 uur n.m. Aankomst te Zierikzee. Bij tijdige aankomst bezichtiging van een deel van het Raadhuis.

6,30 uur Gemeenschappelijke maaltijd in het Hotel van Oppen (f 2,50 per couvert zonder wijn). Bezoek avondvermakelijkheden.

Vrijdag 18 September.

9.— uur v.m. Algemeene Vergadering in de bovenzaal van het Societeitsgebouw „Ons Genoegen” in de Poststraat.

Na afloop der vergadering wandeling door de stad; bezoek aan het Raadhuis en overige merkwaardige bouwwerken.

12,30 uur n.m. Koude Lunch in het societeitsgebouw „Ons Genoegen” (à f 1.— per persoon).

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarkieken, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Ongeveer 1,30 uur n.m. (nog nader aan te geven) vertrek per extra tram naar Schuddebeurs. Wandeling in de omgeving en daarbij gelegen buitenplaatsen.

Voortzetting der reis.

Ongeveer 2,30 uur n.m. aankomst te Brouwershaven.

Bezichtiging Raadhuis en kerk.

4,30 uur (Amsterdamsche tijd) vertrek van Brouwershaven per tram. Deze passeert 5 uur 11 Zierikzee.

Er is gelegenheid met dezelfde tram door te reizen van Zierikzee over Zijpe — Numansdorp naar Rotterdam. Eenvoudig diner op de boot op het traject tusschen Zijpe en Numansdorp (à f 1,50 per couvert zonder wijn).

9,20 uur. Aankomst te Rotterdam aan het Stieltjesplein

De reiskosten voor de tramreis tusschen Zierikzee en Brouwershaven zullen nog nader opgegeven worden; de reis van Zierikzee per tram naar Rotterdam kost f 1,80.

Ter bekorting der reis is het bezoek aan Dordrecht, waarvoor een te korte termijn gesteld moest worden, weggelaten.

In aansluiting met het bovenstaande wordt den leden nogmaals dringend verzocht zich spoedig voor deze excursie op te geven, adres Bureau van de Maatschappij Marnixstraat 402, daar *uiterlijk* 12 Sept. de berichten kunnen worden ingewacht.

Tevens wordt er aan herinnerd dat, zoo niet het tegendeel uitdrukkelijk wordt vermeld, aangenomen wordt dat de

deelnemer de geheele excursie meemaakt en logies voor hem moet worden aangevraagd.

Hoewel van de zijde der ingezetenen van Zierikzee de meest mogelijke tegemoetkoming wordt ondervonden bij de organisatie van deze excursie, zoo kan er in geen deele voor ingestaan worden, dat voor hem, die te laat zich aanmeldt, logies te verkrijgen zal zijn. Met het oog op bovenstaande is het daarom gewenscht, zich zoo vroeg mogelijk op te geven.

TROEBELHEID EN UITVLUCHTEN VAN DE REDACTIE VAN „ARCHITECTURA“.

Volledigheidshalve vermelden we het antwoord van de Redactie van „Architectura“ op onzen laatsten brief en toelichting:

Belangstellende lezers verwijzen wij voorts naar de ingezonden stukken in b.g. blad van de heeren Ingenohl en Van Hasselt (dit laatste plaatsen we hieronder), waarin allermint partij gekozen wordt voor de houding der Redactie en van het Bestuur der „Mij t. b. d. Bouwkunst“.

Na lezing en herlezing van een en ander moet ons de opmerking van het hart, dat er alevel wat raars zit in de wijze, waarop dat blad geredigeerd wordt.

We moeten „de Redactie v. h. B. W. en het Bestuur van elkander scheiden“, niettegenstaande Redacteur en Secretaris één zijn! Aan den eenen kant een malle opvordering van den heer Gratama, den Redacteur, en daaronder een sussend preekje, ondertekend „de Redactie van het B. W.“! Hoe hebben wij het nu?

Daar zit iets cameleontisch in zulk spel, dat toch zeker door het B. W. niet mag worden voortgezet.

Wij willen eindigen. Na het reeds geschrevene door de heeren Salm, Ingenohl, v. Hasselt en door onze Redactie, zal elk onbevooroordeeld lezer de billijkheid van ons protest gebleken zijn. Het wordt nu een malle fanfaronade, nog zoo'n ingezonden stuk te schrijven, waarop feitelijk reeds in allen deele vernietigend antwoord werd.

Het stuk van den heer Gratama dagteekent n.l. van den 19en, dat van den heer Van Hasselt van den 16en Aug., en verliest toch het eerste stuk alle aanspraak op verwezenlijking van zijn verzoek: intrekking onzer beschuldiging.

(Zie omtrent onze opvatting hieromtrent de gelijklopende meening van den heer Van Hasselt hieronder.)

Alleen nog dit: Waar onze Redactie tot Voorzitter heeft den Voorzitter van het Genootschap en tot Secretaris den Vice-Voorzitter, begrijpt toch zeker ieder levenlijk, dat meeningen onzer Redactie, omtrent zaken, die zoozeer het Genootschap betreffen, ook de meeningen van het Bestuur weerzeven.

REDACTIE „ARCHITECTURA“.

Volgt brief van den heer Van Hasselt. (Zie B. W. N°. 34, blz. 650.)

Dit laatste antwoord van de Red. van „Architectura“ is een toonbeeld van troebelheid en onzuivere voorstelling.

Ten eerste wordt het den argeloozen lezer voorgesteld als „iets raars“. „de Redactie van het Bouwk. Weekblad en het Bestuur van elkander te scheiden, niettegenstaande Redacteur en Secretaris één zijn“. De Red. van Architectura is op de hoogte van de organisatie van de Maatschappij en weet zeer goed dat de Red. van het Bouwk. Weekblad (d. w. z. de Redacteur en de Commissie van Redactie) geheel iets anders is dan het Hoofdbestuur, al is de Redacteur van het Bouwk.

Weekbl. tegelijk Secretaris van het Hoofdbestuur (doch geen lid daarvan). In zeer belangrijke gevallen beslist de Redacteur niet, ook niet de Commissie van Redactie, maar het Hoofdbestuur. Dit is volkomen juist en in geen enkel opzicht verward. Over het belangrijke vraagstuk: hoe ver gaat de samenwerking met Architectura inzake de Damprijsvraag, heeft het Hoofdbestuur in zijn vergadering van 21 Juli j.l. beslist, het Hoofdbestuur dat, zooals de Red. van Architectura ook wel weten zal, niet *alleen* bestaat uit Voorzitter en Secretaris!

Juist op dit punt werkt de Red. van Architectura met uitroepingsteekens en vraagteekens, en tracht met interessante woorden als: „malle opvordering“ en „sussend preekje“ de aandacht af te leiden en de hoofdzaak te verbergen, de hoofdzaak: dat de Red. van het Bouwk. Weekblad *niet verantwoordelijk is in deze* voor de samenwerking tusschen A. et A. en de Maatschappij *maar het Hoofdbestuur* van de Maatschappij.

En wat het cameleontische spel betreft, de Red. van Architectura schijnt niet goed te kunnen lezen. In den brief, ondertekend door den heer J. Gratama, wordt gewezen op het feit, dat de Red. van het Bouwk. Weekbl. geen misbruik gemaakt heeft van haar positie; in het naschrift wordt door de Red. van het Bouwk. Weekbl. gesproken over een *ander* onderwerp; namelijk dat in de toekomst de 2 vereenigingen A. et A. en de Maatschappij beter moeten samenwerken; dit naschrift volgens de Red. van A. et A. een „sussend preekje“, ons goed, echter geen sussend preekje ten opzichte van den brief van den heer J. Gratama, maar wel ten opzichte van de onderlinge verhouding der 2 vereenigingen.

Dat de stukken nu eens ondertekend zijn J. Gratama, dan weer Red. van het Bouwk. Weekbl. mag voor de Red. van Arch. een motief zijn, gretig aangepakt, om de aandacht van de lezers te vertroebelen, voor wie onbevangen lezen, zal het duidelijk zijn dat natuurlijk in beide gevallen hetzelfde bedoeld wordt.

De brief van den heer van Hasselt richt zich in geen enkel opzicht tot de Red. van het Bouwk. Weekbl.; zoo hij een aanklacht bevat, dan is deze gericht aan het Hoofdbestuur van de Maatschappij. De aanhaling, dat het stuk van den heer Gratama dagteekent van den 19den Aug. dat van den heer van Hasselt van den 16den Aug., heeft dan ook niet de minste waarde als beschuldiging tegen de Red. van het Bouwk. Weekblad.

De kwestie is dus: dat de Red. van Arch. met allerlei omwegen en uitvluchten niet wil erkennen, wat ze zelf echter heel goed moet weten, namelijk: dat de Red. van het Bouwk. Weekbl. in dit geschil gescheiden moet worden van het Hoofdbestuur, welke laatste de verantwoordelijkheid heeft.

Na deze klaarblijkelijke uitvluchten heeft de Red. van het Bouwk. Weekbl. zich natuurlijk niet meer gewend tot de Red. van Arch.

Ten slotte nog dit: Gelet op de wijze, waarop de Red. van Arch. zich van deze zaak afmaakt is het ons duidelijk geworden in hoeverre wij ernst en waarde aan een beschuldiging van de zijde van de Red. van Arch. moeten hechten, en weten wij wat wij van de Red. van Arch. als journalistische collega's moeten denken en te verwachten hebben.

De Redactie van het Bouwk. Weekbl.

ZIERIKZEE.

De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst komt hare vergadering te Zierikzee houden. Waarschijnlijk verwachten hare leden in deze stille, afgelegen plaats, behalve den toren, die alleen een bezoek waard is, nog vele oude gebouwen en gevels te vinden. De verwachting moet evenwel niet te hoog gespannen zijn. Vuur en water, weer en wind, hebben veel verloren doen gaan; en, evenals op andere plaatsen, is ook hier veranderde behoefte, gebrek aan geld, gemis aan kunstzin of mode, oorzaak geweest dat veel werd veranderd of afgebroken, en is door kalk, cement of verf veel schoons bedekt of bedorven.

Zierikzee maakt, van welken kant men het ook nadert, op een afstand gezien een schilderachtigen indruk, omdat de torens en hooge gebouwen zoo gelukkig over de stad verdeeld zijn. Komt men in de haven dicht bij, dan zal de indruk minder goed zijn. De huizen lijken klein omdat de kaar een dijk is, en de huizen tegen den dijk aan gebouwd zijn, en dus eene verdieping meer hebben, dan men denken zou. Voornamen of zeer oude huizen vindt men daar niet; want dit is de *nieuwe* haven, die omstreeks 1600 moest gegraven worden, omdat . . .

Doch laat ons liever beginnen met het begin, en zien wat de geschiedenis ons omtrent het ontstaan en den groei der stad vertelt.

De eilanden Schouwen en Duiveland waren eertijds gescheiden door een tamelijk breed water, dat een voornamen doorvaart vormde van Zeeland en Vlaanderen naar Holland. Eene kreek liep landwaarts in, beginnende ongeveer waar nu de

begraafplaats is, met eene bocht tot den Dam, midden in de tegenwoordige stad, om daar, steeds smaller wordend, naar het Noorden om te buigen. Viisschers- en andere vaartuigen zullen in die kreek eene veilige ligplaats hebben gevonden en 't is te begrijpen dat hier een dorp ontstaan is. In het midden der elfde eeuw werd, op eenigen afstand van dien dam, even ten Westen van de plaats waar nu de toren staat, een kasteel gebouwd van de oude graven van Zeeland en in het midden der 12e eeuw, iets meer oostelijk eene kapel gesticht, en later eene kerk gebouwd. Rondom deze kerk, en naar de richting van den dam, schijnt de plaats zich geleidelijk te hebben uitgebreid. In het begin der 14e eeuw was ten minste de westelijke helft der tegenwoordige stad omweld en versterkt. In het midden dier eeuw was uitbreiding noodzakelijk en werd de stad in oostelijke richting uitgelegd. Zij kreeg toen haar tegenwoordigen omtrek. De haven kwam nu voor een groot gedeelte binnen de stad te liggen. Zooals van zelf spreekt werden niet, zooals tegenwoordig, dadelijk straten gemaakt.

Er zijn zeer duidelijke aanwijzingen dat de eerste huizen, die langs de haven verzezen, werden gebouwd beneden de dijken, die de haven begrensden. Eerst later, toen van die dijken beschoeide en bestraaete kaaien werden gemaakt, bouwde men vóór de eerste huizen andere tegen den dijk aan en ter hoogte van de straat.

Op het laatst der 16e eeuw was het vaarwater tusschen Schouwen en Duiveland zoo verondiept en verzand, dat het

dreigde geheel onbruikbaar voor de scheepvaart te worden. De stad werd in 1547 verplicht met groote kosten eene haven te graven van bijna drie kilometers lengte. Deze haven is altijd bruikbaar gebleven; maar het op diepte houden door middel van eenen nu opgeheven, spuisuis en het onderhoud der dijken en havenhoofden is steeds een zware last geweest voor de gemeente.

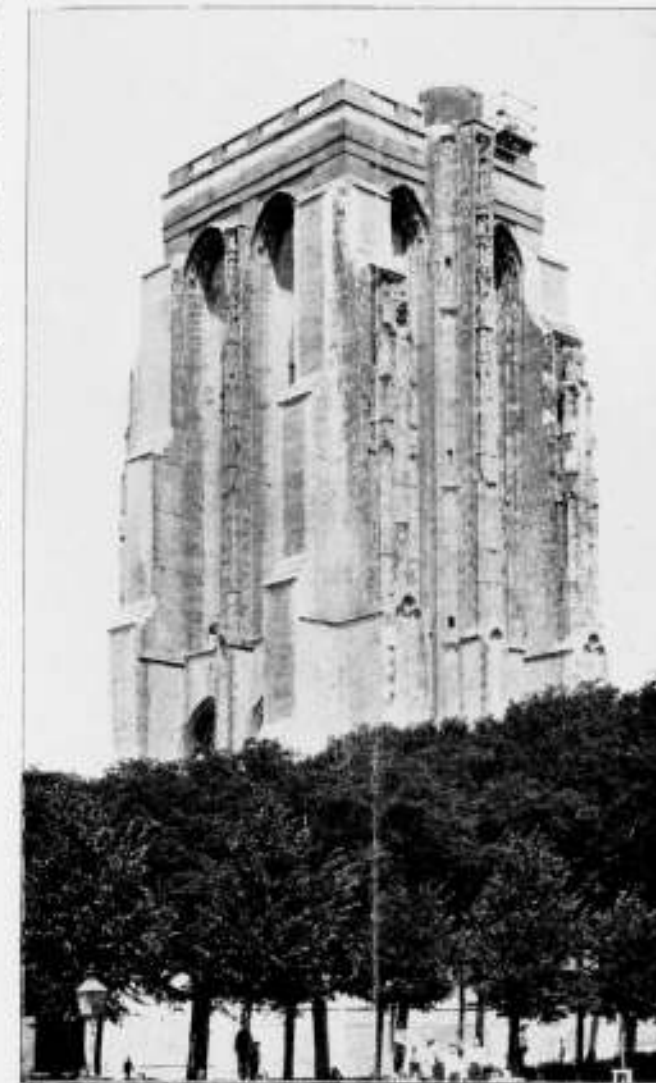
De binnenhaven, die ook steeds neiging had tot dichtslippen, en met eene spuinrichting nog moeilijk goed te houden was, werd in 1872 voor een deel en in 1891 nog verder gedempt. Door deze dempingen verdwenen eene breede, en eene dubbele ophaalbrug, en ging veel van het eigenaardig karakter van dit gedeelte der stad verloren. Het overgebleven breedste gedeelte der binnenhaven en de ophaalbrug aan het begin daarvan, bewaren nog iets van het oude cachet.

De vestingwerken, die tengevolge van het graven der nieuwe haven moesten worden uitgebreid met bolwerken (waarvan nog een gedeelte overgebleven is) en later in de 17e eeuw met lunetten voor de poorten, hadden na het beleg

in 1575 nooit meer werkelijk dienst te doen. Zij geraakten allengs in verval en werden geleidelijk gesloopt. In 1829 werd een gedeelte van den wal als plantsoen aangelegd, en in later jaren een daaropvolgend gedeelte, terwijl de wallen aan de westelijke zijde op eenvoudiger wijze zijn beplant.

Laat ons thans zien hoe het met de gebouwen is gegaan. Van het grafelijk slot is niets overgebleven. In het begin der 17e eeuw was er niets meer van te zien dan eene vervallen muur en een poort, die in 1615 zijn opgeruimd, toen het erf door de stad werd uitgegeven om te worden betimmerd.

In de onmiddellijke nabijheid, aan de andere zijde van het marktvelde, werd in 1454 begonnen met het bouwen van den St. Lievens Monster toren, volgens het plan van den Mechelschen bouwmeester Kelderman. Volgens dit grootsche plan moest de toren meer dan driemaal zoo hoog worden als hij nu is. Aan alles is te zien dat de bouwmeester den toren heeft gedacht als te vormen een geheel

St. Lievens Monster toren.
Naar een plan uitg. door A. C. DE MOOY.

Nieuwe Kerk.

met de groote St. Lievens Monster kerk, die reeds bestond en die misschien naar de zijde van den toren nog zou worden vergroot.

Gebouwd van roode waalsteen van den bekenden ouden vorm, is de toren van buiten geheel bekleed met zandsteen, de hoeksteenen, de portiek en sommige andere deelen met hardere steen. Ook van binnen is het benedengedeelte geheel met zandsteen bekleed, en de geboorte van de gewelfribben doet vermoeden, dat het de bedoeling is geweest om in den toren een gewelf aan te brengen dat als 't ware reeds een deel van de kerk zou uitmaken. Boven de portiek aan de westzijde zijn twee bogen en het kleine middencontrafort steunt op de portiek. Aan de Oostzijde is een open boog van af den bodem tot op de hoogte der bogen aan de andere zijde en het midden contrafort verrijst daarboven op eene stout aangebrachte console.

Maar al spoedig zal de bouwmeester aan de verwezenlijking van zijn plan hebben moeten wanhopen. In 1466 sloeg de bliksem in de kerk en werd een gedeelte door brand vernield. Volgens de kroniek van Smallegange zou de bouw gestaakt zijn tengevolge van het verlies van vele schepen die „door een sterken storm van wind, niet op een ordi- naire, maar schrikkelijke maniere, sulx dat boven de vijf, hondert weduwen binnen Zierzee op de selve nacht „gemaakt wierden, behalve andere boodsgesellen, die jonge- luiden waren, en meest inboorlingen aldaer”.

Waarschijnlijk waren andere rampen die de stad troffen tijdens den langdurigen bouw: groote branden, pest, politieke verwickelingen, mede oorzaak dat de geestdrift verflauwde en de middelen onthruken om het grootsche „himmelanstrebende” gevaarte te voltooien.

Het is niet bekend, hoe lang aan den toren is gebouwd, of wanneer de bouw is gestaakt. Volgens het plan (waarvan eene kopergravure te zien is in de secretariskamer op

Stadhuis.

Naar een photo door A. C. DE MOOY.

het stadhuis) zou de hoogte van den toren 730 Amsterdamsche voeten hebben moeten worden. Men kwam slechts tot 190 voeten nu 58 M., de kap medegerekend.

Het is niet bekend of de toren in vorige eeuwen veel aan onderhoud heeft gekost. Het meeste metselwerk ziet er nog prachtig uit. Maar aan de Westzijde heeft de regen zijn werk gedaan. In de vorige eeuw was de buitenbekleding van de contraforten geheel vervallen, en werd ook de baksteen sterk aangetast. De gemeente wist niet wat er aan te doen; er ging zelfs een enkele stem op om den toren af te breken. Gelukkig kwam de stad met het Rijk tot eene overeenkomst. In 1883 werd de toren door het Rijk overgenomen, op voorwaarde dat de gemeente in de kosten van herstelling, die f 38.445.— hebben bedragen, de helft zou bijdragen. De herstellingen werden voortgezet tot 1892, en van wege het Rijk weer opgevat in 1894, '95 en '97. Nu zijn de westelijke contraforten van boven met baksteen bijgemetseld en van onder met zandsteen bekleed, de portiek hersteld en een gedeelte van het ornament daaraan aangebracht, de vensteropeningen opnieuw van posten en traseeringen voorzien en de balustrade van de eerste binnengalerij, waarvan slechts het begin bestond, geheel voltooid.

Na 25 jaar is reeds weder de zandsteen van een der contraforten door het water aangetast.

Hoe de fundeering is geweest, is niet bekend. Men zou aan enkele scheuren zeggen dat die niet geheel voldoende is. In 1692, na eene aardbeving die twee minuten duurde, heeft men scheuren opgemerkt en bleken de bovenste treden van den trap aan de Noordzijde ontzet.

Hoe schoon ook de toren over het geheel is uitgevoerd, toch schijnen er vergissingen begaan te zijn. Zoowel aan de Zuid-, als aan de Noordzijde, is de ruimte, tusschen het contrafort en de trap, aan den kant van de kerk smaller dan aan den anderen kant, zoodat er geen ruimte is voor

Noordhaven Poort.

het ornament boven de bogen en de beide andere bogen loopen naar binnen toe niet haaks.

Ververs en witters hebben weinig gelegenheid gehad om aan dit gebouw iets te bederven. Toch heeft een witter zich van één muur meester gemaakt. De binnenmuur van den trap aan de Zuidzijde is van onder tot boven gewit! 't Is lang geleden en uit het zicht.

De bekapping, die thans tot het allereenvoudigste is teruggebracht, is vroeger anders geweest. Op eene oude schilderij in het stadhuis ziet men den toren zonder kap. Eene afbeelding in de kroniek van Smallegange (1696) vertoont een dubbele kap en in de vorige eeuw was er ook een houten lijst om. In de laatste jaren wordt het bovengedeelte van den toren ontsierd door eene inrichting voor de graadmetering, die er op is geplaatst en door een gebroken windwijzer, die steeds naar het Noorden is gericht en de burgerij niet meer wijst uit welken hoek de wind waait.

Als men den toren van alle zijden nog eens en weer eens heeft gezien, en de schoonheden heeft bewonderd, en getracht heeft zich voor te stellen hoe alles had moeten worden, dan stemt de gedachte dat toch slechts zoo weinig is bereikt, weemoedig. De kerk, die er een geheel mee had moeten uitmaken is verdwenen, verbrand in 1832; de omgeving is geheel veranderd; toen de bouw begonnen werd, was het 't voornaamste gedeelte van eene stad in hare opkomst, met groote plannen en groote verwachtingen; nu een uithoek van een rustig, oud stadje.....

Laat ons verder gaan, voorbij de nieuwe kerk. Zij is in 1848 gereed gekomen en, voor den tijd waarin zij gebouwd is, nog zoo kwaad niet.

In de Meel toud-Middel straat vinden wij het stadhuis. Dit gebouw draagt in- en uitwendig de kenmerken dat het niet in zijn geheel volgens een vast plan is gebouwd, maar geleidelijk is ontstaan. De gehele gevel is wel in witte natuursteen, maar het westelijk gedeelte is van mooier steen gemaakt dan het andere. Toch is juist dat gedeelte het oudste; alleen is de bekleding met natuursteen later aangebracht. Oorspronkelijk vormde het gebouw, waarop de

Zuidhaven Poort.

toren verrijst, den ingang tot de vleeschhal, die aan de achterliggende straat, de Verre-Nieuwstraat, uitkwam en waarvan reeds in 1464 melding gemaakt wordt. Naast dit gebouw heeft misschien een vrij klein huis gestaan, dat als stadhuis dienst deed, maar in de 16e eeuw te klein werd. Zooveel is zeker dat omstreeks 1550 begonnen werd met den bouw van het Oostelijk gedeelte van het tegenwoordig stadhuis. De bouwmeester, die het plan daarvoor heeft gemaakt, moet zijne taak ruim hebben opgevat. Om in de behoefte aan flinke vergaderlokalen voor de verschillende corporatiën te voorzien, ontwierp hij een gebouw, waarvan de grond- en de eerste verdieping en ook de zolderverdieping zalen vormden van ongeveer 8 M. breedte bij 20 M. lengte. De gevel aan de straat, in Renaissance stijl, met een dubbelen topgevel, is bekleed met natuursteen; de gevel aan de andere zijde, is in baksteen met een dubbelen trapgevel. Tegen den achtergevel bouwde hij een trappenhuis, waarin de gemakkelijke, goed verlichte trap toegang gaf tot de verdiepingen. De trap en de ingang in den achtergevel waren ook bereikbaar van uit de achterliggende straten, de Verre-Nieuwstraat en de Melkmarkt.

Spoedig nadat dit gebouw gereed was, schijnen de zalen te groot gebleken te zijn, of er waren te veel colleges, die er van gebruik moesten maken. De raad, de civiele vierschaar, de vierschaar van het landrecht, thesaurieren, de weeskamer, moesten elk hun vertrek hebben en beneden moest ook eene schutterswacht gebergd worden. Daardoor verdween weldra de grootsche indruk welke het gebouw inwendig verwekte voor een groot deel omdat de zalen geleidelijk in kamers werden verdeeld. De hal beneden, waarvan de zolder door kolommen werd geschraagd, werd ingenomen door de schutterswacht en door de vierschaar

van het landrecht. Thans wordt een gedeelte gebruikt door het kantongerecht, en het andere voor woning van den concierge.

De eerste verdieping werd verdeeld in eene zaal voor de civiele vierschaar, waarin werd aangebracht een schepenbank en een bank voor de advocaten en procureurs. Aan de oostzijde werd eene zaal ingericht voor den Raad. In 1775, toen aan het geheele stadhuis aanmerkelijke herstellingen werden uitgevoerd, zijn de kruisvensters vervangen door schuiframen en is op deze zaal het plafond en de nieuwe schepenbank gemaakt, zooals men die nu nog vindt. Maar daarvoor is ook de scheeve ingang met dubbele deuren gemaakt, waardoor men nu, langs en achter de schepenbank om, in het open gedeelte der zaal komt en dat nu veel op eene vestibule gelijk.

De raadzaal werd ook onderhanden genomen en geheel in den stijl Louis XV gerestaureerd.

De raad bestond toen uit 24 leden, die hun plaats vonden op de verhoogde banken langs de wanden. De inrichting van deze zaal is gebleven, zooals ze toen gemaakt is, maar van goud en zijde was in later tijd niet veel meer overgebleven. Gedurende het grootste deel der vorige eeuw heeft men de zaal gekend met het houtwerk groen, en het behangsel doek grijs geschilderd. In het jaar 1898 is de zaal echter weer met veel zorg in den oorspronkelijken staat gebracht. Doelmatig voor de tegenwoordige bestemming is de inrichting echter niet. De banken, vroeger voor de raadsleden bestemd, kunnen nu ingenomen worden door het publiek. Licht gekleurd zijden behang en verguld houtwerk zijn niet geschikt om als rugleuning te dienen.

Van de bovenverdieping heeft men nooit veel gebruik willen maken, ofschoon ze toch met hare prachtige kap de mooiste van de drie oorspronkelijke zalen moet geweest zijn. De weeskamer kreeg er een gedeelte van in gebruik en daardoor werd de zaal bedorven door het plaatsen van een eikenhouten schot, dat er nu nog staat.

De weeskamer verhuisde in 1773 naar een ander vertrek, en na dien tijd werd deze geheele zaal behandeld, alsof het eene gewone zolder was, waar niets te zien was en die slechts als bergplaats moest dienen. Zoo zag men er, bij de verandering van den ingang van de zaal op de eerste verdieping, in 1775, geen kwaad in om de 4 eerste treden van den trap naar boven te verknopen, een gedeelte van de trapleuning weg te nemen en de bovenste vensters in het traphuis gedeeltelijk dicht te metselen. De menschen die dit deden, zouden moeilijk nu de extase hebben kunnen begrijpen van den schilder, die kort geleden, bij het zien van het bovenste gedeelte van den trap, waarvan de mooie ijzeren leuning gelukkig is bewaard gebleven, zoo hartgrondig in het Vlaamsche uitroep: O, maar! dat is verrukkelijk schoon!!

Mocht het gemeentebestuur er nog eens toe kunnen overgaan om het schot weg te doen nemen, den schoorsteen die waarschijnlijk nog niet onherstelbaar verloren is, te restaureeren, en deze merkwaardige zolderzaal, na drie en een halve eeuw van miskening, eindelijk tot haar recht te doen komen!

Van den door den ontwerper met zooveel zorg gemaakten achtergevel, is nu niet veel meer te zien. Naarmate er behoefte kwam aan meer lokalen, zijn gebouwen daartegen aangebouwd.

Het trappenhuis is ingesloten, en de poort, die voor buitendeur diende, is nu binnen in de gang gekomen. Van de aangebouwde vertrekken is alleen bezienswaardig om den schoorsteen, de burgemeesterskamer, die men van uit de groote zaal bereikt.

Deze kamer is gebouwd in 1661; de schoorsteen is gemaakt in 1673. Het bovengedeelte is versierd met de wapens van den stadhouder, de provincie, de stad, en de verschillende dorpen op de eilanden. Deze wapens werden in den tijd der revolutie weggeschilderd, maar in 1878 weer hersteld. De zwart marmeren kolommen, die in de 18e eeuw nog den schoonsteenboezem steunden, zijn verdwenen. Alleen reeds uit de wetenschap dat deze kolommen van *zwart* marmer zijn geweest, zou men tot de gevolgtrekking kunnen komen dat het niet in de bedoeling van den ontwerper heeft gelegen om het beneden gedeelte van den schoorsteen *rood* marmer te verven, zooals nu beproefd is.

Wat ook aan het stadhuis veranderd of gewijzigd moge zijn, de toren, die, evenals het hoofdgebouw tusschen 1550 en 54 is gebouwd, is dezelfde gebleven en vertoont evenals toen den in spelenden vorm uitgevoerden helm, waarbij vooral in het oog valt de open klokkenhal met uitgekraagden omgang, verrijzende boven den achthoekigen onderbouw. Een ding slechts is anders, en dat reeds sedert 1765. Van af dat jaar staat Neptunus op de spits, en wijst den wind aan, maar doet het niet altijd even goed. Reeds in zijn eigen rijk is hij niet geheel onafhankelijk van Aeolus; hier, hoog in de lucht, is deze hem geheel de baas, al schijnt hij zich somtijds met zijn drietand te verzetten. Hoe dat ook zij, hij ziet er ten allen tijde even vlug en vroolijk uit als de toren zelf, het sierlijke monument, dat Zierikzee om geen prijs zou willen missen.

In Oostelijke richting voortgaande vinden wij aan de Noordzijde van het Havenplein (de gedempte oude haven) den in natuursteen uitgevoerden breeden trapgevel van 's Gravensteen, een zeer oud gebouw, dat sedert onbegrijpelijk jaren dienst doet als gevangenis. De gevel is aan den top hersteld met baksteen, die ook reeds veel geleden heeft, en is onder de verf gezet. Alleen de ankers zijn nog merkwaardig.

Enige huizen verder staat een gebouw, welks bestemming niet op het eerste gezicht te raden is. Een weinig vooruit springend uit de rooilijn (als men van rooilijn mag spreken in eene stad waar slechts ééne straat recht is) ziet men eene zuilengalerij, en daarboven een hardsteen gevel, versierd met het gecombineerde wapen van Zierikzee en Schouwen en in dien gevel ramen, die aan eene kerk doen denken. Inderdaad zijn het kerkraden, en behoort het bovengedeelte bij de kerk die daarachter staat. Deze kerk, de Kleine of Gasthuiskerk, ontleent haar ouden naam aan het gasthuis dat reeds in de 14e eeuw in de achterliggende straat werd gebouwd, en waarbij de kerk behoorde. Het dak van dit gebouw draagt twee torens, een klein, open torentje, waarin een uurwerk is, en een toren, met een iets hoogere spits, waarin de luiklok hangt.

Na de hervorming werd de kerk te klein. De stad kocht daarom in 1651 de kleine, daarvoor staande huizen, en deed het voorgebouw maken, zooals men het nu ziet. Het beneden gedeelte was bestemd voor beurs. Niets herinnert in de oude kerk aan den Roomschen eeredienst; de betimmering, is uit den tijd van de verbouwing. De verf, waaronder preekstoel en banken zijn weggestopt, maakt dat de eerste indruk ongunstig is; maar bij nadere bezichtiging, en bij vergelijking van het snijwerk van de deuren met dat van den preekstoel, komt men tot de gedachte, dat het een zeer stemmig en deftig kerkje zou zijn, als de verf werd verwijderd, en het eikenhout weer te voorschijn gebracht.

De beurs wordt sedert lang niet meer gebruikt; de breede steenen brug, die daarvoor over de haven heeft gelegen, en die in vorige eeuwen het middelpunt was van het publieke leven, waar de vischmarkt en de korenmarkt werd gehouden, de ban voor de vierschaar geheven, de geboden

van verkochte huizen en landerijen gelezen, en misdadigers aan den lijve gestraft, is met de demping der haven in 1871 verdwenen.

Dezelfde richting volgend, komen wij van het einde der Oude Haven bij de beide poorten, waarvan de Noordhavenpoort de merkwaardigste is. Deze poort is een bolwerk, tegen den vestingmuur en op den Noordelijken havendijk gebouwd. De dikke, met natuursteen bekleede muren, ter weerszijde van den dijk ongeveer 30 M. vooruitspringend, ontmoeten elkaar boven op den dijk, met het poortgebouw een halven cirkel vormend. Binnen en tegen die muren zijn aan weerszijden huizen gebouwd; aan de stadzijde met ééne verdieping, daaraanvolgend lagere huizen, die tegen het poortgebouw aansluiten. De beide gevels van dit gebouw hebben den vorm van cirkelsegmenten; die aan de buitenzijde is een trapgevel, die aan de binnenzijde, een topgevel van baksteen. Al de gebouwen hebben leien daken. Aan de stadzijde vormt een eenvoudige boog zonder deuren de binnenpoort. Het pleintje of de straat tusschen de binnen- en de buitenpoort is 4 à 5 M. breed en 28 M. lang.

In den buitenmuur zijn, op geregelde afstanden, onmiddellijk onder het dak, vierkante openingen, die nu dichtgemetseld zijn; daartusschen spleten die naar binnen wijder uitloopen; en wat lager langere spleten met ronde gaten daaronder.

Deze spleten hebben kennelijk gediend als schietgaten voor geweren en kanonnen.

De veronderstelling is geopperd, dat de lagere gebouwen oorspronkelijk geen daken hebben gehad; doch de kleur van het metselwerk vertoont geen sporen van aan de buitenlucht blootgesteld te zijn geweest.

De geheele buitenkant is volgens de eischen van den vestingbouw in strengen eenvoud, zonder enig ornament uitgevoerd. Maar aan de stadzijde komt de behoefte aan versiering, die onze vaders bezielde, aan den dag.

In 1559, in denzelfden tijd dat het stadhuis en de stadhuistorens gebouwd zijn, hebben ook de beide huizen ter weerszijden van de binnenpoort, topgevels gekregen in Renaissance-stijl, rijker bewerkt dan de gevel van het stadhuis. Waarschijnlijk hebben deze huizen gediend als wachthuizen voor de schutters, of de bezetting; zoowel beneden als boven vindt men schoorsteenen. Het zuidelijke huis is, sedert 1655, tot woning van den stadsfabrikant bestemd, de poortdeur met een brok muur van rooden steen aan den binnenkant, zijn waarschijnlijk nog overblijfselen van den oorspronkelijken bouw.

Helaas is ook aan deze poort te zien dat er van den kunstzin der 16e eeuw, in later tijden bitter weinig is overgebleven. De Noordelijke gevel is gedeeltelijk ingebouwd; in het begin der vorige eeuw stond er eene herberg, nu een koetshuis; het bovengedeelte van een venster is dichtgemetseld, van de sierlijke ankers is er een verdwenen, en zijn andere beschadigd, de medaillons zijn ledig, de hoofden, die de eerste trappen van de toppen versierden, vergaan; het schild boven de poort, dat een relief of een opschrift moest vertoonen, is ledig en gewit; de knoppen, die er op hebben gestaan, ontbreken.

Alle deuren en vensters van de poort zijn geverfd met de stadskleuren, rood en zwart. De vraag rijst of dit rood wel past bij de verweerde tinten van het oude gebouw, en of niet de verwaarloozing en het verval daardoor te sterker uitkomen.

De Zuidhavenpoort, in gothischen stijl aangelegd, toont, evenals de Noordhavenpoort, de behoefte om de strenge lijnen van den vestingbouw te verzachten of te breken. Het massieve, vierkante gebouw van baksteen draagt aan de vier hoeken uitgebouwde ronde torens met spitsen, en uit het midden van het dak rijst een open klokkentoren, nu

slechts voorzien van eene klok; maar waarin in het begin der 17e eeuw zelfs een klokkenspel is aangebracht dat in 1795 nog bestond.

Ook deze poort vertoont den achteruitgang van het ambacht. In 1774 en '79 zijn de muren aan drie zijden vernieuwd; alleen een groot gedeelte van den Noordelijken muur is oud. Deze zijde eindigt met eene tandlijst, de nieuwe zijden niet; de hoeksteenen waren van natuursteen, en evenzoo de banden, waarop de uitspringende torens schijnen te rusten. Bij de vernieuwing is de natuursteen op de meest willekeurige wijze gebruikt, en, waarschijnlijk toen de voorraad op was, eenvoudig weggelaten.

Van den vestingmuur, die de poorten verbond, en die alleen werd onderbroken door de monding van de binnenhaven, is nog een klein gedeelte te zien. Die monding werd in vroeger eeuwen overbrugd door eene steenen brug, later door eene houten ophaalbrug. De tegenwoordige brug, gemaakt naar het model en volgens de afmetingen van hare voorgangster, is een paar jaren geleden bevangen door eene modegril, en heeft zich in een kleed van de modelleur, lichtgroen, gestoken. Kunstschieders en oude Zierikzeeënaars zien met ongeduld den tijd tegemoet dat het kleed versleten zal zijn, en zij, van hare gril genezen, weer in het wit zal verschijnen, zoodat het eene eerbare, ouderwetsche houten ophaalbrug past.

De Nobelpoort aan den Noordoostzijde der stad is, evenals de havenpoorten, van onbekenden ouderdom; van deze weet men evenmin of zij in den loop der tijden van gedaante is verwisseld. De poort bestaat uit een vierkant hoofdgebouw van twee verdiepingen en een zolder, en aan den buitenkant twee ronde torens, die zich iets hooger verheffen dan het gebouw, en waarvan de eene achthoekige en de andere eene zestienhoekige spits draagt. Het geheele gebouw is gemaakt van ouderwetschen rooden steen; de torens in oorspronkelijk Vlaamsch verband, waarbij de kop een verglaasde steen is.

Deze poort heeft veel ruimte gehad voor huisvesting van krijgslieden; op beide verdiepingen waarteen aan weerszijden goede wenteltrappen leiden, zijn zeer ruime en hooge vertrekken, die voorzien zijn geweest van groote schoorsteenen.

Op de eerste verdieping draagt eene las, die gediend moet hebben tot vernieuwing van een versleten cind zolderbalk het jaartal 1632. De las is nog goed; hoe oud moet dan wel de balk zijn! De torens hebben dezelfde verdiepingen als het hoofdgebouw, en zij zijn alleen van daaruit toegankelijk; de torenvertrekken zijn overwelfd, het metselwerk van deze gewelven is nog zeer mooi. Ook van buiten zien de torens er nog vrij goed uit, hoewel herstellingen in nieuwere baksteen zijn uitgevoerd, waarschijnlijk omdat de oude steenvorm niet of moeilijk te krijgen is.

Van deze poorten naar de kleine poortjes in de stad, is in dubbelen zin een tamelijke afstand; maar deze behooren toch ook tot de bezienswaardigheden. Het poortje op de Melkmarkt, dat dient tot toegang naar de binnenplaats van het stadhuis, dagteekent waarschijnlijk uit de 17e eeuw. Het is gemaakt van tamelijk groote stukken natuursteen, en bekroond met het wapen van Zierikzee, dat, evenals het wapenschild boven de beurs, gehouden wordt door de meerminnen van het Schouwsche wapen. De roode steentjes aan de achterzijde zijn overblijfselen van een gilde-proefstuk, dat tegen de poort is aangemetseld. Vrij goed geconserveerde poortjes als gildeproeven uit de 18e eeuw, vormen nog de toegangen tot de brandpaden in de Maas, Beddeweg, en Venkelstraat.

Onder de particuliere huizen is het hoge huis in de Meelstraat, dicht bij het stadhuis, het oudste. Waarschijnlijk is het gebouwd in het begin der 15e eeuw. De gothische

gevel, van onder natuursteen en van boven baksteen, is zeer gehavend. Van de geschiedenis van dit huis is niets bekend; inwendig biedt het niets merkwaardigs.

Daarop volgend in leeftijd, is het huis „de Grootte Mossel”, aan de Oude Haven, thans het St. Cornelia-Liefdehuis. In het begin der 16e eeuw gesticht, had het in 1540 een hoogen gast, keizer Karel V; en na het beleg van 1576 trad daaruit de Spaansche bevelhebber Mondragon, en hood aan zijne muitende en betaling der soldij eischende soldaten de bloote borst. Wegens de groote daaraan verbonden herinneringen had dit huis iets beters verdiend, dan den karakterloozen gevel, waarachter het in 1870 is weggestopt. Het poortje, dat als achterdeur in het Mosselstraatje dient, heeft ook betere dagen gekend. Het is de voordeur van een aanzienlijk woonhuis in de Minnebroederstraat; wel is waar kon dit bouwwerk zijn oorspronkelijke bestemming niet handhaven en heeft het ten slotte de Bank van Leening gehuisvest.

De voorname huizen bij het oude Marktplein en in de nabijheid van de groote kerk, zijn bijna alle afgebroken of veranderd. Aan de Noordzijde van het kerkplein staat nog een huis, met een topgevel in baksteen met zandsteenlagen, thans eigendom van de gemeente, en waarin de Ambachtsschool geberbergd is.

Aan de Zuidzijde is het Burgerweeshuis, vroeger eene particuliere woning van zonderlingen bouwtrant. Eene voorkamer, behangen met goudleer, en met lambrizeering, schoorsteen en kast volgens den smaak van het midden der achttiende eeuw, dient tot regentenkamer.

In de Poststraat, de Meelstraat, aan het Havenplein en de Oude Haven vindt men eenige gevels uit de 17e eeuw, waarvan verscheidene toppen door kroonlijsten zijn vervangen. De gevel van het huis „De witte Swaen”, met bloemslingers, engelenkopjes en dollijnen, is van boven nog compleet. Een gevel van 1661 in het Vischslap heeft nog kunstig gesmeedde ankers, en oude vensters met kleine ruiten.

In de 18e eeuw schijnt men van uiterlijk vertoon gehouden te hebben. Op den besten stand van dien tijd, de Poststraat en de Oude Haven, zijn hooge, statige gevels gebouwd, sommige met geheele of gedeeltelijke bekleding van hardsteen; maar de huizen achter deze deftige gevels zijn in vele gevallen niet zooals men zou verwachten. Achter de ramen der bovenverdieping zijn dikwijls slechts zeer eenvoudige kamers, en somtijds zelfs niets dan een zolder.

In alle andere buurten, door de geheele stad verspreid, zijn nog ongeveer 150 trapgeveltjes, die met de grillige afwijking van rooilijn en richting der straten, aan deze het eigenaardig karakter geven, dat alleen in een oude stad is te vinden.

Laat ons van de nieuwe gebouwen alleen de Ambachtsschool vermelden, omdat van daar uit een betere tijd voor het ambacht en de kunst in de stad moet aanbreken.

Hier ben ik aan het einde mijner verhandeling. Wie van de geschiedenis van Zierikzee en zijne gebouwen meer wil weten, leze de geschriften van den heer P. D. de Vos, „Uit Schouwen en Duiveland's Verleden”; of nog beter, hij raadplege den heer de Vos, dien uitnemenden kenner van de lotgevallen van Zierikzee, zelf.

Het zal bekend zijn dat ik in het vak der Bouwkunde een leek ben. Misschien heb ik mij hier of daar vergist, of heeft de fantasie mij parten gespeeld. Laat ik dan eindigen op de wijze van den kroniek schrijver de Kanter: „Men gelieve mijne misslagen te verschoonen en gebruike het geschrevene zool niet tot nut, tenminste tot vermaak;” — en dit is alles wat ik te zeggen heb.

M. C. MULOCK HOUWER.

BRIEVEN UIT DEN HAAG.

De Koninklijke bibliotheek.

Na een jarenlange arbeid is dan eindelijk het nieuwe toevluchtsoord voor wetenschap-verzamelaars gereed gekomen en is den Haag daardoor een bouwwerk rijker geworden dat in een langgevoelde behoefte voorziet. We kunnen niet nalaten het bouwkundig oog even over dezen „geleerden Sale” te laten glijden.

Met weinig geestig vernuft is de bestemming van dit gebouw in het uiterlijk gesymboliseerd.

Men zie de dorre gevel in de kazernestraat; is het niet of er in architectonische letteren „Halle der dorre wetenschap” geschreven staat? En de tuingevel, die in harmonie met het innerlijk een hoogst gebrekkige opvatting van 18de eeuwse groothed openbaart, is het niet of er uit de elliptische oogen een weemoedige blik op den trotschen bouw aan de overzijde gericht wordt: ik mocht tot u te neigen maar zal nooit hooger kunnen klimmen dan de voet van Uw schaduw.

Maar laten wij het erkennen, het is een opgaaf die velen te machtig zou zijn. Een gebouw te maken in aansluiting met een der meest superieure kunstwerken, die den Haag bezit, een traphal en zaal met gebrekkige middelen te decoreren, die in éenen adem genoemd zal worden met de edelste architectuur, die de groote tijd van 's-Gravenhage heeft voortgebracht, het is niet mogelijk, het moet een teleurstelling geven. Maar waarom in vredes naam moest dan toch met alle geweld de architectuur van de nieuwe zalen in 18de eeuwse stijl zijn? Waarom moeten die plompe pijlers marmere imiteeren, waarom moest de verhoudingloze trapkoker en de overwelfde zaalzoldering met geverfde schaduwkantjes de illusie opwekken van pleisterreliefs? Wij herhalen, de opgave was moeilijk maar waarom deze opgave gesteld?

Wat wij hierboven schreven betreft de decoratie en ook die alleen. Wat de inrichting betreft is er werkelijk veel goeds bereikt en het complex dat thans verkregen is maakt de Koninklijke bibliotheek tot een der beste gebouwen, die wij op dat gebied bezitten.

Het bestaande gebouw is niet steeds als bibliotheek gebruikt. In 1734—38 werd het gesticht door de dochter van Jean Henri Hugultan, een uitgewekene uit Frankrijk, nadat daar ter plaatse 3 huizen afgebroken waren. Het bestond uit 2 huizen waarvan het eene met den majestueuse ingang en de voortreffelijk geproportioneerde traphal achtereen volgens door verschillende adellijke geslachten bewoond, eindelijk door de familie Bentinck aan het gouvernement verkocht werd. Het werd den Franschen gezant, later den prefect en eindelijk Koning Willem I als paleis toegewezen.

Eerst in 1819 werd de bibliotheek, die in het Mauritshuis bewaard werd, naar dit gebouw overgebracht en hoewel dus oorspronkelijk niet tot dit doel ingericht bleek het paleis geruimen tijd zeer geschikt om de boekerij op te nemen en leende zich de waarlijk vorstelijke bouw zeer goed tot koninklijke bibliotheek.

Langzamerhand echter werd door schenkingen, aankoop en legaten de verzameling zoo uitgebreid dat de behoefte aan vergrooting haar eischen steeds dringender begon te openbaren. Eerst werd in 1877 het kleinere gebouw bijgetrokken, maar ook dit bleek niet voldoende en men besloot eindelijk een nieuw gebouw te stichten in den 1200 M² grooten tuin, dat het hoofdgebouw zou kunnen ontlasten.

De nieuwe bouw bevat behalve het vele verdiepingen hooge brandvrije boeken magazijn, een publieke entree met

traphal, enkele kamers voor beambten, assistenten enz., en een zeer ruime leeszaal. Het publiek, dat van den dienst in het gebouw en van de magazijnen niets bespeurt, zal zich verheugen in dezen belangrijken vooruitgang. In de nieuwe zaal, die hoog licht ontvangt van de tuintzijde, kunnen 84 bezoekers hun plaats vinden aan de lange tafels die keurig ingericht zijn met elektrische lampen bij elke plaats. Tot aan de zoldering van de zaal loopen boeckengalerijen langs de wanden, die langs ijzeren trappen bereikbaar zijn. Deze ruimte maakt, uitgezonderd de decoratieve behandeling, den indruk zeer goed aan de gestelde eischen te voldoen. In de onmiddellijke nabijheid zijn boeken-liften die met magazijn en kelder in verbinding staan terwijl de bezoekers een personenlift tot hun beschikking hebben. Of de ventilatie en verwarming bij voortdurend gebruik zullen voldoen zal eerst na eenigen tijd kunnen blijken. De luchttoevoer schijnt ons niet zeer ruim gemeten te zijn, de verwarming toonde echter reeds gedurende 2 winters goed te werken. Toiletkamers voor heeren en dames zijn mede een belangrijke verbetering; we begrijpen eigenlijk niet hoe we het zoolang met de vroegere inrichting hebben kunnen stellen.

De verbinding der twee gebouwen vindt op 3 verdiepingen, waarvan 1 sousterrein, plaats aan de oostzijde van den tuin. Dit is voldoende aangezien het publiek beide gebouwen niet tegelijk gebruikt; het oudste gebouw zal namelijk, behalve de vertrekken voor den bibliothekaris, ten deele als handschriften museum worden ingericht en kunnen op die wijze de fraaie vertrekken beter tot hun recht komen.

De constructie van het nieuwe gebouw is grotendeels brandvrij; het verwondert ons eenigzins dat dit niet volkomen is doorgevoerd. De vloeren zijn van beton op ingekokerde ijzeren moerbinten, de vensters gesloten met ijzeren luiken, de boekenkasten daarentegen van hout; het plafond der zaal is tegen een gewone houten beregeling aangebracht, de bekapping van bloot ijzer; wij betwijfelen of deze partieele brandvrijheid wel voldoende zekerheid aanbiedt.

Intusschen verheugen wij ons dat het gebouw tot stand is gekomen; het feit dat de koninklijke bibliotheek zich zoo snel aanpast aan de veranderde omstandigheden komt het publiek zeer ten goede.

v. H.

HET DAMPLEIN.

In het Weekblad „De Amsterdamer” van 2 en 16 Augustus, schrijft de heer T. Sanders eenige interessante beschouwingen over de Damprijsvraag en geeft ten slotte een beschrijving van een door hem zelf ontworpen plan. We ontleenen hieraan het volgende:

Bij de beoordeeling der bekroonden neemt de schrijver aan, dat zeer zeker uit een esthetisch oogpunt de oplossing van den heer Van der Mey de voorkeur verdient, maar dat uit een verkeers-oogpunt het ontwerp verworpen moet worden. Het plan van de gebr. van Gendt, maar vooral dat van den heer van Boven voldoen met wijzigingen zeer goed aan de verkeers-eischen; het laatste plan zou niet verandering der vluchtheuvels en verlegging van enkele tramlijnen, benevens het wegvallen der bebouwing op het gedempte Rokin een zeer goede oplossing geven.

Hoewel door de vele oplossingen het vraagstuk als uitgeput is te beschouwen, wenscht de heer Sanders de vraag te stellen of er geen goede oplossing mogelijk is, wanneer niet *alle* voorontegening aangewezen bouwblokken benut worden, vooral wanneer men overgaat tot *bepanting met boomen*.

Hij schrijft:

„Beide punten zijn de moeite van bespreking en gezet overleg zeker meer dan waard.

Zooals reeds bij de behandeling der onteigeningswet in het voorloopig verslag der Tweede Kamer werd opgemerkt, zou het huizen-complex, gelegen tusschen Warmoesstraat, Vischsteeg en

Vijgendam, niet onteigend behoeven te worden, wanneer de Vischsteeg, in plaats van geheel noordelijk verlegd te worden, slechts behoeft te worden verwijd in noordelijke richting, waarvoor alleen onteigening zou noodig zijn van de noordzijde dier steeg om ze tot eene behoorlijke straat van 10 meter te vervormen.

Verbreeding der Warmoesstraat tusschen Vijgendam en Vischsteeg toch schijnt allerminst noodig, want wanneer zoowel Vijgendam of Verlengde Damstraat en Vischsteeg op behoorlijke breedte zijn gebracht, zal dit deel der Warmoesstraat veel verkeer verliezen en wordt verbreeding minder noodig dan van ieder ander deel dier straat, en niemand zal er toch wel aan denken om deze geheele straat te willen verbreden, wat ook in 't geheel niet noodig is.

Afgescheiden van algemeen esthetische eischen, waarop ik straks terug kom, zijn tegen behoud van dit bouwblok slechts twee bezwaren aan te voeren.

Het eerste: de minder gunstige afmetingen van het bouwterrein ten noorden der nieuwe Vischsteeg, ad 8 bij 22 meter, is ook reeds in het voorloopig verslag der Tweede Kamer besproken. Het is, dunkt mij, minder groot en kan geheel worden opgeheven, wanneer de gemeente tot overeenstemming kan komen met den eigenaar van het aangrenzende perceel tusschen Beursstraat en Warmoesstraat om, hetzij hem het beschikbare bouwterrein te verkoopen of het perceel van hem te koopen.

Maar, zooals gezegd, een bouwterrein van 8 bij 22 meter behoort nog niet tot de ongunstigste en menige goede oplossing ter bebouwing is zeker te vinden.

Het tweede bezwaar is van gelijksoortigen aard en betreft de naar den Dam gekeerde perceelen van dit bouwblok.

Behalve het wisselkantoor der firma Wed. v. Eijk en Zonen, dat een finke gevel heeft, die het toekomstige Damplein zeker niet ontsieren zal, moeten de andere perceelen, behalve wellicht het hoekhuis aan de Vischsteeg, in de rooilijn gebracht worden, afgebroken en nieuw opgebouwd.

Daar de gemeente, met de onteigeningswet gewapend, ook deze perceeltjes alle kan onteigenen, zoo in der minne geen overeenkomst met de eigenaars te treffen is, heeft de gemeente de macht ook hier een behoorlijke bebouwing te verzekeren, bij behoud van overigens alle perceelen, gelegen tusschen Warmoesstraat, Vischsteeg en Vijgendam.

Dat onttrekking van dit bouwdeel aan de onteigening, hetzij geheel of ten deele, de oplossing van het Damvraagstuk veel goedkooper zal maken is een niet te miskennen feit, waarop ik straks terug kom. Ik kom nu tot de meer algemeen esthetische eischen van het Damplein in zijn geheel.

De eerste vraag, die wij in verband met deze schoonheids-eischen te beantwoorden hebben, is deze: Is een langgerekte vorm van het Damplein, als door behoud van het bouwblok noodzakelijk wordt, wel in overeenstemming te brengen met den welstand?

Het antwoord kan niet twijfelachtig zijn.

Men heeft de keuze tusschen een meer ronden of ovalen vorm, waarbij lengte en breedte niet zooveel verschillen en tusschen den nu te bespreken langer gerekten.

De drie eerst bekroonde plannen geven den eersten vorm te aanschouwen.

De architect Kromhout gaf in zijn zeer toegejuichte rede voor de vereeniging. Het Koggeschip in 1906, de langgerekte vorm aan het Damplein.

Ik deed hetzelfde in mijn artikel: *De Dam en zijn toegangen*, do. 8 April 1906 in dit blad opgenomen.

Het gemeenteplan, bij de onteigeningsbescheiden gevoegd, heeft ook denzelfden grondvorm.

En eindelijk verklaarde ook de jury voor de prijsvraag tegen eene zoodanige oplossing geen ernstige bedenking te hebben, door het ontwerp van den heer van Boven, A en Y, dat dezen zelfden grondvorm heeft, met een vierden prijs te bekronen.

Twee bedenkingen blijven echter te maken, de eerste is, dat de nieuwe bebouwing, van het oude beursterrein, niet zooals op het plan van Boven geleidelijk de Noordelijke rooilijn van den Dam voortzet, maar daarbij terugspringt en secundo, dat de nieuwe Vischsteeg niet uitmondt in het verlengde dier rooilijn, maar ongeveer 8 meter meer zuidelijk.

Beide punten acht ik echter van ondergeschikt belang, voor het eerste zou ik kunnen aanvoeren, dat ook het gemeenteplan deze oplossing heeft en voor het tweede, dat ook Nieuwendijk en Kalverstraat, geheel gelijksoortig op den Dam uitmonden en dat ik nog nooit door iemand, deze wijze van stratenaanleg als een gebrek heb hooren aanhalen. Het zou niet moeilijk zijn tal van

Assurantie Maatschappij tegen **Brand-**
schade en op het **Leven**

De **NEDERLANDEN** van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Groot Houtstraat 71⁰⁰⁴, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJsekade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur.
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds nlt. 1907 f 1.304.300,00
Betaalde Brandschaden tot
nlt. 1907 f 32.707.500,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premieën, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Gevraagd een uiterst bekwaam, artistiek en praktisch

Bouwkundig Teekenaar

om direct in dienst te treden.

Franco brieven onder letter C aan het adres van dit blad, Herderstraat 5, den Haag.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentieën (5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnees op Advertentieën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTER en A. S. KEY, Rotterdam.
Aerogeengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestlenen, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-OORD", 's-Gravenhage.
Aspnaat, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtse Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, stootcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius", Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845" 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Ambergerhugt Lasapparaat, WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDEN, Amsterdam.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Betonijzer „Kahn Systeem", Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co. Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux", — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag", G. L. Schultz, Rott.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

13 AUGUSTUS.

BRUNISSE. Bouwen pastorie aan de Schoolstraat. De kerkvoogden der Geref. gem.

Metselwerk laagste inschrijver M. v. Oeveren f 1755.

Timmerwerk P. Brouwer f 668.

Smidswerk S. Kriger f 170.

Schilderwerk H. Dearloo f 235.

ROTTERDAM (ONDERH.). Verbouwen en uitbreiden van magazijnen der firma H. Both. Architect K. A. Mathlemer Loderus.

Laagste inschrijver C. v. Leeuwen Jr., f 27900.

14 AUGUSTUS.

BORGER. Bouwen burgerwoning met slagerij enz., onder architectuur van M. Heusing, voor den heer M. Gottfried.

Laagste inschrijver H. Hovenkamp, Borger f 1650, gegund.

20 AUGUSTUS.

BOSKOOP (ONDERH.). Verbouwen van een huis met aanbouw voor den heer Koloos. Raming f 2265.

Gegund aan de firma Mohr en Co. Boskoop, voor f 2108.

IJZERLOO (GELD.). Bouwen woonhuis in den IJzerlooschen Esch, met bijl. der materialen, voor rekening van den heer J. H. Hofijzer te IJzerloo, onder beheer van J. Seesink te Linteloo.

Grono- en metselwerk laagste inschrijver A. Jansen, f 1630.

Timmerwerk. Th. ter Beest en G. J. Wisman, IJzerloo, f 1049.

Verfwerk. W. Heugsterman, f 58,88.

Massa. G. W. Prange, Linteloo, f 2752.

24 AUGUSTUS.

PRINSENHAGE. Verbouwen van twee woonhuizen in de Dreef, voor rekening van den heer M. Blankers.

Timmerwerk laagste inschrijver A. Sprangers, f 1430.

Metselwerk P. Lips, f 1890.

Smidswerk E. Bachman, f 130.

Loodgieterswerk. J. Jacobs, f 238.

Verfwerk. Wed. Kerkhof, f 183.

THOLEN. Bouwen tuimanswoning op de buitenplaats „Buitenzorg" (met voorhanden steen). Bouwk. S. Gulker.

Laagste inschrijvers Wed. Lindhout en Zonen, Tholen f 3406, gegund.

UTTHUIZEN. Bouwen bergplaats met bijlevering van de benodigde materialen, arbeidsloon enz., onder architectuur van A. Rubertus, Raming f 1865.

Laagste inschrijver O. Bos, f 1997, Gegund voor de begroting A. Rubertus.

25 AUGUSTUS.

COEVORDEN. 1. Bouwen villa met kantoren; 2. bouwen graanpakhuis, Raming ± f 1800. Bouwk. J. D. Meppelink.

Laagste inschrijvers H. Smit en A. Schaepman, Coevorden, f 17423.

OPEINDE (Fr.). Bouwen van een nieuwe kerk c.a. Kerkyogdij.

Laagste inschrijver K. A. v. d. Veen, Drachten, f 11440.

26 AUGUSTUS.

HEERTA (GR.). Afbreken gedeelte van een zaal en bouwen van een nieuwe zaal met eenige vertimmeringen aan een behuizing. De heer Tj. Hoek.

Laagste inschrijver H. Sterenberg, Beerta, f 2185.

31 AUGUSTUS.

TILBURG. Bouwen van een winkel-woonhuis voor den Heer C. Teurlings, aan de Hasseltstraat, door den architect F. C. de Beer.

Metselwerk laagste inschrijver Joh. de Waal, f 3190.

Timmerwerk. J. F. Noolens, f 1952.

Massa. J. C. v. Meerendonk, f 6358, Gegund aan de minste inschrijver.

BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Schroot & Zoon, Den Haag. Cementmestlekkbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.

Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.

Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.

Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDEN, Amsterd.

Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.

Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. I. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Closets. — Th. VAN HEEMSTEDEN, Amsterdam.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.

Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.

Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.

Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIGH, Amsterdam.

„Flux" Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.

Gaskachels nieuwste condensings. — OBELT, Amsterdam.

Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.

Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.

Gegoten geëmailleerd ijzeren waschafels. — Th. VAN HEEMSTEDEN, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.

Grondboringen. — A. J. STOEJL Jr., Haarlem.

Houtgramer, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.

Haarden. — Firma JAN JAARSSMA, den Haag.

Hausiersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.

Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.

Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Jalousien. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246-248, 250, Amst.

Montegratedruk. — H. J. MONDT, den Haag.

Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.

Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.

Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co., Rotterdam.

Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.

Plafondplaten. — Guss. MIJNLIEFF, Nijmegen.

Portland-Cement. — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.

Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL" POTLOOD.

Précisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.

Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.

Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.

Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDEN OBELT, Amst.

Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.

Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.

Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam-'s-Gravenhage.

Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.

Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.

Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.

Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DELKORST, Den Haag.

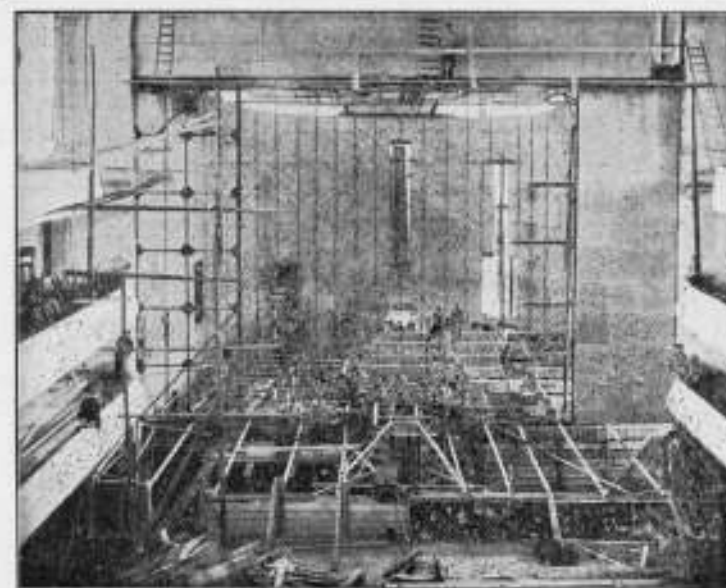
SLIETEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN. — LIPS DORDRECHT.

Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.

Stalinrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.

Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.

Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.

Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Aktiengesellschaft, Verlegenw. C. D. v. n.

LINDEN, Singel 544, Amsterdam.

Steenen, Gevel, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.

Steenen. — F. A. CLOER, Amsterdam.

Steenen of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)

Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.

Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.

Urinoirs (Toilet). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.

Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.

Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.

Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.

Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.

Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen" v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen" voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DELINT, Delft, Den Haag.

IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.

IJzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.

Zandsteen. — FERD. ENCERS, Amsterdam.

Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO".

TELEFOON: 5341.

„BOUWMATERIALEN" VOORHEEN M. LUIJTEN,
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

Vuurvaste Steen.

merk „BOUWM", goedkooper dan andere goede merken.

LEVERING OP KEUR.

Ook steeds in voorraad het merk COWEN en prima VUURKLEI.

N.V. DE NEDERL.

STAAL-INDUSTRIE

1/2 H.E. OVIJNG J.

ROTTERDAM.

GROOTE VOORRAAD van:

Staafijzer. — Plat, □ en O.

L- en T-ijzer.

I en Π-ijzer. — Plaatijzer.

Kwadrantijzer.

Betonijzer en

RAILS-KIPWAGENS

„LOLLAR”
RADIATOREN EN KETELS
 Façonstukken — Ribbenelementen
 voor
CENTRALE VERWARMINGEN.
 BUDERUS'SCHE EISENWERKE. — DEN HAAG.
 COPERNICUSSTRAAT 142. TELEFOON 2552.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
 voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.
 ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
 Electriche Centrale be-
 staat is een
Amberger Luchtgasapparaat.
 het
 eenvoudigste,
 beste en veiligste!
 Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

BOVENLICHT SLUITING VICTORIA LUIJKE & CO
 STANGENSISTEEM ROTTERDAM.

Winteravond-Vakteekenschool,

van de Vereen.: „Mij Werk. Stand”, afd. „Ambachtsscholen” te Amsterdam.

I Leeraar voor het Bouwk. Teekenen
I „ „ „ Meubel „ en
I „ „ „ Machine „ ,

gevraagd, om teekenen en bijbehorend onderwijs te geven. De eerste twee aan de HULPTEEKENSCHOOL, aan de Mauritskade No. 286 en de laatste aan de SCHOOL, Weteringschans No. 165.

De betrekking van Meubelteekenen is tijdelijk.
 Salaris f 400 p. cursus v. 5½ md., voor 5 avonden p. w.
 Indienstreding 1 October a. s.

Sollicitatiebrieven met afschriften van eventuele getuigschriften en bevoegdheden, alsmede inzending van teekeningen, franco aan den Directeur, den Heer E. JELMA, Weteringschans 165, vóór 10 September a. s., aan welk adres de instructiën voor belanghebbenden ter inzage liggen.

HET BESTUUR.

Naaml. Venn. F. W. BRAAT's
 Koninklijke Stoomfabriek van
 Werken in Zink en andere Metalen,
 DELFT.

beveelt zich aan voor de levering van alle soorten van Ornamenten in Zink, Koper, Brons, Lood en gesmeed IJzer.

Eigenaar der Koninklijke Fabriek van gegoten Zink- en Bronswerken onder de firma L. SCHÜTZ & ZOON te ZEIST.

Aanleg van Centrale Verwarming naar alle systemen.

Brochures en albums op aanvraag verkrijgbaar.

Galvaniseerinrichting.

Hoofdagent der firma S. J. ARNHEIM te Berlijn, Kon. Keiz. Fabriek van Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, enz.

LIFTEN SPECIAAL voor
 HANDKRACHT tot vervoer van

Boeken, Spijzen, Goederen, Personen enz.

worden vervaardigd door

J. C. VAN STRAATEN.
 Loosduinse weg 855 i, DEN HAAG.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 5den October 1908, des namiddags ten half twee ure (*Greenw. tijd*), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1121:

Het maken van den Bovenbouw voor de Spoorwegbrug over de Delfshavensche Schie.

Begrooting f 187.000.—

Het bestek met 2 teekeningen is tegen betaling van f 2.— en het bestek zonder de teekeningen tegen betaling van f 1 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag den 29sten September 1908 des voorm. 9.30 u. (spoortijd) in de 3e klasse wachtkamer van station Schiedam.

De Raad van Administratie.

Bij MOUTON & Co., te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouwkundig Weekblad”.

Deze portefeuilles zijn voorzien van een ingedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco per post f 0.65.

GEBR. VAN DER VLIET,
 IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
 STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
 GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 32 o.M. voorradig.

tot 30 o.M. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

PAUL DEVIS.
IJZEREN EN STALEN BALKEN
 BRUSSEL.
 UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
 SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
 te OUGRÉE (BELGIË).

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Wever R'DAM.
 A'DAM.

JAN HAMER & CO.,

Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electriche-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent)

In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Provinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens ons laatste en veel verbeterde systeem.

ASSMAN & CO.
 ZUIVERAARS
 OOK VAN MUIZEN
 Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
 Tentoonstelling { 1895
 1906
 INT. TELEFOON 4202.

De Maas en Merwe Bank.

Gedempte Glashaven 21, Rotterdam.

Directie: JAC. KOLFF en Mr. E.-F. W. GUGEL.

Verstrekt VOORSCHOTTEN aan:
 Bouwondernemers onder verband van Crediethypotheek.

Annemers onder verpanding der aanmerkingssom.

Handelaars, Winkeliers en Particulieren, onder zakelijk verband of borgstelling met of zonder polis van levensverzekering.

A. J. VAN WIJCK,

FABRIKANT van

Nageperste-, Gevel-,
 Sier- en Waalsteenen,
RENKUM.

Telegram-Adres: Telef. Interc.:
 VANWIJCK, RENKUM. 34 WAGENINGEN.

W. Deurvorst & Zoon.
 DEN HAAG. = Heerengracht 20.

GERUTE & VLAKKE TROTTOIR-
 TEGELS. — ZWEEDSCHE GRA-
 NIETKEIEN. — BAZALT-, LAVA-
 EN MELAPHIRKEIEN.

Gewapend Beton - Asphaltwerken.

EKKLEEDEN
 en PRIMA

Wollen Vlaggen

MACKENO & Co.,

P. H. MADE 22, AMSTERDAM.

Telef. 717.
 Opggericht 1796.

**Echt Haeusler'sche
Houtcementen Dakbedekking.**

Bekwame dakdekker-, bliklager- en bouwwerkmeesters als
UITVOERENDE VERTEGENWOORDIGERS
voor Nederland en Koloniën worden GEVRAAGD.
BRIEVEN MET REFERENTIËN TE ADRESSEEREN AAN DE FIRMA
C. F. BEER. KEULEN (RIJN).
GENERAAL-VERTEGENWOORDIGER DER FIRMA
C. S. HAUESLER. — UITVINDER DER HOUTCEMENT.
48 Gouden Medailles. — 7 Patenten. — Meerdere Hofdiploma's.

NOTTIE: Gelijktijdig breng ik ter kennis der Heeren Belanghebbenden dat de firma N.V. Handel in Bouwmaterialen v. I. A. SMITS & ZOON, AMSTERDAM sedert 1. Jan. 1906 niet meer mijne vertegenwoordigers voor Nederland en Koloniën zijn, en noch door mij noch door de firma Carl Sam. Haeusler direct Haeusler's houtcement aan deze firma geleverd wordt.

**ATELIER VOOR
GEBRAND- en
SCHILDERD
en GEKLEURD
GLAS IN LOOD**
J. J. B. BOUVY
DORDRECHT.
AMSTERDAM en ROTTERDAM.

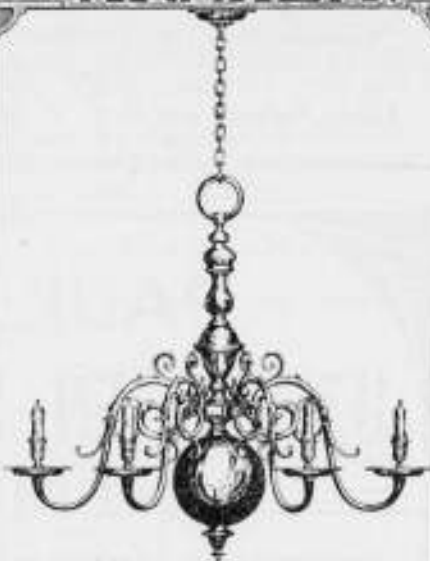
IN DE SPEYKERMANT

**HYDREX
Waterdicht Vilt,**

aangebracht volgens de Membraan methode
geeft de eenigste en duurzaamste waarborg tegen
volkomen Waterdichtheid zelfs bij den
grootsten Waterdruk.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

**W. J. STOKVIS
ARNHEM**

FABRIEK VAN
Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

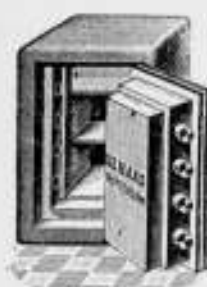

**AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.**
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTYLOEREN.

v. d. Schuijt & Kuntze,
INGENIEURS,
AMSTERDAM.

**Centrale
Verwarming.**

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN
Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.
Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.
Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.

J. F. KRÖNER & Zoon. HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

PRISMA'S LUXFER.

Sousterrain, verlicht door Luxfer vloertegels.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Benschdorp's Cacaoafabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

"BOUWMATERIALEN"
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doornische en Luiksche
POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).
Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen per-
centage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
atlesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

**Een best en
voordeelig
adres voor**

**ROLLUIKEN,
Jalouziën, Markiezen,
Zonschermen**

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.
Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

**ROBINSON'S
ALBAST
CEMENT** = wordt Glashard
helder wit.
kan worden afge-
wasschen.
kan DIRECT
worden beschild-
erd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Mili-
taire Hospitalen, Kazernen, Ge-
stichten, Kerken, Kloosters, Scho-
len, Schouwburgen, Electriche
Centralen, Kantoorgebouwen, Par-
ticuliere Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.
PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS
G. VAN LENT & Co.
NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

GEB'S. VAN MALSSEN. DEN HAAG.
STOOMTIMMERFABRIEK.
Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Getuurs geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASCHTAFELS, URINDIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis. Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

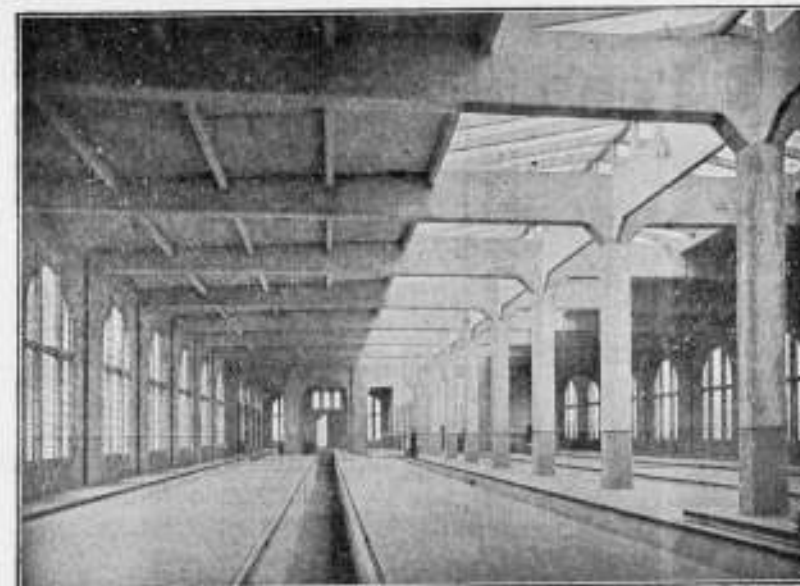
SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq. AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT, ROTTERDAM,

uitgevoerd door de **N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co.**

Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te **BREDA.**

Rijtuigremise der Z. Holl. E. Sp. Mij. te Leidsehendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE, Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJZER

28^e JAARGANG 1908. N° 37

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUIËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM GBz., J. VERHEUL Dz. REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST. BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD

N°. 37. 12 SEPTEMBER 1908. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. — Uit het land der Meerminnen, door J. A. Mulock Houwer. — Brouwershaven, door J. A. Mulock Houwer. — Beton Zinkwerken, volg. syst. „De Muralt”, (wordt vervolgd). — Architectuur Tentoonstelling. Slot, door J. F. van Hoytema. — Het Mauritshuis en zijn ontwerper, door A. W. Weissman. — Congres M. T. O. — Ingezonden. — Berichten. — Bureau voor plaatsing van opzichters en tekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbested. — Lijst v. fabrikanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. f 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. f 17.— Prijs den ADVERTENTIEN: van 1—5 regels f 1.—, elke regel meer 20 cents. Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie ½ maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIEN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

1000 Algemeene Septemberversgadering te houden Vrijdag 18 September ten 9 uur v.m. in het Societeitsgebouw „Ons Genoegen” in de Poststraat te Zierikzee.

Agenda:

Statuten en Huishoudelijk Reglement van de Maatschappij. Honorariumtabel. Bespreking, naar aanleiding van de artikelen, in het Bouwk. Weekblad geplaatst over:

Zierikzee. Oeververdediging van Schouwen, en wat verder ter tafel mocht worden gebracht.

Met het oog op het eigenlijke doel van deze excursie bepaalt de agenda zich tot het hoogst noodzakelijke.

Wij kunnen den deelnemers der excursie het heuglijke bericht mededeelen, dat de Rotterdamsche Tramweg-Maatschappij zoo welwillend is geweest, kosteloos voor de leden van de Maatschappij op 18 dezer af te staan een extra tram, loopende van Zierikzee naar Brouwershaven en van daar terug over Zierikzee naar Zijpe. Met grooten dank heeft de Maatschappij dit zeer gewaardeerde aanbod aanvaard, en is het mogelijk geworden de tijdsverdeling nog wat doelmatiger te maken.

Deze wordt nu:

1,50 uur n.m. Amst. T. Vertrek uit Zierikzee.
2,35 „ „ „ „ Aankomst te Brouwershaven.
3,40 „ „ „ „ Vertrek uit „ „
4,10 „ „ „ „ Aankomst te Schuddebeurs.
5,— „ „ „ „ Vertrek uit „ „
5,10 „ „ „ „ Vertrek uit Zierikzee.
5,53 „ „ „ „ Aankomst te Zijpe.

Dan per stoomboot:

6,10 uur n.m. Amst. T. Vertrek uit Zijpe.
8,— „ „ „ „ Aankomst Numansdorp-haven.

Hierna per stoomtram:

9,20 uur n.m. Amst. T. Aankomst Rotterdam (Rosestr.).

Voor hen, die bij eventueel minder gunstig weer bezwaar mochten hebben den geheelen tocht per boot te maken, maar niet opzien tegen twee uur varen, is de verbinding Rotterdam—Zierikzee van de Rotterdamsche Tramweg Maatschappij aan te bevelen.

2,35 uur n.m. Amst. T. Vertrek uit Rotterdam (station Rosestraat)

3,55 „ „ „ „ Aankomst Numansdorp-haven.

Dan per stoomboot:

5,45 uur n.m. Amst. T. Aankomst Zijpe.

Hierna per stoomtram:

6,05 uur n.m. Amst. T. Vertrek uit Zijpe.

6,50 „ „ „ „ Aankomst Zierikzee.

Wil men de reis geheel per trein en tram maken, zoo is de verbinding:

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

De dijk kan wel eenmaal hoog genoeg geweest zijn, maar hij blijft dat niet. Buitendien telkens veranderen de omstandigheden, nooit weet men of het peil dat men tot dusver genoteerd heeft als het hoogst bereikte door een stormvloed, niet door een volgende vloed zal worden overschreden.

Dat heeft men nog weder ondervonden bij den stormvloed van 12 Maart 1906. De rampspoed waardoor Zeeland toen getroffen werd, ligt nog in ieders geheugen. Zonder den krachtigen steun van het Rijk, hadden we het waarschijnlijk moeten beleven, dat een polder van groote uitgestrektheid, behoorende tot Zuid-Beveland, verloren was gegaan.

Op sprekende wijs heeft de zee toen doen voelen waar verhooging of verzwaring der dijken noodig was. Zij toonde dat niet alleen op de enkele plaatsen waar de dijken onder haren aanval bezweken, maar ook door de vele beschadigingen, die zij elders veroorzaakte. Op sommige plaatsen bestonden deze hierin, dat de golven, over den dijk heen gejaagd, gaten sloegen in het binnenloop. Elders weer had de hooge waterstand aanleiding gegeven tot het ontstaan van scheuren in het dijkslichaam.

Het bewijst wel de moeilijkheid van het vraagstuk, dat men tegenwoordig nog niet uitgemaakt heeft, welke krachten het zijn bij stormvloed, waartegen de dijk weerstand moet bieden. Voor eene interessante discussie dienaangaande heeft het Weekblad „de Ingenieur” in dat jaar zijne kolommen opengesteld.

Een der ingenieurs van den Provinciaal Waterstaat in Zeeland namelijk constateerde, dat beschadiging der dijken, bestaande in scheuren in de lengterichting over de kruin zich speciaal daar hadden voorgedaan, waar buiten den dijk een hooge vooroever aanwezig was. Bij eb en vloed moet de beweging van het zeewater zich ook min of meer voortplanten in het grondwater. Ook dit moet aan rijzing en daling onderhevig zijn. Als er echter een hooge vooroever aanwezig is, houdt deze bij eb het water min of meer vast.

Zulks heeft invloed op den grondslag van den dijk, waarin het water constant hooger moet blijven staan, dan wanneer de oever voor den dijk diep is en het water bij eb telkens weg trekt. Het vermoeden rijst nu bij den ingenieur op, dat bij een stormvloed voor den dijk met hoogen vooroever juist daardoor gevaar te duchten is, dewijl de grondslag steeds meer doorweekt en slap is dan in het andere geval; als nu het water in het dijkslichaam buitengewoon hoog wordt opgedreven, moet het geheel zijn stabiliteit verliezen.

Anderzijds werd daartegenover de vraag gesteld of een zooveel beteekenende beweging van het grondwater en de kleiarde waaruit de dijk is samengesteld in het kort tijdsbestek van een hoog vloedgetij inderdaad mogelijk kan zijn. Men meende dit te moeten betwijfelen en achtte onder alle omstandigheden de kracht van de hooge golven de bron van het gevaar voor het behoud der dijken.

Het zal aan de toekomst overgelaten moeten worden, als wanneer meerdere onderzoekingen ter beschikking staan, op dit punt klaarheid te brengen.

Intusschen al noopt thans nog onvoldoende kennis wellicht plaatselijk tot overbodige krachtsinspanning, zoo is toch voor Zeeland de stormvloed een vijand, waartegen de strijd met succes kan worden aangeboden. Als slechts de middelen beschikbaar gesteld worden, dan kunnen dijken geconstrueerd worden tegen elken stormaanval bestand.

Maar het grootste gevaar, hetwelk te duchten is en dat de meeste verliezen aan de Zeeuwsche polders berokkend heeft, schuilt niet in den stormvloed; het is gelegen in de oeverafschuiving.

Dat is de plaag, waartegenover men eeuwen lang nage-

noeg geheel machteloos gestaan heeft. Het is een verschijnsel, dat zich nergens anders voordoet. Zonder een oeverafschuiving gezien te hebben kan men zich moeilijk een voorstelling vormen van de geweldige verwoestingen, die er mede gepaard kunnen gaan.

De dijkval doet zich steeds voor zonder eenige voorafgaande aankondiging. Het is hierbij geen storm of vloed, die aanleiding geeft tot de groundbeweging. Onder allerlei omstandigheden heeft men dijkvalen waargenomen. Uit de vergelijking dier omstandigheden heeft men slechts dezen indruk verkregen, dat na een lage eb of nadat er eenigen tijd buitengewoon verschil tusschen eb en vloed geweest is, er in het algemeen meer dan gewoon gevaar bestaat voor de verbreking van het evenwicht in de grondmassa's die den oever met den daarop rustenden dijk dragen.

Met den dijkval heeft men te doen met een geweldige grondverplaatsing en deze geheele beweging geschiedt zonder eenig geweld. Zonder dat iemand er op verdacht is zinkt de grond weg en men moet al op vrij korten afstand er van zich bevinden om door eenig geluid er op opmerkzaam gemaakt te worden. Deze omstandigheden zijn de oorzaak er van, dat hoe veelvuldig dijkvalen zijn voorgekomen, de groundbeweging van den beginne af zelden door ooggetuigen zijn waargenomen.

De Zeeuwsche oeverafschuiving heeft geenerlei overeenkomst met de inscharing die een sterke stroom bij rivieroevers kan teweegbrengen. Het is geene insnijding op de wijze van een vrij vlak cirkelsegment. Veeleer krijgt men bij den val den indruk, dat de grond tusschen de gedeelten van den vooroever, die stand hielden als 't ware trechtvormig uitgeperst wordt. Het verzonken gedeelte heeft in vorm meermalen overeenkomst met een platte schelp. Aan de landzijde is het enkele malen zelfs breeder dan aan de zeezijde.

De geheele oppervlakte, waarover zich de afschuiving voordoet, wordt doorgaans ongeveer op één niveau gebracht. De diepe gedeelten in den bodem worden volgespoeld, waar het hooge voorland bij den oever verdwijnt. Steller dezes heeft zulk een dijkval waargenomen aan het distrikt Flaauwers, gelegen ongeveer in het midden der Zuidkust van Schouwen. Daarbij was de dijk over een groote lengte volgens zijn middenas als met een mes doorgesneden. Steil recht verbleef zich uit de naar binnen gedrongen zee de wand van de binnenhelft van den dijk. Slechts op een enkel punt verbleef zich boven het zeewater nog een hoop grond met de overblijfselen van zeevering.

Langen tijd heeft men vergeefs getracht de oorzaak op te sporen van deze raadselachtige soort van ontgrondingen. Gereedelijk viel aan te nemen, dat er verband moest bestaan tusschen het uitscheren van den vooroever door den stroom en de oeverafschuiving. Maar elders heeft ontgraving van den onderzeeschen oever nooit zulke gevolgen. Buitendien hebben zich in Zeeland wel oeverafschuivingen voorgedaan, waar de diepte van het water voor den dijk geenszins onrustbarend scheen.

Er moest dus hier eene bijzondere omstandigheid in het spel komen welke men niet kende. Allerhande onderstellingen zijn te dien opzichte opgeworpen. Nebbens schreef in 1771 de verschijnselen toe aan ondergrondse wateraderen. Deze zouden de lossere gronddeeltjes medevoeren en daardoor onderaardsche holen doen ontstaan. Deze holen nu, overwelfd met vaster aardlagen moeten ten slotte onder het gewicht instorten.

Ik ontnem deze bijzonderheid aan de belangwekkende studie van R. P. J. Tutein Nolthenius, getiteld „Worstelend Zeeland” en verschenen in de Gids, jaargangen 1898 en '99.

In die zelfde studie door den schrijver ondernomen naar

aanleiding der verschijning van een tweetal werken over den Zeeuwschen waterstaat en zijne polders, komt ook de verklaring voor, die ons in dezen het gewenschte licht verschaft. Zij komt in 't kort hierop neer.

De bodem van Zeeland is uit verschillende lagen samengesteld. Op sommige punten treft men op betrekkelijk geringe diepte tertiaire klei of zandgrond aan. Zeer onregelmatig blijkt het niveau oëzer lagen te zijn.

In later tijd vullen de rivieren den bodem aan met diluviaal zand. Gedeeltelijk rijst de grond boven water en worden gesloten binnenboezems gevormd. Hierdoor zijn de gunstige voorwaarden verkregen voor de formatie van veenlagen. In weder jongeren tijd zijn de omstandigheden meer analoog geworden aan die van den tegenwoordigen tijd. We hebben te doen met een zeeboezem, waarin zich een rivier uitstort en die aan haren mond de van het gebergte medegevoerde kleideeltjes afzet. Zoo is de bovenlaag van den Zeeuwschen bodem geformeerd.

Wat nu tot de oeverafschuivingen aanleiding geeft is uitsluitend de laag van tertiair zand. Dit zand heeft in tegenstelling met het alluviaal zand geenerlei samenhang. Het biedt tegen de doorstroming eener vloeistof nagenoeg geen weerstand en gedraagt zich daarmede vermengd bijna ook als ware het een vloeistof.

Hoe gemakkelijk dit zand het water doorlaat is onder anderen gebleken bij waarnemingen verricht door den Hoofd-ingenieur van den Provinciaal Waterstaat Hogerwaard. Hij sloeg namelijk op verschillende plaatsen aan de kust van Noord-Beveland open welpijpen in den grond op een afstand van 150 en 200 M. landwaarts in, gemeten uit den laagwaterand en reikend met den onderkant in het genoemde tertiaire zand.

Daarbij bleek nu, dat de dagelijksche beweging van eb en vloed tot een vijfde gereduceerd, ook te constateeren viel in den stand van het water in de welpijpen. De rijzing en daling was echter steeds eenigen tijd ten achter bij de beweging van het buitenwater.

Die rijzing en daling behoeft zich nu niet voort te planten tot het grondwater der hooger gelegen aardlagen, maar zij geeft toch aanleiding tot verschillende spanningen in die hooger gelegen lagen.

Eenigen tijd nadat het vloed geweest is, m. a. w. als het buitenwater weder een zekere hoogte gevallen is, stijgt het water in de zandlaag tot zijn hoogsten stand en drukt daardoor den bovengrond opwaarts. Daarentegen is het grondwater op zijn laagst als het buitenwater reeds eenigen tijd aan het wassen is. Bovengrond en buitenwater drukken dus dan de benedenlaag te zamen.

Tengevolge dezer omstandigheden kunnen de bovenlagen van den grond niet in absolute rust verkeeren. Er is een evenwichtstoestand met voortdurend verwisselende verhoudingen tusschen kracht en last.

Een kleine afwijking van de dagelijks voorkomende verhoudingen kan aanleiding geven, dat dit evenwicht verbroken wordt. Dan is het onheil daar. Eenmaal in beweging vloeit het tertiaire zand als een dunne brei vlak uit en de zwaardere bovengrond lost er in op.

De beweging houdt eerst op, wanneer het mengsel van beneden- en bovengrond zich vast gezet heeft tusschen de omgevende hoogere gronden.

Maar honderd-duizenden kubieke meters grond zijn wellicht verplaatst voor deze nieuwe evenwichts toestand verkregen is.

Als daarbij ook de geheele dijk met zijn grondslag verzonken is, dan is tegelijk de polder voor den vloed open gelegd.

Dan zal het de vraag zijn of het land weer droog gelegd kan worden en of er mogelijkheid bestaat den verzonken dijk door een nieuwen, meer landwaarts in, te vervangen. Dat is meermalen slechts gelukt dank zij de grootst mogelijke inspanning en met opoffering van alle beschikbare middelen. Heel wat tijd moet er in zulk een geval verlopen voor de draagkracht der bevolking op haar vroeger peil gekomen is. Inmiddels herhaalt zich het onheil ergens anders. Bij dezen cirkelgang is er slechts één omstandigheid als betrekkelijk gunstig op te merken; ze is deze, dat waar éénmaal een dijkval heeft plaats gehad men weinig vrees behoeft te koesteren voor een nieuwe oeverafschuiving. Dit althans leert de ervaring. Men moet dus wel aannemen, dat bij de geweldige beweging, die bij de oeverafschuiving plaats grijpt, de grond, hetzij door samenpersing, hetzij door vermenging, meerderen samenhang verkrijgt en daardoor in den regel niet meer in beweging te brengen is.

Het zijn nu in hoofdzaak de beschreven oeverafschuivingen welke Schouwen in den loop der eeuwen het verlies van een belangrijk deel zijner oppervlakte berokkendden.

Er bestaat een oud kaartje voorkomende in de „Walcherische Arkadia” van Gargon en dit vertoont Schouwen aan de Zuidzijde in plaats van met de holle bocht, welke thans bestaat en die ongeveer evenwijdig loopt met de concave kustlijn aan de Noordzijde, eveneens met een eenigszins buitenwaarts gebogen begrenzing.

In een memorie van toelichting bij een verzoek van Regenten van den lande van Schouwen aan de Staten van Zeeland uit het jaar 1762, ten behoeve van het verkrijgen van octrooi en subsidie voor een ontworpen verdedigingswerk, wordt deze kaart genoemd om den omvang duidelijk te maken der geleden verliezen. Ofschoon deze memorie als historisch stuk groote waarde heeft, zou ze door deze verwijzing tot een verkeerde opvatting nopens het grondverlies kunnen leiden. Een meer kritische beschouwing althans van het genoemde kaartje heeft geleerd, dat het slechts een fantasie-product kan zijn.

In werkelijkheid mist men bepaalde gegevens, omtrent de oorspronkelijke gedaante van het land. Men kent slechts het aantal en de namen der dorpen, die aan de Zuid-West zijde van Schouwen verloren zijn gegaan. Dat veroorlooft althans een schatting van het grondverlies te maken.

De verdrinken dorpen en gehuchten zijn Borrendamme met Hoog en Laag Weldamme, Zuidkerk, Simonskerk, St. Jacobskerk, Brieskerk, de buurt 's Heer-Arendshaven, Rengerskerk en Clauskinderen. De wijziging van de kustlijn gaf mede aanleiding tot de verzanding van de haven van Westenschouwen, eenmaal een handeldrijvende plaats van beteekenis en nadien geheel vervallen.

Ook de Noordkust mocht niet overal ongeschonden behouden blijven. Daar had men certijds de kleine stad Bommene, in de historie bekend wegens het beleg van 1576. Even hopeloos als toen de verdediging tegen den vijand, bleek een eeuw later de verdediging van den grond tegen de zee te zijn. In 1682 moest de stad worden verlaten.

Tegenover deze verliezen vallen bijna geene andere aanwinsten te constateeren, dan die welke behaald zijn door de drooglegging der wateren, welke vroeger de eilanden Schouwen en Duiveland van elkander scheidden.

Van de verdrinken dorpen is nagenoeg niets overgebleven. De plaats waar de stad Bommenele gestaan heeft was reeds in de 18e eeuw alleen nog weer te vinden bij lage eb. Enkele brokken muurwerk vertoonden zich dan aldaar nog boven water.

De herinnering aan enkele plaatsen blijft voorts nog leven door de naam van den weg, die er heen geleid heeft. Zoo

heeft men nog een Borrendamsche weg. En toen men eenige jaren geleden na een dijkval den zeedijk weder eens moest „overhalen,” heeft men op de plaats, waar eenmaal het dorp Borrendamme gestaan moet hebben, ook nog overblijfselen van metselwerk gevonden.

Van de overige genoemde verdrinken plaatsen heeft de zee alles medegenomen. Toch is er nog een bouwwerk, dat door de zee gespaard is, en dat kan beschouwd worden als een waardige reliquie van het verloren land. Het is de toren van Koudekerke, de „Plompe Toren,” staande onmiddellijk aan den binnenteen van den zeedijk, daar, waar de zijweg van Zierikzee naar Haamstede van den dijk afslaat.

De kerk bij dezen toren behoorende en het gehele dorp Koudekerke zijn reeds lang verdwenen, maar juist door zijn eenzaamheid spreekt dit bouwwerk tot ons van menschenlijken arbeid, van idealisme en kunstzin, van hoop en vertrouwen, van hoop en teleurstelling.

De golven vlocien reeds eeuwen lang over de verdrinken landen. De zee is het graf geworden van de dorpen en gehuchten. Al de gemoedsbewegingen die eenmaal een nijvere bevolking doortrild hebben, zijn tot rust gekomen. Slechts de zeevogels bewegen zich boven de vlakke waar eertijds geploegd, gemaaid en gezaaid werd en zingen er op hunne wijze hun levenslied.

Wij behoeven ons niet te bekommeren om het leed eens hier geleden, maar toch het herleeft onwillekeurig in ons gemoed, als we den toren voor oogen hebben. Die toren vormt het knooppunt in den band, die den tegenwoordigen tijd aan

den ouden koppelt; hij herinnert er aan, dat de strijd van voorheen en thans geheel dezelfde is gebleven. Hij waarschuwt tegelijk voor wat er kan geschieden. Zonder dat er het woord in letteren is gegrift staat, kondigt hij het devies aan, dat hier het meest van noode is: „Waakt.”

De stem uit het verleden leidt er ons tevens toe om even stil te staan bij de vraag hoe het oudtijds stond met de organisatie der maatschappij in verband met de oeververdediging. Het is hier de plaats niet om bij dit onderwerp breedvoerig stil te staan. Een enkele opmerking moge daarom volstaan; zij die daaromtrent meerdere inlichting verlangen, kunnen verwezen worden naar de bestaande literatuur, o. a. de studie van A. J. F. Fokker in 1883 als Akademisch proefschrift verschenen: „Het bestuur van het Waterschap Schouwen.”

In het algemeen nu kan gezegd worden, dat het waterschapsbeheer en het waterschapsrecht zich hebben ontwikkeld met de maatschappij zelve. Men vindt er in gereflecteerd de complicatie in den strijd, waarbij men gedeeltelijk met gelijke en gedeeltelijk met tegengestelde belangen te doen had; de voortdurende moeilijkheden in zake het bijeenbrengen der noodige geldmiddelen en eindelijk de uiteenlopende opvattingen, die in den loop der tijden bestaan hebben omtrent de vraag aan wien het gezag behoort toe te komen en den aard, welke het hebben moet.

De Toren te Koudekerke.
Naar een opschrift van R. W. J. DORVAN.

Schouwen vinden we oudtijds verdeeld in zes deelen, die betrekkelijk onafhankelijk van elkaar beheerd werden.

Dat onafhankelijk beheer gaf aanleiding tot voortdurende moeilijkheden inzake de wederzijdsche verplichtingen. Elk onderdeel trachtte zooveel mogelijk de lasten van zich af te schuiven. De vereischte samenwerking, als die dringend noodig was, bleef uit.

Bovendien mag men aannemen, dat men met de voorhanden middelen in de onderdeelen ook niet steeds op behoorlijke wijze te werk ging; er werd namelijk weinig zorg gedragen inzake de keuze van de bestuurders. Dit bestuur berustte bij een college van dijkgraaf en gezworenen; eenigen tijd nu is het gebruik geweest die dijkgraafschappen te verpachten. Niet meer dan een twijfelachtige waarde kan het gehad hebben, dat men daarbij de conditie stelde, dat om voor de waardigheid in aanmerking te komen, men te goeder naam en faam bekend moest staan.

Toen de verpachting afgeschaft werd, is de benoeming ten deele opgedragen aan een Opperdijkgraaf. Dit was ongetwijfeld een verbetering, maar den gewenschten goeden gang in het beheer werd er niet mede verkregen.

Het is te begrijpen, dat de stad Zierikzee, die in het bezit der Heerlijkheid van een der zesde deelen, het Quaefambacht, bij een goed geregelden toestand het meeste belang had, zich niet werkeloos bij dezen staat van zaken wilde neerleggen. Het slot harer bemoeiingen is geweest, dat haar het overwicht in het centraal gezag verschaft werd. In 1425 schonk Philips van Bourgondië aan Zierikzee het

privilege, in aanmerking nemende „de lastighe dyckage” om zeven heemraden te stellen, die met den Gemeenteburgemeester het land zouden beheeren, alles behoudens het recht der Dijkgraven.

Met den Opperdijkgraaf vormden deze heemraden het College van Regenten. Zij verkregen de dagelijksche leiding; oppermachtig werden zij echter niet, want er is nog een meer oppermachtige vergadering, welke geëerbiedigd moest worden in de polderzaken. Zij werd gevormd door „de Staten van den lande van Schouwen.” Het was een lichaam, waarin ook de besturen der zesde deelen en eenige „breedgeërfden” zitting hadden.

Men hoeft niet te denken, dat met deze regeling de moeilijkheden geheel opgeheven waren. Tot meerdere complicatie leidde daarbij de onstandigheid, dat men ook nog te doen had met de rechten van ambachtsheeren. Deze zijn trouwens nog niet allen afgeschaft. Of het wenschelijk is daartoe over te gaan, moge hier in 't midden blijven. Als verkoopbare waar hebben ze in onzen tijd wel iets van eene curiositeit.

De beschreven regeling heeft zich gehandhaafd tot den tijd der Revolutie. De Staatsonstitutes volgden elkaar in die jaren in snelle volgorde en zoo was het ook met de polderreglementen. Zierikzee moest daarbij zijn gezag over het waterschap laten varen, daarentegen kregen de eigenaren

van grond in den polder, de ingelanden, meer invloed op den gang van zaken. Een groote verbetering was het dat destijds een eind gemaakt werd aan de indeeling van het waterschap in onderdeelen.

Tijdens de inlijving heeft de Fransche Overheid zich verdienstelijk trachten te maken door de invoering van een algemeen reglement voor de polders. Hoewel met veel gebreken, te wijten aan onvolledige bekendheid der ontwerpers met polderzaken, had deze regeling het voordeel, dat er in 't algemeen meer klaarheid in den toestand kwam.

In den volgenden tijd is er nog veel te organiseeren geweest. Het was in de eerste plaats noodig, dat het polderbestuur weer het publiekrechtelijk karakter her kreeg, wat het vroeger bezeten had. In de tweede plaats moest de financiële positie der polders verzekerd worden. De laatste quaestie heeft zeer veel moeite geboord. Vele jaren achtereen is er van gedachten gewisseld tusschen Rijk en Provincie en nadat men zoowel van de eene als van de andere zijde herhaaldelijk vruchteloze pogingen aangewend had om een bruikbare regeling te treffen, kreeg eindelijk de zaak zijn beslag door de aanneming van de wet nopens de Calamiteuse polders op 19 Juli 1876.

De naam „Calamiteuse polders” voert ons weder terug tot het verleden. Door rampen werden de polders geplaagd en ze waren daardoor onmachtig zich zelf te helpen — calamiteus — zooals men het gedoopt heeft.

Zij moesten zich dan wel wenden tot de regeering en de steun, die ze in den grafelijken tijd in zulk een geval te verwachten hadden, bestond hierin dat er voor eenigen tijd vrijstelling gegeven werd van de voor den graaf op te brengen belastingen. Hoewel in de tijden der Republiek geen algemeene regeling bestond, klopten ook hier de polderbesturen dikwerf niet te vergeefs bij de Staten der Provincie aan om den noodigen financiële bijstand te erlangen.

In de tijden der Fransche overheersching daarentegen bepaalde Napoleon, dat ieder eiland zichzelf moest helpen. De handhaving van dit principe was op den duur onmogelijk, en na het herstel der onafhankelijkheid heeft men voor de polders de gelegenheid weer opengesteld om zoowel van den Staat als van de Provincie steun te verkrijgen. Maar daardoor kwamen weer meer op den voorgrond de vragen omtrent de financiële verplichtingen tusschen voor- en achtergelegen polders, de verhouding tusschen Rijks- en Provinciale-subsidie, de condities, die in 't algemeen aan het verlenen van subsidie verbonden waren.

Vroeger had men de polders in hunne huishouding geheel vrijgelaten, onverschillig van de vraag of zij al of niet van wege de Provincie gesteund werden; daarin kwam later verandering en langen tijd hebben de polderbesturen er in moeten berusten, dat, als zij calamiteus waren, van hunne autonomie zoo goed als niets overbleef. De Rijkswaterstaat gebood over hunne uitgaven en inkomsten zoomede over de uit te voeren werken bijna oppermachtig. De vraag of dit systeem gehandhaafd moest worden kwam mede aan de orde.

Algemeen werd erkend, dat met de wet van 1870 ten behoeve der Calamiteuse polders een op gezonde basis rustende regeling is getroffen. Uit den aard der zaak geeft ze aanleiding tot bedenkingen, er is geen regeling te treffen zoodanig, dat deze in alle gevallen billijk is zoowel tegenover de grondeigenaren der calamiteuse als der vrije polders.

Hoewel bij de behandeling der wet nog in het bijzonder gestreefd was om rekening te houden met de belangen van den polder Schouwen, bleek toch ook voor dit waterschap de wet bezwaren mede te brengen o. a. wat betreft de dientengevolge vereischte inrichting van het bestuur. Deze

bezwaren leidden daartoe, dat in het jaar 1871 de polder zich vrij verklaarde.

Ter verduidelijking zij nog gemeld dat dit waterschap Schouwen in den loop der jaren iets anders geworden is dan het oorspronkelijk geweest was. Het waterschap toch was oorspronkelijk identiek met het eiland. Reeds zeer vroeg is echter de duinstreek — een der oorspronkelijke zesde deelen — afgescheiden van het waterschap; de waterstaats belangen van die streek worden thans van Rijkswege beheerd. Voorts is het eiland aan de Oostzijde grooter geworden door de inpolderingen achtereenvolgens ondernomen in de Gouwe, het water vroeger aanwezig tusschen Schouwen en Duiveland. Deze polders zijn echter steeds gebleven onder eigen beheer.

De toestand in Duiveland is vrij gelijk aan die van Schouwen. Ook daar is er een groote polder: de Vier Bannen van Duiveland, waaromheen zich verschillende kleinere aansluiten.

Enkele der kleinere polders van het dubbeleiland zijn calamiteus gebleven.

Wanneer men nu nagaat hoe de regeling van het polderbeheer is vergeleken bij vroeger, dan stemt zulks zeker tot tevredenheid. Men hoede zich echter door ingenomenheid met de zegeningen van den tegenwoordigen tijd, zich een scheve voorstelling van het verleden te vormen. Waar het noodig was, wist men de bezwaren te overwinnen. De ernst van den strijd, drong tot onderlingen steun en tot krachtige handeling. De werken uit vorige eeuwen overgebleven zijn daar om te getuigen voor het voorgeslacht.

Heeft dat voorgeslacht in zijn strijd met de zee dikwerf het onderspit moeten delven, dan zal zulks zeker doorgaans niet daaraan te wijten zijn, dat hun veerkracht door een onpractische bestuursregeling gebroken werd, maar doordat men technisch te zwak was.

De tegenwoordige voorzitter van het Waterschap Schouwen, Mr. A. J. F. Fokker heeft een werk geschreven getiteld: Schouwen van 1600—1900. Het kan als een vervolg beschouwd worden op eene studie vroeger verschenen van de hand van Mr. B. C. Cau, die de vroegere geschiedenis van Schouwen behandeld heeft.

In het genoemde werk van Mr. Fokker, hetwelk uit oud-historische bronnen bewerkt, een schat van wetenswaardigheden bevat, vindt men aangeteekend de rampen waardoor de polder getroffen werd en de werken die verricht werden om het land te redden. Het bevat voor genoemd tijdsverloop een opsomming van 202 vallen, waarvan de groote meerderheid aan de Zuidkust van het eiland.

Daar men geen afdoende middelen kende ter voorkoming van de oeverafschuivingen, bepaalde men zich doorgaans tot het nemen van maatregelen ter verzekering tegen de gevolgen.

Achter den Zeedijk werden slaper of inlaagdijken gelegd. Bezweek de Zeedijk, dan werd zoo men opnieuw gevaar dachtte, achter den tweeden dijk, nu zeedijk geworden, weer een inlage aangelegd. Op die wijze werd in de 16e, 17e en 18e eeuw de geheele Zuidkust van Schouwen van inlaagdijken voorzien. De kaart van het tegenwoordig Schouwen vertoont nog de zwaar gehavende overblijfselen van die werken.

Het was een zeer troosteloze arbeid, dit voortdurend terug trekken voor den vijand met geen uitzicht op eenige wending in den loop der zaken. Het is te begrijpen, dat men daarom naar een andere wijze van oeververdediging uitzag. Men vroeg zich af of het niet dienstig kon zijn in plaats van lijdelijk te blijven agressief te werk te gaan. Interessante proefnemingen zijn in deze richting genomen. Als zoodanig verdient vermelding het aanleggen van ver

vooruitspringende dammen. Het denkbeeld daartoe werd het eerst geopperd in 1739 door den landmeter van Doeveren. Er was een toenemende ontgronding geconstateerd aan de Noordkust van het eiland, bij den polder „Kijkuit”, en teneinde den oever te beveiligen stelde van Doeveren nu voor een dam te leggen van den dijk naar de daartegenover liggende zandplaat, welke daarvan slechts gescheiden was door een smalle geul.

Eenige jaren later in 1754 kwam het inderdaad tot uitvoering van dit plan; de uitkomst van het werk was aanvankelijk bevredigend; de stroom werd afgeleid en de diepte langs den oever verminderde.

Dit succes deed het plan rijpen volgens hetzelfde systeem een werk van veel grooter omvang aan te vatten. Men stelde zich voor nu aan de Zuidzijde van het eiland, nabij het district Flauwers, een dam te leggen van den oever naar de Neeltje-Jansplaat. Het was ongeveer midden in de holle bocht van het eiland, daar waar de zee den oever steeds verder terug drong.

Aan de Staten van Zeeland werd subsidie gevraagd. In eene uitvoerige memorie werd de benarde toestand van het waterschap uiteengezet. Het is deze memorie die in dit opstel reeds is aangehaald. Het verzoek had succes en men toog aan den arbeid.

Voltooid, had de dam een lengte van ongeveer 200 Roeden. De geul, welke hij dwars doorkruist, had over een lengte van ongeveer 110 Roeden een diepte van 48 voet onder laagwater. Voor de samenstelling bezigde men op elkaar geplaatste zinkstukken. Het was een zoogenaamde blinde dam; hij dook onder water of zooals het in eene beschrijving van dien tijd heet: „naar den dijk en de plaat op beyde eynden rysende om het getij in 't midden en van den dijk een plaat af te leyden”. Het werk was voltooid in 1765 en had gekost £ 18213 Vlaamsch.

Het was voor dien tijd een grootsche onderneming. De arbeid werd echter niet met succes bekroond. Reeds het volgend jaar ontstonden er verzakkingen en in 1767 was de dam reeds over een lengte van 54 Roeden geheel weggeslagen. Van het geheele werk bleef ten slotte slechts een kort stuk van de verbinding met den oever over.

Betrekkelijk beter hield zich de dam bij Kijkuit; zij het ook, dat er voortdurend herstellingen te verrichten waren, zoo is het toch gelukt gedurende ongeveer 40 jaar het werk in stand te houden.

Later heeft men geen nieuwe proeven meer in dezelfde richting genomen. Geenszins is echter bewezen, door de onbevredigende uitkomsten met de beide beschreven werken verkregen, dat den ingeslagen weg volgende het doel niet bereikt kon worden. De gemaakte dammen waren echter veel te zwak van aanleg.

In de 19e eeuw heeft men in het bijzonder zich toegelegd op de beveiliging der dijken door versterking van den onderzoeksen oever. Reeds in vroeger tijd had het denkbeeld zich ontwikkeld om daartoe steenbestorting, al of niet rustend op zinkstukken aan te brengen. Thans kwam deze methode meer systematisch in toepassing en zij leidde tot succes. Zoo is nu aan het district Flauwers over een groote lengte van de kust een doorlopende bekleeding van den onderzoeksen oever tot stand gebracht.

Met betrekking tot de oeververdediging, doet zich echter ook de oeconomische zijde van het vraagstuk gevoelen. Een methode dient, wil zij bruikbaar, ook betaalbaar te zijn. Het zou zeker alle middelen te buiten gaan als men de geheele kustlijn langs overal tot aan het diepste gedeelte van de stroomgeul een aaneengeschakelde bekleeding van zinkstukken wilde maken.

Het is gelukkig ook niet noodig geworden. Tegenwoordig althans wordt veelvuldig gewerkt naar een denkbeeld, het eerst aangeduid door den ingenieur A. Caland. Volgens dit stelsel worden van afstand tot afstand zoogenaamde „vaste punten” aangelegd.

Het is daarbij de taak van den ingenieur om de plaats dezer punten oordeelkundig te kiezen en deze punten tevens zoo te verzekeren, onder en boven water, dat er van gevaar voor verzakking geen sprake meer kan zijn. Oorspronkelijk legde men deze dammen op betrekkelijk korten afstand van elkaar aan.

Het was of men bij dezen aanleg nog min of meer den aanleg van rivierdammen als voorbeeld voor oogen had. Het doel is intusschen geheel anders; aan het leiden van den stroom valt in de Zeeuwsche zeeboezems niet te denken. Toen de methode zich dan ook op meer zelfstandige wijze ontwikkeld had, kwam men ook tot veel grooter afstand tusschen de vaste punten. In overeenstemming met het doel wat beoogd wordt, worden de dammen thans doorgaans aangelegd met slechts geringe lengte van den oever.

De onderzoekse oever tusschen twee vaste punten blijft onbeschermd. Er blijft gevaar voor inschering van den oever volgens een waaivormig beloop, aansluitend bij die vaste werken. Nadeel is daarvan niet te duchten mits men slechts zorg draagt, dat de dijken tusschen de beide werken op voldoende afstand achter deze lijn kan gelegd worden. Deze dijken zouden in aanleg dus ook de genoemde waaivormige lijn kunnen volgen.

Een werk van groote beteekenis is verricht door den onlangs afgetreden Hoofdingenieur van den Provinciale Waterstaat in Zeeland M. B. G. Hogerwaard. Alle gegevens omtrent de verdedigingswerken in de geheele provincie zijn door hem verzameld. Daaronder zijn ook te verstaan de waarnemingen overal verricht betrekkelijk de veranderingen in de diepte der stroomen langs den oever.

In het werk nu, „de Oeververdediging van Zeeland” vindt men dit alles bijeengebracht, toegelicht bovendien door een groote reeks van met zeer veel zorg uitgevoerde kaarten en teekeningen. Het zijn zulke gegevens, die voor den ingenieur de basis vormen waarop hij werken kan. De schrijver is echter nog verder gegaan en heeft ook de noodige plannen ontwikkeld voor de oeververdediging in de toekomst.

Deze plannen nu nagaan, bevonden we, dat naar zijn oordeel er gevallen kunnen zijn, waarin doorlopende onderzoekse oeververdediging in het bijzonder aanbevolen moet worden, maar dat voor het overige van het stelsel der vaste punten ook voldoende resultaten te verwachten zijn.

Zoolang in de stroomgeulen en de stroombeweging langs de kust geen belangrijke wijziging geconstateerd kan worden, wordt door hem voor de holle bocht van Schouwen bij het district Flauwers het daar reeds gevolgde stelsel eener doorlopende bekleeding als het eenig bruikbare beschouwd.

Slechts wat betreft het meer Oostelijk gelegen deel van dezen oever in de buurt van het voormalig Borrendamme acht hij ook de toepassing der verdediging met vaste punten mogelijk, althans indien achter den zeedijk aldaar nog een nieuwe inlaagdijk aangelegd wordt.

Verder in Oostelijke richting doorgaande, langs den mond der Zierikzeesche haven en de Zuidkust van Duiveland houdt hij mede het stelsel der vaste punten aan. Allergewichtigst acht hij daarbij het behoud van het havenhoofd van Zierikzee als vast punt. Met grooten nadruk wijst hij op de noodzakelijkheid om dat vooruitspringend hoofd, gelegen in een buurt, waar talloze malen oeverafschuivingen hebben plaats gehad, op de meest degelijke wijze te bevestigen.

Een doorbraak aldaar zou naar zijne meening een ramp zijn, waarvan de gevolgen niet te overzien zouden zijn.

Wij mogen er ons van verzekerd achten, dank zij de waakzaamheid van het bestuur van Schouwen, dat voor een dergelijke ramp geen vrees behoeft gekoesterd te worden.

Dat bestuur heeft steeds getoond berekend te zijn voor zijne taak. Met recht mag dan ook Mr. Fokker in zijn werk er van gewagen, dat Schouwen, de meest aangevallene en meest geteisterde polder er zich op beroemen mag steeds de eerste te zijn geweest met de toepassing van nieuwe uitvindingen.

Zinkwerk werd reeds in 1639 toegepast; de eerste steenglooiing met Vilvoordsche steen werd in 1827 aangebracht; de polder Schouwen was de eerste in Zeeland met stoomkracht bemalen, evenzoo de eerste wat betreft de toepassing van basalt voor steenglooiing. De waterbouwkundige ambtenaar van het waterschap Labrijs, maakte in zijn tijd het eerst voor het onderzoek van den vooroever gebruik van helmduikers en eindelijk is in Schouwen het eerst gebruik gemaakt van gewapend beton voor boven- en onderzeesche oeververdediging.

Met vertrouwen mag Schouwen de toekomst te gemoet zien. Want achter een steeds beter beveiligden oever, herbergt het een bevolking, die in welvaart vooruit gaat. Dank zij een goed geregelde bemaling is het land voor cultuur veel beter geschikt geworden dan vroeger en een intellectueel ontwikkelde landbouwersstand weet van den grond steeds rijker oogst te winnen.

Bedenken we nu nog, hoe het eens geweest is. In den tijd van Karel V moest men kwijtschelding van lasten verzoeken. Men verklaart, dat men in dien tijd genoodzaakt

BROUWERSHAVEN.

Omtrent den oorsprong der stad Brouwershaven is niet veel met zekerheid te zeggen. Men brengt deze in verband met de bedijking van schorgronden, gelegen aan den Noord-Oost hock van het eiland Schouwen in zijn oorspronkelijke gedaante. Deze bedijking had plaats omstreeks 1286.

Het is zeer wel mogelijk, dat bij die gelegenheid een haven in bruikbaren vorm als overblijfsel van een oud vaarwater verkregen werd. Geen reden voor twijfel blijft voorts omtrent deze daadzaak, dat de haven, waaraan de plaats haar naam ontleent, de aanleiding tot haar opkomst en bloei in later tijd verschaft heeft.

Stedelijke rechten verkreeg Brouwershaven omstreeks 1400. Dat voor dien het dorp reeds van eenige beteekenis was, blijkt uit een akte van 1344, betrekkelijk een vrije haringmarkt aldaar.

In 1590 werd de stad met wallen versterkt; eene belegering heeft Brouwershaven sinds dien nimmer te verduren gehad en in 1820 zijn de aangelegde werken weer geslecht.

In de dagen der Republiek is het Brouwershaven niet mogen gelukken in het bezit te geraken van eenige politieke macht. Voor Zierikzee was Brouwershaven steeds een concurrerende havenstad en van die zijde heeft men zich daarom steeds verzet tegen hare erkenning als stemhebbende stad.

Vergeleken bij Zierikzee is het trouwens altijd een plaats van minderen rang gebleven. Het aantal inwoners heeft zich in de laatste 100 jaren bewogen tusschen 800 en 1700; er bestaat geen zekerheid dat dit cijfer in vorige eeuwen ooit veel hooger is geweest.

Eene bijzondere beteekenis heeft Brouwershaven gehad

was geweest „voorz: land (te) moeten laten drijven en verlooren gaan, zoo niet de Poorters van Zee nog bijtijds waren toegeschooten om hetgeen het land door 't bestormen der zee hadde verlooren, wederom door den zeevaard te verhalen en te recruteeren.”

De Poorters van Zierikzee zijn thans geen zeevaarders meer, en het mag betwijfeld worden of zij in staat zouden zijn op de oude wijze bijstand te verleenen. Maar het behoort ook niet, want het land is rijk genoeg om zich zelf te helpen.

Intusschen moge de toestand voor het oogenblik bevredigend zijn, als de bewoner van Schouwen, beveiligd door zijn oeverwerken den blik van zijne akkers afwendt en hij zeewaarts tuurt, dan is het of hij nog weder van die zijde een verlokend lied hoort. Het is de stem der nimfen, vereeuwigd in zijn wapenschild. Dan betreurt hij, dat op de breede stroomen, die aan weerszijden zijn eiland bespoelen zijn schepen niet meer vareu.

Het is zeker niet gebrek aan liefde tot de zeevaart, die hem van het door hem beminde element heeft verdreven; het zijn de omstandigheden, die tegenwoordig handel en zeevaart in groote havensteden centraliseert.

De omstandigheden heeft hij echter op zijn eiland reeds zoo dikwerf zien veranderen. Reeds worden de kleinere plaatsen wat betreft het verkeer reeds weer meer begunstigd dan eenigen tijd geleden. Daarom geeft hij de hoop niet op, dat ook nog eens weer de omstandigheden in dit opzicht zich ten beste zullen keeren en op de Zeeuwsche wateren een handelsvloot nieuw leven brengt.

J. A. MULLOCK HOUWER.

wegens hare ligging in een der beste zeegaten van ons land. Nadat in 1838 het vaarwater betond was, werd van den zeeweg langs Brouwershaven door de schepen voor Rotterdam bestemd of daar vandaan komende, veel gebruik gemaakt. Toen echter de Nieuwe Waterweg gereed kwam en na jaren sukkelens in bruikbaren staat gebracht werd, was de goede tijd voor Brouwershaven gepasseerd.

Zeer gering is thans nog het aantal der schepen op hare reede ankerende. En nu zijn het ook niet meer de inkomsten in verband met de scheepvaart, maar die van het landbouwbedrijf, welke aan de ingezetenen een bestaan verzekeren.

In algemeenen bouw heeft Brouwershaven eenige overeenkomst met Zierikzee. Ook hier heeft men een haven ingesloten tusschen dijken, welke dijken in den loop der tijden geheel met woningen bezet zijn. En evenals in Zierikzee is men er toe gekomen om een gedeelte van die haven te dempen. Het standbeeld van Jacob Cats, hetwelk in 1829 in zijne geboorteplaats werd opgericht aan de haven, heeft men eenigen tijd na die demping naar het midden van het nieuwe Havenplein verschoven.

Het merkwaardigste bouwwerk aan de haven is het Raadhuis. Het is een betrekkelijk smal gebouw — drie venstertraveeën breed, — in twee verdiepingen opgetrokken. De karakteristieke gevel, dateerend uit het jaar 1599, is geheel symmetrisch behandeld. De ingang bereikt men met behulp van een monumentaal bordes. Boven de ingang aanschouwt men in een nis het beeld der gerechtigheid.

De gevel werd in het jaar 1890 aan een zorgvuldige restauratie onderworpen.

Ook inwendig heeft het gebouw nog een en ander behouden, herinnerende aan zijn verleden.

Op korten afstand van de haven vindt men het monument, waardoor Brouwershaven uit een bouwkundig oogpunt belangrijk is, de kerk, eertijds aan St. Petrus en St. Paulus gewijd.

Bij de meest sobere behandeling zijner onderdeelen, maakt dit bouwwerk toch indruk door de grootsche opvatting, die er uit spreekt.

De gevels zijn opgetrokken in baksteen afgewisseld met lagen van natuursteen; dat is hun eenig sieraad.

Het oudste deel der kerk is het koor, waarvan de stichting vermoedelijk dateert uit het eind der 13e of het begin der 14e eeuw. Het bestaat uit een hoog koor met transept, waarbij aansluiten een lagere kooromgang met kapellenkrans. Dit gedeelte der kerk is overwelfd.

Het middenschip met de beide zijschepen zijn werken uit de 15e eeuw. Dit gedeelte heeft het karakter eener hallenkerk; de drie schepen zijn even hoog. De breedte van het middenschip bedraagt 14 M., die van elk der zijschepen 7 M.

Aan de Westzijde is bij de kerk een portaal uitgebouwd; een toren is aldaar nimmer aanwezig geweest. Men miste dientengevolge de gelegenheid voor het ophangen der luidklokken en om daarin te voorzien behielp men zich in den eersten tijd met een bij de kerk gebouwd klokhuis.

Op een afbeelding in de kroniek van Smallegange ziet men de kerk versierd met een renaissance toren, opgetrokken op de kruising. Deze toren is gebouwd in het jaar 1667; het werk is uitgevoerd door David Verzijden te Rotterdam.

Lang heeft de kerk dezen toren niet mogen behouden. Reeds in 1733 werd overwogen of het niet raadzaam zou zijn hem wegens bouwvalligheid af te breken. De noodige voorzieningen zijn toen echter nog voor zijn instandhouding genomen. In de dagen der Fransche overheersching is hij er slechter afgekomen; toen is het bovendeel er afgebroken ten behoeve der opstelling van een kusttelegraaf en zoo misvormd, werd de toren later geheel afgebroken.

Vele jaren lang nadien is de kerk torenloos gebleven. Dat was echter niet het eenige gebrek wat er in dien tijd aan den bouw viel op te merken. In het bijzonder toen het liep tegen de zeventiger jaren der vorige eeuw, was het met de kerk treurig gesteld. In deerlijk verval verkeerde

het monument en de kerkelijke gemeente was onmachtig zelfs de meest noodige herstellingen te vervullen.

De toestand scheen hopeloos en drie leden van het bestuur der gemeente deden het voorstel om de kerk af te breken. Daartoe is het gelukkig niet gekomen.

Van kunstlievende zijde is de aandacht der Rijkscommissie van Adviseurs er op gevestigd, en dank zij het gunstig advies dezer commissie heeft men van het Rijk uitzicht op steun voor de vereischte herstellingswerken gekregen. Het heeft na die toezegging nog wel moeite gekost om plaatselijk het bedrag bij een te brengen van de bijdrage, welke van Rijksweg als voorwaarde voor zijne hulp geeischt was, maar het is er ten slotte toch gekomen.

Jaren is er na dien aan gewerkt. De kerk is nu niet alleen verzekerd voor verder verval, maar voor een goed deel heeft zij ook haar ouden luister herkrege. De architectuurdeelen, welke in verband met onvoldoende middelen of ten gevolge van gebrek aan de noodige kennis in den loop der jaren waren weggebroken of verminkt, spreken weer tot het oog met hunne oorspronkelijke bekoorlijkheid.

Een der voormalige sieraden heeft de kerk na de restauratie een tijd lang moeten missen; het is het merkwaardige orgel, vervaardigd in het jaar 1577, hetwelk door het kerkbestuur uit geldnood in verband met de restauratiewerken aan het Rijk was verkocht. Van Rijksweg werd dit orgel daarna opgenomen onder de collectie van antiquiteiten in het museum te Amsterdam. Onder den schat van kunstwerken aldaar bijeenverzameld trok het nauwelijks de aandacht maar in de kerk te Brouwershaven had het een ledige plaats achtergelaten.

De waarde van eene collectie schuilt altijd in zekeren zin in hare volledigheid en als zoodanig was het orgel te Amsterdam ook op zijn plaats. Toch getuigt het zeker van breedheid van opvatting dat men van Rijksweg heeft kunnen besluiten het weder uit de verzameling te nemen om het ter beschikking te stellen van het kerkbestuur te Brouwershaven.

Nergens toch kon het orgel beter zijn dan ter plaatse waar het bij zijne vervaardiging voor bestemd werd.

Sinds enkele jaren ruischen nu zijne tonen weder door de hooge hallen en niets doet er aan denken, dat het kostbare werkstuk te eenigen tijd elders opgesteld is geweest.

BETONZINKWERKEN VOLGENS SYSTEEM „DE MURALT.”

In het Bouwkundig Weekblad van 30 Mei 1908 no. 22 werd een beschrijving gegeven van eene welgeslaagde oeververdediging van gewapend beton volgens het systeem „de Muralt.” Met het oog op de a.s. Septembervergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, die te Zierikzee — de hoofdplaats van het eiland Schouwen — zal worden gehouden, is het gewenscht, de aandacht te vestigen op zeker niet minder belangrijke, nieuwe werken, n.l.: „De betonzinkwerken volgens systeem „de Muralt.”, zooals die voor het eerst in het jaar 1908 werden uitgevoerd aan de Zuidzijde van genoemd eiland.

Alvorens nu over te gaan tot beschrijving van de nieuwe methode voor de uitvoering van zinkwerken aan zeeoeveren zal hieronder allereerst worden uiteengezet de constructie en werking van een nieuw peiltoestel, door den ingenieur de Muralt uitgedacht, welk toestel speciaal met het oog op belangrijke betonzinkwerken, die aan het eiland Schouwen aanstaande zijn, werd ontworpen en in gebruik genomen.

Zooals nader zal blijken, is het dringend gewenscht, dat de juiste vorm van den vooroever, waarop de betonzinkwerken moeten worden geprojecteerd en aangelegd, den ontwerper ten volle bekend is; waaruit al aanstonds volgt, dat moest worden omgezien naar eene eenvoudige methode voor de opname van die profielen, die meer nauwkeurige uitkomsten gaf dan die, verkregen met de tot nu toe gevolgde methode.

Voor diepzeeonderzoekingen en ook voor de opnamen van kanaal- en rivieroevers zijn reeds toestellen bedacht, die onderzoek van den zeebodem en opname van profielen vergemakkelijken, doch tot heden werden aan de zeeoeveren in Holland de peilingen voornamelijk uit de hand verricht en zijn geen nauwkeurige toestellen bekend, waarmee de talrijke z.g.n. voorjaars- en najaarspeilingen aan de zeedijken kunnen worden verricht.

Gemeenlijk worden de vooroeveren van zeedijken in Holland, ingevolge voorschriften van besturende collegiën, telken jare

tweemaal onderzocht door peilingen, die in het voor- en najaar worden uitgevoerd. De uitkomsten van die peilingen moeten dienen om den achteruitgang van den vooroever door uitschuring of anderszins na te gaan, waardoor men kan weten, wanneer de tijd gekomen is, dat door aanleg van zeeoeverwerken als zinkwerken, dammen, enz. den verderen achteruitgang moet worden voorkomen. Aan de uitkomsten van de voor- en najaarspeilingen worden uit den aard van het doel, waartoe zij worden uitgevoerd, geen hooge eischen van nauwkeurigheid over 't algemeen gesteld. Zij worden verricht met behulp van een roeiboortje, dat meestal door zes roeiers wordt bediend. De richting van de vaste raaien, waarin elk jaar gepeild wordt, is aangegeven door een tweetal jalons, voorzien van vlaggetjes, die geplaatst worden op den zeedijk. Al roeiende in de raai, wordt om de 5 Meter een dieplood uitgeworpen, dat verbonden is aan een door leertjes verdeelde peillijn, waarmee de diepte kan worden afgelezen. De afstand vanaf den dijk wordt eveneens met een verdeelde afstandslijn

gemeten, die verbonden is met den wal en met een rol aan de roeiboort is bevestigd. De diepten worden waargenomen — of zoodanig herleid — ten opzichte van het L. W. peil. De peiling zelf wordt uitgevoerd in de z.g.n. kentering tusschen eb en vloed. Worden de afstanden uit den dijk te meten, zeer groot, b.v. meer dan 1000 Meter, dan wordt de plaats, waar de peiling geschiedt, bepaald met behulp van den sextant.

Om de bovenomschreven peilingen te kunnen uitvoeren, zijn behalve de roeiers benodigd:

1e. De opzichter, die alle uitkomsten, d. z. afstand- en dieptecijfers, opteekent.

2e. Een opnemer van de diepten, die tevens belast is met het telkens uitwerpen van het dieplood.

3e. Een opnemer van de afstanden, die tevens de afstandsdraad opgewonden is, bedient.

De opzichter heeft bovendien na te gaan of de roeiboort tijdens de opname zich wel in de raai blijft bevinden, terwijl hij thuis gekomen met behulp van de opgeteekende cijfers „het profiel nog moet teekenen”, hetgeen een zeer tijdroovend werk is.

Dat de bovenomschreven, tot nu toe aan de kusten van Zeeland gevolgde methode, vooral in het najaar bij koud weder, wanneer het krijgen

van natte handen verre van aangenaam is, aan nauwkeurigheid veel te wenschen overlaat en bovendien zeer kostbaar is, zal wel geen nader betoog behoeven. Het nieuwe peiltoestel, dat alle onnauwkeurigheid opheft, laat zich het gemakkelijkst beschrijven in 3 onderdeelen, die elk afzonderlijk gebruikt kunnen worden, doch te zamen het volledige toestel vormen.

1. Het electrisch dieplood.
2. De automatische aanwijzing.
3. Het zelfregistreerend peiltoestel.

Het electrisch dieplood is geschetst in fig. 1. Het dieplood bestaat uit 2 deelen, n.l. het ijzeren lood A en het koperen contactstel B. De staaf m is door middel van eene veer n beweegbaar in de bus opgehangen. Zoodra lood A den grond raakt, ontspant zich veer n, zoodat er contact ontstaat tusschen staaf m en plaat k. Plaat k is van de massa gescheiden door de ebonieten plaat h, doch is met schroef x verbonden. Schroef x gaat door een ebonieten kokertje, zoodat zij geïsoleerd is van de massa.

De schroef y is verbonden met plaat g, dus is verbonden met de massa. Zoodra nu staaf m contact maakt met plaat k, maken x en y, indien deze verbonden worden, een gesloten geleiding uit. Die gesloten geleiding wordt verkregen door middel van de twee geïsoleerde koperdraden c en d, die opgesloten en vastgeknepen in koperen huls E tezamen komen, om daarna te zamen, doch geïsoleerd, omgeven door een waterdichte pik doekomwinding ten slotte de peillijn F vormen. De peillijn F, die in overeenstemming met de grootste diepten, die aan de kusten van het eiland Schouwen voorkomen, niet langer is dan bijv. ± 60 Meter,

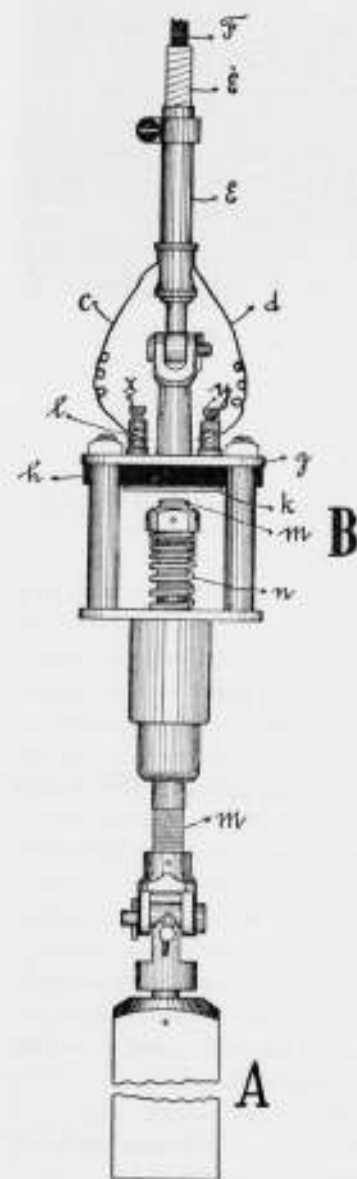

Fig. 1. Electrisch peillood. Zij-aanzicht.

Boven aanzicht. Schaal 1:3.

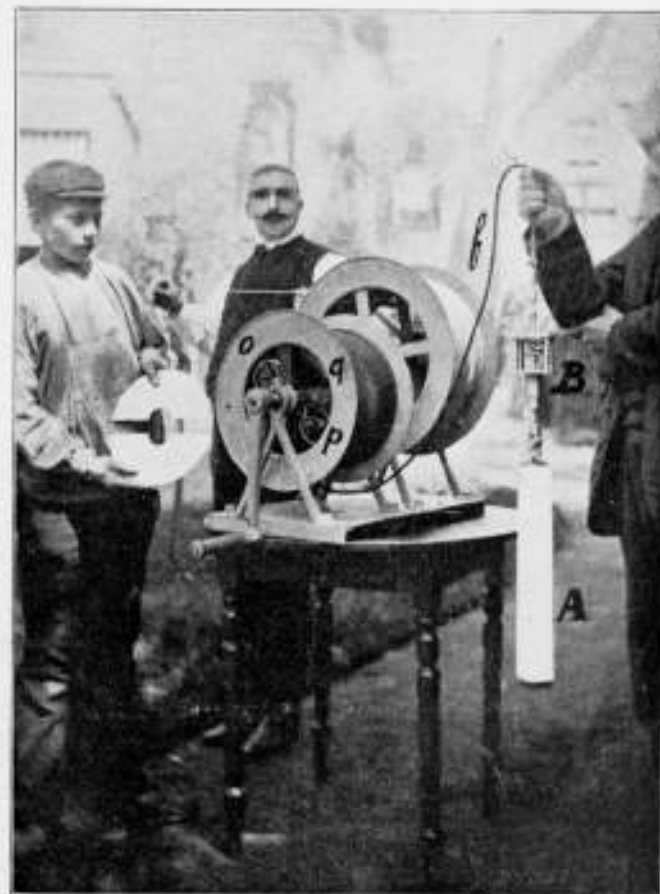

Fig. 2. Electrisch peillood met diepte- en afstandslijnen.

is opgerold op een trommel (zie fig. 2), waarin zich een tweetal droge elementen p en o bevinden, die verbonden zijn met eene electrische schelinrichting q, zooals in fig. 2 te zien is (doordat het deksel er tijdelijk afgenomen is).

De beide koperdraden, die de peillijn f vormen, scheiden zich aan het eind van de omwinding op de trommel en worden verbonden met de elementen door middel van eene opening, die zich in den trommelwand bevindt. Zoodra nu het lood A den zeebodem bereikt, maakt het kopertoesel B contact, de geleiding wordt gesloten en de schelijnrichting in trommel q (dus in de roeiboort) geeft een krachtig aanhoudend sein, dat eerst ophoudt, wanneer het lood A even den zeebodem verlaat. Men neme vooral de plaat k (zie fig. 1) niet te groot (dus kleiner dan in de schets is aangegeven) en ook de elementen niet te sterk, om hinderlijk geruisch van het schelletje in de trommel, veroorzaakt door watercontact, te voorkomen. De tweede trommel, voorkomende op fig. 2, bevat de afstandslijn, die verdeeld is. Het toestel, zooals afgebeeld in fig. 1, kan voor de uitvoering van eene peiling volgens de gewone methode gebruikt worden, doch werpt reeds dit onbetwistbaar voordeel af, dat het tasten en dikwijls raden van den peiler of het lood wel den zeebodem bereikt, niet meer noodig is. Dit tasten is vooral moeilijk, indien de eb- en vloedstroom zich nog krachtig doet gevoelen en wanneer men met zeebodems te doen heeft van zachte geaardheid. Met het nieuwe toestel geeft het sein in de boot onmiddellijk aan, wanneer het lood op den bodem ligt.

De automatische aanwijzing.

De aanwinst in nauwkeurigheid verkregen met het in fig. 2 aangegeven toestel is nog

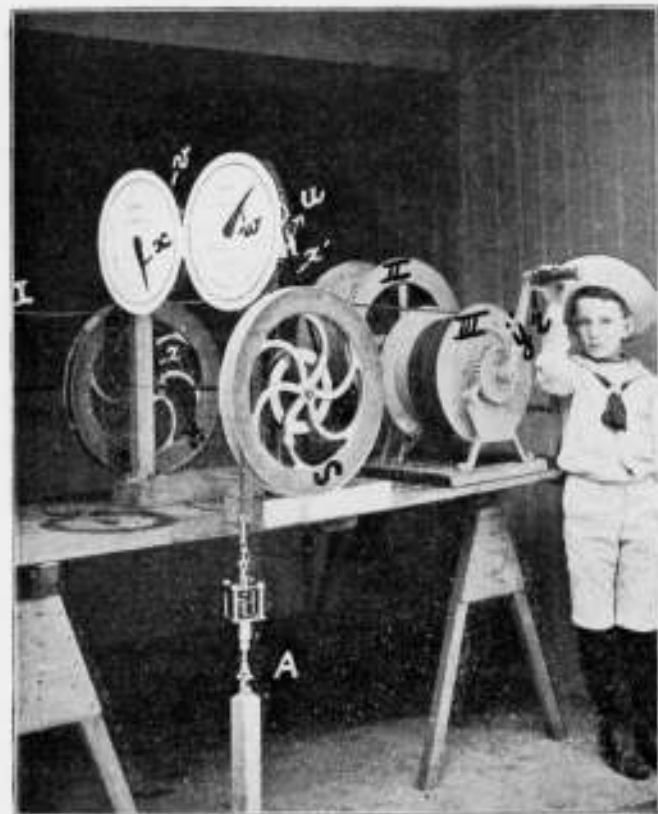

Fig. 3. Verbeterde opname.

niet groot in vergelijking met de oude methode en het is de automatische aanwijzing, die het hinderlijk tijd-roovend uitwerpen van het lood onnoodig maakt en een tweetal arbeidskrachten uitspaart. De automatische aanwijzing wordt verkregen met het toestel, zooals afgebeeld in fig. 3.

De peillijn wordt van af trommel III over een meetrad s gebracht, terwijl de afstandslijn I vanaf trommel II wordt gevoerd over meetrad t, beide meetraden brengen door middel van nauwkeurig berekende overbrengwerkjes (zie ook fig. 4) u en v de wijzers x en w in beweging, die op de betrokken successievelijk de afstand in Meters en de diepte in decimeters uiterst nauwkeurig aanwijzen.

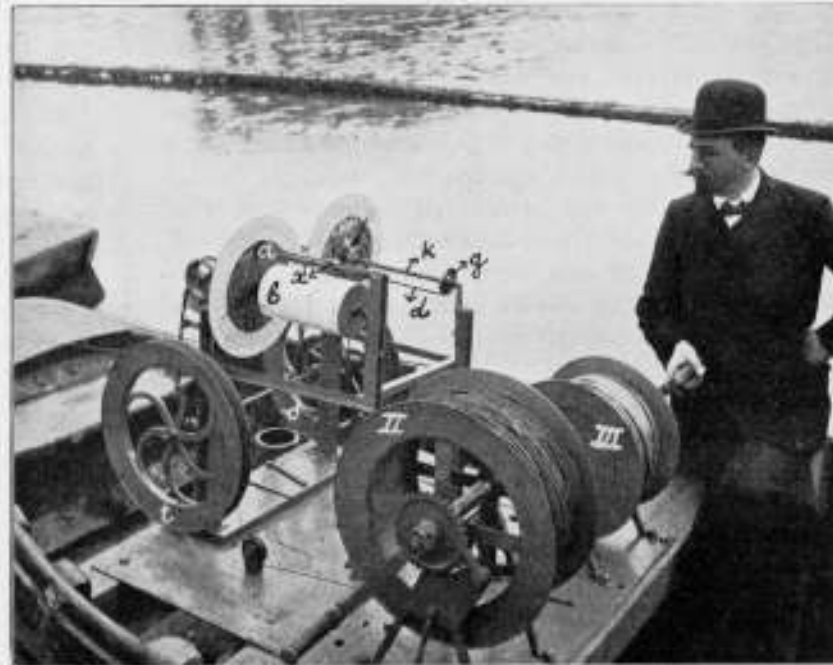

Fig. 4. Zelfregistreerend peiltoestel tijdens het peilen.

(Wordt vervolgd).

DE ARCHITECTUUR TENTOONSTELLING.

Bij het beschouwen van een tentoonstelling als deze betraapt men zich dikwijls op een fout, die licht tot verkeerde resultaten leiden kan n.l. te verwachten dat men een resumé zal vinden van het beste, wat de architectuur der laatste jaren opleverde, en in het geëxposeerde een antwoord te zoeken op de vraag: op welke hoogte staan wij thans. Dit zou alleen dan het geval kunnen zijn, wanneer het merendeel der veel vermogende architecten uit den lande aan de uitnodiging gehoor gaf en wanneer zij allen het beste zonden wat zij geven konden. Dat dit slechts zelden het geval is baseert zich misschien op het feit, dat de tentoonstelling tekening een soort van „Schaustück" is dat lang niet altijd de best doorwerkte, de krachtigste uiting van 's meesters kunst is. Nu eischt een publieke tentoonstelling, en de kunstkring expositie toont dit door haar uitnemend voorbeeld ten duidelijkste aan, dat de inzendingen met zorg worden afgewerkt, degelijk onlijst en zoo mogelijk met welgekozen details toegelicht worden. Alleen dan is het mogelijk dat de onafgewerkte atelier-indruk vermeden wordt.

In de praktijk zijn deze beide belangen met elkaar in strijd. De architect maakt van zijn beste werk geen tentoonstellings-tekening, de tentoonstelling neemt geen tekening op die slechts voor den bouw voldoende is. Zoolang deze partijen niet meer toenadering toonen, blijft het onmogelijk een resumé van onze hedendaagsche kunst te krijgen en toch zou een dergelijk overzicht een hoogst belangrijken invloed op de verdere ontwikkeling der kunst kunnen hebben; en alles wat in die richting wordt bereikt zou ik willen toelichten.

De architectuur tentoonstelling in den Kunstkring brengt

ons slechts een kleine schrede nader tot dit doel. Wel slaagde men erin de medewerking van vele gezaghebbende architecten te verkrijgen, en is het door dezen ingezondene van vrij hoog gehalte, maar het geeft geen voldoende inzicht in hun meest recente scheppingen. Van vele jongeren echter werden goed gesorteerde collectiën bijeengebracht die de gelegenheid bieden hen ineens in hun pogen te waardeeren.

Alvorens de verschillende inzendingen aan een meer gedetailleerde beschouwing te onderwerpen, een enkel woord over de aanwezige schetsen naar bestaande gebouwen. Op dit gebied zijn zeer goede zaken te zien, een aangenaam verrassend verschijnsel, waar tegenwoordig de architectuurfotografie jaarlijks productiever wordt. Leliman's schetsen bezitten een benijdenswaardige zwaai, de zeldzaam juiste typeering, het vermogen onmiddellijk het essentieele te geven, doen het werk van dezen schetser bij uitnemendheid dadelijk herkennen.

Daartegenover staat de degelijke, historisch interessante tekenwijze van v. d. K. Meyburg, die niets meer of minder dan de werkelijkheid gevend, een keurige verzameling penschetsen van boerenwoningen produceerde. Er spreekt veel liefde uit voor onze boerenbouwkunst en wij zouden nog een dergelijke verzameling van interieurs wenschen om voldoende materieel te hebben voor een studie van dezen aantrekkelijken kunstak.

Tusschen beide in staat het tekenwerk van van Gils. In zijn torenschetsen vereenigt hij de gedetailleerde naar opmeting zweemende nauwkeurigheid met den flinken aanzet der verhoudingen, met een gevoel van contour en massa; het zijn documenten van oude architectuur.

Niet zonder eenige aarzeling gaan wij over naar de aanwezige ontwerpen van Dr. P. J. H. Cuypers, die de linkerhoek van de zaal in beslag nemen. Er is in dit werk van den grooten „beheerscher der Gothiek" zoo weinig dat ons aandoet, en wij kunnen daarover niet heenstappen waar het kerkelijke architectuur geldt. Bij kerkbouw is het toch een eerste eisch dat indrukwekkende rustige verhoudingen ons boven het alledaagsche verheffen of dat wij ons gestemd voelen door een naif religieuze opvatting of zelfs door een vreemd maar overtuigend geloof. Hoe kunnen dan ooit de decoratiën van de kapel der O. L. Vr. kerk te Maastricht of van het priesterkoor te Helmond een waardige plaats in een kerk innemen? Zij vormen een rusteloze stapeling van motieven en symbolen waarin de harmonie gemist wordt. En ook het Schaepman-monument kunnen wij niet waardeeren, het is droog, zonder leven en bezieling.

Van Joseph Cuypers en Stuyt hangen er mooie gipsmodellen, enkele details van gebrand glas en beschilderingen en de St. Jacobuskerk te 's Hertogenbosch. De verhoudingen van den toren komen ons minder gelukkig voor op de perspectief, maar de kerk zelf vertoont weer dien weldoordachten opzet die wij zelden missen in werk van deze bouwmeesters.

Salu zond een villa te Eindhoven in en twee kamerbetimmeringen. De villa is een deftig voornaam landhuis, dat echter minder past in het kader van deze naar nieuwe, eigen kunst zoekende architecten, dan de beide betimmeringen; deze beide laatste doen prettig aan.

Berlage zond eenige perspectief studies in, die ten deele (potloodschetsen) door de ernstige studie, ten deele (kleurenschetsen) om de zuivere tekenwijze en fantastische opzet aantrekken. Een vooral voor Hagenaars belangwekkende aankondiging geeft het gipsmodel van het kantoor der Nederlanden. Zou het mogelijk zijn dat de bekronende Loggia

verbouwd werd en de rustverstorende grilligheid uit de compositie verwijderd werd? Het heeft steeds tot onze vrome wenschen behoort.

Van de Bazel vinden wij behalve Oud-Bussum en de bekende stijlvolle woonhuis-entrées, eenige primaire schetsen van Jan Tabak en woonhuizen. In één daarvan schemert de quadratuur door.

Van Balen en van Boven kunnen de Vrede nog maar niet vergeten, de eerste huldigt haar door een vredebouw (?) de ander door een amphitheater, waaraan een zekere mate van oorspronkelijkheid niet vreemd is.

Met groote belangstelling bestudeerden wij weer een der Damplannen van Kronhout met zijn ongetwijfeld weldoordachte ontwerpen en zeer verzorgde tekeningen. Hollandsch is het werk in geen deele, maar laat men dit buiten beschouwing, dan wordt men verrast door de kernachtige vormenspraak en de breedheid van den opzet. Mogen wij deze prijsvraag ook naar de architectuur beoordeelen dan merken wij op dat het massa evenwicht dat in zooveel van Kronhout's werk gemist wordt, hier tot uiting komt. In decoratief is en blijft Kronhout een meester, dit toont de afdelingstoegang voor Luik en zoo vele andere niet aanwezige voorbeelden, maar om in Bouwkunst groot te zijn moet het decoratief den voorrang laten aan de groote verhoudingen. Hoe zeldzaam helaas komt dit vermogen bij ons Hollanders voor. Het groote te zien voor het kleine, de compositie voor het detail.

Bij het verder doorwandelen van de gezellige kunstkring zal zijn het voor een groot deel villa's en buitenhuizen die wij tegenkomen. Onze tijd staat bijna in het teken van de villa. Bij de villa durfde men het eerst te breken met de traditie, bij de villa werd reeds aan de fantasie vrij spel gelaten, voor men bij de groote architectuur de eerste schuchtere stappen waagde op het hervormings-pad; ook door het veel meer voorkomen van villa-opdrachten zal deze tak een zeer belangrijke blijven.

Van een groote aantrekkelijkheid zijn de villa's van Smits en Fels. De voorname en toch schilderachtige baksteen bouw, de smaakvolle versiering door uitspringende lagen op de hoeken en eenvoudig gekleurde baksteen friezen onder de goten, de pakkende opbouw zonder gewilde oorspronkelijkheid bereiken vooral bij huize Dalvey een zeer aangenaam resultaat. Ook het tekenwerk doet prettig aan.

Leliman's villa's geven dikwijls teleurstellingen, wij missen de zekerheid bij het trachten naar een bepaald effect, wij zoeken dikwijls tevergeefs naar een zekere eenheid, die bij de villa het schilderachtige en levendige in evenwicht moet houden. Overigens komen knappe details in overvloed voor.

Ook van Jan de Meijer van Zinsmeester en van van Epen, hangen er villa ontwerpen; zij spreken geen eigen taal maar verbeugen door hun tongval. Verrassend door bijzonder kleurrijke aquarellen is de inzending van Oscar Leeuw. De tekeningen verraden een zeer vaardige hand, terwijl de ontwerpen van het Huis Mookerheide en Hulst, zij het ook in ongebonden fantasie, een zekere breedheid vertoonen.

Verder wandelend valt ons oog op de uiterlijk keurige verzameling van Mitters en Gort. De Princess Room doet ons veel aangener aan dan de Twee Steden; vooral uitwendig behoort de Princess room zeker tot de beste werken van dit bureau Van de in aanbouw zijnde Meubelfabriek kunnen wij nog geen fabriek zien; de architectuur doet een patricierhuis vermoeden.

Aan den tegenovergestelden kant vinden wij Limburg met vele fotografien en enkele duidelijke tekeningen van bankgebouwen te Maastricht en Groningen. Het is degelijk werk,

dat geen hoogen vlucht neemt maar den nadruk legt op solied bouwen en constructief detailleeren.

Buskens met welgeslaagde teekeningen van een R. K. kerk te Rotterdam en enkele minder belangrijke woon- en winkelhuizen.

De Roos en Overeinder geven details van hun werken in miniatuur vorm, aardige teekeningen en niet onverdienstelijke ontwerpen.

En eindelijk Walenkamp. Hoe dat werk hier komt begrijpen wij niet.

Wij maakten reeds met een enkel woord melding van de afdeling stedenbouw en hoewel wij deze afdeling van bijzonder belang achten komen wij er niet in bijzonderheden op terug. Het is niet wel mogelijk uitbreidingsplannen te beoordeelen zonder de plaatselijke toestanden door en door te kennen.

Wij besluiten met een gelukwensch aan den Kunstkring voor zijne welgeslaagde tentoonstelling.

v. H

HET MAURITSHUIS EN ZIJN ONTWERPER.

Sinds Pieter van der Aa in 1715 den in 1669 overleden Pieter Post als ontwerper van het Mauritshuis noemde, hebben de kunstgeschiedschrijvers dit dezen Leidschen uitgever nagezegd.

Indien zij echter de terzelfder tijd ongeveer verschenen werken van Campo Weyerman en Houbraken hadden opgeslagen, dan zouden zij gezien hebben, dat deze auteurs Jacob van Campen als den ontwerper aangeven.

Aan een legende, die nu haast twee eeuwen bestaan heeft zal nog wel een langer leven beschoren zijn — niets is zóo taai — en daarom heb ik ook niet verwacht, dat zij haar geest zou geven, toen ik in 1902 Jacob van Campen met bewijzen, aan de stukken ontleend, in „Oud-Holland” weder de eer gaf, die hem zoo lang was onthouden.

Hetzelfde tijdschrift zal dezer dagen een studie van mijne hand over Pieter Post opnemen; daarin wordt nog eens deze zaak behandeld in verband met de verhouding, die tusschen Van Campen en Post bestaan heeft.

Ik meen er aan te mogen herinneren, dat Pieter Post bij het leven van Van Campen niets omtrent het Mauritshuis heeft openbaar gemaakt. Hij wachtte tot na zijns meesters dood eer hij onder de prenten met schoorsteenen ook eenige van het Mauritshuis opnam.

De belangrijke ontdekking, door Mr. H. F. W. Jeltjes gedaan bewijst niets voor het auteurschap van Post.

Immers de bij de teekeningen van 1652 gevoegde tekst zegt, dat van „andere mindere deelen geen afbeeldingen worden gegeven” doordien men heeft geoordeeld, dat deselve niet eigenlijk en konden strecken tot het genoeghen van den ghenen tot wiens curiositeit deze afbeeldingen zijn gedienserd.

Het ligt voor de hand, aan te nemen, dat Joan Maurits van Nassau, die met zijn huis zeer ingenomen was — waarvan onder anderen een brief, dien hij in 1642 uit Brazilië aan Huijgens schreef en waarin aan Jacob van Campen als ontwerper lof wordt toegezwaaid, getuigenis geeft — de teekeningen heeft laten maken hetzij tot bevrediging van eigen „curiositeit” of van die zijner vorstelijke bloedverwanten.

Het belang der teekeningen ligt daarin, dat zij ons het Mauritshuis doen kennen zóo als Jacob van Campen het

ontworpen heeft, want in 1704 is het gebouw geheel uitgebrand en toen hersteld in den stijl van dien tijd.

De titel van het handschrift zegt: „Aldus geteekent ende met zijne voornaemste leden nifgebeeldt door P. Post”. Had Post zich als den ontwerper beschouwd dan zou hij niet nagelaten hebben het woord *geteekent* door *geinventeerd* of *geordonneerd* te vervangen.

8 September 1908.

A. W. WEISSMAN.

CONGRESSEN

CONGRES TER BESPREKING VAN HET ONDERWERP MIDDELBAAR TECHNISCH ONDERWIJS.

Tweede en laatste Congres-Bijeenkomst gehouden Maandag 7 September 1908 in het gebouw van de Maatsch. tot Bevordering der Bouwkunst.

Wegens plaatsgebrek geven wij hier alleen de conclusies, zooals die zijn aangenomen, benevens de toelichtingen. Van conclusie 1 is de juiste redactie nog niet vastgesteld maar wel de inhoud.

I. *Onder M. T. O. is te verstaan het onderwijs bestemd voor allen, die tusschen de werklieden en de hoogere leiders staand, zelfstandig bij of met de uitvoering van een werk en met leiding van of toezicht op werklieden zullen belast zijn.*

De vak-werklieden (skilled labourers) vinden hunne opleiding bij het L. T. O. Het T. O. is bestemd voor hen, die zelfstandig de wetenschap hebben te beoefenen.

Daar tusschen bevindt zich dus het gebied van het M. T. O.

II. *Aan goed geregeld M. T. O. bestaat dringende behoefte.*

Wij hebben in ons land niet alleen op vooruitgang te letten, doch zijn werkelijk in dit opzicht ten achter bij onze burenen en moeten dus ons uiterste best doen om dezen achterstand in te halen, aangezien een werkelijk volksbelang hiermede gemoeid is.

III. *Decentralisatie is noodzakelijk, éne enkele centrale school is beslist af te keuren. Het Rijk dient de oplossing van het vraagstuk M. T. O. zoo spoedig mogelijk ter hand te nemen door het stichten of krachtig steunen van inrichtingen ten dienste zoowel van de algemeene als van de speciale vakbelangen. (Hier wordt gedacht aan de plannen van den „Ned. Aannemersbond”).*

IV. *Als eisch van toelating tot de M. T. S., wat de algemeene ontwikkeling betreft, dient te worden aangenomen de algemeene kennis, ongeveer overeenkomend met die verkregen op de 3j. H.B.S., onverschillig op welke wijze deze kennis verkregen is.*

V. *In verreweg de meeste gevallen zal voorafgaande praktijk beslist noodig zijn, wil het onderwijs op de M. T. S. werkelijk vruchtbaar zijn.*

Onder praktijk dient men niet alleen te verstaan de bewerking der materialen, zooals men die op de Ambachtsscholen onderwijst, doch een algemeen overzicht van het voornaemste, wat in elk technisch vak voorkomt, dient deze elementaire kennis aan te vullen.

Een jongmensch, dat h.v.b. in ondergeschikte functie een, al is het maar eenvoudig bouwwerk, van begin tot eind heeft medegemaakt, zal veel meer van het M. T. O. profiteeren, het beter begrijpen en vlugger verwerken, dan een jongmensch, dat alleen de Ambachtsschool heeft bezocht en direct op de M. T. S. komt.

De verschillende technische vakken loopen zooveel uiteen en ook de wijzen, waarop voorafgaande praktijk is te verkrijgen, zijn zoo verschillend, dat het zaak is bij de inrichting van M. T. S. scholen voor de verschillende vakken inlichtingen in te winnen bij de betreffende vakverenigingen.

Dit rapport noemt al eenige dezer vereenigingen, die zeer zeker bereid gevonden zullen worden van advies te dienen, terwijl niet uit het oog verloren mag worden, dat men „al doende” ook in deze materie zal moeten „leeren”, en er door een goede regeling van het leerlingwezen en maatregelen in den geest van de door den heer Hendrikse genoemde, veel goeds tot stand gebracht kan worden.

VI. Aansluitende semester-cursussen zullen het best voldoen.

Sommigen zullen de gelegenheid hebben eene periode van verdienen af te wisselen met eene van studie, terwijl anderen de school ononderbroken zullen kunnen volgen.

Praktisch werken in de betekenis van materiaal bearbeiting zal op de school niet mogen geschieden, zooals uit concl. V gebleken is.

Ook avondcursussen zullen blijken, vooral in groote centra, reden van bestaan te hebben.

VII. *Wat de te onderwijzen vakken betreft kan verwezen worden naar het wetsontwerp „Kuyper” en de toelichting hierop, waaruit duidelijk blijkt dat ook deze het M. T. O. bestemde om de praktijk voor het leven zoo goed mogelijk te beheerschen.*

Eisch zal dus zijn, dat de onderwijskrachten zelf over groote praktische ervaring zullen moeten beschikken en zooveel mogelijk voeling met de praktijk zullen moeten blijven houden.

Burgerlijke- en water-bouwkunde, werktuig- en scheepsbouwkunde, electro-techniek, gas- en waterleiding-techniek zijn de vakken, die het allereerst voor M. T. O. in aanmerking komen.

VIII. *Als aanvulling van het school-onderwijs verdient Corr. Onderw. alle aanbeveling.*

Eene proefneming van Rijkswege zal de waarde van dit onderwijs voor ons land kunnen staven en bij slagen in vele gevallen een aanwijzing kunnen zijn, waar eventueel het meeste behoefte bestaat aan speciaal industrieel onderwijs.

IX. *Schoolgeld naar draagkracht verdient aanbeveling, met ruime toepassing van studiebeurzen.*

X. *In de Commissie van toezicht moet, in verband met de vakken die onderwezen worden, het technisch element tot zijn recht komen. Indien mogelijk moet dit geschieden met behulp en voorlichting van de organisaties van werkgevers en werknemers.*

XI. *a. Voor de werkelijk uitnemende leerlingen der M. T. S. moet het eindexamen van toelating der T. H. S. vergemakkelijken, hetzij door vrijstelling van enkele vakken hetzij door vergemakkelijking van de toelating der T.H.S. (Conclusie der meerderheid 17 stemmen.)*

b. Het eindexamen der M. T. S. wordt, wat de toelating tot de T. H. S. betreft, gelijkgesteld met het eindexamen H.B.S. 5-jarige cursus (conclusie van de minderheid 4 stemmen).

XII. *Een eindexamen zal noodig zijn, ten einde ook hen die de M. T. S. niet bezocht hebben, in de gelegenheid te stellen een diploma te verwerven.*

INGEZONDEN STUKKEN

Vraag:

Geachte Redactie.

Wordt onder harde klinker uitsluitend verstaan „Waal of IJsselsteen” — of is onder *kalkzandsteen* ook eene soort van dergelijke kwaliteit?

Gaarne vernam ik hierover Uwe gewaardeerde zienswijze.

X.

BENAMING KERKEN.

De heer J. F. van Hoytema vindt zijn vraag gedeeltelijk beantwoord in het werk van E. Gugel: *Geschiedenis der Bouwstijlen*, bl. 418, waar we lezen in een noot:

Volgens rang, omvang en bijzondere bestemming gaf men aan de kerken verschillende nu nog gebruikelijke benamingen. De voornaemste onderscheidingen zijn de volgende:

Dom, domkerk (afgeleid van *domino domini* of *domus dei*: huis des Heeren) betekent eigenlijk oorspronkelijk het „godshuis”, meer in het bijzonder is de naam echter alleen voor groote of hoofdkerken (*ecclesiae majores*) of kathedraal-kerken gebruikelijk.

Kathedraal, Kathedraalkerk (lat. *basilica cathedralis, ecclesia cathedralis*) noemde en noemt men eene kerk met den zetel of stoel van een aartsbisschop of bisschop.

Munster, munsterkerk (afgeleid van *monasterium* — het klooster) oorspronkelijk alleen „kloosterkerk” beteekenende, werd in 't vervolg ook zinverwant aan, of in de plaats van „domkerk” gebruikt.

Kapittelkerk (lat.: *ecclesia collegiata*; hoogduitsch: *Stifts* — of *Collegialkirche*) noemde men eene kerk, behoorende bij een bestuurd door een kapittel, kantonicaat of proostdij.

Parochiaalkerk (*ecclesia parochialis*) is de kerk van een kerspel aan wier hoofd een pastoor staat.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Nijenrode. Het zoo bekende en aan geschiedkundige herinneringen rijke slot Nijenrode, onlangs aangekocht door den heer M. Onnes, te Amsterdam, ondergaat een groote herschepping.

Onder toezicht van den architect E. G. Wentink Jr., te Utrecht, is in de bekapping reeds een groote verandering en verbetering aangebracht, maar de oorspronkelijke bouwtrant, waarin de eigenaardige, gekapiteelde, pyramidale torentjes dadelijk de aandacht tot zich trekken, werd daarbij zooveel mogelijk behouden. Het voornemen moet bestaan de onderaardsche gangen en kelders te ontgraven en het benedengedeelte van het slot in zijn ouden stijl terug te brengen. De vijver en de berg, welke jarenlang in een verwaarloosden toestand verkeerden, kunnen nu als sieraden van Nijenrode gelden. Prachtige lanen zijn thans aangelegd, meer in overeenstemming met de eerbiedwaardige, zeeuwenoude stammen dan de wildernis, welke dezen voorheen omgaf.

De heerlijke omgeving wenscht men te verfraaien, altijd zooveel mogelijk met behoud van den oud-Hollandschen stijl, of wel daarin te herstellen, voor zooverre daarvan in den loop der tijden, werd afgeweken. De leiding dezer werkzaamheden, waarmede nog geruimen tijd gemoeid is, werd opgedragen aan de firma H. Coppijn en Zn., tuin-architecten te Groenekan, bij Utrecht.

De bewoners van Breukelen zijn er zeer mee ingenomen, dat de heer Onnes van Nijenrode niet het voetspoor zijner voorgangers drukt, maar er naar streeft, aan het slot zijn voormaligen luister te hergeven, uit de dagen toen Nijenrode de glorie van de Vecht uitmaakte.

Vad.

Opleiding Bouwkunde en Aanverwante vakken.

De heeren Maurits Plate, Architect en C. Citroen, leeraar Me openen de gelegenheid jongelieden op te leiden:

a. tot Bouwkundigen.

b. voor de hieronder volgende examens:

De onder a genoemde opleiding zal onder directe leiding van den heer Plate en op diens bouwkundig bureau geschieden. Ze zal omvatten al die vakken die voor een aanstaand bouwkundige noodig zijn om hem tot de praktijk voor te bereiden, als lijntekenen, bouwkundig teekenen, (hout-, steen- en ijzerconstructie) projectiecer, beschrijvende meetkunde en doorzichtkunde, het maken van opmetingen, kennis van de bouwmaterialen, het maken van bestekken en begrotingen, algemeen overzicht der bouwstijlen e. m. a.

De onder b genoemde opleiding tot examens zal gegeven worden zoowel in privaat als in cursus lessen en zal omvatten de vakken die voor de onderstaande examens vereischt worden.

1°. Examens voor Opzichter en Teekenaar, ingesteld door de Mij. tot Bev. der Bouwkunst.

2°. Toelatingsexamens tot alle (3) klassen der afdeling B (Bouwen werktuigkundig teekenen) der Rijksnorm. School voor Teekenen- en Ontwerpers te Amsterdam.

3°. Toelatingsexamens tot alle (4) klassen der Rijksnorm. School voor Kunstnijverheid.

4°. Examens Middelbaar Onderwijs Lijntekenen en de Perspectief (Mij.)

De volgende heeren hebben zich bereid verklaard inlichtingen omtrent deze plannen te verstrekken:

B. J. Ouëndag, Voorz. ex. comm. der Mij. tot Bev. der Bouwk. in 1908 te Amsterdam.

J. Gratama, B. I. Algemeen Secr. der Mij. tot Bev. der Bouwkunst te Amsterdam.

K. P. C. de Bazel, Architect te Bussum

W. B. G. Molkenboer, directeur der Rijks-Norm. school voor teekenen- en ontwerpers.

19 AUGUSTUS.

ALPHEN (Z.-H.). De bouw van 2 burgerwoonhuizen en 17 arbeiderswoningen voor rekening van de heeren C. v. Draanen te Aarlanderveen en H. H. Hulscher te Alphen. 2 huizen Timmerwerk laagste inschrijver Bergshof f 2089.

17 huizen Timmerwerk Bergshof f 2092.
2 huizen Metselwerk E. J. Bruggeman f 1838.
17 huizen Wed. Th. v. d. Helm f 1619.
2 huizen Verfwerk H. Baas f 1474.
17 huizen Laan f 1275.
2 huizen Smidswerk P. v. d. Bosch f 35,45.
17 huizen Ottens f 155,40.
2 huizen Loodgieterswerk. Ponsioen f 158,20.
17 huizen Ponsioen f 699,83.

ENSCHEDÉ (ONDERH.). Het bijbouwen van een vergaderlokaal aan de kerk. Het Chr. Geref. Kerkbestuur Ledeborstraat. Laagste inschrijver J. Schulenberg, f 299 gegund.

KESSEL. Bouwen stoomcentrifuge. Laagste inschrijver J. Joosten, Kessel, f 3885.

NAARDEN. Bouwen dubbel woonhuis aan de Lamb. Hortensiuslaan ald. Architect G. F. Mastenbroek te Blaricum. Laagste inschrijver J. C. ter Berg, Blaricum, f 7894, gegund.

WADDINGSVEEN. Bouwen gasfabriek met toebehooren. De firma Carl Franckete Bremen. Laagste inschrijver W. A. Verbruggen, Gouda, voor f 34342.

ZWAGERVEEN. Bouwen woonhuis voor Ds. Dam. Laagste inschrijver L. Zijlstra, Ee, f 1781*. Gegund.

1 SEPTEMBER.

STRATUM. Bouwen van een stoomsmederij met 2 woonhuizen. De heer M. van Grootel. Laagste inschrijver J. Aarts, Strijp, f 5339.

2 SEPTEMBER.

BEDUM. Afbreken van eene schuur en het daar ter plaatse weder opbouwen van eene nieuwe schuur met stalling en verdere bijkomende werken, op de boerderij, Ommelanderswijk gemeente Bedum, met de bijlev. van de daartoe benodigde materialen, transport enz. Architect H. Moorman. Laagste inschrijver Gebr. Heemstra, Bedum, f 4300 Gunning aangehouden.

BORCULO. Verbouwen van het toluhuis bij „De Bate”. Gem.best. Laagste inschrijver W. Fekkink, f 354,75, gegund.

ENSCHEDÉ. Verbouwen van een perceel aan de Oldenzaalse straat aldaar, voor rekening van de firma S. K. Muller. Architect H. v. d. Woerd Hzn. Laagste inschrijver H. Wagelaar G. Jz., Lonneker, f 3715, gegund.

GOUDSWAARD (Z.-H.). Bouwen van een burgerwoonhuis voor rekening van de Wed. J. de Jong aldaar. Architect Jac. v. d. Berg te Oud Beijerland. Grond- en metselwerk laagste inschrijver A. Boender, f 1577.
Timmerwerk B. Vermaat, Goudswaard, f 1199.
Verfwerk F. Vermaat, Zuidland, f 228,28.
Smidswerk Joh. J. Kimmel, Goudswaard, f 323,50.

Loodgieterswerk. J. Verschoor, f 130.

LEIDSCHEMENDAM. Bouwen kerkje met kerkeradskamer aan de Damlaan te Veur. De Geref. gemeente te Veur-Leidschendam. Laagste inschrijver Th. Halverhout, Veur, f 3950, gegund.

RIJNSBURG. Bouwen van 6 burgerwoonhuizen. De heer Hendrik Hogewoning Dzn Laagste inschrijver J. Bathert, f 5325.

TILBURG. Verbouwen en uitbreiden van het klooster en pensionaat „Catharinenberg” te Oisterwijk. Architect Jan v. d. Valk. Laagste inschrijver P. Weljts, Berlicum (N.Br.), f 80925.

WAGENINGEN. Binnenverbouwing van de sociëteitszaal in het gebouw „Junushoff”. Arch. R. de Vries. Laagste inschrijver J. J. Kleinrensing, f 2894 gegund.

3 SEPTEMBER.

ARNHEM. Verbouwen der Directeurswoning tot bad- en schafkamers voor de stokers. Directeur der Gemeente-gasfabriek. Laagste inschrijver W. D. Sipman, Zetten, f 280. Gunning in beraad gehouden.

DUSSEN. Herstellen van kerkgebouw, uren en consistoriekamer. Kerkbestuur der Ned. Herv. gem. Laagste inschrijver L. Kooiman, Almkerk, f 3085, gegund.

HEINO. Herbouwen van een boerenwoonhuis voor de Erven C. Dorrestein, aan de Nieuwe Wetering onder Heino. Raming f 1985. De heer H. v. d. Vegt. Laagste inschrijver H. Sluizeman, Heino, f 2350.

ROTTERDAM. Bouwen heerenhuis aan de Nieuwe Binnenweg no. 123. Architecten Heijink en van Vreeswijk. Laagste inschrijver S. Verloo, f 11298.

SOEST. Bouwen van een schoolgebouw met vrijstaande onderwijzerswoning aan de Wijkslot. Best. der vereen. Een school met den bijlev. Laagste inschrijver Jac. Beck, Hilversum, f 11965. Gunning aangehouden.

4 SEPTEMBER.

EMMEN. Amoveeren van een woning en schuur en bouwen eener boerenbehuizing te Oranjedorp, onder bijlev. van materialen. Firma Erven Mr. M. v. d. Tuuk te Groningen, etc. Laagste inschrijver O. v. Veen, Borgers-Compagnie, f 5160. Niet gegund als zijnde boven de begroting.

's HERTOGENBOSCH. Bouwen van 4 beneden en 3 bovenwoningen op het uitbreidingsterrein, hoek Willemstraat en Koningsweg ald. Architect W. v. Aalst. Laagste inschrijver F. Willems, f 16299.

NIEUW AMSTERDAM (Dr.). a. Bouwen van een boerenbehuizing, onder bijlev. al de daartoe ben. materialen, arbeidsloonen enz. b. Verf, glas-, en behangwerk. De heer G. Schrage. Laagste inschrijver B. Venema, Kiel-Windwever, f 7460.

c. Laagste inschrijver J. de Vroome, Nw.-Amsterdam, f 250.

OOSTERBEEK. Bouwen van een dubbel woonhuis, aan den Schelmschen weg aldaar. Arch. A. M. van Steenis. Laagste inschrijver Joh. v. Ommen, Rheden, f 9500 gegund.

ROGGEL (LIMH). Bouwen van een woonhuis met stallingen, schuur enz. op ontginingsgronden aldaar voor rekening van J. M. Frencken. Bouwk. Leon Waegemans. Laagste inschrijvers P. Coenen en J. Gijzen, Roggel, f 3130 gegund.

5 SEPTEMBER.

BAARN. Bouwen van een stal met woning

aan de Anna Paulownalaan ald. Arch. C. Zweris.

Laagste inschrijver J. Beeke, f 4599 gegund.

H. Zimmermann

Utrechtsche Fabrik voor

Centrale Verwarming,
Ventilatie-, Wasch- en
Droog-Inrichtingen.

Prima referentiën van vele uitgevoerde Lagedrukstoom-, Warmwaterverwarmingen enz.

Specialiteit in het aanleggen van Snelcirculatie-Warmwaterverwarmingen

(systeem „ZIMMERMANN”). Een kelder is bij dit systeem overbodig, de kelder kan op elke gewenschte hoogte geplaatst worden, terwijl de aan- en afvoerbuizen van aanmerkelijk kleinere afmetingen zijn dan bij andere systemen.

Een best en
voordeelig
adres voor

ROLLUIKEN, Jalouziën, Markiezen, Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied vindt U aan de nieuw Electricch ingerichte Fabrik van

J. P. SENFT te Haarlem.

Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

Naaml. Venn. F. W. BRAAT'S

Koninklijke Stoomfabriek van
Werken in Zink en andere Metalen,
DELFT,

beveelt zich aan voor de levering van alle soorten van Ornamenten in Zink, Koper, Brons, Lood en gesmeed IJzer.

Eigenaar der Koninklijke Fabrik van gegoten Zink- en Bronswerken onder de firma L. SCHÜTZ & ZOON te ZEIST.

Aanleg van Centrale Verwarming naar alle systemen.

Brochures en albums op aanvraag verkrijgbaar.

Galvaniseerinrichting.

Hoofdagent der firma S. J. ARNHEIM te Berlijn, Kon. Keiz. Fabrik van Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, enz.

7 SEPTEMBER.

GOUDA (ONDERH.). Bouwen wagenschuur met paardenstal en varkensschuur met eenige diverse werken aan de boerderij van den heer J. Niekert in de knoelmannshoek te Linschoten, H. J. Nederhorst Jr., archit. na-oms den heer J. L. van Eijk. Plan A. laagste inschrijver P. H. Pel f 2606 gegund.
Plan B. P. H. Pel f 2269, gegund.

AMSTERDAM. Verbouwen van het oude machine- en ketelgebouw tot directieverblijf, schaftlokaal, berg- en werkplaatsen, met alle daarbij behoorende werken op het terrein der gemeente Amsterdam, gelegen in de gem. Heemstede, sectie B, no. 3001. Gem.best. f 1882, gegund.

Laagste inschrijver H. Schornagel, Haarlem, f 17539.

TERNAARD. Bouwen van een veldwachterswoning te Hantum. Gem.best. van West-dongeradeel.

Laagste inschrijver A. Kingma, Hantum, f 1882, gegund.

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.

Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY, Rotterdam.
Aerogengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.

Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel „STEEN-OORD”, 's-Gravenhage.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius”, Amsterdam.

Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845” 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.

Ambergerhugt Lasapparaat. WILHELM SIEMENS, Rotterdam.

Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.

Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.

Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK. ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.

Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.

Betonijzer „Kahn Systeem”, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.

Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.

Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.

Bovenlichtsluiting „Flux”. — VAN DE POLL, Purmerend.

Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.

Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.

Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag”, G. L. Schultz, Rott. BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHMOOR & ZOON, Den Haag.

Cementaastiekdakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZOON, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.

Cement-IJzer — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.

Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.

Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.

Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.

Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZOON, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Closets — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.

Eerste Nederl. Xyloolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.

Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.

Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.

Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.

„Flux” Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.

Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.

Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.

Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.

Grondbooringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.

Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.

Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.

Hausierslach Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.

Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.

Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Jalousiën. — J. F. KRONER & ZOSSEN, Spuistra. 246, 248, 250, Amst.

Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.

Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.

Langtematen, dunstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.

Liften. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)

Liften, Ventil., Gem. ijzer, trappen J. HAMER & Co., Amsterdam.

Liften (Hydr. en electr.). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.

Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.

Looden en Inw. glasemail privateleidingen. — OBELT, Amst.

Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefeldr” Amsterdam.

Montegratedruk. — H. J. MONDT, den Haag.

Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.

Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.

Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.

Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.

Plafondplaten. — GERR. MIJNLIFF, Nijmegen.

Portland-Cement — DYCKERHOFF & SCHNE, Anöneburg.

Potlooden. — A. W. FABER'S „CASTEL” POTLOOD.

Präcisjonsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.

Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.

Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.

Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.

Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUGOM, Arnhem.

Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.

Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam—'s Gravenhage.

Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.

Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.

Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.

Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.

Sloten EX VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDECHT.

Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.

Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.

Stalrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.

Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.

Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Aktiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. n. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.

Steenen, Gevel-, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.

Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.

Steengoed of Engelsche buizen en knipspannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)

Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.

Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.

Urinoirs (Toifit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.

Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.

Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.

Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.

Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.

Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen” v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen” voogheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DELINT, Delft, Den Haag.

IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.

IJzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.

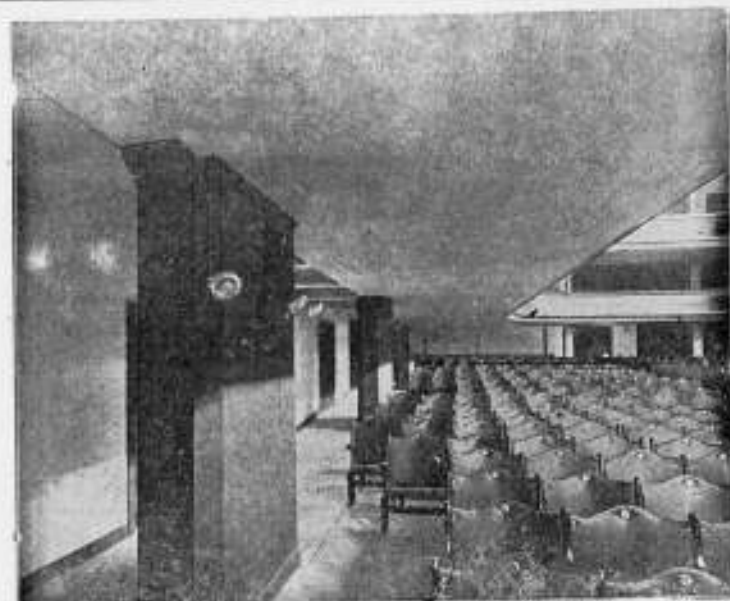
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.

Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT'S Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

VLOERTEGELS, WANDTEGELS.

„BOUWMATERIALEN" VOORHEEN M. LUIJTEN,
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO".
TELEFOON: 5341.

VAN DEN BERG & Co.

Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTEERING

Sanitaire Artikelen

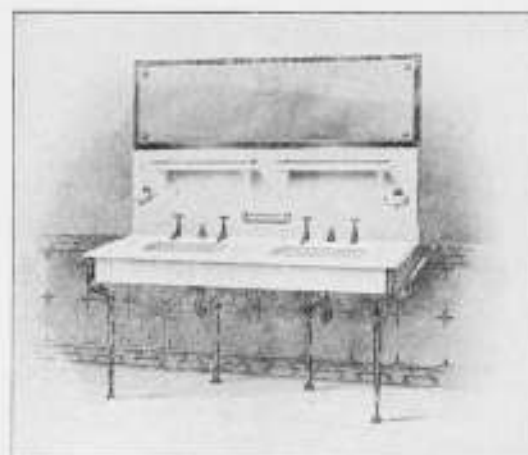
in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT" Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het geheele huis naar
backcup, waschtafel enz.

„Lightning" Geysers.

Porcelainen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.
„Twylords" Aardewerk en „Twylords" „Adamant" verglaasde vuurkiel.
Ornamenten voor Electrisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verskillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

BOVENLICHT SLUITING HERKUL LUIJKE & CO ROTTERDAM

N. V. Scheja - Zwijndrecht.

Vloerbekleding zonder naden.

voor Schepen, Kantoren, Restauraties, Magazijnen, Scholen, Ziekenzalen,
Machinekamers, Gangen, Trappen, enz.

Monsters en prijsberekening op aanvraag.

Bij MOUTON & Co., te 's-Graven-
hage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouw-
kundig Weekblad".

Deze portefeuilles zijn voorzien van
een ingedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco
per post f 0.65.

PAUL DEVIS. IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:

SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE,
te OUGRÉE (BELGIË).

Nederlandsche Maatschappij

voor

Monier-Werken

„DE AMSTEL"

AMSTERDAM.

CEMENT-IJZERWERKEN

Directeur

J. N. LANDRÉ

OMVAL JAAGPAD 53.

Telefoon 3028.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieewart-Balken.

Kuygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

MARTIN & CO.,

AMSTERDAM

Achter Oostende bij het Palais voor Volksvlijt.

MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS.

Vraag Album en Prijzen.

D **EKKLEEDEN**
en PRIMA
Wollen Vlaggen
MACKENO & Co.,
P.H. HADE 22, AMSTERDAM.
Telef. 717.
Ongericht 1796.

Voor de beide in de gemeente
Stad Almelo te vervullen en zoo moge-
lijk te combineeren betrekkingen van:

a. Leeraar in het rechtlijnig- en
vaktekenen aan de Burgeravond-
school; en

b. Adjunct-bouw- en woningop-
zichter, werkzaam onder den Ge-
meente-architect,

worden sollicitanten gevraagd.

De belooning als Leeraar bedraagt
thans (voor 20 wekelijkse lessen)
f 600.— per cursus, van 1 October—
1 April.

De jaarwedde als Adjunct-bouw- en
woningopzichter bedraagt thans f 600.—.

In functietreding zoo spoedig mogelijk.
Inlichtingen geven de Directeur der
Burgeravondschoon en de Gemeente-
architect.

Sollicitatiën op zegel en bijlagen
(waaronder eigengemaakte teekeningen)
worden bij den Burgemeester van *Stad
Almelo* ingewacht vóór den 20 Septem-
ber e.k.

Bij den dienst der Gemeentewerken
te Alkmaar wordt gevraagd een

OPZICHTER

meer in het bijzonder voor het bouw-
en woningtoezicht, op een jaarwedde van
f 1200.— à f 1500.—. Het bezit van het
diploma van Bouwkundig Opzichter strekt
tot aanbeveling. Deelneming in het ge-
meentepensioenfonds is verplicht. Ge-
gadigden, niet ouder dan 35 jaren, ge-
lieven hunne stukken (adres op zegel)
in te zenden aan het Gemeentebestuur
vóór 20 September a.s.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage
zijn verschenen de

Algemeene Voorwaarden

BEHOORENDE BIJ DE

BESTEKKEN voor de LEVERING

VAN

IJZER en STAAL

AAN

's RIJKS MARINE.

PRIJS 25 CENT

Zie gested bij beschikking van den Minister
van Marine van den 9 Juli 1884 D. No. 41.

H. WESTENBERG. — ALMELO.

Cementijzerwerken.

Gezicht op vloeren en kappen van GEBR. PALTHE te Almelo, uitgevoerd in gewapend beton.

E. DE LA SAUCE & KLOSS,

Lichtenberg bei Berlin.

Branddeuren. - Samenschuifbare Afsluithekken. IJzeren Rolluiken.

IJzeren Gebouwen voor de Tropen.

Vertegenwoordigers v. Nederland en Koloniën:

Heringa & Wuthrich, Haarlem.

VRAAGT PROSPECTUS.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of Electricische Centrale bestaat is een

Amberger Luchtgasapparaat. het eenvoudigste, beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

GROOTE VOORRAAD

BETON-IJZER

STEEDS AANWEZIG

BIJ DE

N. V. DE NEDERLANDSCHE STAAL-INDUSTRIE, v/h H. E. OYING Jr.

Kantoren: . . . : GELDERSCHENK 31-33 (Plan C), IJzermagazijnen: BINNENHAVEN (Feijenoord).

ROTTERDAM.

A. J. VAN WIJCK,

FABRIKANT van

Nageperste-, Gevel-, Sier- en Waalsteenen, **RENKUM.**

Telegram-Adres: VANWIJCK, RENKUM. Telef. Interc.: 34 WAGENINGEN.

N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek

v/h Firma STEIN & TAKKEN,

VULKAAN Hout-Cement / Dakbe- Cement-Mastix / dekking.

ASPHALTVLOEREN, enz.

A. N. DELINT DELFT DEN HAAG

Delftsche Wandtegels. Schoorsteenmantels. **SECTIEL**

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabrikaat Joost Thooft en Labouchère.

De Maas en Merwe Bank.

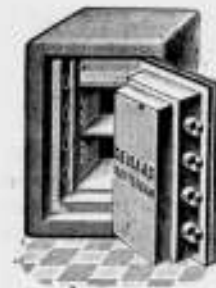
Gedempte Glashaven 21, Rotterdam.

Directie: JAC. KOLFF en Mr. E. F. W. GUGEL.

Verstrekt **VOORSCHOTTEN** aan: **Bouwondernemers** onder verband van Crediethypotheek.

Aannemers onder verbanding der aannemingsoom.

Handelaars, Winkeliers en Particulieren, onder zakelijk verband of borgstelling met of zonder polis van levensverzekering.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz. OPPERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.

Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon AMSTERDAM

(Amstel over Benschdorp's Cacao-fabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch System.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

„LOLLAR”

RADIATOREN EN KETELS
Façonstukken — Ribbenelementen

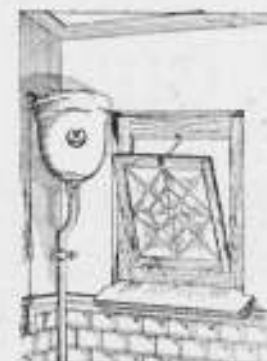
voor

CENTRALE VERWARMINGEN.

BUDERUS'SCHE EISENWERKE. — DEN HAAG.

COPERNICUSSTRAAT 142.

TELEFOON 2552.

„PAARL”.

Geheel NIEUW model

Spoel-Reservoir

voor CLOSET-Inrichtingen.

Roestvrij-Zweetvrij-licht.

vervaardigd van Fibronit of Densitas ware, met Koperen binnen constructie.

Vraagt prijzen, beschrijving en catalogus aan

VALKENIER & DE HAAS,

Leuehaven 17. — SANITAIRE ARTIKELEN. — Rotterdam.

ASSMAN & Co.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906

INT. TELEFOON 4202.

GEB. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en parketvloeren.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.

Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electricische Lichtdruk-inrichting. Groothandel in Lichtdruk-papieren.

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13-15, 's GRAVENHAGE.

Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle mogelijke kleuren

Scoriae Bricks,

20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12 1/2
en 23x9x10 cm.

zowel voor KEI- als KLINKER-BESTRATING.

UITSLUITEND VERKRIJGBAAR BIJ

W. DEURVORST & ZON. - DEN HAAG.

Kantoor HEERENGRACHT 20.

tegenover Station Hofl. Spoor.

„BOUWMATERIALEN”

voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van

machinale Doornikische en Luikische

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van hoogstens 15% restant op een zeef van 900 mazen per cm². (voor speciale doeleinden nog fijner).

Uitmondend metsel- en pleistermateriaal. — Onovertroffen percentage zuivere werkzame kalk en daardoor zeer voordelig in 't gebruik. — Monsters, proefstaten, attesten en mortelverhoudingen worden gratis verstrekt.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 5 tot 32 c.M. voorradig

tot 30 c.M. voorradig

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

Amerikaansche houten kolommen, (Koll's Patent)

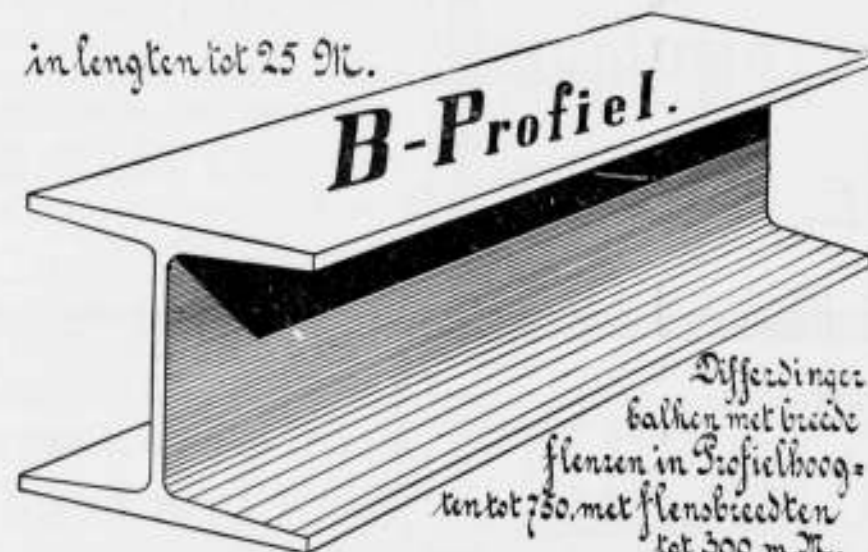
voor binnen- en buitenwerk,
in alle maten en stijlen.

Moens & Beck,
Bloemendaal.

Vertegenw: C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

B-Profiel.

Differdinges
balken met breede
flenzen in Profielhoog-
ten tot 750, met flensbreedten
tot 300 m.M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

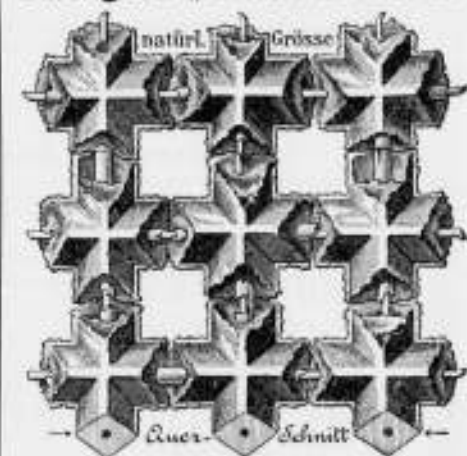
Het beste en zekerste systeem,
— zie de talrijke Attesten — van
verlichting voor kleine gemeenten,
Villaparken, Villa's, Gestichten,
Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht
dienstbaar gemaakt voor aanleg
WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig,
zoo gewenscht werkende met
gewichten, dus zonder Mo-
tortje, zindelijk, gevaarloos
en gemakkelijk te bedienen.
Behalve in vele villa's en
gestichten, zijn reeds 9 be-
langrijke dorpen in Neder-
land, naar ons systeem met
dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofddirecteur voor Nederland en België
Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18,
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2668.

GEBRUIKT
Steengaas „DRAHTZIEGEL”

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en
alle mogelijke IJzerconstructies, Onder-
kleeding van Trappen, Gebogen Plafonds,
enz. Eénig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.

ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. † † †

DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2DE SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

STAAL & HAALMEIJER,
AMSTERDAM.

Engelsche Stalrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation
voor **Bouwmaterialen**
KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim
300 ton vermogen ter beproefing van betonstukken van
15, 20 en 30 c.M. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN
VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.

KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,
van naadlooze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw.
Voordeelig ter vervanging van houten stutten.
Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur.
Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en
gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau **G. L. DAHLMANN, Rotterdam.**

W. J. STOKVIS
ARNHEM.

FABRIEK VAN
Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmassic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

N. V. Drukkerij „Senefelder.”
AMSTERDAM.

Looiersgracht 47. — Telefoon 108.

Het Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestekteekeningen

op oorspronkelijke grootte.

Goedkooper en beter dan eenig
ander procédé.

Voor verkleinen van teekeningen blijft
ons verbeterd foto-litho procédé
het meest aanbevolen.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geheers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

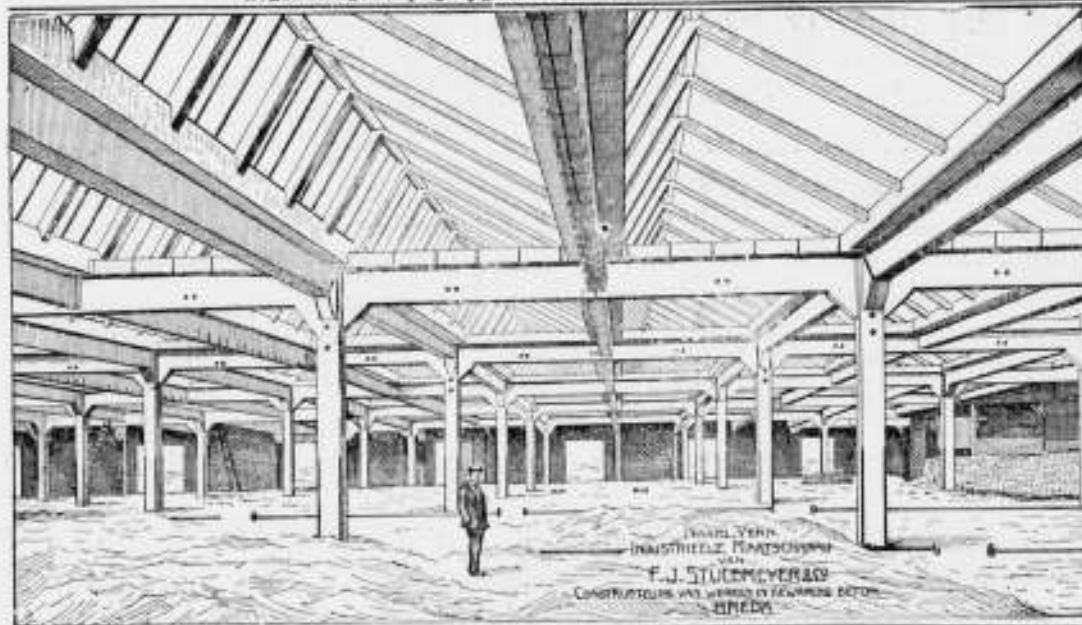
CLOSETS, WASCHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS,

WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het kenkenformuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mz.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,

ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

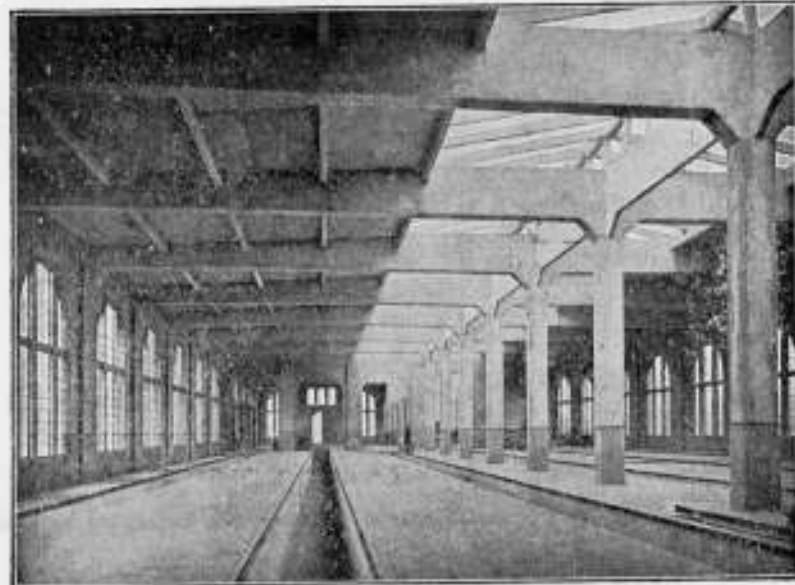
Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJSER**

Rijtuigremise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

28^e JAARGANG · 1908. N° 38

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

· ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY ·
· TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST ·

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter, — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUIËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.

BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG

UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD ······ **ABONNEMENTSPRIJS** ······

N°. 38. 19 SEPTEMBER 1908. Darmstadt, II, slot, door M. Grandpré Molière. — Brieven uit België, door X. Y. Z. — De Architecten en de Bouwverordening. — De Nieuwe-Zijds-kapel. — Betonzinkwerken volgens systeem „De Muralt“, vervolg van N°. 722. — Pieter Post als Teekenaar, door A. W. Weissman. — Berichten. — Bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranciers. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie ½ maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

DARMSTADT.

II.

Van de zeven leden, die certijds de Künstler-kolonie vormden, is niemand over; *Patriz Huber* overleed reeds spoedig na de eerste tentoonstelling, de anderen begaven zich naar elders, terwijl *Olbrich*, de laatst overgeblevene, enkele weken geleden zijn onverwacht einde vond. Men moet hieruit niet afleiden, dat deze tentoonstelling armer is dan de voorgaande; wel missen we de scheppingen van *Behrens*, *Habich*, *Huber*, maar *Olbrich*, die onder hen de belangrijkste figuur was, is hier nog ruim vertegenwoordigd. De geleerden werden aangevuld door nieuwe krachten van buiten: *Kleinens*, de beeldhouwer *Jobst*, *Riesel* en *Albin Müller* werden naar Darmstadt geroepen, waar zij als professoren aan de school voor toegepaste kunst werkzaam zijn, prof. *Scharvogel* werd tot directeur der nieuw opgerichte „Groszh. keramischer Manufactur“ benoemd, terwijl andere kunstenaars, waaronder de architect *Gwin*, zich uit eigen beweging naar dit centrum begaven.

Bovendien hangt de kunst nu ook niet meer af van het werken van enkele uitmuntende figuren, zooals dat in 1901 nog het geval was; de nieuwe beweging heeft in wijdere kringen doorgewerkt en is in die zeven jaar algemeen geworden; eenerzijds hebben de fabrieken den weg gevonden tot een groot aantal ontwerpen, ze hebben samenwerking geleerd en hebben zich beide van hun kant ontwikkeld, anderzijds wordt hun door vermogende afnemers de gelegenheid gegeven, zich te ontplooiën; door onderlinge samenwerking van deze drie categorieën is het kleine Hessen-land in staat geweest om dit jaar een tentoonstelling te geven,

die van omvang en gehalte onevenredig groot is tot de vermogens van andere landen en die alle waardeering verdient.

Deze tentoonstelling had niet kunnen slagen zonder de medewerking van vele openbare lichamen en vereenigingen, wier opdrachten het grootste deel van het geëxposeerde uitmaken; zoo is het hoofdgebouw door de gemeente Darmstadt gesticht, een serie arbeiders-woningen werd gebouwd in opdracht van de Ernst Ludwig-Verein, een gerechtszaal met bijbehorende bibliotheek en presidentskamer is voor het gerechtshof te Mainz bestemd; er is hier een bestuurskamer voor het belasting-bureau te Darmstadt, een leeraarskamer voor het gymnasium te Offenbach, een groot aantal ruimten voor Bad-Nauheim, enz. Het moet voor de ontwerpers aangenaam zijn geweest, zoodoende voor concrete doeleinden te kunnen werken; voor de bezoekers heeft het waarde, dat hier werk te zien is, dat door de publieke meening van het land zelf als practisch bruikbaar wordt beschouwd.

Deze tentoonstelling is goed ingericht in dien zin, dat er rekening is gehouden met den invloed, die veel zien op de menschen uitoefent; er is gestreefd om een overzichtelijk geheel te behouden en om een openhooping van middelmatig werk te vermijden, er is gezorgd voor rustpunten voor oog en lichaam. Vooral bij het gebouw voor toegepaste kunst door *Olbin Müller* ontworpen, zijn deze beginselen zorgvuldig in het oog gehouden; met een goede opvolging der vertrekken en het ter plaatse invoegen van rustige tusschenruimten en open binnenplaatsen met tuinaanleg is hier een aangenaam geheel verkrege; het is vooral een genot om, na verscheidene vertrekken door-

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Gezicht op het gebouw voor vrije kunst met „Hochzeitsturm“.

lopen te hebben, even buitenlucht en groen te kunnen zien. Door een gelukkig toeval heeft men bij het tentoonstellings-terrein een groote beplante voorruimte kunnen betrekken, waar men op de aangenaamste wijze geestelijk en lichamelijk kan restaureren; dit terrein is, naar een algemeen gevolgde manier in die streken, met regelmatig geplaatste, parapluie-vormig gesnoeide platanen beplant, waaronder men genieten kan van de koelte en zich verlustigen in het prachtig spel van licht en kleur. Men treedt ongeveer in de breedte-as van dit „Platanenhain“ binnen; links zijn stoelen en tafels onder het bladerdak geplaatst en langs die zijde sluit de restauratie-inrichting zich hoefijzervormig om het terrein; naar rechts gaande blijft het hoger gelegen tentoonstellings-complex nog aan het oog onttrokken en wordt het beeld afgesloten door een begroeiende wand, waarvan het midden is aangeduid door een groote nis met bron; aan het eind bereikt men ter rechter zijde een breede trap, die naar een terras voert, van waaruit men een verrassend overzicht krijgt over den geheelen aanleg; vooraan staat het gebouw voor vrije kunst, daarachter ziet men het lager gelegen gebouw voor toegepaste kunst, een drietal villa's en eenige kleinere tentoonstellings-gebouwtjes; de arbeiders-wijk blijft nog onzichtbaar.

Op een heuvel, die het stedelijk waterreservoir bevat en het hoogste punt der omgeving uitmaakt, heeft het door Olbrich ontworpen gebouw voor vrije kunst een waardige plaats gekregen; aan achter- en zijanten is het omringd door grasglooiingen en pergola's, aan de voorzijde sluit het aan bij een rijke terras-ontwikkeling. Olbrich heeft hier gezocht naar een ongekunstelde samenstelling; in dit streven is hij geheel van de symmetrie afgeweken en heeft hij het gebouw omringd door een overvloed van trapjes, kronkelpaden en terrassen. Hoewel de hooge ligging van dit gebouw en de zijdelingsche plaatsing van den toren een onregelmatige groepeerings wenschelijk maakten, is Olbrich hierin te ver gegaan; toch is deze geheele aanleg meesterlijk en men moet eerbied hebben voor de geniale wijze, waarop de eigenaardige gegevens tot een evenwichtig geheel zijn samengevoegd.

De situatie en de bouw vormen een merkwaardige tegenstelling tot het destijds door hem ontworpen Ernst-Ludwig-Haus; daarbij was de schoonheid gezocht in den monumentaal-

symmetrischen aanleg en in de pikanterie van vormen en verhoudingen, hier is de vormbehandeling neutraal en in een zinnige groepeerings is de schoonheid gevonden. Olbrich bewees hier meer architect te zijn geworden, zijn Weensche neigingen waren overwonnen; hij liet zich nu meer beïnvloeden door wat hem in zijn omgeving moet behooren hebben, de oude intieme huizen met geheimzinnige trapjes en poortjes en loofgangen. Het materiaalgebruik is hier eenvoudig; het opgaand muurwerk is in ruwe cement-pleister behandeld; de balustrades zijn uitgevoerd in roode zandsteen; de terrasmuren zijn van hetzelfde materiaal in breukverband, waarbij de witte voegen decoratief werken; de trappen zijn van roode baksteen, waardoor deze geheele beneden aanleg door één kleur is gebonden; de vormbehandeling herinnert aan het Empire. Rechts voert de trap naar het verhoogd terras, van waaruit men toegang heeft tot de tentoonstellings-zalen; het keerpunt van deze trap wordt gevormd door een overkoepeld bordes, waarvan de wijde boogen, op granieten zuilen rustend, een eigenaardige omlijsting geven aan het ruime uitzicht, dat men er geniet, een vinding, waartoe alleen een verfijnde geest als die van Olbrich in staat kon zijn; boven boeit een rijk kleurig mozaïk, waarmee het gewelf is versierd. Links staat als een krachtig accent de massieve „Hochzeitsturm“, door de bewoners der stad aan den Groothertog bij gelegenheid van zijn huwelijk aangeboden; het basement van dezen toren, in beton uitgevoerd, is op eigenaardige wijze door blokmotieven belangrijk gemaakt en aan het omgevende aangepast; de schacht is uitgevoerd in misleurende klinkers, opzettelijk zeer ongelijk gemetseld, waardoor het oppervlak een ruig voorkomen heeft; de spits is samengesteld uit zwarte glazuursteen met een afdekking van koper; deze bestaat uit vijf afdelingen, die misschien den vorstentoon of de opgeheven hand symboliek voorstellen; het is een der meest grootsche en diepzinnigste scheppingen van Olbrich. Daarom kan deze een strenge beoordeling ook wel verdragen, want tegenover den ernst en de gevoeligheid, waarmee dit monument is ontworpen, staan niet onbelangrijke tekortkomingen en wel voornamelijk, dat de conceptie niet als van zelf sprekend uit een positieve gedachte is ontwikkeld; men gevoelt niet de noodzakelijkheid, waarom deze toen juist zoo, en niet anders is geworden, men mist het organische in den opbouw

Galerij der meubelfabriek LUDWIG ALTER.

Keramischer Hof met Bron.

en in de aansluiting aan het gebouwen-complex; de plaatsing der ramen is te pretentief. Olbrich heeft niet ongestraft het grootste deel van zijn leven interieurs ontworpen, het geheel is te veel meubelmakerswerk geworden; toch heeft deze toren met zijne fijne verhoudingen en vaste silhouet een zoo sterke bekoring, dat men er voortdurend naar moet kijken en het stadsbeeld is er door verrijkt met een schoone dominant.

Het inwendige van het gebouw is ten bate van het doel zeer bescheiden behandeld, het bevat drie ruimten, die naar verkiezing boven- of zijlicht kunnen ontvangen en door schotwerk naar de behoefte kunnen worden onderverdeeld; van het geëxposeerde is slechts weinig, dat in karakter en gehalte gelijkwaardig is met een verzameling van toegepaste kunst; de Hollander verwerpt het meerendeel om de flauwe anecdoten en de ongevoelige behandeling; er zijn evenwel enkele kunstenaars, wier werk, wat karakter en ook wat kwaliteit aangaat, zich van het andere onderscheidt en die daarom onze aandacht waard zijn; en wel voornamelijk August Gaul te Berlijn, die hier bij een aantal genoeglijke bronzen dierfiguurtjes, een leeuw in gips en een adelaar in brons heeft geëxposeerd, waarin hij een uitdrukking van onwrikbare kracht op prachtige wijze heeft neergelegd; prof. F. W. Kleukens, de vervaardiger van de reclame-plaat voor de tentoonstelling, die hier uitnemend decoratief tekenwerk heeft, en Schmoll von Eisenwerth die zijn droomerig-fantastischen geest in eenige decoratief behandelde schilderijen en een aantal litografische uitspreken.

Van meer belang zijn de interieurs, die in het gebouw voor toegepaste kunst zijn ondergebracht; de uitwendige architectuur hiervan is onbelangrijk, Albin Müller heeft zich hier verre de mindere van Olbrich getoond; de indeeling is evenwel verdienstelijk. In het midden van den voorgevel is een lange kolonnade aangebracht, waarachter zich twee

loggia's bevinden en een open portiek, die naar den „Keramischer Hof“ voert, die in de as is gelegen, en die reeds uit de verte boeit door de levendige licht- en kleurwerking; het is een soort peristylum, de kolonnade is in aardewerk uitgevoerd door de „Groszh. Keramischer Manufactur“, en bestemd voor Bad-Nauheim; de aanleg van deze open ruimten, met de verrassende lichtwerkingen, is zeer goed. Van hieruit krijgt men naar alle zijden toegang tot de tentoonstellingszalen; de architectuur van deze binnenplaats is niet gelukkig, evenmin de hard gele kleur der gebakken aarde; de plastische behandeling is van den beeldhouwer Jobst; hij is ook de ontwerper van de aardige bron met de beminnelijke kinderfiguurtjes, die een sieraad is van dezen hof. Hierachter volgt een wachtkamer voor Bad-Nauheim; het benedendeel bevat een pilaster-architectuur in majolica van dezelfde firma, met plastische bewerking van beeldhouwer K. Huber; de decoratieve behandeling en de kleur zijn uitnemend; het materiaal heeft een speling van wit en grijs en is meer of minder besprenkeld met een donker goud-bruin, mensch-koppen en kinderfiguurtjes zijn wit gehouden; de zaal is niet in zijn geheel voltooid.

Ter linkerzijde sluit de gerechtszaal aan, door prof. Paul Bonnat uit Stuttgart ontworpen. Dit is een interessante ruimte; een zware lambrisering, een krachtig cassetten-plafond en voorts alle vaste banken en meubelen zijn uitgevoerd in met zilver gewreven eikenhout, dat een diepe paars-grijze kleur heeft met witte nerven, alles afgezet met golflijstjes in palisanderhout; vier zware gaskronen verhoogden den indruk van ernst en gewicht; verfijning en willekeur zijn hier verre gehouden, het is ondanks veel onbeholpenheid en armoede een goede moderne ruimte geworden. Dan volgt de presidentskamer door Olbrich ontworpen, die zeer eenvoudig is behandeld, maar door de diepe kleuren van gebeitst eikenhout en goudleder een

ernstige rijke stemming heeft. De aangrenzende bibliotheekzaal voor hetzelfde gerechtshof, door Albin Müller ontworpen, is geheel uitgevoerd in blank eikenhout; van de vele ruimten, die door hem zijn ontworpen, lijkt mij deze om de doorgevoerde behandeling de beste; de andere vertrekken geven te veel een verzameling goede vindingen en effecten en te weinig onderlingen samenhang.

Aan de andere zijde van den hoofdingang boeit een groote galerij met aansluitende hal, voor de meubelfabriek Ludwig Alter ontworpen door de architecten William Lossow en Hans Max Köhne; de galerij heeft een lambris over de volle hoogte met een tongewelf in stuc, en een vloer van donker marmer; de hal, die reusachtige afmetingen heeft, is geheel uitgevoerd in donker gebeitst Cottonwood; een breede rijk bewerkte trap voert naar de boven-vestibule, die als galerij in deze hal is uitgebouwd; de geheele ruimte wordt verlicht door slechts één venster, dat erkervormig is uitgebouwd en van den vloer af, bijna tot de volle hoogte opstijgt; dit enorme glasvlak is geheel in wit glas-in-lood uitgevoerd, waarbij alle denkbare soorten van kleurloos glas zijn toegepast, een manier die zich in Duitschland snel verbreidt en die hier vooral door de sterke tegenstelling der klare

zilvertinteling en de diepe, vloeiende tonen van het breed bewerkte hout een treffend effect maakt. Deze beide ruimten, die zoo eenvoudig en groot gecomponeerd zijn, zouden bij een ernstiger en zuiverder detail-behandeling zonder twijfel de waardigste en meest sprekende van deze tentoonstelling geweest zijn; zij leveren een verrassend voorbeeld hoe goed Deutsche en Engelsche talenten elkander aanvullen. Het is een goed kenteeken, dat de hier afgebeelde galerij onder vele andere meer in den catalogus is geprijsd, en wel voor het matige bedrag van 2010 Mark.

Hierop volgt weer een groote ernstige ruimte, een studeerkamer door prof. G. Wickop te Darmstadt ontworpen, meubels en lambriseering zijn van donker gebeitst notenhout, de stoelen zijn met bruin zeemleer bekleed; eenige kamers verder bevindt zich een zeer beschaafde eetkamer van prof. Schumacher uit Dresden, in grijs gebeitst eschdoornhout uitgevoerd.

Ten slotte verdienen nog vermelding een aantal kleine doch zeer interessante ruimten, voor Bad-Nauheim bestemd, door Albin Müller en Jost ontworpen, die boeien om het eigenaardig materiaalgebruik en bijzonder ornamentale en koloristische vindingen. M. G. M.

BRIEVEN UIT BELGIE.

Nationaal Architecten Congres te Antwerpen.

Het was op Zondag en Maandag 13 en 14 September dat het vierde nationale congres der Belgische bouwmeesters, uitgaande van de Fédération des Sociétés d'Architectes wier zetel te Brussel is en waarover ik reeds vroeger het een en ander mededeelde, te Antwerpen plaats had.

Te tien uur werden de deelnemers aan dit congres ten getale van ruim 100 architecten door burgemeester en schepenen van Antwerpen op recht waardige wijze ten stadhuis ontvangen.

Nadat door den voorzitter der Soc. Royale des Architectes d'Anvers, den heer Ern. Stordiau, de leden van het congres aan het achtbaar Bestuur waren voorgesteld, werden zij door den burgemeester in zeer sympathieke bewoordingen hartelijk welkom geheeten om daarna te wijzen op de belangrijke in uitzicht zijnde werken voor de uitbreiding van Antwerpen, waarbij Z.E.A. om tot een grootsch resultaat te geraken, rekende op de belangstelling en medewerking der Belgische architecten, hun van de sympathie van het stadsbestuur verzekerende.

De president der Federatie, de heer Franz de Vestel, bedankte het EdelAchtbaar college voor deze hartelijke ontvangst en met het gebruikelijke glas champagne tot afscheid was deze officiële ontvangst geëindigd en begaven zich de congresleden naar de bouwkunst-tentoonstelling, ingericht door de Soc. Roy des Architectes d'Anvers, waar de ruim 400 teekeningen met de meeste aandacht werden bezichtigd.

Om twee uur bevonden de congresleden zich wederom ten stadhuis, waar de zitting plaats had onder presidium van den architect Franz de Vestel, bijgestaan door de verschillende afgevaardigden der architecten-vereeningen, deel uitmakende der Federatie.

Als punten ter behandeling was op de agenda het volgende aangegeven:

1°. Approbation du compte rendu du IIIe congres National des Architectes Belges;

2°. Le Diplôme d'Architecte, Communication;

3°. De la concurrence faite aux Architectes par les employés d'Administrations et les entrepreneurs. — Rapporteur: Mr. Fern. Symons;

4°. De l'emploi des matériaux dans les constructions. Rapporteur Mr. Jos. Jamin;

5°. Fixation du lieu et de la date du prochain Congres National.

6°. Divers.

Na goedkeuring van het verslag der vorige zitting kwam al dadelijk in behandeling het stellig niet nieuwe maar toch ook niet minder belangrijke Punt 2 der agenda t. w. „Le Diplôme d'Architecte”.

Met veel overtuiging werd door den voorzitter deze stellig uiterst interessante kwestie wederom ingeleid, waarbij Z.E. bizonder deed uitkomen de wenschelijkheid dat de uitoefening van het architectenbedrijf voortaan alleen door gediplomeerde architecten zou geschieden en dat de uitreiking van zulk een diploma van Rijkswege, na afgelegd examen, zou plaats hebben, hetgeen zou wezen in het belang der maatschappij, tot verheffing van den architectenstand en om een einde te stellen aan de vaak oneerlijke als onwaardige concurrentie waarvan de architecten zoo menigmaal de slachtoffers zijn.

Ook werd door hem medegedeeld dat deze kwestie in studie is bij het Ministerie van Wetenschap en Kunst. Om echter tot eene spoedige verkrijging van zulk eene wettelijke regeling te geraken, werd door het congres besloten een petitie te zenden welk verzoekschrift staande de vergadering door alle leden werd ondertekend.

De architect Symons bracht een zeer doorwerkt rapport uit omtrent Punt 3 en kwam tot het treurige resultaat, verkregen door een onderzoek omtrent de bouwaanvragen in een twintigtal steden van België, dat er van de 6753 aanvragen slechts 1693 door een architect waren ondertekend.

Dat verder de Federatie reeds meermalen geprotesteerd heeft bij de verschillende administraties omtrent de vaak oneerlijke concurrentie der stedelijke ambtenaren die zich architect noemen, den gepat. architect aangedaan. En wat

de concurrentie der aannemers betreft zoo werd de wenschelijkheid geopperd die aannemers van hun aanbesteding te weeren waarvan bekend is dat zij tegelijk het architectenbedrijf uitoefenen; een propositie die wel bijval genoot doch waarvan de uitvoering nog al aan bedenking onderhevig is, tot groote moeilijkheden leiden kan, de tegenwoordige omstandigheden in aanmerking nemende en waarin de misschien wel wat al te groote voortvarendheid vooral den Brusselaar eigen, niet te ontkennen valt.

Omtrent Punt 4 werd door den rapporteur Jamin een interessant rapport uitgebracht aangaande de verschillende bouwmaterialen en de wenschelijkheid bepleit van de oprichting van een museum van bouwmaterialen waarvan dan in verschillende plaatsen succursalen zouden kunnen worden opgericht. Dit gaf ook aanleiding tot breedvoerige besprekingen waaraan o. m. ook door de architecten Geefs, Symons, Bilmeyer etc. werd deelgenomen ook omtrent de inrichting van zulk een museum en of dit dan door het Rijk of persoonlijk initiatief zou moeten tot stand komen, hetgeen echter niet wegnam dat de wenschelijkheid van zulk een museum voor bouwmaterialen, wat dan zooveel als een vraagbaak wezen zou, algemeen erkend werd.

Op voorstel van den heer De Vestel heeft het congres verder het besluit genomen zich tot het gouvernement te wenden om bij de aanstaande internationale conferentie te Berlijn omtrent de herziening van de conventie van Bern, de wenschelijkheid te bepleiten van een betere bescherming van het artistiek eigendom van architectonische werken. Ook deze propositie genoot eenen algemeenen bijval.

Omtrent Punt 5 werd besloten dat de volgende zitting te Gent zal worden gehouden.

Bij Punt 6 „Divers”, was het de architect Govaerts die in een gloedvolle rede een protestatie wilde uitlokken tegen het meer en meer veldwinnen van de gewoonte om vele belangrijke werken aan buitenlandsche architecten op te dragen, hetgeen hij in zeer kernachtige bewoordingen een beleediging noemde den Belgischen architect aangedaan. Na een vrij heftige discussie werd met groote meerderheid van stemmen besloten in een motie de wenschelijkheid neer te leggen dat voortaan al deze werken door Belgische architecten zouden worden uitgevoerd en de buitenlandsche architecten niet anders dan „à titre consultatif” zullen gehoord worden.

Na een welverdiende hulde door den architect Symons den voorzitter gebracht voor zijn beleidvol optreden en de vele werkzaamheden door Z.Ed. in 't belang der Federatie gedaan, waarmee alle leden instemden, werd de zitting van dit belangrijk congres te circa 5 uur opgeheven.

Banquet. — Een congres, zelfs onverschillig van welke importantie, zonder een banquet waarvan de nuttigheid zoo veelzijdig is, is vooral in België eenvoudig niet denkbaar. Het kon dan ook eenvoudig niet uitblijven dat ook de leden

van het architectencongres zich aan een zoodanig feestmaal vereenigden, alwaar tot zeer laat in den avond en onafgebroken de meest confraternale geest voorzat. We waren er zoo een honderdtal uit alle deelen des lands en alleen de nadere kennismaking of hernieuwing van vroegere relaties met zooveel confreres is reeds voldoende om al de belangrijkheid van zulk eene samenkomst te doen uitkomen, terwijl een uiterst goed verzorgd menu en de opwekkende toonen van een goed orkest tot de gemoedelijke, recht feestelijke stemming beduidend bijdroegen.

De rij der toosten werd geopend door den voorzitter Franz de Vestel, die in een drievoudige rede een groet bracht aan den Koning „Le grand bâtisseur”; aan den Burgemeester van Antwerpen voor zijne vriendelijke ontvangst en aan de beide Antwerpsche architectenvereeningen die zooveel tot het welslagen van dit congres hebben bijgedragen.

Hierop werd geantwoord door den voorzitter van de Soc. Roy. des Arch. d'Anvers, den heer Ern. Stordiau, die in eene charmante rede o. m. bizonder deed uitkomen de groote hulp door den architect Hompus, vice-president dezer Maatschappij, aan het welslagen van dit congres en de tentoonstelling verleend en er zeer terecht als „de ziel” van werd genoemd. Onverdeelde bijvalsbetuigingen.

De Burgemeester van Antwerpen herinnert nogmaals zijn woorden van dezen morgen en hoezeer hij als oud-aannemer zich tot dezen kring van architecten voelt aangetrokken. Terwijl verder het woord werd gevoerd door de H.H. Sniijers van Luik, een geestig spreker, Denoyette, een Gentenaar uit één stuk, den talentvolle bouwmeester Geefs, Bilmeyer, Hompus, onzen sympathieken onder-voorzitter, Symons van Brussel etc. etc. De heer Jan Schaeps, een der oudste leden der Soc. Roy. des Arch. d'Anvers deed in eene uitmuntende improvisatie de nuttigheid uitkomen van de relaties tusschen de oudere en jongere bouwmeesters, hun, de jongeren van al zijn vriendschap en hulpe verzekerende. Onstuimige bijvalsbetuigingen en het „Leve onzen Jan en hij mag er wezen” werd door het geheele gezelschap met geestdrift aangeheven.

De sympathieke, volijverige voorzitter van den „Kring voor Bouwkunde te Antwerpen” de heer Gérard de Ridder die, evenals de secretaris van de S. R. A., de heer Jos Evrard, aan de voorbereiding en regeling van het congres zoo'n beduidend werkzaam aandeel heeft genomen, bracht een dronk uit op „de Pers”.

Den volgenden morgen vereenigde zich het meerendeel der leden tot een bezoek aan verschillende bouwwerken te Antwerpen, terwijl men des middags recht tevreden van elkaar uiteenging, doch stellig niet zonder de overtuiging met zich te voeren van al het nuttige en aangename van deze recht confraternale, welgeslaagde samenkomst.

X. V. Z.

In een volgend schrijven hoop ik omtrent de Bouwkunst-tentoonstelling te Antwerpen het een en ander mede te deelen.

DE ARCHITECTEN EN DE BOUWVERORDENING.

In het Bouwkundig Weekblad No. 34 vraagt de heer J. W. C. Tellegen den verslaggever van de excursie naar Middachten, zie Weekblad No. 32, eene aanvulling op hetgeen in dat verslag gezegd wordt.

De in de eerste plaats gestelde vraag had achterwege kunnen blijven, daar in het verslag er op gewezen wordt, dat de lantaarn met eene oppervlakte van 10 M², behalve het trappenhuis groot 8 × 10 M², ook verlicht de gang op de 1e verdieping, de 5e en 6e alinea luidt:

„Beide trappen voeren naar een gang op de eerste verdieping om den ovaalvormigen middenbouw aangebracht en waarop alle kamers van de 1e verdieping uitkomen.

Boven de leuning sluit eene geornamenteerde frieslijst de wanden van het trappenhuis af, een achttal pijlers, waar tusschen boogvormig afgedekte openingen, die het daglicht toegang geven tot de gang op de eerste verdieping, draagt de sterk gelede kroonlijst, waarboven een achthoekige lantaarn is aangebracht”.

De oppervlakte van de gang nu is minstens gelijk aan die van het trappenhuis, inplaats van $\frac{1}{4}$, gedeelte van het vloeroppervlak is het verlichtend oppervlak slechts ongeveer $\frac{1}{10}$, gedeelte, om te bepalen, welke fractie dit uitmaakt van het wandoppervlak zou eene opmeting noodig zijn, naar schatting bedraagt dit minder dan $\frac{1}{10}$. Hiermee is voldoende aangetoond, dat het verlichtend oppervlak van het trappenhuis te Middachten zeer gering is.

In de tweede plaats wenschte de heer Tellegen eene opgave van de voornaamste „draconische en voor de volksgezondheid absoluut zonder waarde zijnde bepalingen“.

Eene opgave te doen hiervan, die eenigszins aanspraak zou kunnen maken op volledigheid ligt niet op den weg van den verslaggever.

Dit zou een omvangrijken arbeid vorderen, misschien dat de Architectenbond binnen niet al te langen tijd teekenen van leven gaat geven en zich tot dergelijken arbeid aange trokken zal gevoelen, de verslaggever zal zich bepalen tot vermelding van enkele gevallen.

Zoo is het hem herhaalde malen voorgekomen, er niet in te kunnen slagen slaapkamers op zolderverdiepingen, het door de bouwverordening voorgeschreven lichtoppervlak te geven, zonder architectonische conflicten in het leven te roepen.

Nog zeer onlangs was dit het geval bij den bouw van eenige model-arbeiderswoningen waarbij de Arnhemse Bouwverordening stipt gehandhaafd is, deze schrijft o. a. voor, dat het verlichtend oppervlak $\frac{1}{10}$ gedeelte moet zijn van het vloeroppervlak. Hier bleef het niet bij een architectonisch conflict, maar werden de vertrekken door overdreven groote ramen in praktische bruikbaarheid benadeeld.

Dat ook in Amsterdam zich dergelijke gevallen voordoen, is aan verslaggever bekend; hoewel het geen pas geeft bepaalde gevallen aan te wijzen, wil hij toch mededeelen, dat bij het bezichtigen van een nieuw bouwwerk, de architect aan schrijver dezes vroeg: „Hoe vindt ge dit lokaal verlicht?“ Waarop geconstateerd werd, dat de verlichting alleszins voldoende was, en toch betrof het hier een geval, waarbij het verlichtend oppervlak ver beneden de gestelde normen bleef; de architect had dit aangedurfd, omdat hij zijn gevel en de indeeling van het gebouw niet wilde verknoeid zien door het opvolgen van de gestelde bepalingen. Ook zou verslaggever wel eens aan den heer Tellegen willen vragen, welk nut er in steekt, dat het Amsterdamsch Bouwtoezicht steeds, naar de verslaggever van betrouwbare zijde vernam, ook als men verzekerd is van zeer soliede uitvoering, verlangd het aanbrennen van ijzeren binten boven gemetselde boogopeningen. Dat men dergelijke dwangbepalingen oplegt aan revolutiebouwers is te begrijpen, controle op de soliditeit van de uitvoering is onmogelijk. Deze menschen voelen zich door zulke bepalingen getroffen in hun porte-monnaie, een serieus architect wordt er door genoopt van bogenbouw afstand te doen, omdat hij geen overvloedige elementen in zijne bouwkundige samenstellingen kan toelaten.

Wat ten slotte te denken van gevallen, waarbij de lichttoetreding in eene bouwaanvraag niet voldeed aan de Amsterdamsche verordening en de architect zijn toevlucht moest nemen tot eene andere distributie, om te kunnen voldoen aan de gestelde eischen, maar waarbij de lichttoetreding veel ongunstiger werd!

In de derde plaats wordt door den heer Tellegen gevraagd het bewijs te leveren, dat de Amsterdamsche bouwverordening „blijkbaar zonder medewerking van bouwkundigen ontworpen is.“

Dit bewijs te leveren zoo, dat het door een technicus met een juridischen aanleg als de heer Tellegen voldoende geacht wordt, hieraan zal de verslaggever zich niet wagen.

Met nadruk dient er op gewezen, dat in den gedachtengang van het verslag met het woord bouwkundige wordt bedoeld „architect“, niet alleen een technicus, volkomen op de hoogte van bouwkundige samenstellingen, maar iemand, in staat zich in architectonische concepties in te werken, hetgeen in zich sluit, persoonlijk zich toeleggen op het ontwerpen van bouwkundige samenstellingen.

Het is de fout van de architecten, dat zij in het algemeen genomen, zich te weinig inlaten met sociaal-economische vraagstukken. Dit is misschien toe te schrijven aan hunne opleiding, maar meer nog aan de omstandigheid, dat zij, in tegenstelling met de ingenieurs, die meerendeels ambtelijke betrekkingen bekleeden, hun principalen vinden in de kringen der burgerij en daardoor zich meer middenstander gevoelen.

De gevolgen van dit gebrek aan belangstelling bij de architecten bleven niet uit; toen na tot stand koming van verschillende sociale wetten, betrekkingen gecreëerd werden, waarvoor technische kennis vereischt werd, spreekt het van zelf dat slechts weinig architecten in aanmerking kwamen, omdat, meer nog dan vakkennis, een groote mate van belangstelling voor hetgeen de sociale wetgeving beoogt, beslist noodzakelijk is.

Dit is te betreuren omdat voor verschillende van die betrekkingen bouwkundige kennis onontbeerlijk is, voor het bouw- en woningtoezicht b. v. zal ieder, die onbevooroordeeld is, dit moeten toegeven.

De ingenieurs hebben zich meer aangetrokken gevoeld deel te nemen aan de oplossing van de sociaal-economische vraagstukken, waarvan het woningvraagstuk zulk een belangrijk deel uitmaakt. De civiel-ingenieur, die in het algemeen genomen zich tot voor korten tijd tegenover bouwkundige vraagstukken vrij sceptisch gedroeg, wel eens voor het bouwkundig vak, als zijnde dit volgens zijne meening van lagere orde dan de civiele vakken, eene zekere geringschatting aan den dag legde, werd nu geroepen tot betrekkingen waarvoor meer bouwkundige kennis vereischt werd dan zijn opleiding hem had bijgebracht.

Dat dit tekort aan bouwkundige kennis door de benoemden niet te zwaar gesteld werd, is verklaarbaar.

Elke C. I. heeft in zijn studietijd zich wel eenige maanden met het ontwerpen van een sluishwachterswoning bezig gehouden en, gering onderdeel van zijn studie als dat was, weet hij zich waarschijnlijk op lateren leeftijd niet veel meer er van te herinneren dan dat het ontwerpen van zoo'n woning verbaazend weinig om het lijf had.

De woningwet nu werd in het leven geroepen, in hoofdzaak met de bedoeling de woningtoestanden van de arbeidende klasse te verbeteren, hierdoor werden de stedelijke bouwverordeningen van den lateren tijd bijna geheel op dit doel gericht.

De C. I. kan bij het aanvaarden van een betrekking bij het bouwtoezicht denken: met eenige kennis van den bouw van arbeiderswoningen, voldoende administratieve kennis en goed thuis in de statische berekeningen kan ik zoo'n betrekking zeer goed vervullen. Van den architect kan, omdat hij veel ruimer inzicht heeft in de bouwkundige vraagstukken, niet verwacht worden dat hij dergelijke denkwijze billijkt. Vooral omdat hij in zijn beroep de moeilijkheden ondervindt, die noodzakelijk het gevolg zijn van die opvatting.

De hoofdgrief nu tegen eene bouwverordening als de Amsterdamsche, ontworpen door een civiel-ingenieur, is wel, dat zij te veel alle gevallen op één lijn stelt.

Het stichten van betere woonhuizen en grootere gebouwen is bij deze bouwverordening vrijwel aan dezelfde bepalingen onderworpen als de arbeiderswoning.

Zonder behept te zijn met neigingen „à la van der Bezen“ kan men van meening zijn, dat eene arbeiderswoning naar eene

andere maatstaf moet worden aangelegd dan betere gebouwen.

Gezien van af, wat men gewoon is te noemen, zeer geavanceerd standpunt, is het de vraag, of men niet beter doet bouwverordeningen voor woningen van geringen huurprijs in het leven te roepen en daarnaast eene afzonderlijke bouwverordening voor de overige bouwwerken.

Wat zijn nu de nadeelen van verordeningen als de Amsterdamsche? Bij het ontwerpen van arbeiderswoningen gaat het om oplossingen met een gering aantal factoren, deze te toetsen aan eene bouwverordening van 341 artikelen is reeds een niet gering te schatten arbeid.

Practisch genomen zal het er dan ook op neerkomen, dat in tijden, dat geen bouwmalaise heerscht, op de bureaux van het bouwtoezicht een staf technici de ingekomen plannen toetst en het na herhaaldelijk terugzenden eindelijk met den bouwondernemer voor elkaar krijgt, want het intellect van de Amsterdamsche bouwondernemers zal wel niet van dien aard zijn, dat zij het zonder hulp klaar spelen.

Het aantal factoren bij het ontwerpen van eenigszins omvangrijke bouwwerken is legio. Men kan zich dus ook de wanhoop voorstellen van de Amsterdamsche architecten, die hun project moeten plooiën naar de bewuste 341 artikelen.

Daarbij komt, dat er nog heel wat gevallen zijn, waarvoor vrijstelling verleend kon worden, zoodat men om met de bouwverordening te kunnen werken, ook weten moet, wat de omschreven artikelen des geloofs bevatten.

Bijna op elke bladzijde kan men lezen voor welke gevallen eene „aan voorwaarden gebonden vrijstelling“ verleend kan worden. Door het verleenen van die vrijstellingen kan men het in de hand hebben nadere eischen te stellen voor gevallen, die men wil tegengaan, maar waarin de 341 artikelen niet voorzien.

Van de gelegenheid tot het verkrijgen van vrijstelling zal, naar vertrouwd kan worden, wel een slordig gebruik gemaakt worden; ware dit niet het geval, men zou waarschijnlijk meer openlijk verzet van de zijde der architecten verzoeken. Door den heer Tellegen is eens in een variant op een bekend spreekwoord gezegd „cherchez l'architecte“.

Waar men hem ook mag vinden, zeker niet op het bureau van het Amsterdamsch bouwtoezicht, (n'en déplaie het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, dat termen vond de Civiel-ingenieurs tot de Architect-leden te rekenen).

Ware een Bouwkundig Ingenieur of architect wel aan dien dienst verbonden, dan zou men daar ten minste door eigen oogen kunnen zien, of ter vermindering van architectonische conflicten vrijstelling al of niet verleend behoort te worden. Daar dit niet het geval is, kan het niet anders, of het verleenen van vrijstellingen van dergelijken aard moet veel „goed geloof“ in de plaats treden van bouwkundig inzicht.

Een elk, die onbevooroordeeld de Amsterdamsche Bouwverordening doorleest, wordt getroffen door het in veel opzichten niet te miskennen talent, waarmede getracht is in alle mogelijke gevallen te voorzien; dat nog niet meer en beter voorzien is, kan den heer Tellegen allerminst tot een verwijt gemaakt worden, wel kan men het hem kwalijk nemen als hij, na de opgedane ondervinding, niet gaat inzien dat op zijn bureau een architect zeer op z'n plaats zou zijn.

Hij verrichtte voor ons land pionierswerk en in veel zullen buitenlandsche voorbeelden gediend hebben; want om alles, wat in de Bouwverordening bepaald wordt, zelfstandig te ontwerpen en aan de praktijk te toetsen zou een onbegonnen arbeid zijn.

De kritiek op de bouwverordening is dan ook niet geschreven om aan den verdienstelijken arbeid van den heer Tellegen ook maar iets te kort te doen, het doel van de gemaakte opmerkingen is, uiting te geven aan de bezwaren,

die men, nog te veel in stilte, in bouwkundige kringen tegen de bouwverordeningen kan vernemen.

Als de architecten hun stem meer in het openbaar over dit hunne belangen zoozeer rakend onderwerp laten hooren, kan verbetering niet uitblijven. Men zal dan rekening met hunne bezwaren moeten houden, dat dit tot dusver niet geschied is kan niemand tot een verwijt gemaakt worden.

De Maatschappij heeft in hare nieuwe statuten opgenomen het geven van leiding bij de behandeling van actuele vraagstukken, misschien, dat het Hoofdbestuur dit vraagstuk wel tot de actuele zal rekenen.

Mocht dit het geval zijn, dan kan men den heer Tellegen dankbaar zijn dat hij, in zijn zomervacantie nog wel, de moeite genomen heeft den verslaggever van de excursie naar Middachten rekenschap te vragen over zijne „onthoeringen.“

Arnhem 2 September.

De Verslaggever.

Gothische poort in den Zuider-transeptgevel van de N. Z. Kapel in de dichte van den muur gevonden.

DE NIEUWE-ZIJDSKAPEL.

Geheel verborgen achter het muurwerk van den Zuider-transeptgevel zijde Enge Kapelsteeg werd dezer dagen de Gothische Kerkpoort gevonden, waarvan hierbij de afbeelding gegeven wordt.

De profileeringen zijn nog vrij goed bewaard gebleven, in het rechte tympaan worden nog overblijfselen van beeldhouwwerk aangetroffen, waarop sporen van verguldsel. Aan de buitenzijde bevinden zich nog de ijzeren duimen waaraan de deuren waren afgehangen.

De poort was geheel gevuld en aan de kerkzijde bemetseld met klein formaat baksteen, welke overgepleisterd waren in het vlak van den kerkmuur, aldus dit interessant bouwfragment geheel aan het oog onttrekkende.

Bij den bouw van het hoekhuis Kalverstraat en Enge Kapelsteeg schijnt deze poort ook aan de buitenzijde geheel te zijn bemetseld. De schuin oplopende lijn in het rechte gedeelte is van een schoorsteen in dit hoekhuis.

BETONZINKWERKEN VOLGENS SYSTEEM „DE MURALT.”

(Vervolg van bladz. 722.)

Het zelfregistreerend peiltoestel.

In fig. 4 is een schets gegeven van het volledige zelfregistreerend peiltoestel. Door de automatische aanwijzing, zooals in fig. 3 aangegeven, werd zene eenvoudige opname van de diepte- en afstandscijfers verkregen doch, het teekenen van het bewerkelijk profiel en het dikwerf hiermede insluipen van onnauwkeurigheden werd niet voorkomen. De zelfregistreering echter maakt het teekenen van het profiel onnoodig en ondervangt schier alle mogelijke onnauwkeurigheden. Zij wordt als volgt verkregen: aan de wijzeras, die de afstand aangeeft, is een trommel b verbonden met zoodanige middellijn, dat een potlood x, stilstaand daar boven ingesteld, op den trommel voor elke 10 Meter afstand aangegeven door den wijzer, een ontwikkelde lengte van 1 c.M. doorloopt, zoodat op den trommel de afstand op schaal $\frac{1}{1000}$ wordt aangegeven. Aan de wijzeras voor de diepte is een verlengstuk aangebracht, waarop twee zuiver afgedraaide loopwielen m en g vast bevestigd zijn. Het potlood x bevindt zich in een koperen glijdblok, dat door twee snaars d in de sledegeleider wordt bewogen evenwijdig met de trommelas, doordat het wieletje g oprolt, als wieletje m afloopt. De beweging van het potlood met het glijdblokje in de slede is zoodanig gekozen, dat elke centimeter verplaatsing 20 d.M. diepte aangeeft, zoodat de rol b de diepte op schaal van $\frac{1}{200}$ wordt afgeteekend.

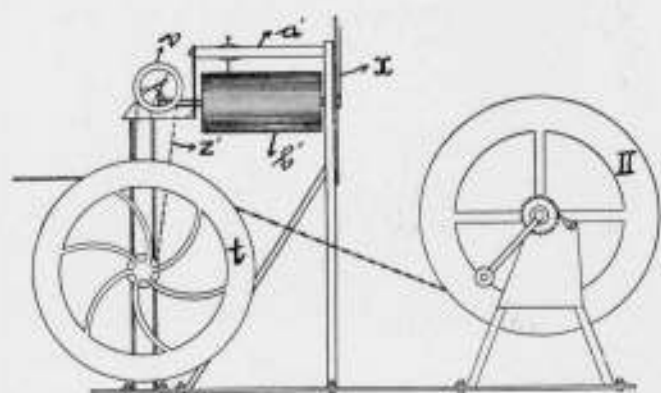
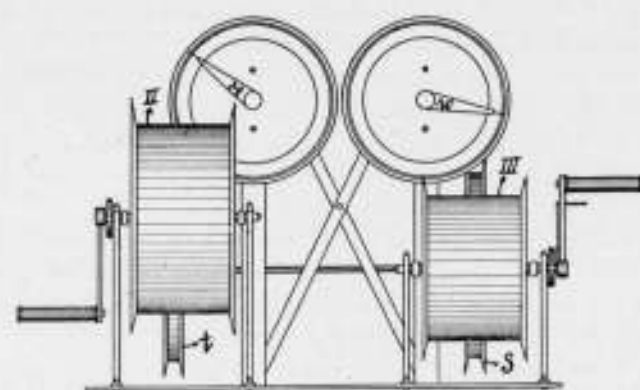
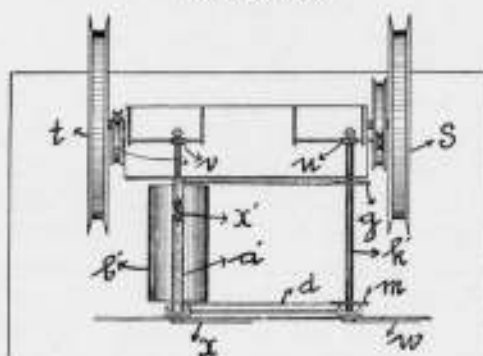

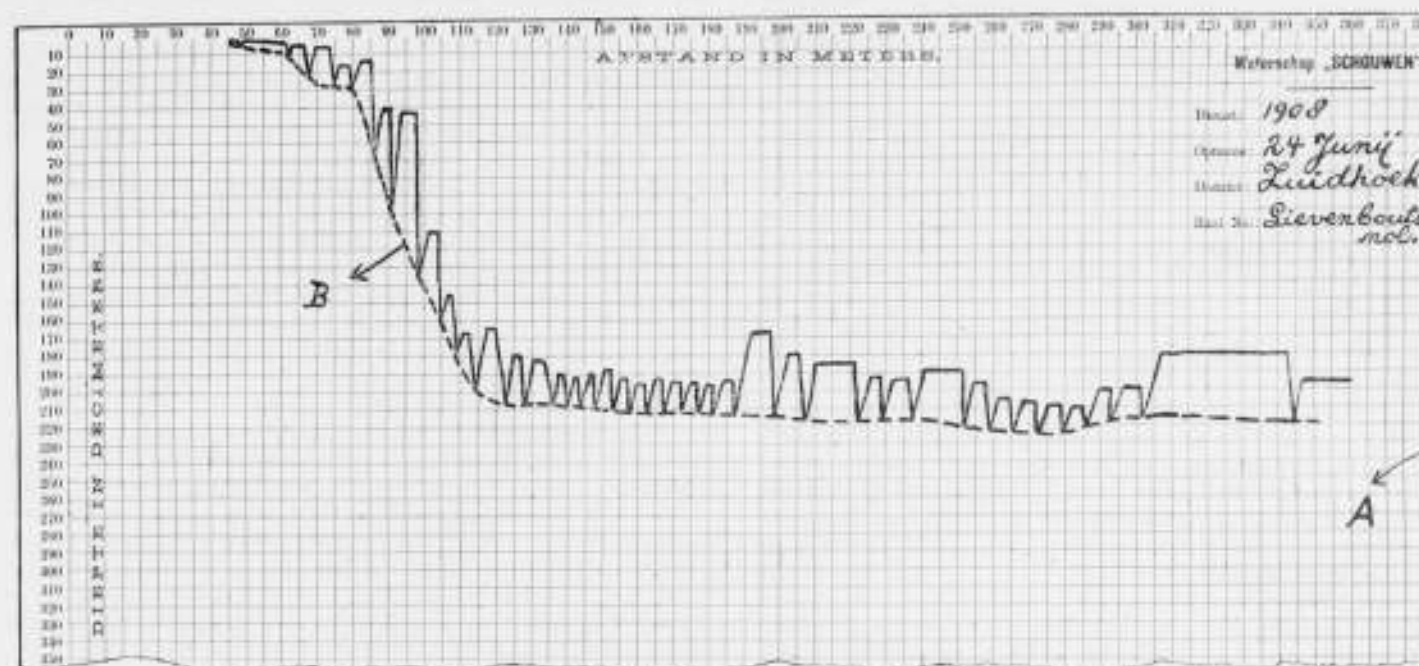
Fig. 5. Zelfregistreerend peiltoestel. Zij-aanzicht.

De opname geschiedt nu als volgt: om de rol b wordt een van gedrukte lijnen voorzien profielblad aangebracht (zie fig. 6 en fig. 7). Het rociibootje wordt in de raai gebracht op het beginpunt, waar men de peiling wenscht aan te vangen. Stel, dat nu dit beginpunt zich bevindt op 65 M. afstand uit den dijk, dan is de afstandsdraad, die aan het beginpunt is vastgemaakt, reeds 65 M. afgegaan, zonder echter de trommel c te doen mededraaien, dewijl deze door het losmaken van een vliegelmooer aan de voorzijde buiten het werk is gesteld. De peillijn wordt met trommel III geheel opgetrokken en door draaien van de wieletjes g en m, die ook buiten het werk kunnen worden geschroefd, wordt het lood zoodanig gesteld, dat het op het profielpapier de dieptelij van o aanwijst, indien juist tijdens L. W. wordt gepeild, of op de dieptelij van 7 d.M. gesteld, indien de peiling aanvangt vóórdat het laag water is, bijv. als het peil nog 0.70 M. boven L. W. is.

De trommel wordt nu zoodanig uit de hand gedraaid, dat het potlood juist de afstand van 65 M. op het profielpapier aanwijst. Nu worden trommel b en wielen m en g vastgezet en de peiling kan aanvangen. Zeer langzaam

Zelfregistreerend peiltoestel.
Voor-aanzicht.Boven-aanzicht
Schaal 1:15. Fig. 6.

roeien nu de roeiers in de raai voort en telkens, b. v. om de 0.20 a 0.25 M. afstand, die de afstandwijzer w (zie fig. 3) aangeeft, wordt door den eenigen waarnemer het staafje r (zie fig. 3, 4 en 5), dat aan handel y van trommel III S zich bevindt, aangetrokken. Zonder den handel y verder te bewegen, ratelt het lood met peillijn over meetrad S door een buis, die door den bodem der boot heengaat, naar beneden en nauwelijks bereikt het lood A (zie fig. 3) den zeebodem of de seininrichting, d. i. de schel in trommel III S in de boot doet zich hooren. Onmiddellijk wordt staafje r losgelaten en handel r een weinig aangezet, totdat de schel ophoudt met seinen, hetgeen beduidt, dat het lood niet meer op den zeebodem ligt. Deze beide bewerkingen, n.l. het neerlaten van het lood en het ophalen van het lood worden op het profielpapier aangegeven met de lijnenteekens, eindigende met een keerpunt. Door deze bewerking te herhalen verkrijgt men een groot aantal keerpunten, terwijl de aaneenschakeling van die keerpunten het profiel, zooals met een geblokte lijn B aangegeven in fig. 7, vormt. Des te sneller men de bewerkingen bovenbedoeld, op elkaar laat volgen, des te dichter aaneen komen de keerpunten te liggen. Men kan zelfs zoo snel peilen, dat die punten direct aan elkaar sluiten en het profiel zich als eene dikke lijn afteekent, wier dikte bepaald wordt door de hoogte, die het lood telkens wordt opgelicht (in de practijk slechts enkele decimeters).

Fig. 7. Profiel, opgenomen met het zelfregistreerend peiltoestel, op de helft der ware grootte.
(De potloodlijnen zijn later met inkt overgetrokken).

Nog wordt opgemerkt, dat in de afstandslinje een „zeeg” voorkomt. De correctie van die zeeg is gevonden in het een weinig kleiner maken van de middellijn van trommel b, dan de berekening aangeeft. De wijzer w (zie fig. 3) blijft echter steeds juist het afgeloopen einddraad aanwijzen.

Het verschil, dat bestaat tusschen aanwijzing van den afstandswijzer en de aanwijzing van het potlood op het profielpapier is juist; de fout, die door de zeeg zou zijn ontstaan, indien de correctie niet was aangebracht.
(Wordt vervolgd).

PIETER POST ALS TEEKENAAR.

Dezer dagen had ik gelegenheid, in de Koninklijke Bibliotheek te 's Gravenhage de teekeningen van Pieter Post te bezichtigen. Zij zijn zeer uitvoerig met „spijkerinkt” op zwaar papier in lijnen gezet, daarna met O. I. inkt geschaduw en hier en daar met een tint aangewassen, om de verschillende bouwstoffen beter te doen uitkomen.

De teekeningen gemerkt 1, 2, 3, 4, 5 en 5a, die het Mauritshuis in plattegrond, opstand en doorsnede vertoonen, zijn de belangrijkste, en komen tot in de kleinste bijzonderheden overeen met de koperprenten, die Pieter van der Aa in 1715 heeft laten maken. Er valt dan, mijns inziens, ook niet aan te twijfelen, of deze Leidse uitgever heeft het handschrift in zijn bezit gehad. In den catalogus van de veiling zijner nalatenschap, die in 1729 en 1735 is gehouden, worden echter de bouwkundige teekeningen niet beschreven, daar ze blijkbaar van minder belang werden geacht dan de prentwerken.

Post zelf heeft in 1664 gedeelten der teekeningen, gemerkt 27 en 30, onder zijn „Schoorsteenwerken”, die toen in prent verschenen, opgenomen. Men ziet echter in de behandeling der festoenen wijzigingen, die misschien door den graveur zijn aangebracht.

In 1652, toen Post zijn teekeningen maakte, was het

Mauritshuis geheel gereed, daar in den tekst overal de versierende schilderstukken worden genoemd. Het is wel jammer, dat de teekenaar die schilderstukken niet heeft aangeduid, doch alleen de lijsten wedergaf, waarin zij zich bevonden.

De versiering in eigenlijken zin, zoo van de muren als van de zolderingen der vertrekken, vertoont vooral loofwerk en festoenen, gelijk die door Van Campen in den smaak waren gekomen. Doch ook de eenigszins stijve palmtakken, die voor een later tijdperk zoo karakteristiek zijn, vindt men reeds.

Het blijkt uit de teekeningen niet, welk ornament geboetseerd en welk geschilderd was. Met de wetenschappelijke schaduwbeschrijving, die thans wordt toegepast, was Post blijkbaar nog niet bekend.

Het handschrift geeft een zeer volledig denkbeeld van den toestand van het Mauritshuis vóór den brand van 1704, en zou daarom wel verdienen, door reproductie meer algemeen bekend te worden.

Ook aan het Ministerie van Binnenlandsche Zaken en in het Rijks-Prentenkabinet berusten teekeningen van Pieter Post.

15 September 1908.

A. W. WEISSMAN.

BERICHTEN

BINNENLAND

Excursie naar Zierikzee en Brouwershaven. Aan de excursie, georganiseerd door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst op 16 en 17 Sept. j.l. hebben een kleine zestig leden deelgenomen.

Het Rembrandt Huis. In eene circulaire, ondertekend door het Bestuur der Stichting „Het Rembrandt-Huis“, bestaande uit de heeren: H. P. G. Quack, A. Bredius, H. J. de Marez Oyens, C. G. 't Hooft, Jan Veth en J. F. Backer wordt een oproep gedaan aan allen, die de kunst beoefenen en liefhebben, naar aanleiding van een passende inrichting van dit historisch huis.

In deze circulaire wordt terecht er op gewezen dat het interieur in geen enkel opzicht de nagedachtenis van Rembrandt waardig is en dat de toestand van het inwendige „niet langer aan den willekeur van kleine verhoudingen“ mag worden overgelaten. Vervolgens wordt gememoreerd den tijd van Saskia en dien van Hendrickje door Rembrandt hier doorgebracht en de waarde van zijn kunst uit dien tijd.

De circulaire vervolgt:

„Wij willen dus een met groote plicht te ondernemen inrichting van het huis, dat door Rembrandt in den opgang, in het midden en in den vóóravond zijns levens — van 1639 tot 1658 — is bewoond. En wij willen die zoo, dat hierdoor tevens eindelijk en op de meest ongezochte wijze recht wordt gedaan aan een hoogst belangrijk deel van 's meesters kunst, dat tot nu toe nergens wellicht waardig genoeg aan het woord is gelaten. Rembrandt zelf moet hier in zijn kunst tot ons spreken. Het is een soort van ontwijding geweest, dat huis te laten voortbestaan als particulier, aan individueelen willekeur onderworpen, eigendom van uit den aard der zaak haast onverschillige neringdoenden: het behoort aan de gemeenschap der vereerders van Rembrandt, een kring die met de jaren groter wordt. Naar onze meening is dit huis juist de plaats voor een edele hulde aan Rembrandt's kunst. Daar het natuurlijk de meer aangewezen roeping onzer, over ruimte en licht beschikkende, muséa blijft, de kostbare schilderijen van den grooten meester te verzamelen, is het een vóór-de-hand liggende en dankbare taak in dit huis over te gaan tot het bijeenbrengen en vooral tot het plaatsen der schoonste etsen, wellicht ook van enkele teekeningen, van Rembrandt.

Het komt ons voor, dat wij op die wijze een plicht zullen kunnen betrachten, wier onvoldoende en slechts gedeeltelijke vervulling dikwijls wordt betreurd. Wij meenen ons niet te vergissen, wanneer wij het uitspreken, dat meermalen, ondanks alle pogingen der bestuurders onzer muséa, het gemis wordt gevoeld van een nochtans bereikbare hooge kunst-genieting. Onbevredigd immers blijft veelal de zeer gerechtvaardigde begeerte, om de etsen van Rembrandt zich op intieme wijze te zien manifesteren. Ons dunkt, dat wij waarlijk in dit huis iets in dien geest kunnen beproeven. Wij willen hier etsen, misschien ook teekeningen, van Rembrandt min of meer permanent aan het daglicht brengen, ze voor ieder bezoeker in een rustige passende omgeving tentoonstellen. Men zou ze, bij voorbeeld, in de grootste goed verlichte bovenkamer, vóór aan de straat, en wellicht ook nog in andere vertrekken, achter glas als fries boven een sobere *boiserie* langs de wanden in harmonischen samenhang en aaneensluitende omlijsting kunnen aanbrengen; dan, bij de vensters, ook nog lagere *écrans* plaatsen, waarin kleinere etsen kunnen worden tentoongesteld, zooals in de *Ermitage* te St. Petersburg geschiedt. Ontgaan werd dan tevens de zeer groote kans voor slijtage, waaraan platen, die telkens in en uit portefeuilles worden gelegd en genomen, voortdurend blijven blootstaan. Zeker, er blijft de kwestie van het brandgevaar. Absoluut kan het niet worden weggenomen, ook wegens de nabuurschap der belendende perceelen, maar het kan toch tot een minimum worden beperkt. De vasthechting der etsen aan de wanden kan aldus geschieden, dat zij in een oogwenk kunnen worden afgenomen. Voorts zou de *custos* elken avond de zeldzaamste en kostbaarste drukken van den wand moeten losmaken en ze in hun lijf ten in een te metselen brandvrije kluis bergen. Ook in muséa is de veiligheid nauwelijks absoluut dan die welke wij aldus zouden waarborgen.“

En ten slotte:

„Een begin te maken met dit alles ligt thans binnen ons bereik. Een vermogend Amsterdamer stelde ons in staat het huis van de stad te koopen, en verleent ons middelen, om in vaste en

strikte aansluiting met het verleden, het inwendig gebouw in overeenstemming te brengen met het uitwendig aanzien van den gevel. Wij zullen trachten hiervoor een goede oplossing te vinden, en maken daarbij dankbaar gebruik van de diensten van den omzichtigen en smaakvollen architect de Bazel. Bederf van het huis is volkomen uitgesloten. Wij zullen gevel en huis als een kostbaar pand behoeden.

Maar wij rekenen daarbij op den steun van allen die de kunst beoefenen en liefhebben. Zij moeten ons helpen om de inrichting van het huis waardig te doen geschieden. Voorts zal hij, die iets uit den tijd van Rembrandt bezit, of misschien boeken en bescheiden zijn kunst rakende in eigendom heeft, ons — het Spinoza-huis te Rijnsburg bewijst wat aldus te verkrijgen is — misschien zijn schat willen afstaan. Wenken en giften zullen ons in dit opzicht welkom zijn.

Rembrandt ter eere aanvaarden wij onze taak“.

Het „Haagsche Schouw“. — Het van ouds bekende koffiehuis en stalling Het Haagsche Schouw, dateerende van 1628, is weer geopend. Wij lezen daarover in het Vad.: „Het gebouw was, evenals de daarbij behorende stallen, uitspanning enz., gebouwd in oud-Hollandschen stijl en is door aankoop in 1908 in handen gekomen van den architect F. Nieuwerkerk te 's-Gravenhage, die het namens zijn principaal heeft doen afbreken en daarna in een beter gewijzigd plan van indeeling wederom geheel in den 17^{en} eeuwischen stijl heeft doen opbouwen.

Er is zooveel mogelijk getracht het gebouw zoowel uit- als inwendig in denzelfden stijl doorgevoerd af te werken, juist omdat deze zich bij uitstek leent voor het gezellige typeerende koffiehuisleven, zooals Jan Steen zoo treffend op het doek kon zetten.

Men vindt hier weer: de herberg, bijlartzaal, koffiekamer en sociëtaal. Deze laatste, welke men met een optrapje bereikt, is geheel tot het gezelligste zijte ingericht. De wanden zijn rondgaande bespannen met gobelindoeck, een enkele wand is ruim 6.50 M. lang, alle wanden met geschilderde tafereelen, voorstellende het Haagsche Schouw uit vroegere eeuwen, ten tijde dat er noch spoor, noch stoomboot of mechanische vervoermiddelen bestonden, dat er zelfs nog geen brug over den Rijn daar ter plaatse bestond, dus dat men wel degelijk met „het schouw“, zijnde de pont met diligences en al werd overgezet.

Deze verkeersweg was in dien tijd zoo belangrijk als verbinding van Utrecht, Rotterdam en Amsterdam, dat er zelfs stalling was voor honderd paarden, ten dienste van de post en het personenvervoer.

Het logement Het Haagsche Schouw moest dus vele reizigers herbergen, waarvan men in het thans afgebroken gebouw nog de sporen kon vinden, daar er op den zolder onder den grooten kap kamers zijn aangetroffen, waarin zich rondgaande langs de wanden zes en acht bedsteden bevonden en men in de twintig van deze vaste bedsteden op deze kamers aantrof.

Wat destijds het Haagsche Schouw geweest is, bewijzen de prachtige prenten, welke er van gemaakt zijn en die door den architect zijn ontdekt in het Gemeente-Archief te Leiden. Men treft er aan, voorstellende het harddraven op het losse paard om de gouden zweep van het Haagsche Schouw, waar aan tegelijk verbonden was een echt oud-Hollandsche kermis.

Ook vindt men er schetsen van studentenfeesten en dat is ook geen wonder, dat, waar op zulk een weg, zijnde een viersprong, alle verkeer te land moet samenkomen, dat daar ook wel eens feest gevierd zal zijn.

De tegenwoordige exploitant van het hotel, café-restaurant Het Haagsche Schouw, de heer G. Wegman, nam deze inrichting zoo ter hand, dat hij zeker op weg is, het oude huis weder in zijn roem van weleer te herstellen.“

Nijmegen. Op de den gemeenteraad van Nijmegen in ontwerp aangeboden gemeente-begroting voor 1909 is f 1300 uitgetrokken voor eene beschrijving van de Karolingische kapel op het Hof. N. R. C.

Op Arentsburg onder deze gemeente, waar vroeger prof. Reuvens belangrijke oudheidkundige vondsten heeft gedaan, worden nu weder opgravingen, onder leiding van dr. J. H. Holwerda Jr., conservator aan het Rijks Museum van Oudheden te Leiden, gedaan.

Naar wij vernemen, gaan deze opgravingen uit van de vereeniging Die Haghe. N. R. C.

BUITENLAND

Ithaca. Mr. A. E. H. Goekoop heeft een brochure geschreven waarin wordt gepoogd het antwoord te geven op de vraag, waar

*) *Atene, Beck & Barth: „Ithaca, la grande“.*

het Ithaca uit de Odyssee moet worden gezocht. Aan de hand van plaatsen bij Homerus, welke telkens worden vergeleken en in overeenstemming bevonden met de aardrijkskundige gesteldheden van heden, kwam mr. Goekoop tot de conclusie, dat men tot dusver de overblijfselen van Ithaca niet door opgravingen heeft kunnen aan het licht brengen, omdat steeds was gezocht op het door een onjuiste traditie aangegeven eiland Ithaca.

Men moet — meent mr. Goekoop — zoeken op Kephallenie en wel meer bepaald aan de Zuidwestkust van het zuidelijk schiereiland van Groot Kephallenie, ergens tusschen den berg St. Georges (Neion) en de zee. Op het eiland Ithaca zelf moet — meent mr. Goekoop — maar niet langer worden gezocht. Het paleis moet dan ergens in de buurt van Mazarakata hebben gelegen. Er is een opvallende overeenstemming tusschen de door mr. Goekoop geciteerde plaatsen der Odyssee en de geografische gesteldheid en ligging der naburige eilanden aan de door den schrijver bezochte streek. Men weet uit de dagbladen, dat in de door mr. Goekoop aangeduide streek overblijfselen zijn gevonden van graven uit den vóór-Mykeenschen tijd; mr. Goekoop hoopt, dat bij de opgravingen die geschieden onder toezicht van Cavvadias, het paleis zal worden aan het licht gebracht. N. R. C.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingescreven sollicitanten voor:

Ged. Bouwk. Opz.-Teekenaar, ouderdom	22 jaar	salaris f	70.—
Ged. Bouwk. Opz.-Teekenaar, ouderdom	22	salaris f	65.—
Ged. Bouwk. Opzichter	23	salaris f	75.—
Opzichter Teekenaar	18	salaris f	50.—
„	24	salaris f	80.—
„	23	salaris f	—
„	17	salaris f	30.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 21 SEPTEMBER.
ENSCHDEDE. Bouwen van een kantoor, magazijn met bovenwoning aan de Burgemeesterstr.

Architect H. Reijgers's midd. 12 u. in hotel De Graaff. Bestek en teek. ad. f 7.50 verkrijgb. en worden ad. f 5 teruggenomen. Bij in te zenden vóór 21 Sept. v.m. 11 u. bij gen. architect. Aanw. 21 Sept. v.m. 9 u.

DONDERDAG 24 SEPTEMBER.
SOEST. Bouwen woonhuis te Soest, op een terrein bij de halte „Nieuwe weg“.

Architect F. A. Koch te Scheveningen. Bestek en teek. verkrijgb. aan het bureau van den architect tegen f 3 welk bedrag ná de aanbesteding tegen inlevering van het complete stel zal worden terug gegeven.

MAANDAG 28 SEPTEMBER.
AMSTERDAM. Bouwen van omgevingsmuren met onderheide funderingen, enz. tot uitbreiding van het fabrieksged. der Amsterdamse Droogdok Maatj. aan de Vogelwijklanden tegenover Amsterdam.

Directie der Amsterd. Droogdok Maatj. v.m. 10^{u.} in het gebouw der Maatj. tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402. Bestek en teek. ad. f 1 verkrijgb. aan de lichtdruk-inrichting van P. Rijns, Reguliersgracht 131. Inl. geven de architecten Gebr. v. Gendt A.L.Z.

MAANDAG 5 OCTOBER.
AMSTERDAM. Bestek no. 1121. Maken bovenbouw voor den spoorwegbrug over de Delfshavense Schie. Raming f 187.000.

Directie Holl. IJz. Spoorw. Mij. n.m. 1^{u.} v. (Gr. tijd).

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

GOOR. Bouwen woonhuis aan de Kerkstraat, voor rekening van den heer A. Assink. Archt. J. Wilmink Gz. te Hengelo.

Laagste inschrijver H. Deeterink, f 1385.
HILLEGOM. Verbouwen voormalige armgesticht voor rekening van Gebr. Kuipers-Timmerwerk, laagste inschrijver P. de Vreugd, f 487.

Metselwerk C. Posch, f 385.
Schilderwerk M. Methorst, f 189, *Gegund. STEDUM (Gr.). Bouwen van een behuizing aan den Stationsweg. De heer N. Kooima.

Laagste inschrijver T. Wieninga, Zijdijk, f 2695.
THESINGE (Gr.). Restaureren van de pastorie der Herv. Gem. Kerkv. der Ned. Herv. Gem.

Laagste inschrijver J. Lenting, Ten Post, f 3874 gegund.
UTRECHT. Bouwen directeurswoning aan de Bijlhouwerstraat. Best. Diaconissen-huis.

Laagste inschrijvers Joh. C. Varenhorst en W. Vreeswijk, Woerden en kamrijk, f 14888.

27 AUGUSTUS.
GIESSEN-NIEGWKERK. Bouwen stoomgraasmaaierij en voekoekenfabriek met kantoor, vergaderlokaal, machiniekamer en ketelhuis. Best. coop. landb. vereen. „Samenwerking“.

Laagste inschrijver T. Dankers, Hardinxveld, f 26790.

HAPS (N.Br.). Bouwen van een pakhuys met bijlv., alle mater. voor rekening der Stoomzijvelfabriek „De Volharding“ Bouwk. C. G. Elbers te Oeffelt.

Opzichter Teekenaar	ouderdom	22 jaar	salaris f	50.—
„	26	salaris f	100.—	
„	20	salaris f	60.—	
„	20	salaris f	100.—	
„	18	salaris f	50.—	
„	23	salaris f	75.—	
„	22	salaris f	90.—	
„	25	salaris f	90.—	
„	24	salaris f	60.—	
„	24	salaris f	75.—	
„	22	salaris f	80.—	
„	49	salaris f	120.—	
„	44	salaris f	100.—	
„	39	salaris f	30.—	
„	29	salaris f	100.—	
„	39	salaris f	100.—	
„	23	salaris f	80.—	
„	28	salaris f	50.—	
„	19	salaris f	50.—	
„	21	salaris f	40.—	
„	27	salaris f	80.—	
„	24	salaris f	80.—	
„	26	salaris f	80.—	
„	25	salaris f	50.—	
„	23	salaris f	70.—	
„	25	salaris f	50.—	
„	24	salaris f	45.—	
„	23	salaris f	—	
„	23	salaris f	70.—	
„	23	salaris f	—	
„	33	salaris f	100.—	
„	31	salaris f	100.—	
„	22	salaris f	75.—	
„	20	salaris f	—	
„	31	salaris f	110.—	
„	22	salaris f	40.—	
„	23	salaris f	75.—	
„	25	salaris f	60.—	
„	23	salaris f	90.—	
„	23	salaris f	60.—	
„	21	salaris f	45.—	
„	22	salaris f	60.—	
„	22	salaris f	60.—	
„	21	salaris f	—	
„	24	salaris f	40.—	

Werkl. Opz. voor werktuig, onderdeelen van bouwwerken, ouderdom, 25
Machine Teekenaar 24

Laagste inschrijvers Versteegen en F. Verhagen, Mill, f 2200, gegund.

28 AUGUSTUS.

OOSTERHEEK. Bouwen van een woonhuis aan den Lebrteweg aldaar. Archt. A. M. v. Steenis.

Laagste inschrijver P. Hartma, f 2460, gegund.

29 AUGUSTUS.

ERMELO. Bouwen van een paviljoen, een school en een ziekenbarak, ten behoeve van de stichting „Groot Emaus“.

Laagste inschrijver T. van Hogeest, Amersfoort, (1915). Gunning aangehouden.

NIEZIJL. Een belangrijke verbouwing van de pastorie der Ned. Herv. Gem. Kerkv. der Ned. Herv. Gem.

Laagste inschrijver J. Sipkens, Niezijl, f. 2200, gegund.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 13den October 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1158.

Het uitbreiden van de wagenmakerij met daarmede in verband staande werken op het station **UTRECHT.**

Begrooiting f 31000.—

De besteding geschiedt volgens § 77 van het bestek.

Het bestek ligt van den 19den September 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-ingenieur H. J. VAN HOORN te Utrecht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 2.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op de bouwplaats zal geschieden den 6den October 1908 ten 10.40 ure voorm. (West Europeische tijd.)

Utrecht, den 13den Augustus 1908.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet genomneerden op advertenties f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnes op Advertentien f 10.— per regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asfalt. — W. J. v. d. WETTEREN en A. S. KEY. Rotterdam.
Aerogengas. — T. v. d. ZEE. Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
Asfalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asfalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asfalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsstraat.
Ambergerhuut Lasapparaat. WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERDAM. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Betonijzer „Kahn System“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.

Opleiding Bouwvak

voor de praktijk en voor examens der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst, der Rijks-Norma. School voor Teekensonderwijs M. O. Lijsteekenen e. a.
Uitvoerige prospectus en inlichtingen op aanvraag.

Maurits PLATE,
Architect.
C. CITROEN,
Leeraar M^o.

Adres: **ALEX. BOERSSTR. 26.**
AMSTERDAM.

AANBESTEDING

Burgemeester en Wethouders van Haarlem zullen op Dinsdag, 6 October 1908, des namiddags ten 1½ ure, in het Raadhuis in het openbaar aanbesteden:

Het maken van rioleerings- en bestratingswerken op en nabij het terrein, gelegen tusschen het Wijde Geldelooze Pad en de Jordensstraat.

Bestek en voorwaarden met daarbij behoorende teekening liggen ter inzage ter gemeente-secretarie (7e afl.) op alle werkdagen van 9—2 ure en zijn aldaar verkrijgbaar tegen betaling van f 0,75 per stel.

Inlichtingen volgens bestek.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade en op het Leven

De **NEDERLANDEN** van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsstraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Grootte Houtstraat 71⁰⁰⁰, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds nlt. 1907 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot nlt. 1907 82.707.500,00.

BRAND-LEVEN-INSBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

J. H. ADDICKS & ZON.
AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van **URWERKEN, CARILLONS, RADERWERKEN** enz.
Restauratie van **OUDE TOREN-UR- en SPEELWERKEN.**
Restauratie van **ANTIEKE URWERKEN.**

Fabriek van **Electrische Urwerken**

Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. SCHULTZ, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHIKOOR & Zoon, Den Haag.
Cementmestiekbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZON, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDER OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZON, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xyloolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.
Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.
Ezeelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
„Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gaskachels (nieuwste condensings). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton. HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam, Gegewend geëmailleerd ijzeren waschtafels — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondboorings. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
Houtgramet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Haarden. — Firma JAN JAARSMAN, den Haag.
Haeuclersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.
Hydraulisch gespeld hout. H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Jalousien. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
Jonson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Lengtematen, dunstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. IJzer-trappen. J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — FRANK STIELTJES & Co. Amsterdam
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en Inw. glasmail privaataleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder“ Amsterdam.
Montegriffedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking — G. W. HARMSSEN, Amsterdam.
Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.
Plafond- en Wandbekleding. R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
Plafondplaten. — GRAB. MIJNLIFF, Nijmegen.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL“ POTLOOD.
Précisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDER OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam — 's-Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmieren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoriae Bricks. IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.

Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Stalinrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
Stalinrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Aktiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
Steenen, Gevel, Sier- enz. — Fr. v. d. Loo Sr., Dieren.
Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
Timmer- en IJstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Toilet). — H. HUIJCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilators. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen“ v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen“ voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DELINT, Delft, Den Haag.
IJzerconstructies (Ontwerpen van) — W. G. A. BIJL, Utrecht.
IJzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

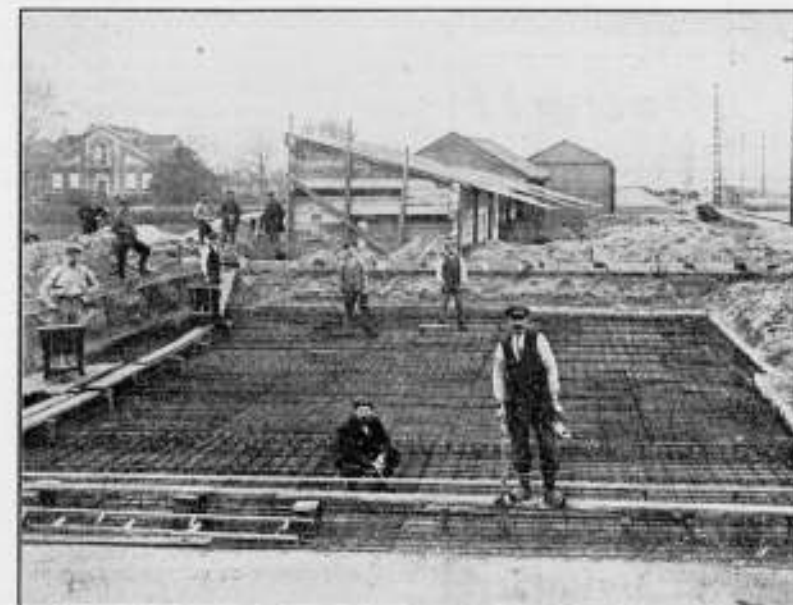
PORTLAND-CEMENT

„HACCOURT“

Gunstig bekend bij de directies van Rijks-, Spoorweg- en Gemeentewerken.

„BOUWMATERIALEN“

VOORHEEN **M. LUIJTEN,**
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

Obernkirchener Sandsteinbrüche, Obernkirchen.

Erkend BESTE Zandsteen.

Geïllustreerde prospectus met opgave van drukvastheid, analyse, enz. op aanvraag verkrijgbaar

bij den Vertegenwoordiger voor Nederland

FERD. ENGERS, Amsterdam.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO“.

TELEFOON: 5341.

Opzichter.

Gevraagd om direct in dienst te treden, voor den tijd van circa 6 maanden, een Bouwkundig Opzichter, in staat zelfstandig een plan uit te werken; Salaris f 100.— per maand.

Franco brieven onder lett. A aan het adr. van dit blad, Herderstraat 5, den Haag.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.
ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electrische Centrale be-
staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.
het
eenvoudigste,
beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

CENTRAAL TECHNISCH BUREAU.

LANGE VOORHOUT 23. — 'S-GRAVENHAGE.

HYGIËNISCH. TEL. 5451. ECONOMISCH.

Algeheele en afdoende droging en luchtzuivering van oude
en nieuwe bouwwerken volgens:

„SYSTEME KNAPEN”.

ONDER GARANTIE.

Het eenigste tot nog toe bekende systeem, dat op weten-
schappelijke basis absolute en voortdurende droging kan
garandeeren.

Vraagt inlichtingen.

Zie attesten.

„Unikum” met mechanische sluitkracht. **Nieuw!!**

houdt in alle opzichten het juiste midden tussen de deurdrangers en de gewone deurveeren.

**WIED'S DEURDRANGER LUIJKE & CO.
ROTTERDAM.**

Zij heeft twee reguleerschroeven, een niet te onderschatten voordeel, omdat de eene
speciaal dient om het gemakkelijke openen te bevorderen en de andere om het sluiten te regelen.

Prospectus wordt op aanvraag franco toegezonden!

LUIJKE & Co. Importeurs, Rotterdam.

N.V. DE NEDERL. STAAL-INDUSTRIE H. E. Oving Jr.

CONSTRUCTIE WERKPLAATSEN

aan de Binnenhaven O.Z.

ROTTERDAM.

VERVAARDIGT

**IJzeren Bruggen, IJzeren Gebouwen,
IJzeren Overkappingen, IJzerconstructies**
van eiken aard.

Complete aanleg van Fabriekssporen.

LIFTEN SPECIAAL voor
HANDKRACHT
tot vervoer van

Boeken, Spijzen, Goederen,
Personen enz.

worden vervaardigd door

J. C. VAN STRAATEN.
Loosduinsche weg 855 I, DEN HAAG.

Voor de beide in de gemeente
STAD ALMULO te vervullen en zoo moge-
lijk te combineeren betrekkingen van:

a. Leeraar in het rechtlijnig- en
vaktekenen aan de Burgeravond-
school; en

b. Adjunct-bouw- en woningop-
zichter, werkzaam onder den Gemeente-architect.

worden sollicitanten gevraagd.

De beloning als Leeraar bedraagt
thans (voor 20 wekelijksche lessen)
f 600.— per cursus, van 1 October—
1 April.

De jaarwedde als Adjunct-bouw- en
woningopzichter bedraagt thans f 600.—.

In functietreding zoo spoedig mogelijk.
Inlichtingen geven de Directeur der
Burgeravondschool en de Gemeente-architect.

Sollicitatiën op zegel en bijlagen
(waaronder eigengemaakte teekeningen)
worden bij den Burgemeester van *Stad
Almulo* ingewacht voor den 20 Septem-
ber e.k.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op Woensdag 7 October 1908, des na-
middags te 2 uur, (1.40 Greenwichtijd), zal,
in een der lokalen van het Hoofdbestuur
der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te
's Gravenhage, worden aanbesteed:

Het vergrooten en verbouwen van
het Telegraafgebouw te Arnhem.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving,
volgens § 447 der Algemeene Voorschriften,
vastgesteld bij beschikking van den Minister
van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1
Februari 1901, L. X, afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 23 Sept. 1908 ter lezing
aan het gebouw van het Hoofdbestuur der
Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage,
aan het bureau van den Rijksbouwmeester in
het 1ste district, Binnenhof te 's-Graven-
hage; aan het Telegraafkantoor te Arnhem
en is voorts op franco aanvraag, tegen be-
taling der kosten ad f 0,35, benevens de
kosten van verzending, te bekomen bij de
boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui
no. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne
tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten
des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voor-
noemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage
en door den opzichter der landsgebouwen
H. W. Hooft te Arnhem.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden
gezonden aan het Hoofdbestuur der Poste-
rijen en Telegrafie.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woens-
dag 30 Sept. 1908, des voormiddags te 10.40
ure (greenwichtijd).

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen
persoonlijk onderteekend, worden als on-
geldig ter zijde gelegd.

's Gravenhage, 10 September 1908.

van 8 tot 32 cM. voorradig.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

tot 31 cM. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilha. S. M. Vloeiijzer.

PAUL DEVIS.

IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:

SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE,
te OUGRÉE (BELGIË).

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Vossel R'DAM.
A'DAM.

JAN HAMER & CO.,

Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Pro-
vinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks-
en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN
en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens
ons laatste en veel verbeterde systeem.

ASSMAN & CO.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906

INT. TELEFOON 4202.

De Maas en Merwe Bank.

Gedempte Glashaven 21, Rotterdam.

Directie: JAC. KOLFF en Mr. E. F. W. GUGEL.

Verstrekt VOORSCHOTTEN aan:
Bouwondernemers onder verband van
Crediethypotheek.

Aannemers onder verpanding der aannem-
ingssom.

Handelaars, Winkeliers en Particu-
lieren, onder zakelijk verband of borgstel-
ling met of zonder polis van levensverzekering.

A. J. VAN WIJCK,

FABRIKANT van

**Nageperste-, Gevel-,
Sier- en Waalsteenen,
RENKUM.**

Telegram-Adres: Telef. Interc.:
VANWIJCK, RENKUM. 34 WAGENINGEN.

Societe Anonyme Metallurgique
d'AUBRIVES & VILLERUPT.
Siège Social à Aubrives (Ardennes).

Gegoten IJzeren Buizen
met bijbehorende hulpstukken.

HOOFDAGENT voor Nederland
W. DEURVORST & ZON., - DEN HAAG.

Kantoor: Heerengracht 20.

Onderneemt het leveren en leggen van
Buizen en Hulpstukken voor GAS- en
WATERLEIDING.

HENRI MUINCK & ALEX. IMHOFF
ROTTERDAM

DEKKLEEDEN
en PRIMA

Wollen Vlaggen
MACKENO & Co.,
P.H. KADE 22, AMSTERDAM.

Telef. 717.

Ongerecht 1796.

„LOLLAR”
RADIATOREN EN KETELS
 Façonstukken — Ribbenelementen
 voor
CENTRALE VERWARMINGEN.
 BUDERUS'SCHE EISENWERKE. — DEN HAAG.
 COPERNICUSSTRAAT 142. TELEFOON 2552.

ATELIER VOOR
GEBRAND-SCHILDERD
 en GEKLEURD
 GLAS IN LOOD
J. J. B. BOUVY
 DORDRECHT.
 AMSTERDAM en ROTTERDAM.
 IN DE SPEYKERMANDT

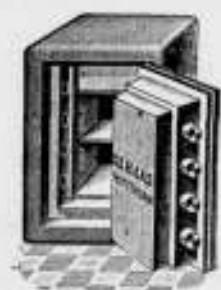
HOOGGLANS KUNSTMARMER
 voor binnen- en buitenwerk, onverwoestelijk.
 Overtreft in duurzaamheid
 en karakter elk ander
 kunstmarmers.
MOENS & BECK.
 BLOEMENDAAL.

W. J. STOKVIS
ARNHEM.

 FABRIEK VAN
 Gas- en Electriche Lampen.
 Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
 VAN DEN BERG & VIËTOR.
 Houtcement - Cementmastic
 ASPHALTVLOEREN.

v. d. Schuijt & Kuntze,
 INGENIEURS,
 AMSTERDAM.
 Centrale
 Verwarming.
 Pijpleidingen,
 Ribbenbuizen, enz.

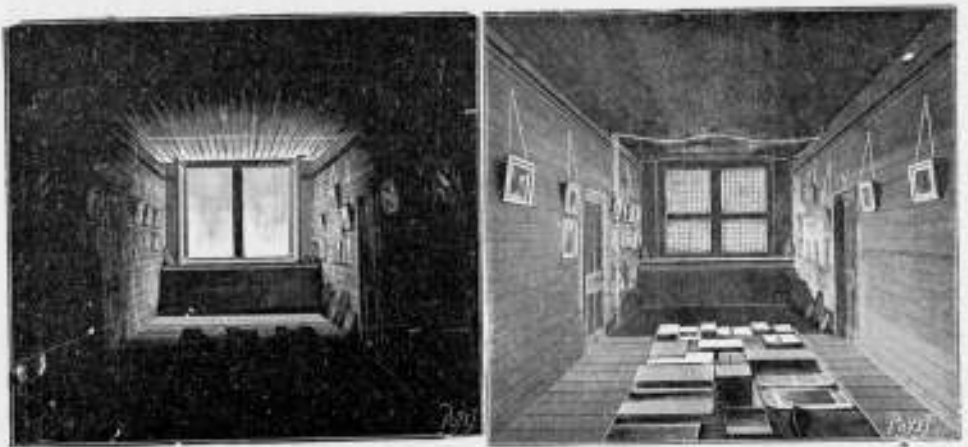

DE HAAS.
 N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
 Jb. de Haas & Zoon.
ROTTERDAM.
 SPECIAAL FABRIEK VAN
 Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
 OPGERICHT 1840.
 Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
 Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousienfabriek
 Opggericht 1875.
 Speciale Fabriek voor
ROLLUIKEN. ZONSCHEMERS.
 Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.
 Geschilderde Winkelgordijnen.
 Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouïen, enz.
 Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.
 J. F. KRONER & Zoon. HOFLEVERANCIËRE
 Soustraat 246, 248, 250. Amsterdam.

PRISMA'S LUXFER.

KAMER VERLICHT
 Zonder Prisma's. Met Prisma's.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,**
 Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
 AMSTERDAM
 (Amstel over Bendsdorp's Cacaofabriek).
Centraalverwarming en Watervverzorging
 volgens Amerikaansch Systeem.
 Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

„BOUWMATERIALEN”
 voorheen M. Luyten Lekkerkerk.
 Fabrik van
 machinale Doorniksche en Luiksche
POEDERKALK
 met een gegarandeerde fijnheid van
 hoogstens 15% restant op een zeef
 van 900 mazen per cm². (voor
 speciale doeleinden nog fijner).
 Uitmuntend metsel- en pleister-
 materiaal. — Onovertroffen per-
 centage zuivere werkzame kalk en
 daardoor zeer voordelig in 't ge-
 bruik. — Monsters, proefstaten,
 attesten en mortelverhoudingen
 worden gratis verstrekt.

Een best en
 voordelig
 adres voor
ROLLUIKEN,
 Jalousiën, Markiezen,
 Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
 vindt U aan de nieuw Electricch inge-
 richtte Fabriek van
J. P. SENFT te Haarlem.
 Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten
 laat muren en plafonds bepleisteren met
ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit
CEMENT kan worden afge-
 waschen.
 kan DIRECT worden beschilderd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
 Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire
 Hospitalen, Kazernen, Gestichten,
 Kerken, Kloosters, Scholen,
 Schouwburgen, Electriche
 Centralen, Kantoorgebouwen,
 Particuliere Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.
 PROSPECTUS OP AANVRAAG.
ALLEENVERKOOPERS
G. VAN LENT & Co.
 NIEUWEHAVEN 163.
 ROTTERDAM.

GEB'S. VAN MALSSEN. DEN HAAG.
 STOOMTIMMERFABRIEK.
 Deuren, lijsten, betimmeringen, en
 parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek

voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geleers geheel van rood koper, van binnen vermind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

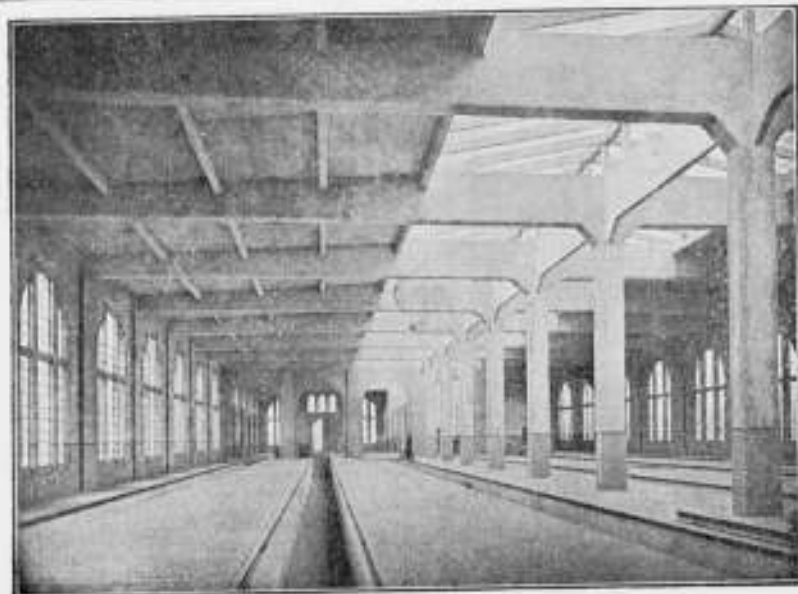
per oppervlakte van pl. min. 8000 M².

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT, ROTTERDAM, uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te BRED A.

Rijtuig-romp van de Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^e JAARGANG 1908. N° 39

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUDENDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz. REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST. BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG. UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG.

INHOUD

ABONNEMENTSPRIJS

N°. 39. 26 SEPTEMBER 1908. Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst. — Bond van Nederlandsche Architecten. — 100ste Algemeene September-Vergadering van de Maatsch. tot Bev. der Bouwkunst. — Brieven uit België, XIV, door X. Y. Z. — Beton-zinkwerken volgens systeem „De Muralt”, vervolg van blz. 745. — Het gouden feest van het Kon. Oudheidkundig Genootschap. — Berichten. — Personalia. — Bureau voor plaatsing van opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranciers, enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.— Prijs per ADVERTENTIE: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIE tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Aan het Hoofdbestuur der Mij. tot Bev. der Bouwkunst.

Mijne Heeren!

Nu de excursie der Maatschappij naar het eiland Schouwen weder tot het verleden behoort, is het ons eene behoefte U nogmaals de verzekering te geven, dat wij dat bezoek zeer gewaardeerd hebben en de hoop uit te spreken, dat van het weinige, dat wij konden bieden eene aangename herinnering zal zijn achtergebleven. Wij maken tevens van de gelegenheid gebruik U dank te zeggen voor de onderscheiding die de Ver. te beurt viel in de uitnodiging aan onzen voorzitter tot deelneming aan Uwen gemeenschappelijke maaltijd.

Het zal ons steeds eene aangename taak zijn Uwe corporatie of Uwe leden afzonderlijk de behulpzame hand te mogen bieden en gij zult ons zeer verplichten hen daarvan de verzekering te willen geven.

Met de meeste hoogachting,

De Ver. tot Bev. van het Vreemdelingen Verkeer te Zierikzee en in de eilanden Schouwen en Duiveland,

E. J. GELDERMAN, Voorz.

J. J. HONIG.

¹ De Redactie van het Bouwk. Weekblad voldoet bij dezen gaarne aan het verzoek van den voorzitter van de Ver. tot Bev. van het Vreemdelingen Verkeer te Zierikzee en in de eilanden Schouwen en Duiveland, om dezen brief op te nemen in het B.W.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Agenda der Bonds-vergadering te houden te Utrecht, in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen, op Zaterdag den 3en October 1908, des voormiddags te half elf ure, vooraf te 9^u ure Bestuursvergadering.

- I. Opening der Vergadering door den Voorzitter.
- II. Notulen der Vergadering van 9 Mei 1908.
- III. Mededeeling van ingekomen stukken.
- IV. Vaststelling van het Huishoudelijk Reglement (den leden in druk toegezonden in de maand Juli.)
- V. Verkiezing van twee leden in de Commissie van Onderzoek (Art. 4) uit het volgende viertal door het Bestuur opgemaakt, krachtens de eerste alinea van Art. 4 der statuten:
 - VI. Vaststelling van den hoofdelijken omslag voor 1908 (Art. 5 der Statuten) in verband met een voorstel van het Bestuur om de vaste bijdragen der leden optien gulden te brengen.
 - VII. Praeadvies van het Bestuur inzake adres van den Bond van Patroonsvereeningen verwant aan het Bouwvak.
 - VIII. Praeadvies van het Bestuur inzake adres van de Ned. V. v. Centr. Verw. Industrie.
 - IX. Ingediende moties.
 - X. Rondvraag en sluiting der Vergadering.

Namens het Bestuur:

K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter.

Jos. Th. J. CUIJPERS, Secretaris.

Trouwe opkomst wordt verzocht in verband met Art. 10, § 29 van de Statuten.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

DE 100e ALG. SEPTEMBER-VERGADERING VAN
DE MIJ. TOT BEV. DER BOUWKUNST.

Excursie naar Zierikzee en Brouwershaven.

op Donderdag 17 en Vrijdag 18 September 1908.

Menig deelnemer, die Donderdag ochtend zich per trein naar Rotterdam liet vervoeren, zal een blik door de raampjes van de coupé naar de grijze lucht en de eenigszins mistige atmosfeer geworpen hebben en een bedenkelijk gezicht hebben gezet. En vrij zeker zal zijn gedachte geweest zijn: het weer is alles voor het welslagen van deze excursie, de tocht op de Zuid-Hollandsche en Zeeuwsche wateren per boot is een van de mooiste, die men in Nederland kan maken, de kleine, interessante stadjes van de eilanden zijn aardig om te zien, maar . . . mooi weer, en vooral zon is noodig om den bezoeker in aangename stemming te brengen en het landschap en staatsgezicht zijn levendige, vroolijke kleur te geven, want vroolijkheid is een der hoofdeischen van een goed geslaagde excursie. . . .

Geleidelijk aan klaarde het weer op; en toen tegen elf uur een goede vijftig deelnemers (*) zich op de stoomboot „Zierikzee“ vereenigd hadden, had het eerste stuk blauw zich al een vaste plaats veroverd in de lucht. Reeds bij het betreden van de boot wachtte den reizigers een boeiend en fraai schouwspel; het breede, bewegelijke water van de Maas, met zijn grijzige en witte tinten, waarover hier en daar zilveren schittering als de zon doorbrak, de donkere schepen, die in rijen vastgemeerd lagen, terwijl enkele zeilende tjalken rustig deinend het dansende water tegen hun borsten lieten terug spatten; een groote tjalk met donkerbruine zeilen, schuin aanlaverend op den toeschouwer, steeds grooter en dreigender wordend in zijn zwaren, zacht golvenden gang, dan langzaam zwenkend, de zeilen klapperend met geklikklak van de blokken aan de schooten, om met een zachten zwaai van zijn vroolijk geverfden achtersteven weer langzaam aan de wind bol op te vangen in zijn zeilen en vroolijk overstag gaand, weg te zeilen, onder de ruime, blinkend witte lucht met zilvergrijze wolken.

Het frissche, prettige weer en de animo van de wederzijdsche begroeting brachten al spoedig de excursionisten in een opgewekte stemming, die onder het varen versterkt werd. Al spoedig in groepjes verdeeld, die voortdurend door wisselden, was er een afwisseling van gesprek, was er een nieuwe of hernieuwde kennismaking en bespreking van de laatste gebeurtenissen van het vereenigingsleven, was er een wederzijdsche animo of frische aangename beleefdheid, die den boottocht tot een bijzonder geslaagden stempele. Maar al pratende had men gelegenheid het prachtige, wijsche riviergezicht te zien, hetzij met plotselinge oplettendheid door de bijzondere schoonheid van een zich eensklaps vertoonende landschap-compositie, waardoor het

*) H. P. v. d. Aardweg. P. C. J. C. v. Beers. J. J. L. Bourdrez. P. G. Boskens. P. Belgraven. Ed. Cuyppers. D. C. Dumont. A. Driessen. H. A. Ezerman. A. R. Freeman. C. W. Finke. L. de Goede. M. Grandpre Molière. J. D. Gantvoort. J. Gratama. Z. Hoek. C. A. Huygen. L. B. Huygen. J. W. Hamrath. W. A. G. Jansen. G. W. Henkclom. B. Hooykaas. W. Jacobs. H. H. Kramer. H. v. d. Kloot Meyburg. A. Kooistra. D. E. C. Knuttel. F. Kleiweg. Dyserinck. L. J. Kooken. J. C. P. H. Kibbeling. J. Krap. J. Jurriaan Kok. J. H. J. v. Lunteren. J. Letzer en Echgenoot. H. N. J. G. Menges. O. Mesk. J. Mulock Houwer. Joh. Mitters Jr. F. Nieuwerkerk. B. J. Ouëndag. C. B. Posthumus Meyes. R. Pisa Jr. F. W. M. Poggenbeek. J. Schouten. A. Salm G. Bm. C. Struyck. J. A. G. v. d. Steur. P. A. Timmers. W. v. Veen. D. Verheul Jr. J. Verheul Dan. D. Verheul. P. A. Weeldenburg. A. W. Weissman.

gesprek als weggevaagd werd in de aandacht, hetzij het landschap half bewust gezien, gevoeld als groote, blanke ruimte en het onderwerp van het gesprek als scherp omlijnd beeld vóór in de aandacht.

Met mooi en winderig weer gezien is er misschien geen landschap in Holland dat in schoonheid bij deze riviergezichten haalt: grootheid, ijheid, eenvoud en fijne levendigheid zijn zijn kenmerken: het water op den voorgrond in zachte beweeglijkheid, de horizon scherp, fijn en rustig, de ontzaglijke hemel in onmerkbare, voortdurende afwisseling; geen enkele harde kleur, geen enkele ruwe tegenstelling, maar alles opgelost in één groot zilver-licht, waarin de fijn-tintelende, lichte, zilverkleuren van lucht en water, hun ijheid, hun frisheid, hun bijzondere waarde verkregen door de tegenstelling met de donkere, vaste kleuren van de enkele zeilende schepen.

Deze magnifieke, immense, zilveren ijheid der Hollandsche riviergezichten geeft den beschouwer de schoonste, koele en ruime gedachten. . . .

Ter hoogte van Dordrecht gekomen werd het sein voor de gemeenschappelijke lunch gegeven en werd in de gezellige lage en geheel gevulde kajuit met gezonden eetlust de noodige eer bewezen aan een goede lunch. Vooral de goede zalm, afkomstig uit deze wateren, mocht niet op het menu ontbreken en heeft menigen „Feinschmecker“ in vervoering gebracht. De algemeene animo liet niets te wenschen over en nadat onder een glas wijn wat nagetafeld was, werd langzamerhand het dek weer bestegen, de frissche lucht genoten en in groepjes verdeeld, de gezelligheid weer opgezocht.

Het oeverlandschap gleed weer rustig voorbij, de zon scheen vroolijk over alles heen, de wind minderde. Het ging naar den namiddag, de zon daalde en het licht en de kleuren werden warmer en rijper.

Bij Zijpe kwamen enkele Zierikzeeërs aan boord de tochtgenooten begroeten, om de reis mee te maken tot het einde. De heeren M. C. Mulock Houwer, schrijver van het artikel: Zierikzee in het B. W.; E. J. Gelderman, Voorzitter van de Vereeniging tot bevordering van het Vreemdelingen Verkeer, Jhr. R. L. R. de Muralt, Ingenieur van Schouwen en C. Swartbol, gem. architect van Zierikzee, werden aan de excursionisten voorgesteld. Daarna werd overgegaan tot de „inkwartiering“ der leden in het stadje Zierikzee. Daar de hotels niet alle deelnemers konden herbergen, hadden de notabelen van Zierikzee, op initiatief van de Vereeniging voor Vreemdelingen Verkeer, het plan opgevat, ieder een of meer bezoekers logies in zijn woning aan te bieden. Natuurlijk was dit hoogelijk gewaardeerde aanbod dankbaar aanvaard en werden nu op de boot aan den deelnemer een kaart uitgereikt, vermeldende zijn hotel of particulier logies.

Van te voren was den excursionisten een programma met schetskaartje van de Zuid-Hollandsche en Zeeuwsche wateren toegezonden, terwijl op de boot den deelnemers een overdruk van de artikelen over Schouwen uit het Bouwk. Weekblad, in brochurevorm, werd aangeboden, waarbij tevens een gevoegd was voor den eventueelen gastheer of voor de gastvrouw.

Inmiddels werd voorbij Ouderkerk gevaren, waarvan vooral de aardige, kloekke, onvoltooidde toren bewonderd werd als dankbaar element in de fijne, groote lijn van den horizon en werden in de verte de zware stompe toren van Zierikzee, benevens de fijnere spitsen van Raadhuis en Zuid-Haven poort bespeurd. Het weer, dat geleidelijk aan vercaurde en eigenlijk steeds mooier werd, de kalnte van den

prachtigen namiddag waren wel geschikt om tot het laatste toe dezen boottocht te genieten. Langzaam zwenkte de boot de lange haven van Zierikzee binnen en vertoonde zich het silhouet van het stadje steeds duidelijker.

Was heel het panorama onder het varen van af Rotterdam boeiend en grootsch geweest, dicht bij Zierikzee, terwijl de boot rustig en met halve kracht tusschen de havendammen doorvoer, wachtte den tochtgenooten een schouwspel, een landschap, dat misschien al de overige in schoonheid overtrof.

Zooals het stadje nu van dichters bij zich vertoonde in zijn schilderachtige groepeerings, in zijn silhouet en zijn kleuren, in zijn compositie van haven, land en horizon, was het een schouwspel dat aan de fameuze schilderij van Jan Vermeer: gezicht op Delft, in het Maurits-huis deed denken. Het was een magniefiek, ja bijna plechtig gezicht. De zon, die zijn warm laat-middag licht liet strijken over den glanzend-groenen rand van den hoog gelegen weg, met de fluweelige donkere broeiende kleuren van het gras-in-schaduw; de dijklooiing met vuile, bruine en grijzige tinten van bemoste baksteenstortingen; het water rustig, weerspiegeld de hooge, ijle en bleek-blauwe lucht, welke boven het stads-silhouet een prachtig, warm geelig lichtblauwe kleur aannam, en vooral het stadsgezicht zelf, de vele, eenvoudige grijsgeele of witte huizen met dof-gloeiend roode daken, de dartele fijne stadhuistoren, de zware diep-groenig-grijze torenstomp met de kloekke schaduwen zijner geweldige conterforten, de toren door een rij groote boomen in bruinig-groene herfsttinten verbonden met de rustige beweeglijkheid van de huizen van de stad en dan zoo hier en daar bij het doervaren een langzaam verschuiven van de plans, een vervormen van de compositie, een geleidelijk vergroeien tot andere en toch in wezen dezelfde schoone vergezichten, een plotseling opdruken van een prachtig koel wit van een muur te midden van al deze warme, gestoofde kleuren, dit geheel was een wonderschoon aspect. Dit ziende kan men voelen wat Vermeer bezield heeft bij het maken van zijn beroemd stuk; en tegelijk erkennend, dat deze schilder met zijn rijpe, breede en diepe kleuren, kleuren, waarin een prachtig, zinnelijk geluk schijnt te broeien, misschien het uiterste heeft bereikt in de verf, scheide toch één groot ding de herinnering aan dat schilderij en de beschouwing van dit stadsgezicht op Zierikzee. Dat één groote ding was, dat wat men hier zag de werkelijkheid, de levende werkelijkheid was, en dat, al welft de hemel op het schilderij van Vermeer zich groot boven de stad, al is de kleur van de lucht boven de huizen heel mooi, al zijn de kleuren, door het gestippel der diepkleurige verven, schitterend, bewegelijk; toch, de fijne, ijle, frissche lucht, de onmetelijkheid van het zacht-stralende en tintelende hemelgewelf, het bijzondere „leven“ van de

kleuren, ja in een woord het ontroerende van de werkelijkheid, van het leven zelf noodzakelijk in elk schilderij gemist wordt.

En ontsteekt elk goed schilderij een verlangen in den beschouwer, hier stond men in de ontzaglijke openbaring van de levende schoonheid der werkelijkheid zelve. . . .

Bij aankomst te Zierikzee was er vroolijke drukte met het splitsen der deelnemers in groepen: eerst degenen die, naar hun hotel gingen, dan 4 groepen, die onder leiding

van ingezetenen, hun gastheeren gingen opzoeken. De heer Cuyppers en ondergetekende, die logies hadden verkregen bij den heer de Muralt werden door den gastheer naar de plaats onzer bestemming gebracht. Al dadelijk bij aankomst der boot en wandeling langs de Nieuwe Haven bemerkten wij de eigenaardige bekoring, die ieder oud en niet te veel gemoderniseerd Hollandsch stadje geeft. Het groote geheim van dergelijke indrukken is, dat alle huizen iets ouds hebben en hoewel soms onder dikke verf en pleisterlagen verborgen, toch hier en daar, hetzij in een anker, in een muizetand, in een fragment van een top, hetzij in de goede en rustige verdeling der ramen den nieuwsgierigen bouwkundigen geest aangenaam aandoen, en door hun gelijkheid, ondanks veel uiterlijk verschil, voortdurend dezelfde indruk en stemming geven, namelijk die

van eenvoud, kracht en vastheid van levensopvatting, elementen die te meer opvallen in onzen uiteengeslagen tijd.

Toen wij links een smalle straat insloegen om de stad in te gaan, werd het gezicht interessanter: een bochtige vrij lange en nauwe straat met reeksen van kleine, oude trapeveltjes aan weerszijden, de zon van links invallend, zoodat achter de donkere toppen links brokstukken schitterend roode daken zich vertoonden; de baksteen met zijn mooie oude kleuren, de trappen der gevels afgedekt met heldere roode tegels; de ramen met breed wit of geel kozijnhout, alles niets bijzonders, maar vroolijk en rustig en prachtig van kleur bij deze verlichting.

Nadat de tocht over de typische hobbelige straatsteenen was voortgezet, terwijl voortdurend in de zijstraten en stegen schilderachtige, Hollandsche doorkijkjes werden gepasseerd, viel onze aandacht op een hoogst gezellig en typisch vischmarktje, een open binnenpleintje, waarin een groote ronde houten bank geplaatst was, beschaduwd door boomen, terwijl links een zuilengalerij was van hout, in de schaduw, en de achterwand van het genoeglijke pleintje een eenvoudige, rustige architectuur vertoonde. Ook hier was de verlichting weder een hoofdfactor van het aantrekkelijk geheel.

Op de Oude Haven, waar eenige slapende kernmisten stonden, die met hun harde, botte kleuren een minder aangenaam indruk maakten, werd het oude deftige huis van den gastheer voor ons ontaloten en werden we, toen de voordeur dichtviel, opgenomen in de rustige, aangename stilte,

Fragment van het stadsgezicht van Zierikzee bij aankomst per boot. 1)

*) Deze cliché is de Redactie welvillig afgegeven door de Ver. tot Bev. van het Vreemdelingen Verkeer te Zierikzee en in de schied. Schouwen en Dordrecht.

die de oude huizen der 18de eeuw met hun prettige verlichting en goede verhoudingen kenmerkt. Een alleraangenaamste ontvangst was geheel in overeenstemming met de tradities van dit huis.

Tegen half zes verzamelden zich de tochtgenooten in de Meelstraat: het merkwaardige laat Gothische gebouw in het begin van de straat, ten onrechte het vroeger verblijf der Tempeliers genoemd, trok door zijn opvallend oud karakter en zijn verweerdheid vooral de aandacht; hoe wel de verhoudingen, zooals zij zich nu vertoonen, niet interessant zijn, maakt het gebouw toch, door zijn rijzigheid in de smalle straat en de oude kleur van zijn gevel, benevens fragmenten van zijne traceeringen, indruk.

Nadat haastig een blik geworpen was op den gevel van het Raadhuis, die met zijn twee Renaissancetoppen en breeden, dartel-bekroonden toren wel het belangrijke moment was te midden der kleinere burgerhuisjes van de straat, werd de steenen wenteltrap in het gebouw beklommen en verzamelden zich de tochtgenooten in de groote zaal, waarvan het Rococo-plafond van 1775, hoewel dik onder het witsel toch de bewondering wekte; maar al spoedig werd de drempel van de daarbij aansluitende vergaderkamer van het Dagelijksch Bestuur en den Raad overschreden, waar de burgemeester, Mr. H. C. Moolenburgh, benevens vele raadsleden, met de heeren van de excursie kennis maakten. Daarna hield de burgemeester een toespraak,

waarin hij de leden van de Maatschappij welkom heette in Zierikzee en zeide dat het hem een eer was te voldoen aan het besluit van den Gemeenteraad om de excursionisten op het Raadhuis te ontvangen. Waaraan, vroeg spreker zich af, is het toe te schrijven dat Zierikzee deze eer te beurt valt? Komt het, omdat een Bestuurslid der Maatschappij een oud-Zierikzeenaar is, die een warm hart heeft voor de stad zijner geboorte? Of komt het, doordat de nestor van de Maatschappij, de heer Couvee, hier woont? Of doordat de middelen van vervoer zooveel beter zijn dan vroeger? Hoe het ook zij, spreker bracht dank voor de eer van het bezoek en hoopte dat, al heeft Zierikzee geen monumentale gebouwen, toch enkele interessante bouwwerken hier de belangstelling van de bezoekers zullen opwekken. Aan het eind der rede sprak de burgemeester den wensch uit, dat allen zich hier goed zullen amuseren, en dronk hij op het welzijn der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Een luid applaus bezegelde deze woorden; de eerewijn werd rondgediend, waarna de voorzitter der Maatschappij de heer A. Salm burgemeester, wethouders en raadsleden dankte voor de hartelijke ontvangst. Reeds lang was het voornemen opgevat, Zierikzee te bezoeken en het is vooral ook aan de bemoeiingen van den heer Mulock Houwer, ons Hoofdbestuurslid te danken, dat het plan tot uitvoering is gekomen.

Spreker deed uitkomen, dat het op hoogen prijs gesteld werd, op het Raadhuis te zijn ontvangen en eindigde met den uitroep: Leve de gemeente Zierikzee! Leve haar Burgemeester!

Daarna werd de eerewijn als verfrisschende drank genoten en het versch-gerestaureerde Rococo-interieur van deze zaal bekeken. Daar echter een meer architectonisch

bezoek aan het Raadhuis op het programma voor den volgende dag stond, nam men al spoedig afscheid en werden de gastvrij opengestelde sociëteiten bezocht.

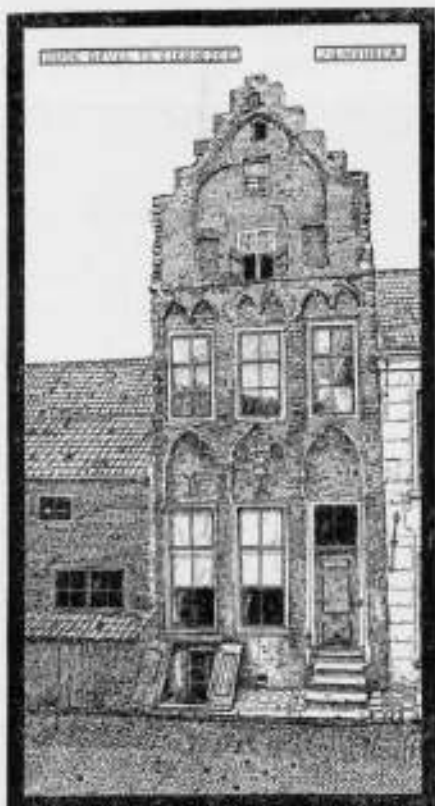
Inmiddels werd de algemeene maaltijd in het Hotel van Oppen voorbereid en de volgorde der gasten zoo geregeld, dat een aangenaam samenzijn der gasten verzekerd was.

Toen de gasten tegen zeven uur de kleine zaal binnen traden wachtte hen een vroolijke feestdich in hoefijzervorm.

Van een diner valt weinig te zeggen. De kookkunst is een kunst, die niet beschreven, maar geproefd wil worden, en ook de meest verrijnde beschrijving van den wijn kan het genot van het drinken niet benaderen. Wij kunnen dan ook alleen mededeelen, dat het eten goed, en de algemeene animo uitstekend was. De beroemde Zeeuwsche paling was uitmuntend en een bezoek aan deze streken alleen wel waard; maar mocht men hiertoe overgaan, zoo zal men de vele vroolijke toespraken moeten missen, die hier de stemming op niet geringe wijze verhoogden. De voorzitter van de Maatschappij opende de reeks met een dronk op het Koninklijk Huis in het algemeen en in het bijzonder op onze beschermvrouw H. M. onze geëerbiedigde Koningin en eindigde zijn toespraak met de hoop uit te spreken, dat de Voorzienigheid het gebed verhoore voor den goeden afloop van die langverwachte en zoo gewenschte gebeurtenis, waar de geheele natie naast de Koninklijke familie hoopvol op wacht. Daarna bracht hij hulde aan de gasten, waaronder in de eerste plaats de burgemeester (tevens gastheer van den Voorzitter). Bij de gedachte aan B. en W. liet spreker zich meevoeren door sombere gedachten aan de verhoudingen tusschen architecten en de bouwverordeningen en moest hij helaas constateeren, dat deze niet altijd even plezierig waren. Gelukkig was dit in Zierikzee iets anders, daar de Burgemeester hem zelfs zijn huissleutel toevertrouwde, hetgeen wel een bewijs was van groot vertrouwen in een architect!

De heer M. C. Mulock Houwer werd herdacht als de schrijver van het zeer gewaardeerde stuk over Zierikzee, wat zeer tot het succes der excursie heeft bijgedragen, de heer Gelderman voor zijn bemoeiingen als voorzitter van de Vereeniging ter bevordering van het Vreemdelingen Verkeer, waardoor het mogelijk was al de deelnemers te huisvesten en werd tevens warme dank gebracht aan alle ingezetenen die hun huizen zoo gastvrij hadden opengezet; de heer Swartbol werd toegesproken voor het belangrijk deel, dat hij gehad heeft bij de organisatie van deze excursie, Jhr. de Muralt voor zijn interessante artikelen over „Taludverdediging" en „Beton-zinkwerken" volgens systeem „de Muralt", opgenomen in het Bouwk. Weekblad, waarbij de voorzitter er tevens op wees, dat de belangstelling der leden niet alleen gericht is op zuiver architectonische onderwerpen, maar ook op andere technische vraagstukken, en ten slotte werd den heer v. d. Aardweg door hem toegesproken, welke heden de 40e Alg. Vergadering bijwoonde en gememoreerd, hoe onvermoeid deze bejaarde excursieganger is en hoe groot zijn belangstelling voor de Maatschappij is geweest en naar wij hopen, nog lang wezen zal.

Aan tegensprekes geen gebrek. De heer Gelderman

15de eeuwse gevel in de Meelstraat.

bedankte namens zijn vereeniging en wijdde een dronk aan den bloei van de Maatschappij; Jhr. de Muralt kon zich niet langer bedwingen en hield een gloeiende toespraak, waarin hij deed uitkomen, dankbaar te zijn als lid van deze vereeniging te kunnen spreken (Ho, ho, het jongste lid, werd lachend geroepen). Het had hem gespeten niet eerder reeds in aanraking met deze Maatschappij te zijn gekomen, daar hij steeds gaarne zijn werken niet alleen goed, maar ook fraai wilde zien. Met den wensch, ingenieur en architect samen te zien werken, eindigde hij, onder daverende bijvalsbetuigingen. De Burgemeester antwoordde den heer Salm, dat, al mag de verhouding tusschen architect en Burgemeester misschien elders wel eens gespannen zijn, hier in Zierikzee zoo iets in 't geheel niet voorkomt, daar er . . . zoo goed als niets gebouwd wordt! De heer Knuttel wijdde een hartelijk woord aan den voorzitter, voor zijn buitengewone werkzaamheid en toewijding der Maatschappij bij haar crisis tijdens de ziekte en na het overlijden van den Alg. Secretaris wijden den heer Rieber en haar reorganisatie betoond; de heer J. A. Mulock Houwer werd door den heer van Heukelom herdacht voor de sympathieke en uitstekende wijze, waarop deze de excursie had voorbereid en geregeld; de heer Van den Aardweg sprak namens de veteranen een vroolijk woord en beloofde al de volgende excursies nog mee te maken; de heer Kleiweg Dyserinck

herdacht den overleden Secretaris en dronk op den nieuwen, de heer . . . Maar genoeg, er werd links en rechts gesproken, de stemming was uitstekend en slechts noode stonden de gasten ten slotte van de gezellige tafel op om zich te begeven in de „avondvermakelijkheden", zijnde de laatste avond van de kermis.

Hier begint het zuiver officieuze gedeelte van den tocht, en acht de verslaggever het beter, geen tafereelen te beschrijven, als van zekere oude eerbare Leden welke een tourtje in de stoomcarroussel mede maakten en van jongere leden, die in de danszaal hardnekkig Zierikzeesche schoonen vervolgden, om ten slotte zegevierend met de buit van gebroken harten over de dansvloer te zwieren.

Voor enkele meer rustige bezoekers was het op het Havenplein een aardig, typisch gezicht de vreemde, schelle lichtplekken en de bonte kleuren der kermistenden te zien tegen de oude, donkere gevels der kleine heerenhuizen; en het geroezemoes, het gedreun en gefluit te hooren als bizarre, wilde elementen in de nauwe straten met de Joelende menigte onder de verre, donkerblauwe nachtlucht.

Later op den avond zakten meer en meer de excursionisten af naar de gastvrij opengestelde sociëteiten; en vooral in de sociëteit „De Vereeniging" was een lang en gezellig naplakken.

J. G.

BRIEVEN UIT BELGIE.

XIV.

De Bouwkunsttentoonstelling te Antwerpen. Het was een goede gedachte van de Kon. Mij. der Bouwmeesters van Antwerpen om tijdens het nationale Architecten-Congres een Bouwkunsttentoonstelling te organiseeren, en een ieder die weet met hoeveel moeilijkheden het totstandkomen van een dergelijke expositie onvermijdelijk gepaard gaat, zal daarom reeds een woord van hulde hier niet misplaatst vinden.

Een zeventigtal architecten uit verschillende deelen van België hebben aan de oproeping gehoor gegeven en aan de wanden van een vijftal zalen van het oude museum in de Venusstraat, is de vrucht van hun arbeid, ruim vier honderd teekeningen, meest alle in chassis, tentoongesteld; een schier onoverzienbaar aantal en tot wier nadere beschouwing men wel met luste maar toch ook niet zonder moed besluit.

Hetgeen ons al aanstonds boeit is vooral de groote verscheidenheid van het ingezondene. Ontwerpen van Villa's en Woonhuizen, Kerken en Paleizen, Raadhuisen en Kazernes, Gestichten van allerlei soort, Monumenten, Interieurs etc. door oud en jong te saam gebracht en op de meest verschillende wijze voorgesteld, vullen er de wanden.

Aquarellen, gewasschen teekeningen in een toon, pen- en potloodteekeningen, er zijn er zeer artistiek gedaan maar ook, en o zoo veel, wier voorstelling beneden het middelmatige blijft. Men zou zoo, afgaande op het tentoongestelde, soms tot de vraag geraken of de teekenkunst als kunst hier vaak niet wat al te zeer verwaarloosd wordt. Het in een flets toontje kleuren van overigens geheel in iktlijnen met arceering etc. geteekende teekeningen, leidt ook hier vaak tot een wijze van voorstellen zonder aantrekkelijkheid. Erger wordt het echter nog wanneer zulken zich tot het maken van een „aquarel" voelen aangetrokken, want al is bij de eerste wijze toch een zekere correctheid niet te ontzeggen, bij deze laatste voeren de

slordigheid en onbeholpenheid hoogtij. Dit zou niet moeten zijn, daar het doel om ook bij het publiek, dat meestal, helaas, zich enkel tot de wijze van voorstelling voelt aangetrokken, meer liefde voor onze kunst op te wekken, hierdoor niet volkomen bevorderd wordt, althans niet alle middelen worden aangewend die hiertoe zouden kunnen voeren.

Beschouwen wij thans het ingezonden meer en detail dan treft ons aanstonds de inzending van den architect Stordiau, die ons in een aantal teekeningen zijn ontwerp voor een Hôtel van den gouverneur te Mons, een in Lodewijk XVI stijl opgevatten paleisbouw, te aanschouwen geeft waarvan de voorgevel om zijne indrukwekkende en juiste verhouding en van zoo groot aanzien, zijn rijk opgevat interieur met monumentale trap, zijn feestzalen en zijn gansche distributie, dit werk op den eersten rang plaatst. Daarnaast stelt Em. Thielen in fotografische afbeeldingen zijn nieuw bankgebouw op de Place de Meir tentoon waarvan ons het meest zijn interieurs willen bevallen. Arnou geeft ons een collectie foto's van façades en intérieurs te zien, die van veel talent en waardigheid getuigen. Van Bilmeijer naast enkele foto's van woonhuizen en villa's, een uiterst verzorgde tekening van een zeer bestudeerd en wel karakteristiek Kerkgebouw, terwijl de architect Hompus een rij foto's van woonhuizen, interieurs en monumenten exposeert, waarvan ons zijn zeer monumentale woonhuisgevel aan de Avenue de l'Industrie bijzonder aantrekt.

Dieltiens, door zijn vele verdienstelijke werken vooral in Renaissancestijl ook in Holland wel bekend, geeft ons o.m. als behoorende tot zijne laatste en natuurlijk zeer gedetailleerde schepingen, het hoekhuis in de rue Leijs, een kerk in berg en baksteen te Antwerpen en verder een maquette en foto van de vroegere vleeschhal, een hospice, maquette en foto woonhuisgevel te Zwienborg etc. etc. benevens een ontwerp van een stadhuis te Hambourg.

Eug. Geefs geeft ons eenige foto's van uitgevoerde villa's en woonhuizen o.a. de twee gerestaureerde gevels op de Grand Place te Antwerpen, zijde de nos. 13 en 15, een hoogst verdienstelijk werk, benevens een collectie consciencius uitgevoerde reisschetsen te genieten.

Louis De Vooght toont zich ook hier weer even nauwkeurig als talentvol werker; naast eenige foto's van villa's en woonhuizen van verschillend karakter, vinden wij er verder het ontwerp van een Klooster te Antwerpen, een berg- en baksteenbouw. Van Jos. Evrard, een prix de Rome, is hier een hoogst interessante collectie studie-teekeningen o.a. van den Neptunustempel te Paestum, die ons dezen architect al dadelijk van de gunstigste zijde doet kennen. Verder is er het ontwerp van een kerkgebouw, benevens de foto van een woonhuisgevel door hem geëxposeerd.

Remarquable studietekeningen zijn hier ook van De Smet betreffende schetsen uit Weenen, Venetië, Rome, Parijs etc.; een meester in de teekenkunst. Als zodanig zouden wij in één adem kunnen noemen den Brusselschen architect Eug. Dhuniqué waarvan vooral zijn gewasschen tekening van het château de Blois zeer uitmunt; voegt hierbij als aquarellisten, van Hoecke-Dessel, Raymond Moenaert, Rosseels welke mede alzoo hier tot de beste teekenaars kunnen gerekend worden. De Coninck Westenberg en Vaes exposeeren zeer verdienstelijke woonhuis- en villaontwerpen, van de laatste is ook de tekening van het Hospice de Berchem aanwezig, welk ontwerp, in berg- en baksteenbouw, van groote kwaliteit getuigt.

Van Not geeft ons een uitgebreide collectie foto's, teekeningen en een maquette van een woonhuisgevel die ons dezen architect veelzijdig doen kennen. Zijn hotel Wagner, dat zich thans zoo gunstig bij de Vlaamsche Opera aansluit, noemen wij onder de meest verdienstelijke, terwijl ook zijn woonhuisgevel te Hoboken in genre Lodewijk XV onder de beste kan gerekend worden.

Van Bascourt, die zich een zeer vaardig tekenaar toont, zijn ontwerpen van woonhuizen en villa's aanwezig, terwijl de Gentsche architect Denoyette de foto's inzendt van de nieuwe kazerne Leopold te Gent, een meesterlijk beheerschte, grandioze schepping.

Caluwaers exposeert de tekening van het Athénée royal d'Ostende, twee verdienstelijke woonhuisgevels, een grafmonument, een kerk en villa's te Ostende en handhaaft zijn gunstige reputatie van bekwaam architect. Symons en Dubail het ontwerp van het Institut Provincial d'Hygiène et de Bactériologie te Mons. Van Mechelen een maquette van de Vlaamsche Opera en de Hoofdingang van de feestzaal op de Place de Meir die beide van veel talent getuigen.

Verder zijn er ingezonden villa- en woonhuis-ontwerpen etc. van de architecten Gérard De Ridder, waarvan ons zijn

ietwat modern opgevatte villa te Calmpthout wel behagen mag; De Win op 't gebied van villabouw zoo gunstig bekend; Charles Thirion met zijn verdienstelijk château de Colonheid; Roelofs en Franck villa-ontwerpers; Paul Jasper een handig en van veel fantasie getuigend potloodteekenaar; Janssens onder meer met een ontwerp van het gemeentehuis te Mortsel dat wel vermelding verdient; Marcel Schmirz om zijn eigenaardige voorstelling; De Bracy, Van Coppernolle, Sel, Jamin, de bekende Govaerts, Cols en Defever, De Vroey, Van Goethem, Van Nieuwerburgh, Lixon die ons een fervent gothieker toont te zijn; Careels met zijn interessante kerk te Bonheydey; Frits de Mont een goed tekenaar; Hofman; Uw correspondent etc. etc. die allen van meer of mindere verdiensten getuigen.

Door de leerlingen van het Hooger Kunstinstituut te Antwerpen, aan wier hoofd de architect professor Blomme staat, die om zijn even fijn beschaafde als hoog ontwikkelde en talentvolle eigenschappen, om den adel van zijn werken ook verre buiten de grenzen van België zoo gunstig bekend is, zijn ook een drietal zaaltjes gevuld, waar het een lust is te vertoeven. Merkwaardig is het die jeugdige krachten aan de hand van dien meester zoo wel bestuurd te zien opgaan. Wat een rijkdom van compositie in plan en façade, in coupe en details, en van hoeveel handigheid getuigt het. Wat kan er op zulk een fundament al niet worden opgebouwd.

Onder de belangrijkste van de zich thans daar bevindende ontwerpen noem ik die van den architect Cam. Van Daele, de prix de Rome van dit jaar. Het is merkwaardig met hoeveel zelfvertrouwen naast zooveel vaardigheid en kennis hij het programma, een Casino in een park van een zeebadplaats, heeft weten uit te werken, terwijl ook de luchtige schetsmatige wijze van voorstellen hem evenzoo als een vaardig schetser doet kennen. Naast hem noemen wij gaarne Arthur Smit, Leon Gras, Huybrechts en Van Leemputten.

Hetgeen mij echter bijzonder trof, deze maal nog meer dan vroeger, is dat de schaal waarop hier gewerkt wordt zoo erg groot is en onwillekeurig zou men dan zoo willen vragen of juist hierdoor de overgang van deze school tot de practijk een niet wat al te groote wezen zal.

Deze en voorgaande opmerkingen daargelaten, kom ik resumeerende tot de gevolgtrekking dat deze tentoonstelling, al missen wij er noode de inzending van velen, als geslaagd kan genoemd worden, een bezoek ten volle waard is en de Commissie van organisatie als ook den inzenders voor hunne belangrijke collectie-teekeningen, een welverdiende hulde toekomt, terwijl wij verder van harte hopen dat de vruchten ervan menigvuldig zullen zijn.

X. Y. Z.

BETONZINKWERKEN VOLGENS SYSTEEM „DE MURALT.”

(Vervolg van bladz. 745)

Wanneer een vooroever van een zeedijk door de dagelijkse uitschuring van den ebbe- of vloedstroom, of door welken anderen invloed dan ook achteruitgaat, d. w. z., wanneer de diepten zooals die van 5, 10, 15 M. enz. den dijk tot op ongewenscht kleinen afstand naderen en de „fotab” of uiterste grens overschrijden, dan spreekt het van zelf dat, — tenzij door natuuromstandigheden die uitschuring tot staan komt —, de zeeplouderbewoner moet ingrijpen

om aan den kwaadaardigen stroom het „tot hiertoe en niet verder” toe te roepen.

Onder de kunstmiddelen, waarmee men den verderen achteruitgang van een zeedijkvooroever tegenhoudt, nemen de rijzinkwerken een voorname plaats in.

In enkele woorden zij volledigheidshalve herinnerd, dat een rijzinkstuk, — waarin o. m. de zinkwerken bestaan —, bestaat uit een onder- en bovenroosterwerk van in elkaar

gebonden rijshoutbanden, z. g. n. wiepen, waartusschen een drietal lagen rijsbossen op eigenaardige wijze ten opzichte van elkaar liggen neergeveild. Door de knooppunten van het onder- en bovenroosterwerk met touwen, z. g. n. sjorringtouwen die door de rijsbosopvulling heen gaan, stevig met elkaar te verbinden, verkrijgt men een geheel, dat gedurende verscheidene dagen gemakkelijk op het water kan drijven en slechts langzaam zijn drijfvermogen verliest.

Het z. g. n. „rijzinkstuk” wordt op het telkens bij laag water droogvallend gedeelte oever of z. g. n. slik vóór den dijk aangemaakt. Zoodra, door het hoog water, het rijzinkstuk drijvende is geworden, wordt het naar de plaats gesleept, waar de zinking moet worden uitgevoerd d. i. waar de onderzeseche vooroever moet worden verdedigd.

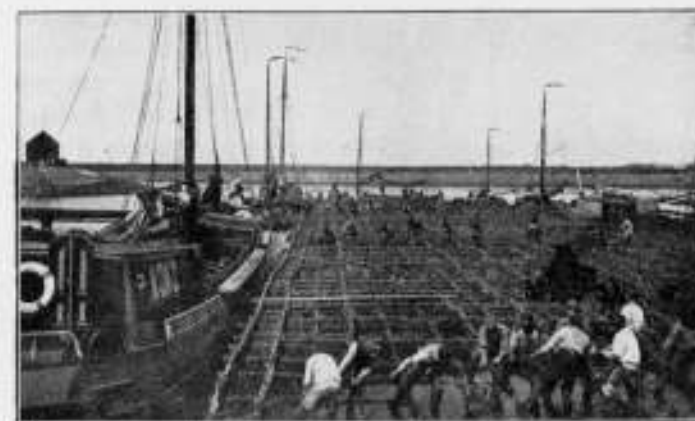

Fig. 1. Het ongeballaste Rijzinkstuk ligt in de Raaien op de plaats van zinking.

Eenmaal met behulp van ankertrossen op de juiste plaats gesteld, (fig. 1) wordt het rijzinkstuk door de met steen geladen schepen die zich daaromheen hebben geschaard, van ballaststeen voorzien (fig. 2), terwijl vooraf het zinkstuk door bijzondere lijnen z. g. n. zinklijnen aan eenige groote schepen vastgelegd om te voorkomen, dat het tijdens of na de beballasting zou zinken vóórdat de juiste tijd, — die slechts eenige minuten duurt, — is aangebroken. Die juiste tijd is eerst daar, wanneer de kentering tusschen ebbe en vloed gekomen is, d. w. z. wanneer het zeewater vrijwel stil is geworden.

Op dat oogenblik worden op een afgesproken sein de bovengenoemde zinklijnen losgelaten en het zinkstuk zinkt

Fig. 2. Het rijzinkstuk voor het grootste deel geballast.

naar beneden, totdat het den zeebodem bereikt, die verdedigd moet worden.

Zinkstukken van 60 x 80 tot 150 x 200 M. en grooter komen aan de zeeoever van Zeeland vaak voor.

In fig. 3 is aangegeven het ontwerp van een zink- en stortwerk, dat bestaat uit 4 zinkstukken, waarvan 2 stukken elk metende 70 x 20 M., 1 stuk metende 55 x 20 M. en een z. g. n. land- of kraagstuk, metende 75 x 12 M. Het geheele werk is overigens bestort met een scheepston stortsteen per M². De grens van het werk is met een dubbele lijn op fig. 3 aangegeven.

Het totaal verdedigd oppervlak beslaat een oppervlakte van 11000 M².

Een dergelijk werk vordert in Zeeland een uitgave van ongeveer vijf en veertig à vijftig duizend gulden.

De opmeting van uitgevoerde zeezinkwerken in Zeeland wijst n.l. uit, dat bij den aanleg van de zink- en stortwerken zooals in plan aangegeven op fig. 2 ongeveer 60 à 65% van het oppervlak is voorzien van een rijzinkstuk + steenbestorting en 35 à 40% van een steenbestorting zonder meer. De kosten van 1 M² rijzinkstuk + de geheele bestorting kan rond worden geraamd op f 5.— per M², terwijl de kosten van het enkele stortwerk kan geraamd worden op een bedrag van f 3.— per M², waarbij gerekend wordt op een steenbestorting van 1 scheepston (1000 K.G.) per M², zoowel op als buiten de rijzinkmat. Op deze wijze calculeert men, dat gemiddeld 1 M² zinkwerk, zooals ontworpen in fig. 3

een uitgave vordert van $\frac{60}{100} \times 5 + \frac{40}{100} \times 3 = f 4,20$ per M², waarbij dikwerf nog 10% risico moet worden berekend.

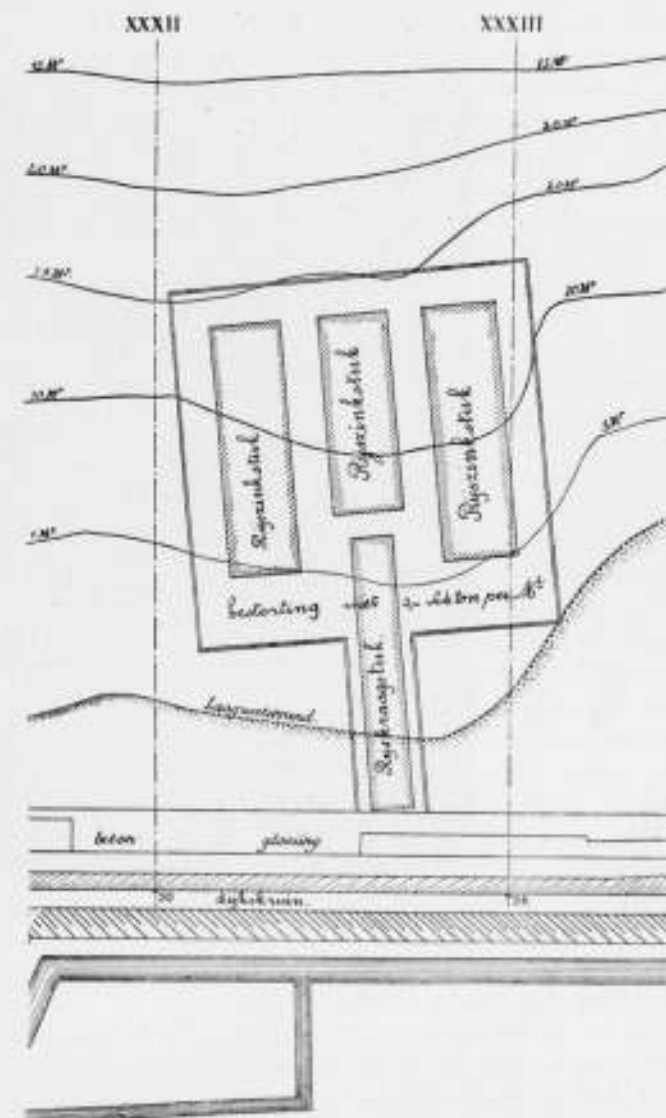

Fig. 3. Schets van een rijzinkstukwerk met steenstorting.

Deze prijs is niet door geheel Zeeland dezelfde. De steenbestortingen aan de kusten van de noordelijke Zeeuwsche eilanden geschieden meestal met Deutsche steen als basalt.

die inderdaad met inbegrip van stortloon enz., — niets uitgezonderd — wel een uitgave van f 3.— per scheepston vordert. In het zuiden van Zeeland kost echter de stortsteen ook wel afkomstig van België in verband met de scheepvrachten wel wat minder.

Over het algemeen is dan ook de eenheidsprijs van f 4,20 per M². zinkwerk wel aan te houden, tenzij groote werken in uitvoering zijn zooals in 1906 na den bekenden stormvloed of indien een groot werk als de droogmaking van de Zuiderzee werd ondernomen, want dan rijst de steen, doch vooral het rijshout in prijs en is de eenheidsprijs van f 4,20 te laag.

Wetende, dat aan het eiland Schouwen groote zinkwerken in de naaste toekomst moesten worden uitgevoerd, is het niet te verwonderen, dat de Ingenieur de Muralt als adviseur van het waterschap Schouwen er toe kwam naar een minder kostbare en toch deugdelijke wijze van vooroververdediging uit te zien dan die tot voor korten tijd bekend en de oplossing door ZEd. gevonden mag als een gelukkig idee worden beschouwd waarvan vele publiekrechtelijke lichamen als polders zoowel 's Rijks schatkist ter zijner tijd wel de voordeelen zullen kunnen ondervinden.

Immers uit een financieel oogpunt is zijn vinding, „de onderzeesche vooroververdediging van gewapend beton“ een onbetwistbaar voordeel, terwijl met zijn nieuwe methode — al zij het wellicht in de verre toekomst — in vele gevallen een eind zal kunnen worden gemaakt aan den aanleg van de risquante rijszinkwerken.

Aan de uitvoering van rijszinkwerken toch kleven talrijke bezwaren en gebreken, en dat het tijd wordt deze werken, die gedurende eeuwen bijna ongewijzigd door den een van den ander zijn nagevolgd, te verbeteren of door andere werken te vervangen, ligt toch voor de hand.

De voornaamste gebreken en risico's, die de uitvoering van een rijszinkwerk aan zee aankleven, zijn in hoofdzaak de volgende: Nemen wij aan dat het rijszinkstuk zonder stoornis geconstrueerd is op het bij laag water droogvallend slik en dat het met schoon weder naar de plaats van zinking heen gesleept is, zooals fig. 1 aangeeft; dan kan in deze situatie bij een plotseling opkomend slecht weder bijv. een zware donderbui — die de zinking onmogelijk maakt voor dien dag —, het rijszinkstuk wellicht naar een veilige haven worden teruggebracht, ten minste, indien het slechte weder niet van dien aard is, dat het zinkstuk uiteengeslagen wordt. Dergelijke bewegingen met het zinkstuk laten zich echter niet ongestraft vaak herhalen.

Een ieder die het rijszinkstuk kent weet, dat het, na ongeveer 14 dagen in het water gelegen te hebben, sterk aan drijfvermogen achteruitgaat, waardoor de beballasting voor het zinken niet behoorlijk meer mogelijk is en het is wel voorgekomen, dat genoopt door gestadig slecht weder, het zinken zoolang moest worden uitgesteld dat het rijszinkstuk moest worden afgekeurd en vernietigd.

Maar aangenomen dat het weder zich vrij gunstig laat aanzien en dat het zinkstuk geballast is (zie fig. 2), dan gebeurt het vaak, dat ook dan nog het weder minder gunstig wordt of onverwacht vloed- of ebbestroomen, ook z. g. n. secundaire ebbestroomen zich voordoen, zoodat de richting uitvoering van zinking onmogelijk blijkt.

Het is aan den polder oud Kempensch hofstede in Zeeland wel voorgekomen, dat bij prachtig zomerweer een zinkstuk door een dergelijke secundaire ebbe geheel dubbel werd gedreven, nadat het beballast was, o. m. doordat de ballast-schepen tegen het zinkstuk werden opgedreven. Alle ballaststeen verzamelde zich toen in 't midden, waardoor voor een groot deel het zinkwerk van dien dag mislukte, tot groote schade van aannemer of Directie of van beiden. Maar

ook nog aangenomen dat de zinking van het rijszinkstuk naar wensch is geslaagd, dan wordt onmiddellijk na de zinking het zinkstuk met een kleine bestorting van lichte stortsteen z. g. n. vastgelegd om opdrijven te voorkomen. Ook deze bestorting moet met zorg geschieden en het is meermalen reeds voorgekomen, dat een naar men meende behoorlijk gezonken en nader vastgelegd zinkstuk weder ten deele naar boven kwam drijven, zooals o. a. voorgekomen bij de uitvoering van een zinkwerk aan den Langendijk, aan de Noordkust van Schouwen, zooals mij persoonlijk door de Directie van het Waterschap werd verzekerd.

Maar ook al is het zinkstuk goed vastgelegd, — de zekerheid dat het op de juiste plaats wordt gezonken heeft men nimmer — dan nog is men met het zeeoeverwerk nog niet gereed, want de zware nabestorting moet dan nog worden uitgevoerd, en het is zeer dikwijls voorgekomen, dat door onvaarbare rivierstanden of andere oorzaken deze 2e bestorting maanden op zich liet wachten, zooals voorgekomen is bij de uitvoering van een zink- en stortwerk aan den Koudekerkschen dijk ten zuiden van het eiland Schouwen en het zinkstuk gevaar bleef loopen sterk achteruit te gaan door ontgrondingen tusschen de zinkstukken en anderszins. Maar ook na den afloop van dit laatste stortwerk is men van het welslagen van de zeevooroververdediging nog niet zeker.

Dient veelal het rijswerk bij het rijszinkstuk slechts als middel om een behoorlijke steenlaag op een vrij steilen of bewegelijken oever te brengen, toch komt het voor, dat het rijszinkstuk ook voor mat, dat is voor dekking van den grondslag dienst moet doen, b. v. bij zanderige vooroevers.

Indien het rijshout van het zinkstuk dan niet wordt „ingezand“, zooals kan voorkomen als de onderzeesche stroomsnelheid wat groot wordt, dan maken de wormen er zich spoedig van meester (zooals bij kraagstukken die dikwijls liggen tusschen hoog- en laagwater in), geheel of althans gedeeltelijk ten koste van de dure vooroververdediging, dewijl in dit geval het rijshout, gedurende geruimen tijd een integreerend deel van het zinkwerk moet blijven uitmaken.

Na al het voorgaande zal het duidelijk kunnen zijn, dat de uitvoering van het rijszinkstuk ter verdediging van vooroevers enorme risico's met zich brengt en dat het inderdaad al meer dan tijd was naar een betere, minder kostbare en meer zekere methode voor uitvoering van zeezinkwerken uit te zien.

De Italiaansche Ingenieur Villa is er reeds voor eenige jaren in geslaagd om op zeer eenvoudige en vernuftige wijze kanaal- en rivieroevers onder het waterniveau van een steenbekleding te voorzien, zoodat de kostbare drooglegging van het met steen te beleggen talud niet noodig was. Volgens het systeem Villa wordt de oever bekleedt met baksteentjes ter lengte en breedte van 25 cM. en ter dikte van 10 cM., wegende 8 à 12 K.G. Deze steentjes in de lengte op twee plaatsen doorboord zijnde worden aan elkaar geregen met gegalvaniseerd ijzerdraad. Deze talud verdediging wordt uitgevoerd met een balanstoezel volgens een vinding van den Ingenieur Tichet te Brussel. Een ieder die eenigszins bekend is met de uitvoering van zinkwerken aan de zeevooroevers van de Zeeuwsche eilanden op afstanden van 100 à 300 M. uit den dijkskruin en tot op diepten van 30 M., moet echter, of zal na kennismaking met bedoelde methode tot de wetenschap komen, dat het Villa-systeem daar niet uitvoerbaar is, terwijl ook de bekleding zelve niet zou kunnen beantwoorden aan het doel dat er mee beoogd wordt. De steenen toch, die de oeververdediging vormen, moeten, wanneer de verbinding van draden of anderszins eenmaal vernietigd is (ook gegalvaniseerd ijzer verteert op den duur

DE DEELNEMERS AAN DE EXCURSIE BIJ DE LUNCH VAN VRIJDAG 18 SEPT. IN DE KECELBAAN VAN HET SOCIETEITSGEBOUW „ONS GENOEGEN“ TE ZIERIKZEE.

in zee water) op zich zelf gezamenlijk een z.g.n. „zware bestorting” blijven vormen, d. w. z. elke steen moet 50 à 100 KG. wegen. Bovendien moeten de steenen gemakkelijk op den zeebodem kunnen worden gebracht.

Alvorens over te gaan tot de beschrijving van het thans nog aan Koudekerke (eiland Schouwen) in uitvoering zijnde „zinkwerk van het beton” volgens de Muralmethode is het wellicht niet overbodig mede te deelen hoe het bestuur van het Waterschap Schouwen er toe is gekomen op dergelijke groote schaal het nieuwe systeem van zijn Ingenieur in uitvoering te brengen.

In fig. 4 is aangegeven de oever van Koudekerke aan het eiland Schouwen. De onderzeesche vooroever is aldaar langzaam maar zeker achteruitgaande, — vooral op het bovenbehoop — zoodat vooroeververdedigingen moeten worden aangelegd. In een rapport van den ingenieur de Mural over de verdediging van de zuidkust van Schouwen is uiteengezet op welke wijze en in welke jaren de verdediging moet plaats hebben. Dit rapport werd schrijver dezes welwillend ter inzage verstrekt.

Aanvangende met 1908 kan het geheele verdedigingsplan afgewerkt worden in ± 20 jaar; de nummers in de vakken geven de volgorde van uitvoering aan, terwijl de vakken zelf de oppervlakten aanwijzen van de zinkwerken die moeten worden uitgevoerd. Waar eenmaal was vastgesteld, dat de verdedigingswerken moesten worden aangelegd — al blijft wijziging in volgorde en tijd van uitvoering mogelijk — bleef de vraag ter beantwoording over welke methode te volgen; de oude beproefde methode, of een nieuw nog totaal onbekend systeem. Tot het laatste werd door het vooruitstrevend waterschapsbestuur, dat te Zierikzee onder presidium van den bekwamen Mr. A. J. F. Fokker resideert, besloten, en wel op de navolgende gronden.

Het geheele werk, zooals ontworpen in fig. 4, beslaat een oppervlakte van 123797 M². en zou, volgens de oude methode met rijswerk en steenstorting verdedigd, een uitgave vorderen van ongeveer f 519947 of ruim een half miljoen

gulden. Zooals echter aan het eind van deze beschrijving zal blijken — en ook uit de aannemingsom van het eerst aanbesteed bestekwerk kan blijken — kost 1 M². bet onzinkstuk volgens de nieuwe methode over het geheele werk in doorsnede slechts ruim f 2 per M². (zonder de eerste aanschafkosten van de werktuigen), zoodat met de verdediging volgens de nieuwe methode ruim een kwart miljoen gulden kon worden uitgespaard. Hoe aantrekkelijk ook deze besparing, het voortvarend doch niettemin bedachtzame bestuur van het Waterschap Schouwen begreep, dat de overweging „goedkoop” het niet mocht leiden waar het de verdediging van een belangrijk oevervak gold. Ook het volgend argument van hun adviseur gaf den doorslag: Gesteld eens, zoo sprak deze, dat de door mij voorgestelde betonzinkwerken in de verre toekomst bleken niet bestand te zijn tegen den inkankerenden stroom, wat is er dan voor bezwaar tijdig op het uitgevoerde betonzinkwerk een bestorting aan te brengen van 0,7 scheepston stortsteen per M². Dan kost zulk een z.g.n. mislukt, doch verder hersteld zinkwerk aan betonzinkstuk f 2,— per M².
„ steenstorting 2,10
Totaal f 4,10 per M².

Zoodat dan nog f 0,10 op het oude risquante rijswerk per M². wordt bespaard.

Voor een dergelijk steekhoudend argument vervielen alle tegenbezwaren, want een ieder begreep, dat het betonzinkwerk waarop bovendien ten overvloede 0,7 scheepston steenbestorting per M². zeer zeker beter is dan het oude rijswerk, temeer indien er voor gezorgd worde dat de steenbestorting over het betonwerk niet afrolt, waarin op behendige wijze — zooals nader zal blijken — door den ontwerper der nieuwe methode is voorzien.

De aanmaak en uitvoering van het nieuwe zinkwerk geschiedt nu als volgt:

Het nieuwe zinkstuk bestaat uit een aantal platen, die vierkant zijn met zijden van 0,95 M. en een dikte hebben van 7 à 10 cM. (op de hoeken nl. bedraagt de dikte 10 à 15 cM.)

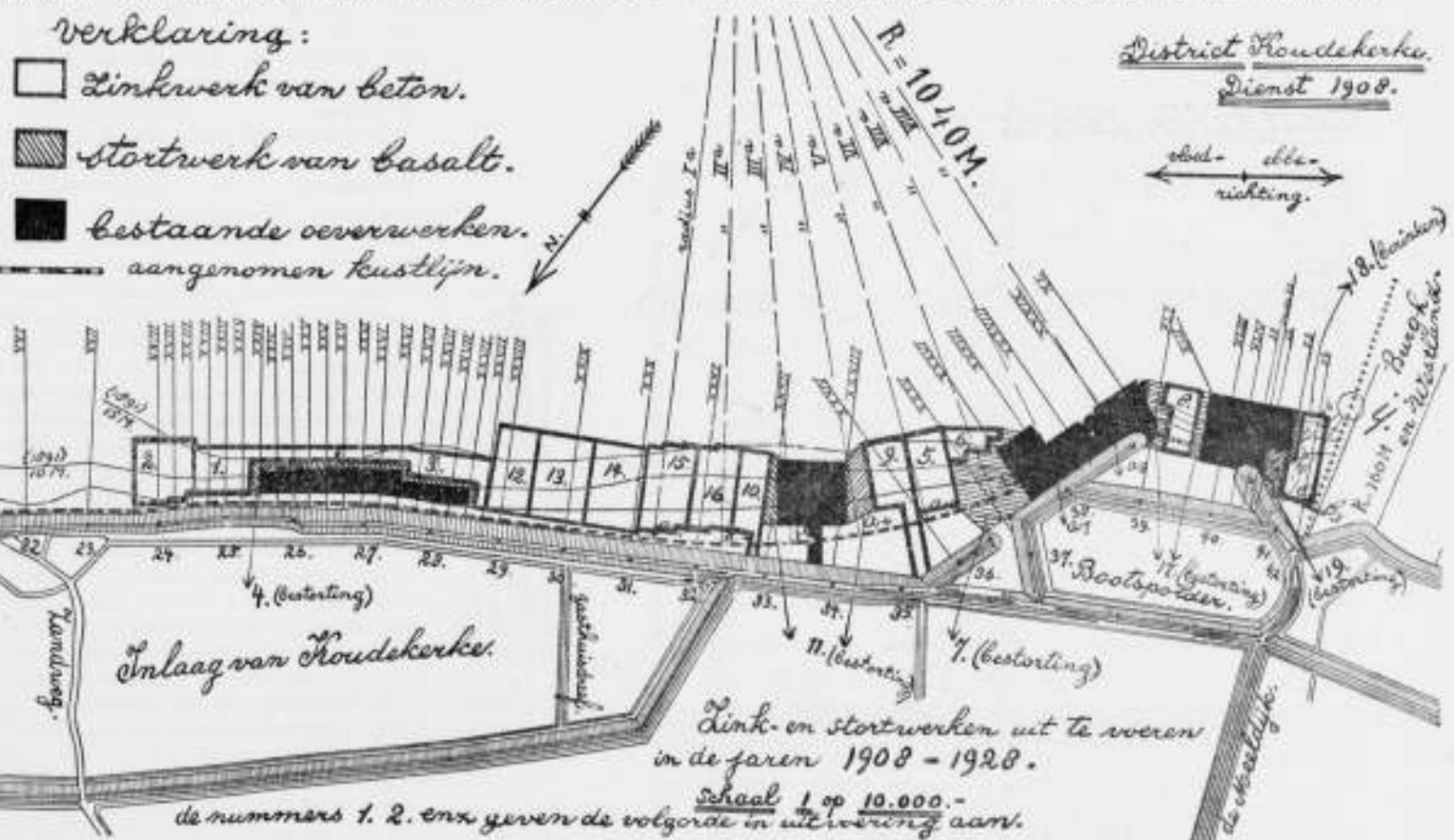

Fig. 4. Plan voor onderzeeschen vooroeververdediging van den oever van Koudekerke aan de zuidzijde van het Waterschap Schouwen.

De beton, waaruit de platen worden vervaardigd, bestaat uit de menging van:

1 cement, 3 zand, $\frac{1}{2}$ tras en 4 grind.¹⁾

De verbinding van de platen geschiedt met een armature van staafijzer, ter dikte van $\frac{3}{8}$ Eng. duim, dat met behulp van een ingelegd kruis van staafijzer ter dikte van $\frac{1}{4}$ Eng. duim tevens dient als wapening voor de betonplaten.

In fig. 5 is afgebeeld hoe het armatuur in den houten vorm wordt gelegd waarmede de plaat wordt gevormd.

In fig. 6 zijn drie vormen van platen zooals door den

Fig. 5. De wapening ingelegd

ontwerper aanbevolen geschetst en gemerkt P Q en R. Platen met vorm R worden toegepast op vooroevers van kleiachtige geaardheid, daár, waar tevens later in geen geval nabestorting wordt noodig geacht. Platen met doorsnede Q zullen worden toegepast daár, waar de geaardheid van den grond minder goed is, d. w. z. slibachtig of zanderig is. Ook zullen deze platen toepassing vinden daár, waar de vooroever vrij steil is, b.v. 1 op 2. Door den vorm zal de plaat Q zich in den vooroever vastzetten, terwijl

¹⁾ Zuivere kunstcement of z.g.n. syndicatencement, fijne grind en scherp rivierzand wordt aanbevolen.

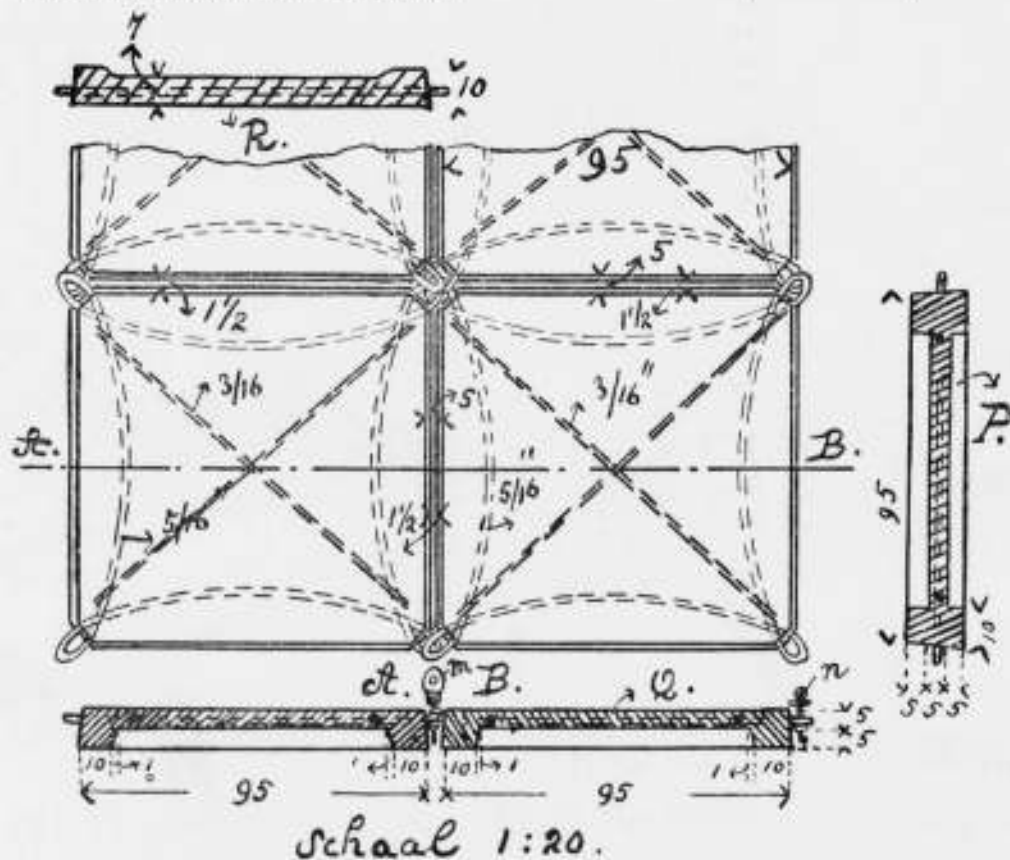

Fig. 6. Schets van verschillende vormen van platen voor het betonzinkstuk.

hier eveneens niet op nabestorting wordt gerekend.

De platen met doorsnede type P zullen toepassing vinden op vooroevergedeelten, waar de geaardheid minder goed is en waar, bovenop het betonzinkstuk, nog een nabestorting t. z. t. wellicht nog wenschelijk zal worden geacht. De vorm van de plaat leidt er toe, dat deze zich vastzet, terwijl de randen van boven moeten dienen, om bij taluds van 1 op 2 en minder, het afglijden van de bestorting te voorkomen. De opening tusschen de gemonteerde platen bedraagt nauwelijks 1 à $1\frac{1}{2}$ c.M. De hoogten van de randen onder de platen en ook die boven de platen wisselen af van 5 tot 10 c.M. en meer, in verband met de helling en geaardheid van den te verdedigen vooroever.

(Wordt vervolgd).

HET GOUDEN FEEST VAN HET KONINKLIJK OUDHEIDKUNDIG GENOOTSCHAP.

Den 20sten September 1858 werd het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap gesticht. Daar echter, vijftig jaar later, de 20ste September een Zondag was, geschiedde de herdenking den dag van te voren.

Toen kwamen een groot aantal leden in de gezellige zaal van het Muntgebouw bijeen, om ten 2 $\frac{1}{2}$ uur de rede van den Voorzitter aan te hooren. Tegenover het bestuur zaten de eereleden Dr. P. J. H. Cuypers, G. van Arkel en A. W. Weissman, terwijl van de, op de laatste vergadering benoemde en nu te installeren, eereleden aanwezig waren de heeren C. W. Bruinvis uit Alkmaar, Mr. S. Muller uit Utrecht, Kam uit Nijmegen en de hooggeschatte Secretaris van het Genootschap de heer R. W. P. de Vries.

De Voorzitter, de heer E. W. Moes, herdacht in zijn toespraak de lotgevallen van het Genootschap, dat onder zijn stichters Z. M. Koning Willem III telde en dat zich steeds in den steun en de belangstelling van het Koninklijk Huis heeft mogen verheugen. De vergaderingen, die twee maal per maand in het winterseizoen gehouden werden en waarop vele zeer belangrijke bijdragen zijn ten beste gegeven, waren niet de eenige wijze, waarop het Genootschap werkte. Reeds spoedig werd een zeer belangrijke verzameling van voorwerpen bijeengebracht, die, na tijdelijk in verschillende lokalen tentoongesteld te zijn geweest, in 1874 huisvesting vond in een eigen gebouw, Spuistraat bij de Molsteeg.

Gedurende elf jaren bleven de voorwerpen daar, totdat zij in 1885 naar het Rijksmuseum werden overgebracht en daar onder de beste exemplaren, die aanwezig zijn, kunnen worden gerekend.

Het Genootschap heeft ook twee atlasen aangelegd, één van Amsterdam en één betreffende Nederlandsche zeden en gewoonten.

Ten slotte wees spreker op de uitgaven van het Genootschap, waarbij hij vooral roemde de „Noord-Hollandsche Oudheden“, in 1890 begonnen en in 1905 voltooid.

Daarna werd tot het installeren der benoemde eereleden overgegaan en sloot de Voorzitter de bijeenkomst.

Een receptie bij Jhr. Dr. Jan Six, in het huis, waar de oprichting van het Genootschap had plaats gehad, volgde nu. Tal van leden met hunne dames bezochten deze vermaarde woning en verlustigden zich in het beschouwen der kunstschaten, daar aanwezig.

Een feestmaal in het logement „de Liesveldsche Bijbel“ sinds in „Bible-Hotel“ herdoopt ten gerieve van Engelschen en Amerikanen, vormde een waardig besluit van den feestdag, daar

het door Z. K. H. den Prins der Nederlanden met H.D. tegenwoordigheid werd vereerd.

De vorstelijke gast werd door het Bestuur ontvangen en naar een zaal geleid, waar hij zich met de daar aanwezige eereleden, Mr. C. Fock, Dr. P. J. H. Cuypers, Mr. S. Muller, G. van Arkel, A. W. Weissman en J. B. Kam eenige oogenblikken onderhield.

Nadat ook de andere aanwezigen aan Z. K. H. waren voorgesteld, nam de maaltijd een aanvang. De Voorzitter, de heer E. W. Moes bracht een dronk uit op H. M. de Koningin en Z. K. H. den Prins der Nederlanden.

Daarop nam Z. K. H. zelf het woord, om het Genootschap, welks verdiensten groot waren, een voortdurenden bloei toe te wenschen en het de verzekering te geven, dat het steeds de bescherming van het Koninklijk Huis zou genieten.

Nadat de Vice-Voorzitter, Jhr. Dr. Six de eereleden had toesproken en Mr. C. Fock en Mr. G. van Tienhoven, oud-Burgemeesters van Amsterdam aan het veriedene herinnerd hadden en hun beste wenschen voor het toekomstige hadden geuit, verliet de Prins der Nederlanden de tafel, om naar het Loo terug te keeren onder het gejuich der aanzittenden en der menigte, die zich vóór het gebouw had verzameld.

Velen bleven nog eenigen tijd gezellig aan den disch bijeen.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Op de begroting van Binnenlandsche Zaken merken wij op o. a.: Het eindcijfer van het hoofdstuk ad f 32.994.775.82, na aftrek van de f 2.250.000 wettelijke verhoogingen, is slechts f 26.630.000 hooger dan hetgeen verleden jaar is toegestaan. Hierin is nog begrepen een som van f 1.225.000 voor de psychiatrische kliniek te Utrecht, voor pl. m. f 60.000 voor de gebouwen van werktuig- en mijnbouwkunde te Delft en van f 34.000 voor personeel der Rijks-hoogere Burgerscholen, welke posten alle uitvoering geven aan vroegere beslissingen. De verdere stijging bepaalt zich dus tot het luttele bedrag van f 49.630.

Meer is uitgetrokken o. a. voor: hooger en middelbaar onderwijs f 294.965.32; voor lager onderwijs f 2.071.055; minder o. a. voor binnenlandsch bestuur f 11.476, voor kunsten en wetenschappen f 8665.

Een eerste termijn is uitgetrokken voor een uitgave van f 15.600 voor centrale verwarming in de Rijks-hoogere Burgerschool te Groningen; en voor subsidien ad f 3500 (over 2 jaar te verdeelen) voor de Dijkpoort te Hattem; ad f 4500 (over 2 jaren) voor de R.-K. kerk te Hoensbroek; ad f 16.000 (over 6 jaren) voor de N. H. St. Janskerk te Maastricht en ad f 6000 (over 2 jaren) voor den gemeentetoren te Sprang.

Rijksuniversiteit te Leiden. Een laatste termijn van f 162.900 wordt uitgetrokken voor de uitbreiding van 't Museum voor natuurlijke historie en f 33.000 voor nieuwe gebouwen Botanie.

Rijksuniversiteit Utrecht. Gerekend is op de oprichting van een nieuw tandheelkundig instituut. Het huis „Payenbosch“ aan de Oude Gracht wordt daartoe ingericht. Het kost f 46.000.

Rijksuniversiteit Groningen. Voor uitbreiding van 't botanisch laboratorium wordt f 26.000 uitgetrokken, en 't plan is het oud-anatomisch laboratorium tot zoologisch laboratorium in te richten (f 1.000).

Techn. Hoogeschool. Ontworpen is o. a. een nieuw gebouw voor werktuigkunde, scheepbouwkunde en mechanische technologie (f 281.050) en een nieuw gebouw voor de mijnbouwkunde (f 200.000).

Verschiedene termijnen worden aangevraagd van aflopende subsidien voor restauraties van oude monumenten. Nog f 1200 worden aangevraagd voor de restauratie van het Gothische huis te Kampen, welk bedrag nader noodig is gebleken.

Op de begroting komt onder de afdeling Kunsten en Wetenschappen o. a. voor een post van f 5000 voor aankopen voor het Museum Huis Lambert van Meerden.

Ook is bij wijze van proef, voorloopig voor één jaar te verleen, uitgetrokken een bedrag van f 1500 als subsidie aan „Architectura et Amicitia“ te Amsterdam voor den cursus van voortgezet en hooger bouwkundsonderwijs, welke het genootschap wenscht te openen.

Het personeel van het bouwkundig bureau wordt uitgebreid met 1 Rijksbouwkundige, 1 adjunct-idem, 4 districtsbouwkundigen, 4 hoofdopzichters, 35 vaste opzichters, 3 administratieve ambtenaren en 1 concierge.

BUITENLAND.

Opravingen bij Aboesir. De Duitschers die te Aboesir bezig zijn met het doen van opgravingen, hebben daar den dooientempel van Koning Sahurê gevonden (2500 v. Chr.). Men vond o. a. een gave reusachtige zuil die het tempeldak had gedragen en ten deele den vorm van een palm, ten deele dien van een papyrusstengel heeft met gesloten bloesempluimen. Bijzonder schoon zijn de gevonden wandreliefs waarvan de kleuren zich uitstekend hebben gehouden. Een daarvan vertoont de terugkomst van een groot zeeschip. Merkwaardig is ook een geheel complete waterleiding van koperen buizen. Op vijf plaatsen in den tempel vond men de plaatsen waar kalksteenbekkens geweest waren, van binnen met metaal voorzien, en die met de buizen der waterleiding verbonden waren. Deze buizen dienden om het gebruikte water uit den tempel te voeren. Onder dien dorpel van een deur vond men nog een stuk van deze waterleiding op zijn plaats. De totale lengte der leiding bedroeg 400 M. De einden der stukken van deze leiding waren in elkander geschoven en daaromheen met een gipsverband voorzien. Vad.

PERSONALIA

† FR. ADLER.

Den 13den Sept. jl. overleed Wirkl. Geh. Oberbaurat Dr. Ing. Friedrich Adler, eereid van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Max Osborn, de bekende kunstcritikus van de N. Z. schrijft naar aanleiding hiervan o. a.:

„Een der besten uit de oudere Berlijnsche Architectengeneratie Fr. Adler is te Berlin in hoogen ouderdom overleden.

Fr. Adler vertegenwoordigt een stuk Berlijnsche Architectuur-geschiedenis. Zijn naam is verbonden aan den kring van de groote Schinkel-leerlingen, waarvan Strack en Stüler zijn leeraren waren. En daar hij in de opvattingen van de historische school gevormd was, bleef hij in zijn werken en geschriften een hoofdvertegenwoordiger van de op historische stijlen gebaseerde kunstopvatting.

Doch steeds heeft Adler, hierin zich onderscheidend van zijne kunstgenooten, met open blik en zonder eenzijdig vooroordeel de jongste ontwikkeling van de architectuur gevolgd, die zoo ver van het credo der historie afging.

„Adler was nooit in zijn scheppingen tot de geestelooze schablonen afgedaald die de werken van de latere Berlijnsche eclectici kenmerkt. Men zie slechts zijn Thomaskirche, die hij 1864-69 bouwde en waarin hij met Romaansche grondvormen, Antieke en Renaissance vormen poogde te verbinden. Zeker, bij de schoone Michaelkirche van Solter staat dit bouwwerk achter, maar welk een groot onderscheid ligt er in de persoonlijke behandeling van het Romaansche in de Thomaskirche en de korrekte schoolscheid van de jongere Kaiser Wilhelm Gedächtniskirche! Adler heeft zich veel met kerkbouw beziggehouden. De Berlijnsche Christuskirche (nog voor de Thomaskirche) de Elisabethkirche in Wilhelms-haven e. a. heeft hij gebouwd.

Daartusschen door heeft hij 1871-81 met Curtius en zijn helpers deel genomen aan de opgravingen te Olympia, waarvan het museum zijn ontstaan aan hem te danken heeft.

Zeer levendig was daarbij de literarische en wetenschappelijke arbeid van Adler.

Behalve zijn groot werk over de middeleeuwsche baksteenbouw in den Pruisischen Staat, welke 12 deelen tusschen 1859-1868 verschenen, en zijn belangrijk „Baugeschichtliche Forschungen in Deutschland (1876-79)“ liet hij geschriften over zijn eigen bouwwerken over onderwerpen uit de kunstgeschiedenis van het Oosten, over de bouwggeschiedenis van Berlin, vooral over Schlüter, verschijnen en gaf nog voor 2 jaar een geschrift: „Zur Kunstgeschichte“ uit, dat bewees, hoezeer hij zijn tijd na het verlaten van den Staatsdienst nog benutte.

Adler was een kind van Berlijn. Daar was hij 15 October 1827 geboren, daar heeft hij zijn opleiding genoten en als leeraar en ambtenaar gewerkt; 1863 werd hij professor in de Geschiedenis der Architectuur en in de Bouwkunde van de Bauacademie, 1876 lid van den Senaat van de Academie; het volgend jaar trad hij in dienst der regering, eerst als „voortragender Rat“ in het Ministerie van Handel, daarna, sedert 1879 in dezelfde hoedanigheid bij het Ministerie van Openbare Werken. Buitendien was Adler lid van de technische „Baudeputation“, leeraar aan de Technische Hoogeschool en directeur van de Afdeling Hoogbouw in de „Academie des Bauwesens“; 1896 verkreeg hij den titel van Wirklich Geheimer Oberbaaurat. Eerst in 1903 heeft hij deze veel omvattende openbare werkzaamheid neergelegd om zich rustig aan zijn eigen studiën en belangen te wijden.

— Bij Kon. besluit is tot gewoon hoogleeraar in de faculteit der letteren en wijsbegeerte aan de Rijks Universiteit te Groningen, tot het geven van onderwijs in de Grieksche taal en letterkunde en in de Grieksche oudheden, daaronder begrepen een overzicht van de ontwikkeling der Grieksche kunst, benoemd dr. C. W. Vollgraaf privaat-docent in de archaeologie aan de Rijks Universiteit te Utrecht.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN.

VRIJDAG 25 SEPTEMBER.

BUSSUM. Bouwen van een pension aan de Beerensteijnlaan in 4 perc. Bouw-Maats. „Nieuw Bussum“.

MAANDAG 28 SEPTEMBER.

AMSTERDAM. Bouwen van omgevingsmuren met onderheide funderingen, enz. tot uitbreiding van het fabrieksgebouw der Amsterdamse Droogdok Maats. aan de Vogelwijkslaan tegenover Amsterdam.

Directie der Amsterd. Droogdok Maats. v.m. 10^{1/2} u. in het gebouw der Maats. tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. aan de lichtdrukrichting van P. Rijna, Reguliersgracht 134, lnl. geven de architecten Gebr. v. Gend.A.Lzn.

's-GRAVENHAGE. Maken van een gebouw voor mijnbouwkunde, op een terrein achter den Kanaalweg in den Wippolder te Delft. Ram. f 510000.

Prov.best. v.m. 11^{1/2} u. Bestek ter lezing aan het gebouw van het Ministerie van Binnenl. Zaken, aan dat van het prov.best. van Zuidholland, te 's-Hage, en te bekomen bij M. Nijhoff, te 's-Hage, lnl. te bekomen bij den Rijksbouw. Aanw. gedaan.

WEERT (LIMB.). Bouwen van twee woonhuizen.

De heer Willem Everaers, bij wien bestek en teek. ter inzage.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-

schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsegracht — Haarlem, Groote Houtstraat 71¹⁸⁹⁴, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, lnl. de Betsstraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingstraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Diractie te 's-Gravenhage:

CAREL HENNY, Directeur;

Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.

G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds uit 1907 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot
uit 1907 32.707.500,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:		PER STAANDE
Opzichter Teekenaar	29	100.—
"	29	—
"	25	90.—
"	23	65.—
"	23	75.—
"	21	40.—
"	24	80.—
"	26	80.—
"	27	80.—
"	24	90.—
"	24	100.—
"	23	90.—
"	22	75.—
"	23	60.—
Opzichters	23	—
"	31	100.—
"	19	50.—
"	22	75.—
"	20	60.—
Teekenaars	21	75.—
"	25	75.—
"	22	50.—
"	22	60.—
"	25	50.—
"	22	50.—

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN.

4 SEPTEMBER.

HEINO. Bouwen woonhuis aan den Stationsweg voor den heer R. Dijkshof. Laagste inschrijver G. J. Laanbroek (begroting) f 2131.

13 SEPTEMBER.

UTTUZEN (ONDERH.). Bouwen rentiersbehuizing e.a. voor den heer D. Ading, alhier onder bijlev. van de noodige materialen, arbeidsloon, enz., onder architectuur van O. de Leeuw Wieland te Loppersum. Raming f 1386,71.

Laagste inschrijver E. Wiersema, Zandweer, f 3672, gegund.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op WOENSDAG 14 October 1908, des namiddags te 2 uur, (1.40 Greenwichtijd), zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

Het bouwen van een Post- en Telegraafkantoort met Directeurswoning te VELD.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, L. X, afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 1 October 1908 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het Post en Telegraafkantoort te Veld, en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad f 0,45, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28r te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemde Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage. De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 7 October 1908, des voormiddags te 11 ure. Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk ondertekend, worden als ongedig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 8 September 1908.

J. H. ADDICKS & ZON.

AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van URWERKEN, CARILLONS, RADEWERKEN enz.

Restauratie van OUDE TOREN-UR- en SPELWERKEN.

Restauratie van ANTIEKE URWERKEN.

Fabriek van Electriche Urwerken

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 13den October 1908, des namiddags ten 2 ure (lucalc tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1138.

Het maken van grondwerken, het maken van eene goederenbergplaats, het uitbreiden van den losweg en van sporen en wissels, met bijbehorende werken op het station VOORBURG.

Begroting f 4925.—

De bestelling geschiedt volgens § 56 van het bestek.

Het bestek ligt van den 25sten September 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingénieur H. J. VAN HOORN te Utrecht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1,00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingénieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 5den October 1908 ten 10.10 ure voorm. (West Europeesche tijd.)

Utrecht, den 19den September 1908.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op Woensdag 14 October 1908, des namiddags te 2 ure (1.40 Greenwichtijd), zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

den bouw van een Post- en Telegraafkantoort met Directeurswoning te KERKRADE.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Febr. 1901, L. X, afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 1 October a.s. ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Nassau Odijkstraat no. 59 te 's-Gravenhage; bij den Directeur van de Post- en Telegraafkantoort te Kerkrade; en is voorts, op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad f 0,45, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28r te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemde Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage en door den District-Opzichter bij de Landsgebouwen H. J. P. F. VAN EWIJK te 's-Hertogenbosch.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 7 October 1908, des voormiddags te 10^{1/2} ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk ondertekend, worden als ongedig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 12 September 1908.

LYST-VAN-LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.
Aerogengass. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestlenen, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtse Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Ambergerhug Lasapparaat, WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDDE OBELT, Amsterdam.
Beton (Gepapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton- en Betonizerwerken, DE KONINK, ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gepapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gepapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton, Gepapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Betonizer „Kahn System“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonizerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.

Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOR & Zoon, Den Haag.
Cementmestiekbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZON, Ruijschstraat 30b d Weesperzijde, Amsterdam.
Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDDE OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDDE OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.
Electriche licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.
Excelsiorplaten. — GEBBS. VAN DER VIGH, Amsterdam.
„Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gaskachels meeuwate condensings. — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74-75, Rotterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gepapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschafels. — Th. VAN HEEMSTEDDE OBELT, Amst., 180 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondboringen. — A. J. STOEEL jr. Haarlem.
Houtgraniet, PELT & HOYKAAS, Rotterdam.
Haarlem. — Firma JAN JAARMA, den Haag.
Haeslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
Hydraulisch gesperd hout. H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Jalousien. — J. F. KRONER & Zoon, Spuistr. 216, 218, 250, Amst.
Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kapconstructies (Vrijdragende) in hout. H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Zuid-Holl.
Verffabrieken
ROTTERDAM.

Grootste
Nederlandsche Loodwitfabriek.

Eenige
Nederlandsche Meniefabriek.

Loodwit/Olie gemalen.
(Onschadelijk in 't gebruik).

Export naar alle landen.

HEINEKEN'S
STOOMJALOEZIEËN
EN
ROLLUIKENFABRIEK
AMSTERDAM
EN
's-GRAVENHAGE
STALEN ROLLUIKEN
IN ALLE CONSTRUCTIËN

Nieuw en in hoogste mate doeltreffend, de
Geperste TURFMOSPLATEN
2, 3, 4 of 5 cM. dikte. Voor geluiddempende en tevens voor alle isoleerende doeleinden. Voor TELEFOONCELLEN reeds met het grootste succes in Duitsland en hier te lande gebruikt. Voor KOELKAMERINRICHTINGEN uitstekend geschikt. Voor BOUWDOELEINDEN, als beschotten, plafonds. Voor moderne kantoren etc. worden de platen ook brandvrij geleverd, Monsters en conditiën bij W. DE RUITER, Zwolle. — Eenig contractant.

Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
 Litten. — TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. R. WAYGOOD & Co.
 Liften, Ventil., Gesm. IJzer, trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Liften (Hydr. en electr.) — FREN. STIELTJES & Co. Amsterdam.
 Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en Inw. glasmail privaateleidingen. — OBELT, Amst.
 Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder” Amsterdam.
 Montgrafiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
 Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
 Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
 Plafondplaten. — Gsm. MIJNLIEFF, Nijmegen.
 Portland-Cement — DYCKERHOFF & SAHNE, Amöneburg.
 Potlooden. — A. W. FABER'S „CASTEL” POTLOOD.
 Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
 Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
 Raamsluiters voor hovenlichten. — HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.
 Rolliuken, Serredekkings enz. — S. BRUGOM, Arnhem.
 Rolliuken enz. J. P. SÉNFT, Haarlem.
 Rolliuken enz. — HEINEKEN, Amsterdam — 's Gravenhage.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
 Scoria Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
 SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.

Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.
 Stalrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
 Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
 Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-
 werks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. d.
 LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Steenen, Gevel, Sier, enz. — Fr. v. d. Loo Sr., Dieren.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN &
 STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
 Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
 Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toilet). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
 Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Trass, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouw-
 materialen” v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmateriaal” voorheen
 M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
 IJzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 IJzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT'S Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
 Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

PAUL DEVIS.
IJZEREN EN STALEN BALKEN
 BRUSSEL.
 UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
 te OUGRÉE (BELGIÉ).

Portland-Cement „Karlstadt”.
KEIEN.

Graniet.	FERD. ENGERS AMSTERDAM.	Zandsteen.
Bazalt		Draadglas.

ASPHALT
 VOOR
rijwegen en voetpaden.

Gewapend Beton.

Uitvoering van alle voorkomende werken.
Fabriek van Cementijzerwerken.
 Ingenieur-Bureau
H. H. SCHRÖDER.
 v.h. C. W. FINKE
 LEEUWARDEN, Nieuwestad 123.

Opleiding Bouwvak

voor de practijk en voor examens der
 Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst, der
 Rijks-Norm. School voor Teekenaarwijs M. O.
 Lijntekenen e. a.
 Uitvoerige prospectus en inlichtingen op
 aanvraag.

Maurits PLATE,
 Architect.
C. CITROEN,
 Leeraar M^o.
 Adres: ALEX. BOERSSTR. 26.
 AMSTERDAM.

AANBESTEDING

Burgemeester en Wethouders van
 Haarlem zullen op Dinsdag, 6 October
 1908, des namiddags ten 1½ ure, in
 het Raadhuis in het openbaar aan-
 besteden:

Het maken van rioleerings- en
 bestratingswerken op en nabij
 het terrein, gelegen tusschen
 het Wijde Geldeloze Pad en
 de Jordensstraat.

Bestek en voorwaarden met daarbij
 behorende teekening liggen ter inzage
 ter gemeente-secretarie (7e afd.) op alle
 werkdagen van 9—2 ure en zijn aldaar
 verkrijgbaar tegen betaling van f 0.75
 per stel.

Inlichtingen volgens bestek.

Linzer Basaltine Tegels

van de Basalt Actien Gesellschaft te Linz ^o/Rhein
ONOVERTROFFEN! Alleenverkoopers voor
 Nederland:
„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN **M. LUIJTEN,**
 LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

Beproeving vloeren van Herson Ziekenhuis Gouda.

Beton Maatschappij,

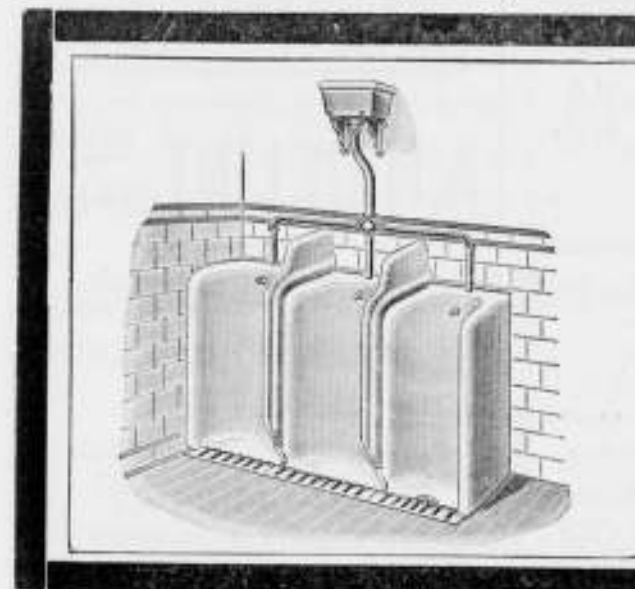
VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
 'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.

TELEFOON: 5341.

VAN DEN BERG & Co.
 Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING

Sanitaire Artikelen

in de nieuwste toepassingen

„CALIFONT” Warm-watertoestellen met automaat.
 Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het gehele huis naar
 badkuip, wastafel enz.

„Lightning” Geysers.

Porcelainen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.

„Twyford's” Aardewerk en „Twyford's” „Adamant” verglaasde vuurklaf.

Ornamenten voor Electricisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verskillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
 werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
 A'DAM.

D EKKLEEDEN
 en PRIMA
 Wollen Vlaggen
 MACKENO & Co.,
 P.H. RADE 22, AMSTERDAM.
 Telef. 717.
 Opperlicht 1796.

H. WESTENBERG. — ALMELO.

Cementijzerwerken.

Gezicht op vloeren en kappen van GEBR. PALTHE te Almelo, uitgevoerd in gewapend beton.

Nederlandsche Maatschappij

voor

Monier-Werken

„DE AMSTEL”

AMSTERDAM.

Directeur

J. N. LANDRÉ

OMVAL JAAGPAD 53.

Telefoon 3028.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electrische Centrale be-
staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.

het

eenvoudigste,

beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

BOVENLICHT VICTORIA LUIJKE & CO
SLUITING STANGENSYSTEEM ROTTERDAM.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,
(HOUTGRANIET)
ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseere men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

A. J. VAN WIJCK,

FABRIKANT van

Nageperste-, Gevel-,
Sier- en Waalsteen en,
RENKUM.

Telegram-Adres: Telef. Interc.:
VANWIJCK, RENKUM. 34 WAGENINGEN.

Serredekking,
Rolluiken, Jalousiën,
Zonblinden, enz.

S. BRUIGOM. — ARNHEM.

A. N. DELINT DELFT
DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.

Schoorsteenmantels.

SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabrikaat Joost Thooff en Labouchère.

De Maas en Merwe Bank.

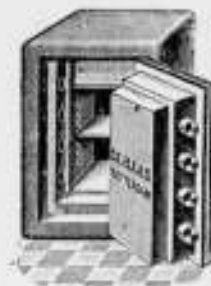
Gedempte Glashaven 21, Rotterdam.

Directie: JAC. KOLFF en Mr. E. F. W. GUGEL.

Versteekt **VOORSCHOTTEN** aan:
Bouwondernemers onder verband van
Crediethypotheek.

Aannemers onder verpanding der aanne-
mingssom.

Handelaars, Winkeliers en Particu-
lieren, onder zakelijk verband of borgstel-
ling met of zonder polis van levensverzekering.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Benschdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch System.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

MARTIN & CO.,
AMSTERDAM.

Achter Oostende bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad Fijnste Engelsche Combinaties.

PLAATSING DOOR BEKWAME WERKLIEDEN

Ontwerpen en Begrootingen op aanvraag gratis.

„LOLLAR”

RADIATOREN EN KETELS

Façonstukken — Ribbenelementen

voor

CENTRALE VERWARMINGEN.

BUDERUS'SCHE EISENWERKE. — DEN HAAG.

COPERNICUSSTRAAT 142.

TELEFOON 2552.

ASSMAN & CO.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906
INT. TELEFOON 4202.

GEBR. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.

Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdruk-papieren.

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13-15, 's GRAVENHAGE.

Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren.

W. Deurvorst & Zoon.

DEN HAAG. = Heerengracht 20.

GERUITE & VLAKKE TROTTOIR-
TEGELS. — ZWEEDSCHE GRA-
NIETKEIEN. — BAZALT-, LAVA-
EN MELAPHIRKEIEN.

Gewapend Beton - Asphaltwerken.

„BOUWMATERIALEN”
voorheen M. Luijten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doorniksche en Luiksche

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeer
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen percen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en L-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 2 tot 30 cM. voorradig.

tot 30 cM. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilha. S. M. Vloeiijzer.

MODERNE HEKWERKEN,

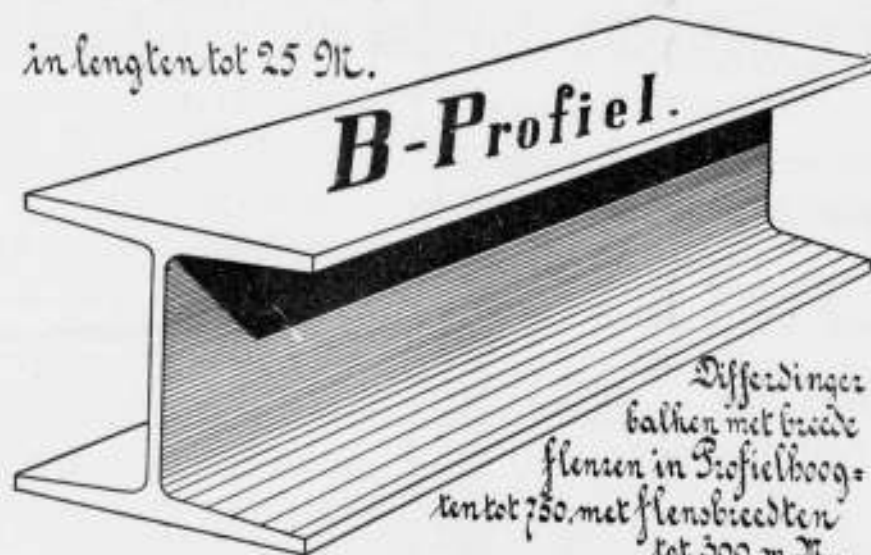
van verbeterd métal déployé en ruit-
vormig vlechtwerk, worden compleet
opgesteld geleverd door

MOENS & BECK, BLOEMENDAAL.

Vertegenw: C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

B-Profiel.

Differdinger
balken met brede
flensen in Profielhoog-
ten tot 750, met flensbreedten
tot 300 m.M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.
Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

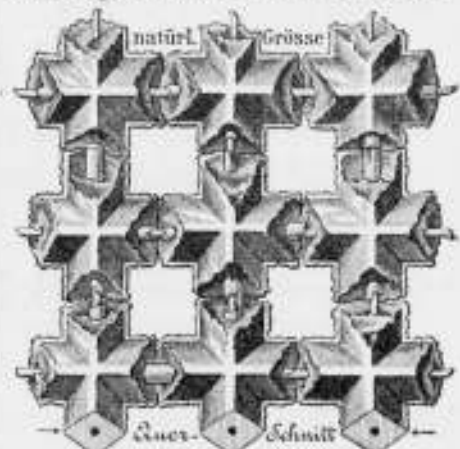
Het beste en zekerste systeem,
— zie de talrijke Attesten — van
verlichting voor kleine gemeenten,
Villaparken, Villa's, Gestichten,
Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht
dienstbaar gemaakt voor aanleg
WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig,
zoo gewenscht werkende met
gewichten, dus zonder Mo-
tortje, zindelijk, gevaarloos
en gemakkelijk te bedienen.
Behalve in vele villa's en
gestichten, zijn reeds 9 be-
langrijke dorpen in Neder-
land, naar ons systeem met
dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofddirecteur voor Nederland en België
Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijkhof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2858.

GEbruikt
Steengas „DRAHTZIEGEL“

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleding van Kolommen, Pilaren en
alle mogelijke IJzerconstructies, Onder-
kleding van Trappen, Gebogen Plafonds,
enz. Eénig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.
ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. + + +
DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2de SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

STAAL & HAALMEIJER, AMSTERDAM.

Engelsche Stalrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation voor Bouwmaterialen

KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim
300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van
15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOVEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN
VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.
KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,
van naadloze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw.
Voordeelig ter vervanging van houten stutten.
Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur.
Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en
gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau
G. L. DAHLMANN, Rotterdam-Soerabaia.

**W. J. STOKVIS
ARNHEM.**

FABRIEK VAN
Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

**AMSTERDAMSCHER
ASPHALTFABRIEK.**
VAN DEN BERG & VIÉTOR.
Routement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

N. V. Drukkerij „Senefelder.“
AMSTERDAM.

Looiersgracht 47. — Telefoon 108.

Het Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestekteekeningen

op oorspronkelijke grootte.

Goedkooper en beter dan eenig
ander procédé.

Voor verkleinen van teekeningen blijft
ons verbeterd foto-litho procédé
het meest aanbevolen.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.

Hoofdgant voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen

Porseleinen en Geëmailleerd Ijzeren Badkuipen.

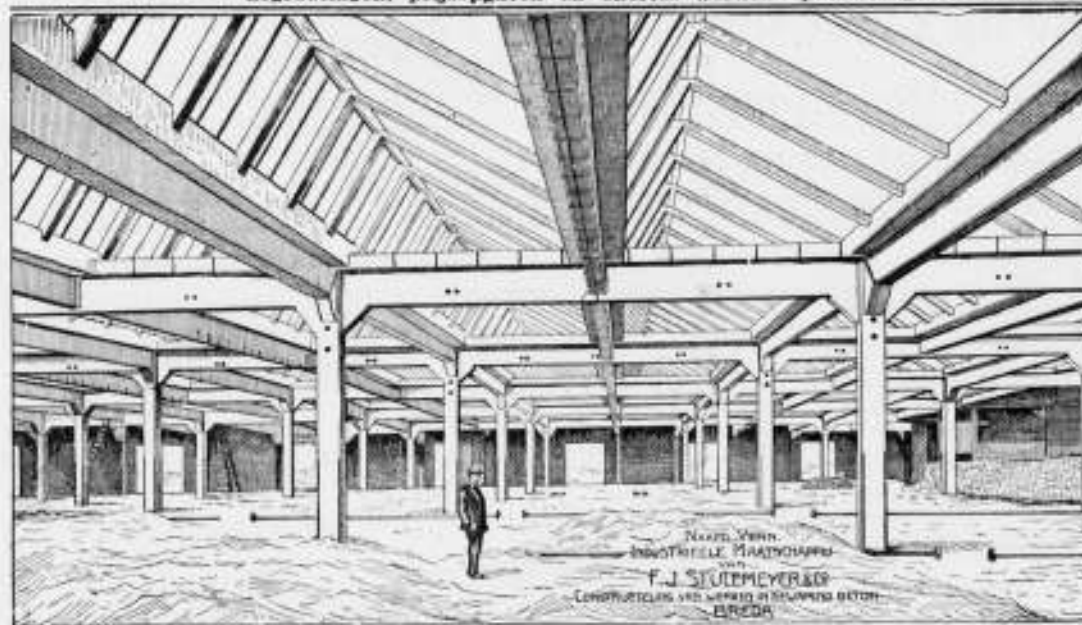
Geijzers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINDOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het kenkenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M².

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,

ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

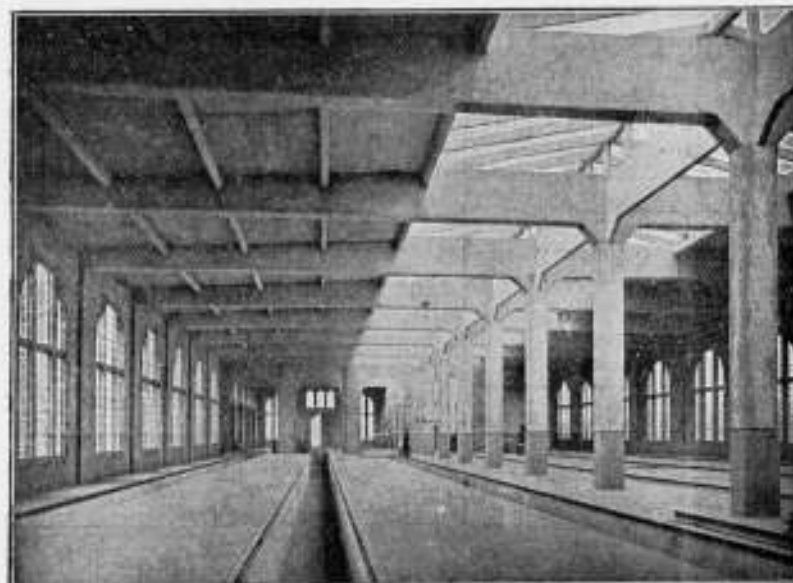
Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

Rijtuigremise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidsebandam.

28^E JAARGANG 1908. N° 40

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY.
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUIËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: ED. CUYPERS, A. SALM GBz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD ABONNEMENTSPRIJS

N° 40. 3 OCTOBER 1908. De 100e Alg. Sept.-Vergadering. Excursie Zierikzee en Brouwershaven. Slot. — Darmstadt, slot, door M. Granpré Molière. — Brieven uit Rotterdam. „Onder den St. Maarten", door H. v. d. Kloot Meiburg. — Betonwerken volgens syst. „De Muralt", verv. v. biz. 764. — Het Mauritshuis en zijn ontwerper, door Mr. H. F. W. Jelts. — Civiel en Bouwk. Genootschap „Practische Studie" te Delft. — Bouwartikelen. — Berichten. — Personalía. — Bureau v. plaatsing v. opz. en teekenaars. — Aankond. en afloop van aanbested. — Lijst v. fabrikanten, leveranciers, enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs der ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

DE 100^E ALG. SEPTEMBER-VERGADERING VAN DE MIJ. TOT BEV. DER BOUWKUNST.

Excursie naar Zierikzee en Brouwershaven.
op Donderdag 17 en Vrijdag 18 September 1908.

Vrijdagochtend was het reünie in de bovensaal van het Societeitsgebouw „Ons Genoegen", waar om 9 uur de Algemeene Vergadering geopend werd met een toepasselijk woord door den voorzitter en verheugde spreker zich over de goede opkomst der leden, wat hij een goed teken van den tijd achtte.

Op verzoek van het bestuurslid de Groot verontschuldigde de voorzitter diens afwezigheid en noemde ook de reden daarvan, zijnde de viering van zijn geboortefeest in huiselijken kring.

Dankbaar memoreerde spreker de vele verdiensten door dezen vice-voorzitter der Maatschappij bewezen, vooral in hare administratie, toen deze, door de ziekte van den heer Lesger, niet bijgehouden kon worden. De heer de Groot heeft zich toen belast met het reorganiseeren van het beheer der geldmiddelen en van wat daarmee verband houdt en het is uit dien hoofde, dat de Maatschappij zeer veel aan hem verplicht is. De voorzitter stelde voor, namens de vergadering, den jubilaris een telegrafischen gelukwensch te doen toekomen, waartoe onder daverend applaus besloten werd.

Tevens speet het den spreker, naar aanleiding van een zoo juist ontvangen telegrafisch bericht, dat de heer Ouiëndag op het laatste oogenblik verhinderd was de vergadering bij te wonen, waardoor het door hem opgesteld Rapport

van het examen voor Bouwkundig Opzichter en Teekenaar, in Maart j.l. gehouden, nu ook niet door hem kon worden medegedeeld. ¹⁾

Daarna werd overgegaan tot de besprekingen van de opmerkingen, gemaakt naar aanleiding van de laatste Redactiewijzigingen van de Statuten en het Huishoudelijk Reglement.

In aansluiting hiermede wees de voorzitter op de bijzondere omstandigheden, waaronder het Hoofdbestuur haar functiën verriecht, omstandigheden, die wel eens minder officieel met die van een liquidatiecommissie te vergelijken zijn. Wanneer de nieuwe wet is aangenomen en de splitsing der leden volbracht, zal een nieuw Hoofdbestuur gekozen worden. Spreker hoopt, dat heden de laatste hand gelegd zal worden aan de vaststelling der wet, waardoor spoedig de nieuwe toestand kan intreden.

Alleen de heeren: F. J. Nieuwenhuis en W. van Veen hadden bemerkings omtrent Statuten en Huishoudelijk Reglement ingestuurd en werden aan de hand hiervan de verschillende artikelen nader geredigeerd. Vooral de vele en van studie getuigende redactiewijzigingen van den heer Van Veen vroegen de noodige aandacht.

Toen echter deze besproken waren, de heer Van Veen bedankt was voor zijn arbeid en niemand meer naar aanleiding van dit onderwerp het woord verlangde, werden onder applaus de nieuwe Statuten en het Huishoudelijk Reglement definitief aangenomen.

De voorzitter herdacht daarna met enkele woorden het ontstaan en de geschiedenis van de wetsherziening, her-

¹⁾ Wegens plaatsgebrek zal dit nu in het eerstvolgend nummer van het Bouwkundig Weekblad worden opgenomen.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Gezicht op Zierikzee.

dacht den belangrijken arbeid, die de Commissie voor de herziening had verricht en bracht, gelijk ook op de Mei-vergadering was geschied, nogmaals dank aan allen, die tot het bereiken van dit belangrijke resultaat hadden meegewerkt.

Dat deze nieuwe Statuten, deze nieuwe reorganisatie van de Maatschappij met een nieuw Bestuur, met nieuw bloed deze tot grooten bloei moge brengen! Waar het tegenwoordig Bestuur, hoewel trouw aan de tradities der Maatschappij, de bakens naar het getij heeft verzet en op deze 100e vergadering een hoofdstuk in het Maatschappelijk leven afsluit, kan de Maatschappij een schoone toekomst tegemoet gaan! Met dezen uitroep van den voorzitter, die algemeene instemming vond, was de behandeling van dit punt der agenda geëindigd.

Maar evenals op de Meivergadering wachtte nu weer eene verrassing; de heer Knuttel stond op, om gevolg te geven aan wat de Algemeene Meivergadering had besloten, nu de vice-voorzitter dit niet kon doen, was hem verzocht die taak over te nemen, namelijk het schenken van de eerepenning van de Maatschappij aan den voorzitter, den heer Salm, waartoe, buiten het bestuur om, het initiatief genomen was door de leden der vergadering.

Daar reeds onder het diner van den vorigen dag de heer Salm zoo terecht gehuldigd was voor al hetgeen hij voor de Maatschappij had gedaan, kon spreker kort zijn. Na een overzicht van de belangrijke werkzaamheid van onzen voorzitter in het algemeen en voor de reorganisatie der Maatschappij in het bijzonder, bood spreker de eerepenning met oorkonde den voorzitter aan. Hartelijk dankte deze den heer Knuttel voor zijn woorden en de vergadering voor haar applaus.

Daarna was aan de orde de definitieve vaststelling van de Honorariumtabel; in opdracht van de Algemeene Meivergadering had het Hoofdbestuur de redacties van de artikelen nader herzien en was haar daarbij tevens gebleken, dat de tabel zelf in hare percenten eigenaardige gebreken had, dat de grafische lijnen geen vloeiend beloop hadden en dat getracht was door kleine wijzigingen der percenten hieraan tegemoet te komen, zooals dit uitvoeriger in het Bouwkundig Weekblad vermeld is. De teekeningen dezer verbeterde lijnen zijn een week lang geëxposeerd geweest in het gebouw van de Maatschappij en zijn daartegen geen bezwaren gemaakt. Behalve enkele ondergeschikte punten werd op de vergadering vooral het geval besproken,

dat een bouwheer weigert zich aan de honorariumtabel te houden, en in hoeverre de tabel rechtskracht bezit. Vrij algemeen was de vergadering van oordeel, dat het beste is zoowel de honorariumtabel als het model-contract, dat in voorbereiding is, te doen teekenen door den bouwheer; hoewel in den aanvang de rechtskracht van de tabel zwak werd geoordeeld, is echter bij processen in latere jaren gebleken, dat de tabel wel degelijk als bewijsstuk wordt erkend; men zal echter moeten afwachten in hoeverre dit voor de verschillende gevallen zal opgaan. Ook de vraag, of men door een contract het recht van iederen staatsburger op rechtelijke uitspraak kan opheffen, werd onder de oogen gezien; geoordeeld werd, dat dit mogelijk was gelijk dit in gevallen, behandeld door den Raad van Arbitrage in de Bouwbedrijven, was voorgekomen. Echter zou over een en ander nader rechtskundig advies worden ingeroepen.

Ten slotte was aan de orde de bespreking, naar aanleiding van de artikelen in het Bouwkundig Weekblad geplaatst, over Zierikzee en de Oeververdediging van Schouwen. Daar niemand het woord hierover verlangde, bedankte de Voorzitter de heeren Mulock Houwer, voor hun zeer gewaardeerde artikelen, die niet nagelaten hebben een groote opwekking tot deelneming te geven aan de excursie en Jhr. de Muralt voor zijn bijdragen op waterbouwkundig gebied en voor de teekeningen en modellen op zijn werk betrekking hebbend en, op aan hem gedaan verzoek, hier langs de wanden geëxposeerd.

Na het sluiten der rondvraag liet de Voorzitter, na een woord van dank aan de aanwezigen voor de trouwe opkomst, zoo ook aan de pers voor haar tegenwoordigheid, den hamer vallen, zeer tot genoegen der vergadering, die gaarne de benauwde zaalruimte ging verwisselen voor de heerlijke, zonnige herfstlucht buiten.

Het eerst werd een bezoek gebracht aan het Stadhuis en de eigenaardige gevel, beter gevels, beschouwd, die in hun bekroning eenigszins Duitsch aandoen; toch hebben deze twee topgevels wel bekoring, zooals ze uit de nauwe straat gezien, zich vertoonen en de groote, rijke, haast te rijk bewerkte toren er boven uitkomt. De groote zaal benevens de vergaderkamer waren reeds den vorigen dag bezichtigd; men had nu de attentie gehad eenige aardige oude teekeningen, betrekking hebbende op de oude bouwwerken te Zierikzee, te exposeeren in de groote zaal en de kamer van den Secretaris; het meest trok een tekening van 1615 de aandacht, voorstellende de St. Lievens Monasterkerk voltooid

en waarbij de geweldige durf en reusachtige afmetingen van dit bouwwerk eerst goed uitkwamen; ook de bekende gravure van 1619, naar het ontwerp van Keldermans, voorstellend de fijn-gelede, laat-gotische top, was vertegenwoordigd. De secretariskamer zelf, benevens de burgermeesterskamer, hadden niet onaardige schouwen uit het laatst der 17e eeuw. Het belangrijkste gedeelte is echter wel de zolder; daar de heer M. C. Mulock Houwer in zijn opstel: „Zierikzee,” over het Raadhuis en vooral ook dezen zolder, benevens over de andere interessante oude gebouwen, uitvoerige mededeelingen heeft gedaan, kunnen we kort zijn. Het kijkje van af den zolder van het bovengedeelte der trap, waarvan eene afbeelding is gegeven naar eene tekening van den heer Nijhoff in het Bouwk. Weekbl. n°. 38, trok zeer de bewondering; het lichteffect, veroorzaakt door het kleine, hooggeplaatste raampje op de witte muren, waardoor allerlei blanke reflexen ontstonden, terwijl de donker grijskleurige, rijk bewerkte bekapping het geheel mooi afslot, was van een prachtige werking.

De zolder zelf, die mooi van ruimterwerking is, maarer slordig en verwaarloosd uitziet en daarenboven door een groot schot zeer hinderlijk verdeeld wordt, is vooral merkwaardig om zijn bekapping. Opmerkelijk was de constructie en de vele, haast te vele spannen, ribben, slapers, schinkels enz., die een grooten rijkdom en levendigheid aangeven.

De opmerking werd gemaakt, dat beslist een scheepsbouwmeester van advies heeft geëindigd, aangezien de geheele constructie veel overeenkomst met scheepsbouwaantoonde.

Ook werd de vraag opgeworpen, of deze bekapping wel oorspronkelijk zoo zichtbaar blijvend bedoeld zou zijn geweest, daar niet alleen duidelijke sporingen aantoonde, dat een spitsboogvormig houten tongewelf tegen de schinkels gespijkerd was geweest of moest worden, maar dat ook uit een aesthetisch oogpunt misschien wel iets te zeggen was tegen de verwarring van deze vele houten balken en balkjes. Of echter het tongewelf mooier geweest zou zijn dan deze zichtbare bekapping is zeer zeker twijfelachtig te noemen. Ook de bekende Eskimo werd „bewonderd” en met belangstelling het verhaal aangehoord van den bode, dat deze Eskimo een stukje perkament bij zich had, waarop vermeld stond „Sierik”, waarschijnlijk beteekenend Zierikzee! Wel groot moet de betekenis van deze plaats voor een paar eeuwen geweest zijn, dat zelfs Eskimo's van zijn fabelachtige grootheid gehoord hadden en op goed geluk naar die wonderstad in het zuiden pagaaiden, den naam van Zierikzee op z'n Eskimo's op hun hart dragend!

Eene wandeling door de stad, langs bochtige straten met aardige oude huisjes, waarin geheel het karakter van kleine Oud-Hollandsche stad bewaard was en die met zonneschijn en blauwe lucht een schilderachtig, vrolijk aspect hadden, terwijl in de zijstraten zich karakteristieke doorkijkjes vertoonden, en het duidelijk werd, waarom Zierikzee veel door schilders wordt bezocht, werd de St. Lievens Monstertoren bereikt.

Eenzaam, als een vreemd brokstuk, als een wrak uit oude tijden, staat deze reusachtige stompe toren op een grasveld; de fraaie, krachtige conterforten, die zoo massief zich vertoonen door de tegenstelling met het fijne tracerwerk op hun buitenkanten, toonen te meer het hinderlijke, het misvormde door de ontbrekende bekroning. De conterforten, mooi door hun werking van schoren, doen hier overdreven. Maar als men zich dit Gothische bouwwerk, in opzet misschien het grootste van zijn tijd, voltooid denkt, als men ziet in gedachte de rijk-gelede bekroning, zooals Keldermans die zich gedacht heeft met hare hemelwaarts wijzende lijnen en luchtige Laat-Gotische versieringen, haar steenen, open gewerkte, ijle bekroning, tot een hoogte van ongeveer 220 M., dan gaat men de waarde van dezen onderbouw begrijpen; dan krijgen de hooge bogen tusschen de conterforten haar juiste verhouding en wordt niet, gelijk nu geschiedt, de vlucht van hun verheffing op botte wijze afgesneden door de horizontale lijnen van het toren-einde; en dan ook zien we in dezen geweldigen en wonderfraaie toren een uiting van den middeleeuwschen tijd,

van het Geloof, van de Godsdienstige Extase, die zoo verre is van ons in den tegenwoordigen tijd en toch door die kleine gemeente van Zierikzee gevoeld en in een Monument omgezet is . . .

De schilderachtigste kant van den toren is de Oostkant, de kant waarmee de toren aan de kerk verbonden was. De kerk is verdwenen en een groote open boog vertoont nu het inwendige van den toren. Langs de binnenmuur hiervan ziet men een galerij met Gothi-

sche balustrade. Heel dit inwendige was in schaduw, alleen een heldere lichtfiguur van een raam, waardoor de zon binnenviel, vertoonde zich op den zijwand rechts, terwijl in den donkeren achterwand door twee open ramen met fijn Gothisch tracerwerk de schitterende, witblauwe lucht zichtbaar werd. Deze trotsche hooge poort, met zijn mooie conterforten aan de zijden, zijn fijne galerij in het donker op den achtergrond, deed denken aan de bekende composities van Moorsche architectuur van Bauer, en alleen de figuren met groote kleurige mantels ontbraken om het geheel leven en nog grotere overeenkomst te geven.

Daarna werd de stad weer binnengegaan, het Weeshuis bezocht, dat een deftige Regentenkamer heeft uit het midden der 18de eeuw, met rijk gedecoreerd plafond, een goudleerchanssel gevat in de groen geschilderde betimmeringen, met goud afgezet; een typische binnentuin, nu met veel bloemen, en omgeven door oude huisjes met de roode daken. Daarna de stad door, waar overal interessante fragmenten zich vertoonden als ankers, trapgevels, Barock en Rococo deuren, enz. en waarbij de schilderachtige aanleg der stad met zijn kronkelende straten opgemerkt werd. Ook op het oude huis in de Meelstraat werd nogmaals een blik geworpen, welk gebouw met nog eenige andere afgebeeld stond in het aandenkingsboekje, door de Vereeniging voor het Vreemdelingen verkeer den deelnemers bij het diner van Donderdag aangeboden.

Een interessant gesprek.

Portaal W.zijde van de kerk te Brouwershaven.

Bij de Noord-Haven Poort werd wat langer stilgestaan. De doorkijk van deze poort, die aan de stadzijde geflankeerd wordt door twee Renaissance-toppen en door een gebogen ingesloten straatje verbonden is met het eenvoudige poortgebouw aan de Havenzijde, was in hoge mate boeiend en bekorend voor het oog. Ook hier waren licht en kleur belangrijke factoren. De toppen aan de stadzijde uit 1559 met fijne details die de vroeg-Renaissance kenmerken, zijn van natuursteen, welke door den invloed van weer en wind een prachtig zilverig groene tint verkregen hebben; hier tegen kwam het diep donkerrood van een luik prachtig uit; deze toppen waren in schaduw, terwijl de zon één forsche schaduw wierp in het straatje en heider scheen op den ouden baksteenmuur en zijn helder gewit, hoog plint links; op den achtergrond werd een stuk van het Haven Poortgebouw, bestaande uit een groot stuk muur van oude, grijze baksteen, benevens de grijsblauwe leien daken zichtbaar. Hierboven weer de fijne blauwe lucht; dit gezicht was door zijn compositie, door zijn eenvoudige, groote architectuur en zijn prachtig rijpe kleuren in hoge mate de aandacht waard.

De Zuid-Haven Poort, minder interessant gelegen, en enkele Barock en Renaissance burgerhuizen langs de Oude Haven werden in oogenschouw genomen. Opmerkelijk was een zuiver bewaard topgeveltje, vroeger de voorgevel van een huis, nu grenzend aan een binnenplaatsje, terwijl in later tijd een nieuw huis ervoor gebouwd was. Heel de rooilijn van dit gedeelte der Oude Haven was op deze wijze naar voren gekomen. Het geveltje, dat te midden van zijn oude baksteen ook hier en daar oude verglaasde steen vertoonde, was nog in het bezit van zijn oorspronkelijke kozijnen en glas in lood.

Ook een kleine gothische wenteltrap, te bereiken langs een langen kronkelweg door een winkelhuis op de Appel-

Vijver Schuddebeurs.

markt, werd beklimmen en de gefigureerde consoles van het kruisgewelfje, hoewel dik onder het witsel, bewonderd.

De smakelijke koude lunch in de met vlagtropeeën en groen versierde zaal in den tuin van het societeitsgebouw „Ons genoeg”, herstelde de krachten der deelnemers en werd ondertusschen de goedgeslaagde photo genomen door den heer Quist, photograaf te Zierikzee, waarvan een reproductie gegeven is in het vorig Weekblad.

Daarna werd fluks de wandeling ondernomen naar het station van de stoomtram, waar een extratrein, welwillend door de Rotterdamse Tramweg-Maatschappij beschikbaar gesteld, den deelnemers, benevens eenige dames en heeren van Zierikzee, die zich bij den stoet aangesloten hadden, wachtte. De tocht door het landschap van Schouwen met mooi zonnig weer is op zich zelf de moeite waard; vergezichten en ook landschapcomposities in de buurt der boerderijen boeien het oog. Te Brouwershaven werd uitgestapt en was het gezicht op het dorp, dat even voorbij de halte van de stoomtram ligt, over moes- en andere tuintjes heen gezien, met hier en daar kleine groepen van boomen of een enkele in de tuintjes, wel geschikt om de aandacht te trekken. Brouwershaven zelf maakt geheel den indruk van een stil, klein en achteruitgegaan plaatsje, welke indruk overheerschend wordt, als men het veel te groote en leege plein ziet, gedempt gedeelte van de haven, waar verlaten het standbeeld van Cats staat en waaraan de gevel van het Raadhuis te vergeefs poogt een interessant karakter te geven.

De gevel van het Stadhuis vertoont de minder aangename verscheidenheid van een duchtige restauratie, waartegen wel bedenkingen zijn te maken; vooral het glas in lood, de luiken en de ijzeren bloemen in vazen op den top gaven aanleiding tot kritiek. Echter is de geheele compositie zeer gelukkig te noemen, een zekere statigheid, waaraan een fijne bewegelijkheid niet ontbreekt, zijn kenmerken, die

Raadhuis te Brouwershaven.

meer voorkomen in de vroegere goede stijltijden en zeer zeker tegen het eind der 16de eeuw, toen dit gebouw gezet werd. Fijne Renaissance profielen en ornament boven de ramen, een gemakkelijker en vrijheid om de klassieke motieven persoonlijk te verwerken, gelijk bij de bekroning en omlijsting van de deur, alle elementen, die wij van uit onzen tijd te meer bewonderen. In het Stadhuis werd de excursie rondgeleid door den Secretaris en eenige gemeenteraadsleden. Het interieur biedt, behalve enkele antiquiteiten, niets bijzonders aan.

Daarna werd een bezoek gebracht aan de kerk, eertijds aan St. Petrus en St. Paulus gewijd. Nadat men het kleine, maar karakteristieke portaal, dat aan de Westzijde geplaatst is, was binnengetrepen, vertoonden de 3 beuken van het langschip zich als een groote indrukwekkende ruimte. De kerk is een hallen kerk, en mooi was het lichteffect, door de hooge met even getint glas-in-lood gedichte ramen in de zijmuren op de oude gewitte muren, terwijl zichtbare stoffkleurige eikenhouten kappen zoowel middenbeuk als zijbeuk overspannen. Een hoog geplaatst orgel van 1557, in goede vroeg-Renaissance, trok de aandacht, hoewel het wat klein deed in de groote ruimte van de kerk. In het middenschip is een gedeelte afgeschoten, waarin de donker bruine eiken banken voor de gemeente en een statige preekstoel van 1773. Door een groot schot is het langschip van het dwarsschip en koor gescheiden. Dit transept met koor, omgang en vijf kapellen is van vroegeren datum en dateert uit het begin der 14e eeuw. Het karakter van de ruimte en van de architectuur is hier geheel anders dan in het voorgedeelte; overwelfd en gerestaureerd, vertoont het een prachtige ruimteontwikkeling, terwijl de tegenstelling der zichtbare baksteen van de bogen, gewelfribben, kolonnaten en van het merkwaardige triforium in het koor tegen de gewitte muren van dankbare werking was.

Dit triforium werd algemeen bewonderd; volgens den heer Weissman was het zeer verwant aan de Vlaamsche opvatting uit dien tijd. Behalve de kapiteelen dier zuilen, die het karakter hadden van een schijf met los ornament op den rand, werden ook de consoles bewonderd, welke daarboven waren geplaatst om de schalkzuilen op te vangen en op de bekende wijze met halve mensch-figuurtjes op fraaie wijze versierd waren. Ook menige grafzerk, die door fraaie compositie de aandacht trok, werd in oogenschouw genomen, terwijl een hartstochtelijk minnaar van antiquiteiten, zijn leeftijd ten spijt, de banken in het langschip beklom om een kiekje te nemen van een aardig oud modeldriemaster, dat in de ruimte was opgehangen. Voor een schilders oog viel te genieten het gezicht door de hooge statige groenige ramen naar het zonnig landschap daarbuiten, waardoor een helder rood dak, donker groene

boomen en het diep blauw met witte wolken van den hemel zich in fraaie, rijpe gobelintoonen vertoonden.

Wat vooral in de kerk opviel was de blanke, ijlte ruimte en de leege stilte. Meer nog dan in het dorp werd hier gevoeld, dat deze kerk veel te groot is voor zijn heden-daagsch doel, en terecht werd de opmerking gemaakt, dat er toch iets vreemds in steekt zooveel geld en moeite over te hebben voor het onderhoud van een overbodige ruimte, die absoluut geen nut meer heeft. Het antwoord was echter spoedig gevonden: het is het kunst-onvermogen van onzen tijd, die de oude monumenten als kostbare en spaarzame reliquieën bewaart; in vroegeren tijd zou men de kerk omgehaald hebben en er iets anders, iets van zijn eigen tijd, . . . maar ook iets moois, voor in de plaats gebouwd hebben.

Nadat de voorzitter de autoriteiten van Brouwershaven had toegesproken en bedankt en zijn spijt had betuigd dat Zijn Hoog Edel Achtbare, de burgemeester, verhinderd was geweest de heeren te ontvangen, werd de kerk verlaten en de terugtocht aanvaard.

Bij Schuddebeurs, plaats van uitspanning, gelegen te midden van de oude buitenplaatsen, door de oude, aanzienlijke families van Zierikzee aangelegd en in den zomer bewoond, werd uitgestegen en onder het lommer de zeer begeerde ververschingen genoten.

Nadat noode Schuddebeurs verlaten was, werd de terugtocht verder aanvaard over Zierikzee, waar voor het laatst afscheid genomen werd van allen, die zoozeer tot het welslagen van deze excursie hadden medegewerkt, en weer verder doorgestoomd door Nieuwerkerk, waarvan de stompe toren in het voorbijgaan bekeken werd, tot Zijpe, waar de boot de deelnemers wachtte. Een fraai riviergezicht bij vallenden avond hield de excursionisten op dek; al spoedig ging echter de etensbel en verzamelden zich allen aan een gemeenschappelijk diner. Ook hier miste de gezelligheid van de kajuit en vroolijkheid der deelnemers hare uitwerking niet, en kan men zeggen dat tot het einde toe de algemeene opgewektheid deze excursie als zeer geslaagd kenmerkte.

Onder den terugrit vanaf Numansdorp-haven naar huis per stoomtram en trein zullen in den geest van menigen deelnemer brokstukken van de excursie nog eens doorleefd zijn. En zeker zal hij dan, als hij zich afvraagt wat de oorzaken kunnen zijn van het succes, het goede weer herdenken, maar ook vooral hen, die het Hoofdbestuur ter zijde hebben gestaan met het voorbereiden en regelen van dezen tocht; ook de bereidwilligheid en gastvrijheid der Zierikzeeënaren zal hem voor den geest komen, en zullen de herinneringen aan gulle ontvangst en logies zich harmonieus vermengen met die van het interessante oude, zon-beschonen stadje Zierikzee.

J. G.

DARMSTADT.

(Slot).

Terzijde van het gebouw voor toegepaste kunst, tegen de helling, die een uitzicht op het verre heuvelland biedt — over de villa's heen, die den roem der vorige tentoonstelling waren — zijn weder een drietal volledig uitgeruste woonhuizen verrezen; het eerste daarvan, het zoogenaamde „Oberhessische Haus” dankt zijn ontstaan aan het initiatief van een aantal handwerks-beoefenaars, die zich tot taak hadden gesteld, op deze tentoonstelling het Hessische kunsthandwerk in een afgesloten vorm te doen vertegenwoordigen; Olbrich

aan wien de bouw opgedragen was, is ook hier van den stijl zijner vroegere woonhuizen afgeweken en is gekomen tot meer natuurlijkheid en regelmaat; hij wist hier de goede middenweg te bewaren tusschen te groote willekeur en een te stramme symmetrie; een stelselmatige geleiding van het muurvlak wijst aan de muur-openingen hun natuurlijke plaats in de architectuur aan, een eenvoudig masarde-dak met overspringende lijst sluit het geheel rustig af; maar toch is het voorkomen wat flets, men zou van een schepping van Olbrich

meer positieve schoonheid verwachten, want noch door de vormgeving noch door constructie of verhoudingen is de architectuur belangrijk gemaakt; de kleurbehandeling is

Huis Wagner-Gewin.

het meest interessante: in de soberheid van grijs en wit, waarin alles is gehouden, werd een juist tegenwicht gevonden tot de kleurenveelheid van den omringenden tuin. Het muurwerk is opgetrokken in de prachtige Oberhessische basaltlava, een ruige steen, muisgrijs van kleur met speling

Woonkamer in het huis Wagner-Gewin.

van een even roodere tint; de bovenverdieping heeft paneelen van witte ruwe pleister, het dak is met grijze leipannen afgedekt, en alle verwerk is eveneens in kleuren van grijs en wit uitgevoerd.

De plattegrond is fijn van samenstelling, hoewel minder boeiend als men van Olbrich zou verwachten. Het huis heeft in hoofdform een vierkant grondplan; eigenaardig is de entree opgelost, die, terwijl het gebouw zelf ongeveer 8 M. van den weg terugligt, toch aan straat komt doordat men een gang met kleine voorvestibule naar buiten heeft gebracht; Olbrich vond hierin gelegenheid om in- en uitwendig een bijzonder aardig entree te ontwerpen.

De serie der drie beneden-vertrekken: eetkamer, studeer- en muziekkamer zijn ook door Olbrich ingericht; hoewel het niet ontgaat, dat hem den tijd ontbrak om alles met zorg te ontwerpen, heeft hij aan deze ruimten toch ieder een persoonlijkheid weten te geven, waardoor men bij het binnentreden dadelijk wordt gepakt; het zijn vertrekken waar men gaarne vertoeft; de eetkamer, die het best geslaagd is, heeft een hooge lambriseering in donker eikenhout, deze is bijna ongeprofileerd, maar verrijkt met bobbel-randjes en platte lijsten, waarin vlak ornament is uitgesneden; het bovendeel der paneelen is versierd met een bekoorlijk motief, n.l. in relief gesneden korven met vruchten en bloemen; het overblijvende deel der wand en de zoldering zijn in rijk geornamenteerde stuc uitgevoerd met sterk relief, waardoor het plafond er zeer vast uitziet en de ruimte een beslist voorkomen krijgt; een zware elektrische kroon bewijst hier, hoe zulk een ornament voor de ruimte-schoonheid beteekenis kan hebben.

Daarnaast ligt het huis Wagner-Gewin, waarvan J. Chr. Gewin de bouwmeester is; ik veroorloof me, om bij het werk van dezen architect wat langer stil te staan, eenzijdig omdat het niet zonder belang is, te weten hoe het een geboren Hollander in het buitenland gaat, bovendien, omdat een persoonlijke kennismaking mij ook met zijn werken in en buiten de tentoonstelling nader in kennis bracht.

Gewin ontving zijn opleiding voor architect in Aken en München, bleef daarna in Duitsland werken, vestigde zich als particulier architect te München, en verplaatste in 1901 zijn bureau naar Darmstadt; aan zijn Münchenschen tijd heeft hij waarschijnlijk te danken, dat hij het meest van alle Darmstadter kunstenaars een zuiver architect is geworden; daarna in het centrum van verfijning gekomen, kon hij zich verder beschaven, zonder hiervan den noodlottigen invloed te ondervinden, die zooveel minder onderlegde architecten ten verderf is geworden. Eigenaardig is het hoe Gewin, aan de eene zijde Hollander gebleven, aan den anderen kant het typisch Deutsche karakter heeft begrepen en in zijn werk opgenomen; niet altijd is de vermenging zuiver harmonisch, hij is nog niet geheel in evenwicht gekomen, en helt nu eens te veel naar het zwaar-romantische der Deutsche kunst, dan naar de nuchtere vormen der Hollandsche bouwkunst over, hoewel in zijn beste werken juist de vermenging van deze twee factoren tot een gelukkig resultaat heeft gevoerd.

In Darmstadt werd zijn naam bekend, nadat hij eenige cafés verbouwd had, waarbij hij bewees, de omstandigheden zorgvuldig te overwegen, met vernuft de ruimte uit te buiten, en met alle beschikbare middelen de bruikbaarheid en de ruimte-illusie weet te verhoogen.

Gewin toonde, dat hij soepel kan zijn, en met de grootste zorg zijn architectuur aan de omgeving weet aan te passen, het lijkt me dat dit de oorzaken zijn, waarom hij de aandacht op zich vestigde, en dat hem verschillende belangrijke werken werden toevertrouwd.

Om tot zijn tentoonstellings-huis terug te komen, hiervan is de architectuur krachtig, het huis „staat“ in zijn omgeving, hetgeen ten aanzien van de moeielijkheden door het hellende

terrein veroorzaakt met wijze middelen is bereikt; de wanden zijn gepleisterd, grootendeels ruw gelaten, enkele onderdeelen zijn uitgevoerd in kunstzandsteen, boven wordt het opgaand muurwerk door een krachtig geprofileerde lijst afgesloten, het dak is met roode pannen afgedekt; het Deutsche beginsel om de dakvlakken alles te doen bedekken en omsluiten, wateen beschermend karakter geeft, is door Gewin overgenomen en consequent doorgevoerd; de afbeelding toont hoe alle kellen zijn weggewerkt, en hoe de kap, ondanks de sterke golving er rustig en bevestigend uitziet; wanneer de onderdeelen met minder willekeur en meer fijnheid aangebracht waren, zou dit het beste huis der tentoonstelling zijn geweest.

Het plan is met veel zorg tot een zakelijk goed bruikbare ruimte-verdeeling bewerkt, hoewel men hier evenals bij het Oberhessische huis de ruimte-opvolging interessanter zou wenschen. De beneden-verdieping is geheel door Gewin ingericht; van de woonkamer zijn meubels en lambriseering in Fransch notenhout met fijne intarsias van ebbenhout uitgevoerd, het is een rustig stil-kleurig interieur, dat tot in onderdeelen afgewerkt is, de stoelen behooren om vorm en bruikbaarheid tot de beste van deze tentoonstelling; dan volgt de woonkamer in donkere houtsoorten uitgevoerd, eveneens zeer fijn van kleur-behandeling; de salon, die daaraan grenst verrast door het volkomen on-Hollandsche karakter, er is een erker in aangebracht met een verguld stuc-gewelf, waarin alleen een Duitscher zich behaaglijk kan gevoelen. Boven bevindt zich een woonkamer, door Gewin ingericht, die hierbij is afgebeeld, deze is met zijn gepolijste kersen-houten meubels met palisander-inlegwerk en paars-grijze stoel-bekledingen van een mooie warme kleurwerking.

M. G. M.

BRIEVEN UIT ROTTERDAM.

Onder den St. Maarten.

Nadat vóór enkele maanden de firma Klei-kamp alhier een agentuur aanvaardde van „het Binnenhuis“ te Amsterdam en sinds dien, naast hare interessante tentoonstellingen van Japansche kunst, ook mooie voortbrengselen te zien geeft van onze moderne, toonaangevende kunstenaars, is hier Maandag jl. een filiaal geopend van „Onder den St. Maarten“. Deze beide zoo kort op elkaar vallende gebeurtenissen, al zijn zij ook niet van groote importantie, mogen toch verblijdend genoemd worden; het is noodig dat in Rotterdam ook op het gebied der meubelkunst nieuw leven wordt gebracht. Weliswaar bezit onze stad, als zoo vele anderen, een ruim aantal meubel-magazijnen, waaronder ongetwijfeld enkele van zeergoede reputatie, doch in 't algemeen leveren deze of het gewone massa-product, quasi modern, doch veelal zonder eenige of slechts geringe artistieke waarde, of teeren op ouden roem en ontleenen hunne vormen bij voorkeur aan afgedane stijlperiodes. Eene inrichting voor meubeleeringen, waar alle voorwerpen doordrongen zijn van de artistieke conceptie van een modern scheppend kunstenaar die een onzichtbare band van hooger aard om al de voor

werpen, die zich in eene zekere ruimte bevinden, weet te leggen en deze tot één harmonisch geheel van groote schoonheid weet samen te voegen, zoo'n inrichting is hier

Interieur, vervaardigd door „Onder den St. Maarten“.

zeker op haar plaats en van groote beteekenis door den gunstigen invloed, die van haar kan uitgaan.

't is een genoeg de serie vertrekken van het Rotterdamsche filiaal van „Onder den St. Maarten“ te bezichtigen. Wat hierbij allereerst opvalt is de prettige en wel verzorgde wijze, waarop die vertrekken van verschillende aard zijn ingericht. Zij geven een duidelijk beeld van wat er te bereiken is, als de leiding eener woninginrichting aan bekwaame handen wordt toevertrouwd. Waar de herinnering aan Deutsche kunstnijverheids-tentoonstellingen nog zoo versch in het geheugen ligt, komt men bij het bezichtigen dezer moderne inrichtingen er onwillekeurig toe eene vergelijking te trekken tusschen onze en de Deutsche kunstnijverheid, eene vergelijking, die gemeenlijk ten gunste der eerste uitvalt. Onze meubelkunst heeft zoo iets bezadigd en ingetogens, wat men bij de Duitschers zoo dikwijls mist. Hier geen effectzockerij, die vermoedenis wekt, doch

Interieur, vervaardigd door „Onder den St. Maarten“.

een groote eenvoud, die den schoonheidszin bevredigt. Dit karakter bezitten ook de meubelen die hier ter bezichtiging zijn uitgedaald en waaronder allereerst een eikenhouten ameublement voor een jong meisje de aandacht

vraagt. Het is, ofschoon eenvoudig, wel sierlijk en koket van vormen en niet ontaard in „Spielerei“, waarin men bij dergelijke opgaven zoo spoedig vervalt. Voornaam, deftig is een salon-ameublement, waaronder een gelukkig geslaagd pronkkastje van mahonie, versierd met eenig snij- en inlegwerk, dat ondergeschikt blijft aan het geheel, doch op zich zelf eene aardige compositie te zien geeft. Ook een gepolitoerd mahonie slaapkamer-inrichting met sierlijk bewerkt

linnengoed dient even te worden vermeld, alsmede een eikenhouten eetkamer met practisch ingericht buffet. Een aantal fraaie kunstvoorwerpen, koper-, glas- en aardewerken, in en op de meubelen geplaatst, verhoogden de waarde van het geheel en dragen er toe bij een interieur te scheppen van groote aantrekkelijkheid, dat niet nalaten zal een blijvend indruk op den bezoeker achter te laten.

M.

Fig. 7. Het aanmaken van platen, duizenden platen staan gereed.

BETONZINKWERKEN VOLGENS SYSTEEM „DE MURALT.“

(Vervolg van bladz. 764)

In fig. 7 en 7a is een afbeelding gegeven van het werkterrein „het aanmaken van platen“ in het groot. De platen worden gemaakt in de mallen, zie fig. 5, die los worden gelegd op een houten vloer, welke telkenmale vooraf wordt geolied.

Fig. 7a. Het aanmaken van platen.

Na 2½ dag kunnen de mallen — die stevig in de hoeken van ijzerbeslag en ijzeren hoekstaven zijn voorzien en tapsch

zijn afgeschaafd — worden afgeleucht en de platen door 4 arbeiders, voorzien van haken, worden opgeleucht en gebracht naar de stapelplaats op het talud van den dijk. Zie voor dit alles fig. 7.

Zoodra de platen flink verhard zijn, d. i. na ± drie weken, wordt het betonzinkstuk gemonteerd, d. w. z. worden op het slik de platen aaneen verbonden, zie fig. 9.

Veelal kunnen de platen niet direct op het slik worden gelegd, althans is dit onmogelijk aan Koudekerke tusschen de z.g.n. oost- en westnol nabij Burghsluis, waar de montage van de stukken plaats heeft. Daarom is door den aannemer van het eerste betonzinkwerk J. v. d. Valk te Zierikzee, den slikkerigen voorover ter plaatse waar de betonzinkstukken moeten worden gemonteerd voorzien van een krammat van rijshout. Zie fig. 8.

Het stroo of spreidsel is vervangen door een laag riet als zitting, waarboven een spreidsel van rijshout. De regels bestaan uit sterk ijzerdraad en de pooten uit eikenstaken waarmee het ijzerdraad met den zeer slikkerigen grondslag wordt verankerd.

De verbinding van de betonplaten onderling geschiedt met bouten, voorzien van kop en moer, terwijl op de hoekpunten van elke vier platen de moerbout wordt vervangen door een moerbout met katrolletje, zooals aangegeven in fig. 10. Deze katrolletjes dienen zooals verder

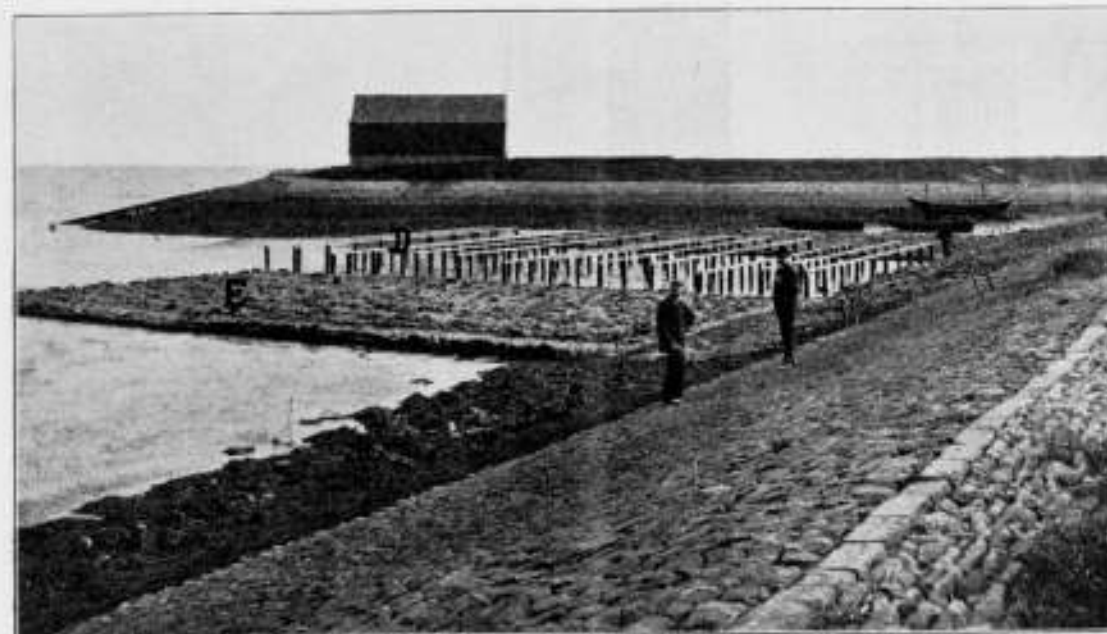

Fig. 8. De montageplaats bedekt met rijshout.

zal blijken om geleiding te geven aan de staaldraden, waaraan het betonzinkstuk wordt opgehangen.

Om het betonzinkstuk te kunnen vervoeren naar de plaats van zinking wordt gebruik gemaakt van een drijver, die bestaat uit een aantal gesloten van inwendige kruisverbinding voorziene houten bakken. De bakken zijn zeewaardig, „omdat zij gesloten zijn,“ en zijn stevig gemaakt van 5 c.M. dikke vuren delen om hun functie goed te kunnen volbrengen.

Deze bakken komen in 8 vormen voor n.l. bakken A op de hoeken van den drijver, bakken B langs de zijden (de gangboorden), bakken C binnen de gangboorden. De hoogte van alle bakken bedraagt 56 c.M., met uitzondering van enkele bakken C. (zie D, fig. 12), die 75 c.M. hoog zijn en die zooals verder zal blijken de windwerken moeten dragen.

De bakken A meten 105 × 105 c.M., de bakken B 105 × 190 c.M. en de bakken C 190 × 190 c.M.

Voor de constructie van de bakken wordt verder verwezen naar fig. 12 en 13.

In fig. 14 is een afbeelding gegeven van een hoogen bak van een „proefdrijver“ met windwerk er boven op.

Zooals uit de andere figuren te zien is, zijn de windwerken bij het in uitvoering zijnd werk, het proefstukje geeft toch goed weer hetgeen bedoeld wordt.

De drijver nu bestaat uit 117 bakken. De bakken zijn aan elkaar verbonden met einden staafijzer, dik 2½ c.M., die aan beide einden voorzien zijn van een ijzeren plaatje, zie R, fig. 15. Deze plaatjes worden gegleden in twee tegenover elkaar liggende ijzeren schuifgeleiders van twee naast elkaar liggende bakken.

In fig. 15 is een vooraanzicht en langsdoorsnede van den schuifgeleider gegeven bij Q, terwijl bij F het bovenaanzicht van zoo'n geleider is gegeven. Die geleiders worden zeer stevig met moerbouten (zie G—H) aan de bakken bevestigd, terwijl de waterdichtheid van de doorgangen

Fig. 9. Het monteren van een betonzinkstuk.

HET MAURITSHUIS EN ZIJN ONTWERPER.

Door ongesteldheid was ik eerst onlangs in de gelegenheid, kennis te nemen van de inzendingen des heeren A. W. Weissman in de nrs. 37 en 38 van het Bouwkundig Weekblad. In het eerstgenoemde stukje deelt de hooggeachte schrijver en bouwkundige mee, dat de door mij aan den dag gebrachte teekeningen niets bewijzen voor Post's auteurschap van het Mauritshuis. Deze uitspraak van een zoo bij uitstek bevoegd man als degeen, die haar deed, behoort door den ondeskundige zonder twijfel onvoorwaardelijk te worden geëerbiedigd. Doch de daarop volgende redeneering ter staving van die uitspraak is niet zeer duidelijk. Het door den heer Weissman aangehaalde slot van den door Post aan de teekeningen toegevoegden toelichtenden tekst bewijst tegen dat auteurschap volstrekt niets. De daar gemotiveerde *avglating* van „andere mindere deelen” van het gebouw, op grond, dat deze niets aange-naams konden hebben voor dengeen „tot wiens curiositeit” de afbeeldingen waren bestemd, deze staat geheel *buiten* de kwestie van het auteurschap, de inventie der ontwerpen. En dat het voor de hand ligt, dat ze ter bevestiging van Joan Maurits zelf of van een zijner verwanten hebben gestrekt, men zal het gaarne toestemmen en het werd ook door ondergetekende reeds aanstonds vermoed, maar deze waarschijnlijkheid is logisch volkomen *afgescheiden* van de vraag, of Post, behalve uitvoerder en teekenaar, ook ontwerper is geweest.

's Gravenhage, 30 Sept. 1908.

Mr. H. F. W. JELTES.

CIVIEL- EN BOUWKUNDIG GEZELSHAP „PRACTISCHE STUDIE” TE DELFT.

De Redactie ontving de volgende circulaire met verzoek deze te willen plaatsen in het Bouwk. Weekblad:

L. S.

Reeds lang wordt door de leden van het Civiel- en Bouwkundig Gezelschap „Practische Studie” de behoefte gevoeld aan een band tusschen hen, die in de praktijk staan, en de studeerenden aan de Technische Hoogeschool te Delft.

Om hierin te voorzien, werden op de Buitengewone Vergadering van 15 Mei 1908 de volgende artikelen in de wet opgenomen.

Art. 5. Het Gezelschap kent gewone leden, buitenleden en eereleden.

Art. 7. Buitenleden kunnen slechts zijn zij, die niet ingeschreven zijn aan de Technische Hoogeschool.

Art. 11. De rechten der buitenleden zijn:

Het bijwonen van alle vergaderingen, met bevoegdheid er het woord te voeren en voorstellen doen.

Het deelnemen aan excursies door het Gezelschap te houden. Het terleen ontvangen van stukken uit het archief.

Het recht van introductie op gewone vergaderingen.

Lit art. 38. De jaarlijksche contributie der buitenleden bedraagt f 2.—.

Ongetwijfeld zult gij overtuigd zijn van het nut, dat ingenieurs, architecten, fabrikanten, e.s. met de studeerenden in aanraking komen, waardoor o.a. het nieuwste uit de praktijk het best zijn weg tot de jongeren vinden zal.

Tevens zal door de grootere geldelijke draagkracht het Gezelschap in staat worden gesteld meerdere voordrachten en excursies te organiseren en nog beter aan zijn doel kunnen beantwoorden, door het in druk doen verschijnen van daartoe geschikte voordrachten, die ook buiten het Gezelschap van belang kunnen zijn.

Wij hopen, dat onze denkbeelden bij U weerklank mogen vinden en wij door Uwe toetreding tot het Gezelschap een blijk van daadwerkelijke belangstelling van U mogen ontvangen.

Zij, die als buitenlid wenschen toe te treden, noodigen wij

uit, zich daartoe op te geven bij den Secretaris den heer W. P. C. Knuttel, Laan van Overvest 145/1, Delft.

HET BESTUUR.

Gedurende het verenigingsjaar 1907—1908 werden de volgende lezingen en excursie's op initiatief van het Gezelschap gehouden: 18 October 1907. Excursie ter bezichtiging van de steenfabrieken van Fr. van der Loo te Dieren.

25 October. Lezing van den Heer A. W. Weissman, Architect, over „Baksteen-architectuur”.

18 November. Lezing van Jhr. R. R. L. de Muralt, c.i., over „Zee-weringen in gewapend beton en het ontstaan van dijkdoorbraken”.

17 December. Lezing van den Heer D. E. C. Knuttel, c. en b.i. over: „De restauratie der Grafelijke zalen te 's Gravenhage”.

18 December. Excursie naar de Grafelijke zalen te 's Gravenhage.

24 Januari 1908. Lezing van den Heer L. A. Sanders, Ing. over: „Cement-ijzeren putten met platen ten dienste van waterbouwkundige werken”.

7 Maart. Excursie naar de „Verenigde Kantoorgebouwen” te Delft.

12 Maart. Lezing van Dr. J. Hooykaas, over: „Athene voorheen en thans, reisindrukken”.

30 Maart. Lezing van den Heer G. W. van Heukelom, c.i. over: „De uitbreidingswerken van het station Rosendaal S.S.”.

31 Maart. Excursie naar Rosendaal ter bezichtiging van het station.

7 April. Lezing van den heer Wouter Cool, c. L., over: „De Havenwerken van Rotterdam”.

8 April. Excursie naar Rotterdam ter bezichtiging van de Havenwerken.

11 Mei. Lezing van den Heer F. W. Braat, over: „Centrale Verwarming”.

Gaarne geven we aan het doel en streven van deze vereniging door dezen meerdere bekendheid. Waar de T. H. S. in haar hoofdzakelijk theoretische opleiding niet een volledige praktische bekwaamheid geeft is het alleszins te begrijpen, dat door de leden van dit Genootschap gevoeld wordt nader met de praktijk en hare mannen in aanraking te komen. Niet genoeg zal de a.s. ingenieur van hen kunnen leeren. Wij wenschen Praktische Studie veel succes toe bij het bereiken van dit doel.

BOUWARTIKELN.

JOXYL-PLATEN.

Door de firma Leyden en Van Beest te Rotterdam en Brussel werd ons toegezonden een collectie monsters van een nieuw artikel, geschikt voor decoratieve doeleinden. Het materiaal bestaat uit drie kruislings, watervast op elkaar gelijmde houtlagen, voorzien van decoraties in verschillende stijlen; deze zijn onveranderlijk en kleurvast. Het is lichter en solider dan massief hout; het trekt niet, krimpt niet of scheurt niet. De platen zijn 4 mm. (resp. ook 7 mm.) dik en kunnen als gewone paneelen in de was gezet, gelakt of gepolitoerd worden.

Dit nieuwe product vervangt inlegwerk van hout of mozaïk, schilderwerk, beeldhouwwerk, email-inlegwerk, lederwerk van Cordova enz. Waar men vroeger tot gewone houten massieve paneelen beperkt was, kan men in 't vervolg met „Joxyl” paneelen eenvoudig- en rijk versierde betimmeringen in diversen stijl verkrijgen.

Het wordt o.m. gebruikt voor:

1°. Lambrizeeringen, deuren, plafonds, trap-balustraden, betimmeringen, schoorsteenmantels.

2°. Binnen-betimmering van schepskaajuten, spoorwagens, voor wand- en plafondversieringen.

3°. Rijtuigen en automobielen; gebogen zoowel als rechte paneelen.)

4°. Betimmering van eetkamers, salons, vestibules enz.

5°. Versieringen van meubelen in den uitgebreidsten zin des woords.

De prijzen varieren; zoo kosten volgens de prijscourant platen van 1 M. bij 0,60 M. f 3, f 3,60, f 5 naar gelang van de bewerking.

De monsters op kleine schaal uitgevoerd zijn zeer goed afgewerkt; de collectie ligt in het gebouw van de Maatschappij, Marnixstraat 402 Amsterdam gedurende een week ter visie.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Foto Deelnemers Excursie. Heeren liefhebbers, die de goed-geslaagde scherpe foto wenschen te bezitten, waarvan in het vorig Bouwk. weekblad een reproductie is gegeven, wordt medegedeeld dat deze te verkrijgen is bij den heer J. J. Quist, fotograaf te Zierikzee voor f 1.— plus de verzendingskosten.

Kalkzandsteen. Aan allen, die in Metselsteenen belang stellen is de titel van een brochure, uitgegeven door de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten.

Deze brochure is gericht tegen de bekende brochure van de baksteenfabrikanten, getiteld: „De waarde van Kalkzandsteen als bouw materiaal in vergelijking met gebakken steen” en bevattend de rapporten van prof. J. A. van der Kloes en A. W. Weissman architect, uitgebracht in opdracht en op kosten van genoemde vereeniging van baksteenfabrikanten.

Het rapport van Prof. v. d. Kloes was over het geheel gunstig voor de kalkzandsteen uitgevallen; later erkent hij rondweg in de Bouwwereld No. 18—20, 1908 dat na zijn onderzoek in 1906 en 1907 zijn oordeel voor hij het materiaal goed kende, gewijzigd is ten gunste van de kalkzandsteen.

Het rapport Weissman, aangaande het gebruik van kalkzandsteen te Berlijn, wordt aan een scherpe kritiek onderworpen en een geheel andere voorstelling der zaken gegeven.

Voor hen, die belang in den strijd baksteen—kunstzandsteen stellen, worde nader medegedeeld, dat deze brochure gratis te verkrijgen is bij den Secretaris van de Ver. van Ned. Kalkzandsteenfabrikanten, den heer A. H. Baron van Hardenbroek van Ammerstol te Hillegom.

Het slot Moermond te Renesse. Dit interessant kasteeltje, waarvan wij te zijner tijd in No. 21 en 23 van dit blad photo's en beschrijving gegeven hebben toen het bedreigd werd met afbraak, zal gelukkig behouden blijven. De heer Joh. Hoogenboom, architect, is met de leiding van de herstellingen belast.

Een oude gothische zaal ontdekt.

De Noord-Brabander meldt uit Den Bosch:

De heer Jan Mosmans, die, waar het oudheidkundige vondsten betreft, altijd vooraan staat, liet ons dezer dagen de teekening zien van een 14e eeuwse crypte; en toen wij over de pracht van het bouwwerk in verrukking waren, ons raden waar dit juweeltje van bouwde te zien was. Wij noemden een paar plaatsen, dichtbij en verderaf, en met een lachje op zijn gelaat zeide hij, veel dichterbij, vlak bij, onder ons eigen stadhuis.

Een en al verbazing aan onzen kant!

De geschiedenis van deze vondst is in 't kort als volgt. Bij het aanbrengen van de centrale verwarming in het stadhuis, is men ook in de kelders afgedaald. Op het gerucht dat er bij de ont-graving oude tegeltjes gevonden waren, kwam, dat spreekt haast van zelf, de heer Mosmans er op af, en, eenmaal op het werk, wilde hij van die gelegenheid profiteren om eens de oude kelders te zien, waarbij de heer Hermans, opzichter der gemeente, hem vergezelde. De heer Mosmans was met het bestaan dezer oude kelders bekend, maar toch een en al verbazing toen hij daarbinnen zijnde de pracht van dat bouwwerk zag.

De ruimte van de middelste kelder, onder de vestibule, is 5,86 M. breed bij ruim 15 M. lang, het geheele gewelf met recht- en dwars- en kruisgraden bekapt, rust op drie kolommen en langs de zijwanden kruissteenen, vormende te zamen acht traveeën.

De vloer van den kelder, die oorspronkelijk veel lager was, is 70 cm. opgehoogd en bedekt alzo de basementen der kolommen. Gelukkig had de heer Hermans den goeden inval gehad den grond tot de oorspronkelijke diepte te laten uitgraven, waardoor een schoon bewerkt basement werd blootgelegd, en men zich des te gemakkelijker een voorstelling kon geven van hetgeen deze crypte oorspronkelijk geweest was.

Ongetwijfeld, zoo verzekerde ons de heer Mosmans, is deze crypte een overblijfsel van het voormalige gothische stadhuis, dat smaller dan het tegenwoordige, oorspronkelijk geen grootere frontbreedte had dan de vestibule, zooals wij die thans kennen.

Het aanwezig zijn van fragmenten van een rijk bewerkten schoorsteen, wijst er op dat men hier niet te doen heeft met een kelder, die als gevangenis dienst heeft gedaan, maar veel eerder geacht mag worden te zijn geweest een ondergrondse zaal, waar mogelijk de Bossche schepenen in minder rustige tijden te samen kwamen.

Als men onze St. Jan, de St. Antoniuskapel en het koor van de Kruiskerk meetelt, zijn de merkwaardige oude bouwwerken in onze stad wel op de vingers van één hand te tellen, en daarom zouden wij het een verdienstelijke daad van ons stadsbestuur achten, als het deze cryte in haar oorspronkelijken staat liet herstellen en daardoor onze stad voor eigen inwoners en vreemdelingen een merkwaardigheid te meer schonk, welke ons de roemrijke dagen onzer voorvaderen weer voor den geest roept.

Amsterdam Tentoonstelling „Kunst aan het Volk”. In het Stedelijk Museum is geopend de tentoonstelling van platen ter wandversiering, uitgaande van de Vereeniging „Kunst aan het Volk”. Een achttal zalen en vier kabinetjes zijn gevuld met merendeels zeer treffende voorbeelden van oorspronkelijke prentkunst en reproductie.

Zutphen. Aangaande de buitenrestauratie der St. Walburgskerk alhier valt het volgende te berichten.

De herstelling der librje, een gebouwtje uit 1561—1563, kwam dezer dagen gereed en daarmee is de restauratie der geheele kerk, waaraan men sinds 18 Juni 1890 bezig is, voltooid. Alleen aan het plintstuk van het traptorentje moeten nog enkele werkzaamheden geschieden.

Zeer te wenschen, om niet te zeggen noodzakelijk, is het, dat de regeering subsidie zal geven voor de restauratie van den toren. Niet alleen, omdat deze thans leelijk afsteekt bij de gerestoreerde kerk, doch vooral, omdat hij, zooals we vroeger reeds bericht hebben, zeer in verval is en er daardoor gedurig stukken ornamentwerk afvallen.

Het muurwerk der librje is op versehillende plaatsen hersteld en overal gevoegd, terwijl de conterforts opnieuw zijn afgedekt. De horizontale tufsteenen banden, welke door het muurwerk loopen, zijn alle vernieuwd. De ramen, waarvan dat aan de oost-zijde geheel en de overige voor de helft waren dichtgemetseld, zijn uitgebroken en van steenen maaswerk voorzien.

De topgevel aan de westzijde, welke uit de 18de eeuw dagteekende, is afgebroken en vervangen door een met leien gedekt schild.

Men is nu bezig de ramen met in lood gevat glas te dicht en Dit werk wordt uitgevoerd door de firma P. Stroucken en Zoon, kunstglasschilders te Roermond.

In één der ramen is weer het gebrandschilderde glas met voorstellingen van bloemen en papegaaien geplaatst, dat daar vroeger inzat en thans door genoemde firma is hersteld. N. R. C.

Amsterdam. Het oude Beursterrein. Naar wij vernemen, worden uit kringen van den middenstand ernstige pogingen aangewend om het oude beursterrein niet te doen bebouwen, maar te doen aanleggen tot een plantsoen.

Ten stadhuize had reeds een enkele bespreking plaats over dit plan, dat overigens nog in het eerste stadium van voorbereiding verkeert.

Alg. H. B.

De kerk te Oud-Vossemeer. Door kerkvoogden en notabelen der Ned. Herv. Gemeente te Oud-Vossemeer is, ondanks de adviezen van 's Rijks toezicht op monumenten enz. besloten *niet* tot restauratie van het kerkgebouw over te gaan, maar een nieuw kerkgebouw te stichten. De restauratie kosten zouden volgens genoemde adviezen belopen f 22,314. Voor de kerk was door collecten, bedelbrieven, en het uitzenden van een collectant reeds f 18,000 bijelkaar. Eigenaardig zou het worden, wanneer naast den bestaanden toren en een der kerkvleugels, die eigendom der gemeente zijn, en dus één geheel vormen, een nieuwe kerk verrees, met behoud van toren en vleugel in ouden toestand. Door de deskundigen, die het oude gebouw bezochten, wordt slooping zeer betreurd, te meer daar restauratie zeer goed mogelijk wordt geacht en na restauratie solider gebouw zou verkregen worden, dan ooit voor de kostensom daarvan een nieuw gebouw kan bekomen worden.

Alg. H. B.

De opleiding van den Indischen civiel-ingenieur. De heer P. Th. L. Grinwis Plaats, civiel-ingenieur, hoofd-ingenieur te kl. bij den waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken in Ned.-Oost-Indië à la suite, herbenoemd tot buitengewoon hoogleraar in de waterbouwkunde aan de Technische Hoogeschool, aanvaardde dit ambt met het uitspreken eener rede: De opleiding van den Indischen civiel-ingenieur.

Reeds in 1872 is in een „Rapport omtrent het irrigatiewezen op Java en Madoera” er op gewezen, dat met de opleiding van ingenieurs voor de koloniën reeds bij het onderwijs moet worden rekening gehouden.

In het in 1895 verschenen „Verlag in zake het technisch onderwijs”, uitgegeven door de Vereeniging van burgerlijke ingenieurs, was men echter van een andere meening.

Hierin hield men vast aan het beginsel, dat de wetenschap algemeen moet zijn en geen rekening mag houden met een bepaalde streek of een bepaald klimaat.

Dit is echter bij de ingenieurswetenschap niet vol te houden en daarom moet dan ook aan de Technische Hoogeschool te Delft gelegenheid bestaan om die vakken te kunnen leeren, die voor den Indischen ingenieur noodig worden geoordeeld.

De praktische opleiding is van veel belang, echter moet deze in Europa worden gedaan, daar kan de jonge ingenieur leeren van een opzichter, in Indië gaat dit niet; in Europa zijn veel werken te zien, werkt men met de beste hulpmiddelen, en het best ervaren personeel en kan men waarnemen hoe goed het kan om later in Indië dat eveneens zoo te doen uitvoeren en niet zoo spoedig tevreden te zijn met slecht werk.

Moelijk is het in Indië practijk op te doen, alles werkt tegen en toch is het zoo noodig; de ingenieur is daar veel spoediger zelfstandig en staat zeer gauw voor groote moeilijkheden.

Ook de architectonische opleiding mag niet minder zijn, omdat in Indië veel werk aan den civil-ingenieur wordt opgedragen, dat hier door den bouwkundigen ingenieur wordt verricht; wenschelijk zou het echter zijn bij dat onderwijs meer rekening te houden met voor de tropen geschikte bouwstijlen.

Voerde men vroeger strijd tegen groote bouwwerken, zooals bv. Eiffeltoren, Jungfraubahn en Nijldam uit een oogpunt van schoonheidszin, thans komt in dit opzicht reeds eenige verbetering. De ingenieur wordt reeds de ware dichter van heden genoemd.

Evenals bij een schilderij of beeldhouwwerk zal nu ook bij ingenieursarbeid gevraagd worden naar den maker, doch hiervoor is noodig dat zij niet opzettelijk volgens schoonheidsvoorschriften worden versierd, doch eenvoudig organisch worden gevormd met het oog op hun doel. Dat geeft aan die werken een eigen schoonheid, welke echter het groote publiek nog moet leeren begrijpen.

Met de gebruikelijke toespraken eindigde prof. Grinwis-Plaat zijn rede. *Van.*

BUITENLAND.

Aken. Bij graafwerken voor het nieuwe station te Aken zijn overblijfsels van graven gevonden niet alleen uit den Merovingischen tijd, doch ook uit den Romeinschen en nog van een veel vroegere periode. Men trof in holten in de krijtschen skeletten aan met merkwaardige kentekenen. Het eerst viel de buitengewoon zware bouw der lange pijpbeenderen op, dan de eigenaardige schedelvorm en het gebit, waaraan men besloot te doen te hebben met de overblijfsels van een eolithisch menschenras. Ook steenen werktuigen werden aangetroffen. De opgravingen worden methodisch voortgezet. *Alg. H. B.*

Rome. De villa Borghese, die met ombouwing bedreigd wordt zal vrij blijven staan. Het park wordt aan een kant uitgebreid, waar men reeds vreesde gebouwen te zullen zien oprichten. Halfweg tusschen het Museo Borghese en het Museo di Papa

Giulio zal het gebouw voor het nationaal museum van moderne kunst worden gesticht, waar aanvankelijk de internationale kunsttentoonstelling van 1911 wordt onderdak gebracht. *Alg. H. B.*

PERSONALIA

De heer A. Baart, Gedipl. Bouwk. Opzichter en teekenaar bij de Gemeentewerken te Haarlem is benoemd tot leeraar in het vak- en lijntekenen aan de Ambachtsschool te Leiden.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:			
Opzichter	Teekenaar		
29	29	100	—
32	32	—	—
35	35	90	—
33	33	65	—
43	43	75	—
31	31	40	—
24	24	80	—
26	26	80	—
27	27	80	—
24	24	90	—
24	24	100	—
23	23	90	—
22	22	75	—
23	23	60	—
Opzichters			
33	33	—	—
31	31	100	—
19	19	50	—
22	22	75	—
20	20	60	—
Teekenaars			
21	21	75	—
25	25	75	—
22	22	50	—
22	22	60	—
25	25	50	—
22	22	50	—
36	36	100	—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 5 OCTOBER.

AMSTERDAM. Bestek no. 1121. Maken bovenbouw voor den spoorwegbrug over de Delfshavensche Schie. Raming f 187.000. Directie Holl. IJz. Spoorweg. Mij., n.m. 1 1/2 u. (Gr. tijd).

DINSDAG 6 OCTOBER.

WORMERVEER. Bouwen van 20 arbeiderswoningen aan de Javastraat ald., voor rekening van de vereeniging „Goed Wonen”. Arch. Dirk Stam Mzn, n.m. 2 u. in de „Nieuwe Sociëit”. Bestek en 3 teek. à f 2 verkrijgb. bij gen. architect.

WOENSDAG 7 OCTOBER.

ANNA PAULOWNA. Vergrooten van school II.

Gemeentebest. v.m. 10 u. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij den gem. opz. Aanw. 1 Oct. v.m. 10 u.

NIJEGA (SMALL). a. Bouwen van drie stelphuizingen met lijsstijl op de Tiek onder Nijega; b. bouwen van een lijsstijl bij W. Visser; c. bouwen van een schuur bij Tj. Tasma aldaar.

Kerkvoogdij der Ned. Herv. Gem. n.m. 5 u. in de consistoriekamer. Bestek en teek. voor sub a. à f 150 verkrijgb. bij S. Houtman. Bestek en teek. voor sub b. en c. ter inzage in de consistoriekamer. Inl. geeft S. Houtman.

DONDERDAG 8 OCTOBER.

EPE. Bouwen van een post- en telegraafkantor met directeurswoning te Vaassen. Gemeentebest. n.m. 3 u. Bestek en teek. ten gem. huize ter inzage en ald. à f 250 verkrijgb. Inl. geeft de gem. arch.

TEGELN. Verbouwen van het postkantoor.

Gem. best. v.m. 11 u. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. ter secretarie. Aanw. 5 Oct. v.m. 9 u.

VRIDAG 9 OCTOBER.

BREDA. Bouw van een asfaltfabriek met toebehooren.

Architect F. P. Bilsen n.m. 3 u. in het koffiehuis van Jac. Pijnsberg. Bestek en teek. bij den archit. ter inz. die inl. geeft. Aanw. 5 Oct. v.m. 11 u.

MUSSELKANAAL. a. Bouwen winkelbehuizing onder bijlevering al de daartoe benodigde materialen, transporten, etc.; b. glas-, verf- en behangwerken.

Architect J. H. Eleveld te Weerdingmond 's av. 6 1/2 u. in 't cafe M. Slim, alwaar bestek en teek. ter inzage. Inl. te bekomen bij gen. architect.

ZATERDAG 10 OCTOBER.

TILBURG. Bestek no. 17. Verbouwen schoolhuis en school aan de Zwijzenstraat tot bureau van politie, gemeentewerken, enz. Gem. best. v.m. 11 u. Bestek en voorw. à f 150 verkrijgb. aan het bureau publieke werken, alw. inlicht. worden gegeven.

ZEELAND (N.-Br.). Afbroken bestaande en bouwen nieuwe Hoofdonderw. woning te Zeeland.

Archit. H. M. Strijp te Mill, n.m. 4 u. op het gemeentehuis. Bestek en teek. verkrijgb. bij den archit. tegen f 150. Het bestaande gebouw is alleen te bezichtigen op Woensdag en Zaterdag. Aanw. 10 Oct. n.m. 2 u.

MAANDAG 12 OCTOBER.

STRATUM. Bouwen O.L. School bestaande uit 4 beneden en 4 bovenlokalen, overdekte speelplaats, gymnastiek en verdere werken.

Gem. best. n.m. 3 u. Bestek en teek. à f 250 te bekomen bij den bouwkw. A. Clement. Aanw. 12 Oct. v.m. 11 u.

DINSDAG 13 OCTOBER.

UTRECHT. Bestek no. 1158. Uitbreiden wagenmakerij met daarmede in verband staande werken op het station Utrecht. Ram. f 31000.

Maatj. tot Exploit. van Staatspoorw. n.m. 2 u.

WOENSDAG 14 OCTOBER.

's-Gravenhage. Bouwen van een post- en telegraafkantor met directeurswoning te Velp.

Ministerie van Waterstaat n.m. 2 u. Bestek na 1 Oct. ter lezing aan het gebouw van het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den rijksbouwmeester in het te district, Binnenhof te 's-Gravenhage, aan het post- en telegraafkantor te Velp, en ad f 0,45 te bekomen bij Gebr. van Cleef, 's-Gravenhage. Inl. worden gegeven door voorn. Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage. Aanw. 7 Oct. v.m. 11 u.

's-Gravenhage. De bouw van een post- en telegraafkantor met directeurswoning te Kerkrade.

Minist. van waterst. n.m. 2 u. Bestek na 1 Oct. ter lezing aan het gebouw van het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 2e district, Nassau Odijskstr. no. 59 te 's-Hage, bij den directeur van het post- en telegraafkantor te Kerkrade, en is tegen f 0,45 verhoogd met de kosten van verzending, te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Hage. Inl. worden gegeven door den rijksbouwmeester en door den district-opzichter bij de landsgebouwen H. J. P. F. van Ewijk, 's-Bosch. Aanw. 7 Oct. v.m. 10 1/2 u.

TILBURG. Bestek no. 16. Bouwen openbare lagere school aan de Korte Schijfstr. Gem. best. v.m. 11 u. Bestek en voorw. à f 1 verkrijgb. aan het bureau gem.-werken, alw. inl. worden gegeven.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

14 SEPTEMBER.

LEKKERKERK. Bouwen bouwschuur voor den heer J. de Vries Cz. aldaar. Bouwk. J. Borsje Pz.

Metselwerk laagste inschrijver A. Stoppeburg, f 695.
Timmerwerk H. Koudstaal, f 483.
Smidswerk T. v. d. Graaf, f 71. *Gegund.

16 SEPTEMBER.

ROTTEVALLE. Bouwen burgerhuizinge met slagerswerkplaats enz., voor den heer L. de Vries.

Laagste inschrijver Joh. Dalstra, Surhuisterveen, f 1995.

18 SEPTEMBER.

AMERSFOORT (ONDERH.). Bouwen villa voor rekening van den heer Cox te Bussum, op den Amerfoortschen berg tegen-

over het hotel. Architect Jorissen te Amsterdam.

Laagste inschrijver J. C. v. Eibergen en Zn., f 8925.

23 SEPTEMBER.

ELSHOUT. Verbouwen van het tramstation aldaar, voor rekening van den heer F. Rooijmans. Bouwk. K. A. v. Rijswijk te Heusden.

Laagste inschrijver A. v. Hulten, Baardwijk, f 1370, gegund.

't LAAR BIJ COEVORDEN. Bouwen van een katholieke school met onderwijzersw. onder bijlev. alle daartoe ben. materialen, arbeidsloonen, transporten, enz. Archit. G. Wieringa te Coevorden.

Laagste inschrijver S. W. Gruppen, Emlichheim, 1537,81 Mk.

24 SEPTEMBER.

FRANEKER. Bouwen van een dubbel pakhuis a. d. Wilhelminastraat aldaar. De heeren O. van Haitsma, Joh. Deelstra en Johs. Hommes.

Laagste inschrijver F. D. Hollander, Franeker, f 3690. Len bijlev. van onwaarde.

's-Gravenhage. Bouwen school op een terrein gelegen aan de Vinkensteijnstraat. Gem. best.

Laagste inschrijvers Z. Gelens en J. v. d. Wal, f 2690.

GELDROP. Bouwen fabriek voor den heer A. C. M. v. Gerdinge aldaar, (zonder levering van steenen).

Metselwerk. Laagste inschrijver P. Harkx, Eindhoven, f 3421.

Verfwerk J. Knaapen, Geldrop, f 2395.
Zink- en ijzerwerk W. v. Deen, Geldrop, f 362.

SOEST. Bouwen woonhuis te Soest, op een terrein bij de halte „Nieuwe weg”, Architect F. A. Koch te Scheveeningen.

Laagste inschrijver G. A. Florus, Jutphaas, f 6498.

WOENSEL. Bouwen twee woonhuizen, met bijlevering van alle materialen, raming f 250. Gezusters Donkers.

Laagste inschrijver H. v. d. Nieuwenhof, f 2194, gegund.

25 SEPTEMBER.

BUSSUM. Bouwen van een pension aan de Beerensteijnlaan in 4 perc. Bouw. Mij. „Nieuw Bussum”.

Ingekomen 43 bijljetten. Laagste inschrijvers: J. v. Someren, metsel- en timmerwerk f 15181; G. Schat, stucadoorwerk f 786; C. J. Schuurmans, Hilversum, loodgieterswerk met gas- en waterleiding f 1190; v. Lambalgen en v. Aalst, schilderwerk f 1925.

ENSCHDEDE. Maken van een kelder met aanbouw aan de fabriek Oostburg. Firma van Heek en Co.

Laagste inschrijver G. Lemmink, f 2232.

KOLHORN (N.-H.). Moveeren van een arbeiderswoning en het bouwen van een burgerwoonhuis, aan de Oude Streek te Kolhorn. De heer K. Engel.

Laagste inschrijver P. Eriks, Barsingerhorn, f 2090, gegund.

26 SEPTEMBER.

AALTEN. Bouwen twee dubbele woonhuizen, voor rekening van de bouwcommissie „Patrimonium”.

Perc. a. laagste inschrijver G. Vreeman f 2126.

Perc. b. G. Vreeman, f 2341.

Perc. c. Het maken van een put, pomp en verdere toebehooren G. Vreeman, f 4551.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

HONORARIUM- TABELLEN

VOOR

Bouwkundige Werkzaamheden

met Declaratie.

Vastgesteld in de Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst, gehouden te Amsterdam op 31 Mei 1888. Herzien in de Algem. Vergadering van 18 Mei 1904.

De prijzen zijn:

1 Exempl. f 0.10, franco p. post f 0.11
25 " " 1.50, " " " 1.62
50 " " 2.50, " " " 2.70
100 " " 4.—, " " " 4.20

Op naam bedrukt.

50 Exempl. f 4.—, franco p. post f 4.20
100 " " 6.—, " " " 6.20

Toezending geschiedt alleen na ontvangst van remise.

MEISENBACH RIFFARTH & Co.

PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.

BERLIJN — MUNCHEN.

VERTEGENWOORDIGERS VOOR NEDERLAND:

MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

ENSCHEDÉ (ONDERH.) Bouwen vier heerenhuizen in twee blokken, in de Ripperderstraat aldaar, voor den heer Th. L. Clemens te Pladje (Palembang) Ned. Oost Indië. Architect. A. L. Clemens Az. Laagste inschrijver G. Lemmink, f 26587.

GELDROP. Verbouwen van een heerenhuis met bijbouw met bijlev. van alle materialen, raming f 3200. Bouwk. J. Dielis-Verbeek.

Laagste inschrijver J. Dielis de Leijer, Geldrop, f 3285.

LEIDEN. Bouwen van een school op paalfundering, aan den Maresingel. Best. der vereen. voor Christ. Onderwijs ten behoeve van on- en minvermogenende.

Laagste inschrijver J. Buitenhuis, Hazerswoerde, f 30900.

28 SEPTEMBER.

's-GRAVENHAGE. Maken van een gebouw voor mijnbouwkunde, op een terrein achter den Kanaalweg in den Wippolder te Delft. Ram. f 510000.

Laagste inschrijver C. Nieuwenhuijze, Dordrecht, f 495300.

HILVERSUM. Bouwen van een winkel en drie woonhuizen a.d. Naarderstraat ald. Archit. E. Hoogervorst.

Laagste inschrijver Jac. Beek, Hilversum, f 8475. Niet gegund.

BOEK-, STEEN en PLAATDRUKKERIJ

MOUTON & Co.

HERDERSTRAAT 5

Telefoon No. 821.

'S-GRAVENHAGE.

Levering binnen den kortst mogelijken tijd en tegen concurrerende prijzen van alle soorten

BOEK-, KANTOOR-

HANDELSDRUKWERKEN

Illustratie- en Kleurendruk.

Aandeelen, Obligatiën en Couponbladen

Begrotingen, Bestekken.

Plan- en Detailteekeningen.

Photolithografie en Lichtdruk.

KOPER- en STAALGRAVUREN

Etsen en Photogravuren.

Te BREDA bestaat voor twee jongelui, liefst met drie Klassen H.B.S. gelegenheid tot

Opleiding Examen Opzichter Waterstaat.

Leergeld ongeveer f 20.— per maand. Brieven franco letters Z.H.A. Nijgh & van Ditsmar's Algemeen Advertentie-Bureau, Rotterdam.

Ministerie van Justitie.

Openbare Aanbesteding.

Op DINSDAG 13 OCTOBER 1908, des namiddags ten 2 ure, zal in een der lokalen van het Departement van Justitie te 's-Gravenhage, in het openbaar worden aanbesteed:

den bouw van 8 ambtenaarswoningen, deel uitmakende van de stichting van een bijzondere Strafgangen en de SCHEVENINGEN.

Raming f 33,350.

Het bestek no. 267 met daarbij behorende teekeningen, ligt voor gegadigden ter inzage op het bureau van den Hoofdingenieur voor de Gevangenen en Rechtsgebouwen, Departement van Justitie, alwaar tevens inlichtingen zijn te bekomen en is tegen betaling van f 1.50 en franco per post voor f 1.00 verkrijgbaar bij de GEBOEDERS VAN CLEEF, Boekhandelaars, Spui No. 288 te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gehouden Vrijdag 9 October 1908 des voormiddags ten 11 uur, op het bouwterrein aan den weg naar het Pompstation, tusschen de Strafgangen en het station van den Zuidhollandschen Electricen Spoorweg.

's-Gravenhage, 1 October 1908.

De Minister van Justitie,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
A. D. W. DE VRIES.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-

schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Grootte Houtstraat 71⁰⁰⁰, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, in de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000.00
Reservefonds uit. 1907 1.324.200.00
Betaalde Brandschaden tot
uit. 1907 32.707.500.00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

J. H. ADDICKS & ZONN.
AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van URWERKEN, CARILLONS, RADERWERKEN enz.

Restauratie van OUDE TORENUUR- en SPEELWERKEN.

Restauratie van ANTIKIE URWERKEN.

Fabriek van Electriche Urwerken

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 13den October 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1161.

Het verbeteren der wachterswoningen Nos. 26 en 29 op de lijn MAASTRICHT-VISÉ.

Begroting f 3250.—.

De besteding geschiedt volgens § 53 van het bestek.

Het bestek ligt van den 30sten Sept. 1908 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te Maastricht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 6den October 1908 ten 11.15 ure voorn. (West-Europesche tijd) te Eljden.

Utrecht, den 24sten September 1908.

**LYST-VAN-LEVERANCIERS
EN FABRIKANTEN**

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.
Aerogeengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.

Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-OORD”, 's-Gravenhage.

Asphal, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.

Asphal, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.

Asphal, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius”, Amsterdam.

Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845” 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.

Ambergerhugt Lasapparaat. WILHELM SIEMENS, Rotterdam.

Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.

Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.

Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK. ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.

Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.

Betonijzer „Kahn Systeem”, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.

Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.

Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.

Bovenlichtsluiting „Flux”. — VAN DE POLL, Purmerend.

Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.

Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.

Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag”, G. L. Schultz, Rott.

BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHRÖOT & Zoon, Den Haag.

Cementaastfakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONN, Ruijschstraat job'd Weesperzijde, Amsterdam.

Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.

Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.

Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.

Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.

Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen. H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Closets. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.

Eerste Nederl. Xyloolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.

Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.

Electriche licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.

Excelstiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.

„Flux” Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.

Gaskachels (nieuwste condenssing). — OBELT, Amsterdam.

Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.

Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.

Gegoten geëmailleerd ijzeren waschafels. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.

Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.

Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.

Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.

Haeuslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.

Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.

Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Jalouziën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246, 250, Amst.

Josson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.

Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.

Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.

Liften. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)

Liften, Ventil., Gesm. ijzer, trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.

Liften (Hydr. en electr.). — FREN. STIELTJES & Co., Amsterdam.

Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.

Looden en Inw. glasemail privaateidingen. — OBELT, Amst.

Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder” Amsterdam.

Montefrafiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.

Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.

Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.

Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co., Rotterdam.

Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.

Plafondplaten. — GEBRS. MIJNLIEFF, Nijmegen.

Portland-Cement. — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.

Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL” POTLOOD.

Précisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.

Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.

Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.

Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.

Rolliuken, Serredekking enz. — S. BRUGOM, Arnhem.

Rolliuken enz. J. P. SENFT, Haarlem.

Rolliuken enz. — HEINEKEN, Amsterdam—'s-Gravenhage.

Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co., Amsterdam.

Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.

Schoorsteenmantels, marmieren. — G. & J. COOL, Amsterdam.

Scoriae Bricks, Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.

SLIETEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN. — LIPS DORDRECHT.

Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.

Stalinrichtingen. Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.

Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.

Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.

Stalen balken en U-profielen. — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.

Steenen, Gevel-, Sier- enz. — Fr. v. d. LEO Sr., Dieren.

Stengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.

Stengoed of Engelse buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).

Stoomtinnertabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN **M. LUIJTEN,**
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.
Fabriek van Machinale Doorniksche en Luiksche
poederkalk
Gegarandeerde fijnheid:
Restant op een zeef van 900 mazen per cm.² hoogstens 15 procent.
Voor speciale doeleinden wordt de kalk desgewenscht nog fijner geleverd.
Vraagt proefstaten en inlichtingen omtrent mortelverhoudingen.

CENTRAAL TECHNISCH BUREAU.

LANGE VOORHOUT 23. — 'S-GRAVENHAGE.

HYGIËNISCH. TEL. 5451. ECONOMISCH.

Algeheele en afdoende droging en luchtzuivering van oude en nieuwe bouwwerken volgens:

„SYSTEME KNAPEN”.

ONDER GARANTIE.

Het eenigste tot nog toe bekende systeem, dat op wetenschappelijke basis absolute en voortdurende droging kan garandeeren.

Vraagt inlichtingen.

Zie attesten.

WIED'S DEURDRANGER LUIJKE & CO
ROTTERDAM.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electrische Centrale be- staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.

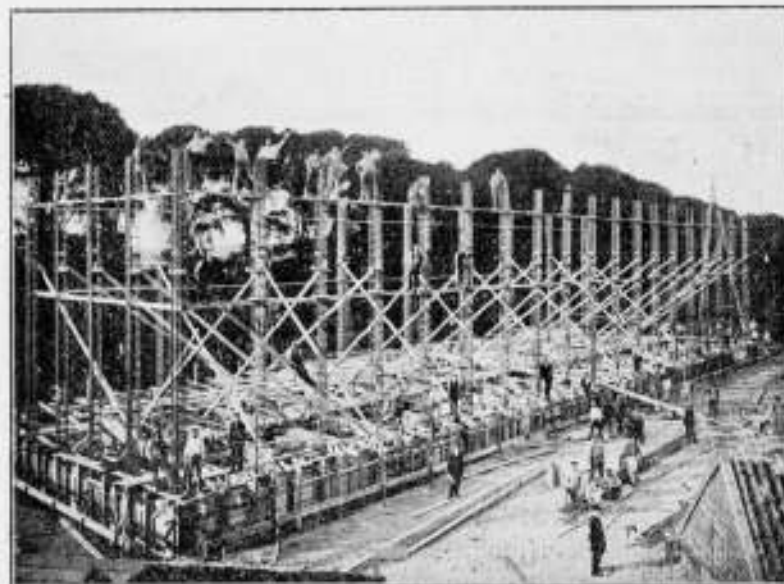
Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,

voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.

ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

Pulp- en Saikfabriek v/h. v. d. Linden & Co. Bergen op Zoom.

De Vereeniging „Volks-
huisvesting” te Arnhem,
bij Kon. Besluit van 13 Juli 1908 n.
66, toegelaten als Vereeniging uitsluitend
in het belang van Verbetering der
Volks-huisvesting werkzaam, zoekt een
bekwaam

Bouwkundige,

in staat en genegen voor haar te ont-
werpen en uit te werken het volledig
plan van bebouwing van een nader aan
te wijzen, tot arbeiderskwartier te be-
stemmen terrein.

Gegadigden, bij voorkeur eenigszins
met de Arnhemse woningtoestanden
en wischen bekend, worden uitgenoodigd
zich onder overlegging der noodige
referentiën, vóór den 15 October
1908 schriftelijk te wenden tot den
secretaris der vereeniging, Dr. J. B. A.
KIPP, Zijppendaalscheweg 81, met opgave
van het door hen verlangde honorarium.

Zij, die eventueel met de uitvoering
van hun bouwplan wenschen te worden
belast en (of) in aanmerking zouden
willen komen om als technisch ambtenaar
duurzaam aan de Vereeniging te worden
verbonden, gelieven dit tevens te ver-
melden.

Naaml. Venn. F. W. BRAAT's

Koninklijke Stoomfabriek van

Werken in Zink en andere Metalen,
DELEFT.

beveelt zich aan voor de levering van
alle soorten van Ornamenten in Zink,
Koper, Brons, Lood en gesmeed
IJzer.

Eigenaar der Koninklijke Fabriek
van gegoten Zink- en Bronswerken
onder de firma L. SCHÜTZ & ZOON
te ZEIST.

Aanleg van Centrale Verwarming
naar alle systemen.

Brochures en albums op aanvraag
verkrijgbaar.

Galvaniseerinrichting.

Hoofdagent der firma S. J. ARNHEIM
te Berlijn, Kon. Keiz. Fabriek van
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-
Deposits, enz.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.

TELEFOON: 5341.

van 8 tot 32 cM. voorradig.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

tot 30 cM. voorradig.

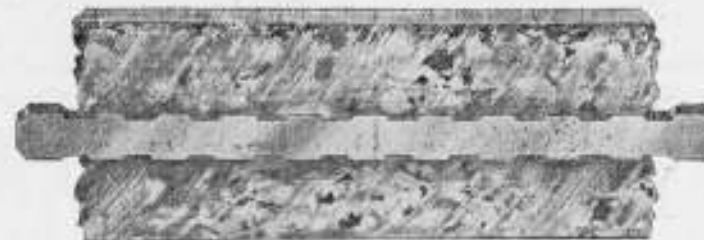
Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilhs. S. M. Vloeiijzer.

PAUL DEVIS.

IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE,
te OUGRÉE (BELGIË).

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieewart-Balken.

Kuygen en Vessel R'DAM.
A'DAM.

JAN HAMER & CO.,

Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Pro-
vinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks-
en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURRICHTINGEN
en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens
ons laatste en veel verbeterde systeem.

ASSMAN & CO.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906
INT. TELEFOON 4202.

De Maas en Merwe Bank.

Gedempte Glashaven 21, Rotterdam.

Directie: JAC. KOLFF en Mr. E. F. W. GUDEL.
Verstrekt VOORSCHOTTEN aan:
Bouwondernemers onder verband van
Crediethypotheek.

Aannemers onder verpanding der aanne-
mingsom.

Handelaars, Winkeliers en Particu-
lieren, onder zakelijk verband of borgstel-
ling met of zonder polis van levensverzekering.

A. J. VAN WIJCK,

FABRIKANT van

Nageperste-, Gevel-,
Sier- en Waalsteen-,
RENKUM.

Telegram-Adres: Telef. Interc.:
VANWIJCK, RENKUM. 34 WAGENINGEN.

Scoriae Bricks,

20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12 1/2
en 23x9x10 cM.

zoowel voor KEI- als KLINKER-
BESTRATING.

UITSLUITEND VERKRIJGBAAR BIJ

W. DEURVORST & ZOON. - DEN HAAG.
Kantoor HEERENGRACHT 20.
tegenover Station Holl. Spoor.

DEKKLEEDEN
en PRIMA

Wollen Vlaggen
MACKENO & Co.,
P.H. RADE 22, AMSTERDAM.

Telef. 717.
Opgericht 1796.

„LOLLAR”
RADIATOREN EN KETELS
 Façonstukken — Ribbenelementen
 voor
CENTRALE VERWARMINGEN.
BUDERUS'SCHE EISENWERKE. — DEN HAAG.
 COPERNICUSSTRAAT 142. TELEFOON 2552.

ATELIER VOOR
GEBRAND-SCHILDERD
 en GEKLEURD
 GLAS IN LOOD
J. J. B. BOUVY
 DORDRECHT.
 AMSTERDAM en ROTTERDAM.
 IN DE SPEYKERMANDT

QUILT.
 Geluidwerende en isoleerende Zeegrasbladen.
 Zeer lastig brandbaar, levert geen bergplaats op voor muizen of schadelijke insecten.
 Geluidwerend: voor scholen, hospitalen, hotels, kamers, afscheidingen, plafonds enz.
 Isoleerend: voor ijskelders, koelhuizen, ijskasten, koelkamers en vooral waar gelijkmatige temperatuur verlangd wordt.
 Wordt geleverd in rollen van 50 x 0.9 M.
 Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
 te BLOEMENDAAL.

W. J. STOKVIS
ARNHEM

FABRIEK VAN
 Gas- en Electriche Lampen.
 Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
 VAN DEN BERG & VIÉTOR.
 Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

v. d. Schuijt & Kuntze,
 INGENIEURS,
 AMSTERDAM.
Centrale
Verwarmingen.
 Pijpleidingen,
 Ribbenbuizen, enz.

DE HAAS.
 N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
 Jb. de Haas & Zoon.
ROTTERDAM.
 SPECIAAL FABRIEK VAN
 Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
 OPGERICHT 1840.
 Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
 Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
 Opggericht 1875.
 Speciale Fabriek voor
ROLLUIKEN. ZONSCHEMEN.
 Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.
 Geschilderde Winkelgordijnen.
 Tuinenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalousiën, enz.
 Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.
J. F. KRONER & Zoon, HOFLEVERANCIERS
 Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

PRISMA'S LUXFER.
 Sousterrain, verlicht door Luxfer vloertegels.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,**
 Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM
 (Amstel over Bendsorp's Cacaofabriek).
Centraalverwarming en Watervverzorging
 volgens Amerikaansch Systeem.
 Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

Portland-Cement
„HACCOURT”
 Gunstig bekend bij de directies van
 Rijks-, Spoorweg- en Gemeentewerken
„BOUWMATERIALEN”
 voorheen **M. LUYTEN,**
 Lekkerkerk (Hoofdkantoor).
 Rotterdam en Dordrecht.

Een best en
 voordeelig
 adres voor
ROLLUIKEN,
 Jalousiën, Markiezen,
 Zonschermen
 en alle benodigdheden op dit gebied
 vindt U aan de nieuw Electricch ingerichte
 Fabriek van
J. P. SENFT te Haarlem.
 Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten
 laat muren en plafonds bepleisteren met
ROBINSON'S ALBAST CEMENT = wordt Glashard. helder wit. kan worden afgewassen. kan DIRECT worden beschilderd.
 wordt steeds met groot succes toegepast in
 Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire Hospitalen, Kazernen, Gestichten, Kerken, Kloosters, Scholen, Schouwburgen, Electriche Centralen, Kantoorgebouwen, Particuliere Gebouwen, enz., enz.
 Ook voor Buitenwerk.
 PROSPECTUS OP AANVRAAG.
ALLEENVERKOOPERS
G. VAN LENT & Co.
 NIEUWEHAVEN 163.
 ROTTERDAM.
GEB'S. VAN MALSEN. DEN HAAG.
 STOOMTIMMERFABRIEK.
 Deuren, lijsten, betimmeringen, en parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.
Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek
 voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.
 Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer,

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokale, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.
 Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geijzers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

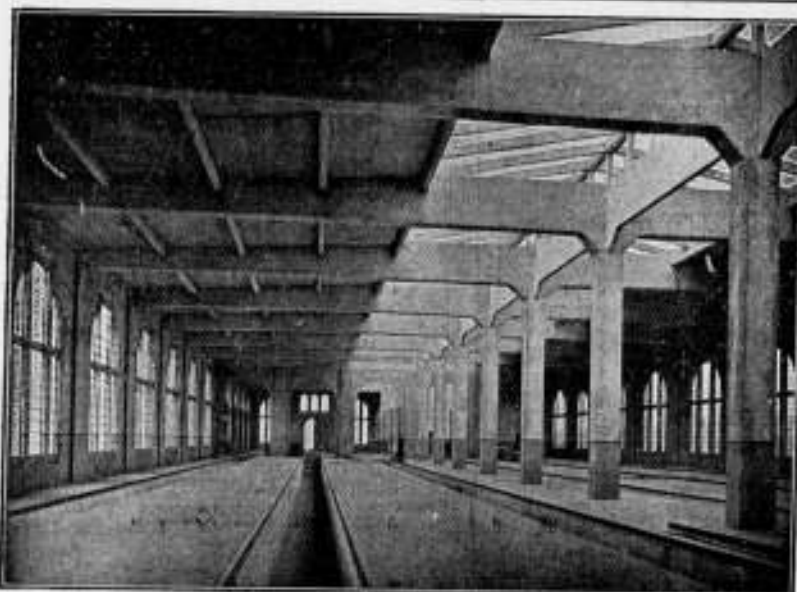

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

per oppervlakte van pl. min. 8000 M².
 AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,
 ROTTERDAM,
 uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & Co.
 Constructeurs van Werken
 in Gewapend Beton te
BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civil Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

28^e JAARGANG · 1908. N° 41

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGaan v^o MAATSCHAPPY.
 TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM GBz., J. VERHEUL Dz.
 REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
 BUREAU VAN ADMINISTRATIE: HERDERSTR. 5 DEN HAAG
 UITGEVERS: MOUTON & C DEN HAAG

INHOUD · ABONNEMENTSPRIJS

N°. 41. 10 OCTOBER 1908. Verslag der Commissie in 1908 belast geweest met het afnemen der examens voor het diploma van Bouwkundig Opzichter en voor het diploma van Bouwkundig Teekenaar. — Darmstadt, slot, door M. Granpré Molière. — Bond van Nederl. Architecten. — Kantoor Damrak 98, Amsterdam. — Betonzinkwerken volgens syst. „De Muralt”, verv. v. blz. 788. — Verwarmen van Gebouwen, enz., door F. G. Unger. — Berichten. — Personalie. — Bureau v. plaatsing v. opz. en tekenaars. — Aankond. en afloop van aanbested. — Lijst v. fabrikanten, leveranciers, enz. — Advertentieën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — PRIJS DER ADVERTENTIE: van 1-5 regels / 1. — elke regel meer 30 cents. Groote letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIE tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentieën in het Tijdschrift der Mij.

VERSLAG DER COMMISSIE,

in 1908 belast geweest met het afnemen der examens voor het diploma van Bouwkundig Opzichter en voor het diploma van Bouwkundig Teekenaar.

Aan het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Wel Ed. Gestreepte Heeren,

De Commissie voor het jaar 1908 door U benoemd voor het afnemen der examens voor het diploma van Bouwkundig Opzichter en voor het diploma van Bouwkundig Teekenaar, was samengesteld als volgt:

B. J. Ouëndag, voorzitter, Amsterdam,
 H. van Dam; Joseph Herman; J. Molenschot; L. J. Rijnink;
 J. A. v. d. Sluys Veer; P. A. Timmers en L. Zwiers, allen te Amsterdam.

G. Versteeg te Arnhem; J. D. Gantvoort te Deventer; J. J. v. Noppen te Haarlem; Herm. v. d. Kloot Meyburg; W. F. Overeinder; P. A. Weeldenburg; J. v. Wijngaarden, allen te Rotterdam; W. de Jong te Utrecht en H. Bletz te Weesp.

Door den voorzitter werd tevens het secretariaat waargenomen.

Algemeene mededeelingen.

In de eerste bijeenkomst van deze Commissie op 30 Januari 1908 werd de hoofdregeling en de onderlinge verdeling der werkzaamheden bepaald, terwijl in de vergadering, gehouden op 13 Februari 1908, de vraagstukken voor de kandidaten werden vastgesteld.

Voor het examen van Bouwkundig Opzichter hadden zich aangemeld 129 kandidaten, waarvan zich vóór het examen 9 hebben teruggetrokken, terwijl voor het examen van Bouwkundig Teekenaar 14 kandidaten zich hadden aangemeld, doch slechts 7 aan het examen hebben kunnen deelnemen, onder welke 5, die reeds in het bezit waren van het diploma van Bouwkundig Opzichter.

Wegens het groot aantal kandidaten werden voor het examen

van Bouwkundig Opzichter drie groepen gevormd en door loting de kandidaten ingedeeld in deze groepen.

De eerste groep van 41 kandidaten, waaronder 2 die reeds vroeger examen hadden afgelegd, werd geëxamineerd op 24, 25, 26 en 27 Februari 1908.

De tweede groep van 40 kandidaten, waaronder 7 die reeds vroeger examen hadden afgelegd, werd geëxamineerd op 2, 3, 4 en 5 Maart 1908.

De derde groep van 39 kandidaten, waaronder 6 die reeds vroeger het examen hadden afgelegd, werd geëxamineerd op 9, 10, 11 en 12 Maart 1908.

De kandidaten voor het diploma van Bouwkundig Teekenaar werden geëxamineerd op 23, 24, 25, 26 en 27 Maart 1908 en was de duur voor hen, die reeds in het bezit waren van het diploma van Bouwkundig Opzichter, slechts 4 dagen, terwijl het voor de overigen 5 dagen was.

De examens werden afgenomen in de lokalen van het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Op 31 Maart 1908 werd door de examen-Commissie de laatste bijeenkomst gehouden en bleek dat aan 67 kandidaten het diploma van Bouwkundig Opzichter en aan 3 kandidaten het diploma voor Bouwkundig Teekenaar kon worden uitgereikt.

Hoewel over het algemeen gebleken is, dat het grootste deel der kandidaten zich met ernst tot het examen had voorbereid mag niet onvermeld blijven, dat in sommige gevallen de opgedane kennis niet door praktische ervaring was gesteund, waardoor slechts een oppervlakkig weten was verkregen.

In verband met de door de leden der commissie ingediende rapporten omtrent het resultaat van het mondeling onderzoek naar de bekwaamheid der kandidaten, heeft de commissie de eer het onderstaande daartoe aan te stippen.

Steenconstructie.

Het vlotweg schetsen op het zwarte bord van metselverbindingen vooral bij kruisingen van muren liet bij vele kandidaten te wenschen over; slechts enkele bleken daarvan voldoende studie te hebben gemaakt.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Van afdekkingen en vlechtingen in baksteen hadden slechts enkelen een juist begrip.

Van hoogconstructies hadden de meesten voldoende studie gemaakt, hoewel het veel voorkwam dat men geen onderscheid wist tusschen een elliptische en een korbboog. Van steensnijdingen (natuursteen) hadden enkelen weinig begrip en kan hetzelfde ook gezegd worden van putten en riolen.

Over het algemeen werden de praktische vragen voldoende beantwoord, doch wordt vooral oefening in het maken van schetsen uit het geheugen wenschelijk geacht.

Houtconstructie.

In aanmerking nemende, dat bij het bouwkundig onderwijs het vak houtconstructie het uitvoerigst wordt onderwezen en tevens dat bijna alle kandidaten van hun „vak“ timmerman waren, had grondiger beantwoording van de gestelde vragen mogen worden verwacht.

Bij de behandeling van de allereenvoudigste zaken, bv. over deuren, hang- en sluitwerk werden slechts zelden praktische antwoorden gegeven.

Vragen uitsluitend gebaseerd op de praktijk, bv. wijze van uitvoeren en schoorwerk, stellen van kozijnen, uitslaan van deelen van bekappingen en vooral van trappen, werden meest allen onvoldoende beantwoord.

Over het algemeen waren de kandidaten niet genoeg doorgedrongen in het vak houtconstructie, noch theoretisch noch praktisch.

IJzerconstructie.

Bij de meeste kandidaten bleek slechts eenige oppervlakkige kennis, verkregen door het naslaan van boekwerken, aanwezig te zijn.

Omtrent het geven van schetsen voor ankers, beugels en dergelijk eenvoudige werk, was weinig studie gemaakt en scheen het dat men dit gewoonlijk aan den smid overlaat.

Overigens verlaat men zich veel op wat anderen doen, zoodat zelfstandig denken en oordeelen maar bij enkelen werd gevonden.

Dakbedekkingen.

Vele kandidaten gaven blijk dit onderdeel niet te hebben bestudeerd met zooveel aandacht als verwacht mag worden en ook noodig is om als opzichter directie te voeren en de verantwoordelijkheid voor de soliditeit van dakbedekkingen te aanvaarden. Als bron van kennis op het gebied der dakbedekkingen hadden de meesten gebruik gemaakt van het boekje uitgegeven door de Maatschappij „La Vieille Montagne“ en bleken zeer vertrouwd te zijn met de daarin aangegeven, doch hier nooit toegepaste constructies van dubbele inhakkingen bij vlakke daken en caoutchouc uitzettingen in goten, doch faalden wanneer zij de eenvoudige en dagelijks voorkomende gevallen moesten behandelen.

Men scheen niet te beseffen, dat het juist de details zijn en hiervan de schijnbaar onbeduidendste, die eene in hoofdzaak goede constructie bijna onherstelbaar kunnen bederven.

Het begrip, dat men met de eigenaardigheden van dakbedekkingen het beste op de hoogte komt na grondige voorstudie en na te zien wat in de praktijk wordt gedaan, was slechts bij weinigen doorgedrongen.

Stucadoor- schilder- en behangwerken. Afvoerleidingen, gas- en waterleidingen. Centrale verwarming, warmwater-voorzorging en elektrische geleidingen.

Betreffende het stucadoorwerk is gebleken, dat de kandidaten meereendeels bekend waren met de samenstelling en volgorde der werkzaamheden, evenals met de daartoe te bezigen materialen; alleen de kennis van meer nieuwe materialen liet soms te wenschen over.

Het schilderwerk was voor vele kandidaten het meest zwakke punt. Al was de opsomming der achtereenvolgens te verrichten werkzaamheden veelal goed.

Practische ervaring bleken echter weinig kandidaten te bezitten, terwijl anderen weer blijken gaven over dit vak een bepaald boek te hebben bestudeerd.

De kennis van riolering is voornamelijk uit het verrichtte tekenwerk gebleken, waarbij dan methoden waren gevolgd, welke in verschillende gemeenten gebruikelijk zijn; niet altijd echter was het verband tusschen putten en leiding juist aangegeven.

Met den aanleg van gas- en waterleidingen, met de daartoe te bezigen materialen en de daarbij te nemen voorzorgen bleken de meeste kandidaten voldoende op de hoogte zijn.

De kennis betreffende den aanleg van elektrische leidingen, de

verschillende systemen van centrale verwarming en ventilatie-inrichtingen, bleek over het algemeen gering te zijn.

Bouwmaterialen, materiaal- en werkstaten, dag- en weekboek en eenvoudige begrotingen.

Wat het keuren van heimasten betreft dient te worden opgemerkt, dat de kandidaten uit de Noordelijkste provinciën hiervan het slechtst op de hoogte waren.

Ten opzichte der keuring van het timmerhout bleek dit algemeen goed te zijn.

De middelen tot verduurzaming van het hout waren door velen wel bestudeerd, doch nimmer toegepast.

Het verschil tusschen het wagenshot en z.g. kloshout werd door velen niet begrepen.

Over de keuring van de metselsteen valt nog op te merken dat onze Waalvorm goed bekend was, de Utrechtsche of Rijnssteen evenwel niet.

Het verschil tusschen Schelpkalk, Luiksche kalk (nat en droog gebluscht) en Hydraulische kalk, werd door velen niet begrepen. Ook niet wat het versteenings-vermogen van portlandcement ten opzichte van tras aangaat.

Geen van de kandidaten had proeven genomen, de meesten gingen af op het fabrieksmerk of bij uitzondering door een rapport van een proefstation voor bouwmaterialen.

Over het algemeen had men aan technologie weinig gedaan, dit bleek bij keuring van zink, lood en ijzer.

Omtrent het glas was men vrij goed op de hoogte.

De kennis van het bereiden van mortels en beton was zwak, evenzoo voor het stucadoorwerk.

Wat het behangwerk betreft, dit was over het algemeen goed.

Over fabricatie van verschillende brandstoffen wist men weinig te vertellen.

Van gebouwen steen kende men hoofdzakelijk hardsteen, graniet en zandsteen, de gebreken konden door weinigen worden aangetoond.

Wat materialenstaten etc. aangaat, daarin waren de kandidaten over het algemeen zwak.

De meesten hielden geen dagboek.

Opstel of rapport.

De resultaten van dit gedeelte waren vrij bevredigend, al kon niet ontkend worden dat meer aandacht moet worden gewijd aan het stellen.

Rekenen, stekunde, meetkunde, beschrijvende meetkunde en bouwkundige berekeningen.

Over het algemeen bleken de kandidaten goed vertrouwd te zijn met de hoofdregels der rekenkunde.

Het resultaat van de oplossing van zeer eenvoudige stekundige vragen was voor een groot gedeelte onvoldoende. Men was niet op de hoogte met de ontbinding in factoren van eenvoudige formules. Ook liet de oplossing der vergelijkingen, vooral die van de vierkantsvergelijkingen veel te wenschen over.

Omtrent de meetkunde valt op te merken dat vele kandidaten niet kenden of wisten toe te passen de hoofdstellingen der vlakke Meetkunde en der Stereometrie, terwijl eenigen hunner blijk gaven in die vakken zeer weinig gestudeerd te hebben.

De vraagstukken der Beschrijvende Meetkunde werden over het algemeen vrij goed opgelost, eenige kandidaten echter gaven blijk daarin weinig of niet geoefend te zijn.

Wat het gebruik van een bouwkundig vademecum betreft, valt op te merken dat de resultaten van het examen over het algemeen gunstig waren. Een zeer groot gedeelte der kandidaten was met het gebruik van zulk een werk goed bekend.

Opmeten en teekenen van een eenvoudig bouwkundig detail.

Over het geheel genomen is het resultaat van dit onderdeel van het examen gunstig te noemen.

Meet- en waterpas-instrumenten, gereedschappen en werktuigen.

Over het algemeen bleek, dat de kandidaten van deze vakken weinig studie hadden gemaakt. Velen hadden nimmer praktische veldmeetarbeid verricht. Den enkelen die dit wel hadden gedaan, kon zonder uitzondering een zeer voldoende cijfer worden toegekend.

Vele kandidaten stonden op zeer slechten voet met de kennis der inrichting van een eenvoudig waterpas-instrument.

Vooral de kennis der juiste benamingen van de verschillende

deelen van het instrument en der bestemming dier deelen bleek veelal onvoldoende te zijn.

Bij het equerre met randverdeling hadden de meeste kandidaten geen studie gemaakt van de inrichting en het gebruik van den nonius.

Wellicht is hieraan het programma niet geheel onschuldig, aangezien hierin eenvoudig gesproken wordt van een „equerre“.

Het zou aanbeveling verdienen het programma op dit punt te herzien en bijv. achter de eerste zin eindigende met „bakens“ te laten volgen: „kennis van de inrichting en het gebruik van den nonius, bekendheid met het prisma van Bauernfeind, het prismakruis en het spiegelkruis.“

Wat de kennis van werktuigen betreft, vergenoegde men zich met het stellen van vragen in verband met enkele afbeeldingen van werktuigen en gereedschappen.

Bij herstellingen stuitte men op de moeilijkheid, dat het programma geen kennis eischt van het stoomwerktuig, zoodat de kandidaten die daaromtrent gevraagd werden, van de inrichtingen eener stoomheistelling geen voldoende studie hadden gemaakt. Waar gemeend wordt dat een opzichter inderdaad eenige praktische kennis van de inrichting van een stoomwerktuig behoort te hebben, wordt in overweging gegeven het programma van eischen aan te vullen met bijv. als eerste zin aan punt 11 toe te voegen:

„Kennis van de inrichting en samenstelling van een eenvoudige stoommachine en van ketels“.

Overigens was de kennis van werktuigen, voor zoover die op het examen kon blijken, voldoende.

Kennis bouwwetgeving etc.

Over het algemeen bleken de kandidaten niet praktisch op de hoogte te zijn in dit vak. De reden zal mogelijk hierin liggen, dat bij voorkomende gevallen de patroon en niet zijn plaatsvervanger de moeilijkheden oplost.

Het meerendeel der kandidaten gaf blijk de in het programma opgegeven wetten bestudeerd te hebben en vele konden geheele artikelen woordelijk opdreunen, doch wanneer zij met eene schets zelf de meest voorkomende gevallen moesten toelichten, lieten hun, hun van buiten geleerde lessen nog wel eens in den steek.

De artikelen uit het Burgerlijk Wetboek handelende over „de rechten en verplichtingen tusschen eigenaars van naburige erven of over „erfdienstbaarheden“ waren voor velen de struikelblokken.

Bekwaamheid in een der voornaamste bouwambachten.

Bij het onderzoek tot toelating tot het examen werd streng de hand gehouden aan de bepaling van het programma, dat de kandidaat voor het diploma van B. Opz. gedurende minstens twee jaren met vrucht op bouwwerken moet zijn werkzaam geweest en de kandidaat voor het diploma van Bouwk. Teekenaar minstens een jaar op een bouwwerk en twee jaren op een of meer tekenbureaux moest zijn werkzaam geweest.

De door de kandidaten overgelegde getuigschriften van patroons

werden als bewijs daarvoor aangenomen, doch aan een ernstig onderzoek onderworpen. Het bezit van een diploma van een ambachtsschool werd slechts beschouwd als een bewijs van beoefening van een bouwambacht, doch niet gelijk gesteld met de praktische ervaring die alleen op bouwwerken kan worden verkregen.

Algemeene bemerkingen.

Hoewel de boven omschreven bemerkingen omtrent de examen-vakken meer betrekking hebben op het mondeling onderzoek naar de bekwaamheden der kandidaten voor het diploma voor Bouwkundig Opzichter, kan hetzelfde worden gezegd van de kennis van de Kandidaten voor het diploma voor Bouwk. Teekenaar. Al werden met deze kandidaten, in overeenstemming met het programma van eischen, minder praktische gevallen van het bouwvak behandeld.

In het algemeen kan de Commissie niet ontveinen, dat de kandidaten voor het diploma voor Bouwk. Teekenaar verre van voothereid waren voor het examen, wat te meer uitkwam bij de beoordeeling van het tekenwerk.

Was over het geheel genomen het tekenwerk van de kandidaten voor het diploma van B. Opzichter niet onbevredigend te noemen, dan dient er hier met nadruk op gewezen te worden, dat van het tekenwerk van de kandidaten voor het Diploma voor Bouwk. Teekenaar niet hetzelfde kan worden gezegd en een veelal slordige z.g. artistieke opzet het gemis aan juist inzicht in de constructie verborg.

Wenschelijk komt het de Commissie voor om in de programma's er de aandacht op te vestigen, dat de kandidaten bij het mondeling onderzoek naar hunne bekwaamheden de verschillende constructies op het zwarte bord met krijt moeten toelichten en daartoe zich eenige bedrevenheid dienen eigen maken in deze wijze van teekenen. De commissie veroorlooft zich ten slotte U dringend in overweging te geven om in de programma's voor latere examens, de door de Commissie aangeduide Wijzigingen aan te brengen en de toegestane vrijstelling voor de praktische vakken te laten vervallen en die enkel voor sommige wiskundige vakken te behouden.

Afgescheiden van de vele moeilijkheden, die door de vrijstellingen in het verloop van de examens ontstaan, komt het de Commissie onbillijk voor dat vrijstelling wordt verleend voor vakken waarvan de eischen in de beide programma's niet gelijk zijn.

De aan de kandidaten opgegeven vraagstukken en teekeningen voor elke groep worden afzonderlijk gedrukt en tegen f 0,15 verkrijgbaar gesteld bij den Algem. Secretaris van de Maatschappij Marxstraat 402 Amsterdam.

Aan het einde van haar taak gekomen heeft de commissie de eer haar mandaat neder te leggen en U dank te zeggen voor het geschonken vertrouwen.

Namens de Commissie:

B. J. OÜENDAG, Voorzitter.

Amsterdam, September 1908.

DARMSTADT.

(Slot).

De meeste tentoonstellings-bezoekers zullen kennis hebben gemaakt met het werk van Gewin in Darmstadt: twee der voornaamste hotels, Britannia en Hess, zijn door hem ingericht; Britannia heeft een verijnd karakter, het hotel Hess, dat door Gewin geheel is gebouwd en gemeubeld, is eenvoudig behandeld, maar maakt in- en uitwendig een monumentalen indruk door de groote hoogte der beneden verdieping; beide vertoonen op het gebied van hotelbouw interessante eigenschappen.

Onder zijn belangrijkste werken in de stad behoort verder het administratie-gebouw der Vereinigten Ortskrankenkasse, waarvan hier een afbeelding is gegeven; het gebouw is aan twee straten gelegen, het derde deel grenst aan een klein pleintje; deze vleugel is laag blijven liggen, en bevat den hoofd-ingang met wachtzaal, die bovenlicht ontvangt; verder bevat het gebouw een vergaderzaal en verschillende

andere ruimten voor dienst en publiek, die met goedkope middelen prettig zijn aangekleed; het uitwendig sluit zich op aangename wijze bij de omgeving aan.

De werken van Gewin bewijzen, hoe hij voor alles architect is: de groepeerings van ruimten en massas, en de plaatsing in de omgeving munten steeds uit door eenvoud en juistheid; de inwendige inrichting lukt hem niet altijd zoo goed; terwijl zijn gevels steeds die vastheid hebben, die bewijzen met hoeveel zekerheid en gemak hij deze ontwerpt, zijn de interieurs van zijn hand, ondanks veel goede vindingen en aardige versieringen, niet altijd voldoende rustig en overtuigend; men bemerkt dat dit niet zijn eigenlijk element is.

Tenslotte moet ik melding maken van een werk, dat geheel bij zijn talenten past, en dat daarvan ten volle aan hem is toevertrouwd, n.l. de ombouw van de Louise-Platz een der voornaamste pleinen van Darmstadt; om aan dit

plein zijn passende schoonheid te geven heeft men aan Gewin opgedragen plannen te maken voor de verbouwing der omliggende bouwblokken, waarvan waarschijnlijk spoedig de uitvoering zal volgen; in deze plannen heeft hij met de grootste eenvoud en gebondenheid het karakter van een gereserveerde grootheid weten te bereiken.

Zoo heeft Gewin zich een goede plaats onder de Deutsche architecten verzekerd, en zal het levendig bouw-interesse van zijn tweede vaderland hem zeker gelegenheid geven nog veel belangrijke scheppingen te leveren; zoo zal zijn werking ongetwijfeld vruchtdragender zijn en hem meer waardeering bezorgen, dan hem in Holland zou zijn ten deel gevallen.

Tot de tentoonstelling terugkerende moet het huis Sutter worden genoemd, grenzende aan het huis Wagner-Gewin, dat weinig persoonlijkheid heeft, en daarom onbesproken

uitgenoodigd de architecten Wienkoop, Metzendorf, Rings, Mahr, Walbe en Olbrich; de een-familiehuizen mochten een prijs van 4000 Mrk., de twee-familiehuizen die van 7200 Mrk. niet overschrijden, terwijl voor de volledige inrichting een maximum-prijs van 1000 Mrk. was bepaald; bij de begroting hiervan moesten de leveranciers de schriftelijke verklaring overleggen, dat de meubels voor de aangegeven waarde kunnen worden nabesteld.

Het hoofddoel van deze expositie was, om duidelijk in het licht te stellen, hoe de aesthetische factor niet aan de zuinigheid behoeft te worden opgeofferd; waarschijnlijk heeft het in de bedoeling der vereeniging gelegen om deze type bovendien practisch bruikbaar te doen zijn, dit is niet gelukt; men moet deze ontwerpen dan ook niet opvatten als een ernstige poging om werkelijk goede arbeiderswoningen te leveren, maar als studies op het gebied der klein-woning-

Administratie gebouw der Ortskrankenkasse.

kan blijven; van meer belang is de daarachter gelegen kolonie arbeiders-woningen, die aan het initiatief van de Ernst Ludwig-Verein zijn ontstaan dankt. Het is hier de plaats om aan te stippen, dat in Hessen op dit gebied een interessante actie wordt ontwikkeld; de woningwet is er op goeden grondslag ingericht; bovendien heeft geen ander der Deutsche staten practisch reeds zooveel voor de verbetering der volkshuisvesting gedaan. De eer hiervan komt in hoofdzaak toe aan de *Ernst Ludwig-Verein, Hessischer Zentralverein für Errichtung billiger Wohnungen*¹⁾; deze vereeniging heeft zich op de tentoonstelling bij een aantal uitgewerkte modellen voor landelijke arbeiderswijken voornamelijk doen vertegenwoordigen door den aanleg van een stukje tuin-stad met een zestal arbeiderswoningen²⁾ zes groot-industrieelen namen ieder de kosten voor één huis voor hun rekening; voor het leveren der ontwerpen waren

¹⁾ Wie hierover meer wenscht te weten, raadplege het door deze vereeniging uitgegeven werk: *Practische Wohnungsfürsorge in Hessen*, waarin plannen van en voor kleine woningen en landelijke arbeiderswijken zijn opgenomen.

²⁾ Hierover gaf de vereeniging een werkje uit, getiteld: *die Klein-Wohnungs-Kolonie auf der Hessischen Landes-Ausstellung*.

bouw; zoo beschouwd kan men er de goede eigenschappen van opsporen en die waardeeren; sommige interieurs zijn interessant als voorbeelden eener goede ruimte-werking bij beperkte afmetingen; in dit verband moeten de plannen van Olbrich en Rings worden genoemd; zij hebben gestreefd, om met verstandige beperking der ondergeschikte ruimten aan het woonvertrek een gulle afmeting te geven; hierdoor is de algemeene fout der klein-woningen, de benepenheid, in beide interieurs vrijwel opgeheven. Rings is hier geslaagd, om door de weinigheid en eenvoud der middelen, in het kleine toch de grootheid niet te verliezen; een korte beschrijving van dit goede plan mag hier wel aan toegevoegd worden: het huis heeft een gestrekt rechthoekigen grondvorm; het midden wordt ingenomen door een groote woonkeuken, van waaruit men ter weerszijden toegang heeft tot een drietal slaapkamers, en een waschkeuken waarin het privaat is afgescheiden; het huis heeft slechts één verdieping, onder den kap is de berg- en droogzolder; het eenvoudige zadeldak begint zoo laag mogelijk en steekt over, zoodat het aan de vensters eenige beschutting biedt; aan de voorzijde van het huis is de entree teruggelegd, zoodat een ruimte vrij blijft waar men droog zitten kan; aan de

achterzijde van het huis sluit een terrasje aan, waar een dak van begroeid latwerk tegen den zon beschut.

Het ontwerp van Rings munt ook in dien zin uit, dat de vormgeving zoo neutraal mogelijk is gehouden; de andere architecten misten kracht en overtuiging, om hun versieringslust te beperken; zij zijn hier in een fout vervallen, die veel gemaakt wordt, n.l. om aan hun woningen een kinderlijk humoristisch karakter te willen geven, iets waartoe de kleine afmetingen wel uitnoodigen, maar wat hier geheel misplaatst is; de bewoners dezer woningen zijn onder den druk der bestaansstrijd te ernstig geworden, om zich in zulk een omgeving van speelsche ongebondenheid thuis te kunnen gevoelen.

BOND VAN NEDERLANDSCHE ARCHITECTEN.

Den 3en October j.l. hield de B. N. A. eene ledenvergadering onder presidium van den Heer K. P. C. de Bazel in het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht.

Na opening der vergadering heet de voorzitter de aanwezigen welkom en deelt hij mede dat het bestuur zich heeft geconstitueerd als volgt: K. P. C. de Bazel, voorzitter, H. P. Berlage N.z., vice-voorzitter, Joseph Th. J. Cuijpers, te secretaris, C. N. van Goor, 2e secretaris, P. J. Houtzager, penningmeester, en J. J. van Niekerken, en Jos. Ingenohl zonder bepaalde functie. Hij geeft een kort overzicht van wat sedert de vorige vergadering door het bestuur is verricht om de jonge Bond op gang te brengen, daarbij wijzende op de resultaten die ter tafel liggen en in deze vergadering zullen behandeld worden. Hij deelt voorts mede dat zich een 12-tal kandidaten voor het lidmaatschap van den Bond hebben opgegeven, doch dat wegens de onvoorzichtigheid der Commissie van Onderzoek, deze nog niet met haar onderzoek is aangevangen.

Daarna worden de notulen der vorige vergadering gelezen en goedgekeurd, en wordt mededeeling gedaan van ingekomen stukken, waaronder een reeks van vragen betrekking hebbende op de wijze waarop van overheidswege de architectonische belangen der door haar uitgevoerde bouwwerken worden behartigd.

Aan de orde is nu de behandeling van het door het bestuur ontworpen huishoudelijk reglement en de daarmede in verband staande (hoofdzakelijk redactioneele) wijzigingen in de statuten.

Na enkele wijzigingen, uit de gedachtenwisseling voortvloeiende, wordt een en ander aangenomen.

Bij de verkiezing van twee leden in de Commissie van Onderzoek, tengevolge van het bedanken van de Heeren A. Salm G.Bzn. en Jacob F. Klinkhamer, die in de vorige vergadering als zoodanig benoemd werden, deelt de voorzitter mede dat ook de Heer W. Kromhout Czn., die zijne benoeming reeds had aangenomen, wegens drukke werkzaamheden voor de functie bedanken moest, zoodat in plaats van twee, drie leden voor de C. v. O. moesten gekozen worden. Verder deelt hij mede dat de Heer Jan Stuijt, die door het bestuur als candidaat voor de C. v. O. was gesteld, niet voor eene benoeming in aanmerking wenscht te komen. Uit de gestelde kandidaten, de Heeren D. A. N. Margadant, Paul J. de Jongh, Jan Stuijt en J. R. van der Pek, worden nu de beide eerstgenoemden gekozen. Als tweetal voor het derde te kiezen lid worden door het bestuur gesteld de Heeren J. A. H. Mialaret, te 's Gravenhage, en J. P. Stok Wzn., te Rotterdam, van welke laatstgenoemde bij de stemming de meerderheid verwerft. De C. v. O. bestaat nu uit de Heeren D. P. J. H. Cuijpers, A. W. Weissman, D. A. N. Margadant, Paul J. de Jongh en J. P. Stok Wzn.

Het voorstel van het bestuur om de vaste contributie, die oorspronkelijk op f 5.— was gesteld op f 10.— te brengen, wordt na een exposé van den finantieelen toestand van den Bond door den penningmeester en na eenige discussie verworpen, zoodat deze blijft bepaald op f 5.—. In verband hiermede wordt voor het loopende jaar de hoofdelijke omslag als bijslag tot de contributie bepaald op 10 pCt. van de beroepsbelasting. Verder wordt besloten van de nieuwe leden een inkomgeld van f 15.— te heffen.

In behandeling komt nu het preadvies van het bestuur inzake

De neiging tot het fantastische en romantische element, die in deze woningen zoo te onpas naar voren treedt, is onmiskenbaar een karaktertrek der Deutsche kunst in het algemeen, zoowel in het verleden als tegenwoordig; maar juist in dezen tijd leidt het tot ernstige conflicten, welke aan de Deutsche kunst en haar naam in het buitenland niet ten goede komen. Maar toch geeft deze tentoonstelling en het geheele modern-Deutsche kunstleven zulke treffende bewijzen uit een krachtige, gezonde bron voort te komen, dat alle schadelijke invloeden zeker een mooie toekomst voor de Deutsche architectuur niet zullen verhinderen.

M. G. M.

het adres van den Bond van Patroonsvereenigingen verwant aan het bouwvak, betreffende het aanbestedingswezen, met welk preadvies de vergadering zich vereenigt. Daarna wordt het preadvies inzake de circulaire van de Ned. Vereeniging voor Centrale Verwarmingsindustrie behandeld, dat eveneens de sanctie der vergadering ontvangt, na eene korte gedachtenwisseling omtrent de conclusien daarvan.

Omtrent de in 't begin van dit verslag genoemde ingekomen vragen wordt besloten deze in handen van het bestuur te stellen ter bestudeering en tot het geven van preadvies.

Bij de rondvraag vestigt de Heer Jac. van Gils de aandacht op eenige artikelen in een dagblad verschenen omtrent partiele besteding en vraagt of het niet op den weg van den Bond ligt zich in deze uit te spreken. Hem wordt van bestuurszijde medegedeeld, dat h.t. dit vraagstuk reeds in studie heeft genomen, doch voor deze vergadering geen preadvies gereed kon krijgen, zoodat dit eene volgende vergadering ter tafel zal kunnen komen.

Daarna wordt de vergadering gesloten.

PREADVIES van het Bestuur van den B. N. A. in zake de door den Bond van Patroonsvereenigingen verwant aan het bouwvak gestelde vragen betreffende het aanbestedingswezen.

(Circulaire d.d. Mei 1908.)

Bij het bestudeeren der vragen bleek het Bestuur dat zij geacht moeten worden, in 't bijzonder gericht te zijn tot aannemers en onderaannemers en dat eene beantwoording der vragen wordt gewenscht van uit het door dezen wederzijdsch ingenomen standpunt en gegrond op de door hen opgedane ervaring in de uitoefening van hun beroep.

Enkele der vragen kunnen echter ook beschouwd en beantwoord worden van uit het standpunt van den architect en het is daarom dat het Bestuur van de B. N. A. gemeend heeft gevolg te kunnen geven aan het verzoek van den Bond van Patroonsvereenigingen om de inzichten van de B. N. A. te dezen opzichte te willen kenbaar maken.

Eene korte beschouwing over deze vragen moge hier dus volgen.

Vraag 1. Wat is volgens uw oordeel de oorzaak dat zoowel hoofd- als onderaannemers, die nog prijs stellen op lumien goeden naam als vakpatroon en deugdelijk werk wenschen te leveren, met weinig kans van succes kunnen inschrijven naar publiek te besteden bouwwerken?

Ad v. Deze vraag is in hare algemeenheid van zoo verdragende strekking dat eene volledige beantwoording daarvan eene meer dan oppervlakkige studie van het geheele aanbestedingswezen ook in zijn samenhang met allerlei oeconomiche en sociale vraagstukken zou vorderen, waarvoor een geruimen tijd en de beschikking over vele niet in ons bestek liggende gegevens noodig zouden zijn.

Het komt ons dan ook voor de bedoeling van de vraag te zijn om de naastliggende oorzaken van de wanverhoudingen die vaak op het gebied van het aanbestedingswezen heerschen, aan te geven en dan meent het bestuur dat deze voornamelijk te zoeken zijn in:

1° de volkomen vrije uitoefening van het aannemersberoep waardoor in de hand wordt gewerkt: de roekeloze wijze waarop

sommigen die niet of onvoldoende der zake kundig zijn, dit beroep uitoefenen;

2°. het streven van anderen om door aannemingen boven hunne finantieele krachten en voor sommen die geen winst op kunnen leveren hun dalend crediet te versterken, zich à tout prix op de markt te vertoonen, of de middellijke voordeelen die soms uit bloote inschrijving kunnen voortvloeien te verkrijgen;

3°. de zucht van aanbesteders om door openbare aanbesteding voor den minst mogelijken prijs werk uitgevoerd te krijgen met de overweging dat de architect daar is om te zorgen dat het werk toch deugdelijk en volgens bestek wordt uitgevoerd.

Door al deze oorzaken komt het aanbesteede werk vaak niet in die handen waarin het redelijker wijze in 't belang van het werk zelve behoorde te komen.

Het valt echter gemakkelijker deze oorzaken aan te wijzen dan de middelen aan te geven waardoor zij opgeheven kunnen worden.

Al deze oorzaken toch zijn zelve *gevolgen* van oeconomische en sociale verhoudingen die uit den tegenwoordigen vorm van samenleving en de wetten die deze beheerschen voortvloeien, zonder welke wijziging ook die oorzaken niet opgeheven doch hoogstens in hunne gevolgen beperkt kunnen worden door maatregelen, die de minder gewenschte elementen en practijken bij aanbesteding trachten uit te sluiten.

In deze richting kan door den architect invloed uitgeoefend worden door het stelsel van onderhandsche aanbesteding meer dan tot nu toe te propageeren. Hij is daarbij echter ook verplicht rekening te houden met de wenschen zijner lastgevers, en eene zekere willekeur waardoor soms goede krachten worden uitgesloten van mededinging is niet te ontkennen bij dit stelsel.

Voor wat openbare aanbesteding aangaat zal in deze richting de actie van de aannemers zelve moeten uitgaan en zich allereerst moeten uiten door onderlinge organisatie, waarbij echter vakbepalende elementen *steeng moeten worden uitgesloten*.

Vraag 2. Is het mogelijk voor de prijzen, waarvoor tegenwoordig publiek besteed werk wordt gegund, te klasse arbeid en materiaal te leveren?

Adv. De uitdrukking te klasse arbeid en materiaal geeft een te weinig omschreven begrip weer dan dat de vraag letterlijk kan beantwoord worden. Het komt ons echter voor dat, behoudens sommige sterk in het oog springende en zeer zeker te betrouwen gevallen, er voor de tegenwoordige inschrijvingscijfers in 't algemeen gesproken, werk geleverd moet worden dat aan redelijke eischen voldoet.

En dit moet wel zoo zijn daar de aannemersstand anders al lang uitgestorven zou zijn.

Vraag 3. Staan de bij aanbesteding te maken prijzen der laatste jaren in goede verhouding tot de verhoogde loonen en kosten der ongevallenverzekering? Zoo niet, wat is daarvan de reden, hoe dit te veranderen?

Adv. Deze vraag is door architecten moeilijk te beantwoorden, daar hun werkkring als niet onmiddellijk betrokken bij het koopen van materialen en het betalen van arbeidsloonen hen op dit punt geen voldoende ervaring geeft.

Vraag 4. Is er volgens Uw oordeel ook een betere maatstaf tot gunning dan alleen de minste prijs? Zoo ja, welke is deze?

Adv. In de meeste gevallen behoeft niet enkel „de minste prijs“ het criterium voor de gunning van een werk te zijn.

De antecedenten van den aannemer en de soliditeit van hem en zijne borgen kunnen mede in aanmerking komen. Doch het is niet te ontkennen dat te dezen opzichte vaak een sprong in het duister wordt gedaan en men het met een aannemer maar probeert, van wien eerst later blijkt dat hij niet de rechte man op de rechte plaats was.

Daarbij is het weigeren van een werk aan den minsten inschrijver immer een delicate zaak daar door zulk een weigering de inschrijver zich in zijne positie en zijn crediet voelt aangetast.

Het euvel is onafschiedelijk aan het systeem van aanbesteden verbonden, en ons is vooralsnog geen middel bekend waardoor het geëlimineerd zou kunnen worden.

Vraag 5. Kan zekerheid van voldoende vakkenis van den aannemer of vakpatroon met overleggen van een in onderdeelen afgeronde begroting ook als een maatstaf bij gunning dienen?

Adv. Deze vraag is zeer onduidelijk gesteld. Vermoedelijk wordt bedoeld, dat eene door den aannemer over te leggen in alle onderdeelen uitgewerkte begroting, het criterium van zijne vakkenis en daardoor de betrouwbaarheid of de juistheid van zijn inschrijvingscijfer gewaarborgd zou zijn, zoodat een *daarop* gegronde

gunning de waarschijnlijkheid van de levering van goed werk in zich zou sluiten.

Is onze opvatting van de vraag juist, dan lijkt ons het uitgangspunt van de redeneering *niet* juist.

Eerstens wordt er dan een te nauw verband gelegd tusschen het maken van eene goed uitgewerkte begroting en het leveren van goed werk, en ten tweede is het feit, dat eene begroting nauwkeurig is uitgewerkt geen bewijs voor de juistheid of de billijkheid van het verkregen eindcijfer, immers de laagste uitgewerkte begroting kan te hoog en de hoogste kan te laag zijn in verband met het behalen van eene redelijke winst. Ook kunnen bij het bepalen van de eenheidsprijzen, de winst, en het risicocijfer, verschillende factoren hebben gegolden als daar zijn de wensch om à tout prix werk te hebben, teneinde geschikte werkkrachten aan den arbeid te kunnen houden gedurende zekeren tijd, het gebruik van materialen die toevallig voor een geringen prijs verkregen zijn enz., enz., waardoor een schijnbaar te lage begroting toch voor den inschrijver aannemelijk is.

Verder houdt de levering van goed werk altijd veel minder verband met de *vakkenis* van hem die het werk levert, of met het bedrag dat hij daarvoor ontvangen zal, dan met zijn *vakbefe* en met de wijze, waarop hem zijn werk ter harte gaat en de zorg die hij er dienovereenkomstig voor dragen zal.

Wij moeten dus de vraag, verwijzende naar onze opvatting van hare strekking, ontkennend beantwoorden.

Vraag 6. Is er ook een minimum of maximum onder of boven de begroting vast te stellen, waarbij een werk wordt gegund?

Onder „begroting“ is in de vraag vermoedelijk verstaan, de begroting, die de architect voor het werk maakte, en dan lijkt het ons niet mogelijk of juist deze als uitgangspunt voor de gunning te maken is.

De begroting van den architect toch heeft altijd slechts eene relatieve waarde, hoe ernstig hij zich rekenschap geeft van de eenheidscijfers waarmede hij haar samenstelt, en hoe nauwkeurig hij de hoeveelheden berekent.

Vraag 7. Is het ook mogelijk, dat onder toezicht van den leidendende bouwkundige de onderdeelen regelmatig worden besteed volgens prijzen voorkomende in de begroting?

Adv. Is met de begroting in den vraag weder de begroting van den architect bedoeld, dan kan het om de bij de vorige vraag ontwikkelde redenen niet aanbevelenswaardig zijn de aanbesteding van onderdeelen van het werk volgens de in die begroting voorkomende eenheidscijfers te doen plaats hebben. Beschouwen we enkel het eerste gedeelte van de vraag, dan is het zeker mogelijk te achten om onder toezicht van dien leidendende bouwkundige de onderdeelen van een werk partiel te besteden en het kan in bepaalde gevallen ook aanbeveling verdienen zulks te doen.

Vraag 8. Langs welken weg kan het zoogenaamd venten met de onderdeelen van een bouwwerk worden voorkomen?

Adv. Het in de inschrijvingsbiljetten verbindend noemen van de namen der onderaannemers, zou het zoogenaamde „*venten*“ kunnen voorkomen. Wij willen hiermede echter niet te kennen geven dat wij dit de oplossing van het vraagstuk achten.

Vraag 9. Worden de voor uw werk benodigde materialen door U zelve geleverd of door den aannemer?

Wanneer het laatste het geval is, wordt U dan door den leverancier korting toegestaan? Zoo niet, langs welken weg is die dan te krijgen?

Vraag 10. Als de korting U niet ten goede komt, aan wien wordt zij dan uitgekeerd?

Vraag 11. Is het ook wenschelijk in het betalingssysteem wijziging te brengen? Op welke wijze?

Vraag 12. Welke verbeteringen zijn volgens uw oordeel nog aan te brengen, en welke zijn uwe grieven?

Adv. 9—12. De beantwoording dezer vragen ligt geheel op het gebied van den aannemer, zoodat wij ons daarmede niet bezig zullen houden.

Het Bestuur van de B. V. N. A.:

K. P. C. DE BAZEL, Voorzitter,
JOS. TH. J. CUYPERS, Secretaris.

Amsterdam, September 1908.

PRAEADVIES van het Bestuur van den B. V. N. A. in zake de door de Nederlandsche Vereeniging voor Centrale Verwarmings-industrie, verspreide circulaire betreffende de verrekking der bijkomende werkzaamheden bij centrale verwarmings-installaties.

Het Bestuur van den B. V. N. A. is van menning:

Dat bij het vragen van prijsopgave voor installaties voor centrale verwarming, zich in hoofdzaak de twee volgende gevallen kunnen voordoen, namelijk

A. dat de bouw, waarvoor de installatie zal dienen, nog moet worden aanbesteed;

B. dat de bovenbouw reeds aanbesteed en in uitvoering is *.

Is de bouw nog niet aanbesteed, dan kan de installateur der verwarmingsinrichting, aan wien een prijs daarvoor werd aangevraagd met inbegrip der hulpwerkzaamheden, zich wenden tot een deskundige om eene schatting voor die hulpwerkzaamheden, doch daar elk inschrijver zich tot een ander deskundige zal wenden, is het waarschijnlijk dat de prijzen voor die hulpwerkzaamheden ver uiteen zullen loopen door de moeielijkheden om die bedragen eenigszins juist te schatten en zullen ze hoog zijn daar zij die de prijzen opgaven niet door eenige concurrentie gedreven worden ze laag te stellen en er bovendien weinig waarschijnlijkheid voor hen bestaat die hulpwerkzaamheden ook uit te voeren wanneer zij niet toevallig tevens aannemer van den bouw worden. De concurrentie tusschen de installateurs is dus onzuiver en de kans dat de bijwerkkosten hoog getaxeerd zijn, is zeer groot. Het eerste dezer twee bezwaren kan ontgaan worden wanneer de installateurs met zekerheid weten wie hunne concurrenten zijn, in welk geval zij allen de bijwerkkosten aan eenzelfde deskundige kunnen vragen, of wanneer de bijwerkkosten afzonderlijk worden opgegeven, doch het laatste blijft, en het is dus niet in het belang van den aanbesteder, den installateur de kosten voor het bijkomend werk in zijne begroting te doen opnemen.

Van zelve doet zich dus de vraag voor of die kosten nu in de aanbesteding van den bouw zullen worden opgenomen en hierbij zijn twee wegen in te slaan en wel

1°. den aannemer te verplichten al die kosten in zijn inschrijvingscijfer naar zijn eigen begroting te doen opnemen of

2°. in zijn inschrijvingscijfer een naader te verrekken en in het bestek te noemen bedrag te doen opnemen ter bestrijding dier kosten gedurende het aanbrengen der installatie.

Het eerste kan geen bezwaar geven, indien alle teekeningen voor de verschillende installaties voor de aanbesteding gereed zijn en de juiste tijd, waarop de installaties worden aangebracht in het bestek wordt aangegeven en verbindend is. Is dit echter niet het geval, dan is het ten eenenmale onmogelijk voor den aannemer een juist cijfer voor die hulpwerkzaamheden in zijne begroting op te nemen en is hierin een bron van onzuivere concurrentie gelegen niet alleen, maar wordt ook de kans, dat de principaal of veel te veel of veel te weinig voor die hulpwerkzaamheden betaalt, zeer groot. In deze omstandigheden zal het meest rationeel en het billijkst zijn dat een te verrekken post in het bestek wordt genoemd, die elk aannemer in zijn inschrijvingscijfer heeft op te nemen.

De verrekking hiervan zal natuurlijk onder controle der directie moeten geschieden, doch dit behoort ook geheel tot hare taak.

Op groote werken, waar de installaties van grooten omvang zijn, is ook gewoonlijk veel opzichthebbend personeel aanwezig om die controle uit te oefenen en op kleine werken en bij kleine installaties is de controle uit den aard der zaak niet veel omvattend, en is het bedrag dat op die wijze verwerkt moet worden op zichzelf te gering om tot belangrijke onbillijkheden van de zijde van aannemer of aanbesteder aanleiding te geven.

In het geval nu dat het werk, waarvoor de installaties moeten dienen, reeds aanbesteed is (geval B bovengenoemd) zullen bovengenoemde overwegingen eveneens leiden tot het besluit, dat alleen als alle gegevens voor de installatie voorhanden zijn, de aannemer van den bouw een cijfer voor de hulpwerkzaamheden kan geven, en in alle andere gevallen de hulpwerkzaamheden als daggeldwerk verrekend zullen moeten worden uit een af of niet reeds te voren in het bestek van den bouw op te nemen som.

Resumeerende komt het bestuur van de B. V. N. A. tot de conclusie:

1°. dat het niet aanbevelenswaardig is de kosten der hulpwerkzaamheden door installateurs in hun begrotingen tenzij gesepareerd te doen opnemen:

* Waar in de circulaire van de B. V. N. A. slechts sprake is van in aanneming uitgevoerd werk is ook door het Bestuur de mogelijkheid van niet-aanbesteed werk buiten beschouwing gelaten.

2°. dat, wanneer de aannemers van den bouw *alle* gegevens omtrent ligging en tijd van levering der installaties beschikken kunnen, zij in hunne inschrijvingscijfers ook een bedrag voor de hulpwerkzaamheden kunnen opnemen en

3°. dat in alle andere gevallen de kosten der hulpwerkzaamheden bestreden dienen te worden uit een daarvoor in de bestekken op te nemen som, of als „bijwerk“ zijn te betalen.

Het Bestuur van den B. V. N. A.

K. P. C. DE BAZEL,

Voorzitter.

JOSEPH TH. J. CUYPERS,

Secretaris.

Naar aanleiding van het praeadvies van het Bestuur van den B. V. N. A. in zake de circulaire van den Bond van Patroonsverenigingen verwant aan het bouwvak zijn wij in staat gesteld mede te deelen, dat het Hoofdbestuur van de Maatschappij bij de behandeling van deze kwestie gemeend heeft een anderen weg te moeten inslaan. In zijn vergadering van 26 Augustus j.l. (agenda zie Bouwk. Weekblad no. 34) is deze circulaire, welke aan alle leden van het Hoofdbestuur was rondgestuurd, ampel besproken, terwijl enkele leden schriftelijk hun bemerkingen hadden ingestuurd. Hoewel de belangrijkheid van het onderwerp algemeen gevoeld werd en ook de wenschelijkheid werd uitgesproken verbeteringen in de wijze van aanbesteding te brengen, was het Hoofdbestuur toch van oordeel dat het niet op zijn weg ligt zich geheel op dit meer speciale terrein van de patroons te begeven; dat, wil men een waarlijk deskundig oordeel over de vragen uitspreken, een langdurige en speciale studie van Staatshuishoudkundigen aard dient vooraf te gaan, en dat ten slotte het meer op den weg van de patroons zelf ligt de vragen onder de oogen te zien en op te lossen.

In dezen geest is den Bond van Patroonsverenigingen geschreven.

De circulaire van de Ned. Vereenig. voor Centrale Verwarmings-industrie is, met onze bemerkingen, afgedrukt in het Bouwkundig Weekblad No. 29.

De Red.

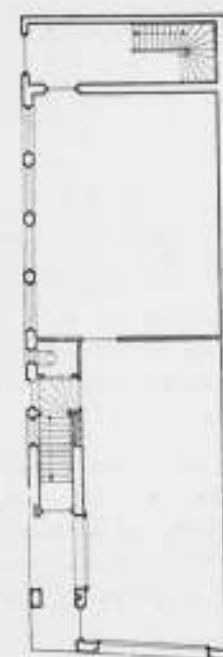
KANTOORGEBOUW DAMRAK 98 AMSTERDAM.

Door de welwillendheid van de architecten van dit kantoorgebouw, de heeren A. J. Kropholler en J. F. Staal te Amsterdam, kunnen wij den lezers een reproductie aanbieden van het nieuwe en het afgebroken gebouw. Het nieuwe gebouw, dat in zijn compositie goede eigenschappen vertoont, is in zijn architectuur verwant aan die van de Beurs. Een van de gelukkige elementen van den gevel is de muurvlakte, die in miskleurige Vechtsche klinkers van de fabriek „De IJsvogel“ te Maarssen opgebouwd, een kleurige karakteristieke baksteen architectuur vertoont. Natuursteen is alleen daar toegepast, waar de constructie dit wenschelijk maakte.

Het houtwerk is in sterke kleuren geveerd; de kleur behandeling van de goed aangebrachte reeks ramen en de goot boven de loggia is vroolijk en aardig.

De logische ontwikkeling van deze loggia's is gemakkelijk te zien uit de schets plattegrond, welke wij hier bijvoegen.

Het werk is door de aannemers Keultjes en Mooleenaar te Amsterdam

Beganegrond
Kantoorgebouw.
Damrak 98.

Nieuw Kantoorgebouw.
Arch. A. J. KROPHOLLER en J. F. STAAAL.

in ± 5 maanden tijds tot groote tevredenheid der bouwmeesters uitgevoerd.

Omtrent het 17de eeuwse koopmanshuis, dat, horwel verminkt, toch nog belangrijke details had en helaas afgebroken moest worden, kunnen wij de volgende mededeelingen van de hand van de heer Weissman geven:

De gevel van het hoekhuis Damrak 98 te Amsterdam was een der meest karakteristieke welke die buurt telde. Ofschoon latere tijden aan het bouwwerk nog al wat hadden veranderd, gaf het toch een goed denkbeeld van een koopmanshuis, zooals die in het midden der zeventiende eeuw te Amsterdam werden gesticht.

Philips Vingboons (1608—1675) was de architect, die toen het meest bij de burgerij in de gunst stond. Sinds 1637 werd hem het herbouwen van tal van huizen te

Afgebroken gebouw van 1649.

Amsterdam opgedragen. Een keus uit deze ontwerpen deed hij in 1648 als prentwerk in het licht verschijnen.

De manier van Palladio had Jacob van Campen het eerst gevolgd, toen hem in 1626 werd opgedragen, een „faciatte” voor het huis van Bathazar Koymans (nu de Hoogere Burgerschool) op de Keizersgracht tegenover de Westermarkt te ordonneeren. Dat dit huis zoo breed was, had den bouwmeester zijn taak gemakkelijk gemaakt.

Vingboons begon de klassieke orden ook aan de smalle gevels toe te passen, die, wat hun hoofdvorm betreft, nog met die uit de middeleeuwen overeenkwamen. Daarbij had hij verschillende moeilijkheden te overwinnen, daar de hoogte der verdiepingen niet altijd met die, welke de klassieke verhouding vorderde, overeenstemde en de driehoekige vorm van den top voor het maken van pilasters niet gunstig was.

Uit het reeds genoemd prentwerk blijkt, dat Vingboons, als het niet anders kon, de voorschriften van Palladio en Scamozzi liet voor wat zij waren, en pilasters ordonneerde, die veel te hoog in verhouding tot haar breedte waren. Ter weerszijden van den topgevel bracht hij de groote consoles aan, waaryvoor Della Porta bij het bouwen van den gevel der Jezuitenkerk te Rome het voorbeeld had gegeven.

De gevel Damrak 98 is in het werk van Vingboons niet opgenomen. Doch daar die verzameling slechts eenige der ontwerpen van den zoo goedbeklanten bouwmeester bevat, kan hij ook zeer wel dezen gevel hebben geordonneerd. Ondertusschen heeft Vingboons ook navolgers gehad.

Wanneer wij den top beschouwen, dan zien wij groote overeenkomst met dien van het huis, door Vingboons in 1640 voor Daniël Soyhier op de Keizersgracht bij de Wolvenstraat (nu nummer 319) gebouwd. Het eenige verschil is, dat Korinthische pilasters zijn gemaakt, en dat de consoles en de vazen wat rijker vormen hebben.

Blijkbaar waren onder de ovale ramen, met cartouches omlijst, oorspronkelijk frontons aanwezig, die door de Jonische pilasters werden ondersteund. Men ziet op de fotografie nog de aanzetten dezer frontons, die op de Keizersgracht eveneens voorkomen.

Ik durf niet beslissen, of de Jonische pilasters, die volgens Scamozzi gedetailleerd zijn, wel zoo ontworpen werden als de fotografie ze vertoont. Nemen wij den gevel op de Keizersgracht ter vergelijking, dan moet er, beneden, een Dorische of Toskaansche orde bestaan hebben, die hetzij op een houten pui, hetzij op een rustieken onderbouw rustte. Maar er zijn door Vingboons ook wel gevels gemaakt, waar de Jonische pilasters een buitensporige lengte hebben. Een voorbeeld vindt men op het Rokin tegenover de Enge

Sebets, zooals de gevel, naar aanwijzing van den heer Weissman, oorspronkelijk geweest is.

Kapelsteeg, in 1646 door Vingboons gebouwd, dus drie jaar vóór het huis op het Damrak, toen nog Vijgendam geheeten.

Daar dit huis een hoekhuis was kon het hijschen aan den zijgevel geschieden. De fotografie vertoont ons nog het zware windas en de luiker, die op de zolders uitkwamen. Zulke „pakzolders” behoorden al van ouds tot een koopmanshuis. Tot 1660, toen alle weigestelde Amsterdammers kooplieden waren, vond men ze overal. Pas na dien tijd werden de „heerenhuizen” gebouwd voor de kinderen der vroegere kooplieden, die aan het rentenieren de voorkeur gaven.

De pui zal oorspronkelijk een andere gedaante hebben gehad, dan de fotografie weergeeft. Het versieren van puien met pilasters en dergelijken is pas in de tweede helft der 19de eeuw in zwang gekomen. Vroeger bestond een pui slechts uit zwaar houten raamwerk, waartusschen glas en luiken waren aangebracht en waaruit een luifel naar voren kwam.

Het is niet onmogelijk dat een handelaar in papier het huis heeft doen bouwen, daar de fraaie gevelsteen een papiermolen te zien gaf. De verdere gebedbouwde versierselen vertoonden festoenen van vruchten, een motief, dat Jacob van Campen aan Palladio ontleend had, en dat in ons land misschien meer dan ergens anders gedurende de 17de eeuw is toegepast. Voor het eerst vindt men deze festoenen aan het in 1633 ontworpen Mauritskuis in den Haag, dat een schepping van Jacob van Campen is.

De cartouches om de drie ovale ramen hebben de eigenaardig vleezige vormen der Florentijnsche kunst uit het laatst der 16de eeuw. Hendrik de Keyser heeft zulke cartouches het eerst gebruikt en Philips Vingboons bediende er zich van tot ongeveer 1665. Daarna kwamen andere vormen in zwang, die de cartouches verdrongen.

BETONZINKWERKEN VOLGENS SYSTEEM „DE MURALT.”

(Vervolg van bladz. 781.)

Met E zijn de knooppuntoestellen aangegeven, dat zijn buizen voorzien van vleugels, die zelf wederom vastgeklonken zijn aan ringen. Deze buizen worden bij de knooppunten van den drijver ingehangen, en dienen om de kabels waaraan het zinkstuk komt te hangen, een bewegelijke doch toch zekere geleiding te geven.

De constructie van die knooppuntoestellen volgt uit fig. 19. De vleugels zijn aangegeven met F, de buis, die van kwadrantijzer is geconstrueerd met E en de ring, die de ophanging van buis en vleugels in de hoekpunten mogelijk maakt, is met G aangegeven.

Van boven bevat de buis een katrol, beneden een zacht gegoten ijzeren gladronden kraag. In fig. 20 en 21 zijn afbeeldingen gegeven van een knooppuntoestel, zooals dit bij het proefstuk voorkwam. Insteede van een korte buis, is echter in het bestekwerk van het thans in uitvoering zijnd werk voorge-

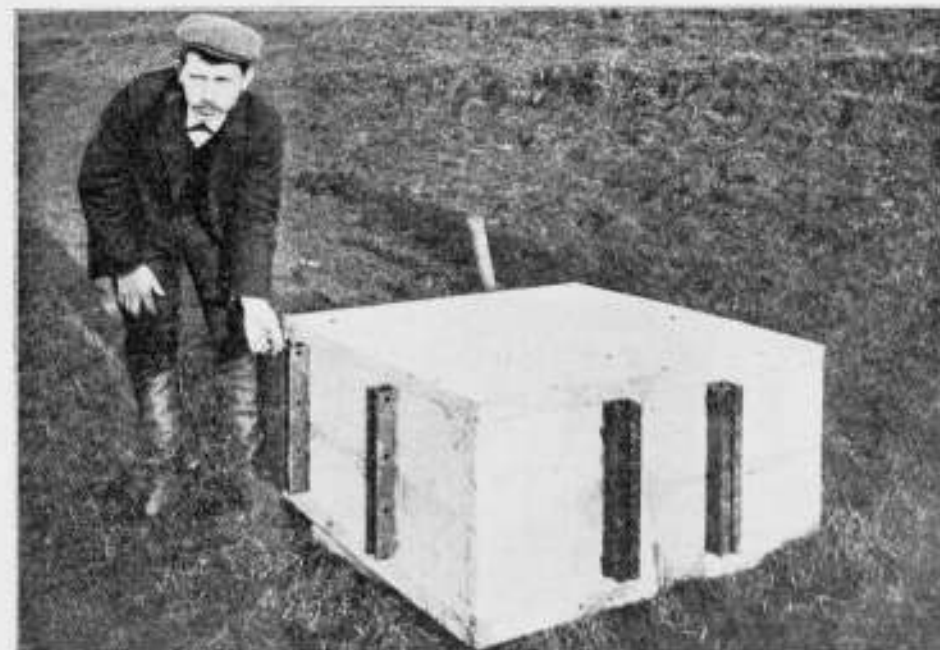

Fig. 17. Aangifte hoe een plaatje van een verbindingskabeltje wordt geschoven in den schuifgeleider.

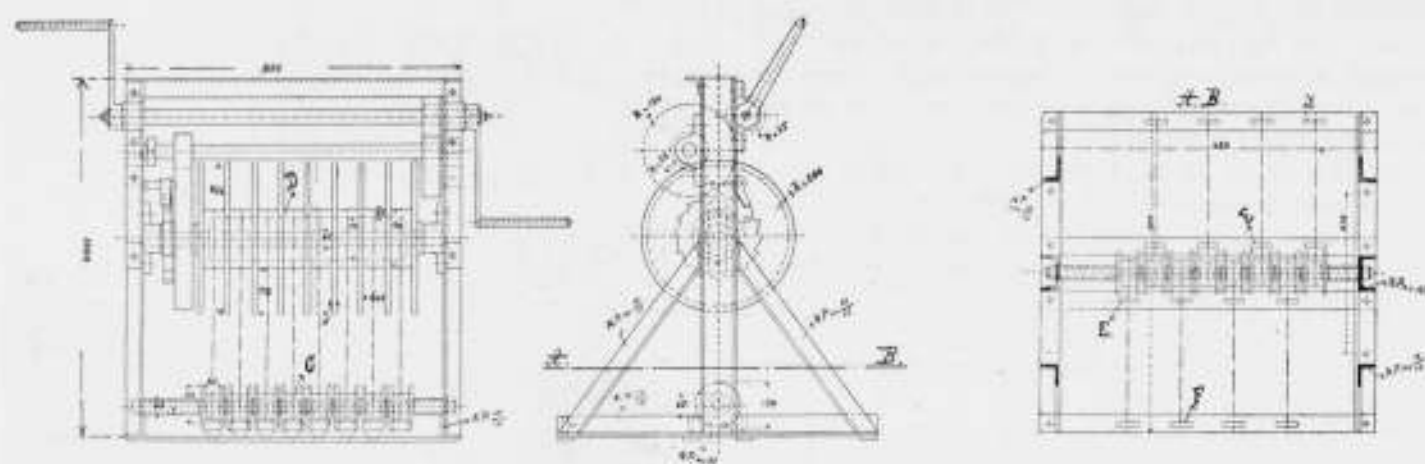

Fig. 22. Schets van een lier.

Fig. 23. Gedeeltelijk gezicht op den gemonteerden drijver.

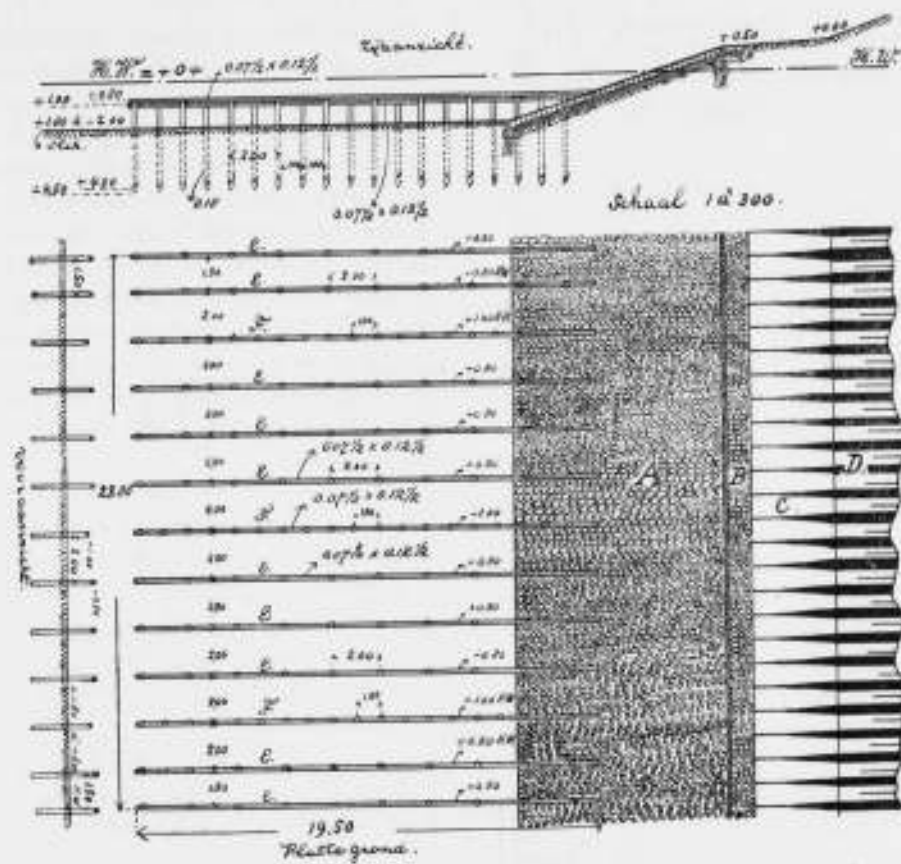

Fig. 24. Langs- en dwarsdoorsnede van het jukkenstelsel met plattegrond.

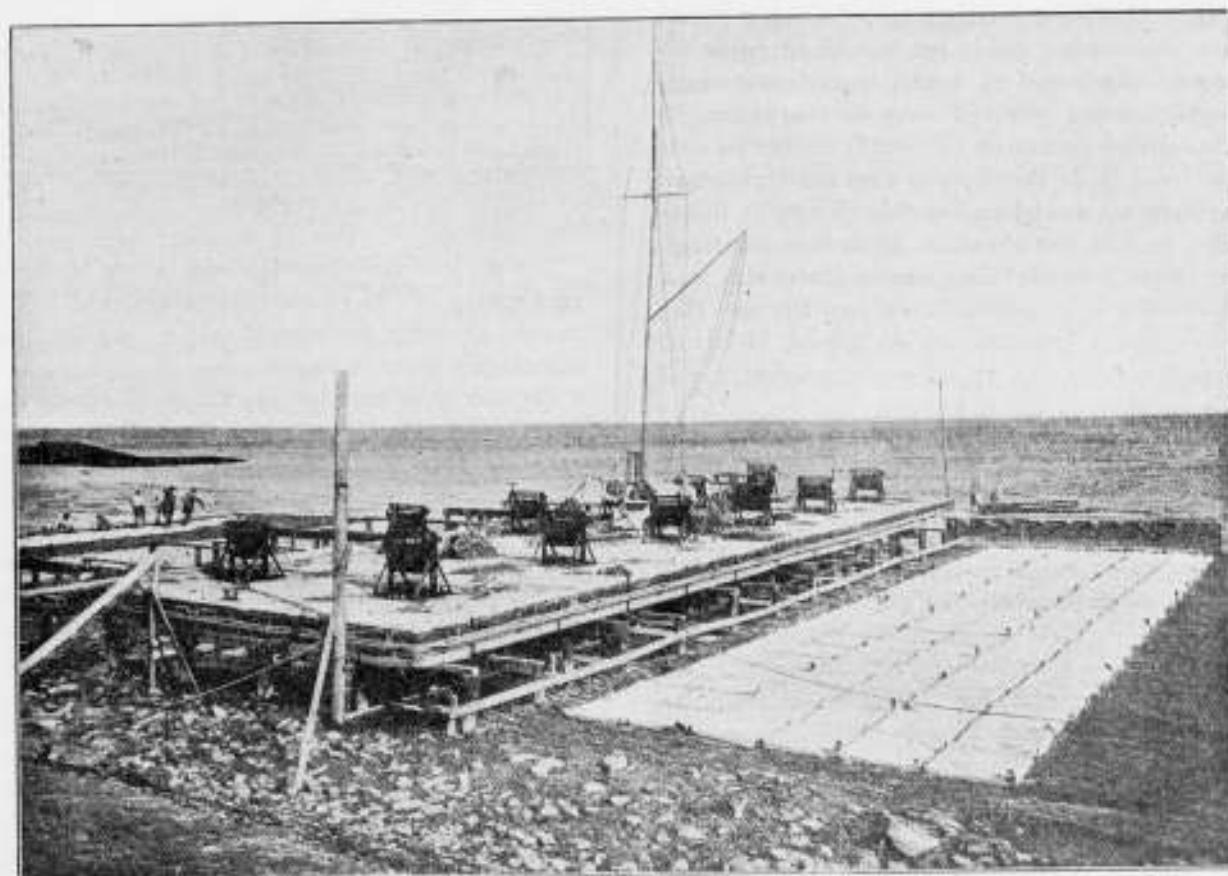

Fig. 25. De drijver ligt bij laagwater op het jukkenstel en verbonden met het beton zinkstuk.

VERWARMEN VAN GEBOUWEN, OP GROOTE AFSTANDEN VAN DE WARMTEBRON GELEGEN.

DOOR

F. G. UNGER W. L., 's Gravenhage.

Het vraagstuk, dat in bovenstaanden titel ligt opgesloten, begint langzamerhand een groote beteekenis te krijgen in de verwarmingstechniek. Er is wel geen uitvoerig betoog noodig om zulks aan te toonen, daar het den lezers van dit blad genoeg bekend zal zijn, welke gemakken een doelmatig aangelegde centrale verwarming biedt.

Slaagt dus de techniek er in de bediening en het bedrijf eener centrale verwarming nog meer te concentreren en meerdere bouwwerken tegelijkertijd van uit één centraalpunt van warmte te voorzien, dan is het begrijpelijk dat zulks van groot belang is en veel nut kan hebben, mits men het vraagstuk ook uit een economisch oogpunt tot eene goede oplossing brengen kan.

En deze laatste voorwaarde is des te belangrijker, wanneer men in de verwarming op groote afstanden een middel wil zoeken om het bedrijf der elektrische centrales voor levering van licht en kracht in groote en kleine gemeenten tot de hoogste economie op te voeren.

De kwestie is van groot algemeen belang en schrijver dezes acht eene verhandeling over het onderwerp in dit blad te meer op haar plaats, omdat het verwarmingsvraagstuk van steeds meer beteekenis wordt voor den architect, die zoozeer bij het ontwerpen zijner bouwwerken rekening moet houden met de behoeften en den geest van zijn tijd.

Om de behandeling van het ontwerp te houden binnen de grenzen, die de beschikbare plaatsruimte in dit blad toestaat en toch zooveel mogelijk belangstelling voor het vraagstuk te wekken, zullen eenige mededeelingen gedaan worden over installaties, die in het buitenland goede uitkomsten hebben opgeleverd en daarbij tegelijkertijd eenige beschouwingen worden gevoegd over de voordeelen, die dergelijke installaties opleveren en over de eischen en voorwaarden, waaraan in de eerste plaats moet worden voldaan.

In het vervolg zal daarbij het bedoelde systeem korthedshalve worden betiteld met den naam „afstandsverwarming“.

Een der meest bekende Europeesche installaties voor afstandsverwarming is in gebruik in de stad Dresden. Hoewel niet de grootste installatie op dit gebied, blijkt toch uit nevenstaand plan ¹⁾ (fig. 1) dat een uitgestrekt terrein door de warmte-centrale wordt bediend.

Tot de voornaamste redenen, waarom het gemeentebestuur der stad Dresden besloot over te gaan tot het oprichten eener warmte-centrale, behoorden wel de noodzakelijkheid om eenige gebouwen van hooge architectonische waarde te verwarmen en de reeds bestaande verwarmingsinstallaties in eenige andere belangrijke gebouwen van nieuwe ketels te voorzien; voorts de eisch om het brandgevaar voor deze gebouwen tot een minimum te beperken, terwijl men tevens op deze wijze kon vermijden de gebouwen door schoorsteenen te ontzien en de omgeving door rook en roet lastig te zijn. Dat de vermindering van het brandgevaar niet alleen een mogelijk, doch zelfs een zeer direkt voordeel opleverde, kan blijken uit het feit dat de premie voor een der gebouwen na de invoering der afstandsverwarming verminderde met / 3000.—

De gemeenschappelijke warmte- en elektrische centrale werd in het jaar 1901 aan den linker oever der Elbe

opgericht (fig. 1), zooveel mogelijk in het centrum der te verwarmen en te verlichten gebouwen, die echter in dit opzicht een vrij ongunstige ligging hebben, daar zij vrijwel alle langs de Elbe zijn geplaatst. Aan het gebouw der centrale werden geen kosten gespaard om het een fraai en bij de omgeving passend uiterlijk te geven, zoodat de kosten aanmerkelijk hooger werden dan anders voor dergelijke gebouwen het geval zal zijn. De kosten van het gebouw toch bedragen meer dan 100% van die der machine-inrichting, terwijl deze gewoonlijk e.a. 25% uitmaken.

Het vermogen der centrale bedroeg ten tijde der oprichting 15.200.000 W.E. die ten deele op een afstand van 1040 M. te leveren zijn. De verwarming geschiedt door stoom waartoe 14 stoomketels, elk met 200 M², verwarmend oppervlak zijn opgesteld. De stoom wordt onder een druk van 6 atmosferen (overdruk) naar de te verwarmen gebouwen gevoerd en daar op een druk van 2 atmosferen (overdruk) gereduceerd. Ten einde zooveel mogelijk condensatie van den stoom in de leidingen tegen te gaan, wordt deze in de centrale op 200 C° oververhit. (De temperatuur van verzadigden stoom van 6 atm. bedraagt 164 C°.)

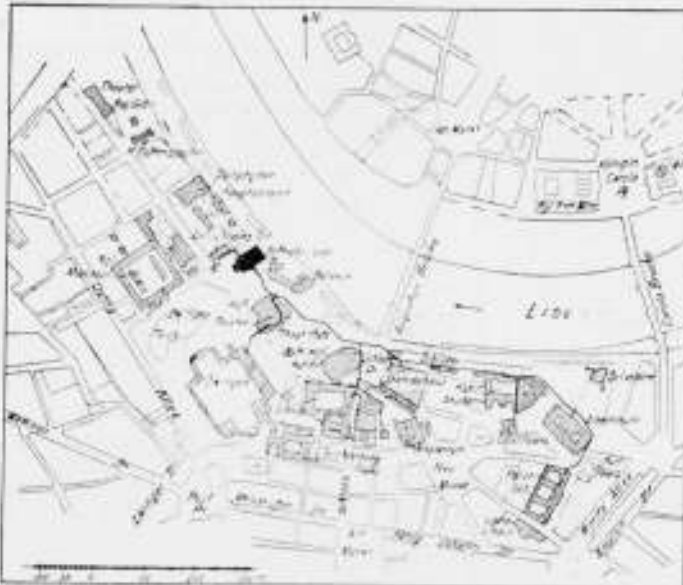

Fig. 1.

Tot de technische moeilijkheden welke bij een afstandsverwarming zijn te overwinnen behooren het compenseeren van de uitzetting der pijpleidingen en het tegengaan van de afkoelingen dezer leidingen.

Bedenkt men dat voor 100 C° de uitzetting der leiding ongeveer 1,3 mM. per meter lengte bedraagt, dan wordt voor de 1040 M. lange leiding de verlenging ruim 2 M. Wil men dus voorkomen, dat er breuken in de leiding optreden, dan dient zeer zorgvuldig gelegenheid te worden gegeven aan de leiding om zich uit te kunnen zetten.

In Dresden heeft men tot dit doel de leidingen niet in rechte lijn naar de gebouwen gelegd, doch min of meer in kronkelvorm en daarbij de bochten gemaakt van lange koperen pijpen.

De pijpleidingen zijn tegen warmteverlies beschut door eene omhulling van ruwe zijde, welke een besparing geeft van e.a. 85% ten opzichte van het verlies bij een onbekleede pijp. Het warmteverlies bedraagt 4% van de maximale hoeveelheid warmte die door de leiding naar de gebouwen kan worden gevoerd.

Voorts vereischen de afstandsverwarmingen door middel van stoom, dat de leidingen met afschot worden gelegd opdat het condenswater kan worden afgevoerd. In Dresden wordt dit water op bepaalde plaatsen, voornamelijk bij de

intrede der verwarmingsleiding in de gebouwen door middel van elektrische pompen uit de leidingen verwijderd.

Het stoomverbruik der verschillende gebouwen bepaalt men door meting van het condenswater met behulp van watermeters.

Voor de veiligheid zijn in de leidingen snelsluitende afsluiters aangebracht, die van af verschillende plaatsen in het kanaal, waarin de leidingen zijn gelegd, kunnen worden gesloten.

(Wordt vervolgd).

BERICHTEN

BINNENLAND.

Wegens vertrek van den tegenwoordigen adjunct van den Algem. Secretaris van onze Maatschappij, den heer Merrebach, wordt van af Donderdag 8 October diens functie verricht door den heer Carel J. Ströer, assistent a.d. Bibliotheek en Archiefkamer der Ver.-Doopsig. Gemeente te Amsterdam.

Congres ter bespreking van Technisch Middelbaar Onderwijs. Het stenografisch verslag der beide Congresbijeenkomsten is in druk verschenen, en wordt voor de leden der deelnemende vereenigingen verkrijgbaar gesteld tegen f 0,25 per stuk. Deze vereenigingen zijn: Nederlandsche Aannemersbond; Architectura et Amicitia; Bond van Nederlandsche Architecten; Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; Vereeniging van Bouwkundigen in Nederl. Indië; Vereeniging van Gasfabrikanten in Nederland; Vereeniging van Opzichter-bureelambtenaren bij de Genie; Vereeniging van Opzichters van den Rijkswaterstaat; Vereeniging van Opzichters voor het Stoomwezen; Bond van Technici; Vereeniging tot bevordering van de Vakopleiding van Handwerkslieden in Nederland; Vereeniging van Vakschoolleeraren en -Leeressen in Nederland; Bond van Waterbouwkundige Ambtenaren in Zeeland; Bond van Opzichters bij den Dienst van Weg en Werken der Staatsspoor.

Leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst die deze brochure, groot 160 blz., wenschen te bezitten, kunnen deze tot uiterlijk 24 Oct. verkrijgen voor f 0,25 + f 0,06 verzendingskosten te zenden aan den Algemeenen Secretaris van de Maatschappij, Marnixstraat 402.

De brochure wordt in den handel verkrijgbaar gesteld tegen f 1.— per stuk, bij den boekhandelaar van Kampen te Amsterdam.

Het nieuwe Gemeentelijke Museum te Haarlem. Omtrent de plannen voor het nieuwe Museum zijn we in staat gesteld het volgende mede te deelen:

In gedrukt stuk no. 334 doen B. en W. van Haarlem mededeeling aan de Gemeenteraad van een schrijven van den Directeur van Openbare Werken, den heer L. C. Dumont, ten geleide van een schetsplan voor het ter plaatse van het voormalig Gereformeerd Weeshuis te bouwen Museum.

Uit dit schrijven nemen wij het volgende:

Voortdurend is door den heer Dumont de wenschelijkheid vooropgesteld om de Poort aan het Groot Heiligland te doen blijven bestaan en om deze Poort als hoofdingang tot het Museum te bestemmen en bovendien, om door het sloopen van de gebouwen aan de Noord-, Oost- en Zuidzijde van de binnenplaats gelegen, ruimte te verkrijgen om ter plaatse drie vleugels te kunnen optrekken.

De binnenplaats zou dan dezelfde afmetingen behouden als deze voor de verbouwing bezat.

Bij behoud en bij gebruik van de poort als hoofdingang is het mogelijk een Museum te ontwerpen, dat voldoet aan den eischen aan een Museum van niet te grooten omvang te stellen, dat de bezoekers een bepaald als van zelf aangewezen weg volgen, het geheele Museum doorloopen, om ten slotte bij het punt van ingang terug te komen.

De percelen aan het Groot Heiligland kunnen benut worden voor het exposeren van merkwaardigheden. Tevens is het bij nader onderzoek gebleken, dat deze percelen een onderdeel van het hoofdgebouw hebben gevormd, dat laatstelijk als Weeshuis in gebruik is geweest, en dat aan de Noord- en Zuidzijde van de binnenplaats dergelijke percelen hebben bestaan. Redenen, waarom getracht moet worden, zooveel mogelijk met den vroegeren toestand rekening te houden, daar het hier niet alleen een museum, maar ook een merkwaardige bouwkunstige omgeving geldt.

Bij den rondgang door het museum heeft men aan den Oostzijde van het binnenplein 2 kamers met merkwaardigheden, benevens aan de andere zijde der gang de huisjes aan het Groot Heiligland, welke in stijl gemeubileerd kunnen worden; de Noordvleugel bevat 3 kabinetten met zijlicht en twee zalen met bovenlicht; de Westvleugel bevat het oude hoofdgebouw met zijn interessanten gevel, welke geheel bewaard blijft; de Zuidelijke vleugel bevat 4 kabinetten met zijlicht welke de beroemde stukken van Frans Hals moeten bevatten; ten slotte komt men door 2 zalen, waarin bouwfragmenten, enz. weer bij den uitgang.

Achter het hoofdgebouw is aan het Klein Heiligland een tentoonstellingszaal met bijbehorende localiteiten geprojecteerd.

Het geheele museum ligt vrij tenopzichte van de belienende gebouwen, terwijl de gang met buitendeuren achter de 4 kabinetten met de Halsen in geval van onheil goede diensten kan bewijzen.

De gevels aan de binnenplaats zijn ontworpen in den geest van de gevel van het oude hoofdgebouw, en bescheiden gebouwen.

Tot de wetenschap, dat zijlicht voor de verlichting der schilderijen van Frans Hals beter voldoet dan bovenlicht, is men gekomen door met enkele stukken een proef te nemen in een der lokalen van de school voor M. U. L. O. aan de Jacobstraat, welk lokaal, wat afmetingen en ligging ten opzichte van de windstreken betreft, volkomen met de gedachte kabinetten overeenkomt; doch dat bovendien in dezelfde zoo niet in slechtere omstandigheid verkeerde wat de toetreding van licht uit het Westen betreft, dan bedoelde kabinetten, doordat de hoofdgevel van de school eene hoogte heeft van 16 M., terwijl die van het v. m. Weeshuis slechts 8 M. hoog is.

Voor zoover dit kan worden overzien, zullen de kosten voor den bouw globaal begroot f 210.000.— bedragen.

Wordt niet besloten tot het maken van een tentoonstellingszaal aan het Klein Heiligland, dan zullen deze kosten met ongeveer f 20.000.— verminderen.

Uit den brief van de Comm. van Toezicht op het Stedelijk Museum aan B. en W. van Haarlem, eveneens, in dit gedrukt stuk opgenomen, ontleenen wij de volgende belangrijke bouwkunstige bijzonderheden:

„Eene aangelegenheid van groot gewicht, is het aanzien, dat men het Museum zal geven aan de zijde van het Groot Heiligland.

Wij meenen, dat bij ieder vaststaat, dat daar de hoofdingang zal zijn. En wij weten, dat er eene strooming loopt, om de daar staande, nu aan de Gemeente toebehorende huizen af te breken en er een ijzeren hek te plaatsen.

De vriendelijke begeerte, om allen voorbijgangers een mooi gezicht te geven op den binnenhof en het hoofdgebouw, is de grondslag van dien wensch.

In het rapport van den Directeur wordt de noodzakelijkheid bepleit, om het tegenovergestelde te doen, en de door hem bijgebrachte redenen ten volle aanvaardende, zijn wij in staat onze meening te dien aanzien, duidelijk te stellen.

Bij de herstelling van elk oud bouwwerk is de allereerste vraag, „hoe het oorspronkelijk geweest is?“ Men spaart geen moeite om dit te ontdekken, om de overgebleven deelen te behouden, ze in verband tot het geheel in den eersten staat terug te brengen. Geen andere weg is ingeslagen bij de talrijke herstellingen van oude monumenten, welke in de laatste dertig, veertig jaren door den Staat of van Rijkswege zijn uitgevoerd en deze wijze van werken, heeft, voor zoover wij weten, steeds algemeene instemming gevonden. Zij is trouwens de eenig ware.

In wetenschappelijken zin is het dus noodig te bepalen, welke gedaante het Oude Mannenhuis-Weeshuis oorspronkelijk had, hoe het door den bouwmeester is afgeleverd. En dit heeft gelukkig weinig moeite in, want de bronnen van het Gemeente-Archief en de kaart van Haarlem van Romeijn de Hooghe staan ons daarvoor ten dienste.

De groote binnenhof was geheel ombouwd. Op het westen plaatste men het hoofdgebouw (bevattende de gezelschapszaal met de Regenten en Regentessenkamers) dat er zich nu nog tamelijk ongewijzigd bevindt. Op het noorden, zuiden en oosten zette men, de zich er bij aansluitende woningen, waarin de oude mannen zouden gehuisvest worden. De vleugel op het oosten werd gesneden door de poort, den eigenlijken ingang, welke er thans nog wordt aangetroffen.

En iets verder:

„Nu wij hebben aangetoond, welk het oorspronkelijk plan is geweest van het Oude Mannenhuis, volgt redelijkerwijze daaruit, dat die vroegere toestand tot grondslag kan en behoort te dienen, bij de herstellingen, welke men op het oog heeft. Want wij

¹⁾ Ontleend aan het tijdschrift „Gesundheits Ingenieur“ 1907.

rekenen het een geluk, dat de voormalige oostervleugel van het gesticht, nu ook in het bezit der Gemeente is en geene bezwaren aan een oordeelkundige herstelling naar ouden trant in den weg staan.

De wensch om de huizen aldaar weg te breken, ten einde van de straat een vrij gezicht en een onbelemmerden blik te hebben op den binnenhof en het hoofdgebouw, heeft in ons oog geen de minste waarde.

Men bedenke dat het Museum, eenmaal naar onze plannen voltooid, voor niemand gesloten zal blijven, en dat ieder, hetzij tegen of zonder betaling er toegang zal kunnen bekomen.

Dat niets wat er toe behoort, terreinen, gebouwen met hun inhoud, enz. voor iemand verborgen zal wezen.

Bovendien zal het meer dan verrassend zijn, na zich te hebben vergast aan den fraaien voorgevel, de poort door gaande te staan in den behaaglijk vierkanten binnenhof, aan alle zijden omringd door keur van schoone gebouwen. Zeker veel aantrekkelijker, dan achter een hek een oneventredig terrein te vinden, waar, naar men gevoelt, iets aan ontbreekt, al mocht men zich aandoens geen rekenschap weten te geven, dat dit is het roekeloos weggebroken verband, oorspronkelijk de logische en harmonische afsluiting, door den bouwmeester gewild en gemaakt.

Daarna wijst de Commissie met historische voorbeelden (Binnenhof o.a.) aan, wat de fraaie werking is van gesloten binnenpleinen; terwijl ze tenslotte opmerkt, dat bij wegbeekken der huisjes aan het Groot Heiligland en het plaatsen van een ijzeren hek de inrichting van den rondgang, noodzakelijk in ieder museum, verstrooid wordt.

Wij sluiten ons geheel aan bij het inzicht van den directeur van Publieke Werken en zouden het plaatsen van een ijzeren hek een onvergeeflijke mislag vinden. De Oud Hollandsche architectuur met hare schilderachtigheid en fijnheid doet zeer goed in gesloten architectuur beelden; maar bij te groote openheid wordt ze klein; iets anders is de meer monumentale Laat-Italiaansche of Fransche Renaissance, die in hare koele statigheid harmonieert met de groote openheid der voorpleinen.

Het is meer gebeurd, dat Fransche voorbeelden verkeerdelijk en onoordeelkundig werden toegepast in Holland.

Terecht wijst de Commissie van Toezicht op het verrassend effect, dat den bezoeker, de poort doorgaande, wacht bij het betreden van den behaaglijken rustigen binnenhof, met zijn vroolijke Holl. Renaissance baksteen architectuur en de fijne levendigheid der stukken natuursteen.

Wij hoopen den lezers te zijner tijd uitvoeriger omtrent deze interessante plannen te kunnen berichten.

Het Damvraagstuk. Zooals men weet heeft de jury voor de prijsvraag in zake de bebouwing van den Dam te Amsterdam vier ontwerpen bekroond met de 2e, 3e en twee 4de prijzen.

In het programma was bovendien aan het Gemeentebestuur de bevoegdheid toegekend andere onderwerpen aan te koop. De jury heeft geadviseerd van die bevoegdheid gebruik te maken en aan te koop het ontwerp „Forum Amstelodamum“, dat om een vormaestrie niet bekroond kon worden. Thans hebben B. en W. dat advies opgevolgd en dit ontwerp, waarvan de inzender de heer J. M. van der Mey was, voor de in het programma bepaalde som van f 250 aangekocht.

Het Gemeentebestuur is dus thans in het bezit van vijf door de jury verdienstelijk gachte ontwerpen.

Verder is de zaak natuurlijk nog niet en er zal nog heel wat moeten gebeuren vóór de keuze op een bepaald plan — 't behoort zelfs niet één van dit vijftal te wezen — gevestigd is en de zaak voldoende is voorbereid om aan den Raad, die ten slotte de beslissing heeft, te worden voorgelegd.

Van een „oplossing“ van het Damvraagstuk is door den aankoop van het ontwerp Van der Mey in de eerste verte nog geen sprake. (N. v. d. D.)

PERSONALIA

Jubiläum L. C. Hezenmans. Den 8en October, heeft de heer L. C. Hezenmans te 's-Hertogenbosch zijn gouden feest gevierd als bouwmeester bij de St.-Janskerk. Zeventien jaar oud, is hij den heer L. Veneman als leider der restauratie opgevolgd.

Toen waren slechts de top en de beelden van 't Noorder portaal (zijde Hinthamerstraat) voltooid. Onder zijn beheer volgde het schip der kerk, met zijn schraagbogen, die het onder- en bovengedeelte daarvan verbinden; de contraforts, de groote vensters, de balustraden, en dit alles voorzien van een overvloed van beeld- en sierwerk. Later kwam de herstelling van het Zuiderportaal (zijde Paradeplaats), een groot en omvangrijk werk; nog later de koepel aan de beurt, en thans wordt met kracht gewerkt aan het gedeelte der kerk, dat zich boven de sacramentskapel bevindt.

Behalve aan de Sint-Janskerk, arbeide de heer Hezenmans aan de restauratie van het stadhuis te Gouda, van de kerk te Oirschot, van den toren van het stadhuis te Middelburg, van het kasteel Maurick te Vught, terwijl de herstelling van den nog overgebleven gevel van de oude Sint-Antoniuskapel op het Hinthamerplein te 's-Hertogenbosch, verleden jaar hem opgedragen, mede goede vorderingen maakt.

De jubilaris is lid van verschillende genootschappen van kunst en wetenschappen, ridder der Orde van Oranje-Nassau en versierd met de onderscheiding „Pro Ecclesia et Pontifice“.

B. en W. van Rotterdam hebben met ingang van 15 October a.s. aan den heer H. A. Van Ysselstein op de meest eervolle wijze ontslag verleend als adjunct-directeur der gemeentewerken, onder dankbetuiging voor de bewezen gewichtige diensten.

Voorz. is voorloopig voor den tijd van een jaar belast met de waarneming der functie van adjunct-directeur der gemeentewerken de ingenieur Wouter Cool.

De heer P. C. Kelder, bouwkundige bij Plaatselijke Werken, afd. Havenwerken te Rotterdam, is, om gezondheidsredenen, op verzoek eervol ontslagen. In diens plaats zal treden de heer H. C. Wesseling c. i., ingenieur bij de gemeentewerken aldaar.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:		per maand
Opzichter	Teekenaar	39 " " - 100 —
"	"	32 " " - 100 —
"	"	23 " " - 65 —
"	"	19 " " - 50 —
"	"	21 " " - 40 —
"	"	24 " " - 80 —
"	"	23 " " - 90 —
"	"	22 " " - 75 —
"	"	23 " " - 60 —
"	"	26 " " - 80 —
"	"	27 " " - 80 —
"	"	24 " " - 90 —
"	"	23 " " - 75 —
"	"	25 " " - 80 —
"	"	21 " " - 60 —
"	"	28 " " - —
"	"	21 " " - 75 —
"	"	23 " " - —
"	"	22 " " - 60-70 —
"	"	49 " " - 100 —
Opzichters	"	31 " " - 100 —
"	"	24 " " - 100 —
"	"	22 " " - 75 —
"	"	20 " " - 60 —
"	"	36 " " - 100 —
"	"	57 " " - 70-80 —
Teekenaars	"	25 " " - 75 —
"	"	23 " " - 50 —
"	"	22 " " - 50 —
"	"	25 " " - 50 —

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 12 OCTOBER.

STRATUM. Bouwen O.L. School bestaande uit 4 beneden en 4 bovenlokalen, overdekte speelplaats, gymnastiek en verdere werken.

Gembest. n.m. 3 u. Bestek en teek. à f 2.50 te bekomen bij den bouw. A. Clement. Aanw. 12 Oct. v.m. 11 u.

DINSDAG 13 OCTOBER.

UTRECHT. Bestek no. 1158. Uitbreiden wagenmakerij met daarmede in verband staande werken op het station Utrecht. Ram. f 3000.

Maatj. tot Exploit van Staatspoorw. n.m. 2 u.

Posterijen en Telegrafie. AANBESTEDING.

Op Woensdag 28 October 1908, des namiddags te 2 uur (1.40 Greenwichtijd), zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

den bouw van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te Lekkerkerk.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Febr. 1901, L. X, afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 12 October 1908 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het buureau van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Nassau Odijkstraat no. 50 te 's-Gravenhage; aan het Post- en Telegraafkantoor te Lekkerkerk; en is voorts, op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad f 0.45, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 288 te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage en door den Districts-Opzichter bij de Landsgebouwen J. G. P. Rora, te Rotterdam.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 21 October 1908, des voormiddags te 11½ ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk ondertekend, worden als ongedig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 24 September 1908.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertenties f 5 — per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertenties 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

16 SEPTEMBER.

IJMUUDEN. Bouwen van het verplegingsstation-wijkgebouw aldaar.

Laagste inschrijver P. Rings, Santpoort, f 690.

18 SEPTEMBER.

HEERENVEEN. Bouwen van een paardenstal. Firma D. Woltman.

Laagste inschrijver M. Hergarden, f 1797.

24 SEPTEMBER.

BUSSUM (ONDERH.). Bouwen villa en bijbehoorende werken aan de Willemslaan. Archt. L. H. Bours.

Zuid-Holl.
Verffabrieken
ROTTERDAM.

Grootste
Nederlandsche Loodwitfabriek.

Eenige
Nederlandsche Meniefabriek.

Loodwit 1 Olie gemalen.
(Onschadlijk in 't gebruik).

Export naar alle landen.

J. H. ADDICKS & ZONN. AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van URWERKEN, CARILLONS, RADERWERKEN enz.
Restauratie van OUDE TOREN-UR- en SPEELWERKEN.
Restauratie van ANTIKE URWERKEN.

Fabriek van Electriche Uurwerken

Ingekomen 8 biljetten. Laagste inschrijver R. de Groot, Bussum, volgens plan 1 en 2 f 1176, volgens plan 2 en 3 f 1127.

WITVEEN ONDER OOSTERMEER. Bouwen eener boerenplaats voor den heer J. G. de Jong.

Laagste inschrijver H. Wijkstra, Oostermeer, f 5360, gegund.

HEINEKEN'S

STOOMJALOEZIEEN
ROLLUIKENFABRIEK

AMSTERDAM
EN
GRAVENHAGE

STALEN ROLLUIKEN
IN ALLE CONSTRUCTIEN

Assurantie Maatschappij tegen Brand-
schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Grootte Houtstraat 71^{rood}, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratielouder.

Capitaal f 4,000,000.00
Reservefonds alt. 1907 f 1,394,200.69
Betaalde Brandschaden tot
alt. 1907 f 32,707,500.00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Asphalt. — W. J. v. d. WETTEREN en A. S. KEY, Rotterdam.
Aerogeegas. — T. J. v. d. ZEE, Bezuidenhout, Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmateriaalhandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtse Asphaltfabriek v.b. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Ambergerhugt Lasapparaat. WILHELM SIEMENS, Rotterdam.

Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
 Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
 Beton- en Betonizerwerken, DE KONINK, ROTTERDAM, CEMENT-STEENFABRIEK v/h VAN WANING & Co. Rotterdam.
 Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN 's-Gravenhage.
 Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
 Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
 Betonizer „Kahn Systeem”. Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
 Betonizerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
 Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
 Bovenlichtsluiting „Flux”. — VAN DE POLL, Purmerend.
 Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
 Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
 Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag”, G. L. Schultz, Rott
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOR & Zoon, Den Haag.
 Cementmestiekbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & Zoon, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.
 Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
 Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
 Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDEN OBELT, Amsterd.
 Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
 Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen. H. ZIMMERMANN, Utrecht.
 Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & Zoon, Amsterdam.
 Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
 Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Closets. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
 Eerste Nederl. Xyloolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
 Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREDVELD & SCHROEDER, Amsterdam.
 Electriche licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.
 Excelestorpieten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
 „Flux” Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
 Gaskachels (nieuwste condensings). — OBELT, Amsterdam.
 Gas, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
 Glas in lood. — J. I. B. J. BOUVY, Dordrecht.
 Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
 Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade, Filiaal: 36, Rokin Grondbooringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
 Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
 Haarden. — Firma JAN JAARSA, den Haag.
 Haaslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
 Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
 Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Jalousien. — J. F. KRONER & Zoon, Spuistraat 246, 248, 250, Amst.
 Jossen-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
 Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
 Liften. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
 Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Liften (Hydr. en electr.). — FREN. STIELTJES & Co. Amsterdam.
 Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en inw. glasemail privaitleidingen. — OBELT, Amst.
 Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder” Amsterdam.
 Montegrabedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
 Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, Breda.
 Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding. R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
 Plafondplaten. — Gebr. MIJNLIFF, Nijmegen.
 Portland-Cement. — DYCKERHOFF & Söhne, Amöneburg.
 Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL” POTLOOD.
 Präcisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
 Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
 Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDEN OBELT, Amst.
 Rolliiken, Serredekking enz. — S. BRUGGOM, Arnhem.
 Rolliiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
 Rolliiken enz. — HEINEREN, Amsterdam — 's-Gravenhage.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co., Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
 Scoriae Bricks, Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
 „LOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN” — LIPS DORDRECHT.
 Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
 Stalrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
 Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
 Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vergegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Steenen, Gevel, Sier, enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Beldeld en Tegelen (Limburg).
 Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
 Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilators. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
 Vlochtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen” v/h M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen” voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DELINT, Delft, Den Haag.
 Ijzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 Ijzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
 Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

Hollandsche Ijzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 19^{den} October 1908, des namiddags ten half twee ure (*Greenwich-tijd*), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1122:

Het maken, leveren en stellen van den Bovenbouw en het Ijzerwerk van den Onderbouw voor eene Draaischijf van 16.11 M. middellijn op het stationsemplacement Kesteren.

Begrooiting f 9930. —

Het bestek met teekening is tegen betaling van f 1.50 en het bestek zonder de teekening tegen betaling van f 0.75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150 of op franco aanvraag aan dien Dienst met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op Woensdag den 14^{den} October 1908 des voorm. 10 uur spoorrijd in het Centraal-Personenstation te Amsterdam in het lokaal naast de wachtkamer 3e klasse, ingang Vestibule.

De Raad van Administratie

PAUL DEVIS.

IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE
te OUGRÉE (BELGIË).

VAN DEN BERG & Co.
Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING
Sanitaire Artikelen
in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT” Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het geheele huis naar badkuip, waschtafel enz.

„Lightning” Geysers.

Porcelainen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.
„Twyfords” Aardewerk en „Twyfords” „Adamant” verglaasde voorkeel.
Ornamenten voor Electrisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verschillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

TRAS

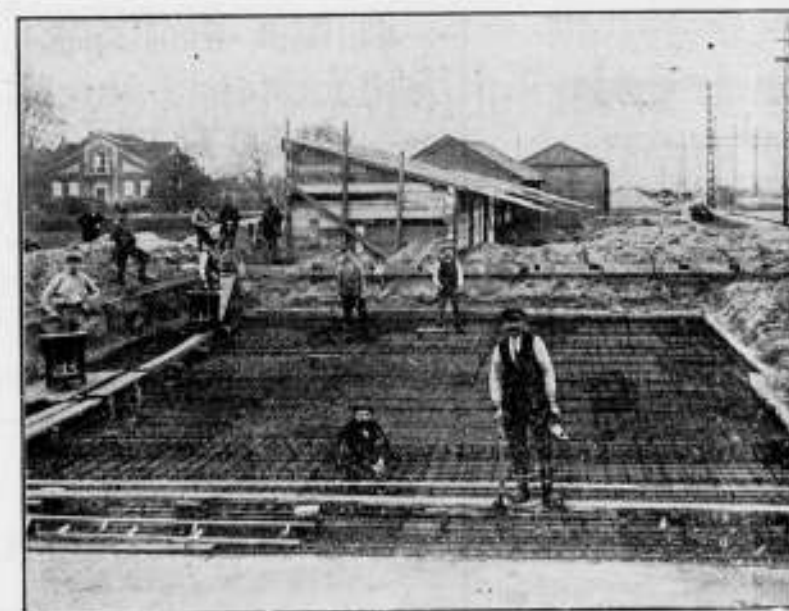
Vraagt inlichtingen voor de contrôle van goede tras.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN **M. LUIJTEN,**
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

D **EKKLEEDEN**
en PRIMA
Wollen Vlaggen
MACKENO & Co.,
P.H. RADE 22, AMSTERDAM.
Telef. 717.
Opgericht 1796.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

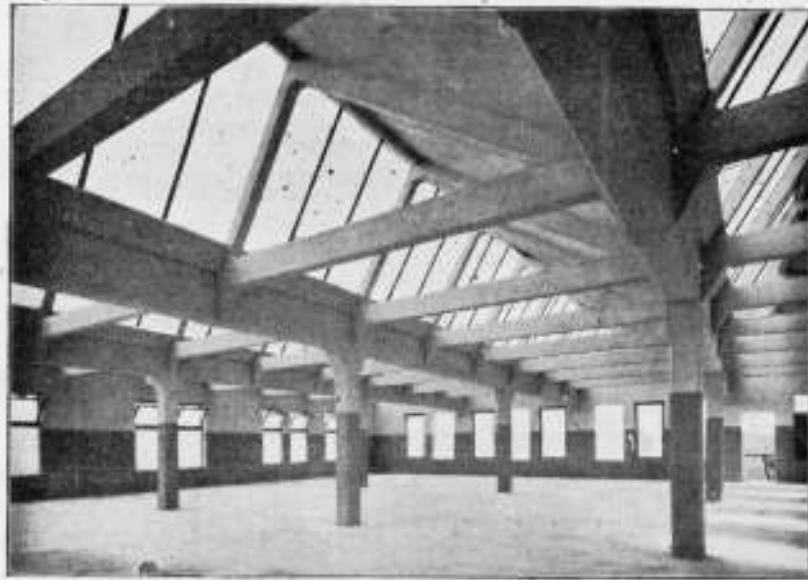
Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.

TELEFOON: 5341.

H. WESTENBERG. — ALMELO.

Cementijzerwerken.

Gezicht op vloeren en kappen van GEBR. PALTHE te Almelo, uitgevoerd in gewapend beton.

Nederlandsche Maatschappij

voor

Monier-Werken

„DE AMSTEL”

AMSTERDAM.

Directeur

J. N. LANDRÉ

OMVAL JAAGPAD 53.

Telefoon 3028.

„PAARL”.

Geheel NIEUW model

Spoel-Reservoir

voor CLOSET-Inrichtingen.

Roestvrij-Zweetvrij-licht.

vervaardigd van Fibronit of Densitas ware, met Koperen binnen constructie.

Vraagt prijzen, beschrijving en catalogus aan

VALKENIER & DE HAAS,

Leuvehaven 17. — SANITAIRE ARTIKELN. — Rotterdam.

N. V. Scheja - Zwijndrecht.

Vloerbekleding zonder naden.

voor Schepen, Kantoren, Restauraties, Magazijnen, Scholen, Ziekenzalen, Machinekamers, Gangen, Trappen, enz.

Monsters en prijsberekening op aanvraag.

A. J. VAN WIJCK,

FABRIKANT van

**Nageperste-, Gevel-,
Sier- en Waalsteen,
RENKUM.**

Telegram-Adres: VANWIJCK, RENKUM. Telef. Interc.: 34 WAGENINGEN.

Serredekking,
Rolluiken, Jalousiën,
Zonblinden, enz.

S. BRUIGOM. — ARNHEM.

G. L. SCHULTZ,
Glashaven 40, ROTTERDAM.

A. N. DELINT DELFT
DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.

Schoorsteenmantels.

SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabrikaat Joost Thoof en Labouchère.

Gewapend Beton.

Uitvoering van alle voorkomende werken.

Fabriek van Cementijzerwerken.

Ingenieur-Bureau

H. H. SCHRÖDER.

v.h. C. W. FINKE

LEEWARDEN. Nieuwestad 123.

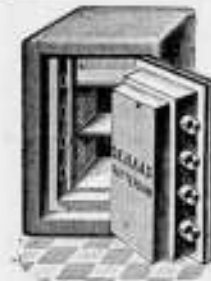
„Unikum” met mechanische sluitkracht. **Nieuw!!**

houdt in alle opzichten het juiste midden tusschen de deurdrangers en de gewone deurveeren.

Zij heeft twee reguleerschroeven, een niet te onderschalfen voordeel, omdat de een speciaal dient om het gemakkelijke openen te bevorderen en de andere om het sluiten te regelen.

Prospectus wordt op aanvraag franco toegezonden!

LUIJKE & Co. Importeurs, Rotterdam.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bendsdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electrische Centrale be-
staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.

het
eenvoudigste,
beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,

(HOUTGRANIET)

ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvrager, met opgave van grootte en bestemming adresseers men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

MARTIN & Co.,

AMSTERDAM

Achter Oostende bij het Paleis voor Volksvlijt.

Engelsche en Fransche Vloertegels.

Vraag Teekeningen en Prijzen.

ASSMAN & Co.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906
INT. TELEFOON 4202.

GEB^s. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.

Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdruk-papieren.

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13 15, 's GRAVENHAGE.

Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren.

Société Anonyme Metallurgique
d'AUBRIVES & VILLERUPT.
Siège Social à Aubrives (Ardennes).

Begoten IJzeren Buizen

met bijbehorende hulpstukken.

HOOFDAGENT voor Nederland

W. DEURVORST & ZON. - DEN HAAG.

Kantoor: Heerengracht 20.

Onderneemt het leveren en leggen van
Buizen en Hulpstukken voor GAS- en
WATERLEIDING.

„BOUWMATERIALEN”

voorheen M. Lijten Lekkerkerk.

Fabriek van

machinale Doornische en Luiksche

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel en pleister-
materiaal. — Onovertroffen percen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
atfeten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilhs. S. M. Vloefijzer.

Haringgraatstaal.

Een onovertroffen en verrukkelijk materiaal voor plafonds, brandvrije beschietingen, binnen- en buitenmuren.

Brandvrij. — Soliede Werk. — Eenvoudig aan te brengen. — Geen verlies van specie. — Goedgekeurd door Bouw- en Woningtoezicht der groote steden. — Verschillende Architecten schrijven het voor.

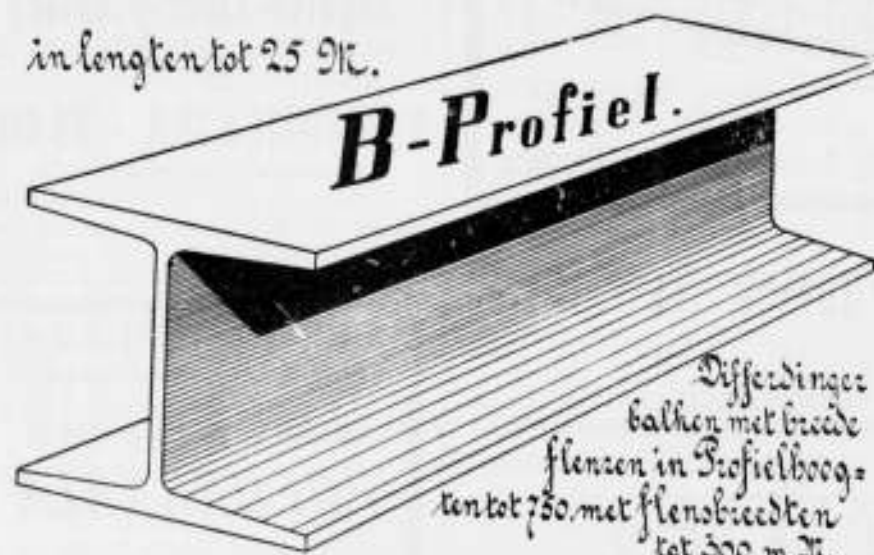
Eens gebruikt, altijd gebruikt.

Technisch Bureau **MOENS & BECK,**
te BLOEMENDAAL.

Vertegenw: **C. D. VAN DER LINDEN. AMSTERDAM.**

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

B-Profiel.

Differdinget
balken met breede
flenzen in Profielhoogte
tot 750 met flensbreedten
tot 300 m.M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem, — zie de talrijke Attesten — van verlichting voor kleine gemeenten, Villaparken, Villa's, Gestichten, Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht dienstbaar gemaakt voor aanleg **WATERLEIDING.**

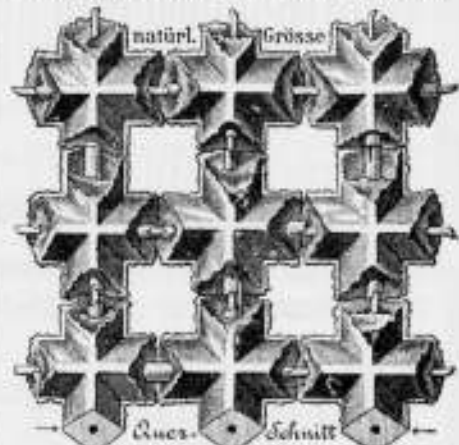
Apparaat zeer eenvoudig, zoo gewenscht werkende met zewichten, dus zonder Motortje, zindelijk, gevaarloos en gemakkelijk te bedienen.

Behalve in vele villa's en gestichten, zijn reeds 9 belangrijke dorpen in Nederland, naar ons systeem met dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofddirecteur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijkhof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2658.

GEBRUIKT
Steengaas „DRAHTZIEGEL”

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en alle mogelijke IJzerconstructies. Onderkleeding van Trappen, Gebogen Plafonds, enz. Eenig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.

ATELIER
VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. † † †

DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2de SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

STAAL & HAALMEIJER,
AMSTERDAM.

Engelse Stalrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN. VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation
voor **Bouwmaterialen**
KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim 300 ton vermogen ter beproefing van betonstukken van 15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.
KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,

van naadlooze staalbuis vervaardigd.
(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw. Voordeelig ter vervanging van houten stutten. Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur. Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.
Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau
G. L. DAHLMANN, Rotterdam-Soerabaia.

W. J. STOKVIS
ARNHEM.

FABRIEK VAN
Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIÉTOR.
Houtcement - Cementmassic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

N. V. Drukkerij „Senefelder.”
AMSTERDAM.

Looiersgracht 47. — Telefoon 108.

Het Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestekteekeningen

op oorspronkelijke grootte.

Goedkooper en beter dan enig
ander procédé.

Voor verkleinen van teekeningen blijft
ons verbeterd foto-litho procédé
het meest aanbevolen.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geleers geheel van rood koper, van binnen vortind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS,

WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijnopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 3000 Mq.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,

ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

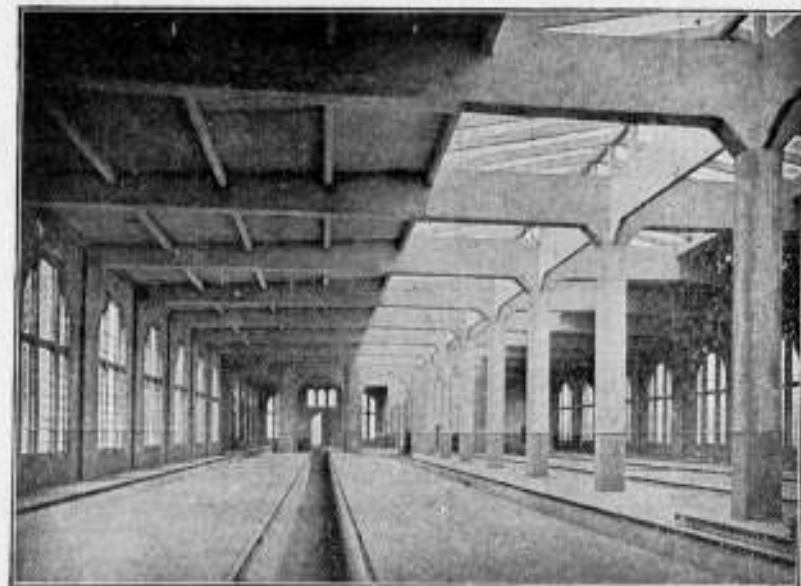
N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Rijtuigromme der Z. Holl. St. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJZER**

28^E JAARGANG 1908. N^O 42

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN MAATSCHAPPY
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUDENDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD
N^O 42. 17 OCTOBER 1908. Brieven uit Rotterdam, door H. v. d. Kl. M. — Kunst aan het volk. — Boek- en Plaatwerken. Um 1800 von P. Mebes, door C. N. van Goor. — Een fraai Boekwerk, door A. W. Weissman. — Een nieuw Societetsgebouw aan de Paleisstr. Verwarmen van Gebouwen, enz., door F. G. Unger, vervolg van blz. 811. — Request Ver. Ned. Kalkzandsteenfabr. enz. aan ZEX. d. Min. v. L. N. en H. — Ingezonden. — Berichten. — Personalia. — Rectificatie. — Bureau v. plaatsing v. opz. en teek. — Aank. en aff. v. aanbested. — Lijst v. fabrikanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

ABONNEMENTSPRIJS
voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

BRIEVEN UIT ROTTERDAM.

DE „ROTTERDAM“.

Toen vóór korten tijd het nieuwe dubbelschroef stoomschip der N. A. S. M., de „Rotterdam“ in de vaart was gebracht, werden van dat schip zulke uitvoerige, soms in of meer geestdriftige beschrijvingen gegeven, dat mijn nieuwsgierigheid in hooge mate werd gaande gemaakt en ik het voornemen opvatte om, zoodra dat mogelijk zou zijn, een bezoek aan dat stoomschip te brengen. Nu de „Rotterdam“ weer van eene reis in onze haven is teruggekeerd was de gelegenheid daar, om aan dat voornemen uitvoering te geven.

Als gevolg van den uitbundigen lof, over den bouw en de inrichting van den stoomer verkondigd, was mijne verwachting, waarmede ik mij tot bezichtiging opmaakte, zeer hoog gespannen. Nu, eensdeels is die verwachting niet beschaamd; de grootsche bouw, stoute en sierlijke constructies, ingewikkelde machines, doch bovenal de enorme afmetingen maken een overweldigenden indruk en dwingen eerbied af voor de bouwmeesters, die zoo'n resultaat wisten te bereiken. Om slechts enkele cijfers te noemen: de „Rotterdam“, het vijfde in de rij der grootste schepen, heeft eene inhoud van ruim 24,000 registerton en meet in de lengte 577 voet; de breedte is 78 voet, terwijl de diepte 56 voet bedraagt. De afmetingen zijn van dien aard, dat van verre gezien de pakhuizen en kantoorgebouwen erbij schijnen te verzinken. Staat men echter op de kade, waaraan het trotsche gevaarte gemeerd ligt, dan is de indruk meer dan imposant. Als een hoogen ijzeren

muur verheft zich de stoere romp, door drie rijen van kleine, schijnbaar veel te kleine patrijspoorten doorbroken en als bezaaid met klinknagels ter groote van kindervuisten. Boven dezen strakken, zwarten wand zijn vier verdiepingen gebouwd, helder wit geverfd, waarvan twee als galerijen, de promenadedekken, behandeld zijn. Hoog boven dit alles uit teekenen de twee witte schoorsteenen hun krachtig silhouet.

Een groote, vierkante poort, ergens in den zwarten romp aangebracht, geeft toegang tot het inwendige. Allereerst betreedt men dan eene lange, onafzienbare dienstgang en vandaar eene ruime vestibule. Hier begint de groote hoofdtrep met lift, waaromheen, over zes verdiepingen verdeeld, verschillende zalen en hutten gelegen zijn. Daar deze eerste vestibule meer voor den dienst bestemd is — de passagiers betreden het schip in gewone gevallen eene verdieping hooger — treft men hier weer ondergeschikte vertrekken aan als safe, en verblijven voor het hoofd-personeel. Eene verdieping hooger is de eigelijke ingang voor de eerste klasse passagiers; hier bevindt zich als 't ware de vestibule voor dit drijvend hotel, alsmede eene ruime eetzaal voor 500 personen. Het midden gedeelte dezer eetzaal is verhoogd door eene galerij, welke uitkomt op de derde verdieping en daar het midden vormt eener groote halle, waaromheen verscheidene hutten gegroepeerd zijn. Ook de volgende verdieping is teneede door hutten ingenomen waaronder eenige luxuriëus zijn ingericht. De breede, dubbelarmige trap volgende, betreedt men vervolgens de vijfde verdieping, waar eene groote conversatiezaal, tevens bestemd voor muziekcultueringen en godsdienst-oefeningen, gelegen is om ten slotte te komen op de zesde

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

verdieping, die de z.g. wintertuin bevat. Op iedere verdieping voeren voorts nog verschillende gangen naar een belangrijk aantal hutten, alsmede naar schrijf- en rooksalons, dienstvertrekken enz., terwijl ook de promenadedekken en het sloependek van de bovenste verdiepingen te bereiken zijn.

De geheele opzet is in alle deelen grootsch, royaal en kostbaar; men verbaast zich over de weelde, die overal wordt tentoongesteld en staat versteld over de sommen, die voor betimmering, meubeleering en stoffeering zijn aangewend, doch tevens voelt men zich ontstemd, — en daarmee is het zwakke punt aangeroerd, — dat de moderne kunstbeweging zoo goed als volkomen is genegeerd. De Lodewijkstijlen, Empire en Hollandsche Renaissance, doch voornamelijk de eersten, vieren hier hoogtij; doch van eene stijl, die zich bij onze hedendaagsche eischen en gewoonten aanpast, geen spoor.

In dit opzicht is een bezoek aan de „Rotterdam“ dan ook zeer teleurstellend. De gedachtengang, die bij gezaghebbenden heeft voorgezeten is toch verwonderlijk; bij den bouw van het schip en machines worden de nieuwste vindingen, de nieuwste constructie's aangewend; het dwaze om verouderde systemen te blijven toepassen is zoo tastbaar, dat alleen de gedachte daaraan reeds absurd genoemd mag worden. Doch bij de inwendige inrichting en stoffeering van de groote reeks hutten, zalen en salons, volhardt men, zonder blijkbaar in 't minst het onjuiste daarvan te beseffen, bij stijlvormen, die reeds lang hebben afgedaan en stammen uit een tijd, zoozeer verschillend van den onze, waarin men van het hedendaagsche verkeerwezen geen „Ahnung“ had. Die stijlen, geboren in een tijd toen slaafsche vermaken tot levensdoel verheven schenen, die men zich niet kan voorstellen zonder daarbij tevens te denken aan rijke, sierlijke costumes en gepoederde pruiken, die stijlen toe te passen bij inrichtingen van een zoo bij uitstek modern

vervoermiddel als een stoomschip, grenst bijna aan het belachelijke en getuigt van weinig inzicht in het wezen der kunst.

Welk een slechten achtergrond zoo'n interieur van nagelootste stijlen voor menschen van onzen tijd biedt en hoe weinig zij daarin passen, viel bijzonder op, toen ik bij mijn bezoek een gezelschap automobilisten ontmoette, die, gehuld in de bekende stofmantels, petten en gesluiserde hoeden, in de zalen ronddoelden. Hun verschijning was in zulk een treffende tegenstelling met het karakter der omgeving, dat het gemis aan harmonie, die tusschen eene ruimte en de personen die erin verkeereren moet bestaan, zich op schrille wijze deed gevoelen.

Het is mogelijk dat de Maatschappij meent hare reizigers te gerieven door hen een dergelijk interieur aan te bieden. Inderdaad schept zeker nog een groot deel van het publiek in die vormen behagen, doch ongetwijfeld neemt het aantal toe van hen, die van dergelijk vertoon afkeerig zijn en het zeker zouden waardeeren, indien ook bij de inrichting van schepen met de moderne kunststrooming rekening werd gehouden. Dat de moderne kunst zich tot grootsche en goede oplossingen leent en voor dergelijke vraagstukken voldoende gegroeid is, blijkt o. a. daaruit, dat de „Norddeutsche Lloyd“ met een zeer gunstig resultaat aan eenige der meest erkende Deutsche kunstenaars, waaronder Riemerschmid en de helaas te vroeg gestorven Olbrich, de inrichting van dertig luxehutten van het stoomschip „Kronprinzessin Cecilie“ heeft opgedragen. Kon de N. A. S. M., bij haar toemendenden bloei, die zich o. a. uit in den bouw van steeds grooter en stouter geconstrueerde schepen, er toe besluiten dat loffelijk voorbeeld te volgen en onze moderne kunstenaars met dergelijke opdrachten belasten, dan zou zij daarmee onze nationale kunst, die toch ontegenzeggelijk reeds eene hooge plaats inneemt, eene steun verleenen van groote waarde.

KUNST AAN HET VOLK.

Tentoonstelling van platen ter Wandversiering van 30 Sept.—15 Nov. 1908 in het Stedelijk Museum te Amsterdam.

Deze sympathieke tentoonstelling is een bezoek ten volle waard. De indruk er van is goed. De bedoeling er van is om te laten zien hoe men met betrekkelijk geringe middelen toch een deugdelijke plaat of reproductie kan krijgen. Te weinig wordt de keuze overwogen, niet alleen bij het publiek maar ook bij zeer vele architecten, wanneer het geldt platen, als decoratief motief en als kunstobject op den wand aan te brengen. Waar tegenwoordig in de meeste gevallen de muur met een effen of hoogst eenvoudig bewerkte behangsel-papier wordt beplakt zijn het, behalve de tegen den wand staande meubelen, de platen, die en door hun keuze en vorm en door hun kunst-inhoud vóór alles de aandacht trekken.

Een werkelijk mooie, belangrijke plaat vraagt een rustig fond, gelijk een edelsteen rust op effenkleurige stof.

Het is niet iets verfijnds, iets zeer bijzonders, het zijn geen uitnemende kunstwerken, die men hier te zien krijgt. Er is hier echter iets, dat aan onze eigen interieurs herinnert, namelijk om met weinig geld iets beschaafds, iets goeds te verkrijgen. Reeksen goede en billijke reproducties hangen hier, variërend van f 0.20 tot f 1.8.— van bekende Hollandsche en buitenlandsche firma's, terwijl ook etsen,

houtdrukken, litho's enz. vertegenwoordigd zijn, meest alle oude bekenden. Kan men van gekleurde platen (meest buitenlandsche) niet zeggen, dat ze allen geslaagd zijn, (de Fransche van Rivière hebben goede verdienste) de groote bekoring van Japansche houtdrukken in het algemeen en van enkele in het bijzonder doet deze Aziatische uiting verre staan boven de Europeesche.

Enkele goede, waarnaast frappant leelijke omljstingen doen de waarde van de lijst als afsluiting goed uitkomen.

Maar behalve deze collectie wordt de aandacht gevraagd voor twee interieurs en twee gangen, waarvan wij in den catalogus de volgende toelichting van den heer B. vinden:

VOORBEELD EN TEGENVOORBEELD VAN TWEE VERTREKKEN.

De twee vertrekken bedoelen een tegenstelling te geven tusschen het woonvertrek van een arbeidersgezin, zooals dat gewoonlijk is gemeubeld en met platen en andere snuisterijen is opgesierd en een woonvertrek, zooals dat zou kunnen zijn, wanneer de platen met beter oordeel werden gekozen en ook aan de keuze der meubelen meer zorg werd besteed.

Alhoewel nu deze tentoonstelling alleen beoogt, op een smaakvolle keuze van wandplaten en hunne wijze van ophanging de aandacht te vestigen, zoo bleek het toch nood-

Voorbeeld.

Tegenvoorbeeld
(voor denzelfden prijs als I gemeubeld).

zakelijk, ter voorkoming eener ongezellige leegte, de beide vertrekken tevens geheel te meubelen.

Al dadelijk zij gezegd dat de beide vertrekken voor hetzelfde bedrag zijn gemeubeld, zoodat het bewijs is geleverd dat smaak „geen geld kost“.

Eén blik in de beide vertrekken doet zien, dat voor een smaakvolle inrichting vóór alles naar groote beperking van het aantal voorwerpen moet worden gestreefd, want dat, wanneer een voorwerp, 't zij meubel, 't zij plaat of wat ook, op zich zelf goed is, dat goede des te beter zal uitkomen, wanneer dit niet door de onmiddellijke nabijheid van andere voorwerpen wordt gehinderd en dat zal te meer het geval zijn, wanneer die voorwerpen geheel verschillen van karakter. Maar overlading wordt ondragelijk, wanneer daarbij niet wordt gezorgd voor rustige en met elkaar overeenstemmende kleuren van schilderwerk, van behang, van gordijnen en van meubelbekleding.

Het spreekt van zelf dat alle ornament daarbij niet behoort te worden uitgesloten, maar toch verdient het aanbeveling vooral het behang zoo rustig mogelijk, voorzigtigheidshalve liefst effen te houden, omdat de wandplaten daarop het meest tot hun recht komen.

In het linksche vertrek, er is niet overdreven, zien we, hoe het groengestreepte en met bouquetten versierde behang, de harde kleur der smakelooze mahoniehouten meubels, de leelijk zwarte schoorsteenmantel, de witte gordijnen, en het niet zeer fraaie tapijt op zich zelf reeds het geheele vertrek doen „rammelen“.

In deze onrustige omgeving zijn nu smakelooze platen opgehangen, daaronder borden en snuisterijen en zijn de schoorsteenmantel, de commode en de kast volgezet met allerlei prullen; want waarlijk, er is geen andere naam voor de grove koppen, de portretlijstjes, de vaasjes met gemaakte bloemen, de poppetjes en plantjes, en al het nog niet genoemde dat tot „versiering(?)“ dient. Het smakelooze servies, de dito bloemenstandaard en het „etageretje“ in den hoek voltooien het onrustige geheel.

Hoe geheel anders stemt daarentegen het rechtsche vertrek.

Um 1800. Architectur und Handwerk im letzten Jahrhundert ihren traditionellen Entwicklung. herausgegeben von Paul Mebes, F. Bruckmann, A. G. München 1908 (20 Mark).

Als het waar is, dat ook op het gebied der bouwkunst het heden in het verleden ligt en dat dus studie van wat in vervlogen tijden is ontstaan den grondslag kan en moet vormen voor wat we in het heden willen maken, dan is het niet te ontkennen, dat die studie zeer in de hand wordt gewerkt en gemakkelijk wordt gemaakt door de overvloedige productie van plaatwerken, die ons met de zeer te waardeeren, doch niet altijd van nuchterheid vrij te pleiten, nauwkeurigheid der fotografie in kennis stellen met wat vroegere eeuwen schiepen.

Doch vaak vragen we ons af, wanneer we weer een nieuw plaatwerk of geïllustreerd boek in handen krijgen, of het toch eigenlijk niet beter ware, dat het maar niet was

Hier passen de kleuren der verschillende onderdeelen volkomen bij elkaar, zijn de meubelen, alhoewel nog lang niet zoodaals ze wel moeten zijn, toch van een veel beter gehalte en vormen het behang en de gordijnen den rustigen achtergrond voor de nu werkelijk ter versiering opgehangen platen en verdere voorwerpen op kast en schoorsteen.

Voor bijzonderheden zij ter vergelijking de aandacht gevestigd op de commode, waarop het eenvoudige theeservies met de daarboven gehangen plaat. Het aardige matje is opgehangen ter beschutting van het behang.

Hoe smaakvol is de schoorsteen met de eenvoudige spiegel en den eveneens zwarten mantel, waarop geen andere voorwerpen dan een klokje en twee vaasjes staan. Op de groote kast prijken drie stuks aardewerk, vazen van modern Hollandsch maaksel. Het boekenrekje is bezet met aardige boekbandjes en daaronder hangt een heel goedkope maar bijzonder mooie plaat naar een schilderij van Corot.

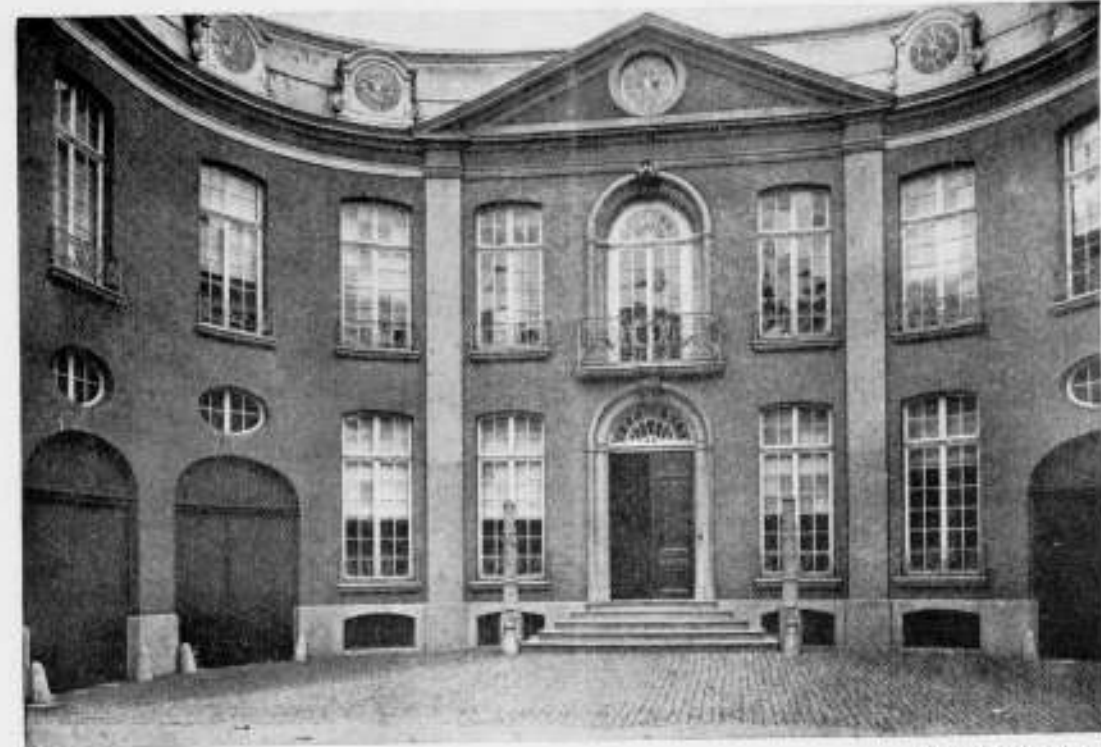
Waarlijk, een nadere toelichting ter verduidelijking van het groote verschil in aantrekkelijkheid van de bewoning, is ten eenenmale overbodig.

B.

Hoewel we het volkomen eens zijn met den heer B. en de tegenstelling frappant is, zoodaals te zien is op bijgaande afbeeldingen, mist toch ook de „betere“ kamer iets, wat juist de groote waarde, de „hoogere“ kunstbetekenis van een interieur uitmaakt. Het is wat men het persoonlijke zou kunnen noemen. Deze kamer is een model-kamer, d. w. z. dat ze is volgens het algemeen inzicht van een zekere groep menschen in onze samenleving; maar ze mist het typische, het levende, het persoonlijke, dat mijnheer A of B uit die groep met een kleine verschikking, met een kleine overdrijving, met een kleine ornamentatie misschien in die kamer zou aanbrengen en daardoor „belebt“ zou maken. Vandaar dat deze kamer niet spreekt en aandoet als een vertrek uit een goed gemeubeld Vegetarisch hotel. Echter is dit onpersoonlijke in een tentoonstelling onvermijdelijk en dus geenszins als verwijt op te vatten.

verschenen, of wat er in staat niet reeds veel beter is gegeven in bestaande werken, al moge het dan dikwijls in een eenigszins ander verband zijn, of niet veel wat verschijnt al te zeer het karakter draagt van marktartikel en van eene productie om winst, die met de noodwendigheid der productie geen rekening houdt; of ten slotte die overvloed niet dikwijls oorzaak is dat we, uit vrees van alweer van het reeds zoolang gekende, kennis te moeten nemen, een nieuw uitgekomen werk maar ter zijde leggen en zoodoende met het waschwater soms ook het kind weggooien en ons ook van het weinig belangrijke dat het werk aanbiedt, onwillens spenen. En niettegenstaande dit, wordt toch onze boekenkast al voller en voller. Hoe vaak toch blijven we aan een of ander boek „hangen“. Hoe dikwijls gebeurt het niet, dat een enkel onderwerp, waarop bij het oppervlakkig doorbladeren van een ons ter inzage gezonden werk onze aandacht valt, ons er toe brengt het boek maar te houden met het vaste voornemen om, als we eens wat meer tijd hebben, dat onderwerp wat nader te bestudeeren, welk voornemen echter meestentijds niet anders dan een voornemen blijft en volgens het bekende spreekwoord, den weg naar de hel helpt in standhouden.

Intusschen, geen regel zonder uitzondering en zoo komt het

Middelburg.

Gerechtsgebouw.

mij voor dat het kort geleden verschenen werk van Paul Mebes: „um 1800“ een gelukkige greep genoemd kan worden; zonder te willen beweren dat het, om den geijkten term te gebruiken, in een lang gevoelde behoefte voorziet en zonder over het hoofd te zien, dat het niet al goud is wat er blinkt, is toch niet te ontkennen dat het onderwerp, dat in dit werk behandeld wordt, tot nu toe tamelijk wel als minder waardig is voorbijgelopen en nog niet eene met zijne belangrijkheid overeenkomende „beurt“ heeft gehad.

Aanleiding tot het samenstellen van het werk heeft Paul Mebes gevonden in het feit, dat elke schakel tusschen de moderne kunstvormen en die der historische stijlen gemist wordt en daardoor ook geen onderling verband in het karakter der verschillende moderne uitingen te vinden is. Integendeel zegt hij, ieder meent verplicht te zijn zijn eigen weg te volgen en vermijdt angstvallig en tot elken prijs elken vorm, die aan die van welke vormenspraak ook, zelfs van een modern collega zou herinneren. Een streven naar het „noch nie Dagewesene“ spreekt uit vele der moderne werken en geeft er een on-

bezonden, schier dagelijks wisselend modekarakter aan, dat, hoe vernuftig en voor een oogenblik wellicht aantrekkelijk ook, spoedig verveelt en zijn gezochtheid, gewrongenheid,

stelselloosheid en holheid doet gevoelen. Het dichtwoord, wat ge van uwe vaders geërfd hebt verwerft het om het te bezitten, toont ons duidelijk den weg dien kunst en handwerk in de toekomst weder zullen moeten gaan. De volledige breuk met de traditioneele bouwwijze in het begin van de 19e eeuw heeft zich bitter gewroken. Na eene periode van volkomen onmacht begon een tot in onzen tijd durende hoogst onverkwikkelijke jacht naar alle mogelijke tot het verledene behorende bouwstijlen. Van de romantische beweging tot aan de dagen van de zoogenaamde: „Jugendstil“ werden alle bouwkunstperiodes als 't ware afgedraaid, zonder in het wezen dier bouwstijlen doorgedrongen te zijn, en in elken stijl hoopte men de verlossing uit de wirwar te vinden, doch altijd zonder succes. En dit is niet te verwonderen. Men zal steeds in de werken van lang ver-

Amsterdam.

Nieuwe Heerengracht.

vlogen tijden leering in overvloed kunnen vinden, maar men kan de onder geheel andere cultuurverhoudingen

Rotterdam

Nieuwehaven.

Utrecht.

Achter St. Peter II.

ontstane scheppingen niet zonder meer voor onze tegenwoordige behoeften gebruiken. En zoo zal het ook niet mogelijk of zelfs gewenscht zijn de vormen van voor honderd jaren klakkeloos over te nemen; maar daar zij toch een geest ademen, die in hoofdzaak beantwoordt aan onze tegenwoordige naar eenvoud strevende opvattingen en inzichten op kunstgebied, kunnen zij als grondslag voor onze tegenwoordige kunstuitingen zeer goede diensten bewijzen. De weinige bouwwerken uit den laatsten tijd, die zich op vrije wijze aansluiten aan de vormenspraak der gebouwen van omstreeks 1800, geven een aangenaam rustpunt aan het oog in den chaos van de zogenaamd moderne vormen.

Moge niet ieder in alle opzichten met de gevolgtrekkingen van Paul Mebes medegaan, in hoofdzaak is zijne redeneering m. i. juist te achten. Traditie is de grondslag voor evolutie en we zien door heel de kunstgeschiedenis nimmer een bruusk overgaan van de eene vormenspraak in de andere, maar altijd overgangperiodes, waarin de traditioneel geworden vormen zich geleidelijk en langzamerhand omzetten in de hen opvolgende vormen. Ook is het niet te ontkennen, dat het volgen eener traditie, natuurlijk in evolutioneërenden zin en zich aanpassend aan gewijzigde behoeften en rekening houdend met nieuwe materialen, een krachtig middel kan zijn tot het ontstaan eener gemeenschapskunst, die ook verstaan kan worden door den handwerker en den leek, en die aan het stadsbeeld een zekere rust kan verleenen, die in onze nieuwere stadswijken maar al te zeer gemist wordt. De individualiteit en het persoon-

lijk karakter van het werk behoeft hierbij niet onder te gaan, wanneer het volgen der traditie maar niet onttaardt in een slaafs vasthouden aan de eenmaal geijkte vormen.

En *indien* we weder eene traditie zouden willen volgen, dan dienen we daar aan te knooien, waar 100 jaar geleden de lijn verbroken werd, waar de historische opvolging der verschillende stijlvormen plotseling als 't ware is ingestort, en vervangen door uitingen, die weliswaar ook het uitloeijsel zijn geweest van gewijzigde levensbeschouwingen en levensomstandigheden, en die dus wel het beeld van hun tijd geven, maar één, dat de kenteekenen draagt van een volkomen gemis aan gezonden kunstzin in het algemeen en van eene gemeenschapskunst in 't bijzonder.

Dat bij het opvatten van dien draad en het voortwerken in die richting het specifiek Hollandsch karakter in het oog gehouden en voorop gezet moet worden is even vanzelf sprekend als dat het bij uitstek inheemsch materiaal, de Hollandsche baksteen, de vormenspraak zou moeten beheerschen.

Uit dit oogpunt beschouwd kan het werk van Mebes zijn reden van bestaan hebben, en kan het als studiemateriaal goede diensten bewijzen. Op Duitsche toestanden gebaseerd, zijn de afbeeldingen natuurlijk hoofdzakelijk aan de kunst van dat land ontleend, doch ook Denemarken en Nederland zijn vertegenwoordigd. Het laatstgenoemde land met een 20-tal afbeeldingen, waarvan echter enkele zooals o.a. het Mauritshuis in den Haag en de Lakenhal te Leiden, uit eene belangrijk vroegere periode dagteekenen, doch door

hun pikante architectuur toch verwantschap met de latere perioden vertoonen. Enkele afbeeldingen hier gereproduceerd doen zien dat ook hier te lande gelukkige specimen uit de kunstperiode van omstreeks 1800 te vinden zijn, al is het waarschijnlijk dat nog veel beteren zouden zijn aan te wijzen. Zeker is het dat de studie van de kunstperiode, die door een betrekkelijk korten tijd van de tegenwoordige is gescheiden, niet minder gewichtig te achten is dan die der stijlvormen van veel vroegere eeuwen en dan is kennismaking met het werk van Paul Mebes zeer aan te bevelen.

C. N. v. G.

Een fraai boekwerk.

Bij Paul Neff te Esslingen heeft Otto Schubert een „Geschichte des Barock in Spanien“ doen verschijnen, die inderdaad een fraai boekwerk mag worden genoemd.

Onder de uitgaven, die zich met de Spaansche bouwkunst bezig houden, staan „Los monumentos arquitectónicos de España“ bovenaan. Doch dit werk gaat niet verder dan het begin der 16e eeuw en de „Ensayo histórico sobre los diversos géneros de arquitectura en España“ van Caveda heeft veel verdiensten, doch naar den smaak van de 19e eeuw beschouwt deze schrijver de 17e en de 18e eeuw als een tijd van verval, die een nadere beschouwing niet waard is.

Otto Schubert nu wijdt zijn boek, dat ruim 400 bladzijden telt, aan de Spaansche bouwkunst der 16^e, 17^e en 18^e eeuw.

De schrijver is van oordeel, dat reeds in de 16^e eeuw de Barokstijl in Spanje zich begon te ontwikkelen. Hij begint met een overzicht van den zoogenaamden „Stilo plateresco“ die het meest bekend is door het Colegio de Santa Cruz te Valladolid.

In het eerste hoofdstuk wordt dan de invloed van de Italiaansche Renaissance op de Spaansche bouwkunst behandeld, die zich vooral deed gelden, toen te Granada het paleis door Karel V op de Alhambra werd gesticht.

Het tweede hoofdstuk houdt zich bezig met het Escorial en zijn ontwerper Juan de Herrera, die te Brussel van 1546 tot 1552 zijn vak leerde, dus juist in den tijd, dat Pieter Coeck van Aelst daar den strengen stijl van Serlio bekend maakte. Hierdoor wordt de soberheid en strengheid der vormen van het Escorial gereedelijk verklaard.

In het derde hoofdstuk wordt nagegaan, hoe in de laatste jaren der 16^e eeuw de strenge stijl geleidelijk voor meer rijke vormen moest wijken, waarvan de kerk San Nicolas de Bari te Alicante, naar een ontwerp van Agustin Bernardus gebouwd, een voorbeeld geeft.

De eigenlijke Barokstijl, die omstreeks 1610 door Juan Gomez de Mora zijn intrede in Spanje deed, wordt in het vierde hoofdstuk besproken. Op de overeenkomst met den Vlaamschen Barokstijl wijzende geeft de schrijver als zijn meening, dat niet, zooals tot dusver beweerd werd, die stijl in Vlaanderen werd uitgevonden, doch dat de Spanjaarden hem daar hebben gebracht. Nog tegenwoordig toch noemt men de eigenaardige Barokportalen, die vele huizen te Antwerpen hebben, Spaansche deuren. Ik moet echter erkennen, dat de talrijke en fraaie afbeeldingen der Spaansche monumenten heel weinig gelijkenis toonen met de werken van Jaques Francart en zijn tijdgenooten.

Meer decoratief en uitgelaten en daarom nader bij de Vlaamsche werken staande, schijnen mij de werken van Jose Churriguera, die van 1650 tot 1723 leefde. Zij worden in het vijfde hoofdstuk behandeld en op hun overeenkomst met die van Padre Guarini, die toen in Italië werkte, wordt gezwegen. De voornaamste schepping van den meester is

het stadhuis te Salamanca. In den geest van Churriguera werkte ook Pedro Ribera, die in den geest van het Hospicio te Madrid den rijkdom van den Barokstijl tot een ongekeerde hoogte wist op te voeren.

Het zesde hoofdstuk is aan de Spaansche torens gewijd, waarvan die, welke de kathedraal de Santiago de Compostela versieren, de voornaamste zijn. Deze torens zijn in 1738 door Fernando Casas y Novas begonnen en zij vormen met den daartusschen gelegen gevel, die voor de Romaansche kerk geplaatst werd, een zeer harmonisch geheel.

Het zou mij te ver voeren, ook de andere hoofdstukken van het boek te bespreken. Zij geven van de Spaansche kunst der 18^e eeuw een zeer uitgebreid overzicht. Door bijna 300 afbeeldingen, keurig uitgevoerd, wordt de tekst verlicht en ik geloof dat Schuberts boek tot het belangrijkste behoort, dat in den laatsten tijd over de geschiedenis der bouwkunst verscheen.

Wel moet men eenige eigenaardigheden voor liefnemen. De Duitsche schrijvers, vooral die over kunst, weten zich niet te beperken en ook de heer Otto Schubert heeft zijn betoog opgezet met een breedheid, die dikwijls tot langdradigheid leidt. Telkens moet een rijstebrijberg doorgevoerd worden, eer men aan het lullekkerland van de Spaansche kunst komt. De Franschen weten dat „tout dire c'est ennuyer.“ Daardoor worden zij wel eens tot oppervlakkigheid verleid, doch hun boeken kan men steeds aangenaam lezen. De Duitschers meenen hun onderwerp grondig te moeten behandelen, doch vervallen daarbij in de fout, dat zij allerlei dingen bij de haren er bij gaan slepen, wat den lezer gauw vermoet en er hem toe noopt het boek ter zijde te leggen.

Doch zelfs zij, die den moed missen, om het lijvige boek van Schubert te gaan lezen, zullen door het beschouwen der fraaie afbeeldingen in autotypie of zincografie een zeer goed denkbeeld van de Spaansche kunst der 16^e, 17^e, 18^e en 19^e eeuw krijgen. Want de schrijver heeft terecht zijn beschouwingen niet met het jaar 1800 geëindigd, doch ook het eerste vierdeel der vorige eeuw bij de 18^e gevoegd. Het boek verdient veel koopers te vinden.

A. W. W.

EEN NIEUW SOCIETEITSGEBOUW AAN DE PALEISSTRAAT.

Zaterdag 10 en Zondag 11 October is in de bovenzaal van de Grootte Club een tentoonstelling gehouden van teekeningen enz. van een groot societeitsgebouw (in verband met de fusie plannen van de societeiten: Doctrina et Amicitia en De Grootte Club) en voor de oplossing van de Damquaestie ontworpen door den architect Ed. Cuypers; de tentoonstelling werd opgeluisterd door een belangwekkende verzameling oude prenten, welwillend door de heeren A. Th. Hartkamp en R. W. P. de Vries in bruikleen afgestaan en betrekking hebbend op de geschiedenis van „Doctrina et Amicitia“, „De Grootte Club“ en den Dam.

Hoewel in de vergadering van „Doctrina et Amicitia“ met een stem meerderheid de fusie plannen verworpen zijn en dus de bouwplannen zijn uitgesteld, is het onderwerp van zoo groot bouwkundig belang, dat we nader wenschen stil te staan bij den reeds verrichten bouwkundigen arbeid.

Door maquettes werd een duidelijk beeld gegeven, hoe de architect zich den Dam in de toekomst had voorgesteld; de heer Ed. Cuypers ging uit van de gedachte, dat door subsidie van gemeentewege of door gelden, door vereenigingen bijeengebracht, langzamerhand de bestaande gebouwen aan den Dam door verbouwing te vervormen zouden zijn tot een harmonisch geheel. Door de verbouwing der Grootte Club zou een goede eerste schrede zijn gedaan.

Het ontwerp voor de Damverbouwing kunnen we, hoewel het zeker verdienste heeft, voorloopig na de Damprijsvraag buiten bespreking laten.

Het ontwerp voor de nieuwe Sociëteit vraagt meer onze aandacht; we kunnen door maquette en teekeningen een juiste voorstelling van dit belangrijk gegeven krijgen.

De ingang tot de Kalverstraat wordt verbreed; de Paleisstraat krijgt een breedte van 13 M.; in het p. terrein zijn 5 groote winkels aangebracht met kelderruimte; in plaats van de winkels kan ook een groot publiek restaurant of, gedeeltelijk, een kleiner komen; de eerste verdieping is geheel bestemd voor lokaliteiten voor de nieuwe Sociëteit; leesaal, conversatiezaal en restaurant loopen in elkaar en liggen langs Paleis- en Kalverstraat, de bijzaal aan den achtergevel, allen rondom een hal, welke een onderdeel van de conversatiezaal is. Door de verbreding van de Paleisstraat ontstaat een ruim overzicht van den Dam, verder ruime voorziening van toilet-kamers, enz. De 2de verdieping bevat kantoorlokalen, de 3de conciergewoning en de keukens.

In den gevel is getracht eenigszins bij het Paleis aan te sluiten; dit streven is te herkennen in de toepassing van de kolossaal oude pilasters, met modern-Jonische kapitelen. Deze gedachte is niet gelukkig te noemen. Want heeft de compositie van den gevel wel verdienste, waaronder vooral de rustige verdeling der ramen genoemd moet worden, de zware en minder fraaie bekroning van de hoekpartij Kalverstraat-Paleisstraat door een stug en hoog torenvormig dak en vooral de pilasterbehandeling, voldoen minder.

Juist door deze pilasters wordt men te meer gedwongen tot vergelijking met den overbuur, de magnifieke pilasterarchitectuur van het Paleis. Behalve dat hier de pilaster zelf mooi van verhouding is en door haar weinig sprong aansluit bij en een blijft met de kloeke muurdammen, waarin de ramen als vierkante gaten, zonder bekroningen terecht, daar eenigszins sprekende versieringen daar de vlakheid, robuustheid van de muurdammen zou hebben gebroken, staan ook de pilasters niet te ver uit elkaar, worden ze door kloeke, krachtig werkende hoofdgestellen overspannen en staan de onderste pilasters op een hoog vlak

en slechts door kleine vierkante ramen doorbroken massief soubasement.

Het is gevaarlijk naast deze in zijn soort haast volmaakte bouwkundige schoonheid iets te willen ontwerpen, dat enkele belangrijke motieven overneemt (pilasters) maar verder, terwille van den eisch van de gegevens, van de bestemming, een geheel andere architectuur noodzakelijk maakt.

Bij het ontwerp Cuypers ontbreekt het stevige, gesloten onderstuk van het Paleis; groote spiegelruiten treden er voor in de plaats, waardoor de pilasters het imposante voetstuk missen van het Paleis; de pilasters zelf, terwille van de ramen, staan te ver uit elkaar, terwijl twee ramen in de penanten tusschen de pilasters dit penant niet mooi verdeelen (beter is een raam) en de muurdammen naast de pilasters klein maken, waardoor de pilasters te mager, te los in het moutvlak staan. Het is nu geen mooie muurdam en geen mooie pilaster. Beter ware of effen muur of zware, geproportioneerde pijlers.

Naast de rust, kracht en monumentaliteit van het Paleis zijn de pilasters van het ontworpen Sociëteitsgebouw weinig betekenend. Het beste is dit te zien in de perspectivische schets van het ontwerp, waarbij rechts zich een flink hoekstuk van het Paleis voortoont. Men zou den architect in overweging willen geven door deze pilasterbehandeling de vergelijking met de klassieke orde aan den overkant niet uit te lokken en liever een meer zuiver-moderne, rustige muurbehandeling of pijler architectuur (gelijk bij de goede Duitse Warenhuizen) toe te passen, die in haar eigen monumentaliteit nader verwant is aan de grootsheid van het Paleis, dan de schijnbare overeenkomst tusschen een minder gelukkige en een voortreffelijke pilaster toepassing.

In het October-nummer van „Het Huis oud en nieuw" wordt met vele goede illustraties toegelicht, een overzicht gegeven van de geschiedenis van den Dam, de beide sociëteiten, de Dam in de toekomst, oplossing van het Damvraagstuk en plannen voor het bouwen van het nieuwe sociëteitsgebouw. J. G.

VERWARMEN VAN GEBOUWEN, OP GROOTE AFSTANDEN VAN DE WARMTEBRON GELEGEN.

DOOR F. G. UNGER W. L., 's Gravenhage.

(Vervolg van bladz. 811.)

Het is hier de plaats een enkel woord te zeggen over de keuze van den stoom als warmtedrager voor afstandsverwarming. Is het in 't algemeen gewenscht voor dergelijke installaties stoom te gebruiken?

Om zich hierover een oordeel te kunnen vormen, dient men de verschillende voor- en nadeelen na te gaan die aan afstandsverwarming door middel van stoom of door middel van warm water, de stof die naast den stoom voor afstandsverwarming in aanmerking komt, zijn verbonden.

De stoom ten dienste van afstandsverwarming kan direct voor dit doel in stoomketels worden gevormd of afkomstig zijn van stoommachines als z. g. n. afgewerkte stoom.

In beide gevallen dienen voor de stoomvorming hoogedruk stoomketels te worden gebruikt, terwijl voorts in het eerste geval hoogedruk (c. a. 5 atm.), in het tweede geval lage drukleidingen dienen aangewend te worden.

Voert men warm water door pijpleidingen van de centrale naar de te verwarmen gebouwen, dan kan men dit in daarvoor bestemde ketels op temperatuur brengen en door middel van een pompinrichting door de leidingen voeren. Wil men tevens de beschikbare afgewerkte stoom benutten, dan kan men deze voeren door toestellen, waardoor tevens het water circuleert en de warmte van den stoom in zich opneemt.

De druk in de verwarmingsketels is uiterst gering, die in de persleiding van de pompinrichting niet grooter dan noodzakelijk om het water met de gewenschte snelheid door de leidingen te voeren bijv. 2,5 atm.

Men ziet dat om deze redenen het voordeel is aan den kant

der waterverwarming, doch men zal geneigd zijn tegen deze verwarming als bezwaar te opperen, dat het water over lange afstanden te veel zal verliezen in temperatuur en dat de pijpen groote wijdte dienen te krijgen.

De warmteverliezen zijn echter door goede isolatie en zorgvuldig berekende afmetingen der pijpen tot een geringe mate te beperken. Om dit aan te toonen worden hier eenige cijfers aangehaald, ontleend aan een onderzoek van de afstandsverwarming der Merchants Electr. Lighting Association te Lafayette, Indiana, U. S. A.

Het kanaal, waarin de pijpen zijn gelegd, is gemaakt van houten planken, 2,5 c.M. dik, drievoudig over elkander en onderling geïsoleerd door geteerd papier. De houten kanalen zijn opgevuld met spaanders, welke ten slotte zijn overdekt met een laag van ruwe olie en vet.

De totale lengte der pijpleiding (heen en terug) bedraagt ongeveer 9000 M. Het temperatuurverlies bedroeg over een afstand van 480 M ongeveer 1,7 C°, bij een buitentemperatuur van 0 C° en een watertemperatuur in de hoofdleiding van 70 C°. Is de afkoeling van het water dus geenszins zoo groot, dat er ongeschiktheid om te dienen voor verwarming uit voort zou vloeien, uit een economisch oogpunt is bovendien het warmteverlies der leidingen bij warm water veel geringer dan bij stoom, wegens de veel lagere temperatuur en is dus in dit opzicht warm water boven stoom te verkiezen. Ook bedenke men dat het condenswater door verdamping en afkoeling veel warmte verliest.

De wijdten der pijpen behoeven voor afstandsverwarming

door middel van water niet veel grooter te zijn dan die voor stoom, tenminste wat de toevoerleidingen betreft. De terugvoerleidingen vallen veel wijder uit, daar bij stoom slechts het condenswater behoeft te worden teruggevoerd. Men dient echter ernstig te overwegen van welk materiaal men de condensleidingen zal vervaardigen, daar ijzeren leidingen aan verteerling door roesten zijn onderworpen. Dit verteeren der condensleidingen vindt bij verschillende installaties meer of minder hevig plaats en men weet tot nu toe nog niet waaraan dit verschil is toe te schrijven. In ieder geval dient men er bij de kostbare leidingen voor afstandsverwarming rekening mede te houden en kan het gebruik van koperen leidingen noodzakelijk blijken. Dan wordt echter de prijs van het leidingsnet voor stoomverwarming beslist duurder dan voor waterverwarming.

In het voordeel van de laatste pleit verder de afwezigheid van verschillende toestellen in de leidingen, zoals stoomdrukreduceertoestellen, waterafscidders, enz., terwijl minder expansiestukken in de leiding behoeven te worden geplaatst, daar zij tengevolge van minder hooge temperatuur minder sterk uitzet.

Ook kan de pijpleiding van het warmwatersysteem verder zonder bezwaar in onbegaanbare kanalen worden verlegd en is de constructie dezer kanalen dan veel goedkooper, terwijl het volstrekt niet denkbeeldige gevaar voor het personeel, dat de stoomleidingen in de kanalen moet nazien en de verbindingen, in goeden staat houden, geheel is weggenomen.

Ten slotte dienen nog als voordeelen van afstandsverwarming door middel van warm water te worden genoemd de groote geschiktheid tot centrale regeling der temperatuur in de verschillende gebouwen, door een minimum van bediening, het geringe bezwaar dat men ondervindt door hoogteverschillen in het terrein en de hooge mate waarmee de warmte, vervat in den afgewerkten stoom, kan worden benut.

Wat dit laatste betreft, past men in Amerika tegenwoordig veel toe het systeem der zgn. vacuum-verwarming, d.w.z. men zuigt den stoom afkomstig van de stoommachines, door de verwarmingsinrichtingen. Hierdoor wint men aan nuttig effect van de warmte, doch de inrichting wordt meer gecompliceerd.

Tegenover de genoemde voordeelen stellen zich de voornaamste hier volgende nadeelen der water-afstandsverwarming.

Wenscht men de verwarmingsinstallatie ook te gebruiken voor kookdoeleinden en bereiden van warm water, zoals veelal gewenscht wordt in groote inrichtingen en gestichten, dan is hiervoor de waterverwarming in hoofdzaak ongeschikt en dient men zijn toevlucht te nemen tot stoom of z.g.n. heet water. Dit laatste is echter niet zonder bezwaar.

Voorts worden de verwarmingsinrichtingen in de te verwarmen gebouwen kostbaarder, daar de temperatuur van het water lager is dan van den stoom. Dit heeft echter belangrijke hygiënische voordeelen en maakt de verwarming aangenamer dan met stoom.

Het gevaar voor bevroren is bij waterverwarming in den regel grooter, echter bij stoomverwarming volstrekt niet uitgesloten.¹⁾

Men heeft bij waterverwarming een pompinrichting noodig om het water te doen circuleren. Het energieverbruik van deze pompinrichting wordt echter grootendeels door de wrijving van het water in de leidingen gebruikt en dus weer in warmte omgezet. Bij stoomverwarming heeft men voor het terugvoeren van het condenswater ook pompen

¹⁾ Zie Bouwkundig Weekblad n°. 23 blz. 423.

noodig, daar slechts bij uitzondering het condenswater geheel vrij naar de centrale zal kunnen terugvloeien.

Na deze algemeene beschouwingen over de voor- en nadeelen, verbonden aan het gebruik van stoom en water voor verwarming op grooten afstand, keeren we tot de mededeelingen over de verwarmings centrale te Dresden terug.

(Wordt vervolgd.)

RIJKSPROEFSTATION VOOR BOUWMATERIALEN.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel.

Geven met verschuldigd eerbied te kennen, de ondergeteekenden vertegenwoordigende de besturen van en ten deze handelende voor:

de „Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten"; het „Nederlandsch Cement-Syndicaat"; de „Süddeutsche Cement-Verkaufsstelle G. m. b. H."; de „Rheinisch-Westfälisches Cement-Syndikat G. m. b. H."; de „Association des Fabricants Belges de Ciment-Portland Artificiel Société Anonyme"; de „Associated Portland-Cement Manufacturers Ltd."; de „Vereeniging van Nederlandsche Schelpkalkfabrikanten"; de „Vereeniging van Handelaren in Bouwmaterialen in Nederland"; de „Nederlandsche Aannemersbond";

en te dezer zake domicilium kiezende ten kantore van den Secretaris der „Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten" te Hillegom;

dat alle bovengenoemde Vereenigingen en Vennootschappen ten doel hebben fabriceren van en handel drijven in bouwmaterialen en bevordering van de belangen van Industrie en Handel in verschillende bouwstoffen;

(het Ned. Cement-Syndicaat vertegenwoordigt in Nederland tevens de vier genoemde buitenlandse Vennootschappen die te zamen circa honderd cementfabrieken omvatten zoodat hiermede — behoudens enkele onbeduidende fabrieken — de geheele Kunstportland-Cement-Industrie, welke in Nederland levert, vertegenwoordigd is);

dat ondergeteekenden hebben kennis genomen van het onlangs gepubliceerde rapport der Staatscommissie benoemd bij Kon. Besluit van 25 Sept. 1900, No. 5 en bij Kon. Besluit van 23 Mei 1903, No. 102 aangevuld met drie leden, welke commissie in December 1904 ingevolge haar opdracht advies heeft uitgebracht betreffende de oprichting van een „Rijksstation voor physico-technologisch onderzoek";

dat de inhoud van dit rapport insoverre het betreft advies aangaande een Rijksproefstation voor bouwmaterialen, hen ten zeerste heeft teleurgesteld en verbaasd;

dat toch het rapport erkent dat handel en industrie groot nut kunnen trekken van inrichtingen, waar handelswaren en toestellen kunnen worden onderzocht, doch feitelijk concludeert, dat het openen der gelegenheid tot onderzoek van allerlei toestellen benevens papier en inkt urgent moet worden geacht, doch dat voor bouwmaterialen zulks niet het geval zoude wezen;

dat het niet op den weg van ondergeteekenden ligt omtrent de wenschelijkheid van een Rijksbureau van onderzoek ten behoeve van door de Commissie bedoelde toestellen benevens papier en inkt een oordeel uit te spreken; doch dat zij nadrukkelijk er op willen wijzen, dat zij de meening der bedoelde commissie aangaande onderzoek van bouwmaterialen niet kunnen onderschrijven;

dat in tegenstelling met hetgeen het rapport daaromtrent zegt, zij verklaren dat de tegenwoordige toestand niet voldoet en industrie en handel zeer bealst voor bouwmaterialen een Rijksproefstation zeer noodzakelijk achten;

dat principieel een particulier proefstation nimmer kan voldoen en dat de onhoudbaarheid van den toestand scherper in het oog springt als men nagaat dat in ons land bouwmaterialen feitelijk slechts door een firma worden onderzocht;

dat door den Staat, Gemeenten en andere publieke Lichamen of directies van werken, eischen worden gesteld voor gebouwen en de materialen waarvan deze worden opgetrokken welke eischen van meer betekenis zijn dan weleer tengevolge van de invoering

der woningwet en daaruit voortgevloede scherper bouwverordeningen.

dat een noodzakelijke consequentie van het officieel stellen van eischen is: het verschaffen der middelen om officieel te kunnen constateeren (bewijzen) dat aan de eischen wordt voldaan;

dat de toestand thans hierop neerkomt, dat industrie en handel gedwongen worden door Staat, Provincies, Gemeenten (en dikwijls ook particuliere directies), in hoogste en laagste instantie zich neer te leggen bij keuringen door een firma zonder dat eenige controle wordt uitgeoefend of mogelijk is op het werk der firma;

dat zeer zeker in den regel hiertegenover (trouwens op zichzelf een zwak argument) niet kan worden gesteld: „een tweede keuring of controle is mogelijk door opzending naar een buitenlandsche Staatsproefstation” omdat de tijd welke daarmee verloopt zulks praktisch ondoenlijk maakt, en dit commercieel niet van nut kan zijn;

dat dus de tegenwoordige toestand zonder Rijksstation, terwijl zul eischen worden gesteld, onhoudbaar is, geen normale en te aanvaarden rechtstoestand schept, ligt zoo aan de oppervlakte, dat wel geen nader betoog noodig schijnt;

dat in alle beschaafde Staten Staatsproefstations tot onderzoek van bouwmaterialen bestaan, zoodat toch blijkbaar de noodzakelijkheid daarvan overal is ingezien;

dat Staatsproefstations elders ook *ambtelijk* onderzoeken, en eveneens in opdracht van verschillende departementen van algemeen bestuur, en regelmatig bevindingen publiceeren, hetgeen zoowel gebruikers als industrie en handel ten goede komt en eerlijke concurrentie bevordert;

dat in ons land in het bijzonder voor bouwmaterialen, welke hier gefabriceerd worden en voor materialen, waarvan steeds bij levering garantie wordt geeischt, (bijv. cement) gelegenheid tot officieel onderzoek toch een onafwijsbare eisch is;

dat overigens voor proeven aan een Rijksstation betaald kan worden, zooals ook in andere landen gebruikelijk is, en aldus feitelijk ook geen financiële overwegingen de oprichting in den weg kunnen staan;

Redenen waarom requestanten onder overlegging van een tweetal artikelen van recenten datum over dit onderwerp handelende, zich tot Uwe Excellentie wenden met het dringende verzoek, dat enkelen van ondergeteekenden overigens zeer gaarne nader mondeling aan Uwe Excellentie zouden mogen toelichten *niet in te gaan* op het advies der Commissie bovenbedoeld en daarentegen maatregelen te willen nemen om ten spoedigste over te gaan tot oprichting van een Rijksproefstation tot onderzoek van bouwmaterialen, welke oprichting zoowel in het directe belang van den Staat, Provincies, Gemeenten en andere publieke lichamen, als in het algemeen belang en dat van Nijverheid en Handel, zeer urgent is te achten.

September 1908.

't Welk doende, enz.

INGEZONDEN STUKKEN

RESTAUREEREN.

Op bladzijde 811 van het vorig Bouwkundig Weekblad leest men het volgende:

„Bij de herstelling van elk oud bouwwerk is de eerste vraag, hoe het oorspronkelijk geweest is. Men spaart geen moeite om „dit te ontdekken, om de overgebleven deelen te behouden, ze in verband tot het geheel in den eersten staat terug te brengen. „Geen andere weg is ingeslagen bij de talrijke herstellingen van „oude monumenten, welke in de laatste dertig, veertig jaren door „den Staat of van Rijkswege zijn uitgevoerd. En deze wijze van „werken heeft, voor zover wij weten, steeds algemeen instemming „gevoonden. Zij is trouwens de enig ware.” In deze aanhaling werden door mij de twee laatste zinsleden gecursiveerd.

De redactie van het Bouwkundig Weekblad stelt zich waarschijnlijk voor deze uitingen niet verantwoordelijk. De Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst toch heeft zich te vaak tegen het restaureeren, zooals het sinds 1875 door den Staat of van Rijkswege geschiedde verzet dan dat men zou mogen vermoeden, dat nu een verandering in haar wijze van zien is gekomen.

Toch is het misschien goed, er nog eens op te wijzen, hoe iedere

poging, thans aangewend, om een bouwwerk tot zijn oorspronkelijken staat terug te brengen, slechts het verloren gaan van dat monument als oorkonde en als voortbrengsel van kunst tengevolge heeft. Toen dit voorjaar op het Weener Congres het herstellen van oude bouwwerken een punt van bespreking uitmaakte, heeft niemand de orthodoxe wijze van restaureeren, sedert Viollet-le-Duc opgekomen, meer in bescherming genomen, doch werd de wensch te kennen gegeven, dat het herstellen van oude bouwwerken zich zou bepalen tot datgene, wat voor het instandhouden noodzakelijk is.

Hieruit valt af te leiden, dat tegenwoordig *deze* wijze van herstellen *de enig ware* wordt geacht. Iedere restauratie, die bedoelt een gebouw geheel in den eersten staat terug te brengen gaat verder dan geoorloofd is en dient derhalve te worden veroordeeld.

A. W. WEISSMAN.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Brochure Congres M. T. O. Door het bestuur van het Congres ter bespreking van Middelbaar Technisch Onderwijs is besloten de brochure met de stenografische verslagen der beide bijeenkomsten alsnog verkrijgbaar te stellen voor de leden der deelnemende vereenigingen bij hare resp. secretarissen à f 0,25 + f 0,6 verzendingskosten per stuk, zoolang de voorraad strekt; daar deze betrekkelijk klein is, is spoedige opgave zeer gewenscht.

Het bestuur meent, dat misschien niet algemeen bekend is geweest bij de leden der vereenigingen, dat deze brochure voor den geringen prijs van f 0,31 voor hen beschikbaar is gesteld; voor niet-leden is de brochure verkrijgbaar voor f 1,— bij den boekhandelaar Van Kampen, Singel, Amsterdam.

Tentoonstelling te Brussel. In de vergadering der Tweede Kamer van 13 October is het wetsontwerp tot verhooging van het rode hoofdstuk der Staatsbegroting voor 1908 (f 1000 als eerste termijn der uitgaven tot een bedrag van ten hoogste f 400,000, voortvloeiende uit de bemoeiingen van onze Regeering en van de door haar te benoemen vertegenwoordigers voor de in 1910 te Brussel te houden algemeene en internationale tentoonstelling, verworpen met 44 tegen 28 stemmen.

De Dam te Amsterdam. Het wetsontwerp tot verklaring van het algemeen nut der onteigening van eigendommen noodig voor en ten behoeve van de verbreding van een deel van het Rokin, van den Vijgendam, van een deel der Nes en van een deel der Warmoesstraat, de verbeeding en verlegging van de Vischsteeg en de normaliseering van den Dam te Amsterdam is zonder stemming goedgekeurd door de Tweede Kamer.

Damrak No 98. In aansluiting met het artikel Damrak No. 98 en de beide reproducties van het oude en nieuwe gebouw, voorkomende Bouwk. Weekblad No. 41 geven we den lezers het volgende bericht uit het Alg. H. B.:

Men mag vertrouwen, dat velen de schoonheid van dit huis, fraai voorbeeld der architectuur uit het midden der zeventiende eeuw, gekend hebben. Zijn rijke sculpturale versiering van kapitelen, guirlandes, omlijstingen, vazen, gevelsteen, maakte het op het Damrak no. 98 tot een genot voor wie in onze oude stad de overblijfselen van vroegere kunst weten te waardeeren. Het is wel jammer, dat ook dit huis weer vallen moest, maar gelukkig was het inderdaad, dat de wakkere firma Frederik Muller & Co. de hand wist te leggen op al het beeldhouwwerk dat ze uit de afbraak ongeschonden wist te redden en veilig in hare magazijnen berging gaf, tot er een blijvender plaats voor gevonden zou kunnen worden. Naar wij vernemen heeft de Regeering thans de geheele collectie voor de Rijksacademie van Beeldende Kunsten doen aankopen, waar zij reeds in den tuin is geplaatst, wachtend op een waardige opstelling. Zoo is dus een fraai ensemblewerk der 17e eeuwse sculpturale versieringskunst voor verdere ondergang behoed en mag men zelfs aannemen, dat het forsche werk in niet geringe mate tot opwekking zal strekken van de studie der beeldhouwkunst aan de Academie. Met waardeering mag bovendien wel vermeld worden dat, toen de door de Regeering beschikbaar gestelde gelden niet geheel toereikend waren voor den aankoop, de heer A. Mensing direct bereid gevonden werd voor het ontbrekende persoonlijk zorg te dragen, opdat de Academie in het bezit van het beeldhouwwerk zou kunnen komen.

Alg. Hld. 12 Oct. 1908.

Voorlezingen Sociale en Technische hygiëne. Evenals verleden jaar is ook voor den cursus 1908/9 vergunning verleend aan de Sociaal-Technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en architecten tot het doen houden van een reeks voorlezingen (als bedoeld in art. 183 der Hooger Onderwijswet) over de Sociale en Technische Hygiëne aan de Technische Hoogeschool te Delft. Ook ditmaal heeft zich daartoe de heer L. Heijermans, arts te Amsterdam, welwillend beschikbaar gesteld. Het eerste college zal gehouden worden op Donderdag 15 October des avonds te 7 uur.

Gebruikskunst. In 't „Binnenhuis”, Raadhuisstraat, zal van 13 tot 27 Oct. een tentoonstelling worden gehouden, welke een overzicht beoogt te geven van de ontwikkeling der toegepaste gebruikskunst van de medewerkers van de opening van „'t Binnenhuis” in 1900 af tot heden.

Kunstnijverheidsmuseum Haarlem. De keramische afdeling van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd onlangs aanzienlijk uitgebreid. De Chineesche en Japansche afdeling werd in een afzonderlijk lokaal, dat bij het geheel aansluit, ondergebracht. Een kleine verzameling aardewerk van de Kei of Ewabeilanden, in de Banda Zee gelegen, werd dezer dagen aangekocht; zoodat de afdeling, aardewerk van primitieve volkeren, dat door vorm, kleur en versiering een bijzondere bekoring bezit, voornamelijk exemplaren bevat van Oud-Peru, van de roodhuiden te Cincinnati, van den Congo, van Bali en Lombok, van de Padangsche bovenlanden, van Suriname, van Marokko en Algiers.

Het vorige jaar kreeg het Museum ten geschenke van den heer Kan, den bekenden verzamelaar van Oud-Romeinsch aardewerk en glaswerk, een kleine verzameling vaatwerken, afkomstig van opgravingen uit de omstreken van Nijmegen. Deze verzameling werd aangevuld met eenige reproducties en met oorspronkelijke stukken van Terra Sigillata, zoodat van laatstgenoemde producten een bescheiden overzicht kan gegeven worden.

Ten einde de geschiedenis van het aardewerk in plastische voorbeelden vast te leggen, zou het zeer gewenscht zijn, dat het Museum in de gelegenheid ware, van alle in den laatsten tijd verschenen producten van artistieke waarde een exemplaar aan te koop; doch de middelen van het Museum laten dit niet toe, reden waarom de directeur een beroep doet op artisten en fabrikanten, opdat zij een exemplaar van hun beste werken aan het Museum zouden afstaan.

Herstelling Dombtoren Utrecht. In het jaarverslag over 1907 van de Commissie tot herstel van den Dombtoren te Utrecht (Dr. P. J. H. Cuypers, Voorz., F. J. Nieuwenhuis, Secr.) lezen we:

Naar de geheele afwerking van het noord-westelijk vak werd de noordwestelijke steigerhelft afgebroken en verplaatst naar den oost-noord-oostelijken torenhoek, waardoor dus het geheele noord-oostelijke vak was besteeid, terwijl ook de binnensteiger in verband hiermede verplaatst werd.

Het noordelijke vak werd verder afgewerkt en de nog ontbrekende balustrade en geveltop daarop aangebracht; de gereed zijnde kruisbloem is echter, met het oog op het jaargetijde, nog niet geplaatst. De pinakelhelm van den noord-noord-oostelijken hoek is gereed, behalve het middenstuk met de 4 gevelvelden.

Het noord-oostelijk vak bleek even slecht te zijn als de vorige vakken, zoodat ook hier weer de geheele boog moest worden uitgebroken en vernieuwd en de pijlers mede nagenoeg geheel van nieuwe bekledingsblokken moesten worden voorzien. Dit vak werd geheel hersteld met inbegrip van de balustrade, doch met uitzondering van de topluiking met kruisbloem, terwijl ook het venstervlechtwerk nog niet werd ingezet, hoewel dit, behalve de stijlen, gereed is. Met het bekleden van den oost-noord-oost-pijler werd nog voortgegaan tot 21 November, als wanneer het werk buiten wgens vorst werd gestaakt en het nieuw gemaakt werk behoorlijk met stroo werd ingepakt; de bekleding was toen nagenoeg tot de hoogte van den middenboog gereed gekomen.

In verband met den voortgang der werkzaamheden is nu de verankering over 6 pijlers voltooid en zijn alleen nog de laatste twee pijlers met een kettinganker verbonden.

Voor de herstelling van de bekapping met dakvenster, bol, kruis en windvaan werd een model gemaakt op $\frac{1}{2}$ van de ware grootte ter beoordeeling van de onderlinge verhoudingen en afmetingen en wijze van constructie.

Het oostelijk vak werd opgenomen ter verkrijging van de noodige maten; het bewerken van de boogstukken is nu onderhanden en kan worden voortgegaan met het gereedmaken van de noodige werkstukken van dit vak gedurende de wintermaanden.

Verwerkt werd dit jaar aan de eigenlijke restauratie voor een bedrag van f 15,999.24.

BUITENLAND.

Romeinsche oudheden. Engeland. Op Hensworth-hoeve bij Wimborne (Engeland) worden opgravingen verricht naar Romeinsche oudheden. Reeds vroeger (1831) had men in die buurt Romeinsche overblijfselen aangetroffen, hetgeen ook niet te verwonderen was, want de plaats waar men ze aantrof was gelegen aan den voormaligen Romeinschen legerweg van Badbury-rings naar Old Sarum. Nu onlangs zijn de archaeologische nasporingen weer aangevangen. Dit werk is met succes bekroond; de overblijfselen zijn aan het licht gebracht van een Romeinsche villa, waarin allerlei min of meer beschadigd huisraad, reliëfwerk, mozaïeken, glas-, aardewerk enz. werd aangetroffen. Ook fraaie muurschilderingen en allerlei lof- en lijstwerk is gevonden. Ongelukkig bleek het beeldhouwwerk over het algemeen zeer beschadigd.

N. R. C.

Bern. Twee merkwaardige oude gebouwen te Bern, het oude Museum en de Hoofdwacht, beide werken van den beroemden bouwmeester Sprüngli, loopen gevaar. In deze maand nog beslist het votum der burgerschap over afbraak of behoud. A. H. B.

Het Hervormingsmonument te Genève. Op de prijsvraag voor een internationaal Hervormingsmonument, te Genève op te richten, waren 71 ontwerpen ingekomen.

De eerste prijs, 10,000 francs, werd toegekend aan het ontwerp, ingezonden onder het motto „Le Mur”, dit bleek afkomstig van Monod en Laverrière, architecten te Lausanne; Tailleur & Dubois, architecten te Lausanne, en Reymond, beeldhouwer te Parijs.

Den tweeden prijs, 6000 francs, verwierf het ontwerp onder motto „Le mur des réformateurs”, ingezonden door H. P. Nénot, architect, te Parijs, en Paul Landowski en Henri Bouchard, beeldhouwers, te Parijs.

Verscheidene andere ontwerpen kregen elk een derden prijs van 2000 francs.

Vad.

Tentoonstelling van het Schouwburgwezen. Blijkens een bij de Regeering ontvangen mededeeling van den Italiaanschen gezant, stelt de vereeniging „Esposizione Industriale permanente” te Milaan zich voor aldaar in 1913, bij gelegenheid van den toosten geboortedag van Giuseppe Verdi, een internationale tentoonstelling, het schouwburgwezen betreffende, te organiseeren.

De tentoonstelling zal in drie groote afdelingen verdeeld worden: 1. schouwburgten; 2. muziek; 3. artsen en literatuur.

De Italiaansche Regeering heeft de onderneming haren steun toegezegd. Aan instellingen en personen, die in deze tentoonstelling belang stellen, kunnen door het Departement van Binnenlandsche Zaken, zoolang de voorraad strekt, op daartoe gedane aanvragen, tentoonstellingsprogramma's, in de Italiaansche taal gesteld, worden toegezonden.

(St.-Cl.)

PERSONALIA

B. LESGER.

Op het oogenblik van het afdrucken van dit blad bereikt ons de tijding, dat de heer LESGER, onze oud-Administrateur, bibliothecaris en hulp van den Algemeen-Secretaris, overleden is.

LESGER was meer dan 25 jaren verbonden aan de Maatschappij toen de ongesteldheid van zijn onmiddellijken chef, wijlen den heer RUIJTER, in Augustus 1907 zoodanige afmetingen aannam, dat deze zijn werkzaamheden niet langer verrichten kon en werden deze door LESGER, die toch de laatste tijden reeds veel overgenomen had, volledig waargenomen.

In die moeilijke dagen was hij daarbij een zeer te waardeeren steun voor den Voorzitter der Maatschappij, die eveneens trachtte zooveel mogelijk in de leemte te voorzien en te zorgen, dat de Leden steeds op tijd ontvingen datgene waar zij recht op hadden.

Op Oudejaarsnacht stierf de heer RUIJTER en was het LESGER die zijn laatste groeten aan het Hoofdbestuur overbracht. Zelf geknakt naar lichaam en geest bracht hij zijn chef naar zijn laatste rustplaats, doch bleek het dat deze tocht te zwaar voor hem was geweest. Aan den avond van dienzelfden dag werd hij zelf doodziek, welke toestand vele weken aanhield.

Langzamerhand was er een schijnje van beterschap, doch wegens de hartkwaad waar LESGER aan leed, ontzagde de medeeus

hem elke beweging en bezigheid. Niettemin nam hij elk goed oogenblik toch waar om achterstallig werk weder in te halen, en hielp o. a. zooveel in zijn vermogen was nog aan de regeling van het opzichters examen, doch voelende, dat het hem onmogelijk was en wegens het ernstige en den vermoedelijk langen duur van zijn ziekte en het vooruitzicht, dat hij waarschijnlijk in onafzienbaren tijd niet weder als vroeger zijn werkzaamheden zou kunnen verrichten, vroeg en verkreeg hij eervol ontslag, terwijl, onder dankbetuiging voor de vele bewezen diensten, hem door de Maatschappij een pensioen toegekend werd.

Het daarop gevolgde kalme leven, de zorgvuldige verpleging door zijn echtgenoot en dochters, de ondersteuning en tegemoetkoming van den hooggeachten zoon in Indië, konden zijn kwaal wel niet genezen, doch verlengden en verzachtten zijn levensdagen. De doodstijding kwam betrekkelijk toch nog zeer onverwacht!

De heer Lissak had een moeilijk werk te verrichten, waarvoor veel tijd gevorderd werd en was steeds een groote steun voor den Algemeen-Secretaris.

Zijn administratief werk was steeds in orde en werd dit op elke Algemeene Mei-vergadering dankbaar erkend.

Zij, welke meer van nabij bekend zijn met het werk der loopende zaken en de administratie der Maatschappij, hebben ondervonden welk een steun zij in Lissak verloren hebben.

Was er soms geen uitweg te vinden, dan was onze toevlucht steeds naar Lissak, die dan de gewenschte inlichtingen verschafte.

Trouwens, hij was een vraagbaak voor iedereen en de velen die hij hielp, weten hoe hij steeds direct en vol ijver daartoe bereid was.

De Maatschappij verloor en verliest zeer veel door het afsterven van dezen trouwen dienaar. Deze laatste hulde brengen wij den overledene!

S.

Hezenman's Feest. De Bossche kathedraal vertoonde zich inwendig rijk versierd en uitwendig zwaar bevlagd, ter eere van den jubileerenden architect, den heer Hezenmans, die nadat zijn vijftigjarig feest kerkelijk was gevierd, in de fraai gesmakte directieloods de gelukwenschen in ontvangst nam van Jhr. Mr. P. Vanmeeuwen, sprekende namens de commissie van restauratie Mgr. Brouwers, die den bisschop van Den Bosch en het kerkbestuur van Sint Jan vertegenwoordigde, de heeren Valkenburg en Van Nunen, optredende voor de opzichters en werklieden bij de restauratie, en tal van deputaties van vereenigingen zoowel van elders als van 's Hertogenbosch.

H. M. de Koningin gaf blijk van belangstelling in 's heeren Hezenman's persoon en werk, door hem tot officier in de orde van Oranje-Nassau, Z. H. de Paus door hem tot ridder in de orde van Gregorius den Grooten te benoemen. (N. R. C.)

In den prijskamp voor beeldhouwkunst aan 's Rijks Academie voor Beeldende Kunsten te Amsterdam is de prix de Rome met algemeene stemmen toegekend aan den heer B. M. A. IJgen-Housz, oud-leerling van de Rijkschool voor kunstnijverheid, die ook eenigen tijd in België heeft gewerkt. (N. v. d. D.)

Tot leeraren aan de ambachtsschool te Assen zijn benoemd de heeren A. A. L. Amoureux te Alkmaar, W. Klaver te Hilversum, en M. Schouten te Zwolle.

Benoemd tot directeur der ambachtsschool te Heerenveen de heer P. Blom, leeraar aan de ambachtsschool te Amersfoort.

RECTIFICATIE.

In Bouwk. Weekblad no. 41 staat: blz. 798, 2de kolom, 13de alinea van boven Over fabricatie van verschillende brandstoffen enz. moet zijn: Over fabricatie van verschillende verstoffen enz. blz. 799, 1e kolom, 10de alinea van boven lieten hun, hun van buiten geleerde, enz. lieten hen de van buiten geleerde, enz.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:		per maand
Opzichter Teekenaar	29	100
"	32	100
"	23	65
"	19	50
"	21	40
"	24	80
"	23	90
"	22	75
"	23	60
"	26	80
"	27	80
"	24	90
"	23	75
"	25	80
"	21	60
"	25	—
"	21	75
"	23	—
"	22	60-70
"	49	100
Opzichters	31	100
"	24	100
"	22	75
"	20	60
"	36	100
Teekenaars	57	70-80
"	25	75
"	23	50
"	22	50
"	25	50

blok A a fa en voor die van blok B a 1,50 verkrijgb. bij voorn. architect.

KORTEZWAAG. Bouwen schuur met voorbehuizing en varkensbok ijd polder te Nijlamer.

De heer R. de Roos te Langezwaag bij wien bestek en teek. a 1,50 verkrijgb. zijn. Bij in te leveren bij den heer S. O. Jelsma te Kortezwaag.

VRIJDAG 23 OKTOBER.

HELPMAN (GR.). Bouwen van een Tri-cotagefabriek met kantoren, conciergewoning e.a. aan den Molenweg aldaar.

De heer J. E. van Hasselt n.m. 3 u. in café „De Passage“, alwaar bestek en teek. ter inzage en a 1,50 verkrijgb. bij den architect P. M. A. Hinman, waarvoor bij onbeschadigde inlevering bij de besteding 17 wordt gerestitueerd. Inl. verkrijgb. ten kantore, Zuiderbinnensingel, van gen. architect.

ZATERDAG 24 OKTOBER.

UTRECHT. Bouwen veulingsloods voor

groenten- en vruchten aan het Paardenveld met bijbehorende terreinwerken. Gem.best. n.m. 2 u. Bestek en teek. ter inz. aan het bureau der gem. werken, Achter Klarenburg, en aldaar zoomede ten Stadhuize en bij de boekh. Van Terveen & Zn. te verkrijgen tegen 11.

MAANDAG 26 OKTOBER.

AMSTERDAM. Bestek 1124. Makten douaneloods, spooruitbreiding en bijkomende werken te Enschede (Noord). Raming f 23800. Holl. IJz. Spoorw. Maatj. n.m. 1 1/2 u (gr. tijd).

DINSDAG 27 OKTOBER.

DEURNE. Bouwen directeurswoning met kantoor in de nabijheid van het station Helenaveen.

Gem.best. van Deurne e.a. n.m. 4 u. Bestek en teek. a 12 verk. ter seer. en bij den gem.-arch. Aanw. 27 Oct. v.m. 10 1/2 u.

DINSDAG 3 NOVEMBER.

ST. MICHIËLS GESTEL. Bouwen Doofstommen Instituut met bijbehorende gebouwen.

Best. R. K. Instituut voor Doofstommen v.m. 2 1/2 u. bij de wed. v. d. Pal.

VREESWIJK. Bouwen kerk met toren en pastorie naast de R.K. Begraafplaats aldaar.

Architect Herman Kroes te Amersfoort 's midd. 12 u. in het koffiehuis van de Wed. v. d. Sluis, alwaar bestek en teek. ter inzage en a 125 verkrijgb. bij gen. architect. Inschrijvers worden voor het complete onbeschadigde stel het gestorte bedrag teruggegeven.

21 SEPTEMBER.

ROTTEVALLE. Bouwen huis met slagerij voor L. J. de Vries aldaar. Laagste inschrijver J. Dalstra, Surhuisterveen, f 1997.

25 SEPTEMBER.

HAARLEM (ONDERH.). Bouwen van twee villa's in 't Kweekduin te Bloemendaal, het bouwen van drie heerenhuizen aan den Kleverparkweg en het bouwen van een heerenhuis aan den Schotersingel te Haarlem. Architect J. J. van Neppen. Gegend aan G. P. J. Beccari, Haarlem.

HAARLEM (ONDERH.). Bouwen wasch- en reinigings- en rijwielen-bergplaats en maken gebouwtje tot beschutting van de hijschbok met touw en rijwielen-bergplaats, beiden op het terrein der „Werf Conrad“. Architect J. v. d. Ban.

Gegend aan de firma J. A. Jonker en Zn. Haarlem.

LEERDAM. Verbouwen van een woonhuis. Directie der glasfabriek „Leerdam“. Laagste inschrijver J. A. van Leer, Leerdam, f 987 gegund.

RIJSWIJK (Z.H.). Bouwen van vier heerenhuizen, in het bouwplan „Welgelegen“ aldaar. Architecten Gebr. v. Paassen te 's-Hage. Laagste inschrijver F. M. Christiaanse, f 26500.

28 SEPTEMBER.

RUMPT. Ophou van een huis. De heer T. C. v. Asch. Laagste inschrijver Borgstein, Tiel, f 2429.

30 SEPTEMBER.

BUITENPOST (FR.). a. Bouwen van een directeurswoning bij de fabriek te Lutjepost en b. spoelplaats. Best. der coöp. zuivelvereeniging „Lutjepost“. a. Laagste inschrijver N. Bultuis, Buitenpost, f 2412.

b. N. Bultuis, Buitenpost, f 472 * * Gegund.

SCHIEDAM (ONDERH.). Bouwen van een gasgemaal aan het Spuikanaal, leggen van een cementrool ter lengte van ± 80 m. en leggen van de pershuis naar de vroegere Spuihaven. De commissie van gemeentewerken.

Ingekomen 7 biljetten. Gegend aan de laagste inschrijver J. Slavenburg en N. Scheurkogel, Schiedam, voor f 4650,30.

VREESWIJK. Bouwen schuur met stalling achter café Menthen aldaar. Bouwk. Abr. Struijk.

Laagste inschrijver Gebr. Bouman, IJselstein, f 3485, gegund.

ZUIDBROEK. Bouwen onderwijzerswoning in het Oosteinde. Gem.best.

Laagste inschrijver J. Schenkel, Munten-dam, f 4287, gegund.

1 OKTOBER.

DORDRECHT. Makten gebouw waarin kantoor en dienstlokalen, woning enz. met

bijkomende werken aan den 's-Gravendeelschendijk. Firma Corn. Gips Czn en Zn. a. Laagste inschrijver R. Visser, 's-Gravendeel f 14111. b. B. den Hock, Zwijndrecht f 14600.

GRONINGEN. Vergrooten van het gebouw der gymnastieklokaal in de Violentstraat. (Bestek nr. 25), onder bijlev. van alle daartoe noodige bouwstoffen, arbeidsloon, transporten, enz. Gem.best. Laagste inschrijver firma T. Y. Jelsma, f 13939.

THOLEN. Bouwen van een kleine villa aan de Rijksstraatweg aldaar. De heer J. D. Noske. Laagste inschrijver I. Lindhout, Tholen, f 7512, Niet gegund.

TILBURG. Bouwen van twee woonhuizen aan de Nijverstraat met bijlev. van alle benodigde materialen. De heer A. de Roo. Timmerwerk. laagste inschrijver F. H. Doornen, f 1587. Metselwerk. Gebr. Doevendans, f 2048. Massa. P. F. Duasec, f 3820.

VLAARDINGEN. Bouwen van een pak-huis achter het perceel Westhavenkade no. 19, sectie 13, no. 82, in 1 perc. Bouwk. A. Maarleveld Azn. Laagste inschrijver H. Spuibroek, f 1948.

2 OKTOBER.

OLDENZAAL. Bouwen van een woonhuis op den Koem aldaar. De heer B. Bult. Laagste inschrijver B. J. op de Weegh, f 1247, gegund.

3 OKTOBER.

HELDER. Bouwen van een boerenplaats met voorhuis en bijbehorende werken in 't Koegras gem. Callantsoog. De heer W. Hoogenbosch. Laagste inschrijver J. Verheus, Helder, f 5914. Schilderwerk P. Kuit, Koegras, f 275. *Gegund.

VALKENSWAARD. Bouwen eener concertzaal met bijlevering van alle materialen. De heer W. van Kunen van Leeuwen. Laagste inschrijver J. Seerden, Valkenswaard, f 1000, gegund.

WINSUM (Gr.). Vergrooten der stoomzuivelfabriek „Winsum-Obergum“, raming f 3626. Bestuur van gen. fabriek. Laagste inschrijver H. Damhof, Obergum, f 3333, gegund.

ZUIDLAREN. Bouwen burgerbehuizinge met al het daartoe benodigde, voor den heer M. J. Rieppma, Archit. H. Sijtzema. Laagste inschrijver H. Sijtzema, f 1960, gegund.

5 OKTOBER.

AMSTERDAM. a. Verbouwen woning van den opzichter der vaste kranen op het Oosterdoks-luis-terrein; b. uitvoeren eenige werken in het gebouw van de elektrische hydraulische inrichting op de Handelskade. Gem.best. Laagste inschrijver C. Kater, f 7345.

DELFTZIJL. a. Verbouwen van de bestaande concertzaal en b. maken van een nieuw tooneel met bijbehorende voor rekening van den heer J. Schurink, Archit. K. Klasens. Laagste inschrijver G. Bakker, Delfzijl, f 1395, gegund.

DORDRECHT. Afbreken van Pand no. 49, aan de Vriesestraat, en het daar ter plaatse bouwen van een winkelhuis met bovenwoning, benevens eenige werkzaamheden aan het pand no. 51, aldaar. Archit. A. van Beek. Metselwerk, laagste inschrijver A. Molendijk, f 1195.

HASSELT. Bouwen zeilmakerswerkplaats met annexe bergplaats voor zeilen, Dakpannen en metselsteenen zijn voor reken. van den aanbesteder. Voor rekening van den heer D. Appelo Cz.

Laagste inschrijvers v. d. Klocht en Admiraal, Hasselt plan a, met dakbeschoot f 1316, plan b, met idem f 1067, plan a, zonder id. f 1248, plan b, zonder idem f 1059.

VLAARDINGEN. Verbouwen van het perceel Hoogstr. 197 aldaar, in massa en in percelen. Bouwk. A. Maarleveld Azn. Timmerwerk laagste inschrijver A. v. d. Valk, f 317. Metselwerk. Jb. Weerheim, f 295. Schilderwerk. Th. Kornaat, Gz, f 278. Massa. H. Spuibroek, f 1033. *Gegund.

6 OKTOBER.

HELLEDOORN. Bouwen woonhuis met cafe aan de Rijksweg te Nijverdal. Archit. C. Stuldreher.

Zonder glas- en behangwerk. G. W. Pot, Helleendoorn, f 3485-45. Met glas- ver- en behangwerk. H. F. Exel, Nijverdal, f 5650. Glas-, ver- en behangwerk. F. Nobbe, Nijverdal, f 409.

TILBURG. Bouwen eener uitbreiding van de wollenstoffenfabriek der firma E. Elias. Architect F. C. de Beer.

Laagste inschrijver Joh. Appels, f 7355, gegund.

EIBERGEN. Bouwen woonhuis met uitzondering van het metselwerk. Mej. de Wed. J. Bos.

Laagste inschrijver H. Hamersteen, Neede, f 808, gegund.

HAAKSBERGEN. Bouwen woonhuis van twee woningen aan de Spoorstraat aldaar, voor mej. de Wed. J. Th. Eijsink.

Laagste inschrijver H. Overbeek, f 7739, gegund.

7 OKTOBER.

ANNA PAULOWNA. Vergrooten van school H. Gemeentebest.

Laagste inschrijver J. de Graaf, f 4198

's-GRAVENHAGE. Vergrooten en verbouwen van het telegraafgebouw te Arnhem Minist. van Waterst. Laagste inschrijver K. A. v. Rijswijk, Heusden, f 9970.

ZEIST. Bouwen van een dubbele villa a/d Prins Hendriklaan ald. Arch. J. M. Paap. Laagste inschrijver H. v. d. Zijden Jr., f 12299.

8 OKTOBER.

BRINKHEURNE. Bouwen woonhuis ald. De heer J. W. Kleinstarink.

Laagste inschrijver G. Meerdink, f 1719, gegund.

EPE. Bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Vaassen. Gemeentebest.

Laagste inschrijvers J. Th. Schutte en G. de Bruin, Vaassen, f 12285. Gunning aangehouden.

NIJEUW-WEERDINGE. Bouwen wiskel-behuizing voor den heer W. Hekman aldaar. Architect J. A. Mulder. Laagste inschrijver J. G. Kemper, Nieuw-Weerdinge, f 2880, gegund.

9 OKTOBER.

ALMELO. Verbouwen van het heerenhuis aan de Wierdensche straat voor den Wed. G. eb. Heer E. ten Cate Jr., zonder glas- en verwerk. Raming f 10.022. Arch. H. A. Witzand Bz. Laagste inschrijver E. J. Tjilhof, f 9288.

SCHEVENINGEN. Bouwen van een koeienstal met boenhok, te Voorhout Archit. F. A. Koch. Laagste inschrijver J. v. Westrienen, Leiden, f 6500. Gunning aangehouden.

10 OKTOBER.

BORCULO. Bouwen van een steenen waagegebouw op het stationemplac. H. J. S.M. aldaar, Gem.best.

Laagste inschrijver J. W. Wormmeester, f 888, gegund.

NIJEUW-DORDRECHT. Afbreken van bestaanden toren van de Ned. Herv. Kerk en bouwen van een nieuwen toren met bijkomende werken. Kerkvoogdij der Ned. Herv. Gem.

Laagste inschrijver H. Linzel, Klariene-veen, f 2567.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

DONDERDAG 22 OKTOBER.

BOXTEL. Bouwen 8 woningen en berg-plaatsen met bijlevering van alle materialen a/d „Baun“.

Architect J. de Vries 's midd. 12 u. Hotel Merks. Bestek en teek. a 1,75 verk. bij voorn. architect.

BOXTEL. Bouwen 8 woonhuizen in 2 blokken met bijlevering van alle materialen langs een der Nieuw aangelegde wegen.

Architect J. de Vries 's midd. 12 u. Hotel Merks. Bestek en teek. van de huizen van

Fabriek van Houten Parketvloeren.
AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van
Houten Parketvloeren,
eenvoudig of rijk van teekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, vocht-
werend, ook systeem „tapis”, op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.
Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

LIFTEN voor alle doel-
einden,
Speciaal voor handkracht.
Loosduinsche weg 855i.
J. C. VAN STRAATEN. DEN HAAG.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electrische Centrale be-
staat is een
Amberger Luchtgasapparaat.
het
eenvoudigste,
beste en veiligste!
Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.
ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

BOVENLICHT SLUITING **HERKUL** LUIJKE & CO.
ROTTERDAM.

CENTRAAL TECHNISCH BUREAU.
LANGE VOORHOUT 23. — 'S-GRAVENHAGE.
HYGIËNISCH. TEL. 5451. ECONOMISCH.

Algeheele en afdoende droging en luchtzuivering van oude
en nieuwe bouwwerken volgens:

„SYSTEME KNAPEN”.
ONDER GARANTIE.

Het enigste tot nog toe bekende systeem, dat op weten-
schappelijke basis absolute en voortdurende droging kan
garandeeren.

Vraagt inlichtingen.

Zie attesten.

Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

(Voor rekening van den Staat der
Nederlanden)

Op DINSdag den 3den November 1908,
des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan
het Centraalbureau der Maatschappij tot Ex-
ploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse
Park te Utrecht, van:

Bestek No. 116a.

Het maken van grondwerken,
het leveren en stellen van den
metalen bovenbouw van drie door-
gangen, het leggen en wijzigen van
sporen en wissels, en het verrich-
ten van bijkomende werken ten
behoefte van de omlegging van het
gedeelte spoorweg station Gouda-
Aansluiting op de lijn GOUDA-
ROTTERDAM.

Begroeting f 230000.—

De besteding geschiedt volgens § 52 van
het bestek.

Het bestek ligt van den 15den Oct. 1908,
ter lezing aan het Centraalbureau in het
Moreelse Park en aan het bureau van den
Ingenieur P. JOOSTING, Mariaplaats 22 te
Utrecht en is op franco aanvraag (per brief)
aan genoemd Centraalbureau (Dienst van
Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling
van f 4.00

Inlichtingen worden gegeven aan het Cen-
traalbureau (Dienst van Weg en Werken)
en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden
den 27sten October 1908 ten 2 ure na-
middag (West-Europese tijd)
Utrecht, den 14den October 1908.

Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSdag den 27sten October 1908,
des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het
Centraalbureau der Maatschappij tot Ex-
ploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse
Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1144.

Het dempen van de scheldings-
sloot langs den Schenkweg met
bijbehorende werken op het station
DEN HAAG.

Begroeting f 18400.—

De besteding geschiedt volgens § 30 van
het bestek.

Het bestek ligt van den 14den October
1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het
Moreelse Park en aan het bureau van den
Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te
Utrecht en is op franco aanvraag (per brief)
aan genoemd Centraalbureau (Dienst van
Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling
van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Cen-
traalbureau (Dienst van Weg en Werken)
en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden
den 20sten October 1908 ten 10.30 ure voorm
(West-Europese tijd.)
Utrecht, den 9den October 1908.

van 8 tot 32 cM. voorradig.

GEBR. VAN DER VLIET,
Ijzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en L-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

tot 30 cM. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeijzer.

PAUL DEVIS.
IJZEREN EN STALEN BALKEN
BRUSSEL.
UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE.
te OUGRÉE (BELGIË).

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

JAN HAMER & CO.,
Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Pro-
vinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks-
en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN
en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens
ons laatste en veel verbeterde systeem.

ASSMAN & CO.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN
Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906
INT. TELEFOON 4202.

A. J. VAN WIJCK,
FABRIKANT van
Nageperste-, Gevel-,
Sier- en Waalsteen-,
RENKUM.

Telegram-Adres: Telef. Inter.:
VANWIJCK, RENKUM. 34 WAGENINGEN.

W. Deurvorst & Zoon.
DEN HAAG. = Heerengracht 20.

GERUITE & VLAKKE TROTTOIR-
TEGELS. — ZWEEDSCHE GRA-
NIETKEIEN. — BAZALT-, LAVA-
EN MELAPHIRKEIEN.

Gewapend Beton - Asphaltwerken.

EKKLEEDEN
en PRIMA
D Wollen Vlaggen
MACKENO & Co.,
P.H. MADE 22, AMSTERDAM.
Telef. 717.
Opgericht 1796.

Bij MOUTON & Co., te 's-Graven-
hage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouw-
kundig Weekblad”.

Deze portefeuilles zijn voorzien van
een ingedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco
per post f 0.65.

„LOLLAR”
RADIATOREN EN KETELS
 Façonstukken — Ribbenelementen
 VOOR
CENTRALE VERWARMINGEN.
 BUDERUS'SCHE EISENWERKE. — DEN HAAG.
 COPERNICUSSTRAAT 142. TELEFOON 2552.

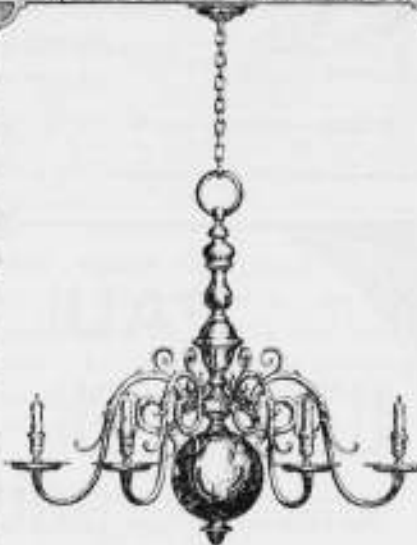
ATELIER VOOR
GEBRAND-SCHILDERD
 en GEKLEURD
GLAS IN LOOD
J. J. B. BOUVY
 DE DORDRECHT.
 FIALEN
 AMSTERDAM en ROTTERDAM.
 IN DE SPEYKERMANDT

MOENS & BECK.
MODERNE BOUWMATERIALEN.
 Prospecti en monsters gratis op aanvraag.
 Hoofdkantoor: BLOEMENDAAL.
 Bestelhuizen: AMSTERDAM, N.Z. Voorburgwal 306.
 'S-GRAVENHAGE, Obrechtstraat 255.

Obernkirchener Sandsteinbrüche, Obernkirchen.
Erkend BESTE Zandsteen.
 Geïllustreerde prospectus met opgave van drukvastheid, analyse, enz. op aanvraag verkrijgbaar
 bij den Vertegenwoordiger voor Nederland
FERD. ENGERS, Amsterdam.

W. J. STOKVIS
ARNHEM

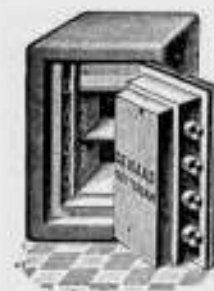

FABRIEK VAN
Gas- en Electriche Lampen.
 Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
 VAN DEN BERG & VIÉTOR.
 Moutcement - Cemenmastic
ASPHALTVLOEREN.

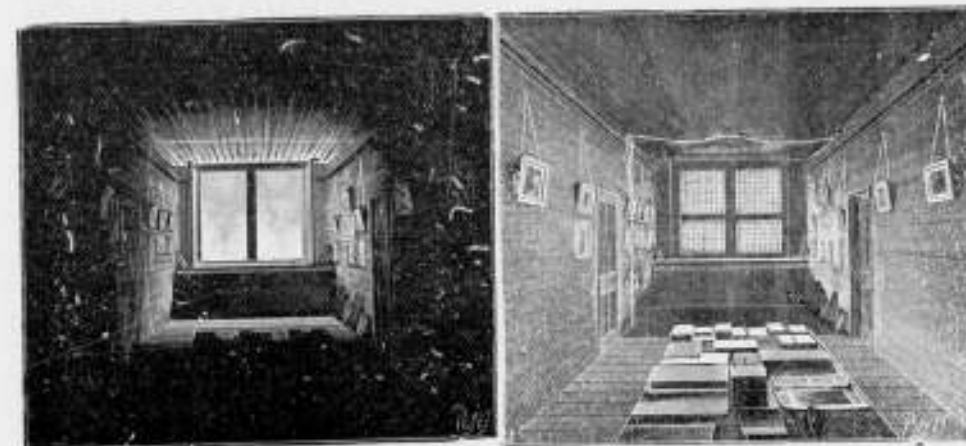
v. d. Schuijt & Kuntze,
 INGENIEURS,
 AMSTERDAM.
Centrale
Verwarmingen.
 Pijpleidingen,
 Ribbenbuizen, enz.

DE HAAS.
 N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
 Jb. de Haas & Zoon.
ROTTERDAM.
 SPECIAAL FABRIEK VAN
 Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
 OPGERICHT 1840.
 Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
 Opggericht 1875.
ROLLUIKEN. ZONSCHEMEN.
 Speciale Fabriek voor
 Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.
Geschilderde Winkelgordijnen.
 Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalousiën, enz.
 Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.
J. F. KRÖNER & Zoon. HOPLIEVERANCIERS
 Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

PRISMA'S LUXFER.
 KAMER VERLICHT
 Zonder Prisma's. Met Prisma's.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,**
 Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM
 (Amstel over Bendsdorp's Cacaofabriek).
Centraalverwarming en Watervverzorging
 volgens Amerikaansch System.
 Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

„BOUWMATERIALEN”
 voorheen M. Luijten Lekkerkerk.
 Fabriek van
 machinale Doorniksche en Luiksche
POEDERKALK
 met een gegarandeerde fijnheid van
 hoogstens 15% restant op een zeef
 van 900 mazen per cm². (voor
 speciale doeleinden nog fijner).
 Uitmuntend metsel- en pleister-
 materiaal. — Onovertroffen percen-
 tage zuivere werkzame kalk en
 daardoor zeer voordelig in 't ge-
 bruik. — Monsters, proefstaten,
 attesten en mortelverhoudingen
 worden gratis verstrekt.

Een best en
voordeelig
 adres voor
ROLLUIKEN,
 Jalousiën, Markiezen,
 Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
 vindt U aan de nieuw Electriche inge-
 richtte Fabriek van
J. P. SENFT te Haarlem.
 Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten
 laat muren en plafonds bepleisteren met
ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
 wassen.
 kan DIRECT worden beschilderd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
 Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire
 Hospitalen, Kazernen, Gestichten, Kerken,
 Kloosters, Scholen, Schouwburgen, Electriche
 Centralen, Kantoorgebouwen, Particuliere
 Gebouwen, enz., enz.
 Ook voor Buitenwerk.
 PROSPECTUS OP AANVRAAG.
 ALLEENVERKOOPERS
G. VAN LENT & Co.
 NIEUWEHAVEN 163.
 ROTTERDAM.

GEB'S. VAN MALSEN. DEN HAAG.
STOOLTimmerfabriek.
 Deuren, lijsten, betimmeringen, en
 parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDDE OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barneau.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geijsers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

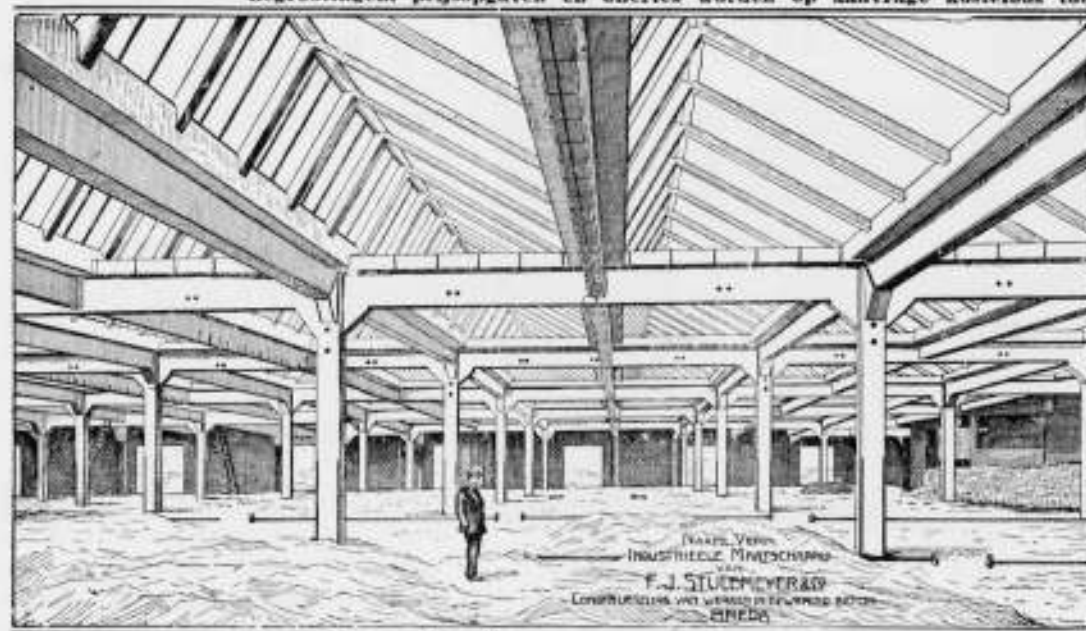
CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS,

WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

**SHEDDAKEN IN
Gewapend Beton,**

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M².

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,

ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

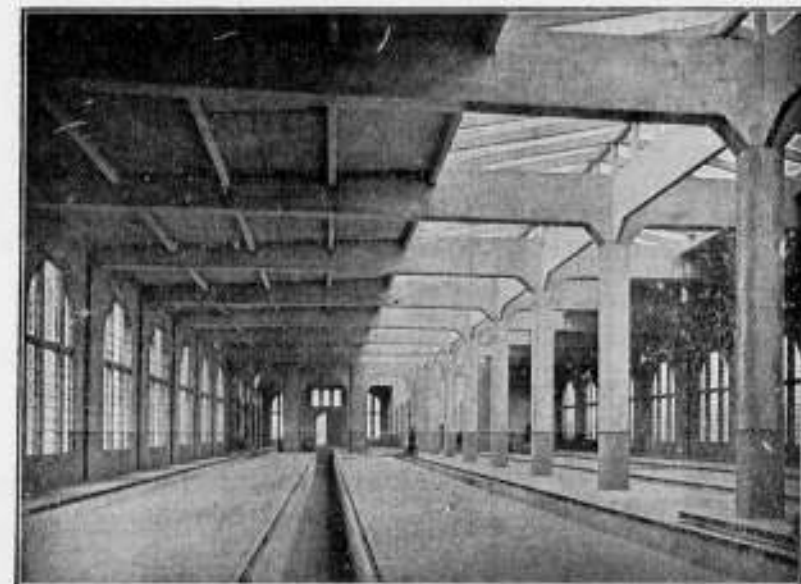
Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

Rijtuig-remise der Z. Holl. Rl. Sp. Mij. te Loosdrecht.

28^e JAARGANG · 1908. N° 43

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

· ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY ·
· TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST ·

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OÜËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: ED. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.

BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG

UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD

ABONNEMENTSPRIJS

N°. 43. 24 OCTOBER 1908. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. — B. Lesger, door S. — Adres aan den Gemeenteraad van Zwolle inzake de Raadkamer. — Brieven uit Rotterdam. — Arbeiderswoningen. — Beton-zinkwerken volgens systeem „de Muralt”, vervolg van biz. 809, slot. — Tentoonstelling voor Christelijke kunst. — Ingezonden. — Berichten. — Personalia. — Bureau van plaatsing voor opzichters en teekenaars. — Aankond. en afloop v. aanbested. — Lijst v. fabrikanen, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.—. Prijs new ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie ½ maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Het Hoofdbestuur vergadert op 28 October a. s. in het gebouw van de Maatschappij.

Wegens gebrek aan plaatsruimte wordt de uitvoerige agenda niet geplaatst.

B. LESGER.

Maandag 19 October, een schoone najaarsdag, werd het stoffelijk overschot van onzen oud-administrateur, den heer B. Lesger, ter aarde besteld. Behalve de familiesleden waren vele vrienden en vertegenwoordigers van Vereenigingen, waar de overledene mede werkzaam voor was, opgegaan om de laatste eer te bewijzen.

Een overvloed van bloemen en kransen — waaronder ook een van de Maatschappij met het blauwe en witte lint — even zoovele bewijzen van vriendschap, liefde en achting, bedekten de baar.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij werd vertegenwoordigd door haar Voorzitter en Secretaris. De Vice-Voorzitter moest zich verontschuldigen in zijn qualiteit van Onder-Directeur van de Publieke Werken, omdat hij ter zelfder plaatse en op hetzelfde uur een andere droeve plicht had te vervullen. De Vereeniging tot Bevordering der Vakopleiding was vertegenwoordigd door haar Voorzitter, het Kamerlid Mr. H. Smeenge en door den heer M. de Jongh.

De plechtigheid duurde slechts kort. De broeder van den

overledene dankte voor de betoonde belangstelling en verder is er aan het graf niet gesproken.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarteikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

De overledene, een bescheiden man, die onopgemerkt en in stilte deed wat hij meende dat zijn hand vond te doen, was tijdens zijn leven niet verwend door veel betuigingen van waardeering voor wat hij deed en zou allermint na zijn dood daarop zijn gesteld geweest. Werd al niet gesproken, zeker menigeen van de aanwezigen — wij weten het stellig — dacht des te meer in stilte! Bij een terugblik naar het verledene en een blik op het heden kon dat ook niet anders.

Het gezin Lesger kwam jong aan de Maatschappij met geen overgroot salaris, wel met genot van vrije woning, hoewel deze niet al te geriefelijk was. 26 jaar heeft hij daar de Maatschappij met groote toewijding, evenals zijn onmiddellijken chef, wijlen den heer Rieber, gediend en was hij mede getuige van het lief en leed van het Maatschappelijk leven, doorworstelde mede de financiële crisissen, was zuinig op het beheer en ontzegden die beiden zich vaak zelf het hoogst noodige. Een klacht is nimmer door hem aan het Hoofdbestuur gebracht!

Zijn kinderen zijn daar groot gebracht, totdat het hoofd inmiddels meer op leeftijd gekomen en ernstig ziek geworden, om de bekende redenen *) op de meest eervolle wijze uit den dienst van de Maatschappij ontslagen werd. Onze ambtenaar was evenwel niet te oud om nog menig jaar van zijn rust en pensioen te genieten. Dit heeft evenwel niet zoo mogen zijn. Lesger was één met de Maatschappij en toen die toestand veranderde, vond hij zich daarin zoo vreemd geplaatst, dat hij daar nooit aan heeft kunnen wennen en is dit zeer zeker een van de mede-oorzaken geweest, die zijn ontijdig einde verhaast hebben.

De weduwe blijft met hare beide dochters achter en derft het bijzijn en de troost van de beide oppassende zoons in Indië, waar zij nu juist zoo'n behoefte aan heeft; terwijl deze op hun beurt de overgekabelde treurige, onverwachte tijding ontvangen en niets kunnen doen dan zich gelukkig achten het hunne er toe te hebben bijgedragen om hun vader's laatste levensdagen te veraangenamen en gezorgd te hebben, dat deze met hun moeder onbezorgd kon leven.

Den achtergebleven betrekkingen wenschen wij van harte sterkte toe in deze droeve dagen en verzekerd kunnen zij zijn, dat velen den overledene herdenken met groote achtting, als ambtenaar, echtgenoot en vader.

S.

ADRES AAN DEN GEMEENTERAAD VAN ZWOLLE IN ZAKE DE RAADKAMER.

Aan den Gemeenteraad te Zwolle is door het Hoofdbestuur der Mij. t. Bev. d. Bouwkunst het onderstaand adres ingediend:

AMSTERDAM, 23 October 1908.

Aan den Gemeenteraad van Zwolle.

geeft met verschuldigde eerbied te kennen, het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, naar aanleiding van het voornemen van Burgemeester en Wethouders aan U voor te stellen te besluiten bij den voorgenomen Raadhuisbouw de voormalige Raadkamer — thans trouwzaal — af te breken en op een andere plaats weder op te stellen met terzijde legging van een Raadhuisontwerp,

*) Zie Bouwkundig Weekblad No. 42, folio 831.

waarbij deze zaal op haar tegenwoordige plaats zou kunnen behouden blijven,

dat het met leedwezen dit voorstel van Burgemeester en Wethouders heeft vernomen, waarom het ten sterkste er op aandringt om deze Trouwzaal, dit ons door het voor-geslacht nagelaten zoo kostbaar historisch erfstuk ongeschonden te bewaren terplaatse waar het zich thans bevindt.

Aan U onzen oproep tot steun voor het behoud van dit stuk Geschiedenis en Kunst van Zwolle!

't Welk doende, enz.

Het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

A. SALM GBZN., Voorzitter,
J. GRATAMA, Secretaris.

Te Zwolle is weinig van zijn grootsch historisch verleden in zijn gebouwen bewaard gebleven. Elk stukje heeft daarom vier dubbele waarde.

Het eens zoo fraaie Stadhuis uit 1448, waarvan teekeningen tot ons kwamen en dat in 1821 zijn tegenwoordigen vorm kreeg, bezit in zijn voormalige Raadkamer, thans trouwkamer, een der belangrijkste merkwaardigheden der stad. De vele Leden der Mij., welke in September 1899 de Algemeene Vergadering te Zwolle bijwoonden, waren eenparig van oordeel dat de herinnering van het bezoek aan dit belangrijk stuk geschiedenis en kunst wel mede één der merkwaardigste souvenirs van deze excursie was. Deze kamer wordt bedreigd!

De volgende historische bijzonderheden werden ons verstrekt.

In deze zaal oefende tot 1795 de magistraat het bestuur en de rechtspraak uit en hield in latere tijden de landschap-vergadering hare zittingen. Zij vertegenwoordigt dus ook een stuk historie niet alleen voor Zwolle, maar ook voor de provincie Overijssel.

Het is bekend, dat deze kamer den 24 Januari 1448 werd ingewijd en zelden zal men een vertrek in Nederland vinden, waarvan zelfs in onderdeelen, de vervaardigers bekend zijn.

Zoo vinden wij, dat den bouwmeester, meester Berend, in 1447 opgedragen werd het overwelfen van den kelder onder de Raadkamer en het zetten van den schoorsteen in die kamer.

De sleutelstukken, waarop de zware balken der zoldering rusten, vervaardigde meester Johan van Campen en de spraakmakende gemeente beweerde, dat de dwergachtige figuren de toenmalige Kamper regeeringsleden weergaven. De lovers aan de zijden der sleutelstukken maakte de beeldsnijder Henric Claessoon, terwijl Thomas Maelre ze in 1448 stoffeerde en welke beschildering wij nog bezitten. Uit dien tijd dagteekenen ook de zonnen en manen op de balken.

De schoorsteen leverde meester Herman van Colue. De twee blakers of gesmeed ijzeren luchters aan het uiteinde van het schoorsteenfries werden in 1449 aangekocht.

De houten muurkastjes, spinders, met hun ijzeren scharnieren en sloten dagteekenen uit 1449. Meester Johan van Lubeke vervaardigde ze en vermoedelijk zette Geert Kistemaker ze ineen, terwijl meester Berend er de „compassen“, de met tracerwerk gevulde cirkels in sneed, meester Herman van Campen het ijzerwerk vervaardigde en eindelijk meester Maarten ze rood en blauw verfde.

De voorstelling van het jongste gericht werd in 1606 geschilderd, de naam van den schilder is niet bekend; de lijstenmaker heette meester Sweer Kistemaker. De hangkast met de stadszwaarden dagteekent ook uit de 17^e eeuw.

Den 19 Juli 1658 besloten Schepenen en Raden een nieuwen vloer in de raadkamer te leggen, het houten schotwerk te verwijderen en de muren te bepleisteren. Dit besluit is helaas uitgevoerd. Behalve het schotwerk verdween ook het oude gestoelte, verrees vermoedelijk het nog aanwezige hekwerk en kwam de tafel, waaraan de leden van den Magistraat op losse zetels zitten.

Zooals boven vermeld, wordt deze kamer met afbreking bedreigd, terwille van het bouwen van een nieuw Raadhuis, dat voor Zwolle en de provincie nog een stuk geschiedenis moet worden.

Men is echter gerechtigd de vraag te stellen, of dit afbreken beslist noodig is en of men door het wijzigen van het ontwerp niet dit stuk historie sparen kan, waarop niet alleen Zwolle en de provincie Overijssel, maar zelfs Nederland recht heeft. De bekwame Gemeente-Architect, de heer Krook, mede-lid van onze Maatschappij, heeft n.l. 2 plannen gemaakt, waarbij het eene de Raadzaal — hulde aan dit streven — op haar tegenwoordige plaats blijft, terwijl het andere beoogt de trouwzaal af te breken en op een andere plaats te reconstrueeren ¹⁾.

B. en W. nu stellen het laatst genoemde plan voor ter uitvoering uit een doelmatigheidsoogpunt.

De Raad heeft nu de zaak in handen en het hangt van zijn uitspraak af wat zal geschieden.

Onverantwoordelijk zou het zijn, zoo een Gemeentebestuur tot zoo'n daad overging zonder het uiterste beproefd te hebben tot sparen en dat dit geschied is, daarvan zijn wij niet overtuigd.

Een hard oordeel treft terecht de sloopers van het Raadhuis in 1821.

Moge de geschiedenis niet de voltooiing der slooping boekstaven en met haar een zwaarder oordeel vellen over Zwolle's Gemeentebestuur!

S.

BRIEVEN UIT ROTTERDAM.

Een Request.

Nu door de benoeming van den Heer H. A. v. IJsselstein tot Directeur-Generaal van den Arbeid, een der beide plaatsen van adjunct-directeur der Gemeentewerken is vacant gekomen, heeft het Bestuur der Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap“ gemeend deze gelegenheid te moeten aangrijpen om op te komen tegen een misstand die bij publieke werken reeds al te lang is bestendigd. Tot heden toe berust toch de leiding van de verschillende takken van dienst uitsluitend in ingenieurshanden. Waar echter in onze Gemeente zoo vele werken worden uitgevoerd van overwegend architectonisch belang, dient de leiding van zulke werken ook alleen te worden opgedragen aan een zelfstandig werkend architect

¹⁾ Men zou de trouwzaal dan even goed naar het Rijks Museum kunnen zenden! Ik herinner mij nog bij mijn verblijf in Italië getuige te zijn geweest van een storm van verontwaardiging geuit door vele kunstenaars over de restauratie van den St. Marco. Elke verweerde marmeren kolom (zoo men beweert overblijfsels van Salomo's tempel (?) werd gereplaceerd door een nieuwe kolom van gelijk marmer, en zoo zou het met alles gaan! In plaats van de ongelijke mosaïkvloeren — door zoovele historische personen betreden — zouden nieuwe mooie vlakke vloeren met de exact geocopeerde voorstellingen in de plaats komen en het geheel op die manier een mooi museumstuk worden zonder eenige historische bekoring. Laat het! Laat het! is geroepen en naar de waarschuwende stem is gehoord en van toen af zijn alleen maatregelen getroffen tegen verder verval.

en niet, zooals tot heden geschiedde, aan een ingenieur wien dan een bouwkundige wordt terzijde gesteld. Om op het onjuiste van dezen, voor den architectenstand krenkende toestand, te wijzen en tot verandering daarvan aan te dringen heeft het Bestuur van B. en V. zich tot Burgemeester en Wethouders gewend met onderstaand request waarin, aan de hand van eene breedvoerige uiteenzetting, de benoeming van een architect tot adjunct-directeur der Gemeentewerken wordt verzocht.

Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Aan

Heeren Burgemeester en Wethouders van Rotterdam.

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen.

Het Bestuur der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Dat het naar aanleiding van het a.s. vertrek van den adjunct-directeur der Gemeentewerken, den Heer H. A. van IJsselstein, Uw college in overweging geeft om in afwijking der gewoonte om voor die betrekkingen Civiel-Ingenieurs, of Genie-officiëren te benoemen, daarvoor aan te wijzen een Architect of een *Bouwkundig* ingenieur, subsidiair naast de Adjunct-directeuren een zoodanig ambtenaar te benoemen.

Aanleiding hiertoe vindt het bestuur van Bouwkunst en Vriendschap in de omstandigheid dat de wijze waarop tot nu toe hier ter stede, die gemeentewerken, welke *niet* tot het gebied van den Civiel-Ingenieur of den Genie-Officier behooren, tot stand komen, niet de juiste te achten is.

De door de gemeente uit te voeren bouwwerken zijn in hoofdzaak te splitsen in:

a werken voor den Civiel-Ingenieur, zooals aanleg van alle havenwerken, wegen, rioleering, sommige bruggen, fabrieksgebouwen, enz.

b werken voor den Architect, zooals schoolgebouwen, ziekenhuizen en andere openbare gebouwen, sommige bruggen enz.

c werken van gemengd karakter, waarbij de gemeenschappelijke arbeid van Ingenieur en Architect gevorderd wordt en waarbij, al naar mate de arbeid van den een of den ander overheerschend is, de ander den een bijstaat.

Al die werken, onverschillig tot welke categorie zij behooren, werden tot nu toe opgedragen aan den Civiel-Ingenieur of den gewezen Genie-Officier.

Voor die werken echter, die *niet* tot hun gebied behooren, wordt den Ingenieur thans een Architect (bouwkundige) toegevoegd, doch geheel als *ondergeschikte* en dus ook wat de architectonische opvatting van het werk betreft afhankelijk van de inzichten van den Civiel-Ingenieur, wiens opleiding echter geen competentie te dezen opzichte waarborgt.

In deze positie kan de Architect (bouwkundige) gebonden als hij is aan de inzichten van zijn superieur, ook wat betreft de architectonische vormspraak zich niet geheel *geven*, zijn werk blijft noodzakelijk beneden zijn werkelijke krachten, en zal de eenheid missen, die als eerste eisch voor elke architectonische schepping gelden moet.

Doch al zou de Architect (bouwkundige) volledige onafhankelijkheid in zake architectonische vormbehandeling verkrijgen, wat echter een vrijwel ondenkbaar geval te achten is, dan is toch deze verhouding tusschen Ingenieur en Architect af te keuren, daar dan eerst recht het ongemotiveerde in het oog springt van de inferieure plaats, die de laatstgenoemde, niettegenstaande zijn zelfstandig werken, inneemt.

Er ligt voor den Architect in 't algemeen iets zeer grievens in het stelselmatig bestendigen en door het Dagelijksch Bestuur der gemeente sanctioneeren van een toestand waarbij hij verwijderd wordt gehouden van een plaats waarop hij geen mindere aanspraak dan de Civiel-Ingenieur kan doen gelden of waarbij zijne werkzaamheid als 't ware slechts als een onvermijdelijk kwaad wordt geduld.

Waar er nu geen enkele reden is om a priori aan te nemen, dat de Architect alleen als de mindere van den Ingenieur kan optreden, meenen ondergeteekenden dat het ook in 't belang der gemeente zal zijn, dat voor een der

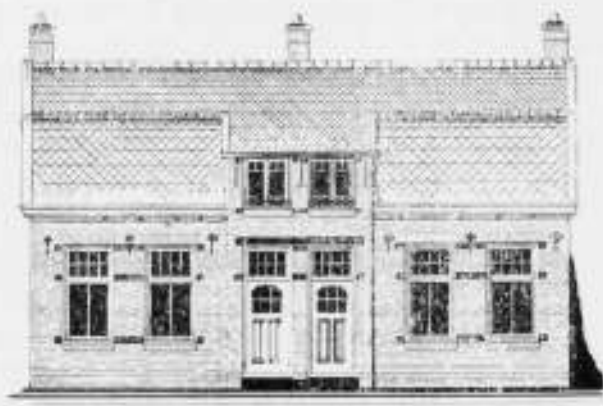
Adjunct-directeursplaatsen, subsidiair naast dezen in gelijken rang wordt benoemd een Architect of *Bouwkundig-Ingenieur*, nan wien geheel zelfstandig het ontwerpen en uitvoeren der verschillende daarvoor in aanmerking komende bouwwerken zou worden opgedragen.

Het Bestuur der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap,

P. A. WEELDENBERG, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, 1e Secretaris.

Rotterdam, October 1908.

ARBEIDERSWONINGEN.

Bestekteekening gevel type A.

Bestekteekening gevel type B.

De voornaamste couranten bevatten onlangs onderstaand bericht:

Te Wormerveer, waar de behoefte aan goed ingerichte arbeiderswoningen zich nogal sterk doet gevoelen is voor rekening van de vereeniging „Goed wonen” aanbesteed het bouwen van 20 arbeiderswoningen aan de nieuw aangelegde Javastraat.

De woningen worden gebouwd in twee typen, elk voor 2 gezinnen, volgens een systeem, dat op een te Amsterdam gehouden tentoonstelling door den inspecteur van den Centralen Gezondheidsraad als het meest doelmatige werd aanbevolen. Van type A 4 en van type B 6 stuks. Het verschil van type is uitgedrukt in verschillende behandeling der gevels en andere raamverdeling voor het verdieplingsplan. Het grondplan is voor beide typen gelijk. Zij zullen bevatten: beneden een flinke ruime woonkamer met daarachter naast elkaar een slaapkamer en een keuken; vervolgens een overdekte plaats met gootsteen en boenbank en een schuurtje; daar de perceelen 15 M. diep zijn, komt er ook een behoorlijk stukje grond bij voor bleekveld of tuintje; boven worden twee ruime slaapkamers aangebracht, terwijl een ruime zolder ter dispositie blijft. De huurprijs zal f 2,35 per week bedragen.

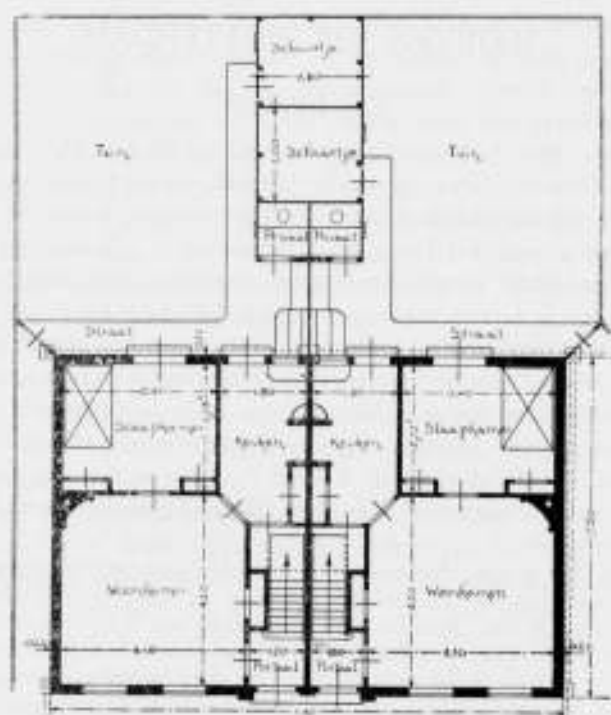
De vereeniging „Goed wonen”, welke eeds de koninklijke goedkeuring heeft verkregen tracht te worden erkend als vereeniging tot bevordering van de volkshuisvesting in den zin der woningwet, zoodat zij onder borgstelling van de Gemeente voor rijkssubsidie in aanmerking komt.

De Gemeenteraad heeft zich reeds tot een borgstelling van f 36.000 verbonden.

Op onze uitnodiging was de technisch adviseur tevens architect der Vereeniging, de Heer Stam zoo vriendelijk ons bestek en teekening te zenden van dit werk.

De Heer Stam schreef ons nog:

„De aanbesteding had tot resultaat dat 't werk werd gegund aan M. Leguit te Krommenie voor f 30.975.—, voorwaar een laag cijfer, daar de begroting nauw was opgezet en toch een eindbedrag gaf van f 33.000.—

Beganegrond.

„'t Resultaat van dit plan houdt inderdaad verband met de onlangs door de Maatschappij tot Bevordering der „Bouwkunst gehouden prijsskamp voor één-gezins arbeiderswoningen.”

BETONZINKWERKEN VOLGENS SYSTEEM „DE MURALT.”

(Vervolg van blad: 785.)

Zoodra het zinkstuk droog valt, worden de staaldraden gebracht van de lieren door de knooppuntbuizen, onder den drijver door, tusschen de jukken naar het overeenkomstig knooppunt van het zinkstuk; om de 2 M. komen de op-

Fig. 26. Afbeelding van den rand van den drijver en gewicht op de verbindingsdraden. (De staaldraden P zijn 6 m.M. dik en kunnen 5000 KG. dragen.)

hangpunten voor; hier wordt de staaldraad door de katrol r (zie fig. 26) terug gevoerd door de buis van het betrokken knooppunt van den drijver, omgevoerd naar een kleine bolder of z.g.n. kikker gemaakt. Zoo worden alle daarvoor aangewezen hoekpunten met den drijver door dubbele lijnen verbonden, (zie fig. 27).

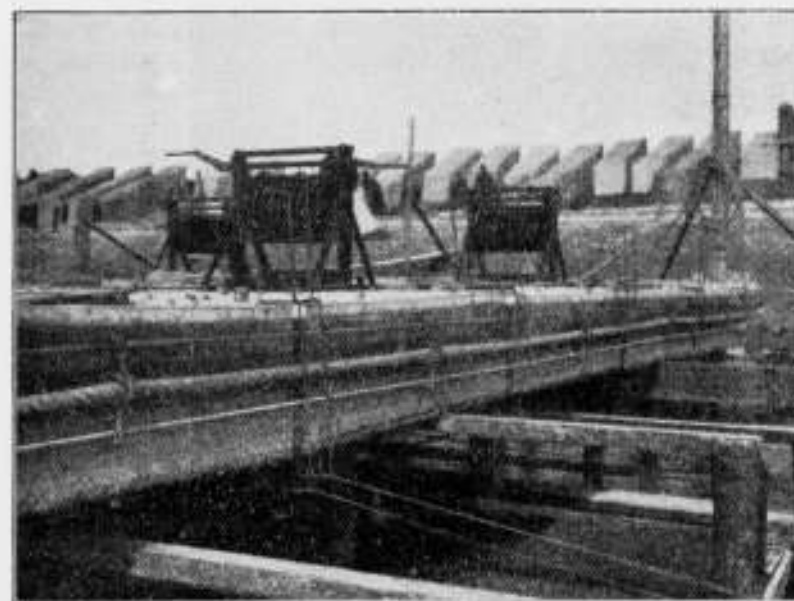

Fig. 27. De draden worden door haken opgehouden om verward raken te voorkomen.

Met het vloedwater nu komt de drijver in drijvenden toestand en wordt door zijn eigen lieren gedreven boven het betonzinkstuk. Daar boven gekomen worden de windwerken verder aangezet en het zinkstuk tot onder tegen den drijver getrokken. Thans bevindt zich de drijver met betonzinkstuk in drijvenden toestand, fig. 28.

In fig. 29 ziet men den drijver met betonzinkstuk er onder slepen, per sleepboot naar de plaats van zinken.

In fig. 30 ziet men de afbeelding van het zinken van een stuk in 20 M. diep water. De vlaggen in fig. 31 seinen dat het stuk den grondslag reeds heeft bereikt. In fig. 32 wordt schetsmatig het zinken aangegeven. Opmerkelijk was het bij meerdere zinkingen dat, hoewel de motorboot die het stuk langzaam ter plaatse optrok, z. g. n. erg stampte, de drijver zich als het ware op „olie” voortbewoog. Bekwame zeelieden, naar de reden hiervan gevraagd, meenden het uitermate vastliggen van de bakken te moeten toeschrijven aan het nivelleeringsvermogen dat de bakken van den drijver in verband met de constructie hebben ten opzichte van den golfslag. Het is — vertelden deze zeelieden — hetzelfde vermogen dat olie bezit tot het temmen van de onstuimigheid der zee. Aanstonds wensch intusschen ondergeteekende, evenals ingenieur de Muralt mede te deelen, dat hij genoemde verklaring niet als de zijne geeft en deze ook niet goed begrijpt, onbevoegd als hij is hierin te oordeelen.

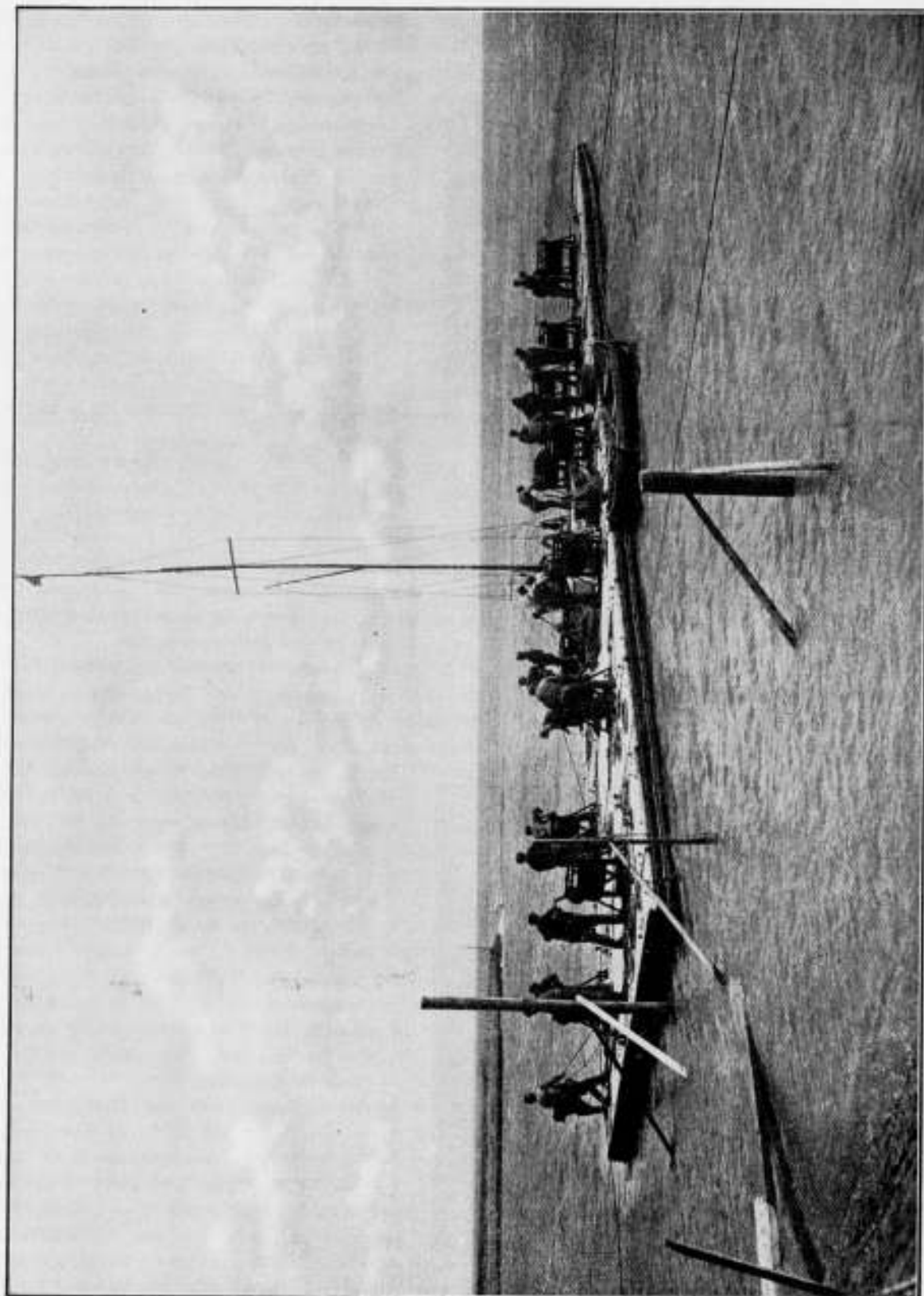
Terloops zij opgemerkt, dat gebleken is dat zelfs in vollen vloed bij stroomend water de zinking van het betonzinkstuk uitnemend kan geschieden en toch de zekerheid wordt verkregen dat het stuk op de juiste plaats komt te liggen. De verrichte duikeronderzoekingen (door W. Bakelaar) van Oud-dorp hebben doen weten dat de zinkstukken allen sluitend en goed vlak op den zeebodem liggen.

Is het betonzinkstuk eenmaal neergelaten, dan worden bij H (zie fig. 19) de kabels losgemaakt en wederom opgehaald met de lieren. Niet alle kabels worden tegelijk losgemaakt, doch hier voor hier, ten einde het in de war raken van den kabel te voorkomen. Voordat nu het water aanmerkelijk gevallen is, brengt de sleepboot den drijver weer op de jukken. Den volgende dag wordt op de bovenomschreven wijze met zinken voortgegaan, enz. Des Zondags echter wordt na het zinken van Zaterdag de drijver opgeborgen in de naastbijzijnde haven.

Het drijfvermogen van den drijver is zeer groot, de indompeling bedraagt niet meer dan 13 c.M. in onbelasten en 25 c.M. in belasten toestand. Omdat de lieren niet sterk genoeg waren werden in den aanvang betonzinkstukken niet grooter dan $\pm 150 M^2$ gezonken.

De aannemer van het hierboven beschreven werk heeft naar men mij verzekerde het voornemen in September a. s. met sterkere lieren stukken van $\pm 400 M^2$ te zinken. Ook heeft de aannemer van der Valk het voornemen in de toekomst met ijzeren pontons in stede van met den houten drijver te werken. Naar ingenieur de Muralt mij mededeelde keurt hij voorshands den voorslag van den aannemer goed; de ijzeren pontons werden reeds vroeger door hem overwogen, doch werd aan houten bakken toen de voorkeur gegeven.

Het behoeft wel geen betoog, dat alle groote risico, bij de uitvoering van de rijkszinkwerken voorkomende, bij deze nieuwe methode geheel vervalt. Zelfs al ligt het betonzinkstuk op den bodem van de zee, dan nog kan het stuk — mits de zinklijnen bij haak H (zie fig. 19) nog niet zijn losgemaakt — worden opgetrokken en naar elders

HET VERDRUIVEN VAN DEN DRIJVER VAN AF DE JUKKEN BOVEN HET BETONZINKSTUK.

vervoerd. Op risquante nabestortingen heeft men niet te wachten. **Het betonzinkstuk is aanstonds zeevaardig.**

Over de duurzaamheid van het betonzinkstuk heeft men zich ook al niet bezorgd te maken. Een ieder, die met zeeeringen te maken heeft, weet, dat alle gladde voorwerpen, mits in stroomend zeewater gelegen en niet te lang droogvallend (bij wisseling van de getijden) binnen enkele maanden begroeid zijn met schelpdieren, zeeplanten, enz. Men vindt o. a. de mossels aan de koppen van de meest aangevallen zee- en strandhoofden. Daar waar zinkwerken op vooroevers van zeedijken worden uitgevoerd, heeft men juist altijd meer of minder stroomend water. In de maand Augustus van dit jaar werd op de door den duiker W. Bakelaar onderzochte betonzinkwerken, reeds enkele weken na den aanleg,

een belangrijke aangroeiing op de platen en in de naden tusschen de platen geconstateerd.

Het beton zelf gaat door die begroeiing, evenals de basalt, niet achteruit, de dieren en planten zetten zich door organen vast op de steen, doch leven uitsluitend van voedsel buiten de steen zelve. Een groot voordeel is, dat ook de naden van $1\frac{1}{2}$ à 2 c.M. tusschen betonplaten alras dichtgroeien, zoodat het betonzinkstuk spoedig „een onvergankelijke mat” ter verdediging van den vooroever vormt.

Het beton zelf blijft, — de ervaring heeft dit geleerd — onder het zeewater onaangestast; toch is zekerheidshalve toevoeging van tras in de specie gewenscht.

Nog dient er op gewezen te worden, dat de stroomsnelheid op, of nabij den onderzeeschen vooroever niet

Fig. 28. De drijver verdeven boven het betonzinkstuk. Het betonzinkstuk wordt hierop onder tegen den drijver aangetrokken.

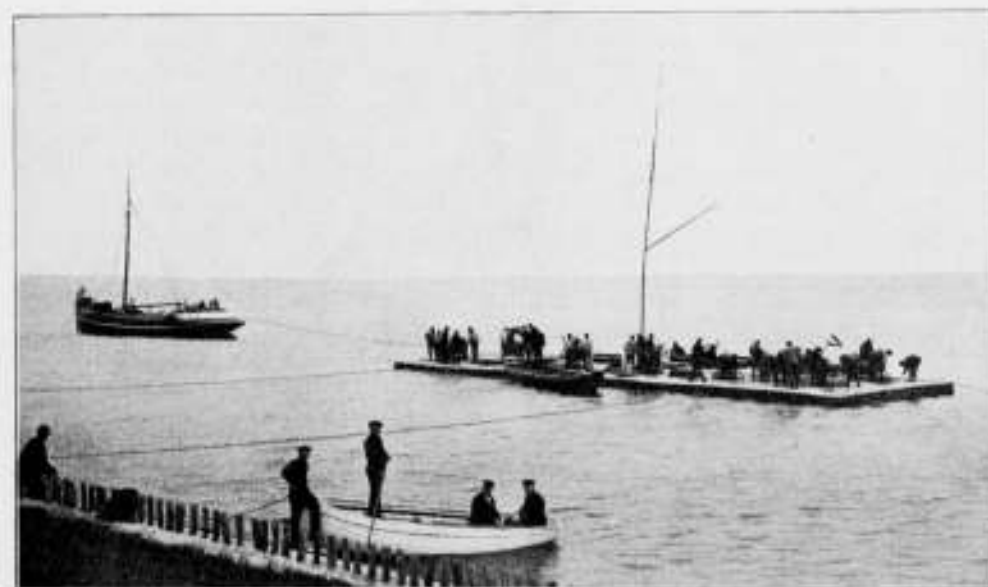

Fig. 29. De drijver met betonzinkstuk wordt gesleept naar de plaats van zinken.

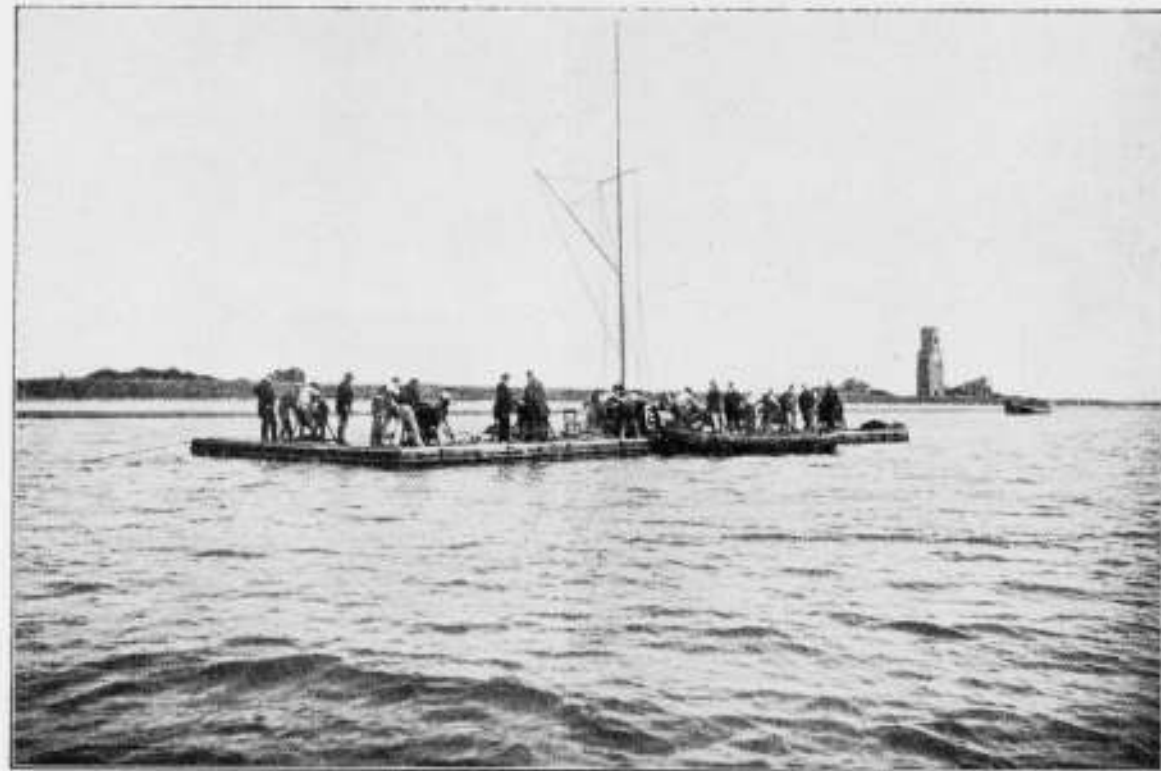

Fig. 30. Zinken in twintig meter water.

belangrijk kan zijn. Zij kan wel niet meer bedragen dan 30 à 40 c.M. per seconde, want bij een snelheid van 70 c.M. per seconde, wordt zelfs een bodem van vaste klei, in dezelfde richting gelegen als de stroom, aangetast. De vooroever van Koudekerke, waar deze eerste zinkwerken zijn uitgevoerd, bestaat uit een specie, die zeker heel wat zachter is dan klei, zoodat deze bij een stroomsnelheid van 0,70 M. per seconde „al lang“ verdwenen zijn, hetgeen een vaststaand bewijs uit het ongerijmde levert, dat groote uitschuring, die zelfs de beton zou afslijten, niet plaats heeft; afslijting van de beton is dus niet aannemelijk. Dat een stroomsnelheid van 20 à 40 c.M. per seconde de betonsteen niet zal aantasten, is trouwens zeker, immers de zeeglooiing van beton, gelegd aan Borrendamme nabij Zierikzee, die toch dagelijks blootgesteld is aan golfslag, die — met

ga de valhoogte maar eens na — een veel groter snelheid heeft dan 0,70 M. schuurt niet af, zelfs niet bij ijsgang, zoodat in den winter van 1907—1908 overtuigend gebleken is. **De afdruksels van de knoesten van de planken, waarmede bij het maken van de zeeglooiing de beton werd afgedekt en die ongeveer 10 millimeter diep zijn, zien er nog even gaaf uit als 4 jaar geleden, toen deze glooiing werd aangelegd.**

Intusschen moet worden erkend, dat de aanval van den stroom op een vooroever niet minder nauw samenhangt met „de richting“ van den stroom. Een stroomsnelheid van het water van 20 c.M. per seconde zal, loopende in de richting van den bodem, dien bodem niet aantasten, doch zij zal dit wellicht wel doen waar zij loopt in een richting, die niet gelijk is aan die van den wand. De aantasting

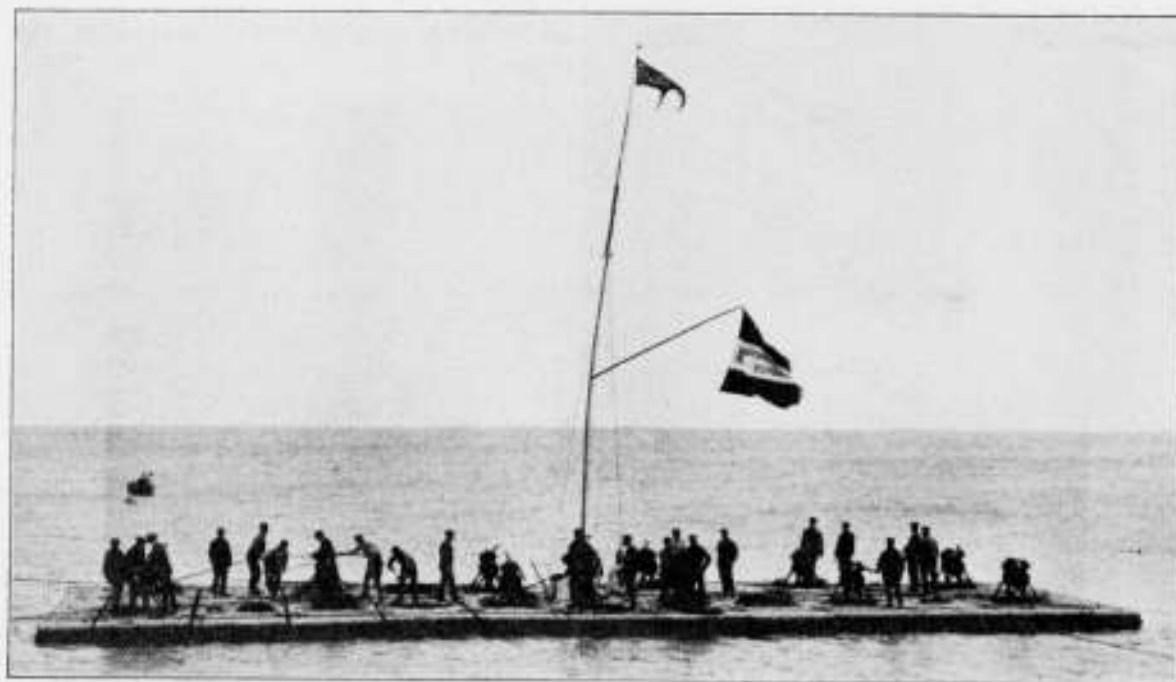

Fig. 31. Het betonstuk heeft juist den zeebodem bereikt. De ankerrossen worden ingehaald.

houdt verband met den hoek, die de stroomrichting maakt met den wand. Een ontgronding onder die platen is dus op zeer slappe oevers denkbaar, vooral aan de buitenkanten van de betonzinkwerken, daarom zal aan de randen van betonzinkstukken op vooroevers waar die ontgronding kan worden verwacht, steen gestort worden, terwijl dan aan de platen de reeds beschreven bijzondere vorm zal worden gegeven.

Op vooroevers waar veel derriebanken en drempels voorkomen, zal de toepassing van het nieuwe zinkstuk met zorg en voorzichtigheid moeten geschieden. Vandaar dat de peilingen voor elk te bezinken vooroevertak moeten worden uitgevoerd niet om de 5 M., doch om de d.M., waartoe de Ingenieur de Muralt het hiervoren beschreven vernuftig toestel heeft bedacht.

Daar waar een drempel zich bevindt, moet boven en

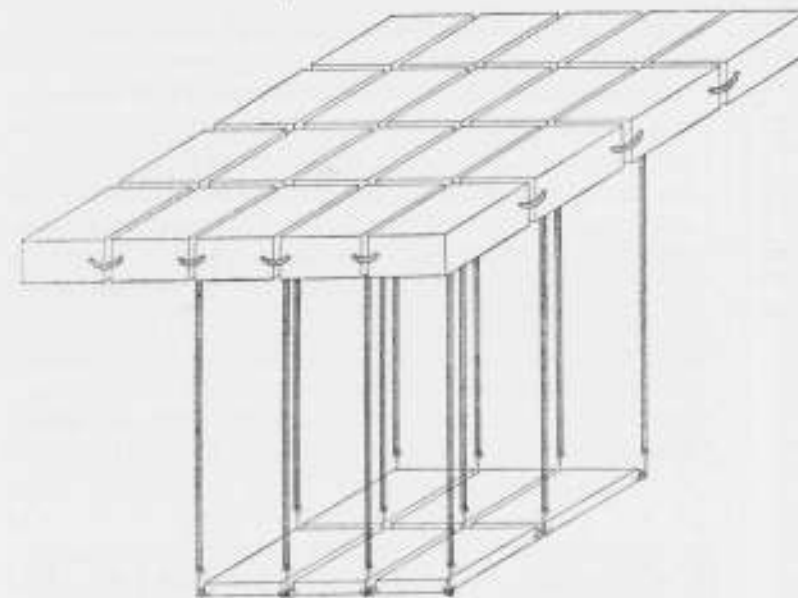

Fig. 32. Schets aangevende het betonzinkstuk onder den drijver, juist zinkende.

beneden dien drempel, taludsgewijze tegen dien drempel een bestorting van eenige scheepstonnen per M². worden aangebracht. De betonzinkstukken die voor de bestorting worden aangelegd, blijven dan op afstanden van 10 M. van die drempels gemeten rechts en links, met de drempelijn als as, verwijderd.

Komen de drempels veelvuldig voor, of moeten de nieuwe zinkwerken worden aangebracht tusschen twee bestaande vroeger uitgevoerde rijszinkwerken of bestortingen, dan is volgens den ontwerper zelf de nieuwe methode van zinken met betonzinkstukken geheel af te raden, waarvan door hem ook blijkt wordt gegeven in zijn ontwerp, zie fig. No. 4 waar op meerdere plaatsen het nieuwe systeem wordt nagelaten en aan de bestaande methode van rijszinkwerken met steenbestortingen de voorkeur wordt gegeven.

Aan vooroevers, waar z. g. n. vooroevervallen veelvuldig voorkomen is of de nieuwe methode voor de uitvoering van zinkwerken een ware uitkomst, of de nieuwe methode mag in 't geheel niet worden toegepast, geheel afhankelijk van de wijze waarop men de vooroeververdediging aan dien aan vallen lijdende vooroever aanbrengt in verband met de ligging van de grootste diepten.

Wat is het onderscheid tusschen een oevertal en een oevertafschuiving; en hoe ontstaan deze?

De bekwaame voormalige Hoofdingenieur van Zeeland, M. K. G. Hogerwaard, geeft in zijn standaardwerk „Memorie over de verdediging van de Zeeuwsche oevers“ een bevredigend antwoord op die vraag, waarom hieronder eenige citaten volgen. Wij lezen op bladz. 28:

„Onder „oevertal“ wordt het verschijnsel verstaan waarbij „door de een of andere oorzaak de grondmassa op zeker punt „van den onderzeeschen vooroever, zich in nagenoeg horizontale „richting zeewaarts verplaatst, zoodat tengevoelge daarvan „binnenswaarts over zekere uitgestrektheid een aanzienlijke ver- „dieping ontstaat“.

Op bladz. 29:

„Het verschijnsel dat men afschuiven noemt is niets dan „het herstel onder natuurlijk talud, wanneer door afslijtende „werking van den stroom het onderzeesche beloop een steilere „dan de natuurlijke helling heeft verkregen“.

Het behoeft nauwelijks betoog, dat aan oevers waar de „afschuivingen“ voorkomen zonder eenig bezwaar de „nieuwe zinkwerken kunnen worden toegepast. Deze „werken toch gaan, — het is reeds betoogd — de uitschuring „van den bodem tegen, zoodat het ontstaan van een onnatuurlijk „talud en dus de oevertafschuiving wordt voorkomen, „waardoor de wegzinking van den zeedijk wordt belet „(Die langzame oevertafschuivingen komen nu juist „voor aan het oevertak van Koudekerke.

Bij oevers, lijdende aan oevertallen zij men echter voorzichtig met de keuze welke methode van zinken te bezigen. Om zich hieromtrent goed rekenschap te kunnen geven is het gewenscht na te gaan hoe een „vooroevertal“, die ten slotte dikwijls den dijk geheel of ten deele meesleurt, ontstaat.

Wij laten hiertoe wederom den Hoofdingenieur Hogerwaard in zijn meergenoemd werk aan het woord.

Op bladz. 29 komt voor:

„Verklaring van het ontstaan van vallen terwijl zoodat „hierboven reeds gezegd de oorzaak van afschuivingen „geen andere is dan overschrijding van den natuur- „lijken helling-hoek van de grondsoort, waartuit het „onderzeesche beloop bestaat, is de oorzaak voor het „verschijnsel van den val niet zoo voor de hand lig- „gend en waren in vroeger tijd tal van ongerijmde ver- „klaringen daarvan in omloop, waarvan de mededeeling „hier veilig achterwege kan blijven. Het onderzoek van den „bodem van Zeeland door grondboringen heeft ontrent het „verschijnsel helderder inzichten gegeven, al kan ook niet ge- „zegd worden, dat daardoor het verschijnsel ten volle verklaard is.

„Als vaststaand kan thans worden aangenomen dat „oevertal- „vallen“ alleen ontstaan in zandgronden zonder samenhang, die „in sterke mate voor water doordringbaar zijn; zonder deze „eigenschappen toch, waaronder in sommige omstandigheden, „de grond het karakter van vloeistof verkrijgende, als het ware „horizontaal weglouft, is het verschijnsel onmogelijk.

„Reeds lang hield men het er voor, dat op het ontstaan „van vallen lage ebstanden van invloed waren.“

Daarna wordt door den geleerden schrijver aangegeven hoe met het klimmende tij de zandmassa van den oevertal en ook achter den dijk zich geheel vult met water en hoe ten slotte, wanneer het weer laag water wordt, de zandige vooroevertal met het achterland tot ver achter den dijk met water verzadigd blijft, zoodat de waterstand in die zandmassa geruimen tijd hooger blijft dan het getijwater, waardoor een strooming van dit water van uit den oevertal naar zee plaats heeft door den z. g. hydrostatischen druk van het water in die zandmassa. Heeft men nu met een bijzondere lage ebbe te doen, dan spreekt het van zelf, dat de drang van het water, dat in de zandmassa is opgeborgen (tot zelfs ver in den polder) veel groter is, zoodat dan vooral de kans voor een „oevertal“ groot is. Bij hooge vloed gevolgd door lage ebden, heeft men dan ook kunnen opmerken dat het ontstaan der vallen het meest voorkomt.

Na de kennismaking met de wijze van het ontstaan van

oevervallen zal het duidelijk zijn, dat aan oevers waar die vallen zich voordoen nu het betonzinkstuk en dan weder het rijzinkstuk de voorkeur verdient, geheel afhankelijk van de situatie waarin zich het zinkstuk na de uitvoering zal bevinden in verband met de grootste diepten.

Hier toe strekken wederom eenige citaten uit Hoofdingenieur Hoogewaard's werk, bladz. 40:

„Gesteld een oever wordt over betoekende lengte angevallen en is dus afnemende, terwijl er voor de zeevering nog slechts weinig voorhand tot aan den laagwaterstand aanwezig is, zoodat dus om de zeevering te behouden overwigt met de bekleding van den oever moet worden aangevraagd. Deze bekleding zou nu om veiligheid te verschieren dadelijk over de volle lengte van den afnemenden oever moeten rekken tot aan de voor-gelegen grootste diepte der aanvallende geul.“

Het spreekt wel van zelf, dat als men in dit geval met een vooroever te doen heeft die aan vallen lijdt, het hierboven beschreven betonzinkstuk geen aanbeveling verdient. Immers de vooroever van dit uitgeschuurde oevervak kan wellicht juist „op vallen staan“ en het ligt voor de hand, dat het beleggen van het talud met het zware rijzinkwerk met bestorting X ter voorkoming van verdere uitschuring, doch ook tot het geven van zwaren tegendruk aan den hydrostatischen druk de zandmassa *r* verre te verkiezen is boven het betrekkelijk lichte betonzinkstuk van betonplaten zonder meer.

Fig. 33. Uitgeschuurde aan „vallen“ lijdende oever.

In een dergelijk geval houde men zich aan het „oude rijzinkwerk“ of men make gebruik van het nieuwe betonzinkstuk volgens systeem „de Muralt“, doch onmiddellijk voorzien van een bestorting van 0,7 sloopsteen stortsteen per M² er op, hetgeen dan weer beter is dan het oude rijzwerk, doch zeer weinig besparing geeft, dat het moeilijk vol te houden is in dergelijke gevallen althans voorloopig de nieuwe methode aan te bevelen.

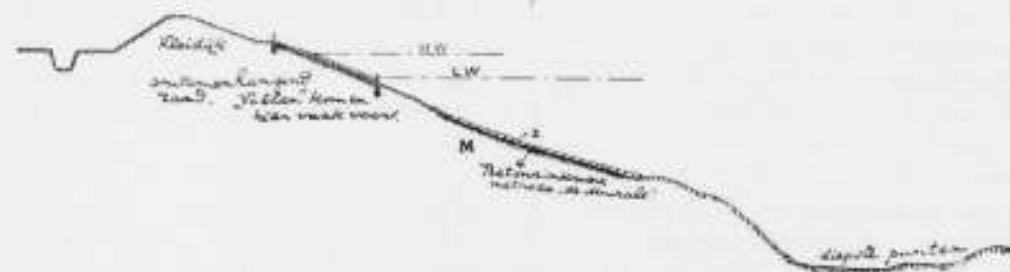

Fig. 34. Betonzinkwerk aangebracht aan een aan vallen lijdenden vooroever. Rijzwerk met bestorting is hier te zwaar en daarom zeer verkeerd.

TENTOONSTELLING VOOR CHRISTELIJKE KUNST. — DUSSELDORF 1909.

Van 15 Mei tot 1 October 1909 zal in Dusseldorf eene tentoonstelling voor Christelijke kunst worden gehouden, in verband waarmee wij het volgende schrijven ontvingen:

Eene uitgebreide „Tentoonstelling voor Christelijke kunst“ zal van 15 Mei tot 1 October 1909 in het Stedelijk Museum te Dusseldorf plaats vinden. De gedachte, zulk eene tentoonstelling in het leven te roepen, heeft in den ruimsten kring levendig bijval gevonden en eene diepgaande belangstelling gewekt. De vertegenwoordigers der hoogste kerkelijke, staats, provinciale en algemeene instellingen hebben zich aan het hoofd dezer onderneming

Bij vooroevers die lijdende zijn aan oevervallen komt het echter veelal voor, dat de lijn van de grootste diepte ver van den dijk is verwijderd, terwijl toch het gedeelte van den bovenoever zoo bedreigd wordt door locale uitschuring, dat onmiddellijk ingrijpen gebiedend noodig is en het geheel verdedigen tot de lijn der grootste diepte te kostbaar is voor den polder.

De heer Hogerwaard schrijft hieromtrent op bladz. 41:

„Men vangt dan aan met slechts het bovendeele van het „onderzeesche beloop te verdedigen, om te zorgen dat de laag-„waterlijn niet naderbij komt en de zeevering veilig zij enz.“

En in dit geval is de methode „de Muralt“ een ware uitkomst. Het betonzinkstuk is dan veel beter dan het rijzinkwerk. Volgens fig. No. 34 moet de oeververdediging X dan aangebracht worden b. v. tot de dieptelijn van 15 M.

Doch geheel in overeenstemming met de theorie van het ontstaan van een dijkval door beweging van zandmassa *m*, is het gewenscht, dat de verdediging X zoo dicht doch ook zoo licht mogelijk zij. Een zwaar rijzinkwerk toch zou door steenbezwinging een hevige uitwendige druk doen ontstaan die den hydrostatischen druk zou helpen om het ontstaan van een oeverval te bevorderen. En het staat onbetwistbaar vast, dat dijkvallen of oevervallen in Zeeland juist zijn ontstaan door de zware zinkwerken, die niet tot de grootste diepte konden worden gebracht. Terecht — wegens de kosten ook — zou hier het betonzinkstuk gebiedend op zijn plaats zijn indien het bekend was geweest.

Uit het bovenstaande kan worden opgemaakt dat het in alle gevallen mogelijk is het nieuwe betonzinkwerk toe te passen, hetzij met of zonder directe nabestorting, terwijl in alle gevallen meer of minder belangrijke besparing in vergelijking met de oude methode wordt verkregen.

Bovendien is het gebiedend wenschelijk, bij oevers door oevervallen geteisterd, zelfs in enkele gevallen — het is boven betoogd — het maken van rijzwerken na te laten en te vervangen door betonzinkstukken.

De nieuwe methode van zinkwerken volgens systeem „de Muralt“ zal, indien niet alle voortteeken bedriegen, een ommekeer brengen in deze werken, al zij het ook in de verre toekomst.

J. W. de B.

geplaatst en talrijke kunstenaars, zoowel als kunstvrienden hebben hunne medewerking in de totstandkoming toegezegd.

In onze dagen toch is juist een overzicht over de kunstvolle scheppingen op kerkelijk gebied van het allergrootste belang.

Een breede kring van geestelijken en kunstminnende leeken zijn met de erkende meesters, zooals uit een bericht van de door het Rheinische provinciaal bestuur ingestelde zaakkundige commissie blijkt, doordrongen van de overtuiging, dat de tijd gekomen is aan de edelste twijg van den boom der kunst nieuw leven en frische kracht te geven. Op het zoozeer vruchtbare en machtige veld, de versiering der kerken — machtig omdat duizenden en nog eens duizenden zeker alleen hun kunstgevoel daarvan ontvingen — moet het beste geboden worden, hetwelk de kunst op heden vermag te geven. Het zal derhalve het streven der

tentoonstelling voor christelijke kunst zijn, zoowel uit voorbijgegangene tijden, als meer in 't bijzonder uit de moderne kunst-scheppingen goede voorbeelden tot vergelijkend onderzoek te laten zien. Welk een geweldige schat van geestelijke en technische voortreffelijkheid ook in de kunstwerken der voorbijgegangene tijden besloten ligt, hebben de kunsttentoonstellingen van 1902 en 1904 getoond. Hieraan wil de tentoonstelling voor christelijke kunst zich aanvullend aansluiten en de keten der ontwikkeling aansluiten tot op onzen tijd. De tentoonstelling zal aanvangen met de 17^e eeuw en hieruit en uit de volgende eeuwen werken der schilderkunst en der plastic, de kunstzaak en der textielkunst opeenvolgend doen zien, maar in 't bijzonder nadruk leggen op de schilderkunst in het begin der 19^e eeuw, die het beste in haar aan den Rijn ontvangen heeft. Als een inleiding in de kunstgang van onzen tijd zal deze terugziende afdeling de tegenwoordige voorafgaan; in deze zullen Deutsche en voor zooverre het doelmatig schijnt, ook buitenlandse kunstenaars zich in eene kunstzinnige wedstrijd vereenigen. Nevens de beschilderde doeken, de bladen voor wand- en glasschilderkunst zullen evenzeer uitgevoerde en kunstig ingerichte interieurs de inzichten onzer op kerkelijk gebied werkzame kunstenaars doen zien. Schilderkunst, plastic en kunstwerk zullen met uitgezochte voorbeelden wedijveren; eene bijzondere afdeling voor kunstvolle grafmonumenten zal in de eerezaal worden ingericht. De architectuur zal op omvangrijke wijze door plannen en modellen in de bovengalerijen worden vertegenwoordigd en eveneens zal hier de tegenwoordige reproductiekunst in uitgebreiden zin aan 't woord komen.

Door samenwerking met de vereeniging tot het samenstellen van kunsttentoonstellingen, in wier handen de totstandkoming der Dusseldorfer tentoonstellingen is overgegeven, zal de tentoonstelling voor christelijke kunst het grootste deel van het museum vullen, in het andere deel laat genoemde vereeniging een tentoonstelling van hedendaagsche kunst zien. Beide tentoonstellingen staan gescheiden nevens elkander; door hare groote beteekenis evenwel zal in het volgende jaar de kunst in Dusseldorf veelzijdig vertegenwoordigd zijn.

AMERIKAANSCH E ZEDEN.

In een Amerikaansch vakblad vonden wij het volgende gedicht.

The world has many architects
Whose names all are hid,
And yet these architects can build
As well as Johnson did.
Of course the fame of Johnson's art
Is not at all surprising:
't Was brought about
By out-and-out
Persistent advertising!

Een poët zou dit misschien in dichtmaat kunnen vertalen. In proza is de vertaling: „Er zijn heel wat architecten in de wereld, wier namen verborgen blijven, ofschoon zij even goed kunnen bouwen als Jansen. Natuurlijk heeft men zich over den roem, die Jansen door zijn kunst verwierf niet te verbazen; hij werd verkregen door voortdurend te adverteeren.“

Het Amerikaansche blad geeft geen commentaar bij dit gedicht, en daarom blijft het onzeker of het als scherts of als ernst bedoeld is. Doch wanneer wij de reclame zien, die de Amerikaansche architecten maken, dan is de waarschijnlijkheid groot, dat men aan de overzijde van den Atlantischen Oceaantrent de gepastheid daarvan andere denkbeelden heeft, dan wij hier in ons achterlijk Europa.

Hier in Nederland hebben wij wel adverteerende architecten doch men vindt ze alleen in provincie-stadjes en het is nauwelijks aanneembaar, dat zij naar wereldroem streven. Het voorbeeld der Amerikaansche architecten, die op ruime schaal albums met door hen ontworpen plannen verspreiden — waarin de plannen genummerd zijn, met bijgevoegde prijzen, zoodat men bij „bestelling“ alleen het nummer dat men wensch heeft op te geven — vond tot dusver nog geen navolging.

Zullen de „eischen des tijds“ binnenkort ook in Europa een zoodanige wijze van „zaken doen“ noodzakelijk maken? Het is niet te hopen, maar wanneer niet alle teekenen bedriegen, dan gaan wij langzaam doch zeker dien kant uit. Of de architectuur, als schoone kunst opgevat, daarbij zal winnen, moet worden afgewacht.

W.

BINNENLAND.

Tentoonstelling te Brussel. Naar aanleiding van het bij de behandeling in de Tweede Kamer van de aanvraag der Regeering betreffende het subsidie voor een officiële deelneming aan de Brusselsche tentoonstelling blijkbaar zwaar gewogen hebbende argument, dat de nijverheid zelf voor die tentoonstelling geen belangstelling heeft betoond, hebben belanghebbenden, die menen dat dit argument niet op voldoende grond steunt, tot den heer Mr. Joh. Enschede, in zijn kwaliteit van voorzitter der Maatschappij van Nijverheid, het verzoek gericht een vergadering van evenveel expositanten bijeen te roepen ten einde dit punt te bespreken.

De heer Enschede heeft gemeend zich aan dit verzoek niet te mogen onttrekken. Dinsdagavond zal Maandag 26 dezer te half drie in het lokaal Krasnapolsky te Amsterdam eene vergadering van belanghebbenden plaats vinden.

Damplannen — Amsterdam. Verschillende Damplannen zijn in onderzoek. B. en W. hopen dan omtrent eendragt voorstellen bij den Raad in te dienen.

Perceel O. Z. Voorburgwal 249 Amsterdam. 19 October kwam een belangrijk perceel te Amsterdam in veiling (het perceel gelegen aan den O. Z. Voorburgwal 249, hoek Grimburgwal en waar op de eerste verdieping de heer A. W. Weismann zijn bureau hield) een echt 17^e eeuwsch oud-Hollandsch Amsterdamsch pand en in meer dan een opzicht merkwaardig, zoowel van buiten als van binnen, ter wille der indeeling, eiken trap en luning, enz.

Terloops zij nog opgemerkt, dat het perceel voor de Maatschappij ook merkwaardig is, omdat in het najaar Anno 1907 aldaar de eerste besprekingen plaats vonden om te komen tot de geheel nieuwe Wet voor de Maatschappij in stede van de oude slechts te herzien!

Met genoegen berichtte het Handelsblad den dag volgende op de veiling, dat het perceel niet gesloopt zal worden — hetgeen gevreesd werd, omdat er sprake was dat daar ter plaatse een perceel zou gebouwd worden voor den Gemeentedienst.

Het plan is nu den voortgevel in zijn oorspronkelijken toestand terug te brengen, waartoe alleen de deur en kozijnen moeten worden veranderd. En verder ligt het in het voornemen van de firma Boele van Hensbroek en Gerdes, welke firma sinds jaren haar kantoren in dit perceel vestigde en koopers van het huis zijn geworden, om de trapgevels ook weer op den achtergevel en zijgevel terug te brengen en dezen laatste van het pleisterwerk te ontdoen, waardoor de drie gevels, aan de drie grachten, in baksteen zich vertoonen zullen.

Architect voor de verbouwing is de heer Jan de Meyer, welke zich voor een en ander veel moeite gaf en die door gelukkige vondsten van oude prenten en kaarten — in de eerste plaats die van Balthasar Floris (1625) — den ouden toestand van het perceel nauwkeurig kon vaststellen.

Arnhem. Het bestuur dezer gemeente heeft, behoudens nadere goedkeuring door den raad, aangekocht een gedeelte van den bekenden Mussenberg voor ruim f 35,000 zijnde ongeveer 11 per M², welke terrein aansluit bij nadere gemeentegronden. Op het aangekochte terrein zou o. a. een marchoonkazerne verrijzen, terwijl ook het gerucht gaat, dat de nieuwe vereeniging Volkshuisvesting hier haar arbeiderswoningen zou willen bouwen.

Het Bietsche Kloosterpoortje. Na een bezoek van eenige bestuursleden der Prov. Zuidh. Archeologische Commissie aan Den Heil in zake het kloosterpoortje, tot welks restauratie op kosten van gemelde commissie de eigenaar niet bereid was zijn toestemming te geven, is men ten minste tot dezen goeden uitslag gekomen, dat het, zoo niet gerestaureerd, dan toch een weinig gerepareerd mocht worden, zoodanig dat een afdekking voor invloeiing van water en andere zeer noodzakelijke voorzieningen konden aangebracht worden. Het poortje, waarvan de commissie schreef, dat het „als een der in onze provincie zoo uiterst zeldzame voorbeelden der kunstvolle middeleeuwsche poorten en

terreinafsluitingen" verdiende behouden te blijven, is tenminste voor afgeheelen ondergang behoed.

Voorschotten voor Woningbouw. Een belangrijk Koninklijk Besluit is gevallen, n.l. om aan de gemeente Amsterdam uit 's Rijkskas twee voorschotten te verleen.

1°. van ten hoogste f 260.000, teneinde de gemeente in staat te stellen een gelijk voorschot te verleen aan de Coöperatieve Bouwvereniging Rochdale ten behoeve van den aanbouw van arbeiderswoningen; en

2°. van ten hoogste f 175.000, teneinde de gemeente in staat te stellen een gelijk voorschot te verleen aan de Amsterdamsche Coöperatieve Onderwijzers-bouwvereniging, ten behoeve van den bouw van woningen door die Vereeniging.

Beide genoemde vereenigingen zijn volgens de Woningwet toegelaten organisaties als zijnde werkzaam in het belang der verbetering van volkshuisvesting. Zij zijn de eersten in de hoofdstad, die ingevolge de bepalingen der Woningwet voorschotten erlangen tot het bouwen van arbeiderswoningen, zoodat hiermee thans een begin is gemaakt.

De Gemeenteraad willigde in zijn zitting van 15 April jl. het verzoek in van „Rochdale" om de „A. C. O. B." om haar gemeentegronde in erfpacht te geven en met toepassing van artikel 30 der Woningwet een *reutdragend* voorschot te verleen, ten einde de in erfpacht te verkrijgen gronden te kunnen bebouwen met woonhuizen. B. en W. hebben toen uit 's Rijkskas de f 260.000 en f 175.000 aangevraagd, tegen een overeenkomstig de betreffende koninklijke besluiten te bepalen rente en aflossing in vijftig gelijke annuïteiten.

Op gelijke voorwaarden zullen de kapitalen nu door de gemeente aan de vereenigingen worden verstrekt, waarvoor zij echter tegenover het Rijk volkomen aansprakelijk blijft. Een risico, die de gemeente natuurlijk weer in haar contract met „Rochdale" en de „A. C. O. B." zooveel mogelijk beperkt. De voorschotten zullen hoogstwaarschijnlijk worden verleend tegen een rente van 3 $\frac{1}{2}$ pCt. of 3 $\frac{1}{2}$ pCt. (annuïteit 4,168 pCt. of 4,263 pCt.).

Nu de voorschotten worden verleend, nadat van het stadhuis nog eens op bespoediging deze zaak was aangedrongen, zullen beide vereenigingen spoedig definitief grond in erfpacht verkrijgen en tot bouwen overgaan. De plannen liggen natuurlijk geheel gereed, maar alles wachtte op de dubbeltjes. „Rochdale" gaat bouwen op terreinen gelegen aan de Van Benningestraat, de Elizabeth Wolfstraat, de te Helmersstraat nabij de Rhijnvis Feitstraat en de Ringstraat. De erfpachtcanon is destijds geraamd op f 0,70 à f 0,80 per M², terwijl de huur der te bouwen woningen zal loopen van f 2,40 tot f 3,70 per week.

De „A. C. O. B." bouwt op terreinen, gelegen aan de te Helmersstraat nabij de Sturingstraat, de Boerhaavestraat en de Tolstraat. Voor haar is de erfpachtcanon op f 1,20 à f 1,40 per jaar en per M² geraamd en zij zal woningen bouwen tot huren van f 2,50 à f 3,25 per jaar.

In verband met de heerschende werkloosheid verdient het aanbeveling met de uitvoering der plannen, waaraan nu niets meer in den weg staat, spoed te maken. Aan vele handen kan dan werk worden verschaft. (A.H.)

Te Amsterdam wordt moeite gedaan om een fonds uit vrijwillige bijdragen te stichten, welk fonds uitsluitend dienen zal tot bestrijding van de kosten, verbonden aan de propaganda bij verkiezingen, welke propaganda uitsluitend zal gevoerd worden bij verkiezingen voor den Gemeenteraad aldaar, ten behoeve van die kandidaten, die de belangen der Burgerij zoodanig opvatten, dat daaronder begrepen zijn ook de belangen van huiseigenaren en van allen, die bij 't bouwvak betrokken zijn, — en van welke kandidaten het bekend is, dat zij de overtuiging hebben, dat de thans gebruikelijke wijze van uitvoering en toepassing van Woningwet en Bouwverordening niet is in 't Algemeen Belang der Burgerij.

In een bijeenkomst van belanghebbenden, is enkele weken geleden een bespreking gehouden over de thans gebruikelijke uitvoering en toepassing van Woningwet en Bouwverordening in die Gemeente.

Bij die bespreking is algemeen gebleken, dat bij bovenbedoelde uitvoering en toepassing de belangen en de rechten van een breeden kring van Burgers worden bedreigd, en veler bestaan wordt vernietigd.

De Gemeentelijke Woningpolitiek gaat dikwerf verder dan de Wet voorschrijft of toelaat, en de bij de Bouwverordening gestelde eischen gaan vaak de grenzen der billijkheid en noodzakelijkheid te buiten. (A.H.)

Maar bovenal heerscht in de wijze van uitvoering en toepassing bij de betrokken ambtenaren en autoriteiten zóó groote overdrijving en voortvarendheid, dat de vraag is gerezen, of zulk eigenmachtig en willekeurig optreden ooit de bedoeling der Wet geweest kan zijn.

Wel geldt, voor 't werken in die richting, als leidend motief: het heil der Gemeenschap.

't Mag echter worden gevraagd, of die „Gemeenschap" gerechtigd is tot bevordering van haar „heil" den ondergang van velen te hewerken.

Niet steeds toch blijkt bij de genomen maatregelen en beslissingen de algemeene noodzakelijkheid daarvan; en hoe weinig met de rechtmatige belangen der betrokkenen daarbij rekening wordt gehouden is voldoende bekend.

Het is daarom dat in den laatsten tijd bij een groot aantal belanghebbenden de vraag gerezen is, of het niet mogelijk zou zijn bij verkiezingen voor den Gemeenteraad zulke kandidaten gesteld te krijgen en te propageeren, die de belangen der Burgerij zoodanig opvatten, dat daaronder ook begrepen worden de belangen van allen, die betrokken zijn bij 't bouwvak, en bij 't bezit, de exploitatie en den handel van huizen.

Ons teeken-onderwijs. Wij lezen in het Algem. Handelsblad: „Op dit oogenblik toeft te Londen de directeur der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam, de heer W. B. G. Molkenboer.

Naar ik verneem werd den heer Molkenboer, op voordracht van den Minister van Binnenlandsche Zaken, door H. M. de Koningin opgedragen een studiereis te ondernemen naar verschillende der voornaamste Europeesche steden, ten einde studie te maken van de wijze waarop daar de kunstschoolen, die of geheel of ten deele de vorming van teeken-leeraren ten doel hebben, zijn ingericht en hoe zij werken.

Dit onderzoek heeft plaats met het oog op het ontwerpen van een plan ter reorganisatie der Normaalschool, die nu meer dan 27 jaren heeft gewerkt, volgens een programma in 1881 ontworpen, toen er ongeveer nog nergens soortgelijke inrichtingen bestonden.

Die wijziging wordt noodig, vooral ook in verband met de veranderingen, die weldra zullen gebracht worden in de programma's voor de teekenakten Middelbaar Onderwijs. Zooals men weet heeft een commissie, waarvan de heer Molkenboer lid was, uitvoerig bewerkte en toegelichte ontwerpen bij de Regeering, die deze commissie benoemde, ingediend.

De reis des heeren Molkenboer zal eenige weken duren. Hij kwam deze week allereerst hierheen en begon zijn studies in de bekende Kensington-school en hij vertrekt van hier naar Glasgow. Dan keert hij naar Amsterdam terug om enkele dagen later zijn reis te vervolgen over Europa's vasteland en daar te bezoeken de groote inrichtingen voor teekenonderwijs te Dusseldorf, Karlsruhe, Stuttgart, München, Dresden, Praag, Weenen, Budapest, Breslau, Königsberg, Berlijn en Cassel.

De heer Molkenboer bezocht hier ook in verband met zijn reis den bekenden schilder Sir L. Alma Tadema, die trots zijn bijna 73-jarigen leeftijd nog steeds vol lust voor de kunst werkzaam is, en die hem als lid der Royal Academy of Arts een introductie gaf, die hem in de gelegenheid stelde ook deze school voor hoogere kunst te bezoeken, van welke gelegenheid natuurlijk dankbaar gebruik werd gemaakt.

De directeur onzer Rijksnormaalschool, die na zooveel jaren arbeid voor ons teeken-onderwijs, trots zijn reeds gevorderden leeftijd, niet opziet tegen de vermoeienissen eener dergelijke studie-reis, en het daarna verwerken van het bijeengegaaide materiaal, hoopt, dat hij als gevolg daarvan de Rijksnormaalschool de verjongingskuur zal kunnen doen ondergaan, die zij behoeft.

Ieder die weet, welke groote verdiensten hij in ons land voor het onderwijs sedert meer dan 40 jaar heeft gehad, zal den heer Molkenboer zeker toewenschen dat hij na deze reis door de reorganisatie de kroon op zijn arbeid zal mogen zetten. (A.H.)

BUITENLAND

Inventaris historische monumenten in Engeland. In Engeland is een koninklijke commissie ingesteld om een inventaris op te maken van de historische monumenten in dat land van de oudste tijden tot het jaar 1700 en na te gaan welke van deze monumenten bewaard zullen moeten blijven. Tot dusver was het behoud van gedenkteekenen van geschiedenis en kunst in Engeland geheel en al een zaak van particulier initiatief. Thans zal dus de regeering zich met deze zaak gaan bemoeien, gelijk reeds elders geschiedt. (A.H.)

De Abdy van Croyland. Bij Croyland Abbey, in Zuid-Lincolnshire zijn den laatsten tijd nasporingen gedaan naar de overblijfselen van een monnikseel, waarin de heilige Guthlac een deel van zijn leven moet hebben doorgebracht. (St. Guthlac landde in 697 op het eiland Croyland.) Ter eere zijner nagedachtenis werd later de beroemd geworden Benediktijner Abdy van Croyland gebouwd, welke tegenwoordig voor een gedeelte in puin ligt. Een ander gedeelte doet dienst als kerk. Guthlac leefde in een cel die dicht bij een der muren van het klooster moet hebben gestaan. De tegenwoordige predikant van de bewuste kerk heeft opgravingen laten doen om na te gaan of er ook nog iets van 't metselwerk der cel kon worden gevonden. Inderdaad is het hem gelukt, metselwerk te vinden van zéér ouden datum; de predikant meent dan ook dat hij in zijn zoeken is geslaagd. (N.R.C.)

PERSONALIA

A. NIJLAND.

— Te Utrecht overleed Zondag j.l. de heer A. Nijland, architect, die gedurende eene lange reeks van jaren lid der Maatschappij en bestuurslid der afdeling is geweest. De groote sympathie die vele zijner collega's en medeleden hem toedroegen, tuite zich in zijne beoefening tot eeredid der afdeling.

Met hem is een degelijk architect en voor velen een vriend met een open en eerlijk gemoed heengegaan.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 26 OCTOBER.

DOETINCHEM. Bouwen dubbel woonhuis. De heer E. J. Hartemink's av. 7 u. Bestek en teek. in „t Wildenbeest" ter inzage. Aanw. 26 Oct. n.m. 5 u.

ENSCHEDÉ. Bouwen van twee woningen aan den Roomweg aldaar. Architect H. E. Zeggelink, 's midd. 12 u. in cafe Zwijnenberg, alw. bestek en teek. ter inzage. Aanw. 26 Oct. v.m. 9 u. Inl. te bekomen bij den architect.

HOOGZAND. te. Bouwen dubbel burger-woonhuis; 2e. glas-, verf- en behangwerk. De heer M. Kroon, n.m. 3 u., in cafe Kielman, alwaar bestek en teek. ter inzage. Inlicht. verstrekt J. Teule, aannemer.

WIJERDEN. Verbouwen boerderij „Heijenoord" te Notter. Architect B. Vixseboxse Rzn, te Almelo, n.m. 4 $\frac{1}{2}$ u. in het cafe van A. H. Nijhof te Wijerden, alwaar bestek en teek. ter inzage. Inlicht. geeft de arch. Aanw. 26 Oct. v.m. 11 u.

DINSDAG 27 OCTOBER.

DEURNE. Bouwen directeurswoning met kantoor in de nabijheid van het station Hefeneven.

Gem.best. van Deurne ca. n.m. 4 u. Bestekken en teek. à f 2. verkr. ter secr. en bij den gem.-arch. Aanw. 27 Oct. v.m. 10 $\frac{1}{2}$ u.

ROTTERDAM. Bouwen school voor G. L. O. aan de Vrijenbansche straat en eene bewaarschool aan de Willebrordusstraat. Gem.best. n.m. 1 u. Bestek, voorw. en

teek. ter kennismening op de centrale secretarie der gemeente en in het stadstimmerhuis te Rotterdam, en à f 1,50 verkrijgb. bij Wed. P. van Waesberge en Zoon, Houtuin no. 73. Inl. te bekomen aan gemeld timmerhuis. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 28 OCTOBER.

BENSCHOP (Utr.). Bouwen eener school. Architect E. G. Wentink Jr. te Utrecht, v.m. 11 $\frac{1}{2}$ u. in de Christelijke school te Benschop. Bestek en teek. ad 12 franco per post f 2,10 bij gen. architect verkrijgb.

's-GRAVENHAGE. Bouw post en telegraafkantoor met directeurswoning te Lekkerkerk.

Minist. van waterst. n.m. 2 u. Bestek na 12 Oct. ter lezing aan het gebouw van het hoofdbest. der posten en telegraphie, aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 2e district Nassau Oudekerkstraat no. 59 te 's-Hage. bij den directeur van het post- en telegraafkantoor te Lekkerkerk, en tegen f 0,45 te bekomen bij Gebr. van Cleef, te 's-Hage. Inl. worden gegeven door Rijksbouwmeester, voorn. en door den districts-opz. bij de landsgebouwen J. G. P. Roel, te Rotterdam. Aanw. gedaan.

DELFTZIJL. Bouw van een café restaurant met verdieping en een daaraan verbonden afzonderlijk woonhuis.

Archit. K. H. Holthuis te Groningen, n. m. 6 u., in het hotel „Eindhoven", alwaar bestek en teek. ter inzage en aldaar, alsmede bij gen. archit. à f 1,50 verkrijgb. Inlicht. geeft gen. archit.

STAD ALMELO. Bouwen 2 winkel- en woonhuizen aan de Groote straat O. E. ald. Architect T. A. Trijssenar Jr. n.m. 6 u. in cafe Schreuder, alwaar bestek en teek. ter inzage en à f 1,50 verkrijgb. bij gen. architect, die inl. geeft. Aanw. 28 Oct. v.m. 9 u.

WOENSEL. Bouwen van zes woonhuizen met winkelhuis en bijgebouwen.

De heer H. Roos-van Heugten n.m. 5 u. in cafe P. Bakers Bestek en teek. ad f 1,25 verkrijgb. bij aannemer J. Huijbrechts te Mierlo. Aanw. 28 Oct. n.m. 2 u.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS

Marvisstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:	ouderdom:	29 jaar	salaris f	100—
Opzichter-Teekenaar	32	—	—	100—
"	33	—	—	65—
"	19	—	—	50—
"	21	—	—	40—
"	23	—	—	90—
"	22	—	—	75—
"	23	—	—	60—
"	26	—	—	80—
"	27	—	—	80—
"	24	—	—	90—
"	23	—	—	75—
"	25	—	—	80—
"	31	—	—	60—
"	28	—	—	—
"	31	—	—	75—
"	23	—	—	—
"	22	—	—	60-70—
"	49	—	—	100—
Opzichters	31	—	—	100—
"	24	—	—	100—
"	22	—	—	75—
"	20	—	—	60—
"	36	—	—	100—
"	57	—	—	70-80—
Teekenaars	25	—	—	75—
"	23	—	—	50—
"	22	—	—	50—
"	25	—	—	50—
"	21	—	—	60—
"	22	—	—	80—
"	20	—	—	—

VRIJDAG 30 OCTOBER.

TERNEUZEN. Verbouwen perceel no. B. aan de Noordstraat aldaar. Bouwk. L. de Bruine, v.m. 11 u., in hotel „Rotterdam", alwaar bestek en teek. ter inzage. Aanw. 28 Oct. v.m. 10 u.

MAANDAG 2 NOVEMBER.

HARLINGEN. Bouwen 25 woningen aan den Havenweg. Bestuur der bouwveren. Harlingen, n.m. 3 uur in de „Korenbeurs". Bestek à f 0,50 en teek. à f 2,50 verkrijgb. ter drukkerij van S. W. Houtma. Inl. worden gegeven op 31 Oct. n. m. van 1-3 u. in „de Korenbeurs".

DINSDAG 3 NOVEMBER.

AMBT DOETINCHEM. 1. Bouwen openbare lagere school met drie lokalen, in de Buurtschap Langerak; 2. leveren en plaatsen benodigde schoolmeubelen voor twee lokalen; 3. bouwen bij deze school behoorende onderwijzerswoning.

Gemeentebest. n.m. 2 $\frac{1}{2}$ u. Bestek en teek. ten gemeentehuize ter inzage en tegen f 1,50 verkrijgb. ter gemeente-secretarie en bij den architect A. van der Linde te Ambt-Doetinchem. Aanw. 31 Oct. n.m. 2 uur.

VREESWIJK. Bouwen kerk met toren en pastorie naast de R. K. Begraafplaats aldaar. Architecten Hernam Kroes te Amersfoort 'smidd. 12 u. in het koffiehuis van de Wed. v. d. Sluis, alwaar bestek en teek. ter inzage en à f 25 verkrijgb. bij gen. architect. Inschrijvers worden voor het complete onbeschr. gestelde stel het gestorte bedrag teruggegeven.

ZATERDAG 7 NOVEMBER.

's-GRAVENHAGE. Bouwen Rijksopvoedingsgesticht voor jongens en daarmede in verband staande werken te Amersfoort. Ram. f 343.300. Ministerie van Justitie, n.m. 2 u.

MAANDAG 9 NOVEMBER.

ARNHEM. Bestek no. 13, dienst 1908/1909. Bouwen openb. slachthuis aan de Nieuwe Kade. Gem.best. v.m. 11 $\frac{1}{2}$ u.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

8 OCTOBER.

BARNEVELD. Bouwen woonhuis voor Gebr. Schuurmans.

Gegund aan de laagste inschrijvers als volgt: A. en N. v. d. Fliert, timmerwerk f460; Wed. B. v. d. Broek, metselwerk f668; M. Cozijnsen, schilderwerk f67,50; M. Kolkman, smidswerk f79,90; J. H. Hartkamp, loodgieterswerk f46,30.

8 OCTOBER.

CHARLOIS. Bouwen bouwmanwoning met koe- en paardenstal, voor den heer H. C. Vaandrager Hz. Bouwk. A. v. d. Linde. Laagste inschrijver C. Rijnsbergen, IJselmonde, f16420.

9 OCTOBER.

GIESSENDAM (ONDERH.). Bouwen woon- en winkelhuis voor den heer T. den Breejen.

Timmerwerk laagste inschrijver J. W. v. d. Meijden, f1750.

Metselwerk. A. Brouwer, f1515.

SANTPOORT. Verbouw politiepost aldaar.

Laagste inschrijver P. de Boer, f1395, gegund.

13 OCTOBER.

HARDINGSVELD (ONDERH.). Bouwen woon- en winkelhuis voor den heer T. den Breejen.

Metselwerk. Laagste inschrijver A. Brouwer, f1515.

Timmerwerk. Gebr. de Geus, f1973.

STAPHORST. Bouwen woonhuis waarin

hulpkantoort, voor rekening van den heer H. v. Griethuysen. Arch. H. Timmer te Meppel.

Ingekomen 11 bijljetten. Hoogste inschrijver R. Assendorp, Meppel, voor f4939; laagste H. J. Rozeman, de Wijk, voor f3275.

14 OCTOBER.

ALMELOO. Bouwen woonhuis aan het Kolkpad. Architect B. Vixseboxse Bz.

Laagste inschrijvers. Klifman, Smit en Boom, f2211.

DOETINCHEM. Bouwen van een woonhuis aan de Terborgsche weg aldaar. Arch. H. Geurden.

Laagste inschrijver H. v. Dijke, Doesburg, f4097, gegund.

LOPPERSUM. Bouwen boerenbehuizing voor den heer J. Berge Hoeksmeer. Architect O. de Leeuw Wieland.

Laagste inschrijver Lenting, Ten Post, f5080.

MURMERWOUDE. Bouwen stelphuizinge onder Marum- de Haar. De heer J. Huberts.

Laagste inschrijver D. D. Bakker, Twijzel, f2777, gegund.

VALKENSWAARD. Vergrooten sigarenfabriek met aanhoorigheden, raming f2850. Firma Hoeks en Maas.

Laagste inschrijver F. v. Doorn, Valkenswaard, f2743, gegund.

WINSCHOTER-HOOGEBRUG (Gr.). Bouwen nieuwe boerenschuur te Westerlee, met bijlev. van al het benodigde. Mej. de Wed. H. L. Kranenburg te Blijham.

Bij den bouw van de GASFABRIEK te DEVENTER wordt terstond gevraagd een bekwaam bouwkundig

Opzichter-Teekenaar.

Salaris f 80.— per maand.
Schriftelijke aanmelding voor 1 November n.s. bij den Gemeente-Bouwmeester.

H. H. ARCHITECTEN.

Een fabrikant van een nieuw soort gevelsteen wensch in relatie te treden met een architect tot het toepassen van zijn fabrikaat tegen zeer voordelige conditiën. Br. fr. Lett. T.A. Algem. Advert. bureau D. Y. Alta. Amsterdam

Laagste inschrijver A. Doornkamp, Nieuwolda, f2545

WAPSERVEEN (OV.). Bouwen nieuwe boerderij aldaar. De heer K. Piiper.
Laagste inschrijver E. Timmerman, Tuk gem. Steenwijkerwold, f5760, gegund.

15 OCTOBER.

GORINCHEM. Bouwen twee woonhuizen aan de Nieuwe Hoven aldaar. Bouwk. J. de Bie.

Metselwerken. laagste inschrijver P. Pellikaan, f1443.

Stucadoorwerken. B. Vos, f110.

Timmer- en IJzerwerken. J. C. de Swart, Arkel, f1270.

Lood- en Zinkwerken. Bartol, f225.

Glas- en Verwerken. Brengelmans, f170.

Metsel-, Timmer- en IJzerwerk. B. Pellikaan, f2997.

Metsel-, Stucadoor-, Timmer- en IJzerwerk. J. R. Buiteman, f2979.

Massa. J. K. Boiteman, f3333.

ZANDVOORT. Bouwen a winkelhuizen met bovenwoning. De heer J. G. Willemssen te Vogelzang.

Laagste inschrijver Klein, Haarlem, f6832, of f6444

16 OCTOBER.

BAARN. Bouwen villa aan den Amsterdamsche straatweg aldaar. Architect C. Sweris.

Laagste inschrijver M. J. Moou, Hilversum, f1477, gegund.

CUJK ad MAAS. Bouwen van een koffiehuus met woning en stalling aan den Maasdijk aldaar. De architect P. G. Buskens te Nijmegen.

Laagste inschrijver J. Jansen, Ottersum, f6760.

Bij MOUTON & Co., te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouwkundig Weekblad“.

Deze portefeuilles zijn voorzien van een in gedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f0.50. Franco per post f0.65.

BOEK-, STEEN en PLAATDRUKKERIJ

MOUTON & Co.

HERDERSTRAAT 5

Telefoon No. 821.

'S-GRAVENHAGE.

Levering binnen den kortst mogelijken tijd en tegen concurrerende prijzen van alle soorten

BOEK-, KANTOOR-

EN

HANDELSDRUKWERKEN

Illustratie- en Kleurendruk.

Aandeelen,

Obligatiën en Couponbladen

Begrotingen, Bestekken.

Plan- en Detailtekeningen.

Photolithografie en Lichtdruk.

KOPER- en STAALGRAVUREN

Etsen en Photogravuren.

H. Zimmermann,

Utrechtsche Fabrik voor

Centrale Verwarming,
Ventilatie-, Wasch- en
Droog-Inrichtingen.

Prima referentiën van vele uitgevoerde Lagedrukstoom-, Warmwaterverwarming en

Specialiteit in het aanleggen van Snelcirculatie-Warmwaterverwarming

(systeem „ZIMMERMANN“). Een kelder is bij dit systeem overbodig, de ketel kan op elke gewenschte hoogte geplaatst worden, terwijl de aan- en afvoerbuisen van aanmerkelijk kleinere afmetingen zijn dan bij andere systemen.

IJMUIDEN. Bouwen woonhuis, bestaande uit beneden en bovenwoning. De heer J. Koningstein Jr.

Laagste inschrijver J. C. Dunnebie, f3090.

ZEIST. Bouwen kleine villa aan de Wilhelminalaan aldaar. Arch. J. M. Paap.

Laagste inschrijver G. C. Blanken, Amersfoort, f3975.

17 OCTOBER.

AMSTERDAM. Gedeeltelijk amoveeren van het perceel Pr. Hendrikade 126 en herbouwen tot kantoorlokalen met concierge-woning. Architect H. v. d. Vigh.

Laagste inschrijver R. Timman, f14995.

LEEUVEN. Bouwen een winkelhuis met

een gedeelte woonhuis voor de firma Elsen. Laagste inschrijver M. van Heek, Leeuwen, f4365, gegund.

ZEVENHUIZEN (Gr.). Bouwen boerderij te Hooghelen, gem. Geilen. De heer J. T. Waterbolk.

Laagste inschrijver H. Brink, Muntendam, f1170.

LYST-VAN-LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnees op Advertentiën t regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.

Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.

Aeroeengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.

Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialhandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.

Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.

Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.

Ambergerhugt Lasapparaat. WILHELM SIEMENS, Rotterdam.

Badinrichtingen. — TH. VAN HEEMSTEDDE OBELT, Amsterdam.

Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.

Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK. ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.

Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.

Betonijzer „Kahn Systeem“, Handelmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.

Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.

Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.

Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.

Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.

Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.

Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.

BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Schroor & Zoon, Den Haag.

Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.

Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.

Centrale Verw. en Ventilatie. — TH. v. HEEMSTEDDE OBELT, Amsterd.

Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.

Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Centrale Verwarming. — VAN DER VLIET, Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie-, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Zuid-Holl.
Verffabrieken
ROTTERDAM.

Grootste
Nederlandsche Loodwitfabriek.

Eenige
Nederlandsche Meniefabriek.

Loodwit i Olie gemalen.
(Onschadelijk in 't gebruik).

Export naar alle landen.

A. J. VAN WIJCK,
FABRIKANT van
Nageperste-, Gevel-,
Sier- en Waalsteen, en
RENKUM.

Telegram-Adres: VANWIJCK, RENKUM. Telf. Inter.: 34 WAGENINGEN.

HOINKEN'S
STOOM- en LOEZELEN- en
ROLLUKENFABRIEK

AMSTERDAM
EN
S-GRAVENHAGE

STALEN ROLLUKEN
IN ALLE CONSTRUCTIEN

Assurantie Maatschappij tegen Brand-
schade en op het Leven

De **NEDERLANDEN** van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat
— Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam,
Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsen-
kade — Haarlem, Grootte Houtstraat 71⁰⁰⁰,
hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen,
In de Betoustraat 8 — Groningen, Visch-
markt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen,
Ijselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur,
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot
ult. 1907 32.707.500,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer bil-
lijke Premien, zonder Inleggelden of
Nabetalingen.

Posterijen en Telegrafie
AANBESTEDING.

Op Woensdag 11 November 1908, des
namiddags te 2 uur (1.30 Greenwich-tijd), zal in
een der lokalen van het Hoofdbestuur der
Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Grav-
enhage, worden aanbesteed:

de verbouwing van een Post- en Tele-
graafgebouw te WASPIK, en de
uitvoering van de daarmede in ver-
band staande werken.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving,
volgens § 447 der Algemeene Voorschriften,
vastgesteld bij beschikking van den Minister
van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van
1 Febr. 1901, L. X, afdeling Waterstaat I.

Het bestek ligt na 26 October 1908 ter
lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur
der Posterijen en Telegrafie te 's-Grav-
enhage, aan het bureau van den Rijksbouw-
meester in het 2de district, Nassau Odijk-
straat no. 30 te 's-Gravenhage; aan het
Post- en Telegraafkantoor te Waspijk; en
is voorts na genoemden datum op franco
aanvraag, tegen betaling der kosten ad f 0,35,
benevens de kosten van verzending, te be-
komen bij de boekhandelaren Gebroeders
VAN CLEEF, Spui no. 289 te 's-Gravenhage,
en, door hunne tusschenkomst, in de voor-
naamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voor-
noemden Rijksbouwmeester te 's-Grav-
enhage en door den Districts-Opzichter bij de
Landsgebouwen H. J. P. VAN EWIK te
's-Hertogenbosch.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden
ingezonden aan het Hoofdbestuur der Poste-
rijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Grav-
enhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woens-
dag 4 November 1908, des voormiddags te
11¹⁵ ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen
persoonlijk onderteekend, worden als on-
geldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 10 October 1908.

AANBESTEDING

Het kerkbestuur der Oud-Katholieke
Gemeente van de Heilige Petrus en Paulus
genaamd „Het Paradijs" te Rotterdam, zal
trachten aan te besteden op Maandag 2
November 1908 het bouwen van een

Kerk, Pastorie en Kosterswoning,

op een terrein aan den Nieuwen Blumenweg
No. 103.

Het bestek met 7 teekeningen is à f 4.—
per stel van af Dinsdag 20 October n.m.
verkrigbaar aan het Advertentiebureau van
Nijgh en van Dijkstra's Uitg. Mij., N.Z. 113
Wijnhaven, Rotterdam.

Architect P. A. WEELDENBURG,
R'dam, Middensteiger 14¹.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 2de November 1908,
des namiddags ten twee ure (Greenwich-
tijd), zal in het Centraal-Personenstation te
Amsterdam, in het lokaal naast de wacht-
kamer 3de klasse (ingang vestibule) worden
aanbesteed volgens bestek No. 1126:

Het uitvoeren van grond- en
spoorwerken, het verlengen van
den losweg, het wijzigen van de
verhoogde los- en laadplaats en
bijkomende werken op het empla-
cement Zetten-Andelst.

Begroeting f 20.000.—

Het bestek met 1 tekening is tegen beta-
ling van f 1,50 en het bestek zonder de
tekening tegen betaling van f 0,50 verkrijg-
baar aan het Centraal-Administratie-gebouw
der Maatschappij aan het Droogbak te Am-
sterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer
150 of op franco aanvraag aan dien Dienst
met toezending van het bedrag in postwissel,
(postzegels worden niet in betaling genomen
en aan aanvragen zonder postwissel wordt
geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden ter plaatse op
Woensdag 28 October 1908 voorm. 10¹⁵ 45-
spoor-tijd.

De Raad van Administratie

J. H. ADDICKS & ZON.
AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van UURWERKEN, CARIL-
LONS, RADERWERKEN enz.
Restaurant van OUDE TOREN-
UR- en SPEELWERKEN.
Restaurant van ANTIEKE UUR-
WERKEN.

Fabriek van Electriche Uurwerken

BOVENLICHT VICTORIA LUIJKE & CO
SLUITING STANGENSISTEEM ROTTERDAM.

Beproeving vloeren van Herson Ziekenhuis Gouda.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO".

TELEFOON: 5341.

Bestrating
Materiaal.

„BOUWMATERIALEN" VOORHEEN **M. LUIJTEN,**
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Kuygen en Vooel R'DAM.
A'DAM.

Gewapend Beton.

Uitvoering van alle voorkomende werken.

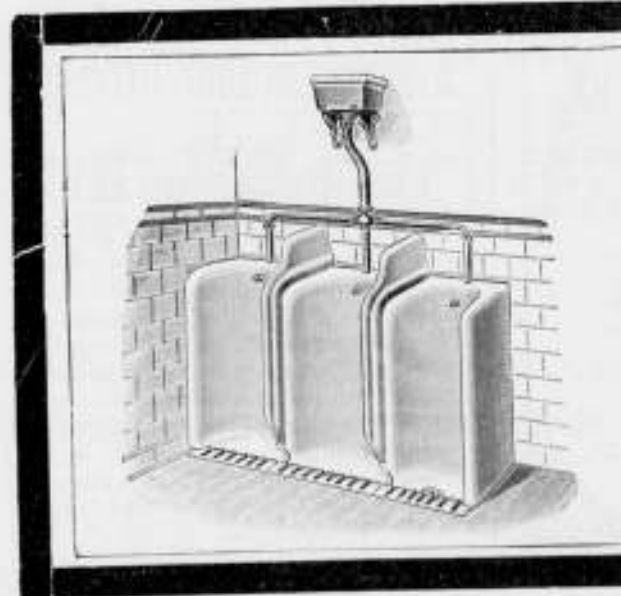
Fabriek van Cementijzerwerken.

Ingenieur-Bureau

H. H. SCHRÖDER.

v.h. C. W. FINKE

LEEWARDEN, Nieuwestad 123.

VAN DEN BERG & Co.
Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING

Sanitaire Artikelen

in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT" Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het gehele huis naar
badkuip, wastafel enz.

„Lightning" Geysers.

Porceleinen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.

„Twyforde" Aardewerk en „Twyforde" „Adamaant" verglaasde vuurkiet.

Ornamenten voor Electricch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Vershillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

H. WESTENBERG. — ALMELO.

Cementijzerwerken.

Gezicht op vloeren en kappen van GEBR. PALTHE te Almelo, uitgevoerd in gewapend beton.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electrische Centrale be-
staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.

het
eenvoudigste,
beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

PAUL DEVIS.

IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:

SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE,
te OUGRÉE (BELGIË).

DEKKLEEDEN
en PRIMA
Wollen Vlaggen
MACKENO & Co.,
P.H. HADE 22, AMSTERDAM.
Telef. 717.
Opgericht 1796.

A.N. DELINT DELFT
DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.
Schoorsteenmantels.

SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabrikaat Joost Thooft en Labouchère.

Serredekking,
Rolluiken, Jalousiën,
Zonblinden, enz.

S. BRUIGOM. — ARNHEM.

G. L. SCHULTZ,
Glashaven 40, ROTTERDAM.

Ambachtsschool Utrecht.

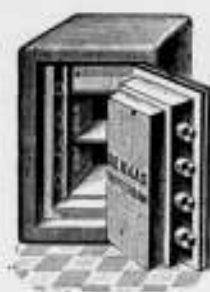
Gevraagd, tegen 1 Dec. a.s.

EEN ONDERWIJZER

voor het **VORMTEKENEN** aan a.s.
Timmerlieden en Meubelmakers der hoog-
ste klassen. (Aesthetisch ontwikkeld
Bouwkundige, goed Handteekenaar).

De instructies en de salarisregeling
liggen ter inzage in het schoolgebouw.
Inzendingen van stukken en teekeningen,
met opgave van leeftijd en omschrijving
van loopbaan vóór 1 Nov. 1908 bij den
Directeur der school, bij wien 's morgens
tusschen 10 en 11 uur nadere inlichtin-
gen zijn te verkrijgen.

Het Bestuur.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIALAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Nederlandsche Maatschappij

voor

Monier-Werken

„DE AMSTEL”

AMSTERDAM.

CEMENT-IJZERWERKEN

Directeur

J. N. LANDRÉ

OMVAL JAAGPAD 53.

Telefoon 3028.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Bensdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Watervoorziening

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,
(HOUTGRANIET)
ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseer men Leuvehaven 28 (Kaitoor) Rotterdam.

MARTIN & Co.,
AMSTERDAM

Achter Oostende bij het Paleis voor Volksvlijt.

HOUTEN PARQUETVLOEREN

in ASPHALT-MASSIVE en PARQUET-TAPIS.

ASSMAN & Co.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud 1878
Tentoonstelling 1895
1906.
INT. TELEFOON 4202.

GEBR. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.
Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdruk-papieren

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13-15, 's GRAVENHAGE.

Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren

Scoriae Bricks,

20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12 1/2
en 23x9x10 cM.

zoewel voor KEI- als KLINKER-
BESTRATING.

UITSLUITEND VERKRIJGBAAR BIJ

W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.

Kantoor HEERENGRACHT 20.

tegenover Station Holl. Spoor.

„BOUWMATERIALEN”

voorheen M. Luyten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doornikse en Luikse

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cM². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel en pleister-
materiaal. — Onovertroffen percen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
atlesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

GEBR. VAN DER VLIET,
Ijzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en IJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

MOENS & BECK.
MODERNE BOUWMATERIALEN.

Prospecti en monsters gratis op aanvraag.

Hoofdkantoor: BLOEMENDAAL.

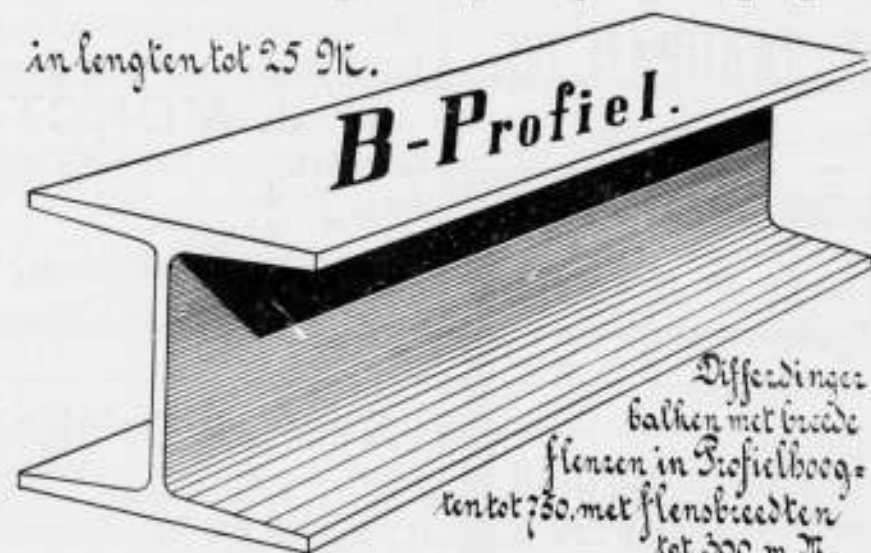
Bestelhuizen: AMSTERDAM, N.Z. Voorburgwal 306.
'S-GRAVENHAGE, Obrechtstraat 255.

Deutsch-Luxemburgische Bergwerks und Hütten Akt. Ges.

VERTEGENWOORDIGER **C. D. van der Linden, Singel 544, Amsterdam.**
TELEFOONNUMMER 5758. — Telegram-Adres: „TRA E V A R O R”.

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

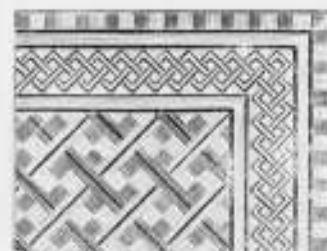
B-Profiel.

Diverse dingen
balken met brede
flenzen in Profielhoogte
tot 750 met flensbreedte
tot 300 m.M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

Fabriek van Houten Parketvloeren.
AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van
Houten Parketvloeren,
eenvoudig of rijk van tekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, vocht-
werend, ook systeem „tapis”. op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.
Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem.
— zie de talrijke Attesten — van
verlichting voor kleine gemeenten,
Villaparken, Villa's, Gestichten
Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht
dienstbaar gemaakt voor aanleg
WATERLEIDING.

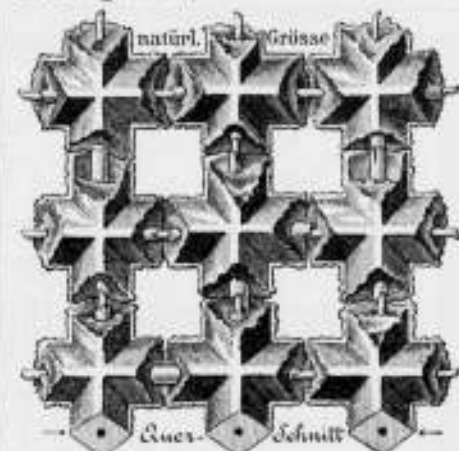
Apparaat zeer eenvoudig,
zoo gewenscht werkende met
gewichten, dus zonder Mo-
tortje, zindelijk, gevaarloos
en gemakkelijk te bedienen.
Behalve in vele villa's en
gestichten, zijn reeds 9 be-
langrijke dorpen in Neder-
land, naar ons systeem met
dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.

Hoofddirecteur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijkhof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2658.

GEBRUIKT
Steengas „DRAHTZIEGEL”

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en
alle mogelijke Ijzerconstructies, Onder-
kleeding van Trappen, Gebogen Plafonds,
enz. Eenig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.

ATELIER
VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. + + +

DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2de SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

STAAL & HAALMEIJER,
AMSTERDAM.

Engelsehe Stalriochtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation
voor **Bouwmateriaalen**
KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim
300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van
15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOVEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN
VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrootingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.
KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,
van naadlooze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw.
Voordeelig ter vervanging van houten stutten.
Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur.
Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en
gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau
G. L. DAHLMANN, Rotterdam-Soerabaia.

W. J. STOKVIS
ARNHEM.

FABRIEK VAN
Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

N. V. Drukkerij „Senefelder.”
AMSTERDAM.

Looiersgracht 47. — Telefoon 108.

Het Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestekteekeningen

op oorspronkelijke grootte.

Goedkooper en beter dan eenig
ander procédé.

Voor verkleinen van teekeningen blijft
ons verbeterd foto-litho procédé
het meest aanbevolen.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ltd., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen

Porseleinen en Geëmailleerd Ijzeren Badkuipen.

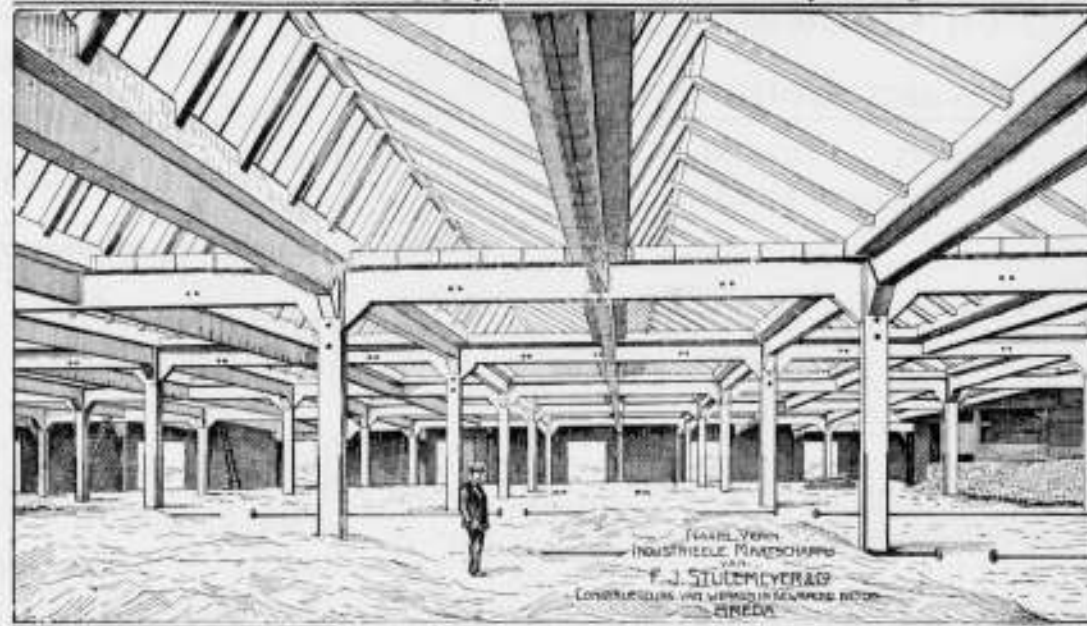
Geveers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtroffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINDOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

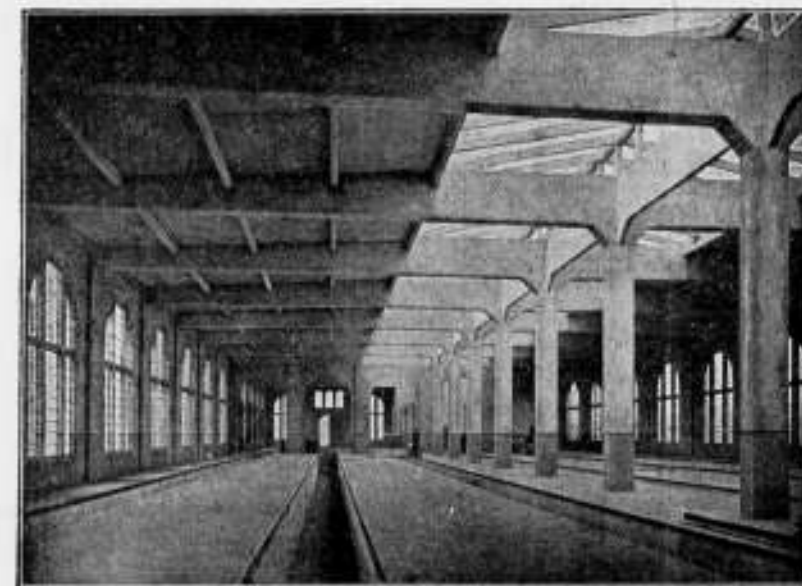
ter oppervlakte van pl. min. 8000 M². AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT, ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te B R E D A.

Rijtuigremise der Z. Holl. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

29^e JAARGANG 1908. N° 44

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz. REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST. BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG. UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG.

INHOUD

ABONNEMENTSPRIJS

N° 44. 31 OCTOBER 1908. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Verslag Vergadering Hoofdbestuur 28 Oct. j.l. — Het Huis aan de drie grachten, door Jan de Meijer. — Verwarmen van Gebouwen, op groote afstanden van de warmtebron gelegen, door F. G. Unger, w. l. — Tentoonstellingen. — Prijsvragen. — Verslagen van Vergaderingen. — Berichten. — Bureau van plaatsing voor opzichters en teekenaars. — Aankond. en afloop v. aanbested. — Lijst v. fabrikanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 'sjaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.— Prijs DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Verslag van de Vergadering van het Hoofdbestuur op Woensdag 28 October 1908, in het Maatschappelijk Gebouw.

Deze vergadering, oorspronkelijk bedoeld om te houden op de boot naar Zierikzee, is om begrijpelijke redenen niet door kunnen gaan. De opgemaakte Agenda groeide inmiddels onrustbarend aan en veel bleef onafgedaan.

Wegens de belangrijke te behandelen punten was het wenschelijk, dat het Hoofdbestuur volledig bij elkander kwam en kon de vergadering wegens uitlandigheid van enkele heeren eerst nu plaats vinden, terwijl maatregelen genomen werden om de volgende dagen zoo noodig te kunnen blijven doorvergaderen, want de verplichtingen welke de wetswijziging het Hoofdbestuur voor het nieuw vereenigingsjaar, aanvangende 1 Januari 1909, oplegt, zijn vele waarbij enkele zaken nog meer dan een maand voorbereiding zullen vereischen.

Om de voorschriften van de nieuwe Statuten uit te voeren moeten er allereerst een nieuw Hoofdbestuur en verschillende Commissies benoemd worden, waartoe het noodzakelijk is, dat, alvorens de verkiezingen kunnen worden uitgeschreven, voor de verschillende gevallen de stemgerechtigde kiezers bekend zijn, m. a. w. dat de Ledenlijst aan de leden rondgezonden is.

Behalve de splitsing in de Groepen is het samenstellen van deze lijst, ook al wegens onnauwkeurigheden, een bijzonder tijdroovend werk geweest. Stapels brieven moesten

verzonden om gewenschte inlichtingen te verkrijgen en aangezien blijkbaar zeer vele bouwkundigen nu juist niet per lievende post antwoordden, ja vaak nog meermalen op antwoord moest worden aangedrongen, en enkelen nog niet geantwoord hebben, ontstond daardoor een onwillekeurige vertraging.

De Ledenlijst was dan ook wel een van de voornaamste punten van de Agenda.

De Voorzitter had zijn mede-Bestuurders voorgesteld om al de Commissies uit te noodigen, welke het Bestuur in de moeilijke taak geadviseerd hebben. Afgescheiden van de groote hiermede gepaard gaande onkosten (ruim 200 gulden) stelde één der heeren voor om slechts de Presidenten dezer verschillende Commissies uit te noodigen, aangezien die geacht kunnen worden bekend te zijn met de meening van hunne mede-Commissieleden.

Hiertoe werd besloten. Bij eventuele verhindering werden bovendien de presidenten verzocht een ander commissielid af te vaardigen. (Enkele commissieleden zonden reeds zoo'n uitvoerig gemotiveerd rapport, dat het werkelijk onnoodig zou zijn deze nader te hooren).

Naar aanleiding van wellicht wat haastig of niet voldoende overdachte genomen besluiten, afgaand op het beroep dat door sommige leden wordt uitgeoefend, de beoordeeling van dat beroep zelf, standing en positie, enz. was een bepaalde neiging merkbaar, ook al naar aanleiding van vele ingekomen beschouwingen van belangstellende leden, om die besluiten te herzien, ondersteund door die Hoofdbestuurders welke, niet volledig op hoogte van sommige toestanden, geen bepaalden invloed hebben uitgeoefend op

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarteikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

bedoelde besluiten, doch de meening van beter ingelichten zonder verder eigen onderzoek over hadden genomen.

„Beter ten halve gekeerd dan ten heele gedwaald” zeide de Voorzitter. De zaak is te ernstig en de vrees voor precedenten te stellen — al was dat niet bedoeld — blijft bestaan.

Deze beschouwing werd niet door alle aanwezigen gedeeld, doch getrouw aan al de besprekingen gehouden in de Algemeene- en Bestuursvergaderingen is de aanvankelijke splitsing herzien en daarbij getracht toch nog zooveel mogelijk rekening te houden met de vele ingekomen stukken betreffende dit buitengewoon moeilijk werk, hetgeen op zich zelf reeds veel overleg vergde, aangezien de gegeven adviezen, hoe goed ook bedoeld in het belang van de Maatschappij, van den Architecten-groep en de tegenwoordige- en nieuwe Leden, in hoofd of onderdeelen min of meer belangrijk van elkander afweken. Uitsluitend *die* Civiel-ingenieurs, welke zich op bouwkundig terrein bewegen of bewogen hebben, zijn in de groep der Architect-leden opgenomen, welke bepaling ook van toepassing is op technische Amhtenaren bij Spoorwegmaatschappijen, op enkele hoofden van Gemeentewerken, Genie-officieren en Directeuren van Ambachtsscholen, terwijl omtrent enkele bejaarde leden geen discussies zijn gevoerd.

Zoodra alle ontbrekende informaties ingekomen zijn wordt de lijst afgedrukt en den leden verzonden.

Wij vleien ons niet, dat alle leden onverdeeld genoeg zullen nemen met ons werk, doch vertrouwen dat de meerderheid zich toch met deze splitsing zal kunnen vereenigen. Als „overgang” hebben wij gemeend niet anders te kunnen handelen dan geschied is, doch blijft de gelegenheid geopend voor hen, welke bezwaren hebben, deze tot nieuw onderzoek aan het Hoofdbestuur voor te leggen.

Met nadruk wil het Hoofdbestuur er evenwel op wijzen, dat deze splitsing beslist als „overgang” dient te worden beschouwd tot de bij de nieuwe Statuten scherper omliggende eischen voor de verschillende groepen en de nu gevolgde gedachtegang in het vervolg bij het aannemen van nieuwe leden niet als „leidraad” beschouwd moet worden.

Wetsherziening.

Het Hoofdbestuur, gemachtigd door de Algemeene Vergadering, gehouden 18 September j.l., om na de ampele besprekingen op die vergadering van de ingekomen voorstellen volgens zijn beste weten de nieuwe Statuten en Huishoudelijk Reglement verder te redigeeren, heeft inmiddels aan dien opdracht voldaan en na gehoorde toelichting van den Voorzitter van hetgeen nog veranderd is om overeenstemming te verkrijgen met de Regelen voor de Honorarium-Tabel — waarover nader — deze vastgesteld.

De heeren Nieuwenhuis en vooral Van Veen, welke zich zooveel moeite gaven het concept volledig te bestudeeren, zullen onder de aangebrachte veranderingen veel van hun eigen werk terug vinden.

Eenige besprekingen hadden nog plaats omtrent den datum waarop de nieuwe Statuten in werking treden. Het meest logische zou zijn wanneer het Hoofdbestuur afreedt, hetgeen ook verband houdt met een desbetreffende bepaling in Art. 12 van het Huishoudelijk Reglement.

Bij nadere beschouwing werd de datum daarvoor bepaald op den dag, dat de Ledenlijst volledig is vastgesteld. De verkiezingen worden dan uitgeschreven en heeft de oude wet afgedaan.

Den Algemeen Secretaris werd verzocht maatregelen te nemen, dat de exemplaren nu spoedig gedrukt en rondgezonden kunnen worden aan heeren Leden.

Regeling en uitbetaling voor het honorarium van Architecten.

Ook voor de definitieve vaststelling der redactie dezer Regelen en het zoo noodig nog inwinnen van rechtskundig advies, enz. ontving het Hoofdbestuur machtiging van de Algemeene Vergadering van 18 September j.l. welke tevens bij die gelegenheid officieel haar goedkeuring hechtte aan het resultaat der opnieuw geconstrueerde grafische lijnen.

Enkele artikelen moesten eenigszins gewijzigd worden, hier en daar heeft in de artikelen onderling een kleine omzetting plaats gevonden, is een art. als zijnde geheel overbodig geschrapt (artikel 18) of wel als onjuist (artikel 22) ook al, om telkens de grondslagen van de berekening, genoemd in artikel 2, goed en in dezelfde orde te doen uitkomen gelijk ook door de Tabel zelf is aangegeven, hoewel niet geheel volledig.

Artikel 3 handelt over de belangrijkheid van het ontwerp.

Artikel 4 over de grootte der aannemingsom resp. bouwsom.

Onder dit Artikel is ook met eenige wijziging het oud Artikel 9 opgenomen, waarbij getracht werd te voorzien dat het honorarium nimmer mag dalen beneden het maximum der daaraan voorafgaande Tabel, (met Tabel werd natuurlijk groep bedoeld).

Gesteld b.v. de Bouwheer keurt het ontwerp (vallende in de 3e klasse) en de begroting (sluitende met een eindcijfer van Fl. 10000.) goed. De Architect kan nu 10% berekenen en zoodoende Fl. 1000. — honorarium genieten. De Bouwheer voegt er echter nog eenige zaken aan toe, waarvoor den Architect veel werk aan verbonden is (om eens iets te noemen: zeer georneerd smeedwerk, voor verschillende deurbengsels, of wel bewerkt timmerwerk) waardoor het cijfer b.v. Fl. 500 — verhoogd wordt en daardoor zou vallen in de volgende groep (van 10 tot Fl. 15000.—). De Architect zou nu over het eindcijfer ad Fl. 10500. — slechts 9% mogen rekenen gelijk aan Fl. 945. —, m.a.w. in plaats extra gehonoreerd te worden voor dat meerdere werk, zou hij daarentegen minder ontvangen, hetgeen met bedoeld artikel ondervangen wordt.

Artikel 5 handelt over den arbeid.

De redactie van sub. f, waar sprake is van aanstelling, salariering en ontslag van den dagelijkschen Opzichter, is bij de herziening belangrijk gewijzigd en aangevuld.

Aan wien is de Opzichter verantwoording schuldig?

Aan den Bouwheer die hem betaalt, of aan zijn chef — den architect — die hem niet betaalt? Is de architect ook aansprakelijk voor de geregelde uitbetaling van het salaris door den Bouwheer aan den Opzichter?

Deze meerdere vragen doen zich in de praktijk voor en was het wenschelijk in het belang van den Architect om de verhouding wat nader te omschrijven.

De nieuwe redactie luidt nu:

„Het opzicht- en toezicht houdend personeel belast o.a. met het dagelijksch toezicht, de keuring der aangevoerde materialen, de leiding van den bouw, alsmede de administratie, wordt uit naam van den Bouwheer, aangesteld en ontslagen door den architect, die geacht wordt hiertoe van den Bouwheer alle noodige bevoegdheid gekregen te hebben. Dit personeel staat onder de bevelen van den Architect. Het aan dit personeel te betalen salaris wordt bepaald in overeenstemming met den Bouwheer. Het salaris komt niet ten laste van den Architect, doch van den Bouwheer, die daarvoor rechtstreeks jegens dit personeel aansprakelijk is.”

Dat installatiën voor centrale verwarming en dergelijke gehonoreerd zullen worden als meerder werk volgens *gelijken* maatstaf als het Oorspronkelijk Ontwerp, is niets nieuws en reeds bij de Tabel-herziening in 1904 vastgesteld.

Het oordeel van verschillende Architecten is daarvoor zeer uiteenlopend.

Zij, welke de installatiën zelfstandig ontwerpen of tenminste deze in overleg met den Specialiteit dier installatiën bespreken en vaststellen en mede de uitvoering regelen in

verband met de constructiën van het bouwwerk zelf, staande toestanden, meubileering, enz., enz., zouden geen andere honoreering mogelijk achten.

Zij, welke absoluut alles aan den Specialiteit overlaten, hetzij uit onbekendheid met dergelijke installatiën of om andere redenen, voelen zich bezwaard gebruik te maken van deze schijnbaar voor hen gunstige regeling.

Voor dezulke is deze regeling niet; waar geen arbeid geleverd wordt, kan geen honorarium geëischt worden. Het geval kan zich voordoen, dat de Bouwheer deze toestellen buiten den Architect om, zelf bestelt en dat bij de uitvoering dier werken de Architect niettemin wel verplicht is in het belang van zijn bouwwerk voorschriften te geven en gedeeltelijk de leiding over te nemen, hetzij op verzoek van den Bouwheer of dat deze alleen door den Architect daarvan in kennis wordt gesteld, aangezien zich te onthouden van inmenging vaak zeer tegen het belang van den Bouwheer zou zijn. Meent de Architect in dit geval slechts een deel van zijn arbeid in rekening te moeten brengen, dan is dat billijk, doch heeft hij in allen gevallen het recht dit te doen.

Gevolg gevend aan den drang om in de „Regelen” daarentrent een bepaling op te nemen, is de redactie van het betreffend Artikel nu uitgebreid als volgt:

... tenzij bedoelde werkzaamheden geheel door Specialiteiten worden en kunnen worden uitgevoerd buiten enige medewerking van en verantwoordelijkheid voor den Architect en deze daarvoor geen arbeid geleverd heeft.

De uitbetaling van het honorarium is ook wat beter gepräcisieerd.

De vaak noodzakelijke splitsing van de 50%, bij de oplevering van het werk, was n.l. wel wat veel aan de beleefdheid van den Bouwheer overgelaten terwijl bij de nieuwe redactie de Architect het recht heeft bij omvangrijke werken of werken van langen duur betaling van dit bedrag in twee of meer gedeelten te vorderen.

Bij dit Artikel is ook toegevoegd de uitbetaling van het honorarium bij onderhoudswerken, enz. en is tevens de terugbetaling van door den Architect gedane voorschotten, geregeld — wat bij het bestaand reglement ontbrak.

Wat nu de *berechting van geschillen* aangaat, zoo zijn deze betreffende Artikelen belangrijk gewijzigd en is door het Hoofdbestuur vooral ook rekening gehouden met de gemaakte opmerkingen in de Algemeene Vergadering van 18 September j.l. geuit.

Waar het de bedoeling is niet alleen snel, doch ook bindend recht te verkrijgen — een wettelijke arbitrage — *buiten* den gewonen rechter om, zijn allerlei vormen in acht te nemen waarop onze rechtskundige raadsman ons opmerkzaam heeft gemaakt. Zooals de Artikelen nu luiden zouden, afgescheiden van het onwettige van de uitspraak, arbiters strafbaar zijn — o.a. ook door ontduiking der zegelwet.

Waar de taak der Commissie van Arbitrage verklaard wordt en ook genoemd wordt: „geschillen trachten te voorkomen” (dat feitelijk onmogelijk is, omdat alleen processen kunnen voorkomen worden wanneer een *bestaand geschil* wordt bijgelegd, m.a.w. partijen *verzoend* worden) en schriftelijk „advies” geven zijn deze scheidsrechters volgens de Wet „wraakbaar”, d.w.z. kunnen niet als scheidslieden optreden, wanneer een der partijen daarop aanmerking maakt. Een Rechter kan en mag niet in een zaak rechten, wanneer hij te voren reeds een gevestigde opinie daarover heeft uitgesproken.

Dit verslag zou te uitvoerig worden om een volledig overzicht te geven wat omtrent deze Artikelen overwogen en gesproken is, en zal uw verslaggever zich tot de hoofdzaken slechts bepalen:

In plaats 3 leden en 3 plaatsvervangende leden zal de „Commissie van Arbitrage” bestaan uit 6 leden. Bij elk geval zal de Voorzitter van de Maatschappij of zijn

„plaatsvervanger” (*) 3 leden aanwijzen, welke zitting zullen nemen in het „Scheidsgerecht”.

(de Wet wil n.l. dat duidelijk vaststa wie de personen der scheidsrechters zijn. Tot nu toe konden de 3 leden en de 3 plaatsvervangende leden dat onderling regelen.)

De aanduiding der Commissie is als hierboven bedoeld verkort; „ter voorkoming van geschillen” en „ter regeling van honoraria” is vervallen.

(Bij het beoordeelen van honoraria kan zeer goed een uitspraak gevraagd worden over teekeningen b. v.)

Wat de benoeming van de leden betreft, zoo was geen overeenstemming met het Ontwerp en met de nieuwe Statuten en Reglement. Ook kwam niets voor omtrent candidaatstelling.

Dit alles is nu ook geregeld (artikel 4 re alinea H. R.).

De leden van de Commissie worden uit en door de Architect-leden gekozen.

Om de 3 jaar treedt de Commissie af doch is herkiesbaar. Verder is gezorgd, dat afgescheiden daarvan deaanhingige geschillen door de aftredende Commissieleden ook geheel afgehandeld worden.

Nu het bezwaar: (ik meen o.a. ook door den Heer Weissmann genoemd) wanneer één der partijen zich niet wil onderwerpen aan een uitspraak der Commissie van Arbitrage of weigerachtig is het compromis te teekenen, of geen bedrag wil storten tot waarborg voor salaris en onkosten voor het scheidsgerecht. Ook daár is nu voor gezorgd en wel in artikel 15 nieuw: „Wanneer *één* of beide partijen zulks doet” en in artikel 16 nieuw: „Beide partijen zijn verplicht zich aan den uitspraak van het scheidsgerecht te onderwerpen”.

Artikel 17, omschrijvende hoe het geschil aanhangig wordt gemaakt, maakt een acte van compromis overbodig, d.w.z. dat de medewerking van beide partijen niet noodig is om tot arbitrage te komen.

Ter vermindering van kosten wordt de uitspraak per brief medegedeeld. Wenscht nu *één* of beide partijen zich daaraan niet te onderwerpen, dan volgt de formeele uitspraak in wettelijken vorm en kan dan met hulp van den sterken arm het vonnis door beslagname of op andere wijze geëxecuteerd worden.

Wanneer de Bouwheer de regelen op het berekenen van honorarium met de diverse bijlagen *niet* geteekend heeft — ja, dan kan hij natuurlijk het geschil voor den gewonen rechter brengen.

Het streven van het Hoofdbestuur is evenwel om dit te voorkomen en alle Architecten, voor zoover dat niet reeds het geval is, aan te bevelen een behoorlijk contract te maken en is het onderstaand model in verband met het voorafgaande gebracht.

Concept-Contract tusschen Bouwheer en Architect.

De ondergeteekende:	N.N.
van beroep	wonende te
of wel:	de Vereeniging enz.
ten deze vertegenwoordigd door enz.	
	ter eenre
	en
AA	architect, wonende te
	ter andere

Verklaren te zijn overeengekomen:
Door ondergeteekende ter eenre wordt opgedragen aan den

(*) Naar aanleiding van de opmerking van den heer Van Veen dat het gebeuren kan, dat Voorzitter en Vice-Voorzitter beiden afgetreden zijn, kan een tijdelijk plaatsvervanger worden benoemd. Aangezien het niet uitgesloten is, dat de Voorzitter van de Mij t. Bev. d. Bouwk. ook wel eens een geschil kan hebben, moest bovendien ook op een plaatsvervanger getekend worden.

ondergeteekende ter andere, het voor zijne (hare) rekening optreden als Architect bij den bouw van (omschrijving van het werk)

op (omschrijving terrein)

Deze opdracht omvat het maken van een voorloopig ontwerp, een ontwerp, bestek en begroting voor bovenbedoelden bouw, het maken der algemeene detailteekeningen, de hoofdleiding der uitvoering en het houden van toezicht daarop, zoodra het opmaken der afrekening.

Deze opdracht wordt door ondergeteekende ter andere aanvaard. De opdracht wordt verstrekt en aanvaard met toepasselijke verklaring van de Regelen voor de Berekening en Uitbetaling van het Honorarium van Architecten, vastgesteld in de Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst op 31 Mei 1888, herzien in de Algemeene Vergadering van 18 Mei 1904 en van 18 Sept. 1908; welke regelen, aan de achterzijde van dit contract afgedrukt, de ondergeteekende ter eenre verklaart wel te kennen.

In duplo opgemaakt en geteekend te den

De ondergeteekende ter eenre:

De ondergeteekende ter andere:

Nu kunnen deze contracten gedrukt worden op folio formaat, dubbel vel, op gezegeld papier en op het dubbel vel met kleine letter daarop de volledige Regelen voor berekening en uitbetaling van honorarium worden afgedrukt en deze verkrijgbaar gesteld bij de Heeren Mouton & Co., Herderstraat 5, 's Gravenhage tegen nader te bepalen prijs. *)

De Voorzitter stelde zich den gang van zaken aldus voor: De Bouwheer bespreekt zijn bouwplannen met den Architect zijner keuze, waarvan het gevolg is, dat schetsen worden gemaakt en allicht ook een ruwe raming wordt gevraagd.

Als de kosten geen bezwaar zijn zal de Bouwheer den Architect verzoeken de schetsen uit te werken en hem een definitief ontwerp voor te leggen.

Dan is het tijd, dat deze den Bouwheer verzoeken kan voor de goede orde het Contract, door de Mij. t. Bev. d. Bouwk. opgesteld en aanbevolen, te teekenen.

D'snoeds kan hij in bovenbedoeld geval er schriftelijk bijvoegen: „Bij de tekening van het contract waren de voorloopige schetsen en ruwe raming van kosten reeds door ondergeteekende ter andere geleverd, en dit laten paraferen door den Bouwheer of doorgeslagen wat niet verlangd wordt door den Bouwheer.

De honorariumboekjes, als op de laatst gehouden Algemeene Vergadering aan de aanwezigen verstrekt, worden gratis aan alle leden verzonden en zullen mede bij de heeren Mouton & Co. verkrijgbaar worden gesteld ad 20 cent per stuk.

Geen Regelen worden voor echt erkend tenzij voorzien van het stempel van de Mij. t. Bev. d. Bouwk.

Het Hoofdbestuur spreekt zijn leedwezen uit, dat het niet eerder den Leden deze Regeling kon toezenden, doch na de laatst gehouden Algemeene Vergadering, waarop de Tabel werd vastgesteld, was onze adviseur wegens zijn uitlandigheid niet direct beschikbaar en is dit de eerste daarna gehouden vergadering van het Hoofdbestuur, die den Voorzitter machtigde al die stappen te doen om de boekjes zoo spoedig mogelijk te doen verschijnen.

Bij een vergelijking van de definitieve Regelen en Tabel met de destijds gepubliceerde, zal den leden verder blijken welke redactiewijzigingen en veranderingen nog ten goede zijn aangebracht zonder dat het noodig zal zijn deze nader toe te lichten.

Contract Bouwheer en Aannemer.

Aangezien de Architect gewoonlijk voor zijn principaal bedoeld contract opmaakt en waarschijnlijk daar wel goede

*) De verkoopprijs zou gesteld kunnen worden als van de vroegere honorariumtabellen n.l. 10 cent per stuk, bij 25 ex. f. 1,50, bij 50 ex. f. 2,50. Op gezegeld papier zou de prijs per exemplaar met 10,75 verhoogden.

modellen voor zal bezitten, is hieronder een model afgedrukt hetgeen het Hoofdbestuur ter goedkeuring werd aangeboden.

Een bepaald standaardmodel is moeilijk op te stellen, dat voor alle gevallen dienen kan, hoewel het wenschelijk zoude zijn wanneer alle Architecten, zooveel mogelijk althans, éénzelfde model gebruikten.

Opgemerkt moet nog worden dat deze vorm overgenomen kan worden door hen, die gewend zijn de Algemeene Voorschriften aan te halen voor de Uitvoering en het Onderhoud van Werken onder het Beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid (thans Waterstaat) (waarvan het administratieve gedeelte op het oogenblik herzien wordt door een Commissie waar ook de Mij. in vertegenwoordigd is) en die dan volgens usance schrijven:

Voor „den Minister”, „Aanbesteder”, „Hoofd-ingenieur” of „Ingenieur”: „de Architect” of diens vertegenwoordiger, zijnde de Directie.

Vandaar de eigenaardige clause in het contract omtrent bepalingen, die in strijd zijn met de Algemeene Voorschriften. Het zou wenschelijk zijn dat een dergelijke bepaling niet behoefde te worden gemaakt. Architecten, die hun eigen Algemeene Voorwaarden opstellen, behoeven dit niet te doen en maken zelf dat er overeenstemming is tusschen Bestek en Voorwaarden. Steller dezès heeft nooit anders gedaan. Op elk werk doet men weder meerdere ondervinding op en kan de Architect bij een volgende besteding zulke bepalingen aan zijn Voorwaarden toevoegen, dat hij opgedane eventuele onaangename ervaringen bij de nieuwe besteding voorkomt.

Contract tusschen Bouwheer en Aannemer.¹⁾

De ondergeteekende: grondeigenaar, of wel: ten deze vertegenwoordigd door enz.	N.N.... wonende te de Vereeniging enz.: ter eenre en aannemer van werken,
---	--

AA., wonende te ter andere, verklaren te zijn overeengekomen:

De ondergeteekende ter eenre draagt op aan dien ter andere de uitvoering van (omschrijving werk).

De uitvoering van voornoemd werk zal geschieden voor eene som van ? onder leiding en directie van ?

volgens het daarvoor opgemaakt bestek en daarbij behorende bijlage(n) met daarop toepasselijk verklaarde Algemeene Voorschriften en daarvoor opgemaakte teekeningen, welk een en ander aan ondergeteekenden bekend is ten blijk waarvan deze door beide ondergeteekenden, zoodra door de hieronder te noemen medeondergeteekenden borgen, zijn onderteekend.

Voorzover in de Algemeene Voorschriften op de uitvoering van dit werk toepasselijk verklaard, bepalingen mochten voorkomen, welke in tegenspraak zijn met of afwijken van die, opgenomen in dit bestek, zullen de laatste alleen verbindend zijn. Voorts zullen de aanwijzingen, welke vóór de aanbesteding gedaan zijn alleen verbindend zijn, voorzover die schriftelijk zijn opgemaakt en gelijktijdig met dit contract zijn onderteekend door aanbesteder, aannemer en borgen.

De ondergeteekende ter andere verklaart het hiervoren omschreven werk voor de voormelde som van (?) en op de hierboven vermelde voorwaarden aan te nemen.

De medeondergeteekenden: voornaam, naam, beroep, woonplaats (Borgen) verklaren onder afstand van het voorrecht van uitwinning en schuldsplitsing en van alle bij de wet aan borgen toegekende

¹⁾ Ingeval partiele besteding mocht worden ingevoerd en bouwheer en architect niet met één hoofdaannemer te doen hebben, moeten natuurlijk verschillende contracten opgemaakt, doch zoover is het nog niet!

Na gehouden bespreking is besloten:

1. Aangezien bij het egerre met randverdeling bleek dat de meeste kandidaten geen studie hadden gemaakt van de inrichting en het gebruik van den nonius en beveelt de Commissie aan in het programma te voegen: „kennis van de inrichting en het gebruik van den nonius, bekendheid met het prisma van Bauerfeind, het prisma-kruis en het spiegelkruis”, welk voorstel door het Hoofdbestuur werd goedgekeurd.

2. Kennis van de inrichting en samenstelling van een eenvoudige stoommachine en ketels.

Naar aanleiding van de gemaakte opmerking dat dit noodig is, o.a. als voorbeeld de heimachine aanhalende, meende het Hoofdbestuur dit punt niet in het Programma op te moeten nemen. De heimachine moet gerekend worden tot de „werktuigen”, evenals op een werk kunnen voorkomen: mechanische pompen, lieren, liften, enz., welke alle evengoed met stoom als door electriciteit kunnen worden bewogen.

Het programma wordt daarmede onnoodig verzaard, terwijl de kennis toch zeer oppervlakkig zal zijn en het onderwerp voor een Bouwk. Opzichter niet van overwegend belang is.

3. Om de verschillende constructies op het zwarte bord met krijt toe te lichten, keurt het Hoofdbestuur goed.

4. Vrijstelling van vakken, waarvoor de eischen in de beide programma's niet gelijk zijn.

Aangezien zulks onbillijk is vervalt de toegestane vrijstelling voor de praktische vakken en wordt enkel behouden voor sommige wiskundige vakken.

Hierover hadden uitvoerige discussies plaats en zullen de programma's, gelijk gewenscht, gewijzigd worden.

Ten slotte is gebleken, dat de duur van het examen, op de Algemeene Vergadering te Nijmegen uitvoerig besproken, niet te kort is gesteld.

Nog kan worden medegedeeld dat het Hoofdbestuur besloot om niet als vorige jaren de godane vragen, opgegeven werkstukken, enz. in het Bouwk. Weekblad te publiceeren. Voor den redacteur is dit altijd een welkome bladverruiming geweest, doch het meerendeel der lezers schenkt er geen aandacht aan. Een en ander zal wel in druk verschijnen, doch afzonderlijk voor belanghebbenden verkrijgbaar worden gesteld, tegen vergoeding van f 0,15 voor de daarvoor te maken onkosten. Ook zal daaraan worden toegevoegd een lijst van boekwerken, in overleg met heeren examinatoren uit te kiezen, welke voor de verschillende vakken het meest kunnen worden aanbevolen om geraadpleegd te worden.

Een maatregel welke veel instemming vond, omdat voortdurend vragen daarnaar ons bureau Marnixstraat bereiken.

Mede wordt nogmaals gaarne de aandacht gevestigd op de inrichting van de heeren Maartius Plate, Architect en C. Citroen, Leeraar M^o waar gelegenheid bestaat om jongelieden op te leiden tot de examens voor Bouwkundig Opzichter en Teekenaar, ingesteld door de Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst.

Rijksproefstation van Bouwmaterialen.

De Voorzitter leidde de besprekingen over dit onderwerp in door een overzicht te geven van al hetgeen hieromtrent al gesproken en geschreven is.

Hij herinnerde aan hetgeen daarover gepubliceerd is in „De Ingenieur” in 1887, '88 en '91, las het artikel voor gedateerd April 1891 van het Portland-cement Werk Heidelberg, geteekend vorm, Schifferdecker & Söhne en waarbij gestreefd wordt een door den Staat erkend proefstation voor bouwmaterialen onder bekwaame leiding te verkrijgen en bracht in herinnering, dat op het Nationaal Congres voor Bouwkunst gehouden bij gelegenheid van de viering van het Vijftig-jarig bestaan van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in 1893, de wenschelijkheid van de

voorrechten, zich elk hoofdelijk en voor het geheel te verbinden als borgen voor den ondergeteekende ter andere, ten behoeve van den ondergeteekende ter eenre, om, zoodra zij daartoe worden opgeroepen, het voormelde door den ondergeteekende ter andere van ondergeteekende ter eenre aangenomen werk te zullen opnemen, voortzetten en voltooiën, voor dezelfde som en geheel op dezelfde voorwaarden, als waartoe de ondergeteekende ter andere zich jegens den ondergeteekende ter eenre bij deze heeft verbonden, en op de uitvoering van dit werk toepasselijk verklaard, geene uitgezonderd, welke voorwaarden zij verklaren wel te kennen; en in dat geval zich te zullen beschouwen als principale debiteuren en zelfstandige aannemers jegens den ondergeteekende ter eenre, tot nakoming van alle verplichtingen door den ondergeteekende ter andere jegens dien ter eenre aangegaan.

Alle ondergeteekenden kiezen ter uitvoering dezes tot aan de eindvoltooiing van dit werk domicilie ten kantore van den Architect

Aldus in duplo opgemaakt en geteekend te den

De ondergeteekende ter eenre

De ondergeteekende ter andere

De medeondergeteekenden.

Ingeval partiele aanbesteding mocht worden ingevoerd en Bouwheer en Architect niet met één Hoofdaannemer te doen hebben, moeten natuurlijk verschillende contracten opgemaakt worden, doch zoover is het nog niet!

Wijzigingen in het Programma voor het Examen van Bouwk. Opzichter en Teekenaar.

De Leden zijn in kennis gesteld (zie Bouwk. Weekbl. No. 41 blz. 797) met het Rapport uitgebracht door den Voorzitter van de Examen-Commissie.

Van de gehouden bespreking het volgende:

Opgemerkt werd dat het Verslag van dien aard is, dat het wegens het daarin geschetste gehalte van de kandidaten, den indruk moet achterlaten, dat zelfs zij, welke het Diploma verworven hebben, toch maar matig voorzien zijn van die kundigheden en ondervinding in de praktijk, als men, bij een opzichter vooral, mag veronderstellen!

Uit den boezem der heeren examinatoren is dan ook een stem opgegaan, dat niet geacht moet worden dat alle examinatoren met het Verslag op alle punten volledig instemmen.

Er is een schrijven ingekomen waarbij met nadruk beweerd wordt, dat de ongunstige beoordeeling der kandidaten niet slaat op de geslaagden.

De steller van het verslag was bereid te erkennen, dat de vorm van de door hem gemaakte opmerkingen misschien niet gelukkig en niet duidelijk was.

Waar b.v. gesproken wordt, dat slechts „enkel” aan het een of ander voldeden, zijn dat juist de geslaagden geweest!

Wat de praktische ondervinding betreft, zoo was het niet te verwachten, dat jongelieden zooals tot het examen kunnen worden toegelaten, beschikken kunnen over bijzonder veel ondervinding. Een afgestudeerd gediplomeerd Bouwkundig-Ingenieur verkeert wat dat betreft precies in hetzelfde geval.

Afgescheiden van de waarde van het Diploma, werd verder opgemerkt, is door het instellen van deze examens bereikt, dat jaarlijks een vrij groote groep jongelingen in een zekere richting — voorgeschreven bij het examen-programma — tracht zich die kundigheden eigen te maken, welke een bekwaam Bouwkundig-Opzichter dient te bezitten.

Heeren examinatoren hebben de opmerking gemaakt en het Hoofdbestuur in overweging gegeven om enkele bepalingen in de Programma's te wijzigen.

oprichting van een Rijksproefstation uitvoerig besproken is, of het uitsluitend voor Rijkswerken zal dienen, of dat het ook voor particuliere doeleinden beschikbaar zal zijn en of particuliere proefstations dan overbodig zijn, enz., enz.

Voor zoover Hoofdbestuurders nog niet in de gelegenheid waren gesteld om kennis te nemen van het Rapport der Staatscommissie, van de Brochure van de Sociaal Technische Vereniging van Dem. Ingenieurs en Architecten en van het September-adres in het Bouwkundig Weekblad afgedrukt, No. 42, blz. 829, van de Vereenigde Portland-cement Syndicaten, Kalksteenfabrikanten en Aannemersbond, was daartoe nu gelegenheid en werden zij tevens in kennis gesteld met het verhandelde op de vergadering van het Genootschap A. et A., waarbij een motie met meerderheid van 1 stem werd aangenomen:

„De vergadering, enz. gehoord de debatten, is van oordeel, dat in de keuring van bouwmaterialen door het particulier initiatief op voldoende wijze wordt voorzien en dat derhalve de oprichting van een rijk-proefstation niet urgent is.”

Na gehouden discussiën meende de Voorzitter, dat een zoo belangrijk onderwerp niet „en passant” in deze vergadering kan worden behandeld en afgehandeld en stelde daarop voor een Commissie te benoemen om te rapporteren of de oprichting van een Rijksproefstation voor bouwmaterialen al of niet wenschelijk wordt geoordeeld, met mededeeling der motieven, of wel om de Afdelingen uit te noodigen daaromtrent te rapporteren.

Tot het laatste werd besloten.

Partieele Besteding.

Van af de Hoofdbestuurdersvergadering in Augustus gehouden, is dit belangrijk vraagstuk reeds in onderzoek.

Ter herinnering diene, dat de Kamer van Arbeid voor de bouwbedrijven te Groningen een rapport uitbracht in zake het vraagstuk van partieele besteding, in welk rapport door de tegenstanders van gesplitste bestekken (partieele besteding) aangevoerde argumenten, worden geresumeerd: (wat daartegen door de vóórstanders van gesplitste bestekken kan worden aangevoerd, geven wij hier niet.)

1°. *Collectieve leiding is bij de uitvoering van een bouwwerk niet mogelijk.*

2°. *Het zal de aannemers in het gedrang brengen.*

3°. *Het zal een jammerlijke wanorde brengen in het bedrijf van de bouwmeesters.*

4°. *Jarenlange relaties tusschen aannemers en onderaannemers zullen worden verbroken.*

5°. *De kwaliteit van het werk vermindert.*

6°. *Het is niet uit te maken of de laagste inschrijver aan redelijke eischen voldoet.*

7°. *De verschillende aannemers der onderdeelen zullen met elkander in botsing komen.*

8°. *Het bedreigt den aannemersstand, welke verheffing in hun eigen belang het doel moet zijn der onderaannemers.*

9°. *De zekerheid van richtige betaling wordt voor den onderaannemer niet grooter, daar ook de aanbesteder kan faillieeren.*

Op grond van de wederleggingen is de Kamer dan van oordeel, dat zij met alle haar ten dienste staande middelen moet bevorderen, dat de thans gevolgde wijze van aanbesteding meer en meer door partieele besteding wordt vervangen.

De Kamer wenscht hieraan toe te voegen, dat haars inziens de invoering van partieele besteding niet in eens en op staanden voet zal kunnen geschieden, maar eenigen tijd van voorbereiding en overgang zal vorderen. Deze tijd behoef, indien zij, die het in hun macht hebben de invoering te

bevorderen, daartoe willen medewerken, niet van langen duur te zijn.

Daarnaast is het de vaste overtuiging van de Kamer, dat de invoering van partieele besteding in het belang der bouwvakken en bouwambachten zeer gewenscht, zoo niet noodzakelijk is, dat het den bloei en de opleving van alle takken van arbeid in het bouwbedrijf zeer zal ten goede komen en dat het mogelijk is hen, die voor de invoering van deze wijze van aanbesteding den stoot moeten geven, van het groote belang dezer zaak te overtuigen.

Het nemen van een beslissing in een zoo belangrijk vraagstuk vordert veel tijd en samenspreking met andere corporaties. Redenen waarom besloten is de Afdelingen der Maatschappij te verzoeken daarover hun oordeel mede te deelen, waaruit blijken zal hoe men in de verschillende deelen van ons land daarover denkt. Behalve dat het Hoofdbestuur zelf niet een onverdeeld gevestigde opinie heeft, kan de verslaggever niets naders hieromtrent mededeelen.

Het zou ook verkeerd zijn vooraf met een praeadvies te influenceeren op het gevraagde oordeel.

Adres Bouwkunst en Vriendschap.

Naar aanleiding van het request van deze Vereeniging, afgedrukt in het Bouwkundig Weekblad No. 43, blz. 843, werd een adres opgesteld om adhaesie te betuigen, doch niet verzonden, omdat een gedachte-wisseling met het Bestuur van Bouwkunst en Vriendschap voorafging, terwijl inmiddels een schrijven ontvangen werd van den Bond van Nederlandsche Architecten van gelijke strekking, met het voorstel om dit gezamenlijk en ook in vereeniging van het Genootschap A. et A. te doen. Besloten werd dit voorstel aan te nemen en den Bond van Ned. Architecten in overweging te geven het adres luidende als volgt:

„Aan Edelachtbare Heeren Burgemeester en Wethouders der Gemeente Rotterdam.

Geeft met verschuldigd eerbied te kennen: het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot bevordering d. Bouwkunst, 1)

dat: kennis genomen hebbende van het adres van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, dato October 1908 om, wanneer een der plaatsen van Adjunct-Directeur der Gemeentewerken vacant zal komen, deze te doen vervullen door een Architect of Bouwkundig Ingenieur,

dat het volkomen instemt met den inhoud en de strekking van bedoeld adres en UEd. Achtb. dringend verzoekt niet de hoofd-leiding van alle door de Gemeente uit te voeren bouwwerken uitsluitend in handen van den Civiel-Ingenieur te leggen, daar een goede uitvoering van een deel dier werken eischt, dat ze ontworpen en zelfstandig uitgewerkt worden door een Architect die niet onder maar naast den mede Adjunct-Directeur optreedt.

„t welk doende, enz.”

over te nemen, omdat deze redactie, als bovengenoemd, in overleg met het Bestuur van Bouwkunst en Vriendschap reeds was vastgesteld.

(De ingenieur W. Cool is voorloopig benoemd.)

Uitgaven.

Wat de uitgaven betreft, zoo heeft verslaggever alleen verlof mede te deelen, dat het nieuw model Weekblad en 2-maandijksch Tijdschrift ter visie lag, dat verschillende drukkers-uitgevers prijsopgaven hebben verstrekt en dat, hoewel dit een zaak is welke door het nieuw Bestuur geregeld moet worden, het tegenwoordig Bestuur trachten moet alle gegevens daartoe tijdig te verzamelen.

1) In dit geval natuurlijk de besturen der drie Vereenigingen.

Immers, wanneer 1 Januari 1909 de nieuwe uitgaven zullen verschijnen is geen tijd te verliezen met het nemen van voorbereidende maatregelen.

Overlijden oud-Administrateur.

Met een enkel woord herdacht de Voorzitter het verscheiden van den heer Lesger en heeft het Hoofdbestuur goed gevonden het volle jaarpensioen aan de weduwe uit te keeren.

Tentoonstelling van Christelijke kunst te Dusseldorf in 1909.

Naar aanleiding van de mededeelingen omtrent deze Tentoonstelling, — zie Bouwkundig Weekblad No. 43, blz. 850—851, — en op verzoek van den Voorzitter daarvan, heeft de Maatschappij haar medewerking toegezegd en zal trachten een Hollandsche inzending daartoe bijeen te brengen, tot welk doel een Commissie benoemd is.

HET HUIS AAN DE DRIE GRACHTEN. (O. Z. Voorburgwal, Grimburgwal, O. Z. Achterburgwal). 1)

In het tegenwoordig tijdperk van opleving der ware kunstbeginselen kunnen wij de strijdsvraag: „Is restauratie al of niet te verdedigen” als opgelost beschouwen.

Ieder mensch toch, die uit zijn innerlijk wezen zelf het ware kunstgevoel put, moet er van doordrongen zijn, dat het scheppen uit eigen, door de fantasie gestelde, kunstbeginselen de schoonste taak voor een kunstenaar is.

Is er aan een kunstwerk uit vroeger eeuwen in den loop der tijden zooveel veranderd, dat er nog slechts brokstukken van het oorspronkelijke kunstwerk zijn overgebleven, dan is het terugbrengen tot den ouden vorm geen schepping uit de fantasie ontsproten, maar een teruggaan naar een tijd, waarin wij met onzen geest wellicht kunnen doordringen, maar waarmede onze fantasie niets te maken heeft. Zulk een restaureeren is nooit te verdedigen, maar hieruit volgt niet, dat alles, wat niet van den tijds, waarin wij leven, weggevaagd moet worden. Want al maakthetuitvroegere tijden overgebleven, genomen naar zijn uiterlijken vorm, geen deel meer uit van onzen tijd, toch bewaart het datgene, wat die vroegere tijden aan innerlijk, geestelijk schoon hebben gehad en behoudt het door dit eeuwig-onveranderlijke voor altijd zijn waarde. Het schilderachtig-poëtische waas,

1) Zie bericht Perceel O.Z. Voorburgwal 249 Amsterdam in het Bouwk. Weekblad n°. 43 blz. 851.

Zoodra de uitgenoodigde heeren de benoeming aanvaardden, zullen de namen bekend worden gemaakt.

Permanente Expositie.

Zoodra het maatschappelijk huishouden geregeld is, zal een verzameling aangelegd worden van bouwartikelen, belangrijk voor den Architect, vooral ook nieuwe zaken, afgescheiden van de aanbiedingen der exposanten.

Waar b.v. schoorsteenmantels worden geëxposeerd, zal den exposant verzocht worden tevens al de verschillende door hem ingevoerde marmersoorten te exposeeren, enz., enz., waardoor de tentoonstelling nuttiger en belangrijker zal worden, het bezoek zal toenemen en meer aanvraag zal worden gedaan om te kunnen exposeeren.

Slot.

Het verder behandelde, naar aanleiding van ingekomen stukken, enz. en huishoudelijke zaken is niet voor openbaarmaking geschikt en eindigt hiermede het verslag.

dat oude kunstwerken omhult, is meermalen een betelsel om die kunstwerken op de juiste waarde te schatten en doet vaak een overdreven vereering voor het oude ontstaan. Door het schoone, doorschijnende weefsel heen, dat de Tijd over alles spreidt, zien fouten er zelfs bekoorlijk uit. Dit schilderachtige wordt zoo licht belangrijker en hooger geacht dan de innerlijke, geestelijke waarde.

Uit het oogpunt van schilderachtigheid kunnen wij dus het oude bewaren; zelfs zou het te betreuren zijn als wij het niet deden, omdat er een warmte en een zelligheid van uitgaan, die het nieuwe maar al te vaak mist.

Vooraf wordt dit bewaren en herstellen een plicht, als het oude kunstwerk bijkans geheel ongeschonden is bewaard gebleven en slechts de onderdeelen veranderd en verminkt zijn. In zulk een geval is restaureeren te rechtvaardigen, omdat niets aan de willekeur van den hersteller wordt overgelaten.

Wij moeten hun dankbaar zijn, die ons in staat stellen zulke heerlijke monumenten weder tot hun vroeger luister

rijk geheel terug te brengen om ons in hun krachtigen eenvoud als voorbeeld te dienen. Zij leeren ons, dat schoonheid niet ontstaat door opgesmukte uiterlijkheid, doch door de werking van eenvoudig logisch-samenhangende verhoudingen, die door samenhangende versiering in stoffelijke schoonheid

Perceel O.Z. Voorburgwal 249 Amsterdam.

winnen, doch die ook zonder die versiering nooit zullen nalaten hun stalenden invloed op een ontwikkeld gemoed uit te oefenen.

Alles wat wij hier over de kunst in het algemeen hebben gezegd, geldt in hooge mate voor de bouwkunst.

De juiste verhoudingen vormen het aantrekkelijke, sobere en frissche van de Hollandsche Gothiek en Hollandsche Renaissance.

Onze Hollandsche Gothische kerken, uitwendig arm aan versiering, doen in hun eenvoudige, waardige grootheid niet onder voor de Fransche en Duitsche cathedralen, ieder natuurlijk beschouwd in haar eigen atmosfeer.

Is er b.v. wel een kruistoren aan wijzen als die van de oude St. Bavo's kerk te Haarlem, een kruistoren, zonder opsmuk, eenvoudig van lijn, die zich zoo mooi bij den onderbouw aansluit en dien ook zoo mooi bekroont? Hij vergoedt zelfs grootendeels het gemis aan een hoofdtoren. Nog meer komt dit aantrekkelijke uit in den profaanbouw der Hollandsche Renaissance.

Telkenmale als wij in een' onzer Hollandsche steden of stadjes rondwandelen, worden wij opnieuw getroffen door het breede, het monumentale in die oude huizen, zelfs in de meest eenvoudige gevels. De versiering, die hoe eenvoudig toch voldoende is, wordt slechts gevormd door de witte zandsteen, die zoo geestig tusschen het frissche rood van de baksteen gemengd is. Vooral hebben dit in hooge mate de huizen uit het begin der 17de eeuw, het tijdperk, waarin Lieven de Keij, de Doriër onder de Hollanders, zijn stoere werken schiep. De scheppingen uit dien tijd vertoonen het sobere van onze, nog niet door weeldezucht aangestaste, voorvadersen.

Jammer genoeg bestaan er uit dien tijd slechts enkele huizen, die in den loop der eeuwen niet te veel verminkt zijn. Een van deze is zeker wel het huis, dat in zijn tegenwoordigen toestand hier gegeven wordt. Het enige ahangsel, dat aan het huis toegevoegd is, is „het pothuis en de twee secreten" aan den achtergevel, waarvoor, volgens twee in oude papieren gevonden acten, jaarlijks „2 gulden precario" moest betaald worden. Volgens de eene acte was dit precario ingegaan den 14den Juni 1690, volgens de andere „Primo May 1756". Aan den romp zelf is niet gesloopt. Slechts onderdeelen hebben veranderingen ondergaan, want worden de kruiskoosijnen weder hersteld en de Lodewijk

XVI omtimmering der deur verwijderd, dan krijgt de voor-gevel zijn oorspronkelijk karakter terug.

De eerste zorg vereischt de zijgevel (aan den Grimburgwal, op de afbeelding zeer verkort te zien). Wij moeten trachten dien te ontdoen van zijn' doode pleisterlaag, om zodoende het huis weer tot een' ruimteschepping te maken. Zooals het huis nu is wordt de eenheid van kleur in voor- en achtergevel verbroken.

Daar ik op het Archief een' vogelvlucht, genomen boven de Staalstraat, gevonden heb, waarop de bezittingen van het Gasthuis aangegeven zijn en tevens het huis zeer nauwkeurig geteekend is, kan met juistheid de toestand van voor- en achtergevel vastgesteld worden. De toppen aan beide gevels krijgen hun' trapjes terug.

Zoo goed is het huis bewaard gebleven, dat alleen de gepleisterde plafonds behoeven te worden weggestoken om de nog onaangetast gebleven eiken moer- en kinderbalkjes weer te voorschijn te brengen. Zelfs zijn de laatste 5 treden der oorspronkelijke spiltrap nog aanwezig. Uit het geheele huis blijkt dat het huis, ± 1620 gebouwd, uit een ruime beurs is opgetrokken, dat een patriciër het heeft laten zetten. Dit gedeelte der Burgwallen was in dien tijd een deftige stand. Nog in 1760 was het huis in bezit van den WelEd. Gestr. Heer Bonaventura Oetgens van Waveren, Heere van Waveren, Botshol, Ruygewilnisse enz., regeerend Burgemeester en Raad van deze stad en van zijne zuster.

Klaas Franszoon Oetgens van Waveren, waarschijnlijk de grootvader van bovengenoemden burgemeester, behoorde tot de vier burgemeesters, die op den 7den Augustus 1609 van de Staten van Holland octrooi kregen tot vergrooiting van Amsterdam en die door Hendrik de Keyser een plan lieten ontwerpen tot drievoudige vergrooiting hunner stad. Door boedelscheiding kwam het huis in 1789 in het bezit van Jonathan Jeramias Haverkamp en in 1792 in handen van Nicolaas Obbes, die het in 1802 over deed aan Dirk Jan Voornbergh, in wiens familie het tot nu toe gebleven is.

Sinds eenige weken is het huis in bezit gekomen van de firma Boele van Hensbroek en Gerdes, die het reeds een aantal jaren bewoonde en die nu door mijn' bemiddeling het weder zooveel mogelijk in oorspronkelijken staat willen herstellen.

Amsterdam.
October 1908.

JAN DE MEIJER,
Architect.

VERWARMEN VAN GEBOUWEN, OP GROOTE AFSTANDEN VAN DE WARMTEBRON GELEGEN.

DOOR F. G. UNGER W. I., 's Gravenhage.
(Vervolg van blad 829.)

Gaan we eens na welke uitkomsten te Dresden zijn verkregen met het daar toegepaste systeem van afstandsverwarming.

De hier volgende uitkomsten van het bedrijf zijn ontleend aan de exploitatie gedurende de jaren 1903-1905, nadat de Centrale dus c.a. 5 jaar in werking was geweest.

Te dezen tijd werden 11 gebouwen van warmte en 20 van licht voorzien.

We zien in fig. 2 hoe de productie der centrale zich gedurende de genoemde drie jaren over de verschillende maanden verdeelt.

De lijn A geeft aan het gebruik van warmte, benodigd voor de afstandsverwarming, de lijn B geeft aan de warmte benodigd voor de opwekking der electriciteit. De stijging en daling van het warmteverbruik voor verwarming en verlichting valt in dezelfde maanden.

In fig. 3 is voorgesteld het stoomverbruik per dag gedurende de maanden Januari, Februari en Maart van eenzelfde jaar, terwijl in fig. 4 het stoomverbruik gedurende de dagen 2 Januari 1906 en 23 Januari 1907 is aangegeven.

Uit het volgende staatje blijkt door cijfers hoe groot het aandeel is dat de verwarming en de verlichting in de productie der centrale hebben gehad.

Jaar.	Stoomlevering		Totaal.
	voor verwarming	voor verlichting	
1903	16 303 290 KG.	10 177 440 KG.	30 213 700 KG.
1904	17 566 960 „	10 533 860 „	31 279 000 „
1905	20 118 170 „	10 359 580 „	33 821 500 „

Verwarming en verlichting verhouden zich dus wat betreft het stoomverbruik als volgt:

Jaar.	Verwarming.	Verlichting.
1903	$\frac{5}{8} = \frac{15}{24}$	$\frac{5}{8} = \frac{15}{24}$
1904	$\frac{5}{8} = \frac{15}{24}$	$\frac{5}{8} = \frac{15}{24}$
1905	$\frac{5}{8} = \frac{15}{24}$	$\frac{5}{8} = \frac{15}{24}$

In fig. 5 zijn de kosten voor het bedrijf gedurende de drie jaren in beeld weergegeven, terwijl uit de navolgende staten blijkt hoe zich deze kosten verdeelen over de verwarming en de verlichting.

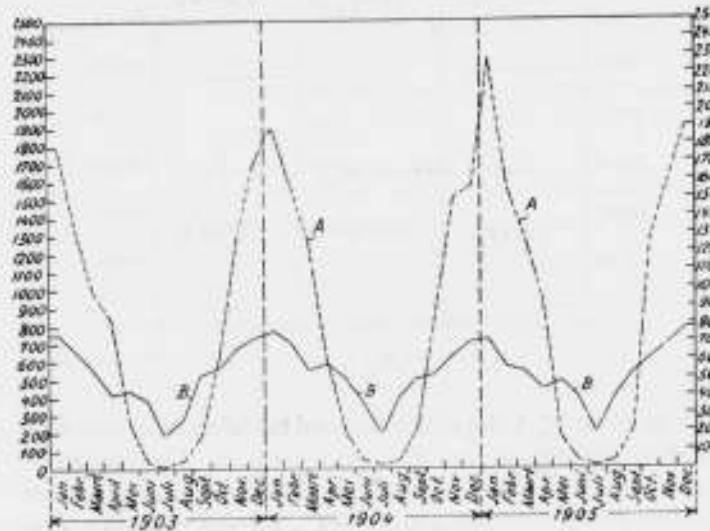

Fig. 2.

Voor de verwarming.

	1903	1904	1905
Brandstof	f 18,595	f 17,119	f 19,290
Loonen	13,038	12,737	17,187
Algemeene bedrijfsbehoefden .	1,369	830	926
Onderhoud ketels, pijpleidingen, gebouwen enz.	2,372	2,150	4,539

Voor de verlichting.

	1903	1904	1905
Brandstof	f 12,885	f 9,755	f 9,328
Loonen	11,935	11,819	11,899
Algemeene bedrijfsbehoefden .	1,369	830	926
Olie, zwavelzuur, lampen . . .	5,176	5,082	5,913
Onderhoud machines, ketels, leidingen, gebouwen	3,552	3,216	6,807

In W. E. uitgedrukt zijn voor de verwarming geproduceerd de navolgende hoeveelheden, tegen den daarbij vermeldden kostenden prijs per 100.000 W. E.

	1903	1904	1905
Aantal W. E.	9,170,606,250	9,881,414,440	11,316,641,060
Prijs per 100,000 W.E.	f 0.38 ⁵	f 0.33	f 0.34 ⁵

terwijl aan electriciteit is geleverd tegen den daarbij vermeldden prijs per kw. uur.

	1903	1904	1905
Aan k. w. u.	388,527	392,928	403,776
Prijs p. kw.u.	f 0,085	f 0,027	f 0,087

De warmte werd geleverd tegen f 0.48 per 100.000 W. E. de electriciteit tegen f 0.24 per kw. u., op deze prijzen werd in sommige gevallen korting gegeven.

Hoe staat het nu met de kosten van het brandstofverbruik, welke eene afzonderlijke verwarmingsinstallatie in een gebouw met zich brengt, ten opzichte van de brandstofkosten, die de centrale eener afstandsverwarming voor dezelfde verwarming zal besteden, zoo het gebouw bij die centrale is aangesloten.

Voor het antwoord hierop kunnen wij de gegevens ontleenen aan de Dresdener Centrale.

Van de warmte, door de ketels geleverd, ging in de ondergrondse pijpleiding verloren als gemiddelde over het geheele jaar.

	1903	1904	1905
	12,3 %	10,2 %	10 %

Dit verlies bedroeg ± 4 % van het maximumverbruik.

Het verlies in de ondergrondse leiding wordt nu verder vermeerderd met het verlies in de pijpleidingen der verwarmingsinrichting in het gebouw. Dit is te stellen op 5 % v/h maximumverbruik bij een goede installatie.

Is nu W de hoeveelheidswarmte die het gebouw als maximum verbruikt, dan dient de ketelinstallatie te leveren een hoeveelheid W_k die bedraagt:

$$\text{Bij de afzonderlijke verwarmingsinstallatie: } W_k = \frac{W}{0,95}$$

$$\text{Bij de afstandsverwarming: } W_k = \frac{W}{0,95 \times 0,85}$$

daarbij het verlies in de ondergrondse pijpleiding op 15 % stellende, dus hooger dan in Dresden.

Gaan we nu echter na hoe het gesteld is met de nuttigheidsgraad der beide ketelinstallaties, d.w.z. gaan we na hoeveel kolen verstoekt moeten worden in de ketels om deze de vereichte hoeveelheid warmte te kunnen doen leveren, dan blijkt dat in dit opzicht de centrale der afstandsverwarming verreweg het voordeeligste werkt.

Uit waarneming is gebleken, dat de nuttigheidsgraad van

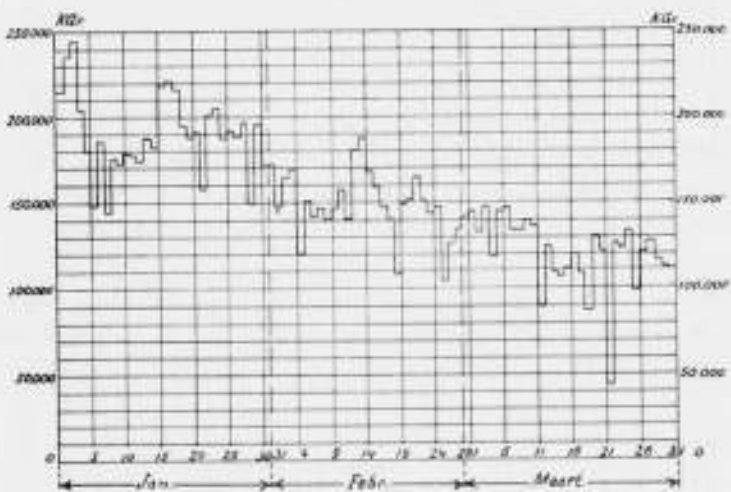

Fig. 3.

enige goede en goed bediende centrale verwarmingsinstallaties (dus in gebouwen met volledige eigen installatie) gemiddeld 0,55 bedroeg.

Voor de ketelinstallatie der Dresdener Centrale bedroeg de gemiddelde nuttigheidsgraad over een geheel jaar 0,68. De hoeveelheid warmte W_k , die den ketels in den vorm

van brandstof moest worden toegevoerd, bedraagt dus:

$$\text{Bij de afzonderl. verwarm. inst.: } W_b = \frac{W_k}{0,55} = \frac{W}{0,95 \times 0,55}$$

$$\text{Bij de afstandsverwarm.: } W_b = \frac{W_k}{0,68} = \frac{W}{0,95 \times 0,85 \times 0,68}$$

Voor de afzonderlijke installatie wordt gietcokes gebruikt, deze kost ter plaatsse bezorgd f 150.- per 10.000 K.Gr. of 1,5 ct. per K.Gr. en heeft een warmte waarde van 7300 W.E. per K.Gr.

In de centrale te Dresden werd gestookt goedkope steenkool (bruinkool nootjes) à f 42.- per 10.000 K.Gr. of 0,42 ct. per K.Gr. Deze heeft de warmte waarde van 4500 W.E. per K.Gr.*

De voor het gebouw benodigde warmte W. kosten dus een bedrag K, zijnde:

$$\text{Bij de afzonderl. verwarm. inst.: } K = \frac{W_b}{7300} \times 1,5 = \frac{W \times 1,5}{0,95 \times 0,55 \times 7300}$$

Bij de afstandsverwarming:

$$K = \frac{W_b}{4500} \times 0,42 = \frac{W \times 0,42}{0,95 \times 0,85 \times 0,68 \times 4500}$$

Voor W = 10.000 W.E. bedraagt dus de kostende prijs:

Bij de afzonderlijke verwarmingsinstallatie 40 cent per 100.000 W.E.

Bij de afstandsverwarming 17 cent per 100.000 W.E.

De besparing van brandstofkosten bedraagt dus:

$$\frac{40 - 17}{40} \times 100 = 58 \%$$

Voor zoover de ervaring, met de afstandsverwarming te Dresden opgedaan, op technisch gebied ligt, wijst deze op een volledig succes. Behalve dat de installatie voldoet aan de gestelde eischen, schijnt ook vooral een zichtbare vermindering van de rookplaat te zijn bereikt, daar de verwarmde gebouwen in dit opzicht dikwijls zeer hinderlijk voor de omgeving waren, terwijl thans in de centrale de rookontwikkeling tot een minimum wordt beperkt.

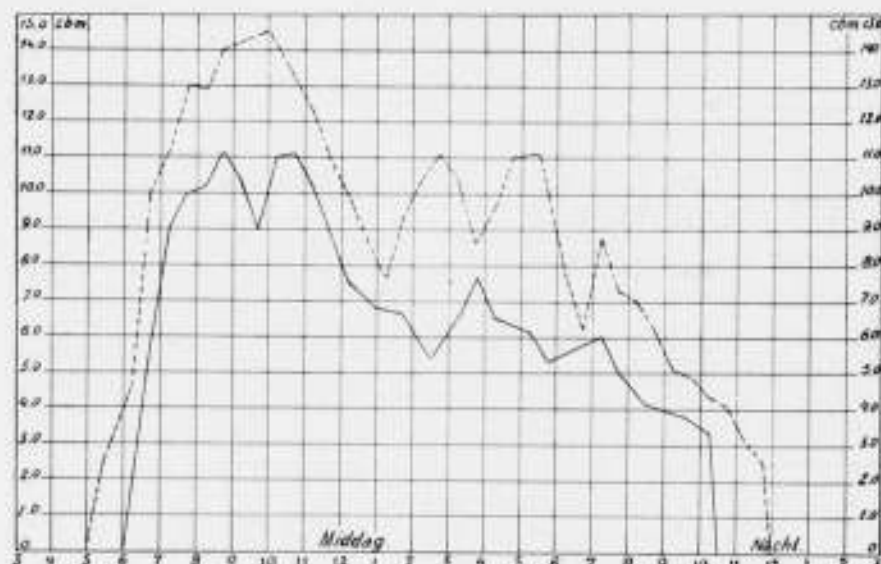

Fig. 4

Wanneer men nu verneemt, dat niettegenstaande het onbetwistbare technisch economisch succes, de financiële totale uitkomsten slechts een winst van 3 pCt. van het aanlegkapitaal opleveren, dan dient men daarbij te bedenken

* In de centrale te Leiden wordt gestookt cokesafval (bries). Dit werd vroeger verkocht tegen f 32 per 10.000 K.Gr. en heeft een warmte waarde van 5260 w.e. per K.Gr.

dat het gebouw onevenredig veel geld heeft gekost ten opzichte van de machinale inrichting, zooals reeds in den aanvang dezer verhandeling is gezegd (n. 41 bidz. 810). Om

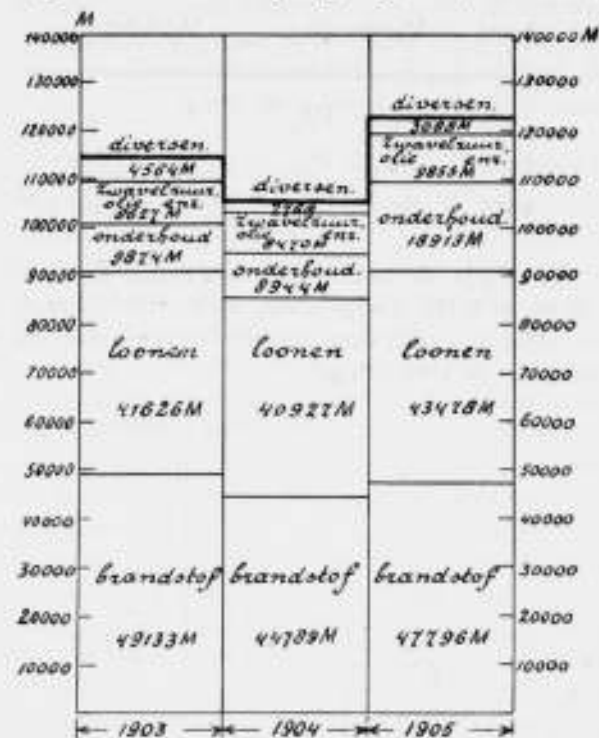

Fig. 5

het gebouw bij de omgeving passend te maken heeft men zeer veel werk gemaakt van den gevel en o. a. de schoorsteen tot een „Aussichtsturm“ uitgewerkt. Bovendien is bij het bovenbedoelde percentage uit den aard der zaak geen rekening gehouden met de besparing die de aangesloten negen groote gebouwen op verzekering, bediening en onderhoud bespaarden, o. a. bij een der gebouwen een besparing van ruim 1/3 % van het aanlegkapitaal der geheele centrale, terwijl voorts in ieder gebouw het installeren der verwarmingsketels met toebehooren, kelder, enz. werd bespaard.

Tot slot van dit artikel zij nog gewezen op het resultaat van een onderzoek, ingesteld door eene Amerikaansche Maatschappij, the National Electric Light Association, bij verschillende elektrische centrales, waaraan inrichtingen voor afstandsverwarming waren verbonden.

Op 100 informaties waren 52 antwoorden binnen gekomen. Hiervan betroffen 36 stoomverwarming en 26 waterverwarming.

In het algemeen bleken deze inrichtingen rendabel te zijn. Van de stoomverwarmingsinstallaties bewezen 31 door cijfers, dat zij met de uitkomsten zeer tevreden waren. Van 15 ondernemingen, waarbij waterverwarming werd gebruikt, zijn 11 tevreden en 4 niet tevreden.

Resumeerende zijn als voordeelen der afstandsverwarming te noemen:

- 1°. Het gebruik van goedkope brandstof.
- 2°. Beperking van het transport van brandstof en asch.
- 3°. Combinatie met elektrische centrales en krachtsinstallaties.
- 4°. Vermindering van de rookplaat.
- 5°. Vermindering van het brandgevaar.
- 6°. Geen bedienend personeel.
- 7°. Goedkoopere huisinstallatie.
- 8°. Geen verwarmingskelder.

9°. Centrale regeling (bij waterverwarming).

Tal van toepassingen in het buitenland bewijzen, dat er op dit gebied veel te bereiken is, mits van zorgvuldig uitgevoerde berekeningen en plannen wordt uitgegaan.

F. U.

AAN H.H. NEDERLANDSCHE ARCHITEKTEN.

Van ongeveer half November tot half December zal te Amsterdam worden tentoongesteld de uitgebreide en belangwekkende verzameling platen van landhuizen, plannen van villa-parken, arbeiderswoningen en fabrieksdorpen waarmede de eigenaresse, de „Deutsche Gartenstadtgesellschaft“ overal waar zij haar ter bezichtiging stelde, groot succes mocht inoogsten.

In die verzameling ontbreekt echter eene Nederlandsche afdeling. Wij meenen dat onze bouwkunst naast die van andere, wel vertegenwoordigde landen niet langer mag ontbreken, en dat die leemte der tentoonstelling, vóór zij haar weg vervolgt, dient te worden aangevuld.

Wij vertrouwen daartoe niet tevergeefs een beroep te doen op de medewerking onzer architecten. Van verschillende zijden is die steun ons reeds toegezegd, maar zij moet algemeen zijn. De bekendheid met onze bouwkunst zal daardoor in ruimen kring worden verbreid.

Photo's, bij voorkeur onopgeplakt, van in- en uitwendige aanzichten, teekeningen en lichtdrukken, plattegronden etc. of reproducties van reeds verschenen afbeeldingen zullen welkom zijn liefst uiterlijk 10 Nov. aan het onderstaand adres. Wij dragen dan zorg voor het uniform monteeren der platen opdat de Nederlandsche afdeling één geheel blijft.

Het Bestuur der Afd. Amsterdam van de

Mij. tot Bev. der Bouwkunst,

W. J. DE GROOT, Voorzitter.

J. H. W. LELIMAN, Secretaris.

AMSTERDAM, Keizersgracht 571.

26 October 1908

Op de internationale prijsvraag voor het ontwerpen van goedkope, eenvoudige en doelmatige slachthuizen, zonder en met kunstmatige koelinrichting die op 10 Juni 1908 vanwege het Ministerie van Landbouw, Nijverheid en Handel werd uitgeschreven kwamen 20 antwoorden in.

Men zal zich herinneren dat elke mededinger verplicht was plannen in te zenden van beide typen A en B, namelijk zonder en met kunstmatige koelinrichting. Enkele inzenders hebben gemeend, dat hierbij de bedoeling was, dat inzendingen voor de beide typen onder verschillend motto werden ingediend. Dientengevolge vindt men in de navolgende opgave meermalen 2 verschillend luidende motto's onder 1 nummer vereenigd. De nummering is natuurlijk geheel onverschillig.

1. X. Y. Z.
2. O. S.
3. N in een cirkel en in een driehoek.
4. Qui (type B.)
5. Dierenbescherming.

6. Tusschen licht en donker.
7. Export (type A.)
8. Import („ B.)
8. Reukloos.
9. Holland.
10. Br.
11. Abattoir.
12. Charles.
13. Zeitsgemäss (type B.)
13. Bescheiden (type A.)
14. Niet af (type A.)
14. Ook niet af (type B.)
15. Ocín.
16. Dieu est mon droit.
17. Vee.
18. Doelmatig.
19. Koelen met lucht.
20. Drie cirkels aan elkaar.

Afdeling Groningen. De eerste vergadering der afdeling Groningen in dit seizoen gehouden op 24 October j.l. werd grotendeels in beslag genomen door den voorzitter, die een en ander te vertellen had omtrent zijne omdolingen op architectonisch gebied. Zij vingden aan met de Maatschappelijke excursie voor Zierikzee. Spreker vermeende, dat wat deze tocht aangaat alsmede de Septembervergadering, hij volstaan kan met het te verwijzen naar het verslag, betwèl in het Bouwkundig Weekblad daaronder is verschenen.

Aangezien het zijne geboorteplaats gold, was spreker zich bewust, dat hij alles daar met een ander oog zag dan het meerendeel der leden van de Maatschappij zulks zouden doen. Het had hem echter getroffen, dat bij alle waardeering der oude monumenten te Zierikzee, menigen der bezoekers juist zoo bijzonder getroffen was door de schoonheden van den bouw der stad.

Dat bracht hem in herinnering een reisbeschrijving voor ongeveer 40 jaar verschenen en getiteld „Victor Hugo en Zelande“. Het is geschreven door een der reisgenooten van den dichter en het bezoek aan Zierikzee gaf hem aanleiding tot eene overdenking, die vertaald ongeveer als volgt kan worden weergegeven.

„Men herkent den waren reiziger-kunstenaar aan iets bijzonders, namelijk, dat hij bij voorkeur gaat, waar men niet gaat. Zijn vrees is om te ontmoeten wat men in commis-voyageursstijl noemt: een „mooie stad“, dat is de saaije aaneenschakeling van witachtige, groote straten, die begrensd worden, niet door huizen, maar door blokken en die den naam dragen van „Rue du Progrès, de l'Industrie, de la Loi“, zooals vrouwen, die heetten Athénais, Alégonde en Azelma.

Hier verheft zich de majestueuze stijfelpap van de burgerlijke colonade, onmiddellijk product van de samenwerking van eigenaar en architect. Het theater, waarop men trotsch is, kolommen. Het paleis van justitie, kolommen. Het groote café van de Amis de la Constitution kolommen. Ze heeft iets afgrijpselijks ouwelijks een nieuwe stad, waarin de gepleisterde zuil, stijf als een notarisnek, omgeven door de witheid van de professorale das, den grondslag van de architectuur vormt.

Gelukkig dus de kleine stad, die zich geconserveerd heeft in haar schaduw, gezond en welvarend, zonder de ziekelijkheid der majestueuze gebouwen. Zij is het, die werkelijk nieuw is, dat is te zeggen, altijd nieuw voor de oogen. Elk jaar voegt haar een nieuwe bekoorlijkheid toe. Zij heeft de eeuwige uitstraling van het verleden en wanneer men denkt aan het verval van krachten bij de moderne steenblokken, dan vindt men niets zoo frisch en vroolijk opgetooid als de goede burger „Voorheen“ der oude steden, en men is geneigd om te zeggen tot het verleden: „Bonjour gamin!“

Merkwaardig is deze ontboezeming vooral daarom, wijl ze stamt uit een tijd toen men in het algemeen, vol zelfingenomenheid, de producten van den modernen stedenbouw van hooge waarde achtte. Het was een tijd, waarin men alle oude steden zooveel mogelijk ging moderniseeren.

Maar voor zoover Zierikzee aan „verfraaiing“ in den geest der negentiende eeuw is ontkomen, wekte het blijkbaar bij de

bezoekers van heden weder vrijwel de zelfde impressies, als bij den reisgenoot van Hugo

Van Zierikzee leidde de heer Mulock Houwer zijn gehoor naar Middelburg, en wel speciaal om een woord te wijden aan de belangwekkende restauratie van de oude Schuttersdoelen; „de Edele Busse“, welke toevertrouwd is aan de zorgen van den heer Frederiks.

Over een aanzienlijk grooten afstand had men zich nader in gedachten te verplaatsen, namelijk naar München en hoewel spreker daarbij de gelegenheid vond om in woord en beeld kunstwerken uit allerhande periode de revue te laten passeeren, was het weer speciaal oude kunst waarbij hij langer stilstond: de beeldwerken in de Glyptothek.

Als men genot wil hebben van de bezichtiging dier kunstwerken, dient men althans iets te weten van den ontwikkelingsgang der Grieksche beeldhouwkunst. Men heeft na te gaan waar de bakermat dier kunst moet gezocht worden en welke de invloed der religie op het karakter der beeldwerken geweest is. Dan krijgt men ook inzicht in de moeilijkheden, die die kunst te overwinnen heeft om zich te ontworstelen aan het keurslijf der traditie.

De voornaamste schat in de Glyptothek zijn de bekende beeldengroepen van den tempel te Aegina. Kuhn zegt in zijne Kunstgeschiede „de Aegineten laten koud“. Dat is slechts in zoover waar, dat men den strijd niet medeleet welke voorgesteld wordt, maar daarentegen roert de groep wegens de trouwachtigheid, waarvan zij getuigenis aflegt.

En juist doordat er iets onwezenlijks is in de figuren, herleeft voor ons de tijd, die ze voortgebracht heeft.

De uitbeelding van de wereld uit dat grijze verleden liet de spreker intusschen aan zijn gehoor over en van het oudste sprong hij over tot het allernieuwste. Dat was te vinden in Darmstadt met hare tentoonstelling voor vrije en toegepaste kunst. In het Weekblad heeft men een belangwekkend artikel kunnen lezen vol waardeering voor het ernstig streven, waarvan deze tentoonstelling getuigenis aflegt. Ook spreker was verrast geweest door de fijne behandeling van het geheel en de aantrekkelijke wijze waarop men hier van de versieringskunst had gebruik gemaakt. Wat die kunst vermag en wat zij voor het leven kan beteekenen, zonder dat er schatten voor geveerd worden, dat is waartemenen bij de groep kleine woningen op de tentoonstelling aanwezig oppericht dank zij de zorgen der „Ernst-Ludwig Verein.“

Het is nog niet zoo heel lang geleden, dat er eenige ontmoediging was in het bouwkundig leven. Men had de kunstgalop door alle historische stijlen gemaakt. Pogingen om iets nieuws te scheppen schenen hopeloos en de vraag werd gesteld of de bouwkunst haren hoogen rang in de rij harer zusters eertlang niet zou hebben op te geven.

De nieuwe scheppingen hebben het vertrouwen in onze kunst weergegeven. Nog wordt eenvoudig gebuld, maar niet de sombere eenvoud, die dreigde uit te loopen op een negatie van vorm en kleur. De versiering is in eer hersteld en de schat, waarover de bouwkunst te beschikken heeft om te versieren, is nooit zoo groot geweest als thans.

Die omstandigheid geeft aanleiding, nu een nieuw seizoen ingetreden is en de tijd voor ontspanning gepasseerd, den arbeid met opgewektheid te hervatten.

BERICHTEN

BINNENLAND.

„Door het bestuur van den „Bond van Nederlandsche Architecten“, is aan het Hoofdbestuur van de „Mij tot bev. der Bouwkunst“ en aan het bestuur van het genootschap „Architectura et Amicitia“ medewerking verzocht om gezamenlijk namens de drie vereenigingen een adres te richten aan het Gemeentebestuur van Rotterdam tot adhaesiebetuiging met het verzoek van de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap“ aldaar, in zake het benoemen van een Architect tot Adjunct-Directeur der Gemeentewerken.“

Tijdens het afdraken van dit No. van het Bouwk. Weekblad ontving de Redactie het verzoek van den heer De Bazel om onder de berichten het bovenstaande op te nemen.

In het verslag van de vergadering van het Hoofdbestuur op

28 Oct. j.l. (opgenomen in dit No. van het Bouwk. Weekblad) is over dit onderwerp een en ander nader toegelicht

Architectura et Amicitia. Op een gisteravond gehouden vergadering van het Genootschap „Architectura et Amicitia“ uitgeschreven om te spreken over de stichting van eene afdeling kunstnijverheid, waren vele leden en buitenleden, onder wie het eereid dr. P. J. H. Cuypers, opgekomen, die zich meer in het bijzonder met kunstnijverheid bezig houden. Deze vergadering sprak met algemeene stemmen de wenschelijkheid uit der stichting van zulk eene afdeling, zoo mogelijk in samenwerking met andere bestaande vereenigingen van kunstnijverheid. A. H.

Tapijthehangsels Middelburg. Volgens opdracht van de vergadering der Provinciale Staten van Zeeland heeft het College van Gedeputeerde Staten zich tot den Min. van Justitie gewend met het verzoek voor rijksrekening te willen overgaan tot restauratie der tapijthehangsels in het gerechtsgebouw te Middelburg. Hierop is afwijzend beschikt.

Thans stellen Ged. Staten voor de restauratie uit de provinciale middelen te ondernemen, een bedrag van ten hoogste f 2000 daarvoor aan te wenden en een rijksbijdrage te aanvaarden van een derde der kosten. A. H.

Utrecht. De door de Staten van Utrecht ingestelde Archeologische Commissie heeft opnieuw in Utrecht een monument van den dreigenden ondergang gered. In het Domkoor staat de graf-tombe van bisschop George van Egmond, een door kenners zeer gewaardeerd kunstwerk, wellicht het fraaiste product der Renaissance, dat nog te Utrecht bewaard is. Het knielende beeld van den bisschop is verdwenen, maar de rijk versierde boog, die dat beeld overhulde, is nog in den kooromgang aanwezig. Het is vervaardigd uit zandsteen, rijk gebeeldhouwd en verguld, en rust op een voet van rood en zwart marmer.

Doch de tijd had den luister van het kunstwerk doen tanen. De kroonlijst was verdwenen; van het daaronder aangebrachte gebeeldhouwde fries waren slechts enkele fragmenten over, die los op het monument lagen; ook van de daaronder geplaatste geprofileerde lijst ontbraken reeds stukken. Zoo brokkelde van boven af het fraaie monument steeds verder af; het oogenblik was te voorzien, dat de boog zelf zou invallen. Ook de rijke kleurversiering was nagenoeg verdwenen; slechts hier en daar waren nog sporen aanwezig, hoe de oude kleuren waren geweest, behalve aan de achterzijde, die (blijkens sommige sporen) dicht-gemetseld en wit geschilderd was geworden.

Thans is het fraaie monument met vergunning van heeren kerkvoogden weder hersteld en in staat om nog vele jaren te verduren. (U. D.)

BUITENLAND.

Barcelona. Prijsvraag. Naar aanleiding van een mededeeling van den heer A. Kriens, consul der Nederlanden te Barcelona, brengt het Comité voor buitenlandsche tentoonstellingen ter kennis van de Nederlandsche kunstenaars, dat door het gemeentebestuur van Barcelona de volgende prijsvraag, waaraan kunstenaars van alle natien kunnen deelnemen, is uitgeschreven:

„Men vraagt een oorspronkelijke teekening voor een reclameplaat, welke de aandacht vestigt op Barcelona, voornamelijk als winterverblijf. Aan dezen wedstrijd is slechts één prijs verbonden, ten bedrage van vijf duizend pesetas. Inzending moet geschieden vóór of uiterlijk op 15 Dec. 1908, des middags één uur, aan het adres van het gemeentebestuur van Barcelona.“

Verdere inlichtingen worden verstrekt door den secretaris van het Comité voor buitenlandsche tentoonstellingen, den heer A. F. Reicher, adres: „Arti et Amicitiae“ te Amsterdam. Alg. H. B.

Florence. Bij de restauratiewerken in de Santa Croce kerk te Florence kwamen klaverbladvensters, een nog met de oude ruiten, aan het licht. De zoldering der kerk is volgens de oude teekening weder gedecoreerd. Men heeft sporen gevonden die bewijzen dat vroeger het gansche gebouw met fresco's beschilderd was.

Een gebeurtenis bij de restauratie was de verplaatsing van Donatello's beeld van den heiligen Lodewijk uit de hooge nis, waarin het 50 jaar gestaan heeft, naar de Sacristie. Het beeld stond oorspronkelijk in de façade. Vasari vertelt dat Donatello toen men hem verweet stijf werk geleverd te hebben, antwoordde: „Dat is opzettelijk gebeurd, want hij was toch ook een stijfkop, die van koning monnik werd.“ Als de anecdote waar is, heeft Donatello maar wat beweerd, want het beeld is een uitnemend voorbeeld zijner kunst. Alg. H. B.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:		ouderdom: 20 jaar		salaris f 100.—	
Opzichter	Teekenaar				
*	*	32	*	100.—	*
*	*	23	*	65.—	*
*	*	19	*	50.—	*
*	*	21	*	40.—	*
*	*	23	*	90.—	*
*	*	22	*	75.—	*
*	*	23	*	60.—	*
*	*	26	*	80.—	*
*	*	27	*	80.—	*
*	*	24	*	90.—	*
*	*	23	*	75.—	*
*	*	25	*	80.—	*
*	*	21	*	60.—	*
*	*	28	*	—	*
*	*	21	*	75.—	*
*	*	23	*	—	*
*	*	22	*	60-70.—	*
*	*	49	*	100.—	*
Opzichters		31	*	100.—	*
*	*	24	*	100.—	*
*	*	22	*	75.—	*
*	*	20	*	60.—	*
*	*	36	*	100.—	*
*	*	57	*	70-80.—	*
*	*	39	*	80.—	*
Teekenaars		25	*	75.—	*
*	*	23	*	50.—	*
*	*	22	*	50.—	*
*	*	25	*	50.—	*
*	*	21	*	60.—	*
*	*	22	*	80.—	*
*	*	20	*	—	*

Bern. Een eigenaardig — waarschuwend — voorbeeld van volks-sovereiniteit: de gemeentelijke kiezers te Bern hebben te beslissen gekregen over het behoud of de restauratie van het oude Geschiedkundige Museum aldaar, een der volledigste proeven van 18de-eeuwsche Fransche bouwkunst; 3000 lieden waren voor, 5000 waren tegen het behoud — en dus valt het gebouw bij den wil dier vijfduizend; Reuter heeft ons dezen uitslag geseind.

N. R. C.

Stuttgart. Bij den wedstrijd tusschen 23 projecten voor een nieuwen hofschouburg te Stuttgart werd de eerste prijs toegekend aan prof. Littmann te München, die ook het Prins Regent theater te München en het hoftheater te Weimar bouwde. Den tweeden prijs verwerf Moritz te Keulen, den derden Schmöhl te Stuttgart. N. R. C.

Mecklenburg. Een voorbeeld voor gemeentebesturen: de stad Rostock in „achterlijk“ Mecklenburg schrijft een prijsvraag uit voor een ontwerp jongensschool met een prijs van 4500 Mark.

Klein Azië. Bij Antab in Klein Azië is door prof. Garstang uit Liverpool, die naar overblijfselen der Hittitenbeschaving zoekt, een Hittiten-tempel gevonden. De ingang werd uitgegraven; aan beide zijden trof men een reusachtig leeuwenfiguur aan. Ook reliefs, voorstellende Aziatische goden en sphynxen en andere godsdienstige emblemata, werden gevonden. Midden in den voorhof ontdekte men een door gevleugelde sfinxen met menschenkoppen bewaakt altaar.

Alg. H. B.

A. H.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 2 NOVEMBER.

HARLINGEN. Bouwen 25 woningen aan den Havenweg.

Bestuur der bouwveren. Harlingen, n.m. 3 uur in de „Korenbeurs“. Bestek à f 0,50 en teek. à f 2,50 verkrijgb. ter drukkerij van S. W. Houtsma. Inl. worden gegeven op 31 Oct. a. m. van 1—3 u. in „de Korenbeurs“.

MEEDEN (GR.). Bouwen heerenhuis aan den Kunstweg.

De heer J. Tonkes n.m. 3 u. Hotel „Dijkstra“. Bestek en teek. ald. ter inzage en à f 1 verkrijgb. bij den archit. C. Brill te Witschoten.

DINSdag 3 NOVEMBER.

AMBT DOETINCHEM. 1. Bouwen openbare lagere school met drie lokalen, in de Buurtschap Langerak; 2. leveren en plaatsen benodigde schoolmeubelen voor twee lokalen; 3. bouwen bij deze school behorende onderwijzerswoning.

Gemeentebest. n.m. 2 1/2 u. Bestek en teek. ten gemeentehuize ter inzage en tegen f 1,50 verkrijgb. ter gemeente-secretarie en bij den architect A. van der Linde te Ambt-Doetinchem. Aanw. gedaan.

ST-MICHEL'S GESTEL. Bouwen Doofstommen Instituut met bijbehorende gebouwen.

Best. R.K. Instituut voor Doofstommen n.m. 2 1/2 u. bij de wed. v. d. Pal.

TILBURG. Bouwen magazijn voor huiden ten dienste van den Tilb. Slagersbond, op perc. sectie P. no. 2228 aan de Elzenstraat.

Architect F. C. de Beer, bij wien teek. ter inzage en bestek en teek. à f 0,50 verkrijgb.

VREESWIJK. Bouwen kerk met toren en pastorie naast de R.K. Begraafplaats aldaar.

Architect Herman Kroes te Amersfoort 'smidd. 12u. in het kofschuis van de Wed. v. d. Sluis, alwaar bestek en teek. ter inzage en à f 25 verkrijgb. bij gen. architect Inschrijvers worden voor het complete onbeschilderde stel het gestorte bedrag teruggegeven.

WOENSDAG 4 NOVEMBER.

WORKUM. Maken gebouw voor stoomwasch- en strijkinrichting.

De heer E. J. Tjeerde. Bestek en teek. à f 1,25 verkrijgb. bij architect S. S. Hobma.

DONDERDAG 5 NOVEMBER.

HAARLEM. Amoveeren van perc. 23 Kruisweg hoek Lange Molenstraat en het weder opbouwen van een winkel en woonhuis.

De Bouwk. Joh. Machiels in sociëteit „De Nijverheid“.

GRONINGEN. Bouwen woonhuis e. a. met leverantie en werkloon te Zuidhorn.

De heer B. P. Hazenberg. Bestek en teek. ter inzage en à f 1 verkrijgb. bij den archit. C. H. Eldering te Hoogkerk, alw. inl. zijn te bekomen.

VRIJDAG 6 NOVEMBER.

EMMER-ERFSCHIEDENVEEN (DR.). Bouwen arbeiderswoning aan kanaal A. aldaar, met bijlevering van materialen, transporten, arbeidsloon etc.

Bouwkw. J. A. Mulder te Nieuwweerde n.m. 2 u. in het café B. Smit, alwaar bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft gen. bouwkw.

ZATERDAG 7 NOVEMBER.

's-GRAVENHAGE. Bouwen Rijksopvoedingsgesticht voor jongens en daarmede in verband staande werken te Amersfoort. Ram. f 343.300.

Ministerie van Justitie, n.m. 2 u.

MAANDAG 9 NOVEMBER.

ARNHEM. Bestek no. 13, dienst 1908/1909. Bouwen openb. slachthuis aan de Nieuwe Kade.

Gem.best. v.m. 11 1/2 u.

DINSdag 10 NOVEMBER.

ROTTERDAM. Bouwen stal voor 22 paarden met tuigenkamer en opzichterswoning en het inrichten van een straatvegerspost enz. aan de Middenkous.

Gem.best. n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. ter kennisgeving op de centrale secretarie der gemeente en in het stadstimmerhuis te Rotterdam, en à f 1,50 verkrijgb. bij Wed. P. van Waesberge en Zn, Houttuin no. 73, Inl. te bekomen aan gemeld timmerhuis. Aanwijzing 3 Nov. v.m. 11 u.

WERVENHOOF (N.H.). a. Bouwen van eene kerk, oppervl. ± 170 Ma. met houten

toren; b. bouwen pastorie; c. div. bijkomende werken en d. alles in massa. Op terrein der afgebrande Herv. Kerk.

College van Kerkvoogden der Ned. Herv. kerk, n.m. 4 u. in café W. Winkel. Bestek en teek. na 29 Oct. verkrijgb.

ZEIST. Bouwen drie heerenhuizen aan de Wilh. laan.

Archit. J. M. Paap v.m. 11 1/2 u. café „Havens“. Bestek en teek. verkrijgb. à f 1 aan het bureau, Heerenstr. 11, waar tevens inl. worden verstr.

DONDERDAG 12 NOVEMBER.

's-GRAVENHAGE. Af- en uitbreken van de gebouwen Lange Beestenmarkt no. 141, 143, staande op de perceelen kadastraal bekend als Sectie K. nos. 1122, 1123 en 1124, en het maken van eene schutting.

Gem.best. n.m. 2 u. Voorw. ter lezing aan den gem.werf. Aanw. 9 Nov. v.m. 11 u.

VRIJDAG 13 NOVEMBER.

WILLEMBOORD. Verhooien van verschillende magazijnen en de daarmede in verband staande werken.

Directie der Marine v.m. 11 u.

MAANDAG 16 NOVEMBER.

ROTTERDAM. Bouwen broodbakkerij met meelzolders aan de Hoveniersstraat. De heer J. T. Schulten. Bestek en teek. à f 2,50 verkrijgb. ten kantore, Gelderschedade no. 10. Aanw. 9 Nov.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

21 OCTOBER.

APPINGEDAM. Bouwen woonhuis, waarin slachterij en winkel aan den Woldweg, onder bijlevering al het daartoe benodigde, raming f 250. Architect J. Hoikens.

Laagste inschrijver, v. Manen, f 2274.

WOENSEL. Bouwen van 2 woonhuizen. Ram. f 2295.

Laagste inschrijver A. Vermeulen, Strijp, f 2270.

22 OCTOBER.

ARNHEM. Bouwen woonhuis aan de Oranjest. Architect W. J. Eich.
Laagste inschrijvers F. B. Fresen en G. v. d. Hoeven, Arnhem, Den Haag, f 9000.

BOXTEL. Bouwen 8 woonhuizen in 2 blokken met bijlevering van alle materialen langs een der Nieuw aangelegde wegen, voor rekening van mevr. Wed. G. Mahie, Archit. J. de Vries.

Laagste inschrijvers Sluyters en Lammers, Helmond, f 10719.

BOXTEL. Bouwen 8 woningen en bergplaatsen met bijlevering van alle materialen ad „Baan” voor den heer L. E. M. de Loicht, Archit. J. de Vries.

Laagste inschrijver I. B. Torremans, f 7235.

OLDENZAAL. Bouwen twee woonhuizen, in de nabijheid van den watertoren. De heer J. ter Ellen.

Laagste inschrijvers Venberg en Geerlings, Hengelo, f 3300, gegund.

23 OCTOBER.

HELPMAN (GR.). Bouwen van een Tricotagefabriek met kantoren, conciergewoning e.a. aan den Molenweg aldaar. De heer J. F. van Hasselt.

Laagste inschrijvers O. v. d. Veen en W. Spekman, Veendam f 3800.

APELDOORN. Bouwen van twee woon- en winkelhuizen met pakhuis aan de Dorpsstraat. Bouwk. H. Kwakkel.

Laagste inschrijver Gebr. J. Kluijn, f 11237.

24 OCTOBER.

CUJK (GELD.). Bouwen sigarenfabriek aan de Kerkstraat, Firma Philipsen en van Hussen.

Laagste inschrijver A. F. Martens, Cuijk, f 9689.

TETERINGEN. Bouwen winkel, huis met afzonderlijk bovenhuis en serre met annex bergplaats tot bloemisterij en bloemenwinkel aan den Ginnekenweg, gem. Teteringen. Architect. J. J. v. d. Horst.

Metselwerk. Laagste inschrijver P. Muters, Ginneken, f 3760.

Timmerwerk Adr. Brouwers, f 2552.

Massa. P. Smeeckens, f 6747.

J. H. ADDICKS & ZON.
AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van **URWERKEN, CARILÖSS, RADERWERKEN** enz.
Restauratie van **OUDE TOREN-UR- en SPEELWERKEN.**
Restauratie van **ANTIÈRE URWERKEN.**

Fabriek van **Electrische Urwerken**

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.
ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

26 OCTOBER.

DOETINCHEM. Bouwen dubbel woonhuis De heer E. J. Hartemink.

Laagste inschrijver Vels, f 3080. Nog niet gegund.

Verfwerk gegund aan W. Wanroij, voor f 135.

27 OCTOBER.

DEURNE. Bouwen directeurswoning met kantoor in de nabijheid van het station Helevaen. Gem. best van Deurne e. a.

Laagste inschrijver J. W. Goden, Meijel, f 10290. Gunning aangehouden tot 8 November.

ROTTERDAM. Bouwen school voor G. L. O. aan de Vrijenheestraat en een be- waarschool aan de Willebrordusstraat- Gem. best.

Laagste inschrijver A. G. Sondermeijer, f 73480.

Assurantie Maatschappij tegen Brand- schade en op het Leven

De **NEDERLANDEN** van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat - Amsterdam, Sophiaplein - Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) - Breda, Prinsenkade - Haarlem, Grootte Houtstraat 71 - Nijmegen, hoek Gedempte Oude Gracht - Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat - Zutphen, IJselkade - Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds uit 1907 1.204.200,00
Betaalde Brandschaden tot
uit 1907 - 32.707.500,00.

BRAND-LEVEN-INBRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer bil-
lijke Premien, zonder Inleggelden of
Nabetaalingen.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. - A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. - BREEDVELD & SCHRÖ-
DER, Amsterdam.

Excelsiorplaten. - GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Electrische licht- en krachtinstallaties. - GROENEVELD
RUEMPOL & Co., Amsterdam.

„Flux” Bovenlichtsluiting. - VAN DE POLL, Purmerend.
Gaskachels (nieuwste condensings. - OBELT, Amsterdam.

Gas-, Stoom- en Waterleiding. - R. S. STOKVIS & ZONEN
Leuehaven 74-75, Rotterdam.

Glas in lood. - J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton. HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.

Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. - Th. VAN HEEM-
STEDEN OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.

Grondbooringen. - A. J. STOEL jr. Haarlem.
Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.

Haarden. - Firma JAN JAARMA, den Haag.
Haeslersch Houtcement. - C. F. BEER, Keulen.

Huisdeursloten. - LIPS, Dordrecht.
Hydraulisch gespeeld hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Jalousien. - J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
Jos. n-Cement. - A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.

Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co.,
Amsterdam.

Keien enz. - FERD. ENGERS, Amsterdam.
Lengtematen, duunsticken enz. - W. J. WEISSENO, Amsterdam.

Liften. - Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.

Liften (Hydr. en electr.). - FRD. STIELTJES & Co., Amsterdam.
Liften speciaal Handkracht. - J. C. VAN STRAATEN, den Haag.

Looden en lmv. glasemail privateleidingen. - OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder” Amsterdam.

Montagebedruk. - H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. - G. W. HARMSEN, Amsterdam.

Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. - WILLIAMS & Co., Rotterdam.

Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
Plafondplaten. - GEBR. MIJNLIFF, Nijmegen.

Portland-Cement. - DYCKERHOFF & SÖHNE, Amöneburg.
Putlooden. - A. W. FABER's „CASTEL” POTLOOD.

Precisionsvensters en deuren. - v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. - Wm. VAN RIJN, Amsterdam.

Proefstation Bouwmat. - KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. - HEEMSTEDEN OBELT, Amst.

Rolluiken, Serredekking enz. - S. BRUGGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SÉNFT, Haarlem.

Rolluiken enz. - HEINEKEN, Amsterdam - 's Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co., Amsterdam.

Sanitaire vloeren. - W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmeren. - G. & J. COOL, Amsterdam.

Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. - W. DEURVORST, Den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN. - LIPS DORDRECHT.

Stalen balken, IJzer enz. - Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalinrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.

Stalinrichtingen. - STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.

Stalen balken en U-profielen. - Deutsch-Luxemburgische Berg-
werks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. n.
LINDEN, Singel 544, Amsterdam.

Steenen, Gevel, Sier. enz. - Fr. v. d. LÖD Sr., Dieren.
Steenagas. - F. A. CLOER, Amsterdam.

Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. - HOUBEN &
STEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).

Stoomtimmerfabriek. - GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
Timmer- en lijstenfabriek. - G. P. J. BECCARI, Haarlem.

Urinoirs (Torfit). - H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. - Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.

Ventilators. - D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. - SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.

Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras. Aarden buizen, Straatkeien. - „Bouw-
materialen” v. h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

Wandtegels, cement, kalk, graniet. - „Bouwmaterialen” voorheen
M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

Wandtegels, Schoorsteenmantels. - A. N. DELINT, Delft, Den Haag.
IJzerconstructies (Ontwerpen van). - W. G. A. BIJL, Utrecht.

IJzerconstructies, HERINGA & WÖTHRICH, Haarlem.
Zandsteen. - FERD. ENGERS, Amsterdam.

Zinkwerken. - N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. - Delft.
Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

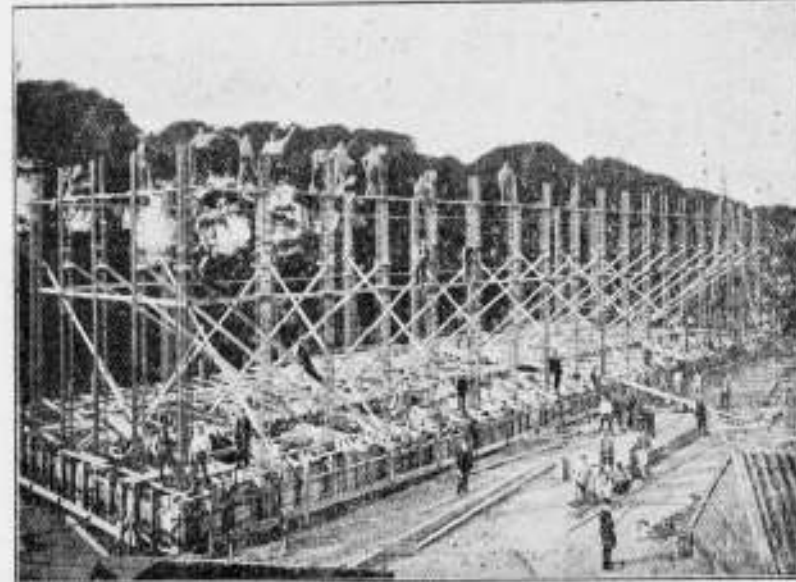

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën
f 5 - per jaar bij vooruitbetaling. Abonnees op Advertentiën
1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. - G. VAN LENT & Co., Rotterdam.
Asfalt. - W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY, Rotterdam.
Aerogeengas. - Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. - Rijklof van Goens-
straat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialenhandel „STEEN-
OORD”, 's-Gravenhage.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. - Dordrechtse
Asphaltfabriek ROODENBURG & Co., Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. - N. V. Utrechtsche
Asphaltfabriek v. h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amst. Asphaltfabriek
„de Vesuvius”, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845”
's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Ambergerhug Lasapparaat, WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
Badinrichtingen. - Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Beton (Gewapend). - F. J. STULEMEIJER & Co., Breda.

Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERD. CEMENT-
STEENFABRIEK v/h VAN WANING & Co., Rotterdam.
Beton (Gewapend). - HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN
WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). - Koninklijke Rotterdamsche Cementsteen-
fabriek voorheen VAN WANING & Co., Rotterdam.
Beton, Gewapend. - P. BOURDREZ, den Haag.
Betonijzer „Kahn Systeem”, Handelsmaatschappij van R. S.
STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. - L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. - MARTIN & Co., Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux”. - VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn.,
Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag”, G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. - Wed. P. A. SCHROOF & ZONEN, Den Haag.
Cementastlekdakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A.
SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Cement-IJzerw. - NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Centrale Verwarming. - W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. - Th. v. HEEMSTEDEN OBELT, Amst. d.
Centrale Verwarming. - LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. - JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen
H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. - Wed. I. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.
Centrale Verwarming. - GEVEKE & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Closets. - Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.

Pulpfabriek Suikerfabriek v/h v. d. Linden & Co. Bergen op Zoom.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN **M. LUIJTEN,**
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

DRIJFSTEEN

Geregelde aanvoer, en daardoor voordeelige prijzen.

CENTRAAL TECHNISCH BUREAU.

LANGE VOORHOUT 23. — 'S-GRAVENHAGE.

HYGIËNISCH. TEL. 5451. ECONOMISCH.

Algeheele en afdoende droging en luchtzuivering van oude en nieuwe bouwwerken volgens:

„SYSTEEM KNAPEN”.

ONDER GARANTIE.

Het eenigste tot nog toe bekende systeem, dat op wetenschappelijke basis absolute en voortdurende droging kan garanderen.

Vraagt inlichtingen.

Zie attesten.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electrische Centrale be-
staat is een

Amberger Luchtgasapparaat. het
eenvoudigste,
beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

Fabriek van Houten Parketvloeren.

AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van

Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van teekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, voch-
terend, ook systeem „tapis”, op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

BOVENLICHT SLUITING **HERKUL** LUIJKE & CO
ROTTERDAM.

WIED'S DEURDRANGER LUIJKE & CO
ROTTERDAM.

BOVENLICHT SLUITING **VICTORIA** LUIJKE & CO
STANGEN SYSTEEM ROTTERDAM.

LIFTEN

J. C. VAN STRAATEN.

voor alle doel-
einden,

Speciaal voor handkracht.

Loosduinsche weg 855i.

DEN HAAG.

AANBESTEDING

Het kerkbestuur der Oud-Katholieke
Gemeente van de Heilige Petrus en Paulus
genaamd „Het Paradijs” te Rotterdam, zal
trachten aan te besteden op Maandag 2
November 1908 het bouwen van een

Kerk, Pastorie en Kosterwoning,

op een terrein aan den Nieuwen Binnenweg
No. 109.

Het bestek met 7 teekeningen is à f 4.—
per stel van af Dinsdag 20 October n.m.
verkrijgbaar aan het Advertentiebureau van
NICH en VAN DITMARS Uitg. Mij., N.Z. 113
Wijnhaven, Rotterdam.

Architect P. A. WELDENBURG,
R'dam, Middensteiger 14.

Aanbesteding Drukkerij „Senefelder”.

Op Donderdag 12 NOVEMBER a.s.
's middags 12 uur, zal door de Directie
van bovengenoemde drukkerij in het ge-
bouw der Maatschappij van Bouwkunst
worden aanbesteed:

Het maken van een gebouw,
bestemd voor DRUKKERIJ,
KANTOREN enz. aan de Ad-
miraal de Ruyterweg, Gemeente
SLOTEN (N.H.).

Het bestek met 6 teekeningen is
tegen betaling van fl. 5.— per stel
verkrijgbaar ten kantore der Vennoot-
schap Looiersgracht No. 47.

Inlichtingen geven de architecten

J. W. F. HARTKAMP.

P. H. VAN NIPTRIK.

AMSTERDAM, 31 October 1908.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage
zijn verschenen de

Algemeene Voorwaarden

BEHOORENDE BIJ DE

BESTEKKEN voor de LEVERING

VAN

IJZER en STAAL

AAR

's RIJKS MARINE.

PRIJS 25 CENT

Van gesteld bij beschikking van den Minister
van Marine van den 9 Juli 1894 J. No. 41

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 5 tot 12 cM. voorradig.

tot 30 cM. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilms, S. M. Vloeiijzer.

PAUL DEVIS.

IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE,
te OUGRÉE (BELGIË).

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieghwart-Balken.

Kuygen en Vessel R'DAM.
A'DAM.

JAN HAMER & CO.,

Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke, Rijks, Pro-
vinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks-
en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN
en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens
ons laatste en veel verbeterde systeem.

ASSMAN & CO.

≡ ZUIVERAARS ≡
OOK VAN MUIZEN

Keizersgracht 310 AMSTERDAM

Bekroond met goud { 1878
Tentoonstelling { 1895
1906
INT. TELEFOON 4202.

A. J. VAN WIJCK,

FABRIKANT van

Nageperste-, Gevel-,
Sier- en Waalsteenen,
RENKUM.

Telegram-Adres: Telef. Interc.:
VANWIJCK, RENKUM. 34 WAGENINGEN.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op Woensdag 11 November 1908, des
namiddags te 2 uur (1.40 Greenwichtijd), zal in
een der lokalen van het Hoofdbestuur der
Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Grav-
enhage, worden aanbesteed:

de verbouwing van het Post- en
Telegraafgebouw te OISTERWIJK,
ende uitvoering van de daarmee in
verband staande werken.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving,
volgens § 447 der Algemeene Voorschriften,
vastgesteld bij beschikking van den Minister
van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van
1 Febr. 1901, L. X, afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 27 October 1908 ter
lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur
der Posterijen en Telegrafie te 's-Graven-
hage, aan het bureau van den Rijksbouw-
meester in het 2de district, Nassau Odijk-
straat no. 59 te 's-Gravenhage; aan het
Post- en Telegraafkantoor te Oisterwijk; en
is voorts op franco aanvraag, tegen betaling
der kosten ad f 0.35, benevens de kosten
van verzending, te bekomen bij de boekhan-
delaren Gebroeders VAN CLIEF, Spui no. 28a
te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschen-
komst, in de voornaamste gemeenten des
Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voor-
noemden Rijksbouwmeester te 's-Graven-
hage en door den Districts-Opzichter bij de
Landsgebouwen H. J. P. F. VAN EWIK te
's Hertogenbosch.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden
ingezonden aan het Hoofdbestuur der Poste-
rijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Graven-
hage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Donder-
dag 5 November 1908, des voormiddags te
11¹⁵ ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen
persoonlijk ondertekend, worden als on-
geldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 13 October 1908.

„LOLLAR”
RADIATOREN EN KETELS
 Façonstukken — Ribbenelementen
 voor
CENTRALE VERWARMINGEN.
BUDERUS'SCHE EISENWERKE. — DEN HAAG.
 COPERNICUSSTRAAT 142. TELEFOON 2552.

ATELIER VOOR
GEBRAND-SCHILDERD
 en GEKLEURD
 GLAS IN LOOD
J.J. BOUVY
 DORDRECHT.
 AMSTERDAM en ROTTERDAM.
 IN DE SPEYKERMANT

MOENS & BECK.
MODERNE BOUWMATERIALEN.
 Prospecti en monsters gratis op aanvraag.
 Hoofdkantoor: BLOEMENDAAL.
 Bestelhuizen: AMSTERDAM, N.Z. Voorburgwal 306.
 S-GRAVENHAGE, Obrechtstraat 255.

Portland-Cement „Karlstadt”.
KEIEN.
 Graniet. Bazalt. Zandsteen. Draadglas.
FERD. ENGERS
 AMSTERDAM.
ASPHALT
 voor
rijwegen en voetpaden.

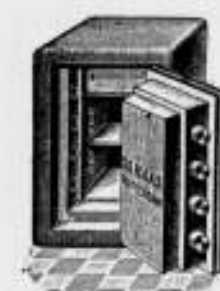
W. J. STOKVIS
ARNHEM

 FABRIEK VAN
 Gas- en Electriche Lampen.
 Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
 VAN DEN BERG & VIÉTOR.
 Houtcement - Cementmastic
 ASPHALTVLOEREN.

v. d. Schuijt & Kuntze,
 INGENIEURS,
 AMSTERDAM.
Centrale
Verwarmingen.
 Pijpleidingen,
 Ribbenbuizen, enz.

DE HAAS.
 N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
 Jb. de Haas & Zoon.
ROTTERDAM.
 SPECIAAL FABRIEK VAN
 Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
 OPPERICHT 1840.
 Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
 Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
 Oppericht 1875.
ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.
 Speciale Fabriek voor
 Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.
Geschilderde Winkelgordijnen.
 Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.
 Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.
 HOPLERVERANCIERS
J. F. KRONER & Zoon, Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

PRISMA'S LUXFER.
 Sousterrain, verlicht door Luxfer vloertegels.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,**
 Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
 AMSTERDAM
 (Amstel over Bensdorp's Cacao-fabriek).
Centraalverwarming en Watervverzorging
 volgens Amerikaansch Systeem.
 Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

„BOUWMATERIALEN”
 voorheen M. Luytjen Lekkercerk.
 Fabriek van
 machinale Doorniksche en Luiksche
POEDERKALK
 met een gegarandeerde fijnheid van
 hoogstens 15 1/2 restant op een zeef
 van 900 mazen per cM². (voor
 speciale doeleinden nog fijner).
 Uitmuntend metsel- en pleister-
 materiaal. — Onovertroffen percen-
 tage zuivere werkzame kalk en
 daardoor zeer voordeelig in 't ge-
 bruik. — Monsters, proefstaten,
 attesten en mortelverhoudingen
 worden gratis verstrekt.

Een best en
voordeelig
 adres voor
ROLLUIKEN,
 Jalouziën, Markiezen,
 Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
 vindt U aan de nieuw Electricch inge-
 richtte Fabriek van
J. P. SENFT te Haarlem.
 Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten
 laat muren en plafonds bepleisteren met
ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
 wassen.
 kan DIRECT worden beschil-
 derd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
 Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire
 Hospitalen, Kazernen, Gestichten, Kerken,
 Kloosters, Scholen, Schouwburgen, Electriche
 Centralen, Kantoorgebouwen, Particuliere
 Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.
 PROSPECTUS OP AANVRAAG.
 ALLEENVERKOOPERS
G. VAN LENT & Co.
 NIEUWEHAVEN 163.
 ROTTERDAM.

GEB'S. VAN MALSEN. DEN HAAG.
 STOOMTIMMERFABRIEK.
 Deuren, lijsten, betimmeringen, en
 parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.

Hoofdagten en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

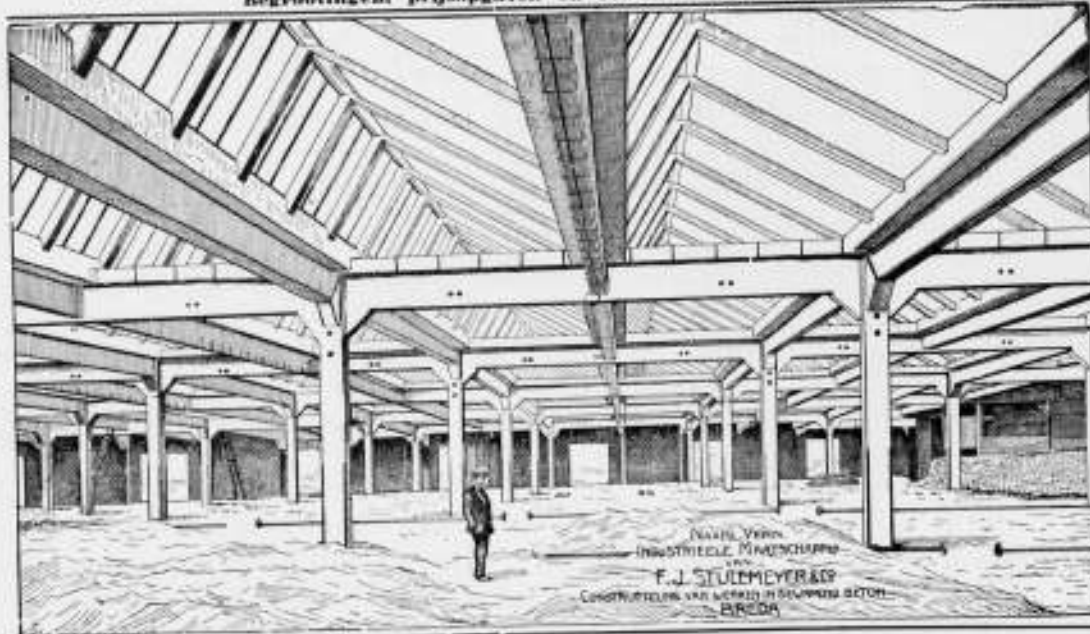
PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geheers geheel van rood koper, van binnen verind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINDIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.
CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS,
WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.
Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

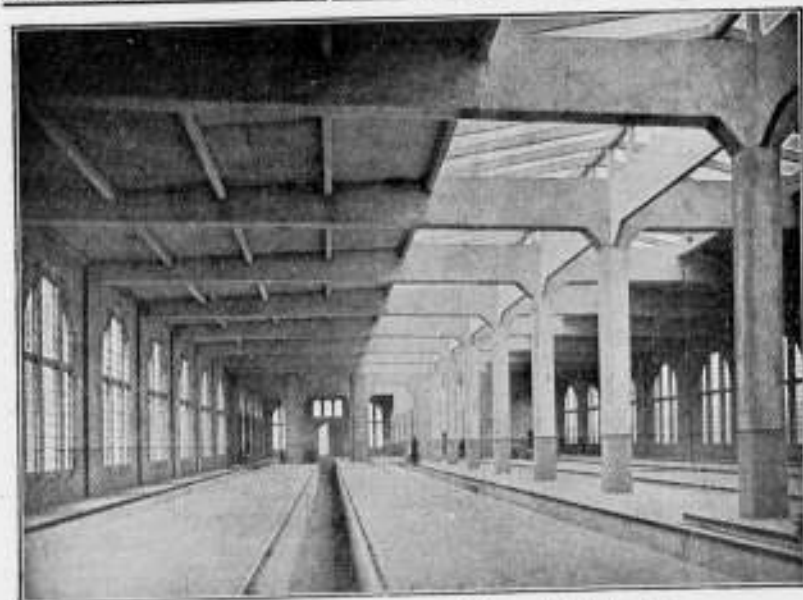

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M².
AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,
ROTTERDAM,
uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & Co.
Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te
BREDA.

Rijtuigremise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^e JAARGANG 1908. N° 45

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter, W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter, — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUDENDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS,
A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTRATIE: HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD

ABONNEMENTSPRIJS

N° 45. 7 NOVEMBER 1908. Maatsch tot Bev. d Bouwkunst. — Brieven uit België, door X. Y. Z. — Monnikenhuisen. — De Reorganisatie v. d. Afd. Bouwkunde der Techn. Hoogeschool, door J. G. — Verwarming en luchtverversing in hun verhouding tot architectuur, techniek en hygiëne, door F. G. Unger, w. l. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Vergaderingen. — Verslagen v. Vergaderingen. — Berichten. — Bureau van plaatsing voor opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop v. aanbestedingen. — Lijst van fabelkanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 'sjaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / l. —, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Heeren sollicitanten voor het examen ter verkrijging van het Diploma van Bouwkundig Opzichter of Bouwkundig teekenaar, ingesteld door de Maatschappij en af te nemen in Februari 1909 worden herinnerd aan de desbetreffende besluiten van de Hoofdbestuurvergadering op 28 Oct. 11., waar de veranderingen van het Programma van Eischen zijn vastgesteld.

Deze veranderingen zijn:

In het Programma van Eischen voor het Examen tot het verkrijgen van het Diploma van *Bouwkundig Opzichter*: bij art. 10, wordt tevens verlangd bekendheid met de inrichting van het gebruik van een *nonius*, het *prisma van Bauernfeind*, een *prisma-kruis* en een *spiegelkruis*.

In het Programma van Eischen voor het Examen tot het verkrijgen van het Diploma van *Bouwkundig Teekenaar*: bij art. 12, wordt eveneens verlangd bekendheid met de inrichting en het gebruik van een *nonius*, het *prisma van Bauernfeind*, een *prisma-kruis* en een *spiegelkruis*.

Tot de *vrijstellingen* voor hen, die in het bezit zijn van het Diploma voor *Bouwkundig Opzichter* wordt niet meer gerekend het genoemde onder *Sub 2* zijnde de *Burgerlijke Bouwkunde*.

Zowel voor het Bouwkundig Opzichters- als voor het Bouwkundig Teekenaars-examen, wordt in de programma's tevens den kandidaten de raad gegeven zich te oefenen in het schetsen met krijt op een zwart bord, met het oog op het schetsen der verschillende constructies bij het mondeling examen.

BRIEVEN UIT BELGIË.

XIII.

Brussel en hare voorsteden. Het is van algemeene bekendheid dat de omgeving van Brussel vooral de laatste jaren eene belangrijke verandering heeft ondergaan. Naar welken kant men zich ook wendt voeren thans breede verkeerswegen tot de uiterste grens der voorsteden, waar vroeger niets van bestond en heeft men het gevoel als bevond men zich in geheel nieuwe steden, die de hoofdstad omsluiten. Hij, die de omstreken van Brussel dan ook de laatste jaren niet bezocht heeft, zou er zich thans als vreemdeling gevoelen. Laken met haar koninklijk paleis, haar prachtig park, monumentale kerk, nieuw gemeentehuis, nieuw quartier, haar transformatie door het canal maritime, gelijkt thans zelf wel een hoofdstad met eigen voorsteden te zijn. De avenue de Meysse tusschen de Gros-Tilleul en het park van Bouchout, de avenue Houba zich uitstrekkende op eene breedte van 30 meter tot aan Wemmel, zoodat ook deze gemeente wederom in directe verbinding is met het nieuwe quartier van Laken en verder tot aan de Gare du Nord; de avenue Van Praet als vervolg van dien grooten boulevard ter lengte van niet minder dan 30 K.M. die alle voorsteden onderling verbindt; de nieuwe avenue naar Strombeek, 't zijn alle scheppingen van de laatste jaren. Zoo ook zal weldra een avenue van 25 M. breedte langs het canal maritime tot aan Haren, Vilvorde aan Brussel en Schaerbeek verbinden. Schaerbeek, door hare bevolking de vijfde groote gemeente van België, hoe menigvuldig zijn ook daar de veranderingen, haar sierlijk gemeentehuis door wijlen Van Ysendyck, waartoe zich een geheel nieuwe stad uitstrekt, haar trotsche

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarteikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Voorgevel van het Hotel-Pension Monnikenhuisen bij Arnhem.

kerken, haar vallée de Josaphat thans herschapen in een prachtig park driemaal grooter dan dat van Brussel, haar belangrijk spoorwegverkeer, dat zooveel bedrijvigheid verwekt en dan Ixelles waar reeds zooveel is gebouwd en nog zooveel belangrijke hervormingen ondernomen worden ook bij gelegenheid van de tentoonstelling van 1910 en waar het verlengde van de avenue Louise een directe verbinding met Brussel daartelt. En dan Tervuren met haar park, haar paleis, haar avenue van 10 K.M. lengte met als entrée die monumentale Triumfboog, welke het Palais du Cinquante-naire onderling verbindt, is het ook daar niet alles als bij tooverslag hervormd? Of in een andere richting Forest, Anderlecht en Saint-Gilles, voor weinige jaren niet veel meer dan dorpen, thans steden van belang, hoe menigvuldig zijn ook daar de veranderingen en van hoeveel belang ook op Architectonisch gebied zijn hun nieuwe quarters. St. Gilles met zijn nieuw maison communale van circa vier miljoen francs, zijn hospitaal etc.

Het schilderachtig Uccle met het bois de la Cambre tot gebuur en hare eigen heerlijke dreeven, hare gemakkelijke verbinding met Brussel, haar gezonde ligging, de geliefde zomerresidentie van vele Brusselaars, het is alles welvarendheid.

Koekelberg en Jette-Saint-Pierre verkeerden evenzoo in een periode van groote uitbreiding. Wie herinnert zich nog niet den boulevard Léopold II ten halve bebouwd en daar achter een park in wording? En nu? Allen bebouwd tot zelfs rondom het geheel volgrooide park, terwijl op het plateau de Koekelberg, zoo trots boven zijn omgeving uitkomende en aan welks voet Brussel zoo schilderachtig is gelegen, in het verlengde van dien boulevard, de Basilique du Sacré-Coeur, waarvan ik vroeger het een en ander reeds heb meegedeeld, in al haar majesteit verrijzen zal. Hoe groot is ook hier het contrast van toen en nu. En Jette-Saint-Pierre, onmiddellijk

daaraan grenzend, van welke verandering getuigt ook dit niet, waar onder meer, dank zij het legaat Brugmann, een hôpital zal verrijzen van ideale samenstelling, een werk van Korta, reeds vroeger genoemd.

Molenbeek St. Jean, Saint Josse ten Noode, 't is overal al eender en waarheen men zich ook wende 't is alles veranderd en, dit is gelukkig; meest altijd verbeterd.

Op het grondgebied van Brussel zelf zijn de veranderingen vooral de laatste jaren ook van veel belang, doch daar ik hierover reeds meermalen geschreven heb, wil ik liever, om niet in herhaling te vervallen, slechts enkel eenige der belangrijkste memoriseeren als: de transformatie van de Montagne de la Cour voor de Mont des Arts (die er toch nog wel eens komen zal, zelfs zonder medewerking van de Kamers, zoo zeide de minister); van het quartier de la Putterie voor de Gare Centrale; de doortrekking van de Impasse du Parc, waardoor een directe verbinding met de benedenstad verkregen wordt in het verlengde van de rue de la Loi; de verdere vrijlegging van het Palais de Justice naar de rue des Minimes en rue Haute, een van Brussels meest bevolkte buurten; de verlenging van de rue Auguste Orts, waardoor een directe verkeersweg van af het centrum tot aan het canal maritime geschapen wordt. En dan eindelijk, last not least het „Zeekanaal“ met zijn entrepôts, stations, kaaien en hangars, waarvan de opening, kan het zijn, in 1910 bij gelegenheid van de aanstaande tentoonstelling zal plaats hebben. Vermelding dienen ook de gebouwen voor de Ecole militaire, de veeartsenijschool, het koninklijk paleis en als restauratiewerken, de kerk van Notre Dame du Sablon door Van IJzendijk en waarvan de Emulation reeds zooveel verdienstelijke foto's en teekeningen heeft opgenomen, de kerk Saint Pierre te Anderlecht, van du Bon Secours en de St. Gudule.

Linker zijgevel van het Hotel-Pension Monnikenhuisen bij Arnhem.

Is het mij gelukt met deze opsomming een denkbeeld te geven van de groote verandering, welke in Brussel en omstreken de laatste jaren heeft plaats gehad, niet onbelangrijk zal het misschien wezen ter meerdere volledigheid thans eenige cijfers hiermee in verband te noemen.

Van 1 Januari 1898 tot 31 Dec. 1907 zijn er gebouwd 26.778 woonhuizen, vertegenwoordigende een waarde van 440 miljoen francs.

Voor schoolgebouwen in bovengenoemde gemeenten is er op heden voor ongeveer 12 miljoen francs aan werk in uitvoering of waarvan de uitvoering aanstaande is.

Voor nieuwe kerken te Schaerbeck, Laeken, St. Gilles, Forest, Molenbeek, St. Jean en Etterbeek is 2½ miljoen francs besteed, terwijl voor openbare gebouwen als gemeentehuizen, hospitalen en museums een bedrag van circa 26 miljoen francs is uitgegeven.

Het is niet te ontkennen, dat de verschillende tramlijnen, waardoor de verbinding met de stad en voorsteden zoo uiterst gemakkelijk wordt, de uitbreiding der voorsteden zeer in de hand gewerkt hebben. Dat dit omgekeerd ook weer geen windeieren heeft opgebracht getuigt wel het volgende: terwijl 25 jaar geleden het aantal reizigers circa 10 miljoen per jaar bedroeg was dit cijfer in 1907 tot 100 miljoen gestegen.

Als wenken voor de toekomst nog dit:

Een verkeersweg, die alle hierboven genoemde wegen en avenues geheel in de schaduw stelt, zal zijn die der rechtstreeksche verbinding van Brussel met Antwerpen, welke route ter breedte van 30 M. bij een lengte van meer dan 50 K.M. dan zal eindigen wederom in een grand boulevard de ceinture daar waar thans de vestingen zijn en waarop de avenues van Antwerpen grootendeels zullen uitwegen en daar zullen dan gebouwd worden allemaal villa's met tuinen

er voor, zooals ook het plaine de Wilryck zal herschapen zijn in één groot villapark en het Kiel bestemd voor werkmansquartier tot aan de Schelde, terwijl de beide Schelde-oeveren door een tunnel met minstens drie verkeerswegen zullen verbonden zijn; en daar waar thans het vriendelijke dorpje van Sint Anneke, beroemd om zijn paling, is gelegen, zal komen een fabrieksstad. De kaaien zullen steeds worden verlengd, het kanaal gereed zijn en de handel van Antwerpen, reeds tienmaal verdubbeld, zal nog tienmaal verdubbelen en er zal dan werk zijn en welvaart overal en voor iedereen, zelfs voor den Architect.

X. Y. Z.

MONNIKENHUIZEN.

Door de gemeente Arnhem werd in 1886 circa 100 H.A. bosch-waterpartij en bouwland van het landgoed Klarenbeek gekocht. Van dit uitgestrekt wandelpark is de Steenen Tafel een der bekendste punten; men heeft daar een verrassend schoon uitzicht over de aan den voet golvende bouwlanden, met de stad en de Betuwe, tusschen welke de Rijn hier en daar zichtbaar is, op den achtergrond.

In den Zomer van 1907 werd van gemeentewege tot den Bouw van een klein Hotel-Pension Monnikenhuisen besloten, bij de waterpartijen en bij het begin van den weg naar den Steenen Tafel.

Het is een niet alledaags verschijnsel, dat door een Nederlandsche Gemeente een hotel wordt gebouwd; de instandhouding van dergelijke instellingen valt buiten de bemoeiingen aan de gemeentebesturen, opgelegd in de gemeentewet.

Eenmaal in het bezit van uitgestrekte parken rustte echter

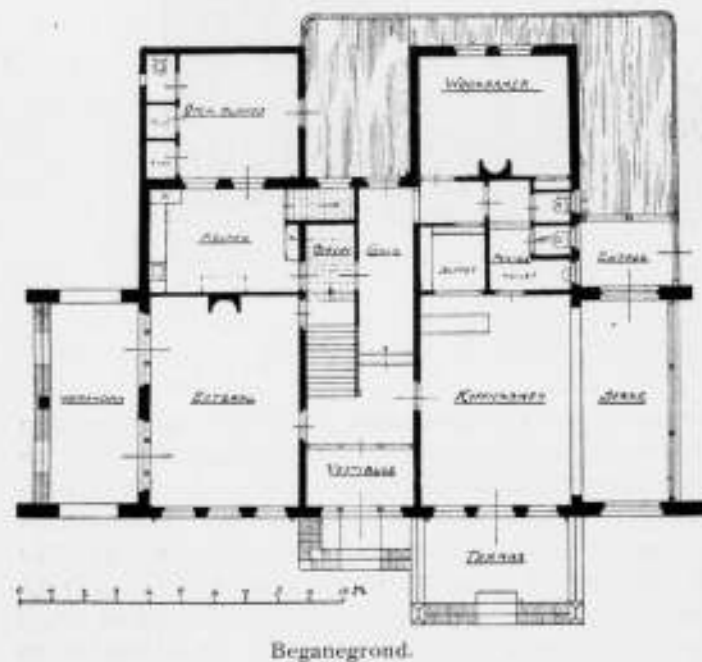
op de gemeente de verplichting, de hierin bestaande gelegenheden tot het bekomen van ververschingen in stand te houden.

Toen de gemeente het landgoed kocht, bevond zich bij de waterpartijen een oude boerderij „Monnikenhuizen” genaamd; de pachtster oefende in de laatste jaren het boerenbedrijf niet meer uit en vond haar bestaan in het exploiteeren van een z.g. theeschenkerij.

Het gebouw werd langzamerhand bouwvallig, waarom de pachtster vernieuwing verzocht; tevens wenschte zij het nieuwe gebouw zoo ingericht te krijgen, dat het zich leende tot het houden van een pension.

In September 1907 werd het gebouw aanbesteed en den bouw opgedragen aan de laagste inschrijvers, de heeren Mouissie en Vreman te Hilversum voor de som van f 14250,— en kwam gereed in Mei 1908.

Het gebouw is zeer eenvoudig behandeld, hetgeen geboden was, doordat de bouwsom zeer laag gehouden moest worden, opdat de pacht niet hooger dan f 1000,— per jaar gesteld zou behoeven te worden.

Het beneden-gedeelte is opgetrokken van kleurige klinkers in cementspecie gevoegd; het bovengedeelte is gemetseld van oude steenen, evenals de binnemuren en de fundamenteen. Het boven-gedeelte van de gevels en de schoorsteenen zijn tweemaal met gewone witkalk bestreken; dit maakt dat de werking der voegen behouden blijft en geeft een minder doods aanzien dan wit pleisterwerk.

Het houtwerk is warmbruin geverfd, de ramen donkergroen. Het dak is onder eene helling van 45° aangebracht en afgedekt met helder roode Hollandsche pannen.

Inwendig is alles ook zeer eenvoudig van opvatting. De balkzolderingen van het plan gelijkstraats zijn in het gezicht gehouden en van een tusschenvloer van drijfsteen voorzien, ter geluidwering.

Met eene korte beschrijving van de watervoorziening meenen wij verder te kunnen volstaan.

De grondboringen werden verricht door middel van getrokken ijzeren boorbuisen inwendig wijd 5" ter lengte van 1 M. met verdeden schroefdraad verbonden; zij werden in den bodem gedraaid door middel van klembeugels, waarbij het zand in de buizen door uitpulzen verwijderd werd. Op 24 M. beneden het terrein werd goed drinkwater gevonden.

Een 2½ dms. gegalvaniseerde ijzeren buis werd in de boorbuis gelaten, waarna deze uitgedraaid kon worden.

Vervolgens werd een 1¼ dms. buis, met koperen filter aan het ondereind, in de 2½ dms. buis gelaten en aan de looden zuigbuizen verbonden; teneinde steeds gemakkelijk bij de watervoorziening te kunnen komen, is daarvoor een put gemaakt, welke 2,40 M. diep is. In den kelder werd de zuigbuis in verbinding gesteld met een zuig- en pers-pomp, waarmede men het water, door eene gegalvaniseerde drukleiding, brengt in een op zolder geplaatst reservoir, waarvan leidingen zijn aangebracht naar de verschillende tapplaatsen.

DE REORGANISATIE VAN DE AFDEELING BOUWKUNDE DER TECHNISCHE HOOGESCHOOL.

Toen wij in No. 30 en 31 van dit blad het hooger Bouwkundonderricht in Nederland bespraken, naar aanleiding van het bekende artikel van prof. Derkinderen in het Alg. Handelsblad, werd het artistiek onderricht aan de T. H. S. aan kritiek onderworpen in verband met het streven der Rijksacademie om het Bouwkundonderricht ook in haar programma vertegenwoordigd te zien. Het wil ons nu voorkomen, bij herlezing dezer artikelen, dat, ten gevolge misschien van het aantoonen der tekortkomingen, welke o. i. het artistiek onderricht aan de T. H. S. heeft, de lezer niet een juist indruk heeft kunnen krijgen van de groote beteekenis en de hooge waarde, die dat onderwijs aan de T. H. S. toch reeds op dit oogenblik bezit.

Een gereede aanleiding, om dit inzicht te verbeteren en ook het onze te doen om de feitelijke beteekenis van de Architecten-opleiding te Delft meer algemeen bekend, en naar wij verwachten, ook steeds meer gewaardeerd te doen worden, is het verschijnen van het zeer lezenswaard „Rapport der Organisatie ter Behartiging van de Studielabelangen der Ingeschrevenen aan de Technische Hoogeschool.”

Het wil ons voorkomen, dat dit Rapport door de Hoogleraren aan de T. H. S. met vreugde moet begroet zijn. Immers, waar een zoo ernstige, diepgaande studie van het Hooger Technisch Onderwijs door de leerlingen aan den dag komt, studie die haar groote waarde krijgt door de overal helder te voorschijn komende liefde voor de technische en aanverwante vakken en de hooghouding van de opleiding, daar moet het den docenten een aangenaam gevoel zijn een dergelijk belangstellend, weetgierig gehoor voor zich te hebben.

Toen in begin van het jaar 1907 het eerste Rapport dezer Commissie van Studielabelangen verscheen, was het oordeel van de Hoogleraren er over niet onverdeeld gunstig; ja, enkelen vonden deze nieuwe, krachtige en vrij plotseling opgekomen beweging der studeerenden naar verbetering en uitbreiding van het onderwijs een eenigszins ongepaste, revolutionnaire en dwaze daad. Het valt dan ook niet te ontkennen, dat de eischen, neergelegd in deze eerste brochure, hoewel getuigend van een schoon enthousiasme en grooten klan, niet van overdrijving was vrij te pleiten en dat er vele vakken vermeld stonden, die, zeer zeker hun waarde hebbend, den toch reeds overladen rooster onmogelijk bezwaard zouden hebben. Die eerste lijvige brochure is dan ook te beschouwen als een nog jonge en niet geheel voldragen uiting, waarvan de onrijpheid vooral gekenmerkt wordt door de weinig praktische wijze waarop in die eerste brochure geheele, complete roosters staan vermeld. Om een rooster goed in elkaar te zetten is een

groote onderwijservaring noodig. Deze brochure, zoo ook de merkwaardige stichting van die Centrale Commissie van Studielabelangen en de niet te miskennen groote spanning, die toen ter tijde heerschte tusschen docenten en leerlingen, hebben een goed effect gehad; het 2de, nu te bespreken Rapport, is er een bewijs van, welk Rapport naast groote zakelijkheid, de overdrijving van het eerste mist.

We hebben, bij de vermelding van het bovenstaande, meer in het bijzonder ook de Afd. Bouwkunde der T. H. S. op het oog. Deze Afdeling, de eenige kunstzinnige te midden harer wetenschappelijke zusters, heeft, zooals reeds in onze voorgaande artikelen is vermeld, in haar wezen den geest van den tijd gevolgd. Ten tijde van de oprichting der Deltische Akademie en ook tijdens de latere Polytechnische School, was het streven van den menschelijken geest in hoofdzaak gericht op wetenschap en het zijn hare groote en belangrijke ontdekkingen en toepassingen, die de laatste helft der 19de eeuw haar karakter geven.

Men zal deze periode niet een van kunst maar wel een van industrie, nijverheid, wetenschap noemen. Ook de Bouwkunst moest, als gemeenschapskunst, onvermijdelijk een kenmerk daarvoor dragen. Niet een eigen geeststijl ontstond, daar een groote, nieuwe, krachtige cultuur ontbrak, maar een wetenschappelijke stijl werd voortgebracht, d. w. z. het eclectisme, de wetenschappelijke namaak der vroegere stijlen.

Kunstgeschiedenis, slechts sporadisch gepaard met kunstinzicht, voerde den scepter; men restaureerde wetenschappelijke, d. w. z. men ontwierp niet, men schiep niet, maar men stelde de wetenschappelijke vastgestelde motieven samen.

Restauratie en stijlnamaak, de twee groote uitingen van de Bouwkunst in de 19de eeuw, kunnen haar opleiding vinden in een wetenschappelijk instelling.

De schoone kunst van Bouwen, doodgedrukt tot een kunsthistorisch inzicht kan noodzakelijkerwijs geen groote plaats veroveren in de appreciatie van de menschen. Het valt dan ook niet te ontkennen dat, hoezeer ook de 19de eeuw kon beschikken over uitgebreid materiaal, op verfijnder werktuigen, op geweldige hulpkrachten, op groter ontwikkeling, op scherper en logischer geesteswerking, ja op een zeer verhoogd niveau van algemeene ontwikkeling, vergeleken bij vroegere tijden, hoezeer ook herhaalde malen een uitgebreide bouwbedrijvigheid in vele plaatsen van de wereld heeft plaats gehad, waar nieuwe en groote bouwproblemen moesten worden opgelost, hoezeer ook herhaalde malen met veel smaak, met veel kennis vooral, met veel energie en sterk verlangen is gebouwd, het valt niet te ontkennen dat, bij rustige beschouwing van dit alles, in het algemeen, ook dus in Nederland en ook dus uit Delft, niet is voortgebracht wat we, in vergelijking met de vroegere stijlschoonheden, Bouwkunst kunnen noemen.

De wetenschappelijke eeuw bracht geheel nieuwe materialen voort, vroeg naar nieuwe constructies, die al de vroegere in stoutheid overtroffen en het was vóór alles een wetenschappelijk-technische opleiding die de oplossingen mogelijk maakte.

Toch kan, onder den sterksten wetenschappelijken druk, het scheppend gevoel niet geheel zwijgen. Gelijk ten allen tijde, verlangde men ook toen naar schoonheid; en zij, die onder leiding van prof. E. Gugel hebben gestudeerd zullen zich zeker de eerbied, de wijding van den leermeester herinneren, wanneer hij over de bouwkundige schoonheden sprak. Is

het echter aan hem en zijn tijdgenooten te verwijten, dat zij, geplaatst in de snelle en groote ontwikkeling der wetenschappen, geplaatst in de eeuw van haast onbegrensde mogelijkheden, van voortdurend nieuwere materialen, van steeds nieuwe eischen, met hare steeds grootere verbrekking der cultuureenheid, met hare uitwisseling van nationaliteiten, met haar ontzachtelijk cosmopolitisme, met hare haast en zucht tot nieuwe prikkels, is het onzen voorgangers te verwijten, dat zij niet in staat waren den schoonen vorm voor dit nieuwe Leven te vinden, en dat zij, onder den indruk van de haast volmaakte schoonheden der vroegere stijlen, door de vele kunstboeken en onderzoekingen hen dagelijks meer en meer geopenbaard, dat zij trachtten de nieuwe bouwgeraamten met de oude schoone vormen te behangen?

Gedurende minstens drie eeuwen hebben de Grieken gewerkt aan hun tempel, zonder essentiele wijziging van het geheel, om te geraken tot de volmaaktheid van den bloeitijd. Daarenboven, waren zij een hoogst begaafd volk, krachtig gebonden door één cultuur, door een vaste vormenspraak, een eeuwenoude en geheiligde traditie, alle elementen die de 19de eeuw miste.

Nog staan wij volop in de victorie van de wetenschap. Maar toch is onze houding tegenover de architectuur veranderd, vergeleken bij een 20 jaar geleden. Niet alleen dat wij gewend zijn aan de „wonderen der techniek”, we raken er zelfs mee vertrouwd; we gaan langzamerhand de nieuwe materialen begrijpen, beter gezegd, doorvoelen.

We zijn in de wetenschap, d. w. z. in de ontdekking en vaststelling der feiten en de daaruit getrokken conclusies, een stap verder gegaan; we vragen naar de oorzaak, het waarom der feiten.

We zijn van zuiver wetenschappelijk geworden intellectueel. Heel het reusachtig en prachtige, wetenschappelijk verzamelde materiaal der kunsthistorie gebruiken we, niet om het zoo toe te passen, maar om er de diepere oorzaken der schoonheden uit op te sporen; om er verschillende lessen uit te putten en wel voor alles deze: dat het kunstvolle van het Bouwen niet is een uiting van wetenschap, maar van het scheppend gevoel; dat de schoonheid van een bouwstijl is de schoonheid van een bepaalde cultuur en het dus onharmonieus is in een geheel andere cultuur die zelfde schoonheid te willen geven; dat dus, ook om nog andere redenen, stijlnamaak in verreweg de meeste, kenmerkend moderne gevallen niet alleen niet goed, maar bepaald slecht is, en dus bijv. een nuchtere fabriek, geheel logisch opgebouwd, betere architectuur is dan één getooid met Renaissance motieven, welke en aan een geheel ander gebouw, met dus geheel andere verhoudingen, en aan een geheel anderen geest beantwoorden.

De Bouwkunst is heden ten dage niet meer zuiver wetenschappelijk, ze is intellectueel; en het kon niet uitblijven dat deze zwenking zich ook in het onderwijs moest vertoonen. We zien nu in Delft zich meer en meer in het bij uitstek wetenschappelijk-technisch centrum der T. H. S. de Afdeling Bouwk. als een vrij, zich zelf bewust Bouwkunstmilieu ontwikkelen; niet meer onder, maar naast en met de wetenschap zal zij pogen te geven een opleiding, waarbij niet alleen Bouwkundige Ingenieurs maar ook Scheppende Kunstenaars gevormd worden.

Over deze belangrijke reorganisatie een volgenden keer.

J. G.

VERWARMING EN LUCHTVERVERSCHING IN HUN VERHOUDING TOT ARCHITECTUUR, TECHNIEK EN HYGIËNE.

door F. G. UNGER, w. i. 's Gravenhage.

In bovenstaand opschrift heb ik getracht een onderwerp samen te vatten, welks deelen door beteekenis en omvang in gelijke verhouding tot elkaar staan, doch daar de beschikbare plaatsruimte in dit blad mij noopt het kwantitatieve dezer verhandeling binnen de juiste perken te houden, roep ik de clementie van den lezer in waar het geldt zijn beoordeelen van de kwaliteit, die bij een zoo uitgebreid onderwerp allicht door deze noodzakelijke beperking wordt geschaad.

De gedachten, die ik hier ontwikkel, zijn wel is waar niet nieuw, doch ik meen dat het toch voor velen van nut kan zijn, wanneer de aandacht weer eens wordt gevestigd op een kwestie, die van zoo grooten invloed is op de bouwkunst onzer dagen.

De tijd, waarin wij leven, kenmerkt zich enerzijds door een overvloed van nieuwheden, verbeteringen, vindingen en ontdekkingen als wel nooit door de geschiedenis kon worden aangetoond, anderzijds getuigt hij van een overstelpt zijn door dit vele, van een zoeken naar de mogelijkheid om dit alles te benutten, te verwerken en tot zijn juiste proporties te herleiden, waardoor de mensch heden ten dage gedrukt wordt met een zwaren last.

Waarheen men ook ziet, op welk gebied men zich ook beweegt, overal welt het nieuwe in overvloed op en men moet zich beheerschen en door rusteloos werken zich trachten te stellen boven dien overstelpenden overvloed, wil men er niet toe komen de klacht van Goethe te uiten

„Die ich rief, die Geister,
Werde ich nun nicht los.“

Architecten en ingenieurs bezetten in de maatschappij een plaats van gelijken rang. De architect is de kunstenaar, die de kunst voert in het dagelijksch leven, daarbij steunende op de wetenschap; de ingenieur is de wetenschappelijke man, die de wetenschap brengt in den dienst der maatschappij, doch daarbij de kunst in eere dient te houden.

Vooraf op het gebied, waar zich deze verhandeling hoofdzakelijk zal bewegen, komen techniek en architectuur elkaar tegemoet en betreden zij ten slotte evenwijdige wegen om te komen tot eenzelfde doel n.l. „de bouwkunst te brengen tot zoo hoog mogelijke volmaaktheid.“

En als „Dritter im Bunde“ sluit zich bij hen aan de beoefenaar der hygiëne.

Zoo moest het ten minste zijn, doch in verreweg de meeste opzichten is het bovenstaande nog een droombeeld waarover men wel praat, doch waarbij men niet komt tot handelen.

Doch juist daar, waar men er tot nu toe nog slechts noode toe overgaat in de bouwkunst aan de beteekenis der architectuur, techniek en hygiëne de juiste zaak toe te kennen, meen ik in dit blad een en ander over dit onderwerp te moeten zeggen, in de verwachting, dat dit schrijven een steentje moge bijdragen tot het ideaalgebouw der toekomst en in het vertrouwen dat de „Natuurlangsamkeit der Dinge“ ook hier haar gestadigen maar onontwikkelen drang zal uitoefenen.

Zoals ik reeds in den aanhef van dit artikel heb gezegd, omvat de architectuur als speciaal vak voor alles de toe-

gepaste kunst, doch dient zij daarbij te steunen op de wetenschap, omdat de mensch juist in zijn woonverblijf de meeste gelegenheid heeft, de gaven der natuur aan zijn behoeften bruikbaar te maken.

Aan de eene zijde dus de wensch, om het nieuwe en nuttige toe te passen in de bouwkunst, aan de andere zijde de moeilijkheid om dit te doen in overeenstemming met de eischen die kunst, comfort en financiële draagkracht stellen.

De taak aan den architect opgelegd, reeds uit den aard een moeilijke, omdat hij doorgaans werkt ten behoeve van niet vakkundigen, wordt er door dit alles zeker niet lichter op.

Toch geloof ik dat het mogelijk is verlichting te krijgen en uit dit overgangstijperk van verwarden overvloed te geraken, als men zich in de eerste plaats duidelijk kan maken dat daartoe twee zaken noodig zijn en wel:

1° Een inzicht te krijgen in wat tegenwoordig bereikbaar is op het gebied der op de bouwkunst toegepaste techniek en hygiëne.

2° De vorm aan te geven hoe de arbeid is te verdeelen, waardoor dit alles is te verwerken en bereikbaar te maken voor toepassing in het bouwvak.

Wat verlangt de bouwkunst van de techniek der verwarming en luchtverversching, in hoeverre kan deze aan het verlangde beantwoorden en beantwoordt die techniek tevens aan de eischen der hygiëne? Door hierover te spreken, komen wij van zelf tot behandeling van het sub 1 genoemde.

Men is in ons land, door ligging en klimaat, aangewezen op kunstmatige verwarming der gebouwen gedurende ongeveer $\frac{2}{3}$ gedeelte van het jaar en wel is de behoefte aan warmte niet alleen zeer verschillend met het jaargetijde doch ook met de weersgesteldheid.

Wil men dus een gebouw verwarmen naar den eisch, dan dient de warmtetoevoer gelijken tred te houden met de behoefte aan warmte. Voegt men hierbij den wensch, om verschillende vertrekken ten alle tijde in gebruik te kunnen nemen of buiten gebruik te kunnen stellen, dus deze vertrekken naar behoefte spoedig al of niet te kunnen verwarmen, voorts door het voorkomen van transport van brandstof en verbrandingsproducten de vertrekken zooveel mogelijk stofvrij te houden en ten slotte den wensch, om met een minimum van bediening ten alle tijde over warmte te kunnen beschikken, dan is het duidelijk, dat men er al spoedig toe overgaat, zijn keuze op een inrichting voor centrale verwarming te laten vallen.

Welke eischen stelt echter een dergelijke verwarming aan de inrichting van een gebouw en welke moeilijk op te lossen vraagstukken baart zij?

Wanneer eene inrichting voor centrale-verwarming wordt berekend en geprojecteerd, dan gaat men daarbij uit van de aangegeven temperaturen, waarop de verschillende vertrekken zijn te verwarmen en van de plattegrond- en doorsnede-teekeningen van het gebouw.

Uit die gegevens is echter niet op te maken of de vensters, deuren enz. van solide en goed sluitende constructie zullen zijn, of de heerschende winden veel vat op het gebouw zullen hebben, of dit door de omgevende perceelen belangrijk beschut wordt, of niet. En aangezien men de verwarmings-toestellen, in de vertrekken geplaatst, berekent op een zekere maximale warmteproductie, dient men, hoe bezwaarlijk dit ook veelal is, zooveel mogelijk rekening te houden met de

plaatselijke omstandigheden en zich daarvan zorgvuldig op de hoogte te stellen.

Centrale-verwarmingsinrichtingen worden in de meeste gevallen aangeschaft uit onvermijdelijke noodzakelijkheid, voortvloeiende uit allerlei eischen en omstandigheden, behalve uit die van voorkeur boven de oude methode van verwarmen wegens de meer aangename warmte. En toch moest de keuze ook in dit opzicht juist ten gunste der centrale-verwarming uitvallen. Want de stralende warmte en de verwarming der lucht is bij het gebruik van plaatselijke vuurhaarden uit den aard der zaak veel intenser, dan bij de verwarmingstoestellen eener lage druk stoom- of water-verwarming. De onaangename gewaarwording welke men bij het gebruik van centrale verwarming ondervindt, is dan ook uitsluitend toe te schrijven aan de doorgaans volkomen afwezigheid van voldoende ventilatie en tevens aan de te hooge temperatuur waarop men veelal de vertrekken verwarmt.

Men moet dus bij het ontwerpen van een gebouw, dat centraal verwarmd zal worden, rekenen met het aanbrengen van de noodige ventilatie-kanalen.

Doet men dit niet dan maakt men een ontwerp dat niet deugt en men schept niet dien toestand van woonbaarheid, die men feitelijk wel verkrijgen kan.

Zorgt men voor goede ventilatie, dan dient voorts aan den tweeden eisch voldaan te worden n. l. het voorkomen van te hooge (en ook van te lage) temperatuur in het centraal verwarmde vertrek.

Goede ventilatie en geregeld automatisch op de gewenschte temperatuur houden, dit zijn twee eischen waaraan voldaan moet worden, wil men niet meer de klacht hooren, dat centrale verwarming zulk een onaangename warmte geeft.

Die eischen stellen zeer hooge verwachtingen aan de techniek, doch deze is heden ten dage zoo ver, dat zij er aan beantwoorden kan.

Men hoort dikwijls de meening verkondigen, dat de onaangename atmosfeer in centraal verwarmde vertrekken het gevolg is van de ontleding van het stof dat op de verwarmingstoestellen valt en van onvoldoende vochtigheidstoestand der lucht. Het is hier de plaats, om een en ander te zeggen over de uitkomsten van onderzoekingen in deze richting, doch dan zij vooraf opgemerkt, dat het ons bevreemden moet, deze klachten niet zoozeer te vernemen bij het gebruik van plaatselijke vuurhaarden, wier temperaturen altijd veel hooger zijn, dan die der centrale verwarmingstoestellen, ja die dikwijls tot gloeitemperatuur worden verhit. Alleen, wanneer men de kern van het vraagstuk in de ventilatie zoekt, kan men tot een redelijke verklaring van dit verschil komen.

Het stof dat zich op de verwarmingstoestellen afzet, bestaat voor een zeer groot deel uit straatvuil, dat, aan de schoenen gehecht, door de bewoners naar binnen wordt gebracht of ook wel, in de lucht zwevende, binnenkomt. Dit stof is hygroscopisch (waterdamp aantrekkend) en bevat tal van mikroorganismen. Een en ander heeft tengevolge, dat bij verwarming de aërobie mikroorganen zich ontwikkelen en ammoniakgassen afgeven.

Hierdoor krijgt de atmosfeer een onaangename reuk en oefent zij een prikkelende werking uit op de slijmvliezen der ademhalingsorganen van daarvoor gevoelige menschen. Bij langere verwarming droogt het stof uit en sterven de mikroorganismen. Toch heeft men geconstateerd, dat de ammoniakontwikkeling zich herhaalt na rustperiodes, d.w.z. wanneer het verwarmingstoestel een tijdlang slechts weinig warmte heeft afgegeven. Vermoedelijk is de oorzaak hiervan te zoeken in de hygroscopische geaardheid van het stof en

het zich afzetten van nieuwe mikroorganismen gedurende de rustperiode. Men heeft opgemerkt dat de ammoniakontwikkeling na korte rustperiodes gewoonlijk minder krachtig is dan na langere.

Voorts is uit het onderzoek van deze verschijnselen gebleken, dat geen ammoniakontwikkeling intreedt, wanneer de temperatuur der verwarmde oppervlakken blijft beneden 70°C , doch dat die ontwikkeling toeneemt naarmate de temperatuur hierboven stijgt. Bevat het stof veel straatvuil en wel voornamelijk dierlijk vuil, zooals paardemest enz. dan treedt reeds ontleding daarvan op bij 65°C .

Tevens is gebleken, dat het vochtig maken der lucht de stofontleding eveneens verhoogt en dient men dus hiermede wel rekening te houden bij het gebruik maken van verdampschalen, zooals men die dikwijls aantreft, geplaatst op de verwarmingstoestellen.

Tenslotte zij nog medegedeeld, dat zich ook ammoniakdamp ontwikkelt wanneer lucht zich langs overigens goed gereinigde verwarmingsoppervlakken beweegt. Die ontwikkeling is echter lang niet zoo sterk als bij stoffige oppervlakken in het algemeen is dus gebleken:

- 1° Dat temperaturen der verwarmde oppervlakken boven 70°C stofontleding tengevolge hebben.
- 2° Dat de mate van ontleding stijgt met de temperatuur en met de hoeveelheid stof die zich op de verwarmde oppervlakken bevindt.
- 3° Dat vochtige lucht de ontleding verhoogt.
- 4° Dat een ammoniakgehalte der atmosfeer van $\frac{5}{10,000}$ prikkelend werkt op de ademhalingsorganen.

Als voorbeeld van een systeem van verwarming, waarbij men zeer duidelijk den onaangenen invloed bespeurt van de ontledingsproducten van het stof en straatvuil op de atmosfeer, worden hier genoemd de verwarmde spoorwegrijtuigen, door middel van een warme voetplaat. Iedereen moet de bijzonder onfrissche atmosfeer in dergelijke rijtuigen zijn opgevallen.

Is uit het bovenstaande gebleken, dat de verwarmingstoestellen de lucht in een vertrek met ontledingsproducten van het stof bezwangeren, zoo is daarmede nog niet rechtstreeks aangetoond, dat deze producten niet alleen een onaangenen invloed op de ademhalingswerktuigen, doch ook een schadelijke werking daarop uitoefenen. Vooralsnog is het aantoonen van dit laatste niet mogelijk geweest, tenminste voor zoover mij bekend.

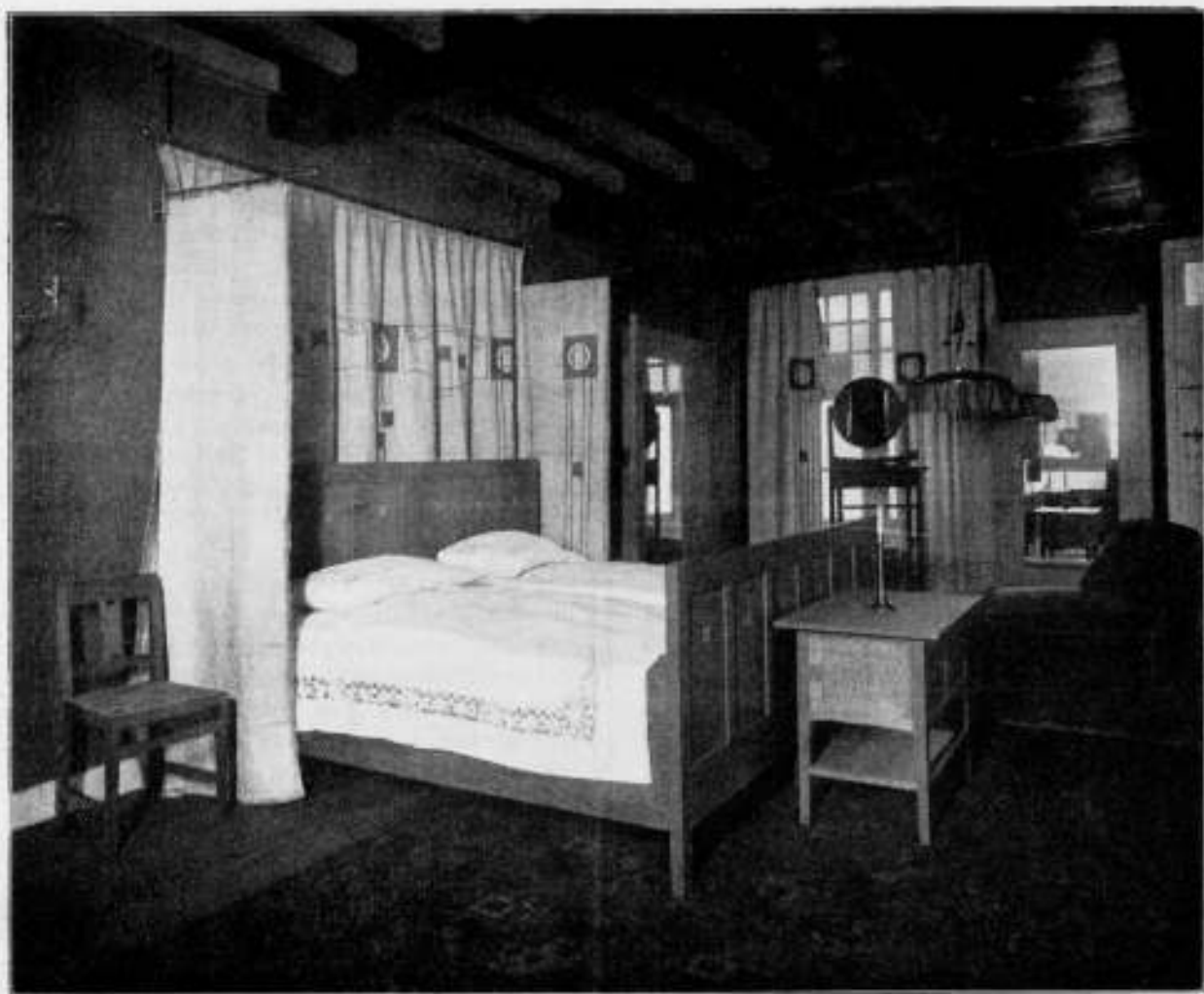
Waarschijnlijk doet men daarom het beste aan de aanwezigheid van ammoniak in de atmosfeer dezelfde beteekenis toe te kennen als aan die van koolzuur.

In de grootte van het koolzuurgehalte vond von Pettenkofer de maat om de meer of minder goede kwaliteit der lucht uit te drukken. Hij heeft aangetoond dat met het ongeschikter worden der lucht voor de ademhaling het koolzuurgehalte stijgt, doch schreef daarom die ongeschiktheid niet toe aan het koolzuur alleen, doch ook aan andere niet direct aan te toonen bestanddeelen.

Zoo ontwikkelen zich ook bij de ontleding van het stof naast de ammoniakbestanddeelen, die de lucht ongeschikter maken voor de ademhaling en men streeft er dus naar bij de verwarmingstoestellen te verkrijgen:

„Zuivere oppervlakken met lage temperatuur“.

Dient men dus bij het projecteeren eener centrale-verwarmingsinrichting er naar te streven ten volle te beantwoorden aan de boven besproken beginselen van ventilatie en temperatuurregeling, een geheel andere eisch blijft dan nog voorts de architectuur aan de uitvoering der installatie stellen.

Interieur, vervaardigd door de werkplaatsen van: „Onder den Sint Maarten” te Haarlem.

Men zit er mede in, met die buizen en verwarmings-toestellen, waar moet men ze laten, die leelijke dingen. Men klaagt veel, doch zoekt men ook met gelijke volharding naar een oplossing? Ik meen van niet.

Men is gewoon een gebouw eerst constructief en comfortable ingedeeld, in architectonisch juiste hoofdvormen te ontwerpen, om daarna het inwendige decoratief in behandeling te nemen. Vroeger behoefde men zich daarbij niet terstond met de verwarming onledig te houden, omdat deze slechts eenvoudige vraagstukken ter oplossing stelde en ventilatie kende men nagenoeg in 't geheel niet. Thans is dit anders.

De inrichtingen voor centrale-verwarming en luchtver-versching vragen de aandacht vanaf het eerste oogenblik dat men een gebouw begint te ontwerpen tot aan de laatste aanwijzingen die men bij de uitvoering geeft. Beschouwt men ze niet als zoo belangrijk, dan scheidt men een geheel waaraan men te weinig denkkracht heeft besteed en waaraan men overigens zonder hogere uitgaven een meer volmaakte conceptie had kunnen geven.

Door het vraagstuk der verwarming en ventilatie belangrijker te achten en meer serieus te trachten het tot goede oplossingen te brengen, zal de architect er zijn aesthetisch gevoel minder aan kwetsen.

En er moeten goede oplossingen te vinden zijn, de in-richtingen zijn daartoe onmisbaar. Wij toonen slechts onze onmacht door het niet te kunnen en hij die er in slaagt kleur en vorm te geven aan het complex der in-richtingen, komt zeker de eer toe een der moeilijkste problemen van zijn tijd te hebben opgelost.

Geen bevredigende oplossing is echter te vinden, zonder dat men is doorgedrongen tot het wezen der zaak. Ik wil hierover mijn meening zeggen en trachten door te dringen tot de kern.

Een inrichting voor centrale-verwarming is een zoodanige, waarbij de warmte, uit een elders gelegen bron, wordt aangevoerd te gewenschter plaatse.

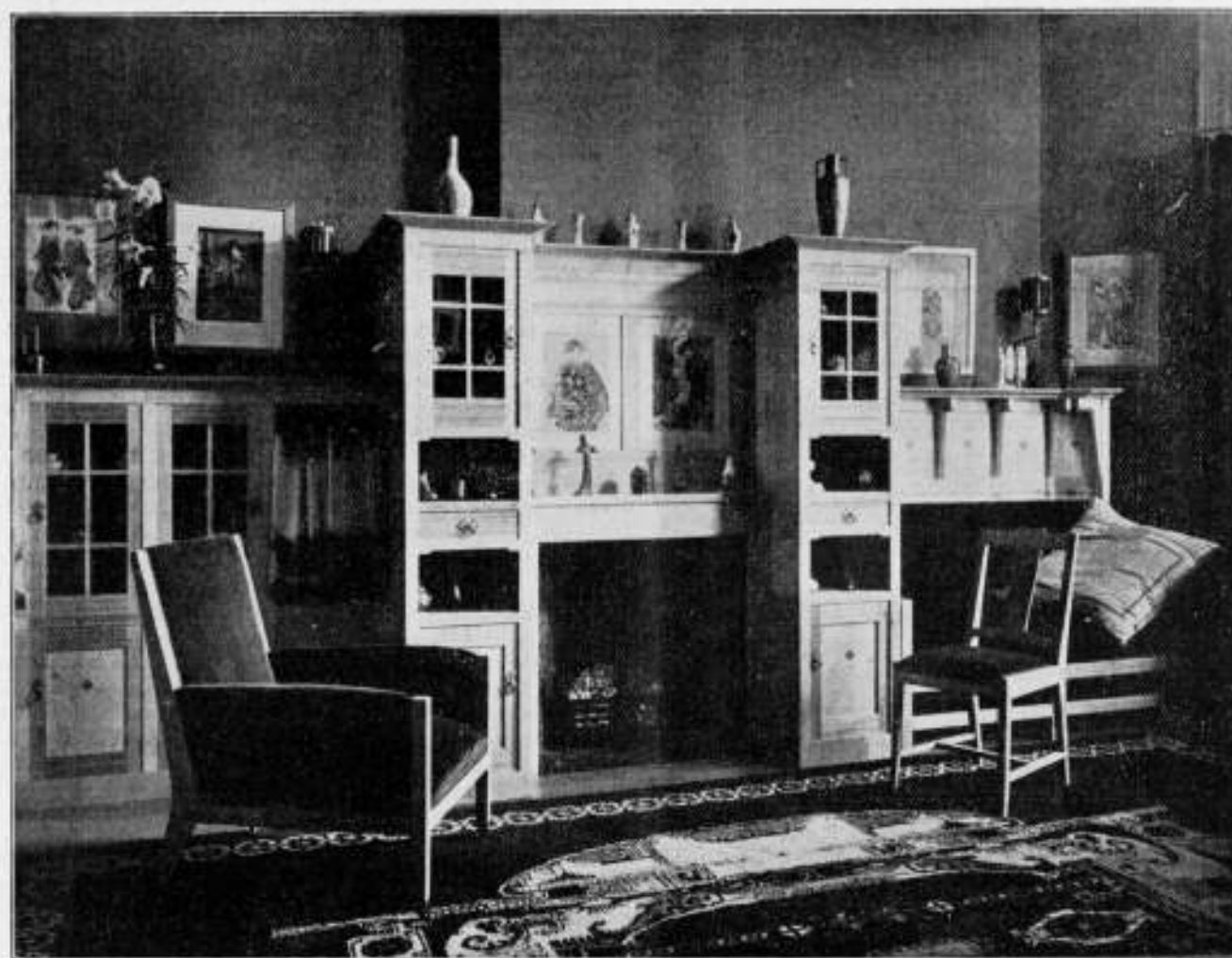
We vinden hier een zelfde beginsel doorgevoerd als bij de verlichting, 't zij gas of electriciteit. Daar ligt de bron ook elders en onze verlichtingstoestellen toonen nergens meer in hun uiterlijken vorm, dat zij bron en verbruiks-inrichting tegelijkertijd zijn.

Het feit, dat een lamp vroeger brandstof en verbrandings-toestel tegelijkertijd omvatte, gaf aan dit voorwerp zijn eigenaardigen vorm, die men tegenwoordig aan geen gas-kroon of electrischen lichter meer terugvindt, tenzij uit verkeerde, conservatieve gedachten stammend.

En zoo is het ook gesteld met de uitvoering van het begrip centrale-verwarming. Waarom die verwarming nog te verlangen van een plaatselijke bron, die geen bron meer is. Waarom nog een centrum van verwarming verlangd in ieder vertrek, terwijl de bron elders ligt en we bij de uitdrukking „centraal verwarmd gebouw” toch altijd denken aan een overal gelijkmatig en behaaglijk verwarmd geheel en niet aan de gezellige schouw, waarvoor we, ons in een armstoel uitgestrekt, de voeten warmen.

In beginsel vraagt centrale verwarming geen plaatselijke, zichtbare verwarmingstoestellen.

En dan die pijpleidingen!

Interieur, vervaardigd door de werkplaatsen van: „Onder den Sint Maarten” te Haarlem.

Is het noodig om de leidingen voor gas en water in het gezicht te leggen, omdat men wil weten waar gas en vloeistof van daan komen?

Onttrek leidingen en verwarmingstoestellen aan het oog. Het is mogelijk, zonder in conflict te komen met de eischen van techniek en hygiëne.

De afvoerleidingen voor het verbruikswater en de faecaliën weet men toch ook wel aan het oog te onttrekken, waar dit verlangd wordt.

Trouwens men hoeft toch volstrekt niet altijd om aesthetische redenen de pijpleidingen weg te werken. Bij het gebruik van constructies in gewapend beton is men er ook wel in geslaagd de buizen der gasleiding op zeer bevredigende wijze aan te brengen en in het gezicht te laten.

Men houde tijdig rekening met het aanbrengen van verwarmings-inrichtingen, enz. Zoolang de architect gebouwen ontwerpt en daarbij verwarming en ventilatie als iets bijkomstigs beschouwt, is hij niet op de hoogte van zijn tijd en zullen zijn scheppingen hem niet in die mate voldoen als feitelijk mogelijk is.

Maar laat ook de technicus, de ingenieur, alles in het werk stellen om tegemoet te komen aan de eischen, die de architect als aestheticus noodzakelijkerwijze stellen moet. Beiden moeten elkaar aanvullen en elkanders arbeid eerbiedigende, trachten te komen tot de meest harmonieuze samenwerking. Dit is een moeilijke taak, doch ernstig willend, kan men zich er zeker met goed gevolg van kwijten.

Ik heb in deze verhandeling een poging gedaan om de betekenis aan te toonen, die de techniek der verwarming

en luchtverversching ten huidige dage voor de bouwkunst heeft en in welke richting hij een oplossing moet zoeken, die den geest van zijn tijd begrijpt. Onze tijd staat niet meer in het teken der rustige rust en der enge begrensdheid.

Wie de huiselijke haard en haar omgeving de intimiteit wil doen behouden, moet die, zooals vroeger, haar wezen geven door wat gloeiende houtblokken en de met olie gevulde tafellamp.

Doch wie daar buiten, in het breede leven van heden ten dage, zich een passend verblijf wil scheppen tot het verrichten van zijn werkzaamheden, doet goed zich zooveel mogelijk ten nutte te maken de talloze gaven, die de zoo hoog staande techniek hem biedt en die producten te verlangen in een vorm, die volkomen beantwoordt aan het beginsel, dat er aan ten grondslag ligt.

Thans rest nog de beantwoording van het 2^e punt n.l. „Hoe de arbeid is te verdeelen (enz.)”. Wegens het verband hiervan met het hiervoor gezegde, kan ik daarover kort zijn.

De architect moet voor alles architect blijven, d.w.z. hij moet grondig thuis zijn in de techniek der verwarmings- en ventilatie-inrichtingen voor zoover deze het algemeene ontwerp van zijn schepping beïnvloeden, en voor zoover er bij de architectonische uitwerking rekening mede moet worden gehouden. Dan komt echter de techniek haar deel vragen en de architect moet dat overlaten aan hen, die zich meer in het bijzonder op de uitwerking daarvan hebben toegelegd. Dat de grens niet scherp is te trekken en dat samenwerking tusschen architect en ingenieur al van den

beginne af en tot het einde toe noodzakelijk is, zal niet moeilijk zijn te begrijpen.

Moge deze verhandeling een opwekking tot een dergelijke samenwerking zijn, de tijden eischen het en het geldt dus, niet achterlijk te zijn.

F. U.

PRYSVRAGEN

AAN H.H. NED. ARCHITEKTEN.

Ons is gebleken dat bij enkele collega's misverstand bestaat aangaande de bedoeling van ons verzoek om medewerking bij het bijeenbrengen eener Nederlandsche afdeling der „Gartenstadt“-tentoonstelling.

Het geldt hier niet eene inzending op een tentoonstelling van tijdelijken aard. De ons afgestane afbeeldingen, foto's en dergelijke zullen den inzenders niet worden teruggezonden. Zij worden in de verzameling opgenomen en blijven met deze circuleeren.

Wil men ter opluistering der Amsterdamsche tentoonstelling bijdragen, dan zal dit wel hoogelijk worden gewaardeerd, maar men wordt verzocht dan toch tevens iets voor de circuleerende verzameling af te staan.

*Het Bestuur der Afd. Amsterdam van de
Mij. tot Bev. der Bouwkunst,*

J. H. W. LELIMAN, Secretaris.

PRISVRAAG SLACHTHUIZEN.

De uitslag van de prijsvraag voor het ontwerpen van slachthuisen, zooals die door de jury thans officieel is bekend gemaakt luidt als volgt:

type A (zonder kunstmatige koelinrichting) 1ste prijs aan motto Dierenbescherming.

type B (met kunstmatige koelinrichting) 1ste prijs aan motto Dierenbescherming.

Bij opening der brieven bleek de ontwerper van motto Dierenbescherming, de winnaar dus van beide typen te zijn C. F. Sepmeyer te Dordrecht.

Premie werd niet toegekend voor type A.

Voor type B werd de premie toegekend aan de inzending onder motto drie cirkels in elkaar, ontwerper Fr. Dupont.

Naar wij uit goede bron vernemen zal aan den Minister van Landbouw een 3 tal ontwerpen tot aankoop worden voorgedragen.

INGEZONDEN STUKKEN

KUNSTUITING IN HOLLAND EN BELGIË.

Volgens den Antwerpschen correspondent van de N. R. Courant was eenige dagen geleden te Antwerpen slechts sprake over twee zaken.

1°. Over het plotseling afsterven van Burgemeester Hartogs.
2°. Over Emile Floors, de schilder-beeldhouwer, wiens ontwerp voor een monument voor Benoit met algemeene stemmen bekroond was.

Tot bezichtiging der schetsen voor dit monument moest verleden Zondag „queue“ worden gemaakt en een uur wachten was het publiek niet te veel.

Niet alleen Antwerpen maar geheel Vlaanderen kent op het oogenblik den naam van den jeugdigen kunstenaar Floors.

75.000 franks was volgens programma voor het standbeeld beschikbaar. Floors maakte een ontwerp van 275.000 franks en later een voor den gestelden prijs. Schrijvers, collega's beeldhouwers, mededingers, alle kunstenaars op eenige uitzonderingen na, teekenen op lijsten om het dure ontwerp er door te krijgen, en men moet zich niet verwonderen dat het enthousiasme van geheel Vlaanderen de som van 275.000 franks bijeen weet te tooveren.

In Holland werd dezer dagen toegekend den „prix de Rome“ aan een jeugdige kunstenaar. Gebeurt zoo iets in België, dan vindt zelfs in 't kleinste dorp vanwaar de laurea afstamt een onthaal en feestviering plaats, alsof het een bezoek van den koning geldt. Ik betwijfel of dit den eerstbekroonde hier zal te beurt gevallen zijn. De meeste kennen niet eens zijn naam, men zou 't durven wedden.

Onze couranten en tijdschriften staan vol over verbetering van vaktoestanden. Vergaderingen over sociale aangelegenheden, verkorten arbeidsduur, verhoging van loon, over „den toon“, het eind ervan is niet te vinden. En, zal men U zeggen, als dat dan ook geregeld is, volgt vanzelf het enthousiasme voor kunstzaken, dan ja dan zal de mensch zich aan de kunst gaan wijden en gevoelen . . . dan! . . . o, dan!!

Het is mogelijk, maar is onder dat opzicht in België alles zoo rooskleurig?

Toen ondergeteekende in 1890 te Antwerpen voor uitbreiding zijner vakkennis er het timmervak beoefende en het volle loon, d. i. 35 centiem en of 17½ cents per uur verdiende, was de werktijd van 6 tot 12 en van 1 tot 8 ure, zonder verderen schaftijd. Men kon om 8 ure 'smorgens en 4 ure 'smiddags wat voeding gebruiken, doch moest alsdan steeds doorwerken, m. a. w. men mocht niet stilstaan.

En toch heb ik er de liefde en enthousiasme voor de kunst gezien en geleerd. Ze was er toen evengoed als thans.

Ik geloof dat het dus voor ons Hollanders, waar haast geen 10.000 gulden voor een monument bijeen is te krijgen, geen kwaad kan bij onze naburen eens in dit opzicht een kijkje te nemen.

Wat minder proza en meerdere poëzie zal heus de zaken geen afbreuk doen, men ziet het daar ook alweer en de kunst en hare beoefenaren zeker ten goede komen.

JAC. V. GILS.

VERGADERINGEN.

Afdeling 's Gravenhage der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Gewone Vergadering met Damos-introductie op Woensdag 11 November 1908 des avonds te 8 uur in zaal 4 van het Zuid-Hollandsch koffiehuis.

Agenda: Mededeelingen van het Bestuur.

Causerie met lichtbeelden van den Heer Prof. K. Sluyterman, Hoogleraar aan de Technische Hoogeschool te Delft.

Onderwerp: Per rijwiel door Noord-Frankrijk.

S. DE CLERQ, 11 Secretaris.

Nassau Dillenburghstr. 19.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN

Afdeling 's Gravenhage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. 30 October 1908. De vice president opent de vergadering en geeft, na een welkomsgroet in dit winterseizoen aan de leden te hebben gebracht en hen te hebben aangespoord de afdelingsvergaderingen weer druk met hun tegenwoordigheid te willen vereeren, het woord van den Heer J. H. W. Leliman, B. I. te Amsterdam tot het houden van zijn voordracht (met lichtbeelden) over de Italiaansche villa's en tuinen der Renaissance. Spreker lichtte de bijeenkomst in, dat met de villa's niet wordt bedoeld het huis, als bij ons, dit toch heet „casino“, maar de omringende tuinen en annexen.

Den aanleg nu van die tuinen, geheel in overeenstemming met de bouwwerken en de omringende natuur, verklaarde de redenaar op heldere wijze aan zijn deskundig auditorium en een goed deel van zijn voordracht werd juist daaraan gewijd.

De tuinarchitectuur was en is er op gericht den aesthetisch-logischen schakel te vormen tusschen het bouwwerk en de natuur en zoo was er gelegenheid te wijzen op den invloed, die het verschil tusschen onze Hollandsche natuur en de Italiaansche heeft gehad op het verschil tusschen den Hollandschen en den Italiaanschen tuinaanleg niet alleen, maar ook hoe het verschil tusschen den eenen en den anderen volksaard een soortgelijke rol speelde.

Kalm en vredig laat de Nederlander zijn geboorte zich spiegelen in het effen gladde water van zijn rustige „flegmatische“ vijvers, driftig schuimend, spattend en bruischend laat de Italiaan datzelfde element van uit hooge châteaux d'eau klateren langs kunstmatige cascades naar de diepte of stroomen en kabbelen geheimzinnig als klein beekje zich kronkelend door dicht lommer, de stille eenzaamheid er van brekend.

Geniale kunstenaarsgedachten worden verwezenlijkt in dien overgang van kunst tot natuur, van het stevige maaksel der menschen, het nobele „casino“ tot het woud, verbonden door vegetatie, die in deze richting al minder kunstmatig van aanleg wordt, terwijl hier en daar de kunst als het ware uitvallen doet in de natuur door paviljoenen en zoo.

Ook omtrent den bouw van de casino's zelf toonde de redenaar veel, dat bewijst, hoe hartstochtelijk het schoone werd aangebeden: zelfs de bewoonbaarheid werd er vaak aan opgeofferd.

Helaas, vele der lichtbeelden verklaarden ook zijn verzuchting: „sic transit gloria mundi“, immers hoeveel van die weelde en pracht verviel tot treurige ruïne, omdat de latere bewoners de middelen misten tot onderhoud en restauratie.

De waarnemende voorzitter dankte den heer Leliman, „Voor hen, die Italië niet bezochten, een revelatie“, noemde hij de prachtige lichtbeeldenreeks en de toelichting daarbij gegeven.

BERICHTEN

BUITENLAND

Prijsvragen Technische Hoogeschool. De Senaat der Technische Hoogeschool te Delft heeft de volgende prijsvragen uitgeschreven, waaraan studeerenden aan een Nederlandsche instelling van hooger onderwijs kunnen mededingen, en waarop de antwoorden moeten zijn ingekomen voor 1 September 1909. **Afdeling der bouwkunde.**

A. Ontwerp van een Concertgebouw, dat, staande op een vrij terrein van 2500 M², o. m. bevat: een groot concertzaal voor 1000 bezoekers; een kleine concertzaal voor 300 bezoekers, benevens vertrekken voor solisten, bestuur enz.

B. Ontwerp van een machinefabriek; welke gelegen is aan drie straten en waarbij uitbreiding mogelijk moet zijn. De fabriek moet ruimte bevatten voor een m. chinehal van 3000 M², waarin een 25 tons loopkraan in de middenbeuk en kleinere kranen in de zijbeuken en draalkraantjes aan de zuilen; een magazijn voor vervaardigde machines, van 350 M²; een emballage, een directiegebouw; een afdeling voor fabricage van gereedschap, groot 180 M²; een watertoren boven den hoofdoegang van het terrein met een reservoir van 20 M³; een smederij van 380 M²; een ijzergieterij, groot 600 M²; een afbramerij, groot 150 M²; een metaalgieterij, groot 125 M²; modelmakerij, 200 M²; machinekamer, 180 M²; ketelhuis, 225 M²; een centraal-retiradegebouw voor 1000 man, met wasch- en badgelegenheid, van 160 M² en portiersvertrekken.

Op den 8en Januari 1910 zal de Senaat het oordeel der afdeling bekend maken over de ingekomen ontwerpen en den gouden eerepenning toekennen aan het meest voldoende antwoord, naar het oordeel der afdeling. *M. R. C.*

Het oude Beursterrein te Amsterdam. Wij vernemen, dat de onderhandelingen, welke gaande zijn over den verkoop van het oude Beursterrein te Amsterdam, gebaseerd zijn op het plan, om op dat terrein een groot hotel met daaronder liggende winkels te stichten. Het kapitaal daarvoor is door een combinatie van Amsterdamsche ingezetenen bijeengebracht. De moeilijkheid was tot dusver het nemen van een beslissing omtrent het definitieve plan, waarvan deze bebouwing een onderdeel moet uitmaken. Men schijnt ten stadhuize — zooals wij reeds vroeger mededeelden — daarvoor een van de beide (gewijzigde) plannen Van Gendt of Van der Mey te hebben uitgekozen.

Daaromtrent heeft men zich in groote trekken reeds verstaan

met de gegadigden voor het Beursterrein en eerlang kan de beëindiging van de onderhandelingen verwacht worden.

(N. v. d. D.)

Opgravingskamer in het Rijks Museum van Oudheden te Leiden. De resultaten der opgravingen bij het Uddeler meer en bij Valkenswaard vanwege het Rijks Museum van Oudheden in den afgelopen zomer door den conservator dr. J. H. Holwerda, daartoe bijgestaan door dr. M. A. Evelein, verricht, zijn in de z.g. opgravingskamer tentoongesteld. Deze kamer is heden geopend. Behalve de voorwerpen zelf vindt men er een aantal kaarten, afbeeldingen en photographiën op de terreinen zelf door den amannensis van het Museum, den heer J. Bijtel gemaakt.

Daaruit blijkt, dat de z.g. Hunneschans, aan het Uddelermeer gelegen, een ronde plek, van ± 100 M middellijn, aan de landzijde hoofdzakelijk omgeven door een aarden wal van verscheidene meters en een gracht, een ruïne van bouwwerk uit den Saksischen tijd is. Binnen in den burcht lagen een aantal ronde hallen, waarvan de vuurhaarden werden weergevonden, een groot ovaal hoofdgebouw met drie kelders en verder een aantal ovale huizen. Van deze huizen werden behalve de vergane resten, de gaten in den grond weergevonden van de palen, die de wanden overeind hielden. Deze gaten, met verkleurde aarde, spijkerresten enz. gevuld, teekenden het plattegrond der huizen af.

Een groote massa scherven van aardewerk bewijst dat de burcht door Saksische stammen, ongeveer 700 na Chr. moet zijn opgericht en dat hij tot de 10de of 11de eeuw na Chr. heeft voortbestaan. Op één plaats aan de Zuidzijde werd toen in den wal een groot gat gegraven en daar een huis gebouwd, een zeker teken van verval van de burcht als zodanig. Hier heeft men alleen gevonden scherven van aardewerk en een paar muntjes uit de 13e eeuw.

Behalve dit aardewerk is een groote massa ijzerwerk, o. a. spijkers, een eigenaardige schop, een kolossale bijl, een dolk en verschillende andere voorwerpen gevonden.

Een kleine keuze uit het aardewerk en de andere voorwerpen is hier tentoongesteld. Behalve dit alles werden eenige stukken vroeg-Saksisch aardewerk gevonden dat er mogelijk op wijst, dat er reeds voor de oprichting van die schans eene Saksische bevolking woonde.

Lang vóór dat deze Saksische bevolking hier kwam hadden hier echter in prae-historische tijden reeds menschen gewoond.

In de eerste plaats werd er een groote massa vuursteen-fragmenten, die waarschijnlijk aan die tijden zijn toe te schrijven, over het geheele terrein van de schans gevonden.

Behalve dit werden er scherven van een soort aardewerk en klokurnen, waaronder een gaaf exemplaar, aangetroffen die veelal p.l.m. 800 jaar voor Chr. werden gedateerd.

Nog een andere prae-historische nederzetting werd gevonden in een hoek van de schans waar een negental bodems van hutten die eenmaal in den grond waren uitgegraven, werden aangetroffen. Vlak bij deze hutten lag een afvalshoop met tal van scherven en risten van dierbeenderen en verder lagen hier twee graven, waarin de lijken volkomen waren vergaan doch waarvan ieder een viertal mooie stukken van datzelfde aardewerk als bijgaven berge. We hebben hier dus blijkbaar een voorhistorisch dorpje uit een der vroegste perioden in ons land.

Ook van deze prae-historische overblijfselen zijn naast een keuze uit vuursteen en scherven, de mooie stukken speciaal uit aardewerk tentoongesteld. De hier tentoongestelde voorwerpen zijn een geschenk van H. M. de Koningin en dr. Holwerda gaf van een en ander een belangwekkende beschrijving.

Te Valkenswaard werd een deel van het zoogenaamd urnenveld opgegraven in het bijzonder met het doel na te gaan hoe de urnen in den grond waren geplaatst en hoe het grafveld was aangelegd. Hierbij bleek volgens eene beschrijving van dr. Evelein dat langs een vooraf gegraven greppel telkens als het noodig was een aantal urnen in een lange strook werden neergezet, met de verbrande beenderen der dooden, of ook wel de beenderen alleen waarschijnlijk in een doek geknoopt. Daarvan werden weer nieuwe urnen neergezet en zoo vervolgens. Is het bij een urnenveld dus na te gaan waar de aanleg begonnen is, dan zal op deze wijze relatieve datering der vondsten mogelijk zijn. De gevonden urnen en de daarin aangetroffen bijpotjes zijn tentoongesteld en vertoonen verschillende typen van Gallo-Germaansche beschaving een paar eeuwen vóór of even na Chr. *Alg. H. B.*

Te 's Hertogenbosch zal, op nader te bepalen dagen in een der maanden Febr. of Maart e. k., een internationale tentoonstelling van kerkelijke kunst worden gehouden, waarvoor reeds inzendingen zijn toegezegt uit Midaan, Oostenrijk, Frankrijk en Duitschland.

Fad.

De Brusselsche tentoonstelling. Door het Comité, benoemd op den 26 Oct. te Amsterdam op gehouden vergadering van belanghebbenden bij en belangstellenden in een deelneming van Nederland aan de tentoonstelling te Brussel in 1910 is thans aan de Tweede Kamer het voorgenoemde adres gezonden, waarin wordt gezegd:

dat zoowel uit het medegedeelde ter vergadering als uit de naar aanleiding dier vergadering ontvangen brieven duidelijk is gebleken; dat in de kringen van nijverheid, kunstnijverheid, tuinbouw en landbouw, indertijd met groote voldoening was gezien hoe de Regeering aan veler wenschen was tegemoet gekomen door het indienen van een ontwerp van wet, waarbij een belangrijke som werd uitgetrokken om eene officiële commissie in staat te stellen voor een waardige vertegenwoordiging van Nederland op de tentoonstelling te Brussel in 1910 zorg te dragen;

dat zij daarop echter met groote teleurstelling hadden kennis genomen van het niet goedkeuren van dit ontwerp van wet door Uwe Hooge Vergadering, o. a. op grond dat de nijverheid zelve niet genoegzaam van hare ingenomenheid met het voorstel zou hebben blijk gegeven;

dat dit schrijven eerder verklaard moest worden uit de stellige verwachting dat dit voorstel, dat een groote nationale reclame ten doel heeft, op geen bezwaren van ernstigen aard zou stuiten; dat zij er echter nu prijs op stelden mede te deelen, dat indien de Regeering in staat ware gesteld aan haar voornemen uitvoering te geven, zij velen bereid zou hebben gevonden hunne beste krachten in te spannen om ons land in dezen wedstrijd der volken niet achter te doen blijven, deels gedreven door hun eigen belang, deels uit zucht om daar waar de Regeering vooraan gaat mede te werken tot hetgeen ongetwijfeld een nationaal belang genoemd mag worden.

Ondergetekenden vertrouwen dat bovenstaande verklaring Uwe Hooge Vergadering een nieuw inzicht in de zaak zal geven en dat Uwe Hooge Vergadering alsnog een gelegenheid zal weten te vinden om de Regeering in staat te stellen aan haar oorspronkelijk voornemen gevolg te geven.

Bij dit adres is gevoegd de lijst van personen en lichamen, die instemming hebben betuigd met het adres.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS

Marnixstraat 202, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:		per maand
Opzichter Teekenaar	ouderdom: 29 jaar	salaris f 100.—
*	32	100.—
*	23	65.—
*	19	50.—
*	21	40.—
*	23	90.—
*	22	75.—
*	23	60.—
*	26	80.—
*	27	80.—
*	24	90.—
*	23	75.—
*	25	80.—
*	21	60.—
*	28	—
*	21	75.—
*	23	—
*	22	60-70.—
*	49	100.—
Opzichters	31	100.—
*	24	100.—
*	22	75.—
*	20	60.—
*	36	100.—
*	57	70-80.—
*	39	80.—
Teekenaars	25	75.—
*	23	50.—
*	22	50.—
*	25	50.—
*	21	60.—
*	22	80.—
*	20	—

werken en d. alles in massa. Op terrein der afgebrande Herv. Kerk.

College van Kerkvoogden der Ned. Herv. kerk, n.m. 4 u. in café W. Winkel. Bestek en teek. na 29 Oct. verkrijgb.

ZEIST. Bouwen drie heerenhuizen aan de Wilh. laan.

Archit. J. M. Paap v.m. 11^{1/2} u. café „Havens“. Bestek en teek. verkrijgb. 4 f1 aan het bureau, Heerenstr. 11, waar tevens inl. worden verstr.

ZWARTSLUIS. Bouwen school met 2 lokalen en toebehooren aan den Singel op perceel no. 415.

Best. van Chr. Volksonderwijs 's midd. 12 u. in de pastorie der Herv. Gemeente.

WOENSDAG 11 NOVEMBER.

STEENWIJK. Bouwen van 15 woningen op den „Beitel“.

Bestuur van „Algemeen Belang“, Bestek en teek. vanaf 4 Nov. ad. f2,50 verkrijgb. bij bouw. A. Edinga.

DONDERDAG 12 NOVEMBER.

's GRAVENHAGE. Af- en uitbreken van de gebouwen Lange Heestenmarkt no. 141, 143, staande op de percelen kadastraal bekend als Sectie K, nos. 1122, 1123 en 1124, en het maken van eene schutting.

Gem.best. n.m. 2 u. Voorw. ter lezing aan den gem. werf. Aanw. 9 Nov. v.m. 11 u.

OOSTERZEE (FR.). Bouwen van eene Boerensteijpuiting aldaar.

Archit. J. L. de Vries te Leeuwarden, bij wien bestek en teek. tegen f 1,75 te bekomen zijn en bij wien inl. kunnen worden ingewonnen.

VRIJDAG 13 NOVEMBER.

AMSTERDAM. Bouwen eerste bouwblok, bestaande uit 7 huizen met bovenhuizen aan de van Beuningestraat aldaar.

Ingen. arch. J. E. v. d. Pek, v.m. 11 u. in gebouw Maatij, tot bevordering der bouwkunst.

CULEMBORG. Bouwen landhuis aldaar.

Architect J. C. Wentink te Utrecht n.m. 12^{1/2} u. ten kantore van de firma van Hoytema en Co.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSdag den 24sten November 1908, des namiddags ten 2 ure (locaal tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1163.

Het maken van eene wachterswoning bij W.P. 33 en het afbreken der bestaande wachterswoning bij W.P. 32 A. met bijbehorende werken nabij het station SUSTEREN.

Begroeting f 5150.—.

De besteding geschiedt volgens § 70 van het bestek.

Het bestek ligt van den 9den November 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. VAN LIEBERGEN te Maastricht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den Nov. 1908 ten 10.30 ure voorm. (West Europeesche tijd) te Susteren.

Utrecht, den 3den November 1908.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

21 OCTOBER.

LEEUWARDEN. Bouwen pakhuis aan de stoommeelfabriek „Friso“ aldaar. Architect H. H. Kramer.
Laagste inschrijvers Riemersma en v. d. Zee, f 6720, gegund.

22 OCTOBER.

BARNEVELD. Bouwen van twee woningen, voor rekening van J. Broekhuis.
Laagste inschrijvers metselwerk, W. Kuipers, f 1189; timmerwerk, H. de Boer, f 939; smidswerk, P. v. d. Mheen, f 114,90; schilderswerk, N. Schoonbeek, f 90; koperslagerswerk, W. v. d. Kamp, f 72.

BITTERWERD (FR.). Bouwen woonhuis aldaar. De heer U. Banga.
Laagste inschrijver P. Kreeft, Dockum, f 3173, gegund.

ZANDVOORT (ONDERH.). Verbouwen villa De Berk, aan den Kostverlorenstraat. De architect W. F. Doeglas te Haarlem.
Laagste inschrijver O. Schrikkema en F. Zwaan, f 3995.

24 OCTOBER.

SNEEK. Verbouwen perc. 11 no. 12, aan het Grootzand alhier, voor rekening van A. Blijstra te Harlingen, onder beheer van den architect F. de Jong Jzn. alhier.
Laagste inschrijver P. A. Wiersma, Huzum, f 5639. Gegund aan B. v. d. Vliet, voor f 5873.

26 OCTOBER.

ROTTERDAM (ONDERH.). Afbreken van de panden 116 Binnenweg en no. 2 aan de Eendrachtstraat en bouwen winkelhuis met magazijnen enz. voor de firma A. Kreijnborg te Amsterdam.
Gegund aan W. J. Mommaal, Rotterdam.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geboonneerden op advertentieën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentieën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTEREN en A. S. KEY, Rotterdam.
Aerogeengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaahandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
Aspnaat, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Ambergerhugt Lasapparaat. WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Betonijzer „Kahn Systeem“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux“, — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHOOT & Zoon, Den Haag.
Cementmastlekdakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZON, Ruijschstraat 306/d Weesperzijde, Amsterdam.
Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDEN OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZON, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterd.
Exceelsiorplaten. — GEBR. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUIJPOL & Co., Amsterdam.
„Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gaskachels (nieuwste condensng). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

LISSE (ONDERH.). Bouwen bijzondere school, voor rekening van het R. K. kerkbestuur van St. Agatha. Archit. J. H. van Groenendaal te Amsterdam.

Laagste inschrijvers: S. Barnhoorn, Lisse, metselwerk f 1669; J. Th. Barnhoorn, id., timmerwerk f 9580.

WESTZAAN. Bouwen woon- en winkelhuis met slachtplaats te Westzaan, voor rekening van de heeren Kwist te Wormerveer en J. F. Barthel te Zaanijk.

Laagste inschrijver C. Velthuis f 3296. Gunning aangehouden.

28 OCTOBER.

DELFTZIJL. Bouw van een café restaurant met verdieping en een daaraan verbonden afzonderlijk woonhuis. Archit. K. H. Holthuis te Groningen.

Laagste inschrijver J. Rietema, Delfzijl, f 7888 gegund.

STAD ALMELO. Bouwen 2 winkel- en woonhuizen aan de Grootte straat O. E. aldaar. Architect T. A. Trijssenaar Jr.

Laagste inschrijvers F. Schreuder Am en H. v. Hag en Zn., Almelo, f 14416.

Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 26, Rokin.
Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Haenslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
Hydraulisch gesperd hout. H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Jalouziën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
Jonson-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Lengtematen, dunstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer, trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en inw. glasemail privaatlleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steender, „Senefelders“ Amsterdam.
Montgrafiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.
Plafond- en Wandbekleding. R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
Plafondplaten. — GEBR. MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL“ POTLOOD.
Pracisjonsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — Ws. VAN RIJN, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDEN OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. S. BRUGMOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam-'s Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoria Bricks, Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN. — LIPS DORDRECHT.
Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Stalinrichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Aktiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
Steenen, Gevel, Stic. enz. — Fr. v. d. Loo Sr., Dieren.
Stengels. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Stengeld of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
Stoomtimmerfabriek. — GEBR. VAN MALSEN, Den Haag.
Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urnioirs (Torfit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilators. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkieken — „Bouwmaterialen“ v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen“ voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DELINT, Delft, Den Haag.
Ijzerconstructies (Ontwerpen van) — W. G. A. BIJL, Utrecht.
Ijzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 9 NOVEMBER.

ARNHEM. Bestek no. 13, dienst 1908/1909. Bouwen openb. slachthuis aan de Nieuwe Kade.

Gem.best. v.m. 11^{1/2} u.

ENSCHEDÉ. Het verbouwen van een landhuis op het Hooge Boekel te Lonneker.

De heer H. v. Heek n.m. 2 u. in hotel „De Graaff“, Bestek en teek. verkrijgb. ten kantore van den architect G. Beltman AGzn.

tegen f 3,50 en worden van de inschrijvers bij de inlevering der bijl. terug genomen à f 2,50 p. compleet stel. Inl. te bekomen bij gen. archit. Aanw. 9 Nov. v.m. 9 u.

NIJEVEEN. Bouwen van een boerenbehuizing.

De heer R. Mulder. Bestek en teek. ter inz. in café „Ter Haar“, Aanw. 9 Nov. v.m. 11 u.

DINSdag 10 NOVEMBER.

ROTTERDAM. Bouwen stal voor 22 paarden met tuigenkamer en opzichterswoning en het inrichten van een straatvegerspost enz. aan de Middenkous.

Gem.best. n.m. 1 u. Bestek, voorw. en teek. ter kennisneming op de centrale secretarie der gemeente en in het stadstimmerhuis te Rotterdam.

in f 1,50 verkrijgb. bij Wed. P. van Waesberge en Zn., Houttuin no. 73. Inl. te bekomen aan gemeld timmerhuis. Aanwijzing gedaan.

WERVERSHOOF (N.-H.). a. Bouwen van eene kerk, oppervl. ± 170 M2. met houtten toren; b. bouwen pastorie; c. div. bijkomende

J. H. ADDICKS & ZONN.

AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van UURWERKEN, CARILLONS, RADERWERKEN enz.
 Restauratie van OUDE TOREN-
 UUR- en SPEELWERKEN.
 Restauratie van ANTIKE UUR-
 WERKEN.

Fabriek van Electrische Uurwerken

Maatschappij tot Exploitatie
 van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG 24 November 1908, des namiddags 2 ure (locale tijd) aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht voor de levering van bovenbouwmaterialen, namelijk:

Bestek 230: 162000 stuks stalen heilingplaten
 600 " " eindplaten
 en 45000 " " onderlegplaten

Bestek 231: 80 ton " tirefonds
 230 " " laschbouten
 20 " " schroefbouten
 en 305 " " haakbouten

Bestek 232: 88000 stuks grenen d'warsliggers

Bestek 233: 32000 " eiken of beuken
 d'warsliggers

Bestek 234: wisselhout en brugdwarsliggers
 van eiken- of beukenhout.

Bij wijze van aanbesteding is in de bestekken omschreven. De bestekken liggen ter lezing aan het Centraalbureau, Moreelse Park, en bij den Ingenieur, Chef der Werkplaatsen en Magazijnen van Weg en Werken te Utrecht; zij worden, op franco aanvraag en vooruitbetaling aan genoemd Centraalbureau (te Afdeling, Dienst van Weg en Werken) van af 3 November a.s. franco toegezonden voor f 0,50 per bestek.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Utrecht, den October 1908.

Zuid-Holl. Verffabrieken ROTTERDAM.

Grootste Nederlandsche Loodwifabriek. Eenige

Nederlandsche Meniefabriek.
 Loodwit 100% gemalen.
 (Onschadelijk in 't gebruik).

Export naar alle landen.

Maatschappij tot Exploitatie
 van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 24sten November 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No 1130.

Het uitbreiden van sporen en wissels met bijkomende werken op het emplacement OUDEWATER.

Begroeting f 46000.—

De besteding geschiedt volgens § 38 van het bestek.

Het bestek ligt van den 9den November 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te Utrecht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den November 1908 ten 10.35 ure voorn. (West Europeesche tijd.)

Utrecht, den 4den November 1908.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-

schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsstraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Grootte Houtstraat 72 — Nijmegen, hoek Gedempte Oude Gracht — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
 CAREL HENNY, Directeur;
 Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur,
 G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000.000
 Reservefonds uit 1907 1.304.200.000
 Betaalde Brandschaden tot
 uit 1907 32.707.500.000.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

VAN DEN BERG & Co.

Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

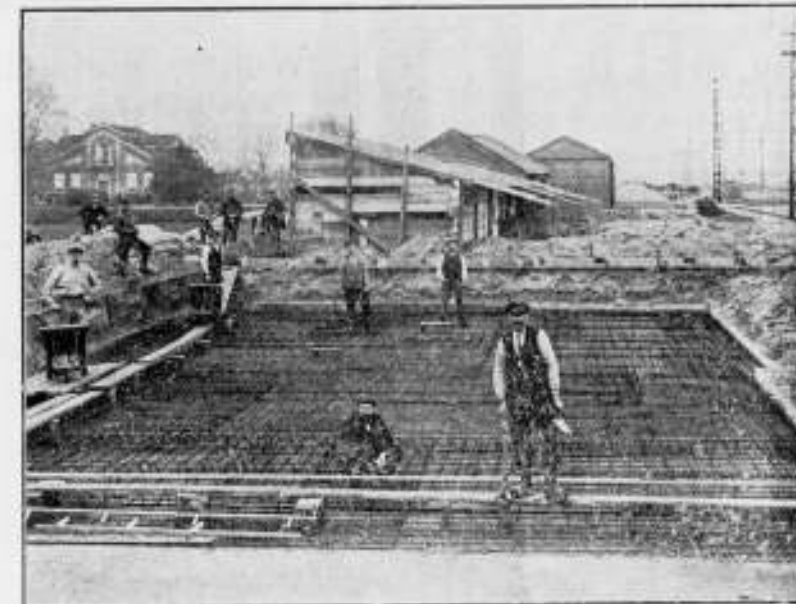
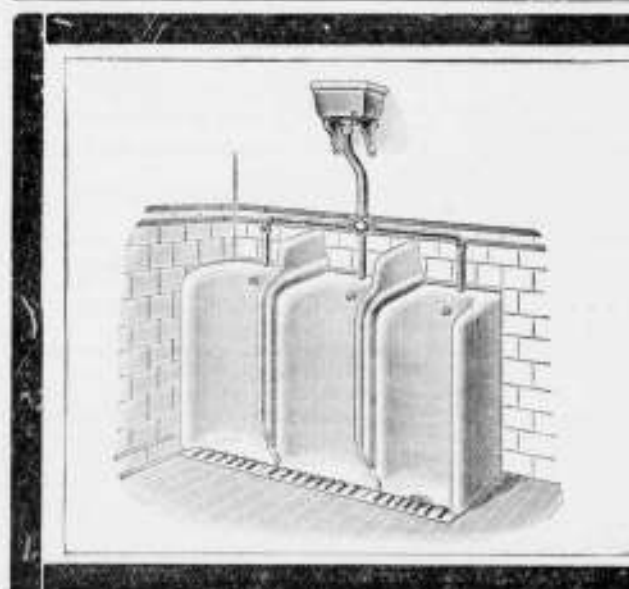
GROOTE SORTERING Sanitaire Artikelen in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT" Warm-watertoestellen met automaat.
 Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het geheele huis naar
 badkuip, wastafel enz.

„Lightning" Geysers.

Porcelainen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.
 „Twylords" Aardewerk en „Twylords" „Adamaant" verglaasde vuurkiel.
 Ornameten voor Electrisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verscheidende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
 'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO".

TELEFOON: 5341.

„BOUWMATERIALEN" VOORHEEN M. LUIJTEN,
 LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

Vuurvaste Steen.

merk „BOUWM", goedkooper dan andere goede merken.

LEVERING OP KEUR.

Ook steeds in voorraad het merk COWEN en prima VUURKLEI.

WIED'S DEURDRANGER LUIJKE & CO.
 ROTTERDAM.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Sieghwart-Balken.

Kuygen en Vessel R'DAM.
 A'DAM.

„PAARL".

Geheel NIEUW model

Spoel-Reservoir

voor CLOSET-Inrichtingen.

Roestvrij-Zweetvrij-licht.

vervaardigd van Fibronit of Densitas ware, met Koperen binnen constructie.

Vraagt prijzen, beschrijving en catalogus aan

VALKENIER & DE HAAS,

Louvehaven 17. — SANITAIRE ARTIKELEN. — Rotterdam.

Ambachtsschool Utrecht.

Gevraagd, tegen 1 Dec. a.s.

EEN ONDERWIJZER

voor het VORMTEEKENEN aan a.s. Timmerlieden en Meubelmakers der hoogste klassen. (Aesthetisch ontwikkeld Bouwkundige, goed Handteekenaar).

De instructies en de salarisregeling liggen ter inzage in het schoolgebouw. Inzendingen van stukken en teekeningen, met opgave van leeftijd en omschrijving van loopbaan vóór 1 Nov. 1908 bij den Directeur der school, bij wien 's morgens tusschen 10 en 11 uur nadere inlichtingen zijn te verkrijgen.

Het Bestuur.

Bij MOUTON & Co., te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouwkundig Weekblad".

Deze portefeuilles zijn voorzien van een ingedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco per post f 0.65.

H. WESTENBERG. — ALMELO.

Cementijzerwerken.

Gezicht op vloeren en kappen van GEBR. PALTHE te Almelo, uitgevoerd in gewapend beton.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electrische Centrale be-
staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.
Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

het

eenvoudigste,
beste en veiligste!

PAUL DEVIS.

IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE,
te OUGRÉE (BELGIË).

D **EKKLEEDEN**
en PRIMA
Wollen Vlaggen
MACKENO & Co.,
P.H. RADE 22, AMSTERDAM.
Telef. 717.
Opgericht 1796.

A. N. DELINT DELFT
DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.
Schoorsteenmantels.

SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabrikaat Joost Thooft en Labouchère.

Gewapend Beton.

Uitvoering van alle voorkomende werken.

Fabriek van Cementijzerwerken.

Ingenieur-Bureau

H. H. SCHRÖDER.

v.h. C. W. FINKE

LEEWARDEN, Nieuwestad 123.

Naaml. Venn. F. W. BRAAT's

Koninklijke Stoomfabriek van

Werken in Zink en andere Metalen,

DELFT.

beveelt zich aan voor de levering van
alle soorten van Ornamenten in Zink,
Koper, Brons, Lood en gesmeed
IJzer.

Aanleg van Centrale Verwarming
naar alle systemen.

Brochures en albums op aanvraag
verkrijgbaar.

Galvaniseerinrichting.

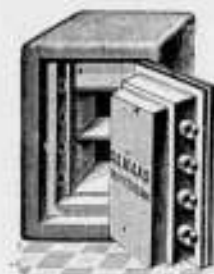
Hoofdagent der firma S. J. ARNHEIM
te Berlijn, Kon. Keiz. Fabriek van
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-
Deposits, enz.

A. J. VAN WIJCK,

FABRIKANT van

Nageperste-, Gevel-,
Sier- en Waalsteen,
RENKUM.

Telegram-Adres: VANWIJCK, RENKUM. Telef. Interc.: 34 WAGENINGEN.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Nederlandsche Maatschappij

voor

Monier-Werken

„DE AMSTEL”

AMSTERDAM.

CEMENT-IJZERWERKEN

Directeur

J. N. LANDRÉ

OMVAL JAAGPAD 53.

Telefoon 3028.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Benschdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,

(HOUTGRANIE)
ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseere men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

MARTIN & Co.,

AMSTERDAM

Achter Oostende bij het Paleis voor Volksvlijt.

HOUTEN PARQUETVLOEREN in Asphalt-Massive en Parquet-Tapis.

Worden door ons uitsluitend gelegd door werklieden van de fabriek.

HOUTEN HOOFD- EN TUSSCHENBALUSTERS

GEB'S. VAN MALSEN. DEN HAAG.
STOOMTIMMERFABRIEK.
Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Mondtegraphiedruk.

Goedkoop dan Photolithografie.

Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdrukpapieren

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.

Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren

W. Deurvorst & Zoon.
DEN HAAG. = Heeregracht 20.

GERUITE & VLAKKE TROTTOIR-
TEGELS. — ZWEEDSCHE GRA-
NIETKEIEN. — BAZALT-, LAVA-
EN MELAPHIRKEIEN.

Gewapend Beton - Asphaltwerken.

ZY STOOTEN HET HOOFD TEGEN

OSTERTAG BRANDKASTEN

G. L. SCHULTZ,

Glashaven 40, ROTTERDAM.

„BOUWMATERIALEN”

voorheen M. Luyten Lekkerkerk.

Fabriek van

machinale Doornikse en Luikse

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cm², (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen persen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 30 cM. voorradig.

tot 30 cM. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilha. S. M. Vloeiijzer.

MOENS & BECK.
MODERNE BOUWMATERIALEN.

Prospecti en monsters gratis op aanvraag.

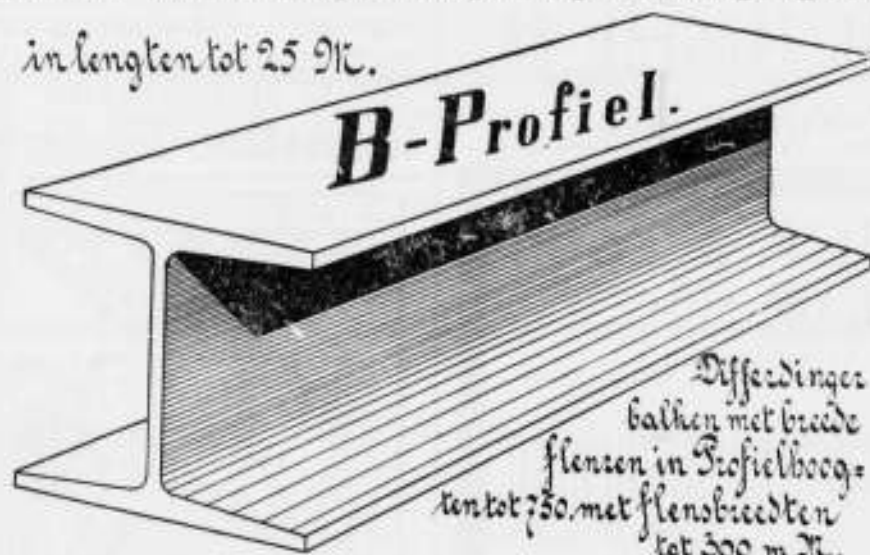
Hoofdkantoor: **BLOEMENDAAL.**

AMSTERDAM, N.Z. Voorburgwal 306.
Bestelhuizen: 'S-GRAVENHAGE, Obrechtstraat 255.

Deutsch-Luxemburgische Bergwerks und Hütten Akt. Ges.
VERTEGENWOORDIGER **C. D. van der Linden, Singel 544, Amsterdam.**
TELEFOONNUMMER 5758. — Telegram-Adres: „TRA EVAROR”.

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

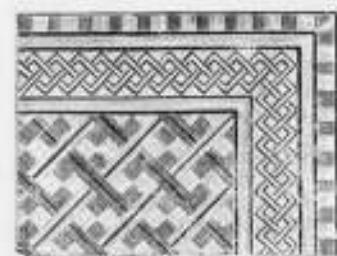
in lengten tot 25 M.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.
PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

Fabriek van Houten Parketvloeren.
AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van
Houten Parketvloeren,
eenvoudig of rijk van tekening in verschillende systemen, massief, opgelegd, vochtwerend, ook systeem „tapis”, op het oog gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.
Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

AËROGEENGAS.

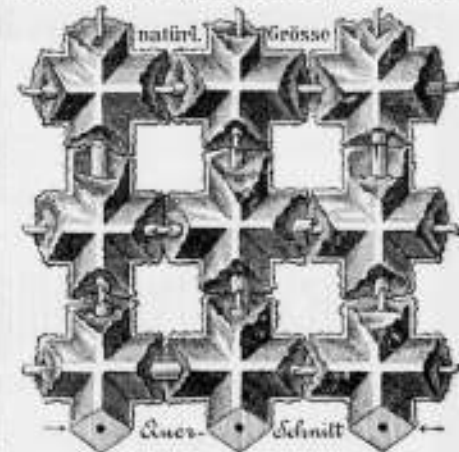
Het beste en zekerste systeem,
— zie de talrijke Attesten — van
verlichting voor kleine gemeenten,
Villaparken, Villa's, Gestichten,
Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht
dienstbaar gemaakt voor aanleg
WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig,
zoo gewenscht werkende met
gewichten, dus zonder Mo-
tortje, zindelijk, gevaarloos
en gemakkelijk te bedienen.
Behalve in vele villa's en
gestichten, zijn reeds 9 be-
langrijke dorpen in Neder-
land, naar ons systeem met
dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofddirecteur voor Nederland en België
Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijkhof van Goensstraat 18,
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2858.

GEBRUIKT
Steengas „DRAHTZIEGEL”

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en
alle mogelijke IJzerconstructies, Onder-
kleeding van Trappen, Gebogen Plafonds,
enz. Eénig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.

ATELIER
VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. † † †

DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2DE SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

STAAL & HAALMEIJER,
AMSTERDAM.

Engelse Stalrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation
voor Bouwmaterialen

KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim
300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van
15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN
VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.
KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,
van naadloze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw.
Voordeelig ter vervanging van houten stutten.
Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur.
Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en
gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau
G. L. DAHLMANN, Rotterdam-Soerabaia.

WJSTOKVIS
ARNHEM.

FABRIEK VAN
Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIÉTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

N. V. Drukkerij „Senefelder.”
AMSTERDAM.

Looiersgracht 47. — Telefoon 108.

Het Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestekteekeningen

op oorspronkelijke grootte.

Goedkooper en beter dan eenig
ander procédé.

Voor verkleinen van teekeningen blijft
ons verbeterd foto-litho procédé
het meest aanbevolen.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDEN OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geleiders geheel van rood koper, van binnen verzind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASCHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

per oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,

ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van

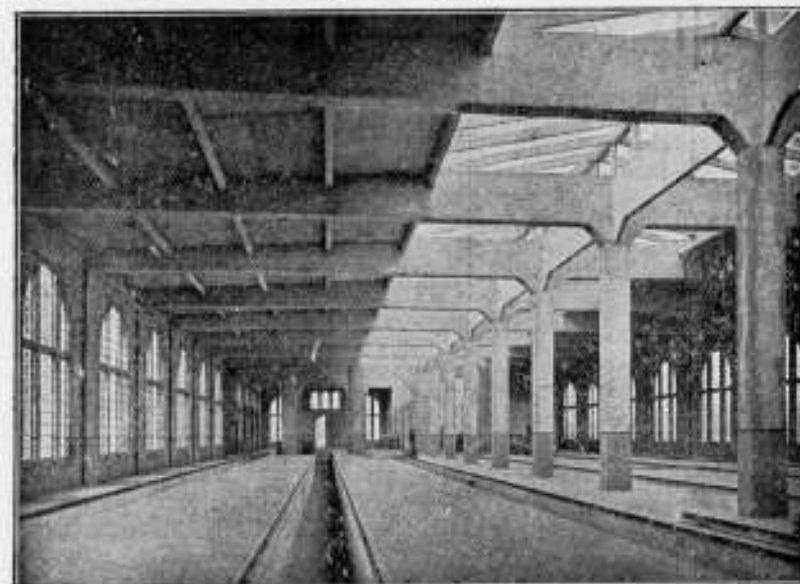
F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

BREDA.

Rijtuigremise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^e JAARGANG 1908. N° 46

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGaan van de MAATSCHAPPY tot BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter, — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUDENDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.

BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG

UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD

ABONNEMENTSPRIJS

N° 46. 14 NOVEMBER 1908. Maatsch. tot Bev. d. Bouwkunst. — De nieuwe O.K. Kerk aan den Nieuwen Binnenweg te Rotterdam, door P. A. Weeldenburg. — De „Gartenstadt“-Tentoonstelling in het Gebouw der Mij. Marnixstraat 402, door J. G. — Bijeenkomsten. — Verslagen v. Vergaderingen. — Ingezonden. — Berichten. — Personalía. — Bureau van plaatsing voor opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 3 jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.— Prijs der ADVERTENTIEN: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIEN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

De heeren Jac. van Gils, C. B. Posthumus Meijjes, J. Stuyt en J. Verheul Dzn., door het Hoofdbestuur uitgenoodigd zitting te willen nemen in de Commissie tot verkrijging van een Hollandsche inzending op de Tentoonstelling voor Christelijke Kunst te Dusseldorf, hebben aan dit verzoek gevolg gegeven.

Adres ter betuiging van adhaesie met het adres van „Bouwkunst en Vriendschap“ te Rotterdam.

Het volgende adres is verzonden:

Aan Edelachtbare Heeren Burgemeester en Wethouders der Gemeente Rotterdam

Geeft met verschuldigd eerbied te kennen: het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

dat: kennis genomen hebbende van het adres van de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap, dato October 1908 om, wanneer een der plaatsen van Adjunct-Directeur der Gemeentewerken vacant zal komen, deze te doen vervullen door een Architect of Bouwkundig Ingenieur.

dat het volkomen instemt met den inhoud en de strekking van bedoeld adres en UEd. Achth. dringend verzoekt niet de hoofd-leiding van alle door de Gemeente uit te voeren bouwwerken uitsluitend in handen van den Civiel-Ingenieur te leggen, daar een goede uitvoering van een deel dier werken eischt, dat ze

ontworpen en zelfstandig uitgewerkt worden door een Architect, die niet onder maar naast den mede Adjunct-Directeur optreedt.

t Welk doende, enz.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

w.g. A. SALM G.Bzn.

Voorzitter.

w.g. J. GRATAMA.

Secretaris.

Amsterdam, 12 November 1908.

Van den Bond van Nederlandsche Architecten was de volgende brief ingekomen:

Bussum, 26.10.1908.

Aan het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

Hooggeachte Heeren.

Op de eerstvolgende bestuursvergadering van den „Bond van Nederlandsche Architecten“ komt in behandeling: het zenden van een adhesiebetuiging aan het adres, dat door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam is gezonden aan Burgemeester en Wethouders dier gemeente, in zake het benoemen van een architect als Adjunct-Directeur der gemeentewerken.

Met deze doet ondergeteekende aan U en gelijktijdig aan het bestuur van het Genootschap Architectura et Amicitia het voorstel om een dergelijk adres gezamenlijk te zenden namens de drie vereenigingen „De Maatsch. tot Bevordering der Bouwkunst“, „Architectura et Amicitia“ en „Bond van Nederlandsche Architecten.“

Gaarne hierop spoedig uwe meening vernemende en voorstel tot eventueele samenspreking wachtende,

Uw Zdw.

w.g. K. DE BAZEL.

Voorzitter van den Bond van Nederlandsche Architecten.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwteksten, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

In zijn vergadering van 28 Oct. l. heeft het Hoofdbestuur besloten op dit verzoek in te gaan en werd den Bond hiervan bericht gestuurd, waarbij tevens in overweging werd gegeven de redactie van het adres over te nemen, zooals die in overleg met B. en V. reeds door het Hoofdbestuur was vastgesteld, (Zie verslag Hoofdbestuursvergadering Bouwk. Weekblad No. 44, blz. 868).

Van den Bond van Nederlandsche Architecten ontvingen wij tot op heden geen antwoord, doch vernamen wij uit „Architectura“ van 7 Nov. 1908, dat het genootschap Architectura et Amicitia den 2en November zelfstandig een adres verzonden heeft; redenen waarom het adres van het Hoofdbestuur in No. 44 van het Bouwkundig Weekblad afgedrukt en in overleg met het Bestuur van Bouwkunst en Vriendschap 26 October opgesteld, verzonden is waarvan mededeeling is gedaan aan het Bestuur van den Bond van Nederlandsche Architecten.

Het doet ons leed dat het Genootschap redenen meende te hebben om geen gevolg te geven aan het voorstel van den Bond van Nederlandsche Architecten. Van dusdanige adressen door meerdere Bouwkunst-vereeningen onder teekend is over het algemeen meer succes te verwachten dan dat elke vereeniging op zich zelf dit doet.

Dit is de eerste maal dat de nieuwe Vereeniging bestaande Vereenigingen uitnodigt en in staat stelt om eendrachtelijk samen te werken en spijt het ons voor dit goed bedoeld streven, dat het geen algemeene instemming heeft gevonden misschien dat dit voor volgende gelegenheden als een precedent zal worden aangemerkt en de Bond van Nederlandsche Architecten dergelijke verzoeken niet meer zal doen.

Wijzigingen Eischen Bouwk. Opz. en Teekenaar Examen.

In de vergadering van het Hoofdbestuur op 23 October j.l. zijn de volgende veranderingen aangebracht:

In het *Programma van Eischen voor het examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter*,

bij art. 10; wordt tevens verlangd bekendheid met de inrichting en het gebruik van een nonius, het *prisma van Bauernfeind* en *prismakruis* en een *spiegelkruis*.

In het *Programma van Eischen voor het Examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig-Teekenaar*:

bij art. 12; wordt eveneens verlangd bekendheid met de inrichting en het gebruik van een nonius het *prisma van Bauernfeind*, een *prismakruis* en een *spiegelkruis*.

Tot de vrijstellingen voor hen, die in het bezit zijn van het *Diploma voor Bouwkundig Opzichter* wordt niet meer gerekend het genoemde onder Sub 2 zijnde de *Burgerlijke Bouwkunde*.

Zowel voor het Bouwkundig Opzichters- als voor het Bouwkundig Teekenaars-examen, wordt in de programma's tevens den kandidaten de raad gegeven zich te oefenen in het schetsen met krijt op een zwart bord, met het oog op het schetsen der verschillende constructies bij het mondeling examen.

Cursussen voor opleiding tot het Bouwk. Opz. en Teek. Examen.

In het verslag van de vergadering van het Hoofdbestuur op 28 Oct. l.l. voorkomende in het Bouwk. Weekblad n°. 44 wordt in aansluiting met de aangenomen wijzigingen in het *Programma van Eischen voor het Examen van Bouwk. Opz. en Bouwk. Teek.* de aandacht gevestigd op de cursus van de heeren Maurits Plate en C. Citroen, naar aanleiding van

hun bericht van oprichting dezer cursus aan het Hoofdbestuur. In aansluiting hiermede brengen wij gaarne in herinnering dat de volgende heeren en inrichtingen reeds met succes jongelui hebben opgeleid:

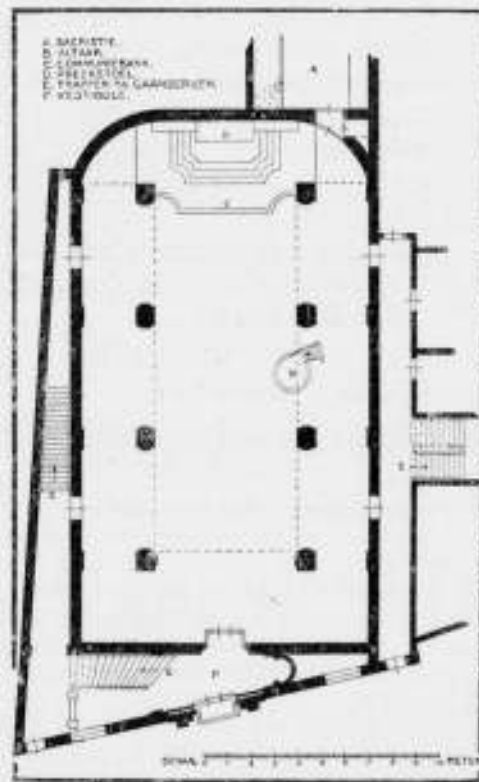
Bouwkundig Instituut „Jacob van Campen“, Amsterdam, (uitsluitend per correspondentie).
H. van Dijk, Architect, Zwolle.
J. D. Gantvoort, Architect, Deventer.
Jozef Herman, Architect, Amsterdam.
W. de Jong, Ambtenaar S.S., Utrecht.
Instituut v. Middelbaar Technisch Onderwijs te 's-Gravenhage.
L. Meinesz, Electr. Ingenieur, Doetinchem (uitsluitend per correspondentie).
v. d. Sluijs Veer, Architect, Amsterdam.
C. Spiers, Bouwkundige, Hengelo.
Technisch Instituut „Wolf“, 's Gravenhage.
C. Visser, Bouwkundige, Amsterdam.
Johs. Voetberg, Bouwkundige en Dir. Amb. S., Sneek.
A. N. Wind, Opzichter R.W., Assen.

Prijsvragen van de „Afdeling Amsterdam der Mij. tot Bev. der Bouwkunst“ en „Amstels Bouwvereniging“.

De inzender van het ontwerp motto „Salus Populi“ voor een arbeiderswoning, wordt verzocht zich bekend te maken of een correspondentie-adres op te geven, waaraan de hem toegekende premie en het ontwerp kunnen worden opgezonden.

DE NIEUWE O. K. KERK AAN DEN NIEUWEN BINNENWEG TE ROTTERDAM.

Op 2 November l. l. is te Rotterdam aanbesteed het bouwen van een O. K. Kerk met pastorie ter vervanging van de „Paradijkskerk“, waarover de heer Jan Kalf in „Het Huis

Plattegrond der Oude Paradijkskerk.

Oud en Nieuw“ van Augustus 1908 schreef onder het opschrift „Een Bedreigd Monument“.

Dat de oude kerk wordt verlaten komt hoofdzakelijk daar-

INTERIEUR VAN DE OUDE „PARADIJSKERK“ TE ROTTERDAM.

DE NIEUWE O. K. KERK AAN DEN NIEUWEN BINNENWEG
TE ROTTERDAM.

KERK EN PASTORIE.

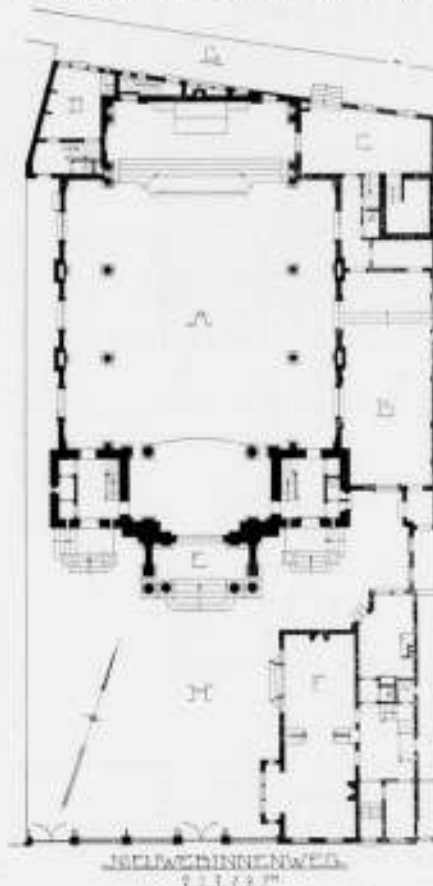
INTERIEUR.

Arch. P. A. WEELDENBURG.

door, dat verlangde herstellingen door de bouwpolitie den stoot gaven tot de overweging, of de buurt waarin de kerk en pastorie stonden niet reeds zoodanig gedegenereerd is, dat men niet verantwoord was daar ter plaatse belangrijke geldelijke offers tot herstel van de gebouwen te brengen.

Verwondering verdient het dat het plaatselijk bestuur kan of mag toelaten, dat in de Lange Torenstraat (die een lengte heeft van 250 Meter) en in de zeer directe nabijheid daarvan, waar bovendien zich bevinden 4 scholen en 2 kerken, een stadskwartier gevormd wordt, waar men de gemeentekroegen en bordeelen vinden kan, terwijl is aan te toonen dat in afzienbaren tijd de toestand daar niet verbeteren maar wel verergeren zal.

Men besloot alzoo tot het bouwen van een nieuwe kerk op een ander terrein. Dat terrein werd gevonden aan den Nieuwen Binnenweg en besloten werd om het interieur

Plan Beganegrond der nieuwe Kerk.

A. Kerk.	E. Portiek.
B. Kapel.	F. Pastorie.
C. Sakristy.	G. Open zang.
D. Koor.	H. Voorplein.

passend te maken aan de bestaande meubilering opdat men weer een goed geheel zou kunnen krijgen, zoodat het altaar, de communicabank, de preekstoel, het orgel, en al de bestaande zaken als zilveren vaatwerk, kandelaars, lampen, eveneens de bestaande weefsels, dienende als voorzetsels voor het altaar (die telkens verwisseld worden en waarvan een belangrijke verzameling is) en de daarbij passende priesterkleeren, een daarmede in harmonie zijnde omgeving zouden verkrijgen.

Bij deze opgaaf werd tevens de eisch gesteld, dat de kerk moest zijn zonder gaanderijen, zonder pilaren en zonder zitplaatsen tegen den muur, zooals die in de tegenwoordige zijn.

Het hierbijgaande plan van de nieuwe kerk geeft aan, op welke wijze deze gestelde eischen zijn opgelost.

Het terrein is van den publieken weg afgesloten door de pastorie en een hek, waarin 2 stel deuren voor het doorlaten van rijtuigen. De kerk zelf staat achter het voorplein met daarnaast een kapel, ook dienende voor godsdienst-onderwijs, met een dienstgang aan de pastorie verbonden.

Tusschen en voor de torens van de kerk bevindt zich een ruim portiek van zandsteen als hoofdtoegang, daarnaast twee hardstenen bordessen als toegangen voor de zijdeuren. Deze gevel en de torens zijn gedacht van grijsgele baksteen, lijstwerk en pilasters van zandsteen.

De torens hebben een hoogte van 41 Meter.

De zijbeuken in de kerk dienen als gangpaden, terwijl zij bestemd zijn voor zitplaatsen bij uitbreiding, reden waarom de maximum afmeting van den diameter der kolommen bepaald werd op 0,50 M.

In de torens zijn de opgangen naar het orgel en het zangkoor.

Achter de kapel, die op verlangen een meer huiselijk karakter draagt, is de sakristy gelegen met ruime bergplaatsen daarboven.

Onder het altaar in de kerk bevindt zich de kelder voor de centrale verwarming. De kosterwoning is gelegen in den anderen hoek van het terrein.

Het interieur geeft zeer veel terug van dat van de oude kerk.

Wij zien er hetzelfde plafond; terwille van deze reproductie moest ook de achtkante lantaarnrand er in blijven, waarop in het oude plafond een koepel rust.

Ook de ramenrij onder dat plafond met de cariatiden vindt men hier ter plaatse als in de oude kerk, waar zij zoo goed doen en een aangename overgang vormen naar den meer-voudigen wand.

Het is wel jammer, dat door een voorschrift de kolommen geen grooteren diam. mochten hebben dan 0,50 M.; de overgang naar het hoofdgestel geeft nu ernstige moeilijkheden.

Aan den wand tegenover het altaar staat het orgel, dat eveneens met de in de hoofdas, op de balustrade, geplaatste figuur van „David“ een goed geheel vormt.

De bouw van het geheele werk is opgedragen aan den aannemer, den heer C. Bal Cz. voor de som van f 99.790.

Voor allerlei, bij den bouw te leveren zaken is circa f 12.000.— buiten het bestek gehouden. Hierin is alles begrepen behalve de meubilering, waartoe behooren het altaar, het orgel, de preekstoel, de op de doorsnede voorgestelde lambriseringen, welke zullen gevormd worden van de bestaande banken en bijbehorende muurbekleding, die in de oude kerk langs de wanden staan, de ornamenten voor de verlichting enz. Het geheele werk moet zijn opgeleverd 15 December 1909.

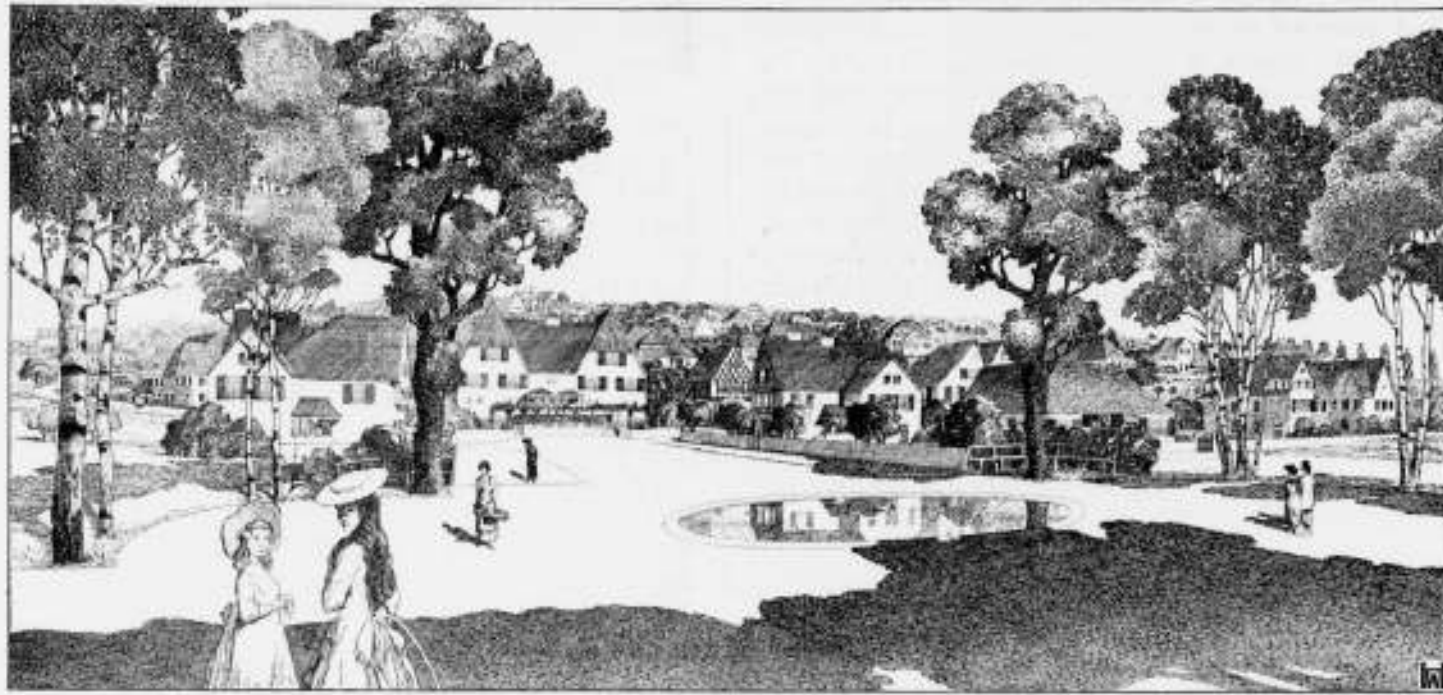
De architect,

P. A. WEELDENBURG.

DE „GARTENSTADT“-TENTONSTELLING IN HET GEBOUW DER MAATSCHAPPIJ
MARNIXSTRAAT 402.

Deze collectie, eigendom van de „Deutsche Gartenstadt-Gesellschaft“ welke door bemiddeling van de Afd. Amsterdam van de Maatij van af 22 Nov. a. s. zal worden geëxposeerd, vormt een goed geheel en is een dankbaar studieveld voor den

liefhebber van modernen landhuisbouw. De welbekende Engelsche tuinsteden, als Bourneville, met werk van den bekenden architect W. A. Harvey; Letchworth; Port Sunlight, met werk van de architecten Douglas en Fordham, Owen,

Ontwerp voor een villa-kolonie „Friedrichshöhe" bij Konstanz.

Arch. Ing. H. WIELANDT.

Kerkley, Adam enz.; de Arbeiderskolonie te Dayton (Amerika), zijn vertegenwoordigd; evenzoo de Deutsche, met de kolonie Alterhof van Krupp, de Arbeiderskolonie der firma Ulrich Gminder te Reutlingen, architect Th. Fischer; dan de „Villenkolonie im Boher bei Freiburg auf den Kächlingschen Geländer", architect M. Läger; plan voor de bebouwing van de Kronprinzenstrasse Bremen Schwachhausen, architect Prof. T. Schuhmacher te Dresden; de kolonie Neu Dölau b. Halle a. S. arch. Tressenois te Trier; Arbeiderskolonie von Merck bei Darmstadt, arch. F. Pützer; Arbeiders- en Beamtenwoningen te Gronauerwald, de kolonie te Ulm en anderen, benevens afzonderlijke landhuizen van verschillende architecten, als A. Messel, H. Wagner, R. Bauer; alle deze door plattegronden, teekeningen en photo's afgebeeld; terwijl een collectie photo's en teekeningen van Duitsche tuinbouwkunst goed aansluit bij het geheel. Ook de Hollandsche afdeling belooft belangrijk te worden, daar vele van de bekendste landhuisbouwers hebben ingezonden.

Alles saamgenomen geeft het geheel een goeden indruk van wat de bekende beweging voor tuinsteden wil en heeft bereikt. Daar we hopen later uitvoeriger op deze tentoonstelling en haar betekenis terug te komen, geven we nu alleen den indruk van een vluchtige kennisname bij de ophanging der stukken.

Wat opvalt is het ontbreken van het bekende type van het klein kasteeltje, paleisje, villatje met al zijn peuterige rijkdom en flauwigheden, zijn miniatuurschaal, gevolg van kleine copieën naar groote voorbeelden, en hun onaangenaam gemis aan eenheid van schaal veroorzaakt door klein ornament tegenover kolossale spiegelruiten, in één woord het ontbreken van het gelukkig nu meer en meer verlaten type der Renaissance-villa uit het laatst der 19de eeuw. Deze tentoonstelling geeft voorbeelden van den modernen landhuisbouw, die geïnspireerd is op de oude boerderij.

Het zou hoogst interessant zijn de diepere oorzaken na te gaan, waardoor de opvatting van het imitatie paleisje, — kasteeltje geleidelijk is overgegaan tot die van inspiratie op de boerderij. En hoewel het nu te ver zou voeren daar uitvoerig op in te gaan, moet toch een hoofdzakelijk vermeld: het verschil in de betekenis van een buitenhuis voor 25 jaar en thans. In den krachtigen Renaissance- en Barok tijd

was heel het leven gestyleerd, het was een bepaalde, schoone vorm van een rijke, bloeiende soms weelderige maar toch in zijn groote lijnen streng gehoudene cultuur; de monumentaliteit van de klassieke kunst, fijner, beweeglijker en speelscher geworden door den Renaissance-geest, die over Europa heerschte, maakte ook de buitenhuizen tot voorname en statige paleizen. De mensch is daar nummer een, en de natuur in de onmiddellijke nabijheid onderworpen, door besnoeiing, regelmatig aanleg, breede trappen, fontein, beelden enz. aan den wil van den mensch. Men bewondert in de fraaie Renaissance tuinen niet de natuur zelf in haar ontzagelijke betekenis, maar zooals zij rustig, regelmatig, intiem wordt, zooals zij een *tuin* wordt door de dwingende hand van den kunstenaar.

Bij een groot gestyleerd Renaissance-zinnelijk leven behoort een Renaissance-tuin en paleis.

De laatste helft der 19de eeuw, zich inspireerend op deze vorstelijke voornaamheid, heeft echter, dank zij hare totale andere geardeheid, hare geheel andere levensverhoudingen, dit alles of als doode namaak of als burgelijk-klein fantasietje gemiteerd. Het werd of protzerig, zonder de noblesse der Renaissance, of leeg, slap, sentimenteel. Het kan niet anders: de Romeinsche edelman uit de 17de eeuw, evenals de Hollandsche uit dien tijd was een geheel ander mensch dan de 19de eeuwse aristocraat of rijke fabrikant.

In Holland, waarna de 18de eeuw met haren stijven, maar toch zeer zeker karaktervollen landhuisbouw de 19de eeuw volgde, zonder beheerschende eenheid met voortdurend meerdere versnippering der cultuur tot een totalen chaos van levensopvattingen, een zuivere morele anarchie ontstond, werd noodzakelijkerwijs, waar steeds nog het zooveelste Renaissance type bleef aangehouden, de glanzende en bloeiende schoonheid der prachtige oude Italiaansche en Fransche Buitenhuizen steeds meer verkleind, bedorven of verwaterd.

In de 2de helft der 19de eeuw beschouwde men het landhuis, beter gezegd de villa, als een belangrijk ding op zich zelf, te midden der natuur, daar niet aan onderworpen, maar min of meer als een monument op zich zelf, zoo mogelijk beheerschend de natuur.

Dit is nu langzamerhand voorbij en deze tentoonstelling vertolkt een geheel andere opvatting. Deze opvatting is, dat

men niet naar buiten gaat om de groote of minder groote heer zich te voelen tegenover de natuur, maar om de natuur zelf te bewonderen en haar enorme kracht en schoonheid te ondergaan. De drang is om natuurlijker te zijn, om niet tegenover, maar in de natuur te wezen. Deze zucht is niet specifiek uit het begin der 20ste eeuw, maar komt herhaaldelijk voor in de geschiedenis der menschheid; in het laatst der 18de eeuw is het J. J. Rousseau, die in zijn gevoelige natuurbeschrijvingen zijn verlangen naar het eenvoudige buitenleven uit. En zooals toen ter tijde, is ook nu de ondergrond: het verlangen van hen, die niet tevreden zijn met de bestaande maatschappelijke toestanden. Men wil uit de maatschappij naar de natuur.

Deze opvatting moest noodzakelijk een andere architectuur te voorschijn roepen. Niet meer de representatie naar buiten, maar de eenvoudige, logisch gebouwde woning, de „cottage," de hut. En zooals ook de kleeren van den 18den eeuwsechen landedelman verschillen van zijn 20sten eeuwsechen collega, zoo ook mist het moderne landhuis allen uiterlijken rijkdom en pronk. De hooge, statige kamers, deftig en stijlvol, alleen geschikt voor een bepaald gestyleerd leven, werden lager; de groote Fransche glazen deuren verdwenen, torrens, die het huis zijn rijzig silhouet gaven, waren overbodig.

Al de bouwkunstige elementen werden nu bedoeld op gezelligheid, eenvoud, op *veilig van de natuur afgesloten zijn*.

Het landhuis had meer het primitieve, oerbegrip van woning op het land, namelijk een afgesloten, beschutte ruimte om te wonen, beschut tegen de invloeden van de natuur: regen, wind, kou, zon. De deuren werden laag waardoor het huis meer gesloten, de beschuttende muur minder doorbroken werd; de ramen klein, om kou of warmte buiten en warmte of kou binnen te houden; heel de statige draperiën van gordijnen enz. verdwenen; het hoofdelement van beschutting, het dak (door Lodewijk XIV in zijne vorstelijke heerschzucht terecht burgerlijk genoemd) wordt in zijn waarde hersteld en bij voorkeur groot en overwegend gemaakt, niet te hoog van den grond af, gelijk men een parapluie ook niet te hoog houdt; en zoo ontstonden al die motieven en al die bouwkundige verhoudingen, gebaseerd op een zuiverder en natuurlijker contact met de natuur, heel die logische opbouw en karakteristieke vorm, ontstaan uit eene *onbevooroordeelde* opvatting van het bouwen van een huis op het land, welke opvatting, met enkele verschillen, ontstaan door verschil van leven en arbeid met de boeren, in wezen overeen komt met . . . den ouden boerenwoningbouw!

We hopen later uitvoeriger stil te staan bij de specifieke eigenschappen van den modernen landhuisbouw en de aesthetische betekenis zijner onderdeelen; voorloopig wekken wij den lezer op de tentoonstelling te bezoeken, waar meereendeels zeer gelukkige en aantrekkelijke voorbeelden te zien zijn van de invloeden der Engelsche, Duitsche en Nederlandsche boerenwoning-stijl op den modernen landhuisbouw.

J. G.

BIJENKOMST.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Afdeling Amsterdam.

61ste Buitengewone bijeenkomst op Zaterdag 21 November 1908 des middags 2 uur.

Punt van samenkomst: Labouchère, Oyens & Co's Bank Hoofdingang Spuistraat.

Bezoek onder geleide van den architect, den Hr. F. W. M. Poggenbeek, aan het Bankgebouw der firma Labouchère, Oyens & Co.

De Secretaris J. H. W. LELMAN.

Amsterdam, 16 Nov. 1908.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN

61ste Vergadering der Afdeling Amsterdam van de Mij. tot Bevordering der Bouwkunst. Vrijdag 6 Nov. 1908.

De voorzitter, de bijeenkomst openende, heet de aanwezigen en in het bijzonder de dames welkom op deze eerste, goed bezochte bijeenkomst van het winterseizoen.

Na vaststelling der notulen en mededeeling van eenige ingekomen stukken wordt onder afwijking van de agenda, direct het woord verleend aan den heer A. W. Weissman tot het houden zijner voordracht: *Amsterdamsche woningen uit ouder tijd*.

Amsterdam heeft het voorrecht gehad sedert zijn stichting in het laatst der 13de eeuw tot het eind der 18de eeuw voortdurend in welvaart toe te nemen. Op een vervaltijd, die tot 1815 duurt, volgt een korte opleving, daarna komt een tijd van stilstand, en eerst na 1870 breekt weer meer deze welstand aan. In den plattegrond der stad is die ontwikkelingsgang vastgelegd.

In de oude, door de Burgwallen omsloten stad heeft men nog de smalle erven, waarop de bewoners hunne lage huizen bouwden die, van hout opgetrokken, als schepen gepakt, gebreeuwd en geteerd, aanleiding gaven tot de felle branden, die vooral in de 15de eeuw, als 23 April 1421 en 25 Mei 1452, de stad teisterden. Op het Begijnhof en den Zeedijk zijn nog eenige fragmenten dier huizen overgebleven. Hunne inrichting en samenstelling blijkt uit de oude keuren. De daken waren met riet gedekt, maar de oudste bouwverordeningen reeds bepalen dat, om het brandgevaar te verminderen, het riet met een houtlaag moest worden bedekt.

Zij verbieden ook het met teer en pek bestrijken der gevels, eveneens om het brandgevaar te verminderen.

De bepaling, dat de houten huizen zoo ver van elkander moeten staan dat er plaats tusschen was voor twee houten goten — de in Noord-Holland nog overal gebruikelijke „mastgoten" — is de oorsprong geworden van de „rijdigen". Alleen bij steenen huizen mochten gemeene muren worden gemaakt.

De huizen waren laag — in 1453 kende men nog geen verdiepingen — en bestonden uit een voorhuis dat tot winkel diende, en een achterhuis, waarin de eenige haard van het huis, dat de woonruimte bevatte. De zolder diende tot bergplaats.

Er bleef van het 15de eeuwse huis geene afbeelding bewaard. Maar men kan zich voorstellen, dat de stad grootendeels bestond uit lage houten huizen, waarboven de openbare gebouwen, als het stadhuis en de kerken, benevens de kloosters uitstaken. Blijkens de huizen waren er nog stallen, schuren, hooibergen, varkens-kotten en loodsen, zoodat Amsterdam, toen Maximiliaan de steden-wapens met de keizerskroon versierde, nog in menig opzicht aan een boerendorp deed denken.

De 16de eeuw brengt verandering. In 1501 krijgt Amsterdam door de benoeming van een „rooimeester" zijn eerste bouwtoezicht. In 1521 verleende Karel V het octrooi waarbij de houten huizen verboden werden en de eigenaars gelast werden om hunne huizen in steen te herbouwen. Sedert voorzorg men de huizen ook meer van verdiepingen; gelijk de kaart van Cornelis Anthoniszoon uit 1544 aantoonde.

Aanvankelijk bepaalde de taak der rooimeesters zich er toe te zorgen, dat de rooilijnen niet werden overschreden. Later werd hen ook het toezicht op de naleving der bouwverordeningen opgedragen. Die welke in 1531 door „Mijne Heeren van den Gerechte" werd uitgevaardigd bevat allerlei voorschriften o. a. over de dikte der muren (minstens een Goudsche steen zwaar); de samenstelling der gebinten. Van de in zwang zijnde konstruktie met standvinken (de stijlen mochten niet gelascht worden); de afdekking met „teghelen ofte lijen die minstens 1/2 overstek hadden"; de hoogte van den vloer (minstens 1/2 voet boven het „daghelycx binnendijcx water" d. i. stadspijl; de uitbouwswels; de materialen, (steen en kalk moesten van stadswege gekeurd worden) enz. Wie buiten de rooilijn bouwde moest zijn huis weer afbreken en men mocht niet bouwen voor de rooimeesters zich van de deugdelijkheid van het fundament hadden overtuigd. Later, in 1535, kwam er keur op het afvoeren van huiswater, in 1551 werd het aanbrengen van privaten boven het water, gelijk zeer gebruikelijk was en nog lang in zwang bleef, verboden. Langzamerhand kwamen beerkollen in gebruik.

De „Grondwet voor het bouwen" in Amsterdam, ten tijde van de republiek der Vereenigde Nederlanden, is een keur van 19 December 1565. Deze had tot het begin der 19de eeuw rechts-

kracht bezeten. Daarin zijn de bovenvermelde bepalingen grootendeels vereenigd.

Het toezicht van rooimeesters werd voorts uitgebreid en wie hunne orders niet opvolgde, werd bedreigd met zes gulden boete. Bovendien komen er eigenaardige bepalingen in voor betreffende de verhouding van bouwheer en metselaar en timmerman. Deze moesten het werk zelf uitvoeren en niet tegelijkertijd ander werk aannemen. De overeenkomsten moesten op schrift geschieden en ter keuring van rooimeesters gebracht worden. Voorts werden de rechten en verplichtingen van buren geregeld. Ook werden stoepen en pothuizen verboden, welk verbod in 1620 werd ingetrokken.

Deze keur regelde feitelijk zeer weinig, maar toch gaf zij voor 1798 geene aanleiding tot klachten. Toen werd een „Rapport over de gesteldheid der Woningen met betrekking tot de grondheid“ door de burgers J. H. van Swinden en D. van Gesscher aan den Raad der stad uitgebracht.

Hierin wordt er op gewezen dat weliswaar kalk en steen volgens de ordonnantie op het Timmeren en Rooyen van 19 December 1565 goed moeten zijn en onderzocht moeten worden, maar dat in die ordonnantie niets wordt bepaald omtrent de noodzakelijkheid de muren tot een zekere hoogte boven den grond met goede cement op te trekken. Stellers der nota geven in bedenking in dien zin de ordonnantie aan te vallen. Deze aanmerking is de eenige in het Rapport die de oude verordening betreft.

De staatkundige en staathuishoudkundige toestand van Amsterdam vóór 1795 was oorzaak dat de woning- en bouwtoestanden niet tot meerdere klachten hadden aanleiding gegeven.

In de 16e, 17e en 18e eeuw stelde men bovendien geheel andere eischen dan thans. De talrijke gangen die in het 16e eeuwse Amsterdam toegang gaven tot de erven of tuinen achter de huizen, werden later bebouwd om in de behoefte aan woningen te voorzien. Men bedenke, dat de openbare wegen, niet veel meer breedte hadden. De toestand werd pas slechter toen de lage huizen door nieuwe met verdiepingen werden vervangen.

Het rapport van 1798 dezen toestand afkeurende, zegt, dat indien men nog eens de stad moest aanleggen men zeker geheel anders zou te werk gaan en ruimer bouwen. Toch, welke de nadeelen daarvan ook waren men kan die „nauwe straten en steegen en dat groot aantal zeer enge gangen, welke nauwelijks toegang tot licht en verversing van lucht toelaten“ niet sloop; de plaats voor luchtige wijken trouwens zou ontbreken.

Een ander nadeel waren de kelderwoningen. De kelders der huizen, die oorspronkelijk voor het opslaan van goederen dienden, zijn eerst toen, vooral in de 13e eeuw, het aantal pakhuizen toenam, voor woning in gebruik genomen door minder goeden. Daartegen kwam het rapport van 1798 met nadruk op — „kelders blijven altoos vochtige en geenszins luchtige woningen“ — betreurt dat het niet mogelijk is alle kelderwoningen buiten gebruik te stellen.

Om althans het onderloopen der kelders bij hoog water te beletten was in 1681 eene waterkeering langs den geheelen Y-kant aangelegd, behalve langs Haarlemmer Houttuinen en Haringpakkerij. De bewoners hadden zich er tegen verzet „willende liever den ouden overlast van het hooge water lijden, dan den gemakkelijken op- en afslag hunner koopwaren missen.“ De zaken gingen voor het persoonlijk geroef.

Niet alleen de lagere eischen die men aan een woning stelde, maar ook de betere uitvoering, die de gilden waarborgden, was oorzaak dat men zoolang met de verordening van 1565 tevreden kon zijn. De gilden immers traden op tegen „broddelaars“ en knoeters. Het toenmalige gebouwde huis is hecht, sterk en wel doortimmerd.

Aan toevoer van licht en lucht werd weinig waarde gehecht, zelfs niet in de heerenhuizen, getuige den aanleg van kleine „plaatsjes“ met „zaaltjes en „binnenkamers“ die alleen als avondkomers eenige gezelligheid hebben. Een ander zwak punt is volgens het rapport ook de vervuiling der grachten door de riolen. Voorts wordt geklaagd hoe, door gemis aan een speciaal toezicht het vuil ook op de straten wordt geworpen. Spreker stond vervolgens stil bij de drinkwater-voorziening. Dronk men aanvankelijk het grachtwater — dat in eene keur van 1530 „seer costelike“ heette. Maar in 1540 reeds ontreed men Karel V het Amsterdamsche water te drinken en toen in het laatst der 16e eeuw de ververijen tot bloei kwamen werd het water „vergiftigd en geinfeteerd.“

Sedert werd het maken van regenbakken algemeen, maar daar de goten van lood en koper waren, was dit water niet gezond.

Eerst in 1793 werd daarop in een „Rapport over het regenwater“ gewezen. Bovendien waren er waterschippers die het water van de Vecht, boven Loenen, aanvoerden. Dit water werd dan door „parlevinkers“ in het klein verkocht. Door deze toestanden ontstonden in droge tijden of in besloten water soms groote moeilijkheden. In 1789 besloot het stadsbestuur tot het bouwen van 24 groote openbare regenbakken.

Van de inrichting van het 17e eeuwse deftige huis geven de ontwerpen van Vingboons een goed denkbeeld. Spreker gaf een overzicht van enkele zijner bekende gebouwen, het Trippenhuys in het huis van Jeronimo de Haze, die in Vingboons verzamelde werken zijn afgebeeld. De burgerwoningen door Vingboons ontworpen, vertoonen nog de hangkamers, puien, tuifels, pothuizen en bedsteden, die sinds de 16e eeuw in gebruik waren.

In dien tijd bewoonden, de zeer armen uitgezonderd, ieder een eigen huis, zij 't ook van bescheiden afmetingen. Alleen in de Jordaan waren zoogenaamde „forten“, waar vele gezinnen „op één trap woonden“. Boven- en benedenhuizen kwamen eerst in de kwade tijden na 1795, toen de behoefte aan min-kostbare woningen bleek, door verbouw van de oude huizen. Een nadeel dier huizen, de nauwe steile trappen, is gebleven tot op onzen tijd.

Alles samenvattend en met de maat van den tijd gemeten, waren in het laatst der 18e eeuw de woningtoestanden te Amsterdam over het algemeen zeer gunstig. Van de huizen van voor 1640 bestonden er nog maar enkele. De overige waren, rekening houdend met de toegenomen eischen, vooral sinds 1700 herbouwd, een omstandigheid waaraan de stad haar 18e eeuwse karakter dankt. Speculatiebouw kende men niet; geen „beunhaas“ kon er werken. De gilden oefenden een gunstigen invloed vooral op den woningbouw, waaraan het toe te schrijven is dat, het beoordeeld naar de toen gestelde eischen, het oude Amsterdam, ondanks de gebrekkige verordening, in menig opzicht toch het huidige vooruit was.

Eene pauze geeft de aanwezigen gelegenheid tot bezichtiging van het in de zaal tentoongestelde plaatswerk, door Prof. K. Sluiterman samengesteld: „Oude Binnenhuizen in Nederland“.

Na heropening der vergadering wordt het eerste deel der agenda hervat. Met algemeene stemmen wordt tot lid der afdeling aangenomen de heer H. Bletz architect te Weesp. Vervolgens wordt voorlezing gedaan van een schrijven der „Ned. Vereeniging van Centrale Verwarmingsindustrie“, inhoudende verzoek voor het breekwerk etc. een stelpost uit te trekken die 't zij door den aannemer, 't zij door den installateur op zijne begrooting kan worden gebracht. De vergadering acht dit verzoek alleszins billijk, met dien verstande, dat zij meent dat deze stelpost thuis behoort op de begrooting van den aannemer.

De Voorzitter deelt mede dat ingevolge een verzoek van het Bestuur, Zaterdag 21 November a. s. onder leiding van den architect F. W. M. Poggenbeek, een bezoek mag worden gebracht aan het nieuwe bankgebouw der firma Labouchère, Oyens & Co. Hij wekt de leden op om van die gelegenheid dit gebouw, een der grootste van onze stad, te bezichtigen, gebruik te maken.

Van het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst was ingekomen verzoek tot behandeling van twee onderwerpen: de quaestie van het Rijksproefstation en de Particiele Aanbesteding.

De eerste zal worden voorbereid door een commissie waarin worden gekozen de heeren 's Jacob, Bolderman en Leliman; over het tweede punt wenschte het bestuur nog te beraden.

De mededeeling van de oprichting eener opleidingscursus door de heeren M. Plate en C. Citroen wordt voor kennisgeving aangenomen.

Vervolgens worden de premien uitgereikt, die toegekend waren in de prijsvragen welke gezamenlijk door „Amstels Bouwvereening“ en de „Afdeling“ waren uitgeschreven. De Voorzitter der afdeling achtte dat eene dergelijke samenwerking niet anders dan nuttig kon werken. Al is het verwachte resultaat niet bereikt toch is er veel geleerd. Hij zegt alle die hunne krachten aan het onderwerp wjdden dank en hoopt, dat zij niet zullen achterblijven, indien nog eens eene herhaling der prijsvraag mocht plaats vinden.

De heer P. van Exter, voorzitter van „Amstels Bouwvereening“, constateert namens zijne vereeniging de aangename samenwerking. De vraag was moeilijk; dat bleek ook in het resultaat. Gaarne zal „Amstels Bouwvereening“ nog eens willen medewerken, desverlangd ook alleen voor het ontwerp der driegezins-burgerwoning.

Na uitreiking der premien aan de 3 aanwezige deelnemers ontstaat nog eene meer huiselijke gedachtenwisseling over het meest gewenschte type in verband met de kosten, de voor- en nadeelen van alkoven en bedsteden.

Niets meer aan de orde zijnde wordt de bijeenkomst gesloten.

De Secretaris
J. H. W. LELIMAN.

Afdeling Utrecht van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Vergadering op 3 November 1908 's avonds ten 7¹/₂ uur.

De voorzitter opende de vergadering met een welkom aan de aanwezige leden; herdacht daarna in gevoelvolle bewoordingen het overleden eeredid der Afdeling, den Heer Ab. Nijland, sedert de oprichting onzer afdeling lid van het bestuur.

De notulen van de vorige vergadering werden onveranderd goedgekeurd.

Aan de orde was de herziening van het reglement in verband met de nieuwe statuten en het huishoudelijk reglement van de Maatschappij.

Na uitvoerige discussie werd dit, behoudens enkele kleine wijzigingen met algemeene stemmen goedgekeurd, en zal het aan het Hoofdbestuur worden opgezonden.

De vergadering werd ten ongeveer elf uur gesloten.

Een brief van het Hoofdbestuur moest wegens het vervogderde uur tot de volgende vergadering aangehouden worden.

De Secretaris.

Afdeling Arnhem van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Verslag van de vergadering gehouden 4 November 1908 in het Restaurant „Noble“.

Nadat de Notulen der vorige vergadering gelezen en goedgekeurd waren, werd door den Voorzitter een opwekkend woord gesproken, bij deze te vergadering van dezen winter; gememoreerd werd de renaissance van de Maatschappij, nu zij uit haren langen slaap wakker geworden is werden de gunstigste verwachtingen voor hare activiteit uitgesproken. De bespreking van het schrijven van de „Nederlandsche Vereeniging voor Centrale Verwarmingsindustrie“ werd uitgesteld tot de volgende vergadering.

Het schrijven van het Hoofdbestuur over de belangrijke vraagstukken: Rijksproefstation en Particiele Aanbesteding werd door den Secretaris voorgelezen. Besloten werd eene Commissie te benoemen bestaande uit de heeren J. L. B. Keurschot en H. Porthéine Jr. om over het eerstgenoemde onderwerp eene studie te maken en een rapport met conclusies uit te brengen in de volgende vergadering, waarop deze dan in bespreking gebracht zullen worden. Daar reeds eene commissie bestaat, welke in opdracht heeft eene studie te maken van de vraag: „Is de tegenwoordige wijze van aanbesteding de meest gewenschte“, werd besloten het vraagstuk der Particiele Aanbesteding aan deze Commissie te endosseeren. Vervolgens werd door den Voorzitter gevraagd of een der leden nog iets in het midden te brengen had. De heer J. W. Reykers deelde mede dat hij onaangenaam getroffen was door het Rapport over de examens van Opzichter en Teekenaar, dat in het Bouwkundig Weekblad No. 41 blz. 797 voorkwam, namens de Commissie door den heer Ouëndag, voorzitter dier Commissie, ondertekend.

De heer Reykers had ook aan dit examen deelgenomen en behoorde tot de geslaagden; nu hij echter gelezen had hoe de Commissie over de groote meerderheid der geslaagden dacht, speet het hem wel dit examen gedaan te hebben, waarvoor hij zich nog al veel moeite en kosten getroost had. Hij hoopte echter nog dat er een vergissing in het spel was en dat de Commissie wellicht bereid zou zijn te verklaren, dat haar Rapport anders uitgelegd moest worden.

De Voorzitter antwoordde hierop, ook met klimmende verbazing het Rapport gelezen te hebben; ook de secretaris lid van de examencommissie vermoedde dat eene vergissing in het spel was en verklaarde tot zijn spijt het rapport eerst in het Weekblad gelezen te hebben, zoodat hij dan ook geen medeverantwoordelijkheid er voor aanvaardt. Door den Secretaris werd daarna voorlezing gedaan van het gedeelte van het verslag van de vergadering van het Hoofdbestuur op 28 October, waaruit blijkt dat de steller van het verslag bereid was te erkennen, dat de vorm van de door hem gemaakte opmerkingen misschien niet gelukkig en niet duidelijk was. De heer Porthéine merkte op, dat hij ook dit verslag lezende, onaangenaam was getroffen door de reclame die er in gemaakt wordt, voor eene onderwijsinrichting. Z. i. is eene dergelijke manier van handelen in strijd met de waardigheid

van de Maatschappij, men moest eens gaan denken dat de „enkelens“ die wel op de hoogte waren van deze onderwijsinrichting afkomstig waren.

Als nieuwe leden hadden zich opgegeven de heeren J. L. B. Keurschot, C. O. Knoops en J. Reimeringer; met algemeene stemmen werd tot hunne toelating besloten.

Door den Secretaris werd de aandacht gevestigd op de advertentie van de Vereeniging „Volkshuisvesting“, deze zoekt een bekwaam bouwkundige; nu is het op zich zelf al een gelukkig weinig voorkomend verschijnsel, dat men een bouwkundige per advertentie zoekt, nog zeldzamer is het echter, dat men het honorarium op deze wijze tracht te vernemen en dat het bestuur zoals het uit het slot van de advertentie blijkt, de mogelijkheid in nitzicht stelt, dat een persoon in aanmerking kan komen voor de vervulling van de functies van architect, opzichter en administrateur.

Deze advertentie was zeer weinig zaakkundig opgesteld en daardoor onduidelijk, de Secretaris van de afdeling ontving van verschillende zijden brieven om inlichting.

Nu hebben de architecten, vooral in deze gemeente nog niet te klagen over te veel waardeering, de bouwlustigen laten zich liever door timmermansbazen bedienen; waar dit particuliere aangelegenheden betreft kan de architect niet anders doen dan dit met leede oogen aanzien. Hier betreft het echter een werk van openbaar nut, dat bijna geheel met geld van het Rijk onder garantie van de gemeente tot stand komt en daarom is het te betreuren, dat bij het bestuur nog niet vast schijnt te staan dat het voornemen is een architect met de hoofdleiding van ontwerp en bouw te belasten.

Verschillende ter goeder naam bekend staande architecten, ook onder de hier ter stede gevestigde, hebben op deze advertentie niet geschreven omdat zij terecht meenden dat waar bekend geacht mag worden, dat een honorariumtabel bestaat, het niet met de waardigheid van het vak strookt op dergelijke advertenties in te gaan. De keuze van een architect is een zaak van vertrouwen.

Het is intusschen zeer goed mogelijk dat onder de sollicitanten bouwkundigen voorkomen die, hoewel geen architect, het vraagstuk desniettemin op uitnemende wijze tot oplossing zullen kunnen brengen, maar het is zeer twijfelachtig of dit a priori door het Bestuur van de Vereeniging „Volkshuisvesting“ uit te maken is, daar het geen technische leden telt; het gevaar is groot dat een belangrijk werk van openbaar nut, niet aan de met recht te stellen technische, hygiënische en aesthetische eischen zal beantwoorden.

In verschillende andere gemeenten waar het vraagstuk der volkshuisvesting ook onder de oogen gezien wordt, belast men architecten met de hoofdleiding. Spreker meent dan ook aan de vergadering te moeten voorstellen te besluiten het bestuur van de vereeniging „Volkshuisvesting“ met het verzoek „een ter goeder naam bekend staand architect“ met de hoofdleiding van het ontwerp en de uitvoering te belasten.

De heer Porthéine maakte nog eene door de vergadering juist geachte bemerkning op de voorgestelde redactie van het schrijven; ook de heer Freeman gaf zijne instemming met het gesprokene te kennen, hij vond, dat de afdeling goed deed dergelijke handwijzen, waarbij de architect-functie als het ware openbaar aanbesteed werd, niet goed te keuren.

Een lid bracht ter sprake een adres der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam aan het gemeentebestuur, betreffende de wenschelijkheid van de aanstelling van een architect of Bouwkundig-ingenieur tot adjunct-directeur.

Het bevreemdt hem, dat het Hoofdbestuur der Maatschappij haar adhesie daaraan betuigd heeft. Dat Hoofdbestuur had toch, eenigen tijd geleden, besloten, dat C. L. 's en Genie-officieren welke reeds lid waren, tot architect-leden zouden worden benoemd.

Nu onlangs heeft dat Hoofdbestuur eene reserve gemaakt en bepaald dat alleen op C. L. 's en Genie-officieren, welke zich practisch met bouwkunde onledig hebben gehouden, het besluit betrekking zou hebben. Het wil hem voorkomen dat daardoor de steun aan Bouwkunst en Vriendschap nog bodenklijker karakter heeft gekregen. Was het eerste besluit eenigermate diffuus, het tweede preciseerde en nu vrees hij dat het Gemeente-bestuur op grond daarvan zal oordeelen, dat het adres van B. en W. geen zin heeft. Officieel worden in Rotterdam toch alleen erkend C. L. 's en Genie-officieren als de stichters van bouwwerken. Men zal dan ook vernemen dat de gewezen officieren Burgdorffier en Nolen de Hoogere Burgerschool en de Electriche Centrale gebouwd hebben; terwijl Jhr. Cock Civiel ingenieur, de uitbreiding der gebouwen van de gasfabriek heeft uitgevoerd; van de architecten Logeman

en Kók hoort men niets, alleen de ingewijden kennen hun bestaan.

Burgemeester en Wethouders zullen dus, vernemende van de steun der Mij. kunnen beweren, dat het adres hen onverklaarbaar voorkomt „de heeren Burgdorffer, Nolen of Cool zijn, als zij lid van de Maatschappij zijn qq. architectleden; zijn zij geen lid dan zou dit alleen oorzaak zijn dat zij nu geen architectlid zijn; dit kan voor B. en W. van Rotterdam geen aanleiding zijn hun bekwaamheden minder te achten, het wil hem dus voorkomen dat het Hoofdbestuur beter gedaan had zich in deze kwestie te onthouden; nu kan juist zijn optreden in verband met de bepaling omtrent de C. I.'s en Genie-officieren als architect-leden tegen Bouwkunst en Vriendschap uitgespeeld worden.

De Voorzitter verklaarde in veel opzichten hiermede niet eens te zijn, maar kon met het oog op het gevorderde uur geen bespreking over dit onderwerp toestaan.

Vervolgens kreeg de heer H. A. Hendrix, Directeur der N. V. Fabriek Hollandia het woord tot het doen van eenige mededeelingen over den aanleg van de inrichting van de nieuwe elektrische verlichting van den Schouwburg.

Vooraf de regelbare weerstand waardoor het mogelijk is het licht onmerkbaar te doen af of toenemen werd in onderdeelen duidelijk gemaakt.

Daarna volgde, bezichtiging van den Schouwburg, waar de heer Hendrix en de tooneelmeeester, de heer Weenik de installatie toelichtten waarvoor de voorzitter deze heeren bedankte.

De Commissie voor beheer van den Stadsschouwburg heeft de afdeling ten zwaerste verplicht door het gebouw en de verlichtingsinstallatie welwillend voor de bezichtiging beschikbaar te stellen.

Eene opmerking betreffende de nieuwe Honorariumtabel.

Toen in de Mei-vergadering van dit jaar de concept-honorariumtabel besproken werd, heb ik bezwaar geopperd tegen het opnemen van de IVde klasse, omvattende *decoratieve werken, restauratie van monumenten en oude gebouwen, betimmering van localiteiten, meubilering en stoffeering*.

Ik had toen niet het oor der vergadering en daarom was ik zoo vrij om de zaak in de j.l. September-vergadering te Zierikzee nogmaals te berde te brengen, met het resultaat dat door den Voorzitter eene nadere overweging werd toegezegd.

Aangezien het verslag der September-vergadering¹⁾ van een en ander geen melding maakt — ik neem gereedelijk aan, dat dit geschiedde om gegronde redenen — is het mij aangenaam om mijn bezwaar hier nog eens kenbaar te mogen maken.

Ik begin met voorop te stellen, dat voor bovengenoemde werken geen bepaalde honorariumpercentages vastgesteld kunnen worden, omdat de arbeid van den architect hier volstrekt niet in eene bepaalde verhouding tot de bouwsom staat; om een eenvoudig voorbeeld te nemen denke men zich twee restauratiewerken, die evenveel kosten en dus volgens de tabel gelijk moeten worden gehonoreerd en men zal mij toegeven, dat desniettemin de arbeid van den architect en dus zijn honorarium in den regel zeer veel zal verschillen.

De percentages van de tabel der IVe klasse mogen dan ook als gemiddelden zijn te beschouwen, doch dan zijn ze te globaal om voor de berekening van een *behoorlijk* honorarium te dienen. Bij de berekening van het honorarium van *nieuwe bouwwerken* doet zich dit laatste bezwaar niet voor, want deze werken heeft men in 3 klassen ingedeeld, die slechts flauw omlijnd zijn, zoodat het mogelijk is om b.v.

¹⁾ Zie het R.W. No. 40 van 3 Oct. 1908.

een werk volgens de IIIe klasse te doen honoreeren, indien planting in de IIe klasse tot een te laag honorarium zou leiden.

Eene dergelijke klassificering, als voor *nieuwe bouwwerken* plaats had, lijkt mij dan ook te meer noodig voor *decoratieve werken, restauratiewerken, betimmeringen en meubileringen*; in elk geval komt mij voor deze categorie de invoering van twee klassen gewenscht voor, waarvan de eene een *minimum* en de andere een *maximum*-honorarium aangeeft evenals de Ie en IIIe klasse dit doen voor nieuwe bouwwerken.

In hoeverre dit *mogelijk* is, laat ik in het midden; ik neem gaarne aan dat het *niet mogelijk* is, doch dan late men de IVe klasse in de Tabel geheel achterwege en neme liever eene bepaling op, dat het honorariumpercentage voor decoratieve werken enz. vooraf tusschen architect en lastgever zal worden overeengekomen.

Want bij de toepassing van de *te globale* tabel der IVe klasse kunnen zich thans twee groote bezwaren voordoen.

Ten eerste: De architect is volkomen vrij om te zeggen: „ik maak het werk er niet voor“, indien zijn honorarium, volgens die tabel berekend *te laag* blijkt; doch omgekeerd, wanneer het op deze wijze berekend *hooger* blijkt, dan noodig is, dan kan hij tot zijn lastgever zeggen: „ziet u, ik vraag niet meer dan de tabel aangeeft“ en hij kan ook niet anders zeggen omdat hij niet onder de markt mag werken. Met een te hoog honorarium is evenwel het belang van den lastgever niet gediend.

Ten tweede kan bij eenig geschil over honorarium tusschen architect en lastgever blijken, dat het betrekkelijk percentage te hoog is — en dan krijgt het gezag van de *gehele* Honorariumtabel een leelijke knak.

Utrecht, 2 Nov. '08.

W. v. VEEN.

Mijnheer de Redacteur!

Naar aanleiding van hetgeen de „Bouwwereld“ in zijn blad No. 42 onder „Aan allen die in metselsteenen belang stellen“ schrijft n.l.:

„Inzonderheid heeft het door den Heer A. W. Weissman bewerkte deel van de laatst bedoelde brochure en de juistheid der door hem te Berlijn verzamelde gegevens het te ontgelden, grotendeels met oude beweringen, die daartoe nog eens opgewarmd worden.

Wij vernemen, dat deze sinds geruimen tijd door den heer Weissman zijn weersproken in een rapport aan het Bestuur van de Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten. Het mag zeker verwacht worden, dat deze nu tot publicatie dier weerlegging overgaat. Onze technische wereld heeft recht dit te verlangen, — wenscht het Bestuur van de Vereeniging van Ned. Baksteenfabrikanten het volgende ter algemeene kennis te brengen.

Toen de Heer Jos. v. de Loo in eene Algemeene Vergadering onzer Vereeniging het voorstel deed het onderzoek naar de waarde van kalkzandsteen te doen instellen, is dit voorstel met algemeene stemmen aangenomen.

De valsche voorstelling, die men nu door te spreken van „eene brochure van de Loo“ tracht op te wekken, is derhalve geheel onjuist.

De Heeren van der Kloes en Weissman hebben, toen zij half April 1906 de opdracht tot het instellen van dat onderzoek aanvaardden, zich uitdrukkelijk algeheele vrijheid voorbehouden. De aanvallen, die tegen onze brochure worden ondernomen, richten zich uitsluitend tot het gedeelte, hetwelk verslag geeft van het onderzoek te Berlijn, hetgeen door den Heer A. W. Weissman werd ingesteld. Dit geschiedde niet door op waardige wijze de gepubliceerde feiten te weerleggen, maar slechts door den Heer Weissman verdacht te maken, dat hij zijne te Berlijn verkregen gegevens in een verkeerd daglicht stelde.

In hooge mate kwam dit uit op de vergadering van Duitse kalkzandsteenfabrikanten, gehouden te Berlijn dd. 20 Februari 1908. De rapporteur, door het Bestuur in kennis gesteld met het officiele verslag dier vergadering, heeft in een waardig gesteld stuk de aantijgingen tegen hem ingebracht overtuigend wederlegd op eene wijze, die hem volkomen rechtvaardigt. Reeds sinds

geruimen tijd (14 Juli 08) berust dit stuk bij ons bestuur, dat gemeend heeft er nog geen openbaarheid aan te moeten geven, omdat het van oordeel was en blijft, dat zoolang de Staatscommissie, die op het oogenblik tot taak heeft een onderzoek naar de Nederlandsche kalkzandsteen in te stellen, haar rapport niet heeft uitgebracht, het niet gepast is de strijd over het materiaal te heropenen.

Het Bestuur der Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten acht het in verband met het bovengemelde noodzakelijk het bovenstaande openbaar te maken, doch zal hangende het onderzoek door de Staatscommissie zich van verdere uiteenzettingen onthouden.

Onder dankzegging voor de verleende plaatsruimte:

Hoogachtend,

Het Bestuur van de
Vereeniging van Nederlandsche Baksteenfabrikanten.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Trouwzaal Zwolle. Naar wij vernemen bestaat het plan bij B. en W. van Zwolle om den Raad machtiging te verlenen eene Commissie te benoemen, welke onderzoeken zal of het plan, waarin de trouwzaal verplaatst wordt, inderdaad gerieflijker is dan dat, waarin de trouwzaal behouden blijft en voor het geval dat dit bevestigend beantwoord wordt te onderzoeken of dit laatste plan zoodanig te wijzigen is, dat het even geriefelijk zal zijn als het eerstbedoelde.

Uitgenoodigd daartoe zouden worden Dr. P. J. H. Cuypers en de Voorzitters van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Architectura et Amicitia en den Bond van Nederlandsche Architecten.

Architectura et Amicitia. In de vergadering van het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam gehouden 4 Nov. l.l. werd in zake het voorstel van een 39-tal leden om een afdeling kunstnijverheid op te richten, een motie aangenomen, waarin de wenschelijkheid daarvan wordt uitsproken, in samenwerking met de bestaande organisatie.

Material onderzoek. Het Organisatie Comité van het Congres van het Internationaler Verband für die Materialprüfungen der Technik, heeft dit congres vastgesteld op 7—11 September 1909 te Kopenhagen.

Prijkskamp in beeldhouwkunst. De commissie van toezicht op de Rijksacademie van Beeldende Kunsten, te Amsterdam, heeft aangaande den in 1908 gehouden prijkskamp in de beeldhouwkunst bericht, dat door de jury de gouden eerepenning is toegewezen aan den heer B. M. A. Ingen Housz, geboren te Breda.

De jury heeft verder voorgesteld den heer Ingen Housz het jaargeld te doen genieten, ten einde hem in de gelegenheid te stellen zich in de beeldhouwkunst te volmaken.

In aansluiting daarmede geeft de commissie in overweging, hem het jaargeld, bedoeld bij de wet van 26 Mei 1870 te verlenen.

A. H. B.

Bij K. B. is aan B. M. A. Ingen Housz toegekend de gouden eerepenning, bedoeld bij art. 13 der wet van 26 Mei 1870 en is hem voorts, voor het tijdvak van 1 December 1908 tot 30 November 1909, bovenbedoeld jaargeld van f 1200 verleend.

St.-Ct.

Brielle. Naar aanleiding van de restauratiewerken aan de Groote of St. Catharinakerk werd heden Den Briel bezocht door den heer Joseph Cuypers ter inspectie namens het rijk van hetgeen dit jaar voltooid is. Aan de Noordzijde boven aan het schip der kerk zijn twee ramen in den stijl van het monumentale gebouw aangebracht; alleen het inzetten der gekleurde glasramen moest tot heden toe nog achterwege blijven. Ook dit deel der restauratie werd voltooid onder de leiding van den heer Jac. van Gils, architect te Rotterdam.

A. H. C.

Coöperatieve Woningbouw. De Amsterdamsche Woning-Vereeniging „Samenwerking“ geeft in een klein geschrift onder den titel „Hoe verkrijgen wij betere woning toestanden?“ eene uiteenzetting van hare plannen.

„De woning mag worden aangemerkt als een der belangrijkste behoeften van den mensch“.

‘Is met dit axioma voor oogen dat de Vereeniging tracht naar verbetering der huisvesting, in de allereerste plaats voor hare

leden doch evenzeer voor het algemeen. Strijdende tegen de eenvormige eentonigheid van de huizen der nieuwere wijken, wil hij binnen de stad woningen bouwen, koopen, in erfpacht krijgen en dan ook verbeteren om ze aan hare leden te verhuren. Wie de gestelde verbintenissen met de vereeniging zal kunnen volbrengen, kan lid, en derhalve eveneens huurder, dezer coöperatie worden.

In overeenstemming met hare plannen maakte de Architect M. J. E. Lippits een plan, waar hij om te ontkomen aan het oude vervelende sleurtype der eigenbouwerij, van meerder breedte en minder diepte en bereikte hiermede een veel aardiger en gerieflijker woningtype. Beter samenvoeging der vertrekken was daarbij een eerste eisch. Het uitgegeven boekje geeft verder de bepalingen tot het lidmaatschap en nadere bijzonderheden. De vereeniging heeft zich hare leden gedacht onder die categorie van bewoners die huren betalen van ongeveer f 400 tot ongeveer f 600 per jaar.

Nog zij vermeld dat de eerste groep woningen zal worden gebouwd in de buurt van het Concertgebouw.

Onteigening Groote Clubgebouw en Paleisstraatperceelen. Naar wij vernemen, is door het gemeentebestuur thans bij de Regeering de onteigening ten algemeenen nutte aangevraagd van het perceel van „De Groote Club“, Kalverstraat hoek Paleisstraat, en de vier in de Paleisstraat aan het clubgebouw aangrenzende perceelen met de kadastrale nummers 2762, 2761, 2760 en 2759. De onteigening is noodig om de Paleisstraat te verbreden tot 13 meter op het smalste punt, dat is dan tusschen het Koninklijk Paleis en den nieuwen hoek der Kalverstraat. De nieuwe rooilijn loopt in het verlengde van den voorgevel van het gebouw „Zeemanshoop“.

Het blijft natuurlijk de vraag of de onteigening — wordt ze toegestaan — ook werkelijk door de gemeente zal worden uitgevoerd, nu de fusie tusschen de beide societiteiten is verworpen. Een fusie toch tusschen „De Groote Club“ en „Doctrina“, waardoor het groote gebouw van eerstgenoemde sociëteit zou zijn gemoveerd, zou onteigening financieel zeer hebben vergemakkelijkt. Tot nu toe zijn er geen nieuwe stappen gedaan om de fusie-questie weer ahangig te maken.

A. H. B.

Menie-onderzoek. Uit het onderzoek van eenige, aan het Rijksbureau van Handelswaren ingezonden monsters menie is gebleken, dat deze stof soms op grove wijze vervalscht wordt. Waar aan deze verfstof, zeker niet ten onrechte, een hooge waarde wordt toegekend uit hoofde van hare beschuttende en roestwerende eigenschappen, is het van veel belang, dat de gebruikte menie van voldoende zuiverheid is, zal zij inderdaad aan de haar gestelde eischen beantwoorden.

Het Rijksbureau tot Onderzoek van Handelswaren wensch derhalve een onderzoek in te stellen naar de hoedanigheid van de hier te lande verkocht en door schilders gebruikt wordende menie (loodmenie), en verzoekt daartoe allen verkoopers en verbruikers van menie (voor zoover zij vallen onder art. 1 van het reglement van het Rijksbureau¹⁾ hun medewerking te willen verlenen door het inzenden van monsters. Deze monsters zullen gratis worden onderzocht en het resultaat van dit onderzoek zal aan de inzenders kosteloos worden medegedeeld. Men wordt verzocht de menie niet aangemaakt of afgewreven, doch als droge stof in te zenden.

Om een goed monster te verkrijgen, is het wenschelijk, den gebeelen aanwezig voorraad flink dooreen te mengen, klontjes en stukjes, welke daarin mochten voorkomen, fijn te drukken en dan uit het midden een hoeveelheid van ongeveer 100 gram (100 g) te nemen. Dit zende men dan in een goed schoongemaakt en droog fleschje, potje, busje, of poeder- of pillendoosje, desnoods in een papieren zakje, doch steeds goed ingepakt, franco (als monster zonder waarde) aan het Rijksbureau tot Onderzoek van Handelswaren te Leiden. Tevens geve men dan nauwkeurig naam en woonplaats van den zender en zoo mogelijk van den fabrikant of leverancier op, benevens prijs en naam of qualiteit, waarvoor de menie gekocht is.

Het Bureau zal de medewerking van een ieder zeer op prijs stellen.

A. H.

Oud-Vossemeer. Door kerkvoogden en notabelen der Ned. Herv. Gemeente te Oud-Vossemeer is besloten den zijvleugel van de kerk, eigendom der burgerlijke gemeente, op de voorwaarden door den raad daarvoor gesteld, aan te koopen. Met

¹⁾ Art. 1 bepaalt: dat het Bureau bestemd is voor hen, die reeds vóór 1.1.1908 van de verbuikbare menie waren verkoopen, overname, of die goederen of die menie van een hoeveelheid van 100 gram Klein reijverheid uitmaken, met hunne ziele van een voldoende groote omvang zijn, die naar het oordeel van den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel, leening van het Bureau toe kunnen behooren te dragen.

belangstelling wordt tegemoet gezien of deze verkoop door Gedeputeerde Staten zal worden goedgekeurd; daardoor zou de slooping der kerk gemakkelijker zijn, een slooping waar overigens reeds definitief toe besloten schijnt door 't genoemde kerkbestuur.

N. R. C. 7/11

BUITENLAND

Bij de internationale prijsvraag voor een ontwerp van een polytechnische school te Buenos Ayres heeft de Deutsche architect Kronfuss den eersten prijs van 50,000 francs gekregen, De tweede en derde prijzen, 25,000 en 10,000 francs, ontvingen Fransche architecten.

— Te Pompeje zijn drie bijzonder belangrijke grafmonumenten ontdekt. Een ervan geeft een voorstelling van de Schola en is uitnemend bewaard.

PERSONALIA

Heden slaagden voor het examen van Opzichter bij den Dienst van Weg en Werken bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, de Heeren:

- G. H. Dull'er
- F. Schreuder
- J. Mulder
- J. H. Dapper

H. J. W. Lentink (telegraphie en seinwezen) 3e Afdeling.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 16 NOVEMBER.

ALMELO. Verbouwen perceel aan de havenkom aldaar voor rekening van H. Salomonson Gzn.

De heer M. H. Krabshuis 's av. 6 u. in cafe „Lüdeking“, alwaar bestek en teek. ter inzage. Inf. geeft de besteder. Aanw. 16 Nov. v.m. 9 u.

ROTTERDAM. Bouwen broodbakkerij met meelzolders aan de Hoveniersstraat aldaar.

De heer J. T. Schulten. Bestek en teek. à f 2,50 verkrijgb. ten kantore, Gelderschedade no. 10. Aanw. gedaan.

ZEIST. Bouwen drie woningen aan de Prins Hendrikklaan aldaar.

Archit. J. M. Paap v.m. 11 1/2 u. in cafe „Havens“. Bestek en teek. verkrijgb. à f 1 aan het bouwkundig bureau, Heerenstraat 11, waar inf. worden verstrekt.

DINSDAG 17 NOVEMBER.

ROTTERDAM. Bouwen stal voor 12 paarden met tuigenkamer en opzichterswoning en inrichten van een straatvegerspost enz. aan de Brielschelaan.

Gem. best. n.m. 1 u. ten Raadhuis. Bestek, teek. en voorw. ter inzage op de Centrale Secretarie der gem. in het stadstimmerhuis en à f 1,50 verkrijgb. bij Wed. P. v. Waesberge en Zn. Inf. te bekomen op gen. timmerhuis. Aanw. gedaan.

GOES. Bouwen paardenstal met snijvloer en bergplaatsen in den zden Bathpolder te Krabbendijke.

De Heer W. Koning Wzn. v.m. 8 1/2 u. ten kantore van W. Kakebeke, 's Heer Hendrikskinderenstraat. n.w. bestek en teek. à f 2 verkrijgb. Inf. geeft de bouw. D. de Koning te Goes.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402. Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:		per maand	
Opzichter	Teekenaar	ouderdom:	29 jaar salaris f 100.—
„	„	32	100.—
„	„	23	65.—
„	„	19	50.—
„	„	21	40.—
„	„	23	90.—
„	„	22	75.—
„	„	23	60.—
„	„	26	80.—
„	„	27	80.—
„	„	24	90.—
„	„	23	75.—
„	„	25	80.—
„	„	21	60.—
„	„	28	—
„	„	21	75.—
„	„	23	—
„	„	22	60-70.—
„	„	29	100.—
„	„	31	100.—
„	„	24	100.—
„	„	22	75.—
„	„	20	60.—
„	„	36	100.—
„	„	37	70-80.—
„	„	39	80.—
„	„	25	75.—
„	„	23	50.—
„	„	22	50.—
„	„	25	50.—
„	„	21	60.—
„	„	22	80.—
„	„	20	—

WOENSDAG 18 NOVEMBER.

's-GRAVENHAGE. Bouwen van 3 Heerenhuizen te Ede.

Best. der Holl. Mij. van onroerende goederen te 's-Gravenhage n.m. 2 u. „Zuid-Hollandsch Koffiehuis“, Inf. ten kantore van de Mij. Waldeck Pyramontkade 133, v.m. van 9-10 u. en bij den architect A. Kool te Ede. Bestek en teek. aan boveng. adressen verkrijgb. tegen f 2.

HAAMSTEDE. Bouwen woonhuis onder de gemeente Haamstede.

De heer P. Hansen, opzichter. Bestek en teek. in „cafe Jonker“, te Burghsluis ter inzage. Inf. verstrekt boveng. opzichter.

DONDERDAG 19 NOVEMBER.

CULENBORG. Bouwen 14 woningen, 1 winkelhuis en 1 cafe in twee blokken. N.V. „Door Eendracht Sterk“ n.m. 3 u. in het cafe van Gelder.

HENGELO (OV.). Bouwen woonhuis op een terrein a.d. Schalkburgerstraat aldaar.

Architect J. W. Jansen 's av. 6 u. in hotel Reiring, alwaar bestek en teek. ter inzage. Inf. verstr. gen. archit. Aanw. 19 Nov. n.m. 2 u.

VRIJDAG 20 NOVEMBER.

SLOTEN (FR.). Belangrijk verbouwen der fabriek en bouwen ontvanglokaal en kaas-pakhuis.

Directie der N.V. kaas- en roomboterfabriek „Sloten“ (Fr.). Bestek en teek. ter inzage in de stadsherberg en à f 2,50 verkrijgb. bij den architect W. D. de Jong te Sneek.

ZATERDAG 21 NOVEMBER.

BRIELLE. Bouwen gasfabriek als: Bestek 1. bouwwerk, 2. fabriekstoestellen, 3. retortovens, 4. gashouder. Gem. best. v.m. 11 1/2 u.

NIJHASKE. Bouwen woonhuis op het perc. kadastraal bekend gem. Nijhaske, sectie A, no. 4586.

De heer W. Vos. Bestek met teek. à f 1 verkrijgb. ten kantore van den architect B. H. Zwarts te Heerenvveen, die inf. verstrekt.

MAANDAG 23 NOVEMBER.

BREDA. Bouwen beerenhuis aan de zuidzijde van de Tolbrugstraat gemerkt no. 5. (Het timmerwerk is niet in de besteding begrepen).

Architect J. A. van Dongen v.m. 11 u. cafe „De Beurs van Breda“ Bestek en teek. ter inzage en à f 5 verkrijgb. bij den architect. Aanw. gedaan.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

HONORARIUM-TABELLEN

7006

Bouwkundige Werkzaamheden met Declaratie.

Vastgesteld in de Algemeene Vergadering van de Maatschappij tot bev. der Bouwkunst, gehouden te Amsterdam op 31 Mei 1888. Herzien in de Algem. Vergadering van 18 Mei 1904.

De prijzen zijn:

1 Exempl. f 0.10, franco p. post f 0.11
25 „ „ 1.50 „ „ „ 1.62
50 „ „ 2.50 „ „ „ 2.70
100 „ „ 4.— „ „ „ 4.20

Op naam bedrukt.

50 Exempl. f 4.—, franco p. post f 4.20
100 „ „ 6.— „ „ „ 6.20

Toezending geschiedt alleen na ontvangst van remise.

INSUM (FR.). Bouwen burgerhuizinge te Insum.

De heer de Louw. Bestek met teek. à f 1 verkrijgb. ter stoomdrukkerij van Van der Spoel en Co. te Grouw, Bij. moeten worden ingeleverd bij den heer D. de Leeuw. Inf. verstrekt de architect P. de Graaf.

DINSDAG 24 NOVEMBER.

ROTTERDAM. Bouwen stal voor 20 paarden met tuigen- en voorliedenkamer, straatvegerspost en opzichterswoning aan Bosland.

Gem. best. n.m. 1 u. ten Raadhuis. Bestek, teek. en voorw. ter inzage op de Centrale Secretarie der Gemeente en in het Stadstimmerhuis en à f 2,50 verkrijgb. bij de Wed. P. v. Waesberge en Zn. Houtuin 73. Inf. te bekomen op gen. Timmerhuis. Aanw. 17 Nov. v.m. 11 u.

DONDERDAG 26 NOVEMBER.

HEERLERHEIDE (LIMB.). Bouwen kerk met torens en sacristie.

R.K. Paroch. kerkbest. van St. Cornelius. Bestek en teek. à f 10 te bekomen bij P. Rijja Reguliersgracht 134 Amsterdam. Inf. geven de architecten J. Cuijpers en J. Stuijt te Amsterdam. Aanw. 18 Nov. v.m. 11 u.

BOEK-, STEEN en PLAATDRUKKERIJ

MOUTON & Co. HERDERSTRAAT 5

Telefoon No. 821.

'S-GRAVENHAGE.

Levering binnen den kortst mogelijken tijd en tegen concurrerende prijzen van alle soorten

BOEK-, KANTOOR-

EN

HANDELSDRUKWERKEN

Illustratie- en Kleurendruk.

Aandeelen, Obligatiën en Couponbladen

Begrotingen, Bestekken.

Plan- en Detailteekeningen.

Photolithografie en Lichtdruk.

KOPER- en STAALGRAVUREN

Etsen en Photogravuren.

ZATERDAG 28 NOVEMBER.

GROEDE (ZEEL.). Bouwen woonhuis met bakkeet enz. op de hofstede, bewoond door J. B. Becu aldaar.

De heer A. Verhage Pzn. n.m. 3 u. in de herberg van J. Luteijn. Bestek en teek. vanaf 16 Nov. ter inzage in de herberg van de wed. J. de Ruijscher. Inf. geeft de bouw. A. Risseeuw Azn. Aanw. 23 Nov. n.m. 2 1/2 u.

DONDERDAG 17 DECEMBER.

's-GRAVENHAGE. Bouwen Openbaar Slachthuis, op een terrein ten Z. W. van den Rijswijksche-weg en ten Z. O. van de Laakhaven.

Gem. best. n.m. 2 u. Bestekken tegen f 2,50 en teek. tegen f 12 van 16 Nov. af verkrijgb. a/d Gemeentewerf. Aanw. 23 Nov. n.m. 2 u.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG, den 24sten November 1908, des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1166.

Het maken van twee seinhuizen op het station IJSELMONDE.

Begrooting f 6800.—

De besteding geschiedt volgens § 60 van het bestek.

Het bestek ligt van den 12den November 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-ingenieur F. M. VAN PANTHALEON Baron VAN ECK te Rotterdam en is op franco aanvraag (per bri-1) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 17den November 1908 ten 2,30 ure namiddag (West Europeesche tijd).

Utrecht, den 9den November 1908.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage zijn verschenen de

Algemeene Voorwaarden

BESPREKENDE BIJ DE

BESTEKKEN VOOR DE LEVERING

VAN

IJZER en STAAL

AAN

's RIJKS MARINE.

PRIJS 25 CENT

Van gesteld bij beschikking van den Minister van Marine van den 9 Juli 1894 D. No. 41

J. H. ADDICKS & ZONN. AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van URWERKEN, CARILLONS, RADERWERKEN enz.

Restaurant van OUDE TORENUUR- en SPEELWERKEN.

Restaurant van ANTIKE URWERKEN.

Fabriek van Electriche Urwerken

Assurantie Maatschappij tegen Brand-schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsstraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Groot Houtstraat 71 — Nijmegen, hoek Gedempte Oude Gracht — Groningen, In de Betoustraat 3 — Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage: CAREL HENNY, Directeur; Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur. G. TERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000.00
Reservefonds ult. 1907 . . . 1.304.200.00
Betaalde Brandschaden tot ult. 1907 . . . 32.707.500.00.

BRAND-LEVEN-INSBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

28 OCTOBER.

LEEUWARDEN. Bouwen pakhuis achter de steenhouwerwerkplaatsen aan de Wijbrand de Geeststraat aldaar. Architect Zijts Feidema.

Laagste inschrijvers E. Reitsma en J. Dijkstra, f 9335, gegund.

29 OCTOBER.

STAD-DELLEN. Herbouwen eener woning op de St. Annabrink. De heer J. J. Spanjer.

Gegund aan den laagsten inschrijver B. A. Sanders, Stad-Delden, voor f 1773.

GRONINGEN. Bouwen van een woonhuis op een vrij terrein te Harendermolen, onder bijlevering van al het daartoe benodigde. De heer J. R. de Vries.

Laagste inschrijver T. Langhout, Zuidlaren, f 4390.

5 NOVEMBER.

GRONINGEN. Bouwen woonhuis e.a. met leverantie en werkloon te Zuidhorn. De heer B. P. Hazenberg.

Laagste inschrijver B. C. Müller, Sappemeer, f 4965, gegund.

6 NOVEMBER.

BEDUM (ONDERH.). Bouwen burgerbehuizing voor den heer J. Smid aldaar. Archit. O. de Leeuw Wieland te Loppersum.

Laagste inschrijvers Ten Maat en Hoogveen, Westerdijkshorn, f 3596, gegund.

's-HEERENBERG. Bouwen woonhuis met gedeeltelijke bijlevering der materialen in pere. Bouwk. Th. J. v. Ditshuizen.

Timmerwerk. Laagste inschrijver H. A. v. Ditshuizen, 's-Heerenberg, f 487.

Metselwerk. B. Giezenaar, 's-Heerenberg, f 115.

Smidswerk. H. Otten, Azewijn, f 69.

Glas- en verlwerk. H. A. v. Ditshuizen, f 42.

ZUTPHEN. Het bouwen eener meubelfabriek, e.a. voor de firma D. van Zeben en Zn, Zutphen. Archit. D. J. van Loo.

Laagste inschrijvers Jurias en Hostisch, Brummen f 8922.

9 NOVEMBER.

ENSCHEDÉ. Het verbouwen van een

landhuis op het Hooge Boekel te Lonneker. De heer H. v. Heck.

Laagste inschrijver J. Weeter en Zn, f 978. Volgens bestek 8 dagen beraad.

NIEVEEN. Bouwen van een boerenbehuizing. Ruming f 3500. De heer R. Mulder.

Laagste inschrijver A. van Meel, Steenwijkerwold, f 3200, gegund.

10 NOVEMBER.

ROTTERDAM. Bouwen stal voor 22 paarden met tuigenkamer en opzichterswoning en het inrichten van een straatvegerspost enz. aan de Middenkous. Gem. best.

Laagste inschrijver J. A. Verheul, f 17500.

11 NOVEMBER.

's-GRAVENHAGE. Verbouwing post- en telegraafgebouw te Waspik, en de uitvoering van de daarmede in verband staande werken. Minist. van Waterstaat.

Laagste inschrijver Wed. F. Roovers, Waspik, f 10600; daaropvolgende K. A. v. Rijswijk, Heusden, f 11324.

's-GRAVENHAGE. Verbouwing van het post- en telegraafgebouw te Oisterwijk, en de uitvoering van de daarmede in verband staande werken. Min. van Waterstaat.

Laagste inschrijver Gebr. Schonk, Oisterwijk, f 6439; daaropvolgende J. Smulders, Oisterwijk, f 6532.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Closets — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.

Eerste Nederl. Xyloith-Fabriek — A. S. KEY, Rotterdam.

Electro-Technisch Installatie Bureau — BREDVELD & SCHROEDER, Amsterdam.

Excelsiorplaten — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.

Electrische licht- en krachtinstallaties — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.

„Flux” Bovenlichtsluiting — VAN DE POLL, Purmerend.

Gaskachels (nieuwste condensings) — OBELT, Amsterdam.

Gas-, Stoom- en Waterleiding — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.

Glas in lood — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.

Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.

Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade, Filiaal: 36, Rokin.

Grondbooringen — A. J. STOEL jr. Haarlem.

Houtgramiet, PELT & ROOYKAAS, Rotterdam.

Haarlen — Firma JAN JAARMA, den Haag.

Haenslersch Houtcement — C. F. REER, Keulen.

Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.

Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Jalousiën — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistra. 246, 248, 250, Amst.

Josson-Cement — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.

Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.

Lengtematen, duinstokken enz. — W. J. WEISSENG, Amsterdam.

Liften — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)

Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.

Liften (Hydr. en electr.) — FRBD. STIELTJES & Co. Amsterdam

Liften speciaal Handkracht — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.

Looden en lmv. glasmaille privétoeleidingen — OBELT, Amst.

Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder” Amsterdam.

Montegradiedruk — H. J. MONDT, den Haag.

Natuursteenbewerking — G. W. HARMSSEN, Amsterdam.

Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.

Plafond- en Wandbekleding — WILLIAMS & Co. Rotterdam.

Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.

Plafondplaten — Geus. MIJNLIFF, Nijmegen.

Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amónsburg.

Potlooden — A. W. FABER'S „CASTEL” POTLOOD.

Précisionsvensters en deuren — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.

Prisma's Luxfer — Wa. VAN RIJN, Amsterdam.

Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.

Raamsluiters voor bovenlichten — HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.

Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUGGOM, Arnhem.

Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.

Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam — 's-Gravenhage.

Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.

Sanitaire vloeren — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.

Schoorsteenmantels, marmereen — G. & J. COOL, Amsterdam.

Scoriae Bricks, Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.

SLOTEN EN VEILIGHEIDSPSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.

Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.

Stallichtingen, Verwarming, Jan Hamor & Co. Amsterdam.

Stalrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.

Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.

Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Berg-

werks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. n.

LINDEN, Singel 544, Amsterdam.

Stenen, Gevel-, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.

Steengas — F. A. CLOER, Amsterdam.

Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen — HOUBEN & STEEGH, Beldeld en Tegelen (Limburg.)

Stoomtimmerfabriek — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.

Timmer- en lijstenfabriek — G. P. J. BECCARI, Haarlem.

Urinoirs (Torris) — H. HUIJCK & A. IMHOFE, Rotterdam.

Ventilators — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.

Ventilators — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.

Ventilatoren — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.

Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.

Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouw-

materialen” v. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmateriaal” voorheen

M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.

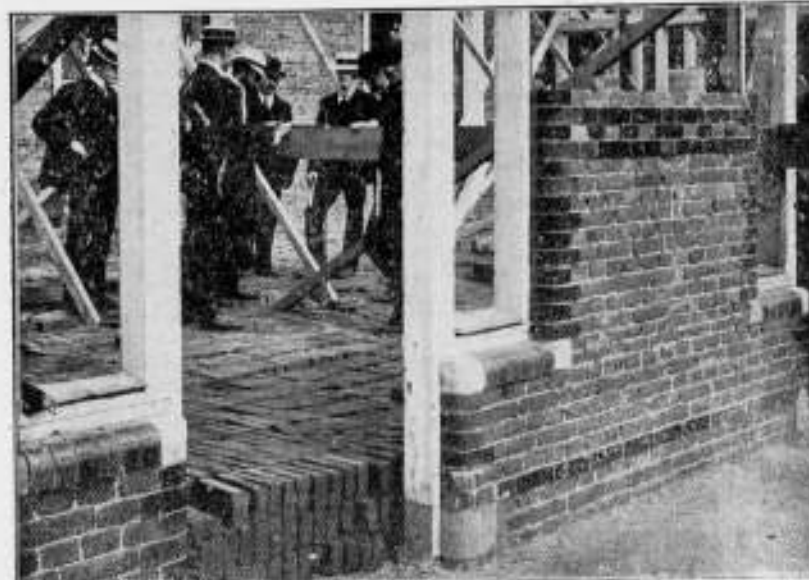
Ijzerconstructies (Ontwerpen van) — W. G. A. BIJL, Utrecht.

Ijzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.

Zandsteen — FERD. ENGERS, Amsterdam.

Zinkwerken — N. V. F. W. BRAAT'S Kon. Stoomfabr. v. — Delft.

Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

Beproefing vloeren van Herson Ziekenhuis Gouda.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.

TELEFOON: 5341.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën
f 5 — per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën
t regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.

Asfalt — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY, Rotterdam.

Aerogeengas — T. J. v. d. ZEE, Bezuidenhout - Rijklof van Goens-

straat 18, den Haag.

Asbestleem, bouwmaterialen, enz. Bouwmateriaalhandel „STEEN-

oord”, 's-Gravenhage.

Asfalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse

Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.

Asfalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtse

Asphaltfabriek v. h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.

Asfalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek

„de Vesuvius”, Amsterdam.

Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845”

's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsstraat.

Ambergerhugt Lasapparaat, WILHELM SIEMENS, Rotterdam.

Badinrichtingen — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.

Beton (Gewapend) — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.

Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK. ROTTERD. CEMENT-

STEENFABRIEK v. h. VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton (Gewapend) — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN

WERKEN IN., 's-Gravenhage.

Beton (Gewapend) — Koninklijke Rotterdamse Cementsteen-

fabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.

Beton, Gewapend — P. BOURDREZ, den Haag.

Betonijzer „Rahn System”, Handelsmaatschappij van R. S.

STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.

Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.

Bouwstoffen — MARTIN & Co., Amsterdam.

Bovenlichtsluiting „Flux” — VAN DE POLL, Purmerend.

Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co., Rotterdam.

Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren, J. LIPS Bzn.,

Dordrecht.

Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag”, G. L. Schultz, Rott.

BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOT & ZONEN, Den Haag.

Cementaastlekdakbedekking, Handel in Bouwmaterialen van J. A.

SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b d Weesperzijde, Amsterdam.

Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.

Centrale Verwarming — W. J. STOKVIS, Arnhem.

Centrale Verw. en Ventilatie — Th. v. HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.

Centrale Verwarming — LUIJKE & Co., Rotterdam.

Centrale Verwarming — JAN HAMER & Co. Amsterdam.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen

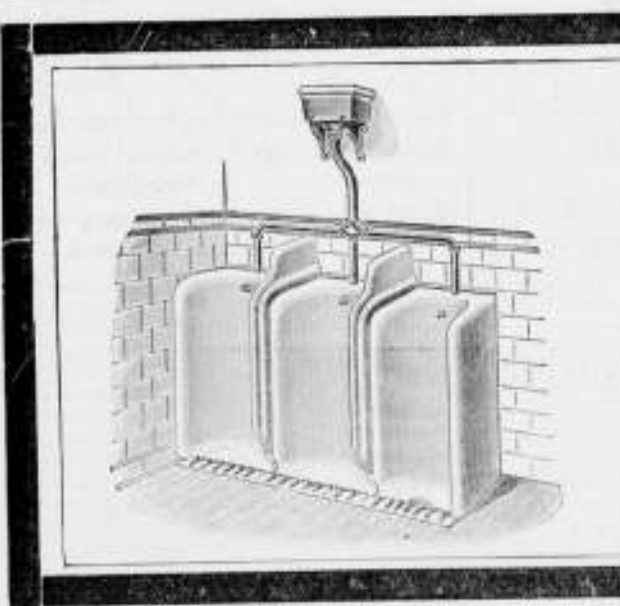
H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming — Wed. I. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.

Centrale Verwarming — GEVEKE & Co., Amsterdam.

VLOERTEGELS, WANDTEGELS.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN M. LUIJTEN,
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

VAN DEN BERG & Co.

Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING

Sanitaire Artikelen

in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT” Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwaterverwarming door het gehele huis naar
badkuip, waschtafel enz.

„Lightning” Geysers.

Porcelainen Badkuipen en Amerikaanse Geëmailleerde Badkuipen.

„Twyfords” Aardewerk en „Twyfords” „Adamant” verglaasde vuurkiel.

Ornamenten voor Electrisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verschillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
werking te zien, van 'smorgens tien uur tot 'smiddags vijf uur.

CENTRAAL TECHNISCH BUREAU.

LANGE VOORHOUT 23. — 'S-GRAVENHAGE.

HYGIËNISCH. TEL. 5451. ECONOMISCH.

Algeheele en afdoende droging en luchtzuivering van oude en nieuwe bouwwerken volgens:

„SYSTEME KNAPEN”.

ONDER GARANTIE.

Het eenigste tot nog toe bekende systeem, dat op wetenschappelijke basis absolute en voortdurende droging kan garandeeren.

Vraagt inlichtingen.

Zie attesten.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of Electricische Centrale bestaat is een

Amberger Luchtgasapparaat.

het
eenvoudigste,
beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

Fabriek van Houten Parketvloeren.

AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van

Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van teekening in verschillende systemen, massief, opgelegd, vachtwerend, ook systeem „tapis”. op het oog gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

„Unikum” met mechanische sluitkracht. **Nieuw!!**

houdt in alle opzichten het juiste midden tusschen de deurdrangers en de gewone deurvoeren.

Prospectus wordt op aanvraag franco toegezonden!

LUIJKE & Co. Importeurs, **Rotterdam.**

LIFTEN voor alle doeleinden,
Speciaal voor handkracht.
Loosduinsche weg 855i.

J. C. VAN STRAATEN. DEN HAAG.

Obernkirchener Sandsteinbrüche, Obernkirchen.

Erkend BESTE Zandsteen.

Geïllustreerde prospectus met opgave van drukvastheid, analyse, enz. op aanvraag verkrijgbaar

bij den Vertegenwoordiger voor Nederland

FERD. ENGERS, Amsterdam.

Posterijen en Telegrafie. AANBESTEDING.

Op Woensdag 2 December 1908, des namiddags te 2 uur (1.40 Greenwichtijd), zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

den bouw van een houten bijpost- en telegraaf gebouwtje op gemetselde fundeering op het Stations emplacement te Hoek van Holland.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Febr. 1901, L. X, afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 16 November 1908 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het ade district, Nassau Odiijkstraat no. 59 te 's-Gravenhage; aan het Post- en Telegraafkantoor te Hoek van Holland en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad f. 0.35, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage en door den Districts-Opzichter bij de Landsgebouwen J. G. P. Roel te Rotterdam.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden ingezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 25 November 1908, des voormiddags te 11 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 31 October 1908.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSdag 24 November 1908, des namiddags 2 ure (locale tijd) aan het Centraalbureau der Maatschappij, Moreelse Park te Utrecht voor de levering van bovenbouwmaterialen, namelijk:

Bestek 230: 162000 stuks stalen hellingplaten

600 „ „ eindplaten

en 45000 „ „ onderlegplaten

Bestek 231: 80 ton „ tirefonds

230 „ „ laschbouten

20 „ „ schroefbouten

en 305 „ „ haakbouten

Bestek 232: 88000 stuks grenen dwarsliggers

Bestek 233: 32000 „ eiken of beuken dwarsliggers

Bestek 234: wisselhout en brugdwarsliggers van eiken- of beukenhout.

Bij wijze van aanbesteding is in de bestekken omschreven. De bestekken liggen ter lezing aan het Centraalbureau, Moreelse Park, en bij den Ingenieur, Chef der Werkplaatsen en Magazijnen van Weg en Werken te Utrecht; zij worden, op franco aanvraag en vooruitbetaling aan genoemd Centraalbureau (10 Afdeling, Dienst van Weg en Werken) van af 3 November a.s. franco toegezonden voor 10,50 per bestek.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Utrecht, den October 1908.

van 4 tot 30 cM. voorraadig.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.

STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —

GEHOTEN BÖHLERSTAAL.

tot 30 cM. voorraadig.

Aleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

PAUL DEVIS.
IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

UITGETANDE STANGEN VOOR GEWAPEND BETON.

CONCESSIONARIS:

SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYF.
te OUGRÉE (BELGIË).

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Ruygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

JAN HAMER & Co.,

Frederiksplein 6 & 8. AMSTERDAM.

Electriche-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent)

In verschillende Koninklijke, Rijks, Provinciale, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens ons laatste en veel verbeterde systeem.

A. J. VAN WIJCK,
FABRIKANT van
Nageperste-, Gevel-,
Sier- en Waalsteenen,
RENKUM.

Telegram-Adres: VANWIJCK, RENKUM.
Telef. Interc.: 34 WAGENINGEN.

Luminografie.

N. V. Drukkerij „Senefelder.”
AMSTERDAM.

Looiersgracht 47. — Telefoon 108.

Het Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestekteekeningen

op oorspronkelijke grootte.

Goedkooper en beter dan enig ander procédé.

Voor verkleinen van teekeningen blijft ons verbeterd foto-litho procédé het meest aanbevolen.

MEISENBACH RIFFARTH & Co.

PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.
BERLIN — MUNCHEN.

VERTROUWELIJK VOOR NEDERLAND:

MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

„LOLLAR“
RADIATOREN EN KETELS
 Façonstukken — Ribbenelementen
 voor
CENTRALE VERWARMINGEN.

BUDERUS'SCHE EISENWERKE. — DEN HAAG.
 COPERNICUSSTRAAT 142. TELEFOON 2552.

ATELIER VOOR
GEBRAND-SCHILDERD
 en GEKLEURD
 GLAS IN LOOD
J.J. BOUVY
 DORDRECHT.
 AMSTERDAM en ROTTERDAM.
 IN DE SPEYKERMANT

MOENS & BECK.
MODERNE BOUWMATERIALEN.

Prospecti en monsters gratis op aanvraag.
 Hoofdkantoor: **BLOEMENDAAL.**
 AMSTERDAM, N.Z. Voorburgwal 306.
 Bestelhuizen: 'S-GRAVENHAGE, Obrechtstraat 255.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,
 voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.
ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

N. V. Scheja - Zwijndrecht.
Vloerbekleding zonder naden.

voor Schepen, Kantoren, Restauraties, Magazijnen, Scholen, Ziekenzalen,
 Machinekamers, Gangen, Trappen, enz.

Monsters en prijsberekening op aanvraag.

WJSTOKVIS
ARNHEM.

FABRIEK VAN
 Gas- en Electriche Lampen.
 Catalogus op aanvraag.

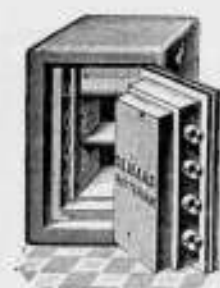

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
 VAN DEN BERG & VIËTOR.
 Houtcement - Cementmastic
 ASPHALTVLOEREN.

v. d. Schuijt & Kuntze,
 INGENIEURS,
 AMSTERDAM.

Centrale
Verwarmingen.

Pijpleidingen,
 Ribbenbuizen, enz.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
 Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIALAAL FABRIEK VAN
 Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
 OPPERICHT 1840.
 Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
 Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
 Oppericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.
 Speciale Fabriek voor
 Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.
 Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouïen, enz.
 Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.

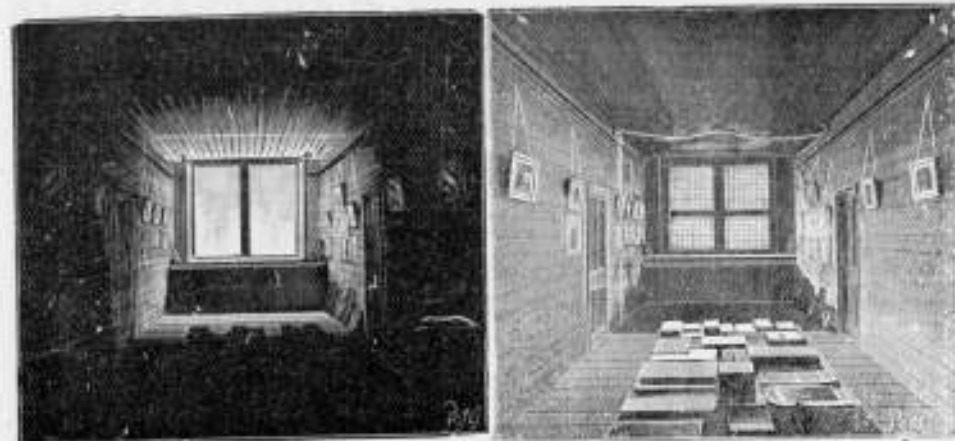
J. F. KRONER & Zoon. HOPLIJSVERANCIERS
 Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

PRISMA'S LUXFER.

KAMER VERLICHT

Zonder Prisma's.

Met Prisma's.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,**
 Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Benschdorp's Cacao-fabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch System.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

„BOUWMATERIALEN“
 voorheen M. Luytjen Lekkerkerk.
 Fabrik van
 machinale Doorniksche en Luiksche
POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
 hoogstens 15% restant op een zeef
 van 900 mazen per cm². (voor
 speciale doeleinden nog fijner).
 Uitmuntend metsel- en pleister-
 materiaal. — Onovertroffen percen-
 tage zuivere werkzame kalk en
 daardoor zeer voordelig in 't ge-
 bruik. — Monsters, proefstaten,
 attesten en mortelverhoudingen
 worden gratis verstrekt.

Een best en
voordeelig
 adres voor

ROLLUIKEN,
 Jalouïen, Markiezen,
 Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
 vindt U aan de nieuw Electricch inge-
 richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.
 Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met
ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
 waschen.
 kan DIRECT worden beschild-
 derd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
 Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire
 Hospitalen, Kazernen, Gestichten, Kerken,
 Kloosters, Scholen, Schouwburgen,
 Electriche Centralen, Kantoorgebouwen,
 Particuliere Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.
 PROSPECTUS OP AANVRAAG.
 ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.
 NIEUWEHAVEN 163.
 ROTTERDAM.

GEB. VAN MALSEN. DEN HAAG.
 STOOMTIMMERFABRIEK.
 Deuren, lijsten, betimmeringen, en
 parketvloeren.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek

voorheen
VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT,

Mem. San. Inst. London.

Sanitary Engineer.

Kantoor, Magazijnen en Monsterlokalen, 104, 106 en 151 de Ruijterkade, Amsterdam.
Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.
Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geteers geheel van rood koper, van binnen verind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.
CHAMBERLAND FILTERS, Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.
Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

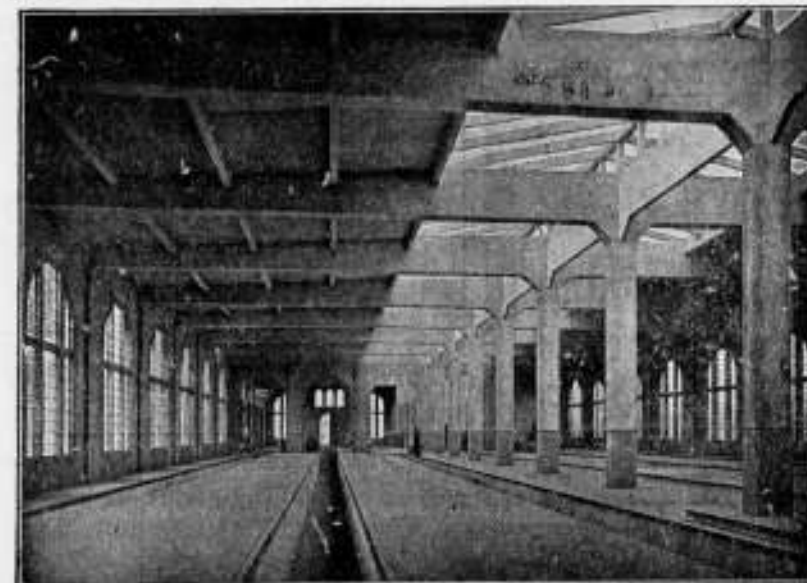
ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,
ROTTERDAM,

uitgevoerd door de
N. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & C°.

Constructeurs van Werken
in Gewapend Beton te
BREDA.

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschenham.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJZER

28e JAARGANG 1908. N° 47

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTÉL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUDENDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVER: MOUTON & CO DEN HAAG

INHOUD

ABONNEMENTSPRIJS

N° 47. 21 NOVEMBER 1908. Maatsch. tot Bev. d. Bouwkunst. — Het blindeninstituut te Amsterdam. — Brieven uit Den Haag. — Een schoorsteenmantel van Xavery. — Tentoonstellingen. — Prijsvragen. — Vergaderingen. — Verslagen van Vergaderingen. — Berichten. — Bureau van plaatsing voor opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Groote letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Een vergadering van het Hoofdbestuur is uitgeschreven voor Dinsdag 1 December a.s. Aan de Agenda ontleenen wij o. a.:

Definitieve vaststelling Ledenlijst (de nader ingewachte inlichtingen en informaties zoo ook eenige opgevraagde adresveranderingen, waarvan het verslag van de vorige vergadering van het Hoofdbestuur melding maakte, zijn n.l. op dit oogenblik nog niet alle ingekomen). Hiermede in verband, *laatste lezing Wet en Honorariumtabel. Opmaken candidatenlijst voor het nieuwe Hoofdbestuur en de verschillende Commissies.*

Zij die het wél meenen met de Maatschappij worden beledigd verzocht wanneer zij kandidaten wenschen te stellen daarvan vóór 1 December opgave te doen aan den Voorzitter den heer Salm, adres 26 Weesperzijde te Amsterdam. (De opmerking zal gemaakt worden dat wanneer de Ledenlijst niet vastgesteld en verzonden is dit voor vele leden moeilijkheden zal opleveren. Wij meenen evenwel dat zij, die uit belangstelling de Algemeene Vergaderingen bezoeken, en die een persoonlijk aandeel hebben genomen in de herziening van onze wet en reglementen, bekend zijn met en ook zelf oordeelen kunnen over de geschiktheid van hen, die zij meenen dat in het belang van onze Maatschappij gekozen dienen te worden om de leiding van het oud Bestuur over te nemen. De Bestuursleden van de Afdeelingen worden tevens verzocht ook deze voor de Maatschappij zoo belangrijke zaak te bespreken en weten uit hun eigen ledenlijsten wie wél, en wie geen lid van de Maatschappij zijn).

Wanneer de verkiezingen op deze wijze al vast wat voorbereid worden zal alles veel vlugger gaan en vóór het einde van dit jaar geregeld zijn.

Mededeeling omtrent het verschijnen van de be kroonde *prijsvragen Ecogezins-werkmanswoningen.*

Mededeeling omtrent een dergelijk uit te schrijven *prijsvraag voor woningen op het platteland.*

Vaststelling prijsvraag 1909 welke vóór de Alg. Mei-vergadering zal moeten ingeleverd zijn.

Mededeeling omtrent het *Tijdschrift No. III en IV (Oud Utrecht).*

Mededeelingen omtrent de *georganiseerde uitgaven voor 1909.*

Aanwijzing van een Lid van het Hoofdbestuur tot Lid der Commissie van Advies bij de beoordeeling van bouwontwerpen, ingeleverd bij aanvraag voor erfpacht of koop van gemeente-terreinen te Amsterdam wegens het volgens rooster aftreden van het tegenwoordig lid, den heer B. J. Oudendag.

Met het oog op de aanmerkelijke kosten, die dit jaar ten laste van de Maatschappij komen voor de vele extra drukwerken, dank zij de voorbereiding der reorganisatie en het voortdurend de leden ervan op de hoogte stellen, heeft het Hoofdbestuur gemeend op deze post zooveel mogelijk te moeten bezuinigen en zal den Leden de nieuwe Honorarium-Tabel niet in boekjesvorm worden toegezonden, maar wordt zij hieronder afgedrukt. Deze boekjes zullen tegen een nader vast te stellen bedrag verkrijgbaar gesteld worden bij den Algemeen Secretaris, Marnixstraat 402.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

REGELN VOOR DE BEREKENING EN UITBETALING VAN HET HONORARIUM VAN ARCHITECTEN.

Artikel 1. Het honorarium van den architect is de beloning voor de werkzaamheden in zijn beroep verricht en wordt berekend volgens de hiërarcher opgenomen Tabel, behoudens bijzondere of bijkomende omstandigheden.

Artikel 2. De berekening volgens de Tabel heeft plaats naar de belangrijkheid van het ontwerp, naar de grootte der aannemingsom, met inachtneming van het bepaalde in art. 4 (of als het uit te voeren werk niet als „aangenomen werk” is te beschouwen, naar de bouwsom en naar den arbeid besteed aan de voorbereiding van het werk, aan de hoofdleiding daarvan en het toezicht daarop tijdens de uitvoering, zoodaande aan het opmaken der afrekening.

De kunstwaarde van het werk oefent op deze beloning geen invloed uit.

Artikel 3. De werken worden naar de belangrijkheid in 4 klassen verdeeld:

De Ie KLASSE. Eenvoudige bouwwerken, voor welke uitvoering weinig teekeningen vereischt worden.

De IIe KLASSE. Bouwwerken, voor welke uitvoering meer en uitgebreider teekeningen noodig zijn.

De IIIe KLASSE. Bouwwerken, welke uitvoering veel studie, berekeningen of veel teekeningen eischen.

De IVe KLASSE. Decoratieve werken, restauratie van monumenten en oude gebouwen, betimmeringen van localiteiten, meubilering en stoffering van gebouwen.

Indien in een gebouw of op een bouwplaats, gezamenlijk of afzonderlijk werken worden uitgevoerd, die tot verschillende klassen behoren, dan worden de honoraria voor elk dezer werken afzonderlijk berekend volgens de klassen, waartoe zij behoren.

Het honorarium voor verbouwingen of herstellingen van of aan gebouwen wordt berekend volgens het tarief van de opvolgende hogere klasse dan die, waarin die gebouwen volgens deze Regelen zouden vallen.

Artikel 4. De werken worden verdeeld in 12 groepen, al naarmate de aannemingsom of bouwsom een naer in de Tabel aangegeven cijfer, varieerend tusschen 1200 en 250.000 gulden, bedraagt.

Indien bij een bouwwerk, hetzij geheel of gedeeltelijk, gebruik wordt gemaakt van materialen, welke door of vanwege den bouwheer worden geleverd, of wel van oude materialen, dan wordt voor de berekening van het honorarium de waarde dezer materialen als nieuw materiaal aangenomen en die waarde gevoegd bij de aannemingsom of bouwsom.

Indien tijdens de uitvoering van een bouwwerk meerder werk door den bouwheer wordt opgedragen, dan het ontwerp omvat, is daarvoor aan den architect een honorarium verschuldigd, berekend over het totaal bedrag der kosten van dat meerdere werk of installatiën en volgens hetzelfde percentage dat toepasselijk is op het oorspronkelijk ontwerp.

Installatiën voor centrale verwarming en ventilatie, watervoorziening, verlichting en dergelijken, die niet in het ontwerp begrepen waren, worden als meerder werk beschouwd; tenzij bedoelde installatiën geheel door specialiteiten worden en kunnen worden uitgevoerd buiten eenige medewerking van en verantwoordelijkheid voor den architect en deze daarvoor geen arbeid heeft verricht.

Over het salaris van den opzichters, al of niet opgenomen in de aannemingsom wordt door den architect geen honorarium berekend.

De toepassing der Tabel geschiedt overigens met dien verstande dat het honorarium, op deze wijze becijferd, nimmer mag dalen beneden het maximum der daaraan voorafgaande groep.

Artikel 5. De te verrichten werkzaamheden worden onderscheiden in:

a. Voorloopig ontwerp, al of niet met globale begrooting van kosten, en desgewenscht met Memorie van Toelichting.

b. Het ontwerp, zoodanig uitgewerkt, dat daarnaar het Bestek kan worden opgemaakt.

c. Het Bestek.

d. De Begrooting.

e. de Algemeene Details.

Onder Algemeene Details worden verstaan dezelven, welke noodig zijn om een goed overzicht van den aard van het werk en van de uitvoering daarvan te verkrijgen, zoodaer daarvoor onder toezicht van den architect de werkteekeningen en veldteekeningen ware grootte kunnen gemaakt worden.

De werkteekeningen kunnen geheel of ten deele vervaardigd worden op het bureau van den architect, op het werk of elders.

De kosten, vallende op het maken dezer werkteekeningen voor de uitvoering, zijn voor rekening van den bouwheer en worden afzonderlijk in rekening gebracht, bij uit te besloten werk naar de Aanstelling opgegeven, om in het aannemingscijfer opgenomen en in afloop van het werk verrekend te worden. Bij kleine en weinig omvangrijke werken kan dit teekenaarwerk — ter beoordeeling van den architect — door den opzichter, behalve met het dagelijksch toezicht, verricht worden.

f. De hoofdleiding der uitvoering en het houden van toezicht daarop, zoodaer het opmaken der afrekening.

Het opricht en toezicht houdend personeel behalve op het dagelijksch toezicht, de levering der noodige materialen, de leiding van den bouw, zoodaer de administratie, wordt uit naam van den bouwheer aangesteld en vastlagen door den architect, die geacht wordt hiertoe van den bouwheer alle noodige bevoegdheid gekregen te hebben. Dit personeel staat onder bevel van den architect. Het aan dit personeel te betalen salaris wordt bepaald in overeenstemming met den bouwheer. Het salaris komt niet ten laste van den architect doch van den bouwheer tenzij door dezen maandelijks betaald die daarvoor rechtmatige begroting dit personeel aanspreeklijk is.

Artikel 6. Onder de Tabel, hiërarcher afgedrukt, zijn niet begrepen gewone onderhoudswerken, opnemingen voor huur of verhuur, koop of verkoop, enz.; dergelijke werkzaamheden, worden volgens plaatselijk gebruik in rekening gebracht.

Voor werkzaamheden, waarvan het bedrag blijft beneden het aannemingscijfer in deze Tabel genoemd, wordt het honorarium berekend naar den omvang der werkzaamheden en den aard van het werk, zoodaer naar den tijd daaraan besteed. Dezelfde bepaling is van toepassing op bemoeiingen bij slooping.

In het algemeen is het honorarium voor werkzaamheden, die niet naar den grondslag van deze tabel kunnen worden berekend, zoodaer van die, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, als volgt:

Voor conferentiën, adviezen, berekeningen of andere bemoeiingen van den architect:

a. op het bureau van den architect, per uur minstens . . . f 5.—
b. buitenshuis, maar in de woonplaats van den architect, per uur minstens 6.—

Onderdeelen van uren worden als volle uren in rekening gebracht.

Voor reizen, niet betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, wordt berekend, behalve de reiskosten voor personen en bagage en verblijfkosten:

a. voor een dag, zonder overnachten, minstens . . . f 25.—
b. voor een dag, met 35.—

Voor reizen naar, of betrekking hebbende op een bij den architect in uitvoering zijnd werk, worden de werkelijke reis- en verblijfkosten in rekening gebracht, waarbij gerekend wordt, dat zoowel te land als te water de architect te klasse en het personeel te klasse reist.

Artikel 7. Bestedingskosten worden afzonderlijk in rekening gebracht. Hieronder worden verstaan:

Alle kosten, benodigd tot de aanbesteding van een bouwwerk als: het drukken van het Bestek en Voorwaarden en teekeningen, event. Bijlagen en Staat van Aanwijzing, het leveren van duplicaten van bestekteekeningen, het uitnodigen van inschrijvers of het op andere wijze bekendmaken van de aanbesteding, lokaalhuur tot het houden der aanbesteding met de daarbij behorende oorkosten, het opmaken van contracten en verdere uitschotten, als zegels, event. deurwaarders-exploiten aan belendenden, voorloopige opmetingen, reizen, onderzoek van den bodem en van bestaande constructies op eigen of belendend terrein, servituten, enz.

Artikel 8. Indien in het oorspronkelijk programma van eischen, waarnaar een ontwerp is vastgesteld, door den bouwheer ingrijpende veranderingen worden aangebracht, moet het eerstbedoeld ontwerp afzonderlijk worden gehonoreerd volgens den maatstaf van de Tabel.

Artikel 9. Indien een door den architect geleverd ontwerp niet wordt uitgevoerd, is hij, die de opdracht heeft gegeven, verplicht uiterlijk binnen drie maanden na het indienen van het ontwerp, aan den architect een honorarium te voldoen voor diens reeds verrichte werkzaamheden, berekend volgens de klasse, waartoe

het werk volgens opgemaakte begrooting of bij ontbreken daarvan volgens de globale raming van kosten behoort, alsmede te vergoeden de door den architect gedane verschotten, eventueel reeds gemaakte Bestedingskosten, e.a.

Wordt echter de uitvoering van dit ontwerp aan een ander opgedragen, dan is de lastgever verplicht het volle honorarium, hetwelk genoten zoude zijn indien het werk ware uitgevoerd, aan eerstbedoelden architect te voldoen.

Artikel 10. Bij overlijden van den architect vóór de voltooiing van het werk, moet aan zijne erfgenamen of rechtverkrijgenden, behalve het reeds vervallen en nog niet uitbetaalde gedeelte, het nog niet vervallen gedeelte van het honorarium worden uitbetaald, berekend naar den stand van het werk, de reeds geleverde materialen, de reeds gemaakte teekeningen en in het algemeen naar den door den architect verrichten arbeid.

Artikel 11. Het honorarium voor een in uitvoering zijnd werk wordt den architect betaald als volgt:

45 % van het honorarium bij de gunning.

50 % van het honorarium bij de oplevering.

De architect heeft het recht bij omvangrijke werken en werken van langen duur betaling van dit bedrag in twee of meer gelijken te verzoeken, waarvan de bedragen en tijdstippen van betaling zich richten naar den stand van het werk, de reeds geleverde materialen, de reeds gemaakte teekeningen en in het algemeen naar den door den architect verrichten arbeid.

5% van het honorarium bij het verstrijken van den onderhoudstermijn, als de eindafrekening is ingediend en de teekeningen, onder art. 12 vermeld, zijn ingeleverd.

Elk ander honorarium wordt den architect onmiddellijk uitbetaald na afloop der werkzaamheden, waarvoor dat honorarium verschuldigd is, tenzij het plaatselijk gebruik vroegere betaling meebrengt.

De architect heeft het recht de door hem gedane verschotten dadelijk terug te vorderen.

Artikel 12. De oorspronkelijke teekeningen, alle detail-teekeningen, het bestek en de begrooting blijven het eigendom van den architect, terwijl een kopie der revisiebestekteekeningen (waarin de eventueel aangebrachte wijzigingen), de teekeningen der uitgevoerde rioleering met al de daarbij benodigde inlichtingen omtrent putten, leidingen, enz., zoodaer de teekeningen waarop aangegeven zijn de juiste ligging der diverse inspectieputten ten behoeve van leidingen van verwarming, licht of water aan den bouwheer worden verstrekt.

Artikel 13. Nimmer zal een der partijen, noch hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden, over eenig tusschen hen, naar aanleiding van de aan den architect gegeven opdracht, gerezen geschil, of daarmede direct of indirect samenhangende, de tusschenkomst van den gewonnen rechter mogen inroepen. Indien eenig geschil, als in het vorig lid bedoeld, tusschen partijen, hunne erfgenamen of rechtverkrijgenden mocht ontstaan, zal dit geschil beslecht worden door een scheidsrecht, benoemd uit de Permanente Commissie van Arbitrage van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Een geschil wordt geacht aanwezig te zijn, wanneer één der partijen dit als zoodanig beschouwt.

Artikel 14. Deze Permanente Commissie bestaat uit zes leden door en uit de Architect-leden van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te kiezen. De Commissie treedt om de 3 jaren op den dag der Algemeene Meivergadering af, met dien verstande, dat de afredende Commissieleden ten aanzien der aanhangige geschillen hunne bevoegdheid behouden. De Commissieleden zijn herkiesbaar. De Commissie is bevoegd de hulp in te roepen van een rechtskundige.

De Commissie heeft haren zetel te Amsterdam aan de Marnixstraat No. 402 in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

De Voorzitter der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst wijst aan welke leden van de Commissie voor elk geschil in het scheidsrecht zitting zullen hebben, bij ontstentenis van den Voorzitter der Maatschappij, of wanneer deze het verzoekt, kan de aanwijzing door den plaatsvervanger van den Voorzitter geschieden.

Artikel 15. Op verzoek van den Voorzitter van het scheidsrecht door de scheidsrechters in onderling overleg te benoemen; zal een van beide of beide partijen bij dezen Voorzitter een nader door hem te bepalen bedrag storten, tot waarborg van salaris en kosten van het scheidsrecht.

Zo lang dit bedrag niet is gestort zal aan de aanvraag om scheidsrechterlijke uitspraak geen gevolg worden gegeven.

De in het ongelijk gestelde partij, of voor het geval beide partijen ten deele in het ongelijk zijn gesteld, partijen zal (of zullen) het bedrag, dat zij wegens salaris en kosten aan het scheidsrecht veroordeeld is (of zijn) te betalen, terstond na de uitspraak van het scheidsrecht aan zijnen Voorzitter doen toekomen.

Bij de vaststelling der kosten is het scheidsrecht niet gebonden aan het bedrag der waarborgsom. Zoodaer de kosten zijn voldaan, is de waarborgsom ter beschikking van de partij, welke haar heeft gestort.

Het scheidsrecht is bevoegd het bedrag der aan de scheidsrechters verschuldigde salarissen en verdere eventueel door het scheidsrecht gemaakte kosten van de waarborgsom af te houden, behoudens verrekening tusschen partijen. Is de waarborgsom hiertoe niet voldoende, dan kan het scheidsrecht bijstorting vragen, terwijl, vóór deze bijstorting heeft plaats gehad, het scheidsrecht niet gehouden is zijne uitspraak te geven.

Het scheidsrecht kan trachten partijen te verzoeken. Ook in dat geval kan het salaris en kosten in rekening brengen, op de wijze als hierboven omschreven.

Artikel 16. Beide partijen zijn verplicht zich aan de uitspraak van het scheidsrecht te onderwerpen.

Artikel 17. Het geschil wordt schriftelijk uiteengezet en kan mondeling worden toegelicht. Het geschil wordt aanhangig gemaakt bij Memorie van Toelichting, door de eischende partij aan het scheidsrecht in te leveren, welke moet bevatten de gronden van den eisch met eene duidelijke en bepaalde conclusie. De wederpartij kan bij Memorie antwoorden. Het scheidsrecht kan het indienen eener tweede Memorie door elk van beide partijen toestaan. De Memoriën moeten binnen 14 dagen na ontvangst der Memorie van de wederpartij worden beantwoord. Het scheidsrecht kan deze termijnen verlengen.

Partijen zenden aan den Voorzitter van het scheidsrecht een gedagteekend exemplaar der Memorie, benevens van de daarbij overgelegde stukken.

Na de wisseling der Memoriën, is het scheidsrecht bevoegd ambtshalve of op verzoek van partijen:

1°. Partijen of hunne gemachtigden te hooren.

2°. Getuigen en deskundigen te hooren.

3°. Al datgene te doen, wat het tot een goede beslissing van het geding nuttig oordeelt.

Artikel 18. Partijen hebben de bevoegdheid zich te doen vertegenwoordigen; bij eventuele pogingen tot verzoening zijn partijen verplicht persoonlijk aanwezig te zijn, eveneens wanneer het scheidsrecht zulks wenschelijk acht.

Artikel 19. Het scheidsrecht geeft zijne uitspraak, waarbij tevens over het salaris der scheidslieden en over de kosten wordt beslist, als goede mannen naar billijkheid. Zoo spoedig het scheidsrecht naar zijn oordeel voldoende ingelicht is, deelt het zijne meening aan partijen bij eenvoudigen aangeteekenden brief mede.

Binnen zes weken nadat een der partijen den wensch hiertoe den scheidslieden heeft kenbaar gemaakt, geeft het scheidsrecht zijne uitspraak in den vorm van een arbitraal vonnis, hetwelk met de andere eventueel daarbij benodigde stukken ter griffie der door de wet daartoe aangewezen rechtbank wordt gedeponeerd.

Vastgesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in de Algemeene Vergadering, van 31 Mei 1888 en herzien in de Algemeene Vergaderingen van 18 Mei 1904 en van 18 September 1908.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

A. SALM, G.Bz., Voorzitter.
W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter.
V. G. A. BOSCH.
L. C. DUMONT.
G. W. VAN HEUKELOM.
D. E. C. KNUITEL.
J. A. MULOCK HOUWER.
F. J. NIJWENHUIS.
B. J. OUDAG.
J. VERHEUL Dsz.
P. A. WEELDENBURG.
J. GRATAMA, Algemeen Secretaris.

EERSTE KLASSE.

Eenvoudige bouwwerken, voor welke uitvoering weinig teekeningen vereischt worden.

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Bedrag van het honorarium in procenten van de Aannemingsom resp. Bouwsom.						Totaal.
	Voorloopig ontwerp.	Ontwerp.	Bestek.	Begrooting.	Alg. Details.	Hfd. Leid., Toezicht en Afrekening.	
/ 1200-3000	1,50	1,81	0,73	0,53	1,63	1,30	7,50
* 3000-6000	1,40	1,77	0,71	0,52	1,52	1,28	7,30
* 6000-10000	1,10	1,60	0,64	0,47	1,51	1,25	6,60
* 10000-15000	0,75	1,36	0,54	0,40	1,49	1,15	5,60
* 15000-20000	0,68	1,21	0,49	0,36	1,28	1,05	5,10
* 20000-30000	0,64	1,16	0,47	0,34	1,20	0,99	4,80
* 30000-40000	0,60	1,09	0,44	0,32	1,13	0,92	4,50
* 40000-60000	0,55	0,99	0,40	0,29	1,03	0,84	4,10
* 60000-100000	0,51	0,92	0,37	0,27	0,95	0,78	3,80
* 100000-160000	0,48	0,86	0,34	0,25	0,89	0,73	3,55
* 160000-240000	0,43	0,78	0,31	0,23	0,80	0,65	3,20
* 240000 en hooger	0,40	0,73	0,29	0,21	0,75	0,62	3,00

TWEDE KLASSE.

Bouwwerken, voor welke uitvoering meer en uitgebreider teekeningen noodig zijn.

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Bedrag van het honorarium in procenten van de Aannemingsom resp. Bouwsom.						Totaal.
	Voorloopig ontwerp.	Ontwerp.	Bestek.	Begrooting.	Alg. Details.	Hfd. Leid., Toezicht en Afrekening.	
/ 1200-3000	1,80	2,06	0,83	0,61	1,75	1,45	8,50
* 3000-6000	1,70	2,01	0,80	0,59	1,75	1,45	8,30
* 6000-10000	1,40	1,84	0,74	0,54	1,68	1,40	7,60
* 10000-15000	1,06	1,69	0,63	0,47	1,54	1,35	6,60
* 15000-22000	0,84	1,48	0,59	0,44	1,50	1,25	6,10
* 22000-30000	0,78	1,41	0,56	0,41	1,45	1,19	5,80
* 30000-40000	0,74	1,33	0,53	0,39	1,38	1,13	5,50
* 40000-60000	0,68	1,24	0,49	0,36	1,28	1,05	5,10
* 60000-100000	0,64	1,16	0,47	0,34	1,20	0,99	4,80
* 100000-160000	0,61	1,11	0,44	0,33	1,13	0,93	4,55
* 160000-240000	0,56	1,02	0,41	0,30	1,05	0,86	4,20
* 240000 en hooger	0,54	0,97	0,39	0,28	1,00	0,82	4,00

INSTITUUT TOT ONDERWIJS VAN BLINDEN.

Vrijdag 13 November is op feestelijke wijze het honderd jarig bestaan herdacht van het Instituut tot onderwijs van Blinden te Amsterdam. De couranten hebben daarentrent mededeeling gedaan, tegelijk een historisch overzicht gevende (ontleend aan de feestrede van den Voorzitter van het Bestuur, Mr. C. H. van Tienhoven) van het Instituut van af de oprichting tot op heden waarin ook de verschillende lokalen en gebouwen genoemd werden, welke dienden tot het onderwijs en later tot huisvesting van de blinde kweekelingen.

Het tegenwoordig gebouw aan de verlengde Vossiusstraat waarvan wij hier de afbeeldingen geven (1) is de uitvoering van het bekroond prijsvraag-ontwerp van wijlen G. B. Salm en zijn zoon A. Salm G. Bzn. en ingericht voor 100 plaatsen.

De eene helft van het gebouw is voor de jongens, de andere helft voor de meisjes, welke scheiding — waar dit noodig en mogelijk was — zooveel mogelijk is aangehouden. Achter den hoofdtoegang splitsen zich deze 2 afdelingen (a en a') en voeren naar de afzonderlijke traphuizen met de daaraan gelegen privaten terwijl voor het publiek een afzonderlijke, meer monumentale, trap naar de Bel-Etage

(1) Tot ons leedwezen de clichés te laat ontvangen om in het vorig blad nog te kunnen worden opgenomen. R.

DERDE KLASSE.

Bouwwerken, welke uitvoering veel studie, berekeningen of veel teekeningen eischen.

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Bedrag van het honorarium in procenten van de Aannemingsom resp. Bouwsom.						Totaal.
	Voorloopig ontwerp.	Ontwerp.	Bestek.	Begrooting.	Alg. Details.	Hfd. Leid., Toezicht en Afrekening.	
/ 1200-3000	2,30	2,66	1,07	0,79	2,33	1,85	11,00
* 3000-6000	2,10	2,63	1,04	0,76	2,33	1,84	10,70
* 6000-10000	1,80	2,42	0,97	0,71	2,28	1,82	10,00
* 10000-15000	1,40	2,18	0,87	0,64	2,15	1,70	9,00
* 15000-22000	1,10	1,97	0,79	0,58	2,01	1,67	8,15
* 22000-30000	1,01	1,81	0,73	0,53	1,88	1,54	7,50
* 30000-40000	0,94	1,66	0,68	0,50	1,75	1,44	7,00
* 40000-60000	0,88	1,59	0,63	0,47	1,63	1,34	6,54
* 60000-100000	0,83	1,50	0,60	0,44	1,55	1,28	6,20
* 100000-160000	0,80	1,46	0,58	0,43	1,50	1,23	6,00
* 160000-240000	0,74	1,33	0,53	0,39	1,38	1,13	5,50
* 240000 en hooger	0,67	1,21	0,49	0,36	1,25	1,02	5,00

VIERDE KLASSE.

Decoratieve werken, restauratie van monumenten en oude gebouwen, betimmeringen van localiteiten, meubilering en stoffering van gebouwen.

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Bedrag van het honorarium in procenten van de Aannemingsom resp. Bouwsom.			Totaal.
	Ontwerp Begrooting en Omschrijving.	Details Hoofdleiding, Toezicht en Afrekening.		
/ 1200-3000	5,70	6,30		12,00
* 3000-6000	5,61	6,27		11,88
* 6000-10000	5,15	6,20		11,35
* 10000-15000	4,60	6,10		10,70
* 15000-22000	4,26	5,96		10,22
* 22000-30000	3,95	5,85		9,80
* 30000-40000	3,80	5,74		9,54
* 40000-60000	3,65	5,65		9,30
* 60000-100000	3,55	5,55		9,10
* 100000-160000	3,50	5,50		9,00
* 160000-240000	3,50	5,50		9,00
* 240000 en hooger	3,50	5,50		9,00

toegang geeft met de groote muziekzaal B waarheen het orgel uit het vroegere huis is opgesteld en waar de muziek-uitvoeringen gegeven worden. In de onmiddellijke nabijheid is een spreekkamer L voor den directeur en een vertrek K waar werkstukken, door blinden vervaardigd, ten toon zijn gesteld en verkocht worden ten bate van de inrichting, zoomede een kamer voor het Bestuur I. Verder 4 leerkamers C, D, E en F (1) en 2 gymnastiek- tevens recreatiezalen G en H. Op de eerste etage bevinden zich nog 3 leerkamers I, H en K, (2) vertrekken voor de inwonende onderwijzers en onderwijzeressen F en G, de kamers voor muziek- en godsdienstonderricht M en M' met een 6 tal studeer-kamertjes met geïsoleerde wanden L en L'.

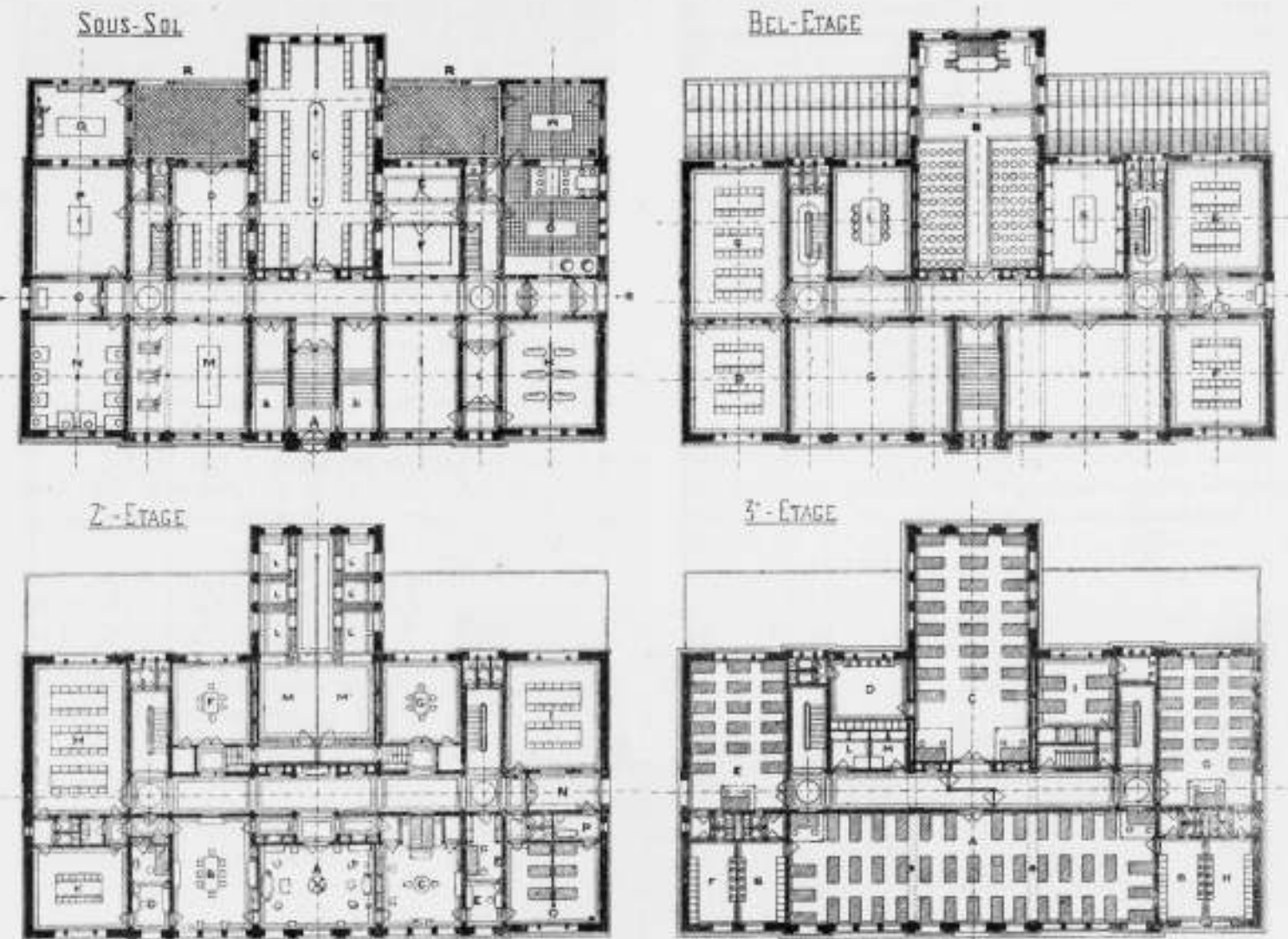
Op deze etage is voorts de woning van den heer directeur, A, B, C, D en E en daaraan grenzende een ziekenzaal O met spreekkamer voor den geneesheer.

De tweede etage is ingericht tot slaapzalen (4) met bijbe-

(1) 1ste klasse 20, 2de klasse 20, 3de klasse 1ste Afd. 24, 3de klasse 2de Afd. 36 of te zamen 100 kweekelingen.

(2) Handwerken Jongens 48, Handwerken Meisjes 32, Fröbel-kamer 12, Muziek enz. 18 of te zamen 100 kweekelingen.

(3) Groote jongens 37, kleine jongens 17, groote meisjes 23, kleine meisjes 17, te zamen 100 kweekelingen.

hoorende wasch-, kleed- en linnenkamers. Op elke slaapzaal is tevens gelegenheid voor afzonderlijke slaapgelegenheden voor surveillanten en in de meisjes-afdeeling een slaapkamer voor de dienstboden I.

De beide afdelingen zijn slechts door een paar communicatieuren in verbinding met elkander.

In een gedeeltelijk sousterrein is een gemeenschappelijke eetzaal C en afzonderlijke eetkamer voor het personeel D door een aanrechtkamer E met provisiekamer F van de keukens G en H gescheiden.

Naanst de keukens de badinrichting K met kleedkamer L, verder een linnen- en mangelkamer M en in de jongens-afdeeling de mandenmakerij N met bijbehorende bergplaatsen O en P zoomede de drukkerij Q.

Tusschen den hoofdtoegang en den diensttoegang voor leveranciers is de woning voor den concierge L.

BRIEFEN UIT DEN HAAG.

Het Rijksarchiefgebouw.

Onder de goede zaken die de Residentie aan Amsterdam te danken heeft, behoort in de eerste plaats het oude Archief aan de Oostzijde van het Plein. Dit is een geschenk van zeer groote waarde, want het is een der schoonste monumenten die Den Haag bezit. De rustige wonderfijne verhoudingen, de grootsche voorname ordonnantie stempelen het Archief tot een gebouw, waarvan de waardeering alleen reeds een tijd tot eer strekt.

En zou het niet juist op deze gebouwen moeten zijn dat onze moderne tijd het oog gevestigd houdt, niet alleen als

In den kelder zijn de toestellen voor centrale verwarming, brandstof- en andere bergplaatsen.

Achter het gebouw is een groote tuin met overdekte speelplaatsen R bij ongunstig weder.

Hoewel door de verschillende directeuren in de oorspronkelijke bestemming der lokalen soms eenige verandering is gebracht, blijkt het gebouw toch nog steeds aan het doel te beantwoorden en werd de inrichting geprezen zooals de feestrede meldt, door de directeuren van buitenlandsche blinden-instituten op het te Amsterdam gehouden congres en is sinds dien elders tot voorbeeld genomen.

Het gebouw is nu 23 jaar in gebruik en blijkt sinds eenigen tijd te klein te zijn waarom het voornemen bestaat dit te vergrooten door aanbouw of verbouw op het aangrenzend terrein, dat voor enkele jaren aan het Instituut ten geschenke is gegeven, zoodra de geldmiddelen daartoe aanwezig zullen zijn.

een voorwerp van oprechte bewondering, maar tevens als een vast rotspunt, waarop de voet veilig rusten kan bij het strevend stijgen.

Onze tijd zoekt bij zijn krachtige ontwikkeling niet naar oude aan vroegere stijlen ontleende motieven, om daardoor een nieuwe Renaissance in 't leven te roepen. Trouwens de details van het Archief zouden elders misschien zuiverder en krachtiger kunnen gevonden worden; maar onze tijd zal zich baseeren op kunstwerken, die in hunne ver-

houding een zelfbewuste grootheid openbaren, hij zal uit de scheppingen van vroeger eeuwen dat essentiële zoeken te abstraheren, dat van blijvende waarde, steeds opnieuw begrepen het leven geven zal aan nieuwe jonge kunst.

En dit essentiële ligt m. i. hoofdzakelijk in de proportie in den ruimen zin van het woord. De verhouding van de samenstellende deelen tot het geheel, de maatverhouding van hoogte en breedte, de massaverhouding der partijen, de kleurverhouding en de licht- en schaduwverdeling, kortom al datgene, hetwelk onafhankelijk van zijn absolute waarde, de betrekking tusschen de verschillende elementen aangeeft, dat is het waarin de kunstgedachten tot uiting komen en waarin de groote eigenschappen, als rust, monumentaliteit, kracht en adel zetelen.

En ik geloof dat men met dezen maatstaf meten moet wanneer men een bouwwerk als het Archief op zijn juiste waarde schatten wil, het verbergt dan superieure schoonheden.

Onmiddellijk valt de majestueuze verticale en horizontale verdeling in 't oog. De groepeerings van de beide huizen, die oorspronkelijk hunne eigen ingangen hadden,

Het voormalig Rijks-Archiefgebouw.

symmetrisch aan weerszijden van de met eenvoudige pilasters versierde middenpartij, die zich door het wapen even boven de beide vleugels verheft, de afsluiting van het geheele gebouw door de holbewerkte hoekpenanten, maar vooral de weloverwogen asverdeling der vensters, dit alles vertoont een symmetrie en een evenwicht, die het uit twee deelen bestaande gebouw desondanks onmiddellijk als een éénheid doen zien.

Bedenkt men, dat het basement, dat op de fotografie slechts gedeeltelijk zichtbaar is, zich nog in den koekoek voortzet, dan treft de zeldzame rust van de horizontale verdeling onmiddellijk. De krachtige meterveruistekende kroonlijst met zijn diepe schaduw, verlevendigd en verzaard door de balustrade waar de lucht even doorheen speelt, vormt een uitmuntende bekroning van het lichaam van den bouw. De vensters verkleinen zich regelmatig, maar zoodanig, dat de ruitverdeling van 5 : 4 : 3 een zuivere schaaleneheid biedt, terwijl de borstweringhoogte een zelfde opvolging toont.

Met bijzondere zorgvuldigheid is de versiering gelocaliseerd. Deze is teruggebracht tot de bekroning en de drie

middenpartijen, waardoor dus de aesthetische hoofdbestanddeelen van den bouw door eene bijzondere verfijning worden gemarkeerd en tegelijk het eenvoudige gebouw zonder een zweem van verkwisting een zeer rijk aanzien krijgt. Ook in deze versiering zelf is een bijzondere rust geopenbaard, die weliswaar in de meeste bouwwerken uit dit tijdvak wordt aangetroffen, maar die hier bijzonder fijn gevoeld is doorgevoerd.

De beide nevenassen vertoonen een trapeziumvorm die zich door de vroeger aanwezige 7 tredige bordestappen in een groote lijn van den grond tot de architraaf voortzet, een verjonging dus waaraan de spelende ornamentatie der middenramen alle monotone plompheid ontleent. Daarentegen is bij de hoofdas, waar de beide pilasters een dergelijken trapeziumvorm streng verbieden, deze door een zeldzaam gevoelige rechte lijn vervangen, die zich bij de basementen in eene lichte ronding, een stabiel voet vormt.

Ook aan den achtergevel en in 't inwendige komt in het Archief die bezonken rust en zelfbewuste aristocratie tot uiting, die het front kenmerken.

De vertrekken en zalen zijn hoogst eenvoudig, hoewel deftig en streng, maar in de traphallen, waar groote lichtkoepels weer ruimere gelegenheid bieden tot ornament en relief is deze gelegenheid aangegrepen om in pleister en hout allen rijkdom ten toon te spreiden, waartoe zich deze materialen leenen.

Wanneer wij de geschiedboeken en andere papieren opslaan, dan vinden wij daarin het volgende over het Archiefgebouw vermeld.

Op dezelfde plaats stonden eertijds vier huizen, die eerst in huur, later in eigendom aan de stad Amsterdam behoorden en die aan hare afgevaardigden ter Statenvergadering waren toegewezen.

Toen echter langzamerhand deze huizen bouwvallig werden en het niet meer strookte met de waardigheid van zulk een machtige stad haar afgevaardigden daarin te doen logeeren, werd er in Januari 1736 voorgesteld een schooner logement te bouwen, meer in overeen-

stemming met de beteekenis van Amsterdam en aangezien de gemeenteraden in dien tijd vlug wisten te besluiten en te handelen, maakte men reeds in 1737 een aanvang met het werk. Op den 1sten April van dat jaar werd de eerste steen gelegd door Jan Six den jongeren, den zoon van den Burgemeester van Amsterdam Jan Six Heer van Hillegom en Vromade, welk feit door een ingemetselden gedenksteen in den achtergevel gememoreerd wordt. De bouw eischte 4 jaren, in het voorjaar van 1741 was het nieuwe logement voltooid. Het bestond, zooals nog duidelijk in den gevel zichtbaar is, feitelijk uit 2 huizen, die elk een afzonderlijken toegang, trappenhuis, etc. hadden. Het zuidelijke gedeelte diende tot woning der gedeputeerden ter statenvergadering, het noordelijke tot die van de afgevaardigden in gecommiteerde Raden.

Deze bestemming behield het gebouw tot 1795 waarna het herhaaldelijk tot andere doeleinden gebruikt werd. Nadat het achtereenvolgens tot huisvesting gediend had voor het Uitvoerend Bewind, van den Raad van Oorlog, van de Rechtbank van eersten aanleg en van het Commissariaat-generaal van het Departement van de monden van de Maas, werd het eindelijk der Prinses Douairière van Oranje Nassau als Paleis toegewezen

Eerst in 1853 stelde Willem III het beschikbaar voor berging van de Rijksarchieven en bleef het tot voor korten tijd deze functie vervullen, om deze eindelijk over te dragen aan een nieuw geheel brandvrij archiefgebouw, in den tuin opgetrokken. Gastvrij is het schoone gebouw zeer zeker geweest, maar de gasten hebben het niet altijd met evenveel piëteit behandeld. Treurig zien vele kamers er uit, gehavend door daarin geplaatste archiefkasten, de empire ornamenten van de marmeren schoorsteenmantels zijn ten deele verloren, de fraaie zijden behangsels beschadigd en de voorgevel

misvormd door het veranderen van de beide ingangen en het plaatsnemen van een deur waar deze niet hoort. Maar ondanks deze lijdensgeschiedenis is het beneden zijn waardigheid zijn deuren te sluiten voor wie gastvrijheid vraagt; het laatst maakten daarvan de Tentoonstelling van Arbeiderswoningen en de Tentoonstelling van het Kind gebruik.

Moge dit schoone gebouw spoedig eene bestemming krijgen, zijnen hoogen adel waardig.

v. H.

De foto is van den Heer Q. A. A. Krijnen te 's Hage.

EEN SCHOORSTEENMANTEL VAN XAVERY.

In het oude, deftige heerenhuis aan het Rapenburg 48 te Leiden, monument van de eenvoudige degelijkheid van het voorgeslacht, dat bij groote, rustige vormen streng doorvoerde het karakter van besliste zekerheid, bevond zich eens de monumentale schoorsteen, vervaardigd door den beroemden beeldhouwer Jan Baptist Xavery (1697—1742) en waarvan wij hierbij, dank zij de firma Fred. Muller & Cie., die ons de cliché leende, een afbeelding geven. Dit stuk, in 1739 ontstaan en waarvoor naar verloop der overlevering de totale kosten flor. 17.000 bedroegen, is een meesterstuk van groote schoonheid. Opgericht in eene zaal waar indertijd vier Brusselsche wandtapijten, in het begin der 18e eeuw door Urhain en Daniel Leyniers vervaardigd, de wanden dekten en waar een plafond, in 1743 geschilderd door Jacob de Wit, zich bevond, maakte deze schouw een machtigen indruk.

Zij is bebeeldhouwd in geel-bruin marmer, wit en grijs geaderd, ornamenten in wit marmer; de hoogte is 4.60 M. en de breedte 2.56 M. De 2 beelden op het dekblad, een jongen op de fluit spelende en een meisje de tambourin slaande, hebben een hoogte van 78 cM.

TENTOONSTELLINGEN

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst afdeling Amsterdam. Tuinstad-Tentoonstelling opening Vrijdag 27 Nov. 1908, sluiting Woensdag 16 December 1908. Entree f 0.25. Leden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en hare Afdeling Amsterdam hebben op vertoon van diploma vrijen toegang. Dagelijks geopend van 9 tot 4 uur.

PRYSVRAGEN

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Op de uitgeschreven prijsvragen, door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap in dit jaar, zijn 47 antwoorden ingekomen n.l.:
1°. Voor een gebouw voor een bibliotheek 31 antwoorden onder de motto's: A., Enfin, 77. D.E., Herfst, Plato., „Ein gutes Buch sich stets erweist, als eines Hauses guter Geist“, Library, Library L. A. et A., tot studie, 15 November, Marie, Esperanto., H. en W., Rien sans peine, Hibon, Bibliothèque, Au coin de la rue, I. D. A., D in ster (geteekend), Z., Boekerij, S. D. M., Utrecht G., B. en V., Jacobs, 15 x 20., kwadraat met dragonder (geteekend), T. M. en Algemeen Belang.
2°. Voor een monumentalen ingang voor een park 7 antwoorden onder de motto's Delfshaven, Pax intrantibus, Entrée, H. B., Cisca, Labora, en Licht.

Het groote schelpmotief met een roos in het midden staat op het middengedeelte van het dekblad dat op 1.94 M. hoog boven den grond is. Tegen den boezem is het groote medaillon in wit marmer, omlijst door een band van zwartachtig marmer. De voorstelling daarop in bas-relief gesneden, stelt een sujet voor van Prokne, zittend onder een boom waarin Tereus den naam van de Schoone dochter van den koning Pandion snijdt. Dit medaillon breed 96 cM. en hoog 1.35 M. is omgeven door palmbleden en bedekt door een krans van bloemen. Ter waarmerking staat op deze schoorsteenmantel de naam van den maker, J. B. Xavery, anno 1739.

Zoo komt thans dit meesterstuk bij Frederik Muller en Co. in de Doelenstraat, door het overlijden van den eigenaar Mr. C. Cock te Leiden, onder den hamer, Dinsdag den 24en November a.s. Zeer kunnen wij aanbevelen dit kunststuk te gaan zien op Vrijdag 20, Zaterdag 21 en Zondag 22 Nov. a.s., terwijl men dan tegelijkertijd kan zien een fraaie marmeren dessus-de-porte, eveneens door Xavery bebeeldhouwd en eenige der in een 18e-eeuwsch binnenhuis onontbeerlijke „Witjes“.

3°. Voor een pen- of potloodteekening van een oud gebouw: 9 antwoorden onder de motto's Treurmeloedijn, Waar rees hoe vaak de moker klonk, Iets schooners op da; wat verzonk., Zwart kwadraat (geteekend), 1563, teeken van Boedha (geteekend), Sint Servaas, 28912, Mauritshuis, Uit 't Maaitensgat.

De ontwerpen worden in handen gesteld van een jury, bestaande uit de h.h. A. Salm G.B.zn., architect, te Amsterdam, K. Sluyterman, hoogleraar te Delft, J. A. G. van der Steur, architect te 's Gravenhage, Alb. Otten en J. P. Stok Wz., architecten alhier.

VERGADERINGEN.

Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Afdeling Amsterdam. 613e Vergadering te houden op Vrijdag 27 November 1908 des avonds te acht uur in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 102.

Agenda.

1. Notulen, ingekomen stukken, mededeelingen etc.
2. Verkiezing van een lid in de Gemeentelijke „Schoonheidscommissie“ De heer A. D. N. van Gendt, die volgens rooster afreedt, is niet herkiesbaar.
3. Opening der Tuinstad-Tentoonstelling met inleiding door den heer J. H. W. Leliman, B.I.

De Secretaris, J. H. W. Leliman.

Introductiebiljetten tot beperkt aantal verkrijgbaar bij de firma F. van Rossen, Heerengracht 281 en aan het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst.

SCHOORSTEENMANTEL DOOR XAVERY,
UIT HET HEERENHUIS RAPENBURG 48, LEIDEN.

Het cliché is der Red. welwillend ter leen gegeven
door de firma FRED. MULLER & Co., Amsterdam.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN

Afdeeling 's Gravenhage der Mij. tot Bev. der Bouwkunst. Gewone Vergadering met Dames Introductie 11 Nov. '08.

Nadat de president de vergadering heeft geopend, en de secretaris de notulen gelezen, worden de ingekomen stukken behandeld.

Met leedwezen nam de vergadering kennis van het schrijven van het bestuurslid J. Olthuis, die voor zijn bestuursfunctie om gezondheidsredenen meende te moeten bedanken, waardoor behalve de verkiezing van twee jaarlijks aftredende bestuursleden, nu ook een derde vacature te vervullen was.

Voorts werd ter kennis van de vergadering gebracht, dat in een brief, ontvangen van het Hoofdbestuur der Maatschappij, medewerking werd gevraagd bij de behandeling van een tweetal aan hem voorgelegde vragen n.l. over de voor- en nadelen van partiele aanbesteding, en de wenschelijkheid van de oprichting van een Rijksproefstation van bouwmaterialen. Het afdeulingsbestuur meende voor de eerste vraag als sub-commissie te moeten uitnodigen de heeren Joh. D. Looyen, G. A. van der Steur, J. M. Kippel, H. F. Boersma en Slotboom Jr., terwijl voor de tweede vraag werden aangezocht de heeren W. C. Metselaar, J. J. L. Bourdrez en S. de Clercq. De aanwezige heeren namen hunne benoeming aan.

Daarna betrad prof. K. Sluyterman op uitnodiging van den voorzitter het spreekgestoelte en begon zijn onderhoudende causerie met lichtbeelden over zijn rijwieltocht door Noord-Frankrijk. Het zou te ver voeren den inleider ook in deze kolommen te volgen bij de, ook uit kunsthistorie en artistiek oogpunt, zoo belangrijke excursie, — doch in 't kort mag wel worden opgemerkt dat alle aanwezigen van de wonderen van bouw- en beeldhouwkunst van Noord-Frankrijk geheel en al werden doordrongen.

Nu eens tooverde een lichtbeeld de forsche details van de Vroeg-Gothiek voor oogen, dan weer het kantwerk van de Flamboyant, — daarna bevonden wij ons op een marktplein tegenover stadhuis of kathedraal, straks in burchtrünes of binnenplaatsen van middeleeuwschen profaanbouw. Nu eens gleed onze blik langs de opspitsende traceeringen van ijle torens, dan weer langs de ranke, in de gewelven verglijdende, profielen bundels van verheven kerkinterieurs, om daarna weer uit te rusten aan de schaduwrijke oevers van de Seine of aan de parkvijvers van lustsloten.

De overtuiging werd gevestigd bij alle aanwezigen, dat Noord-Frankrijk het bereizen meer dan waard is, zelfs in zijn afgelegen schuilhoeken; en het applaus bewees hoezeer aller fantasie werd opgewekt bij het zien van zooveel en zooveelzijdige kunstuitingen.

Groot was dan ook de instemming toen de president, den inleider dankende, hem, uit een egoïstisch oogpunt nog vele schoone reisjes toewenschte, omdat de kans dan groot was, dat onze afdeeling daarvan weer een getrouwe afspiegeling in beeld, met een zinrijk woord daarbij, zou te genieten kunnen krijgen.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Raadhuis 's Gravenhage. Verschenen is het Rapport der Commissie in zake de uitbreiding van het Raadhuis.

De commissie, bestaande uit de heeren C. Muijsken, J. F. Klinkhamer en Henri Evers, komt tot de volgende conclusie:

De commissie is ten volle overtuigd van de groote moeilijkheden aan het vraagstuk verbonden, om, zoowel in verband met het historisch gedeelte, dat in stand zal blijven, als met het oog op de eischen der architectuur van het nieuwe gebouw, een in ieder opzicht doelmatige en waardige oplossing te verkrijgen. En daar het nieuwe Raadhuis tot in verren tijd het stadsbeeld van dit voornaam centrum der Residentie zal vaststellen, behoort alles te worden aangewend om den besten uitslag te verzekeren. Te dien einde stelt de commissie voor, om een nationale ideeën-prijsvraag uit te schrijven voor de uitbreiding van het Raadhuis. Eerst nadat alle Nederlandsche bouwmeesters van talent in de gelegenheid zijn gesteld om hun denkbeelden in deze belangrijke quaestie te uiten, zal het Gemeentebestuur zich ten volle verantwoord kunnen rekenen.

En hoewel prijsvragen in den laatsten tijd, ten onzent, niet immer tot een bevredigend resultaat hebben geleid, mag de mijslukking geenszins aan het stelsel zelf worden geweten, maar aan

de onvoldoende voorbereiding van die prijsvragen. Talrijke prijsvragen elders met goed gevolg uitgeschreven, kunnen deze bewering staven. Bovendien merkt de commissie op, dat, in verband met de bouwsom, de kosten van zulk een prijsvraag nimmer een bezwaar behoeven te zijn.

Die nationale prijsvraag moet uitsluitend betrekking hebben op de samenstelling van de gevels en uitgaan van een grondplan, vooraf door het gemeentebestuur vast te stellen.

De commissie heeft de overtuiging dat, door wijzigingen in het gemeenteplan, in den geest als hierboven vermeld, een goed resultaat mogelijk zal zijn.

De uitvoering zal dan kunnen geschieden door het Bureau van Gemeentewerken, in samenwerking met den ontwerper, wiens plan, uit een economisch, praktisch en aesthetisch oogpunt, de meeste waarborgen geeft voor een bevredigende oplossing.

Tentoonstelling te Brussel. Hedenmorgen heeft de Tweede Kamer bij de behandeling van den post van f 25,000 (eerste termijn van de f 200,000) voor de vertegenwoordiging van Indië op de tentoonstelling te Brussel, een voorstel-Drucker aangenomen, dezen post te verminderen tot f 1000, ten einde daarmede uit te spreken, dat de Kamer bereid is nieuwe voorstellen van de Regeering in zake die tentoonstelling af te wachten.

Een voorstel van den heer Schaper om die f 25,000 te schrappen, werd met 42 tegen 23 stemmen verworpen.

Internationaal congres voor de bouwbedrijven. Maandag is in het Hotel der Sociétés savantes te Parijs door den minister van openbare werken geopend het tweede internationaal congres voor de bouwbedrijven tot het houden waarvan de Nederlandsche Aannemersbond mede het initiatief nam. De hoofdpunten van het programma van dit congres zijn: de verschillende wijzen van aanbesteding; de waarborgen en vereischen, welke aan den aannemer van werken gesteld mogen worden, de verzekering tegen ongevallen, werkloosheidskassen en regeling van het leerlingwezen; middelbaar technisch onderwijs; beslissing van geschillen tusschen aannemer en aanbesteder en permanente raden van arbitrage.

Als vertegenwoordiger der Nederlandsche regeering op dit congres is door H. M. de Koningin benoemd de heer A. Deking Dura, voorzitter van den raad van arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland. Gedelegeerden voor Nederland zijn de heeren J. N. Hendrix, W. de Vlugt, W. van Leeuwen jr. en F. de Herder.

N. R. C.

Het Frans Hals-Museum. In den Haarlemschen Gemeenteraad heeft het voorstel van Burg. en Weths. om een begin van uitvoering te maken met het Frans Hals-Museum — door slooping van eenige perceelen aan de Heiliglanden en het maken van muren rondom het terrein — zooveel tegenkanting ondervonden dat het is teruggenomen. Burg. en Weths. hebben echter verklaard, dat zij bij het indienen van een nader voorstel rekening zullen houden met de uitgesproken wenschen.

De meeste leden bleven van oordeel, dat de kosten in verband met den staat der geldmiddelen te hoog waren en dat de Raad bij den aankoop van het voormalig Burger-Weeshuis (voor f 100,000) zich een veel goedkooper Museum gedacht had. Uit het plan is gebleken, dat men op het terrein bijkans een nieuw museum wil stichten en nu zou men volgens onderscheidene leden op een andere plek voor de halve kosten, bijvoorbeeld voor twee ton, een geheel nieuw museum kunnen bouwen en het Burger-Weeshuis voor iets anders kunnen inrichten.

De heeren Spoor en Rinkema wenschten een prijsvraag voor een museum uit te schrijven, waarbij een maximum bedrag behoorde gesteld te worden, en dan zou de Raad nog altijd vrij blijven.

De heer Timmer stelde voor de zaak opnieuw commissariaal te maken, om een goedkoop plan te kunnen krijgen. Aan de museum-commissie en den gemeente-architect bracht hij evenwel een woord van hulde voor den door hen verrichten arbeid. Met zijn voorstel kon men zich echter niet vereenigen.

Ook de heer Tjeenk Willink was van oordeel, dat het Weeshuis met geringer kosten voor museum dienstbaar gemaakt kon worden en gaf nu Burg. en Weth. in overweging het plan te doen herzien, opdat de bouw of verbouw ten hoogste f 250,000 zou kunnen kosten.

N. v. d. D.

BUITENLAND.

Mannheim. Een belangrijke bouwkunsttentoonstelling zal te Mannheim gehouden worden van 15 April tot 15 Mei 1909, welke door de plaatselijke Afdeeling van de „Verein Deutscher Architekten“ georganiseerd wordt in de door Prof. Belling verleend jaar gebouwde stedelijke „Kunsthalle“.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven subchiffanten 1907		1908	
Opzichter Teekenaar	ouderdom	jaar	salaris f
	29	100	—
	32	100	—
	23	65	—
	19	50	—
	21	40	—
	23	90	—
	22	75	—
	23	60	—
	20	80	—
	27	80	—
	24	90	—
	23	75	—

Opzichter Teekenaar	ouderdom	25 jaar	salaris f
	21	80	—
	28	60	—
	21	75	—
	23	—	—
	22	60	70
	49	100	—
	31	100	—
	24	100	—
	22	75	—
	20	60	—
	36	100	—
	37	70	80
	39	80	—
	25	75	—
	23	50	—
	22	50	—
	25	50	—
	21	60	—
	22	80	—
	20	—	—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 23 NOVEMBER

BREDA. Bouwen heerenhuis aan de zuidzijde van de Tolbrugstraat gemerkt no. 5 (Het timmerwerk is niet in de besteding begrepen).

Architect J. A. van Dongen v.m. 11 u. café „De Beurs van Breda”. Bestek en teek. ter inzage en à f 5 verkrijgb. bij den architect. Aanw. gedaan.

IRNSUM (FR.). Bouwen burgerhuizinge te Irnsium.

De heer de Leeuw. Bestek met teek. à f 1 verkrijgb. ter stoomdrukkerij van Van der Spoel en Co. te Grouw. Bij. moeten worden ingeleverd bij den heer D. de Leeuw. Inf. verstrekt de architect P. de Graaf.

NUNSPEET. Bouwen villa aan den Groeten weg, aldaar.

Architecten van Essen en van Zeggenen v.m. 11 u. in hotel „Schmidt”.

DINSDAG 24 NOVEMBER

HILVERSUM. 1. Verbouwen van perc. Havenstraat 1. 2. Bouwen van een winkelhuis met bovenwoning, werkplaats en verdere werken ad Havenstraat.

Archit. J. H. Slot in hotel „V.Goodland”.

ROTTERDAM. Bouwen stal voor 29 paarden met tuigen- en voerliedenkamer, straatvegerspost en opzichterswoning aan Bosland.

Gem.best. n.m. 1 u. ten Raadhuisz. Bestek, teek. en voorw. ter inzage op de Centrale Secretarie der Gemeente en in het Stadsstimmerhuis en à f 2,50 verkrijgb. bij de Wed. P. v. Waesberge en Za, Houtuin 73. Inf. te bekomen op gen. Timmerhuis. Aanw. gedaan.

WOENSDAG 25 NOVEMBER

EMMER ERFSCHIEDENVEEN. Bouwen dubbele arbeiderswoning aan kanaal C te Eemmer Erfschiedenvveen. met bijlev. materialen, transporten, arbeidsloon, etc.

De heer Corn. Rademaker te Ter Apel n.m. 2 u. ten huize van H. Smit, alwaar bestek en teek. ter inzage. Inf. geeft de archit. J. A. Mulder te Nieuw-Weerdinge.

ENSCHDEDE. Bouwen van twee woonhuizen aan den Haaksbergerweg, kadastraal bekend Gemeente Enschede Sectie C no. 3107.

Archit. J. C. Kromhout v. d. Meer's midd. 12 u. in het Cafe van H. Hemken. Bestek en teek. liggen vanaf heden in boveng. cafe. ter inzage. Aanw. 25 Nov. v.m. 10 u.

OOSTVOORNE. Bouwen villa, kortsierswoning met stal en kochtshuis en een woonhuis in „Oosterhout”, aldaar.

De heer W. D. van Dijk, te Brielle, n.m. 3 u. in hotel „Buitenlust” te Gostvoorne. Be-

stek en teek. verkrijgb. à f 1, bij H. Goossens, te Brielle, die geeft. Aanw. gedaan.

DONDERDAG 26 NOVEMBER

HEERLERHEIDE (LIMB.). Bouwen kerk met torens en sacristie.

R.K. Paroch, kerkbest. van St. Cornelius. Bestek en teek. à f 10 te bekomen bij P. Rijns Reguliersgracht 134 Amsterdam. Inf. geven de architecten J. Cuipers en J. Stuijt te Amsterdam. Aanw. gedaan.

VRIJDAG 27 NOVEMBER

WOMMELS. Verbouwen en uitbreiden der kaas- en roomboterfabriek.

Bestuur der coop. vereer. „Wommels en Omstr”. Bestek en teek. ter inzage in het cafe van Tiemersma te Wommels en à f 1,50 verkrijgb. bij den architect W. D. de Jong te Sneek.

ZWOLLE. Bouwen rijks hogere burgerschool en conciergewoning nabij de stadswallen te Steenwijk. Raming f 57000.

Prov.best. v.m. 12 u. Bestek ter lezing aan het gebouw van het Min. van Binnen. Zaken aan dat van het prov.best. te Zwolle en te bekomen bij M. Nijhoff te 's Hage. Inf. te bekomen bij den Rijksbouw. voor de onderwijsgelouwen enz. Aanw. gedaan.

ZATERDAG 28 NOVEMBER

GROEDE (ZEEL.). Bouwen woonhuis met bakkeet enz. op de hofstede, bewoond door J. B. Beu aldaar.

De heer A. Verhage Pzn n.m. 3 u. in de herberg van J. Lateijn. Bestek en teek. vanaf 16 Nov. ter inzage in de herberg van de wed. J. de Ruijscher. Inf. geeft de bouw. A. Risseew Azn. Aanw. 23 Nov. n.m. 2 1/2 u.

ZWOLLE. Amoveeren schoolgebouw en verdere aanhoorigheden, aan de Koestraat en Praubstraat aldaar, en ter plaatse bouwen zes leerzalen, trappor taal, gangen, retradegebouwtje, enz. alsmede verbouwen van vier leerzalen met trappor taalgangen enz.

Bestuur van het R.K. bijzonder onderwijs n.m. 3 u. in het hotel van G. B. Holterman. Bestek en teek. à f 3 verkrijgb. Inf. geeft de bouw. A. v. Dieden.

MAANDAG 30 NOVEMBER

AMSTERDAM. 10. Bouwen meterhuis; 20. Bouwen reguleatortebouw; 30. Bouwen kantoor voor de opzichters, een en ander op het terrein der Zuidergemeentegasfabriek in den Groot Duivenrechtchen polder (gemeente Ouder Amstel).

Gem.best. v. midd. 12 u. Bestek en voorw. te verkrijgen ter Stadsdrukkerij (Nes.) tegen f 2,25 met 3 teek. Inf. worden gegeven van v.m. 9 tot v. midd. 12 u. aan het directiegebouw op het terrein der Zuidergasfabriek, gedurende de week aan de besteding voorafgaande. Aanw. 23 Nov. v.m. 10 u.

DINSDAG 1 DECEMBER

BOXMEER. Bouwen van een zomerverblijf „Het groote Hink” aan den grindweg tusschen Boxmeer en Gemert nabij St. Anthonis.

Architect Karel Muller te Amsterdam, v.m. 11 1/2 u. in hotel „De Boomgaard” te Boxmeer.

WOENSDAG 2 DECEMBER

ENSCHDEDE. 1c. Bouwen van 92 woningen in 46 blokken aan den Knipersdijk aldaar. 2c. Glas en verwerk der gen. woningen. 3c. Gas en waterleiding.

Bestuur der vereeniging „De Volkswoning” v. midd. 12 u.

MAANDAG 7 DECEMBER

HOOGLAND BIJ AMERSFOORT. Bouwen gesticht „Leo's Oord” met kapel en schoolgebouw nabij de R. K. kerk aldaar.

Architect Herm Kroes te Amersfoort v.m. 11 u. in de herberg van G. van 't Klooster op Langenoord te Hoogland, alwaar bestek en teek. ter inzage en à f 10 verkrijgb. bij gen. architect, waarvan aan de inschrijvers voor het complete onbeschadigde stel f 5 wordt terug gegeven.

DONDERDAG 10 DECEMBER

HAARLEM. Afbreken bestaande en bouwen nieuwe rijkskeet, tevens opzichterswoning, op Terschelling, behoorende tot de havenwerken te Terschelling. Raming f 6500.

Prov.best. v.m. 11 u. Bestek, no. 220 na 26 Nov. ter lezing aan het min. van Waterstaat, aan de lokalen der prov.best., en te bekomen bij Gebr. van Cleef, 's Gravenhage. Inf. te bekomen bij hoofdling-dir. Wortman te Haarlem, ing. de Blooq van Kuffeler te Hoorn en opz. Jonker te Terschelling. Nota van inf. op 3 en 5 Dec. ter inzage bij den ing. voorw.

MAANDAG 14 DECEMBER

UTRECHT. Bouwen blok dienstwoningen voor acht brugknechten nabij de schipbrug te Vreeswijk en uitvoeren eenige daarmede in verband staande werken. Raming f 21400.

Prov. best. n.m. 2 u. Bestek no. 236 na 30 Nov. ter lezing aan het Min. van Waterst. de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's Hage. Inf. te bekomen bij den hoofdingenieur directeur Castendijk te Arnhem, bureau Jansplein 55, den arrondissementingenieur Steyn Parvé te Utrecht en bij den opz. Kuiler te Vreeswijk. Nota van inf. op 7 Dec. ter inzage bij den opz. Kuiler te Vreeswijk.

MAANDAG 21 DECEMBER

's-GRAVENHAGE. Bouwen directiegebouw met woning voor den havenknecht aan de buitenhaven te Scheveningen. Raming f 6400.

Prov.best. v.m. 11 1/2 u. Bestek, no. 242, na 7 Dec. ter lezing aan het Min. van Waterst., aan de lokalen der prov.best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, 's-Gravenhage. Inf. te bekomen bij hoofdingenieur directeur van den Thoon te 's-Gravenhage ingenieur Koning te Gorinchem en den opz. de Ronde te 's-Gravenhage Nota van inf. op 14 Dec. ter inzage bij den opz. voorw. van 9-4 u. in de directieker aan de buitenhaven te Scheveningen, op welken datum ook op het terrein aanwijzingen zullen worden gedaan.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

28 OCTOBER.

FERWOUDE (FR.). Bouwen van een woonhuis met lokaal, paardenstalling e.a. Begr. f 4598. Kerkvoogden der Herv. Gem. Laagste inschrijver Gebr. Zeilstra, Wokum, f 5769.

MARUM (GRON.). Afbreken van een café, en het bouwen van een geheel nieuw café, raming f 5375 Dames Gez. Bouwsm. Laagste inschrijver O. Riemersma, Dragten, f 5526.

NIKERK (GR.). Bouwen burgerbehuizing voor den heer H. Tolma. Arch. M. Nanninga. Hoogste inschrijver C. v. d. Veen, Grootegast, f 2115; laagste J. Nooteboomer, Kornhoorn, voor f 1950.

1 NOVEMBER.

ENSCHDEDE (ONDERH.). Verbouwen van de villa „Het Kotten”. De heer L. v. Heck. Laagste inschrijvers H. M. en G. Punte, f 11690, gegund.

5 NOVEMBER.

UITHOORN. Bouwen van twee burgerwoonhuizen voor rekening van den heer J. S. Spaargaren, Raming f 2475. Laagste inschrijver N. Gels, de Mes, f 3950.

6 NOVEMBER.

DOORN. Bouwen van een woonhuis met mineraalfabriek. Begrooting f 5400. Laagste inschrijver Renaldus, f 5419. Gunning aangehouden.

11 NOVEMBER.

OOSTERBEEK (ONDERH.). Bouwen landhuis op „Johannahoeve”. Architect E. Verschuij te Hilversum. Laagste inschrijver F. B. Fresen, Arnhem, voor f 8900.

12 NOVEMBER.

AMSTERDAM. Maken gebouw, bestemd voor drukkerij, kantoren enz. aan den Admiraal de Ruijterweg, gemeente Sloten N.H. Directie der N. V. drukkerij Senefelder. Laagste inschrijver J. Kraaij en Co., Hillegom, f 111000.

EELDERWOLDE. Bouwen heerenbehuizing voor rekening van den heer H. Visser te Groningen. Archit. J. Heijthuis te Paterswolde.

Laagste inschr. J. P. Hartief, Eelde, f 3333.

OOSTERZEE (FR.). Bouwen van een Boerenstelpuizinge aldaar. Architect J. L. de Vries te Leeuwarden.

Laagste inschrijver B. Frankena, f 10109.

VOORBURG. Bouwen villa tje aldaar. Architect G. J. P. Klumper.

Ingekomen 15 biljetten. Hoogste inschrijver de Boek, 's-Hage, voor f 7670; laagste Th. Halverhout, Veur, voor f 5680.

J. H. ADDICKS & ZON.

AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van **URWERKEN, CARILLONS, RADERWERKEN** enz.
Restauratie van **OUDE TOREN-UR- en SPEELWERKEN.**
Restauratie van **ANTIEKE URWERKEN.**

Fabriek van **Electrische Uurwerken**

13 NOVEMBER.

AMSTERDAM. Bouwen eerste bouwblok, bestaande uit 7 huizen met bovenhuizen aan de van Benningestraat aldaar. Ingen. arch. J. E. v. d. Pek.

Laagste inschrijver B. R. Heusel, Sloten, f 51,01.

WILLEMSOORD. Verbouwen van ver-

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op **DINSDAG 21 November 1908**, des namiddags 2 ure (locale tijd) aan het Centraalbureau der Maatschappij, Moreelse Park te Utrecht voor de levering van bovenbouwmaterialen, namelijk:

Bestek 230: 162000 stuks stalen hellingplaten

600	„	eindplaten
en 45000	„	„ onderlegplaten

Bestek 231:

80 ton	„	tirefonds
230	„	„ laschbouts
20	„	„ schroefbouts
en 305	„	„ haakbouts

Bestek 232: 88000 stuks grenen dwarsliggers

Bestek 233: 32000 „ eiken of beuken dwarsliggers

Bestek 234: wisselhout en brugdwarsliggers van eiken- of beukenhout.

Bij wijze van aanbesteding is in de bestekken omschreven. De bestekken liggen ter lezing aan het Centraalbureau, Moreelse Park, en bij den Ingenieur, Chef der Werkplaatsen en Magazijnen van Weg en Werken te Utrecht; zij worden, op franco aanvraag en vooruitbetaling aan genoemd Centraalbureau (te Afdeling, Dienst van Weg en Werken) van af 3 November a.s. franco toegezonden voor f 0,50 per bestek.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Utrecht, den October 1908.

schillende magazijnen en de daarmee in verband staande werken. Directie der Marine. Laagste inschrijver Gebr. v. Pelt f 15443, gegund.

Posterijen en Telegrafie AANBESTEDING.

Op **Woensdag 9 December 1908**, des namiddags te 2 uur (1.40 Greenwichtijd), zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

den bouw van een **Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te 's Gravenzande.**

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Febr. 1901, L. X. afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 26 November 1908 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's Gravenhage, aan het buree van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Nassau Odiijkstraat no. 59 te 's-Gravenhage; aan het Post- en Telegraafkantoor te 's Gravenzande, en is voorts na genoemden datum, op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad f 0,35, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaars Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 280 te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's Gravenhage en door den Districts-Opzichter bij de Landsgebouwen J. G. P. Roel te Rotterdam.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden ingezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op **Woensdag 2 December 1908**, des voormiddags te 11 1/2 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk ondertekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 10 November 1908.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op **Maandag, den 7den December 1908**, des namiddags ten half twee ure (*Greenwichtijd*), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1127:

Het maken van **Grondwerken, Verhardingen, Afsluitingen en een Haltegebouw met privaatgebouwtje, het leggen van den Bovenbouw, het maken van de Ballastafdekking met bijbehorende werken een en ander voor den aanleg van den stroomtramweg BERGEN-BERGEN aan ZEE.**

Het bestek met 5 teekeningen is tegen betaling van f 2,50 en het bestek zonder de teekeningen tegen betaling van f 0,75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Drogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150 of op franco aanvraag aan dien Dienst met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie

**Zuid-Holl.
Verffabrieken
ROTTERDAM.**

**Grootste
Nederlandsche Loodwitfabriek.
Eenige
Nederlandsche Meniefabriek.**

Loodwit i Olie gemalen.
(Onschadelijk in 't gebruik).

Export naar alle landen.

Assurantie Maatschappij tegen **Brand-**
schade en op het **Leven**

De **NEDERLANDEN** van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat
— Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam,
Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Groote Houtstraat 72
hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen,
In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen
Ijselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratishouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds aft. 1907 1.304.200,00
Betaalde Brandschaden tot
aft. 1907 32.707.500,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

**Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.**

AANBESTEDING.

Op **DINSDAG** den 8sten December 1908, des namiddags ten 2 ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1167.

Het maken van twee Seinhuizen A. en C. op het station HARMELEN.

Begroeting f 4720.—.

De besteding geschiedt volgens § 57 van het bestek.

Het bestek ligt van den 10den November 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur H. J. VAN HOORN te Utrecht en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1,00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd. Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 1sten December 1908 ten 10,30 ure voorm. (*West Europeische tijd*).

Utrecht, den 13den November 1908.

Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Closets — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xyloïth-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.
Excelesiorplaten. — GEBR. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUMPOL & Co., Amsterdam.
„Flux” Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gaskachels (nieuwste condensings). — OBELT, Amsterdam.
„Gas”, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegartbalken, R'da m
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
Grondboorings. — A. J. STOEL jr. Haarlem.
Houtgramiet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Haardro. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Haeusersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.
Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Jalousien. — J. F. KRONER & Zoon, Spuistr. 246-248, 250, Amst.
Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer-trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — FRED. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en inw. glasemal privaitleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder” Amsterdam.
Montageafdruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.
Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
Plafondplaten. — GEBR. MIJNLIFF, Nijmegen.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL” POTLOOD.
Präcisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SÉNFT, Haarlem.
Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam—'s-Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmereen. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoriae Bricks, Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.

**BOVENLICHT HERKUL LUIJKE & Co
SLUITING ROTTERDAM.**

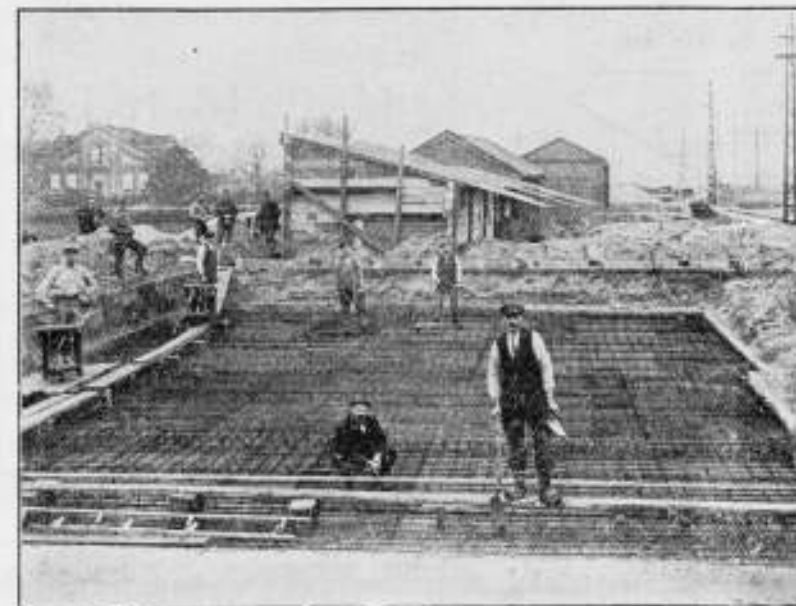
**LYST-VAN-LEVERANCIERS
EN FABRIKANTEN**

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnees op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asfalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY, Rotterdam.
Aerogeengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel, „STEEN-OORD”, 's-Gravenhage.
Asfalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtseche Asfaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asfalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asfaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asfalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asfaltfabriek „de Vesuvius”, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845” 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Ambergerhugt Lasapparaat, WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERDAM, CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Betonijzer „Kahn Systeem”, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux”. — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren, J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag”, G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOR & Zoon, Den Haag.
Cementaastle&dakbedekking, Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZON, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZON, Amsterdam.

Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalinrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co., Amsterdam.
Stalinrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
Steenen, Gevel, Sier. enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Steengoed of Engelse buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belleid en Tegelen (Limburg).
Stoomtunnertabriek. — GEBR. VAN MALSEN, Den Haag.
Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Toifit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.

Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen” v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen” voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
Ijzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
Ijzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.

TELEFOON: 5341.

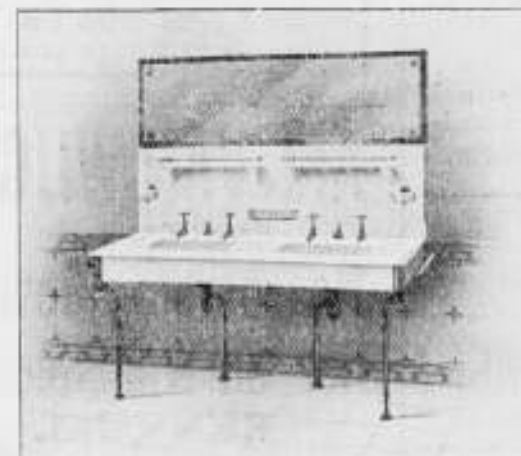
PORTLAND-CEMENT

„HACCOURT”

Gunstig bekend bij de directies van Rijks-, Spoorweg- en Gemeentewerken.

„BOUWMATERIALEN”

VOORHEEN **M. LUIJTEN,**
LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

VAN DEN BERG & Co.

Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING

Sanitaire Artikelen

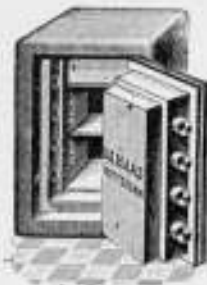
in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT” Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwaterverwarming door het gehele huis naar badkuip, waschtafel enz.

„Lightning” Geysers.

Porcelainen Badkuipen en Amerikaanse Geëmailleerde Badkuipen,
„Twylfords” Aardewerk en „Twylfords” „Adamant” verglaasde vuurklief.
Ornamenten voor Electrisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verscheidene Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Nederlandsche Maatschappij

voor

Monier-Werken

„DE AMSTEL”

AMSTERDAM.

CEMENT-IJZERWERKEN

Directeur

J. N. LANDRÉ

OMVAL JAAGPAD 53.

Telefoon 3028.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon AMSTERDAM

(Amstel over Bensdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY, (HOUTGRANIEF) ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseere men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

MARTIN & CO., AMSTERDAM

Achter Oosteinde bij het Paleis voor Volksvlijt.

MARMEREN SCHOORSTEENMANTELS.

Vraag Album en Prijzen.

GEBS. VAN MALSEN. DEN HAAG.
STOONTIMMERFABRIEK.
Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Mondtegraffiedruk.

Goedkoop dan Photolithografie.
Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdrukinrichting.
Groothandel in Lichtdrukpapieren

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.
Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren

Société Anonyme Métallurgique
d'AUBRIVES & VILLERUPT,
Siège Social à Aubrives (Ardennes).

Gegoten IJzeren Buizen

met bijbehorende hulpstukken.

HOOFDAGENT voor Nederland

W. DEURVORST & ZONN. - DEN HAAG.

Kantoor: Heerengracht 20.

Onderneemt het leveren en leggen van
Buizen en Hulpstukken voor GAS- en
WATERLEIDING.

ZY STOOTEN HET HOOFD TEEN

OSTERTAE BRANDKASTEN

G. L. SCHULTZ,
Glashaven 40, ROTTERDAM.

A. J. VAN WIJCK,

FABRIKANT van

Nageperste-, Gevel-,
Sier- en Waalsteenen,
RENKUM.

Telegram-Adres: Telef. Interc.:
VANWIJCK, RENKUM. 34 WAGENINGEN.

H. WESTENBERG. — ALMELO.

Cementijzerwerken.

Gezicht op vloeren en kappen van GEBR. PALTHE te Almelo, uitgevoerd
in gewapend beton.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electrische Centrale be-
staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.

het
eenvoudigste,
beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

PAUL DEVIS. IJZEREN EN STALEN BALKEN BRUSSEL.

Bij GEWAPEND BETON slechts UITGETANDE STANGEN te gebruiken.

KUNNEN BIJ ELK SYSTEEM TOEGEPAST WORDEN.

20% MINIMUM BEZUINGING op de vereenigde balken.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGRÉE-MARIHAYE,
te OUGRÉE (BELGIË).

VRAAGT SPECIALE CATALOGUS EN PRIJZEN.

DEKKLEEDEN
en PRIMA
Wollen Vlaggen
MACKENO & Co.,
P.H. MADE 22, AMSTERDAM.
Telef. 717.
Opgericht 1796.

A. N. DE LINT DELFT DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.
Schoorsteenmantels.
SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabrikaat Joost Thooft en Labouchère.

Serredekking,
Rolluiken, Jalousiën,
Zonblinden, enz.

S. BRUIGOM. — ARNHEM.

„BOUWMATERIALEN”
voorheen M. Luitjen Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doornikische en Luikische

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cM². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen percen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

Ambachtsschool te Utrecht.

GEVRAAGD, tegen 1 Jan. a.s.

Een onderwijzer

voor het VORMTEEKEN aan a.s. Metaalbewerkers (aesthetisch ontwikkeld
Bouwkundige of Handteekenaar, bekend met
de techniek der IJzerbewerking, in staat een-
voudig kunstmeedwerk te ontwerpen).

De instructies en de salarisregeling liggen
ter inzage in het schoolgebouw. Inzendingen
van stukken en teekeningen, met opgave van
leeftijd en omschrijving van loopbaan voor
2 Dec. 1908 bij den Directeur der school,
bij wien 's morgens tusschen 10 en 11 uur
nadere inlichtingen zijn te verkrijgen.

HET BESTUUR.

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en L-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 8 tot 15 cM. voorradig

tot 30 cM. voorradig

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

MOENS & BECK.
MODERNE BOUWMATERIALEN.

Prospecti en monsters gratis op aanvraag.

Hoofdkantoor: **BLOEMENDAAL.**

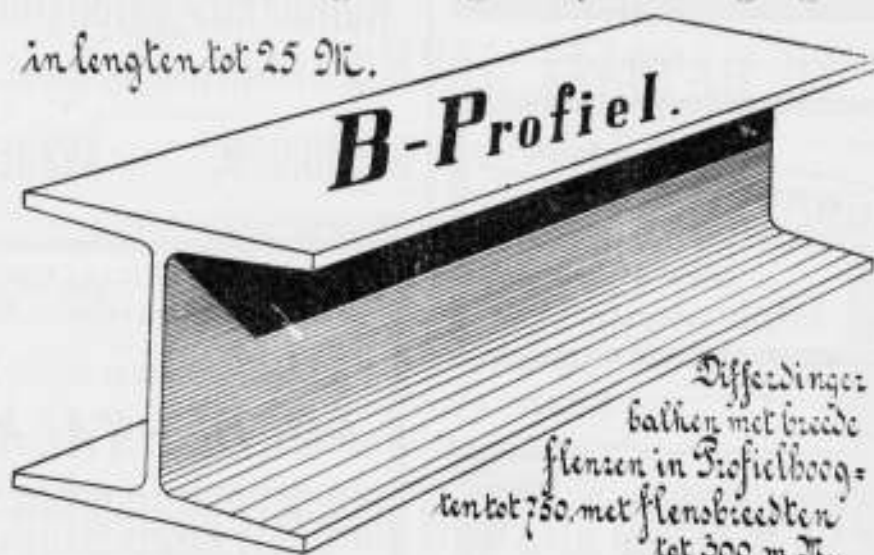
Bestelhuizen: **AMSTERDAM, N.Z. Voorburgwal 306.**
'S-GRAVENHAGE, Obrechtstraat 255.

Deutsch-Luxemburgische Bergwerks und Hütten Akt. Ges.

VERTEGEN-
WOORDIGER **C. D. van der Linden, Singel 544, Amsterdam.**
TELEFOONNUMMER 5758. — Telegram-Adres: „TRA EVAROR“.

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

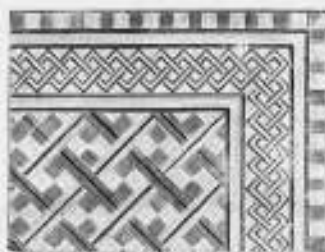

Moois en van Limburg R'DAM.

Sieewart-Balken.

Huygen en Vessel R'DAM.
A'DAM.

Fabriek van Houten Parketvloeren.
AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van
Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van tekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, vocht-
werend, ook systeem „tapis“ op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem.
— zie de talrijke Attesten — van
verlichting voor kleine gemeenten,
Villaparken, Villa's, Gestichten,
Fabrieken enz.

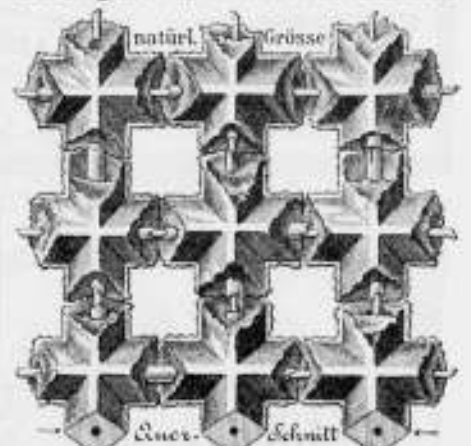
Wordt tevens als beweegkracht
dienstbaar gemaakt voor aanleg
WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig,
zoo gewenscht werkende met
zweichten, dus zonder Mo-
tortje, zindelijk, gevaarloos
en gemakkelijk te bedienen.
Behalve in vele villa's en
gestichten, zijn reeds 9 be-
langrijke dorpen in Neder-
land, naar ons systeem met
dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofddirecteur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,
Bezuidenhout. - Rijklof van Goensstraat 18.
DEN HAAG.
interc. Tel. 2668.

GEBRUIKT
Steengaas „DRAHTZIEGEL“

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleding van Kolommen, Pilaren en
alle mogelijke IJzerconstructies. Onder-
kleding van Trappen, Gebogen Plafonds,
enz. Eenig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.

ATELIER
VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. + + +

DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2de SWEELINCKSTRAAT.
's-GRAVENHAGE.

STAAL & HAALMEIJER,
AMSTERDAM.

Engelsehe Stalinrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation
voor Bouwmaterialen

KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim
300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van
15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOEWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN
VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.

KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,
van naadlooze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw.
Voordeelig ter vervanging van houten stutten.
Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur.
Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en
gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.

Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

Technisch Bureau

G. L. DAHLMANN, Rotterdam-Soerabaia.

WJSTOKVIS
ARNHEM

FABRIEK VAN
Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

N. V. Drukkerij „Senefelder.“
AMSTERDAM.

Looiersgracht 47. — Telefoon 108.

Het Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestekteekeningen

op oorspronkelijke grootte.

Goedkooper en beter dan enig
ander procédé.

Voor verkleinen van teekeningen blijft
ons verbeterd foto-litho procédé
het meest aanbevolen.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT'S Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en magazijn:

de Ruyterkade 104/106—151.

AMSTERDAM.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geïssers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASCHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

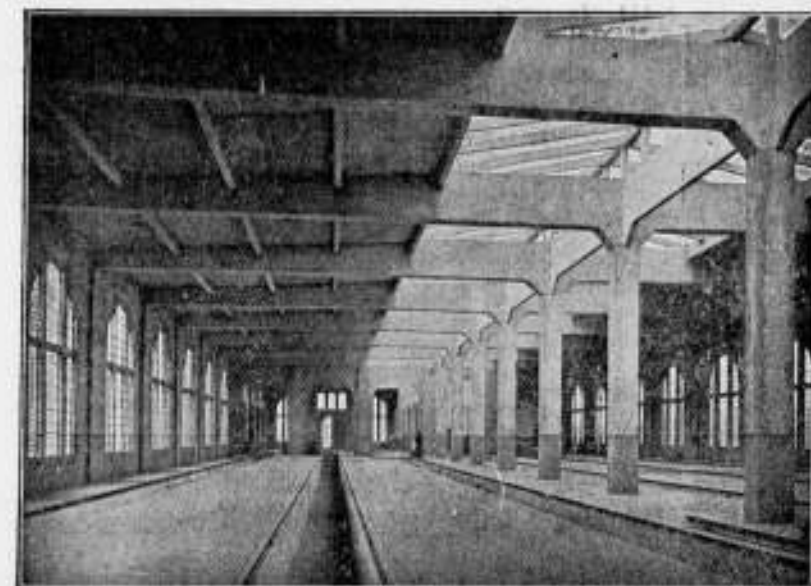
ter oppervlakte van pl. min. 8000 M². AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT, ROTTERDAM.

uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te **BREDA.**

Rijtuig-remise der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Looischedam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJSER**

28^e JAARGANG 1908. N° 48

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGaan v^on MAATSCHAPPY. TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTLE, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM GBz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.

BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG

UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD **ABONNEMENTSPRIJS**

N°. 48. 28 NOVEMBER 1908. Maatsch. tot Bev. d. Bouwkunst. — Het rapport in zake de Raadhuisverbouwing, door J. F. v. H. — Het Beethovenhuis, door C. J. S. — De architectuur van het „Beethovenhuis“. — Bezoek van de Afd. Amsterdam aan de Labouchère Oyens Bank. — Prijsvragen. — Ingezonden. — Berichten. — Bureau van plaatsing voor opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 'sjaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.—. Prijs der ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents. Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie ½ maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Amsterdam, 26 November 1908.

Aan het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst Amsterdam.

Wederel Gestrengte Heeren,

Het zal ook uwe aandacht niet ontgaan zijn, dat in verschillende kultuur-staten in de laatste jaren eene beweging ontstaan is, welke met toenemende kracht zich verzet tegen de ontsiering van stad en land. Deze beweging is tweeledig, eensdeels archeologisch en tracht te behouden 't geen aan oude kunst — en met name ook aan de vroeger zoo verwaarloosde uitingen van volkskunst — nog bewaard is gebleven; anderdeels is het streven er op gericht opbouwend te werken, waar niet meer behouden kan worden, door het wijzen op en aanmoedigen van goede nieuwe architectuur, welke aansluit bij het plaatselijk karakter.

Met betrekking tot de steden wordt het vraagstuk, zoowel wat betreft den aanleg als de bebouwing, meer onder oogen gezien. Maar dit laat veel, zoo niet alles te wenschen over ten aanzien van het platteland en daar voornamelijk van de burgerlijke architectuur. Hare oude specimen verdwijnen en worden zelden door gelijkwaardige voortbrengselen van onzen tijd vervangen. Dit, gepaard aan verschillende andere factoren waarvan de onoordeelkundige wijze van uitbreiding wel een der voornaamste is, leidt tot eene vervorming en mismaking der dorpen, welke in menig opzicht in de hoogste mate moet betreurd worden.

Het zijn niet uitsluitend architectonische factoren die in

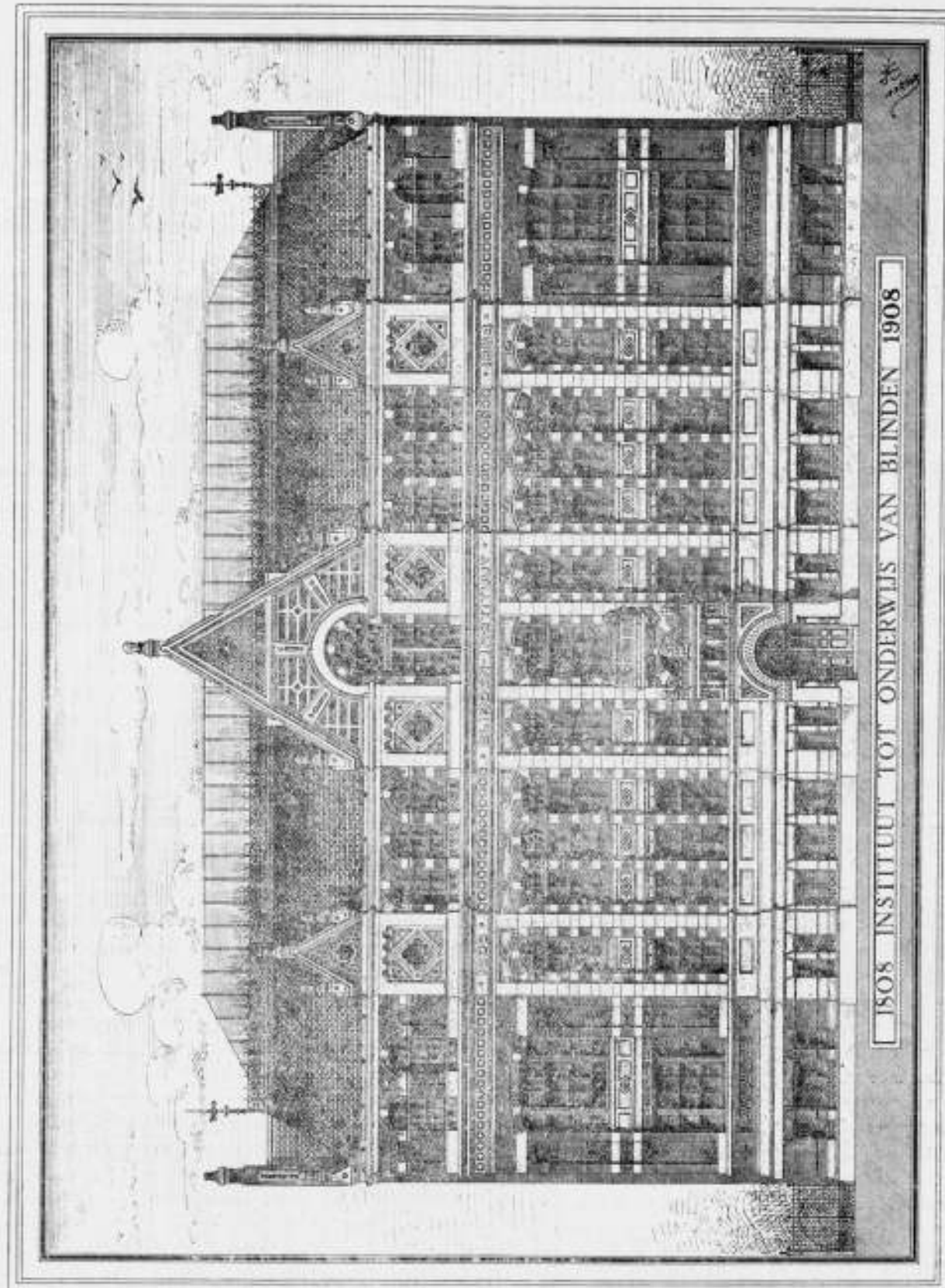
dezen ontsierenden zin werkzaam zijn, maar toch hebben zij eene dergelijke belangrijke beteekenis, dat het zeker gewettigd mag heeten zoo van architecten het initiatief uitgaat om door verhooging van het algemeene artistieke peil en inzicht van het publiek tot verbetering te geraken.

Wij houden ons overtuigd van uw belangstelling in deze materie en richten tot u het verzoek de noodige stappen te willen doen tot het voorbereiden eener actie in den door ons bedoelden zin.

Wij meenden dat het tot nuttiger en spoediger effect zou leiden zoo niet eene nieuwe zelfstandige vereeniging werd opgericht, maar indien uit de bestaande vereenigingen eene centrale commissie werd gevormd, die voor het bijzonder onderwerp waakzaam en werkzaam zoude zijn. Wij denken hierbij, hoewel in de eerste plaats, doch niet alleen, aan de vereenigingen, die zich op bouwkundig, archeologisch, picturaal of ander kunst-standpunt stellen of zich het behoud van natuurschoon ten doel stellen, maar zouden ook binnen den kring willen betrekken vereenigingen op het gebied van landbouw, volkswelvaart, onderwijs, handwerk, vreemdelingenverkeer, in één woord allen die bij het onderwerp betrokken zijn en invloed ten goede zouden kunnen uitoefenen. Aldus konden de gelijkgerichte krachten, die thans in deze vereenigingen sporadisch werken, worden vereenigd en meer effect hebben dan thans.

Wij herinneren er U aan, dat in het buitenland en met name in Duitschland in den door ons bedoelden zin reeds vereenigingen met klimmend succes werkzaam zijn en denken hierbij in het bijzonder aan de „Deutsche Verein für ländliche Wohlfahrts- und Heimatspflege“ en aan den „Heimatschutz Bund“. Gegevens omtrent deze stellen wij U gaarne

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarteikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Door ontvoorzienere omstandigheden zijn wij eerst heden in staat gesteld dezen voorgevel te geven. Voor de verdere omschrijving enz., zie B. W. no. 47, blz. 926.

ter beschikking, gelijk wij ook bereid zijn U desgewenscht nadere inlichtingen te verschaffen omtrent onze bedoelingen en de wijze waarop wij meenden dat deze te verwezenlijken waren.

Waar de tijden rijp tot ingrijpen zijn, en vooral in den laatsten tijd door velerlei invloeden, als de werking van de woningwet en den drang tot buiten wonen in verband met de verbetering der verkeersmiddelen, de ontsiering

snel toeneemt, vertrouwen wij dat U met ons en velen, wier gevoelens wij vertolken, overtuigd zijt van de urgentie van eene actie in deze.

Met de meeste hoogachting,

Uw dw. drn.,

S. DE CLERQ.

HEER. VAN DER KLOOT MEIJBURG.

J. H. W. LELDMAN.

HET RAPPORT IN ZAKE DE RAADHUIS-VERBOUWING.

In het vorig nummer van het B.W. werd reeds melding gemaakt van het juist openbaar gemaakte rapport van de commissie in zake de uitbreiding van het Raadhuis, en werd daarin de conclusie opgenomen, waartoe de commissie besluit.

Inderdaad is deze conclusie, die als antwoord op de gestelde vraag onverwacht komt, maar daarom niet minder toegejuicht zal worden, een waardig slot van het zeer belangrijke rapport. Mocht de beslissing van den Raad gunstig luiden ten dezen opzichte, zal er dus een nationale ideeën prijsvraag worden uitgeschreven, dan zal het voor ieder, die er zijn krachten aan wijden wil, aanbeveling verdienen het geheele rapport in zich op te nemen, want het vraagstuk wordt daarin op zeer grondige wijze blootgelegd.

In de „algemeene beschouwingen” wordt de architectuur van den 16e eeuwse gevel zeer hoog geroemd en daarmee stilzwijgend de opvatting gehuldigd, dat het raadhuis op deze zelfde plaats behoort te worden herbouwd.

Onder „situatie en omgeving” wordt het vraagstuk bezien uit het oog van den stedenbouwer en een breedte van 14 M. voor de Halstraat aanbevolen. Terecht wordt er daarbij op gewezen, dat bij een grootere breedte, en wij gelooven zelfs bij deze breedte, een harmonisch stadsbeeld van de twee open straten niet mogelijk is.

Bij de bespreking van de gemeentepansen wordt de overbrugging in het midden ten sterkste ontraden, daarentegen een brug aan beide einden der straat op grond van historische voorbeelden aanbevolen. Inderdaad zou daarmee het stadsbeeld winnen en de commissie vrees niet dat deze doorgangen het verkeer zullen belemmeren.

Over de stijl van het nieuwe gebouw blijkt de commissie zich niet te willen uitspreken. Uit historische voorbeelden toont zij aan, dat verschillende oplossingen mogelijk zijn, maar de vraag, welke gedragslijn onze moderne tijd, die zich van vroegere perioden toch zeker daarin onderscheidt, dat zij de vormspraak van alle stijlen zonder bezwaar kan nabootsen, terwijl hij er zelf nog geen heeft, welke gedragslijn wij zullen hebben te volgen, blijft in het midden. Een prijsvraag zooals in de conclusie wordt aanbevolen zal hierop het antwoord moeten geven.

Het Rapport van de Commissie luidt als volgt:

Edel Achtbare Heeren!

Ingevolge Uwe gewaardeerde opdracht, d.d. 12 Mei 1908, no. 8319, afd. O. W., gewijzigd bij Uwe missive, d.d. 37 Juli 1908, no. 11442 470, afd. O. W., luidende:

„Van welken grondslag met het oog op de eischen der architectuur, zulks ook uit een historisch oogpunt in verband met het oudste gedeelte van het Raadhuis dat in stand behoort te blijven, een ontwerp voor de verbouwing zal hebben uitgegaan en met name of een bouw van twee verdiepingen vereenigbaar met de omgeving is te achten”, hebben wij de eer U hierbij verslag te geven van onze overwegingen.

Algemeene beschouwingen.

Het oude hoofdgebouw der 16e eeuw¹⁾ is terecht als een meesterwerk der Nederlandsche architectuur erkend. Gesticht in een tijdperk van opkomend gemeentelieven, is het, ondanks den bescheiden omvang, het waardig kunst-symbool eener Gemeente van zoo hooge afkomst en betekenis als de Residentie. Het is een kunstjuweel, welks fijne, voornamelijk vormentaal geheel in een intieme besloten omgeving past.

De achtereenvolgende uitbreidingen van 17e en 18e eeuw¹⁾ zijn van minder kunstgehalte. Wel mag de schepping van *Daniel Marol* en in het bijzonder het middendeel van den gevel aan het Kerkplein, artistieke waarde geenszins worden ontzegd, doch over 't geheel overtreft het karakter hiervan niet dat van een deftige patriciërs woning uit dien tijd. Niettegenstaande de groote afmetingen van dit gedeelte, mist het de monumentale uitdrukking der karakteristieke gevels van het kleine oude hoekgebouw. Hinderlijk doet zich de grove schaal der geleidingen bij de aansluiting tot den toren gevoelen.

De overige gevels, deels een namaak van den gevel der 18e eeuw, deels modern, en alle dagteekenend uit de 19e eeuw, hebben weinig of geen kunstwaarde en zullen bij den toekomstigen herbouw geheel kunnen verdwijnen.

Situatie en omgeving.

Uit het situatieplan van deze wijk blijkt dat thans om het Raadhuis tal van nauwe straten samenloopen. Deze zijn: het Westeinde (± 8.50 M.), de Hoogstraat (± 7.70 M.), de Gravenstraat (± 11 M.), de Veenstraat (± 6.60 M.), de Prinsestraat (± 12 M.), als hoofdadere van verkeer.

Niettegenstaande deze beperkte breedten, werd de Groote Halstraat na den aankoop van de panden aldaar en de slooping der huizen, thans voorloopig op 16 M. bepaald. Met het oog op de smalle straten die aan de zijde van het Raadhuis samenkomen: de Driehoekjes, de Oude Molstraat (± 5.60 M.) en de Annastraat, is die afmeting onevenredig groot. Naar de meening der Commissie kan de breedte der Groote Halstraat dan ook veilig tot 14 M. worden verminderd. De straat wordt dan nog 3 M. breder dan die aan de zuidzijde van het gebouw, tusschen Groenmarkt en Vischmarkt, en die gemiddeld 11.25 M. bedraagt. Zelfs zal, in de onderstelling dat eventueel de Groote Halstraat werd doorgetrokken tot de Prinsestraat, door de directe elektrische verbinding met het westelijk stadsdeel, die afmeting nog voldoende zijn, omdat de Prinsestraat slechts 12 M. breed, en de kans tot hare verbredening zeer gering is.

Door de groote Halstraat op 14 M. te ontwerpen zal er evenwicht ontstaan in de omsluiting van het nieuwe Raadhuis, aan beide zijden en van de Groenmarkt af gezien. Een harmonisch, gesloten stadsbeeld zal bij een grootere breedte niet te verkrijgen zijn. Hoogst ongunstig toch is de indruk van het thans door slooping ontstane plein aldaar. Bovendien zal de vaststelling van de groote Halstraat ter breedte van 14 M., de zoo noodige verruiming aan het Raadhuis terrein verschaffen met een strook grond van 2 M. breedte langs deze geheele zijde. Voorzeker een niet onbelangrijke aanwinst!

De gemeentepansen A. en B.

Op de gemeentepansen aan ons overgelegd, is een verbindingsgang tusschen hoofd- en bijgebouw, ongeveer in het midden van de Groote Halstraat, aangegeven. Ter wille van den verstand meenen ondergeteekenden een verbinding op die wijze ten zéerste te moeten ontraden.

¹⁾ Zie voor afb. de bouw plaat van B. W. No. 13, 1908.

De groote Halstraat, in het midden of aan het uiteinde door een lage dwarsgalerij onderbroken, verkrijgt dan het karakter van een inham of slop en het perspectiefisch uitzicht, van de Groenmarkt af, wordt hinderlijk verstoord.

Mocht echter de dienst der twee gebouwen een verbinding wenschelijk maken, dan kan deze doelmatiger en fraaier aan de beide einden der groote Halstraat worden aangebracht.

De bijgevoegde schetsen der plattegronden van Parterre en 1ste Verdieping verduidelijken dit denkbeeld. Het karakter van ondergeschikte verbindingsgangen wordt geheel vermeden door aan de buitenzijde er van een rij lokalen te ontwerpen die, ter volle hoogte van het nieuwe gebouw, op twee verdiepingen is doorgevoerd.

Het denkbeeld van hoofdgebouw en bijgebouw heeft hiermede opgehouden te bestaan. Beide vormen nu een organisch, architectonisch geheel. Aan de zijde van de Driehoekjes is een plein ontstaan, eventredig aan de breedte der daar samenlopende straten. De groote Halstraat zelf is een ruim binnenplein geworden met vier breede doorgangen ter breedte van 6 M., terwijl bovendien een tiental vertrekken voor den dienst van het Raadhuis wordt gewonnen.

Dergelijke doorgangen zijn niet zeldzaam. Zij bestaan elders en ten onzent.

Te Weenen heeft het Keizerlijk paleis verschillende doorgangen in dien zin. Zij vormen daar de groote verbindingswegen tusschen de binnenstad en den Ring.

Ook te Dresden bestaan zij van het Koninklijk Paleis en dienen als toegang tot de oude stad, tegenover de Augustusbrug met haar druk verkeer.

De doorgangen van het Louvre en het Palais Royal te Parijs zijn eveneens voorbeelden op groote schaal en van monumentaal karakter.

Ook in den Haag verhoogen de doorgangen van het Binnenhof het schilderachtig karakter van dat stadsbeeld, al zijn zij op zich zelf veel te nauw (± 3 M.) en niet te vergelijken met de ruime doorgangen van dubbele afmeting door ons bij het nieuwe Raadhuis bedoeld.

Allen geven zoowel in practischen als in aesthetischen zin aantrekkelijke oplossingen te zien.

Mocht dus om redenen van economischen aard, de vereeniging van de beide gebouwen wenschelijk worden geacht, dan bestaat hiertegen geen aesthetisch bezwaar. Zij kan er toe bijdragen om aan den wensch van Burgemeester en Wethouders tegemoet te komen, n.l. om aan het nieuwe Raadhuis naar de zijde van de Groenmarkt een „monumentaal karakter“ te geven.

Terecht toch wordt deze gevel, bij de uitbreiding, de hoofdgevel van het nieuwe gebouw. De nabijheid van het Buitenhof en het drukke verkeer naar die zijde, brengt dit mede. Doch ook de indeeling van het Gemeenteplan B, wijst aan, dat door de ligging van de Raadzaal met trap en ingang naar dezen kant, de gevel aan de Groenmarkt het architectonisch hoofdmoment van het nieuwe Raadhuis behoort te zijn.

Zal nu die gevel het door Burgemeester en Wethouders in hun rapport terecht gewenschte „monumentaal karakter“ inderdaad ook *kunnen* verkrijgen, dan dient de planindeeling, wat de beteekenis der lokaliteiten betreft, hiermede overeen te stemmen. Eerst dan is het monumentaal karakter van een gevel gemotiveerd en verkrijgt hij, als kunstwerk, rationeelen zin, indien zijn architectuur de hooge beteekenis van het plan, diens innerlijk wezen, aesthetisch tot juiste uitdrukking brengt. Die overeenstemming wordt bereikt door aan dit gedeelte van het plan hogere waarde toe te kennen dan in de ontwerpen A, en B, is geschied.

Voorreest aan den beganen grond.

De plaatsing van een publieke galerij, overwelfde portiek of pul, in verbinding staande met een monumentale vestibule en hoofdtrap, komt hieraan te gemoet. De portiek en het portaal zijn tevens de aangewezen plaats voor een architectuurkader voor publicatiën, die nu, horrible dictu, periodiek op den arduinen sokkel, tot jammerlijke ontsiering van het oude gebouw worden geplakt.

De 1ste of hoofdverdieping kan een waardige bestemming verkrijgen door, in den voorbouw naar de Groenmarkt, te plaatsen de officieele Receptiezaal van de Gemeente 's-Gravenhage. Voorzeker geen overdaad in een zoo belangrijke stad als de Residentie! Talrijke oude en nieuwe raadhuisen in buitenlandsche groote steden, zelfs in veel kleinere gemeenten, hebben dergelijke aanleg.

De overwelfde portiek met de Receptiezaal aan den nieuwen

voorgevel, in verband met een zichtbare bekroning van de monumentale traphal op het tweede plan, zullen een trits van voorname gegevens voor een waardige, monumentale architectuurschepping kunnen zijn.

Zoo zal hier harmonie, aesthetische samenhang tusschen het in- en uitwendige kunnen bestaan, tot stichting van tijdgenoot en nazat.

Mocht nu de verbinding van de beide gebouwen, in den zin als boven bedoeld, wenschelijk worden geacht, dan kan het hoofddeel van den nieuwen voorgevel aan de Groenmarkt een voorsprong ter breedte van de geprojecteerde portiek (± 4 M.) verkrijgen, die het plein niet noemenswaardig verkleint, het officieele gedeelte bijzonder tot uitdrukking brengt, zonder de eenheid van den geheelen gevel te verstoren. Bovendien zal de schilderachtige perspectiefwerking van de twee dubbele doorgangsbogen het intieme karakter van het gedeelte van het Raadhuis naar deze zijde, zeker bevorderen.

Afgezien evenwel van deze verbredening, kan, zooals reeds vroeger is vermeld, het nieuwe Raadhuis ook als een afzonderlijk staand gebouw, geheel afgescheiden van het bijgebouw, worden beschouwd.

De vraag, „ot een opbouw met twee verdiepingen vereenigbaar is met de omgeving“, meenen wij bevestigend te kunnen beantwoorden — mits deze verhooging van het gebouw zich slechts tot den voorgevel naar de Groenmarkt, den zijgevel aan de Groote Halstraat, de Driehoekjes en de Annastraat bepaalt.

Daarentegen zal een verhooging tot twee verdiepingen aan den nieuwen zuidgevel, in aansluiting of in de nabijheid van het oude hoekgebouw, tot op een afstand van bijv. 25 M. niet mogen geschieden, teneinde het artistiek karakter van dat gebouw niet te benadelen.

Beslist ontraadt de Commissie elke verhooging van beteekenis aan deze zijde en acht zij het zelfs wenschelijk om de rooilijn over de grootste lengte van den gevel ± 20 c.M. terug te brengen, teneinde den ouden gevel duidelijk te doen spreken.

De stijl van het nieuwe gebouw.

Omtrent den stijl van het nieuwe gebouw, in verband met het bestaande historische gedeelte is, a priori, geen bepaalde richting aan te geven. Verschillende oplossingen zijn mogelijk. Tal van historische gebouwen zijn in vorige eeuwen in den stijl van den tijd herbouwd of vergroot. Het raadhuis zelf wijst dit aan.

Andere gebouwen daarentegen zijn vergroot in den geest, of door strikte navolging van de bestaande architectuur. Ook hebben alle drie stelsels, soms in eenzelfde gebouw, achtereenvolgens toepassing gevonden.

In de middeleeuwen werd, met weinig uitzondering, het eerste stelsel gehuldigd.

Romaansche kerken verkregen Gothische verbouwingen en bijna elke kathedraal heeft een opvolging van stijnuances aan te wijzen die den langen bouwtijd kenmerken. En al is voorzeker de eenheid in uitdrukking veelal niet bevorderd — onharmonisch, storend is deze stijlvermenging veelal evenmin, al laat zich soms het stijlverschil bij enkele tientallen van jaren achtereenvolgens herkennen.

Evenzoo gedurende de Renaissance.

Enkele bekende voorbeelden mogen dit toelichten.

De beroemde gevel van het paleis Pitti te Florence, in 1435 door *Brunellesco* gebouwd, werd in de 16e eeuw door *Ammanati*, met eenige traveeën en de vooruitspringende hoekgedeelten geheel in denzelfden stijl als van het bestaande gebouwd.

Daarentegen heeft de binnenplaats, die evenzoo van de zen tijd dagteekent, het karakter der Laat-Renaissance.

Drieërlei karakter hebben de achtereenvolgende uitbreidingen van het Louvre-paleis te Parijs, het voornaamste monument der Fransche architectuur van Monarchie en Keizerschap.

De gevel van *Lescot* (1547), het oudste gedeelte van het paleis en evenals dat van het Haagsche Raadhuis een preciosa, werd bijna een eeuw later door *Lamercier* verbouwd. Deze gevel bevat parterre, verdieping, attiek en hoog dak.

Onder Lodewijk XIV moesten de drie andere gevels van de vierkante binnenplaats, terwille van de groote buitenkolonnade van *Francault* verhoogd worden, zoodat de attiek met een volle tweede verdieping werd verwisseld. Een onharmonische aansluiting van de beide gevels in den hoek der binnenplaats was hiervan het gevolg. Doch vóór dezen herbouw werd, reeds in het 2de gedeelte der 16de eeuw, de lange gevel aan de Seinekade uitgevoerd ter verbinding van het oude paleis met het nieuwe

paleis der Tuilerien, in 1870 door de Commune verwoest en thans verdwenen. De stijl van dezen langen gevel, een compromis tusschen de architectuur der beide paleizen, heeft echter het karakter der Hoog-Renaissance.

De reeds vermeldde kolonnade van Lodewijk XIV is geheel onafhankelijk van de vorige architectuur. Evenzoo het geveldeel, langs de Rue de Rivoli, van Napoleon I, terwijl eindelijk de belangrijke vergrooting en voltooiing van het paleis door Napoleon III, ondanks den pronkenden stijl van het tweede Empire waarin zij is uitgevoerd, een vrije aansluiting huldigt tot *Lescot's* kunst.

Wij moenden de bouwgeschiedenis van het Louvre te moeten aanhalen om te doen zien hoe geheel verschillend de kwestie van stijl bij de achtereenvolgende uitbreidingen van dat belangrijke monument is opgevat en hoe bezwaarlijk het is om, a priori een bestanden stijl voor de uitbreiding van het Raadhuis vast te stellen.

De mogelijkheid is hier zeker niet uitgesloten, dat bouwmeesters van talent een harmonische oplossing, hetzij in historische, hetzij in moderne richting, zullen weten te vinden.

Toch zal, in het eerste geval, aansluiting tot den stijl van het oude hoekgebouw, zeker de voorkeur verdienen. De hooge artistieke waarde daarvan, in vergelijking van de uitbreiding van de 18e eeuw, aan het Kerkplein, leidt hiertoe en er kan geen enkele reden bestaan om de middelmatige architectuur van den gevel der 18e eeuw voor het nieuwe gebouw, hetzij direct, hetzij indirect, aan te nemen.

Tot onze bevreemding is niettemin de architectuur der Gemeentepans in den trant der 18e eeuw opgevat, zonder dat hiervoor een reden door den ontwerper is aangegeven. En hoewel die gevels blij geven van ernstige stijlstudie, hebben zij, naar de meening van de Commissie, te veel het karakter eener voorname patricierswoning uit dien tijd, en missen zij de karakteristieke, monumentale uitdrukking die het Raadhuis als publiek gebouw voor de Gemeenteadministratie, tevens als waardig architectuur-symbool van de Gemeente 's-Gravenhage, in haar hooge beteekenis als Residentie, behoort te hebben.

Eerst na wijziging van het grondplan, als boven vermeld, waardoor de plattegronden van parterre en verdieping aan de Groenmarkt een officieel karakter zullen verkrijgen, zal de kern aanwezig zijn waarop een ten volle waardig architectuurbeeld kan ontstaan.

HET BEETHOVENHUIS.

In het vredig duinlandschap dat „de Lage Landen aan de Zee“ omzoomt wil men een tempel bouwen, gewijd aan den grootmeester in het rijk der muziek, Ludwig van Beethoven.

Reeds sinds lang waren deze plannen vermeld in de dagbladen, zonder nog evenwel een schijn van verwezenlijking te hebben. Met blijdschap dan ook zal worden aangenomen, dat thans deze plannen vasteren vorm hebben aangenomen en dat de architect H. P. Berlage Nzn. hiervoor een gebouw ontwierp, waarvan de teekeningen tentoongesteld zijn geweest in de Nieuwe Muziekhandel te Amsterdam, terwijl de heer Willem Hutschenruyter daarover eene brochure schreef, met de afbeeldingen van des bouwmeesters ontwerp. Slechts in korte trekken zullen wij enkele beschouwingen kunnen geven, daarbij in hoofdzaak geleid door de interessante brochure „Het Beethovenhuis“ van den heer Willem Hutschenruyter. ¹⁾ Zeer kunnen wij de lezing van dit boekje, waarin gansch de eerbied van den toonkunstenaar voor den meester merkbaar is, aanbevelen.

De architect Berlage dan heeft getracht eene oplossing te vinden voor het zeer moeilijk probleem: langs architectonischen weg eene ruimte daar te stellen waar de machtige kunst van Beethoven eerst waarlijk ten volle zal kunnen worden voortgebracht, genoten en begrepen. En waar kunst

¹⁾ Deze brochure is verkrijgbaar à f. r. — in den boekhandel.

Conclusie.

De Commissie is ten volle overtuigd van de groote moeilijkheden aan het vraagstuk verbonden, om, zoowel in verband met het historisch gedeelte dat in stand zal blijven, als met het oog op de eischen der architectuur van het nieuwe gebouw, eene in ieder opzicht doelmatige en waardige oplossing te verkrijgen. En daar het nieuwe Raadhuis tot in verren tijd het standbeeld van dit voornaam centrum der Residentie zal vaststellen, behoort alles te worden aangewend om den besten uitslag te verzekeren.

Te dien einde stellen wij U Edel Achtbaren voor, om een nationale ideeën-prijsvraag uit te schrijven voor de uitbreiding van het Raadhuis. Eerst nadat alle Nederlandsche bouwmeesters van talent in de gelegenheid zijn gesteld om hun denkbeelden in deze belangrijke kwestie te uiten, zal het Gemeentebestuur zich ten volle verantwoord kunnen rekenen. En hoewel prijsvragen in den laatsten tijd, ten onzent, niet immer tot een bevredigend resultaat hebben geleid, mag de mislukking geenszins aan het stelsel zelf worden geweten, maar aan de onvoldoende voorbereiding van die prijsvragen. Talrijke prijsvragen elders, met goed gevolg uitgeschreven, kunnen deze bewering staven. Bovendien merken wij op, dat, in verband met de bouwsom, de kosten van zulk een prijsvraag nimmer een bezwaar behoeven te zijn.

Die nationale prijsvraag moet uitsluitend betrekking hebben op de samenstelling van de gevels en uitgaan van een grondplan, vooraf door het gemeentebestuur vast te stellen.

De commissie heeft de overtuiging, dat door wijzigingen in het Gemeentepan B, in den geest als hierboven vermeld, een goed resultaat mogelijk zal zijn.

De uitvoering zal dan kunnen geschieden door het Bureau van Gemeentewerken in samenwerking met den ontwerper, wiens plan, uit een economisch, practisch en aesthetisch oogpunt de meeste waarborgen geeft voor een bevredigende oplossing.

De Commissie:

C. MUIJSKEN.
J. F. KLINKHAMER.
HENRI EVERS.

's-Gravenhage, 30 October 1908.

aan kunst zich paart, lag het voor de hand dat en architect en musicus te samen voegden hunne gaven om het gestelde doel te bereiken.

Het Beethovenhuis en zijne brochure zijn een protest tegen de moderne muziekkalen, de programma's die er worden afgespeeld en het publiek dat er komt luisteren. Langs den weg der historische gegevens, welke een interessant kijk geven op het muziekleven in vroegere eeuwen, de maatschappelijke positie der muzikanten en het moderne systeem van ons orkest, worden de plannen besproken tot opbouw van dezen gewijden tempel voor Beethoven.

De vraag dringt zich aan ons op: waartoe dezen tempel in de stilte van Hollands duin geplaatst? De ontwerpers stellen zich voor alleen daardoor ons voor te bereiden, in stemming te brengen voor, Beethoven's kunst. De groote steenen zaal in hoofdzaak zal al de rust moeten te aanschouwen geven, noodig om stemming te verkrijgen. Daartoe ook heeft de ontwerper de orkestruimte verdiept om het publiek het uitzicht te geven in de wijde verte der duinen. Geen beweeg van strijdstokken op-en-nederwaarts, geen bezien van mensche-lijk pogen, ook geen zien tegen een muurvlakte heeft de ontwerper gewild. Daarmede ook bereikte hij de samensmeltende opstijging van klanken, die dus als één geheel tot het publiek zullen doordringen. Of nu het zien in deze verte

niet af zal leiden lijkt ons een moeilijk te beslissen vraag, al zijn wij 't niet eens met een Leidsch student, die, ik meen vóór ongeveer een jaar, schreef: „nu zien we onder het aanhooren van een der symphonieën de konijnen lustig huppelen door het duin en wordt het oog geboeid door wandelende gelieven”.

De natuur met hare eenzame grootscheit voor oogen worden de klanken gehoord en de onsterfelijke scheppingen van den meester weergegeven. Evenwel, bij de 9e Symphonie moet ook het koor zich doen hooren, waarvoor de heer Berlage een ander podium ontwierp. Doch m. i. vervalt dan ook het uitzicht op het landschap en is deze stemming verloren gegaan. Nu toch wil men dat het koor gezien wordt om uitdrukking te geven aan al de vreugde, die het slotkoor dient weer te geven. Als aan het einde van het ernstig adagio, de koren, na den oproep „Nicht dieser Töne Freunde: stimmt reinere an”, het uitjubelen in blijde dartelheid, dan — zoo wil 't de ontwerper — moet deze vreugde zichtbaar zijn aan de juichende menschen op het podium. Doch hoe heeft de bouwmeester het zich gedacht om het koor op te stellen? Zal het aanwezig zijn en zichtbaar voor het publiek tijdens het advies of wel, wil hij hier, gelijk bij groote theaters, in het klein 't zoo maken dat plotseling of in eene korte rust na het adagio het koor zich opstelt? Ik waag het, met bescheidenheid, op te merken dat dan toch ook de stemming groot gevaar loopt verloren te gaan.

Men ziet, reeds aan dit enkel gegeven hoe moeilijk het is goede oplossingen te vinden. De praktijk dan ook zal, zoo — wat wij zeer hopen — dezen tempel tot stand komt, moeten uitwijzen wat al of niet goed is.

Een ander lastig geval is: de acustiek.

Nog altijd is de klankleer niet tot volkomen oplossing en er zijn vele kopstukken in muziek- en bouwwereld, die dit punt hebben bestudeerd. Wiskundig vond men nog geene oplossing en bij de enkele reeds bereikte berekeningen heeft men al veel aan het geluk moeten overlaten. Men heeft 't wel geprobeerd door het spannen van zeer dunne draden door de zaal en zoo meer. Maar waar het een wel en het ander niet en niets geheel voldeed, moest men het verder overgeven of 't — plat gezegd — lukken wilde. Zoo ook is in het Amsterdamsche Concertgebouw veel bereikt, doch toch nog niet alles. Ik herinner mij dat ik eens zat in het gebouw bij eene uitvoering van de Missa Solemnis daar, waar volgens eigene opgedane ervaring, een symphonie het best gehoord wordt. Toen echter bleek mij dat plekje wel haast het slechtste te zijn. Zoo heeft ook hier de verschillende aard der muziek buitengewoon

veel invloed. Buitendien, hier spreekt het materieel ernstig mede. Gladde steen b.v. resoneert sterk. Doffe steen, met doek behangen, daarentegen, brengt warm de klanken over. Doch dit laatste is blijkbaar geenszins de bedoeling van den heer Berlage. De groote moeilijkheid van het acustiek-vraagstuk zal hier dan ook wel ondervonden zijn.

Het zuiver gebruik van steen brengt nog een ander bezwaar mede, n.l. dat een geheel steenen zaal licht koud en somber wordt. En dat is Beethovens kunst in geenen deele. De innige warmte zijner muziek gaat tot het hart, maakt ons warm van aandoening en daarbij zou de kille somberheid ons kunnen ontvullen, waardoor de geheele bedoeling verloren kan gaan.

Wat echter dient gereleveerd te worden is, dat de totaal indruk van de zaal, bij haren machtigen indruk, gansch niet opdringend is. Zoo staat er dan ook in de brochure pag. 28: „Want eerst dan zullen de toehoorders dien verheven indruk ontvangen, welken de muziek vermag te geven, omdat zij zich weer in een ruimte zullen bevinden, die — evenals de vroegere tempel- en kerkrumten — zich niet opdringt maar waarvan, en juist daarom, een wijding afstraalt, die overeenstemt met den geest der muziek”.

Een grootsch werk hebben de heeren Berlage en Hutschenruyter der verwezenlijking eene schrede nader gebracht. Zal hun plan ooit geheel in vervulling gaan? Niet maar los daarheen geworpen, maar vrucht van ernstige studie, het nergens vinden op hunne reizen van hetgeen zij beoogden, daarnevens heilige vereering van den kunstenaar Beethoven in zijne kunst, heeft hen de handen doen samenvoegen tot idealistischen arbeid, waarvan wij de vruchten moeten afwachten en alleen voor het oogenblik de zekerheid hebben, dat menschen van velerlei richting zich met bewondering over hun streven uitlaten. Dat het Beethovenhuis tot stand komt is ook onze wensch. Dr. de Hartogs woord in de brochure afgedrukt toch geeft ook zoo juist onze opvatting weer:

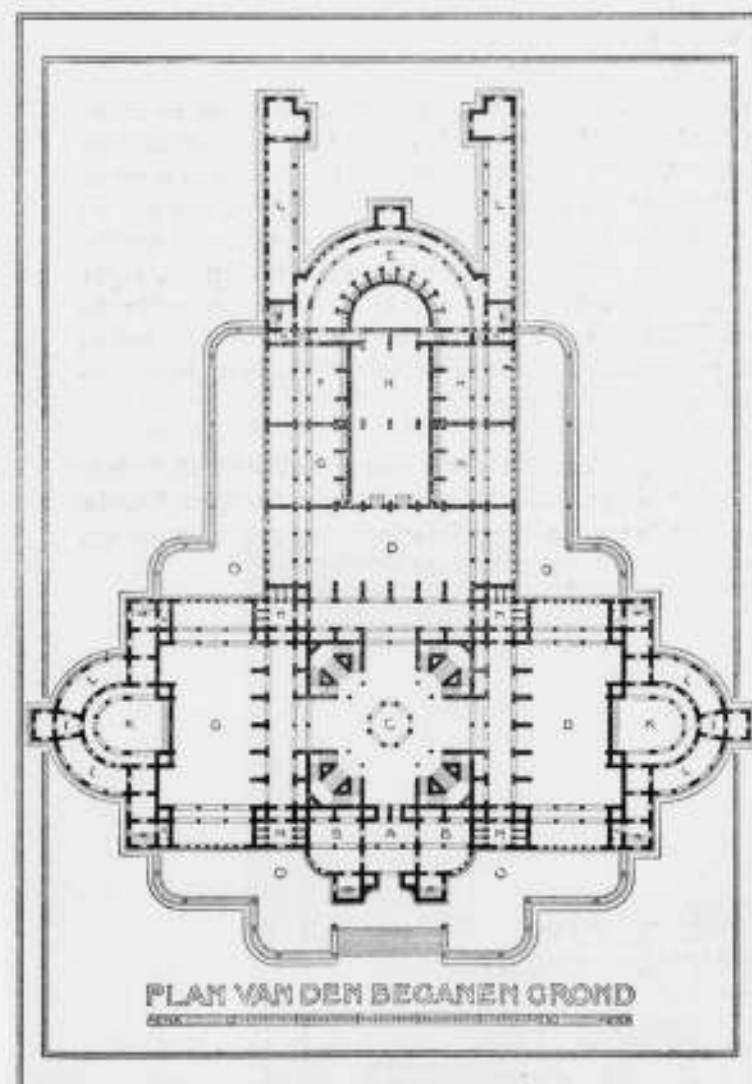
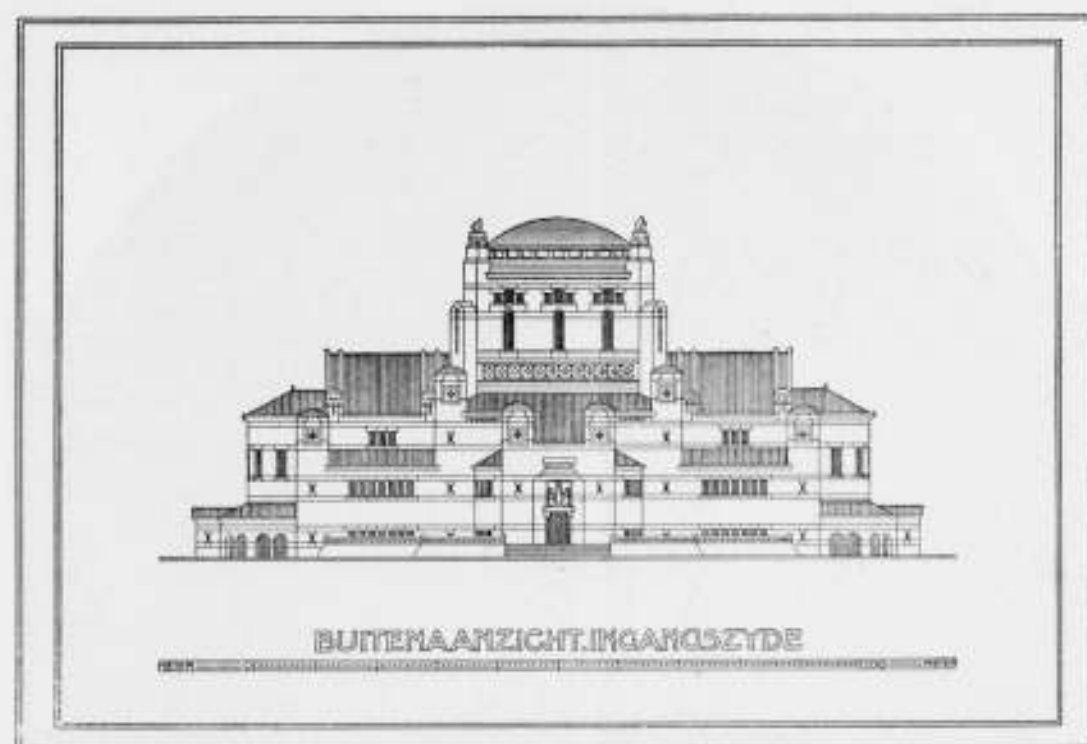
„Zoo menigvuldig als uitgebreid zijn des levens stemmingen, datgene wat de levende onmiddellijk beleeft. En deze menigvuldigheid kan slechts de muziek, de kunst der uitgebreide onzinnelijkheid verheerlijken. Daarom is zij de kunst, die als geene het bewogen leven weet te treffen in eindeloze variëteit. Gelijk de werkelijke wereld in doode en levende stof een onafzienlijke veelvuldigheid van stemmingen en vormen draagt, zoo waakt de muziek in de verborgenste schuilhoeken des harten”.

C. J. S.

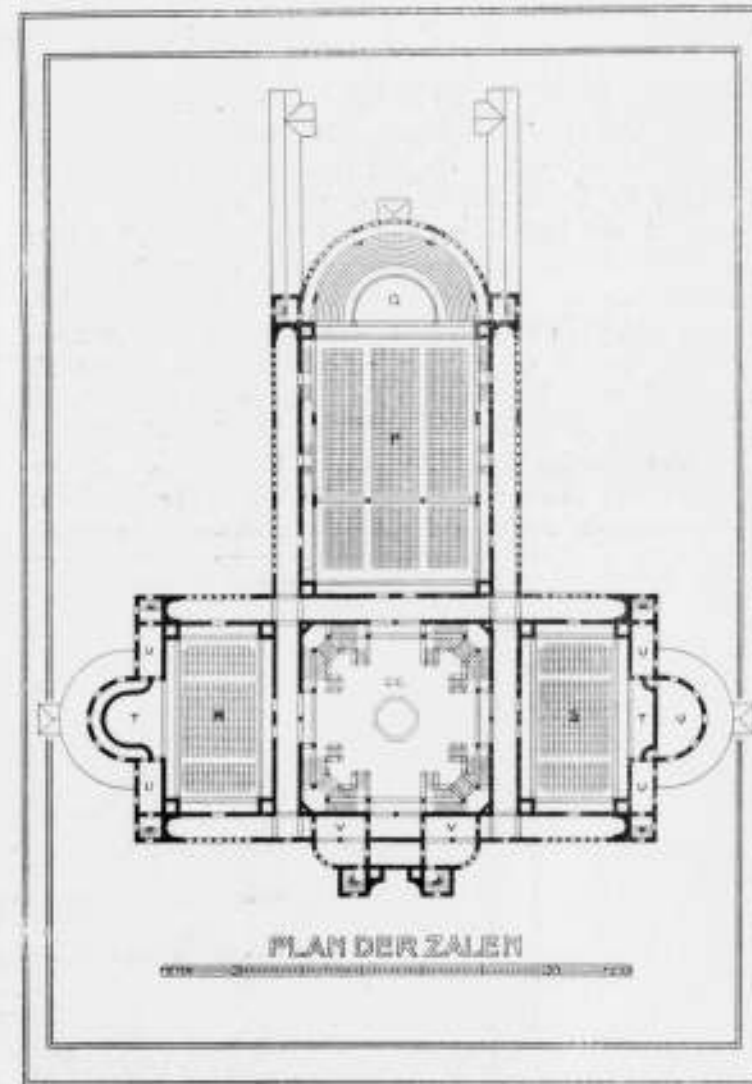
DE ARCHITECTUUR VAN HET „BEETHOVENHUIS”.

Met belangstelling zal een architect die gedeelten lezen van de brochure van den heer Willem Hutschenruyter, welke kritiek geven op de moderne wijze van muziekuitvoering en die, waarin een historisch overzicht wordt gegeven van de positie der muzikanten in vroegere tijden, of beschouwingen omtrent de beteekenis en het wezen van Beethoven's kunst worden gehouden. Maar toch, zoo spoedig het vraagstuk besproken wordt deze gedachten, deze opvatting van muziekvertolking om te zetten in architectuur, wordt eerst zijn aandacht in hooge mate gespannen door het grootsche van het gegeven. De opgaaf, architectuur te scheppen, d.w.z. ruimte, licht en kleur en al deze door

hunne onderdelen of details zichzelf of onderling accentueerend, architectuur die *gelijkwaardig* is met de kunst van Beethoven, en die niet mag zijn een louter monument op zich zelf, zonder praktisch gebruik, dat alleen door zijn verhoudingen, zijn zin, zijn lijn, zijn beweging of houding een symbolisch bouwkundig equivalent wordt van de muziekkunst van Beethoven, maar architectuur, die vóór alles praktisch moet blijven als passende muziekzaal, en dus de daarbij noodzakelijke voorwaarde van niet te veel doortrokken te zijn van het verlangen een monument, Beethoven waardig, te scheppen, niet te veel dus mag spreken, waardoor de Beethoven-architectuur de Beethoven-muziek zou overstemmen; een

C. Hal; F. Conversatiezaal; G. Bibliotheek; H. Repetitielokaal; I. Stenkamer; L. Wandelgangen; N. Ruimte, voor verschillende doeleinden geschikt.

CC. Hal; P. Symphoniezaal; Q. Verdiepte orkestruimte; R. Zaal voor viool- en pianoconcerten; S. Zaal voor kamermuziek.

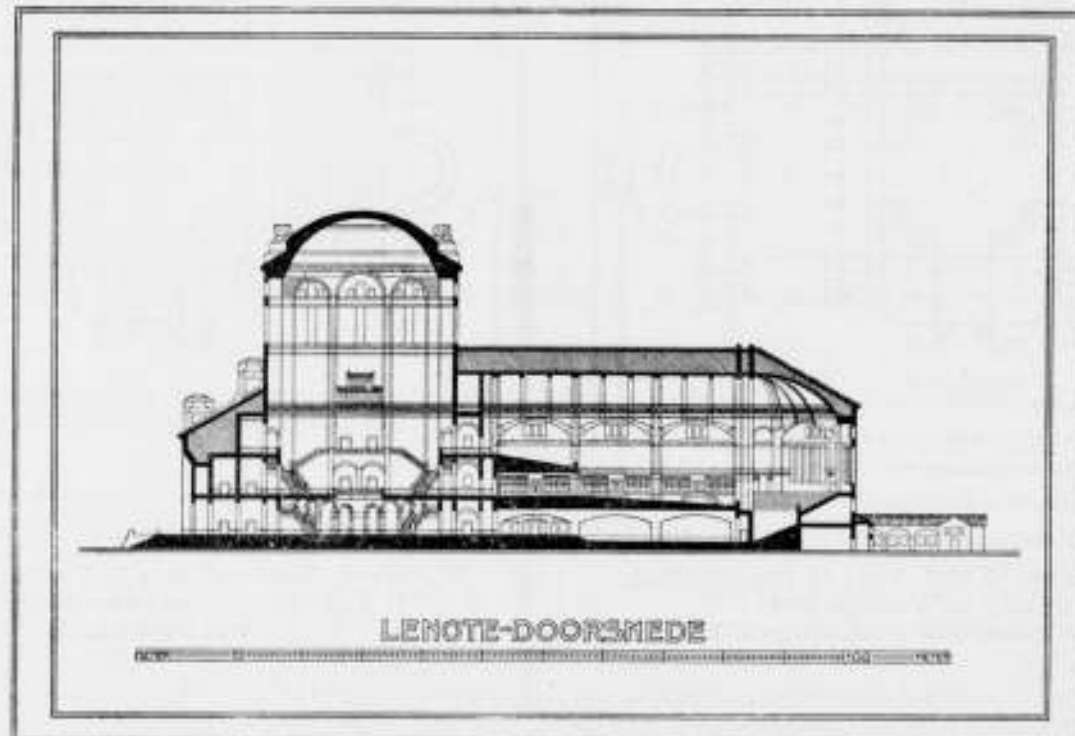

De symphonien-zaal met koor-podium.

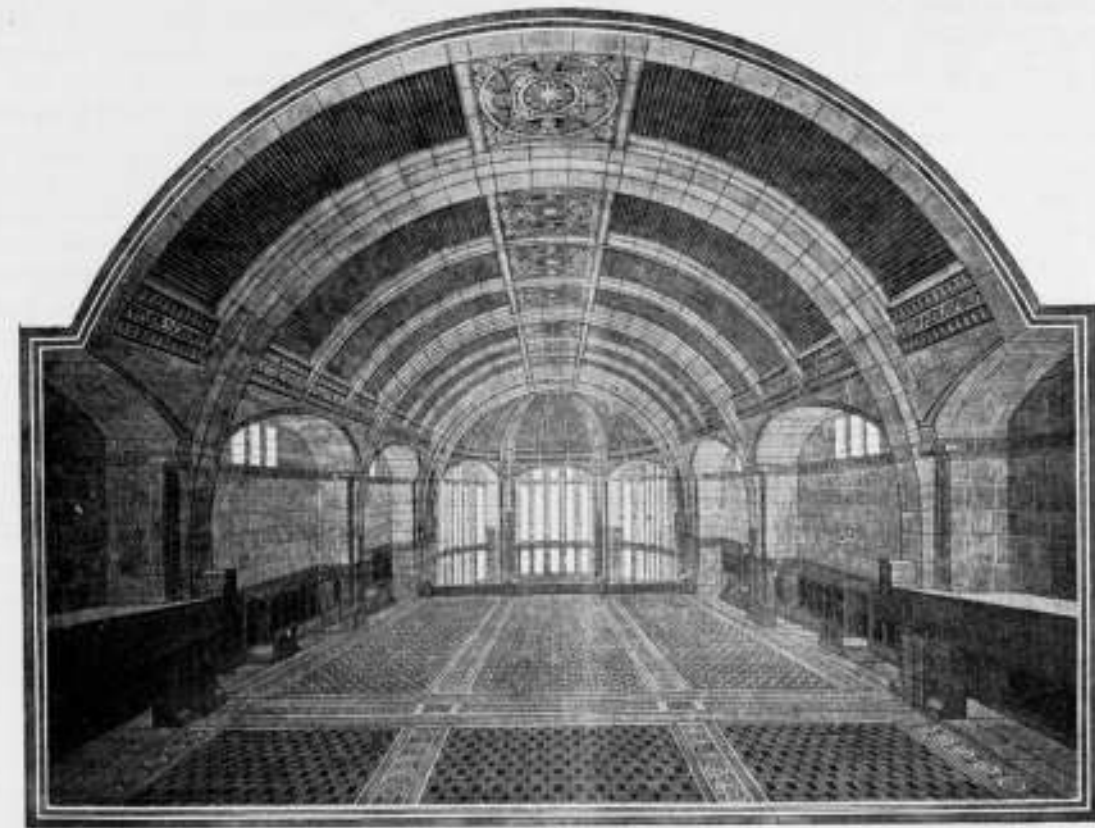
architectuur dus, die de zeldzame en kostbare vereeniging moet hebben van hooge waardigheid en ruime bescheidenheid; een architectuur dus, die niet opvallend moet zijn maar toch zeker en beslist den bezoeker moet brengen onder den indruk van hare macht, van hare verhoudingen, van haar *wezen*, zóó dus, dat men zonder het te merken, zijne vorige gedachten en stemmingen laat varen bij het binnentreden om ongemerkt te geraken in een vage en toch hooge stemming, waarin de wondere schoonheden van Beethoven's muziek zullen binnenkomen als zachte en liefelijke kinderen, of zullen plotseling verschijnen als verblindend lichtende schitter-kleurige figuren, of zullen binnenstorten als een geweldige chaos van demonen, in hun hevige zwaai met worstelende, strekkende, sidderende, roepende, kermende

gebaren . . . en al deze muziekfiguren zuiver en alleen de aandacht trekkend van den in ontroering neersittenden toehoorder, die zijn onbestemde blik laat gaan over de architectuur der zaal, de zuivere achtergrond van zijn nu levendige verbeelding . . . ; het vraagstuk van een dergelijke architectuur behoort tot die allerhoogste problemen, welke bij groote tusschenpoozen aan de menschheid gesteld worden. Ziet hier een opgaaf, waarbij een verheven gedachte, een grootsch architectuur gevoel en een superieure ingetogenheid moeten samengaan.

De vraag dringt dan direct naar voren: hoe heeft Berlage zich het Beethovenhuis gedacht; hoe is de oplossing, die een der beste moderne Nederlandsche architecten er aan

LENOTE-DOORSNEDEN

De symphonien-zaal.

gegeven heeft; hoezeer zal de man van de *intellectuele* overweging, van den zoo strengen, redengevenden, logischen opbouw dit weten te uiten in een gebouw, in ruimten, die een bepaald karakter moeten hebben; welke zal de verhouding, de lijn zijn, waarin deze bouwmeester bewust of onbewust, zijn begrip van Beethoven weergeeft.

Bij een zoo zuivere en geheel onbevooroordeelde opvatting, als waarvan deze Beethoven-huis-stichting getuigt, treft ons niet het ongewone van de situatie van het gebouw in de duinstreek bij Bloemendaal. De brochure zegt hiervan: „Om aan een muziekuitvoering het haar toekennend karakter eener nieuwe kunstuiting te kunnen geven, zal het dus in de eerste plaats noodig zijn haar los te maken uit de sleur

der alledaagschheid, welke het stadsleven karakteriseert. En bij de ontwikkeling, welke in onzen tijd het verkeerswezen heeft ondergaan, kunnen slechts conventionele overwegingen zich er tegen verzetten, dat men den tempel, aan den dienst der toonkunst gewijd, bouwt in een rustige stemmingsvolle omgeving, waar de oermuziek der natuur het geraas van het stadsleven vervangt.

Doch niet alleen door de stemming, opgewekt bij het aanschouwen eener schoone natuur, ook nog op andere wijze zal de dispositie van den hoorder, onder de door ons bedoelde omstandigheden, belangrijk worden bevorderd.

In zulk een omgeving zal de uitvoering van de meesterwerken der muzikale kunst van zelf een verhoogd relief,

Buitenaanzicht — Ingangszijde.

een meer in het oog vallende beteekenis verkrijgen. Men zal die uitvoering dan beschouwen als een feest, dat den dag, waarop het plaats vindt, tot een feestdag stempelt, en dat reeds lang te voren in vreugde wordt verbeeld."

Door deze omschrijving wordt de situatie volkomen gekarakteriseerd en vormt deze entree een juist begin voor den geheelen gewijden dag, waarin Beethoven's muziek zelve het hoogste punt is.

De architectuur kan, hoewel niet compleet, toch wel in het algemeen beoordeeld worden uit de strakke, architectonische teekeningen van den bouwmeester. De toelichting van Berlage, vermeld in de brochure, kan het ontbrekende eenigszins aanvullen.

Uit zijn oordeel over moderne concertzalen haal ik het volgende aan:

"In niets blijkt zoozeer de ingezonkenheid der architectuur in de waardeschatting als kunst als bij de uitvoering van werken der toonkunst.

Ik bedoel niet, dat er bij den bouw van concertzalen niet wordt gestreefd naar het verkrijgen van voor dat doel zoo doelmatig mogelijk ingerichte gebouwen, maar wel dat het den concertbezoekers volkomen onverschillig is in wat voor omgeving zij muziek hooren; of laat ik liever zeggen, dat hun de wanklank volstrekt ontgaat, wanneer in een leelijke ruimte mooie muziek wordt gemaakt; dat hem in de architectuur het banale, datgene wat in de muziek zou hinderen, niet opvalt, in één woord dat de onlust, die het gevolg is van een disharmonie tusschen vorm en toon, door hen niet wordt gevoeld".

En iets verder: "Nu is het in zulk een geval niet zoo heel gemakkelijk, iets van dat verloren gegaan inzicht weer opnieuw te doen rijpen. Maar toch zal reeds iets van dien onlust worden begrepen, wanneer wordt gewezen op het binnensite van kerken, waar het koorgezang zoo vol wijding klinkt."

Daarna toont Berlage aan, dat de groote schuld schuilt bij de architecten, en gaat voort: "Want inderdaad, zoo de groote overeenstemming tusschen deze beide, schijnbaar het meest uiteenlopende kunsten bestaat, die door Goethe's karakterisatieering der bouwkunst als „versteinterde Musik" gekenmerkt wordt, dan heeft deze kunst recht op de meest waardige omlijsting der muziek; maar dan kan ook dien-overeenkomstig de muziek den eisch stellen, dat de ruimte waarin zij wordt gebracht, niet zij eene van ordinaire middelmatigheid of poenige zelfgenoegzaamheid.

Want het is en blijft de architectuur welke in gebreke is gebleven haar taak te vervullen, omdat van alle kunsten zij degene is, welke het diepst zink en dat, merkwaardig samentreffen, juist in een tijd, toen haar zusterkunst zich tot de hoogste hoogte ontwikkelde".

Ten slotte citeer ik: "En dat (overeenstemming) kan alleen worden bereikt, wanneer voor dat doel zalen worden gebouwd, waarvan de architectuur niet zooals tot nu toe, of is van een stijl-historisch karakter, of van een moderne stijl, waarvan de beste uitingen weliswaar van een groot talent getuigen, maar welk talent zijn krachten heeft overschreden. Daarom: bouwen wij zalen, waarvan de architectuur haar kracht zoekt in edele verhoudingen van zuivere gedachtesamenstelling en met een versiering van zulk een bescheidenheid, dat zij niet meer bedoelt dan een aanvulling der architectonische vormen te zijn.

Want eerst dan zullen de toehoorders dien verheven indruk ontvangen, welchen de muziek vermag te geven, omdat zij zich meer in een ruimte zullen bevinden, die — evenals vroegere tempel- en kerkrumten — zich niet opdringt, maar waarvan, en juist daarom, een wijding afstraalt, die overeenstemt met den geest der muziek."

Bij deze uitnemende uiteenzetting, waarin zeer juist gewezen wordt op het volledig gemis aan begrip en gevoel van bouwkunst als kunst, kan alleen toegevoegd worden, dat de merkwaardige gelijkwaardigheid der bloeiende muziek en zeer gedegreerde bouwkunst zijn verklaring vindt in het overheerschend individualistische, dat de kunst in het algemeen in de 19de eeuw kenmerkt, welk individualisme de wonderlijke en zeldzame bloemen van het genie van den eenling in de toonkunst, gelijk Beethoven er een was, kan voortbrengen, maar doodend is voor een gemeenschapskunst bij uitnemendheid, gelijk de bouwkunst is.

We weten dus, nu we in gedachten het Beethovenhuis van Berlage binnengaan, een architectuur te zullen zien, waarin gepoogd is een opvatting van Beethoven's kunst in de hoofdverbandingen met sobere versiering naar te leggen. We naderen hierdoor tot het diepste wezen van de architectuur, teruggebracht als zij is tot haar essentiële, eenvoudige hoofdelementen. Welke zijn nu die verhoudingen, welke zijn de indrukken?

(Wordt vervolgd.)

Bezoek van de Afd. Amsterdam van de Maatij. tot Bev. der Bouwk. aan het nieuwe Kantoor-gebouw der Labouchere Oyens en Co's Bank a/d Singel en Spuistraat te Amsterdam.

Van de hoogst gewaardeerde gelegenheid om, onder leiding van den architect, den heer F. W. A. Poggenbeek de nieuwe bank te bezichtigen, werd door een groot aantal leden en introducee's gebruik gemaakt. Daar de heer Poggenbeek der Redactie van het B. W. een uitvoerige beschrijving met teekeningen heeft toegezegt, vermelden we nu slechts in het kort de hoofdbestand-deelen van het gebouw.

De Hoofdtoegang bevindt zich a/d Spuistraat naast het Gemeentelijk Telefoongebouw. Van uit de vestibule geeft een granieten hoofdtrap toegang tot de Bel-etage, waar de groote hal met de diverse loketten gelegen zijn.

Op de begane grondverdieping bevinden zich de woning van den concierge met bergplaatsen en kelder voor de centrale verwarming. De woning van den concierge vormt een afgescheiden complex, daaraan grenzend bevinden zich ondergeschikte ruimten voor het personeel, toiletten enz.

In het centrum van het gebouw bevindt zich de groote brandkluis, een der belangrijkste en merkwaardigste deelen van het gebouw, welke twee etages heeft; een daarvan ligt beneden den begane grond, door een breede trap toegankelijk, in de kluis gelegen. De begane grondverdieping der kluis bevat twee lokalen, waarvan een uitsluitend bestemd is voor het particulier gebruik van de Bank, terwijl het andere lokaal beschikbaar is voor bewaring van waarden van vreemden. Annex aan de kluis zijn de vertrekken gelegen bestemd voor particulieren en maatschappijen ter behandeling hunner waarden, bovendien het bureau van de beambte, belast met het algemeen toezicht, het trappenhuis en de lift.

Voor het bezoek van huurders van loketten der safe-inrichting geeft een afzonderlijke deur vanaf de Singelzijde toegang. Eveneens bevindt zich aldaar een afzonderlijke toegang tot de aan andere firma's verhuurde kantoren; naast het trappenhuis hiervoor, is een lift aangebracht, die tot de bovenste verdieping is doorgevoerd.

De groote kluis is afgesloten, door een buitengewoon zware gepantserde deur en hekwerk. Deze deur is voorzien van een tijdslot en geheel geconstrueerd volgens de allerlaatste vindingen ter beveiliging tegen inbraak en brand.

De muren zijn van gewapend beton, waarvoor ruim 90.000 K.G. staafstaal werd verwerkt, zoodat menschelijkerwijze gesproken wel alle waarborgen ter beveiliging zijn verkregen. De kluisdeur,

van het zwaarste kaliber, werd door de Firma J. Lips Bzn. te Dordrecht geleverd, alsook de geheele safe-inrichting. De geheele uitvoering kan met het beste werk van het buitenland worden gelijkgesteld en trok algemeen de aandacht.

Heel het mechaniek om de enorme dikke en zware deur, met vele sponningen sluitend in het metalen kozijn, op zijn plaats te krijgen en te sluiten is een mooi stuk werk. Als de kluis gesloten wordt en tegelijk een chronometer in werking is gesteld, is het onmogelijk de deur te openen, zelfs voor de directie; eerst als de chronometer zijn tijd heeft gewerkt, welke tijd tot 72 uur kan worden opgevoerd, kan de deur weer geopend worden.

De loketten der safe-inrichting zijn van combinatiesloten voorzien, zoodat ieder huurder naar verkiezing zijn slot geheim kan instellen.

Op de Bel-etage zijn te noemen: de sober gehouden vestibule, het trappenhuis en de groote hall. Deze laatste is verreweg het belangrijkste; in het geheel niet overrijk, maakt hij een rustigen, voornamen indruk; het bovenlicht, met glas in den rand, voorstellend de wapens van landen en steden, geeft overvloedig, rustig licht. Wat zeer aangenaam aandoet is het fijn bewerkt ijzerwerk, dat de kantoorlokalen scheidt van de hall; spaarzame vergulde motieven als kapiteeltjes en een enkele staaf doen heel goed tegen het zwarte van het ijzerwerk en de marmeren bladen. Zonder indrukwekkende beteekenis is deze ruimte zeer geslaagd te noemen in haar bescheiden en beschaafde rust. De kantoor-vertrekken voor het personeel der bank zijn om de hall gelegen, van waaruit ook de toegangen zijn tot de Directiekamers, de spreekkamers en de Safe-inrichting.

De eerste etage, langs een marmeren hoofdtrap van uit de vestibule te bereiken, bevat een groote vergaderzaal aan de zijde der Spuistraat, daarnaast gelegen zijn de lokalen voor de boekhouderij, daartegenover aan de Singelzijde, de vertrekken der hoofd-Directie en dat van ged. Commissaris. Is in het algemeen de geheele behandeling van het interieur sober, ja hier en daar iets te sober te noemen, met de hall maakt de vergaderzaal een uitzondering. Deze zaal is ingericht door Lion Cachet en uitgevoerd door de firma H. Ströer. Hoofddruk is: fijne eenvoud. Eene hooge eikenhouten lambrizeering, vlak en met kleine profielen, waarboven een hoog goud-rossig fries en balkzoldering met geornamenteerde velden zijn de hoofdelementen, die door onderlinge verhouding en kleur deze zaal een deftig karakter geven.

Hoewel het geheele systeem gothisch is, is de detaillering modern.

De witmarmeren schoorsteen, waarboven een blokversiering in lood, hier en daar verguld, hoewel niet zonder verdienste is te sober wat de marmer behandeling betreft en mist daardoor de goede aansluiting bij den fijnen rijkdom der lambrizeering.

Op de eerste en tweede etage bevinden zich de kantoren van andere firma's, zijn vrij van de Bank, door trap en lift vanaf den Singel toegankelijk en vormen geheel afzonderlijke complexen, omvattende eigen wachtkamers, kantoorlokalen, spreekkamer en toiletten.

Op de derde etage de archieven van de bank en de boekbinderij, terwijl op de vierde etage afgezonderde ruimten voor de verhuurde kantoren, bestemd voor de opberging der archieven, zich bevinden.

De verwarming van het gebouw geschiedt door warm water met sneelcirculatie.

Door vier groote electro-ventilatoren op de bekapping geplaatst kan het geheele gebouw krachtig geventileerd worden. Ook voor de kluis is een ventilatie-inrichting aangebracht, welke des nachts geheel wordt afgesloten.

Het geheele gebouw werd van steen en gewapend beton op een paalfundering zonder kespens opgetrokken. Alle vloeren, alsmede de bekapping, zijn van gewapend beton. Alle trappen zijn van steen, zoodat brandgevaar zoo goed als niet bestaat.

Gelijk van het interieur, kan ook van de voorgevel gezegd worden dat rust en soberheid haar een zekere voornameheid geven.

Toen allen tot het nemen van afscheid zich vereenigd hadden in de hall, richtte de heer De Groot, voorz. der Afd. Amsterdam, het woord tot den architect van het gebouw, waarbij hij er op wees, dat, hoezeer ook de dag, waarop een dergelijke opdracht aan den architect wordt gedaan, een aangename is, zeer zeker de dag, waarop hij zijn werk kan laten zien aan de collega's, niet mindere bekoring heeft. En dit te meer, waar spreker gedurende den rondgang overal met waardeering over het werk hoorde spreken. Hij wenschte den heer Poggenbeek geluk met het kranig stuk werk.

De architect dankte met enkele woorden, maar verklaarde dat ook

een groot deel van den hem toegezwaaide lof toekwam aan de krachten, die hem ter zijde hadden gestaan, in de eerste plaats aan den heer J. van der Lip, den hoofdopzichter en aan de aannemersfirma Cerlijn en de Haan, de uitvoerders.

PRYSVRAGEN

Prijsvraag Slachthuis

Ter aanvulling van het reeds in het B. W. no. 44 overgenomen resultaat van de slachthuis prijsvraag, zij nog het volgende gemeld:

Van de ingezonden ontwerpen voor de prijsvraag van goedkoop en doelmatige prijsvragen werd behalve de reeds gemelde bekroningen een drietal door de jury tot aankoop voorgesteld. Thans kan worden gemeld, dat de Minister goedgevonden heeft de volgende motto's aan te koop.

X. Y. Z. (type A). Ontwerpers P. M. A. HURMAN, Arch. te Groningen.

W. STOK, Arch. te Rotterdam.

P. D. BEUSERS, Directeur Openb. Slachthuis te Groningen.

Où? en Qui? (type A). Ontwerper H. BONDIA, Arch. te Amsterdam.

Holland (type A) Ontwerper A. J. TH. KOK, Bouwk. te Rotterdam.

INGEZONDEN STUKKEN

HONORARIUM-TABEL.

In art. 9 al. 2 van de regelen voor de berekening en uitbetaling van het honorarium van architecten staat: „Wordt echter de uitvoering van dit ontwerp aan een ander opgedragen, dan is de lastgever verplicht het volle honorarium, hetwelk genoten zoude zijn indien het werk ware uitgevoerd, aan eerstbedoelden architect te voldoen."

In art. 6 van de toelichting op de nu vervallen tabel stond alleen „wordt echter de uitvoering aan een ander opgedragen, dan is de lastgever", enz.

Om twee redenen is de oude redactie verre te verkiezen boven de nieuwere:

1e. Deze laatste opent de mogelijkheid een eenmaal gegeven opdracht, die toch ondeelbaar is, den architect te ontnemen, hem met een honorarium voor geleverden arbeid af te schepen, en een ander de opdracht te geven — gelegenheid tot geknoei —

2e. Men stelt den lastgever in staat het recht te koop om het ontwerp van een architect door een ander te laten uitvoeren.

In strijd met goede begrippen omtrent geestelijken en artistieken eigendom. Gelegenheid tot meer geknoei.

Reeds vóór de vaststelling van de honorarium-tabel heb ik hierop gewezen.

J. LIMBURG.

Voordat de Hr. L. hierop wees was de nieuwe redactie door de Comm. v. Herz. reeds lang vastgesteld, omdat de oude bestel verkeerd is.

Bij het opmaken van voorschriften mogen de belangen ook van den bouwheer niet onbesproken blijven. Wanneer een bouwheer een opdracht geeft en bij het uitwerken daarvan b.v. tot zijn leedwezen bespeurt, dat hij zich in zijn keuze vergist heeft, dat het blijkt dat de architect absoluut niet begrijpt of weet uit te werken wat gewenscht wordt, dan zou hij niet van dien architect af kunnen komen dan door dezen (volgens de oude redactie) volledig te honoreeren als ware het werk uitgevoerd? Dat is eenvoudig te dwaas om over te discussieeren en in strijd met de grondstelling, dat honorarium de beloning is voor geleverde werkzaamheden.

Wanneer de bouwheer, (zonder dat hij daarom „knoeit" zooals de heer L. in een veronderstelling aannemt) en h.v. het plan laat maken door een artistiek aangelegd architect, doch wat jong en van weinig ondervinding en hij geeft het ontwerp aan een

architect, vergrijnd in de praktijk om het uit te voeren, dan zou dat voor den jongen man, behalve onaangenaam zijn, hem ook schade berokkenen. Het is daarom dat de nieuwe redactie meer precieert en terecht zegt: wanneer dit ontwerp door een ander wordt uitgevoerd, enz. moet het ten volle gehonoreerd.

Als de bouwheer van architect verandert, en No. 2 een nieuw en geheel ander plan maakt, is de bouwheer volkomen vrij.

De Honorarium regeling waakt evenwel voor de belangen van den architect No. 1 en zorgt dat het geleverd werk ten minste door den opdrachtgever gehonoreerd wordt en dat deze de architect niet met een bedankje voor gedane moeite aan den dijk zet . . . (of, zooals enkele opdrachtgevers bij het werkelijk niet door gaan van een werk wel eens gracieuselijk schrijven: „Inmiddels ben ik niet ongenegen Uw gemaakte onkosten te vergoeden“).

Een geval als door den Hr. L. in sub. 2 en ook dat, hetgeen door mij is aangehaald, zal zich in de praktijk niet voordoen. Het komt mij voor dat de bouwheer beide architecten mededeelt waarom hij dan, aan den een het maken van het ontwerp en aan den ander de uitvoering zou willen opdragen en vraagt of de architecten zich daaromtrent niet onderling zouden kunnen verstaan? en het werk samen maken?

Welk architect zal bovendien zijn naam schrijven onder het uitgevoerd ontwerp door zijn collega opgemaakt? Daarenboven is deze weg voor den bouwheer vrij kostbaar. S.

DE CANDIDAATSTELLING VOOR HET HOOFDBESTUUR.

EENE OVERROMPELING?

Met groote bevreemding las ik in het B. W. No. 47 van 21 Nov. jl., dat het Hoofdbestuur in zijne vergadering van 1 Dec. e. k. de Candidaatenlijst voor het nieuwe Hoofdbestuur zal opmaken en dat de candidaatsstellingen reeds vóór 1 Dec. e. k. dus binnen 9 dagen na deze eerste kennisgeving moeten zijn ingeleverd.

Deze mededeeling treft alleen den meer aandachtigen lezer, omdat ze alleen te vinden is in de agenda van de e. k. Hoofdbestuurvergadering. Terloops wil ik dan hier ook opmerken: Had de uitnodiging voor de candidaatsstelling niet op eene meer in 't oog loopende wijze in ons orgaan kunnen geschieden?

Ter zake: Heeft het niet veel van eene overrompeling, wanneer de kennisgeving zoo kort (9 dagen) vóór het verstrijken van den termijn in het Weekblad verschijnt?

Art. 12 van het nieuwe Huish. Reglement — vastgesteld op de jl. Septembervergadering te Zierikzee zegt: — „Bij het in werking treden van dit reglement treedt het Hoofdbestuur collectief af.“ Op diezelfde vergadering werd evenwel overeengekomen, dat het Hoofdbestuur niet zou aftreden, vóórdat het de loopende zaken (indeeling van de leden in groepen enz.) had afgedaan.

Hoe kunnen de leden nu weten, wanneer dit is geschied, wanneer dus het aftreden plaats heeft, wanneer dus de verkiezing van nieuwe H. B. leden moet plaats hebben en bijgevolg wat de termijn voor de candidaatsstelling is?

Hadden de leden niet in billijkheid mogen verwachten, dat in het Weekblad eene kennisgeving van het aftreden van het Hoofdbestuur en eene behoorlijke oproeping voor het stellen van candidaten zou verschijnen?

Art. 4 van het nieuwe Huish. Regl. zegt, dat zulks moet geschieden door minstens 10 architectleden of door de architectleden eener afdeling en hieruit blijkt toch wel, dat de candidaatsstelling niet zoo spoedig in zijn werk kan gaan, tenzij door bepaalde klikjes.

Ook overleg tusschen de afdelingen heeft blijkbaar nog niet plaats gehad en is toch zeker wel gewenscht.

Waarom kan het Hoofdbestuur niet den brederen weg bewandelen door een behoorlijken termijn van bijv. een maand voor de candidaatsstelling aan te geven? niet alleen om overleg tusschen de afdelingen doch ook tusschen de verspreide leden der Mij. mogelijk te maken.

De nieuwe wet moet ons immers nieuw leven brengen en we gaan toch breken met de sleur om te stemmen op candidaten, die een kleine groep van leden belijft te stellen?

UTRECHT, 21 Nov. '08.

W. VAN VEEN.

Vroeger jaren werd in het Bouwk. Weekbl. uit principe nimmer iets gepubliceerd wat op de vergaderingen van het Hoofdbestuur besproken zou worden of besproken is.

De tijdelijke redactie brak met die gewoonte en lichtte af en toe een slip op van het gordijn, dat het werk van het Hoofdbestuur steeds onzichtbaar maakte en waaruit menig lid afleidde, dat het heelemaal niets deed dan alleen, voor zoverre niet verhinderd de 2 Algemeene Vergaderingen bijwoonen!

Om begrijpelijke redenen kan niet alles gepubliceerd worden doch kan gerust mededeeling worden gedaan dat het Hoofdbestuur de verkiezingen voorbereidt, de eerste daad welke geschieden moet wanneer 1 Dec. a.s. de splitsing van de Leden vastgesteld zal kunnen worden.

De verkiezing zal geheel volgens Statuten en Reglement geschieden en van overrompeling is geen sprake. De aandachtige lezer moet uit het Bouwk. Weekbl. v. d. 21 Nov. jl. niets meer lezen dan er staat: „Wanneer de verkiezingen op deze wijze af vast wat voorbereid worden, enz. doch ook niet meer. De opsteller van de Agenda moet ook niet beschouwd worden als de spreekbuis van een Bestuur. Hij achtte het wenschelijk, dat bij de behandeling van dit punt van de agenda wat voeling kon worden gehouden met de Leden en was het orgaan de gemakkelijkste weg om zoo spoedig mogelijk dit verlangen kenbaar te maken.

S.

OBERNKIRCHNER ZANDSTEEN.

In „De Steengroeve“ van 1 Nov. 1908 komt het volgende artikel voor:

„De bouwmeester van den Dom te Keulen, de heer Hertel, doet verschillende authentieke mededeelingen omtrent den toestand van dit bouwwerk op grond van ernstige onderzoekingen.

De op heden ontdekte schade levert geen onmiddellijk gevaar op voor het bouwwerk zelf, en moet eerder de kern van den bouw als in alle deelen volkomen gezond en stevig aangemerkt worden. Desniettegenstaande hebben de onderzoekingen aange-toond, dat de gebreken aan de buitenste, in het bijzonder aan de fijnere deelen, de Gothische puntrentjes, latjen, ornamenten, figuren, zelfs op vele plaatsen aan de vlakke muren, grooter zijn, dan eerst verondersteld. Het verweeren treedt niet slechts aan de bouwdeelen uit de middeleeuwen te voorschijn, echter ook aan den in de vorige eeuw verrichte lang- en dwarsbouw, gedeeltelijk zelfs aan de nieuwe torens en aan de voor slechts 20 jaren geleden vernieuwde deelen.

De beschadigingen zijn niet alleen bij één steensoort gebleven, maar grijpen het meerendeel der verschillende verwante gesteenten aan. In 't bijzonder zijn ze aan het Trachytgesteente van den Drachenfels in het naburige Zevengebergte waar te nemen, hetwelk voor de deelen uit de middeleeuwen, in 't bijzonder voor het hoogaltaar, bijna uitsluitend gebruikt werd en nu bijna 700 jaren aan regen, sneeuw en vorst blootgesteld is geweest.

Natuurlijk gaan de geheel vrijstaande en grootendeels rijk vertakte bouwdeelen allens hun verval tegemoet. Bij vele sierstukken zooals de puntrentjes blijkt de buitenlaag van de steen nog hard en ziet er gezond uit, maar van binnen is ze vergaan en verbrokken, zooals de deelen van een verrotten boomstam. Bij de minste aanraking vallen de krabben eraf als rijpe ooft van den boom. Hieruit volgt dat het verteringsproces van binnen naar buiten werkt. Het verweeren heeft ook die steen aangetast, welke bij de herstellingswerken in de 19e eeuw wegens het ontbreken van koolzure-kalk voor schragende deelen gebruikt werd; (namelijk Andesit van het Stenzelgebergte). Ook deze steensoort wordt reeds aangetast. De gele roestkleurige buitenlaag begint af te bladderen, steeds grootere stukken vallen af, en de paarsgrijze kleur van het gesteente wordt zichtbaar, tot het bijna tot onkenbaar toe verteerd is. Toch gaat de vernieling niet bij alle werkstukken uit deze steen even snel verder.

Hoe snel deze vergankelijkheid echter aan de gebouwen gevaar kan opleveren, blijkt daaruit, dat aan de nu verweerde galerij aan de noordelijke kant vóór 5 jaren met uitzondering van enkele steenen nog nergens een spoor van verweering gevonden kon worden.

Evenals de Trachyt van den Drachenfels en de Andesit van den Stenzelberg hebben ook de andere aan den dom gebruikte steensoorten zich voor het meerendeel zeer slecht gehouden, o.a. de door den geoloog Prof. Nöggerath voorgestelde echter zeer snel verweerde Trachyt van Berkum; verder de beide zandsteensoorten uit het Neckardal, die slechts weinig gebezigde Heilbronner steen, die geheel onkenbaar verweerd en grootendeels reeds afgevallen is en de zandsteen van Schlaitdorf bij Nürtingen. Het laatste gesteente gold als zeer goed tegen het weer bestand en werd van

1845—1874 veel aan dezen bouw verwerkt. Het heeft dezen roem echter geen eere aangedaan. Zoowel aan de geprofileerde werkstukken als aan de vlakke blokken deden zich zeer omvangrijke afbladderingen voor, (hierbij werd steeds de vorm aan de oppervlakte van het werkstuk en niet de natuurlijke laag van het gesteente gevolgd), die veroorzaakt worden door de verandering van het dolomitische bindmiddel in zeer gemakkelijk in water oplosbare sulfaten, die in de steen omwoelen en bij het drogen van den gevel het afbladderen bewerken. Deze vervorming, die het gevolg is van de inwerking der zich in het rookgas vormende zwavelzuren, kan, wanneer eenmaal aangevangen, niet meer gestuit worden en zal zoolang duren totdat het gansche dolomitische bindmiddel omgezet is. Het beschreven verweeringsverschijnsel zal zich ook tot de nog uitwendig intact voorkomende steenen uitstrekken, daar zich daarin reeds de oplosbare sulfaten gevormd hebben en niet meer onschadelijk gemaakt kunnen worden. Gelijkertijd heeft men ook bij de overige gebezigde zandsteenen slechte ervaringen opgedaan, o.a. de anders toch tegen het weer bestand zijnde Udelfanger, de zandsteenen uit het gebied van de Nahe van Stauderheim, Breitenheim, Meisenheim en Flonheim; ja zelfs de anders zoo gunstig bekende steenen uit de groeven te Obernkirchen en de externsteenen bij Detmold hebben aan het vernietigende Keulse klimaat geen weerstand kunnen bieden. Ook bij deze steenen komen op verschillende plaatsen, bij de Obernkirchner steen meer dan bij de externsteenen zeer treurige verweeringen voor. Het zijn afbladderingen, die in hare voortzetting gelijk zijn aan die van de Schlaitdorfer zandsteen, doch aan andere, tot nog toe niet opgehelderde oorzaken moeten verweeten worden, daar de Obernkirchner steen geen Dolomitisch bindmiddel bezit en bijna geheel uit Quarz bestaat. Zeer snel verweerd zijn de fijnvertakte consollen en balconen in en aan de portalen, die vervaardigd zijn uit Caen-steen en voor een deel 25 jaar oud zijn. Evenzoo heeft de kalksteen van Savonnières en Perthois zich slecht gehouden. Van alle aan den Dom gebruikte steenen hebben alleen de volgende gesteenten een bewijs van inderdaad tegen het weer bestand gegeven: de lavagesteenen uit Niedersendig en van de Hannebacher Ley, die echter wegens de groote hardheid en broosheid bij moedere werken een buitengewoon hoog arbeidsloon vorderen en ook wijl de diepblauwe kleur te veel afsteekt bij de lichte Trachyten en zandsteenen; ten derde nog een tamelijk dicht kalksteen, die in de jaren 1843—1845 aan eenige buitenwerken van den Dom gebezigd is. Waar deze laatste steen gevonden wordt zal door de bestuurders van den Dom-bouw, om praktisch-zakelijke gronden voorloopig geheim gehouden worden. De bouwmeester Hertel waarschuwt ten slotte nog daarvoor, de in Keulen opgedane slechte ervaringen niet zonder meer ook voor andere plaatsen als maatstaf aan te nemen.

De meeste der hier besproken gesteenten hadden zich in andere omstreken en aan andere gebouwen, die niet zooals tegenwoordig de Keulse Dom midden in een aan zwavelzuren buitengewoon rijke atmosfeer gelegen zijn, als uitstekend gekenmerkt, zooals bijv. de zandsteen van Schlaitdorf, die zich aan het voor Koning Lodewijk II gebouwd slot van Neuschwanstein bij Tüssen onberispelijk gehouden heeft“.

Naar aanleiding van dit artikel werd ons het volgende gestuurd:

Obernkirchner zandsteen aan den Dom van Keulen.

Naar aanleiding van het artikel onder het opschrift: „Omtrent de schade aan den Dom van Keulen“, in no. 14 van het blad De Steengroeve wenschte ik enkele woorden van toelichting in het midden te brengen, teneinde verkeerde gevolgtrekkingen ten aanzien van Obernkirchner zandsteen te voorkomen.

In den loop der vorige eeuw zijn successievelijk nagenoeg 37000 M³. (Zegge: Zeven en dertig duizend kubieke meters) zandsteen, afkomstig uit de groeven bij Obernkirchen, geleverd voor den Dom van Keulen. Hierbij dient in 't oog gehouden te worden dat er vroeger een groot aantal exploitanten van Obernkirchner zandsteen bestonden, die ook het product van kleine, sedert vele jaren reeds voor goed gesloten groeven hebben geleverd. Is het nu te verwonderen, dat bij zoo vele verschillende leveranciers en dikwijls zeer spoedeisende leveringen af en toe enkele blokken doorgipten, die niet mochten worden geleverd? Zelfs in de beste groeven kan minderwaardig materiaal voorkomen, en het hangt voor een groot gedeelte van de nauwgezetheid der exploitanten af, dat steeds onberispelijke steen wordt geleverd en dat vooral materiaal afkomstig uit z.g. „faule Bänke“ nimmer wordt verzonden. Nu doet zich het geval voor, dat aan de voegen van *cabets*, in den muur liggende blokken, afschilferingen zijn waargenomen, en uit het rapport van den bouwmeester Hertel

blijkt, dat de oorzaken van dit verschijnsel nog niet eens konden worden vastgesteld. Ook de geoloog, belast met het onderzoek, heeft dienaangaande nog geen conclusie kunnen nemen. Daartegenover staat, dat alle vrijliggende werkstukken van Obernkirchner zandsteen, b.v. falen, kruisbloemen, e.d., volkomen gaaf gebleven zijn, zooals zulks door de Dombouw-Directie wordt erkend. Dit klemt temeer, waar het rapport gewaagt van het „mörderische“ klimaat ter plaatse. Het is dus eene verregaande overdrijving, indien van „verweeren“ van Obernkirchner zandsteen aan den Dom gesproken wordt.

Overigens blijkt tevens, dat het vertrouwen tot de absoluut deugdelijke hoedanigheden van Obernkirchner zandsteen in gezaghebbende vakkringen in het minst niet is geschokt, getuige de recente toepassing op groote schaal voor gebouwen der Kon. Spoorweg-Directie te Keulen.

De beschouwingen van den bouwmeester Hertel zijn in de eerste plaats bestemd voor de rechtstreeks bij den Dom belanghebbenden. Ofschoon ZEd. met veel nadruk (in het oorspronkelijk stuk komt dit nog sterker uit, dan in de wedergave van de „Steengroeve“) voor generaliseeren der gevolgtrekkingen uit zijne lokale waarnemingen waarschuwt, ware het beter geweest, deze mededeelingen (althans zoolang men de oorzaken der verschijnselen nog niet heeft vastgesteld) niet te laten publiceren.

Hoogachtend,

FERD. ENGERS.

AMSTERDAM, November 1908.

AAN ALLEN, DIE IN METSELSTEEN BELANG STELLEN.

In dit blad komt een ook elders te lezen artikeltje voor der Ver. van Ned. Baksteenfabrikanten.

Het doet ons genoegzamen daartoe zien, dat men van die zijde, dus eindelijk eens zwijgen zal over ons materiaal; als de Klei-Industrie dat nu ook verder doet (als het alleen daarin blijft is het trouwens vrij onschuldig) en de Bouw. neemt niet allerlei dingen daaruit over — en vice versa — dan is er kans op rust.

Toch is het merkwaardig u te lezen, dat de heer Jos. v. d. Loo schuil gaat achter een besluit van een slecht bezochte vergadering; gelukkig wordt althans erkend, dat hij het rapport over kalkzandsteen — door den baksteen uitgegeven — natuurlijk alleen uit pure liefde voor ons, provoceerde.

Ook is het merkwaardig nu nog eens de verzekering te lezen, dat de rapporteurs zich „uitdrukkelijk afgeheele vrijheid“ voorbehielden, toen zij van den heer Jos. v. d. Loo hun opdracht aangevaarden.

Dat sluit in zich, dat zij als bedoeling iets anders verwachten; trouwens prof. v. d. Kloes meende dat en werd door zijn opdrachtgever(s) afgebroken en de arch. Weissman toonde goed de bedoeling te voelen en wordt nog steeds opgehouden.

Men leze het voorwoord der baksteenbrochure dat eindigt met: „spiegelt u aan het te Berlijn gegeven voorbeeld“; de insinuatie van monster-geknoei, de treffende conclusies Weissman — (ten deele gebaseerd op proeven die niet plaats hadden) — waarmede de brochure als slot-apotheose wordt gesloten, nog maar eens na.

Geen gelukkige greep is aldus deze herhaalde verzekering der „vrijheid“ van architect Weissman; trouwens toen hij destijds verhoord werd, viel hij op dit punt ook door de mond, hetgeen men in vroegere artikelen van ons kan naslaan.

Het blaadje dat opgericht moest worden om alle „surrogaten“ aan te vallen en te bekostigen uit een omslag van zooveel centen per duizend gemaakte baksteenen, ook een inventie van den heer Jos. v. d. Loo, werd gelukkig niet geboren; wel zoo verstandig ware geweest, als de baksteenbrochure ook maar in de wieg was gesmoord. Wanneer men opslaat 't Alg. N. Adv. blad van 23 Mei 11., vindt men een zeer juist stuk van de Redactie over een treurig stukje in de Klei-Industrie. Na dien tijd zijn voortdurend tendencieuse stukken tegen den kalkzandsteen verschenen, het treft ons dus zeer, dat men thans ineens het rapport der commissie wil afwachten. Het is dan ook wel wat af te mal, dat de baksteen gaat rapporteeren over een concurrent, dat hebben wij nooit gevraagd, wij hebben nimmer baksteen afgebroken, niet aangevallen, ons slechts verdedigd.

Wat betreft de bewering, dat arch. Weissman „in een waardig gesteld stuk de aantijgingen tegen hem ingebracht overtuigend (heeft) weerlegd“, daaromtrent moet men aannemen dat hij — handig met de pen en in het produceeren van „Wahrheit und Dichtung“ doorkneet, zulks wel zal hebben gedaan.

Jammer alleen, dat er niets te weerleggen valt aan ons blauwe

boekje; zijn rapport — zonder meer precies daar overgelegd — is te Berlijn geëritiseerd door de personen, door hem aangehaald en aan deze verklaringen valt niet verder te trekken of te draaien. Voor wie overigens meer weet, en die zijn er velen, zijn trouwens het begrip „waardig“ en deze persoon volstrekt onverenigbaar.

Wij hebben aldus kans, dat na het rapport der Staatscommissie de baksteen den strijd weer tracht aan te vangen; in verband daarmee willen wij er op wijzen, dat het toch wel wat al te kras is, dat de baksteenvereniging denkt, dat hetgeen zij schrijft of heeft in de wereld gestuurd als brochure, eenigen invloed kan hebben op officieel onderzoek van ons materiaal, nota bene door ons gevraagd om licht te brengen in de verwarring, door den baksteen gesticht.

Het is al te belachelijk te durven onderstellen, dat een Staatscommissie zich zoude storen aan hetgeen door concurrentie of door arch. Weissman wordt beweerd. Wij hebben het noodig geacht dit toch even duidelijk te doen uitkomen. Onze brochure was ons recht, wij wenschten in het openbaar de baksteenbrochure afdoende te ontleiden, wij waren deze ophelderingen aan het publiek schuldig, wij hebben op de meest royale wijze de bronnen van arch. Weissman, zelf laten spreken en men had van baksteenzijde wijs gedaan dit te accepteren en niet opnieuw te insinueren.

Aan de door ons bijeengebrachte bewijzen valt niet meer te toeren en dat probeert men zoowaar — altijd weer naar ouden trant door naast de kwestie te redeneren — in bovenbedoeld stukje nog. Overigens is het stukje in flagranten strijd met hetgeen voorkomt in „Architectura“ van 7 en 14 Nov; daar probeert arch. Weissman zoo waar een hoogen toon aan te slaan en wil hij schrijven.

En hiermede basta, wij hopen ook, dat het nieuwe bestuur der baksteenvereniging, zich voortaan bezig zal houden met andere dingen dan het aanvallen van concurrenten.

Het geschrijf nu sinds een paar jaar vervelt elkeen, ons het allermeest, maar... wij mogen nu eenmaal niets op ons laten zitten, dus gaan onvermoed voort tot men ons volstrekt niet rust laat.

Nog eens: „beoordeeling van andere fabrikanten behoort niet tot de competentie van concurrenten“.

Het bovenstaande schreven wij elders, naar aanleiding van het elders en in uw blad van 14 November geplaatste stukje der Baksteenvereniging. Eerst heden vernamen wij door een toeval dat bedoeld stukje in uw blad voorkwam, vandaar de late inzending van het bovenstaande.

8/23 NOVEMBER.

De Vereniging van Nederlandsche
Kalkzandsteenfabrikanten.

Aan de Redactie.

Wij zonden aan alle leden der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, een exemplaar van ons blauwe boekje: „Aan allen, die in metselsteen belang stellen“; tevens zonden wij een exemplaar onzer brochure overgedrukt uit de „Ingenieur“ van 23 Mei 1908 „Kalkzandsteen“.

Uit ons blauwboek kan men lezen — en het is daarin onomstootelijk bewezen — dat de architect A. W. Weissman een onwaar, oneerlijk en tendencieus rapport maakte, betreffende ons materiaal, vervullende daarmee een opdracht van een concurrent.

Dit rapport is door architect A. W. Weissman het eerst gelezen — en dit was de eerste publicatie — op de vergadering van 18 October 1907 der afdeling Amsterdam dezer Maatschappij, welke vergadering voor de pers toegankelijk was.

Op die vergadering is toegelaten, dat onze Industrie en alle fabrikanten van ons materiaal op schandelijke wijze zijn beklad.

Wij hebben nader arch. W. gedwongen zijn leelijkste insinuatie (knoeien met monsters nadat deze waren gemerkt met een handtekening) in te trekken.

Intusschen heeft hij ook dat weder nader getracht te verzwakken, hem is daartoe gelegenheid gegeven, terwijl aan ons in Uw orgaan geen gelegenheid is gegeven ons op een aanval als deze te kunnen verweren.

Wij vormeenden aldus dat wij niets dan ons goed recht vorderen, nu wij volstrekt bewezen hebben dat arch. W. opzettelijk valsch rapporteerde, dat door Uwe redactie en Uwe Vereniging deze zaak niet in den doofpot wordt gestopt.

Het gaat hier feitelijk niet over eigenschappen van een materiaal, het gaat uitsluitend om een kwestie van waarheid, van recht.

(Wij vestigen hierop nadruk opdat men deze waarheids-kwestie niet zal dooreen haspelen met officieel onderzoek van ons materiaal door de onzerzijds gevraagde Staatscommissie.)

Officieel onderzoek heeft natuurlijk niets te maken met bezwen onwaarheden van arch. W.)

Alle vakbladen, behalve die van de twee bouwkundige Vereenigingen welke arch. W. onder hare leden tellen, en waarin wat „Architectura“ betreft, (hier had trouwens nooit een aanval plaats), onlangs — zie nummers 43, 45 en 46 — door een toeval verandering kwam, hebben in meerdere of mindere mate gelegenheid gegeven tot het helpen zegevieren der waarheid.

(Wij sluiten hierbij één blad — de Bouwwereld — uit, welks houding voldoende voor zichzelf spreekt en die we, dus nu niet nader zullen qualificeeren.)

Wij verzoeken Uwe redactie dit stukje aldus op te nemen opdat Uwe lezers, en de leden Uwer Vereeniging, zich goed rekenschap zullen geven van den inhoud van ons blauwboek, en dus van het feit, dat een lid Uwer Vereeniging handelde zooals arch. W. deed.

Op ons rust nog hier en daar tot onze schade een stukje blaam tengevolge van de schandelijke handelingen van arch. W. in de genoemde vergadering en daarna: wij verlangen medewerking van elken weldenkende om daaraan een einde te maken.

Wij eischen als ons goed recht, dat thans nu met de bronnen door hemzelf aangehaald, bewezen is, dat arch. W. opzettelijk onwaar rapporteerde, dit ook door daden eclatant overal zal doorringen, hij behoort toch het loon te hebben, dat hem toekomt.

Zooals wij reeds in punt 4 onzer conclusies blz 27 blauwboek zeggen, konden wij tengevolge onzer slappe Nederlandsche wetgeving niet met succes een actie in recht instellen wegens oneerlijke concurrentie en wat in casu daarbij behoort tegen arch. W., zijn lastgever en de redactie van één vakblad (Bouwwereld) en moesten wij daarom wel den weg van schrijven kiezen.

Wij mogen en zullen echter niet rusten vóór een bevredigend einde is bereikt, dat zijn wij vooreerst aan ons zelf verplicht.

Hiermede bedoelen wij niet een polemieek te heropenen die onszelf het allermeest onaangenaam is, trouwens daarvoor is de tijd verstreken, doch waar juist in Uwe Vereeniging en in Uw orgaan het eerst de zeer leelijke aanval van arch. W. plaats had, meenen we recht te hebben — nu zeker na volledig bewijs — op herstel in Uw orgaan en door Uwe Vereeniging.

Voor de Vereeniging van Nederlandsche
Kalkzandsteenfabrikanten,
de Secretaris,

23 November 1908.

A. H. V. HARDENBROEK V. A.

Na het ingezonden stuk van de Ver. van Ned. Baksteenfabrikanten (zie no. 46 blz. 912) plaatsen wij hierboven het antwoord van den Secr. van de Ver. van Ned. Kalkzandsteenfabrikanten; terwijl nog tevens, ter vermindering van elken schijn van partijdigheid, zijn zede ingezonden stuk opnemen, waarin hij de Afd. Amsterdam der Maatschappij verwijt, dat op haar vergadering van 18 Oct. 1907 de kalkzandsteen industrie en alle fabrikanten van dit materiaal zijn beklad door den heer A. W. W.

Hiermede sluiten wij verder de kolommen voor de bekende hoofdkwestie en al haar nevenkwesties, wier beoordeeling en beslissing niet liggen op den weg der Maatschappij en der Redactie van het B. W.

De Redactie.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Gartensludt-Tentoonstelling. Nu gisteravond in de vergadering van de Afd. Amsterdam met een inleiding van den heer J. H. W. Leliman de Gartensludt-tentoonstelling geopend is in het Gebouw van de Maatschappij, Marxstraat 402, wijzen wij er nogmaals op, dat deze tentoonstelling een bezoek in alle opzichten waard is, daar zij een goed overzicht geeft van wat reeds op het gebied der tuinsteden in Duitschland en Engeland is bereikt. Is dit onderwerp uit een sociaal-economisch oogpunt bezien belangrijk, aantrekkelijk wordt de expositie te meer door de meerendeels zeer geslaagde architectuur, die er vertegenwoordigd is. En voor dengene die sympathie gevoelt voor een krachtige actie tot behoud van landelijke architectuur en landelijk schoon, gelijk de heeren

de Clerq, v. d. Kl. Meijburg en Leliman bedoelen, (zie blz 941) is hier een goed studieveld te vinden.

Terwijl de buitenlandsche inzendingen de tentoonstellingszaal vullen, is de uitgebreide Hollandsche groep geplaatst langs de wanden van de groote vergaderzaal. Gelijk bekend, duurt de tentoonstelling van 28 Nov. — 15 Dec.

Veiling boeken en prenten. Een voor architecten en allen die zich met het kunstambacht bezighouden belangrijke veiling van boeken en prenten wordt van 7 tot 12 December te Amsterdam door de firma Frederik Muller & Co. gehouden. In de eerste plaats komt onder den hamer de hoogst merkwaardige bibliotheek van den heer J. F. A. Lindsen, conservator van het Aarts-bisschoppelijk Museum te Utrecht. Dit is een zeer volledige bibliotheek over de kunst en de kunstnijverheid in de middel-eeuwen, waarbij men de kostbaarste werken aantreft welke op dit gebied verschenen. Een voorrede van prof. A. J. der Kinderen, directeur der Rijksacademie van Beeldende Kunsten geeft een zeer waardeerend overzicht van de werkzaamheid van den heer Lindsen in het bijeenbrengen van zoo veel studiemateriaal op dit gebied. Nergens elders in ons land vindt men een zoo volledige collectie bijeen.

Niet minder belangrijk is de collectie van den heer J. A. Frederiks, den bekenden Middelburgschen architect, welke tegelijkertijd in veiling komt. Het is een verzameling van eenige duizende prenten, alle oude motieven voor het kunstambacht voor architectuur en woninginrichting. Men vindt hier van het einde der 15de eeuw af tot aan de Empirestijl toe, motieven in alle stijlen voor gevels en constructies, van huizen, paleizen en kerken, voor kamerbetimmering en wandversiering, paneelen, schoorsteenen, dessus de portes, plafonds, deuren, meubelen, tafels, stoelen, spiegels; verder motieven voor zilversmeden, schotels, kannen, vazen, horloges, klokken, modellen voor karossen en rijtuigen, borduurpatronen, kantwerken en tal van andere voorwerpen van kunstnijverheid. Bijzondere vermelding verdienen een groote serie geteekende ontwerpen voor plafonds van den 18den eeuwischen meester Terwesten.

Daarbij sluiten zich de collecties aan van drie architecten welke de groote moderne plaatwerken op bouwkundig gebied omvatten. De kijkdagen dezer belangrijke veiling zijn Zaterdag en Maandag 5 en 7 December.

Haarlemsche Museumplannen.
Prof. Six schrijft aan de Haarl. Ct.:

Toen ik onlangs geroepen werd om de kunstwaarde van het Haarlemsch Museumplan te verdedigen, voelde ik gaarna aan die opdracht, omdat ik ten volle overtuigd was, dat ik geen mooier, beter en eenvoudiger plan voor zulk een Museum ooit gezien had. Het bleek mij eerst aan het eind der bijeenkomst, dat de meeste ingebrachte bezwaren alleen dienden om er niet rond voor uit te komen, dat men er het geld niet voor over had. Ik was daarop in het geheel niet verdacht en kon er ook bezwaarlijk op ingaan. Maar ik zou, nu het in uw blad zoo duidelijk is uitgesproken, wel aan uw Raad en de burgerij willen toeroepen: „Gij kent uw eigen schatten niet genoeg. Gij hebt niet alleen schilderijen van Hals, uw schuttersstuk van Pot, uw regentstukken van Verspronck en nog heel veel meer zouden elk ander Museum beroemd maken. Zeker, het moet geld kosten, zoo vele schatten goed ten toon te stellen, maar dat geld zal voor uw gemeente rijke rente opleveren. Ik denk niet aan vreemdelingenbezoek. Ik denk er aan, hoeveel kunstenaars Haarlem heeft voortgebracht, hoezeer daar de kunstnijverheid bloeit en ik reken dat de invloed van het te stichten Museum op de mannen en vrouwen en kinderen van het volk, die niet in guldens en centen te begrooten is, wel degelijk wordt omgezet in klinkende munt, zoodat het hier niet alleen gaat om Haarlem's luister, maar om Haarlem's bloei.“

Dordtsche oudheden. Naar de D. Courant tot haar groote spijt verneemt, is het zitbankje met misericordium, behoorende tot het prachtige koorgestoelte van Jan Terwen in de Groote Kerk te Dordrecht, maar daaruit vóór jaren op onnaspeulijke wijze verdwenen en later in het bezit gekomen van ds. L. Schouten te Utrecht, uit wiens nalatenschap het kort geleden op de veiling van antiquiteiten enz. bij G. Theod. Bom en Zoon te Amsterdam onder no. 30 onder den hamer kwam, ondanks de poging van een harer stadsgenooten, om het voor Dordrecht en de kerk te behouden, aangekocht door den heer Frederiks, directeur van het Museum van Kunstnijverheid te 's Gravenhage voor een particulier.

Wanneer dit algemeene oudheden geld, heeft het blad daartegen niet het het minste bezwaar, maar wel wanneer bijzondere

plaatselijke voorwerpen worden aangeboden en redenen bestaan om te vermoeden, dat er pogingen in het werk worden gesteld, om ze voor de plaats van herkomst te verwerven.

Batiken. De batikier Du Cro, leerling van Le Beau, verleden jaar door de firma Boeëtan in de Heulstraat te 's Gravenhage naar Indië uitgezonden om de Javaansche batiksters Europeesche gebruiksvorwerpen te laten bewerken met Indische motieven, heeft zijn eerste artikelen gezonden.

BUITENLAND.

Luchtstations. In Frankrijk bestaan plannen tot het bouwen van luchtstations.

In het Fransche sportblad Aéro schrijft een ingenieur G. Mautelet hierover:

Het is onmogelijk, dat de nu bestaande loodsen voor bestuurbare luchtballons voor dat doel kunnen worden gebruikt daar de meeste van die loodsen niet in de stad gebouwd kunnen worden.

Nemen wij bv. eens een denkbeeldig traject voor het toeristenverkeer per bestuurbaren ballon tusschen Parijs en Genève.

De reis zou over een afstand van 600 KM. in eens kunnen worden volbracht, maar ook zou men een tusschenstation kunnen bouwen, bv. te Auxerre of Dyon, in de omgeving van die stad moest dan een gebouw zijn, waar het luchtschip proviand zou kunnen innemen en zoo noodig ook voor de passagiers. Wanneer men te Genève aankwam, zou het natuurlijk onmogelijk zijn, dat de passagiers tot de eindloods doorgingen die 10 of 15 Kilometer van de stad verwijderd zou zijn. Daarom zou men voor gunstig gelegen luchtstations moeten zorgen, die op verschillende plaatsen der stad zouden moeten worden gebouwd; want het spreekt van zelf, dat een bestuurbare ballon niet op een plein of in een straat zou kunnen landen. Gebouwen met platte daken zouden het beste zijn, maar men moest natuurlijk ter weerszijde van die gebouwen liften maken en de daken moesten zoo ruim mogelijk zijn.

De bestuurbare ballons zouden daar kunnen landen, de passagiers uitstijgen en plaats nemen in de lift, die hen dan naar de aarde terug zou brengen.

Op deze aanlegplaats voor bestuurbare luchtballons zou men dan stations voor draadloze telegraphie moeten bouwen, die de aankomst en het vertrek van de ballons melden.

Men ziet welk een uitgebreid arbeidsveld den architecten en ingenieurs in de toekomst wacht.

Het luchtstation, daaraan twijfelen wij niet, zal de kunstnijverheid in staat stellen ook op dit gebied iets tot stand te brengen.”

Marxstraat 402, Amsterdam.

Opzichter Teekenaar	Ingeschreven sollicitanten voor:	ouderdom:	29 jaar	salaris f 100—
*	*	32	*	100—
*	*	23	*	65—
*	*	19	*	50—
*	*	21	*	40—
*	*	23	*	90—
*	*	22	*	75—
*	*	23	*	60—
*	*	26	*	80—
*	*	27	*	80—
*	*	24	*	90—
*	*	23	*	75—
*	*	25	*	80—
*	*	21	*	60—
*	*	28	*	—
*	*	21	*	75—
*	*	23	*	—
*	*	22	*	60-70—
*	*	49	*	100—

Opzichters	ouderdom 31 jaar salaris f 100.—	Tekenaars	ouderdom 25 jaar salaris f 75.—
•	24 • • • 100.—	•	23 • • • 75.—
•	22 • • • 75.—	•	22 • • • 50.—
•	20 • • • 60.—	•	25 • • • 50.—
•	36 • • • 100.—	•	21 • • • 60.—
•	57 • • • 70-80.—	•	22 • • • 80.—
•	39 • • • 80.—	•	20 • • • —

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 30 NOVEMBER.

AMSTERDAM. Bouwen ijzeren muziek-tent in het Oosterpark.
Gem.best. 's midd. 12 u. Bestek en voorw. te verkrijgen ter stadsdrukkerij tegen f 1,25 (met een teek). Inf. worden gegeven ten kantore van den architect, van den dienst der publieke werken ten gemeentehuis, kamer no. 148, van 2 tot 4 u. gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

BOVENDIJKS (GR.) Bouwen burgerbe-huizing aan den Rijksweg aldaar.
De heer K. Poelman n.m. 4 u. in café „Wiersum“, alwaar bestek en teek. ter inzage en waar bestek à f 0,60 verkrijgb. Inf. geeft architect H. Rozema te Loppersum. Aanw. 30 Nov. n.m. 3 u.

WINSCHOTEN. Maken overdekte speel-plaats, kolenbergplaats en privaten bij de school aan de Gassingel.
Gem.best. 's av. 6 u. Bestek en teek. à f 0,50 verkrijgb. ter gem.-secretarie. Aanw. gedaan.

DINSDAG 1 DECEMBER.

APELDOORN. Maken hoofdonderwijzers-woning aan school no. 12 aan de Kanaalstr. aldaar.
Gemeentebest. 's midd. 12 u. Bestek en teek. à f 1 verk. ten kantore van den Gem. archit.

BOXMEER. Bouwen van een zomerver-blijf „Het groote Hink“ aan den grindweg tusschen Boxmeer en Gemert nabij St. Anthonis.
Architect Karel Müller te Amsterdam, v.m. 11½ u. in hotel „De Boomgaard“ te Boxmeer.

VALKENSWAARD. Bouwen heerenhui-zen met winkel en werkplaats.
De heeren H. en A. Bots, n.m. 3 u. in hotel „De Valk“. Bestek en teek. à f 2 verk. bij den archit. L. J. P. Kooen te Eindhoven, alw. inf. verkrijgb. zijn. Aanw. 1 Dec. v.m. 11 u.

GENDRINGEN. Bouwen woonhuis.
Architect G. Rosier Gzn n.m. 4 u. in hotel Knaven, alwaar, en in 't hotel Nussel-der, bestek en teek. ter inz. Inf. geeft de archit. Aanw. 1 Dec. n.m. 3 u.

WOENSDAG 2 DECEMBER.

ENSCHEDÉ. 1e. Bouwen van 92 woningen in 46 blokken aan den Kuipersdijk aldaar. 2e. Glas en verwerk der gen. woningen. 3e. Gas en waterleiding.
Bestuur der vereeniging „De Volks-woning“ 's midd. 12 u.

EZINGE (GR.) Afbreken behuizing en daarvoor in de plaats bouwen heerenbehuizing aldaar, met bijlevering al het benodigde.
De heer D. E. Wieringa n.m. 4 u. ten huize van J. Duursema alw. bestek en teek. ter inz. en af f 1,25 verkrijgb. bij Johs Dijkstra te Feerwerd, alw. inf. verkrijgb. Aanw. 2 Dec. v.m. 10 u.

HENGÉLO (OV.) Bouwen woonhuis aan de Emmaweg aldaar.

Arch. C. Spiers n.m. 4 u. in het café van J. B. Huisjes, alwaar bestek en teek. ter inz. Inf. geeft de archit. Aanw. 2 Dec. n.m. 2 u.

RODEN (DR.) a. Vergrooten stoomzuivel-fabr. 6. bouwen directeurswoning.
Bestuur der Coöp. stoomzuivel- en meel-fabr. „Roden“ v.m. 11 u. ten huize van H. de Vries Mzn. Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. bij den archit. H. C. Hillebrands te Nietaf, alw. inf. zijn te bekomen.

DONDERDAG 3 DECEMBER.

ENSCHEDÉ. Bouwen wagenhuis, aan de Burgemeesterstraat aldaar.
Archit. H. Reijgers 's midd. 12 u. in café Meijerman, alwaar bestek en teek. ter inzage. Inlichtingen te bekomen bij gen. architect. Aanw. 3 Dec. v.m. 9 uur.

ROTTERDAM. Bouwen blok woonhuizen aan den West-Valkenoordscheweg opper-vlakte ± 700 M².
Architect P. J. Vermaas v.m. 11 u. in hotel Coomans. Bestek en teek. à f 2,50 verkrijgb. aan de Kon. Lichtdrukkerij van Corn. Immig en Zr. Aanw. 2 Dec. v.m. 11½ u.

TERWISPEL. Bouwen stelphuizinge aan de straatweg naar Beets.
De heer J. Wierda 's av. 8 u. te zijnen huize, Bestek en voorw. ter inzage bij F. v. Wallinga. Inf. geeft J. H. Poistra.

VRIDAG 4 DECEMBER.

DOORN (UTR.) Bouwen van een gere-form. kerk aldaar.
Kerkeraad der Gereform. kerk n.m. 1½ u.

ZATERDAG 5 DECEMBER.

ZEVENHUIZEN (Z.-H.) Weder opbouwen afgebrante bouwmanwoning 1 d gem. Reeuwijk.
De heer H. den Toom. Bestek en teek. à f 1,50 bij den archit. W. Dogterom.

MAANDAG 7 DECEMBER.

DUURSWOUDE (FR.) Afbreken kerk, bouwen nieuwe school en verbouw woonh. te Wijneterp.
Bestuur der Geref. schoolvereen. n.m. 2 u. Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. bij O. Offeringa te Haulerwijk, alw. inf. te bekomen zijn.

HOOGLAND BIJ AMERSFOORT. Bou-ven gesticht „Leo's Oord“ met kapel en schoolgebouw nabij de R. K. kerk aldaar.
Architect Herm. Kroes te Amersfoort v.m. 11 u. in de herberg van G. van 't Klooster op Langenoord te Hoogland, alwaar bestek en teek. ter inzage en à f 1,00 verkrijgb. bij gen. architect, waarvan aan de inschrijvers voor het complete onbeschadigde stel f 5 wordt terug gegeven.

DINSDAG 8 DECEMBER.

AXEL. Bouwen woon- en winkelhuis in het „Buitenwegje“.
Bouwkw. J. Wisse Jzn. te Zaamslag n.m. 1½ u. in de herberg van W. Dieleman Sr. te Axel, alwaar bestek en teek. ter inzage. Aanw. 8 Dec. v.m. 11 v.

DONDERDAG 10 DECEMBER.

HAARLEM. Afbreken bestaande en bou-ven nieuwe rijkskeet, tevens opzichters-

woning, op Terschelling, behorende tot de havenwerken te Terschelling. Raming f 6500.
Prov.best. v.m. 11 u. Bestek, no. 229 na 26 Nov. ter lezing aan h.t. min. van Water-staat, aan de lokalen der prov.best., en te bekomen bij Gebr. van Cleef, 's Gravenhage. Inf. te bekomen bij hoofding-dir. Wortman te Haarlem, ing. de Blocc van Kuffeler te Hoorn en opz. Jonker te Terschelling Nota van inf. op 3 en 5 Dec. ter inzage bij den ing. voorn.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

10 NOVEMBER.

GIESSENDAM. Bouwen van eene school met den Bijbel „de Wilhelminaschool“.
Laagste inschrijver Gebr. de Geus, f 3980, gegund.

LANGWEER. Bouwen 20 werkmanswo-ningen, raming f 8000, bestuur der coöp. stoomzuivelfabriek „Langweer“.
Laagste inschrijvers Joh. v. Hout en Zn. Balk, f 18450.

ZANDVOORT (ONDERH.) Bouwen dok-terwoning met apotheek op een terrein aan de Krocht hoek geprojecteerde verleng-de Haltestraat. De archit. W. F. Doeglas te Haarlem.
Laagste inschrijver J. Water, f 22983, ge-gund.

11 NOVEMBER.

GENNEP. Verbouwen der zalen in het raadhuis aldaar. Gem.best.
Laagste inschrijver Jac. Derks, f 7375, ge-gund.

DE WILP (FR.) Bouwen nieuwe directeurs-woning en verbouwen bestaande directeurs-woning tot pakhuis en koenmaaijerij bij de stoomzuivelfabriek aldaar. Raming f 2800. Archi-tect T. J. Glastra te Marum.
Laagste inschrijver A. v. d. Wijk, Lippen-huizen, f 3277.

17 NOVEMBER.

GOOR. Den herbouw van een woonhuis voor den heer K. E. Vos. Archit. A. Leeferink.
Laagste inschrijver G. Wissink Az., f 1254, gegund.

18 NOVEMBER.

ALMELO. Verbouwen perceelen aan de Hagengracht wijk H. nos. 88 en 89 (buiten het glas- en verwerk). Architecten J. M. en Jan G. Wolff.
Laagste inschrijvers J. Barneveld en G. Nijhoff, f 3953, gegund.

HAAMSTEDÉ. Bouwen woonhuis onder de gemeente Haamstede. De heer P. Hanson, opzichter.
Metselwerk Laagste inschrijver K. Lem-som Burgh, f 780.
Timmerwerk A. Prince, Haamstede f 825.
Smidswerk K. Giljansse, Haamstede f 90.
Verfwerk P. v. Delsen, Burgh, f 209.
Gegund.

19 NOVEMBER.

BREDA. Bouwen schuur met stal, op het perc. sectie A. no. 4570 plaatselijk geteekend no 51 aan de Ginnekenstraat aldaar. Archit. P. A. Ooms en L. v. d. Pas.
Metselwerk. Laagste inschrijver Th. Wiercks, f 1893.
Timmerwerk. Sprenkels, Beek, f 1465.
Massa. Ligvoet, Oosterhout, f 3868.

CULENBORG. Bouwen 14 woningen 1 winkelhuis en 1 café in twee blokken. N.V. „Door Eendracht Sterk“.
Laagste inschrijver G. Glabbeek, Colem-borg, f 22425.

HENGÉLO (OV.) Bouwen woonhuis op een terrein a.d. Schalkburgerstraat aldaar. Archit. J. W. Jansen.
Laagste inschrijver J. A. Ejsink, f 3978.

ZEIST. Bouwen woon- en winkelhuis met salon en banketbakkerij, op een perceel ge-legen a. d. Donkerelaan. Bouwk. K. G. Pijper.
Laagste inschrijver Ruijsseenaar en v. Doorn, f 9640, gegund.

ZEVENAAR. Bouwen tijdelijk gemeente-slachthuis, Gemeentebest.
Laagste inschrijver J. B. Smit, f 108790.

20 NOVEMBER.

TWELLO. Bouwen pakhuis nabij het station. Bouwk. F. G. Haverkamp.
Laagste inschrijver Chr. Vansterink, f 1288.

21 NOVEMBER.

NIJHASKE. Bouwen woonhuis op het perc. kadastraal bekend gem. Nijhaske, sectie A, no. 1586. De heer W. Vos.
Laagste inschrijver J. de Ruitter, Nijhaske, f 2888, gegund.

23 NOVEMBER.

BREDA. Bouwen heerenhuis aan de zuid-zijde van de Tolbrugstraat gemerkt no. 5. (Het timmerwerk is niet in de besteding be-grepen). architect J. A. van Dongen.
Laagste inschrijver N. J. Groenendaal, f 23500.

NUNSPEET. Bouwen villa aan den Grooten weg, aldaar. Architecten van Essen en van Zeggeren.
Laagste inschrijver W. Zwak. Ermelo, f 9555, gegund.

24 NOVEMBER.

ROTTERDAM. Bouwen stal voor 29 paarden met tuigen- en voerliedenkamer, straatvegerspost en opzichterswoning aan Bosland. Gem. bestuur.
Laagste inschrijver H. Nederlof, f 26910.

ENSCHEDÉ. Bouwen van twee woon-huizen aan den Haaksbergerweg, kadastraal

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTEREN en A. S. KEY. Rotterdam.
Aerogeen. — Tj. v. d. ZEE. Bezuidenhout. Rijklof van Goens-straat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel, „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
Asfalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asfalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtsche Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asfalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Ambergerhugt Lasapparaat. WILHELM SIEMENS, Rotterdam.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

(Voor rekening van de gemeente Arnhem).

Op DINSDAG den 15den December 1908, des namiddags ten 2 ure (*locutio tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Explo-itatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1164.

Het afbreken der bestaande poort het maken van hulpbruggen, het wijzigen van sporen en wissels, het verrichten van grondwerken met bij-komende werken ten behoeve van den bouw eener nieuwe Zijpendaalsche Poort in den spoorweg ARNHEM-GRINS te ARNHEM.

Begroeting f 78000.—

De besteding geschiedt volgens § 41 van het bestek.

Het bestek ligt van den 28sten November 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Ingenieur in Algemeenen Dienst D. MOLE-NAAR te Zutphen en is op franco-aanvraag (per brief aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 2,00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 9den December 1908 ten 11 ure voorn. (*West Europeesch tijd*) wachtkamer 3de kl. Arnhem.

Utrecht, den 25sten November 1908.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage zijn verschenen de

Algemeene Voorwaarden

BEHOORLENDE BIJ DE
BESTEKKEN VOOR DE LEVERING

IJZER en STAAL

aan
's RIJKS MARINE.

PRIJS 25 CENT

Vaatsgewild bij bestelling van 600 Minuon
v. n. Marine van ons 9 Juli 1904 D. No. 41

Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK. ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteen-fabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Betonijzer „Kahn Systeem“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co. Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schulz, Rott. BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Schmoor & Zoon, Den Haag.
Cementmestlekdakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZON, Ruijschstraat 30b d Weesperzijde, Amsterdam.
Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-richtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.

Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZONN, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming. H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xyloolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖ-
DER, Amsterdam.
Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD
RUEMPOL & Co., Amsterdam.
„Flux” Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gaskachels (nieuwste condensings). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN
Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton. HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'da m
Gegoten getmailleerd ijzeren waschtafels. — Th. VAN HEEM-
STEDÉ OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filaal: 36, Rokin.
Grondboringen. — A. J. STOEL jr. Haarlem.
Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Haeuslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
Hydraulisch gesperd hout. H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam
Jalousien. — J. F. KRONER & ZONN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kapconstructies (Vrijdragende) in hout. H. G. WITTEBOL & Co.,
Amsterdam.
Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Litten. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen. J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — F. VAN STIELTJES & Co. Amsterdam
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en Inw. glasemal privaitleidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder” Amsterdam.
Montegrulldruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSSEN, Amsterdam.
Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.
Plafond- en Wandbekleding. R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
Plafondplaten. — Geus. MIJNLIEFF, Nijmegen.

Portland-Cement. — DYCKERHOFF & SÖHNE, Amöneburg.
Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL” POTLOOD.
Präcisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxier. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDÉ OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SÉNFT, Haarlem.
Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam — 's-Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co., Amsterdam.
Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoriae Bricks. Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN. — LIPS DORDRECHT.
Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam
Stallerichtingen. Verwarming. Jan Hamer & Co., Amsterdam.
Stalrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam
Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
Stalen balken en U-profielen. — Deutsch-Luxemburgische Berg-
werks- und Hütten-Aktiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. D.
LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
Steenen, Gevel, Sier. enz. — Fr. v. d. Loo Sr., Dieren.
Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN &
STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Toilet). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDÉ OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkaten. — „Bouw-
materialen” v. h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, cement, kalk, graniet. — „Bouwmateriaal” voorheen
M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels. — A. N. DELINT, Delft, Den Haag.
Ijzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
Ijzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op Woensdag 16 December 1908, des namiddags te 2 uur, (1.40 Greenwich-tijd), zal, in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

den bouw van een Postkautoor met Directeurswoning te Halfweg.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, L. X, afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 1 December 1908 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureau van den Rijkshouwinmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad f 0.35, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spil no. 284 te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemd Rijkshouwinmeester te 's-Gravenhage. De inschrijvingsbiljetten moeten worden ingezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 9 December 1908, des namiddags te 11½ ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 12 November 1908.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-
schade en op het Leven
DE NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat
— Amsterdam, Sophiaplein. — Rotterdam,
Zuidlaan 24 (Beursplein). — Breda, Prinse-
kade. — Haarlem, Grootte Houtstraat 70.
hoek Gedempte Oude Gracht. — Nijmegen,
in de Betoustraat 8. — Groningen, Visch-
markt 40 hoek Haddingstraat. — Zutphen,
Ijselkade. — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000.00
Reservefonds ult. 1907 1.304.200.00
Betaalde Brandschaden tot
ult. 1907 32.707.500.00.

BRAND-LEVEN-ENBRAAK.
Verzekering tegen vaste en zeer bil-
lijke Premien, zonder Inleggelden of
Nabetalingen.

J. H. ADDICKS & ZONN.
AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van URWERKEN, CARIL-
LONS, RADERWERKEN enz.
Restauratie van OUDE TOREN-
UR- en SPEELWERKEN.
Restauratie van ANTIKE UR-
WERKEN.

Fabriek van Electriche Uurwerken

Gedeeltelijk voor rekening der N.O.L.S.
Maatschappij.

Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 8sten December 1908,
des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan
het Centraalbureau der Maatschappij tot
Exploitatie van Staatsspoorwegen in het
Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1160.

Het maken van eenige wijzigingen
en uitbreidingen op het stations-
emplacement DELFZIJL.

Begroeting f 27500.—.

De besteding geschiedt volgens § 88 van
het bestek.

Het bestek ligt van den 25sten November
1908, ter lezing aan het Centraalbureau in
het Moreelse Park en aan het bureau van
den Ingenieur in Algemeenen Dienst D.
MOLENAAR te Zutphen en is op franco
aanvraag (per brief) aan genoemd Centraal-
bureau (Dienst van Weg- en Werken) te
bekomen, tegen betaling van f 1.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het
Centraalbureau (Dienst van Weg- en Werken)
en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden
den 1sten December 1908 ten 10.30 ure voorm.
(West-Europesche tijd).

Utrecht, den 19den November 1908.

Maatschappij tot Exploitatie
van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 15den December 1908,
des namiddags ten 2 ure (locale tijd), aan
het Centraalbureau der Maatschappij tot
Exploitatie van Staatsspoorwegen in het
Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1165.

Het maken van drie seinhuizen
en een wachthuis op de lijn ZUT-
PHEN—DEVENTER en van een
blokpost op de lijn ZUTPHEN—
PRUISSISCHE GRENS.

Begroeting f 7500.—.

De besteding geschiedt volgens § 87 van
het bestek.

Het bestek ligt van den 27sten November
1908, ter lezing aan het Centraalbureau in
het Moreelse Park en aan het bureau van
den Ingenieur in Algemeenen Dienst D.
MOLENAAR te Zutphen en is op franco
aanvraag (per brief) aan genoemd Centraal-
bureau (Dienst van Weg- en Werken) te
bekomen, tegen betaling van f 1.50.

Inlichtingen worden gegeven aan het
Centraalbureau (Dienst van Weg- en Werken)
en door den Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden
den 8sten December 1908 ten 11.15 ure
voormiddag (West-Europesche tijd), station
Gorssele.

Utrecht, den 19den November 1908.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.

TELEFOON: 5341.

Linzer

Basaltine Tegels

van de Basalt Actien Gesellschaft te Linz ^o/Rhein

ONOVERTROFFEN!

Alleenverkoopers voor
Nederland:

„BOUWMATERIALEN”

VOORHEEN M. LUIJTEN,

LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

met ijzeren balken met een gewicht van twee
duizend Kg. te-late CEMENTVLOER op
STEENEN en s-grammen over 1.30 M. van
elkaar liggende balken.

N. V. Nederlandsche
Import-Maatschappij.

2de Sweelinckstraat 194. — 's-Gravenhage.

Eenig contractant voor Nederland, Koloniën
en België van de BESTE KWALITEIT

STEENGAAS

(DRAHTZIEGEL).

Te gebruiken voor
BRANDVRIJE MUREN, VLOEREN,
PLAFONDS (recht en gebogen),
bekleding van Pilaren, kolommen, ijzer-
constructiën, trappen, enz.

MONSTERS en PRIJZEN gaarne ter
dispositie.

CENTRAAL TECHNISCH BUREAU.

LANGE VOORHOUT 23. — 'S-GRAVENHAGE.

HYGIËNISCH. TEL. 5451. ECONOMISCH.

Algeheele en afdoende droging en luchtzuivering van oude en nieuwe bouwwerken volgens:

„SYSTEME Knapen”.

ONDER GARANTIE.

Het eenigste tot nog toe bekende systeem, dat op wetenschappelijke basis absolute en voortdurende droging kan garandeeren.

Vraagt inlichtingen.

Zie attesten.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of Electriche Centrale bestaat is een

Amberger Luchtgasapparaat.

het
eenvoudigste,
beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

Fabriek van Houten Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van
Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van tekening in verschillende systemen, massief, opgelegd, vochtwerdend, ook systeem „tapis”, op het oog gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

LIFTEN

voor alle doeleinden,

Speciaal voor handkracht.

Loosduinsche weg 855i.

J. C. VAN STRAATEN. DEN HAAG.

Portland-Cement „Karlstadt”.

KEIEN.

Graniet.

Bazalt

FERD. ENGERS
AMSTERDAM.

Zandsteen.

Draadglas.

ASPHALT

VOOR

rijwegen en voetpaden.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 7^{den} December 1908 des namiddags ten half twee ure (*Greenwich-tijd*), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1127:

Het maken van Grondwerken, Verhardingen, Afsluitingen en een Haltegebouw met privaatgebouwtje, het leggen van den Bovenbouw, het maken van de Ballastafdekking met bijbehorende werken en ander voor den aanleg van den stroomtramweg BERGEN-BERGEN aan ZEE.

Het bestek met 3 teekeningen is tegen betaling van f 2.50 en het bestek zonder de teekeningen tegen betaling van f 0.75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150 of op franco aanvraag aan dien Dienst met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

De Raad van Administratie.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 14 December 1908, des namiddags ten half 2 ure (*Greenwich-tijd*), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek no. 1128:

Het maken, leveren, opstellen en volledig afwerken van de metalen Perronsverkapningen met bijbehorende werken op het station Zandvoort.

Begroeting f 48500.—.

Het bestek met 3 teekeningen is tegen betaling van f 2.50 en het bestek zonder de teekeningen tegen betaling van f 0.75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op het terrein op Dinsdag den 8 December 1908 des voorm. 10 u. 15 spoortijd.

De Raad van Administratie.

Bij MOUTON & Co., te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouwkundig Weekblad”.

Deze portefeuilles zijn voorzien van een ingedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco per post f 0.65.

van 1 tot 12 M. voorradig

GEBR. VAN DER VLIET,
IJzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

tot 10 M. voorradig

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

PAUL DEVIS. IJZEREN EN STALEN BALKEN BRUSSEL.

Bij GEWAPEND BETON slechts UITGETANDE STANGEN te gebruiken.

KUNNEN BIJ ELK SYSTEEM TOEGEPAST WORDEN.

20 % MINIMUM BEZUINGING op de vereenigde balken.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGREE-MARIHAYE,
te OUGRÉE (BELGIË).

VRAAGT SPECIALE CATALOGEN EN PRIJZEN.

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

JAN HAMER & Co.,

Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electriche-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Provinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN
en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens
ons laatste en veel verbeterde systeem.

A. J. VAN WIJCK,
FABRIKANT van
Nageperste Gevelsteen.
RENKUM.

Vraag Prijzen en Monsters.

Luminografie.

N. V. Drukkerij „Senefelder.”
AMSTERDAM.

Looiersgracht 47. — Telefoon 108.

Het Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestekteekeningen

op oorspronkelijke grootte.

Goedkoper en beter dan enig
ander procédé.

Voor verkleinen van teekeningen blijft
ons verbeterd foto-litho procédé
het meest aanbevolen.

MEISENBACH RIFFARTH & Co.

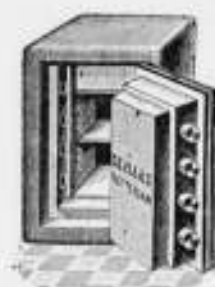
PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.

BERLIJN — MUNCHEN.

VERTEGENWOORDIGERS VOOR NEDERLAND:

MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIALAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.

Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek

Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.

Speciale Fabriek voor
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.
Geschilderde Winkeigordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.

Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

J. F. KRONER & Zoon.

HOFLEVERANCIERS

Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

PRISMA'S LUXFER.

Sousterrein, verlicht door Luxfer vloertegels.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon AMSTERDAM

(Amstel over Benschdorp's Cacao-fabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

"BOUWMATERIALEN"

voorheen M. Luyten Lekkerkerk.

POEDERKALK

Fabriek van
machinale Doorniksche en Luiksche
met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmuntend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen per-
centage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordeelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

Een best en
voordeelig
adres voor

ROLLUIKEN, Jalouziën, Markiezen, Zonschermen

en alle benodigdheden op dit gebied
vindt U aan de nieuw Electricch inge-
richte Fabriek van

J. P. SENFT te Haarlem.

Heeren aannemers vraagt prijsopgaaf.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
wassen.
kan DIRECT worden beschil-
derd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire
Hospitalen, Kazernen, Gestichten, Kerken,
Kloosters, Scholen, Schouwburgen, Electriche
Centralen, Kantoorgebouwen, Particuliere
Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.

NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

GEB'S. VAN MALSEN. DEN HAAG.
STOOTTIMMERFABRIEK.
Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

"LOLLAR"

RADIATOREN EN KETELS
Façonstukken — Ribbenelementen

VOOR

CENTRALE VERWARMINGEN.

BUDERUS'SCHE EISENWERKE. — DEN HAAG.

COPERNICUSSTRAAT 142.

TELEFOON 2552.

**ATELIER VOOR
GEBRAND- en
SCHILDERD
en GEKLEURD
GLAS IN LOOD**

**J.J. B.J. BOUVY
DE DORDRECHT.
FILIAAL:
AMSTERDAM en ROTTERDAM**

IN DE SPEYKERMANDT

MOENS & BECK. MODERNE BOUWMATERIALEN.

Prospecti en monsters gratis op aanvraag.

Hoofdkantoor: BLOEMENDAAL.

Bestelhuizen: AMSTERDAM, N.Z. Voorburgwal 306.
S-GRAVENHAGE, Obrechtstraat 255.

**BOVENLICHT-VICTORIA-LUIJKE & CO
SLUITING STANGENSYSTEEM ROTTERDAM.**

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,

voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.

ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

WJSTOKVIS ARNHEM

FABRIEK VAN
Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

**AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.**
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

v. d. Schuijt & Kuntze,

INGENIEURS,

AMSTERDAM.

Centrale Verwarmingen.

Pijpleidingen,
Ribbenbuizen, enz.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrootingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT'S Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en magazijn: de Ruyterkade 104/106-151. AMSTERDAM.

Filiaal en monsterlokaal: Mauritskade 35. 's-GRAVENHAGE.

Hoofdgang voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen

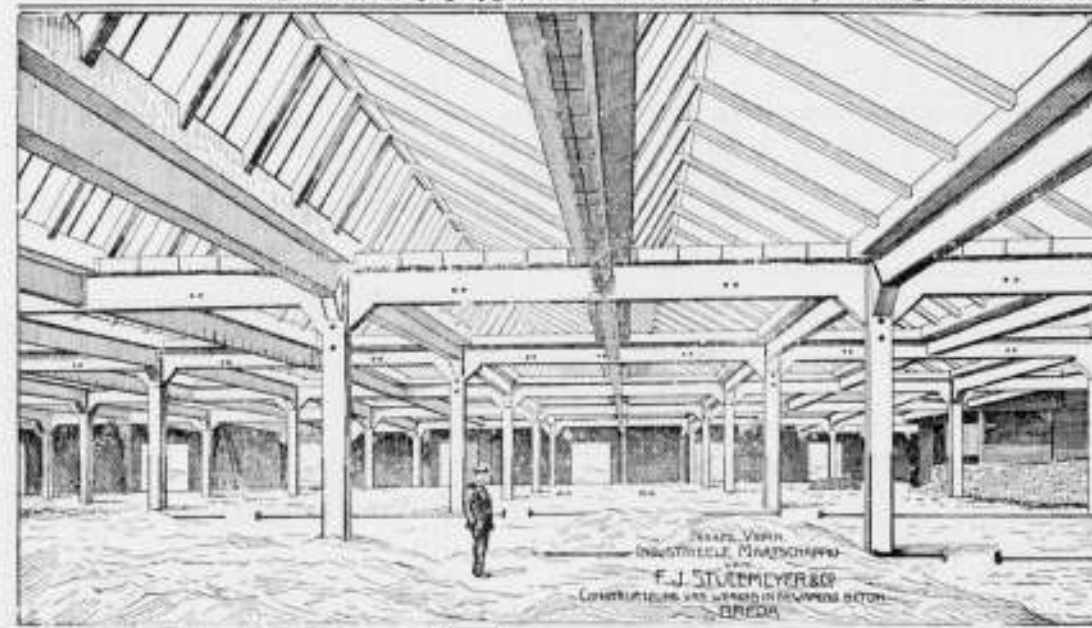
Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geheers geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE. CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SEPTIC-TANKS, WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrootingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

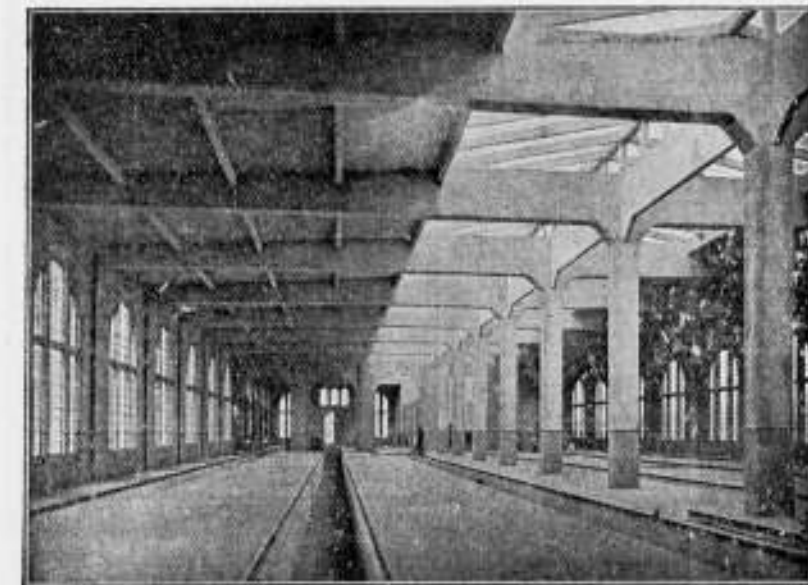
SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq. AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DE LINDT, ROTTERDAM, uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken in Gewapend Beton te BRED A.

Rijtaig-revisie der Z. Holl. El. Sp. Mij. te Leidschendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Cheef Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^E JAARGANG 1908. N^O 49

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN MAATSCHAPPY. TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter, — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.

REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.

BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG

UITGEVERS: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD
N^O 49. 5 DECEMBER 1908. Maatsch. tot Bev. d. Bouwkunst. — Verslag vergadering van het Hoofdbestuur gehouden 1 December 1908. — Hoog-Moersbergen, door P. A. Weeldenburg. — 80 schetsen van Boerenwoningen in Nederland, door J. G. — Berichten. — Bureau van plaatsing voor opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

ABONNEMENTSPRIJS
voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 'sjaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17.— Prijs der ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Het Hoofdbestuur maakt bekend, dat de Ledenlijst is vastgesteld en deze zoo spoedig mogelijk zal worden toegezonden en dat voor de verkiezingen van een nieuw Hoofdbestuur de opgaven van Candidaten worden ingewacht.

In herinnering wordt gebracht:

Het Hoofdbestuur zal bestaan uit 9 leden, welke allen Architect-leden moeten zijn.

De Candidaatstelling geschiedt door minstens 10 Architect-leden, of door de Architect-leden eener Afdeling.

Zijn er niet meer candidaten dan er plaatsen zijn, dan zijn de gestelde candidaten gekozen. Is dit niet het geval, dan moet er gestemd worden. Aan deze stemming nemen zoowel de Architect-leden als de Gewone leden deel.

Wordt dus verzocht negen candidaten op te geven.

In het Bouwkundig Weekblad van 19 December a.s. zullen al de namen der gestelde candidaten worden gepubliceerd en wordt de opgave daarom ingewacht uiterlijk **Donderdag 17 December a.s.** aan het bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402, te Amsterdam.

Na het 100ste lid, dat sedert het begin van het jaar tot de Maatschappij is toegetreden, zijn aangenomen:

als *Architect-Lid* de heeren:

F. J. C. J. van Beers, architect, Rotterdam; M. B. N. Bolderman, Civ. Ing. Chef de Bur. Bouw- en Won. Toez., Amsterdam; J. W. Bosboom, architect, 's-Gravenhage; T. Feenstra, architect, 's-Gravenhage; Jac. v. Gils, archi-

tect, Rotterdam; P. Hooykaas Jr., architect, Rotterdam; Joseph de Lange, architect, Antwerpen; Ed. Niermans, architect, Parijs; H. Porthoine, architect, Arnhem; W. te Riele, architect, Deventer; J. H. de Roos, architect, Rotterdam; J. A. v. d. Sluys Veer, architect, Amsterdam; R. Schöngel, Bouwk. Ing., 's-Hertogenbosch; Jan Stuyt, architect, Amsterdam; C. Swartbol, Gem. Bouwmeester, Zierikzee; Jac. v. Vessem, architect, Rotterdam; J. E. Vixseboxse, architect, Kaapstad.

als *Gewoon Lid* de heeren:

A. van den Bosch, Ged. Bouwk. opzichter, Nuland; G. van den Bos, bouwkundige, Zwolle; P. C. Breck, aannemer, Amsterdam; J. Heddema, Ged. Bouwk. Opz., Westenholte; Jhr. R. L. R. de Muralt, Civ. Ing., Zierikzee; Jan A. Stoop, Civ. Ing., Dordrecht, benevens de Afd. Architectuur, T. H., Delft;

als *Buitengewoon Lid*, de heeren:

W. B. Carniggelt, Ged. Bouwk. Opz., Amsterdam; Corn. Groenhart, Ged. Bouwk. Opz., Purmerend; H. T. Karsten, Student T. H., Delft; J. Klaassen, Bouwk. Opz., s-Gravenhage; W. A. Kok, Ged. Bouwk. Opz., 's-Gravenhage; H. Mertens, Student T. H., Rijswijk; J. J. Reyntjes, Bouwk. Opz. Teek., 's-Gravenhage; B. Roelofsen, Ged. Bouwk. Opz., Amsterdam; F. G. Schaafsma, Ged. Bouwk. Opz., Wijns (Fr.); Ernst Smier, Bouwk. Teek., Amsterdam; E. Witteveen, Ged. Bouwk. Opz., Deventer.

als *Kunstlievend Lid* de heeren:

R. Kirchman, Koopman, Haarlem; M. A. van Loon, Lederimporteur, Waalwijk; J. W. F. Scheffer, Fabrikant, Oosterbeek.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarteikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

VERSLAG VERGADERING VAN HET HOOFD-BESTUUR GEHOUDEN 1 DECEMBER 1908.

Wet. De Statuten en het Huishoudelijk Reglement worden nu voor de laatste maal geloozen en officieel vastgesteld.

Belangrijke veranderingen zijn niet meer aangebracht sinds de vorige vergadering, alleen slechts enkele redactiewijzigingen, enz. De rubriek der leden is nog wat meer gepreciseerd en herzien en komt Uw verslaggever bij de bespreking der Ledenlijst hierop nader terug.

De formulieren zijn overeenkomstig veranderd en zullen verkrijgbaar worden gesteld, zoodra de Commissie van Toelating zal zijn benoemd, waartoe het nieuwe Hoofdbestuur een voorstel moet doen.

Ledenlijst. Na kennisname van de nog ingekomen brieven betreffende de splitsing — voor zoover die niet van vertrouwelijke aard en aan den Voorzitter waren gericht — werd de ledenlijst voor het laatst gewikt en gewogen en is deze nu officieel vastgesteld. De H.H. Mouton & Co. zijn verzocht deze nu ten spoedigste af te drukken en aan de Leden te verzenden.

Omtrent de samenstelling der Architectengroep is in het Bouwkundig Weekblad bij meer dan één gelegenheid, (het laatst in No. 44, in het verslag van de vergadering van het Hoofdbestuur) reeds de gedachtegang medegedeeld, welke bij de splitsing heeft voorgezeten. Alle Architect-leden beantwoorden niet aan de eischen, welke de nieuwe Statuten en Reglementen bij haar in werking-treding zullen stellen.

Wel is met deze zooveel mogelijk rekening gehouden, doch er moet ook in aanmerking genomen worden, dat de Maatschappij een „overgangperiode“ doorloopt, en zijn enkelen tot deze groep gerekend, hetzij om bijzondere persoonlijke eigenschappen, hetzij ter wille hunner maatschappelijke betrekking, hetzij ter wille der veeljarige relatie als belangstellend lid of uit andere overwegende redenen.

De verslaggever kan niet in nadere bijzonderheden daaromtrent treden, omdat daardoor de betreffende personen, zonder met name te noemen, toch zoo goed als aangewezen zouden zijn.

Wel wordt met nadruk door het Hoofdbestuur er op gewezen, dat hiermede geen precedent gesteld is voor toelating van nieuwe leden.

Wat de Gewone-Leden betreft, kan dezelfde opmerking gemaakt worden. Komen daarbij enerzijds namen voor, die men meende dat in de Architectengroep te huis behoorden, zoo komen er anderzijds namen voor, die niet geheel beantwoorden aan de bepaling van de Statuten n.l. dat Gewone Leden de Bouwkunde of een aanverwant vak beoefenen moeten of beoefend moeten hebben. Wat de eerste opmerking aangaat komt dit o.a. ook al doordat enkele leden de gestelde levensgrens nog niet bereikt hebben of nog niet lang genoeg in de praktijk zijn geweest, terwijl in verband met de tweede opmerking, voor zoover dit eenigszins mogelijk was, vele dergelijke leden overgeboekt zijn naar de groep van de Kunstliedende Leden, terwijl de Bouwkundige Vereenigingen en inrichtingen tot opleiding voor Bouwkundigen, Ambachtsscholen e. a. van bouwkundigen aard voor deze groep behouden bleven.

Onder de Buitengewone-Leden, waaronder voornamelijk *studeerenden* worden verstaan voor Architect, Bouwk. Ingenieur, Bouwkundige, Bouwk. Opzichter en Teekenaar, komen namen voor van gediplomeerd Bouwk. Ingenieurs en d. g. De reden is, dat ook deze Heeren den vereischten leeftijd voor Architect-lid (26 jaar) of voor Gewoon Lid (21 jaar) nog niet bereikt hebben.

Deze leden blijven dus Buitengewoon Lid tot hun 21e of 26e jaar, gaan dan over in de groepen van A. L. of G. L., en bekomen eerst dan stemrecht als bij Statuten en Reglement is bedoeld.

Bij het controleren der lijsten is gebleken, dat niet altijd rekening is gehouden, dat deze groep leden hun 23e jaar (volgens de oude wet) niet mogen zijn ingetreden. Het behoort zeker geen betoog, dat de naar aanleiding daarvan gevoerde onderhandelingen vaak tot groote moeilijkheden aanleiding hebben gegeven en niet allen Architect — of Gewoon Lid zijn geworden — ook al van wege de hoogere jaarlijksche contributie.

Kunstliedende Leden kunnen volgens de Statuten allen worden, die *niet* de Bouwkunst beoefenen en zich uit belangstelling bij de Maatschappij willen aansluiten.

Niettemin komen onder deze rubriek namen voor van hen, die wel degelijk de Bouwkunst beoefenen.

Verder: bouwkundigen, aannemers, timmerlieden, technische ambtenaren van Gemeente-bouwbureaux, enz.:

Deze Heeren dienden ook over te gaan tot de Groep van Architect of Gewone Leden, doch wanneer hiertoe overwegende bezwaren zijn aangevoerd, of dat het leden waren welke al jaren lang lid zijn, dan is bij dezen „overgang“ daarin geen verandering gebracht. Dezulken kunnen in het vervolg natuurlijk *niet* meer als Kunstliedend Lid worden aangenomen.

Tot deze Groep behooren nu ook, behalve de overgeboekte Gewone Leden, verschillende College's, instellingen, Gemeente Bibliotheken, enz. en worden deze dan beschouwd als belangstellenden, die f 15.— betalen en daarvoor alle werken ontvingen, waarop de Architect-Leden en Gewone Leden recht hebben.

Eerst nu kan worden overgegaan tot het kiezen van het nieuw Bestuur.

Verkiezingen. Ter herinnering diene:

Volgens het Huishoudelijk Reglement:

Art. 14 oud (zie Bouwk. Weekblad No. 11, fol. 172) luidt: „Als overgangsbepaling treedt door het aannemen dezer Wetsherziening het Hoofdbestuur collectief af, doch blijft in functie tot het nieuwe Hoofdbestuur is geïnstalleerd. (Waarvan het overbodig slot in Art. 12 nieuw, is geschrapt).

Verschiedene vragen doen zich nu voor:

Is het gewenscht dat er een geheel nieuw bestuur kome?

Door op een lichaam van 66 jaar een geheel *nieuw* hoofd te zetten, (een *geheel* nieuw Bestuur), dat absoluut geheel onbekend is met de inrichtingen en de verzorging van dat lichaam, en met tradities, welke niet alle over boord kunnen worden gegooid, al is men daartoe ook geneigd, en dat alleen, omdat men meent dat hierdoor een ideale toekomst zich zal ontsluiten;

een hoofd dat absoluut geen steun kan ondervinden van ambtenaren of beambten, die zelf nog zeer nieuw zijn en welke zelf nog niet „au courant“ zijn, integendeel door dat nieuwe hoofd steeds zullen moeten worden verorggegaan, vooruit moeten gestruerd en gesteund

dan vraagt een waarschuwend stem, uit een zuiver praktisch oogpunt beschouwd: „is dat niet wat *gevaagd*“?

Een andere vraag, welke de Voorzitter kan stellen, omdat deze hem vooral de laatste tijden veelvuldig is gedaan: Zou een groot deel van de Leden het ook wenschen, dat het tegenwoordig Hoofdbestuur de leiding blijft behouden? Zoo ja, dan zouden — aannemende dat Bestuurdersen zich herkiesbaar zouden willen stellen — daardoor toch eigenaardige toestanden ontstaan. Van de 11 HH. kunnen volgens de nieuwe statuten slechts 9 gekozen worden, dus 2 komen beslist niet meer in aanmerking.

Dat de leden zullen uitmaken, wie dit zijn is voor hen geen aangename opdracht en voor de niet herkozenen pijnlijk.

Er om loten gaat toch ook niet.

Men zou het rooster kunnen raadplegen en zien wie het langst zitting hebben gehad en zouden deze dan het eerst in aanmerking komen om op de meest eervolle wijze afscheid van de bestuurstafel te nemen.

Nu moet men wel weten, dat ook dat rooster een moeilijke maatstaf zal zijn. Bij de wetswijziging in 1903 bestond het Bestuur uit 9 leden. Twee jaar later werd dit getal met 2 uitgebreid en, lettende op de toen gewenschte gelijkmatige vertegenwoordiging der Afdelingen, kon het rooster niet in zijn geheel gevolgd worden, terwijl nu wederom het aantal Bestuursplaatsen tot 9 is teruggebracht, zoodat het rooster ons hierbij niet uitsluitend van dienst kan zijn, en men zich zou moeten bepalen om na te gaan de volgorde van de *jongst*gekozenen, zij die volgens de oude wet hun tijd nog niet hebben uitgediend en om die redenen het eerst in aanmerking komen om te blijven.

Zonder de zaken vooruit te loopen en vóór dat het Bestuur in staat zal worden gesteld te overwegen, of het zich verkiesbaar stelt meende de Voorzitter, ook in verband met hetgeen hij verder wenschte op te merken, nu reeds te mogen zeggen dat, wat *zijn* persoon betreft, hij vast besloten is zich niet meer herkiesbaar te stellen.

In herinnering brengende de reden waarom hij 11 jaar geleden (1897) aangezocht werd om in het Bestuur zitting te nemen en welke motieven geleid hebben om juist *hem* tot Voorzitter te benoemen, en in een uitvoerig betoog verder uiteenzettende, dat aan die opdracht — voor zoover mogelijk was — door hem was voldaan, en zijn tijd van aanblijven volgens hem reeds lang ver-

stroken was en hem een jeugdiger voorzitter meer gewenscht voorkwam, meende hij ook te mogen wijzen op de laatste voor hem bijzonder moeilijke jaren, welke wel als „Indische jaren“ mogen worden beschouwd, en is de groote verantwoordelijkheid verbonden om het Secretariaat te voeren, het redigeeren van de verschillende periodieken en zorgen, dat deze op de vaste datums verschijnen, het waarnemen van een tijd lang ook van de administratie der Maatschappij en daarbij nog gevoegd de eigenaardige, *buitengewone* bezigheden, voortspuitende uit de herziening van de Wet, Honorarium Tabel en de geheele reorganisatie van de Maatschappij, niet zonder invloed op zijn gestel gebleven, redenen waarom men hem toestaan moest zich daarvan te ontlasten, zich tevens bereid verklarende in eenige der vele Commissies toch nog nuttig voor de Maatschappij werkzaam te willen zijn.

Voortgaande merkte hij op:

De Maatschappij beschouwend als gereorganiseerd, verjongd lichaam, begint een nieuw hoofdstuk in haar geschiedenis en moet het nieuw bestuur *avvenens* een verjongingskuur ondergaan. Waar echter bij meer dan één gelegenheid gemotiveerd gezegd en gebleken is dat men van de Maatschappij niet een geheel nieuw lichaam kan maken, zoo is dit ook van toepassing op het Bestuur.

Waar een betrekkelijk jeugdiger Voorzitter hem gewenscht voorkomt, kan ook jeugdiger, nieuw bloed en jong bloed aan het bestuur worden toegevoegd, doch de raad en de leiding van de ouderen kan, voorloopig althans nog niet geheel gemist worden.

Het prestige van de Maatschappij is voor een groot deel afhankelijk van haar Bestuur en wanneer nu een nieuw Bestuur zal gekozen worden in deze *nieuwe* omstandigheden is de samenstelling daarvan iets, wat hem zoo vervult, dat hij het onverantwoordelijk zou vinden wanneer de kiezers niet voldoende voorbereid zijn en niet voldoende voorgelicht of onderling geen voldoende overleg zouden kunnen plegen, en daarbij ook wel eens mogen weten hoe of het tegenwoordig bestuur daar wel over denkt en of dit bereid gevonden wordt zich in deze uit te spreken.

Dit gaf hem aanleiding om op de d.d. 19 November verzonden Agenda v. h. Hoofdbestuur te plaatsen: „Bespreking *Candidaten Hoofdbestuur*“ (in het Weekblad van 21 November wat onjuist genoemd: „*Opnamen candidatenlijst*“).

In aanmerking nemende, dat de zoo gewenschte nieuwe regelingen met den aanvang van 1909 hun intrede zouden doen, is de tijd van voorbereiding zeer kort en wenschte hij de verkiezingen ten minste al vast *voor te bereiden* en de Leden reeds nu in de gelegenheid te stellen, om over deze zoo gewichtige aangelegenheid van gedachten te wisselen en het Bestuur voeling te doen houden met de wenschen der leden-kiezers.

Alvorens verder te gaan werd den Voorzitter dringend verzocht op zijn besluit terug te komen en (als de leden dat eventueel mochten wenschen) zich weder herkiesbaar te stellen.

Deze was daartoe niet geneigd, doch zwichtte ten slotte voor den drang om — juist bij dezen overgang — niet af te treden.

Wanneer het waar was, dat — zooals hij gezegd had — hij de Maatschappij, die hem vroeger onverschillig was, in den loop der tijden door de daarin verrichte functies van verschillenden aard lief had gekregen, dan moest hij, al was het alleen om die reden, niet langer weigeren.

De Voorzitter zegde nu dat, wanneer hij de zekerheid heeft aan de Bestuurstafel zoo niet allen, dan toch enkele mede-Bestuuders weder terug te zullen zien om hem te steunen en om hem met hun zoo onmisbaren raad te blijven voorlichten, en wanneer hij anderen weder in Commissies zal mogen ontmoeten, dat hij dan zich alsnog voor één jaar beschikbaar wil stellen, doch beslist ook niet langer, welk besluit met waardeering vernomen werd, omdat Bestuudersden zich volkomen konden indenken in den strijd dien hij inwendig op dat oogenblik streed, tevens de verzekering gevende, dat hij op hun hulp en steunen allen tijde rekenen mocht.

Nog vóór het afdrukken van dit blad is in verband met het bovenstaande nog een schrijven ingekomen, gericht aan het Hoofdbestuur, waarvan hierbij afschrift:

Aan het Hoofdbestuur van de Mij. t. Bev. der Bouwkunst.

WelEdel Geb. Heeren,

Na een onderhoud met mijn medicus moet ik op mijn besluit, om mij nog één jaar beschikbaar te stellen als voorzitter, in zoverre terug komen, dat de genoemde termijn wat ingekort wordt en de datum van mijn aftreden zal samenvallen met die van de a. s. Algemeene Meivergadering. Ik maak dan nog de geheele

wintercampagne — den druksten tijd — mede en zal in de gelegenheid zijn om de hangende zaken mede af te wikkelen.

Immiddels heb ik de eer te zijn met de meeste hoogachting,

A. SALM G.Bz.

Belangrijke discussies hadden daarna in de vergadering plaats, doch daar deze van vertrouwelijke aard waren kan de verslaggever alleen mededeelen, dat het Hoofdbestuur zich *niet* zal uitspreken (in kwaliteit van Lid van het Hoofdbestuur) in een zoo delicate aangelegenheid als het kiezen van een Hoofdbestuur en zal het afwachten wat de Leden meenen te moeten besluiten; verder werd alleen bepaald, dat in het Bouwk. Weekblad de verkiezingen nu officieel zullen worden aangekondigd, waarbij verzocht zal worden aan Afdelingen of aan groepen Leden niet *enkele*, doch *veel* candidaten te stellen en is het noodzakelijk zich te voren te vergewissen of de door hen gestelde candidaten bij eventuele keuze de benoeming zullen aanvaarden. Dit ter bereiking van een spoediger beslissing.

Honorariumtabel. De Voorzitter zegde daaromtrent ongeveer het volgende:

Alvorens de Honorariumtabel in den handel te brengen is het mijns inziens wenschelijk om nog een toelichting te voegen bij de indeeling naar de belangrijkheid van het bouwwerk — de „*klassenindeeling*“.

De Tabel moet zoodanig zijn, dat deze naar omstandigheden niet op verschillende wijzen kan worden uitgelegd, m. a. w., dat de architect geen hooger honorarium berekenen zal, dan waar hij recht op heeft en omgekeerd, dat de bouwheer aan de hand van de Tabel de werkzaamheden van zijn architect niet onvoldoende beboonen zal.

Wanneer deze gegevens duidelijk en bekend zijn zal de taak van de Arbitrage-Commissie gemakkelijker en beter waarborg zijn, dat bij opvolgende Commissies zooveel mogelijk één zelfde wijze van beoordeelen zal plaats vinden, zoo ook dat er zich minder geschillen zullen voordoen.

Hiermede zal ieder het wel eens zijn, doch op welke wijze deze toelichting volledig te doen zijn blijkt in de praktijk moeilijk, omdat niet alle mogelijke voorkomende gevallen onder het oog kunnen worden gezien.

De oorspronkelijke Tabel van 1888 kwam hieraan zooveel als kon tegemoet, door op voorbeeld van buitenlandsche honorarium-regelingen de klasse-indeling nader te omschrijven (en dat is ook het eenige wat gedaan *kan* worden).

Op die omschrijving is toen niet nader teruggekomen, doch meer de nadruk gelegd, niet zoozeer op de belangrijkheid van het bouwwerk zelf, dan wel op het te verrichten teekenaarwerk en de te maken berekeningen voor de uitvoering daarvan.

Het is daarom werkelijk noodig alsnog aan deze leemte tegemoet te komen en moet de redactie der Klassen herzien worden, zijnde te algemeen en te weinig preciserend en waarbij ook te veel uit het oog verloren is de oorspronkelijke opzet en de vorige herziening; er moet getracht worden, de Klassen nader te omschrijven en daardoor een handleiding vast te stellen voor een meer gemakkelijke rangschikking der verschillende bouwwerken. Wat de redactie der Klassen betreft, stel ik voor te lezen:

Klasse I.

Eenvoudige bouwwerken ¹⁾ — in het algemeen van weinig omvangrijken aard — voor welke uitvoering weinig teekeningen en gewone bouwdetails vereischt worden, (de oorspronkelijke Klasse I en II gecombineerd: „de meest eenvoudige en gewone eenvoudige bouwwerken“).

Klasse II.

Bouwwerken, voor welke uitvoering meer en uitgebreider teekeningen en details of berekeningen noodig zijn, en die in 't algemeen meer studie en arbeid van den architect vorderen. (de oorspronkelijke Klasse III „rijk behandelde woonhuizen en openbare gebouwen“).

Klasse III.

Bouwwerken van rijke architectonische behandeling of groote belangrijkheid welke uitvoering veel bijzondere studie en teekeningen eischen (de oorspronkelijke Klasse IV „buitengewone zeer kostbare gebouwen“ en Klasse III van de vorige Tabel „*buitengewone* Bouwwerken“ ²⁾).

¹⁾ Het gezamenlijke is de tabel, zoals deze door de Commissie van 1908 was voorgesteld.

²⁾ In verband hiermede is het woord „*berekeningen*“ welter teruggevoerd naar Klasse II, waar het beter thuis behoort.

Klasse IV.

Rijke decoratieve werken, binnenbetimmeringen, meubeleering en stoffering naar eigen ontwerp; restauratie van oude gebouwen en monumenten van historie en kunst. De Commissie van 1904 schrapt „rijke binnenbetimmeringen“ van de oorspronkelijke Tabel, de Commissie van 1908 nam op voorstel van steller dezes weder op „kamerbetimmeringen“, op de Alg. Mei-vergadering veranderd in „localiteiten“, omdat er b. v. ook hoogst belangrijke en rijk uitgevoerde „winkelbetimmeringen“ kunnen voorkomen.

Het blijft mij voorkomen, dat de oorspronkelijke redactie eenvoudiger en beter was en sluit het woord „rijk“ het achterdeurtje — bedoeld door den geachten inzender van het hierboven aangehaald stuk in het Bouwkundig Weekblad — voor degenen die meent een gewone lambrizeering in een Eetkamer in deze klasse te kunnen rangschikken en volgens één maatstaf rekent met hen die b. v. een Louis XV eetkamerbetimmering ontwerpt en detailleert.

Om dezelfde reden moest bij restauratiewerk vermeden worden, dat voor het oplappen van een „oud“ gebouw een honorarium volgens de IVe klasse in rekening kan worden gebracht en is nu gewezen op de noodzakelijkheid, dat dit „oud“ gebouw van historische betekenis zij en kunstwaarde bezitte.

De ingekrompen specificatie der werkzaamheden in klasse IV kan oorzaak zijn, dat het laatste lid van art. 3 (verbouwing en berekenen volg. opvolgende klassen) aanleiding tot moeilijkheid geeft, wanneer dit voor gebouwen van klasse III moet worden toegepast.

Verder is noodig een toevoeging aan dat lid:

„Op Klasse IV kan dit niet worden toegepast en wordt verwezen naar Art. 6, 3e lid, of wel, dat te voren een bijzondere overeenkomst worde getroffen tusschen opdrachtgever en architect.“

„Meubelen en stoffeering“ zonder meer is even goed van toepassing op een enkel vertrek als op een geheel gebouw, en is daarom het woord „gebouwen“ weggelaten. De bijvoeging van „naar eigen ontwerp“ is noodzakelijk, omdat een architect die zijn bouwheer assisteert met het uitzoeken in een magazijn van bestaande meubelen, tapijten, gordijnen of ornamenten, zijn daaraan besteden tijd in rekening kan brengen, doch geen honorarium over de waarde dezer artikelen berekenen mag, aan welker ontstaan hij part noch deel heeft of waarvoor hij geenerlei tekenwerk heeft verricht.

Wat de nadere omschrijving der Klassen betreft volgen hieronder, tot het hebben van een gemakkelijk overzicht, achtereenvolgens de verschillende particuliere en openbare bouwwerken, telkens in groepen gerangschikt.

Klasse I. Eenvoudige ¹⁾ woonhuizen in de stad en op het platte land, boerderijen en stallen, (stel b.v. een bescheiden landhuis van f 10000.— à f 13000.— (een veel voorkomende opdracht), het honorarium bedraagt dan 5,6 % of wel bij een arbeiderswoning ad f 1600.— 7,5 % of b.v. voor een blok van deze woningen ad ± 12 of 20.000.— gulden 5,1 %, alles dus zeer behoorlijk beloond).

II. Woonhuizen en blokken als boven bedoeld, doch waar hogere eischen moeten gesteld worden, zoowel wat betreft het uit- als het inwendige, en de inrichtingen daarvan, waaronder event. centrale verwarming, electriciteit of andere installatiën, aangave der meubeleering, enz., enz., luxe-stallen, serres, orangerieën, jacht-rendevous, en dergelijke; (stel zulk een beter huis of villa op ± f 35000 of wel in een groote stad een blok arbeiderswoningen, waar bijzonder rekening is gehouden met geriefelijkheid, hygiënische eischen, enz., op 30 ad 60000 gulden, dan is het honorarium 5,5 ad 5 %, dat evenzeer den ontwerper toekomt, doch ook niet meer en niet minder).

III. Voornaame woonhuizen, rijk in uitvoering en met kostbaarder materialen, (stel een dergelijk gebouw in de stad of op het land ad f 80000.— ad f 125000.—, dat voor dergelijk werk een niet te hoog opgevoerd bouwheer aanwijst en

¹⁾ Zie de aan klomp landwoning wegens stilhouw, inbouwingen, loopende deelen, velden, enz., een opvallend aangenaam indruk maakt, nog dat geen enkel zijf om het project dier is de De Klasse is plaatsen, wanneer door den architect voor de uitvoering geen bijzonder veel behoefte te worden verricht. Men moet niet vergeten dat alles wat tot de 10 Klasse behoort, reeds het kenmerk moet dragen van daar van „architect“ in zijn ontwerp in tegenstelling van dergelijke velden met ongeveer gelijke behoeften door, zich of of van nauwende „bouwkundige“ eigenbouwers, en moet niet uitsluitend op specifieke gebouwen.

waarbij een honorarium ad 6 ad 6 %, niet te weinig is).

Klasse I. Eenvoudige winkels.

II. Grotere winkels, magazijnen en warenhuizen.

Klasse I. In het algemeen gebouwen met ledige ruimten, waarbij de afmetingen dezer ruimten niet buitengewoon groot zijn en gewone constructies kunnen worden toegepast, als: fabrieksgebouwen, (zonder de inrichting, en opstelling der werktuigen) loodsen, magazijnen of pakhuizen.

II. Tentoonstellingsgebouwen en gebouwen als boven van meer omvangrijken aard en, in verband met de uitvoering van het bedrijf, samengestelder van inrichting en constructie of waarbij lokalen van buitengewone afmetingen voorkomen.

III.

Klasse I. Eenvoudige kantoorlokalen enz.

II. Grotere kantoren en bankgebouwen.

III. Luxe bankinrichtingen.

Klasse I. Eenvoudige ziekenhuizen, armhuizen en dergelijke.

II. Groote gasthuizen of hospitalen en bijzondere inrichtingen en gestichten als boven voor speciale gevallen en waartoe veel voorstudie noodig is.

III.

Klasse I. Kleine stations, remises en wachtkamers.

II. Grotere stations en remises.

III. Zeer voornaame hoofdstations.

Klasse I. Eenvoudige gebouwen en lokalen ten dienste van het onderwijs.

II. Grotere scholen en inrichtingen voor meer uitgebreid en hooger onderwijs, laboratoria enz.

III. Zou men alleen kunnen invullen met universiteiten, genre Oxford, Cambridge, enz., doch kan voor Nederland wel oningevuld blijven.

Klasse II. Bibliotheekgebouwen en Musea.

III. Een gebouw als het Rijksmuseum b.v.

Klasse I. Eenvoudige verenigingsgebouwen of lokalen voor vergaderingen, muziekuitvoeringen, enz.

II. Grotere vergadergebouwen en muziekzalen, clubgebouwen en sociëteiten, rijkere casino's, kurthuizen met accessoires, schouwburgen, enz.

III. Luxeuse concert- en balzalen.

Klasse I. Schuilplaatsen en eenvoudige gebouwen en lokalen tot het uitoefenen van allerlei sport.

II. Groote turngebouwen, overdekte schaatsbanen, manege's, boothuizen, e.d. met bijbehorende clublokalen enz.

III.

Klasse I. Eenvoudig Raadhuis voor kleine Gemeente.

II. Raadhuis voor grotere Gemeente met rijkere uitvoering en meer samengesteld van indeeling.

III. Zeer rijk uitgevoerde Raadhuisen voor hoofdsteden.

Klasse I. Eenvoudige gebouwen en lokalen tot het houden van Godsdiensstige samenkomsten.

II. Groote kerkgebouwen.

III. Rijk behandelde cathedraalen.

Vorstelijke woningen (om het woord kasteelen en „paleizen“ niet te gebruiken) zouden tot de IIIe Klasse gerekend kunnen worden. Evenzoo gedenkteekenen, grafmonumenten, fonteinen, enz.

Ontwerpen voor gebrandschilderd glas, wand- en plafond-decors behooren tot de IVde Klasse.

In de omschrijving zijn niet opgenomen Rijkswerken als b.v. een Rijksmuseum en die welke door de Rijksbouwmeesters worden uitgevoerd, als gevangenissen, rechtsgebouwen, postkantoren, e. a., ook niet gebouwen van de Genie, als forten kazernes, enz.

Het Hoofdbestuur kon zich in principe met een nadere toelichtende omschrijving als voorlichting voor H.H. Architecten vereenigen, doch werd de voorgestelde concept toelichting zelf daarna niet behandeld of vastgesteld. De Voorzitter werd verzocht zijn denkbeelden door het Bouwkundig Weekblad aan de leden kenbaar te maken en werd voorgesteld deze op de eerstvolgende Algemeene Vergadering of met de Commissie der Vakbelangen nader te bespreken.

Voorts werden nog eenige ingekomen brieven betreffende de Honorariumregeling voorgelezen, doch konden Bestuurders zich niet met de bezwaren of voorstellen der inzenders vereenigen en is den Algemeen Secretaris verzocht maatregelen te nemen, dat de boekjes uiterlijk binnen 8 dagen verkrijgbaar kunnen

worden gesteld aan het bureau van de Mij. tegen 25 cents per stuk of f 2.— per 10 stuks, franco bezorgd.

In elk exemplaar wordt een model contract tusschen bouwheer en architect ingelegd.

Uitgaven der Maatschappij. Aangezien de volgens de nu vastgestelde Statuten de periodieken tevens georganiseerd zijn en niettemin met het nieuw Maatschappelijk jaar op 1 Januari a.s. verschijnen moeten, zijn door het Hoofdbestuur zoodanige maatregelen nog getroffen, dat het hoopt aan deze verwachtingen te kunnen voldoen.

De onderhandeligen over de uitgaven zelf, de uitvoering daarvan, enz., zou een heel boekdeel vormen.

In kort wordt den leden medegedeeld, dat de firma Mouton & Co. — waaraan de Maatschappij groote verplichtingen heeft — weder belast zal worden met het drukken der periodieken, waarvan vorm en lettertype gewijzigd worden.

De sierkunstenaar, ons medelid C. A. Vlaanderen, heeft ons geassisteerd met het ontwerp voor omslagen, titelbladen, nieuwe hoofden, sluitvignetten, versierde kapitalen enz.

Het Tijdschrift, dat nu om de twee maanden verschijnen zal, wordt goed verzorgd en is ons reeds de medewerking van zeer velen toegezegd en mogen wij o.a. noemen:

G. van Arkel; Jac. E. v. d. Bosch, Bloemendaal; P. v. d. Burgh, Renkum; S. de Clercq, den Haag; Ed. Cuypers; Prof. H. Evers, Delft; J. F. van Hoytema, den Haag; T. Landré, den Haag; J. H. W. Leliman; J. A. Loeber Jr., Elberfeld; Joh. D. Looyen, den Haag; Prof. Dr. W. Martin, den Haag; J. E. v. d. Pek; C. B. Posthumus Meyjes; C. H. Peters, den Haag; D. F. Slothouwer, den Haag; Prof. K. Sluyterman, Scheveningen; H. J. M. Walenkamp Czn.; A. W. Weissman; terwijl van enkele heeren de antwoorden nog niet zijn binnengekomen.

De Heeren: K. P. C. de Bazel, Bassum; H. P. Berlage Hzn., Amsterdam; Prof. Jacob F. Klinkhamer, Delft; L. M. Moolenaar, Groningen; C. W. Nyhoff; R. P. J. Tutein Nolthenius, Amsterdam; zegden voorwaardelijk bijdragen toe daar ze sympathie voelend voor den opzet, door gebrek aan tijd of andere oorzaak, op het oogenblik niet direct steun konden beloven.

Prijsvragen. Omtrent de uit te schrijven academische prijsvraag voor Mei 1909 zijn geen nadere besluiten getroffen en wordt dit overgelaten aan het nieuwe Hoofdbestuur.

Omtrent de uit te schrijven prijsvraag voor Werkmanswoningen op het platteland werden belangrijke mededeelingen gedaan, doch kan de verslaggever, daar deze van vertrouwelijke aard zijn, daaromtrent nu nog niets anders publiceren.

Ter tafel kwamen afdrukken van de uitgave der Eengezins-werkmanswoningen. De teekeningen konden niet eerder gereproduceerd worden, aangezien deze voortdurend nog in circulatie zijn geweest (zijn o.a. weder aangevraagd voor Groningen).

De uitgave in album-formaat kon de goedkeuring wegdragen.

Opzichters-Examen. Naar aanleiding van de bekende ingekomen kennisgeving aan het Hoofdbestuur, dat een inrichting geopend was tot opleiding van Bouwkundige Opzichters, enz., met aanbevelingen van den Voorzitter van het Opzichters Examen, den Heer Ouëndag, den Secretaris van de Maatschappij, den Heer Gratama, den Heer Molkenboer e. a. is daarvan melding gemaakt in het Bouwkundig Weekblad.

Het blijkt nu, dat reeds bestaande inrichtingen en personen, welke zich daar ook mede belasten, dit beschouwd hebben als een reclame voor bedoeld Instituut en zich onaangenaam voelden getroffen, te meer daar velen hun sporen op dit gebied verdiend hadden.

Dit was allerminst de bedoeling geweest. Daarop werd buiten voorkennis van den Voorzitter in het Weekblad de aandacht gevestigd op enkele dezer Heeren (tevens examinatoren) hetgeen, begrijpelijkerwijze omgekeerd bij velen een indruk heeft achtergelaten, welke veel te denken geeft, zonder in nadere bijzonderheden te treden en zou het jammer zijn, dat de waarde van het Diploma daardoor geschaad werd.

Tijdens zijn veeljarige deelname als examinator en voorzitter

van bedoeld examen wist de heer Salm, dat enkele heeren in sommige vakken onderricht gaven, doch ook tevens, voor zoover hem althans bekend, dat een candidaat nimmer door zijn eigen onderwijzer werd ondervraagd of deze de waarde van zijn cijfers bepaalde. Wanneer daaraan de hand wordt gehouden gaat alles zoo eerlijk mogelijk en valt daar niets op te zeggen, doch daaromtrent moet dan openbaarheid gegeven worden bij de indeeling van de examinatoren (onderwijzers) en candidaten en door den Voorzitter van het examen daarmede rekening worden gehouden.

In allen geval moet het geschokt vertrouwen zoo spoedig mogelijk worden hersteld!

Door den Voorzitter van de Examen-Commissie werd nadrukkelijk verklaard, dat het regel is dat de examinatoren niet hun eigen kweekelingen ondervragen.

Het is juist daarom, dat hoewel daaraan groote kosten verbonden waren, voor alle vakken telkens 2 Heeren zijn benoemd om zoodoende in de gelegenheid te zijn gesteld elkaar te kunnen vervangen, terwijl daarenboven, wanneer door omstandigheden toch datgene zou gebeuren waarvoor schijnt gevreesd te worden, hem steeds werd verzocht tegenwoordig te zijn bij het ondervragen, of, wat ook voorkwam, werd aan hem verzocht de cijfers zelf in te vullen.

Na deze toelichting zij men gerust, terwijl in het vervolg op meer officiele wijze daarvan aantekening zal worden gehouden. Ook is het verwijt gemaakt, dat Heeren examinatoren in het bezit zijn van de cijfers der geëxamineerden.

Deze staten zijn evenwel niet anders dan duplicaten gebruikt onder het examen; het origineel berust in het archief van de Maatschappij.

Nog werd besloten, dat op de a.s. bijeenkomst van het Hoofdbestuur een lijst zal worden opgemaakt van uit te noodigen Heeren tot het afnemen van het Examen in 1909.

Ingekomen is een lijst op verzoek van het Hoofdbestuur door Heeren Examinatoren opgemaakt, bevattende de titels van boeken welke volgens hen aanbevolen worden om geraadpleegd te worden door Heeren Candidaten, die zich voor de examens der Maatschappij voorbereiden, en wordt deze gepubliceerd.

Van de Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond was een schrijven ingekomen, dato 28 dezer, met het rapport van de „Bekwaamheidsacten Commissie“ van den Bond, met verzoek om een onderhoud met het Hoofdbestuur.

Het rapport werd door het mede-Commissielid Ouëndag nader toegelicht.

Aangezien dit meer op den weg van het nieuw Hoofdbestuur ligt om te behandelen zal het verzoek zoo lang aangehouden worden en het Bestuur van den Bond daarvan in kennis worden gesteld.

Ontvangen was nog het ontwerp element van de Afdeling Utrecht, in overeenstemming gebracht met de Statuten en het Huis-houdelijk Reglement van de Maatschappij, doch werd besloten, waar dit Hoofdbestuur slechts de loopende zaken afwikkelt, de behandeling over te laten aan het nieuwe Hoofdbestuur.

Rijksproefstation en Partieele Aanbesteding. De Voorzitter deelt de namen mede der verschillende Commissies, voor zoover door de Afdelingen reeds benoemd, welke rapporteren zullen omtrent deze beide belangrijke actuele vragen.

Heimat-Schutz Bund. De brief van de heeren S. de Clercq, Herm. v. d. Kloot Meyburg en J. H. W. Leliman, waarin gewezen wordt op de ontsiering van stad en land en het Hoofdbestuur verzocht wordt het initiatief te willen nemen tot het verkrijgen van een centrale actie van verschillende vereenigingen tot behoud en leiding in deze (zie B. W. no. 48) werd voorgelezen en droeg het streven de algemeene sympathie der vergadering weg. Gemeend werd echter, dat het op den weg zal liggen van het nieuwe Hoofdbestuur deze zeer toe te juichen actie te leiden.

Al het verder behandelde was niet voor publicatie geschikt.

HOOG-MOERSBERGEN.

Het was wel een bijzondere opdracht, die ik van Dr. van Rijkevorsel ontving, om in de Gemeente Doorn op een zeer mooie plek, op de heide, te bouwen „een Hutje” waarbij tevens een woning voor een gehuwde dienstbode.

De plattegrond toont dan ook, dat het huis op den beganen grond slechts een enkel vertrek bezit, waarvan een vestibule en een lavatory zijn afgescheiden door een eikenhouten betimmering waarin zich een bedstede bevindt.

Deze betimmering, evenals de eikenhouten kap van de schouw (aan de overzijde) zijn oud en afkomstig, de eerste uit een deftig woonhuis te Oudewater, de tweede uit Brabant.

De muren van het vertrek zijn „geschuurd” en hebben een mooien grijzen toon. Het plafond bestaat uit moer en kinderbalken en is evenals de in het vertrek zichtbare spiltrap-met-bordes en balusters van blank greenen hout.

Het gebouw is opgetrokken van grijze Waaklinkers. De entree, evenals de voordeur en de deuren in de vestibule, zijn Louis XIV-XV en afkomstig van een oud, nu gesloopt huis in de Wijnstraat te Dordrecht.

De waterleiding is vanaf den watertoren, die op ongeveer

2 kilom. afstand staat, voor dezen bouw expres daarheen geleid.

De aanleg voor elect. verlichting is in huis geheel gereed en wacht slechts op de aansluiting aan het „net” bij de eerste daarvoor zich gunstig aanbiedende gelegenheid.

Het geheel past zich goed aan bij de omgeving.

De bouw is uitgevoerd door den Heer J. Pothoven, aannemer te Doorn.

Rotterdam, September 1908.

de Architect
P. A. WEELDENBURG.

80 SCHETSEN VAN BOERENHUIZEN IN NEDERLAND.

De teekenaar van deze schetsen, bekend geworden op enkele tentoonstellingen, de heer Herm. van der Kloot Meyburg, heeft de goede gedachte gehad ze te vereenigen tot een bundel, die op smaakvolle en degelijke wijze uitgegeven bij W. L. & J. Brusse te Rotterdam voor den prijs van f 2.90 in den boekhandel verkrijgbaar is. Hierdoor heeft de heer Meyburg velen aan zich verplicht; want waar de moderne villa-bouw tegenwoordig gelukkig meer en meer haar standpunt van kleine, slappe imitatie van groote Renaissance voorbeelden gaat verlaten en zich zelf uit haar eigen zuiver-practische eischen ontwikkelend, verwantschap vindt met de oude, goede boerenwoningbouw, daar kan het niet anders of deze laatste wordt, in zijn goede voorbeelden, een bron van studie voor den nieuweren tijd. Het is de heer Meyburg, die voor het eerst, voorzoover mij bekend, de boerenwoning als architectuur, om haar eigen groote waarde, haar eigen primitief, groot

en toch schilderachtig karakter, als zuivere, hoewel vaak onbeholpen uiting van *bouwen*, heeft bekeken, gewaardeerd en zorgvuldig nageteekend.

In afwijking van de reeds bestaande boeken over boerenwoningbouw, die of den ethnographischen of praktisch-landbouwkundigen kant hebben bekeken, bedoelt dit aardig boek vóór alles de artistieke beteekenis van de velerlei verschillende soorten boerenwoningen in Nederland weer te geven. Het wil mij voorkomen, dat hij hierin uitmuntend is geslaagd, niettegenstaande de opgave, boerenwoningen als architectuur goed weer te geven, moeilijk wordt zuiver te houden door de hoogst verleidelijke schilderachtigheid van het onderwerp, die zoo licht in den teekenaar den architect het zwijgen oplegt om geheel het woord te geven aan den schilder, die van het boeiend onderwerp een „geval” maakt, een interessante teekening. Zoo men dus de teekeningen van den heer Meyburg een zekere correctheid verwijt — vooral de origi-

WOONKAMER IN HET LANDHUISJE „HOOG MOERSBERGEN” TE DOORN.

Architect P. A. WEELDENBURG.

Hoeve te Sippe (Z. Limb.).

neelen, de reproducties zijn door hun kleine schaal gevoeliger — dan is het juist deze correctheid, die deze collectie nog geheel doet blijven in het gebied van de architectuurteekening en daardoor voor den architect van uitgesproken waarde is. Vergelijken we deze teekeningen met wat schilders hiervan maakten, bijv. bij die van Verster, Nieuwenhuis, Hart Nibbrig, met de interieurs van Nouhuis, Kever, en heel de Larensche school, of met de zeer grooten als Bosboom of Rembrandt, dan zal men, zoo men de teekunst der laatste aantrekkelijker, belangrijker vindt als uitingen van groote gevoelens, toch moeten erkennen dat die van den heer Meyburg hare eigen waarde hebben, omdat zij, volgens een goede en klare *methode* van teekenen opgezet, de vormen der architectuur en harer details duidelijk laat zien en dus als practisch studiemateriaal groote beteekenis hebben.

Het onderwerp is belangrijk en aantrekkelijk. Terecht zegt professor Henri Evers in een korte voorrede: „Waardeering van eenvoudig architectuur-schoon is een teken des tijds en streven naar oprechte vertolking van de practische eischen des levens in soberen, gevoeligen vorm een kenmerk der hedendaagsche architectuur van stad en land. De bouwmeesters zoeken naar een beknopten, streng economischen kunstvorm en trachten door de studie van eenvoudige, schoone architectuurtypen uit het verleden, hun aesthetisch inzicht te versterken.

In dit verband heeft het eenvoudige, landelijke architectuurtype, de oude boerenwoning, groote belangstelling en waardeering ondervonden. Buitenlandsche periodieken gaven in afbeelding en geschrift reeds belangrijke studiën over dit onderwerp en uitvoerige, speciale werken zagen in vreemde taal het licht. Zelfs achttien architecten of schrijvers van erkenden naam, Baillie Scott, Voysey, Muthesius en anderen, de studie van dit vaak zoo karakteristieke architectuurtype van groot belang voor de vorming van een moderne aesthetiek.”

Bij de inleiding geeft de heer Meyburg een kort overzicht van de kenmerken van dezen landelijken bouw in de verschillende centra van ons land, waar in het midden baksteenbouw, in het oosten houtbouw en in het zuiden groefsteenbouw wordt aangetroffen; vandaar groote verscheidenheid;

dan wijst de schrijver op de groote harmonie tusschen de architectuur en de natuur, den natuurlijken vorm van het huis, waarin woning, stal en schuur de hoofdbestanddeelen zijn. De verschillende typen in onze provincien en hun samenstelling worden vervolgens nader besproken.

Nadat gewezen wordt op het meer en meer te gronde gaan van het landelijk schoon door onkunde en misverstand, hoe „de boer met zijn kinderlijke opvattingen meent in die pronkerige stadshuizen en villa's, waarop zijn aandacht herhaaldelijk wordt gevestigd, voortbrengselen te zien van hoogere schoonheid, die hij bij den bouw zijner woning tot voorbeeld dient te nemen”, en hoe de „moderne trant” met spiegelramen, cementwerk, enz. meer en meer het goede, karakteristieke oude doet verdwijnen, eindigt de schrijver:

„Vergelijkt men nu deze nieuwe boerderijen met onze oude hoeven en huisjes, dan doet zich de ontarding onzer landelijke bouwkunst pijnlijk gevoelen en wordt een sterk verlangen levendig haar uit haar verval te zien opgeheven.

Wenschelijk is het daarom dat allereerst paal en perk worde gesteld aan de steeds breeder om zich heen grijpende verwoesting die tot eene totale vernietiging moet leiden, zoo niet krachtig wordt ingegrepen. Den boer moet weer liefde en waardeering worden ingeboezemd voor 'tgeen zijn vader en grootvader hem nalieten en in hem dient het besef te worden opgewekt, dat die oude overblijfselen beschermd moeten worden als zijnde tot op zekere hoogte een eigendom, waarop ook de gemeenschap rechten kan doen gelden.

Wat maar eenigermate te behouden is, moet worden gespaard, om als uitgangspunt te dienen voor verdere ontwikkeling. Dan kan, met inachtneming van moderne eischen en toestanden, worden voortgebouwd op die oude gegevens en deze tot een nieuw en krachtig leven worden gebracht. Dan zal het land zijn eigen aantrekkelijk karakter blijven behouden, wat het thans meer en meer begint te verliezen.”

Bij de meeste platen is een kleine toelichting gevoegd. Als voorbeeld van de illustraties geven wij een boerenwoning te Sippe, met dit onderschrift:

De boerderijen in Zuid-Limburg zijn gewoonlijk zeer groot en van een vestingachtig karakter; vooral bij eene hoeve te Sippe springt dit sterk in 't oog.

De zware, massieve buitenmuren, aan de wegzijde door torens versterkt, zijn slechts door weinige raam- en deur-openingen doorbroken, die nog grootendeels eerst in lateren tijd zijn aangebracht. De gevels zijn uitgevoerd in baksteen met ruime toepassing van natuursteen en worden bekroond door eene steenen gootlijst op eenvoudig geprofileerde consoles."

Meer karakteristiek als Hollandsche boerenwoning zijn de zeer geslaagde teekeningen te noemen, op blz. 8: Boerenwoning in het Gooi; blz. 17: idem te Westwoud; blz. 19: idem te Schaert; blz. 20: idem te Giessen-Nieuwkerk; bijzonder interessant de boerenwoning te Peursum, blz. 21; dan blz. 25: boerenwoning te Charlois; zeer goed van verhouding en merkwaardig van detail de woning te Overschie op blz. 30; goed het detail van een woning te Haastrecht, blz. 33; en van die te Vleest, blz. 34; goede architectuur in de arbeiderswoningen te Vleuten, blz. 36; mooi als geheel, massaal de woning te Huizen uit 1634, blz. 43; schilderachtig het brokstuk op blz. 44 uit het Gooi; dan zeer goed van verhouding de woning te Staphorst, blz. 49; schilderachtig de ruwe houtbouw met enorm dak van de boerenwoning te Erm, blz. 68.

De heer Meyburg heeft herhaalde malen in verschillende bladen gewezen op den ondergang waarmede deze zoo belangrijke landelijke bouwkunst wordt bedreigd; terecht behoorde hij dan ook tot de onderteekenaars van den oproep tot behoud van het landelijk schoon, (zie B. W. no. 48).

Door deze uitgave zal hij zeker zijn goed doel nader komen en wenschen wij hem in alle opzichten succes toe met deze artistieke en uitmuntende propaganda. J. G.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Prijsvraag Gedenkplaat van Leeuwenhoek. De Verfraaiings-vereeniging „Delfia", te Delft heeft een prijsvraag uitgeschreven tot het bekomen van een Ontwerp voor een gedenkplaat, -schild of anderen herinneringsvorm, ter aanwijzing van de plaats waar Antony van Leeuwenhoek gewoond en gewerkt heeft.

Zij denkt zich een of ander herinneringsmotief, aan te brengen tegen een van de hoekpijlers of in het daartusschen gelegen vak van het hek om den tuin van het „Meisjeshuis", hoek Oude Delft en Boterbrug, te Delft.

Het Bestuur looft de navolgende prijzen uit: Een eersten prijs van Vijftig Gulden, een tweeden prijs van Vif en twintig Gulden en een derden prijs van Vijftien Gulden.

In de artikelen lezen we:

Het doel van „Delfia" is, aan landgenoot en vreemdeling op stijlvolle wijze de plaats aan te duiden waar Antony van Leeuwenhoek heeft gewoond en gewerkt.

De decoratieve versiering wordt geheel aan de keuze van den ontwerper overgelaten; alleen wordt bepaald, dat een opschrift: „Ter dezer plaatse woonde en werkte in 1675

ANTONY VAN LEEUWENHOEK,

de ontdekker der mikroskopische wezens", in goed leesbare letters moet worden aangebracht.

De keuze van het materiaal, of de materialen, wordt geheel vrijgelaten, mits deze tegen de invloeden van ons klimaat bestand zullen zijn.

Om voor bekroning in aanmerking te komen, moet het ontwerp voor een som, het bedrag van f 200.— (Twee honderd Gulden) niet te boven gaande, de modelkosten daaronder begrepen, in het aangegeven materiaal uit te voeren zijn. (Dit gerekend zonder de plaatsing).

Er wordt verlangd een ontwerp, tekening of model op ware grootte, met korte toelichting en omschrijving der te bezigen materialen.

De bewerking der teekeningen is vrij.

De mededinging wordt opengesteld voor alle personen, die in de gemeenten Delft, Vrijenban of Hof van Delft wonen of daar hun dagelijkschen werkkring hebben, en voor alle ingeschrevenen aan de Technisch-Hoogeschool.

Alle stukken ter beantwoording van deze prijsvraag worden vóór den 1sten Februari 1909, des middags 12 ure, vrachtvrij ingewacht bij den Secretaris van „Delfia", Oude Delft n°. 60, te Delft waar programmas en nadere inlichtingen, te verkrijgen zijn.

De ingezonden ontwerpen worden ter beoordeeling in handen gesteld van eene Jury, bestaande uit vijf leden, t. w.: A. Le Comte, Directeur van het Museum „Huis Lambert van Meerten"; L. Couvée, Architect, Assistent bij de afdeling der Bouwkunde aan de T. H.; M. A. C. Hartman, C. en B.-I., Gemeente-Architect; A. Leeftang, Lector bij de afdeling der Bouwkunde aan de T. H.; A. W. M. Odé, Hoogleraar aan de T. H.

Subsidie Midd. Techn. School. Naar aanleiding van de mededeeling van den Minister van Binnenlandsche Zaken in zijn Memorie van Antwoord op het V. V. over Hoofdstuk V der Staatsbegroting voor 1909, dat Z. E. geen vrijheid heeft kunnen vinden om op deze begroting een post te brengen tot subsidieering eener door den Ned. Aannemersbond op te richten Middelbare Technische School, heeft het hoofdbestuur van dien Bond zich tot de Tweede Kamer gericht met het verzoek dat alsnog op voornoemde begroting een bedrag zal worden uitgetrokken tot subsidieering dier school, ten einde aldus, door ondersteuning van het particulier initiatief, eene eerste schrede te doen op den weg, die zal moeten leiden tot het inhalen van den achterstand op het gebied van het Middelbaar Technisch Onderwijs, waarbij, naar de meening van adressant — en niet van hem alleen — een werkelijk groot volksbelang betrokken is." A. H. B.

Gothisch huis Kampen. Het Gothische huis in de onmiddellijke nabijheid van het oude raadhuis aan de Oudestraat te Kampen, nadert zijn voltooiing. De fraaie gevel is zoo goed als gereed; de schutting is gistermiddag verwijderd. Aan de gevels ziet men mooie eiken vensterluiken met glas in loodramen.

't Is een prachtig monument, waarvan door Gemeentewerken de restauratie werd uitgevoerd, naar de plannen van den heer Dr. P. J. B. Cuyper. A. H. B.

Haarlemsch Museum. Over het Haarlemsch Museum-plan schrijft dr. Bredius: Werkelijk, het komt mij onbegrijpelijk voor, dat de vroege burgerij van Haarlem nog aarzelt, haar adhaesie te geven aan de uitmuntende plannen van het nieuwe Museum. Men vergeet toch niet, dat hier twee kunstbelangen tegelijkertijd gediend worden. De schilderijen krijgen een veilig en goed verlicht tehuis, en een mooi oud gebouw, dat spreekt van oud-Hollands gouden tijd, ook wat de bouwkunst betreft, wordt gespaard en bewaard. Naar ik verneem, zijn nog enkele stemmen opgegaan tegen de zij-verlichting der stukken van Frans Hals. Heeft men dan vergeten, hoeveel geld er uitgegeven is eer men ook de ongelooftigste er van overtuigd had, dat „de Nachtwacht" slechts tot zijn recht kwam bij een behoorlijke zij-verlichting? Dat nu het stuk nog niet tot zijn volle recht komt, ligt aan den toestand van de vernis, niet aan de qualiteit van het licht. In de Nachtwacht-commissie zaten plm. 24 personen, waaronder onze grootste kunstschilders, Israëls aan het hoofd, en bij de eindstemming was er maar één die tegen zij-licht stemde — het was geen schilder! En het waren herhaalde proeven die zonneklaar bewezen, dat zij-licht voor het op zij-licht en vóorzij-licht geschilderde doek verreweg te verkiezen was. Er waren onder de vóór-stemmers een aantal „bekeerden!"

Heeft men niet met een schilderij van Hals ook de proef genomen en bleek niet, dat met zij-licht een groter diepte in het stuk kwam, dat het veel beter „deed" in elk opzicht? En nu de geld-quastie. Is het mogelijk, dat een stad als Haarlem op een ton of zelfs maar een goede halve ton zou zien, waar het haar grootste glorie geldt, een glorie, die heel de wereld haar benijdt? Zou men niet gaan zeggen, dat een stad niet waard is zooveel heerlijks te bezitten, als zij er niets voor over heeft, dat heerlijks behoorlijk te bewaren en zoo goed mogelijk ten toon te stellen? Ik hoop van harte, dat het gezond verstand en een wat ruime blik op de kunstbelangen van Haarlem bij de vroege mannen zullen zegenen over bekrompenheid en misplaatste zuinigheid. A. H. B.

BUITENLAND.

Berlijn Einde Januari zal te Berlijn in het Kunstgewerbe-Museum een tentoonstelling plaats hebben van Japansche kunst en kunst-industrie. Er komt ook een historische afdeling." A. H. B.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:

Opzichter	Teekenaar	ouderdom	22 jaar	salaris f	100—
*	*	32	*	100—	*
*	*	33	*	65—	*
*	*	19	*	50—	*
*	*	21	*	40—	*
*	*	23	*	90—	*
*	*	22	*	75—	*
*	*	23	*	60—	*
*	*	26	*	80—	*
*	*	27	*	80—	*
*	*	24	*	90—	*
*	*	23	*	75—	*
*	*	25	*	80—	*
*	*	21	*	60—	*
*	*	28	*	—	*
*	*	21	*	75—	*
*	*	23	*	—	*

Opzichter-Teekenaar	ouderdom	22 jaar	salaris	60-70—
*	*	49	*	100—
*	*	22	*	80—
*	*	42	*	90-100—
*	*	29	*	100-110—
*	*	34	*	80—
*	*	21	*	60—
*	*	29	*	70—
*	*	29	*	70—
*	*	32	*	75—
Opzichter	*	31	*	100—
*	*	24	*	100—
*	*	22	*	75—
*	*	20	*	60—
*	*	36	*	100—
*	*	57	*	70-80—
*	*	39	*	80—
*	*	27	*	90-100—
Teekenaar	*	25	*	75—
*	*	23	*	50—
*	*	22	*	50—
*	*	25	*	50—
*	*	21	*	60—
*	*	22	*	80—
*	*	20	*	—
*	*	25	*	60—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 7 DECEMBER.

AMSTERDAM. Bouwen pakhuis ter plaats van perceel Brouwersgracht no. 138. Architecten A. Jacot en W. Oldervelt n. m. 2° u. American hotel, Bestek en 3 teek. à f 2,50 verkrijgb. bij voorn. architecten.

ARNHEM. Bouwen 2 blokken arbeiderswoningen elk van 4 woningen aan de Alexander- en Anna Paulownastraat.

Best. der Woningvereeniging „Openbaar Belang" v. m. 11 u. in het Centraal Gebouw, Bakkerstraat. Bestek en teek. à f 2 en inf. te bekomen ten kantore der Woningvereeniging, Noordpeterstraat 29 en bij den architect W. G. Welsing.

BREDA. Bouwen woonhuis met werkplaats aan de Academie-singel kadastraal bekend onder sectie B no. 3480.

Archit. J. A. v. Dongen v. m. 11 u. Cafe „De Beurs van Breda", alwaar bestek en teek. ter inzage liggen. Aanw. gedaan.

DUURSWOUDE (FR.). Afbreken kerk, bouwen nieuwe school en verbouw woonh. te Wijneterp.

Bestuur der Geref. schoolvereen. n. m. 2 u. Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. bij O. Offeringa te Haulerwijk. alw. inf. te bekomen zijn.

GRONINGEN. Bouwen eener behuizing met bovenwoning aan den Kraneweg. Archit. Y. v. d. Veen 's av. 8 u. in Militair Tehuis. Bestek en teek. ad. f 1,75 en inf. bij gen. archit.

HOOGLAND BIJ AMERSFOORT. Bouwen gesticht „Leo's Oord" met kapel en schoolgebouw nabij de R. K. kerk aldaar.

Architect Herm. Kroes te Amersfoort v. m. 11 u. in de herberg van G. van 't Klooster op Langenoord te Hoogland, alwaar bestek en teek. ter inzage en à f 10 verkrijgb. bij gen. architect, waarvan aan de inschrijvers voor het complete onbeschildigde stel f 5 wordt terug gegeven.

LICHTENVOORDE. Bouwen huis met 3 woningen tegenover het emplacement der Geld.-West. Stoomtram Mij. Archit. J. J. Post te Winterswijk 's midd. 12 u. in hotel „De Koppelpaarden" alw. bestek en teek. ter inzage. Inf. geeft de archit.

LICHTENVOORDE. Het bouwen van een stationskoffiehuus tegenover het tramstation te Lichtvoorde.

Archit. J. J. Post te Winterswijk n. m. 2 u. in het hotel van B. Westerman, alw. bestek en teek. ter inzage. Inf. verstrekt de archit.

WANNEPERVEEN. Bouwen directeurswoning met bijev. van alle benood. materialen.

Bestuur der coop. stoomzuivelfabriek „De Hoop" n. m. 1 u. ten huize van Vaartjes. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij den directeur. Aanw. 7 Dec. v. m. 11 u.

DINSDAG 8 DECEMBER.

ZWOLLE. Verbouwen van een winkelhuus in de Diezerstraat 11.

Archit. J. M. en Jan J. Wolff, n. m. 1 u. in 't Poolische koffiehuus alw. ad. f 1,50 alsmede bij de archit. bestek en teek. verkrijgb. Aanw. 8 Dec. v. m. 11 u.

WOENSDAG 9 DECEMBER.

BOXMEER. Bouwen nieuwe stallen met bijbouw voor- en koetshuis, enz. en veranderen woonhuis, een en ander met bijlevering van alle materialen, behalve metselsteen.

Architect C. G. Elbers te Oeffelt n. m. 3 u. ten huize van G. Kusters, alw. bestek en teek. ter inzage en à f 1,25 verkrijgbaar bij den architect. Aanw. 9 Dec. n. m. 2 u.

LUDJEGAST. Vergrooten schoolgebouw door bijbouw van twee lokalen met daarmede in verband staande werken.

Bestuur der Christ. School n. m. 2 u. in het koffiehuus van H. Rozema. Bestek en teek. à f 1,25 verkrijgb. bij den archit. J. v. d. Veen te Groningen, alw. inf. te bekomen.

OOSTERBEEK. Bouwen dubbel woonhuis aan den Mariaweg ald.

Architecten J. Rothuizen en Zn., te Heelsum n. m. 5 u. in het cafe van Den Hartog, alw. bestek en teek. ter inzage en te verkrijgen à f 1,25 bij den architecten voorn.

DONDERDAG 10 DECEMBER.

BREDA. Bouwen schoolgebouw met vier

lok. en annexen aan het van Kootplein, gem Breda.

Archit. E. Kaevel te Ermelo n. m. 3 u. in „De Beurs van Breda". Bestek en teek. à f 2,50 verkrijgb. bij gen. archit.

HENGLO (OV.). Bouwen dubbel woonhuis aan de Oldenzaalsche straat aldaar.

Architect J. W. Jansen 's av. 6 u. in hotel van F. Falkmann, alwaar bestek en teek. ter inzage. Inf. verstrekt gen. architect. Aanw. 10 Dec. n. m. 2 u.

HILLEGOM. Amoveeren perceelen 97 en 99 aan de Hoofdstraat aldaar en ter plaatse bouwen twee winkelhuizen.

Architect C. Verkoren v. m. 11 u. in hotel „Het Wapen van Friesland", alwaar bestek en teek. ter inzage en à f 1,50 verkrijgb. bij gen. architect, die inf. geeft. Aanw. 7 Dec. n. m. 2 u.

MEISENBACH RIFFARTH & Co.

PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTNRIJCHTINGEN.

BERLIJN — MUNCHEN.

VERTEGENWOORDIGERS VOOR NEDERLAND:

MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

HAARLEM. Bouwen Rijks- hogere burgerschool met conciërgewoning op een terrein nabij den Draafsingel te Hoorn. Ram f 13500.

Provinciaalbest. v.m. 11 u. Bestek ter lezing aan het gebouw van het Min. van Binnen. Zaken aan dat van het provinciaalbestuur van Noordholland, te Haarlem, en is te bekomen bij M. Nijhoff te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den Rijksbouw. Aanw. gedaan.

HAARLEM. Afbreken bestaande en bouwen nieuwe rijkskeet, tevens opzichterswoning, op Terschelling, behoorende tot de havenwerken te Terschelling. Raming f 6500.

Prov. best. v.m. 11 u. Bestek, no. 229 na 26 Nov. ter lezing aan het min. van Waterstaat, aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef, 's-Gravenhage. Inl. te bekomen bij hoofd- ing. Wortman te Haarlem, ing. de Bloed van Kuffeler te Hoorn en opz. Jonker te Terschelling. Nota van inl. op 3 en 5 Dec. ter inzage bij den ing. voorn.

DINSDAG 16 DECEMBER.

ASSEN. Bouwen van een rijks- hogere burgerschool met conciërgewoning en daarbij behoorende werken in het van Houtzpark te Coevorden. Raming f 66500.

Prov. best. v.m. 12 u. Bestek ter lezing aan het Ministerie van Binnen. Zaken, aan dat van het Provinc. best. van Drenthe, te Assen. en te bekomen bij M. Nijhoff, 's-Hage. Inlicht. te komen bij den rijks-bouwkundige. Aanw. 8 Dec. n.m. 1 1/2 u.

17 NOVEMBER.

ROTTERDAM (ONDERH.). Het uitbreken en verbouwen van panden 42 en 44 aan de Goudsche Wagenstraat, voor rekening van den heer J. Metz.

Gegund aan de firma H. J. Touw en Zn. te Rotterdam.

VOORTHUIZEN. Bouwen van een lokaal geschikt voor allerlei doeleinden, voor rekening van den heer P. Bouw.

Metselwerk. laagste inschrijver C. v. Niekerken, f 749'.

Timmerwerk. Wed. G. v. Ede, f 710'.

Schilderwerk. A. v. Bemmel, f 134'.

Smidswerk. G. v. Ehrink, f 18,75'.

Loodgieterswerk. W. v. d. Kamp, f 59,50'.

* Gegund.

20 NOVEMBER.

DIEREN. Afbreken gedeelte van het bijgebouw van pension Rustoord te Dieren en bouwen heerenhuis voor rekening van G. J. Bitters ald. Architect J. R. Schoonman.

Gegund aan de laagste inschrijvers Gebr. v. Gessel. Dieren, voor f 9158.

23 NOVEMBER.

EELDE. Het bouwen van een kleine boerenhuizinge, voor rekening van den heer J. Kamps Jr. Architect J. Heithuis.

Laagste inschrijver K. Zwaving, Paterswolde, f 1588, gegund.

IRNSUM (FR.). Bouwen burgerhuizinge te Irsum. De heer de Leeuw.

Laagste inschrijver Wed. K. A. v. Balen, Irsum, f 3378, gegund.

26 NOVEMBER.

HUISSEN (GELD.). Herbouwen van een huis in het 2de Zandsche straatje, met bijl. van materialen. voor den heer Joh. Aben te

Cleve. De bouw. A. Jansen, te Huisen. Laagste inschrijver A. Janssen, f 1199, gegund.

OOSTVOORNE. Bouwen villa, koetsierswoning met stal en koetshuis en een woonhuis in „Oosterhout“, aldaar. De heer W. D. van Dijk, te Brielle.

Laagste inschrijver A. Kwik, Rockanje, f 15575.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 14 December 1908, des namiddags ten half 2 ure (*Greenw. tijd*), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek no. 1128:

Het maken, leveren, opstellen en volledig afwerken van de metalen Personoverkappingen met bijbehorende werken op het station Zandvoort.

Begroeting f 48500.—

Het bestek met 3 teekeningen is tegen betaling van f 2,50 en het bestek zonder de teekeningen tegen betaling van f 0,75 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op het terrein op Dinsdag den 8 December 1908 des voorn. 10 u. 15 spoortijd.

De Raad van Administratie.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 21sten December 1908, des namiddags ten half twee ure (*Greenw. tijd*), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1129

Het wijzigen van de bruggen over de Elsbeek en de Glanerbeek en het uitvoeren van Grond-, Spoor- en bijbehorende werken in den tramweg Oldenzaal-Gronau en den daarnaast liggenden openbaren weg van Losser naar Gronau.

Begroeting f 6330.—

Het bestek met 2 teekeningen is tegen betaling van f 1,50 en het bestek zonder de teekeningen tegenbetaling van f 0,50 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op het terrein op Woensdag 16 December 1908 des voorn. 9 1/2 u. Spoortijd.

De Raad van Administratie.

26 NOVEMBER.

ALMEL.O. Bouwen 2 woonhuizen aan de Bornebrooksche weg te Ambt Almelo. Firma Bolk en Hospers.

Laagste inschrijvers: Wichers en Elshuis, Albergen, timmerwerk f 882; D. Boon, metselwerk f 1180; J. Keller, schilderwerk, f 172; B. Stegehuis, stucadoorswerk f 53; A. G. Nijhoff, smidswerk f 107; J. Hagreis, loodgieterswerk f 24.

GEMERT. Bouwen boerderij voor rekening van Mevrouw Douairière Scheidius-Lups te Arnhem, onder beheer van J. Heijckants, te Erp, met bijlevering van een gedeelte der benodigde materialen.

Laagste inschrijver H. Rooijackers, Beek en Donk, f 2847, gegund.

27 NOVEMBER.

GROEDE (ZEEL.). Verbouwen café genaamd „Pas Buiten“, Den heer A. A. Fenijn. Laagste inschrijver P. M. Catsman, f 1708 Gegund.

WOMMELS. Verbouwen en uitbreiden der kaas- en roomboterfabriek. Bestuur der coop. vereen. „Wommels en Omstr.“. Laagste inschrijver Johs. van Anholt, Bolsward, f 7997, gegund.

ZWOLLE. Bouwen rijks-hogere burgerschool met conciërgewoning nabij de stadswallen te Steenwijk. Raming f 57000 Prov. best.

Laagste inschrijver A. van Slingerland Haarlem, f 55885.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 29sten December 1908, des namiddags ten 2 ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1170.

Het wijzigen en uitbreiden van het hoofdgebouw te OISTERWIJK.

Begroeting f 3000.—

De besteding geschiedt volgens § 58 van het bestek.

Het bestek ligt van den 11den December 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-Ingenieur A. J. BUIS te Breda en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1,00.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-Ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 29sten December 1908 ten 1,30 ure namiddag (*West Europeesche tijd*).

Utrecht, den 1sten December 1908.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage zijn verschenen de

Algemeene Voorwaarden

BEHOORENDE BIJ DE
BESTEKKEN VOOR DE LEVERING

IJZER en STAAL

van 's RIJKS MARINE.

PRIJS 25 CENT

Vastgesteld bij beschikking van den Minister van Marine van den 9 Juli 1894 D. No. 41.

28 NOVEMBER.

DELFT. Verbouwen perceel 47 en 49 aan het Noordeinde aldaar. Gebr. F. en J. van Buuren.
Laagste inschrijver Joh. Kluiters, f 4774. Gunning aangehouden.

GROEDE (ZEEL.). Bouwen woonhuis met bakkeet enz. op de hofstede, bewoond door J. B. Becu aldaar. De heer A. Verhage Pzn.
Laagste inschrijver J. de Winde, Schoondijke, f 4867,35.

KAPELLE (ZEEL.). Bouwen derde lokaal aan de school te Kapelle en verdere daartoe behoorende werken. Best. der vereen. tot stichting en instandhouding ener Chr. Chr. school te Kapelle-Biezelinghe.
Laagste inschrijver J. J. Dronkers, Kapelle f 2197, gegund.

ZWOLLE. Amoveeren schoolgebouw en verdere aanhoorigheden, aan de Kooistraat en Praubstraat aldaar, en ter plaatse bouwen

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY. Rotterdam.
Aerogeegas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestles, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel „STEEN-OORD“, 's-Gravenhage.
Asphat, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtse Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsesstraat.
Amberghut Lasapparaat. WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton- en Betonizerwerken, DE KONINK ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
Betonijzer „Kahn Systeem“, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott.
BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCHROOF & Zoon, Den Haag.
Cementmastiekbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONEN, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDER OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — Wed. I. T. HUNCK & ZONEN, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xyloolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.
Excelsiorplaten. — GEBR. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.
„Flux“ Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
Gaskachels (nieuwste condensingsl.). — OBELT, Amsterdam.
Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74—76, Rotterdam.

zes leerzalen, trapportaal, gangen, retirade-gebouwtje, enz. alsmede verbouwen van vier leerzalen met trapportaal, gangen-enz. Bestuur van het R. K. bijzonder onderwijs.
Laagste inschrijver H. J. Sluiter, f 31980.

30 NOVEMBER.

AMSTERDAM. 10. Bouwen meterhuis; 20. Bouwen reguleurgebouw; 30. Bouwen kantoor voor de opzichters, een en ander op het terrein der Zuidgemeentegasfabriek in den Groot Duivendrechtchen polder (gemeente Ouder Amstel), Gem. best.
Laagste inschrijver C. Balke, f 67886.

1 DECEMBER.

's-HERTOGENBOSCH. Bestek no. 177. Het weder opbouwen van een afgebraden stal te 's-Hertogenbosch en het doen van bijkomende werkzaamheden (1ste gedeelte) Ram f 25200. Genie.
Laagste inschrijver A. Pennings, f 23690.

VALKENSWAARD. Bouwen heerenhuizen met winkel en werkplaats. De heeren H. en A. Bots.
Laagste inschrijver J. A. Beeks, Valkenswaard, f 12870.

2 DECEMBER.

ENSCHDEDE. 10. Bouwen van 92 woningen in 46 blokken aan den Kuipersdijk aldaar. 20. Glas en verwerk der gen. woningen. 30. Gas- en waterleidingen. Bestuur der vereeniging „De Volkswoning“.

Laagste en daaropvolgende inschrijvers: perc. 1. Gebr. de Herder, f 121300; Gebr. Koenders, f 126813. 2. Wolbert, f 18683; Pot. hof, Groningen, f 8786. 3. Ticheler, f 1280. Broekers, f 1285.

's-GRAVENHAGE. Bouw houten bijpost- en telegraafgebouwtje op gemetselde fundering op het stationsempement te Hoek van Holland. Minist. van Waterst.
Laagste inschrijver H. Spuijbroek, Vlaardingen, f 6883, daaropvolgende A. Kerseboom, Vlaardingen, f 6914.

Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
Gegoten geëmailleerd ijzeren waschafels — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin. Grondboringen. — A. J. STOEL Jr., Haarlem.
Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
Haeuslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.
Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Jalousiën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistraat 248, 250, Amst.
Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
Kapoconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
Lengtematen, dunnstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
Liften. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
Liften, Ventil., Gesm. ijzer, trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
Liften (Hydr. en electr.). — FREN. STIELTJES & Co. Amsterdam.
Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
Looden en Inw. glasemail privaatreidingen. — OBELT, Amst.
Luminographie en Lichtdruk, Steenr. „Senefelder“ Amsterdam.
Montageafdruk. — H. J. MONDT, den Haag.
Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.
Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
Portlandplaten. — Gens. MIJNLIEFF, Nijmegen.
Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
Potlooden. — A. W. FABER'S „CASTEL“ POTLOOD.
Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
Prisma's Luxier. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
Proestation Bouwmaat — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDER OBELT, Amst.
Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIJGMAN, Arnhem.
Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam—'s-Gravenhage.
Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
Scoriae Bricks, IJzeren buizen enz. — W. DEURVORST, den Haag.
SLOTEN EN VEILIGHEIDSLUITINGEN. — LIPS DORDRECHT.
Stalen balken, IJzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.
Stalrichtingen. — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
Steenen, Gevel-, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
Steengroef of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
Stoomtimmerfabriek. — GEBR. VAN MALSEN, Den Haag.
Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
Urinoirs (Torit). — H. HUNCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDER OBELT, Amsterdam.
Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
Vuurvaste steen, Trass, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen“ v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen“ voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
IJzerconstructies (Ontwerpen van) — W. G. A. BIJL, Utrecht.
IJzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
Zandsteen. — FERD. ENCERS, Amsterdam.
Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT'S Kon. Stoomfabr. v. — Delft, Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 21sten December 1908 des namiddags ten half twee ure (*Greenwich-tijd*), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1130:

Het wijzigen en verhoogen van het Reservoirgebouw, het maken en opstellen van een ijzeren Waterreservoir met ijzeren steunstelling en bijkomende werken op het westelijk eiland van het Centraal Personenstation te AMSTERDAM.

Begroeting f 10300.—.

Het bestek met 1 tekening is tegen betaling van f 1.50 en het bestek zonder de tekening tegen betaling van f 0.50 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150 of op franco aanvraag aan dien Dienst met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op het terrein op Woensdag 16 December 1908 des voorm. 11 uur spoortijd, uitgaande van het Centraal Administratiegebouw Droogbak.

De Raad van Administratie

PRIJSVRAAG.

De Vereeniging V. V. V. te Zaandam schrijft een Prijsvraag uit voor het Ontwerp van eene

Verplaatsbare MUZIEKTENT.

Het ingeleverde best gekeurde ontwerp wordt bekroond met f 50.—, het daaropvolgende met f 30.— en het derde met f 20.—.

De voorwaarden worden gezadigden op aanvraag franco toegezonden door den Loco-Secretaris van bovengenoemde Vereeniging.

P. VAN HELJNSBERGEN,
Loco-Secr.
Hoogendam—Zaandam.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-

schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Groote Houtstraat 71⁰⁰⁰⁰, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TREKINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000.00
Reservefonds uit 1907 f 1.304.200.60
Betaald. Brandschaden tot
uit 1907 f 32.707.500.00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSdag den 22sten December 1908, des namiddags ten 2 ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1159.

Het nitbreiden der goederenloods, het wijzigen van het 2e perron, het maken van grondwerken, het opbreken en weder leggen van sporen en wissels en eenige bijkomende werken op het Station HEERENVEEN.

Begroeting f 17800.—.

De besteding geschiedt volgens § 68 van het bestek.

Het bestek ligt van den 5den December 1908, ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-ingenieur H. VAN BERCKEL te Zwolle en is op franco aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 1.—.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-ingenieur voornoemd. Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 11den December 1908 ten 12.15 ure namiddag (*West-Europesche tijd*).

Utrecht, den 27sten November 1908.

Ministerie van Waterstaat.
LANDSGEBOUWEN.

AANBESTEDING

Op Woensdag 23 December 1908, des voormiddags ten 11 ure, zal, onder goedkeuring van den Minister van Waterstaat, aan het gebouw van zijn Departement, te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

Het onderhoud en herstel van de Landsgebouwen te 's-Gravenhage, gedurende 1909.

Raming f 37.200.

Het bestek no. 78 ligt na 9 December 1908 ter lezing aan het gebouw van het Ministerie van Waterstaat, aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 2de district, Nassau Oudekade no. 59 te 's-Gravenhage, en door hare tusschenkomst in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen zijn te bekomen bij voornoemden Rijksbouwmeester en bij den Opzichter der Landsgebouwen H. E. VAN DE WATER, Binnenhof te 's-Gravenhage.

's-Gravenhage, 1 December 1908.

Zuid-Holl.
Verffabrieken
ROTTERDAM.

Grootste
Nederlandsche Loodwifabriek.

Eenige

Nederlandsche Meniefabriek.

Loodwit i Olie gemalen.

(Onschadelijk in 't gebruik).

Export naar alle landen.

J. H. ADDICKS & ZONN.
AMSTERDAM.

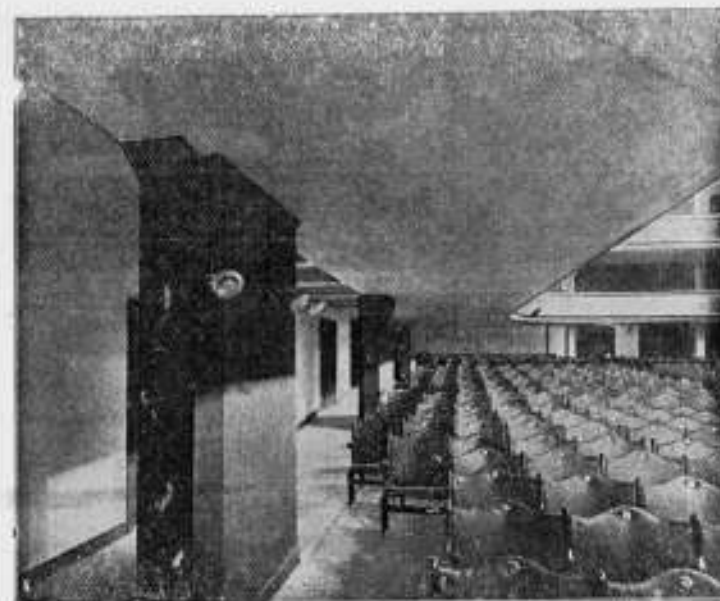
Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van UURWERKEN, CARILLONS, RADERWERKEN enz.

Restaurantie van OUDE TOREN-
UUR- en SPEELWERKEN.

Restaurantie van ANTIKE UUR-
WERKEN.

Fabriek van Electriche Uurwerken

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.

TELEFOON: 5341.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN M. LUIJTEN,

LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

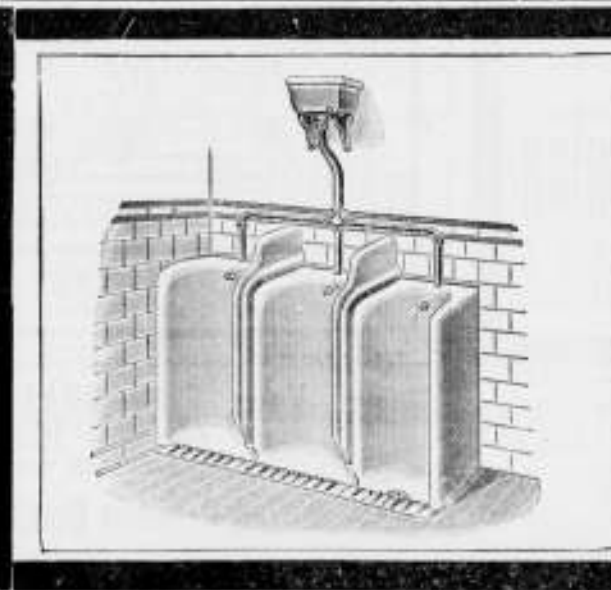
Fabriek van Machinale Doorniksche en Luiksche

poederkalk

Gegarandeerde fijnheid:

Restant op een zeef van 900 mazen per cM.² hoogstens 15 procent.
Voor speciale doeleinden wordt de kalk desgewenscht nog fijner geleverd.

Vraagt proefstaten en inlichtingen omtrent mortelverhoudingen.

VAN DEN BERG & Co.

Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING

Sanitaire Artikelen

in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT” Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het geheele huis naar
badkuip, wastafel enz.

„Lightning” Geysers.

Porceleinen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.

„Twyfords” Aardewerk en „Twyfords” „Adamant” verglaasde vuurkiel.

Ornamenten voor Electrisch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verschillende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in werking te zien, van 's-morgens tien uur tot 's-middags vijf uur.

WIED'S DEURDRANGER LUIJKE & CO
ROTTERDAM

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.

PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

Bij MOUTON & Co., te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouwkundig Weekblad”.

Deze portefeuilles zijn voorzien van een ingedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco per post f 0.65.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Nederlandsche Maatschappij

voor

Monier-Werken

„DE AMSTEL”

AMSTERDAM.

CEMENT-IJZERWERKEN

Directeur

J. N. LANDRÉ

OMVAL JAAGPAD 53.

Telefoon 3028.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon

AMSTERDAM

(Amstel over Bensdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,

(HOUTGRANIEF)
ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTRIEDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseer met Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

MARTIN & CO.,

AMSTERDAM

Achter Oostende bij het Paleis voor Volksvlijt.

WANDTEGELS.

Enorme voorraad Fijnste Engelsche Combinaties.

PLAATSING DOOR BEKWAME WERKLIEDEN.

Ontwerpen en Begrootingen op aanvraag gratis.

A. J. VAN WIJCK,

FABRIKANT van

Nageperste Gevelsteen.

RENKUM.

Vraag Prijzen en Monsters.

GEB'S. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOTTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

Scoriae Bricks,

20x9x8 — 20x9x10 — 20x9x12½
en 23x9x10 cM.

zoowel voor KEI- als KLINKER-
BESTRATING.

UITSLUITEND VERKRIJGBAAR BIJ

W. DEURVORST & ZON. - DEN HAAG.

Kantoor HEERENGRACHT 20.

tegenover Station Holl. Spoor.

ZY STOOTEN HET HOOFD TEGEN

OSTERTAG BRANDKASTEN

G. L. SCHULTZ,

Glabshaven 40, ROTTERDAM.

Naaml. Venn. F. W. BRAAT's

Koninklijke Stoomfabriek van

Werken in Zink en andere Metalen,

DELFT,

beveelt zich aan voor de levering van
alle soorten van Ornamenten in Zink,
Koper, Brons, Lood en gesmeed
IJzer.

Aanleg van Centrale Verwarming
naar alle systemen.

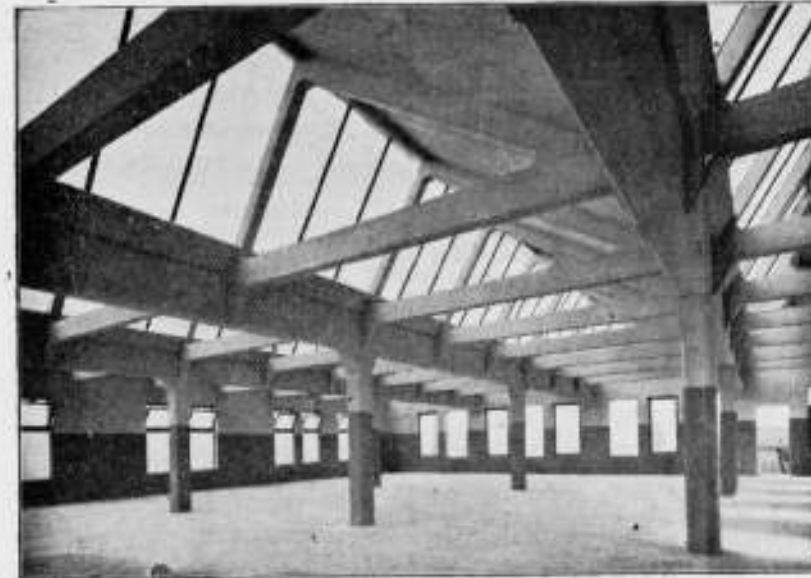
Brochures en albums op aanvraag
verkrijgbaar.

Galvaniseerinrichting.

Hoofdagent der firma S. J. ARNHEIM
te Berlijn, Kon. Keiz. Fabriek van
Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-
Deposits, enz.

H. WESTENBERG. — ALMELO.

Cementijzerwerken.

Gezicht op vloeren en kappen van GEBR. PALTHE te Almelo, uitgevoerd
in gewapend beton.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electrische Centrale be-
staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.

het
eenvoudigste,
beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

PAUL DEVIS.

IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

Bij GEWAPEND BETON slechts UITGETANDE STANGEN te gebruiken.

KUNNEN BIJ ELK SYSTEEM TOEGEPAST WORDEN.

20 % MINIMUM BEZUINGING op de vereenigde balken.

CONCESSIONARIS:

SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGREE-MARIHAYE.

te OUGREE (BELGIË).

VRAAGT SPECIALE CATALOGUS EN PRIJZEN.

DEKKLEEDEN

en PRIMA
Wollen Vlaggen
MACKENO & Co.,
P.H. KADE 22, AMSTERDAM.
Telef. 717.
Opgericht 1796.

A. N. DE LINT

DELFT
DEN HAAG

Delftsche Wandtegels. Schoorsteenmantels.

SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabrikaat Joost Thooft en Labouchère.

Serredekking, Rolluiken, Jalousiën, Zonblinden, enz.

S. BRUIGOM. — ARNHEM.

Portland-Cement „HACCOURT”

Gunstig bekend bij de directies van
Rijks-, Spoorweg- en Gemeentewerken

„BOUWMATERIALEN”

voorheen M. LUYTEN,

Lekkerkerk (Hoofdkantoor).

Rotterdam en Dordrecht.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.

Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdrukinrichting.
Groothandel in Lichtdrukpapieren

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.

Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren.

GEBR. VAN DER VLIET,
Ijzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

MOENS & BECK.
MODERNE BOUWMATERIALEN.

Prospecti en monsters gratis op aanvraag.

Hoofdkantoor: BLOEMENDAAL.

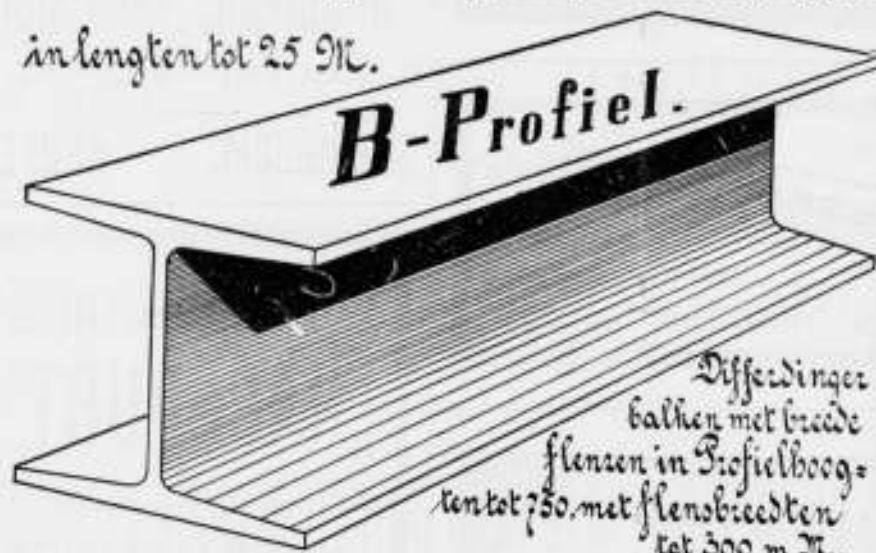
Bestelhuizen: AMSTERDAM, N.Z. Voorburgwal 306.
S-GRAVENHAGE, Obrechtstraat 255.

Deutsch-Luxemburgische Bergwerks und Hütten Akt. Ges.

VERTEGENWOORDIGER **C. D. van der Linden,** Singel 544, Amsterdam.
TELEFOONNUMMER 5758. — Telegram-Adres: „TRAEVAROR“.

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

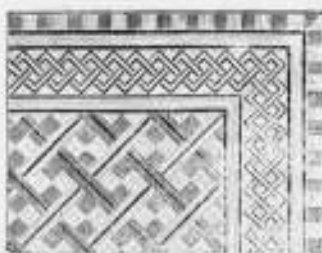

Kloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Kuygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

Fabriek van Houten Parketvloeren.
AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van
Houten Parketvloeren,
eenvoudig of rijk van tekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, vocht-
werend, ook systeem „tapis“, op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.
Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem,
— zie de talrijke Attesten — van
verlichting voor kleine gemeenten,
Villaparken, Villa's, Gestichten,
Fabrieken enz.

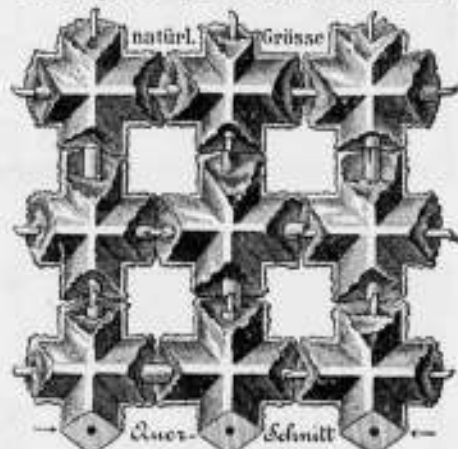
Wordt tevens als beweegkracht
dienstbaar gemaakt voor aanleg
WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig,
zoo gewenscht werkende met
gewicht, dus zonder Mo-
tortje, zindelijk, gevaarloos
en gemakkelijk te bedienen.
Behalve in vele villa's en
gestichten, zijn reeds 9 be-
langrijke dorpen in Neder-
land, naar ons systeem met
dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.
Hoofddirecteur voor Nederland en België

Tj. van der Zee,
Bezuïdenhout. - Rijkhof van Goensstraat 18,
DEN HAAG.
Interc. Tel. 2658.

GEBRUIKT
Steengas „DRAHTZIEGEL“

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,
Omkleeding van Kolommen, Pilaren en
alle mogelijke Ijzerconstructies, Onder-
kleeding van Trappen, Gebogen Plafonds,
enz. Eenig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — AMSTERDAM.

J. W. GIPS.

ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN-
VOUDIG GLAS IN LOOD. + + +

DUNCKLERSTRAAT
HOEK 2de SWEELINCKSTRAAT.
S-GRAVENHAGE.

STAAL & HAALMEIJER,
AMSTERDAM.

Engelse Stalrichtingen.

IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.

uit de beroemde Fabrieken van

The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation
voor **Bouwmaterialen**

KONING & BIENFAIT

DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim
300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van
15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften

der **OTIS Elevator Company**

VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN
VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.

Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers

Fred. STIELTJES & Co.
KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,
van naadloze staalbuis vervaardigd.

(Patent SOMMER).

Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw.
Voordeelig ter vervanging van houten stutten.
Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur.
Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en
gemakkelijk te hanteeren.

Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.
Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:

G. L. DAHLMANN, Rotterdam-Soerabaia.

W. J. STOKVIS
ARNHEM.

FABRIEK VAN
Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.

N. V. Drukkerij „Senefelder.“
AMSTERDAM.

Looiersgracht 47. — Telefoon 108.

Het Procédé

voor REPRODUCTIE van
Bestekteekeningen

op oorspronkelijke grootte.

Goedkooper en beter dan eenig
ander procédé.

Voor verkleinen van teekeningen blijft
ons verbeterd foto-litho procédé
het meest aanbevolen.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken. Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

voorheen

VAN WANING & Co. — ROTTERDAM — ENSCHEDE.

Grootste voorraden Riolen, Buizen, Putten, Kolken. enz.

TH. VAN HEEMSTEDÉ OBELT'S Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en magazijn:

de Ruyterkade 104/106-151.

AMSTERDAM.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barnegat

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen

Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Getters geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

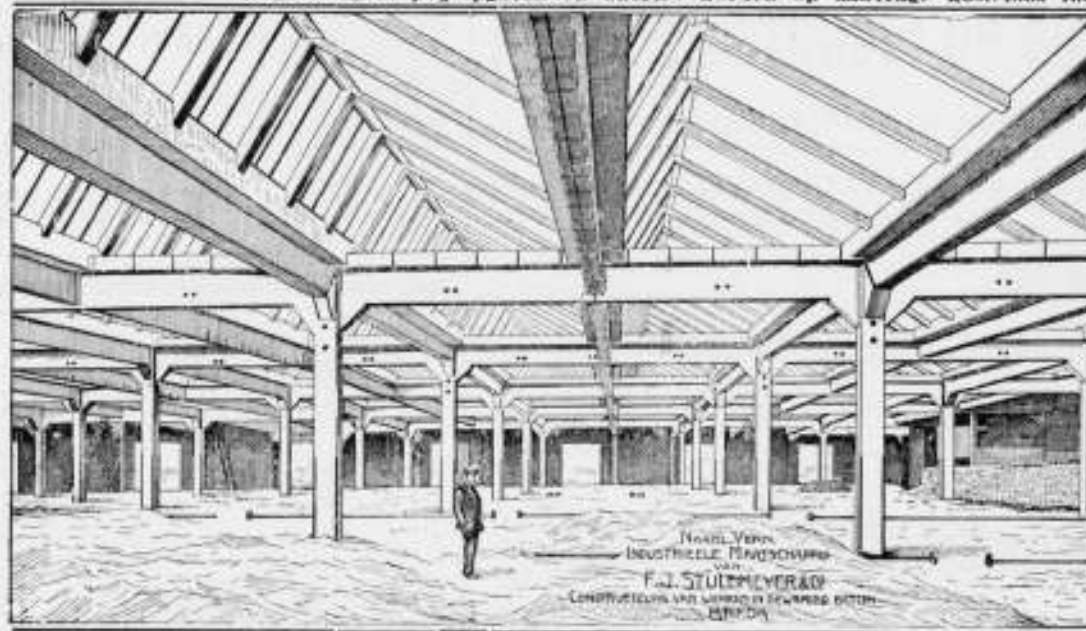
CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.

CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten. SCEPTIC-TANKS,

WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.

Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos ingezonden.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 Mq.

AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,

ROTTERDAM,

uitgevoerd door de

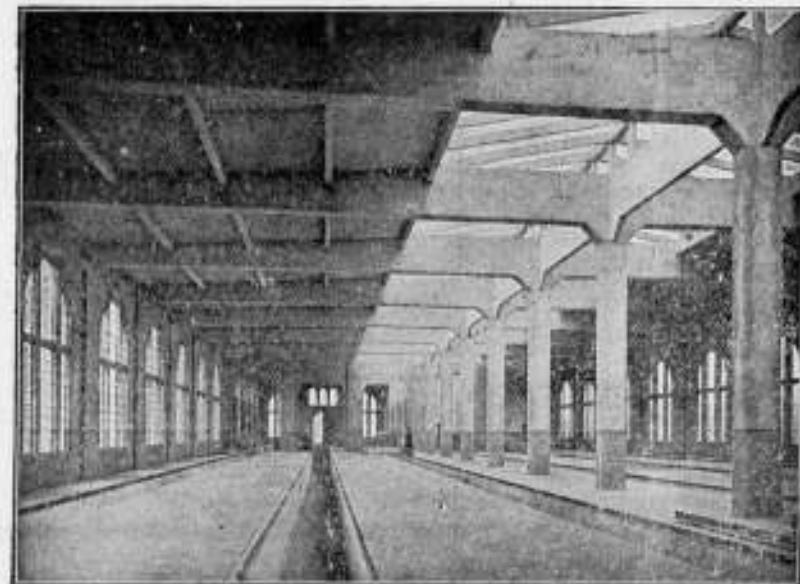
N. V. Ind. Maatsch. van

F. J. STULEMEYER & Co.

Constructeurs van Werken

in Gewapend Beton te

BREDA.

Rijtuig-remsin der Z. Holl. R. Sp. Mij. te Loebichendam.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: **BETONIJSER**

28^e JAARGANG 1908. N° 50

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

ORGAAN VAN DE MAATSCHAPPY. TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUIËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS, A. SALM G.Bz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTRATIE: HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVER: MOUTON & Co DEN HAAG

INHOUD

ABONNEMENTSPRIJS

N°. 50. 12 DECEMBER 1908. Maatsch. tot Bev. d. Bouwkunst. — Het Administratiegebouw der Nederl. Indische Spoorweg-Maatschappij te Semarang. — Tuinstad-tentoonstelling, door P. J. W. J. v. d. Burgh. — Ingezonden. — Verslagen van Vergaderingen. — Berichten. — Personalia. — Bureau van plaatsing voor opzichters en tekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — PRIJS DER ADVERTENTIËN: van 1-5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Het Bestuur van de Afdeling Amsterdam van de Maatschappij schrijft op **Dinsdag 15 December** des avonds ten 8 ure in het gebouw van de Maatschappij Marnixstraat 402 een vergadering uit voor alle Architect-leden van Amsterdam en aangrenzende gemeenten, om te voldoen aan het verzoek tot het stellen van 9 kandidaten voor het Hoofdbestuur.

Daar op de „Regelen voor de Berekening en Uitbetaling van het Honorarium voor Architecten” auteursrecht is verkregen, zijn alle exemplaren aan de binnenzijde voorzien van de mededeeling:

Nadruk verboden. Het auteursrecht is voorbehouden volgens de Wet van 28 Juni 1881 (Staatsblad no. 124).

Deze Regelen, waar los bijgevoegd het Model-Contract tusschen Bouwheer en Architect, zijn **verkrijgbaar** bij den **Algemeen Secretaris, Marnixstraat 402** zooals bekend voor den prijs van f 0.25 per stuk en f 2.— per 10 stuks.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst heeft, volgens zijn besluit, genomen in zijn vergadering van 28 Oct. ll., op herhaald verzoek van kandidaten voor de examens van Bouwkundig Opzichter en Bouwkundig Teekenaar en met medewerking van HH. Examinatoren van de in dit jaar gehouden examens onderstaande lijst van studiewerken samengesteld.

Deze lijst moet uitsluitend als eene aanwijzing worden beschouwd en laat de waarde van daarin niet opgenomen werken onverkort.

B. F. Plasschaert.	Beknopt practisch leerboek der Burgerlijke- en Waterbouwkunde.
Th. M. M. van Grieken.	Handboek voor Burgerlijke Bouwkunst.
H. J. de Groot.	Handboek voor Timmerlieden.
J. A. van der Kloes en J. N. van Ruyven.	Het bouwen in Overzeesche gewesten.
J. A. van der Kloes.	Handleiding voor den Timmerman.
J. A. van der Kloes.	Handleiding voor den Metselaar.
G. A. Scholten.	De Practische Timmerman.
G. A. Scholten.	De Practische Metselaar.
L. Zwiers.	Burgerlijke Bouwkunde. Houtconstructies.
B. Harris.	De samenstelling der voornaamste timmerwerken (Omgewerkt door W. C. Malle.)
E. Harris.	De behandeling en samenstelling der voornaamste metselwerken. (Omgewerkt door D. H. Haverkamp.)
P. H. Scheltema.	Nieuw groot trappen- en kappenboek.
F. Lzn. Berghuis.	Kappen, daken en verdere betimmeringen.
F. Lzn. Berghuis.	Beknopte Burgerlijke Bouwkunde.
L. van Heusden.	Handleiding tot de burgerlijke bouwkunde, (bijgewerkt door F. Lzn. Berghuis en herzien door G. A. Scholten.)
P. A. Schroot.	Bouwkunde. Inleiding tot de studie van ijzeren kappen.
L. Zwiers.	Burgerlijke Bouwkunde. IJzerconstructies.
H. J. van der Veen.	IJzerconstructies.
K. F. van der Heyden.	Gewapend beton.
Th. J. W. van Rossum naar P. Christophe.	Gewapend beton.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwartikelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

G. J. Morre.	Burgerlijke bouwkunde, constructie der onderdeelen van gebouwen.
P. H. Scheltema.	Practisch Handboek voor Bouwkundigen en Ambachtslieden, bevattende nagenoeg alle bij de uitvoering voorkomende werkzaamheden, gereedschappen, materialen en hulpmiddelen.
G. A. Scholten.	Werktuigkunde voor ambachtslieden.
Heringa.	Werktuigkunde.
L. Zwiers.	Beknopte Handleiding voor het Landmeten en Waterpassen.
A. Plasschaert Sr.	Practisch Landmeten en Waterpassen.
J. A. van der Kloes.	Onze Bouwmaterialen.
F. Lzn. Berghuis.	Bouwmaterialen ten dienste van het onderwijs aan ambachts- en avondscholen.
J. van Leeuwen Jr.	Leerboek der kennis van sommige bouwmaterialen.
E. Riepma.	Leidraad voor de kennis van bouwmaterialen ten dienste van ambachts- en avondscholen.
D. de Vries.	Handleiding bij het onderwijs in de kennis der bouwmaterialen aan ambachtscholen, enz. en voor zelfonderricht.
J. M. Kippel.	Handleiding voor het huisschilderen, ten dienste van Opzichters en Bouwkundigen.
J. A. van der Kloes en D. van der Beek.	Handleiding voor den verver en glazenmaker.
G. A. Smit.	Nieuwe handleiding tot het maken van prijsberekeningen voor timmer-, metsel-, stucadoor-, steenhouwerswerken, enz. (Omgewerkt door P. A. Scheltema.)
Bernoulli's.	Vademecum.
Herm. J. Mulder.	Beginselen der Electriciteit voor de praktijk en voor zelfstudien.
W. Ph. Hunck.	De grondbeginselen der Electriciteit.
F. van Erkel.	De rijsleering van het bebouwde Erf.
Dr. Karl Karmasch.	Handboek der Mechanische Technologie.
E. Gugel.	Geschiedenis van de Bouwstijlen in de hoofdtijdperken der architectuur, (vervolgd met een hoofdstuk over de geschiedenis der Bouwkunst gedurende de laatste 20 jaren, door J. H. W. Leliman.)
E. Gugel.	Architectonische Vormleer.
K. van Leeuwen.	Letterboek.
H. Strootman.	Rekenen (ter beoefening der eigenschappen van de evenredigheden).

H. W. Wisselink.	Vraagstukken ter oefening in de algebra.
J. Waltman.	Practische oefeningen in de Stelkunde.
J. Versluys.	Leerboek der vlakke Meetkunde.
Derksen en de Laive.	Idem.
D. B. Wisselink.	Leerboek der Stereometrie.
J. Versluys.	Idem.
J. Versluys.	Beschrijvende Meetkunde.
J. Badon Ghyben.	Idem.
J. C. J. Kempees.	Idem.
W. J. Heydeman.	Idem.
J. Versluys.	De Perspectief.
G. A. Scholten.	Lijntekeningen.
G. A. Scholten.	Projectietekeningen.
P. H. Jordens.	Burgerlijk Wetboek (van af art. 642 tot en met art. 757.)

(Ook opgenomen in de Bijlage tot Van Gendt's Bouwkalender).
Algemeene Voorschriften voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder beheer van het departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid.

Algemeene Voorschriften voor de levering en keuring van bouwstoffen en voor de uitvoering en het onderhoud van bouwwerken, opgesteld voor en met medewerking van het Genootschap „Architectura et Amicitia” door J. A. van der Kloos.

De Woning-, de Veiligheids- en de Hinderwet.

(Schaarman's Wetten).

Mr. Kruseman. De Woningwet.

De Ledenlijst van de Maatschappij moet aangevuld worden met de jongst aangenomen Architect Leden, de heeren L. A. van Essen, architect te Harderwijk en H. H. van Zeggeren, architect te Nunspeet.

De heer S. de Clercq deelt mede, dat zijn besluit onherroepelijk vast staat, dat hij onder geen omstandigheden een candidatuur voor het Hoofdbestuur zal aanvaarden.

Uit een schrijven van den secretaris van den Bond van Nederlandsche Architecten aan het Hoofdbestuur blijkt, dat een misverstand zijnerzijds de reden is geweest, dat de Bond niet is ingegaan op den raad hem door de Maatschappij gegeven, de redactie van het request aan B. en W. van Rotterdam over te nemen, zooals deze door de Maatschappij in overleg met B. en V. te Rotterdam was opgesteld en te onderteekenen door de 3 vereenigingen; zoodat dit misverstand mede de oorzaak is geweest dat Architectura et Amicitia, de Bond, en daardoor ook de Maatschappij elk afzonderlijk hun request hebben ingediend.

Het verheugt ons dit te kunnen melden daar dus van een niet samen *willen* gaan in dit geval geen sprake was.

HET ADMINISTRATIEGEBOUW DER NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ TE SEMARANG.

Het is bekend dat de Ned.-Ind. Spoorweg-Maatschappij, wier nieuw administratiegebouw te Semarang in het begin van Juni van het vorige jaar in gebruik is genomen, waarvan eenige afbeeldingen hierbij gaan, de eerste spoorweg op Java heeft aangelegd.

Die eerste of stamlijn had ten doel de bloeiende Vorstenlanden Soerakarta (Solo) en Djokjokarta (Djokja) met hunne natuurlijke haven, Semarang, te verbinden.

Zoo is Semarang de zetel geworden en gebieven der werkzaamheid van die Maatschappij, waaraan geheel Indië te danken heeft, dat zij den stoot heeft gegeven tot de verbetering van het verkeerswezen in Indië.

Deze hoofdlijn Semarang—Vorstenlanden met haar zijtak Kedoeng-Djatie—Willem I, thans samen lang 205 K.M. werd, wat haar laatste baanvak Solo—Djokja betreft op 10 Juni 1872 en wat betreft den zijtak, op 21 Mei 1873 voor het algemeen verkeer opengesteld. Deze lijn is in Midden-Java gelegen.

Daarnaast werd bijna gelijktijdig in West-Java de 56 K.M. lange spoorweg Batavia—Buitenzorg aangelegd.

Waar nu in het Westen uitbreiding van de werkzaamheden der Maatschappij nagenoeg niet plaats had, wegens aanleg van de Westerlijnen door den Staat, is de lijn in Midden-Java sedert 1893 krachtig uitgebreid. Allereerst

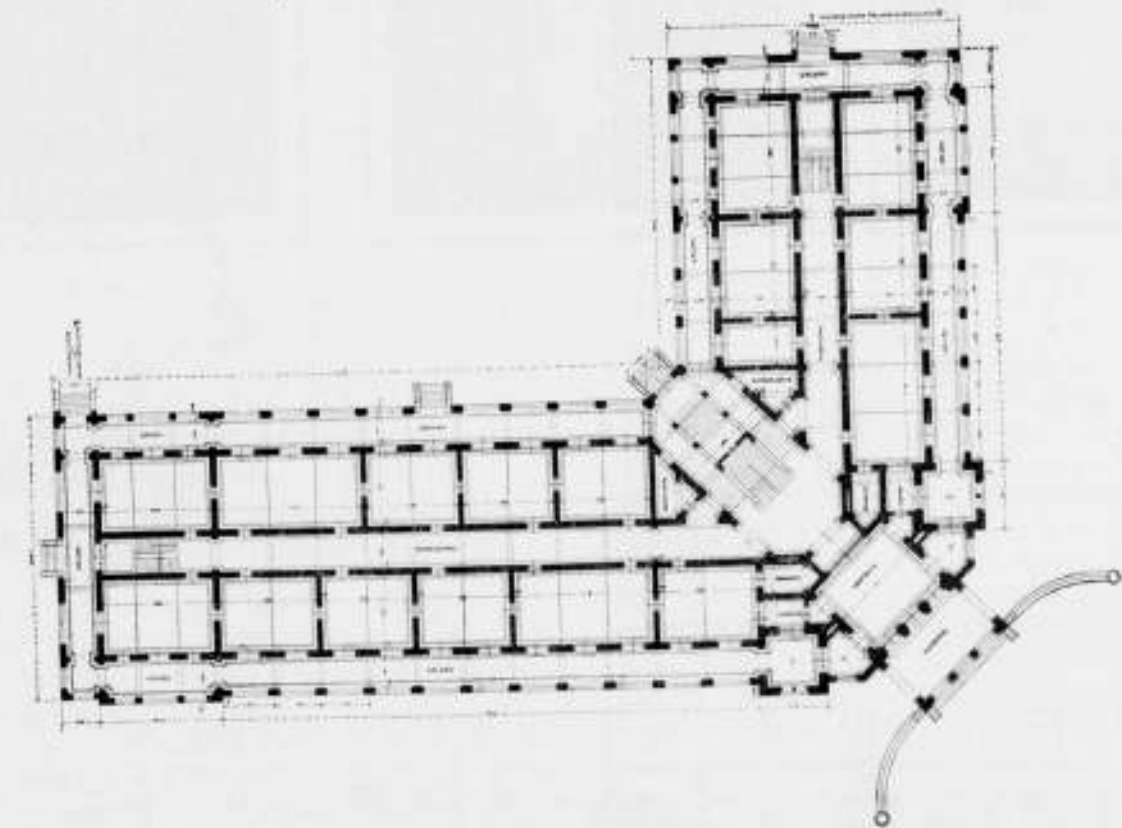
Hoofdigebouw.

met de zoogenaamde lijn Djokja—Brossot lang 24 K.M. en met de stoomtram van Djokja naar Willem I lang 98 K.M., maar vervolgens door de groote uitbreiding naar het Oosten met den geheel op eigen baan aangelegden 245 K.M. langen stoomtramweg Goendik—Soerabaja.

Dat bij zulk een uitbreiding de administratie veel omvangrijker worden moest, lag voor de hand en waar in den aanvang mogelijk was hare bureaux in de daarvoor ingerichte localiteiten in het Stationsgebouw te Semarang onder te brengen, moesten telkens meer particuliere woningen

tot bureaux worden ingericht, in afwachting der verwezenlijking van het reeds lang opgevatte plan om op een, vooral uit een gezondheids oogpunt geschikter terrein een centraal administratiegebouw voor de Maatschappij te bouwen.

Men meende dit te hebben gevonden in een stuk grond gelegen op den hoek van den grooten weg van Kendal en van den weg naar het voormalig Buskruitétablissement, en de directie in Nederland verzocht den heer P. du Rieu Fzn. te 's-Gravenhage, daarop het Administratiegebouw te ontwerpen.

Planbegane grond.

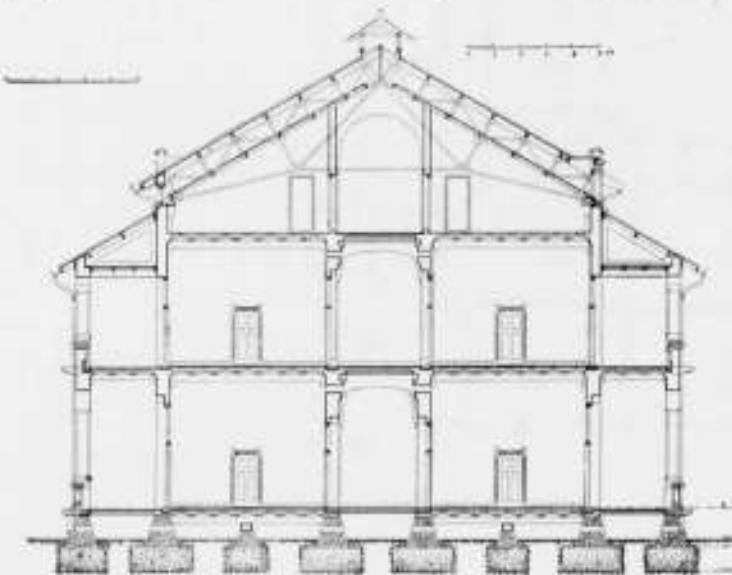

Topgevelbekroning. Hoofdgebouw.

Door het overlijden van den Heer Du Rieu verviel echter die opdracht en alsnu stelde de Maatschappij zich in verbinding met Prof. Jacob F. Klinkhamer te Delft en den Heer B. J. Ouëndag, Architect te Amsterdam en werd hun de opdracht voor het ontwerpen van dit gebouw gegeven met verzoek den bouw uit Nederland te leiden, door alle teekeningen te maken en alle uitzendingen te bezorgen.

Aan het even bedoelde terrein bleken echter bezwaren te zijn verbonden, zoodat de voorkeur gegeven werd aan, en spoedig de hand gelegd werd op, het tegenwoordige terrein, gelegen waar de weg van Bodjong naar de stad, aan het voor het Residentiegebouw gelegen plein aanvangt.

Deze ligging doet het gebouw nog beter uitkomen dan op het eerst bedoelde grondstuk en is zeer gunstig te noemen, want door de ligging op een hoek is het gebouw als een architectonisch geheel als met één blik te omvatten, en praktisch biedt dit het voordeel aan, dat alle lokalen betrekkelijk dicht bij het centrum van het gebouw zijn gelegen. Wat aard van den bouwgrond betreft bevond

Dwarsdoorsnede. Bureaugebouw.

Situatie.

- A. Bureaugebouw.
- B. Privaatgebouwen.
- C. Spoorkaartjes drukkerij.
- D. Remise.
- E. Conciërge-gebouw.
- F. Stal.
- G. Pomphuisje.
- H. Eetzaal.

men zich echter, zooals later zal blijken, in zeer ongunstige conditiën.

Zooals het plan van den beganen grond aangeeft, is de hoofdingang op den hoek en komt men uit het halfduister van de koele vestibule in de groote traphal, waar een monumentale trap naar de verdieping voert en het licht binnenvalt door de gebrandschilderde glazen, vervaardigd door J. L. Schouten te Delft, die in Delft en 's Gravenhage tentoongesteld, de algemeene aandacht hebben getrokken.

De bedoeling van de ontwerpers was om aan die entree met traphal een zekere architectonische wijding te geven.

Drukkerijgebouw.

docht het overige van het gebouw degelijk, maar eenvoudig te houden.

Naar de berichten in Indische bladen te oordeelen, schijnt dit volkomen te zijn geslaagd.

De groote traphal dient tevens als prise d'air, want al is het lichteffect groot, zoo is, met het oog op de tropen, de hoeveelheid invallend licht voor die groote ruimte toch gering en blijft de lucht daar koel, wat door een oordeelkundige ventilatie nog wordt bevorderd. De communicatie in de beide vleugels geschiedt door voor- en achtergalerijen, zooals in Indië gebruikelijk is, maar tevens door een ruimen binnengang, die direct in de traphal uitmondt en voornamelijk, indirect verlicht, het gebouw koel houdt.

Ter weerszijden van die middengang zijn de bureaulokalen gelegen, die door ventilatie-openingen met die gang in verbinding staan.

Boven den ingang in het front is de vergaderzaal, van

waar men een prachtig ruim uitzicht heeft op den weg naar Kendal.

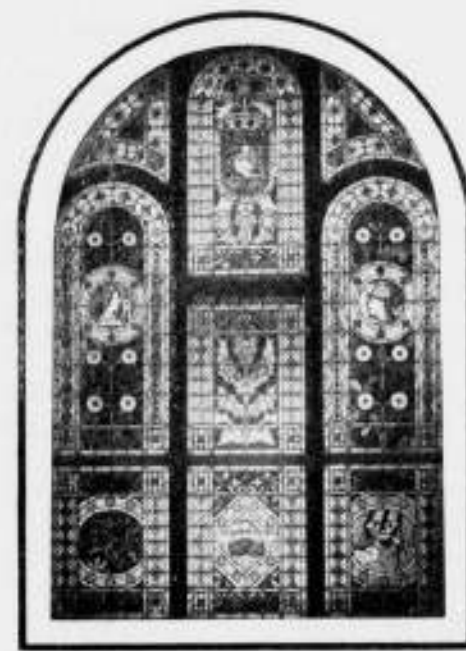
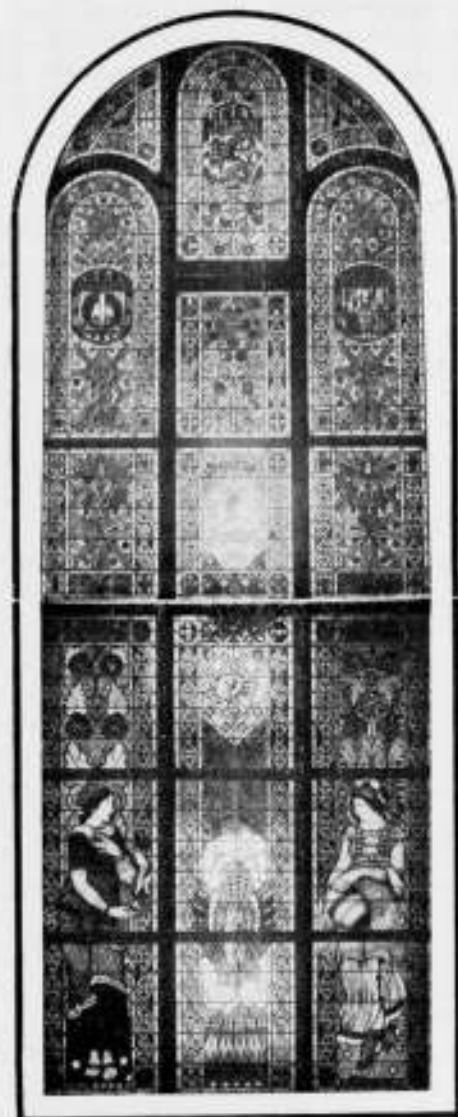
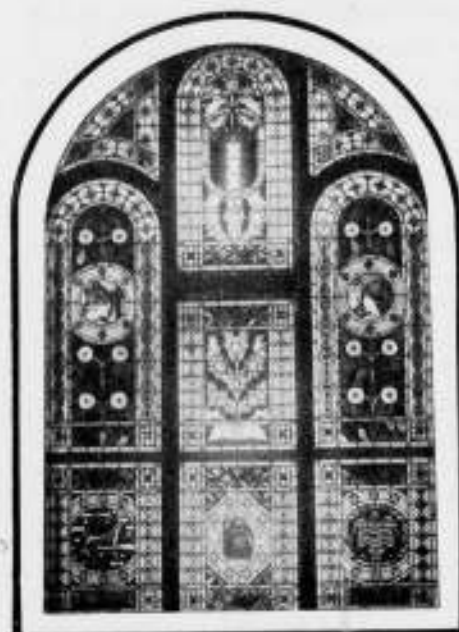
De beide vleugels van het gebouw omvatten een soort van binnenhof, zooals de situatie-teekening aangeeft, waartoe men toegang verkrijgt door arcaden, die tevens toegang geven tot de gebouwtjes B en B' bevattende de toiletten en privaten voor het kantoorpersoneel, die evenals bij de meeste Indische gebouwen afgezonderd moeten liggen.

Ten zuiden wordt het erf begrensd door de kali en de hof afgesloten door een gebouw C, dat als drukkerij dienst doet en waaraan verbonden is een fietsenbergsplaats en een machinekamer.

Uit de reservoirs, zoo hoog mogelijk opgesteld, wordt het geheele gebouwencomplex van water voorzien, dat uit een grooten put opgezogen wordt en ruim 20 meter hoog opgeperst in de torenreservoirs.

Bij het dak van het gebouw heeft het denkbeeld voorgezet om een zoo eenvoudig mogelijke waterafvoer te verzekeren met het oog op de geweldige tropische regens en daarbij de zolders, die archief en andere dienstlokalen moeten bevatten koel te houden.

Dit laatste gaf aanleiding tot het

Gebrandschilderde glazen in de groote traphal van het administratiegebouw N. I. S. M. te Semarang, vervaardigd door J. L. Schouten, te Delft.

toepassen van een dubbel dak. Het dakvlak boven de galerijen gaat als 't ware door als binnendak boven de kantoorlokalen, doch is, voor zoover het galerij is, slechts met pannen afgedekt.

De ruimte tusschen de beide afdakkingen over de bureaulokalen komt architectonisch tot uitdrukking door een rij met roosters gesloten openingen, slechts onderbroken door de vensters die de lokalen der zolders verlichten.

Ventilatoren op den nok versterken den luchtstroom in die tusschenruimte, die zoo hoog gehouden is, dat schoon houden zeer goed mogelijk blijft.

De krachtige schaduwwerking van dit dakmotief, gevoegd bij de in de schaduw liggende omloopende galerijen geven het gebouw een ongezoekt Oostersch karakter, wat verhoogd wordt door de witte kleur van alle muurwerken, slechts verlevendigd door gehouwen steen (Fichtelgebirgs graniet)

en de schaars toegepaste kleurige, verglaasde baksteen.

Uitwendig teekent zich de traphal af door den koepelvormigen opbouw, waarin aan alle zijden smalle vensters de ventilatie geven.

Het hoogveld boven het drielicht in het front is versierd met eene decoratieve vulling van sectiel-aardewerk uit de Delfsche plateelbakkerij van Joost 't Hooft en Labouchère.

Deze boogvulling geeft met het roode pannendak en het groene patina van de koperen torenhelmen tegen het met glazuursteen versierde witte gevelvlak een effect van rijkdom, wat nog verhoogd zal worden als de bronzen topversiering, welke door de firma F. W. Braat te Delft is vervaardigd naar het ontwerp en model van den beeldhouwer L. Zijl en die den gevel-driehoek moet bekronen, zal zijn geplaatst.

Op het met gazons en boomgroepen getooide voorterrein staan nog bezijden het hoofdgebouw een conciergewoning bij den tuiningang, een stal, een remise en een open eetzaal voor het personeel.

In November van het jaar 1902 vertrok de heer D. W. Hinse J. Hzn., die als Bouwkundige, dit in eigen beheer uit te voeren werk zou leiden, met de teekeningen naar Indië om de werk-

zaamheden met kracht te kunnen aanvatten.

Toen de eerste spade in den grond werd gezet, was reeds uit het voorloopig grondonderzoek en de uitgevoerde proefbelastingen ten volle gebleken, dat de grond daar ter plaatse niet gunstig was. De werkelijkheid viel echter nog veel meer tegen en niet minder dan gemiddeld vier meter diep moest worden uitgegraven en daarna met zand aangevuld, daar men blijkbaar te doen had met de in Midden-Java zoo gevreesde kleisoort, welke in den drogen moesson zoo sterk krimpt dat daarin wijde diepgaande scheuren ontstaan, die zich in den regentijd weder sluiten.

Dit zand, zeer verschillend van het bij ons bekende zwarte zand, een soort vulcanisch zand zijnde, moest bovendien van buiten worden aangevoerd en eischte groote voorzichtigheid in de behandeling. Het zand werd in lagen van slechts 30 à 40 centimeter gestort, waarbij steeds zorg werd

gedragen, uit diepgaande putten buiten de aan te plampen uitgraving, het boven opgebrachte water zoo diep mogelijk weg te zuigen, om daardoor zekerheid te verkrijgen dat het terugvloeiende water het zand voldoende samendrukt. Begrijpelijk is het dan ook, dat die grondverbetering veel tijd en veel geld heeft gekost.

De zorg en moeite bovendien daaraan besteed zijn echter beloofd geworden, want het zware gebouw, met den hoog opgaanden watertoren heeft geene zetting vertoond.

Het eerst werden de conciergewoning en het gebouw voor de drukkerij opgericht, waaraan de ondervinding wat grond als anderszins betreft, het hoofdgebouw ten goede kwam en welke bijgebouwen gedurende het verder verloop van het werk als directiegebouwen dienst deden.

Het hoofdgebouw, waarvoor op 27 Februari 1904 de grondslag werd gelegd, ter eere waarvan een Siamatan werd gegeven, werd zonder plechtigheid op 8 Juni van het vorige jaar in gebruik genomen.

In het geheel hebben er gedurende een 4-tal jaren per dag gemiddeld 300 inlanders aan gewerkt, zonder hulp

van chineesche werkkrachten, zoodat daarmee eene gunstige getuigenis is afgelegd van hetgeen met inlandsche werkkrachten onder Europeesche leiding gedaan kan worden.

Alle teekeningen en modellen werden uit Europa toegezonden, evenals vele materialen als: gehouwen steen, glazuur steen, pannen, tegels, verfwerken, benevens alle metaalwerken en mag een woord van lof niet onthouden worden aan enkelen van de vele leveranciers daarvan, die deze bestellingen met zoo bijzondere zorg uitvoerden, t.w. de firma's: Ferd. Engers te Amsterdam, die de belangrijke hoeveelheid Fichtelgebirgs graniet, voor dit werk benodigd leverden, F. W. Braat te Delft en J. H. Stakebrand te Amsterdam voor de metaalwerken, de Vries Robbé & Co te Gorinchem en de Ned. fabriek van werktuigen en spoorwegmateriaal te Amsterdam voor de ijzeren bekappingen, G. en J. Cool en G. W. Harmsen te Amsterdam voor de marmerwerken.

JACOB F. KLINKHAMER.

B. J. OÜÉNDAG.

Architecten Amsterdam.

TUINSTAD-TENTOONSTELLING.

De eeuw van het Licht heeft zich uitgeleefd, thans is er de eeuw van de Lucht! Het oude verhaal van Klein-duimpje met de zevenmijs laarzen is waarlijk werkelijkheid, die jonge nieuwe eeuw heeft nog meer haast dan de overleden goede oude. Hebben we niet de luchtvaart als 't ware plotseling uit de lucht zien vallen? Er zit nog van allerlei in de lucht, men voelt dat zoo, de windstille vlucht voor frissche koele, de nevels trekken op, perspectieven ontrollen zich aan het oog! Tuinstad- en luchtvaartbeweging. Kinderen, beiden, der twinstigste eeuw, bestemd wellicht tot grootscher groei dan wij thans nog vermoeden. Hand over hand versmelt de stad in 't land, het land zwelt aan tot stad, grenzen vervagen. Is dat de uitkomst niet van beider snellen groei? Wat baat het thans te knutselen aan het bestaande, te sloopen krottenboel en nieuwe menschenpakhuisen te stichten? Is de wereld bijgeval niet groot genoeg? Gaat toch naar buiten menschenkinderen. Waarachtig geloof mij; er is al een begin van versteening aan jelui waar te nemen. Dat begint met het hart, gaat over op de ledematen en grijpt eindelijk zelfs de subtiële gedachte in doodelijk ijzigen greep. Gaat daarheen waar geen stadslucht is, geen mufte stank van grachten, zwarte rook en 't stof der straten kriebelt in uw neus! Trekt uit in menigte, vereenigt u tegen het steenen gevaar, de stad, die oude! Zit neer dan op het land en neemt uw werkplaats mee en spant de draden van uw spreeknet strak tot d'oude stee. Kijkt naar de boomen die gij zelven plant, doe boete zoo voor 't kappen van veel schoons! De nieuwe aera zal u rijk beloonen. Productie, werken, is er om den mensch, niet omgekeerd. Leert dan in werkelijkheid dat eenvoudig voert tot rijkdom; weest minder rijk in geld doch leidt een rijker leven! Laat de aanbidding van het gouden kalf eens uit zijn voor het heden ook zonder dat is 't waard te leven hier beneden. Ja, gij kijkt mij vreemd aan, ik heb het heusch en degelijk over de tuinstadberoeping; dat zit er in en wil ik laten zien.

Aan plaatjes kijken zult gij dat niet merken, het fond der zaak is, in u zelf den indruk op te maken die alles overheerscht. Een plan wordt of gemaakt, of 't groeit vanzelf in ons, men ziet het aan de uitkomst van ons streven. Zijn

wij ons zelf en durven wij traditie wel vergeten, dan is de kans ontstaan dat werk ontstaat uit stagen groei geboren. Zie naar de plannen voor de Engelsche tuinsteden, hoe duidelijk spreekt daaruit het zich inleven der ontwerpers in den plaatselijken toestand, hoe natuurlijk, gegroeid zou ik zeggen, is de situatie der woningen. Ik denk hier vooral aan het plan voor Hampstead North van Parken en Unwin. Stel daartegenover het eentonige plan voor Klein Schocher bij Leipzig, echt schablonenwerk — ach so nett! Gelukkig zijn de andere Deutsche situatieplannen beter, al is het type Agneta-Park te Delft onmiskenbaar in alle Deutsche plannen terug te vinden; vijvertje, brugje, slingerpaadje Ik zou wel eens willen weten of die aanleg van de Oosterlingen is afgekeken, die doen dat ook op kleine schaal — maar dan mooier, pittiger. Wanneer maar afgezien werd van dat miniatuurwerk en een breed plan opgezet, groot genoeg om te beletten dat het geheel met een oogopslag is te overzien!

Zoo iets is o.a. het uitbreidingsplan der stad Posen, te Solatsch-Golenschin, dat mij denken doet aan het Vondelpark, maar dan op groter schaal en bebouwd. De bouwblokken varieeren tusschen één en twee hectaren. Er is ook een smakelijk tekeningetje van Hempel voor een tuinstad met ietwat bizarre huisjes. Onder onze landgenooten vond ik o.a. De Bazel met een bouwplan voor Oud-Bussum, regelmatig figuur, onverbreeklijk gehecht aan het bestaande landgoed, geen onnoodige watertjes of gedoe, maar kalm duidelijk neergezet. Zoo ook het groote plan voor een wereldstad bij den Haag, onmiskenbaar de Bazel, het plan geworden tot schijnbaar samengesteld geometrisch figuur, doch eenvoudig en klaar in elkaar gezet. Leliman heeft een smakelijke tekening van de uitbreiding van Aalsmeer, karakteristiek Hollandsch gehouden met zijn boomen langs het water dat er is. Wij hebben toch veel voor, wij in ons waterlandje! Dat merk je pas als je eens een poosje in de heistrecken bent, wel prettig om te zijn maar o, dat water trekt je weer aan, er moet in de buurt een rivier zijn wil je je prettig voelen. Wat zouden onze oude stadjes zijn zonder hun grachtjes — en dat zeg ik op gevaar af van in tegenspraak te komen met mijzelf. Waarom toch moeten die grachtjes zoo stinken?? Gebrek aan voorzienig-

heid, altijd 't zelfde gebrek bij den ouden stedenbouw; als eeuwen lang het vuil maar in de gracht loopt, raak je het met jaren spuien niet kwijt. Dan maar verhuizen naar de tuinstad. We kunnen daar toch ook onze grachtjes hebben met onze pittig gekleurde schuiten, ik zou ze niet graag missen. Geen mooie vijvertjes alsjeblieft, dat is goed voor muggenkweken en goudvisschen. Water alleen doet het niet, eerst boom en struik, dan water erbij als 't kan, *als het er is*. Anders is het maakwerk en geloof mij, natuur groeit; ook zonder ons toedoen, ondanks ons, zou ik bijna zeggen, is er zooveel schoons dat wacht op de hand die het encadreert ten bate der menschen.

Denk eens aan onze dorpen: voorbeeld van groei. En hoe smakeloos komen daarin de nieuwe woningen uit, product van menschen die 't eens mooi wilden doen. De negentiende eeuw heeft veel op haar geweten, en de zonden der vaders . . . enfin dat weten we nu wel, dat ondervinden we dagelijks, de dorpsmenschen zeggen het je, zoo'n boerenhuis met luiken, bah, dank je wel, spiegelruiten hoor net als in de stad. Denk je soms dat ik wat minder ben dan die stadsmenschen? Daar heb je het nu! Mooie steentjes hè, uitmetselen, muizetanden en andere zalige middelen, vooral laten zien, dat je weet hoe 't hoort. Winkelpuien met consoles, ijzeren balk, bom. Dat pakt, al is het halve ware groote. Ellieve, wat deed men ooit voor de *bouwkunst* ten platten lande? En is dat begrip eigenlijk eerst niet nu pas gekomen? Blindgekeken op de oudheid, vorm boven inhoud, kennis boven kunst, weten boven begrip van het waarom. En gij klaagt dat men zoo weinig voelt voor de architectuur! Wilt gij eischen dat Publiek waardeert, wat zonder inhoud is, den vorm alleen en nog „getinspireerd“. O, die inspiratie op iets! Gelukkig leidde deze tot expiratie van zeker tijdvak; we worden weer wakker, we leven in de eeuw van de lucht, frissche morgen, nu maar vroeg opstaan en werken dan komt ook op zijn tijd, ongeroepen, de inspiratie. Ook een geluk dat er nog platte daken zijn, voor luchtbaden (nietwaar?) — neen dat is een anachronisme bedenk ik daar, die luchtbaden zijn pas na de platte daken uitgevonden. Laten we van die platte daken dan maar afstappen — breek den hals niet, de stap is groot, eer ge weer met beide voeten op den grond staat. Wilt ge soms zwevende blijven, mij wel, ik preferer het grondbeginsel.

We komen dan van zelf onder dak en dat is het halve werk voor een architect. Ja letterlijk het halve werk, zie maar eens naar die huisjes, die smakelijke pentteekeningen van de Engelschen, dak, dak, nietwaar en waarom? Overal thans een dak op, er is geen plat dak meer te bekennen — op de tentoonstelling versta mij wel. — Welk een omwenteling beteekent dit! Wij worden weder onszelf, eindelijk; na de geschiedenis der bouwkunst ondergaan te hebben gaan wij inzien, dat het tijd

wordt nieuwe geschiedenis te maken. Het is volbracht, het lijden is voorbij, het leiden begint. Leer de menschen nu nog te leven in het heden en voor de toekomst, waarlijk dan zal er belangstelling komen in ons werken. Leg hem uit waarom dit goed is en dat slecht is, geeft kunst en kunnen. Moeten wij door spiegelruiten het wolkenspel volgen, of werpen wij dan maar liever het venster geheel open? Want dat glas hindert als het mooi weer is. En als de wind om 't huis huult en de regen neerklettert, hoe heerlijk (?) dan die spiegelruiten nietwaar, je voelt als 't ware de regen, je huivert bij elken windstoot voor je mooie ruiten. Het gevoel van bescherming krijgt ge eerst bij de aloude kleine ruitjes; afgesloten van het barre buiten zit je lekker droog, lacht wat om den storm. Het groote dak beschermt de muren, de gootpijpen borrelen gezellig, klotsend stort het water in de regenton. Lekker; het regent en wij zitten hier maar goed, hè, je wrijft in je handen, jongen jongen wat 'n weer toch. Daarom dak, daarom kleine ruiten, het psychologisch motief is: gevoel van veiligheid. Juist door dit inwezend algemeen-menschelijke is ontstaan de algemeene uiting van den modernen buitenbouw, het motief leidde tot den vorm, die toch ook weer eeuwen oud is, die niet genegeerd wil worden op straffe van vergetelheid. En zoo is er zoo machtig veel, dat moet begrepen worden in zijn wezen, dat doorvoeld dus doorleefd wil zijn alvorens vorm te nemen.

Het kernachtige der buitenwoning komt weer tot zijn recht, overwonnen is de sleur en de navolging van uitheemsche voorbeelden, goed voor hün land, niet voor het onze. Zie de Noorsche, de Zwitsersche huizen: altijd het groote dak, beschermend, koesterend, afwerend de sneeuw en regen. En dan inwendig! het hoekje van den haard, ach waar is het? In een paleis is het niet te vinden, maar wel in de boerenwoning. Verkleinde paleisbouw heeft uitgediend, weg porte-brisée, pendule met stulp en portières. Naar de rommelkamer met Weener prullaria en stofnesten. Degelijkheid — Oud-Hollandsche degelijkheid, wij kómen weer, wij wenschen te wónen, niet te vertoeven, tijdelijk in salons. Wij wenschen een woning, gegroeid uit en door en met ons zelf, omgeven te zijn van voorwerpen uit onzen tijd. We willen onze tuin zien groeien, ontwaken in de lente, opschieten, bloeiende struiken en planten, vanzelf. Geen kasplanten alsjeblieft, de tuinman moet geleid worden, niet heerschen. De plant moet heerschen, wil gediend worden, niet in potjes verbreed. En dat willen de menschen ook niet meer gedaan worden. Zet alles maar in den vollen grond, het volle leven en laat het vrij groeien. En dan, dan worden wij mensch. Dan bloeit de tuinstad, en de bouwkunst.

P. J. W. J. v. D. BURGH.

Aan ondergeteekende, opsteller van een circulaire, gezonden aan de Architect-Leden der Maatschappij, in bedoelde circulaire nader uiteenzettende het doel *waarom*, en de kwaliteit *waarin* deze verzonden is, de gedachten gang welke bij hem heeft voorgezet, en welk gewicht (?) men daaraan heeft te hechten, is gebleken dat de uitwerking

daarvan een geheel andere is als hij had meenen te mogen verwachten.

Hij wenscht te verklaren uitsluitend het belang der Maatschappij op het oog te hebben gehad.

Heeft hij daarin gedwaald of verkeerd gehandeld, men legge de circulaire ter zijde, doch hechte geloof aan zijn verklaring.

Waar hij destijds den bijnaam had van „Vredes-president“ kan men toch niet aannemen, dat op het punt van aftreden het zijn doel zou zijn geweest allerwege tweedracht te zaaien?

Ook was het zijn bedoeling niet om enkele personen voor te trekken noch om anderen — niet genoemden — gevoelig te treffen

Wanneer men uit de circulaire ook deze gevolgtrekking kan maken, dan betuigt hij ook daarover zijn spijt, — het was allerminst zijn bedoeling.

A. SALM G. Bzn.
Architect-Lid v. d. M. tot
Bev. d. Bouwk.

HONORARIUMTABEL EN VERLOREN RECHTEN.

In zijn antwoord op mijn ingezonden stukje vergist zich, naar ik meen, de Heer S. Hij kan hieromtrent zekerheid krijgen door den Voorzitter der Maatschappij, den Heer Salm, te raadplegen, wien ik op den eersten dag der Meivergadering mijn schriftelijke bemerkings op de honorariumtabel ter hand stelde met verzoek, die in de vergadering voor te lezen, waartoe ik zelf verhinderd was. Was toen de nieuwe redactie reeds lang vastgesteld? Dan waren de discussies hierover een gemakkelijke vertooring. Was zij 't nog niet, dan is er een vergissing aan de zijde van den heer S.; maar eene die wel wat roekeloos dan als strijdmiddel werd aangevoerd.

Maar de zaak waarom 't gaat is belangrijker dan dit, belangrijker dan de meeste bepalingen in de honorariumtabel, ja zelfs dan het tot in twee decimalen bepaalde percentage, dat wel geschikt is de bouwheer de nauwgezetheid der architecten te doen bewonderen of ridiculiseeren. Het gaat hier om rechten, die wij prijsgeven, en tegenover de onbewezen uitspraak van den Heer S., dat de oude redactie beslist verkeerd is, stel ik de mijne dat de nieuwe absurd is. De Heer S. wil deze handhaven met het oog op de belangen van den bouwheer, die toch vooral gemakkelijk van architect moet kunnen verwisselen met zoo weinig mogelijk kosten. Een nieuw doel voor een vakvereniging van architecten; waken voor de belangen van den bouwheer. Kan dit niet nog in de statuten worden opgenomen? — en dan meteen met een afdeling philanthropie? De bewijsvoering van den Heer S. is curieus. Hij brengt ter verdediging van zijn standpunt een voorbeeld, dat hij zelf te dwaas vindt om over te discussieeren. Ik ook. — Een opdracht, die niet naar behooren vervuld wordt, vervalt natuurlijk. ²⁾

De nieuwe bepaling van de tabel stelt dus den lastgever in staat een gegeven opdracht, ook wanneer daaromtrent niet vooruit speciale bepalingen tusschen beide partijen gemaakt zijn, ten deele te doen uitvoeren en dit deel te honoreeren. Dit is in strijd met wat hierover in het Burgerlijk Wetboek bepaald is. Ingevoerd juridisch advies heeft mij het volgende geleerd. In het B. W. wordt geen onderscheid gemaakt tusschen aannemer en architect, omdat in den tijd, dat het ontstond de architect in de positie, die hij tegenwoordig inneemt niet zoo „algemeen” was. — Prachtige tijd! — Volgens art. 1647 B. W. kan nu de aanbesteder van zijn eenmaal gegeven opdracht wel af, mits hij den aannemer schadeloos stelt voor arbeid, onkosten en winstverlof. Volgens analogie is dit ook toepasselijk op den architect. Hiermede in overeenstemming was de bepaling in de vorige honorariumtabel, dat de bouwheer in geval hij het werk door een ander liet uitvoeren dan door den architect, wien hij oorspronkelijk de opdracht gaf, hij dezen het volle honorarium verschuldigd was. Moeten wij nu deze door de wet ons gewaarborgde rechten vrijwillig prijsgeven door een eigen gemaakte willekeurige bepaling?

In het geval dat het plan van een architect door een ander, met of zonder gruze haren, wordt uitgevoerd, voorziet de wet niet. Wij hebben nog geen auteursrecht op den artistieken eigendom. Maar zouden wij nu, in plaats van al het mogelijke te doen om dit recht te verkrijgen, zelf de gelegenheid openen voor misbruiken die wij met alle macht moesten bestrijden? Zelferkennend dat het volkomen en règle is, wanneer het plan van een architect op deze wijze wordt geëxploiteerd? Dit toch kan niet liggen op den weg van een vereniging, die de belangen der architecten moet behartigen.

Ik roep u allen op, architecten, voor wie deze zaak van het grootste gewicht is, tot medewerking ten einde te verkrijgen dat het door mij bedoelde artikel in de honorarium tabel zoo spoedig mogelijk worde gewijzigd, ³⁾ om te zorgen dat de weinige rechten die wij bezitten niet ook nog vrijwillig door ons zelve worden prijsgegeven.

J. LIMBURG

De Hr. S. wenscht zich te bepalen tot het volgende:

1) „Vangsteld.” Deze mededeeling was niet geheel juist. Beloofd was, door de Comm. v. d. Hervorming op voorsel van den Hr. J.H.L., die de oude redactie even aloude vond als de Hr. L. in de nieuwe redactie.

2) Wie wil dat bespreken? De architect van zijn kant beweert natuurlijk van niet, de bouwheer van wel. Wanneer de laatste werkelijk gelijk heeft moet dat het eelle honorarium — volgens de oude redactie — uitgetrokken worden aan den architect al ware het werk uitgevoerd?

3) Het Hoofdbestuur besloot met elke wijziging te wachten tot de Alg. Meivergadering en dan weder deze aan de orde te stellen. Het ligt op den weg v. d. Comm. tot Behartiging der Vakbelangen deze kwestie het aller eerst te behandelen.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN

Verslag 613e Vergadering der Afd. Amsterdam, Vrijdag 27 November 1908. Na opening, worden de notulen gelezen en goedgekeurd. Van wege het Gemeentebestuur was bericht ontvangen dat de Heer A. D. N. van Gendt, volgens rooster aan de beurt van aftreding en niet herkiesbaar was in de Schoonheidscommissie. De afdeling werd verzocht in die vacature te voorzien. De Voorzitter stelde voor den Heer J. H. W. Leliman, Bouwk. Ingenieur, Secretaris der Afd. die reeds vroeger ook in die Commissie met succes was werkzaam geweest, daartoe weder te benoemen. De vergadering hechtte bij applaus daaraan hare goedkeuring, de heer Leliman verklaarde de benoeming aan te nemen. 't Is hier de plaats woorden van dank en waardeering te brengen aan den Heer v. Gendt voor zijne arbeid in vorenbedoelde Commissie aan de belangen der Bouwkunst en ons stadsschoon gewijd.

Met een inleidend woord, waarbij in 't kort door den Voorzitter de aanleiding werd vermeld tot het houden der Tuinstadtentoonstelling, werd de Heer Leliman uitgenoodigd tot het houden zijner voordracht.

Spreeker begon met eene uiteenzetting van de bedoeling der eigenlijke „Tuinstad”. Deze moet wel onderscheiden worden van villaparken, tuinvorsteden. Zij heeft eene diepere economische en sociale betekenis, waarvan ook de artistieke oplossing de weerspiegeling is.

De „tuinstadbeweging” wil de stichting van nieuwe volkomen zelfstandig, complete steden van hoogstens 30.000 inwoners en zulks op den grondslag van volstrekt communaal grondbezit. De beweging, welke in Engeland, door de stichting van Letchworth, op de eerste praktische resultaten kon wijzen, ontstond daar ingevolge Ebene zur Howard's boek „Garden cities of to-morrow”, in 1898 verschenen. Dit maakte daar te lande, bij de zeer slechte woningtoestanden en de bijzondere agrarische toestanden een reusachtigen opgang. Howard wilde een stad met een gebied van 2400 H.A., voor $\frac{1}{3}$ door de stad ingenomen voor $\frac{2}{3}$ bestemd akkerland te blijven. Spreeker zette nu nader uiteen hoe Howards plannen waren, welke schema's voor de bebouwing deze ontwerpen had en welke bedoelingen nagestreefd werden.

De tuinstadbeweging wil de steden, waar de menschenoepelingen oneconomisch werken, de organisatie door haar omvang haar doel voorbijstreeft ontlasten door decentralisatie der bevolking, tengevolge eener decentralisatie van de industrie. En bovendien bestaat in Engeland de bestaansmogelijkheid voor kleiner landbouwbedrijven, die nu door het groot-grondbezit lijden, op het om de steden overblijvende terrein. Er was reeds sinds jaren een neiging der industrie om zich uit de groote steden te verwijderen, getuige o.a. de fabrieken van den cacao-fabrikant Cadbury, de zeep-fabrieken van Lever Brothers, die resp. tot de stichting van Bourneville bij Birmingham en Port Sunlight bij Liverpool leidden. Dat zijn als 't ware tuinsteden van éene fabriek.

Howard wil nu de door hem gewenschte steden beperken tot een inwonertal van 30.000 en voorts de speculatie beloften haar nadeeligen invloed op de woningtoestanden uit te oefenen door alleen grond in erfpacht uit te geven en aldus de nadeelen van de bestaande groote steden vermijden.

Spreeker geeft nu een overzicht van de Engelsche tuinstad Letchworth en van eenige arbeiderskolonies, stichtingen die eenigszins aan de tuinstad verwant zijn.

Door bijzondere omstandigheden was wel Engeland een gunstige bodem voor deze beweging en heeft zij daar tot resultaten geleid, maar zij bleef niet tot dat land bepaald. Zij heeft overal weerklank gevonden.

In Duitschland met name was dat het geval.

Maar daar heeft de „Deutsche Gartenstadt Gesellschaft”, rekening houdende met de geringe behoefte van eigenlijke tuinsteden, hare statuten zoodanig gewijzigd, dat zij ook de stichting van villaparken omvatte. Het oorspronkelijke denkbeeld van produktieve steden, die ook industrie bezaten, is daarmede wel vervallen, maar het andere denkbeeld, van het gemeenschappelijk grondbezit, en het alleen in erfpacht uitgeven van terreinen is bewaard. Dergelijke villaparken zijn er nu in Duitschland meerdere, waarbij spreker eenige nadere bijzonderheden mededeelt. Hij staat daarna stil bij de verwante groep der arbeiderskolonies en in het bijzonder bij Gmündersdorf.

In het slot zijner inleiding wijst spreker meer in het bijzonder op de aesthetische zijde van het vraagstuk, die althans voor architecten zeker niet minder belangrijk is dan de economische en sociale. Bij de tuinsteden en de eruit voortvloeiende en er mede verband houdende stichtingen van den aanvang af ingezien, dat naast het streven naar hygiënische eischen, naast materiele voordeelen, ook moest staan de wensch om de kunst op den voorgrond te plaatsen.

De oudere villaparken lieten in dit opzicht doorgaans maar al te veel te wenschen over.

In dit verband geeft spreker eenige beschouwingen over „Heimatschutz” en over de ontseering van stad en land, niet het minst ten gevolge van de verkeerde opvatting, welke thans ten plattelande op bouwkundig gebied doorgaans wordt gebuldigd.

Spreeker komt in dit verband op enkele der kolonies terug en met name op fabrieksdorpen. Stichtingen „aus einem Guss”, wier beginsel zich ook uit in hun artistieke eenheid en bij wier stichters een levendig artistiek verantwoordelijkheidsgevoel bestond.

Wat de Hollandsche afdeling in het bijzonder betrof moest bij de samenstelling het begrip „tuinstad” ruim worden opgevat. Zij bestaat grotendeels uit kleine landhuizen etc.; eigenlijke tuinsteden immers kan ons land niet aanwijken. Maar zij doet uitkomen dat onze bouwkunst op het gebied van de burgerlijke bouwkunst en met name van het landhuis, niet achterstaat bij de Engelsche, die bij voortdurend aller oog trekt. Op haar tocht kan deze afdeling zeker onze bouwkunst in ruimer kring bekendheid en waardeering geven.

Spreeker eindigt met er op te wijzen dat het zeker toejuiching verdient dat in verband met sociale en economische belangen, die in deze dagen zoozeer op den voorgrond staan ook de bouwkunst weer op meerdere belangstelling mag rekenen. Dat ook de tuinstadtentoonstelling dit aantal van voorbeelden doet uitkomen, verhoogt zeker hare betekenis.

Een krachtig applaus gaf uiting aan den dank der aanwezigen, welke door eenige dames en talrijke leden, inzenders op de tentoonstelling ook van buiten de stad werd bijgewoond. 't Vermakelijkste de taak des Voorzitters, die den Heer Leliman in woorden den dank der vergadering mocht brengen, daarbij stilstand bij het belangrijk persoonlijk aandeel dat de Heer Leliman had gehad in de voorbereiding en daargestelling dezer expositie en den wensch uitsprak de belangrijke voordracht in extenso in druk te mogen lezen. Ten slotte richtte de Voorzitter woorden van dank aan de inzenders, die tot het welslagen der Hollandsche afdeling hadden bijgedragen en verklaarde hij de tentoonstelling voor geopend, welke daarna door de aanwezigen in oogenschouw werd genomen.

Het is den verslaggever aangenaam te kunnen berichten, dat de tentoonstelling de aandacht blijft trekken en ook in het bijzonder door hen, die een warm hart hebben voor de oplossing van het woningvraagstuk.

Zij blijft geopend tot 16 December e.k. en zal daarna nog in ons land door de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap” te Rotterdam worden gehouden.

A'm, 6-12-08.

n. G.

Afdeling 's Gravenhage der Mij. t. Bev. d. Bouwk. Gewone Vergadering 4 Dec. '08. Bij opening der vergadering door den president verklaarde deze, dat als naar gewoonte de December-vergadering aan zekere huishoudelijke bezigheden was gewijd, doch dat deze bezigheden ten behoeve van den spreker van dien avond in tweeën zouden worden gesplitst, voor en na diens voordracht, teneinde hem in de gelegenheid te stellen zijn voordracht vóór een gestelden tijd te hebben beëindigd.

Het eerste gedeelte der verkiezingen gaf als resultaat dat tot bestuurslid werden gekozen de heeren J. F. Van Hoytema en

J. A. G. Van der Steur. Als voorzitter werd uit de bestuursleden gekozen de heer J. Limburg.

Vervolgens was aan de orde een voordracht met kunstbeschuwing door den heer Willem Brouwer, directeur der naamlooze vennootschap van Brouwer's Aardewerk te Leiderdorp. De spreker gaf een groot aantal bijzonderheden over de techniek der kleibevoering en over de versiering van volgens die techniek bereide voorwerpen, zooals die door hem wordt uitgevoerd, zich aanpassende bij den aard der grondstof, der bereidingswijze en met de toepassing der voorwerpen.

Opvallend was, hoe hij de aard van het materiaal, de klei, tot haar meest volmaakte uitdrukkingstrachte te brengen — hoe hij deswege niet het gieten van aardewerk voorstond, een werkwijze die van de metaalbewerking is afgezien, — doch het werkelijke vormen en draaien, en soepel met de hand bewerken. Deze laatste werkwijze heeft bekoring en zin, vooral omdat het resultaat binnen de enge grenzen wordt gehouden van betreen met klei is te bereiken, zonder aan materiaal of werkmans onmogelijke eischen te stellen.

Daarna werd de behandeling in twee soorten klei besproken, zoowel als inleg-methode, als op de wijze zooals suikerbakkers hunne versieringen aanbrengen, terwijl ten slotte op de kleurwerkingen in materiaal zelf en die welke door de glazuren werden bereikt, een oogenblik de aandacht werd gevestigd.

Ieder bemerkte aan de voordracht, dat de spreker van rijke ervaring in, en groote sympathie tot een kunstnijverheid sprak waaraan hij zich voor zijn gansche leven voorgevoerd had overgeleverd. Overgeleverd niet met wrok, verdriet, of terughoudendheid, doch met alle ernst, alle ijver, alle liefde.

Het zou voor een blad als dit te ver voeren, om een ander dan een specialiteit zelve in den breede van het gehoorde te doen vertellen. Genoeg zij dat een en ander met een aantal schetsen op het bord werd toegelicht, waarop achtereenvolgens draaischijf, gietvorm, oven, enz. een plaats vonden en werden besproken; — en dat ten slotte op het bouwbeeldhouwwerk de aandacht werd samengetrokken. Het ware zeer te wenschen, dat dit artikel door de Hollandsche architecten eens naar behooren werd gevalueerd en toegepast. Terecht sprak de inleider van de hardheid in kleur van vele onzer moderne gevels van vele onzer moderne verblend-stenen, enz., en hoe de terra-cotta, het aardewerk, bij juiste toepassing weer die prachtige kleurschakeeringen zou kunnen bevorderen in onze bouwkunst, waarnaar ieder rechtgeaard bouwkundige streeft, omdat hij ze heeft leeren waardeeren aan de meesterwerken van vroegere stijperiodes.

Een woord van hartelijken dank bracht de voorzitter aan den Heer Brouwer voor zijn sympathieke rede en voor zijn sympathiek materiaal — en sprak de hoop uit dat hij de waardeering mocht oogsten, waarop hij hoopt als de tijden rijp zijn geworden.

Na afloop der voordracht werden nog eenige huishoudelijke zaken afgehandeld.

Tot afgevaardigden voor de algemeene vergadering der Maatschappij werden gekozen de heeren Van der Steur en Brouwer, tot plaatsvervangers de heeren Limburg en Bourdrez.

De rekening en verantwoording van den penningmeester sloot met een bedrag aan uitgaven van f 48 en een nadeelig saldo van omstreeks f 30, dat bestreden kan worden uit het batig saldo van het vorige jaar. Den penningmeester werd décharge verleend onder dankbetuiging voor zijn nauwkeurig beheer.

Nadat de voorzitter nog zijn dank had gebracht voor de 4 jaren waarin de afdeling aan hem haar vertrouwen als president had geschonken, en haar een gulden toekomst had toegewenscht, sloot hij de vergadering.

Afdeling Utrecht van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst. Verslag van de vergadering op Woensdag, den 2den December 1908.

De notulen der vorige vergadering werden onveranderd goedgekeurd.

Ter tafel werd gebracht een schrijven van de Ned. Vereeniging voor centrale Verwarmings-Industrie in zake de bijkomende werkzaamheden bij het plaatsen van Verwarmings-installaties. De aanwezige leden achtten het verzoek tot het stellen van een post daarvoor op de begrotingen en in de bestekken billijk en de oplossing van deze kwestie in dien zin de meest gewenschte.

Vervolgens het schrijven van het Hoofdbestuur, betreffende het in studie nemen der vraagstukken: „Rijksproefstation” en „Partieele besteding” — Hiervoor zijn commissie benoemd met verzoek dienaangaande rapport uit te brengen.

Daarna stelde de Heer C. de Graaf zijn bekrondde ontwerpen

„Werkmanswoningen“ en „Voorpleinafsluiting“ ter bezichtiging terwijl de Heer R. Rijtsen Gzn. een beschouwing gaf van een volgend gedeelte van het Breviarium Grimani.

Nadat beiden Heeren door den Voorzitter dank werd gezegd voor hunne medewerking werd de vergadering gesloten.
De Secretaris.

BERICHTEN

BINNENLAND.

's Gravenhage. De inzendingen voor de „prijsvraag voor het ontwerpen van goedkope, eenvoudige en doelmattige slachthuizen zonder en met kunstmatige klimrichtingen“ zullen van af 19 tot 28 December worden tentoongesteld in het gebouw van het voormalig Archief, Plein te 's Gravenhage.

De tentoonstelling zal geopend zijn dagelijks van 10-4 uur.
Middelbare Technische School. Door den Ned. Aannemersbond is het volgende adres verzonden:

Ann de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

Geeft eerbiedig te kennen het Hoofdbestuur van den Nederlandschen Aannemersbond, laastelijk goedgekeurd bij Koninklijk besluit dd. 4 Maart 1907, No. 14:

dat het uit de Memorie van Antwoord op het Voorloopig Verslag der Staatsbegroting voor 1908, Hoofdstuk V, tot zijn leedwezen heeft vernomen, dat Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken geen vrijheid heeft kunnen vinden om op de begroting voor 1909 een post te brengen tot subsidieering ener door den Nederlandschen Aannemersbond op te richten Middelbare Technische School;

dat algemeen bekend is, hoe groot ten onzent de behoefte is aan goed geregeld Middelbaar Technisch Onderwijs;

dat, hoe wenschelijk en noodig het op zich zelf is om te komen tot een afdoende regeling van het vraagstuk in het algemeen, daarbij intusschen *dit* wel vaststaat, dat de oplossing er van alleen ligt in de richting als door den Nederlandschen Aannemersbond met het ontwerp zijner M. T. School werd ingeslagen;

redenen, waarom adressant de Kamer verbiedig, doch met aandrang verzoekt het daaraan te willen leiden, dat alsnog op de Staatsbegroting voor 1909, Hoofdstuk V, een bedrag worde uitgetrokken tot subsidieering der bovengenoemde, door den Nederlandschen Aannemersbond op te richten Middelbare Technische School, ten einde aldus, door ondersteuning van het particulier initiatief, eene eerste schrede te doen op den weg, die zal moeten leiden tot het inhalen van den achterstand op het gebied van het Middelbaar Technisch Onderwijs, waarbij, naar de meening van adressant — en niet van hem alleen — een werkelijk groot volksbelang betrokken is.

*'t Welk doende,
het Hoofdbestuur voornoemd:*

Amsterdam, 30 Nov. 1908. (w.g.) J. N. HENDRIX, Voorzitter,
Secretariaat: Heeregracht 253a. W. DE VLUGT, Secretaris.

In *De Aannemer* van 8 Dec. '08 wordt een uitvoerige toelichting hierop gegeven.

Huis Lambert van Meerten. Bij de behandeling van de begroting van Binnenlandsche Zaken is het amendement, voorstellende de post voor kosten van onderhoud, enz. van het museum „Huis Lambert van Meerten“ te Delft te verminderen met f 5000 en dus te brengen op f 3000 aangenomen met 38 tegen 34 stemmen. De bedoeling is geen gelden uit te trekken om door middel van aankopen een nieuw Rijksmuseum te Delft te beginnen.

Wij moeten dit besluit betreuen, dat ontmoedigend is voor de stichters, voor den talentvollen directeur, voor de studeerenden aan de T. H. S. te Delft en voor allen, die aanwezig waren bij de plechtige overdracht aan het Rijk.

Geschilderd Raam. Groote kerk Arnhem. Onze Arnhemsche berichtschrijver stuurt ons onderstaande mededeeling: 3 Dec. had in allen eeuwig de overdracht plaats aan kerkvoogden van het door mevrouw Luden, geb. baronesse van Pallandt, namens haar echtgenoot, den heer Luden, aan de kerk geschenken raam.

Het geschilderde glas, vervaardigd in het atelier „t Prinsenhof“, van den heer J. L. Schouten te Delft, is uitgevoerd naar het ontwerp en de cartons van den heer H. Veldhuis, chef van het schilderspersoneel op dat atelier.

Het raam, dat een hoogte heeft van 8.25 m. en een breedte van 4.15 m. geeft als voorstelling „Christus zegent de kinderen“

en is ontleend aan een schilderij van Pietro Benvenuti, dat zich bevindt in de Academie des Beaux Arts te Florence.

Het tafereel stelt voor: Christus, gezeten onder 'n hoog-opgaande zuilenhal, omgeven door enkelen zijner Apostelen; tot Hem komen de moeders met hunne kinderen, en Christus zegt hen.

In stille rust ligt het landschap op den achtergrond, onmerkbaar samensmeltend met het bovengedeelte van het raam, dat zich geleidelijk heeft opgelost in een juichende engelengroep, als bekroning van het geheel.

Onder in het raam vindt men den tekst, waarop de voorstelling betrekking heeft: „Laat de kinderkens tot mij komen en verhardt hen niet; want derzulken is het Koninkrijk Gods“ en de opdracht.

Aan beide zijden, onderin, figuren. Links: Koning David als profet, bezingende de komst van den Messias. Rechts: Johannes de Dooper, de wegberieder des Heeren.

Ofschoon het een sombere grijze dag was, heeft men heden middag toch reeds een oordeel kunnen vellen over de schoonheid van het geschilderde raam in het koor der Groote Kerk alhier. Heerlijk schoon is uitgedrukt het binnendringende licht met zijn glans op de hoofdpersonen. Dat licht leeft! Die gloed is zoo echt als men hem zich denken kan. De firma Schouten te Delft heeft een wezenlijk kunststuk geleverd.

Ter bezichting waren tevens gesteld de schetsen van ontwerpen voor de andere ramen der kerk. — Indien de kerkvoogdij zoo gelukkig mocht zijn, dat vermogende stadgenooten zich het „goed voorbeeld doet goed volgen“ hier tot richtsnoer stellen, dan zou Arnhem op zijn Groote Kerk niet alleen uitwendig, maar ook inwendig recht trotsch kunnen wezen.

Ook wij hopen dat van harte.

VIIIe Intern. Congres van Architecten. De *St.-Cr.* no. 285 bevatte een verslag van dr. P. J. H. Cuypers, architect der Rijksmuseum-gebouwen te Amsterdam, gedelegeerde der Nederlandsche Regeering, omtrent het VIIIste Internationaal Congres van Architecten, gehouden te Weenen van 18-23 Mei 1908.

Rijks-Academie van Beeldende Kunsten. De directeur der Rijks-Academie te Amsterdam brengt ter kennis, dat het werk, geleverd door den deelnemer aan den wedstrijd in de beeldhouwkunst, die ingevolge de beschikking van Z. E. den Minister van Binnenlandsche Zaken, d.d. 23 April 1908, in datzelfde jaar in het gebouw der voormelde Academie is gehouden, kosteloos aldaar ter bezichting wordt gesteld van Zondag 13 tot Zondag 20 December a.s., op de werkdagen van des voormiddags 10 tot des namiddags 4 uur, en op Zondagen van 's namiddags 1 uur tot 4 uur.

Tevens zullen, ter voldoening aan het bepaalde bij art. 66 van het Reglement voor de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, vastgesteld bij Koninklijk besluit van 31 Juli 1905, worden tentoongesteld: de studies en werkstukken in 1908 vervaardigd door den heer C. A. Smout, te Parijs, en door de heeren J. M. v. d. Mey en T. J. Bottema, gedurende hun verblijf in Italië. (*St.-Cr.*)

Museum van oudheden. De reeds zoo belangrijke verzameling tegelschilderijen in het gemeentelijk Museum van oudheden, te Rotterdam, is dezer dagen nog vermeerderd met een tableau van twintig tegels in paarse kleur, voorstellende de buitenplaats Woodesteijn, te Kralingen. *N. R. C.*

BUITENLAND.

Vesting Koburg. De vesting Koburg, een der merkwaardigste in Thüringen, zal door Bodo Ebbard gerestaureerd worden. De hertog wil er gaan wonen en aan het oude gebouw moet een vleugel worden toegevoegd voor zijn kostbare verzamelingen.

Eigenlijk werd de oude vesting, bekend ook door het verblijf van Luther, reeds in 1838 gerestaureerd. Bodo Ebbard moet haar bewoonbaar maken en vergroeten. Men vreest dat er niet veel van het oorspronkelijk karakter zal overblijven. *A. H. B.*

Een Memline ontdekt. In de kerk Santa Maria del Gezu te Polizzi bij Palermo heeft de heer Fierens Gevaert een triptiek ontdekt, die hij aan Memline toeschrijft. Het middenstuk stelt de Maagd met het Kind voor, de eene vleugel is Catherina met een engel, de andere St. Barbara met een figuur, vermoedelijk den schenker. *A. H. B.*

Parijs. Parijs is een nieuwen kleinen schouwburg rijker geworden, het elegant gebouwde Théâtre Michel in de Rue Caumartin. Men zal er het lichtere genre beoefenen.

Ter opening diende een comédie van Tristan Bernard en een revue van Guity. *A. H. B.*

Op het kerkhof Père la Chaise te Parijs, komt een grafmonument voor Wilde. Een ongenoemde heeft 3000 pond sterling voor dit

doel beschikbaar gesteld onder voorwaarde, dat de beeldhouwer Epstein het grafteeken vervaardigt. *Vad.*

Standbeeld Whistler. De internationale vereeniging van beeldhouwers, schilders en graveurs heeft het plan opgevat om voor Whistler, den oprichter en eersten voorzitter dier vereeniging, een standbeeld op te richten. Rodin heeft zich met de uitvoering belast. Het werk bestaat uit een standbeeld van den Roem, die een medaillon van Whistler vasthoudt. Het origineel zal een plaats vinden aan den oever van de Theems in Londen, terwijl in Frankrijk zoowel als in Amerika een exemplaar van het monument zal geplaatst worden. *Vad.*

Nancy. Men herinnert zich het gewrijf over het Stanislas-plein te Nancy, waar het gemeentebestuur door de stichting van een schouwburg in het gebouw, te voren als bisschoppelijk paleis gebezigd, de harmonie der bebouwing dreigde te verbreken. Het gemeentebestuur heeft zijn plannen niet opgegeven, doch nu komt de „Commission des sites“ in het departement Meurthe-et-Moselle een spaak in 't wiel steken. Achter het bedreigde paviljoen ligt een tuin, die men noodig zou hebben om voor den nieuwen schouwburg magazijnen en andere aanhangsels te bouwen. Deze tuin heeft de commissie „geklasseerd“ op grond dat hij het eenig overblijfsel vormt van de oude versterkingen van Nancy en omdat er prachtige boomen in staan, die men zou moeten offeren.

Wanneer nu de préfet en de minister deze beslissing der commissie goedkeuren, zal er van den schouwburgbouw niet kunnen komen en zoo langs een omweg de Place Stanislas gered zijn. *A. H. B.*

PERSONALIA

J. H. Hannink †. — Te Goes is plotseling in 77-jarigen ouderdom overleden de heer J. H. Hannink, architect en oud-opzichter der Rijksgebouwen in Zeeland.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 14 DECEMBER.

UTRECHT. Bouwen blok dienstwoningen voor acht brugknechten nabij de schipbrug te Vreeswijk en uitvoeren eenige daarmede in verband staande werken. Raming f 21400. Prov. best. n.m. 2 u. Bestek no. 236 na 30 Nov. ter lezing aan het Min. van Waterst. de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Hage. Inl. te bekomen bij den hoofdingenieur-directeur Castendijk te Arnhem, bureau Jansplein 55, den arrondissementen-ingenieur Steyn Parvé te Utrecht en bij den opz. Kuiler te Vreeswijk. Nota van van inl. op 7 Dec. ter inzage bij den. opz. Kuiler te Vreeswijk.

LANGEZWAAG. Verbouwen en belangrijk uitbreiden der kaas- en roomboterfabriek aldaar.

Coöp. vereen. stoomzuivelfabriek „Lange Zwaag“ 's av 6 u bij J. Meijer. Bestek en teek. ad. f 1.50 bij R. de Roos verkrijgbaar.

WINTERSWIJK. Bouwen van een woonhuis met schuur op een terrein bij 't Watiën. De heer D. J. Dannewold, n.m. 5 u. in café H. Huiskamp in Heuxel, alw. bestek en teek. ter inz. inl. geeft B. J. te Sellewoold.

DINSDAG 15 DECEMBER.

ALMELO. Afbreken en bouwen van een heerenhuis op het perceel Grootestraat hoek Prinsenstraat voor D. Slettenaar Hzn. Architect H. A. Witzand Bzn. 's av. 6 u.

BUREAU VOOR PLAATSIING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingescreven sollicitanten voor:		per maand	
Opzichter	Teekenaar	ouderdom: 32 jaar	salaris f 100.—
•	•	23	65.—
•	•	19	50.—
•	•	21	49.—
•	•	23	90.—
•	•	22	75.—
•	•	23	60.—
•	•	26	80.—
•	•	27	80.—
•	•	21	90.—
•	•	23	75.—
•	•	25	80.—
•	•	21	60.—
•	•	28	—
•	•	21	75.—
•	•	21	—
•	•	22	60-70.—
•	•	49	100.—
•	•	22	80.—
•	•	42	90-100.—
•	•	34	80.—
•	•	29	70.—
•	•	29	70.—
•	•	32	± 75.—
•	•	19	50.—
•	•	25	75.—
Opzichter	•	31	100.—
•	•	24	100.—
•	•	22	75.—
•	•	20	60.—
•	•	36	100.—
•	•	57	70-80.—
•	•	39	80.—
•	•	27	90-100.—
•	•	47	100.—
Teekenaar	•	25	75.—
•	•	23	50.—
•	•	22	50.—
•	•	25	50.—
•	•	21	60.—
•	•	22	80.—
•	•	20	—
•	•	25	60.—
•	•	25	80-90.—

in café „Dolfin“, alwaar bestek en teek. ter inzage. Inl. geeft gen. architect. Aanw. 15 Dec. v.m. 9 u.

Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.

AANBESTEDING.

Op DINSDAG den 29sten December 1908, des namiddags ten 2 ure (*locale tijd*), aan het Centraalbureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen in het Moreelse Park te Utrecht, van:

Bestek No. 1171.

Het maken van een nieuw hoofdgebouw en bijkomende werken te SIMPELVELD.

Begroting f 82500.—.

De besteding geschiedt volgens § 99 van het bestek.

Het bestek ligt van den 14den Dec. 1908 ter lezing aan het Centraalbureau in het Moreelse Park en aan het bureau van den Sectie-ingenieur A. VAN LIEBERGEN te *Moas-tricht* en is op *franco* aanvraag (per brief) aan genoemd Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) te bekomen, tegen betaling van f 300.

Inlichtingen worden gegeven aan het Centraalbureau (Dienst van Weg en Werken) en door den Sectie-ingenieur voornoemd.

Aanwijzing op het terrein zal geschieden den 22sten December 1908 ten 11 ure voorm. (*West-Europesche tijd*).

Utrecht, den 8sten December 1908.

Openbare Aanbesteding.

Het Gemeentebestuur van Utrecht zal op **Woensdag 23 December 1908**, des namiddags, in het openbaar ten Stadhuisz Aanbesteden de levering van Magazijngoederen voor 1909, te weten:

1. te 1½ uur: de Magazijngoederen voor de Gemeentewerken;
2. te 2½ uur:
 - a. de Magazijngoederen voor de Gemeente-Gasfabriek;
 - b. de door die Fabriek benodigde gegoten ijzeren Buizen en Hulpstukken;
3. te 3½ uur: de Magazijngoederen voor het Gemeentelijk Electrisch Bedrijf;
4. te 4½ uur: de Magazijngoederen voor de Gemeente-Reiniging.

De monsters van de te leveren materialen enz., bedoeld onder 1, 2a, 3 en 4, liggen ter inzage onderscheidenlijk op de terreinen der Gemeentewerken (Stadstimmerhuis Achter Clarenburg), der Gemeente-Gasfabriek, van het Gemeentelijk Electrisch Bedrijf en der Gemeente-Reiniging, op werkdagen van 9-12 en van 2-4 uur, terwijl de voorwaarden van aanbesteding, bedoeld onder 2a, met gezegd formulier van inschrijving, tegen betaling van f 0.50 (franco per post f 0.55) per exemplaar, en de voorwaarden en de bestekken van elke der overige aanbestedingen afzonderlijk tegen betaling van f 0.25 (franco per post f 0.30) per exemplaar, verkrijgbaar zijn ten kantore van den Directeur van den betrokken tak van gemeentediens, ten Stadhuisz (afd. Financienkamer) en bij de Boekhandelaren J. G. VAN TERVEEN & ZOON.

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

22 NOVEMBER.

NIJKERK. Bouwen woonhuis in het Nijkerkveen, voor W. v. Keulen. Laagste inschrijver G. Boshuizen, Hoevelaken, f 1108,70.

J. H. ADDICKS & ZONN. AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van URWERKEN, CARILONS, RADERWERKEN enz. Restaurant van OUDE TORENUR- en SPEELWERKEN. Restaurant van ANTIKE URWERKEN.

Fabriek van Electriche Uurwerken

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën (5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
 Asphalt. — W. J. v. n. WETTERN en A. S. KEY, Rotterdam.
 Aeroceengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
 Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel, „STEEN-OORD”, 's-Gravenhage.
 Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
 Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, enz. — N. V. Utrechtse Asphaltfabriek v.h. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
 Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amst. Asphaltfabriek „de Vesuvius”, Amst. Amsterdam.
 Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845” 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
 Ambergerhugt Lasapparaat, WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
 Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. Amsterdam.
 Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
 Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERDAM. CEMENT-STEENFABRIEK v.h. VAN WANING & Co. Rotterdam.
 Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
 Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
 Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.
 Betonijzer „Kahn Systeem”, Handelsmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
 Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
 Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amst. Amsterdam.
 Bovenlichtsluiting „Flux”. — VAN DE POLL, Purmerend.
 Bovenlichtsluitingen in div. systemen. LUYKE & Co., Rotterdam.
 Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren, J. LIPS Bzn., Dordrecht.
 Brandkasten, Kluisdeuren, „Syst. Ostertag”, G. L. Schultz, Rott.
 BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. SCIMMOOR & Zoon, Den Haag.
 Cementstankdakhedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZONN, Ruijschstraat 10b/d Weesperzijde, Amst. Amsterdam.
 Cement-Ijzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amst. Amsterdam.
 Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Amst. Amsterdam.
 Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDEN OBELT, Amst. Amsterdam.
 Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
 Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amst. Amsterdam.
 Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
 Centrale Verwarming. — Wed. I. T. HUNCK & ZONN, Amst. Amsterdam.
 Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amst. Amsterdam.

26 NOVEMBER.

HEERLERHEIDE (LIMB.). Bouwen kerk met torens en sacristie, R. K. Paroch, kerkbestuur van St. Cornelius. Laagste inschrijver J. Ubachs, Heerlen, f 47264.

Assurantie Maatschappij tegen Brandschade en op het Leven De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Grootte Houtstraat 710000, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage: CAREL HENNY, Directeur; Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur; G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
 Reservefonds nlt. 1907 1.304.200,00
 Betaalde Brandschaden tot nlt. 1907 - 32.707.500,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amst. Amsterdam.
 Closets. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. Amsterdam.
 Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.
 Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amst. Amsterdam.
 Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amst. Amsterdam.
 Electrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amst. Amsterdam.
 „Flux” Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Purmerend.
 Gaskachels (nieuwste condensng). — OBELT, Amst. Amsterdam.
 Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN, Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
 Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
 Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
 Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtels. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin.
 Grondboringen. — A. J. STOEL jr. Haarlem.
 Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
 Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
 Haeuslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
 Huisdeursloten. — LIPS, Dordrecht.
 Hydraulisch gespeld hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amst. Amsterdam.
 Jalouziën. — J. F. KRONER & Zoon, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
 Jossou-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amst. Amsterdam.
 Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amst. Amsterdam.
 Keien enz. — FERD. ENGENS, Amst. Amsterdam.
 Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amst. Amsterdam.
 Liften. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
 Liften, Ventil., Gesm. ijzer, trappen, J. HAMER & Co., Amst. Amsterdam.
 Liften (Hydr. en electr.). — FRIED. STIELTJES & Co. Amst. Amsterdam.
 Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en Inw. glasemal. privaateleidingen. — OBELT, Amst.
 Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder” Amst. Amsterdam.
 Montagraderuk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amst. Amsterdam.
 Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
 Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
 Plafondplaten. — Gens. MIJNLIEFF, Nijmegen.
 Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amoneburg.
 Potlooden. — A. W. FABER'S „CASTEL” POTLOOD.
 Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.
 Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amst. Amsterdam.
 Proefstation Bouwmat — KONING & BIENFAIT, Amst. Amsterdam.
 Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDEN OBELT, Amst.
 Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUIGOM, Amst. Amsterdam.
 Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
 Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amst. Amsterdam — 's-Gravenhage.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amst. Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amst. Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmereen. — G. & J. COOL, Amst. Amsterdam.
 Seoriae Bricks, Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
 SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
 Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amst. Amsterdam.
 Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amst. Amsterdam.
 Stalrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amst. Amsterdam.
 Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
 Steengas. NEDERL. IMPORT-MIJ. Den Haag.

Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Aktiengesellschaft. Verteenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amst. Amsterdam.
 Steenen, Gevels, Stier- enz. — Fr. v. d. L. DO Sr., Dieren.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amst. Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Beleid en Tegelen (Limburg).
 Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
 Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toilet). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amst. Amsterdam.

Ventilatoren — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amst. Amsterdam.
 Vuchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amst. Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkelen — „Bouwmaterialen” v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen” voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
 Ijzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 Ijzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
 Zandsteen. — FERD. ENGENS, Amst. Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT'S Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
 Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amst. Amsterdam.

N. V. Nederlandsche Import-Maatschappij.

2de Sweelinckstraat 194. = 's-Gravenhage.

Eenig contractant voor Nederland, Koloniën en België van de BESTE KWALITEIT

STEENGAAS (DRAHTZIEGEL).

Te gebruiken voor BRANDVRIJE MUREN, VLOEREN, PLAFONDS (recht en gebogen), bekleding van Pilaren, kolommen, ijzerconstructiën, trappen, enz.

MONSTERS en PRIJZEN gaarne ter dispositie.

Openbare Aanbesteding.

Het Gemeentebestuur van Utrecht is voornemens op Zaterdag 19 December 1909, des namiddags te 2 uur, in het openbaar, ten Stadhuis aan te besteden:

1. Het eenjarig onderhoud enz. van de Sluis te Vreeswijk;
2. idem van den Straatweg Utrecht-Vreeswijk;
3. idem van de Sluis te Nieuwer-sluis enz.;
4. idem van het Jaagpad langs den Leidschen Rijn van Utrecht tot nabij Woerden.

Alles voor het dienstjaar 1909.

De bestekken liggen ter inzage aan het Bureau der Gemeentewerken, Achter Klarenburg, en zijn aldaar zomede ten Stadhuis (afdeeling Financiën) en bij de Beekhandelaren VAN TERVEEN & ZONN te verkrijgen tegen betaling van 0,50 per stuk.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN M. LUIJTEN, LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

TRAS

Vraagt inlichtingen voor de controle van goede tras.

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98. 'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.

TELEFOON: 5341.

CENTRAAL TECHNISCH BUREAU.

LANGE VOORHOUT 23. — 'S-GRAVENHAGE.

HYGIËNISCH. TEL. 5451. ECONOMISCH.

Algeheele en afdoende droging en luchtzuivering van oude en nieuwe bouwwerken volgens:

„SYSTEME KNAPEN”.

ONDER GARANTIE.

Het eenigste tot nog toe bekende systeem, dat op wetenschappelijke basis absolute en voortdurende droging kan garandeeren.

Vraagt inlichtingen.

Zie attesten.

LIFTEN

voor alle doeleinden,

Speciaal voor handkracht.

Loosduinsche weg 855i.

J. C. VAN STRAATEN. DEN HAAG.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of Electricische Centrale bestaat is een

Amberger Luchtgasapparaat.

het eenvoudigste, beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

Fabriek van Houten Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van

Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van teekening in verschillende systemen, massief, opgelegd, vochtwerend, ook systeem „tapis”, op het oog gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

Obernkirchener Sandsteinbrüche, Obernkirchen.

Erkend **BESTE Zandsteen.**

Geïllustreerde prospectus met opgave van drukvastheid, analyse, enz. op aanvraag verkrijgbaar

bij den Vertegenwoordiger voor Nederland

FERD. ENGERS, Amsterdam.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 21sten December 1908, des namiddags ten half twee ure (*Greenwichtijd*), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang Vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1129

Het wijzigen van de bruggen over de Elsbeek en de Glanerbeek en het uitvoeren van Grond-, Spoor- en bijbehorende werken in den tramweg Oldenzaal-Gronau en den daarnaast liggenden openbaren weg van Losser naar Gronau.

Begroeting f 6330. —

Het bestek met 2 teekeningen is tegen betaling van f 1.50 en het bestek zonder de teekeningen tegen betaling van f 0.50 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, Kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op het terrein op Woensdag 16 December 1908 des voorm. 9^{1/2} u. Spoortijd.

De Raad van Administratie.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op Maandag, den 21sten December 1908 des namiddags ten half twee ure (*Greenwichtijd*), zal in het Centraal-Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek No. 1130:

Het wijzigen en verhoogen van het Beservoirgebouw, het maken en opstellen van een ijzeren Waterreservoir met ijzeren steunstelling en bijkomende werken op het westelijk eiland van het Centraal Personenstation te AMSTERDAM.

Begroeting f 10300. —

Het bestek met 1 tekening is tegen betaling van f 1.50 en het bestek zonder de tekening tegen betaling van f 0.50 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150 of op franco aanvraag aan dien Dienst met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op het terrein op Woensdag 16 December 1908 des voorm. 11 uur spoortijd, uitgaande van het Centraal Administratiegebouw Droogbak.

De Raad van Administratie

GEB'S. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOTTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en parketvloeren.

GEBR. VAN DER VLIET, IJzer- en Staalhandel AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

van 1 tot 30 cM. voorradig.

tot 30 cM. voorradig.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

PAUL DEVIS. IJZEREN EN STALEN BALKEN BRUSSEL.

Bij GEWAPEND BETON slechts UITGETANDE STANGEN te gebruiken.

KUNNEN BIJ ELK SYSTEEM TOEGEPAST WORDEN.

20 % MINIMUM BEZUINGING op de vereenigde balken.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGREE-MARIHAYE,
te OUGRÉE (BELGIË).
VRAAGT SPECIALE CATALOGUS EN PRIJZEN.

Hloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

JAN HAMER & CO., Frederiksplein 6 & 8, AMSTERDAM.

Electriche-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent)

In verschillende Koninklijke-, Rijk-, Provinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN
en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens
ons laatste en veel verbeterde systeem.

Luminografie.

N. V. Drukkerij „Senefelder.”

AMSTERDAM.

Looiersgracht 47. — Telefoon 108.

Het Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestekteekeningen

op oorspronkelijke grootte.

Goedkooper en beter dan eenig
ander procédé.

Voor verkleinen van teekeningen blijft
ons verbeterd foto-litho procédé
het meest aanbevolen.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op Dinsdag, 5 Januari 1909, des namiddags te 2 uur (1.40 Greenwichtijd), zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

den bouw van een Post- en Telegraafgebouw te Leerdam.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Febr. 1901, L. X. afdeling Waterstaat T.

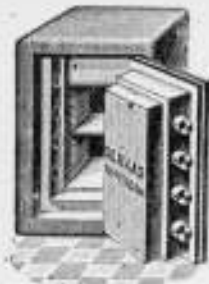
Het bestek ligt na 21 December 1908 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het ade district, Nassau Odiëkstraat no. 59 te 's-Gravenhage; aan het Post- en Telegraafkantoor te Leerdam, en is voorts, op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad f 0.45, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage en door den Districts-Opzichter bij de Landsgebouwen J. G. P. Roel te Rotterdam. De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 20 December 1908, des voormiddags te 11 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk ondertekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 2 December 1908.

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek
Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHERMEN.

Speciale Fabriek voor

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJTEN.

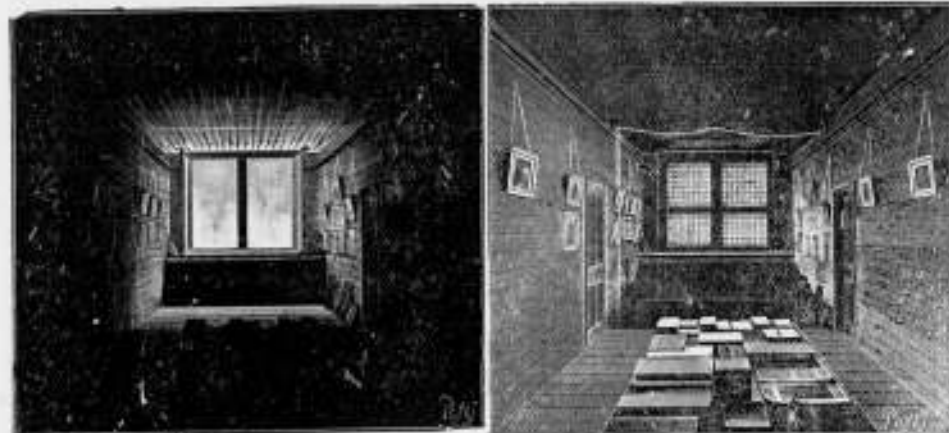
J. E. KRÖNER & Zoon. HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

PRISMA'S LUXFER.

KAMER VERLICHT

Zonder Prisma's.

Met Prisma's.

Voor inlichtingen wende men zich tot **W^M. VAN RIJN,**
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon AMSTERDAM

(Amstel over Bensdorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Watervverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

„BOUWMATERIALEN“ voorheen M. Luijten Lekkerkerk. Fabriek van machinale Doorniksche en Luiksche POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van hoogstens 15% restant op een zeef van 900 mazen per cm². (voor speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleistermateriaal. — Onovertroffen percentage zuivere werkzame kalk en daardoor zeer voordelig in 't gebruik. — Monsters, proefstaten, attesten en mortelverhoudingen worden gratis verstrekt.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S ALBAST CEMENT = wordt Glashard, helder wit, kan worden afgewasschen, kan DIRECT worden beschilderd.

wordt steeds met groot succes toegepast in Ziekenhuizen, Sanatoriums, Militaire Hospitalen, Kazernen, Gestichten, Kerken, Kloosters, Scholen, Schouwburgen, Electriche Centralen, Kantoorgebouwen, Particuliere Gebouwen, enz., enz.

Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.
NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

MEISENBACH RIFFARTH & Co.

PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.

BERLIN — MUNCHEN.

VERTROUWDE WERKLIJDE VOOR NEDERLAND:

MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

„LOLLAR“

RADIATOREN EN KETELS
Façonstukken — Ribbenelementen

voor

CENTRALE VERWARMINGEN.

BUDERUS'SCHE EISENWERKE. — DEN HAAG.
COPERNICUSSTRAAT 142. TELEFOON 2552.

**ATELIER VOOR
GEBRAND- en GEKLEURD
SCHILDERD
en GEKLEURD
GLAS IN LOOD**

**J.J. BOUVY
DE DORDRECHT.
FILIALEN:
AMSTERDAM en ROTTERDAM**

IN DE SPEYKERMANDT

MOENS & BECK. MODERNE BOUWMATERIALEN.

Prospecti en monsters gratis op aanvraag.

Hoofdkantoor: BLOEMENDAAL.

Bestelhuizen: AMSTERDAM, N.Z. Voorburgwal 306.
'S-GRAVENHAGE, Obrechtstraat 255.

„Unikum“ met mechanische sluitkracht. Nieuw!!

houdt in alle opzichten het juiste midden tusschen de deurdrangers en de gewone deurveeren.

Prospectus wordt op aanvraag franco toegezonden.

LUIJKE & Co. Importeurs, Rotterdam.

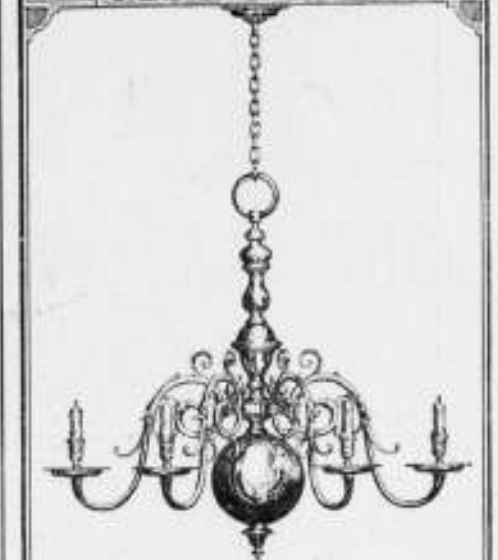
N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,

voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.

ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

W. J. STOKVIS ARNHEM.

FABRIEK VAN
Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

**AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.**
VAN DEN BERG & VIËTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

A. J. VAN WIJCK,

FABRIKANT van

Nageperste Gevelsteen.

RENKUM.

Vraag Prijzen en Monsters.

KENNISGEVING.

Ten einde voor de betrouwbaarheid onzer rapporten te waken, vestigen wij de aandacht van belanghebbenden op het volgende:

1°. Er wordt eene circulaire verspreid, waaronder gedrukt:

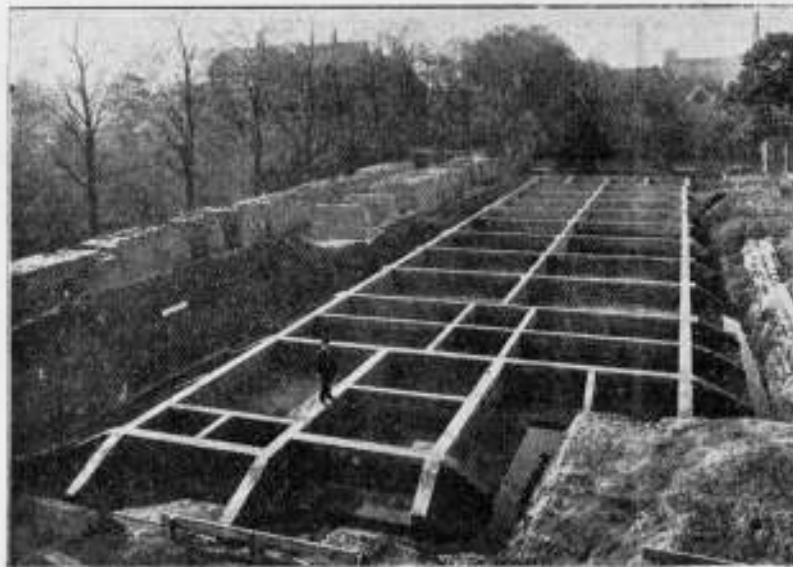
A. J. Forest Bruxelles, bevattende den uitslag van ons rapport No. 10070, waarbij de indruk wordt gegeven, alsof het betreffende monster cement ons onder het merk „Lüttich Brand“ werd ingezonden.

2°. Er worden circulaire verspreid, bevattende den uitslag van onze rapporten Nos. 10605 en 10601, waarbij de indruk wordt gegeven, alsof de betreffende monsters ons onder het merk „Joassin & Cie.“ werden ingezonden.

Dusdanige certificaten bevatten deze uitslagen van proefnemingen niet.

Proefstation voor Bouwmateriaal en Bureau voor chemisch Onderzoek.

KONING & BIENFAIT.

Fundering gebouw voor Scheepbouwkunde Techn. Hogeschool te Delft. Oppervl. 900 M².

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken.
Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

**Koninklijke Rotterdamsche
Cementsteenfabriek**

VOORHEEN

Van Waning & Co.

Rotterdam — Enschede.

Grootste voorraad
Riolen, Buizen, Putten, Kolken, enz.

TH. VAN HEEMSTEDEN OBELT'S Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en magazijn:
de Ruyterkade 104/106—151.
AMSTERDAM.

Filiaal en monsterlokaal:
Mauritskade 35.
's-GRAVENHAGE.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen
Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geteerd geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overstreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attentien ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINDIERS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.
CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

**ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten, SEPTIC-TANKS,
WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.**
Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

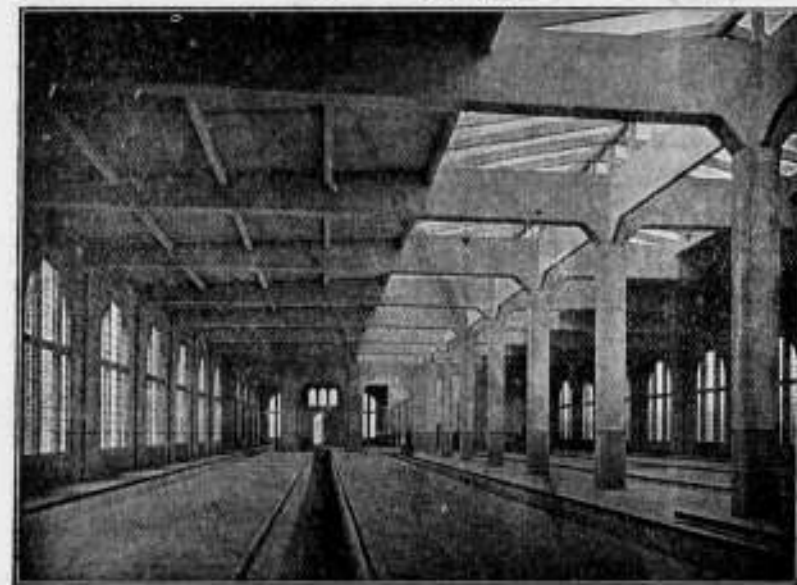

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M².
AAN DE FABRIEKEN

**Firma VAN DER LUGT,
ROTTERDAM,**
uitgevoerd door de

**N. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & Co.**
Constructeurs van Werken
in Gewapend Beton te
BREDA.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civiel Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.
Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

28^e JAARGANG · 1908. N° 51

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

· ORGAAN VAN MAATSCHAPPY ·
· TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST ·

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPY: A. SALM G.Bz. Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-Voorzitter. — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL, J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OUIËNDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: ED. CUYPERS, A. SALM GBz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVER: MOUTON & CO DEN HAAG

INHOUD ······ **ABONNEMENTSPRIJS**

N° 51. 19 DECEMBER 1908. Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. — Botermarkt 25 te Haarlem, door J. van den Ban Pz. — De Architectuur van het Beethovenhuis, door J. G. — Verslagen van Vergaderingen. — Prijsvragen. — Berichten. — Personalie. — Bureau van plaatsing voor opzichters en teekenaars. — Aankondiging en afloop van aanbestedingen. — Lijst van fabrikanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. / 15 — 's jaars, voor Indië en het Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. / 17. — Prijs DER ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / 1.—, elke regel meer 20 cents Grootte letters naar plaatsruimte — AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie ½ maal. — ABONNEMENT VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

In aansluiting met het bericht in Bouwk. Weekblad no. 49, blz. 965, meldende dat de namen der gestelde kandidaten voor het Hoofdbestuur uiterlijk Donderdag 17 Dec. 1908 worden ingewacht, laten wij hieronder de ingekomen candidatenlijsten naar tijdsorde van ontvangst volgen.

I. Candidaten de heeren:

J. Verheul Dzn., architect te Rotterdam.
P. A. Weeldenburg, architect te Rotterdam.

Gesteld door de volgende Architect-Leden te Rotterdam:

C. N. van Goor.	J. A. Voorhoeve.
A. Nolen.	C. A. Huygen.
B. Hooykaas Jr.	D. B. Logeman.
C. Verheul Dzn.	Ed. J. A. Fol.
N. Tinbergen.	A. A. J. Margry.
J. Heijink.	A. Maurisse.
H. Wakkie.	J. F. Brand Lzn.
P. Musly.	B. Th. Kraayvanger.
G. J. Bakkus.	J. v. Wijngaarden.
Jac. van Vessem.	J. Schotel.
Ba. Bakker.	B. H. Beyderwellen.
G. J. Hemmes.	G. Vuyk.
W. Bruynzeel Gzn.	

II. Candidaten de heeren:

A. Salm G.Bzn., architect te Amsterdam.
B. J. Ouiëndag, architect te Amsterdam.

J. H. W. Leliman, Bouwk. Ingen. te Amsterdam.
D. E. C. Knuttel, Civ. Bouwk. Ing. Rijksbouwmeester te 's Gravenhage.

J. Limburg, Bouwk. Ingen. te 's Gravenhage.
P. G. Buskens, architect te Rotterdam.
W. F. C. Schaap, Civ. Bouwk. Ing. Dir. Gem. Werken te Arnhem.
D. E. Wentink, architect, Inspec. Volksgezondh. te Utrecht.
L. C. Dumont, Bouwk. Ing. Dir. Openb. Werken te Haarlem.

Gesteld door de heeren:

G. van Arkel.	P. A. Timmers.
Joseph Herman.	W. G. Ebersson.
A. J. Joling.	H. J. M. Walenkamp.
P. J. W. J. v. d. Burgh.	S. de Clercq.
Albert Kool.	Herm. v. d. Kloot Meyburg.
H. A. Reus.	W. F. Overeijnder.
Joh. D. Looyen.	Alb. Otten.
Oscar Leeuw.	

III. Candidaten de heeren:

A. Salm G.Bzn., architect te Amsterdam, en
W. van Veen, Civ. Bouwk. Ing., Ing. Mpij. tot Expl. van S.S. te Utrecht *).

*) De H.H. Arch-leden van de afd. Utrecht, die tot deze candidaatstelling het initiatief namen, hebben op grond van het B. W. van 21 Nov. j.l. den daarin gestelden termijn van 1 Dec. als *definitief* beschouwd en zich onthouden van het stellen van *overdere* candidaten, omdat de tijd tot overleg met andere afdelingen of combinaties ontbrak en men deze niet wilde bemoeilijken door eene candidaatstelling in den wilde weg.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd een Permanente Tentoonstelling van Bouwarkelen, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

Gesteld door de Architect-Leden te Utrecht:

I. H. J. van Lunteren.	J. J. Wentink.
Corn. de Graaf.	J. N. Breebaart.
P. J. Houtzagers.	E. G. Wentink Jzn.
J. T. Kok.	F. J. Nieuwenhuis.
R. Rijksen Gzn.	W. de Jong.
H. van Hilten.	M. E. Kuiler.
A. W. Reijnders.	C. T. Kranenveld.

IV. Candidaten de heeren:

J. A. G. van der Steur ^{*)}, Bouwk. Ing. te 's Gravenhage, en Joh. Mutters Jr., Architect te 's Gravenhage.

Gesteld door de heeren:

Jb. C. van Dorsser S.C.zn.	J. F. Wouters.
L. A. H. de Wolf.	F. H. van Malsen.
F. M. Nieuwerkerk.	J. P. J. Latour.
J. H. Tonnaer.	Nic. Molenaar.
G. de Hoog Hzn.	Jan de Quack.
D. Verheul Jzn.	L. Simons.
Z. Hoek.	J. J. Gort Jr.

V. Candidaten de Heeren:

A. Salm G.Bzn., architect te Amsterdam.
D. E. C. Knuttel, Civ. Bouwk. Ing., Rijksbouwmeester te 's Gravenhage.
H. P. Berlage N.zn. ^{*)}, architect te Amsterdam.
C. B. Posthumus Meijes ^{*)}, architect te Amsterdam.
V. G. A. Bosch ^{*)}, Bouwk. Ing. te Arnhem.
W. F. C. Schaap, Civ. Bouwk. Ing., Dir. Gem. Werken te Arnhem.
J. Limburg, Bouwk. Ing. te 's Gravenhage.
P. A. Weeldenburg, architect te Rotterdam.
D. E. Wentink, architect, Insp. Volksgezondheid te Utrecht.

Gesteld door de vergadering van Architect Leden der Afdeling Arnhem.

VI. Candidaten de heeren:

A. Salm G.Bzn., architect te Amsterdam.
W. J. de Groot, Onder Dir. Gem. Werken te Amsterdam.
B. J. Ouëndag, architect te Amsterdam.
L. C. Dumont, Bouwk. Ing., Dir. Openb. Werken te Haarlem.
D. E. C. Knuttel, Civ. Bouwk. Ing., Rijksbouwmeester te 's Gravenhage.
J. Verheul Dzn., architect te Rotterdam.
P. A. Weeldenburg, architect te Rotterdam.
G. W. van Heukelom, Civ. Ing., Ing. bij de Mij. tot Expl. van S. S. te Breda.
J. A. Mulock Houwer, Civ. Bouwk. Ing., Dir. der Gem. Werken te Groningen.

Gesteld door de vergadering van Architect-Leden der Afdeling Haarlem.

VII. Candidaten de heeren:

A. Salm G.Bzn., architect te Amsterdam.
W. J. de Groot, Onder Dir. Gem. Werken te Amsterdam.
G. W. van Heukelom, Civ. Ing., Ing. bij de Mij. tot Expl. van S. S. te Breda.
L. C. Dumont, Bouwk. Ing. Dir. Openb. Werken te Haarlem.

B. J. Ouëndag, architect te Amsterdam.
D. E. C. Knuttel, Civ. Bouwk. Ing. Rijksbouwmeester te 's Gravenhage.
J. Limburg, Bouwk. Ing. te 's Gravenhage.
W. F. C. Schaap, Civ. Bouwk. Ing. Dir. Gem. Werken te Arnhem.
J. Verheul Dzn., architect te Rotterdam.

Gesteld door de heeren:

C. B. Posthumus Meyjes.	J. Bakker.
M. B. N. Bolderman.	E. J. Kuypers.
A. D. N. van Gendt.	J. W. Hanrath.
E. M. Rood.	C. L. M. Lambrechtsen van
Mr. E. H. P. Rosenboom.	Ritthem.
P. A. Timmers.	R. P. J. Tutein Nolthenius.
J. A. van der Sluys Veer.	J. A. v. Straaten Jr.
F. W. M. Poggenbeck.	Th. T. A. Delprat.
W. van den Berg.	A. W. Bos.
Ed. Cuypers.	J. C. Spakler Jr.
E. Jelsma.	J. W. Blijenburg.
J. W. C. Tellegen.	Th. G. Strengers.
	J. B. Springer.

VIII. Candidaten de heeren:

H. P. Berlage Nzn. ^{*)} architect te Amsterdam.
Henri Evers, architect, hoogleraar T. H. te Delft.
C. N. van Goor, architect te Rotterdam.
P. J. Houtzagers, architect te Utrecht.
J. H. W. Leliman, architect te Amsterdam.
J. Limburg, architect te Amsterdam.
A. Salm G.Bzn., architect te Amsterdam.
W. F. C. Schaap, Civ. Bouwk. Ing. Dir. van Gem. Werken te Arnhem.
Jan Stuyt, architect te Amsterdam.

Gesteld door de heeren:

G. van Arkel.	Aug. J. C. van Spaendonck.
D. H. Haverkamp.	J. F. Staal Jr.
D. A. N. Margadant.	G. Versteeg.
J. E. v. d. Pck.	W. J. Vuyk.
J. P. F. van Rossem.	A. W. Weissman.

(De tijd ontbrak om officieel te informeren, of al de candidaten van deze laatste lijst de candidatuur aannemen. RED.)

Bij deze candidaatstelling was gevoegd de volgende toelichting:

TOELICHTING.

Men is van meening geweest, dat het niet aanging, sommige leden van het thans fungerend Hoofdbestuur opnieuw te candideeren en andere niet, omdat zulk een handelwijze stuitend zou zijn tegenover die leden, welke men niet wenschte te handhaven.

Alleen voor den Voorzitter, den heer A. Salm GBz. werd een uitzondering gemaakt, wegens de groote verdienste, die hij jegens de Maatschappij in het bijzonder wegens het nemen van het initiatief tot hare reorganisatie, heeft.

Verder heeft men gemeend, dat bij de keuze der candidaten uitsluitend op hun betoekenis als bouwkunstenaars moest worden gelet.

Dat de heer Berlage in het Hoofdbestuur niet zou mogen ontbreken, sprak van zelf.

In den heer Henri Evers stelde men iemand, die de

^{*)} Volgens officieel bericht neemt deze candidaat de candidatuur niet aan.

Technische Hoogeschool te Delft in het Hoofdbestuur zou kunnen vertegenwoordigen.

Door den heer C. N. van Goor, de Secretaris van Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, tevens de Secretaris van den Bond van Nederlandsche Architecten, gaf men aan deze zusterlichamen den candidaat, waarop zij recht hebben.

De heer P. J. Houtzagers te Utrecht heeft zoowel als vertegenwoordiger der Utrechtsche Afdeling en als Penningmeester van den Bond van Nederlandsche Architecten aanspraak op eene candidatuur.

Als vertegenwoordiger der Afdeling Amsterdam en als uitstekend schrijver meende men, dat de heer J. H. W. Leliman in het Hoofdbestuur goed op zijn plaats zou zijn.

BOTERMARKT 25 TE HAARLEM.

Aan de opdracht ter verbouwing van het perceel tot winkelhuis met bovenwoning heb ik getracht te voldoen op zoodanige wijze, dat daarbij aan den fraaien bovengevel — een der best bewaarde Haarlemsche trapjesgevels en hoogst waarschijnlijk van de hand van Lieven de Key — zoo min mogelijk werd gewijzigd, en slechts door aanvulling van het ontbrekende oorspronkelijke vorm zooveel mogelijk werd teruggegeven.

De gevel heeft ter hoogte van de eerste verdieping een vrij zwaren cordonband. In dien cordonband is aan het eene eind gebeiteld „anno. —, aan het andere eind 1609, en daartusschen het opschrift „*ick. woud. dat. ich. een. peert. cond. gecrygen. — int. bruyne. peert. — dat. elkeen. prees. en. van. verachten. mocht. swygen.*”

Het fries boven dezen cordonband is versierd met ossenkoppen, terwijl thans een steen — waarop een paard gebeeldhouwd, — welke vroeger uit dezen of uit eenen anderen ouden gevel gesloopt werd, in het midden van het fries is aangebracht; deze steen was in het bezit van de Gemeente Haarlem en werd den eigenaar door het Gemeentebestuur daartoe welwillend aangeboden. Onder alle raamkozijnen worden fijn geprofileerde dorpellijsten aangetroffen, welke, — thans ook op de eerste verdieping —, over de geheele breedte van den gevel doorloopen.

De afdekkingen der trappen van den topgevel hebben hetzelfde profiel als dat der dorpellijsten. De gevel is op de hoeken, om de raamkozijnen, onder de afdekkingslijsten der trappen en in de tudorbogen boven de kozijnen met blokken van bergsteen versierd.

De tweede verdieping is op consoles onder de bogen overgewerkt, terwijl ieder der bogen boven de kozijnen van de tweede verdieping en die boven het kozijn van den topgevel afgedekt is met een dekljst op consoles.

De consoles, waarop de bogen zijn overgewerkt zijn met ramskoppen versierd, terwijl boven den sluitsteen van het topgevelkozijn een leeuwenkop werd aangetroffen, welke thans weder de uitmetseling draagt, die den topgevel beëindigt.

Haarlem, Juli 1908.

J. VAN DER BAN PZ.

Botermarkt 25 te Haarlem.

DE ARCHITECTUUR VAN HET BEETHOVENHUIS.

We verlaten de ijle wijschheid van het duinlandschap, gaan de breede steenen buitentrap op, waardoor we opgenomen worden in de verhevenheid, die het gebouw inneemt tegenover de omgeving, en betreden het massieve, van steen geconstrueerde en gesloten huis, aan Beethoven gewijd. De rechthoekige poortopening, waarboven op een latei rustend een rechthoekig veld met figuurlijk beeldhouwwerk, en dit geheel omsloten door een sober profiel, gehakt uit den groven natuursteen muur, geven ons weinig verwachting van wat er achter zich bevindt, en stemt ons sober-ernstig, zooals heel het silhouet en de details van het gebouw ons bij de nadering gedaan hebben.

In de niet hooge voor-vestibule¹⁾ zijn we reeds geheel doordrongen van de gedachte aan een Beethovenhuis, voelen we ons afgesloten van het landschap en de wereld daarbuiten en treden we vol verwachting in de eveneens niet hooge beneden-vestibule, welke door een achtkante opening in zijn plafond het licht doorlaat van de bovenhal, welke als fragment door die opening zich vertoont als een rijzige achtkante ruimte; we voelen hierdoor onwillekeurig neiging om naar boven te gaan en klimmen langs een der vier in de hoeken geplaatste trappen naar de bovenhal, waar we even uitrusten en stilstaan onder den indruk der hooge ruimte met hare opstrevende verticale lijnen in achzijdige afsluiting, verbonden door rondbogen, en onwillekeurig naar het hooge staande licht onder de flauw gebogen steenen koepel kijken; of, zoo we rustig en onbestemd den blik laten rondgaan, toch dit hooge en blanke licht boven onze oogen zullen voelen, als een wijding, als een plechtig gebaar, als een hooge en ernstige ruimte die onze gedachten in die zachte en verheven spanning brengt, welke de juiste is als voorbereiding voor de muziek van Beethoven.

Hier, in deze bovenhal heeft de binnen-architectuur eigenlijk het eerst haar waarde, en krijgen we den indruk, dat hier feitelijk het Beethovenhuis begint. Al de daaraan voorafgaande handelingen: het gaan door de voor-vestibule, de benedenhal, het gaan op de trappen, hoezeer ook misschien wel interessant, brengen geen climax in de gedachte: het gaan in het Beethovenhuis. Deze gedachte zelf komt eerst tot haar recht op de bovenhal.

Het komt mij voor, dat dit een essentiële fout is in den aanleg. De waarde der architectuur bestaat niet in de waarde der ruimte op zich zelf, maar ook voor een groot deel in de volgorde en de verhouding der ruimten onderling en in *de wijze*, waarop wij deze ruimten betreden. De meest monumentale weg in deze is ook de eenvoudigste, namelijk de rechte weg.

Beter ware het dan ook deze gang geweest: Na de immense ruimte van het duinlandschap, door de lage en niet te lange voor-vestibule, waardoor het gevoel van afgeslotenheid, en in dezelfde as doorgaande de hal, welke als hooge ruimte, na de lage voor-vestibule, zijn waarde en betekenis heeft als plechtig haltepunt, om daarna, in recht doorgaande, na een kleinen overgang te komen in de muziekzaal; dit zou zijn de ernstige, directe en eenvoudige weg naar het doel, d. w. z. ongehinderd de aandacht op het verwachte gericht houden, gestemd en voorbereid door de doorlopen ruimten. Dus alle ruimten in dezelfde as; we behoeven slechts te denken aan den Egyptischen tempel, den Griekschen tempel en de Christelijke kerk om de waarden van de as, van de beweging te be-

¹⁾ Zie de doorsnede op blz. 94B.

grijpen. En waar de hooge opgaaf van het Beethovenhuis werkelijk ook een tempel, een opgaan tot een verheven doel beoogt, moeten dergelijke eischen gesteld en mogen dergelijke vergelijkingen gemaakt worden. Mag de zaal van een hedendaagsch theater of café chantant wel langs een kleinen omweg bereikt worden, een omweg, die een zekere pikantier heeft en volstrekt niet storend werkt in den ook geenszins ernstig gestemden bezoeker, en is de weke, gebogen lijn van de „escalier d'honneur" van de „grand opéra" van Garnier te Parijs een magnifiek inviteeren, een pompeus-zinnelijk gebaar, voor een hoog-ernstig doel in de rechte weg alleen waardig.

Maar zelfs, als het Beethovenhuis nu eens niet geheel op een lijn gesteld moet worden met een Godshuis, is toch de weg door den bezoeker afgelegd vóór hij de zaal binnen gaat, volgens het ontwerp van Berlage niet goed te keuren. De groote fout zit in de plaatsing van een beneden hal, welke al een blik toelaat in de bovenhal door de achtkante opening, en dus daarna den grooten indruk van als plechtige ruimte bedoelde hal licht bederft; en in de klimpartij op een der trappen in de hoeken, waardoor men niet alleen geheel uit de eerst aangenomen richting gaat, maar ook, dank zij den gebroken aanleg der trappen, elke richting kwijt raakt en, op de bovenhal gekomen, nogmaals moet zwenken om den ingang tot de muziekzaal te vinden.

Behalve misschien aardige en goed gevonden perspectieven en boogaafsluitingen beneden en misschien gunstige details, is echter deze geheele entree, in dieperen zin, zonder waarde.

Een rechte bordestrap, direct vanaf de voor-vestibule naar de bovenhal, zou, zoo zij niet te hoog werd, een betere oplossing geven.

Maar genoeg, we zijn in de groote, rijzige bovenhal, die naar ik veronderstel in zichtbaar natuursteen verband is opgetrokken, gelijk ook de muziekzaal is en die in zijn hoofdverhoudingen, in de lijn der trappen voor de galerijen enz. en in zijn hoog licht zeer zeker zijn functie van plechtige voorruimte zal vervullen.

Om van uit deze ruimte te komen in de muziekzaal moeten we door twee poortopeningen, dan dwars door een galerij, die door zijn loodrecht op onze beweging gerichte as zeer zeker onze aandacht zal ter zijde trekken en dus het contact tusschen de plechtige hal en de muziekzaal verbreekt, en dan eindelijk door de lage ruimte van de breede bovengalerij der muziekzaal. Deze aansluiting van voorruimte (hal) en hoofdruimte (muziekzaal) is niet gunstig, daar het zoo goed als zeker is, dat tengevolge van de vele, kleine en minder belangrijke tusschenruimten de groote indruk van de waarlijk plechtige hal min of meer verloren is gegaan en dus de hal als zoodanig veel van zijn waarde verloren heeft. Gaat men van uit de hal door een der zijgalerijen in de zaal, zoo is de weg nog langer en het contact nog meer verbroken.

Het is moeilijk te zeggen, hoe groot het overgangslid tusschen hal en zaal wel moet zijn; de juiste bepaling hiervan hangt geheel af van de takt van den architect en van het effect dat hij wil bereiken. Zet men de hal direct naast de muziekzaal, zoo is de opvolging der indrukken dezer ruimten te kras, en zal daarenboven de muziekzaal door de tegenstelling met de verheven hal, zeer gedrukt zich vertoonen; een lage overgangsruiimte is gewenscht, zooals ook, ten gevolge van de lage en niet te kleine voor-vestibule, de hal zelfe toch zal spreken, al hebben we

de oneindige ruimte van het duinlandschap pas doorloopen.

De waarde van de overgangsruiimte moet zijn, dat hij ongemerkt zijn betekenis doet gelden, zóó, dat hij bijnaak blijft, zich niet manifesteert als nieuwe, de aandacht trekkende ruimte, maar toch, door zijn lagere verhouding, de hooge wijding van de hal afsluit en ons geheel gereed maakt den indruk van de muziekzaal te ontvangen; een goede tusschenruimte accentueert zóówel de doorgelopen als de te betreden ruimte. Duurt echter de indruk van de tusschenruimte te lang, dan dringt deze zich op als nieuw hoofdelement, verdringt den indruk van den hal en het contact is verloren.

Deze schijnbaar zoo eenvoudige eigenschappen, die toch het wezen der bouwkunst samenstellen, bevatten de hoofdvoorwaarden voor het welslagen eener architectuur.

De knapste vormenkennis of het fraaiste detail zijn niet in staat gebreken in deze fundamenteele elementen te vergeeden; en het is honderdmaal nuttiger zich toe te leggen op het begrijpen dezer wetten, dan op het verzamelen van uiterlijke vormen of motieven.

Zijn al de vorige ruimten te beschouwen als een praeludium, de muziekzaal manifesteert zich als vertolker van de Beethovenmuziek zelve. En het wil mij voorkomen, dat zij daarin uitmuntend is geslaagd. Ik wil hiermede niet zeggen, dat deze ruimte Beethoven vertolkt zooals ik of een ander dat zou wenschen, maar wel dat een zeer belangrijke, een zeer waardige en sober-grootsche bouwkunstige interpretatie van Beethovens kunst zich hier vertoont.

De zich direct opdringende praktische vragen, of dit groote steenen gewelf en deze steenen wanden wel geschikt zijn met het oog op de acustiek; of de sobere verlichting wel voldoende is bij het binnenkomen en verlaten der zaal, of het duinlandschap nog wel eenigszins tot zijn recht komt achter de betrekkelijk zware steenen stijlen der ramen, zullen we het zwijgen opleggen en ons alleen overgeven aan den indruk, die de ruimte op ons maakt.

Heel deze steenen zaal met zijn massieve, zichtbare constructie, met de ernstige en krachtige waarheid van zijn zichtbaar steenverband, met zijn gemis aan vegetaal of figuurlijk ornament, met zijn gemis aan sprekende profieeringen en details, maar zich kenmerkend door een ruimen, gedrukte rondboog, door de zuiver bouwkunstige, geometrische lijnen van de zware en gedrukte steekcapen; door eenvoudig, vlak geometrisch ornament en het duidelijk en ongebroken spreken der groote lijnen der ruimte, is doortrokken van een modernen, intellectueelen geest en ik ken geen zaal of architectuur in Holland, die deze eigenschappen op zoo monumentale wijze heeft verenigd.

De zaal, die in de reproductie door gemis aan voldoende vergelijkende schaal te klein en daardoor te gedrukt doet, is ruim en van dergelijke afmetingen dat de rondboog waarschijnlijk geen benauwend indruk zal geven. In de origineele teekeningen was in de zaal een figuur geteekend en sprak de ruimte in haar afmetingen daardoor beter.

De zaal wordt beheerscht door de drie groote gordelbogen, welke zonder ondersnijdingen of kapiteelen van af den bodem een rechtstand tot $\frac{1}{2}$ der hoogte hebben en dan in een rondboog de overspanning maken. Uit de tekening is op te maken, dat de breedte der zaal 26 M. is, de hoogte 19.5, waardoor de elementen van den boog worden breedte 4, hoogte rechtstand 1, straal boog 2.

Het is dus in dezen, de zaal domineerende boog, dat de architect de hoofdlijn van zijn Beethoven-opvatting heeft weergegeven. En al wordt de lijn beïnvloed door de aansluitende lijnen der overige onderdeelen, als

steekcapen, lambrizeering, het rechte fries boven de ramen en vooral de breede vlakke band met geometrisch ornament, het is toch deze rondboog met korte rechtstanden die het karakter geven aan de omsluiting; de toehoorder, geheel opgenomen in de klankenwereld van Beethoven, zal slechts deze groote lijn zien als afsluiting van zijn muziekvisioen.

Welke zijn de eigenschappen van deze lijn? Heeft hij een verheffing, een opwaartsche streving, gelijk de spitsboog, is hij gedrukt, gelijk de tudorboog; heeft hij een harmonische verhouding gelijk de klassieke boog, die in samenstel van hooger tegen breeder niet rijzig en niet gedrukt is; of is hij speelsch en fantastisch gelijk de Arabische boog?

Het is moeilijk de innerlijke betekenis van deze afsluiting te definieeren; de rondboog, zijnde de volmaakte onder de bogen is niet gedrukt, en niet rijzig, maar staat er juist, volmaakt, tusschen; elk accent, elke markante karaktertrek ontbreekt; geen kapiteelen duiden de geboorte aan, geen zuilen vertolken het dragen; als één zwaar, breed en rechthoekig profiel is de groote omlijsting getrokken. Er is dus niets, dat de aandacht trekt, er is niets wat de nieuwsgierigheid gaande houdt; er is geen fantasie van ornament, van gestyleerd leven, van merkwaardige onderdeelen op zichzelf, geen kunstwerkjes, die belangstelling vragen. Er is slechts de algeheele, abstracte werking der bouwkunstige verhoudingen, die de toehoorder onbewust, ondergaat. Het is juist deze eigenschap, welke Berlage in zijn muziekzaal gewild heeft, en waardoor zij, zonder de aandacht af te leiden, een waardig en passend milieu wordt voor Beethovens muziek.

Deze domineerende boog wordt alleen omschreven door de stemming, die hij geeft, en die is een van soberheid, ernst, intellectueele verfijning en ruime melancholie. De hoog geplaatste kleine ramen versterken het ernstige, plechtige, en geven het gevoel, geheel door de ruimte te zijn opgenomen; het constructieve steenverband wekt de gedachte aan veiligheid, duurzaamheid en geeft het overzichtelijk begrip van samenstelling; terwijl het geometrisch ornament, spaarzaam aangebracht zuiver een uiting is van den intellectueelen kunstenaar, die hier aan het woord is.

Deze zaal is een hoogst belangrijke schepping en zoo zeer aan den modernen tijdgeest verwant. Vinden wij ook hier niet terug de hoogere beschaving, de fijne analyse, het bewuste weten, dat het begin onzer eeuw kenmerkt en daarbij *tegeijher-tijd* de groote vereering voor de opperste melancholie, welke de kunst van een Rembrandt en een Beethoven haar waarde geeft, die sublime en noodzakelijke zwaarmoedigheid, welke den hoog begaafden eenling onder de menschheid kenmerkt?

Bij het verlaten van het gebouw werpen we nog eens een blik op het uitwendige en erkennen de goede werking der samenstellende deelen en het dankbaar silhouet; de verschillende ruimten spreken duidelijk, waardoor het geheel eenvoudig en toch rijk van aanleg zich vertoont en de robuuste, zware steenarchitectuur, de domineerende vierkante massa van de hal met den gedrukte koepel, zich volop als een grootsch monument, aan Beethoven gewijd, manifesteert.

Maar ook hier, gelijk bij het inwendige, krijgen we den indruk, dat er nog iets aan deze architectuur, iets aan onzen tijd ontbreekt om gelukkig te zijn; dat, al is heel dit huis zuiver van gedachte, eerlijk van samenstelling, wel overwogen van verhouding en indeeling, al is het een uitmuntend kunstwerk voor onzen tijd en in zijn grooten en logischen opbouw, zijn heele betekenis en eenvoudige en groot aangelegde samenstelling, van hooger waarde dan de toch zeer

lofwaardige Beurs, toch missen we ook hier dat levende en levendige, die gemakelijkheid en dat geluk, die de waarlijk stijlvolle bouwwerken bezitten.

Heel de architectuur van Berlage in zijn waarheid, ernst en monumentaliteit doet denken aan den stam en de takken van een forschen, maar bladerloozen boom.

En heeft zij daardoor het markant-krachtige en sobere, haar ontbrekt die bloesemde schoonheid, die volle pracht en die rijke en tintelende verfijning, welke de vroegere groote kunstwerken kenmerken.

Maar is het wel aan Berlage te verwijten, dat hij dit niet heeft bereikt?

J. G.

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN

Afdeling Arnhem van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst. Vergadering gehouden door de architect-leden op Woensdag 9 December, tot het stellen van kandidaten voor de verkiezing van het hoofdbestuur.

Bij afwezigheid van den voorzitter leidde de heer Freem de vergadering, die in korte woorden herinnert aan de renaissance, welke de Maatschappij heeft ondergaan, waarvan mede het gevolg is dat een nieuw hoofdbestuur moet worden verkozen. De renaissance zal zich ook in deze verkiezing moeten doen gelden en wenschelijk acht hij het dat ook jongere krachten tot uiting zullen komen. Hij meent hiermede niet te kort te doen aan den verschuldigde eerbied voor het aftredende hoofdbestuur, waar zooveel mannen van talent hebben samengewerkt, doch hij acht intreden van enkele jongere leden noodig en gewenscht.

Door den secretaris werd mededeeling gedaan, dat in overleg met den voorzitter deze vergadering uitgeschreven is; daar de voorzitter verhindert was, is door hem aan den secretaris verzocht den leden te willen mededeelen hoe de candidaatsstelling z. i. het meest in het belang van de Maatschappij zou kunnen geschieden. Ook hij is het eens met den voorzitter van de Maatschappij, het bestuur van dit verjongde lichaam moet een verjongingskuur ondergaan. Van de tegenwoordige bestuursleden vond de voorzitter dat de heeren van Heukelom, Verbeul, Knuttel, Oudendag en Salm het meest in aanmerking kwamen, om te blijven; zoodoende kwamen voor de jongere leden 4 plaatsen beschikbaar. Door deze over te nemen van de candidatenlijst der jongere leden zou deze aangelegenheid het meest doelmatig tot oplossing gebracht kunnen worden. De secretaris deelde mede in hoofdzaak met de beschouwing van den voorzitter in te stemmen, voor den heer Verbeul, die op de Mei-vergadering zich het minst conciliant betoonde had, zou hij liever den heer Bosch gesteld zien, die op die vergadering het meest in den geest der jongeren gesproken had, terwijl hij verder den heer Postumus Meijjes, als een van de eminentste oudere leden der Maatschappij gaarne een bestuurszetel zou zien innemen. Op de Mei-vergadering heeft de heer Postumus Meijjes op uiterst gelukkige wijze een hinderpaal tusschen de oudere en de jongere leden, tot aller tevredenheid, uit den weg geruimd.

De civiel-ingenieur van Heukelom zou hoogstwaarschijnlijk zich niet zeer in het bestuur van een architectenvereniging tehuis gevoelen, trouwens voor zoover den secretaris bekend is, zal de naam van dit oud-hoofdbestuur lid op geen der candidatenlijsten voorkomen.

Een lid, herinnerend aan hetgeen door den voorzitter betreffende de verjonging der Maatschappij is gezegd, deelt mede dat eenigen tijd geleden een vergadering van jonge leden is gehouden, waar de wenschelijkheid is uitgesproken, dat ook enkele oude hoofdbestuursleden in het nieuwe bestuur zouden zitting nemen. Hij vestigt hierom in de eerste plaats de aandacht op den heer Salm, den tegenwoordigen voorzitter. Hij meent zich te moeten onthouden van aanbeveling; zij die nog twifelen lezen slechts hetgeen door hem gezegd is in de laatste Hoofdbestuursvergadering, waarvan het verslag in extenso in het Bouwkundig Weekblad van December is verschenen en ook kan nog dienen het schrijven, dat hij nog pas heeft gericht tot zijne leden. Een man die zijne gezondheid

veel heeft gehad voor de belangen onzer Maatschappij, verdient geen aanbeveling slechts, maar hulde. (applaus).

Een ander lid, hoewel zich gaarne aansluitend bij de hulde die den heer Salm gebracht is voor al hetgeen hij voor de Maatschappij heeft gedaan, gevoelde zich toch verplicht in bespreking te brengen hetgeen door den voorzitter van de Maatschappij op de laatste hoofdbestuursvergadering gezegd is, over de candidaatsstelling en de jongste pennevrucht van het architect-lid A. Salm.

Deze uitlatingen zijn niet zoo onschuldig, als zij er op het eerste gezicht uit zien; het doet genoemd lid dan ook leed, dat hij ondanks alle respect voor den heer A. Salm, hier moet verklaren dat aan de waardigheid van de Maatschappij te kort is gedaan; dergelijk serenissimusachtig geschrijf kan niet anders dan den lachlust opwekken. Toch behoort spreker niet tot degenen, die den heer Salm op grond van deze uitlating een kwaad hart toedragen; ondankbaarheid is er meer dan genoeg in de wereld.

Spr. schrijft de handelingen van den heer Salm toe aan de gevolgen van de overspanning in den slopenden arbeid, in de Indische jaren; als men zijn ontboezemingen leest, krijgt men den indruk, dat het hoofdbestuur een verkapt moordhol voor onze leidende groote mannen op bouwkundig gebied is. Spr. meent dan ook het toe te moeten juichen, dat de heer Salm voort wil gaan met zich op te offeren; trouwens wie zou met zulk een vooruitzicht den voorzitterszetel willen innemen?

De vice-voorzitter constateert met genoegen, dat de vorige sprekers groote waardering voor den heer Salm toonden; den laatsten spreker, die het optreden van den heer Salm aan kritiek onderwierp, wil hij, jeugdig lid als hij is, opmerken, dat de oudere leden, die den heer Salm sinds een reeks van jaren kennen, weten dat uitlatingen van den heer Salm niet altijd even letterlijk moeten worden opgevat, maar steeds gewaardeerd moet worden het warme hart voor de Maatschappij, dat uit die woorden spreekt (teekenen van instemming).

De vergadering kon zich na eenige discussie vrijwel vereenigen met de beschouwingen over candidaatsstelling der oudere leden, zoodat de heeren Salm, Knuttel, Bosch, Weeldenburg en Posthumus Meijjes candidaat gesteld werden.

Thans volgde een bespreking over de candidaatsstelling der jongere leden. Door de groep der jongere architectleden zullen daarvoor candidaat gesteld worden de heeren Berlage, Buskens, Limburg, Wentink en Schaap.

Bij de behandeling hiervan kwam weder ter sprake de brief van den heer Salm van 6 December. Een der leden bracht dit schrijven volgender wijs ter sprake:

Op blz. 309 van het Weekblad kan men op het eind van het verslag van de Mei-vergadering het volgende lezen:

„... werd onder daverend applaus de nieuwe wet aangenomen en hiermede de beslissende stap gedaan op den nieuw gekozen weg.“ In datzelfde verslag kan men ook naslaan, dat de heer de Groot, een door den heer Salm aanbevolen candidaat al het mogelijke gedaan heeft om dien beslissenden stap te belletten, terwijl de heeren Dumont en Oudendag geen enkel woord spraken; tot zoover de oudere leden en de jongeren, ... noch de heer Van Veen, die als conservatief zijn wedergade onder de oudere leden zoekt, noch de heer Leliman hebben in de Mei-vergadering getoond den nieuwen weg op te willen. Het bevreemdt spreker, dat de heer Salm aanbeveelt de heeren De Clercq en Otten, die geen candidatuur begeren.

Zeer zonderling acht hij verder een der motieven voor de candidaatsstelling van den heer Leliman; hielden de daarvoor aangevoerde argumenten steek, dan diende hoe eer hoe beter in de wet te worden vastgesteld, dat voor benoembaarheid tot het hoofdbestuurslidmaatschap in de eerste plaats in aanmerking komen spruiten van families, waarvan leden op den voorzittersstoel gezeteld hadden. Familieregeering uit den regententijd!!

Men zou het lidmaatschap van het hoofdbestuur erfelijk kunnen verklaren.

Een ander lid vindt het niet van belang ontbloeit in herinnering te brengen het artikel van den heer J. (an) G. (ratama) voorkomend in Weekblad no. 14 van Zaterdag 4 April getiteld „Weinig vertrouwen“ waarin de schrijver de „Bouwwereld“ redacteur de heer J. H. W. Leliman (notabene den door den heer Salm aanbevolen candidaat) verwijt die Maatschappij geen warm hart toe te dragen, daar hij het beleid vergelijkt met de regentenpolitiek der 18e eeuw, sic!!

Doch het kan verkeeren, veranderde ook niet de heer Salm van een Saulus in een Paulus?

De heer Salm heeft door zijne uitlatingen getoond, niet den nieuwen weg op te willen; ware dit wel zijn voornemen, hij

behoefde slechts het verslag van de Mei-vergadering na te lezen om zich te herinneren, wie daar het meest op den beslissenden stap hebben aangedrongen. Spreker kan niet anders dan de houding van den voorzitter der Mij. en van den heer Salm ten zeerste betreuren.

Verder maakt de heer Salm in het verslag van de hoofdbestuursvergadering melding van de vraag hem gesteld:

„Zou een groot deel van de leden het ook wenschen, dat het tegenwoordig hoofdbestuur de leiding blijft behouden? Dit zullen zeker de leden zijn, die gewoonlijk de vergadering niet bezoeken; slechts een klein gedeelte der leden zijn trouwe comparanten. Zij, die de oude hoofdbestuursleden candideeren moeten zich voor oogen stellen, dat mocht het gebeuren dat hun candidaten gekozen werden, deze bijna zeker een vergadering tegenover zich zullen vinden, niet meer zoo tam als in vorige jaren.

Het zou de kans loopen ernstige tegenwerking te ondervinden, hetgeen tot conflicten moet leiden.

De jongere leden, die zoo vurig den nieuwen weg op wilden en door wier aandrang dit dan ook plaats heeft gevonden, hebben inmiddels een candidatenlijst opgemaakt. Men zal dus goed doen deze over te nemen.

Door den vice-voorzitter werd in overweging gegeven de heeren Berlage, Limburg, Schaap en verder de heer Houtzagers, architect-lid te Utrecht candidaat te stellen. De heer Houtzagers heeft weliswaar nog weinig in het verenigingsleven van de Maatschappij van zich doen hooren; maar nu wij den nieuw gekozen weg gaan bewandelen, zal dit wel anders worden; in elk geval is de heer Houtzagers een van de meest op den voorgrond tredende Utrechtsche architecten en wil de Maatschappij den goeden kant uitgaan, dan zal zij goed doen dergelijke mannen de leiding te geven.

Is het de Maatschappij ernst met het inslaan van de nieuwe richting, dan sluit dit in zich dat aan den padvinder in de moderne architectuur, den bouwmeester H. P. Berlage, een plaats in haar bestuur wordt toegekend.

Een der leden maakt niet zoozeer bezwaar tegen de candidatuur van den heer Houtzagers, doch hij meent dat die van den heer Wentink den voorrang verdient; waar toch in de Maatschappij de sociaal hygiënische techniek zoo goed als verwaarloosd is, meent hij, dat het van het grootste belang is een der ambtenaren van den dienst der Volksgezondheid in het nieuwe hoofdbestuur te doen zitting nemen.

Voor verschillende belangrijke punten inzake Volkshuisvesting zal de Mij. zich moeten gaan interesseeren; de heer Wentink zal te dezen opzichte groote diensten kunnen verrichten; hoewel erkennende, dat de eischen der architectuur in de wedergeboeren Mij. den voorrang zullen moeten verkrijgen, meent hij, dat de gestelde candidatenlijst daarin in ruime mate voorziet, en zou hij het verkeerd achten, wanneer niet op het groote belang der volkshuisvesting in deze de aandacht gevestigd wordt. Hij meent dan ook de candidatuur Wentink met kracht te moeten aanbevelen.

De vice-voorzitter meent verplicht te zijn op te merken, dat de Maatschappij wel degelijk zich op het door den vorigen spr., besproken gebied bewogen heeft en herinnert aan de prijsvraag voor arbeiderswoningen. Verder is wederom een prijsvraag voor arbeiderswoningen ten platte lande in voorbereiding. Ten slotte wijst hij op den belangrijken inhoud die het tweemaandelijksch tijdschrift zal krijgen; daarin zullen populaire, filosofische en analytische, kritische, historische, technische en sociaal architectonische onderwerpen behandeld worden.

Daar het inmiddels laat geworden is meent de vice-voorzitter nu de besprekingen te moeten sluiten en vraagt de vergadering of zij mede kan gaan met de candidatuur Houtzagers.

Het lid, dat de candidatuur Wentink verdedigde, wenschte op te merken, dat hem het verband tusschen al die ische opstellen en de candidatuur Houtzagers niet recht duidelijk is.

Hij vraagt zich alleen af op welke wijze de bouwkunst het meest praktisch gediend wordt en meent dat dit het geval is als de Mij. haar invloed over verschillende volksbelangen tracht uit te strekken, in het bijzonder over de Volksgezondheid.

Hij wenscht dus de candidatuur Wentink aan stemming onderworpen te zien.

Na stemming worden candidaat gesteld de heeren: Salm, Knuttel, Bosch, Posthumus Meijjes, Weeldenburg, Berlage, Schaap, Wentink en Limburg. — De vice-voorzitter sloot onder dankzegging voor de goede opkomst de vergadering.

Betreurt de Redactie van het Bouwkundig Weekblad het eenigszins, dat de opsteller van de candidatenlijst VIII zich genoopt heeft gevoeld, een toelichting met, wel is waar gepaste, omschrijving

van de goede hoedanigheden der candidaten er aan toe te moeten voegen, waardoor al deze personen geheel onnoodig te kijk worden gesteld, de Redactie kan zich in het geheel niet vereenigen met het karakter van bovenstaand verslag, maar heeft het stuk toch geplaatst, op verzoek van den schrijver, den secretaris van de Afdeling Arnhem.

Het karakter van dit verslag kenmerkt zich door persoonlijke opmerkingen van de leden der vergadering over personen, die in aanmerking komen voor een candidatuur van het Hoofdbestuur. En zonder nu nader te willen ingaan op de minder zakelijke en hier en daar minder kiesche wijze waarop over die candidaten wordt gesproken, acht de Redactie de *algehele hoedanigheid* van een dergelijk verslag niet geschikt voor publicatie in het Weekblad, en wel om de volgende redenen:

Te is een besloten vergadering der Architect-Leden van de Afdeling Arnhem, waar men onder elkaar vrij uit van gedachten kan wisselen over personen, een geheel ander terrein dan het publieke, overal ter visie liggende en door iedereen te lezen Weekblad. Plaatst men nu brokstukken (waaruit noodzakelijk een verslag bestaat) van intiem onderhoud in het open daglicht, zoo begaat men een onhandigheid; alleen een algemeen gehouden verslag, weergevend de begrippen of meningen, over het onderwerp geuit en dus *geschreven voor het publiek*, heeft waarde in een publiek orgaan.

ze is het niet wenschelijk, dat, zoo het geen zeer ernstige gevallen betreft, gepubliceerd, dus voor altijd vastgelegd worden persoonlijke kritieken op candidaten, waardoor onwillekeurig wrok blijft zitten en het verenigingsleven daarmede niet is gebaat. Daarenboven zijn de geleverde kritieken, *zoorts ze in dit verslag gepubliceerd zijn*, zoo los, zoo kort, zoo geheel als opmerkingen weergegeven, dat ze niet veel betekenis hebben, niet van ernstig behandelen getuigen en na lezing van het verslag een rammelenden indruk achterlaten.

Het is mogelijk, dat in de vergadering zelf degelijke en principieele debatten over de personen zijn gevoerd, goed; maar *het verslag* getuigt er niet van, en dit is mede een reden, waarom de redactie het meende niet te moeten opnemen.

ze zal het den secretaris van de Afd. Arnhem ook wel bekend zijn, dat, uit een tactisch oogpunt beschouwd, het verkeerd is onderlinge oneenigheid te veel te publiceren; en waar de Maatschappij in den laatsten tijd haar grootste kracht heeft gewijd aan vereenigen, om te komen tot een betere en sterkere positie en van de architectuur en den architect in het maatschappelijk leven, daar dient elke ontactvolle daad vermeden te worden.

De Redactie hoopt dat het verslag geen reden zal zijn voor onderteekenaars van andere candidatenlijsten, om de verdediging hunner candidaten en kritiek op anderen eveneens te willen publiceren in het Weekblad. De kans is dan groot, dat een verkiezingsjournalistiek van minder goed gehalte ontstaat, waardoor de belangen van de Maatschappij en van het nieuwe Hoofdbestuur niet zijn gebaat.

Er is niets geen bezwaar tegen het publiceeren van zijn meening in zake deze verkiezingen; maar het moet dan gaan over het wezen der Maatschappij, over haar leiding, het moet dus gaan over *begrippen*, niet over *personen*.

Ten slotte moet der Redactie de opmerking van het hart, dat de auteurs in het verwarde spel van het verslag min of meer vaag en onzichtbaar zijn. Helder voor het voetlicht tredende figuren zijn die van den heer Freem, vice-voorzitter en den heer secretaris (G. Versteeg); maar daarbij worden de duidelijk genoemde reële personen, zooals de heeren Salm, Verbeul, van Heukelom e. a. fel bestookt door ijle wezens, in het spel vermeld als: een lid, een ander lid, een jeugdig lid, enz.

Is dit wel geschikt, om den lezer den indruk van ernst te geven, heeft dit niet iets van goochelarij en is dit in goede journalistiek wenschelijk?

De Redactie.

PRYSVRAGEN

RAPPORT DER COMMISSIE,
benoemd ter beoordeeling van de prijsvragen,
uitgeschreven door de vereeniging "Bouwkunst en
Vriendschap" te Rotterdam.

1STE PRIJSVRAAG.

Onderwerp: Bibliothek.
Ingezonden 31 ontwerpen.

Zooewel het aantal der inzendingen als de aard van deze gezonden van grooten lust tot ernstige studie, — er is interessant werk geleverd, jammer echter dat velen het programma niet goed hebben gelezen en daardoor buiten mededinging geraakt, — zij hebben uit het oog verloren dat begane grond en eerste verdieping afzonderlijk bereikbaar en te gebruiken moesten zijn. Bij de beoordeeling bleken de navolgende ontwerpen aan de eischen van het programma te voldoen:

B. en V. — 15 x 30. — Jacoba. — Au coin de la rue. — Algemeen belang. — Hibou. — Esperanto. — 15 Nov. — Ein gutes Buch etc. — Enfin. — Herfst. — A. — Library.

Bij nadere beschouwing bleek, dat over het algemeen de plattegronden beter bestudeerd zijn dan het karakter der gevels; na zorgvuldige schifting hielden wij over de ontwerpen onder de motto's Hibou, Ein gutes Buch etc. en Enfin, als hebbende de beste kwaliteiten.

Wij betreuen te hebben moeten besluiten aan geen ontwerp den eersten prijs toe te kennen daar of de plans of de gevels daartoe niet voldoende waren. Eenparig was de commissie van oordeel dat het ontwerp „Ein gutes Buch“ in doorsnede de grootste waarde heeft en dat van de beide andere, het eene door den plattegrond, het andere door den gevel als gelijkwaardig zijn te beschouwen.

In willekeurige rangschikking volgen de op de verschillende ontwerpen gemaakte bemerkingsen:

B. en V. De ligging der hoofdvertrekken is goed, de tentoonstellingszaal is door de overstekende leeszaal als zoodanig niet te gebruiken.

De WC's zijn niet goed gelegen, de garderobes zijn onvoldoende van afmeting, een gebrek van verreweg de meeste ontwerpen. De gevels zijn niet zonder verdienste, de details zijn echter zwak. De teekeningen zijn slordig.

15 x 30. Ingangen en vestibules zijn veel te bekrompen evenals de trap naar de 1e verdieping; de tentoonstellingszaal is niet dan door de boekenbergplaats te bereiken; de hoek is misbruikt door door plaatsing van ondergeschikte lokaliteiten.

De muur groote bovenzaal wordt niet door een onderstaanden muur gedragen. De trappen zijn veel te steil; de ontwerper schijnt geen begrip te hebben van de eischen waaraan een trap in een dergelijk gebouw moet voldoen. De gevel is onrustig door de raamverdeling; aan de details is veel zorg besteed; het tekenwerk er van is vrij goed.

Jacoba. De vestibule voor de hoofdtrap ontbreekt; de trap komt niet mooi boven. De ingang begane grond is te smal en de nooduitgang der vergaderzaal naast den hoofdingang is misplaatst.

De Hall, boekenafgifte en de gang naar de garderobe missen het noodige licht. De leeszaalmuren staan niet geheel op het benedenplan. De gevelarchitectuur is zwak. Het tekenwerk is vrij goed.

Au coin de la rue. De tentoonstellingszaal is onaangenaam van verhouding, de trap naar de 1e verdieping zeer slecht van compositie. Boven is de verbinding tusschen vestibule en leeszaal niet gelukkig en de studiezaal wat smal.

De garderobe beneden is donker en het hebben van keurlichten voor WC's is af te keuren. De gevels zijn zwak het tekenwerk matig.

Algemeen belang. De plans geven geen aangenamen indruk. De bestemming van den toonbank is niet begrepen, het publiek staat niet rustig; de groote bovenzaal kon beter zijn, er is iets gezocht in den vorm, vooral in de kolossale onnoodige pijlers aan den gevel. De conciergewoning is wat ruim opgevat. De gevels zijn onbeduidend. Het tekenwerk is goed.

Hibou. Een goed plan, waarin de hoofdtrap ruimer zou kunnen zijn en de boekenbergplaats beter zou kunnen zijn bestudeerd.

De gevels zijn belangrijk minder, hebben te veel villatype en drukken de groote zalen niet uit; het detail van het interieur had met meer zorg behandeld kunnen zijn, het tekenwerk is goed.

Esperanto. Geeft door de entresols een gecompliceerd plan te zien; de tentoonstellingszaal is niet gunstig van vorm, de Hall kon beter zijn verlicht. De entree van den begane grond is te klein in verhouding tot den ruimen Hall. In den smalle gevel springen onconstructief groote muurbrakken vooruit; evenzeer zijn de erkervormen van den langen gevel niet gelukkig en onconstructief; de architectuur is door eenvormigheid eentonig en door de vele kleine raampjes onrustig. Het tekenwerk is goed.

15 Nov. De toegangen zijn niet voldoende gescheiden, de gevels zijn niet zonder verdienste doch de terugsprong in den langen gevel op de 1e verdieping heeft geen zin, het middendeel van dezen gevel heeft geen verband met de aansluitende vleugels; de details zijn zwak; het tekenwerk is goed.

Ein gutes Buch etc. Het plan maakt een gunstigen indruk, de Hall zoowel als het trappenhuis te verdieping zijn somber; de WC's van dames en heeren konden meer gescheiden zijn; de Hallmuur te verdieping staat niet op het benedenplan.

Nog ernstiger bedenking vindt de groote toren van den langen gevel wiens muren niet uit het plan voortkomen.

De gevels drukken heel weinig de bestemming uit, zijn wat druk en doen te veel aan een raadhuis denken. Het interieur groote zaal is het beste der ingezondene. Het tekenwerk is verdienstelijk.

Enfin. Een onaangenaam plan dat niet voldoende bestudeerd is en een groot contrast vormt met de goede gevels, waarvan vooral de middenpartij van den langen gevel zeer goed is geslaagd. De diensttrap neemt de mooiste plaats in, de gang naar de leeszaal is somber. De binnenplaats is onbereikbaar; de gevels behooren tot de best ingezondene. De gevels zijn goed geteekend.

Herfst. De toegang tot de vergaderzaal is niet mooi, de Hall is onnoodig groot en de hierin aangebrachte loggia is doelloos; boekenafgifte, diensttrap en WC zijn donker. De gevels zijn zwak het tekenwerk is matig.

A. Geeft een zeer goed plan met zeer zwakke gevels. De hoofdvertrekken zijn goed gelegen, de kolommen in den Hall konden worden gemist en de garderobes zouden licht kunnen en moeten krijgen. Doorsneden en details zijn matig, het tekenwerk goed.

Library. De trap naar de 1ste verdieping ligt niet goed ten opzichte van den Hall; de tentoonstellingszaal kon beter verlicht zijn, ramen op afscheiding zijn niet aan te bevelen de studiezaal is wat lang van vorm, in den gevel komen de trappen niet voldoende tot uitdrukking. De gevels zijn matig; de constructie der bekapping van de leeszaal is bedenkelijk; de interieurs zijn overigens vrij goed.

Marie. Vergader- en tentoonstellingszaal zijn slechts door het trappenhuis der 1ste verdieping te bereiken; vestibule en Hall konden wat ruimer zijn en door verplaatsing van den ingang begane grond naar de as van den langen gevel is het gewenschte type van plan te verkrijgen; de hoofdvertrekken zijn goed gelegen en goed van vorm. De gevels hebben een gewoon onbelangrijk woonhuiskarakter, het tekenwerk is goed.

Library (2). De afzonderlijke toegang tot de 1ste verdieping ontbreekt; de ruimte voor boekenafgifte is te ver naar achter gelegen; de expositiezaal zoomede eene vestiaire ontvangen te weinig licht. In den langen gevel zijn trappen en dienstvertrek architectonisch niet goed uitgedrukt; de doorsnede is goed, de details onbelangrijk, het tekenwerk is zeer goed.

Boekerij. Heeft slechts één toegang, die nog bekrompen is; de hoofdtrap is te klein van opvatting; de zaal voor tentoonstellingen is niet gelukkig van wandoppervlakte; de gevels zijn vrij goed doch de groote zalen komen niet tot aiting. De details zijn onbelangrijk.

D in ster (geteekend). Dit ontwerp is in elk opzicht onvoldoende, het onderwerp is voor den inzender veel te zwaar.

Kwadraad met diagonalen (geteekend). Heeft ook slechts één toegang; de ruimte voor boekenafgifte springt onnoodig terug; de vestibule te verdieping heeft een onaangenaam vorm; de conciergewoning is slecht ingedeeld. De gangen laten aan verlichting te wenschen over. De architectuur is droog, het tekenwerk matig. De tekening van het interieur is blijkbaar alleen bijgevoegd om aan het programma te voldoen, is zeer onbeduidend.

Een monumentale ingang voor een park.

2DE PRIJSVRAAG.

Ingekomen 7 ontwerpen.

De commissie van beoordeeling is van meening dat de inzenders te weinig doordrongen zijn van de wetenschap dat een monumentale ingang is een meer of minder rijk hek tusschen twee flinke pijlers, welke laatste door hunne afmetingen en vormen veel tot den indruk van monumentaliteit bijdragen. De pijlers zijn te veel als ondergeschikt behandeld, vandaar dat o.i. niet een enkele monumentale ingang werd verkregen.

Labora. Is goed geteekend; pijlers en borstwering zijn te sober, het verdeelen van ieder der draaiende vakken in tweeën verbreekt de soliditeit, de lantaarns zijn te pretentiens; het gebruik van een gestyleerd natuurmotief valt te loven; de rechte bovenlijn van hekken en deuren is arm. Teekenwerk is niet onverdienstelijk.

Licht. Geeft het meest den indruk van monumentaliteit ofschoon lang niet voldoende, aan de pijlers is te weinig gedacht. De bovenlijn der hekken en deur is goed, de aanhechting der deuren aan de pijlers is zwak; de onderhelft der deuren is te open en verbreekt daardoor de harmonie tusschen onder- en bovendeuren. De verlichting laat te wenschen over, het licht verspreidt zich niet.

Het tekenwerk is verdienstelijk, behalve de doorsnede, die slordig behandeld is.

Entrée. Hetzelfde gebrek der hoofdpijlers; de hekken missen rhythmische verdeling, de verbinding der verlichting op de pijlers is te arm; het vergulden van hardsteen is niet aan te bevelen.

Pax intrantibus. Pijlers en borstwering veel te arm, de bemerkingsen op het vorig ontwerp gemaakt zijn ook op dit ontwerp van toepassing. Ongewenscht woedt het bevestigen van drie stijlen in het hardsteenwerk.

Delfshaven. Hier is geen harmonie tusschen hoofd- en tusschenpijlers, de namen op de pijlers zijn te onbeduidend en te laag geplaatst, de pijlerverlichting is niet geslaagd; de hekvormen bieden in strijd met hunne bestemming een laddervorm aan ter vergemakkelijking van het overklimmen. De punten die het overklimmen bememeren en decoratief zoo goed kunnen werken worden hier geheel gemist.

De aanhechting der hekken op de borstwering moet beter bestudeerd worden.

Cisca. Heeft niets monumentaals, is veel te arm. — De wijze van verlichting is geheel onvoldoende. —

H. B. De inzender wil met de moderne vormen mededoen doch blijkt hiervoor de noodige bekwaamheden voorloopig te missen; de conceptie is belangrijk en klein van opvatting; de draaiende hekken zijn bijzonder nuchter en de hierin aangebrachte stangen doen den dienst van scharen, hetgeen in strijd is met den aard van het materiaal. — Het tekenwerk is slordig.

Op grond van bovenstaande bemerkingsen stellen wij voor geen eersten prijs toe te kennen doch de bronzen medaille en f 35.— uit te reiken aan den vervaardiger van het motto „Licht“, het getuigschrift met f 15.—, aan den vervaardiger van het motto „Labora“ en een getuigschrift aan den vervaardiger van het motto „Entree“.

3DE PRIJSVRAAG.

Pen of potloodteekening van een oud gebouw.

Ingekomen 6 inzendingen waarvan één niet voldoet aan de vereischte afmetingen.

Van de andere stelt de commissie voor de zilveren medaille en f 15.— toe te kennen aan den vervaardiger van het motto „Uit 't Maartensgat“, het getuigschrift en f 10.— aan den vervaardiger van motto „28912“ en eene eervolle vermelding aan den vervaardiger van motto „28911“.

De Commissie van beoordeeling:

A. SALM G.Bzn.
K. SLUYTERMAN.
J. A. G. VAN DER STEUR
ALB. OTTEN.
J. P. STOK Wzn.

Rotterdam, December '08.

Bij opening der naambriefjes bleken te zijn:
motto: Ein gutes Buch etc., ontwerper de heer H. G. Kringsman, architect te Zeist.

T. M. Slechts één toegang, de vergaderzaal is sober verlicht, de boekenlift ontbreekt op bedenkelijke wijze, een zwaar belast punt; de leeszaal is wat groot, de zaalmuren rusten niet voldoende op de ondermuren. Het detail van het interieur geeft veel beter tekenwerk te zien dan de overige teekeningen. De gevels zijn matig.

S. D. M. De totaal indruk is gunstig, de toegangen loopen ineen; de Hall is wat ruim doch zeer somber; W. C's en garderobes bekrompen. De gevels zijn eenvoudig en goed behoudens de hoekoplossing der 1e verdieping. De teekeningen vooral de details zijn goed uitgevoerd.

Utrecht G. Het ontwerp gaat boven de krachten van den inzender en laat in alle deelen veel te wenschen over.

J. D. A. Heeft ook slechts één toegang. In de Hall is te veel ruimte; het balkon aan den korten gevel heeft geen zin. Overigens heeft het plan wel verdienste. De gevelcompositie is zwak, de uiteenlopende taamvormen werken onrustig. Het tekenwerk is goed.

Z. Heeft als velen het terrein geheel volgebouwd en verkrijgt daardoor te veel ruimte, zoo is de afgifte boeken veel te groot en is eene dienstkamer op de verdieping niet gevraagd. De ligging van WC's, aan den langen gevel is verkeerd. De gevels zijn arm en zwak van conceptie, het tekenwerk matig.

Plato. Een goed geteekend ontwerp met vrij goed plan en goede gevels. Het is te betreuen dat tegen het programma is gezondigd. Het licht bij den toegang der hoofdtrap kon beter wezen evenals de ligging der privaten, de vestiaires ruimer.

77. Het plan is in onderdeelen wel bestudeerd doch in zijn geheel niet gelukkig geslaagd; de wachtrijntoite boekenbergplaats is alleen te bereiken door de vestibule der 1e verdieping.

De begane grond vestibule is donker, de garderobe is te klein, de dames WC's niet goed geplaatst, en hebben niet het noodige licht en lucht; de leeszaal der 1e verdieping is wat groot en bestaat feitelijk uit 2 zalen, hetgeen echter niet als een bezwaar wordt aangemerkt. Het plan bevat verschillende kleine, niet gevraagde vertrekjes. In de gevels komt gewapend betonconstructie wat sterk uit, het resultaat is dat de indruk meer die van een utiliteitsgebouw wordt dat men liever niet op den hoek van twee flinke straten zou zien gelegen; de poging om iets in deze richting te zoeken vond bij de concessie wel waardeering. Het geheel is goed geteekend.

Bibliothèque. Afgezien van den ontbrekende tweede toegang is dit een goed plan waarin de vorm der hoofdvertrekken echter gunstiger kon zijn. De conciergetrap is niet direct bereikbaar, de WC's dames en toilette hebben licht noch lucht. Gevels, doorsneden en details zijn zwak.

H. en W. De hoofdzaal is goed gelegen. De dienstkamer op de 1e verdieping is te groot en niet gunstig gelegen. De gevels zijn sober doch goed van verhouding; niet gewenscht wordt de wijze van verdeling der bovenlichten ramen te verdieping. Het tekenwerk is heel goed. Het geveldetail is zwak.

Rien sans peine. Geeft een slecht plan, de benedenzaal zijn ongunstig van vorm, die voor tentoonstellingen kan slechts bereikt worden door de vestibule der 1e verdieping of door de vergaderzaal; gevels en doorsneden zijn zwak.

A. et A. Heeft de fout der voorgaande ontwerpen, de variant geeft aanleiding tot de minste bemerkingsen; de hoofdtrap e. d. is slecht van conceptie; de boekenbergplaats is alleen te bereiken door de vestibule der 1e verdieping; de hoofdzaal is goed gelegen doch de tentoonstellingszaal kon beter verlicht zijn. De gevels zijn droog en eentonig van vorm, de doorsneden zijn smakelijk geteekend.

Tot studie. Een zwak plan met slechts 1 toegang; de plans staan niet logisch op elkander, de conciergewoning is bepaald slecht. Het tekenwerk, vooral dat der details is goed. Het verschil in kwaliteit tusschen plan en details doet vermoeden dat deze niet van één ontwerper afkomstig zijn.

D. E. Te betreuen is dat ook dit ontwerp moest worden ter zijde gelegd; de WC's op den begane grond konden wat ruimer zijn en beter gelegen; de schuine hoek aan tentoonstellings- en leeszaal is in plan niet fraai; de gevels behooren tot de beste der ingezondene, het tekenwerk is goed.

Motto: Hibou, de heeren Charles Estaurgie, architect te Amsterdam en A. A. van Nieuwenhuizen, architect te Rotterdam.
 Enfin, de heer C. Hoogendijk, architect te Rotterdam.
 Licht, de heer J. Crouwel Jr. te Amsterdam.
 Labora, de heer J. Keijzer, leeraar Kon. Academie van Beeld, Kunsten te 's Gravenhage.
 Entree, de heer J. H. Schmitz te Rotterdam.
 Uit 't Maartensgat, de heer J. Gouwetor te Dordrecht, 28912, en motto 28911, de heer J. C. Meischke te Rotterdam.
 De ontwerpen zullen in de week van 25 tot 31 December worden tentoongesteld in een der zalen van de Academie aan den Coolsingel te Rotterdam, waarbij het juryrapport ter inzage zal liggen.

BERICHTEN

BINNENLAND.

Binnenhuiskunst. We lezen in de N. R. C.

Een belangrijke tentoonstelling wordt alhier in het begin van Januari geopend. Belangrijk vooral door den opzet! De woning-kunst — een thema, dat in onzen modernen tijd het meest op den voorgrond dringt — kan voor een groot deel niet tot haar recht komen door het missen van geschikte tentoonstellings-lokaliteiten en waar deze gelegenheid tot goed uitkomen ontbreekt, is vruchtbare invloed van deze schoonheidspropaganda niet te verwachten.

Men heeft het, zooals in Dresden, München en Darmstadt beproefd met kamers van verschillende grootte af te schieten en deze te meubileren als kwasi-huis. Zeer loffelijk bedoeld, maar toch onthak er iets aan, een heuschelijk huis werd het niet. Schijn en waarheid werden er te zamen gevoegd.

En beter is het dan ook, zooals op enkele der tentoonstellingen geschied is, dat men complete huizen bouwde en deze als modellen van mooie inrichting stoffeerde. Maar ook hier blijven bezwaren bestaan! Het publiek heeft gemeend, dat voor zulke binnenhuiskunst ook het bouwen van een nieuw huis noodig was en schrikte terug voor de buitengewone vermeerdering der uitgaven.

Het eenig-rationeële is dan ook een huis, zooals het daar staat te huren en als modelinrichting te kijk te stellen. Wel wordt de taak van den inrichter moeilijker, daar de belichting der kamers en bijzondere verhoudingen zijn taak belangrijk verzwaren kunnen, doch juist hierdoor ontstaan ook dikwijls de intieme interieurs, die we op tentoonstellenden in „normale" kamer volkomen missen.

Om geheel te slagen moet uit zoo'n huistentoonstelling alle verkoopsgedoe geweerd worden, elke idee aan winkel of zoo iets vermeden worden.

Dit plan, dat reeds herhaalde malen, ook in deze kolommen is voorgelegd, zal nu te Elberfeld verwezenlijkt worden.

De architect Alfred Althen, wiens artistieke werkzaamheid we reeds bij de Dresdener tentoonstelling gereleveerd hebben, heeft nu een dergelijke tentoonstelling weer georganiseerd om in het nieuwe jaar te worden geopend.

Doch niet alleen om den opzet is dit plan belangrijk, ook in andere opzichten. De kunst en de waardeering voor kunst in onze Rijnlanden bepaalt zich uitsluitend tot schilderen. Beeldende kunst en bronsgietsels, zelfs deze worden nauwelijks als kunst beschouwd en een schilderijenverzameling blijft datgene, waarin lemands kunstgevoel zich uitsluitend kan uitspreken. Bijzaak is natuurlijk, dat er bezitters van groote galerijen zijn, die geen doek op eigen verantwoording durven aankopen en zorgvuldig den raad van deskundigen inroepen.

De woning wordt, zelfs in Dusseldorf, bijna uitsluitend door de oude stijlen beheerscht en het eenig ware kan alleen uit Parijs komen.

Natuurlijk vergt een onderneming als Althen nu heeft, groote financiële offers. Doch, wat men na het bovenstaande niet mogelijk zou achten, juist onder deze kringen heeft zijn plan warme ondersteuning gevonden.

De Oberbürgermeister, steeds vol vuur voor alles, wat Elberfeld vooruit kan helpen, en eenige geldmannen hebben een belangrijk garantie-fonds bijeengebracht en ook door hun persoonlijke invloed de onderneming op vier beenen gesteld. Een commissie

van actie met een wethouder als voorzitter staat den architect ter zijde.

Deze heeft een mooi heerenhuis van de eigenares kosteloos ter beschikking gekregen en dit wordt nu als volgt ingericht. Het omvat een voorname en een burgerlijke huisinrichting. Het eerste telt een heerenkamer, ontvangkamer en boudoir, eet- en woonkamer, slaapkamer, kamer voor de dochter, kinderslaap- en speelkamer. Het tweede deel een salon, woon- en slaapkamer en keuken.

De ontwerpen zijn gemaakt door Althen, doch de uitvoering blijft, voor zoover mogelijk, geheel in handen van Elberfelder industrieelen, waarbij bijv. het meubelwerk onder alle fabrikanten gelijkmatig verdeeld is.

Ook dit is zeer toe te juichen, want op deze wijze verkrijgt men een samengaan van aristocratie, kunst en industrie, die door het streng-plaatselijke meer invloed dan groote tentoonstellingen kan oefenen en in andere steden van het Rijnland tot volgen van dit goede voorbeeld zal opwekken!

Oirschot. De Oirschotsche toren is in zooverre herbouwd dat juist 4 jaren na de instorting van een goed deel van dat monumentale gebouw, de vlag van zijn timme waait, en de klokken, die bij het ongeval gespaard bleven en nu weer op hun plaats hangen, hun gebeier weer zullen doen hooren. A. H. B.

Ambachts- en Nijverheidskunst. In de jongste ledenvergadering van de Ned. Ver. voor Ambachts- en Nijverheidskunst werden door de voorzitter mededeelingen gedaan aangaande de inschrijvingen voor deelname der leden aan de eventuele collectieve inzending ter tentoonstelling te Brussel in 1910, waarbij bleek dat o.a. zeventien geheel complete afgetimmerde kamers gemeubeld zullen worden ingezonden. Verder een ruime collectie metaal en edel metaalwerken, potterij, drak-, illustratie- en bindwerken, weefwerken, batiks enz. De gewijzigde statuten der Vereeniging werden goedgekeurd. Door een dezer wijzigingen is het nu mogelijk dat ieder belangstellende tegen betaling van een betrekkelijk lage contributie lid der Vereeniging kan worden, ontvangt daardoor gratis het rijk geïllustreerde tijdschrift der Vereeniging en stemt tegelijk een mooie beweging op ons nieuwe kunstnijverheidsgebied. De tuinbouw, landbouw en veevecht, machine en andere groepen van kunstnijverheid gaan met even volledige plannen voor collectiefgewijze inzendingen voor de tentoonstelling te Brussel rond.

BUITENLAND.

Duitsch. Een onzer bekende architecten belast met een belangrijk project, waarbij de gebouwen afgedekt zouden worden door een constructie van cementijzer of wel beton waarbij een waterdichte afdekking van asphalt was voorzien, las in een der technische bladen een aankondiging van een dakbedekking *) welke wegens de opgesomde voordeelen de voorkeur moest verdienen. Aangezien verdere bijzonderheden ontraken schreef hij naar Berlijn om die te mogen vernemen en wat of de kosten zijn van de aangeprezen dakbedekking.

Als enig antwoord ontving hij onderstaand antwoord:

„Wenn Sie das Fabricationsrecht und den Alleinverkauf für Holland nicht erwerben wollen, so haben auch die Informationen über die Herstellungsart gar keinen Zweck. Denn blosser Neugierde zu befriedigen, hat für mich kein Interesse.“

Hoewel de Berlijnsche architect zeer zeker bezwaarlijk de „Eerecode" der Architecten zou kunnen onderteeken, blijkt het niet te min een man van groot gewicht te zijn afgaande op zijn qualiteiten en werkzaamheden. Architect, Baupolizei-Zeichnungen, Statische Berechnungen, Baurechnungs-revisionen, Bauleitungen und Ausführungen, Lichtpause-anstalt, Gutachten und Taxen von Gebäuden und Grundbesitz, Taxen bei Brandschaden, Hausschwamm und Belehungen, Kostenanschläge, Grundstücks-, Bau-, Geld- und Hypotheken-Vermittelungsbank, Concessions- und Canalisations-Zeichnungen.

De kasteelen Benrath en Jägerhof. De Rheinisch Westphalische Ztg., het orgaan der Pruisische groot-industrieelen heeft vernomen, dat er onderhandelingen gaande zijn tot verkoop van de beide Keizerlijke kasteelen Benrath en Jägerhof bij Dusseldorf.

Opmerkelijk is de heftige toon, waarop genoemd blad dit bericht van commentaar voorziet.

*) Ter voorkoming van kostelooze reclame wordt de naam der dakbedekking en des fabrikant hier niet nader genoemd.

BUREAU VOOR PLAATSING VAN OPZICHTERS EN TEEKENAARS.

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:		per maand
Opzichter	Teekenaar	ouderdom: 32 jaar salaris f 100.—
*	*	23 " " " 65.—
*	*	19 " " " 50.—
*	*	21 " " " 40.—
*	*	23 " " " 90.—
*	*	22 " " " 75.—
*	*	23 " " " 60.—
*	*	26 " " " 80.—
*	*	27 " " " 90.—
*	*	24 " " " 90.—
*	*	23 " " " 75.—
*	*	25 " " " 80.—
*	*	21 " " " 60.—
*	*	28 " " " —
*	*	21 " " " 75.—
*	*	23 " " " —
*	*	22 " " " 60-70.—
*	*	49 " " " 100.—
*	*	32 " " " 80.—
*	*	42 " " " 90-100.—
*	*	34 " " " 80.—
*	*	29 " " " 70.—
*	*	39 " " " 70.—
*	*	32 " " " 75.—
*	*	19 " " " 50.—
*	*	25 " " " 75.—
*	*	20 " " " 30.—
*	*	21 " " " 65.—
Opzichter	*	31 " " " 100.—
*	*	24 " " " 100.—
*	*	22 " " " 75.—
*	*	30 " " " 60.—
*	*	36 " " " 100.—
*	*	57 " " " 70-80.—
*	*	39 " " " 80.—
*	*	27 " " " 90-100.—
Teekenaar	*	47 " " " 100.—
*	*	25 " " " 75.—
*	*	23 " " " 50.—
*	*	22 " " " 50.—
*	*	25 " " " 50.—
*	*	21 " " " 60.—
*	*	22 " " " 80.—
*	*	20 " " " —
*	*	25 " " " 60.—
*	*	25 " " " 80-90.—

PERSONALIA

De heer D. A. N. Margadant heeft met 1 Maart a.s. eervol ontslag aangevraagd als architect der Hollandsche IJzeren Spoorweg Mij. te Amsterdam en zal zich daarna als particalier architect te Amsterdam vestigen.

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 21 DECEMBER.

AMSTERDAM. Bouwen openbare school voor gewoone lager onderwijs, met 14 klasselokalen, aan de Nieuwe Looiersstraat. Gemeentebest. 's midd. 12 u. bestek en voorw. te verkrijgen ter stadsdrukkerij tegen f 3. (met vier teek.) Inl. worden gegeven ten kantore van den archit. van den dienst der publieke werken ten gem. huize, kamer no. 148, van 2 tot 4 u., gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

DONKERBROEK. Bouwen boerenhuizing voor Gebr. Mulder aldaar. Architect O. M. Meek. Bestek en teek. à f 1,25 verkrijgb. bij gen. architect, die inl. geeft.

ENSCHEDA. Bouwen zes woningen in drie blokken aan den Getuftweg aldaar. Architect H. E. Zeggelink 's midd. 12 u. in het café van G. te Rijd, alwaar bestek met teek. ter inzage. Inl. te bekomen bij den archit. Aanw. 21 Dec. v.m. 9 u.

KAMPEN. Bouwen school met acht lokalen en spreekkamer, aan de Morrensteeg. Bestuur der Herv. schoolvereeniging 's av. 7 1/2 u. in de conistoriekamer der Broederkerk. Bestek en teek. à f 1 verkrijgb. bij H. Westerhof. Aanw. gedaan.

LEEUWARDEN. Verbouwing van perc. breedzijde Nieuwstad no. 79. Architect H. Feddema Azn. Bestek en teek. ad f. verkrijgb. Aanw. gedaan.

NIJWEBRUG (FR.). Bouwen eener boerenhuizing aldaar. De heer J. P. Talman. Bestek en teekening ter inz. bij den eigenaar.

DINSDAG 22 DECEMBER.

AMSTERDAM. Bouwen fabriek te Leimuiden. Naaml. venn. Flesschenmelkfabriek „Holland" te Amsterdam. Bestek en teek. ter inz. in de koffiehuis van Wed. Jac. de Rijk, te Leimuiden, J. C. Kempenaar, Ringdijk bij Aalsmeer, J. Met. te Aalsmeer en in café „Schinkelhaven" s/d. Amstelveenschen weg en à f 2 verkrijgb. bij den architect J. A. Bakker bij Aalsmeer.

DOETINCHEM. Amoveeren woonhuis en bouwen dubbel huis. Architecten H. J. L. Lovink en Zn. v.m. 11 u. ten huize van G. Draafsel, alwaar bestek en teek. ter inz. Inl. geven de architecten. Aanw. 21 Dec. v.m. 9 u.

HOOGKERK (GRON.). 1. Bouwen werkplaatsen, bergplaatsen, paardenstallen, overkapping enz.; 2. Bouwen nieuwe behuizing, onder bijlev. van materialen enz. Firma Kool en Wildeboer, a.m. 4 u. in café F. L. Steenhuizen. Bestek en teek. sub. 1 f 1,25, sub. 2 à f 1 verkrijgbaar. Aanw. 22 Dec. n.m. 3 u.

OISTERWIJK (N-B.). Bouwen villa met aanhooren nabij het station. Architect A. J. v. Liempt te 's Bosch, v.m.

10 u. koffiehuis van M. van Iersel. Bestek en teek. à f 1,50 verkrijgb. bij voorn. architect.

WOENSDAG 23 DECEMBER.

DEVENTER. Bouwen van een villa te Diepenveen. Architect M. van Harte 's av. 7 u. in café van Eede. Bestek en teek. ad. f 2,50 bij gen. architect verkrijgb. Aanw. gedaan.

WINTERSWIJK. Afbreken pakhuis in de Ratumschestrat en ter plaatse bouwen woon- en winkelhuis. Architect J. J. Post, 's midd. 12 u. in het café Scheffer, alwaar bestek en teek. ter inz. Inl. geeft gen. architect.

DONDERDAG 24 DECEMBER.

DORDRECHT. a. Bouwen openbare school voor lager onderwijs aan het Gelde-loozepad. b. leveren en opstellen meubelen voor deze school.

Gembest. n.m. 2 u. Bestekken en teek. ter inzage aan het bureau der gem. werken en ald. verkrijgb. van sub. a. voor f 1,50 en van sub. b. à f 0,75. Aanw. sub. a. 21 Dec. n.m. 2 u.

HAREN (GR.). Bouwen woonhuis aan den Rijksweg te Haren, met bijlevering al het daartoe benodigde.

De heer H. Evenhuis n.m. 3 u. ten huize van E. Horst. Bestek en teek. à f 1,10 te bekomen ten huize van aanbesteding, alsmede bij H. Evenhuis voorn., die inl. verstrekt.

ROODKERK (FR.). Bouwen stelphuizing te Wijns.

De heer J. D. v. d. Meer. Bestek en teek, ad. f. 1.25 verkrijgb. bij G. Schaafsma te Wijns.

MAANDAG 28 DECEMBER.

DONGEN (N.-BR.). Bouwen bijzondere school voor O. L. onderwijs in 4 klasse, speelplaatsen, alsmede gebouw met aanhoorigheden, als: slaapkamer- en eetzaal enz. voor de Eerw. Broeders met bijlev. alle benodigde bouwmaterialen enz.

Architect J. de Vries te Bostel n.m. 1^{1/2} u. in de huize „Overdonk“. Bestek en teek verkrijgb. à 12.50, bij gen. archit. bij wien int. te bekomen.

DINSDAG 29 DECEMBER.

BORNE. 1e. Bouwen van twee verdiepingen op eenige fabrieksgebouwen, bebouwd oppervlak = 1750 M2. 2e. Bouwen watertoren hoog 30 M. 3e. Bouwen portiershuis met bovenwoning.

Directie der stoomspinnerijen en weverijen v/h S. J. Spanjaard.

OOSTERWOLDE (FR.). Bouwen woonhuis voor G. Kooistra aldaar.

Architect O. M. Meek te Donkerbroek. Bestek en teek ad. f. 1.25 te bekomen bij gen. architect die int. verschaft.

WOENSDAG 30 DECEMBER.

BERGUM. Bouwen school voor christ. onderwijs en lev. meubilair te Suameer. Archit. J. S. Veenstra. Bestek resp. f. 1 en f. 0,40 verkrijgb.

MAANDAG 4 JANUARI.

's-GRAVEMOER (N.-BR.). Bouwen gem. huis met politiewoning ald. met bijlev. alle benod. materialen.

Gem. best. v.m. 11 u. ten koffiehuize van Jac. Knijpers, alwaar bestek en teek, ter inz. en tegen f. 2,50 te bekomen ten gem. huize te 's-Gravemoer. Int. te bekomen bij den archit. C. A. Oomen Afd. te Oosterhout. Aanw. 29 Dec. n.m. 2 u.

WILHELMINADORP. Bouwen eener o.l. school met onderwijzerswoning.

Gem. best. van Kattendijke, n.m. 1 u. Bestek en teek ad. f. 1 verkrijgb. en ter inzage ter gem. seer. Aanw. 30 Dec. 10-12 u. Int. geeft archit. J. Nieuwdoorp Wzn. te Goesehe Sas.

WOENSDAG 6 JANUARI.

ERMELO. Bouwen van twee paviljoenen enz.

Bestuur van de stichting „'s-Heerenloo" n.m. 1^{1/2} u. in het gesticht alwaar bestek en teek à 12.50 te bekomen zijn. Aanw. 6 Jan. v.m. 11 u.

DINSDAG 12 JANUARI.

SPANBROEK (N.-H.). Bouwen kerk met toren sacristie, bergplaatsen en annexen, aan de bestaande pastorie te Spanbroek.

Architect C. L. M. Robbers, te Haarlem n.m. 1 u. koffiehuize J. Huijbers. Bestek met 7 teek. à 15 verkrijgb. ten kantore van den architect. Aanw. 22 Dec. 's midd. 12 u.

WORMERVEER. 1. Bouwen school met gymnastieklokaal en bijbehorende werken. 2. Dempn gedechte sloot.

Gem. best. n.m. 2 u.

29 NOVEMBER.

WIERINGERWAARD. Bouwen burger-

woning met schilderswerkplaats voor den heer P. v. d. Lippe.

Laagste inschrijver J. Veter, f. 2940.

30 NOVEMBER.

AALZUM (FR.). Bouwen van een pastorie. Kerkvoogden der Ned. Herv. Gem.

Laagste inschrijver H. Hacquebord, Dokkum, f. 6191, gegund.

7 DECEMBER.

LICHTENVOORDE. a. Bouwen huis met 3 woningen tegenover het emplacement der Geld. West. Stoomtram Mij., b. bouwen afzonderlijke woning. Archit. J. J. Post te Winterswijk.

a. Laagste inschrijver H. Lelivelt, f. 4038. b. H. Lelivelt, f. 1821.

Massa. J. M. Dorsthorst, f. 6210.10. *Gegund.

LICHTENVOORDE. Het bouwen van een stationskoffiehuize tegenover het tramstation. Archit. J. J. Post te Winterswijk.

Laagste inschrijver H. Lelivelt, f. 3040, gegund.

ZWOLLE. Verbouwen van een winkelhuize in de Diezerstraat 11. Archit. J. M. en Jan J. Wolff te Almeloos.

Laagste inschrijver W. F. J. Bollen, f. 4760. Volgens bestek beraad.

8 DECEMBER.

GARSTHUIZEN. Verbouwen boerderij van den heer P. Elema te Startenhuizen. Archit. O. de Leeuw Wieland.

Laagste inschrijver N. Steenenberg, Startenhuizen, f. 1300, gegund.

ZANDVOORT (ONDERH.). Bouwen dubbele villa aan de Zuiderstraat alhier voor rekening van Mevr. de wed. Buckmann.

Laagste inschrijver J. Pilkes, f. 6389.

9 DECEMBER.

BOXMEER. Bouwen nieuwe stallen met bijbouw voor- en koetshuis, enz. en veranderen woonhuis, een en ander met bijlevering van alle materialen, behalve metselsteen. Architect C. G. Elbess te Oeffelt.

Laagste inschrijver Velthuisen, Maashees, f. 1897. Gunning aangehouden.

BERGEIJK. Bouwen woonhuis voor rekening van den heer J. H. Tilburgs.

Laagste inschrijver P. Verhagen, f. 2674.

10 DECEMBER.

BREDA. Bouwen schoolgebouw met vier lok. en annexen aan het Van Coothplein, gem. Breda. Archit. E. Knevel te Ermelo.

Laagste inschrijver Breedveld, Alblasserdam, f. 9735.

NIJMEGEN. Bouwen twee heerenhuizen en het doen van eenige verbouwingen aan een bestaande villa aan den Berg en Dalschen weg. Architect Willem Hoffman.

Laagste inschrijvers Berntsen en Braam, f. 30380.

11 DECEMBER.

APELDOORN. Bouwen kantoorgebouw met huuswoning aan de stationsstraat aldaar. Commissie der gemeentegasfabriek.

Laagste inschrijver G. Wegerif Hz., f. 14662, gegund.

CHAAM (N.-Br.). Bouwen voorwerkerswoning in de boschwachterij Nervenbosch en een arbeiderswoning in de boschwachterij „Buitenlust" gemeente Chaam. Houtvester in de houtvesterij „Dreda".

Laagste inschrijver A. van Beijsterveld, Chaam, f. 3152.

HILVERSUM (ONDERH.). Verbouwen perceel Kerkstraat no. 63. Architect J. H. Slot.

Ingekomen 6 bijtellen. Gegund aan de laagste inschrijvers Gebr. Vieguel, Hilversum.

TILBURG (ONDERH.). Bouwen dubbel woonhuis met schansmuren, enz., aan de Zuid-Besterdstraat hoek Molenbochtstraat aldaar. Architect F. C. de Beer.

Timmerwerk. laagste inschrijver H. A. Aarts, f. 1790.

Metselwerk. G. v. Beurden, f. 2035.

Massa. F. J. Waterschoot, f. 4195. *Gegund.

12 DECEMBER.

GORREDIJK. Verbouwen van het door den heer F. de Groot bewoond koffiehuize in de Zuidwestelijke dubbele straat aldaar. De heer D. Dunant.

Laagste inschrijvers Flokstra en de Vries, Gorredijk, f. 3697, gegund.

LANGENZWAAG. Verbouwen en belangrijk uitbreiden der kaas- en roomboterfabriek

BOEK-, STEEN en PLAATDRUKKERIJ

MOUTON & Co.

HERDERSTRAAT 5

Telefoon No. 821.

'S-GRAVENHAGE.

Levering binnen den kortst mogelijken tijd en tegen concurrerende prijzen van alle soorten

BOEK-, KANTOOR-

en

HANDELSDRUKWERKEN

Illustratie- en Kleurendruk.

Aandeelen,

Obligatiën en Couponbladen

Begrotingen, Bestekken.

Plan- en Detailteekeningen.

Photolithografie en Lichtdruk.

KOPER- en STAALGRAVUREN

Etsen en Photogravuren.

aldaar. Coöp. vereen. stoomzuivelfabr. „Laagte Zwaag". Laagste inschrijver J. de Haan, Nijehaske, f. 8812.

15 DECEMBER.

ASSEN. Bouwen van eene rijkshoogereburgerschool met conciergewoning en daar-

bij behorende werken in het van Heutzpark te Coevorden. Raming f. 6500. Prov. best. Laagste inschrijver H. Bennink, f. 64886.

CULEMBORG. Bouwen landhuis voor den hoog welgeb. heer Jhr. De Jonge v. Zwijnsbergen. Raming f. 12880. Archit. L. de Vries te Helmond.

Laagste inschrijver O. Q. van Walstijn.

Bussum, f. 20,448. Gunning 14 dagen in beraad gehouden.

DORDRECHT. Bouwen fotografisch atelier en verrichten eenige andere werkzaamheden in het pand aan de Voorstraat no. 102 aldaar. Architect H. E. v. d. Kaa. Laagste inschrijver L. Bezemer, Papendrecht, f. 2538. Gunning aangehouden.

Gewapend beton, HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam. Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels - TH. VAN HEEM-STEDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkade. Filiaal: 36, Rokin. Grondboringen. - A. J. STOEL Jr. Haarlem.

Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.

Haarden. - Firma JAN JAARMA, den Haag.

Haeuylersch Houtcement. - C. F. BEER, Keulen.

Huisdeursloten - LIPS, Dordrecht.

Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Jalousien. - J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246-248, 250, Amst.

Josson-Cement. - A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.

Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.

Keien enz. - FERD. ENGERS, Amsterdam.

Lengtematen, duimstokken enz. - W. J. WEISSENO, Amsterdam.

Liften. - TH. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)

Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.

Liften (Hydr. en electr.). - FRAN. STIELTJES & Co. Amsterdam

Liften speciaal Handkracht. - J. C. VAN STRAATEN, den Haag.

Looden en Inw. glasemail privaitleidingen. - OBELT, Amst.

Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelder" Amsterdam.

Montgrafiedruk. - H. J. MONDT, den Haag.

Natuursteenbewerking. - G. W. HARMSEN, Amsterdam.

Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.

Plafond- en Wandbekleding. - WILLIAMS & Co. Rotterdam.

Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.

Plafondplaten. - GRAS. MIJNLIEFF, Nijmegen.

Portland-Cement - DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.

Potlooden. - A. W. FABER's „CASTEL" POTLOOD.

Präcisionsvensters en deuren. - v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.

Prisma's Luxfer. - Ws. VAN RIJN, Amsterdam.

Proefstation Bouwmat - KONING & BIENFAIT, Amsterdam.

Raamsluiters voor bovenlichten. - HEEMSTEDEN OBELT, Amst.

Rolluiken, Serredekking enz. - S. BRUIGOM, Arnhem.

Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.

Rolluiken enz. - HEINEKEN, Amsterdam - 's-Gravenhage.

Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. - Amsterdam.

Sanitaire vloeren. - W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.

Schoorsteenmantels, marmeren. - G. & J. COOL, Amsterdam.

Scoriae Bricks. IJzeren buizen enz. - W. DEURVORST, Den Haag.

SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN - LIPS DORDRECHT.

Stalen balken, IJzer enz. - Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam

Stalrichtingen. Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.

Stalrichtingen - STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam

Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.

Stalen balken en U-profielen - Deutsch-Luxemburgische Berg-

werks- und Hütten-Actiengesellschaft, Vertegenw. C. D. v. n.

LINDEN, Singel 544, Amsterdam.

Steenen, Gevel-, Sier- enz. - Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.

Steenen, NEDERL. IMPORT-MIJ. Den Haag.

Steenen, - F. A. CLOER, Amsterdam.

Steenen of Engelsche buizen en kruispannen. - HOUBEN &

STERGH, Belfeld en Tegelen (Limburg.)

Stoomtimmerfabriek. - GEBR. VAN MALSEN, Den Haag.

Timmer- en lijstenfabriek. - G. P. J. BECCARI, Haarlem.

Urinoirs (Totfit). - H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.

Ventilators. - TH. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.

Ventilators. - D. P. HASSELMAN, Amsterdam.

Ventilatoren. - SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.

Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.

Vuurvaste steen, Trias, Aarden buizen, Straatkeien - „Bouw-

materialen" v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

Wandtegels, cement, kalk, graniet - „Bouwmaterialen" voorheen

M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.

Wandtegels, Schoorsteenmantels - A. N. DELINT, Delft, Den Haag.

IJzerconstructies (Ontwerpen van). - W. G. A. BIJL, Utrecht.

IJzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.

Zandsteen. - FERD. ENGERS, Amsterdam.

Zinkwerken. - N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. - Delft.

Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.
AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 4en Januari 1909, des namiddags ten half 2 ure (*Greena. Tijd*), zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek no. 1131:

Het maken van den onderbouw voor eene Draaischijf op het stations-emplacement Kesteren.

Begroeting f 9050.—.

Het bestek met tekening is tegen betaling van f 1.— en het bestek zonder de tekening tegen betaling van f 0.50 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratiegebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op het terrein op Woensdag den 30en December 1908 des middags 12 u. 15 spoor tijd.

De Raad van Administratie.

Assurantie Maatschappij tegen Brand- schade en op het Leven
De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Grootte Houtstraat 71ste, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, in de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur.
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TEERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000,00
Reservefonds ult. 1907 1.304.208,60
Betaalde Brandschaden tot ult. 1907 32.707.500,00.

BRAND - LEVEN - INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

Sollicitanten naar de betrekking van

Gemeente-Architect
te AMERSFOORT

worden uitgenoodigd hunne stukken bij den Burgemeester vrachtfrij vóór 6 Januari in te zenden.

De jaarwedde bedraagt f 2500—f 3000 (5 jaarlijkse verhoogingen van f 100.—).

Bij MOUTON & Co., te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouwkundig Weekblad“.

Deze portefeuilles zijn voorzien van een ingedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco per post f 0.65.

Openbare Aanbesteding.

Het Gemeentebestuur van Utrecht zal op **Woensdag 23 December 1908**, des namiddags, in het openbaar ten Stadhuiszede aanbesteden de levering van Magazijngoederen voor 1909, te weten:

1. te 1^{1/2} uur: de Magazijngoederen voor de Gemeentewerken;
2. te 2^{1/2} uur:
 - a. de Magazijngoederen voor de Gemeente-Gasfabriek;
 - b. de door die Fabriek benodigde gegoten IJzeren Buizen en Hulpstukken;
3. te 3^{1/2} uur: de Magazijngoederen voor het Gemeentelijk Electrisch Bedrijf;
4. te 4^{1/4} uur: de Magazijngoederen voor de Gemeente-Reiniging.

De monsters van de te leveren materialen enz., bedoeld onder 1, 2a, 3 en 4, liggen ter inzage onderscheidenlijk op de terreinen der Gemeentewerken (Stadstimmerhuis Achter Clarenburg), der Gemeente-Gasfabriek, van het Gemeentelijk Electrisch Bedrijf en der Gemeente-Reiniging, op werkdagen van 9—12 en van 2—4 uur, terwijl de voorwaarden van aanbesteding, bedoeld onder 2a, met gezegeld formulier van inschrijving, tegen betaling van f 0.50 (franco per post f 0.55) per exemplaar, en de voorwaarden en de bestekken van elke der overige aanbestedingen afzonderlijk tegen betaling van f 0.25 (franco per post f 0.30) per exemplaar, verkrijgbaar zijn ten kantore van den Directeur van den betrokken tak van gemeentedienst, ten Stadhuiszede (ald. Financienkamer) en bij de Boekhandelaren J. G. VAN TERVEEN & ZON.

Posterijen en Telegrafie.
AANBESTEDING.

Op Donderdag 31 December 1908, des namiddags te 2 uur, (1.40 Greenwichtijd), zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

Het verbouwen tot bijkantoor van het voormalige Post- en Telegraafgebouw aan de Hezelstraat te Nijmegen.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, L. X, afdeling Waterstaat T. Het bestek ligt na 17 December 1908 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het Postkantoor te Nijmegen en is voorts, op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad f 0.35, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tusschenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage en door den oprichter H. W. Hoofst te Arnhem.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Donderdag 24 December 1908, des middags te 12 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk ondertekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 9 December 1908.

Zuid-Holl.
Verffabrieken
ROTTERDAM.
Grootste
Nederlandsche Loodwiffabriek.
Eenige
Nederlandsche Meniefabriek.
Loodwit i/Olie gemalen.
(Onschadelijk in 't gebruik).
Export naar alle landen.

J. H. ADDICKS & ZON.
AMSTERDAM.
Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van UURWERKEN, CARILONS, RADERWERKEN enz.
Restauratie van OUDE TOREN-UR- en SPEELWERKEN.
Restauratie van ANTIKE UURWERKEN.
Fabriek van Electrische Uurwerken

HEINEKEN'S
STOOMJALOEZIEFABRIEK
ROLLUKENFABRIEK
AMSTERDAM EN 'S-GRAVENHAGE
STALEN ROLLUKEN IN ALLE CONSTRUCTIEN

STAAL & HAALMEIJER,
AMSTERDAM.
Engelsche Stalinrichtingen.
IJZEREN TRAPPEN, VLOER- EN KELDERLICHTEN enz.
uit de beroemde Fabrieken van
The St. Pancras Ironwork Company, LONDON.

Proefstation
voor **Bouwmaterialen**
KONING & BIENFAIT
DA COSTAKADE 104 AMSTERDAM.

Aan onze inrichting is thans aanwezig een werktuig van ruim 300 ton vermogen ter beproeving van betonstukken van 15, 20 en 30 cM. zijde, op drukweerstand.

De Hydraulische en Electriche Liften
der **OTIS Elevator Company**
VOLDOEN ZOOWEL UIT EEN OOGPUNT VAN CONSTRUCTIE ALS VAN VEILIGHEID AAN DE HOOGSTE EISCHEN.
Plannen en begrotingen worden verstrekt door de Vertegenwoordigers
Fred. STIELTJES & Co.
KEIZERSGRACHT 745. — AMSTERDAM

Mannesmann Vloer- en Damwandstutten,
van naadlooze staalbuis vervaardigd.
(Patent SOMMER).
Voor het stutten van damwanden en van betonwanden tijdens den bouw. Voordeelig ter vervanging van houten stutten. Eenvoudige en solide constructie. — Onbegrensde levensduur. Kan op iedere lengte gesteld worden. Licht en gemakkelijk te hanteeren.
Deutsch-Oesterreichische Mannesmannröhren-Werke, DÜSSELDORF.
Vertegenwoordiger voor Nederland en Koloniën:
Technisch Bureau
G. L. DAHLMANN, Rotterdam-Soerabaia.

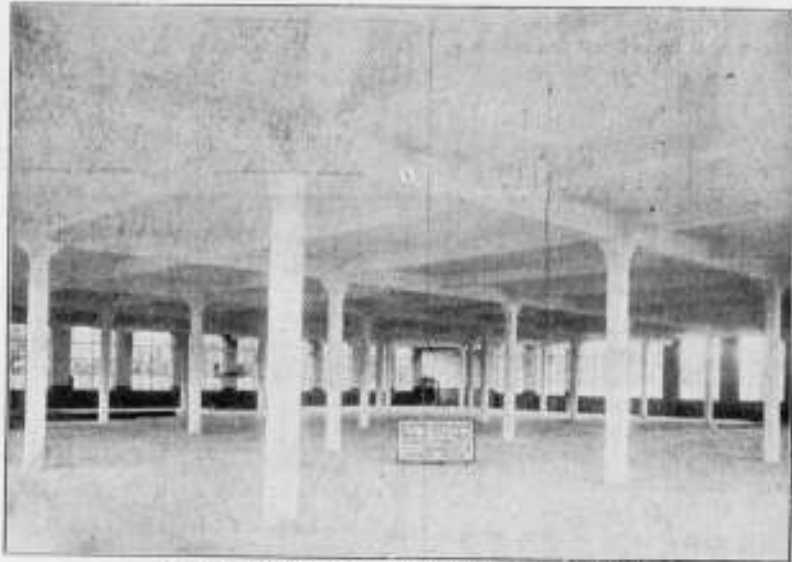

W. J. STOKVIS
ARNHEM.

FABRIEK VAN
Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCHER ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIETOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

Luminografie.
N. V. Drukkerij „Senefelder.“
AMSTERDAM.
Looiersgracht 47. — Telefoon 108.

Het Procédé
voor REPRODUCTIE van
Bestekteekeningen
op oorspronkelijke grootte.
Goedkooper en beter dan enig ander procédé.
Voor, verkleinen van teekeningen blijft ons verbeterd foto-litho procédé het meest aanbevolen.

Katoenspinnerij te Enschede. Oppervl. 8000 M².

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken.
Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

**Koninklijke Rotterdamse
Cementsteenfabriek**

VOORHEEN

Van Waning & Co.

Rotterdam - Enschede.

Grootste voorraad
Riolen, Buizen, Putten, Kolken, enz.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT'S Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en magazijn:
de Ruyterkade 104/106-151.
AMSTERDAM.

Filiaal en monsterlokaal:
Mauritskade 35.
's-GRAVENHAGE.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barrhead.

SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen.
Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Geïsoleerd geheel van rood koper, van binnen vertind. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe bestaande en kosten niet meer. Attesten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.
CHAMBERLAND FILTERS. Systeem Pasteur.

**ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten, SEPTIC-TANKS,
WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.**
Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

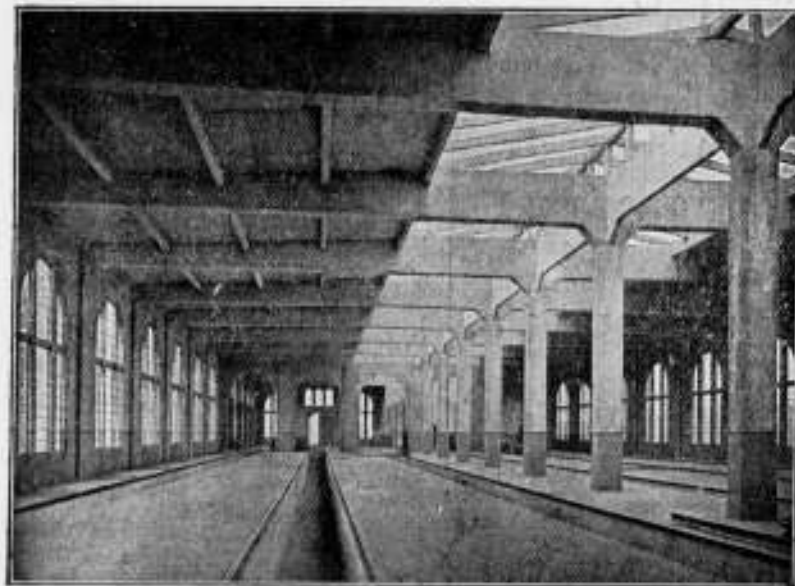

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M².
AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,
ROTTERDAM,
uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & Co.
Constructeurs van Werken
in Gewapend Beton te
BREDA.

Rijtuigremise der Z. Holl. E.S. Mij. te Leidschendam

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. C. G. VAN HEMERT.

Civil Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE.

Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.

Telegram-Adres: BETONIJSER

MARTIN & Co AMSTERDAM PARQUETVLOEREN

Beton Maatschappij,

VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.

TELEFOON: 5341.

ENGELSCHE Aarden Buizen

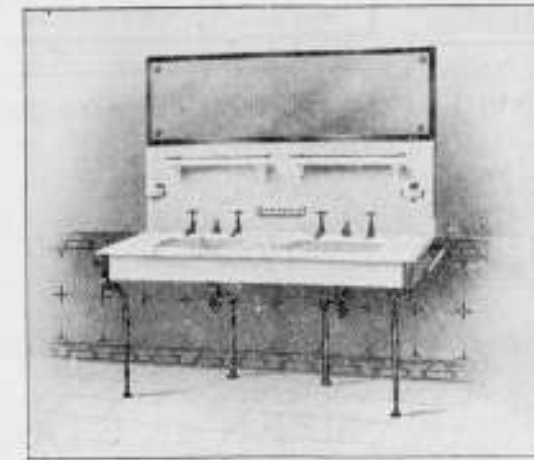
Prima kwaliteit.

Lage prijzen.

„BOUWMATERIALEN”

VOORHEEN M. LUIJTEN,

LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

VAN DEN BERG & Co.

Prins Hendrikkade 163-164, AMSTERDAM.

GROOTE SORTERING

Sanitaire Artikelen

in de nieuwste toepassingen.

„CALIFONT” Warm-watertoestellen met automaat.
Nieuwste toepassing voor warmwatervoorziening door het gehele huis naar
badkuip, wastafel enz.

„Lightning” Geysers.

Porseleinen Badkuipen en Amerikaansche Geëmailleerde Badkuipen.

„Twylords” Aardewerk en „Twylords” „Adamant” verglaasde vuurkiel.

Ornamenten voor Electricch Licht. — Huistelefoons in de nieuwste constructie.

Verschiedende Modellen zijn in onze Monsterkamers opgesteld en in
werking te zien, van 's morgens tien uur tot 's middags vijf uur.

MARTIN & Co AMSTERDAM SCHOORSTEENMANTELS

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.

OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Nederlandsche Maatschappij

voor

Monier-Werken

„DE AMSTEL”

AMSTERDAM.

CEMENT-IJZERWERKEN

Directeur

J. N. LANDRÉ

OMVAL JAAGPAD 53.

Telefoon 3028.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Buisdorp's Cacaoafabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch Systeem.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

Eerste Nederl. Xylolith-Fabriek A. S. KEY,

(HOUTGRANIET)
ROTTERDAM.

VLOERBEKLEEDING zonder voegen. — TRAPBEKLEEDING, ook op oude
trappen. — DEKTREDEN op maat. — PLATEN in diverse afmetingen voorradig.
Aanvragen, met opgave van grootte en bestemming adresseere men Leuvehaven 28 (Kantoor) Rotterdam.

BOVENLICHT SLUITING **HERKUL** LIJKE & CO
ROTTERDAM.

G. P. J. BECCARI,
HAARLEM.

Stoomtimmer- en Lijstenfabriek.

PAUL KRUGERKADE 27. — Interc. Telefoon 1324.

A. J. VAN WIJCK,

FABRIKANT van

Nageperste Gevelsteen.

RENKUM.

Vraag Prijzen en Monsters.

GEB^s. VAN MALSEN. DEN HAAG.

STOOMTIMMERFABRIEK.

Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

W. Deurvorst & Zoon.

DEN HAAG. = Heerengracht 20.

GERUITE & VLAKKE TROTTOIR-
TEGELS. — ZWEEDSCHE GRA-
NIETKEIEN. — BAZALT-, LAVA-
EN MELAPHIRKEIEN.

Gewapend Beton - Asphaltwerken.

ZYSTOOTEN HET HOOFD TEGEN

OSTERTAE BRANDKASTEN

G. L. SCHULTZ,
Glashaven 40, ROTTERDAM.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage
zijn verschenen de

Algemeene Voorwaarden

BEHOEVENDE BIJ DE

BESTELLEN VOOR DE LEVERING

VAN

IJZER en STAAL

AAN

's RIJKS MARINE.

PRIJS 25 CENT

Vastgesteld bij beschikking van den Minister
van Marine van den 9 Juli 1904 D. No. 41.

H. WESTENBERG. — ALMELO.

Cementijzerwerken.

Gezicht op vloeren en kappen van GEBR. PALTHE te Almelo, uitgevoerd
in gewapend beton.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electrische Centrale be-
staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.

het
eenvoudigste,
beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

PAUL DEVIS.
IJZEREN EN STALEN BALKEN

BRUSSEL.

Bij GEWAPEND BETON slechts UITGETANDE STANGEN te gebruiken.

KUNNEN BIJ ELK SYSTEEM TOEGEPAST WORDEN.

20% MINIMUM BEZUINGING op de vereenigde balken.

CONCESSIONARIS:

SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGREE-MARIHAYE,
te OUGREE (BELGIË).

VRAAGT SPECIALE CATALOGUS EN PRIJZEN.

EKKLEEDEN
en PRIMA
Wollen Vlaggen
MACKENO & Co.,
P.H. HADE 22, AMSTERDAM.
Telef. 717.
Opgericht 1796.

A. N. DELINT DELFT
DEN HAAG

Delftsche Wandtegels.
Schoorsteenmantels.

SECTIEL

(voor binnendecoratie en gevelversiering)

Berbastegels

fabrikaat Joost Thooft en Labouchère.

Serredekking,
Rolluiken, Jalousiën,
Zonblinden, enz.

S. BRUIGOM. — ARNHEM.

„BOUWMATERIALEN”
voorheen M. Luyten Lekkerkerk.

Fabriek van
machinale Doornikse en Luikse

POEDERKALK

met een gegarandeerde fijnheid van
hoogstens 15% restant op een zeef
van 900 mazen per cm². (voor
speciale doeleinden nog fijner).

Uitmundend metsel- en pleister-
materiaal. — Onovertroffen percen-
tage zuivere werkzame kalk en
daardoor zeer voordelig in 't ge-
bruik. — Monsters, proefstaten,
attesten en mortelverhoudingen
worden gratis verstrekt.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.

Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdrukpapieren

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.

Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle moge-
lijke kleuren

GEBR. VAN DER VLIET,
Ijzer- en Staalhandel
AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vloeiijzer.

MOENS & BECK.
MODERNE BOUWMATERIALEN.

Prospecti en monsters gratis op aanvraag.

Hoofdkantoor: **BLOEMENDAAL.**

Bestelhuizen: **AMSTERDAM, N.Z. Voorburgwal 306.**
'S-GRAVENHAGE, Obrechtstraat 255.

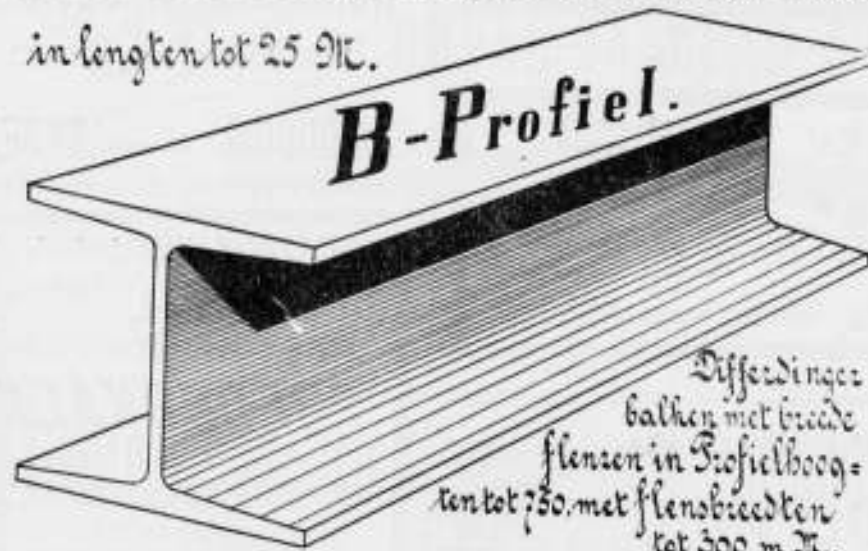
Deutsch-Luxemburgische Bergwerks und Hütten Akt. Ges.

VERTEGENWOORDIGER **C. D. van der Linden, Singel 544, Amsterdam.**

TELEFOONNUMMER 5758. — Telegram-Adres: „**TREVAROR**”.

Tabellen van Draagvermogen op aanvraag gratis.

in lengten tot 25 M.

B-Profiel.

Differenten
balken met brede
flenzen in B-profielboog-
ten tot 750 met flensbreedten
tot 300 m.M.

Hloos en van Limburg R'DAM.

Siegwart-Balken.

Huygen en Wessel R'DAM.
A'DAM.

Fabriek van Houten Parketvloeren.

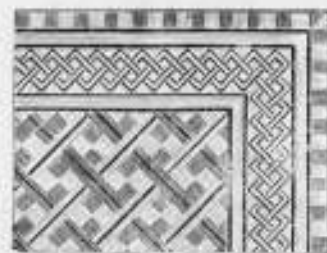
AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van
Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van teekening in verschil-
lende systemen, massief, opgelegd, vicht-
werend, ook systeem „tapis” op het oog
gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

AËROGEENGAS.

Het beste en zekerste systeem,
— zie de talrijke Attesten — van
verlichting voor kleine gemeenten,
Villaparken, Villa's, Gestichten,
Fabrieken enz.

Wordt tevens als beweegkracht
dienstbaar gemaakt voor aanleg
WATERLEIDING.

Apparaat zeer eenvoudig,
zoo gewenscht werkende met
zweichten, dus zonder Mo-
tor-tje, zindelijk, gevaarloos
en gemakkelijk te bedienen.
Behalve in vele villa's en
gestichten, zijn reeds 9 be-
langrijke dorpen in Neder-
land, naar ons systeem met
dit Gas verlicht.

AËROGEENGAS-MAATSCHAPPIJ.

Hoofddirecteur voor Nederland en België

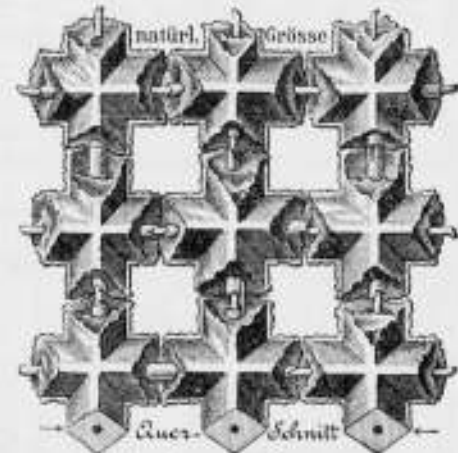
Tj. van der Zee,

Bezuidenhout. - Rijkhof van Goensstraat 18.

DEN HAAG.

interc. Tel. 2668.

GEBRUIKT
Steengaas „DRAHTZIEGEL”

bij het vervaardigen van
Brandvrije Plafonds, Muren, Vloeren,

Omkleeding van Kolommen, Pilaren en
alle mogelijke Ijzerconstructies, Onder-
kleeding van Trappen, Gebogen Plafonds,
enz. Eénig vertegenwoordiger:

F. A. CLOER,
Prinsengracht 173 — **AMSTERDAM.**

J. W. GIPS.

ATELIER

VOOR BESCHILDERD EN EEN-

VOUDIG GLAS IN LOOD. † † †

DUNCKLERSTRAAT

HOEK 20de SWEELINCKSTRAAT.

'S-GRAVENHAGE.

28e JAARGANG 1908. N° 52

**BOUWKUNDIG
WEEKBLAD.**

ORGaan%MAATSCHAPPIJ.
TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

BESTUUR VAN DE MAATSCHAPPIJ: A. SALM G.Bz., Voorzitter. W. J. DE GROOT, Vice-
Voorzitter, — V. G. A. BOSCH, L. C. DUMONT, G. W. VAN HEUKELOM, D. E. C. KNUTTTEL,
J. A. MULOCK HOUWER, F. J. NIEUWENHUIS, B. J. OÜENDAG, J. VERHEUL Dz., P. A. WEELDENBURG.

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ed. CUYPERS,
A. SALM GBz., J. VERHEUL Dz.
REDACTEUR: J. GRATAMA.

BUREAU VAN REDACTIE: MARNIXSTR. 402 AMST.
BUREAU VAN ADMINISTR. HERDERSTR. 5 DEN HAAG
UITGEVERS: MOUTON & CO DEN HAAG

INHOUD

ABONNEMENTSPRIJS

N° 52. 26 DECEMBER 1908. Maatschappij tot Bevordering der
Bouwkunst. — Een Huis te Haarlem, door A. W. Weissman. — De
Reorganisatie v. d. Afd. Bouwkunde der Technische Hoogeschool,
door J. G. — Eenige eischen van algemeenen aard te stellen aan
Centrale Verw. Inrichtingen benevens eenige beschouwingen over
Lagedruk-stoomverwarming, door F. G. Unger. — Verslagen van
Vergaderingen. — Berichten. — Personalía. — Bureau v. plaatsing
voor opzichters en teekenaars. — Aankondiging en sloop van aan-
bestedingen. — Lijst v. fabrikanten, leveranc. enz. — Advertentiën.

voor Nederland: fr. p. p. f 15 — 's jaars, voor Indië en het
Buitenland (bij vooruitbetaling) fr. p. p. f 17.—. PRIJS DER
ADVERTENTIËN: van 1—5 regels / l.—, elke regel meer 20 cents
Grootte letters naar plaatsruimte. — AANKONDIGING VAN
AANBESTEDINGEN 15 ct. p. r. m. premie 1/2 maal. — ABONNEMENT
VAN ADVERTENTIËN tegen belangrijk verminderde prijzen en
kosteloze opname der advertentiën in het Tijdschrift der Mij.

**MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING
DER BOUWKUNST.**

Art. 4 van het Algemeen Huishoudelijk Reglement bepaalt,
dat de candidaatstelling van het Hoofdbestuur geschiedt
uiterlijk een maand vóór de verkiezing, in het Orgaan van
de Maatschappij.

In aansluiting hiermede laten wij de namen der candi-
daten ¹⁾ in alphabetische volgorde hieronder volgen, terwijl
voor de namen der voorstellers verwezen wordt naar Bouwk.
Weekbl. no. 51.

- P. G. Buskens, architect te Rotterdam.
- L. C. Dumont, Lid van het Hoofdbestuur, Voorz. Afd.
Haarlem, Bouwk. Ing., Dir. Openb. Werken te Haarlem.
- W. J. de Groot, Vice-Voorzitter van het Hoofdbestuur, Voorz.
Afd. Amsterdam, Onder-Dir. Gem. Werken te Amsterdam.
- G. W. van Heukelom, Lid van het Hoofdbestuur, Civ. Ing.,
Ing. bij de Mij. tot Expl. van S.S. te Breda.
- D. E. C. Knuttel, Lid van het Hoofdbestuur, Civ. en Bouwk.
Ing., Rijksbouwmeester te 's Gravenhage.
- J. H. W. Leliman, Secr. Afd. Amsterdam, Bouwk. Ing. te
Amsterdam.

¹⁾ De volgende heeren hebben de candidatuur niet aangenomen:
H. P. Berlage Nieuw., V. G. A. Bosch, S. de Clercq, H. Evers, C. N.
van Goor, P. J. Houtzagers, C. B. Posthumus Meyjes, J. A. Mulock
Houwer, Joh. Mitters Jr., F. J. Nieuwenhuis, J. A. G. van der
Steur en Jan Stuyt.

- J. Limburg, Voorz. Afd. 's Gravenhage, Bouwk. Ing. te
's Gravenhage.
- B. J. Ouëndag, Lid van het Hoofdbestuur, architect te
Amsterdam.
- A. Salm G.Bzn., Voorzitter van het Hoofdbestuur, architect
te Amsterdam.
- W. F. C. Schaap, Civ. en Bouwk. Ing., Dir. Gem. Werken
te Arnhem.
- W. v. Veen, Voorz. Afd. Utrecht, en Civ. Bouwk.-Ingenieur,
Ing. bij de Mij. tot Expl. van S.S. te Utrecht.
- J. Verheul Dzn., Lid van het Hoofdbestuur, architect te
Rotterdam.
- P. A. Weeldenburg, Lid van het Hoofdbestuur, Voorzitter
Bouwk. en Vriendsch. architect te Rotterdam.
- D. E. Wentink, architect. Insp. Volksgezondheid te Utrecht.

Daar de nieuwe jaargang van het Bouwk. Weekbl. niet
alleen in een gewijzigd formaat, maar ook met een meer
kloek en vette letter gedrukt zal worden, is het noodig
voor de goede verzorging van het zetwerk en het dro-
gen van den druk, alle stukken, het weekblad betreffende,
zoo vroeg mogelijk te zenden en moet copie uiterlijk
Dinsdagavond Marnixstraat 402 Amsterdam, bezorgd zijn,
wil deze nog in het eerstvolgend nummer van het Weekblad
geplaatst worden.

In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Amsterdam, Marnixstraat 402, is gevestigd
een Permanente Tentoonstelling van Bouwartekeien, dagelijks kosteloos te bezichtigen.

EEN HUIS TE HAARLEM.

In de laatste vijf en twintig jaren is er over de Amsterdamsche bouwkunst betrekkelijk veel geschreven. De architectuur van Haarlem echter vond nog niet de aandacht, die zij verdiende.

Wel heeft de kundige archivaris der Spaarnestad in dit blad, nu misschien twintig jaar geleden, bijzonderheden omtrent Lieven de Key medegedeeld en werd sedert vastgesteld, dat Jacob van Campen 2 Februari 1595 te Haarlem geboren is en daar de Nieuwe Kerk heeft ontworpen, doch over de 17^e en 18^e eeuwse architectuur der stad vernam men slechts weinig.

Die architectuur was ook te Haarlem eene getrouwe afspiegeling van den geest der tijden. De herleving der stad, nadat de Spaansche bezetting haar had verlaten, gaf aanleiding tot de betrekkelijk eenvoudige gevels, welke in de zuidelijke wijken, die grootendeels door brand vernield waren, van 1580 tot 1591 verrezen.

Toen kwam een tijdperk van bloei, nadat de Vlamingen velerlei nijverheid naar het Spaarne hadden overgebracht. Hoe schilderachtig de Groote Houtstraat in de 17^e eeuw was, vertoonst de eerste afbeelding, bij dit opstel gevoegd. Men ziet daar de straat naar het noordoosten. Op den achtergrond verrijst de Groote Kerk met haar fraaien toren. De straat rechts, waarin de zon helder schijnt, is de Anegang.

Alle huizen hebben trapgevels, die, naar den stijl te oordeelen, meest uit de 16^e eeuw afkomstig zullen zijn. Oorspronkelijk bezat zeker ieder huis zijn luifel. Toen echter, in de tweede helft der 17^e eeuw, onze afbeelding gemaakt werd, waren vele luifels reeds niet meer aanwezig.

Het tweede huis ter rechterzijde, waar „de Stad Breda” uithangt, zal wel reeds in de 16^e eeuw gebouwd wezen. Want de topgevel met zijn polygone pinakels wijst nog op den invloed der Gothiek. De consoles van

de houten pui, waarop het metselwerk naar voren springt maken het waarschijnlijk, dat de gevel oorspronkelijk van hout is geweest en pas na het in 1525 door Karel V uitgevaardigd verbod van houten gevels, in steen is vernieuwd.

In de 17^e eeuw was te Haarlem het onderscheid tusschen een winkelhuis en een „gesloten” huis nog niet zoo groot als later. De huizen, die wij afgebeeld zien, waren allen wat men sedert „koopmanshuizen” placht te noemen, in het door de glazen pui verlichte „voorhuis” werd nering of bedrijf uitgeoefend, de overige vertrekken dienden tot woning. Maar „de Stad Breda” was ongetwijfeld een winkel, want onder den luifel zijn de koopwaren uitgestald.

Tot 1731 bleef „de Stad Breda” in wezen. Toen werd het afgebroken en verrees een statig „heerenhuis” in zijn plaats. Men bediende zich toen hier te lande van de vormen, die tijdens de regeering van Lodewijk XIV in Frankrijk

gebruikelijk waren geweest. Het Edict van Nantes had kunstenaars als de Marots naar Nederland doen vluchten en deze meesters oefenden grooten invloed op onze architectuur uit.

De afbeelding van den in 1731 gebouwden gevel doet zien, dat ook hij in den loop der jaren niet ongewijzigd is gebleven, want de ramen hebben het karakter der 19^e eeuw, doch de kroonlijst liet men ongerept, terwijl ook het met

De Groote Houtstraat te Haarlem in het laatst der 17e eeuw.

smaak aangebrachte beeldhouwwerk om de deur en onder de middelste ramen in wezen werd gelaten.

Had het oude huis nog een „voorhuis” gehad, het nieuwe werd naar het te Amsterdam in zwang gekomen plan ingedeeld, met een gang aan één kant, zij- en binnenkamer, een plaats, en daarachter de „zaal” die op den tuin uitziet. Die zaal werd in het laatst der 18e eeuw rijk betimmerd en van uitmuntend beschilderde behangsels voorzien.

De Groote Houtstraat gold al van ouds als een deftige stand te Haarlem. Nog in mijn jonge jaren waren de winkelhuizen er betrekkelijk weinige. Sinds 1870 evenwel werden de winkels talrijker, de fraaie heerenhuizen werden door winkeliers gekocht en voor hun bedrijf ingericht, en vermoedelijk zal het niet lang meer duren, of het gaat met de Groote Houtstraat te Haarlem als met de Kalverstraat te Amsterdam, waar nu alle „gesloten” huizen verdwenen zijn.

Men weet, op welke wijze een „gesloten” huis in een winkelhuis veranderd wordt. Het benedendeel van den gevel wordt weggebroken, het bovendeel door een paar ijzeren balken gesteund en de dus ontstaande opening door een samenstel van hout, ijzer, spiegelglas en hardsteen of graniet gevuld.

De winkelier verlangt zooveel mogelijk spiegelglas, en eischt voor die gedeelten van de pui, waar geen glas aanwezig is, in het oog vallende vormen en materialen, daar het hem uitsluitend om reclame te doen is.

Dat op deze wijze geen kunst kan worden gemaakt,

spreekt van zelf. Men mag er de architecten dan ook niet al te hard om vallen, wanneer hunne „winkelpuien” den kunstkeurigen beschouwer onbevredigd laten.

Den Haarlemschen bouwmeester P. Kleiweg Dyserinck, wien door de Doopsgezinde Gemeente werd opgedragen het deftige heerenhuis van 1731 in een winkelhuis te veranderen, werd natuurlijkerwijze als eisch gesteld, zooveel mogelijk spiegelglas in het gezicht te brengen, zoodat hij de dragende deelen van de pui tot een minimum moest beperken. Hij heeft de vormen van die pui in overeenstemming gebracht met den stijl van 1731. Geen „Jugendstil”, geen „style nouveau”, geen „modern style” wendde hij aan, doch hij koos de details, die in het begin der 18^e eeuw te Haarlem algemeen waren. De in kostbaar hout uitgevoerde daklijst voorzag hij van rijk gesneden consoles, aan de granieten pilasters op de hoeken gaf hij bronzen kapitelen in den stijl van Lodewijk XIV, in den geest van het bovendeel van den gevel.

Dezelfde stijl heeft toepassing gevonden, toen de heer Kleiweg Dyserinck de vroegere zij- en binnenkamer met de daaraanluitende binnenplaats en gang tot één zeer ruimen winkel verbouwde. Hier zijn alle betimmeringen in blank eikenhout uitgevoerd en zijn bij de gestucadoorde zoldering de motieven der oude plafonds gebruikt. De fraaie „zaal” achter den winkel is in haar ouden toestand gelaten.

Daar in den winkel artikelen voor het verplegen van zieken te verkrijgen zijn, is het portret van den vermaarden Professor Boerhave, dat in een sierlijke onlijsting boven een der kasten werd aangebracht, daar zeker toepasselijk.

Dat de winkel aan alle eischen, die de practijk tegenwoordig stelt, voldoet, was van een zoo ervaren bouwmeester als de heer Kleiweg Dyserinck is, niet anders te verwachten.

Het timmerwerk is tot volkomen tevredenheid van den architect uitgevoerd door den heer Beccari te Haarlem, terwijl de heer Veldheer uitmuntend beeldhouwwerk heeft geleverd, dat doet zien, hoe de vaardigheid der 18^e eeuw nog wel aanwezig is, indien haar slechts gelegenheid wordt gegeven zich te toonen.

HAARLEM.

A. W. WEISSMAN.

Het huis Groote Houtstraat 39 te Haarlem, vóór de verbouwing van 1907.

DE REORGANISATIE VAN DE AFDEELING BOUWKUNDE DER TECHNISCHE HOOGESCHOOL.

Hebben wij in een vorig artikel (zie Bouwk. Weekblad No. 45) algemeene beschouwingen gegeven over de wijziging, die het wezen der bouwkunst in de wetenschappelijke 19^e eeuw heeft ondergaan, en hoe tegen het einde dier eeuw en in het begin van de 20ste een meer verdiept inzicht, een zuiverder opvatting, en begrijpen van de betekenis der bouwkunst uit de vroegere stijlperiodes de moderne architectuur gaat beheerschen, waardoor zij die logische, wel overwogen samenstelling krijgt en die eigenaardige,

koele, intellectuele schoonheid, het is nu interessant na te gaan, hoe heel deze nieuwe strooming praktische resultaten heeft bereikt in de reorganisatie van de Afdeling Bouwkunde der T. H.

We kunnen hiertoe in het bekende Rapport der Organisatie ter behartiging van de Studiebelenen het desbetreffend onderwerp aanhalen, dat een goed geschreven overzicht geeft van hoe de studie was en is.

We lezen daarover de *Reorganisatie der laatste jaren*:

„In 't kort is het vooropgezette doel bij die reorganisatie geweest: aan den titel van Bouwkundig Ingenieur, aan het eindexamen verbonden, een zoodanige waarde te geven, dat zijne dragers als volkomen voorbereid en onderlegd, en slechts op de ervaring na geschikt zullen worden beschouwd voor de uitoefening van het vak des bouwmeesters; aan dien titel een zoo goeden klank te verzekeren als de andere in Delft verkregen in de technische wereld elk op hun terrein hebben.

Niet weinige en niet geringe moeilijkheden had men daarbij te overwinnen. De studie werd vooral geschaad door de regeling van de Wet op het Middelbaar Onderwijs van 1863, waarbij in art. 62 bepaald was, dat het examen B (na twee jaar af te leggen) deels „hetzelfde“ moest zijn als dat voor de a.s. civiel-ingenieurs, terwijl er bij de vaststelling van de vakken voor het laatste of C-examen al evenmin rekening gehouden was met de speciale behoeften der bouwkundigen; in het algemeen dus door een te nauwe samenstelling van de studie voor B. I. aan die voor C. I. Het gold dan ook als zeer normaal, wanneer na een vierjarige studie ter verkrijging van het civiele diploma, in één volgend jaar het bouwkundige daarbij werd gehaald; en zoo iets kon slechts plaats vinden, doordat aan de typische eigen behoeften van een academische opleiding voor architect te weinig aandacht was besteed. Meer in het bijzonder omschreven waren de fouten, die haar aankleefden, vooral: een te uitgebreide behandeling van de wiskundige vakken, — hetzelfde van de civiele vakken, zonder dat de juist voor den bouwkundige belangrijke kwesties altijd voldoende werden behandeld, — gebrek aan tijd voor voldoende oefening op het eigenlijke vakgebied, mede als gevolg van de vorige toestanden, — verwaarloozing van enkele niet onbelangrijke bijvakken — en ten slotte een betrekkelijk te geringe voeling met de praktijk.

Maar ook waren een niet gering aantal architecten uit diezelfde praktijk Delft zeer weinig gunstig gezind; in hoeverre dit eene der oorzaken of deels gevolg is geweest van den toestand hier, dan wel beide tegelijkertijd, willen wij niet onderzoeken; maar een feit is, dat in breede kringen de hier verkregen titel niet werd beschouwd als een voldoende waarborg voor een goede academische vorming. Men moet niet vergeten, dat de gewone bouwmeesters-opleiding was die op het atelier, dikwijls voorbereid of vergezeld door het onderwijs van een vak- of teekenschool en soms gevolgd door het bezoek aan een buitenlandsche onderwijsinstelling; en tegenover deze vertoonde de Delftsche studie werkelijk zeer duidelijk vele van de aan een zuiver academische toegevoerde gebreken. Het behoeft geen betoog, dat de geschetste verhouding, hoewel alleszins verklaarbaar, het bereiken van het boven omschreven doel het waardevol en gewaardeerd maken van den titel B. I., zeer moest bemoeilijken.

Wij willen hier niet nagaan welke veranderingen van jaar tot jaar zijn ingevoerd om uit den vroegeren toestand te geraken. Alleen moet er aan herinnerd worden hoe in 1901 een lang gewenschte wijziging van het genoemde art. 62 der Wet op het M. O. werd verkregen en hoe daarop in 1905 de omzetting van de P. S. in de T. H., verdere gunstige gevolgen voorbereidde: het onderwijs in de Bouwkunde was nu onafhankelijk van dat der civielen geregeld, — de examens werden gebracht onder den onmiddellijken invloed der Afdeling, — de studietijd werd anders ingedeeld en nu ook officieel op vijf jaar gebracht. Na dat jaar volgen dan ook meerdere ingrijpende wijzigingen elkaar op, die, wij moeten het dankbaar erkennen, werden mogelijk gemaakt door het juiste begrip, dat de Regering toonde bij de beoordeling van de vele behoeften der T. H.

Van de Resultaten der reorganisatie citeren we:

Wanneer wij nu opzoeken welke karakteristieke zakelijke wijzigingen in den loop vier jaren in het leerplan zijn gebracht, vinden wij in hoofdzaak de volgende:

de voorbereidende vakken (wis- en natuurkunde) worden nu in het eerste jaar, vóór het propaedeutisch examen besproken; hunne behandeling is grootendeels meer aan de bijzondere behoefte aangepast;

verschillende theoretische vakken en technische bijvakken (de mechanica's, waterbouwkunde, bruggen, werktuigbouwkunde e.a.) worden gespecialiseerd of meer beknopt gegeven en, voor zoover niet facultatief, meerendeels geëxamineerd na het 4^e jaar (2^e deel candidaats);

de eigenlijke bouwkundige vakstudie is zoowel meer diepgaand als omvangrijker gemaakt; boetseeren is meer tot zijn recht gekomen; de bouwkundige vakken worden geëxamineerd na het 2^e jaar (1^e deel candidaats), na het 4^e (3^e deel) en natuurlijk bij het eindexamen.

De reeds genoemde toevoeging van het 5^e jaar kwam vooral aan de vakstudie door middel van oefeningen ten goede, en aan een betere aansluiting van opleiding aan praktijk.

De invloed, die deze hervormingen op de kennis der studeerenden hebben gehad is moeilijk in formule te brengen; maar ongetwijfeld zullen zij, die dit leerplan doorwerken, beter onderlegd hun loopbaan beginnen dan hunne voorgangers van slechts weinige jaren geleden.

Dat ook buiten Delft de stemming jegens de opleiding aan de T. H. zich meer en meer te harer gunste wijzigt, mag niet ontkend worden. Het is natuurlijk moeilijk, voor een dergelijke bewering feitelijke bewijzen te geven; maar duidelijke verschijnselen geven ons het recht haar te stellen. Wij willen er hier slechts op wijzen, hoe de Afdeling nu meerdere studenten onder hare leerlingen telt, die voortkomen uit bouw-technische kringen, welke te voren geene connecties van dezen aard met haar hadden.

Waar wij een dergelijk resultaat moeten constateeren, daar kunnen wij ons niet weerhouden te herhalen wat in het reeds genoemde adres is gezegd en onze hartelijke waardeering uit te spreken voor de met zooveel kracht aangevatte hervormingen, onze erkentelijkheid jegens hen, die daarbij de leiding hebben gehad, de Hoogleraren J. F. Klinkhamer en H. Evers."

Daarna geeft het Rapport beschouwingen over de verdere ontwikkeling, de verhouding der vakken om iets langer stil te staan bij de *Algemene technische en artistieke ontwikkeling*, waarvan wij citeren:

„De architect in het bijzonder, wiens werk juist een zoo volkomen begripen van alle maatschappelijke behoeften vordert, onder wiens leiding dikwijls de meest verscheiden technici en kunstenaars moeten werken, mag niet missen een ruime, een verreikende blik op vele gebieden. Aan de Hoogeschool kan die geoefend worden; noodzakelijk evenwel is een beperking, opgelegd door den begrensden studietijd, in verband met de eischen van technische bekwaamheid, die bij de intrede in de praktijk vervuld moeten kunnen worden. Van de academische opleiding mag echter nooit gevegd worden, dat zij hare leerlingen evenveel handigheid en routine bezorgt, als de praktische aan de hare bijbrengt; daartegenover staat juist het enorme voordeel, dat zij leert zelfstandig te werken, te denken bij wat men doet, en dat men breed onderlegd wordt. Natuurlijk moet men hier genoeg tekenaars-hoedanigheden opdoen om in de praktijk te kunnen doordringen, om daar dus gebruikt te kunnen worden. Doch hier heeft men dan ook, naar wij meenen, het eenige criterium, waaraan getoetst mag worden of de Hoogeschool voldoende de onmiddellijk in de praktijk bruikbare eigen-

schappen aankweekt; daarbij den eisch te stellen dat de pas-gevormde B. I. ook zonder dat hij meer dan in de vacaties praktisch gewerkt heeft, wat routine betreft dadelijk met den even ouden tekenaar kan concurreren, lijkt der Commissie misplaatst, vooral omdat die eisch niet anders vervuld kan worden dan door uitbreiding der engere vakstudie ten koste van de algemeener vakken."

Vervolgens worden de wiskundige vakken besproken, en terecht opgemerkt, dat de waarde van de Toegepaste Mechanica voor den toekomstigen architect niet onderschat moet worden, hetgeen licht gebeurt, daar het bouwkundig ontwerpen veelal veel aangenamer gevonden en interessanter geacht wordt dan het berekenen van constructies; in de praktijk merkt men echter al heel spoedig, hoe juist het volkomen inzicht in een constructie niet alleen een eerste voorwaarde is voor goede samenstelling maar óók voor het teekenen van den goeden en schoonen vorm.

Eveneens spreekt het Rapport de wenschelijkheid uit, de studie van het zoo belangrijke gewapend beton niet te kort te nemen; het komt ons voor dat, meer nog dan reeds gedaan is in het Rapport, de aandacht er voor gevraagd moet worden en dit onderwerp tot een der hoofdvakken voor den architect moet worden opgevoerd. Zal niet de Bouwkundig Ingenieur, zoo hij zich met eenigszins grootere opgaven gaat bemoeien, onvermijdelijk met dit materiaal te doen hebben, een materiaal dat zoo uitmuntend praktisch is en tegelijk zoo goed als nooit in een eenigszins schoonen vorm is getoond? Een voldoende d.w.z. ruime en diepe studie van dit onderwerp zal zeer zeker veel moeilijkheden meebrengen in de organisatie der studie maar mag dit een reden zijn de oogen half voor de steeds grooter wordende belangrijkheid van dit materiaal te sluiten?

Zijn de meeste in het Rapport gemaakte opmerkingen goed, vooral is dit te zeggen van het verzoek om Verwarming en Ventilatie ook op het leerprogramma te zetten, benevens Woninghygiëne.

Terecht wordt dankbaar erkend, dat de oefeningen in vormleer en ontwerpen zijn uitgebreid, meer en meer de opleiding tot een deugdelijke architectonische wordt, al blijven kleine aanvullingen nog gewenscht. Zoo wordt bij de *Oefeningen in het ontwerpen van Gebouwen* de opmerking gemaakt:

„In het algemeen zouden de opgaven van het 4^e en 5^e jaar nog meer dezelfde moeilijkheden als die der latere praktijk kunnen stellen; eenige gegevens omtrent situatie, oriëntering en, voor Utiliteitswerken, grondsoort worden reeds meermalen gegeven, doch vooral voor de latere ontwerpen zouden die dikwijls eenigszins uitgebreid kunnen worden, zóó dat de opgaaf met een werkelijk mogelijke nog meer gelijkenis kreeg; men kan er anders misschien aan wennen aan dergelijke punten niet dadelijk de volle aandacht te besteden, een gebrek, dat helaas maar al te dikwijls oorzaak van groote misslagen is geweest."

Het wil ons voorkomen, dat dit punt door zijn belangrijkheid uitvoeriger toelichting verdient.

De samenstellers van het Rapport, studeerenden, kunnen moeilijk de ervaring uit de praktijk hebben, welke doet weten hoezeer in de gewone dagelijksche gevallen, als heerenhuis, winkel, villa, enz. de architectuur in technischen en artistieken zin *beheerscht* wordt door de omstandigheden, als daar zijn: bouwsom, karakter van den bouwheer of het verlangde karakter van de architectuur, globaal genomen; karakter van de omgeving en artistieke functie van het gebouw in de straat of aan het plein; materialenkeus in verband met idem en met de bouwsom; al of niet vrij-

liggend; bouwverordeningen; situatie, zoo voor woonkamers, slaapkamers eenigszins op het Z., keuken, kelder aan den Noordelijken kant, en in verband hiermede vorm en hoogte vertrek, grootte ramen; de geaardheid van de architectuur der belendende huizen; breedte van straat of plein, met het oog op relief van gevel en hoe de architectuur zich aan de voorgangers kan vertoonen; de geaardheid van den bodem, met het oog op fundeering en kosten; allemaal eischen, welke, vereenigd door den takt en het persoonlijk talent van den bouwmeester, de architectuur, zoo zij op gezonde wijze hiermede rekening houdt, dat echte, dat juiste, dat zoo en niet anders, dat ongezochte geven, wat zoo zeer wenschelijk is in bouwkunst. En het zijn ook weer deze uit de werkelijkheid voortkomende eischen, die aan het ontwerpen tegelijk een bekoering en een steun geven, de bekoering van midden in het dagelijksche leven met zijn vele levende factoren te staan, de steun nu geen „lucht-kasteelen", maar een reëel huis daár en daár te moeten bouwen.

Het is ons bij ondervinding herhaaldelijk gebleken, dat de opgaven aan academies in het algemeen en ook aan de T. H. werkelijk veel van lucht-kasteelen hebben, met al het ideale en tegelijk slappe van deze. Gewoonlijk worden alleen gegeven de situatie (al of niet vrijliggend), soms stratenplan (waar, in het Noorden of Zuiden van ons land?) hoogte der verdiepingen, (waarom deze zoo beslist gegeven, kan juist niet door speling hierin het karakter van statigheid, gezelligheid, degelijke burgerlijkheid, verfijning enz. gegeven worden?) en gevraagd het aantal vertrekken enz. Het abstrakte, ideale begint al door totaal gemis aan bouwsom; de architectuur vindt nergens steun, door gemis aan uitvoerige beschrijving of afbeelding van de omgeving, door gemis aan kennis van de toekomstige bewoners of aan grondige kennis van den aard der werkzaamheden, welke in de verlangde ruimte vervuld zullen worden; heel de plattegrond zelf wordt vaag door gemis aan gebiedende eischen en er ontstaat dan ook meestal een leege en slappe architectuur, die geheel buiten het maatschappelijke, het echte leven staat.

Hoewel we gaarne toegeven, dat de academische theorie niet volledig de levenspraktijk kan vervangen, is toch alleen dat Universitair onderwijs goed, dat zooveel mogelijk den student voor de praktijk geschikt maakt. Het zou dan ook zeker aanbeveling verdienen de programma's voor de verschillende ontwerpen in de beide laatste studie jaren meer „reëel" te maken, uitvoeriger toe te lichten en de bouwsom globaal op te geven, precies de plek te bepalen waar gebouwd wordt, (bijv. in Delft, in Amsterdam, in den Haag, in die en die straat, dat en dat no.) Hoewel schijnbaar deze eischen de oplossing bezwaren, zullen ze in werkelijkheid den ontwerper een krachtigen, ruggesteun geven en hem het ontmoedigende van het ideale plan, nam. ontneemen, dat hij het vraagstuk nu zóó oplost, maar eigenlijk even goed het heel anders kon doen; en zal zijn onbeheerschte architectuurfantasia zich breidelen tot een gezonde en aangename beperking.

De reden tot het schrijven van dit artikel was echter niet om kritiek te leveren, waartoe wij misschien wel wat te lang aan het woord zijn geweest, maar om de aandacht te vestigen op de belangrijkheid der reorganisatie, welke zich in de Afd. Bouwkunde der T. H. voltrekt en op het van ernst en studie getuigend Rapport der Studeerenden.

Waar nog herhaaldelijk de juiste betekenis der architecten-opleiding te Delft geheel verkeerd beoordeeld wordt en menigmaal alleen de zuiver wetenschappelijke, wiskundige ontwikkeling genoemd wordt, en de Bouwkundige Ingenieur

vlak naast den Civiel-Ingenieur geplaatst wordt of er half mee verwisseld, is het wel eens noodig meer uitvoerig op de groote beteekenis van dit bouwkundig onderricht te wijzen. En was er vroeger misschien eenige reden om in het onderwijs voor den architect te veel de opleiding voor den ingenieur te zien, tegenwoordig is dit geheel anders en bevat bij doorgezette reorganisatie, de Afd. Bouwkunde der T. H. een complete, uitmuntende en speciale architecten-opleiding, die op de hoogte van haren tijd, in omvang geheel voldoende voor Nederland, de meest geschikte zal blijken te zijn om de bouwmeesters, met breede wetenschappelijke ontwikkeling, noodig voor technische en aesthetische beheersching der nieuwe groote problemen en materialen te vormen.

Wij schrijven bij doorgezette reorganisatie; waar aan het hoofd der Afdeling mannen staan, die geheel van onzen tijd zijn en een open oog hebben voor de toekomst, wien de bloei van de T. H. zeer ter harte gaat, en waar de studenten van een groote liefde voor het vak bezield zijn, getuige hun Rapport, daar zijn alle elementen aanwezig tot een grooten opzet en een krachtig doorzetten; daar kunnen we zeker zijn, dat de T. H. *werkelijk* wordt een *Universiteit* met universitair onderwijs.

Want wat kenmerkt in het algemeen de academische

EENIGE EISCHEN VAN ALGEMEENEN AARD TE STELLEN AAN CENTRALE-VERWARMINGS-INRICHTINGEN, BENEVENS EENIGE BESCHOUWINGEN OVER LAGEDRUK-STOOMVERWARMING,

door F. G. Unger, w. i. 's Gravenhage.

Wanneer men wil besluiten tot het installeren eener inrichting voor centrale-verwarming in een gebouw, dient men zich vooraf zooveel mogelijk rekenschap te geven van de voor- en nadeelen, die een dergelijke inrichting in het algemeen met zich brengt en van die welke meer in het bijzonder elk der systemen aankleven.

Het behoort wel geen betoog, dat de beschikbare ruimte in dit blad niet toelaat de talrijke verwarmingssystemen met hun speciale goede en minder goede eigenschappen ook maar eenszins breedvoerig te bespreken, doch ik acht het mogelijk eenige beschouwingen van algemeen aard over dit onderwerp te geven en wil trachten daarmede er toe bij te dragen, dat belangstellenden in verwarmingsinrichtingen eenig aanvankelijk inzicht krijgen in de beginselen dezer techniek.

De voornaamste voordeelen, welke men met centrale verwarming van een gebouw of van een complex van gebouwen wenscht te bereiken zijn wel:

- 1e. Geringe en eenvoudige bediening.
- 2e. Oogenblikkelijk in of buiten werking stellen der verwarming, in verschillende vertrekken.
- 3e. Gelijkmatige verwarming der vertrekken op de gewenschte temperatuur.
- 4e. Zuivere en aangename atmosfeer in de vertrekken zonder het optreden van tochtverschijnselen.
- 5e. Geregeld onderhouden van de gewenschte temperatuur op de verschillende uren van den dag en bij wisselende buitentemperatuur.
- 6e. Onderhouden van de gewenschte temperatuur met een minimum van bediening en door centrale-regeling.
- 7e. Zooveel mogelijk stofvrij houden der vertrekken.

bouwkundige opleiding van de praktische? De bredere kijk, de algemeene ontwikkeling. De functies van den architect zijn zoo veelzijdig, dat hij noodzakelijk behoed blijft voor een specialiseering, die een functie sterk ontwikkelt en de andere vaak onvruchtbaar doet worden, getuige zooveel, die buitengewoon knap zijn in hun vak maar daarnaast, als mensch, als lid van de maatschappij weinig beduiden; de architect heeft een ruimen blik noodig voor het maatschappelijk leven en de technische wetenschappen en een gevoelig hart voor den bouw en de beeldende kunsten.

Het verwondert ons dan ook niet, dat er aandacht gevraagd wordt voor uitbreiding van het programma, dat stedenbouw gewenscht is, benevens uitvoerige behandeling van de Geschiedenis der Architectuur; dat bij velen de wensch levendig is voor een college over aethetica, waaronder niet moet worden verstaan een dogmatische formuleering der schoonheid, maar wel een nader onder de oogen zien der factoren, welke de schoonheid samenstellen; dat ook wijsbegeerte gevraagd wordt, alle vakken, welke de Tech. Hoogeschool thans geven kan met behulp van Privaat-docenten of Buitengewoon-Hoogleraren, en welke zij zeker, dank zij de goede leiding der Afd. en den drang der studeerenden, eens geven zal ter volmaking van de architecten-opleiding.

J. G.

- 8e. Minimum transport van brandstof en van verbrandingsproducten.
- 9e. Gering brandstofverbruik.
- 10e. Gering brandgevaar.

Deze punten zijn natuurlijk nog te vermeerderen en al naar den aard van het te verwarmen gebouw is de volgorde van hun belang te wijzigen.

Ieder die met inrichtingen voor centrale-verwarming te doen heeft, zal voor zich zelf kunnen beantwoorden in hoeverre de hem bekende installaties voldoen aan de bovengenoemde punten. Doel van deze verhandeling is voor enkele dezer punten na te gaan hoe in het algemeen aan de gestelde verwachtingen kan worden beantwoord. Ik kies daartoe uit de punten 3 en 4.

Klachten over het niet ten alle tijde gelijkmatig en op den juisten graad verwarmen der vertrekken en klachten over de daarin heerschende onaangename atmosfeer zijn algemeen bekend. Die klachten zijn aan verschillende oorzaken toe te schrijven.

Een der voornaamste daarvan is wel, dat men de gebruiker van de inrichting in plaats van de eertijds in ieder te verwarmen vertrek aanwezige en door hem zelve te bedienen stookinrichting, thans heeft gegeven een complex van toestellen, dat in zijn hoogste volmaaktheid de menschelijke zorg nagenoeg geheel moet kunnen ontberen, doch dat zeer dikwijls verre van dit ideaal verwijderd blijft.

En de reden van dit laatste is wel: eenerzijds de ongeoeffendheid en het gebrek aan technisch inzicht van den gebruiker, die nooit van te voren met een dergelijke inrichting leerde omgaan, anderzijds de onvoldoende hoogte die de techniek tot op heden in het algemeen

heeft bereikt en die op de eene hand komt aandragen met een brevet van volmaaktheid en automatisch werken, op de andere hand met het verzoekschrift „help me een handje, want ik kan nog niet heelemaal op eigen beenen staan”.

Wat meer begrip en overleg bij den gebruiker en bij de techniek de uiterste inspanning om het beste te geven en steeds verbeteringen in te voeren, dan zal men in vele gevallen goede uitkomsten verkrijgen.

Om welke redenen van technischen aard geven nu de gebruikelijke verwarmingssystemen aanleiding tot de genoemde klachten?

Bij verwarming van een vertrek door middel van een plaatselijken vuurhaard wordt de lucht geregeld ververscht, doordien het vuur de lucht, die het verbruikt, uit het vertrek neemt, welke lucht dan van buiten af wordt aangevuld.

Uit proefnemingen, genomen met een vulkachel welke met briketten werd gestookt, is gebleken dat bij een gemiddelde buitentemperatuur van $\pm 3^\circ \text{C}$. de temperatuur der rookgassen gemiddeld 85°C bedroeg, bij een koolzuurgehalte van gemiddeld 2,3%. Hieruit is te berekenen dat het nuttig effect van de kachel 80% bedroeg.

Het onderzoek had plaats in een vertrek van $5,90 \times 2,80 \times 3,64 \text{ M} = 60 \text{ M}^3$ inhoud.

De warmtetransmissie der wanden bedroeg gemiddeld 1064 w. e. per uur en dus moesten per uur verstoekt worden $\frac{1064}{5010} \times \frac{100}{80} = 0,27$ K.G. briketten, daar de calorische waarde 5010 w. e. per K.G. bedroeg.

Aangezien voorts voor de verbranding van 1 K.G. briketten ongeveer 47 M³ lucht noodig is, in verband met het gemeten koolzuurgehalte, de temperatuur der rookgassen, de calorische waarde en het koolstofgehalte der brandstof, heeft dus gemiddeld een luchtaanvoer van $0,27 \times 47 = 13 \text{ M}^3$ per uur plaats gehad, dat is 1/4 à 1/5 van den kamerinhoud.

Hoewel deze luchtversching onvoldoende is, brengt zij toch eenige ventilatie in het vertrek. Bedenkt men verder dat de gemiddelde cijfers van het koolzuurgehalte en de temperatuur der rookgassen zijn gerekend over een tijdsverloop van circa 24 uur, dus ook gerekend zijn over den duur der nacht, dan is overdag als het vertrek in gebruik is, de luchttoevoer zeker grooter geweest, daar er 's nachts geen behoefte aan warmte is en dus weinig brandstof wordt verbruikt. Bovendien was de buitentemperatuur niet zeer laag, is deze lager dan zal men meer brandstof verstoppen en is er dus ook meer luchttoevoer. Uit een en ander blijkt dat plaatselijke vuurhaarden een weliswaar onvoldoende, doch toch een tamelijke ventilatie geven.

Een verwarming door middel van radiatoren enz. staat dus, wat luchtversching betreft, ten achter bij verwarming met een plaatselijken vuurhaard, want de radiator brengt door zijn warmte wel lucht in beweging doch voert deze niet af naar buiten. De eenige luchtversching, die blijft bestaan, is die welke een gevolg is van de onvolkomen dichtheid der begreningsvlakken van het vertrek.

Is dus in het bovenomschrevene een oorzaak te vinden voor onzuivere lucht, evenzo is daaruit te verklaren het menigmaal vernemen van de klacht, dat bij centrale verwarming de lucht in het vertrek zoo droog is. De aanwezige lucht, die te weinig ververscht wordt, vermindert op den duur in vochtigheidsgehalte doordien de begreningsvlakken geregeld vocht opnemen en naar buiten afgeven. In den regel zal het echter meer de onzuivere en dikwijls te warme lucht zijn, die den bewoner onaangenaam aandoet.

Naar aanleiding van het bovenstaande meen ik er dus op te moeten wijzen, dat centrale verwarming en luchtver-

versching hand in hand dienen te gaan. En zulks is zeer goed bereikbaar, mits men slechts van de verkeerde gewoonte wil afwijken om verwarming en de nog stiefmoederlijker behandelde ventilatie niet als een bijzaak te beschouwen, welke uitvoering men doorgaans begint te overleggen, als het te laat is.

Ik zeide zooveel, dat de lucht tevens te hoog van temperatuur is. Dit brengt mij op punt 3 mijner inleiding al het zooveel mogelijk gelijkmatig verwarmen der vertrekken op de gewenschte temperatuur.

In dit opzicht is de centrale verwarming nog minder volmaakt, dan men in verband met de vorderingen die de techniek op dit gebied overigens heeft gemaakt, zou mogen verwachten.

De regeling der temperatuur is een struikelblok, waarover men nog voortdurend pleegt te vallen. Doch is het publiek, dat centrale verwarmings-inrichtingen wenscht aangelegd te zien, niet van dat gebrek voor een deel zelve de schuld, durft het wel „a” en tevens ook „b” te zeggen?

Veel geld wordt uitgegeven voor een verwarmingsinrichting, om er de goede eigenschappen van te bezitten, maar het systeem in zijn perfectie doorvoeren door het toepassen van automatische temperatuurregeling, dat gaat niet, omdat zulks meer geld, „te veel” geld kost, ik zie echter niet in, dat men de grens van het praktisch bereikbare overschrijdt, door een inrichting, die toch al een belangrijk percentage van de bouwsom kost, zoo te volmaken, dat zij ten minste goed voldoet aan den eisch van gelijkmatige verwarming op de juiste temperatuur. En tegenover die meerdere uitgaven is waarschijnlijk ook een besparing te stellen. Men hoort toch wel de opmerking, dat centrale verwarming meer brandstof verbruikt dan verwacht werd. Ik schrijf dit voor een deel toe aan te warm stoken en vooral aan het verwarmen van vertrekken die men weinig gebruikt, doch die men ongemerkt mede verwarmt.

Het vraagstuk der algemeene temperatuurregeling bij een verwarmingsinrichting is zeer belangrijk en al van ouden datum en er zijn alle middelen bedacht om tot goede oplossingen te komen. Hoewel het in mijn bedoeling ligt verschillende dezer oplossingen te bespreken, moet ik hiervan op 't oogenblik afzien, doch wil ik er toch de aandacht op vestigen, dat de aard van het toe te passen verwarmings-systeem en het doel waarvoor het te verwarmen gebouw moet dienen, in eerste instantie bepalen of en op welke wijze men temperatuurregeling moet toepassen. Ik verwijs o. a. hierbij naar een korte beschrijving van de verwarmings- en ventilatie-inrichting in den schouwburg te Neurenberg, gegeven in No. 26, 28 en 29 van dit blad.

Met een enkel woord zij hier echter het een en ander gezegd over de geschiktheid tot algemeene temperatuurregeling bij de twee voornaamste systemen van centrale verwarming, n.l. de lagedruk- stoom- en de waterverwarming.

Bij het laatste systeem heeft men het praktisch zeer wel in zijn macht de temperatuur van het geheele complex eener centrale verwarmingsinrichting en dus ook de temperatuur der te verwarmen vertrekken te regelen, door het circulerende water meer of minder te verwarmen al naar de weersgesteldheid buiten. Wanneer men dus in de stookplaats den ketel met oordeel bedient, kan men op zeer eenvoudige wijze voor een groot deel tegemoet komen aan de behoefte aan warmte die zeer verschillend is, niet alleen naar gelang van het jaargetijde, maar ook van dag tot dag, ja zelfs binnen nog korteren tijdsduur.

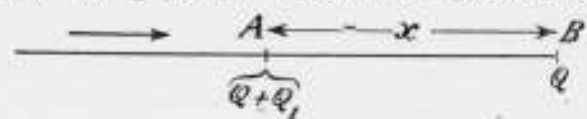
In dit opzicht staat de verwarming door middel van lagedruk-stoom zeer ten achter bij waterverwarming. Men

is geneigd een dergelijke regeling als bij de waterverwarming te verwachten, door bij zachtere weersgesteldheid met geringeren stoomdruk te werken. De uitkomst beantwoordt dan echter weinig aan de verwachting, vooral wanneer het verwarmingscomplex uitgebreid is.

Daalt de stoomdruk, dan zullen niet alle verwarmings-toestellen gelijkmatig minder stoom ontvangen, doch die welke door de langste leiding met den ketel verbonden zijn zullen reeds koud zijn geworden als de dichterbij geplaatste nog stoom ontvangen, omdat de stoom ongelijke weerstand in de leidingen ondervindt. Men heeft nu wel eenige middelen bedacht om aan dit bezwaar tegemoet te komen, doch is hierin slechts ten deele geslaagd. Een hoofdvoorwaarde is, dat men zorg draagt dat de stoomdruk bij de intrede van het verwarmingstoestel (radiator, ribbenelement enz.) zoo gering mogelijk zij, d. w. z. zoo gering, dat de stoom geheel gecondenseerd is in het verwarmingstoestel voordat ze de afvoeropening voor het condenswater kan bereiken, terwijl tevens die druk voor alle op het leidingsnet aangesloten verwarmingstoestellen zoo veel mogelijk gelijk moet zijn.

Een zorgvuldige berekening van het pijpleidingnet is hiertoe een vereischte en met het oog hierop, zal een methode aangegeven worden waarmede op eenvoudige en snelle wijze het leidingsnet voor een lagedruk-stoomverwarming is te berekenen.

Zij Q de hoeveelheid stoom in Kg. die aan het einde B tener leiding per uur moet worden geleverd (fig. 1),

(fig. 1).

Q₁ de hoeveelheid stoom, die over een lengte X gedurende een uur condenseert door de afkoeling van de leiding zelf, dan moet dus bij het punt A, op den afstand X van B gelegen, een hoeveelheid stoom gelijk Q + Q₁ door de leiding stroomen.

Is de leiding bij A d m.M. wijd en is V het volume van den stoom die per uur voorbij A stroomt, dan is de snelheid in M. per seconde

$$v = \frac{V}{3600 \frac{\pi d^2}{4}}$$

Is het soortelijk gewicht van den stoom γ, dan is het volume V van $\frac{Q + Q_1}{\gamma}$ cub. meter, dus

$$v = \frac{Q + Q_1}{3600 \gamma \frac{\pi d^2}{4 \cdot 1000^2}}$$

Tengevolge van de wrijving ondergaat de stoom in de leiding drukverlies. Dit drukverlies zij over een oneindig klein gedeelte dx der pijpleiding gelijk aan de oneindig kleine waarde dp₁, dan bestaat de betrekking

$$dp_1 = \frac{v^2}{2g} \gamma \frac{dx}{d}$$

Hierin is v de snelheid van den stoom in M. per seconde, g de versnelling der zwaartekracht = 9,812,

γ de wrijvingscoëfficiënt = 0,0395,

d de inwendige middellijn van de pijpleiding in m.M.,

γ het soortelijk gewicht van den stoom.

Vullen we in bovenstaande formule de waarde van v in die we gevonden hebben, dan krijgen we:

$$dp_1 = \frac{(Q + Q_1)^2 \gamma^2}{2g \left(\frac{3600 \pi d^2}{4 \cdot 10^6} \right)^2 d} dx$$

Met behulp der integraalrekening, vinden we dan voor het drukverlies p₁ over de lengte l, tengevolge der wrijving

$$p_1 = \frac{62600 l}{\gamma d^5} (3Q^2 + 3QQ_1 + Q_1^2)$$

$$p_1 = \frac{187800 l}{\gamma d^5} (Q^2 + QQ_1 + \frac{1}{3} Q_1^2)$$

Aangezien Q₁ in den regel ten opzichte van Q zeer klein zal zijn, maken we een te verwaarloozen fout, wanneer we schrijven voor

$$Q^2 + QQ_1 + \frac{1}{3} Q_1^2 \text{ de vorm } Q^2 + QQ_1 + \frac{1}{2} Q_1^2 = (Q + \frac{1}{2} Q_1)^2$$

$$\text{dus } p_1 = \frac{187800 l}{\gamma d^5} (Q + \frac{1}{2} Q_1)^2$$

Behalve drukverlies door wrijving hebben we drukverlies tengevolge van den weerstand die bochten enz. (zgn. enkelvoudige weerstanden) in de leiding veroorzaken.

Dit drukverlies wordt uitgedrukt door de formule

$$p_2 = \frac{v^2}{2g} \gamma \sum \xi$$

waarin ∑ξ de som der enkelvoudige weerstanden voorstelt en de overige letters dezelfde beteekenis hebben als boven aangegeven.

Brengen we in deze formule de boven gevonden waarde voor de snelheid van v, dan wordt

$$p_2 = \frac{(Q + Q_1)^2 \sum \xi}{2g \cdot 3600^2 \gamma \left(\frac{\pi d^2}{4 \cdot 10^6} \right)^2}$$

$$p_2 = \frac{(Q + Q_1)^2 \sum \xi}{0,000156 \gamma d^5}$$

Bedenken we dat p₂ in den regel klein is ten opzichte van p₁ en bovendien Q₁ klein is ten opzichte van Q, dan maken we een te verwaarloozen fout door voor (Q + Q₁)² te schrijven (Q + 1/2 Q₁)² en dus

$$p_2 = \frac{(Q + \frac{1}{2} Q_1)^2 \sum \xi}{0,000156 \gamma d^5}$$

Ten einde nu p₁ en p₂ te kunnen sommeren schrijven we

$$p_2 = \frac{(Q + \frac{1}{2} Q_1)^2 d \sum \xi}{0,000156 \gamma d^5}$$

$$p_2 = \frac{6400 (Q + \frac{1}{2} Q_1)^2 d \sum \xi}{\gamma d^5}$$

$$p_2 = \frac{187800 \cdot 0,034 (Q + \frac{1}{2} Q_1)^2 d \sum \xi}{\gamma d^5}$$

en we vinden nu

$$p_1 + p_2 = \frac{187800}{\gamma d^5} (Q + \frac{1}{2} Q_1)^2 (1 + 0,034 \sum \xi)$$

Is w de latente warmte van den stoom, dan bevat Q Kg. stoom Q × w = W w.e.

evenzoo Q₁ " " Q₁ × w = V " "

$$\text{dus } Q = \frac{W}{w} \text{ en } Q_1 = \frac{V}{w}$$

$$\text{dus } p_1 + p_2 = \frac{187800}{w^2 \gamma d^5} (W + \frac{1}{2} V)^2 (1 + 0,034 \sum \xi)$$

Uit de volgende tabel blijkt dat $\frac{1}{w^2 \gamma}$ nagenoeg constant is voor de spanningen van den stoom bij lagedruk-stoomverwarming. Deze liggen toch gewoonlijk tusschen 1 en 1,1 atmosfeer of 10,000 en 11,000 Kgr./M².

De uiterste grenzen zijn

$$\frac{1}{\gamma w^2} = 0,0000059522 \text{ en } = 0,0000054839$$

We krijgen dan voor $\frac{187800}{w^2 \gamma}$ respectievelijk 1,12 en 1,03 waarvan het gemiddelde is 1,08 en wordt dus de formule voor het drukverlies

$$p = p_1 + p_2 = \frac{1,08}{d^5} (W + \frac{V}{2})^2 (1 + 0,034 d \sum \xi)$$

Hierin is p het drukverlies over de lengte l van een pijp wijd d m.M. en waarin ∑ξ enkelvoudige weerstanden voorkomen, terwijl V warmte-eenheden door het oppervlak van deze pijpleiding worden afgegeven en W warmte-eenheden uit het einde stroomen.

Met behulp van deze formule kunnen we op eenvoudige wijze een grafische tabel samenstellen om voor een bepaalde hoeveelheid w.e. door een pijpleiding te leveren, de juiste wijde dier leiding te bepalen.

(1 + 0,034 d ∑ξ) = A stellende, kunnen we schrijven

$$p = \frac{1,08}{d^5} (W + \frac{V}{2})^2 \times A$$

Stellen we A = 1 dan geeft

$$p' = \frac{1,08}{d^5} (W + \frac{V}{2})^2$$

het drukverlies in het stuk leiding, waarvoor (1 + 0,034 d ∑ξ) = 1. Hebben we dus hiervoor de waarde van p gevonden, dan behoeven we deze slechts met het bedrag van (1 + 0,034 d ∑ξ) der geheele buislengte te vermenigvuldigen, om het totale drukverlies daarin te bepalen.

We vereenvoudigen nu de berekening zeer en maken de keuze van de juiste wijde der pijpleiding zeer overzichtelijk door de beide leden der vergelijking

$$p' = \frac{1,08}{d^5} (W + \frac{V}{2})^2 \text{ door hun logaritmen te vervangen.}$$

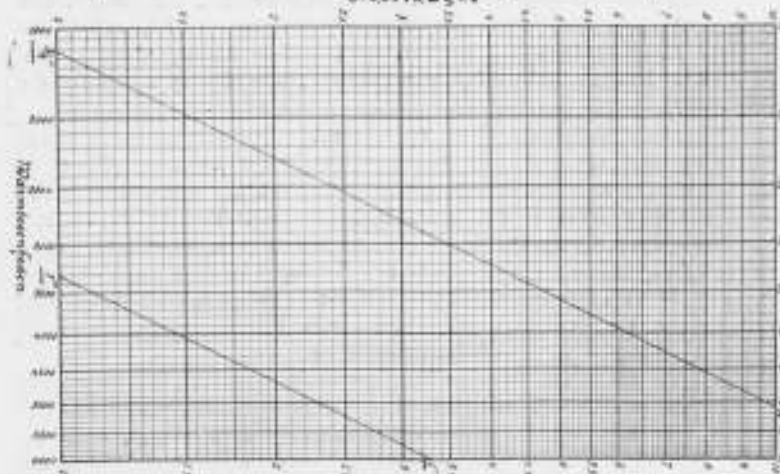
Logaritmisch uitgedrukt luidt nu de formule

$$\log p' = \log \frac{1,08}{d^5} + 2 \log (W + \frac{V}{2})$$

$$\text{of } \log p' = 2 \log (W + \frac{V}{2}) + \log \frac{1,08}{d^5}$$

welke uitdrukking voor iedere bepaalde waarde van d den vorm aanneemt: y = x + C, dat is de analytische vergelijking eener rechte lijn.

Drukverlies van de eenheid van de som der wrijvings- en enkelvoudige weerstanden. Lagedruk-stoom.

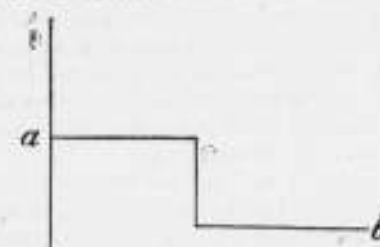
(fig. 2).

In figuur 2 is zulks in tekening gebracht voor buiswijdten van 10 en 15 m.M.

Als voorbeeld zullen we de wijde der buisleiding a-b berekenen, aangegeven in fig. 3. De stoom stroomt uit de hoofdleiding bij a naar b. De lengte van a-b zij 15 M. De hoeveelheid warmte die bij B te leveren is, bedrage

4000 w.e. per uur, dus W = 4000. We zoeken nu op de abscis der grafische tabel (fig. 2) het getal 4000 op, en de daarbij behorende ordinaat volgende, vinden we bij een buiswijde van 25 m.M. een drukverlies van 1,49 K.G./M², en bij een buiswijde van 20 m.M., een drukverlies van 5,65 K.G./M². We kiezen de wijde van 20 m.M.

Is de leiding onbekleed en is de temperatuur der omgeving 0 C°, dan is het noodig na te gaan in hoeverre de afname in drukverlies wordt beïnvloed door het warmte-

(fig. 3).

verlies tengevolge van uitstraling der leiding. Dit warmteverlies door uitstraling bedraagt per meter 110 w.e., dus over de geheele lengte 15 × 110 = 1650 V, dus 1/2 V = 825, en W + 1/2 V = 4825 w.e.

Gaan we nu verder weer na wat het drukverlies wordt bij 4825 w.e. dus wanneer we de warmte, die door de uitstraling verloren gaat, in rekening brengen, dan vinden we als snijpunt van de ordinaat behorende bij 4825 en de lijn d = 20 een drukverlies van 8,3 K.G./M².

De enkelvoudige weerstanden ∑ξ bedragen te zamen 1,5, n.l. 0,9 voor het T-stuk bij a en 0,6 voor de beide bochten.

Dan wordt 0,034 d ∑ξ = 0,034 × 20 × 1,5 = 1,02

dus wordt 1 + 0,034 d ∑ξ = 1,5 + 1,02 = 16,02.

Het drukverlies van de geheele lengte wordt dus 16,02 × 8,3 = 133 K.G./M².

Natuurlijk wordt de berekening voor een geheel leidingsnet meer gecompliceerd, doch men is door het volgen van de aangegeven methode in staat met weinig cijfers de wijdten der verschillende pijpleidingen te bepalen en een leidingsnet te berekenen dat zoo veel mogelijk voldoet aan de vereischte van een gelijkmatige stoomverdeling. 1)

VERSLAGEN VAN VERGADERINGEN.

Afdeling Groningen. In de vergadering gehouden op 19 December werd het onderwerp partieele aanbesteding behandeld.

Het bestuur had daartoe uitgenoodigd de plaatselijke afdeling van den Aannemersbond, de Vereeniging tot bevordering der Bouwkunst te Groningen en de Kamer van Arbeid.

De genoemde vereenigingen waren door tal harer leden vertegenwoordigd. De Kamer van Arbeid had een schrijven ingezonden, dat hoewel erkentelijk voor de uitnoodiging, zij deze voor kennisgeving had gemeend aan te moeten nemen, het aan hare leden individueel overlatende of zij al of niet ter vergadering zouden verschijnen. Geen banner bleek te zijn opgekomen.

In haar schrijven had de Kamer nog den raad gegeven mede de besturen der patroonsvereenigingen, die thans als onderaannemers fungeren in de gelegenheid te stellen ter vergadering tegenwoordig te zijn ten einde den schijn van partijdigheid te vermijden.

De voorzitter deelt mede, dat door hem van dit advies geen

1) De door mij uitgewerkte grafische tabel voor het berekenen der leidingen van inrichtingen voor lagedruk-stoomverwarming tot het vermogen van 1000,000 w.e. per uur is aan mijn adres, Anna Paulownastraat No. 65, Den Haag verkrijgbaar tegen vergoeding van f 0,75 per stuk.

gebruik was gemaakt. Bij het ontvangen van het antwoord was het trouwens te laat geworden om nog andere arrangementen te treffen. Het bestuur der Afdeling had zich voorgesteld, dat de Kamer de aangeboden gelegenheid zou aangegrepen hebben om hare denkbeelden nopens partieele aanbesteding nader uiteen te zetten. Eensdeels was de vergadering belegd uit deferentie tegenover de Kamer, die blijkens haar advies aan het Hoofdbestuur der Maatschappij gericht, strijden wilde om hare denkbeelden algemeen ingang te doen vinden. Was zij nu tegenwoordig geweest dan zou het standpunt der ondernemers ook in de Kamer een voldoende verdedigster hebben verkregen.

Nu zij afwezig was stelde de voorzitter zich voor zooveel mogelijk voor de denkbeelden der Kamer in de bres te springen.

Mocht nu desniettegenstaande de zaak op partijdige wijze behandeld worden dan stelde de voorzitter zich voor, dat er nog eens door de Afdeling een vergadering belegd werd met de bedoelde onderaannemers-vereeniging.

Nadat nu de voorzitter aan de hand van de beschouwing door de Kamer van Arbeid de voordeelen der vaksgewijze aanbesteding had uiteengezet en gewezen had op de nadelige gevolgen voor de onderaannemers bij het tegenwoordig gebruikelijk systeem, volgde er een zeer levendige discussie.

Krachtig werd van de zijde der aannemers gewezen op de bezwaren verbonden aan partieele besteding. Ook voor de tegenwoordige onderaannemers meenden velen, dat het geen voordeel zou opleveren als zij in de gelegenheid werden gesteld om hoofdaannemer te worden.

De vraag werd gesteld, of het niet beter was in plaats van te streven naar vaksgewijze besteding middelen te zoeken om de gebreken van de tegenwoordige bestedingswijze te verhelpen.

Nadat nog door den voorzitter gewezen was op de omstandigheid, dat men op dit gebied geen algemeen toepasbare regels kan vaststellen, dat langs verschillende wijzen oplossingen te vinden zijn voor de verdeling van den arbeid en de tegenwoordige aanbesteding in massa zeer wel een wijze van doen kan zijn, die te eniger tijd voor een andere behandeling plaats zal hebben te maken, werd als conclusie der vergadering aangenomen, dat bij de bestaande verhoudingen de aanbesteding in massa de voorkeur verdient voor zoover het betreft de werken, die onafscheidelijk bij den bouw behooren; dat echter voor de werken, die meer zelfstandig kunnen worden behandeld en vooral voor de werken van decoratieve aard afzonderlijke aanbestedingen aanbeveling verdienen.

Voorts werd besloten, dat van het verhandelde ter vergadering een uitvoerig verslag zal worden opgemaakt.

BERICHTEN

BINNENLAND

Tentoonstelling Brussel. In de avondzitting van de Tweede Kamer van 22 Dec. 11. is de post van f 100,000 op de Staatsbegroting — Dep. van Landbouw — als eerste gedeelte van een som van f 265,000, zijnde subsidie voor de commissie voor de Ned. Afdeling der tentoonstelling te Brussel 1910 met 49 tegen 18 stemmen aangenomen.

Prijsvraag „Gouda Vooruit“. Door de Vereeniging „Gouda Vooruit“, is besloten een prijsvraag uit te schrijven voor een reclamebiljet en sluitzegel, waardoor de aandacht van het reizend publiek in meerdere mate dan tot nu toe op Gouda zal gevestigd worden.

Het ligt in de bedoeling het Reclamebiljet in drie kleuren uit te voeren, terwijl voorloopig een prijs van f 200 en een van f 25 is vastgesteld.

Zoo spoedig het programma definitief is vastgesteld en de Jury is benoemd, hoopen we meer uitvoerig op deze aardige prijsvraag terug te komen.

Tentoonstelling Poortenaar. Van 24 Dec. — 17 Jan. houdt de heer J. C. Poortenaar in de expositiezaal van het Maatschappelijk gebouw een tentoonstelling van schilderijen, aquarellen, etsen en teekeningen, van 10—4 uur. Toegang kosteloos.

Jaargeld Bouwkunst. De commissie van toezicht op de Rijks-academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam heeft aan den Minister van Binnenlandse Zaken overgelegd het rapport der commissie, belast met de beoordeling van het werk, ingezonden door den heer J. M. van der Mey, die hij Koninklijk besluit van 21 November 1907 voor de tweede maal begiftigd is met het

jaargeld, bedoeld bij art. 15 der wet van 26 Mei 1870, om hem in de gelegenheid te stellen zich in de schoone bouwkunst te volmaken.

Steunende op dat rapport, heeft de commissie van toezicht den Minister voorgesteld het daarheen te leiden, dat aan den heer J. M. van der Mey voor de derde maal het jaargeld worde verleend.

Naar aanleiding daarvan is aan den heer J. M. van der Mey bij Kon. besl. van 14 December evengemeld jaargeld toegekend, ten einde hem in de gelegenheid te stellen zich in de schoone bouwkunst te volmaken. *S.A.C.*

Beeldje uit de 12^e Eeuw.

Men schrijft aan De Tijd:

De parochie Ommel, een plaatsje van 480 zielen in het Noord-Brabantsche dekanaat Asten, bezit van oudsher een miraculeus beeldje, Onze lieve Vrouw van Ommel genaamd. Hoezeer dit beeldje vooral in vroeger eeuwen een voorbeeld van vereering is geweest, blijkt uit de „Brabantia Mariana“, waarin Wichmans mededeelt, dat te Ommel soms zes à zeventuizend pelgrims op één dag hun devotie kwamen verrichten.

Archaeologische studien brachten dr. Xav. Smits te 's Hertogenbosch in aanraking met het beeldje, dat hij met dr. P. J. H. Cuypers te Roermond aan een nader onderzoek onderwierp.

Nadat het van zijn aankleding was ontdaan, bleek, dat het origineel een bas-relief van ivoor was, door meer vrome dan artistieke handen later bijgewerkt met hout voor een geschikter expositie. Dr. Cuypers schat het beeld — een madonna met kind — uit de twaalfde eeuw afkomstig en van byzantijnsch maaksel. Vermoedelijk werd het door kruisvaarders uit Oost-Lithië herwaarts gebracht. Het zal op aanwijzingen van Dr. Cuypers worden gerestaureerd.

J. Eisenloeffel. De heer Jan Eisenloeffel, de bekende ontwerper van voorwerpen van kunstnijverheid, die voor een maand of negen zich te München vestigde, en daar zes maanden werkzaam was, is in ons land teruggekeerd om er te blijven. Wij hebben den heer Eisenloeffel gevraagd naar zijn indrukken van de Duitse kunstnijverheid en . . . waarom hij weer terugkwam. Wat hij ons zeide, kwam daarop neer, dat de wijze van werken der Duitse kunstnijverers op dit oogenblik al evenmin heel gelukkig kan heeten als die der Nederlandsche. Alleen, het is bijna het tegenovergestelde. Hier dikwijls te veel tijd, daar te weinig. Hier geen opdrachten, daar dikwijls meer dan men aan kan. En op die wijze heeft men geen tijd om tot bezinning te komen, geen rust. Kunstenaars die werken in de groote zaken, welke commercieel gedreven worden, geven dikwijls slechts denkbeelden aan, die dan terstond door teekenaars worden uitgewerkt, op de ware grootte geteekend en in ateliers uitgevoerd. Er is veel te weinig aanraking tusschen den ontwerper en den uitvoerder. Zoo is het werk ook veelal zeer oppervlakkig. Er wordt onder hoogen druk gewerkt, en dat heeft de heer Eisenloeffel niet kunnen volhouden. Vandaar dat hij onze rustiger omgeving en werkwijze weer heeft opgezocht en nog slechts van hier uit ontwerpen naar Duitschland zal zenden, zooals ook „De Woning“ zijn ontwerpen blijft gebruiken.

In de Duitse kunstnijverheid wordt door hoog aangeschreven kunstenaars wel veel geld verdiend, maar niet op een wijze die ieder past.

Denkmalspflege. Den 17 December laatstleden werd in het gebouw van den „Rheinischen Verein für Denkmalspflege“ te Bonn een vergadering gehouden van mannen van naam, die in de ontwikkeling der hedendaagsche bouwkunst belang stellen. De vergadering was uitgeschreven door Freiherr von Schorlemer, Oberpräsident (commissaris des Konings) in de Rijnprovincie.

De Vergadering werd voorgezeten door dezen heer en bijgewoond door de Regierungspräsidenten van Keulen, Aken, Trier en Koblenz en door vele burgemeesters.

De voorzitter wees er in zijn openingsrede op, hoe treurig het met de hedendaagsche bouwkunst gesteld is, die sedert 1830 niet meer met het leven en de beschaving samenhangt, doch op allerlei herinneringen aan vroegere tijdperken teert, die zij op de vreemdste wijze dooreenhuist. Zoo is de architectuur bezig een langzamen dood te sterven. De vergadering was bijeen-gevoerd, om te trachten, maatregelen te beramen, die tot herleving zouden kunnen leiden.

De hoogleeraar Frenzen uit Aken betoogde, hoe de bouwkunst der 19e eeuw na den „Biedermeier“ tijdslechts historische stijlen heeft nagevolgd. De nijverheid voorzag de bouwkunst van allerlei nieuwe materialen, als cement en gegoten zink, die aan de ijdelheid der bouwheeren veroorloofden, een schijnbaren rijkdom te toonen, die in werkelijk niet aanwezig was. Door de huizen, die

zoo gebouwd zijn, heeft men de prachtigste stadsgezichten voor goed bedorven. Alleen voor het technische, niet voor het aesthetische had men meer oog, en nu is de toestand zoo geworden, dat de werkelijke bouwkunst bijna geheel is verdwenen.

Bij deze beschouwingen sloot de hoogleeraar Kreis uit Dusseldorp zich aan. Hij wees er op, dat de bouwmeesters van heden ledere band met de overlevering, die tot 1830 heeft geduurd, hebben losgemaakt. Men moet weder de eenvoudige voortbrengselen van het laatst der 18e en het begin der 19e eeuw gaan bestudeeren.

Van een zelfde meening was de hoogleeraar Clemen uit Bonn, die met voldoening er op wees, dat het toepassen der historische stijlen niet zoo vaak meer geschiedt als eenigen tijd geleden. Hij keurde het af, dat men naast oude gebouwen namaaksel plaatste, en achtte het onmogelijk, dat een hedendaagsch architect den stijl van een vroeger tijdperk zou kunnen volgen. Volgens hem deed men het beste, weder aan den „Biedermeier“ stijl aan te knoopen.

Regierungsbaurat Von Behr bracht het bouwen van kerken ter sprake, en viel er de geestelijkheid over aan, dat zij steeds hare inzichten aan de architecten opdringt. De dorpspastoors willen elkander de loef afsteken, en inplaats van eenvoudige, landelijke kerken, zooals die voorheen gebouwd werden, verlangen zij verkleinde nabootsingen van kathedralen, met tal van torens en met zooveel mogelijk versiering. Daarom maken de nieuwe kerken zulk een onaangenaam indruk.

De bouwverordeningen werden door dr. Reumont uit Erkelenz besproken. Door hare veel te veel tot in bijzonderheden afdalende voorschriften, die noch dóór zorg voor de gezondheid der bewoners, noch dóór die voor de veiligheid en het openbaar verkeer gerechtvaardigd worden, werken zij het ontstaan eener goede architectuur op hinderlijke wijze tegen.

Op den treurigen toestand van hedendaagsche ambacht wees de hoogleeraar Halmhuber uit Keulen. De „Baugewerkschulen“ zijn verkeerd ingericht. In plaats van zich tot het eigenlijke ambacht te bepalen, willen zij de leerlingen allerlei theorie, ja zelfs kunst bijbrengen! Pas wanneer het ambacht weer zoo hoog staat als vóór 1800 kunnen wij een nieuwe, inderdaad den naam van kunst verdienende architectuur verwachten. Alle vroegere architecten kwamen uit het ambacht tot de kunst. Zoo moet het weder worden.

De architect Moritz uit Keulen was het met den vorigen spreker eens. Doch de Regierungspräsident van Trier achtte de „Baugewerkschulen“ nog zoo kwaad niet. Hij meende dat bij het verleenen van bouwvergunningen meer op de aesthetische waarde der ingediende ontwerpen kon worden gelet.

Nadat nog enkele sprekers het woord hadden gevoerd, werd besloten een tweede, grootere bijeenkomst in een andere stad aan den Rijn te houden en inmiddels zooveel mogelijk in het belang der goede zaak werkzaam te zijn.

Wanneer zal hij ons de Commissaris der Koningin in een der Nederlandsche provinciën zalk een vergadering eens bijeenroepen?

BUITENLAND.

Palazzo Vecchio.

Het stadsbestuur van Florence heeft grooten schoonmaak laten houden in het Palazzo Vecchio. Rijen van zalen die tot dusver als kantoren dienst deden zijn schoongemaakt, van betimmeringen ontdaan en gebleken te behooren tot het beste van wat Florence aan kunstwerk oplevert.

Buitengewoon geprezen wordt een door Vasari beschilderde zaal met voorstellen van de vier elementen: aarde, water, vuur en lucht. De lucht is op het plafond afgebeeld in overdadigen rijkdom. Het werk doet aan Botticelli denken en in zijn vrouwenfiguren aan Rubens.

Verder kwamen allerlei vergeten fresco's voor den dag, fraaie terracotta vloeren, enz.

Tentoonstelling Berlijn.

In 1911 bouwkunst-tentoonstelling te Berlijn, aan te richten door de Vereinigung Berliner Architekten en waar men vooral het „woonhuis als artistiek geheel“ wil laten zien.

PERSONALIA

Henri Teixeira de Mattos †.

Te 's-Gravenhage, waar hij woonde, is Zaterdag de beeldhouwer J. Henri Teixeira de Mattos plotseling overleden. Teixeira werkte

eerst te Amsterdam, waar hij geboren was, later te Londen. Daar heeft hij o. a. een aantal diergroepen gemaakt: men zal zich zijn groote groep een zittende leeuw met een jong in den bek, herinneren, ook een paar loopende panthers. Een bekende groep van zijn hand vertoont een grooten neger tegen wien een tiggerin hare welpen verdedigt; deze staat in marmer in de Zoölogical Gardens te Londen, waar zij een zeer goed effect maakt. Teixeira boetseerde ook de busten van een paar zijner kunstbroeders, Bisschop en Van de Sande Bakhuyzen. Vóór den brand stond in den Stadsschouwburg een marmeren buste van zijn hand van Mevr. Kleine-Gartman.

In de laatste jaren had Teixeira zich ook op het schilderen toegelegd en niet zonder succes. Wij herinneren ons van tentoonstellingen eenige interieurs en verdienstelijke portretten.

Teixeira is slechts 52 jaar oud geworden. *A.H.B.*

Marnixstraat 402, Amsterdam.

Ingeschreven sollicitanten voor:

Opzichter	Teekenaar	ouderdom:	32 jaar	salaris f	100.—
„	„	23	„	„	65.—
„	„	19	„	„	50.—
„	„	21	„	„	40.—
„	„	23	„	„	90.—
„	„	22	„	„	75.—
„	„	23	„	„	60.—
„	„	26	„	„	80.—
„	„	27	„	„	80.—
„	„	24	„	„	90.—
„	„	23	„	„	75.—
„	„	25	„	„	80.—
„	„	21	„	„	60.—
„	„	28	„	„	—
„	„	21	„	„	75.—
„	„	23	„	„	—
„	„	22	„	„	60-70.—
„	„	49	„	„	100.—
„	„	22	„	„	80.—
„	„	42	„	„	90-100.—
„	„	34	„	„	80.—
„	„	29	„	„	70.—
„	„	29	„	„	70.—
„	„	32	„	„	75.—
„	„	19	„	„	50.—
„	„	25	„	„	75.—
„	„	20	„	„	30.—
„	„	21	„	„	65.—
Opzichter	„	31	„	„	100.—
„	„	24	„	„	100.—
„	„	22	„	„	75.—
„	„	20	„	„	60.—
„	„	36	„	„	100.—
„	„	57	„	„	70-80.—
„	„	39	„	„	80.—
„	„	27	„	„	90-100.—
„	„	47	„	„	100.—
Teekenaar	„	25	„	„	75.—
„	„	23	„	„	50.—
„	„	22	„	„	50.—
„	„	25	„	„	30.—
„	„	21	„	„	60.—
„	„	22	„	„	80.—
„	„	20	„	„	—
„	„	25	„	„	60.—
„	„	25	„	„	80-90.—

AANKONDIGING VAN AANBESTEDINGEN

MAANDAG 28 DECEMBER.

DONGEN (N.-BR.). Bouwen bijzondere school voor O. L. onderwijs in 4 klasse, speelplaatsen, alsmede gebouw met aanhoorigheden, als: slaapkamer- en eetzaal enz. voor de Eerw. Broeders met bijlev. alle benodigde bouwmaterialen enz.

Architect J. de Vries te Bostel n.m. 1 1/2 u. in de huize „Overdonk“. Bestek en teek verkrijgb. a 12.50, bij gen. archit. bij wien inl. te bekomen.

HALLUM. Bouwen eener school met 4 lokalen op een vrij terrein aldaar.

Bestuur der bijz. school inl. worden verstrekt door R. Jansma, bouwkr. te Hallum, bij wien bestekken en teek. te verkrijgen zijn tegen f 1.25.

LOCHEM. Bouwen van een boswachterswoning met bijlev. der materialen.

De heer Baron W. F. E. v. d. Borch, Bestek en teek. ter inz. bij L. Brandenburg, inl. geeft H. Mellink. Aanw. gedaan.

NIJEZIJL (FR.). Verbouwen kaas- en roomboterfabriek aldaar.

Coöp. vereen. „De Hem“ onder Oosthem. Bestek en teek. a f 1.50 verkrijgb. bij den architect. W. D. de Jong te Sneek.

NEEDE (GELD.). Bouwen woon- en winkelhuis.

Architect F. Broekhuizen n.m. 4 u. in het café van D. Hondelink alwaar bestek en teek. ter inzage. Aanw. 28 Dec. n.m. 3 u.

DINSDAG 29 DECEMBER.

BORNÉ. 1e. Bouwen van twee verdiepingen op eenige fabrieksgebouwen, bebouwd oppervlak ± 1750 Ma. 2e. Bouwen watertoren hoog 30 M. 3e. Bouwen portiershuis met bovenwoning.

Directie der stoomspinnery en weverijen v/h S. J. Spanjaard.

OOSTERWOLDE (FR.). Bouwen woonhuis voor G. Kootstra aldaar.

Architect O. M. Meek te Donkerbroek. Bestek en teek. tegen f 1.25 te bekomen bij gen. architect die inl. verschaft.

OOSTERMEER (FR.). Bouwen van een stelphuizinge met 8 koestallen onder Oostermeer.

De heer C. Tjeerdma te Schuilburg bij wien bestek en teek. ter inzage ligt en bestekken a f 0.50 verkrijgb. zijn.

WOENSDAG 30 DECEMBER.

BERGUM. Bouwen school voor christ. onderwijs en lev. meubilair te Saameer.

Archit. J. S. Veenstra. Bestek resp. f 1 en f 0.40 verkrijgb.

MAANDAG 4 JANUARI.

GROUW (FR.). Bouw eener burgerhuizinge, op een vrij terrein aan den stationsweg te Grouw.

De besteder. Bestek en teek. verkrijgb. a f 1 bij G. Alberda, architect te Grouw. In-schrijvingsbilj., onder no. 25, moeten worden ingeleverd bij den besteder J. P. Kamstra te Warga.

's-GRAVEMOER (N.-BR.). Bouwen gem. huis met politiewoning ald. met bijlev. alle benod. materialen.

Gembest. v.m. 11 u. ten koffiehuize van Jac. Kuipers, alwaar bestek en teek. ter

inz. en tegen f 2.50 te bekomen ten gem. huize te 's-Gravemoer. Inl. te bekomen bij den archit. C. A. Oomen Arn. te Oosterhout. Aanw. 29 Dec. n.m. 2 u.

WILHELMINADORP. Bouwen eener o.l. school met onderwijzerswoning.

Gembest. van Kattendijke, n.m. 1 u. Bestek en teek. ad. f 1 verkrijgb. en ter inzage ter gem. secr. Aanw. 30 Dec. 10-12 u. Inl. geeft archit. J. Nieuwdorp. Wzn. te Goesche Sas.

Mondtegraphiedruk.

Goedkooper dan Photolithografie.

Nette uitvoering. — Snelle levering.

Electrische Lichtdruk-inrichting.
Groothandel in Lichtdruk-papieren

H. J. MONDT

François Valentijnstraat 13/15, 's GRAVENHAGE.

Interc. Tel. 520.

Lichtdrukken.

Deze worden vervaardigd in alle mogelijke kleuren.

BOEK-, STEEN en PLAATDRUKKERIJ

MOUTON & Co.

HERDERSTRAAT 5

Telefoon No. 821.

'S-GRAVENHAGE.

Levering binnen den kortst mogelijke tijd en tegen concurrerende prijzen van alle soorten.

BOEK-, KANTOOR-

EN

HANDELSDRUKWERKEN

Illustratie- en Kleurendruk.

Aandeelen,

Obligatiën en Couponbladen

Begrootingen, Bestekken.

Plan- en Detailteekeningen.

Photolithografie en Lichtdruk.

KOPER- en STAALGRAVUREN

Etsen en Photogravuren.

Assurantie Maatschappij tegen Brand-

schade en op het Leven

De NEDERLANDEN van 1845.

's-Gravenhage, Kerkplein, hoek Prinsestraat — Amsterdam, Sophiaplein — Rotterdam, Zuidblaak 24 (Beursplein) — Breda, Prinsenkade — Haarlem, Groot Houtstraat 71099, hoek Gedempte Oude Gracht — Nijmegen, In de Betoustraat 8 — Groningen, Vischmarkt 40 hoek Haddingestraat — Zutphen, IJselkade — Zwolle.

Hoofd-Directie te 's-Gravenhage:
CAREL HENNY, Directeur;
Mr. J. J. HENNY, Adj.-Directeur.
G. TREERINK, Alg. Procuratiehouder.

Kapitaal f 4.000.000.00
Reservefonds uit 1907 1.394.200.00
Betaalde Brandschaden tot
uit. 1907 32.707.500.00.

BRAND-LEVEN-INBRAAK.

Verzekering tegen vaste en zeer billijke Premien, zonder Inleggelden of Nabetalingen.

J. H. ADDICKS & ZON.
AMSTERDAM.

Monnikenstraat 4. Teleph. 6359.

Fabriek van URWERKEN, CARILLONS, RADERWERKEN enz.

Restauratie van OUDE TOREN-UR- en SPEELWERKEN.

Restauratie van ANTIKE URWERKEN.

Fabriek van Electriche Uurwerken

AFLOOP VAN AANBESTEDINGEN

8 DECEMBER.

BOORNBERGUM (FR.). Belangrijke verbouwing der Coöp. Stoomzuivelfabriek aldaar. Bouwk. G. S. Kijstra te Drachten. Laagste inschrijver H. Harmsma, Boornbergum, f 2748.

BUSSUM. Bouwen van een villa aan den N. Hilversumschen weg, voor mevrouw de Wed. Raay. Arch. Smit te Amersfoort. Laagste inschrijver N. Hoogeraent, Amersfoort, f 8748. Gunning aangehouden.

10 DECEMBER.

KOEKANGE (DR.). Bouwen huis te Oshaar. De heeren Gebr. L. en R. Pinxterhuis. Laagste inschrijver J. Holtjes, Koekange f 2600. gegund.

13 DECEMBER.

TIJNIE. Bouwen van een burgerwoonhuis voor den heer H. Krikke. Laagste inschrijver J. v. Zwol en W. Dam f 1025. gegund.

14 DECEMBER.

OUDESLUIS (N.-H.). Het wederopbouwen der verbrande boerderij Holstein te Abbestee gem. Callantsoog, eigenaar de heer D. Kater te Wieringerwaard. Laagste inschrijver D. Zeeman, f 4138. gegund.

15 DECEMBER.

ALMELO. Afbreken en bouwen van een heerenhuis op het perceel Grootestraat hoek Prinsestraat voor D. Slettenaar Hzn. Architect H. A. Witzand Bzn. Laagste inschrijver E. J. Tjohof, f 5670. gegund.

LYST VAN LEVERANCIERS EN FABRIKANTEN

Prijs per regel voor niet geabonneerden op advertentiën f 5.— per jaar bij vooruitbetaling. Abonnés op Advertentiën 1 regel gratis voor iedere advertentie.

Albast-Cement. — G. VAN LENT & Co. Rotterdam.
Asphalt. — W. J. v. d. WETTERN en A. S. KEY, Rotterdam.
Aerogengas. — Tj. v. d. ZEE, Bezuidenhout. — Rijklof van Goensstraat 18, den Haag.
Asbestleien, bouwmaterialen, enz. Bouwmaterialaandel „STEEN-ORD“, 's-Gravenhage.
Aspnaat, Houtcement, Dakbedekking enz. — Dordrechtse Asphaltfabriek ROODENBURG & Co. Dordrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking enz. — N. V. Utrechtse Asphaltfabriek v.b. firma STEIN & TAKKEN, Utrecht.
Asphalt, Houtcement, Dakbedekking, Amsterd. Asphaltfabriek „de Vesuvius“, Amsterdam.
Assurantie-Mij. tegen Brandschade „de Nederlanden van 1845“ 's-Gravenhage, Kerkplein hoek Prinsestraat.
Ambergerhugt Lasapparaat. WILHELM SIEMENS, Rotterdam.
Badinrichtingen. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Beton (Gewapend) G. Kuypers, Civ. Ingen. Beursplein, Rotterdam.
Beton (Gewapend). — F. J. STULEMEIJER & Co. Breda.
Beton, Gewapend. — P. BOURDREZ, den Haag.

OOSTERBEEK. Bouwen woonhuis aan den Utrechtschen straatweg aldaar. Architect A. M. v. Steenis. Laagste inschrijver C. v. d. Heiden, f 4238. gegund.

VAASSEN. Afbreken huis en wederopbouwen woon- en winkelhuis. Bouwk. P. H. Versteijne te Apeldoorn. Laagste inschrijver Joh. Wegerif, f 6945.

WAALWIJK. Verbouwen winkelhuis met aanhooren aan de Grootte straat, wijk A 140 ald. De heer F. Wilansen te 's-Bosch. Laagste inschrijver W. G. Schoep, Baurd-wijk, f 1383. gegund.

ZUID-BEIJERLAND. Weder opbouwen bouwmanwoning met graanschuur en wagenkeet. Raming f 14533. Architect Andr. Bongers te Numansdorp.

Timmerwerk. laagste inschrijver v. d. Koolj en v. d. Wilt, Oud Beierland, f 6794. *Metselwerk. D. v. d. Berg, Westmaas, f 7777. * Massa. Jb. Hollander, Goudswaard, f 15348. * Gegund.

17 DECEMBER.

DELFIJL. Bouwen woonhuis aan de Landstraat aldaar. Architect Ant. J. Sanders. Laagste inschrijver J. Rietema, Delfzijl, f 15388. gegund.

's-GRAVENHAGE. Bouwen Openbaar Stachthuis, op een terrein ten Z. W. van den Rijswijksche-weg en ten Z. O. van de Laakhaven Gem. best. Laagste inschrijvers A. Bogerd en B. Groenewegen, f 1435270 met gewone steen f 1427870 met belgische steen.

18 DECEMBER.

VAESHARTELT (LIMB.). Bouwen van 10 woningen te Vaeshartelt. De heer E. Franquet te Houthem. Laagste inschrijvers Hoerberigs, Borgharen, resp. f 13960 en f 17480.

19 DECEMBER.

ZANDVOORT. Bouwen twee villa's a d. Kostverlorenstraatweg aldaar. Arch. F. W. Doeglas te Haarlem. Laagste inschrijver W. J. Rosen, f 1400.

Bij MOUTON & Co. te 's-Gravenhage zijn verschenen de

Algemeene Voorwaarden

BEHOORENDE BIJ DE

BESTEKKEN VOOR DE LEVERING

VAN

IJZER en STAAL

AAN

's RIJKS MARINE.

PRIJS 25 CENT

Vastgesteld bij benoeming van den Minister van Marine van den 9 Juli 1904 D. No. 41

Naaml. Venn. F. W. BRAAT's

Koninklijke Stoomfabriek van

Werken in Zink en andere Metalen,

DELFT.

bevoelt zich aan voor de levering van alle soorten van Ornamenten in Zink, Koper, Brons, Lood en gesmeed IJzer.

Aanleg van Centrale Verwarming naar alle systemen.

Brochures en albums op aanvraag verkrijgbaar.

Galvaniseerinrichting.

Hoofdagent der firma S. J. ARNHEIM te Berlijn, Kon. Keiz. Fabriek van Brandkasten, Kluisdeuren, Safe-Deposits, enz.

Beton- en Betonijzerwerken, DE KONINK, ROTTERD. CEMENT-STEENFABRIEK v/h VAN WANING & Co. Rotterdam.
Beton (Gewapend). — HOLL. MIJ. TOT HET MAKEN VAN WERKEN IN, 's-Gravenhage.
Beton (Gewapend). — Koninklijke Rotterdamse Cementsteenfabriek voorheen VAN WANING & Co. Rotterdam.
Betonijzer „Kahn System“, Handelmaatschappij van R. S. STOKVIS & ZONEN, Rotterdam.
Betonijzerwerken enz. — L. H. KURPERSHOEK, Rotterdam.
Bouwstoffen. — MARTIN & Co., Amsterdam.
Bovenlichtsluiting „Flux“. — VAN DE POLL, Purmerend.
Bovenlichtsluitingen in div. systemen, LUYKE & Co., Rotterdam.
Brandkasten, Kluisdeuren en Brandkluisdeuren. J. LIPS Bzn., Dordrecht.
Brandkasten Kluisdeuren, „Syst. Ostertag“, G. L. Schultz, Rott. BRANDKLUISDEUREN. — Wed. P. A. Schuur & Zoon, Den Haag.
Cementmastiek dakbedekking. Handel in Bouwmaterialen van J. A. SMITS & ZON, Ruijschstraat 30b/d Weesperzijde, Amsterdam.
Cement-IJzerw. — NED. MIJ. VOOR MONIERW. Amsterdam.
Centrale Verwarming. — W. J. STOKVIS, Arnhem.
Centrale Verw. en Ventilatie. — Th. v. HEEMSTEDEN OBELT, Amsterd.
Centrale Verwarming. — LUIJKE & Co., Rotterdam.
Centrale Verwarming. — JAN HAMER & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, Ventilatie, Wasch- en Droog-inrichtingen H. ZIMMERMANN, Utrecht.
Centrale Verwarming. — Wed. J. T. HUNCK & ZON, Amsterdam.
Centrale Verwarming. — GEVEKE & Co., Amsterdam.
Centrale Verwarming, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
Closets. — Th. VAN HEEMSTEDEN OBELT, Amsterdam.
Eerste Nederl. Xyolith-Fabriek. — A. S. KEY, Rotterdam.

Electro-Technisch Installatie Bureau. — BREEDVELD & SCHRÖDER, Amsterdam.
 Excelsiorplaten. — GEBRS. VAN DER VIJGH, Amsterdam.
 Elektrische licht- en krachtinstallaties. — GROENEVELD RUEMPOL & Co., Amsterdam.
 „Flux” Bovenlichtsluiting. — VAN DE POLL, Parmerend.
 Gaskachels (nieuwste condensng). — OBELT, Amsterdam.
 Gas-, Stoom- en Waterleiding. — R. S. STOKVIS & ZONEN Leuvehaven 74-76, Rotterdam.
 Glas in lood. — J. J. B. J. BOUVY, Dordrecht.
 Gewapend beton. HUYGEN & WESSEL, Siegwartbalken, R'dam.
 Gegoten geëmailleerd ijzeren waschtafels. — TH. VAN HEEMSTEDDE OBELT, Amst., 150 de Ruyterkaade. Filiaal: 36, Rokin.
 Grondboringen. — A. J. STOEL Jr. Haarlem.
 Houtgraniet, PELT & HOOYKAAS, Rotterdam.
 Haarden. — Firma JAN JAARSMA, den Haag.
 Haeusslersch Houtcement. — C. F. BEER, Keulen.
 Huisdeursloten — LIPS, Dordrecht.
 Hydraulisch gesperd hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Jalouziën. — J. F. KRONER & ZONEN, Spuistr. 246, 248, 250, Amst.
 Jossion-Cement. — A. E. BRAAT, Rotterdam en Amsterdam.
 Kapconstructies (Vrijdragende) in hout, H. G. WITTEBOL & Co., Amsterdam.
 Keien enz. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Lengtematen, duimstokken enz. — W. J. WEISSENO, Amsterdam.
 Litten. — TH. VAN HEEMSTEDDE OBELT, Amst. (R. WAYGOOD & Co.)
 Liften, Ventil., Gesm. ijzer. trappen, J. HAMER & Co., Amsterdam.
 Liften. (Hydr. — electr.). — FRKO. STIELTJES & Co. Amsterdam.
 Liften speciaal Handkracht. — J. C. VAN STRAATEN, den Haag.
 Looden en Inw. glasmail privateleidingen. — OBELT, Amst.
 Luminographie en Lichtdruk, Steendr. „Senefelders” Amsterdam.
 Montefrafiedruk. — H. J. MONDT, den Haag.
 Natuursteenbewerking. — G. W. HARMSEN, Amsterdam.
 Parketvloeren, AUG. LACHAPPELLE, Breda.
 Plafond- en Wandbekleding. — WILLIAMS & Co. Rotterdam.
 Plafond- en Wandbekleding, R. S. STOKVIS & Zn. Rotterdam.
 Plafondplaten. — GEBR. MIJNLIEFF, Nijmegen.
 Portland-Cement — DYCKERHOFF & SOHNE, Amöneburg.
 Potlooden. — A. W. FABER's „CASTEL” POTLOOD.
 Precisionsvensters en deuren. — v. d. SCHUIJT & KUNTZE, Amst.

Prisma's Luxfer. — Wm. VAN RIJN, Amsterdam.
 Proefstation Bouwmat. — KONING & BIENFAIT, Amsterdam.
 Raamsluiters voor bovenlichten. — HEEMSTEDDE OBELT, Amst.
 Rolluiken, Serredekking enz. — S. BRUJGOM, Arnhem.
 Rolluiken enz. J. P. SENFT, Haarlem.
 Rolluiken enz. — HEINEKEN, Amsterdam — 's Gravenhage.
 Sanitaire Artikelen, VAN DEN BERG & Co. — Amsterdam.
 Sanitaire vloeren. — W. F. M. DE BUY WENNIGER, Amsterdam.
 Schoorsteenmantels, marmeren. — G. & J. COOL, Amsterdam.
 Scoriae Bricks, Ijzeren buizen enz. — W. DEURVORST, Den Haag.
 SLOTEN EN VEILIGHEIDSAFSLUITINGEN — LIPS DORDRECHT.
 Stalen balken, Ijzer enz. — Gebr. VAN DER VLIET, Amsterdam.
 Stalrichtingen, Verwarming, Jan Hamer & Co. Amsterdam.
 Stalrichtingen — STAAL & HAALMEIJER, Amsterdam.
 Stalen balken, PAUL DEVIS, Brussel.
 Stalen balken en U-profielen — Deutsch-Luxemburgische Bergwerks- und Hütten-Actiengesellschaft. Vertegenw. C. D. v. d. LINDEN, Singel 544, Amsterdam.
 Steenen, Gevel, Sier- enz. — Fr. v. d. LOO Sr., Dieren.
 Steengas. NEDERL. IMPORT-MIJ. Den Haag.
 Steengas. — F. A. CLOER, Amsterdam.
 Steengoed of Engelsche buizen en kruispannen. — HOUBEN & STEEGH, Belfeld en Tegelen (Limburg).
 Stoomtimmerfabriek. — GEBRS. VAN MALSEN, Den Haag.
 Timmer- en lijstenfabriek. — G. P. J. BECCARI, Haarlem.
 Urinoirs (Toifit). — H. HUINCK & A. IMHOFF, Rotterdam.
 Ventilators. — TH. VAN HEEMSTEDDE OBELT, Amsterdam.
 Ventilators. — D. P. HASSELMAN, Amsterdam.
 Ventilatoren. — SLUIS & VRUGTMAN, Leliegracht 51, Amsterdam.
 Vluchtluikladder, W. J. VAN ELDEN, Amsterdam.
 Vuurvaste steen, Tras, Aarden buizen, Straatkeien — „Bouwmaterialen” v.h. M. LUIJTEN, Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, cement, kalk, graniet — „Bouwmaterialen” voorheen M. LUIJTEN Lekkerkerk, Rotterdam en Dordrecht.
 Wandtegels, Schoorsteenmantels — A. N. DE LINT, Delft, Den Haag.
 Ijzerconstructies (Ontwerpen van). — W. G. A. BIJL, Utrecht.
 Ijzerconstructies, HERINGA & WÜTHRICH, Haarlem.
 Zandsteen. — FERD. ENGERS, Amsterdam.
 Zinkwerken. — N. V. F. W. BRAAT's Kon. Stoomfabr. v. — Delft.
 Zuiveraars van Gebouwen, ASSMAN & Co., Amsterdam.

A. W. FABER's „CASTEL”-potlood

Het beste van onzen tijd!

16 geleidelijke graden van hardheid.
 Fijnste punt. Grootste zachtheid van strook.
 Zeer geringe afslijting, derhalve zeer lange duur.
 Te verkrijgen in alle magazijnen van schrijf- en teekenbehoeften.

Potloodfabriek A. W. FABER, STEIN bij Neurenberg. Opgericht 1761

met ijzeren balken met een gewicht van meer dan 1000 kg. behoudt GEMENSTELIJKHEID en STEENGAAS gegoten over 110 M. van zwaar liggende balken.

N. V. Nederlandsche Import-Maatschappij.
 2de Sweelinckstraat 194. — 's-Gravenhage.

Eenig contractant voor Nederland, Koloniën en België van de **BESTE KWALITEIT**

STEENGAAS
 (DRAHTZIEGEL).

Te gebruiken voor
BRANDVRIJE MUREN, VLOEREN, PLAFONDS (recht en gebogen),
 bekleding van Pilaren, kolommen, ijzer-constructiën, trappen, enz.

MONSTERS en PRIJZEN gaarne ter dispositie.

Bij de GEMEENTEWERKEN van Enschede kan terstond in tijdelijken dienst geplaatst worden een ervaren

Architect of
 Bouwkundig Ingenieur

ter assistentie van den Directeur bij de opmaking van plannen voor het Raadhuis, de Textielschool e. d., op eene jaarwedde van f 2500.—.

Brieven (geen teekeningen) met uitvoerige inlichtingen omtrent leeftijd, genoten opleiding, vroegeren werkkring, uitgevoerde en ontworpen werken en bij wie inlichtingen zijn te bekomen, voor 15 Januari e.k. aan den Burgemeester. Aan hen, met wie persoonlijke kennisgeving verlangd wordt, zal daarvan kennis worden gegeven.

Breslau 1896.

Offenbach 1879

Düsseldorf 1890.

De Portland-Cement-Fabriek
DYCKERHOFF & SOHNE
 te Amöneburg bij Biebrich a/d Rijn

levert haar erkend en uitmuntend fabriekaar, met garantie voor de grootste vastheid en deugdelijkheid.

Productievermogen der fabriek: 1,000,000 vaten per jaar. Magazijnhouders in de voornaamste steden.

Cassel 1870.

Wenen 1873.

Hoogste onderscheiding in den Internationalen Weerstrid. Arnhem 1879

Beton Maatschappij,

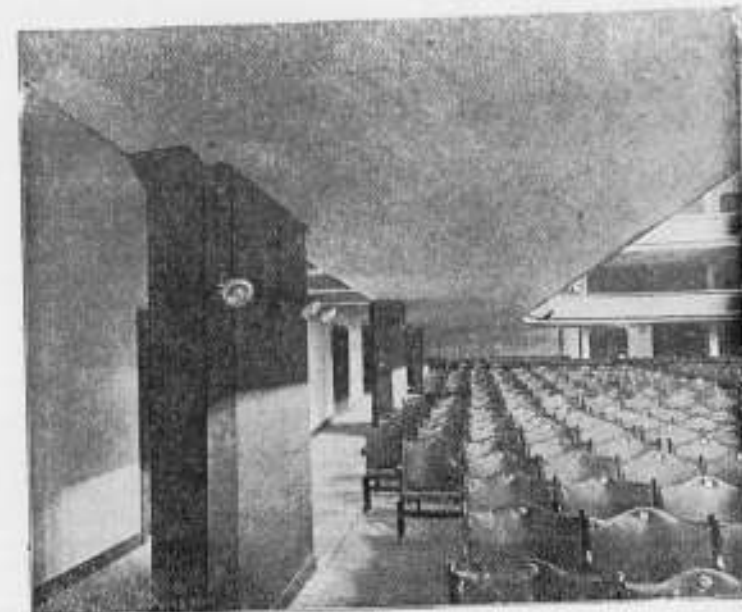
VOORHEEN

P. BOURDREZ.

Koningin Emmakade 98.
 'S-GRAVENHAGE.

Telegramadres: „BICONCRETO”.

TELEFOON: 5341.

Bestrating Materiaal.

„BOUWMATERIALEN” VOORHEEN **M. LUIJTEN,**
 LEKKERKERK (Hoofdkantoor) ROTTERDAM en DORDRECHT.

MARTIN & CO AMSTERDAM **MOSAIC.**

CENTRAAL TECHNISCH BUREAU.

LANGE VOORHOUT 23. — 'S-GRAVENHAGE.

HYGIËNISCH. TEL. 5451. ECONOMISCH.

Algeheele en afdoende droging en luchtzuivering van oude en nieuwe bouwwerken volgens:

„SYSTEME KNAPEN”.

ONDER GARANTIE.

Het eenigste tot nog toe bekende systeem, dat op wetenschappelijke basis absolute en voortdurende droging kan garandeeren.

Vraagt inlichtingen. Zie attesten.

Fabriek van Houten Parketvloeren. AUG. LACHAPPELLE, BREDA.

Beveelt zich aan voor de levering van

Houten Parketvloeren,

eenvoudig of rijk van teekening in verschillende systemen, massief, opgelegd, vichtwerend, ook systeem „tapis”. op het oog gelijk aan massieve vloeren.

Houten Asphalt Tegels.

Catalogi, beschrijvingen en prijzen op aanvraag.

LIFTEN

voor alle doeleinden,

Speciaal voor handkracht.

Loosduinsche weg 855i.

J. C. VAN STRAATEN. DEN HAAG.

Portland-Cement „Karlstadt”.

KEIEN.

Graniet.

FERD. ENGERS

Zandsteen.

Bazalt

AMSTERDAM.

Draadglas.

ASPHALT

VOOR

rijwegen en voetpaden.

MARTIN & CO. AMSTERDAM WANDTEGELS.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op Woensdag 13 Januari 1909, des namiddags te 2 uur, (1.40 Greenwich), zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

den bouw van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te DELDEN.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, L. X, afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 2 Januari 1909 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het Post- en Telegraafkantoor te Delden, en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad f 0,35, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tussenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Woensdag 6 Januari 1909, des middags te 12 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 17 December 1908.

WONEN TE RIJSWIJK (Z.H.)

Eene familie, van plan zich in 1910 te Rijswijk (Z. H.) te vestigen, wenscht in relatie te treden met een **Bouwondernemer**, die genegen zoude zijn voor eigen rekening in de nabijheid van de Halte Haagsche Tram een flinke, ruime en solide Villa te bouwen, indien hem zekerheid werd geboden, deze Villa na hare voltooiing voor eenige jaren goed te kunnen verhuren.

Brieven onder letter B. bureau van dit blad, Herderstraat 5, den Haag.

Bij MOUTON & Co., te 's-Gravenhage zijn verkrijgbaar:

PORTEFEUILLES

voor de jaargangen van het „Bouwkundig Weekblad”.

Deze portefeuilles zijn voorzien van een ingedrukt jaarcijfer.

Prijs per portefeuille f 0.50. Franco per post f 0.65.

GEBR. VAN DER VLIET, IJzer- en Staalhandel AMSTERDAM.

STAAF-, BAND-, PLAAT-, HOEK- en T-IJZER, enz.
STALEN BALK- en LJ-PROFIELEN. —
GEGOTEN BÖHLERSTAAL.

Alleen verkoop van P. L. H. Kroonijzer en Wilh. S. M. Vlooiijzer.

PAUL DEVIS. IJZEREN EN STALEN BALKEN BRUSSEL.

Bij GEWAPEND BETON slechts UITGETANDE STANGEN te gebruiken.

KUNNEN BIJ ELK SYSTEEM TOEGEPAST WORDEN.
20% MINIMUM BEZUINGING op de vereenigde balken.

CONCESSIONARIS:
SOCIÉTÉ ANONYME D'OUGREE-MARIHAYF
te OUGREE (BELGIË).
VRAAGT SPECIALE CATALOGUS EN PRIJZEN.

Hoois en van Limburg R'DAM.

Sieghwart-Balken.

Huygen en Vessel R'DAM.
A'DAM.

JAN HAMER & CO., Frederiksplein 6 & 8. AMSTERDAM.

Electrische-, Hydraulische-, Transmissie- en Hand-

LIFTEN.

(Royal Letters Patent.)

In verschillende Koninklijke-, Rijks-, Provinciale-, Gemeente-, Spoorweg-, Fabrieks- en Particuliere Gebouwen geplaatst.

Meer dan 2000 Nederl. Referenties.

VEILIGHEIDS-STUURINRICHTINGEN
en LIFTSCHACHTSLUITINGEN volgens
ons laatste en veel verbeterde systeem.

Posterijen en Telegrafie.

AANBESTEDING.

Op Dinsdag 12 Januari 1909, des namiddags te 2 uur, (1.40 Greenwich), zal in een der lokalen van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage, worden aanbesteed:

Het bouwen van een Post- en Telegraafkantoor met Directeurswoning te Wolvega.

De aanbesteding geschiedt bij inschrijving, volgens § 447 der Algemeene Voorschriften, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid, van 1 Februari 1901, L. X, afdeling Waterstaat T.

Het bestek ligt na 28 December 1908 ter lezing aan het gebouw van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie te 's-Gravenhage, aan het bureau van den Rijksbouwmeester in het 1ste district, Binnenhof te 's-Gravenhage; aan het Post- en Telegraafkantoor te Wolvega en is voorts op franco aanvraag, tegen betaling der kosten ad f 0,35, benevens de kosten van verzending, te bekomen bij de boekhandelaren Gebroeders VAN CLEEF, Spui no. 28a te 's-Gravenhage, en, door hunne tussenkomst, in de voornaamste gemeenten des Rijks.

Inlichtingen worden gegeven door voornoemden Rijksbouwmeester te 's-Gravenhage.

De inschrijvingsbiljetten moeten worden gezonden aan het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie, Parkstraat te 's-Gravenhage.

Aanwijzing zal worden gedaan op Dinsdag 5 Januari 1909, des middags te 12 ure.

Inschrijvingsbiljetten, niet door de borgen persoonlijk onderteekend, worden als ongeldig ter zijde gelegd.

's-Gravenhage, 14 December 1908.

Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij.

AANBESTEDING.

Op MAANDAG, den 4en Januari 1909, des namiddags ten half 2 ure (*Greenwich tijd*), zal in het Centraal Personenstation te Amsterdam, in het lokaal naast de wachtkamer 3de klasse (ingang vestibule) worden aanbesteed volgens bestek no. 1131:

Het maken van den onderbouw voor eene Draaischip op het stations-emplacement Kesteren.

Begroeting f 9050.—

Het bestek met teekening is tegen betaling van f 1.— en het bestek zonder de teekening tegen betaling van f 0.50 verkrijgbaar aan het Centraal-Administratie-gebouw der Maatschappij aan het Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150, of op franco aanvraag aan dien Dienst, met toezending van het bedrag in postwissel, (postzegels worden niet in betaling genomen en aan aanvragen zonder postwissel wordt geen gevolg gegeven).

Aanwijzing zal geschieden op het terrein op Woensdag den 30en December 1908 des middags 12 u. 15 spoor tijd.

De Raad van Administratie.

Sollicitanten naar de betrekking van

Gemeente-Architect te AMERSFOORT

worden uitgenoodigd hunne stukken bij den Burgemeester vrachtfrij vóór 6 Januari in te zenden.

De jaarwedde bedraagt f 2500.— f 3000 (5 jaarlijksche verhoogingen van f 100.—).

DE HAAS.

N. V. Rotterdamsche Brandkastenfabriek voorheen
Jb. de Haas & Zoon.

ROTTERDAM.

SPECIAL FABRIEK VAN

Pantserkasten. — Kluisdeuren. — Pantserkelders. — Safe-inrichtingen, enz.
OPGERICHT 1840.

Magazijn: Wijnhaven 63. Fabriek: Elisabethstraat.
Filiaal Lange Houtstraat 24 's HAGE.

Amsterdamsche Jalousiefabriek

Opgericht 1875.

ROLLUIKEN. ZONSCHEMERS.
Speciale Fabriek voor
Marquisen, Tochtschermen en Serrebedekking.

Geschilderde Winkelgordijnen.

Tuintenten en Tuinparasols met en zonder tafel, Glasjalouziën, enz.
Eenig Adres voor HOUTEN PARKET TAPIJEN.

J. F. KRONER & Zoon. HOFLEVERANCIERS
Spuistraat 246, 248, 250, Amsterdam.

PRISMA'S LUXFER.

Soustrrain, verlicht door Luxfer vloertegels.

Voor inlichtingen wende men zich tot **WM. VAN RIJN**,
Keizersgracht 181. Amsterdam. Telefoon No. 2621.

Wed. J. T. HUNCK & Zoon
AMSTERDAM

(Amstel over Benstorp's Cacaofabriek).

Centraalverwarming en Waterverzorging

volgens Amerikaansch System.

Voortreffelijk resultaat bij geringe kosten.

Luminografie.

N. V. Drukkerij „Senefelder.”

AMSTERDAM.

Looiersgracht 47. — Telefoon 108.

Het Procédé

voor REPRODUCTIE van

Bestektekeningen

op oorspronkelijke grootte.

Goedkooper en beter dan eenig
ander procédé.

Voor verkleinen van teekeningen blijft
ons verbeterd foto-litho procédé
het meest aanbevolen.

DEKKLEEDEN
en PRIMA
Wollen Vlaggen
MACKENO & Co.,
P.H. HADE 22, AMSTERDAM.
Telef. 717.
Opgericht 1796.

GEB^s. VAN MALSEN. DEN HAAG.
STOOTTIMMERFABRIEK.
Deuren, lijsten, betimmeringen, en
parketvloeren.

MEISENBACH RIFFERTH & Co.
PHOTOCHEMIGRAPHISCHE KUNSTINRICHTINGEN.
BERLIN — MUNCHEN.

VERKOPENDE WERKZAKEN VOOR NEDERLAND:
MOUTON & Co., 's-Gravenhage.

„LOLLAR”

RADIATOREN EN KETELS

Façonstukken — Ribbenelementen

voor

CENTRALE VERWARMINGEN.

BUDERUS'SCHE EISENWERKE. — DEN HAAG.

COPERNICUSSTRAAT 142.

TELEFOON 2552.

MOENS & BECK.
MODERNE BOUWMATERIALEN.

Prospecti en monsters gratis op aanvraag.

Hoofdkantoor: BLOEMENDAAL.

Bestelhuizen: AMSTERDAM, N.Z. Voorburgwal 306.
'S-GRAVENHAGE, Obrechtstraat 255.

Voor plaatsen waar geen Gasfabriek of
Electrische Centrale be-
staat is een

Amberger Luchtgasapparaat.
het
eenvoudigste,
beste en veiligste!

Wilhelm Siemens, Technisch Bureau, Rotterdam.

N. V. Nederlandsche Asphaltfabriek,

voorheen v. d. WETTERN, WISSDORFF & KEY.

ROTTERDAM.

Voert bestratingen uit, legt vloeren, levert materialen.

WJSTOKVIS
ARNHEM

FABRIEK VAN
Gas- en Electriche Lampen.
Catalogus op aanvraag.

AMSTERDAMSCH
ASPHALTFABRIEK.
VAN DEN BERG & VIÉTOR.
Houtcement - Cementmastic
ASPHALTVLOEREN.

H.H. Architecten

laat muren en plafonds bepleisteren met

ROBINSON'S wordt Glashard.
ALBAST helder wit.
CEMENT kan worden afge-
wassen.
kan DIRECT worden beschilderd.

wordt steeds met groot succes toegepast in
Ziekenhuizen, Sanatoriums, Mili-
taire Hospitalen, Kazernen, Ge-
stichten, Kerken, Kloosters, Scho-
len, Schouwburgen, Electriche
Centralen, Kantoorgebouwen, Par-
ticuliere Gebouwen, enz., enz.

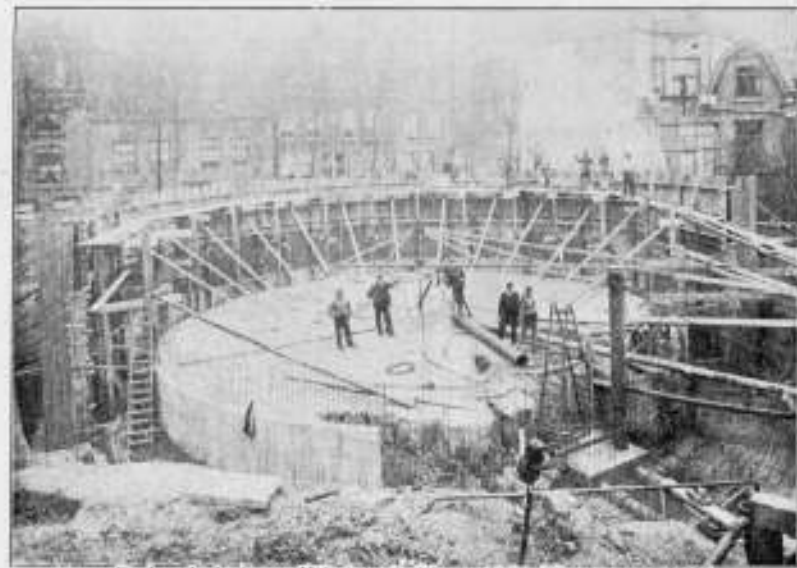
Ook voor Buitenwerk.

PROSPECTUS OP AANVRAAG.

ALLEENVERKOOPERS

G. VAN LENT & Co.

NIEUWEHAVEN 163.
ROTTERDAM.

Gasboilerkruip te Vlissingen. Diam. 19.30 M., diep 5.4 M.

GEWAPEND BETON.

Uitvoering van alle werken.
Begrotingen en ontwerpen kosteloos.

Koninklijke Rotterdamsche Cementsteenfabriek

VOORHEEN

Van Waning & Co.

Rotterdam — Enschede.

Grootste voorraad
Riolen, Buizen, Putten, Kolken, enz.

TH. VAN HEEMSTEDEN OBELT'S Sanitair Technisch Bureau.

Hoofdkantoor en magazijn:
de Ruyterkade 104/106-151.
AMSTERDAM.

Filiaal en monsterlokaal:
Mauritskade 35.
's-GRAVENHAGE.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co. Ld., te Barnhead
SPECIALITEIT VOOR DE LEVERING VAN COMPLETE BADINRICHTINGEN.

PRIVAAT-INRICHTINGEN. — Shanks Closets zijn nog niet overtroffen
Porseleinen en Geëmailleerd IJzeren Badkuipen.

Gegevens geheel van rood koper, van binnen verand. Zij bederven het water niet, overtreffen al de tot nu toe
bestaande en kosten niet meer. Attensten ter inzage.

CLOSETS, WASHTAFELS, URINOIRS, GOOTSTEENEN ENZ. — VERWARMING en VENTILATIE.
CHAMBERLAND FILTERS, System Pasteur.

ELECTRISCHE KACHELS, CONDENSING GAS-KACHELS, zonder afvoer naar buiten, SEPTIC-TANKS,
WARMWATER-VERZORGING, volgens verschillende systemen, ook door middel van het keukenfornuis.
Begrotingen, prijsopgaven en offertes worden op aanvraag kosteloos toegezonden.

Nieuw Venn.
INDUSTRIËLE MAATSCHAPPIJ
F. J. STULEMEYER & Co.
CONSTRUCTEURS VAN WERKEN IN GEWAPEND BETON
BREDA.

SHEDDAKEN IN Gewapend Beton,

ter oppervlakte van pl. min. 8000 M².
AAN DE FABRIEKEN

Firma VAN DER LUGT,
ROTTERDAM,
uitgevoerd door de

N. V. Ind. Maatsch. van
F. J. STULEMEYER & Co.
Constructeurs van Werken
in Gewapend Beton te
B R E D A.

Hollandsche Maatschappij

tot het maken van werken in

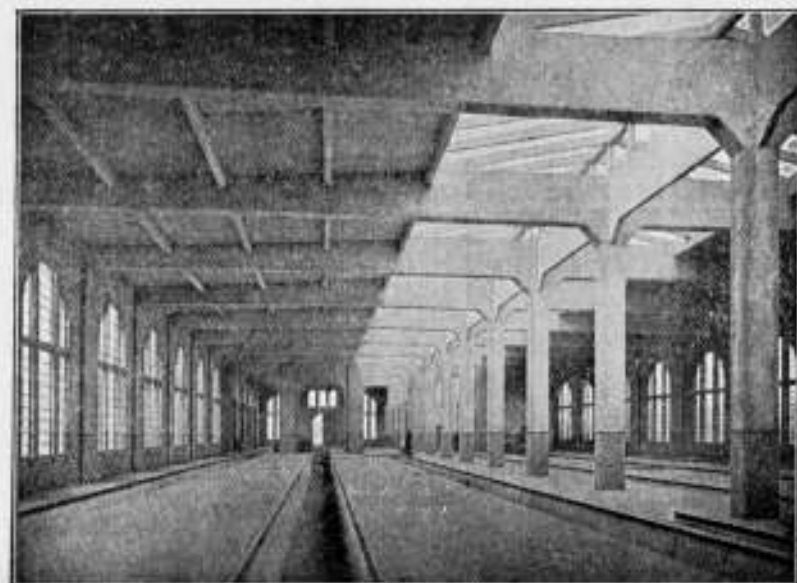
GEWAPEND BETON.

DIRECTEUR:

A. C. G. VAN HEMERT,
Civil Ingenieur.

'S-GRAVENHAGE,
Conradkade 62.

Interc. Telefoon 2669.
Telegram-Adres: BETONIJSER

Aan
de Lezers van het *Bouwkundig Weekblad*.

In het Bouwkundig Weekblad no. 35, verschenen 29 Augustus 11., heeft bij het afdrukken van de Honorarium-tabel, goedgekeurd door de Algem. Vergadering van 13 Mei 11., een storende vergissing plaats gevonden, welke de Redactie zich bij dezen haast te corrigeren.

In de IIde en IIIde Klasse van deze tabel (zie blz. 665) heeft de omzetting niet plaats gehad van het percentage voor „Algemeene Details” en de som der percenten voor „Ontwerp en Bestek”, en moeten dus de 2de en 4de kolom onderling verwisseld worden.

Hoewel de Iste en IVde klasse goed zijn afgedrukt, laten we volledigheidshalve de geheele verbeterde tabel hieronder volgen:

Honorarium-tabel, zooals hij op de Algemeene Vergadering van 13 Mei 11. is goedgekeurd.

Iste KLASSE.

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Voorl. Ontw. en raming kosten.	Ontwerp en Bestek	Begrooting	Alg. Details	Hoofdleiding en Afrekening	Totaal
f 1200—3000	1.5	2.5	0.5	2.0	1.0	7.5
„ 3000—6000	1.4	2.3	0.5	2.0	1.1	7.3
„ 6000—10000	1.1	2.1	0.45	1.8	1.15	6.6
„ 10000—15000	0.75	1.9	0.4	1.4	1.15	5.6
„ 15000—22000	0.5	1.7	0.4	1.3	1.2	5.1
„ 22000—30000	0.6	1.45	0.35	1.0	1.4	4.8
„ 30000—40000	0.5	1.25	0.35	0.95	1.45	4.5
„ 40000—60000	0.4	1.1	0.3	0.9	1.3	4.0
„ 60000—100000	0.4	1.1	0.3	0.8	1.2	3.8
„ 100000—160000	0.4	1.0	0.2	0.8	1.1	3.5
„ 160000—240000	0.3	1.0	0.2	0.7	1.0	3.2
„ 240000 en hooger	0.3	0.9	0.2 $\frac{1}{2}$	0.6 $\frac{1}{2}$	0.9	3.0

IIde KLASSE

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Voorl. Ontw. en raming kosten.	Ontwerp en Bestek	Begrooting	Alg. Details	Hoofdleiding en Afrekening	Totaal
f 1200—3000	1.8	2.7	0.5	2.2	1.3	8.5
„ 3000—6000	1.7	2.7	0.5	2.1	1.3	8.3
„ 6000—10000	1.4	2.5	0.5	2.0	1.2	7.6
„ 10000—15000	1.0	2.3	0.5	1.7	1.1	6.6
„ 15000—22000	0.7	2.2	0.45	1.65	1.1	6.1
„ 22000—30000	0.6	2.1	0.45	1.55	1.1	5.8
„ 30000—40000	0.6	2.0	0.4	1.4	1.1	5.5
„ 40000—60000	0.5	1.9	0.35	1.25	1.0	5.0
„ 60000—100000	0.5	1.8	0.35	1.25	0.9	4.8
„ 100000—160000	0.45	1.8	0.3	1.15	0.9	4.6
„ 160000—240000	0.45	1.75	0.2	1.05	0.85	4.3
„ 240000 en hooger	0.4	1.7	0.2	1.0	0.7	4.0

IIIde KLASSE.

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Voorl. Ontw. en raming kosten.	Ontwerp en Bestek	Begrooting	Alg. Details	Hoofdleiding en Afrekening	Totaal
f 1200—3000	2.3	3.5	0.6	2.6	2.0	11.0
„ 3000—6000	2.1	3.5	0.6	2.5	2.0	10.7
„ 6000—10000	1.8	3.4	0.55	2.25	2.0	10.0
„ 10000—15000	1.4	3.2	0.5	2.0	1.9	9.0
„ 15000—22000	1.1	3.0	0.4	1.8	1.7	8.0
„ 22000—30000	1.0	2.8	0.4	1.7	1.6	7.5
„ 30000—40000	0.8	2.8	0.35	1.55	1.5	7.0
„ 40000—60000	0.6	2.7	0.3	1.4	1.5	6.5
„ 60000—100000	0.5	2.65	0.25	1.4	1.4	6.2
„ 100000—160000	0.5	2.5	0.25	1.25	1.3	5.9
„ 160000—240000	0.45	2.4	0.2	1.25	1.2	5.5
„ 240000 en hooger	0.45	2.1	0.15	1.10	1.2	5.0

IVde KLASSE.

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Ontwerp Begrooting en Omschrijving	Details Hoofdleiding en Afrekening	Totaal
f 1200—3000	5.5	6.5	12.0
„ 3000—6000	5.3	6.7	12.0
„ 6000—10000	5.0	6.4	11.4
„ 10000—15000	4.5	6.2	10.7
„ 15000—22000	4.2	5.8	10.0
„ 22000—30000	3.8	5.7	9.5
„ 30000—40000	3.7	5.7	9.4
„ 40000—60000	3.7	5.6	9.3
„ 60000—100000	3.7	5.4	9.1
„ 100000—160000	3.6	5.4	9.0
„ 160000—240000	3.55	5.45	9.0
„ 240000 en hooger	3.5	5.5	9.0

Het voorgestelde eindresultaat, door berekening en teekening verkregen, de tabel ons, zooals hij nu door het Hoofdbestuur wordt voorgesteld, en welke goed in het Bouwkundig Weekblad nrs. 665-666 is afgedrukt, laten wij ter completering hieronder nog eens volgen:

Ie KLASSE.

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Voorl. ontw. en raming kosten.	Ontwerp.	Bestek.	Begrooting.	Alg. Details.	Hoofdleiding en Afr.	Totaal.
f 1200-3000	1.50	1.81	0.73	0.53	1.63	1.30	7.50
- 3000-6000	1.40	1.77	0.71	0.52	1.62	1.28	7.30
- 6000-10000	1.10	1.60	0.64	0.47	1.54	1.25	6.60
- 10000-15000	0.75	1.36	0.54	0.40	1.40	1.15	5.60
- 15000-22000	0.68	1.24	0.49	0.36	1.28	1.05	5.10
- 22000-30000	0.64	1.16	0.47	0.34	1.20	0.99	4.80
- 30000-40000	0.60	1.09	0.44	0.32	1.13	0.92	4.50
- 40000-60000	0.55	0.99	0.40	0.29	1.03	0.84	4.10
- 60000-100000	0.51	0.92	0.37	0.27	0.95	0.78	3.80
- 100000-160000	0.48	0.86	0.34	0.25	0.89	0.73	3.55
- 160000-240000	0.43	0.78	0.31	0.23	0.80	0.65	3.20
- 240000 en hooger	0.40	0.73	0.29	0.21	0.75	0.62	3.00

IIe KLASSE.

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Voorl. ontw. en raming kosten.	Ontwerp.	Bestek.	Begrooting.	Alg. Details.	Hoofdleiding en Afr.	Totaal.
f 1200-3000	1.80	2.06	0.83	0.61	1.75	1.45	8.50
- 3000-6000	1.70	2.01	0.80	0.59	1.75	1.45	8.30
- 6000-10000	1.40	1.84	0.74	0.54	1.68	1.40	7.60
- 10000-15000	1.00	1.60	0.64	0.47	1.54	1.35	6.70
- 15000-22000	0.84	1.48	0.59	0.44	1.50	1.25	6.10
- 22000-30000	0.78	1.41	0.56	0.41	1.45	1.19	5.80
- 30000-40000	0.74	1.33	0.53	0.39	1.38	1.11	5.20
- 40000-60000	0.68	1.24	0.49	0.36	1.28	1.05	5.10
- 60000-100000	0.64	1.16	0.47	0.34	1.20	0.99	4.80
- 100000-160000	0.61	1.11	0.44	0.33	1.13	0.93	4.55
- 160000-240000	0.56	1.02	0.41	0.30	1.05	0.86	4.20
- 240000 en hooger	0.54	0.97	0.39	0.28	1.00	0.82	4.00

IIIe KLASSE.

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Voorl. ontw. en raming kosten.	Ontwerp.	Bestek.	Begrooting.	Alg. Details.	Hoofdleiding en Afr.	Totaal.
f 1200-3000	2.30	2.66	1.07	0.79	2.33	1.85	11.00
- 3000-6000	2.10	2.63	1.04	0.76	2.33	1.84	10.70
- 6000-10000	1.80	2.42	0.97	0.71	2.28	1.82	10.00
- 10000-15000	1.40	2.18	0.87	0.64	2.15	1.76	9.00
- 15000-22000	1.10	1.97	0.79	0.58	2.04	1.67	8.15
- 22000-30000	1.01	1.81	0.73	0.53	1.88	1.54	7.50
- 30000-40000	0.94	1.69	0.68	0.50	1.75	1.44	7.00
- 40000-60000	0.88	1.59	0.63	0.47	1.63	1.34	6.54
- 60000-100000	0.83	1.50	0.60	0.44	1.55	1.28	6.20
- 100000-160000	0.80	1.46	0.58	0.43	1.50	1.23	6.00
- 160000-240000	0.74	1.33	0.53	0.39	1.38	1.13	5.50
- 240000 en hooger	0.67	1.21	0.49	0.36	1.25	1.02	5.00

IVe KLASSE.

Bedrag Aannemingsom resp. Bouwsom.	Ontwerp, Begrooting en Omschrijving.	Details Hoofdleiding en Afrekening.	Totaal.
f 1200-3000	5.70	6.30	12.00
- 3000-6000	5.61	6.27	11.88
- 6000-10000	5.15	6.20	11.35
- 10000-15000	4.60	6.10	10.70
- 15000-22000	4.26	5.96	10.22
- 22000-30000	3.95	5.85	9.80
- 30000-40000	3.80	5.74	9.54
- 40000-60000	3.65	5.55	9.30
- 60000-100000	3.55	5.55	9.10
- 100000-160000	3.50	5.50	9.00
- 160000-240000	3.50	5.50	9.00
- 240000 en hooger.	3.50	5.50	9.00

Tevens wordt er nog eens aan herinnerd dat het uitsluitend te Sept. a.s. gelegenheid voor de leden bestaatsvennooten bezwaren tegen de voorgestelde tabel mede te deelen aan het adres van den Algemeen Secretaris van de Maatschappij, Bureau Marnixstraat 409, Amsterdam.